

SCRIPTURÆ SACRÆ
LIBERUS COMPLETUS

2

ANALOGIA
ET PARALLELISMUS
TESTAMENTORUM
CHRISTUS
IN SCRIPTURIS
CONCILIATORIUM ET
ARCHITHEOLOGIA BIBLICA

BS548
M5
V.2

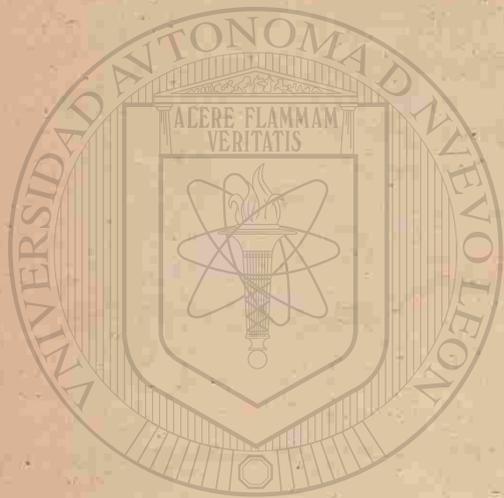
703

EX LIBRIS
HEMETHERI VALVERDE TELLEZ
Episcopi Leonensis

1080014708

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

**ELENCHUS
AUCTORUM ET OPERUM**

QUI IN HOCCE VOLUMINE CONTINENTUR.

INTRODUCTIONIS PARS SECUNDA.

BECANUS.

Analogia veteris novique Testamenti.

HUETIUS.

Veteris Testamenti cum novo Parallelismus.

ACOSTA.

De Christo in Scripturis revelato.

EDITORES.

Index testimoniorum à Christo et Apostolis in novo Testamento citatorum ex veteri.

FRASSENIUS.

Conciliatorium Biblicum.

INTRODUCTIONIS PARTIS TERTIÆ INITIUM.

IAHN.

Archæologia Biblica.

INDEX RERUM.

UNIVERSIDAD DE NUEVO LEÓN
Biblioteca Vaticana y Teológica

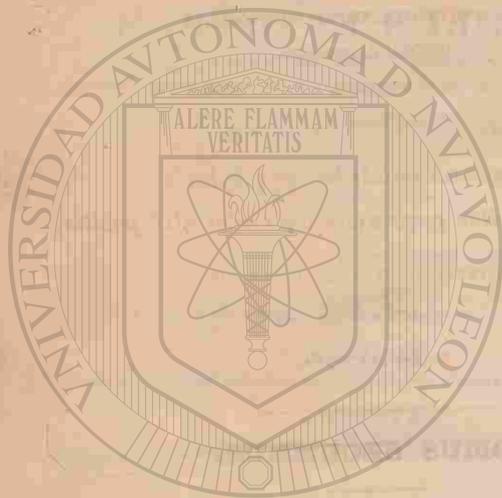
Capilla Alfonsina
Biblioteca Universitaria

EX TYPIS CATHOLICIS MIGNÉ,
In vico dicto : MONTROUGE,
Juxta portam Inferi Parisiorum,
collicio : viciis LA SABBATINE à Paris.

44478

50229

222.
J.P.M.

SCRIPTURÆ SACRÆ

CURSUS COMPLETUS,

EX COMMENTARIIS OMNIUM PERFECTISSIMIS UBIQUE HABITIS, ET A MAGNA
PARTE EPISCOPORUM NECNON THEOLOGORUM
EUROPÆ CATHOLICÆ,
UNIVERSIM AD HOC INTERROGATORUM, DESIGNATIS,
UNICÈ CONFLATUS,

*Plurimis annotantibus presbyteris
ad docendos levitas pascendosve populos altè positis.*

ANNOTAVIT VERO SIMUL ET EDIDIT

J.-P. M^{ontrouge}

EDITIO NOVISSIMA.

TOMUS SECUNDUS.

Introductionis pars secunda et partis tertiæ initium

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

*A mi muy distinguido maestro el Sr. C. Valverde Ferrer.
México el mes 3 de Mayo
A. E. Valverde Ferrer*

Venit apud Editores, in vico dicto:
MONTROUGE,
Juxta portam inferi Parisiorum,
Gallicè: près la barrière d'Enfer de Paris.

1842.

Co. de A. N. L.
Biblioteca

20520

007703

sti, prout jam impleta sunt, conferat cum iis ipsis, prout in veteri Testamento sub umbra ac velamine occultabantur, magis confirmatur in fide ex illa collatione et consensu, quam si vel sola mysteria sine umbris, vel solas umbras sine mysteriis, per se seorsim consideraret. Ut hanc causam propositum mihi est, explicare doctrinam veteris Testamenti, ut ex ea ple-

nior et perfectior habeatur doctrina novi Testamenti, et ex consensu, conspiratione, et analogia utriusque doctrinae inter se collata cerit constet, eam veram esse fidem et religionem novi Testamenti, quae retinet consensum, conspirationem, et analogiam cum doctrina veteris Testamenti. Eam esse falsam et adulteram, quae non retinet.

ANALOGIA VETERIS NOVIQUE TESTAMENTI.

CAPUT PRIMUM.

DE SCRIPTURA ET TRADITIONE VET. TESTAM.

Quaeritur: 1. Quotiam sint libri canonici veteris Testamenti? 2. Qui fuerint primi scriptores illorum librorum? 3. An omnes lingua Hebraica primum scripti sint? 4. An omnes perierint tempore captivitatis Babylonicae, et postea ab Esdra restaurati sint? 5. An septuaginta interpretes post captivitatem Babylonicam translataverint in linguam Graecam? 6. An quondam libri veteris Testamenti citantur in novo, semper citentur in sensu proprio et literaliter? 7. An in veteri Testamento, praeter Scripturam, fuerint etiam aliquae traditiones?

Quaestio prima. — Quotiam sint libri Canonici veteris Testamenti? — Suppono libros Scripturam veteri Canonice ad canonem. Canon autem duo significant: 1. normam seu regulam, quam sequimur; 2. catalogum seu numerum aliarum regulam. Utroque sensu libri Scripturam vocantur Canonici. Primi quidem, quia continent normam seu regulam quam in fide et in moribus sequi debemus; posteriores, quia in catalogo librorum divinarum relati sunt. Hoc posito, quaestio est, quotiam libri veteris Testamenti sint Canonici, hoc posteriori sensu, id est, quoniam relati sint in catalogo seu canonem librorum Scripturam veteris Testamenti? Respondetur: Canon seu catalogus librorum veteris Testamenti duplex est: unus Iudaicus, qui tempore Esdrae seu ab ipso Esdra, vel à concilio sacerdotum, cui ipse interfuit, collectus est (1). In isto canone consignati sunt hi libri: Pentateuchus Moysis, liber Josue, Judicum, Iudith, Regum quatuor, Paralipomenon duo, Esdra duo, Job, Psalterium centum quinquaginta psalmorum, Proverbia, Ecclesiasticus, Cantu-

(1) Ita Hebraei committere: quibus favere videtur II Machab., c. 2, v. 13. Confer Galinet in libro eadem. Vnde etiam Clem. Alex. l. 4 Stromatum; Tertull. l. 1 de Cultu feminae, cap. 5; S. Irenaeus, l. 3, cap. 21, al. 25; S. Athanas. in Synopsi S. Hieronymi in prologo in psalmos; S. Chrys., homil. VIII, in epist. ad Hebraeos; S. Hieron., contra Helvid., cap. 8. Vnde et infra quaest. ix.

cuma Cantuorum, Prophetae majores quatuor, Prophetae minores duodecim. Alter Christianus, qui auctoritate Innocentii I. confectus est. In quo, praeter libros jam enumeratos, continentur etiam hi: Tobias, Judith, Esther, Sapientia, Ecclesiasticus, Baruch, et duo libri Machabaeorum. Itaque tam hi quam illi priores, Canonici sunt. Et quidem de prioribus, qui continentur in canone Iudaorum, non est disputatio. Omnes, tam Iudaei, quam Christiani agnoscunt illos per Canonice. De posterioribus aliqua discussio est. Iudaei, Lutherani et Calvinistae negant esse Canonice. Affirmant Innocentius I. epist. 5 ad Exuperium, cap. 7, Aug. lib. 2 de Doct. Chr. c. 8. Patres concilii Carthagenensis, Celsus in concilio Romano, conc. Florentinum apud Bartholomaeum Caracanzum in Summa conciliorum, concil. Trident. sess. 4, et omnes catholici, qui hoc concilium secuti sunt.

Notandum tamen est, non satis constare, an liber Esther positus fuerit in canone Iudaorum, necne. Magni doctores negant, ut Mellio apud Euseb. lib. 4, hist. cap. 26. Athanasius in synopsis, et Greg. Naz. in eo carmine, quod scripsit de genibus Scripturis. Affirmant Hieron. in prologo Galeato, Lyranus, et multi alii in commentario illius libri. Nobis sufficient, positam esse in canone Christianorum, et ab Ecclesia Chalcedonensi pro Canonice recipi et approbati. Et major debet esse apud nos auctoritas Ecclesiae, quam Synagoga: praesertim cum certo constet, qui libri sint Canonice juxta definitionem Ecclesiae, et tamen non certo constet qui sint Canonice juxta definitionem Synagoga.

Quaestio II. — Qui fuerint primi Scriptores librorum veteris Testamenti? — Ille quidam certus, quidam dubius sunt. Primum certum est Moysen scripsisse Pentateuchum, seu quinque libros, qui vulgi libri Moysis appellantur. Quorum primus dicitur Genesis, quia in eo describitur generatio caeli et terrae et aliorum reipon. Secundus, Exodus, quia in eo describitur egressio Istorum Israel de Aegypto. Tertius, Leviticus, quia in eo describitur officium Levitarum circa tabernaculum, sacrificia et alias caeremonias Legales. Quatuor,

Numeri, quia in eo numeratur multitudo filiorum Israel per tribus et familias suas. Quintus, Deuteronomium, id est, lex secunda, quia in eo repetitur et explicatur lex Domini, quae fuerat data in monte Sinai. Quae tamen in fine Deuteronomii leguntur de morte Moysis, vel à Josue, vel ab aliquo alio addita sunt. Certum est Davidem scripsisse Psalterium. Est tamen dubium, an scripserit omnes psalmos in eo contentos. Affirmat Chrysost. Theodor. Cassiodor. Euthym. Aug. et alii apud Bellarm. lib. de Script. Eccles. Negant Hilari. et Hieron. apud eundem, asserentes compositos esse ab alijs auctoribus, qui in titulis psalmorum nominantur, ut sunt Moyses, David, Salomon, Asaph, Core, Idithun. Priorem sententiam sequitur Bellarm. loc. cit. et Alphonsus Salmeron tom. 1, prolog. 19, can. 5. Certum est Salomonem scripsisse Proverbia, Ecclesiasticum et Canticum canticorum. De lib. Sapientiae questio est. Aliqui tribunt Philoni Judaeo, alii plerique Salomoni, quibus assentior. Nam auctor cap. 9, v. 7-8, de seipso sic loquitur: Tu elegisti me regem populo tuo, et Judicem filiorum tuorum et filiarum: et dixisti me edificare templum in monte Sion tuo. Quae verba non possunt intelligi, nisi de Salomone. Quoniam fieri poterit, ut omnes et singulae sententiae, quae continentur in illo libro, fuerint Salomonis, et possent ab aliquo alio in unum corpus redactae sint. Et sic comest Bellarm. loco citato. Certum est quatuor prophetas majores, quae nunc extant: Jeremias dictavit, et ipsemet testatur cap. 56, num. 1 et seq. Certum est Esdram scripsisse librum primam Esdrae. Dubium est de secunda, Iudith, lib. 6 Origenum, cap. 2, putat utrumque ab Esdra à Bellarm. et Salmeron priorem ab Esdra, posteriorem à Nehemia conscriptum esse. Certum est librum Ecclesiasticum scriptum esse à Jesu filio Syrach, ut ipsemet testatur tam in prefaceione ejusdem libri, tum cap. 50, v. 29, his verbis: Doctrinam sapientiae et disciplinae scripsit in codice suo Jesus filius Syrach Jerusalem.

De alijs libris nihil certi est. Dicam, quod boni doctores dicunt. Liber Josue scriptus est, vel ab ipso Josue, et multi colligunt ex cap. ult., v. 25, vel ab alio, ut contendit August. Tornellus lib. in Annal. Judaeorum et Ruth, à Samuele. Duo priores libri Iudicum, et eodem Samuele. Duo posteriores, itaque duo libri Paralipomenon, ab Esdra, vel ab aliquo alio. Liber Job, vel ab ipso Job, vel à Tobia seniore, vel à juniore, et multi colligunt ex cap. 12, v. 26. Liber Judith ab Eliahu, magno sacerdote. Nam apud Josue, testis Josephi, lib. 1 contra App., minus sacerdotum erat res gentis: suae celeberrimos literis consignare. Liber Esther à Mardocheo, qui rei gestae interfuit. Liber primus Machabaeorum à Joanne Hierone Pontifice. Secundus ab incerto auctore, qui testatur sa omnia compendiosè desumpsisse ex libris Isaacus Grenai. (2 Mach. 2, 24.)

Quaestio III. — An omnes libri veteris Testamenti

primam scripti sint lingua Hebraica? — Serarius in proleg. Bibliacae c. 5, q. 2, dicit omnes lingua Hebraica scriptos esse, si nomen linguae Hebraicae sumatur latine. Bellarm. lib. 2 de Verbo Dei, c. 4, ait, vel Hebraice, vel Chaldaice, vel Graeco scriptos esse. In re non dissentiant. Pro quo notandum, triplicem linguam (praeter Graecam) hoc loco distingui posse. Unam purè Hebraicam, alteram purè Chaldaicam: tertiam mixtam ex utraque, quam Syriacam vocant. Iudaei autè captivitate Babylonica usi sunt lingua purè Hebraica. At tempore captivitatis Babylonicae, coeperunt loqui Chaldaice, non quidem perfecte: sed partim Chaldaice, partim Hebraice. Hae orae est tertia lingua, quae Iudaei post captivitatem Babylonica usi sunt usque ad Christum, ac discepsae. Et hae tertia vocabatur vel Syriaca, et dixi, vel Hebraica, lais dicendo nomen linguae Hebraicae. Unde patet linguam Hebraicam dupliciter accipi posse. 1. Pro purè Hebraica. 2. Pro mixta ex Hebraica et Chaldaica. Priori modo sumitur Gen. 33, v. 14; et 4 Reg., 18, v. 26; et Dan. 1, v. 4; et Dan. 2, v. 4. Posteriori sumitur Joan. 5, v. 2; et Joan. 19, v. 15. Vide auctores citatos.

His positis, dicendum est omnes libros V. T. qui habentur in canone Iudaorum, scriptos esse lingua purè Hebraica, nisi quod in libro Esdrae et Danielis, quaedam partes sermone Chaldaico annexae sunt. De alijs libris, qui sunt extra canonem Iudaorum, sic sentiendum est. Libri Esther scriptus est purè Hebraice. Libri Tobiae et Judith, purè Chaldaice; et cum D. Hieron. docet Serarius in comment. utriusque libri, et Bellarm. lib. 3 de Verbo Dei, c. 5. Liber Sapientiae, Ecclesiasticus, Baruch, et duo Machabaeorum extant scripti Graeco. An autem aliqui ex illis, primò Syriaco scripti sint, dubium est. (Vide Bellarm., c. 4.)

Quaestio IV. — An omnes libri veteris Testamenti perierint tempore captivitatis Babylonicae, et postea ab Esdra restaurati sint? — Hoc intelligitur de iis libris veteris Testamenti qui fuerunt Hebraice scripti ante captivitatem Babylonicam. Magni auctores putant illos perisse tempore captivitatis, quando Hierosolyma fuit eversa, et templum Salomonis, in quo libri illi servabantur, à Chaldeis incensum. Sed postea ab Esdra ex suggestione Spiritus S. fuisse restauratos, et iisdem verbis, quibus ante conscriptos, hanc sententiam tribuit Clemens Alexand. Theodorico, Irenaeo, Basilio, Tertull., Eusebio, Hieron. apud August., Tornellus in annal., anno mundi 5147, num. 4. Ea tamen dupliè fundamenta: prius est quod quicumque tantum fuerit exemplar Scripturae veteris Testamenti quod in templo Salomonis servabatur. Si ergo illud exemplar in conflagratione tempore perit, necesse est nullum aliud superfuisse, ac primum fuisse necessarium ut ab aliquo novum exemplar conscriberetur. Posterior est, quod 44 Esdra c. 14, v. 44, legitur, Esdram divino Spiritu afflatum per 44 dies dictasse multos libros, eosque à quinque viris, ipso dictante, fuisse scriptos. Quos verisimile est, non alios fuisse, quam libros veteris Testamenti qui perierant in eversione templi. Hanc sententiam refellit Bellarm., lib. 2 de

Verbo Dei c. 1; Tornelli, loco cit., et alii recentiores. Et merito, quia nihil infirmis fundamentis. Quod sigillatim sic ostendo. Primo, incertum est an exemplar Scripturæ perierit in conflagratione templi. Imò certius est non perisise; nam illud exemplar asseruatur in latere arce Domini. (Deut. 31, v. 26.) At arca Domini fuit crepta ex incendio per Jeremiam prophetam. (2 Mach. 2, v. 4.) Ergo et exemplar Scripturæ fuit creptum. Secundò, falsum est, proter illud unicum exemplar, quod erat in arca vel iuxta eam, non fuisse aliud; nam rex habebat aliud, quod ex illo erat transcriptum. (Deut. 17, v. 18.) Tertio utrumque exemplis, tam illud quod servabatur in arca, quam aliud, quod habebat apud se rex, erat tantum exemplar Deuteronomii, seu legis Moysiæ, non autem aliorum librorum veteris Testamenti. Ergo scilicet aut libri non perierunt in conflagratione templi. Quarto, liber quartus Esdræ, ex quo contraria sententia confirmatur, apocryphus et fabulosus est. Et hoc ipsa falsitas de quo agimus, refelli potest ex lib. 2 Esdræ qui Canonice est. Nam ca. 8, v. 1-2, sic legitur: *Conscriptura est novis populis, et dixerunt Esdras scribit, ut offerret librum legis Moysi, quoniam præcepit Dominus Isaaci. Alitudo ergo Esdras asserit legem eorum multitudine virorum et mulierum. Et non dicitur conscripsisse, sed ait fuisse librum Deuteronomii, quem apud se, ut ipse sacerdos, asseruatur. Neque obstant citati Patres. Non enim asserunt Esdræ in memoria dictasse omnia librorum veteris Testamenti, quasi jam antea perdisisset, sed dispersos collegisse, et in ordinem redeperisse, ac, si quid in eis fuisse deperatatum, emendasse. Situm quod scribit Athan. in Synopis: *Narratur, inquit, et hoc de Esdrâ: cum libri sacri per incuriam populi, et diabolicam captivitatem perierunt, ipsam, cum esset vir iudicatus, et doctor peritissimus, veritatem et rectè audientissimus, ex omnia librorum apud se custodivisse, et postea eis in exemplar præparatis, atque lib. ab hieronimo quodammodo vidualibus conservasse.**

Quæstio v. — An 70 Interpretes, post captivitatem Babilonicam, transtulerint libros veteris Testamenti in linguam græcæ, et quomodo id factum sit? — Certum est, tempore Ptolemæ Philadelphii, qui vixit trecentis fere annis ante Christum, 72 linguæ Judæorum, in Ægyptum vocatas esse ab eodem Ptolemæ, ut Scripturam veteris Testamenti ex hebraicâ transferrent in linguam græcæ. His refert Aristæus in historia de hac ip. 4 re, qui tunc præmens erat (1). Joseph. lib. 12 Antiq., c. 2. Philo, lib. 2 de vita Moysi. Tertull. in Apolog. Athan. in Synopet. Epiphani. de mens. et pond. Ang. 1. lib. 18 de Civit. Dei c. 24, de doct. Christ. c. 15, et alii passim. Nisi quod Irenæus lib. 3, c. 25, et Clem. Alex. lib. 1 Stromat., patent hoc factum esse sub Ptolemæ Lagi filio, qui Philadelphum proxime antecessit. At dubium est: 1° An isti 70 so-

(1) Primum omnino, testè Calaneo in Dict., Aristæus meminit Flav. Jos. episcopus historio, peripse recentioribus criticâ fabulosus videtur: quod ex Scaligero paucis probat Valesius in annot. ad cap. 9, l. 5 hist. Ecclæ. Eusebius: pluribus verò ex Hodio, Andron. Panty., profet. in S. Script. Diss. VII, c. 2.

niores transtulerint omnes libros veteris Testamenti, an tantum aliquos. 2° Quomodo id fecerint. 3° Quantæ auctoritatis sit hæc translatio. 4° An adhuc extet. Circa primum duplex est opinio. Una, quod transtulerint solum legem Moysiæ. Et in hoc, in quest. hebraicis, et in c. 2 Ezech., et in c. 2 Michæ. Et probat ex Aristæo, Josepho, et Philone, qui solum Pentateuchi mentionem faciunt. Altera, quod transtulerint omnes libros veteris Testamenti. hæc Irenæus, Clemens, Epiphanius et Aug. locis cit. Hanc sententiam sequitur Bellarm. lib. 2 de Verb. Dei, c. 6, et probat tripliciter. Primo, quia apostoli in citandis testimoniis prophetarum, usi sunt græcâ translatione. At tempore apostolorum, nulla erat græca translatio, nisi 70 Interpretum. Secundò, quia verbum est, Ptolemæum regem, qui ex toto terrarum orbe comparavit libros græcâ bibliothecâ, habuisse etiam libros prophetarum, et consequenter cursasse eos transferri. Tertio, quia omnes dicunt miraculosè factum esse, quod translatio spatii 72 dierum fuerit absoluta. At nullum esset intericulum, si sola lex Moysiæ fuisset translata. Næc obsistit quòd Aristæus, Josephus et Philo solum legis mentionem faciunt, nam nomine legis sæpè intelligitur totum veter Testamentum, ut Joan. 10, v. 34. *Nomine scripsum est in lege vestra: Quis ego dixi, Dni ceteri* Quod tamen scriptum est in psalmis (Psal. 81, v. 6), et Joan. 15, v. 25. *Ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est: quia nihil habuerunt me gratia.* Quod etiam scriptum est in psalmis (Psal. 24, v. 19), et 1 Cor. 14, v. 21. *In lege scripsum est: æquum in aliis linguis et labia aliis loquar populo hæc.* Quod scriptum est in Isai. c. 28, v. 11. Circa secundum, consentiunt quidem auctores, 72 scilicet Hebræos (videlicet sex ex unaqueque tribu) quæque lingue peritissimos, spatii 72 dierum mirabilis celeritate, libros veteris Testamenti ex hebraicâ sermone in græcum transtulisse: sed in eo discrepant, an singuli separatim, an verò ibi et bini, an denique omnes simul inter se conferentes, id fecerint. Triplex opinio est. Prima, singulos separatim inclusos fuisse in singulis cellulis, et divino miraculo factum esse, ut singulorum translationes non solum in sensu, sed etiam in verbis ipsis consentirent; ita ut fuerint 72 exemplaria, quæ in minimo quidem puncto discrepantia. Ita Justinus in orat. exhortatoriæ ad Gentes (ubi etiam asserit se apud Alexandria vidisse vestigia cellularum), Cyrillus Catech. 4, Irenæus, Clemens et Aug. locis citatis. Altera, binos et binos in cellulis inclusos fuisse; ita ut fuerint 58 exemplaria, quæ inter se conspirarent. Ita Epiphanius loco citato. Tertia, binos simul in eadem basilicâ sedisse, et inter se conferentes, unum exemplar conficere. Ita Hieron. præfatione in Pentateuchum. Et probat ex Aristæo et Josepho. Nam Aristæus, qui fuit presens, apertè scribit, eos simul conficentes singulis diebus usque ad horam nonam. Et Josephus qui etiam narrat rem gestam, nospidum meminit cellularum, quod tamen fecisset pro honore sui gentis, si potisset ibi contigisse. Circa tertium, omnes auctores fa-

tentur translationem 72 Interpretum divinitus factam esse, ac providè magnum habere auctoritatem. Sotos Hieronymus exprobrat aliter sentire. Nam præfatione in Pentateuchum asserit, non falsè vates, sed tantum interpretes. Et alibi sæpè reprehendit illorum versionem, præsertim in questionibus hebraicis, in libro de optimo genere interpretandi, in epistola ad Suniam et Frellam et in commentariis prophetarum. Quamquam, ut verum fatear, non reprehendat ipsam versionem, sed vitiâ quæ postea in eam irrepserunt. Nam præfatione 1 in libros Paral. sic scribit: *Si 70 Interpretum pura, et ut ob eis in græcum versa est, editio permaneret, superflue me impelleres, ut hebræa tibi volumina latino sermone transferrem. Nunc verò, cum pro varietate regionum diversa ferantur exemplaria, et germana illa antiquaque translatio corrupta sit atque violata.* Et præfatione 2: *Næc hoc 72 Interpretibus; qui Spiritu S. pleni, ea quæ vera fuerunt, transtulerunt; sed scripturam culpæ adscribunt, dios de emendatis in emendatâ scripturâ, et sæpè tria nomina abstractivè et medio syllabis, in unum vocabulum cogunt.* Et præfat. in Esdræ et Nehemiam: *Si quis autem volis 70 opponerit Interpretes, quorum exemplaria varietas ipsa lacerata et inversa demonstrat, mittite eam ad evangelia, in quibus multa ponuntur de veteri Testamento, quæ apud 70 Interpretum non habentur, sed in illis: Quoties Nazares vocabitur, et, ex Ægypto vocati filii hebræi: et, verberent in quem complexerunt; multaque vitiâ, quæ latiori operi recedunt; et quæritur ab eo, ubi scriptum est, curare proferre non poterit, eos legit de his exemplaribus, quæ nuper à nobis edita, multitudine linguarum quædam confoduntur.* Circa quartum, aliqui putant quodam versione 70 Interpretum plane perisise. Alii recitât non quidem perisise, sed valde corruptam ac vitiosam esse. Hoc patet ex verbis Hieronymi joni citatis. Deinde, ex Justino, qui in dialogo cum Tripone ait, multa locis depravata esse à Judæis. Tertio, ex Philone et Aristæo, qui asserunt, primum versionem, quæ à 70 Interpretibus facta est, non solum quod sensum, sed etiam quod verba exactè consonasse cum hebræo textu. Addi Aristæus, diligenter fuisse examinatum, aut quàm penetrant in bibliothecâ regis; et omnibus acclamatum, sonitè, et singula esse translata, ut nihil addi, nihil demî possit. At versio græca, quæ nunc extat, in multis discrepat ab hebræo textu; nam multa habet, quæ in hebræo non sunt. Multa non habet, quæ in hebræo sunt. Multa habet falsa. (Videatur Hieron. locis citat., et Bellarm. 1. 1, c. 6.)

Quæstio vi. — An, quomodo libri veteris Testamenti transtulerint in hebræam, transtulerint in hebræam? — Supponit testimonia Scripture tripliciter citari posse. Primo, in sensu literali, qui a Spiritu S. valentis est. Secundò, in sensu mystico, qui etiam à Spiritu S. intentus est. Tertio, per quendam accommodatorem, quem quisque pro suo arbitrio facere potest, modo patet ad prædenter id faciat, sine ulla falsitate vel obsequitâ. (Vide Gabr. Vasquez 1 p., d. 15, c. 2, in fine.)

Nunc quæstio est, an Christus et apostoli, quando

citant testimonia Moysi et prophetarum, citent ea in sensu tantum literali? An aliquando citent in sensu mystico, vel per accommodatorem? Resp. quodam citant in sensu literali: quodam in sensu mystico quædam per accommodatorem.

Exempla primò generis passim obvia sunt. Matth. 19, v. 4, citatur illud Gen. 1, v. 27: *masculus et feminam creavit eos.* Et Act. 5, v. 25, citatur illud Gen. 12, v. 5: *In semine tuo benedicentur omnes familie terre.* Et Rom. 4, v. 5, citatur illud Gen. 15, v. 6: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Et Rom. 15, v. 9, citatur illud Esod. 20, v. 14: *Non adoraberis; non occides; non furaberis facies.* Hæc et multa alia citantur in sensu literali, quem ipsa verba proxime et immediatè significant. — Exempla secundi generis. Primum, Gen. 1, v. 19: *Ejice ancillam hæc, et filium ejus; non enim erit hæres filius ancillæ cum filio tuo Isaac.* Hoc secundum litteram intelligitur de Agar, quæ erat ancilla Abraham, et de filio ejus Isaac. Et Apost. (Gal. 4, v. 30) citat in sensu mystico de Synagoga. Nam quod in veteri Testamento secundum litteram scriptum est, Abrahamum habuisse ancillam, quem erat Agar, et unum liberam, quæ erat Sara, hoc mysticè significat Deum habuisse Synagogam ut ancillam, et Ecclesiam Christi tanquam liberam. Item quod in veteri Testamento secundum litteram scriptum est, Agar cum suo filio Isaac ejicere egyptum et repudiam: Saram verò cum suo filio Isaac misisse cum Abraham: hoc mysticè significat, Synagogam Judæorum repudiandam, non item Ecclesiam Christianorum. Secundum, Esod. 12, v. 40, et Num. 9, v. 12: *Næc os illius confregit;* quod secundum litteram scriptum est de agno paschali cui non frangebantur crura, cum in sacrificio mactabatur. At evangelicè citat in sensu mystico de Christo, qui per agnum paschalem fuit prodigium. (Joan. 19, v. 36.) Tertium, Deuterom. 25, v. 4: *Non ligabis os bovis.* Quod secundum litteram intelligitur de vero bove, qui in arca triturat, sed non item Ecclesiam Christianam, quæ secundum litteram intelligitur de populo Israel, qui ex Ægypto per Moysen eductus est in terram promissionis. Evangelicè autem intelligitur de Christo, qui cum Mariâ matre et Josepho reventus est in Ægypto per Archem. (Matth. 2, v. 15.) In his et similibus exemplis, notandum est eorum mysticum esse, qui proxime significatur, non per verba Scripture, sed per res ipsas verborum significatas. Quo pacto Synagoga et Ecclesia mysticè significatur per Agar et Saram, Christus per agnum paschalem, predicatoris evangelicè per boves triturantes, iustitiam Christi ex Ægypto, per reditum filiorum Israel ex Æ. (10, et sic deinceps.)

Exempla tertii generis; primum, Zach. 4, v. 3:

Duae olivae superfluae (amaldolabrum aureum) Quod secundum litteram intelligitur de Jesu filio Joseph, et de Zorobabele duce Juda. At apost. Joan. per accommodationem apparet duobus testibus, Enoch et Helie, qui ab Antichristo interficendi sunt. (Apoc. 11, v. 4.) Vide Vasquez 4. part. disp. 14, c. 10. Secundum, Isaia c. 29, v. 13: *Populus iste... labii eius glorificat me, cor autem ejus longè est à me.* Quod secundum litteram intelligitur de illis Judæis, qui erant tempore Isaie. At Christus accommodat Scribis et Phariseis sui temporis. (Matth. 15, v. 8.) Vide Vasquez *ibid.*, cap. 5.

Ille modus utendi testimonio Scripturæ per accommodationem, valde frequens est apud Patres et concionatores. Sic Ecclesia accommodat B. Virginem quod scriptum est Cant. 1, v. 4: *Virgo sum, sed formosa.* Sic Aug. illud apostoli, 2 Cor. 5, v. 6: *Littera... occidit, spiritus autem vivificat*, per accommodationem explicat de litteris et sensu Scripturæ. Sic Iosifus VIII, Luc. 22, v. 38: *Ecce duo gladii hæc... accommodatè intelligit de duplici potestate Pontificis, spiritali et temporali.* Sic Greg. illud Gen. 1, v. 16: *Fecit Deus duo luminaria magna... intelligit de Pontifice et Imperatore.* Hujusmodi assumptio prope infinita sunt.

Quæstio vii. — An in veteri Testamento, præter Scripturam, fuerint etiam aliquæ traditiones? In illis præter Scripturam habebant etiam traditiones, et quidem duplices. Nam alie erant Pharisæorum quæ Christus in Evangelio reprehendit: alie Moyses quæ erant laudabiles, et ad salutem necessarie. Traditiones prioris ordinis erant hæc: Prima, quod ante baptismum eibi lavandum esset manus. Matth. 15, v. 1-2: *Accipiamus ad esum... Scribis et Phariseis, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem Moysæ? Non enim lavatis manus ejus, cum primum manducant.* Secunda, quod etiam inter comedendum illa lotio sepius esse repetenda. Marc. 7, v. 5: *Pharisei et omnes Judæi, nisi crebro laverint manus, non manducant, tentes traditionem seniorum.* Ille in nuptiis Canæ Galilee, erant sex hydræ posite secundum purificationem Judæorum. (Joan. 2, v. 6.) In quibus hydris erant aquæ ad lavandas manus inter prandendum. Tertia, quod venientes de foro non dederent cibum capere nisi loti essent. Marc. 7, v. 4: *Et si foro nisi baptizaverit, et alia multa sunt, quæ tradita sunt illis servare, baptizatum calcem, et urcum, et cramentorum, et lectorum.* Quarta, quod cum peccatoribus non esset manducandum. Matth. 9, v. 11: *Et videntes Pharisei, dicebant discipulis ejus: Quare cum Publicanis et peccatoribus manducatis et bibitis? Si vultis habebitur Lucæ 5, v. 30. Quinta, quod nequidem permissum esset, ut quis à peccatoribus tangeretur. Lucæ 7, v. 39: *Videns autem Phariseus qui convenerat enim, ut intra se dicens: In se esset propheta, sciret minime, quæ, et qualis esset mulier, quam tangit enim: qui peccatrix est.* Ubi manifestè apparet, Pharisæum fuisse miratum, quod Christus à muliere peccatrice pateretur se contactari, et quod hoc esset con-*

tra morem et traditionem Pharisæorum, quorum vox erat hæc: *Rocædè à me, non appropinques mihi, quia immundus es...* Isaia 65, v. 6. Sexta, quod in sabato non liceret agros sarrare. Lucæ 6, v. 7: *Obprobriabant autem Scribæ et Pharisei ei in sabbo curaret: ut traxerint, unde accurrerit enim.* Et Joan. 9, v. 16: *Dicebant ergo ex Phariseis quidam: Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit....* Loquebantur de Christo, qui cæco visum restituerat in sabato. Septima, quod famelicis non possint spicas vellere et comedere in sabbo, Matth. 12, v. 1-2: *Abiit Jesus per sabbato: discipuli autem ejus esurientes cepervnt vellere spicas, et manducare. Pharisei autem videntes, dixerunt ei: Ecce discipuli tui faciunt quod non licet facere sabbatum.* Octava, quod frequenter esset jejunandum et orandum. Matth. 9, v. 14: *Quare non est Pharisei jejunandum frequenter: discipuli autem tui non jejunant?* Et Luc. 5, v. 33: *Quare discipuli Joannis jejunant frequenter, et observationes faciunt:.... tui autem edunt et bibunt?* Non, quod omnium rerum, etiam minimarum, decimas offerende essent Deo. Matth. 23, v. 23: *Vobis, Scribæ et Pharisei hypoecrite, qui decimas menthan, anethum, et cymintum, et reliquias quæ graviosa sunt legis, iudicium et misericordiam et fidem! Hæc oportuit facere, et illa non emittere.* Ille dicimur, idem est quod decimas dare. Est ergo hoc sensus: Vos, Pharisei, datis decimas omnium rerum, etiam minimarum, quod non faciis ex præcepto Dei scripto in lege Moysæ, sed ex vestrà traditione non scripta: et interim negligitis ea, quæ vobis in lege præcepta sunt. Hæc debebatis facere, et illa non omittere.

Ibi notandum est, triplici titulo potuisse dari decimas: 1° Ex præcepto legis Moysæ. 2° Ex voto. 3° Ex traditione. Ex præcepto debebant dari decimæ de frugibus, de pomis arborum, de bobus, ovibus et capris. (Levit. 27, v. 50.) Ex voto, poterant dari pro arbitrio vorentium. (2 Paralip. 31, v. 6.) Ex traditione solebant Pharisæi dare decimas, menthe, anethi, cymint, et similibus rerum minimarum, quæ illi non dabant; nec ex præcepto legis tenebantur dare, ut dicit D. Thomas 2-2, q. 87, art. 2, ad 5. Josephus in eodem. Evang. c. 84. Malomat. in e. 18. Lucæ v. 41, Francke. Lucas in e. 25. Matth. v. 25. Quo nomine gloriatur quidam ex Pharisæis in Evangelio, cum ait: *Non sum sicut ceteri homines: Jejunabo bis in sabbo: decimas de omnium quæ possideo, non concito: hoc ceteri homines non faciunt. Dum quidem decimas vini, fermenti et olei: sed non omnium honorum etiam minimorum, ut ego et reliqui Pharisæi facimus.*

Decima, quod qui juraret per templum vel altare, non esset reus criminis: qui autem juraret per aurum templi, vel per oblationes, quæ in altari fiebant, esset reus. Matth. 23, v. 16 et seq.: *Vobis, dices cæci, qui dicitis: Quicumque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit in auro templi, debet! Stulti et cæci, quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Et quicumque juraverit in al-*

tare, nihil est: quicumque autem juraverit in dono, quod est super illud, debet. Cæci: quid enim majus est, donum, an altare quod sanctificat donum? Undecima, quod filii non tenebant reipsa parentes suos honorare aut illis benefacere: sed quod aliunde sufflente, minus aliquid Deo offerre. Matth. 15, v. 5 et seq.: *Quare vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dicit: Honora patrem et matrem. et: Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri, vel matri, manus quodcumque est ex me, tibi proderit: et non honorificabit patrem suum aut matrem suam: et firmissimum sociis mandatum Dei propter traditionem vestram. Hæc fuerunt precipua traditiones Pharisæorum, quantum ex evangelio licet colligere. Et quoniam aliquæ earum essent bonæ ex suo genere; aliæ male, aliæ indifferentes, aut utiles, Pharisæi tamen propter, enim, vobis dicitur à Christo, ali hæc causas. Primo, quia ipsi ex earum observatione querebant inane gloriam, et opinionem sanctitatis apud homines, cum nihil minus quam sancti essent. Matth. 23, v. 5: *Quonia vero opera sua faciunt ut videantur ab hominibus.... Illic passim in Evangelio vocantur hypoecrite, et sepultura dealbata. Secundo, quia ex quarundam observatione sectabantur etiam opes ac divitiæ: præsertim, ex longis orationibus, quas in eum finem recitabant. Matth. 23, v. 13: *Vobis, Scribæ et Pharisei hypoecrite: quia concillitis demagogiarum, orationes longas erantibus....* Et Marc. 12, v. 38-40: *Cæcæ à Scribis.... qui devorant domos viduarum, orbis etiam pupillarum. Illi comedere se non devorare domos viduarum, nihil aliud est quam spoliare seu exhaustare. Nam vidua veniebat ad Pharisæos, tanquam ad homines sanctos (quippe qui sanctitatem simulabant), et eorum orationes prelo emebant. Tertio, quia superstitione minora quædam servabant, et alia majora negligebant, ut patet hæc dictum est. Dabant enim decimas rerum etiam vilissimarum, et interim negligebant iudicium et misericordiam in disputandis causis, quæ ad ipsos referebantur. Et hoc sensus accipi potest illud Matth. 23, v. 24: *Excusatis calcem.... calcem autem glaciatis.****

Traditiones posteriores generis (de quibus hoc potissimum agimus) erant tres precipue. Prima, quod omnes et singuli libri, qui in canone Judæorum consignabantur, essent verba divini et à Deo inspirati. Hoc fide credebant Judæi, et tamen nusquam in veteri Testamento scriptum est. Secunda, quod femelle habebant aliquod remedium eorum peccatorum originalium, non minus quam masculi, quodcumque tandem fuerit illud remedium. Nec hæc plura in veteri Testamento scriptum est. Tertia, quod creata ipsorum sacrificia significaverint mortem Christi. Hoc etiam erat digna fide; nec tamen in veteri Testamento scriptum est.

Duas posteriores traditiones sic explio. Judæi fide credebant femellas concepti peccato originali, non minus quam masculos. Nihil certius. Ergo fide credebant illas salvari non posse, nisi per aliquod reme-

dium à Deo institutum. Debebant autem scire in particulari, quod et quale esset hoc remedium: aliqui enim femelle perissent sine remedio. At nusquam scriptum est in veteri Testamento quod et quale fuerit hoc remedium in particulari: ergo per totam traditionem hoc sciebant. Hæc autem traditio erat ad salutem necessaria; quia sine remedio non poterant salvari femelle: quodcumque tamen fuerit illud remedium, sive fides parentum, sive aliquid aliud. Similiter fide credebant, quodam creata sacrificia à Deo instituta esse pro expiatione peccatorum. Vel ergo potabant ejusmodi sacrificia per se, et propria virtute expiare peccata; vel virtute mortis et passionis Christi, quæ per illa sacrificia significabantur. Si prius putabant, erat hæretici; si posterior, erant fideles. Sed modò habebant hæc fidei et firmam persuasionem? Non ex Scripturâ, quia nusquam in veteri Testamento scriptum est: ergo ex traditione. Hæc autem traditio erat necessaria ad salutem: non quòd necesse fuerit singulis de populo credere, futuram Christi mortem per creata sacrificia præfigurari; sed quòd necesse fuerit aliquos id credere, presertim sacerdotes et doctores, quibus incombent cura docendi et instruendi alios: aliqui tota Synagoga in hoc quodam puncto, quod sancti erant gravissimum, fuisset sine fide. Quod aliudnam est. Vide D. Th. in 2-2, quest. 2, art. 7. Illic sequitur Judæos habuisse quædam præter Scripturam, quedam per traditionem. Mores tamen sui sunt traditione, quibus Scripturâ; non solum in illi rebus, quæ habebantur per totam traditionem, sed etiam in his quæ erant scriptæ. Quod patet ex sequentibus testimoniis. Exod. 15, v. 8-9: *Narratiæque filii tui in die illo, dicens: Hoc est quod fecit mihi Dominus quando egressus sum de Ægypto. Et erit quasi signum in manu tua....* Et Deut. 32, v. 7: *Memento stirpem antiquorum, cogita generationes antiquas: interrogæ patrem tuum, et annuntiabit illi: majores tuos, et dicit tibi. Et Judic. 6, v. 15.... Ubi sunt mirabilia ejus, quæ narraverunt patres nostri, quibus dixerat: De Ægypto evertit nos Dominus....* Et Psal. 45, v. 1-2: *Deo viribus nostris audivimus: Patres nostri annuntiaverunt nobis quæ, quod speravimus in diebus seniorum, et in diebus juniorum. Et Psal. 77, v. 6-6.... Quanta mandavit patribus nostris non facere eo filii tui: ut cognoscat generatio altera; filii qui nascuntur et exurgunt, et narabunt filii tui.*

Ex his testimoniis duo colliguntur. Primo, quod traditio fuerit Judæis à Deo mandata seu præcepta. Secundo, quod multa ex his, quæ jubebantur docere vel discere per traditionem, aperte haberentur in Scripturâ: et tamen non remittebantur ad Scripturam, sed ad traditionem. Cujus rei duplex est ratio Una quæ eo tempore Scripturam nondam erit redacta in formam libri voluminis, sed dispersa in variis chartis et annulis, et commòdè ab omniquoque legi non possent. Primum, qui cum redegit in formam voluminis, fuit Eudras post captivatem Babiloniam. Altera, quia liber Deuteronomii, qui erat precipuus inter libros veteris Testamenti, non habebatur passim in po-

pulo: sed unum exemplar à rege, alterum à sacerdotibus custodiebatur in arca Domini, qui septimo quoque anno (nempe anno remissionis) jubebatur illud populo prælegere. (Deut. 31, v. 10.) Et in ipsi sacerdotibus fuerunt tam negligentes in eo custodiendo, ut longo tempore amissum fuerit, et tandem ab Heliâ Pontifice (tempore Josiæ regis) inventum, ac populo projectum. (4 Reg. 22, v. 8.) Unde necesse est populum in plerique usum fuisse traditione, de qua in precedentibus testimoniis dictum est. Quod contigit Judæis, etiam contingit nobis Christianis. Multa habemus per solam traditionem, que ad fidem et salutem necessarii sunt. De quibus generatim Apostolus Thess. 2, v. 14: *Unique, fratres, scite, et tenete traditiones, quas didicistis, sive per sermone, sive per epistolam nostram.* Speciatim vero scit habet et scribitur: Primò, quod tota Scriptura veteris ac novi Testamenti sit verè divina et à Deo inspirata. Secundò, quòd Symbolicum fidei sit verè canonicum et apostolicum. Tertio, quòd infantes sint baptizandi. Quarto, quòd baptizati ab hæreticis non sint rebaptizandi. Quintò, quòd in baptismo pronuntiari debeat hæc forma verborum: *Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Sextò, quòd certus ac determinatus sit Sacramentorum numerus in novo Testamento.

CAPUT II.

DE FIDE ET SYMBOLO.

Tres sunt virtutes theologice, de quibus agendum est, fides, spes, charitas. (1 Cor. 13, v. 13.) Dicuntur autem theologice, quia immediate versantur circa Deum: in quo differunt ab aliis virtutibus. Et quidem fides versatur circa Deum, quatenus est verax in dicendo eum revelanda, spes circa Deum, quatenus est bonus respectu nostri, seu quatenus est superna et eterna nostra beatitudo, quam speramus. Charitas circa Deum, quatenus in se bonus est. Fides igitur intellectus: spes et charitas in voluntate. Ne singulari dicam. Ac primò de fide, cujus mysteria nobis revelata sunt, vel in Scripturâ, vel per traditionem. Et queritur: 1° An fides sit donum Dei, quo assentimur illi que à Deo revelata sunt? 2° Quid in veteri Testamento revelatum, sit de Deo? 3° Quid de SS. Trinitate? 4° Quid de Christo? 5° Quibus nominibus in veteri Testamento appellatur sit Christus? 6° Quis primus crediderit in Christum? 7° An fides in Christum fuerit necessaria ad salutem? 8° An fides veteris Testamenti fuerit tam perfecta, quam assentit fides evangelica?

QUESTIO PRIMA. — *Quid sit fides?* — Respondet: Fides est donum Dei ac lumen, quo illustratur homo, certo ac firmiter assentitur illi que à Deo obscurè revelata sunt, et nobis ad credendum legitime proposita. In qua definitione aliqua notanda sunt. Primò, quòd fides sit donum Dei (Ephes. 2, v. 8.) de quo dicitur August. lib. de prodest. Sancto. c. 2, contra Pelagianos et Semipelagianos. Illi dicebant infirmum fidei esse à nobis; non tamen fidem perfectam. Illi utrumque attribuebant solis naturæ viribus. Utroque

refellit Augustinus. Secundò, quòd fides sit lumen. Solum autem distinguitur triplex. Lumen in intellectu hominis. 1. Lumen naturale. (Ps. 4, v. 7. *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine...*) 2. Lumen fidei. (1 Pet. 2, v. 9. *Unus de tenebris vos vocavit in admirabilem lucem anni.*) 3. Lumen gloriæ. (Ps. 53, v. 10. *In lumine tuo videbimus lumen.*) Primum reperitur in quovis homine. Secundum, in homine tantum fidei. Tertium, in homine beato, qui clarè videt essentiam divinam. Tertio, quòd actus fidei, sit assentiri vel credere. (Philipp. 1, v. 29, et Heb. 11, v. 6.) Possumus autem rem aliquam credere. Primò, propter auctoritatem hominis asserentis. (Et tunc est fides humana.) Secundò, propter auctoritatem Dei asserentis et revelantis. Et tunc est fides divina, de qua hic scribitur. Quarta, quòd materiale objectum fidei, quòd credimus, sit verum à Deo revelate, formale, auctoritas Dei revelantis. Nam, ut dixi, nos fidei divina credimus vera esse mysteria, que nobis proponuntur; non idem, quia ab homine, sed quia à Deo revelata sunt, qui nec falli potest, nec fallere. Unde etiam vocatur *prima veritas.* Hæc autem veritas infallidè duo attributa divina, nempe infallitatem bonitatis, et infallitatem sapientiam. Nam Deus quia infallitè bonus est, non vult fallere; et quia infallitè sapiens est, non potest falli. Quinò, quòd actus fidei: circa summum objectum, id est, circa res à Deo revelatas, habet duas proprietates; nempe certitudinem et obscuritatem. Certitudo oritur ex infallitè Dei sapientia et bonitate. Obscuritas ex revelatione. Quod sic explicet. Actus fidei, quo credo mysterium SS. Trinitatis, est certus et infallibilis, quia nititur certo et infallibili fundamento, nempe auctoritate Dei revelantis, qui nec falli potest propter infallitam sapientiam, nec fallere propter infinitam bonitatem. Mem autem est obscurus, quia nititur divinæ revelatione, que respectu nostri obscura est. Et quidem ex duplici capite: primò ex parte Dei revelantis; non enim conatatur nobis clarè et evidenter, revelationem mysterii SS. Trinitatis qua facta est, à Deo factam esse. Secundò, ex parte rei revelatæ; nam revelatio non ostendit nobis clarè et intuitivè rem revelatam; sed tantum obscurè et abstractivè. Hæc patet in simili exemplo. Quando enim Virgilius narrat mita aliquid de rebus abscentibus, quas nunquam vidi, non obicit per suam narrationem, ut clarè incipiam videre res ipsas, de quibus narrat; sed solum efficit, ut obscuram et abstractivè de his habeam notitiam et cognitionem. Sic etiam, quando Deus revelat nobis mysterium SS. Trinitatis, quod nunquam vidimus, non efficit per suam revelationem, ut clarè et intuitivè videamus hoc mysterium; sed solum, ut obscurè et abstractivè credamus tale esse, quale à Deo revelatur. Et hoc docet experientia. Nunc Apostolus Heb. 11, v. 1, ait *fidem esse argumentum rerum non apparentium*; quia nimirum res ille, quas fide credimus, non apparent, sed non videntur à nobis clarè. Et 1 Cor. 15, v. 12, dicit: *Videmus nunc per speculum in imagine, tunc autem facie ad faciem*; id est, in hæc vitâ obscurè cognoscimus mysteria fidei:

in alterâ clarè intueamur. Unid sequitur actum fidei esse voluntarium et liberum, non autem necessarium; vel, quòd idem est, esse voluntarie et liberè assentiri rebus à Deo revelatis, non autem necessario. Loquor autem de necessitate objecti, non præcepti. Nam ex parte præcepti quòd nos obligat, necessariò debemus assentiri rebus à Deo revelatis, si volumus salvi esse; at ex parte objecti non necessariò, sed liberè. Quod sic probet. Tunc intellectus necessariò assentitur alicui objecto, vel propositioni, quando propter ipsius rei evidentiam convincitur et quasi necessitatè ad assensum, ita ut non possit non assentiri. Tunc autem voluntarie ac liberè assentitur, quando propter rei obscuritatem non convincitur aut necessatur ad assensum; sed potest assentiri vel dissentiri, prout voluntati visum est. De exemplum. Quando quis clarè videt solem ortum esse, tunc intellectus, si advertat, propter rei evidentiam, necessariò convincitur ad formandum illi assensum: *Sol ortus est.* Quando autem non videt ortum esse (ut si cæcus sit), sed tamen ab alio audit ortum esse; tunc intellectus ejus non necessariò convincitur, sed à liberè voluntate ad assensum movetur. Item fit in mysteriis fidei. Beati in corde, qui clarè intuentur mysterium SS. Trinitatis, necessariò præbent assensum; nos in hæc vitâ, qui non intuentur, liberè præbent assensum. Et si voluntas pia est, credimus Deum esse unum et unum: si impii, non credimus, et infideles offensus. Hæc omnia prolè disputantur à theologis in 2, 2, q. 1 et 2. Nos pauca diximus pro hoc loco et instituto.

QUESTIO II. — *Quid in veteri Testamento fuerit revelatum de Deo?* — Respondet: Hæc tria potissimum. Primò, Deum esse. Exod. 5, v. 14: *Ego sum qui sum.* Secundò, Deum esse unum. Deut. 6, v. 4: *Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est.* Et Deut. 32, v. 50: *Vidite, quòd ego sum solus, et non est alius Deus grater me...* Tertio, Deum habere providentiam circa homines; id est, salutare bonos, et punire malos. Sap. 6, v. 8: *Æquales curæ est illi de omnibus.* Et Deut. 7, v. 9-10: *Et scies, quia Dominus Deus tuus ipse est Deus fortis et fidelis, custoditens pactum et misericordiam diligentiùs se, et his qui custodiunt præcepta eius, in mille generationes: et reddens odientibus se dolum, ut ut disperdat eos, et altera non differat, prolium sui resistentia quòd invenitur.*

Præter hæc tria, sunt multa alia, que ad illa revocantur. Coniungendi sunt hæc. Deum esse hominem. (Ut Ps. 62, v. 1.) Esse infinitum. (Ps. 144, v. 5.) Esse ubique presentem. (Ps. 138, v. 7.) Esse immutabilem. (Num. 25, v. 19.) Essentiam. (Ps. 89, v. 2.) Unitatem scientiam. (1 Reg. 2, v. 3.) Omnipotentiam. (Gen. 47, v. 1.) Græssæ creaturæ et terrarum. (Gen. 1, v. 1.) Græssæ hominem ad imaginem et similitudinem suam. (Gen. 1, v. 26.) Indulsi illi præcepta, et promissæ vitam, si ea servaret; mercedem, si non servaret. (Gen. 2, v. 17, et alibi.)

QUESTIO III. — *Quid in veteri Testamento fuerit revelatum de SS. Trinitate?* — Respondet: Nusquam in veteri Testamento expressè revelatum est tres esse

personas divinas, unius et ejusdem essentia, ac recte in se distinctas, nempe Patrem, Filium et Spiritum sanctum: sed tamen quibusdam locis obscurè et confusè insinuatim est, plures esse personas, quàm unam. Solent autem produci varia testimonia, quibus id insinuatim est, que breviter recensendo. Primùm est, Gen. 1, v. 1: *In principio creavit Deus celum et terram.* Ac paulò post, v. 2: *Et spiritus Domini ferebatur super aquas.* Ubi aliqui putant, Patrem significari nomine, Deum; Filium, nomine, principii; Spiritum sanctum, nomine, Spiritus Domini. Item Orig. et Rupertus in illam locum, quibus favet Aug. libro de Genesi ad litteram imperfecto, cap. 1. Et confirmari potest hæc expositio ex eo, quòd Filius Dei de seipso dicit, Psal. 59, v. 8: *In capite libri scriptum est de me, id est, in initio libri Genesim. Vnde Hieronymus in Questionibus Hebraicis in Genesim. Secundum est, Gen. 1, v. 26: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram...* Ubi Deus loquitur de se in plurali numero, propter pluralitatem Personarum, ut notant Origenes, Basilios, Chrysostomos et Ambrosius in illum locum. Item Athanasius in oratione contra idola circa finem; Aug. lib. 6 de Civitate Dei, cap. 6; Concilium Syriense canone 15, et plures alii. Simile est illud Gen. 5, v. 22: *Ecco Adam, quasi vult ex nobis factus est, sciens bonum et malum...* Et Gen. 11, v. 7: *Venite igitur, descendamus, et confundamus ibi linguam eorum...* Tertium est, Gen. 19, v. 24: *Dominus pluit super Sodomam et Gomorram sulphur et ignem à Domino de celo.* Ubi cum dicitur, *Dominus à Domino*, insinuantur due, ut minimum, Personæ, ut sensus sit: *Pluit Filius à Patre.* Ita Ignatius in epist. ad Antiochenos, Justinus in dialogo cum Triphono, Athanasius in oratione contra Gregas Sabbelii, Hieronymus lib. 5 de SS. Trinit. Concil. Syriense cap. 15, et alii. Quartum est, Psal. 66, v. 8: *Benedixit nos Deus, Deus pater, benedixit nos Deus. Ubi nomen Deus ter ponitur: his quidem absolute pro Patre et Spiritu sancto, et semel cum pronomine Noster, pro Filio, qui propter humanam naturam assumptum vocatur Deus noster. Eodem spectat illud Isaie 6, v. 5: *Sansus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum.* In quom locum sic scribit Rabbi Simon: *Sanctus hic est Pater: Sanctus hic est Filius: Sanctus hic est Spiritus sanctus.* Vide Galatium lib. 2 de Arcanis capite 9, et Vasquez 1 parte, disp. 108, cap. 2. Confer. Joan. c. 14, v. 41. Quintum est, Zacharia 2, v. 10-11: *Laude et laudate, filii Sion, quia ecce ego venio, et habitatio in medio lui, ait Dominus. Et applicabatur genita mulier ad Dominum in die illa, et erant miti in conspectum, et habitatio in medio lui. Et scies, quia Dominus exercituum misit me ad te. Ubi hic ponitur nomen Domini; semel pro Deo militante, et semel pro Deo missio, id est, semel pro Patre, et semel pro Filio. Plura testimonia adducam questione sequenti.***

Nota, trinitatem Personarum variis modis cognosci posse in hæc vitâ. Primò, per revelationem supernaturalem, factam in veteri Testamento, de quâ jam dixi: et hæc obscura est. Secundò, per revelationem

supernaturalem, factam in novo Testamento, de qua infra dicam, questione declinā. Et haec quoad verba clarior et aptior est. Tertio, per congruentias naturales. Cujusmodi sunt haec: 1ª Natura boni est diffundere et communicare seipsum: ergo natura infideli boni est communicare se infideli. At Deus est infideli boni: ergo infideli se communicat. At non communicat se infideli extra se per productionem creaturarum: ergo debet se infideli communicare in se, per productionem personarum ejusdem essentiae et naturae. 2^a Ad perfectam beatitudinem requiritur consortium spiritualium Personarum: et Deus est perfectissime beatus: ergo debet habere consortium spirituum Personarum. 3^a Melius est Deum ab aeterno aliquid produxisse, quam ab aliquo tempore: et ab aeterno non produxit creaturas extra se: ergo produxit Personas divinas intra se. Quarto, potest cognosci Trinitas Personarum per vestigia creaturis impressa. Nam omnes creaturae, propter ternarium numerum quem in se habent a suo Creatore, videntur clare ad SS. Trinitate creatas se esse. Quod aliquot exemplis demonstrat. Primo in multiplici creaturis sunt tres passiones entis, scilicet, unum, verum, bonum. Secundo, tota universitas creatorum dividitur in tres genera. Nam alia sunt spiritualia, ut Angeli; alia corporales, ut omnia elementa, lapides, plantae, bestia, humana; alia mixta ex corpore et spiritu, ut homines. Tertio, Angeli dividuntur in tres hierarchias, supremam, medianam et inferiorem; et singulae hierarchiae in tres ordines. Quarto, nunquamque Angelus, sicut etiam unquamque anima rationalis habet tres facultates, memoriam, intellectum, voluntatem. Memoria repraesentat Patrem qui habet idem omnium verum in se. Intellectus Filium, qui est sapientia Patris. Voluntas Spiritum sanctum, qui est amor procedens a Patre et Filio. Vnde August. lib. 17 de SS. Trinitate, et seq., Bellarm. lib. 2 de Christo, cap. 6.

Quaesitio vi. — *Quid in vetero Testamento fuerit re-velatum de Christo?* — Respondet: Multa de Christo fuerunt revelata. Et speciatim haec. Primo, quod esset nasciturus ex semine Abraham. (Gen. 22, v. 18.) Secundo, ex familia David. (Jeremie 23, v. 5.) Tertio, quod ex Virgine. (Isaia 7, 14.) Quarto, quod in Bethleem. (Michae 5, v. 2.) Quinto, quod certo tempore. (Gen. 49, v. 10, et Daniel 9, v. 24, et Aggaei 2, v. 7.) Sexto, quod predicaturus Evangelium salutis et pacis. (Isaia 61, v. 1.) Septimo, quod facturus miracula. (Isaia 35, v. 3.) Octavo, quod redempturus genus humanum, et pro lumine gentium minister. (Isaia 55, v. 4, et Daniel 9, v. 20.) Nono, quod disciturus ad inferos, et tertia die resurrexurus. (Psalm. 15, v. 10, et Joanne 3, v. 1.) Decimo, quod ascendurus ad caelum. (Psalm. 67, v. 19.) Undecimo, quod assurus ad dexteram Dei Patris. (Psalm. 109, v. 1.) Duodecimo, quod minister Spiritum sanctum. (Isaia 44, v. 5, et Joella 2, v. 28.) Decimotercio, quod iudicaturus vivos et mortuos. (Psalm. 95, v. 15.) Haec omnia clarissime constat ex novo Testamento.

Quaerit, an etiam re-velatum fuerit in vetero Testamento, Christum fore Deum simul et hominem? Respondeo: Clarè re-velatum fuit fore hominem, obte-deret Deum. Prior pars patet ex dictis: quia clarè re-velatum fuit Christum nasciturum et moriturum: quod non potest intelligi, nisi secundum humanitatem. Posterior colligitur ex variis Scripturae locis. Psal. 2, v. 7: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Ex quo loco probat Apost. Heb. 15, Christum esse majorem Angelis, quia ab aeterno genitus est: ab Deo Patre per divinam generationem. Idem Psal. 96, v. 7: *Adorabo eum omnia angeli ejus.* Quo etiam loco citatur apost. ibid. Item Psal. 109, v. 4: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis.* Quomodo locum explicat ipse Christus, Matth. 22, v. 44. Item Isaia 55, v. 4: *Dona ignis venisti, et accendisti eos.* Unde aperte loquitur de Christo, ut ex contextu patet, Reo Baruch. 3, v. 36: *Hic est Deus noster, et non ostenditur aliis adversari eum.* Unde etiam est sermo de Christo, quia sequitur v. 58: *Past haec in terra vivens est, et non hominum conversatus est.* Item Michae 5, v. 2: *Et tu, Bethleem Epheatha, portula es in millibus Juda. Tu te mihi exprociat qui sit Dominator in Israel, et exgressus ejus ab initio, a diebus aeternitatis.* Alibi insinuat duplex Christi generatio: una humana, cum dicitur: *Et te mihi exprociat*; altera divina, cum dicitur: *Et exgressus ejus ab initio, a diebus aeternitatis.*

Hic obiter notandum est, haec testimonia veteris Testamenti, in quibus agitur de Christi Divinitate, per se quidem obscura esse: sed tamen, quia plerumque in novo Testamento clarioribus verbis explicata sunt, facilius intelligi a Christianis, quam olim intellecta fuerint a Judaeis: quia Judaei non habuerunt illam explanationem, quam Christiani habent. Quomodo autem haec claritas novi, et illa obscuritas veteris Testamento intelligenda sit, dicitur q. 9.

Quaesitio vii. — *Quibus nominibus fuerit Christus appellatus in vetero Testamento?* — Respondet: His possessionibus. 1. Deus. Isaia 55, v. 4, et Baruch 3, v. 36. — 2. Emmanuel, id est, nobiscum Deus. Isaia 7, v. 14. — 3. Dominus Davidis. Psal. 109, v. 1. — 4. Dominus legifer noster, rex noster, iudex noster. Isaia 55, v. 21. — 5. Christus. Dan. 9, v. 26. — 6. Salvator et propuginator. Isaia 49, v. 20. — 7. Redemptor. Isaia 39, v. 20. — 8. Propheta. Deut. 18, v. 15. — 9. Sanctus Sanctorum. Dan. 9, v. 24. — 10. Desideratus cunctis gentibus. Aggaei 2, v. 8. — 11. Expectatio gentium. Gen. 49, v. 10. — 12. Brachium Domini. Isaia 53, v. 1. — 13. Donator. Malach. 5, v. 1. — 14. Angelus Testamenti. Ibidem. — 15. Sol iustitiae. Malach. 4, v. 2. — 16. Pastor. Isaia 40, v. 11, et Ezech. 34, v. 25. — 17. Agnus. Isaia 53, v. 7. — 18. Semen Abraham. Gen. 22, v. 18, ut explicat Apostolus Gal. 3, v. 16. — 19. Stella oriens. Num. 24, v. 17. — 20. Lux gentium. Isaia 9, v. 2. — 21. Lumen Jerusalem. Isaia 60, v. 1. — 22. Sacerdos in aeternum. Psal. 109, v. 4.

Multo laetentiora nomina sortitur in novo Testamento, cuiusmodi ferè sunt haec: — 1. Deus. 1. Joan. 5, v. 20. — 2. Filius Dei. Ibid. — 3. Filius Dei Unigenitus. Joan. 1, v. 18, et 5, v. 19. — 4. Imago Dei invi-

sibilis. Col. 1, v. 15. — 5. Agnus Dei. Joan. 1, v. 29. — 6. Figura substantiae Dei. Hebr. 1, v. 3. — 7. Sermo Dei. Heb. 4, v. 12. — 8. Dominus noster Iesus Christus. Galat. 4, v. 5, et alibi saepius. — 9. Mediator Dei et hominum. 1. Tim. 2, v. 5. — 10. Mediator N. T. Heb. 9, v. 15. — 11. Salvator mundi. Joan. 4, v. 42, et alibi. — 12. Redemptor. Act. 7, v. 35, et alibi. — 13. Advocatus noster apud Deum. 1. Joan. 2, v. 1. — 14. Messias. Joan. 1, v. 41, et Joan. 4, v. 25, non alibi. — 15. Pastor bonus. Joan. 10, v. 11. — 16. Primogenitus omnium creaturæ. Coloss. 1, v. 15. — 17. Primogenitus ex mortuis. Ibid. v. 18. — 18. Caput Ecclesiae. Ibid. — 19. Haeres universorum. Heb. 1, v. 2. — 20. Apostolus et Pontifex confessionis nostrae. Heb. 5, v. 1. — 21. Pontifex magnus. Heb. 4, v. 14. — 22. Sacerdos in aeternum. Heb. 5, v. 6. — 23. Minister circumcisus. Rom. 15, v. 8. — 24. Lux mundi. Joan. 8, v. 12. — 25. Via, veritas, et vita. Joan. 14, v. 6. — 26. Ostium vivum. Joan. 10, v. 7. — 27. Magister bonus. Matth. 23, v. 16. — 28. Propheta magnus. Luc. 7, v. 16. — 29. Oriens ex alto. Luc. 1, v. 78. — 30. Lapis offensionis et petra scandali. Rom. 9, v. 33, et 1. Petri 2, v. 8. — 31. Radix David. Apoc. 5, v. 5. — Leo de tribu Juda. Ibid. — 32. Principium et finis, alpha et omega. Apoc. 1, v. 8. — 33. Principes regum terre. Apoc. 4, v. 8.

Quaesitio viii. — *Quis in vetero Testamento primus creditus in Christum?* — Respondet: Adam in paradiso, cum dixit: Gen. 2, v. 25, 24: *Hoc nunc in eis vestigia mea, et caro de carne mea: haec vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est.* Quomodo relictus homo patrem suum et matrem, et adheret sibi uxori suae, et erunt duo in carne una. Nam his verbis, non solum locutus est de peccato suo matrimonio cum Eva; sed etiam prophetavit de futura conjunctione Christi cum Ecclesia, quae praefigurabatur per conjunctionem Ade et Eve, ut interpretatur Apostolus Ephes. 5, v. 32, ubi explicans praedicta verba, sic ait: *Sacramentum hoc magnus est, ego autem dico, in Christo, et in Ecclesia.* Unde D. Hieron. lib. 5 Commentariorum in Epistolam ad Ephesios, ait Adam fuisse, et primum hominem, quia primo creatus est, et primum vatem, quia primus de Christo et Ecclesia prophetavit. Similia habent alii Patres. Sunt autem duae partes prophetiae ipsius. Una, quia praedixit fore ut Christus relinqueret Patrem suum, qui est Deus, et matrem suam, quae est Ecclesia Iherosolima, et veniens in hanc terram adhereret uxori suae, quae est Ecclesia. Vide Hieron. loco cit. Altera, quia praedixit fore ut, sicut ipse per carnale matrimonium conjungitur sibi cum Eva, sic Christus per spirituale matrimonium conjungendus esset cum Ecclesia, sicut illud Osee 2, v. 19: *Sponsabo te mihi in conjugium.* Et hoc sensu, quem multi sequuntur, matrimonium Adami et Eve fuit figura seu typus conjunctionis Christi cum Ecclesia. Vide Cornelium à Lapide in cap. 5 ad Ephes. v. 32.

Quaerit, de qua conjunctione Christi cum Ecclesia hoc intelligendum sit? Aliqui putant, solum intelligi de illa qua Christus, ut Deus, conjungitur est Ecclesia per fidem et charitatem; non autem de illa qua Chri-

stus, ut homo, conjungitur est Ecclesia per incarnationem. Alii recitans de utraque intelligunt. Nam Christus etiam, ut homo, dicitur caput Ecclesiae, sicut vir est caput membrorum. (Ephes. 4, v. 25.) Vide Franc. Suarez 5 p. 1, q. 1, art. 5, in commentario.

Quaerit, si Adam praeservit venturum Christum, ergo etiam praeservit se peccaturum: quia Christus non erat venturus, nisi propter peccatum Adami. Unde est vultusum illud theologorum axioma: *Si Adam non peccasset, Christus non ventus.* Resp. Non sequitur, quia potest fieri, ut aliquis cognoscat effectum, et non cognoscat causam. Et hoc modo, Adam praeservit venturum Christum in hunc mundum, non tamen praeservit causam, propter quam esset venturus. Ita B. Thomas 5 p. 1, q. 1, art. 5, ad 6, et in 2-2, q. 2, art. 7, in corpore.

Quaesitio ix. — *An fides in Christum fuerit re-velata ad salutem in vetero Testamento?* — Resp. Fuit necessaria. Omnes enim, ut minimum, tenebantur credere in venturum Christum, tanquam Redemptorem sui Mediatorem, per quem liberandi essent à peccatis. Ita docet Aug., Epist. 89 ad Illar. q. 3, et Epist. 457 ad Optatum, et lib. 4 contra duas Epistolas Pelagianorum, cap. 7, ubi assertit, justos veteris Testamenti non fuisse liberatos à peccatis, nisi per eandem fidem Christi, per quam et nos liberamur. Sicut enim nos credimus Christum venisse in hunc mundum, et per hanc fidem justificamur; sic illi credebant Christum venturum in hunc mundum, et per illam fidem justificabantur. Et hoc probat variis Scripturae testimoniis. Act. 4, v. 12: *Non est in alio nullo nomine (nisi in Christo), nec erant aliud nomen est sub caelo datum hominibus in quo oportet nos salvari fieri.* Et Cor. 15, v. 22: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Et 2. Cor. 4, v. 15: *Habentes mentem camela vram in fide.* Et Gal. 2, v. 16: *Scientes autem, quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi.* Et Gal. 5, v. 24-25: *Si enim datus esset legi, verè est lege esset iustus. Sed venisti Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur, credentibus.* Et ratio est, quia Deus non vult nos salvare nisi nostro labore et cooperatione, iuxta illud Augustini: *Qui queramus te, sine te, non salutari te sine te.* Vult enim, ut queramus et desideremus medicum, qui nos sanet à corruptione peccati. At homines in vetero Testamento non poterant quærere et desiderare medicum, nisi aliquo modo illum cognoscerent. Nae poterant illum certo cognoscere in hac vita, nisi per fidem: ergo haec fides illi fuit ad salutem necessaria.

Quaerit, cum multa fuerint revelata de Christo in vetero Testamento, ut supra dictum est, an necesse fuerit omnino credere, quae erant de illo revelata? Respondet cum distinctione. Nam aliud est loqui de prophetis et patriarchis, quibus immediate fuit facta re-velatio de Christo; aliud de aliis, qui à prophetis et patriarchis acceperunt revelationem. Priores tenebantur explicite credere ea omnia, quae univèrsim erant revelata, ut Adam tenebatur credere futurum

Christi conjunctionem cum Ecclesia: Abraham, Christum ex suo semine nasciturum; Moyses, fore prophetam suae gentis: David, descensurum ad inferos, resurrecturum a mortuis, ascensurum in caelos, sessurum ad dexteram Patris: Isaias, nasciturum ex Virgine, praedicaturum Evangelium salutis, facturum miracula, redempturum genus humanum per passionem et mortem, missurum Spiritum sanctum: Michaeas, nasciturum in Bethleem: Daniel, venturum tali tempore. Haec enim ipsis erant explicata a Deo revelata, sive per externam vocem, sive per internam inspirationem, sive alio modo. Debeant igitur exultare et credere: alioqui magnam injuriam fecissent Deo, quasi non esset verax et fide dignus. Reliqui, quibus non fuit immediate a Deo facta revelatio, erant duplices: alii sacerdotes, et doctores Synagoga; alii subditi. His satis erat, si crederent venturum Christum, qui ipsos liberaret, juxta ea, quae initio questionis dicta sunt. At illi ulterius tenebantur Deo alia credere: 1. Quod Christus esset filius Patris. 2. Quod per passionem et mortem redempturum esset humanum genus; et quae similia sunt. Cujus rei duplex est ratio. Una, quia sacerdotes erant doctores populi, et iudices controversiarum fidei: ergo ratione officii tenebantur contra seire et perscrutari, quae a Moysae et prophetis erant scripta de Christo: alioquin non permitterent alios instruere, nec in supremo consilio, cui interserant, defendere controversias, quae de venturo Christo et Moysae, et prophetis, solent proponi et disputari. Altera, quia sacerdotes tenebantur seire, eruenta sacrificia animalium, quae ipsi offerbant, esse figuras seu typos futurae mortis Christi: itaque, quomodo animalium, qui effundebatur, non habere ex se vim remissionis peccati, sed omnem vim accipere ex sanguine Christi, cuius effusione proficiuntur. Hebr. 9, v. 12. Vide D. Thom. in 2. 2. q. 2, art. 7.

Ex dictis constat, tria potissimum spectari posse in Christo: 1. Officium Redemptoris. 2. Divinitatem conjunctionem cum humanitate. 3. Passionem et mortem. Sacerdotes tenebantur haec omnia explicite credere. Populus non item. Satis erat, si explicite crederet venturum aliquem prophetam qui redempturum esset Israel, tunc cum omnes expectationes climantur cum prophetis: *Bona, scilicet, semper, et ubi plerumque iustum et spiritus terra, et verberis Salvatorum.* Quod autem is filius esset Dei, et quod per passionem et mortem redempturum esset Israel, non necesse erit omnes explicite credere. Vide D. Thomam loco citato.

QUESTIO VIII. — An sola fides in veteri Testamento fuerit sufficiens ad salutem et justificationem? — Ratio dubitandi est, quia Scriptura insinuat, Abraham fuisse justificationem per solam fidem: Genes. 15, v. 6; et Rom. 4, v. 5; et Gal. 3, v. 6: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad iustitiam.* Respondio: Contrarium docet Scriptura, justificationem esse, non solam per fidem, sed etiam per spem, obedientiam, et alia pia opera. Rom. 4, v. 18: *Qui contra spem in spem credidit.* Et Jacobi 2, v. 21-22: *Abraham puter postea, mox ex operibus justificatus est, offerens Isaac filium suum ut*

per altare? Vides quomodo fides cooperabatur operibus illius, et ex operibus fides consummata est. Et Hebr. 11, v. 8: *Fide, qui vocatur Abraham, obediit in locum eire, quem accepturus erat in hereditatem, et ceteri, ne scias quo iret.* Ex quibus locis colligitur, fidem, qui Abraham justificatus est, non fuisse nudam et solitariam, sed conjunctionem cum spe, obedientia et aliis piis operibus. Illud porro, *contra spem in spem credidit*, sine debet intelligi: *Contra spem naturae, credidit in spem gratiae, et promissionis.* Vel clarius: *Credidit se generaturum filium, quod quidem non poterat sperare, spectando cursum naturae, quia jam erat senex, et habebat uxorem sterilem: sed tamen speravit, spectando gratiam et promissionem Dei, quae non fallit.* Quod dicitur de Abraham, dicendum est etiam de aliis qui in veteri Testamento justificati sunt. Non enim per solam fidem, sed etiam per alia bona opera justificati sunt, et colligitur ex illo Jac. 2, v. 25: *Similiter et Rahab meretrice, dicens ex operibus justificata est, suscipiens nuntios, et alia via ejiciens.* Et cunctis addit, *cur non ex sola fide? Sicut enim corpus, sine spiritu mortuum est, ita et fides sine operibus mortua est.* Ubi illa particula, *fides sine operibus mortua est*, conferri debet cum illa superioris posita: *Fides cooperabatur operibus*, quia alia apostolus expressit quidem aliis veritas, sed simili fore sensu, Gal. 3, v. 6: *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque praeparatio; sed fides, quae per charitatem operatur.*

Ubi res haec clarior, repeto quod alibi dixi, dupliem esse justificationem: primam, et secundam. Prima est, quae fit ex impio filii iustus et Deo gratias. Secunda, quae ex justo fit iustus et Deo gratias. In prima acquiritur iustitia, in secunda augetur. Haec fides et alia bona opera non eodem modo concurrunt ad primam et secundam justificationem. Ad primam concurrunt dispositivè: ad secundam iururicè. Nam homo impius seu peccator non potest acquirere iustitiam et remissionem peccatorum, nisi prius sit dispositus per actum fidei, timoris, spii, affectionis et contritionis. Eccl. 1, v. 28: *Qui sine timore est, non poterit justificari.* Prov. 28, v. 25: *Qui non sperat in Domino sumbitur.* 1 Joan. 5, v. 11: *Qui non diligit, vivet in morte.* Act. 5, v. 19: *Pantulanius spiritus et contritionis, ut deservit peccata vestra.* At, postquam justificatus est, tunc per similes actus meretur augmentum iustitiae, et fit Deo gratus. Unde sequitur, supradictos actus dupliciter spectari posse: 1. Quatenus procedunt iustitiam, 2. Quatenus sequuntur. Primi modo dispositivè, posteriori modo meritorie se habent. Vide conc. Trid. sess. 6, cap. 6, et 10.

QUESTIO IX. — An fides veteris Testamenti fuerit tam perfecta quam est fides novi Testamenti? — Respondio: Essentialiter fuit sequè perfecta; non tamen accidentaliter. Prior pars patet, quia essentia assensus fidei in eo consistit, ut credamus aliquid propter auctoritatem Dei revelantis. At tam Judaei in veteri, quam Christiani in novo Testamento, quiquid credunt fidei divinae, hoc credunt propter auctoritatem Dei revelantis: ergo assensus utroque modo est ejusdem

rationis et essentiae. Posterior probatur, quia fides novi Testamenti perfectior est in duobus. Primo, quia ad plura objecta se extendit. Nam multa mysteria fidei sunt expressè revelata in novo Testamento quae non erant expressè revelata in veteri, ut mysterium Baptismi, Eucharistiae, vocationis apostolorum, abrogationis caeremoniarum, et similia. Secundo, quia ea mysteria, quae in utroque Testamento revelata sunt, multò clarius et perfectius revelata sunt in novo, quam in veteri: ut mysterium SS. Trinitatis, Incarnationis, Passionis, Resurrectionis, vocationis Gentium. Haec enim obscurè revelata sunt in veteri, clarè in novo.

Objicies: Supra dictam est divinam revelationem semper esse obscuram, nunquam clarà. Resp. Semper est obscura ex parte Dei revelantis, et ex parte rei revelatae, ut q. 4 explicatum est. At ex parte verborum quibus fit, aliquando est obscura, aliquando clara. Et hoc sensu hic loquimur; v. g., revelatio SS. Trinitatis in N. T. est clara ex parte verborum. Math. 28, v. 19: *Baptizate eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Et 1 Joan. 3, v. 7: *Tres sunt qui testimonium dant in caelo: Pater, Verbum, et Spiritus sanctus; et in tres unum sunt.* Tres, quoad personam; unum, quoad essentiam. At in veteri fuit obscura, ut quasi. 3. namque sunt. Idem dico de mysterio Incarnationis, et vocationis Gentium. Hoc enim obscurè fuit revelatum Judaeis; clarè Christianis. Juxta illud Ephes. 5, v. 4-6: *Prout potestis legentis intelligere praedictam novam in mysterio Christi; quod alia generatio non est equitum filius hominum, sicut nunc revelatum est Sanctis apostolis ejus et prophetis in Spiritu. Gustas esse calicem istum, et concorporata, et participatis pronuntiationis ejus in Christo Jesu per Evangelium.*

Nota, in mysterio vocationis Gentium duo spectari posse: 1. Quod Gentiles essent vocandi ad fidem Christi. 2. Quod essent salvandi sine opere circumcisionis et legis Moisaicae. Prùs fuit revelatum in veteri Testamento per Isaiam et alios prophetas. Posterius non item. Ex hac parte, Apostoli habuerunt pleniora cognitionem vocationis Gentium, quam antiqui prophetae. De hoc mysterio dicam iterum cap. 16, de observantia legis legalibus, § 10. Batio autem, cur mysteria fidei in novo Testamento sint clariora explicata, quam in veteri, patet ex supra dictis, quia servi non tam perfecte sciunt et consilia et secreta patris-familias, quam filii juxta illud Christi, Joan. 15, v. 15: *Non dico nunc vobis, quia servi, quia servus necesse quia faciat dominum. Quia. At Judaei erant servi, nos filii: illi ex aedili, nos ex libera. Gal. 4, v. 51. Ad hoc significantum, Moyses, cum loqueretur ad populum, faciem velabat. Nobis autem Christus revelat facie locutus est, testis Aposto- 2 Cor. 5, v. 15.*

Quaerens, an Apostolus loquitur de fide veteris Testamenti cum, alt. Rom. 1, v. 17: *Iustitia enim Dei in eo (Evangelio) revelatur ex fide in fidem?* Magni auctores affirmant, ut Origenes, Chrysostomus, et alii quos citat et sequitur Toletus in illum locum, et aliam,

hunc esse sensum: Ex obscurè fide veteris Testamenti in claram fidem novi Testamenti. Haec juxta hos auctores, sententia Pauli sic est explicanda: *Non crededo Evangelium: virtus enim Dei est, in salutem omni credenti, Judaeo primò, et Graeco. Iustitia enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem, et cetera.* Quasi dicat: Non crederedo praedicato Evangelium, quia tametsi apparuit vilo (est enim genitibus stultitia, *Judaica scandalum*, 1 Cor. 1, v. 25), tamen habet vim et efficaciam conferendi salutem omni credenti, tam Gentili, quam Judaeo. Nam in Evangelio manifestatur nobis, quod non aliter possimus salvi et justi esse, nisi per fidem: non jam amplius per fidem veteris Testamenti, sed per fidem evangelicam. Si ergo salvi esse volumus, transendum est ex fide Judaeorum, quae credebatur, Christum venturum, ad fidem evangelicam, quae creditur Christum jam venisse. Et sic mutandus est status fidei. Judaei quidem in veteri Testamento poterant salvari per fidem veteris Christi; sed jam per eam amplius salvari non possunt; sed necesse est ut, relictis sua fide, amplectantur fidem evangelicam, et credant Christum jam venisse. (Vide Ribera in cap. 2 Habaec, v. 2.) Hinc iterum colligitur, quod ante dixi, fidem evangelicam perfectiorum esse fide veteris Testamenti. Nam evangelicam supponit Christum jam venisse, et omnia mysteria redemptionis impleta esse. Ad fides veteris Testamenti expectabat Christum adhuc venturum, et supponebat mysteria redemptionis nondum esse impleta. Et ob hunc causam fit, ut fides veteris Testamenti aliis novi Testamenti, ut Gal. v. 3-25: *Prius autem quam ventur fides, nisi lege custodiamur, conclusi in eam fidem quae revelanda erat.*

CAPUT III.

DE SPE, PROMISSIONE ET ORATIONE.

Sicut fides duplex est: una divina, quae creditur Deo; altera humana, quae creditur homini: ita spes duplex est: una divina, quae speratur alicui a Deo; altera humana, quae speratur alicui ab homine. De divina hic agimus. Et quia, quae sperantur a Deo, solent etiam promitti à Deo, et per orationem impetrari, agam simul de promissione, et oratione. Idque hoc ordine: 1. Quid sit spes? 2. Quae bona in veteri Testamento fuerint promissa à Deo? 3. An etiam via autem fuerit promissa? 4. An oratio fuerit necessaria ad impetrandum ejusmodi bona? 5. Quae fuerit formula orandi in veteri Testamento? 6. An in veteri Testamento liceret invocare Sanctos? 7. An liceret orare pro defunctis?

QUESTIO PRIMA. — Quid sit spes? — Respondio: Est donum à Deo infusum, quo confirmatus homo, certè cum fiducia expectat et bona quae à Deo promittuntur. Haec aliqua notanda sunt. 1. Quod spes sit donum Dei, sicut fides. 2. Quod actus sit sui sperare, seu expectare. 3. Quod objectum spei sit bona à Deo promissa et ab eo obtinenda. In quo multum differt à fide. Nam fides versatur circa praeterita, praesentia, et futura. Creditur enim Christum natum esse, quod

est prateritum : Christum sedere ad dexteram Patris, quod est presens : Christum venturum ad iudicium, quod est futurum. At spes versatur tantum circa futura. Non enim speramus presentia, sed futura, que nondum habentur. (Rom. 8, v. 24.) Nec quancumque futura, sed tantum bona; nec quancumque bona, sed à Deo promissa et obtinenda. Unde sequitur, non esse actum spei theologica, seu divina, de qua hic agitur, nisi spes sit obtinendum aliquod bonum à principe vel imperatore; sed actum spei iurano, que sepe vana est.

QUESTIO II. — *Que bona in veteri Testamento fuerint promissa à Deo?* — Respondo : Bacteria principaliter. Primo, terra sancta, finem lactis et mellis. (Gen. 12, v. 7. Et Exod. 15, v. 5. Et ibid. 35, v. 1. Et Deut. 19, v. 8.) Secundo, affluentia bonorum temporalium. (Levit. 26 per totum, et Deut. 28 per totum.) Tertio, Christus Salvator. (Deut. 18, v. 15.) Nec prima promittatur Deo sine hac conditione: si populus servaret legem Dei: si non sedes, contraria mala ipsi imminerent. Hoc patet Deut. 19, v. 8-9: *Quia autem dilexerit Dominus Deus tuus terminos tuos, sicut iurasti patribus tuis, et dederit tibi cunctam terram, quam eis pollicitus est (si tamen custodieris mandata eius, et feceris que hodie precipio tibi, ut diligas Dominum Deum tuum, et ambules in via eius omni tempore). Et Deut. 28, v. 1-2: Si autem audieris vocem Domini Dei tui, ut facias omnia que custodias omnia mandata eius, quam ego precipio tibi hodie, faciet te Dominus Deus tuus exaltari cunctis gentibus que versantur in terra: venient que super te universae benedictiones istas, et apprehendent te: et tamen præcepto eius audieris. Et Levit. 26, v. 3-4: Si in præceptis meis ambulaveris, et mandata mea custodieris, et feceris ea, dabo vobis pluviam temporalem suam, et terra dabitur gemens suam, et pondus urebunt replebitur. Hinc factum est primum, ut nullus Israhelitarum ex tunc milibus, qui ingressi erant ex Ægypto cum Moysè et Aaron, perveniret ad terram sanctam quam ipsis erat promissa, nisi Caleb et Josue, quia omnes, præter hos duos, mirramuraverant contra Deum. Num. 14, v. 27 et seq.: *Uxore quoque multando hæc proxima maritum contra me? Queritis situram foras? Hic ergo dicit: Vix ego, qui Dominus: sicut locutus estis gentibus meis, sic foras vobis. In voluntate iuraverit cadaveris vestra. Quoniam, qui numerati estis à viginti annis et supra, et numerastis contra me, ut inhabitaretis terram super quam iuravi misericordiam meam, et habitare vos facerem, præter Caleb filium Jephone, et Iosue filium Nun. Et Num. 32, v. 10 et seq.: Qui iuravit iuravit, dicens: Si videbitur hominibus istis, qui ascendunt ex Ægypto à viginti annis et supra, terram, quam sub iuramento pollicitus sum Abraham, Isaac et Jacob: et noluerunt separari me, præter Caleb filium Jephone. Ceterorum, et Iosue filium Nun: isti impleverunt voluntatem meam. Secundo, factum est ut illi, qui postea habitabant in terra sancta, quotiescumque desererent legem Dei, afflicti fuerint fame, bello et peste; et rursum, quotiescumque per veram penitentiam redirent ad Deum, habuerint pa-**

cem, fertilitatem, et salubritatem. Legatur libri Iudicum et Regum.

QUESTIO III. — *An etiam vita æterna fuerit promissa in veteri Testamento?* — Respondo: Non fuit expressè promissa. Unde hoc est discrimen inter novum et vetus Testamentum, quod in veteri promitterentur bona terrena et temporalia; in novo, celestia et æterna. In veteri dicebatur, Isaie 1, v. 19: *Si volueris et audieris me, bona terre comedis. In novo dicitur, Matth. 5, v. 5: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum. Hinc Aug. in Psal. 75: Deus, inquit, se utriusque Testamenti voluit esse auctor, ut et terrena promitteret in veteri, et celestia in novo. Quæ emasa, quæ alia est conditio servorum, alia filiorum. Servi accipiunt temporalium mercedem à suis dominis, et sine dimittuntur. Filii succedunt in perpetuum hereditatem. Hæc loquitur Apostolus ad Gal. 4, v. 50, cum ait: *Nunc autem hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Quod dixi de promissione, dicendum etiam est de opposita condemnatione. In veteri Testamento minatur Deus poenas et supplicia temporalia; in novo æterna. In veteri dicebat, Isaie 1, v. 20: Si... me ad iracundiam provocaveris, gladius decorabit te. In novo dicit, Matth. 5, v. 22... Qui autem dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ ignis. Unde hoc discrimen? Ex disparitate servorum et filiorum, ut dictum est. Servi qui male se gerunt, omnis et flagellus cooperit solent; filii, si degeneres sint, à potestate hereditate excluduntur.**

Objici potest illud Levit. 18, v. 5: *Circumdite legem meam utique iudicis; que factus homo, erit in eis...* Et Exod. 20, v. 11: *Dei eis præcepta mea, et iudicia mea ostendi eis; que faciens homo, vivet in eis.* Utrique loco promittit Deus vitam æternam servantibus legem. Respondes. Non promittit vitam æternam, ut aliqui putant, sed vitam longam, quietam et omnibus bonis affluentem in hoc mundo. Ita explicant magis auctores quos citabo. Et colligitur ex Apostolo, Rom. 10, v. 5-6, ubi allegans prius testimonium, sic ait: *Magnus enim scriptis, quoniam iustitiam, que ex lege est, qui fecerit homo, vivet in eis. Quæ autem est fide est iustitia, sic dicit, etc. Hæc distinguit duplicem iustitiam: unam legalem seu Moysiæ, que consistit in observatione legis Moysiæ: alteram fideli, que consistit in fide Christi per charitatem operante. De priori dicitur: Homo qui fecerit iustitiam legem, vivet in eis, id est, non incurret poenam mortis, que transgressoribus legem posita est. De posteriori dicitur: Si... in corde tuo credideris quod Deus illum sacrificium à mortuis, patens erit. (Rom. 10, v. 10.) Ita Theodoretus, Ambrosius, Anselmus, Tolstus, Cornelius et alii in commentariis suis hæc. Et confirmatur primum ex eodem apost. Hebr. 8, v. 6, ubi expressè ait, novum Testamentum melioribus servantiis haberi, factum esse, quam vetus. At hoc verum non esset, si in utroque promissa esset vita æterna. Secundo, ex aliis Scripturis veteris Testamenti, ubi Deo vitam temporalem promittit servantibus legem, et mortem temporalem non servantibus legem. Exod. 20, 12:*

Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram. Et cap. 21, v. 17: *Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte morietur. Et alibi sæpius.*

QUESTIO IV. — *An oratio fuerit necessaria ad obtinendam id quod in veteri Testamento promittebatur?* — R: Fuit necessaria, non quidem absolutè, sed quia Deus sæpe non volebat dare quod promiserat, nisi per orationem ab eo peteretur. Idque propter duplicem hominum utilitatem. Una est, ut frequentius orando et impetrando, inquirerent majorem fiduciam recurrerent ad Deum. Altera, ut cognoscerent et proclamarent, Deum esse honorum omnium auctorem, et ab eo solo vera bona obtineri posse. Ita D. Thom. in 2-2, q. 85, art. 5, ad 5. Exemplo rem demonstrabo. Deus promiserat populo Iudæorum pacem et tranquillitatem, et tamen non dabat nisi orantibus. Judic. 3, v. 9: *Clamaverunt ad Dominum, qui amiserat illis salutarem, et Heberis eos.* Et cap. 6, v. 6 et seq.: *Humiliatus est Israel valde in conspectu Maniim: et clamavit ad Dominum, postulans auxilium contra Madianitas. Qui misit ad eos iram prophetam, etc. Similiter promiserat, se missurum Messiam; et tamen propheta orabant, ut cum mitteret. Exod. 4, v. 15: *Obsecro, inquit, Domine, mitte quem miseris es.* Et Isaie 45, v. 3: *Rorate, celi, dewper, et nubes pluviam jurtam: aperiantur terra, et gemine Salvatorem. Et cap. 64, v. 1: Utinam dirumperet callos, et decederent lani. Imò, quod amplius est, Daniel suis precibus impetravit ut civitas mitteretur, quam putabatur mactandam. Dan. 9, v. 23-24: *Ab exordio preceum tuarum ingressus est sermo, etc. Septuaginta hebdomades abbreviavit super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummaretur praveritatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et edificetur iustitia scriptura, et implentur visio et prophetia, et veniat Sanctus Sanctorum.***

QUESTIO V. — *Que fuerit formula orandi Deum in veteri Testamento?* — Respondo: Fuit longe diversa ab ea formula que est in novo Testamento. Nam Iudæi, cum Deum orabant, vocabant illum *Dominum*: nos ex mandato Christi, vocamus *Patrem*. Illi orabant ut servi: nos oramus ut filii. Illi dicebant cum Nohemia: *Quæso, Domine, Deus celi, fortis, magne vitæ territorialis, fiant aures tuæ attentantes, et oculi tui aperti, ut audias orationem servæ tuæ, quia ego uno coram te habeo.* 2. Exod. 1, v. 30. Nos dicimus cum Christo: *Pater noster qui es in cælis.* Matth. 6, v. 9. Quo nomine supplicamus utique apostolus: ut Rom. 1, v. 7... *Grotia vobis et pax à Deo patre nostro.* Et Rom. 8, v. 15: *Non enim accepimus spiritum servitutis iterum in timore; sed accepimus spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba (Pater); et 2 Cor. 1, v. 3: *Pater misericordiarum.* Et alibi. Item Christus in Evangelio, Matth. 5, v. 45: *Si locuti sicut cæli coram hominibus, ut videant operi vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est.* Et ibid., v. 44-45: *Diligite inimicos vestros... ut aiis filii Patris vestri, qui in cælis est, qui solum suum osiri facit super bonos et malos.* Et v. 48: *Estote ergo vobis perfecti, sicut et Pater vester cælestis perfectus est, etc.* Hinc sequitur primum,*

verum esse, quod sæpe dixi, Iudæos fuisse in statu servorum; nos autem in statu filiorum. Illos habuisse Deum pro Domino; nos pro Patre: illos accepisse mercedem temporalem; nos æternam: illos impetrasse quod servandum; nos amorem. Secundo sequitur, nos esse fratres et coheredes Christi; illos non fuisse. Quæ specialis illud Rom. 8, v. 17: *Si autem filii et heredes: hæc videlicet dicit: coheredes autem Christi.* Et Hebr. 2, v. 11, loquens de Christo ait: *Non contempnit fratres suos vocare.* Et ratio est, quia habemus eundem Patrem cum Christo.

Dico: Etiam in veteri Testamento Deus vocabatur Pater Iudæorum; ut Isaie 65, v. 16: *Tu enim, Pater noster, et Abraham nescisti nos.* Et Jer. 51, v. 9... *Factus sum Israel Pater, et Ephraim primogenitus meus est.* Ergo ex hæc parte, nullum est discrimen inter Iudæos et Christianos; nec inter vetus et novum Testamentum. Respoude: Magnum est discrimen. Primum, ex parte legis sui præcepti. Nam Iudæi secundum legem Moysiæ, non utebantur nomine Patris, quando orabant Deum, sed nomine Domini, ut dictum est. At Christiani, secundum legem evangelicam, jubentur usurpare nomen Patris: jubentur enim sic orare: *Pater noster, qui es in cælis.* Secundo, ex parte consuetudinum. Nam in veteri Testamento non erat consuetudo, ut vel sacerdotibus, vel populo Deum appellerent Patrem: soli prophete aliquando id fecerunt extraordinario; ut Deum duplici sensu: Primo, predicando dare, ut Patris, qui tunc erat Dominus Iudæorum, futurus esset Pater Christianorum; sic intelligendum est illud Jerem. loco citato: *Factus sum Israel Pater, et Ephraim primogenitus meus est.* Q. d. In novo Testamento, quando Iudæi convertentur ad fidem christianam, tunc erit Pater Israel et Pater Ephraim. Et sic explicat apost. 2 Cor. 6, v. 18, citans testimonium Jeremia verbum: *... Ero vobis in Pater, et vos eritis mihi in filii et filias, dicit Dominus.* Ubi ille dicitur *patribus, ero et filii, denotant tempus novi Testamenti.* Porro per novum Israelicæ possunt intelligi Iudæi, qui erant convertendi ex tribu Juda et Benjamin: et per nomen Ephraim, qui erant convertendi ex decem tribubus, quales fuerunt Petrus, Andreas, Philippus, Nathanael. Secundo, insinuando, Deum non quidem vocatum fuisse Patrem Iudæorum, potuisse tamen vocari, si servasset legem à Deo præscriptam. Sic intelligendum est illud Isaie 1, v. 2: *Filius carnis et carnis: ipsi autem spreverunt me.* Et Malch. 1, v. 6: *Filius honoris patrem, et servus dominum suum. Si ergo Pater ego non, ubi est honor meus?* Et alia similia. Vide D. Aug. lib. 2 de Serm. Dom. cap. 4, ubi hæc omnia proponit.

Ubi notandum est, Deum triplici titulo posse appellari Patrem: Primo, titulo creationis et conservacionis. Sic omnium creaturarum potest dici Pater. Et sic vocatur Pater pluvie. (Job. 38, v. 28.) Secundo, titulo redemptiois. Tertio, titulo regenerationis et adoptionis. Utrunque titulo vocatur Pater iustorum novi Testamenti, juxta illud Ioan. 1, v. 12: *Quotcumque autem receperint eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.*

Quæres, quare in veteri Testamento vocatus sit Deus decorum? Ut Ps. 49, v. 1: *Deus decorum Dominus locutus est.* Ps. 135, v. 2: *Confitemini Deo decorum.* Et Dan. 11, v. 36: *Adversus Deum decorum loquatur magnifica.* Resp. Illa phrasis dupliciter usurpata fuit in Scripturis. Primo à Judæis, quia agnoscebant unum Deum. Et tunc sensus est: *Deus decorum*, id est, Deus noster, qui est solus Deus. Vel Deus noster, qui non solum est supra homines, sed etiam supra deos Gentilium, qui sunt falsi dii. Et sic intelligitur testimonium eifiam. Idem sensus alius vultus exprimitur. Psal. 134, v. 3: *Ego cognovi quod magna est Domini, et Deus noster inter omnes filios.* Secundo, ubi infidelibus, qui agnoscebant plures deos. Et tunc sensus est, *Deus decorum*, id est, precipuus inter deos. Et sic videtur intellexisse Nabuchodonosor rex, cum dixit Danieli, *... V. 4. V. 5. V. 6. V. 7. V. 8. V. 9. V. 10. V. 11. V. 12. V. 13. V. 14. V. 15. V. 16. V. 17. V. 18. V. 19. V. 20. V. 21. V. 22. V. 23. V. 24. V. 25. V. 26. V. 27. V. 28. V. 29. V. 30. V. 31. V. 32. V. 33. V. 34. V. 35. V. 36. V. 37. V. 38. V. 39. V. 40. V. 41. V. 42. V. 43. V. 44. V. 45. V. 46. V. 47. V. 48. V. 49. V. 50. V. 51. V. 52. V. 53. V. 54. V. 55. V. 56. V. 57. V. 58. V. 59. V. 60. V. 61. V. 62. V. 63. V. 64. V. 65. V. 66. V. 67. V. 68. V. 69. V. 70. V. 71. V. 72. V. 73. V. 74. V. 75. V. 76. V. 77. V. 78. V. 79. V. 80. V. 81. V. 82. V. 83. V. 84. V. 85. V. 86. V. 87. V. 88. V. 89. V. 90. V. 91. V. 92. V. 93. V. 94. V. 95. V. 96. V. 97. V. 98. V. 99. V. 100.*

QUESTIO VI.—An in veteri Testamento usitatum fuerit invocare Sanctos? — Respondetur: Usitatum fuit invocare sanctos Angelos, non tamen sanctos homines qui ex hac vita decesserant. Prior pars probatur ex variis Scripturæ testimoniis. Primo, ex illo Gen. 48, v. 15-16: *Deus, in cuius conspectu ambulaverunt pater tuus Abraham et Isaac; Deus, qui passus me ad adflictiōem meam unquam in presentem diem; Angelus, qui eruit me de cunice matris, benedixit pueris tuis.* Ubi Jacob patriarcha, prius quidem invocavit Deum; deinde Angelum custodiam, petens ab utroque benedictionem pro filiis Joseph, nempe pro Ephraim et Manasse. Secundo, ex illo Job. 5, v. 4: *Voca ergo, si est tibi qui respondet, et ait aliquem Sanctorum consertere.* Ubi nomine Sanctorum intelligit Angelos, ut exponit Augustinus in Job. Bellarmus lib. de Sanctis, cap. 10. Eusebius in Notationibus. Similis est modus loquendi, Job. cap. 16, v. 13: *Ecce inter Sanctos epia* (id est, inter Angelos) *homo immutabilis.* Est igitur hic sensus: *Converte ad aliquem Sanctorum*, id est, recurre ad aliquem Angelum, qui causam tuam defendat apud Deum. Et hoc fecit Job, ut patet ex sequenti testimonio. Tertio ex illo Job. 19, v. 21: *Miseremini mei, miseremini mei, utrum vos amici mei, qui manus Domini tetigit me.* Ubi Job, sicut illi summus erat, invocavit amicos suos, id est, Angelos: ut antores citati interpretantur. Et colligitur ibid. ex capite 35, v. 25-24: *Si fecit pro eo Angelus loquens, unus de millibus, ut amittat hominis expiationem, miseretur ejus, et dicit: Libera eum, ut non descendat in corruptionem: invenit in quo ei propitius.* Sensus est: Si aliquis Angelorum (quos invocavit Job, dicens, *Miseremini mei*) intercesserit pro eo apud Deum, futurum est, ut Deus miseretur Job propter ejusmodi intercessionem, et dicat Angelo intercessori: *Libera eum*, etc. Posterior pars probatur: quia nunquam legitur in veteri Testamento, quod aliquis directè invocaverit sanctos patriarchas aut prophetas, qui ex hac vita decesserant.

Dices: Moyses invocavit sanctos patriarchas, Exod. 17, v. 15: *Recordare Abraham, Isaac et Jacob, ser-*

rum tuorum. Respondetur: Hæc tria distinguenda sunt. Primo, directè invocare Sanctos, dicendo: *Sancte Abraham, ora pro me;* hoc nunquam factum est in veteri Testamento. Secundo, directè orare Deum, ut sit nobis propitius, propter merita sanctorum; hoc factum est in veteri Testamento: nam Salomon oravit Deum, petendo ab illo subsidium, propter merita patris sui David, jam defuncti, ut Ps. 137, v. 1: *Memento, Domine, David, et omnia mansuetudinis ejus.* Et infra, v. 10: *Propter David servum tuum, non avertas faciem Christi tui, id est, propter fidele obsequium quod illi præstitit Pater meus, etiam in hac vita mortali esset, rogo te, ne confundas faciem meam, qui loco Patris mei mecum sum in regem.* Tertio, directè orare Deum ut sit nobis propitius, propter pactum cum Sanctis iustum; hoc etiam factum est in veteri Testamento, loco Exod. supra cit.: *Recordare Abraham, Isaac et Jacob, servorum tuorum, quibus jurasti per te mihi pater tuus: Multiplicabo semina vestram, sit ut stellæ caeli, et universam terram, de qua locutus sum, dabo equitè vestro, et possidebitis eam semper.* Hinc sequitur, quia si directè inter veteri et novum Testamentum quod attinet ad invocationem Sanctorum, nam tantum veteri usitatum invocare Angelos, sicut nos facimus, non tamen illi sunt directè invocato nos Sanctos, sicut nos facimus. Non enim dicimus: *Sancte Abraham, ora pro nobis*, sicut nos dicimus: *Sancte Petrus, ora pro nobis.* Ratio est, quia Sancti in veteri Testamento non erant in celo nec in celesti gloria, sed in loco subterraneo, quasi in carcere inclusi (1 Petr. 3, v. 19), et proinde non poterant ordinari ad infallibiliter cognoscere viventium preces et invocationes. At Sancti in novo Testamento sunt in celo, ubi clarè vident divinam essentiam, et in eâ, tanquam in vivo speculo, nostras necessitates et orationes intantur. Unde D. Greg. lib. 4 Dial., cap. 35, de illis sic scribit: *Quid est, quod ibi necimus, ubi scelerem omnia scimus? De quo plura dixi in opusculo de invocatione Sanctorum.*

QUESTIO VII.—An in veteri Testamento usitatum fuerit orare pro defunctis? — Resp. Fuit usitatum, ut colligitur ex lib. 2 Machab., cap. 12, v. 42 et seq., ubi Judas Machabæus curavit offerri sacrificium pro mortuis. Textus sic habet: *... At verè fortissimus Judas hortabatur populum conservere se sine peccato, sub oculis videntes quæ facta sunt pro peccatis eorum qui prostrati sunt. Et facta collatione, Audivimus millia drachmas argenti missi Jerusalem offerri pro peccatis mortuorum sacrificium, bene et religiose de resurrectione cogitamus. [Nescimus aut qui ceciderunt, resurrexerunt speraret, et super futurum viderem et votum orare pro mortuis.] Et quia considerant quod hi, qui cum pietate dormitionem necesse, optatum haberent repulsum gratiam. Sanctis ergo et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut à peccatis solvantur. Ubi tria notanda sunt. 1. Quod Judas curaverit orari pro mortuis. 2. Quod id fecerit ad exaltanda illorum peccata. 3. Quod laudabiliter fecerit.*

Dices 1°: Libri Machabæorum non sunt canonici, quia

non habentur in canone Judæorum.—Resp. Sunt canonici, ut docet Innocentius, Augustinus, et alii passim, quos citavi cap. 1, §. 1. Nec obstat, quod non sint positi in canone Judæorum: quia ille canon factus est antequam libri Machabæorum conscriberentur. Non ergo mirum est, si in illo canone non habeantur. Habentur tamen in canone christianorum, ut patet ex autoribus citatis. Unde Aug. lib. 18 de Civ. Dei, cap. 56: *Machabæorum libros, non Judæi, sed Ecclesiæ pro canonicis habet.* Dices 2°: Etiam constat pro mortuis, non idè sequitur legitime id factum esse. Nam multa naratur in Scripturâ, que non legitime facta sunt.— Respondetur. Sicut constat Machabæum id fecisse, sic etiam constat laudabiliter fecisse. Quod tripliciter probe. 1° Ex verbis Scripturæ: *Sanctus ergo et salubris est cogitatio pro defunctis exorare.* 2° Ex consensu totius Ecclesiæ catholice, quæ imitatur factum Judæ. 3° Ex personâ ipsius Judæ. Fuit enim vir laudatissimus, et tante auctoritatis apud Judæos, ut instituerit festum Enceniorum (lib. 1 Machab. 4, v. 59), quod adhuc tempore Christi publicè celebrabatur, et ab ipso Christo fuit corroboratum. (Joan. 10, v. 22.) Dices 3°: Illi pro quibus Judas curavit offerri sacrificium, erant sacrilegi, quia furati erant donaria idolorum, quod aperte pugnat cum ipsorum lege, Deut. c. 7, v. 25-26: *Scilicet filii eorum, quæ combures; non concupiscas argentum et aurum, de quibus facta sunt, neque asinas ex eis tibi quidquam: ne offendas; propterea, quia abominatio est Domini Dei tui. Nec inferas quidquam ex idolo in domum tuam, ne fiat anathema, sicut et illud est.* Unde constat, mortuos fuisse in peccato mortali. At peccatum mortale non tollitur post hanc vitam.— Respondetur: Hic aliqua certa sunt, aliqua incerta. 1° Certum est, eos de quibus agitur, contra legem peccasse, sive mortaliter, sive venialiter. 2° Peccatum mortale, quoad culpam, non tolli post hanc vitam. 3° Si ergo aliqui ex illis mortui sunt in peccato mortali, non profuisse illis sacrificium. 4° Si autem verè doluerint de peccato ante mortem, profuisse; non ad tollendam culpam, quam suppono pro contritionem sublatam esse, sed ad pietatem temporalem expandendam. Hæc incerta. 1° An omnes peccaverint mortaliter in illo facto; quia poterant aliqui excusari a peccato mortali vel propter parvitatem materie, quam absteruerant, vel ex aliquo alio capite. 2° An omnes qui peccaverint mortaliter, mortui sint in peccato mortali; quia aliqui fortè habuerunt veram contritionem ante mortem. Si ergo aliqui vel non peccaverint mortaliter, vel certe doluerint de peccato mortali, rectè pro illis sacrificium oblatum est. Et quamvis Judas Machabæus id certò non sciverit, fecit tamen laudabiliter, pro omnibus sacrificium offerendo. Sicut etiam nos, quando oramus pro absentibus, sæpè nescimus in quo statu illi sint: an scilicet viventes, an mortui; bene, an male dispositi, digni, an indigni; prædestinati, an reprobi; et tamen non male facimus, pro illis orando. Habemus similia exempla in Scripturis. Certè Stephanus cum oraret pro lapidantibus, non sciebat in quo statu quisque illorum esset: an scilicet

ex eorum numero, quibus profutura esset oratio, sicut profuit Saulo: an ex aliorum numero, quibus profutura non esset, ejusmodi erant plerique Pharisei. Et tamen pro omnibus sine exceptione oravit: *Nec tunc illis hoc peccatum.* An idè ratio illius culpa? absit. Similiter apostolus Paulus, dum Romæ esset in vinculis, scribat Ephesitis et Colossensibus, ut instanter et omni tempore pro ipso orarent. (Ephes. 6, v. 19. Colos. 4, v. 5.) Nec dubium est, quin id fecerint. Et tamen, dum postea, capto temporis intervallo, pro absente orarent, merito poterant dubitare, in quo statu ipse tunc esset: an adhuc Romæ teneretur in vinculis, an capite jam plexus, aut aliò ablegatus esset. An idè non rectè orarent? Idem ergo iudicium esto de Judâ Machabæo. Nescierit sanè in quo statu mortui essent illi pro quibus sacrificium offerrebat: non idè malò fecisse putandum est.

CAPUT IV.

DE CHARITATE ET PRECEPTIS CHARITATIS.

Duplex est charitas. Una naturalis, quæ diligimus Deum et proximum secundum dictam luminis naturam. Altera supernaturalis, quæ diligimus Deum et proximum secundum dictam luminis fidem. Prior potest esse in ethnicis; posterior tantum in fidelibus. Hic agimus de posteriori. Et quæritur 1°: Quid sit charitas? 2° An in veteri Testamento fuerint duo precepta charitatis: unum de diligendo Deo ex toto corde; alterum de diligendo proximo sicut seipso? 3° An prius preceptum de diligendo Deo ex toto corde, sit possibile in hac vitâ? 4° An posterius preceptum de diligendo proximo, intelligatur diligere de amico, an etiam de inimico? 5° Quid sit diligere proximum sicut seipsum?

QUESTIO PRIMA.—*Quid sit charitas?*— Respondetur: Charitas est virtus à Deo infusa, quæ Deum diligitur propter se, et proximum propter Deum. Hæc partim convenit cum fide et spe, partim discrepat. In convenit, quod sit supernaturalis et à Deo infusa, sicut fides et spes: in eo discrepat, quod sit perfectior fide et spe juxta illud 1° Corinth. 13, v. 13: *Nunc autem manent fides, spes, charitas: tria hæc; major autem harum est charitas.* Est autem ex duplici capite perfectior. Primo, quia fides et spes, sicut etiam aliæ virtutes, nihil prorsus sine charitate, prolixe ostendit Apostolus loco citato. Et hoc sensu docent theologî cum D. Thomas 2, 2, q. 25, art. 8, claritatem esse formam, animam, et vitam aliarum virtutum. Nam sicut corpus humanum habet omnem vim et valorem operandi ab animâ, quæ est ipsa et forma corporis, sic animæ virtutes habent omnem vim ac valorem merendi à charitate. Unde August. lib. 15, de sermōe trinitatis, cap. 18: *Ipsum fidem non facit vitem, nisi charitas. Sine charitate quippe fides potest quidem esse, sed non prodere.* Secundo, quia fides et spes includunt quosdam imperfectionem: Fides quidem, obscuritatem; spes verò, fluctationem boni, quod operatur. At charitas nullam includit imperfectionem. Hinc: infert apostolus, fidem, et spem, quia imperfectæ sunt, non manere in beatis in celo;

Quæres, quare in veteri Testamento vocatus sit Deus decorum? Ut Ps. 49, v. 1: *Deus decorum Dominus locutus est.* Ps. 135, v. 2: *Confitemini Deo decorum.* Et Dan. 11, v. 36: *Adversus Deum decorum loquatur magnifica.* Resp. Illa phrasîs dupliciter usurpata fuit in Scripturis. Primum à Judæis, quia agnoscebant unum Deum. Et tunc sensus est: *Deus decorum*, id est, Deus noster, qui est solus Deus. Vel Deus noster, qui non solum est supra homines, sed etiam supra deos Gentilium, qui sunt falsi dii. Et sic intelligitur testimonium eifiam. Idem sensus alius vultus exprimitur. Psal. 134, v. 3: *Ego cognovi quod magna est Domini, et Deus noster in omnibus illis.* Secundo, ubi infidelibus, qui agnoscebant plures deos. Et tunc sensus est, *Deus decorum*, id est, precipuus inter deos. Et sic videtur intellexisse Nabuchodonosor rex, cum dixit Danieli: *Dei tui. V. 27. Deum decorum.* Et Dan. 2, v. 47: *Vide Maldonatum in illum locum.*

Quæstio VI.—An in veteri Testamento usitatum fuerit invocare Sanctos? — Respondeo: Usitatum fuit invocare sanctos Angelos, non tamen sanctos homines qui ex hac vita decesserant. Prior pars probatur ex variis Scripturæ testimoniis. Primum, ex illo Gen. 48, v. 15-16: *Deus, in cuius conspectu ambulaverunt patres tui Abraham et Isaac; Deus, qui pascit me ad adulescentiam meam usque in presentem diem; Angelus, qui eruit me de utero matris, benedixit pueris tuis.* Ubi Jacob patriarcha, prius quidem invocavit Deum; deinde Angelum custodiam, petens ab utroque benedictionem pro filiis Joseph, nempe pro Ephraim et Manasse. Secundo, ex illo Job. 5, v. 4: *Voca ergo, si est tibi qui respondet, et ait aliquem Sanctorum consertere.* Ubi nomine Sanctorum intelligit Angelos, ut exponit Aug. in annotat. in Job. Bellarm. lib. de Sanctis, cap. 10. Eusebius in Notationibus. Similis est modus loquendi, Job. cap. 16, v. 13: *Ecce inter Sanctos epia* (id est, inter Angelos) *homo immutabilis.* Est igitur hic sensus: *Converte ad aliquem Sanctorum*, id est, recurre ad aliquem Angelum, qui causam tuam defendat apud Deum. Et hoc fecit Job, ut patet ex sequenti testimonio. Tertio ex illo Job. 19, v. 21: *Miseremini mei, miseremini mei, utem vos amici mei, qui memini Domini tetigit me.* Ubi Job, sicut illi summus erat, invocavit amicos suos, id est, Angelos: ut antores citati interpretantur. Et colligitur ibid. ex capite 35, v. 25-24: *Si fecit pro eo Angelus loquens, unus de millibus, ut amittat hominis spiritum, miseretur ejus, et dicit: Libera eum, ut non descendat in corruptionem: invenit in quo ei propitius.* Sensus est: Si aliquis Angelorum (quos invocavit Job, dicens: *Miseremini mei*) intercesserit pro eo apud Deum, futurum est, ut Deus miseretur Job propter ejusmodi intercessionem, et dicat Angelo intercessori: *Libera eum*, etc. Posterior pars probatur: quia nunquam legitur in veteri Testamento, quod aliquis directè in vocaverit sanctos patriarchas aut prophetas, qui ex hac vita decesserant.

Dices: Moyses invocavit sanctos patriarchas, Exod. 32, v. 13: *Recordare Abraham, Isaac et Jacob, sero-*

rum tuorum. Respondeo: Hæc tria distinguenda sunt. Primum, directè invocare Sanctos, dicendo: *Sancte Abraham, ora pro me*; hoc nunquam factum est in veteri Testamento. Secundo, directè orare Deum, ut sit nobis propitius, propter merita sanctorum; hoc factum est in veteri Testamento: nam Salomon oravit Deum, petendo ab illo subsidium, propter merita patris sui David, jam defuncti, ut Ps. 137, v. 1: *Memento, Domine, David, et omnia mansuetudinis ejus.* Et infra, v. 10: *Propter David servum tuum, non avertas faciem Christi tui, id est, propter fidele obsequium quod illi præstitit Pater meus, etiam in hac vita mortali esset, rogo te, ne confundas faciem meam, qui loco Patris mei mecum sum in regem.* Tertio, directè orare Deum ut sit nobis propitius, propter pactum cum Sanctis injunctum; hoc etiam factum est in veteri Testamento, loco Exod. supra cit.: *Recordare Abraham, Isaac et Jacob, servorum tuorum, quibus jurasti per te, ut essetis semini vestro, et dabo equum vestro, et exponam illis cum semper.* Hinc sequitur, quia si directè inter veteri et novum Testamentum quod attinet ad invocationem Sanctorum. Nam tantum veteri soliti sunt invocare Angelos, sicut nos facimus, non tamen soliti sunt directè invocare nos Sanctos, sicut nos facimus. Non enim dicimus: *Sancte Abraham, ora pro nobis*, sicut nos dicimus: *Sancte Petrus, ora pro nobis.* Ratio est, quia Sancti in veteri Testamento non erant in celo nec in celesti gloria, sed in loco subterraneo, quasi in carcere inclusi (1 Petr. 3, v. 19), et proinde non poterant ordinari ad infallibiliter cognoscere viventium preces et invocationes. At Sancti in novo Testamento sunt in celo, ubi clarè vident divinam essentiam, et in ea, tanquam in vivo speculo, nostras necessitates et orationes intantur. Unde D. Greg. lib. 4 Dial., cap. 33, de illis sic scribit: *Quid est, quod ibi necimus, ubi scelerum omnium scimus? De quo plura dixi in opusculo de invocatione Sanctorum.*

Quæstio VII.—An in veteri Testamento usitatum fuerit orare pro defunctis? — Resp. Fuit usitatum, ut colligitur ex lib. 2 Machab., cap. 12, v. 42 et seq., ubi Judas Machabæus curavit offerri sacrificium pro mortuis. Textus sic habet: *At verè fortissimus Judas hortabatur populum conservere se sine peccato, sub oculis videntes quæ facta sunt pro peccatis eorum qui prostrati sunt. Et facta collatione, Audivimus millia drachmas argenti missi Jerusalem offerri pro peccatis mortuorum sacrificium, bene et religiose de resurrectione cogitamus. [Nescimus aut qui ceciderunt, resurrectiones speraret, et superfluum viderem et vanum orare pro mortuis.] Et quia considerant quod hi, qui cum pietate dormitionem necesse, optatum haberent repulsum gratiam. Sanctis ergo et salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut à peccatis solvantur. Ubi tria notanda sunt. 1. Quod Judas curaverit orari pro mortuis. 2. Quod id fecerit ad exaltanda illorum peccata. 3. Quod laudabiliter fecerit.*

Dices 1°: Libri Machabæorum non sunt canonici, quia

non habentur in canone Judæorum.—Resp. Sunt canonici, ut docet Innocentius, Augustinus, et alii passim, quos citavi cap. 1, §. 1. Nec obstat, quod non sint positi in canone Judæorum: quia ille canon factus est antequam libri Machabæorum conscriberentur. Non ergo mirum est, si in illo canone non habeantur. Habentur tamen in canone christianorum, ut patet ex anterioribus citatis. Unde Aug. lib. 18 de Civ. Dei, cap. 56: *Machabæorum libros, non Judæi, sed Ecclesiæ pro canonicis habet.* Dices 2°: Etiam constat pro mortuis, non idè sequitur legitime id factum esse. Nam multa naratur in Scripturâ, que non legitime facta sunt.— Respondeo. Sicut constat Machabæum id fecisse, sic etiam constat laudabiliter fecisse. Quod tripliciter probe. 1° Ex verbis Scripturæ: *Sanctus ergo et salubris est cogitatio pro defunctis exorare.* 2° Ex consensu totius Ecclesiæ catholice, quæ imitatur factum Judæ. 3° Ex personâ ipsius Judæ. Fuit enim vir laudatissimus, et tante auctoritatis apud Judæos, ut instituerit festum Enceniorum (lib. 1 Machab. 4, v. 59), quod adhæc tempore Christi publicè celebrabatur, et ab ipso Christo fuit corroboratum. (Joan. 10, v. 22.) Dices 3°: Illi pro quibus Judas curavit offerri sacrificium, erant sacrilegi, quia furati erant donaria idolorum, quod aperte pugnat cum ipsorum lege, Deut. c. 7, v. 25-26: *Scilicet ipsorum que combures; non concupiscas argentum et aurum, de quibus facta sunt, neque ascendas ex eis tibi quidquam: ne offendas; propterea, quia abominatio est Domini Dei tui. Nec inferas quidquam ex idolo in domum tuam, ne fiat anathema, sicut et illud est.* Unde constat, mortuos fuisse in peccato mortali. At peccatum mortale non tollitur post hanc vitam.—Respondeo: Hic aliqua certa sunt, aliqua incerta. 1° Certum est, eos de quibus agitur, contra legem peccasse, sive mortaliter, sive venialiter. 2° Peccatum mortale, quoad culpam, non tolli post hanc vitam. 3° Si ergo aliqui ex illis mortui sunt in peccato mortali, non profuisse illis sacrificium. 4° Si autem verè doluerint de peccato ante mortem, profuisse; non ad tollendam culpam, quam suppono pro contritionem sublatam esse, sed ad pietatem temporalem expandendam. Hæc incerta. 1° An omnes peccaverint mortaliter in illo facto; quia potest aliquid excusari a peccato mortali vel propter parvitatem materie, quam absteruerant, vel ex aliquo alio capite. 2° An omnes qui peccaverint mortaliter, mortui sint in peccato mortali; quia aliqui fortè habuerunt veram contritionem ante mortem. Si ergo aliqui vel non peccaverint mortaliter, vel certe doluerint de peccato mortali, rectè pro illis sacrificium oblatum est. Et quamvis Judas Machabæus id certò non sciverit, fecit tamen laudabiliter, pro omnibus sacrificium offerendo. Sicut etiam nos, quando oramus pro absentibus, sæpe nescimus in quo statu illi sint: an scilicet viventes, an mortui; bene, an male dispositi, digni, an indigni; prædestinati, an reprobi; et tamen non male facimus, pro illis orando. Habemus similia exempla in Scripturis. Certè Stephanus cum oraret pro lapidantibus, non sciebat in quo statu quisque illorum esset: an scilicet

ex eorum numero, quibus profutura esset oratio, sicut profuit Saulo: an ex aliorum numero, quibus profutura non esset, ejusmodi erant plerique Pharisei. Et tamen pro omnibus sine exceptione oravit: *Nec tunc illis hoc peccatum.* An idè ratio illius culpa? absit. Similiter apostolus Paulus, dum Romæ esset in vinculis, scribat Ephesitis et Colossensibus, ut instanter et omni tempore pro ipso orarent. (Ephes. 6, v. 19. Colos. 4, v. 5.) Nec dubium est, quin id fecerint. Et tamen, dum postea, capto temporis intervallo, pro absente orarent, merito poterant dubitare, in quo statu ipse tunc esset: an adhuc Romæ teneretur in vinculis, an capite jam plexus, aut aliò ablegatus esset. An idè non rectè orarent? Idem ergo iudicium esto de Judâ Machabæo. Nescierit sanè in quo statu mortui essent illi pro quibus sacrificium offerret: non idè malò fecisse putandus est.

CAPUT IV.

DE CHARITATE ET PRECEPTIS CHARITATIS.

Duplex est charitas. Una naturalis, quæ diligimus Deum et proximum secundum dictam luminis naturæ. Altera supernaturalis, quæ diligimus Deum et proximum secundum dictam luminis fidel. Prior potest esse in ethnicis; posterior tantum in fidelibus. Hic agimus de posteriori. Et quæritur 1°: Quid sit charitas? 2° An in veteri Testamento fuerint duo precepta charitatis: unum de diligendo Deo ex toto corde; alterum de diligendo proximo sicut seipso? 3° An prius preceptum de diligendo Deo ex toto corde, sit possibile in hac vitâ? 4° An posterius preceptum de diligendo proximo, intelligatur diligere de amico, an etiam de inimico? 5° Quid sit diligere proximum sicut seipsum?

Quæstio prima.—Quid sit charitas? — Respondeo: Charitas est virtus à Deo infusa, quæ Deum diligitur propter se, et proximum propter Deum. Hæc partim convenit cum fide et spe, partim discrepat. In eo convenit, quod sit supernaturalis et à Deo infusa, sicut fides et spes: in eo discrepat, quod sit perfectior fide et spe juxta illud 1° Corinth. 13, v. 13: *Nunc autem manent fides, spes, charitas: tria hæc; major autem harum est charitas.* Est autem ex duplici capite perfectior. Primum, quia fides et spes, sicut etiam alie virtutes, nihil prosunt sine charitate; prohiè ostendit Apostolus loco citato. Et hoc sensu docent theologî cum D. Thomas 2, 2, q. 25, art. 8, claritatem esse formam, animam, et vitam aliarum virtutum. Nam sicut corpus humanum habet omnem vim et valorem operandi ab animâ, quæ est ipsa et forma corporis, sic alie virtutes habent omnem vim ac valorem merendi à charitate. Unde August. lib. 15, de sermone trinitatis, cap. 18: *Ipsum fidem non facit vitem, nisi charitas. Sine charitate quippe fides potest quidem esse, sed non prodere.* Secundo, quia fides et spes includunt quosdam imperfectionem: Fides quidem, obscuritatem; spes verò, filiationem boni, quod operatur. At charitas nullam includit imperfectionem. Hinc: infert apostolus, fidem, et spem, quia imperfectæ sunt, non manere in beatis in celo;

charitatem, quia perfecta est, misere. (1 Corinthis 13, v. 8.) Propter hanc perfectionem dici solet, charitatem eminare inter virtutes, sicut aurum eminet inter metalli, ignis inter elementa, et inter planetas, ceterum empyreum inter orbis caelestes, Seraphim inter Angelos. Nam charitas, quod diligimus Deum et proximum, est quasi aurum pretiosissimum, quo comparamus nobis bona caelestia: est ignis qui accenditur et inflammatur virtutibus: est sol qui illuminat, focudat, vivificat: est ceterum empyreum, in quo habitat Deus cum hostis: est virtus seraphica, qua homines ardentes efficit.

QUESTIO II. — Quae fuerint praecipua charitativa in veteri Testamento? — Respondeo: Haec duo principalia: Unum Deut. 6, v. 5: *Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua.* Alterum Lev. 19, v. 18: *... Diliges vicinum tuum sicut teipsum.* Christus utrumque conjunxit in Evangelio et expressis his verbis, Matth. 22, v. 37 et seq.: *Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua: hoc est maximum et primum mandatum. Secundum autem simile est haec: Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis nitens lex pendet et prophetae. Prius praecipitum, de diligendo Deo ex toto corde, jubebatur Iudeis ligare in manibus, collocare inter oculos, et scribere super ianuas et postes domum suarum: Sic enim habetur Deut. 6, v. 4 et seq.: *Audi, Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua.* Et unumquodque vestrum sibi hodie, in corde suo, et narrabit ea filijs suis, et meditabitur in eis sententia in domo sua, et ambulans in itinere, dormiens atque convivens. Et ligabis ea, quasi signum in manu tua, et circumdabis in frontem, et dicitur domum tuam, et circumdabis in frontem, brachia, humeros, parietes, monti fuerit observanda lege. Et ita sentit D. Thomas in 1-2, q. 102, a 6 ad 7, ubi cum alteram nostrorum interpretationem expositionem proposuisset, postea subdit: *Potest tamen dici, quod, quia populus ille carnalis erat, et durus cervicis, operantibus etiam per huiusmodi consilia eus ad legis observantiam excitari.**

QUESTIO III. — An prius praecipitum de diligendo Deo ex toto corde, sit passibile in hac vita? — Negat Calvinus. Affirmant Catholici, et probant exemplo Davidis et aliorum sanctorum qui illud servaverunt. Psalm. 118, v. 10: *In toto corde meo exequutus te.* Et 5 Reg. 14, v. 8: *... Non fuit enim servus meus David, qui casto dicit mandata mea, et servaverit est me in toto corde suo, facturus quod placitum esset in conspectu meo.* Et 4 Reg. 25, v. 25 de Josia: *Similis illi non fuit ante eum rex, qui reverteretur ad Dominum in omni corde suo, et in tota anima sua et in universis virtutibus suis, iuxta omnem legem Moysi.* Et rursus Ecclesiastici 47, v. 40, de David: *De omni corde suo, diligebat Deum. Hae aperta videt, Davidem et Josiam diligrasse Deum ex toto corde, juxta praecipitum decalogi. Nec dubium, qui idem fecerunt Abraham, Moyses, Samuel, Elias, Eliasus, Jeremias, et alii Prophetae. Et in novo Testamento usum, et capitulis tegumentis adversis coloribus et imbres quoque inserviebat. Calcei eorum sandalia fuisse videntur. Pro vestito et orato mullerum; vido Judith. cap. 16. Conter si habet Calceatus, qui peccatorem scripsit dissertationem de re vestiarum Hebraeorum, et Yndi. *Eckhartii*, lib.*

(1) Judaeorum vestitus erat valde simplex: tunica ex lana vel lino confecta, laxa et usque ad talos deflexa, qua circumgulo adstrangebatur, et pallium quod erat quadratum oblongum frustum panni, duobus extremis lateribus, amplexibus firmatis, et quantum angulis vitas carulei coloris alligatus habens, erant totius corporis ornatus. — Pallium multifidum habebat

Alteram nostrorum interpretationem, qui non intelligunt propriam de externa scripture legis in membranis, et affixione ad frontem, brachia et osia; sed de iungi memoria et recitatione illius praecipit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo.* Ut hinc sit sensus: Ita constantem et continuam illius praecipit habebis recordationem, ac si frontalibus, dextralibus, ac liminaribus inscriptum esset, et tuis oculis perpetuo obiceretur et observaretur. Ita Lyranus, Abulensis, Rabanus, Cornelius. Itaque secundum hos auctores, eadem res semel proprie, semel metaphorice proposita est. Proprie, cum dicitur est: *Et unumquodque vestrum in corde tuo, et meditaberis in eis, adens in domo tua, et ambulans in itinere.* Metaphorice, cum additum est: *Et ligabis ea, quasi signum in manu tua; et circumdabis in frontem tuam.* Hae posterior expositio finis recepta est. Prior tamen est valde probabilis et magis accommodata statui Judaismo, et analogia veteris ac novi Testamenti, qua, ut supra dixi, in eo consistit, quod Iudei fuerint servi, Christiani sint liberi; illi habuerint externam literam; in habent internam spiritum; illi fuerint quasi carnales, hi spirituales. Itaque illi per externam et sensibilibus signa debebant instrui ac operi de rebus spiritualibus. Sic per macerationem bonum et ovium, instructi sunt de futura Christi passione: per externam circumcessionem carnis, de interna cordis contritione; per transitum maris Rubri, de efficaci Baptismi. Ergo verisimile est, quod etiam per externam scripturam legis, et affixionem ad frontem, brachia, humeros, parietes, monti fuerit observanda lege. Et ita sentit D. Thomas in 1-2, q. 102, a 6 ad 7, ubi cum alteram nostrorum interpretationem expositionem proposuisset, postea subdit: *Potest tamen dici, quod, quia populus ille carnalis erat, et durus cervicis, operantibus etiam per huiusmodi consilia eus ad legis observantiam excitari.*

QUESTIO III. — An prius praecipitum de diligendo Deo ex toto corde, sit passibile in hac vita? — Negat Calvinus. Affirmant Catholici, et probant exemplo Davidis et aliorum sanctorum qui illud servaverunt. Psalm. 118, v. 10: *In toto corde meo exequutus te.* Et 5 Reg. 14, v. 8: *... Non fuit enim servus meus David, qui casto dicit mandata mea, et servaverit est me in toto corde suo, facturus quod placitum esset in conspectu meo.* Et 4 Reg. 25, v. 25 de Josia: *Similis illi non fuit ante eum rex, qui reverteretur ad Dominum in omni corde suo, et in tota anima sua et in universis virtutibus suis, iuxta omnem legem Moysi.* Et rursus Ecclesiastici 47, v. 40, de David: *De omni corde suo, diligebat Deum. Hae aperta videt, Davidem et Josiam diligrasse Deum ex toto corde, juxta praecipitum decalogi. Nec dubium, qui idem fecerunt Abraham, Moyses, Samuel, Elias, Eliasus, Jeremias, et alii Prophetae. Et in novo Testamento usum, et capitulis tegumentis adversis coloribus et imbres quoque inserviebat. Calcei eorum sandalia fuisse videntur. Pro vestito et orato mullerum; vido Judith. cap. 16. Conter si habet Calceatus, qui peccatorem scripsit dissertationem de re vestiarum Hebraeorum, et Yndi. *Eckhartii*, lib.*

QUESTIO III. — An prius praecipitum de diligendo Deo ex toto corde, sit passibile in hac vita? — Negat Calvinus. Affirmant Catholici, et probant exemplo Davidis et aliorum sanctorum qui illud servaverunt. Psalm. 118, v. 10: *In toto corde meo exequutus te.* Et 5 Reg. 14, v. 8: *... Non fuit enim servus meus David, qui casto dicit mandata mea, et servaverit est me in toto corde suo, facturus quod placitum esset in conspectu meo.* Et 4 Reg. 25, v. 25 de Josia: *Similis illi non fuit ante eum rex, qui reverteretur ad Dominum in omni corde suo, et in tota anima sua et in universis virtutibus suis, iuxta omnem legem Moysi.* Et rursus Ecclesiastici 47, v. 40, de David: *De omni corde suo, diligebat Deum. Hae aperta videt, Davidem et Josiam diligrasse Deum ex toto corde, juxta praecipitum decalogi. Nec dubium, qui idem fecerunt Abraham, Moyses, Samuel, Elias, Eliasus, Jeremias, et alii Prophetae. Et in novo Testamento usum, et capitulis tegumentis adversis coloribus et imbres quoque inserviebat. Calcei eorum sandalia fuisse videntur. Pro vestito et orato mullerum; vido Judith. cap. 16. Conter si habet Calceatus, qui peccatorem scripsit dissertationem de re vestiarum Hebraeorum, et Yndi. *Eckhartii*, lib.*

mento, beata Virgo, apostoli, Stephanus, Timotheus, Titus, et alii non pauci, praeserim cum de his praedictum sit, Deut. 10, v. 6: *Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, et cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua, ut possis vivere.* Porro, ut res toto clarius percipiatur, explicandum est, quis sit sensus illius praecipit, quo jubetur diligere Deum ex toto corde. Sic enim facti constat an servari possit necesse. Potest autem triplex esse sensus. Primus, ut diligamus Deum ex toto corde, id est, ut totum cor nostrum, quantum est, in eo solo diligendo occupetur, nec aliud amemus aut diligamus, quam ipsum. Hoc sensus non praecipitur Dei dilectio: alioqui non liceret proximum diligere, quod tamen facere jubetur. Alter est, ut diligamus Deum ex toto corde, non quod totum cor nostrum in eo diligendo debeat occupari, sed quod tanto conatu in eum ferri debeat, quanto fieri potest. Nec hoc sensus praecipitur, quoniam si praecipitur, servari posset. Tertius enim dicitur impossibile sibi esse, diligere Deum tanto conatu, quanto diligere eum potest? Tertius est, ut diligamus Deum ex toto corde, id est, ut diligamus eum super omnia, et praefaramus illum rebus aliis, ut nullius rei amorem Dei amori anteposamus, ut nullius creaturae timore vel amore velimus Deum offendere, et ab illius amore recedere. Hic verus ac germanus sensus est. Hinc expressit Apollonius Rom. 8, v. 29: *... Naque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, id est, nulla poterit efficere, ut ejus amori postquam dilectionem Dei. Et Christus, Matth. 10, v. 37: *Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.* Id est, qui amorem parentum praefert amori Dei, non diligit Deum super omnia. Unde e contrario, qui amori parentum (qui in filijs solet esse maximum) praefert amorem Dei, convincitur diligere Deum super omnia. Hoc sensu laudatur Abraham (Genes. 22, v. 10, et seq.), quod cum haberet unicum filium Isaac, quem intime diligebat, ejus tamen dilectioni praeferebat dilectionem Dei. Nam si inter omnes creaturas, nullam tantopere amabat, sicut filium unigenitum; et nihilominus hunc ipsum filium paratus erat offerre Deo in sacrificium; evidens signum erat, eum diligere Deum super omnia, vel, quod idem est, ex toto corde. Hinc concludo, hoc praecipitum non esse impossibile, si de sensu explicetur, quo jam explicatum est.*

Secundum obijcit Augustinus in lib. de Spir. et Lit. cap. ult. et in lib. de Perfectione Iustitiae resp. 17, ubi ait, hoc praecipitum non posse impleri in hac vita, sed in aeterna. At prompta est responsio. Nam duo videtur ostendere Augustinus, quae verissimum sunt. Unum est praecipitum illud, *Diligas Deum ex toto corde, et ex tota anima, et ex totis viribus*, posse quidem impleri in hac vita, quoad obligationem, quam inducit, non tamen quoad verba, quibus proponitur. Alterum est, in hac vita non tam perfecte diligi Deum, quam in altera, quod probat haec ratio: In dilectio supponit cognitionem; in hac vita cognoscimus Deum obscure per fidem; in altera clare per visionem: quid ergo mirum,

si in hac vita minus perfecte, in altera perfecte Deum diligamus? Hanc esse mentem Augustini, ex ipso textu colligitur. Nec in minimo nobis repugnat.

QUESTIO IV. — An posterius praecipitum, de diligendo proximo, intelligatur tantum de amico, an etiam de inimico? — Ratio dubitandi est, quia Levit. 19, v. 18, expressè dicitur: *... Diliges vicinum tuum, sicut teipsum.* Ubi inimicus videtur excludi. Unde in Evangelio dicit Christus Matth. 5, v. 43-44: *Audistis, quia dicitur est: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros.* Ut sit discrimen veteris ac novi Testamenti, quod in veteri datum fuerit praecipitum de diligendis tantum amicis: in novo, de diligendis omnibus, tam amicis, quam inimicis. Arguet hanc difficultatem, quod quidam legisperitus in Evangelio interrogaverit Christum, quis deberet intelligi per proximum quando dicitur: *Diligas proximum tuum sicut teipsum.* (Luc. 10, v. 27.) Nam ex illa interrogatione apparet Christum in hac re dissentisse a Judaeis, eorum quodam Iudei putarent solos amicos, Christus etiam inimicos, nomine proximi, comprehendi. Magis sane auctores haec sentiunt. Qui primum quidem generatim docent Christum non solum interpretatum esse legem Moosaicam, et ad corruptelias Phariseorum vindicasse (Matth. 5, v. 21 et seq.), sed revera novas quasdam leges addidisse, quae in veteri Testamento non erant. Eae nominatim addidisse hanc: *Diligite inimicos vestros*, quae in lege Moaica nusquam legitur. Itaque hoc interesse inter Judaeos et Christianos, quod Iudei, vi praecipit Moaici, debuerint diligere solos Judaeos, qui nomine proximorum designabantur, non autem Gentiles, qui hostes seu inimici illorum erant; Christiani vero, vi praecipit evangelicis, debebant omnes diligere, etiam hostes et inimicos.

Dices: Etiam in veteri Testamento fuit praecipitum de diligendis inimicis, ut patet ex illo Exod. 23, v. 4: *Si occurreris bovi inimici tui, aut usino erranti, redue ad eum.* — Resp.: Ibi per inimicum non intelligitur verus inimicus, id est, Gentilis; sed Iudaeus, cum quo Iudaeus inimicitias gerere prohibebatur. Hae ita constat, quia qui illic inimicus dicitur, alibi frater appellatur, ut Deut. 22, v. 1: *Non videbis bovem fratris tui, aut ovem errantem, et praeteribis, sed redue ad eum.* Alioqui quando de veris inimicis, id est, de Gentilibus sermo est: tunc Iudei jubentur eos interficere, ac penitus delere. Deut. 25, v. 19: *... Delebis nomen ejus sub caelo.* Hanc sententiam sic explicat, Maldonatus, in cap. 5 Matth., v. 21; et ex eo Serarius, lib. 2 Talmudicis, cap. 8.

QUESTIO V. — Quid sit diligere proximum sicut teipsum? — Difficultas est, quid significet illa particula, *sicut*. — Resp.: Non significat aequalitatem, sed similitudinem. Primum patet, quia homo, secundum ordinem charitatis, debet seipsum magis diligere quam proximum; et hoc sensu dici solet: *Charitas incipit a seipso.* Posterius etiam patet, quia tametsi debeat seipsum magis diligere quam proximum, tenetur tamen similia dilectionis signa exhibere proximo.

QUESTIO V. — Quid sit diligere proximum sicut teipsum? — Difficultas est, quid significet illa particula, *sicut*. — Resp.: Non significat aequalitatem, sed similitudinem. Primum patet, quia homo, secundum ordinem charitatis, debet seipsum magis diligere quam proximum; et hoc sensu dici solet: *Charitas incipit a seipso.* Posterius etiam patet, quia tametsi debeat seipsum magis diligere quam proximum, tenetur tamen similia dilectionis signa exhibere proximo.

atque sibi ipsi. Et hoc significat particula, *sicut*.
 Querens, in quo consistat hæc similitudo? — Respon-
 deo: In tribus, 1° in materia; 2° in modo et qualitate;
 3° in affectu. Vult enim Deus ut ea bona quæ tibi
 optas, optes etiam proximo; ut sicut teipsum diligis
 propter Deum, sic etiam diligas proximum propter
 Deum, ut eo affectu et conata, quo diligis teipsum,
 diligas etiam proximum, salvo semper ordine charita-
 tis, de quo fusè supra disputatum est.

Dices: Homo sæpe optat sibi, non ut honores,
 voluptates, divitias; quæ non tenetur optare proximo.
 Ergo factum est, Deum velle, ut quæ quibus sibi
 optat, optet etiam proximo. — Respondi: Nos hæc agi-
 mus de eo qui ex verâ charitate diligit seipsum; non
 de eo qui servit suis cupiditatibus et concupiscentiis.
 Vide Maldonatum in cap. 22, Matth. v. 56.

CAPUT V.
 DE LEGE MOISAICA.

Lex Moisaica triplex est, moralis, ceremonialis et
 judicialis. Moralis summatione continetur in decalogo.
 Et duo potissimum præcipit, cultum Dei et iustitiam
 cum proximo. Ceremonialis, spectat determinat,
 quibus ritibus ac ceremoniis colendus sit Deus. Judi-
 cialis, quibus modis iustitia cum proximo sæcunda.
 Itaque triplex sunt præcepta Moisaica, de quibus
 Deuter. 5, v. 31: ... *Loquar tibi omnia mandata mea, et
 caeremonias, atque iudicia. Et cap. 6, v. 1: Hæc
 sunt præcepta, et caeremonias atque iudicia, quæ manda-
 vit Dominus Deus noster, ut docerem vos.* (Vide D.
 Thomam in 1-2, quest. 98, et sequentibus.) Hoc posito,
 multa possunt disputari. 1° An lex Moisaica fuerit
 bona? 2° An utilis? 3° An perfecta et sufficiens ad
 salutem? 4° An a Deo data? 5° Ubi, quando et quo-
 modo data? 6° An obligaverit solum Judæos? 7° Quam
 arcte obligaverit? 8° An quicquid abrogata sit?
 9° An in ejus locum successerit lex evangelica, et quæ
 illa sit?

QUESTIO PRIMA. — An lex Moisaica fuerit bona? —
 Manichei, teste Augustino (in lib. contra Adimantum,
 et lib. 22 contra Faustinum), docuerunt fuisse malam
 et injustam: Primo, quia concessit usuram et libellum
 repudii, quæ mala et injusta sunt. (Deut. 23 et 24.)
 Secundo, quia fuit tyrannica, ut patet ex illo Exod. 1, 21,
 v. 24: *Occidit pro oculo, dentem pro dente, manum
 pro manu, pedem pro pede.* Tertio, quia fuit intolera-
 bilis, et observari impossibilis. Act. 15, v. 10: *Quid
 tentatis Deum, imponere iugum super cervicem discipulo-
 rum, quod neque patres nostri, neque nos portare potui-
 mus?* Hinc sæpe reprehenditur in Scripturis, Ezech.
 20, v. 25: *Ego dedi eis præcepta non bona, et iudicia
 in quibus non vivebant.* Et Rom. 7, v. 14: *Lex enim
 operatur, et Rom. 5, v. 20: Lex vitium multiplicavit et
 abundavit delictum.* Et Rom. 7, v. 8-9: ... *Sine lege
 enim peccatum mortuum erat, ... sed cum venisset manda-
 tum, peccatum revivit.* Ex Hebr. 8, v. 7: *Si illud prius
 (testamentum) culpa vitaretur, non utique secundi locum
 inquiretetur.* — Respondi: Lex Moisaica fuit bona, iusta,
 sancta, et mandata sua Rom. 7, v. 12: *Lex quidem
 sancta, et mandata sua iusta, et iustam et bonam.* Ubi

mandatum legis Moisaica dicitur sanetum, propter
 præcepta ceremonialia: iustam, propter judicialia:
 bonam propter moralia, ut notat D. Th. 1-2, q. 99,
 art. 4, in corp. Et ratio est, quia Deus fuit auctor
 illius legis, ut postea demonstrabo: ad Deum non potest
 esse auctor malæ et injustæ legis; quia, ut loquitur Ioh.
 3, v. 22: *Nullus a similitis est in legislatoribus.* Et ut
 habetur Prov. 8, v. 15: *Per me regna regnant, et legum
 conditores iusta decernunt.* Ad arguementa Manicheorum
 sic respondeo. Ad 1: Libellus repudii et usura, si
 spectentur eo modo, quo Judæis concessa sunt, non
 sunt mala, sed licita, ut infra suo loco probandum
 est. Ad 2: Lex Moisaica præsertim judicialis, non quidem
 fuit tyrannica, sed tamen servilis, et accommodata
 statui Judæorum. Sicut enim Christiani sunt in
 statu filiorum ge liberatissimi, sic Judæi erant in statu
 timoris ac servitutis. Delebant igitur meta penarum
 a peccatis absterri. Quæ spectat illud Deut. 19, v. 20:
*Ut audientes ceteri timorem habeant, et nequaquam ta-
 lia audeant facere.* Ad 3: Fuit quidem difficilis obser-
 vata, non tamen impossibilis. Fuit autem difficilis, si
 conferatur cum lege evangelicâ, quæ est facilissima.
 Rationes hujus discriminis jam insinuavi. Nam lex
 Moisaica data fuit Judæis, qui erant servi: lex evan-
 gelica data est Christianis, qui sunt liberi: servorum au-
 tem conditio difficilior est, quam filiorum. Testimonio
 Scripturæ, quæ ultimo loco adducebantur, nihil aliud
 probant, quam quod iudicium sui in 3°, nempe legem
 Moisaicam fuisse imperfectam, et non potuisse
 quæpiam liberare à peccato.

QUESTIO II. — An lex Moisaica fuerit utilis? — Resp.
 Ad multa fuit utilis. Hoc insinuat Apost. ad Gal. 3,
 v. 24, cum ait: *Lex pedagoga noster fuit in Christo;*
 vel, ut grecè est, *ad Christum.* Constat autem, peda-
 gogum ad multa utilem esse, respecta puerorum,
 quos habet sub sui disciplinâ se potestate. Nam primo
 ostendit illis in quo peccent, ut emendentur. Secundo,
 coercet illos metu virgarum, ne in posterum peccent.
 Tertio, docet illos prima rudimenta grammaticæ,
 et sic paulatim disponit se preparat ad aliorum studia
 capessenda. Hinc omnia, servatâ proportione, præ-
 statat lex Moisaica, respectu Judæorum, qui veluti
 pueri, subjacebant legi, tanquam suo pedagogo. Ac
 primo ostendebat illis, in quo peccarent, ut læstatur
 apost. Rom. 3, v. 20: *Per legem enim cognitio peccati.*
 Nam sicut pueri, antequam datur illis pedagogus,
 sæpe delinquant; et propter ignorantiam, non advertunt
 se delinquere: ita homines antequam daretur
 illis lex scripta, sæpe peccabant, et propter excusantem
 cordis non sciebant se peccare. Rom. 4, v. 21: *Ob-
 scuratum est intusque cor eorum.* At post legem datam,
 ceperunt agnoscere sua peccata. Rom. 7, v. 7: ...
*Peccatum non cognovi, nisi per legem: nam concupi-
 scentiam natebam, nisi lex diceret: non concupiscis:*
 hæc autem cognitio erat necessaria via ad suscipiendum
 Christum. Cum enim Christus in Evangelio dicitur
 venisse ad delenda peccata, certe si Judæi non
 cognovissent se esse peccatores, non utique Christum
 suscepissent. Secundo, lex Moisaica coercet Judæos

metu penarum, ut in posterum à peccato abstererent.
 Hinc spectant omnia præcepta pœnalis, terrores et
 comminationes, quæ à lege intenduntur. Exod. 21, v.
 15: *Qui percussit patrem suum aut matrem, morte
 morietur.* Et v. 24: *Occidit pro oculo, dentem pro
 dente, manum pro manu, pedem pro pede.* Et alibi sæpius.
 Tertio, lex Moisaica docebat Judæos prima rudimenta
 fidei christiænæ, et sic disponebat et preparabat illos
 ad perfectam Christi cognitionem, suo tempore inveni-
 endam. Proponebat illis umbras, figuris, involuera,
 sub quibus Christus abscondebatur. Proponebat; in-
 quam, eruenta animalium sacrificia, ut inde assurge-
 rent ad investigandum cruentum sacrificium in cruce.
 Proponebat circumcisionem, figuram baptismi: purifi-
 cationes, figuram penitentis; agnum paschalem,
 figuram Eucharistiæ; æscum serpentem, figuram
 Christi, et sic deinceps.

QUESTIO III. — An lex Moisaica fuerit perfecta et suffi-
 cients ad salutem? — Respondeo, Non fuit. Hebr. 7,
 v. 19: *Nihil enim ad perfectum addidit lex, et ratio
 est, quia non conferebat gratiam, quam confert lex
 evangelica.* Joan. 1, v. 17: *Lex per Moysen data est,
 gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Et
 sensu apost. caeremonias legis Moisaicæ vocat *infirma*
 et *egena elementa*. (Gal. 4, v. 9.) Et cum alibi dicit
 legem Moisaicam non vacasse culpâ, intelligendum est
 non vacasse imperfectione, seu fuisse imperfectam.
 Hebr. 8, v. 7, Fœdem sensu multè interpretantur illud
 Ezech. 20, v. 25: *Dedi eis præcepta non bona, id est,
 imperfecta. Et iudicia, in quibus non vivebat, id est,
 non sufficientia ad vitam spirituales.* Hinc sumitur
 differentia inter legem Moisaicam et evangelicam. Nam
 Moisaica dirigebat quidem Judæos, prescribendo et
 ostendendo quid agendum aut omittendum esset, non
 tamen prebent vires et gratiam, quæ legis præcepta
 implerentur: evangelica; utrumque facit. Docet enim
 quid facere et omittenda debeamus, et præterea confert
 gratiam, quæ nos jubet et corroborat, ut possionis
 exequi quod prescriptum est. Hanc differentiam pul-
 chre explicat Ang. in lib. de Spiritu et Literâ, cap. 15,
 et passim contra Pelagianos, in hunc fere modum:
 1. Lex vetus dicitur præceptum; lex nova auxilium.
 2. Lex vetus dat lucem, ut sciamus; lex nova dat vir-
 tutem, ut faciamus. 3. In lege veteri dicitur Bonum.
 Fac quod iubeo: in novâ nos dicimus: Da quod iubeo.
 4. Lex vetus prescribit multas externas caeremonias:
 nova dirigit internas actiones. Ex quâ iterum oritur
 alia differentia. Nam lex vetus seu Moisaica, non poterat
 per se probare hominibus salutem, quia id sine gratiâ
 fieri non potest: at nova seu evangelica per se suffi-
 cients est ad hunc effectum. Et hoc est, quod toties
 innotuit apost. in epist. ad Rom. et Galat., neminem
 justificari ex operibus legis, sed ex fide in Christum.
 Quod etiam spectat illud 2 Cor. 5, v. 6: ... *Littera enim
 occidit, spiritus autem vivificat:* Nam reverâ lex Moisaica,
 præter externam litteram, nihil confert. Externa au-
 tem littera minuat mortem, nisi legem observes:
 neque tamen dat subsidium gratiæ, quod adiutus, ob-
 servare possis. Hoc subsidium à novâ lege petendum

est, quæ præter externam litteram præcipientem,
 prebet internam spiritum corroborantem, ac adjuvan-
 tem, qui vitæ spiritualis principium est.

Dices: Quomodo ergo sancti veteris Testamenti, qui
 vixerunt sub lege Moisaica, justificati sunt? — R.: Non
 sunt justificati ex lege Moisaica, quam habebat præsen-
 tem, sed ex evangelico, quæ tametsi præses non es-
 set, tamen virtus illius per quamdam anticipacionem,
 ad eos usque porrigebatur. Quomodo hæc? Quia cre-
 debant in venturum Christum, qui per sua merita, tunc
 quidem nondum exhibita, sed tamen suo tempore ex-
 hibenda, conferret illis gratiam justificantem, per
 quam poterant à peccatis liberari, et in adoptionem
 filiorum Dei transire. Vide D. Thom. in 1-2, q. 98,
 art. 2, ad 4.

QUESTIO IV. — An lex Moisaica fuerit à Deo data? —
 Sicut Manichei, ut supra dixi, negant legem Moisaicam
 fuisse bonam, sic consequenter affirmant, non à Deo,
 sed à diabolo datam esse, ut refert August. contra
 adversarium legis et prophetarum: et in libro de Hæ-
 resibus cap. 46, ubi ponit hoc eorum dogma: *Deum,
 qui legem per Moysen dedit, et in Hebræis prophetis
 locutus est, non esse verum Deum, sed unum ex principibus
 tenebrarum.* — R.: Idem est auctor Moisaicæ et evan-
 gelicæ legis, nempe Deus et Pater Domini nostri Jesu
 Christi. Ita concil. Trid., sess. 4. Et aperte colligitur
 ex Scripturâ, concil. Matth. 15, v. 6, loquens
 de lege Moisaica, appellat mandatum Dei, cum ait: ...
*Irritam faciatis mandatum Dei, propter traditiones
 vestras.* Et apost. non semel affirmat, Patrem Christi
 fuisse auctorem veteris Testamenti, ut Rom. 1, v. 1 et
 seq.: *Paulus servus Jesu Christi vocatus Apostolus, se-
 gregatus in Evangelium Dei, quod antea promissum per
 prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo.* Et
 Hebr. 1, v. 1-2: *Multiformi multique modis olim Deus
 loquens patribus in prophetis: novissimis, diebus istis,
 locutus est nobis in Filio.* Et probatur ratione D. Tho-
 mæ in 1-2, q. 98, art. 2, quia ejusdem est proponere
 finem, et disporre modum ad quem: sed lex evan-
 gelica est finis legis Moisaicæ juxta illud Rom. 10,
 v. 4: *Finis enim legis. Christus;* ergo idem Deus,
 qui est auctor legis Moisaicæ, est etiam auctor
 legis Moisaicæ. Et confirmatur hæc ratio, quia auctor
 legis Moisaicæ hoc potissimum spectavit, ut per il-
 lam legem deduceret homines ad Christum. Quod
 duobus modis præstitit: Primo, per vaticinia prophe-
 tarum, qui multa de Christo prædixerunt. Secundo,
 per sacrificia Moisaica, quæ erant figura mortis Chris-
 ti. Ad diabolum non cogatur homines hoc modo per-
 tineret ad Christum: sed potius ab illo abstrahere.
 Ergo ipse non est auctor legis Moisaicæ.

Dices primo: Opera Dei sunt perfecta, ut habetur
 Deut. 5, v. 24. At lex Moisaica non est perfecta, ut
 quæst. præced. dictum est: ergo Deus non est auctor
 legis Moisaicæ. — R.: Major potest dupliçiter intelligi.
 1. Opera Dei sunt perfecta, id est, unumquodque opus
 Dei tale est, cui absolute nihil desit: Sic falsa est. 2.
 Opera Dei sunt perfecta, id est, unumquodque opus

Del tale est. cui in suo genere nihil desit. Sic vera est. Jam applico. Lex Mosaiica non est absoluta perfecta, quia desit illi aliquid, quod habet lex evangelica, nimirum virtus et officina justificandi. Est tamen perfecta in suo genere, quia cum ex suo genere debeat esse umbra sui figura legis evangelice, in eo genere nihil illi desit. (Vide D. Thom. loco citato ad 1.) Dicens accendit: Scriptura ait: Legem Mosaiicam ab Angelis datam esse, Gal. 3, v. 19: *Lex propter transgressionem posita est... ordinata per Angelos in manu Mediatoris.* Et Act. 7, v. 55: *Acceptis legem in dispendio Angelorum.* — R. Lex Mosaiica tribuitur Deo, Angelis et Moysi; sed diverso modo: Nam Deus fuit auctor illius legis. Angeli promulgaverunt illam Moysi, Moysi vero populo. Simile est de lege evangelica. Deus fuit illius auctor: Christus qui homo, promulgavit illam apostolis, apostoli vero mundo.

Quæstio v. — *Ubi, quando, et quomodo data fuerit lex Mosaiica?* — *Ubi promulgata?* Primo, ubi data sit? — Resp.: Data est in Monte Sinai, ut patet ex illo Levit. 26, v. 45: ... *Hæc sunt iudicia veteris præcepti, et leges, quæ dedit Dominus Israel se et filios Israel in monte Sinai per manum Moysi.* Hoc tamen interest, quid lex decalogi data sit in ipso monte (Exod. 6, 19 et 20); et in caeremonialis et judicialis in tabernaculo ad radicem montis (Levit. 1, v. 1). Quomodo secundo, quando data sit? — R. Lex decalogi data est die quinqueagesimo ab egressu filiorum Israel ex Ægypto, id est, in Pentecoste. Nam tertio die mensis tertii venerunt ad montem Sinai, iuxta illud Exod. 19, v. 1: *Mense tertio accesserunt de terra Ægypti in die hæc venerunt in solitudinem Sinæ.* Ubi illa particula, *in die hæc*, significat in die ejusdem numeri cum mense tertio, nempe tertio die mensis tertii. Rursus, tertio die post adventum, data est lex. (Ibid. 7: 41.) Tertius autem dies post adventum, fuit sextus dies mensis tertii. Et lex caeremonialis et judicialis postea data est: non eodem uno die, sicut lex decalogi, sed successivè per varios dies, ut patet Levit. 9, v. 1; item 16, v. 1 et alibi. Quartus tertio, quomodo data sit? — R.: Judæi antiquam daretur ipsi lex decalogi, jubehantur se sanctificare, et preparare per duos dies, ut tertio die cum debitis reverentiis legem acciperent. Hæc autem sanctificatio et preparatio consistebat in tribus. Primo, ut abstinerent ab uxoriis. Secundo, ut haberent vestimenta sua. Tertio, ut non ascenderent montem Sinæ ac nequidem attingerent illum, tanquam curiosi scrutatores presentia et majestatis Dei, sed potius ex reverentiâ divini Nominis continerent se in castris, alioqui morte punirent. (Exod. 19, v. 10 et seq.) Finis sanctificationis, cum adesset tertius dies, quo lex decalogi esset promulganda, sex terribilia signa contulerunt in monte Sinai. 1. Totus mons ardebat igne, 2. Totus fumebat, quia ex igne, tanquam ex fornace ascendebat fumus. 3. Nubes densissima montem operiebat. 4. Audiebatur tonitruus. 5. Micabant fulgura. 6. Clangor tubæ seu buccinæ perstrepebat. (Exod. 19, v. 16 et seq. Hebr. 12, v. 18.) Tum demum Angelus tubati et horribili voci decalogum proclamanda (Exod.

20, v. 1), ut posset exaudiri à toto populo circumstante, id est, à tribus hominum millionibus qui tunc aderant in circum montis.

Nota, duplicem fuisse sonum buccinæ, unum confusum, quo populus evocabatur ex remotioribus castrorum partibus, ut veniret ad radicem montis in circum; et ibi legem decalogi paulo post promulgandam audiret. Alterum, distinctum et articulatum, quo Angelus in ipso monte existens, et Dei personam gerens, populo ad radicem montis jam collecto, decalogum promulgabat. Qualis autem fuerit illa buccina, disputant interpretes. Judæi fabulantur fuisse cornu vitæ acris, qui ab Abrahamo pro Isaac fuit immolatus. (Gen. 22, v. 13.) Nostri docent fuisse arcam, non eorname, quod Angelum per collisionem neris edidisse talium sonum, qualem ab inflata buccinâ vel tubâ prodire solet. Vide Cornet. in cap. 19 Exodi.

Hæc omnia, quæ jam recensui, fiunt figura sen umbræ eorum quæ postea in promulgatione legis evangelicæ facta sunt. Nam primo, sicut lex Mosaiica promulgata est die quinqueagesimo post Pascha, id est, in Pentecoste; sic etiam lex evangelica (Act. 2, v. 1). Secundo, sicut illa in monte Sinai, ita hæc in monte Sion (Isa. 2, v. 3): ... *De Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem.* Tertio, sicut ibi audivit sonum tonitruus et fulgura; ita hæc factus est repens de celo sonus, tanquam adveniens spiritibus vehementer. (Act. 2, v. 2.) Quarto, sicut ibi apparuit ignis et fumus; ita hæc... *dispergitur lingue, tanquam ignis.* (Ibid., v. 3.) Quinto, sicut ibi timore perculsi sunt Judæi; ita hæc apostoli repleti sunt Spiritu sancto. (Ibid., v. 4.) Sexto, sicut Angelus clangore buccinæ verba decalogi perstrepebat; ita hæc tuba evangelica apostolorum ore resonavit. (Ibidem.) Videatur D. Hier. ad Ebiolum, Beda in Rom. Vigil. Pentecost., Cornet. in cap. 19 Exodi.

Quæstio vi. — *An lex Mosaiica obligaverit solos Judæos?* — Distingendum est. Nam lex Mosaiica, ut supra dixi, fuit triplex: Moralis, caeremonialis et judicialis. Eius moralis non solum Judæos, sed etiam Gentiles obligabat. Nota: Lex moralis tripliciter extari potest. 1. Nudè secundum se. Sic semper obligavit Gentiles. 2. Quatenus habet annexas minas, terrores, et penas temporales à Moyse conscriptas. Sic obligabat solos Judæos. 3. Quatenus habet annexam gratiam Evangelii. Sic obligat Christianos. Lex caeremonialis et judicialis obligabat solos Judæos, quia solis Judæis fuit promulgata, ut patet Exod. 19 et seq. Quò etiam spectat illud, Deut. 4, v. 8: *Quæ est enim alia gens sic inclata, ut habet caeremonias justique iudicia, et servent legem?* Et Ps. 147, v. 9: *Non fecit taliter omni nationi et iudicia sua non manifestavit eis.* Et Rom. 7, v. 1-2: *Quis ergo amplius Judæus est? ... Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credidit sunt illis eloquia Dei.* Et Rom. 9, v. 4: *Quorum adoptio est filiorum et gloria, et testamentum, et legislatio.* Ex quibus testimoniis duo colliguntur: 1. Legem fuisse datam soli populo Judæorum; 2. fuisse quandam prærogativam illius populi, quod ipsi soli data sit.

Dices: Non videtur fuisse prærogativa; sed omni;

nam difficile fuit servare legem caeremonialem et judicialem. Nec Judæi poterant salvari, nisi illam servarent: Gentiles sine isto onere salvari poterant. — Resp.: Fuit simul onus et prærogativa, quia Judæi per illam onus magis erant Deo conjuncti et consecrati, quam Gentiles sine illo onere; nam ratione legis habebant sacerdotium, sacrificia, sacramenta et promissionem venturi Christi: quæ omnia faciebant illos melioris conditionis, quam Gentiles qui ista non habebant. Et hoc colligitur ex Scripturis citatis. Simile est de clericis et religiosis, qui tametsi plus oneris in se suscipiant, et ad plura obligentur quàm laici, sunt tamen melioris conditionis, quia Deo magis conjunguntur et consecrantur, quæ magna prærogativa est. (Vide D. Th. 4-2, q. 98, art. 5, ad 5.)

Quæres 1: An hoc factum sit propter merito Judæorum, quod ipsi legis data sit lex, et non aliis? — Respond.: Non propter ipsorum merito, sed propter promissionem Dei, quæ Abraham facta est. Deus enim promiserat Abraham, quòd ex ipsis semine et posteritate nascentur esset Christus. (Gen. 22, v. 18; et Gal. 3, v. 16.) Itaque propter hæc promissionem voluit populum illum, ex quo Christus erat nascituro, peculiariter quodam modo ab aliis distinguere, dandò illi legem, prophetas, sacrificia et alia specialia ornamenta, quibus cæteras nationes antecelleret, et Deo magis consecraretur, juxta illud Exod. 19, v. 6: *Eritis mihi in peculum de cunctis populis.* Et ratio est, quia lex, prophetæ, et sacrificia, tanquam figura quedam ordinabantur ad Christum venturum. Ergo quibus promissus erat Christus, illis danda erat lex, prophetæ, et sacrificia. Quæres 2: An Gentiles in nullo casu fuerint obligati ad observationem legis Mosaiicæ? — Respond.: Tunc erant obligati, quando volabant se aggregare populo Judæorum, et illorum religionem amplecti, ut patet ex illo Exodi 12, v. 48. *Siquis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, et facere phase Domini, circumcidatur prius omne masculinum ejus, et tunc ritus celebrabit, eritque sicut indigena terre.* Dices: Hinc solum colligitur, quòd Gentiles, acceptâ circumcissione, poterint celebrare Phase cum Judæis; non autem, quòd fuerint obligati. — Resp.: Utrunque colligitur. Nam circumcisio perinde se habebat in veteri Testamento, sicut se habet baptismus in novo. Unde sicut omnes baptizati obligantur ad legem evangelicam, ita omnes circumcisii obligabantur ad Mosaiicam. Quod confirmat apost. cum ait, Gal. 3, v. 2: *Testificor omni homini circumcidenti se, quantum debitor est universæ legi facienda.* Quæres 3: An lex Mosaiica. (Nempe caeremonialis, et judicialis) nullo modo pertinuerit ad Christianos? — Resp.: Sicut pertinuit ad Judæos, quoad obligationem et observationem, sic etiam pertinuit ad nos quoad significationem. Erat enim figura quedam eorum, quæ per Christum adimpleta sunt. Itaque lib. 19, contra Faustum, cap. 7, et sequentijs. Et colligitur illo generali principio 1 Cor. 10, v. 6: *Hæc autem in figura facta sunt nostri.* Et Hebr. 10, v. 1: *Utrum enim habens lex futurorum bonorum.*

Quæstio vii. — *Quam stricto Judæos lex Mosaiica*

obligaverit? — Resp. Obligavit strictissime, ut patet ex illo Psal. 118, v. 4: *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.* Quod confirmari potest ex duplici capite: 1. Ex benedictionibus, quæ Deus promisit servantiibus legem; 2. ex maledictionibus, quæ contumacis est transgressorijs. Utraque habentur Levit. 26, et Deut. 28. Aliquis ex his recenseat. Benedictiones sunt hæc: Si in preceptis meis ambulaveritis, et mandata mea custodieritis: 1. Dabo vobis pluviam temporibus suis. 2. Terra gerit germen suum. 3. Pomis arbores replebuntur. 4. Apprehendet messium tributa, vindemiam, et vindemiam occupabit sementem. 5. Gomeritis panem vestrum in saturitate. 6. Dabo pacem in finibus vestris, et non erit qui extorreat. 7. Auferam malas bestias. 8. Persequimini inimicos vestros, et currunt coram vobis. 9. Persequeruntur quia de vestris certum alienus; et centum de vobis decem milia. 10. Crescere vos faciam, et multiplicabimini. 11. Comeditis vetustissima veterum; et vetera, novis supervenientibus, proicietis. 12. Paterne tabernaculum meum in medio vestri; ambulabo inter vos, et ero Deus vester, vosque eritis populus meus. Levit. 26, v. 3 et seq. Nunc sequuntur maledictiones. Si non fueritis ea quæ de me constituta sunt: 1. Visitabo vos in egestate et ardore. 2. Frustris seretis sementem, quæ ab hostibus devorabitur. 5. Ponam faciem meam contra vos, et corructis coram hostibus vestris, et subiciemini his qui oderunt vos et fugietis nemine persequente. 4. Dabo vobis locum desperi, sicut ferrum et terram aream. 5. Inultum in vos bestias agri quæ consumunt vos et pecora vestra. 6. Inducam super vos elidiam utorem foderis mei. 7. Mittam pestilentiam in medio vestri. 8. Cadetis inter ruinas idolorum vestrorum. Et quæ sequuntur, Levit. 26, v. 16 et seq. Illis adduntur benedictiones et maledictiones quæ habentur, Deuter. 28, v. 15 et seq. Illud constat, falsum esse, quod aliqui docent, legem Dei, observata esse impossibilem. Nam si servari non posset, cur Deus servantiibus promitteret benedictiones? Cur transgressorijs minaretur tota maledictiones? Hæc posterius esset tyrannicum: illud prius inane ac supervacuum. Si enim lex servari non potest, inane ac supervacuum est dicere: Si servaveris legem, dabo tibi multa bona; et tyrannicum est dicere: puniam te multa calamitatibus, si non servaveris. Utrunque alicui à Dei honestate.

Quæstio viii. — *An lex Mosaiica nunc penitus abrogata sit?* — Respondet. Abrogata est, quod præcepta caeremonialia et judicialia, non tamen quoad moralia, quæ in decalogo continentur, quatenus illa sunt juris naturalis. Prior pars patet ex Scripturis, Lucae 16, v. 16: *Lex et prophete usque ad Joannem.* Et Gal. 3, v. 24: *Lex paedagogus noster fuit in Christo...* At ubi venit fides, jam non curamus sub paedagogis. Et Hebr. 7, v. 12: *Transiit enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat.* Est autem abrogata propter has causas. Primo, quia erat imperfecta. (Hebr. 7, v. 18.) Secundo, erat grave jugum, quod Judæi vix poterant portare. (Actor. 15, v. 10.) Tertio, quod habebat figu-

et Synagoga potentiam quesierunt animam moam, et non proposuerunt te in conspectu suo. Et Eccl. 5, v. 70: Synagoga imperatorum non erit, sanctus. Et Apoc. 2, v. 9: Blasphemiam ab his, qui se dicunt Iudaeos esse, et non sunt, sed sunt Synagoga Satanae. Et cap. 5, v. 9: Ecce dabo de Synagoga Satanae, qui dicunt se Iudaeos esse, et non sunt, sed mentiantur. Tertio, pro quibusdam adolentis sen domibus, in quibus Iudaei singulis sabbatis solent Scripturam legere et explicare. De his frequens est mentio in Evangelio. Matth. 4, v. 23: Circuibat Iesus totam Galilaeam, docens in Synagogis eorum. Et Marci cap. 1, v. 21: Et statim sabbatis ingressus in Synagogam, docebat eos. Et Luc. 4, v. 16-17: Intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in Synagogam, et surrexit legere, et transiit ut illi liber Isaiae prophetae. Et Joan. 6, v. 59: Jam enim conspiraverunt Iudaei, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagogam ferretur. Id est, interficeretur publicis conventibus, qui in Synagoga celebrantur. Quod nos dicimus, excommunicari. — Nos hinc agimus de Synagoga primo modo sumpta, illi est, de tota Iudaeorum congregatione seu Ecclesia, quatenus constat ex populo et sacerdotibus. Et quaeritur, 1. An fuerit visibilis? 2. An aliquando erraverit, vel defecerit à fide? 3. An fuerit figura Ecclesiae Christi? 4. An fuerit tantum perfecta, quam Ecclesia Christi est? De Synagoga tertio modo sumpta dicam aliquid cap. 12.

De isto prima. — An Synagoga fuerit visibilis? — De Synagoga statuumum est, sicut de qualibet communitate vel republica, in qua tria spectari possunt. Primum, multitudinem seu collectio eorum hominum, qui in republica sunt. Secundum, externum regimen, quo magistratus politicus gubernat suos subditos. Tertium, interna affectio, quae subditis inter se, et eum suo magistrato, tanquam membra eum capite unimur. Duo priora sunt visibilia, et externis sensibus percipiuntur. Tertium est invisibile. Nam externis oculis videmus cives et magistratum, qui in republica sunt; videmus externam politiam et gubernationem; sed non videmus internum affectum, quem quisque habet, aut habere debet. Idem dico de Synagoga. Tria in ea spectari poterant. Primum, multitudo seu collectio Iudaeorum, qui erant in Synagoga. Secundum, externum regimen ecclesiasticum, sacrificia, sacramenta, purificationes, oblationes et similes caeremoniae Mosaeicae. Tertio, interna fides et charitas, qua omnes vel erant, vel esse debebant inter se uniti. Duo priora erant visibilia, tertium invisibile. Idem de Ecclesia Christi. Sunt in ea visibiles Christiani: est visibile regimen, quo praedit gubernatur suis subditis, docendo, hortando, iudicando, puniendo, sacramenta administrando. Est interna fides et charitas, qua inter se conueniunt sunt. Inter se unum, non aliter de Synagoga et Ecclesia, quam de republica vel civitate statuumum esse. Sicut ergo absolute loquendo, recte dicimus, rempublicam Venetiam, aut civitatem Viennensem esse visibiles et conspicuas, ita similiter Synagogam et Ecclesiam esse visibiles et conspicuas. Est enim par ratio, ut explicatum est.

Quaestio II. — An Synagoga aliquando erraverit, vel à fide defecerit? — Lutherani et Calvinistae docent saepe illam errasse, et à fide defecisse. Primum tempore Moysis, quando Aaron cum toto populo adoravit vitulum. (Exodi 32, v. 4.) 2. Tempore Eliae, quando nullus mansit fidelis, nisi solus Elias, et ipsemet conquiretur, 5 Reg. 19, v. 14. Derelictus sum ego solus, et quaerunt animam meam. 3. Tempore Isaie et Jeremie quando omnes recesserunt à Deo, Isaie 1, v. 5: Cognovit eos possessorem suam, et oves praesepe domini sui: Israel autem me non cognovit. Et addo Jerem. 2, v. 15: Duo mala fecit populus meus: me derelinquerunt fontem aquae viva, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae conficere non valent aquas. Et 2 Paral. 45, v. 5: Transibant autem multi dies in Israel absque Deo vero, et absque sacerdote doctore et absque lege. 4. Tempore passionis Christi, quando tota Synagoga cum omnibus caeremoniis suis — expravit. Resp.: Hoc tantum asserunt, quae examinanda sunt. Primum est, Synagogam tempore Moysis in adorando vitulo defecisse à fide. Falsum est. Non defecit tota Synagoga, sed pars eum. Non enim defecit Moyses nec levites et sacerdotes, ut patet ex illo Exodi 32, v. 25-26: Videns ergo Moyses populum... ait: si quis est Dominus, jungatur mihi. Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi. Erant autem filii Levi viginti duo milia, et in habetur Num. 3, v. 59. Alterum est, Synagogam tempore Eliae, Isaie, Jeremie, defecisse à fide. Hoc opus est distinctione. Nam duo regna pertinebant ad Synagogam: alterum Iuda, quod constabat duabus; alterum Israel, quod constabat decem tribubus. Hoc posterius statum à principio, sub primo rege Jeroboam, defecit à vera fide, et publice cepit idola adorare (5 Reg. 12, v. 19), et in eo statu permansit usque ad captivitatem: juxta illud 4 Reg. 17, v. 22-25: Ambulaverunt filii Israel in universis peccatis Jeroboam, quae fecerat, et non recesserunt ab eis, usquequo Dominus auferret Israel à facie sua... in Assyrios. Nihilominus semper aliqui fuerunt in illo regno, qui abstinerent à idololatria, et verum Deum agnoscerent, etiam tempore Eliae. Nam eum ipse potest se solum relictum esse in cultu veri Dei, subditi responsum à Domino 3 Reg. 19, v. 18: Derelinquunt michi in Israel septem milia virorum, quorum genus non sunt inveniunt ante Babel. Et similiter de Tribu leghim, Tobias 1, v. 5-6: Cum fuerit omnia ad stultitiam cursum, quos Jeroboam fecerat rex Israel, hic solus fugiebat consortia omnium: sed peregrinatus in Jerusalem, ad templum Domini, et ibi adorabat Dominum Deum Israel. In regno Julia aliter res se habuit. Nam aliqui reges fuerunt boni et cultores veri Dei, ut Asa, Josaphat, Azarías, Joatham, Ezechias, et Josias, sub quibus vera religio, vel restaurata, vel conservata est. Alii mali et idololatrae, ut Achaz, Manasses, Amon. Alii denique non quidem idololatrae, sed tamen mali. Semper tamen in templo Salomonis videtur mansisse usus sacrificiorum secundum legem Mosaicam usque ad captivitatem Babyloicam, ut colligitur ex illis verbis 2 Machab. 1, v. 19: Cum in Persiam decederent Patres nostri, sacerdotes, qui tunc cultores Dei

erant, acceptum ignem de altari occidit absconderunt in tulle, ubi erit puteus altus et vicus. Loquitur de igne exultis à Deo misso, quo utebantur sacerdotes in quotidianis sacrificiis. (Levit. 9, v. 24.) Ignis igitur ille fuit conservatus in templo, usque ad illud tempus, quo Iudaei in Persiam captivi abducebantur. Tertium est, Synagogam tempore Christi expravisse. Hoc verum est, non quod tunc defecerit à vera fide quam antea profetelatur, sed quia tunc repudiata est cum suis caeremoniis et sacrificiis, ac in ejus locum successit Ecclesia Christi. Ubi obiter notandum est, potuisse haec quinque spectari in Synagoga. 1. Legem Mosaicam. 2. Prophetiam de Christo. 3. Sacerdotium et sacrificia legalia. 4. Supremam potestatem judicariam, quae erat in pontifice et concilio. 5. Infallibilem Dei assistentiam, quae illi potestati erat annexa. Quando et quomodo singula expiraverint, dicam paucis. Lex Mosica, quoad obligationem abrogata est in morte Christi, ut docet S. Thomas in 4-2, q. 105, art. 3, ad 2 et alii passim. Tunc enim amittit vim obligandi, quia tunc velum tempus scissum est in duas partes à summo usque deorum. (Matth. 27, v. 51.) Et tunc Christus dixit in cruce: Consummatum est. Unde sequitur, ante mortem Christi, vigorem simul legem Mosaicam et evangelicam: post mortem, solum evangelicam. Prophetia de Christo fuit multiplex: alia de venturo Christo in hunc mundum; alia de ejus doctrina et miraculis; alia de morte et passione; alia de descensu ad inferos. Alia de resurrectione. Unaqueque eorum tunc expravit, quando impletum fuit. Id quod per eam praedicebatur. Y. G. Prophetia de venturo Christo, expravit per adventum Christi, Luc. 16, v. 16: Lex et propheta usque ad Joannem. Et sic deinceps. Sacrificia legalia sunt etiam abrogata per mortem Christi, sicut lex Mosica. Quod maxime verum est de cruciatu sacrificiis, in quibus macabantur animalia. Erant enim figurae seu umbrae cruciatu sacrificii, quo Christus in ara crucis erat macandus. Itaque adventu hinc sacrificiis, necesse fuit illa expravare: sicut adventu sole, facessit tenebrae. Suprema potestas judicaria, itemque divina assistentia illi annexa, non videtur simul, sed quod momento tota expravisse, sed successivè, et quasi per partes. Nam primo certum est, Canistes habuisse majorem potestatem judicariam, et obierunt Dei assistentiam, quam habuerit pontifex in veteri Testamento juxta illud Matth. 23, v. 18: Datis est vobis omnia potestas in caelo et in terra. Itaque pontifex, respectu Christi, non potuit amplius habere supremam, tanetsi habuerit supremam in suo ordine ac statu. Deinde, assistentia divina paulatim subtrahata est, quod facile ostendi potest in his conciliis, quae post Christi Nativitatem à pontifice et sacerdotibus celebrata sunt. Tria potissimum recensendo. Primum, tempore Herodis, quando tres magi venerunt Jerosolymam. Alterum, tempore Lazari resuscitati, quando disputabatur, quid de Christo tuo miracula faciente, stotendum esset. Tertium, tempore captivitatis Christi, quando à Caipha ad mortem condemnatus est. In primo mansit integra assistentia divina, in altero di-

minuta est, in tertio penitus sublata. Quod sic demonstrat: Primum concilium convocatum est, propter Herodem, qui à principibus sacerdotum seiscabatur, ubi Canistes, juxta prophetarum vaticinia, osset nasciturus? Matth. 2, v. 5-6. Et responsum est: In Bethleem Judae. Sic enim scriptum est per prophetam: Et tu, Bethleem, terra Juda, nequam minima es in principibus Juda. Ex te enim exiit Dux, qui regem populum meum Israel. Quo decisis fuit vera et infallibilis, ac providè ex vera et infallibili Dei assistentia profecta. Alterum celebratum fuit occasione miraculi, quo Christus Lazarum resuscitavit, Joan. 11, v. 47 et seq.: Collegerunt ergo Pontifices et Pharisei concilium et dicebant: quid faciamus? Quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: et venient Romani, et tollunt nostrum locum, et gentem. Unus autem ex ipsis, Caiphas nomine, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quidquam, nec cogitatis, quo expedit vobis, ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat. Hoc autem à semetipso non dixit: sed cum esset Pontifex anni illius, prophetavit, quod Iesus mortuus erat pro gente, etc. Ex his manifesto constat, Caipham ex una parte errasse, ex altera non errasse: et partim ex odio, more humano, partim ex assistentia Spiritus sancti, more prophetico, locutum esse. In eo errabat, quod Christum innocentem morti adjudicaret: et hoc ex invidia et emulatione (Matth. 27, v. 18); in eo non errabat, quod praediceret Christum mortuum pro salute Iudaeorum; et non ex semetipso, illi est, ex proprio iudicio et affectu humano, sed ex divino instinctu, qui Pontifici, ratione sui officii, solet assistere. Tertium celebratum fuit, instante Christi passione, Matth. 26, v. 59, ubi sacerdotes querebant saltem testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent. Et tandem lata est lex sententiae. Rex est mortuus: qua sine dubio fuit iniqua, nec ullo modo à Deo inspirata, sed potius à diabolo, ut jam nota dictum erat à Christo, Joan. 8, v. 44: Vos ex patre diaboli estis, et desideris patris vestri vultis facere: ille homicida erat ab initio. Nec quidquam in illo concilio gestum est, ex quo constare possit, divinam assistentiam adfuisse.

Quaestio III. — An Synagoga fuerit figura Ecclesiae Christi. — In figura duo spectari debent. Primum, quod representet rem figuratum: quo pacto cruciatu sacrificia Mosaeica representantur cruciatu sacrificium Christi in cruce. Secundum, quod sit imperfectior quam figurata, sicut umbra est imperfectior quam corpus, et rudis delineatio imaginis est imperfectior quam ipsa imago consummata: et veteri Testamento est imperfectius quam novum. Utrumque accomodandum est Synagoga respectu Ecclesiae. Primum ergo quaeritur, in quo Synagoga representaverit Ecclesiam? — Resp.: In his panctis. Primum, sicut Synagoga adificata fuit à Moyse, qui erat famulus Dei; ita Ecclesia à Christo, qui est Filius Dei. (Hebr. 3, v. 5-6.) 2. Sicut Moyses fuit primus monarcha, seu visibile caput Synagoga; ita Christus Ecclesiae. (Ephes. 5, v. 25.) 3. Sicut Synagoga post mortem Moysis sen-

per gubernata fuit ab uno visibili capite, nempe à Pontifice; sic etiam Ecclesia post mortem Christi. (Joan. 21, v. 17 : *Pasce oves meas.*) 4. Sicut Synagoga habuit sua sacramenta, sacrificia, et alias caeremonias ad cultum Dei pertinentes; sic etiam habet Ecclesia. 5. Sicut Synagoga fuit visibilis, quoad externam populi gubernationem, et invisibilis, quoad internam fidem; ita etiam Ecclesia.

Hic notandum est, sicut Synagoga fuit figura Ecclesie, ut jam dixi, ita Moyses fuisse figuram Christi. Est autem multiplex analogia inter utrumque. Primo, uterque natus est in aliena terra; Moyses in Ægypto; Christus in Bethlehém. 2. Moyses positus est in bacula; Christus in presépio. 3. Rex Pharaó persecutus est Moysen, et reliquos infantes Hebræorum in Ægypto; Herodes persecutus est Christum et reliquos infantes in Bethlehém. 4. Moyses elicit populum ex servitute Ægypti; Christus ex servitute diaboli. 5. Moyses duxit populum per mare Rubrum; Christus per baptismum. 6. Moyses fuit mediator veteris Testamenti; Christus novi. 7. Moyses dedit legem veterem; Christus novam seu Evangelicam. 8. Moyses antiquam daret legem, Jéhovavit quadraginta diebus; Christus similiter. 9. Moyses accepit sponsam Æthiopiassum; Christus sponsam Ecclesiam de qua scriptum est, *Virgo una, sed formosa.* 10. Moyses instituit septuaginta seniores; Christus septuaginta discipulos. 11. Moyses misit duodecim exploratores in Palestinam; Christus duodecim apostolos in orbem universum. 12. Moyses per virginem suam fecit magna miracula; Christus majora per lignum crucis.

QUESTIO IV. — An Synagoga fuerit tam perfecta, quam Ecclesia Christi? — Respond. In multis fuit imperfectior. Primo, Synagoga fuit ancilla; Ecclesia est domina, Galat. 4, v. 51: *Non sumus ancilla filii, sed libera.* 2. Synagoga quia erat ancilla, fuit repudiata; Ecclesia cum sit domina, nunquam repudiabitur. De illa dictum est Galat. 4, v. 29: *Etis ancillae ad filium ejus.* De hac verò, Isai. 54, v. 3: *Noli timere, quia non confundis, neque crebescas.* 3. Synagoga habuit prophetas et sacerdotes, per quos Deus populo loquebatur; Ecclesia habet ipsum Filium Dei incarnatum, qui in propria persona locutus est nobis. (Hebr. 1, v. 2.) 4. Synagoga accepit à Moysé nudam legem precipientem, Ecclesia accepit à Christo legem precipientem et gratiam adiutantem. (Joan. 1, v. 17.) 5. Synagoga fuit exigua, et intra Palestinæ terminos comprehensa; Ecclesia est catholica, et toto orbe diffusa. (Marc. 16, v. 15; et Rom. 10, v. 18.) 6. Synagoga non fuit mater omnium fidelium, sed tantum aliquorum, quia multi fideles extra Synagogam salvabantur, ut Nivivite, de quibus Matth. 12, v. 41. Ecclesia est mater omnium fidelium, et nemo extra illam salvari potest. Hoc pulchre ostendit Aug. lib. de Unit. Eccles., cap. 19, cum ait: *Ad ipsam salutem ad vitam æternam nemo pervenit, nisi qui habet eam caput, Christum. Habere autem caput Christum est nomen potest, nisi qui in ejus corpore fuerit, quod est Ecclesia.* Quod etiam variis rationibus confirmat

serm. 181, de temp. 1. Quia in solâ Ecclesiâ immolata hostia Salvatoris. 2. In solâ vineâ laborantes accipiunt mercedem denarii. 3. Omnes qui extra arcam Noe fuerunt, diluvio extintæ sunt. 4. Membrum, quod non manet in corpore, vitam habere non potest. 5. Ramus præcisus ab arbore, non potest germinare. 6. Rivus à fonte separatus, exarcescit.

Alia hæc addunt: Christus est sponsus Ecclesie; at Christus non est adulter, nec generat filios ex adulterâ. Ergo non generat filios, nisi ex sponsâ suâ Ecclesiâ. Nemo igitur filius Christi est, nisi matrem agnoscat Ecclesiam. Quod spectat illud Cypriani lib. de Unit. Eccles.: *Nam habet Deum Patrem, qui Ecclesiam non habet Matrem.* Quod etiam repetit Aug. lib. 4, de Symbolo ad Catechum, cap. 13.

CAPUT VII.

DE MINISTERIIS SYNAGOGÆ ORDINARIIS, QUI ERANT LEVITÆ, SACERDOTES ET PONTIFEX.

In statu naturæ, qui duravit ab Adamo usque ad Moysen, omnes primogeniti erant sacerdotes, et divinum cultum peculiariter mancipati. At in statu legis Mosaicæ, qui duravit à Moysé usque ad Christum, voluit quidem Deus omnes primogenitos sibi sanctificari (Exod. 13, v. 2); sed tamen in illorum locum, voluit quidem Deus omnes primogenitos sibi sanctificari (Exod. 13, v. 2); sed tamen in illorum locum, ut duodecim tribubus Israël, elegit tribum Levitæ, utque divinum servitium præ cæteris destinavit, juxta illud Num. 5, v. 12: *Ego tibi Levitæ à filijs Israel pro omni primogenito, qui aperit vulvum in filijs Israel, et inique Levitæ misit.* Et cap. 8, v. 6: *Tolle Levitæ de medio filiarum Israel, et purificabis eos.* Et infra, v. 15 et seq.: *Statuas Levitæ in conspectu Aaron et filiorum ejus, et consecrabis oblatos Domino ac separabis de medio filiorum Israel, ut sint mei. Et postea ingredieris tabernaculum fœderis, ut serviant mihi. Et iterum, v. 18 et 19: *Tuli Levitæ pro cunctis primogenitis filiorum Israel, ut serviant mihi in tabernaculo, et iterum pro eis, ne sit in populo plaga.* Porro in tribu Levi, tria hominum genera distingui solent. Primo, Levitæ propriè dicti. 2. Sacerdotes. 3. Summus Sacerdos seu Pontifex. Tametsi enim omnes qui erant ex tribu Levi generatim vocati fuerint Levitæ, seu filii Levi; tamen, ex usu Scripturæ, Levitæ propriè dicti distinguebantur à sacerdotibus et Pontificibus; nam illi soli vocabantur sacerdotes, qui offerentiam victimarum et sacrificia. Illi vero Levitæ, qui sacerdotibus ministrabant. Inter sacerdotes, qui erant Summi, vocabatur Pontifex. De his omnibus, ac potissimum de Pontifice agendum est hoc ordine. Primo, ex qua familia fuerit Pontifex? 2. Quo fuerit successio Pontificum? 3. Quo ritu consecrati fuerint Levitæ, sacerdotes et Pontifex? 4. Quod fuerit illorum officium? 5. Quo ritu et ornata fuerint usi? 6. Quos et quomodo roditas habuerint. 7. An aliquando debeant servare continentiam ab uxoriis? 8. Quanta fuerit illorum, et potissimum Pontificis auctoritas apud populum? 9. Quo ritu et usi his omnibus colligi possit?*

QUESTIO PRIMA. — Ex qua familia fuerit Pontifex? In tribu Levi erant multi familie, que omnes servi-

tio divino destinabatur. Pontificatus, seu summum sacerdotium, secundam legem ordinariam, erat in solâ familia Aaron. Habuit autem Aaron quatuor filios, Nadab, Abiû, Eleazar et Ithamar. (Num. 3, v. 2.) Hi omnes simul à Moysé consecrati sunt; Aaron quidem in summum sacerdotem seu Pontificem; filii ejus in simplices seu minores sacerdotes. (Exodi 29, per totum.) Duo primi, Nadab et Abiû, occisi sunt à Deo, quod ignem alienum obtulissent (Lev. 10, v. 1), et sine liberis decesserunt. (1 Paral. 24, v. 2.) Reliqui duo, Eleazar et Ithamar, manserunt in officio sacerdotali, cum hoc tamen discrimine ut Eleazar succederet patri in pontificatu, non autem Ithamar; et rursus Eleazar succederet filius ejus primogenitus; et hinc etiam primogenitus, et sic deinceps. Alii omnino essent simplices sacerdotes.

QUESTIO II. — Quo fuerit successio Pontificum. — Aaron fuit primus Pontifex à Deo constitutus, et à Moysé consecratus cum jure successiois. (Ecclesiast. 45, v. 8.) Quod alio propter Moysen, qui fuit etiam Pontifex, et quidem ante Aaronem; sed extraordinarius, et sine jure successiois. Nam filii Moysis non erant Pontifices; imò nec sacerdotes quidem, sed tantum Levitæ, qui serviebant sacerdotibus. (1 Paral. 23, v. 14.) Aaron successit Eleazar, filius ejus, cum patri potestate; et hinc similiter Phinees, cum propter zelum divini honoris promissit Deus sempiternum pontificatum, juxta illud Num. 25, v. 13: *Erit tibi tam ipsi quam semini ejus potum sacerdotii sempiternum, qui zelatus est pro Deo suo, et expulvit scilicet filiorum Israel.* Et 1 Mach. 2, v. 54: *Phinees pater noster, zelando zelum Dei, accepit testamentum sacerdotii æterni.* Idem repetitur. Ecc. 45, v. 23.

Hic dux occurrunt difficultates. Una, cur Deus promissit Phinees et semini ejus pontificatum sempiternum, cum ei deberetur jure successiois? Nam Phinees erat primogenitus Eleazar; primogenitus autem ex Dei ordinatio, succedebat patri in pontificatu. Altera, quomodo hæc promissio fuerit impleta, cum constet Heli et multos alios fuisse Pontifices, qui tamen non erant ex semine Phinees, sed ex familia Ithamar? — Ad priorem sic respondeo. Jus successiois in eo consistebat, ut patri succederet filius primogenitus, si viveret. Si autem patre adhuc superstiti, moreretur primogenitus, tunc secundogenitus in ejus locum subrogaretur. Itaque primogenitus nunquam erat certus se successorum patri in pontificatu, nisi mortuo patre. Nam illo vivo, non erat certus se victurum post patrem. Hinc ergo, vivente adhuc Eleazaro, promissit fore ut Phinees, qui erat primogenitus Eleazar, superstes esset parenti suo, et ei in pontificatu succederet cum suis posteris, quod etiam factum est. Ad posteriorem duplex est responsio. Una, promissionem illam fuisse verò impletam, quia jus pontificatus semper mansit apud posteros Eleazar, et Phinees; tametsi unus illius juris aliquandò fuerit in familia Ithamar. Itaque posteros Eleazar et Phinees semper fuisse Pontifices de jure; posteros verò Ithamar fuisse aliquandò Pontifices de facto. Altera, pro-

missionem illam non fuisse absolutam, sed conditionatam, ac proinde, quoadvis servata est conditio, validam fuisse promissionem: quandò autem desit servari, revocantur esse. Fuisse autem hæc conditionem, ut jus Pontificatus, maneret apud posteros Eleazar et Phinees, quoadvis hæc ac legitime eo funderetur: si secus facerent, privarentur illo jure. Fecisse autem secus, itaque privatos esse. Ego, salvo meliori judicio, puto utramque responsionem temperandam esse hoc modo. Duo spectari possunt in pontificatu. 1. Jus seu potestas ordinaria. 2. Usus seu exercitium. Jus absolutè promissum est Phinees et posteris ejus. Usus seu exercitium sub conditione, si non offenderent. Itaque posteri Phinees potuerunt Pontifices de jure; posteri verò Ithamar, fuerunt aliquandò de facto (1). Post Phinees in eadem linea successerunt hi tres, Abiseu, Bocci, Ozi. Deinde translatus est pontificatus ad posteros Ithamar; ac primum ad Heli, ut tradit Joseph, lib. 5 Antiqu., in fine, et alii. Ille tria disparati solent. 1. Quare hæc translatio facta sit? — Respondeo, in penam peccati et negligentiæ cultus divini. 2. Quandò manserit pontificatus in familia Heli? — R. Usque ad tempora Solomonis, qui eiecit Abiathar, et assumpsit Sadoc (ut paulo post dicam). 3. Quo successerit Heli in pontificatu? — Resp. Heli habuit duos filios sacerdotes, Ophai et Phinees. (1 Reg. 1, v. 5.) Uterque mortuus est ante patrem. (1 Reg. 4, v. 11.) Itaque neque potuit illi in pontificatu succedere (2). Porro Ophai nullum legitur reliquisse filium. Phinees reliquit duos, Achitob et Ichabod, posthæmum. (1 Reg. 4, v. 21; et 1 Reg. 14, v. 3.) Achitob successit Heli avo suo in Pontificatu, et alii deinceps hoc ordine: I. Heli, Pontifex et iudex. (1 Reg. 4, v. 5 et 4, v. 18.) II. Achitob, nepos Heli. (1 Reg. 4, v. 5.) III. Achias, filius Achitob, sub Saule. (Ibid. IV. Achimelech, filius Achitob, et frater Achie. (1 Reg. 14, v. 3.) David fugienti dedit panes propositionis et gladium Goliath (1 Reg. 21, v. 6-9), et ob eam causam à Saule, cum aliis sacerdotibus, occisus est. (1 Reg. 22, v. 21.) V. Abiathar, filius Achimelech, qui evasit manum Saùlis et fugit ad Davidem. (1 Reg. 22, v. 20.) Mansit autem in pontificatu usque ad tempora Solomonis. (3 Reg. 2, v. 27.)

Post Abiathar, iterum restituitur pontificatus ad familiam Eleazar et Phinees, Nam Salomon, ut insinuat, eiecit Abiathar, propter conspirationem cum Adonia.

(1) Pro valore solium requirebatur, ut Pontifex constitutus esset sacerdotali esset familia: non enim Salomon dicitur, sed ex Antiochus Epiphane, Aristobulus et Herodes legitimos Pontifices deposuerunt et illos intruserunt, qui et functiones pontificales exercebant et Synagoga ut tales agniti fuere, 2 Mach. cap. 4, Jos. lib. 16. Ant. cap. 2 et 5.

(2) Capita familiarum sacerdotum, principes sacerdotum summi et primi sacerdotis, nonnunquam vocatur, quod notare jure ob difficultates quasdam, quibus idem Pontifex plura hæline infel occurrentes, dum idem Pontifex plura habuisse nomina, vel, quod magis turquet interpretetur, simul Pontifices fuisse videtur. Sic à quibusdam solvitur analogia, Marc. 2, v. 26; 1 Reg. cap. 21, v. 4, etc.

per gubernata fuit ab uno visibili capite, nempe à Pontifice; sic etiam Ecclesia post mortem Christi. (Joan. 21, v. 17 : *Pascere oves meas.*) 4. Sicut Synagoga habuit sua sacramenta, sacrificia, et alias caeremonias ad cultum Dei pertinentes; sic etiam habet Ecclesia. 5. Sicut Synagoga fuit visibilis, quoad externam populi gubernationem, et invisibilis, quoad internam fidem; ita etiam Ecclesia.

Hic notandum est, sicut Synagoga fuit figura Ecclesie, ut jam dixi, ita Moyses fuisse figuram Christi. Est autem multiplex analogia inter utrumque. Primo, uterque natus est in aliena terra; Moyses in Ægypto; Christus in Bethlehém. 2. Moyses positus est in bacula; Christus in presépio. 3. Rex Pharaó persecutus est Moysen, et reliquos infantes Hebræorum in Ægypto; Herodes persecutus est Christum et reliquos infantes in Bethlehém. 4. Moyses exiit populum ex servitute Ægypti; Christus ex servitute diaboli. 5. Moyses duxit populum per mare Rubrum; Christus per baptismum. 6. Moyses fuit mediator veteris Testamenti; Christus novi. 7. Moyses dedit legem veterem; Christus novam seu Evangelicam. 8. Moyses antiquam daret legem, Jéhovavit quadraginta diebus; Christus similiter. 9. Moyses accepit sponsam Æthiopiassum; Christus sponsam Ecclesiam de qua scriptum est, *Virgo una, sed formosa.* 10. Moyses instituit septuaginta seniores; Christus septuaginta discipulos. 11. Moyses misit duodecim exploratores in Palestinam; Christus duodecim apostolos in orbem universum. 12. Moyses per virginem suam fecit magna miracula; Christus majora per lignum crucis.

QUESTIO IV. — An Synagoga fuerit tam perfecta, quam Ecclesia Christi? — Respond. In multis fuit imperfectior. Primo, Synagoga fuit ancilla; Ecclesia est domina, Galat. 4, v. 51: *Non sumus ancilla filii, sed libera.* 2. Synagoga quia erat ancilla, fuit repudiata; Ecclesia cum sit domina, nunquam repudiabitur. De illa dictum est Galat. 4, v. 29: *Etis ancillae ad filium ejus.* De hac verò, Isai. 54, v. 3: *Noli timere, quia non confundis, neque erubescas.* 3. Synagoga habuit prophetas et sacerdotes, per quos Deus populo loquebatur; Ecclesia habet ipsum Filium Dei incarnatum, qui in propria persona locutus est nobis. (Hebr. 1, v. 2.) 4. Synagoga accepit à Moysé nudam legem precipientem, Ecclesia accepit à Christo legem precipientem et gratiam adiuvantem. (Joan. 1, v. 17.) 5. Synagoga fuit exigua, et intra Palestinæ terminos comprehensa; Ecclesia est catholica, et toto orbe diffusa. (Marc. 16, v. 15; et Rom. 10, v. 18.) 6. Synagoga non fuit mater omnium fidelium, sed tantum aliquorum, quia multi fideles extra Synagogam salvabantur, ut Ninnivite, de quibus Matth. 12, v. 41. Ecclesia est mater omnium fidelium, et nemo extra illam salvari potest. Hoc pulchre ostendit Aug. lib. de Unit. Eccles., cap. 19, cum ait: *Ad ipsam salutem ad vitam æternam nemo pervenit, nisi qui habet eam caput, Christum. Habere autem caput Christum est nomen potest, nisi qui in ejus corpore fuerit, quod est Ecclesia.* Quod etiam variis rationibus confirmat

serm. 181, de temp. 1. Quia in solâ Ecclesiâ immolata hostia Salvatoris. 2. In solâ vinâ laborantes accipiunt mercedem denarii. 3. Omnes qui extra arcam Noe fuerunt, diluvio extintæ sunt. 4. Membrum, quod non manet in corpore, vitam habere non potest. 5. Ramus præcisus ab arbore, non potest germinare. 6. Rivus à fonte separatus, exarcescit.

Alia hæc addunt: Christus est sponsus Ecclesie; at Christus non est adulter, nec generat filios ex adultera. Ergo non generat filios, nisi ex sponsâ suâ Ecclesiâ. Nemo igitur filius Christi est, nisi matrem agnoscat Ecclesiam. Quod spectat illud Cypriani lib. de Unit. Eccles.: *Nam habet Deum Patrem, qui Ecclesiam non habet Matrem.* Quod etiam repetit Aug. lib. 4, de Symbolo ad Catechum, cap. 13.

CAPUT VII.

DE MINISTERIIS SYNAGOGÆ ORDINARIIS, QUI ERANT LEVITÆ, SACERDOTES ET PONTIFEX.

In statu naturæ, qui duravit ab Adamo usque ad Moysen, omnes primogeniti erant sacerdotes, et divinum cultum peculiariter mancipati. At in statu legis Mosaicæ, qui duravit à Moysé usque ad Christum, voluit quidem Deus omnes primogenitos sibi sanctificare (Exod. 13, v. 2); sed tamen in illorum locum, voluit quidem Deus omnes primogenitos sibi sanctificare (Exod. 13, v. 2); sed tamen in illorum locum, cuiusque divini servitii præ cæteris destinavit, juxta illud Num. 5, v. 12: *Ego tibi Levitæ à filio Israel pro omni primogenito, qui aperit vulvum in filio Israel, et inique Levitæ misit.* Et cap. 8, v. 6: *Tolle Levitæ de medio filiarum Israel, et purificabis eos.* Et infra, v. 15 et seq.: *Statuas Levitæ in conspectu Aaron et filiorum ejus, et consecrabis oblatos Domino ac separabis de medio filiorum Israel, ut sint mei. Et postea ingredieris tabernaculum fœderis, ut serviant mihi.* Et iterum, v. 18 et 19: *Tuli Levitæ pro cunctis primogenitis filiorum Israel, ut serviant mihi in tabernaculo, et erant pro eis, ne sit in populo plaga.* Porro in tribu Levi, tria hominum genera distingui solent. Primo, Levitæ propriè dicti. 2. Sacerdotes. 3. Summus Sacerdos seu Pontifex. Tametsi enim omnes qui erant ex tribu Levi generatim vocati fuerint Levitæ, seu filii Levi; tamen, ex usu Scripturæ, Levitæ propriè dicti distinguebantur à sacerdotibus et Pontificibus; nam illi soli vocabantur sacerdotes, qui offerentiam victimarum et sacrificia. Illi vero Levitæ, qui sacerdotibus ministrabant. Inter sacerdotes, qui erant Summi, vocabatur Pontifex. De his omnibus, ac potissimum de Pontifice agendum est hoc ordine. Primo, ex qua familia fuerit Pontifex? 2. Quo fuerit successio Pontificum? 3. Quo ritu consecrati fuerint Levitæ, sacerdotes et Pontifex? 4. Quod fuerit illorum officium? 5. Quo ritu et ornata fuerint usi? 6. Quos et quomodo roditas habuerint? 7. An aliquando debeant servare continentiam ab uxoriis? 8. Quanta fuerit illorum, et potissimum Pontificis auctoritas apud populum? 9. Quo ritu et usi his omnibus colligi possit?

QUESTIO PRIMA. — Ex qua familia fuerit Pontifex? In tribu Levi erant multi familie, que omnes servi-

tio divino destinabuntur. Pontificatus, seu summum sacerdotium, secundam legem ordinariam, erat in solâ familia Aaron. Habuit autem Aaron quatuor filios, Nadab, Abiu, Eleazar et Ithamar. (Num. 3, v. 2.) Hi omnes simul à Moysé consecrati sunt; Aaron quidem in summum sacerdotem seu Pontificem; filii ejus in simplices seu minores sacerdotes. (Exodi 29, per totum.) Duo primi, Nadab et Abiu, occisi sunt à Deo, quod ignem alienum obtulissent (Lev. 10, v. 1), et sine liberis decesserunt. (1 Paral. 24, v. 2.) Reliqui duo, Eleazar et Ithamar, manserunt in officio sacerdotali, cum hoc tamen discrimine ut Eleazar succederet patri in pontificatu, non autem Ithamar; et rursus Eleazar succederet filius ejus primogenitus; et hinc etiam primogenitus, et sic deinceps. Alii omnino essent simplices sacerdotes.

QUESTIO II. — Quo fuerit successio Pontificum. — Aaron fuit primus Pontifex à Deo constitutus, et à Moysé consecratus cum jure successiois. (Ecclesiast. 45, v. 8.) Quod alio propter Moysen, qui fuit etiam Pontifex, et quidem ante Aaronem; sed extraordinarius, et sine jure successiois. Nam filii Moysis non erant Pontifices; imò nec sacerdotes quidem, sed tantum Levitæ, qui serviebant sacerdotibus. (1 Paral. 23, v. 14.) Aaron successit Eleazar, filius ejus, cum patri potestate; et hinc similiter Phinees, cui propter zelum divini honoris promisit Deus sempiternum pontificatum, juxta illud Num. 25, v. 13: *Erit tibi tam ipsi quam semini ejus potum sacerdotii sempiternum, quia zelatus est pro Deo suo, et expulit scelus filiorum Israel.* Et 1 Mach. 2, v. 54: *Phinees pater noster, zelando zelum Dei, accepit testamentum sacerdotii æterni.* Idem repetitur. Ecc. 45, v. 23.

Hic dux occurrunt difficultates. Una, cur Deus promiserit Phinees et semini ejus pontificatum sempiternum, cum ei deberetur jure successiois? Nam Phinees erat primogenitus Eleazari; primogenitus autem ex Dei ordinatum, succedebat patri in pontificatu. Altera, quomodo hæc promissio fuerit impleta, cum constet Heli et multos alios fuisse Pontifices, qui tamen non erant ex semine Phinees, sed ex familia Ithamar? — Ad priorem sic respondeo. Jus successiois in eo consistebat, ut patri succederet filius primogenitus, si viveret. Si autem patre adhuc superstiti, moreretur primogenitus, tunc secundogenitus in ejus locum subrogaretur. Itaque primogenitus nunquam erat certus se successorum patri in pontificatu, nisi mortuo patre. Nam illo vivo, non erat certus se victurum post patrem. Hinc ergo, vivente adhuc Eleazaro, promissio fore ut Phinees, qui erat primogenitus Eleazari, superstes esset parenti suo, et ei in pontificatu succederet cum suis posteris, quod etiam factum est. Ad posteriorem duplex est responsio. Una, promissionem illam fuisse verò impletam, quia jus pontificatus semper mansit apud posteros Eleazari, et Phinees; tametsi unus illius juris aliquandò fuerit in familia Ithamar. Itaque posteros Eleazari et Phinees semper fuisse Pontifices de jure; posteros verò Ithamar fuisse aliquandò Pontifices de facto. Altera, pro-

missionem illam non fuisse absolutam, sed conditionatam, ac proinde, quoadvis servata est conditio, validam fuisse promissionem: quandò autem desit servari, revocantur esse. Fuisse autem hæc conditionem, ut jus Pontificatus, maneret apud posteros Eleazari et Phinees, quoadvis hæc ac legitime eo funderetur: si secus facerent, privarentur illo jure. Fecisse autem secus, itaque privatos esse. Ego, salvo meliori judicio, puto utramque responsionem temperandam esse hoc modo. Duo spectari possunt in pontificatu. 1. Jus seu potestas ordinaria. 2. Usus seu exercitium. Jus absolutè promissum est Phinees et posteris ejus. Usus seu exercitium sub conditione, si non offenderent. Itaque posteri Phinees potuerunt Pontifices de jure; posteri verò Ithamar, fuerunt aliquandò de facto (1). Post Phinees in eadem linea successerunt hi tres, Abisse, Bocci, Ozi. Deinde translatus est pontificatus ad posteros Ithamar; ac primum ad Heli, ut tradit Joseph, lib. 5 Antiqu., in fine, et alii. Ille tria disparati solent. 1. Quare hæc translatio facta sit? — Respondeo, in penam peccati et negligentiæ cultus divini. 2. Quandò manserit pontificatus in familia Heli? — R. Usque ad tempora Solomonis, qui eiecit Abiathar, et assumpsit Sadoc (ut paulo post dicam). 3. Quo successerit Heli in pontificatu? — Resp. Heli habuit duos filios sacerdotes, Ophai et Phinees. (1 Reg. 1, v. 5.) Uterque mortuus est ante patrem. (1 Reg. 4, v. 11.) Itaque neque potuit illi in pontificatu succedere (2). Porro Ophai nullum legitur reliquisse filium. Phinees reliquit duos, Achitob et Ichabod, posthæmum. (1 Reg. 4, v. 21; et 1 Reg. 14, v. 3.) Achitob successit Heli avo suo in Pontificatu, et alii deinceps hoc ordine: I. Heli, Pontifex et iudex. (1 Reg. 4, v. 5 et 4, v. 18.) II. Achitob, nepos Heli. (1 Reg. 4, v. 5.) III. Achias, filius Achitob, sub Saule. (Ibid. IV. Achimelech, filius Achitob, et frater Achie. (1 Reg. 14, v. 3.) qui David fugienti dedit panes propositionis et gladium Goliath (1 Reg. 21, v. 6-9), et ob eam causam à Saule, cum aliis sacerdotibus, occisus est. (1 Reg. 22, v. 21.) V. Abiathar, filius Achimelech, qui evasit manum Saùlis et fugit ad Davidem. (1 Reg. 22, v. 20.) Mansit autem in pontificatu usque ad tempora Solomonis. (3 Reg. 2, v. 27.)

Post Abiathar, iterum restituitur pontificatus ad familiam Eleazari et Phinees, Nam Salomon, ut insinuat, eiecit Abiathar, propter conspirationem cum Adonia

(1) Pro valore solium requirebatur, ut Pontifex constitutus esset sacerdotali esset familia: non enim Salomon duxerat, sed ex Antiochus Epiphane, Aristobolis et Herodes legitimos Pontifices deposuerunt et illos intruserunt, qui et functiones pontificales exercebant et Synagoga ut tales agniti fuere, 2 Mach. cap. 4, Jos. lib. 16. Ant. cap. 2 et 5.

(2) Capita familiarum sacerdotum, principes sacerdotum summi et primi sacerdotis, nonnunquam vocantur, quod notare jure ob difficultates quasdam, hæc in se occurrentes, dum idem Pontifex plura hæc in se occupantes, dum idem Pontifex plura hæc in se occupantes, vel, quod magis torquet interpretæ, plures simul Pontifices fuisse videtur. Sic à quibusdam solvitur analogia, Marc. 2, v. 26; 1 Reg. cap. 21, v. 4, etc.

factam, et in locum ejus subrogavit Sadoe, qui erat ex linea Eleazari. (5 Reg. 2, v. 27, 35.) Porro à Sadoe usque ad captivitatem Babilonicam, fuit hic ordo Pontificum, quantum ex Scripturis colligi potest: I. Sadoe angitur in Pontifice sub Salomone. (1 Paralip. 20, v. 22.) II. Achimias, et III. Azarias, filii Sadoe. IV. Amarias, sub Josaphat rege. (2 Paral. 19, v. 11.) V. Jojada, sub Athalia et Joas. (4 Reg. 12, v. 7.) Uxor ejus fuit filia regis Jeram. (2 Paralip. 22, v. 11.) Mortuus est cum esset annorum 450. (2 Paralip. 24, v. 15.) VI. Zacharias, filius Jojadae, sub fine regni Joas. (2 Paral. 24, v. 20) qui jussu regis à populo lapidatus est in atrio domus Domini. (Ibid. v. 21.) VII. Azarias, qui reprehendit Oziam regem eo quod vellet adolere incensum super altare thymiamatis. (2 Paralip. 26, v. 17.) VIII. Urias, sub rege Achaz. (4 Reg. 16, v. 10.) IX. Azarias sub Ezechias. (2 Paral. 31, v. 10.) X. Sobna, sub eodem, eorum quem propheta Isaias 22, v. 15, usque ad finem capituli. XI. Eliahu, filius Helciae, sub Manasse, quem Isaias cap. 37, v. 20, praeficit, loco Salmu callicivatum in pontifice. XII. Helgias, sub Josia. (4 Reg. 22, v. 4-8; item 25, v. 24.) XIII. Saraias, qui cum Scotecha roge ductus est in captivitatem Babilonicam. (4 Reg. 25, v. 18.)

Sub initium captivitatis, cum Saraias Pontifex ductus esset in Babilonem, successit illi Phasor, filius Emmer, qui Jeremiam vivit in carcere. (Jerem. 20, v. 4.) An autem fuerit verus et legitimus Pontifex, merito à quibusdam dubitatur. Porro post captivitatem Babilonicam, primus Pontifex fuit Josue, filius Josede, ex familia Eleazari, cum hae successione: I. Josue, filius Josede, sub Cyro et Dario. (1 Esdr. 5, v. 2.) ceteri cum Zerobabel aedificare templum in Jerusalem. (1 Esdr. 5, v. 2.) II. Joschiam, filius Josue. III. Eliahu, filius Joachim. (2 Esdr. 12, v. 10.) IV. Jojada, filius Elisab. (Ibid.) V. Jotham, filius Jojadae. (Ibid.) VI. Jeddou, filius Jotham. (Ibid. v. 41.) qui ab aliis vocatur Jaddus. Huius Alexander Magnus, Jerusalem accedens adoravit, teste Josepho lib. 5, cap. ult. Cujus frater Manasses aedificavit templum Samaritanum in Garizim apud eundem Joseph. lib. 11, cap. 7. VII. Onias I, Jaddi filius. VIII. Simon, filius Onie, cognomento Justus. (Joseph. lib. 12, cap. 5.) IX. Eleazarus, frater Simonis, qui petente Ptolomeo Philadelpho, misit in Aegyptum exim interpres, qui vetus Testamentum ex hebraeo sermone in Graecum transulerunt. (Joseph. lib. 12, cap. 2.) X. Manasses Jaddi filius, Onie frater. (Joseph. lib. 12, cap. 5.) XI. Onias II, Simonis Justi filius, qui jam senior tributum Ptolomeo Euergetae negavit. Unde multa mala fuisse consecuta, nisi Josephus, Tobias et sororis Pontificis filius, legationem suscepisset ad Ptolomeum. XII. Simon II, frater Onie II, de quo Joseph. lib. 12, cap. 4, sub. fin. XIII. Onias III, filius hujus Simonis, ad quem rex Spartianus Arius misit legationem cum literis. (1 Machab. 12, v. 20.) De hoc Onia, viro sanctissimum, nulla habentur. (2 Mach. 5 et 4.) XIV. Jason, frater Onie, qui, vivente adhuc Onia, malis artibus ab Antiocho

rege Pontificatum obtinuit per tricenarium. (2 Mach. 4, v. 7.) XV. Menelaus, qui cum non esset de genere sacerdotali (erat enim ex terra Benjamin), Jasonem post tres annos de Pontificatu deiecit, et sibi illi à rege deferri curavit. (1 Mach. 4, v. 24.) Sed cum promissa regi pecunias non solveret, iterum depositus est, subrogato in ejus locum Lysimacho. (2 Mach. 4, v. 29.) XVI. Lysimachus, Meneli frater, qui à populo interfectus est. (2 Mach. 4, v. 42.) XVII. Alcimus, ex familia Aaronis, qui merito Pontificatum amisit, eo quod ritibus gentium se contaminasset. (2 Mach. 14, v. 6.) XVIII. Mathathias, Machabeorum pater, quem alii affirmant, nisi negant fuisse Pontificem. Viro nostrum Serar. in Commem. in lib. 1, Mach. cap. 2. XIX. Judas Machabaeus, Mathathiae filius, de quo Joseph. lib. 12, cap. 17. XX. Jonathas, frater Judae. (1 Mach. 12, v. 0.) XXI. Simon, Judae et Jonathae frater. (1 Mach. 14, v. 20.) XXII. Joannes Hircanus, Simonis filius, (1 Machab. 16, v. 24.) Reliqui Pontifices, qui deinde sequi sunt, usque ad tempora Christi et apostolorum, ex profana historia petendi sunt. Nam in Scripturis sacra nulla fit eorum mentio. Solam ex Evangelio constat Antiochum et Caiapham fuisse Pontifices, de quibus hic nihil dicendum est. Illud porro in hac nota serie et successione Pontificum notari debet: generalem fuisse legem sui ordinationem Dei, ut nullus Pontificum, nisi per mortem, defungatur; nec alius, priore adhuc vivente, subrogari possit. Quae tamen lex, praesertim quando reges et principes seculares immiserunt se rebus ecclesiasticis, aliquoties everta non fuit. 1° Sub Salomone, qui eiecit Abiathar à summo sacerdotio, et subrogavit illi Sadoe. 2° Sub Antiocho rege, ejus auctoritate, primum quidem Onias pontificatus hujus compulsi sunt; tum Jason et Menelaus successivè substituti; demum illi ipsi, de gradu iterum dejecti sunt. 3° Sub Herode, qui pro suo arbitrio posuit, et numeris, quos voluit. Et quidem Antiochus et Herodes in hae re abusi sunt potestate regia, et merito ab omnibus reprehenduntur. De Salomone, rectene an scias fecerit, questio est; de qua alibi.

Quarto m. — Quo ritu consecrati fuerint Levitae, sacerdotes et Pontifices? — Tametsi Levitae, sacerdotes, et Pontifices, jure successionalis, inhererent sua officia, non tamen poterant ea actu exercere, nisi prius certo ac legitimo ritu consecrati essent. Ritus consecrandi Levitae habetur Num. 8, v. 6. Et tria potissimum in eo spectanda sunt: 1° Purificatio; 2° Consecratio; 3° Applicatio ad usum ministerii. Purificabantur Levitae, aut consecrationem, quatuor modis: 1° Aspersione aquae in stragulis; 2° Basiene pilorum totius corporis; 3° Lotione vestimentorum; 4° Oblatione sacrificii pro peccato. Aqua lustrationis sem expiationis dicitur, ut cineres xacru rufu infusi erant. Hujus aspersione mundabantur quicumque contraxerant aliquam immunditiam legem, sive ex contractu cadaveris, sive aliunde. (Num. 19, per totum.) Nec ulli immundo licebat accedere tabernaculum, nisi prius hae aqua mundatus et expiatus esset. (Ibid.) Basio ritum totius

corporis, et lotio vestimentorum, non solum in purificatione Levitarum, sed etiam in expiatione leprosum adhiberi solita erant. (Levit. 14, v. 8.) Diverso tamen modo. Nam leprosi ideò radebant pilos capitis, barbae, superciliorum, et lotios corporis, et lavabant vestimenta, ut nihil apud se haberent in quo lepra posset foveri aut occurrere: Levite verò, ut per illam externam mundationem muneretur se interioris, qui à lepra spiritali purgatus esse oportere: nec Deum minus adorare ab his qui lepra corporali infecti sunt. Post peractam hanc purificationem Levitarum, sequebatur eorum consecratio, quo in eo consistebat, quòd Aaron acciperet eos à filiis Israel, loco primogenitorum, et offerret illos Deo in ministerium tabernaculi, et pro illis oraret, ut bene fungerentur suo officio. Hoc significat illa verba Num. 8, v. 11: *Offeret Aaron Levitas, manus in conspectu Domini à filiis Israel, ut serviant in ministerio ejus.* Et iterum v. 21.... *Elevavit eos Aaron in conspectu Domini, et oravit pro eis.* Cum hoc modo jam essent consecrati, applicabantur ad usum ministerii, eo ipso quòd intronitarentur in tabernaculum fœderis Domini, juxta illud: *Ut purificati ingrederentur ad officia sua in tabernaculum coram Aaron et filiis ejus.* Haec de Levitis.

Ritus consecrandi Pontificem et sacerdotes, quo nus est Moyses in consecratione Aaronis et filiorum ejus, habetur Exod. 29, et Levit. 8 per totum. In quo etiam tria spectari debent: 1° Purificatio Pontificis et sacerdotum; 2° Consecratio; 3° Applicatio ad usum ministerii. Purificatio fiebat duobus modis: 1° Lotione totius corporis; 2° Oblatione sacrificii pro peccato. Consecratio perficiebatur hoc ordine: 1° Post lotionem, Pontifex ornatus pontificali, et sacerdotes sacerdotali induebantur; 2° Pontifex ungebatur oleo unctionis in capite, non item sacerdotes; 3° Tam pontifex, quàm sacerdotes, in extremo auriculae dextrae, et similiter in pollice manus àe pedis dextrae, tingebantur sanguine arietis immolati; 4° Non solum Pontifex et sacerdotes, sed etiam vestes eorum, sanguine arietis et oleo unctionis aspergebantur. Denique multa ex canistro panum, et ex arietis immolati, dabantur illis in manus, ut ea levarent coram Domino: quo signo, non solum dabatur illis potentas sacrificandi, sed simul applicabantur ad usum ministerii, quòd potissimum consistebat in sacrificando. Ceterum, ut major esset solemnitas hujus actionis, triplex in ea sacrificium offerrebat: 1° Vitulus in hostiam pro peccato; 2° Aries unus in holocaustum; 3° Aries alter in hostiam pacificam. Igitur tota series actionis procedebat hoc modo et ordine: 1° Aaron et filii ejus, qui erant consecrandi, publicè coram toto populo adhibebantur ad tabernaculum, et ibi lavabantur aqua; 2° Aaron inducitur habitu pontificali, et super caput ejus fundebatur chrisma, seu oleo unctionis; 3° Filii Aaronis inducuntur habitu sacerdotali, non tamen fundebantur oleum unctionis super capita illorum; 4° Adducebantur ad ostium tabernaculi vitulus et duo arietes; et praeterea afferebantur panes azymi in canistro, cum quibusdam aliis ad eum-

dem usum pertinens. Deinde sequebatur primum sacrificium, id est, immolatio vituli pro peccato, hoc modo: 1° Aaron et filii ejus imponebant manus super caput vituli, qui mactabatur; 2° Pars sanguinis ejus ponebatur super cornua altaris; pars altera fundebatur ad basin ejus; 3° Totus aleo qui aperit intestina, reticulum jecoris, et duo renes cum suo adipè, incendebantur super altare; 4° Carnes, corium, et fenum comburebantur foris, extra castra. Mox succedebat secundum sacrificium, id est, immolatio unius arietis in holocaustum hoc ordine: 1° Impositis super caput ejus manibus mactabatur; 2° Sanguis ejus spargebatur super altare per circumum; 3° Corpus seculabatur in partes; 4° Intestina lavabantur; 5° Pedes et intestina jam lota ponebantur super caput et alias partes; 6° Haec omnia incendebantur super altare. Postea mactabatur alter aries in hostiam pacificam, hoc ritu: 1° Moyses sumebat de sanguine ejus, et obliniebat extremum auriculae dexterae Aaronis et filiorum ejus, itemque pollicem manuum àe pedis dextrae; 2° Spargebat sanguinem super altare per circumum; 3° Sumebat de sanguine, qui erat super altare, et de oleo unctionis, et aspergebat Aaronem, et filios ejus, et vestes eorum; 4° Sumebat adipem, eandem, pinguedinem, quae aperit intestina, reticulum jecoris, duos renes cum adipe corum, armum dextrum, portionem panis, crustulam oleatam et lagatum; et tradidit Aaron et filios ejus, ut levarent coram Domino; 5° Suscipiebat iterum omnia de manibus eorum, et incendebat super altare in holocaustum.

Quæres primo, quomodo duraverit hae tota actio consecrationis Aeronica? Resp. Duravit septem diebus, ut expressè habetur Exod. 29, v. 35.... *Septem diebus consecrabit manus eorum.* Et Levit. 8, v. 35: *De ostio quoque tabernaculi non exibitis septem diebus, usque ad diem, quo complebitur tempus consecrationis vestrae. Septem enim diebus finitur consecratio.* Quòd tamen duobus modis intelligi potest. Primo, quòd tota actio consecrationis paulatim et successive, spatio septem dierum peracta sit, ita ut Aaron et filii ejus, primum quidem loti sunt; deinde sacro habitu ornati; tum uneti, tincti et aspersi; ac sic delinque, donec tandem die septimo finis actioni sit impositus. Secundo, quòd tota consecratio cum omnibus ritibus nec ceremoniis, primo die fuerit integrè absoluta, et postea per sequentes dies quilibet integrè repetita; ita ut Aaron et filii ejus, septies fuerint loti aqua, septies induati sacro habitu, septies uneti, tincti et aspersi; et septies ternis sacrificia Deo oblata. Hoc posterior tenet Jeronimus, Lyranus, et plures alii; et colligitur ex verbis paulo ante citatis: *Septem diebus consecrabit manus eorum.* Dies, idè non sequitur; quotidie omnes ceremonias fuisse repetitas, sed tantum aliquas. Fateor, non sequi evidentè, sed solum probabiliter. Et idè, praeter duas expositiones jam citatas, potest dari tertia, quae sit media inter utramque. Nimirum, quòd tota consecratio, cum omnibus ritibus ac ceremoniis primo die fuerit integrè absoluta: et postea per sequentes dies aliquae tantum ceremoniae fuerint repetitae; praesertim hae quatuor: 1° Unctio manuum sacerdotum; 2° Immo-

latio vituli; 3 Mundatio altaris; 4 Unctio altaris. Nam harum peculiaris fit mentio Exodi 29, v. 35. Vide Cornelium libid.

Quæres secundò, quare tot ceremoniæ adhibite fuerint in consecratione Pontificis et sacerdotum? Respondio. Tres cause assignari possunt. Una ex parte officii sacerdotalis: altera ex parte ipsorum sacerdotum: tertia ex parte populi seu subditorum. Igitur sola causa est, quia Deus, per tot ritus, ceremonias ac solennitates, voluit ostendere præstantiam, dignitatem et sanctitatem officii sacerdotalis: et quòd nemo ad officium tam sanctum ac divinum debere accedere, nisi prius à Deo specialim electus, et publicè coràm populo in hunc finem esset consecratus. Hinc gravissimè puniuntur, qui ingresserunt se in officium sacerdotale, etiam non essent consecrati. Exemplum habemus in Core, Jeroboam et Othi. Core vivus à terra absorptus est (Num. 16, v. 31 et seq.) Jeroboam manus repente exaruit: (3 Reg. 15, v. 4.) Othi lapis perossus est. (2 Paralip. 26, v. 19.) Secunda causa est, ut ipsæmet Pontifices et sacerdotes ex illis ritibus ac ceremoniis caperent duplicem utilitatem. Primo quidem, ut meminissent se debere esse sanctos et puros coràm Domino, qui ad tam sanctum et purum ministerium electi à Deo et consecrati essent: et sane tantò majorem sanctitatem ac puritatem ab ipsis, quàm à populo requiri, quanto ipsi, quàm populus, in sanctiori gradu se stata esset collocati. Secundo, ut in adversitatibus et periculis, quæ sæpe occurrunt in ipsi officio, possent seipos solari et erigere. Nam sicut illi qui præstant aliis in rebus temporalibus, sæpe vel à suis subditis, vel ab hostibus affliguntur: sic multò magis contingit illis, qui in curâ animarum principatum tenent. Hoc in vetero Testamento expetit sunt Aaron. (Num. 16.) Zacharias. (2 Par. 24, v. 11.) Azarias. (2 Paral. 26, v. 17.) Et in novo apostoli, Matth. 19, v. 22: *Eratis odio omnibus propter nomen meum.* Et nominatio S. Paul. 2 Cor. 11, v. 25, 25.... *In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in periculis supra modum, in moribus frequentior. Ter virginum carum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, etc.* Cum ergo hujusmodi viri tot miseriis expositi sint, necesse est ut habeant aliquid quod se solentur ne oneri succumbant. Id in vetero Testamento factum est per solennes ritus ac ceremonias, quibus sacerdotes et pontifices ex mundatio Dei congratulantur. Nam indè certò illis constabat, se à Deo specialim electos ac designatos esse, ut in tali officio Deo ministrarent; ac præindè ut omnia adversa, quæ tali officio annexa essent, libenti ac forti animo sustinerent. Ex quo ulterius facile sibi persuadebant, quidquid ratione voluntatis ac morum molestum eveniret, non nisi in bonum exitum, divina ordinatione cessurum. Simile est in novo Testamento. Tertia causa est, ut etiam subditi ex talibus ceremoniarum solennitate fructum aliquem perciperent. Qui quidem fructus erit duplex. Alter, quòd ex publicè consecratione certò agnoscerent suos pastores, quibus ipsorum solus commissus esset. Alter, quòd scirent quantum honorem et reverentiam propter sanctitatem officii

præstare illis oporteret. de quo puncto alibi iterum dicendum est. Hinc etiam apparet analogia veteris in novi Testamenti. Nam sicut in vetero, necesse poterat exercere officium sacerdotale, nisi à Deo vocatus et à Pontifice solenni ritu consecratus esset; sic etiam fit in novo. Quòd disertè asserit apostolus Hebr. 5, v. 4: *Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tanquam Aaron, id est, sicut Aaron vocatus est. Ubi per vocationem intelligit etiam consecrationem. Ritus autem qui in novo Testamento usurpantur sunt varii. Nam aliqui habentur ex Scripturâ, ut impositio manuum Episcoporum. (1 Tim. 4, v. 14, et 2 Tim. 1, v. 6.) Alii ex traditione apostolorum, ut unctio, teste Dionys. Areop. cap. 4, de hierarchiâ eccles. (1). Alii ex usu et præxi Ecclesiæ, ut multi ex iis, quorum fit mentio in Pontificali.*

Solent Lutherani et Calvinisti ridere unctorem sacerdotalem, quæ usurpatur à Catholicis, tanquam ceremoniam Judaicam, ac præindè minime tolerandam. Sed temerè: primo, quia impositio manuum non minus fuit usitata à Judæis, quàm unctio. Si ergo impositio manuum potest tolerari, et reipsa ab apostolis tolerata et usurpata est, cur etiam unctio tolerari et usurpari non possit? Deindè, aliud est, uti aliquæ ceremoniæ, quæ usi sunt Judæis; aliud, uti ad eum finem ad quos usi sunt Judæi. Nos prius facimus, non posterius; v. g. utebantur ipsi ablutione aquæ ad abstergendam immunditiam legalem; nos etiam unctur ablutione aquæ in baptismo, sed ad abstergendam maculam peccati originalis. Similiter, utebantur ipsi impositione manuum, unctio olei, pane sanctificato, et aqua benedictionis, quibus etiam nos utimur: sed alium ipsi, alium nos finem et intentionem habemus. Ipsi erant in umbra, nos in luce sumus. Illi Christum venturum præfigurabant; nos presentem honoramus. Vide Bellarm. de sacram. Ordin. c. 14, in fine.

Quæres tertio, an, quotiescumque post Aaronem facta fuit consecratio alicujus Pontificis, semper adhibite sint omnes ceremoniæ, quæ in consecratione Aaronis adhibite sunt: nimirum lotio, ornatus, unctio in capite, unctio,aspersio, sacrificium, et solennitas septem dierum? Non videtur id factum esse in consecratione Eleazar, qui proximè successit Aaroni. Nam nihil aliud in eâ factum est, quàm quòd in monte Hor induerit vestem pontificalem, quæ usus fuerat Aaron, et eum eò descendit ad populum. (Num. 20, v. 26.) In hæc difficultate sunt tres opiniones. Prima, quòd Eleazarus ex speciali Dei voluntate ac dispositione factus sit Pontifex, sine solenni ritu consecrationis, per solam assumptionem vestis pontificalis. Altera, quòd ritus consecrationis verò adhibitis sit non quidem in monte Hor (propter defectum tabernaculi, quòd manserat in inferiori loco, in medio castrorum), sed postea, cum ex monte redissent ad tabernaculum: vel certò cum expugnasset et occupasset ter-

(1) Hodiedè eruditè penè omnes libros Illos J. Dionysio abdicant, censentque eorum auctorem non vixisse ante seculum V. Vide Danes, Notio temperum, cum notis Pagnot.

ram duorum regum Amorrhæorum; vel donique eum post transitum Jordanis venissent in terram promissionis. Tertiò, quòd non opus fuisse adhibere totam solennitatem, sed solum unctorem et ornatum pontificalem. Ratio est, quia Eleazarus jam antè solennem ritum consecratus fuerat sacerdos, cum tribus fratribus et Aaron patre. Ergo jam adhibite fuerant omnes ceremoniæ, quæ erant communes sacerdotibus et Pontifici: ergò solum necesse erat, ornatum adhibere, quibus Pontifex distingueretur à sacerdotibus. Ille autem erant duo tantum, nempe unctio in capite, et assumptio ornamenti pontificalis. Utrique potuit adhiberi in monte Hor. Et de alterâ quidem evasit; de alterâ verò credibile est adhibitam fuisse. Ego, salvo meliori iudicio, sic sentio: Primo, ex præcepto divino necessarium fuisse, ut quicumque Pontifex crearetur, septem diebus maneret in tabernaculo, in habitu pontificali. Secundo, ut ungeretur oleo unctio in capite. Tertio, ut pollex dextere manus ac pedis, iteque extremum auriculæ, tingere sanguine arietis immolati. Hæc tria colliguntur ex verbis Exod. 29, v. 29: *Vestem autem sanctam, quæ utitur Aaron, habebunt filii ejus post eum, et ungentur in eâ, et consecratur manus eorum.* Nec dubito quin servata sint in consecratione Eleazar, tanetsi Scriptura expressè id non dicat. De lotionè nihil certè definiti potest.

QUESTIO IV. — Quod fuerit officium Pontificis et sacerdotum? — Respondio. Pontifex habebat quendam officii communis cum aliis sacerdotibus; quædam sibi propria ac peculiaria. Communis erat hæc decem: Primo, offerre victimas, seu sacrificia super altare holocausti (Levit. 1, v. 2-5); 2 in eodem altari, in usum sacrificiorum, alere seu nutrire perpetuum ignem, subministrando illi quotidie ligna (Levit. 6, v. 12); 3 Bis quotidie, id est, mane et vesperò ponere et adhibere incensum super altare thymamatis (Exodi 30, v. 7-8); erant enim duo altaria legitima: unum holocausti, in quo victimæ seu sacrificia offerrebantur; alterum thymamatis, in quo aromata suavissimi odoris incensebantur: hoc aureum, illud æneum; 4 Bis quotidie, affuso oleo olivarum, concinnare lucernas, quæ erant in candelabro aureo, juxta altare thymamatis (Exodi 25, v. 37 et Levit. 24, v. 2); 5 Singulis sabbatis duodecim tones calidos ponere super altare propositionis, et veteres inde renovare ac comedere (Exod. 25, v. 30; et Levit. 24, v. 5-6-8); 6 Immolare vaccaem mulierem extra castra (Num. 19, v. 5); 7 Adjuvare rufes in casa zelotypiæ (Num. 5, v. 18); 8 Discernere inter lepram et lepram (Levit. 13, per litem); 9 Espirare seu mandare leprosum, puerperam, menstruantem et semivivum (Levit. 12 et seq.); 10 Legem Dei scribere, interpretari, et alias docere (Aggai 2, v. 12; et Malachi 2, v. 7.) Propria erant hæc quatuor: Primo seu in anno, nimirum in solenni die expiationis seu propositionis introire in Sanctuarium, seu in Sancta Sanctorum (Hebr. 9, v. 7); et instituire publicam expiationem totius populi, ab omnibus peccatis et immunditiis toto anno contractis.

(Levit. 16, per totum.) Ubi notandum est, dupliciter fuisse expiationem in vetero Testamento: unam privatam et particularem, quæ vel leprosi, vel puerpera, vel alii qui habebant aliquam immunditiam legalem, expiari solebant: alteram publicam et universalem, quæ tota militudo seu Ecclesia Israelitarum mundabatur. Prior fiebat sæpe in anno; posterior, de qua hic agimus, semel duodecim. Prior à quibus sacerdotibus; posterior à solo Pontifice. Prior extra Sanctuarium; posterior partim in Sanctuario, partim extra. Fiebat autem hæc ritu: 1º totus populus cessabat eo die ab omni opere servili, et jejunabat usque ad vesperam. 2º Pontifex lavabat se aqua, et induebat vestes pontificales. 3º Antequam inciperet publicam expiationem, præmittit tres alias, quæ tanquæ publicæ observabant. Unam sui ipsius et familie sue, oblatione vituli pro peccato, et arietis in holocaustum; alteram tabernaculi et Sanctuarii, partim vapore seu nebula incensorum aromaticum, partim septenà aspersione sanguinis ex immolato vitulo et hircò. Tertiam altaris thymamatis, solâ aspersione sanguinis. Hæc peractis, sequitur publicæ expiationis, hoc modo: Pontifex, qui ab initio miserat sortem super duos hircos, ut alter immolaretur pro peccato, alter vivus mitteretur in desertum, hinc stans in conspectu multitudinis, et posita utraque manu super caput ejus, confitebatur omnes iniquitates et peccata filiorum Israel, eoque capiti adstantis hirci imprecabatur, et sic mitto eum in desertum, quasi auferentem et portantem peccata totius populi. Undè et hircus sen caper Emisarius dictus est. Hæc omnia proxime habentur Levit. 16, v. 21. Secundum officium Pontificis erat consecrare Levitas et sacerdotes, juxta eum ritum qui describitur Exodi 29, Levit. 8, et Num. 8. De quo ritu superius aliquid est. Hoc officium Pontifex designabatur per unctorem capitis, ut recitè notat D. Thomas in 1. 2. q. 102, art. 3, ad 8. Et ratio est, quia sicut oleum unctiois, seu sacrum christum, quod effundebatur in caput Pontificis, defluebat indè ad alia membra, juxta illud Psalm. 132, v. 2: *Sicut unguentum in capite, quòd descendit in barbam, barbam Aaron, sic potestas offerendi sacrificia et ministrandi in tabernaculo, à Pontifice, per legitimum consecrationem, descendit ad sacerdotes et Levitas, tanquam à capite, ut sanguis in membra inferiora. Tertium officium Pontificis erat in controversiis legalibus agere sapienter iudicem, et pronuntiare ultimam sententiam, cui omnes sui potè moris temerarij obsequio seu acquiescere. De hoc plurimum cap. 14, ubi ex professo agitur de iudice controversiarum veteris Testamenti. Quartum erat, in rebus generosis, quæ majorem momenti essent, consulere Deum, et ab eo responsum accipere. Undè quotiescumque circa res gerendas aliqua dubitatio majoris momenti oriebatur, recurrendum erat ad Pontificem, qui consulat Deum; et accepto ab eo responso, ducebat alios quid faciendum esset. Erat autem duplex obligatio in hoc officio. Una coram, qui volebant rem aliquam majorem momenti aggredi. Nam antequam hoc facerent,*

tonabant accedere Pontificem, et ab eo consilium petere. Altera Pontificis, qui debebat rem illam Deo proponere, et ab eo scelerari, recte, an secus suscepti passet. Utraque obligatio colligitur ex illo Num. 27. v. 18 et seq. *Dixit Dominus ad Moysen: Tolle Josue filium Nun, virum in quo est Spiritus, et Josue manum tuam super eum. Qui stabit coram Eleazaro sacerdote, et omni multitudo: et dabis ei precepta, cunctis videntibus, et partem gloriae tuae, ut iudicat cum omnibus Synagoga filiorum Israel. Pro hoc si quid agendum erit, Eleazar sacerdos conatus. Deum. Ad verbum eius egredietur et ingredietur ipse et omnes filii Israel cum eo, et cetera multitudo. Hoc posteriora verba sine speciebus, quorum sensus est: Josue, qui erit dux populi, non progredietur cum exercitu, nec suscepit bellum cum vicinis hostibus, nec illam rem aliam magis facient ingredietur, nisi ad mandatum et directionem Eleazari Pontificis, nisi in hisce modis casibus, quid faciendum sit. Ad Deo scelerabitur, et Josue deinde certiora faciet. Porro non solum Josue, sed et alii quoque principes ac reges, qui deinceps secuti sunt, hoc praecipue obligabantur. Semper in negotiis debebant recurrere ad Pontificem, et arbitrio illius vel agere quidquam, vel minitere. Et hoc cum his actum est, quae sequebantur, ipse cum his, qui neglexerunt, Exeod. 17. Josue generis sunt hinc. Primo David rex cum interfecisset Urias sibi parati in Saule, necesse est Pontificem, et per eum quaesivit a Deo, an tunc posset esse in urbe Geth? et an civis Gethite esset, cum traditur Saule? (1 Reg. 23. v. 9.) Secundo idem David alio tempore per eundem Pontificem consulit Deum, an deberet persequi Amalecitas qui spoliaverunt et succiderant populum Siceleg? (1 Reg. 30. v. 7-8.) Quod autem Davidi familiare fuerit, hoc modo interrogare Deum, patet 1 Reg. 23. v. 12, ubi Achimelech pontifex accusatus apud Saulem quod Davidi adhaereret, et pro eo hominum consulisset, respondit regi: *Num hodie cepi pro eo consultare Deum? Quasi dicat, sapientia ante haec tempora in fidei. Exempla posteriori generis sunt hinc. Primo Josue et alii principes filiorum Israel docepti sunt a Gabaonitis, eo quod foedus cum illis pacti essent, non consulto prius per Pontificem Deo. (Josue 9. v. 14.) 2 Saül elatus vicarius, et praefectus suis viribus, cum vellet inconsulto Deo, Philistaeos persequi, monitus a Pontifice est, ne id faceret: et cum postea consulisset Deum, nullius responsum ab eo impetravit. Itaque non potuit uti victoria, sicut animo desideraverat. (1 Reg. 14. v. 36-37.) 3 Fili Israel, pugnaturi cum Benjaminis, considerant quidem Deum per Pontificem, sed tamen quia magis confidebant suis oculis quam Dei oraculo, multi ex his caesi ac legati sunt. (Judic. 2. v. 22.)**

Quaerens, quo modo vel rita solitus fuerit Pontifex consulere Deum in huiusmodi casibus? Resp. Aliter Moyses, aliter alii Pontifices soliti fuerunt id facere. Moyses ingressus tabernaculum federis, facie ad faciem cum Deo loquebatur, sicut solet homo cum amico loqui. (Exod. 33. v. 11.) Alii Pontifices, qui

postea secuti sunt, induiti ephod, loquebantur cum Deo, non quidem facie ad faciem, sed aliquo alio peculiari modo: qui tamen apud auctores et interpretes non satis cooperitis est, ut latius dicam in seq. c. 5.

Quaestio v. — *Quo vestitu et ornatu usi sint sacerdotes et Pontifex? —* Levites non habebant sacrum ornamentum, sed solum sacerdotes et Pontifex. Nec tamen illo utebantur, nisi eo tempore, quo in tabernaculo vel templo ministrabant. Erant autem octo ornamenta Pontificis: 1° Femoralia linea, 2° vestis linea, 3° balteus seu cingulum, 4° tunica hyacinthina, 5° Ephod, seu superhumeralis, 6° rationale iudicii, 7° cataris seu tiara, 8° lamina aurea. De his agit Exod. 28. per totum. Et quidem quatuor ex his erant propria Pontifici, ut tunica hyacinthina, Ephod, rationale et lamina aurea: reliqua communia cum aliis sacerdotibus. De singulis aliquid dicendum est.

Igitur Pontifex, cum ad ministrandum accederet, primo loco induebat femoralia sua, quae femoralia linea, ad operiendum carnis terribilitatis suae, a rebus neque ad fensera, ut loquitur Scriptura. (Exod. 28. v. 42.) Erant autem haec femoralia reline caligae quodam, quae pedibus insertas (ut ait Josephus) quasi dimidiatis brachijs ad illa constringebant. Aliqui putant ex hyssopo retorta fuisse confecta. Nihil scilicet quod a Myso linea appellatur.

Pon femoralia, proxime induet tunicae lineam, quae duplice nomine fuit appellata. Primò, linea stricta. (Exod. 28. v. 4.) Secundo, subocula linea. (Levit. 8. v. 7.) Invenio duas causas cur stricta fuerit appellata. Una est, quia ad cutem stringebatur. Non enim erat laxa et ampla, sed quantum corpori commensurata. Altera, quia balteo seu cingulo stringebatur. (Levit. 8. v. 7.) Probabile est, fuisse similem tunicae Joab, de qua 2 Reg. 20. v. 8. Porro Joab vestitus erat tunica stricta ad mensuram habitus sui, nisi quod hinc fuerit exterior, illa interior.

Hae vestis linea constringebatur balteo seu cingulo, inter umbilicum et pectus. De quo D. Hieron. ita scribit ad Fabiolam: *Hoc cingulum, in similitudinem pellicae coloris, qui erant senectutem, sic in rotundum textum est, ut marsupium longius putes. Textum autem est eod legmine coeci, purpuræ, hyacintho, et stamine hyssino, ob decorum et fortitudinem: atque illa polyestris arte distinctum ut diversos flores ac gemmas, artificis manus non testas, sed additis arbitrarie. Lineam tunicam, inter umbilicum et pectus, hoc stringunt balteo. Similia habet Josephus lib. 3 Antiq., cap. 8.*

Post balteum sequebatur tunica hyacinthina, quae erat per modum vestis talaris. In ejus sinistrâ inferiori vultu circumdant pendebant alternatim mala punicæ et tintinnabula aurea, ut ex ordine sonitus perciperetur ingressus et egressus Pontificis, quando intrabat vel exibat Sanctuario. (Exod. 28. v. 35.) Diebantur autem mala punicæ, non quod revera essent, sed quia ex hyacintho, purpurâ et coeco his tincto, confecta erant instar malorum punicorum. (Exod. 28. v. 35.)

Super tunicam hyacinthinam erat Ephod, seu superhumeralis, quod tangebatur humeros et anteriorum

partem usque ad cingulum. Erat autem contextum ex auro, hyacintho, purpurâ, coeco his tincto, et hyssopo retorto. (Exod. 28. v. 6.) In utroque latere versus humeros habebat duos lapides onychinos auro inclusos: unum à dextris, alterum à sinistris; in quibus scripta erant nomina duodecim filiorum Israel: sex nomina à uno lapide, et sex in altero, juxta ordinem natiuitatis eorum. (Exod. 28. v. 9.)

In anteriori parte superhumeralis, ad pectus Pontificis, figebatur rationale iudicii. Hebraei vocant *hosen*, id est, pectorale. Graeci *logion* vel *logion*, id est, rationale. Conficiebatur autem ex eadem materia quâ Ephod, nempe ex auro, hyacintho, purpurâ, coeco his tincto, et hyssopo retorta; lignâ, quadrangulata; densitate, duplex ad Ephod relatum; longitudine et latitudine, mensurâ palmi. (Exod. 28. v. 16.) In hoc rationale erant duodecim lapides pretiosi, inclusi auro, et distincti per quatuor ordines: in quibus etiam sculpta erant duodecim nomina filiorum Israel. (Ibid. v. 17.) Atque ita confectum et exornatum, cotenis aureis et fasciis tauri firmiter affigebatur superhumerali, ut à se invicem separari non possent. (Ibid. v. 28.) Porro in rationale posita erat doctrina et veritas, super pectus Pontificis. (Ibid. v. 30. Hebraei *Urim et Tumim*.)

In capite erat cidaris seu tiara, id est, mitra quodam ex hyssopo confecta, cui affigebatur lamina aurea supra frontem Pontificis, cum hinc inscriptione: *Sanctum Dominum* (Exod. 28. v. 36 et seq.). Sic enim loquitur textus: *Facias et laminam de auro purissimo: in qua sculptus opero calvariorum: Sanctum Dominum. Lignâque cum vitâ hyacinthinâ, et erit super tiaram, imminens fronti Pontificis.*

Quaerens 1° quid significaverint ornamenta Pontificis? D. Th. 4. 2. q. 102, art. 6, ad 10, adfert duas allegationes: unam litteralem, alteram mysticam. Secundam litteralem, inquit, ornamenta Pontificis designantur dispositionem hujus mundi, hoc modo: 1° femoralia linea, et vestis linea, significabant terram, ex qua sumum nascitur. 2° Balteus, Ovarium, qui cingit terram. 3° Tunica hyacinthina, aërem qui hyacinthini coloris est. 4° Tintinnabula illius tunicae, totiusque aeris. 5° Mala punicæ, coruscationes quae sunt in aere. 6° Ephod seu superhumeralis, caelum sidereum. 7° Duo onychini, duo hemisphaeria, vel portae solis et lunae. 8° Duodecim gemmae in pectore, duodecim signa Zodiaci. 9° Tiara, caelum empyreum. 10° Lamina aurea, Deum omnibus presidentem. At mysticè designantur virtutes quae debent esse in Pontifice. Ac primò, femoralia linea significant castitatem: vestis linea, puritatem vitae: cingulum, discretionem: tunica hyacinthina, celestem conversationem: tintinnabula aurea, sanam doctrinam: mala punicæ, bonos mores: superhumeralis, sufficientiam indumentum populi: rationale in pectore cum nominibus filiorum Israel, charitatem et sollicitudinem pro fidelibus: tiara in capite, rectam intentionem: lamina aurea in fronte, memoriam ac recordationem Dei. Haec ex D. Thoma.

Alii non modo de Christo interpretantur. Nam ille fuit verus ac primarius Pontifex, cuius typum gesserunt Aaron et successores ejus. In illo perfectissimè fuerunt omnes virtutes per ornamenta Pontificis designata. Ille sibi humeris portavit duas gemmas, id est, prelia studiorum doctum populorum, Judaeorum scilicet et gentium. Ille in suo pectore insculpta habuit nomina electorum. Ille quicumque incessit, ex strepitu praedicationis evangelicæ, et suavissimo virtutum odore, percipi potuit ac observari.

Quaerens 2° An solus Pontifex unus fuerit Ephod seu superhumeralis? Ratio dubitandi est, quia legitimus alios quoque, praeter Pontificem, usos esse, nempe Levitas, sacerdotes, reges. Nam de Samuele, qui erat Levita, sic habemus 1 Reg. 2. v. 18: *Samuel autem ministrabat ante faciem Domini, puer, accinctus Ephod lineo.* De sacerdotibus 1 Reg. 22. v. 18. *Dux Idumeus irruit in sacerdotes, et incidit in die illa octoginta quinque viros vestitus Ephod lineo.* De David rege 2 Reg. 6. v. 14: *David..... salutavit octo viribus ante Dominum, accinctus Ephod lineo.* Resp. Duplex fuit Ephod seu superhumeralis in veteri Testamento. Unum contextum ex auro, purpurâ, hyacintho, coeco his tincto, et hyssopo retorta, alterum simplex, lineum, candidum. Priori solus Pontifex utebatur, posteriori alii. Ita D. Hieron. in epist. 127 ad Fabiolam, et epist. 150 ad Marcellianum; Abulensis lib. 4 Reg. cap. 22, q. 27; Ribera lib. 5 de Templo; cap. 10, et alii passim.

Quaerens 3° in quomodo sumo solitus fuerit Pontifex gustare Ephod? Ex Scriptura constat in tribus casibus solum esse gustare. Primo, in consecratione; quando enim mortuo Pontifice, alius subrogabatur, necesse erat solemnè ritum eum consecrari, quod fiebat assumptione habitus pontificalis, et unctioe capitis. (Exod. 29. v. 29); 2° In ingressu Sanctuarii, quando sacrificabat et deprecabatur pro populo. (Exod. 28. v. 29); 3° Quando consultabat Deum in rebus dubiis. De hoc casu potissimum hic agimus. Igitur notandum est in veteri Testamento fuisse tres modos consulendi Deum in rebus dubiis, et accipiendi ab eo responsa: 1 Per visiones et somnia; 2 Per sacerdotes; 3 Per consultas: hoc colligitur ex illo, 1 Reg. 28. v. 6: *Consultavitque Saül Dominum, et non respondit ei, neque per somnia, neque per sacerdotas, neque per prophetas.*

Modus consulendi per sacerdotes (de quo solo hic agimus) sic habebat: Rex aut principes, aut populus Israeliticum, si quando dubitabant quid in rebus magis momenti agendum sibi esset, iubebantur adire Pontificem seu summum Sacerdotem, qui indutus Ephod consultabat pro ipsis Deum. (Num. 27. v. 21.) Ejus rei varia exempla allata sunt quae praeced. Nihilominus superest quaedam dubia, quae hoc loco discutantur. Ac primo quaeritur, an is qui per Pontificem consultabat Deum deberet in propria persona praesens esse Pontifici? Respondetur: Talen, sicut abens poterat agere cum propheta, sic etiam potius cum Pontifice. 2 An immediate sua quaestione proposeret Pontifici? An Deo coram Pontifice? Respondetur: Proposuisse immediate Pontifici, et Pontificem Deo. In plures sententiam. 3 An haec propositio deberet

fuit verus ac primarius Pontifex, cuius typum gesserunt Aaron et successores ejus. In illo perfectissimè fuerunt omnes virtutes per ornamenta Pontificis designata. Ille sibi humeris portavit duas gemmas, id est, prelia studiorum doctum populorum, Judaeorum scilicet et gentium. Ille in suo pectore insculpta habuit nomina electorum. Ille quicumque incessit, ex strepitu praedicationis evangelicæ, et suavissimo virtutum odore, percipi potuit ac observari.

Quaerens 2° An solus Pontifex unus fuerit Ephod seu superhumeralis? Ratio dubitandi est, quia legitimus alios quoque, praeter Pontificem, usos esse, nempe Levitas, sacerdotes, reges. Nam de Samuele, qui erat Levita, sic habemus 1 Reg. 2. v. 18: *Samuel autem ministrabat ante faciem Domini, puer, accinctus Ephod lineo.* De sacerdotibus 1 Reg. 22. v. 18. *Dux Idumeus irruit in sacerdotes, et incidit in die illa octoginta quinque viros vestitus Ephod lineo.* De David rege 2 Reg. 6. v. 14: *David..... salutavit octo viribus ante Dominum, accinctus Ephod lineo.* Resp. Duplex fuit Ephod seu superhumeralis in veteri Testamento. Unum contextum ex auro, purpurâ, hyacintho, coeco his tincto, et hyssopo retorta, alterum simplex, lineum, candidum. Priori solus Pontifex utebatur, posteriori alii. Ita D. Hieron. in epist. 127 ad Fabiolam, et epist. 150 ad Marcellianum; Abulensis lib. 4 Reg. cap. 22, q. 27; Ribera lib. 5 de Templo; cap. 10, et alii passim.

Quaerens 3° in quomodo sumo solitus fuerit Pontifex gustare Ephod? Ex Scriptura constat in tribus casibus solum esse gustare. Primo, in consecratione; quando enim mortuo Pontifice, alius subrogabatur, necesse erat solemnè ritum eum consecrari, quod fiebat assumptione habitus pontificalis, et unctioe capitis. (Exod. 29. v. 29); 2° In ingressu Sanctuarii, quando sacrificabat et deprecabatur pro populo. (Exod. 28. v. 29); 3° Quando consultabat Deum in rebus dubiis. De hoc casu potissimum hic agimus. Igitur notandum est in veteri Testamento fuisse tres modos consulendi Deum in rebus dubiis, et accipiendi ab eo responsa: 1 Per visiones et somnia; 2 Per sacerdotes; 3 Per consultas: hoc colligitur ex illo, 1 Reg. 28. v. 6: *Consultavitque Saül Dominum, et non respondit ei, neque per somnia, neque per sacerdotas, neque per prophetas.*

Modus consulendi per sacerdotes (de quo solo hic agimus) sic habebat: Rex aut principes, aut populus Israeliticum, si quando dubitabant quid in rebus magis momenti agendum sibi esset, iubebantur adire Pontificem seu summum Sacerdotem, qui indutus Ephod consultabat pro ipsis Deum. (Num. 27. v. 21.) Ejus rei varia exempla allata sunt quae praeced. Nihilominus superest quaedam dubia, quae hoc loco discutantur. Ac primo quaeritur, an is qui per Pontificem consultabat Deum deberet in propria persona praesens esse Pontifici? Respondetur: Talen, sicut abens poterat agere cum propheta, sic etiam potius cum Pontifice. 2 An immediate sua quaestione proposeret Pontifici? An Deo coram Pontifice? Respondetur: Proposuisse immediate Pontifici, et Pontificem Deo. In plures sententiam. 3 An haec propositio deberet

feri coram Arc? Resp. Fiebat coram Arc, si adesset; secus, si abesset. à Quomodo Deus solent fieri dare responsa Pontifici interroganti? Resp. Auctores dissentiunt. Alii putant per Angelum voce humana loquentem; alii per occultam Spiritus sancti revelationem; alii per schedulam; alii, inter quos Iosephus, per splendorem gemmarum seu lapideum, qui erant in rationali supra pectus Pontificis. Hoc sic explicant. Si lapides suos gemme plus solito splendescerent, signum erat felicitis successurum; si minus solito, male successurum; si nec plus nec minus, sed more naturali splendescerent, signum erat Deum non velle respondere. Et sic putant accidisse, quando Saül consulit Deum per sacerdotem.

Ultimo queri potest, quando cessaverit hic modus consulendi Deum per Pontificem et accipiendi ab eo responsa? Abulensis putat cessasse eo tempore quod fuit Alexandrum Magnum et Machabæis interessit. Genebrardus, eo tempore quo Joas rex occidit optimi Pontificem Zachariam. Alii denique, ab initio captivitatis Babilonica, quando sacrificium cessavit. Nam variis modo est, Judæos propter sua peccata, uno eodemque tempore, et oraculo et sacrificio spoliatos fuisse, quod contingit ad initium captivitatis Babilonica. Quo videtur spectare illud Osee 3, v. 4: *Dixi multos adolentibus Israel sine rege, et sine principibus, et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Thersaphim* (1).

Quæstio VI. — Quos et quantos redditis habuerint sacerdotes et Pontifices? — Sicut Deus ex XII tribubus Israel elegit unam per divino servitio, ut supra dictum est, nempe tribum Levi, in qua erant Levitæ, sacerdotes, et Pontifex; sic eandem tribum, tanquam sibi peculiariter manservatam, voluit in suam curam suscipere, et de certis redditibus paternæ illi providere, juxta illud Num. 18, v. 20: *Disique Dominus ad Aaron: In terrâ eorum tibi possidebitis nec habebitis partem inter eos: ego pars et hereditas tua in medio filiorum Israel.* Hinc etiam postea factum est, ut in divisione terre promissionis, singulis tribus accepterint suam portionem, exceptâ tribu Levi, quæ pro reliquis tribus dispergebatur. Porro Deus in stipendio pro ministerio, liberaliter illis concessit, quæ sequuntur: 1° Et habebunt quadragesima octo urbes cum agris suis, ad partem jumentorum (Num. 35, v. 2-7); 2° Ut altarium tribuum decimis alerentur; 3° Ut acciperent primitias; 4° Ut haberent oblationes que fiebant à populo. De his singulis breviter agendum est.

Igitur urbes quadraginta octo erant hæc: 1° Hebron; 2° Lohza; 3° Jether; 4° Esthemo; 5° Holza; 6° Dabir; 7° Ain; 8° Jeta; 9° Bethsames; 10° Gabson; 11° Gabaa; 12° Anathoth; 13° Almon; 14° Sicheon; 15° Gazer; 16° Sibain; 17° Bethoron; 18° Etheco; 19° Gabathon; 20° Ajalon; 21° Gethreannon; 22° Tachach; 23° Gethreannon; 24° Goulon; 25° Bosra; 26° Cesion; 27° Dabereth; 28° Jaramoth; 29° Eganaim;

(1) Adi cæterum, si habet, With. Smith, qui fassus de his omnibus disserit T. II in Exodum.

30° Masal; 31° Abdon; 32° Helcath; 33° Rohob; 34° Cedee; 35° Hammoth Bor; 36° Carthan; 37° Jecnan; 38° Gurtha; 39° Danna; 40° Naalo; 41° Besor; 42° Jaser; 43° Jelson; 44° Mehadad; 45° Bamoth in Galaad; 46° Manaim; 47° Hesehon; 48° Jaser.

Ex his 48 civitatibus, tredecim primæ date sunt sacerdotibus; reliquæ Levitis. (Josue 21, 4-5.) Porro ex omnibus, sex erant civitates refugii, quarum nomina recensentur, Josue 20, v. 7. Sunt autem hæc: 1. Cedee in Nephthali; 2. Sicheon in Ephraim; 3. Helron in Juda; 4. Bosor in Ruben; 5. Ramoth in Galaad; 6. Gethlon in Manasse. Tres primæ citra, reliquæ trans Jordanem. (Josue 20, v. 8.) Omnes æquali spatio inter se distabant. (Deut. 19, v. 7.) Omnes sitæ erant in montibus, ut emissis videri possent, exceptâ Bosor, quæ sola erat in plano, sed tamen patente loco et conspicuo. (Josue 20, v. 7-8.)

De decimis. — Duo certa sunt, duo controversa. Primo certum est, Levitis accepisse decimas fructuum, pecorum et jumentorum à filiis Israel, id est, ab aliis tribubus, ut patet ex illo Num. 8, v. 21: *Filiis autem Levi dedi omnes decimas Israel in possessionem, pro ministerio quo serviant mihi in tabernaculo sancto.* 2° Certum est, Levitas ex his decimis quas accipiebant ab aliis tribubus, iterum dedisse decimas summo Sacerdoti seu Pontifici, id est, dedisse decimas decimarum, ut patet ex eod. cap. v. 26 et seq.: *Precepit Levitis, atque domibus: Cum acciperitis à filiis Israel decimas, quas dedi vobis, primitias eorum offerite Domino, id est, decimam partem decimarum, ut repugnet vobis in oblationem primitiarum, tam de arvis quam de territorialibus et universis, quorum accipitis primitias, offerite Domino, et date Aaron sacerdoti.* Prior controversia est, an Levitæ communiter dicti (id est, tota tribus Levi), ut complectitur Levitas propriè dictos, sacerdotes et Pontificem, an potius Levitæ propriè dicti, quatenus distinguuntur à sacerdotibus et Pontificibus, acciperent decimas ab aliis tribubus filiorum Israel? Abulensis et quidam alii intelligunt de Levitis propriè dictis, Alii rectius cum Josepho, de Levitis communiter dictis, id est, de totâ tribu Levi. Quod colligitur ex illo 2 Esdra, 10, v. 37: *Ipse Levites decimas accipient ex omnibus civitatibus operum nostrorum.* Et v. 38: *Levitum. Et Levitæ offerent decimam partem decimarum suarum in domo Dei nostri.* Igitur Levitæ et sacerdotes simul accipiebant decimas à filiis Israel, et postea Levitæ ex suis decimis dabant alias decimas sacerdoti seu Pontifici. Hinc jam oritur posterior controversia, an locum decimarum, que dabantur à Levitis propriè dictis, datus fuerit soli Pontifici seu summo sacerdoti, an generatim omnibus sacerdotibus? Lyranus et Abulensis putant soli Pontifici fuisse datas, ex illo Num. 18, v. 28: *Date Aaron Sacerdoti. Iosephus non soluit Pontifici, sed generatim omnibus sacerdotibus.* Alii denique, soli quidem Pontifici datam fuisse, sed ad eas custodiendum et distribuendum sacerdotibus, juxta illud Num. 18, v. 8: *Locutusque est Dominus ad Aaron: Ecce dedi custodiam primitiarum novarum, et*

est, ut custodias et distribuas filiis tuis sacerdotibus; sicut mox eod. v. sequitur: *Omnia que sanctificantur à filiis Israel tradidi tibi et filiis tuis, pro officio sacerdoti legitime scripturæ.* Quo etiam spectat illud 2 Esdra, 10, v. 38: *Levitæ offerent decimam partem decime suæ in domo Dei nostri, ad gazophylacium in domum thesauri, id est, ut custodiantur in gazophylacio, et inde sacerdotibus suo tempore distribuatur.*

Igitur summa omnium hæc est. Tribus Levi, quæ tota erat divino servitio consecrata, accipiebant decimas ab aliis tribubus, quæ erant laicæ. Porro, cum in tribu Levi essent tria hominum genera, nempe Levitæ propriè dicti, sacerdotes et Pontifex, Levitæ ex suis decimis dabant iterum decimas Pontifici et sacerdotibus, quia hic in altiori gradu et ordine serviebant Deo, quam Levitæ; ac proinde sicut plus honoris, sic etiam plus bonorum temporalium pro sustentatione illis debebatur. Pro majori explicatione eorum que dicta sunt, notandum est, apud Hebræos fuisse tria decimarum genera. Primum earum, quas cæteræ tribus singulis annis tenebantur dare tribu Leviticæ pro sustentatione. De his jam dictum est. Alterum earum, quas singuli patres-familias debebant quantumvis apud se servare, et postea cum Levitis comedere in loco ubi erat tabernaculum vel templum, idque tribus anni temporibus: nempe in Pascha, Pentecoste, et festo Tabernaculorum. De his intelligendum est illud Deut. 14, v. 22-25: *Decimam partem separabis de cunctis fructibus tuis, quæ veniunt in terrâ per annos singulos, et comedes in conspectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit, ut in eo nomen illius invocetur, etc.* Tertium earum, quas tertio anno singuli separare debebant in propriis domibus, et cum Levitis peregrinis, pupillis et viduis communicare, juxta illud Deut. 14, v. 28-29: *Annus tertio separabis altam decimam ex omnibus quæ manentur tibi eo tempore: et repines intra januas tuas. Veniatque Levitæ, qui alium non habet partem, nec possessionem tecum, et peregrinus, ac pupillus et vidua, qui intra portas tuas sunt, et comedent et saturabuntur: ut benedicat tibi Dominus Deus tuus. Et Deut. 20, v. 12: *Quantum compleveris decimam cunctarum frugum tuarum, anno decimarum tertio, dabis Levitæ et viduæ, et pupillo, et viduæ, ut comedant intra portas tuas, et saturentur.* Igitur Levitæ, tametsi omnium harum decimarum essent aliquo modo particeps, tamen ex primo genere potissimum sustentabantur, ut dictum est.*

DE PRIMITIIS ET FRUCTIBUS. Solum sacerdotes et Pontifex, non autem Levitæ propriè dicti, accipiebant primitias et primogenita à filiis Israel. Porro primitias solvebantur ter in anno, ut notat Lyranus et alii. Primum in Paschate, de novis speciebus. Secundum in Pentecoste, de novis panibus. Tertio in septembri, in festo Tabernaculorum, de novis fructibus. Nam illis tribus anni temporibus tenebantur omnes vires venire ad locum quem elegerat Dominus. (Deut. 16, v. 16.) De primitiis spicarum que in Paschate offerebantur, intelligitur illud Levit. 25, v. 10-11: *Cum ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis, et messeritis segetem, feretis manipulos spicarum, primitias messis vestre ad*

sacerdotem, qui elevabit fasciculum coram Domino, ut acceptabile sit pro vobis, altero die sabbati, et amittetis illam. Ritus autem offerendi describitur Levit. 2, v. 14-15, his verbis: *Si autem obtuleris manus primarum frugum tuarum Domino de specie adnæ virentibus, torrens igni, et confringas in morem farinæ, et sic offeres primitias tuas Domino, fuscans supra oleum, et thus imponens, quis oblatio Domini est. De primitiis panum, que offerebantur in Pentecoste, intelligitur illud Levit. 25, v. 15 et seq.: *Numerabis ergo ab altero die sabbati, in quo obtulisti manipulos primitiarum, septem hebdomadas plæxæ, usque ad alterum diem explicitæ hebdomadæ septimæ, id est, quinquaginta dies; et tunc offeres sacrificium novum Domino ex omnibus habitaculis vestris, panes primitiarum duos de duabus libris similæ fermentatæ, quas coquebis in primitiis Domini, etc.* De primitiis novorum fructuum que offerebantur in septembri, intelligitur illud Num. 18, v. 15: *Universa frugum tritici, quas glignti hamas, et Dominus deportavit, cedent in vris tuos: qui unguis est in domo tuâ, recetur eis.* Et Deut. 18, v. 5-4: *Dabunt sacerdoti... primitias frumenti, cini et olei.* Et Deut. 26, v. 2-5: *Tollis de cunctis frugibus tuis primitias, et ponas in cartello, persequere ad locum quem Dominus Deus tuus elegerit... accedesque ad sacerdotem, qui fuerit in diebus illis, etc.**

Est autem magna differentia inter hæc tria genera primitiarum: 1° Quia primitiæ in Paschate erant ex solis speciebus; in Pentecoste, ex solis panibus; in septembri, ex variis terræ fructibus; 2° Primitiæ spicarum dabantur in ipsâ collectione fructuum terræ, nec ulli liceret quidquam comedere de novis fructibus, antequam primitiæ spicarum Deo oblata essent. (Levit. 25, v. 14.) At primitiæ in Pentecoste et septembri offerebantur ex fructibus jam collectis, et domi asservatis (D. Aug. q. 54 super Numeros); 3° Primitiæ panum et fructuum cerebalem integro in usum sacerdotum; primitiæ verò spicarum non integrè. Nam omnis manipulus spicarum consumebatur pro modum sacrificii; reliqui comedebantur à sacerdotibus.

Porro sicut primitiæ, sic etiam primogenita dabantur Pontifici et sacerdotibus. (Exod. 15, v. 2, et Num. 5, v. 15.) Erant autem tria genera primogenitorum: alia hominum, alia pecorum mundorum, alia immunedorum. Igitur singula primogenita primum et tertii generis redinebantur pretio quoque scilicet, quod dabatur sacerdotibus; primogenita secundii generis, per se illis offerebantur. (Num. cap. 18, v. 15.)

DE OBLATIS. Per oblata generaliter loquendo, intelliguntur ea que à filiis Israel offerebantur Deo in usum sacerdotum. Erant autem triplicia. Nam quædam ex precepto offerebantur, ut decimas, primitiæ, et primogenita, de quibus jam dictum est. Alia sponte et ex merâ devotione et alia denique ex voto. De hoc duplici genere multa habentur Levit. 22, v. 18; ibid. 25, v. 38; Num. 16, v. 5, et alibi. Hæc iterum erant varia. Nam quilibet, vel sponte, vel ex voto poterat offerre hostias, libamenta, panes, pectinam, et quæ similia sunt. Id autem potissimum fiebat in tribus anni temporibus, ut supra dictum est, nempe in Pascha-

is, Pentecoste, et festo Tabernaculorum. Tunc enim tendebant venire omnes ad locum ubi erat templum vel ara propitiatori. (Deut. 16, v. 16.)

Ex dictis colligi potest, quam divites fuerint sacerdotes in veteri Testamento pro aliis omnibus. Nam primi accipiebant decimas à duodecim tribubus Israel. Ubi notandum est, præter tribum Levi fuisse duodecim tribus filiorum Israel, nempe tribum Ruben, Simeon, Juda, Zabulon, Issachar, Dan, Gad, Aser, Nephtali, Ephraim, Manasse, Benjamin. Igitur singulis hæc tribus dividebant sua bona in decem partes, et unam dabant tribui Levi, reliquis novam sibi reservatis. Cuius fiti, ut tribus Levi multo fuerit ditior, quam ceteræ. Nam singule cæterarum habebant tantum novam partem, tribus autem Levi duodecim. Præter hæc decimas, quæ communiter erant omnibus in tribu Levi, sacerdotes herim accipiebant decimas decimarum à Levitis; et sic non solum erant ditiores quam homines, aliarum tribuum, sed etiam quam Levitæ. Deinde hæc decima primitiva, primitivæ gentis, oblatæ; quæ si omnia componantur, in magnam thesaurum excreverit necesse erat redditus et possessionis sacerdotum.

Quæstio xii. — An episcopus et Pontifex aliquando debeant servare continentiam ab uxoris? Resp. Jure divino debeant servare continentiam ab uxoris, pro toto eo tempore qui in tabernaculo vel templo ministrabant. Hoc testantur Scripturæ et Patres. Ex Scripturis habemus aliquot testimonia. Primum Exod. 19, v. 22: Sacerdotes quoque qui accedunt ad Dominum, sanctificabuntur, id est, abstinere ab uxoris. In eo enim prohibitionem consistebat sanctificatio, ut patet ex eodem capite: nam in 10 dicitur Deus ad Moysen; Vnde ad populum, et sanctificati illos habito et eritis, locutione restituta sicut. Moyses autem intellexit illam sanctificationem de abstinentia ab uxoris. Nam mox accedens ad populum, et explicans illi voluntatem Dei, dixit eod. c. v. 15: Ecce parati in diebus tertium, et ne appropriaveritis uxoris vestris. Ubi notandum est, illam sanctificationem, sive abstinentiam ab uxoris, de qua agitur citato capite, tam populo, quam sacerdotibus fuisse præceptam, quia tam populus, quam sacerdotes, debebant audire promissionem legis Moysi, et ad illam solo modo se disponere pro abstinentia ab uxoris et per locutionem restitutoriam, et castrorum purgationem. Speciali tamen titulo præceptum fuisse sacerdotibus pro omni eo tempore quo fingebantur officio sacerdotali, sive orando pro populo, sive hostias et sacrificia offerendo, sive aliquo alio sacrum ministerium exhibendo. Hoc enim significat illis verbis Exod. 19, v. 22: Sacerdotes quoque qui accedunt ad Dominum, sanctificabuntur. Nam tunc accedebant accedere ad Dominum, quando vel erant oraturi, vel sacrificium oblaturi, vel aliquid simile facerent. Secundum testimonium 1 Reg. 21, v. 1: Venit autem David in Nobe ad Achimelech sacerdotem. Et infra, v. 4-5: Respondens sacerdos ad David, ait illi: Non habeo leiclos panis ad manum, sed tantum panem sanctum: et si mundi sunt pueri, maxime à mulieribus. Et respondit David sacerdos, et dixit ei: Equidem si de multo-

ribus agitur, continemus nos ab heri et nudius tertius, quando egrediebamur, et fuerunt vasa purorum sancta. Panis vix huc polluta est, sed et ipso habet sanctificationem in nazia. Hæc vides non licuisse comedere panem sanctum, nisi præmissa sanctificatione, que in duobus consistebat. Primum ac potissimum in abstinentia ab uxoris. Secundò, in purificatione corporis, si quid macula in viâ contraxisset. Et certe si homines laici debebant hoc modo sanctificari, multo magis sacerdotes; quippe qui ad majorem puritatem ratione status ac officii obligabantur. Quod sic ulterius declaro: Duo hæc præcepta distinguenda sunt: Unum, quo laici prohibebantur comedere panes sanctificatos, vel, ut alibi vocantur, panes propositionis. De quo Christus, Matth. 23, v. 5-4: Non legistis quid fecerit David, quando esurivit, et qui cum eo erant: quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus? Alterum, quo jubebatur abstinere ab uxoris, qui manducaturi erant hujusmodi panes. De hoc quaestio est, quomodo obligaverit? Aliqui putant obligasse solos laicos; ego contra obligasse etiam sacerdotes; et quidem per se primario sacerdotes. Quod tripliciter probò. Primum ex dictis, qui sacerdotes tendebant ad majorem puritatem quam laici, quia eos panem propositionis per se pertinebat ad solos sacerdotes: ergo etiam sanctificatio requisita ad eorum panem per se pertinebat ad solos sacerdotes. Unde sicut laici non poterant comedere hujusmodi panes, ita non debebant se sanctificare, nisi tantum per accedendum, et in casu necessitatis, quia si præceptum de abstinentia ab uxoris pertinisset ad solos laicos, vel fasset illis datum à Deo, antequam Achimelech loqueretur cum Davide, vel ab ipso Achimelech, cum jam loqueretur cum ipso: non prius, quia nunquam legitimus in Scripturis quod Deus dederit tale præceptum pro solis laicis, antequam Achimelech loqueretur cum Davide; nec posterius, quia Achimelech, cum dicebat Davidi: Si mundi sunt pueri, maxime à mulieribus, non dicit novum præceptum, sed supponebat jam antè à Deo datum esse. At non erat aliud à Deo datum, nisi quo sacerdotes obligabantur abstinere ab uxoris, quotiescumque fugerent officio sacerdotali, seu quotiescumque aliquid sacri ministerii, sive orando, sive hostias offerendo, sive panes sanctos comedendo, peragerent. Itaque sensus Achimelech est hic: Vobis quidem non licet comedere panes sanctificatos, sed solis sacerdotibus; si tamen vultis propter præsentem necessitatem comedere, cum illi panes haberi non possint, necesse est, vos et parvulos et sanctitate id prestare, quæ sacerdotibus fuisse concesserunt, qui abstinere ab uxoris quotiescumque hujusmodi panes comesturi sunt: idem, ergo à vobis exigo.

Tertium testimonium. 1 Paral. 24, v. 7-8: Exiit autem cora prima Jazarib, secunda Jechi, tertia Baria, etc. ubi recensentur viginti quatuor familie sacerdotum, qui per vices debebant ministrare in domo Domini, juxta illud Luc. 4, v. 5: Primum sacerdos

quidam nomine Zacharias, de vice Abi. Et paulo post v. 8-9: Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exitit ut incensum poneret. Constat autem sacerdotis, quando ministrabant Domino secundum vicem suam, debuisse multos dies perseverare in ministerio. Nam ibid. v. 25 de Zacharia sic legitur: Et factus est, ut impleret vices officii eius, ubi in domum suam. Perique auctores putant fuisse octo dies unctioque destinatis, nempe à sablato usque ad sablatum, ut Josephus, Amirostris, Theophylactus, et alii apud Maldonatum in Comment. illius loci. Et colligitur ex illo 2 Par. 25, v. 8: Fecerunt ergo Levites, et universi Juda juxta omnia quæ præceperat Jojada pontifex, et assumpserunt singuli viros qui sub se erant, et tenebant per ordinem sabbati, cum his qui implebant sabbatum, et egressi erant: Igitur sacerdotes per octo dies, roboratis donibus et uxoribus suis, permanebant in templo, et ubi ministrabant. Et quidem tempore sacrificii, erant in eâ parte templi ubi sacrificia offerrebantur. Reliquo tempore, habitabant in atrio templi, in domesticis ad id destinatis: quò non licebat uxores introducere. Unde consequens est, debuisse à cohabitatione uxorum abstinere. De qua re sic scribit Sirichus Papa in epist. ad Hieronymum Turanensem episcopum, cap. 7: Dico mihi tuas, quiaquis ille est necitator libidinis, præceptorque vitiorum, si existimus, quòd in lege Moysi sacro ordinibus à Domino laxata sint iura luxurie, cur eos quibus committuntur Sancta auctorum, præmonet, dicam: v. Sancti estote, quia et ego sanctus sum, Dominus Deus vestrorum? Cur etiam prius à his donibus, anno vicis suæ, in templo habitare jussit nisi sacerdotes? Hæc videlicet ratione, ne vel cum uxoris possent carnale exercere commercium, ut concupiscentie integritate fulgentes, acceptabile Deo munus offerrent. Quibus istam, expulso dissolutioe suæ tempore, uxoris suæ, solius successione emittit, fuerat rogante, quia non ex illis, nisi ex tribu Levi, quoquecum ad Dei ministerium fuerat præceptum admitti. (Tom. 1 Concil.)

Idem, quod ad rem attinet, sentiunt alii Patres. Hieron. lib. 1 contra Jovin., longe post medium: Nam et in veteri lege, qui pro populo hostias offerrebant, non solum in donibus suis non erant, sed purificabantur ad tempus, ab accipibus separati, et vinum et piscum non bibebant, quæ solent libidinem provocare. Similia habet Innocentius 1. Epistol. 2 ad victitium Rhodanogensem episcopum cap. 9; et Beza in cap. 1 Lucae.

Quæstio xiii. — Quanta fuerit auctoritas Pontificis apud populum? — Resp. Deus multis modis in veteri Testamento voluit Pontifici astringere et conciliare auctoritatem apud populum: Primum, publicè et solemnè consecratione, que presentis populo dabatur per septem dies: 2 Unctione sacri olei, quòd in nullum usum profanum adhiberi poterat; 3 Ornato Pontificali, qui et gemmis pretiosis, et aureâ lamina, et distinctissimis aureis, et multis purpulis, ornatum alium ornatum, etiam regium longe superabat; 4 Magnâ copia reddituum annuorum, quæ quidem apud illum populum magni

erat momenti; 5 Frequenti colloquio cum Deo, præsertim in rebus dubiis proponendis; 6 Variis ac illustribus miraculis. Ex his aliqua recessivo. Primum contigit in primo sacrificio, quod Aaron obtulit in suo Pontificatu. Tunc enim ignis de celo descendit, qui coram populo holocaustum devoravit. Quo miraculo ostendit Deus, se approbare sacerdotium seu Pontificatum Aaronis. Levit. 9, v. 25-24: Apparuitque gloria Domini omni multitudini: et ecce egressus ignis à Domino, demoravit holocaustum et adipem qui erant super altare. Quod cum visisset turba, laudaverunt Dominum, ruentes in faciem suam. Vile simile exemplum 3 Regum 18, à 19, v. ad id usque. Secundum contigit in seditione Core, Bathan et Abiron, qui cum suis sociis vivi à terrâ absorpti sunt, cò quòd rebellonem excitasset contra prælatum Moysen, et Bathan atque Abiron... surrexerunt contra Moysen, aliquæ filiorum Israel dicunt quinquaginta viri procecerunt Synagoga, et qui tempore concitii per nomina vocabantur. Cùmque staretis adversum Moysen et Aaron, dixerunt: Sufficit vobis, quia omnia multitudine Sacerdotum est, et in ipis est Dominus: cur elevamini super populum Domini? Et infra v. 31 et seq.: Confestim... dirupta est terra sub pedibus eorum: et aperuit os suum devoravit illos cum tabernaculis suis, et universæ substantiæ eorum: descendit quoque visus in infernum. Tertium contigit in seditione populi, qui partim incendio perit, partim per intercessionem Aaron salvatus est. Num. 16, v. 41 et seq.: Murruravit autem omnis multitudo filiorum Israel sequenti die contra Moysen et Aaron, dicens: Vos interfecistis populum Domini. Cùmque oriretur seditio, et in multos increveret, Moyses et Aaron fugerunt ad tabernaculum suum. Quod postquam ingressi sunt, operuit nitens, et apparuit gloria Domini. Distinque Dominus ad Moysen: Recedite de medio hujus multitudinis; etiam manus delabo eam. Cùmque faceret in terra, dixit Moyses ad Aaron: Tollit thuribulum, et haurit igne de altari, mitte incensum de super, pergrina citò ad populum, ut rogo pro eis: jam enim egressa est ira à Domino, et plaga deservit. Quod cum fecisset Aaron, et excurrisset ad medium multitudinem, quam jam visitabat incendium, obtulit thymum: et stans inter mortuos ac viuentes, pro populo supplicavit, et plaga cessavit. Fecerunt autem, qui perierant sunt, quatuordecim nullum hominum et septingenti, obviam his qui perierant in seditione Core. Quartum contigit circa virgam Aaronis, hoc modo: etiam populus sepe murruravit contra Aaronem Pontificem, et ab eis tribus filiorum Israel sepe ferrent quòd ex sola tribu Levi assumere Pontifex, qui aliis omnibus in perant, voluit Deus in posterum præcavero hujusmodi murrurati, et manifestè signò declarare, Aaronem legitime esse electum esse, cui omnes tantum superno Sacerdoti debent obsequi. Cuius inquit mandati Moysi non acciperet duodecim virgas à duodecim tribubus Israel, in quibus singulis notata essent singula nomina tribuum Israel: hæc cum virga Aaronis poneret in tabernaculo testimonium, et sequenti die iterum produceret; tunc enim fore ut una ex omnibus

miraculo florebat; et is deinceps, cujus virga florisset, tanquam legitimus Pontifex haberetur. Quod et factum est: sequenti etenim die, sola virga Aaronis inventa est germinata, et turgentibus gemmis emississe flores, qui, folia dilatatis, in amygdalis deformata videbantur: Ex quo omnes manifeste collegerunt deinceps soli Aaroni, tanquam Pontifici à Deo electo et designato, non autem aliarum tribuum principibus, in rebus Deum spectantibus, obtemperandum esse. Et ne posterio ad latera, mandavit Deus ut virga Aaronis, ad perpetuum fieri memoriam, in Arch. conservaretur. Haec omnia habentur Numb. 17. per totum.

Quæstio II. — *Quæ utilitas colligi possit ex dicta.*
Resp. Duplex utilitas potest colligi. Una ex parte Catholicorum, altera ex parte adversariorum. Nam Ethiolici ex his diebus sicut possunt ratiocinari à Nostris Pontifici nullò ex illis diebus et signis esse, quam fuerit Pontifex veteris Testamenti, sicut anima perfectior est quam corpus, spiritus quam littera, imago quam umbra, libertas quam servitus. Si ergo Hebraei, qui mirabantur contra animi Pontificem à Deo servare panis sunt, quid nunc fides, si similiter miramur? Et sane Apostolus de hoc ipso re nos præcipit, 1 Cor. 10, v. 4 et seq. His verbis: *Quid nunc nos ignorare fratres, quoniam patres hæc hæc hæc ab eis fecerunt, et nos non transierunt, et omnes in Moyse baptizati sumus in nube et in mari et omnes escendimus eorum spiritualem manducaverunt, et omnes escendimus eorum spiritualem liberati (liberati enim de spiritualem manducaverunt, et perierunt ab externalitate. Haec autem omnia in figura contigebant illis: scripse sunt autem ad correptionem nostram, in rem facerem scelerum decernerent. Et quibus verbis ita colligimus, quæ maxime hæc spectant. Prima est, quod homo Hebraei magnis beneficiis à Deo affecti fuerint. Nam omnes miraculo transferunt mare Rubrum; omnes sub nube protecti sunt; omnes liberati ex petra consono. Alterum, quod nulli illorum abesse sint beneficiis sibi concessis, et legati in Deum exierint; et nominati quod aliqui mutaverunt contra Moysen et Aaron Pontificem. Tertium, quod perperam graviter à Deo puniti sint. His inferi Apostolus, si nos Christiani, qui majora beneficiis à Deo consecuti sumus, peccemus in Deum, et nominati sint in mare contra Pontificem, fare ut nullò gravatis à Deo puniamur. Et sic est. Manemus ergo conjuncti cum Pontifice et episcopo, et sequamur consilium ejusdem*

Apostoli, qui nos alibi sic hortatur: *Obedite præceptis vestris, et subiecta eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddant, ut cum quodlibet hoc fecerint, et non vementes: hoc enim non expetit vobis.* (Hebr. 13, v. 17.)

Adversarii sic possunt ratiocinari: Certè si prudenter asserimus ea quæ in veteri Testamento scripta sunt de Pontifice Hebraeorum, iniquè agimus cum Pontifice Romano, et in multis eum accusamus, quò innocens est. Primo, obijcimus illi arrogantiam, quò Pontificem maximum se appellat. Et tamen constat hunc titulum concessum fuisse in veteri Testamento, et quidem ab ipso Deo. Sic enim legitur Levit. 21, v. 10: *Dicit Dominus ad Moysen... Pontifex, id est, Sacerdos maximus inter fratres suos... caput sumum non suscipiet.* Qui titulus frequenter reperitur in libris Machabæ et in Evangelio sub hæc voce, *omnis Sacerdos.* Si ergo Pontifex in veteri Testamento licet usurpare hunc titulum, cur in novo non liceat, præsertim cum Pontifex in novo major et excellentior sit quam fuerit in veteri?

Secundo, obijcimus illi pompam et splendorem in ornata pontificali. Et tamen scimus Pontificem in veteri Testamento, ex peculiari Dei institutione, gestasse purpuram, hyacinthum, leysum, tintinnabula aurea, et mala punicia in sacra veste, tiram eum aurea lamina in capite, duodecim gemmas in pectore, duodecim lapides onychinos in humeris aureo inclusas. An etiam usquequ岸ius, quia Euphrates aurum et insignem ornatum præcipit Pontifici in Synagoga Hebraeorum? dicimus potius cum Davide, Psal. 25, v. 8: *Dilata decorem domus tue.* Nec usquequ岸ius illam Jude proliam vocem: *Ut quid perditio hæc?*

Tertio, obijcimus ipsi divitias et potentiam temporalem. Sed iniquè. Nam constat Pontificem in veteri Testamento fuisse longè ditissimum: et quidem Deo sic disponente. Accipiebat decimas à duodecim tribubus Israel, decimas decimarum à Levitis, primitias, primogenita, et oblationes à toto populo. Sane si Pontifex Romanus singulis annis acciperet decimas decimarum ab Ecclesiasticis et Religiosis, si denique primitias, primogenita et oblationes omnium fidelium, fortasò dicitur esset quam modo est. Si ergo Deus in veteri Testamento voluit Pontificem hoc modo complectere, cur non similis fortuna invidemus Pontifici in novo Testamento?

Quarto, obijcimus illi nimiam auctoritatem, quæ datur in Ecclesiâ Christi. In quo similes sumus Hebraeis; qui etiam suum Pontificem Aaronem hæc calumniam copulabant. Sed Deus et miraculo et ultione testatus est, se velle ut omnes Aaroni obediunt. Quid ergo nos volumus et molimur? Singuli superiores esse non possumus. Unum aliquem esse necesse est, qui illis præsit. Si is pontifex est, qui modesti illi sumus? Numquam hæc nostra ecclesia et infirmitas est, ut semper aliquid carpanus. Et certum est, si abrogato Pontifice, rex aliquis vel imperator præcessit omnibus in Ecclesiâ, simili calumnia illum fore obnoxium. Igitur posthæc moderatius agendum nobis est,

et si verè Christiani esse volumus, ab omni iniquâ criminatione abstineamus.

Quintò, obijcimus illi, quòd gloriatur de constantia serio et successione suorum antecessorum in Ecclesiâ Romana. At nihil culpe hæc est. Nam etiam in veteri Testamento successio Pontificum accuratissimè servata est, et specialiter miraculo à Deo confirmata. Voluit enim Deus successione Pontificum durare in tribu Levitica, et nullo modo transire in alias tribus. Et in ejus rei perpetuam memoriam effecit, ut virga silius Aaronis, non autem virga aliarum tribuum, repensè floresceret. Nos hinc imitamus. Nam relicta legitima successione, quæ est in Ecclesiâ Romana, inultum nos ministerios, qui alios ante se nullos agnoscunt. In quo similes sumus Jeroboamo, qui occidit sacerdotes, qui non erant de tribu ac successione Levi. (3 Reg. 12.)

Sextò, obijcimus illi, sicut et aliis sacerdotibus, conciliatum; et argemus matrimonium. Sed profecto non alia de causa, quam ut nostram lasciviam et turpitudinem excusamus. Alioqui, si ex veteri Testamento pensamus res est, sic argumentari oportebat: Pontifex et illi sacerdotes Levitici, propter sanctitatem officii quod gerabant, tenebantur abstinere ab usu matrimonii toto illo tempore que in fabricandis vel templo ministrabant: et in novo Testamento major est sanctitas officii sacerdotum, et in illo officio assidue versandum illis est. Ergo magis debent cohere castitatem vite quam in veteri Testamento factum est. At non Lutherani et Calvinistæ id nos facimus, quia nulla habita ratione ministerii nostri manemus in perpetuo matrimonii usu, non minus quam homines seculares; in quò re nec sacerdotes Leviticos nec Pontifices, sed nescio quos hæreticos ac peccatores homines videmus imitari. Præsertim quæ consilium Apostoli 1 Cor. 7, v. 7: *Volo enim omnia vobis esse sicut et ego. Et rationem adiungit, v. 32-35. Quis sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo: qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sui mundi, quomodo placeat uxori, et diavolo est.* Hoc saluberrimum documentum nos continentibus.

Septimo, obijcimus illi, quòd tam hæc, quam illi episcopi et sacerdotes, solemnè ritu unguntur et consecrantur: et per contemptum solent appellare unctos; sed parum prudenter: nam consistit Deum in veteri Testamento præcepisse, ut Pontifex in capite ungeretur oleo sancte unctiois; et similiter, ut tam Pontifex quam sacerdotes, et eorum vestimenta, sanguine et oleo aspergerentur. Et quoniam huiusmodi extremum, quæ in veteri Testamento servata sunt, non necessario servari debent in novo, tunc cum à Deo introducta et approbata fuerint, mala esse non possunt. Cur ergo vel eadem, vel similes usurpant non licet, si bono fine et intentione adhibeantur? Alioqui quid dicemus de unctioe regum et imperatorum in novo Testamento? An et illa reprobanda est? Nemo hoc dixerit. At si illam rethore fas est, cur in

alteram tam iniqui sumus? Nostri ministri, qui sine unctioe et consecratione, sine successione et vocatione, vel ex laicis, vel ex populo, in officia ecclesiastica subilo sese ingerunt, nullum possunt proferre exemplum ex totâ antiquitate, quo tæri se queant.

CAPUT VIII.

DE MINISTRIS SYNAGOGÆ EXTRAORDINARIIS QUI ERANT PROPHETÆ.

Duplices erant prophetae in veteri Testamento: aliqui veri, qui à Deo mittebantur; alii falsi, qui à Deo non mittebantur. Priores vel vocantur prophetae absoluti, vel prophetae Domini, vel Videntes. Posteriores, vel pseudoprophetae, vel prophetae Baal, vel prophetae lucrum. Quibus annumerandis sunt Pythionissæ. De his omnibus dicam hæc ordine: 1 Quinam fuerint veri prophetae in veteri Testamento? 2 Quod fuerit illorum officium? 3 Quomodo probaverint se à Deo missos? 4 An omnes de Christo prophetaverint? 5 Quibus illorum fuerit præcipuus, Moyses, an Joannes Baptista? 6 Quomodo intelligendum sit, quòd Christus ait in Evangelio: *Omnes prophetae usque ad Joannem?* 7 Quomodo verum sit, omnes prophetas Hierosolymis occisos esse? 8 Quinam fuerint falsi prophetae? 9 Quomodo veri à falsis discernantur? 10 Quid de Pythionissis sentiendum? 11 An etiam in novo Testamento sint veri et falsi prophetae?

Quæstio prima. — *Quinam fuerint veri prophetae in veteri Testamento?* Respondo. Hi fuerunt præcipui: — 1. Moyses. Num. 12, v. 7; et Dent. 34, v. 10. — 2. Josue. Ezech. 46, v. 1. — 3. Samuel 1 Reg. 9, v. 6. — 4. David. — 5. Gad. 4 Reg. 22, v. 5. — 6. Nathan. 2 Reg. 7, v. 2; et 2 Par. 9, v. 29. — 7. Elias Silonites. 3 Reg. 11, v. 39; et 2 Paral. 9, v. 29. — 8. Addo 2 Paral. 9, v. 29. — 9. Michas, filius Jemai. 5 Reg. 22, v. 8. — 10. Elias Thesbitas. 5 Reg. 17, v. 1. — 11. Eliseus. 5 Reg. 10, v. 16.

Deinde quinor illi, qui vocantur majores Prophetae, quorum nomina sunt hæc: 1. Isaias, filius Amos; 2. Jeronias, filius Helciae, de sacerdotibus qui fuerunt in Anathoth; 3. Ezechiel, filius Buzi, sacerdos; 4. Daniel, qui et Ballanar; Et alii duodecim, qui vocantur minores prophetae, ut Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michas, Morasthitas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias, Malachias. Quibus addi possunt tres alii, qui vixerunt sub fine veteris et initium novi Testamenti. Primus, Joannes Baptista, de quo dictum est Luc. 4, v. 70: *Et tu, pater, propheta Altissimi vocabitur.* Secundus, Zacharias pater Joannis Baptistæ, de quo illud est, v. 67-68: *Et Zacharias pater ejus vocabitur et Spiritus sanctus, et prophetatus dicens: Benedictus, etc. Tertius, Simeon, de quo Luca 2, v. 26: *Respondimus accepit à Spiritu sancto, non viderunt se mortem, nisi prius videret Christum Domini.* Præter hos fuerunt etiam aliquot minime prophetas, ut Maria; coror Moyses (Exod. 15, v. 20); Debhora uxor Lapidath (Judic. 4, v. 4); Hilda, uxor Sellur filii Thobem (4 Reg. 22, v. 14); Elizabeth, mater*

miraculo florebat; et is deinceps, cujus virga florisset, tanquam legitimus Pontifex haberetur. Quod et factum est: sequenti etenim die, sola virga Aaronis inventa est germinata, et turgentibus gemmis emississe flores, qui, folia dilatatis, in amygdalis deformata videbantur: Ex quo omnes manifeste collegerunt deinceps soli Aaroni, tanquam Pontifici à Deo electo et designato, non autem aliarum tribuum principibus, in rebus Deum spectantibus, obtemperandum esse. Et ne posterio ad laterem, mandavit Deus ut virga Aaronis, ad perpetuum fieri memoriam, in Archæ conservaretur. Hæc omnia habentur Numb. 17. per totum.

Quæstio II. — *Quæ utilitas colligi possit ex dictis.*
Resp. Duplex utilitas potest colligi. Una ex parte Catholicorum, et altera ex parte adversariorum. Nam Ethnici ex his diebus sicut possunt ratiocinari à Nostris Pontifex nulli ex Ethnicis et dignus est, quam fuerit Pontifex veteris Testamenti, sicut anima perfectior est quam corpus, spiritus quam littera, imago quam umbra, libertas quam servitus. Si ergo Hebræi, qui murmurabant contra animi Pontificem à Deo servituti panis sunt, quid nobis illi, si similiter murmuramus? Et sane Apostolus de hoc ipso re nos præcipit, 1 Cor. 10, v. 4 et seq. His verbis: *Quod quæ nos ignorare fratres, quoniam patres Israel quædam ab eis fecerunt, et nos non transierunt, et omnes in Moyse baptizati sumus in nube et in mari, et omnes escendimus eorum spiritualem manducaverunt, et bibimus eorum spiritum libenter, bibebant autem de spiritualem consueverunt sic petra, petra autem erat Christus.* Sed non in spiritibus eorum deprecantur est Deo; non vocaverunt sunt in deserto. Hæc autem de figuris facta sunt nostra, et non solum concipientes malorum, sicut et illi conciperunt; neque idolorum officium, sicut quidam ex ipsis; quemadmodum scriptum est, *Sed in peccatis manucaverunt et bibere, et supererunt ledere: neque formicaverunt, sicut quidam ex ipsis fuerunt, et reciderunt una die viginti tria milia homines, in deserto, sicut quidam eorum tentaverunt, et à serpentibus perierunt neque murmuraverunt, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab externalitate. Hæc autem omnia in figuris contigebant illis: scripte sunt autem ad correptionem nostram, in rem facerem, ut non decernerent. Et quibus verbis ita colligimus, quæ maxime hæc spectant. Prima est, quod homines Hebræi magnis beneficiis à Deo affecti fuerint. Nam omnes miraculo transierunt mare Rubrum; omnes sub nube protecti sunt; omnes bibere ex petra consueverunt. Alterum, quod multi illorum ab eis sunt beneficiis sibi concessis, et legati in Deum exierunt; et nominati quod aliqui murmuraverunt contra Moysen et Aaron Pontificem. Tertium, quod precepta graviter à Deo panis sunt. His inferi Apostolus, si nos Christiani, qui majora beneficia à Deo consecuti sumus, peccemus in Deum, et nominati si murmuramus contra Pontificem, fare ut multo gravius à Deo paniamur. Et sic est. Manemus ergo conjuncti cum Pontifice et episcopis, et sequamur consilium ejusdem*

Apostoli, qui nos alibi sic hortatur: *Obedite præceptis vestris, et subiecta eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddant, ut cum quodlibet hæc fecerint, et non gementes: hoc enim non expetit vobis.* (Hebr. 13, v. 17.)

Adversarii sic possunt ratiocinari: Certè si prudenter asserimus ea, quæ in veteri Testamento scripta sunt de Pontifice Hebræorum, iniquè agimus cum Pontifice Romano, et in multis eum accusamus, quò innocens est. Primo, obijcimus illi arrogantiam, quò Pontificem maximum se appellat. Et tamen constat hunc titulum concessum fuisse in veteri Testamento, et quidem ab ipso Deo. Sic enim legitur Levit. 21, v. 10: *Dicit Dominus ad Moysen.... Pontifex, id est, Sacerdos maximus inter fratres suos.... caput sumum non elevabit.* Qui titulus frequenter reperitur in libris Machabæi et in Evangelio sub hæc voce, *omnis Sacerdos.* Si ergo Pontifex in veteri Testamento licet usurpare hunc titulum, cur in novo non liceat, præsertim cum Pontifex in novo major et excellentior sit quam fuerit in veteri?

Secundo, obijcimus illi pompam et splendorem in ornata pontificali. Et tamen scimus Pontificem in veteri Testamento, ex peculiari Dei institutione, gestasse purpuram, hyacinthum, leysum, tintinnabula aurea, et mala punicia in sacra veste, tiram eum aurea lamina in capite, duodecim gemmas in pectore, decem lapides onychinos in humeris aureo inclusas. An etiam usquequaque, quia Euphrates arum et insignem ornatum præcipit Pontifex in Synagoga Hebræorum? dicimus potius cum Davide, Psal. 25, v. 8: *Dilata decorem domus tue.* Nec usquequaque illam Jude proliam vocem: *Ut quid perditio hæc?*

Tertio, obijcimus ipsi divitias et potentiam temporalem. Sed iniquè. Nam constat Pontificem in veteri Testamento fuisse longe ditissimum: et quidem Deo sic disponente. Accipiebat decimas à duodecim tribubus Israel, decimas decimarum à Levitis, primitias, primogenita, et oblationes à toto populo. Sane si Pontifex Romanus singulis annis acciperet decimas decimarum ab Ecclesiasticis et Religiosis, si denique primitias, primogenita et oblationes omnium fidelium, fortasò ditior esset quam modo est. Si ergo Deus in veteri Testamento voluit Pontificem hoc modo complectere, cur non similis fortuna invidemus Pontifici in novo Testamento?

Quarto, obijcimus illi nimiam auctoritatem, quæ datur in Ecclesiâ Christi. In quo similes sumus Hebræis; qui etiam suum Pontificem Aaronem hæc calumniam copulabant. Sed Deus et miraculo et ultione testatus est, se velle ut omnes Aaroni obediunt. Quid ergo nos volumus et molimur? Singuli superiores esse non possumus. Unum aliquem esse necesse est, qui illis præsit. Si is pontifex est, qui modesti illi sumus? Numquam hæc nostra ecclesia et infirmitas est, ut semper aliqui carpanus. Et certum est, si abrogato Pontifice, rex aliquis vel imperator præset omnibus in Ecclesiâ, simili calumnia illum fore obnoxium. Igitur posthæc moderatius agendum nobis est,

et si verè Christiani esse volumus, ab omni iniquâ criminatione abstineamus.

Quintò, obijcimus illi, quòd gloriatur de constantia serio et successione suorum antecessorum in Ecclesiâ Romana. At nihil culpe hæc est. Nam etiam in veteri Testamento successio Pontificum accuratissime servata est, et specialiter miraculo à Deo confirmata. Voluit enim Deus successione Pontificum durare in tribu Levitica, et nullo modo transire in alias tribus. Et in ejus rei perpetuam memoriam effecit, ut virga silius Aaronis, non autem virga aliarum tribuum, repensè floresceret. Nos hinc imphugimus. Nam relicta legitima successione, quæ est in Ecclesiâ Romana, inultum nos ministerios, qui alios ante se nullos agnoscunt. In quo similes sumus Jeroboamo, qui occidit sacerdotes, qui non erant de tribu ac successione Levi. (3 Reg. 12.)

Sextò, obijcimus illi, sicut et aliis sacerdotibus, conciliatum; et argemus matrimonium. Sed profecto non alia de causa, quam ut nostram lasciviam et turpitudinem excusamus. Alioqui, si ex veteri Testamento pensamus res est, sic argumentari oportebat: Pontifex et alii sacerdotes Levitici, propter sanctitatem officii quod gerbant, tenebantur abstinere ab usu matrimonii toto illo tempore, qui in fabricandis vel templo ministrabant: et in novo Testamento major est sanctitas officii sacerdotum, et in illo officio assidue versandum illis est. Ergo magis debent cohere castitatem vite quam in veteri Testamento factum est. At non Lutherani et Calvinistæ id nos facimus, quia nulla habita ratione ministerii nostri manemus in perpetuo matrimonii usu, non minus quam homines secularis; in quò re, nec sacerdotes Leviticos nec Pontifices, sed nescio quos hæreticos ac peccatores homines videmus imitari. Præsertim quæ consilium Apostoli 1 Cor. 7, v. 7: *Volo enim omnia vobis esse sicut et ego. Et ratio enim adjungit, v. 32-35. Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo: qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sui mundi, quomodo placeat uxori, et diavolo est.* Hoc saluberrimum documentum nos continentibus.

Septimo, obijcimus illi, quòd tam hæc, quam illi episcopi et sacerdotes, solemnè ritu unguntur et consecrantur: et per contemptum solent appellare unctos; sed parum prudenter: nam constat Deum in veteri Testamento præcepisse, ut Pontifex in capite ungeretur oleo sancto unctiois; et similiter, ut tam Pontifex quam sacerdotes, et eorum vestimenta, sanguine et oleo aspergerentur. Et quoniam huiusmodi extremum, quæ in veteri Testamento servata sunt, non necessario servari debent in novo, tunc cum à Deo introducta et approbata fuerint, mala esse non possunt. Cur ergo vel eadem, vel similes usurpari non liceat, si levo sine et intentione adhibeantur? Alioqui quid dicemus de unctioe regum et imperatorum in novo Testamento? An et illa replicanda est? Nemo hoc dixerit. At si illam rethore fas est, cur in

alteram tam iniqui sumus? Nostri ministri, qui sine unctioe et consecratione, sine successione et vocatione, vel ex ministris, vel ex populo, in officia ecclesiastica subilo sese ingerunt, nullum possunt proferre exemplum ex totâ antiquitate, quo tæri se queant.

CAPUT VIII.

DE MINISTRIS SYNAGOGÆ EXTRAORDINARIIS QUI ERANT PROPHETÆ.

Duplices erant propheta: in veteri Testamento: aliqui veri, qui à Deo mittebantur; alii falsi, qui à Deo non mittebantur. Priores vel vocantur prophetae absoluti, vel prophetae Domini, vel Videntes. Postiores, vel pseudoprophetae, vel prophetae Baal, vel prophetae lucrum. Quibus annumerandis sunt Pythonissæ. De his omnibus dicam hæc ordine: 1 Quinam fuerint veri propheta in veteri Testamento? 2 Quod fuerit illorum officium? 3 Quomodo probaverint se à Deo missos? 4 An omnes de Christo prophetaverint? 5 Quibus illorum fuerit præcipuus, Moyses, an Joannes Baptista? 6 Quomodo intelligendum sit, quòd Christus ait in Evangelio: *Omnes prophetae usque ad Joannem?* 7 Quomodo verum sit, omnes prophetas Hierosolymis occisos esse? 8 Quinam fuerint falsi propheta? 9 Quomodo veri à falsis discernantur? 10 Quid de Pythonissis sentiendum? 11 An etiam in novo Testamento sint veri et falsi propheta?

Quæstio prima. — *Quinam fuerint veri propheta in veteri Testamento?* Respondo. Hi fuerunt præcipui: — 1. Moyses. Num. 12, v. 7; et Dent. 34, v. 10. — 2. Josue. Ezech. 46, v. 1. — 3. Samuel 1 Reg. 9, v. 6. — 4. David. — 5. Gad. 4 Reg. 22, v. 5. — 6. Nathan. 2 Reg. 7, v. 2; et 2 Par. 9, v. 29. — 7. Elias Silonites. 3 Reg. 11, v. 39; et 2 Paral. 9, v. 29. — 8. Addo 2 Paral. 9, v. 29. — 9. Michas, filius Jemai. 5 Reg. 22, v. 8. — 10. Elias Thesbitas. 5 Reg. 17, v. 1. — 11. Eliseus. 5 Reg. 10, v. 16.

Deinde quinor illi, qui vocantur majores Prophetae, quorum nomina sunt hæc: 1. Isaias, filius Amos; 2. Jeronias, filius Helcia, de sacerdotibus qui fuerunt in Anathoth; 3. Ezechiel, filius Buzi, sacerdos; 4. Daniel, qui et Baltasar; Et alii duodecim, qui vocantur minores prophetae, ut Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michas, Morasthitas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias, Malachias. Quibus addi possunt tres alii, qui vixerunt sub finem veteris et initium novi Testamenti. Primus, Joannes Baptista, de quo dictum est Luc. 4, v. 70: *Et tu, pater, propheta Altissimi vocabitur.* Secundus, Zacharias pater Joannis Baptiste, de quo illud est, v. 67-68: *Et Zacharias pater ejus vocabitur et Spiritus sanctus, et prophetatus dicens:* Benedictus, etc. Tertius, Simeon, de quo Luca 2, v. 26: *Respondimus acceptum à Spiritu sancto, non viamur ac mortem, nisi prius videret Christum Domini.* Præter hos fuerunt etiam aliquot minime prophetas, ut Maria; coram Moyse (Exod. 15, v. 20); Debhora uxor Lapidath (Judic. 4, v. 4); Hilda, uxor Sellur filii Thobea (4 Reg. 22, v. 14); Elizabeth, mater

Joannis Baptistae (Luc. 1, v. 41); Anna, filia Phanuel de tribu Aser (Iud. 2, v. 36); et quatuor filii Phileppi diaconi (Act. 21, v. 9). Quibus omnibus praesentia est beata Dei Genitrix Maria, quae prophetarum dicitur: *Beatum me dicent omnes generationes, non Graditum, Turcarum, Iulcorum, sed vere fidelium.*

Quaerens: an non fuerint plures prophetae veteris Testamenti quibus iam enumerati sunt? Videtur fuisse plures. Nam 1 Reg. 10, v. 5 et 19 legitur, gregem prophetarum sicut ovium. Iam Sauli, postquam a Samuele in regem unctus est. Resp. Numeri prophetae similes viris sanctis in Scriptura. Ipsi, pro his qui futura praesentant. Et hoc sonus nos regimus licet de prophetis. Eorum officia parva non respiciamus. Secundo, pro his qui ex praedictis nationibus Spiritus sancti, Deum laudant in civitate, pastorem, et cyrillibus. Sic natus homo natus, ubi Samuel ait ad Saulum: *Ubius habebis gregem prophetarum decem milium de caelo, et una cum pastorem, et tympannum, et librum, et citharam, inquit prophetarum (id est, Deum laudantem), et psallentem in Spiritu Domini, et prophetabis cum eis (id est, Deum laudantem) in cantibus. Sic etiam dicitur Num. 24, v. 19: *Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, domus Israel, sicut Dominus... Et sanedat segetes tuas, et pacem tuam: devorabit filios tuos et filios tuos: comedet gregem tuum et armata tua: comedet vineam tuam, et ficum tuam; et conietat arbores multas tuas, in quibus tu habes fiduciam.* Et cap. 19, v. 54: *Ecce ego adducam afflictionem super locum istum, in quo tu omnia, qui audieris istam, inuocabis aures eius: ad quod dereliquerit me. Et infra, v. 41: *Sic contemnit populum istum, et civitatem istam, sicut conietur vis signati, quod non potest ultra sustineri. Tertium est, secreta seu occulta cognoscere. Sic Samuel sciebat omnia quae erant in corde Saulis querentis asinus patris sui. (1 Reg. 9, v. 19.) Sic Eliensis sciebat omnia quae a famulo absente erant perpetrata (4 Reg. 6, v. 26); itaque omnia secreta consilia regis Syriae. (4 Reg. 6, v. 12.) Sic Daniel sciebat occultum somnium Nabuchodonosoris. (Dan. 2, v. 29.) Hinc obiter colligo, mirum non esse, si Sancti in caelo sciunt ea quae apud nos geruntur.***

Quaerit III. — Quomodo prophetae probant se à Deo missos esse? — Necesso erat ut prophetae, qui debebant se immediatè à Deo missos esse ad reformandum et arguendum populum, certis ac evidenter signis confirmarent suam missionem; aliqui populus non credidisset ipsis, sed pro impostoribus habuisset. Quod fateor Moyses de seipso. Cum enim Deus dixisset illi, Exodi 5, v. 19: *Veni, et mitto te ad Pharaonem, ut educas populum meum, filios Israel, de Aegypti* respondit Moyses, cap. 4, v. 1: *Non credent michi, neque audient vocem meam, sed dicent: Non apparuit tibi Dominus.* Dupliciter autem probavit se à Deo missos esse. Primo, per miracula. Sic probavit Moyses, quando virgam in serpentem mutavit: aqua Aegypti in sanguinem convertit, et alia prodigia portavit, quae plaga Aegypti appellari solent. Sic Samuel, sic Elianus, sic alii prophetae plures. Luculentum ha-

à vero Dei enita, vel ab aliquo alià divinà lege rece-derent. Sic Samuel reprehendit Saulum regem, eo quod non obedivisset voci Domini. (1 Reg. 15, v. 19.) Sic Nathan reprehendit Davidem propter adulterium et homicidium. (2 Reg. 12, v. 9.) Sic Elias populum claudicantem in duas partes. (5 Reg. 18, v. 21.) Daniel duos senes, quod falso accusasset Susannam de adulterio (Dan. 13, v. 52); et ita deinceps. Alterum est, predicare futura, quod felat duplècter. Nam propheta aliquando praedicebat futura bona, ad populi consolationem, ut adventum Messiae, et alia mysteria redemptionis humani generis. Isai. 7, v. 14: *Virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emmanuel.* Et cap. 11, v. 1: *Egrèdierit virgo de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet.* Et cap. 43, v. 1: *Proptèr ed ut veniat tempus ejus, et dies ejus non elongabuntur. Miserebitur enim Dominus Jacob. Et cap. 40, v. 1: *Consolamini, consolamini, popule meus, dicit Deus vester.* Aliquando praedicebat et minabantur futura mala, quae imminabant populo propter sua peccata, ut famem, postem, bellum, captivitatem. Jerem. 1, v. 14: *Ah distillone pendetur malum super omnes habitatores terrae.* Et cap. 5, v. 19-17: *Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, domus Israel, sicut Dominus... Et sanedat segetes tuas, et pacem tuam: devorabit filios tuos et filios tuos: comedet gregem tuum et armata tua: comedet vineam tuam, et ficum tuam; et conietat arbores multas tuas, in quibus tu habes fiduciam.* Et cap. 19, v. 54: *Ecce ego adducam afflictionem super locum istum, in quo tu omnia, qui audieris istam, inuocabis aures eius: ad quod dereliquerit me. Et infra, v. 41: *Sic contemnit populum istum, et civitatem istam, sicut conietur vis signati, quod non potest ultra sustineri. Tertium est, secreta seu occulta cognoscere. Sic Samuel sciebat omnia quae erant in corde Saulis querentis asinus patris sui. (1 Reg. 9, v. 19.) Sic Eliensis sciebat omnia quae a famulo absente erant perpetrata (4 Reg. 6, v. 26); itaque omnia secreta consilia regis Syriae. (4 Reg. 6, v. 12.) Sic Daniel sciebat occultum somnium Nabuchodonosoris. (Dan. 2, v. 29.) Hinc obiter colligo, mirum non esse, si Sancti in caelo sciunt ea quae apud nos geruntur.***

Quaerit III. — Quomodo prophetae probant se à Deo missos esse? — Necesso erat ut prophetae, qui debebant se immediatè à Deo missos esse ad reformandum et arguendum populum, certis ac evidenter signis confirmarent suam missionem; aliqui populus non credidisset ipsis, sed pro impostoribus habuisset. Quod fateor Moyses de seipso. Cum enim Deus dixisset illi, Exodi 5, v. 19: *Veni, et mitto te ad Pharaonem, ut educas populum meum, filios Israel, de Aegypti* respondit Moyses, cap. 4, v. 1: *Non credent michi, neque audient vocem meam, sed dicent: Non apparuit tibi Dominus.* Dupliciter autem probavit se à Deo missos esse. Primo, per miracula. Sic probavit Moyses, quando virgam in serpentem mutavit: aqua Aegypti in sanguinem convertit, et alia prodigia portavit, quae plaga Aegypti appellari solent. Sic Samuel, sic Elianus, sic alii prophetae plures. Luculentum ha-

bonas exemplum in Elià, quod est hujusmodi: Tempore Achab regis, filii discipulati inter Eliam et prophetas Baal. Tam hi, quàm ille, legitime se missos affirmabant. Quod factum claudicabat, non alio argumento usus est, quàm quod diceret se suam missionem evidentè miraculo confirmare posse; prophetas Baal non posse. Quod utiam contigit hoc modo: Duo boves in frusta concisi, et super ligna positi sunt in holocaustum: alter pro Elià; alter pro prophetis Baal. Hi, invocato nomine Dei sui, non poterunt de caelo impetrare ignem, quo holocaustum consumeret. Elias, invocato Deo Israel, impetravit. Igne holocaustum ab eo positum, igne de caelo misso, consumptum est. Quo miraculo peremptus populus, Eliam tantquam à Deo missum acceptavit: et prophetae Baal veluti impostores interfecti sunt. (5 Reg. 18, v. 21.) Omnia similia exempla. Secundo, probavit suam missionem per veracem praedictionem eorum quae brevi erant eventura. Sic Elias praedixit, tribus proximis annis non fore rorem et pluviam. (5 Reg. 17, v. 1.) Sic Michans, regem Achab indolebat pugnatorem in Barnob Galad. (5 Reg. 22, v. 17.) Sic Eliensis, post unum diem fore tantam vimone villatam, ut duo modii hordei emantur uno statero. (4 Reg. 7, v. 1.) Sic Isaias, proximo anno fore abundantiam frugum; sequenti, poniorum copiam; tertio, pluviam messen et vinoliam. (Isaias 37, v. 30.) Sic Jeronias, brevi futurum, ut Nabuchodonosor rex vastatorum sit terram Aegypti. (Jerem. 46, v. 15.) Et quia haec omnia evenerunt eo modo quo ab illis prophetis dicta sunt, idcirco magnam auctoritatem sibi conciliarunt. Sicut è contrario quia non eveniebant ea quae à falsis prophetis praedicebantur, nullis illis fides habebatur. Et hoc signis discernendum esse inter veros et falsos prophetas, constat ex illo lib. 18, v. 21-22: *Quod si incidit cogitatione respicientis: Quomodo possum intelligere verbum, quod Dominus non est locutus? Haec habebis signum: quod in nomine Domini propheta ille praedixerit, et non evenierit, hoc Dominus non est locutus, sed per timorem animi sui propheta confutavit, et interdò non timetis eum. Ante D. Hieron. in cap. 57. Isaii, super illud: *Tibi autem hoc erit signum, sic scribit: Idcirco sed maxime prophetae apud populum habebant fidem, quia non solum de his quae multo post aetate futura erant, sed etiam quae in continent, et post non grande temporis spatium essent implenda, memorabant: ut quod intra biennium rex Assyriae interiret, et urbs Jerusalem accuritas redderetur. Et Ruperius in Prologo in Oceanum: *Cum prophetae mitterentur ad promissionem de longinquo Christi adventum, simul etiam de propinquo datum vel injunctum est illis praedictare illud in quo citata veraces comprobari possent, scilicet imminente ab Assyriae Israelis captivitate; itaque instantem Judae quoque Babiloniae transmigrationem; et praeterea novissima etiam minora quae historia eorum legitime inserta. Cum igitur eisdem venisset captivitas eorum transmigratione illa, sicut per illos veritas prophetica praedixerat, palam constitit, quod veraciter fuerant lo-***

cuti in nomine Domini, et quod Deus misisset eos. *Atque ita completa prophetae pars, illud quoque quod reliquum, vel maximum erit de promissione et adventu Messiae. verum fare continebat.*

Quaerit IV. — An omnes prophetae veteris Testamenti Christo prophetaerint? — Resp. Omnes vel eorum, vel obscurè, de Christo vaticinati sunt. Quod generatim colligi potest ex duobus Scripturae testimoniis. Unum est Luc. 1, v. 68 et seq.: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebi suae. Et exiit cornu salutis nobis in domo David patris sui; sicut locutus est per os Sanctorum qui à seculo sunt; prophetarum ejus; id est, Deus praedixit per omnes prophetas, qui fuerunt ab initio mundi, venturum redemptorem ex familia David. Alteram Luc. 24, v. 27: *Et incipiens Christus à Moyse, et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quae de ipso erant. Speciatim verò potest sic ostendi. Prophecia dupliciter fieri solet: 1. Verbis; 2. signis vel figuris. Igitur aliqui prophetae verbis de Christo vaticinati sunt: aliqui signis et figuris. Priori modo, Moyses, Deut. 18, v. 15: *Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me, suscipienti tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies.* (Vide Act. 5, v. 22.) David Psal. 15, v. 10: *Non derelinques animam meam in inferno; nec dabis Sanctum tuum adire corruptionem.* (Metam habebat Luc. 2, v. 27-31.) Et Psal. 95, v. 15: *Intuabit ocheum terrae in aquilae, et populus in vertice sua.* Et Psal. 96, v. 7: *Adorate eum, omnes Angeli ejus.* (Istebr. 1, v. 6.) Et Psal. 409, v. 4: *Dirixit Dominus Dominus meo: Sella à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Matth. 23, v. 44. Isai. 7, v. 44: *Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.* (Luc. 1, v. 31.) Et Isai. 35, v. 4-5: *Desertus ipse veniet, et solitudo eius. Tunc aperientur oculi caecorum, et auris surdorum patebunt.* Et Isai. 44, v. 5: *Effundam enim spiritum super siccitatem, et fluens super aridum. Et ejusd. 55, 4: *Verè linguas nostras ipse intulit, et daleris nostros ipse paravit.* Et infra, v. 7: *Obolus est, quia ipse dedit, et non operati os eorum: sicut enim ad occisionem dixerat, et quasi agnus curam longente se obstruere.* Et infra, v. 42: *Cum videritis repentinus eum: et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogabit.* Luc. 22, v. 37. Jerem. 23, v. 5: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus: et suscitabo David germinem iustum; et regnabit rex, et sapiens erit: et faciet iudicium in iustitiam in terra.* Et cap. 51, v. 22: *Creavit Dominus rotem super terram: semina circumdabit vicem. Ezech. 32, v. 7: *Et operium, cum exstiterit factus, cadem, et regressere faciem stellis ejus; solent michi vocem, et hunc non debet tamen vocem.* Dan. 9, v. 23: *Seraphim habebant abiectionem tuam super populum tuum, et super urbem ammetam tuam, ut consummaretur peccaticum, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur iustitia sempiterna, et impleretur visio, et propheta, et unguent Sanctus Sanctorum.* Osee 6, v. 5: *Vivificabit nos (Dominus) post duas dies: in die tertia suscitabit nos.* Et cap. 11, v. 1: *Et Aegyptio recuri filium meum.* Et cap. 15,****

v. 14: De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua, o mors! morsus tuus ero, inferne. Joel 2, v. 28: Et erit post haec. Effundam spiritum meum super omnem carnem: et prophetauerunt filii vestri et filiae vestrae. Amos 9, v. 11: In die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit: et reedificabo aperturas murorum eius, et ea quae corruperant instaurabo. Act. 15, v. 16. Michaeas 5, v. 2: Et tu, Bethleem Ephrata, parvulus es in millibus Iuda; et tu mihi egredieris qui sis Dominator in Israel, agrorum eius ab initio, et diebus aeternitatis. (Matth. 2, v. 6.) Mich. 7, v. 6-7: Filius contumeliam facit patri, et filia consurgit adversus matrem suam, viri adversus socrum suam; et inimici hominum, domestici quoque. Equantem ad Dominum aspiciam, aspectus Dei in Salvatore meo. Matth. 10, v. 35. Nalium 1, v. 48: Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem (Rom. 10, v. 15.) Habac. 2, v. 5: Adhae vixit proci, et apparuit in finem, et non mentior. Si morum peccati, respecta illum, quia veniens venies, et non turbabit. Sophon. 3, v. 14-15: Laudis, filia Sion; iubilis, Israel; letitiae, et exultis in omni corde, filia Jerusalem: Abiitit Dominus iudicium tuum, auerit inimicos tuos; Rex Israel, Dominus in medio tui, non timedis manus ultra. Et ibid., v. 17: Dominus Deus tuus in medio tuo fortis ipse salvabit. Agg. 2, v. 7-8: Haec dicit Dominus exercituum: Adhae unum iudicium est, et ego commovebo caelum, et terram, et mare, et aridem. Et novabis annes gentes; et veniet Desideratus cunctis gentibus. Zachar. 2, v. 10: Laudis et letitiae, filia Sion: quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui, ait Dominus. Et cap. 5, v. 8: Ecce ego cum adducam servum meum Orientem. Et cap. 6, v. 12: Ecce Vir oriens nomen eius. Et cap. 8, v. 3: Haec dicit Dominus exercituum: Revertens enim ad Sion, et habitabo in medio Jerusalem: et vocabitur Jerusalem civitas veritatis. Et cap. 9, v. 9: Ecce rex tuus veniet sibi, iustus et salvator: ipse pauper, et ascendens super caudam, et super pullum filium asinae. Et cap. 11, v. 12: Et appendent mercedem meam triginta argenteos. Et cap. 12, v. 10: Effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem spiritum gratiae et precum: et accipient ad me, quem confecerunt. Et cap. 15, v. 7: Percutet pastorem, et disperperat oves. Malach. 4, v. 11: Ab ortu enim solis, usque ad occiduum, nunquam est unquam nomen in gentibus, et in omni loco occurrerunt, et offerunt nomina meo obitio mundi. Et cap. 5, v. 1: Ego mitto Angelum meum, et preparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quaeritis, et Angelus testamenti, quem vos vultis. Et cap. 4, v. 2: Orietur vobis timensibus nomen meum. Posteriori modo, neque per signa et figuras, multi prophetae de Christo vaticinati sunt. 1. Jonas, cap. 2, v. 1: ... Erat Jonas in ventre piscis tribus diebus et tribus noctibus. 2. Omnes illi qui praedixerunt Judaeis liberationem, ex captivitate babilonica, quae erat figura liberationis totius mundi, quae Christus nos erat liberaturus a captivitate peccati. 3. Omnes illi qui expresserunt typum vel figuram

Christi, sive quoad incarnationem, sive quoad mortem et passionem, sive quoad resurrectionem, sive quoad alia mysteria. De quibus videri potest Prosper in lib. de Praedict. Quae v. — Quis fuerit praecipua omnium prophetarum veteris Testamenti? — Aliqui Moysen, alii Joannem Baptistam praeferrunt. Uterque enim habet peculiare testimonium suae eminentiae. Moyses quidem, Num. 12, v. 6 et seq: Si quis fuerit intus vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnum loquar ad illum. At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est. Ore enim ad os loquor ei, et palam, et non per enigmata et figuras, Dominum cedit. Josaphat vero, Matth. 23, v. 9, ubi Christus de illo loquitur: Sed quid caecitas videre? Prophetam? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam. Resp. Moyses fuit praecipuus; non quidem simpliciter et omni modo, sed in duplici sensu. Primo, quia Deus loquebatur illi facie ad faciem, sicut amicus amico loquitur; reliquis non item, ut constat ex testimonio alto. Et hoc comparatio praedicta de Moysae et aliis prophetis excludendo Joannem Baptistam, iuxta illud: Lex et propheta usque ad Joannem. Quia in multis gessit typum sui figuram Christi, ut proxime explicatum est, cap. 6, g. 3, h. 3. Nihilominus alii alii prophetae, et alia parte, praeferrunt sunt Moysi. Nam haec plura de Christo in particulari vaticinatus est quam Moyses. Joannes Baptistam non venturum, ut Moyses, sed praesentem annuntiauit; Ecce Agnus Dei, ecce qui tollis peccata mundi. Nota. Tria de Joanne Baptistam legimus: 1. Quod fuerit propheta. 2. Quod non fuerit propheta. 3. Quod fuerit plus quam propheta. Primum asserunt Zacharias, pater eius, Luc. 1, v. 76: Et tu pater, propheta Altissimi vocaberis. Alterum asserunt ipse. Cum enim interrogaretur a sacerdotibus: Propheta es tu? Respondit: Non sum. Tertium asserunt Christus: Quid caecitas videre? Prophetam? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam. Quo omnia bene inter se cohererent. Fuit enim propheta, quia spiritu propheticog agnovit Christum, nemine indicante. Non fuit propheta, mare aliorum, qui de Christo longe post venturo vaticinabantur. Fuit plus quam propheta, quia reliqui prophetae ad homines, Joannes ad ipsum Christum missus est. Unde peccatori modo de illo praedixit Deus per Malachiam, cap. 3, v. 1: Ecce ego mitto Angelum meum, et preparabit viam ante faciem meam. Est enim Angelus, non qualiscumque, sed missus ante faciem Christi, quod de aliis prophetis dici non potest. (Vid. Maldonat. in cap. 11 Matth., v. 10.) Quae v. — Quomodo intelligendum sit illud Christi: Omnes prophetae usque ad Joannem? Ratio dandus est, quia etiam post Joannem fuerunt aliqui prophetae, ut Joannes evangelista, Paulus, Agabus, et alii, de quibus questione 11 dicendum est. Resp. Verba Christi sunt haec, Matth. 23, v. 34: Omnes enim prophetae et lex usque ad Joannem prophetaverunt. Quorum verborum varia est explicatio, sed duae praeter probabiliores. Una, Christum loqui de omnibus prophetis veteris Testamenti qui Joannem et

Christum processerunt. Ut hic sit sensus: Omnes prophetae veteris Testamenti praedixerunt Christum venturum; Joannes fuit primus qui praesentem annuntiavit. Ita Chryostomus, Hieronymus, Beda, Euthymius. Altera, legem et prophetas usque ad Joannem prophetasse, id est, viguisse, vixi habuisse, et hinc colligitur esse antequam, quod sequitur: A diebus autem Joannis Baptistam, regnum caelorum vim patitur. Ubi regnum caelorum opponitur legi et prophetis, id est, novum Testamentum opponitur veteri. Et hic sit sensus: Lex et prophetae viguerunt usque ad Joannem Baptistam; at a tempore Joannis Baptistae incipit Evangelium, seu novum Testamentum. Haec: Lex duravit etiam post Joannem Baptistam, non fuit abrogata, nisi per mortem Christi. Resp. Illa particula, usque ad Joannem, non significat, usque ad nativitatem Joannis, quasi tunc lex abrogata sit; sed usque ad praedicationem Joannis, quia tunc cepit paulatim defecere, sicut tenebrae paulatim deficiunt, quando aurore accedit. Verumtamen est, non fuisse penitus abrogata, nisi per mortem Christi, ut cap. 6, g. 2, n. 6, dictum est. Quae v. — An verum sit omnes prophetae Hierosolymis occisos esse? — Ratio dandus sumitur ex verbis Christi, Luc. 13, v. 35: ... Non capis prophetiam petri extra Jerusalem. Graeco est, extra Hierosolim, id est, non contigit, sed impossibile est occidi aliquum prophetam extra Jerusalem. Quod tamen non videtur verum. Primo, quia Jeremias in Aegypto, Ezechiel in Chaldaea occisi sunt, ut testatur Epiphanius in eorum Vitis, et Dorotheus in Synopsi. Secundo, multi prophetae occisi sunt a Jezabel in Samaria, ut habetur 5 Reg. 19, v. 10. Resp. Christus non vult significare, nunquam omnino contingere, ut aliquis propheta extra Jerusalem occidatur (quia hoc constat falsum esse), sed raro contingere. Fuit autem hyperbole, ut exaggeret ingratitude illius civitatis, quae non agnoscebat beneficium a prophetis acceptum, sed eus, ubicumque poterat, persequebatur et occidebat. Et hinc colligit Christus, se etiam ibi occidentem, quod factum est. Haec expositio patet ex ipso textu, qui sic Luc. 13, v. 31 et seq. habet: Accesserunt quidam Phariseorum, dicentes illi: Ego, et cetera hinc, quia Hierosolymis vult te occidere. Ego autem illic: Sic, et Helice vulgi illi: Ecce cyclus dominus, et munitates perfectae hodie et cras, et terra die dominus. Verumtamen oportet me hodie et cras et sequenti die ambulare, quia non capis prophetam petri extra Jerusalem. Jerusalem, Jerusalem! Ipsi occidit prophetas, et lapidas eos qui muniturum te, etc. Haec facta sunt in Galilea, ubi Hierosolymis ambulat. Distabat autem Galilea a Jerusalem itinere trium dierum. Et propterea dixit Christus: Oportet me hodie et cras et sequenti die ambulare, neque ut ex Galilea veniam in Jerusalem; quia communitur est in Galilea veniam in Jerusalem; quia communitur est, ut prophetae non abii quam in Jerusalem morantur. Itaque sensus verborum Christi consistit in his duobus: 1. Non est in potestate Herodis ut anticipet tempus moriendi quod mihi a Deo constitutum est.

2. Ibo hinc in Jerusalem, ut ibi occidat, ubi omnes ferre prophetae occisi sunt. Quae v. — Quam fuerit falsi prophetae in veteri Testamento? — Resp. Duplices erant falsi prophetae apud Judaeos, ut patet Jerem. 23, v. 9 usque ad finem. Alii in Samaria qui prophetaebant in Baal; alii in Jerusalem, qui quidem dicebant se prophetae in vero Deo, et ab eo se missos esse, sed mentiebantur. Priores erant idololatrae; posteriores non item. De prioribus est frequens mentio in illis Regum, praesertim 5 Reg. 18, v. 19, ubi Elias interfecit quadringentos et quinquaginta prophetas Baal, et quadringentos prophetas Tzorim, qui comedeabant de mensa Jezabel. Item 5 Reg. 22, v. 6, ubi quadringenti prophetae praedixerunt regi Israel victoriam contra Ramoth Galaad. Item 4 Reg. 10, v. 19, ubi omnes prophetae Baal, qui tunc erant, a Jehu rego interfecit sunt in templo Baal. De posterioribus fit mentio in libris prophetarum, ut Jerem. 14, v. 14: Dixit Dominus ad me: Falsi prophetae vaticinantur in nomine meo; non nisi eos, et non precepi eis, neque locutus sum ad eos: visionem mendacem, et abominationem, et fraudulentum, et seductionem credidisti sui prophetam vobis. Et cap. 23, v. 21: Non miltabam prophetas, et ipsi curabant; non loquebar ad eos, et ipsi prophetaebant. Et Ezech. 13, v. 6: Valens vana, et dissimulans mendacium, dicens: Ait Dominus, cum Dominus non miserit eos, etc. Ex priori genere vuli Sedecias, filius Chananiae, qui perensit Michaeam in maxillam. (5 Reg. 22, v. 24.) Ex posteriori Hannanias, filius Azur, propheta de Gaboon. (Jerem. 28, v. 3.) Item Achab, filius Cozai, Sedecias filius Masie, et Semeias Nehelamites, qui cum populo Iudeorum in Babelonem erant translati, et falso prophetaebant, habere finem exsultationis. (Jerem. 29, v. 21, et seq.) Item, senex quidam propheta in Bethel, qui decepit alium prophetam vaticinatum contra altare, quod exererat Jeroboam. (5 Reg. 14, v. 14.) Item, et similes falsi prophetae, semper ferre contradicebant veris prophetis, ut quando veri praedicebant famem, bellum, captivitatem, et alias poenas a Deo infligendas propter peccata populi, tunc falsi praedicebant fertilitatem, pacem et prosperitatem, ut patet Jerem. 14, v. 13-14: Et dixit Dominus Deus: Prophetae dicunt eis: Non videtis gladium, et fures non erit in vobis, sed pacem verum dicitis vobis in loco isto. Et dixit Dominus ad me: Falsi prophetae vaticinantur in nomine meo. Hujus rei multa occurrent exempla. Sedecias, qui erat unus ex prophetis Baal, contradicebat Michaeam, qui erat propheta Domini. Ille assererat egegem Israel fideliter expugnaturum Ramoth Galaad; quod negabat Michaeas. (5 Reg. 22, v. 14.) Item Hannanias contradicebat Jeremie illi assererat vasa templi, quae absteruerat Nabuchodonosor, post biennium remittenda esse in Jerusalem; Jeremias negabat id tunc citio futurum. (Jerem. 28, v. 2.) Item Achab, Sedecias, et Semeias contradicebant eidem Jeremie. Illi dicebant, populum mox rediturum ex captivitate babilonica; hic, septuaginta annis mansurum in captivitate. (Jerem. 29, v. 10, 32.)

Queres, qua fuerit causa hujus contradictionis? Resp. Pult haec: Veri prophetae querebant solum populi Judaeorum; ideoque minabantur cupiditates et afflictiones, ut populum revocarent à peccatis, et per penitentiam Deo reconciliarent. At falsi prophetae studebant proprio commodo et utilitati; ac proinde, ut populo placerent, et ab eo munera acciperent, promittebant pacem, prosperitatem; et rerum omnium abundantiam. Et sic miserè desepserunt populum. Hoc comprobatur Deus (Isaia 5. v. 12): *Populum meum ceterosque sibi apostrophavit, et mulieres dominatae sunt eis. Popule meus, qui te locutus sum, ipsi te decipiunt. Et Ecce! 15. v. 10: Deciperunt populum meum dicentes Pax, et non est pax. Et infra, v. 19: Violabant me ad populum meum, propter pugillam hordei et fragrum panis, ut interficerent animas. Et cap. 22. v. 25: Conjuratio prophetarum in medio eius, sicut loci rugiens, respiciensque prostratum, animas devorantem, aqua et primum acciperant.*

Dices: Praeter falsos prophetas, qui erant in Jerusalem et Samaria, fuerunt etiam alii, ut Balaam, Num. 22. v. 5, et 2 Pet. 2. v. 15. Resp. Nos hio tantum agimus de illis qui fuerunt apud Judaeos, sive fuerint in Judaea, sive in Samaria. Inter eos non fuit Balaam. An autem Balaam, quem constat fuisse gentilem, fuisse propheta Dei, an diaboli, questio est. Euginius quosdam fuisse prophetam Dei. Primum, quia rogatus à Basae rege Moabitaram, ut malediceret populo Israel, voluit prius consolari Deum, qui etiam suggestit illi quid faciendum esset. (Num. 25. v. 5.) Secundò, quia Hebraei fratribus fuisse amicum Job (qui filio Job vocatus est Eli), et initio quidem fuisse virum sanctum et prophetam Dei; sed postea propter inobedientiam et avertitiam, factum esse malum. Quòd posterior etiam testatur S. Petrus loco citato. Nec obstat quòd fuerit gentilis, quia multi gentiles à Deo consecrati sunt donum prophetiae: ut Mercurius Trismegistus; Sybilla apud Aegyptios; Zoroastres apud Persas; Orpheus apud Graecos; Abaris apud Hyperboreos; Zalmoxis apud Getas. Alii docent non Dei, sed diaboli prophetam fuisse; quod videtur probabilius. Primum, quia vocatur ariolos. (Num. 22. v. 5.) Et ob hanc causam magni auctores aiunt, fuisse malum, ut Cyrillus, lib. 9. de Adversariis; Theodoritus, q. 402 Aug., serm. 105 de Tempore, et alii. Secundò, quia questio est angurium. (Num. 21. v. 1.) Et ad illud captivum septem aras extraxit ipsi Balaam, et quae vicinas pythones. (Num. 23. v. 14, et cap. 25. v. 1.) Tertio, quia sicut aliis serpo maledixerat, ita etiam rogatus à Balac, rege Moabitaram, voluit maledicere populo Israel, et in hunc finem captivum anguriam et vitulinae diaboli. At Deus preveniens, occurrat illi, et quasi virtutum coegit populo Israeliti benedicere, quod aliqui non erant facturi. Quarto, non verum est Balaam fuisse Elii amicum Job. Non Elii fuit Idumaeus, sicut ex regione Aemithis, ut dicitur septuaginta luterperato, cap. 52. Job. 2; Balaam verò fuit ex Mesopotamia, ut patet Deut. 25. v. 4. (Vide Coraelium, in cap. 22 Num. v. 5.

QUO MODO FALSI PROPHETAE A VERIS DISCERNANTUR.

Resp. Duobus modis, ut colligitur ex his quae quest. 5 dicta sunt. 1º Per virtutum miraculorum. Nam veri prophetae, ut probarent se missos esse à Deo, suam missionem miraculis confirmabant. At falsi non poterant id praeitare, ut patet exemplo prophetarum Baal, qui non poterant ignem de caelo impetrare, ad comburendum sacrificium quod offerabant; Elias autem impetravit. 2º Per veraces predicationes. Nam veri prophetae praedicebant aliqua quae statim fiebant; et sic fidem et auctoritatem ascribebant sibi apud populum. At falsi falsas habebant predicationes. Et ex hoc capite populus jobebatur discernere, an quisvis, qui prophetam se dicebat, missus esset à Deo, necne, ut habetur Deut. 18. v. 22. Quod confirmari potest variis exemplis. Nam prophetae Baal praedixerunt regi Israel: Ascendo in Ramoth Galaad, et vade respice, et tradet Dominus in manus regis; 3 Reg. 22. v. 12. Quod tamen non est factum. Similiter Hananias praedixit: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Contritum jugum regis Babylonis: Adhuc duo anni steterunt, et ego referri faciam ad locum istam omnia vasa domus Domini, quae sunt in Nabuchodonosor, rex Babylonis, de loco isto, et transportata in Babylonem. Jerem. 28. v. 2-5. Neque hoc factum. Idem dicit potest de Achab, Sedecia, Semeia et aliis, quorum predicationes constat fuisse falsas.

Questio prima. — Quid de Pythionibus et Pythionibus sententiam? — De illis exstant aliqua Scripturae testimonia, quae hic recensentur. Primum est, Deut. 18. v. 10 et seq: *Quando ingressus fueris terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi, cave ne imitari velis abominabiles Illarum gentium, nec incantator in te, qui lustrat filium suum, aut filium, dicens per ignem; aut qui ariolos accendit, et observet somnia alioque anguria, nec sit mulieris, nec incantator, nec qui pythones consulat, nec divinos, aut quaevis à mortuis veritatem. Omnia enim haec abominatur Dominus, et propter istosmodi scelera dedecit eos in introitu tuo. Secundum est 1 Reg. 28. v. 5 et seq: ... Sicut ababali magos et ariolos de terra. Congregatique sunt Philistini, et vidit Saul castra David, et timuit; et exposuit cor ejus vitiis. Consultavitque David, et non respondit ei neque per somnia, neque per sacerdotas, neque per prophetas. Discepit Saul servus eius: Quareto omnia mulierem habentem pythionem, et eadem ad eum, et accipietur per illum. Et dixerunt servi ejus ad eum: Est mulier pythionem habens in Endor. Mutavit ergo habitum suum: vestivisse est illi vestimenta, et tenuit ipse, et duo viri cum eo, postquamque ad mulierem necesse, et ut illi dicerent: *Inter pythones, et caetera illi quae dixerat illi.* Tertium est 4 Reg. 21. v. 6: *Traxit (Manasses) filium suum per ignem; et ariolosus est, et observavit anguria, et fecit pythones, et aruspices multiplicavit.* 4 Quartum est 4 Reg. 25. v. 24: *Sed et pythones et ariolos, et figuras idolorum, et immunditias et abominabiles, quae fuerunt in terra Juda et Jerusalem, abstulit Joias. Quintum, Isaias 8,**

v. 19. *Cave dixerint ad eos: Quareto à pythionibus et a divinis, qui strident in incantationibus suis; nunquid una populus à Deo suo respicit, pro vicis à mortuis? Sextum, Isaias 49. v. 5: *Dirumpatur spiritus Aegypti in rictibus ejus, et consilium ejus precipitibus: et interrogabunt simulacra sua, et divinos suos, et pythones, et ariolos. Septimum, Isaias 29. v. 4: *Humiliteris, de terra loqueris, et de humo loquar eloquium tuum; et erit quasi pythionis de terra vox tua, et de humo eloquium tuum munitabit. Octavum, Act. 16. v. 16 et seq: *Factum est autem cum illis nobis ad orationem, pullam quendam habentem spiritum pythionem obviare nobis, quae quatuor magnam praestabat dominis suis dicens: Haec subsecuta Paulum, et nos, clamabat dicens: Isti homines servi Dei excaecati sunt, qui annuntiant vobis viam salutis. Hoc autem fecerat multis diebus. Dolens autem Paulus, et conversus, spiritui dixit: Principio tibi in nomine Jesu Christi exte ab ea. Et exiit eodem hora.****

Circa haec testimonia solent multa disputari. 1º Quid sit lustrare filium vel filiam per ignem? 2º Qui dicatur arioli, aruspices, pythones, divini, incantatores? 3º Quid sonum et angurium? 4º Quid sit quareto veritatem à mortuis? Et quae similia sunt. Nobis sufficit explicare quod propositum, nempe qui sint pythones et pythionissae. Nihil dicam de etymologia nominis, sed de usu. Usus obviat, ut illi dicantur pythones, qui ex instinctu daemonis divinant de rebus futuris. Et quidem, si viri sunt, vocantur pythones, pythoniae, pythii: si feminae, pythionissae, pythosae, pythionem aut spiritum pythionem habentes. Ut hoc melius intelligatur, notanda sunt quae sequuntur. Praedictio futurorum, quatenus excedit scriptum immanum, duplex est: una fit ex instinctu Dei, altera ex instinctu daemonis. Prior ordinariè vocatur prophetia, à qua prophetae; posterior, divinatia, à qua divini dicitur sunt. D. Thom. in 2. 2. q. 85. a. 1 et 2. Rursum, divinatia duplex est: una per explicitum; altera per implicitum daemonis invocacionem. Una aliquis censetur explicitè invocare deum, quando vel expressis verbis illum invocat; vel cum eo pactum int; vel aliquid repòsa facit exacto jam initio: scilicet et volens aliquid usurpat, quod demon solet futura praedecere. Tunc implectit, quando id quod occultum est sua facit; comatur investigare per media vana et indebita, quae per se nihil possunt ad certam futurorum cogitationem. Tarnen comatur in tali causa non potest expressè subsidium à demone, tamen demon spontè se ingerit, et homini curioso praedicit eventurum id, quod per injusmodi vana et indebita media futurum esse significat. (O. Th. lib. 1. a. 5; Sanchez, lib. 2 Moral. cap. 48. n. 5; et alii ab illo citati.) Prior divinatia, quae est per explicitum daemonis invocacionem, variis modis fieri solet, prout variis modis demon consultitur, aut respondet. Primum, consultitur per suos pythones et pythionissas, de quibus nunc agimus, et tunc per eosdem respondet. Quomodo autem respondet, questio est. Quamvis eum certum sit demonem praesentem esse in ventre pythionem et pythionissarum, tamen non

satis constat inter auctores an loquatur per eos eorum more humano; an verò per umbilicum, aut vicinas partes. Aliqui hoc, alii illud asserunt. Nec obstat, quòd veteres ventrilocutorum appellent; hoc enim potest utroque sensu accipi: vel quòd loquatur per umbilicum, aut vicinas partes, quae circa ventrem sunt, vel quòd vox illas, tametsi exeat per os, humano more, tamen ex imo ventre prodire videatur. (Vide Lorium, in cap. 16 Act. v. 16.) Secundò, consultitur per sacrificia animalium, et tunc respondet per signa quaedam apparentia in extis animalium. Hoc genus diviniandi vocatur aruspicium: unde aruspices dicitur sunt. Tertio, consultitur per invocacionem et preces in idolis; et tunc respondet per ipsis; quod vocatur oraculum. Quarto, consultitur per somnia; ut quando quis petit à demone excitari mortuum, qui respondet de aliquo futuro evento. Sic fecit Saul, petens à Pythionissae, ut opo diaboli suscitaret Samuelem. (1 Reg. 28. v. 11.) An autem Samuel apparuit opo daemonis, an potius virtute Dei, questio est alterius loci. (Vide D. Th. 2. 2. q. 195. art. 4, ad 2; Sanchez, loc. suprà cit., et Lessium, cap. 35, dub. 5.)

Questio II. — An etiam in novo Testamento sint veri et falsi prophetae? — Novum Testamentum incipit à Christo et apostolis. Est ergo questio, an à tempore Christi et apostolorum fuerint aliqui prophetae, qui futura praedixerint? Ratio dubitandi sumitur ex illo Math. 24. v. 15: *Omnes enim prophetae et scribae ad Joannem prophetaverunt.* Ergo nullus post Joannem Baptistam prophetavit. Item ex illo Hebr. 1. v. 1-2: *Omnia Deus loquens patribus in prophetis; notatiòne dicitur istis locutus est nobis in Filio;* quasi dicat: Omnia loquebantur per prophetas, jam non amplius per prophetas, sed per Filium. Resp. In novo Testamento sunt etiam veri et falsi prophetae. Veri sunt hi. Primum, Christus ipse, qui praedixit suam mortem et passioem (Math. 20. v. 19.) crucifixionem, (Joan. 5. v. 14, et cap. 8. v. 28, cap. 12. v. 25.) ascensionem (Joan. 5. v. 15, et cap. 6. v. 65.) Spiritus sancti missionem (Joan. 7. v. 39, et cap. 14. v. 16, et cap. 15. v. 26) et multa alia. Secundò, Joannes evangelista, qui praedixit multa in Apocalypsi, quae, teste Hieronymo in Epist. ad Paulin., ista habet sacramenta quot verba. Tertio, Paulus apostolus, qui duo potissimum praedixit: Primum, sua vicissitudo, Act. 20. v. 25: *Spiritus sanctus per omnes civitates militi prostratur, dicens: Quoniam vincula et tribulationes Ierosolymis me inveniunt; denique suam et sociorum liberationem à tempestate maris, Act. 27. v. 22 et seq.: *Et nunc sciendo roribus bono animo esse; amissio enim nullius animae erit ex**

robia, praeterquam navis. Adulteri, cuius nulli hinc usque Angelus Dei, cuius sum ego, et cui deestis, illucina; No timere, Pande; Censeri tu oportet anathema: et ecce narrant tibi Deus omnes, qui uocantur tecum. Propter quod bono animo exote, ceteri: Erato enim Deo, quibus est erit quemadmodum dicitur est nihil. Quare, Agabus, qui etiam duo legitur praedixisse. Primum, lustram fument. Act. 11, v. 27, 28: In his autem diebus appropinquat ab Ierusalym prophetia Antiochianum; et surgens unus ex eis nomine Agabus, significabat per spiritum, famem magnam futuram in Iudaea-orbe terrarum, quae facta est sub Claudio. Secundum, Paulum a Iudeis circumdum. Act. 21, v. 10-11: Surrexit quidam ex Iudeis propheta, nomine Agabus. Is cum venisset ad nos, tulit saccam Pauli: et alligavit sibi pedes et manus, dicens: Haec dicit Spiritus sanctus: Virum cuius est nomen hoc, sic alligabunt in Ierusalem Iudei, et tradent in manus gentium. Quinto, filia Philippi diaconi, de quibus, Act. 21, v. 9: Haec (Philippo) omnia quatuor filiae virginum prophetantes. Quid prophetaverint, non constat. Nec audientis Lutheri, qui in libro de abroganda Missa privata, ait, fuisse prophetantes, id est, predicantes seu docentes verbum Dei; ut inde constet, etiam mulieres posse docere et concionari, quod est contra Apostolum. 1 Tim. 2, v. 11-12: *Maier in illo libro dicit cum omni subiectione, docere autem mulier non permittit; et 1 ad Corinth. 14, v. 34: Mulieres in Ecclesia sicut et in domo, sicut et in loco, sicut et in ecclesia esse. Praeter hos prophetas novi Testamenti, quorum filii mentio in Scripturis, fuerunt multi alii post tempora Apostolorum, qui etiam prophetis donum concessi sunt: de quibus videri possunt ritae sanctoetini et martyrologia. Porro prophetis novi Testamenti partim conveniunt cum veteri Testamento partim ab eis discrepant. In duobus conveniunt: Primum, quod utriusque vel per miracula, vel per veracem praedictionem, revelaverint se a Deo missos esse. Secundum, quod utriusque do verbis, aliquando externis signis salutis praedixerint. Hoc posteriori modo multa praedixerunt Isaias, Jeremias, Ezechiel, Oseas, Agabus et alii. Iulius quidem, dum nudus et discalceatus ambularet per plateas. (C. 20, v. 2.) Jeremias, dum indueret lumbarem linquum, et postea absconderet illum iuxta Euphratem in formam petrae, et purificatum inde extraheret. (Cap. 13, v. 1 usque ad 12.) Ezechiel, dum in latere describeret oblationem civitatis Ierusalem, et panem stercore conspersum comederet. (Cap. 4, v. 1 et seq.) Oseas, dum acciperet uxorem fornicariam, et ex ea prolem generaret. (Cap. 1, v. 2.) Agabus, dum alligaret manus et pedes suos: sicut Pauli apostoli. (Act. 21, v. 11.) In eo discrepant, quod prophetis veteris Testamenti prophetaverint de Christo futuro. Prophete novi Testamenti de aliis rebus, quae post Christum futura erant. Unde illud, quod Iulius dicebatur: Omnes prophetiae usque ad Joannem prophetaverunt, sic debet intelligi: Omnes usque ad Joannem prophetaverunt de veteri Christo; Joannes Christum praesentem demonstravit: Ecce Agnus Dei; ecce qui tollit peccata mundi.*

Hic de veris prophetis. De falsis generatim loquitur Christus, Matth. 7, v. 15-16: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces: a fructibus eorum cognoscetis eos.* Et Matth. 24, v. 11: *Multa pseudo-prophetae surgent et seducant multos.* Et Joan. Epist. 1, cap. 4, v. 1: *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritum si ex Deo sint; quoniam multi pseudo-prophetae exierunt in mundum.* Talis fuit Elymas magus (aliter Barjesai) quereos Sergium procurasulem avertere a fide. (Act. 13, v. 6.) Talis Hymeneus et Philetus, qui dicebant resurrectionem esse jam factam, et subvertebant sperandam fidem. (2 Tim. 2, v. 17.) Tales illi, de quibus Apostolus ad Gal. 1, v. 7: *Sunt aliqui, qui eos consequuntur.* Tales Marcus, Montanus, Marcianus, apud Barroicum, tom. 2 Anni. Tales denique, ut uno verbo dicam, omnes haeretici, non modo veteres, sed etiam moderni, qui simulacrum sunt falsis prophetis in veteri Testamento. 1º Quia falsi prophetis dicebant se missos esse a Deo. 2º Non poterant probare se missos esse. 3º Semper falsitas, et quo populo gratia erant, valebantur; ut peccem, victoriam, fertilitatem, et rerum omnium abundantiam. (Jerem. 14, v. 15.) Et ideo a plebibus libenter audiebantur. Similiter factum est modernis postis prophetis. Primum, sicut se a Deo missos esse ad reformandam Ecclesiam. Secundum, non possunt probare se missos esse: nec alio miraculo, aut veraci praedictione id hactenus probantur. Praxidit quidem Lutherus: *Pentia erant viri, moribus et morum, Pappi: sed fuit mendax praedictio: mortuus est Lutherus; visitatus fuit Papa. Tertio, semper fausta, et qui populo grata sunt, valebantur. Eorum vox est: Per Iudaeum et Arabiam; homo operis nihil prodigunt; non opus est jejuniis et castigatione corporis; crescit, et multiplicantur; si non vult uxor, vaciat ancillis. Haec vocem plerique libenter audivit, quam illam Christi et Apostolorum: Penitentiam agite. Moribuscum numero vana, quam cum super terram. Abiit a carnalibus desideriis. Sobrii estote, et vigilate.*

CAPUT X.

DE RELIGIOSIS SYNAGOGAE, QUI ERANT NAZARAEI ET RECHABITAE.

Praeter Levitas, sacerdotes, Pontificem, et prophetas, de quibus dictum est; erant quiam alii in veteri Testamento qui a communi populo distinguebantur. Primum quidem, Nazaraei et Rechabitae, qui erant quasi Religiosi. Deinde Essaei, Pharisei et Sadducae, qui erant quasi sectarii. De utrisque agendum est. De prioribus in hunc capite. De posterioribus in sequenti.

Nazaraei. Igitur Nazaraei, apud Iudaeos, erant homines religiosi (sicut dicitur, seu. foimno), qui voto se consecrabant Deo, se a communi aliorum consuetudine separabant. Erant autem duplices. Alii temporarii, qui ad certum tempus obligabant se voto, ut ad unam mensuram, duas, tres, vel ultra. (Num. 6, v. 15 et seq.) Alii perpetui, qui ad totam vitam erant obstricti, ut Samson et Sammel. (Josue. 13, v. 7, et 1 Reg. 4, v. 28.) Vocabantur autem Nazaraei, id est, separati

consecrati, comati (Cornelius in cap. 8 Num., v. 6, et Castris in cap. 4 Lamental. Jerem.); et poterant esse ex quavis tribu; nec, quatenus praecise erant Nazaraei, ad ullam leviticam aut sacerdotalem functionem obligabant. (Serarius in cap. 15 Indic., q. 5.) Statuta eorum describitur a Moysse, Num. 6, per totum. Erant autem haec: 1º Abstinebant a vino, et ab omni potu, qui inebriare potest; itaque ab aceto, et uris, tam siccis quam recentibus. 2º Alebant comam toto tempore separationis suae; vel, ut Scriptura loquitur: *Nuscada non transibat per caput eorum.* 3º Non ibant ad funus vel cadaver mortui, nequidem patris aut matris; et generatim, non debebant super mortuos contaminari. 4º In fine voti seu separationis (quod intelligendum est de temporali), offerbant ad ostium tabernaculi tres victimas: 1º Agnum anniculum in holocaustum. 2º Agnam anniculum in sserificium pro peccato. 3º Arictem in hostiam pacificam. Et praeter haec, canistrum panum azymorum, qui conspersi erant oleo; et ligna absque fermento uncta oleo; ac libamina singulorum. His praeteris, valebantur ante ostium tabernaculi, et capilli eorum, qui erant Deo consecrati, igne comburebantur. Et sic erat illis votum separationis. (Vide ejus capitula v. 13 et seq.) Circa tertium statutum, notandum est, Iudaeos variis modis volere contaminari super mortuo: 1º Si essent in domo in qua quis erat mortuus. 2º Si tangere cadaver mortui, aut ossa illius. 3º Si attingerent vasa quibus fuerat usus. 4º Si tangere illius sepulcrum. 5º Si irent ad funus mortui. (Num. 19, v. 11 et seq.) Si omnibus modis contaminabantur etiam Nazaraei; et insuper alio peccati modo, si nimirum essent in aliquo loco ubi quis moreretur. Si ergo aliquo istorum modorum fuissent contaminati tempore separationis suae, debebant raso capite, et oblato sacrificio expiari, et de novo consecrari, non secus ac si antea non fuissent Nazaraei. (Num. 6, v. 9.) Itaque si quis illorum vivisset separationem per decem menses, et in aliquo istorum mensium fuisset contaminatus, debebat ab initio inebriare decem menses, perinde ac si antea non fuisset separatus. (Num. 6, v. 12.) Erant autem Nazaraei in magno honore apud Iudaeos; et merito, nam ipsemet Deus per prophetam Amos, cap. 2, v. 10, iugens beneficia quae praestiterat populo Iudaeorum, commemoravit potissimum haec tria: 1º *Ego sum qui ascendere nos feci de terra Egypti.* 2º *Duxi vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amarae.* 3º *Succidit de filiis vestris in prophetis, et de juvenibus vestris Nazaraeos.* Quod etiam confirmatur ex lib. 4 Mach. 5, v. 40-50. Cum enim Iulius congregati essent in Maspha, et audirent appropinquare exercitum Antiochi regis, maximo fuerunt solliciti de Nazaraeis, ut illi in tuto collocarentur. Textus sic habet: *Attulerunt ornamenta sacerdotalia, et primitias, et decimas; et suscitaverunt Nazaraeos, qui impleverant dies, et clamaverunt voce magno in caelum dicentes: Quid faciemus istis, et quod eos docuemus?*

Queres 1º Quomodo duraverit institutum Nazaraeorum?—Resp. Duravit ab initio legis Moisaicae, usque ad

tempora apostolorum; nam Moyses descripsit illarum institutum, ut patet ante dixi. Et Paulus Apostolus cum quibusdam aliis hoc institutum amplexus est, ut patet Act. 18, v. 18, et Act. 21, v. 25. Non obstat quod Joseph patriarcha, qui diu vixit ante legem Moisaicam, vocetur Nazaraeus. (Gen. 49, v. 26.) Non enim vocatur Nazaraeus ratione instituti sui voti, sed ratione vocalium, quia Nazaraeus idem est quod separatus. Joseph autem fuit separatus a fratribus. Et quidem multis modis: 1º Moribus et innocenter. 2º Conversacione, quia fratres oderant illum, et abhorrebant ab illius consorcio. 3º Loco, quia fuit venditus in Egyptum, et per multos annos separatus a fratribus habitantibus in Chanaan. 4º Carcere, in quo mansit insonsus criminibus, ac quasi Deo relicto et consociatus. (Vide Cornelium in cap. 49 Gen., 26.)

Queres 2º: Qui apud Christianos similes Nazaraeis Iudaeorum?—Resp. Religiosi, quorum typum seu figuram gesserunt Nazaraei, ut notat Nazianzenus orati. in laudem S. Basilii, Gregorius lib. 2. Moral. cap. 59, D. Th. in 2-2, q. 189, art. 6. Figura consistit in his: Primum, sicut Nazaraei specialiter gratia a Deo suscitabantur (Amos 2, v. 11), ita etiam Religiosi. 2º Sicut illi erant separati a communi hominum convietu et consuetudine, ita et hi. 3º Sicut illi ratione voti, abstinebant a vino et omni potu qui inebriare potest, ita et hi, ratione voti, sectantur puritatem, et frugalitatem. 4º Sicut illi valebant ab omni immunditia legali, etiam civilium, ita et hi a minimis labor peccati. 5º Sicut illi non ibant ad funera parentum suorum, ita et hi depouunt omnem affectum carnalem erga parentes et amicos. 6º Sicut illi alebant in capite comam Deo consecratam, ita et hi adunt ipsae meditationes de rebus ad Deum pertinentibus. 7º Sicut illi, quia Deo consecrati erant, a populo honorabantur, ita et hi. Denique sicut illi in fine separationis offerbant Deo victimas immaculatas, ita et hi in fine voti offerunt Deo animas immaculatas. (Vide etiam Cornelium in c. 6 Num., v. 9.)

Rechabitae.—Rechabite dicti sunt a Rechab, qui fuit pater Jonadab. Huius Jonadab praecipit filiis et posteris suis haec tria: 1º Ut non libenter vinum. 2º Ut non edificarent domos, sed habitarent in tabernaculis. 3º Ut non sererent semenem, nec plantarent vineas. Quae omnia acuratissimo ipsi servabant. (Jer. 35, v. 6 et seq.) Quibus hinc causum monachi a D. Hieron. appellati sunt. (Epist. 13 ad Paulinum.)

Visit autem Jonadab sub Jehu, rege Israel; nam 4 Reg. 10, v. 15 et seq., sic legitur: *Cumque abisset inle (tempo Iohu) invenit Jonadab, filium Rechab, in occursum sibi, et benedixit ei. Et ait ad eum: Numquid istae cor tuum regnum; sicut cor meum cum corde tuo? Et ait Jonadab: Est. Si est, inquit, da manum tuam. Qui dedit ei manum suam. At ille: levavit eum ad se in curru; dixique ad eum: Veni mecum, et vide zeolum meum pro Domino. Et imposuit in curru suo ducit in Samariam, etc. Porro Rechab, a quo dicitur sibi Rechabite, fuit filius Hinnath, ducens originem ex sacerdoti Moyse Raguete, qui alio nomine dicitur est Jehthro, princeps Madian. (Exod. 3, v. 1, et Cinnam, in*

erat ex stirpe Cini. (Judic. 4, v. 16.) Unde sæpe pro eodem usurpantur hæc duo nomina, Cini et Rechabab; ut 1 Paralip. 2, v. 55: *Hi sunt Cini, qui venerunt de calore patris domus Rechab. Vel ut Rehri et Septuaginta dicunt: Qui egressi de Benathi patre domus Rechab, id est, familie Rechabitarum. Quod autem placuerit institutum Rechabitarum, sperit constat ex Jerem. 35, v. 1 et seq. ubi sic legitur: Verbum quod factum est ad Jeremiam & Dominum, in diebus Jochab filii Josie regis Juda, dicens: Vnde ad domum Rechabitarum; et loquens eis, et introducos eos in domum Domini in eam exeatam thronorum, et debita eis bibere vinum... Et introduxit eos in domum Domini... Et posui coram filiis domus Rechabitarum scriptos quosdam viros, et coherces, et dixi ad eos: Bibite vinum... Qui responderunt: Non bibemus vinum, quia Jochab, filia Rechab, pater noster, præcepit nobis, dicens: Non bibemus vinum, eos qui filii vestri inque in templum meo, et domum non edificabit, et cementum non seriet, et vineas non plantabit, nec habebitis; sed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus vestris, ut vivatis diebus nullis super faciem terræ, in qua vos pererravistis. Obdistinguis ergo voci Jochab, filii Rechab, patris nostri, in auribus quo præcepit nobis, ita ut non bibereum vinum cunctis diebus vestris, non et mulieres vestras, filii filiarumque, et non edificaverimus domos ad habitandum; et vineas, et agrum, et sementem, non habebimus; sed habitabimus in tabernaculis, et obediemus sicutis, sicut omnia que præcepit nobis Jochab pater noster... Et factum est verbum Domini ad Jeremiam dicens: Hæc dixit Dominus exercituum, Deus Israel: Vnde, et sic vixit Juda, et habitatorum Jerusalem: Numquid non receperitis disciplinam, ut obediretis verbis meis, dicit Dominus? Rememorantur sermones Jochab, filii Rechab, quia præcepit filia sua, ut non bibereum vinum, et non edificaretis neque ad diem hæc, qui obediunt præcepto patris sui. Ego autem locutus sum ad eos, de nomine cohercerum et loquentis, et non obedistis mihi. Misique est vir eunus extraxit meos prophetas, contraxeris dilucido, mittensque et dicens: Conseribitis inquisitione a me non passus, et bona facite studia vestra... Et non inclinatit aurem vestram, neque audistis me. Firmaverant igitur filii Jochab, filii Rechab, præceptum patris sui, quod præcepit eis. Populus autem iste non obediit mihi. Idcirco hæc dixit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce ego adducam in super Juda, et super omnes habitatores Jerusalem vinum ut afflictionem, et quon locutus sum adversum illos, eo quod locutione sum ad illos, et non audierunt; coherci filios, et non responderunt mihi. Romani autem Rechabitarum dicit Jeronimus: Hæc dixit Dominus exercituum, Deus Israel, pro eo quod obediatis præcepto Jochab, patris vestri, et custodistis omnia mandata eius, et fecistis universa, que præcepit vobis; propterea hæc dixit Dominus exercituum, Deus Israel: Non deficiet vir de stirpe Jochab, filii Rechab, ita in conspectu meo cunctis diebus. Ubi tria notanda sunt: 1° præceptum illud, quod datum fuit Rechabitis, fuisse difficillimum. Quod enim dicitur, quam viros et uxores, filios et filias, non tantum ad breve tempus, motu Nazaronum, sed in perpetuum*

abstinere ab omni vino, nunquam habitare in domibus, nunquam plantare vineas? 2° Hæc præceptum non fuisse divinum, sed humanum, ut patet ex antithesi, quam Deus facit. Sic enim argumentatur: Si Rechabitis servari præceptum quod ab homine accepit, quanto magis Jochab debebant servare præceptum quod à Deo acceptum? 3° Rechabitis non solum recte ac laudabiliter fecisse, sed observari præceptum parentis sui Jochab, quod eum meritis esse à Deo peculiarem benedictionem, sicut è contrario, Judæos meritis esse penam et afflictionem. Nam Rechabitis dicitur: Non deficiet vir de stirpe vestra, ita in conspectu meo cunctis diebus. Judæis autem: Ego adducam super vos afflictionem. Hinc si sapienter, coherceri adversarii nostri hæc pauca: 1° præcepta legitimum non esse contemnenda. 2° Sicut Rechabitis laudabiliter locuti, servando præceptum parentis sui Jochab, ita laudabiliter facere catholicos, servando præceptum Mauris Ecclesie. Imò tanto laudabilis, quanto major est auctoritas, quod in privatis hominis. 3° Catholicos propterea non debere (deficientibus Manichæis, Pelagianis, Donatistis, et aliis hereticis), qui servant præcepta Ecclesie; et quod quisque accuratè ea servat, eo majoribus à Deo beneficiis cumulari. Alios vero propterea sensim debere, quia ex una parte contempserunt præcepta Ecclesie, in quo deficiunt à Rechabitis, et ex altera, non servant præcepta Decalogi, in quo similes sunt Judæis. Et ut aliquid sua ignavia præterant occumbant, sicut præcepta Decalogi esse impossibilia. In quo similes sunt tyrannum, quasi precepta homini sua gravi poena, quod ab homine præstari nullo modo possit.

CAPUT XI.

DE SECTARIIS SYNAGOGÆ, QUI ERANT PHARISÆI, SADDUCÆI, ESSÆI.

Communis sententia est, tres fuisse Judæorum sectas, nempe Phariseorum, Sadduceorum et Essæorum. Hæc Flavius Josephus, lib. 2, c. 12; Hieronymus lib. 2 contra Jovinianum; Chrysostomus, Theophylactus. Occurrit in cap. 22 Actuum Apostolorum; Abulensis in cap. 5 Math. c. 65; Scriverius lib. 1 Tobæ, c. 6, 7, et alii. De hoc triplici sectariorum genere breviter agendum est hoc ordine: 1° Locus dicitur non Pharisei? 2° Ex qua tribu et familia fuerint? 3° Que fuerint illorum dogmata? 4° Qui mores et instituta? 5° Quando et a quo auctore cœperint? 6° An fuerint distincti à Scribis? 7° Sadducei unde dicit? 8° Quorum dogmata et instituta? 9° Qui hæc tempore similes Phariseis et Sadduceis? 10° Bassini unde dicit, et que illorum dogmata et instituta?

QUESTIO PRIMA. — Unde dicitur sint Pharisei? — Ilicii sunt Pharisei à Parasch, quod tria significant: 1° Expungere seu explicare. 2° Exponere, declarare, interpretari. 3° Dividere seu separare. Hæc tria conveniebant Phariseis. 1° Quia expandebant seu explicabant se oculis hominum, ut heret complerent, et illud in populo: Dilatabant enim phylacteria sua; amabant

salutationes in foro: primum locum audiebant in conviviis. (Math. 23, v. 5.) 2° Exponebant et interpretabantur legem Moisaicam. Quo pertinet illud: Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei. (Math. 23, v. 2.) 3° Separabant se ab aliis, quasi sanctiores, et peritiores essent. Unde Hieron. lib. tradit. in Genesim: Pharisei, inquit, qui se quasi justos separant, divisi appellantur. Et Aug. term. 15, de Verbis Apostoli: Primarii quidem erant, et quasi ad nobilitatem judæorum segregati, non contemptibili plebi commixti qui dicebantur Pharisei. Num dicitur hoc verbum aggregationem interpretari; quomodo in latine lingua egrigis, quasi à grege separatus. Vide Maldonati. in cap. 5. Math., v. 7, et Sarac., lib. 2 Trihæresii, cap. 1.

QUESTIO II. — Ex qua tribu et familia fuerint Pharisei? — Respondeo. Poterant esse ex omni tribu et familia. Nam illorum institutum non erat aliquam ad certam tribum, sicut institutum Levitarum et sacerdotum erat alligatum ad tribum Levi; nec ad certam familiam, sicut institutum pontificum erat alligatum ad familiam Aaron, et quidem ad primogenituram illius familie, ut supra dictum est. Unde Chrysostomus, in cap. 15 Math., ait: Per omnes tribus, in duodecim portas disseminati erant Pharisei. Et patet in exemplis. Nam Paulus fuit tribu Benjamin, et ipse de se fuit, Philipp. 3, v. 5: Circumcisus circum die, ex genere Israel, de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Phariseus. Hircanus et Flavius Josephus ex tribu Levi; et alii ex aliis tribubus.

Quæres, an fuerint ex ordine nobilium, an plebeiorum? — Respondeo: Ex utroque poterant esse. Porro nobilitas apud Judæos, ex triplici potissimum capite estimabatur. Primum, ex zelo religionis judæicæ. Hoc sensu Paulus fuit nobilis Phariseus; nam et contra nascentem Christum Ecclesiam, et contra hæresim Sadduceorum, zelose pugnavit pro sua religione, Philipp. 3, v. 5-6. Secundum legem Phariseus, secundum amulationem perspicuus Ecclesiam Dei. Et Act. 25, v. 6: Sicut enim Paulus, qui una pars erat Sadduceorum, et altera Phariseorum, clamavit in conspectu: Viri fratres, ego Phariseus sum, filius Phariseorum, etc. Unde August. serm. 15 de Verbis Apostoli, introducit Paulum de se loquentem his verbis: Non eram piger Judæus. Quiddam erat, quod legi meæ iustissimum videbatur, impetenter servavi, acriter inspiciebar. Et mox subiungit: Hæc apud Judæos nobilitas. 3° Secundum, ex eminenti honoris. Sic Nicodemus fuit nobilis Phariseus, de quo Joan. 3, v. 1: Erat autem nobis ex Phariseis, Nicodemus nomine, princeps Judæorum. Porro principes Judæorum vocabantur, vel, qui inter Judæos erant complectissimi, vel certe, qui erant ipsa familia; sicut etiam principes sacerdotum dicitur, qui sacerdotalium familiarum erant capita, ut notat Maldonatus in commentario illius loci. Tertio, dignitate sacerdotali. Sic Hircanus et Flavius Josephus (1)

(1) Josephus sacerdos quidem, et pontifex nunquam fuit.

foerant nobiles Pharisei, quia summi sacerdotes. Sic etiam illi, qui ad Joannem Baptistam legatione functi sunt, de quibus Joan. 1, v. 19: Miserant Judæi ad Jeronymum sacerdotem et Levis ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es? Postea subdit, ibid., v. 24: Et qui misit fuerant, erant ex Phariseis. Illic constat aliquos Phariseorum fuisse Levitas, alios sacerdotes, alios pontifices. Adhuc, alios etiam Scribas et leges doctores, ut quasi 6 videlicet.

QUESTIO III. — Quæ fuerint dogmata Phariseorum? — Magna difficultas est, an doctrina Phariseorum fuerit vera an falsa? Falsam fuisse insinuat Christus, Matth. 16, v. 6, cum ait: Cavete à fermento Phariseorum et Sadduceorum; ubi per fermentum intelligit doctrinam eorum, ut patet ex sequentibus verbis v. 12: Tunc intellexerunt (Apostoli) quia non dixerit cavendum à fermento panum, sed à doctrina Phariseorum et Sadduceorum. Contra, verum fuisse insinuat, Matth. 23, v. 2-5, cum ait: Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite. Hoc non dixisset, si doctrina illorum fuisset falsa. Eddem spectat illud Apostoli Pauli Act. 26, v. 5: Secundum certissimum sectam nostræ religionis etiam Phariseus. Si fuit certissima, non potuit esse falsa. Hæc tria testimonia explicanda sunt, et ex eorum explicacione patet, quid de proposita questione statuendum sit. Illud igitur de Cavete à fermento, id est, doctrina Phariseorum, manifestè significat aliquam saltem eorum dogmata fuisse falsa. Quoniam illa fuerint, ex variis auctoribus colligi potest. 1° Docuunt omnia falso venire, ut refert Epiphanius, hæres. 16. 2° Valde additi erant astronomicæ et naturæ, quæ par est, efficacia tribuenda planæ et sideribus, teste eodem Epiphano. 3° Dicebant animas iustorum migrare de corporibus in corpora, non item animas malorum. (Joseph. 1. 2 Capt., cap. 12.) Hinc natus ille Judæorum error, quod alii dicerent Christum esse Eliam, alii Jeremiam, alii unum ex aliis prophetis. Putabant enim nonnulli alienigenas prophetas migrasse in corpus Christi. 4° Nullum urebant traditiones veterum, inter quas alique erant invidiosæ. Quod se ipse iussit Christus in Evangelio. 5° Male sentiebant de pietate illorum erga parentes, ut ex 4° explicatum est. 6° Similiter malè de religione juramentis, ibidem. 7° Respondeo baptisimum Joannis. (Luc. 7, v. 30.) Negabant Christum esse Deum, et Salvatorem à prophetis pronuntium, que omnia repugnabant veritati. Itaque propter quædam dogmata, quærit dicit Christus: Cavete à fermento Phariseorum. Alterum testimonium est: Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite. Quæritur quid significet illa particula, servate et facite. An absolute omnia, quæcumque dixerint? Nulla modo. Abiopi oportet sciri etiam scire, que falsè docebant Pharisei. Que ergo omnia? Variæ sunt interpretationes. Maldonatus sic interpretatur: Omnia quæcumque lex, et Moyses vobis dixerint, Scribæ et Phariseis recitantibus, servate, et facite. Alii sic: Omnia quæcumque Scribæ et

Pharisæi, prælegendo libros Moysi dixerint vobis, servate, et facite. Sensus idem est, sed monet questio, an omnia quæ dixerint Scribæ et Pharisæi, recitanda verba Moysi, an etiam quæ dixerint, explicando verba Moysi? Hoc posterius multi concedunt, cum hæc limitatio: Quæ dixerint, explicando verba Moysi in cathedra, id est, publicè auctoritate. (Vide Aug. lib. 4. de Doct. Christ. cap. 17. et lib. 16. contra Faustum, cap. 29. et epist. 106. et Serarum. l. 2. Triheresi, cap. 6.)

Dices: ergo Judæi debent cedere Christiano non esse Prophetam illum quem Deus promissit per Moysen. Deuter. 18. v. 15. Sequela patet; quia Scribæ et Pharisæi publicè auctoritate et in pleno concilio damnarunt Christum, hoc signaverunt pro tali propheta: Si ergo quæcumque illi dicebant publicè auctoritate, debebant fieri necesse erat, Judæos non agnoscentes Christum, tanquam Prophetam à Deo promissum. Resp. Propter hæc objectionem, nonnulli aliter explicant verba Christi, aiunturque sic: Omnia præcepta legis Moisaicæ, moralia, ceremonialis et judicialia, quæ à Scribæ et Pharisæis publicè auctoritate vobis proponuntur, servate et facite: Sacramentum vero operæ eorum nolite habere. Causam addit: *Dicitis enim, et non faciatis.* Quæ sunt illa, quæ dicunt et non faciatis? Sequitur: *Alligant enim oves gravia, et importabilia* (nempe præcepta legis Moisaicæ, quæ servata difficilia sunt), *et imponunt in hæteris hominibus, digito autem non noiant eorum oves.* Illi est, alios oves non multitudine præceptorum, et ipsi nullum ex illis servati. (Vide Chryzostomum in Cathed. aurea, et Emmanuelum in Notationibus.)

Tertium testimonium est, Act. 20. v. 5. *Secundum certissimum sectam novam religionis, videlicet Pharisæorum. Græcè est, Acrivotav, quævis enim, accuratissimum. Syriacè primum, sed participium a principalem. Quo sensu id dixerit, questio est. Respondit: Secta Pharisæica dupliciter spectari potest: Primum, quod primum omnia originem et institutionem. Secundo, quod vitia, quæ postea irrepserunt. Primum modo fuit certissima et accuratissima; postea, in multis erravit, non quod singulari errorit, sed major pars, ut latius explicabo sequent. questione.*

Questio IV. *Qui fuerint oves et hæteræ Pharisæorum?*—Hoc præterea constat ex illis quæ Christus in Evangelio illis objicit; nam 1.° vocavit illos hypocritas, avaros, sultos, inanis gloriæ cupidos, sepulchra desolata, plenos rapinæ et immunditatis, plenos hypocrisis et iniquitatis, serpentes, gentium viperarum, filios gehennæ, generantibus malum et venustatem. 2.° Dixit de illis: *Nisi abandonerit justitiam vestram quæ quod Scribæ et Pharisæorum, non intrabitis in regnum celorum.* 3.° Objicit illis Matth. 15. v. 5. *Quare vos transgressimini mandatum Dei, propter traditionem vestram?* 4.° Gravissimè ac sæpius in eos invecus est repetendo illud: *Vae vobis, Scribæ et Pharisæi!* (Matth. 23. v. 13; et Luc. 11. v. 42.) Specialiter hæc illis objecta sunt: 1.° *Omnia opera sua faciatis, ut videatur ab hominibus.* (Matth. 23. v. 5.) 2.° *Quando nati decem-*

noyano, vel orant, faciatis hoc publicè in plateis et Synagogis, ut honorificentur ab hominibus. (Matth. 6. v. 2, 5.) 3.° *Isaias 29. v. 15.* de illis prædixit: *Appropinquavit populus iste ore suo, et labiis suis glorificavit me; cor autem ejus longè est à me.* (Idem habet Matth. 15. v. 8.) 4.° *Mittant phylacteria sua, et magnificent fimbrias.* (Matth. 23. v. 6-7.) 5.° *Amant primo recubitus in cenis, et prima cathedras in Synagogis, et solutionibus in foro, et vocari ab hominibus Rabbi.* 6.° *Claudunt regnum celorum ante homines.* Ibid., v. 13: *Ipsi enim non intrant, nec intrantes aiunt intrare.* 7.° *Circumneunt mare et aridam, ut faciant proseytium, et cum factus fuerit, faciunt eum filium gehennæ duplo quam seipsum.* 8.° *Detrahunt mensuram et sata, et omne oleum, et retentionem iudicium, misericordiam et fidem.* 9.° *Exterioris mundici sunt, interioris pleni spurcitate.* 10.° *Adhuc seipsum sepulchra prophetarum, et edificant: Si fuissent in diebus Patrum, non erant, non erant socii eorum in sanguine prophetarum. Insuper, statuant se esse filios eorum qui prophetas occiderunt. Hæc et similia habentur Matth. 23.*

Quæres: An omnes Pharisæi fuerint tales? Repeto quod supra dixi: *Aliud est loqui de secta Pharisæica secundum se, et quod primum institutionem; aliud de vitiis quæ postea irrepserunt.* Secta Pharisæica secundum se, et ex prima sua institutione, fuit bona et laudabilis, sive doctrinam, sive mores spectemus. Et hoc sensu intelligitur illud: *Secundum certissimum sectam novam religionis erat Pharisæus.* At postea, ut fieri solet, exorta sunt superfluitates, et falsa dogmata, quibus obnoxii fuerunt posteriores Pharisæi, tempore Christi, ideoque graviter ab eo reprehensi, non quod omnes, sed plerique fuerint tales. Nam constat aliquos fuisse immunes ab illis vitiis; ut Nicolaum, Gamalielum, et discipulum ejus Paulum, qui de seipso scribit. Actuum 22. v. 3. *Eruditus iuxta veritatem patrum legis.* Et Philipp. 3. v. 5-6: *Secundum legem Pharisæus.* secundum iustitiam, que in lege est, conseruatus sine querela. Idem fit in novo Testamento. Multi orbis religiosi ab initio bonæ ac salutaræ regulæ professi sunt, qui postea in multis à regulâ deflexerunt, non vitio sui instituti aut vocationis, sed negligentia humane fragilitatis. Contra accidit Calvinis, qui à primariâ Calvinæ doctrinam et institutionem sequitur, huius non esse possunt; si ab ea defleuerunt, melioris vitæ spem ac subsidium habent.

Questio V. *Quando, et quo auctore caperint Pharisæi?*—Serarum, lib. 2. Triheresi, cap. 14, putat eos coepisse ante tempora Jonathæ Machabæi, plus quam 150 annis ante adventum Christi, quod tripliciter probat: Primum, ex illis Josephi verbis: *Græcè ante tempus (Hebræicè) venit tres Judæorum hæreses.* Secundum, quia Pharisæi antiquiores sunt Sadducæis, ut si fuerint tempore Jonathæ, ergo multo magis illi Tertio, quia constat ex historicis, tempore Joannis Hircani, qui vixit 24 annis post Jonatham, fuisse maximum numerum et auctoritatem Pharisæorum. Quod colligi potest, eos coepisse ante tempora Jonathæ; quia si tunc primum coepissent (quod aliqui putant), non potuissent

tam paucis annis in tantum numerum excreverunt; præsertim cum nonnisi viri docti ad eorum sectam admitterentur. Quod attinet ad ipsorum auctorem seu institutorem, putat Hieronymus, in cap. 8. Isaiæ, Scribas et Pharisæos à Schammai et Hillel, diluvis suis glorificavit me; cor autem ejus longè est à me. (Idem habet Matth. 15. v. 8.) 2.° *Mittant phylacteria sua, et magnificent fimbrias.* (Matth. 23. v. 6-7.) 3.° *Amant primo recubitus in cenis, et prima cathedras in Synagogis, et solutionibus in foro, et vocari ab hominibus Rabbi.* 4.° *Claudunt regnum celorum ante homines.* Ibid., v. 13: *Ipsi enim non intrant, nec intrantes aiunt intrare.* 5.° *Circumneunt mare et aridam, ut faciant proseytium, et cum factus fuerit, faciunt eum filium gehennæ duplo quam seipsum.* 6.° *Detrahunt mensuram et sata, et omne oleum, et retentionem iudicium, misericordiam et fidem.* 7.° *Exterioris mundici sunt, interioris pleni spurcitate.* 10.° *Adhuc seipsum sepulchra prophetarum, et edificant: Si fuissent in diebus Patrum, non erant, non erant socii eorum in sanguine prophetarum. Insuper, statuant se esse filios eorum qui prophetas occiderunt. Hæc et similia habentur Matth. 23.*

Questio VI. *An Pharisæi fuerint distincti à Scribis?*—Tria hic statuenda sunt. Primum, Scribas fuisse legisperitos, seu legis doctores, qui græcè *nomica* vel *no-medica* scilicet appellati sunt, ut notat Maltheanus in cap. 2. Matth. v. 4, et Serarum, lib. 2. Triheresi, c. 7. Et constat ex Luc. 7. v. 30, et c. 14, v. 54. Secundum, Scribas, seu legisperitos, fuisse distinctos à Pharisæis, ut passim patet ex Evangelio, Matth. 23. v. 13: *Vae vobis, Scribæ et Pharisæi!* Tertio, aliquando tamen factum esse, ut idem simul essent Scribæ et Pharisæi: Scribæ autem, ratione offitii, quia legem docebant; Pharisæi quidem, ratione officii, quia sectam Pharisæorum profitebantur. Sicut apud nos, aliquando idem sunt doctores academici, et Dominici; doctores, ratione officii: Dominici, ratione instituti. Hoc patet Matth. 22. v. 54-55: *Pharisæi autem mandantes quod silentium imponisset Sadducæis, convenerunt in unum, et interrogavit eum unus ex eis, legis doctor. Ecce unus ex Pharisæis erat legis doctor, id est, Scriba. Sic enim interpretatur Marcus cap. 12. v. 28: *Et necessitas unius de Scribis.* Nonne ille idem, quem Matthæus dixit esse unum ex Pharisæis. Perinde ne si aliquis de me diceret: *Accessit ad eum Becanus, unus ex doctoribus academicis; et alter: *Accessit ad eum Becanus, unus ex Jesuitis.* Ubi notandum est aliter inter se distingui Scribas et Pharisæos, quam Pharisæos et Sadducæos; nam Scribæ et Pharisæi distinguuntur inter se, sicut doctores theologiæ et religiosi, vel sicut medici et milites. Nam, sicut fieri potest ut unus idemque homo simul sit doctor theologiæ et religiosus; aut simul medicus et miles; sic etiam ut unus idemque homo simul sit Scriba et Pharisæus, ut ex Evangelio ostensum est. At Pharisæi et Sadducæi distinguuntur inter se, sicut duo sectæ oppositæ, ita ut nullus Pharisæus simul possit esse Sadducæus, nec illes Sadducæus simul Pharisæus. Vide Maltheensem in cap. 25. Matth., q. 12.**

Questio VII. *Undè Sadducæi dicit?*—Resp. Vel à Sadoc, seu Taadoc, primo sectæ illius conditore; vel à Zaddie, quod est justus; quasi nominati essent justi, seu iustitiarum. Priorem etymologiam tradunt Philastrius et multi Babbini apud Sera-

rum, q. 19. Posteriorem Epiphanius, hæresi 14: Hieron., in cap. 22. Matth.; Abulensis in idem cap., q. 125. Porro Sadoc, primus sectæ Sadducæorum auctor, fuit discipulus magni illius et veteris Pharisæi Antiqui; sed postea adjuvavit se Dosithæo, qui ex Judæo factus fuit Samaritanus, de quo sic scribit Tertull. lib. de Præscript. cap. 45: *Tunc Judæi hæreticos, Dosithæum, inquam, Samaritanum, qui primus unus est Prophetæ, quia non in Spiritu sancto locutus, repudiare. Tunc Sadducæos, qui esse hæreses erroris videlicet iurgantes, auti aut ad hæc hæresim, et resurrectionem carnis negare.* Vide plura apud Epiphanius, hæresi 15.

Ex dictis duo colligo, Primum, Pharisæos antiquiores esse quam Sadducæos; nam Sadoc, primus auctor Sadducæorum, fuit discipulus Antiqui, qui erit ex sectâ Pharisæorum. Secundum, Sadducæos aliquo modo ortos esse ex Samaritanis. Nam Sadoc auctor Sadducæorum, deserat Antiqui Pharisæi disciplinam, conigit ad Dosithæum, à Judæo Samaritanum factum. Non tamen secutus est sectam Dosithæi in omnibus; sed nova quædam dogmata commentus est, ut jam videbimus.

Questio VIII. *Quæ fuerint dogmata et instituta Sadducæorum?*—Resp. Hæc potissimum: Primum, non adhibent Prophetas, aut alios libros veteris Testamenti nisi libros Moysi, ut refert Hieron. in cap. 2. Matth., Tertull. lib. de Præscript. cap. 45. Mald. in cap. 3. Matth. v. 7; et alii. Hinc Christus, disputans contra Sadducæos de resurrectione mortuorum, non alios testamētis quam Pentateuchum usus est, quia solum Pentateuchum ipsi pro vera Scripturâ agnovebant. Alioqui ex Psalmis et Prophetis potuissent nullò clariora testimonia adducere. (Vide Hieron. loco citato.) Secundum, nullam adhibent traditionem, nullam Scripturæ interpretationem à Moysè, vel Theophilo, vel doctoribus acceptam, ut refert Elias in Thysibi, verbo Sadoc, ubi sic scribit: *Duos discipulos habuit Antiquus, vir Sobrius, quorum alteri Zedek, alteri vero Bajethas nomen erat: qui, despicentes à præceptore ad hæumina moles, ceperunt negare legem et omne traditionem, neque fidem habuerunt, nisi à quod in lege scriptum erat: hæcque ob causam vocati Cariani. Hinc nata est illa distinctio Judæorum, ut alii dicuntur Babbini, qui admittunt traditiones et interpretationes Babbiniæ; alii Cariani, id est, sectantur scripturam, hæreticam, qui illas repugnant. (Vide Scaligerum, lib. de Emendatione temporum, et Serarum, lib. 2. Triheresi, c. 31.) Tertio, non credunt resurrectionem, nec animarum immortalitatem, neque Angelum, neque Spiritum, neque aliud quicquam, quod non sensu, aut manifestâ ratione comprehendenti. Matth. 22. v. 25: *Ascenderunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem. Hinc percepta erant discepta inter duas illas sectas, Sadducæorum et Pharisæorum. Quod Act. cap. 25. v. 7-8, etiam insinuat, his verbis: *Facta est dissensio inter Pharisæos et Sadducæos. Sadducæi enim dicunt non esse resurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum: Pharisæi autem utraque continentur. Quare, ubique molesti erant Christo, et quidem variis modis: Primum petendo ab eo signum de celo. (Matth. 16. v. 1.) 2.° Propo-***

nendo illi captiosa questiones. (Math. 22, v. 25 et seq.) 3° Egre ferendo quod discipuli ejus docerant populum. (Act. 4, v. 2.) 4° Eosdem capiendo et in carcerem conjiciendo. (Act. 5, v. 17.) 5° Illos in iudicium adducendo. (Act. 25, v. 6.)

Quæstio ix. — *Qui hoc tempore sint similes Pharisæi et Sadducæi?* — Resp. Si ulli alii, maxime prædicantes Lutherani et Calviniani sunt illis similes. Hoc facile demonstratur ex dictis in hunc modum: Primo, Pharisæi et Sadducæi introduxerunt novam doctrinam, discrepantem à doctrinâ Synagoge. Hi quidem negant resurrectionem, Spiritum et Angelum: illi vero asserendo omnia fæto evenire, et animas bonorum de corporibus in corpora transigrare. Idem faciunt Lutherani et Calvinisti: infroducunt novam doctrinam, discrepantem à doctrinâ Ecclesie. Hi quidem asserendo, Deum esse auctorem peccati, et prædestinare homines ad æternam damnationem, sine ulla ipsorum culpa; illi vero docendo corpus Christi esse unicum; in Eucharistiâ manere substantiam panis cum substantiâ corporis Christi; infantes in Baptismo habere propriam fidem actualem. Secundo, Pharisæi et Sadducæi inter se quidem erant hostes infensissimi, sed in oppugnando Christo mirè inter se consueverunt. Sic Lutherani et Calvinisti, dum inter se agunt, nullis convitiis se mutuo præcipientes ab terant, at in oppugnando Christi, Ecclesiâ malevolè inter se consueverunt. Utrique docent, Ecclesiam multis vitiis ante Lutheri adventum errasse in fide, et, ut ipsi loquuntur, adulteram esse inæreticè factam esse. Undè consequenter fateri debent, omnes filios qui illis secuti in Ecclesiâ per baptismum nati sunt, adulteros fuisse ac spurios: nec Christum istam seculi nisi spurios et adulteros fatus ex sua sponte suscipisse ac educhasse, que est magna in Christum blasphemia. Tertio, Sadducæi pro suo arbitrio, quosdam Scripturæ libros admittebant, alios rejiciebant. Admittébant libros Moysi; rejiciebant reliquos. Idem faciunt Lutherani et Calvinisti. Utrique rejiciunt libros Judith, Tobias, Sapientie, Ecclésiastici, Machabeorum. Lutherani insuper, Apocalypsim, Epistolam Jacobi et nonnullas alias, prout ipsis opportunum. Catholici admittunt omnes quos antiqui Patres, Innocentius I, Augustinus et alii, communi consensu ad miserunt. Quarto, Sadducæi nullam admittent traditionem, nullam Scripturæ interpretationem à Moysi, vel prophetis, vel doctoribus acceptam. Similiter faciunt Lutherani et Calvinisti. Rejiciunt traditiones divinas et apostolicas, contra illi non Apostoli 2° Thessal. c. 2, v. 14: *Tenete traditiones, quas didicistis.* Rejiciunt interpretationem Scripturæ, quam per traditionem ab Apostolis et aliis Ecclesie doctoribus accepimus. Sine arbitrio Scripturam interpretantur. Quinto, Sadducæi nihil volebant credere, nisi quod sensu aut manifestè ratione comprehenderent. Idem faciunt Calvinisti. Non credunt Christum præsentem esse in Eucharistiâ. Quare? Quia aut non se non posse ratione naturali comprehendere, quomodo idem corpus eodem tempore possit simul esse in duobus locis. Cum ergo constet Christum esse in celo, pu-

tant evidenter sequi, non esse in altari vel Eucharistiâ. Sexto, Sadducæi in oppugnandâ resurrectione martirum, ridiculo argumento utebantur contra Christum, hoc modo: Una mulier successive habuit septem viros. Si ergo resurrectio admittitur, quis illorum in resurrectione recepturus est illam mulierem? Quibus respondit Christus: *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.* Similiter faciunt Calvinisti: ridiculo argumento docent præsentiam corporis Christi in Eucharistiâ, in hunc modum: Scriptum est Matth. 13, v. 17: *Omnia quod in os intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur.* Si ergo corpus Christi est præsens in Eucharistiâ, et intrat in os, ut Catholici asserunt, ergo in ventrem vadit, et in secessum emittitur. Quibus, quid aliud respondendum, quam quod Sadducæis responsum est? *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.*

Hæc de doctrinâ. Si mores spectemus, fateor non modo Lutheranos et Calvinistas, sed etiam aliquos catholicos posse similes esse Pharisæis, et illorum vitia imitari; nam, ut ait poëta:

Illos in terra viros peccator et extra.

Sed tamen duo Pharisæorum vitia præ cæteris expendenda sunt. Unum est, quod fuerit superbi, arrogantis, ambitosi, mirantes honorem et titulum. Sic faciunt nostri adversarii. Superbi ac arrogantes sunt, quia contumaciter antiquos Patres, et eorum sententiam ac iudicium ipsis præferunt. Amantes sunt titulum, quia volumus vocari Evangelici, Orthodoxi, Reformati, à Deo docti. Alterum est, quod ad opinionem sanctitatis occupandam, soliti fuerint legem Dei scribere in membranis, et affigere fronti, bacillâ et parvibus, nec aliud innotescere, quam legem et prophetas. Sic etiam nostri adversarii nihil aliud ore habent, quam *verbum Dei.* Ubique in templis, in hospitibus, in publicis affigunt hæc sententiam: *Verbum Domini manet in æternum.*

Quæstio x. — *Essent undè dicti; et quæ illorum dogmata et instituta?* — Undè dicti sint Esseni ignos alii vocant Essæos, alii Hæsdæos vel Asidæos non satis constat. Serar., lib. 5. Trilicæsi, cap. 1, offert varias conjecturas et opiniones. Non est res tantè momenti, ut magnopere laborandum sit. Quisque sequatur opinionem, quam velit. Que autem feruntur dogmata et instituta, paucis explicandum est ex Josepho et Serario. Præcipua fuerunt hæc: Abhorrebant à voluptate, et vivebant coelibes. Habebant bona communia, more religiosorum. Non utebantur famulis, sed ipsi sibi ministrabant. In victu sectabantur austeritatem. Albis utebantur vestibus. In quibus arbes erant multæ similes. Maxima apud eos hospitalitas. Sine vitio faciebant iter, quia ubique fere inveniebant suæ sortis homines, quibus gratuito hæstabant hospitium. Pecuniarum ratione dediti erant pietati. Manu autè solis orium nihil profani loquebantur, sed precibus ac orationibus erant intenti. Post præces, quisque conferebat se ad suos labores. Deinde iterum in manum collecti, et linis velaminibus præcincti, frigida aqua se lavabant et perlicabant. Post hæc lotionem, ibant

modestè ad concenium, ubi sacerdos ante et post eum orabat, reliquis assistantibus. Finito prædico, redibant ad connectos labores. Quibus finitis, eo ritu coenabant, quo antè præsent erant. Servabant accuratè silentium. Nihil ferè agebant nisi ex curatoriur suorum imperio. Sine curatoriur facultate, nihil consanguineis poterant dare. Novitius quadriennio probabant. Accuratè servabant sabbatum. Credebant animarum immortalitatem. Aliqui inter illos futura prædicebant. Hæc omnia fuisse prosequitur Serarius ex Josepho Flavio, qui etiam affirmat multos Essenorum ad fidem christianam fuisse conversos.

CAPUT XII.

DE JUDICE CONTROVERSIARUM IN VET. TESTAMENTO.

Quæritur 1° an Pontifex in veteri Testamento fuerit iudex controversiarum? 2° An pontifex in dirimendis controversiis fuerit infallibilis iudex, ita ut non poterit errare? 3° An etiam in novo Testamento sit aliquis iudex infallibilis, et quis ille sit?

Quæstio prima. — *An Pontifex in veteri Testamento fuerit iudex controversiarum?* — Resp. Certum est fuisse. Hoc testatur Josephus, lib. 2° contra Apionem, nam ait: *Pontifex ante alios sacerdotes Deo sacrificat, leges custodit, dijudicat controversias, convictos delicti poenit; cui qui non obedi, in poenâ laici, tanquam in Deum insipient. Et manifestè colligitur ex illo Deut. 17, v. 8 et seq: Si difficile et ambiguum apud te iudicium esse, perrepererit inter sanguinem et sanguinem, cum in consensu, lepram et lepram; et iudicium vestra portus tua videris verba variari, surge, et ascende ad locum quem elegit Dominus Deus tuus. Venerisque ad sacerdotem Leviticæ generis, et ad iudicem, qui fuerit illo tempore; quævisque ab eis, qui indicabunt tibi iudicium veritatem. Et factis quocumque stiteris tibi iudicium locum quem elegerit Dominus, et docuerint te iuxta legem ejus, sequerisque sententiam eorum; nec declinabis ad dexteram, neque ad sinistram. Qui autem superbi fuerit, nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, et decreto iudicis, morietur homo iste. Circa hæc locum aliqua notanda sunt. Primum est, quod varie fuerint controversie in populo Israelorum; hæc quidem dux speciatim recensentur; una de sanguine, altera de lepra. Alii tamen summum insinuantur quatuor genera, ut 2 Paral. 19, v. 10: *Ubiæque quæstio est de lege, de mandato, de ceremoniis, de justificationibus.* Nam siquæ, et ibi interpretatur Lyranus, oriebantur ex lego Decalogi; alie ex mandatis moralibus, que sunt extra legem Decalogi; alie ex præceptis ceremonialibus, ad divinum cultum spectantibus; alie demittuntur ex præceptis iudicialibus, que ad externam pacem et iustitiam conservandam erant accomodatæ. Alterum, quod in singulis civitatibus constituti fuerint inferiores iudices, qui ex officio debebant huiusmodi controversias dirimere, ut habetur Deut. 16, v. 18-19: *Iudices et magistros constitues in omnibus portis tuis, quos Dominus Deus tuus dederit tibi; per singulos tribus tuas; ut iudicent populum iuxta iudicium, nec in alteram partem declinent.* Et 2 Paral. 19, v. 3: *Constitue iudices iuxta locum, ubi sacerdos ante et post eum orabat, reliquis assistantibus. Finito prædico, redibant ad connectos labores. Quibus finitis, eo ritu coenabant, quo antè præsent erant. Servabant accuratè silentium. Nihil ferè agebant nisi ex curatoriur suorum imperio. Sine curatoriur facultate, nihil consanguineis poterant dare. Novitius quadriennio probabant. Accuratè servabant sabbatum. Credebant animarum immortalitatem. Aliqui inter illos futura prædicebant. Hæc omnia fuisse prosequitur Serarius ex Josepho Flavio, qui etiam affirmat multos Essenorum ad fidem christianam fuisse conversos.**

*tuniquè iudices terrarum in caucis civitatibus Juda munite per singula loca. Tertium est, quod, quando inferiores iudices non poterant inter se convenire, nec controversias ad se delatas, propter peculiarè aliquam difficultatem dirimere, necesse fuerit confluere Hierosolimam ad superiores iudices, quosque tanquam supremos iudices, præsidebat Pontifex; et illius sententia, sub pœnâ mortis, oportebat acquiescere. Hoc patet ex verbis jam antè citatis: *Si difficile et ambiguum apud te (id est, in civitate tua; in qua habitas) iudicium esse perrepererit, etc.* Hinc colligitur, duplex apud Iudæos fuisse tribunal et concilium, unum majus, alterum minus. Inter ea fuit multiplex distinctio, quæ majus erat tantum in Jerusalem; minus in singulis civitatibus. In majori disjudebantur majores controversie; in minori, faciliores. In majori præsidebat Pontifex; non item in minori. A minori licebat appellare ad majus, non contra, à majori ad minus. In majori erant septuaginta persone præ Pontificem; in minori, viginti tres. Majus vocabatur Sanhedrim, vel Synedrion, vel concilium seniorum; minus, non licet. De majori sæpè fit mentio in Evangelio, ut Marci 14, v. 55; Et Luc. 9, v. 22, et Act. 4, v. 8. Videatur interpretès. Utrunque concilium habuit suam originem sub Moysè. Et minus quidem institutum esse ex consilio Iohæ; majus vero, mandato Dei. Occasio minoris institutum describitur Exod. 18, v. 13 et seq., his verbis: *Alteram autem die, sedis Moyses ad iudicandum populum, qui assidebat Moysi à mane usque ad vesperam. Quod cum vidisset cognatus ejus, unum accitit et qui quæbat in populo, ait: Quid est hoc, quod facis in plebe? Gur solus sedes, et omnis populus præstolatur de mane usque ad vesperam? Cui respondit Moyses: Veni ad me populus, querens sententiam Dei. Cuiusque acciderit eis aliqua discrepantia, veniunt ad me, ut iudicem inter eos, et ostendam præcepta Dei, et leges ejus. At ille: Non bonum, inquit, non facis; multo labore conamueris et tu, et populus iste qui tecum est. Ultra vires tuas est negotium, sedus illud non poteris sustinere; sed ultra verba mea, atque consilia et erit Deus tecum. Prævide de omni plebe viros potentes, et timentes Deum, in quibus sis veritas, et qui odierint quiritum, et constitue eos eis tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos, qui iudicent populum omni tempore; quicquid statum majus fuerit, referant ad te, et ipsi aliqua non tantummodo iudicent; levitque sit tibi, partito in plebe onere... Quibus auditis, Moyses fecit omnia que ille suggererat. Et electi atravis viris de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos, qui iudicabant plebem omni tempore; quicquid autem gravius erat, referant ad eum, iustitiam tantummodo iudicantes. De majores concilii institutione sic legitur Num. 11, v. 16-17: *Et dixit Dominus ad Moysen: Congrega mihi septuaginta viros de similibus Israel, quos tu nosti, quosdæ senes populi sint ac magistri; et dices eos ad ostium tabernaculi constitui, et carceribus tibi stare tecum, ad decemdam, et loquar tibi; et auferent de spiritu tuo, et dabisque eis, ut auferent tecum omni populo, et non tu solus gravaris.***

nendo illi captiosa questiones. (Math. 22, v. 25 et seq.) 3° Egre ferendo quod discipuli ejus docerant populum. (Act. 4, v. 2.) 4° Eosdem capiendo et in carcerem conjiciendo. (Act. 5, v. 17.) 5° Illos in iudicium adducendo. (Act. 25, v. 6.)

Quæstio ix. — *Qui hoc tempore sint similes Pharisæis et Sadduceis?* — Resp. Si ulli alii, maxime prædicantes Lutherani et Calviniani sunt illis similes. Hoc facile demonstratur ex dictis in hunc modum: Primo, Pharisæi et Sadducei introducebant novam doctrinam, discrepantem à doctrinâ Synagoge. Hi quidem negant resurrectionem, Spiritum et Angelum: illi vero asserendo omnia fæto evenire, et animas bonorum de corporibus in corpora transigrare. Idem faciunt Lutherani et Calvinisti: infroducunt novam doctrinam, discrepantem à doctrinâ Ecclesie. Hi quidem asserendo, Deum esse auctorem peccati, et prædestinare homines ad æternam damnationem, sine ulla ipsorum culpa: illi vero docendo corpus Christi esse unicum; in Eucharistiâ manere substantiam panis cum substantiâ corporis Christi; infantes in Baptismo habere propriam fidem actualem. Secundo, Pharisæi et Sadducei inter se quidem erant hostes infensissimi, sed in oppugnando Christo mirè inter se consueverunt. Sic Lutherani et Calvinisti, dum inter se agunt, nullis civibus se mirè præcedunt ac laterant, at in oppugnando Christi, Ecclesie malevolè inter se consueverunt. Utrique docent, Ecclesiam multis vitiis ante Lutheri adventum errasse in fide, et, ut ipsi loquuntur, adulteram ac imæriticè factam esse. Undè consequenter fateri debent, omnes filios qui illis secuti in Ecclesia per baptismum nati sunt, adulterinos fuisse ac spurios: nec Christum istam seculi nisi spurios et adulterinos fatus ex sua sponte suscepisse ac educhasse, que est magna in Christum blasphemia. Tertio, Sadducei pro suo arbitrio, quosdam Scripturæ libros admittebant, alios rejiciebant. Admittébant libros Moysi; rejiciebant reliquos. Idem faciunt Lutherani et Calvinisti. Utrique rejiciunt libros Judith, Tobias, Sapientie, Ecclésiastici, Machabeorum. Lutherani insuper, Apocalypsim, Epistolam Jacobi et nonnullas alias, prout ipsis opportunum. Catholici admittunt omnes quos antiqui Patres, Innocentius I, Augustinus et alii, communi consensu ad miserunt. Quarto, Sadducei nullam admittentem traditionem, nullam Scripturæ interpretationem à Moysi, vel prophetis, vel doctoribus acceptam. Similiter faciunt Lutherani et Calvinisti. Rejiciunt traditiones divinas et apostolicas, contra illi non Apostoli 2° Thessal. c. 2, v. 14: *Tenete traditiones, quas didicistis.* Rejiciunt interpretationem Scripturæ, quam per traditionem ab Apostolis et aliis Ecclesie doctoribus accepimus. Sine arbitrio Scripturam interpretantur. Quinto, Sadducei nihil volebant credere, nisi quod sensu aut manifestè ratione comprehenderent. Idem faciunt Calvinisti. Non credunt Christum præsentem esse in Eucharistiâ. Quare? Quia aut non se non posse ratione naturali comprehendere, quomodo idem corpus eodem tempore possit simul esse in duobus locis. Cum ergo constet Christum esse in celo, pu-

tant evidenter sequi, non esse in altari vel Eucharistiâ. Sexto, Sadducei in oppugnandâ resurrectione martirum, ridiculo argumento utebantur contra Christum, hoc modo: Una mulier successive habuit septem viros. Si ergo resurrectio admittitur, quis illorum in resurrectione recepturus est illam mulierem? Quibus respondit Christus: *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.* Similiter faciunt Calvinisti: ridiculo argumento docent præsentiam corporis Christi in Eucharistiâ, in hunc modum: Scriptum est Matth. 13, v. 17: *Omnia quod in eis intrat, in ventrem vadit, et in secessum emittitur.* Si ergo corpus Christi est præsens in Eucharistiâ, et intrat in os, ut Catholici asserunt, ergo in ventrem vadit, et in secessum emittitur. Quibus, quid aliud respondendum, quam quod Sadduceis responsum est? *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.*

Hæc de doctrinâ. Si mores spectemus, fateor non modo Lutheranos et Calvinistas, sed etiam aliquos catholicos posse similes esse Pharisæis, et illorum vitia imitari; nam, ut ait poëta:

Illos in terra viros peccator et extra.

Sed tamen duo Pharisæorum vitia præ cæteris expendenda sunt. Unum est, quod fuerit superbi, arrogantis, ambitosi, mirantes honorem et titulum. Sic faciunt nostri adversarii. Superbi ac arrogantes sunt, quia contumaciter antiquos Patres, et eorum sententiam ac iudicium ipsis præferunt. Amantes sunt titulum, quia volumus vocari Evangelici, Orthodoxi, Reformati, à Deo docti. Alterum est, quod ad opinionem sanctitatis occupandam, soliti fuerint legem Dei scribere in membranis, et affigere fronti, bacillâ et parvibus, nec aliud innotescere, quam legem et prophetas. Sic etiam nostri adversarii nihil aliud ore habent, quam *verbum Dei.* Ubique in templis, in hospitibus, in publicis affigunt hæc sententiam: *Verbum Domini manet in æternum.*

Quæstio x. — *Essent undè dicti; et quæ illorum dogmata et instituta?* — Undè dicti sint Esseni ignos alii vocant Essæos, alii Hæsdæos vel Asidæos non satis constat. Serar., lib. 5. Trilicæsi, cap. 1, offert varias conjecturas et opiniones. Non est res tantè momenti, ut magnopere laborandum sit. Quisque sequatur opinionem, quam velit. Que autem feruntur dogmata et instituta, paucis explicandum est ex Josepho et Serario. Præcipua fuerunt hæc: Abhorrebant à voluptate, et vivebant coelibes. Habebant bona communia, more religiosorum. Non utebantur famulis, sed ipsi sibi ministrabant. In victu sectabantur austeritatem. Albis utebantur vestibus. In quibus arbes erant multæ similes. Maxima apud eos hospitalitas. Sine vitio faciebant iter, quia ubique fere inveniebant suæ sortis homines, quibus gratuito hæstabant hospitium. Pecuniam ratione dediti erant pietati. Manu autè solis orium nihil profani loquebantur, sed precibus ac orationibus erant intenti. Post præces, quisque conferebat se ad suos labores. Deinde iterum in manum collecti, et linis velaminibus præcincti, frigida aqua se lavabant et perlicabant. Post hanc lotionem, ibant

modestè ad conciliam, ubi sacerdos ante et post eum orabat, reliquis assistantibus. Finito prædico, redibant ad connectos labores. Quibus finitis, eo ritu coquebant, quo antea præsent erant. Servabant accuratè silentium. Nihil ferè agebant nisi ex curatoriur suorum imperio. Sine curatoriur facultate, nihil consanguineis poterant dare. Novitius quadriennio probabant. Accuratè servabant sabbatum. Credebant animarum immortalitatem. Aliqui inter illos futura prædicebant. Hæc omnia fuisse prosequitur Serarius ex Josepho Flavio, qui etiam affirmat multos Essenorum ad fidem christianam fuisse conversos.

CAPUT XII.

DE JUDICE CONTROVERSIARUM IN VET. TESTAMENTO.

Quæritur 1° an Pontifex in veteri Testamento fuerit iudex controversiarum? 2° An pontifex in dirimendis controversiis fuerit infallibilis iudex, ita ut non poterit errare? 3° An etiam in novo Testamento sit aliquis iudex infallibilis, et quis ille sit?

Quæstio prima. — *An Pontifex in veteri Testamento fuerit iudex controversiarum?* — Resp. Certum est fuisse. Hoc testatur Josephus, lib. 2° contra Appionem, nam ait: *Pontifex ante alios sacerdotes Deo sacrificat, leges custodit, dijudicat controversias, convictos delicti poenit; cui qui non obedi, in pœnas laici, tanquam in Deum insipient. Et manifestè colligitur ex illo Deut. 17, v. 8 et seq: *Si difficile et ambiguum apud te iudicium esse, perrepererit inter sanguinem et sanguinem, canum et canum, lepram et lepram; et iudicium vestra portus tua videris verba variari, surge, et ascende ad locum quem elegit Dominus Deus tuus. Venerisque ad sacerdotem Leviticæ generis, et ad iudicem, qui fuerit illo tempore; quævisque ab eis, qui indicabunt tibi iudicium veritatem.* Et factis quocumque stiteris tibi iudicium locum quem elegerit Dominus, et docuerint te iuxta legem ejus, sequerisque sententiam eorum; nec declinabis ad dexteram, neque ad sinistram. Qui autem superbi fuerit, nolens obedire sacerdotibus imperio, qui eo tempore ministrat Domino Deo tuo, et decreta iudicis, morietur homo iste. Circa hunc locum aliqua notanda sunt. Primum est, quod varie fuerint controversie in populo Israelorum; hæc quidem dux speciatim recensentur: una de sanguine, altera de lepra. Alii tamen summum insinuantur quatuor genera, ut 2 Paral. 19, v. 10: *Ubiæque quæstio est de lege, de mandato, de ceremoniis, de justificationibus.* Nam siquæ, et ibi interpretatur Lyranus, oriebantur ex lego Decalogi: alie ex mandata moralibus, que sunt extra legem Decalogi; alie ex præceptis ceremonialibus, ad divinum cultum spectantibus; alie demittuntur ex præceptis iudicialibus, que ad externam pacem et iustitiam conservandam erant accomodatæ. Alterum, quod in singulis civitatibus constituti fuerint inferiores iudices, qui ex officio debebant huiusmodi controversias dirimere, ut habetur Deut. 16, v. 18-19: *Iudices et magistros constitues in omnibus portis tuis, quos Dominus Deus tuus dederit tibi; per singulos tribus tuas; ut iudicent populum iuxta iudicium, nec in alteram partem declinent.* Et 2 Paral. 19, v. 3: *Constitue iudices iuxta locum, ubi sacerdos ante et post eum orabat, reliquis assistantibus. Finito prædico, redibant ad connectos labores. Quibus finitis, eo ritu coquebant, quo antea præsent erant. Servabant accuratè silentium. Nihil ferè agebant nisi ex curatoriur suorum imperio. Sine curatoriur facultate, nihil consanguineis poterant dare. Novitius quadriennio probabant. Accuratè servabant sabbatum. Credebant animarum immortalitatem. Aliqui inter illos futura prædicebant. Hæc omnia fuisse prosequitur Serarius ex Josepho Flavio, qui etiam affirmat multos Essenorum ad fidem christianam fuisse conversos.**

*tuniquè iudices terræ in caucis civitatibus Juda munite per singula loca. Tertium est, quod, quando inferiores iudices non poterant inter se convenire, nec controversias ad se delatas, propter peculiarè aliquam difficultatem dirimere, necesse fuerit confluere Hierosolimam ad superiores iudices, quosque tanquam supremos iudices, præsidebat Pontifex; et illius sententia, sub pœna mortis, oportebat acquiescere. Hoc patet ex verbis jam antè citatis: *Si difficile et ambiguum apud te (id est, in civitate tua; in qua habitas) iudicium esse perrepererit, etc.* Hinc colligitur, duplex apud Iudæos fuisse tribunal et concilium, unum majus, alterum minus. Inter ea fuit multiplex distinctio, quia majus erat tantum in Jerusalem; minus in singulis civitatibus. In majori disjudebantur majores controversie; in minori, faciliores. In majori præsidebat Pontifex; non item in minori. A minori licebat appellare ad majus, non contra, à majori ad minus. In majori erant septuaginta persone præ Pontificem; in minori, viginti tres. Majus vocabatur Sanhedrim, vel Synedrion, vel concilium seniorum; minus, non licet. De majori sæpè fit mentio in Evangelio, ut Marci 14, v. 55; Et Luc. 9, v. 22, et Act. 4, v. 8. Videatur interpretes. Utrunque concilium habuit suam originem sub Moysè. Et minus quidem institutum esse ex consilio Iohæ; majus vero, mandato Dei. Occasio minoris institutum describitur Exod. 18, v. 13 et seq., his verbis: *Alterum autem die, sedis Moyses ad iudicandum populum, qui assidebat Moysi à mane usque ad vesperam. Quod cum vidisset cognatus ejus, unum accitit et que quæbat in populo, ait: Quid est hoc, quod facis in plebe? Gur solus sedes, et omnis populus præstolatur de mane usque ad vesperam? Cui respondit Moyses: Veni ad me populus, querens sententiam Dei. Cuiusque acciderit eis aliqua discrepatio, veniunt ad me, ut iudicem inter eos, et ostendam præcepta Dei, et leges ejus. At ille: Non bonum, inquit, non facis; multo labore consumeris et tu, et populus iste qui tecum est. Ultra vires tuas est negotium, sedus illud non poteris sustinere; sed audi verba mea, atque consilia et erit Deus tecum. Previde de omni plebe vires potentes, et timentes Deum, in quibus sis veritas, et qui oderint quiritum, et constitue ea eis præbentes, et ceurationes, et quinquagenerios, et decanos, qui iudicent populum omni tempore; quicquid statum majus fuerit, referant ad te, et ipsi aliqua non tantummodo iudicent; levitæque sit tibi, partito in plebe onere... Quibus auditis, Moyses fecit omnia que ille suggererat. Et electi atravis vires de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, et centuriones, et quinquagenerios, et decanos, qui iudicabant plebem omni tempore; quicquid autem gravius erat, referant ad eum, iustitiam tantummodo iudicantes. De majores concilii institutione sic legitur Num. 11, v. 16-17: *Et dixit Dominus ad Moysen: Congrega mihi septuaginta viros de senibus Israel, quos tu nosti, quos ad senes populi aut ac magistri; et dices eos ad ostium tabernaculi sedentes; faciesque tibi stare tecum, ad decemdam, et loquar tibi; et auferent de spiritu tuo, et dabisque eis, ut auferent tecum omni populi, et non tu solus gereris.***

ONOM
RAL D

Et inf., v. 21, 25: Venit igitur Moyses, et narravit populo verba Domini, congregans septuaginta viros de senioribus Israel, quos stare fecit circa tabernaculum. Descenditque Dominus per nubem, et locutus est ad eum, auferens de spiritu qui erat in Moysse, et datus septuaginta viris. Cuiusque requiescit in eis spiritus, prophetaverunt, nec ultra conseruant.

Porro cum utrumque concilium progressu temporis penè collapsum esset, iterum restitutum et renovatum fuit à Josaphat, rege Juda, ut habetur 2 Paral. 19, v. 4, et seq., his verbis: *Habitavit ergo Josaphat in Jerusalem: cursuque egressus est ad populum de Bersabee usque ad montem Ephraim, et reitavit eos ad Dominum Deum Patrum suorum: Constituitque iudices terram in cunctis civitatibus Juda manibus per singula loca.*

Et principes iudicibus. Videle, sit, quid faciant; non enim homines coerecitis iudicium, sed spiritum: et quocumque iudicaveritis, in vos volentibus. Haec omnia intelliguntur de minori concilio. Jam sequitur de majori, v. 8 et seq.: In Jerusalem quoque constituit Josaphat Levitas, et sacerdotes, et principes familiarum ex Israel, ut iudicium et consilium Domini iudicarent habitatoribus ejus. Principibus autem, dicens: Sic agitis in timore Domini fideliter, et corda perfecta. Omnes enim, qui veniunt ad vos fratrum vestrorum, qui habitant in urbibus suis inter cognationem et cognationem, ubicumque quaesitio est de lege, de mandato, de caeremoniis, de justificationibus, ostendite eis, ut non possent in Dominum, et te tenent in super eos, et super fratres vestros...

Anarius autem, sacerdos et Pontifex vester, in his qui ad Deum pertinent, praesidebit; porro Zabadius, filius Jemad, qui est dux in domo Juda, super ea opera erit, quae ad regis officium pertinent. Ubi vides Pontificem fuisse praesidem, seu caput concilii seniorum. Igitur, ut verbo repetam quae dicta sunt, sub Moysse in deserto res ita gesta est: primo, solus Moyses (qui erat Pontifex extraordinarius) iudicabat omnes omnino controversias quae in populo oriebantur. Deinde, ut in hoc onere non nihil sublevaretur, addit sunt illi tribuni, centuriones, quinquagenarii et decani, qui minores causas iudicarent, et graviores ad illum remitterent. Denique ad majus solatium septuaginta seniores electi sunt, qui etiam in causis gravioribus illi assisterent. Post mortem Moysi, cum jam filii Israel venissent in Terram promissionis, duplex tribunal ad iudicium constitutum est, unum Hierosolymis, pro causis difficilioribus, alterum in singulis civitatibus pro facilioribus. Hoc posterius respondebat concilio tribulorum aut decanorum; illud prius concilio septuaginta seniorum. Hic addi potest, aliter in deserto sub Moysse, aliter in Terram promissionis sub his Pontificibus, actum esse. Et quidem duplici discrimine, altero ex parte Pontificis, altero ex parte concilii seniorum; nam Pontifex, post ingressum in Terram promissionis, non dirimebat controversias, nisi ex lege scriptas; at Moyses, praesertim antequam lex integra scripta esset, multas dirimebat ex viva Dei voce et oraculo, quosmodi sunt illae tres: Prima, quid faciendum esset cum is, qui, propter immundi-

tiam legalem, non poterat cum aliis celebrare Pascha? (Num. 9, v. 6.) Secunda, qui penam deberet afflicti, qui inventus erat colligere ligna in die sabbati? (Num. 15, v. 32.) Tertia, an filiae Salsaphad possent habere hereditatem inter cognatos patris sui? (Num. 27, v. 1.) De his controversiis nihil tunc erat scriptum in lege. Igitur Moyses viva voce consulit Deum, et accipit responso, voluntatem Dei excensus est. Ac tunc primum hae omnia in legem scriptam relata sunt. Ex parte concilii seniorum, hoc erat discrimen: Septuaginta seniores, qui à Moysse electi sunt, acciperunt Spiritum Prophetiae in ipsa electione. (Num. 11, v. 25.) De alijs qui postea in illum locum per intervalla temporis subrogati sunt, non constat accipere. Hoc tamen credibile est, singularem assistentiam usos esse, quoties de rebus difficilioribus consultandum esset; et maximam hanc assistentiam Pontifici, qui omnibus praesidebat, speciatim concessam fuisse, quoad supra praesidi officio in ferenda sententiaungebatur. De qua re dicam aliquid postea.

Dieb: Hae omnia procedunt de controversiis legalibus, in quibus Pontifex erat supremus iudex, ut bene probatum est; non autem de controversiis fidei, in quibus sola Scriptura erat iudex. — Respondo: Hoc sine fundamento dicitur: nam omnes controversiae, sive essent de fide, sive de alijs rebus, vocabantur legales, duplici de causa: Primo, qui oriebantur ex ipsa lege, non satis bene intellecta; Secundo, quia per veram legis interpretationem erant dirimenda. (Deut. 17, v. 10.) Omnes porro, sine ulla exceptione, pertinebant ad Pontificem, tanquam ad supremum iudicem, etiam illae quae erant de fide et religione. Hoc manifeste constat ex illis verbis, paulo ante citatis: *Anarius, Pontifex vester, in his qui ad Deum pertinent, praesidebit.* At controversiae de fide et religione maxime ad Reum pertinent; ergo Pontifex in illis controversiis praesidebat. Quid autem est, praesidere in controversiis, nisi iudicem agere? Item, ex verbis praecedentibus: *Ubiicumque quaesitio est de lege, de mandato, de caeremoniis, de justificationibus, omnes haec quaestiones deferantur ad Pontificem; et praeter has, non erant ullae aliae: ergo nulla erat exemptio à jurisdictione Pontificis. Et confirmatur exemplo; nam inter controversias fidei (de quibus maxime non agimus) erat una praecipua de Messia. At haec ipsa, quando dubitatum fuit tempore Herodis, nisi Messias jam natus esset, deferretur ad concilium sacerdotum, in quo Pontifex praesidebat, ut patet ex Evangelio Matth. 2, v. 3 et seq.: *Audient autem Herodis rex turbatus est, et omnia Hierosolyma cum illa. Et congregans omnes principes sacerdotum, et Scribas populi, sciscitabant ad eis ubi Christus nasceretur. At illi dicebant ei: In Bethlehemi Juda: sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu, Bethleem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda; ex te enim exiit Dux, qui regit populum meum Israel. Ubi tria notanda sunt, primo, quod rex Herodes et totus Hebraeorum populus, dubitaverit de loco in quo Messias esset nasciturus; secundo, quod hanc dubitationem non ausi fuerint ipsi per se**

discutere, sed detulerunt illam ad ordinarium concilium accortum; tertio, quod sacerdotes, ut satisfacerent officio suo, dissolverint hanc dubitationem ex Scriptura, tanquam ex norma et regula cui se conformabant.

Quaestio n. An pontifex fuerit infallibilis iudex?
— Alii ex Lutheranis concedunt quidem fuisse iudicem controversiarum, sed negant fuisse infallibilem, quod nos affirmamus, et tripliciter probari potest: primo, ex discrimine quod erat inter summum Pontificem et alios inferiores iudices; nam quando oriebatur aliqua controversia difficilior, in cujus decisione inferiores iudices vel dissentiebant, vel veritatem attingere non poterant, volebat Deus ut partes litigantes deferrent eam ad Pontificem, in superiori concilio praesidentem, cum hac promissione, quod ab eo accepturi essent iudicij veritatem. (Deut. 17, v. 9.) At si Pontifex in tali causa fuisset fallibilis, non acciperent ab eo iudicij veritatem, nec promissio Dei foret impleta; ergo dicendum est, in tali causa falli non potuisse; secundo, ex mandato Dei; nam Deus sub posita mortis mandavit omnibus ut acquiescerent sententia Pontificis. (Deut. 17, v. 21.) At certum est non mandasse ut acquiescerent sententia falsae, praesertim in negotio fidei ac religionis, non potuisse esse falsam, sed ex peculiari Dei assistentia infallibilem; tertio, ex parte litigantium; nam si Pontifex quando publico in concilio praesidebat sententiam, potuisset falli, vel à legitimo Scripturae sensu aberrare, nunquam litigantes qui illum consulabant fuissent securi. Cur ergo sub pena capitij tenebantur sequi illius decisionem? Cur altera pars cum tanto onere debebat subiacere sententiae contrariae, quam poterat suspicari falsam et iniquam esse? Denique cur totus populus in negotio religionis iudicatur ad sequi quod Pontifex iudicabat sequi oportere, si Pontifex errare poterat?

Obijciunt Lutherani, Pontificem etiam cum toto concilio saepe errasse in negotio religionis; quod probant varijs exemplis. 1° Quia Aaron Pontifex fuit auctor idololatriae, quando proposuit populo vitulum adorandum. (Exod. 32, v. 5.) 2° Quia Urias contra legem Dei extruxit novum altare in templo, ad formam altaris Damasceni, et in eo sacrificia obtulit. (4 Reg. 16, v. 11.) 3° Quia omnes speculatores populi, erant caeci. (Isaie cap. 58, v. 10.) 4° Quia tempore Jeremiae, à propheta usque ad sacerdotem caecitatem fecerunt dolam. (Jerem. 6, v. 15.) 5° Quia idem Jeremias propter verbum Domini, publico decreto omnium sacerdotum et prophetarum, fuit condemnatus ad mortem. (Jer. 28, v. 11.) 6° Quia Christus à Pontificibus, Scribis, et senioribus populi, in publico concilio, morti adjudicatus est. — Resp. Frustra haec obijciuntur, primo adnotatus est. — Resp. Frustra haec obijciuntur, quod non contrarium, nec fuit auctor idololatriae. Nihil ergo juvat Lutheranos hoc exemplum. Quod non fuerit Pontifex, certum est; nam à Moysse consecratus est in Pontificem, anno secundo egressionis ex Aegypto, primà die mensis primi, quando tabernacu-

lum fuit erectum. (Exod. 4, v. 15.) At vitulus jam antea constitutus erat, dum adhuc Moyses erat in monte Sinai cum Deo, et acceptis ab eo tabulis lapideis, iudicabat constituto tabernaculo per Beeseei, filium Uri. (Exod. 31 et 32.) Similiter, quod populus fuerit auctor idololatriae, non autem Aaron, diserte habetur, Exod. 32, v. 1: *Videns autem populus quod moram faceret descendendi de monte Moyses, congregatus adversus Aaron, dicit: Surge, fac nobis deos, qui nos praecedant. Secundo, Urias non erravit, tanquam iudex et praeses concilii, in dirimendis controversiis legalibus, sed extra concilium erravit in facto, volens satisfacere mandato regis Achaz, quod non negamus. Haec nec hoc exemplum ad rem facit. Non enim est quaesitio inter nos, an Pontifex multà in re potuerit errare, aut peccare. Quoties autem in multis, non minus, quam alii. Sed quaesitio est, an in sententia publicè ferenda circa controversias legales, potuerit errare, vel falsam sententiam dicere? Non potuit, nec Urias hoc modo erravit. Tertio, Isaías per speculatores, quos alii exere esse, non intelligit Pontifices sui temporis, sed Seritas et Pharisaeos, qui erant futuri tempore Apostolorum, quando Jerusalem erat vastanda à Romanis, sub Vespasiano imperatore, ut interpretatur S. Hieron. Et patet ex ipso contextu, qui sic habet Isaie 56, v. 8 et seq.: *Sit Dominus Deus qui congregat dispersas Israel: Adhuc congregabo ad eum congregatos ejus. Omnes bestiae agri, venite ad adorandum, salvate bestiae solitae. Speculatores ejus caeci omnes, nascentur interea; canes multi non valentes intrare latrare. Sensus est: sit Dominus Deus: Ego post captivitatem Babyloniam, in qua disperserunt Judaei, iterum congregabo illos in Jerusalem (quod contigit sub Cyro, Persarum rege, 1 Esdrae 1). Deinde etiam gentiles eis aggregabo (quod factum est tempore Christi et Apostolorum, quando gentiles ad lucem Evangelii vocati sunt, et ex utroque populo coeclui una Ecclesia). Postea, dicam Romanis (qui propter infidelitatem vocantur bestiae agri): Venite ad adorandum, id est, ad devotandum et evitentem civitatem Jerusalem. Sed ob quam causam? Quia speculatores ejus, Scribae caecit et Pharisaei, meruerunt hanc populum, duplici titulo: primo propter suam caecitatem et incredulitatem, nam neque ipsi valent Christum agnoscere pro Messia, neque permittunt: sunt ut Judaei non eum credant, et sic utriusque propter incredulitatem digni erunt qui puniantur. Unde Christus, Matth. 23, v. 14: *Caeci sunt, et ducunt caecorum.* Et cap. 23, v. 15: *Vae vobis, Scribae et Pharisaei hypocritae, qui clauditis regnum caelorum ante homines: vos enim non intratis, nec introcitis nimis intrare.* Secundo, quia erant canes multi, non valentes intrare, id est, ignari pastores, non defendentes gregem sibi committendum, nec vitia subditorum reprehendentes. Ex hac interpretatione, quo textu et Hieronymus conformis est, nihil potest colligi, quod sit contra nos; nam nostra assertio est, Pontificem in vetero Testamento non potuisse errare in delinendis legalibus controversiis, quod ad ipsam in concilio defere-**

hantur. Hæc non evadit per hoc quod Pharisæi tempore Apostolorum, fuerint cæci et increduli in Christum. Quarto, nec dictum Jeremias, quod Lutherni objiciunt, ipsi patrocinator. Non enim intelligendum est de errore vel mendacio Pontificis in decisione controversiarum legalium, sed de dolo seu mendacio sacerdotum, et in prophetarum in predicatione futurorum. Cum enim Jeremias, et alii prophetae a Deo missi, prædicarent fore ut populus propter scelera sua puniretur, et in captivitatem duceretur; sacerdotes et pseudo-prophetae blandiebantur populo, et omnia prospera vaticinabantur; et sic miserum illum decipiabant. Hic sensus colligitur ex ipso textu; nam Jeremiae prophetio erat hæc, cap. 6, v. 11 et seq.: *Vir cum muliere capitur, senex cum plebe dierum. Et transibunt domus eorum ad alteros, agri, et usores pariter, quia extendam manum meam super habitaculum terram, dicit Dominus. A minoræ vitæ usque ad majoræ usque usque avertis audent. Quil porro sacerdotes et pseudo-prophetae? Scilicet: A prophetia usque ad sacerdotum averti faciunt dolum. Et curabant contritionem illius populi vel cum ignominia, dicentes, pax, pax, et non erat pax. Vel, ut Septuaginta vertunt: A sacerdotibus et usque ad pseudo-prophetam omnes fecerunt mentium, et curabant contritionem populi vel, pax, pax, dicentes et dicentes: pax, et ubi est pax? Quasi quæsi quiquid ego solido, hoc mali sacerdotibus et Prophetis destruxit. Ego reprobandum sacerdotum, et prædico illi captivitate, ut hæc ratione permittam ad dolorem et contritionem; illi contra dolo et mendacio decipiunt populum, promittendo prosperitatem et pacem, et sic conantur obstergere et curare contritionem, quam ex mea comminatione conceperat. Ex hoc sensu quid inferat adversarii? Vel nihil, vel hoc: Sacerdotes et Prophetæ in vetero Testamento monebantur in predicatione futurorum; ergo Pontifex errabat in decisione controversiarum legalium; illatio adversariis digna. Quinto, quod objicitur, Jeremiam publice liberato sacerdotum et prophetarum fuisse condemnatum ad mortem, non spectat ad presentem questionem. Primum, quia tametsi sacerdotes et Prophetæ peccarint in hoc facta, non tamen errarunt in decisione aliquos controversias legales (de quo errore hic disputabimus), sed tantum in eo, quod dicerent filium esse prædicationem Jeremias de imminente eversione Jerusalem, ut jam explicavi. Deinde, non soli sacerdotes et Prophetæ, sed etiam populus condemnavit illum ad mortem. Cum enim dixisset Jeremias ex personâ et mandato Dei, cap. 26, v. 6: *Dabo domum istam sicut Sile, et urbeni hæc dabo in motedignem cunctis gentibus terræ; mox sequitur, v. 7: Et audierunt sacerdotes, et Prophetæ, et omnis populus Jeremiam loquentem verba hæc in domo Domini. Et paulo post, v. 8: Apprehenderunt eum sacerdotes, et Prophetæ, et omnia populus, dicens: Morte moriatur. Quis prophetavit in nomine Domini dicens: sicut Sile est domus hæc, et urbs ista desolabitur, et quod non sit habitator? igitur sententia condemnationis non fuit legitima et iudicia-**

liter lata in concilio seu Synodo, in quo legales controversias deciduntur, sed in tumultuario consensu ac seditione vulgi, et etiam ab Hieronymo notatum est; et hoc patet ex eventu; nam principes Joda, cum audissent tumultum populi, et conspirationem factam contra Jeremiam, venerunt ad introitum templi (ubi sedilio excitabatur), et liberaverunt Jeremiam à sententia mortis, quod non facile fecissent, si sententia à summo Pontifice in concilio fuisset pronuntiata. Inspiciatur textus. Ad id denique, quod afferitur de Christa à Pontifice et senioribus morti adjudicatio, facta responsio est. Fator Caiapha, qui tunc erat Pontifex, terrisse cum concilio, nec amplius habuisse infallibilem Dei assistentiam, quia Synagoga jam ferè respirabat. (Vide quæ dicta sunt de hoc puncto, cap. 6, q. 2.)

De errore in. — An etiam in novo Testamento sit aliquis iudex controversiarum, et quis? — Certum est aliquid esse. Quis ille sit, questio est. Lutherani et Calvinistæ volunt Scripturam esse; nos, non Scripturam, sed Ecclesiam, seu Pontificem, qui est pastor et caput Ecclesiæ, quod præbui sex argumentis in peculiaribus tractatibus de iudicio controversiarum, quæ breviter hic exponam. Primum sanctorum ex officio, hoc modo: Qui est iudex inter duos litigantes, debet illi promittere sententiam, ut uterque litigantium clarè intelligat, quemnam sit sententia iudicis; et aliter eorum fatentur illum pro se, aliter contra se latam esse; aliquid nisi id fiat, non consentit à his, sed capere quam causam persequitur; at Scriptura non potest hoc præstare: ergo non potest esse iudex controversiarum. Major per se clara est: minorem proba, quia Lutherani et Calvinistæ multis jam annis litigant de his punctis: 1.º De baptismo puriformi. 2.º De reali presentia Christi in Eucharistia. 3.º De prædestinatione. 4.º De personâ Christi. 5.º De exorcismo. 6.º De numero et Causa librorum Scripture. Et tamen Scriptura, quam volunt esse iudicem, non potest dirimere aut finire hæc ipsas controversias; nec hæreticis audium est, ita pronuntiatum esse. Hoc constat ex eventu; nam utriusque pergit in studio et ardore litigandi, quod sine dubio non forent, si patenter sententiam clarè semel esse latam. Tunc enim, vel aliter cessarent à suscepta contentione, et sententia acquiescerent; vel certe, et existimarent iniuste se cum actu esse, ad aliam iudicem provocarent. Neutrùm fit. Secundum argumentum sumitur ex parte Scripture, in qua duo spectanda sunt, littera et sensus; sicut in hominibus, corpus et animus. De illis, ut aliqui interpretantur, locutus est Apostolus, 2 Corinth. 5, v. 6, cum ait: *Littera occidit, spiritus autem vivificat, q. d. Si sequaris verum Scripture sensum, qui est quasi spiritus et anima vivificans, proderit tibi ad salutem. Si autem, neglecto vero et legitimo sensu, hæreas tantum in externa littera, et contendas illum esse sensum quem externa littera pro se fert, sæpè errabis. Quam interpretatiorem sequitur Aug., scilicet, 70 de tempore. Hoc posito, duo problemata sunt: numm est, quid Scriptura, si litteram species, non possit*

essæ iudex controversiarum; alterum, quod neque, si sensum species, possit esse iudex. Priorem partem sic proba: Ille non potest esse infallibilis iudex controversiarum, qui ducit homines in errorem et hæresim; at Scriptura, si nudam illius litteram spectemus, ducit homines in errorem et hæresim; ergo non potest esse infallibilis iudex controversiarum. Major per se nota est, quia propter quærimus infallibilem iudicem, ne errorem; ergo qui ducit nos in errorem, non est infallibilis iudex. Minor patet ex Apostolo, quia Scriptura secundum litteram occidit, id est, in lapsum et errorem ducit. Sic olim occidit Judæos, quia omnia quæ in Moyse et prophetis prædicta erant de Christo, intelligebant secundum externam litteram, et sensum interiori latente non percipiabant. Et hoc est, quod ait Apostolus, 2 Cor. 5, v. 15: *Uaque in hodiernam diem cum legitur Moyse, velam positum est super cor eorum, id est: adhuc Judæi non intelligunt Moysen, quem quotidie legunt, quia non penetrant internam ipsius sensum, sed externâ litterâ contenti sunt; vel clavis, non agnoscent Christum, qui in Moyse sub externis circumlocutionibus ac sacrificiis, tanquam sub velamine occultatus est. Aliud hæreti in ipso velamine, et non considerant quid sub illo lateat reconditum. Quod etiam illis objicit Christus, Joan. 5, v. 39-40: *Scrutinamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere; et illæ sunt quæ testamini perhibent de me; et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis, q. d. Si vultis certò cognoscere me esse Messiam à Deo præmissum, de quo Moyses et Prophetæ scriperunt, non tantum debetis legere Scripturas, quoad externam litteram, sed multo magis scrutari internam sensum et spiritum, qui sub externâ litterâ quasi sub velamine aut ligamã dantescit. Hoc hæreticis non fecimus. Tametsi omnia persuasum vobis sit, in Scripturis sitam esse vitam æternam, tamen hæreticis in quâ parte sita sit. Non est sita in externa litterâ, in externis circumlocutionibus, et figuris, ut vos putatis; sed in spiritu, in sensu, in mysterio; illi in quæritur, et invenietis. Posteriorem sic proba: Scriptura, quoad verum et legitimum sensum, sæpè est obscura et difficultis intellectu, ac promde sæpè oritur controversia de vero et legitimo ipsius sensu; omnia autem controversia requirit aliquem iudicem; debet ergo esse aliquis iudex, qui definiat tunc esse legitimum sensum, illum non esse. At hic iudex non potest esse ipsa Scriptura, de cuius mente et sententiâ controversia movetur; ergo aliquis alius, distinctus à Scripturâ. Tertium argumentum sumitur ex parte controversiarum: multa enim sunt controversie circa fidem et religionem, quarum vel nullo fit mentio in Scripturâ, vel certe non sufficienti ad hæc, ut Scriptura de illis sententiam ferre possit; ergo in his discordiis, alius iudex querendus est. Eiusmodi autem controversie sunt hæc: 1.º An libri Tobie, Judith, Sapientiarum, Ecclesiastici et Machabæorum, sint canonici et divini, necne? 2.º Quot sint sacramenta nova legis? 3.º An exorcismus et alia ceremonie in Ecclesiâ catholice usitate, possint adhiberi in baptismo? 4.º An baptizati**

ab hæreticis, sint rebaptizandi? 5.º An baptizatus non mersione conferri debeat? 6.º An Christiani, loco sabbati, debeant colere diem Dominicum? 7.º An B. Maria manserit virgo post partum? 8.º An Petrus Apostolus fuerit Romanus Ecclesiæ episcopus? 9.º An Symbolum fidei sit verè canonicum et apostolicum? 10.º An in vetero Testamento fuerit aliquod externum remedium pro famulis contra peccatum originale? Quartam sumitur ex usu et praxi veteris Testamenti; nam omnes controversie legales quæ erant majoris momenti à summo sacerdote seu Pontifice, tanquam à supremo in terris iudice, non autem à Scripturâ, debebant dirimi ac definiri, ut supra copiose ostensum est. Quintum, ex usu et praxi novi Testamenti, ubi idem hæreticis servatum est; nam tempore Apostolorum fuit orta controversia de circumcissione, non scilicet novi Christiani, qui tunc fidem Evangelii recipiebant, non possent salvari, nisi circumciderentur, et legalia servarent? Quæ controversia potissimum intelligebatur de gentilibus ad fidem conversis. Erat autem duplex de hæc res sententia: una quorundam, qui ex Judæis facti erant Christiani, qui dicebant gentiles per fidem Christi non posse salvari, nisi circumciderentur, et ceremonias legis Moiseæ observarent; altera Pauli et Barnabæ, qui asserabant, non opus esse circumcissione, et observatione legis. (Act. 15, v. 1.) At quomodo decisa et definita est hæc controversia? An ad solam Scripturam, tanquam ad communem iudicem delatas est? Nihil aliud; sed potius ex consensu utriusque partis delicti sunt aliqui, qui Hierosolymam tunc ad Apostolos, et ipsi in solenni concilio de totâ re cognoscere, et definitivam sententiam pronuntiare, quod factum est; nam ex unâ parte designati sunt Paulus et Barnabæ, et ex alterâ alii qui, simul Hierosolymam profecti, Apostolos et seniores adierunt. Illi, coacto concilio, et invocato Spiritu sancto, responderunt his verbis, Act. cap. 15, v. 28-29: *Videtur enim Spiritus sancto et nobis nihil aliud imponere vobis oneris quam hæc; necessaria, ut abstinatis vos ab immolatis simulacrorum, et sanguine, et suffocato, et fomicatione.* Post tempora Apostolorum, alia alique alia controversie, diversis locis atque ætibus exortæ sunt, quæ similes à Pontifice romano, vel à concilio ab eo approbato, decissæ ac dirimptas esse, notum est ex Historicis ecclesiasticis. Et qui horum sententia non fuerint acquiescere, pro hæreticis habiti, et damnati sunt. Hujus rei multa exempla addidi in nostro tractatu de iudice controversiarum. Sextum sumitur ex analogia iudicis controversiarum civilium, quod sic propono: Inter res fidei ac religiois ex unâ parte, et inter res civiles ac politice ex alterâ, potest spectari multiplex analogia. Sicut in politicis ac civilibus sæpè oriuntur lites et controversie, quæ requirunt aliquem iudicem, qui sententiam ferat inter partes litigantes; sic etiam fit in fide ac religiois. Sicut in controversiis civilibus distinguuntur hæc tria: iudex, lex scripta et consensudo, sic etiam in controversiis fidei, hæc tria iudex, Scriptura utriusque Testamenti et traditio,

Sicut princeps vel magistratus secularis fungitur officio iudicis in decisione controversiarum civilium, sic etiam princeps Ecclesie, vel Synodus ecclesiastica, fungitur officio iudicis in decisione controversiarum fidei. Sicut lex scripta est quasi norma quædam seu regula, quam sequitur iudex secularis in decidendis controversiis civilibus; sic etiam Scriptura utriusque Testamenti est quasi norma quædam seu regula, quam sequitur iudex ecclesiasticus in decidendis controversiis fidei. Sicut sola lex scripta non est sufficiens et integra norma omnium controversiarum civilium; sed lex scripta et consuetudo simul; sic etiam sola Scriptura utriusque Testamenti non est sufficiens et integra norma omnium controversiarum fidei; sed Scriptura et traditio simul. Hæc clara sunt. Objectiones alibi solvuntur.

CAPUT XIII. DE INSTRUMENTIS DIVINI CULTUS.

Dixi hæc de ministris Synagoge, qui ad divinum cultum erant deputati; nunc dicendum est de instrumentis, quibus divinus cultus peragebatur; deinde de ipso cultu, qui consistebat in sacrificiis, sacramentis et observantiis legalibus. Et quidem instrumenta divini cultus erant hæc: 1.º Tabernaculum. 2.º Templum, quod successit in locum tabernaculi. 3.º Arca foderis, que prius fuit in tabernaculo, postea in templo. 4.º Propitiatorium, quod erat supra Arcam. 5.º Candelabrum habens septem inærnas. 6.º Mensa panum propositionis. 7.º Altare thymiamatis. 8.º Altare holocausti. 9.º Vasa sacra. 10.º Vestes sacerdotales, de quibus D. Thomas in 4-2, q. 102, art. 4. Et quidem de vestibus sacerdotibus jam antea dictum est, cap. 8, q. 5. De reliquis hic dicendum. Adiam aliquid de Synagoga et cathedris, in quibus Scriptura legebatur et explicabatur.

TABERNACULUM ET TEMPLE. — Tabernaculum erat mobile et portabile, quod per partes poterat dissolvi et convassari, quando movenda erant castra, Exod. 26. Templum vero à Salomone edificatum, erat fixum et immobile, de quo 3 Reg. 6 et seq. Ratio duplex est, una literalis, altera mystica. Literalis est, quia Jædæ ab egressu ex Ægypto, usque ad tempora Salomonis, non fuerunt quieti; nam primo per 40 annos errabant in deserto; postea habuerunt perpetua bella cum vicinis gentibus in Palestina, itaque conveniens fuit, ut haberent tabernaculum mobile, quod possent transferre de loco in locum, non autem fixum et immobile, ne à hæcibus occuparentur. At, tempore Salomonis, cum essent in summâ pace et quiete, poterant sine ullo periculo habere templum fixum et immobile, in quo Deo servirent. Mystica est, quia per tabernaculum, quod erat mobile et mutabile, significabatur status vite presentis, qui similiter mutationibus obnoxius est. Per templum vero, quod erat fixum et stans, significabatur status vite immutabilis. Unde etiam legitimus, quod in dedicatione templi, non sit auditis sonitus mallei vel securis (3 Reg. 6, v. 7), quia nec in futurâ vitâ erit ullus strepitus aut turba-

tio. (Apocal. 21, v. 4.) Quod ad structuram utriusque attinet, tabernaculum erat longum triginta cubitis, latum decem, altum decem; et divisum in duas partes, quarum una dicebatur Sanctum, habens viginti cubitos in longitudine; altera, Sanctum sanctorum, habens decem cubitos. Itaque Sanctum erat quadrangulum, habens longitudinem viginti, latitudinem decem cubitorum. Inter utroque erat velum, quo Sanctum dividebatur à Sancto sanctorum. Eum quidem in Sancto erat candelabrum, mensa panum propositionis, et altare thymiamatis; in Sancto sanctorum, Arca foderis cum propitiatorio. In Sanctum quotidie ingrediebantur sacerdotes mane et vespere, tunc ut adolerent thymiamata, tunc etiam ut vespere accenderent inærnas candelabæ, et mane eas extinguerent; at in Sanctum sanctorum solus Pontifex ingredi poterat, idque semel in anno, nempe in festo expiationis. (Lev. 16.) Erat autem tabernaculum constructum ex viginti tabulis lignorum Setim inauratis in longitudine versus meridiem, et totidem in longitudine versus septentrionem; at versus occidentem, ubi erat latitudo, habebat octo tabulas, versus orientem, nullas. Hi enim erant ingressus in tabernaculum, ideoque nihil aliud ibi erat, nisi quinque columnæ inaurate, quæ velo tangebantur; illæ ut sacerdotes, elevato velo, possent introire. (Exod. 26, v. 25, et seq.) Tangebatur autem tunc superno quædam latera, primo quidem, decem cortinis factis ex corco, purpura, hyacintho ac bysso; quæ per modum tentorii erant tenas et expansæ. Secundo, undecim sagis seu stragulis cilicinis. Tertio, pellibus orietum rubricatis. Quarto, pellibus ianthis, contra pluvias et procellas. (Exod. 26.) Dices: Si tabernaculum fuit undique tectum et velatum, quomodo potuit lumen admittere? — Resp. Admittit lumen per illam partem orientalem, ubi sacerdotes, subigito velo, ingrediebantur. Hi enim nulla erat tabula, ut dictum est, sed tantum quatuor columnæ inaurate.

In circuitu tabernaculi erat atrium, superno patens, sub die, quod undequaque ambiebat tabernaculum, ita ut tabernaculum staret in medio atrii, sicut apud christianos templum solet stare in medio exedrae. (Exod. 40, v. 24.) Hoc atrium erat quadrangulum, habens centum cubitos in longitudine et quinquaginta in latitudine, et quinque in altitudine. (Exod. 27, v. 17.) Circumferebat sexaginta columnas aeneas, quarum viginti erant ad meridiem, viginti ad aquilonem, et decem ad occidentem, et decem ad orientem. In istis columnis eminebant iaxilli, id est, clavi, à quibus tentoria, id est, vela, vel cortinae suspendebantur. (Exod. 27, v. 10, et seq., et Exod. 25, v. 17.) In introitu atrii, erat tentorium, seu cortina cubitorum viginti, patiens ex quinque columnis. (Exod. 27, v. 16.) Ad introitum atrii usque ad tabernaculum, erat longitudo et latitudo quinquaginta cubitorum, ut caperet populum; nam locum erat quasi templum laicorum, in quo orabant, et sacrificia offeriebant. Non enim poterant intrare in tabernaculum. In eodem atrio, non quidem versus introitum, sed versus tabernaculum, erat altare holocausti sub

die; et inter altare et tabernaculum, erat labrum æneum ad lavandum. Exod. 50, v. 18.

Templum, quod Salomon postea edificavit, fuit multo majus ac capacius, quam tabernaculum; et tria in eo spectari debent. 1.º Templum ipsum. 2.º Atria circa templum, sub die. 3.º Porticus Salomonis, sub tecto. Porro templum ipsum, sicut etiam de tabernaculo dictum est, continebat duas partes. Una respondebat Sancto, in qua erant candelabra, mensæ, et altare thymiamatis; altera Sancto sanctorum, in qua erat arca foderis, cum propitiatorio. Inter utrumque partem erat velum de quo Matth. 27, v. 51: *Et ecce velum templi scissum est in duas partes à summo usque deorsum.*

De atrio, questio est quot fuerit? Constat unum tantum fuisse juxta tabernaculum; plura quam unum juxta templum. At quot? Aliqui distinguunt: unum duo fuisse tempore Salomonis, unum interius juxta templum, pro Levitis et sacerdotibus, ubi erat altare holocaustorum et mare æneum; alterum exterius, pro populo, ubi laici orationis causâ conveniebant. De utroque intelligitur illud 2 Paral. 4, v. 9: *Fecit etiam atrium sacerdotum, et basilicam grandem.* Tria vero tempore Herodis, primum pro sacerdotibus, secundum pro laicis, tertium pro immundis et gentilibus. (Vide Azorium, lib. 6, Hist. Mor. cap. 53, et Cornelium, in cap. 27 Exod., v. 9.) Nota, secundum atrium fuisse quasi templum laicorum, in quo orabant, victimas sacerdotibus offeriebant, sacrificia spectabant, hostias pacificas comedebant, ideoque in Evangelio, templi nomine appellari. Matth. 21, v. 12 et seq.: *Intravi Jæsus in templum Dei, et ejiciebat omnes vendentes et ementes in templo, et mensas manipulariorum, et cathedras vendentium columbas exivit; et dicit eis: Scripsit est: Domus mea, domus orationis vocabitur.* Et infra: *Vidistis... Scribit... puerus clamans in templo, dicens: Hæc domus Jæsu David, etc.* Quæ omnia intelliguntur de atrio laicorum; nam in templum proprie dictum nulli hecbat ingredi, nisi sacerdotibus Aaronicis. (Hebr. 9, v. 9.) Nec Christus aut poeri unquam illud ingressi sunt. (Vide Maldonatum in cap. 21 Matth., v. 12, et Cornelium, loco citato.)

De portico Salomonis similiter questio est, an fuerit aliquid distinctum ab atrio seu templo laicorum; probabile est fuisse distinctum. 1.º Quia porticus erat sub tecto, atrium sub die. 2.º In porticu ambulabant Judæi; in atrio orabant. De portico dicitur Joan. 10, v. 25: *Ambulabat Jæsus in templo, in porticu Salomonis;* de atrio: *Domus mea, domus orationis vocabitur.* (Vide Azorium lib. 6, cap. 53, q. 3. Goulet, si lubet, Joseph, de Hello Jud. l. 4, cap. 6.)

ARCA FODERIS. — Arca foderis (de qua Exod. 25, v. 10), prius fuit in tabernaculo, postea in templo. Et quidem, quando fuit in tabernaculo, sæpe de loco in locum transiit. Est, nam, post finitam peregrinationem in deserto, cum jam illi Israel ingressi essent Terram promissionis, primo posita fuit in Galgalis; secundo, in Silo; tertio, in Nobe; quarto, in Gabaon; quinto, in Hierusalem. Ratio literalis est, quia Arca

manebat ordinariè in illo loco, ubi Pontifex residebat; at ille sæpe mutabat locum, antequam templum esset edificatum à Salomone; mystica est, quia Arca fuit figura cæstus bestorum. At hec in hâc vitâ erant variis mutationibus obnoxii; in alterâ, sunt quieti et constantes. Nam hec vitâ comparatur tabernaculo, quod movebatur; altera, templo Salomonis, quod certo loco consistebat.

Forma Arca erat quadrangula, non quadrata. Habebat enim duas cubitos et dimidium longitudinis, unum cum dimidio latitudinis, et unum cum dimidio altitudinis. In quatuor angulis habebat quatuor circulos aureos, quibus inducebantur veetes inaurati, ad portandum. Erat autem facta ex lignis Setim inauratis, in eum finem, ut in ea reponerentur tabule legis Decalogi; unde etiam dicta est Arca testimoni, id est, legis, quia lex continebatur attestationem divine voluntatis; et in ea Deus testatum reliquerat quid à nobis fieri vellet. Item, Arca testamenti seu foderis, quia lex que servabatur in Arcâ, erat conditio foderis inter Deum et Hebræos in illi. Et ob hæc causam summæ erat veneratio Hebræorum erga Arcam; quod etiam ex his colligi potest; 4.º quia ponebatur in Sancto sanctorum, tanquam in loco honoratissimo. (Hebr. 9, v. 2.) 2.º Precedebat castra, quando populus proficerebat, et super illam columnam nubis incubebat. (Num. 10, v. 35, 34.) 3.º Portabatur ordinariè à Levitis (1 Par. 15, v. 15); extraordinariè à sacerdotibus, ut in transitu Jordanis; et in demolitione murorum Jericho. (Josue 6, v. 6.) Nunquam à laicis; unde etiam morte puniuntur qui, quod cum laico esset, ausus fuisset, non dico portare, sed vel manu attingere Arcam Domini. (2 Reg. 6, v. 7.) 4.º Quando à Levitis elevabatur Arca, ut precederet castra, tunc orabat Moyses coram illâ, dicens: *Serge, Domine, et discedent inimici tui, et fugiant, qui aderunt tibi, à facie tua.* Quando vero reponebatur, dicebat Moyses: *Revertere, Domine, ad multitudinem exercitus Israel.* (Num. 10, v. 35-34.) Propter hæc et similes causas vocabatur gloria Israel. (Vide uxor Phinees, 1 Reg. 4, v. 21: *Transiitæ est, inquit, gloria de Israel, quia capta est Arca Dei.*)

Est autem vetus questio an præter duas tabulas legis Decalogi, fuerit aliquid aliud in Arcâ? Nam quod nihil aliud in ea fuerit, colligi potest ex illo; 3 Reg. 8, v. 9: *In Arcâ autem non erat aliud, nisi due tabule lapideæ, quas posuerat in eâ Moyses in Horeb, quando præcepit Dominus factus cum filiis Israel.* Et Apostolus affirmat, præter duas tabulas fuisse etiam manna, et virgam Aron; sic enim scribit, Hebr. 9, v. 5-4: *Tabernaculum... habens... Arcam testamenti... in qua vasa aurea, habens manna, et virga Aron, quæ frondescat, et tabule testamenti.* Ad hæc questionem respondent Chrysostomus et Theophylactus, tempore Moysis in Arcâ nihil fuisse nisi tabulas legis; sed postea à Jeremia, circa tempus captivitatis Babilonicæ, appodam fuisse unum cum manna et virgâ Aronis, ilque Paulum Apostolum per traditionem accepisse à Gamalielle, præceptore suo, de quo ipse meminit Act.

22, v. 5. Alii aliter respondent, ut videre est, apud Riberaum et Goroaldum in cap. 9 Hebr.

Est et alia questio, an Arca, quæ primò fuit in tabernaculo, deinde in templo Salomonis usque ad temporis captivitatæ Babilonica, postea etiam fuerit in templo secundo, quod post reditum ex captivitate Babilonica edificatum est? Responsum non fuit. Quod sic ostendo: Jeremia propheta, antequam templum Salomonis vastaretur, ex instinctu Dei abstraxit tabernaculum, Arcam, et altare thymiamatis, et portavit (ope angelorum, ut multi volunt) in montem Nebo, et ibi in quadam spelunca occultavit, ut expressa habetur 2 Mach. c. 2, v. 4-5, his verbis: *Erant autem in ipsâ Scriptura, quomodo tabernaculum et Arcam jussit propheta divino responso ad se facto comitari locum, usquequo exiit in montem, in quo Moyses ascendit, et vidit Dei hereditatem. Et veniens ibi Jeremia, invenit locum speluncæ, et tabernaculum, et Arcam, et altare incensationis illius, et ostium abstraxit. Et tunc addidit, v. 6 et seq. 1. Et recesserunt quidam simul, qui sequentur, et notaverunt sibi locum; et non poterant invenire. Ut autem cognovit Jeremias, respiciens illos, dixit: quid ignota erit loca domo congruet Deus congregacionem populi, et propitius fiet; et tunc Dominus ostendit hæc, et apparuit vocatus Dominus. Ex quo colligit Epiphanius in vita Moysis, Dorotheus in Synopsi, et alii loci auctores, tabernaculum, Arcam, et altare thymiamatis occultanda usque ad finem mundi: et tunc deum manifestanda, ad conversionem Judæorum. Sic illi, sequitur primò non fuisse Arcam in templo secundo, quod post reditum ex Babilonica edificatum est; secundo, falsum esse, quod aliquid assumunt, eo tempore, quo templum secundum à Romanis eversum est, Arcam à Tito in triumpho ductam esse: quod idem sibi persuadeat, quia Romæ in arca Titi triumphali apparuit depicta Arca; sed errant. Non est Arca, sed mensa panum propositionis, ut affirmat Josephus, qui triumphi spectator fuit. Vide Cornelium, in cap. 25 Exodi, et Serarium, in cap. 2, lib. 2 Machab., q. 47, 48 et 49.*

PROPHETIA ROMÆ. Super Arcam, quæ superne patebat, erat operculum ex puro auro factum, quod dicebatur propitiatorium, vel oraculum; super illud stabant duo Cherubim, seu duo angeli Cherubini, similitur ex puro auro; alter in dextero latere, alter in sinistro, qui expansis et conjunctis alis, tangebant propitiatorium; et super illas alas sedebat Deus, tanquam in throno, habens sub se Arcam enim operculo, id est, cum propitiatorio tanquam scabellum pedum suorum: (Exod. 25, v. 17 et seq.) Quo etiam spectant hæc testimonia 4 Reg. 19, v. 15: *Dominus Deus Israel, qui sedes super Cherubim, id est, super alas Cherubimorum. Et 4 Paral. 28, v. 2. Cogitari ut adorarent dominum, in quâ requisierat Arca fortis Domini, et scabellum pedum Dei nostri. Et Psal. 98, v. 5: Adorate scabellum pedum ejus, id est, adorate Arcam; vel, prosternite vos ante Arcam, quæ est scabellum pedum Domini Dei, sedentis super alas Cherubim. Vide Bellarm. in comment. illius Psalms, Cornelium in cap. 25 Exodi, Azo-*

rium, lib. 6 Instit. moral., cap. 44 et 45. Porro operculum Arcæ dictum est, vel propitiatorium, vel oraculum. Propitiatorium, quia erat locus placationis, ubi Deus loquebatur cum Moysè, placabatur, et propitiabatur populo. Exod. 25, v. 22: *Loquar ad te supra propitiatorium, ac de medio dorsum Cherubim, qui erunt super Arcam testamenti.* Oraculum verò, quia Deus dabat illi responsa, seu viva vocis oracula, quando Moyses consabebat illum de rebus dubis, vel futuris (Num. 7, v. 89.): *Quisque ingredietur Moyses tabernaculum, sedens, ut consideret oraculum, audiet vocem loquentis ad se de propitiatorio quod erit super Arcam testamenti inter duos Cherubim. Erat et loquebatur ei. Vido quæ dicta sunt cap. 7, q. 4 et 5.*

CANDELABRUM. — Dicitur etiam de Arcâ et propitiatorio, quæ erant in Sancto sanctorum; nunc dicendum est de candelabro, mensa panum propositionis, et altari thymiamatis, quæ erant in Sancto. Candelabrum quidem ad meridiam, mensa ad septentrionem, altare in medio atqueque. (Exod. 40, v. 20 et seq.) Loquitur autem de unico candelabro, quod fuit in tabernaculo, non de decem candelabris, quæ fuerunt in templo Salomonis, igitur candelabrum constabat ex auro purissimo. Ex illius hastili præcedebat sex calami seu rami, qui omnes æqualiter cum hastili in altum assurgerebant. Superius erant septem lucerne, una in hastili, reliquæ in sex ramis: (Exod. 25, v. 31.) Hæ lucerne illuminabant mensam panum propositionis, et altare thymiamatis, sed tantum nocte. Quod intelligitur ex illo Exod. 27, v. 20-21: *Præcipe filiis Israel ut afferant tibi oleum de arboribus olivarum purissimum, siveque continuas, ut ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonii, extra septem quod opponium est testimonio. Et collocabunt oleum Aaron et filii ejus, ut urgeat oleum in coram Domino. Ubi notandum est illud, urgeat, ut sensus sit, luceat nocte, et non die. Igitur quotidie per totum annum vespere sacerdotes accendebant lucernas, at tota nocte arderent. Manò vero eas extinguiebant, mundabant, componebant, et oleum infundebant. Quod apertius explicatur Levitic. 24, v. 2-5: *Præcipe filiis Israel, ut afferant tibi oleum de olivis purissimum, ac incendant, ut continuas luceat lucerna, extra rebus testimonii in tabernaculo fortis: Penitusque sua Aaron et filii ejus, ut urgeat oleum in coram Domino. (Vide etiam 1 Reg. 5, v. 5; et 2 Paral. 15, v. 11.) Præter candelabrum, erant emenatoria ex auro purissimo, quibus lucebat emungebatur, et thuribula, seu vasa, in quibus es, quæ emittia erant, extinguiebantur. (Exod. 25, v. 38.)**

MENSA PANUM PROPOSITIONIS. Mensa facta erat ex lignis Setim, auro obducta; longa duos cubitos, lata unum alis unum, et medium. Superne labio, seu limbo auro, et clausura aureâ circumdada, ne panes deciderent, habens quatuor pedes, quibus futebatur. Singuli pedes habebant singulos annulos, in quos vectes lignei, et auro obducti inseriebantur, ad mensam tollendam, et de loco in locum transportandam, Exod. 25, v. 25 et seq. In hæc mensa ponebantur duodecim panes, de quibus notanda sunt hæc:

NOM

GENERAL D

1° Erant duodecim, quia totidem erant tribus filiorum Israel. 2° Dicebantur panes propositionis, vel panes factici, quia in conspectu Dei proponebantur. (Exod. 25, v. 30.) 3° Erant azymi ex similia purissima, et singuli ponebantur duas decimas. (Lev. 24, v. 5.) 4° Sex ponebantur in una parte mensæ, et totidem in alterâ. (Ibidem, v. 6.) 5° His panibus imponebantur thus, ad significandum Deo oblatos esse. (Ibidem, v. 7.) 6° Singulis sabbatis auferabantur veteres, et ponebantur novi, adhuc calidi. (Ibidem, v. 8.) 7° Veteres comestantur a solis sacerdotibus. (Math. 12, v. 4.) 8° Novi ponebantur à Levitis. (1 Paral. 9, v. 32.) 9° Similia ex quâ fiebant, offerabatur à populo. (Lev. 24, v. 5.) Unde sequitur et laicos, et Levitas, et sacerdotes aliquid equis circa hos panes. Laici offerebant materia; Levitis ponebant; sacerdotes manducabant. Falsa igitur est Hebræorum traditio, de quâ Hieronymus in cap. 1 Malach: *Panes propositionis, juxta traditionem Hebræorum, ipsi sacerdotes serere, ipsi domare, ipsi molere, ipsi coquere debebant.*

ALTARE THYMAMATIS. — Altare erat duplex: unum thymiamatis seu incensii, in quo incendebatur thus, et alia aromata suavissimi odoris; alterum holocaustorum, in quo omnes victimæ offerebantur. Igitur de altari thymiamatis, de quo nunc sermo est, hæc notanda sunt. (Exod. 50.) Primò, factum erat ex lignis Setim inauratis, longum cubitum unum, latum cubitum unum, altum cubitos duos; habens quatuor cornua, et cornua aurea; per gyrum, in medio habens craticulam reticulatam, per quam favilla et cineres aromatum incensorum decidebant sub altare; in inde suo tempore eximerentur; habens insuper quatuor annulos, per quos inserabantur duo vectes, quibus portabatur per desertum. Secundo, hoc altare positum erat in Sancto inter candelabrum et mensam panum propositionis, obversam propitiatorio seu oraculo, quod erat in Sancto sanctorum super Arcam. Unde etiam vocari solent altare oraculi, quia ita erat obversum oraculo, ut per aperturam, quæ erat superne in pariete dividente Sanctum à Sancto sanctorum, ascenderet fumus aromatum ex altari thymiamatis, et perveniret ad ipsam arcam, ubi Deus residens super alas Cherubim, dabat responsa; idque ob hæc, ut Deus isto auxilio ac odore aromatum, tanquam supremis omnium Dominus, honoraretur. Tertio, in hoc altari nullæ victimæ, sed tantum thymiamata, seu aromata suavissimi odoris incendebantur, non tantum à pontifice, sed etiam à minoribus sacerdotibus; qui quotidie his, semel mane, et semel vesperè illud præstabant, ut cap. 7, quest. 4, n. 1, dictum est. Non quod tunc delectaretur ejusmodi odoribus (cum sit incensivum), sed quod esset signum sueque venerationis, ac reverentis erga Deum, tanquam supremum Dominum, ut jam ante insinuat.

ALTARE HOLOCAUSTORUM. — Hoc altare, in quo holocausta, et quævis alia sacrificia Deo immolabantur et cremabantur, non erat in tabernaculo, sed in atrio sacerdotum, sub diò positum propter ignem, fumum et odorem victimarum, ut supra dixi. De quo similiter

hæc notanda sunt. (Exod. 27, v. 1, usque ad 8.) Primò, erat factum ex lignis Setim, quæ anteis tabulis interitis et exterius tangebant, ne ab igne laberentur. Longum cubitos quinque, latum totidem, altum tres. Interius curvum et inane, ad continentium ignem pro comburendis sacrificiis. (Exod. 27, v. 1 usque ad 8.) Habebat superne craticulam æneam, foraminibus plenam, inest retis, quæ totam altaris longitudinem et latitudinem occupabat. Hujus craticula imponebantur victimæ, ut à subjecto igne cremarentur, et earum cinis per foramina craticule sub altare decideret. Ex eadem craticula pendebat arca aeneæ, vel focus æneus, in ipsâ altaris cavitate; in quo focus erat ignis ad comburendas carnes, quæ in superiori craticula ponebantur. Hic ignis qui de celo fuerat missus) quotidie novis lignis appositi forebatur à sacerdotibus, ne unquam extingueretur. Focus, in quo erat ignis, pendebat in cavitate altaris, et superne per quatuor costulas alligabatur ad quatuor altaris et craticule cornua. Altare habebat quatuor annulos aureos, per quos duo vectes inserabantur ad portandum altare. Totidem annulos et vectes habebat craticula, distinctos ab annulis et vectibus altaris, ut scorsim portari possent. In hoc altari, mane et vesperè quotidie, primo immolabantur agnus, quasi jure sacrificium, quo sequenti capite. Deinde alia victimæ, sive essent votivæ, sive spontaneæ, sive præceptæ, ob aliquid festum incensæ.

LABRUM AENEUM, ET ALIQUA VASA SACRA. — Vasa quæ servabantur in tabernaculo et atrio, erant potissimum hæc: Primò labrum æneum. (Exod. cap. 50, v. 18, et cap. 58, v. 8.) Secundo, acetabula, phiale, thuribula, cyathi. (Exod. 25, v. 29.) Tertio, lebetes aenei: (Exod. 27, v. 5.) Quarto, mortaria et crateres. (Num. 4, v. 7.) De singulis dicam aliquid. Labrum æneum erat vas quoddam ex ære factum, ut in eo lavarentur sacerdotes, antequam accederent ad sacrificia, et similiter partes victimarum, antequam immolarentur. Erat autem factum ex omni speculis mulierum, quæ extruabant in ostio tabernaculi, ut habetur Exod. 38, v. 8. Apud Hebræos vocatur *Concha*; apud septuaginta Interpretes, *louta*, id est, lavatorium. Hinc simile curvati tiori Salomon, sed magno capacius, quod ob magnitudinem dictum est *mare ceræ*, de quo 3 Reg. 7, v. 25: *Fecit quoque mare fæculæ decem cubitorum à labio usque ad labium, rotundum in circumfere... et stabat super duodecim bases, et quibus tres respiciebant ad aquilam, et tres ad occidentem, et tres ad meridiam, et tres ad orientem.* Acetabula, phiale, cyathi, thuribula, facta erant ex puro auro, et servabantur in usu mensæ, et in eâ tanquam in repository asservabantur. Hoc sensu intelligendum est illud, Exod. 57, v. 16: *Et tunc ad divitum suam mensam, acetabula, phiale, et cyathos, et thuribula, et unum purum, in quibus offerentia sunt libamina. Vitis patens, 1. 4 de Tempio, cap. 57, per acetabula intelligi crateres aureos, quibus singuli panes imponebantur. Per thuribula, ceram operalem, seu panes à puriherbas, vel à muscis fodaruntur. Per phialas, vasa, quibus vinum*

pro panibus libabatur. Alii sic explicant: Accubabula erant soutella, vel catini, ad excipiendam et continentendam simoniam, quae offerebatur. Phiala erant vasa parva et concava parata ad vinum et alia libamina in sacrificiis fundenda. Septuaginta vocant *thegras*, id est, mortaria. Hieronymus saepe appellat mortariola. Cylathi ad eundem usum serviebant. Thuribula facta erant ad duplicem usum: 1° ad offerendam thymiamina quod adolebatur. 2° Ad asserendum thus, quod ponebatur super panes propositionis. (Levit. 24, v. 7.)

Noster alibi *cruceres*; Septuaginta, *libatoria* vertunt. Lebetes aenei (de quibus Exod. 27, v. 5) subserviebant altari holocaustorum, ad suscipiendos cineres victimarum, qui cadebant per foramina craticulae posite supra altare, ut habetur loco citato: *Faciesque in unum eius (altaris) lebetes ad suscipiendos cineres, etc.*

Quæres: Quid hæc omnia significaverint? vel, cuius rei figuræ fuerint tabernaculum, et reliqua, quæ jam recessiva sunt? — Resp. Tabernaculum fuit figura Ecclesie Christi, quantum complectitur Ecclesiam militantem in terris, et triumphantem in tabernaculo. 1° Atrium, quod erat circa tabernaculum. 2° Sanctus, quod erat una pars tabernaculi. 3° Sanctum adjectivum, quod erat altera pars tabernaculi. Igitur atrium fuit figura Ecclesie militantis, quod communem vitam Christianorum; nam in atrio erant tria. 1° Locus orationis laicorum. 2° Laborum aeneum ad abluendas sordes. 3° Altare holocausti ad cremendam animam. Similiter tria sunt in comuni vita Christianorum: Communis oratio, Sacramentum penitentiae quod altarium peccata; mortificatio vitiorum per jejunium, et alia opera. Sanctum fuit figura ejusdem Ecclesie militantis, quoad vitam perfectionis, altera thymiamalis, candelabrum laicorum. Sic tria sunt in vita perfectorum, Sacramentum Eucharisticum, quod fuit significatum per panes propositionis; ut docent Hieronymus, Cyrillus, Damascenus, et alii; jugis oratio et contemplatio, quæ fuit præparata per aromata, quæ incensebantur in altari thymiamatis (Apoc. 5, v. 8); doctrina et sanctitas cujus typum gessit candelabrum lucens, (Matth. 5, v. 15.) Sanctum interiorum fuit figura Ecclesie triumphantis; nam tria erant in Sancto sanctorum: Arca fidei, Propitiatorium, Cherubini. Sic tria sunt in caelo: Cæcus bestiarum, Humanitas Christi gloriosa, Angeli sancti. Iteusum in Arca erant tabule Decalogi, virga cum manna et virga Aaronis Boreseus. Sic in curia beatorum est pericæ charitas Dei et proximi, abundantia divini suavitatis, et gloriosa sanctorum corpora.

SYNAGOGÆ CATHEDRÆ. — Synagoga, ut initio capituli sexti dictum est, erant ædificia sacra, in quibus Judæi singulis sabbatis solebant Scripturam legere et explicare. Dicitur autem Synagoga, id est, congregatio, quia erant domus seu Ecclesie, in quibus Judæi congregabantur. Sicut enim Christiani hoc tempore solent congregari in templis, ad audiendas conciones diebus festis; ita Judæi soliti erant congregari

in Synagogis, ad legendam et audiendam legem Mosaicam. (Mare. 1, v. 21; et Luca 4, v. 16; et Act. 15, v. 14.) In singulis Synagogis, erant cathedre, seu sedilia, in quibus sedebant, tam illi qui legebant et explicabant legem Mosaicam, tum illi qui audiebant, ut patet Matth. 23, v. 6, ubi de Scribis et Phariseis dicitur: *Amant... primas cathedras in Synagogis.* Ex quo sequitur, quosdam fuisse cathedras honoratores pro Phariseis et legis doctoribus; alias minus honoratas pro populo, qui ab illis instruebantur.

Quæres 1°: In quem usum fuerint edificata Synagoga? — Resp. In triplicem usum ut colligitur ex Scriptura. 1° Ad docendum et prædicandum Moysen ac prophetas. 2° Ad orandum. 3° Ad puniendos delinquentes. Ita Toletus in cap. 16 Joan., annot. 2, et Tornielus, in anal. Anno 2291, n. 12. Nam primo, solebant doctores populi singulis sabbatis convenire ad Synagogas, ibique legere et explicare libros Moysis ac prophetarum, Act. 13, v. 21: *Moyses à temporibus antiquis habet in singulis civitatibus qui cum prædicant in Synagogis, ubi per omnes hebdomas legitur.* Et quidem ordinarii doctores erant Scribæ et Pharisei, Matth. 23, v. 2: *Super cathedram Moysi sederant Scribæ et Pharisei.* Quod tamen officium sæpe usurpavit Christus, Mare. 1, v. 21: *Sabbatis ingressus in Synagogam, docuit eos.* Et Luc. 4, v. 16: *Et ipse docuit in Synagoga coram.* Et alibi. Solebant alii quosdam ordinarii doctores, postquam legissent et explicasset aliquam Scripturam locum, offerre etiam aliis potestatem legendi et explicandi, præsertim aliis hæcudentibus; sic obtulerunt Paulo et Barnabæ, Act. 13, v. 14, et seq.: *Ingressi Synagogam (Paulus et Barnabæ) die sabbatorum, sederunt. Post lætionem autem legis et prophetarum, miserunt principes Synagoga ad eos, dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis verbum exhortationis ad plebem, dicite. Surgens autem Paulus, et manu illentium indicens, ait: Viri Israelitæ, etc.* Sic etiam videntur obtulisse Christo, Luc. 4, v. 16 et seq.: *Intrauit secundum consuetudinem suam die sabbati in Synagogam, et surrexit legere. Et tradita est illi liber Isaiæ propheta. Et ut recitasset librum, invenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me... Et cum placuisset librum, reddidit ministro, et ait: Et omnium in Synagoga vesiti erant intendentes in eum. Capiti autem dicens, etc.* Certe minister, qui obtulit illi librum Isaiæ, fecit hoc jussu Scribarum et Phariseorum, qui Synagoga præsidebant. Secundo, solebant etiam Judæi, orationis causâ, venire ad suas Synagogas, ut patet, Judith. 6, v. 21: *Convocata est omnis populus, et per totam noctem intra Ecclesiam oraverunt, petentes auxilium à Deo Israel.* Ubi per Ecclesiam non potest intelligi aliud quam Synagoga illius loci. Sicut etiam Paul. 25, v. 12: *In Ecclesia benedicam te, Domine.* Et Paul. 67, v. 27: *In Ecclesia benedicite Deo Domino.* Quod aperte confirmatur ex illo Matth. 6, v. 5: *Cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui autem in Synagogis, et in vulgulis platanorum stantes orant. Ubi reprehenduntur Scribæ et Pharisei, non ides præcisè, quod orarent in Synagogis (quia hoc erat licetum et ositatum) sed quod ibi orarent, ut viderentur ab hominibus. Itaque non tam oratio in Synagogis, quam laus gloria fuit à Christo reprehensa. Tertio, solebant denique in suis Synagogis punire eos, qui vel dereliquerant, vel falso putabant deliquisse, quod faciebant dupliciter: primo, ejciedendo illos extra Synagogam; quam penam valde formidabant Judæi. Joan. 9, v. 22: *Hæc dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judæos; jam enim conspiraverant Judæi, ut ei quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret.* Et Joan. 12, v. 42: *Ex principibus multi crederunt in eum; sed propter Phariseos non confitebantur, ut et Synagoga non ejcicerentur.* Secundo, alias penas corporales, in ipsis Synagogis, infligendo. Matth. 10, v. 17: *In Synagogis suis flagellabunt vos.* Et Matth. 23, v. 34: *Mitto ad vos Prophetas... et ex eis flagellabit in Synagogis vestra.* Et Act. 22, v. 19: *Ego (Paulus) eram conclusus in carcerem, et cadens per Synagogas eos qui credebant in te.* Et cap. 26, v. 11: *Per omnes Synagogas frequenter persuasi eos compellebam blasphemare.**

Quæres 2°: Quando primum creperint edificari Synagoga? Aliqui putant tempore captivitatis Babylonice. Tunc enim Judæi, in exilio constituti, non habebant templum, in quo orarent, et legis Mosaicæ explicationem audirent. Itaque necesse fuit, ut edificarent quosdam domos, in quibus id præstare possent. Alii rectius sentiunt, multo ante id factum esse, ut Toletus et Tornielus, loco citato. Ratio est, quia ante captivitatem Babyloniam, tempore regum ac judicum, necesse fuit Judæos habere aliquem locum in quo singulis sabbatis orationi et lectioni legis Mosaicæ vacarent; hoc autem non potuit fieri in eo tantum loco, ubi erat tabernaculum vel templum; quia moraliter erat impossibile, omnes Judæos singulis sabbatis ex totâ Judæa in unum locum convenire (hoc enim ter solum fiebat in anno, nempe in Paschæ, Pentecostæ, et festo tabernaculorum, ut habetur Deut. 16, v. 16.) Ergo, necesse est in variis locis fuisse Synagogas, in quibus commode id fieret. Et hoc probant testimonia superioris citata, Psal. 23, v. 12; et Psal. 67, v. 27. Itaque illud 2 Paral. 17, v. 9: *Docerant populum in Judâ, habentes librum legis Domini, et circuebant civitates ultra Juda, ubi erudiebant populum.* Quod sine dubio factum est in Synagogis, quæ erant in urbibus Juda.

Quæres tertio, quæ fuerint antiquissima inter omnes Synagoga? Toletus, Tornielus, et Habbin potant illam fuisse antiquissimam, quæ erant in Masphâ. Ibi enim constat fuisse domum quandam, seu Ecclesiam, tempore judicum et regum, ad quam devotionis causâ solebant convenire Israelitæ; Judic. 11, v. 11: *Leviticusque est Jephthæ omnes sermones suos coram Domino in Masphâ.* Et cap. 20, v. 1: *Egressi sunt omnes filii Israel, et pariter congregati... ad Dominum in Masphâ... et euncta tribus Israel in Ecclesiam populi Dei convenierunt.* Et 1 Reg. 7, v. 5: *Dixit autem Samuel: Congregate universum Israel in Masphâ, ut oren pro rebus Domini.* Et 4 Machab. 5, v. 46: *Congregati*

sunt, et venerunt in Masphâ contra Jerusalem: quia locus orationis erat in Masphâ ante in Israel. Ex his testimoniis tria colligo. 1° In Masphâ fuisse Ecclesiam populi Dei. 2° Fuisse ibidem locum orationis. 3° Idque tempore Jephthæ, Samuels et Machabæorum.

Dices: Hæc omnia possunt intelligi de tabernaculo et Arca fidei quæ erant in Masphâ. — Resp. Non possunt; nam tabernaculum et Arca, nec tempore Jephthæ, nec tempore Samuels, nec tempore Machabæorum, fuerunt in Masphâ; immo nunquam ibi fuisse, verisimile est, quod sic ostendo: Tabernaculum primum fuit in Galgais, tempore Josue. (Jos. 4, v. 10.) Deinde, in Silo, tempore Samuels. (1 Reg. 4, v. 5.) Tertio, in Nobe, tempore Davidis. (1 Reg. cap. 21, v. 4, et cap. 22, v. 19.) Quarto, in Gaboon, tempore Salomonis. (3 Reg. 5, v. 4, et 1 Paral. 21, 29.) Quinto in Jerusalem, in templo Salomonis. (3 Reg. 8, v. 1.) Ubi autem manserit tempore captivitatis Babylonice, non constat. Similiter Arca fidei primum quidem fuit in ipso tabernaculo, in Galgais et in Silo, usque ad tempora Samoelis; deinde separata fuit à tabernaculo, et ex Silo translata in castra Israelitarum pugnantium contra Philisteos, sub eodem Samuele. (1 Reg. 4, v. 5.) Postea capta fuit à Philisteis, et in Azotô posita, in templo Dagon. (Cap. 5, v. 1-2.) Inde translata in Accaron. (V. 10.) Inde in agrum Josue Bethsamitæ. (Cap. 6, v. 14.) Inde Caritharim in domum Abinadab in Gaba. (Cap. 7, v. 1.) Inde in domum Obededom Gethai. (2 Reg. 6, v. 10.) Inde in civitatem David. (V. 12.) Nunquam legitur fuisse in Masphâ; unde sequitur nonquam seu ecclesiam quæ fuit in Masphâ, à tempore Josue usque ad Machabæos, nihil aliud fuisse quam Synagogam, in quam orationis causâ conveniebant Israelitæ.

Quæres 4° quam multe fuerint Synagoga? — Resp. Initio fuerunt paucæ; sed postea, crescente populo, multiplicatae sunt; quod quidem, ut tempore exiitii Jerosolymitani, numerata fuerint 480 Synagoga, in solâ urbe Jerusalem, quarum alia: erant pro civibus, alia: pro Judæis advenis, qui religionis causâ veniebant Jerosolymam, ut tradunt Toletus, et Tornielus, loco cit. et Genebrardus in Chronologiâ, ubi agit de rebus gestis sub Joacim summo sacerdote. Quod enim Judæi advenæ haberent Jerosolymis suas Synagoga, constat ex illo Act. 6, v. 9: *Surrexerunt autem quidam de Synagoga, quæ appellatur Liberthorum, et Cyrenensium, et Alexandrinorum, et eorum qui erant à Ciliciâ et Asiâ.* Erant etiam plurimæ extra Jerusalem in aliis civitatibus, quarum fit mentio Matth. 4, v. 25, et Luc. 4, v. 15, et alibi.

Quæres 5° an in solâ Judæa fuerint Synagoga? — Resp. Etiam extra Judæam fuerunt multe; ut Damascus, Salamina, Antiochie, Pisdia, Ionii, Thesalonice, Beroæ, Athenis, Corinthi, Ephesi, ut habetur in Actibus Apostolorum, cap. 9, v. 2, cap. 15, v. 5 et seq., cap. 14, v. 4, cap. 17, v. 4 et seq.; nam in illis civitatibus habitabant Judæi permixti cum gentilibus, ut patet ex locis citatis. Unde etiam Synagoga quæ ibi erant, non appellabantur Synagoga Gentilium.

sed Judaeorum. Act. 13, v. 5: *Cam venisset Saluamiam, praedicatorum carum Dei in Synagoga Judaeorum.* Et cap. 14, v. 1: *Factum est autem Leonii, ut simul irent in Synagoga Judaeorum.* Et cap. 17, v. 1: *Venerunt Thasaloniam, ubi erat Synagoga Judaeorum.*

Queres 6° an omnes Synagoga edificata fuerint à solis Judaeis? — Resp. Non omnes; nam etiam Gentiles, qui bene affecti erant ergà Judaeos, solabant Synagoga pro illis exstroere. Habemus exemptionem in Gentione, de quo seniores Judaeorum ad Christum Luc. 7, v. 4-5: *Disquis est ut in illius pedibus; illi qui gentem nostram, et Synagoga ipsa edificaverit.*

Epiloga lapsa capitis. — Ille obiter notandum est, instrumenta divini cultus, de quibus actum est hæc, missæ, fufas magis nominatim apud Deum et homines, quod ex triplici capite colligi potest. 1° Ex parte ipsius Dei; nam ipse specialim mandavit fieri tabernaculum, Arcam, propitiarium, et illa instrumenta, quæ commemorantur. 2° Ex parte Judaeorum, qui fuerunt valde prompti ac liberales in faciendis; expensis, quæ ad fabricam erant necessaria. Exodi 35, v. 20 et seq.; *Expresserunt omnia multitudo filiorum Israel de conspectu Moysis, obtulerunt mente propitiarium usque divitiis primitias Donatio, ad fabricandum arcam tabernaculi testamento, quidquid in eis erat, et ad omnia genera necessarium erat, viti; cum mulieribus præberet ut arduis et instaret, unguento et lestralia, etc.* 3° Ex parte gentium, qui et ipsi, et instinctu Dei, multa conferbant ad promotionem Dei cultum, sicut Cyrus rex Persarum, de quo 1 Esdræ 1, v. 2: *Hæc dicit Cyrus, rex Persarum: Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus caeli, et ipse præcepit mihi, ut edificarem ei domum in Jerusalem, quæ est in Iudæa.* Et Seleucus, rex Asiae, ad illi victim reges, de quibus 2 Mach. 5, v. 1 et seq.; *Ignoravit sancta civitas habitaret in omni parte, leges etiam utantur optime, excederent; propter. Omnia sacrificia præterea, et animas sola habebat, sed, sicut ut et ipse rex et principes locum summo honoratissimum ducerent, et templum maxime numeris illustrarent, id ad Seleucum, Asia rex, de tradidit mihi præterea et omnia simul et ministerium sacrificiorum peritantes.*

Hinc discant christiani pontifices, reges, subditi, quid sub officio sui in promovendo Dei cultu. Pontifices imitentur Omnia in pietate; reges, Cyrus et Seleucum in liberalitate subditi, populum israeliticum in conferendis expensis. Nisi hoc faciant, eventus ipsi quo Judæis, quod defecerunt à cultu Dei, commisit; Jerusalem eversa est; templum incendio colligavit; omnes in captivitate abducti sunt.

CAPUT XIV.
DE SACRIFICIIS MOISAÏCIS.

Sacrificia Moisaïca tripliciter dividi possunt. 1° Ratione materiae. 2° Ratione formæ et finis. 3° Ratione temporis. Et quidem, ratione materiae dividuntur in victimas, oblationes et libamina; ratione formæ ac finis in holocausta, hostias pacificas, et hostias pro peccato; ratione temporis, in fuge sacrificium, quod

quotidie, et in sacrificium agni paschalis, quod in Paschate, et in alia sacrificia, quæ in aliis solemnitatibus offerantur, de quibus dicam hoc ordine. 1° De victimis, immolationibus et libaminibus. 2° De holocaustis, hostiis pacificis, et hostiis pro peccato. 3° De fuge sacrificio. 4° De agno paschali. 5° De sacrificiis altarum solemnitatibus. 6° De igne, quo utebantur sacerdotibus in sacrificiis. 7° Addam aliquid de sacrificio novi Testamenti, quod per sacrificia Moisaïca fuit præfiguratum.

DE VICTIMIS, IMMOLATIONIBUS ET LIBAMENTIS. — Igitur ratione materiae, triplex erat sacrificia Moisaïca. 1° Victimæ seu hostiæ; 2° Immolationes. 3° Libamina. Erat enim triplex materia à Deo designata, quæ in Judaeorum sacrificiis offerri poterat ac debebat. Primum, animalia, ut oves, caprae, hosti, boves, vituli, columbae, passeres, turture; secundum, fructus terræ, ut panis, similia, sal, thus, manipulus spicarum vitærum, et triticum; tertio, liquores, ut sanguis, vinum, oleum, aqua; nec aliquid his ampliùs. Cum ergo fiebat sacrificium ex animalibus, vocabatur hostia seu victimæ; cum ex fructibus terræ, immolatio; cum ex liquoribus, libamen seu libamentum. Erat autem diversus modus offerendi in hoc triplici rerum genere; nam animalia offerantur maculatione et combustione; fructus terræ, immolatione; liquores, effusione. Porro, illa immolatio fructuum erat etiam variè; nam panis in frusta dissectabatur; similia, in sarragine, cibano, vel emulsione coquebatur; thus adolebatur; manipulus spicarum torrebatur; utilem contrebatur.

Ille quaeri potest cur non alia animalia, nec alios fructus, nec alios liquores, liceret offerre in sacrificiis Moisaïcis, quæ jam numerata sunt? Ratio dubitandi est, quia præter illa; sunt alia multa præstantiora. Optima autem quæque Deo offerenda sunt. Hinc sacrificium Abelis fuit Deo gratum, non autem Cain, quia Abel obtulit de primogenitiis animalium, Cui verò munus primitiis frugum, sed de communibus frugibus. — Resp. In hæc res debet nobis sufficere votivitas Dei, quæ in lege Moisaïca sic voluit et ordinavit. Nos tamen desunt rationabiles causæ, cur illi factum sit; de quibus videri potest D. Thom. in 1-2, q. 101, et 103.

DE HOLOCAUSTO, SACRIFICIO PRO PECCATO, ET HOSTIA PACIFICA. — Ratione formæ ac finis erat etiam triplex sacrificium in lege Moisaïca. 1° Holocaustum. 2° Sacrificium pro peccato. 3° Hostia pacifica. (Vide D. Thom. 1-2, q. 102, art. 5, et 3. Holocaustum erat sacrificium perfectissimum, quia in eo tota res oblatæ comburebatur, et in fumum resoluta, sursum ad Deum ascendebat; id est nihil inde existeret in usum humanum. Per hoc enim perfectissimum designabatur, omnia esse ipsius Dei, et omnia ad ipsius honorem referenda. Et in hunc finem erat potissimum institutum hoc genus sacrificii; tamen interdum etiam pro peccato populi ex sacerdotum officio posset. Sacrificium pro peccato, partim cremabatur, partim cedebat in usum sacerdotum, qui in atrio templi ex eo esebantur. Per hoc significabatur (ut notat D. Thom.), quod expiatio

peccatorum fiat quidem à Deo, sed per ministerium sacerdotum. Solet autem offerri pro peccatis quibusdam externis, et pro peccatis commissis per ignorantiam, vel negligentiam circa caeremonias legis, Levit. 4, v. 1 et seq., et cap. 5, v. 1. Item pro peccato furti, perjurii, calumnie, Levit. 6 et 7. Porro, sicut diversa erant peccata, et diversæ persone, quæ peccabant, ita etiam diversa erant sacrificia pro peccato. Aliud enim offeratur pro perjurio, aliud pro aliis peccatis. Similiter, aliud pro pontifice, aliud pro rege, aliud pro Synagoga, aliud pro privatis hominibus.

Hostia pacifica poterat ex duplici titulo offerri. 1° In gratiarum actionem, pro beneficiis à Deo acceptis. 2° Ad nova beneficia à Deo impetranda. Dividebatur autem in tres partes, quarum una comburebatur ad honorem Dei, altera cedebat in usum sacerdotum, tertia in usum offerentium. Per hoc significabatur, quod salus hominis procedat à Deo, per directionem sacerdotum, et cooperationem illius qui salvatur.

Ab hæc divisione, quæ jam explicata est, partim differunt, quæ sacrificium dividitur in laetiticum, eucharisticum, impetratorium et propitiatorium. Laetiticum dicitur, quod solum fit ad Deum colendum, laetando ejus principatum, et nostram servitutem seu subjectionem. Hoc potissimum fit holocausto. Eucharisticum dicitur, quod fit in gratiarum actionem pro beneficiis acceptis. Impetratorium, pro beneficiis accipiendis. Utrumque in veteri lege dicebatur *hostia pacifica*. Propitiatorium est, quod offertur pro peccatis, et pro peccatorum poenis ac flagellis avertendis. Hoc idem est, quod sacrificium pro peccato.

Ad hæc tria notanda sunt ex D. Thom., q. 102, art. 5, et 8 et 10. Unus est, quod si conferamus hæc sacrificia Moisaïca inter se, ratione sanctitatis et præstantiæ, primum locum obtinet holocaustum; secundum, hostia pro peccato; tertium, hostia pacifica pro beneficio accepto; quartum, hostia pacifica pro beneficio accipiendo. Ratio est, quia hæc sacrificia instituta sunt ad cultum et honorem Dei. Ergo, quod major vel minor est obligatio colendi Deum, eo major vel minor dignitas est sacrificii, quo illum colimus. Obligamur autem hoc ordine. 1° Propter infinitam ipsius majestatem. 2° Propter offensam in ipsam commissam. 3° Propter accepta beneficia. 4° Propter sperata beneficia. Ergo, iuxta hunc ordinem, primo loco consecrari debet holocaustum; secundo, hostia pro peccato; tertio, hostia pacifica pro beneficio accepto; quarto, hostia pacifica pro beneficio accipiendo. Idem ordo dignitatis colligi potest ex parte ipsius sacrificii. Nam holocaustum totum comburebatur in honorem Dei, cætera non item; ergo ex hæc parte, cæteris erat præstantius. Hostia pro peccato, partim cremabatur ad honorem Dei, partim comedebatur, sed à solis sacerdotibus, non à populo, et in solo atrio, non alibi, et ipso die sacrificii, non alio. Hostia pacifica pro beneficio accepto, partim cremabatur ad honorem Dei, in quo erat pars hostiæ pro peccato; partim comedebatur, non tamen à solis sacerdotibus, sed etiam à populo; nec in solo atrio, sed ubique in Jerusalem;

et in hoc erat inferior. Hostia pacifica pro impetrando beneficio, poterat comedi, non solum à populo, et extra atrium, sed etiam extra diem sacrificii. Poterat enim conservari in sequentem diem in hoc erat infra sanctitatem hostiæ pro beneficio accepto (1). Alterum est, quod, tamen carnes victimarum sæpe ventrent in usum sacerdotum et populi, ut jam dictum est, nonquam tantum sanguis aut adipis. Nam sanguis effundebatur ad credendum altaris in honorem Dei; adeo verò adurebatur igne. Hujus rei varias assignat causas D. Thomas. (Vide infra cap. 16.) Tertium est, quod, tamen pro diversitate peccatorum diversa fuerint instituta sacrificia, non tamen servaretur illi proportio ut quod majus esset peccatum, et præstantior esset res oblatæ in sacrificio; sed contra potius, quod majus esset peccatum, et vilior species animalium offerretur, ut ex Rabbi Moyse notat D. Thomas. Nam capra, quod est vilissimum animal, offerretur pro idololatris, quod est gravissimum peccatum. Pro ignorantia verò sacerdotum, offerretur vitulus; pro negligentia principis hircus. (Levit., 4 et seq.)

DE JUGE SACRIFICII, QUO QUOTIDIE OFFEREBANTUR. — Judei ex præcepto divino, jubebantur quotidie offerre duos agnos à nicolis, et quidem immaculatos in holocaustum, alterum mane et alterum vespere; et cum illis similia conspersant oleo, et vinum pro libamine. Hoc autem oblatio vocabatur *fuge sacrificium*, vel *holocaustum sacrificium pacifica*. Quia quotidie fiebat, et nunquam intermitteretur. Sic enim legitur Exod. 29, v. 38 et seq.: *Hæc est quæ facta in altari: agnus unicus duos per singulos dies jugiter; non agnus mane, et alterum vespere, decimam partem similia conspersant oleo tuo, quod habeat mensuram quartam partem hin, et vinum ad libamum quædam mensura in agro suo. Alterum vero agnum offeres ad vespeream iuxta ritum mandatum oblationis, et iuxta ea quæ diximus, in odorem suavitatis; sacrificium quoque oblationis perpetua in generationes vestras, ad ostium tabernaculi testamento coram Domino, ubi constitutum ut loquar ad te. Et Num. 28, v. 5: *Hæc sunt sacrificia quæ offerre debetis: Agnos unicos immaculatos duos quotidi in holocaustum sempiternum; unum offeretis mane, et alterum**

(1) Sacrificiorum significatio hæc erat: Singulis sparsione et effusione hinc protestabantur se mortis esse reos, hincro hinc offerantur tantum innocentem, id est, animalis sanguinem in quo anima esse dicebatur; nam hinc agnoscerant Deum iuxta oblationem iuxta factam acceptoribus, et quoque phierii. Ita Lev. c. 17: *Quis anima carnis in sanguine est; et ego dedi illam vobis, et super altare in eo expiatis pro omnibus vestris.* Quotidie fiebat hæc sacrificialis effusio, ut moueretur de Christi sanguine pro omnibus omnium hominum effundendo, quoniam ex hinc offerendum esse, coram Iohannis discipulis, c. 25. Festum expressa erat figura incurati novæ legis sacrificii; de eo loquitur Malachi c. 1, v. 10. *Munus (omnia) non accipimus de manibus vestra; et v. 11: Ab orbis enim solis, etc., offeretis nomini meo (omnia) oblatio unumda. Soli Romano. Ecclesia sacrificio catholico hæc conveniunt. Minde, licet obliquè ferti significationem habeat, à Valgata diversimodè vertitur. Lev. c. 2, v. 1, 5, 4, 7, 9, 11, 45, sacrificium, v. 14 et 15, oblatio; Mal. supra, Munus; et Mal. cit. v. 11, oblatio unumda.*

sed Judaeorum. Act. 13, v. 5: *Cam venisset Salu-*

Queres 6° an omnes Synagoga edificata fuerint a

Epiloga lapsa capitis. — Ille obiter notandum est,

Hinc discant christiani pontifices, reges, subditi,

CAPUT XIV.

DE SACRIFICIIS MOISAICIS.

Sacrificia Moisaica tripliciter dividi possunt. 1° Ratio-

quodlibet, et in sacrificium agni paschalis, quod in Pas-

De victimis, immolationibus et libamentis. —

Ille quaeri potest cur non alia animalia, nec alios

De holocausto, sacrificio pro peccato, et hostia

peccatorum fiat quidem a Deo, sed per ministerium

Hostia pacifica poterat ex duplici titulo offerri. 1° In

Ab hac divisione, quo jam explicata est, partem

Ad hoc tria notanda sunt ex D. Thom., q. 102, art.

Hostia pacifica poterat ex duplici titulo offerri. 1° In

et in hoc erat inferius. Hostia pacifica pro impetrando

De hoc sacrificio, quod genitrici offerretur. —

(1) Sacrificiorum significatio hinc erat. Singulis

ad vesperum. Hoc iuge sacrificium, veteris Testamenti fuit figura sacrificii Missae in novo Testamento. 1° Ratione rei oblate. Nam sicut in illo offerabatur agnus immaculatus, ita in hoc offeritur Christus, qui est agnus sine macula, Joan. 1, v. 29: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollis peccata mundi*. 2° Ratione loci. Sicut ille offerabatur in tabernaculo, ita hic in Ecclesia. 3° Ratione durationis. Sicut ille offerabatur quotidie, ita Christus offertur quotidie. Unde etiam apud Daulem 12, v. 14, vocatur *iuge sacrificium*. 4° Ratione determinationis temporis. Sicut ille offerabatur mane et vespere, ita Christus à principio mundi usque ad finem. Apoc. 13, v. 8: *Agnus qui occisus est ab origine mundi, non quidem relictus, sed per everitum*. 5° Ratione adjuncti. Sicut ille offerabatur cum simila et vino, ita Christus quotidie offertur sub specie panis et vini.

DE AGNO PASCHALI. — Hoc sacrificium agni paschalis à Deo institutum est paulo antè egressum filiorum Israel ex Ægypto: sic primo celebratum pridie egressus ad vesperam, cum mandato, ut postea singulis annis, primo mense anni, die 14 mensis ad vesperam repetetur. Quod, an semper factum sit, postea videbimus. Ad majorem illius notitiam, hæc breviter examinanda sunt: 1° Quis debuerit esse agnus? 2° An pro agno liceret aliud animal immolari? 3° Quo tempore immolandum fuerit agnus? 4° Quo loco? 5° Quo ritu? 6° Quinam puterint ex illo comedere? 7° In quem finem institutum sit hoc sacrificium agni? 8° Quoties celebratum à Judæis? Est ergo prima questio: Quis debuerit esse agnus? — Resp. Debit habere tres condiciones. 1° Ut esset masculus. 2° Ut annuus, seu unius tantum anni. 3° Ut sine macula, id est, sanus et integer, non maculatus aut vitiosus. Hoc patet ex illo Exod. 12, v. 3 et 5: *Decima die mensis hujus tollit unumquisque agnum pro familiaribus et domos suas... erit autem agnus absque macula, maculatus, annuus*. Quis autem ab eo non vitia accretat quodcumque animal à sacrificio, explicat Moyses, Levit. 22, v. 21-22, his verbis: *Homini qui obtulerit ritum... tunc de bobus, quibus de ovibus, immolatum offeret, ut acceptabile sit: omnis macula non erit in eo. Si carum fuerit, si fractum, si cicuticum habens, si pyramidem, aut scabiem, aut impostum, non offeretis ea Domino, nec adhibitis eis, eis super altare Domini*. Altera questio est, an pro agno liceret aliud immolare? — Resp. Nomen *phase*, dupliciter sumi solet. Primo, proprie et strictè pro agno paschali, qui immolabatur decimo quarto die mensis primi ad vesperam; et hoc sensu, non licebat pro agno immolare aliud animal, nisi hædum, ut dictum est. 2° Impropiè et latè, pro hostiis pacificis, quæ durante solemnitate paschali,

offerbantur in diebus azymorum qui sequebantur vespeream et immolationem agni paschalis. Hujusmodi autem hostiæ poterant sumi etiam ex bobus. Et hoc sensu intelligitur quod allatum est ex Deuteronomio. Vide quæ scripta sunt Num. 28, v. 15 et seq. Undè patet, tam agnum paschalem, quam cæteras victimas illius solemnitatis, vocari *phase* in Scripturâ. Hinc facile explicatur illud Joan. 18, v. 28: *Erat autem vespere, et ipsi non intraverunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha*. Ubi per pascha non intelligitur agnus paschalis, quoniam Judæi pridie ad vesperam comederant: sed victimæ pacificæ, quæ sequentibus azymorum diebus comedi solent, non tamen nisi à mundis et purificatis. Tertia questio est, quo tempore immolandum fuerit agnus? Resp. Die decimo quarto mensis primi ad vesperam. Sic enim præceperat Deus, Exod. 12, v. 5-6: *Decima die mensis hujus tollat unusquisque agnum pro familiaribus et domos suas... Et serventibus unusquisque ad quartum decimum diem mensis hujus: immolabitque eum universis multitudinem filiorum Israel ad vesperam*. Hoc præceptum, quoad posterioriorem partem, semper servatum est; nam Hebræi, non solum in monte Sinai et alibi, solebant immolare agnum paschalem die decimo quarto mensis primi ad vesperam (1). Excepit unum casum: Nam si eo die immundi essent, poterat differri usque ad diem decimum quartum mensis mensis; quod aliquando etiam factum est. Prior pars difficultatem habet. Nam aliqui putant Judæos nunquam, nisi in Ægypto, jussos fuisse querere agnum die decima, quem postea immolarent die decima quarta ad vesperam; sed unicuique liberum fuisse, ut quereret, quo die vellet. Ita Abulens. in cap. 12 Exod., q. 4, libera lib. 3 de Templo, cap. 5 et nonnulli alii. Et duplex illorum ratio est. Una, quia postea quotiescumque fit mentio immolationis agni; nunquam reperitur illa pars præcepti de die decimo, qui debebat querri agnus; sed solum altera pars de die decimo quarto, qui debebat immolari. Ergo signum est, quod illa pars, de die decimo non obligaverit, nisi in Ægypto. Altera, quia erant legitime causæ cur in Ægypto debuerit agnum prius querere et præparare, quum veniret dies immolationis; quò tamen causæ postea locum non haberunt. Erant autem hæc: 1° Quia seculum se post paucos dies regressurus esse in Ægypto; et ideo erant valde occupati curâ ea parandis, quæ ad futuram protectionem cubarent esse necessaria. Non ergo propter hanc occupationem oblitiscerentur agni paschalis, jussu sumi tempore illam querere et præparare. 2° Ut tantò plus temporis haberent ad explorandum, an agnus esset talis, qualis ex præcepto Dei requirebatur, nempe annuus, masculus, sine macula. 3° Ut illis diebus, quibus agnus asservabatur, ex ipsius aspectu et balatu, facilius cogitarent de futurâ liberatione ex Ægypto.

Nutra ratio videtur convincere. Non prior, quia

(1) Confer, si vacet, Iam. *Archæolog. Biblic.*

etiam postea, quotiescumque fit mentio immolationis agni, nunquam reperitur illa pars præcepti, quod deberet comedi cum capite, pedibus, et intestinis. Et tamen illi fieri oportebat. Nec posterior, quia illæ tres causæ non magno per urgent. Imò prima et tertia non coherent inter se. Nam si in futuram protectionem ita lente erant Israelitæ, ut periculum esset non oblitiscerentur agni paschalis, quid necesse fuit, ut ex aspectu et balatu agni reducerentur in recordationem future protectionis? Secunda nihil efficit; cur enim in Ægypto indigentur certis diebus ad explorandum, an agnus esset annuus, masculus et sine macula, si postea non indigentur? An minù cauti et solertes erant in Ægypto, quàm extrâ Ægypto? Non video cur id asserimus.

Quarta questio est, quo loco immolandum fuerit agnus paschalis? — Resp. Distinguedis sunt quatuor tempora. Primum egressus in deserto. Secundum, peregrinationis in deserto. Tertium, ingressus in Judæam. Quartum, habitationis in Judæa. Igitur, cum adhuc in Ægypto essent Hebræi, singuli patresfamilias in sua domo jubebantur immolare et comedere agnum. (Exod. 12, v. 3.) At tempore peregrinationis immolabant et comederant in deserto Sinai. (Num. 9, v. 1 et seq.) Porò in ingressu in Judæam, post transitum Jordanis, in campestribus Jericho (Josue 5, v. 10); denique tempore habitationis in Judæa, nunquam licebat id facere, nisi in illo loco, ubi esset tabernaculum, juxta illud Deuter. 16, v. 5-6: *Non poteris immolare phase in quolibet urbe tuarum quæ Dominus Deus tuus daturus est tibi, sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habitet nomen ejus ibi; immolabis phase vespere ad solis occasum, quando egressus es de Ægypto*. Locus autem, in quo habitavit nomen Domini, fuit variis temporibus varius. 1° Gázala. 2° Silo. 3° Nobe. 4° Gaboon. 5° Jerusalem, ædificato templo Salomonis. Et hæc causæ est cur sæpe in sacris litteris fiat mentio eorum, qui tempore paschali Hierosolymam ascendebant, ut secundo Paralip. 30, v. 1; Luc. 2, v. 41, et alibi. Quinta questio est, quo ritu coquendus et comedendus fuerit agnus? — Resp. In primâ immolatione, quæ in Ægypto contigit, servatus est hic ritus et ordo. 1° Macrabatur agnus, et sanguis ejus ponebatur super utrumque postem januæ, et super liminare domus in qua edendus erat. 2° Escoriabatur, diffundebatur et elucebatur. 3° Asservabatur igne. 4° Assatus comedebatur cum capite, pedibus et intestinis. 5° Adhibebantur azymi panes cum lactibus agrestibus. 6° Nichil ex eo licebat conservare in sequentem diem; sed si quid residuum fuisset, igne comburendum erat. 7° Qui illum comesturi erant, debebant accincti esse renibus calcatis, loculum manibus gestantes, festinautes. Vide Exod. 12 à v. 6 ad 14 usque. Duo hic queri solent. 1° An hæc omnia sint adhuc servata? 2° An Judæi comedentes agnum, debeant stare, an sedere? Nichil certè de utroque (1). Sexta questio est, quinam puterint co-

medere de agno paschali? — Resp. Solum Judæi; non autem alienigenæ, nisi prius essent circumcisi. (Exod. 12, v. 45.) Et ratio est, quia circumcisio erat figura Baptismi: et agnus paschalis, sacrificii Eucharistix. Sicut ergò in novo Testamento nemo potest esse particeps sacrificii Eucharistix, nisi sit baptizatus, ita in vetero Testamento nemo poterat sedere de agno paschali, nisi esset circumciscus. Sed et omnes circumcisi possent? Certum est immundos non potuisse. Unde si qui Judæi, vel alienigenæ circumcisi, eo die, quo ordinariè immolabatur agnus paschalis, immundi fuissent, debebant prius mundari et expectare usque ad diem decimum quartum sequentis mensis, sicut factum est, Num. 9, v. 6; et 2 Paral. 30, v. 15. Septima questio est, in quem finem institutum fuerit hoc sacrificium agni? — Resp. In duplicem finem. Primo in memoriam illius beneficii, quod Judæi consecuti sunt ea nocte, quæ secuta est immolationem agni paschalis in Ægypto. Tunc enim Deus percussit omnia prius mœnita Ægypti, interdixit primogenitis Judæorum; et liberavit Judæos à servitute Pharaonis. Secundo in typum et figuram Christi, qui tanquam agnus innocens immolatus et occisus erat pro humano genere. De priori hinc intelligitur illud Exod. 12, v. 14: *Hæc habetis hæc diem in monumentum, et celebratis eam solemnem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno*. Et v. 26-27: *Et cum dixerint vobis filii vestri: Quæ est ista religio? — Dicitis eis: Victimam transivit Domini est, quando transiit super domos filiorum Israel in Ægypto, percussit Ægyptos, et domos nostras liberavit. De posteriori loquitur Apostolus, 1 Cor. 5, v. 7: *Pascha nostrum immolatus est Christus*. Duo autem spectanda sunt in agno. 1° Immotatio, quæ erat figura Christi crucis immolandi. 2° Conestio, quæ erat figura Christi in ultimâ cenâ comedendi sub specie panis et vini. Prior figura in his consistit. 1° Sicut per immolationem agni paschalis, et per aspersionem sanguinis ejus super postes et liminaria, liberati sunt Israelitæ à captivitate Pharaonis; et ab angelo percussio, sic per immolationem Christi in cruce, et per effusionem sanguinis illius, liberatum est genus humanum à servitute peccati, et diaboli. 2° Sicut agnus vespere immolatus est, sic Christus in fine seculorum mortuus est pro vobis. 3° Sicut agnus immolabatur totâ multitudine populi Israelitici, sic Christus morti addictus est, clamante totâ Indæorum multitudine, *crucifige, crucifige*. 4° Sicut agnus erat masculus, annuus, et sine macula, sic Christus in patiendo fortis, in flore vitæ, et sine ullo peccato. 5° Sicut non contingebatur in agno, sic Christi errura in cruce non sunt fracta; quam figuram expressit Evangelista. (Joan. 19, v. 34.) 6° Sicut pro agno poterat hædus subrogari, sic Christus, tanquam agnus esset, tamen inter iniquos, id est, inter hostes reput-*

est. Locus est Dominus ad Moysen... dicens: Facias tibi Israel phase in tempore suo... Juxta omnes ceremonias et justificationes ejus. Igitur omnes præscripti ritus, nupte mysterium semper observandi fuerunt.

(1) Discrimen inter pascha Ægyptiacum et illa sacra-
tura agrè probabitur; textus Num. cap. 9 apertus

tatus est. Et sicut hodie solet esse victimam pro peccatis, sic Christus pro peccatis totius mundi oblatus est. Hinc etiam Jacob patriarcha hœdulis pelibus obvolutus fuit, ut Christum præfiguraret. Posterior figura consistit in his. 1° Sicut agnus fuit conestus à Judæis, sic Christus in Eucharistia comeditur à christianis. 2° Sicut ille, à solis Judæis et circumcisis, et in sola civitate Jerusalem, ita hic à solis christianis et baptizatis, et in sola Ecclesia. 3° Sicut ille assistens igne corporali, ita hic assistens igne clarioris. 4° Sicut ille cum azymis panibus, et lactuæ agrestibus, ita hic cum magnâ puritate et dolore de peccatis. 5° Sicut ille cum capillo, pedibus et intestinis, ita hic cum divinitate et humanitate, jacente sub specie panis et vini. Denique, sicut ille à Judæis, vincinetis et peregrinantibus ad terram promissionis, ita hic à christianis, properantibus ad eam patriam.

Octava questio est, quæ sit à Judæis celebratum sit pascha? — Resp. Constat ex Scripturis, et sæpe celebratum, et sæpe omissum esse. Ad 1° celebratum est in egressu ex Ægypto. (Exod. 12, v. 28.) 2° In deserto Sinai, anno secundo egressionis. (Num. 9, v. 4.) 3° In campestribus Jericho. (Josue 5, v. 10.) 4° In Jerusalem, sub Ezechiâ rege. (2 Paral. 30, v. 1.) 5° In Jerusalem, sub Josiâ rege. (4 Reg. 23, v. 21, et 2 Paral. 35, v. 4.) 6° Post reditum ex captivitate Babylonica in Jerusalem. (1 Esdræ 6, v. 19.) 7° Tempore Christi et Apostolorum. (Matth. 26, v. 17.) Omissum est autem primo, toto tempore peregrinationis, exceptis duobus primis annis. Nam primo anno celebratum est in Ægypto; secundo, in deserto Sinai, ut dictum est. Ab eo tempore, per 58 annos, usque ad transitum Jordanis, omissum est. Non enim Judæi, qui transibant Jordanem, erant circumcisi, ac proinde non poterant celebrare Pascha. Unde Josue, cum vellet post transitum Jordanis in Galtalâ, seu in campestribus Jericho, renovari immolationem agni, prius mandavit omnes circumcidi. (Josue 5, v. 2.) Deinde tempore rogati sæpe omissum est. Unde Ezechias et Josias horum sunt pupulum, ut omnes venerint Jerusalem, et ibi iuxta legem celebrarent pascha. (4 Reg. 23, v. 21, et 2 Paral. 30, v. 1.) Denique intermissum est tempore circumcitorum hybionis. Unde post captivitatem, cum Judæi redissent Jerusalem, cooperant ierem inagorare. (1 Esdræ 6, v. 19.) Alique hæc ex Scripturis dicta sufficiant.

DE ALIIS ALIENIS SOLEMNITATIBUS SACRIFICIIS. — Præter iuge sacrificium, quod quotidie, et præter Agnum paschalem, qui in Pascha offerebatur, erant alia sacrificia, que in reliquis solemnitatibus offerri debebant ex præscripto legis. Erant autem hæc solemnitates. 4° Sabbatum. 2° Nœmenia, seu iudicum mensis lunaris. 3° Solemnitas Azymorum, que incipit postridie Paschatis. 4° Pentecoste. 5° Festum tabularum. 6° Festum expiationis. 7° Scœnologia, seu festum tabernaculorum. 8° Festum octavis atque collectis, de quibus fœsus cap. 16. Sacrificium sabbati describitur Num. 28, v. 9-10, his verbis: *Die autem sabbati offeretis duos agnos anniculos immaculatos, et*

duos decimos similis oleo consperat in sacrificio, et libra que ritè fundatur per singula sabbata in holocaustum sempiternum. Sacrificium Nœmenia, ibid., v. 11 et seq.: In calendaris autem offeretis holocaustum Domino, vitulos de armento duos, arietem unum, agnos anniculos septem immaculatos, et tres decimas similis oleo consperet in sacrificio per singulos vitulos, et duas decimas similis oleo consperet per singulos arietes, et decimam decimam similis et oleo in sacrificio per agnos singulos. Holocaustum novissimæ odoris atque incensum est Domino. Libamenta autem vini, que per singulos fundenda sunt victimis, ita erunt: mensura viti per singulos vitulos, tertio per arietem, quarta per agrum. Hoc est holocaustum per omnes menses, qui sibi anno veniente præcedunt. Hircus quoque offeratur Domino pro peccatis. Sacrificium solemnitatis Azymorum, ibid., v. 18 et seq.: Mens autem primo, quartæ decimæ die solemnitas: septem diebus vescentur azymis. Quarum dies primi venerabiles et sancti erit: omnia opera servile non facietis in ea. Offeretisque incensum holocaustum Domino, vitulos de armento duos, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem; et sacrificia singulorum et vitulos, que consperet in oleo, tres decimas per singulos vitulos, et duas decimas per arietem, et decimam decimam per agnos singulos, id est, per septem agnos. Et hircum pro peccato unum, et expietur pro vobis, præter holocaustum manituum, quod semper offeretis. Id facietis per singulos dies septem dierum in fontem ignis, et in altare maximum Domino, qui surget de holocausto, et de libamentis singulorum, etc. Sacrificium Pentecostes, Lev. 23, v. 15 et seq.: Numerabile ergo... Septem hebdomadas plenam... id est, quinquaginta dies; et sic offeretis sacrificium novum Domino ex omnibus habitaculis vestris, panes primitiarum duos de duobus decimis similis fermentatis, quos coqueo in primitiis Domini. Offeretisque cum panibus septem agnos immaculatos, anniculos, et vitulum de armento unum, et arietes duos, et erunt in holocaustum cum libamentis vini, in odorem suavitissimum Domino. Facietis et hircum pro peccato duosque agnos anniculos hostias pacificorum. Cuique elevaverit eis sacerdos cum panibus primitiarum coram Domino, cœlesti in unum eja. Et vocabitis hæc diem celebratum, atque sanctissimum. Sacrificium festi tabularum, Lev. 23, v. 21-25: Mense septimo, primis die mensis, erit totus sabbatum memoriale, clangentibus tubis... et offeretis holocaustum Domino. Quale autem debet esse hoc holocaustum disertè explicatur, Num. 29, v. 1 et seq.: Mensis etiam septimi prima dies venerabilis et sancta erit vobis. Omne opus servile non facietis in ea, quia dies clangentis est et tabularum. Offeretisque holocaustum in odorem suavitissimum Domino, vitulum de armento unum, arietem unum, et agnos anniculos immaculatos septem; et in sacrificiis eorum, similis oleo consperet tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietem, unam decimam per agnum, qui simul sunt agni septem; et hircum pro peccato, qui offeratur in expiationem populi; præter holocaustum calendarum cum sacrificiis suis; et holocaustum sempiternum cum liba-

mentis suis. Ubi nota, in festo tabularum, tria fœsse sacrificia offerenda. Unum, ratione festi tabularum. Alterum, ratione novæ mensis. Tertium, iuge sacrificium, quod quotidie offeratur. Et hoc significat Scriptura, cum dicit, præter holocaustum calendarum, et holocaustum sempiternum; quasi dicat, præter illa duo sacrificia offeretis etiam illud tertium, quod iam præscribitur. Sacrificium festi expiationis, Lev. 25, v. 27: Decimo die mensis hujus septimi, dies expiationum erit celeberrimus, et vocabitur sanctus; affligetisque animas vestras in eo, et offeretis holocaustum Domino. Hoc holocaustum describitur, Num. 29, v. 7 et seq., his verbis: Decima dies mensis hujus septimi erit vobis sancta... offeretisque holocaustum Domino... vitulum de armento unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem, et in sacrificiis eorum, similis oleo consperet tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietem, decimam decimam per agnos singulos, qui sunt simul agni septem; et hircum pro peccato, abique his que offerri pro delicto solent in expiationem et holocaustum sempiternum, cum sacrificio et libamentis eorum. Ubi iterum nota, præter hircum pro peccato, debuisse offerri, primo, vitulum, cujus sanguis inferebatur in sanctuarium; secundo, hircum alium, super quem sacerdos confitebatur peccata populi, et sic comitabatur in desertum. (Lev. 16, v. 10.) Tertio, iuge sacrificium. Vide Lyran. in esp. 49 Num. Sacrificium Scœnologia, seu tabernaculorum, Lev. 23, v. 34-36: A quinto decimo die mensis hujus septimi, erant festo tabernaculorum, septem diebus Domino... Septem diebus offeretis holocaustum Domino. Hæc holocausta septem dierum sigillatim exprimitur, Num. 29, v. 15 et seq., his verbis: Offeretis... vitulus de armento duodecim, arietes duos, agnos anniculos immaculatos quatuordecim, et in libamentis eorum, similis oleo consperet tres decimas per vitulos singulos... Et duas decimas arietis uno, id est, simul arietibus duobus, et decimam decimam agni singulis, qui sunt simul agni quatuordecim; et hircum pro peccato, abique holocaustum sempiternum, et sacrificio, et libamento ejus. In die altero, offeretis vitulos de armento duodecim, etc. Die tertio, vitulos duodecim, etc. Et sic deinceps. Hoc solum addere, quod illis septem diebus, omnia sacrificia sint eadem, excepto numero victimarum. Nam primo die offerantur 15 vituli, secundo 12, tertio 11, quarto 10, quinto 9, sexto 8, septimo 7. Singulis autem diebus, 2 arietes, 14 agni, hircus pro peccato, et iuge sacrificium. Sacrificium corvis atque colubæ, quod transactis septem diebus tabernaculorum, celebratur octavo die, describitur, Lev. 23, v. 36 et seq.: Die quoque octava erit celebratio atque sanctissima, et offeretis holocaustum Domino; est enim corvis atque colubæ. Et Num. 29, v. 36 et seq.: Die octavo, qui est celeberrimus, omne opus servile non facietis, offerentis... vitulum unum, arietem unum, agnos anniculos immaculatos septem; sacrificiaque et libamenta singulorum per vitulos et arietes et agnos ritè celebrabitis; et hircum pro peccato, abique holocaustum sempiternum, sacrificiaque ejus et libamenta. Sequitur communis clausula: Hæc offer-

retis Domino in solemnitatibus vestris; præter nota, et oblationes spontaneas in holocausto, in sacrificio, in libamentis, et in hostiis pacificis; unde constat, generatim loquendo, duplicia fuisse sacrificia, quædam necessaria ex præscripto legis, alia spontanea ex arbitrio et devotione offerentium. De prioribus, que fœbant in solemnitatibus, dictum est hæc actus. De posterioribus nihil necesse dicere in particulari, quia parum ad nostrum institutum.

DE IGNE, QUO UTERENTUR SACERDOTES IN SACRIFICIIS. — Quinque curta sunt ex Scripturis. Primum est ignem quemdam à Deo cœlestis datum esse, qui consumpsit primum sacrificium, quod obtulit Aaron in deserto, postquam sacerdos à Moysè consecratus est; quod contigit anno secundo egressionis filiorum Israel ex Ægypto. Sic enim legitur, Lev. 9, v. 23-24... Apparuit gloria Domini cum multitudine; et ecce egressus ignis à Domino, devoravit holocaustum, et vitulos qui erant super altare. Quod cum vidisset turba levitauerunt Domino, reuerter in facies suas. Alterum est, hunc ignem debuisse perpetuo nutrire et conservari à sacerdotibus, ne unquam in altari dedecret. Lev. 6, v. 12: Ignis autem in altari semper ardebit quem sustinet sacerdos subiciens ligna mane per singulos dies. Et infra v. 15: Ignis est iste perpetuus, qui nunquam deficiet in altari. Tertium est, non alio, quam isto igne potuisse uti sacerdotes ad sacrificia. Hoc insidè constat, qui Nadab et Abiu, filii Aaron, à Deo puniti sunt, quia alieno igne uti essent. Lev. 10, v. 1-2: Arripitque Nadab et Abiu, filii Aaron, thuribula, posuerunt ignem et incensum super offerentias coram Domino ignem alienum, quod eis præceptum non erat. Ergo utique ignis à Domino, devoravit eos, et mortui sunt coram Domino. (Vide de Aug. in quest. super Levit., q. 21. Quartum est, hunc ignem à secundo anno egressionis ex Ægypto, quo cœlestis à Deo datus est, perpetuo conservatum fuisse in altari tabernaculi usque ad tempus captivitatis Babylonice, quo et templum incensum est, et Iudæi in Babylonem abducti sunt. Tunc enim in quodam modo à sacerdotibus abscensus est. 2 Machab. 4, v. 19: Cum in Peridem discederent patres vestri, sacerdotes, qui tunc cœlestes Dei erant, acceptionem ignis de altari fecerunt abscondendam in valle; ubi erat parvas alius et ignis, et in eo conlati sunt cum, ita ut omnibus ignitus esset locus. Hinc sequitur ignem illum, in tota tempore, quod præcessit captivitatem, tollens mittisse locum, quos tabernaculum cum altari de loco in locum translatum est. Fuit ergo per 50 annos in solitudine. Postea cum filii Israel, transiit Jordanem, venissent in Terram promissionis, fuit successivè in variis locis, in Galtalia, in Silo, in Nobæ, in Gaboon, in Jerusalem, adificato jam Salomonis templo; ibique mansit usque ad captivitatem, ut dictum est. Quintum est eundem ignem, post solutam captivitatem, iubeant Nehemias, quæsitum fuisse à nepotibus eorum sacerdotum qui illum in puteo absconderant; nec tamen inventam, sed pro eo reportatum fuisse equum crassum, quem, oblatio sacrificio, divinitus in ignem conversa est. 2 Mach. 30, v. 20 et seq.:

Cum autem praterissent anni multi, et placuit Deo, ut mitteretur Nehemias a rege Persidis, nepotes sacerdotum illorum qui abcederant, misit ad requirendum ignem; et sic narraverunt nobis, non invenerunt ignem, sed aquam crassam. Et iussit eos haurire, et afferre tibi; et sacrificia, que imposita erant, iussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, et ligna, et que erant superposita. Atque hoc factum est, et tempus offitii, quo sol respulsi, qui prius erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita ut omnia mirarentur. Porro, diem illum, quo ignis hic divinitus accensus est, habuerunt Judaei pro solempnitate, et deinceps festum, seu dies dati ignis appellatus est. Et postea in secundo templo, eodem igne usi sunt in sacrificiis.

Porro in hoc igne, de quo tacentis dictum est, tria spectanda sunt, quae mysterium habent. 1° Quod sit a Deo datus. 2° Quod illo solo, et non alio liceret uti in sacrificiis. 3° Quod cum perisset, ex aqua crassa per ministerium sacerdotum, non sine magno miraculo, recuperatus sit. Hec, inquam, tria mysterium habent. Ex primo, discimus ignem illum, quo nos in novo Testamento percipiuntur sacrificiis, esse sine hoc igne charitatis. 1 Cor. 13, v. 3. Si tradidero corpus meum uti in ardeam, charitatem autem non habero, nihil mihi prodest. Ex tertio, hunc ignem charitatis aliquando in nobis perire per peccatum mortale, quod habet se instar aquae crassae: sed postea, accedente absolute sacerdotum, non sine magno miraculo reviviscere et recuperari. De hoc igne loquitur Christus, Luc. 12, v. 40: Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? (Vide Aug. in Psal. 69.)

DE SACRIFICIO NOVI TESTAMENTI QUOD PER SACRIFICIA MOSAICA FITI PRÆFIGURAVIMUS. — In novo Testamento duplex est sacrificium, unum cruentum, quo Christus in ara crucis Deo Patri oblatus est pro expiatione nostrorum peccatorum; alterum incruentum, quo idem Christus quotidiani sub specie panis et vini offeritur in altari, partim in memoriam cruenti illius sacrificii, partim ob has causas: 1° Ad colendum Deum; 2° ad gratiarum actionem pro beneficiis acceptis; 3° ad impetrandam nova beneficia; 4° ad placandum Deum. Hinc duo sacrificia possunt dupliciter spectari, 1° quoad rem oblatam; et sic non sunt duo, sed unum. Nam in utroque est una et eadem res oblati, nempe Christus Dominus; 2° quoad modum et ritum offerendi; et sic duo sunt. Nam Christus in altero oblatus est cruento modo, et in propria specie humanae pro realem sui occisionem; in altero offertur incruento modo, et sub specie alienda, sine reali sui occisione. Utrumque sacrificium est quasi primarium prototypum, ad quod præfigurandum omnia sacrificia veteris Testamenti ordinata sunt; sive illa fuerint Mosaica, de quibus actum est; sive antiquiora Mosaica, ut sacrificium Abraham, Melchisedech, Job, et omittam reliqua. Nam haec omnia fuerunt typi, sui figuræ nostri sacrificii. Quod breviter sic explicio. In sacrificio cruento, quo Christus in cruce oblatus est, multa spe-

ctari possunt, 1° quod fuerit unigenitus Dei Filius; 2° quod a Patre oblatum in mortem; 3° quod Patri obsecratisimum. Hec tria optime præfigurantur per sacrificium Abraham, quo obtulit unigenitum filium suum Isaac; 4° quod reipsa occisus sit. Hoc significat omnia sacrificia Mosaica, quae erant ex animalibus; 5° quod effusione sanguinis liberaverit nos à servitute diaboli. Hoc significat sanguis agni paschalis, qui super postes domorum aspersus, liberavit filios Israel à servitute Pharaonis; 6° quod tuo sanguine mundaverit nos à peccatis nostris. Hoc significat sanguis hircorum et aliorum animalium, teste Apostolo, Heb. 9, v. 13-14: Si enim sanguis hircorum et taurorum et cinis vitulae aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi... emundabit conscientiam nostram ab operibus mortis! 7° quod innocens occisus sit. Hoc significat mactatio agni paschalis. Unde Isaias cap. 53, v. 7. Sicut vitis ad occisionem ducitur, et quasi agnus coram tondente se obtulisset, et non aperit os suum; 8° quod tametsi innocens fuerit, tamen cum latrocinibus deputatus sit. Hoc significat hircus, qui loco agni paschalis offerri poterat. Hircus enim animal foetidum est; 9° quod crura ejus non sint fracta. Hoc significat agnus paschalis, de quo scriptum est, Exodi 12, v. 46. Nec os illius confringetis; 10° quod se totum Patri obtulerit, nulla parte sibi reservata. Hoc significat omnia holocausta.

Similiter in sacrificio incruento multum spectari possunt: 1° Quod quotidie offeratur in Eucharistia. Hoc significat iuge sacrificium, de quo suprâ. 2° Quod caro Christi verè comedatur in hoc sacrificio, Joan. 6, v. 56: Caro enim mea verè est cibus. Hoc significat caro agni paschalis, quae verè comedatur ab offerentibus. 3° Quod Christus sumatur sub specie panis et vini. Hoc significat sacrificium Melchisedech, qui panem et vinum obtulit. 4° Quod comestur ex hoc sacrificio, debeant esse puri peccatis, ne indigni accedant, 1 Cor. 11, v. 29: Qui enim manducant et bibunt indigni, iudicium sibi manducant et bibunt, non discernunt corpus Domini. Hoc significat sanctificatio filiorum Job; 5° Quod debeant habere veram contritionem et dolorem de peccatis praeiis. 1 Cor. 14, v. 28: Probet autem seipsum homo. Hoc significat locute agrestis in esu agni paschalis. 6° Quod debeant esse parati ad eundem viam mandatorum Dei, et contendere ad caelestia. Hoc significat Judaei, qui accini lumbis, et calcatei, et tenentes baculum in manibus, festinantur comedere agnum paschalem. Haec ferè præcipua sunt. Alia mittentia omitto.

CAPUT XV.

DE SACRAMENTIS MOSAICIS.

Sacramenta sunt quaedam externa signa, sui crepatione, quae ex Dei institutione habent vim significandi et efficiendi aliquam sanctitatem, ut passim docent theologii. Est autem duplex sanctitas, una vera et interna, quae est idem quod gratia iustificans; altera legalis et externa, quae consistit in quâdam munditia legali, id est, à lege Mosaicâ prescriptâ. Sicut enim lex Mosaicâ reputabat quosdam immundos seu irregu-

lares, qui hoc vel illo modo affecti essent, aut certa quosdam operi facerent, ita etiam reputabat quosdam mundos et sanctos, si certas quosdam caeremonias à Deo institutas usurparent. Hoc posito, quaeritur primum, quae et quot fuerint sacramenta Mosaica? 2° Quam vim et efficaciam sanctificandi habuerint? 3° An fuerint tantum perfecta quam nostra sacramenta? 4° Quid de singulis in particulari statuendum sit?

QUESTIO PRIMA. — Quae et quot fuerint sacramenta Mosaica? — Generatim loquendo, fuerunt duplicia. Quaedam pertinebant ad totum populum, ut circumcisio, esus agni paschalis, purificationes ab externis immunditiis, expiationes à peccatis. Quaedam ab ministris Synagoga, ut consecratio sacerdotum, adiutium manuum ac pedum, rasio pilorum, esus panum propositionis, et quosdam aliorum quae sacerdotum visibus deputabantur. (D. Thom. in 1-2, q. 102, art. 5.) Haec omnia erant figurae sui typi sacramentorum nove legis. Nam 1° circumcisio erat figura Baptismi. 2° Esus agni paschalis est esus panum propositionis, figura Eucharistiae. 3° Purificationes et expiationes, figura Pœnitentiae. 4° Consecratio sacerdotum, figura Sacri Ordinis. (D. Th. ibid. art. 5 ad 3.)

Quæres cur nulla fuerit figura reliquorum sacramentorum, ut Confirmationis, Extremæ Unctionis et Matrimonii. D. Thomas assignat hanc causam, quia confirmatio est sacramentum plenitudinis gratiae. (Galat. 5, v. 4; Heb. 7, v. 19.) Similiter extrema unctio est quasi immediata quaedam preparatio ad introitum regni caelestis. At in veteri Testamento nemini patebat introitus ad regnum caeleste, quia Jæna regni caelestis nondum erat aperta, eò quod Christus nondum persolverat prelium redemptionis nostrae per effusionem sui sanguinis. (Hebr. 9, v. 8; et cap. 10, v. 19.) Denique, sacramentum matrimonii significat indissolubilem conjunctionem Christi cum Ecclesia, quam matrimonium Iudaorum non poterat significare, quia per libellum repudiâ poterat dissolvi. (Deut. 24, v. 1.)

Dices 1° Videntur plura fuisse sacramenta, quam quae jam enumerata sunt, ut manna et aqua scaturiens de petra, quae erant figurae sacramenti Eucharistiae. — Respondet. Erant quidem figurae sacramenti Eucharistiae, ut bene objicitur; sed tamen non erant proprie sacramenta. Non enim erant externa caeremonia à Deo instituta, quae ordinariè adherent usurpanti, quamdiu duraret Synagoga. Nota, in veteri Testamento fuerunt duplices figurae nostrorum sacramentorum. Quaedam erant figurae et sacramenta simul, ut circumcisio, esus agni paschalis, et reliqua superioribus enumerata. Quaedam non erant sacramenta, sed tantum figurae, quo pacto transitus maris Rubri erat figura Baptismi, et manna, figura Eucharistiae. Neutrum tamen sacramentum. (D. Thom. 5, p. q. 70, art. 4, ad 2.)

Dices 2° Si non fuerint alia sacramenta Mosaica, quam quae enumerata sunt, necesse est pauciora fuisse Mosaica, quam sint nostra, quod est contra Augustinum in Psal. 57, asserentem plura fuisse Mosaica.

Sequela patet, quia nostra sacramenta sunt septem, sed tantum quatuor, correspondentes Baptismo, Eucharistiae, Pœnitentiae, Sacro Ordini, ut dictum est. — Resp. Mosaica fuerunt multo plura quam quatuor; fuerunt enim variae purificationes ab immunditiis legalibus, et similitur variae expiationes à peccatis. Quae tametsi inter se diverse essent, representabant tamen unum sacramentum Pœnitentiae. Eodem modo fuerunt multa, quae representabant Eucharistiam.

QUESTIO II. — Quam vim et efficaciam sanctificandi habuerint sacramenta Mosaica? — Sensus est: quam sanctitatem significaverint et effecerint sacramenta Mosaica? Triâ probanda sunt. 1° Quod significaverint gratiam iustificantem, quae est vera et interna sanctitas. 2° Quod tamen non effecerint aut contulerint gratiam iustificantem. 3° Sed quod contulerint sanctitatem, seu munditiam legalem. Sit ergo prima conclusio: Sacramenta Mosaica erant signa gratiae iustificantis, quae in novo Testamento danda erat per Christum. Ita passim theologii, qui asserunt sacramentum in genere nihil aliud esse, quam signum rei sacrae, vel invisibilis gratiae signum visibile; et hoc interesse inter sacramentum veteris ac novi Testamenti, quod hoc sit signum gratiae praesentis, illud fuerit signum gratiae per Christum danda. Nam sicut nos in novo Testamento credimus Christum venisse, ita Judaei in veteri Testamento credebant venturum esse. Unde, sicut nostra sacramenta significant gratiam quae respicit datur per Christum, ita illorum sacramenta significant gratiam quae danda erat per Christum. Et hoc sensu dicit Apostolus, Hebr. 10, v. 1: Umbrae enim habens legem futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum. Secunda conclusio: Sacramenta Mosaica non effecerunt gratiam iustificantem, quam significabant; vel non erant signa practica gratiae iustificantis; vel, non habebant vim iustificandi, aut remittendi peccata, quoad culpam. (Quae omnia ferè pro eodem usurpantur.) Ita D. Th. in 5, p. q. 62, art. 6, et alii passim, exceptis paucis. Et probatur primum ex his Scriptura locis, ubi sacramenta Mosaica vocantur egera, infirma et inutilia. Egera, quia non continebant gratiam; infirma, quia non poterant à peccato liberare; inutilia, propter eandem causam, Galat. 4, v. 9. Quomodo conversati fuerint infirma, et egera elementa? Id est, ad caeremonias et sacramenta Mosaica. Et Hebr. 7, v. 18: Reprobatio quidem fit praecedentis mandati, propter infirmitatem ejus, et inutilitatem. Ubi per mandatum, intelligit legem Mosaicam quae idèo reprobata est quia erat infirma, et inutilis. Tametsi enim praescriberet multas caeremonias et sacramenta, non tamen per ea poterat hominem salvare. Quod etiam confirmatur ex sequentibus testimoniis, Joan. 4, v. 17: Legem per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est, id est, Moyses dedit populo nudam legem, nullas caeremonias, nullas sacramenta; at Christus dedit etiam gratiam quam Moyses dare non potuit. Et Gal. 3, v. 11: In lege nemo iustificatur apud Deum, id est, in legis, vel vi sacrificioorum et sacramentorum, quae à lege praescripta sunt. Et ibid. v. 21. Si enim

data esset lex, quae posset vivificare, verò ex lege esset iustitia. At ex lege non est iustitia; ergo lex non potest vivificare. Ratio sumitur ex precedenti conclusione, quia si sacramenta Mosaeica contulissent gratiam, fœm fuissent signa presentis gratiae, et non future; nec Apostolus dixisset: *Umbra habens lex futurorum bonorum*; sed potius, habens presentia bona, id est, presentem gratiam, iustitiam et salutem. Tertia conclusio: Sacramenta Mosaeica conferrebant quendam munditiam et sanctitatem legalem: quae quidem non erat vera et interna sanctitas, sed tamen figura verae et aeternae sanctitatis.

Hae conclusio clara est, si loquamur de purificationibus ab externis peccatis. De reliquis sacramentis sic ostenditur. Consecratio sacerdotum (quod etiam spectat ad illud munus et ratio plurimum) officium est aliqui & numero aliorum segregati, speciatim deputantur ad certam divinum peragendum; quae deputatio erat quaedam sanctitas legalis, quam non habebant laici. Similiter, circumcisio efficiebat ut homo, qui antea reputabatur inter immundos et incircumcisos, transferretur ad populum sanctum, et à Deo peculiariter electum, de quo scriptum est, Exodi 19, v. 6: *Vos eritis mihi in regnum sacerdotale, et gremi sancta*. Et Deut. 7, v. 6: *Populus sanctus es Domino Deo tuo. Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram*. Ad hunc populum nemo admittitur, nisi per circumcisioem. Denique, eius agni paschalis et panem propositionis efficiebat, ut homines fierent participes cili sanctitatis, quae erat quaedam sanctitas legalis.

Quaestio II. — An sacramenta Mosaeica fuerint tam perfecta, quam nostra? — Lutherani et Calvinistae docent, nihil interesse inter sacramenta Mosaeica et nostra, quoad vim et efficaciam iustificandi, ac proutidem eandem vim et efficaciam habuisse Mosaeica, quam habent nostra. Quod perinde est, ac si dicas, nihil interesse inter aurum et imaginem: inter figuram et rem figuratam; inter ancillam et dominam; inter servos et filios; inter Moysen et Christum. Quae omnia absurda sunt.

Catholici assignant duplex discrimen. Unum, quod Mosaeica non conferunt gratiam iustificatam, ut ostensum est: nostra conferunt, ut patet Act. 2, v. 38: *Paenitentiam agite, baptizentur in nomine vestri in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum*. Et ad Titum 5, v. 6: *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis*. Hoc discrimen agnoscit Augustinus in Psalm. 78: *Alia sunt, inquit, sacramenta dantis solentem; alia promittentia Salvatorum*. Sacramenta novi Testamenti dant salutem; sacramenta veteris Testamenti promittentia Salvatorum. Et ibid.: *Mutata sunt sacramenta; facta sunt sacrificia, pauciora, sublimiora, feliciora*. Vide eundem epist. 118, ad Iannarium, et lib. de Doct. Christ., cap. 9, et lib. 19 contra Faust. cap. 15. Alterum est, quod Mosaeica constant rebus; et non verbis; nostra rebus et verbis. Ita D. Th. 5, p. q. 80, art. 6, ad 2 et 3. Et probatur, quia in veteri Testamento, ubi praescribitur praecipui ritus sacramentorum,

nulla fit mentio verborum, ut patet Gen. 17, v. 10 et seq., ubi praescribitur ritus circumcisioem. Et Exod. 12, ubi praescribitur ritus agni paschalis. Et Levit. 8, ubi praescribitur ritus ordinationis. Et sic deinceps. At in novo, non tantum verbum, sed etiam verbum fit mentio. Nam in Baptismo, est ablutio aquae, et verba baptismatis. (Matth. 28, v. 19.) In Eucharistia, est panis et vinum, et verba consecrationis. (Matth. 26, v. 26.) In Confirmatione, est impositio manuum, et oratio. (Act. 8, v. 15-17.) In Extrema Eunctione, est unctio et oratio. (Iac. 5, v. 14.) Rationem huius discriminis assignant D. Th., quia status veteris Testamenti erat imperfectior, quam est status novi Testamenti; et debebat fidem obscuriorem ac magis implicitam, quam possidebimus; ergo etiam debebat habere sacramenta obscuriora, id est, magis obscure significata. Quia ergo verba sunt clara ad significandum, quam exteriora circumcisioem, non debebant sacramenta Mosaeica constare verbis, sed solum circumcisioem; alioqui fuissent aeque clara ac nostra, quod est contra analogiam et differentiam veteris ac novi Testamenti, quae initio huius libri expressa est.

Contra prius discrimen, objicit Galvius illud I Cor. 10, v. 3-4: *Omnes eandem escam spirituales manducaverunt, et omnes eandem potum spirituales biberunt*. Quae colligit, Iudaeos eandem escam manducasse in manu, quam nos manducamus in Eucharistia; ac perinde manna et Eucharistiam esse ejusdem virtutis et efficaciam. Et confirmatur, quia esca illa, teste Apostolo, erat spiritualis; ergo habebat effectum spirituales, et non tantum corporalem solum legalem. Unde Aug. Arct. 26 in Joan., disputans de illo loco Pauli, dicit sacramenta nova et vetera fuisse diversa specie visibili, et paria virtute spirituali. — Resp.: Apostolus non confert nos cum Iudaeis, sed Iudaeos inter se; neque dicit Iudaeos eandem escam nobiscum manducasse, sed omnes Iudaeos, inter se collatos, eandem escam manducasse, ut patet ex contextu, qui sic habet: *Patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt; et omnes in Moysse baptizati sunt, in nube et in mari; et omnes eandem escam spirituales manducaverunt*. Quod non potest secundum sensum litteralem intelligi de Christianis, sed de solis Iudaeis. Sensus igitur Apostoli est hic: Quemadmodum Iudaei, tamen ipsi eodem manna coluisse manducaverunt, et eandem escam spirituales dabant biberent, non tamen omnes salvi facti sunt, sed in deserto perierunt, propter sua peccata; ita nos Christiani, tamen omnes eodem baptismo, et eadem Eucharistia utamur, non tamen omnes salvabimur, nisi à peccatis abstinuerimus.

Non obstat Augustinus, cujus verba sunt haec: *Ita si quis differat sunt, sed in re, quae significatur, paria sunt*; id est, sacramenta vetera et nova sunt paria, quod rem significatam, quia eundem Christum significant. Hinc non sequitur, esse paria quoad efficaciam, sed solum quoad significationem. Nam vetera significant Christum venturum; nova significant Christum presentem. Et hoc sensu, tam vetera quam nova dicuntur spiritualia.

Contra posterius discrimen objici potest, quod etiam in veteri Testamento, quando praescribitur ritus sacramentales, fiat mentio verborum, ut patet Lev. 4, v. 26, ubi describitur ritus sacrificii pro peccato, et postea subditur: *Loquiturque pro eo sacerdos, et pro peccato ejus, et dimittitur ei*. — Resp.: Non est certum quod illud sacrificium fuerit sacramentum. Et, si non fuit sacramentum, cessat obiectio. Deinde, oratio sacerdotis non erat de essentia sacrificii pro peccato, sed solum adhibebatur ad facilius impetrandam peccati remissionem. Hoc idem colligitur, quia in sacrificio pro peccato sacerdotis, nulla oratio adhibebatur; sed solum in sacrificio pro peccato alicujus de populo, ut patet ex loco citato.

Quaestio III. — Quid statuendum sit de circumcisioe? — Haec sunt dixi de sacramentis in genere. Nunc speciatim agendum est 1º de circumcisioe, 2º de purificationibus ab externis immunditiis. De reliquis actum est ante; praesertim de esu agni paschalis, cap. 14. De expiationibus à peccato, ibidem. De consecratione sacerdotum, cap. 7, quest. 5.

Igitur de circumcisioe quaedam certa, quaedam dubia sunt apud theologos. Certa sunt haec. Primum, quod circumcisio à Deo instituta sit ab Abrahamo et tota ejus posteritate masculis. (Genes. 17, v. 10 et seq.) Secundò, quod debebat fieri octava die. (Ibid., v. 12.) Nec poterat citius fieri, quia ante illam diem propter infantis teneritatem, fuisset periculum mortis. Poterat tamen justa de causa differri post octavam diem; sicut illata est in deserto per quadraginta annos, ob continuationem peregrinationem. (Josue 5, v. 6.) Vide ibi Serarium, et Vasq. in 3 p. disp. 165, cap. 2. Tertio, quod debebat fieri in carne praepucii. (Gen. 17, v. 11.) Quia Adamus in lato membro sensit primum effectum aere imbecillitatis, nempe rebellionem carnis. (Gen. 3, v. 11.) Quarto, quod ob varios fines instituta sit. 1º Ut esset signum foederis seu patti inter Deum et Abraham cum suis posteris. (Gen. 17, v. 11.) *Ut sit in signum foederis inter me et vos*. Hoc autem foedus, ex parte Dei tale est: *Et sim Deus tuus, et seminis tui post te*. Ex parte Abrahami: *Et tu ergo custodies pactum meum, et semen tuum post te, in generationibus ante*. (Gen. 17, v. 7-9.) Uno verbo, Deus promittebat Abrahamo et posteris ejus perpetuam protectionem. Hi tamen perpetuam promittebant Deo obedientiam et legis observationem. 2º Ut esset signum fidei Abraham, et justitiae per fidem adeptae. (Rom. 4, v. 11.) 3º Ut esset typus seu figura baptismi. (Col. 2, v. 11.) Nam sicut Baptismus est signum quo Christiani distinguuntur à non Christianis; ita circumcisio fuit signum, quo Iudaei distinguebantur ab aliis gentibus. Et sicut nemo potest usurpare nomen Christianorum sacramenta, nisi prius sit baptizatus; ita nemo poterat usurpare sacramenta Mosaeica, nisi prius fuisset circumcisos. Deinde, sicut susceptio baptismi est quaedam protestatio fidei Christianae; ita susceptio circumcisioem fuit quaedam protestatio fidei Abraham. (Vide D. Thom. 5, p. q. 78, art. 1.)

Dubia sunt haec. 1º An circumcisio debebat fieri

cultro lapideo? 2º Quare Moyses non circumcidit filium suum? 3º Quare Iudaei non fuerint circumcisi in deserto per 40 annos? 4º An etiam gentiles debeant circumcidi? 5º An liceret circumcidere filios gentium, invitis parentibus? Et alia similia de quibus Vasq. in 5 p. disp. 165, cap. 5, et disp. 166, cap. 1, et disp. 165, cap. 8; item Cornelius in cap. 4 Exodi, v. 24, et in cap. 17 Gen. v. 42, et alii.

Praecipua dubitatio est, an etiam circumcisio fuerit instituta in remedium peccati originalis? Et consequenter, an contenter gratiam ipsi tantum? Melius affirmant cum Augustino, Alii rectius negant cum Justino, Irenaeo, Chrysostomo, ut Bellarm. lib. 2 de Sacram. cap. 15 et 17, et Vasq. in 1-2, disp. 150, cap. 2. Et probatur primò ex illo Gen. 17, v. 10-11: *Hoc est pactum meum quod observabitur inter me et vos, et semen tuum post te: circumcisioe tuae vobis omnes masculinum; et circumcidetis carnem praepucii vestri, ut sit in signum foederis inter me et vos*. Ubi assignatur finis ob quem instituta fuit circumcisio; et nulla fit mentio remedii contra peccatum originale. Secundò, ex illo Rom. 5, v. 1-2: *Quid ergo amplius Iudaeo est, aut quae utilitas circumcisioem? Multum per unum modum. Primum quidem, quia creditur tant illis eloquia Dei*. Ubi Apostolus ex professo querit, quid circumcisio profuerit Iudaeis? Nec dicit profuisse ad remissionem peccati originalis (quod tamen maxime dicere debuisse, si verum esset), sed solum ad hoc profuisse, quod Iudaei per circumcisioem separati à gentilibus acceperint legem Mosaeicam. Idem docent ipsimet Iudaei, praesertim Philo in libro de Circumcisioe, et Joseph. lib. 1 Antiq. cap. 42, qui ambo rerum Judaicarum fuerunt peritissimi. Accedit duplex ratio, una, quia circumcisio debebat differri usque ad octavam diem. Si ergo fuisset remedium peccati originalis, omnes infantes qui moriebantur ante octavam diem, carissent illo remedio, quod est durum asserere. Altera, quia Iudaei per 40 annos in deserto non fuerunt circumcisi. (Josue 5, v. 6.) Quis autem credat, remedium peccati originalis tantum fuisse neglectum, sciente Moysse?

Soleo obijci illud Gen. 17, v. 14: *Masculis, cujus praepucii caro circumcisio non fuerit, delebitur anima illa de populo tuo: quia pactum meum irritum fecit*. Ex quo colligit Augustinus, omnes masculinos non circumcisos perire, quia peccaverunt in Adamo, et irritum foret pactum de non comediendo fructu arboris; circumcisos autem non perire, quia per circumcisioem liberati sunt ab illo peccato. — Resp. Illud pactum cuius ibi fit mentio, non est pactum de fructu arboris non comediendo, ut patet Augustinus; sed est pactum, quod inter Deum et Abrahamum, ejusque posteros factum est, ut ante explicavi. Est igitur hic sensus: Quicumque masculus non fuerit circumcisos, non fuerit circumcisos, non censebitur pertinere ad populum Dei electum, quia feci hoc pactum cum Abrahamo et posteris ejus, ut nemo, nisi circumcisos, ad populum admittatur.

Secundò obijciunt: Circumcisio fuit figura baptismi;

ad Baptismus institutus est in remedium peccati originalis, ergo et circumcisio. — Resp.: Non sequitur, ut patet in hoc simili discursu: Agnus paschalis fuit figura Eucharistiae; ad Eucharistiam instituta est ad conferendam gratiam ex opere operato; ergo et agnus paschalis. Vel in hoc: Salomon fuit figura Christi; ad Christus est redemptor humani generis; ergo et Salomon. Vel in hoc: Synagoga fuit figura Ecclesiae; ad Ecclesia est catholica secula universalis; ergo et Synagoga. Ratio est, quia figura in duobus deficit à re figurata. 1. Quod non representat rem figuratum in omnibus; sed in aliquo tantum. 2. Quod in eis ipso, in quo illam representat, imperfectior sit quam res figurata, v. g. circumcisio est figura Baptismi, in Baptismo multa spectari possunt. 1. Quod sit signum discernens se segregans christianos ab aliis. 2. Quod conferat gratiam sanctificationem, et eam mediante, tollat peccatum originale. 3. Quod fiat per ablutionem aquae. 4. Quod periclitari per invocationem SS. Trinitatis. Circumcisio non est figura Baptismi, vel non representat Baptismum in his omnibus, sed tantum in primo. Et in eo ipso adhuc deficit. Est enim carnale signum, discernens Judaeos ab aliis. Baptismus est spirituale signum, discernens christianos à non christianis. Item Baptismus est signum necessarium ad salutem, quia nemo sine Baptismo salvari potest. (Joan. 3, v. 5.) Circumcisio non est signum necessarium ad salutem, quia Nivvite et alii sine circumcisio salvati sunt. Eodem modo, manna est figura Eucharistiae. At in Eucharistia multa spectari possunt. 1. Quod sit cibus et potus. 2. Quod contineat verum corpus et sanguinem Christi. 3. Quod conferat gratiam justificantem; et plura alia. Manna non representat Eucharistiam in his omnibus, sed in eo quod sit cibus. Et in hoc ipso deficit. Non enim est cibus animae, sicut Eucharistia, sed tantum corporis. Neque confert immortalitatem, sicut Eucharistia, sed relinquit hominem mortalem. (Joan. 6, v. 49-50.) *Paves vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Ille est panis de caelo descendens; ut si quis ex ipso manducaverit, non morietur.* Idem dicendum est de Salomone respectu Christi, et de Synagoga respectu Ecclesiae. Ex hoc duplici defectu satis apparet non licere argumentari à re figurata ad figuram, secundum aequalitatem aut paritatem, sed tantum secundum quandam analogiam, qualis est inter umbram et corpus; inter rudem delineationem imaginis, et perfectam imaginem. Itaque non valent hoc consequentia: 1. Circumcisio est figura Baptismi; ad Baptismus tollit peccatum originale; ergo et circumcisio. 2. Baptismus spiritualiter discernit christianos ab aliis; ergo et circumcisio. Baptismus fit per ablutionem aquae, et invocationem SS. Trinitatis; ergo et circumcisio. Haec tamen valet: Circumcisio est figura Baptismi; ergo debet esse aliqua analogia inter utrumque, qualis est inter umbram et corpus, inter inchoatum et perfectum. Haec in eo consistit, quod sicut circumcisio in carne distinguit Judaeos à gentilibus, ita Baptismus in animà distinguit christianos à non christi-

nis, nempe per spirituales characterem, qui animam indehabet impressus est.

Tertio objicitur: Non potest assignari aliud remedium peccati originalis in veteri Testamento quam circumcisio: vel si potest, assignetur. — Resp.: Assignetur hujusmodi remedium pro femellis, quae non circumcidebantur; tunc assignabo pro masculis. Num aut si nos latet, quo remedio use sint femellae, quid mirum si latet, quo remedio use sint masculi? Judaei debebant utrumque scire per traditionem. Nam ex Scriptura nihil certi haberi potest. (Vide quae cap. 1, quae de Traditionibus dicta sunt.)

QUESTIO V. — *Quid statuendum de purificationibus ab immunditia legalis?* — Judaei, qui contraerant immunditiam legalem, debebant purificari, antequam admitterentur, vel ad ingressum templi, vel ad sacras oblationes, vel ad aliorum consortium. De hac purificatione breviter agendum est per sequentes quaestiones.

Quaerit 1. quomodo secundum legem Mosaicam erant immundi? — Resp.: Erant duplexes immundi. Alii in se; alii ex contactu rei immundae. In se immundi erant hi: 1. Puerperae. (Levit. 12, v. 2.) 2. Leprosi. (Levit. cap. 13, et cap. 14.) 3. Seminales. (Levit. 15, v. 2.) 4. Polluti ex coitu, sive legitimo, sive illegitimo. (Levit. 15, v. 16.) 5. Menstruatae. (Levit. 15, v. 19.) 6. Haemorrhoidae, id est, quae multis diebus patiuntur fluxum sanguinis, extra tempus menstruale. (Levit. 15, v. 35.) Ex contactu autem rei immundae fiebant immundi, qui sequuntur: 1. Qui tangebant leprosum, seminales, pollutos ex coitu; menstruatas, haemorrhoidales, aut illorum vel illarum vestes, aut sedilia, ut patet ex locis allegatis. 2. Qui tangebant reptilia, aut alia animalia immunda, quibus non licebat vesci. (Levit. 11, v. 43.) 3. Qui tangebant cadavera animalium immundorum. (Levit. 11, v. 24.) 4. Qui tangebant cadavera animalium mundorum, quo sponte erant mortua. (Levit. 11, v. 39.) 5. Qui tangebant cadavera, aut ossa, aut sepulchra hominum mortuorum. (Num. 19, v. 14.) 6. Qui ingrediebantur domum vel tentorium, in quo jacebat mortuus. (Num. 19, v. 14.) 7. Qui tangebant aquas exspiationis, quibus immundi exspiantur. (Num. 19, v. 21.)

Quaerit 2. quomodo purificabantur qui erant immundi in se? — Resp.: non omnes eodem modo. Puerperae purificabantur hoc modo. Si peperissent masculum, immunda erant septem diebus, et manebant triginta diebus in sanguine purificationis. Et tunc offerbant agnum anniculum in holocaustum, et pullum columbae sive turtorem pro peccato. Vel, si pauperes essent, duos pullos columbarum. Si autem peperissent femellam, immunda erant quatuordecim diebus; et sexaginta sex diebus manebant in sanguine purificationis. Et tunc offerbant pro femella, sicut pro masculo. (Levit. 12, per totum.) Leprosi, antequam curata esset lepra, jubebantur seorsum. 3. Habere vestes disutas. 4. Caput nudum. 5. Os veste contactum. 6. Clamare sordidos se esse. (Levit. 13, v. 44 et seq.) Quando autem curata erat lepra,

expiantur hoc modo: 1. Sacerdos aspergebat illos sanguine passeris, per alium passerem aliquantum baculo cedrino, cum cocco et hyssopo; et cum passerem vivum permittebat volare. 2. Ipsimet lavabant vestes suas, radabant pilos corporis, ac deinde lavabant seipsum. 3. Die octavo, si divites erant, offerbant agnum pro delicto, et agnum pro peccato, et ovem anniculum in holocaustum, cum tribus decimis similiae, et olei sextario. Sin pauperes, offerbant agnum pro delicto, et duos tortures, vel duos pullos columbarum, unum pro peccato, et alterum in holocaustum, cum tribus decimis similiae, et olei sextario. 4. Sacerdos sanguine agni tingebat aurem illorum dexteram, et pollices dexteræ manûs et pedis. 5. Ex oleo aspergebat septies eorum tabernaculo; reliquum olei fundens super auriculam dexteram, et super pollices manûs ne pedis dextri, et super caput. (Levit. 14, per totum.) Simili modo lastranda erat vestis aut domus, quando à lepra erat curata. Seminales, id est, qui durante seminis fluxum patiebantur ex debilitate naturae, debebant se purgari. Quando sanati erant, numerabant septem dies; et tunc lotis vestibus ac toto corpore erant mundi. Die octavo offerbant duos tortures, vel duos pullos columbarum; unum pro peccato, et alterum in holocaustum. (Levit. 15, v. 15.) Polluti ex coitu (sive viri, sive feminae) lavabant totum corpus aqua, et erant immundi usque ad vesperam. (Levit. 15, v. 16.) Menstruatae septem diebus separabantur. (Ibid., v. 19.) Haemorrhoidae, quando sistebat sanguis, numerabant septem dies, sicut seminales, et octavo die, offerbant duos tortures, vel duos pullos columbarum; unum pro peccato, et alterum in holocaustum. (Ibid. 28 et 29.)

Quaerit 3. quomodo purificabantur, qui erant immundi ex contactu rei immundae? — Resp.: Haec fere regula servabatur. Eo die, quo tangebant rem immundam, manebant immundi usque ad vesperam, non usque ad solis occasum, et tunc aqua expiantur, ut patet Levit. 15, ubi haec verba saepe repetuntur, v. 22: *Qui tetigerit...* (hanc vel illam rem immundam), *lavabit vestimenta sua; et ipse lotus aqua, immundus erit usque ad vesperam.* Excipiebantur tamen qui fiebant immundi ex contactu mortui, vel morticini, vel sepulchri hominis mortui. Nam illi manebant immundi septem diebus; et die tertio, et septimo aspergebantur aqua lustrali, et sic expiantur. (Num. 19, v. 11-12.)

Quaerit 4. an omnes immundi, quando erant immundi, debebant extra castra habitare? — Resp.: Omnes quidem arebantur ab ingressu templi, et à sacris oblationibus; non tamen omnes exspiantur extra castra; sed hi soli: Primò, leprosi, seminales, et polluti super mortuos. (Num. 5, v. 2.) Secundò polluti ex nocturno somno. (Deut. 23, v. 10.) Praeter hos immundos, omnes omnino, sive immundi, sive immundi, debebant egredi castra, quoties ibant ad requisita naturae; juxta illud Deut. 23, v. 12-15. *Habebit locum extra castra, ad quem egredieris ad requisita naturae,*

gens parillum in balneo: cumque sederis, fides per circumitum, et egredietur humo operis quo volaveris es. Idque ob duas causas, ut ibidem insinuat. 1. Ut castra servarentur munda contra impios. 2. Propter honorem Arce fœderis, in qua Deus habitabat in medio castrorum.

Quaerit 5. an omnes immundi, qui contrahebant immunditiam legalem, simul contraerent peccatum? vel, an omnis immunditia legalis fuerit peccatum? — Resp. non omnis. Erat enim duplex immunditia Hebraeorum. Una erat vetita precepto Dei, ut comedere carnes immundas, sanguinem, adipem. (Levit. 11, per totum.) Item comedere mortuorum, vel tantum à bestis. (Levit. 22, v. 8.) Item, tangere mortuorum immundorum, et tangere reptilia. (Levit. 11, v. 43.) Igitur per horum essam vel contactum, non tantum contrahebatur immunditia legalis, sed etiam peccatum. Altera immunditia non erat vetita precepto Dei, sed solum indicata et statuta, ut tangere leprosum, vel seminales; pati lepram, fluxum seminis; menstrua. Nam de his non dicitur: *Ne tangas es, sed, qui tetigerit, immundus erit.* Unde haec non erant peccata, sed tantum indehebant irregularitatem legalem. (Vide Corneilium, lib. esp. 15 Lev.)

Quaerit 6. qualis erat illa aqua, qua immundi aspergebantur et mundabantur? — Resp.: Erat aqua lustralis; seu aqua lustrationis, vel exspiationis, cui cineres rufae vaccae erant infusi. Fiebat autem hoc modo: Sacerdos accipiebat rufam vaccam sine macula, quae non portaverat jugum, in aqua immolabat extra castra, et totum columbellae cum figno cedrino, cocco lili tincto et hyssopo. Illius cineres collecti aspergebantur in aquam vivam, id est, fontanam, seu floentem. Et tunc aqua illa cineribus inspersa adhibebatur ad immundos purificandos. (Num. 19, v. 2 et seq.)

Nota 1. Haec vacca in deserto immolabatur extra castra. In terra vero Palaestina immolabatur Jerosolymis extra portam, et tunc cineres deferbantur ad singula oppida, ut ubique haberent aquam lustrationis pro usu quotidiano. Omnes enim immunditia per hanc aquam tollebantur, ut colligitur ex illo Hebr. 9, v. 15: *Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulae aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, etc.*

Nota 2. Tradunt Hebraei, et ex eis Burgensis addit, 2 in cap. 19 Num., quod sex tantum vaccae rufae fuerint immolatae per totam durationem à Moysse usque ad Christum. Prima, tempore Moysis. Secunda tempore Esdrae. Tertia et quarta tempore Sinaonis Justi, qui fuit Pontifex per annos octoginta. Quinta et sexta tempore Joannis pontificis, qui fuit pater Mathathiae, à quo descendunt Machabei. Quod tamen non est verisimile. Nam pauci cineres unius vaccae, quae tempore Moysis immolata est, non poterant sufficere per tot annos, quot inter Moysen et Esdram elapsi sunt; praesertim pro tanta Judaeorum multitudine, et pro quotidianis purificationibus, quae ex precepto Dei fiebant. Unde verisimius est, quod tradunt Lyran. et

Cornel., singulis annis unam vacam esse immolatam (1).

Quæres 7° quid significabant tot tam diverse purificationes Iudeorum? — Resp.: Erant figure sacramenti Penitentis, et significabant quam seria futura esset contritio, confessio, perisitentia et menditia Christianorum; quam accuratam examini conscientie; quam diligens sollicitudo ad emendandam vel minuatam labefactam animam.

CAPIT. XVI.

DE OBSERVANTIS LEGALIBUS.

Observantis legales quibus Judæi discernantur à gentilibus, erant varis. 1° Discretio ciborum mundorum ab immundis. 2° Abstinentia à sanguine et adipis. 3° Jejunia. 4° Vota. 5° Juramentum. 6° Solemnitates festorum. 7° Annus remissionis. 8° Jubilæum. 9° Basso, vel tonsio capitis et barbe. 10° Certus usus vestium. (Vide D. Thom. in 1, 2, q. 102, a. 6.) Dicam aliquid de singulis.

De discretione ciborum mundorum ab immundis. — De hac discretione potissimum agitur Lev. 11, et Deut. 14. Ex quibus locis colligi possunt aliquot regulæ, de pecoribus, de piscibus, de avibus, de aliis. Et quidem de peboribus est hæc regula generalis: Omne animal, quod in duas partes dividit ungulam, et ruminat, comedetis, ut bovem, ovem, capram, cervum, et capream, bubulum, tragelaphum, pygæum, oryxem, camelopardalum. (Lev. 11, v. 3; Deut. 14, v. 4.) Ex quo deducuntur alie tres. Prima, quod nec ruminat, nec ungulam dividit, immundum est. (Lev. 11, v. 2.) Secunda, quidquid autem ruminat quidem, sed ungulam non dividit, etiam immundum est, ut canes, lepus, chærogryllus. (Lev. 11, v. 4, et Deut. 14, v. 7.) Tertia, quidquid non ruminat, etiam ungulam dividit, immundum est, ut sus. (Lev. 11, v. 7, et Deut. 14, v. 8.) De piscibus sunt duæ regulæ. Prior: Omne quod habet pinnales et squamas, tam in mari quam in fluminibus et stagnis, comedetis. Posterior: Quicquid non habet pinnales et squamas, immundum et abominabile est. (Lev. 11, v. 9-10. Deut. 14, v. 9-10.) Aves immundæ, quibus non licet vesci, erant hæc: Aquila, gryps, halicætos, ixion, miyus, vultur, corvus, struthio, noctua, larex, accipiter, bubo, mergulus, ibis, cygnus, onocrotalus, porphyrio, herodias, claradron, upupa, versipello. (Lev. 11, v. 15, et Deut. 14, v. 12.) De aliis erant hæc regulæ. Prima, omne de volucribus, quod graditur super quatuor pedes, abominabile erit vobis. (Lev. 11, v. 20.) Secunda, quidquid notem ambulat quidem super quatuor pedes, sed habet longum rotæ crura, per quo salit super terram, comedere debetis, ut est

(1) Vacca rofa figura erat Salvatoris nostri, que consummatum in eo consistit, quod pontifex una cum vacca rufa peccata populi symbolice portante, extra castra, seu portam civitatis dimitteretur, at Christianum tunc sanguine vestibus, et peccatis lotus mundi constant, sacerdotem simul et hostiam, extra portam passurum presagiret. (Hebr. c. 15.)

hiruchus, atitæus, ophiomachus, locusta. (Lev. 11, v. 21.) Tertia, immunda sunt polluta sunt, mustela, mus, crocodilus, mygale, chamæleon, stellio, lacerta, talpa. (Lev. 11, v. 29.) Quarta, omne quod repat super terram, abominabile erit. (Lev. 11, v. 41.) Quinta, quicquid super pectus quadrupes graditur, et multos habet pedes, sive per humum trahitur, non comedetis, quia abominabile est. (Lev. 11, v. 42.)

Nota 1°: Immundum dupliciter sumitur in Scripturâ. Primo pro polluto, abominabili, execrando, quod non licet comedere. Sic sumitur locis jam citatis. 2° Pro delitii vel maculoso, quod licet comedere, sed non offerre in sacrificium. Sic sumitur Deut. 12, v. 13-16: *Sic autem comedere volueris, et de eas carniam delascaveris, occide et comede juxta benedictionem Domini Dei tui, quam dedit tibi in urbibus tuis; sive immundum fuerit, hoc est, maculatum et debile; sive mundum, hoc est integrum et sine macula, quod offerri licet, sicut capream et cervum, comedes atque eas dantur sanguinis, quam super terram quasi aquam effunderis.*

Nota 2°: Præter immunda animalia, de quibus jam dictum est, erant etiam alia que tametsi ex suo genero immunda essent, tamen censentur immunda propter aliquam circumstantiam. De quibus intelligi debent hæc Scripturæ testimonia, Exodi 21, v. 28: *Si bos cervum percusserit virum aut mulierem, et mortui fuerint, lapidibus obruentur; et non comedentur carnes ejus.* Et Exodi 22, v. 31: *Caruem, qua a bestia fuerit prostrata, non comedetis, sed proficiatis caribus.* Et Lev. 7, v. 16: *Caro, que aliquid tetigit immundum, non comedetur, sed comburetur igni.* Et Lev. 11, v. 34: *Omnia cibis, que comedetis, si fusa fuerit super eam aqua, immundum erit.* Et Deut. 14, v. 21: *Quicquid autem mortuum est, non vocatum est eo.*

Quæres 1°: Quid significabat illa discretio ciborum mundorum ab immundis in veteri Testamento? Resp.: Significabat discretiorem Iudeorum et gentilium. Nam Judæi in veteri Testamento censentur mundi, sancti, impollati; Gentiles vero immundi, et polluti. De Judæis dicitur Deut. 14, v. 2: *Populus sanctus est Dominio Deo tuo.* De gentilibus vero, Matth. 7, v. 6: *Nolite dare sanctum canibus; neque mitis sergentibus vestris ante porcum.* Et Matth. 15, v. 26: *Non est hominum munus pueri fillarum, et mittre canibus.*

Quæres 2°: Quis sustulit hæc discretiorem inter Judæos et Gentiles? Resp.: Christus, qui ex Judæis et Gentilibus fecit unam Ecclesiam, et abstulit medium parietem, quo à se mutuo dividebantur. Ephes. 2, v. 14: *Ille etiam superstravit vallum, quem inter nos divideret murus, qui inter nos divideret, et abstrulit medium parietem, quo à se mutuo dividebantur.* Ephes. 2, v. 14: *Ille etiam superstravit vallum, quem inter nos divideret murus, qui inter nos divideret, et abstrulit medium parietem, quo à se mutuo dividebantur.* Ephes. 2, v. 14: *Ille etiam superstravit vallum, quem inter nos divideret murus, qui inter nos divideret, et abstrulit medium parietem, quo à se mutuo dividebantur.*

Quæres 3°: Quis primo cognovit hoc mysterium? Respondeo: In veteri Testamento fuit incognitum. Ephes. 5, v. 3. In novo, primo omnium revelatum est Petro, quando vidit oculum apertum, et descendens

vas quoddam, velut intem magnum, in quo erant simul animalia munda et immunda, quo significabatur in Ecclesia simul fore Judæos et Gentiles. Act. 10, v. 41 et seq. Ille intellige eo sensu quo explicatum est cap. 2, q. 9.

Quæres 4°: An etiam in novo Testamento sit discretio ciborum mundorum ab immundis? Resp.: Non est. Nam, ut ait Apostolus ad Titum 1, v. 16: *Omnia immunda mundis.* Et 1° Timoth. 4, v. 4: *Omnia creatura Dei bona est, nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur.* Ubi nota discretiorem inter Judæos, christianos et hæreticos. Judæi abstinebant à quibusdam cibis, ex præcepto Dei, propter immunditatem legem. Christiani abstinent in Quadragesimâ à carnibus ex præcepto Ecclesiæ, non propter immunditatem, sed propter devotionem. Hæretici abstinent à quibusdam cibis ex errore, propter falsam persuasionem. (1° Timoth. 4, v. 2.)

De abstinentia à sanguine et adipis. — De hæc abstinentia existit præceptum, Lev. 3, v. 16-17: *Omnia vitæ, donata erit tibi perpetuo in generationibus et cunctis habitaculis vestris; nec sanguinem, nec adipem omnino comedetis.* Ubi aliqua notanda sunt. Primo, quod Judæis in lege Mosæ non tantum prohibuitur sanguis immolatus, id est, sanguis victimarum, sed etiam sanguis quorumcumque animalium, que domi aut in agro maculantur, ut patet Lev. 17, v. 10-11: *Homo quilibet de domo Israel, et de adventu qui peregrinatur inter eos, si comiderit sanguinem, obfirmato faciem meam contra animam illius, et disperdam eum de populo suo, quia anima carnis in sanguine est.* Et infra, v. 14: *Sanguinem univærsæ carnis non comedetis, quia anima carnis in sanguine est.* Secundo, quod hoc præceptum non tantum Judæis fuerit datum in lege Mosæ, ut jam ostendi: sed etiam Noe et posteris ejus in lege naturæ, Gen. 9, v. 5 et seq.: *Omne quod movetur et vivit, erit vobis in cibum; quasi olera tyronia tradidi vobis omnia; excepto quod carnem cum sanguine non comedetis.* Sanguinem enim vitæ carnis non comedetis, quia anima carnis in sanguine est. Et postea novis christianis in lege Evangelicâ, Act. 15, v. 29: *Ut abstinentis vos ab immolatis simulacris, et sanguine, et suffocato.* Itaque tribus vitibus prohibuitur est omni sanguinis. 1° In lege naturæ, antequam introducta esset discretio ciborum mundorum ab immundis. 2° In lege Mosæ, quando vigeat illa discretio. 3° In lege Evangelicâ, quando eadem discretio fuit abrogata. Hæc triplex prohibitio facta est ob triplicem causam. Prima causa est, ut homines abstinerent ab effusione sanguinis humani. (Gen. 9, v. 5.) Altera est, quia sanguis est vehiculum nutrimentum, et tutela vitæ ad spiritum vitæ. Vita autem solius Dei est; ergo et sanguis soli Deo offerri debet. Que causa adducitur in secundâ prohibitione, Levit. 17, v. 11: *Quia anima carnis in sanguine est.* Tertia, ut Judæi et Gentiles facilius possent uniri se coalescere in unam Ecclesiam. Que causa fuit, cur Apostoli interdicerent omni sanguini. Nam Gentiles comedebant sanguinem: Judæi non item. Ne ergo ferret inter illos

disensio, utriusque jussi sunt abstinere à sanguine (saltem ad initium nascentis Ecclesiæ) ut esset firmior illorum concordia et unitas. Hæc abstinentia à sanguine multum differeret ab abstinentia ab adipis. 1° Quia abstinentia à sanguine præcepta fuit in lege naturæ, in lege Mosæ, et in lege Evangelicâ; ut dixi. Abstinentia vero ab adipis, solum in lege Mosæ. 2° Judæi debebant abstinere ab omni sanguine, non tamen ab omni adipis. Debebant quidem abstinere ab adipis, qui viscerum in intestinis continetur; non tamen ab eo qui carni adhaeret et illi quodammodo immixtus est. Rursus, debebant abstinere ab adipis filiorum animalium, que erant immunda ad sacrificium; ut ab adipis ovium, capræ, bovis; non tamen ab adipis aliorum, que tantum erant munda ad comedendum; ut ab adipis cervi, bubuli, et similibus, de quibus supra. (Vide Cornel. in cap. 3° Lev., v. 17.)

De jejniis. — Duplex erant Iudeorum jejunia, alia communia seu publica, alia privata. Communia rursum duplex; alia stata et ordinaria, que singulis annis repetebantur; alia extraordinaria, que indicabantur ob aliquam presentem, vel ingruentem calamitatem, et non repetebantur singulis annis. De prioribus intelligitur illud Zach. 8, v. 19: *Jejunium quartum, et jejunium quintum, et jejunium sextum, et jejunium decimum erit domui Juda in quadringentis, et laticibus; et in sollemnitate præsertim.* Ubi insinuantur quatuor jejunia, que ordinariè à Judæis servabantur, ut notant S. Hieronymus, Rupertus et Ribera in locum citatum; Torbelli, in Annal. anno mundi 2545, n. 42; Cornel. in cap. 32 Exodi, v. 19 et alii. Primum erit jejunium quartum mensis, quod Judæis indicium fuit ob tabulas legis confractas. Cùm enim Moyses descendens de monte Sinai, detulisset tabulas leges ad castra, et videret populum choros decere, et vitulum aureum adorare, iratus est, et ex pio zelo projecti tabulas ad radicem montis, et contregit. (Exodi 32, v. 19.) Putabat enim indignum esse, si tabulas legis, que jejunio quadragesimo diurno obtinebant, offerret populus, qui per ebrietatem, et idololatricam factus erat transgressor legis. Hoc sensu Ambr. lib. de Heilâ et jejunio, cap. 6, ait: *Tabulas legis, quas accepit abstinentia, conteri fecit ebrietas.* Et quia hæc contractio tabularum facta est die 17° quarti mensis, idè indicium fuit jejunium eodem die, ut patet ex Isidor. Hebraeorum apud Genebrardum in Comment. super Psalmos. Secundum erat jejunium quinti mensis, quod idè fuit indicium, quia Hebræi quinto mense prohibiti sunt ex Cadesebarnæ, ascendere montem Idumæ, et sic brevi compendio, recta transire in proximum terram promissionis; sed jussi redire in soliditatem per viam maris Rubri, et quadragesima annis errare in solitudine, in portam murmurantis contra Deum. Et quia non obtemperaverunt Deo, sed in montem Idumæ ascenderunt, plerique occisi sunt ab Amorrhæis qui in illo monte habitabant. Num. cap. 14, v. 35, 41 et seq.; et Deut. 1, v. 40 et seq. Tertium erat jejunium septimi mensis, quod indicium fuit ob eadem Godeolæ, que fuit Hebræis videt perniciosa. (4 Reg. 25, v. 25.)

Cornel., singulis annis unam vacam esse immolatam (1).

Quæres 7° quid significabant tot tam diverse purificationes Iudeorum? — Resp.: Erant figure sacramenti Penitentis, et significabant quam seria futura esset contritio, confessio, perisitentia et menditia Christianorum; quam accuratam examini conscientie; quam diligens sollicitudo ad emendandam vel minime labefactam animam.

CAPIT. XVI.

DE OBSERVANTIS LEGALIBUS.

Observantis legales quibus Judæi discernantur à gentilibus, erant varis. 1° Discretio ciborum mundorum ab immundis. 2° Abstinentia à sanguine et adipibus. 3° Jejunia. 4° Vota. 5° Juramentata. 6° Solemnitates festorum. 7° Annus remissionis. 8° Jubilavum. 9° Passio, vel tonsio capitis ac barbe. 10° Certus usus vestium. (Vide D. Thom. in 1, 2, q. 102, a. 6.) Dicam aliquid de singulis.

De discretione ciborum mundorum ab immundis. — De hac discretione potissimum agitur Lev. 11, et Deut. 14. Ex quibus locis colligi possunt aliquot regulæ, de pecoribus, de piscibus, de avibus, de aliis. Et quidem de peboribus est hæc regula generalis: Omne animal, quod in duas partes dividit ungulam, et ruminat, comedetis, ut bovem, ovem, capram, cervum, et capream, bubulum, tragelaphum, pygæum, oryxem, camelopardalum. (Lev. 11, v. 3; Deut. 14, v. 4.) Ex quo deducuntur alie tres. Prima, quod nec ruminat, nec ungulam dividit, immundum est. (Lev. 11, v. 2.) Secunda, quidquid autem ruminat quidem, sed ungulam non dividit, etiam immundum est, ut canes, lepus, chærogryllus. (Lev. 11, v. 4, et Deut. 14, v. 7.) Tertia, quidquid non ruminat, etiam ungulam dividit, immundum est, ut sus. (Lev. 11, v. 7, et Deut. 14, v. 8.) De piscibus sunt duæ regulæ. Prior: Omne quod habet pinnales et squamas, tam in mari quam in fluminibus et stagnis, comedetis. Posterior: Quicquid non habet pinnales et squamas, immundum et abominabile est. (Lev. 11, v. 9-10. Deut. 14, v. 9-10.) Aves immundæ, quibus non licet vesci, erant hæc: Aquila, gryps, halicætos, ixion, miyus, vultur, corvus, struthio, noctua, larax, accipiter, bubo, mergulus, ibis, cygnus, onocrotalus, porphyrio, herodias, claradron, upupa, versipello. (Lev. 11, v. 15, et Deut. 14, v. 12.) De aliis erant hæc regulæ. Prima, omne de volucribus, quod graditur super quatuor pedes, abominabile erit vobis. (Lev. 11, v. 20.) Secunda, quidquid autem ambulat quidem super quatuor pedes, sed habet longum rotæ crura, per quo salit super terram, comedere debetis, ut est

hiruchus, atitæus, ophiomachus, locusta. (Lev. 11, v. 21.) Tertia, immunda sunt polluta sunt, mustela, mus, crocodilus, mygale, chamæleon, stellio, lacerta, talpa. (Lev. 11, v. 29.) Quarta, omne quod repat super terram, abominabile erit. (Lev. 11, v. 41.) Quinta, quicquid super pectus quadrupes graditur, et multos habet pedes, sive per humum trahitur, non comedetis, quia abominabile est. (Lev. 11, v. 42.)

Nota 1^a: Immundum dupliciter sumitur in Scripturâ. Primo pro polluto, abominabili, execrando, quod non licet comedere. Sic sumitur locis jam citatis. 2° Pro delitii vel maculoso, quod licet comedere, sed non offerre in sacrificium. Sic sumitur Deut. 12, v. 13-16: *Sic autem comedere volueris, et de eas carnis delictaveris, occide et comede juxta benedictionem Domini Dei tui, quam dedit tibi in urbibus tuis; sive immundum fuerit, hæc est, maculatum et debile; sive mundum, hæc est integrum et sine macula, quod offerri licet, sicut capream et cervum, comedes atque eas dantur sanguinis, quam super terram quasi aquam effunderis.*

Nota 2^a: Præter immunda animalia, de quibus jam dictum est, erant etiam alia que tametsi ex suo genero immunda essent, tamen censentur immunda propter aliquam circumstantiam. De quibus intelligi debent hæc Scripturæ testimonia, Exodi 21, v. 28: *Si bos cervum percussit virum aut mulierem, et mortui fuerint, lapidibus obruantur; et non comedatur carnis ejus.* Et Exodi 22, v. 31: *Carne, qua a bestia fuerit prostrata, non comedetis, sed proficiatibus caribus.* Et Lev. 7, v. 16: *Caro, que aliquid tetigit immundum, non comedetur, sed comburatur igni.* Et Lev. 11, v. 34: *Omnia cibis, que comedetis, si fusa fuerit super eam aqua, immundum erit.* Et Deut. 14, v. 21: *Quicquid autem mortuum est, non vocatum est ex eo.*

Quæres 1^a: Quid significabat illa discretio ciborum mundorum ab immundis in veteri Testamento? Resp.: Significabat discretionem Judeorum et gentilium. Nam Judæi in veteri Testamento censentur mundi, sancti, impollati; Gentiles vero immundi, et polluti. De Judæis dicitur Deut. 14, v. 2: *Populus sanctus est Dominus Deus tuus.* De gentilibus vero, Matth. 7, v. 6: *Nolite dare sanctum canibus; neque mitis sergentibus vestris ante porcum.* Et Matth. 15, v. 26: *Non est bonum mittere panem filiarum, et mittere canibus.*

Quæres 2^a: Quis sustulit hæc discretionem inter Judæos et Gentiles? Resp.: Christus, qui ex Judæis et Gentilibus fecit unam Ecclesiam, et abstulit medium parietem, quo à se mutuo dividebantur. Ephes. 2, v. 14: *Ille etiam superstravit murum, qui dividebat medium parietem, quo à se mutuo dividebantur.* Ephes. 10, v. 12: *Non enim est distinctio Judæi, et Græci.* Et Galat. 3, v. 28: *Non est Judæus, neque Græcus; non est servus, neque liber; non est masculus, neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu.*

Quæres 3^a: Quis primo cognovit hoc mysterium? Respondeo: In veteri Testamento fuit incognitum. Ephes. 5, v. 3. In novo, primo omnium revelatum est Petro, quando vidit oculum apertum, et descendens

vas quoddam, velut intem magnum, in quo erant simul animalia munda et immunda, quo significabatur in Ecclesia simul fore Judæos et Gentiles. Act. 10, v. 41 et seq. Inter intellige eo sensu quo explicatum est cap. 2, q. 9.

Quæres 4^a: An etiam in novo Testamento sit discretio ciborum mundorum ab immundis? Resp.: Non est. Nam, ut ait Apostolus ad Titum 1, v. 16: *Omnia immunda mundis.* Et 1^a Timoth. 4, v. 4: *Omnia creatura Dei bona est, nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Ubi nota discretio inter Judæos, christianos et hæreticos. Judæi abstinebant à quibusdam cibis, ex præcepto Dei, propter immunditatem legem. Christiani abstinent in Quadragesimâ à carnibus ex præcepto Ecclesiæ, non propter immunditatem, sed propter devotionem. Hæretici abstinent à quibusdam cibis ex errore, propter falsam persuasionem.* (1^a Timoth. 4, v. 2.)

De abstinentia à sanguine et adipibus. — De hæc abstinentia existit præceptum, Lev. 7, v. 16-17: *Omnia vitæ, donata erit tibi perpetuo in generationibus et cunctis habitaculis vestris; nec sanguinem, nec adipem omnino comedetis. Ubi aliqua notanda sunt. Primo, quod Judæis in lege Mosæ non tantum prohibuitur fuerit sanguis immolatus, id est, sanguis victimarum, sed etiam sanguis quorumcumque animalium, que domi aut domo maculabantur, ut patet Levit. 17, v. 10-11: *Humo quilibet de domo Israel, et de adventu qui peregrinatur inter eos, si comiderit sanguinem, obfirmato faciem meam contra animam illius, et disperdam eam de populo suo, quia anima carnis in sanguine est.* Et infra, v. 14: *Sanguinem univærsæ carnis non comedetis, quia anima carnis in sanguine est.* Secundo, quod hoc præceptum non tantum Judæis fuerit datum in lege Mosæ, ut jam ostendi: sed etiam Noe et posteris ejus in lege naturæ, Gen. 9, v. 5 et seq.: *Omne quod movetur et vivit, erit vobis in cibum; quasi olera tyronia tradidi vobis omnia; excepto quod carnem cum sanguine non comedetis. Sanguinem enim vitæ carnis vestrorum requiretur de manu cunctarum bestiarum. Et postea novis christianis in lege Evangelicâ, Act. 15, v. 29: *Ut abstinentis vos ab immolatis simulacris, et sanguine, et suffocato.* Itaque tribus vitibus prohibuitur est omni sanguinis. 1° In lege naturæ, antequam introducta esset discretio ciborum mundorum ab immundis. 2° In lege Mosæ, quando vigeat illa discretio. 3° In lege Evangelicâ, quando eadem discretio fuit abrogata. Hæc triplex prohibitio facta est ob triplicem causam. Prima causa est, ut homines abstinerent ab effusione sanguinis humani. (Gen. 9, v. 5.) Altera est, quia sanguis est vehiculum nutrimentum, et tutela vitæ ad spiritum vitæ. Vita autem solius Dei est; ergo et sanguis soli Deo offerri debet. Que causa adducitur in secundâ prohibitione, Levit. 17, v. 11: *Quia anima carnis in sanguine est.* Tertia, ut Judæi et Gentiles facilius possent uniri se coalescere in unam Ecclesiam. Que causa fuit, cur Apostoli interdicerent omni sanguini. Nam Gentiles comedebant sanguinem: Judæi non item. Ne ergo ferret inter illos**

disensio, utriusque jussi sunt abstinere à sanguine (saltem ad initium nascentis Ecclesiæ) ut esset firmior illorum concordia et unitas. Hæc abstinentia à sanguine multum differeret ab abstinentia ab adipibus. 1° Quia abstinentia à sanguine præcepta fuit in lege naturæ, in lege Mosæ, et in lege Evangelicâ; ut dixi. Abstinentia vero ab adipibus, solum in lege Mosæ. 2° Judæi debebant abstinere ab omni sanguine, non tamen ab omni adipibus. Debebant quidem abstinere ab adipibus, qui viscerum in intestinis continetur; non tamen ab eo qui carni adhaeret et illi quodammodo immixtus est. Rursus, debebant abstinere ab adipibus ciborum animalium, que erant immunda ad sacrificium; ut ab adipibus capræ, bovis; non tamen ab adipibus aliorum, que tantum erant munda ad comedendum; ut ab adipibus cervi, bubuli, et similibus, de quibus supra. (Vide Cornel. in cap. 3° Lev., v. 17.)

De jejniis. — Duplex erant Iudeorum jejunia, alia communia seu publica, alia privata. Communia rursum duplex; alia stata et ordinaria, que singulis annis repetebantur; alia extraordinaria, que indicabantur ob aliquam presentem, vel ingruentem calamitatem, et non repetebantur singulis annis. De prioribus intelligitur illud Zach. 8, v. 19: *Jejunium quartum, et jejunium quintum, et jejunium sextum, et jejunium decimum dicit dominus Deus in quadringentis, et lastibus; et in solennitatibus præclaris.* Ubi insinuantur quatuor jejunia, que ordinariè à Judæis servabantur, ut notant S. Hieronymus, Rupertus et Ribera in locum citatum; Torbelli, in Annal. anno mundi 2545, n. 42; Cornel. in cap. 32 Exodi, v. 19 et alii. Primum erit jejunium quartum mensis, quod Judæis indicium fuit ob tabulas legis confractas. Cùm enim Moyses descendens de monte Sinai, detulisset tabulas leges ad castra, et videret populum choros decere, et vitulum aureum adorare, iratus est, et ex pio zelo projecti tabulas ad radicem montis, et contregit. (Exodi 32, v. 19.) Putabat enim indignum esse, si tabulas legis, que jejunio quadragesimo diurno obtinebant, offerret populus, qui per ebrietatem, et idololatricam factus erat transgressor legis. Hoc sensu Ambr. lib. de Heilâ et jejunio, cap. 6, ait: *Tabulas legis, quas accepit abstinentia, conteri fecit ebrietas.* Et quia hæc contractio tabularum facta est die 17° quarti mensis, idè indicium fuit jejunium eodem die, ut patet ex Isidor. Hebraeorum apud Genebrardum in Comment. super Psalmos. Secundum erat jejunium quinti mensis, quod idè fuit indicium, quia Hebræi quinto mense prohibiti sunt ex Cadesebarnæ, ascendere montem Idumæ, et sic brevi compendio, recta transire in proximum terram promissionis; sed jussi redire in solidum per viam maris Rubri, et quadragesima annis errare in solitudine, in portam murmurantis contra Deum. Et quia non obtemperaverunt Deo, sed in montem Idumæ ascenderunt, plerique occisi sunt ab Amorrhæis qui in illo monte habitabant. Num. cap. 14, v. 33, 41 et seq.; et Deut. 1, v. 40 et seq. Tertium erat jejunium septimi mensis, quod indicium fuit ob eadem Godeolæ, que fuit Hebræis videt perniciosa. (4 Reg. 25, v. 25.)

vas quoddam, velut intem magnum, in quo erant simul animalia munda et immunda, quo significabatur in Ecclesia simul fore Judæos et Gentiles. Act. 10, v. 41 et seq. Inter intellige eo sensu quo explicatum est cap. 2, q. 9.

Quæres 4^a: An etiam in novo Testamento sit discretio ciborum mundorum ab immundis? Resp.: Non est. Nam, ut ait Apostolus ad Titum 1, v. 16: *Omnia immunda mundis.* Et 1^a Timoth. 4, v. 4: *Omnia creatura Dei bona est, nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Ubi nota discretio inter Judæos, christianos et hæreticos. Judæi abstinebant à quibusdam cibis, ex præcepto Dei, propter immunditatem legem. Christiani abstinent in Quadragesimâ à carnibus ex præcepto Ecclesiæ, non propter immunditatem, sed propter devotionem. Hæretici abstinent à quibusdam cibis ex errore, propter falsam persuasionem.* (1^a Timoth. 4, v. 2.)

De abstinentia à sanguine et adipibus. — De hæc abstinentia existit præceptum, Lev. 7, v. 16-17: *Omnia vitæ, donata erit tibi perpetuo in generationibus et cunctis habitaculis vestris; nec sanguinem, nec adipem omnino comedetis. Ubi aliqua notanda sunt. Primo, quod Judæis in lege Mosæ non tantum prohibuitur fuerit sanguis immolatus, id est, sanguis victimarum, sed etiam sanguis quorumcumque animalium, que domi aut domo maculabantur, ut patet Levit. 17, v. 10-11: *Humo quilibet de domo Israel, et de adventu qui peregrinatur inter eos, si comiderit sanguinem, obfirmato faciem meam contra animam illius, et disperdam eam de populo suo, quia anima carnis in sanguine est.* Et infra, v. 14: *Sanguinem univærsæ carnis non comedetis, quia anima carnis in sanguine est.* Secundo, quod hoc præceptum non tantum Judæis fuerit datum in lege Mosæ, ut jam ostendi: sed etiam Noe et posteris ejus in lege naturæ, Gen. 9, v. 5 et seq.: *Omne quod movetur et vivit, erit vobis in cibum; quasi olera tyronia tradidi vobis omnia; excepto quod carnem cum sanguine non comedetis. Sanguinem enim vitæ carnis vestrorum requiretur de manu cunctarum bestiarum. Et postea novis christianis in lege Evangelicâ, Act. 15, v. 29: *Ut abstinentis vos ab immolatis simulacris, et sanguine, et suffocato.* Itaque tribus vitibus prohibuitur est omni sanguinis. 1° In lege naturæ, antequam introducta esset discretio ciborum mundorum ab immundis. 2° In lege Mosæ, quando vigeat illa discretio. 3° In lege Evangelicâ, quando eadem discretio fuit abrogata. Hæc triplex prohibitio facta est ob triplicem causam. Prima causa est, ut homines abstinerent ab effusione sanguinis humani. (Gen. 9, v. 5.) Altera est, quia sanguis est vehiculum nutrimentum, et tutela vitæ ad spiritum vitæ. Vita autem solius Dei est; ergo et sanguis soli Deo offerri debet. Que causa adducitur in secundâ prohibitione, Levit. 17, v. 11: *Quia anima carnis in sanguine est.* Tertia, ut Judæi et Gentiles facilius possent uniri se coalescere in unam Ecclesiam. Que causa fuit, cur Apostoli interdicerent omni sanguini. Nam Gentiles comedebant sanguinem: Judæi non item. Ne ergo ferret inter illos**

disensio, utriusque jussi sunt abstinere à sanguine (saltem ad initium nascentis Ecclesiæ) ut esset firmior illorum concordia et unitas. Hæc abstinentia à sanguine multum differeret ab abstinentia ab adipibus. 1° Quia abstinentia à sanguine præcepta fuit in lege naturæ, in lege Mosæ, et in lege Evangelicâ; ut dixi. Abstinentia vero ab adipibus, solum in lege Mosæ. 2° Judæi debebant abstinere ab omni sanguine, non tamen ab omni adipibus. Debebant quidem abstinere ab adipibus, qui viscerum in intestinis continetur; non tamen ab eo qui carni adhaeret et illi quodammodo immixtus est. Rursus, debebant abstinere ab adipibus ciborum animalium, que erant immunda ad sacrificium; ut ab adipibus capræ, bovis; non tamen ab adipibus aliorum, que tantum erant munda ad comedendum; ut ab adipibus cervi, bubuli, et similibus, de quibus supra. (Vide Cornel. in cap. 3° Lev., v. 17.)

De jejniis. — Duplex erant Iudeorum jejunia, alia communia seu publica, alia privata. Communia rursum duplex; alia stata et ordinaria, que singulis annis repetebantur; alia extraordinaria, que indicabantur ob aliquam presentem, vel ingruentem calamitatem, et non repetebantur singulis annis. De prioribus intelligitur illud Zach. 8, v. 19: *Jejunium quartum, et jejunium quintum, et jejunium sextum, et jejunium decimum dicit dominus Deus in quadringentis, et lastibus; et in solennitatibus præclaris.* Ubi insinuantur quatuor jejunia, que ordinariè à Judæis servabantur, ut notant S. Hieronymus, Rupertus et Ribera in locum citatum; Torbelli, in Annal. anno mundi 2545, n. 42; Cornel. in cap. 32 Exodi, v. 19 et alii. Primum erit jejunium quartum mensis, quod Judæis indicium fuit ob tabulas legis confractas. Cùm enim Moyses descendens de monte Sinai, detulisset tabulas leges ad castra, et videret populum choros decere, et vitulum aureum adorare, iratus est, et ex pio zelo projecti tabulas ad radicem montis, et contregit. (Exodi 32, v. 19.) Putabat enim indignum esse, si tabulas legis, que jejunio quadragesimo diurno obtinebant, offerret populus, qui per ebrietatem, et idololatricam factus erat transgressor legis. Hoc sensu Ambr. lib. de Heilâ et jejunio, cap. 6, ait: *Tabulas legis, quas accepit abstinentia, conteri fecit ebrietas.* Et quia hæc contractio tabularum facta est die 17° quarti mensis, idè indicium fuit jejunium eodem die, ut patet ex Isidor. Hebraeorum apud Genebrardum in Comment. super Psalmos. Secundum erat jejunium quinti mensis, quod idè fuit indicium, quia Hebræi quinto mense prohibiti sunt ex Cadesebarnæ, ascendere montem Idumæ, et sic brevi compendio, recta transire in proximum terram promissionis; sed jussi redire in solidum per viam maris Rubri, et quadragesima annis errare in solitudine, in portam murmurantis contra Deum. Et quia non obtemperaverunt Deo, sed in montem Idumæ ascenderunt, plerique occisi sunt ab Amorrhæis qui in illo monte habitabant. Num. cap. 14, v. 33, 41 et seq.; et Deut. 1, v. 40 et seq. Tertium erat jejunium septimi mensis, quod indicium fuit ob eadem Godeolæ, que fuit Hebræis videt perniciosa. (4 Reg. 25, v. 25.)

Quartum erat jejunium decimi mensis quod idem indicium fuit, qui illo mense Ezechiel et ceteri qui erant cum illo in captivitate Babylonica, audierunt Jerusalem esse captam, et templum incensum. Vide auctores suprà citatos, qui hoc ferè modo explicant hæc quatuor jejunia.

Præter hæc ordinaria jejunia, erant alia extraordinaria, quæ indicabantur ob aliquam presentem vel imminuentem calamitatem. Sic Josphat, rex Juda, indicit jejunium universo populo, quando Moabitis, et Ammonitis veniebant contra illum ad bellum. (2 Paralip. 20, v. 5.) Sic Esdras indicit jejunium pro felicitate itinere, ne ab hostibus infestarentur, quando cum sociis suis, ex consensu regis Artaxerxis, è civitate Babylonica profectus est in Jerusalem ad domum Domini instaurandam. (1 Esdras 8, v. 21.) Sic filii Israel jejunarunt tota die, quando à Benjamitis cæsi et fugati sunt. (Judic. 20, v. 26.) Similiter, quando à Philistiis propter sua peccata affligebantur. (1 Reg. 7, v. 6.) Item, quando Hofobarnes venit contra illos cum ingenti exercitu. (Judith 4, v. 8.) Itemque quando crudelis cæsitum regis Assueri contra ipsos promulgatum est. (Esther 4, v. 5.) Ad denique quando volebant avertere iram Dei, tempore Joacham, filii Josia, regis Juda. (Jerem. 36, v. 8.) Hæc de publicis non communibus jejniis. Privata erant, quæ quisque sibi, vel ex propria devotione, vel ex Dei institutione assumebat. Sic Moyses accepturus à Deo legem Decalogi jejunavit quadraginta diebus. (Exod. 34, v. 28.) Sic Helias, fugiens persecutionem Jerabelis, et tendens in montem Dei Horeb, jejunavit totidem diebus. (5 Reg. 19, v. 8.) Sic David audita morte Abner, jejunavit usque ad occasum solis. (2 Reg. 5, v. 55.) Sic idem David, supplicans filio, deprecatus est pro eo Dominum, et jejunavit. (2 Reg. 12, v. 16.) Sic Sara, filia Bagnelis, cum objiceretur ipsi, quod septem viros occidisset, jejunavit tribus diebus et tribus noctibus. (Tch. 3, v. 40.) Sic Daniel arando et jejunando obtinuit à Deo, ut abbreviaretur anni desolationis Jerusalem. (Dan. 9, v. 5, et seq.)

Christus in novo Testamento tribus potissimum modis commendavit nobis jejunium. 1° Sui exemplo, quia jejunavit 40 diebus et 40 noctibus in deserto. (Matth. 4, v. 2.) 2° Ostendendo quanta sit vis et efficacia jejunii Matth. 17, v. 20: *Heu autem genus (demoniarum) non egreditur nisi per orationem et jejunium.* Tertio, prædicando fore ut ipsius discipuli, id est, veri christiani, post ipsius mortem essent jejunaturi. Matth. 9, v. 13: *Veniens autem dico cum auferatur ab eis sponsus; et tunc jejunabunt.* Et hoc factum est tempore Apostolorum. Act. 13, v. 2: *Meditationibus autem illis Dominus, et jejunationibus dicit illis Spiritus sanctus.* Ecce Spiritus sanctus loquitur jejunantibus. Idem post tempora Apostolorum observatum est, ab omnibus veris christianis, usque ad hæc nostra tempora, ut patet partim ex Historicis ecclesiasticis, partim ex praxi et antiqua consuetudine, quam à majoribus nostris acceptimus. Videant nunc, an sint veri christiani, qui nunquam jejunant? An de illis Chri-

stus locutus sit cum dixit: *Veniens autem dico, cum auferatur ab eis sponsus; et tunc jejunabunt?*

De votis. — Vovere nihil aliud est, quam Deo aliquid promittere. Porro in lege Mosaicâ, de quo nunc potissimum agimus, erant varis leges circa votum. Una generalis, alie speciales. Generalis erit hæc. Deut. 23, v. 21 et seq.: *Cam votum voverit Dominus Deo tuo, non tardabis reddere, quia requirit illud. Dominus Deus tuus; et si mortuus fueris, reputabit tibi in peccatum.* Si volueris polliceri, absque peccato eris. Quod autem semel egressum est de labiis tuis, observabis, et facies sicut promissisti Domino Deo tuo. Speciales erant triplices: aliæ de valore et irratione voti; aliæ de redemptione; aliæ de materia. Leges primi generis, de valore et irratione voti, erant hæc: Prima, de voto Nazaritarum. Num. 6, v. 2-5: *Vir, sive mulier, cum fecerint votum ut sanctificentur, et se voluerint Domino consecrare, in vino, et omni quod inebriare potest, abstinere.* Hoc votum erat ratum. Poterat tamen irritari, quoad mulieres, ut patet ex sequentibus. Secunda, de voto filio, quæ erat sub potestate patris. Nam si aliquid vovisset, et pater, re cognita, eodem die non contradidisset, votum erat ratum, et servandum; si contradidisset, erat irritum. (Num. 30, v. 4.) Quod dicitur de filiâ, debet etiam intelligi de filio, sub potestate patris existente. Et quod de patre, debetiam intelligi de matre, qui, mortuo patre, succedit in jus et regimen paternum. Nota, si pater semel absolute consensisset in votum filii, non poterat illud postea irritare. Tertia, de voto uxoris, quæ similiter, si aliquid vovisset, et vir ejus, re intellectâ, non statim eodem die contradidisset, ratum erat votum; irritum, si secus. (Levit. 21, v. 7.) Nota, si sponsa antequam nubere, fecisset votum, patre consentiente, juxta secundam legem; et postea nupsisset, poterat sponsus statim post contractum matrimonium votum ejus irritare; non minus quam si votum fecisset in matrimonio. Ita Abuleus, in cap. 50 Num., quest. 35. Quod intellige, si sponsus ante initum matrimonium nihil sciebatur de hujusmodi voto. Ratio est, quia aliquo pacto fieri, ut ipsi sponso, etiam invito et ignoranti, per hujusmodi votum precedens, injiceretur aliquid onus, quod ipse nec voluisset, nec tenebatur acceptare. Quarta, de voto vidue et repudiatæ, quæ si aliquid vovisset, votum erat ratum, et tenebatur servare, filio, v. 10. Non enim subiectæ erant vel patri vel marito, à quo votum ipsarum irritari posse.

Leges secundi generis, de redemptione voti erant hæc: Prima, homo qui seipsum Deo obtulerat per votum, ut serviret in tabernaculo, redimebat se pretio à lege taxato. (Lev. 27, v. 2.) Hoc intellige de laicis, non autem de Levitis et sacerdotibus. Erant enim duplicia mania in tabernaculo. Alia propria sacerdotum aut Levitarum; alia quæ poterant prestarti à laicis, ut portare aquam, et ligna pro sacrificiis; verrere atrium; sarta tecta templi curare. Ad priora, soli sacerdotes et Levitæ poterant se offerre per votum. Ad posteriora, laici. Si ergo sacerdotes et Levitæ vovissent, se semper in suis officiis ministraturos Domino, tenebantur id facere. Sic fecit Samuel levita, quem mater Deo dederat. (1 Reg. 1, v. 11.) Si autem laici vovissent, se reliquis manibus obtuleros, id est, portaturos aquam et ligna in usum tabernaculi, debebant votum suum pretio redimere. Idque duplici de causâ. 1° Ut illud pretium daretur levitis et sacerdotibus pro sustentatione. 2° Quia non necesse erat Hebræos portare aquam et ligna, cum Gabaonitæ, in portam fraudis, quæ deceperat Hebræos, ad id essent destinati. Josue 9, v. 25. Secunda lex; si quis vovisset Deo animal, quod immolari non poterat, debebat vendi pretio à sacerdote taxando. Quod pretium si ipse vovens dare voluisset, debebat insuper addere quintam pretii partem. Lev. cap. 27, v. 11 et seq. Nota: omnia animalia, quæ Deo volebantur, poterant redimi à vovente, exceptis animalibus mundis ad sacrificium. Quando autem redimebantur à vovente, tunc ultra pretium à sacerdote taxatum, debebat addi quinta pars pretii pro ipso sacerdote qui sustinebat onus taxandi et revolvendi. Quod si vovens noluisset redimere animal, quod Deo voverat, poterat sacerdos illud retinere, vel alteri vendere aut donare, ut colligitur ex illo Num. 18, v. 14: *Omne quod ex voto reddiderit filii Israel, tunc erit.* Tertia lex: Si quis vovisset Deo domum suam, debebat vendi pretio à sacerdote taxando. Quod si vovens voluisset illam redimere, debebat ultra taxatum pretium addere quintam pretii partem. (Lev. cap. 27, v. 14-15.) Hæc lex est similis precedenti. Quarta lex: Si quis vovisset Deo agrum suum hereditarium, debebat estimari pretium agri juxta mensuram seminis. Et si vovens voluisset illum redimere, addebatur quintam pretii partem, ut in precedentibus. (Lev. cap. 27, v. 16-19.) Nota, qui volebant Deo rem aliquam immobilem, ut domum vel agrum, si libenter illam redimebant, etiam si ultra taxatum pretium deberent addere quintam pretii partem. Ratio est, quia si non redemissent, illa nunquam ad eos fuisset reversa, nequidem in jubileo, sed absolute transivisset in dominium sacerdotum, qui quidem poterant eam vendere, sed ita ut in jubileo ad eos, tanquam ad veros dominos revertetur. (Lev. 27, v. 21.) Quinta lex: Si vovens agrum, non fuisset heres illius, sed emptor, debebat illum redimere pretio à sacerdote taxando, et illud pretium dare sacerdoti: ita ut ager in jubileo posset redire ad dominum hereditarium. (Levit. 27, v. 22.) Lex tertii generis, de materia voti, erat hæc: primogenita munda ad sacrificium, ut primogenitum havis, ovis, capre, non debebant Deo voveri. Lev. 27, v. 26, et Num. 18, v. 17. Ratio ibidem insinuat, quia illa primogenita non antè erant Deo consecrata et debita, ratione primogeniture: ergo non debebant iterum consecrari, et offerri per votum, ne votum videretur aliquid derogare priori consecrationi, quasi illa non fuisset plena et perfecta, sed voto potuisset perici et firmari. Primogenita verò, quæ non poterant immolari, vel debebant redimi à vovente, vel si ipse noluisset redimere, sacerdos poterat ea sibi reservare, aut alteri vendere vel donare. (Lev. 27, v. 27.)

Tres supersunt difficultates. 1° De voto Jephthæ. 2° De votis christianorum. 3° An liceat rem præceptam Deo vovere? Vel, an res, quæ est in precepto, possit esse materia voti? Est ergo prima questio, quid statuendum sit de voto Jephthæ et de sacerdotibus pro sustentatione. 1° Ipsum votum. 2° Impletio voti. Votum ipsum describitur Judic. 11, v. 30-31, his verbis: *Votum vovi Domino (Jephthæ), dicens: Si transierit filius Ammon in manus meas, quicumque primus fuerit egressus de foribus domus mee, mulierque occurrerit revertenti cum pace à filiis Ammon, cum holocaustum offeram Domino.* Impletio voti consistit in eo quod ipse filium suum unigenitum, quæ et revertenti ex bello prima occurreret, obtulerit Deo in holocaustum. Nunc queritur an ipse et vovendo, et votum implendo, peccaverit, necne? Aliqui dubitant, ut Aug. quest. 49 super Judicos; qui ubique utramque partem statuit esse prohibitam. Item Cajet. in cap. 11 Judicum. Alii putant illam peccasse, primo, quia votum ipsius, ratione materie, repugnabat legi Mosaicæ. Vel enim voverat se immolaturum Deo, quemcumque hominem primò egredientem et occurrentem, vel quodcumque animal. Neutrum licebat. Non prius, quia votum erat lege Mosaicâ immolare hominem. (Deut. 12, v. 31.) Nec posterius, quia similiter vetitum erat immolare quodcumque animal. Non enim licebat immunda animalia immolare. Num. 18, v. 15. Secundo, quia si Deus approbasset ipsius votum, fuisset contentus solo voto, et impedivisset executionem, non permitiendo filium ipsius interficere: sicut fuit contentus piâ voluntate Abrahami, et impedivisset executionem, non permitiendo filium ejus Isaac immolari. Hanc sententiam sequuntur Tertullianus, lib. 5 contra Marcionem cap. 4; Anastas. Nicæa, cap. 56; Procopius in cap. 11 Judic; auctor Questionum veteris Testamenti, q. 45 apud Aug., et multi Rabbinii, qui hoc insuper addunt, votum Jephthæ (quod autem fuisse statum esse temerarium) potuisse quidem irritari à Phiceæ pontifice, qui tunc vivebat; sed tantum fuisse superbiam utriusque, ut nec Jephthæ, nec ipse princeps populi, dignatus sit petere ab eo voti relaxationem; nec Phiceæ, utpotè pontifex, dignatus sit eam illi offerre. Ideo utrumque à Deo puntum esse. Vide Scraziam, in cap. 11 Judic., quest. 17. Alii rectius putant, illum non peccasse. Primo, quia quod fecit, ex instinctu Spiritus sancti fecit, ut docent Chrysost., hom. 14 ad populum Antiochenam, serm. de Natali virginum; Joannes Aboreus, lib. 9, cap. 6. Lorinus in cap. 25 Actuum. Et patet ex illo Judic. 11, v. 29: *Factus est ergo super Jephthæ Spiritus Domini.* Et mox sequitur: *Votum vovi Domino.* Sicut ergo Abraham non peccavit, offerendo filium suum unigenitum ad immolandum, quia ex instinctu divino fecit, ita nec Jephthæ peccavit, offerendo filium suum unigenitum ad immolandum, quia ex instinctu divino fecit. Secundo, quia pro illud votum impetravit à Deo victoriam contra Ammonitas: ergo signum est Deo placuisse ipsius votum, et si votum placuit, etiam voti impletionem placuisse necesse est, præsertim cum à Deo non sit impedita. Et confirmat.

8

tur, quia Scriptura nunquam reprehendit ipsius votum, aut voti implentionem. Ipsum verò serpè laudat, præsertim Hebr. 11, v. 32, ubi ait illum per fidem vixisse regna, et operatum esse iustitiam. Tertio, si peccasset volendo, fuisset monitus ab aliquo propheta, vel sacerdote, non impleret votum. At à nullo monitus est toto spatio duorum mensium, quod inter votum et voti implentionem interesset. Ergo verisimile est non peccasse volendo, maxime cum constet alios Reges ac principes populi, si quando peccarent, fuisse monitos ac reprehensos. Quarto, populus non fuisset passus filium Iephte occidi et immolari, nisi putasset votum fuisse ratum et Deo acceptum; sed eripisset filium à morte, sicut Jonathan, filium Saulis, quando Sais, ratone iurassit, non se obstrinxerat, voluit illum interficere. (1 Reg. 14, v. 45.) Est etiam par ratio. Nam populus putabat iuramentum Saulis fuisse statum ac temerarium; et libè impedivisset implentionem. Si ergo similiter putasset votum Iephte fuisse statum ac temerarium, etiam illud implentionem impedivisset. At non impedivit; putavit igitur votum, et voti executionem fuisse bonam. Quinto, sicut Abraham offerendo filium suum Isaac ad immolandum, expressit typum passionis et mortis Christi, quod voluntatis, non quoad executionem; ita consentaneum fuit, ut aliquis exprimeret typum illius non totum quoad voluntatem, sed simul etiam quoad executionem. Hoc fecit Iephte, qui non solum paratus fuit immolare filium suum iugentium, sed reipsa immolavit. Et sicut prior typus erat in sexu virili, ita posterior in sexu femineo, quia pro utroque sexu passus et immolatus est Christus. Et sane Iephte videtur optime expressisse figuram Christi, quoad promptam morientem voluntatem. Nam sicut Christus, quando ipse à Deo Patre propinquavit mors, promptam se obtulit dicens: *Ecce voco; in capite libri scriptum est de me: ut faciam, Deus, voluntatem tuam* (Hebr. 10, v. 7); ita filia Iephte, quando interfecit à patre, se ab ipso morti destinatum esse, respondit: *Pater mi, si operatus es tuum ad Dominum, fac mihi quodcumque pollicitus es.* (Iudic. 11, v. 34.)

Ad argumenta contraria sic respondeo. Ad primum: Iephte vocatus se immolaturum, non generatum, quodcumque animal, sed speciatim quemcumque hominem primo egredientem et alii occurrentem. Ità Aug., q. 49 super Iudices. Et probatur 1° Quia Iephte, ad tanti momenti victoriam impetrandam, voluit aliquid ingenuum vocare Deo. At non fuisset magna, si visset verbis, aut oveni, nisi capra. 2° Quia illa ipsius verba: *Quicumque primum fuerit egrensus, et occurrerit mihi revertenti cum pace*, non possunt intelligi, nisi de homine. Solum enim homines solent obviam ire victori, et ipsi de victoria gratulari. Quod obijciat, vestitum fuisse legè Moosæ immolare hominem, verum est; sed Deus, qui veluit, potuit sua auctoritate permittere. Ad secundum, negatur consequentia. Non enim sequitur: Deus approbat hoc vel illud votum; ergo impedit illius implentionem. Allogui impodiet implentionem omnium votorum, quæ laudabiliter facta

sunt; quod est absurdum. Impedivit quidem implentionem boni propositi in Abrahamo, non tamen idèò necesse est, ut impediat etiam in aliis; hoc ipse arbitrio ac dispositioni relinquendum est. Ipsè habet jas suas causas cur in uno impedit, in altero non impedit. Et quidem cur non impedivert in filia Iephte, dari possunt hæc cause: 1° Ut esset typus Christi, promptè offerentis se ad mortem. 2° Ut fides Iephte, et religio erga Deum magis inclaresceret. 3° Ut similiter pietus filie erga Deum, erga parentem, erga patriam, et simul magnitudo animi in sexu femineo commendaretur. 4° Ut nos discamus hoc exemplo quam promptè præstatis sigt qua venimus Deo, etiamsi videantur difficultia; et nature maxime contraria (1).

Altera questio est, an etiam christianis in novo Testamento licitum sit votare, sicut licuit Judæis in veteri?—Resp.: Omnino licitum est. 1° Quia propheta prædixit hoc futurum. Isai. 19, v. 21... *In die illa, et colent eum in hostijs et in univiersis; et vota vocabunt Domino, et solent.* Ubi sermo est de christianis, ut notant Hieronymus, Cyrillus et alii interpretes. Quò etiam spectat illud Psalm. 75, v. 42: *Vocet et reddite Domino Deo vestro, omnes qui in circuitu eius affecta numerat.* Quod etiam Augustinus interpretatur christianis dictum esse. *Quisquis, inquit, quod potest, votet et reddat. Non sicut pigri ad vocandum, non enim vestras vestris implentibus.* 2° Item constat esse eventum. Nam quod predictum est in veteri Testamento de voto, hoc in novo implentum est, et quoties in scripturis. Eius rei habemus triplex exemplum in Scriptura. Primum, B. Maria Virgine. Secundum, eunuchorum, qui se castraverunt propter regnum eorum. Tertium, quandam feminam, que propter voti continentie transgressionem ab Apostolo reprohensa sumt. De B. Virgine sic legimus, Luc. 1, v. 54: *Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo fiet istud, quoniam circum non cognosco?* Quomodo fieri potuit, ut ego concipiam, et pariam filiam, cum propter votum continentie non liceret mihi virum cognoscere? Sic explicat Aug. in lib. de Virginit. cap. 4, ubi ita scribit: *Quomodo fiet illud, quoniam circum non cognosco? Quod profecto non dicitur, nisi Deo virginem se ante votasset. Similiter alii Patres. De eunuchis sic legimus, Matth. 19, v. 12: *Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt; et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus; et sunt eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum eorum. Qui potest capere, capiat.* Quid est scipsum castrare propter regnum eorum? nihil aliud, quam ex desiderio obtinendi regnum eorum, obstringere se voto continentie, et amputare libertatem conjugii matrimonij. De Aug. in lib. de S. Virg. cap. 25: *Quia, inquit, reseretur, quis lacrimis dicit potuit? Christus dicit, veritas dicit, veritas et sapientia Dei dicit, eos, qui pro proposito ab opere decedunt se continerunt, castrare seipsum propter regnum eorum. Et contra, humana voluntas,**

(1) Plerique recentiores censent filiam Iephte fuisse Deo oblata non per mortem corporis, sed eo modo quod licitum erat hominibus Deo offerri. (Vide Estium in Ep. ad Hebr. 11, v. 34.)

impè temeritate, contendit (vident hoc Lutherus et Calvinista) eos; qui hoc faciunt, presentem tantummodo necessitatem molestarum conjugum devotore; in regno eorum amplius quidquam carceris non habere. De feminis sic legimus, 1° Tim. 5, v. 11-12: *Adolecentes autem viduas devota; cum enim luxuriose fuerint in Christo, nubere velunt; habentes damnationem, quia primum fidem irritam fecerunt.* Ubi per primum fidem intelligitur votum continentie, ut omnes antiqui Patres interpretantur. D. Aug. in lib. de S. Virginit. (quem adversarii non libenter legunt) cap. 55: *Habentes, inquit, damnationem, quoniam primum fidem irritam fecerunt, id est, in eo, quod primo voterunt, non steterunt.* Et lib. 1 de adulteris Conjugijs, cap. 21: *Uniti Apostolus de quibusdam, qui continentiam essent et postea nubere velunt: e Habentes, inquit, e damnationem, quoniam primum fidem irritam fecerunt.* Et in Ps. 75: *Quid intem di de quibusdam, qui voterunt, et non reddiderunt? e Habentes, inquit, e damnationem, quia primum fidem irritam fecerunt; e voterunt, et non reddiderunt.*

Obijci Petrus martyr, in lib. de Votis et Gelib., vota pertinere tantum ad Judæos, et non ad christianos. Et protul quinque argumenta: 1° Quia in veteri Testamento fit mentio votorum, non in novo, saltem quoad christianos. 2° Quia christiani sunt toti ac penitus obstricti Christo per fidem: ergo supervacaneum est quò se obstringant per votum. 3° Quia libertas evangelice innuitur per votum. Nam qui voto se obstringit ad continentiam, amittit libertatem decendi uxorem. 4° Quia qui votet continentiam, injuriam facit Deo. Quod enim Deus reliquit illi liberum, hoc ipse vult esse necessarium. — Resp.: Petrus martyr, et sibi ipsi, et alijs repugnat. Sibi quidem duppliciter. Primo, quia ex una parte dicit, eos qui aliquid Deo voterunt, facere injuriam Deo; ex altera, Judæis licita et usitata fuisse votare Deo injuriam, quod absit. Secundo, ex una parte dicit supervacaneum esse, per votum obstringere se Deo, cui jam totus per fidem obstrictus sis; ex altera, votum obstrare libertati christianæ; hæc etiam pugnant. Nam si per fidem asque obstringimur Deo, ac per votum, quomodo libertas potest consistere cum fide, et non cum voto? Quòd etiam alijs repugnet, certo certius est. Omnes enim antiqui Patres, non modo admittunt, sed etiam confirmant vota in novo Testamento. Epiphanius in Panorio her. 61: *Tradiderunt sancti Dei Apostoli peccatum esse, post decretum virginis ad nuptias reverti.* Et Iulianus: *Si quis viduus fuit, ut Deo dicat, postea nuptijs, iustitiam et condemnationem habebit, quòd primum fidem rejectit.* Quanto magis, qui Deo dicat virgo fuit et nuptijs, contra Christum lasciviti, et majora fidem rejectit, et iudicium habebit! Videatur etiam Amb. ad Virginem devotam; Basil. in consuetud. Monast.; Cyr. in Ep. ad Pompon.; Hier. 1. A. cont. Jovio.; Chrys. ad Theodorum monachum; Aug. Ep. 157 ad clericum et pupil. Hipponeus; et alii. Nec obstant argumenta Petri martyris. 1° Quia, licet in

novo Testamento non fiat mentio votorum inter christianos, quoad nomen, fit tamen quoad rem significatam. Quid enim aliud est *seipsum castrare*, quam votare continentiam? Et quid aliud *primum fidem irritam facere*, quam voti transgressorem esse? 2° Quia christiani per fidem non ita sunt obstricti ut teneantur servare continentiam. Igitur ad eam servandam possunt se obstringere per votum. 5° Quia libertas evangelica non consistit in eo, ut quisque faciat quod velit, sed in eo, quòd per Christum liberati simus à servitute peccati; ad Rom. 6, v. 18: *Liberati autem à peccato, servi facti estis iustitiæ.* 4° Quia si Judæi non fecerunt Deo injuriam per vota, quomodo christiani faciant? Nec Christus, quando hortatur nos ad continentiam, hortatur ad injuriam Deo faciendam, sed ad statum perfectionis.

Tertia questio est, an liceat nobis aliquid votare Deo, quòd aliis ex præcepto teneatur facere? v. g., an liceat votare quòd velimus Deum colere, parentes honorare, non occidere, non furari? Aliqui negant, asserentes ea tantum que sunt consilij, non autem, que sunt præcepti, posse nos Deo promittere se votare. 1° Quia Judæi non poterant Deo votare primogenita vitæ ad sacrificium, ut supra dictum est, sed propterea, quia jam ante per præceptum legis Moosæ debebantur Deo; ergo quòd cadit sub votum, non potest cadere sub votum. 2° Quia votum est oblatio spontanea; at quòd debuit esse ex præcepto, hoc non spontè offerimus Deo, sed necessario; ergo quòd debuit esse ex præcepto, non possumus votare. Alii contra sentiunt, etiam ea, que præcepti sunt, votari posse. Ratio est, quia bonum et laudabile est, eodem iure prestare ex dupli virtute, nempe ex virtute obedientiæ, ratione præcepti, et ex virtute religionis, ratione voti. Sic fecit Jacob, quando vocit Deo, se non culturum deos alienos, sed solum verum Deum. (Gen. 28, v. 20.) Quod tamen teneatur facere ex præcepto naturali. (Vide Lessium de Jure et Justitiâ, cap. 40, dub. 7, et alios ibidem.) Nec obstat, quòd obijciat de primogenitis. Illa enim propter non debebat ab homine votari ex consecrati Deo, quia ipsemet Deus jam antè perfectè et integrè sibi ea consecraverat. Nota Triplicia erant primogenita: alia hominum; alia animalium mundorum ad sacrificium; alia animalium immundorum, ut cap. 7, q. 6, dictum est. Igitur primogenita primi et tertii generis erant quidem Deo debita et consecrata, sed non integrè et perfectè, quia poterant redimi, et reipsa redimebantur. Ad primogenita secundi generis tam perfecte erant Deo debita et consecrata, ut non possent redimi. Et quia ipsemet Deus ea sibi consecraverat, non debebat ut iterum ab homine per votum ipsi consecraretur; ne priori consecrationi videretur aliquid defuisse, quòd per posteriorem perfectè et compleri cõteret. Quòd 2° obijciat, votum esse oblationem spontaneam distinguendum est. Nam duo spectari possunt in voto: 1° Actus votentis. 2° Res ipsa que votetur. Igitur votum est oblatio spontanea, quoad actum votentis. Nam qui votet, spontè votet, nec

nullo precepto ad votandum obligatur. (Deut. 25, v. 22.) Non tamen semper est spontanea, quoad rem ipsam, quae votatur; potest enim fieri, ut res illa, quam quis Deo vovet, non sit ipsi spontanea, sed precepta. Non quidem precepta, quod testatur eam vovete, sed quod testatur eam prestare, etiam accluso voto.

Nota. Ros precepta potest dupliciter spectari: 1^a Quatenus precepta est, sic proprie non callit sub votum, sed preceptum. 2^a Quatenus bona, honesta, et Deo grata est, abstrahendo ab obligatione precepti, sic proprie cadit sub votum. Unde sequitur, quando quis vovet rem preceptam, duplicem concurrere obligationem, unam voti, alteram precepti; et unam ab altera non pendere, v. g. Jejunium quadragesimale preceptum est; si vovetur hoc jejunium, tenetur duplici titulo illud observare: 1^a ex obligatione precepti, 2^a ex obligatione voti. Et prior obligatio non pendet a posteriori, quia tamen non obligat jejunare ex voto, obligari tamen ex precepto. Nec vicissim posterior pendet a priori; quia possit fieri, si durante obligatione voti cessaret obligatio precepti, si nimirum preceptum abrogaretur, aut in eo dispensaretur.

De Juramento. — Jurare nihil aliud est, quam Deum, qui falli aut mentiri non potest, in testem invocare, quod dupliciter fit: vel eum vacuum eum in testem, quando aliquid asserimus, vel quando aliquid promittimus. Unde duplex solet distingui juramentum: unum assertorium, quo nostram asserionem; alterum promissorium, quo nostram promissionem confirmamus. In priori, vocamus Deum in testem, quod assertio nostra sit vera; in posteriori, quod promissio nostra sincere facta sit. (D. Thom. in 2-2, q. 89, art. 1.)

Hoc posito, quaeritur, 1^a quae leges in veteri Testamento date sint Judaeis de juramento? 2^a Quid Pharisaei ex suis traditionibus ad has leges addiderint? 3^a Quid hoc tempore servent Judaei in praxi? 4^a Quid christiani servent, aut servare debeant? legitur, quod ad primum attinet, haec leges in veteri Testamento a Deo date sunt: 1^a Per nomen Domini Dei tui jurabis. (Deut. 6, v. 13.) 2^a Per nomen externorum deorum non jurabis. (Exod. 23, v. 13.) 3^a Non per jurabis in nomine meo. (Lev. 19, v. 12.) 4^a Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. (Exod. 20, v. 7.) Vel: Non susceperis nomen Domini Dei tui frustra. (Deut. 5, v. 11.) Haec quarta lex differt a tertia. Nam tertia prohibet solum perjurium, quatenus non solum perjurium, sed generatim omnem irveritatem, et abusum divini nominis. Ita Theodorctus in cap. 20 Exod. et Cornel. in cap. 5 Deut. Ad has leges addiderunt Pharisaei, quae sequuntur. Primum. *Quicumque juraverit per templum, nihil est; qui autem juraverit in auro templi, debet.* (Matt. 23, v. 16.) 1^a *Quicumque juraverit in altari, nihil est; quicumque autem juraverit in dono, quod est super illud, debet.* (Matt. 23, v. 18.) Utrumque reprehendit Christus. Primum quidem his verbis: *Stulti, et caeci: quid enim majus est, auro, an templum, quod sanctificat aurum?* Posteriori his: *Quid enim majus est,*

domum, an altare quod sanctificat domum? Et mox addit. *Qui ergo jurat in altari, jurat in eo, et in omnibus quae super illud sunt. Et quicumque juraverit in templo, jurat in illo, et in eo qui habitat in ipso; et qui jurat in caelo, jurat in throno Dei, et in eo qui sedet super eum, v. 20 et seq.*

Judaei hoc tempore servant duplicem praxim: unam ex reverentia divini nominis; alteram ex cecitate et superstitione. Prior est: non audent expressè jurare per nomen Dei tetragrammatum, eo quod hoc nomen sit ineffabile; sed solum hoc formula per illud jurant: *Juro per Jod, He, Vau, et Jod;* quae sunt quatuor litterae nominis tetragrammati. Hoc juramentum habetur apud eos sacratissimum. (Cornelius in cap. 6 Exod. v. 2-5.) Posterior est: putant se non obligari illo juramento, nisi jurant manu imposita super librum legis Mosaeicae. Quod si alio ritu jurent, anferunt juramentum falsum. (Cornelius in cap. 5 Lev. v. 4.)

Notant hoc principes et magistratus christiani; nec facile admittunt Judaeos ad juramentum prestandum in rebus forensibus contra christiano, quia plerumque falsum jurant. Audi quidem Norrbergeneses, et quosdam alios, jam pridem adverteisse haec fraudem; et amplius admittere Judaeos ad juramentum, nisi adnotata manu ad librum legis sae Synagogae. Sed neque hoc satis tutum est ex alio capite. Nam Judaei in festo expiationis a Babyloniis suis absolvuntur ab omnibus votis et juramentis, quae malefice facta sunt. Et ex illudicia legis absolutio, faciliè praesumunt falsum jurare, et christianos decipere. Christus in novo Testamento dedit nobis hanc legem, Matth. 5, v. 33 et seq. *Audistis quae dictum est antiquis: Non perjurabis; reddes autem Domino juramenta tua. Ego autem dico vobis, non jurare omnino, neque per caelum, quia thronus Dei est; neque per terram, quia scabellum est pedum ejus; neque per Jerusalem, quia civitas est magni regis; neque per caput tuum juraveris, quia non potes nam capillum album facere, aut nigrum. Qui autem sermo vester: Est, est; Non, non: quod ceteros his abundantius est, a malo est. Quom legem repetit Jacobus Apostolus in epist. sua canonica cap. 5, v. 12, his verbis: *Ante omnia autem, fratres mei, nolite jurare, neque per caelum, neque per terram, neque aliud quocumque juramentum. Sicut autem sermo vester: Est, est; Non, non.**

Hinc oritur quaestio apud theologos, an omne juramentum christianis sit prohibitum? Hoc enim videtur colligi ex verbis citatis. Resp. Juramentum non est absolute prohibitum christianis, sed abusus juramenti. Prior pars patet, quia Apostolus Paulus expressè legitur jurasse, ut infra ostendamus, Et Hebr. 6, v. 16, affirmat omnem controversiam finire per juramentum. Quod etiam confirmari potest ex quotidianâ praxi, quae viget apud christianos in judiciis et tribunalibus. Quando enim reus suum innocentiam non potest probare per testes, jubetur illam juramento confirmare. Et sic cessat his ac controversia. Posteriorem partem sic explicio: Abusus juramenti in eo consistit, quod aliqui solent faciliè, etiam in rebus parvi momenti,

et sine ulla necessitate, Deum in testem vocare, sicut faciebant Judaei; hoc non licet. Nam qui id faciunt, peccant contra reverentiam Deo debitam. Est enim contra reverentiam Deo debitam, si quis illam sine necessitate, et in rebus exiguis, in testem adhibeat. Imò nemo nostrum audeat principem et regem, sine necessitate, in testem adducere. (D. Thom. in 2-2, q. 89, art. 2.) Hinc abusus prohibet Christus. Et jam antè probulatus fuit. Eccli. 25, v. 9: *Jurationi non asuescat os tuum, multi enim casus in illa. Eodem sensu intelligitur illud. Exod. 20, v. 7: Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. Et Deut. 5, v. 11: Non susceperis nomen Domini Dei tui frustra. Non illa duo particulae, in vanum, et frustra, idem valent ac si dicas, tenerè et sine necessitate. Undè Aug. lib. de Mendac. cap. 15, circa medium, sic ait: *Apud talia in Epistolâ suis jurans, ostendit, quomodo accipiendum esset quod dictum est: Voco te, non jurare omnino; et ne scilicet jurando ad facilitatem jurandi percutatur, et ex facilitate jurandi ad consuetudinem, et ad consuetudinem in perjurium decidatur. Et idem non invenitur jurasse, nisi scribens, ubi consideratio cautior non habet linguam precipitem.**

Quaerit 1^a quae fuerit olim formula jurandi, et quae nunc sit? Resp. In veteri Testamento reperitur haec formula, Gen. 51, v. 55: *Juravit ergo Jacob per timorem patris sui Isaac.* Et Gen. 42, v. 15: *Per solentem Pharaonis non egredientis hinc, donec veniat frater vester minimus.* Et Deut. 4, v. 26: *Testes invoco hostis caelum et terram, cito perituros vos exae de terra, etc.* Et 1 Reg. 19, v. 6: *Quid enim exultat Saül... juravit: Vixit Dominus, qui non occidit.* Et 1 Reg. 25, v. 31: *Vixit Dominus Deus Israel.* Et 28, v. 10: *Juravit et Saul in Domino, dicens: Vixit Dominus, qui non erentet mihi quicquam mali propter hanc rem.* Et 2 Reg. 5, v. 30... *Invenit David, dicens: Haec fecit mihi Deus, et haec addidit, et ante oculos solis gustavero panem.* Et cap. 19, v. 7... *Juro enim tibi per Dominum, quod si non crieris, ne nimis quidem remansurus sit tecum.* Et Jerem. 4, v. 2: *Et jurabis: Vixit Dominus in veritate, et in iudicio, et in justitia.* In novo Testamento, sunt haec formulae ab Apostolo Paulo usurpatae: Rom. 1, v. 9: *Testis enim mihi est Deus.* Et 2 Cor. 1, v. 25: *Testem Deum inproco in animam meam.* Et Philipp. 4, v. 8: *Testis enim mihi est Deus, quomodo captivum omnes vos in visceribus Jesu Christi.* Et 1 Tim. 5, v. 21: *Testor coram Deo et Christo Jesu.*

Quaerit 2^a quae fuerit caeremonia adhibita in veteri Testamento, quando quis jurabat? Resp. duplex: una, levare manum in caelum, Gen. 14, v. 22: *Levo manum meam ad Dominum Deum excelsium, id est: juro, levando manum meam in caelum, quasi ad Deum, quem testem invoco. Haec caeremonia adhuc hodie usitata est. Solent enim, qui jurant, manum vel digitos in alium tollere, et Deum, qui in caelo est, testem invocare. Altera, ponere manum subter femur illius, cui jurabatur. Quam caeremoniam exigit Abraham a famulo suo jurante, Gen. 24, v. 2-5: *Pone manum tuam subter femur meum, ut adjurem te (ut jursare faciam), per Dominum Deum caeli et terrae, ut non accipias uxorem**

meam filio meo de filiabus Chananaeorum, id est: Pone sub femore meo manum tuam, et hoc ritu ac caeremoniâ jurâ mihi, quod filio meo non accipies uxorem Chananiam.

Nota. per femur intelliguntur etiam partes genitales, quae inter femora sunt. Quo sensu filii Israel dicuntur egressi esse de femore Jacob, id est, de genitalibus illius. Gen. 46, v. 26, et alibi. Duplex igitur fuit causa cur Abraham peteret à jurante, ut poneret manum suam subter femur ipsius. Una naturalis, quia femur, propter partes genitales, est causa generationis et vitae. Itaque qui jurabant, tangendo femur, testabantur Deum autorem vitae ac generationis, hoc est: dicerent: Si verò et sincerè juro, Deus dei mihi longam vitam; si sine scelerè, peream. Itâ Martini de Boa lib. 4 Singulorum, cap. 4, et ex illo Cornel. in cap. 24 Gen. v. 2. Altera mystica, quia Abraham per hanc caeremoniam significabat, ex suo femore masculinum messiam à Deo sibi promissum. Itâ Ambros. lib. 1 de Abraham, cap. ult. Ille enim in Tradit. Hebraeis ad Gen.; Aug. serm. 75 de tempore; Gregorius et alii, quos sequitur Delr. in cap. 24 Gen., et Cornelius lib. Hebraei aliam adferunt causam, teste Illeone. Ioco citato, ubi ait: *Tradunt Hebraei, quod in sanctificatione ejus, hoc est, in circumcissione juraverit. Nos autem dicimus, jurasse eum in semine Abraham, hoc est, in Christo, qui ex illo masculinatus erat.*

De solennitatibus festarum. — Apud Judaeos erant duplicia festa: alia instituta à Deo, alia ab ipsis Judaeis. A Deo instituta erant haec octo: Sabotatum, Neomenia, Pascha, Pentecostes, festum tubarum, festum propitiationis seu expiationis, festum tabernaculorum seu scenopegia, festum cortis seu collectae. Haec omnia (excepta Neomenia) describuntur Levit. 25, per totum. De Neomenia agitur Num. 18, v. 11. Ac primo, sabotatum erat institutum in memoriam creationis mundi. Neomenia, seu initium mensis lunaris, seu Kiltend, pro beneficio divitum gubernationis. Nam initio mensis lunaris seu in novilunio, magis apparet divina gubernatio in hisce inferioribus, quia tunc est magna corporum mixtura mutatio. Pascha, in memoria liberationis Iudaeorum, cui annexa erat sollemnitas azymorum, quae post festum Paschalis incipiebat, in memoria aggressionis ex Aegypto. Pentecoste, seu sollemnitas hebdomadarum, in memoria legis date in monte Sinai. Festum tubarum, in memoria Isae liberati. Cùm enim Abraham vellet illum immolare, invenit arietem inter vepres haerentem cornibus, quos ipsius loco immolavit. Hebraei, ut illius festi memoriam retinerent, soliti erant tuba cornu clangere; idcirco festum tubarum; seu festum Cornu appellatum est. Festum expiationis, in memoria illius beneficii, quo Deus ad intercessionem Moysis propitiatus est peccato populi, vitulum adorantis. Festum tabernaculorum, in memoria illius beneficii, quo Deus Judaeos voluit habitare in tabernaculis, cùm egressi ex Aegypto, versarentur in solitudine. Festum cortis atque collectae, in quo colligebatur a populo ea, quae erant accessaria

ria ad expensas litini cultus, ut notat D. Th. in 1-2. q. 102, art. 4, ad 10.

Quator posteriora festa, id est, festum tabularum, expiationis, tabernaculorum, et collectae incidantur in mensem septimum. Nam sicut dies septimus, ita mensis septimus, et similiter annus septimus apud Judaeos erat in honore. Et quidem primus dies septimi mensis habebat duo festa, nam neomeniae, quod erat illi commune cum aliis mensibus; alterum tabularum, quod erat illi peculiare. Decimo die, erat festum expiationis. Decimo quinto incipiebat festum tabernaculorum, et durabat per septem dies sequentes. Vigesimo secundo die, erat festum coetus alique collectae. In his festis tria spectari debent: Vacatio a laboribus; oblatio sacrificiorum, de quibus supra; caeremoniae etiam festo peculiares. In festo Paschae, seu azymorum, fiebat oblatio manipuli spicarum; in Pentecoste, oblatio novorum panum; in festo tabularum erat elabogatorum; in festo expiationis, afflictio et jejunitium; in festo tabernaculorum, habitabant in tabernaculis, et illi cum rursus et fructibus exultabant.

Porro, inter omnia ista festa praecipuum erat sabbatum. Exod. 16, v. 29. Nam in eo non licebat cibum parare, nec liquorem accendere, Exod. 35, v. 2. Quia tamen licebat facere in aliis festis. Habebat insuper hanc praerogativam, quod nomen sabbati aliquando communicaretur aliis festis; ita ut alia etiam festa vocarentur sabbata. Sic festum primi diei azymorum, vocabatur sabbatum. Lev. 25, v. 11. Et similiter festum tabularum, ibid., v. 21. Et festum expiationis, ibid., v. 29. Et generatim omnia alia festa. (Ibid., v. 32, et tota hebdomada a potiori sua parte et die, vocabatur sabbatum, ut patet ex Evangelio: *Sabbatum in sabbato*, id est, in hebdomada.)

Deus volebat festa à se instituta diligenter servari à Judaeis. Et quidem servantibus promittebat haec tria, Isaia 58, v. 14: *Tunc delectaberis super Dominum, et auferent te super altitudines terrae, et edibis haereditate Jacob patris tui. Ubi insinuatur tres fructus. 1° Suavis quaedam voluptas spiritus in rebus ad Deum pertinentibus. 2° Contemptus rerum terrenarum. 3° Haereditas Jacob, de qua Lev. 26, v. 2 et seq.: *Unctio sabbata mea; et statim subditur: Si in praecipuis meis ambulaveritis... et locutis es, dabo vobis pacem temporibus istis, et terra sicut germen spinum, et pennis arborum replenturam, etc. Transgressoribus vero dicitur est, Jer. 17, v. 27: *Si autem non audieritis me ut sanctificetis diem sabbati, et ne portetis onus, et ne inferatis per portas Jerusalem in die sabbati; succendam ignem in portis ejus, et devorabit dominus Jerusalem, et non extinguetur. Et Ezech. 20, v. 15... Sabbata mea violaverunt vehementer; sed ergo ut effunderem furorem meum super eos. Et 2 Esdr. 15, v. 15-17: *Vidi in Juda calcantes fornicaria in sabbato, portantes aervos, et onerantes super aevos tinnam et meas, et flux, et onus, et inferentes in Jerusalem die sabbati... Et objurgavit optimates Juda, et dicit eis: *Quae est haec res mala, quam vos facitis, et prophanae diem sabbati? Notate hoc christianis, qui parvi faciunt dies festos.*****

Festa à Judaeis instituta, erant haec quatuor: 1° Festum Sortium, die 14 adar seu februario, in memoriam liberationis Judaeorum per Esther. (Esther 9, v. 17.) 2° Festum Enceniorum, seu purificationis, tempore quo facta est sub Juda Machabaeo. (1 Machab. 4, v. 49 et seq.) 3° Festum recepti à celo ignis sacri. (2 Machab. 4, v. 18.) 4° Festum ob casum Nicanorem. (1 Machab. 7, v. 49, et 2 Machab. 15, v. 37.) De quibus vide Ribera, lib. 5 de Temp. cap. 17 et seq.; Genebrardus in Calend. H. Chr.

De anno septimo seu sabbato, qui etiam vocatur est annus remissionis. — Annus septimus in lege Moisaica vocabatur sabbaticus, quia sicut Deus sex diebus operatus est, et septimo die, id est, in sabbato quiescit; sic voluit ut Judaei sex annis colerent terram, et septimo anno cessarent ab omni cultura. De hoc anno sic legitur, Lev. 25, v. 2 et seq.: *Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Quando ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis, sabbaticam sabbatum Domini. Sex annis seres agrum tuum, et sex annis pascuis vineam tuam, colligisque fructus ejus; septimo autem anno sabbatum erit terrae, et requiesciet Dominus. Habebat autem hic annus quatuor privilegia. Primum, quod Judaei eo anno non possent serere aut metere, pulcare aut vindemiarum, sed quies daretur agris et vineis, ut patet purim loco citato, partim Exod. 23, v. 10-11: *Sex annis seminabis terram tuam, et congregabis fruges ejus. Anno autem septimo dimittes eam, et requiesciet facies. Voluit hoc Deus ob has causas, et Judaeos à nimia cura et sollicitudine luxus vitae abduceret; ut terra post quiescent unius anni, quasi resumpto vigore, fieret deinceps fecundior; et septimus ille annus esset symbolum et memoriale septimi diei, quo Deus cessavit ab opere creationis mundi; ut pauperes septimo anno gauderent fructibus agri, qui sponte nascentur, juxta illud Exod. 23, v. 11: *Anno autem septimo dimittes eam (id est, terram), et requiesciet facies, ut comedant pauperes populi tui. Nempè ea quae sponte nascuntur, ut explicatur Lev. 25, v. 5.***

Dices: Si Judaei anno septimo non poterant terram colere, unde vivebant illo anno et sequenti? — Resp.: Illic objectionem proponit ipse Deus et solvit, Lev. 25, v. 20 et seq., his verbis: *Quid si dixeritis: Quid comedemus anno septimo, si non seremus, neque collegerimus frugum nostrorum? Dabo benedictionem meam vobis anno sexto; et faciet fructus trium annorum; et seretisque anno octavo, et comedetis veteres fruges usque ad novum annum; donec nova nascentur, edetis vetera. Illic colligitur, fertilitatem terrae sanctae non fuisse purè naturalem, sed etiam divinam, seu ex dono et promissione Dei. Nam Deus hic promittit Judaeis, si servent legem de quiete anni sabbatici, se haturum ipsis anno sexto fructus terrae pro tribus annis, nempè pro anno sexto, septimo et octavo.*

Secundum privilegium anni septimi seu sabbatici, erat, quod eo anno fieret remissio omnium delictorum, si is qui debebat genere Judaeus esset; non autem si peregrinus, nisi gentilis. Deut. 15, v. 1-2: *Septimo anno facies remissionem, qui hoc ordine celebrabitur.*

Cui debetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre suo, repere non poterit, quia annus remissionis est Domini. A peregrino et advena potest; civem et propinquum repetendi non habebit potestatem. Ille duo notanda sunt. 1° Quòd sermo sit de debitore qui Judaeus natus est, non autem de proselyta qui Judaeus factus est. 2° Quòd hoc intelligendum sit de debito ex mutuo aut vendito, non autem ex commodato. Hoc enim proprie non est debitum, sed alienum, seu res ad alterum spectans. (Vide Abulens. et Corn. in illum locum.)

Dices: Haec lex videtur esse iniqua respectu creditoris seu mutuum dantis. Posset enim dicere proximo suo, instante anno septimo remissionis: Si dem tibi mutuum, non restitues mihi, quia instat annus remissionis. Non ergo dabo mutuum. — Resp.: Illic objectionem ponitur et solvitur cap. 15 cit., v. 9-10, his verbis: *Cave ne forte subrepat tibi impia cogitatio, et dicas in corde tuo: Appropinquat septimus annus remissionis, et avertes oculos tuos à paupere fratris tui, nolens et quod postulat mutuum commodare; ne clamet contra te ad Dominum, et fiat tibi in peccatum. Sed dabis ei: neque oculos quales colitis in ejus necessitatibus subvertendis, ut benedicti tibi Domini Deus tuus in omni tempore, et in cunctis, ad qua memini miseris. Solutio est haec: Si in tali casu non des mutuum, peccabis in fratrem tuum. Si des, Deus sub benedictione abundè compensabit. Quòd spectat illud Prov. 19, v. 17: *Favoratur Domino qui miseretur pauperis; et vicissitudinem suam reddet ei.**

Tertium privilegium erat, quòd anno septimo seret remissio servitutis. Servi enim hebraei manumittebantur. Exod. 21, v. 2: *Si curvis servum hebraicum, sex annis seretis in septimo agredietur liber gratis. (Quòd etiam repetitur Deut. 15, v. 12, et Jerem. 34, v. 14.)* Si servus non esset hebraeus, sed alienigena, perpetuo manebat servus. Lev. 25, v. 44 et seq.: *Servus et ancilla sint vobis de nationibus quae in circuitu vestro sunt. Et de alienis, qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra vestra, hoc habebitis famulos; et haereditaria pars transmittetis ad posterum, ac possidebitis in aeternum. Quartum privilegium erat, quòd anno septimo deberet à sacerdotibus publicè legi Dentoniam coram toto populo. Deut. 31, v. 10-11: *Post septem annos, anno remissionis, in solemnitate tabernaculorum, convenietis cunctis ex Israel, ut appareant in conspectu Domini Dei tui in loco, quem elegerit Dominus, leges verba legis hujus coram omni Israel, etc.**

Quæres 1° quòd in primis experiri non anni sabbatici vel, quo tempore experiri inchoari numerationem anni septimi seu sabbatici? — Resp. 1°: Non coepit in deserto, quando lex data est. Nam annus sabbaticus fuit institutus ad remissionem culturae, debitorum et servitutem, ut ex dictis patet. At Judaei in deserto non colebant terram, sed vivebant paucè de caelo misso; nec habebant debita aut servitutes, quae postea propter necessitates corporales inducta sunt. — Resp. 2°: Coepit post ingressum filiorum Israel in terram sanctam, et post ejusdem terrae divisionem, quae à Jo-

sue facta est. Tunc enim primùm coeperunt terram colere et plantare vineas. (Vide Serarum in cap. 15 Josue, q. 14, in fin.; Cornel. in cap. 25 Lev., 2-3.) Et colligitur ex textu ibid.: *Quòd ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis, sabbaticam sabbatum Domini, sex annis seres agrum tuum. Ubi illa particula, agrum tuum, satis insinuat, quòd post divisionem terrae, quòd quisque habuit propriam suam agrum, coeperit inchoari numeratio anni sabbatici. Igitur primus annus possessionis et culturae erat primus annus respectu sabbatici; ita ut annus sabbaticus fuerit septimus post inchoatum possessionem et culturam.*

Quæres 2° an Judaei semper servaverint annos sabbaticos? — Resp.: Non semper, ut patet Jer. 34, v. 16, ubi Deus per Prophetam conqueritur, quòd anno septimo non dimiserint suos servos in libertatem, sed eos perpetuè servitutem oppresserint. Et alibi puniti sunt à Deo variis poenis, quae ibidem recitantur. Et insuper privati beneficio fertilitatis sexti anni, ut aliquid colligunt ex 1 Mach. 6, v. 49 et 50.

Quæres 3° quid christiani hinc discere debeant? — Resp.: Hae duo potissimum. 1° ut sint benigni erga servos, ancillas, et debitorum; 2° ut debitos fides libenter abstantiat ab agricultoribus, et aliis questibus operibus; neque putent propterea fore defectum in frumento, vino et aliis ad vitam necessariis. Nam à Deo concessit Judaeis tantam fertilitatem sexto anno, ut sufficeret pro tribus annis, non negabit hoc beneficium Christianis, si parati sint dies festos colere, et ipsi obtemperare. Hoc docet experientia. Aliquòd uno anno crescit tantum vini et frumenti, quantum satis est pro duobus vel tribus annis. Aliquòd, propter nostra peccata, pereunt omnia per grandinem, pruinaem, et alios tempestates.

De anno Jubilæo. — Praeter annum septimum seu sabbaticum, habebant Judaei aliam annuum solemnem, nempè annum quinquagesimum seu Jubilæum, qui erat etiam annus remissionis. De quo Levit. 25, v. 10: *Suaveficibus annis quinquagesimum, et vocabis remissionem cunctis habitatoribus terrae tuae; ipse est enim Jubilæus. Initium numerationis hujus anni coepit cum initio numerationis anni sabbatici. Undè sicut primus annus sabbaticus fuit septimus à primo anno possessionis et culturae terrae sanctae, ita primus Jubilæus fuit quinquagesimus à eodem primo anno possessionis et culturae terrae sanctae.*

Privilegia Jubilæi erant haec tria: 1° Quòd in eo remitterentur omnia debita; 2° quòd servi manumitterentur, et fierent liberi; 3° quòd servi possessiones, quae erant venditae et alienatae, rediret ad legitimas et pristinas haereditas, sine ulla pretio aut compensatione. Propter haec tria vocabatur remissio, seu annus remissionis; quia in eo fiebat remissio debitorum, servitutem, et honorum alienatorum. Lev. 25, v. 10 et seq. (Vide Abulens. et Cornel. ibid.) Primum privilegium erat illi commune cum anno sabbatico; nam in utroque fiebat remissio debitorum. Secundum erat etiam commune, sed majus ac perfectius in anno Jubilæo quam in sabbatico. Nam servi qui in anno sab-

habeo, non erant egressi à servitute, propter legitimum causam, egrediebantur in Jubilæo. Tunc enim non poterant amplius detineri. Tertium erat peculiare Jubilæo. Nam in solo Jubilæo, non autem in sabbatico, redibant possessiones vendite vel alienate ad suos pristinos dominos. Nota: Quando quis vendebat agrum aut vineam, eo carius vendebat, quò magis distabat annus Jubilæus, et eò vilis, quò magis appropinquabat. Lev. 25, v. 14 et seq.

Quæres 1ª quare Deus instituit hujusmodi Jubilæum? Resp.: Ob has causas: 1^a Ut consideret pauperibus, ne illi perpetuo excluderentur à bonis et hereditate paternâ, sed liberati ab omnibus debitis et aere alieno, redirent ad suas possessiones. 2^a Ut annus sabbaticus et Jubilæus serviret chronologica. Nam sicut apud Grecos omnia dividebantur, subdividantur, et computabantur secundum olympiadas, et apud Romanos secundum lustra: ita apud Judæos secundum annos sabbaticos et Jubilæos. 3^a Ut Jubilæus Hebræorum esset typus sue figura Jubilæi christianorum, in quo per Christum liberamur ab omni servitute diaboli, et assuetum in perfectam libertatem filiorum Dei.

Quæres 2^a an etiam christiani in novo Testamento habeant annum Jubilæum ad imitationem Hebræorum? Resp.: Habent, nam Bonifacius VIII instituit Jubilæum anno Christi 1300, et simul ordinavit, ut anno centesimo renovaretur. Postea Clemens VI instituit Jubilæum anno Christi 1350, et ordinavit, ut anno quinquagesimo renovaretur. Postremo, Sixtus IV reduxit illum ad annum vigesimum quintum. Legantur auctores, qui ex professo de Jubilæo disputarunt.

De ratione et tonsione capiti ad barbam. — De hâc re vario exstant leges canonicales. Prima pro Nazareis, qui toto tempore voti, sui separationis, nec radebantur, nec tondebantur, sed alicuius comam usque ad completum tempus separationis: Et tunc radebantur, et coma ipsorum comburebatur. (Vide sup. cap. 10, n. 5.) Secunda pro Levitis, qui quando initiabantur ministerio levitico, debebant radere omnes pilos carnis suæ. (Vide sup. cap. 7, q. 3.) Tertia pro leprosis qui idem tenebantur facere, sed ob aliam causam quam Levitæ: sup. cap. 7, q. 5. Quarta pro sacerdotibus. Ezech. 44, v. 20: *Capiti autem suum non radent, neque comam nutrient; sed tondebant attendent capiti suo.* Quinta pro reliquis Judæis in communi. Lev. 19, v. 27: *Nepus in rotundum attendebat comam; nec radetis barbam.* Ubi duplex prohibitio comprehenditur, una: *Non attendebitis comam in rotundum*, id est, non imitabimini Ægyptios et alios Gentiles, qui illi facere soliti sunt, ut patet Jerem. 9, v. 26; et cap. 23, v. 25; et cap. 49, v. 32.

Nota: Ægyptii et alii Gentiles putabant suos deos figurâ rotundâ urpote omnium speciosissimâ et perfectissimâ, præ cæteris delectari. Idemque in illorum gratiam, capiti suo in rotundum attendebant. Imò, etiam templa rotunda suis diis edificabant, ut Numa Pompilius, Veste; Augustus Cæsar, omnibus univer-

sim diis; illi, aliis specialim. Igitur Judæi, non similes essent Gentilibus, prohibiti sunt sectari hanc superstitionem.

Alterâ prohibitio est: *Non radetis barbam.* Nota: Hæc duo distincta sunt, radere barbam, et tondere barbam. Ratio fit per novaculum; tonsio per forficem. Ratione tota barba usque ad cutem excinditur; tonsione, decuratur, et in decentem formam redigitur. Voluit igitur Deus Hebræos non excindere suas barbas usque ad cutem, sed eas retinere, et etiam in vultu quondam virilitatis et sapientie formam ferre viderentur. Nam barba virilitatis ac virtutis insigne est.

Quæres 1^a an omnes Hebræi hæc lege fuerint obligati? Resp.: Excipiebantur et Levitæ et leprosi, qui in legali purificatione, ut supra dixi, omnes corporis pilos radere jubebantur.

Quæres 2^a an hæc lex pertinet etiam ad christianos? Resp.: Non pertinet; quia cum sit ceremonialis, abrogata est. Unde liberum est christianis, vel radere barbam, vel tondere, vel integram relinquere. Si tamen alicui consuetudo invaluit radendi, vel tondendi, servari potest.

De certo non vestim. — De vestibus pontificum et sacerdotum dictum est cap. 7, q. 5. De populi vestitu extat præceptum. Num. 15, v. 38-39: *Loquere filiis Israel, et dica ad eos, ut faciant sibi fimbrias pro angulo palliorum, ponentes in eis vitium hyacinthinum; quas cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, etc.* Hæc tria insinuantur, primo quòd Judæi debebant in extremitate vestium suæ palliorum gestare fimbrias: Hoc etiam fecit Christus, ut patet Lucæ 8, v. 44, ubi mulier hamorrhœissa legitur teigisse fimbriam vestimenti Christi, et continuo sancta esse; 2° quòd novæ hæc fimbriæ circumcirca debebant inducere et extendere filum, vel tamen, seu vitam hyacinthinam ut hoc signo à Gentilibus distinguerentur; 3° quòd gestando et videndo hujusmodi fimbrias, debebant esse memores mandatorum Dei. Refert Hieron., in cap. 25 Matth., Judæos solitos esse acutissimas spinas inserere suis fimbriis, ut ambulantes, per carum puncturam, divine legis recordarentur. Utinam christiani sint tam solliciti circa memoriam mandatorum Dei!

CAPUT XVII.

DE REGIBUS VETERIS TESTAMENTI.

Hæc sunt actus est de his quæ spectant ad Serenitatem et regimen ecclesiasticum veteris Testamenti. Nunc agendum de his quæ concernunt regimen et politiam temporalem. Ac primo de iudicibus et regibus, qui in regimine temporali præferunt. De quibus hoc breviter discutenda sunt: 1^a Quæ fuerit differentia inter reges et iudices? 2^a Qui et quot fuerint iudices? 3^a Qui et quot fuerint reges? 4^a Qui mali reges? 5^a Quomodo creati fuerint reges? 6^a Quomodo inaugurati? 7^a Quomodo uncti? 8^a Quod fuerit officium regum? 9^a Quod jus in subditos? 10^a An poterint habere plures uxores? 11^a An magnus

divitias? 12^a An copiosum equitatum? 13^a Quales fuerint ipsorum consilarii? 14^a Quid ex his omnibus dissecere debeant reges et principes christiani?

Quæstio prima. — *Quæ fuerit differentia inter reges et iudices?* — Responsum Hebræorum ab exordio sui usque ad captivitatem Babilonicam, variis modis fuit generata. 1ª Per Moysen in deserto. 2ª Per Josue in ingressu et divisione Terræ promissionis. 3ª Per iudices post divisionem terræ, usque ad Samuelem. 4ª Per reges, usque ad captivitatem Babilonicam. Nunc questio est, quæ fuerit differentia inter iudices et reges? Fuit triplex potissimum differentia. Primò, iudices erant principes populi, qui extraordinariè et necessitate à Deo suscitabantur; eo fine, ut populum à servitute et de manu hostium liberarent. Unde et salvatores dicti sunt. Jud. 2, v. 16: *Suscitavit Dominus iudices, qui liberarent eos de manibus manibus.* Et cap. 5, v. 9: *Clamaverunt ad Dominum; qui suscitavit eis salvatorem, et liberavit eos.* Et 2 Esdræ 9, v. 27: *Deiisti eis salvatores, qui solverunt eos de manu hostium suorum.* Tamet si eam Deus fuerit primarius populi Salvator, 4 Reg. 14, v. 30, tamen iudices erant secundarii et subordinati, ut notat Aug. q. 18, super Iudices. At verò reges, ut plurimum non excitabantur à Deo extraordinariè; sed multi, vel jure successionali, vel electione, vel per vim et tyrannidem regnum occupabant, ut questio 5 videbitur. Nec eo duntaxat fine, ut liberarent populum à servitute hostium, sed ut illum, sive pacis, sive belli tempore, gubernarent. Secundo, iudices non succedebant sibi invicem immediate, sed post intervallum temporis. Nam quando unus iudex, qui liberaverat populum ab una servitute, moriebatur, non succedebat alius, nisi populus, propter nova peccata, novâ servitute oppressus, peieret novum à Deo salvatorem. Judic. 5, v. 9, et cap. 4, v. 5. Unde fiebat aliquando, ut per multos annos nullus omnino esset iudex, v. g., post mortem Othonielis, qui fuit primus iudex, inter eos quorum illi mentio in libro Iudicum, transierunt 18 anni antequam Aod, secundus iudex, à Deo suscitaretur. Nam populus non nisi post tot annos afflictionis petivit à Deo liberari. Judic. 5, v. 14. At, mortuo uno rege, mox alius succedebat. Nam reges, et dixi, non tantum belli et servitutis, sed etiam pacis tempore, gubernabant populum. Certe Salomon 40 annis in summa pace gubernavit; undè et rex pacificus appellatus est, 1 Paralip. 22, v. 9. Tertio, tempore iudicum, non tam ipsi iudices, quam Deus qui eos suscitabat, dicebantur regere populum. At tempore regum, reges ipsi censentur gubernare. Nisi cum populus, tempore Samuelem, qui tunc erat iudex, non amplius vellet habere iudices, sed reges, dixit Dominus Samuel: *Non enim te obsecrant, sed me, ne regnum super eis* (1 Reg. 8, v. 7); et Samuel populo: *Vos autem hodie projecistis Deum vestrum, qui solus salvavit vos de universis manibus et tribulationibus vestris.* (Ibid. cap. 10, v. 19.) Et iterum: *Dirigitis mihi: Nequaquam, sed rex imperabit vobis; cum Dominus Deus vester regnaret in vobis.* (Cap. 22, v. 12.) Ex quibus testimoniis constat, Deum re-

grasse tempore iudicum; reges, tempore regum; et Judæos ideo fuisse reprobos, quòd non amplius vellet à Deo per iudices, sed à regibus, more gentium, gubernari. Quò etiam spectat illud Judic. 7, v. 18: *Quando peremerit tuba in manu meâ* (inquit Gedeon iudex), *vos quoque per castrorum circumum clangite et conclamate: Domino et Gedeoni!* Et illud, v. 20: *Clamaveruntque: Gladius Domini et Gedeonis!* ubi Deo tribuitur primarium officium, iudici secundarium.

Quæstio II. — *Qui et quot fuerint iudices Hebræorum?* — In libro Iudicum numerantur hi: Othoniel, ex tribu Judâ; Aod, ex tribu Benjamin; Sangar, filius Auath; Debhora, prophetissa, uxor Lapidoth; Barac, filius Abinoem; Gedeon, ex tribu Manasse; Abimelech, filius Gedeonis; Thola, ex tribu Issachar; Jair, Galaadites; Jephte; Abesai, Bethleemites; Abihon, Zaphonites; Abdon, Phiarathones; Samson, filius Manne, de tribu Dan. Hos secuti sunt Hei et Samuel, de quibus lib. 4 Regum.

Othoniel liberavit Israelitas de manu Chusan, regis Syriæ; Aod, de manu Eglon, regis Moabitum; Sangar, de manu Philistinorum; Debhora et Barac (qui simul iudicantur), de manu Jabin, regis Chanaan; Gedeon, de manu Madianitarum et Amalechitarum; Jephte defendit Israel contra Ammonitas; Samson contra Philistæos; Abimelech non tam fuit iudex, quam tyrannus, quia vi principatum invasit, interfectis septuaginta fratribus suis, excepto Joatham, qui solus evasit. Thola, Jair, Abesai, Abihon, Aod, fuerunt quidem iudices; sed à quibus hostibus defendendâ Israeliti, non constat ex libro Iudicum.

De plerisque narratur aliquid speciale in lib. Jud. De Aod: *Utrique manus pro dextera utebatur.* cap. 5, v. 13. De Sangar: *Percessit de Philistinis sexcentis viros numerare.* cap. 5, v. 31. De Jair: *Habebat triginta filios sedentes super triginta pallas asinarum, et principes triginta civitatum.* cap. 10, v. 4. De Abesai: *Habuit triginta filios et totidem iudex, inter eos quorum illi mentio in libro Iudicum, transierunt 18 anni antequam Aod, secundus iudex, à Deo suscitaretur.* Nam populus non nisi post tot annos afflictionis petivit à Deo liberari. Judic. 5, v. 14. At, mortuo uno rege, mox alius succedebat. Nam reges, et dixi, non tantum belli et servitutis, sed etiam pacis tempore, gubernabant populum. Certe Salomon 40 annis in summa pace gubernavit; undè et rex pacificus appellatus est, 1 Paralip. 22, v. 9. Tertio, tempore iudicum, non tam ipsi iudices, quam Deus qui eos suscitabat, dicebantur regere populum. At tempore regum, reges ipsi censentur gubernare. Nisi cum populus, tempore Samuelem, qui tunc erat iudex, non amplius vellet habere iudices, sed reges, dixit Dominus Samuel: *Non enim te obsecrant, sed me, ne regnum super eis* (1 Reg. 8, v. 7); et Samuel populo: *Vos autem hodie projecistis Deum vestrum, qui solus salvavit vos de universis manibus et tribulationibus vestris.* (Ibid. cap. 10, v. 19.) Et iterum: *Dirigitis mihi: Nequaquam, sed rex imperabit vobis; cum Dominus Deus vester regnaret in vobis.* (Cap. 22, v. 12.) Ex quibus testimoniis constat, Deum re-

habeo, non erant egressi à servitute, propter legitimum causam, egrediebantur in Jubilæo. Tunc enim non poterant amplius detineri. Tertium erat peculiare Jubilæo. Nam in solo Jubilæo, non autem in sabbatico, redibant possessiones vendite vel alienate ad suos pristinos dominos. Nota: Quando quis vendebat agrum aut vineam, ex carius vendebat, quò magis distabat annus Jubilæus, et eò vilis, quò magis appropinquabat. Lev. 25, v. 14 et seq.

Quæres 1ª quare Deus instituit hujusmodi Jubilæum? Resp.: Ob has causas: 1^a Ut consideret pauperibus, ne illi perpetuo excluderentur à bonis et hereditate paternâ, sed liberati ab omnibus debitis et aere alieno, redirent ad suas possessiones. 2^a Ut annus sabbaticus et Jubilæus serviret chronologica. Nam sicut apud Grecos omnia dividebantur, subdividantur, et computabantur secundum olympiadas, et apud Romanos secundum lustra: ita apud Judæos secundum annos sabbaticos et Jubilæos. 3^a Ut Jubilæus Hebræorum esset typus sue figura Jubilæi christianorum, in quo per Christum liberamur ab omni servitute diaboli, et assuetum in perfectam libertatem filiorum Dei.

Quæres 2^a an etiam christiani in novo Testamento habeant annum Jubilæum ad imitationem Hebræorum? Resp.: Habent, nam Bonifacius VIII instituit Jubilæum anno Christi 1300, et simul ordinavit, ut anno centesimo renovaretur. Postea Clemens VI instituit Jubilæum anno Christi 1350, et ordinavit, ut anno quinquagesimo renovaretur. Postremo, Sixtus IV reduxit illum ad annum vigesimum quintum. Legantur auctores, qui ex professo de Jubilæo disputarunt.

De ratione et tonsione capiti ad barbam. — De hâc re vario exstant leges ceremoniales. Prima pro Nazaritis, qui toto tempore voti, sui separationis, nec radebantur, nec tondebantur, sed alicuius comam usque ad completum tempus separationis: Et tunc radebantur, et coma ipsorum comburebatur. (Vide sup. cap. 10, n. 5.) Secunda pro Levitis, qui quando initiabantur ministerio levitico, debebant radere omnes pilos carnis suæ. (Vide sup. cap. 7, q. 3.) Tertia pro leprosis qui idem tenebantur facere, sed ob aliam causam quam Levitæ: sup. cap. 7, q. 5. Quarta pro sacerdotibus. Ezech. 44, v. 20: *Capiti autem suum non radent, neque comam nutrient; sed tondebant attendent capiti suo.* Quinta pro reliquis Judæis in communi. Lev. 19, v. 27: *Nepus in rotundum attendebat comam; nec radetis barbam.* Ubi duplex prohibitio comprehenditur, una: *Non attendebitis comam in rotundum*, id est, non imitabimini Ægyptios et alios Gentiles, qui illi facere soliti sunt, ut patet Jerem. 9, v. 26; et cap. 23, v. 25; et cap. 49, v. 32.

Nota: Ægyptii et alii Gentiles putabant suos deos figurâ rotundâ urpote omnium speciosissimâ et perfectissimâ, præ cæteris delectari. Idemque in illorum gratiam, capiti suo in rotundum attendebant. Imò, etiam templa rotunda suis diis edificabant, ut Numa Pompilius, Veste; Augustus Cæsar, omnibus univer-

sim diis; illi, aliis specialim. Igitur Judæi, non similes essent Gentilibus, prohibiti sunt sectari hanc superstitionem.

Alterâ prohibitio est: *Non radetis barbam.* Nota: Hæc duo distincta sunt, radere barbam, et tondere barbam. Ratio fit per novaculum; tonsio per forficem. Ratione tota barba usque ad cutem excinditur; tonsio, decuratur, et in decentem formam redigitur. Voluit igitur Deus Hebræos non excindere suas barbas usque ad cutem, sed eas retinere, et etiam in vultu quondam virilitatis et sapientie formam ferre viderentur. Nam barba virilitatis ac virtutis insigne est.

Quæres 1^a an omnes Hebræi hæc lege fuerint obligati? Resp.: Excipiebantur et Levitæ et leprosi, qui in legali purificatione, ut supra dixi, omnes corporis pilos radere jubebantur.

Quæres 2^a an hæc lex pertinet etiam ad christianos? Resp.: Non pertinet; quia cum sit ceremonialis, abrogata est. Unde liberum est christianis, vel radere barbam, vel tondere, vel integram relinquere. Si tamen alicui consuetudo invaluit radendi, vel tondendi, servari potest.

De certo non vestium. — De vestibus pontificum et sacerdotum dictum est cap. 7, q. 5. De populi vestitu extat præceptum. Num. 15, v. 38-39: *Loquere filiis Israel, et dica ad eos, ut faciant sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vitium hyacinthinum; quas cum viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, etc.* Hæc tria insinuatur, primo quòd Judæi debebant in extremitate vestium suæ palliorum gestare fimbrias. Hoc etiam fecit Christus, ut patet Lucæ 8, v. 44, ubi mulier hamorrhœissa legitur teigisse fimbriam vestimenti Christi, et continuo sancta esse; 2° quòd novæ hæc fimbriæ circumcirca debebant inducere et extendere filum, vel tamen, seu vitam hyacinthinam ut hoc signo à Gentilibus distinguerentur; 3° quòd gestando et videndo hujusmodi fimbrias, debebant esse memores mandatorum Dei. Refert Hieron., in cap. 25 Matth., Judæos solitos esse acutissimas spinas inserere suis fimbriis, ut ambulantes, per carum puncturam, divine legis recordarentur. Utinam christiani sint tam solliciti circa memoriam mandatorum Dei!

CAPUT XVII.

DE REGIBUS VETERIS TESTAMENTI.

Hæc sunt actus est de his quæ spectant ad Serenitatem et regimen ecclesiasticum veteris Testamenti. Nunc agendum de his quæ concernunt regimen et politiam temporalem. Ac primo de iudicibus et regibus, qui in regimine temporali præferunt. De quibus hoc breviter discutenda sunt: 1^a Quæ fuerit differentia inter reges et iudices? 2^a Qui et quot fuerint iudices? 3^a Qui et quot fuerint reges? 4^a Quomodo creati fuerint reges? 5^a Quomodo inaugurati? 6^a Quomodo uncti? 7^a Quomodo uncti? 8^a Quod fuerit officium regum? 9^a Quod jus in subditos? 10^a An poterint habere plures uxores? 11^a An magnus

divitias? 12^a An copiosum equitatum? 13^a Quales fuerint ipsorum consilarii? 14^a Quid ex his omnibus dissecare debeant reges et principes christiani?

Quæstio prima. — *Quæ fuerit differentia inter reges et iudices?* — Respublica Hebræorum ab exordio sui usque ad captivitatem Babilonicam, variis modis fuit gubernata. 1ª Per Moysen in deserto. 2ª Per Josue in ingressu et divisione Terræ promissionis. 3ª Per iudices post divisionem terræ, usque ad Sanaelem. 4ª Per reges, usque ad captivitatem Babilonicam. Nunc quæstio est, quæ fuerit differentia inter iudices et reges? Fuit triplex potissimum differentia. Primò, iudices erant principes populi, qui extraordinariè et necessitate à Deo suscitabantur; eo fine, ut populum à servitute et de manu hostium liberarent. Unde et salvatores dicti sunt. Jud. 2, v. 16: *Suscitavit Dominus iudices, qui liberarent eos de manibus manibus.* Et cap. 5, v. 9: *Clamaverunt ad Dominum; qui suscitavit eis salvatorem, et liberavit eos.* Et 2 Esdræ 9, v. 27: *Deiisti eis salvatores, qui solverunt eos de manu hostium suorum.* Tamet si eam Deus fuerit primarius populi Salvator, 1 Reg. 14, v. 30, tamen iudices erant secundarii et subordinati, ut notat Aug. q. 18, super Iudices. At verò reges, ut plurimum non excitabantur à Deo extraordinariè; sed multi, vel jure successionali, vel electione, vel per vim et tyrannidem regnum occupabant, ut quæstione 5 videbimus. Nec eo duntaxat fine, ut liberarent populum à servitute hostium, sed ut illum, sive pacis, sive belli tempore, gubernarent. Secundo, iudices non succedebant sibi invicem immediate, sed post intervallum temporis. Nam quando unus iudex, qui liberaverat populum ab una servitute, moriebatur, non succedebat alius, nisi populus, propter nova peccata, novâ servitute oppressus, peieret novum à Deo salvatorem. Jud. 5, v. 9, et cap. 4, v. 5. Unde fiebat aliquando, ut per multos annos nullus omnino esset iudex, v. g., post mortem Othonielis, qui fuit primus iudex, inter eos quorum illi mentio in libro Iudicum, transierunt 18 anni antequam Aod, secundus iudex, à Deo suscitaretur. Nam populus non nisi post tot annos afflictionis petivit à Deo liberari. Jud. 5, v. 14. At, mortuo uno rege, mox alius succedebat. Nam reges, et dixi, non tantum belli et servitutis, sed etiam pacis tempore, gubernabant populum. Certe Salomon 40 annis in summa pace gubernavit; undè et rex pacificus appellatus est, 1 Paralip. 22, v. 9. Tertio, tempore iudicum, non tam ipsi iudices, quam Deus qui eos suscitabat, dicebantur regere populum. At tempore regum, reges ipsi censentur gubernare. Nisi cum populus, tempore Sanaelem, qui tunc erat iudex, non amplius vellet habere iudices, sed reges, dixit Dominus Sanaelem: *Non enim te obsecrant, sed me, non regnum super vos* (1 Reg. 8, v. 7); et Sanael populo: *Vos autem hodie projecistis Deum vestrum, qui solus salvavit vos de universis manibus et tribulationibus vestris.* (Ibid. cap. 10, v. 19.) Et iterum: *Dirigitis nihil: Nequaquam, sed rex imperavit vobis; cum Dominus Deus vester regnaret in vobis.* (Cap. 22, v. 12.) Ex quibus testimoniis constat, Deum re-

grasse tempore iudicum; reges, tempore regum; et Judæos ideo fuisse reprobos, quòd non amplius vellet à Deo per iudices, sed à regibus, more gentium, gubernari. Quò etiam spectat illud Judic. 7, v. 18: *Quando peremerit tuba in manu meâ (inquit Gedeon iudex), vos quoque per castrorum circumum clangite et conclamate: Domino et Gedeoni!* Et illud, v. 20: *Clamaveruntque: Gladius Domini et Gedeonis!* ubi Deo tribuitur primarium officium, iudici secundarium.

Quæstio II. — *Qui et quot fuerint iudices Hebræorum?* — In libro Iudicum numerantur hi: Othoniel, ex tribu Judâ; Aod, ex tribu Benjamin; Sangaar, filius Auath; Debhora, prophetissa, uxor Lapidoth; Barac, filius Abinoem; Gedeon, ex tribu Manasse; Abimelech, filius Gedeonis; Thola, ex tribu Issachar; Jair, Galaadites; Jephte; Abesai, Bethleemites; Abihon, Zaphonites; Abdon, Phiarathonites; Samson, filius Manne, de tribu Dan. Hos secuti sunt Heli et Samuel, de quibus lib. 4 Regum.

Othoniel liberavit Israelitas de manu Chusan, regis Syriæ; Aod, de manu Eglon, regis Moabitum; Sangaar, de manu Philistinorum; Debhora et Barac (qui simul iudicantur), de manu Jabin, regis Chanaan; Gedeon, de manu Madianitarum et Amalechitarum; Jephte defendit filios contra Ammonitas; Samson contra Philistæos, Abimelech non tam fuit iudex, quam tyrannus, quia vi principatum invasit, interfectis septuaginta fratribus suis, excepto Joatham, qui solus evasit. Thola, Jair, Abesai, Abihon, Aod, fuerunt quidem iudices; sed à quibus hostibus defendendit Israeliti, non constat ex libro Iudicum.

De plerisque narratur aliquid speciale in lib. Jud. De Aod: *Utrique manus pro dextera utebatur.* cap. 5, v. 15. De Sangaar: *Processit à Philistinis sexagesis circis novem;* cap. 5, v. 31. De Jair: *Habebat triginta filios sedentes super triginta pallas asinorum, et principes triginta civitatum;* cap. 10, v. 4. De Abesai: *Habuit triginta filios et totidem iudex,* cap. 12, v. 9. De Abdon: *Habuit quadraginta filios, et triginta ex eis nepotes;* cap. 12, vers. 11. Plura de Gedeone, Jephte et Sansone; et quidem de Gedeone hoc potissimum: *Ab Angelo vocatus, et liberavit populum de manu Madianitarum; petivit dux miracula pro confirmatione sine vagatione: unum, ut posset vellere in sicca arcâ, ros matutinus madefaceret vellus, et non arearet alterum, ut madefaceret aream, et non vellus: utrumque factum.* Auto pugnam obtulit Deo sacrificium, igne de petra miraculose erumpente, et sacrificium consumente. Destravit aram Baal, et edificavit altare Domino. Ex omni populo assumpsit trecentos tantum viros pro bello contra Madianitas. Ex alteris somnia, et somni interpretatione intellexit se fore victorem. Mox ipse, et trecenti viri cum eo emerunt lucernis clangere, et confingere lagenas in circuitu castrorum hostium, clamantes: *Gladius Domini et Gedeonis!* Hostes torridi solis fagerrant, et plerique propriis gladiis perierunt; reliqui à Gedeone fugati et interfecti sunt. Judic., cap. 8, et deosus seq. De Jephte hæc: *Fuit filius moritricis; æqueus est à fratribus tanquam*

spurius, et habitavit in terra Tob. Indè revocatus à Gabaon, ut pro ipsius pugnetur contra Ammonitas, composuit eà lege, sicut devictus Ammonitas, facerent filium populi principem. Iturus ergo contra Ammonitas, fecit votum Deo. (De quo voto sup. cap. 16.) Feliciter pugnavit. Judicium cap. 14, per totum. De Sansone hæc: Natus fuit ex sterili matre, sicut angelus futurum prædixit. Vinum et cicera non bibit, erat enim Nazareus. Suis manibus leonem dilaceravit. In Asedone percussit trecentos viros. Cepit trecentis vulpes, et signatis caudas earum fœcibus, combussit segetes Philistinorum. Diripit vincula, quibus erat ligatus. Appripiens mandibulam asini, interfecit in eâ mille viros. Sitiens bibit aquam miraculose egredientem ex fœnte maxilla. Apprehendit ambas portas fores enim positibus suis et aërâ, et impositas humeris suis portavit ad veritatem montis. Significavit Dalie meretrici, in quo haberet vires suas. Ablatis viribus, et effusus oculis, cæcens vicatus est à Philistinis, et in carcere positus. Indè in locum conviviæ ductus, ut ludibrio afficeretur. Tunc, invocato Domino, precepit vires, et apprehendit colubas domus conviviæ, et sic tota domus corruit; et cæcus lapsus et ipse, et tria milia Philistinorum perierunt. (Judic. 15, v. 14 et seq.)

Quidam ex supradictis iudicibus commemorantur in Scripturâ, tanquam sancti, et nominantur Barac, Gedeon, Jephte, Samson. (Hebr. 11, v. 32.) Ex quo sequitur, falsum esse, quod aliqui Calvinistæ asserunt, spurios sine illegitimè natos salvari non posse. Nam Jephte fuit spurius; et tamen, teste Apostolo, salvatus est: Aliqui etiam miraculose vel nati sunt, ut Sanson ex sterili matre; vel vocati, ut Gedeon: vel victoriam concessenti, ut plerique omnes.

QUESTIO III. — *Qui et quot fuerint reges Hebræorum.* — Antè divisionem regni, fuerunt hi tres: Saul, David, Salomon. Post Salomonem, secutus est divisio regni, et ex uno, duo facta sunt: alterum Juda, quod continebat duas tribus, Juda et Benjamin; alterum Israel, quod reliqua tribus complectebatur. Et quidem regio Juda habitabat in Jerusalem; reges Israel, primo in Sicelem, deindè in Thersæ, postremo in Samaria.

Reges Juda fuerunt hi: — 1. Roboam, filius Salomonis. — 2. Abia, filius Roboam. — 3. Asa, filius Abia. — 4. Josaphat, filius Asæ. — 5. Joram, filius Josaphat. — 6. Ochozias, filius Joram. — 7. Athalia, mater Ochozias, uxor Joram. — 8. Joas, filius Ochozias. — 9. Amasias, filius Joas. — 10. Azarias, seu Ozias, filius Amasie. — 11. Joatham, filius Azarie. — 12. Achaz, filius Joatham. — 13. Ezechias, filius Achaz. — 14. Manasses, filius Ezechie. — 15. Amon, filius Manassis. — 16. Josias, filius Amon. — 17. Joschaz, filius Josie. — 18. Joakim, seu Eliacin, filius Josie. — 19. Joachin, seu Jechonias, filius Joakim. — 20. Sedecias, seu Mathanias, paterus Joachin.

Reges Israel fuerunt hi: — 1. Jeroboam, filius Nabat, Ephraimæ. — 2. Nadab, filius Jeroboam. — 3. Bassa, filius Abia, de domo Isachar. — 4. Ela, filius Bassæ. — 5. Zambri, filius Ela. — 6. Amri. — 7.

Achab, filius Amri. — 8. Ochozias, filius Achab. — 9. Joram, frater Ochozias. — 10. Jehu, filius Josaphat filii Namsi. — 11. Joachaz, filius Jehu. — 12. Joas, filius Joachaz. — 13. Jeroboam, filius Joas. — 14. Zacharias, filius Jeroboam. — 15. Sellum, filius Jabez. — 16. Manahem, filius Gadi. — 17. Phaceia, filius Manahem. — 18. Pisee, filius Romelie. — 19. Osse, filius Ela.

Hæc triplex differentia notanda est inter reges Juda et Israel. Primum, quod omnes reges Juda fuerint ex eadem tribu, nempe ex tribu Juda; et omnes ex familia David (excipio Athaliam, que habuit quidem maritum ex familia David, nempe Joram regem, sed ipsa fuit filia Achab filii Amri). At reges Israel fuerint ex diversis tribubus et familiis. Altera, quod reges Juda, et non omnes, saltem multi manserint in cultu veri Dei. At reges Israel, nullo excepto, fuerunt omnes idololatras; etiam Jshu. (1 Reg. 10, v. 27.) Tertia, quod reges Juda, ut plurimum, jure successione, pervenerint ad regnum. At reges Israel variis titulis ac modis, ut quæst. 5 explicandum est.

QUESTIO IV. — *Qui fuerint boni, et qui mali Hebræorum reges?* — Italo disputant sumitur ex Scripturâ, que uno loco asserit, tres tantum fuisse bonos, ut Ezech. 19, v. 5: *Præter David, et Ezechiam, et Josiam, omnes peccatum commiserunt.* At alibi significat, etiam alios fuisse bonos, ut Asam, Josaphat, Joam, Amasiam, Azariam, et Joatham. Nam in gestis singulorum ponit hæc sententiam: *Fecit rectum in conspectu Domini, ut patet 5 Reg. 15, v. 14, et cap. 22, v. 15, et 4 Reg. 12, v. 2, et cap. 14, v. 5, et cap. 15, v. 5.*

Hæc difficultas sic solvitur: Hi sex posteriores fuerunt quidem boni, sed non zelosi in religione et cultu Dei. Et ideo laudantur quidem, quod fecerint rectum in conspectu Domini; sed simul reprehenduntur, quod excelsa non abstulerint, neque impulerint cultum idololatriæ. Nam sicut de singulis dicitur: *Fecit rectum in conspectu Domini; ita mox additur: Veruntamen excelsa non abstulit; adhuc enim populus sacrificabat et adolebat incensum in excelsis.* (5 Reg. 22, v. 14, et alibi.)

At David, Ezechias et Josias, non tantum fuerunt boni, sed etiam zelosi in religione. Nam de Ezechia et Josia disertè legitur, quod abstulerint excelsa, ad impediendum idololatriam. (4 Reg. 18, v. 5, et cap. 25, v. 8.) De Davide verò, quod in excelsis non inuolaverit. (5 Reg. 5, v. 5.) Quod cum magna solemnitate dederit arcem Domini in Jerusalem. (2 Reg. 6, v. 12.) Quod desideraverit Deo templum ædificare. (Ibid., cap. 7, v. 2.) Quod in rebus majoris momenti nihil voluerit aggredi, nisi consulto prius Deo. (1 Reg. 22, v. 15, et cap. 50, v. 7 et seq.) Quod ad placandum erexit altare in aræ Ornan, et obtulerit holocausta et pacifica. (1 Paral. 21, v. 26.)

Ilud ergo: *Præter David, et Ezechiam, et Josiam, omnes peccatum commiserunt, sic debet intelligi: Omnes reges Juda, præter illos tres, in eo peccarunt, quod ex quodam neglecto religionis, non abstulerint excelsa,*

neque impederint idololatriam in suis subditis. Qui sensus colligitur ex ipso contextu. Nam initio capituli laudatur Josias à zelo religionis, quod abstulerit oblationes impietatis. Id est, excelsa, lucos, sculptilia, statuas, ut explicatur 4 Reg. 23, v. 4, et 2 Paral. 34, v. 4. Item, quod gentem suam, id est, Judæos, qui sub Amon et Manasse erant impij et idololatra, perduxerit ad penitentiam et pietatem, quod etiam proxime recensetur, 2 Paral. 35, per totum. Mox additur, nullam aliam regem fuisse parem Josia in hoc genere, nisi Davidem et Ezechiam; ceteros omnes peccasse, peraltendo idololatriam, et relinquendo legem Altissimi. (4 Reg. 22, v. 15), et hoc modo desisse occasionem, ut regnum Juda in penam delicti occuparetur ab alienigenis, id est, à Chaldeis, et vasa templi cum populo transferrentur in Babylonem.

Dico: Non videtur ille esse sensus istius loci; nam etiam Asa et Josaphat abstulerunt excelsa, ut expressè habetur 2 Paral. 14, v. 2, et cap. 17, v. 6. Falsum ergo est, omnes, præter Davidem, Ezechiam et Josiam, in eo peccasse, quod, ex neglecto religionis, excelsa non abstulerint. — Resp.: Asa abstulit quædam, sed non excelsa omnia. Prius patet ex illo 2 Paral. 14, v. 2: *Subvertit altaria peregrini cultus, et excelsa.* Posterior ex illo 5 Reg. 15, v. 12: *Purgavit universa vasa idolorum, que fecerant patres ejus.* Postea sequitur, v. 14: *Excelsa autem non abstulit.* Josaphat verò cum primum cepit regnare, non assus fuit auferre excelsa, in quo fuit culpabilis, juxta illud 5 Reg. 22, v. 44: *Veruntamen excelsa non abstulit; adhuc enim populus sacrificabat, et adolebat incensum in excelsis.* Postea tamen factus audacior, abstulit. 2 Paral. 17, v. 6: *Cæcusque unguisset cor ejus undicium propter sinus Domini, etiam excelsa et lucos de Juda abstulit.* Etenim ergo, tam Asa quam Josaphat, in hæc re peccarunt: ille quidem quod non abstulerit omnia excelsa; hic verò, quod tardè abstulerit.

Nota: Per excelsa, intelliguntur fana, vel sacella, vel altaria in altioribus locis, ut in montibus et collibus, ad colendum Deum ædificata. Erant autem duplicia. Quædam facta ad cultum falsorum deorum, et severè prohibita, Num. 22, v. 41: *Duxit enim ad excelsa Baal.* Et Num. 25, v. 51-52: *Quando transivisset Jordanem, intrantes terram Chanaan, disperserunt cunctos habitatores terræ illius; confringite vitulos, et statuas comminate, atque omnia excelsa vitate.* Et Deut. 12, v. 2-5: *Subvertite omnia loca, in quibus coluerunt gentes... deos suos super montes excelsos et colles... Dissipate aras eorum, et confringite statuas.* Et 5 Reg. 11, v. 7: *Tunc edificavit Salomon famam Chanaan, holo Noëh, in monte qui est contra Jerusalem.* Et cap. 12, v. 51: *Fecit Jeroboam fana in excelsis.* Et 4 Reg. 17, v. 9: *Ædificaverunt sibi (illi Israel) excelsa in cunctis urbibus suis.* Et Ibid., v. 29: *Unaqueque gens fabricata est Deum suum; posueruntque eos in fanis excelsis.* Alia ad cultum veri Dei facta, antiquum templum esset ædificatum. De quibus 5 Reg. 5, v. 2: *Populus inuolabat in excelsis; non enim ædificatum erat templum nomini Domini: neque in diebus*

illum. Inter illa præcipuum erat in Gabaon, ut habetur Ibidem, v. 4: *Abit itaque in Gabaon, ut immolaret ibi; illud quippi erat excelsum maximum.* Et 2 Paral. 1, v. 5: *Abit Salomon, cum universa multitudinem in excelsum Gabaon, ubi erat tabernaculum fœderis Dei.* Hæc etiam excelsa, non tantum post, sed etiam antè templum ædificatum, fuerant prohibita, ut docent Theophrastus, q. 41, Procopius et Abulensis, in 5 Reg., cap. 5, Ribera, lib. 1 de Templo, cap. 2. Ratio est, quia Deus expressè mandavit Judæis, ut non offerrent sacrificia in variis montibus et collibus, more Gentilium, sed tantum in uno certo loco, ubi vel tabernaculum esset, vel templum. Deut. 12, v. 2: *Subvertite omnia loca in quibus coluerunt gentes... deos suos super montes excelsos et colles.* Et postea post sequitur, v. 4 et seq.: *Non facietis illi Dominus. Deo vestro; sed ad locum, quem elegerit Dominus Deus vester de cunctis tribubus vestris, et ponat nomen meum ibi et habitet in eo, et visitet, et offerretis in loco illo holocausta et victimas vestras.* Et infra, v. 15-14: *Cave ne offerret holocausta tuo in omni loco quem videris, sed in eo quem elegerit Dominus.* Hinc Salomon fuit reprehensus, quod antè templi ædificationem immolaverit in excelsis, 5 Reg. 5, v. 5: *Vitæ autem Salomon Dominum, quibolans in præceptis David patris sui, excepto quod in excelsis immolabat. Et reliqui reges, qui illum secuti sunt, similiter fuerunt reprehensi, quod excelsa non abstulerint; tam enim, que facta erant ad cultum veri Dei, quam reliqua que facta ad colendum falsos deos. Excipio Ezechiam et Josiam qui illa, ut supra dixi, abstulerunt. Excipio etiam excelsum Gabaon, in quo licuit offerre et immolare, ratione tabernaculi, quod ibi conservabatur. (2 Paral. 1, v. 5.) In reliquis non licuit. Atque hæc obiter dicta sint ad conciliandas Scripturæ loca, initio questionis allata, quæ videbantur inter se pugnare. Nunc, ut clarior regum de probitate vel malitia singularum constet, de singulis in particulari agendum est. Ac primum de Saule, Davide, et Salomone, qui regnarunt antè divisionem regni. Deinde de regibus Juda, et de regibus Israel, qui postea secuti sunt.*

Ignitur Saul, initio regni fuit bonus, rectus ac simplex, 1 Reg. 9, v. 2: *Saul, electus et bonus; et non cepit vir de filiis Israel maior illo.* Et cap. 13, v. 1: *Filius unus ogni erit Saul cum regibus circum.* Id est, erat innocens, sicut puer unius anni, et explicatur cap. 15, v. 17: *Nonne cum parvulus esca in oculis tuis, cepit in tribus Israel factus es? Uniquis te Dominus in regem super Israel.* Mansit autem in illa probitate quibus annis, 1 Reg. 15, v. 4: *Et Dabobis autem armis regnavit super Israel.* Postea à Deo desertus est propter inobedientiam. Fuit autem duplex illius inobedientia: una, quia Samuel dixerat illi, ut differret offerre holocaustum, donec ipse adesset; non paruit. (4 Reg. 15, v. 9.) Altera, idem Samuel dixerat illi, ut interficeret omnes Amalecitas, multo excepto; neque tunc paruit. (1 Reg. 15, v. 5.) Propter utramque inobedientiam privatus est regno, sicut prius parentes propter unam inobedientiam expulsi sunt.

ex paradiso. Et ab eo tempore eum deserit a Deo, nec jam amplius bono, ut solebat, sed malo spiritu agitataur, 1. Reg. 15, v. 25: *Pro eo ergo quod obsecrasti aeternam Domini, obsecravit te Dominus, ne sis rex.* Et cap. 16, v. 14: *Spiritus autem Domini recessit à Saul, et exagitatus eum spiritus nequam.* Et tunc, in locum illius, inquit, est David (1. Reg. 16, v. 15.) Nihilominus Saul adhuc vixit in regno 58 annis, et toto illo tempore David persecutus est, quem scilicet à Samuele dictum esse in regem. (1. Reg. 18, v. 29.)

David fuit bonus, et vitæ secundum cor Dei: iuxta illud 1. Reg. 45, v. 43: *Quæsitum Dominus sibi virum iuxta cor suum.* Et Act. 13, v. 22: *Suscipit illis David regem; cui testimonium perhibent, dicit: Inveni David, filium Jesse, virum secundum cor meum, qui facit omnes voluntates meas.* At peccavit, inquit. Verum est. Neque hoc dissimulavit Scriptura, cum ait, 5. Reg. 13, v. 5: *Eo quod fecisset David regem in oculis Domini, id est, neque declinasset eum omnino que præcepit ei cunctis diebus vite sue, excepto termine Uriæ.* *Uria* *Hebraei*, id est, excepto duplii peccato. Uno, quod adulterium commiserit cum uxore Uriæ. Altero, quod ad occidendum hoc adulterium, curavit occidi ipsam Uriam. (2. Reg. 11, v. 4 et 15.) Quomodo ergo vir secundum cor Dei? Id triplici sensu intelligi potest: primo, spectando ipsius zelum in religione, de quo supra; secundò, conforendo illum cum plerisque aliis regibus, qui non fuerunt tam boni quam David, 5. Reg. 11, v. 4: *Nec erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo, sicut cor David patris ejus, et alibi; tertio, conforendo illum speciatim cum Saule, ut hie sit sensus: Quia Saul fuit inobediens Deo, privatus est regno, et successit illi David, qui erat obediens, et factus omnes voluntates ejus. Hic sensus colligitur ex ipso texto. Nam 1. Reg. 43, v. 44, sic legitur: *Dirigite Saulem ad Saul: Sauli capti, nec curaverit mandata Domini Dei sui, que præcepit illi. Quid autem non fecerit, iam non præparasset Dominus regnum tuum super Israel in scepterem, sed novissimum regnum tuum ultra surgat. Quæsitum Dominus sibi virum iuxta cor suum; et præcepit ei Dominus ut esset rex super populum suum, et quod non servaveris que præcepit Dominus.* Et Act. 13, v. 21-22: *Exiitque postulatorem regem; et dedit illi Deus Saul, filium Jesse, virum de urbe Benjamin, annis quadraginta. Et mota illa, audivit illis David regem; cui testimonium perhibent, dicit: Inveni David, filium Jesse, virum secundum cor meum, qui facit omnes voluntates meas.* Utrobique fit comparatio inter Saulem et Davidem. Illius obediencia commendatur; illius inobediencia reprehenditur. Et iuxta hunc sensum, qui est literalis, hæc duo idem sunt: *Vir secundum cor Dei, qui facit omnes voluntates Dei:* Ubi per voluntates non intelligit præcepta Dei, quo in lege Moysi scripta sunt, quia certum est, Davidem hoc sensu non fecisse omnes voluntates Dei, cum peccaverit contra præcepta Decalogi, per homicidium et adulterium; sed intelligit mandata, que vivâ voce solent dari per Prophetas aut Pontifices. Hæc enim servavit David; non item Saul. Inque in eo est differen-*

tia inter utrumque, quòd, quando mandabatur aliquid circa regni administrationem, David parceret, Saul non pareret.

Salomon, initio bonus ac sapiens, postea per mulieres alienigenas depravatus est, et idololatra factus, 5. Reg. 11, v. 4: *Rex autem Salomon administravit mulieres alienigenas multas. At deinde subditur, v. 4: Cùmque jam esset ætas, depravatus est cor ejus per mulieres, ut sequeretur deos alienos. In parvasi hujus peccati, divisum est regnum ipsius, et major pars datus Jeroboam, ibid., v. 11: *Quia... non custodisti pactum meum, transiens invidiam regnum tuum, et deobediens sermo tuo. An autem egerit penitentiam, et salvatus fuerit, disputat Pinède, lib. 8, de Reh. Salam., et alii plures.**

Roboam, filius Salomonis, fuit malus. Peccavit autem tribus potissimum modis: primo, quia initio regni, iuxta consilio senum, secutus est consilium juvenum, et sic dedit occasionem divisionis regni quæ Salomon suo peccato erat promeritus. (5. Reg. 12, v. 8, et 2 Paralip. 10, v. 8.) Secundo, quia post tres annos, iam ipse quam subditi ejus deseruerunt Deum. (3. Paralip. 11, v. 17, et cap. 12, v. 1.) Tertio, quia idololatram et multas alias impunitas concessit. (5. Reg. 11, v. 22.) Et hæc, quæ regi suo anno, puniuntur est à Sossæ, rege Ægypti. (2. Paral. 12, v. 2 et seq.) Misit autem in sua impietate usque ad finem vite. (Ibid., v. 14.)

Abia fuit etiam malus. Initio quidem regi contra Deum, et spem suam in illo collocavit, et patet ex concione ipsius quam habuit in bello contra Jeroboam, regem Israel. (2. Paral. 15, v. 4 et seq.) Ideòque insignem victoriam obtinuit. Et postea, ambulavit in omnia peccatis patris sui, que fecerat ante eum; nec erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo. (5. Reg. 15, v. 5.)

Asa, filius ejus, fuit bonus. Abstulit effeminatos de terra; purgavit omnes sordes idolatrarum, que fuerant Roboam et Abia; Moabim, matrem suam, amovit, ne esset princeps in sacris Priapi, et in loco ejus, quem consecraverat: subvertit specum ejus, et confregit simulacrum turpissimum, et combussit in torrente Cedron. (5. Reg. 15, v. 11 et seq.) Hæc tamen in illo reprehenduntur: primo, quòd excelsa non abstulerit. Aliqua quidem abstulit (2. Paral. 11, v. 2), non tamen omnia. (5. Reg. 15, v. 14.) Secundo, quòd pugnavit contra Basam, regem Israel, habuerit fiduciam in rege Syriæ, et non potius in Domino Deo, sicut fecerat in bello contra Ethiopes. Quod obicit illi Hanzani propheta, propter hæc increpandum, eungetur et in vinculis. (Ibidem v. 10.) Quarto, quòd circa finem vite, cum laboraret podagra, non quæsitum Dominum, sed magis in medicorum arte confusus sit. (Ibid. v. 12.)

Josaphat fuit bonus, et multa præclarè gessit. Misit Levitas et sacerdotes per omnes civitates Juda, ut docerent populum legem Dei. (2. Paral. 17, v. 8.) Abstulit reliquias effeminatarum, que remanserant in diebus Asa patris ejus. (5. Reg. 22, v. 47.) Cùm autem non ausus fuisset auferre lucos et excelsa. (5. Reg. 22,

v. 44), tandem, factus audacter, abstulit. (2. Paral. 17, v. 6.) Progressu temporis, instituit novam populi reformationem. (Ibid., cap. 19, v. 4.) Cùm Moabites et Ammonites contra Israel insurgere, ipse, publico jœmio indicto, supplex ad Deum confugit, et insignem victoriam obtinuit. (Ibidem, cap. 20, v. 5.) In duobus tamen reprehensus, Primo: quòd Achab, regi Israel, præbuerit auxilium contra regem Syriæ, in oppugnandis Ramoth Galaad. Hoc obicit illi Propheta. 2. Paral. 19, v. 2-5: *Impro præbes auxilium, et hic qui oderunt Dominum adversità iungeris, et idcirco iram quidem Domini suscipies; sed bona opera invecta sunt in te, et quòd obtuleris lucos de terrâ Juda. Secundo, quòd amicitiam contraxerit cum Ochozâ, filio Achab. Quod etiam illi obiectum est à Propheta, Paral. 20, v. 35 et seq.: *Post hæc inivit amicitiam Josaphat, rex Juda, cum Ochozâ reges Israel, cujus opera fuerant impissima. Qui parvulus fuit ut faceret iuxta, que irant in Thuria; fecerunt classem in Asiongaber. Prophetavit autem Elia:... ad Josaphat dicens: Quia habuisti fedus cum Ochozâ; percussit Dominus opera tua, contritæque sunt naves, nec poterunt ire in Thuria.**

Joram fuit malus. Acta ejus sunt hæc: Accepit uxorem idololatram, nempe Athaliam, filiam Achab, regis Israel. Occidit omnes fratres suos gladio, et quosdam de principibus Israel. Derelictò Deo, fabricavit excelsa in urbibus Juda, et prævaricari fecit habitatores Jerusalem. Ideò ab Eliâ propheta per litteras reprehensus est (quod contigit multis annis post raptum Eliæ), et graviter à Deo punitus. Pœnæ fuerunt hæc: Defecerat ab eo Idumæi, et rebellarent. Defecit etiam urbs Loba, que erat in tribu Judâ. Philistæi et Arabes vastaverunt terram Juda, et diripiuerunt omnem substantiam regis Joram; et insuper occiderunt ejus uxores et filios, excepto unico Joachaz, qui et Ochozias dictus est. Deus percussit illam insanabili languore alvi, quo toto biennio affligebatur. Et tandem longa tæbe consumptus, egressis viscera, et mortuus est. Populus non fecit illi exequias, nec sepelivit in sepulcro regum. Hæc omnia habentur, partim 4. Reg. 8, v. 17 et seq., partim 2. Paralip. 24, v. 4 et seq.

Ochozias fuit etiam malus. Nam 1º, seductus est à matre sua Athalia. 2º Uchetur consularis ex domo impissimi Achab, qui erat pater Athaliæ. 3º Cùm Joram, filio Achab, regis Israel, ivit ab bellum contra Hazael, regem Syriæ, in Ramoth Galaad. 4º Eumdem Joram in bello vulneratum, et reversum in Jertahel invenit. 5º Ili superveniens Jehu, utrumque occidit, ac simul delevit totam omnium Achab, ut ipse erat mandatum à Deo per prophetam. (4. Reg. 8, v. 25, et seq. 9, v. 7, et 2. Paral. 23, v. 1.)

Athalia, mater Ochozæ, fuit impississima. Mortuo filio, occupavit regnum; et, ut sola posset regnare, interfecit omnes masculos stirpis regis, præter Joas, filium Ochozæ, qui à sorore sua Josaba, uxore Joachaz pontificis, occulte subtractus et absconditus est. Deinde anno septimo, Joas auctoritate ejusdem pontificis publicè promulgatus est rex, et Athalia inter-

fecta. (4. Reg. cap. 11, et 2. Paral. 29, v. 10 et seq.) Joas, primo bonus, postea pessimus, optimè se gessit quamvis vixit Joiaâ pontifex, ex cuius directione et consilio hæc fecit: Curavit instaurari templum quod sub Athalia, Ochozâ et Joram fuerat neglectum, et ferè collapsum; reparavit Jerusalem à periculo obsidionis. Misit enim Hazael, regi Syriæ, magnam pecunie summam, partim ex thesauri templi, partim ex palatio regio, ut non obsideret Jerusalem, cum ad eam obsidendam appropinquaret. At, mortuo pontifice, delinuit est obsequis principum Juda, et hæc pertravit: Concessit exercitum idololatricæ. Interfecit Zachariam, filium Joiaâ pontificis, qui ipsius et principes Juda, totumque populum increpabat, propter idolatram. Sed non impune. Nam sequenti anno post mortem Zacharia, tam rex ipse, quam alii omnes, ab exercitu Syrorum puniti sunt. Et tandem rex à servis interfectus. (4. Reg. 12, et 4. Paralip. 24.)

Amasius, imitatus est patrem suum. Nam initio fuit bonus, deinde malus. Gesta ejus describuntur 4. Reg. 14, et 2. Paralip. 25. Sunt autem hæc: Confirmato regno, jussit jugulari eos qui interfecerant patrem suum Joas. Non tamen filios eorum, propter legem, que prohibet filios occidi pro patribus. Tunc enim adhuc erat observata legis Moysiæ. Collectit duplicem exercitum contra Idumæos, qui jampridem rebellaverant: unum ex populo Juda, alterum ex populo Israel. Monitis à Propheta, ut dimitteret exercitum Israel, utpote impium et à Deo alienum, obtinere perit, et victoriam obtinuit contra Idumæos. Ex quibus interfecit decem milia, et totidem ex altissima petra præcipitavit. Hactenus bene. Deinceps male: Rediens ex victoriâ, asportavit secum decem Idumæorum, quos cepit in Jerusalem adorare, et incensum illis adolere, ob quam causam missus ad eum Propheta, dixit illi, 2. Par. 25, v. 15-16: *Cur adorasti deos, qui non liberaverant populum suum de manu tuâ? Cui respondit Amasius: Nunc consiliarius regis es? quare, ne interficiam te. Tunc abiens Propheta, inquit: Scio quòd cogitaverit Deus occidere te, quia fecisti hoc malum, et insuper non acquiescisti consilio meo. Post hæc traditus est in reprobum sensum; et insolentior factus propter superbiendam victoriam, in ipso pessimo consilio, provocavit regem Israel ad bellum, putans quòd et illum posset sibi suffragari. Rex Israel, miratus temeritatem hominis, proponit illi parabolum de carduo et cedro Libani, volens significare, quòd sicut carduus nullo modo potest comparari cum cedro, ita rex Juda nullo modo potest comparari cum rege Israel. Non acquiescit Amasias. Inquo rex Israel venit cum exercitu in Belshamæ, quòd est oppidum Juda, et ibi fugavit exercitum Amasie. Ipsum Amasiam cepit captivum, et duxit in Jerusalem; ibique diripuit omnem thesaurum templi, et palatii regis; ac tandem, relicto ibidem Amasiam cum obsidibus, reversus est in Samariam. Interè mortuus rex Israel. Contra Amasiam verò conspirant eives in Jerusalem, et quòd propter ipsius defectiorem à cultu Dei, et introductam idololatricam, multas calamitates potenterunt. Iose cognit*

eorum conspiratione, fugit in Lachis; sed frustrâ. Nam ibi à conspiratis interfectus est.

Ozias seu Azarias, filius Amasie, cum esset 16 annorum, à toto populo electus est rex. Fuit quidem bonus, sed propter usurpationem officium sacerdotale, quod ipsi non congruebat, à Deo punitus est lepra. Acta eius de-cribuntur 4 Reg. 15, et 2 Paral. 26. Sicut autem tripliciter. Nam quadam contigerunt tempore belli; alia tempore pacis; alia circa finem vite. Tempore belli fecit hæc, ex consilio et directione Zacharia videlicet. Munitis Jerusalem nullis muribus. In templis collocavit machinas diversi generis, que sagittas et saxa faciebant. Instruxit exercitum trecentorum et septem milium, et quingentesimum. Comparavit illis omnia armorum genera, clypeos, hastas, galeas, loricas, arcus, fundas, et his similia. Edificavit Arim, sive Azath, sive Ailam, in habitis Iudæorum, et restituit eam Iudæ. Serpe fecerit paravit contra Philistæos. Destruxit murum urbis Beth, et Iadabe, et Azati. Adificavit oppida in ditione Philistin. Nunc etiam Arabes et Ammonites, qui postea coacti sunt illi dare tributum. Et propter tam celebres victorias divulgatum est nomen eius usque ad introitum Ægypti. Tempore pacis, delictus erant agriculturæ. Volebat plurimum vocare in Carmelo et olivâ. Fodit et cisternas ad colligendam aquam pro pecoribus, quæ tunc numerosissimas alebat greges. Tandem circa annum regni sui 43, propter multa præclara gesta in superbo elatus; sacerdotale officium ausus est usurpare. Nam ingressus in templum Domini, voluit adolare incensum super altare thymiamatis, existente pontifice. Mox lepra in fronte percussus, et à sacerdotibus à templo eiectus est. Et sic mansit leprosus usque ad finem vite sue, habitans in domo separata extra Jerusalem. Interca Joatham, filius eius, administrabat regnum.

Joatham, filius Ozie, fuit bonus. De quo scriptum est 2 Paral. 27, v. 2: *Fecitque quod rectum erit coram Domino, iuxta omnia que fecerat Ozias pater suus, excepto quod non est ingressus templum Domini, ad usurpandum officium sacerdotale.* In quo præcellit patri. Unum in eo reprehenditur, 4 Reg. 15, v. 35: *Venerunt tamen excelsa non abstinuit.* De castro in omnibus bene se gessit, juxta illud 2 Paral. 27, v. 6: *Corral omnique est Joatham, et quod dixerat tibi vna suis cum omni Domino Deo suo.*

Achaz, filius Joatham, fuit impius. De quo 4 Reg. 16, et 2 Paral. 28, habemus hæc. Derelicto Domino Deo patrum suorum, secutus est idololatriam regum Israel. Fecit statuas, et coluit eas in excelsis, in colibus, et sub omni ligno frondoso, immolando victimas, et incensum adolevit. Instravit filios suos in igne, et consecravit eos idola. Propter has causas tam ipse, quam subditi eius, gravissimè puniti sunt, et sæpius bello oppressi: à Basin, rege Syriæ; à Phaceo, rege Israel (5 Paral. 28, v. 5 et seq.); ab utroque conjunctum (4 Reg. 16, v. 5, et Isaiæ 7, v. 36) ab Itamais, à Philistæis, à rege Assyriorum. Hæc omnia contigerunt propter peccata regis Achaz. (2 Paral. 28, v. 17 et seq.)

Ezechias, filius Achaz, fuit optimus; juxta illud 4 Reg. 18, v. 5: *Post eum non fuit similis ei de cunctis regibus Juda, sed noque in his qui ante eum fuerunt.* Et illud, v. 7: *Unde et erat Dominus cum eo, et in cunctis, ad que procedebat, sapienter se agibat.* Gesta eius describuntur, partim loco citato, partim 2 Paral. 29, et tribus sequentibus. Præcipua sunt hæc: Sustulit idololatriam, et verum Dei cultum restituit, hoc ordine: Contrivit statuas et idola, que Achaz, pater eius, fabricaverat. Dissipavit excelsa, et succidit lucos. Contregit serpentina æneum, quem fecerat Moyses, quia filii Israel adolebant ei incensum. Curavit per Levitas et sacerdotes purgari templum, tabernaculum, vasa sacra, que à patre ipsius fuerant contaminata. Ipsos quoque Levitas ac sacerdotes monuit sui officii, ut offerrent sacrificia, et resisterent usum organorum, psalteriorum, citajarum. Curavit celebrari plures in Jerusalem, convocatis eò non tantum subditis qui erant in regno Juda, sed etiam filiis Israel qui remanserant ex aliis tribubus, et non erant cum reliquis ducti in captivitatem à rege Assyriorum. His peractis, venit Sennacherib, rex Assyriorum, cum ingenti exercitu, contra Ezechiam, et obsedit Jerusalem. Ezechias totam spem suam ponens in Deo, eumque suppliciter orabat pro liberatione. Neo frustra. Nam quidam nocte Angeli Domini veni in castra Assyriorum, et percussit eorum tentoria nulla humanum. Mox fugit Sennacherib, et recessit in Ninive, ibique à filiis suis interfectus est.

Post hæc agnovit Ezechias, et ab Isaiâ prophetâ monitus est, ut disponeret se ad mortem. Herum oravit cum Betis, et responsum est illi à Domino per eundem prophetam (4 Reg. 20, v. 5-6), his verbis: *Audisti orationem tuam, et vidi lacrymas tuas; et ecce sanavi te; die tertio ascendes templum Domini, et ecce sanavi te; die tertio ascendes templum Domini, et ecce sanavi te.* Ezechias, audit hæc promissione, petivit signum seu miraculo cum confirmari. Factum est. Erat autem hoc signum: umbra rediit decem gradibus retrorsum in horologio, quibus descenderat.

Rex Babylonis, cum intellexisset de morbo Ezechie, misit ad eum legatos et munera; quibus ipse letatus est. Et ostendit legatis omnem sumum thesaurum. Quo nomine reprehendit illum Isaias, ac prædixit fore ut omnis thesaurus regis auferetur à Babylonis. Quod postea, tempore captivitatis Babylonice, factum est.

Manasses, filius Ezechie, fuit pessimus, sicut Achaz avus eius. Deo gravitèr inquit male. Primo, innovavit cultum Dei quem Ezechias pater eius instauraverat. Secundo, revocavit idololatriam, quam Achaz intruderat. Speciatim hæc: Edificavit excelsa. Eredit aras Baal. Fecit lucos, et adoravit omnem militum eorum. Extruxit aras idolorum in templo Domini. Tradidit filium suum pro ignem. Ariolatus est; observavit auguria; fecit pythones; multiplicavit aruspices. Fudit sanguinem innoxium. Propter hæc minatus est Deus per Prophetas: *Eccc ego inducam invidiam super Jerusalem et Judam; ut quicumque audierit, timentiam au-*

der eosque ejas. (4 Reg. 21, v. 12.) Postea venerunt principes Assyriorum cum exercitu, et Manassis victimam censens de compediis duxerunt in Babylonem. Ibi præ angustia animi, cepit orare Deum, et agere cepit positivum. Deinde reversus in Jerusalem, sustulit idololatriam, et cultum Dei restauravit. (2 Paral. 33, v. 11.) Aliqui putant Isaiam prophetam, jubente Manasse, serrâ lignea in duas partes dissectum esse, ut Epiphanius, Isidorus, Eusebius, Hieronymus, et alii apud Toricell. in Animalib. anno mundi 5538, num. 4. (Vide Baron. in Martyrol. die 6 Julii.)

Amos, filius Manassis, fuit impius. Secutus est impietatem patris, sed non penitentiam. In propria domo à suis subditis interfectus est. (Reg. 21, v. 10 et seq.; et 2 Paral. 33, v. 21 et seq.)

Josias, filius Amos, fuit optimus. Cepit regnare cum esset octo annorum. Et multa præclara gessit et habuit 4 Reg. 22, et 2 Paral. 34-35. Abstulit ex Juda et Jerusalem, itaque ex universâ terrâ Israel omnia excelsa, lucos, aras Baalim, sculptilia et similia. Is abbas, curavit per Heliam sacerdotem instaurari templum Domini. In instauratione templi inventus est liber legis, seu Deuteronomii, quem Helias misit regi legendum. Rex, lecto libro, scidit vestimenta sua, et exterius est propter maledictiones que in illo libro habebantur contra transgressores legis. Sciebat enim multos reges ex suis antecessoribus, unâ cum populo, Ægypticis legem Dei, et coluisse idola, ac proinde merito timebat, ne omnes istæ maledictiones venissent super Judam et Jerusalem. Itaque misit Heliam et alios primarios, ut orarent Dominum ad advertendas hujusmodi maledictiones, et simul consulerent, quid factopus esset. Quod cum regi nuntiatum esset, convocavit universum populum, et sermo publicè libro Deuteronomii, pepigit factus cum Deo, et adjuravit omnes, ut idem facerent, ac promitterent se servaturos præcepta legis, que in libro illo continerantur. Quod etiam factum est. His peractis, celebravit phase in Jerusalem, et curavit ut sacerdotes et Levite juxta ordinem summi distributi ministrarent in templo, et officia sua pergerent. Tandem, cum Necho, rex Ægypti, venisset cum exercitu contra regem Assyriorum, occurrerit Josias, ut ipsum impeditet. In pugna, que fiebat in campo Magdolo, vulneratus, et mortuus est. De quo sic legitur, 2 Paral. 35, v. 24-25: *Universus Juda et Jerusalem hæcerunt cum Josiam mortuum.*

Joachaz, filius Josie, à populo terra constitutus fuit rex, quod indignè ferens Necho, rex Ægypti, venit post tres menses in Jerusalem. Ac primò deposuit Joachaz, et captivum duxit in Ægyptum. Deinde exegit à populo centum talenta argenti, et talentum auri, eò quod sua ipsius auctoritate consuleret sibi regem. In locum quoque deposuit regis subrogavit Eliacin, alterum filium Josie, quem alio nomine vocavit Joakim. Fuit autem Joachaz impius, et in Ægypto mortuus est. (4 Reg. 23, v. 31 et seq., et 2 Paral. 36, v. 1 et seq.)

Joakim, sive Eliacin, fuit etiam impius. Sub illo, et sequentibus regibus, complete sunt maledictiones et

captivitates, quas Deus, propter peccata Manassis et aliorum regum, minatus erat Judæis. (4 Reg. 24, v. 3.) Nam anno regni ejus tertio, venit Nabuchodonosor rex in Jerusalem, et ipsum regem Joakim, cum magna populi parte et vastis templa, captivum duxit in Babylonem. (2 Paral. 36, v. 6, et Dan. 1, v. 1.) Postea tamen regis fuit restitutus, cum certum quoniam tributum præsisset. Solvit hæc tributum tribus tantum annis, et tunc conjuncti se Ægyptum, et regi Nabuchodonosori rebellavit. (4 Reg. 24, v. 1.) Quod agrè ferens Nabuchodonosor, rediit in Jerusalem, anno undecimo regni Joakim, et cepit illum captivum, et extra Jerusalem interfecit, se insipientem reliquit. Quod Deus prædixerat per prophetam Jerem. 22, v. 18: *Hæc dicit Dominus ad Joakim, filium Josie, regem Juda: Non plangebit eum. Et infra, v. 19: Sepulturâ asini appellatur, patrefactus et projectus extra Jerusalem.*

Joachim, filius Joakim (qui et Jehonias dictus est), fuit similiter malus, et tribus tantum mensibus regnavit. Tunc iterum venit Nabuchodonosor rex in Jerusalem, et captivus abduxit regem, matrem ejus, uxores, servos, principes, et decem milia virorum fortium in Babylonem; et sportavit omnia vasa templi et thesaurus domus Domini, et thesaurus domus regis; nihil reliquit in Juda et Jerusalem, nisi pauperes populi terre. Pro Joachim vero constituit alium regem, Matthaniam, patrum ejus, et vocavit illum Sedeciam. (4 Reg. 24, v. 11 et seq.)

Sedecias, seu Matthanias, à Nabuchodonosore constitutus rex, fuit malus. Hic, confirmato regno, cepit rebellare contra Nabuchodonosorem; hæque Nabuchodonosor venit cum ingenti exercitu, et obsedit Jerusalem, ab anno nono regni Sedecie usque ad undecimum. Quo anno cum famæ prævaleret in civitate, nec haberent amplius panem quem comederent, quidam nocte fugit rex Sedecias, et omnes bellatores cum eo, per viam que ducit ad campestria bellatorum. Tunc exercitus Nabuchodonosoris persecutus est illum, et comprehendit in planitie Jericho. Omnes bellatores qui erant cum eo dispersi sunt, et reliquerunt eum. Inde ductus est ad Nabuchodonosorem in Babiloniam; ubi hæc contigerunt: Nabuchodonosor occidit omnes filios Sedecie coram eo. Quoniam ejus effudit. Vincitum censens duxit in Babylonem. Postea misit Nabuzardan, principem exercitus sui, in Jerusalem, qui hæc patravit. Templum Domini, domum regiam, et omnes domos Jerusalem combussit igne. Muros Jerusalem in circuitu destruxit. Omnia vasa et ornamenta templi abiecit. Quotquot residui erant in civitate, vel occidit, vel abduxit; relicti tantum vinctores et agricolas. Hæc prædixit Godefianus. Et hæc fuit tertia captivitas Babylonica, sub qua perit regnum Juda. (4 Reg. 25, et 2 Paral. 36, v. 13 et seq.) Nota, hæc tres captivitates contigerunt propter peccata Judæorum. Cum enim Deus per prophetas nihil apud eos efficeret, voluit illos bellis cedibus et captivitatibus castigare, ut sic tandem ad saniores mentes redirent.

Hæc sufficiunt de regibus Juda. Sequuntur reges Israel, qui omnes, post factam regni divisionem, fuerunt impij et idololatricæ. Auctor idololatricæ, ut paulo post dicam, fuit Jeroboam. Habuerunt primariorum regni selem, primo quidem in Sichem, tribus Ephraim; deinde in Thersâ, tribus Manasse; postremò in Samariâ, quæ erat in finibus tribus Ephraim, prope tributum Manasse. Duravit hoc regnum usque ad annum sextum regni Ezechie, regis Juda. Tunc enim filii Israel ab Assyriis in captivitatem ducti sunt.

Igitur primus rex Israel, post mortem Salomonis, fuit Jeroboam, filius Nabat, Ephratæus, et à Deo speciatim electus per Athan, Silonitem prophetam, cum promissione, ut si Deo adficeretur, et mandata ejus custodiret, in regno confirmaretur, non solum ipse, sed etiam posteri ejus (4 Reg. 11, v. 29 et seq.); sed dupliciter peccavit. Primò, quia fuit ingratus pro beneficio. Nam statim accepto regno, recessit à Deo, et factus est idololatra. Secundo, fuit incredulus. Non enim credidit regnum suum stabilendum à Deo, sed per propriam prudentiam et industriam. Res sic cogit. Soliti erant filii Israel ter singulis annis ire in Jerusalem, ut ibi orarent, et Deo offerrent sacrificia. Timebat ergo Jeroboam ne, et deinceps id facerent, redirent ad obedientiam Roboam, regis Juda, filii Salomonis, qui habitabat in Jerusalem et erat legitimus regni hæres, à quo deferrebat; et sic ipse regni administratione excluderetur. Ne id fieret, excogitavit pessimo consilio, convulsit duos vitulos aureos, et dixit filiis Israel: Nolite ultra accipere in Jerusalem; ecce dixi tibi, Israel, qui te adduxerunt de terra Ægypti. Postquam veni in Bethel, alterum in Dan. (3 Reg. 12, v. 28-29.) Et sic effecit, ut filii Israel, relicto Deo, fierent idololatricæ, et vitulos aureos adorarent. Unde sæpe de illo dicitur: Qui peccare fecit Israel. Et quia reliqui reges Israel exemplum ipsius imitati sunt, solet de illis dici: Ambulavit in via Jeroboam, et in peccatis ejus quibus peccare fecit Israel.

Deinde exstruit altare in Bethel; constituit novos sacerdotes ex infimâ plebe, qui non erant de filiis Levi; instituit solemnitates, mense octavo, die 13 mensis celebrandam, similes ei que celebrabatur in Jerusalem; et in istâ solemnitate ipse tanquam pontifex obtulit solennes victimas et incensum adolevit (5 Reg. 12, v. 31 et seq.). Propter hæc impietates variis modis à Deo punitus est. Altare scissum est in quo ipse incensum adolebat. Exaruit manus illius. Abia, filius ejus, mortuus est. Tota familia paulo post deleta. Omnes, qui ex familia ipsius interfecti sunt, manserunt inseparati, et à cænis et læris dilacerati sunt. Regnum ad aliam familiam transiit. Quæ omnia fusc narravit, 3 Reg. 13 et 14. De reliquis regibus, qui Jeroboam successerunt, nihil necesse est dicere. Constat fuisse impios.

QUESTIO V. — *Quomodo creati sint reges Hebræorum?* — Dicam: 1° De creatione. 2° De inauguratione. 3° De unctione. Igitur quod ad creationem attinet, notandum est, reges variis titulis creati, seu jure regni adipisci posse. 1° Electione. 2° Successione. 3° Jure

belli. 4° Vi et tyrannide. 5° Donatione. 6° Emptione aut permutatione. 7° Adoptione. 8° Superioris aut potentioris auctoritate. Et si qui alii sunt.

Est ergo questio: Quo titulo reges Hebræorum ad regnum pervenerint? Alii putant, electione sine suffragio populi creatos esse, et regnandi potestatem accepisse. Ita Carolus Sigonius, et Gillelmus Barlethius, apud Pinedam, lib. 2 de Rebus Salomonis, c. 2. Quod dupliciter probari potest. Primò, quia Deus permisit populo jus suffragij in eligendo rege, juxta illud Deut. 17, v. 15: *Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus.* Secundo, quia constat multos à populo electos esse. Sic clestes est Saul, 1 Reg. 12, v. 15: *Nunc ergo prout est rex vester, quem elegistis et petistis.* Sic David, 2 Reg. cap. 5, v. 1-5: *Venerunt universi tribus Israel ad David in Hebron... unxeruntque David in regem super Israel.* Sic Salomon, 1 Paral. 29, v. 25: *Seditque Salomon super solium David in regem pro David patre suo, et cunctis plebibus, id est, cunctis consenserunt et suffragati sunt.* Sic Roboam, 3 Reg. 12, v. 1: *Veni autem Roboam in Sichem, illuc enim congregatus erat omnis Israel ad constituendum eum regem.* Sic Jeroboam, ibid., v. 20: *Factum est autem cum audisset omnis Israel, quod venturus esset Jeroboam, miserunt, et vocerunt eum, congregato cæta, et constituerunt eum regem super omnem Israel.* Sic Ochozias, 2 Par. 22, v. 1: *Constituerunt autem habitatores Jerusalem Ochoziam, filium ejus minimum, regem pro eo.* Sic Ozias, 2 Par. 26, v. 1: *Omnia autem populus Juda, filium ejus Oziam amicum seclerum, constituit regem pro Amadâ, patre suo.* Sic Josias, 2 Par. 33, v. 25: *Reliqua populi regem Josiam, filium ejus, pro eo.* Sic Joachaz, 2 Par. 36, v. 1: *Tulit ergo populus terram Joachaz, filium Josie, et constituit regem pro patre suo in Jerusalem.* — Resp.: Aliud est loqui de jure, aliud de facto. Si loquamur de jure, non poterat alius constitui vel creati rex à populo, nisi qui à Deo electus et designatus esset, juxta illud Deut. 17, v. 15: *Eum constitutes regem quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum.* Et quia hoc non semper servatum est, idèd conquiretur heus apud Oseeam, cap. 8, v. 4: *Ipsi regnaverunt, et non ex me.* Si autem loquamur de facto, servanda sunt sequentes conclusiones.

Prima conclusio. Aliqui facti sunt reges per unctionem creati sunt reges Hebræorum, ut Saul, David, Jeroboam, Bassa, Jehu. Nam Saul à Samuele jure Dei privatim unctus est in regem, nec presente, nec sciente populo, 1 Reg. 10, v. 1: *Tulit autem Samuel unctum à Domino super hereditatem tuam in principem.* Hæc enim mandaverat Deus Samueli, 1 Reg. 9, v. 16: *Hæc ipsa heres, quæ nunc est, eras ultimum virum ad te de terra Benjamin, et unges eum decem super populum meum Israel.* Postea per sortes, Deo item dirigente, publicè electus est, 1 Reg. 10, v. 20-21: *Applicuit Samuel omnes tribus Israel et cecidit eum tribus Benjamin. Et applicuit tribum Benjamin et cognationes ejus,*

et cædit cognatio Meri, et personæ usque ad Saul, filium Eri. Hinc electioni à Deo factæ consensus populi dicitur: *Vivat rex!* Non tamen omnis populus, sed pauci duntaxat, quorum tetigerat Deus corda, ut loquitur Scriptura ibid., v. 26. Idem constat de Davide. Cum enim Saul à Deo rex constitutus, ut dixi, non obediret Deo, abiecit illum Deus, et regnum ejus transiit in Davidem, 1 Reg. 15, v. 15-14: *Distique Samuel ad Saul: Stulte egisti, nec custodisti mandata Domini Dæ tui, quæ præcepit tibi. Quod si non fecisses, jam nunc præparasset Dominus regnum tuum super Israel in sempiternum; sed nequamquam regnum tuum ultra conserget. Quisivit Dominus autem eum et non invenit eum; et præcepit ei Dominus ut esset dux super populum suum.* Et cap. 18, v. 28: *Et ait ad eum Samuel: Scidit Dominus regnum Israel à te hodie, et tradidit illud proximo tuo, meliori te.* Et Act. 15, v. 22: *Et amote illo (Saul) suscitavit illis David regem.* Similiter de Jeroboam, qui à Deo per Prophetam monitus est, quod facti regi Salomonis divisione, ipsi futurus esset rex super decem tribus, 3 Reg. 11, v. 31: *Et ait (Abias) ad Jeroboam: Tollit tibi decem assiras; hæc enim dicit Dominus Deus Israel: Ecco ego scindam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem tribus.* Et de Bassa, qui Dominus dixit per Prophetam, 3 Reg. 16, v. 2 et seq.: *Pro eo quod ambulavit te de pulvere et posuit te ducem super populum meum Israel; in itinere ambulavit in via Jeroboam, et peccato facti populum meum Israel, ut ne tritarer in peccatis eorum; ecce ego decendam posteros Bassa, et posterora domus ejus, et faciam domum tuam sicut domum Jeroboam, filii Nabat. Qui mortuus fuerit de Bassa in civitate, comedent eum canes; et qui mortuus fuerit ex eo in regione, comedent eum volucres cæli.* Et de Jehu, qui à propheta Jussa Dei in regem Israel unctus est, 3 Reg. 19, v. 15-16: *Ait Dominus ad eum (Eliah intellige): Vade, et revertere in viam tuam per desertum in Damascus; et invenies eum. Unges eum regem super Syriam, et Jehu, filium Namsi, unges eum regem super Israel.* Et 4 Reg. 9, 1 et seq.: *Tolle lenticulam oleæ, et vade in Ramoth Galad. Quomodo veneris illuc, videris Jehu... Teneque lenticulam oleæ, munda super caput ejus, et dices: Hæc dicit Dominus: Uaxi te regem super Israel.*

Secunda conclusio. Aliqui facti sunt reges per unctionem, ut Salomon, Roboam, et plerique alii reges Juda. Tempore ex regibus Israel, Nadab, Ela, Achab, Ochozias, Joram, Joachaz, Joas, Jeroboam, Zacharias, Phaoeas. Hi enim suis parentibus in regno successerunt, ut ex Scriptura patet. Sed potest illud est, hæc successione assumptam conjunctionem fuisse, vel cum expressâ Dei, vel cum expressâ humanum electione. Prius patet exemplo Salomonis, qui quidem successit Davidi, patri suo, in regno, sed ex peculiari Dei ordinatione, ut statuerat spiritus David, 1 Paral. 28, v. 5: *De filio meo (illos enim mihi multos dedi) Dominus elegit Salomonem, filium meum, ut sederet in throno regni Domini super Israel.* Et similiter Salomon 2 Paral. 1, v. 9: *Tu enim me fecisti regem*

super populum tuum multum. Et Sagittæ, 9, v. 7: *Tu elegisti me regem Roboam.* Posterius constat exemplo Abia, qui regno Phaoeas, patris ejus, pro filio eius filii designavit regem (2 Paral. 11, v. 32-35): *Constituit vero in capite, Abiam, filium Maacha, ducem super omnes fratres suos; ipsam enim regem facere cognovit, quia sapientior fuit, et potentior super omnes filios ejus.*

Tertia conclusio. Aliqui facti sunt reges per vim et tyrannidem, ut Athalia in regno Juda, et Zambri, Selhum, Phaoeas, Osee, in regno Israel. De Athalia sic legitur, 4 Reg. 11, v. 1: *Athalia vero, mater Ochoziam, videns mortuum filium suum, surrexit et interfecit omnes semen regium.* Et postea, v. 5, subditur: *Paro Athalia regnavit super terram.* De Zambri, 5 Reg. 16, v. 9: *Rebellavit contra eum (Elam filium Isaas) servus suus Zambri, et infra, v. 10: Iracundus ergo Zambri, percussit et occidit eum... et regnavit pro eo.* De Selhum, 4 Reg. 15, v. 10: *Conjurarit autem contra eum (Zachariam regem) Sellum filius Jabea; percussitque eum palmis, et interfecit, regnavitque pro eo.* De Phaoeas, ibid., v. 14: *Et accendit Hananiah, filius Gad, de Thersâ; ventique in Samariam, et percussit Sellum, filium Jabea, in Samaria et interfecit eum, regnavitque pro eo.* De Phaoeas, ibid., v. 25: *Conjurarit autem alterum eum (Phaoeam, filium Mathanem) Phaoeas, filium Romie, filius ejus, et percussit eum in Samaria, in turri domus regum... et cum eo qui quinquaginta viros de filiis Gaditariorum, et interfecit eum, regnavitque pro eo.* De Osee, ibid., v. 50: *Conjurarit autem, et occidit invidiosus Osee, filius Ela, contra Phaoeas, filium Romie, et percussit eum, et interfecit, regnavitque pro eo.*

Quarta conclusio. Aliqui facti sunt reges Hebræorum à regibus Gentium; ut Joachin à Pharaone, rege Ægypti, et Sedechias à Nabuchodonosore, rege Babiloniam. Nam Pharaon depositit Joachaz, regem Babiloniam, in Ægyptum; nec in ejus locum sustulit Elniam, regem Josie. (4 Reg. 25, v. 24.) Similiter Nabuchodonosor, captus Jerusalem, deposuit Joachim regem Juda, et captivum transiit in Babiloniam, subrogatus in locum ejus Sedechias (4 Reg. 24, v. 15.) Argumenta, quæ initio allata sunt, nihil aliud probant, quam populum publicè, et solemniter approbasse gubernationem regni, vel electionem, vel successione, quod non negamus. Sic enim fieri solet, etiam hoc tempore, quando etiam eligitur novus princeps sui rex, vel quando filius succedit patri in regno vel principatu, solet populus applaudere et consentire.

QUESTIO VI. — *Quo ritu inaugurati fuerint reges Hebræorum?* — Boni auctores tradunt varios ritus ac ceremonias quæ adhiberi solent in publicâ regum consecratione, seu inauguratione. Sunt autem hæc potissimum: Futurus rex in throno suo solus collocatur. (3 Reg. 1, v. 48.) Ubeatur à summo sacerdote, (5 Reg. 1, v. 59, et 2 Paral. 25, v. 11.) Ponebatur diadema super caput ejus. (4 Reg. 1, v. 42, et 2 Paral. 25, v. 11.) Dalatur illi in manus liber Denteronomiæ, in quo lex erat scripta. (2 Paral. 25, v. 11.) Jurabat in legis observationem. (Psal. 118 v. 116.) Clamaba-

tor à populo: *Vivat rex!* (1 Reg. 10, v. 24, et 8 Reg. 1, v. 59, et 4 Reg. 11, v. 12.) Flebant sacrificia omnis generis. (4 Reg. 11, v. 15.) Edabantur varia hostiæ et approbationis signa. (1 Reg. 11, v. 15, et 3 Reg. 1, v. 40.) Vide Abnens. 3 Reg. 1, quest. 57, et Serar. 4 Reg. 10, in Comment.

Notandum tamen est, aliquando plures, aliquando pauciores ritus fuisse adhibitos, nec semper eo ordine, quo jam enumerati sunt. Quod aliquot exemplis demonstrabo. Inauguratio Saulis describitur 4 Reg. 19, v. 24. *Clamavit omnis populus, et ait: Vivat rex!* Et cap. 11, v. 15: *Perrexit unius populus in Galgala, et fecerunt ibi regem. Scit coram Domino in Galgala, et immolaverunt ibi victimas pacificas coram Domino. Et latatus est ibi Saul, et cuncti viri Israel unius.*

Inauguratio Salomonis, 3 Reg. 1, v. 58 et seq.: *Descendit ergo Sadoe sacerdos, et Nathan propheta, et Banaïus, filius Joïada, et Cerethi, et Phaltai, et temporaverunt Salomonem super mulierem regis David, et adstruxerunt eum in Gihon. Sumptisque Sadoe sacerdos coram oleo de tabernaculo, et unxit Salomonem; et ceciderunt bœcœdæ, et dixit omnis populus: Vivat rex Salomon! Et accendit universa multitudo post eum, et populus cœmentium sibi, et lituissimum unxit magno, et immolavit terra à clamore coram. Et illic, v. 47-48: Et ingressi aeri regis honoraverunt Davida novo regi David, dicentes: *Annunciavit Deus novum Salomonis super nosmet ipsum, et magnificavit thronum ejus super thronum tuum. Et advenit rex in lituio tuo, et locutus est: Benedictus Dominus Deus Israel, qui dedit homini sedentem in seipso novo, videlicet oleo meo. Inauguratio Joas, 4 Reg. 13, v. 15: *Produxitque Joas sacerdos filium regis, et posuit super eum diademam, et testimonium; secernensque eum regem, et unxerunt: Et plaudentes manus, dixerunt: Vivat rex!* Et 2 Par. 25, v. 11: *Et eduxerunt filium regis, et imposuerunt ei diademam, et testimonium; dederuntque in manum ejus testimonium legitimum, et constituerunt eum regem; unxit quoque illam Joïada pontifex, et filii ejus; impetratique sunt ei, utque dixerunt: Vivat rex!***

Quasvis VII. — Quomodo uncti fuerint reges Hebræorum. — Duplex erat unctio regum apud Hebræos, una privata, altera publica. Privata fiebat ante solennem inaugurationem: publica in ipsa solenni inauguratione. Privatam uncti sunt Saul, David, Jehu. Scit à Samuele, in extrema parte civilitatis, nullo alio presente. (1 Reg. 9, v. 97.) David ab eodem Samuele, in domo patris sui in Bethleem. (Reg. 16, v. 15.) Jehu à illo prophete, in cubiculo sacerdotum, nullo alio cœso. (4 Reg. 9, v. 6.) Publicæ uncti sunt David, Salomon, Joas, Joachaz. Et quidem in unctio Salomonis et Joas dicitur est questio precedente. De unctio Joachaz sic legitur, 4 Reg. 25, v. 50: *Tulitque populus terram Joachaz, filium Josie, et unxerunt eum, et constituerunt eum regem pro patre suo. De Davide notandum est, ter unctum fuisse in regem: 1. privatam à Samuele, in domo patris sui, ut paulo ante dixi. 2. Publicam in Hebron, in regem Juda. (2 Reg. 9, v. 6.) 3. Publicam in Hebron, in regem Israel. (3 Reg. 5, v. 5.)*

Quæres an fuerit aliquod discrimen inter unctioem regum et pontificam apud Hebræos? Resp. Fuit triplex discrimen: 1. Quia omnes pontifices ex prescripto legis ungebantur; et nisi uncti essent, non admittebantur ad officium pontificis. (Exod. 29, v. 7, et Levit. 8, v. 2.) At nullum exstabat præceptum Dei, quod omnes reges ad unctioem adstringerentur. 2. Pontifices semper ungebantur publicè coram populo apud Tabernaculum Domini. (Exod. 29, v. 4, et Lev. 8, v. 5.) At reges aliquando privatim, aliquando publicè, ut dicitur est. 3. Pontifices ungebantur oleo sancto, id est, unguento composito ex oleo, myrrha, cinnamomo, calama, casis. (Exod. 29, v. 7, et Exod. 30, v. 25.) At reges oleo simpliciter, id est, non composito ex supradictis aromatibus, quod tamen aliis ingenti, verisimilium tamen est, et tribus argumentis probari potest. Primum sumitur ex lege Dei. Nam Deus præceperat, ut nullus hominum ungeretur oleo sancto, quia iam designatum est, nisi pontifex et sacerdos. Sic enim legitur Exod. 30, v. 50 et seq.: *Auton et filius ejus ungetur, sanctificatiisque est, ut sacerdotum fungatur mudi. Pluribus quoque Israel dicit: Hoc oleum unctiois sanctum est mihi in generationibus vestris. Caro hominis non ungetur ex eo, et iuxta compositionem ejus non facietis aliud, quia sanctificatum est, et unctum erit vobis. Homo quicumque tale composuerit, et dederit ex eo oleum, exterminabitur de populo suo. Ex quo præcepto illo colligitur. 1. Quid non, præter Aaron, et filios ejus, id est, præter pontificem et sacerdotem, poterit ungi oleo sancto, quod ex variis aromatibus compositum erat. 2. Quid nulli liceret conferre similem oleum, aut alicui alteri communicare. Alterum sequitur ex ipsa Scriptura. Nam oleum sanctum, quo pontifex et sacerdotes ungebantur, nunquam in Scripturis appellatur oleum simpliciter, sed oleum unctiois, vel oleum unctiois sanctum, vel oleum sancte unctiois, vel unguentum. Exod. 26, v. 17: *Oleum unctiois fundes super caput ejus.* Et cap. 30, v. 25: *Faciesque unctiois oleum sanctum, unguentum compositionem opere unguentarii.* Et infra, v. 31: *Hoc oleum unctiois sanctum erit mihi.* Et Lev. 21, v. 12: *Oleum sancte unctiois Dei sui super eum est.* Et alibi scriptum. Et ratio est, quia non erat oleum simplex ac purum, sed unguentum compositum ex oleo et variis aromatibus, ut jam ante dixi, proinde non oleum simpliciter, sed oleum unctiois, vel unguentum appellari debebat. At oleum, quo reges ungebantur, nunquam appellatur oleum unctiois, aut unguentum, sed oleum simpliciter, quia non erat compositum ex oleo et aromatibus; sed purum ac simplex oleum. 1 Reg. 10, v. 3: *Tulit autem Samuel lenticulam olei, et effudit super caput ejus, id est, Saulis.* Et cap. 16, v. 15: *Tulit ergo Samuel cornu olei, et unxit eum (Davidem scilicet) in medio fratrum ejus.* Et 4 Reg. 9, v. 1: *Tolle lenticulam olei, et fundes super caput ejus, neque Jehu, filius inferi, reges non fuisse unctos oleo composito, quo pontifex et sacerdotes ungebantur, aut oleo puro ac simplici. Tertium sumitur ex illis verbis Lev. 21, v. 10 et seq.: *Pontifex, id est, sacerdos maxime inter***

fratres suos, super caput suum est unctiois oleum, et caput manus in sacerdotio consecrate sunt, vestitusque est sanctis vestibus, caput suum non discoperiet, vestimenta non scindet, et ad unum mortuum non ingreditur omnino; super patre quoque suo et matre non contumebitur. Nec egredietur de Sanctis, ne polluat sanctuarium Domini, quis eam sanctæ unctiois Dei sui super eum est; ego Dominus. In quibus verbis continetur hæc lex, ut pontifex externo ritu non lugeret mortuos, nec egressus è sanctuario, prosequeretur funera mortuorum, nequidem parentum suorum. Et ratio legis additur, quia oleum sancte unctiois fuscum est super caput ejus, ac proinde nullo modo debet contaminari. Contaminaretur autem si lugeret mortuos, aut funera eorum prosequeretur. Unde sic arguuntur: Ille pontifex non poterat lugere mortuos, et eorum funera prosequi, quia oleum sancte unctiois fuscum erat super caput ejus. At reges poterant lugere mortuos, et prosequi funera mortuorum. Hoc enim fecit David in morte Saulis et Jonathan, juxta illud 2 Reg. 4, v. 11-12: *Apprehendens autem David vestimenta sua sciti, omnesque viri qui erant cum eo, et plantaverunt, et reversi, et junxerunt usque ad vesperam, super Saul et super Jonathan filium ejus. Ergo oleum sancte unctiois non erat fuscum super caput regum.*

Ubi notandum est discrimen inter pontificem, sacerdotem et reges. Solus pontifex ungebatur oleo unctiois in capite, et ideo non lugebat ullis mortuos, nequidem parentes. Sacerdotes autem ungebantur quidem in capite, sed tamen in vestibus aspergebantur, partim in sanguine arietis immolati, partim oleo sancte unctiois. (Exod. 29, v. 21.) Et ideo poterant quidem lugere propinquos et consanguineos, non tamen alios. (Levit. 21, v. 2.) Reges nec in capite, nec in vestibus habebant oleum sancte unctiois, sed oleum simplex et vulgare; et ideo poterant lugere omnes mortuos, quos volebant. Sic David luxit filium suum Absalonem. (2 Reg. 18, v. 55, et cap. 19, v. 1.) Sic luxit Absalonem, filium Ner, et ferentem illum ad sepulturam secutus est. (Reg. 3, v. 31.)

Præter hæc tria argumenta, quæ videntur esse solidæ, accedunt alia tria, valde probabilia. Primum, quia oleum sancte unctiois non poterat attraheri, nisi à pontifice et sacerdotibus: id à Saul, David, Jehu, non sunt uncti à pontifice vel sacerdotibus, sed à prophetis; non ergo uncti sunt oleo sancte unctiois. Alterum, quia Elias propheta à Deo jussus est ungere Jehu in regem Israel, et Hazacleum in regem Syriæ, et Eliseum in prophetam. (3 Reg. cap. 19, v. 16-18.) Et verisimile est, quod ex eodem lenticulæ, vel ex eodem cornu olei potuissent eos ungere. At Hazacleum non poterat ungere oleo sancte unctiois, quia erat homo gentilis; ergo verisimile est, nec Jehu, nec Eliseum oleo sancto, sed simplici unctos esse. Tertium, quia David ter unctus est, ut supra dixi. Nec credibile est, toties unctum esse oleo sancto: quia nequidem pontifex, pro quo factum erat oleum sanctum, toties ungebatur.

Dices: David et Salomon videntur uncti esse oleo

sancto. De Davide constat ex illo, Psal. 88, v. 21: *Unxit Dominus, servum meum; oleo sancto meo unxit eum.* De Salomone, ex illo, 3 Reg. 1, v. 59: *Sumptisque Sadoe sacerdos coram oleo de tabernaculo, et unxit Salomonem.* At oleum quod in tabernaculo asservabatur erat sanctum. Resp. Auctores hæc discunt. Alij putant, oleum sanctum commune fuisse regibus et sacerdotibus. Hoc jam refutatum est. Alii Davidum et Salomonem ex peculiari dispensatione unctos esse oleo sancto. Ità Genebrard. in Psal. 88, v. 21, ubi ex caball et traditione Hebræorum hæc asserit, 1. ex consilio Samuelis et prophetarum illius temporis, dispensatum fuisse coram Davide et reliquis regibus familie Davidicæ, ut ungerentur oleo sacerdotali; non autem eum aliis regibus. Itaque Saullem, Jehu, Hazacleum, non fuisse unctos oleo sacerdotali, 2. ubi præter factum esse, quia Christus erat insciturus ex familia Davidis. 3. Externam et corporalem unctioem Davidis et Salomonis, fuisse typum et figuram internam et spiritualem unctiois Christi. 4. Tamen pontifices et reges familie Davidis fuerint uncti eodem oleo sancto, reges tamen uncti fuisse per modum coronæ; pontifices, per modum regis decemostæ. 5. Illud oleum sanctum (quod à Moysæ collectum erat) durasse à tempore Moysis usque ad captivitatem Babylonicam, id est, per noongentos annos; et tamen omnes pontifices et reges familie Davidis, ex eo fuerint uncti, nunquam tamen diminutum esse, sed per miraculum integrum persistisse. 6. Pontifices post captivitatem Babylonicam unctos fuisse oleo novo, quod ad similitudinem prioris erat confectum. Alii rectius sentiant, nec Davidem, nec Salomonem, nec ullum alium regem potuisse ungi oleo pontificali. Iti Oleaster, Cajet. Lipoman. quos citat et arguitur unctus Levin. in Psal. 88, v. 21. Et hoc convincunt argumenta superius à nobis allata. Nec obstat illud: *Oleo sancto meo unxit eum, nam: inde non sequitur, Davidem unctum fuisse oleo unctiois (de quo solo hæc dispensamus); sed tantum, unctum fuisse oleo sancto; et oleum sanctum illud potest quomodo oleum unctiois pontificis. Cùm enim duplex oleum fuerit utatum in lego Mosacæ, alterum compositum ex oleo et aromatibus, alterum simplex ac purum, utrumque poterat dici sanctum, sed diverso modo. Oleum unctiois dicebatur sanctum, quia per illud sanctificabantur et consecrabantur pontifices et sacerdotes. Oleum simplex, quo unctus est David, et alij reges et prophete, dicebatur sanctum, ratione mysterij, quia erat figura illius olei, quo postea sanctificatus est Christus. Unde et de Davide dicitur: *Oleo sancto meo unxit eum; ita de Christo: Unxit te Deus, Deus tuus, oleo laudis, præ consistorio tuæ. (Is. 61, v. 8.)**

Neque verum est, quod objicitur, non aliud oleum quam oleum unctiois, quo ungebantur pontifices et sacerdotes, asservatum fuisse in tabernaculo. Nam præter illud asservabatur etiam oleum, quo aquilæ hæretæ instaurabantur à sacerdotibus, de quo Levit. 24, v. 23: *Præcipe filiis Israel, ut afferant tibi oleum de olivis purissimum ac laticum, ad conmandans lucernas juri-*

ter, estra velum testimonii in tabernaculo iudicis. Cur similiter non poterat asseruari oleum pro unguendis regibus et prophetis?

Quod dicitur de factis dispensatione, non est prohibe- bile. Nam neque Samuel, neque alii prophete poterant dispensare in lege divina, quae vetabat ne quis alius prae- ter pontifices et sacerdotes iungeretur oleo un- ctivus. Multo minus alii, ex eorum consilio, poterant dispensare. Quod additur, mentionem Davidis fuisse figuram unctio- nis Christi, habens consensus. De quo paulo post. Nec impro- babile est oleum unctio- nis per unguentum sanctum, sine ulla sui diminutione, sufficere pro unguendis pontificibus et sacerdotibus. Nam etiam flosus in Galila, conservator anopala eius sacro chris- mate, quae similiter sine ulla sui diminutione, per mille et centum annos sufficit pro unguendis regibus. De qua Genebrard. et Lorin. loci cit. Bulphica quae adferunt, parum ad rem faciunt.

Quaerens quare reges fuerint simul in vetero Testamen- to, non disputo iam de genere olei, de quo satis dictum est, sed de ipsa unctio- ne, quae adhibita fuerit in regum inauguratione? Resp. Adhibita fuit, propter has causas, scilicet ut sicut per unctio- nem pontificum significabatur sanctus illorum dignitas et excellentia inter ministros Synagoga; ita per unctio- nem regum significaretur sanctum illorum dignitas et excellentia inter principes saecularis. (Abul. in 4 Reg. 10. vers. 1.) Et etiam per hanc ceremoniam insinuetur regibus ad gratiam et roborem animi ad defensionem reli- gionis et soliditatem Augustinus, Triumphus de poe- ste. Eccles. quae 38, art. 2.) Ut insuper representa- rent Messiam, sive Christum regem: sicut enim, pontifices per unctio- nem erant figura Christi pontificis, ita reges per unctio- nem erant figura Christi regis. Unde reges in Scriptura vocantur Christi Domini, ut patet 4 Reg. 21, v. 7. ubi David, loquens de Saule, ait: Propitius sit mihi Dominus, ne factum habe- rem Dominus meo, Christo Domini, ut mittam manum meam in eum, quia Christus Domini est. Et 2 Reg. 1, v. 14, de eodem: Quare non timuisti mittere manum tuam, ut occideres Christum Domini? Et Psal. 104, v. 15: Nolite tangere Christum meum. Et Isai. 45, v. 4: Hec dicit Dominus Christo meo Cyro. (Vide Serar., 1.1 Reg. cap. 10. in Comment.)

Quaestio viii. — Quod fuerit officium regum apud Hebraeos? — Officium regis summatim describitur Deut. 17, v. 18 et seq. his verbis: Postquam autem voluerit in solio regni, ut, describitur sibi Deuteronomium legis huius in volumina accipiens exemptis a sacerdotibus leviticis tribus, et habebit secum legem illam omnibus diebus vitae eius, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba et caeremonias eius, quae in lege praecepta sunt. Nec elevetur eis ejus in asportum super fratres suos, neque declinet in partem dexteram vel sinistram, ut longo tempore regnet ipse, et filii ejus super Israel.

Hic tria potissimum praescribuntur regi. Primum, ut habeat apud se exemplar legis Deuteronomii: illud as- siduo legat, praecepta ejus custodiat. Quod etiam man- datum fuit Josue, cap. 1, v. 8: Non recedat volumina

legis huius ab ore tuo; sed meditaberis in ea diebus et noctibus, ut custodias et facias omnia quae scripta sunt in eo; tunc diriges viam tuam, et intelliges eam. Contra hoc peccarunt aliqui reges Juda, praesertim qui Josiam proxime processerunt. Nam tempore Josiae, re- pertus est liber Deuteronomii in domo Domini, ubi nullo tempore laterat occultus et incognitus. (2 Paral. 34, v. 14.) Unde necesse est, proximis illius an- tecessores, Manasse et Amon, esse habuisse, nec servasse legem Deuteronomii. Quod etiam dicendum est, de regibus Israel, qui omnes, ut dixi, fuerunt idololatras. Longe aliter David, qui de seipso fateretur, psal. 118, v. 97: Quomodo dilexi legem tuam, Domine! Totidie meditatio mea est. Secundum, ut non superbo offerat se supra fratres suos, id est, supra Hebraeos, vel supra gentem suam. Rex enim debebat oligi ex gente Hebraeorum, Hebraeos ex Hebraeis, juxta illud Deut. 17, v. 13: Non poterit alterius gentis hominum regem facere, qui non sit frater tuus. At frater non debet se super- be ele- vare supra fratrem. Non quod non possit au- ctentate vel jurisdictione, aut alio titulo esse superior sui fratri; sed quod non debeat protrahi regie di- gnitatis et eminentiae, vel opprimere subditos, vel facere contra fratrum charitatem. Contra hoc pecca- vit Salomon, qui gravissimum jugum imposuit suis subditis, immoderatis exactio- nis et tributa ab eis exigendo. (3 Reg. 12, v. 4.) Et Roboam, filius ejus, qui regibus ut minoris aliquid de gravissimo illo ju- go, respondit: Pater meus posuit super eos jugum gra- ve; ego autem addidit super jugum vestrum; pater meus corripit vos flagellis, ego autem coram vos scorpionibus (ibid.). Et Achab, qui iniuste occidit Naboth, et vineam ejus occupavit. (3 Reg. 21, v. 14 et seq.) et alii multi. Tertio, ut non declinet in partem dexteram vel sinistram. Quod potest dupliciter intelligi, vel ut servet justitiam, et ab ea non declinet, vel in dex- tram vel in sinistram partem; quod solet fieri vel ex favore et acceptione personarum, vel ex spe lucri et utilitatis; vel ex odio, vel alia perversa affectione. Etiam ut constanter et perpetuo custodiat legem Dei. Ille sensus colligitur ex illo Deut. 28, v. 15: Si tamen audieris mandata Domini Dei tui, quae ego praecepit tibi hodie... ne non declinaveris ab eis, nec ad dexteram, nec ad sinistram, etc. Et cap. 31, v. 20: Noli, quod post mortem meam iniqui ageris, et declinaveris cito de via, quam praecepi tibi, id est, non eris constans in observatione legis Dei. Et Josue 1, v. 7. Confortere igitur, et esto robustus viridis; ut custodias, et facias om- nia quae legem, quae praecepi tibi. Hocque sermo meus, ne declinet ab ea, ad dexteram vel ad sinistram. Ubi nota- tur illud ad constantiam in observatione legis. Haec constantiam habuit David, ps. 118, v. 167: Multi qui persequuntur me et tribulant me: a testimoniis tuis non declinavi. Non habuit Saul, Salomon, Roboam, Jero- boam, Josas, Amasias, qui initio quidem servarunt legem, sed postea ab ea declinaverunt, et impij facti sunt. De quibus supra.

Praemium autem temporale, quod constitutum est regi, qui hoc tria servaverit, insinuat illis verbis:

Ut longo tempore regnet ipse, et filii ejus super Israel. Quod non contingit Sauli, qui post biennium amisit jus regni, nec potuit illud transferre in filios suos, sed in familiam Davidis a Deo translatum est. Nec Salomoni, qui filio suo reliquit minimum regni partem; nec 4. Ro- boam, Bassa, Jehu, et similibus, qui propter peccata sua non varent spoliari regno, vel in se, vel in proximi- illis suis; neque potuerunt aliter tertium aut quartum haecdem illud propagare. Quo spectant sen- tentia testimonia, 1 Reg. 15, v. 13-14: Dixitque Samuel ad Saul: Stulte egisti, nec custodisti mandata Domini Dei tui, quae praecepit tibi. Quod si non feceris, for- tunc preparaveris Dominum regnum tuum super Israel in sempiternum; sed nequaquam regnum tuum ultra conservet. Et cap. 15, v. 26: Projiciati aeternum Domini, et projecit te Dominus ne sis rex super Israel. Et infra, v. 28: Scidit Dominus regnum Israel a te hodie, et tradidit illud proximo tuo meliori te. Et Eccli. 10, v. 3: Rex quum a gente in gentem transferatur propter injustitiam, et iniquitatem, et contumeliam, et diversa dolos. Non desunt exempla christianorum regum ac principum.

Quaestio ix. — Quod fuerit jus regum in subditos? — Hoc Samuel ostendit, 1 Reg. 8, v. 41 et seq., his ver- bis: Huc erit jus regis, qui imperaturus est vobis: Filios vestros tollet et ponet in curribus suis, facietque sibi equites et praeficietque quadrigarum suarum, et constituet sibi tribunum, et centuriones, et virosque agrorum suorum, et messores aeternum, et subros armarum et currum suorum. Filias quoque vestras faciet sibi angustiaribus, et foecuriam, et pontificem. Agror quoque vestros, et vineas et oliveta optima tollat, et debiti servis suis. Sed et decetis vestras, et vinearum radices adduciant, ut det comestis et famulis suis. Servos etiam vestros, et ancillos et ju- venes optimos, et subros asferat. Et ponat in opere suo; grege quoque vestros adduciant, et vespere eritis ei a ree. Et clamabit in die illa a facie regis vestri, quem elegeris vobis; et non exultet vos Dominus in die illa, quia pe- catis vobis regem.

Quaestio x. — quale fuerit hoc jus regale? Resp. Fuit jus tyrannice potestatis, quod reges gentium solent sibi usurpare, ut recte docet D. Thom. in 1-2, quaest. 105, art. 1 ad 6; Serar., 1 Reg. 8. Turbell. in Annal. anno mudi 2099, n. 5; Aron 2 p. 1041. morphi, lib. 11, cap. 4, et plures alii. Et probatur primum, quia tria potissimum constituit hoc jus. 1. Subditos, qui li- beri sunt, facere mancipia et in servitutum resipere. 2. Foras filios et filias pro libito in propria servitute et commoda destinare. 3. Foras vineas, agror, olive- ta, et alia bona externa, vel penitus auferre, vel cum tributum genere vaxare. At haec tria, nec jure natu- rali, nec divino legita sunt; sed tantum a- rbitratur jure quodam, seu consuetudine tyrannorum. Secundo, quia populus petiverat a Samuele talem regem sibi duci, qualem habebant aliae gentes, 4 Reg. 8, v. 5: Consti- tuitis nobis regem, ut judicat nos, sicut et universae habent nationes. Et infra, v. 19-20: Rex enim erit super nos, et erimus aut quibus sicut omnes gentes. Itaque volens Samuel, esse deterrere ab hac petitione (qua graviter Deum offende- bant), praedixit illis jus, quo ut solent

reges gentium, ut eo audito sententiam. Tertio, quia si illud jus, de quo Samuel loquitur, esset verum ac legitimum jus regium, et recte Achab rex non peccasset petendo vineam Naboth, quia non fuisset vir jure; sed potius peccasset Naboth, non obtemperando regi iustis suo jure. At hoc falsum est; ergo et illud, ex quo sequitur. Quarto, consensit Cleus. Alexand. lib. 5 Psephog. cap. 4. ubi sic ait: Deus potestatem populo, non hominum arbitrio dominum, sed quoniam ea in solentia daturam eis minatur tyranniam, libertati et solu- tati deditum. Et D. Gregor., 1. 4 exposit. esp. 4: Jura hominum proponuntur contententibus jura Dei, et his qui unio et subditio Divinitatis consiliu excederant, dura et importabilis humane servitutis onera praedicantur. Et ibid.: Ad hoc propheta grege jus regis exposuit, ut nequaquam peteret.

Quaestio xi. An hoc jus fuerit concessum regibus, ita ut licite potuerint illud usurpare? Duplex sententia est. Una, misse jus concessum, tanquam bonum, sed respecto Imptorum continuatum, quos tyrannice ju- bernari expellat, in perpetuum eorum penam et correptionem. Altera, fuisse jus pravum et illegiti- mum, ac male usurpatum; sed tamen a Samuele pro- positum, pro modo predictionis, non approbationis. Praedixit enim, si Judas peteret sibi regem duci, fore ut rex abnuccaret suo jure, et redigeret ipsos in ser- vitutem. Et haec ratio, ut ante dixi, voluit esse deter- rere a petendo regem. Haec sententia verior est, quam sequitur D. Thomas, Serarius, Aron et Turbellus, lo- cis supra citatis. Et juxta hanc sententiam, nomen juris non sonatur pro vicio, sed pro jure vel consu- etudine iurata tyrannum, ut sensus sit: Reges ve- stri sequentur consuetudinem tyrannorum, redigendo vos in servitutem, et vestra inique diripiunt. Quod etiam factum est a Solomone, Roboam et Achab.

Notandum est aliud esse regem ut personam et bonis subditorum, quam id postulat continue bonum to- tius regni; aliud ut personam et bonis subditorum, in proprium commodum ac libidinem. Primi licet, poste- rius non licet. Et de posteriori loquitur Samuel. (Vide D. Thomam ibid.)

Quaestio xii. — An reges Hebraeorum potuerint habere plures uxores? — Dicunt, 1. quod repeta factum sit; 2. quod jure factum. Primum legitur Josue, ubi non reges habuisse plures uxores. Saul habuit duas, unam primariam, nomine Achinoam; alteram secundariam, nomine Respha (quae aliquando vocatur concubina; ut 2 Reg. 5, v. 7.) Ex prior genit tres filios, Jonathan, Issai, et Melchison; et duas filias, Merob et Michal. (1 Reg. 14, v. 49.) Ex posteriori datus filios, Armon et Miphoseth. (2 Reg. 21, v. 8.) David, anti- quum regem, habuit duas, nempe Achinoam, Jea- raeltidem, et Abigail, quae fuerat uxor Nabal Carmeli. (1 Reg. 25, v. 39 et 42.) Dauid septem annis regnavit in Hebraeo, super solum tribum Juda. (2 Reg. 2, v. 11, et 3 Reg. 2, v. 11.) Intra hoc septennium, prae- ter alias imprudenter mores, accepit alias quatuor: Melchil, filium Thadai, regis Gossari; Argilil; Amlai; Egilon. Habuit igitur sex uxores, et ex his genuit sex

filios in Hebron, singulos filios ex singulis uxoriis: Amnon, primogenitum, ex Achinoâ; Choleab, ex Abigail; Absalom, ex Manachâ; Aduiam, ex Agithâ; Sephatiam, ex Abisai; Jethrah, ex Eglâ, 2 Reg. 5, v. 2, et 1 Paral., v. 3. Postea vero cum factus esset rex super reliquas tribus, et habitaret in Jerusalem, duxit aliam uxorem, nempe Bethsabee, ex qua natus est Salomon, qui postea fuerunt famulæ. Præter has habuit unam, ex qua nullam suscepit prolem, nempe Michol, filiam Saulis regis, que primo quidem fuit illi desponsata à Saul, 1 Reg. 18, v. 21, deinde rursus abducta, et alteri tradita, ibidem, cap. 25, v. 44, postremo Davidi restituta, 2 Reg. 5, v. 14. Fuit autem sterilis in pomam peccati; quia illuserat Davidi, eorâz Arâ Domini salanti, 2 Reg. 6, v. 20 et 25.

Salomon habuit uxores quasi reginas septingentas, et concubinas trecentas, ut Scriptura loquitur, 5 Reg. 11, v. 5. ubi nomine concubinarum intelliguntur uxores minus principales, ut notat Serarius. Habuit igitur uxores mille, quarum septingente dicuntur quasi reginæ, quæ vel regio cultu utantur, vel reginæ principum erant filie. Mirum autem est, quod ex tanto uxorum numero, non nisi unum filium genuerit, nempe Roboam; eumque ex matre Ammonitide, ut notat Suidas, et ex eo Serarius, 5 Reg. 12; sine dolo, fuit pœna peccati, ut paulo post dicam.

Roboam, filius Salomonis, habuit uxores octodecim, et concubinas septuaginta. Et genuit 28 filios, et 60 filias, 2 Paral. 11, v. 21. Similiter Abia, filius Roboam, confortato regno suo, accepit uxores 14; et procreavit 22 filios et 16 filias, 2 Paral. 15, v. 21.

Nunc questio est, an iure poterint habere plures uxores, necne? Ratio dubitandi ex una parte est, quia polygamia ex peccatori Dei dispensatione fuit Hebræis concessa; ex altera, quia regi spectatum fuit prohibitum, Deut. 17, v. 17: *Non habebit uxores plures.* Et quia Salomon transgressus est hoc præceptum, ideo peccavit, et pœnitens est, ut colligitur ex illo 5 Reg. 11, v. 4: *Depravavit est cor ejus per mulieres.* Resp. Polygamia fuit concessa populo Hebræorum, cum hæc dupli- cipi limitatio. Primum, ut non alio fine, quam prolis propagandæ causâ acciperent plures uxores, ut docet B. Thom. in Sepl. q. 5, a. 2, et alij. Secundum, ut non acciperent uxores alienigenas, seu idololatricas, propter periculum subversionis. Exod. 53, v. 16, et Deut. 7, v. 5. Et hoc spectat illud citatum: *Non habebit plures uxores que alienicent animum ejus,* nempe ad cultum falsorum deorum. Itaque duplici nomine poterat quis peccare contra concessionem polygamie, vel si voluptatis nisi libidinis gratiâ plures uxores acciperet, vel si acciperet alienigenas seu idololatricas. Utroque modo peccavit Salomon, tunc quia plures accepit libidinis gratiâ, juxta illud 5 Reg. 11, v. 2: *His itaque copulatis est Salomon ardentissimo amore.* Et in pomam hujus peccati non habuit ex tot uxoriis et concubinis, nisi unum filium in gratiam Davidis, ne regia Davidis familia deliceret; tum quia accepit plures alienigenas, à quibus depravatus est, et idololatra factus. (Ibidem.)

Et in pomam hujus peccati, scissum est regnum illius, et datum Jeroboam, 5 Reg. 11, v. 41. Verum de polygamia dicam plura inferius, cap. 21.

QUESTIO XI. — An reges Hebræorum poterint habere plures equos? — Videtur hoc illis prohibitum esse, Deut. 17, v. 16: *Cumque fuerit constitutus (rex) non multiplicabit sibi equos.* Et ita sentit Haymon et Arias Montanus apud Pinedam, 1, 7, de rebus Salom., cap. 14. Et probatur primo quia in Scripturâ ausquàm legitur de equo regio, sed tantum de mulo vel mulâ regi, 2 Reg. 15, v. 29: *Omnes filii regis ascenderunt in mulis, et fugerunt.* Et cap. 18, v. 9: *Accidit autem, ut occurreret Absalon (filius regis) cervis David, hincas mulo;* et 5 Reg. 1, v. 58: *Impoveruit Salomonem super mulam regis David.* Secundo, quia Scriptura solet fore in malam partem loqui de equibus, tanquam de rebus propriis Egyptiorum et aliorum gentium, ut Exod. 15, v. 1: *Contempsit Dominus; gloriatus enim magnificatus est, equum et ascensorem deiecit in mare.* Et Ps. 19, v. 8: *Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini, Dei nostri, invocabimus.* Et Ps. 75, v. 7: *Dormitaverunt qui ascenderunt equos.* Et Ps. 146, v. 10: *Non in fortitudine epul voluntatis habebit.* Et Isai. 51, v. 1: *Vae qui descendunt in Egyptum ad auxilium, in equis sperantes!* Et Isai. 4, v. 8: *Egyptus, homo, et non Deus; et equi coram, caro, et non spiritus.* Et Zach. 10, v. 5: *Conspiciuntur ascensores equorum, Unde etiam Dominus exprobat Judæis quod more gentium plant equos, Isai. 2, v. 8: *Repleta est terra equis; et innumerabiles quadrigæ ejus.* Tertio, item sentiunt Patres, qui asserunt non soliti regi, sed toti Hebræorum populo prohibitum fuisse nam equorum, ut Origenes, hom. 15 in Joann. et Hieron. in illud Psal. 75, v. 17: *Dormitaverunt qui ascenderunt equos.* Ubi sic ait: *Preceptum est in lege, ut Hebræus non habeat equos; et confirmari potest, tum ex illo Josue 11, v. 6: *Equos eorum subvertit, ubi Deus mandat Josue, ut pugnaret contra reges gentium, non accipiat eorum equos, sed potius subvertet, id est, potes et crura eorum incidat, et inutilis reddat. Quare hoc? Quia volebat populum Hebræorum habere equos more gentium. Volebat potius dehlitari et interire, quam ab Hebræis possideri; tum ex illo Isai. 56, v. 8: *Dabo tibi duo milia equorum, nec poteris ex te probare ascensores eorum;* ubi Babsaces, missus à rege Assyriorum, obsequit Ezechie regi, quod non habeat homines, qui possint equos ascendere, eò quod nullus esset equorum usus apud Hebræos, vel, ut interpretatur Hieron., quod Hebræi non auderent ascendere equos præter legem Dei, qua illi prohibebat. Insuper ex illo 5 Reg. 10, v. 28: *Educabuntur equi Salomoni de Egypto,* quia scilicet in Judæa non erant equi, sed aliunde habebantur; ut notat Hieron. priori loc. cit.: *Salomon, inquit, non habebat equum de Jerusalem aut de Judæa, sed evehat nisi de Egypto.****

His non obstantibus, dicendum est, in Deut. non fuisse regi absolute prohibitum usum equorum, sed

excessum et abusum. Hoc enim significat illud: *Non multiplicabit sibi equos.* Excessus autem, seu multiplicatio equorum fuit illi prohibita, triplici de causa, nempe ne tempore belli consideret in multitudine et robore eorum, contra illud Psal. 72, v. 17: *Fallax egerit et salutus;* in abundantia vitæ virtutis suæ non sublevari; Et illud Isai. 51, v. 11: *Vae qui descendunt in Egyptum ad auxilium, in equis sperantes!* Na quoque erigeretur in superbiam, ex nimio equorum fastu ac pompâ. Ne tandem ad alios daret equos et ad pompam sustinendam, imponeret invidia gravia onera ac tributa. Contra hæc prohibitionem peccavit Salomon, qui alebat mille quadringentos currus, et duodecim milia equum, 5 Reg. 10, v. 26, et ad eos alios decem onerat subditos, ut ipsi postea apud filium ipsius Roboam conquesti sunt, 5 Reg. 12, v. 4: *Pater tuus darsimum jugum imposuit nobis.*

Ad contraria argumenta sic respondetur: Primum falsum est reges habuisse tantum mulas, et non equos. Nam David, cum in bello superasset Achazetzer, regem Soba, et copias eorum et quadrigas ipsius, quosdam ex illis sibi reservavit, juxta illud 1 Paral. 18, v. 4: *Cepit ergo David mille quadrigas ejus, et septem milia equitum... subvertenturque omnes equos currum, exceptis centum quadrigis, quas retinuit sibi.* Ex quo facto Davidis duo colligimus, unum, quod regibus Hebræorum liceret habere aliquos equos; alioquin peccasset David aliquos sibi reservando; alterum, quod non liceret illis habere nimis multos; et ideo plerumque subvertit juxta mandatum Dei, quod Josue datum esse diximus. Secundo, illa testimonia nihil aliud probant, quam quod Hebræi tempore belli non debebant fiduciam ponere in multitudine equorum et currum, sicut faciebant Egypti et alij gentes, sed potius in virtute et protectione Dei. Hoc eam disertè significatur illis verbis: *Hi in curribus, et hi in equis; nos autem in nomine Domini.* Et similiter illis: *Vae qui descendunt in Egyptum ad auxilium, in equis sperantes, et habentem fiduciam super quadrigis, quia multe vni, et super equitibus, quia prevaluit nimis, et non sunt conspici super sanctum Israel, et Dominum non requiescerunt!* Tertio, eodem sensu, quo regi prohibitum fuit multiplicare equos, fuit etiam prohibitum aliis Hebræis. Nam nequa illi debebant tempore belli condere in equis, sed in Deo. Atque hæc factum est, ut raris fuerit usus equorum apud Hebræos, ante tempora Salomonis, quia ad agriculturam, vel ad onera portanda utebantur assinis et aliis jumentis. Salomon introduxit copiam equorum, ad luxum et splendorem; Joram et alij reges, ad nam bellum, 2 Paral. 21, v. 9: *Cumque transisset Joram cum principibus suis, et cuncto exercitu, qui erant parati, etc.* Reliqua que objecta sunt, ex dictis facile diluantur. Illud solum, quod Babsaces objectat Ezechie: *Dabo tibi duo milia equorum, nec poteris ex te probare ascensores eorum,* indiget explicatio. Sensus est: Vis tu resistere regi meo potentissimo, cum habeas tam paucos et imbelles tecum homines, ut ex eis non sint his mille, qui possint equos ascendere et pugnare? In quo erravit Babsaces.

QUESTIO XII. — An reges Hebræorum poterint habere magnas divitias? — Hoc etiam videtur prohibitum, Deut. 17, v. 16, 17. Nam sicut ibi dicitur: *Non multiplicabit sibi equos; et rursus: Non habebit uxores plures;* ita etiam additur: *Nec argenti et aurum immen- se possidet.* Sed factum est responsio. Sicut enim non prohibetur usus uxoris, ita nec usus auri et argenti. Et e contrario, sicut prohibetur excessus et abusus uxorum et equorum, ita etiam excessus et abusus divitiarum. Et quidem triplici titulo, videlicet ne reges, cupiditate auri et argenti, incidant in peccatum avaritiæ. Ne etiam ex eadem cupiditate spolient suos subditos. Ne tandem, si habeant copiam auri et argenti, in fastum et luxuriam distendant. Quæ omnia congerunt Salomonis. Is enim, primò quidem ex cupiditate factus est avarus, ut ipso constat, Eccles. v. 2, 3: *Concesserunt mihi argentum et aurum, et substantiam regum ac principumque. Uenidit, spoliatum suis subditos, exigendo immodia tributa et vestigalia, ut supra ostensum est, et quæreda ipsorum subditorum. Tertio, in libidine nec luxuriam prorsus est, accipiendo septingentas uxores et trecentas concubinas.*

Quæres an reges et principes non debeant habere fisco, in quo requiescant aurum et argentum? Resp.: Debet habere quantum necesse est ad conservationem justitiæ et defensionem patriæ. Sed non debet esse luxuriosus. Quod eleganter expressit Trajanus Imperator, cum dixit, fisco sum sum esse finem. Sicut enim crescent et intumescunt limæ, cæterij artus et membra tabesunt, ita crescent et intumescunt fisco, signum est subditos exhausti et spoliari. Nota: Duplex vitium eventum est, unum, ne reges et principes omnia consumant, vel in privata commoda et luxum conferendo, vel in alicuius et consularios dissipando. Alterum, ne avaritiæ dediti, usque exhaustiant subditos, ut accumulent thesuros sine modo in menzara. Utrumque reprehensio dignum.

QUESTIO XIII. — Qui et quales fuerint consularii regum Hebræorum? — Primò certum est ex Scripturâ, reges gentes habuisse apud se viros sapientes, ex quorum consilio agerent omnia, que aliquis essent momenti; ut constat de Assure, rege Persarum, de quo legitur, Esth. 1, v. 15: *Rever. interrogavit sapientia, qui ex mare regio accepit et aderant, et illarum fuerint cunctis consilio, scientiam leges et jura majorem.* Secundo certum est, reges Hebræorum de quibus nunc agimus habuisse etiam suos consularios, ut nominatim constat de Davide, Salomone, Roboam, Ochozia, Joth, Ozia. Davidis consularii fuerunt, hi duo postpositi, Achitophel et Clusai Araathites. (2 Reg. 15, v. 12, et sup. 16, v. 16.) Achitophel postea defecit à Davide, et adhaesit filio ejus Absalom. Fuit autem vir prudentissimus, cui Scriptura dat hoc testimonium: *Consilium autem Achitophel, quod dabit in diebus illis, quasi si quis consideret Deum; sic erit omne consilium Achitophel, et cum esset cum David, et cum esset cum Absalom.* (cap. 16, v. 25.) Tandem, cum videt consilium suum, quod dederat Absalom contra Davidem, negligi, et consilio Clusai postquam, laqueo

se suspendit, cap. 17, v. 25: *Porro Achitophel videns quod non fuisset factum consilium suum, stravit animam suam, surrexitque, et abiit in domum et in civitatem suam; et disposuit domo sua, suspendio interit.* Chusai mansit fidelis Davidi. Et ut magis illi prodesset, accessit ad Absalonem, et simulavit se illi fideliter sortitorum, sicut antea fideliter servierat Davidi patri ipsius (cap. 16, v. 18). Idque propterea fecit, ut eam intelligeret, quia Absalon ex consilio Achitophelis molitur contra Davilem; ut etiam hinc ipsam consilium suo consilio dissiparet, ut utriusque Davidem de his omnibus certiorum fieret. Quia tria ex animi virtutibus successerunt (cap. 17, per totum). An autem Chusai hac sua simulatione mentium sit, disputant interpretes; Serarius putat ab officioso mendacioso excusari eum non posse. Quod probabilis est. Et colligitur ex his ipsis verbis, quia dicit Absalon cap. 15, v. 38-39: *Illius ero, quem elegit Dominus, et omnis hic populus, et universa Ierusalem, et cum eo manabo. Sed, ut et hoc infirma, cui ego servitorus sum? Quis illi regis? Sicut parvi patri tuo, ita parvo et tibi. Tristis pendentes, postiora mendaciter dicta sunt.*

Consilarii Salomonis post mortem ipsius facti sunt consilarii Roboam, illi Salomonis. Habuit autem Roboam duplices consilarios, abos scilicet et expertos, quos acceperat a patre suo; alios juvenes et inexperios, qui cum ipso fuerant euntes (5 Reg. 12, v. 6-8). Priores dabant illi suorum consilium, posteriores perniciosum. Bas secutus est Roboam, idcirco et stultus fecit, et majorem regni sui partem amisit. Quo spectat Itham Eccli. 47, v. 26 et 28: *Filius habuit Salomonem cum patribus suis, et dereliquit post se de seniore suo, postea stultitiam, et imbecillitatem a prudentia Roboam. Qui averit gentem consilii suo, ille est, consilio juvenum quod ipse approbavit.*

Ochozias, seductus ab Athalia, matre sua, usus est consiliariis ex domo impissimam Achab qui erat pater Athaliae. De quo 2 Paral. 22, v. 4-5: *Ecce (Ochozias) malum in conspectu Domini, sicut domus Achab; imitatur fuerunt et consilarii post mortem patris sui, in interitum ejus; ambulatorio in consilio eorum. Et perierit cum Joram filio Achab, rege Israel, in bellum contra Hazael, regem Syriæ. Eversus opus illi et belli sui malus, ut ibidem patet. Et hoc insinuat illa particula: In interitum ejus.*

Josias initio regni habuit optimum consiliarium, Joisdam pontificem. Et optime se gessit, quoniam illius consilio usus est: pessime, quando mortui pontificis, consilio principum anciliorum acquievit, 4 Reg. 12, v. 2: *Fecit Josias rectum coram Domino cuncta dicta, quibus docuit eum Joisdas sacerdos. Et 3 Paral. 24, v. 17-18: Postquam mortui esset Joisdas, ingressi sunt principes Juda, et adlocaverunt regem, qui, delictis obsequiis coram, acquirere eis. Et deservierunt templum Domini, dei patrum suorum, servituumque iustis stantibus, et facta est ira contra Judam et Jerusalem propter hoc peccatum.*

Ozias multa preclaro gessit ex consilio et directione Zachariae pontificis. Sic enim de illo legitur, 2 Paral.

26, v. 5: *Exquisivit Dominum in diebus Zachariae intelligentis et videns Deum; cunctaque requireret Dominum, direxit eum in omnibus. Iste Zacharias (ut notat Lyranus, Dionysius, Cajetanus) putatur fuisse filius Zacharie pontificis, occisi a rege Joai; et consequenter nepos Joisdam pontificis, de quo jam dictum est. Itaque per illum, tanquam prophetam, Ozias rex requirebat, id est, consulebat Deum; et per illum à Deo in suis actionibus dirigebatur. Nota Joisdas pontifex, et Zacharias videns, quorum alter fuit consiliarius Joai, alter Ozias, debent dupliciter spectari. 1º quatenus erant viri boni et prudentes; 2º quatenus alter erat pontifex, alter propheta. Utroque modo poterant dare consilium; priori quidem, ex prudentia humana, posteriori verò, ex oraculo seu responso Dei. Non pontifex solentem coram propheta conloquio conloquio Deum et ab eo responso accipere. Similiter propheta vel per internam locutionem, vel per visiones, vel per alia signa docebantur à Deo de futuris rebus eventibus. Hoc posteriori modo erat corior verum. Et in eo pontifex et propheta superabant alios consiliarios, qui solum ex solertia et prudentia humana dabant consilium; et illud poterant errare. Unde David, Josaphat, et ceteri reges, ut essent tutores in consuetudine, soliti erant in rebus majoris momenti consulere pontifices aut prophetas, ut cap. 7, quæ 5, item, e. 8, explicatum est.*

Nota etiam: Josias et Ozias, quod attinet ad presens institutum, in duobus fuisse similes. 1º Quia ambo bene se gesserunt in illo regni, eo quod ambo habebant bonos consiliarios ac directores, Joas quidem Joisdam pontificem, Ozias verò Zachariam videns; 2º Ambo postea, mortui illis consiliarii, deponerant. Nam Joas, mortuo Joisdas pontifice, concessit publicum idololatram extretiam; et Ozias, mortuo Zacharia vidente, fessurè usurpavit sibi officium sacerdotale. Ex quo manifestè apparèt, salutem regum ac principum magnè ex parte, pendere à consiliariis. Qui, si tales sint quales esse ceceste est, bene agitur: secus, si tales non sint. Quod etiam ostendunt alia exempla jam allata. Quales autem esse debeant dicam seq. quest. num. 4.

QUESTIO XIV. — *Quid christiani reges ac principes dicere debeant, et illi, qui hoc capite dicta sunt? — Multa sunt. Et hæc quibus generantur. Primo, ut sint viri boni, vel ut faciant, quod rectum est in conspectu Dei; sicut fecit David, Ass, Josaphat, Joathan, Ezechias, Josias. Non possunt autem esse viri boni, nisi sint catholici, nisi conjuncti cum Deo, nisi iustitie amantes. Ut autem sint tales, postulat illorum dignitas et illud, quibus magis sunt. Vocatur namq. di. Eccli. 22, v. 8, et Paral. 81, v. 6. Vocatur Christi, seu magi Domini. (1 Reg. 21, v. 14, et Paral. 104, v. 15 et 15: 45, v. 4.) Vocatur servi, ministri, vicarii Dei (2 Paral. 6, v. 16, et Rom. 15, v. 4.) Vocatur lucerna populorum. (2 Reg. 21, v. 17.) Nutritus Ecclesie. (Isaie 49, v. 25.) Illi illi, ut veri sint, requirunt magnam sanctitatem. Secundò, ut non solum sint boni, sed etiam zelosi in catholica fide et religione;*

neque patiatur in suis regnis provincie nullam aliam fidem doceri et exerceri, quam catholicam. Non alius similis illis, de quibus dictum est: *Fecit bonum in conspectu Domini; veritatem excelsis non abiit. Adhuc enim populus sacrificabat, et stabat incensum in excelsis.* Tertio, ut non contrahant matrimonium, vel affinitates, vel amicitiam, vel societatem belli cum in fidelibus. In quo genere peccatum, et puniunt aut Salomon, Joram, Josaphat, et alii. Nam Salomon contraxit matrimonium cum filia regis Egypti, que erat idololatrica; Joram cum Athalia, filia regis Israel, que simuliter erat idololatrica. Utroque quod, et malo eventu. Josaphat, tametsi alius bonus, fuit societatem belli cum impio Achab, et negotiatus cum Dehazai, filio Achab. Propterea dictum est illi: *Impio proba auxilium, et fide, qui aderat Davidum cum illis, impiorum; et idcirco tram quidem Davidi inexcelsis: sed bona opera inventa sunt in te, et quod singularis factus de terra Juda, et propioris cor tuum ut requiret Dominum. Dama patrum tuorum. (2 Paral. 19, v. 2-5.) Et Achab. Quia habuisti factum cum Ochozias, periculis Davidum opera tua, contrariusque sunt naves; nec proferret in Tharhis. (Ibid., cap. 20, v. 27.)* Audiat hoc christiani principes. Si volunt uxores juvas, amicitias contrahere, belli aut navigationis societatem habere; abstinere à consorcio Tharim et ab omni infidelium. Alioqui dicatur fides, quod pio Josaphat dictum est: *Quia habuisti fides cum infidelibus, peccavit Deus opera vestra; contrite sunt naves vestra; amissa victoria; thesauri consumpti; subditi ad existantiam redacti; familiar extincta. Non desunt exempla, quibus id confirmat; sed quia nota et recentia, nullam preterito. Quarto, ut habeant apud se bonos consiliarios; non juvenes, imperitos, inexperios, sicut habuit Roboam; non idololatra aut hæreticos, sicut habuit Ochozias; non perfidos et infidèles, quia fuit Achitophel; sed qui sincere catholici sint; qui veriti, prudentes, experiti, cordati; qui immunes ab avaritia et adulatore, qui liberi à passionibus et involuntariis affectibus; qui pacis, justitie, patrie amantes, qui religionis et Ecclesie potestati; quique pulchra vitæ scopis sit, ubique dei honorem et bonam publicam promovere. Proinde verò necessent, et ab omni illi regni ac principum salutem non ut illi, qui etiam ipsi admodum operam addunt principi catholico, et in diviniurum stipendium ab eo percipiunt; sed accedat conspiratione de duplicato vel triplicato paciantur cum alio principe hæretico aut infideli, et conditione, ut quidam apud catholicos in secreto consilio decusum est, et inter se agant, et documentis certiorum fiant. Non consilium istud, sed prolixiora sunt; et tamen non pauca esse, nota est.*

Et hæc quidem cuncta sunt quæ dicant reges et principes christiani. Specialim, verò, hæc indicatur David in rebus magis importantibus consulebat Deum. Ass matrem suam, que erat principis in sacris Priapri, movit ab officio, necesse illam offendere, quam Deum. Josaphat misit Levitas et sacerdotes, ut in omnibus civitatibus docerent populum legem Dei. Josias curavit

instaurari templum Domini. Amasias, collecto duplici exercitu contra Idumæos, aliter ex populo Juda, altero ex populo Israel, aliter à propheta, et posteriorum tantum hæreticum dimittit, non obtemperavit, et victoriam obtinuit, quam non obtinisset, si utroque exercitu pugnasset. Ozias in omnem eventum iustitiam prospexit regno suo de firmis munitionibus, et omni belli apparatu. Ideoque terræ erat vicinis habitibus. Ezechias reformavit cultum Dei, et in quibus occurrit necessitate ad Deum confugere. Josias populum adjuvavit, ut in illis cum Deo confederet, promitteret se servaturum legem à Deo datam.

Hæc verò caveant. Satis amisit regnum, quia non obedivit Deo et Samuele David, tempore pacis et prosperitatis, in adulterium lapsus est. Salomon, regem sapientissimus, pro muliere depravatus et idololatra factus est. Roboam, qui relicto seniorum consilio, secutus est consilium imperitiorum juvenum, qui proter delicias aulicis nihil overto, majori parte sui regni spolians est. Ass, ceteroqui bonus, cum laboraret podagra, magis in medicorum arte, quam in Dei opo confidit. Quod in illo reprehensum est. Joram, cum antea esset catholicus et catholicus natus parente, accepit uxorem hæreticam, et in gratiam filius hæreticorum factus est. Sed non imponit. Nam insanabilis dolens ab ipse per idcirco crepitas, tandem gessit vi, sceleris, miserè parit. Ochozias, patri similia, à matre in heresim pertractus est, et in panem infidelium, à Jehu rege Israel interceptus. Josias, rex catholicus, mortuo Joisdas pontifice, à quo dirigebatur, concessit publicum exercitum falso religionis in gratiam nobilium anciliorum. Et postea à servis suis interceptus est. Amasias, propter errorem culpam, à civibus trucidatus. Ozias, ob usurpationem temerè officium sacerdotale, legitè percutus. Achaz, propter cultum impio religionis, seipso bello oppressus. Manasses, qui resurrexit idololatram, quam patre ejus extenuaverat, cultus vitæ, et in captivitatem abductus. Amos, simili de causa, in propria domo à suis subditis percutus. Sacerdos, qui non servavit fidem Nabuchodonosori datur, effossus oras, in Babylouem ductus. Denique, ut alia omittam, Jeroboam, prius rex Israel, ut regnum suum confirmaret, subditi abstracti à vera religione, in hoc modo, vera religione destitutos facillime continuavit in rebellionem, ne ad legitimum suum regem, à quo debebant, reverterentur. Non sicut catholica religio apertissima est, ut subditi efflectant pios, et magistratum suo obtemperant; ita hæretici ad rebellionem, et defectionem concitanda et efficacissima. Res nota, et nullis exemplis, tam hoc tempore, tum superioris sæculi confirmata.

CAPUT XVIII.

DE BELLO, CASTRIS ET MUNDITIA CASTRORUM.

Queritur 1º an bellum fuerit licitum in veteri Testamento? 2º Quomodo fuerint leges belli à Deo prescripte? 3º Quia inde exorta gerendi bellum? 4º An debet potuerint in illum gerere contra Judæos? 5º An contra quosvis gentes? 6º An in bello poterint in-

se suspendit, cap. 17, v. 25: *Porro Achitophel videns quod non fuisset factum consilium suum, stravit animam suam, surrexitque, et abiit in domum et in civitatem suam; et disposuit domo sua, suspendio interit.* Chusai mansit fidelis Davidi. Et ut magis illi prodesset, accessit ad Absalonem, et simulavit se illi fideliter sortitorum, sicut antea fideliter servierat Davidi patri ipsius (cap. 16, v. 18). Itaque propterea fecit, ut eam intelligerent, quia Absalon ex consilio Achitophelis molitur contra Davidem; ut etiam hoc ipsum consilium suo consilio dissiparet, ut utriusque Davidem de his omnibus certiore feceret. Quia tria ex animi virtutibus successerunt (cap. 17, per totum). An autem Chusai hac sua simulatione mentium sit, disputant interpretes; Serarius putat ab officioso mendacioso excusari eum non posse. Quod probabilis est. Et colligitur ex his ipsis verbis, quia dicit Absalon cap. 15, v. 38-39: *Illius ero, quem elegit Dominus, et omnis hic populus, et universa Ierusalem, et cum eo manabo. Sed, ut et hoc infirma, cui ego servitorus sum? Quare illi regis? Sicut parati patri tuo, ita parabo et tibi.* Tristis pendentes, postiora mendaciter dicta sunt.

Consilarii Salomonis post mortem ipsius facti sunt consilarii Roboam, illi Salomonis. Habuit autem Roboam duplices consilarios, abos scilicet et expertos, quos acceperat a patre suo; alios juvenes et inexperios, qui cum ipso fuerant euntes (5 Reg. 12, v. 6-8). Priores dabant illi suorum consilium, posteriores perniciosum. Bas secutus est Roboam, idcirco et stultus fecit, et majorem regni sui partem amisit. Quo spectat Itham Eccli. 47, v. 26 et 28: *Filius habuit Salomonem cum patribus suis, et dereliquit post se de seniore suo, postea stultitiam, et imbecillitatem a prudentia Roboam. Qui averit gentem consilio suo, ille est, consilio juvenum quod ipse approbavit.*

Ochozias, seductus ab Athalia, matre sua, usus est consiliariis ex domo impississimi Achab qui erat pater Athaliae. De quo 2 Paral. 22, v. 4-5: *Ecce (Ochozias) malum in conspectu Domini, sicut domus Achab; imitaturam fuerunt et consilarii post mortem patris sui, in interitum ejus; ambulatique in consilio eorum. Et perierit cum Jooram filio Achab, rege Israel, in bellum contra Hazael, regem Syriæ. Eversus opus illi et belli sui malus, ut ibidem patet. Et hoc insimul illa particula: In interitum ejus.*

Joas initio regni habuit optimum consiliarium, Joandam pontificem. Et optime se gessit, quamvis illius consilio usus esset pessime, quando mortui pontificis, consilio principum anciliorum acquievit, 4 Reg. 12, v. 2: *Fecit Joas rectum coram Domino cuncta dictis, quibus docuit eum Joandam sacerdos.* Et 3 Paral. 24, v. 17-18: *Postquam autem obiit Joandam, ingressi sunt principes Juda, et adlocaverunt regem, qui, delictis obsequiis coram, acquirere eis. Et deservierunt templum Domini, dei patrum suorum, servitiumque iuxta statuta, et facta sunt tria contra Judam et Jerusalem propter hoc peccatum.*

Ozias multa preclaro gessit ex consilio et directione Zachariae pontificis. Sic enim de illo legitur, 2 Paral.

26, v. 5: *Exquisivit Dominum in diebus Zachariae intelligentis et videns Deum; cunctaque requireret Dominum, direxit eum in omnibus. Iste Zacharias (ut notat Lyranus, Dionysius, Cajetanus) putatur fuisse filius Zacharie pontificis, occisi a rege Joa; et consequenter nepos Joandam pontificis, de quo jam dictum est. Itaque per illum, tanquam prophetam, Ozias rex requirebat, id est, consulebat Deum; et per illum à Deo in suis actionibus dirigebatur. Nota Joandam pontificem, et Zacharias videns, quorum alter fuit consiliarius Joas, alter Ozias, debent dupliciter spectari. 1º quatenus erant viri boni et prudentes; 2º quatenus alter erat pontifex, alter propheta. Utroque modo poterant dare consilium; priori quidem, ex prudentia humana, posteriori verò, ex oraculo seu responso Dei. Non pontifices solentur coram prophético consule Deum et ab eo responso accipere. Similiter propheta vel per internam locutionem, vel per visiones, vel per alia signa docebantur à Deo de futuris rebus eventibus. Hoc posteriori modo erat corior verum. Et in eo pontificis et prophetae superabant alios consiliarios, qui solum ex solertia et prudentia humana dabant consilium; et illud poterant errare. Unde David, Josaphat, et ceteri alii reges, ut essent tutores in consuetudine, soliti erant in rebus majoris momenti consulere pontifices aut prophetas, ut cap. 7, quæ 5, item, e. 8, explicatum est.*

Nota etiam: Joas et Ozias, quod attinet ad presens institutum, in duobus fuisse similes. 1º Quia ambo bene se gesserunt in illo regni, eo quod ambo habebant bonos consiliarios ac directores, Joas quidem Joandam pontificem, Ozias verò Zachariam videns; 2º Ambo postea, mortuis illis consiliariis, deponerunt. Nam Joas, mortuo Joandam pontifice, concessit publicum idololatram extretiam; et Ozias, mortuo Zacharia vidente, fecerit usurpavit sibi officium sacerdotale. Ex quo manifestè apparct, salutem regum ac principum magnè ex parte, pendere à consiliariis. Qui, si tales sint quales esse oportet, bene agitur: secus, si tales non sint. Quod etiam ostendunt alia exempla jam allata. Quales autem esse debeant dicam seq. quest. num. 4.

Questio XIV. — *Quid christiani reges ac principes dicere debeant, et illi, qui hoc capite dicta sunt? — Multa sunt. Et hæc quibus generantur. Primo, ut sint viri boni, vel ut faciant, quod rectum est in conspectu Dei; sicut fecit David, Ass, Josaphat, Joathan, Ezechias, Josias. Non possunt autem esse viri boni, nisi sint catholici, nisi conjuncti cum Deo, nisi justitie amantes. Ut autem sint tales, postulat illorum dignitas et illud, quibus magis sunt. Vocantur namque di, Eccli. 22, v. 8, et Psal. 81, v. 6. Vocantur Christi, seu magi Domini. (1 Reg. 21, v. 14, et Psal. 104, v. 15 et Isaiæ 45, v. 4.) Vocantur servi, ministri, vicarii Dei (2 Paral. 6, v. 16, et Rom. 15, v. 4.) Vocantur lucerna populorum. (2 Reg. 21, v. 17.) Nutriti Ecclesie. (Isaiæ 49, v. 25.) Illi illi, ut veri sint, requirunt magnam sanctitatem. Secundò, ut non solum sint boni, sed etiam zelosi in catholica fide et religione;*

neque patiatur in suis regnis provincie nullam aliam fidem doceri et exerceri, quam catholicam. Non alius similis illis, de quibus dictum est: *Fecit bonum in conspectu Domini; veritatem excelsis non abiit. Adhuc enim populus sacrificabat, et stabat incensum in excelsis.* Tertio, ut non contrahant matrimonium, vel affinitates, vel amicitiam, vel societatem belli cum in fidelibus. In quo genere peccatum, et puniuntur Salomon, Joam, Josaphat, et alii. Nam Salomon contraxit matrimonium cum filia regis Egypti, que erat idololatrica; Joam cum Athalia, filia regis Israel, que similiter erat idololatrica. Utroque quod, et malo eventu. Josaphat, tametsi alius bonus, fuit societatem belli cum impio Achab, et negotiatus cum Dehazai, filio Achab. Propterea dictum est illi: *Impio proba auxilium, et fide, qui aderat Davidum cum illis, impiorum; et idcirco tram quidem Davidi inexcusabilis: sed bona opera inventa sunt in te, et quod spinulosus locus de terra Juda, et preparaveris cor tuum ut requireres Dominum.* *Daum patrum tuorum.* (2 Paral. 19, v. 2-5.) Et iterum: *Quia habuisti factum cum Ochozias, percuristi Davidum opera tua, contrarieque sunt naves; nec profuerunt tibi in Tharhis.* (Ibid., cap. 20, v. 27.) Adhuc hoc christiani principes. Si volunt uxores juvas, amicitias contrahere, belli aut navigationis societatem habere; abstinere à consorcio Tharum et ab omni infidelium. Alioqui dicere fides, quod pio Josaphat dictum est: *Quia habuisti fides cum infidelibus, peccasti Deum opera vestra; contrite sunt naves vestra; amissa victoria; thesauri consumpti; subditi ad existantiam redacti; familiar extincta. Non desunt exempla, quibus id confirmant; sed quia nota et recentia, nullam preterito. Quartò, ut habeant apud se bonos consiliarios; non juvenes, imperitos, inexperios, sicut habuit Roboam; non idololatrias aut hæreticos, sicut habuit Ochozias; non perfidos et infidèles, quia fuit Achitophel; sed qui sincere catholici sint; qui veri, prudentes, experiti, cordati; qui immunes ab avaritia et adulatore, qui liberi à passionibus et invidiis affectibus; qui pacis, justitie, patrie amantes, qui religionis et Ecclesie potius, quam quibusvis unicus scopus sit, ubique dei honorem et bonam publicam promovere. Proinde verò necessent, et ab omni illi regni ac principum causa non ut illi, qui etiam ipsi ad id agunt operam addunt principi catholico, et in diviniurum stipendium ab eo percipiunt; sed accedat conspiratio de duplicato vel triplicato paciantur cum alio principe hæretico aut infideli, et conditione, ut quicquid inter catholicos in secreto consilio decisum est, et integrè apparcat, et documentis certiorum fiant. Non consilarii isti, sed proficere sunt; et tamen non paucos esse, fama est.*

Et hæc quidem cuncta sunt quæ dicantur reges et principes christiani. Specialim, verò, hæc indicantur. David in rebus magnè importantibus consulat Deum. Ass matrem suam, que erat principis in sacris Priapri, movit ab officio, necesse illam offendere, quam Deum. Josaphat misit Levitas et sacerdotes, ut in omnibus civitatibus docerent populum legem Dei. Joas curavit

instaurari templum Domini. Amasias, collecto duplici exercitu contra Idumæos, aliter ex populo Juda, altero ex populo Israel, aliter à propheta, et posterorum tantum hæreticum dimittit, non obtemperavit, et victoriam obtinuit, quam non obtinisset, si utroque exercitu pugnasset. Ozias in omnem eventum iustitiam prospexit regno suo de firmis munitionibus, et omni belli apparatu. Ideoque terræ erat vicinis habitibus. Ezechias reformavit cultum Dei, et in quibus occurrit necessitate ad Deum confugiet. Josias populum adjuvavit, ut in illis cum Deo confederet, promitteret se servaturum legem à Deo datam.

Hæc verò caveant. Satis amisit regnum, quia non obedivit Deo et Samuele David, tempore pacis et prosperitatis, in adulterium lapsus est. Salomon, regem sapientissimus, pro muliere depravatus et idololatra factus est. Roboam, qui relicto seniorum consilio, secutus est consilium imperitorum juvenum, qui proter delicias aulicis nihil overerat, majori parte sui regni spolians est. Ass, ceteroqui bonus, cum laboraret podagra, magis in medicorum arte, quam in Dei opo confidit. Quod in illo reprehensum est. Joam, cum antea esset catholicus et catholicus natus parente, accepit uxorem hæreticam, et in gratiam illius hæreticum factus est. Sed non imponit. Nam insanabilis dolens ab ipse per idcirco crepitas, tandem gessit vi, sceleris, miserè parit. Ochozias, patri similia, à matre in heresim pertractus est, et in panem infidelium, à Jehu rege Israel interceptus. Joas, rex catholicus, mortuo Joandam pontifice, à quo dirigebatur, concessit publicum exercitum falso religionis in gratiam nobilium anciliorum. Et postea à servis suis interceptus est. Amasias, propter errorem culpam, à civibus trucidatus. Ozias, ob usurpationem temerè officium sacerdotale, legitè percursum, propter cultum in ipse religionis, seipso bello oppressus. Manasses, qui reseruit idololatram, quam patre ejus extenuam verat, cultus vitibus, et in captivitatem abductus. Amos, simili de causa, in propria domo à suis subditis percutus. Sacerdos, qui non servavit fidem Nabuchodonosori datur, offensus oras, in Babylouem ductus. Denique, ut alia omittam, Jeroboam, prius rex Israel, ut regnum suum confirmaret, subditos abstractis à vera religione, et hoc modo, vera religione destitutos facillime continuavit in rebellionem, ne ad legitimum suum regem, à quo debebant, reverterentur. Non sicut catholica religio apertissima est, ut subditos efficit pios, et magistratum suo obtemperantes; ita hæresis ad rebellionem, et defectiones concitanda et efficitur. Res nota, et nullis exemplis, tam hoc tempore, tum superioribus sæculis confirmata.

CAPUT XVIII.

DE BELLO, CASTRIS ET MUNDITIA CASTRORUM.

Queritur 1º an bellum fuerit licitum in veteri Testamento? 2º Quomodo fuerint leges belli à Deo prescripte? 3º Quia inde exarsit bellum? 4º An debet potuerint in illum, guerra contra Judæos? 5º An contra quosdam gentes? 6º An in bello poterint in-

plorare auxilium a gentilibus, seu infidelibus? Quam Judaeorum reges aut principes fiduciter gesserint bellum? Quid in lege Moysi statutum fuerit de immunditia castrorum?

Quaestio prima. — An bellum fuerit licitum in veteri Testamento? — Manichaei dixerunt, bellum ex natura rei illicitum esse; et idem Moyses, Josue, David, et alios veteris Testamenti reges ac principes qui bella gesserunt, tanquam impios accusabant, ut refert Aug. 1. 22. cont. Faust. cap. 74 et seq. Nos duo asserimus, 1. bellum ex natura rei licitum esse; 2. ex eo recte colligi, etiam Judaeis in veteri Testamento fuisse licitum, praesertim cum illis specialiter non fuerit prohibitum.

Prima conclusio. Bellum ex natura rei tunc licitum est, quando adsumt haec tres conditiones: 1. Legitima auctoritas iudicandi bellum, qualis est in principe vel republica, non agnoscens superiorum in temporibus; 2. Iusta causa; 3. Recta intentio. Tunc illicitum, quando vel omnes, vel aliqua earum conditionum desunt. D. Thom. 2. 2. q. 40. art. 1. Et quidem, si desit prima vel secunda conditio, non adimuntur iustitiam, sed etiam iustitia contrarium est, cum adire respiciunt. Si desit sola tertia, non est contrarium iustitiae, sed charitatis, ut bene notat Bellorum, lib. de Laetis, exp. 45. Ratio conclusio est, quia bellum vel est defensivum, quod solius defensionis causae suscipitur, vel offensivum, seu aggressivum, quod ad vindicandam seu compensandam injuriam offertur. Si defensivum, estomax ex natura rei licitum esse. Nam si juri naturaliter licitum est homini privato, viam vi repellere; multo magis id licitum est principi aut communitati. Si offensivum, tunc etiam licitum est praeter ordinem rationem. Non si homo privatus potest adversario suo intentare vim, vel solvendo injuriam per viam juris, cum princeps vel communitas non possit idem facere per viam belli, quando via juris non est sublevis? Alioqui publica injuria, quae principi vel communitati facta est, nunquam posset restitui aut vindicari; et consequenter, nec publica iustitia et indemnitas custodiri, quod est absurdum.

Diex: Eiusmodi serventur conditiones quae in conclusionem assignatae sunt, nihilominus bellum videtur esse contrarium paci charitatis. Nam inter illos, qui bellum contra se mutuo gerunt, non est pax, sed pugna et offensio. Resp. Ex parte illius qui injuriam causam fovet, aut malum intentionem habet, contrarium est paci charitatis. De hoc vramo dubitatur. At ex parte alterius, qui iustam causam fovet, et rectam habet intentionem, non est contrarium, sed conforme charitati. Quod sic ostendo: Homo privatus, qui ex charitate diligit se et proximum suum, potest secundum ordinem charitatis praefere se proximo. Et si occurrat casus, in quo vel ipse, vel proximus debeatur pati aliquod damnum, vel incommodum; potest salva charitate seipsum salvare, cum damno vel incommodo proximi, modo non faciat injuriam proximo; ut theologi constanter docent. Idem dico de principe, vel communitate. Si ergo principi inferatur injuria ab alio

principe, potest salva charitate vindicare injuriam per bellum, et se indemnem conservare. In quo facta servatur simul charitas et iustitia. Charitas, quia servatur regis charitatis, Proximum suum egomet milid. Iustitia, quia officium iustitiae est illatum injuriam legitime vindicare.

Secunda conclusio. Bellum fuit licitum in veteri Testamento, servatis illis conditionibus, quae supra posita sunt. Ratio sumitur ex dictis. Nam quod ex natura sua licitum est, hoc etiam licitum fuit Judaeis; nisi speciali mandato fuerit Judaeis prohibitum; at bellum ex natura sua licitum est, ut dixi; nec ulla speciali mandato fuit Judaeis prohibitum, cum nullum extaret tale mandatum in veteri Testamento. Et confirmatur tripliciter. Primo, quia Deus non solum permissit bellum in veteri Testamento, sed etiam imperavit. (Num. 25, v. 16, et 1 Reg. 13, v. 5, et alii.) Secundo, praescripsit leges et precepta gerendi bellum, ut diximus sequenti questione. Tertio, laudatur in Scriptura, qui in veteri Testamento fortiter se gesserunt in bello. Sic laudatur Abraham. (Gen. 14, v. 14.) Sic Levite. (Exod. 32, v. 29.) Sic Gedeon, Barac, Samson, Jephte, Samueel David, et alii. (Ileb. 11, v. 32.)

Quaestio II. — Quae fuerint leges belli à Deo praescriptae in veteri Testamento? — Resp.: Erant variae; nam quaedam obligabant, quando castra erant movenda de loco in locum. Alias, quando eundem ad praesidium. Alias, quando iam inchoandum bellum. Alias, quando civitas obsidenda. Alias, quando obsidio constabatur. Alias denique, quando victoria parva. Primo legitur, quando castra erant movenda, obligabat haec lex. Num. 10, v. 2 et seq.: Fac illi duca tuus argenteas claviculas, quibus convocare possis multitudinem, quando movenda sunt castra. Claviculae inargenteas tubas, congregabuntur ad te omnis turba ad castra tabernaculi foderit. Si sonet clangor, veniet ad te princeps, et capita multitudinis Israel. Si autem prolixior atque continua clangor increpaverit, morietur castra primum qui sunt ad orientalem plagam. In secundo autem tenuit et pari aequalitate tubae, levabunt tentoria qui habitant ad meridiam, et iuxta hanc motionem reliqui facient, ululantesque tubis in profusionem. Quando autem congregabuntur ad populum, simplex tubarum clangor erit, et non cordibus ululabunt. Filii autem Airon sacerdotes clangent tubis; et quae hae legitimum sonantur in generationibus vestris. Haec tubae debebant esse argenteae, tum propter reverentiam divini cultus, tum ut essent magis sonoreae. Serviebant autem ad varios usus; namque ad convocandum populum ad congreionem; iuxta usum tubarum; ad evocandos principes ad consultiorem; ad movenda castra. Quia tria patent ex contextu; ad bellum, ad fca et sacrificia. Haec duo patent ex textu sequenti eodem capite. Debebant autem iudari à sacerdotibus: et ex modo illustrati constabat, in quoniam usum inferretur ut ex textu colligitur.

Secundo, quando eundem erant ad praesidium, triplex lex obligabat. Prima, Num. 10, v. 9: Si exieritis ad bellum de terra vestra contra hostes qui dimicant ad-

ad vos, clangens ululantebus tubis, et erit recordatio castrorum vestrorum. Secunda, Deut. 23, v. 9: Quando egressus fueris adversus hostes tuos, in pugnam custodias et ab omni re malis, id est, ab omni peccato, ut à scortatione, ebrietate, rapinis, juramentis, blasphemis, duellis, amulationibus, itemque ab omni immunditia legali. Tertia, Deut. 20, 5 et seq.: Ducas quoque per singulas turmas, audiente castris, proclamabunt: Quis est homo qui edificavit domum novam, et non dedicavit eam? Vadat, et revertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, à aliis dedit eam. Quis est homo qui plantavit vineam, et necesse fecit eam communem, de qua vici omnibus licuit? Vadat, et revertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, et alius homo ejus vineam fungatur officio. Quis est homo qui desponsit uxorem, et non accepit eam? Vadat, et revertatur in domum suam, ne forte moriatur in bello, et alius homo accipiat eam. Itaque, ut summum dicam, quando datur ad praesidium, haec tria debebant servari: nempe iudicium erant tubae per modum ululantis, ad implorandum à Deo subsidium; et omnes debebant esse puri à peccato et immunditia legali; et non admittentibus pavidi, spona, novam domum aut vineam edificantes.

Tertio, quando iam praesidium erat inchoandum, servabatur haec lex, Deut. 20, v. 3 et seq.: Appropinquans autem iam praesidio, stabit sacerdos ante castra, et ite loquetur ad populum: Audi, Israel: vos hodie contra inimicos vestros pugnam commisit; non pertinetis cor vestrum; nolite metere, nolite cedere, nec sermiletis eam; quia Dominus Deus vestre in medio vestri est, et pro vobis certat adversarios dimicabit, ut ornas vos de periculo. Magna consolatio.

Quarto, quando civitas erat obsidenda, dabatur haec lex, Deut. 20, v. 10 et seq.: Si quando accideris ad expugnandum civitatem, offeres ei primitiam pacem; si recipere, et aperuerit tibi portas, cunctus populus, qui in ea est, sublebitur, et serviet tibi sub tributo. Sin autem sedas inde noluerit, et coeperit contra te bellum, oppugnabis eam. Cunctis tradiderit Dominus Deus tuus illam in manus tuas, perentes omne quod in ea generis masculini est, in ore gladii, obique mulieribus et infantibus, juvenibus, et senectibus qui in civitate sunt. Omnem praedam exercitus diebites, et comedes de spoliis humanis tuorum, quoniam Dominus Deus tuus dederit tibi. Sic fietis castra civitatis, quae tu de procul vultis, et non sunt de his urbibus, quae in possessionem accepturas es. De his autem civitatibus, quae dabitur tibi, nullum omnino permittis vivere, nec interfices in ore gladii, Hebraeos videlicet, et Amorrhoeos, et Chanaanem, Pherezitum, et Hevaeum, et Jebusum, sicut praecipit tibi Dominus Deus tuus: ne forte doceat vos facere cunctas abominabiles, quas ipsi operati sunt diebus suis; et peccatis in Dominum Deum vestrum.

Quinto, quando obsidum civitatis constabatur, debebat servari haec lex, Deut. 20, v. 19-20: Quando obsideris civitatem multo tempore, et multitudine exercitueris ut expugnes eam, non succides arbores, de

quibus vesci potest, nec securibus per circuitum debes castrorum regionem; quoniam lignum est, et non homo; nec potest bellum contra te angere amaream. Si qua autem ligna non sunt ponifera, sed agrestia, et in castris opus sua succida, et instrue machinas, donec capias civitatem quae contra te dimicet.

Sexto, quando victoria erat parva, ordinario non licebat occidere innocentes, ut mulieres, infantes et pecora. Hoc colligitur ex dictis, Deut. 20, v. 13, 14: Percuties omne quod in ea generis masculini est, in ore gladii, obique mulieribus et infantibus, juvenibus et senectibus qui in civitate sunt. Non obstante hac lege ordinaria, mandabat aliquando Deus, ut etiam mulieres, infantes et iumenta interficerentur, ut 1 Reg. 15, v. 3: Vade et peccato Amalec, et devolare universa ejus; non parcas illi, sed interfice à viri usque ad mulierem, et parvulum atque lactantem, bovem et oves, camelum et asinum. Aliquando, ut omnes mulieres, exceptis puellis et virginibus, Num. 31, v. 17-18: Cunctas interficite, quiaquid est generis masculini, etiam in parvulis; et mulieres, quae intorquet viros in colu; figulate; puellas autem, et omnes foetibus virgines reserveate vobis. In his et similibus casibus, Deus jussio pro lege est, ut ex Aug. notat Serar. in cap. Josue qu. 56.

Quares quid Deus promiserit Judaeis, si servarent haec leges bellorum? Resp.: Haec duo: Primo, Persequamini inimicos vestros, et corruet coram vobis. Levit. 26, v. 7-8. Persequamini quoque de vestris castris alienos, et castrum de vobis, decem millia; cunctas turmas vestras gladio in conspectu vestro; si autem non servaverit, multos inter contrarium: Penam scientis nocere contra vos, et corrumpi coram hostibus vestris, et subficiamini his qui oderunt vos; fugietis nemine persequente; Ibid. v. 17. (Vide plura Deut. 28, v. 7-28.)

Hinc discant Christiani quomodo se gerere debeant in bello. Tametsi enim quaedam ex supra dictis legitima fuerint circumstantiae, quae iam analogae sunt, tamen aliquae erant morales, quae nunquam abrogantur, sed sequi mane obligant Christianos, ac olim Judaeos obligant. Cuiusmodi sunt haec, nempe ut sint puri ab omni peccato; ut servent ordinem praescriptum in castris, ut constant in Deum, et ab ipso petant subsidium; ut parcat innocentes, quantum fieri potest; ut hosti offerant prius pacem, antequam illum belliversione invadant. Si serventur haec leges à Christianis, facilius pigmentur contra hostem quam facientes pagentur. At raro servantur. Nam multi inter milites ad duces solent esse scortatores, ebrios, blasphemii, raptores et similibus flagitiis inquinati, qui merito à Deo deseruntur, et infelicitate rem gerunt.

Quaestio III. — Quae fuerit iusta causa gerendi bellum in veteri Testamento? — Suppono iuxta causam iudicandi bellum, generationem loquendo, esse gravem injuriam, quae alicui principi aut republicae vel imperio, vel facta est. Si immitat, ut impediat per bellum defensivum iure defensivum; si facta, ut vel resarciat per bellum offensivum iure iustitiae vindictivae, vel vindicet iure iustitiae commutativae. (Vide Aug. q. 10, super Josue; D. Th. 2. 2. q. 40,

art. 1; Molinam de Jure et Just., disp. 102.) Hoc positio, questio est, quantum fuerint speciales cause belli in veteri Testamento? vel propter quas injurias, legitimo indicata fuerint bella in veteri Testamento? Resp.: A Scriptura colliguntur hae cause. Prima, publica principis contumelia. Sic David movit bellum contra, Hiron, regem Ammonitarum, eo quod nuntius a Davide missus affuisset inagratu incommunia, qua describitur 2 Reg. 10, v. 4. his verbis: *Tulit inique Hiron servos David, et transiit dimidium partem horum eorum, et praecidit vestes eorum, melius usque ad nates, et dimisit eos.* Secunda, rebellio subditorum. Sic filium David suscepit bellum contra Seba, filium Bodei, qui cum quibusdam aliis separaverat se a Davide, legitimo suo rege, 2 Reg. 20, v. 1 et seq. Tertia, defensio malefactorum, ne justo puniantur. Sic filii Israel pugnaverunt contra Benjamin, eo quod nollet tradere quosdam ex suis tribu, qui nefandum flagitium perpetraverunt. Quin eos postea defendebant, Judic. 20, v. 44 et seq. Quarta, supplicia inimicis lateri. Sic David percussit viginti duo milia virorum de Syria Damasci, quia supplicia volebat adhaerere regi Soba, 2 Reg. 8, v. 3. Quinta, negatio iuxta illi transitus per alienam terram, qui jure naturali negari non potest. Sic Israelite indiderunt bellum Arad, regi Chanaan, quod negavit illis transitum per suam provinciam, Num. 21, v. 1. Sexta, violatum fides. Sic rex Joram indixit bellum regi Moab, qui melius illi solveret centum milia ovium, quam ex antiquo fudere tenebatur solvere, 4 Reg. 3, v. 1 et seq. Septima, idololatia subditorum. Sic Moyses cum filiis Israheli bello aggressus, est filios Israhel, et interfecit triginta tria milia hominum, propter quod aureum vitulum adorassent, Exod. 32, v. 26 et seq.

Questio IV.—*An Judaei poterint bellum gerere contra Iudaeos?*—Ratio dabitur est, quia, quando Roboam rex cum domo Juda et Benjamin, voluit bellum gerere contra domum Israel (qui omnes ex utraque parte erant Judaei), dixit illi Deus per Prophetam: *Non accendatis neque bellum contra fratres vestros filios Israel, 5 Reg. 12, v. 24.* Et tamen Roboam habuit legitimam causam indicendi bellum, quia volebat subditos rebelles ad obedientiam revocare. Ergo, quod prohibuit Israhel gerere bellum, non erat alia causa, quam quia volebat illud gerere contra Iudaeos, fratres suos.

Sed contrarium facile probari potest ex dictis. Primo, exemplo Moysis et Levitarum, qui pugnarunt contra fratres suos, propter peccatum idololatricae commisionis, Exod. 32, v. 26. Secundo, exemplo filiorum Israhel, qui communi consensu, et consilio prius Deo, pugnarunt contra Benjamin, et totum fere ipsorum territorium extinxerunt, Judic. 20 per totum. Tertia, exemplo Davidis, qui pugnavit contra subditos rebelles, 2 Reg. 20, v. 1. Accedit ratio, quia si Judaei contra Iudaeos non possent bellum gerere, non possent inter illos conservari iustitia, nec injuria vindicari. Nam saepe contingit, ut injuria ab uno parte illata non possit vindicari, nisi bello. Et si non vindicaretur, nulla servaretur iustitia in communitate, quod est absurdum.

Domique conditiones illae, quae efficiunt, ut bellum sit iustum et legitimum, tam bene reperiri possunt inter homines ejusdem gentis, quam inter extraneos. Nec obstat exemplum Roboam. Nam si non est iustus cedere a bello, ex eo praesertim, quod illud suscepisset contra fratres suos; sed ex eo, quod vellet illos ad summum regnum reducere, quod erat contra Dei ordinationem. Nam Deus volebat regnum Salomonis, propter ipsius peccata in duas partes dividere; et imperium partem dare Jeroboam, servo Salomonis, minorem vero relinquere Roboam, filio Salomonis. Roboam autem anteheatur totum regnum solus obtinere; et omnes qui adhaerebant Jeroboam ad se reducere. Et quia hoc volebat perficere armata manu, monitus est a Deo, ut a seipso desisteret, 5 Reg. 12, v. 21 et seq.

Questio V.—*An Judaei poterint bellum gerere contra gentes gentes?*—Resp.: Poterant, servatis conditionibus supra positis. Nam si gentes, quicumque tandem illi fuissent, vel injuria invasissent Iudaeos, vel gravem aliquam injuriam irrogassent, poterant ipsi se defendere, et illarum injuriam vindicare. Sic fecerunt contra Chanaanos, Amorrhoeos et Midianitas, tempore Moysis. Sic contra habitatores Jericho, et Hai, et vicinarum civitatum, tempore Josue. Sic contra Syros, Moabitas, Amalecitas, Ammonitas, Philistaeos, tempore Judicium. Sic contra eosdem Philistinos, Syros, Arabes, Aethiopes, Moabitas, Idumaeos, tempore regum. Sic contra Antiochum, Appollonium, Nicanorem, Lysiam, Gorgiam, Barchidem, Tryphonem, Alexandrum, tempore Machabiorum. Et ratio est, quia sicut homo privatus, jure naturali, potest se legitime defendere contra quoscumque injuriam invasorem, aut injuriantem, ita etiam princeps vel respublica potest.

Dicitur Deus per prophetam prohibuit Iudaeis, ne susceperint bellum contra Nabuchodonosorem, regem Babyloniae, sed sponte se illi subicerent. Jerem. 27, v. 12. Resp. Verum est, quia Judaei non poterint jusse bello, de quo hic agimus, contra regem illum pugnare, idque ex duplici capite. Primo, quia Deus dederat Nabuchodonosori regnum Juda, et omnia regna vicina, Jerem. 27, v. 6. Ergo nec Judaei, nec vicini populi poterant jusse bello sine donationem impudice. Secundo, quia Iudaei propter sua peccata meriti erant hae possessiones. Sed servavit Nabuchodonosori, et nisi vellet sponte eam subire, futurum erat ut gratiam plenam sustinere cogereatur, v. 15. Ergo non poterant jusse titulo relaxari.

Questio VI.—*An Judaei in bello poterint implorare auxilium a gentibus et infidelibus.*—Aliqui aliquid, quia Asa, rex Juda, imploravit auxilium Benadab, regis Syriae, in bello contra regem Israel, 2 Paral. 16, v. 2. Similiter Judas Machabeus iussit fides cum Romanis gentilibus, ut in bello se mutuo juvarent, 1 Machab. 8, v. 1. Alii negant, quia Deus severè prohibuit Judaeis, ne contraherent foedus et amicitiam cum infidelibus, et graves poenas comminatus est, nisi obtulerant. Deut. 7, v. 2, et Josue 25, v. 12, et Judic. 2, v. 2. Et quia non obtemperarunt, puniti sunt. Nam

Deus permisit illos a gentibus opprimi, et in servitutum redigi, ut patet ex lib. Judicium, et lib. 4 Regum et libri Tobiae, Esther, Prophetarum. Sed distinguendum est, juxta sequentes conclusiones. Prima conclusio. Per se, et ex natura rei licitum est in bello jusse implorare auxilium infidelium, etiam contra fideles. Ita Dominicus Bannes in 2-2, qu. 40, art. 1, dub. 5, et alii ab eo citati. Ratio est, quia infideles possunt esse suscipere justum bellum contra quoscumque hostes; ergo possunt etiam alios juvare in justo bello contra quoscumque hostes: ergo licitum est ab eis petere, ut nos juvent in justo bello. Et confirmatur, tum quia actus iustitiae, loquendo praesertim de natura rei, potest ab omnibus, tam fidelibus, quam infidelibus exerceri: ad gerere justum bellum, vel juvare in justo bello est actus iustitiae; ergo potest ab omnibus exerceri: tum etiam quia in justo bello licitum est ut subsidio equorum, elephantorum, et aliorum brutorum animalium; ergo etiam hominum infidelium. Insuper, licitum est in justo bello praesertim auxilium infidelibus contra fideles; ergo etiam licitum est ab eis petere auxilium, cum sit par ratio. Antequam patet exemplo Davidis, qui auxilium prebuit Achis, regi Philistinorum, contra populum Israel, 4 Reg. cap. 28, v. 1-2, et esp. 29, per totum. (Videatur item Abulensis, cap. 28, q. 6.)

Secunda conclusio. Nihilominus Iudaei recipere titulo prohibebantur hunc fides cum infidelibus. Primo, ratione personae subversivae, quia periculum erat, ne ex tali fidei et societate desererent cultum Dei, et fierent idololatriae, Exodi 34, v. 12, et Deut. 7, et alibi. Secundo, ratione perpetuae perditionis, ex parte infidelium. Nam infideles saepe non servabant pacta cum Iudaeis. Ita, non servavit rex Moab, 4 Reg. 3, v. 5; nec Demetrius, 1 Machab. 11, 55; nec Tryphon, 1 Mach. 12, à versu 42 ad 50 usque; nec Ptolomaeus, 4 Mach. 10, v. 16; nec multi alii. Tertia, ratione scandalii, quod erat duplex: unum, quia qui in bello petebant auxilium ab infidelibus videbantur fiduciam suam in illis positam ponere, quam in Deo, quod, quia erat contra legem Dei, erat scandalosum. Et hoc nomine reprehensus fuit Asa, rex Juda, qui à Benadab, rege Syriae, petiverat auxilium, juxta illud 2 Paral. 16, v. 7: *Veniit Hanaan propheta ad Asa, regem Juda, et dixit ei: Quia habuisti fiduciam in rege Syriae, et non in Domino Deo tuo, idcirco erasit Syria regis exercitus de manu tua.* Alterum, quia sicut erant socii et fautores infidelium in bello, sic etiam putabantur esse socii et fautores in impietate, quod noque erat scandalosum. Unde dictum est Josaphat, regi Juda, qui auxilium prebuerat impio regi Achab, 2 Paral. 19, v. 25: *Impio praebes auxilium, et his qui oderunt Dominum, amicitias jungitis; et idcirco tram quidem Dominus mercuris; sed bene opera inventa sunt in te, eo quod abstuleris iugo de terra Juda.*

Questio VII.—*Quomodo Iudaeorum reges aut principes feliciter gererant bellum?*—Resp. Illi potissimum, qui servarunt leges belli a Deo praescriptas, et maxime qui spem suam ponebant in Deo, et ab eo subsidium petebant. Sic fecerunt Moyses, Josue, Othoniel, Aod, Barac, Gedeon, Jephte, Samson. Sic fecit rex David,

quando, consulto, prius Deo, pugnavit contra hostes. Sic Abia, rex Juda, quando pugnavit contra Jeroboam, regem Israel, totam suam fiduciam collocavit in Deo, 2 Paral. 15, v. 4 et seq. Sic Josaphat, rex Juda, qui omnibus in circulo hostibus erat terrori, quia Deus pugnavit pro ipso, 2 Paral. 17, v. 5-10. Sic Ezechias, quando obsessus à Sennacherib, rege Assyriorum, cum ingenti exercitu, oravit Dominum pro liberatione, et obtinuit. Nam Angelus Domini missus in castra Assyriorum una nocte percussit centum octoginta quinque milia hostium, 2 Paral. 32, v. 20-21, et 4 Reg. 19, v. 35. Sic Machabaei, quorum bella et victorie describuntur in libris Machabiorum. Illi vero infideliter pugnarunt, qui neglecto Deo confidebant in multitudine et potentia suorum exercituum.

Questio VIII.—*Quid in lege Moisaica statutum fuerit de modo ducendorum castrorum?*—Generalis lex erat haec. Deut. 23, v. 14: *Sint castra tua sancta, et nihil in eis appareret fornicitatis.* Ratio addit: *Domus enim Domini ambulat in medio castrorum, ut erunt et tradat tibi inimicos tuos.* Speciatim vero statuta fuerunt haec tria. Primo: *Si fuerit inter vos homo, qui nocturno pollutus sit somno, egredietur extra castra, et non revertetur, principium ad vesperum lavet aqua; et post solis occasum regressuret in castra.* (Ibid. v. 10-11.) Secundo: *Habebitis locum extra castra, ad quem egredietur ad requisita naturae, genus pullorum in balneo. Omneque seleris, foveas per circuitum, et egestis humo operietis, quo reclusus ea.* (Ibid. v. 12 et seq.) Tertio: *Principia filii Israhel, et cuncta de castris omnem leprosum, et qui semine sunt, pollutivumque et super mortuo.* (Num. 5, v. 2.) Igitur castra debebant esse munda à pollutione et semine, stercore, et lepra, et immunda à legalis ex mortuo contracta. Igitur duplici de causa. Primo, propter Arcum Dei qui erat in medio castrorum, in qua Deus dicebatur habitare. Secundo, ad conservandam in castris voluntatem. Quare, an ista lex semper obligaverit Iudaeos? Abulensis patet, tunc solum obligasse, quando Iudaei erant in deserto, non autem postea, quando habitabant in terra promissionis. Nihilominus Esseni, de quibus supra, cap. 10, dictum est, ducunt etiam in Iudaea observasse eandem legem, ut referit Josephus, lib. 2 de Bellis Judicis, cap. 7. Erant enim iudei studiosi legis et puritatis. (Vide Goracl. in cap. 25 Dem.)

CAPUT XIX. DE FURTO ET USURA.

Quo quiri possunt, 1. *Quae fuerint leges circa furtum?* 2. *An iura Iudaei fuerit licita necno?* Ad prius sic respondeo. 1. *Pejoralis lex circa furtum fuit haec: Non furtum facies, Exod. 20, v. 15.* Ad hanc revocari debent sequentes.

Primo: *Non... decipiet unusquisque proximum suum.* Levit. 19, v. 11.—2. *Viduae et pupillo non nocentis.* Si laevitatis eos, suffocabuntur ad me, et ego audiam clamorem eorum; et indignabitur furor meus, percutiamque vos gladio, et erunt aerae vestrae riuinae, et filii vestri ovulii. Exod. 22, v. 22 et seq., et Deut.

10, v. 18. — 5. Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura. Lev. 19, v. 35. — 4. Statuta iusta et equa sint pondera i festis modis, æquaque aëstarias, ibid. v. 36. — 8. Non habebitis in sacculo diteras pondera, majus et minus; nec erit in domo tua modus major et minor. Pondus habebit iustum et verum; et modus æquus et verus erit tibi. Deut. 25, 15 et seq. — 6. Non sumas et transfere terminus proximi tui, quos fixerunt priores in possessione tua. Deut. 19, v. 14. — 7. Non facies quod iniquum est, nec iniusti iudicabis. Non considera personam pauperis, nec honores vultum potentis. Iuxta iudicio proximo tuo. Levit. 19, v. 15. — 8. Qui percussit animam, reddet vicarium, id est, animam pro anima. Levit. 24, v. 18. — 9. Si quis iuratum fuerit herem aut eitem; et occiderit vel vendiderit, quæque letes pro suo fote restituerit, et quantum oves pro sua ovis. Exod. 22, v. 1 — 10. Si inveniatur fuerit apud eum quod iuratum est, iuretur, sine bos, sine asinus, sine ovem, duplum restituit, ibid. v. 4. — 11. Si non habuerit quod pro fote reddat, ipse circumdabitur, ibid. v. 3. — 12. Occidens furem nocturnum, innocens habetur, occidens vero furem diurnum, occidatur, ibid. v. 2. — 13. Qui damnus fecerit proximo suo, confitebitur peccatum suum; et compensabit damnum; et si tuncpore aliquid quiritum fuerit. Num. 5, v. 6. — 14. Si leserit quisquam agrum vel vineam, et dimiserit junctum suum ut depascatur, alioquin, quidquid agrum habuerit in agro suo vel in vinea, pro damni estimatione restituet. Exod. 22, v. 5. — 15. Si egressus fuerit iheremiter spinas, et comprehenderit occisos fruges, sine siccatis ægales in agris, reddet dominum qui agrum succiderit, ibid. v. 6. — 16. Plagiarius, qui furturnum hominem et vendit, occidatur, Deut. 24, v. 17.

Dices: Aliqua ex illis legibus videntur inter se pugnare, ut octava, nona, et decima. Nam octava præcipit alumpum restitui; nona, quadruplum aut quintuplum; decima duplum. Resp.: Non pugnant, sed discrepant. Primo, quia octava est moralis, sumpta ex iure naturali; reliquæ duo sunt iudicæ, sumptæ ex liberâ voluntate legislativâ. Deinde, octava præcipit, quod iure naturali debitum est; reliquæ duo, quod pro modum liberæ pœnæ à iudice vel legislatore imponi potest. Juxta octavam, qui furturnum bovem, teneat iure naturali illius restituerit. Juxta reliquas, teneat iure positivo et possit vel alumpum, vel quadruplum, vel quintuplum restituere, pro arbitrio legislatoris, hæque qui unum bovem pro bove restituit, satisfaci iure naturali, non tamen positivo: vel quod idem est, satisfaci iustitiæ commutativæ, non tamen vindictivæ.

Quæres, inare fur pro una bove debetur quatuor boves restituere, et pro una ovis quatuor tantum oves, et non quinque? Respondit Theodoratus, quia majus furtum majori pœnâ plectendum est; à majus furtum est ovis, quam ovis; quia bos est majoris pretii, quam ovis. D. Th. in 1-2, qu. 103, art. 2, ad 9, sic respondet: Inbet Deus, ut fur pro uno bove reddat quinque; quin bos habet quinque utilitates. Nam immolatur; pascit nos carnis sub; arat; dat lac; dat coriam. At ovis

alibet quatuor tantum commoda: immobitur; pascit nos sub carne; dat lac; dat lanam. Alii addunt mysticam causam; quia bos significat doctorum populi; ovis discipulum et audientem. At gravis panitur, qui anfert vel pervertit doctorem, quam qui audientem. Ita Ihabanus, Exodi 22, v. 4. Quæ omnia prohibitiâ sunt. Vera causa est, quia Deo, qui est supremus legislator, ita placuit.

Quæres etiam quare furem nocturnum lieshot occidere, non autem diurnum? Resp.: Ob has causas, nempe quia non consistat, an fur nocturnus veniat tantum ad furandum, an etiam ad occidendum; et quia presumatur ad utrumque venire, occidâ potest in veteri Testamento.

Alia causa est, tim quia noctu agrosi non potest, et ideo is qui damnus posit non potest eum postea in iudicio accusare, et rem suam repetere; tim quia nocturnus non potest tam cito se occulte deprehendi, ac diurnus. Nam nocte omnes dormiunt; ac proxime patentiâ non potest statim habere famulos paratos, qui furem apprehendant. Sicus est de die. Eandem distinctionem furis diurni ac nocturni, quoad ejus occisionem, habet Augustinus, et ex eo translata est in jus canonium. (Extrav. de homicidiis, cap. Si per dorsum.) Notandum tamen est, si fur diurnus non tantum furaretur, sed etiam gladio vel arvis vellet ineri suam furtum, licet etiam illam occidere. Ita Aug., qu. 54, suprà Exodum. Et sanctum est in iure civili. L. Furem, ff. ad legem Corneliam, de Sicariis (1).

De Usura. — De usura erat duplex lex: una Exod. 22, v. 25: Si pecuniam mutuum dederis populo meo pauperi qui habet locum, non accipies eam quasi exactor, nec usuris opprimes; altera Deut. 25, v. 19-20: Non pignora bis frater tuo ad usuram ponam, nec fruges, nec quantilibet alium rem, sed alieno. Frater autem tuo absque usura id, quo indiget, commutabis; ut beneficii tibi Dominus Deus tuus in omni opere tuo. His duo decernuntur, nempe ut Judæi non exigant usuram à Judæis, id est, à fratribus suis; ut etiam possint exigere ab extraneis.

Quæstio est, quemodò hæc posterior sit intelligenda? Triplex est opinio. Prima Androsorum; qui putant sibi concessum esse à Deo, ut à quolibet extraneo possint usuram exigere sine pœnâ, ac proinde etiam hoc tempore se non peccare, exigendo usuram à Christianis et gentilibus. Altera quorundam theologorum, quiasserunt, Judæis non quidem concessum, sed tamen permissum esse, ut exigant usuram ab extraneis, propter duritiam cordis ipsorum; sic prinde ipsos quidem peccare usuram exigendo, non tamen per legem Musalem puniri. Ratio florum est, quia usura absolute et sine ulla distinctione fratris aut extranei, mala et prohibita est, ut patet Psal. 14, v. 5, et Psal. 54, v. 12, et Eszech. 18, v. 8. Ergò non

(1) Hæc lex pro solis iudicis directione lata est, præcipitque ut occidens furem nocturnum non sit reus sanguinis in foro externo, id est, morte sua plectatur.

potuit licite concedi Judæis. Potuit tamen permitti, tanquam minus malum, ad vitandum majus malum, nempe scilicet ejus fratres per usuram exhaurirent. Ita D. Th. in 2-2, qu. 78, art. 1, ad 2, et multi alii. Tertia est, Judæos non tantum permissum, sed etiam concessum fuisse exigere usuram à vicinis hostibus, nempe Chananæis, Amorrhæis, Amolechis; ita ut exigendis non peccarent. Ratio est, quia Deus concesserat illis, et occidit vicinos hostes, et coram bona dirigeret. Itaque sicut non peccabant occidendo Amorrhæos et Chananæos in bello, ita non peccabant accipiendo illorum pecuniam per usuram. Ita Conradus qu. 24 de Contract. ; Molina, qu. 2 de Usura, et apertè, D. Ambr., lib. de Tobis, cap. 13, ubi late castra sic ait: Qui jure inferuntur arma, hinc legitime indicantur usura. Item: Ad hoc usuram exigè, quæ non sit crimen occidere. Item: Ubi jura belli, ibi etiam jura usurae. Hæc duæ posteriores opiniones sunt probabiles; prima manifestè falsa.

CAPUT XX.

DE HOMICIDIO, ET CIVITATIBUS REFUGII.

Homicidium est duplex: unum voluntarium, quod culpabile; alterum involuntarium, quod sine culpâ committitur. De priori hic agam; posteriori pertinet ad civitates refugii, de quibus paulò post agitur de homicidio voluntario existit una lex moralis, Exod. 20, v. 15: Non occides; et una ceremonialis, Deut. 21, v. 1 et seq.: Quando inveniatur fuerit... (in agro) homicidium occidit... seniores civitatis illius (vicinioris scilicet)... accersit (victum) ad vultum asperam... et cadent in eâ cervicis vitula. Et venient majores nam civitatis illius ad interfecit, lavabuntque manus suas super altarium... et dicent: Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi viderunt. Propitius esto populo tuo Israel, quod relemisti, Domine, et sic reputas sanguinem innocentem in medio populi tui Israel. Et auferetur ab eis reatus singularis; tu autem illius eris ab innocentis errore, qui jura est, cum fecerit quod præcipit Dominus. (Videatur interpres illius loci.) Judiciales sunt plures: Prima: Qui percussit et occiderit hominem, morte moriatur. (Lev. 24, v. 17.) — 2. Non accipietis pretium ab eo, qui reus est sanguinis; statum et ipse morietur. (Num. 35, v. 34.) — 3. Qui iraverit mortuum cultum cultum aeternum, sicut fecit, sic fiet et; fructum pro fructu, solum pro oculo, dentem pro dente restituet. Quomodo infigerit maculam, talem sustineat eorum. Lev. 24, v. 19-20. — 4. Qui percussit servum suum vel ancillam virgâ, et mortui fuerit in manibus ejus, criminis reus erit. Sin autem vivo die vel duo restituerit; non iustificabitur pœnâ, quia pecunia illius erit, v. d.: Emit eos sua pecunia. Exod. 21, v. 20-21. — 5. Si rixati fuerint viri, et percussit quis multierem pregnantem, et abortivum quidem fecerit, sed ipsa vixerit, subiacet illi damnum quantum mortuus mulieris crederetur, et arbitri iudicaverint. Sin autem mors ejus fuerit subvota, reddet animam pro anima. Ibid., v. 22-25. — 6. Si percussit quisquam oculum servi sui aut ancillæ, et lussos eos fecerit, dimittes eos liberos pro

oculo quem eruit; pari modo si dentem ejus excusserit. Ibid., v. 26-27. — 7. Focet murum tecti per circumvallum, nisi sit ex eo labatur aliquid; effundatur sanguis in domo tua, et si reus latente alio. Deut. 22, v. 8. — 8. Sin autem eum qui peccavit dignum riderint (iudices) plagis, prosternerit et coram se facient verberari. Pro murare peccati erit et plagarum modus; sed numerum quadragenario non excedent. Deut. 25, v. 2. — 9. Qui percussit hominem, volens occidere, morte moriatur. Exod. 21, v. 12. — 10. Si rixati fuerint viri, et percussit alter proximum suum lapide vel pugno, et ille mortuus non fuerit, sed jacerit in lectulo; si succurrerit, et ambulaverit forte super baculum suum, innocens erit qui percussit; ita tamen ut operas ejus et impensas in medicos restituat. Ibid., v. 18.

De civitatibus refugii. — Levite et sacerdotes (ut cap. 7, q. 6, dictum est) habebant quadraginta octo civitates sibi deputatas. Ex illis sex erant civitates refugii, ad quas, tanquam ad asylum, confugere poterant illi, qui sua culpâ homicidium commiserant. (Josue 20, v. 4, et Num. 35, v. 11.) Erant autem hæc civitates refugii: Godes in Neptali; Sichem in Ephraim; Hebron in Juda; Bosor in Ruben; Ramoth in Galaad; Gaulon in Manasse. Tres prima citra, reliquæ trans Jordanem. (Josue 20, v. 7.) Omnes æquali spatio inter se distabant. (Deuter. 19, vers. 7.) Quomodo erant in montibus, ut eminus videri possent, exceptâ Bosor, quæ sola erat in plano, sed tamen potente loco et occupato. (Josue 20, v. 8.) Hæc aliqua notanda sunt. Primo, ad usam ex his civitatibus, tanquam ad asylum poterat confugere homicida, et coram senioribus illius loci, qui omnes erant levite et sacerdotes, probare suam innocentiam, id est, se sine sua culpâ homicidium fecisse, juxta illud Josue, cap. 20, v. 2 et seq.: Separata urbs fugitorum erit, et confugiet ad eam, quicumque animam percussit; necque et postea eadere tiam proximi, qui altior est sanguinis. Cuius ad usam harrum confugerit, civitatum, stabit ante portam civitatis, et loquetur senioribus urbis illius ea quæ se comprobant innocentem; sicque suscipiet eum, et dabunt ei locum ad habitandum. Secundo, debebat autem in aliqua istarum civitatum, ad quam confugerat, manere usque ad mortem summæ pontificis. Quod si ante mortem pontificis inventus fuisset extra civitatem refugii, poterat interire et propinquis illius quem interfecerat. (Num. 35, v. 25 et seq.) Tertio, præter sex civitates refugii, erat aliâd asylum, ad quod confugere poterant homicidæ, nempe iherosolym et tabernaculum. Et confugit Joab, qui occiderat Abner et Amasa. 2 Reg. 2, v. 28. Fugit ergo Joab in tabernaculum Domini, et apprehendit cornu altaris. Sed quia non erat innocens, jussu Salomonis interfecit se, nec profuit illi asylum ad quod confugerat. (Ibid., v. 31.) Erat enim lex data, ut homicida voluntarius abstraheretur ab asylo, et interficeretur. Exod. 21, v. 14: Si quis per industriam occiderit proximum suum, et per insidias, ab altari isto recedes cum, ut moriatur. Quarto, sicut Iudæi poterant confugere ad asylum, sic etiam advenæ et peregrini. (Num. 35, v. 15.) Disputant in-

terpotes, an quilibet advena; et peregrini, etiam gentiles? Iheronimus, Masius, et Magalanus, in cap. 20 Iosue. Negant Abrahams et Serarius, libid., asserentes, advena, et peregrinos ad Iudaisimum conversos, id est; proselytos, non autem gentiles in iudaisimo insertos, habuisse hoc privilegium. Nota: Iudaei ex genere habebant quaedam privilegia propria, quibus carebant proselyti: quodam communia cum proselytis. Propria erant haec tria: Primum, servus, genero Iudaeo, anno septimo et quingentesimo fiebat liber; non autem proselytus. (Deut. 15, v. 12 et seq.) Secundum, Iudaei gaudebant privilegio remissionis delictorum anno septimo, non autem proselyti. Deut. 15, v. 5, 6. Tertium, Iudaei non poterant dare ad instarum Iudaeis, sed proselytis. Deut. 25, v. 19. Italiqua erant communia. Ita ex Abrahams Columnis in cap. 25 Num., v. 45. Quinto, beneficium voluntarii, ut supra dictum, non gaudebant privilegio asyli, sed tantum involuntarii. Excipiebatur unus casus, ut si quis voluntarius occidisset innoxiosum, vix ei reprobando. Is enim habebat ius asyli, et si probaret suam innocentiam, statim ex loco asyli domum remitterebatur, nec tenebatur expectatio mortuum postulare; quia non erat propter homicidium, sed infortunio vita sua defensor. Ita Abrah. in cap. 20 Iosue, no. 37; Serarius, libid., no. 2; Corbel. loc. cit. Quid autem dicendum de eo qui in ipso asylis, seu in hisse reliqui civitatibus homicidium perpetrasset? Abrah., libid., no. 49, putat non habuisse ius asyli.

Quaeris, ut citam Christiani habeant aliqua asylia pro homicidiis? Resp. : Habent, sed in nullis differunt a Iudaeis. Nam Christiani habent asylia iure humano; Iudaei habebant iure divino constituta. Apud Christianos omnes ecclesiae, cimetaria, campos, domus religiose et ecclesiasticae, sunt asylia; apud Iudaeos erant multo pauciora, ut ex dictis patet. Iudaei poterant extrahi ab asylis et censeri eorum eximiaribus. Christiani non possunt extrahi, nequidem a Iudaeis, ut magistratu. Asylia Iudaeorum erant tantum pro homicidiis involuntariis, asylia Christianorum pro omnibus fero rebus. Excipiunt nocturni agrorum depollutores, publici latrones, et vitium obsessores. (Cap. Inter alia, de humanis. Eccl. 1) Item raptores virginum, peccatores, sacrilegi, blasphemae, haeretici, apostatae, Iudaei, et quotquot in iusias asylis delinquant. (Vide Serar., in cap. 20 Iosue, q. 9.)

CAPIT. XXI.
DE MATRIMONIO VETERIS TESTAMENTI.

De matrimonio exstant haec leges in veteri Testamento. Prima: Nemo contrahat matrimonium in gradu prohibito. (Lev. 18, v. 6.) Secunda: Ad mulierem qua potius unumquam non accedat. (Ibid., v. 18.) Tertia: Si unus ex fratribus mortuus fuerit sine prole, uxorem illius accipiat alter frater, et suscipiat semen fratris sui, et primogenitum nomine illius nominabit. (Deut. 25, v. 5.) Quarta: Si alter frater voluerit accipere uxorem fratris sui, tunc uxor mortui, coram senioribus, tollit calcematum de pedibus ejus, et spat in faciem illius, dicens: Sic fiet homini, qui non estip-

cat domum fratris sui. (Ibid., v. 9.) Quinta: Si quis in bello captam mulierem alienigenam adamaverit propter pulchritudinem, et voluerit habere uxorem, introducit eam in domum suam; quae radeat caput, et praecidet ungues, et mutabit vestem, et ficiat patrem et matrem suam uno mense. Et tunc fiet uxor illius. Si postea ei displicerit, non vendet, sed liberam dimittet. (Deut. 21, v. 10 ad 15 usque.) Sexta: Si quis habuerit duas uxores, unam dilectam, alteram odiosam, et filius odiosae fuerit primogenitus, dabit ei iura primogeniturae, nec praferet ei filium dilectae. (Ibid., v. 15.) Septima: Omnes viri ducunt uxores de tribu et cognatione sua; et cunctae feminae de eadem tribu maritos accipiunt; et hereditas permanet in familia, neque sibi miscerintur tribus, sed ita manent, ut a Davidis generatione sunt. Num. 36, v. 7 et seq.

Quaeris, haec leges aliqua examinanda sunt. 1. An matrimonium fuerit praecipuum in veteri Testamento? In quo gradu liceret, vel non liceret matrimonium contrahere? 2. An Iudaei poterint accipere uxores alienigenas? 3. An poterint accipere uxores extra suam tribum et familiam? 4. Quae sit differentia inter matrimonium veteris ac novi Testamenti?

QUESTIO PRIMA. — An matrimonium fuerit praecipuum in veteri Testamento? — Ratio dubitandi est, primum, quia Genes. 1, v. 28, et Gen. 2, v. 4, praecipit Deus: Crescite et multiplicamini. Secundo, quia Deut. 7, v. 14, similiter praecipit: Non erit apud te sterilitas utriusque sexus. Tertio, quia non legitur aliquis in veteri Testamento vixisse coelibes. Quarto, quia ignominiosum erat, non habere prolem, unde vitigare erat omnium animarum. Malobetia, qui non reliquit semen in Israel. Resp. : Neque naturali, neque divino praecipio, singuli in veteri Testamento fuerunt obligati ad matrimonium. Prior pars patet, quia, tametsi tota communitas naturali praecipio fuerit obligata, sicut etiam nunc est, conservare se per procreationem prolis, et consequenter per matrimonium, hoc tamen praecipium non obligat singulos de communitate, sed totam communitatem generaliter, ut docet B. Th. in Suppl., q. 41, art. 2. Simile est de agricultura. Nam praecipium naturale est colere agros, ad conservandam vitam humanam, non minus quam procreare prolem; et tamen praecipium illud non obligat singulos; aliqui singuli debeant agros colere, quod est contra communem hominum mentem ac consuetudinem. Posterior pars probatur, quia in veteri Testamento nullum exstat divinum praecipium, quod obliget singulos ad matrimonium. Nam illa verba: Crescite et multiplicamini, non continent praecipium, sed benedictionem. Nam Deus his legitur dixisse illa verba hominibus, semel primis parentibus in paradiso, et tunc Noe et filiis ejus post diluvium, cum ex arca egressi essent. Utrisque dixit post matrimonium iam contractum. Igitur per illa verba non praecipit illis ut matrimonium contraherent, quod iam contractum erat; sed imperavit illis benedictionem, ut copiosam sobolem procrearent ad multiplicandum genus humanum, quod tunc valde exiguum erat. Hoc constat ex ipso textu. Nam, primum certum est, Noe et

filios ejus, antiquam Aram ingredienderent, habuisse suas uxores. Gen. 7, v. 1: Ingressus est Noe et filii ejus, uxor ejus et uxores filiorum ejus cum eo, in arcam. propter opem suam. Secundo, certum est, eundem Noe et filios ejus cum suis uxoribus, peracto diluvio, egressos esse ex arca. Gen. 8, v. 18: Egressus est ergo Noe, et filii ejus, uxor illius, et uxores filiorum ejus, cum eis. Tertio, certum est, postquam cum suis uxoribus egressi sunt ex arca, tunc illis dictum esse a Deo: Crescite et multiplicamini. Hoc enim diversit habet historia. Unde evidenter sequitur, his verbis non contineri praecipium de matrimonio inchoato, quia matrimonium iam initum erat, sed benedictionem in propaganda posteritate. Et hoc significat textus, cum ait, Gen. 9, v. 1: Benedixitque Deus Noe et filiis ejus, et dixit ad eos: Crescite et multiplicamini, et replite terram. Item dico de peccata parentibus. Nam matrimonium inter illos initum contractum est, quando Deus ex costis Adae dorsentibus formavit Evam. Tunc enim vigilans ex corpore, dixit Adam, Gen. 2, v. 25:24: Haec nunc os ex costibus meis, et caro de carne mea; haec vocabitur virago, quoniam de vtro sumpta est. Quomodo remanet homo patrem suum, et matrem, et adheret uxori suae. Quibus verba sua indicat, tum Evam esse uxorem, tum majus esse vinculum inter virum et uxorem, quam inter parentem et filium; item denique hanc conjunctionem conjugalem, qua tunc inter ipsam et Evam facta est, fuisse legitimum conjunctionis Christi cum Ecclesia. Sic enim verba Adam interpretatur Apostolus ad Ephes. 5, v. 22, cum ait: Sacramentum hoc inquitur est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia. Igitur quod postea dictum est in primis parentibus: Crescite et multiplicamini, non continet praecipium de matrimonio contrahendo, sed solum benedictionem in propagando humano genere. Similiter illa verba, Deut. 7, v. 14: Non erit apud te sterilitas utriusque sexus, habent eundem sensum. Est autem hic sensus: Si custodieritis praecipia mea, dabo vobis benedictionem temporalem, tum in procreanda sobole, tum in aliis rebus. Hoc etiam constat ex textu, qui sic habet, Deut. 7, v. 12 et seq.: Si postquam audieris haec verba, custodieris ea, et feceris, vastabit et Dominus Deus tuus pactum tibi, et misericordiam quam juravit patribus tuis; et dilget te, ac multiplicabit, benedixitque gentem cuius es, et fructus terrae tuae, fructusque lacus, et vinearum, oleae, et arborum, gregibus ovium tuarum super terram, pro qua juravit quibus tuis, ut daret eam tibi. Benedixitque erit tibi inter omnes populos. Non erit apud te sterilitas utriusque sexus, sicut in hominibus quoniam in gregibus tuis.

Quod autem obliget, nullum in veteri Testamento fuisse coelibes, verum non est. Coelibes fuerunt Melchisedech, Ioseph, Elias, Eliseus, Jeremias, Joannes Baptista, et testator S. Ignatius in Epist. ad Philadelphos. Item Abel, frater Cain, ut tradunt Hieronymus, Basilides, Ambrosius, et alii apud Corbel. in cap. 4 Gen., v. 2. (Vide Genebrard. in Chronologia.)

Non constat, ignominiosum fuisse apud Hebraeos, non habere prolem. Nam haec ignominia non proveniebat ex virginitate, vel coelibatu, sed ex sterilitate matrimo-

nii. Cum enim Deus promississet illis qui in matrimonio vivebant, benedictionem et fecunditatem, sub hac conditione, si custodierint legem Dei, suspicio erat illos puniri à Deo, qui non habebant prolem, tanquam legis transgressores. Quae erat magna ignominia. Nota: Aliqui in veteri Testamento propter suam culpam non habebant prolem, ita ut sterilitas esset punitio peccati; aliqui sine sua culpa. Primum generis fuit Abimelech, rex Gerar, qui non potuit habere prolem in sua familia, propterea quod elipsum ab Abrah.: suam uxorem, juxta illud Gen. 20, v. 18: Concluserat enim Dominus omnem ratum domus Abimelech, propter Saram, uxorem Abrah. Item Michol uxor Davidis, quae quod do visisset Davidem saltantem coram archa Domini, man sit sterilis usque ad finem vitae. (2 Reg. 6, v. 25.) Item, filia de quo Osee 9, v. 14: Da eis, Domine. Quid dabis eis? Nempe propter peccata sua. Sopitur: Da eis valvum sine liberis, et ubera arentia. Posteriori generis fuerunt Rachel femina, Sara, uxor Abrah.; Rebbecca, uxor Isaac; uxor Jacob; Anna, uxor Eliahu; Sara, filia Raquelis; Elisabeth, uxor Zachariae, et aliae plures. Quae quidem longo tempore fuerant steriles, non propter suam culpam, sed ut Deus novis miraculo ostenderet, filios, qui ex illis nascerentur, non naturam viribus, sed Deo beneficio natos esse. Et quantum superadditae feminis: coram Deo non fuerint passae proplem, tum ignominiam, quia Deus sciebat sanctas esse; tamen passae sunt coram hominibus: peccabant eis à Deo puniri pro sterilitate. Hoc sensu dixit Rachel, postquam peperisset. Gen. 30, v. 25: Abstinuit Deus opprobrium meum. Et Sara, filia Raquelis, post longam sterilitatem, oravit Deum, dicens: Peto, Domine, ut de vinculo imperpropter hujus aboleas me, aut certe desuper terram eripias me. (Job. 5, v. 13.) Et Elisabeth, abstinuit sterilitate, cum jam concepisset in utero, occultabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic fecit mihi Dominus in diebus, quibus respicui auferre opprobrium meum inter homines. Luc. 1, v. 25. (Vide Maldon., libid., v. 35.)

QUESTIO II. — In quo gradu liceret vel non liceret contrahere matrimonium in veteri Testamento? — Vel, qui gradus consanguinitatis et affinitatis fuerint prohibiti in legē Moisaica? Resp. : Ex Lev. cap. 18, colligitur haec duo: primum, ratione consanguinitatis, non licebat contrahere cum his, nempe cum patre vel matre; vel, quod idem est, cum filio vel filia, nec cum sorore, nec cum nepote, nec cum amito vel matertera. Significando, ratione affinitatis, non licebat cum his, sicut cum noverca, cum sorore privigna, cum filia ut nefle privigna, cum uxore patris, cum uxore fratris relicta (nisi frater reliquisset illam sine prole, juxta tertiam regulam supra assignatam); cum uxore filii, cum sorore uxoris propter, uxore adhuc vivente. Nam si mortua esset uxor, licebat.

Quaeris an illem gradus sint etiam prohibiti apud Christianos? Resp. : Omnino sunt; et proter illos alii plures; ut patet ex Conc. Trid. sess. 24, can. 5. Et quidem in consanguinitate, prohibiti sunt quatuor gradus vel, quod idem est, consanguinitas usque ad

quantum gradum inclusivè reddidit matrimonium invali- dum. (Cap. Non debet. De Consanguin.) Similiter in affinitate prohibiti sunt quatuor gradus. (cap. cit.) Nisi quod in Conc. Trid. seas. 24, cap. 4, statutum sit, ne affinitas ex fornicatione orta extendatur ultra secundum gradum.

Ite pro majeri intelligentia duo notanda sunt. Primo: Consanguinitas est propinquitas duarum personarum, una ex naturali propagatione; quarum vel avo descendit altera, ut filius ex parente, nepos ex avo, pronepos ex proavo; vel ambo descendunt ex eodem, ut duo fratres ex eodem patre, duo nepotes ex eodem avo, duo pronepos ex eodem proavo. (Valentin q. 5 de Matrini. prop. 5, § Cognatio, et alia passim.) Affinitas est propinquitas duarum personarum, una ex carnali copula inhius cum alterius consanguinitate vel consanguinitate, sive copula fuerit licita, sive illicita. Quo pacto inter novercam et privignam est affinitas, quia intercessit carnalis copula inter novercam et consanguineam privigni, nempe privigni patrem. (Valentin ibid., § Affinitas.) Hinc sequitur gradus affinitatis distinguendos esse per ordinem ad gradus consanguinitatis, ut paulo post claris explicabo. Secundo, ut autem sentitur, in eo gradu consanguinitatis, una persona distat ab alia, tres regulæ servandæ sunt. prima: In linea recta quæ est ascendendum et descendendum, tot gradus numerandi sunt, quot numerantur personæ, excepta prima. Itaque filius est in primo gradu consanguinitatis patris, nepos in secundo, pronepos in tertio, et sic deinceps. Secunda: In linea transversa, quando utraque persona a qua distat ab eodem stipite communi, totidem gradibus distat inter se, quia gradibus distat à stipite. Unde fratres, qui naturaliter distant à patre, sunt consanguinei in primo gradu, quia quilibet horum est consanguineus patri in primo gradu. Similiter filii fratrum sunt consanguinei in secundo gradu, propter eandem causam. Tertia in linea transversa, quando utraque persona iniquitate distat à communis stipite, quia gradibus distat personarum remota à stipite, totidem enim distat ab altera. Unde filius fratris distat à suo patre in secundo gradu. Hæ tres regulæ valent in jure canonico, et servantur in causis matrimonialibus. (Vide Valentiam, loco cit., Bellarm. de matrini. cap. 24, et alios.)

Ad cognoscendos autem gradus affinitatis, tradi solet hæc regulæ: Posita copula carnali inter virum et feminam, quo gradu aliquis viro consanguineus est, eodem est affinis feminæ. Et vicissim, quo gradu consanguineus est feminæ, eodem affinis est viro. Nota: In linea omnes consanguinei viri consanguinei affinitatem cum uxore habent, et rursum, omnes consanguinei uxoris consanguinei affinitatem cum viro; consanguinei tamen viri et uxoris non contrahunt affinitatem inter se. (Cap. Super his, de Consanguinitate.)

Jam faciliè intelligitur differentia veteris ac novi Testamenti quoad gradus consanguinitatis et affinitatis. In veteri prohibiti erant duo gradus consanguinitatis in linea recta. Primus, inter patrem et filium, vel inter matrem et filium; secundus, inter avum et nepotem, vel in-

ter aviam et nepotem. In linea transversa, similiter duo. Primus, inter fratrem et sororem. Secundus, inter nepotem et amicum vel materteram. Non tamen inter nepotem et patrurum vel avunculum, ut notat Bellarm. c. 17. At in novo prohibiti sunt quatuor gradus in utraque linea. In recta quidem primus, inter patrem et filium; inter matrem et filium. Secundus inter avum et nepotem. Tertius inter proavum et pronepote. Quartus inter abavum et abnepotem. In transversa autem, primus, inter fratrem et sororem; secundus inter fratrem et fratris vel sororis filium; inter nepotem et amicum, vel materteram; inter nepotem et patrurum vel avunculum. Tertius inter fratrem et fratris vel sororis nepotem, inter pronepote et amicum vel materteram magnam. Quartus inter fratrem et fratris vel sororis pronepote.

Rursum, in veteri Testamento prohibiti erant tres gradus affinitatis. In primo, non licebat contrahere cum novercâ; eum sorore privignâ; cum fillâ privignâ; cum uxore fratris; cum uxore filii; cum uxore uxoris. In secundo cum uxore patris. In tertio, cum nepote privignâ. At in novo, prohibetur etiam quatuor gradus affinitatis, in quo non licet contrahere cum uxore avi, vel pronepote.

Solent disputari an omnes gradus qui lege Mosâicâ erant prohibiti, sint etiam jure naturali prohibiti? Resp.: Non omnes; nam Ecclesia in quibusdam potest dispensare, ut definitur Conc. Trident. seas. 24, Can. 5. Non possent autem dispensare, si omnes jure naturali essent prohibiti. Qui ergo hoc modo prohibiti sunt? Primo, certum est, omnes gradus consanguinitatis in linea recta inter ascendentes et descendentes, jure naturali prohibitos esse; autem primus gradus in linea transversa, qui est fratris cum sorore, prohibitus sit, dubium est. Plerique affirmant. Ceterum negat, quia Cain Filios Adami, accepit sororem suam in uxorem. Nec peccavit contra jus naturale. Bellarm., cap. 27, componit hæc licem. At quidem esse præceptum naturale, non contrahere cum sorore, sicut est perceptum naturale, non accipere alienum; sed non obligare in extrema necessitate. Sicut ergo licitum est, in extrema necessitate, accipere alienum panem et comedere, sic etiam licet in extrema necessitate, contrahere matrimonium cum sorore. Fuit autem extrema necessitas in principio mundi; nam Cain non poterat aliam uxorem habere, nisi sororem suam. Secundâ, probabile est, primum gradum affinitatis, qui est inter privignam et novercam, lege naturali prohibendum esse, ut docet Bellarm., loco citato. Et probat ex eo, quia qui contraherent matrimonium in gradibus lege naturali prohibitis, puniebantur morte; qui autem contraherent in gradibus lege tantum Mosâicâ prohibitis, puniebantur leviori pena. Leviti 20. At contrahentes cum novercâ puniebantur morte; ergo verisimile est, lege naturali prohibendum esse, contrahere cum novercâ. Ex dictis sequitur, reliquos gradus consanguinitatis et affinitatis, qui lege naturali non sunt prohibiti, prohibitos tamen esse jure humanâ apud Christianissimos; quia iunctis aïis Judæi prohibiti fuerint lege divinâ Mosâicâ, tamen illa lex nunc abrogata

est, nec Christianos obligat. Secundo sequitur, Pontificem in illis omnibus gradibus, qui lege naturali prohibiti non sunt, posse dispensare, sicut in nullis dispensatum est.

Quæstio in. — An poterint accipere uxores alienigenas? — Videtur non potuisse. Primo, quia Deus severè id prohibuit in veteri Testamento, Exod. 34, v. 16, et Deut. 7, v. 3, et 3 Reg. 11, v. 2; secundo, quia graviter punivi illos, quod contra prohibitionem ipsius acciperent alienigenas, post mortem Josue. (Judic. 5, v. 5 et seq.) Tertio, quia cum Samson vellet accipere uxorem Philistinam, dixerunt ei parentes ejus: Numquid non es mulier in filiabus fratrum tuorum, et in omni populo meo, quia vis accipere uxorem de Philistinâ, qui inimicis tuis? Judic. 14, v. 3. Quibus verbis significatur, non licere accipere uxorem Gentilium. Quarto, quia juxta septimam legem superius assignatam, omnes viri debebant docere uxores ex sua tribu et cognatione. Sed contra est, primo, quia lex quibus superius assignata concedebat illis, ut acciperent alienigenas in bello captas. Secundo, quia multi acciperunt alienigenas, sine ulla culpa aut reprehensione. Sic Jacob accepit filias Laban idololatricæ, Gen. 29, v. 28; Joseph filiam Putipharis, Ægyptiam, Gen. 41, v. 45; Moyses filiam Jethro, Æthiopsam, Exod. 2, v. 21; Mahalon et Chelion, uxores Moabitidas, Ruth 1, v. 4. Similiter Booz, Ruth Moabitidem, Ruth 4, v. 10; Salmon, Rahab Chanaanam, Matth. 1, v. 5; Samson, Philistinam, Jud. 14, v. 2; David filiam regis Gessur, 2 Reg. 5, v. 5; Salomon filiam Pharaonis regis Ægypti, 3 Reg. 5, v. 4; denique Esther nupsit Assuero, regi Persarum, qui erat Gentilis, Esther 2, v. 17.

Respondo cum distinctione. Ordinariè non licebat Judæis accipere uxores alienigenas seu Gentiles; extraordinariè licebat in tribus casibus. Prior pars patet, quia erat illis prohibendum, propter periculum subversionis et idololatricæ. Hæc patet ex locis citatis. Exod. 34, v. 16: *Nec uxorem de filiabus eorum accipies filius tuus; ne, postquam ipse fuerit servitutus, servituti faciant et filios tuos in dies annis, id est, ne sint illis occasio idololatricæ.* Et Deut. 7, v. 2 et seq.: *Non inibis cum eis judæis... neque sociabis eum cum conjugio. Filium tuum non dabis filio ejus, nec filiam illius accipies filio tuo; quia detrahet filium tuum, ne sequatur me, et ut magis serviat diis alienis.* Ex 3 Reg. 11, v. 2: *Non ingrediamini ad eas, neque de illis ingrediamini ad vestras; certissimè enim merentur corda vestra, ut sequamini deos eorum.* Quæ testimonia intelliguntur potissimum de feminis Chanaanitis, quarum terram possessori erant Judæi. Et quia post mortem Josue contempserunt hæc prohibitionem, merito à Deo puniti sunt, juxta illud Judic. 5, v. 5 et seq.: *Fili Israel habitaverunt in medio Chanaan, et Hethiis, et Amoræis, et Pherezæis, et Hevæis, et Jebusis; et acciperunt uxores filias eorum, ipsique filias suas filios eorum tradiderunt, et acciverunt diis eorum. Peccaveruntque malum in conspectu Domini, et oblit sunt Dei, qui servavit eos a manibus Asiroth, et traxerat contra Israel. Dominus, ut*

tradidit eos, in manus Chanaan, Rasinonim, regis Mesopotamiam, acriterque ei octo annis. Posterior pars probatur; quia extraordinariè poterant accipere uxores gentiles, in his tribus casibus. Primo, si uxores, relictis Gentilibus, converterentur ad cultum veri Dei; tunc enim cessabat periculum subversionis et idololatricæ. Sic conversæ sunt Ruth Moabitidis; sic Iahab; sic alie plures; et hoc solum concessum fuit accipere alienigenas bello captas, Deut. 21, v. 11 et seq. Non enim fuit concessum, nisi prius raso capite, præcisus unguibus, niuitatâ veste, delicto patre et matre. Nam per hujusmodi carencias significabatur, quod prius deberent ejurare ritus et mores patriæ; ac præcipuè cultum falsorum deorum. (Vide Serar. in cap. 6 Josue, q. 30.) Secundo, si Deus excitaret aliquem Judæum, ut acciperet uxorem gentilem, etiam in gentilibus permaneret. Sic excitavit Samsonem, ut acciperet Philistinam; quod præcavisset illic ingrubant, juxta illud Judic. 14, v. 4: *Parentes autem ejus nesciebant, quid res à Domino fieret, et quærent occasionem contra Philistinum.* Sic excitavit Estherem, ut inberet Assuero regi gentili; quia ex tali matrimonio multum bonum toti Judæorum genti eruit obventura. Tertio, si esset aliqua necessitas vel urgens causa, cur acciperent uxores alienigenas. Sic excitari poterant Mahalon et Chelion, accipiendo uxores Moabitidas. Erant enim juvenes in fervore ætatis; erant in alienâ patriâ, erant egentis et famelici. Nullum apparet remedium, vel eorum fervorem sedandis, vel contra famem et æstus, nisi dicerent uxores illius loci, à quibus sustentarentur. Unde Rupertus, lib. 1 in Matth.: *Ilam (Mahalonem) intelligi non lesâsse, sed necessitate excitari, scilicet famem, quam facta fuerat, et propter quam, ut Scriptura refert, abiit homo de Bethleem.* Et Bilem: *Nisi necessitas illis excitarret, non ipsi uxores ducere debuerant Moabitidas.* Quod enim spectat illud Valentianum Imperatoris in Novellis L. 11. Theodosiani codicis: *Nihil turpe, nihil vitium creditur carere, sola cura est, ut quæcumque iure vitiorum.* (Vide Severinum in cap. 1, Ruth, q. 11.) Porro, an omnes illi, quos ante diximus occasione uxores gentiles, poterint excusari apud istorum ecclesiam, non est hujus loci disputare. Certe aliquos excusari potuisse, ut jam dictum est; obsequium non potuisse, ut patet 3 Reg. 11, v. 1 et seq. De reliquis disputant suo loco interpretes. Quod ultimo loco objiciebatur, viros debuisse esse sub tantum loco et cognatione accipere uxores, jam examinandum est.

Quæstio iv. — An Judæi poterint accipere uxores extraneæ tribus et cognationis? — Dicitur est, ordinariè non potuisse accipere uxores gentiles, sed tantum hebræas. Nunc quæstio est, an prohibiti poterint accipere hebræas ex quacumque tribu? An verò necesse fuerit, immutacionem accipere ex sua tribu, et non ex alia? Immo quilibet similiter ex illâ lege, quam supra allegavi: *Omnes enim viri ducunt uxores de tribu et cognatione sua; et emittit femina de eadem tribu maritus accipiens; ut serventur juramentum in familiis, nec sibi miscerintur tribus, sed illi manent, ut à*

Domino separatur amitt. (Num. 36, v. 7 et seq.) Quo sanè lex, si spectemus verba, videtur fuisse generalis, ita ut nulli liceret contrahere matrimonium extra suam tribum aut cognationem. Et sic sentiant Lyran. et Abulensis in illum loc. et Torniell. in anal. anno mundi 2585, n. 51; nisi quod excipiant Levitas. Nam illa lex propter lata est, ne paterna hereditas, per matriciniam diversum tribum, de nos tribu in aliam transferrentur; sed singulae hereditates manerent in suis tribubus. Ad Levitas non habebant paternas hereditates, nec offusis alterius hereditatis erant capaces; ac profecto non fuissent translatæ hereditates ex una tribu in aliam, etiam si Levitæ contraxissent matrimonia cum hominibus aliarum tribuum. Alii probabiliter putant, non fuisse legem generalem, sed tantum obligasse eas feminas, quæ successerunt in hereditatem patris, propter defectum masculæ proli; et similes eos tantum viros, qui tales feminas ducerant in matrimonium. Huiusmodi enim viros ex feminis debuisse esse ejusdem tribus et cognationis, ita Burgensis, Cajetanus, Olsten. Vatablus, Cornelius in cap. 36 Num. Ratio similiter ex occasione illius legis, quæ fuit huiusmodi: Deus dederat duplex præceptum Moysi in deserto, nuptia, ut filiis Israël, quibus venissent in terram promissionis, sorsim non dividerent; et unamque tribus ac familia haberet suam certam portionem, ac hereditatem, excepta tribu Levi. Alterum, ut si aliquis poterit familias moreretur sine filiis, illis essent heredes. (Num. 27, v. 8.) Contigit postea, ut Sathpaad, qui erat de tribu Manasse, moreretur sine filiis et relinqueret tantum filias. Iste filias erant heredes. Hæc oratione quaesito, an tale filias possent habere maritus aliarum tribuum? Nam si haberent, hereditas illarum, erat transitoria ad alias tribus. Sin minus, non erat libertas nubendi, quibus vellent. Igitur ad hæc quaesitionem respondit Deus per Moysen, ut non adhereret, nisi in sua tribu, hoc est, extra suam tribum nubere, hereditas ad alias tribus derivaretur. Hæc autem responsio non erat generalis, sed pertinebat ad eas tantum feminas, quæ erant heredes suorum parentum; ad alias minime. Hæc sententia dupliciter confirmari potest. Primo, ex Beheræ textu, qui sic habet: *Omnia femina hereditaria hereditatem, nuptæ sui ex tribu sui.* Secundo, exemplo sortum, qui, quod isto eam non comprehendere, extra suam tribum contraxerunt matrimonium. Sic David, qui fuit de tribu Iuda, duxit Michol, filiam Saulis, de tribu Benjamin. Sic filii Israël jurarunt, quod non vellent filias suas dare Benjaminitis. (Judic. 21, v. 1.) Ex quo colligimus, illos id autem fecere solitos. Sic denique omnes illi, quos supra diximus accepisse uxores Gentilis seu alienigenas.

Quæstio v. — Quæ sit differentia inter matrimonium veteris ac novi Testamenti? — Resp. Unum differt ab altero, sicut Synagoga ab Ecclesia, vel sicut matrimonium Abraham cum ancilla, à matrimonio ejusdem cum liberâ, vel generationi, sicut umbra imaginis, ab ipsâ imagine. Nam sicut Synagoga fuit imperfectior quam Ecclesia; et matrimonium cum ancilla imper-

fectius, quàm cum liberâ; et umbra imaginis imperfectior, quàm ipsa imago: ita matrimonium mosaicum fuit imperfectius, quàm matrimonium nostrum. Et quidem multis modis. Primo, quia nostrum matrimonium est sacramentum à Christo institutum, quod confert gratiam, sicut baptismus est sacra sacramenta. (Trident. Sess. 24. Can. 1; D. Thom. in Suppl., q. 42, art. 1 et 5, et alii passim.) Ad mosaicum non fuit sacramentum. Itaque duo spectanda sunt in nostro matrimonio. 1° Contractus civilis. 2° Ratio sacramenti, quæ contractui supervenit. In priori convenit cum mosaico, in posteriori differt. Secundo, mosai cum poterat dissolvi per libellum repudi, ut dicam cap. 25. Nostrum non potest hoc modo dissolvi. (Eriol. Can. 5 et 7.) Sicut Synagoga à Deo repudiata est; Ecclesia verò nunquam repudiabit. Et hoc aptè significatur per Abraham, qui repudiavit Agar, quæ erat ancilla, non autem Saran, quæ erat libera. Tertio, mosaicum adhibebat polygamiam; nostrum non adhibuit. Itaque licet per legem Mosaicam, habere plures simul uxores (cap. seq.) per evangelicam non licet. (Trid. Dm. 2.) Sicut Deus in veteri Testamento non solum habebat filios adoptivos ex Synagoga, sed etiam ex gentilitate; at in novo nullum habet, nisi ex Ecclesia, quam solum agnoscit pro suis sponsis. Quarto, in mosaico, duo tantum gradus consanguinitatis, et tres affinitatis erant prohibiti; in nostro, plures. (Supra quest. 2.) Quinto, mosaicum, in plurimum, debebat contrahi inter virum et feminam ejusdem tribus; nostrum non adstringit ad certam tribum. Sexto, in lege Mosaicâ, frater debebat accipere uxorem fratris sui defuncti, si mortuus esset sine prole; in evangelicâ nulla talis est obligatio. In eo tamen conveniunt, quod, sicut juxta legem Mosaicam non licebat contrahere matrimonium cum infidelibus et idololatris; ita juxta evangelicam non liceat cum infidelibus et hereticis. Hæc interest, quod si Christianus contrahat cum feminâ infideli non baptizata, matrimonium sit irritum; si cum hereticâ, sit quidem illicitum, non tamen irritum.

CAPUT XXII.

DE POLYGAMIA.

Polygamia idem est, quod pluralitas uxorum; est ergo questio, an in veteri Testamento liceret nisi viro habere simul plures uxores? Ratio dubitandi est, quia nec Adam, nec filius alius ab initio mundi, usque ad diluvium, habuit simul plures uxores, nisi solus Lamech. (Gen. 4, v. 19.) Qui hicirco reprehenditur à Nicolao Epapâ in epist. ad Lotharianum regem, ubi illum vocat adulterum. (Cap. an non 24, quest. 5.) At si liceret habere plures, cur Lamech eo nomine reprehenderetur? Cur nullus alius, ex tot millibus virorum, qui vixerunt ante diluvium, plures habuit? Ad contra est, quia multi sancti viri post diluvium, polygamia usi sunt, quod non fecissent, si fuisset prohibita. Nam Abraham habuit duas uxores; Saran et Agar; Jacob duas; Lia et Rachel; Elicam duas: Annan et Phoenemor; David plures: Achinoam, Abigail,

Maacha, Haggith, Abitail, Eglam, Beathsabe, Michol, et sic deinceps.

Respondetur: Polygamia repugnat primæ institutioni matrimonii, quæ à Deo facta est in paradiso; repugnat etiam aliquo modo legi nature; Deus tamen concessit, ut post diluvium liceret habere plures uxores, quod ante diluvium non licebat. Hæc concessio, quam alii dispensationem vocant, confirmata est per legem Mosaicam; sed revocata per evangelicam, quia Christus in evangelio reduxit matrimonium ad primam institutionem, ita ut non amplius liceat habere plures simul uxores. Hæc singula confirmanda sunt per totidem conclusiones.

CONCLUSIO PRIMA. — Polygamia repugnat primæ institutioni matrimonii, quæ à Deo facta est in paradiso. — Sic docent Hieron., Chrysost., Theophil., Beda, Anselmus in cap. 19 Math., Ambrosius in lib. de viduis circa fin., Augustinus lib. 4 de Nuptiis et Concupisc. cap. 9, asserentes matrimonium initio institutum fuisse inter unum et unam, et consequenter excessum polygamiam; quod dupliciter probari potest. Primo ex Scripturâ, quæ utitur numero singulari. Genes 1, v. 27: *Masculum et feminam creavit eos.* Et cap. 2, v. 24: *Relinquet homo patrem suum et matrem, et adheret uxori suæ; et erunt duo in carne una.* Non dixit in plurali, masculinum et duas vel tres feminas creavit; nec adhereret uxoris suis; nec erunt plures in diversa carne. Secundo, ex ipsâ hominis creatione. Nam si Deus voluisset Adamum habere plures uxores, sine dubio creasset illi plures feminas, quas in uxores dicere poterisset, at unam tantum creavit; voluit ergo unâ uxore contentum esse. Unde Innocentius, cap. *Gaudemus*, de Divortis, accommodatè ait unam tantum coetam in unam familiam, non plures in plures feminas fuisse conversas.

CONCLUSIO II. — Polygamia repugnat etiam aliquo modo legi nature. — Itaque Innoc. loco cit., D. Th., sup. quest. 65, art. 1, et alii passim theologii, excepto Durando, et aliis paucis. Et prolatur ex dictis, quia si polygamia omnino conformis esset nature, Deus, qui est creator nature, ab initio illam instituit, præsertim cum eo tempore fuisset maxime necessaria ad propagandum genus humanum; at Deus non instituit tunc polygamiam, sed monogamiam; ergo polygamia non est omnino conformis legi naturali. Secunda ratio est quod contra legem nature fit, quando res uni tradita, et ab eo legitime possessa, alteri traditur possidenda; sed maritus in matrimonio tradit corpus sui potestatem uxori; ergo jure nature non potest illam alteri tradere. Insuper, quidquid repugnat fini matrimonii à natura intento, hoc repugnat legi naturali; at pluralitas uxorum repugnat fini matrimonii à natura intento. Et quidem duplici fini. Alter est, mutuum obsequium viri et femine, aliter remedium concupiscentiæ. Utrique repugnat pluralitas uxorum; priori quidem, quia nihil magis repugnat mutue charitati et obsequio conjugum in domestica vivendi ratione, quàm rixæ et contentiones; at si unus vir haberet plures uxores,

facillimè inter eas oriretur contentio, simulatio et invidia; maxime si una plus, alia minus à viro diligeretur; vel si una esset sterilis, altera fecunda. Exempla sunt in Scripturis; nam Sara non potuit ferre Agar. (Gen. 21, v. 10.) Itaque iridebat Lia propter fecunditatem. (Gen. 30, v. 1.) Phoeneca affligebat Annam. (1 Reg. 1, v. 6.) Posteriori verò, quia qui plures habet uxores, non possit omnibus et singulis satisfacere quoad ipsarum libidinem et concupiscentiam. Dicit in conclusione, *aliquo modo*; non enim absolute et simpliciter contra naturam est, habere plures uxores, sed tantum ex parte; quod sic explicio: Finis matrimonii triplex est, primus, procreatio seu propagatio proli; secundus, mutuum obsequium coeque in domestica vivendi ratione; tertius, remedium concupiscentiæ. Primus, est primarius, seu principalis; reliqui duo, secundarii. Igitur polygamia non repugnat fini primario, id est, procreationi et propagationi proli, quia quò quis plures habet uxores, potest plures liberos procreare; sed repugnat finibus secundariis, ut ostensum est. Unde sequitur, polygamiam ratione finis primarii, conformem esse legi nature; ratione secundarii repugnantem. Et hoc prolatur tri argumenta pro conclusionem allata. Sed secundum debet explicari hoc modo: contra legem nature fit, quando res uni tradita ad certum finem, ita traditur alteri, ut ille finis impediatur; non autem, quando res uni tradita ad certum finem, ita traditur alteri, ut ille finis non impediatur. Si ergo vir daret potestatem sui corporis uni femine, vel ad mutuum obsequium, vel ad remedium concupiscentiæ, fecerit contra legem nature; si eandem traderet alteri femine ad eundem finem; quia tunc finis ille impediatur. Si autem daret uni ad procreationem proli, et alteri ad eundem finem, non faceret contra legem nature, quia per hoc finis ille non impediatur.

CONCLUSIO III. — Deus concessit post diluvium, ut liceret habere plures uxores, quod antea non licebat. — Itaque auctores citati; ratio similiter ex ipsa facta: nam constat, ut initio dixi, quosdam sanctos viros hobuisse plures uxores, quas procul dubio non accipissent, nisi fuisset illis à Deo concessum; et quibus alij dabant de Abraham (de quo paulo post), tamen de Jacob, Elicam, Davide, et quibusdam aliis dubitari non potest. De Jacob constat ex illo Genes. 30, v. 25-26: *Dixit Jacob uxori suæ... da michi uxores, et liberos meos, nisi solus servus tui, et abbas.* De Elicam, 1 Reg. 1, v. 1-2: *Filium... habuit duas uxores: nomen uni Anna; et nomen secundæ Phoeneca.* De Davide, 1 Reg. 25, v. 42-45: *Surrexit Abigail... et secuta est nuntios David, et facta est illi uxor. Sed et Achinoam accepit David de Jersal., et fuit utroque uxor ejus.* Et 2 Reg. 2, v. 2: *Ascendit ergo David, et duæ uxores ejus, Achinoam Jersalensis, et Abigail.*

Quæstio 1^a. An hæc concessio polygamiam primo omnium facta sit Abraham? Respondetur: Non legitur quomodo post diluvium habuisse plures uxores, autem tempora Abrahami. De Abrahamo quo-

etio est; plerique docent, habuisse eum duas uxores, Saram et Agar. Alii contra, Saram fuisse legitimam uxorem, Agar non uxorem, sed concubinam. Quod tripliciter probant. Primum ex illo Gen. 16, v. 5-6: *Dei-que Abraham unctio, qui poscederat Isaac, filius is-*
taem concubinae sarage est natus. Ubi per concubi-
nam intelligitur Agar et Cetura. Secundo, ex verbis
Judaeorum, Joan. 8, v. 41: *Nes ex fornicatione non*
natus nati, id est, non natus nati ex Agar, concubina
Abrahae, sed ex Sara, legitima eius uxore. Tertio,
quia aliqui Patres ad sententiā, ut Ambr. lib. 4 de
Abrahamo, cap. 4, et Aug. lib. 2 contra advers. Leg.
et proph., cap. 19 et lib. 22 contra Faust. cap. 50, et
lib. 16 de Civit. Dei, cap. 25; ambrosium videntur
Abrahamum, quasi vicinā legitimā uxorem manserit
filium ex ancilla; amplexus tamen id fecisse, non ex
libidine, sed ex amore posteritatis. Quod si potuisset
Agar fuisse legitimam ejus uxorem, non opus erat tali
excusatione. Hinc tamen sententia non placet, primo,
quia magnam injuriam fecit Abrahamo, quasi sciens
commississet adulterium; quod absit à tanto patriarcha;
secundo quia repugnat Apostolo ad Gal. 4, v. 22, ubi
ait Abrahamum habuisse duos filios, unum de ancilla,
et unum de libera; et per hoc 1. esse agnoscendum, quod
Deus habundans esset domus populo, unum ex Syna-
goga, alterum ex Ecclesia. Ergo ex semine illi Apostoli,
Abrahami fuit figura Dei: duo filii Abrahami, Isaac
et Isaac, fuerunt figura duram papalium, nempe po-
puli judaici, et populi Christiani; Agar, mater Ismae-
lis, fuit figura Synagoga; et Sara, mater Isaac, figura
Ecclesiae; ut sicut Ecclesia est legitima, non autem
adulterium mater Christianorum, ita Synagoga fuit il-
legitima, non autem idolatrica mater Judaeorum: ergo
similiter, sicut Sara fuit legitima mater Isaac, ita Agar,
legitima mater Ismaelis; et consequenter, utrumque
legitima uxor Abrahae.

Ad argumenta contraria sic resp. Ad primum, no-
men concubinarum capere simul pro veris uxoribus,
secundis scilicet et legitimis. Nam inter plures
antius viri uxores solent una esse primaria, qua erat
domina et gubernatrix familiae, cui reliquae defere-
bant. Sic Sara erat domina, Agar ancilla, utraque ta-
men uxor; Tamenque igitur Agar et Cetura, hoc ex-
tato, vocantur concubinae Abrahami, erat tamen uxor,
et alibi sic vocantur: Agar quidem Gen. 16, v. 5,
Cetura vero Gen. 25, v. 1. (Vide Porphyrii et Carne-
lium in cap. 23 Gen. 4, v. 5, et Bellarm. de Matrim.
cap. 11.) Nota, Abraham habuit tres uxores, unam
primariam, qua erat Sara; duas secundarias, quae
erant Agar et Cetura. Non tamen habuit tres filios,
sed tantum duos, Saram et Agar. Nam post mor-
tem Sarae, duxit Ceturam, (Gen. 25, v. 1.) Ad
secundum, Judaei non loquuntur de fornicatione
carnali, sed de spirituali, id est, de idolatria. Ita-
que sensus illorum non est hic: Nos non sumus
nati ex Agar, concubina Abrahami, sed hic potius:
Nos non sumus idololatrici, sed cultores veri Dei. Hoc pa-
tet ex illis ipsorum verbis: *Nos ex fornicatione non*
natus nati; unum patrem habemus Deum. Quae postea

riora verba non colubereant cum prioribus, si esset
sermo de fornicatione carnali. Non enim esset bona con-
nexio, si dixissent: Nos non sumus nati ex concubina
Abrahae, sed unum patrem habemus Deum. Hic autem
est bona conexio: Nos non sumus cultores idola-
torum, sed unius veri Dei; vel nos non descendimus ex
gentilibus idololatricis, sed ex Patriarchis unius Dei col-
toribus. (Vide Aug. et Maldon. in illam locum, et Bellar-
m. de Matrim. cap. 11.) Ad tertium Ambr. et Aug. non
dissentiant à nobis. Nam Ambr. tripliciter excu-
sat Abrahamum, primo, quod eo tempore nondum
erat prohibitum adulterium per legem scriptam; se-
cundo, quod amore posteritatis, non ardore libidinis
id fecerit, uxore consentiente et tandem penitentiam
egerit; tertio quod non peccaverit, sed futuram mys-
terium significaverit, nempe illud mysterium, quod
explicit Apost. ad Galat. 4, v. 24. (De quo supra.)
Hinc tertia excusatio est vera; ex qua sequitur, Abra-
hamum ex instinctu Dei fecisse, quod fecit; ut in suo
fidei significaret, fore aliquando ut Deus conjungeret
sibi Synagoga et Ecclesiam, sicut ipse conjunxerat
sibi Agar et Saram. Porro Aug. non negat Agar fuisse
uxorem Abrahami, eam Scriptura disertè hoc afir-
mat, Gen. 16, v. 5; sed solum defendit Abrahamum con-
tra Manichaeos, asserendo illum, vivente adhuc
Sara uxore, necessitate Agar ancillam, non ex libidine,
ut putantur Manichaei, sed ex amore posteritatis; et
quidem hoc committente et instigante. Quod est ve-
rissimum, ut patet Gen. 16, v. 2. Notandum est autem
quod Sara, cum adhaerere se esse sterilem, videtur
ex divina inspiratione instigasse Abrahamum, ut acce-
perit Agar ancillam, et ex illa prolem susciperet, ad
persecutandum mysterium, de quo dictum est. Sicut
etiam Rebecca, ex divino instinctu, instigavit Jacob,
illum unum, ut fingeret se esse primogenitum, et hoc
praetextu praeiret à patre suo Isaac benedictionem;
quae res etiam non caret mysterio.

Quaestio II: Quare Deus post diluvium concesserit
polygamiam, qua antea non erat concessa. Respon-
dendo: Concessit illam duplici de causa, primo,
ad propagandum prolem, qui est primarius finis ma-
trimonii; secundo, ut esset figura sui typus plurali-
tatis seu imbutabilis gentium, qua Christo, tanquam
sponsa, erat conjuganda. (Aug. lib. de Bono conjug.
cap. 18; D. Thom. sup. q. 65, art. 2 ad 5; Valen-
tia, qu. 1 de Matrim., p. 3.) Sed quare propter eas
dem causas, non concessit illam in principio? Respon-
dendo hoc pendere ex libera ipsius voluntate. Potest
tamen dari haec causa, quia monogamia, quam instituit
in principio mundi, potest utrumque praestare, tum
quia erat typus seu figura conjunctionis Christi cum
Ecclesia. Notare est Christum posse conferri vel cum
Ecclesia, quae est una, vel cum multitudine gentium,
quae recipiuntur in Ecclesiam; priori modo fuit repre-
sentata per monogamiam; posteriori per polyga-
miam: nam sicut ante diluvium, vir conjunctus uni
tantum uxori, erat figura conjunctionis Christi cum
una Ecclesia, ita post diluvium, vir conjunctus pluri-

bus uxoribus erat figura conjunctionis Christi cum
multis populis ac gentibus. Sed cur Deus ad eundem
planē finem, nempe ad propagandum prolem, primo
ordinavit monogamiam, deinde polygamiam? Respon-
dendo quod Deus solet pro diversitate temporum, ordi-
nare diversa media ad eundem finem. Sic ad dirigendum
hominem in suis actionibus, ordinavit primo
legem naturalem, deinde legem Moysaica, postremo
legem evangelicam. Similiter ad sustentationem ho-
minis, concessit primo carnes animalium, sine ulla re-
strictione; postea restrictit hanc concessionem ad
carnes tantum animalium, quae in lege Moysaica
habebantur iuncta; tandem subdita hae restrictione
redit ad primam concessionem. Idem dico in propo-
sito. Ad propagationem proli ordinavit primo mono-
gamiam, deinde concessit polygamiam; demum, ex-
plosa polygamia, revocavit monogamiam, et simul
commendavit castitatem ac virginitatem.

Dices: Polygamia est utilis ad propagandum pro-
lem, quam monogamia. Resp. Itaque quidem non puta-
mus, sed aliter res habet in consilio et providentia
Dei. Quod patet ex eventu. Nam quando instituit mono-
gamiam in paradiso, dixit Adamo et Eva: *Crescite*
et multiplicamini; quibus verbis dedit illis et posteris
eorum benedictionem et fructificationem. Haec mono-
gamia, conjuncta cum hae benedictione, erat sufficien-
tissima ad humani generis propagationem. Quando
autem cessante hae benedictione, ceperunt feminae
esse steriles, tunc concessit polygamiam, ut hae ra-
tione sterilitatem compensaret. Sic contigit Abra-
hamo; habebat uxorem sterilem; concessa est illi alia
uxor, ut prolem susciperet, Gen. 16, v. 2. Postea,
in illa alia steriles feminae subsecute sunt, ut Rachel,
uxor Jacob, Anna, uxor Eliae. Michal, uxor David,
et sic deinceps.

Dices praeterea: Polygamia, ut supra ostensum est,
reputat secundario fini matrimonii, qui est mutuum
obsequium conjugum, et remedium libidinis. Cur ergo
Deus illam concessit? Respondendo: Deus pro suo pro-
videntia, obtulit sufficientis subsidium, vel ad tollendam
illam repugnantiam, vel certe ad cavendum ne obesseset,
sed potius ut prodesset, primo, quia feminae, quae
uthebant uni viro, habitabant ad conservandam concordi-
am, sic per Angolum libertatis esset Agar ancilla
Abrahae, ut se subdiceret et accommodaret Sarae, ad
cavendam contentiones, Gen. 16, v. 9; secundo, si-
quando permittebat hostiamque orientationis ad exer-
citiū patientiae, et postea magno beneficio compen-
sabat. Sic permisit Annae obsequium à Planchenni; et
postea consolatus est eam occasione imperpetua
propiis, 1 Reg. 4, v. 20, et cap. 2, v. 1. Tertio, ali-
quando multiplicabat eum libidinis, ut non opus esset
frequenti usu matrimonii. Sic fecit Sarae, illam Beantie,
quod ipsa fecerat, Job. 5, v. 16: *Te cret, Beantie,*
*inquit, quia magnam contempsit virum, et mundum ser-
vanti omnino mensis ad unum concupiscentia.* Et infra,
v. 18: *Virum autem cum honore tuo, non tamen libidine*
meo emensisti suscipere.

CONCLUSIO IV. — Haec concessio dicitur, quia licet ad

habere plures uxores, confirmata est per legem Moysaica.
— Haec tripliciter probari potest, 1^a quia usquam est
revocata per legem Moysaica; 2^a quia viri sancti, qui
vixerunt in legem Moysaica, habuerunt plures uxores,
ut Elieasa, David et alii; 3^a quia lex Moysaica videtur
polygamiam approbare, Deut. cap. 21, v. 15 et seq.:
*Si habuerit homo uxorem duas, unam dilectam et alia-
rum edictum, generaturque ex ea liberis, et fuerit filius
dilectae primogenitus, volucritque substantiam inter filios
suos dividere; non poterit filium dilectae facere primo-
genitum, et praefere filio dilectae; sed filium edictae
agnoscat primogenitum.* Ubi sermo est de veris uxori-
bus, tum quia in textu vocantur uxores, tum quia
filii illarum poterant esse haeredes patris, et dividere
substantiam illius; quod non licuisset, si altera fuisset
uxor, et altera tantum concubina; nam filii concubinae
non potuissent esse haeredes.

CONCLUSIO V. — Haec concessio revocata est à Christo,
ut jam non liceat habere plures uxores. — Sic de-
finitum est in conc. Trid., sess. 24, can. 2, contra
Luther. et Anabaptistas. Kemnitius et alii Lutherani
idem sentiunt contra Lutherum; et merito: nam Chris-
tus in Evangelio revocavit matrimonium ad primam
institutionem, et revocavit concessionem, qua Judaeis
erant facte: nam duo erant illis concessi ex iudici-
gentia. 1° Ut dato libello repudi, possent suas uxores
dimittere, et alias ducere. 2° Ut possent plures simul
habere uxores; utrumque à Christo revocatum est,
Matth. 19, v. 6; prius quidem his verbis: *Quod ergo*
Deus conjunxit, homo non separat. Et infra, v. 8-9:
*Moses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimi-
tere uxorem vestram; ab initio autem non fuit sic. Dico*
autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam,
ut ab fornicationem, et aliam duxerit, moechatur; et
qui dimissam duxerit, moechatur. Posterioris vero his,
v. 4-5 *vindeum capitis; qui fecit hominem ab initio,*
masculum et feminam fecit eos; et dixit: Propter hoc
dimittit homo patrem et matrem, et adheret uxori suae.
Ubi illa pars illa, ab initio non fuit sic, manifestè signifi-
cat, ex quo Judaeis erant permessa, fuisse contra primam
matrimonii institutionem. Et est hic scitus: Ab initio
non licebat dimittere uxores; ab initio fecit Deus
masculum et feminam, id est, uti viro, dedit unum tan-
tum uxorem. Igitur ab initio, nec fuit libellus repudi,
nec polygamia; sed utrumque permissum fuit Judaeis
ex quidam indulgentia. Nunc permissio illa revocatur,
et redit ad primam institutionem; sic explicant
interpretes. Eodem sensu loquitur Apostolus, Rom.
7, v. 3: *Mulier... vivente viro, non debet adultera,*
*et fuerit cum alio viro; si autem mortuus fuerit vir ejus, libe-
ratur est de lege viri, ut non sit adultera si fuerit cum alio*
viro. Quod est contra concessionem repudi. Et 1 Cor. 7,
v. 2: *Propter fornicationem autem nunquamque sumus uxores*
habuit, et non accepit virum suum habuit. Et rursum,
v. 4: *Mulier: uni corporis potestatem non habet, sed viro.*
Similiter autem et vir et uxoris potestatem non habet,
sed uxori. Quod est contra concessionem polygamiam.

Ex dictis colligitur tria argumenta contra polygamiam:
primum, Christus vult eo modo servari matrimonium

apud Christianos, quo ab initio fuit institutum in paradiso; sed ab initio fuit institutum inter masculinum et unam feminam, non inter masculinum et plures feminas, ergo Christus non valde servari apud Christianos. Alterum, quibus dicit eum mochari, qui dimissa uxore aliam duxerit; ergo nec licet priorum dimittere, nec plures simul habere. Nam si non licet novam accipere, prioro vivente, certe pluralitas uxorum prohibita est. Tertium, sicut mulier non habet potestatem sui corporis, ita nec vir; sed et mulier, ex eo precise, quod non habet potestatem sui corporis, quam viro tradidit, non potest alterum viro accipere, priore adhuc vivente; ergo similiter de viro dicendum est. Hoc argumentum similitur in iure evangelico, quod dicitur de iure naturali. Nam secundum legem evangelicam, vir et mulier, in hinc parte, sunt pariter conditionis. Sicut ergo secundum legem evangelicam, non licet mulieri habere duos viros, ita nec viro duas uxores; quare? quia, sicut uxor ut viro plenam potestatem sui corporis, quoad usum matrimonii, ita vicissim vir uxori; ergo sicut illa non potest alteri viro eamdem potestatem dare, nisi per injuriam, ita nec ille potest alteri uxori dare, nisi per injuriam. (Vide Aug. de adul. conjug., cap. 8 et 9, ubi pulchre exprimit equalitatem viri et uxoris, de qua hic agimus.)

Dices: Valentinianus imperator, qui fuit plus et catholicus, legem promulgavit ut liceret unicuique duas uxores habere, teste Socrate, lib. 1. Historiar., cap. 27. Resp.: Valentinianus merito reprehenditur ab omnibus catholicis. Et quidem duplici titulo, primo, quod arrogaverit sibi potestatem, quam non habuit. Non enim licet illi arrogare legem evangelicam a Christo latam, et aliam contrariam statuere, secundo, quod pretexta iustis legis, voluerit suam turpitudinem et libidinem occurrere. Nam ipse, cum haberet legitimam uxorem, nomine Severam, ex qua suscepit Gratianum, aliam insuper duxit, nomine Justinam, cujus amore tenebatur. Ne igitur solus esset polygamus, quæsit socios sui sceleris, permitiendo omnibus polygamiam.

Ita et, quo hæc dicitur sunt, tria tempora distinguere possunt, primum, ab initio mundi usque ad Abrahamum; secundum ab Abrahamo usque ad Christum; tertium a Christo usque ad finem mundi: in primo, fuerunt primi parentes cum suis posteris: in secundo Iudæi cum suis progenitoribus, Abrahamo, Isaac et Jacob; in tertio sunt Christiani. In primo viguit sola monogamia; in secundo concessa est polygamia; in tertio redacta est monogamia, et explosa polygamia. Quid hoc significat? Nihil aliud, quam quod Deus initio mundi instituerit matrimonium in perfecto statu, deinde, ex quibusdam indulgentiis permisit quendam Iudæis, que multum derogant perfectioni matrimonii; denique restituerit matrimonium ad primam perfectionem. Hoc in notis illis solet evenire, v. g.: Natura humana ab initio fuit creata in sua perfectione; paulatim degeneravit per peccatum; tandem per Christum restaurata est. Omnia similia exempla, que nota sunt.

1. Zelotypia, ut hic dicitur, frequens inter conjuges nullum est; in eo consistit, quod alter alteram de adulterio suspectam habet. Sed, quo lata fuit lex Moysis, Num. 5, v. 13 et seq., præscribens modum investigandi, an maritus, esset, necne? Adulteria enim solent occulte committi, et per testes probari non possunt. Deus igitur, qui occulorum iudex est, proposuit hunc modum explorandi: Vir suspectam uxorem ducens ad sacerdotem coram tabernaculo; offerret illi oblationem zelotypiæ, nempe, farinam hordeaceam, sine olea et thure; sacerdos accipiet aquam sanctam in vase fictili, et in eam immittet partem illius faris de pavimento tabernaculi, et ita aqua teris: permixta recabatur aqua amarissima; super hanc aquam proferebat maledictiones; discoperiebatur caput mulieris, et in manibus ejus ponebat oblationem zelotypiæ, illa est, farinam hordeaceam; tunc similiter proferebat maledictiones super mulierem, dicens: Si innocens es, non nocet tibi aqua ista amarissima, in qua maledicta congressi; si non, surdabit tibi maledictionibus: Dominus... (in cuius prospectu stans) pavore faciet sanum tum; et immo, accipere stans dirampetur. (Num. 5, v. 24.) Mulier respondebat: Amen, amen; sacerdos hac secunda maledictionis scribebat in libro: mox scripturam albebat aqua, quam habebat in vase fictili; farinam hordeaceam accipiet ex manibus mulieris, et partem illam adolebat, et partem sibi reservabat; aquam maledictam dabat mulieri bibendam. Et si erant res, statim fenore patrescente, et utro lutumescente, dirampetur, et sic expulset. Addunt Rabini, eodem tempore, quo adultera panibatur, divinitus panibus fuisse aduleram, etiam absentem, cum quo occulte peccaverat. Quod, an verum sit, non satis constat.

Quæres 1^a quæ Deus instituit hunc modum investigandi adulterium? Resp.: Quia volebat ostendere se esse præsidem se vindicem fidei conjugalis; se esse testem et protectorem innocentis, ne scilicet zelotypia, si nullus esset innocens testis, egeret in inanimato lites, rixas, homicidia; se occulte scelera videre, manifestare, punire; adulterium esse gravissimum scelus, publicè poenâ et confusione prosequendum, ut uxores, si non amore castitatis, saltem timore poenæ et confusions, in officio continerentur.

Quæres 2^a quid significaverit illæ ceremonie, que adhibebantur. Resp.: Erant triæ ceremonie, quæ adhibebantur: primo, oblatio farinis hordeaceæ, sine thure et oleo. Quæ sine thure? quia tunc symbolum est devotivum et bonæ fidei; zelotypia infamia plena. Quæ sine oleo? quia oleum est symbolum lenitatis et misericordie; in zelotypia crudelis, tunc ex parte poenæ, que illi imponebatur. Secundo, terra de pavimento sumpta, et in aquam immissa, utrumque vile et subjectum. Et declarant adulteram esse vilem instar futuri pulveris, de-

qui pedibus calcatur, juxta illud Eccli. 9, v. 10: Omnis mulier, que est fornicaria, qualis alterius in vultu calcabitur. Tertio aqua amarissima. Quæsim? quia adultera coram sacerdote et populo officiatior magis amaritudo animi, propter publicam confessionem. Quarto, aqua maledictionibus sacerdotis immixta, quæ significabat, adulteris divinis maledictionibus obnoxias esse. Quinto, caput mulieris discoperitum, nempe, quia omnia Deo nuda et aperta sunt; nec adultera, quia in occulto fuit, latere eum possunt. (Vide Theodor., qu. 10.)

Quæres 5^a, an etiam in novo Testamento sit similis modus explorandi adulterii? Resp.: Olim inter Christianos fuit hic mos institutus, ut mulier, que erat suspecta de adulterio probaret suam innocentiam tangendo ferri candens: et si adureretur a ferro candente, habebatur adultera; si minus, innocens. Verum cum talis probatio sen purgatio non sit a Deo instituta, merito à Concilio damnata est (cap. Canonicus, et cap. Constituti. 2 qu. 4.) Vide Martin. Bellarium, lib. 4 de Magis, cap. 4.

CAPUT XXIV.

DE LIBELLO REPUDII.

Certum est permissum fuisse Judæis, uxores suas dimittere, et dare illis libellum repudii, juxta illud Deut. 24, v. 1 et seq.: Si accipit homo uxorem, et habuerit eam, et non invenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam foeditatem, scribet libellum repudii, et dabit in manibus illius, et dimittet eam de domo patris. Uxore egressa alteram maritum duxerit, et ille quævis alteram eam, doloque et libellum repudii, et dimiserit de dono sui, vel quodvis facti, non poterit iterum maritus recipere eam in uxorem; quia polluta est, et abominabilis facta est coram Domino. Ille aliqui exanimanda sunt, 1ª quo sensu permissum fuerit Iudæis dimittere, seu repudiare suas uxores? an illa, ut vitandus non peccarent? An verò, ut peccarent quidem, sed legè sine punirentur? 2ª quibus de causis fieret uxores dimittere, seu repudiare? 3ª quæ ceremonie adhiberi solite? 4ª quæ fuit formula verborum, quæ libellum repudii scribebatur? An sicut viri poterant repudiare uxores, ita vicissim uxores poterant repudiare viros?

Quæres prima. — Quo sensu permissum fuerit Iudæis uxores dimittere? — Multi putant, non fuisse libellum Iudæis dimittere, sed repudiare suas uxores, sed solum permissum, ut imponi facerent, ad majus malum vitandum. Illi Magister in 4 dist. 33, Bonavent. et Richard. ibid., ac nonnulli alii. Et juxta hanc sententiam peccabat Iudæi dimittendo suas uxores, nec matrimonium sine dolo dissolvebatur: ac primum: si uxores acciperent novæ nuptias, tunc erat novum matrimonium, sed adulterium. Probatur primo quia loco cit. (Deut. 24, v. 1) dicitur mulierem repudiatam, si alteri nuptiis, fieri pollutam et abominabilem coram Deo; quia scilicet habendo alteri, committit adulterium: quod etiam repetitur iterum: 3, v. 1, hic verbis: Valde dicitur: Si dimiserit vir uxorem suam et cæcæ ab eo duxerit virum alteram; nunquid revertetur ad eam? ubi iterum recipitur. (Bellarm. loc.

Actu ad eam aliam? Nunquid non polluta et contaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es cum austerioribus multis; tamen revertetur ad te, dicit Dominus, et ego accipiam te. Secundo, quia repudium fuit Judæis permissum propter christum, quibus cordis coram. (Math. 19, v. 8.) Ergo licet permissum, tanquam minus malum, ad vitandum majus malum, non scilicet Iudæi suas uxores occiderent, non permissum tunc eas dimittere. Non minus: malum erat dimittere illas, quam occidere. Alii rectius docent, permissum fuisse Judæis dimittere uxores, non solum imponi, sed etiam licitè, ita ut non peccarent dimittendo; sic B. Thom. Scotus, Durand. et Paludan. in 4 dist. 33; Bellarm. de Matrim. cap. 17, ad object. 13; Maldon., in cap. 19 Mathi.; Abul. ibid., qu. 49 et 50. Et juxta hanc sententiam, quando quis dabo libello repudii, dimittebat uxorem, variè dissolvebatur matrimonium, et utique tam vir quam femina poterat cum altero contrahere.

Probatur primo quia si matrimonium non fuisset solum per libellum repudii, deterioris conditionis fuisset femine, quam viri. Nam viri poterant alias uxores ducere, cum eo tempore licita esset polygamia, ut supra dixi. At femina non potuissent alios viros accipere, quia nunquam fuit nisi femina habere plures simul viros. Itaque debuisse fieri adultera, vel perpetuum continentiam servare. Non est autem verisimile, coactas fuisse ad perpetuam continentiam, cum id in veteri Testamento esset plane institutum. Secundo, quando mulier a suo viro repudiata, habebat alteri viri, poterat impune cum altero manere usque ad mortem illius. (Deut. 24, v. 4.) Ergo manens cum illa, non erat adultera, sed legitima uxor; si enim fuisset adultera, debuisse soramiam legem Mosaicam lapidari. (Joan. 8, v. 58, et Levit. 20, v. 10.) Tertio, quando remiserat alteri viro, poterat etiam ipse dare illi libellum repudii, sicut prior maritus. (Deut. 24, v. 5.) Ergo non minime restituit uxori, quam antea fuerat prioris mariti. Nam libellum repudii non fuit concessus viro, nisi ratione sex uxoris. Quarto, lex prohibebat ne repudiata, post mortem secundi mariti, rediret ad priorem maritum. (Deut. 24, v. 4.) At si per repudium non fuisset solum sine dolo matrimonium, non erat prohibendum, sed potius optandum ut uxor rediret ad suum legitimum maritum. Quinto, neque illi, neque illi prophete unquam reprobandum matrimonium cum repudiatis. At si quomodolibet matrimonium fuisset adulterium, sine dolo debuisse illa prius reprobandum, sicut reprobandum alia vita. Sexto, lex vetabat sacerdotibus, ne duceret viduam, ut repudiatam, aut meretricem, sed tantum virginem. (Levit. 21, v. 15.) Ergo illis, qui non erant sacerdotes, licet ducere repudiatas, sicut licet ducere viduas et meretrices.

Ad contractus argumenta sic respondes. Ad primum: Mulier repudiata vocabatur polluta et abominabilis coram Deo, non libet, quod alteri viri nuptiis, sed quia a priori viro publicè infamia erant notata, hoc ipso, quod polluta esset repudiata. Ac primum non decebat, ut ab illo iterum recipere. (Bellarm. loc.

apud Christianos, quo ab initio fuit institutum in paradiso; sed ab initio fuit institutum inter masculinum et unam feminam, non inter masculinum et plures feminas, ergo Christus non valde servari apud Christianos. Alterum, quibus dicitur enim mochari, qui dimissa uxore aliam duxerit; ergo nec licet priorem dimittere, nec plures simul habere. Nam si non licet novam accipere, priore vivente, certe pluralitas uxorum prohibita est. Tertium, sicut mulier non habet potestatem sui corporis, ita nec vir; sed et mulier, ex eo precise, quod non habet potestatem sui corporis quam viro tradidit, non potest alterum viro accipere, priore adhuc vivente; ergo similiter de viro dicendum est. Hoc argumentum similitur in iure evangelico, quod dicitur de iure naturali. Nam secundum legem evangelicam, vir et mulier, in hinc parte, sunt pariter conditionis. Sicut ergo secundum legem evangelicam, non licet mulieri habere duos viros, ita nec viro duas uxores; quare? quia, sicut uxor ut viro plenam potestatem sui corporis, quoad usum matrimonii, ita vicissim vir uxori; ergo sicut illa non potest alteri viro eamdem potestatem dare, nisi per injuriam, ita nec ille potest alteri uxori dare, nisi per injuriam. (Vide Aug. de adul. conjug., cap. 8 et 9, ubi pulchre exprimit equalitatem viri et uxoris, de qua hic agimus.)

Dices: Valentinianus imperator, qui fuit pius et catholicus, legem promulgavit ut liceret unicuique duas uxores habere, teste Socrate, lib. 1. Historiar., cap. 27. Resp.: Valentinianus merito reprehenditur ab omnibus catholicis. Et quidem duplici titulo, primo, quod arrogaverit sibi potestatem, quam non habuit. Non enim licebat illi arrogare legem evangelicam a Christo latam, et aliam contrariam statuere, secundo, quod pretexta iustis legis, voluerit suam turpitudinem et libidinem occurrere. Nam ipse, cum haberet legitimam uxorem, nomine Severam, ex qua suscepit Gratianum, aliam insuper duxit, nomine Justinam, cuius amore tenebatur. Ne igitur solus esset polygamus, quæsit socios sui sceleris, permitiendo omnibus polygamiam.

Item et, quo hæc dicitur sunt, tria tempora distinguere possunt, primum, ab initio mundi usque ad Abrahamum; secundum ab Abrahamo usque ad Christum; tertium a Christo usque ad finem mundi: in primo, fuerunt primi parentes cum suis posteris: in secundo Iudæi cum suis progenitoribus, Abrahamo, Isaac et Jacob; in tertio sunt Christiani. In primo viguit sola monogamia; in secundo concessa est polygamia; in tertio redacta est monogamia, et explosa polygamia. Quid hoc significat? Nihil aliud, quam quod Deus initio mundi instituerit matrimonium in perfecto statu, deinde, ex quibusdam indulgentiis permisit quendam Iudæis, que multum derogant perfectioni matrimonii; denique restituerit matrimonium ad primam perfectionem. Hoc in notis illis solet evenire, v. g.: Natura humana ab initio fuit creata in sua perfectione; paulatim degeneravit per peccatum; tandem per Christum restaurata est. Omnia similia exempla, que nota sunt.

1. Zelotypia, ut hic dicitur, frequens inter conjuges multum est; in eo consistit, quod alter alteram de adulterio suspectam habet. Sed, quo lata fuit lex Moysis, Num. 5, v. 13 et seq., prescribens modum investigandi, an maritus, esset, necne? Adulteria enim solent occulte committi, et per testes probari non possunt. Deus igitur, qui occulorum iudex est, prescripsit hunc modum explorandi: Vir suspectam uxorem ducens ad sacerdotem coram tabernaculo; offerret illi oblationem zelotypiæ, nempe, farinam hordeaceam, sine olea et fure; sacerdos accipiet aquam sanctam in vase fictili, et in eam immittet partem illius faris de pavimento tabernaculi, et ita aqua teris: per aquam recubatur aqua amarissima; super hanc aquam proferebat maledictiones; discoperiebatur caput mulieris, et in manibus ejus ponebat oblationem zelotypicam, illa est, farinam hordeaceam; tunc similiter proferebat maledictiones super mulierem, dicens: Si innocens es, non nocet tibi aqua ista amarissima, in qua maledicta congressi; si non, sustulitibus his maledictionibus: Dominus... (in cuius prospectu stans) pavore faciat sanum tum; et immo, accipere stans dirampatur. (Num. 5, v. 24.) Mulier respondebat: Amen, amen; sacerdos has secundas maledictiones scribebat in libro: mox scripturam albam aqua, quam habebat in vase fictili; farinam hordeaceam accipiet ex manibus mulieris, et partem illam adolebat, et partem sibi reservabat; aquam maledictam dabat mulieri bibendam. Et si erant res, statim fenore patrescente, et utro lutumescente, dirampatur, et sic expulbat. Addunt Rabini, eodem tempore, quo adultera panibatur, divinitus panibus fuisse aduleram, etiam absentem, cum qui occidit peccaverat. Quod, an verum sit, non satis constat.

Quæres 1^a quæ Deus instituit hunc modum investigandi adulterium? Resp.: Quia volebat ostendere se esse præsidem se vindicem fidei conjugalis; se esse testem et protectorem innocentis, ne scilicet zelotypia, si nullus esset innocens testis, egeret in inanimato libere, rixas, homicidia; se oculis sceleris videre, manifestare, punire; adulterium esse gravissimum scelus, publicè poenâ et confusione prosequendum, ut uxores, si non amore castitatis, saltem timore poenæ et confusions, in officio continerentur.

Quæres 2^a quid significaverit illæ ceremonie, que adhibebantur. Resp.: Erant triæ ceremonie, quæ adhibebantur: primo, oblatio faris hordeacei, sine thure et oleo. Quæ sine thure? quia thuris symbolum est divinitatis et bonæ fame; et zelotypia infamia plena. Quæ sine oleo? quia oleum est symbolum lenitatis et misericordie; et zelotypia crudelis, tunc ex parte uxoris, et ex parte poenæ, que illi imponitur. Secundo, terra de pavimento sumpta, et in aquam immissa, utrumque vile et subjectum. Et declarant adulteram esse vilem instar futuri pulveris, de-

qui pedibus calcatur, juxta illud Ezech. 9, v. 10: *Domine mulier, que est fornicaria, qualis altera in via calcabitur.* Tertio aqua amarissima. Quæsim? quia adultera coram sacerdote et populo officiatior magis amaritudo animi, propter publicam confessionem. Quarto, aqua maledictionibus sacerdotis unctis, quæ significabat, adulteris divinis maledictionibus obnoxias esse. Quinto, caput mulieris discoperitum, nempe, quia omnia Deo nuda et aperta sunt; nec adultera, quia in occulto fuit, latere eum possunt. (Vide Theodor., qu. 10.)

Quæres 5^a, an etiam in novo Testamento sit similis modus explorandi adulterii? Resp.: Olim inter Christianos fuit hie mos institutus, ut mulier, que erat suspecta de adulterio probaret suam innocentiam tangendo ferri candens: et si adureretur a ferro candente, habebatur adultera; si minus, innocens. Verum cum talis probatio sen purgatio non sit a Deo instituta, merito à Concilio damnata est (cap. Canonicus, et cap. Constitutio 2 qu. 4.) Vide Martin. Bellarium, lib. 4 de Magis, cap. 4.

CAPUT XXIV.

DE LIBELLO REPUDII.

Certum est permissum fuisse Judæis, uxores suas dimittere, et dare illis libellum repudii, juxta illud Deut. 24, v. 1 et seq.: *Si accipit homo uxorem, et habuerit eam, et non invenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam foeditatem, scribet libellum repudii, et dabit in manibus illius, et dimittet eam de domo patris. Uxoris egressa alteram maritum duxerit, et ille quævis alteram eam, doloque et libellum repudii, et dimiserit de dono sui, vel quod superius fuerit, non potest iterum maritus recipere eam in uxorem; quia polluta est, et abominabilis facta est coram Domino. Ille aliquam exanimandam sunt, 1ª quo sensu permissum fuerit Iudæis dimittere, seu repudiare suas uxores? an illa, ut vitandus non peccarent? An verò, ut peccarent quidem, sed legè sine punirentur? 2ª quibus de causis fieret uxores dimittere, seu repudiare? 3ª quæ ceremonie adhiberi solite? 4ª quæ fuit formula verborum, quæ libellum repudii scribebatur? An sicut viri poterant repudiare uxores, ita vicissim uxores poterant repudiare viros?*

Quæres prima. — Quo sensu permissum fuerit Iudæis uxores dimittere? — Multi putant, non fuisse libellum Iudæis dimittere, sed repudiare suas uxores, sed solum permissum, ut imponi facerent, ad majus malum vitandum. Illi Magister in 4 dist. 33, Bonavent. et Richard. libid., ac nonnulli alii. Et juxta hanc sententiam peccabat Iudæi dimittendo suas uxores, nec matrimonium sine dolo dissolvebatur: ac primum: si uxores acciperent novæ nuptias, tunc erat novum matrimonium, sed adulterium. Probatur primo quia loco cit. (Deut. 24, v. 1) dicitur mulierem repudiatam, si alteri nuptias fieri pollatam et abominabilem coram Deo; quia scilicet habendo alteri, committit adulterium: quod etiam repetitur iterum: 3, v. 1, his verbis: *Vulgo dicitur: Si dimiserit vir uxorem suam et cæcæda ab eo duxerit virum alteram; nunquid revertetur ad eam, ut ab illo iterum recipiatur.* (Bellarm. loc.

scilicet ad eam altera? Nunquid non polluta et contaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es cum austerioribus multis; tamen revertetur ad te, dicit Dominus, et ego accipiam te. Secundo, quia repudium fuit Judæis permissum propter christum, quibus cordis coram. (Math. 19, v. 8.) Ergo licet permissum, tanquam minus malum, ad vitandum majus malum, non scilicet Iudæi suas uxores occiderent, non permissum tamen eas dimittere. Non minus: malum erat dimittere illas, quam occidere. Alii rectius docent, permissum fuisse Judæis dimittere uxores, non solum imponi, sed etiam licite, ita ut non peccarent dimittendo; sic B. Thom. Scotus, Durand. et Paludan. in 4 dist. 33; Bellarm. de Matrim. cap. 17, ad object. 13; Maldon., in cap. 19 Mathi.; Abul. ibid., qu. 49 et 50. Et juxta hanc sententiam, quando quis dabo libello repudii, dimittebat uxorem, variè dissolvebatur matrimonium, et utique tam vir quam femina poterat cum altero contrahere.

Probatur primo quia si matrimonium non fuisset solum per libellum repudii, deterioris conditionis fuisset femine, quam viri. Nam viri poterant alias uxores ducere, cum eo tempore licita esset polygamia, ut supra dixi. At femina non potuisset alios viros accipere, quia nunquam fuit nisi femina habere plures simul viros. Itaque debuisse fieri adultera, vel perpetuum continentiam servare. Non est autem verisimile, coactas fuisse ad perpetuam continentiam, cum id in veteri Testamento esset plane institutum. Secundo, quando mulier a suo viro repudiata, habebat alteri viri, poterat impune cum altero manere usque ad mortem illius. (Deut. 24, v. 4.) Ergo manens cum illa, non erat adultera, sed legitima uxor; si enim fuisset adultera, debuisse soramdam legem Mosaicam lapidari. (Joan. 8, v. 58, et Levit. 20, v. 10.) Tertio, quando remiserat alteri viro, poterat etiam ipse dare illi libellum repudii, sicut prior maritus. (Deut. 24, v. 5.) Ergo non minime ipsius uxor, quam antea fuerat prioris mariti. Nam libellum repudii non fuit concessus viro, nisi ratione sex uxoris. Quarto, lex prohibebat ne repudiata, post mortem secundi mariti, rediret ad priorem maritum. (Deut. 24, v. 4.) At si per repudium non fuisset solum sine dolo matrimonium, non erat prohibendum, sed potius optandum ut uxor rediret ad suum legitimum maritum. Quinto, neque Moyses, neque alii prophete unquam reprobandum matrimonium cum repudiatis. At si quomodolibet matrimonium fuisset adulterium, sine dolo debuisse illa prius reprobandum, sicut reprobandum alia vita. Sexto, lex vetabat sacerdotibus, ne duceret viduas, ut repudiatas, nisi retritam, sed tantum virginem. (Levit. 21, v. 15.) Ergo illis, qui non erant sacerdotes, licet duceret repudiatas, sicut licet ducere viduas et meretrices.

Ad contractus argumenta sic respondes. Ad primum: Mulier repudiata vocabatur polluta et abominabilis coram Deo, non libet, quod alteri viri nuptias, hoc quia a priori viro publicè infamia erat notata, hoc ipso, quod polluta esset repudiata. Ac primum non decebat, ut ab illo iterum recipiatur. (Bellarm. loc.

eti. Nec aliud colligi potest ex loco Jeremie, ubi sic Deus argumentatur: si vir non recipit repudiatum, que nupserit alteri; multo minus ego debere te recipere, qui non nupisti alteri, sed cum multis ammoribus fornicata es. Ad secundum: Verum est Deum permisisse Judæis repudium, propter duritiam cordis eorum, ne scilicet suas uxores, quas repudiare non possent, occiderent; sed inde non sequitur, eos necesse repudiando suas uxores, ex divina permissione. Potuit enim Deus hoc permittere, ut non peccarent, quia potuit dissolvere matrimonium inter ipsos contractum, et dare potestatem, ut viri acciperent alias uxores, et repudiata nubere aliis viris. Nec illa permissio caret mysterio, Nam Deus per illam voluit significare, se repudiatarum Synagogam Judæorum, et in locum illius desponsatam sibi Ecclesiam ex Gentibus colligendam.

Quæstio n.—*Quibus de causis liceret uxorem dimittere, seu repudiare?*—Resp. Non satis constat; lametsi enim Scriptura dicat, licuisse eas dimittere propter aliquam fedilitatem, disputant tamen interpretes, quid per illam fedilitatem intelligendum sit. Tertull. lib. 4 contra Marcion, cap. 54, intelligit solum adulterium seu fornicationem; quod alii auctores referunt. Primum, quia mulier adultera, secundum legem Mosaicam, non dimittebatur, sed vel lapidabatur, si constaret adulterum esse; vel per aquas zolotyptæ examinabatur, si suspecta esset de adulterio. Secundum, quia Pharisæi interrogabant Christum, An quicumque ex causa liceret uxorem dimittere, Matth. 19, v. 5. Ergo supponebant variis esse causis, sed cupiebant intelligere an Christus omnes approbaret. Quæ autem fuerint istæ causæ in particulari, non omnes eodem modo explicant. Lyranus putat fuisse quatuorquæ rem turpem, matrimonio supervenientem, quæ possent bonam prolem impedire; sive in corpore, ut est sterilitas, lepra, morbus cæcæ; sive in animâ, ut si uxor esset prævis moribus prædita. Consentit Cornel. qui assignat hæc causas: lepram, et sterilitatem, veneficium, rixas perpetuas, ebrietatem, et alios pravos mores incorrigibiles. Adulterium videntur excludere. Pro quo notandum est, dimissionem uxoris potuisse fieri dupliciter, vel palam, vel occulte. Prior dicitur fuisse per libellum repudi. De posteriori intelligendum est illud Matth. 1, v. 19: Joseph autem vir ejus, cum esset justus, et nollet eam tradidisse, voluit occulte dimittere eam, neque Maribus, sibi desponsatum, eo quod videret illam, antequam convenirent, gravidam esse. Quomodo occulte facere voluerit, variæ sunt sententiæ apud Maldon. quæ non faciunt ad nostrum propositum. Itaque prior dimissio per libellum repudi. vel nuptiarum, vel facta fuit propter adulterium. Nam tribus modis possumus legem de muliere adulterâ primò, si in adulterio esset deprehensa, sic jubetur lapidari; secundo, si solum esset suspecta de adulterio, sic debebat examinari per aquas zolotyptæ. Tertio, si quidem constaret adulterum esse, sed nec publice constaret, nec in adulterio usset deprehensa, sed maritus aliunde id sciret; sic fortassè poterat occulte dimitti. Si tamen maritus vo-

luisse illam publicè accusare, et dato libello repudi. solemniter dimittere, non video cur illi sermone poterit. **Quæstio m.**—*Quæ ceremoniæ fuerint adhibitæ in repudi. et quibus verbis libellus repudi. consignatus?*—Ceremoniæ, et cautiones, quibus libellus repudi. solebat dari, recitantur decem ab Hebræis, et notat Maldonatus, 1° ut uxor non discederet, nisi volens marito; 2° ut libellus in manu uxoris traderetur; 3° ut scriberentur ut minimum nomina duorum testium; 4° ut exprimerentur tres generationes viri, et tres mulieris, ut ex libelli formula intelligeretur; 5° ut scriberetur libellus literis rotundis, distinctis, atque perspicuis, ita ut una aliam non attingeret, ne aliquod scripturæ vitium irpereret; 6° ut si inter scribendum aliqua atramenti guttula in chartam decideret, libellus auctoritatem non haberet, sed alius de novo scriberetur; 7° ut in libello nullum rasuræ vestigium apparet, ne possit esse suspectus de vitio; 8° ut charta longior esset, quam lator; 9° ut omnes testes, qui aderant, suum quique sigillum adhiberent; 10° ut maritus diceret: *Accipe libellum repudi. et esto à me abjecta, et cuiusque viro permisa.*

Formula libelli repudi., secundum Hebræos, erat hæc: Ego Rabbi Simeon, filius Rabbi Abraham, filii Rabbi David, filii Rabbi Salomonis, die primis mensis secundis, anno 5296 à creatione mundi, hic et in hæc civitate, ex animi mei consensu et sine ulli coactione repudiavi Rachel, filiam Rabbi Moysæ, filii Rabbi Joseph, filii Rabbi Jacob; et dedi illi libellum repudi. in manu, schedam abscissionis, et signaculum divisionis, ut sit à me abjecta, et abeat quocumque velit, et nemo possit illi prohibere, juxta constitutiones Moysæ et Israel. Ità referat Vatablus, Olear, Corneius in cap. 24 Dent. et Maldon. in cap. 19 Matth.

Quæres an libellus repudi. datus fuerit publicè coram iudice, et in forma judiciali? Resp. Id verisimile est, tum quia datus fuit coram testibus, ut ex dictis patet; tum quia repudi. apud Romanos fiebat coram iudice, ut patet ex jure civili, titolo de divortis, ubi etiam describitur hæc formula apud Romanos usitata: *Res tua curato, res tuae tibi habito.* An etiam alii, præter Judæos et Romanos, usi fuerint repudi. ? Resp. Etiam Medi et Persæ usi sunt, ut patet exemplo Assueri regis, qui uxorem suam Vasth repudiavit. (Esther 1, v. 19 et seq.)

Quæstio iv.—*An sicut viri poterant repudiare uxores, ita viceversa uxores poterant repudiare viros?*—Resp. Non poterant. Nam solis maritis concessum fuit jus repudi.; nusquam enim in lege Mosæ invenies, utrobis concessum esse. Quod etiam fatetur Joseph, lib. 15, esp. 14, ubi refert, Salome sororem Herodis præter legem Mosaicam fecisse, quòd maritum suum Costolarium repudiaverit: *Lex enim nostra, inquit, solis maritis jus repudi. permisit; mulieribus autem, ne divisiis quidem, fas est nubere, nisi prius viri permisso.* Quæ posterior pars non habetur expressè in lege Mosæ. Videtur tamen colligi ex formula libelli repudi., in qua vir dimittebat uxorem, sic ait: *Abeat quicumque velit.* Quibus verbis concedit illi potestatem nubendi

alteri marito. Et claris ex decimâ exeremotib. superioris recensitâ, in qua maritus dicit: *Esto à me abjecta, et cuiusque viro permisa.* An ergo mulieres nullo modo poterant dimittere suos viros? Resp. Aliud est repudium, aliud divortium: non poterant illos dimittere per repudium; poterant tamen eos deserere per divortium, vel propter antierium, vel propter alias legitimas causas. Hoc enim et Christianis, et Gentilibus mulieribus, jure naturali permissum est. Nota in divortio sit tantum separatio cohabitationis et thori, manente vinculo matrimonii. In repudi. etiam hoc vinculum dissolvitur, ut patet ex auctoribus, quæst. 1 allegatis.

CAPUT XXV.

DE ADULTERIO ET STUPRO.

In lege Mosæ prohibentur et puniuntur hæc potissimum peccata carnis. 1° Adulterium. 2° Incestus, id est, congressus cum consanguineâ, vel affine intrâ gradus prohibitos. 3° Stuprum, id est, violatio virginis, maxime si per vim fiat. 4° Scurrilitas. 5° Sodomitâ. 6° Bestialitas. De singulis dicam aliquid.

Primo igitur, de adulterio existant tres leges. Prima moralis. *Non inchoberis.* (Exod. 20, v. 14.) Secunda, judicialis: *Si inchoas quis fuerit cum uxore alterius... morte morietur utroque et adultera.* (Levit. 20, v. 10.) Tertia, partim judicialis, partim ceremonialis, quæ prescribit modum investigandi occultum adulterium, de quo supra dictum est, cap. 25, de zolotyptâ.

De incestu existat una generalis, et plures speciales. Generalis est: *Quævis homo ad proximum sanguinis sui non accedet, ut replet turpitudinem ejus.* (Levit. 18, v. 6.) Speciales sunt hæc. prima: *Qui dormierit cum uxore patris sui, et concubierit ignominiam patris sui, morte morietur utroque.* (Levit. 20, v. 11.) Secunda: *Si quis dormierit cum uxore sua, uterque morietur.* (Ibid., v. 12.) Tertia: *Qui supra uxorem filiam, dixerit matrem ejus, scelus operatus est: vivus ardebit ignis.* (Ibid., v. 14.) Quarta: *Qui concupierit sororem suam filiam patris sui, vel filiam matris sue... occidetur in conspectu populi sui.* (Ibid., v. 17.) Quinta: *Qui concubierit cum uxore patris, vel uxoris matris sui, et reventurit ignominiam cognationis suæ, portabunt ambo peccatum suum, obsequie hæcibus morietur.* (Ibid., v. 20.) Sexta: *Qui dixerit uxorem fratris sui... obsequie hæcibus erunt.* (Ibid., v. 21.)

De stupro duo existant. Una, si quis in ecclesiâ concubierit cum puella virgine, quæ alteri desponsata est, et illa non clamaverit, edoces utrumque ad portam civitatis illius, et lapidibus obruentur. Si autem in agro id fecerit, ipse morietur solus; puella nihil patietur; presumitur enim clandestinâ; sed quia sola erat, non potuit audiri et liberari. (Deut. 22, v. 25 et seq.) Altera, qui vim intulerit puellæ non desponsatæ, hæcet illam in uxorem, nec unquam poterit eam dimittere; et insuper patri illius dabit quinquaginta siclos argenti. (Ibid., v. 28-29.)

De scurrilosis similiter dux, una: *Non erit scurrilosis de filiabus Israel, nec scurrilosis de filiis Israel.* (Deut. 25, v. 17.) Altera: *Ne prostituas filiam tuam, ne conta-*

minetur terra, et infamestur placulo. (Levit. 19, v. 29.) De sodomis sic statutum est: *Cum mascula non commicetur cois femine, quæ abominatio est.* (Levit. 18, v. 12.) Et iterum: *Qui dormierit cum masculo cois femine, utroque operatus est visus, morte morietur; sit tangens eorum super eos.* (Levit. 20, v. 15.) Solec hoc vocari peccatum contra naturam, da quo Apost. ad Rom. 1, v. 27: *Masculi relinunt naturam suam feminam, et concubant in desideris suis in invicem; masculi in masculos turpitudinem operantur.*

De bestialitate sic: *Cum omni pecore non cois, nec inchoberis cum eo. Mulier si cum pecore fuerit, nec inchoberit ei, quia scelus est.* (Levit. 18, v. 25.) Et iterum: *Quæ cum jumento et pecore concubierit, morte morietur; pecus autem occidetur. Mulier, quæ concubierit cum jumento, simul interficietur cum eo.* (Levit. 20, v. 15-16.)

Hæc de legibus. Porro, quæ ceremonialites ex scripturis in veteri Testamento secuntè innot, notum est. Ergo parvis insinuemus. David commisit adulterium cum Bethsabæe, uxore Urie, Hethæi. Punius est octo modis: 1° morte filii ex adulterio sui. 2° Incestu primo-geniti sui cum Amnon uxore. 3° Eiusdem primo-geniti uxore; quæ Absalon frater Thamar, occidit Amnon propter incestum. 4° Ihebellione Absalonis. 5° Publicâ violatione uxorum. 6° Bello contra se illato ab Absalone. 7° Morte Absalonis. 8° Nova seditione à Schâ, filio Boethi, excitatâ. (2 Reg. 12 et seq.) Amnon, filius David, de quo jam dixi, oppressit Thamar sororem Absalonis. (2 Reg. 15, v. 1 et seq.) Absalon incitavit filiam ad concubium; et cum tumultuosus esset, corripit illam occidit. (Ibid., v. 28.) Quidam ex tribu Benjamin, in Gabaa, abos sunt uxore cuiusdam Levite peregrinantis. (Judic. 19, v. 25.) Hoc facinus illi sunt filii Israel, et communi consensu progredientes ad bellum contra Benjamin, filiamque ex illis viginti quinque millia armatarum hominum. (Judic. 20, v. 46.) Adeb, ut ex toto numero Benjaminitarum, remanserint tantum sexcenti viri. (Ibid., v. 47.) Zambri ex tribu Simeon, publicè ingressus est in lupanar ad femina Madianitidem. Preter sequitur: *Quod cum vidisset Phineas... arrepto pugio... percussit ambos simul... in locis genitalibus.* Et propter hoc factum laudatus est Phineas, quiaquam vir zelosus pro honore Dei. Et loco præmii acceptus à Deo promissionem sempiterni sacerdotii in eâ familia. (Num. 25, v. 6 et seq.) Sicheem, filius Hæmor, oppressit Dinam, filiam Jacob et Lia, sororem Simeonis et Levi. Gen. 34, v. 2. Scuta est ultio. Hæm Simeon et Levi, arreptis gladiis, occiderunt tum tantum Sicheem et Hæmor, sed omnes masculos totius civitatis; et civitatem deprædatis sunt, auferentes eorum vires, armenta, asinos, uxores, parvulos. (Ibid., v. 25 et seq.)

De Sodomitis quomodo puniti sint, narratur Gen. 19, v. 24-25: *Dominae pluit super Sodomam et Gomorrhæam sulphur et ignem à Domino de celo, et subvertit civitates hæc et omnem circum regionem, universos habitatores urbium, et cuncta terræ vicinia.*

Hæc omnia, teste Apostolo, 1 Corinth. 10, v. 11, scripta sunt ad correptionem nostram, ut cavemus ab

adulteris, et aliis peccatis carnalibus, que jam recensitis sunt; non similiter, ac Judæi, à Deo penitentiam. Potest et aliud hinc colligi, nempe, legem Moysi non nisi dixi, multo fuisse imperfectiorem, quam sit evangelica. Illa etenim prohibebat peccata exteriora; hæc etiam interiora. Quod spectat illud Christi in Evangelio: *Audistis quia dictum est antiquis: non machaberis. Ego autem dico vobis: Quia omnis, qui videt mulierem ad concupiscendam eam, jam machatus est eam in corde suo.* Matth. 5, v. 27-28.

CAPUT XXVI.

DE SERVIS ET ANCIILLIS, DE MERCENARIIS, PEREGRINIS ET PATRIBUS.

De servis et ancillis multa scripta sunt in lege Moysi, præsertim Exod. 21, Levit. 19, et Deut. 15. Compendium omnium est hoc. Scilicet Hebræi non poterant ex suo populo habere servum vel ancillam per modum mancipii, sed tantum ex Gentilibus. Itaque servi Hebræi (quod etiam intelligitur de proselytis ad Judæismum conversis) poterant esse perpetui et hereditarii Hebræorum servi. Si aliquis Hebræus filius servus Gentium, debebat redimi ab Hebræis. Si heres servus Hebræorum, non tractabatur ut mancipium, sed ut mercenarius. Nec serviebat perpetui, sed ad certum tempus. Si habebat uxorem Hebræam, serviebat usque ad annum septimum, seu sabbatum; et tunc ambo liberi exsistunt. Si autem heres ipsius, qui ipse emerat, dedisset illi uxorem gentilem (nam hebræam dare non poterat) que verè esset serva seu mancipium, et ex illa haberet filios; tunc quidem poterat liberari anno septimo, si vellet, sed relicta apud herem uxore et liberis. Si tamen maluisset remanere apud herem suum, et apud uxorem et liberem, poterat quidem id facere, sed tantum usque ad annum jubileum. Uxor tamen et liberi manebant in perpetua servitute; nisi vel redimerentur à suis Gentilibus, vel certè, nisi heres exsuscitaret illi defuncti oculum. Tunc enim pro compensatione illius injuriæ debebat eos liberos dimittere.

Hic tria notanda sunt. Primum, libertas Hebræorum erat corporalis, et opponatur servituti corporali. At libertas Christianorum est spiritalis, et opponitur servituti spiritali. De quo loquitur Joan. 8, v. 34: *Omnia qui faciunt peccatum, servus est peccati.* Et paulo post, v. 36: *Si vos filii liberaverit, verè liberi eritis.* Et Apostolus ad Roman. 8, v. 2: *Lex spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit nos à lege peccati et mortis.* Et ad Galat. 4, v. 31: *Non sumus ancillæ filii, sed liberi; quæ libertate Christus nos liberavit.* Secundò, sicut vetus Testamentum fuit figura novi Testamenti, ita libertas moysi fuit figura libertatis evangelicæ. Et sicut Moyses eduxit Hebræos ex corporali servitute Ægyptiorum, ita Christus eduxit nos ex spiritali servitute diaboli et peccati. Tertio, tanta est perfectio et prærogativa libertatis evangelicæ, ut non curet sub iure et servitute corporalem. Ubi dicitur Apost. 1 Cor. 7, v. 20-21: *Unusquisque in quâ vocatione (id est, vici-*

conditione) vocatus est, in eâ permanet. Servus vocatus est? Non sit tibi cura; sed et si potes fieri liber, nunguam, uteris: scilicet servitute, et ob majorem utilitatem et patientiam.

DE MERCENARIIS.—De mercenariis hic statutum est: *Non morabitur opus mercenarii tui apud te magne mæni.* (Levit. 19, v. 15) Quod alibi sic explicatur: *Non negabis mercedem indignis, et pauperis patrii tui, si ea advenit, qui tecum moratur in terra, et intra portas tuae est; sed eodem die reddes ei præstimam laboris sui ante solem occidit, quia pauper est, et ex eo sustentat animum suum; ne clamet contra te ad Dominum, et reputetur tibi in peccatum.* (Deut. 24, v. 14-15.) Eodem sensu sentit Tobias dicit juniori: *Quicumque tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue, et merces mercenarii tui apud te omnino non remaneat,* cap. 4, vers. 13.

Nota. Nomen mercenarii in novo Testamento sumitur dupliciter, vel sensu jam dicto, nempe pro famulis, seu operariis qui mercede conducuntur ad laborandum, in Mat. 1, v. 20: *Et relicto patre suo Zabedæo in mari cum mercenariis, secuti sunt eum.* Et Luc. 15, v. 17: *Quantum mercenarii in domo patris sui abundavit panibus, ego autem hic fame preor?* Vel pro peccatoribus Ecclesiæ, qui vitam accipiunt mercenario pro habere prædicatorii evangelium, et sacramenta administrant. Hi iterum duplices sunt. Alii boni pastores, qui nihil aliud accipiunt, quam necessarium vitam sustentationem, necesse tam pecuniam subditorum desiderant, quæ salutem; de quibus Apost. 1 Tim. 3, v. 18: *Dignus est operarius mercede sua.* Et 1 Cor. 9, v. 11: *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si non carnalia vestra metamus?* Et infra, v. 14: *Ita et Dominus ordinavit ita, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.* Alii mali, qui unquam querunt mercedem et proprium commodum, quæ sanctæ et utilitatem ovium sibi commissarum. De quibus Christus Joan. 10, v. 11-12: *Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. Mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus non sunt ovæ proprie, videt lupum venientem, et dimittit ovem, et fugit.* Et paulo post: *Non perit ad eum de ovibus. De similibus conquiretur Dominus per prophetam Ezech. 34, v. 2-5: Vae pastoribus Israël, qui pacem faciunt semetipsis; nomen gregis à pasturibus percipiunt? Lac comedebatis, et lana operiebimini et quod erantur erant occidebatis; gregem autem vestrum non pascebatis. Tales non pauci hoc tempore.*

DE PATERIBUS ET PATRIBUS.—De his scripta sunt hæc. Primum: *Cum inveneris septies terra tuam, non fundebis nomen ad solam imperfectionem terræ; nec comminabis nomen colligis. Neque in vinea tua racemovis quam decideris congregabis, sed pauperibus et peregrinis carpentia dimittes.* (Lev. 19, v. 9-10.) Idem fides in manipulo, quem obtulit in agro, et in frugibus olivarum. (Deut. 24, v. 19.) Secundò: *Indignus et mendicus non erit inter vos; ut benedicit tibi Dominus, Deus tuus, in terra quam traditurus est tibi in possessionem.* (Deut. 15, v. 4.) Duplex potest esse sensus. Prior: Non patiaris

Hebræum mendicare, sed advenit, ut benedicit tibi Deus; posterior: Tanta erit bonorum abundantia, si legem Dei servas, ut nemo cogatur mendicare. (Vide Emmanuel Sa in Notationibus.) Tertio: *Si unus de fratribus tuis... ad pauperem venerit, non obdurbat cor tuum, nec contrahas viam, sed aperis eum pauperi, et dabis manum quo eum dirigere perspexeris.* (Ibid., v. 7-8.) Hæc sententia conformis est priori sensui præcedentis.

In lege evangelicâ, omnes debent se estimare peregrinos, juxta illud 1 Petri 2, v. 11: *Christiani, obsecro vos tamquam advenas et peregrinos abstinete vos à carnalibus desideris, quæ militant adversus animam.* Et 2 Cor. 5, v. 6: *Diui sumus in corpore, peregrinamur in Domino.* Sicut enim Judæi quadraginta annis peregrinati sunt in deserto, antequam viderent ad terram promissionis; ita nos, toto tempore hujus vite, peregrinamur in hoc mundo, antequam perveniamus ad patriam nostram celestem. Illorum peregrinatio fuit figura nostræ peregrinationis.

Pauperitas, propter exemplum Christi, desit esse arduissima et pudentia: Luc. 6, v. 20: *Benedi pauperes, quia vestrum est regnum Dei.* Et Luc. 2, v. 3: *Andia, frater mei dilectissimi, amice Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et barbales regni, quod repræsentat Deus diligendos est.* Et 1 Cor. 4, v. 28: *Ignobilita unum, et contemptibilia eligit Deus.* Et exp. 4, v. 11: *Uspice in hunc horum et auribus, et utinam, et mediis sanus.* Et infra, v. 15: *Regno ergo vos, imitatores mei estote, sicut et ego Christi.*

CAPUT XXVII.

DE REFORMATIONE.

Reipublica Hebræorum ab initio fuit bene à Deo constituta, et optimè ac sanctissimè legibus roborata. Sed quia sæpe defecit à primævi suæ perfectione, et in varios abusus degeneravit; necesse fuit sæpe illum reformare, et in pristinum statum restituere. De his reformationibus aliquid dicendum est. Fuit autem triplex reformatio: prima, circa cultum Dei; altera, circa justitiam inter Hebræos servandam; tertia, circa bellum. Incipiam à primâ.

REFORMATIO CIRCA CULTUM DEI.—Incipit reformatio circa cultum Dei fuit valde frequens, quia Hebræi sæpe à cultu veri Dei ad idololatriam delapsi sunt; primò sub Moysè, quando vitulum aureum adorarent. (Exodi 32, v. 4.) Secundò, post mortem Josue, quando ceperunt adorare Baal et Astartem. (Judic. 2, v. 11, et cap. 5, v. 7.) Tertio, post mortem singulorum iudicum septennium. (Judic. 2, v. 19.) Et hoc duravit usque ad initium samuelis. (1 Reg. 7, v. 5.) Quarto, tempore Salomonis, quando et ipse, et uxores illius colebant idola. (2 Reg. 11, v. 5.)

Post Salomonem, factâ regni divisione, ceperunt esse duo regna, alterum Juda, in quo erant duæ tribus; alterum Israel, in quo erant decem. Et quidem regnum Israel, sub primo suo rege Jeroboam, defecit à cultu veri Dei, et cepit vitulos aureos adorare.

5 Reg. 12, v. 28. In quâ defectione permansit. At in regno Juda, sæpe quidem defectio facta est, sed non duravit; nempe facta est sub Roboam, 2 Paral. 12, v. 1. Deinde sub Joaz, 2 Paral. 24, v. 11. Insuper sub Joas, mortuo Joazâ pontifice, ibid., cap. 24, v. 18. Sub Amasâ etiam, cap. 25, v. 14. Sub Achaz denique, cap. 28, v. 2, et sub Manasse, 4 Reg. 21, v. 5. Hæc sunt præcipuæ defectiones.

Reformatio fuit etiam multiplex. Prima à Moysè facta per interfectionem vituli milium hominum, qui vitulum adoraverant. Exodi 32, v. 28. Secunda à Deo, per variâ calamitates et oppressiones, tempore iudicum. Judic. 2, v. 14, et deinceps. Tertia à Samuele, per pateram monitionem, 1 Reg. 7, v. 3. Quarta ab Asâ, qui purgavit terram à sordibus idolorum, 5 Reg. 15, v. 12. Quinta à Josaphat, qui perfectè purgationem ab Asâ inchoatam, ibid., cap. 22, v. 47. Sexta à Joas, vivente adhuc Joazâ pontifice, per instaurationem templi, 2 Paral. 24, v. 4. Septima ab Ezechia, qui abstravit omnem idololatriam, et veterum Dei cultum restituit, 4 Reg. 18, v. 4, et 2 Paral. 29, v. 5. Octava à Josâ, qui iterum abstravit omnia idola, excoela, lacos, et instauravit templum Domini, et fecit placare Deum, et adjuravit subditos, ut promitterent se legem Dei servaturos, 4 Reg. 22, et 5 Paral. 54 et 55.

Hæc reformationes factæ sunt in regno Juda. Porro in regno Israel his aliquæ tentationes. 1° Ab Eliâ propheta, qui tempore Achab et Jezabelis, rediit populum in duas partes claudicantem ad Deum, miraculo ignis de celo missi super sacrificium, et occidit 450 prophetas Baal, 3 Reg. 18, v. 21 et seq. Secundò à Jehu rege Israel, qui delerit totam familiam Achab; et interfecit omnes prophetas et sacerdotes Baal; qui que statim Baal combusit igne, et eodem Baal converti in latrinam, 4 Reg. 10, v. 1. Nilominus non restituit cultum veri Dei. Sic enim habet textus ibidem, v. 28-29: *Delicit itaque Jehu Baal de Israel; circumstantia à peccatis Jeroboam, filii Nebat, qui peccata fecit Israel, non recessit, nec dereliquit vitulos aureos, qui erant in Bethel, et in Dan. Tamen ergo suscitavit unam sectam idololatriæ, quæ adhibebat Baal, non tamen sustulit, sed promovit aliam sectam idololatriæ, quæ vitulos aureos adorat.*

Similis vicissitudo in Ecclesiâ Christi Incarnatæ servata est. Multæ factæ sunt defectiones à verâ fide: non quidem universales, sed particulares. Prima, tempore Apostolorum, per Simonem Magum, Gerinthum, Eliphaz, Menandrum, Nicolaum Antiochenum. Aliæ per alios hæreticos subsequentes; ut per Saturninum, Basilidem, Gerdonem, Valentinum, Marcionem, Montanum, Novatianum, Donatistas, Manichæos, Sabellianos, Arianos, Macedonianos, Priscilianistas, Pelagianos, Nestorianos, Eutychemos, Henegarios, Novissimos, per Hussitas, Lutheranos, Calvinistas, Anabaptistas.

Multa etiam reformationes adhibite, per vigilantiam Apostolorum; per alios Ecclesiæ prelatos et do-

ctores, inter quos excelluerunt Irenæus, Cyprianus, Athanasius, Iulianus, Optatus Milevitanus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Prosper; per concilia generalia, in quibus heretici damnati sunt, ut Ariani in Nicæno, Macedoniani in Constantinopolitano, Nestoriani in Ephesino, Eutychus et Dioscorus in Chalcedonensi, et sic deinceps; per synodos provinciales; per religiosus. Nam sicut in veteri Testamento multi extraordinarii iudices à Deo excitabantur ad liberandum populum à servitute et oppressione, ita in Ecclesiâ Christi, variis variis temporibus religiosi quidam excitati sunt, qui populum in doctrinâ et moribus reformarent, hereticos everterent, sanam fidem restituerent per severas principum et imperatorum leges et penas in hereticos constitutas, quales multa sunt in codice Justiniani; per violentam tyrannicam extirpationem; per dispersionem, et deportationem, et similia certamina contra hereticos suscepta et inita. Denique, quæ optimè reformandi ratio est, per sermone clericorum prædicationem ostenditur. Quo ad iudicium, parum proficitur. Et, ut nihil dicam ad plenam analogiam veteris ac novi Testamenti, sicut in veteri idololatras idololatrias aliquando persequuntur, ita in novo heretici hereticis infesti sunt, in quibus eximitur exemplum Iohannis. Nam Israhelites, ut Iam dixi, erant idololatri, et colebant simulacra aurea et ænea ex quadam reformationis, interfectio prophetas et iudices Baal, sic fecerunt heretici. Non proferam vetero exemplum, nota sufficit. Lutherani infesti sunt Calvinistis, Calvinistis seipso lætarent, perhibent, excruciantur. Nam illi Arminiani sunt, alii Comaristæ. Hi afflicti acerrime persequuntur. Hi viciorum hoc somniant, et dicis omnibus hereticis. Utrobique necesse præsentitur.

REFORMATIO CIRCA IUSTITIAM INTER HEBREOS REPARANDA. — Huius reformationis illustre exemplum habemus in Josaphat, rege Juda, qui facta prius reformatione circa cultum Dei, voluit etiam externam politiam reformare, et pacis ac iustitiæ conservandam normam præscribere. Quo pacto id præstitit, referunt 2 Paral. 19, v. 1 et seq. his verbis: *Missit ergo Josaphat in Jerusalem; rursusque egressus est ad populum de Berachæ agro ad montem Sioniam; et reversus est ad Domum Dei, utrumque eorum; et constituit iudices tercia in civitatibus Juda vestitus per singula loca, et præcipientes iustitiam: Videte, mihi, quia facti sunt non cum hominibus exercitus iudicum, sed Domini; et quodcumque iudicaveritis, in vos rediatur. Si timor Domini euboscum, et cum diligentia cuncta facitis; non est enim quod Dominus Deus vestrum iniquitate, nec pernamuram accipiat, nec cupido inveniam.*

Et v. 8 et seq.: *In Jerusalem quoque constituit Josaphat Levitas, et sacerdotas, et principes familiarum, et Israel, ut iudicarent et causam Domini iudicarent habitatores eius. Præcepitque eis, dicens: Sic agitis in timore Domini fidei et corde perfecto. Unumquemque, quo venerit ad vos fratrem vestrum, qui habitant in urbibus suis inter cognationem et cognationem, in*

quo quæsitio est de lege, de iudicio, et de caeremoniis, de iustificationibus, attendite eis, ut non peccent in Dominum, et ne veniat ira super vos, et super fratres vestros; sic eritis sicut non peccabitis.

Et v. 11: *Amariæ autem sacerdos et pontifex fecerit, in his qui ad Deum pertinent, prævidens. Porro Zabadias, filius Israhel, qui est dux in domo Juda, super ea opera erit, que ad regis officium pertinent.*

III cap. 12, qu. 1, duplex fuisse tribunal sui iudicium apud Iudæos, unum majus, quod erat in Jerusalem, ad difficiliores controversias decidendas; alterum minus, quod erat in aliis civitatibus Juda, ad communes et quotidianas causas iudicandas. Utrumque progressu temporis fuerat penè collapsum. Hoc solum Josaphat utrumque restituit ac reformavit. Et primo generatim movit iudices, et elegit ea non leviticos, sed Dei iudicium exquirentes. Hoc sensu vocati sicut dicitur, *et est, vicarii Dei*. (Eod. 29, v. 8.) Deinde specialiter, ut absolverent à tribus peccatis que solent esse in corruptis et perveris iudicibus. 1° Ab idololatriæ 2° A perjuriorum acceptione. 3° Ab accipiendis munitionibus. Huiusmodi perveris iudices fuerunt fili Samueles, 1 Reg. 8, v. 5: *Non ambulaverunt filii illius in vis ejus; sed declinaverunt post auribus, acceperuntque munera, et pervertent iudicium.*

DE REFORMATIONE CIRCA BELLEUM. — In hâc reformatione duo spectanda sunt: 1° Leges bellâ à Deo præscriptas, de quibus cap. 18, quæst. 2, dictum est; 2° apparatus belli, de quo hic dicendum. Est autem duplex apparatus. Unus consistit in munitionibus, præparatis quibusdam armatis, et commentis; alter in ipsa exercitus dispositione, ditione, et ad certamen litio. De priori agam. Est autem hæc regula servanda, quod ejusmodi apparatus non debet fieri in ipso belli initio aut progressu; sed longe ante belli suspensionem, juxta illud Christi Luc. 14, v. 31-32. *Quis rex intra committitur bellum videtur aliam regem, non sedula prius cogitat, si possit cum ducentis milibus occurrere ei, qui cum viginti milibus venit ad se? Aliter quis vultus illo tempore egredere, legationem mittens rogat ea, que pacis sunt. Quod hic dicitur de apparatu militum, debet etiam intelligi de apparatu sententiarum, multationum, et aliorum, que ad bellum necessaria sunt. Ex hæc parte fuit magnus defectus tempore Saülis, quando filii Israel debentur perire contra Philistæos, vel quia erant tantum sexcentis Israelitis (reliqui enim præ timore erant delapsi) contra multitudinem Philistæorum multitudinam; vel quia nullus in toto exercitu Israelitarum habebat gladium aut hastam, nisi solus Saül, et filius ejus Jonathan, 1 Reg. 12, v. 8: *Philistini congregerunt sunt et præceduntur contra Israel, triginta milia currum, et accipiunt equitum, et reliquam vulgus sicut arena que est in flore maris plurimum. Et Israhel, v. 6: *Quod cum vidisset filii Israel, abdicaverunt se in speluncis et in obliis. Et Israhel, v. 15: *Recessit Saül, populum, qui mansi fuerant cum eo, quasi septies circos. Et ibid. v. 19: *Porro Israhel fortiter non invalebat in omni terrâ Israel.*****

*Cæcerant enim Philistim, ne fortè facerent Hebrei gladium, aut lanceam. Et denique v. 22: *Cumque venisset dies prelii, non est inventus ensis et lancea in manu totius populi; qui erat cum Saule et Jonathan, excepto Saül et Jonathan, filio ejus. Hinc defectum restauravit Aazaras, seu Ozias, rex Juda, qui et in munitionibus, et in militibus, et in omni armamentorum genere et in commensu, fecit magnum belli apparatus; ita ut omnibus vicinis hostibus esset terrori. Sic enim de eo legitur, 2 Paral. 20, v. 9 et seq.: *Edificavit Ozias turres in Jerusalem super portam anguli, et super portam vallis, et reliquas in eodem mari latere, firmavitque eas. Extravit etiam turres in solitudinibus, et effudit cisternas plurimas, eis quod haberet multa pecora, tamen in campis, quum in eremi vastitate; vineas quoque habuit et vitivinos in montibus, et in Carmelo; erat quoque homo agriculturn deditus. Fuit autem Ozias turris in Jerusalem, tunc exercitus: Universus exercitus trecentorum et septem milium quingentorum; insuper armatura: Preparavit cuncto exercitui clipeos, et hastas, et galeas; denique commensas: Eo quod haberet multa pecora et vineas.***

accentorum. Et sub eis suberens exercitus, trecentorum et septem milium quingentorum; qui erant apud ad bella, et pro rege contra adversarios dimicabant. Preparavit quoque eis Ozias, id est, cuncto exercitui clipeos, et hastas et galeas, et loricas, arcusque et fundas ad jaculandos lapides. Et fecit in Jerusalem divites angulis machinas: quos in turribus collocavit, et in angulis murorum, ut aliter sagittas, et saxa grandia; egressumque est nomen ejus procul, id quod auxiliaretur et Dominus, et corroboraret illum.

Et hoc Ozias exemplum discant reges et principes, duo possimum esse necessaria ad apparatus bellicum, nempe ut sint conjuncti cum Deo hoc enim significatur ultimis verbis, *eo quod auxiliaretur et Dominus*. Ut etiam adhibeant humana præsidia, cuiusmodi sunt tunc munitiones: *Edificavit Ozias turres in Jerusalem; tunc exercitus: Universus exercitus trecentorum et septem milium quingentorum; insuper armatura: Preparavit cuncto exercitui clipeos, et hastas, et galeas; denique commensas: Eo quod haberet multa pecora et vineas.*

HUETHI VITA

HUETHUS, Gallicè Heur (Petrus-Daniel) inelytus inter viros quorum se parentem esse lætatur Neustriacæ tellus, decessit insigne, Cadomi natus est octava februarii die, anno reparatae salutis 1650. Vix vicenarius erat cum fuit multiplici doctrinarum, geometricæ sciencæ, theologicæ, archaeologicæ et poscos ornameto conspicuus, Lutetiam venit, ibique cartæ-tine studii philosophicæ, cuius errores tantâ iusticiæ severitate erat postea profulgatus. Eodem tempore seris incubuit, ut tot et tantis cognitionibus geographicæ sciencæ cognitionem adderet, auxiliantibus libris colloquique Borchart, quorum aliquantâ post in Suevicam profectus est. Juvenem sciolum non aliter exivit ac viros ingenio illustrissimos Christina, Suevicarum regina, honoribusque eum cumulavit.

Huethus redux atheniensem in patriâ præcavit, cui Ludovicus XIV crebra munificentia testimonia imperpetuum est. Rex adiutor accessit Bossuetio, cui Delphinum instituendum rex exiderat, præclarique adeo gausit munus illud difficillimum, et Alenobis primam abbatiam et parib' post episcopali Sossionis sede donatus fuerit; voluntatis autem perennatione, prius quam in possessionem inderetur, sedi Abrincensi prepositus est. Mira quâ ardeat scientiæ aviditas malè cum novo ministerio consuebat, iniquique detrimentum eum aliquoties fitiderris occupationibus innoxiose stendum est. Quod persuasum habens ipsemet Huethus, episcopatus pondere deposito, Fontenay abba hand proci à Gadono fuit institutus. Denique ut studio plenius posset indulgere, in parisiâca Jesuitarum societatem secessit, cui bibliothecæ legavit testamentum. Obiit vigesima sexta Januarii die, anno salutis 1721, ætatis 91.

Multa scriptura opera Huethus, et præpe omnis generis; inter que eminet celeberrima *Demonstratio exemplis, ex qua Porcellianum veteris ac novi Testamenti litterarum depræsumimus.*

Quod opus plus quam satis est ad vindicandam auctori immortalitatem; adeo mirabiliter ordinatum factorem, prophetiarum, figurarumque seriem, atque argumentorum omnis generis quasi catenam indestructibiliter in Religionis gratiam suppediat. Cætera ejusdem opera longam foret hic recensere. Etenim parca admodum contigit scripturibus, ut tantam disciplinariam varietatem complecteretur, studique sudores tantos sustineret. Nonnullis subiectis ingenii fœtus, præter supra dictum, enumerat: 1° *De claris interpretibus, et de optima genere interpretandi*, Hæc. Cornelli, 1685, in-8°. *Idem commentariorum Origenis in Scriptur. Sæc. Rothomandi, 1668, 2 vol. in-4° græco-latine; et iterum Agrippino Coloniae, 1683, 5 vol. in-8°. Quæstiones Afanatae de concordia rationis et fidei*, Cadomi, 1690, in-4°. *Dissuili Paradisi terrestri, Amstelodami, 1701, in-12. Historia mercaturæ et navigationis apud veteres, in-12; qua Lugduni Galliarum recusa est 1763, in-8°. Commentarius de reb' ad Deum pertinentibus, 1718, in-12. *Censura philosophiæ cartesianæ, in-4°. Calloni Originis, Rothomagi, 1706, in-8°. Malta prætoris textu Huethus, tum græco, tum latino sermone poscos volumina, multaque de literis nat de philosophia dissertationes; in quibus quid magis mirero, stylium comptum ac facilem, an iudicij rectitudinem insinuativæ ingenij dexteritatem, incertum est.**

Huethum inter sodales recipere sibi homin' duxit gallica Academia.

VETERIS TESTAMENTI CUM NOVO PARALLELISMUS

IN HIS QUAE AD MESSIAM PERTINENT.

Predicta in veteri Testamento. — Completa in novo.

CAPUT PRIMUM.

JESUS DE SEMINE ABRAHAM.

Gen. c. 12, v. 1, 5: *Dixit Dominus ad Abraham...*
In te benedictur universae cognationes terrae.

Gen. c. 18, v. 17, 18: *Dixitque Dominus: Num ceterare poteris Abraham quod dicitur tibi, cum scieris ut in gentem magnam sit coelestianam, et benedictur tibi in illo omnia nationes terrae?*

Gen. c. 22, v. 15, 18: *Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundo de caelo, dicens: ... Benedicetur in semine tuo omnia gentes terrae.*

Math. c. 1, v. 1: *Libro generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham.*

Luc. c. 3, v. 29, 34: *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli, ... qui fuit Isaac, qui fuit Abraham.*

Gal. c. 3, v. 16: *Abraham dicitur quasi promissiones et semini eius. Non dicit: Et universum, quasi in unitate; sed quasi in uno; et seminituo, qui est Christus.*

CAPUT II.

JESUS DE SEMINE ISAAC.

Gen. c. 26, v. 2, 4: *Apparuitque ei (Isaac) Dominus, et ait: Benedicetur in semine tuo omnia gentes terrae.*

Math. c. 1, v. 2: *Libro generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham, Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob.*

Luc. c. 3, v. 23, 34: *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, ... qui fuit Jacob, qui fuit Isaac.*

CAPUT III.

JESUS DE SEMINE JACOB.

Gen. c. 28, v. 12, 14: *Viditque (Jacob) ... Dominum unicum sceleris, dicens tibi: Benedicetur in te et in semine tuo omnia gentes terrae.*

Num. c. 24, v. 15, 17: *Dixit Balaam filius Beor: ... Orietur stella ex Jacob, et consurgit virga de Israel: et percussit duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.*

Math. c. 1, v. 1, 2: *Libro generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham, Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob, Jacob autem genuit Judam et frater eius.*

Luc. c. 3, v. 23, 34: *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, ... qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham.*

Nobile hoc Balaam predictum nobis eripere con-

tendunt Judaei recentiores, ac in primis R. Lipina in Libro Nitachon, qui et totum vers. 22, exponenda censet. Unde cum juxta hanc interpretationem hoc duces Moab interfecit Jesus, nec vastaverit filios Seth, nec Numeam possederit, nec Israelis opes accipere a Jesu temporibus creverint, perperam hoc in Jesum conferri arbitratur. Grotius, qui peragere Prophetarum de Christo oracula eruditus quidem et sentis interpretatibus, et non iudex veris labefactis, Judaeis illos motus fore assecutus, quae haec ad Davidem dicit, quod et antea fecisse Judamum imperatorem notat Cyvillus. (I. lib. 8, contr. Julian., 2. Reg. 8, 2.) A Davide autem attritus esse Moabitas et humiles traditus est in libro secundo Samuelis, et ipsi Davidi Psalms iudicant. Mystice tamen ad Messiam hoc Balaam predictum Grotius referri posse concedit. Nos haec negamus simul posse accipi, sed tantum *stella ex Jacob* versus interpretanda esse affirmamus, eoque sensu Christum Jesum notari. Nam quid hinc sibi voluit, si sonantur *stella ex Jacob*, *Orietur stella ex Jacob*, quid ista, *Et consurgit virga de Israel*? hinc haec, *Vastabit omnes filios Seth*; an universum genus humanum vastavit David? Grotius appello an ille facturus est Messias ille a Judaeis expectatus? Epiphanius, episcopus ipsius interrogo. Nam quid Sethum nescio quum Moabitarum regem comminatus esset Grotius, vel imaginariam quendam urbem Mahalathidem R. Nathan, oblique Rabini absurdissimas interpretationes excogitant, nonne fuit satis aperte oculis lucem intueri, quam micare in tenebris? Haec igitur, quae vere metaphorica sunt, quae cumdum sit in reliqua predictionis expositione manifeste demonstrant. Stellam dicitur Jesu Christi symbolum esse, quem solis, sideris, et ignis, et ignis symbolis significantes ostendimus infra in Parallelismo. Virga quoque appellatur, *virga* hoc est, sceptrum; et regium dignitatem ac potestatem signat, quam Jesu quoque concesserit Parallelismus declaravit. At septuaginta Interpretes reddunt *virga* in quo proclamari Christi notitiam admittunt. Nam cum R. Abraham Sela in *Esseculo* mysteria observaverit *virga* per symboliceam artem Dei nomen continere, *virga* Interpretes Septuaginta exposuerunt *virga*, ut intelligeremus divinitatem pariter et humanitatem Messie, quos tunc comitate significari: Principes Moab, qui gens tota idolorum cultui impense dedita, et hoc nomine in Libris sacris accepit pericula, simuliterum cultores exprimit, quorum superstitionem Christus Jesus

emendavit et repressit, ut probabit quoque noster Parallelismus. Filios Seth intellige mortales omnes: a Setho enim ortus est Nos, humani generis reparator. Optime itaque vertit hanc clausulam Oukelos: *Et dominabitur omnium filiorum hominum*; quod in Christum quam apte quadret abunde discretur ex Parallelismo. Unum hic profertur Isaias testimonium, unde alteri hinc Balaam lux et robur accedit (Isa. c. 11, v. 1, 4, 10): *Et egredietur virga de radice Jesse; et flos de radice eius ascendet... et percussit terram virga oris sui.* Ergo veteres Judaeorum magistri Messiam hic a Balaamo fuisse predictum bona fide fatentur, atque hoc oraculum praeter admiratione dignum arbitrantur. Sic intellexit et interpretatus est Oukelos; sic Jonathan ben Uriel; sic et impius ille Bar-Cokela, qui cum Messiam se ferret, temporibus Adriani, id nomen ex hoc Balaam vaticinio adscribit, ac si *Filiam stellam diceret*, et in se oraculum hoc exitum habere jactavit: quod et R. Akibom, ab eo ita doctum, et apud ipsum amigeri manus obliterit, dicere concesserit in Midrasch Thronorum, et in libro Tannit Thalmudis Hierosolymitani, et apud Maimonidem in *Jad Characah* (Jad Chaz., lib. de Reg., cap. 2.) Hic vero sum predicti hujus interpretationem ita temperat in *Santimim*, ut partim ad Davidem, primum nempe Messiam, partim ad secundum, verumque Messiam spectare velit; atque haec quidem ad Davidem: *Videtur cum, sed non modo. Orietur stella ex Jacob. Percussit duces Moab. Et erit Idumaea possessio eius*; ista vero ad Messiam: *Integet illum, sed non prope. Consurgit virga de Israel. Vastabitque omnes filios Seth. Hereditas Sair cadet inimici tuis. Messias autem convenire ista: Vastabitque omnes filios Seth; prolax ex his Zachariae, c. 9, v. 10: *Et potestas eius ad muri usque ad mare; quod ut hic tollis orbis, ita ille omnium hominum significat imperium.* Eandem opinionem persecutus est R. Joseph Albo in libro *Fundamentorum*, quam et a magistris suis accepisse se ait.*

CAPUT IV.

JESUS DE SEMINE JUDA.

Gen. c. 49, v. 10: *Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est; et ipse erit expectatio gentium.*

Math. c. 1, v. 5, 6: *Isaac autem genuit Pharez et Zaram de Thamar... Jacob autem genuit Joseph, virum Mariae, de quo natus est Jesus, qui vocatur Christus.*

Luc. c. 3, v. 23, 34: *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, ... qui fuit Pharez, qui fuit Juda.*

Hebr. c. 7, v. 14: *Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster.*

Apoc. c. 5, v. 5: *Et unus de Senioribus dixit mihi: Ne Reversis, ecce vici Leo de tribu Juda, radix David.*

Ex omnibus, quae in Scriptura sacra venturi Christi praenotia exsunt, oraculis, ut splendidum imprimis de illo, et controversis etiam et disputationibus vixissimum illud est, quod Judae filio moriens Jacob edidit, cum ceteris quoque filiis futuros s. s. II.

rorum exitus panderet: *Juda, inquit, et levabant fratres tui: manus tua in cervicibus inimicorum tuorum; adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda, ad praedam, filii tui, ascendisti; respiciens circumabit ut leo, et quasi leo; quis suscitabit eum? Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est; et ipse erit expectatio gentium. Ligans ad vineam pallium suum, et ad vitium, et filii tui, vinum suum. Levabit in vino stolam suam, et in sanguine urae pallium suum. Pulchrioris oculi eius vino, et dentes eius lacte candidiores.* Venturi Messie predictioem his fuisse constans est et perpetua christianorum omnium opinio. Ideo quoque procuram Judaeorum arbitrium fuit. Verum inter virosque id discriminis interest, quod mundum exitum haluissent vaticinationem existimant; illi in Christo Jesu fuisse completam certissime credunt. At recentiores Judaei nova doctrinae sua jam habentes ac convicta colligentes praesidia, et christianorum argumenta declinare conantes, alio clarissimi oraculi dellexerunt sententiam, ut hanc Messie predictionem his contineri praefractae negarent. Nos ille horum, veteriorumque Judaeorum, est si quorum par insanitas est, vanitatem opprobiamus.

Quod ut ordine fiat, praecipue primum et magis probabile exponenda sunt nostrorum interpretum sententia, quibus diligenter excussis, nostram deinde subjungemus; ac utque demum veritati officias prestando stultitiae refulemus. Cum multa sint a Christianis excogitata vaticini hujus interpretationes, tam quae occurrunt, vel plurimum roborata consensu, vel a maioribus veri. Prima statim saepe et tribu Juda existisse principes, donec Christus Jesus adveniret; non ergo postmodum Seducium de Juda tribu sceptrum gessisse, sed transiisse illud ad ipsos posteros, atque in eadem hinc tribu ad Christum usque per Assaninos perseverasse, quorum suprema inter Judaeos potestas erat; haec autem ab Herode sublatam, et ad regnum Judaicum usurpata est, tum una defecisse sceptrum de Juda; Assaninos porro, quoniam vasa paterno genere Levitae essent, per matrem tamen Juda esse prognatos; conjugatas quippe per matrimonium fuisse tribus Levi et Juda, atque id ex sexto capite Exodus probari, in quo Aaron Aminadabi filium duxisse uxorem legitur; et ex vicesimo secundo libri Paralipomenon posterius, in quo Jojada postquam, illum Joatham regis in matrimonio narrat, habuissit.

Hujus doctrine antesignanus Origenes (Hom. 17, in Gen.), plerumque a Patribus sequens haluit. Verum valido obtrita ea est a viris eruditus, quorum in propulso scripturae sunt, neque nunc a nobis esse compitari decet. Paucis tantum dicam eam aperte a Jeremia jugulari, cuius de Jeconia insigne illud exstat oraculum (Jer., c. 22, v. 30): *Hae dicit Dominus: Scribo eum inter istos stercem, virum qui in diebus suis sedet super solium David, et potestatem habuit ultra in Juda. Adde juxta Thalmudicum scilicet nullo numero materiam super censi. Arbitratur praeterea R. Moses ben Nachman, et R. Bechai, idecirco perissae*

VETERIS TESTAMENTI CUM NOVO PARALLELISMUS

IN HIS QUAE AD MESSIAM PERTINENT.

Predicta in veteri Testamento. — Completa in novo.

CAPUT PRIMUM.

JESUS DE SEMINE ABRAHAM.

Gen. c. 12, v. 1, 5: *Dixit Dominus ad Abraham...*
In te benedicentur universae gentes terrae.

Gen. c. 18, v. 17, 18: *Dixitque Dominus: Num cetera potero Abraham quod dicitur tibi, etiam sciatum sit in gentibus inquam et constantem, et benedicturam sicut in teo omnes nationes terrae?*

Gen. c. 22, v. 15, 18: *Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundo de caelo, dicens: ... Benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae.*

Math. c. 1, v. 1: *Libro generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham.*

Luc. c. 3, v. 23, 34: *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli, ... qui fuit Isaac, qui fuit Abraham.*

Gal. c. 3, v. 16: *Abraham dicitur quasi promissiones et semini eius. Non dicit: Et universum, quasi in unitate; sed quasi in uno; et seminituo, qui est Christus.*

CAPUT II.

JESUS DE SEMINE ISAAC.

Gen. c. 26, v. 2, 4: *Apparuitque ei (Isaac) Dominus, et ait: Benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae.*

Math. c. 1, v. 2: *Libro generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham, Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob.*

Luc. c. 3, v. 23, 34: *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, ... qui fuit Jacob, qui fuit Isaac.*

CAPUT III.

JESUS DE SEMINE JACOB.

Gen. c. 28, v. 12, 14: *Viditque (Jacob) ... Dominum unicum sceleris, dicens tibi: Benedicentur in te et in semine tuo omnes gentes terrae.*

Num. c. 24, v. 15, 17: *Dixit Balaam filius Beor: ... Orietur stella ex Jacob, et consurgat virga de Israel: et percussit duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.*

Math. c. 1, v. 1, 2: *Libro generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham, Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob, Jacob autem genuit Judam et frater eius.*

Luc. c. 3, v. 23, 34: *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, ... qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham.*

Nobile hoc Balaam predictum nobis eripere con-

tendunt Judaei recentiores, ac in primis R. Lipina in Libro Nitachon, qui et totum vers. 22, exponenda censet. Unde cum juxta hanc interpretationem hoc duces Moab interfecit Jesus, nec vastaverit filios Seth, nec Moabem possederit, nec Israelis opes accipere a Jesu temporibus creverint, perperam hoc in Jesum conferri arbitratur. Grotius, qui peragere Prophetae de Christo oracula eruditus quidem et sentis interpretatibus, et non iudex veris labefactis, Judaeis illis motibus fore assensurum, quae haec ad Davidem dicit, quod et antea fecisse Judamum imperatorem notat Cyvillus. (I. lib. 8, contr. Julian., 2. Reg. 8, 2.) A Davide autem attritus esse Moabitis et humanis traditus est in libro secundo Samuelis, et ipsi Davidi Psalms iudicant. Mystice tamen ad Messiam hoc Balaam predictum Grotius referri posse concedit. Nos haec negamus simul posse accipi, sed tantum modo hanc veram interpretanda esse affirmamus, eorum sensu Christum Jesum notari. Nam quid hinc sibi voluit, si sonantur *et* *et*, Orietur stella ex Jacob, quid ista, *Et consurgat virga de Israel?* hinc haec, *Vastabitque omnes filios Seth?* an universum genus humanum vastavit David? Grotius appello an ille facturus est Messias ille a Judaeis expectatus? Epiphanius, episcopus ipsius interrogo, Nam quid Sethum nescio quomodo Moabitarum regem comminatur Grotius, vel imaginariam quendam urbem Mahalathidem R. Nathan, oblique Rabbinum absurdissimas interpretationes excogitant, nonne fuit satis aperte oculis lucem intueri, quam micare in tenebris? Haec igitur, quae vere metaphorica sunt, quae cumdum sit in reliqua predictionis expositione manifeste demonstrant. Stellam dicitur Jesu Christi symbolum esse, quem solis, sideris, et ignis, et ignis symbolis significantes ostendimus infra in Parallelismo. Virga quoque appellatur, *et* hoc est, sceptrum; et regnum significat ac potestatem signat, quam Jesu quoque concessit Parallelismus declaravit. At septuaginta Interpretes reddunt *et* *et*: in quo proclaram Christi notitiam admittunt. Nam cum R. Abraham Sela in Esedulo mirum observaverit *et* per sabalisticam artem Dei nomen continere, *et* Interpretes Septuaginta exposuerunt *et*, ut intelligeremus divinitatem pariter et humanitatem Messie, quos edominate significari: Principes Moab, qui gens tota idolorum cultui impense dedita, et hoc nomine in Libris sacris accepit pericula, simuliterum cultores exprimit, quorum superstitionem Christus Jesus

emendavit et repressit, ut probabit quoque noster Parallelismus. Filios Seth intellige mortales omnes: a Setho enim ortus est Nos, humani generis reparator. Optime itaque vertit hanc clausulam Oukelos: *Et dominabitur omnium filiorum hominum*; quod in Christum quam apte quadret abunde discretur ex Parallelismo. Unum hic profertur Isaias testimonium, unde alteri hinc Balaam lux et robur accedit (Isa. c. 11, v. 1, 4, 10): *Et egredietur virga de radice Jesse; et flos de radice eius ascendet... et percussit terram virga oris sui.* Ergo veteres Judaeorum magistri Messiam hinc a Balaamo fuisse predictum bona fide fatentur, atque hoc oraculum praeter admiratione dignum arbitrantur. Sic intellexit et interpretatus est Oukelos; sic Jonathan ben Uriel; sic et impius ille Bar-Cokela, qui cum Messiam se ferret, temporibus Adriani, id nomen ex hoc Balaam valentius adservit, ac si *Filiam stellam diceret*, et in se oraculum hoc exitum habere jactavit: quod et R. Akibom, ab eo ita doctum, et apud ipsum amigeri manus obliterit, dicere concessit legitur in Midrasch Thronorum, et in libro Tannit Thalmudis Hierosolymitani, et apud Maimonidem in Jad Characah (Jad Chaz., lib. de Reg., cap. 2.) Hic vero sum predicti hujus interpretationem ita temperat in *Sententia*, ut partim ad Davidem, primum nempe Messiam, partim ad secundum, verumque Messiam spectare velit; atque haec quidem ad Davidem: *Videtur cum, sed non modo. Orietur stella ex Jacob. Percussit duces Moab. Et erit Idumaea possessio eius*; ista vero ad Messiam: *Integet illum, sed non prope. Consurgat virga de Israel. Vastabitque omnes filios Seth. Hereditas Sae cadet inimici tui. Messias autem convenire ista: Vastabitque omnes filios Seth; prolax ex his Zachariae, c. 9, v. 10: *Et potestatis eius ad muri usque ad mare; quod in ille totius orbis, ita ille omnium hominum significat imperium.* Eandem opinionem persecutus est R. Joseph Albo in libro Fundamentorum, quam et a magistris suis accepisse se ait.*

CAPUT IV.

JESUS DE SEMINE JUDA.

Gen. c. 49, v. 10: *Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est; et ipse erit expectatio gentium.*

Math. c. 1, v. 5, 6: *Isaac autem genuit Pharez et Zaram de Thamar... Jacob autem genuit Joseph, virum Mariae, de quo natus est Jesus, qui vocatur Christus.*

Luc. c. 3, v. 23, 34: *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, ... qui fuit Pharez, qui fuit Juda.*

Hebr. c. 7, v. 14: *Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster.*

Apoc. c. 5, v. 5: *Et unus de Senioribus dixit mihi: Ne Reveris, ecce vici Leo de tribu Juda, radix David.*

Ex omnibus, quae in Scriptura sacra venturi Christi praenotia essent, oraculis, ut splendidum imprimis de illo, et controversis eius et disputationibus vixatissimum illud est, quod Judae filio moriens Jacob edidit, cum ceteris quoque filiis futuros s. s. II.

rorum exitus panderet: *Juda, inquit, et levitavit fratres tui: manus tua in cervicibus inimicorum tuorum; adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda, ad praedam, filii tui, ascendisti; respiciens circumabit ut leo, et quasi leo; quis suscitabit eum? Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est; et ipse erit expectatio gentium. Ligans ad vineam pallium suum, et ad vitum, et filii tui, vinum suum. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine urae pallium suum. Pulchrioris oculi eius vino, et dentes eius lacte candidiores.* Venturi Messie predictioem his fuisse constans est et perpetua christianorum omnium opinio. Ideo quoque proscorum Judaeorum arbitrium fuit. Verum inter virosque id discriminis interest, quod mundum exitum haluisset vaticinationem existimant; illi in Christo Jesu fuisse completam certissime credunt. At recentiores Judaei nova doctrinae sua jam habentes ac convicta colligentes praesidia, et christianorum argumenta declinare conantes, alio clarissimi oraculi dellexerunt sententiam, ut Messie predictioem his contineri praefractae negarent. Nos ille horum, veteriorumque Judaeorum, est qui quorum par insanitas est, vanitatem opprobiamus.

Quod ut ordine fiat, praecipue primum et magis probabiles exponenda sunt nostrorum interpretum sententia, quibus diligenter excussis, nostram deinde subjungemus; ac illiusdem veritati officias pretendere stultitiae rebus. Cum multa sint a Christianis excogitata vaticini hujus interpretationes, tam quae occurrunt, vel plurimum roborata consensu, vel a maioribus veri. Prima statim saepe et tribu Juda existisse principes, donec Christus Jesus adveniret; non ergo postmodum Seducium de Juda tribu sceptrum gessisse, sed transiisse illud ad ipsos posteros, atque in eadem hinc tribu ad Christum usque per Assaninos perseverasse, quorum suprema inter Judaeos potestas erat; hinc autem ab Herode sublatam, et ad regnum Judaicum usurpata est, tum una defecisse sceptrum de Juda; Assaninos porro, quoniam vater tertio genere Levitae essent, per matrem tamen Juda esse prognatos; conjugatas quippe per matrimonium fuisse tribus Levi et Juda, atque id ex sexto capite Exodus probari, in quo Aaron Aminadabi filium duxisse uxorem legitur; et ex vicesimo secundo libri Paralipomenon posterius, in quo Jojada postquam, illum Joatham regis in matrimonio narrat, habuissit.

Hujus doctrine antesignanus Origenes (Hom. 17, in Gen.), plerumque a Patribus sequens haluit. Verum valido obtrita ea est a viris eruditus, quorum in propulso scripturae sunt, neque nunc a nobis esse compitari decet. Paucis tantum dicam eam aperte a Jeremia jugulari, cuius de Jeconia insigne illud exstat oraculum (Jer., c. 22, v. 30): *Hae dicit Dominus: Scribo eorum nomina stercem, virum qui in diebus suis sedet super solium David, et potestatem habent ultra in Juda. Adde juxta Thalmudicum scilicet nullo numero materiam super censi. Arbitratur praeterea R. Moses ben Nachman, et R. Bechai, idecirco perissio*

aise; quamvis enim levitico personæ tunc scripturam viderent, id tamen scripturam Judæorum fuisse, sive tribus Juda, quod et regio et subditi essent de tribu Juda; atque id esset verè regnum Juda, et de tribus hujus nomine, et tota gens, et regnum ipsum appellaretur; tunc autem defecisse illud, cum ad Herodum transiit. Cum ergo à seipso discrepat Pererius, tunc etiam ab Eusebio dissentire se putat, quòd hic scripturam Judæ, præstantiam tantum et dignitatem tribus illius præ aliis significare velit; Pererius verò supremam potestatem et imperium, quod in tribu Juda fuisse ait, etiam cum aliarum tribuum personæ scripturam gererent, sive post solutam captivitatem Babyloniensium, cum gens tota de nomine hujus tribus nomen haberet, sive post Ægypticam, cum tribu Juda ducatus in gerendis bellis à Deo concessus est. Verùm hoc ipsum sensisse Eusebium, nec ulla res à Pererio discrepare, manifestum est ex ea quæ proponit, et nos supra attulimus, Romani imperii confirmatione, cui præferrent externi imperatores et peregrini; licet tunc quoque Romani rerum domini et micerentur, et essent, scripturamque ad supremam potestatem penes illos esset, non præstantiam tantum præ aliis gentibus et excelsionem.

Pererius vestigia æscularum Casauboni, eandemque sententiam assecutus, ducem tamen suum tunc deserit, cum completa hoc in Herodo Æscalonitæ, viro nempe extraneo et alienius gentis Pererius decernit; nam et Herodem hunc non fuisse extraneum eruditè probat (quod et jam ante fecerat Scaliger, in Euseb. Chron. lib. 2); et multo prius Nicolaus Damascenus (apud Jos. Ant. lib. 14. cap. 2), Herodis regis familiaris, qui ex primis Judæis arimudum fuisse docet, et Strabo (lib. 16), qui *ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ κατὰ* et Josephus (Antiq. lib. 20. c. 6), qui genere Judæum esse scripsit, quibus viri docti assensu sunt, neque ante scripturam acquisisse Judæam gentem, quam Hierosolyma cum templo diruta est. Is perit in Jacobæo oraculo quatuor contineri prædictiones observat: primam, adventus Messia: *Domus erit Sion*; secundam, vocationis gentium: *Et ipse erit excelsio gentium*; tertiam, desituro republica Judæam: *Recedat scripturam et dux*; quartam, temporis quo venturus erat Messias: *Primum recedat scripturam de Juda, et dux de femore ejus*. Has autem prædictiones quantum ad omnes tribus in commune spectasse docet Casaubonus, non ad unam aliquam singularum; atque id tamen in hoc vaticinio præcipuum habuisse tribum Juda, quod ex illi oriturum Messiam prædictum sit; quòd prærogativa natalis Judæe attribuitur his verbis: *Juda, la laudantur fratres tui*; quæ Rubeno ablata fuerat: *Prior in domis, major in imperio; effusa est sicut aqua; non crevascens*. Prærogativa scilicet honoris et dignitatis; nam quæ ad facultates et bona pertinebant, ea in Josephum fuisse translata traditur quinto capite prioris Paralipomeni, v. 2. Hanc autem præcellentiam tribu Juda concessum esse ait propter Messiam ex ea olim proditum. Observat præterea *ἀρχαία ἱερεῶν* Babyloniensium, quos Judæi, *capita*, sive *duces captivitatis* appellant, de tribu Juda semper fuisse electos, hodieque delicti, ut

quidem præ se ferunt Judæi; nam in hæc confusio tribuum fieri id posse credibile non est, et jamdiu notavit Origenes (lib. 4. *τῶν ἁγγ.* cap. 1). et alii, falsò Jactare ipsos Patriarcharum suorum ortum esse Davide. Atque id affert Casaubonus, ut ostendat, non post solutam quidem captivitatem, tribum Juda principatui excidisse. Hoc postremò ex Justino (Dial. cum Tryph.), *scripturam*, non regnum precisè notare, sed potestatem rectorum omnium republicæ Judæicæ; sive regum, sive magistratum, vel etiam sacerdotum; tuncque oraculum verò esse completum, non cum Herodes regnum invasit, sed cum omnis magistratus civilis et hierarchicus abelitus est, captà nimirum et deleta urbe; minime verò esse existimandum semel ac simul consilium republicæ excidium, sed diversis temporibus, ut eventus in priore captivitate; initium que postrema hujus fuisse, cum à Pompeio domini Judææ ac libertate nuntiati sunt; ad quam calamitatem variis subditi accessibus factis, extremam demum gentis cladem totiusque republicæ eversionem consequentem esse, captà per Titum urbem et sola æquata, temploque funditis diruta.

Multa sunt quæ nobrem his non assentior. Nam primum si quis negaverit (quod ego tamen libenter concesserim) tribuum alius præcellisse semper tribum Juda, et à Jacobo ad Davidem illam apparere ipsam præstantiam, non ita facile conveniri ipsam posse potest. Nam quòd sessioni Judæe majori gesserunt fratres, cum ductor ipsis fuit, ut Josephum Ismaeliticis vendiderit; aliud est imperare quippiam præcibus vel consilio, quòd hic fecit Judas, aliud pro imperio jubere. Deinde Rubeno (Gen. c. 57. v. 21-22) jam ante paraverunt suadenti, ne interficerent animam Josephi, nec effunderent sanguinem, sed proficerent eam in cisternam, manusque suas servarent innoxias; nec inde tamen Rubeniticæ tribui primas quisquam arrogare velit. An et Judæe auctoritati id tribuisse Jacobum patrem dicent, ut licentiam ei concederet Benjaminis in Ægyptum ducendi, an potius urgenti fami et penuria frumenti, quæ nondum ita promelatur, cum idem postulanti Rubeno abnuit? Quòd autem ad Josephum confidenter accessit Benjaminis libertatem legatorum, nempe patri fidem suam pro reditu fratris obligaverat, itaque polliciti minor rem ipse suam procurabat, que in fratris salute ageretur. Ceterum nihil ipsi præ fratribus vel jure vel honoris tunc fuisse concessum cognoscitur ex convexo quò apud Josephum excepti sunt; illic siquidem sederunt coram eo (Gen. c. 45. v. 26), *primogenitis juxta primogenita sua*, et minimis *juxta aetatem suam*. Quòd in tribuum recensione prior nominum numeratur tribus Juda, nullam ideò prærogativam ipsi ipsi attribuitur, nihil certè magis quam Rubeno, qui variis Scripturæ locis prior recensetur, potissimum verò hoc Genesios capite quò tractatur, in quo Jacobus primus Rubeno partes in recensione filiorum, non Jude concedit, *proferens eum in dentis* (v. 5. 4) *majorum in imperio esse ait*. Quòd addit autem: *Non crevascens*, hoc ipsum est quòd de postmodum prædixit Moses (Deut. cap. 33. v. 6.) jam morti proximus: *Sit parva in numeris*. Nam 27, non quali-

tatem solum, excellentiam nempe et præstantiam; sed et quantitatem, frequentiam scilicet, abundantiam et multitudinem notat. Nec enim in magno numero Rubenitica tribus excoevit. Id sibi vult Septuaginta viros interpretato: *Ne effervescas*, sumpti metaphora ab aqua effulente, que proximè usurpata fuerat à Jacobo, cum diceret: *Effusus es sicut aqua*. Clarus etiam Aquila: *Ne redindas*; Symmachus: *non eris explosior*. Sin bonorum copiam intelligi velle, que jure prærogativam ad Rubenim pertinebant, Josepho concessam esse, non Jude, docet quintum caput prioris Paralipomeni, ut dixi. Primum quoque locum in recensione tribuum Rubeno Moses tribuit; at prior ab eodem recensetur Simeon vicesimo septimo capite Denerononii, cum ordinem prescribit, quo ab Israhelitis pii fasces precationibus, impij contra diris execrationibus de montibus Gariatim et Hebal erant prosequendi. Exodi præterea sexto capite, Rubenitarum, Simeonitarum, et Levitarum stemmata describuntur, ne memorata quidem tribu Juda. In castrorum metatione cetero tabernaculo ad ortum ea statui jubetur, capite Numerorum secundo, non prærogativorum jure, sed opinè propter habitum multitudinem, que in libris Numerorum (cap. 1 et c. 2, 9) et Samuelis (2 Reg. cap. 24. v. 9) tanta fasces narratur, ut eam alia nulla exæquaverit, vel propter fortitudinem, quæ pollebat præ reliquis: *Porro Judas qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe ejus principes germinati sunt*; verba sunt Paralipomeni prioris, cap. 5. v. 2, cum aliquando ex hoc loco non magna videtur tribu Juda facta esse dignitatis accessio; non major certe quam tribubus Issachar et Zabulon, que ad eandem partem locatæ sunt, præ aliis ejusdem sortis, vel tribubus Ruben, Gad et dimidia Manasse, quas in divisione Terræ sanctæ sitas ad ortum reliquæ tribus habuerunt. His robor conciliatur ex Beneditar Babba, ubi legitur ad eandem partem quæ tendebat Judas, teneudisse quoque Moson et Aaronem, de gente Levitarum, quorum in studio legis valde nobilitata est industria, Issacharem etiam et Zabulonem, qui insigni quoque legis peritiâ præstabant. Capito enim duodecimo prioris Paralipomeni scriptum ibi exstat: *De filiis quoque Issachar viri erant, qui auverant singula tempora, ad præcipiendum quid facere deberet Israel, principes ducunt; de Zabulone vero istud quinto Judicium, v. 14, juxta Rubenim exemplar, quod interpretatio omnes prætor Vulgatum secuti sunt: Et de Zabulon scribentes cultum scribit. Quasi id velit interpres, ad ortum sitas esse hæc tribus, perinde ut illam Judæ, quod ut hæc fortitudine et numero superabat reliquas, sic illæ peritiâ legis ceteris præcellant. Atqui inde potest colligi, tantum his tribubus concessisse illam Judæ, quantum sacre legis doctrina potior est audaciæ et multitudine. In castris autem vendendis, muneribusque offerendis, idem ordo servatus est qui in metandis castris, proindeque et in recensione loco prior recenseri Judas debuit. In deligendis ercisimide terre præfictis, priores numerantur tribus Judæ, Simeonis, Benjaminis, et Danis, que tertionum ad quatuor mundi plagas*

in castris sitorum principes erant: singulas enim plagas terre tribus vel respiciunt. Prior in divisione Chanaanite terre sortis tribus Juda recensetur, non, ut videtur, prerogativa tantum, sed quòd proximè fuerit narratum quasi modum Galche, qui fuit de hæc tribu, Hebron quædam concessa sit; unde data occasio est uno tempore commemorandi, eorum sortem reliqua tribus habuit. Sed et tribus Ruben, Gad et dimidia Manasse, sortes suam jam ante fuerant attribute. Oblitum quoque locum præcipuum in designatione urbium Leviticarum tribus Juda, quòd à meridiani plaga iustum numerandi factum sit, versus quam sita est, itidem in Benjaminitica tribus et Simeonitica, que cum illa Jude priores appellantur. Israelitis bella gerentibus prætor appellatur, propter insignem ejsus in adversis periculis fortitudinem, ingenitæque bellatissimi numerum. Nec plus ipsi inde accessit dignitatis ac excellentiæ, quam Iubentis, Gaditis et dimidia Manasse, quod fratres suis in subdignitate Chanaanite terre incolis duces se præbuerunt. Adhuc ad superiora R. Man. Jam in Conciliatore (quæst. 65) scortum numeratus fuisse à Saule Jude tribus in exercitis Israeliticis recensione (1 Reg. c. 14. v. 8, et c. 15. v. 4): quòd nos, non ob gentis signum, sed ob bellicam virtutem quæ superabat reliquos, factum interpretamur. Quòd autem in Paralipomeni priore loco numerantur nepotes Judæ, factum id propter reverentiam dignitatis regis, qui tribus hæc multo antè obtinuerat, quam liber isto scriberetur. Præcisè igitur republicæ Hebræicæ temporibus, nullam prærogativam jus videtur habuisse tribus Juda. Largiamur id tamen, ne omnia negemus Josepho, apud quem (Antiq. lib. 7. cap. 10) David pronuntiat diserti verbis Judam, Jacobo filium inter fratres fuisse electum, qui rex designaretur; non tamen quòd prior fuerit, sequitur scripturam habuisse, quod futurum prædixit Jacobus. *Me vero illud arguunt non magis morit, inquit verè et apposito Cæteris (lib. 1 de Rep. Hebr., c. 9), quàm si Romæ, aut Athenis quæpiam scripti majestatem, non apud populum Romanum aut Atheniensem, sed apud unam aliquam tribum fuisse, que cæteris nobilitate florentiore erat*. Sed neque post solutam captivitatem Babylonicam, existimari aliud habuit tribus Juda, quam præstare dignitatis regie memoriam. Porro Judas, inquit Paralipomenon prius (cap. 5. v. 2), qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe ejus principes germinati sunt. Quòd quid ad illum præcipuum haberet tribus ista, significatur. Adhuc et nominis à se impositi prærogativam, non totam quidem genti, ut scribit Eusebium, et Casaubonus, sed in parte hujus quòd tribu Juda, et Benjaminicæ ac Leviticæ imperio contra constabat; cum in terra Leviticæ tribus, prætor honorem sacerdotii perpetuum, regio etiam ac suprema potestate acta esset, et supra reliquas tribus longè evecta intervallo. Nomen autem et his tribubus de se faceret tribus Juda, ex eo conigit, quòd in defensione Jeroboam, tribus Juda Roboamo adhaesit. Sic enim habet tertius Regum duodecimo capite, v. 52: *Eccc ego acedam regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem tribus: porro una tribus*

remanebit ei; sic et capite sequenti, v. 20, de Jeroboamo: *Contulerunt enim regem super omnem Israel, nec scierunt est quicumque dominum David proter tribum Juda solam.* Sola enim, ut dixi, Roboam tota heres, cum tamen Simeonitice tribus pars aliqua, ea videlicet quae Judo finibus continebatur, Benjaminice vero longe major ei se adjunxit. In hunc autem censum numerum venire solet Levitic tribus, quae inter alias tribus minimè numerabatur. Hinc illud de duodecimo capite libri tertii Regum, v. 21, 22, 25. *Venit autem Roboam Jerusalem, et congregavit universam domum Juda, et tribum Benjamin, centum octoginta milia electorum virorum bellicosum, ut pugnarent contra domum Israel, et pellerent regnum Roboam, filio Salomonis. Facta est autem sermo Dominus ad Semeon, dicens: Domine dicitur: *Loquere ad Roboam, filium Salomonis, regem Juda, et ad omnes domum Juda et Benjamin, et ad omnes de populo dicens: Haec dicit Dominus: Non accedatis, neque bellabitis contra fratres vestros filios Israel.* Ergo Roboamum sequantur domus Juda et Benjamin; illa quidem tota, haec vero ex parte tantum. Quocirca haec rex Juda solam, non rex Juda et Benjamin dicitur est, nisi neque successores ejus. Postquam autem à Theglathphalasar et Salmanastre in Assyriam deportatis sunt illi qui regibus Israel poterant, sola tribus Juda pristini imperii imaginem retinuit. Sic quartae Regum decimo sequimo capite v. 18: *Intingit, et domus rebeberit Israel, et abstrulit eos à conspectu suo, et non remaneat nisi tribus Juda tantummodo.* Unde evenit ut, sequentibus annis de ejus nomine superstes haec dicto dicitur capta sit. In quo Eusebium, ejusque sectatores Casaubonum longe fecerit rallo, qui tribus duodecim à tribu Juda nomen traxisse scribit. Dacem quippe ex illis trans Emphratem degentes longa procul longis terris via dividit, post illa illi est cum tribu Juda consuetudo. Hinc errorum merito castigavit Guxius (lib. 4 de Rep. Hebr., cap. 10). Minus vero est per se iure, nec propter tribus hujus dignitatem, et excellentiam in sanctis tribus nomen ipsius deflexit, sed propterea quòd post accessum decem tribuum, quae pars erat Hebraei regni, jam de se sola regnum efficit; tunc deinde regno Israel delicto, sola superfluit quae republicae retinere formam, quae patrias sedes servare, et veteris imperii Hebraeorum majestatem tueretur; cum tamen hoc tam vix, ut dixi, longè potius esset Levitice tribus dignitas, cui ad vultum praerodatum, quo existeret nunquam, regis praetor splendor accesserat. Agamus tamen liberaliter, praecipuarque fuisse dicimus tribus Juda praesentiam à Jacobo ad Christum. Demus quoque aliquam rationem adumbrationem penes ipsam fuisse, quod persuadere potest Iacobi donatio à *Juda, et levitibus fratre suo, adorantibus filii patris sui.* (Gen. c. 49, v. 8.) Similia enim sunt istorum quibus Isaacus v. 27. *Et dominus fratri suorum et locutus est ante te fili matris tuae.* (Gen. c. 27, v. 20.) Quamquam ne id quidem sciat valeat ad *apostolorum* Iudae describenda, quae in Josephum fuisse transcripta docet prius Paralipomenon,*

atque his quidem verbis, quibus velot resiliantur: *qui propter ortos ex Juda principes, et hinc inde conflatum dignitatem, apertissime ipsi attributa poterant arbitrari: Filii quoque Ruben principes Israel: ipse quippe sui primogenitus ejus; sed cum violasset thronum patris, data sunt primogenita ejus filio Joseph, filio Israel, et non est ille reputatus inter fratres suos, de stirpe ejus ut principes germinati sunt; primogenita autem reputata sunt Joseph 1 Paralip. 5, 1, 2. Sed fateamur nihilominus transiata fuisse ad Judam *apostolorum*, non sic tamen causam obtinebant sententiae istius, quam tractamus, patroni. Volunt enim haec verba: *Non auferretur sceptrum de Juda, res duas planè diveras significare, Judaice nempe gentis *apostolorum*, et tribus Juda per reliquis tribubus prestantiam: quod nonnulli pati potest ratio. Qui enim prius illud aiant, cum fide arguerit quòd nihil in hoc valitino penitare habitura sit tribus Juda, si ad omnes tribus in commune referatur, cum singulae tamen tribus in testamento Iacobi suis sibi predicationes habeant, tum ad tribus Juda dignitatem conflant, quam hinc seculum congruam quendam applicationem intelligendam esse portendunt. Quod perinde est, ut si partem pro toto sumi dixerent. Et ita sensu Pererius, opinionis hujus insignis assertor: *De Juda, inquit, idem valet etque de populo Judaico; vel de Juda, significat propriè tribum Juda, sed potest et peritiam populi nobilitatem pro toto populo.* Adde et ex precedentibus ac sequentibus significationem verborum istorum esse spectandam: nam si ad tribus duodecim referri nequebunt precedentia, frustra ad eas sequentia detorqueantur. Quis ista autem ad duodecim Hebraice gentis tribus pertinere dicat: *Juda, te levitibus fratres tui;* et ista: *Adorabunt te filii patris tui.* Nomen et haec fecerunt indicant regionis quam insedit tribus Juda: *Ligna ad vineam pulvis unum, et ad thronum, et filii unum, unum eam.* *Unus in vino stolam unum, et in unguine uno pallium unum.* *Pulchriora sunt oculi ejus rubei, et dactili ejus lacte candidiores.* Frustra autem Justini auctoritas obducitur, nam si verbis illis expendantur attentè, nihil inde cilectur hujusmodi. Sic ille in Dialogo cum Tryphone: *Ignite in gente vestra desinit unquam prophetam, aut principem, ob ipsam quae primordia, quod in Jesus Christus, et natus et passus est, non solum estis impuleratis ut dicere mudeatis, neque dissonare poteris. Nam Herodem, sub quo passus est, Ascendit in passu dicentes, nihilominus tamen in gente vestra unum sacerdotem esse dicitis. Ex his concluditur visum esse Justino, Iudae nomine Jacobum totam gentem, non tribum solam appellasse: quòd non est ita. Notandum quippe est Justino propositum esse solum oscedi hoc hoc oraculo praesignificatum esse adventum Christi, tanquam esse completum cum Jesus adventit. Ergo ad id satis ipsi fuit declarare, cum desisset Judaeis regibus suis parere, cum Jesus apparuit. Nihil enim conducet ad ipsius propositum accurata vocabulorum Iudae interpretatio. Utrum enim totam gentem Judaeam, an solam tribum Juda significari dixisset, planè***

idem erat quòd vim argumenti. Totum itaque usurpavit pro parte, aliud habet debet facturus, si interpretem egisset. Quomodum enim qui Romae natus est, in Italia natus mortuò dici potest, et principem Borussiae stirpe ortum, rectè Franciè dicitur progenitum dios, propterea quòd in toto continetur pars, et quae ad partem pertinet, de toto praediciari possunt; ita qui ex tribu Juda profuditus erat, jure eum ac merito Justinus genere Judaeo nascendum esse dicit. Id sibi voluisse ipsum manifestò probat pericope altera et Apologia secunda: *Vestrum est igitur accuratè disputare et dicere, quaeque princeps fuerit et rex apud Judaeos ipsorum proprius, necquè quòd apparuit Jesus Christus, ut angelus noster, et ignorabilium prophetarum interpretis; quemadmodum praedictum est à divino auctore prophético Spiritu per Moysen, non desere principem ac Judaei, donec veniat is quem regia dignitas unat. Judas enim Judaeorum progenitor fuit, à quo et Judaeorum nomen habuerunt.* Vides hic Juda posteros designari, non totam gentem, sed tribum solam. Nec aliter sumenda sunt verba Athanasii, quae afferuntur et libro de Incarnatione Verbi: nam cum ait Moysen hae fecerit, quam nunc expendimus, circumscriptis regnum Judaeorum, neque illam superesse apud Judaeos regem vel prophetam, totam pro parte nominavit; et de gentis Judaicae generatim dicit, quae de tribu Juda Moses pronuntiaverat. Ex hoc enim propositione: tribus Juda semper potuerit sceptro, necessariò consequitur isthuc: *Genus Judaicae semper potuerit sceptro.* Idem est verborum Ambrosii intellectus in libro de Beneficiis Patris aeterni, intellectus in libro de hujus sententiae subsidium adducatur.

Quarta autem loci hujus interpretatio, cuius vindicis laudatur Epiphanius, Cyrillus, Augustinus, et recentiores plerique, nimis late patenter sententiam superiorem in arctum cogit, et Jacobus quavis sim, quae pertinet ad tribus duodecim, in una tribu Juda concludit, ab eaque vult non ante ablatum iri sceptrum, formam nempe republicae legis suis utentis, neque ipsam regentis ac gubernantis, postquam semel ad eam pervenerit, quam Messias exortatur: quo tempore solum iri communitatem ac regimem tribus Juda; atque id rerum ipsarum eventum confirmare: nam decem tribubus in dissitas oras, expulsis ac dissipatis, solam tribum Juda scilicet propriis ac pristinis restituit, jurisdictionem suam, imperium, civitatis corporis formam, et aeternam servasse, quòd Christus in terras venit. Duo autem hic notari jubent sententiae hujus defensores, ad illius oraculi intellectu necessari: primum, ad locum ac terram quam in possessura erat tribus Juda respectum habuisse Jacobum: quemadmodum enim promissa Zabuloni, Issachari, aliisque à Jacobo data, ad portionem Chanaanicae terrae sortitò ipsis eventuram spectant; sic quòd Iudae datum est promissum, ad sedes posteris ejus in Terrè sancta olim tribuenda pertinere, an si dixisset Jacobus, ad Messiam usque tempora tribum Juda in portione promissa Terrae olim ipò assignatà mansuram ac republicae formam habituram.

ram. Alterum hoc est, quòd et superioris sententiam patronis visum est, non hic determinari punctum aliquod temporis, quo cum affuerit Messias, cum tribus Juda momento eodem potestate excidit, regnissima formam amittit: verum intelligendam diuturnitatem aliquam temporis, quae à Pompeio vel ab Herode coepit, videlicet ante Christi ortum, in clade Hierosolymis à Tito illata desinit. Enimvero qui sic sentiunt, oraculo huic certum praeparare aiunt Spiritum sanctum jam inde ab Ierobami divorio, cum altera populi Hebraei pars Israel dicitur coepit, altera assumpto Juda nomine veteris regni formam retinuit, et legitimorum regum seriem propagavit. Quorum populi partium altera prolifiga et in longinquas terras abducta est, nec unquam postea in patriam restituta; altera ad Christi tempora *apostolorum* suam et aeternitatem habuit. Hoc ergo à prima et tertia discrepat quarta haec sententia, quòd statuit prima nunquam defuturos aliquos Juda satos, qui Hebraice gentis teneant imperium, ad Messiam usque; tertia non singularibus quibusdam personis, sed toti Hebraeae genti ad describit, ut de se rectores dei populi sui, quod Messias existat; quarta vero neque certis aliquibus hominibus, neque duodecim tribubus, sed toti Iudaei tribu regimem ac imperium ad id usque tempus esse destinatum vult. Quamquam et tertia assertores sententiam in quartam istam prolaborunt. Pererius certe postquam in defendenda tertia sententia multum restituit, aliam demum subiicit, ut supra jam monui, quam esse fatetur: non minus quam superiorem probabilem, quinimo pleniorem ad intelligendam, et ad credendum procliviorum, totam nempe hanc prophetiam ad tribum Juda pertinere; et atque his deinde exponendis ea afferi, quae adstruunt quartae sententiae nulla esse possunt.

Sententiam haec multum habere probabilitatis fatendum est, et ad similitudinem veri longè propius accedere, quam superiores. Sed tamen id conquirere non possum quòd scripturam interpretantur totius tribus Juda *apostolorum* et *apostolorum*, cum principes aliquos Juda oriundos intelligi debere sequentia ista liquido demonstrant: *Neque dux se femore ejus.* Nec quomodo essent distinctionis notum, unde probent ad diversa pertinere, scripturam et ducem. Atqui dux ad totam tribum hic referri huiusmodi potest. Id ostendit haec locutio *de femore ejus, quae fecit patrem virilem Scriptor sacer significavit.* Sic et capite vicissimo octavo Deuteronomii sumitur, et apud Isaiam non semel. (Isa. c. 7, v. 20, et 56, 52.) Vertunt ergo Ortolos et Hierosolymitanus interpretes, *De filio eorum: Jonathan, de semine ejus.* Quae est refero, et apparet notari hic singularium quarundam personarum successione, quarum interius signendo reparatur; ejusmodi sane nihil de tota tribu vel dici vel cogitari potest; nam angulares homines generantur, et intereunt, siveque hoc pacto succedunt aliè et illis progeniti: ac totus hominum cognatus et dissipatur, minime verò gignitur et obeat. Quòd cum intelligerent quartae sententiae patroni, veram ac ge-

natum verorum istorum explicationem sperandi, **Aben Ezra** sectari maluerunt, qui Judam, ut in superioribus, sic et in istis leoni assimilari censuit. Ut enim preadam inter pedes firmissime retinet leo, nec eam sibi extorqueri patitur, sic b Jacobo praedictum esse voluit, **veritas**, imperium, ac sceptrum, quod olim habiturus erat Judas, haudquaquam ab eo eripitum iri. Cujus statim interpretationis velut periculi ad aliam decurrerunt, quo proponitur in Beresith Rabba, et est hujusmodi; respiciatse Jacobum ad eonsuetudinem scribarum et sarrariorum, qui ad iudicium pedes sellere soleant. Hæc quæ incepta sunt et sole Rabbinico digna, nihil attinet plucibus demonstrare. Cùm ergo ex ipsorum doctrinâ ad eandem referatur sceptrum et dur; omnique hæc nomen ad certas quædam personas de tribu Judâ referri debeat, **sceptri** quoque vocabulum ad eas ididem pertinere, non ad tribum Judâ universam dicendum est. Hoc in super eodem sententiâ improbo, quod non ad solam tribum Judâ, sed ad Levitas quoque, et Benjaminas, qui Judæ nomine continebantur, et tamen eam ad tribum imperium confinhant, vim oraculi protendant. Atqui ad unam tribum Judâ id spectare christusne indicat Moses eodem Genesim capite v. 28. *Omnis terra tribu Benjamin: hæc locutus est eis pater suus, benedixitque singulis benedictionibus propriis.* Quippe suam sibi habet Benjamin, suam Levi, ergo tota illa Judæ propria est, neque cum ullis aliis tribubus ipsi communis esse potest. Neque argumenti hujus robur frangunt ea que e libris Regum supra altissimus testimonia in quibus sola tribus Judâ Roboamo hæresse dicitur, cum tamen Benjaminicæ tribus, et Simeoniticæ pars, ac item Leviticæ, cum sint senecæ: usitatum quippe est et familiarè scriptoribus nobiliorum partem pro toto nominare, si modò partes ipse discernende fuerit se, vel a toto distinguende non sint. Nam id si sit, tum certe hoc figure genero abstinetur, que opacaret stylum, et res confunderet. Roma ad Romanum imperium significandum nominari et potest et solet, cum ab ipso Romano imperio, vel ab ejus partibus distinguenda non est. Sin roget aliquis, equa sit Romani imperii præcipua urbs, et Romam eam esse dicam; vel quærat aliter, equæ fuerit Romani imperii nobilissime urbes, et Romam ac Constantinopolim nomenem; tum sanè Romam haudquaquam Romanum ipsum imperium vel Constantinopolim significare censebamur est. Par est de tribu Judâ ratio, cuius nomine sociæ tribus tum sunt comprehensæ, cum earum discrimen afferre nihil necesse erat; ac cum segreganda invicem erant, singularumque futurâ dotes prædicandæ, quod facere iustitauerit Jacobus, tum vero alteri alterius nomen commodari nec potuit nec debuit. Adde Julicos, post Babylonicam captivitatem, ex Babyloniorum Persarmosque multibus perpendisse, hisque ac Grecis deinde tributa solvissè; non supremum igitur ac verum penes ipsos fuisse imperium, sed precarium et alienis arbitrari obnoxium, prouidencè sceptrum à tribu Judâ tum fuisse ablatum. Id tertiam sententiam, perinde ut quartam impugnat, et à nobis adversus secundam op-

positum est. Aliud præterea subjungam argumentum, quo propositæ omnes sententiæ ex æquo conuellantur. Cùm enim Messia prodeantem sceptrum Judam ablatum esse voluit, regâ utique potestate Judam exstitisse esse voluit. Nam cum hic vox *domus* rem cui inseritur deanturam indicet, sequitur sceptri possessionem amisisse Judam, cum prodit Christus. Atqui id adversâ fronte pugnat cum clarissimis prædictionibus Prophetarum, quibus mox sum allaturus, quibus regnum æternum posteris Judæ spondetur.

6^a Quinta denique sententiâ patronos habet Caietani cardinalis (in Gen. c. 49, v. 10), et anonyma quædam virum Hebræicis literis eruditum, Isidoro Clario (in Gen. c. 49, v. 10) commemoratum, quam ipsi ex recentiorum Hebræorum apothecis eruerunt. Hæc quoniam strictim ab his est proposita, neque viliis roborata argumentis, uberioris à nobis pro ratione instituti dilatando est, suscipere rationibus fulcenda. Aient illi res duas valde notabiles et omni observatione dignas hæc prædictæ à Jacobo, primum fore ut prodeat aliquando Messias è tribu Judâ, deinde ut æternum eidem tribus Judæ regnum obtineat, à Messia videlicet tribu Judâ præcipuum. Æternitatem licet imperii posteris Judæ his verbis promitti volunt: *Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus*; quippe si tanquam de hac tribu sceptrum ac duxus auferendus est, nulla utique sine possessionem ejus circumscriptam iri, prouidencè æternam fore manifestam est. Sequenti verba liquidò declarant futurum ut perpetuas hæc imperii tribu Judæ per Messiam olim ex ipso proditum contingat: *Donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium.* Sed cum aliud omnino, inquit, sonare videntur verba ipsa, nempe tam desitutum Judæ imperium cum venerit ille qui mittendus est. Ille verò unica oraculi heret difficultas, quam sexcentis tamen Scripturæ sacre exemplis, sexcentis interpretum suffragiis, sexcentis scriptorum etotientum testimoniis eximere prouipuum est. Jamdâ enim monuerunt nos doctissimi Librorum sacrorum explanatores vocem **77**, quam habet Hebræicum exemplar, quaque dictione *donec*, retulit Vulgatus interpres, septuaginta verò Senes vocabulo *hæc*, non semper firmi, cessationem, ac *ante* ejus rei notare de qua sermo fit, sed ejus nomen continuatibnem, cum interuento alterius cui dictio *donec*, adjungitur. Sic octavo Genesim capite, v. 7, de Noëtico corvo: *Non reuertetur, donec acciderit opus super terram*: an ergo postquam siccatæ sunt aquæ, corvus reuersus est? minime vero. Itaque *donec* nunquam reuersum corvum significat, ne post siccatas quidem aquas. Sic vicesimo betavo Genesim capite, v. 13, Jacobo ait Deus: *Nec dimittam te, 777 77, donec fecero quod locutus sum tibi*; an postquam ea fecisset Deus, Jacobum deserturum erat? neutiquam sanè; sed interpretum omnium consensio est, auxilii diuini Jacobo exhibendi perpetuitatem spondendi, cum interuento corum que ipsi Deus fuerat locutus. Sic Job vicesimo septimo capite v. 5: *Donec deficiam, non recedam ab innocentia meâ; an enim de-*

fecit Jobus, innocens esse desit? Sic sexto capite secundum libri Samuelis (2 Reg. c. 6, v. 23): *Igitur Michol filia Saul non est nutus filius, 77, neque in diem moris sue*: an die mortis suæ filios parere coepit Michol? Imò verò perpetua ejus significatur sterilitas, quam mortis interuentu, quam cum obiit Michol, sterilitis esse non desit, sed longè magis sterilitis facta est, utopote que in vivis esse desit. Sic apud Homerum (Iliad. c.) Agamemnon Chryseidem se patri redditurum negat, quoad ipsam Argis apud se telam texentem senectus invadat; quod perinde esse docet Eustathius, ac si nunquam se redditurum dixisset. Sic Achilles (Iliad. 2) nulla sibi futura dixit cum Hectoræ federa, quoad alter alterum confecerit. Multa in eam sententiam collegit Hieronymus (adv. Helvid., cap. 5), quibus impi Helvidi obtrivit hæresim, et veram sententiam celebrari hujus loci defendit, in quo de Josepho et Mariâ ita dicitur Mattheus cap. 1, v. 23: *Et non cognoscet eam, donec peperit filium suum primogenitum*; an post uxoris Mariæ partum eam cognouit Josephus, quod sentiebat impius hæreticus? haudquaquam certe; verum perpetuam Mariæ virginitatem predicat Evangelista, cum interuentu partus, quo primogenitum suum edidit. Ergo vocis hujus similem intellectum esse vult Caietanus in Jacobi vaticinio, assentientibus recentiorum Judæorum crudelissimis, ut sensus hic indè exurgat; imperii firmam ac perpetuam possessionem tribu Judæ promitti; quod à Davide, posterisque ejus per aliquot ætates gestum, et ad alios deinde nonnunquam translatum est, eumque ab his gereretur, merè terrenum erat; tam peruenit demum ad Messiam, unum ex ipsis posteris, à quo ex terram celestis factum est et æternum, ita ut ab eo auferri deinceps et extorqueri nunquam possit.

Hæc ex officinis Rabbinicis (Eg. et Tost. in Gen. c. 49, v. 10) ferè depreptom Caietanus interpolavit. Adscribit ea quippe Judæis Fagius, et refellit et Tostatus, qui contineri ea ait Rabbinicæ quædam scriptione, cui titulus est: *Defensorium fidei*. Congruum hæc præterea quippiam proponitur in Rabboth, et in Schebet Jehuda, et alibi, nempe sceptrum à Judâ nunquam iri ablatum, postquam semel venerit Siloh. Id probant ex accento musico Jethib, qui vocè 77 adjungitur, eumque vim *interuento* inesse voluit; ita ut 77, cui in hæret, diuella à sequentibus, et dictio hæc exponenda sit in æternum: ut locus sic interpungendus sit et interpretandus: *Non recedet sceptrum ex Judâ, et legidator de iutor postea ejus in æternum, quando veniet Siloh.* Duo habet hæc expositio sententiæ Caietani planè consona, et quid regni perpetuitatem spondentem Judæ, et quod vocè 77, *donec*, cessationis significationem non adscribit: verum in quibusdam discrepat; primum quòd regni tempus à Messia inchoat, cum longè vetustiora regni hujus initia statuat Caietanus; deinde quòd regnum illi temporarium et cum mundo finem habiturum intelligant; adeo ut 77, *opus indefinitum*, non infinitum notet, cum Caietani doctrina regnum primo temporarium signatum esse decernat, quod per Messiam spiritale fiat et æter-

num, ne ipso quidem mundi occasu fluendum. Præterea fatilis est interpunctio illa, quod 77 à sequentibus disjungunt, cum sequitur 77, quod cum 77 procedentem conungendum esse sciunt qui litteris Hebræis vel leviter tincti sunt. Tum verò 77 significat *donec*, ut exponi vulgò solet, non *in æternum*, quod illi volunt. Nec quicquam iuvantur accento Jethib, qui non semper *interuento* est, velut in comitate sequenti dictionem 822, cui adnexus est, à sequentibus non diuellit. Adde nec vocem 77 rectè exponi, quando.

Quantumvis probabilis videatur hæc Caietani sententiâ, causas habeo tamen cur ab ea cogar discedere. Nam primum notam et significationem temporis, quo venturus erat Christus, detrahit vaticinio Jacobi, adversus constantem et consentientem, non omnium modò Patrum Ecclesiæ, sed et veteriorum etiam Judæorum opinionem, qui hoc oraculo tempus adventus Messia signari fassi sunt. De Patribus satis multa jam diximus, unde res apparet. Ex Judæis sic intellexisse videtur Josephus (de Bell. Jud. l. 5, c. 28, et lib. 7, c. 24), et cum Vespasianum pæpo periret, hæc ejus exitum adscripsisse, uti superior à me observatum est. Sic intellexerunt et ii qui ab Origenis avo ad hoc tempus, æchmalotrocham de tribu Judâ, gentis suæ principem ac ducem esse, et porro fore ad ortum usque expectati sibi Messie, censerunt; quos Iamjam sumus adorturi. Sic intellexerunt etiam R. Moses ben Nachman, eumque sequentes, qui vocibus 822 et 77777, *sceptrum et dur*, notari voluit suæ imperia, quibus ubique genes corum præmitur, namque veniente Messia abroganda sint. Idem præterea Nachmanides, et R. Bechai, hunc ex eâ prædicatione sensum elici posse crediderunt, licet non semper Israelis imperium tenent tribus Judæ, non alios tamen quam tribules. Judæ legitime ad arrepturus, donec oriatur Messias. Sic intellexerunt denique, qui *interuento* sceptrum Judæ promissionem esse rati sunt ad Corfidi usque adventum, si minime Dei præceptis inuergitur se tribus illa præsto. Quæ quavis incepta omnia sint, et proximè à nobis refellenda, perpetuis tamen illic præcorum Rabbinorum cum sanctis Ecclesiæ Patribus consensus, et constants ac *perpetuas* traditio in assignanda Jacobo hujus prophetiæ notâ ac significatione temporis ortus Messie, nihil non videtur temere spernenda. Aliud præterea vitium inhæret Caietani sententiæ, quod nimirum idem Jacobi verbiis, *sceptrum et dur*, duas res planè diversas signari puit, regnum nempe temporarium et regnum æternum, licet nullam distinctionis interpositam notam assignet, quâ aliud seconatur ab alio, temporarium ab æterno; nullam conjunctionis, quâ duo hæc prorsus disjuncta simul comprehendere debere approbet.

7^a Expositis præcipuis nostrorum hominum interpretationibus et sententiis, ac explanationibus, nostra nunc proponenda superserit, suscipere prolixioribus et argumentis instruenda. Res quatuor dico his notari Jacobi verbis: *Non auferetur sceptrum de Judâ, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium.* Præma prædictionis pars hæc est:

Non auferetur acceptum de Juda, quæ æterna scripti possessio Juda spondetur. Alterum prophetiæ memoratum hoc est: *Et dix de femore ejus*, quo temporarius et caducus Judæ præsignificatur principatus. Tertium est istud: *Domus veni qui visitandus est*, quo temporarii hujus regni finis et Messie adventus prædicatur. Postremum hoc: *Et ipse erit expectatio gentium*, quo Messie regnum, non Chanaanæ terræ claudendum angustus, sed quæquaversis per omnia orbem patens, et spiritale futurum nuntiatur. Harum quatuor prædicationum puritatem inobservata distinctio, maximam opinionem diversitatis hæc quædam temporis perturbationem ac confusioem peperit. Cæcilianus subleat legitimus primus, secundus ac postremi membri sensus, quibus regnum Juda ex temporario æternum, ex terreo spiritali promittitur: sed tertii sententiam, quo natus isthæc et temporis adventus prædicatur, non oblecti. Temporarii et terroni regni prædicationes hinc messie, ac notam præterea temporis quo prædicatus erit Messias, perdidit perierunt plerique interpretes, ac facie omnes; reliqua non attigerunt. Cavete læc distingeris, omnia angustus ac difficultatibus nullo negotio te expedieris. Sed plangit id in flat, accuratius perscrutanda loci sanctitatis est. Dico priorem oraculi partem: *Non auferetur acceptum de Juda*, generale quippiam proponere, et Judam regere in specie æternæ regni possessionis posteris tribuende; sed hæc tamquam in modum, quo continget æternis isthæc, non exponit, nec regni hujus genus designat, hinc nuntiat ad spiritale, ac temporarium. Pars altera a genere et indistincta rerum propositione descendit ad species, et promissio principatus naturam enucleatè definita incipit; nam verba isthæc: *Et dix de femore ejus*, temporarium quid denotat et caducum, per humanam generationem et personarum mortalem successioem repetendum. Sic enim super interpretandum esse dixi istud, *de femore ejus*, sive, ut sonant Hebræis, *de semine ejus*, Onkelos et Hierosolymita, *de filio zærum*. Deinde dicitur: *et ipse erit expectatio gentium*, quam Vulgatus interpretis exponit *dux*, alioquin quid sonat ac *expectationem*, quod præcedit, mihi proximo ostendam: hoc enim regiam dignitatem simpliciter sonat, illud potestatem duntaxat tradentem præcedentem, et juris dicendi ac præcedendi, ut significatur principatus temporarium ac terrenum, quo potituræ erant Judæ posteris, angustum fore, accisum, et supæ alienis imperiis obnoxium, velut in Zorobabola: ita ut possent quidem jus dicere inter sua, sed supremo tamen imperio libere, omniq; aliâ dominacione soluto, et verè regio interitum exciderent, quoad adisset Messias, per quem hæc qualisq; potestatis abroganda erat, juxta illud *Osee*, c. 5, v. 4: *Dixi multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine theophanis*. At soluta hæc potentia, nova constituenda erat per eundem Messiam, sed diversa et generis alterius, spiritualis nimirum et æterna, nullis temporum curricula delicta, nullis locorum spatii contracta, nec jura Israelitica soluta regens, sed orbis universi gentes

distinctione subiectionis. Id clarissime prædixit Amos, cap. 9, v. 8 et seq.: *Eccc oculi Domini Dei super regnum peccatorum, et contrariam illud a facie terre: venturum tamen contrarium non contrarium domum Jacob*. Pollicetur Deus non contritum se penitus domum Jacob, sed ejus servatorem, quod exente complotum est, primum dissipatis per universum orbem Israeliticis; quippe subicit Amos: *Eccc enim manibus ego, et concutitur in cinibus gentium domum Israel, sicut concutitur in cinibus; delens terreo Israelitarum et caduco imperio reformato in spiritale et æternum per Messiam, Davida nepotem et heredem; subiecit enim Propheta: In die illa vinculo tabernaculum David quod cecidit, et reedificabo aperturas murorum, et eis qui dormierunt in sinuibus, et reedificabo enim sicut in diebus antiquis; ut possident reliquias Itanæ et omnes nationes, et quid invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus. Quomodo enim dicitur Jacobus: Et ipse erit expectatio gentium. Designat enim isthæc spiritalem et æternam potestatem, cum alia plurima evincunt oraculo Prophetarum, quæ reedificatio isthæc, cum Gabriel legens et regnum, spiritalis fore et æterna demonstrabimus, tum istud maxime a Psalmo septuagesimo primo, v. 4 et seq.: *Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio Regis... et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum... et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei; quia de Davidis et regum Hebræorum ipsius successorum regno simul non possunt; nec enim id ad terminos orbis terrarum propagatum est; nec omnibus regibus terræ, omnibusq; gentibus jura possunt; ad aliud quoddam regnum notant, nam quævis nullus unquam rex obtinuit, quod tamen posteritas Davidis obtinebit. Clarum hoc quoque a Psalmo octogesimo octavo, v. 21 et seq.: *Inveni David servum meum, et ego sancto meo vocavi eum... et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. In æternum serabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi... et ponam in oculum sæculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cæli. Memorabilis verò et præsertim apposita ad rem nostram variatio læc Isaie, cap. 9, v. 6, 7: *Parvulus enim natus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis; super solium David et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, et corroboret in iudicio et justitia, à modo et usque in æternum. Ecco Davidis regnum Messie spondetur in postorum tempus, sic ut postquam ad ipsum pervenerit, nullo eam intercidat, sic ut innotentum sit ac patet, cum, ut pollicetur æquitate firmat, et per Messiam, Deum fortem et admirabilem, in perpetuum administrat. Quibus succinit Daniel, cap. 7, v. 15, 14, cum ait Antiquum dierum Filio hominis deditæ potestatem, et honorem, et regnum; omnes populos, tribus, et linguas ipsi servituras; potestatem ejus fore æternam, nunquam ab eo auferendam, nec regnum ejus nunquam tri corruptum. Etsi testimonia hæc, aliæque multa hæc****

pertinentia isthæc sum conversurus in hoc Parallelo, aliquid tamen non possum, quin et istud Jeremie, cap. 33, v. 20, 21, quod causam hæc joxat, in antecessum proferam: *Hæc dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nocte in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David sermo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus. Addam et hoc Michæ, c. 5, v. 2: *Et tu, Bethleem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te natus egredietur, qui sit Dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis. Duo hæc prædicantur, quæ in Jacobo illud oraculo predicta sunt; proditorum nempe Messiam è tribu Juda, et æterni regni potitum. Quæ et Marce Virgini pollicetur est angelus Gabriel, cum de Christo ex eâ nascendo alia præmittitur (Luc. c. 1, v. 32, 35): *Ille erit nomen, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regni ejus non erit finis. Quorum promissiones memores Christi discipuli, postquam hinc vite restitutum viderunt, interrogabant eum dicentes: Si in tempore hoc restitutum regnum Israel? (Act. c. 1, v. 6). Adjectam præterea id Isaiæ, cap. 11, v. 1 et seq.: *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus excrescet, et rospicet super eum spiritus Domini, spiritus sapientie et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientie et pietatis, et replebit eum spiritus Domini. Non accedunt rei quæ oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet, sed iudicabit in iustitia, et arguet in equitate pro manibus terræ, et perciet terram virga ore sui, et spiritu labiorum eorum interficiet impiam, his aperitissimè prædicatur spiritale fore Messie regnum, quoniam satis est æternitatis, ut spiritale intelligatur. Sententiæ nostræ plurimum læc et roboris affert illud Ecclesiæ, è vicesimo primo capite, v. 26, 27: *Hæc dicit Dominus Deus: Ausus cæcatorum, tolle coronam; nomine hæc est quæ humilium sublevari, et sublimem humiliari? Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eum: et hoc non factum est, donec veniat eum et iudicet, et tradat ei. Sedeciam regem Juda, qui postremo filiorum David qui regnavero fuisse dicitur Josepho (Antiq. libe. 10, cap. 14), his perstringit Deus, et regno fastigio dejectum iri denunciat. Nam quod Vulgata reddidit indignitatem, si Hebraicum exemplar consulas, reperies *reg*, hoc est, perterram, eorum videlicet, quam se conversurum promittit Deus, temporariam tempore istam Sedeciam in æternam, cum is venerit de quo dicit Deus apud Isaiam, cap. 42, v. 1: *Dedi Spiritum meum raporem, iudicium gentibus proferet*; et Joannes, cap. 5, v. 22 et seq.: *Nec enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio;... et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est. Atque hæc eorum illam regni Juda traditurum se denique Deus affirmat. Tum vero id evenit quod apud Amosum, cap. 9, v. 11, prædixit Deus: *In die illa vinculo tabernaculum David quod cecidit, et reedificabo illud sicut in diebus antiquis. Rivus hoscæ claudium, postquam reci-*******

taverit voces magnas de celo editas, quas memorat Joannes in Apocalypsi, cap. 11, v. 15: *Factum est regnum hujus mundi, Domini nostri et Christi ejus, et regnabit in æcula sæculorum*; quibus temporarium hoc regnum, Domino Jesu Christo attributum, et æternum factum esse sine ambage declarat. Et verò vel ipsa, quam tractamus, Jacobi predictio, si rectè intelligas, rem conficit. Nam cum prædicit desitutum animum de posteris Juda, ejusque ablutum iri potestatem temporarium et terrenam prædicit Messiam, à quo novum statuendum sit et erigendum imperium, alterius utique generis esse debet imperium illud; alioquin nec prius abolere fuisset necesse, atque id continuare potius diceretur Messias, quippe in eadem gente, usdemque locis postremum administrans regnum, quam novum fundisset. Itaque dicitur *domus*, quibus inserta est, cessationem significans, vim nam hoc loco deprimit quidem in secundum oraculi membrum: *Et dix de femore ejus*, quibus terræ ac caduca potestas notatur; verum ad superiora isthæc non prorogat: *Non auferetur acceptum de Juda*, quod regnum æternum, nec à Messia abrogandum Judæ nepotibus pollicetur. Ergo querimus omnes ac dissolutiones interpretum hæc expositione sopimus; nam satisfacimus illi, et qui notationem temporis ab oraculo Jacobi detrahi sine piculo non posse censent, et qui regni Juda, quod Propheta perpetuum fore clamant, mutationem ac finem his præsumunt nihil.

Quin et egregie reflexit eos, si qui causantur factum esse hæc quædam partis primæ Jacobi vaticinii interpretacionem, quæ æternum posteris Juda scriptum sponderi volumus; atque item secundæ partis, quæ statim in fidei promitti continuum ac perpetuum ducem sine dominorum ac principum ex eadem tribu successione, que Messie temporibus finem sit habitura; cum certum sit à Jacobo ad Davidem usque, et post solam etiam captivitatem Babilonicam, principes nullis existisse qui Israelitis jura loquosque possiderint. At nos enim firmam accepti possessionem promissam Juda posteris et attributam fuisse dicimus, *etiam* quidem et mancipio ac proprietate ad eos pertinens intelligimus, etiam *etiam* et usque ad alios interitum transierit; atque id deum regnum agnoscere fidei Messiam reconprende, et velut debitam sibi hereditatem creverit; ac immutatam, longèque auctorem ac potitorem, maximèque incrementis et insigni accessione amplificatam; quoniam enim terrenam, angustam et temporariam reliquerit David, immensam, exortem, æternam, nullisque deinceps interitibus obnoxiam Christum copose. Mutabile enim fuit regnum Davidis et caducum, adeo ut id ex æssè tertius hæres non possederit; perpetuum verò est illud Christi, neque ullis finibus circumscribendum, quod totum nos heredes quidem Dei, coheredes autem Christi (Rom. c. 8, v. 17) aditus sumus. Ut autem Christi typus fuit David, quod inferius à me demonstrabitur, sic regnum Davidis typus fuit regni Christi; seu regnum potius idem omninoque primus à tribu Juda David obtinuit, postremus Messias. Igitur

etsi usus fractus scripti a tribu Judâ sit aliquando ablati, ipsa tamen proprietates, ipsum jus auferri non potuit, illiusque aliquando per Messiam de se nascendum recuperandi spes in eâ superstit. Atqui jus ad sceptrum, sive scripti *veritas*, scriptum recte appellari potest et solâ. Dicere enim possimus non ablatum fuisse Angliæ sceptrum à Stuartorum gente, postquam in eam semel concessit, quâvis per multos annos Carolus II ex patriâ regnoque depulsus vixerit; nam tunc quoque jus suum retinebat. Hunc sensum, præter alios quos indicavimus Judæos, fere secutus est Oakes in interpretatione vaticinii Jacobi de Judâ: dicit quippe non defuturos principem et seribam de tribu Judâ, in æternum. Secutus est eandem expositionem R. Solomon, eique confirmanda attulit locum hunc et Daniele, cap. 2, v. 43: *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur.*

¶ Opponi quoque nobis potest, ut quod Cælestinus objicit Pererius, non de spiritali potestate agere Jacobum, que in Hebræo populo in quantum fuit; et ut fuerit in tribu Levi, non Juda fuisse, sed tantum de terrenâ; hæc autem excidisse tribum Juda, neque postea recuperasse, ne per Messiam quidem, cujus regnum non fuit de hoc mundo, quippe prognatus est hoc Jehonâ, de quo futurum prædicit Jeremias, ut negotium istius nullus imperium teneat. At ista discere facile est; temporariam enim solam et terrenam potestatem in Hebræo populo fuisse fatetur ante exortum Messiam, sed quo deinde in æternum regnum conversâ sit per eundem Messiam, qui et ipse Hebræus fuit, Hebræis prognatus, tribus Judæ, Davidis nepos; sic ut prior illa potestas, velut fundamentum esset quoddam et adumbratio posterioris. Quomodum enim Pharaonis successor verò est et habetur Ludovici XIV, cujus imperiis Franciâ felicissimè gubernatur, licet hujus ne minimam quidem ditiosam partem tenuerit Pharamundus, alteraque se plane diversè regionis præferret; ita verus ac legitimus Davidici regni successor habendus est Christus, licet alterius generis imperium obtineat, præsertim cum hic Davidico sanguine cretus sit, ille Pharamundico non sit. His ita distinctis et explicatis, irritum cadit argumentum Pererii: potestatem enim spiritali in tribu Judâ vel populo Hebræo fuisse dicimus, quatenus Messias tribus Judæ et populi Hebræi pars hæc tenuit et exercuit; quo factum est ut, cum terrenâ potestate excideret tribus Judæ, coelestem per Messiam recuperaret. Utramque autem à Jacobo præsignificatam et prædicitam fuisse merito arbitramur.

10° Facile quoque tum hæc alterum Pererii notandum, quo per Cælestinum latens nostrum petitur, cum ait notam scripti vel *veritas* vel *veritas* habuisse tribum Juda temporibus istis que Davidem processerunt; defecisse itaque saltem hoc tempore sceptrum de Judâ, quod oraculo regnavit. Quo telo non nostrum solam, sed et alias etiam quas attulimus loci hujus interpretationes, etiamque adeo Pererius opinatur, cum probari non posse adversis cum disputantes

ostenderimus, illam prerogativæ jus in hæc tribu fuisse ante Davidem. Ut est, male certe hæc Pererio temporibus divisa sunt; nec enim id sibi vult Jacobus, statim post suam prædictionem Judam regni possessionem aditum; suo verò prospectabat in longitudinem cum hæc diceret; ait enim (Gen. c. 49, v. 1): *Congregantur ut in unum locum que ventura sunt vobis in diebus novissimis.* Igitur tum primùm Judæ jus ad regnum Israeliticum declaravit et attribuit Deus, spemque ei dignitatis hujus fecit; non ipsi statim, sed posteris ejus post aliquot ætates cuncte habende.

11° Postquam christianorum speræ hoc oraculo sensus satis exploravimus, nostrosque ipsi propensius et confirmavimus, superest tunc ut adortiamur Judæos, quorum non uniusmodi opinio est, sed in duas sectas dissipatur. Alii enim Messiam quidem hæc prætulit ut agnoscerent, et Jesum hunc fuisse negant; alii ad Messiam id illo modo pertinere incitantur. Ex his duobus fortibus sententiæ oriuntur complures, quas collegit horum temporum clarissimus Judæus Munasse ben Israel (Cœc. . quest. 65, in Gen.), et ad undecim capita rejecit. Ad convincendum simul errorem utrumque, totam hæc prædictionem in Jesu completam fuisse possumus faciam. Ac ista primùm manifestò ad Jesum spectant: *Juda, te laudabant fratres tui; quum tu in cæcis in unum tuorum tuorum adoraverat; quum tu in cæcis in unum tuorum tuorum adoraverat; quum tu in cæcis in unum tuorum tuorum adoraverat.* Ad filium Judam veris facti Jacobum, quatenus Messias pater futurus est, vel Messiam potius in terra alioque. Nam quemadmodum Davidis avi nomen Messia nepoti tribuim Propheta, quod declaravimus in hoc Parallelismo, sic et Messia Jacobus avi ejus nomen tribuit. A fratribus suis laudatus et adoratus est Jesus, christianis videlicet, quos fratrum loco habere se profiteretur apud Matthæum 12, 50: *Quicquid, inquit, fuerit voluntatem Patris patris qui in cæcis est, ipse meus frater, et soror, et mater est.* Itaque fratres non semel appellat, eum in Evangelio, tum et in Psalmis viciesimo primo, v. 25, sub persona Davidis: *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Unde et coheredes Christi Paulus non esse ait. (Rom. c. 8, v. 17.) Ab istis autem primùm laudatus est, cum prodigijs enim patrarent opera aspexerunt; postquam autem viderunt eum ad vitam redisse, tum verò Deum esse cognoverunt, eoque nomine adoraverunt. Quamobrem verus so Christi in Epistolâ sæpè Apostoli proficitur. Et nos hodieque, qui fidem ipsius amplius sumus, divinos ipsi honores exhibemus. Cervicem verò inimicorum vel eadit, vel sub jugum mittit; quippe (Apoc. c. 19, v. 11 et seq.) *de ore ejus procedit gladius ex virgine parte acuta. ut in ipso percussit gentes, et ipse reges eos in virgine ferret. . . et cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius.* Principem hujus mundi se foras ejeturum facit. (Joan. c. 12, v. 31.) *Expansit principatus, et potestates tradidit confidenter, pectus triumphans illos in sermone.* (Col. c. 2, v. 15.) Quod et futurum præsenarat Balaamus, cum diceret (Num. c. 24, v. 17): *Et percussit dicitur Moab, vastabitque omnia filios Seth;* item David (Psalm. c. 17, v. 58 et

seq.): *Percepit inimicos meos, et comprehendit illos, et non coarsert donec deficiant; confringit illos, nec poterant stare, cadent subus pedes meos; et præcivitati me virtute ad bellum, et supplantati insurgentes in me subitâ me; et inimicos meos dedisti mihi dorsum, et adientes me disperdidisti; et alibi (Psalm. 109, 1, 2): *Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.**

Pergit Jacobus (Gen. c. 47, v. 9): *Catalus levitis Juda; ad prædam, sibi mi, ascendisti; respiciens oculis tui in leo et quasi leona; quis suscitabit eum? Quis de Christi Jesu potentia dixerat: Manus tui in cervicibus inimicorum tuorum, leonis comparatione illustrat, quo inter quadrupes nihil validius, quippe earum principis et rex habetur. Hæc ergo similitudine significatur et Christi Jesu robur, et regium genus, que ipsi competere in Parallelismo à nobis demonstrabitur. Ascendit ad prædam, tum cum ex ore faucibus, diabolomque tyrannide humanum genus eripuit. Deinde victorie hujus modum, rationemque admirat, cum ait: *Respiciens oculis tui in leo, que mortem Christi exprimit; dormitionis enim ac somni vocabulis mortem significare consueverunt Scriptores sacri; et utramque notionem habet Hebræica dictio זָרָר; et somnus Homero dicitur *επιπρασιν* *λαβειν*. Prædicta Jesu morte consequens fuit ipsius reditum ad vitam prædicere; quod et fecit his verbis: *Quis suscitabit eum? o si dicat: Non alius præter ipsum ac Patrem potest eum ad vitam revocare. Id sibi volebat Jesus, cum diceret (Joan. c. 2, v. 19): *Solite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. . . Ille autem dicebat de templo corporis sui; id Paulus, cum Patris potentiam ac virtutem prædicaret hoc modo (Eph. c. 1, v. 20): *Quam operatus est in Christo, sanctiæ illam et mortis, et constituit ad dexteram suam in celestibus.* Igitur Christum Jesum respiciebat Balaamus, cum de Israele, unde ortum erat habiturus, sic vaticinaretur (Num. c. 24, v. 5): *Acubiens dormit in leo, et quasi leona quam suscitare nullus audebit.*****

Sic deinde futurorum prædictionem Jacobus prosecquitur: *Non auferatur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est; et ipse erit expectatio gentium.* Hæc jam satis expressimus. Addeimus id tamen, geminis istis verbis, scripturam et dux, regium dignitatem, et ipsi concludendum legem, esse expressis. Nam qui rex est, leges condere potest et vivendi normam præscribere. Unde fit ut in Psalmo centesimo septimo, v. 9, Juda, ad quem pertinebat sceptrum, quippe à septuaginta Interpretibus vocatur *prædictus*, in Vulgata *rex*, Hebræicè dicitur *מַלְכָּא*. Apud Isaiam (c. 55, v. 22), Deus, qui Rex regum est; eodem affectu nomen, quod exponunt Septuaginta *ἄρχων*, Vulgata *Legifer*, cui adsonat et *Jonathan*. At non quisquis leges ferre potest, prout et rex est. Jura Hebræis possit Moses, Atheniensibus Solon, Lacedæmonijs Lycurgus, quorum tamen nullus verè rex fuit. Quamobrem Abiën Ears, et R. David Kimchi, et R. Solomon, vocabulum istud in oraculo Jacobi reddunt, *Dominum et Principem*; R. Lipman in libro Ni-

zachon, זָרָר, *Dominator*; non verò dixerunt *Regem*. Ergo regis potestas major est, legislatoris angustior. Priorem potestatem, juxta Prophetarum vaticinationes, verè obtinuisse Christum Jesum, et paulò superius ostendimus, et in Parallelismo etiam infra probavimus. Legum quoque ferendarum jus, etiam regis potestate continetur, seorsum tamen Christo tribuitur; uti, præter alia testimonia in Parallelismo quoque à nobis afferenda, vel etiam hoc loca declarat: *Non erit tristis, neque turbulens, donec ponat in terrâ iudicium; et legem ejus in insulis expectabant.* Ait deinde Jacobus: *Donec veniat qui mittendus est;* Hebræicè, *donec veniat* וְיָבוֹא; quò voce Messiam notari consentiunt Chaldæi Paraphrastæ, et Thalmudiste, alique magistris quos supra adduxi in testimonium. Existimantur multi legis Hieronymum, מִלְכָּא, *missi*; quo lecto Judæis nonnullis, et Stencho postmodum, Huntleo ac Grotio placuit; Chaldæos quoque ipsam fuisse secutus, et Judæos deinde adulterasse, conæct Steuchus; Grotius verò approbare eum satagit, cum ex alijs Scripturæ sacre locis, in quibus Messias à Patre missus esse dicitur, adhibitis ad id significandum veris *ἀποσταλῆς* et *ἀποσταλῆς*, tum maxime ex nono capitulo Joannis, vers. 7, ubi agitur de natiuitate *Sicæ*, quod interpretatur *Missus*; quo loca ad id Jacobi vaticinium spectare putat. Fuit in eadem opinione Eusebius, eamque libro septimo Demonstrationis profudit, et Grotio id argumentum ex Silio petiit subministravit. Iis adid poterat testimonium quoddam auctorum sacerorum, in quibus nomen *Legifer*, venteris, Messie proprium videtur esse et caracteristicum. Quale illud est discipulorum Joannis ad Christum (Math. c. 11, v. 5): *Et ex qui venturus es, an aliam expectamus?* et hoc Pauli ad Hebræos (Hebr. c. 10, v. 37): *Ahuc enim mollicium aliquantulum; qui venturus est veniet, et non tardabit;* quod ex secundo capite Habacuc, v. 5, de promptum est; et hoc Epistolæ ejusdem (Hebr. c. 10, v. 7) ex persona Messiam: *Tunc dicit: Ecce venio; quod è tricesimo nono Psalmo prodit. Quo refertur et hoc Samaritanæ ad Christum (Joan. c. 4, v. 26): *Sejo quia Messias venit (qui dicitur Christus; cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia; atque id etiam Argus (2, 8): *Et verè desideratis tacita queritis.* Venturus autem et mittendus recipere sua. Verum tantis licet suffragijs, tantisque argumentis se inuatur hæc opinio, ab eâ tamen non revocatur minus Samaritanæ exemplaris auctoritas, ex ejujs ductibus intelligitur, eam, que in hoc obtinet in Hebræico contextu, scripturam esse vetustissimam, nec ullus vitiositatis suspectam. Nec abhorret à vero legis Hieronymum מִלְכָּא, etiam si vocis hujus originem repetiverit à מַלְכָּא; quidni enim crediderit fit in א, ejusdem instrumenti litteram, mutari posse per variationem dialectum, uti notatur nonnunquam in 2? Nihilò magis septuaginta non Interpretationi assentiri possunt: *boni de Dilo tu dicitur ipse rex, vel, ut alii loquunt, ἡ ἀρχὴ, vel, juxta nonnullos, ἀρχιερων.* His significatis putat Eusebius (Euseb. Dem. lib. 8) Dei promissiones, quibus futurum spopondit**

(Gen. c. 35, v. 11) ut in Abraham, Isaac, et Jacob semine, benediceretur omnes cognationes terrae, et Reges de Iudaea Jacob egredierentur. Ad idem paulo post dicitur (Gen. illa aliter explicat, easque optatur esse, quae Iudae Jacobus mos pollicens est: *Juda, te laudabunt fratres tui; nimis tuus in carceribus inanimorum tuorum; adorabunt te filii patris tui. Calulus leonis Juda; ad praedam, filii tui, accendunt; rospiciens occubitat in leo et quasi leonem: quis suscitabit eum?* At Onkelos, et Hierosolymitanus Paraphrastes, et Syrus Interpres, et Arabs, et R. Solomoh, ragnam pulnam id fuisse quod Messie erat dicitur. Quam interpretationem Chrysostomus (Chrysost. in Gen. 49), et Hieronymus (Hieron. Epist. Paul. cap. 4, et sibi saepe) arripuerunt. Id videntur eandem lectionem secuti se Septuaginta, nonne *וְיָ*, hoc est, iuxta sporum interpretationem, quod est, ut 7 pro 7 interpretatur, et 7 pro 7, quae sane nimis coacta videntur, et parum omnino verisimilia: nam praeter 7 in 7 mutatum, videtur intrusum; deinde ante Davidis tempora contractum fuisse *וְיָ* in *וְ*, nullo exemplo probari potest, et notatum ad Origenem. Esto tamen, contractionem hanc tulerit ista aetas, quodnam hoc loquendi genus est, quia duobus dictionibus triplicem involvens *וְיָ*. Ut enim aliquis inde exponatur sensus, et quod primum significandum est regnum; subjungendum vero, quod reponitur est: at et si subjungendum *וְיָ*, quae composita hanc sententiam dabant: *Dante venit regnum quod repositum est et Messiam*. Patere enim, si ubi processisset, vel regni, vel Messie mentio: quod cum non ita sit, explicationem hanc merito repudiamus. Nec illi anterioribus alteram R. Davidis Kimchi, quam proponit in libro Radicum: *וְיָ* exponit *וְיָ*, *filii eius*, et vocem derivat a *וְיָ*, quod secundum significat, sive *populi*. Id ut constare possit, dicitio hae parte sui ultima mutanda est, ut pro affixo *וְיָ* appendendum *וְ*, deinde inferendum, et dictionem demum secundam pro facta *וְיָ* hic usurari. Haec sententia, quantumvis ab oratione communi abhorrens, recusatibus tamen plerisque interpretibus Christianis placuit, quod Messiam ortus ex matre, absque ullo patris opere, his designari visus sit. Nos vero, non quae sententia cogitatur, sed dictio gulchiora, quae vetera sunt porsequimur. Ea multi arripunt pro reliquis vocabuli hujus interpretatio, quae *pacificum redditus*, ad *וְיָ*, quod est: *Quiescit, in pace et otio fuit*. Id quam Christo conveniat, liquet ex Davide, qui de eo praedixit (Psalm. 71, v. 5, 7) futurum ut oritur in diebus eius iustitiae et abundantia pacis, donec auferatur tunc: et ex Isaia (Isa. c. 9, v. 8, 7), qui haec de eo: *Vocabitur nomen eius, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri saeculi, Princeps pacis; multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis*. Quid quod conceptus de eo verbis praecinit Michael, cap. 5, v. 5: *Et erit tunc pax: et Zacharias cap. 9, v. 10: Et loquetur pacem gentibus? Quae in Domino Jesu fuisse completa evincit noster Parallellismus. An et vocis hujus veriloquium tangitur apud Isaia, cap. 8, v. 6, cum ait aquas Siloe vadore cum silentiis, *וְיָ**

וְיָ, juxta septuaginta Interpretes? Fieri enim potuit, ut quemadmodum in oraculo Jacobi *וְיָ* Hieronymus alique accesserunt a *וְיָ*, miti, ita Isaia *וְיָ*, quod fontis nomen est, derivaverit *וְיָ*, quiescit, tranquillus fuit, Jam vero quatenus Messias fuerit ex praetio gentium, vel, juxta Onkelos et Hierosolymitanum, quatenus ipsi dicitur auferentes fuerint populi; vel, juxta Kimchium et alios, quatenus ad eum aggregati fuerint populi, praecleari R. Moses Hadarim in Bersith Rabba ostendit ex Isaia (c. 11, v. 10, et c. 42, v. 4, et c. 49, v. 8, et c. 55, v. 4), qui futurum praedicit ut ipsam gentes deprecetur, ut *legem ejus insulit expectent, ut Deus det eum in fides populi, ut evasit terram et possideat hereditates dissipatas, ut Deus totam populi det eum, ducam ac praecoptorem gentibus*. His addit et istud Aggai (2, 8): *Et morebo omnes gentes, et veniet desiderata cunctis gentibus*. Simili promissione Deus Patriarcharum Messiam provorum, Abrahami, Issaci, et Jacobi spes sustentabat, futurum spondens, ut in illis benediceretur universae cognationis terrae. (Gen. c. 12, v. 3.) Ille ista Simeonis viri sancti, cum Jesum in sinu gestaret (Luc. c. 2, v. 30 et seq.): *Quis clauderet oculi mei nisi salutare tuum, quod praeparasti ante faciem omnium populorum, lumen ad revelationem gentium*. Sic R. Joann Gerudensens qui sequatur, et quibus hanc sic intelligit: *Non ad Juda accedet virga exactoria, quod venit filius ejus, qui gentium robur fangent, uti quoque patet Davidis suffragio, qui Deum indicit sic alloquentem Christum (Psalm. 2, v. 7): Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminis terrae. Reges eos in virga ferret, et tempam vis signi confringes eos*.

Haec demum verbis Jacobi oraculum concluditur (Gen. c. 49, v. 11, 12): *Ligna ad vinum pulium animo, et ad vitem, o fili mi, asinum suum. Lavabit in rivo stolam suam, et in sanguine veter pulium suum. Palchioris tui oculi ejus vino, et dente ejus laete cordidit. Quadrare et haec in Christum ex Joanne intelligitur, apud quem Jesus haec de se praedicit (Joan. c. 15, 1 et seq.): *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est; tunc: Ego sum vitis, vos pullites, qui manet in me, et ego in eo, hic ferri fructum multum. Asinum autem et asellum, quibus invectus Hierosolymam inivit juxta Zachariae valentium, Judaeorum et eihnicorum symbola esse uno ore asseverant interpretes. Porro significari a Jacobo his verbis eundem, qui a Zacharia, cap. 9, v. 9, deinde asinus equitans descriptus est, traditur in Bersith utraque, Rabba et Ketanna. Cum alios ergo coelestis gratia liquet irrucios ad se pertrahit, sibi que adjuvat, tunc vero ad vitem pullis et asina religatur. Flectimus haec tunc quidem in allegoricum sensum, quod et fecerunt Chaldae Paraphrastes. Onkelos vitum interpretatur Deum, Deique doctrinam, tunc et ipsam templum ac civitatem; asinum vero et osellum exponit Israelae et eihnicum, tunc et equi bonique amantes homines ac divina precepta facientes. Onkelos sequitur R. Solomoh, Jonathan et Hierosolymitanus Interpres his quo se**

quantur erant Messie victorias potendi putant. Ego vero aio Jostu Christi supplicium his praesignificari. Isto Isaie loco c. 65, v. 1, 2, fretus, quem ad Messiam pertinere arbitratur optima pars interpretum: *Quis est iste qui venit de Edom, tincta vestibus de Bosra, dicit formosus in stola rubra? ... Quare ergo rubrum est indumentum tuum, et vestimenta tua sicut calcamentum in torculari? Quomolrem in sacrosancto Eucharistiae sacramento de vino sanguinem suum fieri voluit, seque erentis veste indutum obtulit in Apocalypsi (c. 19, v. 15). Nec ipse solum suo sanguine stola tingit, at discipulorum quoque suorum vestes eodem ablu jabet: *Hi sunt, inquit unus de senioribus Joannem alloquens, qui venerat de tribulatione magna, et laurum stolis suas, et desilbaverunt eis in sanguine Agni*. Alio loco sic ipse Jesus (Apoc. 12, 14): *Beati qui lavant stolas suas in sanguine Agni*. Quae sequuntur de oculorum pulchritudine et candore dentium, valent ea ad Messie speciem ac decorem commendandum; non cum qui in externa corporis forma, sed qui in animi doctus ac virtute positus est. Quae pertinet illud de Psalmo quadragesimo quarto, v. 5: *Spectiosa forma pro filia hominum; diffusa est gratia in labiis tuis; propterea benedixit te Deus in aeternum*. An aeternum illum Dei favorem formae corporis quisquam promereri potest? minime profecto. Simile est et hoc Isaie, v. 17: *Regem in decore suo videbunt oculi ejus*. Eundem igitur sensum accommodat et Cantico, in quo Sponsi pulchritudo tenerrimis et molliissimis verbis describitur; accommodat vero his praecipue: *Dilectus meus candidus et rubicundus; quibus candidi mores et, ut Virgili utar verbis, ardens virtus denotantur, quorum symbola sunt hic et vinum. Rubor autem oculis maxime Messie tribuitur, periode ut vis flammis in Apocalypsi (c. 1, v. 14, et c. 2, v. 18, et c. 19, v. 12), et apud Danielem (c. 10, v. 6), et Deo ipsi apud Ezechielem (c. 1, v. 27), nimirum ut perspicuitas ejus significetur, et oculorum vis omnia pervadens, etiam intima cordis. Quocirca Christus Jesus in Apocalypsi, postquam flammis et ignitis sibi esse oculos dixit, subjicit continuo (Apoc. c. 2, v. 18, 25): *Noti opera tua; et deinde: Ego sum scrutans renes et corda*. Sic et Paulus ad Hebraeos (4, 13): *Non est alia creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus*. Qui vi explorandae lilihi excogitari potest igno aptus, qui calore suo omnia penetrat, lumine collustrat universa. Candor autem adscribitur dentibus, propria fandi vim lacteam, quae Christum valuisse ex his Luca (4, 22) discimus: *Et omnes testimonium illi dabunt, et mirabuntur in verbis gratiae quae procedebant de ore ipsius; id quod tanto ante praemonitum fuerat in Psalmo quadragesimo quarto, v. 3: Diffusa est gratia in labiis tuis*. Id sibi quoque volebat Matthaeus, c. 7, v. 29, cum diceret: *Erant enim docens eos sicut praetorum habens: et ministri Pontificum et Phariseorum apud Joannem c. 7, v. 46: Nuncquam sic locutus est homo sicut hic homo*. Nihil est enim ad persuadendum efficacius, nihil accommodatius ad delectandum, nativa haec oratione et simplici, quae de-**

tracto omni ornatu verborum, rebus ipsis placet quas exprimit, in earumque delectu laborem emittet et industriam consistit.

12° His animadvertens, videant nunc Judoae an commentitas suas loci hujus interpretationes nostrae possint opponere, et Levi saltem aliquid veritate comprobare. Eorum, ut dixi, de Prophetia hujus intellecta duplex exstat opinio: alii enim Messiam quidem predictionem et fallentur inesse, ad Jesum enim fuisse negant; alii ad Messiam id ullo modo pertinere indicantur. Qui in priori versantur haeresi, non in eandem omnes conspiciunt sententiam: quidam enim Messiam ad Jacobo promissum nondum venisse arbitrantur, venturumque expectant: quae sententia tradita exstat in Thaludico libro Sanhedrin; item in Bersith utraque, Rabba et Ketanna; et in Echa Rabathi; apud Onkelos quoque, et alios Paraphrastes Chaldaeos, Jonathanem et Hierosolymitanum; apud R. Davilem Kimchi, R. Abrahamum Aben Ezra, R. Salomonem Jarchi, et R. Josephum in Ikkorim sive Fundamentis fidei, qui et id Onkelos accipisse narrat a Schenai et ab Thallone, statim etiamnum templo secundo; cuius rei fides pensae auctorem esto. Eandem est etiam persuasio eorum qui Babylonice captivitatis principem, quem *Estimolatorum* appellant, magis Jazorum cogunt, ut quidem fingunt, Bagdadi profectum, de tribu Juda nunquam non diligi aiunt; unde oraculi veritatem potest censent; quippe ubinam ablatum esse scripturam de tribu Juda, nec proinde Christum venisse. Vigabat haec jam inter Judaeos opinio Origenis temporibus, quam perique patrum harum gregales sectati sunt. Pluribus de ea ro disserunt Benjamin Tudelessis in Himore, et R. Abraham Zacharias in libro Juchasin. Quidam vero Messiam geminum hoc Jacobi oraculo promissum arristantur; Mosem alterum Messiam esse *וְיָ*, dicitur: quem errorem secutus est R. Bechai. Adde et alios jam supra confutatos a nobis, qui Jute hic promissum agnoscent perpetuam regni, in Messia initium habituri. Qui vero nullo Messie hic inesse predictionem contendunt, vocem hebraicam, quam reddidit Vulgatus Interpres, *qui mittendus est*, vel ad Davidem, vel ad Sathum, vel ad Jacobo, ipsaque adeo Siloh urbem, vel ad Nathuchodnosorem referunt: quam postremam opinionem Joannes Apostata (apud Cyrill. lib. 8) terti videtur. Haec sententias, utpote insidiosius relictissae contenti erimus; alias quas scimus in Bersith Rabba, aliisque locis esse propositas, studiosorum industriae discutendas relinquimus.

15° Ad praefere quidem, qui Messiam hoc oraculo predictum intulerit, si nondum venisse eum continent, nullam opinionem sine afferant argumentum, ne quo vero ullum nihil afferre possint, praeterym quod nondum existit quisquam, in quem partes oraculi hujus omnes apte congruerent. Quod manifestum falsum esse probavimus. Deinde cum supra demonstravimus eum labendum esse Messiam, cum illi Prophetiae omnes veteris Testamenti de Messia conveniant, hinc efficitur eum in quem appositae quadrabit Prophetiae

haec Jacobi, si modo reliqua veteris Testamenti vaticinia consentiant, Messiam esse habendum. Hanc autem Jacobi prophetiam in Jesum convenire luculentius demonstravimus, et reliquias præterea veteris Testamenti vaticinationes huic conscribere suis à me probatur locis. Unde efficitur Jesum esse Messiam, proindeque jam Messiam venisse.

14ª Vanissima verò pro cæteris eorum opinio est, qui *Achnolatharum* quemdam coniungunt, *Judæorum imperium* in Asiâ tenentem, et tribu Juda oriundum, quem Patriarcham appellant, perpetuamque successione dignitatem eam ad Christum usque existantem asserunt. Velis illud quidem *Judæorum* commentum est, ut intelligi potest ex *Seder olam Zuthâ*, jam inde ab Origene, ut dixi, superioribusque deductum temporibus: quod ita recitatur amplificavit magistri, ut Patriarcham hunc generalis sine seriem detexere, scriptis-que ac legitimis instrumentis approbare posse erant. Atque ad hanc fabulam ordinandam una ipsius causa videtur fuisse Jacobi de Judâ prophetia, quam in *Achnolatharâ* exitum habuisse petiti Rabbini existimabant, ut auctor est Maimonides in *Jad Chazach* (lib. ult., cap. 4). Opinioni huic profugiant, inconstantiam ipsius et varietatem scitis est prodidisse: nata Benjamin Tudehensis, qui in libris sui historici Israelitarum multitudine ac potentiam fœdibus narrationibus commendare nunc videtur habuisse propositionem, nulla de *Achnolatharâ* cogitavit, ac ipsum Bagdadî seditur habere narrat, et imperium ejus Aïco finibus circumscribit. Tunc jam post infinitas *Judæorum* copias versis Eorum statum, sui juris, rerum omnium libertate affluentes, amplexibus et beatissima loca late involentes, et ab omni commercio ac reliquorum hominum aditu seclusas, propter vastissimas solitudines integrotas. Pleuraque tamen horum se tanto tantum accepisse fateatur, quo deinde R. Isaac ben Aramâb in suis Legis explanationibus dicitur dilatarit. Auctor est etiam Aben Ezra, etate sua nepos quondam Davidis existisse Bagdadi. Sed et narrat R. Gedalia ben Jehonia in *Cateâ euhale*, atque item auctor Schevot Jehuda, posteris Davidisse apud Persas summum honorem habitum fuisse. Multa quoque de maximis *Judæorum* opibus et regnis in deserto Chahor et ad mare Rubrum sitis disserit R. Abraham Peritzol in *Orechab olam* (cap. 14), sed de quibus nihil ipse quoque præter auditum habere se agnoscit. Multa item, multa et ad nauseam usque insignia mendaciorum et incertarum actor Urdâ Unita, qui quatuor Israelitarum tribus, Damiden, Gadiden, Aseriden, et Nephthaliden in *Atiohâ* locat, Salathibî finime sepias, et omnibus copiis circumfidentes; reliquias sex in Asiâ suis legibus utentes; nomidia et R. Simeon in Jabel, et ante illos Beseith Rabbia et Thalmid in libro Sanhedrin, cap. 10, de Judais ultra Sabatium flumen, quod ab aliis plerisque in Media statuitur, habitantibus, et regna illic obtinentibus; quos et nomidibus igneis protectos, et ab omni hominum commercio seclusos esse quidam per summam recordamur

affirmare ausi sunt. Idem Peritzol Judæis versus orientem solem locat, et montibus immensis circumfatos fingit. Postibus (Hist. Orient., part. 1, cap. 5 et 6), populari meus, vir magni, sed immoderati et effrenis ingenii, intra has montium angustias dicit habitasse decem tribus ait, sed tandem prognatas ex his Tartaras et Turcas inde erupisse, vastissimasque regiones armis occupasse. Quod ex Haythori Armeni Historia (cap. 47) probare conatus, viris gravibus et eruditissimis. Magni etiam Judæorum exitum coetus in India, magni ad Daplenem Antiochie suburbium statuuntur. Quidam et in America decem tribus requirunt. In quem errorem mirare animum suum demississe, eique defendendo studium suum et operam accommodasse doctissimum Manasse ben Israel, Amstelodami olim familiariter mihi notum, nisi Judæum fuisse memissem. At res est omnibus cæcitate digna, asseruisse ipsum in Conciliatore, inter Judæos, qui per Hispaniam et Galliam ante annos aliquot dispersi erant, duces ac principes Davide prognatos semper existisse, videlicet Alrabianiles; et post exitum secundi templi duas ex hac gente similes in has arces migrasse; quarum altera eorum erat qui Beni David, *Fili David*; altera eorum qui Abrahamicæ appellabatur. Quod et R. Isaac ben Guai auctoritate confirmat. In quo tamen non gentium solam suorum, sed et eam ipsius causam agit homo non invidiosus; nam dixerat eorum de stirpe Abrahamelium, nequeque sibi duxerat honori Davidicam gratiam affinitate contingere, itaque Davidis nepotes se gentibus factitabat. Hæc tamen verò ad decem tribus, quas Chanaanitæ Hierosolymitanum, omnes inopias pulcherrimo figmento superans, multis protolis et à reliquis mortalibus hujusmodi segmento separatas communiiscentur, præteriteque et ab *Achnolatharâ* ipsius imperio discretas. Quomodo enim ultra garique ad eum illic commutare, vel ab eo illic penetrare legati potuissent, cum omnis aditus esset interclusus? Nisi dicant fortasse sibi Judais hanc facultatem divinitus fuisse concessam, quod *credat Judæus Apella*, non ego. Scio memoria proditum esse à Josepho (Antiq. lib. 11, cap. 3) tribus decem trans Euphratem deportatas in immensas multitudinem suâ etate exerevisse, quod ab eo edoctus Orosius (lib. 2, cap. 7) retulit; verum nulla illa regna commemorantur, imò barbarorum imperiis fuisse subiectas opinâ à Sulpitio Severo observatum est. (Sulpit. Sev., Hist. sacr. l. 2.) Nec moror auctoritatem scriptoris libri quarti Esdræ, qui decem tribus in longinquis terris abuisse somniat (4 Esdr. 15, 41 et seq.), ut ritus suos sine impedimento possent observare; discessisse illis aquas Euphratis, ut olim Rubri maris et Jordanis; et post anni unius iter in regionem Araratem pervenisse, que nemo hactenus penetraverat, ibique summi pace frot, quoad ipsi reditum Deo prece. Quæ impari auctorit et ob omni aubentis materia figmenta sunt.

Atqui nos argumenta non deficiunt, quibus inanem hanc Jacobi prophetiæ expositionem possimus diffare.

Nam primùm constat adeo permixtas esse *Judæorum* tribus ac confusas, ut ne levi quidem suspitione originis familiarum internosci queant, nedum scriptis comprobati. Atqui inceptum est credere ea venientis Messie signa præmonstrasse Jacobum, eventuram nempe tribu Juda scripti amissionem et ducum defectum, quæ deprehendi fœdissimam possent; eum ne ipsa quidem tribus Juda securi ab aliis ac distinguat queat. At præterea nusquam gentium jus scripti, distosseve ullam aut imperium Judæos obtinere. Hæc enim ætate frequentibus mercatorum commerciis, et longinquis viatorum peregrinationibus, satis accerata terre habitabilis præcepta notitia est, ut falutas hujusmodi imperia coningere nemini liceat. Scimus verò quoqueversum dissipatam infelicem hanc gentem alienis parere legibus, nec quidquam eorum attentare fas ipsi esse, quibus constat regia potestas; puta reos morte petere, bella denuntiare, monetas eudere, leges proponere; imò verò, luffribio ubique ac despotatibus habitant, velut in celeberrimo oris universi theatro atrocissimas scelerum suorum penas lere. Mirum foret profecto tantam hominum multitudinem, bonis omnibus florentem, ita delituisse ad hanc diem, ut post tot ac tantas hominum nostrorum peregrinationes adiri non poterit. At jamdudum est quid Origenes (sup. pag. lib. 4, cap. 1) et Theodoretus (in *æpist.*) Patriarcharum originem de tribu Juda accessitum vanitatis insinularunt. Nec uno loco scribit ille, jus gladii *Judæis* fuisse adoptum, eique exitum habuisse Jacobi vaticinium Jude filio editum. Quod si in reos aliquando animadvertisse leguntur ipsorum ethnore, id quod suis factum temporibus, sequæ expertum affirmat Origenes in Epistola ad Africanum, hoc sibi juris suspensisse illos ait, vel dissimulatos hominis, vel gratificantibus. Proditum deinde est variis locis à Maimonide, quam angustis finibus coercita fuerit *Judæorum* potestas et jurisdicatio. His quidem extra terræ Chanaanitidis limites iudicia capitalia exercere has jusque non erat; itaque Babylone, et Alexandriæ, et Antiochiæ, ab his, quibus subditi erant, principibus capitalia jura petebant, vel eorum reddendorum licentiam impetrabant. At intra Chanaanitidem solum Palestini Judei jure gladii pollebant, non Babyloni, aut Egypti, aut Antiocheni, quibus id nullibi gentium erat concessum; unde efficitur ineptum esse, Babyloniis Judæis, quorum accessu adeo potestas erat; scriptum et regiam dominationem adscribere. Quid quod et *Achnolatharum* ipsum à Maimonideanorum Caliphâ potestatem per sigilli traditionem accipere solum Benjamin testificatur; quo minime proprium, sed Beluciarum dominium habuisse confitetur. Sed ne Synagogas quidem, colligat, aut scholas, nisi de principum licentia, habere poterant; et si quibus fruebatur privilegiis, totum it benignitati principum eorumdem acceptum referent. Hæc quidem pro temporibus variè mutarunt. Id juris quo pollebant olim Palestini Judei, ad hanc diem minime retinuerunt; penes Turcas est suprema potestas, à quibus omni juris dicendi facultate mul-

cati sunt. Quod ad regna verò illa imaginaria è decem tribus propagata credit, etiam nunc existare fateantur, quis ea attingat, etiam nunc existare prognatis subijcisse? Quamvis enim legimus in Beseith Rabbia deportatas esse decem tribus in certum quemdam locum; in omnes verò regiones quoque-versis dispersas fuisse tribus Juda et Benjamin, ita ut nunc alicum ex tribu Juda apud se reperire potuerint, quem sibi prædicent; ex quo tamen Israel de tractat imperium tribus Juda, sive ab illâ segrega vit, Non continentur *Judei Samaritanis*, quemadmodum ex Christi Jesu et Samaritanæ mulieris tertio capite prædicta sunt, ea ad popularium suorum miseriam detorqueat, eorumque calamitates et ærumas multis exaggerat; immemor beatorum illorum Orientis regiorum, præclariorum *Achnolatharâ* dignitatis et potentie, regique potestate, sceptro, ac dominio Israelitis penitus exidisse; nec illum Synedrion habere faetor. Enimvero futurum id animo presentiebat Amos (cap. 9, v. 8, 11), cum diceret: *Eco oculis Domini Dei super regnum peccatis, et contemam illud à facie terræ; veruntamen cæteris non contemam domum Jacob, dicit Dominus*; hoc est, regnum illud temporarium ut terram *Judæorum* excindam; ad in aliud æternum deinde reparabo. Subjicit enim: *In die illâ suscitabo tuberculum David quod cecidit; et reedificabo apertura murorum ejus, et ea que contraxerant instaurabo.* Cæteri quoque hujus Israelitarum regni ruman prævidet Osee, cum diceret e. 5, v. 4: *Dies multos sedebunt Fili Israel, et sine principe, et sine sacrificio, et sine alia, et sine Ephod, et sine Theraphim.* Quâ prædicatione Origenes *Judæorum* merito contumidi recordamur, qui telum Juda ad Messiam usque per Patriarchas suos acceptum retenturam esse factabant. Jonatham quoque tempus illud eadem vaticinatione præmonstrari docet, quo nullis regibus Davide oriundis Judei parebant. Candidissimus etiam R. David Kimchi (in Ose. 3, 4) præcise popularium suorum exitum illic indicare censet, quo regibus ne principibus generis sui penitus destituti barbarorum gentium imperia continentur. Atque hæc prophetia jam compleri cœperat, cum dicebat Azarias (Dan. c. 5, v. 38): *Non est in tempore hoc princeps, et dux, et propheta, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coram te.* Candidè quoque R. Bechai, et R. David Ganz, et R. Manasse, à nullis gentis sue regibus vel principibus populares suos regi testantur. Dissertissime verò omnium R. Isaac Akrish, narrationes hujusmodi fœditas esse declarat, et ad sublevandos suorum animos excitatas. Esto tamen, tantum patuerit Babyloniolorum *Judæorum* ditio, quantum gentibus ipsorum voluit, constat certè nunc attonam ac resectam ubique terrarum ita esse, ut extincta potius et sublata penitus dicenda sit, ac promidi oraculo Jacobo nequaquam accommodari posse. Nec

enim ad id satis est, verum aliquando fuisse quod de fieri illo et statim gentis suae accepto commemorant, sed ad Messiam usque in expectatum pervenerat debuit. Quod cum scitis evenit, nulla hodie scripti umbra apud ipsos superstit, nulla ratione defendi potest ea quam afferunt praedicti Jacobus interpretatio.

15° Nihil validior illa est quam proposuit R. Bechai, à quo libri Moysi explanationibus sunt illustrati. Is super hoc loco Genesios, et in libro quem, *Mensiam generationis* inscripsit, geminum hic Messiam praedictum esse opinitur, Mosam alterum, alterum Messiam proprie dictum quem Judaei expectant. Nec enim credibile esse ait Jacobum futuram animo prospicientem, longinquam et remotam Israeliticam gentis liberationem praedicandam suscepisse: instantem vero et proximam, cujus auctor futurus erat Moses, silentio praetermissis: utramque ergo uno calciculis praenunxisset; praesentem cum altera alteris typanis et exemplis, juxta doctrinam à Prophetis traditam, futura esset; praeterea Sicut Mosam esse per primum gemetricum; nam si vocabitur משה, et משיח, valorem arithmeticum colligas, habebis utrobique summam 345: ad Mosam vero tempora Israelitarum acceptam tenuisse tribum Juda, et ad eam de hinc ad Levitas per Mosam translatam esse. Regem porro fuisse Mosam probat hoc testimonio Deuteronomii, cap. 35, v. 5: *Etia apud vestram rem congregatis praecipibus populi, cum tribus Israel: quod nisonat hinc praedicti Jacobus: Et si erit aggregatio populorum; sic enim Hebraica verba reddi possunt. Israelite autem populum nomine abstrahit eodem loco Deuteronomii v. 5: *Dilectis populus: omnes sancti in manu illius sunt.* Haec Bechai, cui respondeo inquiritoriam esse et fidelem gemetricam artem, per quam ex hoc Jacobo oraculo, et ex quoniam Scripturae loco sexcenta ejusmodi lignenta quae vocat ordinantur. Ad deinde clari scripti jus in tribu Juda semper haerit, usum tamen non fuisse ante Davidem, quod vult Bechai, notum autem Mosam, cujus avo Judaica tribus, totaque Israelitica gens durissima apud Aegyptios servitute premebatur. Fac tamen sceptrum tunc postquam fuisse tribum Juda, repugnantis alicuius contraria implicabit haec opinio: nam ut ille credebat fides, dicendum est, respicere dicit R. Bechai, sceptrum de tribu Juda fuisse ablatum, postquam venit prior Messias Moses. At reicent idem magister, non ablatum iri sceptrum de Juda, antequam postremus Messias adveniret. Igitur Moysi aetate nentiam ablatam fuit. Corruit ergo sententia haec, seque ipsa jugulat.*

16° R. Moses ben Nachman, R. Joel ben Saib, alique partium illarum Magistri, dictiones, משיח, sceptrum, et משה, quod vulgata ducem reddidit, designare putant sciam et impotentem dominatum, quo misera ipsorum gens passim vexatur. Cui calamitati tam à Deo finem impositum iri censent, cum Christus adveniret. Facile enlaverit confutatur opinatio haec ex verbis à Scriptore sacro adjectis, quibus משה, ducem, sive legislatorem hunc de femore Juae proditum praecinit. Unde liquet, non externos, quibus parere coguntur, principes, sed gentiles eorum a tribubus praedicti. Unde se ut expediant alii, exponunt *doctores Legis*: ut sententia hae sit, legis Doctores semper fore inter Judaeos, qui eos officii sui commonefaciant, nec legis oblivisci patiantur, etiamsi iniquum ethnicorum principatum et dominationem tollerare cogantur. Verum ne id quidem defendi potest: nam si sacrorum analium replicemus memoriam, falsum esse reperietur, daris semper Judaeis imperitis fuisse allicitos, cum mitissimis et acquissimis regibus, quos gens haec plerisque tulit, paruerunt. Nego denique vocem משה, si solitaria sit, tyrannicum impetrium sonare. Dominationem generatim significat, tam aequam et legitimam, quam impotentem; quae sanè ad equum epitheto determinanda erat, cum in eo rei totius cardo vertatur: uti in Psalmo secundo, v. 9, determinata est: משה משה, in *circa ferro*. Qui vero משה hic tribum sonare rentur, ut sensus sit: Non ablatum iri tribum Juda, ita ut decem tribus ab Assyriis in longinquas regiones deportate sunt, semperque suas ipsam doctores habiturum, veritatis manifeste contradicant, cum Judaicae gentis reliquiae ablatas, deportatae, miseris exiliis multatae sint. Igitur si patiamur de potentes servare debuit tribus Juda ad Messiam usque, Messiam futurum venisse necesse est.

17° Existentiâ praeterea R. Selomoh Ahalitzius, in libro Manoh hallevi, B. Obadias Sapharnus in suis legis expositionibus, proximè memoratis R. Moses ben Nachman, alique hujus gregis, non hoc sibi voluisse Jacobum, ad Messiam usque aetatem temporis scripti possessionem penes tribum Juda semper futuram, cum ea eorpe excidisse ipsam certum sit, sed non alios reges quam tribu Juda ortos Israelitis imperatoribus: sin res scèdes eveniat, causa futura ipsorum peccata: regnumque à Judâ ad tempus ablatum, ipsi aliquando restitutum iri; proindeque punitos fuisse à Deo, quicunque aliis pregnant tribubus sceptrum usurparunt: cum ergo Saul, qui Beniamita fuit, et Assamoni, qui Levitae fuerunt, sceptrum sibi arrogasset, infeliciter ipsos pericisse, Deo sic jus tribus Juda persequente. Meminissent doctrina hujus patrum, quibus verbis Saulem Samuel compellaverit (Reg. e. 10, v. 1), cum uncturâ regem eum Israelitarum consecraret: *Ecce unxit te Dominus super hereditatem suam in principem.* Meminissent quibus cum verbis Samuel regem renunxiaverit (1 Reg. e. 10, v. 24): *Cerit reditâ quem elegit Dominus, quoniam non sit similis tili in omni populo.* Haec iusta est regni possessio, cujus auctor est Deus? Meminissent quam demisso sermone Samuël responderit Saul, cum in amplioris fortunae spem excitaretur (1 Reg. e. 10, v. 21): *Numquid non filius Semini ego sum, de minimâ tribu Israel, et cognatio mea vestissima inter omnes familias de tribu Benjamin? quare ergo locutus es nihil sermonis istum? quasi regni honorem religiosae ad detractas. Ex his intelligitur Juda sceptrum non contra jus, sed Deo sic volente et jubente Saule occupasse; adeo ut qui secus sentiant, apertissimo Dei iudicio et temporariss Scri-*

pturae sacrae verbis contraria videntur. Meminissent etiam Jeroboamum tribu Juda hantiquam orandum certo Deo nati Israelitis imperasse: sic enim ipsum Ahias Silonites compellat (2 Reg. e. 14, v. 51, 57, 58): *Haec dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego secundum regnum de manu Salomonis, et dabo tibi decem tribus; et deinde: Te autem assumam, et regnabis super omnia quae desiderat animus tua, erigat rex super Israel. Si igitur audieris omnia quae precepero tibi, et ambulaveris in viis meis, et feceris quod rectum est coram me, custodiens mandata mea et precepta mea, sicut fecit David servus meus, ero tecum, et edificabo tibi domum fidem, quomodo edificavi David domum, et tradam tibi Israel.*

18° Futilis verò penitus et absurda est eorum interpretatio, qui prophetiam hanc, non planam ac simplicem, sed hypotheticam, et connexis quibus determinatam esse statuunt: atque ea lege et omnia principatum ad Messiam usque tempora esse Jude promissam, si modo legi divinae obsequatur. Cum enim opinio istam nulla Scripturae sacrae prosequatur testimonia, nisi nullo jure proponitur, sic optimo jure repudiatur. Cum alioqui pari exceptione, si hinc adhibetur fides, omnia sanctorum Prophetarum vaticinia eludi possint.

19° Proposuit praeterea haec loci interpretatio in Beresith Babba: Judaeos, dispersos licet et captivos, non ita tamen vexatum et afflictum iri, ut omni penitus praesidio careant; futurumque semper in eo mo loco expulsi, in eam benignè suscipiantur, quod Messias veniat; hanc aliter atque à Machir, Ammielis filio, David Absalomum fugiens exceptus est, et omnibus epolis liberaliter adaptus. Atqui hoc non tribus Juda orivatum proprium est, sed ad omnes Israelitis generatim pertinet; cum tamen demonstrandum fuerit promissionem hanc, Juda privatam et propriam fuisse; nam Jacob (Gen. e. 40, v. 25) benedixit singulis benedictionibus propriis. Deinde vix assignari regem, gentemve posse puto, quae eos ita fovet ac protegat, vel tam certis prosequatur auxiliis, quam Machir Davidem; cum per universum orbem, quantum fando accepimus, quae viles habentur, despiciuntur sint, gravissimis tributis obruti spolentur, diripiuntur.

20° Postremam hanc ex R. Manassis Conciliatore proponam oraculi Jacobus expositionem, nunquam ita solutam iri tribum Juda, et ex hominum nitida ac commore segregatam, uti decem tribubus contigit, sed semper doctores suos per quos erudiat ad Messiam usque ortum habiturum. Ego verò sic non magis ex hominum societate et usu seposita esse decem tribus, ac illam Judae; nam qui per orbem sparsi sunt Judaei, quibusnam prodierint tribubus, an ex decem an ex Judaica tribu, valde incertum est; timque credibile existetiam tribus ab Assyriis in orientem abductas, Judaeos illic superstitis progenuisse, quam quae à Romanis in has oras dissipatae sunt, Judaeos in occidentis partibus habitantes processerit. Praeterea, post deportatas decem tribus, aliqui tamen his orti in patria reperiti sunt, velut Anna Prophetissa, quae fuit de tribu Aser. Nunc verò cum Inter tot in-

fictas à Deo genti huic calamitates, non postrema aut tribum confusio et permixtio, et certa stirpium serie ac stemmatum ignoratio, et post tot diragationes, sectiones, publicationes, proscriptions, veluturum instrumentorum factura; unam aliquam à reliquis, Judaeam ab aliis decem, nunc internossera velle, id vero est Judaeum agere, hoc est, desperare.

21° Nunc ille referendi venit Judaei, qui, majorem suorum spreto auctoritate, ad Messiam uno modo pertinere hoc oraculum praefractè intulit; qui ut à viâ veritatis recesserunt semel, in varios protinus errores sunt delapsi. Quidam Silih, nominis hujus urbem sonare censent, et verba haec: *Donec veniat Silih*, exponunt: Donec desinat Silih et finem habeat; ista autem: *Non auferetur sceptrum de Juda*, id putant sibi velle: Prestantia Judei in regnum dominatum mutabitur, ut loci totius haec sit sententia: Dignitas tribus Juda et praesentis in regnum mutabitur, cum Silih areat sedes esse desinet. Haec sententiam qui timent, vocem *donec* ita exponunt necesse est, quemadmodum à Cajetano expoi supra diximus, sic nempe et cessationem ejus rei, de qua habetur sermo, non significat, sed continuationem potius cum alterius intervencu, continuationem videlicet possessionis scripti, hoc est, praesentium, cum intervencu filii Silih. Sic: Intellexerunt doctissimi magistri, quos inter praecipua est supra jam memorati R. Bechai auctoritas; atque id completum esse arbitrantur, cum recitum sit David et regni potestatem esse consecutus. Verameninvero quid lanquam esse locum corrumpere, si hoc non est? parum enim haec cum historia veritate, partim cum manifestâ loci ipsius pugnant sententiâ. Falsum enim est tunc regnum capessisse Davidem, cum de Silih arca sublata est; nam Saul Davidis decessor hoc tempore rex nondum fuerat creatus. Quoniam praeterea haec animi perversitas est, ut verba haec: *Donec veniat Silih*, significare existimantur: *Donec desinat Silih?* Aut Jacobus non ablatum iri sceptrum de Juda, quod venerit Silih, quod significat jam ante non venisse Silih; aut habbini tunc sceptrum capessurum Judam, cum desinet Silih, vides in quam rerum repugnantiam impudentes magistri se induxerint. Cum enim משה significatio pertinet, occidit, occubuit, inceptorum erehilitat illudum, nam non habuit sonat, nisi, sed etiam, *fit, abiit*; quo sensu in solam occidentem evanescit, qui cum à vobis abiit, occubere et occidere dicitur. Sic in Genesi, cap. 13, v. 17: *אשר עבר משה ויבא אל ארץ חותם, hoc est, occidens.* Ergo ea vox proprie significat *abiit*, quod reddi potest, *occidit*, tum cum de sole agitur, nunquam vero alius. Deinde quod sequentiâ verba pertinet: *Et ipse erit expectatio gentium?* nulla quippe accessit Davidis munitio. Namque haec erit predictiois sententia, nisi quod suppleris, puta: *Et nascatur David*; quod si fieri patiantur, jam verò vanis rabbinorum somniis Scripturam sacram imaginari patiamur necesse est. Perspectum id aliis fuit, qui notatum hic quidem Davidem senserunt, at משה exponunt משה, quasi *fit de tribu Sile*,

qui ejus; nemp Judæ. Hæc interpretatio est Aben Ezra, et R. Leviben Gerson, haud parvè quidem superiore tolerabilior, sed historicæ tamen fidei contraria.

22° Nonnulli urbem Siloh, hanc quidem intelligendam esse putant, non quatenus ad Davidem, sed quatenus ad Saullem pertinet, qui in eâ rex à Samuele perunctionem creatus et consecratus est. Ut loci hic sit intellectus: Non auferetur sceptrum de Juda, quoad venit tempus Silohensis uncture, quâ Saul est consecrandus. Sed hæc quoque veritati historice adversantur; non enim in Siloh, sed in Ramathaim Sophim unctus est Saul à Samuele; in Masphâ vero rex ab eo renuntiatus est, ut liquet ex nono et decimo capite prioris libri Samuelis. Deinde quoniam auctore Jacobæis veritas sensum hunc affingunt, et vocat Siloh uncturam Silohensium notari docerant? Lamentum hinc tamen: ne sic quidem libit vincit; nec enim ad usque temporis sceptrum obtinuit Juda, ut dixi, quod non multo post unctorem hanc contigit.

23° Isdem propædium argumentis alios convincimus, qui Siloh urbis nomen hic expressum, et ad Jeroboamum in Siloh, ut ostendunt, regem creatum referunt. Nam quo auctore probantur in Siloh regem creatum fuisse Jeroboamum, quod in Siechem factum, longè verisimilius est? Quis credit nomina Siloh, Silohense hoc factum fuisse notatum? Quæ tamens conclusio, tunc scriptum amississe tribum Juda non proximè fatendum, quod pene Jeroboamum et reliquos Davidis nepotes ad Sclodiam usque mansisse certum est. Ulterior autem est eadem hæc ratio refellendo Ezechio auctori Chazeni, qui in dictione Siloh latere autumat Ahiam Silohensem prophetam, cum qui Jeroboamo prædixit futurum ut decem tribuum rex crearetur. Quo jure verò, Expectationem gentium, Ahiam dictum fugat? cur prædium, cum de Jeroboamo sileatur? quo exemplo de patria nomine appellatum? ni si Nathaa Salomonis ortum Davidis præsumptus disisset? Saucitate Jerusalem postea, Salomone patris nomen sic gerente.

24° Jam verò supra ex auctoritate veterissimi exemplaris Samaritanis eos castigavimus, qui pro יהוה legunt יהוה, qui mittendus est. Quidam enim etiam, è Jodæis, Iectorem hanc præferunt, et Nabachodonosorem hic præsumptum opinantur, qui Judaicum abolevit imperium, capto Sedechâ et Babilonem deportato. Verum ut dixi, non patitur Iectorem hanc Samaritanus codex. Ut præteream regnum titulum, deus, et ornamenta Iechonia concessa ab Evilmerodacho, Nabuchodonosoris successore et filio; licet dominatus ipse et regia potestas in Sedechâ à Nabuchodonosore extincta essent.

25° Concludemus disputationem hanc in tollendo scrupulo, quem movet Pegerius, nec eximit. Quæri posse ait cur hoc Jacobi oraculum ad fidem sibi conciliandam, neque Christus Jesus, neque Apostoli, neque Evangeliste in testimonium adduxerint. Tam respondet propterea id evenisse, quod inde cognosci tantum poterit hoc tempore venturam fuisse Messiam, quo natus est Jesus; ad Jesum esse Messiam illum, nequequam inde colligi. Quæ mihi parum omnino roboris

videtur habere responsio: nam pari ratione prædictio hæc Osæ: *Ecce ego vocavi filium meum, Filium quidem ex Agypto vocatum iri præsumit; ad eum esse Jesum non ostendit.* Itaque ab eâ profertur Mattheus poterat abstinere, quod tamen non fecit. Nos hanc in Parallelismum retulimus, non quasi solum per se probare existimemus Jesum esse Messiam, sed quòd unâ cum aliis omnibus spectato, in unum Jesum quodradere possit. Quocirca poterat Mattheus aliique Evangeliste nobillem hanc Jacobi prophetiam non omittere. Plurima occurrunt in veteri Testamento generis apud deum vaticinia, que Messiam respiciere videntur Judæi, ad Jesum autem pertinere præcisè negant: quorum tamen auctoritatem usurpant Evangeliste; plurima etiam è contrario occurrunt ab his permissa, que Christum Jesum merè respiciunt. Aliud igitur cause fuisse censeo, quam obrem hoc Jacobi testimonium in novo Testamento non comparat: nemp quòd neque Christo, neque Apostolis, neque scriptoribus sacris propositum unquam fuerit Prophetarum oracula sigillatim recensere; cum Testamentum vetus ad unum Christum spectare, in eoque libit nec plerumque factum esse sciant. Totum igitur Testamentum vetus sibi recitandum potestent, si prophetis paginare voluissent. At paucis his verbis rem totam Christus concludit (Luc. 16, 29): *habent Moyses et Prophetas, audiant illos; parvum (Joan. 5, 39, 45, 46): Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, et illis sunt que testimonium perhibent de me; et paulo post: Nolite putare quia ego venissurus sum vos apud Patrem; est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis fortitan et mihi; de me enim ille scripsit. His admonitionibus Christus Jesus Judæos in memoriam vaticiniorum ad se pertinentium revocabat; ut quotiescumque ea sibi prælegerent, quod in Synagogis fieri consueverat quotis quibusque sabbatibus, pium adhiberet animum et veritatis studiosum, et in se exitum hæc habuisse agnoscerent (1).*

CAPUT V.

JESUS DE SEMINE JESSË ET DAVIDIS.

2 Reg. c. 7, v. 4, 5 et seq.: *Eccc sermo Domini ad Nathan, dicens: Vults et loquere ad servum meum David... Cum completi forent dies tui, et dormires cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus; ipse edificabit domum nomini meo, et stabilium thronum regni ejus usque in sempiternum. Ego ero ei in pater, et ipse erit mihi in filium... Et fidelis erit domus tua, et regnum tuum usque in æternum avit faciem tuam, et thronus tuus erit firmus jugiter. Et 1 Par. c. 17, v. 11 et seq., et 12, 6, et 28, 6.*

(1) Disputationis hujus difficultates propè sustulit, aut saltem multum elucidavit R. P. Tourmentier, propositâ levi punctationis mutatione. Quippe qui Jacobæam prædictionem sic legendam existimat: Non auferetur sceptrum de Juda et dux, de femore ejus donec veniat, etc.

Psalm. c. 88, v. 4 et seq.: *Disposui testamentum electis meis, juravi David servo meo, usque in æternum præparabo semen tuum... Et ponam in seculum seculi ejus... Sæculi juravi in sancto meo, si David mentiar; semen ejus in æternum manebit.*

Isa. c. 11, v. 1, et seq.: *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et repulset super eum Spiritus Domini... In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.*

Jerem. c. 23, v. 5, 6: *Eccc dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germeum justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet iudicium et justitiam in terrâ. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominius justus noster.*

Jerem. c. 33, v. 15 et seq.: *In diebus illis et in tempore illo, gemituram faciam David germeum justum; faciet iudicium et justitiam in terrâ... Hæc dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus.*

Math. c. 1, v. 1 et seq.: *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham... Jesse autem genuit David regem. David autem rex genuit Salomonem... genuit Joseph, virum Mariæ, de qua natus est Jesus qui vocatur Christus.*

Math. c. 1, v. 20: *Joseph, filii David, non timere accipere Mariam conjugem tuam.*

Math. c. 9, v. 27: *Et transivite inde Jene, secuti sunt eum duo cæci, clamantes et dicentes: Misereere mei, Domine fili David.*

Math. c. 12, v. 23: *Et stupebant omnes turbæ, et dicebant: Numquid hic est filius David?*

Math. c. 15, v. 22: *Et ecce mulier Chananæ à filiabus illis egressa clamavit dicens ei: Misereere mei, Domine fili David.*

Math. c. 20, v. 30, 31: *Et ecce duo cæci sedentes secus viam audierunt quia Jesus transiret, et clamaverunt dicentes: Domine, misereere nostri, fili David. Turba autem increpavit eos, ut tacerent, et illi magis clamabant dicentes: Domine, misereere nostri, fili David.*

Et Marc. c. 10, v. 46, et Luc. c. 18, v. 38, 39.

Math. c. 21, v. 9: *Turbæ autem que præcedebant, et que sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David.*

Math. c. 22, v. 41, 42: *Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est? Dicunt ei, David. Et Marc. c. 12, v. 35, et Luc. c. 20, v. 42.*

Luc. c. 1, v. 26, 27: *In mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in civitatem Galilee, cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David.*

Luc. c. 1, v. 31, 32: *Vocabis nomen ejus Jesum: hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis.*

Luc. c. 4, v. 69, 70: *Et crevit cornu salutis noble in domo David pueri tui. Sic ut locutus est per os Sanctorum, qui à seculo suo, Propheciarum ejus.*

Luc. c. 2, v. 4: *Ascendit autem et Joseph à Galilæa, de civitate Nazareth, in Judæam, in civitatem David, que vocatur Bethlehæm, eò quòd esset de domo et familiâ David.*

Luc. c. 3, v. 25, 31: *Et ipse Jene erat incipiens quasi annorum triginta, et putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli... qui fuit Nathan, qui fuit yavid.*

Joan. c. 7, v. 42: *Nomen Scripturæ dicit, quia ex semine David, et de Bethlehæm castello, ubi erat David, venit Christus?*

Act. c. 15, v. 25: *Hujus (David) Dams ex semine, secundum promissionem, educit Israel Salvatorem Jesum.*

Rom. c. 1, v. 1: *Pavulus aggregatus in Evangelium Dei, quod ante promissas per prophetas sicut in Scripturis amicus, de Filio suo, qui factus est et ex semine David secundum carnem.*

Rom. c. 15, v. 12: *Et rursus Isaias ait: Erat radix Jesse, et qui exurgat regere gentes; in eam gentes sperabunt.*

2 Tim. c. 2, v. 8: *Memor esto Domini Jesum Christum resurrexisse à mortuis, ex semine David.*

Apoc. c. 5, v. 5: *Eccc sicut leo de tribu Juda, radix David.*

Apoc. c. 22, v. 16: *Ego Jene misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis; ego sum radix et gens David.*

4° Depromptum è libri secundi Samuelis capite septimo testimonium, quo Davidi templum Deo excitare paranti futurum demittit Nathan, ut id illi exequatur progenitus ipso filius, cujus regnum secula duraturo finiet; hoc, inquam, testimonium, quatenus anceps est et recitari potest in controversam, nos Christo Jesu certis argumentis adhibemus. Id ex eo est vaticiniorum genere, quibus multiplex inest significatio. Quædam enim ejus partes Christo Jesu et Salomoni communes sunt, puta Davidi prognatum esse, Dei Filium esse, Christum naturæ, Salomonem gratiâ; Deo templum ædificare; regem esse. Quædam ad Salomonem solum spectant: Si linguæ alijus generis, argum. cum in linguâ thronum, et in plagis filiorum hominum. Christo autem soli hæc competunt; Stabilium thronum regni ejus usque in sempiternum; et hoc etiam: *Et fidelis erit domus tua, et regnum tuum usque in æternum avit faciem tuam, et thronus tuus erit firmus jugiter.* Regnum enim Salomonis æternum non fuit. Perennitatem sine exiturum illi designari ostendit hoc loquendi genus, וְיָדוּ עַד וְיָדוּ, quo utitur Scripturæ. Scilicet est enim Maimonide (More Novoch. Part. 2, c. 28): וְיָדוּ, non necessario significat æternitatem, nisi ei conjungatur עַד, idque vel post illud, ut וְיָדוּ עַד, vel ante, וְיָדוּ עַד. Idem arguitur propterea ex compluribus Scripturæ sacre distinctionibus, in quibus Davidi regnum promittitur, non futurum solum, quod in temporario Judæ regno verum fuit, sed nullis

qui ejus; nempé Judæ. Hæc interpretatio est Aben Ezra, et R. Leviben Gerson, haud parvè quidem superiore tolerabilior, sed historicæ tamen fidei contraria.

22° Nonnulli urbem Siloh, hanc quidem intelligendam esse putant, non quatenus ad Davidem, sed quatenus ad Saullem pertinet, qui in eâ rex à Samuele perunctionem creatus et consecratus est. Ut loci hic sit intellectus: Non auferetur sceptrum de Judâ, quoad venit tempus Silohensis uncture, quâ Saul est consecrandus. Sed hæc quoque veritati historicæ adversantur; non enim in Siloh, sed in Ramathaim Sophim unctus est Saul à Samuele; in Masphâ verò rex ab eo renuntiatus est, ut liquet ex noto et doctissimo capite prioris libri Samuelis. Deinde quoniam auctore Jacobæis veritas sensum hunc affingunt, et vocat Siloh uncturam Silohensem notari docerant? Languitur hæc tamen: ne sic quidem licet vincat; nec enim ad usque temporis sceptrum obtinuit Juda, ut dixi, quod non multo post unctorem hanc contigit.

23° Isdem propædium argumentis alios convincimus, qui Siloh urbis nomen hic expressum, et ad Jeroboamum in Siloh, ut ostendunt, regem creatum referunt. Nam quo auctore probantur in Siloh regem creatum fuisse Jeroboamum, quod in Siechem factum, longè verisimilius est? Quis credit nomina Siloh, Silohense hoc factum fuisse notatum? Quæ tamens conclusio, tunc scriptum amississe tribum Juda non proximè fatendum, quod penes Roboamum et reliquos Davidis nepotes ad Siechiam usque mansisse certum est. Ulterior autem est eadem hæc ratio refellendo Ezechio auctori Chazeni, qui in dictione Siloh latere autumat Ahiam Silohensem prophetam, cum qui Jeroboamo prædixit futurum ut decem tribuum rex crearetur. Quo jure verò, Expectationem gentium, Ahiam dictum fugat? cur prædium, cum de Jeroboamo sileatur? quo exemplo de patria nomine appellatum? ni si Nathaa Salomonis ortum Davidis præsumptus disisset? Saucitate Jerusalem postea, Salomone patris nomen sic gerente.

24° Jam verò supra ex auctoritate veterissimi exemplaris Samaritanis eos castigavimus, qui pro יהוה legunt יהוה, qui mittendus est. Quidam enim etiam, è Jodæis, Iectorem hanc præferunt, et Nabachodonosorem hic præsumptum opinantur, qui Judaicum abolevit imperium, capto Sedechâ et Babilonem deportato. Verum ut dixi, non patitur Iectorem hanc Samaritanus codex. Ut præteream regnum titulum, deus, et ornamenta Iechonia concessa ab Evilmerodacho, Nabuchodonosoris successore et filio; licet dominatus ipse et regia potestas in Sedechâ à Nabuchodonosore extincta essent.

25° Concludemus disputationem hanc in tollendo scrupulo, quem movet Pegerius, nec eximit. Quæri posse ait cur hoc Jacobi oraculum ad fidem sibi conciliandam, neque Christus Jesus, neque Apostoli, neque Evangelistæ in testimonium adduxerint. Tam respondet propterea id evenisse, quod inde cognosci tantum poterit hoc tempore venturam fuisse Messiam, quo natus est Jesus; ad Jesum esse Messiam illum, nequequam inde colligi. Quæ mihi parum omnino roboris

videtur habere responsio: nam pari ratione prædictio hæc Osæ: *Ecce ego vocavi filium meum, Filium quidem ex Agypto vocatum iri præsumit; ad eum esse Jesum non ostendit.* Itaque ab eâ profertur Mattheus poterat abstinere, quod tamen non fecit. Nos hanc in Parallelismum retulimus, non quasi solum per se probare existimemus Jesum esse Messiam, sed quod unâ cum aliis omnibus spectato, in unum Jesum quodradere possit. Quocirca poterat Mattheus aliique Evangelistæ nobillem hanc Jacobi prophetiam non omittere. Plurima occurrunt in veteri Testamento generis apud deum vaticinia, que Messiam respiciere videntur Judæi, ad Jesum autem pertinere præcisè negant: quorum tamen auctoritatem usurpant Evangelistæ; plurima etiam è contrario occurrunt ab his permissa, que Christum Jesum merè respiciunt. Aliud igitur cause fuisse censeo, quam obrem hoc Jacobi testimonium in novo Testamento non comparat: nempé quod neque Christo, neque Apostolis, neque scriptoribus sacris propositum unquam fuerit Prophetarum oracula sigillatim recensere; cum Testamentum veteris ad unum Christum spectare, in eoque licet nec plerumque factum esse sciant. Totum igitur Testamentum veteris sibi recitandum potestent, si prophetis paginare voluissent. At paucis hic verbis rem totam Christus concludit (Luc. 16, 29): *habent Moyses et Prophetas, audiant illos; persum (Joan. 5, 39, 45, 46): Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis videri aeternam habere, et tunc sunt que testimonium perhibent de me; et paulo post: Nolite putare quia ego venissurus sum vos apud Patrem; est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis fortiter et mihi; de me enim ille scripsit. His admonitionibus Christus Jesus Judæos in memoriam vaticiniorum ad se pertinentium revocabat; ut quotiescumque ea sibi prælegerint, quod in Synagogis fieri consueverat quotis quibusque sabbatibus, solum adhiberet animum et veritatis studiosum, et in se exitum hæc habuisse agnoscerent (1).*

CAPUT V.

JESUS DE SEMINE JESSË ET DAVIDIS.

2 Reg. c. 7, v. 4, 5 et seq.: *Eccc sermo Domini ad Nathan, dicens: Vultis et loquere ad seruum meum David... Cum completi forent dies tui, et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus; ipse edificabit domum nomini meo, et stabilium thronum regni ejus usque in sempiternum. Ego ero ei in pater, et ipse erit mihi in filium... Et fidelis erit domus tua, et regnum tuum usque in aeternum ante faciem tuam, et thronus tuus erit firmus jugiter. Et 1 Par. c. 17, v. 11 et seq., et 12, 6, et 28, 6.*

(1) Disputationis hujus difficultates propè sustulit, aut saltem multum elucidavit R. P. Tournefort, propositâ levi punctationis mutatione. Quippe qui Jacobæam prædictionem sic legendam existimat: *Non auferetur acceptum de Judâ et dux, de femore ejus donec veniat, etc.*

Psalm. c. 88, v. 4 et seq.: *Disposui testamentum electis meis, juravi David servo meo, usque in aeternum præparabo semen tuum... Et ponam in seculum seculi ejus... Scelus juravi in sancto meo, si David mentior; semen ejus in aeternum manebit.*

Isa. c. 11, v. 1, et seq.: *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et repulset super eum Spiritus Domini... In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.*

Jerem. c. 23, v. 5, 6: *Eccc dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet iudicium et justitiam in terrâ. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominius justus noster.*

Jerem. c. 33, v. 15 et seq.: *In diebus illis et in tempore illo, gemitura faciam David germen justum; faciet iudicium et justitiam in terrâ... Hæc dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et nox in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus.*

Math. c. 1, v. 1 et seq.: *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham... Jesse autem genuit David regem. David autem rex genuit Salomonem... genuit Joseph, virum Mariæ, de qua natus est Jesus qui vocatur Christus.*

Math. c. 1, v. 20: *Joseph, filii David, non timere accipere Mariam conjugem tuam.*

Math. c. 9, v. 27: *Et transiit inde Jesus, secuti sunt eum duo cæci, clamantes et dicentes: Misereere nostri, fili David.*

Math. c. 12, v. 23: *Et stupebant omnes turbæ, et dicebant: Numquid hic est filius David?*

Math. c. 15, v. 22: *Et ecce mulier Chananæ à filiabus illis egressa clamavit dicens ei: Misereere mei, Domine fili David.*

Math. c. 20, v. 30, 31: *Et ecce duo cæci sedentes secus viam audierunt quia Jesus transiret, et clamaverunt dicentes: Domine, misereere nostri, fili David. Turba autem increpavit eos, ut tacerent; at illi magis clamabant dicentes: Domine, misereere nostri, fili David. Et Marc. c. 10, v. 46, et Luc. c. 18, v. 38, 39.*

Math. c. 21, v. 9: *Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ sequébantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David.*

Math. c. 22, v. 41, 42: *Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus, dicens: Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est? Dicunt ei, David. Et Marc. c. 12, v. 35, et Luc. c. 20, v. 42.*

Luc. c. 1, v. 26, 27: *In mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in civitatem Galilee, cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David.*

Luc. c. 1, v. 31, 32: *Vocabis nomen ejus Jesum: hic erit magnus, et filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis.*

Luc. c. 4, v. 69, 70: *Et crevit cornu salutis nobis in domo David pueri tui. Sic ut locutus est per os Sanctorum, qui de seculo suo, Prophetaurum ejus.*

Luc. c. 2, v. 4: *Ascendit autem et Joseph à Galilæa, de civitate Nazareth, in Judæam, in civitatem David, que vocatur Bethlehem, eò quod esset de domo et familiâ David.*

Luc. c. 3, v. 25, 31: *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, et putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli... qui fuit Nathan, qui fuit yavid.*

Joan. c. 7, v. 42: *Nomen Scripturæ dicitur, quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?*

Act. c. 13, v. 25: *Hujus (David) Dams ex semine, secundum promissionem, educit Israel Salvatorem Jesum.*

Rom. c. 1, v. 1: *Pavulus aggregatus in Evangelium Dei, quod ante promissas per prophetas sicut in Scripturis amicus, de Filio suo, qui factus est et ex semine David secundum carnem.*

Rom. c. 15, v. 12: *Et rursus Isaias ait: Erit radix Jesse, et qui exurgat regere gentes; in eam gentes sperabunt.*

2 Tim. c. 2, v. 8: *Memor esto Domini Jesum Christum resurrexisse à mortuis, ex semine David.*

Apoc. c. 5, v. 5: *Eccc sicut leo de tribu Judâ, radix David.*

Apoc. c. 22, v. 16: *Ego Jesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis; ego sum radix et gens David.*

4° Depromptum è libri secundi Samuelis capite septimo testimonium, quo Davidi templum Deo excitare paranti futurum demittit Nathan, ut id illi exequatur progenitus ipso filius, cujus regnum secula duraturo finiet; hoc, inquam, testimonium, quatenus anceps est et recitari potest in controversam, nos Christo Jesu certis argumentis adhibemus. Id ex eo est vaticiniorum genere, quibus multiplex inest significatio. Quædam enim ejus partes Christo Jesu et Salomoni communes sunt, puta Davidi prognatum esse, Dei Filium esse, Christum naturæ, Salomonem gratiæ; Deo templum ædificare; regem esse. Quædam ad Salomonem solum spectant: Si linguæ alijus generis, argum. cum in lingua thronum, et in plagis filiorum hominum. Christo autem soli hæc competunt; *Stabilium thronum regni ejus usque in sempiternum; et hoc etiam: Et fidelis erit domus tua, et regnum tuum usque in aeternum ante faciem tuam, et thronus tuus erit firmus jugiter.* Regnum enim Salomonis aeternum non fuit. Perennitatem sine exiturum illic designari ostendit hoc loquendi genus, וְיָדוּ עַד, quo utitur Scriptura. Scilicet est enim Maimonide (More Novoch. Part. 2, c. 28): וְיָדוּ, non necessario significat aeternitatem, nisi ei conjungatur עַד, idque vel post illud, ut וְיָדוּ עַד, vel ante, וְיָדוּ עַד. Idem arguitur propterea ex compluribus Scripturæ sacre distinctionibus, in quibus Davidi regnum promittitur, non futurum solum, quod in temporario Judæ regno verum fuit, sed nullis

omnino annerum curricularis determinandum, quod in solo Christi Iesu regno evenit. Tale hoc est ex octogesimo octavo Psalmo v. 28 et seq.: *Et ego primogenitum ponam illam, excelsum prae regibus terrae. In aeternum serabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipse.* Et ponam in seculum aeternum eius sicut dicit dicit. *Scilicet iuravi in aeterno meo, si David mentiar: amen eius in aeternum manebit.* et thronus eius sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in aeternum, et testis in caelo fidelis. Et illud Isaiae de Christo, cap. 9, v. 7: *Multiplicabitur eius imperium, et pacis non erit finis: super solium David, et super regnum eius sedebit, ut confirmet illud et corroboret in iudicio et iustitia, à modo et usque in sempiternum.* Neque illud Jeremiam, cap. 23, v. 17: *Quia haec dicit Dominus: Non interit de David vir qui sedet super thronum domus Israel: delenda, cap. 23, v. 20, 21: Haec dicit Dominus: Si iterum potest fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et non in tempore suo; et pactum meum irremissibile esse poterit cum David seruo meo, ut non sit eis filius qui regnet in throno eius. Et istud Danielis de Christi regno, cap. 2, v. 44: *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus caeli regnum, quod in aeternum non dissipabitur, et regnum eius alteri populo non tradetur: comminet autem et consumet aeterna regna haec, et ipsam stetit in aeternum; atque hoc quoque expressit Propheta, cap. 7, v. 14, 27: Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et lingua ipsi seruiant; potestas eius potestas aeterna quae non auferetur, et regnum eius quod non corrumpetur. Vides autem omnino extremitatem et determinationem regno Davidis et à regno Christi excludi. Unde Gabriel Angelus apud Lucam, cap. 1, v. 35: *Dabit illi Dominus Deus solum David patris eius, et regnabit in domo Jacob in aeternum: et regni eius non erit finis.* Nempe haec pertinet ad ea quae attulimus Prophetarum predicta, quibus non hunc afflixisset sensum Evangelista, nisi communi omnium consensu sic intelligi solita hoc tempore fuissent. Perperam ergo Grotius testimonium hoc Christiani eripit, nec quemquam aliud hic significatum esse vult, quam temporaria Davidis regni durabilitatem, quae annorum quingentorum spatium excessit. Ad Jesum tamen istud congruit, 2 Reg. cap. 7, v. 15: *Ipse edificabit domum nomini meo: Ecclesiam videlicet, quae domus symbolo saepe in libris sacris exprimitur. Sic David in Psalms 92, v. 5: *Domum tuam decet sanctitudo, Domine.* Sic Angelus apud Lucam, cap. 1, v. 35: *Et regnabit in domo Jacob in aeternum.* Sic Paulus ad Timotheum, Ep. 1, cap. 5, v. 18: *Ut scias quomodo oportet te in domo Dei conversari, quae est ecclesia Dei vivi. Ergo haec Nathanis vaticinatio, inquam Christum Jesum sine dubio praemonstrans, à Paulo usurpatur. Hehr. cap. 1, v. 5: *Cui enim dicit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursum: Ego ero illi in patrem, et ipso erit mihi in Filium?*****

2 Si quis Isaiae praedictum, quod ex undecimo capite attulimus, ut Jesum Jesse prognatum esse proba-

rems, alio detorqueere pareat quam ad Messiam, refragantes Iudeos omnes experietur, ut supra demonstravimus. Messiam certe germinis, et floris, et virgae, et radicis symbolis saepe à Prophetis expressum ostendimus infra in hoc Parallelismo, et isdem quoque à novi Testamenti Scripitoribus Jesum fuisse signatum. Spiritum Domini super Jesum requisivisse manifesto iudicio declaravit Deus, tum cum Spiritus Dei descendit sicut columba, et venit super eum recens à Joanne baptizatum. Stetit Jesus in signum populorum, quod et de eo post Isaiam futurum praedixit Simeon, Luc. c. 2, v. 34: *Ecco posuit eum hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur.* Ipsam gentes deprecari ceperunt, tum cum ad eum vocatae, Apostoli dicto audientes fuerunt. Iudicavit in iustitia pauperes, ita ut Justos esse eorum sit dictus. Percussit terram virga oris sui, et spiritus laborum suorum interfecit impiam; bullator quippe Ius. Idem tamen pacificus, quod lupi et agni, pardi et luedi concordit Isaiae significavit. Quae omnia suis locis apparent in hoc Parallelismo.

CAPUT VI.

DAVIDIS NOMEN JESU TRIBUTUR.

Isa. c. 55, v. 5: *Parvam vobiscum pactum sempiternum, misericordiam David fides.*

Jerem. c. 50, v. 9: *Servient (Israel et Joda) Domino Deo suo, et David regi suo, quem suscitabo eis.*

Ezech. c. 54, v. 25: *Haec dicit Dominus Deus: Suscitabo super eos (oves meas) pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David.*

Ezech. c. 57, v. 25 et seq.: *Ego ero eis Deus, et servus meus David rex super eos.... Et David servus meus princeps eorum in perpetuum.*

Ose. c. 3, v. 5: *Post haec revertentur filii Israel, et quaerent Dominum Deum suum, et David regem suum.*

Act. c. 15, v. 54: *Quod autem suscitavit eum à mortuis, amplius jam non reverentur in corruptionem, iud dicit, quia dabo vobis aucta David, fidelia.*

CAPUT VII.

JESUS DE SEMINE SALOMONIS.

Psalms 71, v. 1, 6: *Deus, iudicium tuum regi da, et iustitiam tuam filio regis.... Permanebit cum sole et luna in generatione et generationem.*

Matth. c. 1, v. 4 et seq.: *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac. David autem rex genuit Salomonem ex ea quae fuit Uria. Salomon autem genuit Roboam.... Jacob autem genuit Joseph, virum Mariae, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christianus.*

CAPUT VIII.

TEMPUS ADVENTUS JESU.

Gen. c. 49, v. 10: *Non auferetur sceptrum de Juda, et dus de femore eius, donec veniat qui vincendus est.*

Psalms. c. 71, v. 1, 7: *Deus, iudicium tuum regi da, et iustitiam tuam filio regis.... Orietur in diebus eius iustitia et abundantia pacis.*

Isa. c. 2, v. 2 et seq.: *Et erit in novissimis diebus*

preparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et finent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in sentis eius; quia de Sion erit Lex, et verbum Domini de Jerusalem; et iudicabit gentes, et arguet populos multos; et confabuntur gladius in vomeres, et lanceas suas in falcos; non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad praedium.

Isa. c. 41, v. 1 et seq.: *Et erodietur virga de radice Jesse.... Habitabit lupus cum agno, et pardus cum leode accubabit.... Non nocent, et non occidunt in universa monte sancta meo.... In die illa radix Jesse qui stetit in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.*

Isa. c. 40, v. 5 et seq.: *Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in tina planas. Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnia terra pariter quod os Domini locutum est.*

Jerem. c. 50, v. 18 et seq.: *Haec dicit Dominus: Ego ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et tentis eius miserabor, et edificabitur civitas in excelsis suis, et templum iuxta ordinem suum fundabitur.... Et erit dux eius rex, et princeps de medio eius productur, et applicabit eum, et accedet ad me. Quis enim tale est, qui applicet cor suum ut appropinquet mihi, ait Dominus?*

Dan. c. 2, v. 40 et seq.: *Et regnum quartum erit velut ferrum; quemodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia haec. Porro quia vidisti pedum et digitorum partem testa signi, et partem ferream; regnum divinum erit, quod tamen de plantis ferri orietur, seminum quod vidisti ferrum visum testa es luto; et digitos pedum ex parte ferrea, et ex parte facile; ex parte regnum erit solidum, et ex parte caritatum. Quod autem vidisti ferrum visum testa es luto, comminuetur quidem humum omnino, sed non adharebit tibi, sicut ferrum misceri non potest testa. In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus caeli regnum quod in aeternum non dissipabitur, et regnum eius alteri populo non tradetur; comminet autem et comminet universa regna haec, et ipsam stetit in aeternum.*

Dan. c. 9, v. 24 et seq.: *Septuaginta hebdomadae abbreviate sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummaretur praeparatio, et finem accipiat peccatum, et delentur iniquitas, et adducatur iustitia sempiterna, et impletur visio et prophetia, et ungetur Sanctus Sanctorum. Scida ergo et animadvertite Ab eista sermone ut iterum edificetur Jerusalem usque ad Christum ducent, hebdomadae septem, et hebdomadae sexaginta duo erunt, et rursum edificabitur plures, et muri in angustià tempore. Et post hebdomadae sexaginta duo occidetur Christus, et novi erit eius populaz qui cum negotus est, etc.*

Agg. c. 2, v. 7 et seq.: *Quia haec dicit Dominus exercituum: Adhuc unum medicum est, et ego commovebo eum, et terram, et mare, et aridum; et movebo omnes*

gentes, et veniet desideratus eunus gentibus; et implebitur domus istam gloria, dicit Dominus exercituum. Meum est argentum, et meum est aurum, dicit Dominus exercituum; magna erit gloria domus istius novissima plus quam prima, dicit Dominus exercituum; et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

Zach. c. 5, v. 8, 10: *Ecco enim ego adducam seruum meum Orientem.... In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter visum et subter ficum.*

Malach. c. 5, v. 1: *Ecco ego mitto Angelum meum, et praeparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos queritis, et Angelus Testamenti quem vos vulsis.*

Matth. c. 2, v. 1: *Cui ergo natus esset Jesus in Bethlehem Jude, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam.*

Matth. c. 14, v. 1: *In illo tempore audivit Herodes Tetrarcha famum Jesu.*

Luc. c. 2, v. 1 et seq.: *Factum est autem in diebus illis, exit edictum à Caesare Augusto, ut describeretur universus orbis. Haec descriptio prima facta est à praeside Syria Cyrino. Et ibant omnes ut profiterentur singuli tē suam civitatem. Ascendit autem et Joseph à Gallia, de civitate Nazareth, in Judaeam, in civitatem David, quae vocatur Bethlehem; quod quod esset dabo domo et familia David, ut profiteretur cum Maria, desponsata sibi uxore prognata. Factum est autem, cum esset ibi, implentur dies ut pareret. Et peperit Filium suum primogenitum.*

Luc. c. 3, v. 1 et seq.: *Anno autem quindicesimo imperii Tiberii Caesaris, procurante Pontio Pilato Judaeam, tetrarcha autem Galilaeae Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Iturae et Trachonitidis regionis, et Lytaniae Abilene tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna et Caipha, factum est verbum Domini super Joannem, Zachariam filium, in deserto. Et venit in omnem regionem Jordanis, praedicans baptismum penitentiae in remissionem peccatorum.... Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato et orante, aperuit eis caelum.... Et ipse Jesus erit inclutus quasi amorum triginta.*

1* Ut major constet fides testimoniis, quibus ortum Christi et obitum praedicti à Prophetis tempore consingisse demonstravimus, exponenda sunt nonnulla, unde tota disputatio lux accedet. Certum est, quo tempore natus est Jesus, reoertissimum fuisse inter Iudeos et ethnicos opinioem, nasei tunc debere Messiam. De ethnicos opinioem supra; egimus et de Josepho; videamus de reliquis Iudaeis. Persuasio hanc imbutus erat Simeon, quem testificatur Lucas (e. 2, v. 25, 28) appetitas consolationem Israel; eadem et ii quos alloquebatur Anna prophetissa, Phanaelis filia, quos ait idem Lucas epistolae redemptionem Israel. Eadem mens erat Samaritano, cum Christo dicitur (Jesu, c. 1, v. 25): *Scio quia Messias venisti.* Redemptionis, sive consolationis Israel, Messiam adventus est quem et Regnum eorum et Regnum Dei sacri scri-

ytore appellat; Thalmudici, *consolationem*; et iurando affirmantes quippiam, per consolationem facit, velut sacrosissimum religionis mysterium, iurare solent. Pleni sunt sacramenti huius eorum libri, in quibus, ut et in reliquorum porro Rabbino- rum scriptis, doctrina eadem consignata est. Legimus in libro *Sanhedrin*, capite ultimo, Scholam Elie, non propheta huius celebris, sed Hebraei doctoris, mundi tempus sex annorum millibus delinuisse, quorum duo millia priora fuerint Thobu, duo sequentia Lev, postrema duo futura sint Messias. Atqui circa finem quartae chiliadis reipsa venit Christus Jesus. Itaque ex eorum doctrina sequitur tempus adventus Messie praeterisse. Fertur et in libris Rabbino- rum, confes- sione esse majores ipsorum, qui temporibus Christo Jesu paulo superioribus vixerunt, Messie adventum immine- re; qui non multo reciores forunt, et tem- plum excelsum viderunt, Messie tempus jam venis- se. Sunt qui non aliam quam Ezechi- am fuisse volent. Quam sententiam penitus damnari posse negat R. Joseph Albo in libro *Ikkarim*. Tradit R. Selomoh Jarchi asseverasse vetustos gentis suae doctores, jam venisse Messiam, eoquo die esse natum quo exiit He- rosyolus. Refertur R. Gedalias in *Catena cabale*, et R. Azarias, in *Lumina oculorum*, quid ipsi de tempore adventus Messie, quid R. Bechai, quid R. Saadias, quid is quem proxime laudavi R. Selomoh Jarchi, quid R. Levi ben Gerson, quid R. Abraham Hanau- bi, quid R. Moses Cherdensis, quid Abraham sen- serint, quid et in libro *Zohar* proditum sit: ex quorum rationibus sequitur, jam id tempus esse elapsedum. Quocirca in eodem libro *Sanhedrin* venisse quidem Messiam aiunt de verborum grege nonnulli, ad Ro- mae inter aegros leprosi laborantes latitare (jam ex his Isai cap. 53, v. 4, verbis: *Et nos putavimus eum quasi leprosum, nomen ipsi Leproso esse flugunt*); ra- tum vero tempus, quo ex his leprosis emersurus sit, non assignant. Quidam inter horti Eden delicias eorum agitare volent cum Elia, a quo ingendus sit olivum lactita oleo, cum ad numeris sui administratio- nem fors profudit. Nam quantum Messie adventum negare pro Judaeis leges fac non sit, ejus tamen tempus non et Scriptura sacre predictionibus, sed ex ebalia tantum cognosci posse vident. Verum egregie refelluntur haec commenta ex Daniele ipso, qui post hehdomada sexaginta duas occisum iri Christum promittit; et paulo post desitutum sacri- ficium et hostiam. Jam ante ergo venerat Christus, et fuerat trucidatus, ac pactum Dei cum hominibus confirmaverat, omnibusque officis et munis fue- rat defunctus, quibus explendis missus erat et pro- missus.

¶ Constat praeerea apud perosque et veteribus ma- gistris, statuo tempore secundo vel tertium fuisse Chris- tum, vel venisse. Testis Cantici anticorum Thargomi- ta (Cant. 7, 8); testis et Echa Babbathi, et septis jam numeratus libri *Sanhedrin*, capite ultimo, qui in hunc sensum traxisse R. Akham narrat celeberrimum va- licationem Aggei, in qua Deus ea spe Zorobabelen

et Jesum Josedecei filium, solatur, ut cum venerit *Desideratus cunctis gentibus*, templum tantam gloria completurus sit, ut prioris templi gloriam superet (Agg. 2, 7, 8). Atqui res quinque enumerant Thalmudici doctores, quibus templum prius posteriori antecellit, Urin et Thumim, Arcam, Ignem, Oleum unctiois (pro quo liber Thalmudicus Jo- ma, Jarchi, et Kinchi, praesentiam Dei ponunt) et Spiritum sanctum. Adhuc Sepher Aemans et fami- nam auream, in Pontificis fronte gestari solitam. Adhuc et multa Abrahamel prioris templi decora, quae in secundo desiderabantur. Adde et prioris ma- gnificentiam, qua posterior tanto post se intervallo reliquit, ut qui illud viderant, cum secundum aspice- rent, a hieronymis temperare non possent; unde Aggeus (2, 4): *Quis in robis est derelictus, qui vidit domum iam tam in gloria sub prima? et quid vos vidit hanc nunc? nunquid non ita est, quae non sit in oculis vestris?* Gloria igitur templi promissa, per eum conciliata ipsi erat qui a cunctis gentibus desiderabatur, et erat expectatio gentium, Messiam videlicet, tum cum loco huius pacem erat daturus. Aggeus mirifice Illustrat Malachias, cap. 3, v. 1, cum ait: *Ego mitto Angelum meum, et preparabit viam ante faciem meam; et statim veniet ad templum suum Dominator. quem vos queritis, et Angelus testamenti quem vos exitis.* Domi- natorem enim hunc esse Messiam palam agnoscunt Hebraei, ut supra docuimus. Quod per Aggeum spondet Deus, idem jam ante per Jeremiam fuerat luculentis verbis pollicitus, cap. 50, v. 18 et seq.: *Haece sicut Do- minus: Ego ego conertam conversionem tabernaculo- rum Jacob, et tectis ejus micrebor, et edificabitur civitas in excoelo suo, et templum iuxta ordinem suum fundabitur.... Et erit dux ejus ex eo, et princeps do- mesticus ejus produceret; et applicabo eum et accedet ad me. Quis enim iste est, qui applicet cor suum appropinquet mihi? ait Dominus. Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum. Haec in Messiam congruere docet Jonathan; docet et R. Jehuda in libro *Sanhedrin*.*

¶ Clarissimam quoque adventus Christi notam premonstravit Deus, cum futuram praedixit ut *oriatur in diebus ejus justitia et abundantia pacis* (Psalm. 74, v. 7); ut gladius conlitteret in vomeres; ut labiet lupus cum agno; ut oleprantur montes; ut complanentur valles, et scabra ac praerupta terrarum exaequetur (Isai. c. 2, v. 3, et cap. 41, v. 6, et c. 40, v. 5); ut amici curis omnibus solati sub ramis arborum conveniant (Zach. c. 5, v. 3, 4). Quibus ista pax, sume- moque tranquillitas significatur. Atque haec partim *exce pax*, partim *exce pax* interpretanda sunt. Ac priori quidem modo sumpsisse ac videtur Jonathan in Thargum. Nam cum initium undecimi capitis Isaiae allegoricè intelligendum esse docerit, sequentia simi- liter interpretatum esse credi par est. Jonathanem assecetur Selomoh Jarchi, assecutur et alii. Sump- sit quoque allegoricè R. David Kinchi; sumpsit et Mainoades in *Lad Chazacha*, popularisque suos Irenaeus relidit qui Iopum inter et agrum futuram Mes-

sia veniente inducias, aliasque rerum vias stolidis- sime imaginari sunt, cum Israelitarum, in nefariorum et impiorum hominum colluvie, securitas tantum et tranquillitas promittantur. Nos gentium vocationem hae praemonstratum censemus, quae superbia et mo- rum feritate deposita, mansuetae doctrinae Christi Jesu, et ad ejus obsequium ac fidem tractatae sunt. Insuper enim hic est et propè singularis Christi Jesu ipsiusque sectatorum character, mansuetudo ac le- nitas; cuius praescius Michas, non pacis tantum amator, sed Pacem futuram ipsam praedixit. Unde discipulos suos Jesus cum sui imitationem his verbis provocabat (Matth. c. 11, v. 29): *Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve.* Sed haec fusiis in Parallelismo prosequemur. Sic intellexit Justinus, Apol., sic Ensebius Dem., lib. 2, sic Hierony- mus in Isai. 2, sic Christiani interpretes universi. At idem etiam oraculum hoc *exce pax* completum esse docent, nato Domino Jesu Augusti temporibus, qui tempestate omnes bellorum rodeserat motus, quibus quassatus paulo ante fuerat universus propemodum orbis, altissimam pacis genus humanum fruat- ur. Nec multo ante templum Jani observaverat Augustus, quod per multos annos clausum Varia- nae clades aperuit. Inscriptio vetus Embrica, quam proponit Gruterus, p. 149:

IMP. CAES. DIVI. F. AEG. PONT. MAX. COS. XII. TRIBUNIC. POTEST. X. IMP. VIII. ORBE. MAR. ET TERRA. PACATO. TEMPIO. JANI. CLUSO. ET. REP. PO. ROM. OPTIM. LEGIB. SANCTIS. INSTIT. RET. OB.

Ubi non pax solum terra marique constituta, sed et legibus optimis, ac sanctissimis institutis reformata Romana respublica dicitur. Quippe non pacem solum, sed et iustitiam etiam hinc sacer Vates spondederat, Psalm. 74, 1: *Orietur in diebus ejus justitia et abun- dantia pacis.* Quibus ista consonant et Psalmi octogesi- mo quarto, vers. 11: *Misericordia et veritas obtine- runt tibi, justitia et pax osculatae sunt.* Audiendus quo- que Suetonius: *Janum Quirinum suum atque iterum a cordis Urbe memoriam ante suam clauum; in nullo brevitatis temporis spatio, terra marique pace portu ter- ce cluit.* Discerissimum vero et ad rem nostram aptissi- mum est Orosii testimonium, lib. 6, cap. 22: *Anno ab U. C. DCLIII. Caesar Augustus ab Oriente in Occiden- tem, et Septentrionem ad Meridiem, ac per totum Oceanum circum, cunctis gentibus una pace compositis, Jani portas tertio ipse hunc clausit.* Quas ex eo per duode- cim ferè annos quietissimo semper observatis otio ipsa etiam rursus designavit: nec prius unquam nisi sub extremâ senectute Augusti pulsatae, Atheniensium sus- sitione, et Decorum commotione patuerunt. Clausis igitur Jani portis, rempublicam, quam bello quassave- rat, pacem emittre atque amplificare studens, leges plurimas statuit, per quas humanum genus liberâ re- verentâ disciplinâ morem generet. Domini appellationem,

ut homo, declinavit. Verus quippe rerum Domi- nus, omnis iustitiae ac pacis auctor, sanctissimam quoque legum conditor masebor; de quo eodem Isaias, cap. 9, v. 7: *Multiplicabitur regni imperium, et pacis non erit finis.* In eum enim annum, quem notat Orosius, vel proximus certe annus, de communi doctissimorum chronologorum consensu, incidit ortus Christi Jesu. Neque verò praetermittendus hic est Tacitus, qui paci- tis huius, quam Augustus sanxit, diuturnitatem com- memorat in eo fragmento, quod idem promit Orosius, lib. 7, cap. 5: *Deinde, ut verbis Cornelii Taciti loquar, sensu Augusto Junus potestatis, diu apud extremos ter- rarum terminos novae gentes saepe ex usu, et aliquandò cum dano quoruntur, usque ad Vespasiani durem im- perium. Quibus hae subjungit Orosius: Ceterum et tunc capitê evasitque urbe Hierosolymorum, sicut Pro- phetae praevenerant, extinctioque Judaeis, Titus, qui ad vindicandum Domini nostri Jesu Christi sanguinem ju- dicio Dei fuerat ordinatus, victor triumphans cum Vespasiano patre Janum clausit. Igitur etiam sub extremâ Caesaris temporibus apertus est Janus, tamen per multa ex eo tempora, quoniam in prociunt exeret exercitus, nulla bella conserunt.* Consonantiae sunt istis quo sub- jecit Eusebius utriusque predictionis, ex Psalmo septua- gesimo primo, et ex secundo capite Isaiae supra allatae (Euseb. Praep. Evang. lib. 1, cap. 4): *Consuetudo predictionibus res consecuta sunt. Scitum enim sublatum est apud Romanos dominatus illis à multis usurpatus, cum ad suum Augustum imperium summa sub ignem Sep- satoris nostri ortum radisset. Ab eo enim tempore, ad hanc usque aetatem, minime videtur civitates cum civita- tibus ut prius decertantes, neque gentem cum gente praehantem, neque res hominum omni perturbationis genere astitit. Pacem hanc orbi per Christum concili- atam, jus sanctitum, refrrenatum licentiam, res in melius compositas, Augusto gratificaturus Virgilius splendidis versibus predicavit, Eniad. lib. 1, v. 292 et seq.:*

Aspera illos postis miteceat secula bellis; Cuna fides, et Vista, Reno cum fratre Quirino Jura dabunt; dira ferro et compagibus arcibus Elauderunt bella portu; furor solibus huius Saeva sedens super armo; et gentium saevius ahenis Post legem noxia, fœnat horridis arce creata.

Duplex igitur per Christum Jesum pax hominibus porta est, temporaria, et aeterna. Haec est quam Jesus moriturus discipulis suis reliquit; aeternam eam (Joan. c. 14, v. 27): *Paxna meam relinquo vobis, pacem meam do vobis; non quomodo mundus dat, ego do vo- bis.* Haec motus animorum sedat, et mentes humanas etiam dnm inquietis illigatae sunt corporibus, tran- quillat et componit, et heatitatis aeternae nulli unquam rerum turbati obnoxia computes efficit; illa vero Christo Jesu veniente orbem preparavit, sopitis bellis, et pace terra marique sanctita; quae etiam post Chris- tum dñi perseveravit. Utramque pacem statim post natum Jesum beati Angelii cantibus celebrabant; et aeternam quidem ac coelestem, his verbis (Luc. c. 2, v. 14): *Gloria in altissimis Des; terrarum verò ac*

temporariam, istis: *Et in terra pax hominibus bonae voluntatis.* Unde facilis est adversariorum depraebio, qui pacem illam Augusti aëvo florentem, post annos aliquot turbatam fuisse causantur; quamobrem ad Jesum minime pertinere volunt istud Prophetae, Ps. 71, v. 7, quod attulimus: *Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna; justitiam quae Isaac. c. 9, v. 7: Et pax non erit finis, nec illud Isa. c. 54, v. 10: Fides pacis moritur non receditur.* Perperam enim ad terrenam pacem fluctantur ista, quae pertinent ad aeternam. In eundem trahi possunt ultra ad praesens, cap. 2, v. 4: *Nec exercebitur ultra ad praesens, et haec Ezechielis, cap. 54, v. 28: Et non erunt ultra in rapina in gentibus; quamvis de pæce temporariam notare possunt: dicitur enim ultra, sive, ut hebraice concepta est, 77, nonnunquam aeternitatem, diuturnitatem aliquam nonnunquam, saepe etiam brevitatem temporis significat.* Postremum hoc docet R. David Kimchi in libro Radicium, et exemplis probat. Aliquandò etiam particula negandi conjuncta aliquam rei partem detrahât, non totam indicat. Sic testissimum quinto Genesios capite, vers. 10, Jacobo dicit Deus: *Non vocaberis ultra Jacob;* quamvis ex ipse deinceps, et hoc ipso capite aliquoties vocatus sit Jacob. Plura ejusmodi exempla sunt in promptu. Non ergo penitus id negatum est vocibus istis, *non ultra*, sed pars tantum aliqua detracta est: nam cum semper deinceps Israel vocari debuisset, Jacob aliquoties vocatus est. Similem isti significationem tribus in allatis Isaie et Ezechielis testimoniis, non ut in aeternum, sed ut in multis annis magnaëque parte extinctum illi bella intelligas.

3^a Ad hæc floruit Romanorum imperio proditum Messiam prædixit Daniel, quo certum adversus istius indicium continetur. Atque hic Judæorum consensus juvatur, apud quos commune offatum est, vigente imperio Idumæorum (quo nomine Romanos signare solent) proditum Messiam. Cum enim Nabuchodonosor somnium interpretaretur Daniel, futurum prænuñtiavit, ut regio ipsius succedat regnum aliud argenteum, Persarum videlicet et Medorum; huic tertium aëreum, quo latè dominaturum sit, Alexandri plurimum, qui maxima terrarum spacia subegit: atque istud demum quatum ferream, robore longe præstantis, quod reliqua hæc domet et conterat, quemadmodum omnia ferream comminuit. De quarto hoc regnum magna apud interpretes controversia est, aliis Seleucidarum et Lagidarum regna, Romanum aliis imperium eo signari contendentibus. Ego vero postremum hæc opinionem sequi me profiteor. Extat quippe ex his ipsis vaticiniis verbis prioris confutatio: *Et regnum quartum erit velut ferrum; quomodo ferrum comminuit et domat omnia, et comminuet et conteret omnia hæc* (Dan. 2, v. 40); aureum nimirum Nabuchodonosoris regnum argenteum Cÿri, aëreum Alexandri, Regna autem Lagidarum et Seleucidarum, regnum ipsum Alexandri ex parte fuerunt. At quamvis magis se esse oppugnant et appetierunt bellis, minime tamen se comminuerunt; uti neque regnum Macedo-

nise, quod ærei regni Alexandri caput fuit. Deinde regnum illud quartum, regnum unicum fuit; duo verò Lagidæ et Seleucidæ regna tamenur. Quanto aptius hæc ad Romanum imperium congrunt, quod priora hæc regna contrivit! Sequitur (Dan. c. 2, v. 41-43): *Parvè quia vidisti pedem et digitorum partem testæ fuisse, et partem ferream, regnum divinum erit; quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferream mistam testæ ex luto, et digitos pedum ex parte ferrea, et ex parte fictilis; ex parte regnum erit solidum, et ex parte contritum.* Ato bella Casares et Pompeii, Augusti et Antonii his pertendi. Tempora enim hæc pætibis comparantur, quod Messias ortum proximè processerunt. Romana respublica bellis hisce civilibus scissa in duas partes et divisa est. Cesariana pars robore pollens prevaluit; Pompeiana et Antoniana contrite sunt. Utraque autem pars victriciæ fortis et fortissimis majoribus profuit. Labacchi hic eorum ratio, qui impetè Romam diviserunt in veterem partem, utramque Romanam comminuerunt; utram enim partem luteam, utram ferream esse dicent? utraque enim contrita est. Addit Propheta (Dan. c. 2, v. 45): *Quod autem vidisti ferream mistam testæ ex luto, comminuetur quidem humanis simine, sed non adherent sibi, sicut ferram misceri non potest testæ.* Communia significat, quibus Casarem inter et Pompeium, Augustum et Antonium affinitates contractæ sunt; mixtæ tamen animi consenserunt, conjunctionem dirimente insanè regnandi cupiditate. Tum hæc subocca sunt (Ibid. 2, 44): *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus caeli regnum, quod in aeternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; comminuet autem et conteret universa regna hæc, et ipsum stabit in aeternum.* Grotius, aliique Grotio velustiores, qui quarto regno notari censent Egypti et Syriæ regna, ad Romanum imperium ista referunt, quatenus futurum erat sedes Ecclesie. At hoc cum aiunt, vel sibi volunt in Romano imperio Ecclesiam solam spectari, vel Ecclesiam cum Romano imperio. Si primum, profectò verissime non est Daniælem vaticiniis suis nobilissima notantem imperia, longo omnino nobilissimum, Romanum præterisse; si postremum, at falsum est quod alligunt Daniæli, Romanum imperium nunquam illi dissipatum, cujus vix umbra nomenque superest, nec alteri populo traditum, quod Francis, Germanis, Turcis, aliisque traditam est. Suscitandum præterea fuit regnum illud æternum in diebus regnorum illorum, quæ proximè commemoravit. Atqui penitus iam conciderant regna Syriæ et Egypti, cum Ecclesiam regnum fundavit Christus; nondum verò excitata illa erant, cum Romanum regnum exortum est. Unde sequitur stantibus regnis Syriæ et Egypti, neque Romanorum, neque Ecclesie regnum fuisse suscitatum: igitur vel regna Syriæ et Egypti regna illa non sunt, quibus stantibus regnum illud æternum suscitandum esse prædicit Daniel, vel regnum hoc æternum, neque Romanorum imperium neque Ecclesie regnum est. Ego verò regno ferreo notari censoo Romanum imperium, ut dixi; regno verò æterno, regnum Christi, quod æternum foro sacra-

Litteræ possim docent, et nos in Parallelismo atcedimus. Regna autem universa consumptorum apertissimè testificantur Paulus in priore Epistola ad Corinthios, cap. 15, v. 24: *Deinde finis, cuic tradidit regnum Deo et Patri, cum convenerit unicum principatum, et potestatem, et virtutem; oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus; et in posteriore, cap. 10, v. 4 et seq.: Nam arma militiæ nostræ, non carnalis sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum; consilia destruentes, et tantæ altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei.* Et David in secundo Psalmo, v. 8-9: *Postula à me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ; reges eos in virga ferrea, et tanquam vas figuli confinges eos.* Isaïas quoque, cap. 49, v. 12: *Gens et regnum quod non servierit tibi, peribit, et gentes solitudine vastabuntur.* Præcipuè verò Daniel, optimus sui interpretes, cap. 7, v. 15, 14, 27: *Et ego cum nubibus caeli, quic Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum diurnum pervenit; et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servierunt; potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.* Deinde: *Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni, quæ est subter omnes caelum, datur populo sanctorum Altissimi; cujus regnum, regnum sempiternum est, et omnes reges servierunt ei et obediunt.* Lapidem præterea huic, de monte sine manibus abscissum, qui statua aurea, argentea, ærea, et ferrea disjecta et comminuta, mons evasit magnus, et universam terram replevit (Dan. c. 2, v. 34, 35, 45). Christi symbolum esse certissimis argumentis supra viciamus. Sed et regnum illud æternum, regnum esse Christi, ibidem tum auctoritate Scripture sacre, tum et Rabbinorum suffragiis abundè probavimus.

5^a In nono vero capite Daniælis insculptum et hæud scio an clarissimum omnium quotumque sacri Codicis veteris Testamenti suppeditant, vaticinium proponitur; idemque longe obscurissimum. Ac clarissimum quidem, quoad Christum pertinet, qui discretis illis prænuñtiat verbis; Jesum videlicet, cujus ætas illic, undecumque tandem computandi, ducantur exordia, tam manifestè indicatur, ut hæc potissimum ad spem venturi circa hæc tempora Messie excitatos Judæos et ethnicos plerosque crediderim. Obscurissimum verò, quoad prædictarum illic septuaginta hebdomadam initia spectat et exitus. Quidquid igitur chronologorum est, quidquid theologorum, quidquid Scripture sacre interpretum, eorum uberrime existant argumenti hujus disceptationes. Verum tantis iniquè angustis ac difficultatibus circumseptæ questio est; tot, tamque diversæ ac pugnantes proponuntur sententiæ, ut penitus molesta sit se operosa eorum diductio; novum verò aliquid ac certum afferre, longè etiam operosius. Quod cum super viri enteropulo eruditus tentasset, in magnis incertiis delapsus est. Libenter ergò ab hæc tractatione manum abstinissem, nisi eam à me invito prepositi operis ratio exprimeret.

6ª Cum in hujus prædici interpretatione multiplex

existit opinio diversitas, quæ diligenter ab aliis collectæ sunt et expositæ, complures ex illis æstimatoribus convicte exolverunt. Quamvis autem virorum aliquid doctorem patrociniis sese etiamnum tuerantur hujusmodi, nos tamen consules brevitate, tres duntaxat afferemus in medium, quarum præcipuum inter ceteras auctoritates est, quæque majoris nominis patronos habent. Prima in anno Artaxerxis Longimani septimo septuaginta hebdomadam ponit exordium, quas in Christi morte concludit. Quod spatium quadringentorum nonaginta annorum est, sive hebdomadam septuaginta. Hanc opinionem magnè contentione defendunt Jacobus et Ludovicus Cappelli, viros graves chronologicæ et astronomice discipline peritos recentis, accuratissime hujus annorum curricula delineatis tabulis, et rationibus subtiliter disputatis finem sibi conciliari consti sunt.

Itandum sanè est veri eos quàm similima disserero atque hæc questio annorum numeri cum historicæ veritate conventioniam penè nobis assensum extorperet. Verùm ad hæc calculi fidem reliqua non congrunt; inchoandas quippe hebdomadam esse definit apud Daniælem Angelus Gabriel, ab exitu sermone, ut iterum edificaret Jerusalem (Dan. c. 9, v. 24), ab edicto videlicet, quo Hierosolymorum instauratio permissa est. At in Artaxerxis edicto, quo Estdra reditum anno regni sui septimo concessit, de reparandis Hierosolymis, nulla omnino mentio fit, sed de instaurando tantum templi cultu, et Legè restitendum. Nec nodum solvit Ludovicus Cappelli, cum ait licentiam reificandorum murorum, eisi verbis non expressam, at re ipsa sese Estdra concessam: *Cur enim, inquit, instauracionem murorum vel prohibuisset, vel non concessisset Artaxerxes iste, qui se tante adhibere erga Judæos eo edicto præbet?* Eandem nimirum eam causam, quæ Cÿrum ergà Judæos indidè benevolam, quæ Darium absterruit, quomodo illi se permitterent, experta nimirum gentis pervicacia et mobilitas, et cupidiorum novarum animus. Quod si promovendi cultus templi expressa verbis facultas tacitam instaurandi muri continet facultatem, iam igitur non à septimo anno Artaxerxis, sed à primo Cÿri, vel à secundo Darii septuaginta hebdomadam sumenda sunt initia, qui Judæis restitendi templi fecit potestatem. Veri profectò simile non est hoc Artaxerxis edictum, cum res alias momenti minoris sigillatim exprimat, sumptusque ad templi cultum conferendos minutim percenscat, concessam murorum et urbis extruendæ facultatem, sic tanquam rem nihil, silentio prætermisisset. Crederemus fortasse, si rem in edicto prætermisissimæ opere ipso Estdra complexisset. Verùm nec ex edicti verbis, nec ex gestis ab Estdra rebus ulla sumi possunt opinionis hujus argumenta; propterea quæ à nobis exploditur.

7^a Altera Scalligeri sententiæ est (lib. 6 de Emend. Temp.) quam à Sulpitio Severo, alisque, ut ipse ait, scriptoribus antiquis acceptam renovavit, virisque eruditiss. Joanni Brusio (in Sulp. Sever. Hist. lib. 2) et Constantino l'Empereur (Const. l'Emp. Pref. in

Jach., et Jach. in Dan. cap. 9, 1. Esdr. c. 4, v. 24, et c. 6, v. 5), et eandem defenderent pro sua auctoritate persuasit. In anno Darii Nothi secundo septuaginta hebdomadam eorum statuit, finem fo annu Neronis duodecimum, quo anno Judaeos inter et Romanos bellum timescebat: unde si annos tres dimidio numeris, incidit in exitium Hierosolymitanum. Darium ergo illum, cujus anno secundo inchoatum templi refectionem sexto absolutam esse tradit Esdræ liber, non Hystaspiden Darium esse credit, uti vulgò creditur, sed Nothum Artaxerxis Longimani successorem, alterum Artaxerxis, cognomento Memoriosi, decessorem. Præterea aliter spectari vult hanc septuaginta septimannarum *quædam*, aliter expressam à Daniele ipsarum partitionem in septem, sexaginta duas, et unam, sexaginta quippe et duas hebdomadas, ductas à quinto anno Artaxerxis Memoriosi, quo anno de restituta Hierosolymæ edictum promulgatum fuisse ait, cadere in interitum Christi. Septem relique septimannæ quo pertinent pescire se fatetur. De potestate nihil certiora offert. Probationes doctrinæ suæ nullas dat Sulpicius; has Scaliger et Scaligerani suæ: Trix lata sunt de instaurandis Hierosolymis et templo edicta: prius à Cyro, alterum à Dariò, quem Nothum esse voluit, tertium ab Artaxerxe, quem Memoriosum esse statuit. Non potuit annorum disputatio ut inchoatum ab edictis Cyri vel Artaxerxis illius Memoriosi intervallum, quod præscripsit Daniel, desinat in assignatis ab eo temporibus: igitur Dari Nothi edictum à Daniele notatur. Alterum ex his Zachariæ verbis cap. 7, v. 5, de promittit argumentum: *Gem jejunaeris et plangebis in quinto et septimo per hos septuaginta annos, nunquid jejunatis jejunatis mihi? Ex jejuniis, inquit, illis, per septuaginta annos celebratis, intelligitur septuaginta iam annos Hierosolymis ritus suis et ceremoniis obfusse Judæos; nam episcopodis solentibus in Capite litate Juda abstinere. Atqui à restituta ab Dariò Hystaspiden tot anni non effluxerant. Ergo Darius ille, cujus anno hanc vaticinatur Zacharias, Nothus erat, non Hystaspides. Deinde verba hæc ex quarto Esdræ capite, lib. 4, vers. 5 et seq. præferunt: *Conduxerunt autem adversus eos consiliarios, ut destruerent consilium, eorum omnibus dicitur Cyri regis Persarum, usque ad regnum Darii, regis Persarum. In regno autem Artaxerxi, in principio regni ejus scripserunt accusationem adversus habitatores Judee et Jerusalem. Et in diebus Artaxerxi scripsit Beelshamzai Mithradates, et Thabed, et reliqui qui erant in consilio eorum, ad Artaxerzen regem Persarum. Quibus hæc ad calcem capituli subjungitur: Tunc interitum est opus Domini in Jerusalem, et non febat usque ad omnem septuaginta Darii regis Persarum. Proferunt et ista è sexto capite vers. 13, 15: *Seniores autem Judeorum edificabant, et prosperebantur, juxta prophetiam Aggai prophetae, et Zachariæ, filii Adai, et edificaverunt, et construxerunt subente Deo Israel, et jubente Cyro, et Dariò et Artaxerze, regibus Persarum; et compleverunt domum Dei in Jerusalem, usque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus regni Darii re-***

gia. Ordine, inquit, hic recensetur Persarum reges, sub quibus inchoata, effecta et perfecta demùm est templi extractio, Cyrus, Darius, Assuerus, Artaxerxes, Darius alter, sive Nothus; Artaxerxes verò alter, à quo Esdras ad templum colendum missus est, hic est Artaxerxes Memoriosus. Magnam insuper sententiam hujus prognosticum statuit in spatio temporis quod Cyri edictum inter et annum Darii secundum interessit. Nam cum necesse habuerit Darius hoc Cyri edictum consilere, et archiva intrare, ut de concessa olim Judæis à Cyro redoundi facilitate constaret, liquet usque rem fuisse non novam, neque heri vel audierunt factam; fuisset autem, si Darius ille esset Hystaspides, nam à primo anno Cyri, quo latum est de Judeorum postliminio edictum, ad secundum Hystaspides annum, omnino elapsi sunt anni, ut ipse putat, duodecim, vel, ut rectius putare debuit, octiduum, brevis scilicet intervallum, quàm ut archivum reserandi fuerit fore, et intranda tabularia, ad rem explorandam, cujus testes in vivis fore supererant. Unde efficitur Darium illum fuisse Nothum, ad cujus secundum annum, à primo Cyri, excurrunt anni aliquot supra decem et centum.

His nititur rationibus isthæc sententia, quas si revocamus ad examen, fidem amittent. Nam in eo quod disserunt de tribus edictis, Cyri, Darii, et Artaxerxis, non uno modo peccant: quatuor enim de Hierosolymæ et templi restitutione lata sunt edicta, primum anno primo Cyri, secundum secundo Darii, tertium et quartum septimo et vicesimo Artaxerxis. Deinde tria illa priora ad templum duntaxat, vel templi cultum instaurandum, non ad urbem ipsam spectant. Nam nec in edicto Cyri, neque in Darii rescripto, neque in illo prioro Artaxerxis, ulla apparet instauranda urbis mentio. Querit Scaliger (Proleg. de Emend. Temp.): *Quare Nehemias non solam miratur, sed etiam dolet, moenia Hierosolymorum adhuc diruta jacere, nisi quia putabat jam instaurata esse? Dolere fatemur, mirari negamus; nam moenia et precipua edificia urbis in ruinis jacere noverat. Verum ex Hanao relato, rei indignitatem exaggerantis, atque oculis penè subjicientis, novum animo concepti dolorem, et ad impetrandam refectione regis facultatem accensus est. Exstat quidem quarto capite Esdræ exemplar epistolæ prefectorum Persarum ad Artaxerzem, quod Judæos instaurata urbis ad mentio accensat, ac responsum quoque regis ad prefectos, quo jubentur providere ne urbs relictur. Sed si animum diligenter velimus advertere, conflictam hanc fuisse deprehendemus ac falsum nefariorum hominum et Judæis invidentium expostulationem; qui cum domus in urbe excitari viderent, quod necessario faciendum Judæis erat, ne bene redifficere conquisiti sunt ambigui et flexuosa accusatione. Aliud enim est domus in urbe habendi causa extruere, quod pro jure suo Judæi faciebant, aliud publica edificia et munia loca instaurare, quod concessum nequiquam erat, nec faciendi potestatem Judæi sibi arrogaverant. Et utrumvis tamen qui faciunt, urbem condere dei possunt. Addunt iidem ac-*

cessatores, muros urbis reparari. Ambiguum hoc quoque, nam moenia templi, eadem urbis moenia dici poterunt et remissionum munimentum, an ea partemque olivæ arbor ad orientem. Anceps ergo hæc denuntiatio regi persuaserunt, postorunt hæc à Judæis fuisse attentatum: atque hic porro ne id facere pergerent, edicto sanxit. Verissima hæc esse, quæ proponimus, sequentia illa demonstrant: *Tunc interitum est opus domus Domini in Jerusalem; non opus urbis dixit, sed opus domus Domini.* (1 Esdr. c. 4, v. 24.) Deinde verò cum hoc edicto ab urbis, non templi instauratio prohiberi se intellexissent demùm Judæi, Aggai et Zachariæ hortato rursum se ad absolvendam templi extractionem anno secundo Darii accinxerunt, nullâ prius impetratâ vel postulatâ veniâ, cum hoc Artaxerxis edictum aliò pertinere cognovissent. At iterum opus à prefectis interpellatum est. Refertur ad Darium de eâ re; is edictum Cyri confirmat, quo permissa fuerat templi instauratio. Atque es demum sexto anno Darii absoluta est. Scio aliter visum dotissimo viro Dionysio Petavio (de Doctr. Temp. lib. 12, cap. 21). Existimat ille Persarum reges, quicumque reparandi templi liceantiam Judæis dederunt, edificandæ urbis jus insidm tribuisse. Pognat autem auctoritate Esdræ, cujus hæc denuntiatio est quadragesimo quarto capite: *Qui dico Cyro: Pater meus es, et omnem voluntatem meam complebis; qui dico Jerusalem: Edificaberis, et templo: Fundaberis; atque hæc etiam capite sequenti: Ego staviturum (Cyrum) ad justitiam, et oneribus ejus dirigam: ipse edificavit civitatem meam. Pognat et auctoritate Josephi, qui concessit verbis docet, Cyrum Judæis instaurandæ urbis et Templi potestatem fecisse. (Joseph. Antiq. lib. 11, cap. 5.) At urbis instaurari, ut monui, duplici modo dici potest, vel excitatis ad habitandum domibus, vel extructis publicis ædificiis, moenibus ac munimentis. Priore modo reedificari Hierosolymam permisit Persarum reges; quidni eam permisissent, qui Judæos in unam civitatem coalescere, et templum extrui permisissent? Arcendi profecto fuerunt imbres, æstus et frigora; non sub dio agendum. De publicis ædificiis reparandis nihil omnino concessum est, usque ad annum vicesimum Artaxerxis. Id præsignificat Baltrici Angelus, cum diceret Danieli: *Rursum edificabitur platæ et muri in angustiis temporum* (Dan. 9, v. 25); *edificia similitum publica, et munimenta urbis ad moenia.* Cum ergo Darii deinde temporibus Judæos insinuarat Aggeus propheta, quod magis sibi ædes construerent, neglecta templi Structura, appeti iudicat, non de securitate et timentibus urbis cogitasse ipsos, quod procul dubio non fuisset. Propheta, sed de commodis suis. Cum verò in apocrypho libro tertio Esdræ, cap. 4, vers. 45, revoctur Darii in memoriam voti de edificandâ Jerusalem suscepti, adificationem domorum intelligi, quæ ad expediendos Judæos templum extractores necessaria erat; nam ex his quæ in eodem libro subnexa sunt, apparet templi solum extractionem, non moenia fuisse quesitam. Nec cause suæ utile quicquam con-*

ficere potest Petavii ex his verbis septimi capituli libri prioris Esdræ cap. 7, v. 6: *Ipse Esdras ascendit de Babylone... et deit et re accedendum memum Domini Dei ejus super eum, omnem petitionem ejus.* Cultum templi, ac Legis observationem sibi proposuerat Esdras; id sibi prius tantum deposcivit à rege et imperavit; de moenibus refectionis neque transactum fuisse neque omnino actum, gestæ rei narratio indicat. Parvum quoque juratur ex his quæ nono capite refert Esdras; lib. 1, v. 9. De tempore nuda fuisse factum, ut permitteret Persarum rex domus Dei soliditatem extrui, quod ad urbis instauracionem pertinere vult, non templi solius, cujus extractionem sexto Darii anno fuisse absolutam sextum Esdræ caput ostendit. (1 Esdr. c. 6, v. 15.) Certe præratione hæc non capitulis, non res tantum quæ temporibus his, sed et quæ superioribus sibi suis evenerunt, commemorare Esdras instituit, majorem videlicet eorum flagitium, urbis exitium, Judæorum captivitatem, reditum et templi instauracionem. Adjicere poterat Petavii, quæ subnectit Esdras, cap. 9, v. 9: *Elduro nobis septem in Juda et Jerusalem;* nam dictione *septem*, hebraicè *TD*, moenia urbis postmodum intelligi. At longè frequentior ejus usus est ad significandum maceriam, infirmum nempe parietem, rudi et tumultuario opere fabricatum, quales erant illi domuscularum, quas Judæi redones propter artem videtur Hierosolymis extraxisse. *TD* etiam notat septa crassitia ovium. Quæ significatione vocem adhibere potuit Esdras, nempe *xxxv* *zayon*, præsertim Deum alloquens gentis suæ pastorem: ac si id vellet, dissipatis oves, Judæos nempe, jam à Deo pastore actas, et ad pristinas causas ac antiqua ovilia esse reductas. Sed hæc nihil ad moenia Hierosolymorum, his temporibus disjecta etiamnum et diruta, et à Nehemiâ deinde excitata. Manifestissima rei probatio consistit in primo Nehemiæ capite. In quo de statu Hierosolymorum interrogatus à se Iosephos quosdam narrat Nehemias id sibi responsum dedisse: *Murus Jerusalem dissipatus est, et porta ejus comburta est; ligni, lib. c. 2, v. 15.* Quæ cum ipse pervenisset, vidisse se alii murum Jerusalem dissipatum, et portas ejus consumptas ligni (2 Esdr. c. 2, v. 5); tum deinde Judæorum magistratas esse fuisse alloquentem: *Vos nobis afflictionem in qua sumus, quia Jerusalem deserta est, et porta ejus consumpta sunt ligni; venite, et edificemus murum Jerusalem.* (2 Esdr. c. 2, v. 17.) Quæ cum à Judæis fieri accessisset Sanaballat: *Nunquid edificare poterat,* inquit (1 Esdr. c. 4, v. 2, 7), *lapides de pæccatis multorum qui combusti sunt? Deinde hæc subjungit Nehemias: Hæc enim est enim cum angustia Sciaballat, et Tobias, et Arabes, et Ammonites, et Assiri, quod obduca esset circum mure Jerusalem, et quod capisset interrupta conclusa, itati sunt moenia. His adjuge hoc Nehemiæ eloquium ex libro Ecclesiastici, cap. 49, v. 15: *Et Nehemias in memoria multo temporis, qui crexit inter muros excross, et storo fecit porus et aeras, qui erant domos nostras.* Ex quibus omni luce clariss est ad Nehemiam usque, et ad annum Artaxerxis vicesimum, disjecta penitus tacuisse Hierosolymorum moenia ne-*

que ante hunc diem esse relecta, *si ipse rei hujus potestate non facti*, impit Africanus (apud Euseb. Dem. lib. 8); quod non ita profecto foret, si rei tam necessaria, tantisque votis à se expetenda Iudeis fasque habuissent. Nunc rolemus ad Scalligerum. Patet ex superioribus nullam anno secundo Darii de urbe extruenda latum esse edictum; unde sequitur ab hoc anno capi non posse initium hebdomadam septuaginta que iuxta Danielum, cap. 9, v. 25, decurrerit ab *extin sermonis, ut iterum edificaretur Jerusalem*. Demum tamen instaurationem urbis his edictis fuisse permissam, negamus certe ducto calculo: à septimo Artaxerxis anno, congruere predictionem Danielis cum eventibus rerum ab eodem notatis, quod Cappello utriusque visum esse diximus. Artaxerzem dico, non Memoriam, quod putat Scalliger, sed Longimanam, quem in Estrâ significatum esse, ac Darium Hytaspiden, non Nothum, adversa Scalligerum à Petavio valde demonstratum est. Quod autem causæ prævisionem collocat Scalliger in ultimo Zacharie capite, et jejuniis que per septuaginta annos observata fuisse narratur, solidis argumentis dissecit Petavius (de Doctr. temp. l. 12, c. 31), et nos quoque supra, cum de Aggai et Zacharie prophetis ageremus. Unde commoda quoque potest respectum ad *quatuordecim dies quartæ capite Estræ deprecantis*, in quibus reges Persarum regentes hii, Cyrus, Darius, Assuerus, Artaxerxes; Darius, cujus sexto anno absoluta est templi instauration, quemque ex propositâ hâc regum serie non alium esse concludunt quàm Nothum, ille enim dicitur esse optinarum chronologorum doctrinâ, Darium illum utriusque designationem, Hytaspidem esse; insertos verò Assuerum et Artaxerzem, vel Cambysen ultimum et *quatuordecim*, pro more à regibus Persarum usurpato, nomen Xerxis et Artaxerxis associandi, postquam summa rerum tradita ipsi fuisse. Cetera quoque est ratio ex intervallo petita, quod Cyri edictum inter et annum Darii secundum interjacet. Nec enim videtur ad tabularia recurrere opus fuit, quod de facultate à Cyro concessa dubitaretur, sed ut facultatis hujus conditiones, ac cuncta item edicti, ad quod provocarentur Iudæi, capita cognoscerentur, ad quosque formam illud Darii conscriberetur. Quod hæc secus fuisse factum, si ante mensuram vel annum edictum hoc tulisset Cyri, quod ante octodecim annos latum fuisse dixi. Etenim quod Darii Notho ascribitur illa, que ad Hytaspidem egregie congrunt. Nihil verò ad rem faciunt *expositores sui* *revertens* exempla à Scalligero, ipsiusque sequacibus collecta, ut mirum non esse probent, quod ex doctrinâ ipsorum consequitur, Zorobabelem et Jesum Josedeceum vine humanæ distipationem excessisse, ut qui centum et quinquaginta annos vivendo superesse fatendi sint, si Scalligeri opinio admittatur. Duodecimum vero annum attingit, vel superaverit Estrâ, si septimo anno Artaxerxis Memoriosi, ut putat, non Longinam, Babylonæ profectus sit, oportet Seris Pontifice notari, qui eodem anno quo Sodecias captus est, à Nabuchodonosore fuit interfectus. Minus id fortasse mirum esset in uno aliquo vel altero, cum

vivaces et diuturnos homines ideamdem oriri sciamus; verum hos, quos dixi, cotinuos viros, eodem genere oriundos, ejusdem consilii ac negotii participes et socios, fisdem casibus exercitos, in fisdem locis moratos, venit de compacto in eandem ætate longinquitate conspirasse incredibile sane est. Quod cum subiecit Scalliger, factum esse à Deo in eorum gratiam, quos populo suo et Ecclesie suæ profecerat, et. insigniaris miraculis causam suam fuisse comar, ita verò maxime ejus infirmitatem prodit. Neque hos solum, quos dixi, tam diuturnos et vivaces facere cogitur Scalliger, sed illos etiam, quos his verbis compellare jubetur Aggeus cap. 2, v. 4: *Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloriâ suâ primâ? et quid vos videtis nunc? Cujus loci frivolum quoque expositionem affert Scalliger: nam perinde hoc esse putat, ac si dixisset Propheta: Si quis vestrum domum priorem olim vidisset, hæc illi minime æquiparandum esse fateretur. Sed vanitatem interpretationis hujus supra jam patefecimus. Adversatur insuper Scalligeri rationum Iudeorum verbi, qui secundo capite Joannis, v. 20, sic aliquantur Christus: *Quadragesimâ et sex annis edificatum est templum hoc, et in tribus diebus excitabit illud? nam à locentis sub Cyro templi fundamentis, ad positum sexto anno Darii Nothi fundamentis, anni interjacent centum et viginti. Apparet quoque vel maxime opinionis hujus absurditas, cum ad septuaginta hebdomadam partitionem conferatur, quam exposui supra, quantum exposuisse, refutasse est; id quod à Petavio ipsoque factum abunde est.**

8° Tertiam proponemus Joannis Luelli sententiam, qui ab anno vigesimo Artaxerxis Longinam ducto septuaginta hebdomadam initio, in quarto post Christi mortem anno exitum ipsarum constituit, medietatem inter extrema hæc intervallum annorum esse putat quadragesimorum et nonaginta, sive hebdomadam septuaginta. Nulla certe convenientior loci hujus excogitari posset interpretatio, si nondum annorum comaret ille, quem ponit Daniel, numerus. Nam rectissime positum initium est in vicesimo anno Artaxerxis Longinam; quo anno sine controversâ de restitendâ urbe Hierosolymâ edictum latum est, relique omittendæ curam Nehemias suscepit, atque opus effectum dedit. Egregie quoque fiæm hinc annorum curricula præscripsit in anno quarto ab obitu Christi, juxta illud Danielis cap. 9, v. 7: *Conferentur autem pactum multis hebdomadâ unâ, et in dimidio hebdomadâ deficiet hostia et sacrificium*. Verum in mediis intervallis numerandis annis toto decennio aberrat Luellius; tot enim ad explendas septuaginta hebdomadas desinit anni.

Hanc opinionem exagitant Pererius (Comm. in Dan. lib. 11, part. 2, Opin. 15), et in omnem partem excutiens, omniaque effugia præcludens, hæc sibi ipse opponit exceptionem, non ab obitu Xerxis numerandum esse initium regni Artaxerxis, in cujus regni vicimo anno caput septuaginta hebdomadam Luellius posuit sed à duodecimo circiter anno Xerxis, quo anno in

regni societatem adseivisse Artaxerzem filium Xerxes videtur potest, pro more Persicorum regum, quibus ad bella extra Persidem gerenda profectiscentibus regni hæretum designare solemne fuit, ut non uno loco Herodotus asseverat (lib. 1 et 7); atque hoc eò videri verisimilius, quod Themistocles (apud Plat. in Them.), Chiron Lampascenus lib. 4, alique probatissimi auctores tradunt Themistoclem Græciæ profugum ad Artaxerzem Xerxis filium, *vestri profectorem, regem, regnumque*, literas dedisse; scribere verò Diodorum Siculum; anno secundo septuagesimæ septuaginta olympiadis Themistoclem adisse ad Xerxem, non ad Artaxerzem, quod et à claris historiarum scriptoribus, Epiloro, Diono, Chiræcho, et Heraclide litteris mandatum esse Plinarius docet; idem quoque opinio Strabonem, lib. 14, et Eusebium (in Chron.) reperiri; atque hæc contraria et repugnantiâ suâ confitari posse, si simul regnasse datur patrem Xerxem, et Artaxerzem filium, hoc ad participandum regnum assumpto. Conjectura hæc Petavio placuit (de Doctr. temp. lib. 10, cap. 25, et lib. 12, cap. 52), et totam in suum de temporum doctrinâ literam transiit, quasque adversus suum hoc commentum præscriptiones attulerat Pererius, partem eorum Petavius discentere et solvere cœntus est, ipsaque commentum adversus ejus auctorem ierit. Sic autem disputat Pererius: Si Xerxes ad bellum profectus regni successorem designare debuit, profecto eum anno primo septuagesimæ quinquæ olympiadis ferale bellum adversus Græciam moveret, jam inde regni participem facere debuisset Artaxerzem. Ab eo igitur initio si septuaginta annorum decurrant hebdomadæ, citrà obitum Christi consistunt. Nihil huic argumentum obdaxit Christi consistunt præterea Pererius, cui regni socium allecturus Xerxes Dario nato majori filio Artaxerzem minorem ac impuberem, et rebus gerendis imparum prætorit. Acute sanè et eruditè respondet Petavius, Darium Xerxem nondum regnum adeptum, sed privato genitum fuisse, propterea quod anteposuit ipsi fuisse Artaxerzem in purpura natum, et patre jam rege procreatum, quem dimidium Xerxes ipsemet ob eisdem causâ Artabazani fratri à patre Dario fuerat antelatus. Cum autem per conjecturam proposuisset Xerxes nonum rege natum esse Darium, id alio firmat conjecturâ ex Herodoti libro primo, cap. 107, ducta, ubi legitur Xerxem post Salaminam pugnam Saribus agentem, Massitis fratris filiam Artabazani in matrimonium Dario filio dedisse; qui autem commissa fuerit pugna Salaminâ octo circiter annis postquam regni consors factus est Xerxes, sequitur ante id tempus natum esse Darium; nam alioqui nullus maturus natus fuisset. Verum quid prodehinc hoc argumentum, si dicamus non expectatâ fortasse maturitate ætatis uxorem duxisse Darium, uti sæpè fit inter principes viros? quid si ante annos nuptus in regionibus nostris premitus, insurritatem, et pubertatem, et gentilem vim adipisci solitos fuisse Persas? Apud Indos quidem, Persarum vicinos, septuagesimæ pueri nullus contrahunt, ac liberos etiam giunt. Nihil opportuniora sunt verba è Diodoro, lib.

11, de prompta, quibus Artabans, post interfectum à se Xerxem, significavit Artaxerxi scelus auctorem esse Darium, *et quod profectus est hæc rex Persarum, et regnum affectore*. Nec enim hujus loci sententia est, regnum Artaxerxi jure debitum intervertere oportet Darium, sed regnum quod jure Xerxes pater obtinuit, periculis ad se tradere. Corruis ergo conjectura hæc Petavii. Sed et alia non suppetunt argumenta, quibus eja sententiam oppugnemus; hoc primo, aliud esse regni designari successorem, aliud regni socium adseivere. Prius hoc Persis solemne fuisse fateor; at Artaxerzem ad successorem regni à patre fuisse destinatum si concessero, nulli inde causæ sua opportunitum Petavio elict. Scribit præterea Plutarchus in Themist. ac Thucydide, Charonte Lampasceno, et vetustis quibusdam chronicis, defuncto jam Xerxe Thimistodem ad Artaxerzem venisse. Quo testimonio labefactur penitus Petavii opinio; quippe quod aperte demonstrat neutquam fuisse persusum Plutarcho, vel is quos laudat scriptoribus, sicuti regnasse patrem et filium cum in Persidem Themistocles accessisset si fuisset, atque prociã dubio ejus exstaret apud auctores significatio, que penitus nulla est: nec in diversis eorum referendis sententiis laborarent Cornelius Nepos et Plutarchus; nulla enim tunc foret eorum discrepantiâ. Ad hæc consentianam esse rationibus Petavii, merum fuisse Artaxerzem, eum ad eum venit Themistocles; nam post interfectum quoque patrem fuisse etiam tunc plurimum testificatur Justinus lib. 5; longè igitur magis poterit fuit, cum patre etiamnum vivo, ut Petavio senserit, citrà obitum excepit. Deinde à Xerxe jam rege procreatum cum esse Petavius asseverat; adscitum verò in communionem regni duodecimo circiter anno postquam rex Xerxes creatus est. Ergo minor erat duodecim annis, cum participes regni factus est. Atqui ad Artaxerzem *reversus regnumque* ingressus Themistoclem narrat loquens auctor Thucydides. Ex quibus colligitur nonnum eum excessisse pueritiam duos hoc tempore. Id verò manifestè respostat Thucydides et Plutarchi testimonio, qui adveniente Themistocle ea gesta ab Artaxerxe, dictaque referunt, que non nisi ab homine virilem prudentiam jam adeptè poterant proficisci. Nec satis Petavio constat ratio in repugnantiâ ejuâ, quæm obest tunc abesse Xerxes. Abfuisse enim tunc temporis à Perside et urbe regis, et in aliquam expeditionem profectum disertis verbis affirmat. Expeditionem autem hæc adversus Græcos fuisse susceptam conjectat, post detectam Pausaniam, Lacædæmoniorum regis, conjunctionem, suspensumque de eo supplicium; atque id bellum causæ fuisse cur Artaxerxi in regni vicium foret. Fuit alteram hæc conjecturam Petavius auctoritate Justinus, cujus hæc verba sunt: *Nec multo post accessus Pausanias demitur. Igitur Xerxes, eum profectum bellum publicatum videret, ex integro bellum instituit. Græcæ quoque duces instituntur Cimonem Atheniensem, filium Miltiadis. Bellum illud significat Justinus, quo Græci, Cimonæ duce, Persas navali prelio ad Cyprum, terrestri ad Eurymedontem fluvium uno die foderunt.*

Id contigit tertio anno septuagesimae septime Olympiadis, qui annus Themistoclis fugam proximè consecutus est. Fraus autem Pausaniae supplicio compressa fuit sub finem septuagesimae quintae Olympiadis. Igitur inter Pausaniae obitum et Cimonis victoriam anni intercesserunt septem. Allectum verò ad regnum à Patre Artaxerxem anno tertio septuagesimae sextae Olympiadis statuit Petavius, videlicet inter Pausaniae casum et Cimonis praehium. Sanè si filium allegit Xerxes, cum Graecos esset invasurus, coaque allecto profectus est ad id bellum gerendum, quo Persae fracti à Cimone et profligati sunt, quod Pelavio dicendum omnino est, cur Babylonem ad Artaxerxem concessit Themistocles tanto locorum intervallo distans, cum labori ac temporis parcere potuisset. Xerxem ipsam convalescentem in propinquis locis bellum administrantem. Quod attinet ad Justinum, non id sibi vult, statim ab interitu Pausaniae Xerxem adversus Graecos bellum movisse: Diodorus quoque, lib. 2, prius illud bellum Persicum, quod duorum annorum fuit, finem habuisse ait post fractas Persas ad Plateas et Mycaen. et captam ab Atheniensibus Sestum, quo anno secundo septuagesimae quintae Olympiadis contigerunt; nec quorquam deinceps adversus Graeciam Persas aperte moliri fuisse ausos ante Cimonis expeditionem, ex ipsius apparat narrationibus; sollicitatum tantummodo fuisse ad defectionem Pausaniam, sed eam et occidit. Quod ergo ex Iustini verbis excepit Petavius, nihil miri detectis Pausaniae fraudibus, Xerxem in Graecos arma movisse, propterea quod filium regni socium fecisse, historiae haudquaquam consentaneum est, cum inter Pausaniae supplicium et Cimonis res gestas ac victoriam adversus Persas, nullum Xerxis memoretur bellum, propter quod filium in regni societatem admittere debuerit, Cimonis autem expeditione nimio distet temporis intervallo à Pausaniae obitu, quam ut ex eo bellum hoc ortum censeret possit, et longius quoque absit à iustitia illa cooptatione, quam ut ei causam praebuisse putemus. Hunc potius credamus Iustini verborum esse intellectum: post publicatum Pausaniae dolum, irrogataque ipsi poenae, dolore accensum Xerxem ulciscendae iniuriae desiderium concepsisse animo, oblique olim invidiosam facultatem optulisse sibi dari, ad rem tamen non pervenisse. Nulla ergo in potentibus communione cooptandi filii tunc occasio Xerxi, vel necessitas fuit, neque ullam conjecturam huic praesidium Iustini subministrat. Concedamus tamen liberaliter, quod merito pernegavimus, adscitum fuisse in regni societatem Artaxerxem hoc tempore quod praefinit Petavius; ajo enim verò non propterea annos regni Artaxerxis computantem Nebemiam, ab hoc tempore initium computandi fuisse dicitur, sed ab eo quo post defunctum Xerxem plene ac integram potestatem adeptus est, ac solus regnavit. Postulabat id historiae ratio, et historicorum omnium consuetudo, quam in hoc opere suo Petavius ipse tenuit; nam tempus regni Xerxis definitum, annos ei viginti assignavit,posito nempe initio ab obitu Darii, cum duos tamen supra viginti assignare de-

buisse annos, si ab eo tempore numerum levisset, quo à Dario regni successor institutus est.

9° Discussis aliorum sententiis, quae majorem veritatis speciem praese ferant, his verò praetermissis, quarum deprehensa jam ab aliis falsitas est, vel quae à viris eruditissimis propositae tantum, nullis autem alius argumentis foltae sunt, nobis nunc ipsis in arenam descendendum est. Ergo existimo septuaginta hebdomadam initium non aliunde peti posse, quam à vicissimo anno Artaxerxis Longimanis, quo anno erit sermo, ut iterum edificaretur Jerusalem, cum nullam ante id tempus resistentia Hierosolymae potestatem Judaeis factam fuisse approbaverim. Vicissimum autem hunc annum à Xerxis obitu et adit ad Artaxerxis regni hereditate numerari velim, non à commentitia hae Artaxerxis cooptatione, qua superiori disputatione confutata est. Septuaginta verò hebdomadam finem, non in mortem Christi praecise, sed in inferiora tempora conjicio, ut sexagesima nona hebdomada ante Christi mortem desinat, Christi verò mors intra septuagesimam hebdomadam spatium contingat. Nam si conveniret septuagesimae hebdomadae finis in mortem Christi, occidit utique fuisset Christus post septuaginta hebdomadas, quod secus esse debuit; Danieli quippe praedixerat Angelus, futurum ut post hebdomadas sexaginta novem occideretur Christus. Quod et aperte significavit cum diceret, cap. 9, v. 24: *Septuaginta hebdomadas abbreviatæ sunt super populum tuum et super urbem sanctam tuam, et consummatur praerogatio, et finem accipiat peccatum, et delatur impietas, et adducatur justitia sempiterna, et impletur visio et propheta, et vigilet Sanctus sanctorum.* Haec completa sunt cum natus est et obiit Christus, et ad vitam rediit. Contractas autem ac decurtatas fuisse aut septuaginta hebdomadas, qua non effluerant forte, nec curriturum spatium absolverant, cum praedictum hoc evenit; septuagesima quippe adhuc erat in cursu. Atque haec est simplicissima loci hujus interpretatio, et his longè verisimilior quae haecenas allatae sunt; si Hebraicam dictionem quae usus est Propheta, ita intelligat, ut intellexit Volgatus interpretes, et ut intellexerunt Sentes Septuaginta, qui veterunt, in *seventy weeks*. Quae notio dictionis hujus aptissima in nostram sententiam convenit. Atque ea quoniam verbis non satis perspicuis expressa videri poterant, clariori subiicit Angelus, quae rem aperte explant: *Sed erit, et animadvertet; ab exitu sermonis, ut iterum edificaretur Jerusalem, usque ad Christum ducent, hebdomadas septem, et hebdomadas sexaginta duae erunt: et rursum edificabitur platæa et muri in angustia temporum. Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus.* (Dan. c. 9, v. 25, 26.) Nunc autem instituta ratio est, quae demonstrare possimus sexagesimum nonam hebdomadam ante Christi obitum effluxisse, septuagesimam verò ante eundem obitum inchoatam post eum desisse, atque intra ejus decursum Christum fuisse in crucem actum. Facili id consequemur negotio, si à vicissimo anno Artaxerxis computemus sexaginta novem hebdomadas, sive quadringentas octoginta

tres lunares annos, quorum singuli sint trecentorum quinquaginta et quatuor dierum. Constituto enim anni vicissim initio in quarto Olympiadis octogesimae tertiae, sive periodi Juliane 4269, hinc verò anni ejusdem vicissim in primo Olympiadis octogesimae quartae, sive periodi Juliane 4270, edictum Artaxerxis, quo Nehemiae facultatem Hierosolymae resistentiae concessit, datum mense Nisan, incidere potuit in annum periodi Juliane 4270, qui primus est Olympiadis octogesimae quartae. Hinc si annos solares addideris quadringentos sexaginta novem, incidet in annum periodi Juliane 4759, qui secundus est Olympiadis ducentesimae primae, Tiberi decimus tertius. Atqui anni solares quadringenti sexaginta novem, annos lunares efficiunt quadringentos octoginta tres, sive sexaginta novem hebdomadas cum dimidia circiter anni parte. Cum autem mortem obiit Christus anno Tiberi decimo octavo, periodi Juliane 4744, Olympiadis ducentesimae secundae tertio, convenit illi in quintum annum septuagesimae hebdomadis, quae proximè absoluta est duobus post Christi obitum annis. Superest nunc ut afferamus causam, cur hoc septuaginta hebdomadam systema in septem, sexaginta duas et unum Angelus distribuerit. Scaliger (Proleg. de Enoch. temp. et lib. 6) et Grotius (Grot. in Dan. c. 9, v. 24, 25) nullum partitum huic subesse mysterium arbitratur, non plus quam isti distributioni mixta in sidus apud Ezechielem, 48, 32: *Perro viginti sidis, et viginti quinque sidis, et quatuordecim sidis, marem facient.* Ego et mixta, et hebdomadam partigionem, non vana esse et inutiliter, sed occulti alicujus mysterii argumentum continere puto. Ac minime quidem Ezechielis non sine causa sic divisam esse testatur Semololi Jarchi, David Kimchi, atque imprimis Attriband, qui singulas distributionis hujus partes summos fuisse usitatos ac vulgares commercii asserebat. De Danielis hebdomadibus sic statuo, priores septem delineare spatium, quo urbis restauratio plane est absoluta; sexaginta duas, ut dixi, ad eam usque decurrere, quae interfectas est Christus, quae postrema septuagesima est. Hinc verò, inquires, quadraginta novem annis repleta urbs est, cujus natus quinquaginta duobus diebus est absolutus, ut habet liber Nehemiae? Respondet propter circumstantes adversarios summo festinatione muros fuisse excitandos, quibus absolutis lentiores in reliquis operibus fuisse progressus. Non enim muri duntaxat, sed et platæa fuerunt reficienda, juxta Gabrielis praedictum, Dan. 9, v. 25: *Rursum edificabitur platæa et muri.* Nec muros solum, sed et fossam simul intellige, ut significat Hebraicum exemplar; neque solum platæas, sed et publica aedificia, strata viarum, fora, porticus, cisternas, aquaeductus, aliisque hujus generis quinquaginta, quae distulaverat Nabuchodonosor. Domus etiam tumultuario opere aëtae extracta, in meliorem formam directis ordinibus melanda fuerunt. Audiamus Nehemiam (2 Esdr. c. 7, v. 4): *Postquam autem edificatus est murus, et ponantur portas in medio ejus, et non erant domus edificatae.* Audiamus et Sirachidem (Eccl. 49, v. 15): *Et Ne-*

hemias in memoria nulli temporis, qui crevit nobis muros aërae, et sterc fecit portas et aras, qui crevit domos nostras. Quae non minus potestabant spatium temporis, quam tempore ipsius aedificatio, cui quadraginta sex annos fuisse impensos, Iudici testifica tur apud Iamum cap. 2, v. 30, et tres praeterea externo tempore ornatu perficendo, quem modum esse Josephi Eusebius observat. (In Dem. lib. 8.) Ea pertinent verba isthae. Gabrielis angeli ad Daniælem, cap. 2, v. 25: *Et rursum edificabitur platæa et muri, in angustia temporum.* Augustiam temporum dicit, pro Hierosolymae consuetudine, quod nos angustum tempus diceremus, ut patulo inferioris. Abominatorem desolationis, quod nos abominandum desolationem. Sic apud Isaiam, cap. 18, v. 1, *Cymbalum alarum*, pro eo quod est cymbalum: *altaria: sic apud Osce, 1, 2, uxor fornicationum*, hoc est, uxor meretricis; sic Paulus dicitur in Actis 9, 15, *Vas electionis*, hoc est, vas electum; sic in Epistola ad Romanos, 8, 5, *caro peccati*, dicitur caro felicitiosa. Alter praeterea locutionis huic iustitiam Hebraicam, usurpatum *ovis et ovis* *ovis*; nam angustum tempus, hic sonat, angustius tempus. Sic in Genesi, cap. 25, v. 25: *Major serviet minori*, ubi Hebraice sonant: *Magnus serviet parva*. Cum igitur divisisset Angelus sexaginta novem hebdomadas in septem et sexaginta duas, subiunxit: *Et rursum edificabitur platæa et muri, in angustia temporum*; à duobus tempore illis temporibus quo proposuerat; altero septem hebdomadam, quod angustum est; altero sexaginta duarum, quod longius. Hoc igitur cum dixit, perinde est ac si dixisset: *Et rursum edificabitur platæa et muri intra septem illas hebdomadas.*

Primos eas, quae solvendas numerandam Daniælis hebdomadam, et intricatae ac perplexae prophetae exponendae vias iniiit Julius Africanus, cum peccatarii opere de septuaginta hebdomadibus et prophetia Daniælis, tum libro quoque *Septuaginta*, nullo totum eius dissertationem repraesentant Eusebius lib. 1 Chron., Gr., et lib. 8 Dem., Hieronymus, in Dan., et Georgius Synceus, Synce. chronogr. ad A. M. 5554. Hunc secuti sunt deinde Theodoretus, Bala, Zonaras, alique complures. Verum alter rationes suas dissipat; nam vicissim annos Artaxerxis addit anno quarto Olympiadis octogesimae tertiae, nos primo octogesimae quartae; annum verò secundum Olympiadis ducentesimae secundae, Tiberi decimo sexto, vel postis desinito quinto, ut vertit Hieronymus, proclivi in numerorum notis lapsus, nos anno decimo secundo. Finem ille septuagesimae hebdomadis collocat in morte Christi, nos in anno à morte Christi secundo. Mortem Christi confert in annum decimum quintum, vel decimum septimum Tiberi, quem secundum esse putat Olympiadis ducentesimae secundae, nos in decimum octavum Tiberi, quem tertium esse statuimus hujus Olympiadis. Docuitatas denique idem dicit ab Angelo hebdomadas septuaginta censens, qui breviores sunt solaribus, nos sic arbitratur dicitas, quod nondum tota praeterisset, cum praedicta res exitum haberent.

10^a At enim gravi pulsantur argumento, quod tantum apud Scalligerum et Petavium valuit, ut non aliam ob causam ab hac sententia discesserit uterque; ille etiam, Scalligeram diop. pro sua sententia, autum, ridiculam, astutiam appellare non dubitavit, cum ipse tamen in alioquin puerile et vitiosum incurrerit. Cujus persuasivis argumentum hoc habuit, lunari anno non vno fuisse Hebraeos, sed Agarenos; hoc quidem lunarem annum simplicem observasse, nulla intercalatione adhibita; Hebraeos vero, etsi ad hunc motum menses accommodantur, eos, animum tamen iuxta solarem cursum detrahentes, et utique anni poscendi et ad idem principium revocandi gratia, embolismos menses lunares annis jam inde à Hebraeis temporibus adjectos, in quibus rem proclara exulat. Aben Ezer testificatio, hoc probabilis esse Angelum verba factitum ad hominem Hebraicum, solis significatorem anni adhibuisse, quoniam qui inter Hebraeos usu communis erat, reserata. Non id ulum accidit Africani (ante Epistol., lib. 8. Item.), qui opinionem suam proponens, hoc cum admodum praeiudicium; Graeci et Iudaei tres embolismos menses ad octo annos adficiant. Non est ergo cur eum haec illa quisquam inficiant. Porro petitionem istam sic excipit Peccator (in Dan. lib. Quant. 9). Idcirco annos lunares praedictando vaticinium sui tempore adhibuisse Gabrielem, quod Hebraeis patrum cognitum, nullum unquam foret, quod numerum majore perfectione suam obscuritate involveret, pro more in vaticiniis recepto; eandem ob causam per hebdomadas Angelum scriptum annum designasse curricula; et in superioribus capitulis vocabulo temporis, inquit spatium non semel expressisset; his ambagibus et involveris rerum futurarum casus data opera contentum, ut ab intus nulla veritate profana vulgi oculis prohiberet, atque idcirco praemonuisse, septuaginta hebdomadas liberatitas posse super opus, ut de vulgata et populari annotatione Hebraeorum forma delibandum aliquis et deceptum Daniel intelligeret.

Optima id quidem, sed et alia responsione frangere possimus: oppositum argumentum. Danieli praedictum hanc exstitit Gabriel angelus in visione Darii Medii, quem ait ipse Daniel, impetasse super regnum Chaldaeorum. Hinc sequitur probabile esse in annorum designandis intervalla ad eam anni formam spectasse Angelum, quae popularis et perculgata his erat gentibus, inter quas versabatur Daniel, ad quem iam verba fiebat. Daniel enim, unus è Darii Medii purpuratis, in actis scriptivae et communis sibi usi anni temporum putandorum procul dubio rationem tenuit, quam gens illa, cui pro sua parte regenda praefectus erat, quam rex ipse, cuius consuetudine imperio, tenere consueverat. Eius ratio id suadet, nec simpliciori probatione indiget, nimis tamen possunt quidam praetermittere, quae res valde confirmatur. Antè Babylonicam captivitatem, menses non aliter appellare consueverat Iudaei, quam et numero et ordine quomodo inter se contabant. Et postquam transmigraverunt in Babylonicam, Chaldaica mensium nomina paulatim adsciscere ceperunt, atque ea in libris suis frequen-

ter adhiberunt quicumque è Scriptoribus sacris capitulato recentiores sunt. Ad hoc vulgare est ad proclivem ad eorum, quibuscumque versatur et vivimus, mores et usus nos utique componere. Ergo vel ante Chaldaicos, vel Medios, vel Persici formam Daniel observavit. Qui ante solarem fuerunt, an lunares, incertum planè est, neque de his quicquam à veteribus scriptoribus est traditum. Nam quae à Josepho Scalligero super hoc argumento disputata sunt (de Eminent. temp. lib. 2 et 5), ea ex proprio conjecturam suarum peni, nullis veterum subnixis praesidiis, hunc coudens et scripturas deprorsit, et à Petavio (de Doctr. temp. lib. 5, cap. 4, et 5, et 16) sunt confutata. Et ille tamen lunari anno usus fuitur Chaldaeos et Persas, etsi non magis ad simplicem. Quis igitur ex veterum monumentis anni Chaldaici, Medici, et Persici ratio haudquaquam satis possit intelligi, superbe sane et confidenter fecerunt, cui Juliani africanum, prisca scriptorem, creditum, et chronologicae consuetudinisque artis, de qua libros vno sequenti laudatissimum reliquit, et antiquorum commentarios, quibus nunc caremus, instructum reprehendere audeat, et de anni lunaris forma ab Angelo et Daniele usurpata pronuntiantem ac stantem in crimen vocare. Concedimus tamen ultra Gabrielem Angelum cum Hebraeo homine de rebus Hebraeorum discrepantem, ex quoque intervalla ea tempora metantem, ad anni hinc Hebraeos pertrahit rationem ea exegisse; nec tamen habet Africani sententiam. Nam de forma prisca Hebraeorum anni, magna est inter chronologos controversia. Solarem ad Macedones usque fuisse ostendere conatus est in Eclogia chronicae astronomicae doctrina et ingenio praestans, Joannes Keplerus. At Petavus, ibid., lib. 1, cap. 8, 3 quo oppugnat est Africanus, geminum statuit Hebraeorum fuisse annum, lunarem et solarem. Opera pretium est verba ipsius referre: *Judaei veteres, quorum civitatem unquam fuisse lunarem unquam existimant, licet in civitatibus aëtionibus reliquis et solentibus lunarem annum observarent, tamen cum de anno simpliciter loquuntur, ejusque conversionis, solarem intelligebant.* Tunc alio loco, lib. 2, cap. 27, ex Josephi, Philonis et Agnatholiorum duorum auctoritate haec colligit: *Quare aliquot ante Christum aëtionem saltem lunarem observatum esse annorum eorum controversiam habetur; ante illud vero tempus, quae ex huiusmodi instituta, existerent item factitium, tenent nihil ea Scriptoribus exiis posse videtur.* Hoc ergo teste, duplex erit hebraeus annus, lunaris et solaris, quos certis temporibus ad eandem mensuram necesse fuit, ad determinandos annorum annos Scheuchzeri anno Remissionis, hoc est, Sabbathicos, tam et Iudaeos, in describendis quibus ambagibus, solaris anni rationem fuisse habitam non infertur; in communem vero et populari usu lunarem adhibitum fuisse verisimile est, utipote nolentem populo, quae captum subtilis hinc embolismorum doctrina superba; sed ut genua hinc Iudaeis temporis putandi consuetudo, altera eruditiorum hominum ac Sacerdotum, per solares annos, perque lunares solaribus ac

commoatas et intercalationibus emendatos; altera profani vulgi et indocti, per lunares annos simpliciter embolismis mensibus solutos. Quod non cui novum videatur, simili quid de Arabibus et Aegyptiis Scalligero optatus est; sive enim ille libro tertio Canonum Isagogeis: *Et ante videtur ipse embolismos apud peritiosos (Arabes) fuisse; annus autem veteris quod vulgus remansit: quomodo enim apud Aegyptios anni tempus anni vulgus, intercalatio diei ex quatuor quodammodo collecti penes Hierophantos et Sacerdotes erat.* Graecos quoque veteres duplici usos esse anno constat, altero civili ac vulgari, ad hunc motum ordinato, recondito alteri et Sacerdotibus tantum cognito, ad solis nimirum curricula exacto. Contrà vero nos Christiani hoc tempore annum habemus duplicem, civilem alterum et popularem, ex motu solis constitutum, civilem alterum et Sacerdotibus tantum cognito, ad hunc motum digestum, Sacerdotibus in festis diebus designandis usitatum. Minime ergo mirandum est duplicem Hebraeis fuisse annorum modum, lunarem et solarem, atque horum usum inter doctos, illorum in vulgo fuisse acceptum; Angelum vero in praedictando annorum intervallo vulgi tenuisse morem, et popularem annum adhibuisse. Audiendus omnino super ea re Theodoretus in Dan. 9: *Scientia est enim Hebraeos, ad hunc cursum annum ordinasse, undecim dies imperitios facere, quos nos etiam intercalares appellamus.* Non hinc cursum intra viginti octo die, et horum sex observat. Sic enim numeratis, decem annorum quinquaginta quibus dicitur annum factum. Cui ergo sacres Archangelus beatum Danielen, virum Hebraicum interrogavit, ipse quoque docens annorum numerum, nullum annum omnino significaret, necessario addendi anni ea intercalationibus collecti. Atque ex hunc cursu tempora sua descripsisse vulgus Hebraeorum credibile est, quod à Iudaeis gentibus item facilitatem videbat. Phoenices enim, Madianites, Arabes, aliasque lunarem cultum impensè deitas Orientis gentes, anni formam iuxta ejus cursum crediderunt digressisse.

11^a Alterum, quo sententiam nostram oppugnat Scalliger (Proleg. de Eminent. temp.), telum hoc est: perperam ab ejus regis temporibus septuaginta hebdomadum duci initium, cuius toto tempore cessavit iustitiae, quod planè, inquit, est, dicere *Estiam saltem qui mentis (sibi verus reverentia), cuius quatuor capite legitimus, Artaxerxes odio passus praefectos, dante operam ne Hierosolyma à Iudaeis instauraretur, tantum abierit rem praestitisse, et templi exstructo ad annum secundum Darii intermitteretur.* Gesta haec esse fatuor; hinc vero *Estiam aut insensum, hoc dicitur, nec dicitur volumus, Dracilioni quae, Artaxerxes hunc esse Longimanum, id vero pernegamus.* Consolantur interpretes, quorum alii Cyrum, alii Cambysen esse putant.

12^a Postremum hoc nobis objici potest, pugnae doctrinam nostram cum ipse Angeli ad Danielen verbis, cap. 9, v. 27: *Et in dimidio hebdomadae deficiet hostia et sacrificium; quibus significatur, in dimidio septuagesimae hebdomadae letho datum iri Christum; nos vero, non in dimidium postremae hujus hebdomadae,*

quartum videlicet annum, sed in quintum conficere mortem Christi. Hujus argumenti facilis depulsio est; nam quod veritas, Vulgus interpretes, et in dimidio, hebraico scriptum est, 2875 à verbo 2875, dicitur, tribuit in duas partes, sive capitales illic: sicut, sive non sint. Sic decimo sexto capite tertii Regum, v. 24: *Tunc dicitur est populus Israel in duas partes, 2875.* In hac divisione qui accuratam partium aequalitatem quaesiverit, hincobtinabit. Indè fit, ut interpretes quidam, non tempus inter partes duas aequales medium hic significatum velint, sed alteram à dimidiis partibus, quae so circumagente Christus obiturus sit.

13^a Perroganda nobis delineat superius Iudaeorum sententia; quod priusquam facere ingrediamur, ut facillior extrum consistat sicut, in Domino Jesu eventum habuisse hoc Daniels oraculum probabimus. Ulicumque enim septuaginta putandarum hebdomadam ponas initium, plane elapsas eas esse necesse est. Atque exactis his ungi debent Sanctus sanctorum, nasci Christus, et occidi. Ergo unum esse Sanctum sanctorum, natum et occisum Christum fatendum est. Hoc deinde occiso, duci debuerunt templum et urbs. Atque haec diota sunt. Ergo illic occisus est, Praeterit in dimidio postremae hebdomadae abrogari debuerunt sacrificia et veteris legis ceremoniae. Atque abrogata ea sunt. Ergo postrema hebdomada praeterit. Ad hanc, septuaginta hebdomadibus hic praestitutas est finis, ut obliterentur delicta hominum, ut aeterna adducatur iustitia, et ut componatur vaticinia Prophetarum. Atque haec in Christo facta esse exitum, partim demonstravimus supra, partim demonstraturi sumus. Ergo venit Christus. Adversus ea nulla valere potest exceptio. Itaque apud Hieronymum (in Dan.) sic disserit Africanus: *Nulli dubium, quin de adventu Christi praedicta sit, qui post septuaginta hebdomadas mundo apparuit, post quem communiata sunt delicta, et finem accepit peccatum, et deleta est iniquitas, et annuntiata iustitia sempiterna, et deleta est iniquitas, et impleta est visio et propheta. Primores quidem Rabbinoorum ad Christum pertinere hoc Gabrielem oraculum haudquaquam sunt inficaci; non R. Barachias in Bereshit Rabba; non R. Moses ben Nachman in Danielen; non R. Samuel, cuius Epistolam ad R. Isaac exhibet Dionysius Carthusianus, Verum quod liquidus apparet, rectè sit eorum, atque item Christianorum, meritoque sententia, singulas hujus praedictae partes attentius paulo perstruemus. Septuaginta hebdomadae abbreviatae sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummaretur praevaticatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur iustitia sempiterna, et impleatur visio et propheta, et unquam Sanctus sanctorum. (Dan. c. 8, v. 24.) Nota hominum cloere, eosque redimere, praecipuum fore Christi munus Prophetae omnes uno ore egerunt, atque id in Jesu communitum fuisse manifestè docemus infra et Evangelis. Praeclarum hoc Isako c. 61, v. 1 et seq., Spiritus Domini super me, eo quod uncerit Dominus me; ad unum tantum manus misit me, ut mederer contritiis corde, et praedicaret ovium indu-*

gentium, et clavis aperitionem, ut praedicatoris unum placabilem Dominum. Et ubique praesentat Uocatus, sive Christus, ad illi mittendum, et hominum eluit peccata, et Deum propitium. Praeclarum est illud Zachariae cap. 5, v. 8, 9: *Ecce enim adhaerens corvum meum Orientem... et auferent iniquitates terrae istius in die una.* Hinc Petrus in Actis (cap. 10, v. 45) de Jesu: *Hinc omnia Prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum.* Hinc de eodem Paulus ad Romanos, cap. 5, 24 et seq.: *Justitiam gratis per gratiam ipsius, per obsequium propter quod est in Christo Jesu, quibus propitius Deus propitiorum per fidem, in sanguine ipsius, ad intentionem justitiae suae, propter remissionem peccatorum delictorum, in translatione Dei ad ostensionem justitiae ejus in hoc tempore; ut et ipse iustus, et justitiam cum, qui est ex fide Jesu Christo, et ad Colossenses (cap. 2, v. 15, 14): *Et vos, cum morti cecis in delictis et praeparati carnis vestrae, convulsivum cum illo, domans vobis omnia delicta, delictis quod adversus vos erit christographum decrevit, quod erat confitendum vobis, et ipsum fuit de medio, affligit istud cruci. Pitra qui voluit, Parallelismum consueti, unde intelligi poterit delicta hominum, quae hic vetus detegere non poterat, et sanguinem Christi, spoliis in ipso erant, classis, cujus facta non nisi volente fuerunt quaest. Valde sane ineptus est R. Solomoni, qui haec interpretatur, ait, post tempus ad urbis cladem, infirmitatem peccata abstinent Judaica gens, jusque et fas colat. Nam cum persuaduit Judaeos, tum cum idolorum cultu delicti essent, et in gentem impietatem profusi, levi brachio a Deo fuisse castigatos, poterantque ipsos benigne fecerit identidem sentisse, et liberos suis, inde eieci fuerant, restitutos, et hostium, a quibus oppressi fuerant, dominati exemptos; tunc vero, cum nullus sum culpa almeis, uti quidem vult Solomoni, justitiamque incomperto labore retinuit, tot amorum affligi calamitatis, opprobriis, supplicis, nulla melioris status ostentata spe? Adde perversos Judaeorum mores in Thalmude non senui carpi; et in primo capite Thalmudici libri Jona causam morte Messie conferri in stupra virginibus oblata Nahardee, ubi celebris fuit Judaeorum aedemias; contra vero affirmare R. Judan in libro Sanhedrin, capis undecimo, quo tempore venit Messias, infames fore impudelicis et corruptolis doctorum Judaeorum conventus: Justitiam porro illam sempiternam, quod aliud esse dicimus quam Christum ipsum, vel individuum Christi comitem justitiam, de quo Jeremias, cap. 55, v. 15: *In diebus illis, et in tempore illo, germinare faciam David germen justitiae; fieti justitiam et justitiam in terra.* Et Malachiis, cap. 4, v. 2: *Et orietur vobis fons lucis nomen meum Sol justitiae.* Isaia quoque, cap. 43, v. 8: *Horate, caeli, deaper, et nubes pluviam justitiam; aperiantur terra, et germinet Salvatorem, et justitiam orietur sicut; tum sicut, cap. 61, v. 11: *Sicut enim terra profert germen suum, et sicut hortus venem suum germinat, sic Dominus Deus germinabit justitiam.* Sane R. Levi in hujus praedictionis interpretatione pessime versatos, non aliud tamen***

justitiam sempiternam hic significare quam Messiam fatetur. Ergo Paulus in priore ad Corinthos cap. 1, v. 50: *Et ipse autem vos caeli in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia a Deo, et justitia; et in sequenti Epistola cap. 5, v. 21: *Eum qui non novavit peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeretur justitia Dei in ipso.* Quod autem subjicit Gabriel: *Et impletur visio et prophetia, hujus duplex praecipue potest esse intellectus; non vel finem prophetia Christo nato in personam rei vult, quod confirmat Jesus apud Matthaeum, cap. 11, v. 15: *Omnes enim Prophetae et lex usque ad Joannem prophetaerunt.* Quod pertinet et istud in Epistola ad Hebraeos, cap. 1, v. 1, 2: *Multifarium nullaque modo cum Deo loquens patribus in Prophetis, adveniens diebus istis locutus est nobis in Filio.* Alique hoc eventum completum certissimè cum nulli in hac Judaeorum face ac collare Prophetae approbati, nulla eos Dei aspiratio prosequatur, nullisque miraculis Dei adversum se favorem agnoscat. Vel ad Christum spectare omnia Propheciarum oracula significat Angelus, quod et de se in Joanne predicat Jesus: *Scrutemini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere, et illa sunt quae testimonium perhibent de me.* Joan. cap. 5, v. 39. Et apud Matthaeum, cap. 5, v. 17: *Nulla potius quoviam vobis adhaere Legem aut Prophetas, non vult adhaere, sed adimplere.* Praedicat et Paulus in Epistola ad Romanos, cap. 10, v. 4: *Finis enim Legis Christus, ut justitiam omni credenti.* Eum denique Sanctum sanctiorum, quem ungenatum esse vaticinatur Angelus, Messiam esse demonstrat istud et Psalmo quadragesimo quarto, v. 8: *Dilecti justitiam, et edidit iniquitatem; propter auxilium tuum, Deus tuus, oculo heritum pro conuotibus tuis; quia in Jesum confert Paulus in Epistola ad Hebraeos, cap. 1, v. 8, 9. Et hoc Isaia, cap. 61, v. 1: *Spiritus Domini super me, et quod unxit Dominus me; quod de se itidem praedictum esse Jesus in Nazareth Synagoga palam professus est.* (Luc. c. 4, v. 17 et seq.) Petrus etiam in Actis, cap. 10, v. 57, 58: *Vos scitis quod factum est verbum per universam Judaeam; incipiens enim a Galilee, post baptismum quod predicavit Joannes, Jesus a Nazareth, quomodo unxit eum Dominus Spiritu sancto, Adscribitur et Jesu in Actis, cap. 4, v. 26, 27, praedictio haec et Psalmo sequendo: *Adversum regem terre, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus.* Convenerunt enim verè in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxit Herodes et Pontius Pilatus, ubi Sanctus et Vinctus, perinde et apud Danielum Jesus vincupator. Sic et homo ille dardanio vexatus apud Marcom, cap. 1, v. 25, 24: *Quid nobis et tibi, Jem Nazarene? quae vis perdit nos? scio quis sis, Sanctus Dei.* Sic et Petrus in priore Epistola, cap. 1, v. 14 et seq.: *Secundum eum qui vocavit nos Sanctum, et ipsi in omni conversatione sancti sitis: quoniam scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.* Joannes quoque in prima itidem Epistola, cap. 2, v. 20: *Secus vos unctorem habetis a Sancto, et in Apocalypsi, cap. 5, v. 7: *Et Angeli Philadelphi Ecclesiae scribe: Haec dicit Sanctus et Verus, qui habet clavis******

David. Plura è Parallelismo nostro peti poterunt. At qui hoc Danielis oraculum, nisi apertam continet Messie praedictionem, plus tamen suo cum aliis prophetis consensu valuisse puto, ad exprimendam ab Hebraeis magistris veritatis confessionem, quos supra tractavi hoc ad Christum retulisse.

Pergit Gabriel angelus (Dan. c. 9, v. 25, 26): *Scito ergo et amandare: Ab ista xiv. mionibus, ut Ierusalem edificetur Ierusalem, usque ad Christum ducem, hebdomadae septem et hebdomadae sexaginta duae erunt; et ruinas edificabitur platea et muri, in angustiis temporum. Et post hebdomadae sexaginta duae occidetur Christus, et non erit ejus populus qui cum negotaretur esse Christum illum ducem. Jesum esse probant ista Matthaei cap. 2, v. 4, 5: *Suscipit hinc ab eis, ubi Christus nascetur; et illi dixerunt ei: In Bethleheme Judae; sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu, Bethleheme, terra Juda, nequamquam minus es in principibus Juda; es te enim existit dux qui regis populum meum Israel.* Propheta ille, Michas est, cui concinit Isaia, cap. 55, v. 2: *Ecce testem posuisti dedit eum, ducem ne praepetorem gentibus.* In voce vero ejus praedicatione Prophetae consulunt. Sic David, Psal. 21, v. 15: *In pulverem mortis dedit me, quoniam circumdederunt me caecae mulci, concilium malignantium obedi me, foderunt tumba mea et pedes meos.* Sic Isaia, cap. 55, v. 7: *Sicut ortus ad occisionem ducitur.* Sic Zacharias, cap. 12, v. 10: *Aspiciet ad me quem confixerunt, et plangent eum placent, quia super me genuerunt, et distabant super eum, ut dolerit solus in morte primo gemit. Quod in Jesum hominum convenire docet nos Parallelismus, et de se Jesus ipse apud Eusebium viatores praedicalat: *Tunc aperit illis sensum, inquit Lucas, cap. 24, v. 45, 46, et intelligeret Scripturas, et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportet Christum pati.* Praedicabat et de eo Philippus apud Eunuchum Candace reginae, quem eum proximo memorant Isaie de Christi interito praedictionem legentem offendisset, incipiens à Scriptura ista evangelicis illi Jesu. (Act. c. 8, v. 30 et seq.) Quod autem subest: *Et non erit ejus populus, qui cum negotaret, et aliter hebraice scriptum exstat: *וְהָיָה* Et non est, sive populus, et non alii, hoc est: Et non poterit se occidere, qui postrema vox *וְהָיָה* repetenda est. Nempe hoc ipsum est, quod de eo univertim Iesai, cap. 55, v. 4 et seq.: *Verò languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit... Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras; attritus est propter scelera nostra; discipulus pacis nostra super eum, et sicut flos ejus sicut annuus... Propter scelera populi mei percussit eum, et ipse peccata multorum tulit.* Cui adspiratur Jeronimus in Threnis, cap. 4, v. 20: *Christus Dominus captus est in peccatis nostris.* Atque id numeris oblitisse Jesum Christum, et de se ipse scipius, et novi Testamenti scriptores passim affirmant, ut constat ex nostro Parallelismo.***

Sic denum prophetalem hanc Angelus absolvit, Dan. c. 9, v. 26, 27: *Et civitatem et Sanctuarium dissipabit populus cum duce venustus, et finis ejus vastitas, et post*

finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una et in dimidio hebdomadae desolatae hostia et sacrificium: et erit in templo oblatio desolatio, et usque ad consummationem et finem praereturabit d. solatio. Haec propter interruptum Christum irrogandum Judaeis penam jam ante providerat David, cum diceret, Psal. 68, v. 26, 27: *Fiat habitio ortus deserti, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitat: quoniam quem tu percussisti percussit tunc, et super dolorem vulnerum meorum assiderunt. Praevidetur item Zacharias, cum diceret, cap. 15, v. 6 et seq., et cap. 14, v. 4 et seq.: *Et dicitur et: Quid sunt plaga istae in medio manuum vestrarum? Et dicit: Haec plaga sum in domo eorum qui attingebat me... Ecce venies dies Domini, et diridetur apolla in medio tui; et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in praesentem, et captivabit civitas, et destruetur domus, Praevidetur et Osee, cum diceret, cap. 5, v. 4: *Quis dies multos sedebunt filii Israel ante regem et sine principe.* Atque haec clarissimè ac repetitis oraculis à veteris Testamenti Prophetis tunc ante praedicti Jesu ipse Judaeis denuntiavit: *Haec reliquit vobis domus vestra deserta.* (Matth. c. 25, v. 38.) Item de templo: *Non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruetur... Cum ergo videritis ab antiquis desolationem, quae dicta est à Davide Propheta, stantem in loco sancto, qui legitur, intelligit; tunc qui in Judaea sunt, fugiant ad montes.* (Matth. c. 24, v. 1 et seq.) Hierusa de Hierosolyma: *Veniens erit in te, et circumdabunt te, et congastrant te undique, et ad terram prosternent te, et filios tuos qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super lapidem, sed quod non cognoveris tempus visitationis tuae.* (Luc. c. 19, v. 41 et seq.) Quae nos item complectentur in Parallelismo, ubi et pacti illius, quod confirmatum iri praedixit Gabriel, sequentrum fore Christus Jesum demonstrabimus. Nam quid aliud sibi velle dicit istud Isaie, cap. 42, v. 6, et cap. 49, v. 8, et cap. 55, v. 5, 4: *Dedit te in fides populi; et hoc: Feriam vobis semper pactum sempiternum, misericordias David fideles; ecce testem populus dedit eum, ducem ne praepetorem gentibus? Similis hic habet Ezechiel, cap. 16, v. 60, 62, et Osee, cap. 2, v. 18 et seq., et cap. 12, v. 10 et seq., et Jeremias, potissimum verò dicit, c. 51, v. 51 et seq.: *Excidetur enim, dicit Dominus, et faciem danti Israel, et domum Juda facies novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum... pactum quod irritum fecerunt... sed hoc erit pactum, quod ferium cum domo Israel post dies istos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in sermone eorum scribam eam. Quoniam praedictionem per Jesum fuisse perductam ad exitum in Epistola Pauli ad Hebraeos accurate declaratum est. (Hebr. c. 8, v. 6 et seq.) Sacrificiorum Judaeorum abrogatio, quae deinceps ab Angelo praedicta subest, à Davide quoque praerinebatur his verbis, Psal. 59, v. 7 et seq.: *Sacrificium et oblationem nolavisti, aurea autem perficit mihi. Holocaustum, et pro peccato non postulasti, sine dicit: Ecce venio. Quoniam in Jesu confitisse probat Paulus in Epistola ad Hebraeos, cap. 10, v. 4 et seq., et nos in Parallelismo probabimus. Quo loco et*****

Oscum de Israele sic disserentem producamus: *Construere faciam omnia quodam ejus, solennitateque ejus, novissimum ejus, adibatam ejus, et omnia facta tempora ejus.* (Osno. c. 5, v. 4.) Producentem eundem momentum Israelitica, futurum ut diu sedesat, non sine rege solium, et sine principe, sed et sine sacrificio, et sine altari, et sine Episcopo, et sine Hierophym. Producentem et hoc Amos, cap. 5, v. 21: *Odi et projecit festivitatem vestram, et non cupiam odorem certaminum vestrorum; et hoc Malachia, cap. 1, v. 10, 14: Quis est in vobis qui claudat ostia, et insensibile altare vocem gratulatio? non est vobis saluum in vobis, dicit Dominus exercituum, et manus non suscipiam de manu vestra; ab ortu enim solis usque ad occidentem, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomina meo oblatio mundi. Id significabit Christus Jesus; cum morietur dixerit: *Consummavit est* (Joan. 19, v. 30); et cum eodem tempore scilicet est. (Math. v. 27, v. 51.) Ruinas deinde urbis et templi nunquam instauraturum in praesenti, quod populares etos jam ante annuerat Iosias, c. 24, v. 2: *Parviti, inquit, hominum alloquens, certatim in insulam, arborum foras in riuam, domum alienorum, ut non sit civitas, et in solitudine non edificetur et alibi, cap. 5, v. 25: Ido iratus est furor Domini in populum suum, et castrosum murum suum prope eum, et percussit eum, et conturbati sunt montes, et facta sunt montium curvae quasi stercus in molle platurum. In his omnibus non est interea furor ejus, sed ob hoc manus ejus extensa. Eodem est sententia istorum Jeremias, cap. 49, v. 11: *Hae dicit Dominus exercituum: Sic conturbat populum istum, et civitatem istam, sicut conturbat rex filii, quod non possit ultra instaurari. Id suffragio sub Jesu ipse confirmavit, cum hinc denuntiatio Judaeos perterrefactos: Ecce restitue nobis domum vestra deserta. (Math. c. 25, v. 27.)* Rei veritatem comprobavit eventus; nam cum ad instaurandum templum sece comparassent Judaei sub Adriano et Constantino, ab his quidem fuerunt prohibiti; sed id tertium Juliani imperatoris nutu attentantes vis divina prodigialiter compressit; nam inceptum opus motu primo terra disturbatum est, deinde e fundamentis erumpentes flammae Judaeos rei auctores invadere. Christianorum scriptorum temporis silentio et proxime sequente, vis illius non pressat illentis. Adiri principio velim Chryostomum, cum alibi psalam, tum maxime sermone tertio contra Judaeos. Quodque omnino dubitationem tollit, Amianus Marcellinus, lib. 33, scriptor ethnicus, minime vanus, quique sub Juliano stipendiarius meruit, portentum illud testificatione confirmavit sua. Nec nos ista in Parallelismo praetermittimus.**

14. Nunc exploramus Judaeorum sententias. Horum alii, nec postremi inter illos, nec recentes, si veritatis convicti, in Messiam oraculam hoc, ut dixi, contulerunt. Scribit Thalmudista Jonathanem Chaldaeum paraphrasticum Prophetarum, eum ad interpretandis hagiographis se accingentem, monitum fuisse per Balthol, ut feceret, quippe ab his, Danielo numerum, praedictum esse tempus adventus Messiae, qui hinc est,

Alii contra insimulare erroris Danieli fossissimis ipsi erroribus inspicere per summam impudentiam ausi sunt, cum non alia adversus oraculi prophetiam praescriptione ut possent. Parvi autem Porphyrius, nullis probatis rationibus, librum hunc Antiochi Epiphani temporibus conscriptum fixit, utrumque gestarum narrationes, non futurarum praedictiones, ille contineri. Quam insulam quo loco castigavimus. Tolerabilior alii erroris legitimum sententiae intellectum pervertere conati sunt. Quidam enim, non hic hebdomadas annorum, sed decenniis, quos Origenes secutus est (in tract. 29 in Math.), vel Jubilaeorum, vel centum annorum intelligunt, sed parata eorum est confutatio. Nam civitatem et templum excisum in post septuaginta hebdomadas, sacrificia vero in medio postrecae hebdomadis abolitum in praedicti Daniel. Atque multo ante hae erentur, quam foret elapsa hebdomades decem vel quinquaginta vel centum annorum, uterqueque tandem numerandi dicitur exordium, cum alioquin hujusmodi hebdomades Jodaei Scripturae sacrae, vel sub Thalmudicis testimoniis nulli notis approbare queant. Pavidis hujus commentis in praesens plerisque, et repudiatis hic hebdomadibus, cum hebdomades dierum nihil magis locum haberent, in hebdomadibus annorum, quas Iosueo Levitici loco, cap. 25, v. 8, nisi sequebant, quod auctoritatem videlicet et nonaginta annorum spatium adierunt. Sic Sandias Gaon, et Aben Ezra in Danieli; sive auctor libri qui *Donus Teray* inscribitur; sive et Seder Olam.

15. Verum in hebdomadam metale intervallum, per summam historicam et chronologicam artis insectantur lapsi sunt. Narrat enim Hieronymus veteres quosdam, ex hoc grege, hebdomadam putandarum excidit ad primo anno Darii Medii repetere, quo anno oraculum hoc Gabriel editus est; sexaginta vero annorum hebdomadam finem conquire in tempora excisi a Tito templi, auspiciis Vespasiani; unde rursum deductas hebdomades septem in clades ab Adriano Judaeis illatas conferri; postquam vero hebdomadem, seorsum ab Angelo commemoratam, juxta novissimos ex illis, in Vespasianum et Adrianum ex quoque distrali. Verum qui nobis absurdum hoc commentum retulit Hieronymus, idem ejus retollendi argumentum subministravit, ex chronologia petum. Certe a primo Darii Medii anno, ad initium ab Adriano imperio, anni plus septuaginta supra sexcentos excurrunt. Conventus paulo factum est ab Origene, libro decimo Stromatum, et Tertulliano, libro quem adversus Judaeos scripsit, cum exordio hebdomadam sumpti ab eo tempore, quo praedictionem hanc Danieli Augusti edidit, primo nempe anno Darii Medii, eos in adventu Christi anti morte concludant. Quamquam et ipi in magno errore versantur; nam hebdomadam est novem et septuaginta intervallum, inter Darii primum annum, et ortum Christi.

16. Stolidus quoque Judaeis is error illius, qui posito hebdomadam initio in prima tempe eversio, finem in secunda constituit, et per septuaginta annos jamisse templum vult, viginti vero supra qua-

dringentis toto hunc adherunt spatia, quo templum secundum stetit; ex quibus miseris summam quinquaginta annorum et nonaginta annorum, sive septuaginta hebdomadam colligunt, in inter templi utriusque eladem, et ita per Nabuzardanem primum, et que per Titum secus illata est, spatium illud decurrat. Hanc sententiam vultur, non R. Sclomoh solium, et Saadias Gaon, et Seder Olam Babla, sed ipsam etiam Thalmud in primo capite Avoda Zara. At ejus villiositatem solenter deprehendit Aben Ezra; et in Saadiah castigavit. Et merito quidem: nam si a captis iudeicis Sedeciae anno Hierosolymis, et incenso templo, ad Vespasianum secundum, quo Hierosolyma et templum a Tito deleta sunt, numerum duces, nonaginta quatuor hebdomades annorum excurrunt.

17. Cum autem ad singulas vaticinii partes exponendas ventum est, valde estuam. Nam a sequentibus excerptum verba haec Angeli: *Ab excisa sermone, ut iterum edificetur Jerusalem, usque ad Christum duces, hebdomades septem;* et Christum illum R. Saadiah et R. Sclomoh Cyrum, R. Levi Jesum Josedeiden, alii Zerobabeh esse putant, contra veteram Hebraeorum sententiam, quos refert Hieronymus Messiam hic significatum sensisse. Verum praeterquam quod deurbata Angeli verba proferunt, ac postrema sub parte mutata, quae sicut jacent representari deberant: *Ab excisa sermone, ut iterum edificetur Jerusalem, usque ad Christum duces, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duo erant* (quantum et haec a Pagnino distincta sunt), perperam priora commata verba accipiunt, ac si scriptum foret: *Ab excisa sermone, ut erendantur Jerusalem.*

18. De Christo etiam, quem post hebdomades sexaginta duas occisum in praesenti Angelos, nihil meliora afferunt Jodaei. Sacerdotium interpretantur R. Levi in Danieli, et Saadiah Gaon in Sepher Haemuth; templum Josedeiden. In Agrippam vero Juniorem id conferit R. Sclomoh, quem a Romanis trucidatum fuisse scribit, cum templum secundum excinderetur. Magna inest hic opinio illas habes, quod hebdomadas Hierosolymitanam usque *hucusque* proferunt. Alterum quoque vitium acute animadvertit Raymondus Martinus (Pag. Fil., part. 2, cap. 3, § 23), quod neque sacerdotes, neque reges, qui post solutum captivitatem Jodaei praeserunt, Christi, sive uncti fuerunt. Quinque enim rebus templum primum secundo antecessisse Jodaei docent, quarum duae fuerunt oleum unctiois, et Spiritus sanctus, sine quibus nulla esse potest legitima unctio, nec quiesquam Christi filium merito consequi. Cum his ergo templum secundum carnis, qui eo cadente regnum et pontificale obtinebant munus, Christi haudquam fuerunt. Alio praeterea, equo gravi labori vultu ea opinio, quo Agrippam Minorem decernit Christum hunc esse cuius mortem praedixit Angelus. Eum quippe Romanorum partes fuisse secutum, et Hierosolymis, tum cum expugnarentur, abfuisse, belloque hunc annos aliquot fuisse superstitum, Josephi (de Bell. Jud. lib. 3, cap. 46, et de Vita sua) et Taciti (Hist. lib. 5) historicis do-

monstrant. At prisci illi Hebraei, quorum sententiam retulit Hieronymus (in Dan. c. 9), haec ad Messie mortem pertinere candido, ad dixi, confessi sunt.

19. Privatim referendissimus venit Aben Ezra, cum propter insignem hominis apud suos auctoritatem, tam quod suos ipse popularis, vel melius quidam aliquid, respicere insulit. Primum est Saadiah arguit, quod septuaginta annos a primi templi clade ad secundum Darii interposuerit. Hoc enim sunt verba Saadiah in Dan. c. 9: *Septuaginta anni captivitas Babylonica, jam inde ex quo Nabuchodonosor evertit templum, usque ad annum secundum Darii, Hystaspidae numerum. Septuaginta annos solenne negat Aben Ezra (in Dan. 9); quadraginta inter se et novem annos interesse vult. In quo sensu ipsam valens fallit: nam juxta computationem Ptolemy (quam alii aliter inveniunt), ab excidio primi templi ad solutum per Cyrum captivitatem, anni intercedunt circiter quinquaginta; indidem vero ab excidio templi hujus ad secundum annum Darii Hystaspidae, anni excurrunt prope modum septuaginta. Tum ipse deinde Aben Ezra hebdomadam numerum profectus vult, ab excisu sermone, in oratione, nempe ab anno primo Darii Medii, quo Daniel orationem hanc fudit ad Deum, quam exstat homo ipse capite. Inde computat septem hebdomadas ad profectum Nehemiam, quem in annum Artaxerxes Longimanus vicissimum incidit, cum intercedat hebdomades plus quindecim. Ab hoc deinde Artaxerxes anno numerat sexaginta duas hebdomades cum dimidia ad secundum templi conflagrationem, cum plus tres supra septuaginta intercedant. Inde patet Christum duces, ex ipse sententia, esse Nehemiam, nisi dixisset Angelus id tantum: *Ab excisa sermone, ut iterum edificetur Jerusalem, usque ad Christum duces, hebdomades septem;* cum dixerit: *Hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duo erant.* Secundum denique Christum, quem occidentem praenotavit Angelus, regnum potestatem denotare putat, quae inter Judaeos cum templo et urbe delenda esset. In quo multiplex inest hallucinatio; nam, ut dixi, legitimum mactone post templi primi occisum carverat Jodaei; proptereaque Christi haudquam fuerunt, qui populum Jodaeum stante templo secundo reserant. Deinde nec cum templo secundo regia potestas inter Jodaeos exstiterit, et cum et Agrippa rex eladi hunc diu fuerit superstes, ut cognoscitur ex Josephi vita a Josepho ipse conscripta.*

CAPUT IX.

JESUS NATUS DE VIRGINE.

158. c. 7, v. 14: *Propter hoc dabit Dominus vobis signum: Ecce Virgo concipiet et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.*
 Jerem. c. 31, v. 22: *Uspexisti delicta dissociata, fuit vaqa? quis creavit Dominum novum super terram? Feniam circumdabit rivum.*
 Ezech. c. 44, v. 2, 3: *Hae dicit Dominus ad me: Porta haec clausa erit: non aperitur, et vir non transibit per eam: quantum Dominus Deus Israel ingressus est per eam, erique clausa principii. Principio ipse aedificabit in ea, et comedet panem curam Domino; per rivum*

Oscum de Israele sic disserentem producamus: *Construere faciam omnia quatuor ejus, solennitateque ejus, novissimum ejus, adibatam ejus, et omnia facta tempora ejus.* (Osno. c. 5, v. 4.) Producentem eundem momentum Israelitica, futurum ut diu sedesat, non sine rege solium, et sine principe, sed et sine sacrificio, et sine altari, et sine Episcopi, et sine Hierophim. Producentem et hoc Amos, cap. 5, v. 21: *Odi et projecit festivitatem vestram, et non cupiam odorem certaminum vestrorum; et hoc Malachia, cap. 1, v. 10, 14: Quis est in vobis qui claudat ostia, et insensibile altare vocem gratulatio? non est vobis saluum in vobis, dicit Dominus exercituum, et manus non suscipiam de manu vestra; ab ortu enim solis usque ad occiduum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomina meo oblatio munda. Id significabat Christus Jesus; cum moriens diceret: *Consummavit est* (Joan. 19, v. 30); et cum exitum templi sciret est. (Math. v. 27, v. 51.) Ruinas deinde urbis et templi nunquam instauraturum in praesenti, quod populares etos jam ante annuerat Iosias, c. 24, v. 2: *Parviti, inquit, homi alloquens, certatim in insulam, arbori foras in riuam, domum alienorum, ut non sit civitas, et in solitudine non edificetur et alibi, cap. 5, v. 25: Ido iratus est furor Domini in populum suum, et castroque murum suum prope eum, et percussit eum, et conturbati sunt montes, et facta sunt montium curvae quasi stercus in molle platurum. In his omnibus non est interea furor ejus, sed ob hoc manus ejus extensa. Eandem est sententia istorum Jeremias, cap. 49, v. 11: *Hae dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum, et civitatem istam, sicut conturbavit rex filii, quod non possit ultra instaurari. Id suffragio sub Jesu ipse confirmavit, cum hinc denuntiatio Judaeos perterrefactos: Ecce restitue nobis domus vestra deserta. (Math. c. 25, v. 27.)* Rei veritatem comprobavit eventus; nam cum ad instaurandum templum sece comparassent Judaei sub Adriano et Constantino, ab his quidem fuerunt prohibiti; sed id tertium Juliani imperatoris nutu attentantes vis divina prodigialiter compressit; nam inceptum opus motu primo terra disturbatum est, deinde e fundamentis erumpentes flammae Judaeos rei auctores invadere. Christianorum scriptorum temporis silentio et proxime sequente, vis illius non pressat illud. Adiri principio velim Chryostomum, cum alibi psalam, tum maxime sermone tertio contra Judaeos. Quodque omnino dubitationem tollit, Amninus Marcellinus, lib. 33, scriptor ethnicus, minime vanus, quique sub Juliano stipendiarius meruit, portentum illud justificatione confirmavit sua. Nec nos ista in Parallelismo praetermittimus.**

14. Nunc exploramus Judaeorum sententias. Horum alii, nec postremi inter illos, nec recentes, si veritatis convicti, in Messiam oraculam hoc, ut dixi, contulerunt. Scribit Thalmudista Jonathanem Chaldaeum paraphrasticum Prophetarum, eum ad interpretandis hagiographis se accingentem, monitum fuisse per Balthol, ut faceret, quippe ab his, Danielo numerum, praedictum esse tempus adventus Messiae, qui hinc est,

Alii contra insimulare erroris Danieli fossissimis ipsi erroribus inspicere per summam impudentiam ausi sunt, cum non alia adversus oraculi perspicacitatem praescriptione ut possent. Parvi audeat Porphyrius, nullis probatis rationibus, librum hunc Antiochi Epiphani temporibus conscriptum fixit, utrumque gestarum narrationes, non futurarum praedictiones, ille contineri. Quam insulam quo loco castigavimus. Tolerabilior alii erroris legitimum sententiae intellectum pervertere conati sunt. Quidam enim, non hic hebdomadas annorum, sed decenniis, quos Origenes secutus est (in tract. 29 in Math.), vel Jubilaeorum, vel centum annorum intelligunt, sed parata eorum est confutatio. Nam civitatem et templum excisum in post septuaginta hebdomadas, sacrificia vero in medio postrecae hebdomadae abolitum in praedicti Daniel. Atque multo ante hae erentur, quam foret elapsa hebdomadas decem vel quinquaginta vel centum annorum, utrumque tandem numerandi dicitur exordium, cum alioquin hujusmodi hebdomades non Scripturae sacrae, vel sui Thalmudae testimonio Judois notis approbare queant. Pavidis hujus commentis inopistros plerisque, et repodiat his hebdomadibus, cum hebdomades dierum nihil magis locum haberent, in hebdomadibus annorum, quas Iosueo Levitici loco, cap. 25, v. 8, nisi sequebant, quod arduerunt. Sic Sandias Gaon, et Aben Ezra in Danieli; sive auctor libri qui *Donus Teray* inscribitur; sive et Seder Olam.

15. Verum in hebdomadam metaleae intervallis, per summam historicis et chronologicis artis insectantur lapsi sunt. Narrat enim Hieronymus veteres quosdam, ex hoc grege, hebdomadam putandarum excidim a primo anno Darii Medii repetere, quo anno oraculum hoc Gabriel editus est; sexaginta vero annorum hebdomadam finem conquire in tempora excisi a Tito templi, auspiciis Vespasiani; unde rursum deductas hebdomades septem in clades ab Adriano Judaeis illatas conferri; postquam vero hebdomadem, seorsum ab Angelo commemoratam, juxta novissimos ex illis, in Vespasianum et Adrianum ex quo distrali. Verum qui nobis absurdum hoc commentum retulit Hieronymus, idem ejus retollendi argumentum subministravit, ex chronologia petum. Certe a primo Darii Medii anno, ad initium ab Adriano imperio, anni plus septuaginta supra secentos excurrunt. Conventus paulo factum est ab Origene, libro decimo Stromatum, et Tertulliano, libro quem adversus Judaeos scripsit, cum exordio hebdomadam sumpti ab eo tempore, quo praedictionem hanc Danieli Augusti edidit, primo nempe anno Darii Medii, eos in adventu Christi anti morte concludant. Quamquam et ipi in magno errore versantur; nam hebdomadam est novem et septuaginta intervallum, inter Darii primum annum, et ortum Christi.

16. Stolidus quoque Judaeis is error illius, qui posito hebdomadam initio in prima templa eversione, finem in secunda constituit, et per septuaginta annos jamisse templum vult, viginti vero supra qua-

dringentis toto hunc adherunt spatia, quo templum secundum stetit; ex quibus miseris summam quinquaginta annorum et nonaginta annorum, sive septuaginta hebdomadam colligunt, in luter templi utriusque eladem, et ita per Nabuzardanem primo, et que per Titum secunus illata est, spatium illud decurrat. Hanc sententiam vultur, non R. Selomohi solium, et Saadias Gaon, et Seder Olam Babla, sed ipsam etiam Thalmud in primo capito Avoda Zara. At ejus villiositatem solenter deprehendit Aben Ezra; et in Saadii castigavit. Et merito quidem: nam si a captis iudeicis Sedeciae anno Hierosolymis, et incendio templo, ad Vespasianum secundum, quo Hierosolyma et templum a Tito deleta sunt, numerum duces, nonaginta quatuor hebdomades annorum excurrunt.

17. Cum atque ad singulas vaticinii partes exponendas ventum est, valde estuam. Nam a sequentibus excerptum verba haec Angeli: *Ab exitu sermonis, ut iterum edificetur Jerusalem, usque ad Christum duces, hebdomades septem;* et Christum illum R. Saadias et R. Selomohi Cymr, R. Levi Jesum Josedeiden, alii Zerobabeh esse putant, contra veteram Hebraeorum sententiam, quos refert Hieronymus Messiam hic significatum sensisse. Verum praeterquam quod deurbata Angeli verba proferunt, ac postrema sui parte mutata, quae sicut jacent representari deberant: *Ab exitu sermonis, ut iterum edificetur Jerusalem, usque ad Christum duces, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duo erunt* (quantum et haec a Pagnino distincta sunt), perperam priora commata verba accipiunt, ac si scriptum foret: *Ab exitu sermonis, ut erendantur Jerusalem.*

18. De Christo etiam, quem post hebdomades sexaginta duas occisum in praedicti Angelos, nihil meliora afferunt Judois. Sacerdotium interpretantur R. Levi in Danieli, et Saadias Gaon in Sepher Haemuth; templum Josheides. In Agrippam vero Juniorem id conferit R. Selomohi, quem a Romanis trucidatum fuisse scribit, cum templum secundum excideretur. Magna inest his opinionibus laes, quod hebdomadas Hierosolymitanam usque *duces* proferunt. Alterum quoque vitium acute animadvertit Raymondus Martinus (Pag. Fil., part. 2, cap. 3, § 23), quod neque sacerdotes, neque reges, qui post solutum captivitatem Judaicam praeserunt, Christi, sive uncti fuerunt. Quinque enim rebus templum primum secundo antecessisse Judois docent, quarum duce fuerunt oleum unctiois, et Spiritus sanctus, sine quibus nulla esse potest legitima unctio, nec quiesquam Christi filium merito consequi. Cum his ergo templum secundum carnis, qui eo cadente regim et pontificale obtinebant munus, Christi haudquam fuerunt. Alio praeterea, equo gravi labori vultu ea opinio, quo Agrippam Minorem decernit Christum hunc esse cuius mortem praedixit Angelus. Eum quippe Romanorum partes fuisse secutum, et Hierosolymis, tum cum expugnarentur, abfuisse, belloque hunc annos aliquot fuisse superstitum, Josephi (de Bell. Jud. lib. 3, cap. 46, et de Vita sua) et Taciti (Hist. lib. 5) historicis do-

monstrant. At prisci illi Hebraei, quorum sententiam retulit Hieronymus (in Dan. c. 9), haec ad Messie mortem pertinere caudie, ad dixi, confessi sunt.

19. Privatim referendiss venit Aben Ezra, cum propter insignem hominis apud suos auctoritatem, tam quod suos ipse popularis, vel melius quidam aliquid, respicere insulit. Primum est Saadiam arguit, quod septuaginta annos a primi templi clade ad secundum Darii interposuerit. Hoc enim sunt verba Saadii in Dan. c. 9: *Septuaginta anni captivitas Babylonica, jam inde ex quo Nabuchodonosor everit templum, usque ad annum secundum Darii, Hystaspidae mirdum. Septuaginta annos interse negat Aben Ezra (in Dan. 9); quadraginta sollem et novem annos interesse vult. In quo sensu ipsam valens fallit: nam juxta computationem Ptolemy (quam alii aliter inveniunt), ab excidio primi templi ad solutum per Cymr captivitatem, anni intercedunt circiter quinquaginta; indidem vero ab excidio templi hujus ad secundum annum Darii Hystaspidae, anni excurrunt propemodum septuaginta. Tum ipse deinde Aben Ezra hebdomadam numerum profecti vult, ab exitu sermonis, in oratione, nempe ab anno primo Darii Medii, quo Daniel orationem hanc fudit ad Deum, quam exstat homo ipse capite. Inde computat septem hebdomadas ad profectum Nehemiam, que in annum Artaxerxes Longimani vicissimum incidit, cum intercedat hebdomades plus quindecim. Ab hoc deinde Artaxerxes anno numerat sexaginta duas hebdomades cum dimidia ad secundum templi conflagrationem, cum plus tres supra septuaginta intercedant. Inde patet Christum duces, ex ipse sententia, esse Nehemiam, nisi dixisset Angelus id tantum: *Ab exitu sermonis, ut iterum edificetur Jerusalem, usque ad Christum duces, hebdomades septem;* cum dixerit: *Hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duo erunt.* Secundum denique Christum, quem occidentium praenuntiat Angelus, regiam potestatem denotare putat, que inter Judaeos cum templo et urbe delenda esset. In quo multiplex inest hallucinatio; nam, ut dixi, legitimum mectone post templi primi occisum carverat Judois; proptereaque Christi haudquam fuerunt, qui populum Judaeum stante templo secundo rezerunt. Deinde nec cum templo secundo regia potestas inter Judois exstiterit, ut cum et Agrippa rex eladi hunc diu fuerit superstes, et cognoscitur ex Josephi vita a Josepho ipse conscripta.*

CAPUT IX.

JESUS NATUS DE VIRGINE.

158. c. 7, v. 14: *Propter hoc dabit Dominus vobis signum: Ecce Virgo concipiet et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.*
 Jerem. c. 31, v. 22: *Uspicis delictis dissolventis, fita vaqa? quis creavit Dominum novum super terram? Feniam circumdabitur viram.*
 Ezech. c. 44, v. 2, 3: *Hae dicit Dominus ad me: Porta haec clausa erit: non aperitur, et vir non transibit per eam: quantum Dominus Deus Israel ingressus est per eam, erique clausa principii. Principis ipse aedificabit in ea, et comedet panem curam Domino; per viam*

his animadversis, septuaginta Interpretis 7277 nullâ circumsione nisi veterum *אֲבוֹתָא*, et Syrus Interpres novi Testamenti in primo Mathiæ capite, *ΜΑΡΤΑ*. Virginem etiam Punicâ lingvâ, quæ Hebraicae propago est, *Αμα* appellari testificatur Hieronymus in Isaiam; qui et subinde ad hanc quæquam sui meminisse vocabulum hoc ad mulierem nuptiam significandum unquam fuisse adhibitum, sed ad notandam virgineitatem. Idem fere exaggerat Traditionibus Hebraicis: *Αμα*, inquit, quod interpretatur *ασκοβωρι*, id est, *virgo nimis diligentis custodiâ*, *mulieris nihil videtur laudis esse quam virgo*. Virgo quippe, juxta Apostolum, potest esse corpore, et non spiritu. Absconditâ verò, quæ virgo est, *αἰσχροῦ* virginitalis habet, ut et virgo sit, et abscondita; et quæ abscondita est, juxta *ἰσθμῶν* linguæ hebraicæ, consequenter et virgo est: quæ antem virgo, non statim sequitur ut abscondita sit. Atque hæc demum sic concludit: *Quædam igitur I sicut in Scripturis sicuti possum Αμα, ubi adolescens tam tantum, et non virginem sonat, et concedimus eis illud, quod in Isaiâ apud nos dicitur: (Eccè Virgo concipiet et pariet, et non absconditum virginem, sed adolescentulam significante jam nuptiam. Fidem sibi præterea exemplis concitat Hieronymus, in quibus vox 7277, ad notandam virginem adhibetur; velut in Genesios vicesimo quarto capite, v. 16 et 45, Hebraice etiam tam virgo, 7277, et 7277, promissis applicatur. Et in secundo Exodi, v. 8, Mariæ savori Noms, quæ virgo erat, sibipecum nomen tribuitur. Nam quod obijciunt quidam, Bebecum, quæ appellatur 7277, non fuisse tamen absconditam, utpote quæ æquivalens causâ non thalamo solum materno, non paternâ dimo, sed urbe etiam exiret, illi facili negotio refellitur. Nec enim volumus ita fuisse absconditâ virginem, ut extrâ thalamo nunquam omnimodò pedem efferret; sed prodissse foras, vel secretorum causâ, vel ubi necessitas aliqua, aut patria consuetudo postularet; custodiam verò noctu maximè fuisse circa illas adhibitam, ut ab omni virorum accessu secluse penitus ac late essent. Patet id ex illis Machabæici secundi, esp. 5, v. 19: *Αρεισθενῆς* mulieres efflicta pectus, per plateas confuebant; sed et virginis, quæ conclusæ erant, procurabant ad Daniam, alie autem ad murus, quædam verò per fenestras aspicebant; et ex istis Machabæici tertii, esp. 1, v. 18: *Virgines etiam in thalamis cum mulieribus conclusæ exterius, et pulvere ac cinere capita conspersione flectibus et genitibus plateas implerent*. Hero licet in turris conclusa à parentibus, foras tamen exit festo Veneris die ad sacrificium, et seque publicè videantem præbet. Achilles Patius (de Amor. Cili. et Leuc. lib. 1) in eâ quam commemoramus thalami descriptione, quæ Luelyppe causâ à matre asservalatur, narrat fores noctu diligenter fuisse clausas, mane verò exoriente aurorâ easdem fuisse apertas. Quamvis igitur domesticis ministeriis interditi vacaret Rebecca, juxta patrios mores, hand minus sollicitè propter à parentibus, nocteque præcipue custodiabantur; unde merito 7277 sive *Abscondita* dicta est. Adscriptoratur R. David Kimchi in libro Radicum, et huic homini quod Rebecca adscriptum*

est, absconditionis significationem inesse docet. Aquila quoque, ut dixi, hoc Genesios loco veritè, *Absconditam*. Quæ verò ex Salomonis Cantico, cap. 1, v. 5 et 6, 7, testimonia profertur adversariis, in quibus vocabulum 7277, puellas jam virum passas notare potuit, et virginem significabit. Nam quod obijcere pergunt Judei, aliam loco huic explicationem postulare subiecta Salomonis verba: *Talis est via mulieris adulteræ, quæ comedit, et tergum os suum dicit: Non sum operata malum; cum 7277 mulier corrupta comparatur, proindeque puellam vitiatam significet, nullâ id ratione concludunt; cum 7277, juxta ipsos, de nuptis æque dicitur et inopit; atque ita idem secum compararet, aut quod proximum est, scortum concubitis sui celans indicia, cum muliere adulterâ idem agente; quæ quod eadem sint, vel certò quàm proxima, inepta penitus et absurda esset comparatio. Dicendum potius id sibi voluisse Salomonem, tantâ arte virginem oblatum sibi vitium celare, ut vix majore mulier adulteræ usu perita illi possit. Parum vero auctoritatis est in Aquila, Theodotionis, et Symmachi interpretatione, qui 7277 vertunt *σεκρῆτα*. Proselyti quippe fuerunt Aquila et Theodotus; Elionila verò Symmachus, ac ita proinde adhaerent sectis, quæ virginitaliam demum Jesu matri derogant. *Næque* præterea vox anceps est, puellam vel integram vel vitiatam notans; quò verò cum usurpaverit sensu ambiguum est. Ills demum opponimus Senes septinginta, ac interpretem Vulgatum, quorum longe potior nobis auctoritas est. Cadunt ergo omnia hæc Judæicæ expositionis fulcimenta.*

¶ At aliud præterea adversariis præcludendum obijciunt, quò scilicet se propriant, postquam vocabulum 7277 legitima ab eis significatio extorta est. Alunt enim non ex eo rectè concludi Virgineam illam, de qua futurum prædixit Isaias, ut concipiat filium et pariat, in hoc concepta et partu hanc quæquam immundum iri, sed id tantum posse colligi virginem fore ad hunc usque conceptam, ac proinde Isaiam, cum dixit: *Eccè Virgo concipiet et pariet filium*, id sibi voluisse, sicut conceperam et paritarem Virgineam, postquam virgo esse dederit. Verum equod erit signum illud quod pollicetur Deus, si virgo immissa virginitalitate concipiat et pariat, more matrum omnium? — Respondit Bodinus in pessimo et ætivali libro quondam edito, et nunquam edendo, quod de adultâ verum adhibitum *Αρεισθῆς* inscripsit, conceptum hunc et partum signum quidem fuisse, al non prodigium. Quæsi verò vocabulum, *7277*, non ultior Propheta, non prodigium quoque significet, atque eo sensu in Libris sacris sæpe adhibitis reperitur, quasi Jeremias rem eandem præmonstrans, 7277, *Novam* non appellaverit, quod Isaias 728, *Signum* dixerat. Neque sane est cur verum hunc Christi Jesu ortum prædicantibus nobis, religionis nostræ perdidit detrahant fidem, quam de Hermeri, Platous, aliorumque nulli orti falsâ pietantibus ethnicis habuerunt. Ex Apolline enim, et Pericleione ab omni mortalium complexu integrâ, et notam Platonem ferunt; Remum et Romulum ex illâ virgine et Marte. Jove satis esse Alexandrum et Scipionem incredibile visum non est. Pontice cuiam mulierculo

viam viri in adolescentiâ; exponunt alii amatoris artes à viris ad virginem devocandos animos adhiberi solitas. Quorum expositionum quamlibet sceleris, dictio 7277 propositum à nobis relinebit intellectum, et virginem significabit. Nam quod obijcere pergunt Judei, aliam loco huic explicationem postulare subiecta Salomonis verba: *Talis est via mulieris adulteræ, quæ comedit, et tergum os suum dicit: Non sum operata malum; cum 7277 mulier corrupta comparatur, proindeque puellam vitiatam significet, nullâ id ratione concludunt; cum 7277, juxta ipsos, de nuptis æque dicitur et inopit; atque ita idem secum compararet, aut quod proximum est, scortum concubitis sui celans indicia, cum muliere adulterâ idem agente; quæ quod eadem sint, vel certò quàm proxima, inepta penitus et absurda esset comparatio. Dicendum potius id sibi voluisse Salomonem, tantâ arte virginem oblatum sibi vitium celare, ut vix majore mulier adulteræ usu perita illi possit. Parum vero auctoritatis est in Aquila, Theodotionis, et Symmachi interpretatione, qui 7277 vertunt *σεκρῆτα*. Proselyti quippe fuerunt Aquila et Theodotus; Elionila verò Symmachus, ac ita proinde adhaerent sectis, quæ virginitaliam demum Jesu matri derogant. *Næque* præterea vox anceps est, puellam vel integram vel vitiatam notans; quò verò cum usurpaverit sensu ambiguum est. Ills demum opponimus Senes septinginta, ac interpretem Vulgatum, quorum longe potior nobis auctoritas est. Cadunt ergo omnia hæc Judæicæ expositionis fulcimenta.*

¶ At aliud præterea adversariis præcludendum obijciunt, quò scilicet se propriant, postquam vocabulum 7277 legitima ab eis significatio extorta est. Alunt enim non ex eo rectè concludi Virgineam illam, de qua futurum prædixit Isaias, ut concipiat filium et pariat, in hoc concepta et partu hanc quæquam immundum iri, sed id tantum posse colligi virginem fore ad hunc usque conceptam, ac proinde Isaiam, cum dixit: *Eccè Virgo concipiet et pariet filium*, id sibi voluisse, sicut conceperam et paritarem Virgineam, postquam virgo esse dederit. Verum equod erit signum illud quod pollicetur Deus, si virgo immissa virginitalitate concipiat et pariat, more matrum omnium? — Respondit Bodinus in pessimo et ætivali libro quondam edito, et nunquam edendo, quod de adultâ verum adhibitum *Αρεισθῆς* inscripsit, conceptum hunc et partum signum quidem fuisse, al non prodigium. Quæsi verò vocabulum, *7277*, non ultior Propheta, non prodigium quoque significet, atque eo sensu in Libris sacris sæpe adhibitis reperitur, quasi Jeremias rem eandem præmonstrans, 7277, *Novam* non appellaverit, quod Isaias 728, *Signum* dixerat. Neque sane est cur verum hunc Christi Jesu ortum prædicantibus nobis, religionis nostræ perdidit detrahant fidem, quam de Hermeri, Platous, aliorumque nulli orti falsâ pietantibus ethnicis habuerunt. Ex Apolline enim, et Pericleione ab omni mortalium complexu integrâ, et notam Platonem ferunt; Remum et Romulum ex illâ virgine et Marte. Jove satis esse Alexandrum et Scipionem incredibile visum non est. Pontice cuiam mulierculo

ex Apollinis congressu gravidam se dicenti, multos adhibuisse fidem hæreti Plutarchus in Lysianfr; ut Sileno puero ex hæ nato fraudibus suis texendis tùm decrevisse Lysandrum, virosque insignes produxisse, qui rei confirmatam famam, tumoreque spargebant Delphis petitum, sacerdotis in aream habere sacra quædam oracula, quæ nemini legere hæc esset, nisi qui patrem haberet Apollinem. Alia incredibilis non habebatur abert Injustior. Scribit Hieronymus adversus Jovinianum lib. 1, cap. 20, creditum Buddam Gymnosophistarum picipem à lateri virginis prodidisse. Alterum Buddam, Terebinthum prius dictum, commemorat Socrates lib. 1, cap. 22, qui ortum quoque suum ad virginem referebat; prioris Buddam usurpato nomine et orto commentio. Minervâ natum se crederi volebat Domitianus, ut est apud Philostratum de Vit. Apoll. lib. 7, cap. 12. Celestem illum Anglorum vatem Merlinum sine virili congressu procreatum fabulantur. Sunt apud Turcas pueri, quos *αἰσχροῦ* et virginibus tantum procreatos vulgus credit. Antimæ filii, *Nepheo-ogii* appellantur Turcico idiomatè, et miranda facinora edere putantur. Scribit Pomponius Mela, lib. 1, cap. 2, Apin, Ægyptiorum deum, qui *bos niger erat, corvis maculis insignis, et caudâ linguæque dissimilis aliorum, raro nasci, nec cœta perire, ut aiunt, sed divinitus et celesti igne conceptum*. Admiam sine patre et matre de Jato à Deo constitum, Eræm ex Adami costâ procreatum Judæi fatentur. Qui mundum factum putant, quod Grecorum philosophorum perisque placuit, primos homines sine patre et matre editos fuisse dicunt necesse est; quod miris credibile est, quàm ex matre tantum, sine patre Christum Jesum prodidisse, ut optime adversus Celsum disputat Origenes, lib. 1 contr. Celis. Ex sexto Genesios capite arbitrat sunt plerique memoratos illic gigantes haudquam à viris esse progentos. Optime quoque Justinus Thyrtion obijcit, steriles feminas et genitales annos prætergressas, Saram, Amam Samuels matrem, et Elizabetham, Dei beneficio fecundas exstitisse. Et Judei ipsi in Midrasch Echâ futurum tradunt, ut Bodepator à se expectatus sine patre nasceretur. Idem habet R. Simeon ben Joehai in Gesenim, et R. Moses Hadarim in Platnam octogesimo quinto. Falans est ergo Plutarchus in Præc. deojure, cum scripsit feminam omnimò nullam dictam esse sine viri consortio infantem peripere.

¶ Nunc verò nobis incumbit probandum predictionem hanc Isaiæ, quâ futurum præannuntiat, ut Virgo concipiat et pariat filium, integrâ etiam in conceptum et partu virginitali, in Mariæ matre et Jesu illo esse completum. Christi enim Jesu adversarij, tùm splendidi et testimonio impo et eripent, ut adulatorio tum prodiderunt. Impo maxime Judæi impuro et maledico ore Mariam matrem Jesu, ornaticum fuisse, hæc est, commendis nudiorum crinibus operam suam lochse biaterant. Quod artificium quæ exercebant femine, quàm parum pudice essent, ex Nape et Cyrrasi, quæ in libris Amorum Salomonensis poeta commemoratur satis notum est. Proinde Mariam appel-

lare solent *Adulteram*; Jesum verò *Adultera filium*; quod equidem sine investigatione referre non possum. Sic sæpe Thalmod utrumque. Sed et illic quoque, et in Midrasch Coheleth, et in danooso libro, quem *Generaciones Jesu* inscripserunt, cum *filium Pantheram*, et *Jesum Pantherarum* nuncupant. Atqui Pantheram illum Mariæ maritum fuisse narrat in libro Thalmodico Sahebdrin, cap. 7; verum adulterum eam admississe Panbeditiam scholæ magistri illic assererant. Cæterus verò, utopis Judaicarum rerum parum consultus, Pantheram, non Mariæ maritum, sed adulterum fuisse dixit; atque eam demum in adulterio à marito deprehensam, domo ejectam, Jesum ex illicito hoc Pantheræ concubitu procreatum clam peperisse. Verba ipsa Celsibus adversus Christum Jesum venentis referri Origenes lib. 1. Nempis familiaris progenitorum Jesu cognomen in Iudæis consuetudinæque versum est nam Jacobum, Josephi patrem, Pantheram cognominem appellatum fuisse tradit Epiphanius in Heresi Anathemariarum. Ad Joannes Lamascos de orth. Fid. lib. 4, cap. 15, genealogiam Christi perhibens, Mariam narrat patrem habuisse Joaricum, Barpantheris filium, hujus patrem fuisse Pantherem. Ualde fit verisimile, Pantheris cognomen à Mariæ, vel quod potius credimus, Josephi parentibus gestum, Josepho quoque ipsi inhaesisse. Nos quod dicit accipiunt, Jesum Jesum non esse prognatum, adulteri verò crimine sanctissimam et integerrimam Virginitatem facie diluimus. Nam quod adulterum ejus appellat Celsus Pantheram, quem Iudæi ipsius maritum fuisse voluit, in calumniam coarctat. Deinde quis erudit tanta patientia fuisse Josephum, ut manifestam criminis ejus, quod legibus Judæorum tam severè animadversione puniebatur, securam vivere permisit? Quis erudit infanciam mulierem, inter consanguineas et affines, inter infensos filio suo legisperitos magistros, Sacerdotes et Phariseos tutam fuisse, ut ut de Mariâ Virgine Evangelistæ prodiderunt? Quis erudit Jesum ipsum, tum spurco et damnato genitum concubitu, ejusmodi homines Manzeri dicebantur in Ecclesiam Domini fuisse admixtum, contra Moysi interdictionem? neque id ipsi ab invisibilibus et inimicis, quos complexus sua et virtus pererant, obsequium publicè et exprobatum? Quis erudit Nazarenos Jesu populares, quibus nemò invidiosè noscere poterat ipsius parontis spurcum nec et probrosum ortum illi esse oblitus, ut labrum cum, Josephi fabri et Mariæ filium esse, fœtisque ejus ac sorores apud se manere palam predicarent? Nonne, inquam, Joan. c. 6, v. 42, hic est *Jesum filium Joseph, cujus non novimus patrem et matrem?* Quomobrem Nathanael dicit Philippus Joan. c. 4, v. 45: *Quem scripsit Moyses in Ley et Prophete, invenimus Jesum, filium Joseph à Nazareth.* Repud fit causæ dnohis illis cæcis, quid Chanaanæ mulieri, quid populo Hierosolymitano, circ hominem fortivis et illegitimus procreatum amplexibus, Filium Davidis alia voce nuncuparent? Quis erudit denique Evangelistas et Apostolos in manifestè re tam prefectè mentiri ausos (absit dictis impietas) et adversus rei pro-

palam edite notitiam, superstitibus etiam perulgatis fœnoris testibus, mirabilium quendam Jesu ortum fuisse commentos, et ad Davidem retulisse? Tantum verò abest, ut adulterio satù conceptum Jesum tempora ipsius mentis sint, ut eum potius Virgine matre natum crediderat. Simoni enim, Jesu similitus, quique Jesus ipse Christus haberi voluit, et peripam similem se præstaret, non aliam ob causam virgine natum se ferebat, quàm quòd id ipsum de Christo Jesu accepisset. De Jesu hæc scripsit Matthæus cap. 1, v. 18: *Cum esset desponsata miter ejus Mariæ Joseph, antiquis convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto.* De se hæc jactabat Simon, ut perhibet Recognitiones Clementis lib. 2, cap. 7 et 11: *Antiquam mater mea Rachel concevit eam co (Antonio) adhuc virgo concepit me. Donitiamum quoque, nisi me sua filii conjectura, Christi de Virgine matris fama adduxit, ut matrem sibi Minervam virginem adsciberet. Jam enim Romæ pervulgata erant res Christianarum, nec ignorare poterat Donitiamus, quid de Christi ortu ferretur. Memoravit item præterea Josephum, Mattheum filium, Vespasiano patri suo accommodasse vaticinium à Jacobo patriarcha Judæ filio editum: *Nam auferretur scriptum de Judo, et dux de femore ejus, donec veniat qui vincendus est; et tunc erit expectatus gentium;* quod, ut erat rerum Judicarum parum cognitus, hæreditario forsitan jure ad se quoque pertinere posse arbitratur, subdole præsertim id ipsi fortissè suadente Josepho. Cùm ergo ab Isaac predictum accepisset, futurum id de Virgine Messias nasceretur, atque id de Jesu Christiani vulgò dicebant, id sibi deus arrogare conatus est. Minerva se natum lingens. Messiam quippò dignitatem ipsam affectasse vel id persuadet, quòd cum inaulivisset esse in oraculis Davide genus ducturum esse Messiam, potentissimum videlicet regem quendam, Davidis exultingens reliquias se de medio tollere tentavit; quòd Vespasianum eandem ob causam hoc ipsum jam ante aggressum esse sciret, neque in genus inserere non posse intelligeret. Nam quòd addidit ad eum nepotes quidam Davidis, Christi Jesu consanguinei, intencu abierunt, id fortasse sine temeritate meriti sunt, ut apud Esauhim narrat Hugesius. Nec enim humiles ad hoc viles homines ad regni Christo destinati opes assurgere posse existimavit, quæ jam possidere se credebat. Muhammedus ipse qui pleræque Jesu ornamenta ac dotes detraxit, Mariæ virginitati pepercit, eamque laudavit in Alcorano Sur. 5, et 20, et Jesum Adamo comparavit, qui sine virili congressu in laccu edidit est. Non alio re erit præsertim hoc afferre historiam, quam ex traditione ad sua tempora propagatam narrat Origenes in tract. 26 in Mattheum, et Basilides de Hum. Christi gener. Fuisse tradunt in templo locum, quò solis virginitas poterat aptas, exclusis reliquis que thorum virilem fuerunt expertæ; illuc ingressa Mariæ Virgo jam Jesum exita cum areoretur, atque ad mulieres ablegaretur, intercessisse Zachariam, quominus illa loci dignitatem amitteret; quò re offensus Judæos Zachariam interfecisse, vel quò in*

templo inter virgines mulierem contra Jus fasque consistere poterat, vel quòd feminam jam filio auctam, virginem haberi vellet. Traditioni hæc tantum tribuet fidei nos quoque, quantum vult; eam certe à gravissimis auctoribus memorie proditam prætermittere piguit. Longè etiam minor est apud me traditionis alterius auctoritas, quam refert Suidas, in 1455; è vetustis, ut ipse ait, Judæorum commentariis Thebriade servatis exceptam; Jesum semper Dominum in Sacerdotium numerum fuisse cooptatum aliquandò, eamque ipsius patris item ac matris novitas in codicem de more essent referenda; matrem ad ea ex ore ipsius cognoscenda accitam, satum quidem ac filii dedisse nomen, Patrem verò Domum ipsam indicasse; quippò que Filium illius virginitate, Spiritus sancti afflata peperisset, et integritate demum ipsius testibus idoneis, accurate examiné comprobata, non aliam patrem quàm Deum vivum codici fuisse adscriptum. Hæc temerè admitti nolimus, narrate præsertim Suidæ, levissimis scriptore; nam Jesus Judæ prognatus inter Sacerdotes, qui Levitici generis erant, admitti haudquamquam potuit. Respondit quidam apud Suidam, mistum fuisse genus Josephi patris Jesu, sed frustrà; ait quippò Paulus eà tribu orindum esse Christum Jesum, de quo nullas citari præterit fuit; manifestum esse quia quòd, et Judo ortus si Dominus noster, in quâ tribu nihil de Sacerdotibus Moyses locutus est. (Hebr. c. 7, v. 15, 14.) Adde per Leviticam matres in tribum Juda insertas, non eam fieri missionem generis, ut quis inde procreatus possit Levita censeri. Scitum est enim Hebraici juris, in Thalmodæ exceptum traditioni, familiam maternam, neque appellari familiam, neque esse, et deficientem mascula prole, superstitibus flecti filiabus, genus interire.

67 At futile est quò obijciat ex his verbis Epistolæ ad Galatas: *Alit Deus Filium suum factum ex muliere.* Quasi Paulus postremam hæc dictionem eo sensu adhiberet, quò virginitatem quomamodam et in priore ad Corinthios palam adhibuit dicens: *quod quædam 5 verb. aut à scriptoribus.* At res aliter se habet; nam sexum tantum et naturam denotat ea vox priore loco, ut alias sæpe, et ad integras vitatasque feminas ex æquo congruit. *Naturalis vocabulum est femina,* inquit Tertullianus; *naturalis vocabulum generale mulier; generalis etiam speciale virgo, vel virgo, vel vidua, vel quod etiam etiam nomine accedat.* (Ter. de Virg. veland. c. 1.) Quorum hæc sententia est, dictionem *Femina*, hominum et brutorum esse communem; dictionem *Mulier*, generalem esse, et ad virgines, nuptas et viduas pertinere. Quod probat subdico ex his secundis capitulis Genesis, v. 22: *Et edificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem, et adduxit eam ad Adam, ille enim Eva mulier appellatur, Hebraicè נָשָׂא, Græcè γυνή, priusquam Adam traderetur. Probat et ex Gabrielis salutatione; nam cum conceptum Mariæ et partum salvæ virginitate sponderet, ait nihilominus Luc. c. 1, v. 28: *Benedicta tu in mulieribus.* Observatum est etiam grammaticorum filis, Græcam vocem γυνή, ut et Latinam mulier, naturam simpliciter non-*

nunquam significare. Utrumque vocabuli intellectum optime distinxit, ut reliquos itæam, Eustathius, cum alibi, tum præcipuè in luce verum Olyssæo è Ithacopodâ.

Cum mulieribus autem ancillis et concubebatibus, Melique invenit ancillatibus mulierem.

Mulier, inquit, ancilla dicit, jacta id quòd natura significat Mulier, nemp; hominis femina. Continuo autem subjungens, Ancillatibus mulierem, eam notat quæ est sub viri potestate. Mulierem verò Plautus vocat in Curculione, act. 2, sc. 5, v. 64, 69, quam proximè virginem dixerat. Et in Pompo, act. 5, sc. 4, v. 81, sic illas suas virgines Hanno compellat: *Adverte animam, mulierem.* Cæcero in oratione de Prætorâ urbanâ, Philodami Lampscani filiam, que cum patre habitabat, propterea quòd virum non haberet, mulierem sæpius appellat. Ulpianus quoque jurisconsultus, libro quadragesimo quarto ad Sabinium, ait: *Mulier omnes dicit, maritum secus femininè aut;* et libro primo ad edictum Edilium Curulem, eam quæ propter corporis vitium mulier fieri non possit, mulierem tamen appellat.

7 Nec incestigatum disintemnis Joannis Bodini calumitiam, qui in quinto libro de abditis rerum æliminium Arcem, ex Judo persona, duo priora Luca capita, in quibus splendidissimum exstat virginitatis Mariæ testimonium, germana ne legitima esse legat, hoc argumento, quòd tertii capituli initium operis totius exordium esse videtur; præfixa nimirum notatione temporis, unde ordo sequentis historie proficiscitur, quemadmodum ab auctoribus sacris plerisque scripta sua ordiantibus factum est. Fuit ea quidem Marcionis veterum hæreticis sententia, nullas inesse corruptelas et vitia Evangelio Lucae, quod unum tamen, repullatis creditis, admittat. Depravatum id quoque Helvidius credidit. Cùm pleræque autem falsitatis suspecta habebat Marcionem, tum præcipue priora duo capita, sic tantum insinueras partes recidebat. Cujus opinionis cum rationes nullas, vel validè infirmas proferret, ut ex prædibis Origines dilongo contra Marcionistas intelligitur, solâ sibi temeritate fretum id attentasse apparuit. Quam verò dicit Bodinus, peccatum ex notatione temporis, quæ capit tertio præfixa est, futuicam proxis esse vel hoc ipsum, quomodo, auctororum sacrorum exceptum manifestè arguit. Sed enim illi modis quoquo quis scripturam temporum notationis inierere. Undè si quis colligat antecedentia esse supposita, ritum movet. Nec aliter sæpi existare possunt reorum præteritum historio, nisi descriptæ res temporibus commode dividantur. Quòd quòd Regum et Paratipomenon libri, nullis præmissis temporum notis, subdividit tamen, procedente narratione, certis distinguendis temporum cardinalibus? Adde tertium caput Lucae ab his inchoari verbis: *Et erat illi in Bethsaida, in quibus particula et, connectum esse indicat cum superioribus. Nam quòd rogerit Bodinus, facile è fuisse, qui duo priora supponerat capita, et hæc particulam in tertium intrudere, inane est; quippò quam representent vetustis-*

simi colligens et interpretationes antiquas, si unam Aethiopicam excipias, que cum ad Grecum et Syriam exemplar sit expressa, in quibus ea comparat partim colla, interpretationali illi esse vitium fatendum est. Eodem præterea tercio capite virginis matris natum esse Jesum saluti ostendit Lucas, cap. 3, v. 23, 25, cum ait: *Decembris Spiritus sanctus corporali spiritu, sicut columba, in ipsum, et vox de caelo facta est: Tu es Filius matris dilectus, in te complacuit mihi. Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph: ipsi declarant Josepho natum esse non esse, nec alium ipsi patrem tribuunt, quini qui clara voce de caelo missa prolem suam ipsam esse fassus est. Ac mihi quidem cogitanti quædam maximo ad causas priores hæc duo capita resuscitanda esse hereticæ illi censuerunt, quos dixi, hæc mihi præter alios veri quoque similis visa est, quædammodum à Joannis missione et baptismo initium caput Marci Evangelium, nec aliunde inchoandum illud Lucæ absurdè eos colligisse. Verum si quis librorum aëtherium inter se conferat exordia, non leve discrimen deprehendet. Marcus quippe, cap. 1, v. 1, *repente spiritus sancti operi suo præfuit: Initium Evangelii Jesu Christi, Fili Dei, quo totius hinc series præconstruitur et promittitur. Tum postquam de Joannis baptismo paucis disseruit, deique ipsius conceptionis, quibus de iustitate Christi advena et servatus populum commonefacienda, statim subjicit: Et factum est in diebus illis, venit Jesus à Nazareth Galilee, et baptizatus est à Joanne in Jordane. Quæ res ita sane et ordine procedunt. At de Lucæ Evangelio si duo priora capita detraxeris, nihil de Jesu, ad quem tamen unum totum hoc Evangelium pertinet, præfatum Lucam reperies, sed ejus mentionem velut obiecti et aliquid agentem infecisse. Factum est autem, inquit Luc. c. 3, v. 21, cum baptizaretur omnis populus, et Jesus baptizatus, et orante, aperitum est caelum. Quæ cum de veteri historice artus handquam imperio, ut Evangelium hoc et Acta Apostolorum indicant, existimare non liceat; omnino dicendum est, jam ante ipsam Christi Jesu, in primis nempe duobus capitulis meminisse. Denique vel ex Actorum Apostolorum exordio, quo Theophilum compellat Lucas, judicare possumus eandem in Evangelio præmittendi obiecti exordii rationem tenuisse. Quod si exordio Evangelii præterea sita constet, constabit utique et sequentibus duobus capitulis.**

CAPUT IX.

JESUS NATUS BETHLEHEM.

Mich. c. 4, v. 8; 9; Et tu, terra gregis, umbulosa filia Sion, usque ad te veniet; et veniet potentis primum, regnum filia Jerusalem. Nunc quare mare contraheris? Numquid rex non est tibi, aut consiliaria tua perit, quia comprehendit te dolor sicut parturientem?

Mich. c. 5, v. 2: Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi excolletur qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.

Math. c. 2, v. 1: Cum ergo natus esset Jesus in

Bethlehem Juda... congregans (Herodes) omnia principes sacerdotum, et scribas populi, sciendebatur ab eis, ubi Christus natusceret. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Juda; sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu, Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda; ex te enim exiit dux, qui regni populum meum Israel.

Luc. c. 2, v. 4 et seq.: Accidit autem et Joseph à Galilæa, de civitate Nazareth in Judæam, in civitatem David, que vocatur Bethlehem; eo quod esset de domo et familia David, ut proficeretur cum Mariâ, desponsatâ sibi uxore prægnante. Factum est autem cum esset ibi, impleti sunt dies ut pareret. Et peperit filium suum primumgenitum.

Joan. c. 7, v. 40 et seq.: Ex illi ergo turba, cum audissent hoc sermonem ejus, dicebant: Hic est verè Propheta: alii dicebant: Hic est Christus: quidam autem dicebant: Numquid à Galilæa venit Christus? nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?

Quæ duo Michæ prædicta de Jesu Bethlehemi orituro à nobis allata sunt, ea signare Mesiam luculentè supra probavimus. Nunc superest ut ostendamus ipsa hæc in Domino Jesu habuisse exitum, ut Messiam bonæ esse officinam. Quævis enim Bethlehemi natum cum esse Evangelistæ prodiderint, partes idonei, ac certi scriptorè, eorumque hæc in parte valere debent antiquitas ex secundo nostro axioma; et et tam distincta fuerit à primordio Judæa gens per tribus, et populos, et familias, et domos, inquit Tertullianus (adv. Marc. lib. 4, cap. 50), ut nemo facile ignorari de genere potuisset, vel de recentibus Augustianis censibus adhuc tunc fortasse pendebitis, et an per ea etiam me silencie obliterat Bodini impletus, qui adversus Bethlehemiticum Christi ortum argumenta aliquot attulit; hæc nos tamen sigillatim retulimus.

Primum hoc est, Jesum Nazareth esse natum; patriamque hæc, utpotè ignobilis, opprobrii ipsi fuisse; atque hinc Nathanael Philippo, Jesum Nazarenum cum esse quem Moses et Prophete prædixerant sibi annuntians, respondisse: A Nazareth potest aliquid boni esse? (Joan. c. 1, v. 45, 46.) Jesum quoque ipsam, cum Paulum de caelo compelleret (Act. c. 22, v. 8), seipsum Nazarenum, non Bethlehemitam dixisse. Quibus testimoniis consimilia afferri plura possunt, in quibus non populus solum Judæicus, sed Jesu etiam discipuli et sequaces, Nazarethum patriam hinc habuisse; atque hinc proditisse sententia, ac Nazarenum, et Nazarethum, et Galileam dicant; quo postremo nomine Julius Apostata ipsum contumeliosè appellabat. Adde et ad Herodem, Galilææ tetrarcham, à Pilato esse remissum, ut hominem Galilææ ditionis. At bene est, quod qui Nazarenum vel appellat ipsi, vel appellantur narrant Scriptores sacri, Bethlehemi natum esse fidem asseverant, undè manifestum est de Nazarethi nomine ipsi fessio vocabulum, ad significandum locum, non in quo natus

erat, sed quem ejus parentes incolant, et in quo ipse fuerat editus. Sic Virgilius Trojanum Cæsarem dixit, lib. 1. Aeneid., quod Troja majores ipsius venerant. Augusto cognomen Thurius fuisse mirant Suetonius, c. 7, in memoriam majorem origina. Item inter illustres grammaticos quinque Cæcilius Epitrotus, Tusculi natum refert de illustr. Gram., cap. 16, eorumque, non à loco ortus, sed à loco originis inditio. Florentinus etiam Flameri interpres Eustathius, patriam eam esse ait, non in quâ quis natus sit, sed in quâ educatus. Ejus verba in Rom. Olyss., quoniam ad hæc questionem nulli videntur esse per opportuna, referre dignum est: Hæc est patria definitio: patria enim urbs est quedam, in quâ quis post ortum educatus est. Adhæc ut qui facta non sit, sed post ortum patriâ sit prius, in verbis hujusmodi excedit, magna tamen cum habent patriam, et illam quam ipsam deinceps alit. Verè igitur Vajera Halba, et Bombhard Halba Messia patriam Aquiloni assignant, rerum verò ab eo generalitatem locum, Austro.

2° Alterum hoc obijcit Bodinus, censum ab Augusto indictum, et à Cyrenio actum, cum historici Jesu handquam congruere, quippe autem esse Bithonem, eventus illi autem qui mortem Augusti proximo processit, atque eo anno Jesum jam annum decimum quartum attigisse. Ad illi autem quod opponi potest, duplicem ab Augusto factam descriptionem, postremam enim quam commemorat Dio, priorem verò per Cyrenium à Lucæ memorie proditam, que cum ægeretur natus est Christus; ad illi, inquam, subjicit Bodinus, rem alterè se habere, quippe hoc tempore Quintilianum Varni Syriæ præsidem fuisse, non Cyrenium, qui multo post Herodis obitum Judææ censum egit; quorum unum testem citat Josephum. A Bodino hæc exagitari Bertram manifestum est, cuius hæc est opinio, Augustum, ut breviorum illud imperii conficeret, cujus Suetonius, cap. ult. Ang. et Dio, lib. 36, meminerunt, necesse habuisse orbis totius, quæ Romanum patelat imperium, descriptionem instituire, citrà ullam tributorum exactionem; id autem in Syriâ factum per Cyrium, sive Quirinum, illæ eâ tantum de causâ cum potestate missum, cum præses esset, sive Saturninus, sive Varnus; post Archelai verò exitum, cuius eodem missum Quirinum, ut Archelai conficeret pecunias, Syrerumque omnium, ac jam Syriæ contributorum Indecorum facultates censeret; posteriori hunc censum litteris à Josepho proditum, lib. 18 Antiq., cap. 1, priorem à Lucæ. Haque inane est quod adversus ea obijcit Bodinus, Quintilianum Varni præsidem fuisse, cum prior census actus est, non Quirinum; eum præmoneri cum Beza Varo numeris participem ac socium adjunctum fuisse Quirinum, quemadmodum Saturnino collegam datum Voloniam scribit idem Josephus, lib. 16, c. 14. Quæ verane sint, jam non inquiri; alique examine certè, et consultatione à Bodino handquam debuerant præmitti. Verum sic agitur: quod boni est, excerpit; dicit quod mali est, vel quod mali esse putat, cum nihil sit quin malè narrando depravari possit.

Profectò in Beza etiamdem contereitur vbi eruditioribus tantum nonnullis; Scaliger, Casanobius, Drusus, Petavius, Grotius; plurimumque Jurari videtur causa hoc ipso Lucæ verbis: Hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ, Cyrenio: quasi innocens post priam illam descriptionem à Cyrenio factam, aliam deinde fuisse institutam ab eodem, nempe postquam Archelai pecunia in fisco sumt redactæ, quæ et ab eodem Lucæ in Actis, cap. 8, v. 57, commemoratur. Nos quoque tantorum virorum sententia poteramus adhaerere, et Bodini cavillationum securi ad illa pergere; verum quoniam dignus vindice nodus hic est, in eo industriam quoque nostram experiretur.

3° Alterum igitur acutè exogitatis super illo Quirini censu à Lucæ memorato interpretatiombus compellit causâ prætermissis nostram profertimus. Censum Romani Imperii ab Augusto ter actum fuisse testificatur Suetonius (Aug. cap. 17). Docent item nus Ancyranæ tabula, et in Pandectis suis Turicis Leunclavius, et in inscriptionibus suis Gruterus representant; atque id insuper, primum censum habulum fuisse Augusto VI. Agrippa II, Coss., qui annis congrui cum Juliano 18; secundum, Marcio Censorio et Asinio Gallo Coss., anno nimirum Juliano 38; tertium, Sexto Pompeio et Sexto Appuleio Coss., Juliano anno 59. Atque secundum hunc censum cum esse, qui cum ægeretur, natum Christum Lucas refert. Scindum enim est rem fuisse censum ditiorumque operæ, quoque in plurimæ annorum spatium exoreretur, cum Davidis Hebraeos percensuit Joab, decem præter menses in eam rem insumpsit, quævis in censum non venerit Levite et Benjaminite, ut habet Josephus, lib. 7, cap. 10. Hinc existimari potest, quante fuerit molis ac temporis Romanum totum imperium hustrare et censere. Faciliè ergo crediderim ab anno 58 Juliano cooptum hunc censum, ad Christum que octum perseverasse. Atque Q. Sentius Saturninus, vir consularis, præses in Syriam missus est citrà hunc ipsam annum Juliano 58, Syriamque per quinque annos circiter tenuit. Extremis itaque prefecturae suæ temporibus, cum puto mandatum accepisse de censu habendo per Syriam. Nam prius per Italiam, finitimasque provinciâ insitum censum oportuit, quim in extremis imperii finibus. Etsi enim res eodem tempore per universas provincias administrari potuit, quoniam iam tabulae censuales ad Augustum, postquam perfectæ erant, mittebantur, ut imperii facultates haberet perspectas, vis credibile est tot rebus simul cognoscendis, et ad examen summa revocandis animum adhibere potuisse; quod perfacile erat, si res ordine gesta esset. Ex his autem consensibus tabulis videtur brevitarium imperii Sertorio et Dionii memoratum Augustum confecisse. Igitur si meditato imperii percensendo tribuimus quadriennium, censum agi cooptum in Syriâ tribuimus anno, qui postremus fuit Saturnini. Cum autem res aliter in diem, videtur excessisse magnistrata antè absolutum censum, ejusque peragendi curam successoris suo P. Quintilio Vario reliquisse. Quæ cum instaret operi, tum natus est Jesus Dominus.

Præside Quintilio Varo natum esse Jesum colligi potest ex Josephi Antiquitatum libro decimo septimo, capite septimo, ubi legitur ab aliquo jam tempore Varum præfuisse Syriæ, cum ad patrem Herodem Antipater rediit. Aliquando etiam intercessit temporis inter Antipatrum et Herodis obitum. Atqui anno ipso quo natus est Christus Jesus, vel proximo certe obisse Herodem, optimorum chronologorum sententia est. Ergo mihi verò videtur quàm proximum, Syriam regente Quintilio Varo Jesum Christum natum esse, atque in consuetum usque à Sagarino inclinatam, cum cum Quintilianus Varus absolveret. Omnes igitur omnino extraxerimus difficultates, si apud Locum pro *Καταλόγος* legamus *Κατάλογοι*, quod facile patitur similitudo nominum et characterum similitas. Et sic recedatur totus ille versiculus Lucæ: *Αὐτὸς δὲ ἀναστὰς ἔπειτα ἐβόησεν ἠγωνισμένως ἔτι Σαβῶτα Καταλόγους. Πρῶτον δὲ αὐτὸς ἔβησεν ἐκ τῆς Ἰερουσαλὴμ, καὶ ἦλθεν εἰς Βηθλεὴμ, καὶ ἐγενήθη ἐκεῖ ὁ καταλόγος αὐτοῦ. Ὁ καταλόγος αὐτοῦ ἦν ὁμοιωμένος τῷ καταλόγῳ τοῦ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ.*

Præside Quintilio Varo natum esse Jesum colligi potest ex Josephi Antiquitatum libro decimo septimo, capite septimo, ubi legitur ab aliquo jam tempore Varum præfuisse Syriæ, cum ad patrem Herodem Antipater rediit. Aliquando etiam intercessit temporis inter Antipatrum et Herodis obitum. Atqui anno ipso quo natus est Christus Jesus, vel proximo certe obisse Herodem, optimorum chronologorum sententia est. Ergo mihi verò videtur quàm proximum, Syriam regente Quintilio Varo Jesum Christum natum esse, atque in consuetum usque à Sagarino inclinatam, cum cum Quintilianus Varus absolveret. Omnes igitur omnino extraxerimus difficultates, si apud Locum pro *Καταλόγος* legamus *Κατάλογοι*, quod facile patitur similitudo nominum et characterum similitas. Et sic recedatur totus ille versiculus Lucæ: *Αὐτὸς δὲ ἀναστὰς ἔπειτα ἐβόησεν ἠγωνισμένως ἔτι Σαβῶτα Καταλόγους. Πρῶτον δὲ αὐτὸς ἔβησεν ἐκ τῆς Ἰερουσαλὴμ, καὶ ἦλθεν εἰς Βηθλεὴμ, καὶ ἐγενήθη ἐκεῖ ὁ καταλόγος αὐτοῦ. Ὁ καταλόγος αὐτοῦ ἦν ὁμοιωμένος τῷ καταλόγῳ τοῦ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ.*

etiam potest, prohibere non esse censum illum secundum ab Augusto institutum, à magistrato Romano habi- tum fuisse in Judæa, cuius res erat Herodis summo et optimo Jure, et ad cuius pertinebat officium tributo exigere à subditis.—Respondet à beneficiario Jure regum hoc Herodem tenuisse, propterque certa tributa Romanis pendisse, quemadmodum tradit Appianus (Bell. civil., lib. 5). Censum autem agebantur non ad exigenda solum tributa, sed ad cognoscendas etiam singulorum facultates, ætates, familias, artes, et officia. Intererat autem Romanorum prospectas habere vires Judææ terræ, cuius supremum dominium ad se pertinebat; et ex quâ stipendia Pompeius, alique Romanorum magistratus jam antè perciperant. Venerunt ergo in censum Judææ, sed pro sua conditione; alius nam fuit eorum census, qui Jure Quiritium; alius eorum qui Jure Latii, vel qui Jure Italico, vel qui Jure Provinciæ, vel qui Jure beneficiario consuebantur. Nec regnum solum et provinciæ, sed et urbium etiam diversa erant Jura. Patet id ex Digestorum titulo de censibus. Sui ergo Jure ad censum venit Judæa, cum ab Augusto census est institutus, tempore etiam indictionis tributi.

3° Tertio hoc argumento Evangelii Lucæ veritatem opponit Bodinus, quod ad hunc censum antiquum vocati sint peregrini, aut socii, aut vectigales, sed census tantum Romanis; testemque citat Eusebium (Chron. lib. 2), qui et civium hoc censu descriptorum numerum designat; Jesus autem, cum non foris Romanus civis, censeri non debuerit. Verum etsi Romanorum civium numerum expressit Eusebius, non fide rectè colligitur cives tantum professionem edidisse; nec civium omnium, sed eorum tantummodo qui arma ferre possent, nomina in publicum esse solabant. Livius de primo censu quem fecit Servius Tullius: *Milia octoginta civium census dicuntur. Adjecti scriptor antiquissimus Fabius, eorum qui ferre arma possent cum fuisse numerum.* (Lib. 1, cap. 44.) Nilominus tamen in tabulis censuales reliquorum quoque omnium relata fuisse nomina. Unde Justinus, Tertullianus et Chrysostomus; apographæ consilii Iuleni, in quibus Jesu nomen à Quirinio descriptum erat. Porro provinciæ, itidem aut civium, habebantur eorum lustrales aliquando, hoc est, quibus completis lustrum conduceretur, aliquando sine lustrum. Extrâ lustrum mensus est ab Augusto in Syriam Quirinius, qui *ius genti redderet, et facultatem conseret*: verba sunt Josephi lib. 18, cap. 1. Extrâ lustrum quoque censum à tribus Gallis egit Augustus, cum Narbone conven- tum ægeret, et deinde Germanicus, et Claudius, et Volusius, Africanus; ac Trebellianus sub Nerone, et Adrianus et Julianus. At census ille in Syriâ per Saturninum et Varum actus, cum secundo census Augusti pars fuerit, ut dixi, per lustrum actus fuit; tres enim Augusti census, de quibus supra diximus, lustrales fuisse docet nos monumentum Ancyranum. Præterea per ordinarios magistratus, aliquando census habebantur, velot iste, nascente Christo, actus fuit per Saturninum et Varum, Syriæ præsidis, heu-

alter ille post Archelæi exitum in Syriâ per Quirinum præsidem actus. Aliquando verò agebantur per extraordinarios magistratus, censûs tantum habendi causâ missos. Velut ille, quem commemorat Dio, lib. 56, ab Augusto institutus paulatim vite anno, alia aliò ob hanc causam missis. Vigiati viros spectate probatis ad id ab Augusto delectos fuisse scribit Suidas in *ἱστορίαις*, tit. 57, de cens. et censit. et Persej. et Insepct. Cod. lib. 11. Hanc enim qui susceperant, censitores, et perscrutores, et inspectores appellan- tur in codice. Græci *ἐπισημῆς* dicunt ejusmodi fue- runt Hellenus et Julianus, in Cappadociam ad id mu- nus missi, quo scriptis suis celebravit Gregorius Nazianzenus in Orat. 91 ad Jul. *ἐπισημῆς*. Igitur mani- festa est Bodini Semijudæi insensit, qui Christum Jo- sum censum fuisse negat hoc argumento, quod vecti- gales, socii, et peregrini minime censi fuerint.

5° Summa etiam imperitæ ac supinitatis illud est, quod objicere pergit Bodinus, nullum unquam fuisse tunc æcerium censorem, qui homines censendi causâ loca mutare coegerit; molestia futurum id fuisse intol- lerabile, et sumptus infiniti; sed illic censum fuisse unumquemque, moribus Romanorum, ubi domicilium habuit; Casarem ipsam dictatorem, cum censum populi haberet, ad singulas domos civium Rome tunc habitantium adisse. Respondet primo censum hunc Julii Casaris fuisse extraordinarium, nec more, nec loco solito habitum, ut observat Tranquillus, c. 42, in Jul., nec cum censum fuisse lustralem, nec à Cas- sare tantum censore, sed tanquam præfecto morum actum, ejusmodi censum et ab Augusto fuisse deinde institutum, præter tres eos census supra memoratos; ja- que non censum à Stoetonio, sed recensum appellari, quemadmodum et in Epistole Livii, lib. 115. Alio præterea falsum esse, nunquam coactum fuisse censuali causâ loca mutare. Notat Livius, lib. 33, cap. 37, et lib. 42, cap. 9, Coss. Valerio Messalâ, et Livio Sal- natore, Catipanos ex Senatusconsulto Romæ censeri fuisse coactos, cum incertum fuisset interdum ubi cense- rentur. Notat idem, C. Popilio Lenate et P. Ello Agure Coss., cum lustrum conducerent censores Q. Fulvius Flaccus, A. Postumius Albinus, minorem aliquando fuisse numerum, *quia Regianus consul pro concilio edixerat, qui sœmna Latini nominis, ex edicto C. Claudii consulis adhibita civitate sua debebant, ne quis eorum Romæ, sed omnes in suis civitatibus cense- rentur.* Ulpiani libro tertio de Consilio verba hæc sunt: *Is vero qui agrum in alio civitate habet, in ea civitate profecti debet, in qua agrus est; agrum enim tributum eadè civitate debet ferre, in eam civitatem profectus est. Ex- stitit l. Fortia, § 2, d. de Personis. Habuit quoque lex imp. Theodosii et Valentianæ, eid. de naturali- bus liberis, quam hic referre oportet præteritum est: *Si quis, non liber ipse, seu curior sit nebulis obligatus, et tradendi filios naturales, vel omnes, vel quos quæcumque ma- luerit; ejus civitatis curia, unde ipse oritur, et in soli- dum hæredes scribendi liberam et concordiam facultatem. Quod si eam, non ex arbo, sed ex vico, vel possessione quolibet oriundo naturalis liberti contigerint, compæ veli-**

*sub defensione predicta curia splendore hincantare, et hereditatis optibus adjuvare, civitatis adhibentium sunt orditi, sub quâ vicia ille ex possessione cœnctur. His ad- sonat Novella 89, cap. 2, § 2: *Si quis litum ex quâ- libet curia civitate, citos curialis, sive etiam liber hujus modi sit furtaque, libat et unum naturalem offerre fi- lium curia illius unde oritur civitatis. Si vero nec civi- tate ipse consistat, seu ex villa quidam aut vico sit oriundus, illi à patre offeratur civitas, aut armetiam offerat, sub quâ civitas villa aut vico tributa perhibet. Ex his se- quitur professionem, legibus Romanis, sequi delibuisse locum unde origo ducebatur. Postulare etiam id Ju- dæis fuit, qui in tribus, Familias et domos distributi erant. Cùm censuri populum jussit David, censum tri- bus Juda seorsum adnotavit seep historicus, quod non fecisset alique, nisi seorsum census fuisset. Notus ergo Romanorum et Judæorum confesso se Jo- sephus debuit in tribum suam, que Judo fuit, et in pa- triam Davidis potrumque ipsius, unde genus ducebat, que Bethleem fuit.**

6° Nec minoris tarditatis plenum est ac stuporis postremum Bodini argumentum, quo feminas in cen- sum venisse negat, nesciam gravidas et materem proximas (ejusmodi fuit Maria, Christi Jesu mater, cum censendi causâ Bethleemem venisset, ad tantum iter suscipiendum fuisse coactas. Cui probando Livium ci- tat, quem ait, quodsemicivium civium numerum ex censibus deseriit, Juce ferre verba subjicere: *Præter mulieres; neque verò Mosæam aut Davidicam, habitis à se censibus, feminas nisi pueros annis viginti mœri- consuevit. Eo vero existimo verba, que post descrip- tionem censum aliquos locis adject Livius: *Præter arbor, orbæque, vel, Præter pupillos et viduas, longe aliter explicanda esse ac à Bodino explicari; non enim censu excludis significat arbor et orbæ, sed potius in censum nos quoque venisse, etsi numerum non exprimit Livius. Luceplatanus damus fidejussorem Dionysium Halicarnæensem, lib. 1 et 5, et 9. Is de censu institutione disserens, cujus auctor fuit Servius Tullius, singulorum ait reata fuisse in censum nomi- na, pereorum item, liberorum, et conjugum. Item alibi censum à Servio Tullio rege institutum docet à T. Largo priore dictatore fuisse institutum, descriptis singulorum nominibus, ætateque et liberorum. Liquec id etiam ex Gregorius libro tertio de Legibus: *Censuras populi, arborum, soboles, familias perantem que censetur.* Factum id dicit Bodinus Romæ, non in provinciis; præterque nec in Syriâ. At os illi occu- det Ulpianus, homo Syrus, Tyro oriundus, cuius verba hæc sunt de libro secundo de Censibus: *In Sy- ria, et quætordecim civitatibus mæcæ, à duodecim finime, usque ad ætiogramum unum, tributo capitis obligan- tur. Id leges lib. 5 D. de Censibus. De nihilo est quod subjicit Bodinus, censibus à Mose et Davide ætis ex- clusos fuisse pueros et feminas; nam etiam eorum expressa sint duntaxat nomina qui arma ferre possent, non ex eo colligitur reliquos multitudine, seuim, feminarum et pueros in censum non venisse; sepe citat et Livius, ut monui, eorum tantum descripti***

numerus, qui armis erant idonei, quamvis et illi quoque, conjunctim tandem aetatis essent vel sexus, censorentur. Praeterea Mariam matrem Christi falso *testis* propterea Josepho proximo agnato ex lego Moisi nupsisse, à viris eruditiss demonstratum est. Quo posito, eam certe ad censum venisse oportuit, alioqui sollemniter fuisset nomen patris illius de familia sua, quia non habuit filium; atque ita viciosa esset lex à Deo sancta, cum Salopaadi filius *truncatus* paternam hereditatem adjuverit: Rursus ergo Tertullianus: 4. *Apud Romanos in censo descriptus est c. Maria, ex qua nascitur Christus.*

CAPIT. XI.

DE NOMINE DESI, QUOD SERVAVITURUM BONAE. Isa. c. 12, v. 5: *Nunciatus nomen in quibus de fontibus Saluberris.*

Isa. c. 51, v. 3: *Propt. est Jubalet natus: quoniam est Saluberris nomen.*
Isa. c. 62, v. 1: *Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egredieris ut expleator Justus opus, et Saluator ejus ad tempus occurrat. . . . Ecce Dominus nudavit scutum in extrema terra: Pectus illic Sion: Ecce Saluator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, et opus ejus contra illos.*

Isa. c. 63, v. 8: *Et dixit (Domini): Percutiam populum in manu tua, et factus est tuus Saluator. In omni tribulatione eorum non extirpabunt, et Angelus factus ejus salvabit eos.*

Hosae. c. 3, v. 15: *Justa Sextan oditorem: Et dicit, non timere occipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea natus est, de Spiritu sancto est. Parit enim Filium, et vocatis nomen ejus Jesum; ipse enim saluatur populum suum à peccatis eorum. . . . Et nomen cognoscet eum (Joseph), donec peperit Filium suum primogenitum, et vocabit nomen ejus Jesum.*

Luc. c. 1, v. 30, 31: *Et ait Angelus ei: Ne timeas, Maria, implebit enim gratiam apud Deum, ecce conceptus in utero, et pariet Filium, et vocabis nomen ejus Jesum.*

Luc. c. 2, v. 21: *Et postquam consummatus senu die octo, ut circumcidetur sicut, nunciatus est nomen ejus Jesus, quod vocatum est ab Angelo, priusquam in utero conciperetur.*

Hebraicum Christi nomen est *Yeshu*, unde priscae Judaei et recentiores potestatem litterarum detriverunt, ut exprobrasset *Yeshu*, sive quòd litteram illam pronuntiare fitticilia sit, sive quòd salutare hoc nomen Christo esse tribuere verpi illi recusatent. Rem quia dubiam reliquit Elias in Thibiti. Ut ut est, vulgatum inter

illos Christi Jesu nomen est *Yeshu*, quod in aliquibus veteris Testamenti locis ad Christum pertinentibus reperitur; collectis *יהושע*, *יהושע*, *יהושע*, *יהושע*, per eam *יהושע* artem quam Rabbini appellant *תורת יהושע*, hoc est, scripturam quae fit per notas. Velut in quadragesimo nono capite Genesios, commate decimo, quod Messiam praeficere vocis constat ex illi quo superius disserimus, huc vocis estant: *וְיֵשׁוּעַ בְּיָמָיו*, quorum *יהושע* est *יהושע*. Item in Psalmo septuagesimo primo, qui venturi Messie vaticinium est, haec legas commate decimo septimo: *וְיֵשׁוּעַ בְּיָמָיו*, quorum dictionum si summa elementa conjunxeris, exiret dictio *יהושע*. Messiam quoque praenuntiat Psalms nonagesimus quintus, cujus duodecimus versiculus ab his verbis capit initium: *וְיֵשׁוּעַ בְּיָמָיו*, quorum *יהושע* dicitur vocabulum *יהושע*. Quae quoniam sunt Iudaeis vinitatis plenissima, suis tamen artibus impari hominibus tradendi sunt, et suo sibi gladio jugulandi. Quia et serpentina lingua morsus, et laenas veneni, nomine Jesu sanatus fuisse Thalmudiste referunt in libro de Sablato, capite decimo quarto, et in Avoda Zara, secundo capite.

CAPIT. XII.

DE NOMINE EMANUEL, QUOD SIGNIFICAT: NOBISCUM DEUS.

Isa. c. 7, v. 14: *Ecce Virgo concipiet, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.*

Matth. c. 1, v. 20 et seq.: *Angelus Domini apparuit in somnis ei (Joseph), dicens: Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea natus est, de Spiritu sancto est. Parit autem Filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim saluatur populum suum à peccatis eorum. Hinc autem loquutus factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicens: Ecce Virgo in utero habebit, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscum Deus.*

Joan. c. 1, v. 14: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.*

Eius geminatio artis Judaeorum summa limitas est, quoniam tamen ad oppugnandum Christianorum causam ea vinitate alligando Judaei, retorquenda in audaces hos stabilitas est. Legitur in Sapienter Aemilia, cap. 2, juxta discipulum hujus rationalia, *isopropos* esse, dictionem hanc *Emmanuel*, *יהושע*, et illam *יהושע*. Unde unum emendatque esse *Emmanuel* esse illud ab Iudaeis praenuntiatum, ad Jesum Dominum, quod illi contra et hostilia sine praecipitis committenda non inveniunt, facti omnino necesse habent Manichaeos.

CAPIT. XIII.

HAEC DESEM AGORANT, SIQUE MINORA OFFERENT.

Psal. 71, v. 9 et seq.: *Coram illo praesident. Et hoc, et inimici ejus terram fugient. Regna Tharsis et insulae univera offerant; reges Arabum et Saba dona adducant. . . . Et dicit, et dabitur ei de auro Arabia.*

Isa. c. 8, v. 5, 4: *Et dixit Dominus ad me: Voca*

nomen ejus, accelera apolla detrahete, festina praedari; quis antiquum sciat per vocare patrem suum et matrem suam, inferat fortissimo Domuaci, et apolla Somalia coram rege Assyriorum.

Isa. c. 60, v. 6: *Omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes, et laudem Domino annuntiantes.*

Matth. c. 2, v. 1 et seq.: *Cum ergo natus esset Jesus in Bethleem Juda, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicerentes: Ubi est, qui natus est Rex Judaeorum? . . . Instantes domum intraverunt puerum eam Maria matre ejus, et prostrantes adoraverunt eum, et aperitis thronis suis obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrrham.*

CAPIT. XIV.

IESUS FUGIT IN AEGYPTUM, ET POST DIUTURNAM MURAM REIIT IN PATRIAM.

Osee, cap. 2, v. 1: *Ex Aegypto vocavi filium tuum.*
Matth. c. 2, v. 14 et seq.: *Qui (Joseph) conaturos accepit puerum et matrem ejus nocte, et recessit in Aegyptum, et erat ibi usque ad obitum Herodis; ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicens: Ex Aegypto vocavi filium tuum. . . . Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Aegypto, dicens: Surge, et accipe puerum et matrem ejus, et vade in terram Israel; defuncti autem enim qui quaerebant nomen pueri. Qui conaturos accepit puerum et matrem ejus, et venit in terram Israel.*

CAPIT. XV.

INFANTEM CEDES AB HERODE PERISTRATA.

Jerem. c. 31, v. 15: *Hae dicit Dominus: Vox in ecclesio audita est lamentationis, iuctus, et factus Rachel plorantis filios suos, et nolentis consolari super eis, quia non sunt.*

Matth. c. 2, v. 16 et seq.: *Tunc Herodes videns quoniam illud esset à Magis, iratus est valde, et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, et in omnibus vicibus ejus, à bimata et infra, secundum tempus quod exquisierat à Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Jeremiam Prophetam dicens: Vox in Ramis audita est, ploratus et simulatus multus: Rachel plorans filios suos, et non vult consolari, quia non sunt.*

Memorable est, et ad fitem Evangelicam: historice consiliandam peripocorum Augusti dicitur, de Herodis saevitia in Judaeorum infantibus, ipsaque adeo ejus filium, quod refertur à Macrobio lib. 2, cap. 4: *Cum audisset, inquit, inter pueros, quos in Syria Herodes, rex Judaeorum intra binatam aetate interfecit, filium quoque ejus occisum, ait: Milla est Herodis puerum esse quam filium. Filius ille Herodis inter pueros Judaeos Bethlehemitas à patre interfectus, corpus tandem fuerit, variè est ab eruditiss disceptatum. Baronijs alique censent fuisse cum infantom rebus natum, juxta patris cum illis interfectum, no is foret ad quem, ex Magorum vaticinio, regnum Judaeorum esset perenturum; ejus mentionem fuisse praetermissam à Josepho, quem alias res complures memoria dignas silentio quoque pressisse constat; velut Jobi*

historiam et Plineum ad Probaticam portam, cuius praeter Joannem Benjamini quoque meminit in Itinerario. Hanc opinionem merito refellit Gasambonus, (adv. Baron. Exercit. 2, cap. 16.) Opinatur Grotius, in Math. c. 2, v. 16, duas historias in unam confuisse Macrobio, alteram de Bethlehemitarum infantium caede, quam ex libris Christianorum, Christianis fortasse et ipse accepit; alteram de caede Antipatri à patre Herode interfecti; quibus opinionibus argumenta profert nonnulla. Equidem Antipatrum à Macrobio notari existimo, sic tamen ut non duas in unum confuderit historias, sed unam historiam, eamque distinctam ac veram narraverit. Nam quod scribit, occisum eum fuisse inter pueros Bethlehemitas, non sic intelligendum est, quasi puer fuerit ex his pueris, sed quo tempore trucidati illi sunt, eodem et hunc morto fuisse affectum. Haec ergo est quod dicit Grotius, Antipatrum jam provecum aetate, quique Bethlehem non erat, cum interficeretur Bethlehemitis infantibus, non satis rectè dicit inter eos fuisse occisum. Caedes modo Antipatri et infantium eodem tempore evenit, ejusdemque hominis jussu patrata sit, etiam magnam inter hos illumque fuerit discriminis aetatis, nec eodem loco essi sint, jure dicitur inter illos fuisse notatum: cum praescriptum intra Bethlehem oppidum muros hincque haec grassata sit, sed omnes ejus fines fuerit pervagata, ut habet Evangelista. Addit Grotius Antipatrum quinto ante Herodis mortem die fuisse occisum: puerorum autem eodem aetate ante occisum, idque intelligi ex eo quod defuncto Herode in patriam ex Aegypto statim Joseph cum Jesu et Mariâ redierit. Si tempora rectè distinxeris, plana omnia sunt. Nam post discessum Magorum, de capessendâ in Aegyptum signa admonitus Joseph ab Angelo, illic statim profectus est. Secuta est deinde aliquantò post caedes. Haec excepit Antipatri interitus. Exstinctus est quinto post die Herodes ipse. Rumor postmodum confusus, ut fit, et indistinctus de caede infantium et Antipatri dissipatur, venique ad Augustum; qui re notitiam accurate exploratâ, neque discrimine locorum, aut faevioris modo, consisy intellectis, memor jam dios ab Herode illas prius interfectos, Alexandrum et Aristobolum, melius esse dixit Herodis porcum esse quam filium. Iustat Grotius, alioque dictum ad Antipatri, non ad puerorum caedem pertinere, atque inde apparere prius illud solum ad Augustum esse perlatum, Macrobio vero illic *interfectos* mentionem perperam attulisse. Quod ita se habere non concedimus: nam ut atrociss Augustus visum est, Herodem in provecum jam aetatis filium, regnique sui successorem testamentum designatum, ac suae jam dignitatis participem servasse, quam in ignobile puerorum vulgus, ita illud prius dicto falso, quam istud provecotus est. Fortasse et de *interfectis* quid sentiret adjecti, sed à Macrobio, vel ab eo emde accepit Macrobius, praetermissum, hoc est, cui jocos tantum Augusti referre fuerat propositum. Consistit ergo hac in parte sua fides Macrobio, qui illustri testimonio Evangelicam hanc historiam asseruit.

CAPUT XVI.

IESUS MARIAT MARATHI, ET NALARETHI APPELLATUR.

Luc. c. 15, v. 5, 7: Conspicit et paries filium, cuius non tangit equi noscitur; erit enim Nazarenus Dei ab infantia sua, et ipse incipiet liberare Israel de manu Philistinorum... Ecce conspicias et paries filium; coram parietibus, nec alicuius, in alicuius ecclesiarum immundo; erit enim puer Nazarenus Dei ab infantia sua, et ipse materis sue, usque ad diem mortis sue.

Isa. c. 41, v. 1, 4: Iuxta hebraicum scripturam: Et quod dicitur virgo de radice Jesse, et Nazarenus de radice Jesse ascendit.

Isa. c. 55, v. 2: Et ascendit sicut virginitatem, et sicut radice de radice Jesse.

Matth. c. 2, v. 23, 25: Admonuit Ioseph in somnia, ecessit in parietes Gallilee. Et sicut habitavit in civitate quae vocatur Nazareth, ut adimpleret quod dictum est per prophetas: Quoniam Nazarenus vocabitur.

Luc. c. 9, v. 50 et seq.: Et ut perfectum Ioseph et Maria omnia praevidit legem Domini, revera sicut in Galliam, in civitate suam Nazareth. Pater autem excedit. Et ascendit Iesus cum eis, et venit Nazareth, et erat sicut illis.

CAPUT XVII.

IOHANNES CHRISTI PREDICATOR.

Isa. c. 40, v. 5 et seq.: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudinis seminis Dei sabari. Omnia collis exaltabitur, et omnia montes et colles humiliabitur, et ventus spiritus in deserto, et aperta in terra plana. Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro sanctum quod est Dominus locutus est.

Mat. c. 5, v. 1: Ecce ego mitto Angelum meum, et preparabit viam ante faciem meam; et stalla vestra ad templum unum Dominorum quem vos queritis, et Angelus Testamenti quem vos nullis.

Matth. c. 5, v. 1 et seq.: In diebus autem illis venit Johannes Baptista predicans in deserto Iudaea, et dicens: Poenitentiam agite, appropinquavit enim regnum caelorum. Ille est enim qui dicitur est per Isaiam Prophetam: Ecce ego mitto Angelum meum in deserto: Parate viam Domini, rectas facite seminis eius.

Matth. c. 11, v. 7, 10: Caput Iesus dicere ad turbas de Iohanne. Ille est de quo scriptum est: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem meam, qui preparabit viam tantum ante te. Et Luc. c. 7, v. 27.

Marc. c. 1, v. 1 et seq.: Initium Evangelii Iesu Christi, filii Dei: sicut scriptum est in Isaiam Prophetam: Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui preparabit viam tantum ante te. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite seminis eius.

Luc. c. 1, v. 76: Et tu, puer, Propheeta Altissimi vocaberis; praebis enim ante faciem Domini, parare viam eius.

CAPUT XVIII.

SPIRITUS SANCTUS DESCENDAT SUPER IESUM, ERGENS BAPTIZATEM; QUOD ET TESTIMONIUM PERHIBETUR A DEO PATRE, TUNC ET CUM TRANSIBERETUR EST.

Isa. c. 11, v. 1 et seq.: Et egredietur virgo de radice Jesse, et filius de radice eius ascendet, et requiescet super eum spiritus Domini.

Isa. c. 42, v. 1 et seq.: Ecce servus meus, auspicium enim; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea, deus Spiritum meum super eum; iudicium gentibus profertur. Non clamabit, neque accipiet perjurium, ne iudicabit, vox eius foris, columnam quoniam non conturbat, et sicut famigera non exstinguitur, in veritate educet iudicium. Non erit tristes, neque turbulens, donec ponat in terra iudicium, et loquen eius insula exspectabunt.

Isa. c. 61, v. 1 et seq.: Spiritus Domini super me, in quo auri Domini super me; ad annuntiantium numerum utat me, ad mulerer contritis corde, et praedicaverit captivis in aedificationem, et clavis apritionem, ut praedicaverit animum plebibus Domini, et dicitur ultionis Dei nostro.

Matth. c. 3, v. 16, 17: Baptizatus autem Iesus confessus ascendit de aqua, et ecce aperti sunt ei caeli; et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et venientem super se. Et ecce vox de caelis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit. Et Marc. c. 1, v. 9 et seq., et Luc. c. 3, v. 21, 22.

Matth. c. 12, v. 18 et seq.: Iesus autem tunc respondit turbis, et respondit eis multi, et curavit eos omnes; et praecepit eis ne manifestent eum factorem; ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam dicens: Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit animo meo. Pater Spiritum meum super eum, et iudicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque irascetur, neque auferet aliquis in plateis vocem eius; iustitiam quoniam non convinget, et sicut famigera non exstinguit; donec efficiat ad victoriam iudicium; et in nomine eius gentes sperabunt.

Matth. c. 17, v. 5: Adhuc eo loquente: Ecce nubes facta obumbravit eos. Et ecce vox de nube, dicens: Ille est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacuit; ipse enim dicit. Et Marc. c. 9, v. 7, et Luc. c. 9, v. 34, 35.

Joan. c. 1, v. 32 et seq.: Et testimonium perhibuit Iohannes dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de caelo, et mansit super eum. Et ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, ille est qui baptizatus in Spiritu sancto. Et ego vidi, et testimonium perhibui, ipse hic est Filius Dei.

2 Petr. c. 1, v. 17: Accipiens enim a Deo Patre honorem et gloriam, voce delapsa ad eum hujusmodi illi magnificis gloriis: Ille est Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit; ipsum audite.

CAPUT XIX.

IESUS UNCTUS A DEO.

Psalm. 2, v. 2: Adstiterunt reges terrae, et principes

conveniunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus.

Psalm. 44, v. 8: Dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleo olivae usque ad coarctibus tuis.

Isa. c. 61, v. 1: Spiritus Domini super me, id quod auri Domini super me.

Thren. c. 4, v. 20: Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris, cui dicitur: In umbra tua vivemus in gentibus.

Luc. c. 4, v. 17 et seq.: Et traditus est illi liber Isaiam Prophetam. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum est: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me... Capiti autem dicens ad illos: Quis hodie impletus est haec Scriptura in auribus vestris.

Act. c. 2, v. 36: Certissime scit ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis.

Act. c. 4, v. 26, 27: Adstiterunt reges terrae, et principes conveniunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum ejus; conveniunt enim vere in civitate iudaica sanctum puerum totum Jesum, quem unxit, Herodes et Pontius Pilatus.

Act. c. 10, v. 37, 38: Vos scitis quod factum est verbum per viderem Iudaeam; incipimus enim ad Galliam, pro baptismum quod praedicavit Iohannes, Jesum & Nazareth, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto et virtute.

Hebr. c. 1, v. 9, 10: Ad Filium autem & Thronum tuum, Deus, in oculum saeculi; virgo equitatis, virgo regni tui; dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo olivae tunc pro participatione tua.

CAPUT XX.

IESUS JEIUNAT ET ESURIT.

Psalm. 55, v. 15: Humiliabam in jejuniis animam meam.

Psalm. 68, v. 41: Et operui in jejuniis animam meam.

Psalm. 108, v. 24: Genua mea infirmata sunt a jejuniis.

Matth. c. 4, v. 2: Et cum jejunasset (Jesus) quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea exiit. Et Luc. c. 4, v. 2.

Matth. c. 21, v. 18: Mans autem revertens (Jesus) in civitatem, exiit. Et Marc. c. 11, v. 12.

CAPUT XXI.

IESUS VERBUM DEI.

Psalm. 106, v. 20: Misit Verbum suum, et servavit eos, et eripuit eos de interfectionibus eorum.

Isa. c. 55, v. 10, 11: Quomodo descendit imber et nix de caelo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, et in fundit eam, et germinare eam facit, et dat sementi sementi, et panem comedenti: sic erit Verbum nostrum quod egredietur de ore meo; non revertetur ad me vacuum, sed faciet quaecumque volui, et preparabitur in his ad quae misi illud.

Joan. c. 4, v. 41: Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.

Apoc. c. 49, v. 11, 15: Et vidi eorum apertum, et ecce agrus altus, et qui sedebat super eum vocabatur Fidelis et Verax; et veniens erat veste aspersa sanguine, et vocatur nomen eius Verbum Dei.

Gladius Iesus enim Verbum Dei agnoscitur Mutan-medani, adeo ut Verbum Dei propterea ipsi nomen Alexarum assignet in aut. 4, quod et a Babbinis observatum est. Sed et R. Isaac ben Aramah liberum Numerorum explians hanc chausalam, quam luc e Psalmo centesimo sexto proponimus: Misit Verbum suum, et servavit eos, et eripuit eos de interfectionibus eorum, non in Messia solam, sed et in Iesu eventum habere satis clare docet; venisse enim ait ad saniales omnes, sed non ab omnibus fuisse receptum, verum ab aliquibus tantum, usque rudioribus et obtusi linguam viris, picutram in mari exercitibus, Quod et prolata sequenti Psalmo ejusdem compositione: Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aqua multa, ipsi viaverunt opera Domini et mirabilia eius in profundo. Quo Christi Jesu Apostolus laudatque obscuro notant. Plurimum afferunt Thargumistarum loca, quibus 777 reddunt Verbum Dei. Scio quid contra afferat Theodoricus Haekspanus (de Usu libror. Rabbinic. esp. 2), ut ostendat idem significare ac 777, quomodo molitum et 772. Animo; sed ut Verbum meum et animam meo nil aliud sonentipiam, Ego: ut in Levitico. c. 25, v. 46: Hec autem iudicia, atque precepta et leges quas dedit Dominus inter se, et inter filios Israel. Pro, inter se, Onkelos locat: Inter Verbum suum. Sexcentis hujusmodi proferuntur. Sed alia sunt, in quibus locum habere non potest hae interpretatio; cujusmodi est istud e Psalmo centesimo nono primo commate: Dixit Dominus Domino meo, quod Christum laudat stultis respicit, vel ipse prois Iudaeis testibus, ut supra ostendi. Id ita exponit Ion than: Dixit Dominus Verbo suo. Ex quo conieceri possumus in illis quoque Thargumistarum sententias receit 772, licet antiquae sigificationis, et ad Deum simpliciter, vel ad Verbum Dei referri possit, non semper tamen priorem obtinere sensum, quod vult Haekspanus, sed et aliquando necurdam.

CAPUT XXII.

IESUS FILIUS DEI.

2 Reg. c. 7, v. 15, 16: Ipse edificabit domum domini meo, et stabiliam thronum regni eius usque in sempiternum. Ego ero et in Patre, et ipse erit mihi in Filium.

Psalm. 2, v. 7: Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Psalm. 88, v. 28, 30: Ipse invocabit me: Pater meus es tu, Deus meus, et susceptor unitus meo. Et ego primogenitum ponam illum, excelsum praec regibus terrae.

Psalm. 109, v. 1 et seq.: Dixit Dominus Domino meo: Siede a dextris meis... Ex utero ante luciferum genui te.

Irov. c. 8, v. 22 et seq.: Dominus possedit me in in-

tionem suam, antequam quidquam faceret à principio. Nondum erant ubiq; et ego jam concepti eram. anò colles ego parturibam.

Prov. c. 30, v. 4: Quis ascendit in caelum atque descendit? Quis circumdavit spiritum in manibus suis? Quis colligavit aquas quasi in vasculum? quis suscitavit omnes terminos terrar? quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nescis?

Sap. 2, v. 1, 12 et seq.: Dicuntur cogitationes apud se non recte. Circumlocutionem Juxtam, quoniam, inanimis est nobis. Promissit se usculum Dei habere, et Filium Dei se nominat. glorietur patrem se habere Deum. Si est verus Filius Dei, accipiet eum.

Isa. c. 49, v. 8: Resurre, caeli, desuper, et nubes pluant Justitiam: aperiantur terra, et germinet Salvatorum, et iustitia oriatur simul: ego Dominus creavi eum.

Genes. c. 11, v. 4: Et Aegyptus vocavit Filium matris. Mich. c. 5, v. 2: Et tu, Bethleem Ephratae, parvulus es in millibus Juda; et te nudi crediderunt qui sit dominator in Israel: et egressus ejus ab initio, à diebus aeternitatis.

Math. c. 5, v. 17, et c. 12, v. 5: Et ecce vos de caelis dicitis: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacet. Et Marc. 1, v. 11, et Luc. 3, v. 32, et Joan. c. 1, v. 34.

Math. c. 4, v. 5, 6: Et accedens tentator dixit ei: Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Si Filius Dei es, mitte te deorsum. Et Luc. c. 4, v. 5, 9.

Math. c. 8, v. 29: Es ecce clamaverunt dicentes: Quis nobis est Filius, Filius Dei? Et Marc. c. 8, v. 27, et Luc. c. 8, v. 28.

Math. c. 10, v. 52: Omnia qui conspiciunt vultu corporum hominum, confitebor et ego cum carum Patre meo, qui in caelis est; qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et coram Patre meo, qui in caelis est. Et Luc. c. 9, v. 26, et Apoc. c. 5, v. 5.

Math. c. 11, v. 22 et seq.: In illo tempore respondens Jesus dixit: Confitebor tibi, Pater Domine caeli et terrae, quia abscondisti haec à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te, Omnia mihi tradidisti sicut à Patre meo, et nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem qui novit, nisi Filius, et qui voluerit Filium revelare. Et Luc. c. 10, v. 21 et seq., et Joan. c. 3, v. 34, et c. 15, v. 3, et c. 17, v. 1, 2.

Math. c. 12, v. 50: Quicumque fecerit voluntatem Patris mei qui in caelis est, ipse meus frater, et soror, et mater est.

Math. c. 14, v. 55: Qui autem in mundis est, veniet, et adoraverit eum dicentes: Verè Filius Dei es.

Math. c. 16, v. 13 et seq.: Dixit illis Jesus: Vos autem, quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit: Tu es Christus, Filius Dei vivi. Respondens autem Jesus dixit ei: Beatus es, Simon Barjona; quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in caelis est. Et Joan. c. 6, v. 69.

Math. c. 28, v. 65, 64: Jesus autem tacebat, et princeps Sacerdotum ait ei: Adjuro te per Deum vivum, ut

dicas nobis, si tu es Christus, Filius Dei. Dixit illi Jesus: Tu dicis.

Math. c. 27, v. 39 et seq.: Proteruntibus autem blasphemabant eum. dicentes. Si Filius Dei es, descende ab excelsis. Dixit enim: Quis Filius Dei sum.

Math. c. 27, v. 34: Centurio autem, qui cum eo erat custodiens Jesum, viso terra motu, et his quae fiebant, timuerunt valde, dicentes: Verè Filius Dei erat iste.

Similia apud reliquos novi Testamenti Scriptores per se quisque passim reperire potest, quae brevitate scilicet praetermittimus.

Tertullianus adversus Praxeum, cap. 24, sic dixerit: Nobis omnes Scripturae, et veteres Christiani Dei, et vocat Filium Dei profertim. Haec Judaeorum sermonum sapient, qui in veteri Testamento predictum quidem faciebant esse Christum, Filium vero Dei futurum praesignificasse tunc modo veteri Testamento rogabant. Origenes contra Celsum, lib. 1, ait: Judaei vero hunc quosquam autem solentur Prophetam dixerit dicitur venturum Filium Dei. Quod quia dicunt, hoc est, venturum nempe Christum Dei. Et saepe in disputationibus quarant sciam à nobis de Filio, quasi nullus sit hujusmodi vel à Prophetae predictus. Alter tamen Philoni visum est, qui non solum verbum Dei, primogenitum ipsius Patris appellat. Atque proximo ostendimus Verbum Dei Hebraeos Messiam interpretari. Unde sequitur iuxta Hebraeos Messiam esse Filium Dei. Adde illud tamen hanc esse à Psalmo secundo, v. 7: Dominus dixit mihi: Filius meus es tu, ego hodie genui te; et altera illam à Psalmo centesimo nono, v. 4, 5: Dixit Dominus Deo unigenito meo: Sede à dextera mea; quibus et Filium Dei esse Messiam, et divinae naturae consortem significatur. Sic Apollonius (si sacra licet profana miscere) ad Ilextram Jovis sedere eamque unigenitum, quod Jovis esset filius. Inque cum istis ad dignitatem suam asserendam dixerit Christus, in Math. c. 23, v. 36: Nemo poterit ei respondere verbum: neque omnia sui quaequam ex illis diebus amplius interrogare. Subdit Patres: Ex utero autem Luciferum genui te; quod idem id superius ad Messiam Hebraeorum decissimus referunt, ut supra declaravimus. Notabilis quoque est ad rem nostram accommodata praescriptio Judaeorum observandi, ut ex his septuagesimi primi Psalmi versibus: Ante soltem permanet nomen ejus; ubi hebraice habent, וְעַד עַד יְהוָה, Innoxium ut unum esse ex Messie nominibus. Sic Thalmud in libro Sanhedrin, capite ultimo; sic Beresith Bablah. Mosis Hatarsan; sic Beia Rabbat; sic Midrasch Thellim; sic R. Solomon in Michiam. Atque וְעַד יְהוָה, quae dicitur filium somni; et וְעַד יְהוָה, ut sit ac solent, in filium solutum. Quomodo et ipsorum sententia Messias ante orbem conditum vocabatur וְעַד יְהוָה, hoc est, dominus. Quis autem filius esse vel dici potuit? non aliter curae quam Dei. Nam quod sic dicitur voluit, habere sive orbem dabit mortuus, ut habet Beresith Bablah, frustra sum, cum וְעַד יְהוָה sit in niphath, et habet significationem passivam, quemadmodum optime docet R. David Kineth in Mi-

chol. Haec observatio. Rabbinica est, hoc est, frigida et insula; verum praetermittit non deluit, ut intelligat lector credidisse illos Messiam fore Filium Dei. Quid quod de Messia dicitur hoc faturus Hebraei, quod exat in Psalmo octogesimo octavo: Ipse invocabit me: Pater meus es tu, Deus meus, et susceptor solentis meae; et ego in terram ponam illum exortum praerogina terrae; ut aperiti docetur in Vesle Solomonis Bablah. Cavillantur hie Judaei pro more suo, et Messiam Dei filium dici sentent, quod cum sic amarus sit Deus, ut pater filium suum amare solet, hoc est, Deum Messiam patrem fore amare, non valent; quemadmodum Israel filius Dei primogenitus appellatur; proptereaque dixisse: Filius meus es tu; non: Filius mihi es tu; quod dixisset utique, si natura patris fuisset. Haec leges in Midrasch Thellim. Ergo affectu et amore, non natura, Jacobi filius erat Judae, quem sic compellabat pater moysi: Ad praadam, fili mi; et, accedenti, non V; amore item filius Davidis Absolom, quem mortuum desiderii impatiens pater sic affabatur: Absolom, fili mi, fili mi, Absolom; et, non, V.

CAPUT XIII.

JESU DISCIPULA, FILII DEI.

Sap. c. 6, v. 3 et seq.: Hanc quos habuimus obsequendo in derelictum, et in similitudinem improperit. Nos insensibili animi filiorum vestimentibus induimus, et sicut Ileram sine honore: ecce quomodo comparati sumus inter filios Dei, et inter sanctos eors filiorum est.

Eccl. c. 4, v. 10 et seq.: In iudicando esto pupillus misericors ut pater, et pro viro matris illorum; et eris in velut filius Altissimi obedientis, et miserabitur tui magis, quam mater.

Isa. c. 1, v. 2, 4: Audite, caeli, et auribus percipite, terra, quoniam Dominus locutus est: Filium contriti, et contriti; ipsi autem spercerunt meum. Vos genti peccatrici, populo grami iniquitate, semini nequam, filii cederatis.

Isa. c. 63, v. 16: Tu enim pater noster, et Abraham nescisti nos, et Israel ignoravit nos; tu Dominus, et redemptor noster, à seculo nomen tuum.

Isa. c. 64, v. 8: Et tunc, Domine, poter noster es tu, nos vero latuit.

Jer. c. 5, v. 19: Ego autem dixi: Quomodo puniam te in filios, et tribuum tibi terram desiderabilium, hereditatem praeterea exercituum gentium? Et dixi: Patrem vocabit me, et post me ingrati non cessabit.

Os. c. 1, v. 10: Et est numerus filiorum Israel, quasi arena maris, quae sine mensura est, et non numerabitur; et erit in loco ubi dixerit eis: Non populus meus vos; dixerit eis: Filii Dei viventes.

Math. c. 5, v. 46, 44 et seq.: Sic facite haec vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est. Otiose pro persequentiis et contumeliosis vos, ut dicit filii Patris vestri qui in caelis est. Existit ergo vos perfecti dicit

et Pater vester caelesti perfectus est. Et Matth. c. 6, v. 1, 4, 6, 14, 15, 18, 20, 22; et c. 7, v. 11; et c. 10, 20, 29; Luc. c. 11, v. 13; et c. 12, v. 59, 53; Joan. c. 8, v. 28.

Math. c. 6, v. 8: Sic ergo vos vocabit: Pater noster, qui est in caelis, universi facite nomen unum. Et Marc. c. 11, v. 25, 26; Luc. c. 11, v. 2 et seq.

Math. c. 25, v. 2: Et poter nolite vocare vos super terram; sed est enim Pater vester, qui in caelis est.

Joan. c. 1, v. 12: Quoties autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus; qui non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

Joan. c. 20, v. 17: Dixit ei Jesus: Ascende ad Patrem meum et Patrem vestrum.

Rom. c. 1, v. 17: Gratia vobis et pax à Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. Et 4 Cor. c. 1, v. 3, et 2 Cor. c. 1, v. 2, et Ephes. c. 1, v. 2, et Phil. c. 1, v. 2, et c. 4, v. 20, et Col. c. 1, v. 3, et 1 Thess. c. 1, v. 5, et c. 3, v. 11, 15, et 2 Thess. c. 1, v. 2, et c. 2, v. 15, et Phil. c. 5.

Rom. c. 8, v. 14 et seq.: Quicumque enim Spiritus Dei agitur, et sint filii Dei. Non enim eximie spiritum servituti servum in timore, sed acceptis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod omnia filii Dei; et autem filii, et heredes, heredes quidem Dei; coheredes autem Christi. Nam susceptio creaturae, revocationem filiorum Dei respectat: unitatis enim creaturae subjectio est non volent, sed propter eam qui subiecti sum in ipis; quia à ipsa creatura liberabitur à servitate, in libertatem filiorum Dei. Ipsi intro nos quoniam, adoptionem filiorum Dei expectant, redemptionem corporis nostri. Non quos praecipit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Rom. c. 9, v. 6, 7, 8, 25, 26: Non enim omnes qui ex Israel sunt, et sunt Israelitae; neque qui semen sunt Abraham, omnes filii: sed in Isaac vocabitur tibi semen; et est, non qui filii carnis, sed filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, ut distinguitur in semine. Sicut in Osee dicit: à Vocabo non plebem unam plebem meam, et non dilectam, dilectam; et non misericordiam concitant, et erit in loco ubi dicitur est eis: Non plebs mea vos, et ibi vocabuntur filii Dei vivi.

Gal. c. 5, v. 26: Omnes enim filii Dei estis per fidem quae est in Christo Jesu.

Gal. c. 4, v. 4 et seq.: At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperent. Quotum autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamentem: Abba, Pater. Inque jam non est servus, sed filius. Quid à filius, et heres per Deum. Non autem, frater, secundum Iosue promissionis filii sumus.

Gal. c. 4, v. 4 et seq.: At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperent. Quotum autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamentem: Abba, Pater. Inque jam non est servus, sed filius. Quid à filius, et heres per Deum. Non autem, frater, secundum Iosue promissionis filii sumus.

Gal. c. 4, v. 4 et seq.: At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperent. Quotum autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamentem: Abba, Pater. Inque jam non est servus, sed filius. Quid à filius, et heres per Deum. Non autem, frater, secundum Iosue promissionis filii sumus.

Gal. c. 4, v. 4 et seq.: At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperent. Quotum autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamentem: Abba, Pater. Inque jam non est servus, sed filius. Quid à filius, et heres per Deum. Non autem, frater, secundum Iosue promissionis filii sumus.

tionem suam, antequam quidquam faceret a principio. Nondum erant abyssus, et ego jam conceptum eram. ante colles ego parturiebar.

Prov. c. 30, v. 4: Quis ascendit in caelum atque descendit? Quis circumdavit spiritum in manibus suis? Quis colligavit aquas quasi in vasculum? quis suscitavit omnes terminos terrae? quod nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si nescis?

Sap. 2, v. 1, 12 et seq.: Dicuntur cogitationes apud se non recte. Circumveniantur Iustum, quoniam iustitias est nobis. Promissit se usculum Dei habere, et Filium Dei se nominat. glorietur patrem se habere Deum. Si est verus Filius Dei, accipiat eum.

Isa. c. 49, v. 8: Revolve, caeli, desuper, et nubes pluant Iustum: aperiantur terra, et germinet Salvatorum, et iustitia oriatur simul: ut ego Dominus creavi eum.

Genes. c. 11, v. 4: Et Aegyptus vocavit Filium matris. Mich. c. 5, v. 2: Et tu, Bethleem Ephratae, parvulus es in millibus Juda; et te nudi crediderunt qui sit dominator in Israel: et egressus ejus ab initio, a diebus otiositatis.

Math. c. 5, v. 17, et c. 12, v. 5: Et ecce vos de caelis dicitis: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacet. Et Marc. 1, v. 11, et Luc. 3, v. 32, et Joan. c. 1, v. 34.

Math. c. 4, v. 5, 6: Et accedens tentator dixit ei: Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Si Filius Dei es, mitte te deoraan. Et Luc. c. 4, v. 5, 9.

Math. c. 8, v. 29: Es ecce clamaverunt dicentes: Quis nobis est tibi, Jezu, Fili Dei? Et Marc. c. 8, v. 27, et Luc. c. 8, v. 28.

Math. c. 10, v. 52: Omnia qui conspiciunt vultu corporum hominum, confitebor et ego cum carum Patre meo, qui in caelis est; qui visum negaverit me creant hominum, nego et omni carum Patre meo, qui in caelis est. Et Luc. c. 9, v. 26, et Apoc. c. 5, v. 5.

Math. c. 11, v. 22 et seq.: In illo tempore respondens Jezu dixit: Confitebor tibi, Pater Domine caeli et terra, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te, Omnia mihi tradidisti sicut a Patre meo, et nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem qui novit, nisi Filius, et qui voluerit Filium revelare. Et Luc. c. 10, v. 21 et seq., et Joan. c. 3, v. 34, et c. 15, v. 3, et c. 17, v. 1, 2.

Math. c. 12, v. 50: Quicumque fecerit voluntatem Patris mei qui in caelis est, ipse meus frater, et soror, et mater est.

Math. c. 14, v. 55: Qui autem in nunciis vestris venerunt, et adoraverunt eum dicentes: Vere Filius Dei es.

Math. c. 16, v. 13 et seq.: Dixit illis Jezu: Vos autem, quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit: Tu es Christus, Filius Dei vivi. Respondens autem Jezu dixit ei: Beatus es, Simon Barjona; quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in caelis est. Et Joan. c. 6, v. 69.

Math. c. 28, v. 65, 64: Jezu autem tacebat, et princeps Sacerdotum ait ei: Adjuro te per Deum vivum, ut

dicas nobis, si tu es Christus, Filius Dei. Dixit illi Jezu: Tu dicis.

Math. c. 27, v. 39 et seq.: Proteruntibus autem blasphemabant eum. dicentes. Si Filius Dei es, descende ab excelsis. Dixit enim: Quis Filius Dei sum.

Math. c. 27, v. 34: Centurio autem, qui cum eo erat custodiens Jesum, viso terra motu, et his quae fiebant, timuerunt valde, dicentes: Vere Filius Dei erat iste.

Similia apud reliquos novi Testamenti Scriptores per se quisque passim reperire potest, quae brevitate summo praetermittimus.

Tertullianus adversus Praxeum, cap. 24, sic dixerit: Nobis omnes Scripturae, et veteres Christiani Dei, et vocat Filium Dei profitentur. Haec Judaeorum sermonum sapient, qui in veteri Testamento predictum quidem faciebant esse Christum, Filium vero Dei futurum praesignificasse tunc modo veteri Testamento rogabant. Origenes contra Celsum, lib. 1, ait: Judaei vero hunc quosquam autem solentur Prophetam dixerit dicitur venturum Filium Dei. Quod quia dicunt, hoc est, venturum nempe Christum Dei. Et saepe in disputationibus quarant sciam a nobis de Filio, quasi nullus sit hujusmodi vel a Prophetae predictus. Alter tamen Philoni visum est, qui non solum verbum Dei, primogenitum ipsius Patris appellat. Atque proximo ostendimus Verbum Dei Hebraeos Messiam interpretari. Unde sequitur iuxta Hebraeos Messiam esse Filium Dei. Adde illud tamen hanc esse et Psalmo secundo, v. 7: Dominus dixit mihi: Filius meus es tu, ego hodie genui te; et altera illa et Psalmo centesimo nono, v. 1, 3: Dixit Dominus Deo cuius iure: Sede a dextera mea; quibus et Filium Dei esse Messiam, et divinae naturae consortem significatur. Sic Apollinam (si sacra licet profana miscere) ad Ilextram Jovis sedere eamdem coniungimus, quod Jovis esset filius. Inque cum istis ad dignitatem suam asserendam dixerit Christus, in Math. c. 22, v. 46: Nemo poterit ei respondere verbum: neque omnia sui quaequam ex illis diebus amplius interrogare. Subdit Paulus: Ex utero ante Luciferum genui te; quod videtur id superiora ad Messiam Hebraeorum decessimus referunt, ut supra declaravimus. Notabilis quoque est ad rem nostram accommodata praesertim Judaeorum observatio, quod ex his septuagesimi primi Psalmi verbis: Ante soltem permanet nomen ejus; ubi hebraice habent, וְעַד עַד יְהוָה, innoxium id nomen esse ex Messie nominibus. Sic Thalmud in libro Sanhedrin, capite ultimo; sic Beresith Babalah. Mosis Hatarsan; sic Beia Rabathi; sic Midrasch Thellim; sic R. Solomon in Michiam. Atque וְעַד יְהוָה est, quae deus filium somi; et וְעַד idem sit ac: habet, in filium subditum. Quomodo et ipsorum sententia Messias ante orbem conditum vocabatur וְעַד, hoc est, dominus. Quis autem filius esse vel dici potuit? non aliter curae quam Dei. Nam quod sic dictum voluit, habere sive orbem dabit mortuus, ut habet Beresith Babalah, frustra sumit, cum וְעַד sit in niphath, et habet significationem passivam, quemadmodum optime docet R. David Kinetti in Mi-

chol. Haec observatio. Rabbinica est, hoc est, frigida et insula; verum praetermittit non deluit, ut intelligat lector credidisse illos Messiam fore Filium Dei. Quid quod de Messia dictum hoc faturur Hebraei, quod exat in Psalmo octogesimo octavo: Ipse invocabit me: Pater meus es tu, Deus meus, et susceptor solis meus; et ego in terram ponam illum excelsam praerogativa terra; ut aperiti docetur in Vesile Solomonis Bablah. Cavillantur hie Judaei pro more suo, et Messiam Dei filium dici sentent, quod cum sic amarus sit Deus, ut pater filium suum amare solet, hoc est, Deum Messiam patrem fore amare, non valent; quemadmodum Israel filius Dei primogenitum appellatur; proptereaque dixisse: Filius meus es tu; non: Filius mihi es tu; quod dixisset utique, si natura patris fuisset. Haec leges in Midrasch Thellim. Ergo affectu et amore, non natura, Jacobi filius erat Judas, quem sic compellabat pater moysi: Ad praadam, fili mi; et, accedenti, non V; amore item filius Davidis Absolom, quem mortuum desiderii impatiens pater sic affabatur: Absolom, fili mi, fili mi, Absolom; et, non, V.

CAPUT XIII.

JESU DISCIPULA, FILII DEI.

Sap. c. 6, v. 3 et seq.: Hanc quos habuimus obsequendo in derelictum, et in similitudinem improperit. Nos insensibili animi filiorum vestimentum induimus, et inem Ileram sine honore: ecce quomodo comparati sumus inter filios Dei, et inter sanctos eors Ilerum est.

Eccl. c. 4, v. 10 et seq.: In iudicando esto pupilla misericors ut pater, et pro viro matris Ilerum; et eris in velut filius Altissimi obedientis, et miserabitur tui magis, quam mater.

Isa. c. 1, v. 2, 4: Audite, caeli, et auribus percipite, terra, quoniam Dominus locutus est: Filiae civitatis, et cedentes; ipsi autem speraverunt mecum. Vos genti peccatrici, populo grami iniquitate, semini nequam, filii cederatis.

Isa. c. 63, v. 16: Tu enim pater noster, et Abraham nescit nos, et Israel ignoravit nos; tu Domine, pater noster, et redemptor noster, a seculo nomen tuum.

Isa. c. 64, v. 8: Et tu, Domine, pater noster es in nos vero latens.

Jer. c. 5, v. 19: Ego autem dixi: Quomodo puniam te in filios, et tribuum tibi terram dederatibam, hereditatem praeterea creverunt gentium? Et dixi: Patrem vocabit me, et post me ingrati non cessabit.

Os. c. 1, v. 10: Et est numerus filiorum Israel, quasi arena maris, quae sine mensura est, et non numerabitur; et erit in loco ubi dixerit eis: Non populus meus vos; dixerit eis: Filii Dei viventes.

Math. c. 5, v. 46, 44 et seq.: Sic facite haec vestra carum hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est. Oportet pro persequentiis et contumeliosis vos, ut sicut filii Patris vestri qui in caelis est. Existite ergo vos perfecti sicut

et Pater vester caelestis perfectus est. Et Matth. c. 6, v. 1, 4, 6, 14, 15, 18, 20, 22; et c. 7, v. 11; et c. 10, 20, 29; Luc. c. 11, v. 13; et c. 12, v. 59, 53; Joan. c. 8, v. 28.

Math. c. 6, v. 8: Sic ergo vos vocabit: Pater noster, qui est in caelis, universi facite nomen unum. Et Marc. c. 11, v. 25, 26; Luc. c. 11, v. 2 et seq.

Math. c. 25, v. 2: Et patrem vocate vocabis super terram; nam est enim Pater vester, qui in caelis est.

Joan. c. 1, v. 12: Quoties autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus; qui non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

Joan. c. 20, v. 17: Dixit ei Jezu: ... Ascende ad Patrem meum et Patrem vestrum.

Rom. c. 1, v. 17: Gratias vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jezu Christo. Et 4 Cor. c. 1, v. 3, et 2 Cor. c. 1, v. 2, et Ephes. c. 1, v. 2, et Phil. c. 1, v. 2, et c. 4, v. 20, et Col. c. 1, v. 3, et 1 Thess. c. 1, v. 5, et c. 3, v. 11, 15, et 2 Thess. c. 1, v. 2, et c. 2, v. 15, et Phil. c. 5.

Rom. c. 8, v. 14 et seq.: Quicumque enim Spiritus Dei agitur, in similitudinem filiorum Dei est. Non enim creatus spiritum servituti servum in timore, sed acceptis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod omnia filii Dei; et autem filii, et heredes, heredes quidem Dei; coheredes autem Christi. Nam susceptio creaturae, revocatum filiorum Dei respectat: unitatis enim creaturae subjectio est non volens, sed propter eam qui subiecti sum in ipis; quia a ipsa creatura liberabitur a servitate, in libertatem filiorum Dei. Spiritu intrat nos gratiam, adaptationem filiorum Dei expectant, redemptionem corporis nostri. Non vos praecipit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Rom. c. 9, v. 6, 7, 8, 25, 26: Non enim omnes qui ex Israel sunt, in similitudinem filiorum Dei sunt. Spiritu intrat nos gratiam, adaptationem filiorum Dei expectant, redemptionem corporis nostri. Non vos praecipit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Rom. c. 9, v. 6, 7, 8, 25, 26: Non enim omnes qui ex Israel sunt, in similitudinem filiorum Dei sunt. Spiritu intrat nos gratiam, adaptationem filiorum Dei expectant, redemptionem corporis nostri. Non vos praecipit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Rom. c. 9, v. 6, 7, 8, 25, 26: Non enim omnes qui ex Israel sunt, in similitudinem filiorum Dei sunt. Spiritu intrat nos gratiam, adaptationem filiorum Dei expectant, redemptionem corporis nostri. Non vos praecipit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Rom. c. 9, v. 6, 7, 8, 25, 26: Non enim omnes qui ex Israel sunt, in similitudinem filiorum Dei sunt. Spiritu intrat nos gratiam, adaptationem filiorum Dei expectant, redemptionem corporis nostri. Non vos praecipit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Rom. c. 9, v. 6, 7, 8, 25, 26: Non enim omnes qui ex Israel sunt, in similitudinem filiorum Dei sunt. Spiritu intrat nos gratiam, adaptationem filiorum Dei expectant, redemptionem corporis nostri. Non vos praecipit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Gal. c. 5, v. 26: Omnes enim filii Dei estis per fidem quae est in Christo Jezu.

Gal. c. 4, v. 4 et seq.: At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperent. Quotum autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem: Abba, Pater. Inque jam non est servus, sed filius. Quid ai filius, et heres per Deum. non autem, frater, secundum Iusum promissionis filii sumus.

Ephi. c. 1, v. 7: Qui predestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum.

Phil. c. 2, v. 45: Ut alius sine querela, simpliciter filii Dei.

A Joan. c. 5, v. 1 et seq.: Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus... Charitatem, nunc filii Dei sumus... Omnia qui natus est ex Deo, peccatum non fecit; quoniam semen spiritus in eo manet, et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. In hoc mundo facti sumus filii Dei, et filii diaboli.

I Joan. c. 4, v. 4, 7, 9: Qui ex Deo est, scilicet... Et omnia qui diligunt, ex Deo nati sunt, et cognoscunt Deum.

I Joan. c. 5, v. 1, 4, 18: Omnis qui credit quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est... Quoniam omnia quod natus est ex Deo, spiritus mandavit... Spiritus quoniam omnia qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conservat eum.

CAPUT XXIV.

JESUS PRIMOGENITUS.

Psal. c. 88, v. 28: Et ego primogenitum ponam illam, ecclesiam prae regionibus terrarum.

Eccl. c. 24, v. 5: Ego (Sapientia) ex ore Altissimi profeci, primogenitum ante omnia seculorum.

Zach. c. 12, v. 10: Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem, spiritum gratiae et precium; et aspiciet ad me quem confecerunt; et plangent eum plangent, quasi super unigenitum; et dolentur super eum, ut doli solent in morte primogeniti.

Rom. c. 8, v. 19: Non quasi peccaverit, et predestinatus, conformis fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Col. c. 1, v. 15 et seq.: Qui (Jesus) est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae; quoniam in ipso condita sunt universa in caelis et in terra, invisibilia et visibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates; omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant.

Hebr. c. 1, v. 6: Et cum iterum introducit (Deus) primogenitum in orbem terrarum, dicit, Et adorant eum omnes Angeli Dei.

Apoc. c. 1, v. 4, 5: Gratias vobis et gratias in Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum.

CAPUT XXV.

JESUS DEUS.

Gen. c. 19, v. 24: Ignem Dominus pluit super Sodomam et Gomorram sulphur et ignem ad Dominum de caelo.

Psal. c. 44, v. 7, 8: Sedes tua, Deus, in saeculum saeculi: virga directio tua, virga regni tui. Dilatasti iustitiam, et odisti iniquitatem; et sedes in ipso caelo, Deus tuus, oleo lactis prae conviviis tuis.

Psal. 109, v. 1 et seq.: Dicit Dominus Dominus meus: Sedes à dextris meis... Ex utero matris facierunt genui te.

Isa. c. 7, v. 14: Propter hoc dabit Dominus ipse

vobis signum: Ecce Virgo concepit, et pariet Filium; et vocabitur nomen ejus Emmanuel.

Isa. c. 9, v. 6: Patris natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus; et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri saeculi, Princeps pacis.

Isa. c. 25, v. 8 et seq.: Praecipitabit mortem in aequalitatem, et auferet Dominus Deus Ierusalem ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est. Et dicit in die illa: Ecce Deus noster erit, expectavimus eum, et salvavit nos; tunc Dominus, sustulimus eum, caelestibus et habitabit in solatariis ejus.

Isa. c. 55, v. 3 et seq.: Deus ipse veniet, et salvabit nos. Tunc aperietur oculi caecorum, et aures surdorum patietur; tunc sicut dicitur certas claudas, et aperta erit lingua mutuatorum.

Isa. c. 40, v. 3 et seq.: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri... Discedite hinc Juda: Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur; et erit interitus ejus cum eo, et opus illius erit in die illa. Sicut pastor gregem suum pascat, in benedictione sua congregabit homines, et in sinu suo levabit, factus ipse portabit. Quis natus est puerulus opus, et caros primo natus erit? Quis appendit tribus digitis molerae terrae, et sternerit in pondere montes et collas in aeternum? Quia ad parvum spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit, et ostendit illi?

Isa. c. 45, v. 14, 15: Haec dicit Dominus: Liber Aegypti, et negotio Aethiopiae, et Sabinae viri sublimis ad te transibunt, et tui erunt; post te ambulabunt, cuncti in ventibus peregrini, et tu adorabis, et quae deprecabuntur. Tamen in te est Deus, et non est aliunde in Deo. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator.

Isa. c. 48, v. 12 et seq.: Audi me, Jacob et Israel, quem ego voco: Ego ipse, ego prius, et ego novissimus. Manus mea mens est caelos, ego vocabo eos, et stabunt simul... Accedite ad me, et audite hoc: Non à principio in abscondito locutus sum; et tempore antiquum fieri, ibi eram; et nunc Dominus Deus natus me, et Spiritus ejus.

Isa. c. 51, v. 16: Poni ergo mea in ore tuo, et in umbra manuum meae proteget te, ut plures caelos, et fundas terrarum, et dicas ad Sion: Populus meus es tu. Jerem. c. 25, v. 5, 6: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et auclabo David germen justum, et regnabit rex, et sapientia erit, et faciet iudicium et iustitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabitur confidenter; et hoc est nomen quod vocabitur tunc, Dominus iustus vocatus. Et Jerem. c. 55, v. 4, 16: Baruc. c. 5, v. 56, et seq.: Haec est Deus noster, et omnia auclabuntur aliis adversus eum. Haec adinvenit omnia viam disciplinam, et tradidit illam Jacob pueri suo, et Israel dilectio suo. Post haec in terra vivas est, et cum hominibus conversatus.

Mal. c. 5, v. 58: Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo.

Zach. c. 2, v. 8 et seq.: Haec dicit Dominus exercituum: Post gloriam misit me ad gentes, quae spoliaverunt vos; qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei; quia ecce ego loco meorum super eos, et erunt pariter his qui seribebant illi; et cognoscetis quia Dominus exercituum natus meo. Lauda, et laetare, filia Sion, quia ecce ego venio, et habitabo in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multae ad Dominum in die illa, et erunt nati in populum, et habitabo in medio tui; et setes quia Dominus exercituum misit me ad te.

Zach. c. 12, v. 19: Et effundam super domum David et super habitatores Jerusalem spiritum gratiae et precium; et aspiciet ad me quem confecerunt, et plangent eum plangent quasi super unigenitum; et dolentur super eum, ut doli solent in morte primogeniti.

Malach. c. 5, v. 1: Ecce ego mitto Angelum meum, et preparabit viam ante faciem meam; et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos speratis; et Angelus testamenti quem vos vultis.

Matth. c. 5, v. 5: Haec est enim (Joannes) qui dicitur esse per Isaiam Prophetam dicens: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini; rectas facite semitas ejus. Et Marc. c. 1, v. 2 et seq., et Luc. c. 1, v. 76.

Joan. c. 1, v. 1: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.

Joan. c. 5, v. 18: Propter hoc ergo magis querunt eum Judaei interficere; quia non solum sedebat abducent, sed et Patrem suum dicebat Deum, aequalum se facient Deo.

Joan. c. 10, v. 30 et seq.: Ego et Pater unum sumus... Responderunt ei Judaei... Tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Jesus... Quoniam Pater assequitur, et nihil in mundum, vos dicitis: Quia blasphemus, quia dicit: Filium Dei sum.

Joan. c. 14, v. 1 et seq.: Credidit in Deum, et in me credidit... Si cognovistis me, et Patrem meum ulique cognovistis, et amodo cognoscetis eum, et vidistis eum. Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. Dicit ei Jesus: Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, et dicit et Patrem.

Joan. c. 16, v. 13: Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt. Et Joan. c. 17, v. 10.

Joan. c. 20, v. 27, 28: Deinde dicit Thomas: Infer digitum tuum hic, et vide manus meas, et offer manum tuam, et mitte in latus meum, et sciam quia verus es, et fidelis. Respondit Thomas, et dicit ei: Dominus meus, et Deus meus.

Act. c. 20, v. 28: Attendite vobis, et universos gregem, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivistis sanguine suo.

Rom. c. 9, v. 5: Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula.

Rom. c. 14, v. 10, 11: Omnes enim stabimus ante tribunal Christi; scriptum est enim: In vivo ego, dicit et Dominus, quoniam nihil flectetur contra eum, et omnis in lingua confitebitur Deo.

1 Cor. c. 10, v. 9: Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum (patrum nostrorum, Num. c. 21, v. 5) tentaverunt, et à serpentibus perierunt.

Gal. c. 1, v. 4, 11, 12: Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem... Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizavi est à me, quia non est secundum hominem; neque enim ab homine accepit illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi.

Philipp. c. 2, v. 3, 6: Haec enim sentitis in vobis, quod est in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalum Deo.

Col. c. 1, v. 15 et seq.: Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae; quoniam in ipso condita sunt universa in caelo et in terra, invisibilia et visibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates; omnia per ipsum et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant.

Hebr. c. 1, v. 2 et seq.: Novissimum verbum factus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula... Ad Filium autem: et Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi, virga regni tui. Dilatasti iustitiam, et odisti iniquitatem; et sedes in ipso caelo, et tuus est altitudo super participium tuum. Tu in principio, et Dominus, terram fundavisti, et opera manuum tuarum et montes caeli; tui peribunt, tu autem permanens, et omnia et vestimentum veterabis, et velut cutis mutabis eam, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.

I Joan. c. 5, v. 7: Tres sunt qui testimonium dant in caelo: Pater, Verbum, et Spiritus sanctus; et hi tres unum sunt.

I Joan. c. 5, v. 20: Scimus quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis vitam, et cognoscimus verum Deum, et simus in vero filio ejus. Haec est verus Deus, et vita aeterna.

Apoc. c. 1, v. 7, 8: Ecce venit (Jesus Christus) cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui cum impingerunt, et plangent se super eum omnes tribus terrarum; etiam, amen. Ego sum Alpha et Omega, principium et finis, dicit Dominus Deus, qui est, et qui erat, et qui venturus est, omnipotens.

Apoc. c. 4, v. 8: Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, et qui est, et qui venturus est.

Non hic referre instilno quaecumque adversus hanc temporum Samosatenos à recentioribus theologis feliciter disputata sunt. Nihil magis ea mihi repetero consilium est, quam supra disserimus, cum ea fortitudinis, quibus contestum est hoc caput, Christi praemia esse proferimus; nec ea referre, quae à Kimchio et Lipmanno sunt opposita, et proposita, quaedam ex illatis hoc capite predictionibus Christi Jesu detraherent, cum solitis responsionibus suis ab aliis excepta sint. Proponam dimittat pauca quaedam, quae ad hanc Parallelismi nostri partem illustrandam pertinent, in quibus Christi Jesu divinitatem ex utriusque Testamenti consensu asserimus. Ac pri-

mum adversus splendorem eius non Isabo capite vaticinium, in quo futurum promittitur, ut parvulus ille, quem Messiam esse supra declaravimus, appelletur Deus, &c. et adversus alterum ex Propheta ejusdem septimo capite, in quo praedicitur futurum ut Filius ille ex Virgine nascendus, quem et Messiam esse evincimus, vocetur Emmanuel, hoc est, nobiscum Deus; apponitur Judaei, et quomque gregalis Bodiana in opere de Beram subl. Arcan. lib. 3, vocem *Deus*, nihil aliud sonare, quam *fortem, robustum, et potentem*, propterque archaismum interduum et optimatibus aptari. Quia exceptionis levitatem vel ipsa Isaius verba manifeste aperitur: Et vocabitur nomen eius *Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis*, *722. 728. Si 728 fortis hic significat, quod sublimat vocem 722 subijcere, eodidem inest intellectus? Sed Aquilam et Symmachum veritate *722, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000**

isto: Et Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, vocabit eum Patrem futuri saeculi, Principem pacis; vel illo: Et Admirabilis, Consiliarius, vocabit eum Deum fortem, Patrem futuri saeculi, Principem pacis; et hoc denique, Et Admirabilis vocabit eum Consiliarium, Deum fortem, Patrem futuri saeculi, Principem pacis. Quomodo igitur gratia nobis dant interpretationem, gratis possumus repudiare. Verumtamen sine fide iussoribus tantum nobis verba hoc e centesimo septimo Psalmo, sibi Jesum accommodasse: *Exaltare super caelos, Deus; super etiam Clalckel Paraphrasis nomen sanctum Dei, 777, verum 777 בְּיָמָיו; quod in Messiam, atque adeo in Jesum convenit. Idem et à Philone traditum reperies in libro de Somniis. Nec illud praeterire docet, quod laleatur apud H. Abraham Seba, in 727 722, videlicet vocem 722, quae *722* sonat, et à Balsasio ad Messiam presignificandam usurpata est, esotericis nomen 727, exprimere; cum priores duae litterae 722 eundem numerum dent ac quatuor litterae in 727, nempe 26; reliquae duae efficiunt numerum 22, qui numerus est litterarum quibus descripta est Lex Dei, quae tum comparabitur cum Messias advenit. Unde ex magistri hujus sententia efficiatur, Dei simul et Messiae mysterium in una eademque voce contineri, proindeque Messiam Deum futurum. Est praeterea apud Lulivium Carvotum in libro Visorum divinarum, priores Judaeos, commo hoc Isaii, c. 52, v. 15, quod Messiam *722* dicit: *Ecce intelligit verum meum, exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valde, sic esse interpretatos: Exaltabitur supra Abrahamam, elevabitur plusquam Moses, et sublimis erit plusquam Angeli ministris.* Unde colligit Carvotus Deum ex homine sententia fore Messiam, cum Deum inter et Angelos medium nihil sit. Ergo Deus Dominus, Messiam at, ut erat, apud Judaeos ferens, itaque quoque suum gradus habet apud Joan. c. 10, v. 50 et seq: *Ego et Pater unum sumus.* Quod indignitates Judaei respiciendae: *Tu homo cum sis, facti teipsum Deum.* Validissima hoc est adversus dogmatis nostri adversarios argumentum: nam vel Jesum fatebuntur fuisse Messiam, proindeque cum seipsum Deum fecerit, Deum fuisse inter eos; nam si non fuisset, qui credit Messiam, virum quippe sanctum et pium, sim nefarie et atrocis impietatis esse alligasse, ut cum discipulis seculi honores audiret, sed Dei quoque interveneret titulus, sibi quae adscisceret? Vel Jesum Messiam fuisse negabunt, et necesse saltem habebunt agnoscere, cum se Messiam simul et Deum esse jactaret; hanc quaque id fuisse facturum nisi Judaeis permissum fuisse sciret, cum quem expectabant Messiam Deum fore. Ex his quoque Jesu, Judaeorumque apud Joannem veritas manifestas est Lactantii error, qui Jesum omnium seipsum Deum dixisse ausus est, asserere. Juliani vero *722* impudentia, qui dixit neque Patrem neque Matrem, neque Marcum, neque Lucam, Christo Jesu *722* tribuisse, cum ex Parallelismo nostro, tum et ex Cyrilli disputationibus constat, Jul. lib. 10, facile retunditur. Plerique sane e recentioribus Judaeis dicere solent, non aliam ob causam gentem suam diuturnis calumnialibus et mirabilis exilio esse damnatam, quam quod unus ex eis, Jesus neque,*

ea omnia quibus tetragrammaton Dei nomen in sacris Volominibus scriptum ad Messiam congruere docentur. Item in ea, quam mox extenuimus, Isaii elanialis e noio capite, filium illum nascendum, quia de Propheta appellat, Deum et Messiam fore Jonathani Paraphrasis aperte significat. Ajunt proterea Rabbinus verba hoc e centesimo septimo Psalmo, sibi Jesum accommodasse: *Exaltare super caelos, Deus; super etiam Clalckel Paraphrasis nomen sanctum Dei, 777, verum 777 בְּיָמָיו; quod in Messiam, atque adeo in Jesum convenit. Idem et à Philone traditum reperies in libro de Somniis. Nec illud praeterire docet, quod laleatur apud H. Abraham Seba, in 727 722, videlicet vocem 722, quae *722* sonat, et à Balsasio ad Messiam presignificandam usurpata est, esotericis nomen 727, exprimere; cum priores duae litterae 722 eundem numerum dent ac quatuor litterae in 727, nempe 26; reliquae duae efficiunt numerum 22, qui numerus est litterarum quibus descripta est Lex Dei, quae tum comparabitur cum Messias advenit. Unde ex magistri hujus sententia efficiatur, Dei simul et Messiae mysterium in una eademque voce contineri, proindeque Messiam Deum futurum. Est praeterea apud Lulivium Carvotum in libro Visorum divinarum, priores Judaeos, commo hoc Isaii, c. 52, v. 15, quod Messiam *722* dicit: *Ecce intelligit verum meum, exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valde, sic esse interpretatos: Exaltabitur supra Abrahamam, elevabitur plusquam Moses, et sublimis erit plusquam Angeli ministris.* Unde colligit Carvotus Deum ex homine sententia fore Messiam, cum Deum inter et Angelos medium nihil sit. Ergo Deus Dominus, Messiam at, ut erat, apud Judaeos ferens, itaque quoque suum gradus habet apud Joan. c. 10, v. 50 et seq: *Ego et Pater unum sumus.* Quod indignitates Judaei respiciendae: *Tu homo cum sis, facti teipsum Deum.* Validissima hoc est adversus dogmatis nostri adversarios argumentum: nam vel Jesum fatebuntur fuisse Messiam, proindeque cum seipsum Deum fecerit, Deum fuisse inter eos; nam si non fuisset, qui credit Messiam, virum quippe sanctum et pium, sim nefarie et atrocis impietatis esse alligasse, ut cum discipulis seculi honores audiret, sed Dei quoque interveneret titulus, sibi quae adscisceret? Vel Jesum Messiam fuisse negabunt, et necesse saltem habebunt agnoscere, cum se Messiam simul et Deum esse jactaret; hanc quaque id fuisse facturum nisi Judaeis permissum fuisse sciret, cum quem expectabant Messiam Deum fore. Ex his quoque Jesu, Judaeorumque apud Joannem veritas manifestas est Lactantii error, qui Jesum omnium seipsum Deum dixisse ausus est, asserere. Juliani vero *722* impudentia, qui dixit neque Patrem neque Matrem, neque Marcum, neque Lucam, Christo Jesu *722* tribuisse, cum ex Parallelismo nostro, tum et ex Cyrilli disputationibus constat, Jul. lib. 10, facile retunditur. Plerique sane e recentioribus Judaeis dicere solent, non aliam ob causam gentem suam diuturnis calumnialibus et mirabilis exilio esse damnatam, quam quod unus ex eis, Jesus neque,*

se Deum facere ausus sit. Desino in testimonio ex Epistola 97, lib. 10, Pini ad Trajanum, in quo praesens Christianos solitos fuisse alimant *coram Christo, quasi Deo, dicere se non invenit.* Tertullianus Epistola hujus auctoritate in Christianorum defensionem utitur, sic ista Pini reddidit: *Nihil aliud se de ecclesia cogit comparatio, quam contra antedictas; ad commendandum Christo ut Deo. Sic enim legendum esse indicant Pini verba; non ut vulgo, Christo ut Deo.* Quod jam antè observavit Scaliger in Animadversionibus ad Eusebium, à quo sic exponitur Tertulliani locus, *Scriptis 66. Reg. Epistola, Hieronymus interpretis ipsius videtur Tertulliani verbis: Ad commendandum Christo ut Deo. Hoc ipsum alii dictionibus, ut non alio sensu translati Eusebium Chronicis in quibusdam et Historiis locis: *722. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000**

CAPET XXVI. INDEX NOVUS.

- Gen. c. 3, v. 15: *Incipit nomen inter te et mulierem, semen tuum et semen illius.*
- 1 Reg. c. 7, v. 1, 7, 12: *Ecce sermo Domini ad Nathan dicens: Vnde, et loquere ad serum meum David... Cum complet fuerit dies tu, et dormieris cum patris tui, vertebis semen tuum post te, quod eroditur de utero tuo, et facies regnum ejus.*
- Isa. c. 7, v. 14: *Ecce Virgo concipiet, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.*
- Isa. c. 9, v. 6: *Puer natus est nobis, et filius datus est nobis.*
- Isa. c. 43, v. 8: *Rotate, collis desuper, et nubes pluviam juxta: aperiant terras, et germinent Salvatorem.*
- Isa. c. 52, v. 14, et c. 55, v. 2, 3: *Sicut obturperat super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, et formi ejus inter filios hominum... Vidimus enim, et non erat expectans, et vidimus eum, deceptum et notissimum tororum, virum dolorum, et scientem infirmitatem.*
- Jerem. c. 51, v. 22: *Excitavit Dominus noster super terram: fundam etiam habitabiles viam.*
- Ban. c. 7, v. 15: *Asperit hominem ergo in visione noctis, et ecce cum nubibus caeli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiphrum dierum pervenit.*
- Dan. c. 9, v. 26: *Post hebdomadas sexaginta duae occidet Christus.*
- Matth. c. 1, v. 25: *Peperit Filium suum primogenitum, et vocavit nomen ejus Jesum.*

Matth. c. 4, v. 2: Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esurivi. Et Luc. c. 4, v. 2.

Matth. c. 8, v. 20: Filius hominis non habet, ubi caput reclinat. Et Matth. c. 9, v. 6: Et sic passim appellatur in novo Testamento.

Matth. c. 12, v. 16: Adhuc eo loquente ac turbas, ecce mater ejus, et fratres stabant foris, querentes loqui ei. Dicit autem ei quidam: Ecce mater tua, et fratres tui foris stant querentes te. Et Marc. c. 3, v. 31 et seq. Et Luc. c. 8, v. 19 et seq.

Matth. c. 21, v. 18: Mane autem veniens (Jesus) in civitatem esurit. Et Marc. c. 11, v. 12.

Matth. c. 26, v. 71 et seq.: Exeruit enim illo (Petro) januam, vultu eam alio anello, et ait: hic qui erant ibi? Et hic erat cum Jesu Nazareno: Et iterum negavit eum juramento: Quia non vosc hominem... Tunc cepit detestari, et jurare quia non voscat hominem.

Luc. c. 1, v. 31: Ecce concipies in utero, et paries Filium, et vocabis nomen ejus Jesum.

Luc. c. 2, v. 52: Et Jesus proficiebat sapientia, et orate, et gratia apud Deum et homines.

Luc. c. 23, v. 4 et seq.: Ati autem Pilatus ad principes sacerdotum et turbas: Nihil invenio contra in hoc homine... Pilatus enim audiente Gallilæum, interrogavit ei homo Gallilæus erat: ... Pilatus... dicit ad illum... Nihil enim inveni contra in homine isto.

Luc. c. 23, v. 46, 47: Hæc dicens (Jesus) exspiravit. Videns autem Centurio quod factura fuerat, glorificavit Deum, dicens: Verè hic homo justus erat.

Joan. c. 1, v. 14: Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.

Joan. c. 7, v. 3 et seq.: Dixerunt autem ad eum fratres ejus: Transi hinc... Neque enim fratres ejus credebant in eum... Ut autem ascenderunt fratres ejus, tunc et ipse ascendit ad solum festum.

Joan. c. 18, v. 17: Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid et tu es discipulus et hujusmodi istius?

Joan. c. 19, v. 28: Postquam scilicet Jesus, qui omnia consummatum sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit: Sitio.

Act. c. 2, v. 14, 22: Scitis autem Petrus eam invidiosam levavi vocem meam, et locutus es eis... Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesus Nazarenus, virum approbatum a Deo in vobis... interrogavit.

Act. c. 5, v. 27, 28: Interrogavit eos princeps Sacerdotum, dicens... Vultis inducere super nos sanguinem hominis istius.

Rom. c. 5, v. 15: Gratia Dei et donum in gratia multis fecimus Jesu Christi in plures abundavit.

Cor. c. 15, v. 47: Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de celo, celestis.

Gal. c. 1, v. 19: Alium autem Apostolorum vidi nomen, nisi Jacobum fratrem Domini.

Phil. c. 2, v. 7: Sometipsum eximitibus formam servi accipiens, in similitudinem humanam factus, et habitum inventas ut homo.

Tim. c. 2, v. 5: Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.

Hebr. c. 2, v. 17: Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut reconciliaretur delicta populi.

Hebr. c. 4, v. 15, 16, et c. 5, v. 1: Non enim habemus Pontificem, qui non possit compassi infirmitatibus nostris; testatum usum per omnia pro similitudinibus obsequio peccato. Adcomia ergo cum fiducia ad thronum gratiar, ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno. Omnis namque Pontifex, ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in eis que sunt ad Deum.

CAPUT XXVII. JESUS FRATER ROMANUS.

Psalm. 21, v. 25: Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesie laudabo te.

Psalm. 68, v. 9: Extremus factus sum fratribus meis, et peregrinus filius matris mee.

Matth. c. 12, v. 48 et seq.: At ipse respondens dicens tibi, ait: Quæ est mater mea, et qui sunt fratres mei? Et extendens manum in discipulos suos, ait: Ecce mater mea, et fratres mei; quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in caelis est, ipse meus frater, et soror, et mater est. Et Marc. c. 3, v. 31 et seq. et Luc. c. 8, v. 19 et seq.

Matth. c. 23, v. 40: Et respondens Rex dicit illis: Amen dico vobis, quamvis feceris uni ex his fratribus meis minimis, mihi feceris.

Matth. c. 28, v. 10: Tunc ait illis Jesus: Nolite timere; inquit, similitate fratribus meis, ut erant in Galilæa, hæc me videbant.

Joan. c. 20, v. 17: Dicit ei Jesus: Noli me tangere, nondum enim excedisti ad Patrem; manens vado ad fratres meos.

Rom. c. 8, v. 16, 17: Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei; si autem filii, et heredes, heredes quidem Dei, coheredes autem Christi.

Hebr. c. 2, v. 11 et seq.: Qui enim sanctificat, et qui sanctificatur, ex uno consensu. Propter quom consensum non confunditur fratres eos vocare, dicens: (Nihil habeo et nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesie laudabo te...) Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut reconciliaretur delicta populi.

CAPUT XXVIII. JESUS SACERDOS.

Psalm. 48, v. 8: Dilatasti iustitiam, et ostiisti iniquitatem: propterea iuravit tibi Deus, Deus tuus, oleo lactis pro conspectibus tuis.

Psalm. 109, v. 4: Juravit Dominus, et non penitebit enim: Tu es sacerdos in æterna secundum ordinem Melchisedech.

Hebr. c. 2, v. 17: Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut reconciliaretur delicta populi.

Hebr. cap. 5, v. 1: Considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostræ Jesum.

Hebr. c. 4, v. 14, 15: Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetravit caelos, Jesum Filium Dei, tenemus confessionem. Non enim habemus Pontificem qui non possit compassi infirmitatibus nostris.

Hebr. c. 5, v. 5 et seq.: Sic et Christus, non semetipsum clarificavit, ut Pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum: « Filius meus es tu, ego hodie genui te; » quemadmodum et in illo loco dicit: « Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech... » appellatus a Deo Pontifex juxta ordinem Melchisedech.

Hebr. cap. 6, v. 19, 20: Cuius ad interiora velaminis, ubi præcurator pro nobis introiit Jesus, secundum ordinem Melchisedech Pontifex factus in æternum.

Hebr. cap. 7, v. 5, 11, 20 et seq.: Annullatus Filio Dei (Melchisedech) manet sacerdos in perpetuum... Si ergo consummator pro sacerdotum Leviticum erat... quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech illum surgere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron dicit?... Alii quidem sine juramento sacerdotes facti sunt; hic autem cum jurando per eum qui dicit ad illum: « Juravi Dominus, et non penitebit eum: Tu es sacerdos in æternum... » Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohibentur permanere; hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium... Talis enim debebat ut nobis esset Pontifex, amicus, innocens, impoluitus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cælis factus, qui non habet necessitatem quotidianæ, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi; hoc enim facti semel seipsum offerendo. Hæc enim homines constituti sacerdotes imperitiam habentes, sermo vultus juraverunt, qui post Legem est, Filium in æternum perfectum.

Hebr. c. 8, v. 1, 2: Capitulum autem super ea que dicuntur: Talem habemus Pontificem, qui concessit in dextera sedis magnitudinis in caelis, sanctorum ministrus, et intercessit veri, quod fuit Dominus, et non homo.

Hebr. c. 9, v. 10, 11: Christus autem essentialis Pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manu factum, sed est, non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introiit in Sancta, æterna redemptionem inveniendi.

Hebr. c. 10, v. 11, 12: Omnis quidem sacerdos pro peccatis et quodlibet ministrans, et eisdem saepe offerens hostias, que nunquam possunt auferre peccata: hic autem tuum pro peccatis offerens tantum, in sempiternum sedes in dextera Dei.

Splendendum est, et ad repræsentandam Judæorum contumaciam et incredulitatem præditum illud, quod extat in Psalmo antequam nomen, ubi Christus futurus esse prædicitur sacerdos secundum ordinem Melchisedech. Ac Psalms quidem hunc humano generi Christum promittit satis probavimus. Jesu vero imaginem in Melchisedech postam fuisse ostendimus ad eadem Parallelimi, ubi variis Jesu typos colligimus e veteri Testamento. Quo uno argumento Messiam sive Christum, hoc est, Unctum, merito dici,

ac reverè esse Jesum Dominum facile vincimus. Triplex enim hominum gens inter Hebræos unctiois caremonis consecrabatur, Sacerdotes, Reges et Prophetæ. At utraque saltem dignitates Sacerdotis ac Regis gessit Melchisedech, rex Salem, et Dei altissimi sacerdos: gessit utraque et Jesus, rex justitia et pacis, æternus Pontifex, semper rex ad interpellandum pro nobis (Hebr. c. 7, v. 25); gessit et prophetam præterea, ut suo docebimus loco; proindeque vere Christus est sive Messias, Unctus videlicet, non oleo illo de arboribus expresso, sed oleo lætitiæ, cum nimirum gratia et virtute Spiritus sancti natura ejus humana perfunderetur; quod et ipse de se prædicat apud Isaiam cap. 61: Spiritus Domini super me, eod quod unxerit Dominus me. Egregio hoc argumentum prosequitur Eusebius non uno loco. Cuiusmodi erat, inquit, Judæorum legibus, non nisi sine unctione sacerdotum gererit; quomodo et sacerdotes dicebantur Christi. Quon ergo sacerdotem Psalms dicitur, unctum fuisse necesse est. Tam subiecti, juxta doctrinam capite octavo Epistolæ ad Hebræos traditam, unctioem illam Aaronis a Mose administratam, secundum exemplar ipsi in monte monstratum, figuram fuisse unctiois Christi, ipsiusque Aaronem, vel Aaronis sacerdotem fuisse, typum videlicet ac simulacrum veri sacerdotis Christi, Filii Dei, qui in collo Patri assidet. Cum autem Philo in libro de Somniis, et in libro de Exilibus, Præmoneat Verbum Dei esse Pontificem, consentit popularium scripturarum doctrinæ, qui Filium Dei et Verbum Dei fore Messiam credunt, Messiam unctum sacerdotem; atque ad in Presalmo contentio nono significatum esse arbitramur. Cæterum notabile est, quod in Michas Thebillum legitur, sacerdoti dignitatem ab Israelitis propter peccata ablatam, ad gentes fuisse translata. Quæ re et gentem suam reprobatam, et vocatus esse a Deo ethnicus, proindeque et Christum jam venisse lætatur. Messiam quippe vocationis gentium auctorem suis hic sæpe probatur locus.

CAPUT XXIX. JESUS PROPHETA.

Deut. c. 18, v. 15 et seq.: Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me, suscitem tibi Dominus Deus tuus; ipsum autem, et tu Dominus mihi. Deus omnia sunt fecit: Prophetam misitabo eis de medio fratrum tuorum, et similes tui; et ponam verba mea in ore ejus, loquenturque ad eos omnia que præceperam illi; qui autem verba ejus, qui loquatur in nomine meo, audire voluerit, ego ultor eamum.

1 Mach. c. 14, v. 41: Judæi et sacerdotes coram consenserunt enim esse sinem suum et summum Sacerdotem in æternum, donec surgat Propheta fidelis.

Matth. c. 10, v. 16 et seq.: Ecce ego mitto vos, sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbe. Caveat autem ab hominibus: trudent enim vos in conciliis, et in Synagogis suis flagellabunt vos; et ad prædices et ad reges ducentini propter me, in testimonium illis et gentibus... Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium; et fr-

omnes gentes, et separabit eos ab imbecis, sicut pastor segregat oves ab hircis: et statuet oves quidem ad dexteras suis, hircos autem ad sinistram.

Math. c. 26, v. 51: Tunc dicit illis Jesus: Omnes vos scandalum patientes in me ista nocte. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, et dispergentur oves gre- gis. i. Et Marc. c. 14, v. 27.

Joan. c. 10, v. 11 et seq.: Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovis suis; mercenarius autem et qui non est pastor, cuius non sunt oves proprie, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit, et lupus rapit, et dispergit oves; mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad eum de ovis.

Ego sum pastor bonus, et cognosco meos, et cognoscent me oves. Sicut pater me Pater, et ego agnosco Patrem, et unicuique meum pater pro ovis suis. Et sic oves habeo, quae non sunt ex hoc orbe; et illas oportet me adducere, et vocem meam audire, et per vocem vocis eternam pascere.

Hebr. c. 13, v. 20: Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis Pastorem immensum coeternum in origine Testamenti aeterni, Dominum nostrum Jesum Christum, optet vos in omni bono.

1 Petr. c. 2, v. 25: Erant autem oves errantes, sed conversi sunt ad pastorem et episcopum omnium veritatis.

1 Petr. c. 5, v. 4: Cum apparuerit princeps pastorem, percipietis immarcescibilem gloriam coronam.

CAPUT XXXII.

ANGELI MINISTRANT IESU.

Psal. 96, v. 8: Adorate eum, omnes Angeli ejus. Psal. 103, v. 4: Qui facis Angelos tuos spiritus, et ministros suos ignem ardentem.

Math. c. 4, v. 11: Et ecce Angeli accesserunt, et ministrabant ei. Et Marc. c. 1, v. 13.

Luc. c. 2, v. 10 et seq.: Et dicit illis Angelus: Nolite timere; ecce enim evangelizo vobis quoniam nunc, quod erit omni populo: quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David.... Et subito facta est cum Angelus multiloquus multum contentus, laudationis Deus, et dicentium: Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.

Joan. c. 1, v. 51: Et dicit ei: Amen, amen dico vobis, videbitis caelum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis.

Hebr. c. 1, v. 6, 7: Et cum iterum introducat principatum in orbem terrarum, dicit: Et adoravit eum unusquisque Angelus Dei; et ad Angelos quidem dicit: Qui facit Angelos suos spiritus, et ministrat eis sicut flammam ignis.

1 Petr. c. 5, v. 22: Proferens in caelum, subiecisti sibi Angelis, et Potestatibus et Virtutibus.

Apoc. c. 5, v. 11, 12: Et stidi, et stidi vocem Angelorum multorum in circuitu Throni, et animalium, et seniorum, et erant numerus eorum nullus nullum, dicentium voce magna: Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem et divinitatem, et sapientiam, et for-

titudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem.

CAPUT XXXIII.

JESUS VENIT IN GALILEAM ET CAPHARNAUM.

Isa. c. 9, v. 1, 2: Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephthalim; et novissimo aggravata est via maris trans Jordaniam Galilae gentium: populus qui habitabat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis.

Math. c. 4, v. 12 et seq.: Cum autem audisset Jesus quod Joannes traditus esset, accessit in Galileam; et recessit civitate Nazareth, venit et habitavit in Capharnaum quiritima, in finibus Zabulon et Nephthalim; ut impleteretur quod dictum est per Isaiam prophetam: Tercia Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordaniam, Galilae gentium: populus qui sedabat in tenebris vidit lucem magnam; et solentibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis.

CAPUT XXXIV.

JESUS INTER HOMINES FREQUENTER VERSATUR.

Prov. c. 8, v. 51: Deliciae mese esse cum filiis hominum.

Isa. c. 7, v. 24: Ecce Virgo concipiet, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel.

Isa. c. 12, v. 6: Exultate et laudate, habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israel.

Bar. c. 3, v. 38: Post haec in terra ista est, et cum hominibus conversatus est.

Soph. c. 2, v. 15: Rex Israel Dominus in medio tui, non timebis quoniam ultra.

Agg. c. 2, v. 5, 6: Ego roboravi eum, dicit Dominus exercituum; verbum quod pepigi vobiscum, cum egredieretis de terra Aegypti; et spiritus meus erit in medio vestrum; nolite timere.

Math. c. 1, v. 23, 25: Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ecce Virgo in utero habebit, et pariet Filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscum Deus.

Math. c. 28, v. 20: Ecce ego roboravi eum omnibus diebus, usque ad consummationem saeculi.

Joan. c. 1, v. 14: Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre; plenum gratia et veritate.

CAPUT XXXV.

JESUS CONCIONATOR, DOCTOR ET MAGISTER.

Psal. 2, v. 6: Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, praedicans praecipuum ejus.

Psal. 21, v. 23: Narrabo nomen tuum fratribus meis in medio Ecclesiae laudabo te.

Psal. 39, v. 10 et seq.: Annuntiavi justitiam tuam in ecclesia magna; ecce labia mea non prohibebo; Dominus, in scientia, justitiam tuam non abscondi in corde meo,

veritatem tuam et salutem tuam dixi: non abscondi misericordiam tuam et veritatem tuam a concilio multo.

Isa. c. 2, v. 3: Ibiat populi multi, et dicent: Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos via sua, et ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem.

Isa. c. 50, v. 19, 20: Miserrans miserebitur tui ad vocem clamoris tui; statim ut audiverit respondebit tibi, et dabit vobis Dominus pacem arctam, et aquam brevem, et non faciet volare a te ultra doctorem tuum, et erant oculi tui videntes praecipuum tuum.

Isa. c. 50, v. 4, 10: Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lassus est verbo.... Quis ex vobis timens Dominum, et audiens vocem auri sui?

Isa. c. 52, v. 6, 7: Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar, ecce natus. Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et praedicantis pacem, annuntiantis bonum, praedicantis salutem, dicentis Sion: Regnavit Deus tuus!

Isa. c. 55, v. 4: Ecce testem populi dedi eum, dicentem ad praecipuum gentium.

Isa. c. 61, v. 1 et seq.: Spiritus Domini super me, et quod unxit Dominus me; ad annuntiandum mansuetis, miseri me, ut visceres contritis corde, et praedicarem captivis indulgentiam, et clavis aperirem, ut praedicarem annuum placibilem Domino, et dicem ultionis Deo nostro, ut consolator omnes lugentis.

Jael. c. 2, v. 25: Filii Sion exultate, et letamini in Domino Deo vestro, qui dedit vobis doctorem justitiam.

Mich. c. 4, v. 2: Et properabunt gentes multae, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos de via sua, et idem in semitis ejus; quia de Sion egredietur lex, et Verbum Domini de Jerusalem.

Nahum. c. 1, v. 15: Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem; celebra, Juda, festivitatem tuam, et reddo vota tua: quia non ostendit ultra ut pertraheret in te Babel; universus interit.

Math. c. 4, v. 17, 23: Exiitque caput Jesus praedicare et docere: Panitentiam agite, appropinquavit enim regnum caelorum.... Et circumibat Jesus totam Galileam docens in Synagogis eorum, et praedicans Evangelium regni. Et c. 5, v. 1 et seq.; et c. 7, v. 29; et c. 9, v. 35. Et c. 11, v. 1. Et c. 15, v. 54. Marc. c. 1, v. 14 et seq. Et c. 1, v. 21, 22. Et c. 1, v. 38, 50, 45. Et c. 3, v. 15. Et c. 4, v. 1. Et c. 5, v. 20. Et c. 6, v. 2, 55. Et alibi saepe. Et Luc. c. 4, v. 15. Et c. 5, v. 5, 17. Et c. 6, v. 6. Et alibi saepe. Et Joan. c. 6, v. 60. Et c. 7, v. 14, 38. Et c. 8, v. 2, 20.

Math. c. 8, v. 19: Et accitatus unus Scriba ait illi: Magister, sequar te quovisquo ieris. Et c. 12, v. 38. Et c. 19, v. 16 et alibi saepe. Et Marc. 9, v. 16, 57, et alibi saepe. Et Luc. c. 5, v. 11, et c. 7, v. 40, et alibi saepe. Et Joan. c. 11, v. 28.

Math. c. 23, v. 10: Magister vester unus est Christus.

Math. c. 26, v. 55: Quotidie apud vos sedebam docens in templo. Et Marc. c. 14, v. 49. Luc. c. 19, v. 47, et c. 21, v. 57. Joan. c. 18, v. 20.

Luc. c. 2, v. 46, 47: Et factum est post triduum, in venerat illum in templo, sedentem in medio doctorem, et audientem illos, et interrogantem eos. Stupentem autem omnes qui cum audiebant super prudentiam et responsum ejus.

Luc. c. 3, v. 16 et seq.: Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, et intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in Synagoga, et surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiae prophetae. Et ut revollet librum, invenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, et propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, praedicare captivis remissionem, et caecis visum, dimittere contractos in remissionem, praedicare annuum. Domini acceptum, et dicit et retributionis. Et cum plicasset librum, reddidit ministro, et edit. Et omnia in Synagoga oculi erant intendentes in eum. Carpi autem dicit ad illos: Quia hodie implete est haec Scriptura in auribus vestris. Et omnes testimonium illi dabunt, et mirabantur in vertice gratiae quae procedebant de ore ipsius.

Luc. c. 5, v. 5: Et respondens Simon dixit illi: Praecipitor, per totum noctem laboravi nihil cepimus. Et Luc. c. 8, v. 24, 45; et c. 9, v. 35, 49; et c. 17, v. 15; et c. 21, v. 7.

Luc. c. 25, v. 5: At illi invalescebant dicentes: Commovet populum, docens per universam Judaeam, et Galilee usque tunc.

Joan. c. 1, v. 38: Qui dixerunt ei: Rabbi, quod dicitur interpretatum, Magister, ubi habitas? Et c. 20, v. 26.

Joan. c. 5, v. 1, 2: Erat autem homo ex Pharisaeis, Nicodemus nomine, princeps Judaeorum. Hic venit ad Jesum nocte, et dixit ei: Rabbi, scimus quia a Deo venisti, nemo enim potest haec signa facere quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.

Joan. c. 15, v. 15, 11: Vos vocavi me, Magister et Domine; et bene scistis, sum etenim. Si ergo laui pedes vestros, dominus et magister; et vos debetis aliter lauari pedes.

Act. c. 10, v. 56: Verbum misit Deus filius Israel, annuntians pacem per Jesum Christum; hic est omnium Dominus.

Hebr. c. 2, v. 11, 12: Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: c. Natus est nomen tuum fratris meis: in medio Ecclesiae tunc dabo te.

CAPUT XXXVI.

JESUS IN GALILAEA DE DEO PREDICAT.

Isa. c. 9, v. 1, 2: Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephthalim; et novissimo aggravata est via maris trans Jordaniam Galilae gentium. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis.

Math. c. 4, v. 12 et seq.: *Cum autem audiret Jesus quod Joannes traditus esset, recessit in Galilaeam, et relicta civitate Nazareth venit et habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon et Nephthalim, ut adimpleret quod dictum est per Isaiam prophetam: « Terra Zabulon, et terra Nephthalim, cui maris traza Jordanem, Galilaea gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidi lucem magnam, et sedentibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis. » Et inde cepit Jesus praedicare et docere: Partheniam agite, appropinquavit enim regnum caelorum.*

Marc. c. 1, v. 14: *Postquam autem transiit in Joaze, venit Jesus in Galilaeam, praedicans Evangelium regni Dei.*

Luc. c. 4, v. 14, 15, 51: *Et regressus est Jesus in virtute Spiritus in Galilaeam, et facta est per universam regionem de illo: et ipse docebat in synagoga eorum, et magnificabatur ab omnibus... Et recessit in Capharnaum, civitatem Galilaeae, ubique docebat illos. Sabbatum, cum ego venissem in Galilaeam, excepimus eum Galilaei, cum omnino vidissent quae fecerat Hierosolymis et in terra: et ipsi cum venissent ad eum, fecerunt. Venit ergo iterum in Cana Galilaeae, ubi facti sunt nuptii, et ibi alibi passim.*

CAPIT XXXVII.

JOHANNIS PARABOLIS INTER CONCORDANTEM ET DOCTRINAM SEPTISSIMAE UTILITER.

Psalm. 77, v. 2: *Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio.*

Math. c. 13, v. 35 et seq.: *Locutus est eis inquit in parabolis... Et accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loquaris ei? Qui respondens ait illis... Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, et audientes non audiunt, neque intelligunt... Hinc omnis locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem: « Aperiam in parabolis os meum, et eructabo abscondita a constitutione mundi. » Et Marc. c. 4, v. 2 et seq.; et c. 12, v. 1. Luc. c. 8, v. 9, 10; et alias saepe.*

Joan. c. 16, v. 25, 29: *Hinc in proverbio locutus sum vobis. Venit hora, cum jam non in proverbio loquar vobis, sed palam de Patre annuntio vobis... Dicunt ei discipuli ejus: Ecce nunc palam loquaris, et proverbium nullum dicis.*

Septuagesimum septimum Psalmum ab antecedente haudquaquam disjungendum esse Judaei quidam tradiderunt. Atque praecedens ille Psalmus, juxta Mirasch Psalmorum, quoniam est Israelitica gentis Spontae ad Deum Spontium; quorum uterque in Cantico canticorum exhibetur. Spontae vero hinc, Messiam esse fatentur idem Hebraei; prohibetque consequitur est cum *עֲשׂוּדָה*, quomodo septuagesimo septimo

Psalmo hic asserit Mathaeus, totamque ad hoc Psalmum, juxta Hebraeorum doctrinam ad Messiam referri.

CAPIT XXXVIII.

SERMONUM JESU VIS ET EFFICACIA.

Isa. c. 41, v. 3: *Percutiet terram virga oris sui, et spiritu laborum inorum interficiet impiam.*

Isa. c. 49, v. 2: *Posuisti os meum quasi gladium acutum.*

Apoc. c. 1, v. 16: *De ore ejus gladius utraque parte acutus eruit. Et c. 2, v. 12, 16.*

Apoc. c. 19, v. 15, 21: *Et de ore ejus procedit gladius, ex utroque parte acutus, ut in ipso percussit gentes; et ipse reget eas in virga ferrata... Et caeteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius.*

CAPIT XXXIX.

JESUS MIRANDA FACILITAS ERAT, ET OMNIS GENERIS LANGUIDES SANAT.

Psalm. 4, v. 3: *Et scilicet quoniam mirificavit Dominus Sanctum suum.*

Psalm. 102, v. 5: *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus meis; qui sanat omnes infirmitates meas.*

Isa. c. 42, v. 6, 7: *Ego Dominum dedi te in fœdera populi, in lucem gentium, ut aperires oculos caecorum, et aduocares de conclusionibus tinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.*

Isa. c. 55, v. 3: *Veni linguas nostras ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit.*

Isa. c. 61, v. 1 et seq.: *Spiritus Domini super me, et quod unxit Dominus me; et ad annuntiandum mansuetis misit me, ut morderem contritus corde, et praedicarem captivis indulgentiam, et clausis aperirem; et praedicarem annam placidam Domino, et diem ultionis Deo nostro; ut consolares omnes lugentes; et in potentem laquentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro lacu, pillum laetitiae pro spiritu meretricis.*

Ezech. c. 14, v. 15, 16: *Ego pascem oves meas, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus. Quod poterit, requirere; et quod abjectum erat, redirem; et quod confectum fuerat, alligabo; et quod infirmum fuerat, consolidabo; et quod pingue et forte, custodiam.*

Math. c. 4, v. 25, 24: *Et circumbat Jesus totam Galilaeam, docens in synagoga eorum, et praedicans Evangelium regni, et unius eorum languorem, et omnino infirmitatem in populo. Et ubi opinio ejus in totam Syriam, et obtulerunt ei omnes male habentes variis languioribus, et tormenibus comprehensos, et qui deminuit habebant, et tunicos, et paraliticos, et curatos eos. Et Math. c. 9, v. 20 et seq.; et c. 9, v. 55, et c. 11, v. 20, et c. 15, v. 22 et seq.; et c. 21, v. 13. Marc. c. 1, v. 32 et seq.; et c. 5, v. 2 et seq.; et c. 6, v. 5, et c. 7, v. 25 et seq.; et c. 7, v. 32 et seq.; Luc. c. 4, v. 35 et seq.; et c. 4, v. 40, 41, et c. 5, v. 18 et seq.; et c. 8, v. 2, 27 et seq.; et c. 9, v. 38, et seq.; et c. 11, v.*

18 et seq.; et c. 15, v. 11 et seq.; et c. 14, v. 2 et seq. Joan. c. 2, 1 et seq.; et c. 4, 46 et seq.; et c. 5, v. 5 et seq.; et c. 6, v. 2, et suspensio in Evangeliiis.

Math. c. 8, v. 16, 17: *Vespere autem facto obtulerunt ei multos demonia habentes, et efficebat spiritus, et omnes male habentes curavit, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit, et egrotationes nostras portavit.*

Luc. c. 4, v. 17 et seq.: *Et traditus est illi liber Isaie prophetae. Et ut videret librum, invenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me; propter quod misit me, evangelizare pauperibus misit me, sonare contritus corde, praedicare captivis remissionem, et caecis vnam, discurrere confractos in remissionem, praedicare annam Domini acceptam, et diem retributionis. Et cum plicasset librum, reddidit ministro, et sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. Capiti autem dicens ad illos: Quia hodie impleta est haec Scriptura in auribus vestris.*

Luc. c. 6, v. 18, 19: *Qui veniebantur à spiritalibus immundis, curabantur. Et omnis turba quaeque eum tangere, qui virtus de illo exibat, et sanabat omnes. Et Luc. c. 7, v. 21, et c. 8, v. 45 et seq.; et c. 19, v. 57.*

Joan. c. 2, v. 11: *Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilaeae.*

Joan. c. 2, v. 25: *Cum autem esset Jerosolymis in Pascha in die festo, crediderunt in nomine ejus, videntes signa quae faciebat.*

Joan. c. 5, v. 1, 2: *Erat autem homo ex Pharisaeis, Nicodemus nomine, princeps Judaeorum. Hic venit ad Jesum nocte, et dixit ei: Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister; nemo enim potest haec signa facere, quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.*

Joan. c. 6, v. 2: *Sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa quae faciebat super his qui infirmabantur.*

Joan. c. 7, v. 51: *De turba autem multi crediderunt in eum, et dicebant: Christus cum venerit, numquid plura signa faciet, quam quae hic facit?*

Joan. c. 11, v. 47: *Collegerunt ergo Pontifices et Pharisaei concilium, et dicebant: Quid faciemus, quia hic homo multa signa facit?*

Joan. c. 12, v. 57, 58: *Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Isaiae Prophetae impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit auditibus nostris? et brachium Domini, quis revelatum est?*

Joan. c. 20, v. 30: *Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc.*

Act. c. 2, v. 22, 25: *Viri Israelitae, audite verba haec: Jesus Nazarenus, virum approbatum à Deo in vobis virtutibus, et signis, quae fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis... interemistis.*

1° Miracula Jesum edidisse, inter Judaeos confessores est. Ac ne his quidem temporibus, quibus inter eos versabatur Jesus, et prodigia edebat, rem indicabant; sed vel magis ardua fieri haec causabantur,

cum dicerent: *Hic non ejus est damnationes, nisi in Bethsaida principe demontiorum ut est apud Mathaeum: vel ut querebatur fieri hic sabbati, ut refert Joannes. Haec operum Christianum nec eos diffinitionis, nisi in Terulliano de miraculis Jesu, utpote quod dicebatur, quod propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ita sabbata faciebat. Mirabilia operum edidit eum Jesus, quod disertis verbis scriptis quoque Josephus. In libro Tholudaeico Avoda Zara, et in Mirasch Cobelet, alisque veterum Hebraeorum libris, cum veni per nomen Jesu repressum fuisse traditur, quod et futurum Jesus praedixerat. Nominis ejusdem invocatione demones expellere tentabant circumsiderant quidam Judaei exorcista, Paulum salutari hinc arte moribus sanantem, et impuros spiritus abigentes imitari conantes. Quod filius Secrae Principis Sacerdotum infeliciter cessit, cum male iudicaret eos dæmon, atque his verbis incesaret: *Jesum novi, et Paulum novi; vos autem qui estis? quod in Actis memorat Lucas. Narrat Evangelista, discipulis Joannis Jesum interrogantibus, esse se Messiam se esse dixisset, cum ex factis à se miraculis quibus eum posset approbare. Quomodo contra eum coram aliis dantur, qui tot perspicuis prodigiis, nihil de pertinacia nisi remittebant: Si opera non fecissent in eis, quae nemo alius fecit, peccatum non haberet, ait Joan. 13, v. 21. Atque maxime patrumque prodigiorum facultate praedictum fore Messiam, ac Moise longe superiorem, ab istis Tholudaeis et Mirasch Cobelet traditum est. Revocaturum quoque eundem mortuos ad vitam scriptis R. Levi ben Gerson. Quae cum à Domino Jesu praedicta idem sentiant, hoc certe signum, quod Illustrissimum est, Messiam hunc esse vel palam fateri, vel suspicari saltem debuerunt.**

2° Ad ethnicos etiam mirandorum Jesu factorum fama pervasis. Belata ea fuisse in pulchros Pilati commentarios testificatur Justinus in Apologia secunda, ad eosque illic et alibi provocat: quod non fecisset utique, Christianorum causam apud imperatores agens, nisi re explorata Juliano Apostata nihil praedictum gessisset Jesus ait, apud Cyrill. lib. 6 alix, Jul. nisi qui existimant, sanasse claudos et caecos ulteriores, et in vinculis Bethsaida et Bethania, maxime opera esse. Quod nihil studiosissime dictum videtur: quasi nihil ingentium aut memorabile sit, quam quod magnis sumptibus, et in magna hominum frequentia administratur; plussque admirabilitatis insit acutis ingeniosorum hominum reperitis, aut magnificis regum molitionibus, vel exercitiis comparandis, utribus vel extruendis vel expugnandis, genibus vel regendis vel domandis, quae omnia sunt intra naturae artis esse, et ab hominum industria et ingenio producantur, quam his quo nature suporant viros, qui supra humanam captam posita sunt, et peculiari Dei

nutu certoque consilio geruntur; que verè maxima et miranda opera sunt. Langte itaque majoris potentie est mortuo vitam restituisse, quam vel Ægyptiacæ zolificæ Pyramides, vel totum orbem subigisse armis, et in suas leges coegisse. Hæc ab hominibus fieri possunt, istud à Deo solo. Muhammedani verò non solum prodigiis à Christo Jesu perpetratis adjunctam fidem, sed pleræque etiam ipsi affingunt in Alcorano, que vel ex incertis auditionibus, vel, quod potius, ex apocryphis libris à læneo ipsorum Prophetâ hausta sunt.

5ª Ateniu quam Jesu concesserim virtutem *θεοπραξία* Judæis, in dedecus et ignominiam trahere conantur, patrum suorum seculi vestigia, ipsi Jesu ipsi in os objecerunt, ut dixi, in Beelzebub demonum principie demones ipsam expellere. Magnam ergo fuisse cæsumtur, claudensibus actibus omnia illa perficere, Ægyptiorum ex aduersis Angelorum potentiam nominis et venias furiam esse discipulis. Verba sunt Arnobii idem hoc argumentum tractantis. Quamquam nec ab omnibus Iudeorum magistris damnatur ea ars, quam cabale genus esse voluit. Calajati præticam appellant, quâ nec se usum dilitebat R. Moses ben Nachman. In ephendis autem ditionum ac elemosularum sacre Scripturæ occultis quibusdam virtutibus consistit omne hoc, quæcumque est, artem, quin et ex his Jesu apud Mathæum cap. 24, verbis: *Tum si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi et pseudo prophetæ, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi; ecce prædixi vobis, Iudeus quidam apud Celsum colligebat ultra confessum esse Christum Jesum se præstigiatorum esse, pseudochristum, et pseudo prophetam; quippe qui iisdem uteretur artibus, quibus qui utuntur, iure existimantur præstigiatores, pseudochristi, et pseudo prophetæ. Egregie vero catholici hæc depellit Origenes, ostenditque hoc motu discipulis suos præmissis Christum, aduersus eorum fratres qui incantationibus et præstigiis sibi Christi nomen arrogare velent. Tantum vero abest, ut prodigiorum editores damnaverit Christus, ut potius miraculorum perpetratorum facultatem discipulis suis pollicetur. Signa autem, inquit, eos qui crediderint hæc sequentur: in nomine meo damnosus cicerit, lingua loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit, super agrum manus imponent, et bene habebunt (Math. c. 16). Non ergo portentificam vim averserat Christus, quæ pollebat ipse, et fore spondebat, ut discipuli quoque sui polerent; ac eam quæ futurum seiebat, ut ad munus suum ac titulos usurpandos in ipsi omnes homines abirentur, eam, inquam, probabat, quam ad conciliandos sibi hominum animos suis quandoque largitur Deus, quoque reformandis in melius hominum moribus adhibetur; eam repudiabat, que in hominum perniciem, et divini cultus corruptelam, demonem auctorem habet. Eam denique jubebat admitti, quæ Mosaicæ similitis esset; eam respuit quæ Ægyptiarum incantationum.*

4ª Impietatem suam aliò mendacio cumulârunt Christiani nominis hostes, supposito sub Jesu nomine libro magicas artes complexo, quibus cum miracula fecisse voluit. Verum inscitò in fallaciam ingressi sunt, cum Petro et Paulo inscriptum à Jesu opus fixerunt. Nam hos, præ reliquis, Christi discipulos magice insimulant: ut factum ab Hierocle, in libro cui titulus, *φωτισμός*, quem refellit Eusebius. Quasi Jesu familiaris fuerit Paulus, qui aliquantū post Jesu mortem de Christianorum castra transit. Adversus conditores figmenti hujus vehementer exandescit Augustinus, libro primo de Consensu Evangelistarum c. 9; quæritque cur qui librum hunc legere possunt, in quo portentificæ Jesu ars tradita est, eadem que ipse patrare miracula non possunt. Quærit præterea, an qui titulum *magician* suis et *reparacionis* visum mortuusque valuit, isdem antequam natus esset effugere potuit, ut sancti Prophete divino Spiritu afflato de se ea prædicarent, que opere deinde completa sunt. Quod argumentum alibi quoque inquit non sequitur. Addo nemini sano persuaderi posse hujus doctrine favere demonem, qui demonis cultum exerit, et idola pessumdat. Quâ rationatione adversus Judæos Christus Jesus utebatur apud Math. cap. 12. *Omne, inquit, regnum divinum contra se, non stabit. Et si Satanas vel domus divini contra se, non stabit. Et si Satanas Satanas ejicit, adversus se divinus est, quomodo ergo stabit regnum ejus?* Homines præterea ab omni, non acturum solum et verborum, sed cogitationum etiam, pravitate revocabat Jesus; ad quam eodem impellit demon. Docet nos etiam Lucas in Actis, cap. 19. Ephesi Pauli discipulos, qui fuerant curiosi sectati, contulisse libros, et combussisse eorum omnibus. Curiosa hæc fuerunt magicæ artes, quarum studio infames fuisse Ephesios antiqui scriptores produnt. Memorabile est Porphyrii Christianorum adversarii testimonium, ab Eusebio recitatum libro quinto Preparationis Evangelicæ, quo nullam hominum operam præstari ait à Diis ethnicorum, ex quo Jesu coll scriptis est; moribusque vulgo grassari, ejectione jam et prodigato Esculapio, aliisque Diis. Quamobrem Dionysius Alexandrinus, in Epistola ad Hermemonem apud Euseb. Hist. lib. 7, cap. 10, Christianos dicit *cederatis et exorandis incantationibus atterari et impudenter esse. Tum subiicit: Poterant enim, ac etiam nunc possunt, si adiant et cœnantur, flatu solammodo, vel verbo omnes impiorum demonum technas discutere. Narrat quoque Constantinus imperator, in Edicto ad Provinciales de eorum errore qui plures deos colunt, Appollinem ex oraculo esse profatum, impedimentum sibi esse viros quosdam justos, Christianos videlicet, quominus vera ex tripodè proficeret. Hæc adjuvenculo oraculorum defectus, cuius causam curiose scrutati sunt, cum alii scriptores, tum potissimum Plutarchus, ex quo discas, paulatim ea conicessere corpore, ad Christi usque tempus, quo obmutuerunt, quasi fracta tum penitus demonum vi, silentioque ipsis imposto. Respondetbat Julius à *magicianes*, Prophetas apud Christianos, perinde ut oracula apud ethi-*

cos defecisse. At fallentem convicit liber Actorum, in quo et Agabus propheta, et quatuor Philippi Evangelistæ filie prophetas commemorantur, juxta id Joëlis cap. 2, quod in eisdem Actis descriptum est: *Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filie vestre, et juvenes vestri visiones videbunt, et juvenes vestri omnia somnabunt. Et quidem super sercos meos et super ancillas meas, in diebus illis effundam de spiritu meo, et prophetabunt. Scribit præterea Justinus adversus Tryphonem, ad suam usque ætatem prophetie donum in Ecclesiâ viguisse. Idem tradit Irenæus lib. 5, cap. 57. Quodque majus est, scriptor quidam auctore apud Eusebium libro quinto Historiæ, affirmat, vincto Apostolo, prophetie donum ad postremum usque Christi adventum in Ecclesiâ minime destitutum.*

5^a Perulgata est et ab aliis jam oltrita Rabbinarum quorundam de Christo Jesu fabula, que nec à nobis aileri debet. Narrat Helene regine temporibus in Hierosolymitano templo existisse lapidem, cui olim arca imponi solita fuerat, in eoque descriptam fuisse nomen Dei propriis clementis expressum, cujus ævis erat, ut quicumque illud didicisset, omnium prodigiorum potens esset; veritas ergo Sapientes ne quis eâ facultate abuteretur, canes cæcos porte custodes apposuisse, qui hæc arte fuerant fabricati, ut si quis memoria mandate nominis pararet exire, magnis eorum terribus latrabus sacri nominis obhisceretur; horum igitur gnarum Jesum descripsisse nomen in membrânâ, campo vulnere deinde facto criti inussisse; sicque egressum templo, membrânâ extractâ oblitum nomen iterum didicisse, et ejus ope tot diuine prodigialis virtutis opera edidisse. Placet enim verò hæc Iudeorum confessio, non præstigiis, aut incantationibus, non demonum ope, sed divini nominis virtute miracula Jesum patrâsse. Verum eoque nonis narrationis hujus testem dabunt? quis lapis hujus et descripti in eo divini nominis? quis canum æneorum latrunculium? an filios sacros? an Josephum, qui templum, et quicquid templo memorata dignitate inerat, accuratè recensuit? minime sine. Quis sacri nominis saxo insculpendi auctor fuit? an Solomon? quæo cur Solomon, aut quicumque rei artifex fuit, arte ipse sua usus non est, et nullis miraculis inclaruit? cur non Sapientes ipsi calum æneorum fabricatores, prodigiâ virtute, in gentis sine salutem, urbsque ac templi tutelam usi sunt? Helenam illam, quæ regnante lit contigisse ferunt, Adiabæorum reginam fuisse sciendum est, Monachæ uxorem, fratrem matrem, quæ susceptâ Iudeorum religione venit Hierosolymam, inaximisque beneficiis affectâ gente, et christiani in regione excitatis monumentis, perpetuum apud eos nominis sui memoriam reliquit. Cùm autem post Agrippæ regis obitum, vel isdem crederet temporibus sacros Iudeorum ritus sequi insinuerit, ac deinde etiam Hierosolymam sit profecta, facile intelligitur Claudio imperante hæc evenisse, quod optimè vidit R. Azarias in Meer emajin, proindeque insignem

esse Rabbinarum *magicianes*, qui horum temporum æqualem Jesum faciunt. Quo etiam commentu hujus vanitas deprehenditur.

6^a Postremo ad extendenda Christi Jesu prodigia, alia afferuntur ab ethnicis aut impis edita, de quibus universè dici potest, vel conflictata esse et commentaria, vel magica arte, ac præstigiis facta. Miranda illa quidem Vespasianis opera, quibus; exco, euidam visum restituisse, et alium manu hæc appropius fertur, à subdolis Ægyptiorum artibus videntur profecta, inter quos acta res est. Famè acciperant illi, fortassè à Judæis, quorum multitudine ingens erat Alexandria; Josephum sacra quædam oracula Vespasianus accommodasse, quemadmodum alibi diximus, que in Iudeorum Messiam conveniebant. His ne quid in adulatoriâ arte concederet Ægypti, deum facere, divine virtutis opera ipsi affingendo, voluerunt, quem Judæi Messiam fecerant. Cùm ergo inaudissent Jesum, qui Messias habebatur à plerisque, cæcum illio centis spotu sensasse, et claudos ac debiles morbo liberasse, duos in eum cultum subornant, quasi ille maru, hinc oculis captus esset. Tabo onclorum tunc hunc fuisse scribit Tacitus in Hist. lib. 4: quibus notum? an Vespasianis comitibus recens illic appropius? hancquam certe; sed Ægyptiis commentu artificibus, qui falso id testificabantur. Vespasianus primò irridere, aspernari, verbo smt Taciti; quippe fraudem et palpum sentiens standem *veribus adulationem in apeni iudici*; medicis præsertim rem fieri posse suadentibus, quippe doli fortassis conscitis, eum dicerent *hinc non esse exco rim laniam, et rollituram, si pellexerit obstantia; illi elapsa in peram artus, si autem vis adhibeatur, posse integrari*. Agnoscis, lector, simulatos morbos, quales illi smt mendicorum æneorum, qui ad movendam misericordiam agrorum habitu sese componunt. Re intellectæ, Vespasianus falsis morbis falsam medicinam adhibuit, altioris calcata manu, inspatatis alterius oculis. Ergo mirabile non est quod addit Tacitus: *Utrumque qui tunc fure nunc quoque memorant, postquam nullam mendacio pretium. Rom geri visam fuisse non negamus, gestam fuisse negamus. Alium præterea dolim imperatori instruverunt. Serapem advenit visus pons tergum adeso Basilides, unus è primoribus Ægyptiorum, qui tunc morbo implicitus octoginta milium iuniorum aberat. Nempse hominem aliquem corporis illo Basilidis consimilem in fanum etiam inductum imperatori admovent, ut ex Basilidis nomine regi omnia caperent, visumque statim subducunt. Ad de Christo Jesu similes strophas fæcosæ suspicari non possumus; nam qui viti tenui et obscuro ad fraudem, minimeque subservire in animum induxisset? quis fallacia fractus? quom faciliè à magistratibus suspensio ac mivdis, et Jesum exosis fraus omnis relecta fuisset? An in quibusvis valetudinibus incerte ac dubie? an in exco, quibus non exesa esset vis laniam? imò, in eo quem captum esse oculis ab ipso ortu parentes, vicini, populus universus seculat, in mortuo jam fæcente. Igitur non Judæi, non ethnicis miraculis Jesu fidem derogare audent.*

Simili arte febril laborem Adrianum, et vite perestum, ne manus sibi inferre volentem aggressus est Antoninus; mulierem induxit, que in somnatis montam se dicebat brevi convalescentem Adrianum, si que ad imperatoris remanere jussim, quod cum non fecisset, esse creantem; iterum debile jussim esse eadem facere, et gena ipsius osculari; quod si fecisset, vixim esse recuperant; paruit d. m. m. illa, et oculos argu, que in fano erat, ablutus recipisse se sinit. Subornavit Antoninus et Pannonium quondam, eadem natum, qui febricitans Adrianum tangeret; quo facto sanatum utrumque. His commentoratis subijci Spartianus, Afr. esp. 25: *Quamvis Maria Matrim hanc per circumstantiam facta conconvalesceret. Quibus opportune innotuit, quid de supposititis his Adriani miraculis estimare debeamus, quid quod ad hominum quorundam ex est, seu polius dicitur, ut certos aliquos morbos contactu sanare possint: quale est quod ad Hiberto quondam et literis et sermone multorum super ad nos ex Anglia perlatum est; et quod de Tyrho narra Plutarchus, splene agros sanasse, pale dextro visoribus superiorum leviter impresso. At non certos alios, verum omnis generis languores Jesus Dominus sanavit.*

CAPIT. XL.

JESUS CAECOS VISUM RESTITUIT.

Psalm. 145, v. 8: *Domino illuminat caecos.*
 Isa. c. 29, v. 18: *Et audient in die illa surdi verba libri, et de tenebris et caligine oculi caecorum videbunt.*
 Isa. Cap. 35, v. 4, 5: *Deus ipse veniet, et saluabit eos; tunc aperientur oculi caecorum.*
 Isa. c. 42, v. 6, 7: *Et dabit te in iudex populi, in laudem gentium, ut aperiet oculos caecorum.*
 Isa. Cap. 43, v. 16 et seq.: *Et ducam caecos in viam quam nesciunt, et in aruitis quam ignoraverunt ambulare eos faciam; ponam ianuas eorum eis in lucam, et prona in recta.... Surdi, audite, et caeci, intuentur ad videndum.*

Math. c. 9, v. 7 et seq.: *Et transiente inde Jeru, secuti sunt eum duo caeci, clamantes et dicentes: Miserere nostri, fili David. Cum autem venisset domum, appropinquavit ad eum caeci; et dixit eis Jesus: Credetis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei: Vtique, Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: Secundam fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum. Et Math. c. 20, v. 50. Marc. c. 10, v. 46 et seq. Luc. c. 18, v. 35 et seq.*

Math. c. 21, v. 4, 5: *Et respondens Jesus ait illis: Euntes remittite Joanni quem misistis et vidistis: caeci vident. Et Luc. c. 7, v. 18 et seq.*

Math. c. 12, v. 22: *Tunc obtutus est ei demonium adens, cecus, et curavit eum, ita ut loqueretur et videret. Et Luc. c. 11, v. 4.*

Math. c. 15, v. 50, 51: *Et accesserunt ad eum turbae multae, habentes secum mutos, caecos, claudos, debiles, et alios multos; et projecerunt eos ad pedes ejus, et cu-*

rarunt eos, ita ut turba mirarentur videntes multos loquentes, claudos ambulantes, caecos videntes.

Math. c. 21, v. 14: *Et accesserunt ad eum caeci et claudi in templo, et sanavit eos.*

Marc. c. 8, v. 22 et seq.: *Et venit Bethsaidam, et adduxit ei caecum, et rogavit eum ut illum tangeret; et apprehensit manum caeci eduxit eum extra vicum; et exprensus in oculis ejus, imposuit manibus suis, interrogavit eum si quid videret; et aspiciens ait: Video homines velut arbores ambulantes. Deinde iterum imposuit manus super oculos ejus, et cepit videre; et restitutus est, ita ut clare videret omnia.*

Luc. c. 4, v. 17 et seq.: *Et traditus est illi liber Isaie prophetae; et ut revolvis librum, invenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propter quod mansi tui; evangelizare pauperibus misit me, sanare et conbruis corde, praedicare captivis remissionem, et e caecis visum.... Caput autem dicens ad illos: Quia hodie impleta est haec scriptura in auribus vestris.*

Luc. c. 7, v. 21: *In ipsa autem hora multos curavit a languoribus et plagis, et spiritibus malis, et caecis multis domum eiusum.*

Joan. c. 9, v. 6, 7: *Non enim dixit, exspit in terram, et fecit lutum ex spino, et finxit lutum super oculos ejus, et dixit ei: Vade et lava in satoria Siloe (quod interpretatur Misistis). Abiit ergo, et lavit, et venit videntis.*

Joan. c. 10, v. 21: *Alii dicebant: haec verba non sunt demonium habentis. Numquid demonium potest caecorum oculos aperire?*

Joan. c. 11, v. 57: *Quidam autem ex ipis dixerunt: Non poterat hic, qui aperit oculos caeci nati, facere ut hic non moreretur?*

CAPIT. XLI.

JESUS SORDIDUM AUREM APERIT.

Isa. c. 29, v. 18: *Et audient in die illa surdi verba libri, et de tenebris et caligine oculi caecorum videbunt.*
 Isa. c. 33, v. 4, 5: *Deus ipse veniet, et saluabit vos, tunc aperientur oculi caecorum, et aures sordidam patrebunt.*

Isa. c. 42, v. 1: *Surdi, audite, et caeci, intuentur ad videndum.*

Math. c. 11, v. 4, 5: *Et respondens Jesus ait illis: Euntes remittite Joanni quem misistis et vidistis: caeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt. Et Luc. c. 7, v. 22.*

Marc. c. 7, v. 32 et seq.: *Et adduxit ei sordidum mutum, et deprecabatur eum ut imponat illi manum. Et apprehendens eum de turba sordidum, misit digitos suos in auriculas ejus; et exprensus tetigit linguam ejus; et suscipiens in eum ingenuit, et ait illi: Ephphatha, quod est: Adaperire; et statim aperti sunt aures ejus, et solutus est vinculum linguae ejus, et loquebatur recte.*

Marc. c. 9, v. 24: *Et cum videret Jesus concurrerent turban, comminatus est spiritum immundo, dicens illi: Surde et mute spiritus, ego precipio tibi, exi ab eo.*

et amplius ne introeus in eum; et exclamans, et multum discerpens eum exiit ab eo.

CAPIT. XLII.

JESUS MUTORUM LINGUAM SOLVIT.

Sap. c. 10, v. 21: *Sapientia aperuit os mutorum, et linguas infirmum fecit disertum.*

Isa. c. 55, v. 4, 6: *Deus ipse veniet, et saluabit vos.... Tunc sicut sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum.*

Math. c. 9, v. 52, 53: *Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, daemoneum habentem; et eiecit daemone, locutus est mutus. Et Luc. c. 11, v. 14.*

Math. c. 12, v. 22: *Tunc obtutus est ei demonium habens, cecus, et mutus; et curavit eum, ita ut loqueretur et videret.*

Math. c. 15, v. 50, 51: *Et accesserunt ad eum turbae multae habentes secum mutos, caecos, claudos, debiles, et alios multos; et projecerunt eos ad pedes ejus, et curavit eos; ita ut turba mirarentur videntes multos loquentes, claudos ambulantes, caecos videntes.*

Marc. c. 7, v. 32 et seq.: *Et adduxit ei sordidum et mutum, et deprecabatur eum, ut imponat illi manum. Et apprehendens eum de turba sordidum, misit digitos suos in auriculas ejus, et exprensus tetigit linguam ejus; et suscipiens in eum ingenuit, et ait illi: Ephphatha, quod est: Adaperire; et statim aperti sunt aures ejus, et solutus est vinculum linguae ejus et loquebatur recte.*

Marc. c. 9, v. 24, 25: *Et cum videret Jesus concurrerent turban, comminatus est spiritum immundo, dicens illi: Surde et mute spiritus, ego precipio tibi, exi ab eo, et amplius ne introeus in eum. Et exclamans, et multum discerpens eum, exiit ab eo.*

CAPIT. XLIII.

JESUS CLAUDOS SANAT.

Isa. c. 35, v. 4, 6: *Deus ipse veniet, et saluabit vos.... Tunc sicut sicut cervus claudus.*

Math. c. 11, v. 4, 5: *Et respondens Jesus ait illis: Euntes remittite Joanni quem misistis et vidistis: caeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt. Et Luc. c. 7, v. 18 et seq.*

Luc. c. 7, v. 12 et seq.: *Cum autem appropinquaret portam civitatis, ecce defunctus efferbatur, filius matris matris matris.... et accessit et tetigit locum.... et ait: Adolesceres, tibi dico, surge. Et resurrexit qui erat mortuus, et cepit loqui; et dicit illam morti suam.*

Joan. c. 11, v. 45, 46: *Hic cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare, veni foras. Et statim exiit qui fuerat mortuus.*

CAPIT. XLIV.

JESUS DEBILES SANAT.

Isa. c. 55, v. 3, 4: *Confortate manus discoloratus, et gena aebilia roborate.... Deus ipse veniet, et saluabit vos.*

Math. c. 4, v. 24: *Obdormavit ei omnes multae habentes*

tes viris languoribus, et tormentis comprehensos, qui dormula habebant, et lunaticos, et paraliticos, et curavit eos.

Math. c. 8, v. 5 et seq.: *Cum autem introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio, rogans eum et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralytico, et male torquetur. Et ait illi Jesus: Ego venio, et curabo eum.... Et dixit Jesus Centurioni: Vade, et sicut credidisti fiat tibi; et sanatus est puer in illa hora.*

Math. c. 9, v. 2 et seq.: *Et ecce offerbant ei paralyticum jacentem in lecto.... tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. Et surrexit et abiit in domum suam. Et Marc. c. 2, v. 5 et seq. Luc. c. 5, v. 18 et seq.*

Joan. c. 5, v. 5 et seq.: *Erant autem quidam homo ibi, triginta et octo annos habens in infirmitate sua.... Dicit ei Jesus: Surge, tolle grabatum tuum, et ambula; et statim sanus factus est homo ille, et sustulit grabatum suum, et ambulabat.*

CAPIT. XLV.

JESUS MORTUOS REVOCAT AD VIVAM.

Psalm. 102, v. 2 et seq.: *Benedite, anima mea, Domino; et non obliviscis omnes retributiones ejus; qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui redimit de interitu vitam tuam.*

Isa. c. 26, v. 19: *Vivunt mortui tui, interfecisti mei resurgent; aspergimini, et laudate qui habitatis in pulvere.*

Math. c. 9, v. 18 et seq.: *Eccc Princeps unius accessit, et adprobat eum dicens: Domine, filia mea modo defuncta est; sed veni, impone manus tuas super eam et vivet.... Et cum eiecit eam turbam, intravit et tenuit manum ejus, et surrexit puella. Et Marc. c. 5, v. 22 et seq. Luc. c. 8, v. 41 et seq.*

Math. c. 11, v. 4, 5: *Et respondens Jesus ait illis: Euntes remittite Joanni quem misistis et vidistis: caeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt. Et Luc. c. 7, v. 18 et seq.*

Luc. c. 7, v. 12 et seq.: *Cum autem appropinquaret portam civitatis, ecce defunctus efferbatur, filius matris matris matris.... et accessit et tetigit locum.... et ait: Adolesceres, tibi dico, surge. Et resurrexit qui erat mortuus, et cepit loqui; et dicit illam morti suam.*

Joan. c. 11, v. 45, 46: *Hic cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare, veni foras. Et statim exiit qui fuerat mortuus.*

CAPIT. XLVI.

JESUS ESURIENTES CIBO EFFICIT.

1 Reg. c. 2, v. 3: *Domitius saturati sunt, domus sterculis peperit plurimos; et quam multos habebat filios infirmos ad.*

Psalm. 21, v. 27: *Etenim pauperes, et saturabuntur.*

Psalm. 52, v. 18, 19: *Eccc oculi Domini super meentibus eius, et in eis qui sperant super misericordiam ejus, et errant a morte animos corporum, et alit eos in fame.*

Psalm. 56, v. 18, 19: *Notii Dominus dies inmaculatum, et hereditas eorum in aeternum erit; non confundentur in tempore misero, et in diebus famis saturabuntur.*

Psalm. 103, v. 4 et seq.: *Erraverant in solitudine in iniquo, vitam civitatis habitantium non invenerunt; esurientes et sitientes, anima eorum in ipsis deficit. Et clamaverunt ad Dominum, cum tribularentur, et de necessitatibus eorum eripuit eos.*

Psalm. 151, v. 15: *Pauperes ejus saturabo panibus.*

Psalm. 145, v. 7: *Qui custodit veritatem in saeculum, facit iudicium injuriis potentibus, dat exeam esurientibus.*

Prov. c. 10, v. 5: *Non affliget Dominus famem animi iusti.*

Isa. c. 25, v. 18: *Iis qui habitaverint coram Domino, erit negotio ejus, ut manducant in saturitate.*

Isa. c. 49, v. 8 et seq.: *Haec dicit Dominus... Dedit tibi in fœdus populi, ut succideris terram, et possideres hereditates dissipato, ut fideris his qui vincunt: Exite, et his qui in concubis Revelavit; super visis paucioribus, et in omnibus planis pascuo vovam; non esuriant, neque sitient.*

Isa. c. 65, v. 15: *Propter hoc, haec dicit Dominus Deus: Ecce servi mei comedent, et vos esurietis.*

Jerem. c. 21, v. 25: *Omnes animam esurientes saturati.*

Joel. c. 2, v. 25, 26: *Et filii Sion, exultate et letamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorum justitiam... Et comeditis vacantes, et saturabimini, et laudabit nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum.*

Math. c. 14, v. 15 et seq.: *Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes: Desertus est locus, et hora jam praeioris; dimitte turbas, ut euntes in caestella emant sibi escas; Jesus autem dixit eis: Non habent necesse ire; date illis vos manducare. Respondit ei: Non habemus hic nisi quinque panes et duos pisces. Qui ait eis: Afferte mihi illos hinc. Et cum passisset turbam discumbere super fœnem, accipis quinque panibus et duobus piscibus, aspiciens in caestum benedixit, et fregit, et dedit discipulis panes; discipuli autem turbas. Et manducaverunt omnes, et saturati sunt. Et tulerunt reliquias, duodecim cothinos fragmentorum plenus. Manducantium autem fuit numerus quinque milia virorum, exceptis mulieribus et parvulis. Et Marc. c. 6, v. 35 et seq. Luc. c. 9, v. 12 et seq. Joan. c. 6, v. 5 et seq.; et c. 6, v. 26 et seq.*

Math. c. 15, v. 32 et seq.: *Jesus autem contempsit discipulis ante dicens: Misereor turbas, quia triduo jam pereverunt mecum, et non habent quod manducent, et dimittite eos jejunos nolo, ne deficiant in via. Et dicunt ei discipuli: Unde ergo nobis in deserto panes tantas, ut saturemus turbam tantam? Et ait illis Jesus: Quot habetis panes? Et illi dixerunt: Septem, et paucos pisciculis. Et precepit turbas ut discumberent super ter-*

rum. Et accipiens septem panes et pisces, et gratias agens, fregit, et dedit discipulis suis, et discipuli dederunt populo. Et comederunt omnes, et saturati sunt. Et quod superfluit de fragmentis, septem sartaerum plenus. Erant autem qui manducaverunt, quatuor milia hominum, extra parvulos et mulieres. Et Marc. c. 8, v. 4 et seq.

Luc. c. 1, v. 55: *Esurientes implevit bonis.*
Joan. c. 6, v. 52 et seq.: *Dixit ergo eis Jesus: Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de caelo, sed Pater meus dedit vobis panem de caelo verum. Panis enim Dei est qui de caelo descendit, et dicit vitam mundo. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc. Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitae; qui venit ad me non esuriet, et qui credit in me non sitiet unquam... Ego sum panis vitae. Pater vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt: hic est panis de caelo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Ego sum panis vitae, qui de caelo descendi: si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum; et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Vido et reliquias caput.*

Apoc. c. 7, v. 13, 16: *Idem erat ante thronum Dei, et servavit ei die ac nocte in templo ejus; et qui sedet in throno, habitabit super illos; non esuriet, neque sitiet unquam.*

CAPUT XLVII.

ANSTOLOS, DISCIPULOS ET SECTATORES DE GENTE JUDAICA JERUS DELICIT, ET AD SE VOCAT; A QUIBUS BENEDICTA PARAGATA EST CRISTIANA RELIGIO. DELECTIS ET VOCATO QUE FIT PER JESUM, INITIUM EST SALUTIS.

Psalm. 67, v. 27, 28: *In Ecclesiis benedicite Deo Dominus de fontibus Israel. Ibi Benjamin adolescentulus in montis recessu. Principes Juda duces eorum; principes Zabulon, principes Nephthali.*

Isa. c. 4, v. 9: *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissetis, et quasi Gomorha similes essemus.*

Isa. c. 4, v. 2, 5: *In die illa erit germen Domini in magnificentia, et gloria et fructus terrae sublimis, et exultatio his qui salvati fuerint de Israel. Et erit, omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, ancilla vocabitur, omnis qui scriptus est in libro in Jerusalem. Isa. c. 9, v. 1: Primo tempore allecietia est terra Zabulon, et terra Nephthali, et nominans agrarum, aut via maris trans Jordanem Gallæe gentium. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis.*

Isa. c. 10, v. 20 et seq.: *Et erit in die illa, non sufficiet residuum Israel, et hi qui fuerint de domo Jacob, timentis super eos, percussit eos; sed imitentur super Dominum sanctum Israel in veritate. Reliquias convertentur; reliquior, inquam, Jacob, ad Deum fortem. Si enim super populum laus Israel quasi arena maris, reliquias convertentur ex eo: consummatio abbreviata inundavit justitiam. Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terrae.*

Isa. c. 17, v. 4 et seq.: *Et erit in die illa, attenuabitur*

gloria Jacob, et pinguedo carnis ejus marcescet. Et erit sicut congregans in messe, quod restiterit, et brachium ejus spicas leget, et erit sicut quærens spicas in valle Ephraim. Et relinquetur in eo sicut racemus, et sicut excussio oleæ duram vel triam alivum in summitate rami, sive quosvis antiquissime in cacumibus ejus fructus ejus, dicit Dominus Deus Israel. In die illa inclinabitur homo ad factorem eum, et oculi ejus ad Sanctum Israel respicient, et non inclinabitur ad altaria que fecerunt manus ejus.

Isa. c. 28, v. 5: *In die illa erit Dominus exercituum corona gloriæ, et sertum exultationis residuo populi sui.*

Isa. c. 37, v. 31, 32: *Et mittet id quod salubritatem fuerit de domo Juda, et quod reliquum est, radicem decorem, et faciet fructum auram, quia de Jerusalem erunt reliquias, et salvatio de monte Sion. Zelus Domini exercituum faciet illud.*

Isa. c. 65, v. 8, 9: *Haec dicit Dominus: Quomodo si invenit grannum in botro, et dicatur: Ne dissipet illud, quoniam benedictio est, sic faciam propter servos meos, ut non disperdam totam. Et educam de Jacob semen, et de Juda possidentem montes meos; et hereditabunt eum electi mei, et servi mei habitabunt ibi.*

Jerem. c. 5, v. 14, 15: *Convertimini, filii reverentes, dicit Dominus, quia ego vir vester; et assumam vos, usum de civitate, et duca de cognatione, et introducam vos in Sion. Et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina; cumque multiplicati fueritis et creveritis in terra in diebus illis, ait Dominus, non dicit ultra: Arena testamenti Domini; neque ascendet super eos, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra.*

Jerem. c. 16, v. 16: *Ecco ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos (Israelitas), et post hæc mittam eis multos seminatores, et vovabuntur ex ea de omni monte, et de omni colle, et de cavernis petrarum.*

Mich. c. 2, v. 12: *Congregatione congregabo Jacob totam te; in unum conducam, reliquias Israel; pariter totum illum quasi gregem in ovili, quasi pecora in medio caedarum; immutabuntur à multitudine hominum.*

Mich. c. 5, v. 2 et seq.: *Et tu, Bethlehæm Ephraim, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi crediditur, qui sit Dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis. Propter hoc dabitur usque ad tempus in quo parturient parturienti, et reliquias fratrum ejus convertentur ad filios Israel. Et stabit, et pariet in soliditudine Domini, in sublimitate nominis Domini Dei sui, et convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terræ. Et erit iste par, cum venerit Assyrius in terram nostram, et, quando calcaverit in domibus matris, et excubiabimus super eum septem pastores, et octo primities homines... Et erunt reliquias Jacob in medio populorum multorum, quasi ros à Domino, et quasi stillic super herbam que non expectat solum, et non prostratolitur filios hominum. Et erunt reliquias Jacob in gentibus, in medio populorum multorum, quasi leo in jumentis alivum, et quasi cattulus leonis in gregibus pecorum; qui cum transierit, et convalescerit, et cepit, non est qui eruat.*

Soph. c. 5, v. 12 et seq.: *Et derelinquam in medio tui populum pauperem et egrotum, et sperabunt in nomine Domini. Reliquias Israel non facient iniquitatem, nec loquentur mendaciam, et non invententur in ore eorum lingua dolosa... Læda, filia Sion... rex Israel Dominus in medio tui, non timebis multum ultra. In die illa dicent Jerusalem: Nisi timere, Sion; non dissolventur munitus tuus. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse adhibuit... Nugas, qui à lege recesserunt, congregabo, quin ex te erant, ut non ultra habeas super eis opprobrium. Ecce ego interficiam omnes qui afflicerunt te in tempore illo, et anteabo claudicantem, et eam que ejecta fuerat, congregabo; et ponam eos in laudem, et in nomen, in anni terræ confessionis eorum.*

Zach. c. 15, v. 7 et seq.: *Frances, auclare super eum coherentes mihi, dicit Dominus exercituum; percutite pastorem, et dispergetur oves; convertam manum meam ad parvulos. Et erant in omni terræ, dicit Dominus; percuti stant in eis dispergetur, et deficient, et tritia pars relinquetur in eis. Et ducam tertiam partem per ignem, et viram eorum sicut virum argentum, et probabo eos sicut probatur aurum. Ipse vocabit nomen meum, et ego extendam eum. Dicam: Populus meus es tu; et ipse dicet: Dominus Deus meus.*

Math. c. 4, v. 18 et seq.: *Ambulans autem Jesus juxta mare Gallæe, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus, similes rete in mare (erant enim piscatores), et ait illis: Venite post me, et factum vos fieri piscatores hominum. At illi contempsit, relicto retibus, secuti sunt eum. Et procedens ita vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedæi, et Joannem, fratrem ejus, in navi cum Zebedæo, patre eorum, reflectentes vela sua, et vocavit eos. Illi autem, statim relicto retibus et patre, secuti sunt eum. Et Math. c. 9, v. 9, Marc. c. 1, v. 16 et seq.; et c. 2, v. 14. Luc. c. 5, v. 2 et seq. Joan. c. 1, v. 37 et seq.*

Math. c. 10, v. 1 et seq.: *Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut egerent eos, et evertent omnem languorem et infirmitatem... Hoc duodecim misit Jesus, precipiens eis, dicens: In riuum gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis, sed potius ite ad oves, que perierunt, domus Israel. Entratis autem predicatis dicentes: Quia appropinquavit regnum colorum.*

Marc. c. 5, v. 15 et seq.: *Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse, et venerunt ad eum. Et fecit ut essent duodecim cum illo, et ut mitteret eis predicare. Et dedit illis potestatem evertendi infirmitates et ejiciendi demonia. Et Marc. c. 6, v. 7, Luc. c. 6, v. 15; et cap. 9, v. 1 et seq.*

Rom. c. 9, v. 27: *Isaia clamavit pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquias solus fecit; verbum enim consummationis et abbrevians in aqualitate, quia verbum brevissimum faciet Dominus super terram; et sicut predicti Isaias: Nisi Dominus et reliquias nobis semens, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorha similes fuissetis.*

Rom. c. 11, v. 1 et seq.: *Dico ergo: Nunquid Deus*

resipit populum suum? ubi: *nam et ego Israela cum es semine Abraham, de tribu Benjamin. Nos repulisti Deus plebem tuam, quam paraverat. An necesse in Ebra quid dicit Scriptura, quemadmodum interpellat Deum adversus Israel? « Domine, Propheta tuos occiderunt, et altaria tua insufferant, et ego relictus sum solus, et e quaerens unum meum. » Sed quod dicit illi divinum responsum? « Reliqui michi septem milia virorum, qui non curaverunt nomen ante Baal. » Sic ergo et in hoc tempore, reliquias servandum electionem gratia salus facta sunt.*

1 Cor. c. 1, v. 25 et seq.: *Valde enim vocacionem caritatis, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi doctores, sed qui stulto saeculi mundi elegit Deus, ut confunderet sapientes, et infirma mundi elegit Deus, ut confunderet fortia, et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea quae non sunt, ut ex quae non destruerent, ut non gloriorer omni cura in conspectu eius.*

Jac. c. 9, v. 5: *Audite, fratres mei dilectissimi, nomen Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et honesta regni, quod exproniat Deus diligentibus se?*

Opera praelium erit testimonio e Psalmo sexagesimo septimo hic aliam prophetiam sententiam exponere. In Ecclesia benedixit Deus Dominus de fontibus Israel. Ad laudes Deo concionanda hystoria Propheta Ecclesiae Christianorum, qui Israelitarum sunt propago. Nam ex stirpe Jacobi prodit Christus Jesus, prodierunt et Apostoli ac discipuli Christi complures. Ab Israeliticis Prophetis praedicta est Christi *messias*, ita ut Lex et Testamentum vetus Israeliticum, umbra sit et antecessio, fons etiam et origo novi Jesu Christi Testamenti. *Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu.* Paulum Apostolum hic praesignari manifestum est, qui fuit de tribu Benjamin, et per mentis alienationem a Deo vocatus Apostolus, sequegatus in Evangelium Dei. Dicitur a Propheta adflicentibus, quemadmodum adflicta a Luca in Actis: *Et testes depoernerunt testimonia sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus* (Act. c. 7, v. 57). An potius quod postremum Apostolorum vocatus sit? Sic enim ille de se ad Corinthios 1, cap. 15, v. 8 et 9: *Novissime enim minime tanquam aborreo riuus est et ubi: ego enim sum minimus Apostolorum.* Et alibi 1 Cor. c. 8, v. 9: *Puto enim quid Deus nos Apostolos certissimos extendit.* Subjungit Propheta: *Principes Juda, duces eorum; principes Zabulon, principes Nephthali.* Principes Juda ii sunt, qui fratres Christi appellatur in Evangelio, tribu Juda oriundi. Principes vero Zabulon et Nephthali, reliqui fere Apostoli, qui Galilaei sunt orti, in qua Zabulonitis tribus et Nephthalitis. In eandem sententiam conspiciat Isaias hoc praedicto, quod subjunxit in Parallelismo: *Primo tempore allertata est terra Zabulon, et terra Nephthali, et avilissimo agravata est via maris trans Jordanem Galilaeae gentium.* Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam, habitantibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis.

Sibi itaque lucem commodat Psaltes et Isaias, sibi-que consentiant. Qui plura voluit, consulat Eusebium libro nono Demonstrations; item Theodoretum, Illarim, Augustinum, et auctorem Expositionis Psalmorum, qua Hieronymi operibus subneet solet.

Interior hoc etiam obiter admittit libet, quod in Martini Martini Historia Sinica, lib. 4, memini me legere, insignem illum philosophum Sinensem Confucium septuaginta duos sibi delegisse discipulos, quorum et numero duodecim praeceteris potiori cura institutos suscepit; sive hebraice reipublice formam secutus, quam Moses per duodecim tribuum principes et septuaginta senes administrabat; sive jam tum deo scitulis aliquibus et radiis veritatis animam ejus collustrante, futuram prospiciens, ut Messias, ejus nullum aliquam ex Librorum sacrorum lectione peroperat, quemadmodum supra notavi, ad Masia exemplum totidem aditus ac magistros Ecclesiae suae praecoret.

CAPUT XLVIII.

APOSTOLA JESU PISCATORES.

Psal. 106, v. 20, 25, 24: *Misi Verbum tuum et amavit eos, et cepit vos de interioribus eorum. Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis nullis, ipsi videbunt opera Domini, et mirabilia eius in profundo.*

Jerem. c. 16, v. 10: *Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabunt eos.*

Ezech. c. 47, v. 8 et seq.: *Aqua itae qua egredietur ad fontem subali orientalis, et descendunt ad plana deserti, intrabunt mare, et exsibunt, et sanabuntur aquae. Et omnis anima vivens, quae serpit, quocumque venerit torrent, rivet; et erunt pisces multi vestra, postquam venerit illic aquae itae, et sanabuntur, et vivent omnia ad quae venerit torrent. Et stabunt super illas piscatores; ubi Engaddi vocae ad Engalim sicculo signaturum erit; plurimum species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimiae.*

Matth. c. 3, v. 18: *Ambulans autem Jesus juxta mare Galilaeae, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare, erant enim piscatores, et ait illis: Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum.* Et Marc. c. 3, v. 10 et seq. Luc. c. 5, v. 2 et seq.

Matth. c. 15, v. 47, 48: *Et iterum simile est regnum colorum argenti missi in mare, et ex omni genere piscium congregavit; quam cum impletus esset, eduxerunt, et secus littus sedentes, elegerunt bona in tana, malos autem foras miserunt.*

Comma istud e Psalmo centesimo sexto, non in Messiam solum, sed et in Jesum quoque aperte confert R. Isaac Aramaeus in Expositionibus libri Numerorum. Nam Verbum Dei ad omnes sanandos missum fuisse dicit, verum ab omnibus non fuisse receptum, sed ab aliquibus tantum tardioris ingenii viris, usque piscatoribus, qui cum rudes essent et habetes,

veritatem tamen prophetiam receperunt, et Verbo Dei lucem habuerunt, Quibus Christi Jesu Apostoli manifeste designantur.

CAPUT XLIX.

PISCOS NUMERO JESUS DELIQUIT.

Isa. c. 47, v. 4 et seq.: *Et erit in die illa, attenuabitur gloria Jacob, et pinguedo carnis ejus marescet. Et erit sicut congregas in messe quod restiterit, et brachium ejus spicas leget, et erit sicut querens spicas in valle Raphaim. Et relinquetur in eo sicut rucemus, et sicut excusio oleae durarum vel trium olivarum in summate romi, sive quatuor aut quinque in cocuminibus ejus fractus ejus, dicit Dominus Deus Israel.*

Isa. c. 24, v. 15 et seq.: *Hae erunt in medio terrae, in medio populorum: quomodo si pascua olivae quae renunserunt exultantur ex olea, et recenti, cum fuerit finita vindemia? Hi levalunt vocem suam atque laudabunt; cum glorificatus fuerit Dominus, hincient de mari. Propter hoc in doctrinis glorificat Dominum, in insulis maris nomen Domini Dei Israel. A finibus terrae laudes audient, gloriam Justi.*

Isa. c. 65, v. 8, 9: *Hae dicit Dominus: Quomodo si invenitur granum in botro, et dicitur: Ne discipis illud, quoniam benedictio est; sic faciam propter aereos meos, ut non disperdant totum. Et educam de Jacob ammas, et de Juda possidentem montes meos, et haec habitabunt cum electi mei, et servi mei, habitabunt ibi.*

Jerem. 5, 14: *Convertimini, filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir pastor, et assumam vos meum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion.*

Ezech. 12, 45, 46: *Et sciet quia ego Dominus, quando disperdero illos in gentibus, et disseminavero eos in terris, et relinquam eos eis viros puticos, a studio, et fame ei peritenti, ut errantur omnia scelera eorum in gentibus ad quas ingredientur, et sciet quia ego Dominus.*

Matth. c. 9, v. 57, 58: *Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.*

Et Luc. c. 10 v. 2.

Matth. c. 10, v. 1, 5: *Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potentatem spirituum immundorum, ut egerent eos, et eorarent omnem languorem, et omnem infirmitatem.... Hae duodecim misit Jesus. Et Marc. c. 5, v. 15 et seq.; et c. 6, v. 7. Luc. c. 9, v. 1 et seq.*

Matth. c. 20, v. 16: *Misti sunt vocati, pauci vero electi.* Et Matth. c. 22, v. 14.

Luc. c. 8, v. 55: *Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos, et elegit duodecim ex ipsis, quos et Apostolos nominavit.*

CAPUT L.

APOSTOLI PRAECONES JESU ET NUNTI.

Psal. c. 48, v. 5: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terra verba eorum.*

Psal. c. 147, v. 4: *Qui emittit eloquium suum terra, velociter currit sermo ejus.*

Isa. c. 24, v. 14: *Hi levalunt vocem suam atque laudabunt: cum glorificatus fuerit Dominus, hincient de mari. Propter hoc in doctrinis glorificat Dominum, in insulis maris nomen Domini Dei Israel. A finibus terrae laudes audient, gloriam Justi.*

Isa. c. 28, v. 9 et seq.: *Quem docerit scientiam (Dominus), et quem intelligere faciet auditum? oblatae a matre, stultas ubi ubertibus. Quia manda, remanda, manda, remanda; exspecta, reexpecta; exspecta, reexpecta; medicum ibi, medicum ibi. In loquela enim labii, et lingua altera loquatur ad populum istum. Cui dixit: Hae est requies mea, refectio lassum, et hoc est meum refrigerium.*

Isa. c. 29, v. 22 et seq.: *Propter hoc, hae dicit Dominus ad domum Eliam quae redemit Abraham: Non modo confunderet Jacob, nec modo cultus ejus erubescet, sed cum viderit filios suos, opera manuum marium, in medio tui sanctificationis nomen meum, et sanctificabit Sanctum Jacob, et Desum Israel predicabunt, et scient errantes spiritu intellectum, et mansuetiores discant legem.*

Isa. c. 52, v. 6 et seq.: *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse loquar, ecce adsum. Quam pulchri asper montes pedes amantissimis et praedicantis pacem, amantissimis domus, praedicantis solentem, dicentis Sion: Regnabit Deus, tunc speculatorum turrium, leaverunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum viderunt, cum convecerit Dominus Sion.*

Isa. c. 66, v. 19, 20: *Mittam ex eis qui saluti fuerint, ad gentes in mare, in Africam et Lybiam tendentes angulum, in Italian et Graeciam, ad insulas longe, ad eos qui non audiverunt de me, et non viderunt gloriam meam. Et nuntiabunt gloriam meam gentibus, et adducent omnes fratres de cunctis gentibus domum Domini.*

Nahum. c. 1, v. 15: *Ecce super montes pedes evangelizantis et amantissimis pacem; celabra, juda, festivitates tuas, et reddet vota tua; quia non deficiet ultra ut pertransierit in te Helias; universas intritit.*

Matth. c. 10, v. 5 et seq.: *Hos duodecim misit Jesus praecipiens eis, dicens: Euntes praedicate dicentes: Omnia appropinquavit regnum caelorum.... Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, et quod in aere auditis, praedicate super terra. Et Marc. c. 5, v. 14. Luc. c. 9, v. 1, 2; et c. 12, v. 5.*

Matth. c. 24, v. 14: *Praedicate hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus.* Et Marc. c. 15, v. 10.

Matth. c. 28, v. 19: *Euntes ergo docete omnes gentes.*

Marc. n. 0, v. 12: *Et excussus praedicebant, ut possentiam ingerent.*

Marc. c. 16, v. 15, 20: *Et dixit eis: Euntes in mundum universum, praedicate Evangelium omni creature.... Illi autem profecti praedicebant ubique, Domino cooperante et armonem confirmante, sequentibus signis.*

Luc. c. 24, v. 46, 47: Sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertio die, et predicari in nomine ejus per universam orbem terrarum, et conversionem gentium, incipientibus ab Jerusalem. Act. c. 2, v. 4: Repleti sunt omnes discipuli Jesu Spiritu sancto, et coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.

Act. c. 5, v. 42: Omni autem die non cessabant (Apostoli) in templo et circa domos, docentes et evangelizantes Christum Jesum.

Act. c. 8, v. 5: Philippus autem descendens in civitatem Samarie, predicabat illis Christum.

Act. 9, v. 20: Et continuo in synagogis predicabat (Paulus) Jesum, quoniam hic est Filius Dei.

Act. c. 10, v. 42: Et precepit (Jesus) nobis (Apostolis) predicare populo, et testificari quia ipse est qui constitutus est à Deo iudex vivorum et mortuorum. Et Act. c. 11, v. 26, et c. 15, v. 2 et seq., et c. 21, v. 51, et alibi sæpe in Actis.

Rom. c. 1, v. 8: Primum quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiat in universo mundo.

Rom. c. 10, v. 14 et seq.: Quomodo erudiet, et quem non audierunt? quomodo autem audient sine predicante? quomodo vero predicabit nisi mittatur? sicut scriptum est: Quis servus potes evangelizantem pacem, evangelizantium bonis? Sed non omnes obediunt Evangelio: Isaias enim dixit: Domine, quæ credidit auditus noster? Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Sed dicit: Non quid non audierunt? Et quid in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.

Rom. c. 15, v. 19 et seq.: Ita ut ab Jerusalem per circum, usque ad Illyricam, replectim Evangelium Christi. Sic autem predicari Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alticum fundamentum edificarent, sed sicut scriptum est: Quibus non est monumentum, et qui non audierunt, intelligunt. Et I Cor. c. 1, v. 25, et c. 2, v. 1, et c. 9, v. 14, et c. 15, v. 1, 2, et 2 Cor. c. 1, v. 19, et c. 4, v. 5; et Gal. c. 2, v. 2, et I Thess. c. 2, v. 9, et alibi sæpe in Epistolis.

Col. c. 1, v. 25: Immobile à spe Evangelii, quod audistis, quod predicatum est in universa creatura que sub celo est: cuius factus sum ego Paulus minister.

I Joan. c. 1, v. 2: Annuntiamus vobis vitam æternam que erat apud Patrem, et apparuit nobis; quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis.

Luc. c. 59, v. 14: Miris enim ego addam, ut admirationem faciam populo huic miranda grandi et stupendo; peribit enim sapientia à sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur.

Isa. c. 52, v. 4: Et cor stultorum intelliget scientiam, et lingua balborum velociter loquetur et plane.

Isa. c. 55, v. 18: Cor tuum meditabitur timorem. Ubi est litteratus? ubi legis verba ponderemus? ubi doctor parrulorum?

Math. c. 5, v. 3: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum colorum.

Math. c. 11, v. 25: In illo tempore respondens Jesus dixit: Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terre, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti eis parvulis. Et Luc. 10, 21.

Joan. c. 7, v. 46 et seq.: Respondenter ergo cæca Pharisæi: Non quid et vos seducti estis? nunquid ex principibus aliqui credidit in eum?

I Cor. c. 1, v. 17 et seq.: Non enim misi me Christus baptizare, sed evangelizare; non in sapientia verbi, ut non concitetur eras Christi. Verbum enim crucis per vobis quibus stultitia est: ita autem qui stulti sunt, id est, vobis, Dei virtus est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, et prudentium prudentium reprobo. Ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquistator hujus sæculi? nonne stultum fecit Deus sapientiam hujus mundi? Non quia in Deo sapientia non cognoscitur mundus per sapientiam hujus, placet Deo per stultitiam predicationis solvos facere credentes. Quoniam et Judæi signa petunt, et Græci sapientiam querunt; nos autem predicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis etque Græcis Christum Dei virtutem et Dei sapientiam, quoniam quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Vide enim vocacionem vestram, fratres, qui non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed que stulti sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes.

I Cor. c. 5, v. 18, 19: Nemo sit seducens: si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc seculo, stultus fiat ut sit sapiens: sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Comprendam sapientes in astutiâ eorum. Et iterum: Dominus novit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt.

I Cor. c. 4, v. 10: Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo; nos infirmi, vos autem fortes; vos nobiles, nos autem ignobiles.

CAPUT LII.

APÓSTOLI ET DISCÍPULI JESU MIRANDA FACINORÆ EDUNT, ET OMNIS GENEDES LANGUORIBUS SANANT.

Psalm. 67, v. 36: Mirabilia Deus in sanctis suis; Deus Israel ipse dabit virtutem et fortitudinem plebi suæ; benedictus Deus.

Isa. c. 8, v. 18, 19: Ecce ego et pueri mei quos dedit mihi Dominus in signum et in portentum Israel, à Domino exercituum qui habitat in monte Sion. Et cum dixerint ad vos: Querite à Pythionibus et à divinis, qui

CAPUT LI.

APÓSTOLI ET DISCÍPULI JESU, RUDES ET INDOCTI. Psalm. 95, v. 8: Intelligite, insipientes in populo, et stulti, aliquando sapite.

strident in inenationibus suis, nunquid non populus à Deo suo respicit pro vita se mortuus?

Math. c. 10, v. 1, 5, 8: Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, et curarent omnem languorem et omnem infirmitatem. Ilos duodecim misit Jesus, præcipiens eis, dicens: Infirmos curate, mortuos suscite, leprosos mundate, demones ejicite. Et Marc. c. 5, v. 14, 15, et c. 6, v. 7, 15. Luc. c. 9, v. 1 et seq.

Marc. c. 16, v. 17, 17: Dixit eis: Signa vos qui crediderunt, hæc sequentur: In nomine meo demonia ejicient, linguas loquentur novis, serpentes tollent, et si morderint quos liberint, non eis nocebit; super agros manus imponent, et boni habebunt. Illi autem profecti predicaverunt ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis.

Luc. c. 10, v. 17 et seq.: Reverti sunt autem septuaginta duo cum gaudio dicentes: Domine, etiam demonia subjiciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis: Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocabit.

Joan. c. 14, v. 11, 12: Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credidit. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera que ego facio et ipse faciet, et majora horum faciet.

Act. c. 2, v. 45: Multa quoque prodigia et signa per Apostolos in Jerusalem fiebant.

Act. c. 5, v. 12 et seq.: Per manus autem Apostolorum fiebant signa et prodigia multa in plebe, ita ut in plateas ejicerent infirmos, et ponerent in lectulis ac grabatis, ut veniente Petro, saltem umbra illius obduceret quinquam illorum, et liberaretur ab infirmitatibus suis.

Act. c. 6, v. 8: Stephanus autem, plenus gratia et fortitudine, faciebat prodigia et signa magna in populo.

Act. c. 8, v. 6 et seq.: Intendebant autem turbæ his que à Philippo dicebantur, nunquid non audientes, et videntes signa que faciebat. Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos, clamante voce magna, exiibant. Multi autem paralytici et claudi curati sunt. Tunc Simon et ipse credidit, et cum baptizatus esset, adhaerebat Philippo. Videns etiam signa et virtutes maxime fieri, stupens admirabatur.

Act. c. 14, v. 5: Multo igitur tempore demoratus sunt fidei liciter agentes in Doumo, testimonium perhibente verbo gratia sua, dante signa et prodigia fieri per manus eorum. Et c. 15, v. 12; et c. 19, v. 11 et seq. Vide etiam Act. c. 2, v. 4; et c. 5, v. 2 et seq.; et c. 5, v. 5 et seq.; et c. 9, v. 52, 56; et c. 10, v. 46; et c. 15, v. 11; et c. 16, v. 18, 26; et c. 19, v. 6; et c. 20, v. 10; et c. 28, v. 6, 8.

Rom. c. 15, 18, 19: Non enim aucto aliquo loqui coram que vos me non efficit Christus in obedientiam gentium, verbo et factis, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti.

2 Cor. c. 12, v. 12: Signa tamen apostolatûs mei facta sunt apud vos, in omni patientia, in signis et prodigiis, et virtutibus.

Hebr. c. 2, v. 3 et seq.: In nos confirmata est (salus), constanti Deo signis, et portentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus, secundum eam voluntatem. Ecce ego, et pueri quos dedit mihi Deus.

CAPUT LIII.

JESUS SUPER MARE INCEdit.

Job. c. 9, v. 8: Qui extendit cotas solas, et graditur super fluctus maris.

Math. c. 14, v. 25, 26: Quartâ autem vigiliâ noctis, venit ad eos super mare. Et videntes eum super mare ambulante, turbati sunt. Et Marc. c. 6, v. 48, 49. Joan. c. 6, v. 19.

Ne huic quidem Jobi verbo è nono capite, prophetiam inesse vultimus, sed ex eâ manifestam quâ posse argumentum divinitatis Christi Jesu. Nam que divina virtutum opera hic recenset Jobus, ad Deum unum pertinere vult; neque alii praterit cuiquam posse adscribi manifestata esse. Unde efficitur eme esse Deum, qui eadem prodigia edidit. Atqui unum ex illis est, incedere super mare, quod Christus Jesus fecit, et procedit quidem virtute, atque idem ut faceret Petrus, effecit: unde sequitur Christum Jesum esse Deum. Adiri velim librum nonum Eusebiana Demonstrationis, in quo exponuntur verba hæc Jobi, et Christo Domino accomodantur.

CAPUT LIV.

JESUS LUX.

Psalm. 55, v. 10: Quoniam apud te est fons vite et in lumine tuo videbimus lucem.

Psalm. 118, v. 105: Lucerna pedibus meis Verbum tuum, et lumen sententiæ meæ.

Psalm. 151, v. 17: Illic producam cornu David, pateri lucernas Christo meo.

Sap. c. 7, v. 25, 26: Vapor est enim (sapientia) virtutis Dei, et omnino quodam est claritas omnipotentis Dei aëncera, et idcirco nihil inquinatum in eam incurrit; candidus est enim lucis æternæ.

Isa. c. 9, v. 2: Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis.

Isa. c. 42, v. 6: Et dedit te in foveam populi, in lucem gentium.

Isa. c. 49, v. 6: Parum est ut sis mihi servus ad sollicitandas tribus Jacob, et (inter Israel convertendas) ecce dedi te in lucem gentium.

Isa. c. 60, v. 1 et seq.: Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebre operient terram, et caligo populos; super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui.

Isa. c. 60, v. 19, 20: Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem æternam, et Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet vitâ sol tuus, et luna

tu non minuetur quia eris Dominus in lucem sempiternam.

Isa. c. 62, v. 1: *Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Jussu ejus, et Salvator ejus ut lampus accendatur.*

Dan. c. 2, v. 32: *Ipsa revelat profunda et abscondita, et nocti in tenebris constituta; et lux cum eo est.*

Mich. c. 7, v. 8: *Conspurgam cum sedero in tenebris; Dominus lux mea est.*

Matth. c. 4, v. 15 et seq.: *Helieth cepitote Nazareth, venit et habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon et Nephthulin, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam: Terra Zabulon, et terra Nephthulin, via maris trans Jordanem, Galilee gentium, populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam, et sedentibus in regione umbrae mortis lux orta est eis.*

Matth. c. 17, v. 2: *Et resplendit facies ejus sicut sol; testimonia autem ejus facta sunt alba sicut nix.* Et Marc. c. 9, v. 2. Luc. c. 7, v. 29.

Matth. c. 24, v. 27: *Sicut ortus fulgur erit ab oriente, et sicut visus in occidentem, ita erit et adventus Filii hominis.* Et Luc. c. 17, v. 24.

Luc. c. 4, v. 78, 79: *Pater viscerum misericordiae Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto; illuminavit his qui in tenebris et in umbrae mortis sedent.*

Luc. c. 2, v. 32: *Lampas ad revelationem gentium.*

Joan. c. 4, v. 4 et seq.: *In ipso vita erit, et vita erat lux hominum, et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt. Fuit homo, missus a Deo, cui nomen erat Joannes: hoc venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*

Joan. c. 5, v. 19: *Lux venit in mundum, et dilacerant homines magis tenebras, quam lucem.*

Joan. c. 8, v. 12: *Lumen ergo locutus est eis Jesus, dicens: Ego sum lux mundi; qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae.* Et Joan. c. 9, v. 5; et c. 12, v. 46.

Joan. c. 12, v. 55, 56: *Dixit ergo Jesus: Adhuc modicum tamen in vobis est; ambulat enim lucem habetis, ut non vos tenebrae comprehendant; et qui ambulat in tenebris nescit quid vadit. Nam lucem habetis, creditis in lucem, ut filii lucis sitis.*

Act. c. 15, v. 47: *Sic enim precepit vobis Dominus: Posui te in lucem gentium, ut sis salus usque ad extremam terram.*

2 Cor. c. 4, v. 4, 6: *Deus hujus saeculi excorcoravit mentes infidelium, ut non fulgent illis illuminatio Evangelii gloriae Christi, qui est imago Dei... quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiarum claritatis Dei, in facie Christi Jesu.*

Eph. c. 5, v. 14: *Propter quod dicit: Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.*

2 Tim. c. 1, v. 10: *Manifestata est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam, et incorruptionem per Evangelium.*

Hebr. c. 1, v. 3: *Qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae ejus.*

Apoc. c. 21, v. 25: *Caelum non eget sole neque luna, ut luceant in eis; nam claritas Dei illuminavit eam, et lacerna ejus est Agnus.*

Quaecumque testimonia hoc capite de promissis et veteri Testamento, ea ferè à Judaeis ad Messiam referuntur. Velut prius è Psalmo tricesimo quinto, juxta Beresith Rabba et Midrasch Thehillim, in Christum congruit. Aliud quoque è Psalmo centesimo primo, Christo addicitur in Midrasch Thehillim. Super etiam ostendimus Christum, ex Judaeorum sententia, ista sibi vindicare testimonia propemotim omnia, quae ex Isai aditibus. Denique et eam quam ex Daniele petivimus prophetiam, Christo aspicimus Beresith Rabba et Echa Rabbathi.

CAPUT LV.

JESU DISCIPULI LUX.

Psal. 96, v. 11: *Lux orta est eis, et rectis corde latuit.*

Psal. 109, v. 5: *Tecum principium in die virtutis tuae, in splendoribus sanctorum.*

Prov. c. 9, v. 18: *Injustorum autem semitas, quasi lux splendens.*

Prov. c. 15, v. 9: *Lux justorum lificat.*

Sap. c. 5, v. 7: *Fulgens justus, et tempus scintillae in arundine dissonant.*

Isa. c. 58, v. 7, et seq.: *Cum videtur nudum, operi cum, et caritatem suam ne desperaveris. Tunc eris quasi mane lucem suam... cum censeris caritatis animam tuam, et dignam afflictionem repleveris, orientur in tenebris lux tua, et tenebrae tuae erunt sicut meridies.*

Dan. c. 12, v. 5: *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; et qui ad justitiam erudient multos, quasi stellae in perpetuas aeternitates.*

Matth. c. 5, v. 14 et seq.: *Vos estis lux mundi... luceat lux vestra coram hominibus.*

Matth. c. 15, v. 45: *Tunc justus fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum.*

Luc. c. 12, v. 55: *Sicut lombi vestri praecincti, et laccorae ardentes in manibus vestris.*

Luc. c. 46, v. 8: *Filii hujus saeculi prudentiores filii lucis in generatione aut sunt.*

Joan. c. 5, v. 55: *Ille (Joannes) erat lucerna ardens et lucens; vos autem volutis ad horam exurnare in luce ejus.*

Joan. c. 12, v. 56: *Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis.*

Eph. c. 5, v. 8, 9: *Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate: fructus enim lucis est in omni bonitate, et justitia, et veritate.*

Philipp. c. 2, v. 15: *Ut sitis sine querela et simplicita filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravae et perversa, inter quos luceatis sicut luminaria in mundo.*

1 Thess. c. 5, v. 5: *Omnis enim vos filii lucis estis, et filii diei; non stans noctis, neque tenebrarum.*

CAPUT LVI.

JESUS IGNIS.

Exod. c. 5, v. 2: *Appropinqua ei Dominus in flammâ ignis de medio rubi; et videbat quod rubus arderet, et non combureretur.*

Exod. c. 15, v. 21: *Dominus intem precebat eos ad ostendendum viam, per arcam in columna nubis, et per noctem in columna ignis.*

Exod. c. 19, v. 48: *Totus autem mons Sinai fumabat, eo quod descendisset Dominus super eum in igne, et ascenderet fumus eius eo quasi de fornace.*

Exod. c. 24, v. 17: *Erat autem species gloriae Domini, quasi ignis ardens super verticem montis.*

Deut. c. 4, v. 24: *Dominus Deus tuus ignis consumens est.*

Deut. c. 9, v. 5: *Scies ergo hominè quod Dominus Deus tuus ipse transiit ante te, ignis devorans atque consumens.*

2 Reg. c. 22, v. 9, 15: *Ascendit fumus de muribus ejus, et ignis de ore ejus vorabit; carbones succensit ante ab eo... Præ fulgore in conspectu ejus succensit sunt carbonem ignis.* Et Psal. 17, v. 15, 14.

1 Par. c. 21, v. 26: *Et edificavit ibi altare Domino; obtulitque holocausta et pacificas, et invocavit Dominum, et exaruit eum in igne de caelo super altare holocausti.*

Psal. 49, v. 5: *Deus manifestavit venies, Deus noster, et non silebit. Ignis in conspectu ejus exardescet, et in circuitu ejus temporalis valida.*

Psal. 96, v. 5, 4: *Ignis ante ipsum procedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Illuxerunt fulgura ejus orbis terrae.*

Isa. c. 10, v. 16, 17: *Propter hoc mittit Dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem; et umbrae gloriam ejus succensas ardebit quasi combustio ignis. Et erit lux tua Israel in igne, et sanctus ejus in flammâ, et succendatur, et devorabitur spina ejus, et resores in die una.*

Isa. c. 51, v. 9: *Dicit Dominus, cujus ignis est in Sion, et convulsus est in Jerusalem.*

Isa. c. 66, v. 15, 16: *Ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigae ejus, reddere in indignatione futurum suum, et interpositionem suam in flammâ ignis, qui in igne Dominus dissipabit.*

Ezech. c. 1, v. 26, 27: *Super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper. Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis, intrinseca ejus per circumitum; à lombis ejus et desuper, et à lumbis ejus usque devoravit quasi speciem ignis splendoris in circuitu.*

Ezech. c. 8, v. 2: *Et vidi, et ecce similitudo quasi aspectus ignis; ob aspectum lumborum ejus et devoravit ignis; et à lumbis ejus et sursum quasi aspectus splendens, ut visus electri.*

Joel. c. 2, v. 5: *Autem faciem ejus ignis vorans, et post eum exurens flamma.*

Matth. c. 5, v. 14: *Ego quidem baptizo vos in aquâ in penitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est... ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni.* Et Luc. c. 3, v. 16.

Luc. c. 12, v. 49: *Ignem veni mittere in terram; et quid volo, nisi ut accendatur?*

Hebr. c. 12, v. 29: *Etenim Deus noster ignis consumens est.*

Apoc. c. 4, v. 14: *Et oculi ejus (Filii hominis) tanquam flamma ignis.*

Apoc. c. 2, v. 18: *Hæc dicit Filius hominis, qui habet oculos tanquam flammam ignis.*

Apoc. c. 10, v. 11 et seq.: *Et vidi caelum apertum, et ecce ignis altus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verax, et cum justitia judicavit et pugnavit: oculi autem ejus sicut flamma ignis... et vellens erat vocis aspera sanguine, et vocatur nomen ejus Verum Dei.*

CAPUT LVII.

JESUS SOL.

Isa. c. 60, v. 19, 20: *Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lune illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Domus tua in gloriam tuam. Non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam.*

Mal. c. 4, v. 2: *Orient vobis timentibus nomen meum sol justitiae.*

Matth. c. 17, v. 2: *Et transfiguratus est ante eos, et resplendit facies ejus sicut sol.*

Apoc. c. 1, v. 16: *Et facies ejus sicut sol lucet in virtute sua.*

CAPUT LVIII.

JESUS STELLA.

Nam. c. 24, v. 17: *Orientur stellae ex Jacob.*

Apoc. c. 1, v. 16: *Et habebat in dextera sua stellam septem.*

Apoc. c. 22, v. 16: *Ego Jesus stelli Angelorum meorum, testificavit vobis hæc in Ecclesiis: Ego sum radix et genus David, stella splendida et matutina.*

CAPUT LIX.

JESUM GEMMAM SIVE ORIENS, RADIX, FLOS, VITIS, NUBIL. c. 24, v. 17: *Orientur stella ex Jacob, et convulsus virga de Israel.*

Canct. 2, v. 4: *Ego flos campi et lilium convallium.*

Isa. c. 4, v. 2: *Haec illa erit gemma Domini in magnificentiâ et gloria, et fractus terrae sublimis, et consiliatio his qui dolent fuerint de Israel.*

Isa. c. 11, v. 1: *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet.*

Isa. c. 45, v. 8: *Roratus, caeli, desuper, et muba pinnat Justum; aperietur terra, et germinat Salvatorem.*

Isa. c. 55, v. 1, 2: *Quis credidit audiri nostro? et brachium Domini qui revelavit eis? et ascendit sicut virgultum coram eo, et sicut radix de terra siccitate.*
 Jerem. c. 25, v. 5: *Ece dies veniunt, dicit Dominus, et succidabo David germen justum.*
 Jerem. c. 55, v. 15: *In diebus illis, et in tempore illo germinare faciam David germen justitiae.*
 Ezech. c. 54, v. 23: *Et succidabo eis germen nominatum.*

Zach. c. 5, v. 8: *Ece enim ego adducam servum vestrum Orientem.*
 Zach. c. 6, v. 12: *Hae autem Domini exercituum, dicens: Ece vir, Oriens nomen ejus.*

Luc. c. 1, v. 78: *Per viscerum misericordiam Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto.*

Joan. c. 15, v. 1: *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est.*

Rom. c. 6, v. 5: *Si enim complantati facti sumus multitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus.*

Rom. c. 11, v. 16: *Si radix sancta, et pinguedinis olivae factus es; non gloriari adversum ramum.*

Apoc. c. 5, v. 5: *Et unus de Senariis dixit mihi: Ne fletis; ecce nicti leo de tribu Juda, radix David, aperire librum.*

Apoc. c. 22, v. 16: *Ego Jesus misi Angelum meum testificari vobis haec in Ecclesiis: Ego sum radix et germen David.*

1° Praeclaram offert ex Philone Zachariani hujus loci expositionem Eusebius Prop. 1. 41, cap. 15. Insuper est, inquit, vocabulum hoc, Oriens, si eum intellegas qui corpore et animo constat. Quod si incorporeum filium divinam imaginem gerentem appellas, apertissime in eum convenire fatetoribus dictionem istam: hunc quippe antiquissimum Filium oriri fecit rerum omnium parens Deus, quem sibi Primogenitum appellat, qui Patris, via vis secutus, et ad primigenia illius exemplaria respiciens, formas effluxit.

2° Porro quomodo modum Germen, et Radix, et Virga, et Flos dicitur Christus, ita heroas suos antiqui doctum germina appellabant. Scantent exemplis libri poetarum. Hic, germen Martis, ille, Jovis germen, et Jovis ramus. At Christus Germen est, et Radix Davidis, Virga Israelis, Virga Jesse, Vitis vera, Radix sancta.

CAPUT LX.

DISCIPULI JESU, GERMINA, PLANTAE, PALMYTES, NANI.

Psal. 79, v. 15 et seq.: *Deus virtutum, contertere respice de caelo, et vide, et misere nunciam istam: et per foveam quam plantavit dextera tua, et super Filium hominum quem confirmasti ibi.... Fiat manus tua super firmam dexteram tuam, et super Filium hominum, quem confirmasti ibi.*

Isa. c. 55, v. 1 et seq.: *Latitabit desertis et inivis, et exultabit solitudo, et florebit quasi lilium. Germinum germinabit, et exultabit latibunda et laudans; gloria Libani dabo est; decor Carmeli et Saron; ipsi videbunt gloriam Domini, et decorem Dei nostri.*

Isa. c. 60, v. 21: *Populus autem tuus omnes justi, in perpetuum hereditabunt terram, germen plantationis moer.*

Isa. c. 61, v. 1 et seq.: *Spiritus Domini super me, eo quod misit Dominus me.... ut ponerem Ingentibus Sion, et daren eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro lacru, pallium laudis pro spiritu moeroris, et vocabatur in eis fortis justitiae, plantatio Domini ad glorificationem.*
 Jerem. c. 32, v. 41: *Et latitabit super eis, cum benedixero ei, et plantabo eos in terra sua in veritate.*

Matth. c. 15, v. 15: *At ille respondens ait: Omnia plantatio, quam non plantavit Pater meus caelestis, eradicabitur.*

Joan. c. 15, v. 5: *Ego sum vitis, vos palmites: qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum.*

Rom. c. 6, v. 5: *Si enim complantati facti sumus multitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus.*

Rom. c. 11, v. 16 et seq.: *Si radix sancta, et rami. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster cetera, inseris et in illis, et socius radices, et pinguedinis olivae factus es; non gloriari adversum ramum. Quod si gloriaris, non tu radicum portas, sed radix te.*

1 Cor. c. 3, v. 6, et seq.: *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Inque neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, et qui rigat, unum sunt. Unusquisque autem prout mercedem accipit secundum operum laborem. Dei enim sumus adiutores; Dei agricultura sumus.*

CAPUT LXI.

JESUS FONS.

Psal. c. 55, v. 10: *Quoniam apud te est fons vitae, et in lumine tuo videbimus lumen.*

Ezech. c. 1, v. 5: *Fons sapientiae Verbum Dei in ecclesia.*

Ezech. c. 21, v. 40 et seq.: *Ego Sapientia effudi flumina; ego quasi fluvius digne, et sicut aqua ducta exivi de Paradiso. Dixi: Rigabo horum meam plantationum, et inebriabo praei mei fructum; et ecce factus est mihi trames abundans, et fluvius meus appropinquavit ad mare.*

Isa. c. 11, v. 9: *Replebitur est terra scientia Domini, sicut aqua maris operientes. Et Hab. c. 2, v. 14.*

Isa. c. 12, v. 5: *Haurietis aquas in quibus de fontibus Salvatoris.*

Isa. c. 35, v. 6, 7: *Tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum, quia scissus sunt in deserto aquae, et torrens in solitudine; et quae erant arida, erit in clognum, et siticus in fontem aquarum.*

Isa. c. 44, v. 2, 5: *Hae dicit Dominus.... Effundam aquas super sitientem, et fluentis super aridam.*

Isa. c. 49, v. 10: *Non esuriet, neque sitiet, et non perentios eos ventus et sol, quia miserator eorum reges eos, et ad fontes aquarum potabit eos.*

Isa. c. 55, v. 1: *Omnes sitientes, venite ad aquas.*

Isa. c. 59, v. 19: *Et timebunt qui ad occidentem nomen Domini, et qui ab ortu solis gloriam ejus, cum venerit*

CAPUT LXII.

JESUS NOVI ET AETERNI FOEDERIS, A DEO CUM HOMINIBUS FACTI, SEQUESTER ET FINIS.

quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini coegit, et venerit Sion Redemptor.

Isa. c. 65, v. 15: *Propter hoc, hinc dicit Dominus Deus: Fovee servi mei comedent, et vos esurietis; ecce servi mei bibent, et vos sitietis.*

Jerem. c. 2, v. 15: *Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt, fontem aquae viva, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas.*

Jerem. c. 17, v. 25: *Exspatiatio Israel, Domine: omnes qui te derelinquunt, confundentur; recedentes a te in terra scribentur, quoniam dereliquerunt: venum aquarum viderunt Dominum.*

Ezech. c. 56, v. 25: *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus iniquitatibus vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos.*

Ezech. c. 47, v. 8 et seq.: *Et ait ad me: Aquae istae quae egrediuntur ad tumulos solvuli orientalis, et descendunt ad plana deserti, intrabunt mare et eribunt, et sanabuntur aquae. Et omnis anima vivens quae scribit, quocumque venerit torrente, vivet: et erunt pisces multi sicut, postquam venerint illae aquae istae, et sanabuntur, et vivent omnia ad quae venerit torrente; et stabunt super illas piscatores. Ad Engaddi usque ad Engolim siccatio cognatarum erit; plurima species erunt piscium ejus, sicut pisces maris maris, multitudinis nimis.*

Joel. c. 3, v. 18: *Et erit in die illa, stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lacte; et per omnes rivos Juda ibunt aquae; et fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem spinarum.*

Zach. c. 15, v. 1: *In die illa erit fons puteus domui David et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatorum et menstruatur.*

Zach. c. 14, v. 8: *Et erit in die illa, exibunt aquae fluvii de Jerusalem; medium eorum ad mare orientale, et medium eorum ad mare occidentale, in estate et in hyeme erunt.*

Joan. c. 4, v. 15 et seq.: *Respondit Jesus, et dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem bibet ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum; sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.*

Joan. c. 6, v. 35: *Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitae; qui venit ad me, non esuriet; et qui credit in me, non sitiet nunquam.*

Joan. c. 7, v. 37, 38: *In novissimo autem die magno festivitatis, stabat Jesus, et clamabat dicens: Si quis sitiet, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae.*

Apoc. c. 21, v. 6: *Ego sum Alpha et Omega, initium et finis; ego sitienti dabo de fonte aquae vitae gratis.*

Apoc. c. 22, v. 1: *Et ostendit mihi flavium aquae vitae, splendens tanquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni.*

Apoc. c. 22, v. 17: *Et qui sitit, veniat; et qui vult, accipiat aquam vitae gratis.*

Psal. 88, v. 4, 29 et seq.: *Disposui testamentum electis meis, juravi Domino sero meo: Usque in aeternum praeparabo ammen tuum.... In aeternum serabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidei ipsi: et ponam in scutum sicuti semina ejus, et thronum ejus sicut dies caeli.... Neque profanabo testamentum meum, et quae procedunt de labiis meis, non faciam irrita. Semel juravi in serculo meo, si David mentitur; ammen ejus in aeternum manebit. Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in aeternum, et testis in caelo fidelis.*

Ezech. c. 17, v. 10: *Testamentum aeternum constitui cum illis.*

Ezech. c. 45, v. 51: *Et testamentum Dabit regi, filio Jesse, de tribu Juda, hereditatis ipsi et semini ejus, ut daret sapientiam in cor nostrum, iudicare gentem suam in justitia, ne aboleretur boni speratum, et gloriam imperium in gentem aeternam fecit.*

Ezech. c. 47, v. 15: *Dominus purgavit peccata israhel (David), et exaltavit in lucem cornu ejus, et dedit illi testamentum regni et sedem gloriae Israel.*

Isa. c. 42, v. 6, 7: *Ego Dominus vocavi te in justitia, et apprehendi manum tuam, et seravi te; et dedi te in foveam populi, in lucem gentium, ut aperires oculos caecorum, et diceres de conclavatione victum, de domo carceris eadentes in tenebris.*

Isa. c. 49, v. 8, 9: *Hae dicit Dominus: In tempore placito exaudivi te, et in die solatus auxiliator tuus fui, et seravi te, et dedi te in foveam populi, ut auxiliorum terram, et possideres hereditates dissipatas, et diceres his qui vincit sunt: Exite, et his qui in tenebris: Recedantini.*

Isa. c. 55, v. 5, 4: *Inclinate aurem vestram, et venite ad me; audite, et vices bibite vestra, et seriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fidelis. Ecce testem populi dedi cum, ducem ac praepositorum gentibus.*

Isa. c. 61, v. 8, 9: *Dabo opus eorum in veritate, et fossus perperitiam seriem eis; et scienti in gemitibus semens eorum, et germen eorum in medio populorum; omnes qui viderint eos, cognoverunt illos; quia tati sunt semini eum benedixit Dominus.*

Jerem. c. 31, v. 31 et seq.: *Ece dies veniunt, dicit Dominus, et seriam domui Israel et domui Juda foedus novum; non sicutum pactum quod pateris cum patribus eorum, in die qua apprehendisti manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti, pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod seriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docerit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoverunt me a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus, quia pro-*

dimittit ei et pallium; et quicumque te angustaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.

Math. c. 11, v. 29, 30: Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Jugum meum suave est, et onus meum leve.

Luce. c. 1, v. 79: Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.

Luce. c. 2, v. 14: Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.

Luce. c. 24, v. 36: Dum autem haec loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, et dicit eis: Pax vobis; ego sum, nolite timere.

Joan. c. 14, v. 27, 28: Respondit Jesus, et dixit ei: Paxem relinquite vobis, pacem meam do vobis non quomodo mundus dat, ego do vobis.

Joan. 16, v. 33, 35: Respondit ei Jesus: Paxem habebitis, et in pace egressi eritis.

Joan. c. 20, v. 26: Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Venit Jesus, janua clausa, et stetit in medio, et dixit: Pax vobis.

Act. c. 10, v. 36: Verbum misit Deus filiis Israel, annuntiandi pacem per Jesum Christum.

Rom. c. 5, v. 1: Justificati ergo ab illo, pacem habebamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.

Rom. c. 10, v. 15: Quomodo vero predicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est: Quam speciosa pedes evangelizationis pacem, evangelizationis bona!

Rom. c. 14, v. 17: Non est enim regnum Dei esca et potus, sed iustitia et pax, et gaudium in Spiritu sancto. Eph. c. 2, v. 17, 18: Nunc autem in Christo Jesus, qui obsequendo crucis ligno, facti estis proprii in sanguine Christi; ipse enim est pax vestra.

Eph. c. 6, v. 14: Statio ergo superiacenti lumbos vestros in veritate, et induit loricaem justitiae, et calcetis pedes in preparationem Evangelii pacis.

Philipp. c. 4, v. 7: Et pax Dei, quam exsuperat omnium sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Jesu.

Col. c. 3, v. 15: Et pax Christi eronlet in cordibus vestris, in qua et vocati estis in uno corpore.

Hebr. c. 7, v. 2, 3: Deinde autem et rex Salem, quod est, rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitae habens, assumptus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.

Jodai referunt ad tempora Messis haec Isae effata, quibus non hominum solum, sed animalium quoque futuram inter se concordiam praenuntiavit. Ostendimus vero supra, ubi eginna de temporibus adventus Jesu, Judaeos ac Judaeis quosdam Christianos, jam inde ab Hieronymi temporibus, haec Isae verba non velle; namque validissimum adversus religionem Christianam telum cadere se posse sentit Jodai, cum aiunt temporibus Jesu, quem Messiam esse volumus, neque habitasse lapum cum agno, neque pardum accubuisse cum hodo, neque ulla aures hujus aetatis

ad hanc diem apparuisse vestigia, proindeque non Messiam fuisse Jesum. Haec vero allegorice ex Rabbinorum ipsorum suffragio sumenda sunt. Haec Gregalium suorum ineptias, alias rerum vices nato Christo expectantium, deridet R. Moses ben Maimon, in Jad Chamech, parte quarta, libro quarto, et docet lapum, pardum, leonem, feracem haec animalia, implurium gentium esse simulacra; agnum vero, haedum et vitulum et mansuetas pecudes, Israelitas significare, quorum summa erit inter gentes pax et tranquillitas. Deum sic rationem concludit doctus ille magister: Haec et reliqua ejusmodi, quae de Messiae temporibus scripta exstant, sunt parabola. Ea quoque trahit non solum in allegoricum sensum R. David Kimchi. Frequens itaque est in ore Judaeorum R. Sannellis dictum, nullum discrimen futurum inter tempora nostra et tempora Messiae, praeter regnum veritatem, hoc est, praeteritum quod regna imperia, excessu regum suorum iugo, sub omni Messie imperio cogentur. Consultare libet Sannellum, capite ultimo. Praedicti Isae futurum Messiae temporibus, ut omnis fallis cauetur, et omnia nra et colla humiliatur, et sint pax in directa et aspera in via plana. Nemo sanus sibi persuadet, tunc illi complantum in terra sola, et nulli penitus montes existant, cum hic ipse Isae ac Michaeas de eodem Messie arvo talia praecinant: Et erit in novissimis diebus preparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles. Isae quoque alibi cap. 30, v. 25: Et erunt super omnem montem caculation, et super omnem collem elevatum, rivi currentium aquarum. Optimo Tertullianus lib. 5 contr. Marc. cap. 6: Alia species erit, inquit, quae peraque figurate portenduntur per enigmata, et allegorias, et parabolas, aliter intelligenda, quam scripta sunt. Nam et montes legitimus distillatros dulcorem; non tamen ut saram de petris, aut delatum de rupibus et spores. Et terram audimus lacte et melle manantem, non tamen ut de globis credas te unquam placetas et samias coetorum, quis non statim aequilem et agricolaem se Deus promissit dicens: Poneam flumina in regione sibi, et in solitudine et cedrum et buxum. Sicut et praedicas de nationum conversione: Benedictum me bestias agri, sirones et filiae passerum; non utique ab hirundinum pullis et vulpenculis, et illis monstris fabulosos cantantibus cibis farcta omnia relaturus est. Tim verissimum haec doctrinam tractat Apostoli auctoritate, qui legem hodie messes torentibus os alligari vetantem, spectare ad nos docet; et petram potum in deserto subministrantem, Christum signasse; et Abrahami filios duos, Testamenti utriusque symbola fuisse; et institutum a Deo, in rerum primordiis, societatem individuanam viri et feminae, Christi et Ecclesiae conjunctionem notare. Messie curae spiritali regnum est, ut et evince mus in Parallelismo, et quaecumque ob pertinent, spiritualia ferre sunt; et pax illa per Christum promissa et parva, animorum et conscientiae pax est, pax etiam Deum inter et homines per Christum conciliata. Quocirca res ad Messiam spectantes, futuras esse spiritua-

les ac robustes merito asseverat R. Joda in libro quem Meravitatem Isaeis inscripsit. At proprium praeter ea et simplicem hinc Isae praedictioni inesse sensum, supra a nobis declaratum est; nam circa ortus Christi Jesu tempora pacem colabat orbis universus, et clausum fuerat ab Augusto Jani templum. Praeclara est, et omnem exceptionem respicit, Hieronymi in hanc Isae prophetiam disertatio; quaerit enim a Judaeis, equum virga, radix, flos, etc. hoc ipso loco sumenda sint, an prosodens ex ore Messie virga terram percussit, an oris sui spiritu noxios is sit interfecturus, an iustitia aut fide eginulum texet, quo iumbos suos praecingat. Quae cum allegoricè dicta esse fatendum sit, de sequentium sensu non praedictum, sed plano iudicium factum esse putandum est. Id patet vel maxime ex praedicto Aggei c. 2, v. 8, 10: Et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum... et in loco isto dabo pacem. Quarta a Judaeis an pax templo secundo congeritur, quod creberimus bellis appetiam, et postquam ab Herode fuit instauratum, funditus demtam a Romanis excisum est. Fallete profecto quisquis haec intellexerit. Ad allegoriam igitur recurrendum est, et dicendum pacem hanc significari, quam Jesus hominibus sanguine suo quosivit, placato Deo et hominum conciliato, sedatisque conscientie terroribus ac stimulis, quae feroceitas hominum terterrimum bellum inducunt.

CAPUT LXIV.

PAX ET SERENITAS DISCIPULORUM JESU.

Psalm. 72, v. 5, 7: Suscipiant montes pacem populo, et colles iustitiam... Orietur in diebus ejus iustitia et abundantia pacis, donec auferatur luna.

Psalm. 84, v. 9: Audiam quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam lupetetur pacem in pibem animi, et super sanctos suos, et in eos qui convertentur ad cor.

Psalm. 90, v. 1 et seq.: Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei caeli commorabitur; dicit Domino: Susceptor meus es tu, et refugium meum; Deus meus, sperabo in eum. Quoniam ipse liberavit me de laqueo venantium, et a verbo aspero. Scrupulis autem obstravit tibi, et sub pedibus tuis operabitur. Scuto circumdabit te caelis; ejus: non timabis a timore nocturno... Non accedet ad te malum, et flagellum non apprehendet inobediens tuo, quoniam angelus tuus mandavit de te, et custodiant te in omnibus viis tuis; in manibus portabunt te, non forte offendet ad lapidem pedem tuum.

Psalm. 114, v. 5 et seq.: Factus est homo qui miseretur et consolatur, disponit sermoes suos in iudicio, quis in aeternum non commovebitur... confortatum est cor eius: non commovebitur, donec despiciat inimicos suos.

Psalm. 118, v. 165: Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum.

Psalm. 120, v. 5 et seq.: Non det in commotionem pedem tuum, neque dormiet qui custodit te... Dominus protectio tua, super montem deitatem tuam. Per-

diem vel non uret te, neque lava per noctem. Dominus custodit te ab omni malo.

Psalm. 124, v. 1 seq.: Qui confidit in Domino, sicut mons Sion; non commovebitur in aeternum, qui habitat in Jerusalem.... pax super Israel. Et Psalm. 127, 6.

Prov. c. 1, v. 33: Qui autem me (Sapientiam) audierit, absque terrore respiciet, et abundantia profuerit, timore malorum subdito.

Prov. c. 3, v. 1, 2: Fili mi, ne obliviscaris legem meam, et precepta mea cor tuum custodiat; longidivitem enim dierum, et annos vira, et pacem apponent tibi.

Eccli. c. 6, v. 20: In novissimis enim invenies requiem in ea (Sapientia), et convertetur tibi in oblectationem.

Isa. c. 32, v. 17: Et erit opus iustitiae pax, et cultus iustitiae altitudo, et securitas usque in sempiternum.

Isa. c. 55, v. 5: Disciplina pacis nostrae super eum, et flos ejus sicuti ros.

Isa. c. 54, v. 10: Montes enim commovebuntur, et colles contremiscunt; misericordia autem mea non recedet a te, et solidus pax mea non commovebitur, dicit miserator tuus Dominus.

Isa. c. 55, v. 11: Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non revertetur ad me vacuum, sed faciet quaecumque voluerit, et prosperabitur in his ad quae misit illud.

Isa. c. 58, v. 10, 11: Cum effuderis esurienti animam tuam, et in minima afflictum repleveris; oritur in tenebris lux tua, et tenebre tua erunt sicut merities; et requiem tibi dabit Dominus semper, et implebit splendoribus animam tuam.

Ezech. c. 34, v. 14, 15, 25: In pacem uberrimis pasceam eas (ovis meas), et in montibus excelis Israel erunt pascae eorum; ibi requiescent in herbis viridibus et in pasceis pinguis pascentur super montes Israel; ego pasceam ovem meam, et ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus... et factum erit eis pacem pacis, et cessare faciam bestias predatores de terra; et qui habitant in deserto, securi dormient in altibus.

Ezech. c. 37, v. 14, 26: Et requiescere vos faciam super humum vestram, et scietis quia ego Dominus locutus sum et feci, ait Dominus Deus... et pertentum illis factus pacis; pacem completionem erit eis.

Agg. c. 2, v. 8 et seq.: Et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloria... et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

Zach. c. 9, v. 9: Exaltatus, filia Sion; iubilabis, filia Jerusalem; ecce rex tuus venit tibi iustus et Salvator... et loquetur pacem gentibus.

Math. c. 5, v. 9: Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.

Math. c. 10, v. 12, 15: Intrantes autem in domum, salutate eam, dicens: Pax huic domui; et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam; si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos. Et Luce. 10, 5 et seq.

Math. c. 11, v. 29: Tollite jugum meum super vos,

et discite à me quia mitis sum et humilis corde, et immitte vestros, et indui vestram justitiam, et calcetis pedes in preparatione Evangelii pacis.

1 Cor. c. 9, v. 15: Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qui et vocati estis in uno corpore.

2 Thess. c. 1, v. 5, 7: Si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationem illis qui vos tribulant, et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Iesu.

2 Thess. c. 5, v. 16: Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem sempernam in omni loco.

2 Tim. c. 2, v. 22: Sectare verò justitiam, fidem, civilitatem, et pacem cum iis qui invocant Dominum de equo puro.

Hebr. c. 5, v. 18: Quibus autem fuerat non intrare in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerint.

Hebr. c. 4, v. 5 et seq.: Ingressione enim in requiem qui creditur, aeternam dicitur: Sicut iugiter in terra mea, si intrabunt in requiem meam..... Festinamus ergo ingredi in illam requiem.

Hebr. c. 12, v. 14: Pacem sequimini cum omnibus, et sanctificationem, sine qua nemo videbit Deum.

1 Petr. c. 5, v. 10, 11: Qui enim vult etiam dilipere, et illa videre bonos,.... inquirat pacem, et sequatur eam.

CAPUT LXV.

JESUS BELLATOR ET VICTOR.

Num. c. 24, v. 11: Orietur stella ex Jacob, et auget virgo de Israel, et percutiet stercus Moab, custoditque omnes filios Seth.

Psal. c. 44, v. 5 et seq.: Spectatus formâ pre filijs hominum, diffuse est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in eternum. Accingens gladio tuo super femur tuum, potentissime.... Sagitta iniecit, et populi sub te ceciderunt, in corda inimicorum tuorum.

Psal. 109, v. 5 et seq.: Dominus à dextera suis, confregit in die ira sua reges; iudicabit in potentibus, impilabit ruinas; ecompensabit capita in terrâ multorum; de torrente in viâ bibet: propterea erunt illi caput.

Isa. c. 8, v. et seq.: Et illece Dominius ad me: Sume tibi librum grandem et scribe in eo dyblo hominis; solvite spolia detrahe, citò prodebre. Et adhibe vesti tuae fideles, Uriam sacerdotem, et Zachariam, filium Baruch; et necesse ad prophetandum, et conceptus, et peperit filium, et dicit Dominus ad me: Vox nomen ejus: Accelera spolia detrahere, festina prodebre, quia antequam sciat puer vocare patrem suum et matrem suam, auferetur fortibus Damari, et spolia Samarium eorum regis Assyrionum.

Isa. c. 11, v. 4, 5: Percussit terram virga oris sui, et spiritum lubrum suorum tibi fecit impium, et erit justitia circumplexio hamorum ejus, et filios arietorum ream ejus.

Isa. c. 44, v. 2: Quis suscitavit ad oriente Iustum, vocavit eum ut sepietur vel dabit in conspectu ejus gentes, et reges obtinebit? dabit quoniam puerum gladio ejus, sicut abipillam vultu raptato arcum ejus?

Isa. c. 42, v. 45: Dominus sicut fortis egredietur,

vestros, et indui vestram justitiam, et calcetis pedes in preparatione Evangelii pacis.

1 Cor. c. 9, v. 15: Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qui et vocati estis in uno corpore.

2 Thess. c. 1, v. 5, 7: Si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationem illis qui vos tribulant, et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Iesu.

2 Thess. c. 5, v. 16: Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem sempernam in omni loco.

2 Tim. c. 2, v. 22: Sectare verò justitiam, fidem, civilitatem, et pacem cum iis qui invocant Dominum de equo puro.

Hebr. c. 5, v. 18: Quibus autem fuerat non intrare in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerint.

Hebr. c. 4, v. 5 et seq.: Ingressione enim in requiem qui creditur, aeternam dicitur: Sicut iugiter in terra mea, si intrabunt in requiem meam..... Festinamus ergo ingredi in illam requiem.

Hebr. c. 12, v. 14: Pacem sequimini cum omnibus, et sanctificationem, sine qua nemo videbit Deum.

1 Petr. c. 5, v. 10, 11: Qui enim vult etiam dilipere, et illa videre bonos,.... inquirat pacem, et sequatur eam.

sicut vir praedator succubili zelum; vociferabatur et clamabit; super inimicos suos confortabitur.

Isa. c. 40, v. 1, 2: Dominus ab utero vocavit me; de ventre matris meae recordatus est nominis mei; et posuit ea membra quasi gladium acutum. In umbra manus suae protegit me, et posuit me sicut sagittam electam; in pharetra sua abascosuit me.

Isa. c. 66, v. 15, 16: Ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigae ejus reddere in indignatione furorom suum, et increpationem suam in flamma ignis, quoniam in igne Dominus infundent, et in gladio suo ad omnes carnes, et multiplicabatur interfecti à Domino.

Jerem. c. 12, v. 12: Gladius Domini decorabit ad extremum terrae usque ad extremum ejus: non est pax veritatis carni.

Joel. c. 2, v. 11: Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multae sunt nimis contra ejus, quia fortis et facientia verbum ejus; usque enim dies Domini, et terribilia vult; et quis sustinebit eum?

Hab. c. 5, v. 8 et seq.: Qui ascendes super equos tuos, et quadrigae tuae saltabo, succubili succubili arcum tuum.... Sol et luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum; hinc in splendore fulgurantis hastae tuae. In fremitu conculebis terram, in furore obtusificabis gentes; egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo.

Zach. c. 9, v. 11 et seq.: Tu progredere in cingula teamentum tui, eruntis victor tuos de lacu, in quo non est opus. Concernimus ad minimum vincti apri; hinc quoque ammannas duplitem reddam tibi. Quoniam extendis mihi Judam quasi arcum, implesti Ephraim, et succubito filios tuos Sion: super filios tuos, Grecia, et posuisti te quasi gladium fortium. Et Dominus Deus super eos videbitur, et scribit ut fulgur foculum ejus; et Dominus Deus in tuba canet, et videt in turbine suavit. Dominus exercituum proteget eos; et decorabunt, et subjicient lupulibus Judeae, et hibeatis inebriabuntur quasi à vino, et replebuntur ut pueri et quasi cornua olivaria. Et auferet eis Dominus Deus cornua in die illa, ut gregem populi sui.

Math. c. 10, v. 34: Nolite arbitrari quia pacem veniunt mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus matrem suam, et matrem adversus matrem suam; et inimici hominis, domestici ejus. Et Luc. c. 12, v. 49, 51.

Math. c. 26, v. 52, 55: Tunc ait illi Jesus.... An putas quis non possunt regere Patrem vestrum, et caelestis nihil modo pugnare duocentem legionem angulorum?

Luc. c. 22, v. 38: Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet saeculum, tollat, similiter et perram; et qui non habet, vendat tunicae suae et erit gladium.

Joan. c. 16, v. 55: In mundo pressuram habebitis; sed confidite, ego vici mundum.

Rom. c. 6, v. 15: Sed usque exhibitis membra vestra, arma iniquitatis peccato; sed exhibete vos Deo,

tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiae Deo.

Rom. c. 15, v. 12: Non processit, dies autem appropinquavit. Afflictiorem ergo oportet tenerram, et induamur arma lucis.

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq.: Sed in omnibus exhibemus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia.... in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiae, et à dextris et à sinistris.

2 Cor. c. 10, v. 5 et seq.: In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Non arma militum nostrum non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem explicationem se adversus scientiam Dei, et in captivatum redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, et in promptu habentes visceri omnium inobedientiam, cum impetu serit vestra obedientia.

Eph. c. 6, v. 11 et seq.: Induite vos armatura Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli, quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenerram harum, contra spiritibus in caelestibus. Propterea accipite armatura Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. Stare ergo vestri hinc tambo vestro in veritate, et indui loripum equitum, et calcetis pedes in preparatione Evangelii pacis; in omnibus sumetes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere; et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei.

1 Tim. c. 4, v. 18: Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum procedentes in te prophetias, ut milites in illis bonum militum.

2 Tim. c. 2, v. 3, 5: Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus, ut ei placeat cum se probavit; nemo qui certat in agone, non coronatur nisi legitime certaverit.

Apoc. c. 4, v. 16: Et de ore ejus gladius utroque parte acutus eribat.

Apoc. c. 2, v. 12 et seq.: Et angelo Pergami scribit: Haec dicit qui habet rhombophanum virgulae peris tantum.... Habes et tu libentes doctrinam Nicolitarum; similiter pernitentium ego, et quoniam venio tibi cito, et paginabo eam illis in gladio oris mei.

Apoc. c. 10, v. 11 et seq.: Et tunc celum aperit, et ecce opus alba, et qui sedebat super eam, circumspicit Fideles et Veras, et cum justitiam iudicet et pugnet.... et realiter erit vate aperat sanguine, et vocatur nomen ejus Verbum Dei. Et eroribus qui sunt in celo, respondentes cum in opus albis, vestiti hyssina alba et mundo; et de ore ejus procedit gladius ex utroque parte acutus; et in ipso percussit gentes, et ipse roset eum in virga ferrea, et ipse calcet torcular vini furoris ire Dei omnipotentis.... et ceteri occisi sunt in gladio vobis super equum, qui procedit de ore ipsius, et omnes aces saturatae sunt carbibus eorum.

Joan. pacificum esse supra ostendimus; hinc cum exhibemus bellatorem, hoc nobiscum tamen ipsi pui-

et discite à me quia mitis sum et humilis corde, et immitentem rogamus animabus vestris.

Marc. c. 9, v. 49: Habete in vobis sal, et pacem habete inter vos.

Luc. c. 1, v. 7: Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.

Luc. c. 2, v. 15, 14: Et enitit factus est cum angelo multitudo militum coelestium, laudantium Deum, et dicentium: Gloria in altissimis Deo, et in terris pax hominibus bonae voluntatis.

Luc. c. 24, v. 36: Dominus autem haec loquutus, ascit Jenu in medio eorum, et dixit eis: Pax vobis. Et Josu. c. 20, v. 19, 21, 20.

Josu. c. 14, v. 27: Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis, non quemodò vendidit dat, ego do vobis.

Josu. c. 16, v. 35: Haec locutus erat vobis, ut in his pacem habetis.

Act. c. 10, v. 56: Vobis nuntio Deus filius Israel, amantissimus pacem per Jesum Christum.

Rom. c. 1, v. 17: Gratia vobis et pax à Deo patre nostro, et Domino Jesu Christo. Et Rom. c. 2, v. 10, et 1 Cor. c. 1, v. 3, et 2 Cor. c. 1, v. 2, et Gal. c. 1, v. 3, et Eph. c. 1, v. 2, et c. 6, v. 25, et Phil. c. 1, v. 2, et Col. c. 1, v. 2, et 2 Thess. c. 1, v. 3, et 2 Thess. c. 3, v. 2, et 1 Tim. c. 1, v. 2, et 2 Tim. c. 1, v. 2, et Tit. c. 1, v. 4, et Philen. c. 5, et 1 Petr. c. 1, v. 2, et 2 Petr. c. 1, v. 2, et 2 Josu. c. 3, et 3 Josu. c. 14, et Jud. c. 2, et Apoc. c. 1, v. 4.

Rom. c. 5, v. 1: Justificati ergo ex fide, pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.

Rom. c. 10, v. 15: Quomodo vero predicabunt, nisi mittatur? sicut scriptum est: Quomodo speciosa pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bonam?

Rom. c. 12, v. 14 et seq.: Benedicite et vestra maledicere... nulli malum pro malo reddentes... si fieri poterit, quod ex vobis est, cum omnibus humanitate pacem habetis.

Rom. c. 14, v. 17, 19: Non est enim regnum Dei escas et potus, sed iustitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto... Itaque quae pacis sunt accipite.

Rom. c. 15, v. 15: Deus autem spiritus repleat vos omni gaudio et pace in credendo.

1 Cor. 7, v. 16: In pace autem vocavit vos Deus.

2 Cor. c. 15, v. 11: De castro, foris, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum.

Gal. c. 6, v. 15, 16: In Christo enim Jenu, neque circumcisio aliquid valet, neque praecutium, sed nova creatura. Et quicumque haec regulam sicuti fuerit, pax super illos, et misericordia, et super Israel. Sic.

Eph. c. 2, v. 17: Et veniens, evangelizavit pacem vobis, qui longè peccatis, et pacem his qui propi.

Eph. c. 4, v. 1 et seq.: Obsecro itaque vos, ego vincit in Domino, ut digni ambuletis vocantem quò vocatis estis... solliciti servari unitatem spiritus in vinculo pacis.

Eph. c. 6, v. 14, 15: Stare ergo succinti lumbos

vestros, et induti loriceam justitiam, et calcatei pedes in preparatione Evangelii pacis.

Col. 5, v. 15: Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua et vocati estis in uno corpore.

2 Thess. c. 1, v. 6, 7: Si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationem illis qui vos tribulant, et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu.

2 Thess. c. 5, v. 16: Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco.

2 Tim. c. 2, v. 22: Sectare verò iustitiam, fidem, civilitatem, et pacem cum his qui invocant Dominum de equis pura.

Hebr. c. 5, v. 18: Quibus autem fuerat non intrare in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerint.

Hebr. c. 4, v. 5 et seq.: Ingressione enim in requiem quò creditur, aeternam dicitur: Sicut iugiter in terra mea, nisi intrabunt in requiem meam... Festinamus ergo ingredi in illam requiem.

Hebr. c. 12, v. 14: Pacem sequimini cum omnibus, et sanctificationem, sine qua nemo videbit Deum.

1 Petr. c. 5, v. 10, 11: Qui enim vult etiam dilipere, et illa videre bonos, inquirat pacem, et sequatur eam.

CAPUT LXV.

JESUS BELLATOR ET VICTOR.

Num. c. 24, v. 11: Orietur stella ex Jacob, et auget virgo de Israel, et percutiet stercus Moab, custoditque omnes filios Seth.

Psal. c. 44, v. 5 et seq.: Spectiosa forma prope filios hominum, diffuse est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in aeternum. Accingens gladio tuo super femur tuum, potentissime... Sagitta tua acuta; populi sub te cules, in corda inimicorum tuorum.

Psal. 109, v. 5 et seq.: Dominus à dextera suis, confregit in die ira sua reges; iudicabit in potentibus, implebit ruinas; consumpauit capita in terra multorum; de torrente in via bibit: propterea erunt illi caput.

Isa. c. 8, v. et seq.: Et illece Dominus ad me: Sume tibi librum grandem et scribe in eo dyblo hominis; velutier spolia detrahe, etis prodebre. Et adhibe vesti tuam fideli, Uriam sacerdotem, et Zachariam, filium Baruch; et necesse ad prophetandum, et concepti, et peperit filium, et dicit Dominus ad me: Vox nomen ejus: Accelera spolia detrahere, festina praedari, quia antequam sciat puer vocare patrem suum et matrem suam, auferetur fortibus Damari, et spolia Samariae eorum regis Assyrionum.

Isa. c. 11, v. 4, 5: Percussit terram virga oris sui, et spiritus habitarum suorum tunc fecit impium, et erit iustitia circumplexio lumborum ejus, et filios cinctorum ream ejus.

Isa. c. 44, v. 2: Quis suscitavit ad oriente Iustum, vocavit eum ut sepietur vel dabit in conspectu ejus gentes, et reges obtinebit? dabit quoniam vultrem gladio ejus, sicut abipillam vento raptam arcum ejus?

Isa. c. 42, v. 45: Dominus sicut fortis egredietur,

sicut ser praedator succubabit zelum; vociferabitur et clamabit; super inimicos suos confortabitur.

Isa. c. 40, v. 1, 2: Dominus ab utero vocavit me; de ventre matris meae recordatus est nominis mei; et posuit ea membra quasi gladium acutum. In umbra manuum suarum protegit me, et posuit me sicut agnillum electum; in pharetra sua abascosuit me.

Isa. c. 66, v. 15, 16: Ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadrigae ejus reddere in indignatione furorom suum, et increpationem suam in flamma ignis, quia in igne Dominus infundent, et in gladio suo ad omnes carnes, et multiplicabatur interfecti à Domino.

Jerem. c. 12, v. 12: Gladius Domini decorabit ad extremum terrae usque ad extremum ejus: non est pax veritatis carni.

Joel. c. 2, v. 11: Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multae sunt signa contra ejus, quia fortis et facientia verbum ejus; ut quos enim dies Domini, et terribilia vult; et quis sustinebit eum?

Hab. c. 5, v. 8 et seq.: Qui ascendes super equos tuos, et quadrigae tuae saltabo, succubus succubabis arcum tuum... Sol et luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum; hinc in splendore fulgurantis hastae tuae. In fremitu conculebis terram, in furore obtusificabis gentes; egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo.

Zach. c. 9, v. 11 et seq.: Tu progredere in cingula teamentum tui, eruntis victor tuos de laeo, in quo non est opus. Concernimus ad minimum vincti spei; hinc quoque ammannas duplitem reddam tibi. Quoniam extendis mihi Judam quasi arcum, implesti Ephraim, et succubas filios tuos Sion: super filios tuos, Grecia, et posuisti te quasi gladium fortium. Et Dominus Deus super eos videbitur, et scribit ut fulgur foculum ejus; et Dominus Deus in tuba canet, et videret in turbine suavit. Dominus exercituum proteget eos; et decorabunt, et subijcient lapidibus funde, et bibentes inebriabuntur quasi à vino, et replebuntur ut pueri et quasi cornua otturia. Et auferbit eis Dominus Deus cornua in die illa, ut gregem populi sui.

Math. c. 10, v. 34: Nolite arbitrari quia pacem veniens mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus matrem suam, et matrem adversus matrem suam; et inimici hominis, domestici ejus. Et Luc. c. 12, v. 49, 51.

Math. c. 26, v. 52, 55: Tunc ait illi Jenu... An putas quia non possunt regere Patrem vestrum, et caelestis nihil modo punirem duodecim legiones angelorum?

Luc. c. 22, v. 38: Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet saeculum, tollat, similiter et peram; et qui non habet, vendat tunicae suam et erit gladium.

Joan. c. 16, v. 55: In mundo pressuram habebitis; sed confidite, ego vici mundum.

Rom. c. 6, v. 15: Sed neque exhibitis membra vestra, arma iniquitatis peccato; sed exhibete vos Deo,

tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiae Deo.

Rom. c. 15, v. 12: Non processit, dies autem appropinquavit. Afflicti enim ergo opera tenebrarum, et invidiamur arma laici.

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq.: Sed in omnibus exhibemus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia... in verbo veritate, in virtute Dei, per arma justitiae, et à dextera et à sinistra.

2 Cor. c. 10, v. 5 et seq.: In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Non arma militum nostrum non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem expolientem se adversus scientiam Dei, et in captivatum redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, et in promptu habentes visceri omnium inobedientium, cum impetu serit vestra obedientia.

Eph. c. 6, v. 11 et seq.: Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli, quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritibus iniquis in caelestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. Stare ergo vestri lumbos vestros in veritate, et indui loripem justitiae, et calcatei pedes in preparatione Evangelii pacis; in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequiarum ignea extinguere; et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei.

1 Tim. c. 1, v. 18: Hoc praeceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum praedictas in te prophetias, ut milites in illis bonum militum.

2 Tim. c. 2, v. 3, 5: Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus, ut ei placeat cum se probavit; nemo qui certat in agone, non coronatur nisi legitime certaverit.

Apoc. c. 1, v. 16: Et de ore ejus gladius utriusque partis acutus exibat.

Apoc. c. 2, v. 12 et seq.: Et angelo Pergami scribitur scribere: Haec dicit qui habet rhombum in atriis peris tantum... Habes et tu innotes doctrinam Nicolitarum; similiter pronuntiam ego, si quomodo venio tibi cito, et puniam eum illis in gladio oris mei.

Apoc. c. 19, v. 11 et seq.: Et nidi celum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verax, et cum justitii iudicis et pugnavit; et realiter erit veste aperat sanguine, et vocatur nomen ejus Verbum Dei. Et accoribus qui sunt in caelo, respondentes cum in equis albis, vestiti hyssina alba et mundo; et de ore ejus procedit gladius ex utraque parte acutus; et in ipso percussit gentes, et ipse reges eum in virga ferret, et ipse calcet torcular vini furoris Iae Dei omnipotentis... et ceteri occisi sunt in gladio veniente super equum, qui procedit de ore ipsius, et omnes aeres sustulatae sunt turbibus eorum.

Jenu pacificum esse supra ostendimus; hic cum exhibemus bellatorem, hoc nobiscum tamen ipsi pui-

gnamus, allegorica modo adhibeatur interpretatio. Quod quo iure fiat, sane quam egregie demonstrat Isaïas, cum ait de puero, qui Messie typus est: *Et dicit Dominus ad me: Voca nomen ejus: Accelera spolia detrahete, festina predari, quia antequam sciat puer vocare patrem suum, et matrem suam, auferetur forsitudo Domus, et spolia Samariæ eorum regis Assyriorum.* Quæ sit pulchre interpretatur Tertullianus, lib. 3 adv. Marc. cap. 15. Ante est insipiens ætatis demonstrationem, an hominem jam Christum exhibere possit, nedum imperatorem. Stultus vagari ad arma esset convocatus infans, et signa belli, non tuba, sed crepitaculo daturus; nec ex equo, vel de curru, vel de muro, sed de nutritis aut gerulis ruc collo, sive dorso hostem destinatus; atque ita Damascus et Samariam pro matutinis subacturus, a Demum, unquam illis verbis concludit: *Estimavero si nusquam hoc natura concessit, ante militare quam vivere, ante virtutem Damasci sumere, quam patris et matris vocabulum nosse, sequitur ut figurata promissio videatur.* Subjicit alia deinde multa, parique his apud eum alibi reperias (contr. Jud. cap. 9), quibus quod addimus, nihil habeo. Allegoriam præterea demonstrant et hoc Isaïa cap. 11, v. 4, 5: *Percussit terram virgâ viri sui, et spiritus laborum suorum interfecit insipientiam; et erit justitia singulorum laborum ejus, et fides ejectorum rovam ejus.* Et armis quibus bellum gerit Christus, verba, spiritus, justitia; et fides. Hinc Paulus ad Corinthios 2, c. 10, v. 5 et seq.: *In carne ambulantes, non secundum carnem militamus; non arma militiæ nostræ carnalia sunt; et ad Ephesios c. 6, v. 11 et seq.: Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli, quoniam non est vobis collectatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus invisibiles rectores tenebrarum horum, contra spiritualis nequitie in cœlestibus. Tunc arma recesset quibus gerit vult invisibili bellum; nempe locum iustitie, scilicet fidei, galan salutis, et gladium spiritus.*

CAPUT LXVI.

IESUS LAPIS, FUNDAMENTUM, MORS.

Psalm. 117, v. 22: *Lapidem quem reproboverunt edificantes, hic factus est in caput anguli.*
 Isa. c. 8, v. 15, 14: *Dominum exercituum, ipsum sanctificavit; ipse pavor vester, ipse terror vester. Et erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, et in petram scandalum duabus domibus Israel: et in lapidem autem offensionis, et in ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irresistentur, et capientur.*
 Isa. c. 22, v. 16, 18: *Idcirco hic dicit Dominus Deus: Ecce ego mittam in fundamenta Sion lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundamentum, qui crediderit non festinet... Et delebitur fundus vestrum cum morte, et pactum vestrum cum inferno non statui.*
 Dan. c. 2, v. 34 et seq.: *Videbitis ita, donec absceusa est lœvis de monte sine manibus, et percussit statum*

in pedibus ejus ferreus et scilicet et comminuit eos. Tunc contrita sunt pariter, ferrum, testa, aes, argentum, et aurum, et redacta quasi in favillam craticæ areæ, quæ rapta sunt vento; nullaque locus inventus est eis; lapis autem qui percussus erat statum, factus est mons magnus, et implevit misericordiam terram... In diebus autem regnum illorum, sanctificabit Deus celi regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; comminuet autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum. Secundum quod vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, et comminuit statum, et ferrum, et aes, et argentum, et aurum, Deus magnus ostendit regi quæ ventura sunt postea.

Zach. c. 5, v. 8 et seq.: *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem, qui ecce lapis quem dedisti coram Jezu, super lapidem unum septem oculi sunt, ecce ego calcabo oculum ejus, ait Dominus exercituum, et æternam iniquitatem terræ illius in die iudicij.*

Zach. c. 4, v. 7, 10: *Quis tu, meus magne, coram Zorobabel? In plenum, et eduxit lapidem primarium, et compavit gratiam gratiæ ejus... et lætabuntur, et videbunt lapidem statum in manu Zorobabel.*

Math. c. 21, v. 42 et seq.: *Dicit illis Jezu: Nunquam legistis in Scripturis: Lapidem quem reproboverunt edificantes, hic factus est in caput anguli... et Dominus factus est istud, et est vitribus in oculis nostris? Idcirco dico vobis, quis auferetur à vobis regnum Dei, et dabitur genti facturo fructus ejus, et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem si erit acciderit, conteret eum. Et Marc. c. 12, v. 10 et seq. Luc. c. 20, v. 17, 18.*

Aet. c. 4, v. 11: *Hic est lapis qui reprobus est à vobis edificantibus, qui factus est in caput anguli, et non est in alto aliquo salute.*

Rom. c. 9, v. 32, 33: *Offenderunt in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandalum; et omnis qui credit in eum, non confundetur.*

1 Cor. c. 5, v. 11: *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jezu.*

1 Cor. c. 10, v. 4: *Idcirco autem de spirituali viamento vos petra; petra ista enim erat Christus.*

Eph. c. 2, v. 19, et seq.: *Ergo jam non estis hospites et advena, sed estis ciues sanctorum et domestici Dei, superedificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jezu, in quo omnis edificatio constructa crevit in templum sanctum in domibus, in quo et vos edificati in habitaculo Dei in spiritu.*

1 Petr. c. 2, v. 4: *Ad quem accedentes lapidem vitium, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum et honorificatum; et ipsi tanquam lapides vivi superedificamini.*

CAPUT LXVII.

IESUS DISCIPLULI LAPIDES.

Zach. c. 9, v. 16: *Et utrobis vos Dominus eorum in*

die illi, ut gregem populi sui; quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus.

Eph. c. 2, v. 19 et seq.: *Ergo jam non estis hospites et advena, sed estis ciues sanctorum et domestici Dei, superedificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jezu, in quo omnis edificatio constructa crevit in templum sanctum in domibus, in quo et vos edificati in habitaculo Dei in spiritu.*

1 Petr. c. 2, v. 4, 5: *Ad quem accedentes lapidem vitium, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum et honorificatum; ipsi tanquam lapides vivi superedificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum.*

CAPUT LXVIII.

IESUS SCANDALUM ET RUINA.

Psalm. 100, v. 6: *Judicabit in nationibus, implebit ruinis.*

Isa. c. 8, v. 15, 14: *Dominum exercituum ipsum sanctificavit; ipse pavor vester, et ipse terror vester, et erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis, et in petram scandalum duabus domibus Israel, in lapidem autem offensionis, et in ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irresistentur, et capientur.*

Math. c. 11, v. 6: *Beatus est qui non fuerit scandalizatus in me. Et Luc. c. 7, v. 25.*

Math. c. 15, v. 57: *Et scandalizabatur in eo. Et Marc. c. 6, v. 5.*

Math. c. 15, v. 12: *Tunc necessitates discipuli ejus, miserunt ei: Sed quia Pharisæi audito verbo hoc aculeatissimi sunt?*

Math. c. 20, v. 51 et seq.: *Tunc dixit illis Jezu: Omnes vos scandalum pillentini in me in isto nocte. Scriptum est enim: Percutiam patrem, et dispergetur oves gregis... Respondens autem Petrus, ait illi: Etiam omnes scandalizaverunt in te, ego nunquam scandalizaber. Et Marc. c. 14, v. 27 et seq.*

Luc. c. 2, v. 34: *Et benedixit illis Simcon, et dixit ait Mariam, matrem ejus: Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel.*

Rom. c. 9, v. 32, 33: *Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis et petram scandalum; et omnis qui credit in eum non confundetur.*

1 Cor. c. 1, v. 25: *Nos autem perditionis Christiani crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem salutem.*

Gal. c. 5, v. 11: *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid vultis persequutionem patior? ergo executionis est scandalum crucis.*

1 Petr. c. 2, v. 7, 8: *Vobis igitur honor credentibus; non credentibus autem lapis, quem reproboverunt edificantes; hic factus est in caput anguli, et lapis offensionis et petra scandalum, his qui offendent verbo, nec credunt in quo et positi sunt.*

CAPUT LXIX.

IESUS DUX.

Isa. c. 55, v. 4: *Ecce testem populi dedi eum, Ducem ac Proceptorum gentibus.*
 Jerem. c. 50, v. 21: *Et erit Dux Jezu ex eo, et princeps de medio ejus produceret, et applicavit eum, et accedat ad me.*
 Dan. c. 9, v. 25: *Scito ergo et animaliter: Ab exilia sermonis in iterum edificaverit Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, et hebdomades æcrogata dua erunt.*

Math. c. 2, v. 6: *Sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu, Bethleem, terra Juda, nequam minima es in principibus Juda: ex te enim exiet Dux qui regat populum meum Israel.*

CAPUT LXX.

IESUS OSTIUM.

Psalm. 117, v. 30: *Hæc porta Domini; justi intrabunt in eam.*

Joan. c. 10, v. 7 et seq.: *Dixit ergo eis iterum Jezu: Amen, amen dico vobis, qui ego sum ostium ovium; omnes quoscumque venerunt, fures sunt et latrones, et non audierunt eos oves. Ego sum ostium; per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet.*

CAPUT LXXI.

IESUS VIA.

Isa. c. 50, v. 21: *Et audivit verbum post tergum montanis: Hæc est via, ambulabo in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.*

Isa. c. 55, v. 8 et seq.: *Et erit ibi semita, et via, et via sancta vocabitur; non transibit per eam polluta, et hæc erit vobis directio viæ, sicut ut stultus non errant per eam. Non erit ibi leo, et, mala bestia non ascendit per eam, nec invenietur ibi, et ambulabunt qui liberati fuerint, et releventur à Domino conversantur.*

Jerem. c. 6, v. 16: *Hæc dicit Dominus: Stete super vias, et videte, et interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, et ambulabo in ea et invenietis refrigerium animabus vestris.*

Joan. c. 14, v. 6: *Dicit ei Jezu: Ego sum via, veritas, et vita; nemo venit ad Patrem nisi per me.*

CAPUT LXXII.

IESUS VERITAS.

Psalm. c. 42, v. 5: *Emitte lucem tuam, et veritatem tuam; ipsa me diducerunt et adlucaverunt in montem sanctum tuum, et in tabernaculo tuum.*

Psalm. c. 84, v. 12: *Veritas de terra orta est, et justitia de celo prospexit.*

Ecl. c. 24, 25: *In me gratia omnia via et veritas; in me omnis spes vite et virtutis.*

Joan. c. 8, v. 51, 52: *Dicitur ergo Jezu ad eos qui*

crediderunt ei Iudaeos: Si vos audiveritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.

Joan. c. 14, v. 6: Dicit ei Jesus: Ego sum via, veritas et vita.

2 Cor. c. 1, v. 20: Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo ead. implet et per ipsum Amen. Deo ad gloriam nostram.

1 Joan. c. 5, v. 6: Et spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas.

CAPUT LXXIII.

IESUS VITA.

Deut. c. 30, v. 20: Elige ergo vitam, ut et tu vivas, et servent tui, et diligas Dominum Deum tuum, atque obediens voci eius, et illi adherens: ipse est enim vita tua et longitudo dierum tuarum.

Psalm. 55, v. 10: Quoniam apud te sunt fons vitae, et in lumine tuo viduimus lucem.

Prov. c. 8, v. 33: Qui me invenit, inveniet vitam, et heredit salutem à Domino.

Ecclesi. c. 4, v. 12 et seq.: Sapientia filia vita enim inspirat, et accipit incurrentes se, et praebet in ead. iustitiam; et qui vitam diligit, diligit vitam; et qui respicietiam ad vitam, complectentur placere eius. Qui tenuerit vitam, vitam herediturum.

Ecclesi. c. 21, v. 16: Scientia sapientia turbidum inundatio abundabit, et constantiam illius sicut fons vitae permanet.

Isa. c. 25, v. 27 et seq.: Et precipitabit in monte isto faciem simuli colligiti super omnes populos, et teclum quomodo arduum est super omnes nationes. Principium habet nactem in sempiternum, et miseret hominum. Hic lacrymarum ab omni facie, ad opprobrium populi aut auferat de umbra terra, quia Dominus factus est. Et dicit in die illa: Ecce Deus voverit vobis; expectationem vram, et servavit nos; tunc Dominum, maximum enim; exultabimus, et letabimur in solatiis eius, quia respicietiam Dominum in monte isto.

Joan. c. 1, v. 4: In ipso vita erat, et vita erat lux hominum.

Joan. c. 6, v. 58, 48, 49: Dicit autem eis Jesus: Ego sum panis vitae... Panes vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt; hic est panis de caelo descendens, ut et qui est ipse manducaverit, non morietur.

Joan. c. 11, v. 25, 26: Dicit ei Jesus: Ego sum resurrectio et vita; qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet; et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in aeternum.

Joan. c. 14, v. 6: Dicit ei Jesus: Ego sum via, veritas et vita.

Act. c. 5, v. 15: Anctorum vero vita interfecit, quem Deus suscitavit à mortuis, cuius non testes sumus.

Rom. c. 6, v. 11: Ita et vos estimatis, vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Domino nostro.

1 Cor. c. 15, v. 22: Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.

Gal. c. 2, v. 20: Vitam autem iam non ego, vivit vero in me Christus. Quod autem non vivo in carne, in fide vivo Filii Dei.

Phil. c. 1, v. 10: Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.

Col. c. 5, v. 5, 4: Mortui enim estis, et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit, et vos eorum, tunc et vos apparbitis cum ipso in gloria.

Hebr. c. 2, v. 14: Quia ergo pneri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eorum, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum.

1 Joan. c. 1, v. 2: Vita manifesta est, et vidimus, et testimur, et annuntiamus vobis vitam aeternam, quam erat apud Patrem et operavit nobis.

1 Joan. c. 5, v. 11 et seq.: Et hoc est testimonium, quoniam vitam aeternam dedit nobis Deus: et haec vita in Filio ipsa est. Quod habet Filium, habet vitam; qui non habet Filium, vitam non habet. Haec scribo vobis, ut sciatia quoniam vitam habetis aeternam, qui creditis in nomine Filii Dei.

CAPUT LXXIV.

THES SAERENTIA.

Prov. c. 8, v. 12 et seq.: Ego Sapientia habito in conspectu, et scrutans interitum constitutum... Meum autem consilium et sapientia; mea est fortitudo. Per me regna regnant, et legum conditores iusto decernerunt... Ego diligitis me diligo, et qui mane vigilat ad me, custodiam me; necesse enim dicitur et gloria, operis operis et iustitia; melior est enim fructus meae cura et lapida pretioso, et gemma mea argenteo... Denarium possedit me in initio spem suam, et cepit quomodo fieret à principio: ab aeterno ordinata sum, et ex antiqua, antequam terra fieret. Nondum erat abyssi, et ego iam concepta eram, necdum fontes aquarum creperant, nec dum montes quati mole, constituerant; ante colles ego particular, adhuc terram non fecerat, et fundamina, et cardines orbis terrae. Quando preparabat oculos, aeternum... cum eo erant cuncta component, et delineabatur per singulos dies, iudens carum eo omni tempore, ludens in orbe terrarum, et delicia mea esse cum filiis hominum. Nunc ergo, filii, audite me: Boni qui crediturum vram meam... Bonus homo qui audit me, et qui vigilat ad voces meas quoties, et observat ad postes ostium mei! Qui me invenit, inveniet vitam, et heredit salutem à Domino; qui autem in me peccaverit, ledet animam suam. Omnes qui me oderunt, diligunt mortem.

Sap. c. 7, v. 21 et seq.: Omnium ritus docuit me Sapientia, est enim in illa spiritus intelligentis, suavis, unicus... omnium habens virtutem, omnia prospiciens, et qui cupit omnem spiritum, intelligibilem, mandata, subtile. Omnium enim nobilissimum mobilior est Sapientia. Adtingit autem ubique propter suam munditiam; super est eam virtutis Dei et omnium quoniam est clarissimum scientis Dei liberata, et illis nihil duplimum in eam incurrit. candor est enim suis aeternis, et speculum sine macula.

Dei manifestata, et imago bonitatis illius; et cum sit una, omnia potest, et in se permixta omnia immiscet, et per nationes in animas sanctas se transfert, anticos Dei et Prophetas constituit.

Sap. c. 9, v. 4: Da mihi sedium tuarum assistentem Sapientiam.

Sap. c. 9, v. 9: Tecum Sapientia tua, quae novit opera tua, quae et affuit tunc cum orbem terrarum faceres; et sciebat quid esset placitum oculis tuis, et quid directum in principis tuis.

Ecclesi. c. 1, v. 5 et seq.: Fana sapientia, verbum Dei in excelsis, et ingressus illius mandata aeterna. Radix sapientiae cuius revelata est, et naturas illius quis agnovit? Disciplina sapientiae cuius revelata est et manifestata? et multiplicationem ingressus illius quis intellexit? Unus est altissimus Creator omnipotens, et rex potens et metuendus nimis, sedens super thronum illius, et dominans Deus. Ipse creavit illum in Spiritu sancto, et vidit, et diminuerit, et mensura est; et affudit illum super omnia opera sua, et super omnem carnem secundum datam suam, et prohibuit illum diligentiis se.

Ecclesi. c. 24, v. 1 et seq.: Sapientia laudabit omnium suam, et in Deo honorabitur, et in medio populi ad gloriosabit, et in Ecclesia Altissimi operis suae, et in conspectu civitatis illius gloriosabit, et in medio populi sui exultabit, et in plenitudine sancta admirabitur, et in multitudinem electorum habebit laudem, et inter donos sanctos benedicetur, dicens: Ego ex ore Altissimi profeci, primogenita ante omnem creaturam. Ego facti in caelis, ut crearet luna indeficiens, et sicut nebula terti omnem terram. Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columna nubis. Cyron vobis circumdabit sola, et profundum abyssi penetrabit, in fluctibus maris ambulabit, et in omni terra stetit, et in omni gente primatum habuit; et omnium excellentiam et humilitatem corda virtute calcavit, et in his omnibus regnum quiescit, et in hereditate Domini morabitur. Tunc precepti, et dixit mihi: Creator omnium et qui creavit me respiciam in tabernaculo meo, et dixit mihi: In Jacob inubibus, et in Israel hereditare, et in electis meis mitte radices. Ab initio, et ante saecula creata sum, et usque ad futurum seculum non desinam, et in habitatione sancta coram ipso ministrabo.

Math. c. 11, v. 19: Veni Filia hominis mundandans et bibens, et dicunt: Ecce homo vorax et potator vini, publicanorum et peccatorum amicus. Est iusticia est sapientia à filia sua. Et Luc. c. 7, v. 34, 35.

Luc. c. 11, v. 33: Propterea et sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas et Apostolos, et ex illis occidant et persequantur.

Cor. c. 2, v. 25, 24: Nos autem praefecimus Christianum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsi autem vocatis Iudaeis atque Graecis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam.

Cor. c. 1, v. 50: Et ipse vultus vos esse in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo.

Gal. c. 2, v. 4: In qui sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditae.

CAPUT LXXV.

IESUS PRINCIPUM ET FINIS, PRIMUM ET NOVISSIMUS, ALPHA ET OMEGA.

Gen. c. 1, v. 1: In principio creavit Deus caelum et terram.

Psalm. 101, v. 26 et seq.: Injicio tu, Domine, terram fundatis, et opera manuum tuarum sunt caeli: ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterantur, et sicut operorium mutabis eos, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.

Psalm. 109, v. 3: Tecum principium in die virtutis tuae, in splendoribus sanctuarum; ex utero ante luciferum genui te.

Prov. c. 8, v. 22: Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio; ab aeterno ordinata sum, et ex antiquis, antequam terra fieret.

Ecclesi. c. 24, v. 14: Ab initio, et ante saecula creata sum, et usque ad futurum saeculum sum desinam.

Isa. c. 41, v. 4: Ego Dominus, prima et novissima ego sum.

Isa. c. 45, v. 10: Antè me non est formatus Deus, et post me non erit.

Isa. c. 44, v. 6: Haec dicit Dominus rex Israel, et redemptor eius Dominus exercituum: Ego primus et novissimus, et ab ipso me non est Deus.

Isa. c. 48, v. 12: Audi me, Iacob et Israel quem ego voco: Ipse ego primus, et ego novissimus.

Isa. c. 55, v. 2, 3: Vitium enim, et non erat aspectus, et desideravimus eum, despectum et novissimum thronum.

Joan. c. 1, v. 1, 2: In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.

Joan. c. 8, v. 25: Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Jesus: Principium, qui et loquor vobis.

Rom. c. 40, v. 4: Finit enim legis Christus, ad iustitiam omni erodenti.

Col. c. 3, v. 18: Et ipse est caput corporis Ecclesiae, qui est principium, primitivusque est mortuus, ut sit in omnibus ipse primatum tenens.

Hebr. c. 1, v. 8 et seq.: Ad Filium autem (dicit Deus): Tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt caeli; ipsi peribunt, tu autem permanens; et omnes ut vestimentum veterantur, et velut operorium mutabis eos, et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.

Apoc. c. 1, v. 8: Ego sum alpha et omega, principium et finis, dicit Dominus Deus, qui est, et qui erat, et qui venturus est omnipotens. Et Apoc. c. 1, v. 11, iocit Jacicum exemplar.

Apoc. c. 1, v. 17: Et posuit dexteram suam super me dicens: Non timere, ego sum primus et novissimus.

Apoc. c. 5, v. 14: Et angelo Laodiceno Ecclesiam scribe: Haec dicit: Amen, testis fidelis et verus, qui est principium creaturae Dei.

Apoc. c. 21, v. 6: Ego sum alpha et omega, initium et finis.

Apoc. c. v. 23, v. 45 : Ego sum alpha et omega, prima et novissima, principium et finis.

CAPUT LXXVI.

JESUS CAPUT.

Psal. 17, v. 44 : Eripies me de contradictionibus populis ; constitues me in caput gentium.

Psal. 117, v. 22 : Lapidem quem reproboverunt edificantes, hic factus est in caput anguli.

Math. c. 21, v. 42 : Dixit illis Jesus : Numquam legitis in Scripturis : Lapidem quem reproboverunt edificantes, hic factus est in caput anguli ? Et Mar. c. 12, v. 10. Luc. c. 20, v. 17. Act. c. 4, v. 11 ; et 1 Petr. c. 2, v. 7.

1 Cor. c. 11, v. 5 : Volo autem vos scire quid omnes viri Caput Christus est.

Eph. c. 4, v. 22, 26 : Et omnia subieci sub pedibus ejus, et ipsum dedit Caput supra omnem Ecclesiam, quae est corpus ipsius, et plenitudo ejus qui omnia in omnibus adimpletur.

Eph. c. 4, v. 15, 16 : Veritatem autem facientes in charitate, crescemus in illo per omnia, qui est caput Christus ; ex quo totum corpus compactum et connectum per omnem juncturam subordinationis, secundum operationem in mensuram vinculae suae numeri, augmentum corporis facit in adificationem ut in ecclesia.

Eph. c. 5, v. 25 : Quomodo vir captus est ecclesiae, sicut Christus captus est Ecclesiae, ipse Salvator corporis ejus.

Col. c. 1, v. 18 : Et ipse (Jesus) est caput corporis Ecclesiae.

Col. c. 2, v. 10 : Et estis in illo (Jesus) repleti, qui est caput omnia principibus et potestatibus.

Col. c. 2, v. 18, 19 : Nemo vos seducat... non tenens caput, ex quo totum corpus per nervos et conjunctiones subordinationis et constructionis, crescit in augmentum Dei.

CAPUT LXXVII.

IN JESU OMNIA A DEO CONSTITITA.

Psal. 52, v. 6 : Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.

Psal. 105, v. 24 : Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! omnia in sapientia fecisti.

Prov. c. 5, v. 19, 20 : Dominus sapientiam fundavit terram, stabilivit caelos prudentia ; sapientia illius eripuit abyssi.

Prov. c. 8, v. 27 et seq. : Quomodo preparabat caelos, adierit ; quando caeli lege et gyro vallabat abyssos, quando aethera firmabat arcibus, et vibrabat fontes aquarum ; quando circumdabat muros terminum suum, et legem ponebat aqua, ne transirent fines suas, quando appendebat fundamenta terrae, cum ea erant caecata componentes.

Sap. c. 9, v. 9 : Et tenuit sapientia tua, qua et affuit tunc cum orbem terrarum faceres, et sciebat quid esset placitum oculis tuis, et quid directum in praecipitis tuis.

Jerem. c. 10, v. 12 : Preparat orbem in sapientia sua.

Joan. c. 1, v. 3 : Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est.

Eph. c. 2, v. 10 : Ipse enim sumus factura, creati in Christo Jesu, in operibus bonis quae preparavit Deus, ut in illis ambulamus.

Eph. c. 3, v. 11 : Secundum provisionem secretorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro.

Col. c. 1, v. 15 et seq. : Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae, quoniam in ipso constituta sunt universa in caelis et in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates ; omnia per ipsum, et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso consistunt.

Hebr. c. 1, v. 2 : Novissimè dictus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula.

CAPUT LXXVIII.

JESUS ELECTUS.

Psal. c. 88, v. 20 : Tunc locutus es in visione sanctis tuis, et dixisti : Posui adjutorium in potestate, et exaltavi electum de plebe mea.

Isa. c. 42, v. 1 : Ecce servus meus, suscipium eum ; electus meus compluribus sibi in illo enim meo.

Isa. c. 45, v. 19 : Vos testes mei, dicit Dominus, et verba mea quem elegi, ut sciat et credatis mihi, et intelligatis quia ego ipse sum.

Isa. c. 49, v. 2 : Posuisti me sicut electum, in pharetra sua abscondisti me.

Math. c. 12, v. 17 et seq. : Ut adimpletetur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem : Ecce puer meus quem elegi ; dilectus meus, in quo bene complacuit animae meae.

Luc. c. 23, v. 35 : Et stabat populus spectans, et deridebant eum principes cum eis dicentes : Alios ultos fecisti, se ultum facisti, si hic est Christus Dei electus.

1 Petr. c. 2, v. 4 et seq. : Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, et honorificatum ; et ipsi tanquam lapides vivi empedificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum. Propter quod custodite Scripturas : Ecce pono in Sion lapidem unicum, angularem, electum, pretiosum ; et qui crediderit in eum, non confundetur.

CAPUT LXXIX.

JESUS JUSTITIA.

Psal. 71, v. 7 : Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donos auferatur luna.

Psal. 83, v. 12 : Veritas de terra orta est, et justitia de caelo prospexit.

Isa. 11, v. 4 : Judicabit in justitia pauperes, et arguet in arguitate pro mansuetis terrae.

Isa. c. 45, v. 8 : Rorate, caeli, decuper, et nubes pluant justitiam ; operietur terra, et germinet Salvatorem, et justitia oriatur simul.

Isa. c. 61, v. 11 : Sicut enim terra profertur germen suum, et sicut hortus germen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit justitiam.

Isa. c. 65, v. 1 : Quis est latens qui venit de Edom, tinctis vestibus de Boara, iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suae ? Ego qui loquor justitiam, et propinquor sum ad salvandum.

Jerem. c. 33, v. 15 : In diebus illis, et in tempore illa, germinare faciam David germen justitiae.

Dan. c. 9, v. 24 : Septuaginta hebdomadae abbreviatas sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur praevaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna.

Mal. c. 4, v. 2 : Et orientur vobis timentibus nomen meum Sol justitiae.

1 Cor. c. 1, v. 30 : Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu qui factus est nobis sapientia à Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio.

2 Cor. c. 5, v. 21 : Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitiam Dei in ipso.

CAPUT LXXX.

JESUS JUSTUS DICTUS EST.

Sap. c. 2, v. 12 : Circumveniamus ergo justum, quoniam similis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata testis, et diffamat in nos peccata disciplinae nostrae ; promittit se scientiam Dei habere, et filium Dei se nominat.

Isa. c. 45, v. 8 : Rorate, caeli, decuper, et nubes pluant justitiam ; operietur terra, et germinet Salvatorem.

Isa. c. 51, v. 4, 5 : Attendite ad me, populo meus, et tribus meis, me audite, quia lex à me erit, et judicium meum in laqueis populorum requiescat. Propè est justitia mea, egressus est Salvator meus.

Isa. c. 55, v. 11 : In scientiam suam justificabit ipse justus, servus meus, multos et iniquitatis eorum ipse portabit.

Isa. c. 62, v. 1, 2 : Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur. Et visibunt gentes justum tuum, et cuncti reges inchoatum tuum, et vocabitur tibi nomen novum, quod est Domini nominabit.

Jerem. c. 23, v. 5, 6 : Ecce dies veniunt, dicit Dominus, suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet justitiam et justitiam in terra. In diebus illis salvetur Judea, et Israel habitabit confidenter ; et hinc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus Justus noster. Et Jerem. cap. 33, v. 16.

Zach. c. 9, v. 9 : Exultate autem, filia Sion ; jubila, filia Jerusalem : ecce rex tuus veniet tibi justus et Salvator.

Math. c. 27, v. 5, 4 : Tunc videns Judas qui eum tradidit, quod damnatus esset, penitentiam ducens, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, dicens : Peccasti, tradens sanguinem justum.

Math. c. 27, v. 19 : Sedente autem illo pro tribunalis, misit ad eum vasor ejus dicens : Nihil tibi et Justo illi.

Luc. c. 25, v. 47 : Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum dicens : Verè hic homo justus erat.

Act. c. 55, v. 14 : Vos autem sanctum et Justum nobilitas, et petitis solum homicidam dari vobis.

Act. c. 7, v. 52 : Quem prophetae non sunt persecuti patres vestri ; et occiderunt eos qui praesertim habebat de adventu Justitiae, cuncta vos tunc profitores et homicidam fuisse.

Act. c. 22, v. 14 : At ille dicit : Deus patrum nostrorum memoravit te, ut cognosceres voluntatem ejus, et videres Justum, et audires vocem ex ore ejus.

Rom. c. 5, v. 26 : Ut sit ipse Justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu Christi.

Jac. c. 5, v. 6 : Adversariis, et occiditis Justum, et non resisti vobis.

1 Petr. c. 5, v. 18 : Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, Justus pro iniustus.

1 Joan. c. 1, v. 9 : Si confitemur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata nostra, et emundet nos ab omni iniquitate.

1 Joan. c. 2, v. 1 : Si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum Justum.

1 Joan. c. 2, v. 29 : Si actus quoniam justus est, scitote quoniam omnia qui facti justitiam ex ipso natus est.

CAPUT LXXXI.

JESUS SANCTUS BAPTIZATUS EST.

Psal. 41, v. 4 : Et scitote quoniam misit fecit Dominus Sanctum suum.

Psal. 135, v. 10 : Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

Isa. c. 12, v. 8 : Exultate, et laudate, habitatio Sion, quia magnus, in medio tui Sanctus Israel.

Dan. c. 9, v. 24 : Septuaginta hebdomadae abbreviatas sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur praevaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et implatur visio, et prophetia, et unguatur Sanctus sanctorum.

Mat. c. 4, v. 23, 21 : Et erat in agnoscere eorum homo in spiritu immundo, et exclamavit dicens : Quid nobis et tibi, Iesu Nazarene ? venisti perdere nos ? scio qui sis, Sanctus Dei. Et Luc. c. 4, v. 34, 34.

Luc. c. 1, v. 35 : Et respondens angelus dicit ei : Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque et quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.

Luc. c. 2, v. 22, 25 : Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalem, ut sederent eum Dominum, sicut scriptum est in lege Domini : Quia omne masculinum adaperiens vulvum, Sanctum Domino vocabitur.

Act. c. 2, v. 27 : Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

Act. c. 5, v. 14 : Vos autem Sanctum et Justum

negotia et petita vram homicidum donari vobis. Act. c. 4, v. 27 et seq. Conuenient enim vobis in civitate ista aduersus Sanctum puerum tam Ieum...

El mnc. Domine, respice in vultu eorum, et da acria tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum; in eo quod minum tuum extendas ad sanitate, et signa, et prodigia fieri per nomen Sancti filii tui Iesu.

1 Cor. c. 1, v. 30: Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo Justitia, et sanctificatio, et redemptio.

Hebr. c. 7, v. 6: Tuis enim decubis in vobis esset Pontifex, Sanctus, Innocens, Impeccatus.

1 Petr. c. 1, v. 14, et seq.: Quasi filii obedientiam, non configurati profectis ignorantiæ vestræ sceleris, sed secundum eum, qui vocavit vos; Sanctum, et ipsi in omni conuerfatione archi illis, quomam scriptum est: Sancti eritis, quoniam vos Sanctus estis.

1 Joan. c. 2, v. 20: Sed vos inlectionem habetis à Sancto, et nota omnia.

Apoc. c. 5, v. 7: Et angelo Philadelphie Ecclesie scribe: Hæc dicit Sanctus et Verus, qui habet clauem David.

Apoc. c. 6, v. 10: Et clamabat voce magna dicentes: Usquequo, Domine (Sanctus et Verus) non iudicas et non vindicas sanguinem nostram de his qui habitant in terra.

Consentanea est his veteris Testamenti effusa Iudæorum sententia; nam R. Abraham Schalom in Hæro Nere Schalom, popularium sermum, ad videtur, vestigiis iudæorum, sanctissimum omnium Messiam fore docet.

CAPUT LXXXII.

IESUS TESTIS DEI.

Isa. c. 45, v. 10: Vos testes mei, fidei Domina, et cetera mens quem elegi.

Isa. c. 55, v. 4: Ecce Testam populi dedit enim, Dum me Preceptorem gentium.

Joan. c. 5, v. 10, 11: Respondit Iesus, et dixit ei: Tu es Magister in Israel, et hæc ignoras? Amen, amen dico tibi, quia quod æternus loquuntur, et quod videtur testatur, et testimonium nostrum non accipitis.

Joan. c. 5, v. 31, 32: Et quod vidit et audit, hæc testatur, et testimonium ejus nemo accipit. Qui accepit ejus testimonium, signatur quia Deus verus est.

Joan. c. 8, v. 14, 18: Respondit Iesus, et dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum... Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso.

Joan. c. 18, v. 57: Respondit Iesus: Tu dicis quia rex sum ego; ego in hoc vultus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.

1 Tim. c. 2, v. 5, 6: Unus enim Deus, vnus et vnus Dominus Dei et hominum homo Christus Iesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, testimonium temporibus suis.

1 Tim. c. 6, vers. 15: Præcipio tibi coram Deo, qui viciat omnia in Christo Iesu, qui testimonium

reddidit sub Ponto Pilato, bonam confessionem.

1 Joan. c. 5, v. 7: Quoniam tres sunt qui testimonium dant in celo, Pater, et Verbum, et Spiritus sanctus; et hæc tres vnus sunt.

Apoc. c. 4, v. 4, 5: Gratia vobis et pax... à Deo Christo, qui est trinitas fidelis; primogenitus natus carnis, et princeps regum terre.

Apoc. c. 5, v. 14: Et angelo Laodicie Ecclesie scribe: Hæc dicit: Amen, resis fidelis et verus, qui est principium creaturæ Dei.

CAPUT LXXXIII.

IESUS HUMILIS.

Psalm. 21, v. 7: Ego autem sum vermis, et non homo; opprobrium humiliasti, et obiectio plebi.

Psalm. 54, v. 14: Quasi lingua et contristatus, sic humiliabar.

Psalm. 87, v. 46: Pater sum ego, et in laboribus à iuventute mea; exaltatus autem et humilitas sum ei contristatus.

Psalm. 88, v. 59 et seq.: Tu vero repulisti et despectisti, humiliasti ceterum hunc; ceteristi testamentum æternum, profundasti in terra sanctuarium ejus; destruxisti omnia apud ejus; possidisti firmamentum ejus formidatione; derisisti enim oculis transiens vltim; factus est opprobrium vicinis; exaltasti dexteram deprimisti enim; læsi fecisti omnes inimicos ejus, auertisti adiutorium gloriæ ejus et non es auxiliatus ei in bello; destruxisti enim ab emundatione, et videri ejus in terram collidisti; ruinorasti dies temporis ejus, perfidisti eum consilio.

Isa. c. 53, v. 11: Sicut oblatuerunt super te nulli, sic in gloria est, inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum.

Isa. c. 55, v. 2 et seq.: Non est operis ei, neque dolo; et siduisti eum, et non erat aspectus, et desiderium eum, despectum et noticiam virorum, virum dolorum, et sclentem in infirmitate; et quasi absconditus vultus ejus et despectus, unde nec reputauit eum... et nos putauimus eum quasi leprosum, et percussum à Deo et humiliatum... et Dominus voluit contere eum in infirmitate... et cum sclentibus reputatus est.

Jerem. c. 22, v. 50: Hæc dicit Dominus: Scribe grammatice iterum, virum qui in diebus suis non properat; nec enim est de sanis ejus vir qui sedat caput solium David, et potestatem habet ultra in Juda.

Thi. c. 5, v. 45: Erudicationem et objectionem posuisti me in medio popularium.

Dan. c. 2, v. 34 et seq.: Videtur ita, digne abscissus est lapis de monte sine manibus, et percussus storum in petibus ejus ferreis et scillibus, et comminuit eos... lapis autem qui percussus est statim factus est montis magni, et impleuit universam terram... Secundum quod vidisti quod de monte abscissus est lapis sine manibus, et comminuit terram, et ferrum, et as, et argentum, et aurum, Deus magnus ostendit regi quod ventura sunt postea.

Matth. c. 11, v. 20: Dicitis à me quia miles sum et humilis corde.

Act. c. 8, v. 5 et seq.: Locum autem Scripturam quem legitis, et sic hic... in humilitate iudicium ejus sublatum est... Respondens autem amicus Philippo dixit: Obsecro te, de quo propheta dicit hæc? de te, an de alio alio? Apertum autem Philippus es sum et incipiens à Scriptura ista, evangelizauit illi Ieum.

2 Cor. c. 15, v. 4: Num etiam crucifixus est Iesus et suspensus, sed tibi ex virtute Dei.

Phil. c. 2, v. 8: Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem.

Hebr. c. 4, v. 15: Non enim habemus pontificem, qui non possit compatii infirmitatibus nostris; tentatum autem per quibus pro similitudine absque peccato.

Hebr. c. 5, v. 7 et seq.: Qui in diebus carnis sue, procer supplicationumque ad eum qui possit illum videri facere à morte, cum clamore valido ac lacrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia; et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex his quæ paratis est obedientiam.

CAPUT LXXXIV.

IESUS CONTEMPTUS ET OBRO GABITUS.

Psalm. 17, v. 18, 41, 44: Eriguit me de inimicis meis fortissimus, et ab his qui oderant me quoniam confortatus sunt super me... Et inimicos meos dediti mihi doram, et odiculis me disperdidi... Reperit me de contradietio-nibus populi; constitutus me in coram gentium.

Psalm. 21, v. 8: Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labijs, et mouerunt capite.

Psalm. 54, v. 16, 19: Tentauerunt me, submerserunt me inebriatione, stenderunt super me et inebriati sunt... Non supergrediant mihi qui oderant me nisi finiqui, qui oderant me gratis, et auocant oculos.

Psalm. 68, v. 6 et seq.: Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderant me gratis, confortati sunt qui persecuti sunt me inimici mei iugate; non enim rapus tunc extolueram... Quoniam propter te sustinui opprobrium, operui confusio faciem meam. Extrinsecus factus sum fratrem meum, et peregrinus filius matris meæ; quoniam zelus domus tue comedit me, et opprobria exprobrauisti tibi occiderunt super me, et operui in iussuulo animam meam, et nocui cat in opprobrium mihi, et posui testimonium meum in scilicet, et factus sum illis in parabolam; idcirco me forabantur qui sedebant in porta; et in me palabunt qui habebant vinum... Tu autem inapproprium meum et confusum meum, et reuerentiam meam. In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me, in proprium expectati cor meum et viscerum; et statim qui simul contrariatur, et non fuit; et qui consolator, et non inueni.

Psalm. 88, v. 42 et seq.: Diriguerunt enim omnes transuersus eius; factus est opprobrium vicinis suis; exaltasti dexteram deprimisti enim, lassificasti omnes inimicos ejus... minorasti dies temporis ejus, perfidisti enim consilio.

Psalm. 108, v. 4 et seq.: Deus laudem meam me in ceteris, quia es peccatoris et os dolosus super me apertum est; locuti sunt aduerfam me lingua dolosa, et sermone odio circumdederunt me, et expugnauerunt me gratis. Pro eo mi me diligerent, detrahebant mihi; ego autem

orabam; et posuerunt aduerfam me mala pro bonis, et osium pro illatione mea.

Psalm. 117, v. 22: Lapidem quem reproberunt edificauerunt, hic factus est in caput anguli.

Psalm. 119, v. 7: Cum his qui oderant pacem eras pacificus; cum loquebar illis, impugnant me gratis.

Sap. c. 2, v. 19: Contumelia et tormenta interrogamina eum, et scilicet reuerentiam ejus, et probemus putentiam illius.

Isa. c. 1, v. 2: Audite, caeli, et auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est; Filios contriti, et exaltati, ipsi autem sperauerunt me.

Isa. c. 8, v. 15: Dominum exercituum ipsum sanctificauit; ipse pator vester, et ipse terror vester; Et erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensiuum et in petram scandali duabus domibus Israel, in laqueum et in riuum habitantibus Ierusalem; et offendent eis his plurimi, et cadent, et conterentur, et ireuerentur, et capientur.

Isa. c. 40, v. 7: Hæc dicit Dominus Restemtor Ieruel, sanctus ejus, ad contempibilem animam, ad abominatum gentem, et ot seruus dominorum.

Isa. c. 55, v. 14: Sicut obsperauerunt super te multi, sic inglorios erit inter viros aspectus ejus, et forma ejus inter filios hominum.

Isa. c. 55, v. 5: Despectum et notissimum virorum, virum dolorum et scientem infirmitatem, et quasi absconditus vultus ejus et despectus, unde nec reputauit eum.

Isa. c. 65, v. 2: Exponi manus totis die ad populum iracundum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas.

Jerem. c. 5, v. 20: Sed quomodo si contemnat mulier amorem suum, sic contempis me domus Israel, dicit Dominus.

Jerem. c. 14, v. 8, 9: Exprobratio Israel; Saluator ejus in tempore tribulationis, quare quasi celosus futurus es in terra, et quasi victor declinans ad manentem? Quare futurus es etiam sit vana, ut forte qui non potest saluare?

Jerem. c. 52, v. 35: Et viderunt aut me terga, et non facies, cum docerem eos difficulte, et erudire, et nollet saluare, ut acciperent disciplinam.

Jerem. c. 55, v. 2: Proposui ero cunctis impij-tatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, et sperauerunt me.

Thren. c. 5, v. 50, 45: Dabit percutienti se munitiam; naturabitur opprobrium... erudicationem et objectionem posuisti me in medio popularium.

Dan. c. 9, v. 26: Et post hebdomadas septuaginta dñus occidetur Christus; et non scit ejus populus, qui eum negauerat est.

Matth. c. 8, v. 54: Et ecce tuus civitas erit obuiam Iesu; et viso eo rogabit, ut transeat à finibus eorum.

Matth. c. 9, v. 54: Pharisei autem dicebant: In principe dyuoniarum epiet demones. Et Matth. c. 12, v. 24; Luc. c. 11, v. 45; Joan. c. 7, v. 20; et c. 8, v. 48, 52; et c. 10, v. 20.

Matth. c. 15, v. 57: Et scandalizabantur in eo. Iesus autem dixit eis: Non est propheta sine honore, nisi in patria sua, et in domo sua. Et Marc. c. 6, v. 3, 4; Luc. c. 4, v. 21; Joan. c. 4, v. 44.

Matth. c. 21, v. 42: Dixit illis Iesus: Nunquam legis in Scripturis: Lapidem quem reproboverunt edificantes, hic factus est in caput anguli. Et Marc. c. 12, v. 10; Luc. c. 20, v. 17.

Marc. c. 5, v. 21 et seq.: Et cum audissent sui, ceciderunt tenore eum; dicebant enim, quoniam in furorem verberis est. Et Scriba qui ab Hierosolymis descendunt, dicebant quoniam Beelzebub habet, et quia in principe demoniarum efficit daemonia.

Marc. c. 5, v. 59, 40: Et ingressus ait illis: Quid turbamini, et floruit? quæstio non est mortua, sed dormit; et irrisidebant eum.

Marc. c. 9, v. 11: Qui respondens ait illis: Elias cum venerit prius, reavivificabit omnia; et quoniam scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur, et contemnatur?

Luc. c. 16, v. 14: Audiebant omnia hæc Pharisei qui erant avari, et deridebant illum.

Joan. c. 1, v. 10, 11: In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit; in propria venit, et qui eum non receperunt.

Joan. c. 7, v. 5: Neque enim fratres eius credebant in eum. Dixit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum advenit; tamen autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odire vos, me autem odit.

Joan. c. 7, v. 47 et seq.: Respondenter ergo eis Pharisei: Numquid et quis seducit te? numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariseis?

Joan. c. 8, v. 49: Respondit Iesus: Ego demonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, et vos inhonoratis me.

Joan. c. 9, v. 29: Nos scitis quia Moysi locutus est Deus; hanc autem nesciunt nulli sit.

Joan. c. 12, v. 57 et seq.: Cum autem Iuda signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Iudæ propheta impleverit, quem dixit: Domine, quis credit auditui nostro? et brachium Domini cui credidimus? Propterea non poterant credere, qui iterum dixit Iudas: Exaccetate oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertentur, et sanent eos.

Joan. c. 15, v. 18 et seq.: Si mundus vos odit, scitote quia me priora vobis odit habuit... Nunc autem et viderunt, et odierunt, et me, et Patrem meum; sed ut adimpleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est: Quis odit habuerunt me gratis.

Act. c. 4, v. 11. Hic est lapis, qui reprobus est à vobis edificandus, quia factus est in caput anguli.

Rom. c. 9, v. 32, 35: Offenderunt enim in lapidem offensivum, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensivum et petram scandali.

Hebr. c. 12, v. 2: Aspicientes in victorem fidem, et consummatorem Iesum, qui propositus sibi gaudium sustinuit crucem, confessione contempta.

1 Petr. c. 1, v. 11: De quâ salute exsperaverunt atque

scrutati sunt propheta, qui de futurâ in vobis gratiâ profuturunt; scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, promissiones eas que in Christo sunt possessiones, et posteriores glorias.

1 Petr. c. 2, v. 4: Ad quem accedatis lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum et honorificatum, et ipsi tanquam lapides vivi superedificamini.

Ex predictis que hoc capite collegimus, aliisque que subindè proferentur à nobis, optime intellexerunt Iudæi futuros Christi labores, angustias, ignominias, violentam denique mortem, fortisque supplicium. Variis cum et supremis ipsi paratos honores, maximam potentiam, regnumque adeo ex prophetarum vaticiniis perspectum haberent, huic discrepanti oraculo, quibus duo portenduntur Christi adventus, humilis alter et inglorius, splendidus alter et magnificus, optime occurrere se posse sperarunt, si duos Messias futuros commiserunt; alterum Iosepho illo prisco, Iosephi et Rachelis filio oriturum, qui Nebemias Utielis filius dicendus esset; infelicem hunc et errantem devotum se cruce et morti in prælio obitu aduersus impiam et monstruosam Arimuliam; alterum ex Davidis prosapia proditurum, Israelitici regni vincticem, summam gesturum gloriam, dispersos Israelitarum congregaturum, per quem Messias Iosephi filius ad vitam sit revocandus, postquam Arimulium Deus et universum Armilli exercitum igne et sulphure de celo emissa deleverit. Traditur doctrina hæc in libro sexto partis secunde Thalmuti, qui est de festo Tabernaculorum, capite quinto; traditur et in Beresith Rabba, et apud R. Davidem Kimchi, Aben Erraim, R. Makirum in pulvere aramaico, aliisque Rabbinos complures è recentioribus. In quo mirabile est quantus ipsis error illuserit. Predicitur unicus Messias, duplex adventus; duplicem illi Messiam, unicam adventum expectant. Cujus commentum si quis rationem ab his postulet, vel nullam dabit, vel ineptam. Proferunt verba hæc Isaia: c. 52, v. 20: Beati qui scintillat super omnes opus, immittentis potera bovis et arietis. Sationem illam interpretantur stipem in egenos collatam, quam qui erogaverit, dignum illum fore aiunt Eliâ, et utroque Messia: ac Eliam quidem notari ditione, immittentis, idcirco quod apud Malaciam scriptum est cap. 4, v. 5: Ecce ego mitto Eliam prophetam. Pedem lovis exponunt Messiam Iosepho oriturum, sed uile est secte hujus perspectam habere recordiam: Puhisset verò recentiores respicere. Itaque patrum suorum auctoritatem sequuntur. At eorum errorem vel hoc ipsum ex Beresith Rabba testimonium coarguit, ubi Messiam Davidis filium, prosperem futurum ex Zacharia vaticiniâ agnoscunt, Igitur desicere

se falletur Aben Ezra, utrum Messiam ille indicet Zacharias: cum Saadias Gau eundem indicari velit, cum Daniel septimo capite, v. 14, potentiam, opes et regnum æternum spondet. Altera verò Mosis scriptura, quâ Iosephus primogenito tauri comparatur, quantum in Messiam, Iosephi filium, conferunt, adscribitur Messia Davidis filio in Misrach Thehelim. Aitunt Iudæi hæc de Messia Davidis filio predicasse Jaerubum, Gen. cap. 49, v. 10: Donax vobis qui multatus est, et ipse erit expectatio gentium, et ista Psaltem 71, v. 17: Et benedicent in ipso omnes tribus terre; omnes gentes magnificabunt eum. At in libro Thalmudico Sanhedrin eodem testimonia referuntur ad eum Messiam, de quo dixit Isaia c. 55, v. 4: Verè linguas nostras ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit. R. Solomon Jarchi, in Expositionibus suis ad Germanum Sanhedrin, et B. Moses Alshech, ad Davidicum Messiam pertinere aiunt quinquagesimum tertium Isaiæ caput, quo Messias narratur dolores, ignominias et interitum. Quam opinionem aliquot locis retinet R. Isaac Abarbanel. Messiam hic quidem Davidicum his significari docet, que habentur apud Isaiam, capite undecimo, v. 3, 4: Non secundum rationem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium arguet, sed iudicabit in iustitiâ pauperes. At liber idem Sanhedrin pernis à Deo affectum iri docet Messiam ab Isaiâ illic prædictum. Messias Ruthe prognatus, is ipse est qui Davidis nepos fuit; tamen in Ruth Rabbathi legitur, regnum Messia huic et calamitates portendi his verbis, que sunt in capite libri Ruth: Veni hæc, et concede panem, et digne buccellam tuam in aceto. Itaque Rabbini quidam, nec infirmi nominis, Messiam unicam, sed his venturum esse consentiunt.

CAPUT LXXXV.

IESU DISCIPULI CONTENTI, VERATI ET CONTUMELIOSI AFFECTI.

Psalm. 45, v. 8 et seq.: Solvisti enim nos de afflictionibus nostris, et odientes nos confundisti... Nunc autem reputasti et confundisti nos... Avertisti nos retrorsum post inimicos nostros; et qui oderunt nos, diripiebant tibi. Dediti nos tanquam oves escarum, et in gentibus dispersisti nos. Vendidisti populum tuum sine pretio. Possidisti nos opprobrium vicini nostris, abhumiliationem et derisionem hæc qui sunt in circuitu nostro. Possidisti nos in similitudinem gentium, commotionem capitis in populo. Tota die vereruntis meo contra me est, et confusio faciei mee cooperuit me, à voce exprobrantis et obloquentis, à facie inimici et persequenti. Hæc omnia venerunt super nos, nec obisti sumus te, et inique non egimus in sententiâ tua, et non recessi retrò cor nostrum; et declinasti semitas nostras à via tua. Quoniam humiliasti nos in locis afflictionis, et cooperasti nos tumba mortis... Quoniam propter te mortificamur totâ die, estimati sumus sicut oves occisionis... Quoniam humiliasti est in pulvere anima nostra, conglutinatus est in terrâ venter noster.

Psalm. 65, v. 10 et seq.: Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argenti; induxisti nos in laqueum; posuisti tribulationes in dorso

nostro; imposuisti homines super caput nostrum; transivimus pro ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium.

Psalm. 78, v. 4: Facti sumus opprobrium vicini nostris, abhumatio et illusio hæc qui in circuitu nostra sunt.

Psalm. 42, v. 5: Misere nostri, Domine, misere nostri, quia multum repleti sumus opprobrium, quia multum repleta est anima nostra, despectum abundantibus, et despectio superbis.

Sap. c. 5, v. 5 et seq.: Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum, et similitudinem improperi. Nos invenisti etiam illorum existimantes insaniam, et finem illorum sine honore; ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos supra illorum est.

Isa. c. 60, v. 14 et seq.: Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, et adorabunt pedem tuum foras omnes qui detrahebant tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel. Pro eo quod fecisti derisio, et odio habita, et non erat qui te transiret, ponam te in superbiis secularum.

Thren. c. 4, v. 19, 20: Velociores fuerunt persecutores nostri aquis cæci; super montes persecuti sunt nos; in deserto insidiati sunt nobis. Spiritus oris nostri Christus captus est in peccatis nostris.

Matth. c. 5, v. 10 et seq.: Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum colorum. Beati etiam qui maledicunt vobis, et persecuti vos fuerint, et dicent omnia mala adversum vos multantes, propter me: quiescite et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in celis; sic enim persecuti sunt Prophetas qui fuerunt ante vos... Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in celis est. Et Luc. c. 6, v. 22.

Matth. c. 10, v. 21 et seq.: Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium, et invigret filii in parentes, et morte eos afficient, et eritis odio omnibus propter nomen meum. Et Marc. c. 13, v. 12, 15. Luc. c. 21, v. 12, 16, 17.

Matth. c. 23, v. 54: Ideo ego mitto ad vos Prophetas, et sapientes, et scribas, et ex illis occiditis, et crucifigitis, et ex eis ligabitis in Synagoga vestra, et persequimini de civitate in civitatem. Et Matth. c. 10, v. 16. Luc. c. 10, v. 2, et c. 11, v. 49.

Matth. c. 24, v. 9: Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos, et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.

Joan. c. 15, v. 17 et seq.: Hæc munda vobis, ut diligitis invicem. Si mundus vos odit, scitote quia me priora vobis odit habuit. Si de mundo fueritis, mundus, quod sumus erant, diligeret; quoniam de mundo non eritis sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Memento sermonis mei, quem ego dixi vobis: Non est tecum maior dominus tuus; si me persecuti sunt, et vos persequentur.

Joan. c. 16, v. 2: Absque Synagoga faciet vos; sed

venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se prestare Deo.

Joan. c. 17, v. 14: Ego dixi eis separationem suam, et mandata vos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo.

Act. 14, v. 21: Et quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.

Rom. c. 5, v. 5: Gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulationis patientiam operatur, patientia autem probationem.

1 Cor. c. 1, v. 28: Ignobilis mundi et contemptibilis elegit Deus, et ea quae non sunt, ut ea quae sunt destrueret.

1 Cor. c. 4, v. 12, 15: Malitiamur, et benedictionem; percontationem patimur, et sanctitatem; blasphemiamque, et obscurationem; iniquis purgantibus haerese mundi facti sumus, omnium persequimur, neque adhaeremus.

2 Cor. c. 1, v. 6 et seq.: Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra. Vix autem tribulamur, pro vestra exhortatione et salute; nec consolamur pro vestra consolatione; sive exhortamur, pro vestra exhortatione et salute, quae operatur tolerantiam eandem passionum quam patimur; ut spes nostra firma sit pro vobis, scientes quod sicut quodam passioem habet, sic eritis et consolatio. Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra, quae facta est in Asia, quoniam supra modum gratam sumus supra virtutem, si ut dederet nos eorum misere.

2 Cor. c. 2, v. 4: Nam ex multis tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas.

2 Cor. c. 4, v. 8 et seq.: In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur, aporiamur, sed non desistimus; percontationem patimur, sed non desistimus; defleimur, sed non perimus; semper mortificamur, sed non desistimus; circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimus propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali.

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq.: Sed in omnibus exhibitio nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustis, in plagis, in carceribus, in sollicitudinibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis.

2 Cor. c. 7, v. 4, 5: Superabundo gaudio in omni tribulatione nostra; nam et cum venissemus in Macedonia, nulla requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passim sumus; fors pugnae, interitiores.

2 Cor. c. 12, v. 10: Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in percontationibus, in angustiis pro Christo.

1 Thess. c. 2, v. 2 et seq.: Sed ante passum, et contumeliosum affectum (sicut scitis) in Philippis servitium habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Evangelium Dei in multa sollicitudine... Vix enim intuleris facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quae sunt in Judaea, in Christo Jesu, quia passi estis et vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi

in Judaea, qui et Dominum occiderunt Jesum, et Prophetas, et nos persecuti sunt.

1 Thess. c. 4, v. 4, 7: Nam et eum apud vos esse, praedicationem vobis passuros nos tribulationibus; sicut et factum est, et scitis... Idem consolati sumus, fratres, in vobis, in omni necessitate, et tribulatione nostra.

3 Thess. c. 1, v. 3 et seq.: Ita ut et nos ipsi in vobis gloriamur in Ecclesiis Dei, pro patientia vestra, et fide, et in omnibus persecutionibus vestris, et tribulationibus quas sustinestis, in exemplum justis Dei, pro quo et patienti: si tamen iustum est apud Deum, retribuere tribulationem illis qui vos tribulant; et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu.

2 Tim. c. 5, v. 10 et seq.: Tu autem excutens ea veterum doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutionem, patientiam, qualis mihi facta sunt Antiochia, Icheron et Lystra; quales persecutiones sustinuit, et ex omnibus eripuit me Dominus. Et omnia qui pite voluit vivere in Christo Jesu, persecutionem patimur.

Hebr. c. 10, v. 33 et seq.: Rememoramini autem primitivis diebus, in quibus illuminati nonnullam certam qualitatem passionum; in altero quidem opprobriis et tribulationibus, spectaculum facti; in altero autem, ecclesii taliter conversantibus affecti. Nam et vincis compassi estis, et captum honorum vestrorum cum gaudio suscepistis.

1 Joan. c. 5, v. 45: Nolite mirari, si odit vos mundus.

Apoc. c. 7, v. 14 et seq.: Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, et laverunt stolas suas, et dealbaverunt vestimenta sanguine Agni... Non esurient, neque sitient amplius, nec quies super illos sol, neque ulla verus: quoniam Agnus, qui in medio throni est, regit illos, et deducit eos ad vitae fontes aquarum, et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

CAPUT LXXXVI.

IESES REMOTUS.

Psal. 144, v. 5: Considerabam ad dexteram, et videbam; et non erat qui cognosceret me.

Isa. c. 1, v. 5: Cognovit bos possessorem suum, et osinus praesepe domini sui; Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit.

Isa. c. 45, v. 4, 5: Vocavi te nomine tuo, assumiliter, et non cognovisti me. Ego Dominus, et non est amplius, extra me non est Deus; occidit te, et non cognovit me.

Isa. c. 45, v. 15: Verum tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator.

Isa. c. 55, v. 5: Quasi absconditus vultus ejus et deceptus, unde nec reputavimus eum.

Jerem. c. 4, v. 22: Quia stultus populus meus me non cognovit.

Jerem. c. 9, v. 5: De malo ad malum egressi sunt, et me non cognoverunt, dicit Dominus.

Jerem. c. 10, v. 25: Effunde indignationem tuam super gentes, quae non cognoverunt te.

Ose. c. 5, v. 4: Non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, et Dominum non cognoverunt.

Math. c. 11, v. 25: In illo tempore respondens Jesus dixit: Confiteor tibi, Pater, Domine celi ac terrae, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.

Math. c. 17, v. 12: Dico autem vobis, quia Elias venit, et non cognoverunt eum, sed fecerunt in eo quae nunquam voluerunt: sic et Filius hominis passurus est ab eis.

Math. c. 26, v. 69 et seq.: Petrus vero sedebat foris in atrio, et necessit ad eum una ancilla dicens: Et tu cum Jesu Galilaeus eras. At ille negavit eorum omnibus, dicens: Nescio quid dicis. Exevit autem illo jamaam, vidit eum ultra ancilla, et ut his qui erant ibi: Et hic erat cum Jesu Nazareno; et tertius negavit eum juramento, quia non novi hominem. Et post postquam accesserunt qui stabant, et dixerunt Petro: Verum et tu es ille es; nam et loquela tua manifestum te fecit; tunc exiit de templo, et juravit quia non novisset hominem. Et Mare. c. 14, v. 60 et seq. Luc. c. 22, v. 55 et seq. Joan. c. 18, v. 17, 25.

Luc. c. 25, v. 54: Jesus autem dicebat: Pater, dimittit illis, non enim sciunt quid faciunt.

Joan. c. 1, v. 10, 11: In mundo erat, et mundum eum non cognovit; in propria venit, et sui eum non receperunt.

Joan. c. 9, v. 29: Nos scimus quia Moyse locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit.

Joan. c. 10, v. 2, 5: Venit hora, ut omnia qui interfici vos, arbitretur obsequium se prestare Deo; et haec facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me. Act. c. 5, v. 17: Et nunc, fratres, scio quia per ignorantiam fecistis, sicut et principes vestri.

Act. 15, v. 27: Qui enim habitabant Jerusalem, et principes omnia, hunc ignorantes, et voces prophetarum, quae per omne sabbatum leguntur, judicantes impleverunt, et nullam causam moris invadentes in eo, petierunt a Pilato ut interficerent eum.

Act. c. 17, v. 22 et seq.: Stans autem Paulus medio areopagi, ait: Viri Athenenses, per omnia quasi exploratissimos vos videri, protectionem enim et videns simulacra vestra, invenit et ara, in qua scriptum erat: Ignota Deo. Quod ergo ignorante colitis, hoc ego annuntio vobis.

1 Cor. c. 1, v. 21: Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, plausit Deo per stultitiam praedicationis stultos facere credentes.

1 Cor. c. 2, v. 7, 8: Loquimur dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est, quam praedicationi Dei ante saecula in gloriam nostram, quam nemini principum hujus saeculi cognovit; et si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriam crucifixissent.

2 Cor. c. 5, v. 13 et seq.: Non sicut Moyses poterat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus quod crearetur, sed obtusis visibus eorum: usque in hodiernum eum diem velamen

velamen in lectone veteris Testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo evanescatur), sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses: Velamen positum est super cor eorum; cum autem converteris fuerit ad Dominum, auferetur velamen.

CAPUT LXXXVII.

JESUS PAUPER.

Psal. 50, v. 18: Ego autem mendicans sum et pauper. Et Psal. 69, v. 5.

Psal. 68, v. 50: Ego sum pauper et dolens.

Psal. 87, v. 16: Pauper sum ego, et in laboribus de juvenitate mea.

Psal. 108, v. 25: Libera me, quia egenus et pauper ego sum.

Zach. c. 9, v. 9: Exultat solus, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce rex tuus veniet tibi iustus et salvator; ipse pauper et exultans super aianam, et super pulchrum filium suum.

Math. c. 8, v. 20: Et dicit ei Jesus: Vulpes foras habent, et volucres caeli nidus; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinat. Et Luc. c. 9, 57, 68.

Marc. c. 6, v. 2, 3: Et multi audientes admirabatur in doctrina ejus dicentes: Nonne hic est faber, filius Mariae?

2 Cor. c. 8, v. 9: Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites vasaret.

CAPUT LXXXVIII.

JESU DISCIPULI PAUPERES ET HUMILES.

1 Reg. c. 2, v. 8: Suscitavit de pulvere egnum, et de stercore elevavit pauperem, ut sederet inter principes, et solium gloriae tenent. Et Job. c. 5, v. 11, et c. 42, v. 18 et seq.

Psal. 11, v. 6: Propter miseriam inopum et gemitum pauperum meum exauriam, dicit Dominus; ponam in solatium, fiduciamque eorum in eo.

Psal. 17, v. 28: Quoniam tu populum humilem saluum facies, et oculos superborum humiliabis.

Psal. 35, v. 19: Justa est Dominus in quibus tribulatio erat corde, et humilis spiritu salvabit.

Psal. 45, v. 24: Quare faciem tuam avertit, oblitisceris inopie nostrae et tribulationis nostrae?

Psal. 67, v. 41 et seq.: Parturisti in dulcedine tua pauperi; Deus Dominus dabit verbum evangelizationis, virtute nulla. Rec virtutum dilecti dilecti; et apud deos dividere mercedem.

Psal. 68, v. 55, 51: Vidimus pauperem, et latenter; quare Domini, et vultus tuos nostrae; quoniam exaudivit pauperes Dominus, et vicibus suos non dispersit.

Psal. 71, v. 4, 12, 15: Judicabit pauperes populi, et autos faciet filios pauperum... quia liberavit pauperem a potente, et pauperem cum non erat adjuvans; pariet pauperi et inopi, et omnes pauperum salvas faciet.

Psal. 101, v. 17, 18: Quia edificavit Dominus Sion, et videbitur in gloria sua; respiciet in orationem humilium, et non spernit precem eorum.

Psalm. 106, v. 40, 41 : Effusa est contemptio super principes, et errare fecit eos in via, et non in via; et adjuvit pauperem de inopia, et posuit sicut oves famulos.

Psalm. 112, v. 5 et seq. : Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, et humilia respicit in celo et in terra? Suscitavit a terra inopem, et de stercore erigens pauperem, ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui.

Ecclesi. c. 10, v. 18, 21 : Radices gentium superbarum arefecerunt Deus, et plantavit humiles ex ipsiis gentibus... Memoriam superbarum perdidit Deus, et reliquit memoriam humilium senari. Et Ecclesi. c. 20, v. 11.

Isa. c. 28, v. 18, 19 : Et cadent in die illa auribus verbi libri, et de senectute et caligine oculi concorsus videbunt; et addot nates in Domino laetitiam, et pauperes homines in auxilio Israel exultabunt.

Isa. c. 41, v. 17, 18 : Egredi et pauperes quarent aquas, et non sunt; lingua eorum sicut ariditas; ego Dominus exaudiam eos; Deus Israel non derelinquit eos.

Isa. c. 49, v. 15 : Laudate, celi; et exultate, terra; jubilate, montes, laudem; quia consolatus est Dominus populum suum, et pauperum animum miseretur.

Isa. c. 61, v. 10 : Spiritus Domini super me, et quid auferit Dominus me; ad annuntiationem manus meae misit me, ut miserer contrita corde, et predicarem captivis indulgentiam, et clavis aperirentur.

Sophi. c. 3, v. 12 : Et derelinquit in medio tui populi pauperem et egenum, et sperabat in nomine Domini.

Sophi. c. 5, v. 19 : Sufano elucidationem, et eam quam eiecit fuerat congregato, et ponam eos in laudem, et in nomen, in omni terra confessionis eorum.

Math. c. 6, v. 10 : Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra.

Math. c. 10, v. 9, 10 : Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in saccis vestris, non peram in tuta, neque duas tunicas, neque calcamenta, neque virgam; dignus est enim operarius sibi quo. Et Marc. c. 6, v. 8. Luc. c. 9, v. 5; et c. 10, v. 4; et c. 22, v. 35.

Math. c. 11, v. 5 : Ceci vident, claudi ambulat, leprosi mandantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur.

Math. c. 18, v. 5, 4 : Et dixit : Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum caelorum. Quicumque ergo humiliter se sicut parvulus iste, hic est major in regno caelorum.

Math. c. 19, v. 21 : Ait illi Jesus : Si vis perfectus esse, vende quae habes, et da pauperibus; et habebis thesaurum in caelo; et sequi, sequere me. Et Marc. c. 10, v. 21. Luc. c. 12, v. 53; et c. 18, v. 22.

Math. c. 20, v. 26 et seq. : Quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister; et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus; sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare. Et Math. c. 25, v. 10 et seq. Luc. c. 14, v. 11; et c. 18, v. 14. Jac. c. 4, v. 6; et 1 Petr. c. 5, v. 5.

Luc. c. 4, v. 48 et seq. : Quia respicit humilitatem

humilitatis suae; ecce enim ex hoc beatum me dicent omnes generationes... Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles; carientes implevit bonis, et divites dimisit inanes.

Luc. c. 4, v. 17 et seq. : Et tradidit eis illi liber Isaiae Prophetae. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat : Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me... Corpus autem dicere ad illos : Quia hoc implevit est haec Scriptura in auribus vestris.

Luc. c. 6, v. 20 et seq. : Et ipse elevatis oculis in discipulos suos dicebat : Beati pauperes, quis vestrum enim regnum Dei.

Joan. c. 7, v. 47 et seq. : Responderunt ergo eis Pharisei : Numquid et vos selecti estis? Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariseis? sed turba haec, quae non novit legem, maledicti sunt.

1 Cor. c. 1, v. 26 et seq. : Videte enim vocationem vestram; fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quae stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat fortis; et ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, et ea quae non sunt, ut ea quae sunt destrueret, ut non gloriaretur omnis caro in conspectu eius.

1 Cor. c. 4, v. 10 et seq. : Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo; nos infirmi, vos autem fortes; vos nobiles, nos autem ignobiles. Ubiq; in hac hauram et carnis, et sinitas, et nulli sumus, et colaphis cedimus et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris.

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq. : Sed in omnibus exhibemus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus; per gloriam, et iniquitatem; per infamiam, et bonam famam... sicut egenos, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, et omnia possidentes.

Jeri. c. 2, v. 5 : Audite, fratres mei dilectionis! Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, dilexit in fide, et haeredit regni, quod reprobis? Deus diligentibus se?

CAPUT LXXXIX.

IESUS SERVUS.

Isa. c. 42, v. 1 : Ecce servus meus, suscipiunt eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea.

Isa. c. 45, v. 10 : Vos terrea mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegi.

Isa. c. 45, v. 21 : Veritatem servare me fecisti in peccatis tuis, praebisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.

Isa. c. 49, v. 5, 6 : Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum tibi, ut restitum Jacob ad eum, et Israel non congregabitur; et glorificatus sum in oculis Domini, et Deus meus factus est fortitudo mea. Et dixit : Parum est ut sis mihi servus ad suscitandos tribus Jacob, et facies Israel convertendas. Ecce dedi te in gentem gentium, ut sis salus mea usque ad extremam terram.

Isa. c. 50, v. 10 : Quis ex vobis timens Dominum, auditions vocem serri sui?

Isa. c. 52, v. 15 : Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valde.

Isa. c. 55, v. 11 : In scientia sua justificavit ipse justus servus meus multos; et iniquitates eorum ipse portabit.

Ezech. c. 34, v. 25, 24 : Et suscitabo super eas pastorem unum qui pascet eas, servum meum David; ipse pascet eas, et ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, et servus meus David princeps in medio eorum, et ego Dominus locutus sum. Et Ezech. c. 37, v. 24, 25.

Zach. c. 5, v. 8 : Ecce enim ego adducam servum meum Orientem.

Math. c. 20, v. 27, 28 : Qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus; sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare. Et Marc. c. 10, v. 45.

Luc. c. 22, v. 27 : Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.

Joan. c. 15, v. 12 et seq. : Postquam ergo lavit pedes eorum, et accepit vestimenta sua, cum recubissat iterum, dixit eis : Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me, Magister et Domine; et bene dicitis, nam etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros, Dominus et Magister, et vos debetis alter alterius lavare pedes. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita et vos facialis.

Phil. c. 2, v. 5 et seq. : Hoc enim sentite in vobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo, sed semetipsum estimavit formam servi accipiens.

CAPUT XC.

IESU LABORES ET ANGSTIE.

Psalm. 59, v. 5 : Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi; et exaudivit preces meas, et eduxit me de lacu miserie, et de luto foveae.

Isa. c. 55, v. 8, 11 : De angustia et de iudicio sublati est... Pro eo quod laboravit anima eius, videbit et satiabitur.

Luc. c. 10, v. 41 : Et ut appropinquavit, videns civitatem flebat super illam.

Joan. c. 4, v. 6 : Jesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.

Hebr. c. 5, v. 7 : Qui in diebus carnis suae, proceca angustionesque ad eum qui posuit illum saluum, facere in morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.

CAPUT XCI.

IESUS MANSUETUS ET MISERICORS.

Isa. c. 52, v. 1 et seq. : Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus profert. Non clamabit neque accipiet personam, nec audiat vox ejus fortis; calumnia quassatum non contret, et linguam sanguinis non extinguet, in veritate educet iudicium; non erit tristis, neque turbulens, donec ponat in terra iudicium.

Isa. c. 50, v. 5 : Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico, retrorsum non abii.

Isa. c. 55, v. 7 et seq. : Oblatus est quin inire voluit,

et non aperuit os suum; sicut ovis ad occisionem ducitur, et quasi agnus coram tendente se obturcat, et non aperit os suum... Et dicit iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus... et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit.

Jerem. c. 11, v. 9 : Et ego quasi agnus mansuetus; qui paratur ad victimam.

Math. c. 9, v. 15 : Exentes mitum discite quid est : Misericordiam vobis et non sacrificium. Et Math. c. 12, v. 7.

Math. c. 9, v. 20 : Videns autem turbas, miserus est eis. Et Marc. c. 6, v. 34.

Math. c. 11, v. 29, 30 : Tollite iugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris; iugum enim meum suave est, et onus meum leve.

Math. c. 12, v. 15 et seq. : Jesus autem videns recessit inde, et secuti sunt eum multi, et curavit eos omnes; et procepit eis ne manifestum eum facerent. Ut adimpleretur quod dicitur per Isaiam prophetam dicentem : Ecce puer meus quem elegi; dilectus meus, in quo bene complacuit anima mea. Ponam spiritum meum super eum, et iudicium gentibus ministrabit.

Math. c. 12, v. 18 : Et non turbabo, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus; carminem quassatum non confringet, et linguam sanguinis non extinguet, donec eiciat ad victoriam iudicium; et in nomine ejus gentes sperabunt.

Math. c. 14, v. 14 : Et extens vidit turbam multam; et miserus est eis.

Math. c. 15, v. 32 : Jesus autem convocatis discipulis suis, dixit : Misereor turbas. Et Marc. c. 8, v. 1, 2.

Math. c. 20, v. 34 : Misertus autem coram Jesus, tetigit oculos eorum.

Math. c. 26, v. 63, 65 : Et sursum princeps Sacerdotum ait illi : Nihil respondes ad ea quae isti advertebant te testificantur? Jesus autem tacebat. Et Math. c. 27, v. 12 et seq.

Marc. c. 1, v. 41 : Jesus autem miserus ejus, extendit manum suam.

Luc. c. 7, v. 15 : Quam cum vidisset Dominus, misericordiam super eum, dixit illi : Non flere.

2 Cor. c. 10, v. 1 : Ipse autem ego Paulus obscuro vos per mansuetudinem et modestiam Christi.

Hebr. c. 2, v. 17 : Unde debuit per omnia fratribus similiter, ut miseris fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut repraesentaret delicta populi.

2 Petr. c. 2, v. 25 : Qui cum malediceretur, non maledicebat, cum percuteretur, non comminabatur; tradebat autem iudicium se injuratum.

CAPUT XCII.

IESUS OBEDIENS.

Psalm. 59, v. 9 : In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam; Deus meus, volui, et legem tuam in medio cordis mei.

Isa. c. 50, v. 5 : Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico.

Luce. c. 2, v. 31: Et descendit cum eis, et venit Nazareth, et erit subditus illis. Phil. c. 2, v. 8: Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

CAPUT XXIII.

JESUS AGNUS, PASCHA, OVIS.

Exod. c. 12, v. 43 et seq.: Dirigite Dominus ad Moysen et Aaron: Haec est religio Pharae. In una domo comedetur, nec offerretis de carnium ejus feras, nec os illius confringetis. Et Num. c. 9, v. 9 et seq.

Isa. c. 46, v. 1: Emitte agnum tuum, dominatorem terrae, de patre deseri ad montem filiae Sion.

Isa. c. 53, v. 7: Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obtulisset, et non aperit os suum.

Jerem. c. 11, v. 19: Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam.

Joan. c. 1, v. 29 et seq.: Altera die vidit Joannes Joannem venientem ad se, et ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollis peccatum mundi. Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo, et respiciens Jesum ambulantem dicit: Ecce Agnus Dei.

Joan. c. 19, v. 31 et seq.: Judaei ergo (quoniam Paschaecae erant), ut non remitterent in cruce corpora subdita (erat enim magnus dies ille sabbati), rogaverunt Pilatum ut frangerentur coram cruce, et tollerentur. Venerunt ergo milites, et primi quidem frangerunt cruce et alterius qui crucifigebatur est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, viderunt cum jam mortuum, non frangerunt ejus cruce. Facta sunt enim haec, ut Scriptura impleretur: Os non comminatus est eo.

Act. c. 8, v. 27 et seq.: Et ecce vir Aethiops, legens Isaiam prophetam, locum autem Scripturae quae legebat, erat hic. Tanquam ovis ad sectionem ductus, et acutus agnus coram tondente se, sine voce, ac non aperuit os suum. Apertus autem Philippus os suum, et incipiens a Scriptura ista, evangelizavit illi Jesum.

1 Cor. c. 5, v. 7: Et enim Pascha nostrum immolatus est Christus.

1 Petr. c. 1, v. 18, 19: Scientes quod non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione patris traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi, et incontaminati.

Apoc. c. 2, v. 6 et seq.: Et vidi, et ecce in medio throni, et quatuor animalium, et in medio seniorum, Agnum stantem tanquam occisum. Et cibus aperit os libri, quatuor animalia, et signati quatuor seniores occiderunt coram Agno. Et audivimus in reliquiis Apocalypsi.

Comparationem infelix instituit, Jesum Christum inter et paschalem agnum. Aliqua nunc adferenda sunt agni naturam generatim sumptam spectantis, quibus Jesu simile est. Velut passivus et mansuetus, qui in Christo quanto fuerit doctus hic Parallelismus, agnata carne vescitur, alium, et vitam toleramus;

suam carnem edere jubet nos Christus apud Joannem, cap. 6, v. 54; qui secus faxit, vitam non habiturum pronuntiavit; carnes quippe vere cibum esse. Agnata lana induitur; induimus et Christum, quoniam in Christo baptismum suscipimus, ut docerit Paulus in Epistola ad Galatas, cap. 3, v. 27, qui et Romanos ad iudicandum Jesum Christum hortatur (Rom. c. 15, v. 14). Sacrificium iuge, quo ex Moysi prescripto homini agni duo quotidie mactabantur, alter matutinis horis, alter vespertinis, imago fuit, non cruciatu solum sacrificii, quo postquam Christus unam pro peccatis obtulit hostiam, in sempiternum adest in dexteris Dei, qua cruenti unâ oblatione consummavit in sempiternum sacrificium, sed iugis huius etiam et iucundi sacrificii, quo ad placandum propitiandumque Deum, Christum quotidie sacerdotem ad altario offerunt.

CAPUT XXIV.

JESUS LEO.

Gen. c. 49, v. 9: Cuius leonis Juda; ad praedam, sili mi, ascendisti; requiescens occubuit in leo, et quasi leona; quis suscitabit eum?

Apoc. c. 5, v. 6: Et unus de senioribus dixit mihi: Ne fleaveris, ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, ut solvere septem signacula ejus.

CAPUT XXV.

JESUS PRINCEPS.

Isa. c. 9, v. 6: Porculus enim notus est nobis, et filius datus est nobis; et factus est principatus super humerum nostrum, et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri saeculi, Princeps pacis.

Jerem. c. 50, v. 21: Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus produceret, et applicabo eum, et decedet ad me.

Ezech. c. 34, v. 23, 24: Et suscitabo super eos pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David; ipse pascat eas, et ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, et servus meus. David in medio eorum. Ego Dominus locutus sum.

Act. c. 5, v. 30, 31: Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interfecistis, suspendentes in ligno. Hunc Principem et Salvatorem Deus exaltavit dexteris suis.

Col. c. 1, v. 17 et seq.: Et ipse est ante omnes et omnia in ipso constant. Et ipse est caput corporis Ecclesiae, qui est principatus, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatus tenens.

Col. c. 2, v. 11: Et estis in illo repleti, qui est caput omnia principatus et potentatus.

Apoc. c. 1, v. 4, 5: Gratulabor et pace ad Jesum Christum, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum et princeps regum terrae.

CAPUT XXVI.

JESUS DOMINUS ET REX AETERNUS.

Gen. c. 49, v. 10: Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium.

1 Reg. c. 2, v. 10: Dominus judicabit fines terrae, et

dabit imperium Regi suo, et sublimabit cornu Christi sui. 2 Reg. c. 7, v. 13, 15: Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus. Ipse edificavit domum nomini meo, et stabilivit thronum regni ejus usque in sempiternum.

Psal. 2, v. 8 et seq.: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, praedicans praecipuum ejus. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae. Reges eos in virga ferent.

Psal. 21, v. 29: Quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentibus.

Psal. 25, v. 7 et seq.: Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Dominus fortis et potens, Dominus potens in praefico. Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Domini virtutum, ipse est rex gloriae.

Psal. 44, v. 3, 7: Specie tua et pulchritudine tua, intende prospere, procede et regna. Sedes tua, Deus, in aeculum saeculi; virga directiois, virga regni tui.

Psal. 46, v. 1 et seq.: Omnes gentes, plaudite manibus; jubilate Deo in voce exultationis; innotuit Domini excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram. Paulite Deo nostro, psallite: psallite regi nostro, psallite; quoniam rex omnium terrarum Deus, psallite sapienter: regnabit Deus super gentes.

Psal. 71, v. 1 et seq.: Deus iudicium tuum regi da, et iudicium tuum filio regis, et dominabitur a mari usque ad mare, et a fluminis usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo praedicti Aethiops, et finitimi ejus terram lingunt. Reges Tharsis et insulae munera offerent; reges Arabum et Saba dona adducent; et adorabunt eum omnes reges terrae; omnes gentes servient ei.

Psal. 75, v. 12: Deus autem rex nostrer ante saecula; operatus est salutem in medio terrae.

Psal. 88, v. 28 et seq.: Ego primogenitum personatum excelsum praer regibus terrae. In interitum servobis illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi; et ponam in saeculum saeculi aemum ejus, et thronum ejus sicut dies caeli. Semel juravi in unice meo, si David miseris; amen ejus deterrum unum dicit. Et vivemus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in aeternum, et testis in caelo fidelis.

Psal. 109, v. 1 et seq.: Dixit Dominus Domino meo: Sedes a dexteris meis, donec ponam inimicos tuos, scabillum pedum tuorum. Virgum virtutis tuae speravit Dominus et Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.

Isa. c. 9, v. 6, 7: Partulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum nostrum, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri saeculi, Princeps pacis. Multiplicabitur regnum ejus imperium, et in saecula non erit finis; et super nomen David, et super regnum ejus aedificabit, et confirmabit illud, et erubescet in iudicio et iusticia, unum est et usque in sempiternum.

Isa. c. 41, v. 3, 4, 10: Et egredietur virga de radice

Jesse, et filius de radicibus ejus suscitabit. Iudicabit in iustitia pauperes, et arguet in equitate pro mansuetis terrarum, et percutiet terribi virga orbis sui. In die illa radice Jesse, qui stas in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.

Isa. c. 16, v. 1: Emitte Agnum, Domine, dombiatorem terrae.

Isa. c. 52, v. 1: Ecce in iustitia regnabit rex.

Isa. c. 40, v. 10: Ecce Dominus Deus in fortitudine venit, et brachium ejus dominabitur.

Isa. c. 49, v. 7 et seq.: Haec dicit Dominus redemptor Israel, sanctus ejus, ad contempnibilem animam, ad abominabilem gentem, ad servum dominatorem; reges videbant, et consurgunt principes, et adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, et sanctum Israel qui elegit te. Haec dicit Dominus Deus: Ecce leovo ad gentes manum meam, et ad populos exultabo signum meum; et afferet filios tuos in sinu, et filius tuus super humeros portabitur. Et erunt reges nutriti tui, et regina nutrices tuae; vultus in terram demissam adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent.

Isa. c. 52, v. 7: Quam pulchri super montes pedes evangelizantis et praedicationis pacem, evangelizantis bonum, praedicationis salutem, dicentis Israel: Regnabit Deus tuus!

Jerem. c. 23, v. 5 et seq.: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David genuum iustum, et regnabit rex, et in saecula erit, et faciet iudicium et iustitiam in terra. In diebus illis suscitabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster. Et Jerem. c. 33, v. 15, 16.

Jerem. c. 50, v. 8, 9: Et erit in die illa, ait Dominus exercituum, ceteram signum ejus de collo tuo, et vincula ejus dirumpam, et non dominabuntur ei captivitas alieni, et Saba domus adducet; et adorabunt eum omnes reges terrae, et David regi suo, quem suscitabo tui.

Jerem. c. 50, v. 24: Et erit dux ejus ex eo; et princeps de medio ejus produceret, et applicabo eum, et decedet ad me.

Jerem. c. 55, v. 47 et seq.: Quia haec dicit Dominus: Non interitus de David vir, qui sedit super thronum domus Israel. Haec dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum unum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et non in tempore suo; et pactum meum irritum esse possit cum filio viri meo, ut non sit ex filiis, qui regnet in throno ejus.

Ezech. c. 57, v. 22 et seq.: Et si fecerim saec in gentibus unum in terra in montibus Israel, et rex tuus erit dominus imperantis, et servus meus David rex super eos, et postor natus erit omnium gentium.

Dan. c. 2, v. 44: In diebus autem regnorum illorum, suscitabit Deus caeli regnum quod in aeternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; comminet autem et consummet universa regna haec, et ipsum stabit in aeternum.

Dan. c. 9, v. 15 et seq.: Asperitiam ergo in visione nocuit, et ecce cum nubibus caeli comes Filius hominis veniebat, et usque ad Antiphrum aeterni perrexit, et in conspectu ejus obtulerunt eum; et dedit ei

Luce. c. 2, v. 31: Et descendit cum eis, et venit Nazareth, et erit subditus illis. Phil. c. 2, v. 8: Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

CAPUT XXIII.

JESUS AGNUS, PASCHA, OVIS.

Exod. c. 12, v. 43 et seq.: Dirigite Dominus ad Moysen et Aaron: Haec est religio Pharae... In una domo comedetur, nec offerretis de carnium ejus sordis, nec os illius confringetis. Et Num. c. 9, v. 9 et seq.

Isa. c. 46, v. 1: Emitte agnum tuum, dominatorem terrae, de patre deseri ad montem filiae Sion.

Isa. c. 53, v. 7: Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obtulisset, et non aperit os suum.

Jerem. c. 11, v. 19: Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam.

Joan. c. 1, v. 29 et seq.: Altera die vidit Joannes Joannem venientem ad se, et ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollis peccatum mundi... Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo, et respiciens Jesum ambulantem dicit: Ecce Agnus Dei.

Joan. c. 19, v. 31 et seq.: Judaei ergo (quoniam Paschaecae erant), ut non remitterent in cruce corpora subdita (erat enim magnus dies ille sabbati), rogaverunt Pilatum ut frangeretur coram cruce, et tolleretur. Venerunt ergo milites, et primi quidem frangerunt cruce et altarium qui crucifiguntur est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, viderunt cum jam mortuum, non frangerunt ejus cruce... Facta sunt enim haec, ut Scriptura impleretur: Os non comminatus est eo.

Act. c. 8, v. 27 et seq.: Et ecce vir Aethiops... legens Isaiam Prophetam... Loca ista in Scriptura quae leguntur, erat hic... Tanquam ovis ad sectionem ductus, et acutus agnus coram tondente se, sine voce, ac non aperuit os suum... Apertus autem Philippus os suum, et incipiens a Scriptura ista, evangelizavit illi Jesum.

1 Cor. c. 5, v. 7: Et enim Pascha nostrum immolatus est Christus.

1 Petr. c. 1, v. 18, 19: Scientes quod non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione patris traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi, et incontaminati.

Apoc. c. 2, v. 6 et seq.: Et vidi, et ecce in medio throni, et quatuor animalium, et in medio seniorum, Agnum stantem tanquam occisum... Et cicut aperiret librum, quatuor animalia, et viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno. Et assumpsimus in reliqui Apocalypsi.

Comparationem inflex instituit, Jesum Christum inter et paschalem agnum. Aliqua nunc adferenda sunt agni naturam generatim sumptam spectantis, quibus Jesu simile est. Velut passivus et mansuetus, qui in Christo quanto fuerit doctus hic Parallelismus, agnata carne vescitur, alium, et vitam toleramus;

suam carnem edere jubet nos Christus apud Joannem, cap. 6, v. 54; qui secus faxit, vitam non habiturum pronuntiavit; carnes quippe vere cibum esse. Agnata lana induravit; induravit et Christum, quoniam in Christo baptismum suscipimus, ut docerit Paulus in Epistola ad Galatas, cap. 5, v. 27, qui et Romanos ad iudicandum Jesum Christum hortatur (Rom. c. 15, v. 14). Sacrificium iuge, quo ex Moysi prescripto homini agni duo quotidie mactabantur, alter matutinis horis, alter vespertinis, imago fuit, non cruciatu solum sacrificii, quo postquam Christus unam pro peccatis obtulit hostiam, in sempiternum adest in dexterâ Dei, quâ cruciatu unâ oblatione consummavit in sempiternum sanctificans, sed iugis hujus etiam et iugentis sacrificii, quo ad placandum propitiandumque Deum, Christum quotidie sacerdotem ad altario offerunt.

CAPUT XXIV.

JESUS LEO.

Gen. c. 49, v. 9: Caelus leonis Juda; ad pradam, sili mi, ascendisti; requiescens occubuit in leo, et quasi leona; quis suscitabit eum?

Apoc. c. 5, v. 6: Et unus de senioribus dixit mihi: Ne fleaveris, ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, ut solvere septem signacula ejus.

CAPUT XXV.

JESUS PRINCEPS.

Isa. c. 9, v. 6: Porculus enim notus est nobis, et filius datus est nobis; et factus est principatus super humerum nostrum, et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri saeculi, Princeps pacis.

Jerem. c. 50, v. 21: Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus produceret, et applicabo eum, et decedet ad me.

Ezech. c. 34, v. 23, 24: Et suscitabo super eos pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David; ipse pascat eas, et ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, et servus meus. David in medio eorum. Ego Dominus locutus sum.

Act. c. 5, v. 30, 31: Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interfecistis, suspendentes in ligno. Hunc Principem et Salvatorem Deus exaltavit dexterâ sua.

Col. c. 1, v. 17 et seq.: Et ipse est ante omnes et omnia in ipso constant. Et ipse est caput corporis Ecclesiae, qui est principatus, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatus tenens.

Col. c. 2, v. 11: Et estis in illo repleti, qui est caput omnia principatus et potentatus.

Apoc. c. 1, v. 4, 5: Gratulatio et pax à Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum et princeps regum terrae.

CAPUT XXVI.

JESUS DOMINUS ET REX AETERNUS.

Gen. c. 49, v. 10: Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse erit expectatio gentium.

1 Reg. c. 2, v. 10: Dominus judicabit fines terrae, et

dabit imperium Regi suo, et sublimabit cornu Christi sui. 2 Reg. c. 7, v. 13, 15: Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus. Ipse edificavit domum nomini meo, et stabilivit thronum regni ejus usque in sempiternum.

Psal. 2, v. 8 et seq.: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, praedicans praecipuum ejus. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae. Reges eos in virga ferent.

Psal. 21, v. 29: Quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentibus.

Psal. 25, v. 7 et seq.: Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Dominus fortis et potens, Dominus potens in praefo. Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Domini virtutum, ipse est rex gloriae.

Psal. 44, v. 3, 7: Specie tua et pulchritudine tua, intende prospere, proceet et regna... Sedes tua, Deus, in aeculum saeculi; virga directiois, virga regni tui.

Psal. 46, v. 1 et seq.: Omnes gentes, plaudite manibus; jubilate Deo in voce exultationis; innotuit Domini excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram... Paulite Deo nostro, psallite: psallite regi nostro, psallite; quoniam rex omnium terrarum Deus, psallite sapienter: regnabit Deus super gentes.

Psal. 71, v. 1 et seq.: Deus iudicium tuum regi da, et iudicium tuum filio regis... et dominabitur a mari usque ad mare, et a fluminis usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo praedicti Aethiopes, et finitimi ejus terram lingunt. Reges Tharsis et insulae munera offerent; reges Arabum et Saba dona adducent; et adorabunt eum omnes reges terrae; omnes gentes servient ei.

Psal. 75, v. 12: Deus autem rex nostrer ante saecula; operatus est salutem in medio terrae.

Psal. 88, v. 28 et seq.: Ego primogenitus personatum excelsum praer regibus terrae. In interitum servobis illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi; et ponam in saeculum saeculi aemum ejus, et thronum ejus sicut die caeli... Semel juravi in unice meo, si David miseris; amen ejus deterrum unum dicit. Et vivemus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in aeternum, et testis in caelo fidelis.

Psal. 109, v. 1 et seq.: Dixit Dominus Domino meo: Sedes a dexteris meis, donec ponam inimicos tuos, scabillum pedum tuorum. Virgum virtutis tuae speravit Dominus et Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.

Isa. c. 9, v. 6, 7: Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis; et factus est principatus super humerum nostrum, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri saeculi, Princeps pacis. Multiplicabitur regnum ejus imperium, et in saecula saeculorum; et super thronum ejus sedebit, et super regnum ejus stabit, et confirmabit illud, et corroborabit in iudicio et iusticia, unum et usque in sempiternum.

Isa. c. 41, v. 3, 4, 10: Et egredietur virga de radice

Jesse, et filius de radice ejus suscitabit... Iudicabit in iustitia pauperes, et arguet in impietate pro mansuetis terrarum, et percutiet terream virga orbis sui... In die illa radice Jesse, qui stas in signum populum, ipsum gentes deprecabuntur.

Isa. c. 16, v. 1: Emitte Agnum, Domine, dombiatorem terrae.

Isa. c. 52, v. 1: Ecce in iustitia regnabit rex.

Isa. c. 40, v. 10: Ecce Dominus Deus in fortitudine venit, et brachium ejus dominabitur.

Isa. c. 49, v. 7 et seq.: Haec dicit Dominus redemptor Israel, sanctus ejus, ad contempibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum dominatorem; reges videbant, et consurgent principes, et adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, et sanctum Israel qui elegit te... Haec dicit Dominus Deus: Ecce leovo ad gentes manum meam, et ad populos exultabo signum meum; et afferet filios tuos in sinu, et filius tuus super humeros portabitur. Et erunt reges nutriti tui, et regina nutrices tuae; vultus in terram demissam adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent.

Isa. c. 52, v. 7: Quam pulchri super montes pedes evangelizantis et praedicationis pacem, evangelizantis bonum, praedicationis salutem, dicentis Israel: Regnabit Deus tuus!

Jerem. c. 23, v. 5 et seq.: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David genuum iustum, et regnabit rex, et in saeculis erit, et faciet iudicium et iustitiam in terra. In diebus illis suscitabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster. Et Jerem. c. 33, v. 15, 16.

Jerem. c. 50, v. 8, 9: Et erit in die illa, ait Dominus exercituum, ceteram signum ejus de collo tuo, et vincula ejus dirumpam, et non dominabuntur ei captivitas alieni, et Saba domus adducet; et adorabunt eum omnes reges terrae, et David regi suo, quem suscitabo tui.

Jerem. c. 50, v. 24: Et erit dux ejus ex eo; et princeps de medio ejus produceret, et applicabo eum, et decedet ad me.

Jerem. c. 55, v. 47 et seq.: Quia haec dicit Dominus: Non interitus de David vir, qui sedit super thronum domus Israel... Haec dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum unum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et non in tempore suo; et pactum meum irritum esse possit cum filio viri meo, ut non sit ex filiis, qui regnet in throno ejus.

Ezech. c. 57, v. 22 et seq.: Et si fecerim saec in gentibus unum in terra in montibus Israel, et rex tuus erit dominus imperans... et servus meus David rex super eos, et postor natus erit omnium eorum.

Dan. c. 2, v. 44: In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus caeli regnum quod in aeternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur; comminet autem et consummet universa regna haec, et ipsum stabit in aeternum.

Dan. c. 9, v. 15 et seq.: Asperitiam ergo in visione nocuit, et ecce cum nubibus caeli comes Filius hominis veniebat, et usque ad Antiphrum aeterni perrexit, et in conspectu ejus obtulerunt eum; et dedit ei

potestatem, et honorem; et omnes populi, tribus, et lingue ipsi servient; potestas ejus, potestas aeterna quae non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur. Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni, quae est subter omne caelum, datur populo sanctorum Altissimi; cuius regnum sempiternum est, et omnes reges servient ei, et obediunt.

Os. c. 5, v. 5: Et post haec revertentur filii Israel, et quaerent Dominum Deum suum, et David regem suum.

Mich. c. 4, v. 2 et seq.: Quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem... et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc et usque in aeternum.

Mich. c. 5, v. 2: Et tu, Bethlehém Ephraim, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, a diebus aeternitatis.

Zach. c. 6, v. 12, 13: Haec dicit Dominus exercituum dicens: Ecce vir, Oriens nomen ejus, et subter eum oritur, et aedificabit templum Domino, et ipse portabit gloriam, et sedebit, et dominabitur super solio suo.

Zach. c. 9, v. 9: Exsulta sicut, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce Rex tuus venit tibi justus et salvator; ipse pauper et ascendens super asinum, et super pullum filium asinae.

Malach. c. 5, v. 1: Ecce ego mitto angelum meum, et praeparabo viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos quaeritis, et Angelus testamenti quem vos vultis.

Math. c. 2, v. 1 et seq.: Cum ergo notus esset Jesus in Bethlehém Juda, in diebus Herodis regis; ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: Ubi est qui natus est rex Judaeorum?... Sic enim scriptum est per Prophetam: Et tu, Bethlehém, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda; ex te enim exiit Jux, qui regat populum meum Israel.

Math. c. 18, v. 17 et seq.: Respondens autem Jesus dixit ei: Beatus es, Simon Bar-Jona... Et tibi dabo claves regni caelorum... Amen dico vobis, quae quidem de hoc stantibus, qui non gustabunt mortem, donec viderint Filium hominis venturum in regno suo.

Math. c. 21, v. 4, 5: Hoc autem totum factum est, ut adimpleret quod dictum est per prophetam dicens: Dicitur filius Sion: Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinum, et pullum filium asinae. Et Joan. c. 12, v. 15.

Math. c. 25, v. 31 et seq.: Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suae... Tunc dicet Rex his qui dextris ejus erant: Venite, benedicti Patris mei.

Math. c. 27, v. 11 et seq.: Jesus autem stetit ante praesidem, et interrogavit eum praeses, dicens: Tu es rex Judaeorum? Dicit illi Jesus: Tu dicis... Et exientes eum, chlamydem cocineam circumdederunt ei; et plebs centum coronam de spinis ponentem super caput ejus, et arundinem in dextera ejus. Et genu flexo ante eum, ius-

debant ei, dicentes: Ave, rex Judaeorum... Et imposuerunt super caput ejus coronam spinis scriptam: Hic rex Iesus, rex Iudaeorum... Similiter et principibus sacerdotum illudentes, cum scribis et senioribus dicebant... Si rex Israel es, decendat nunc de cruce, et credimus ei. Et Marc. c. 15, v. 2, 9, 12 et seq. Luc. c. 23, v. 2, 5, 57 et seq. Joan. c. 18, v. 35, 39; et c. 19, v. 3, 12, 14 et seq.

Math. c. 28, v. 18: Et accedens Jesus locutus est eis, dicens: Datus est mihi omnis potestas in caelo et in terra.

Luc. c. 1, v. 32, 33: Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum; et regni ejus non erit finis.

Luc. c. 10, v. 37, 38: Cooperant omnes turbae discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus, quos viderant, virtutibus, dicens: Benedictus qui venit in nomine Domini; pax in caelo, et gloria in caelastis.

Luc. c. 22, v. 29, 30: Et ego dispono vobis, sicut disposui mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibitis super mensam meam in regno meo.

Joan. c. 1, v. 49: Respondit ei Nathanael, et ait: Rabbi, tu es Filius Dei; tu es rex Israel.

Joan. c. 11, v. 15: Acciperunt ramos palmarum, et processerunt obviam ei, et clamabant: Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel.

Joan. c. 17, v. 4, 2: Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut filius tuus clarificet te; sicut didisti ei potestatem omnis carnis.

Joan. c. 18, v. 36, 37: Respondit Jesus: Regnum meum non est de hoc mundo: et ex hoc mundo esse regnum meum, ministri mei unquam decernerent, ut non traderet Judaeis; nunc autem regnum meum non est hinc: Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Jesus: Tu dicis, quia rex sum ego.

Act. c. 2, v. 35 et seq.: Dextera igitur Dei exaltatus et promissione Spiritus sancti acceptus à Patre, effudit hunc quem vos vidistis et audistis; non enim David ascendit in caelum; dixit autem ipse: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Certissimè scit ergo omnia domus Israel, quia et Dominum eum et Christum vocat Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis.

Act. c. 10, v. 36: Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum: hic est omnium Dominus.

Act. c. 17, v. 7: Hi omnes contra decreta Caesaris faciunt, regem autem dicentes esse Jesum.

Rom. c. 14, v. 9: In hoc enim Christus mortuus est et resurrexit, ut et mortuorum et vivorum dominetur.

Rom. c. 15, v. 8 et seq.: Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum; deus autem super misericordiam honorare Deum, sicut scriptum est... Erat radix Jesse, et qui exarquet regere gentes, in eum gentes sperabant.

Cor. c. 2, v. 8: Si enim cognovissent, nunquam Dominum glorie crucifixissent.

1 Cor. c. 15, v. 24, 25: Deinde, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evaserint omnem principatum, et potestatem, et virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.

Eph. c. 1, v. 19 et seq.: Secundum operationem potentiae virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, et constituens ad dexteram suam in caelestibus supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro, et omnia subiecit sub pedibus ejus, et ipsam dedit caput supra omnem Ecclesiam.

Eph. c. 5, v. 5: Hoc enim scitote, intelligentes quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idololorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei.

Col. c. 1, v. 12, 15: Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in parte sortis sanctorum in lumine; qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transfudit in regnum Filii dilectionis suae.

2 Tim. c. 3, v. 1: Testificor coram Deo et Jesu Christo, qui iudicaturus est vivos et mortuos, per adventum ipsius et regnum ejus.

Hebr. c. 1, v. 2 et seq.: Necessissimè diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit haereditem universorum, per quem fecit et saecula; qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae ejus, portansque omnis verbo virtutis suae, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in caelestibus; tanto melior Angelis effectus, quanto differentius pro illo nomen haereditatis. Qui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursum: Ego ero illi in Patrem, et ipse erit mihi in Filium? Et cum iterum introduci primogenitum in orbem terrae, dicit: Et adoravit eum omnes Angeli ejus. Et ad Angelos quidem dicit: Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis; ad Filium autem: Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi; virga aequitatis, virga regni tui: dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis praeparationibus tuis.

Hebr. c. 2, v. 9: Eius autem, qui modico tempore Angelis minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloriam et honorem coronatum.

Hebr. c. 7, v. 1 et seq.: Hic enim Melchisedec, rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obviavit Abraham regresso à caede regum, et benedixit ei; cui et decimas omnium divitissis Abraham; primum quidem qui interpretatur, rex iustitiae, deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitae habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.

1 Petr. c. 4, v. 11: Ut in omnibus honorificetur Deus per Jesum Christum, cui est gloria, et imperium in saecula saeculorum. Et 1 Petr. c. 5, v. 11.

2 Petr. c. 1, v. 14: Sic enim abundantem ministrabit vobis introitus in aeternum regnum Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi.

Jud. c. 4: Subintraverunt enim quidam homines (qui olim praescripti sunt in hoc iudicium) impij, Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, et solum dominationem et Dominum nostrum Jesum Christum negantes.

Apoc. c. 5, v. 21: Qui vicisti, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vicisti, et sedisti cum Patre meo in throno ejus.

Apoc. c. 11, v. 15: Et septimus Angelus tuba coecinit, et facte sunt voces magna in caelo dicentes: Factum est regnum hujus mundi Domini nostri, et Christi ejus, et regnabit in saecula saeculorum, amen.

Apoc. c. 12, v. 5, 10: Et peperit filium masculum, qui rostratus erat omnes gentes in virga ferrea, et raptus est filius ejus ad Deum, et ad thronum ejus... Et audivi vocem magnam in caelo dicentem: Nunc facta est salus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus.

Apoc. c. 17, v. 14: Hi cum Agno pugnant, et Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, et Rex regum.

Apoc. 19, v. 11, 12, 15: Et vidisti caelum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verax, et cum justitia iudicat et pugnabit; oculi autem ejus sicut flamma ignis, et in capite ejus diademata multa... et de ore ejus procedit gladius et utriusque parte acutus, ut in ipso percussit gentes; et ipse regat ea in virga ferrea.

CAPUT XXVII.

JESU DISCIPULI REGES.

Psalm. 44, v. 17: Pro patribus tuis nati sunt tibi filii; constitues eos principes super omnem terram.

Sap. c. 5, v. 7, 8: Fulgebunt iusti, et tanquam scintillae in arundineto discurrunt; iudicabunt nationes, et dominabuntur populis.

Sap. c. 5, v. 16, 17: Iusti autem in perpetuum vivunt; et apud Dominum est merces eorum, et cogitatio illorum apud Altissimum. Ideo accipient regnum decoris, et diadema apiculi de manu Domini.

Sap. c. 6, v. 21: Conceptus dominus itaque sapientiam deducit ad regnum perpetuum.

Dan. c. 7, v. 18 et seq.: Suscipient autem regnum Sancti Dei Altissimi, et obtinebunt regnum usque in saeculum et saeculum saeculorum... Assipiebant, et ecce coram illis faciebant bellum adversa sanctorum, et prevaluit eis, donec venit Altissimus dierum, et iudicium dedit sanctis Ecclesiae, et tempus adventu, et regnum obtinuerunt sanctis... Regnum autem, et potestas, et magnitudo regni, quae est subter omne caelum, datur populo sancto Altissimi.

Luc. c. 12, v. 32: Nolite timere, pusilli greges, quia complacet Patri vestro dare vobis regnum.

Luc. c. 22, v. 29, 30: Et ego dispono vobis, sicut disposui mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibitis super mensam meam in regno meo, et sedeat super thronos iudicantes duodecim tribus Israel.

Rom. c. 5, v. 17: Si enim sumus defuncti morte regnavit per unum, multo magis abundantius gratiae, et donationis, et iustitiae accipientes in vita regnabunt per unum Jesum Christum.

1 Cor. c. 4, v. 8: Jam saturati estis, jam divites facti estis, sine nobis regnatis; et utinam regnetis, et ut nos sibi vobis regnemus.

1 Cor. c. 9, v. 25: Omnis autem qui in agone contendit, ab omni re abstinere; et illi quidem, ad corruptibilem coronam accipiunt, nos autem incorruptam.

Hebr. c. 12, v. 28: Itaque regnum incommutabile suscipite, habentes gratiam per quam serviamus, placentes Deo cum metu et reverentia.

Jac. c. 2, v. 5: Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et haereticos regni, quod repraesentavit Deus diligentibus se?

1 Petr. c. 2, v. 9: Vos autem gens electam, regala sacerdotum, gens sancta.

Apoc. c. 1, v. 6, 9: Faci nos regnum et sacerdotes Deo et Patri suo.

Apoc. c. 2, v. 26, 27: Et qui vicerit et custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, et regnet eis in virga ferrea, et tanquam vis signi confringentur, sicut et ego accipi a Patre meo.

Apoc. c. 5, v. 21: Qui vicerit, dabo ei sedere cum meo in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno eius.

Apoc. c. 4, v. 4: Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor, et super thronos viginti quatuor seniores sedentes, circumdantes testamentis albis, et in capitis cornu coronam auream.

Apoc. c. 5, v. 10: Et fecisti nos Deo nostro regnum, et sacerdotes, et regnabimus super terram.

Apoc. c. 20, v. 4, 6: Et sedit sedo, et sederunt super eas, et iudicium datur eis illis; et animas decedentium propter testimonium Jesu... et vixerunt, et regnabunt cum Christo mille annis... Beatus sanctus qui habet partem in resurrectione prima; in his secunda mors habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum Illo mille annis.

Apoc. c. 22, v. 5: Et vox ultra non erit, et non erubunt lumine lucerne, neque lumine solis; quoniam Dominus Deus illuminabit illos, et regnabunt in secula seculorum.

CAPUT XXVIII.

JESU GLORIAS ET GLORIA.

Psal. 8, v. 5, 6: Quid est homo, quod memoretur eius? aut Filius hominis, quoniam vultus eius? Minus est enim paulo minus ab Angelis; gloria et honore coronati eam, et constituitur cum super opera manuum tuarum.

Psal. 25, v. 7 et seq.: Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Dominus virtutum, ipse est rex gloriae.

Psalm. 109, v. 1 et seq.: Dixit Dominus Domino meo: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos sub pedibus pedum tuarum. Virgum virtutis tue creavit Dominus rex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuae, in splendo-

ribus sanctorum... De torrens in via bibet, propterea exultabit caput.

Eccli. c. 24, v. 1 et seq.: Sapientia laudabitur in manu suam, et in Deo honorabitur, et in medio populi sui gloriorabit, et in Ecclesia Altissimi operis eius sum, et in conspectu virtutis illius gloriorabit, et in medio populi sui exaltabit, et in plenitudine sanctae admirabitur, et in multitudine electorum habebit laudem, et inter benedictos benedicetur.

Isa. c. 4, v. 2: In die illa erit germen Domini in magnificentiâ et gloria, et fructus terrae sublimis.

Isa. c. 49, v. 5: Et nunc dicit Dominus, formata me est utero servum sibi, ut redam Jacob ad eum, et Israel non congregabitur, et glorificatus sum in oculis Domini.

Isa. c. 52, v. 15: Ecce intelliget servus meus, et exultabit, et elevabitur, et sublimis erit valde.

Dan. c. 7, v. 13, 14: Aspiciebam visum in visione nocturna, et ecce cum nubibus caeli quasi Filius hominis veniebat, et nuqum ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu eius obdormierunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguae, ipsi servierunt; potestas aeterna, quam non auferetur, et regnum eius quod non corrumpetur.

Zach. c. 6, v. 12, 13: Haec ait Dominus exercituum, dicens: Ecce vir, Oriens nomen ejus, et eberit cum ortetur, et edificabit templum Domini, et ipse portabit gloriam, et sedebit, et dominabitur super vestro solo.

Zach. c. 44, v. 6: Et veniet Dominus Deus meus, omninoque sapienti cum eo.

Matth. c. 16, v. 27: Filium enim hominis venturum est in gloria Patris sui cum Angelis suis; et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. Et Matth. c. 19, v. 28; et c. 24, v. 30; et c. 25, v. 31; et c. 26, v. 68. Marc. c. 8, v. 58. Luc. c. 9, v. 26; et c. 21, v. 27.

Matth. c. 17, v. 1 et seq.: Et post dies sex assumit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus, et ducit illos in montem excelsum soarum, et transfiguratus est ante eos; et resplendit facta ejus sicut sol, vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix... Ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nubibus dicebat: Ille est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacet; ipsum audite. Et Marc. 9, v. 2 et seq. Luc. c. 9, v. 28 et seq.

Luc. c. 24, v. 26: Nonne haec oportuit pati Christo, et ita intrare in gloriam suam?

Joan. c. 1, v. 14: Et verbum caro factum est, et habitavit in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quam Unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis.

Joan. c. 2, v. 11: Hoc fecit initium signorum Jesus in Canâ Galilaeae, et manifestavit gloriam suam, et crederant in eum discipuli ejus.

Joan. c. 7, v. 39: Nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus. Et Joan. c. 12, v. 16.

Joan. c. 14, v. 4: Audiens autem Jesus dixit eis:

Infirmus hanc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eum.

Joan. c. 12, v. 25: Jesus autem respondit eis dicens: Veni hora, ut clarificetur Filius hominis.

Joan. c. 15, v. 31, 32: Cum ergo exisset, dixit Jesus: Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso, et continuo clarificabit eum.

Joan. c. 14, v. 45: Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio.

Joan. c. 16, v. 14: Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.

Joan. c. 17, v. 1 et seq.: Haec locutus est Jesus, et sublevatus oculis in caelum, dixit: Pater, veni hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te... Et meo clarifica me tu, Pater, ut quodcumque volueris, clarifica me, quia non habui, priusquam mundus esset, apud te... Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt, et clarificatus sum in te.

Act. c. 5, v. 15: Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus Patrum nostrorum, glorificavit Filium suum Jesum.

Act. 5, v. 31: Hunc Principem et Salvatorem Deum exalavit dexterâ suâ, ad dandum penitentiam Israel, et remissionem peccatorum.

1 Cor. c. 2, v. 8: Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriam crucifixerunt.

2 Cor. c. 4, v. 4: In quibus Deus hujus saeculi caecavit mentes infidelium, ut non viderent illis illustratio Evangelii gloriae Christi, qui est imago Dei.

Eph. c. 1, v. 19 et seq.: Nos qui credimus secundum operationem potentiae virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constitutus ad dexteram suam in caelis supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro. Et omnium subjecti sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quae est corpus ipsius et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur.

Phil. c. 2, v. 9 et seq.: Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omnia nomen, ut in nomine Jesu omnes genua stentium, caelorum, terrarum, et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.

Col. 2, c. v. 10: Estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potentatis.

Thess. c. 4, v. 9, 10: Qui panna dabitur interitus aeternae a facie Domini, et id gloriae virtutis ejus, cum venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri in omnibus qui crederant.

Hebr. c. 1, v. 5 et seq.: Qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae ejus... sed et ad dexteram majestatis sedet; tantis melior Angelis effectus, quanto differentius praese illa nomen hereditavit... Et cum sitiam introducit primogenitum in orbem terrae, dicit: Et adoravit

eum omnes Angeli Dei... Thronus tuus, Deus, in seculum saeculi; virga equitatis, virga regni tui. Ad quem autem Angelorum dicit aliquando: Sede ad dexteram meam, quousque ponam inimicos tuos sub pedibus tuorum.

Hebr. c. 2, v. 5 et seq.: Non enim Angelis subjecti Deus orbem terrae futuram, de quo loquimur. Testatus est autem in quodam loco quasi dicens: Quid est homo, quod memoretur eius? aut Filius hominis, quoniam vultus eius? Minus est enim paulo minus ab Angelis; gloria et honore coronati eum, et constituitur cum super opera manuum tuarum. Omnia subjecti sub pedibus ejus. Ita est enim quod omnia ei subjecti, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc mitens videmus omnia subjecta ei. Eum autem qui modesto quam Angeli suberatâ est, videmus Jesum propter passionem mortis, gloria et honore coronatum.

Hebr. c. 5, v. 3: Amplioris enim gloriae iste praese habet dignus est habitus, quoniam antequam fieri magis doctus qui fabricavit illam.

1 Petr. c. 1, v. 11: Spiritus Christi praevenerunt eis, qui in Christo sunt passiones, et posteriores glorias.

1 Petr. c. 4, v. 11: Ut in omnibus honorificetur Deus per Jesum Christum, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum.

2 Petr. c. 1, v. 10, 17: Non enim doctos fabulas secuti, nosam fecimus vobis Domini nostri Jesu Christi virtutem et praesentem, sed speculatores facti illius magnitudinis. Accipiens enim a Patre honorem et gloriam, voce desuper ad eum hujusmodi à magnifica gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacet; ipsum audite.

Apoc. c. 5, v. 12, 13: Dignus est Agnus, qui occidit, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem. Et omnes creaverunt, quae in caelo est, et super terram, et sub terra, et qui sunt in mari, et qui in eis, omnes audire, dicentes: Sedit in throno, et Agno benedictio, et honor, et gloria, et potestas in saecula saeculorum.

CAPIT XXIX.

DISCIPLINAM JESU CLARITAS ET GLORIA.

1 Reg. c. 2, v. 50: Nunc autem dicit Dominus: Absit hoc à me; sed quicumque glorificaverit me, glorificabo eum.

Psalm. 36, v. 55: Expecta Dominum, et custodi viam ejus, et servabit te.

Psalm. 85, v. 10 et seq.: Fleget abjectus esse in diebus Dei mei, migra quam habitare in tabernaculis peccatorum. Quia misericordiam et veritatem diligit Deus; gratiam et gloriam dabit Dominus. Non privabit bonos eos qui ambulaverunt in innocentia. Domine virtutum, beatus homo qui sperat in te!

Psalm. 90, v. 15: Clamabit ad me, et ego exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione; erigam illum, et glorificabo eum.

Psalm. 5, v. 1 et seq.: Beatus vir qui timet Dom-

num; in mandatis ejus totus nimis : potens in terra erit semen ejus; generatio rectorum benedictur; gloria et divitiis in domo ejus... Dispersi, dedit pauperibus; justitia ejus manet in seculum seculi, cornu ejus exaltabitur in gloria.

Psalm. 149, v. 4 et seq.: Quia beneplacitum est Domino in populo suo, et exaltabit manibus in salutem; casualibus sancti in gloria, letabuntur in cubiliis suis; exaltationes Dei in gutture eorum, et gladii accipies in manibus eorum; ad faciendum vindictam in nationibus, inereptiones in populis; ad intelligendos reges eorum in conspectibus, et nobiles eorum in manibus ferreis; ut faciant in eis iudicium conscriptum: gloria hinc est omnibus sanctis ejus.

Prov. c. 3, v. 7, 8: Posside sapientiam, et in omni possessione tua acquire prudentiam; erripe illam, et exaltabit te; glorificabitur ab ea, cum tam facta amplexatus.

Prov. c. 28, v. 12: In exultatione iustorum multa gloria est.

Prov. c. 29, v. 23: Superbum sequitur humilitas, et humilem spiritus auferit gloria.

Ecclesi. c. 1, v. 11, 24: Timor Domini gloria et gloriatio... Scientiam et intellectum prudentia sapientia comparitur, et gloriam tenentur se exaltat.

Ecclesi. c. 6, v. 30 et seq.: Et erunt tibi compedes ejus (sapientia) in protectionem fortitudinis, et bases virtutis, et torques illius in stolam gloria; decore enim vite est in illa, et vinculo illius aligetur salutaris; stolam gloria induas eam, et coronam gratulationis superpones tibi.

Ecclesi. c. 11, v. 1: Sapientia humilitatis exaltabit caput ejus, et in medio magnarum consideret illum faciet.

Ecclesi. c. 14, v. 25 et seq.: Qui excoegit vias illius (sapientia) in corde suo... protegetur sub tegmine illius (servore), et in gloria ejus requiescet.

Ecclesi. c. 45, v. 1 et seq.: Qui timet Deum, faciet bona; et qui continentia est justitie, apprehendet vitam; et obtinet illi quasi mater honorificatio, et quasi mulier in virginitate suscipiet illum. Cibabat illum pane vite et intellectu, et aqua sapientie salutaris potabit illum, et firmabitur in illo, et non fluctet; et continebit illum, et non confundetur, et exaltabit illum apud proximos suos, et in medio Ecclesie aperiet os ejus; et adimplebit illum spiritus sapientia et intellectus, et stola glorie vestiet illum: humilitatem et exultationem thesaurizabit super illum; et nomine aeterno hereditabit illum.

Ecclesi. c. 25, v. 58: Gloria magna est sequi Dominum.

Isa. c. 60, v. 14 et seq.: Et venient ad te cuncti filii eorum qui humilitaverunt te, et adorabunt scilicet pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel. Pro eo quod fuisse delicta, et ostio habita, et non erat qui per te transiret, ponam te in superiorem seculorum, gaudium in generatione et generationem; et super lac gentium, et munitum regnum luctaberis; et scies quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus Jacob.

Isa. c. 62, v. 1 et seq.: Propter Sion non tacebo, et

propter Jerusalem non quiescam, donec egrediar ut splendor Juxta ejus, et Saluator ejus ut lampas accendatur... Et eris corona glorie in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui.

Jerom. c. 50, v. 18, 19: Hinc dicit Dominus: Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, et lectus ejus miserere, et edificabitur civitas in excelsa terra, et templum iuxta ordinem suum fundabitur. Et egredietur de eis luna, torques Iudeni; et multiplicabo eos, et non mimentur; et glorificabo eos, et non attentabunt.

Agg. c. 2, v. 8 et seq.: Et venit Desideratus sanctis genibus, et implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum... Magna erit gloria domus istius vestimentis plus quam prima, dicit Dominus exercituum.

Math. c. 19, v. 28: Jesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede maiestatis sue, sedebitis et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Et Luc. c. 22, v. 29, 30.

Math. c. 23, v. 12: Qui autem se exaltaverit, humiliabitur, et qui se humiliaverit, exaltabitur. Et Luc. c. 1, v. 52; et c. 14, v. 11; et c. 18, v. 14. Luc. c. 4, v. 6; et 1 Petr. c. 5, v. 5. Job. c. 22, v. 29.

Rom. c. 2, v. 6, 7, 10: Qui relictis unicuique secundum opera ejus, iis quidem, qui secundum patientiam boni operis, gloriam, et honorem, et incorruptionem querunt, vitam aeternam. Gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum.

Rom. c. 8, v. 1 et seq.: Iustificati ergo ex fide, pacem habebimus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus, et gloriamur in spe glorie filiorum Dei.

Rom. c. 8, v. 18 et seq.: Existimo enim quod non sunt condigne passiones huius temporis ad futuram gloriam, quam revelabit in nobis... quia et ipse creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem glorie filiorum Dei... Quos autem perditionis, hos et vocabit, et quos vocavit, hos et iustificavit; quos autem iustificavit, illos et glorificavit.

Rom. c. 9, v. 3, 4, 25: Optatum enim ego ipse anathema esse Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitae, quorum adoptio est filiorum, et gloria, et testamentum, et legislatio, et obsequium, et promissio... ut ostenderet divitias glorie sue in vasa misericordiarum, quam preparavit in gloriam.

1 Cor. c. 2, v. 7: Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, que abscondita est, quam predestinavit Deus ante secula in gloriam nostram.

2 Cor. c. 5, v. 18: Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur ad claritatem in claritatem, transformamur ad similitudinem glorie.

3 Cor. c. 4, v. 17: Id enim quod in presentis est momentaneum, et leve tribulationis nostre, supra mo-

dum in sublimitate aeternam glorie pondus operatur in nobis.

Col. c. 4, v. 27: Quibus voluit Deus notas facere divitias glorie sacramenti huius in genibus, quod est Christus, in vobis opera glorie.

Col. c. 5, v. 4: Cum Christus apparuerit in vita vestra, tunc et vos appareritis cum ipso in gloria.

1 Petr. c. 2, v. 7: Vobis igitur honor crederitis.

1 Petr. c. 5, v. 4: Et cum apparuerit princeps partium percipiatis immarcescibilem gloria coronam.

CAPUT C.

JESU FORTITUDO ET POTESTAS.

Psalm. 25, v. 7, 8: Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Dominus fortis et potens Dominus potens in prelio.

Psalm. 109, v. 1 et seq.: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuae omittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum... Dominus a dextris tuis, confregit in die ira sua reges; iudicabit in nationibus, implebit ruinas; congregabit capita in terra multorum; et torrente in via bibet; propterea exaltabit caput.

Ecclesi. c. 24, v. 7, 11: Ego (Sapientia) in altissimis habitavi... et omnium excellentiam et humilitatem corda virtute calcavi.

Isa. c. 8, v. 1 et seq.: Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, et scribe in eo sigillo hominis: Virescit spolia atrache, citis proclare... Et accessi ad Prophetas, et concepti, et peperit filium. Et dixit Dominus ad me: Voca nomen ejus: Accelera spolia detrahere, festino gradari.

Isa. c. 9, v. 6: Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis.

Isa. c. 11, v. 1 et seq.: Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet; et requiescet super eum spiritus Domini; spiritus sapientia et intellectus; spiritus consilii et fortitudinis... et percussit terram virga oris sui, et spiritus laborum suorum interficiet impium.

Isa. c. 41, v. 2: Quis similis est ab oriente Iustum, vocavit eum et sequetur se? Dabit in conspectu ejus gentes, et reges obtinebit; dabit quasi pulverem gladio ejus, sicut stipulam vento ruptam arcui ejus.

Isa. c. 42, v. 15: Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir praeflorus associabitur solum; vociferabitur et clamabit, super inimicos suos confortabitur.

Isa. c. 49, v. 25, 26: Quia hoc dicit Dominus: Equidem et captivitas forti tolletur, et quod ablatum fuerit a robato salvabitur; eos vero qui iudicaverunt te, ego iudicabo; et filios tuos ego salvabo; et cubabo hostes tuos carnisibus suis, et quasi musto sanguine suo inebriabuntur; et sciet omnis caro, quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.

Dan. c. 7, v. 13, 14: Aspiciebam ergo in visione no-

ctis, et ecce cum nubibus caeli quasi Filius hominis veniebat, et naque ad Antiquum diem pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum, et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum. Et omnes populi, tribus, et linguae ipsi servient; potestas ejus, potestas aeterna quae non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.

Zach. c. 3, v. 9, 10: Egressus satis, filia Sion; iudicia, filia Jerusalem; ecce Rex tuus venit tibi iustus et salvator; ipse pauper, et accendens super asinum, et super pulvum filium mulinae; et disperdam quadrigam ex Ephraim, et equum de Jerusalem, et dissipabitur arcus belli, et togetur paxem genibus, et potestas ejus a mari naque ad mare, et a fluminibus usque ad fines terrae.

Math. c. 5, v. 11: Ego quidem baptizo vos in aqua in penitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calcamenta portare; ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni. Et Luc. c. 3, v. 16.

Math. c. 7, v. 29: Erat enim docens eas, sicut potestatem habens. Et Marc. c. 1, v. 22. Luc. c. 4, v. 32.

Math. c. 11, v. 27: Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et Joan. c. 3, v. 24; et c. 15, v. 5; et c. 17, v. 2.

Math. c. 24, v. 30: Et videbant Filium hominis venientem in nubibus caeli cum virtute multa et maiestate. Et Marc. c. 13, v. 26. Luc. c. 21, v. 27; et c. 2. Thess. c. 1, v. 7 et seq.

Math. c. 28, v. 18: Et accedens Jesus locutus est eis, dicens: Datus est mihi omnis potestas in caelo et in terra.

Marc. c. 1, v. 27: Et mirati sunt omnes, ita ut conquirent inter se dicentes: Quis dicit hoc? quoniam doctrina haec nova? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, et obsequat ei. Luc. c. 4, v. 36.

Luc. c. 24, v. 19: De Jesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens in opere et sermone, coram Deo et omni populo.

Joan. c. 3, v. 20, 27: Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso, et potestatem dandi et iudicium facere, quia Filius hominis est.

1 Cor. c. 1, v. 25 et seq.: Nos autem predicamus Christum crucifixum, Iudaei quidem scandalum, gentibus autem stultitium; ipsis autem vocatis Iudaeis atque Graecis, Christiani Dei virtutem, et Dei sapientiam; quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; et quod infernum est Dei, fortius est hominibus.

Cor. c. 5, v. 4: Congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu Christi.

1 Cor. c. 15, v. 24 et seq.: Quidem fuis, cum traderit regnum Deo et Patri, cum exaceraverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Cum autem dicat: Omnia subiecta sunt ei, sine dubio praeter eum qui subiecit ei omnia. Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc et ipso Filiius subiectus

erit ei, qui subiecit tibi omnia, ut ait Deus omnia in omnibus.

2 Cor. c. 13, v. 9: Libenter igitur glorior in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.

2 Cor. c. 13, v. 5: An experimentum quæris ejus, qui in me loquitur, Christus, qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis?

Eph. c. 4, v. 30 et seq.: Suscitas illum à mortuis, et constituas ad dexteram suam in sedatibus supra omnem Principatum, et Potestatem, et Virtutem, et Dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, et omnia subiecit sub pedibus ejus, et ipsam dedit caput supra omnem Ecclesiam.

2 Thes. c. 2, v. 8: Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione nubium sui.

Hebr. c. 4, v. 5: Qui cum ait splendor gloria et figura substantiarum ejus, participationem potentiarum faciens, dedit ad dexteram maiestatis in excelsis.

Hebr. c. 2, v. 8 et seq.: Testatus est autem in quodam loco quis dicens: Quis est homo quod memor es ejus? aut: Filius hominis quantum exultavit eum? misisti eum paulo minus ad Angelos, gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecit sub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei subiecit, nihil dignitatis non subiecit ei. Nunc autem necesse videmus omnia subieci ei. Eum autem qui modico quam Angelus minoratus est, vitiumus Jesum, propter passionem mortis, gloria et honore coronatum.

2 Petr. c. 4, v. 2 et seq.: Gratia vobis et pax multiplicetur in cognitione Dei, et Jesu Christi Domini nostri, quomodo omnia nobis ditavit virtutibus suis, que ad vitam et pietatem demota sunt, per cognitionem ejus qui vocavit nos propriis gloria et virtute.

Apoc. c. 5, v. 12, 13: Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem. Et omnem creaturam, que in celo est, et super terram, et sub terra, et que sunt in mari, et que in eo, omnes auctori dicentes: Sedent in throno, et Agno benedictio, et honor, et gloria, et potestas in secula seculorum.

Apoc. c. 12, v. 10: Et audivi vocem unam in celo dicentem: Nunc facta est solus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus.

CAPUT CI.

DISCIPLINARUM JESU PORTITUDO ET POTESTAS.

Psalm. 67, v. 36: Mirabilis Deus in sanctis suis, Deus Israel ipse dabit virtutem, et fortitudinem plebi sue.

Isa. c. 12, v. 2: Ecce Deus Salvator meus: sanctificet agerem, et non timebo, quia fortitudo mei et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem.

Isa. c. 25, v. 3: Super hoc laudabit te populus fortis, et celsus gentium robustarum favebit te.

Isa. c. 64, v. 4 et seq.: Spiritus Domini super me,

et quod intret Dominus me... ut ponere luculentus Sion, et daren eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro lacte, pallium laudis pro spiritu mœroris, et vocabuntur in eâ ortus justitiae, plantatio Domini ad glorificationem.

Dan. c. 7, v. 27: Regnum autem, et potestas, et magnificentia regni, que est super omne celum, datur populo Sanctorum Altissimi.

Matth. c. 10, v. 1: Et convocatis duodecim discipulis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut egerent eos, et curarent omnem languorem, et omnem infirmitatem. Et Marc. c. 6, v. 13; et c. 6, v. 7. Luc. c. 9, v. 1.

Luc. c. 10, v. 19: Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem vitium subdit, et nihil vobis nocet.

Act. c. 6, v. 8: Stephanus autem, plenus gratia et fortitudine, faciebat prodigia et signa magna in populo.

2 Cor. c. 13, v. 10: Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contentibus, in necessitatibus, in persecucionibus, in angustiis pro Christo: cum enim infirmus, tunc potens sum.

1 Jon. c. 2, v. 14: Scribo vobis, juvenes, quoniam fortis estis, et verbum Dei manet in vobis, et vicistis malignum.

Apoc. c. 2, v. 29: Et qui vicisti, et custodisti usque in finem opera mea, dabo tibi potestatem super gentes, et reges eius in terra ferrea, et tanquam vas figuli confingentur.

CAPUT CII.

JESU DIVES.

Psalm. 2, c. 8: Postula à me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam servitios terræ.

Prov. c. 8, v. 17, 18: Ego (Sapientia) diligenter me diligo, et qui manè rigilant ad me, invenient me. Mercum sunt divitiæ, et gloria, opes superba, et justitia.

2 Cor. c. 8, v. 9: Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives.

Eph. c. 1, v. 7: In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum dilectum gratiam ejus, que superabundavit in vobis.

Eph. c. 5, v. 8: Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, in gentibus evangelicè investigata bilis divitiis Christi.

Col. c. 1, v. 29, 27: Mysteriorum quorū absconditur sunt à seculis, et generationibus, nunc autem manifestavit eis Sanctus ejus, quibus voluit Divinitus facere divitiis glorie Sacramentū hujus in gentibus, quod est Christus.

CAPUT CIII.

JESU DISCIPLINI DIVITES.

Psalm. 56, v. 5: Spera in Domino, et fide donatorem; et inhabitabit terram, et paucis in divitiis ejus.

Psalm. 111, v. 1 et seq.: Bostus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus voluit nimis; potius in terra erit semen ejus, generatio ractorum benedictetur; gloria et divitiæ in domo ejus.

Prov. c. 1, v. 55: Qui autem vix (Sapientiam) audierit, absque terroris requiescat, et abundantiam prefructur, timore malorum sublata.

Isa. c. 4, v. 10: Si solueritis, et audieritis me, bona terra comeditis.

Isa. c. 49, v. 8: Hæc dicit Dominus: In tempore placito exaudivi te, et in die salutis audivit me intus, et servavi te, et dedit te in fœdus populi, ut suscitares terram, et possideres hereditates dissipatas.

Matth. c. 5, v. 4: Beati miles, quoniam ipsi possidebunt terram.

Matth. c. 6, v. 20: Theaurizate autem vobis thesauros in celo, ubi neque ærogo, neque lima demollitur, et non fures non effodiunt, nec furantur. Et Matth. c. 19, v. 21. Marc. c. 11, v. 21. Luc. c. 12, v. 35.

Matth. c. 13, v. 44: Simile est regnum celorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit, et pro gaudio illius vendit, et vendit unicuique qui habet, et emit agrum illum.

1 Cor. c. 4, v. 8, 9: Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, que data est vobis in Christo Jesu, quod in omnibus divites facti estis in illo.

1 Cor. c. 4, v. 8: Jam saturati estis, iam divites facti estis: sine nobis regnatis, et unum regnatis, ut et vos vobiscum regnatis.

2 Cor. c. 4, v. 6, 7: Quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illucit in cordibus vestris, ad illuminationem scientie christiani Dei in facie Christi Jesu. Habemus autem thesaurum istum in vasculis fictilibus.

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq.: Sed in omnibus exhibemus nosmetipsos... sicut egenos, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, et omnia possidentes.

2 Cor. c. 8, v. 9: Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis.

Phil. c. 4, v. 18: Habes autem omnia, et abundo; repletus es, acceptis et Epiphrodis que misisti.

Col. c. 3, v. 2, 5: Ut consilietur corda ipsorum, instructi in charitate, et in unum deum plenitudinem intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris, et Christi Jesu, in quo sunt omnes thesauri sapientie et scientie absconditi.

1 Tim. c. 6, v. 17 et seq.: Divitiis hujus sæculi præcipe non sublimis sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis quonia abunde ad fructum) bene agere, divites fieri in bonis operibus, factis tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant vitam eternam.

Hebr. c. 11, v. 24 et seq.: Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiarum Pharaonis, magis eligens of-

fendi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem; majores divites optinavit thesauri Ægyptiorum, in proprio Christi; aspexitque eam in remunerationem.

Jac. c. 2, v. 5: Audite, fratres mei dilectionis, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et heredes regni, quod repromittit Deus diligentiibus se?

Apoc. c. 2, v. 8, 9: Et Angelo Smyrnon Ecclesie scribe: Hæc dicit primus et novissimus, qui fuit mortuus, et vivit: Scio tribulationem tuam et pauperiam tuam, sed dicit ea.

CAPUT CIV.

JESUS LEGISLATOR.

Dent. c. 18, v. 15 et seq.: Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies... Et ait Dominus mihi: Beati omnia sunt loci: Prophetam suscitabo eis de medio fructum earum similitudini tui: et ponam verba mea in ore ejus; loqueturque ad vos omnia que præcepere illi. Qui autem verba ejus que loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor asidam.

Psalm. 9, v. 20, 21: Excurge, Domine, non conforter homo; judicaturus gentes in conspectu tuo. Constitue, Domine, legislatorem super eos, ut sciatur gentes quoniam homines sunt.

Isa. c. 2, v. 5: Et ubi populi multi, et dixerit: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et Mich. c. 4, v. 2.

Isa. c. 55, v. 22: Dominus enim iustus noster, Dominus legislator noster, Dominus rex noster, ipse satrabit nos.

Isa. c. 42, v. 4: Non erit tristitia, neque turbulenta, donec ponat in terra iudicium, et legem ejus iustitie expectabunt.

Isa. c. 51, v. 4: Attendite ad me, popule meus, et tribus meæ, vos audite, quia lex à me exiit, et iudicium meum in iustum populorum respiciet.

Jerem. c. 31, v. 33: Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus; dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribent eam.

Matth. c. 5, v. 21 et seq.: Audistis quia dictum est antiquis: Non occides; qui autem occiderit, reus erit iudicio; ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio; qui autem dixerit fratri suo: Rata, reus erit concilio; qui autem dixerit: Fata, reus erit gehennæ ignis... Audistis quia dictum est antiquis:

Non moechaberis? ego autem dico vobis, quia omnis qui videt mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo... Dicitur et autem: Qui cumque dimiserit uxorem suam, et alii libellum repudiavit. Ego autem dico vobis quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facti eam moechari; et qui dimissam duxerit, adulterat. Et per Iohann caput relatum, et sequentia duo; et cap. 10; et Luc. c. 16, v. 9 et seq.; et c. 17, v. 1 et seq.

Joan. c. 15, v. 34: Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem.

Joan. c. 13, v. 15, 21: Si diligitis me, mandata mea servate... Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me. Et Joan. c. 15, 17, et passim apud reliquos Evangelistas.

Rom. c. 8, v. 2: Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit nos a lege peccati et mortis.

1 Cor. c. 9, v. 20, 21: Et factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrarer... ita qui sine lege erant, tanquam sine lege essem (cum tamen lego Dei non essem, sed in lege essem Christi), ut sacrificerem eis qui sine lege erant.

Gal. c. 6, v. 2: Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.

Hebr. c. 8, v. 10: Quia hoc est testamentum quod disposuisti domine Israel post dies illos, dicit Dominus: Quomodo legem meam in mentem eorum; et in corde eorum inscribamur eis. Et c. 10, v. 16.

Jac. c. 1, v. 25: Qui autem perpenderit in legem perfectam libertatis, et permanserit in ea, non audiet oblationem factam, sed factor operis, hic beatus in facto suo erit.

Jac. c. 2, v. 12: Sic loquimini, et sic facite, sicut per legem libertatis inscriptus iudicari.

CAPUT CV.

JESUS CLAVEM GEBIT DOMINE DATIS.

Isa. c. 22, v. 22: Et dabo clavem domus David super humerum ejus; et aperiet, et non erit qui claudat; et claudet, et non erit qui aperiat.

Apoc. c. 3, v. 7: Et Angelo Philadelphie Ecclesie scribe: Hec dicit Sanctus et Verus, qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit.

Quoniam Christi tyrum gessit Eliacimus Helcia filius, cui hic promittit Dominus apud Isaiam, futurum ut det clavem domus David super humerum ejus, istis verbis inesse liquet predictionem principii ejusdem Christi officii, et potestatis ipsi a Patre tradita. Ceterum non inferendum, certè non supervacuum erit disquirere, quod dicit Isaias traditionem iri clavem super humerum Eliacimi, cum hic gestandorum clavium imò nobis plane ignotus sit. Nam etsi hæc videri possunt nobis disparare præter institutum, utile tamen est quiddam ad Scripture intelligentiam conferre potest. Variis interpretum expositionibus analitice colligere ac confutare non valet, que, postquam legitimum firmaverit sententiam, spontè ipse corruunt. Sciendum ergo est vetustissimum fuisse clavium genus, que curvata erant, non absimili forma curvaturam solent. Hæc januis intus clausis per foramen inserchantur ad excutiendos pessulos et repagula; nec ignoratur penitus hodièque earum usus; feribus præcipue, alienas domos hoc instrumento clam reserantibus et supplantibus; sed et fabris ferrariis, ocellas fores, cum præprie claves amissæ sunt, vicariè hæc clave aperientibus; et monachis etiam quibusdam nostratibus simili cla-

vium genere interiora domum claustra reserare solitis, Vulgatus olim fuit, et communis earum usus, præcipue inter eos quorum munus erat pretiosas suppellectilem ^{repositas}, pecuniam, et fruges asservare. Eburneis vel ligneis capitulis præfigebantur, undè scias fuisse prælongas. Citabimus testes: idoneos. Narrat Homerus, vicissim primo Odysseæ, Penelopei Palhadis usasu aream, aliæque depromptum visse ex ^{capitulo}, seu ^{chambræ}, quæ erat in thalamo: tum subjicit:

Sanguis autem clamor bene curram manus ^{crassas}, Pulchram, eorum; capulus autem eburneus additus erat. Quo loco sic disserit Eustathius: c Antiquum dicit clavus genus, neque, ut recentiora, multis foraminibus pertusum. Perseverat autem ad hoc tempus ejusmodi clavium usus, que per portæ foramen juserunt, et seram intus excutunt ad aperiendum ostium. c Ea tibi antiquissimum clavium formam, longè diversam ab his (que nullifores sunt, et a Laconibus subdiverunt, atque immittuntur illis, ut dixi, per januæ foramen, ad dinoveandum obicem et fores reserandas. Addit deinde: Capulum eburnum dicit, monachum significans, quod ^{isole} fugit, ut sit pretiosus. Alia enim lignea sunt, ut terminale est. Ligneis ergo vel eburneis manubriis instruebantur. Subjungit denique: c Non ergo gladius solum capulo instruitur, sed eoque et falca ista clavus, que et propterea bene curvata appellatur. c Inflexum, igitur dixit Homerus, quod falcis figuram præferat. Facile intelligitur ejusmodi clavem fuisse, quam humero gestabat Eliacimus gazæ regni custos. Isa. 22, 15. Hoc enim munus exprimitur ditione ²²⁷, statim Isaias Solome tributum eodem vicissim secundo capite v. 15. Solus autem in eo numero successit Eliacimus. Claves quippe hujusmodi graves et bene longas fuisse persuadet curvatura illa et eburneus capulus; tum et quod cum ait Homerus arripisse Penelope, ^{crassas} et ^{valida} manu. Atqui vix aliter gestari commodè poterat clavus illa falcata, propter pondus et curvaturam, quam humero imposita; quemadmodum rusticis nostrates sæpè videmus humeris gestantes necessarias falcatas cunplures in unum fasciculum colligatas. Indè est quod ^{verborum} vocatur hanc clavem, hoc est, humero gestari solita. Scribit Callimachus Hymno in Citerem, hircæ coronas et pajaver manus quidem tulsæ Ceream Neippe sacerdoti sue assinilatam; at gestasse ^{verborum} elicta. Clavis ista humero ferri solita, videri possit insigne fuisse sacerdotis hujus; Ceres quippe frugibus condendis et custodiendis præest. Sed aliarum tamen dearum sacerdotibus trinitum id reperimus. Sic Junonis Argivæ clavigeræ dicitur Callisto ab auctore Phoronidis; quem citat Clemens Alexandrinus. Nemo, opinor, indocet in animum claves Laconicas, nostris breviores, ceterum hand absimiles, humero fuisse gestatas; quod cogitare absurdum est.

CAPUT CVI.

ABROGATIO MOSAICÆ LEGIS.

Isa. c. 4, v. 11 et seq.: Quò mihi multitudinem vic-

marum vestrarum? dicit Dominus, plenus sum; holocausta arietum, et autem vitæ, et sanguinem vitulorum, et agnorum, et hircorum novi. Cum veniretis autè conspectum meum, qui quæsitum hæc de manibus vestris, ut ambularetis in atris meis? ne offeratis ultra sacrificium fructu; incensum abominatio est mihi. Nomenium, et sabbatum, et festivitatis diis non feram; iniqui sunt easa vestri; calendas vestras et solemnitates vestras odium animo meo; facta sunt mihi molesta, laborari sustinent. Et Jerem. c. 6, v. 20. Amos. c. 5, v. 21, 22. Mich. c. 6, v. 6 et seq.

Isa. c. 43, v. 18 et seq.: Nomenieritis priorum, et antiqua ne intromittat. Ecce ego facio nova, et nunc orietur; ubique cognoscetis ea: pnam in deserto vinam, et in invio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones et strutiones; quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darent potam populo meo electo. Populum istum formavi mihi, tandem meam narrebit. Non me invocasti, Jacob, nec laborasti in me, Israel.

Isa. c. 65, v. 17: Ecce enim ego ero color novus, et terra novam, et non erant in memoriâ priora, et non ascendent super eor.

Isa. c. 66, v. 22, 23: Quia airat oculi novi, et terra novam, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus, etc statit semen vestram. Et erit novus ex novæ, et sabbatum ex sabbato; veniet omnia vno, ut odoret coram facie meâ, dicit Dominus.

Jerem. c. 5, v. 16: Cùmque multiplicati fueritis, et creveritis in terra in diebus illis, ut Dominus, non dicent ultra; Area testamenti Domini, neque ascendet super eor, neque recordabuntur illius, nec visitabit, nec fiet ultra.

Jerem. c. 7, v. 11 et seq.: Numquid ergo optulisti istramum facta est domus ista, in quâ invocatum est nomen meum in oculis vestris? Ego, ego sum, ego vidi, dicit Dominus. In ad locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum à principio, et videretis quæ fecerim et propter multam populi mei Israhel: et nunc quia fecistis omnia opera hæc, dicit Dominus, et locutus sum ad vos manè consurgens, et loquens, et non audistis; et vocavi vos, et non respondistis; faciam domui hæc, in quâ invocatum est nomen meum, et in quâ vos habetis fiduciam, et loco quem dedi vobis et patribus vestris, sicut feci Silo, et proiciam vos à facie meâ.

Jerem. c. 51, v. 24 et seq.: Ecce dicit veniet, dicit Dominus, et firmum domus Israhel, et domus Juda sedes norum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Egypti, pactum quod irritum fecerunt, et ego diminui eos cum eorum, dicit Dominus. Hæc loquens meum in vicibus, et in corde eorum scribam eum.

Ezech. c. 7, v. 26: Conturbatio super conturbationem veniet, et auditis super audium, et quærent visionem de Prophetâ, et consilium à senioribus.

Ezech. c. 54, v. 10: Hec dicit Dominus meus: Ecce ego ipse super pastores, requiram gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos ut niteri non possunt gregem, nec pascent amplius pastores semipanos, et liberato

gregem meum de ore eorum, et non erit ultra eis in escam.

Dan. c. 9, v. 24 et seq.: Septuaginta hebdomada abbreviata sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummatur preteritio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleretur visio, et prophetia, et unguatur Sanctus sanctorum... Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus, et non erit ipse populus, qui eum negaverunt. Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum dice venturo, et finis ejus vastitas, et post finem belli statim desolatio. Confirmabit autem pactum nullis hebdomada vna, et in diebus hebdomada deficiet hostia, et sacrificium, et erit in templo obominatio desolatiois; et neque ad consummationem et finem perseverabit desolatio.

Dan. c. 12, v. 11: Et à tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, et posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta.

Osæ. c. 5, v. 4, 5: Dies multos videbant filii Israhel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine thesauris.

Mal. c. 1, v. 10, 11: Quis est in vobis, qui claudit ostia, et incendit altare meum gratuito? Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occerum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offerunt nomini meo oblatio manda.

Mal. c. 2, v. 11, 12: Transgressus est Jude, et abominatio facta est in Israhel et in Jerusalem; quia contumaciter Judas sanctificationem Domini, quam dilexit, et habuit filium Dei alieni. Disperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum et discipulum de tabernaculis David, et offerentem munus Domitio exercituum.

Matth. c. 11, v. 12, 13: A diebus autem Joannis Baptistæ, usque nunc, regnum colorum sine pastore, et violenti rapiunt illud. Omnes enim Prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt. Luc. c. 16, v. 16.

Joan. c. 4, v. 21: Dicit ei Jesus: Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hæc, neque in Jerusalem adorabitur Patrem.

Act. c. 19, v. 28: Dimittite ad illos: Vos scitis quomodo abominatum sit viri Judæo conjugium cum accedere ad alienigenam; sed mihi ostendit Deus, neminem commovet aut innotandum dicere hominem.

Act. c. 15, v. 28, 29, 30: Notum igitur sit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annuntiat, et ab omnibus quibus non potuit in lege Moysi justificari, in hoc omnia qui crediti justificatur.

Act. c. 15, v. 3 et seq.: Surrexerunt autem quidam de hæresi Phariseorum, qui crediderunt dicentes: Quia oportet circumcidi eos, præcipere quoque servare legem Moysi. Conveneruntque Apostoli et seniores de verbo hoc. Cum autem magna consultiõ fieret, surgens Petrus dixit ad eos: Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Et postquam lo-

tant, respondit Jacobus dicens... Propter quod ego iudico non iniquitatis eos qui ex gemitibus convertuntur ad Deum, sed scribere ad eos ut abstinere à contaminationibus animaliarum, et fornicatione, et sanguine... Tunc placuit Apostolis et senioribus cum omni Ecclesia, eligere viros ex eis, et mittere Antiochiam... scribentes per manus eorum: Apostoli et seniores fratres his qui sunt Antiochie... Salutem... Visum est Spiritui sancto et nobis, nihil ultra vobis imponere onera quam hæc necessaria, ut abstinere vos ab immolatis animalium, et sanguine, et suffocato, et fornicatione.

Rom. c. 7, v. 12, 13: Per legem enim cognovimus peccatum; manus autem sine lege iustitiam Dei manifestata est, iustificatio à lege et Propheta... Arbitratur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.

Rom. c. 8, v. 13, 14: Peccatum enim vobis non dominabitur; non enim sub lege estis, sed sub gratia. Quid ergo peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit.

Rom. c. 7, v. 4 et seq.: Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis electi, qui ex mortuis resurrexistis, ut fructificemini Deo. Eum enim essemus in carne, punitionis peccatorum, qui per legem erant, operantur in vobis mortui, ut fructificentur morti. Nunc autem soluti sumus à lege mortui, in qua detinebamur, ita ut occurramus in novitate spiritus, et non in servitate litteræ.

Rom. c. 8, v. 2 et seq.: Lex enim spiritibus vivis in Christo Jesu liberavit me à lege peccati et mortis. Num quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Dominus Filius enim mittens in similitudinem carnis peccati, damnavit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis.

Rom. c. 10, v. 4: Finit enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti.

2 Cor. c. 5, v. 17: Si qui ergo in Christo novam creaturam, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova.

Gal. c. 2, v. 16, 21: Scientes autem quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut iustificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis; propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro... Si enim per legem iustificerem, ergo gratia Christi mortuus est.

Gal. c. 3, v. 24, 25: Itaque per legem nos in Christo, ut sic iusti iustificaverunt. At ubi non fides, ius non sumus sub perlego.

Gal. c. 3, v. 18: Quod in spiritu dicitur, non estis sub lege.

Gal. c. 6, v. 15: In Christo enim Jesu, neque circumcisio obligat vobis, sed nova creatura.

Eph. c. 2, v. 18, 19: Hæc enim est pars nostra, qui feci utrique vestrum, ut medium parietem inter nos solvens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decreta evincens, ut deos condant in semetipso in unum novam humanum, faciens pacem.

Eph. c. 4, v. 20 et seq.: Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, si in ipso edocui estis, et in veritate in Jesu, deponere vos secundum pravitatem conversationem veterem hominem, qui corrumpitur se-

undam delicta erroris. Renovamini autem spiritu mentis vestrae, et in habitum notum hominum, qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate veritate.

Col. c. 3, v. 9 et seq.: Nolite membris vestris, et spontaneis vos veterem hominem cum actibus suis, et influentibus novum, cum qui renovatur in agnitionem, et imaginem ejus qui creavit illum; nisi non est Gentilis et Judæus, circumcisio et preputium, Barbarus et Scythæ, servus et liber; sed omnia et in omnibus Christi.

Hebr. c. 7, v. 11 et seq.: Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit), quid adhuc necessarium fuit, servitium ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron? Transiit enim sacerdos, necesse est ut et legis transiitio fiat. In quo enim hæc dicitur, de aliis tribu est, de qua nullus altari præcipit fuit; manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster, in qua tribu nulli de sacerdotibus Moyse constitutus est. Et amplius idcirco manifestum est; si secundum similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos, qui non secundum legem mandati curialis factus est, sed secundum virtutem vite immortalis; contrariatur enim: Quoniam ita ex sacerdos in æternam secundum ordinem Melchisedech. Reprobato quidem fit præcedenti mandato, propter infirmitatem ejus, et inutilitatem; alii enim ad perfectum adducit lex, introducto vero melioris specie, per quam peccationibus ad Deum. Et quantum est non sine juramento (sicut quidem sine juramento sacerdotis facti sunt, hic autem cum juramento per eum qui dicit ad illum: Juravit Dominus, et non ponit eum; ita ex sacerdos in æternam secundum ordinem Melchisedech, in tantum melioris Testamenti sponsor factus est à Deo... Lex enim homines constituit sacerdotem infirmitatem habentes; sermo autem juramenti, qui post legem est, Filium in æternam perfectum.

Hebr. c. 8, v. 6 et seq.: Nunc autem melius sortitas est ministerium, quanto et melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus reprobationibus sanctum est; nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus impuleretur. Videremus enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum; non secundum testamentum quod facti patribus eorum, in die quo apprehendit manum eorum, ut edocerem illis de terra Ægypti, quoniam ipsi non peramenerunt in Testamentum meo, et ego neglecti sum, dicit Dominus. Quia hoc est Testamentum quod dispono domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando legem meam in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas... Dicendo autem novum, veteris prius. Quod autem antiquatur et accedit, prope iteritum est.

Hebr. c. 9, v. 6 et seq.: In priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificium officio communitatis; in secundo autem, sicut in anto summo Pontificis, non sine sanguine, quem offert pro sua et populi ignorantia, hæc significatione Spiritus sancti notandum propitium esse amictorem vian, ordine priore tabernaculo habente statum; que parabola est temporis futurum.

lis, iuxta quam vetera et hæc offeruntur, que non possunt parit conscientiam perfectam facere veteribus, solummodo in civitate et in potest, et variis baptismis et iustitia carnis, usque ad tempus correctionis impossibilia.

Hebr. c. 10, v. 11 et seq.: Et omnis quidem sacerdos prædicit quoslibet ministris, et eodem tempore offerens hostias, que nunquam possunt auferre peccata; hic autem unum pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei; de cætero expectans, donec ponatur inimici ejus scabellum pedum ejus. Unà enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. Contrariatur autem nos et Spiritus sanctus, in sempiternum enim dicit: Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus: Dando legem meam in cordibus eorum, et in mentibus eorum superscribam eas, et peccatorum et iniquitatum eorum jam non recordabor amplius. Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato... Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notificationem veritatis, jam non relinquatur pro peccatis hostia.

Apoc. c. 7, v. 12: Qui viderit, faciam illum coherentem in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius, et ærulam super eum domet Dei mei, et nomen civitatis Dei mei nomen Jerusalem, que descendit de celo à Deo meo, et nomen meum novum.

Apoc. c. 21, v. 3: Et dixit qui sedebat in throno: Ecce nunc factio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt et vera.

CAPUT CVII.

SANCTIO NOVE LEGIS.

Dent. c. 18, v. 15 et seq.: Prophetam de gente tua et de fratribus tuis, sicut me, suscipient tibi Dominus Deus; ipsum audies, ut possit à Domino Deo tuo in Boreb, quando concilio congregata est, utque dicitur: Ultra non audiam vocem Domini Dei mei, et ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. Et ait Dominus mihi: Bene omnia sunt locuti; Prophetam exiitibus de medio fratrum eorum similem tui; et ponam verba mea in ore ejus, loquaturque ad nos omnia que præcepimus illi. Qui audivit verba ejus qui loquitur in nomine meo, audire non poterit, ego ultra existam.

Isa. c. 2, v. 2-4: Et erit in novissimis diebus preparatus mens domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi mei, et dicent: Venite, et ascendemus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos via sua, et ambulabimus in sentis ejus; quia de Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et Mich. c. 4, v. 1 et seq.

Isa. c. 4, v. 2, 3: Que prima fuerunt, ecce veniunt; nova quoque evanescunt, antequam orientur, audita vobis faciant.

Isa. c. 45, v. 13 et seq.: Ne meministis priorum, et antiqua non intuentur. Ecce ego facio nova, et nunc orientur, usque cognoscatis ea. ponam in deserto viam, et in tivo fontem. Glorificabit me bestia agri, dracones et struthiones; cum dedit in deserto aquas, flumina in in-

vio, ut darent populum populo meo. Populum istum formidat mihi, laudem meam narrabit.

Isa. c. 56, v. 4, 5: Quis hæc dicit Dominus enunciat, qui custodierit sabbatum meum, et elegerit qui ego volui, et tenuerit factum meum: Dabo eis in domo mea et in muris meis locum, et nomen meum in filio et filio, nomen sempiternum dabo eis quod non peribit.

Isa. c. 62, v. 2, 3: Et videbitis gentes Justum tuum, et emittet reges invigilium tuum, et vocabitur tibi nomen meum, quod est Domini nominabit. Et eris coram gloria in manu Domini mei, et dabo eis in manu Dei tui. Non recedebis ultra, Derelicta; et terra tua non vocabitur amplius, Desolata; sed vocabitur, Voluntas mea in ed, et terra tua inhabitata, quia complacuit Domino in te, et terra tua inhabitabitur.

Isa. c. 65, v. 15 et seq.: Et dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis meis, et interfecit te Dominus Deus, et servos suos vocabit nomen alto... Ecce enim ego creo celos novos, et terram novam, sed non erunt in memoria priora, et non accedent super cor: sed gaudetibus et exultantibus usque in sempiternum, his que ego creo.

Isa. c. 66, v. 22: Quia sicut creavi novum, et terra nova, que ego facio stercus coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum. Jerem. c. 4, v. 3, 4: Hæc enim dicit Dominus viro Juda et Jerusalem: Novate vobis novata, et nolite serere super spinas; circumcidite vos et auferite præputia cordium vestrorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem.

Ezech. c. 11, v. 10, 20: Et dabo eis cor novum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum; et auferam cor lapideum de carne eorum; et dabo eis cor carnis, ut in præceptis meis ambulent, et iudicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum.

Ezech. c. 18, v. 31: Projicite à vobis omnes prævaricationes vestras, in quibus prævaricasti estis, et facite vobis cor novum et spiritum novum.

Jerem. 31, v. 31 et seq.: Ecce dies venient, dicit Dominus, et seriam domum Israel et domum Juda servum novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quo apprehendit manum eorum, ut edocerem eos de terra Ægypti, pactum quod fecerunt sacerdoti, et ego domitatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc nunc pactum quod fecerim cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum; et non docebit ultra vir proximum suum, dicens: Cognovisse Dominum; omnia enim cognoscant me à minibus eorum usque ad maximum, ait Dominus; quia propitiabor iniquitatis eorum, et peccata eorum non memorabor amplius.

Jerem. c. 31, v. 10, 11: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse super pastores respiciam gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos, ut peribit non possunt gregem, nec possunt amplius pastores accipere, et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit alteri eis in escam. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse respiciam oves meas, et visitabo eas.

tant, respondit Jacobus dicens... Propter quod ego iudico non iniquitatis eos qui ex gemitibus convertuntur ad Deum, sed scribere ad eos ut abstinere à contaminationibus animaliarum, et fornicatione, et sanguine... Tunc placuit Apostolis et senioribus cum omni Ecclesia, eligere viros ex eis, et mittere Antiochiam... scribentes per manus eorum: Apostoli et seniores fratres his qui sunt Antiochie... Salutem... Visum est Spiritui sancto et nobis, nihil aliud vobis imponere onera quam hæc necessaria, ut abstinere vos ab immolatis animalium, et sanguine, et suffocato, et fornicatione.

Rom. c. 7, v. 21, 28: Per legem enim cognovimus peccati; manus autem sine lege iustitiam Dei manifestata est, iustificatio à lege et Propheta... Arbitratur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.

Rom. c. 8, v. 13, 15: Peccatum enim vobis non dominabitur; non enim sub lege estis, sed sub gratia. Quid ergo peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit.

Rom. c. 7, v. 4 et seq.: Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis electi, qui ex mortuis resurrexistis, ut fructificemini Deo. Eum enim essemus in carne, punitionis peccatorum, qui per legem erant, operantur in vobis honoris, ut fructificaretis morti. Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita ut servemus in novitate spiritus, et non in servitate litteræ.

Rom. c. 8, v. 2 et seq.: Lex enim spiritibus vivis in Christo Jesu liberavit me à lege peccati et mortis. Num quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Dominus Filius meus mittens in similitudinem carnis peccati, damnavit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis.

Rom. c. 10, v. 4: Finit enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti.

2 Cor. c. 5, v. 17: Si quis ergo in Christo novus creatus, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova.

Gal. c. 2, v. 16, 21: Scientes autem quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut iustificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis; propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro... Si enim per legem iustificer, ergo gratia Christi mortuus est.

Gal. c. 3, v. 24, 25: Itaque per legem nos in Christo, ut sic iusti fuerunt. At ubi venit fides, finis non sumus sub perlego.

Gal. c. 3, v. 18: Quod in spiritu dicitur, non estis sub lege.

Gal. c. 6, v. 15: In Christo enim Jesu, neque circumcisio obligat vobis, sed nova creatura.

Eph. c. 2, v. 18, 15: Hæc enim est pax nostra, qui fecit utrique vestrum, ut medium parietem interieret solvens, inimicitias in carne sua; legem mandatorum decreta evocans, ut deus condaret in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem.

Eph. c. 4, v. 20 et seq.: Vos autem non estis didicistis Christum, si tamen illum audistis, si in ipso edocui estis, et in veritate in Jesu, deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur se-

undam delictis erroris. Renovamini autem spiritu mentis vestrae, et in habitum novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate veritate.

Col. c. 3, v. 9 et seq.: Nolite membris vestris, et spontaneis vos veterem hominem cum actibus suis, et invidentis novum, cum qui renovatur in agnitionem, et imaginem ejus qui creavit illum; nisi non est Gentilis et Judæus, circumcisio et preputium, Barbarus et Scythæ, servus et liber; sed omnia et in omnibus Christi.

Hebr. c. 7, v. 11 et seq.: Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit), quid adhuc necessarium fuit, servitium ordinis Melchisedech alium argere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron? Transiit enim sacerdos, necesse est ut et legis transiitio fiat. In quo enim hæc dicitur, de aliis tribu est, de qua nullus altari præcipit fuit; manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster, in qua tribu nulli de sacerdotibus Moyse constitutus est. Et amplius idcirco manifestum est; si secundum similitudinem Melchisedech exarguitur ante sacerdos, qui non secundum legem mandati curialis factus est, sed secundum virtutem vite immortalis; contrariatur enim: Quoniam ita et sacerdos in æternam secundum ordinem Melchisedech. Reprobato quidem fit præcedenti mandato, propter infirmitatem ejus, et inutilitatem; alii enim ad perfectum adducit lex, introducto vero melioris specie, per quam peccationibus ad Deum. Et quantum est non sine juramento (sicut quidem sine juramento sacerdos factus non), hic autem cum juramento per eum qui dicit ad illum: Juravit Dominus, et non ponit eum; ita et sacerdos in æternam secundum ordinem Melchisedech, in tantum melioris Testamenti sponsor factus est à Deo... Lex enim homines constituit sacerdotem infirmitatem habentes; sermo autem juramenti, qui post legem est, Filium in æternam perfectum.

Hebr. c. 8, v. 6 et seq.: Nunc autem melius sortitas est ministerium, quanto et melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus reprobationibus sanctum est; nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus impuleretur. Videremus enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum; non secundum testamentum quod facti patribus eorum, in die quo apprehendit mortem eorum, ut edocerem illos de terra Ægypti, quoniam ipsi non peramenerunt in Testamentum meo, et ego neglecti vos, dicit Dominus. Quia hoc est Testamentum quod dispono domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando legem meam in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas... Dicendo autem novum, veteris prius. Quod autem antiquatur et accedit, prope interitum est.

Hebr. c. 9, v. 6 et seq.: In priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificium officio communitatis; in secundo autem, sicut in anto summo Pontificis, non sine sanguine, quem offert pro sua et populi ignorantia, hæc significatione Spiritus sancti notandum propitium esse amictorem vestri, ut sine priore tabernaculo habente statum; que parabola est temporis inter-

is, iuxta quam vetera et hæc offeruntur, que non possunt parit conscientiam perfectam facere veteribus, solummodo in cibis et in potibus, et variis baptismatibus et iustitia carnis, usque ad tempus correctionis impossibilia.

Hebr. c. 10, v. 11 et seq.: Et omnis quidem sacerdos prædixit quoslibet ministris, et eisdem carne prædixit hostias, que nunquam possunt auferre peccata; hic autem unum pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei; de cætero expectans, donec ponatur inimici ejus scabellum pedum ejus. Unâ enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. Contrariatur autem nos et Spiritus sanctus, in sempiternum enim dicit: Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus: Dando legem meam in cordibus eorum, et in mentibus eorum superscribam eas, et peccatorum et iniquitatum eorum jam non recordabor amplius. Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato... Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notificationem veritatis, jam non relinquatur pro peccatis hostia.

Apoc. c. 7, v. 12: Qui viderit, faciam illum coherentem in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius, et ærulam super eum domet Dei mei, et nomen civitatis Dei mei nomen Jerusalem, que descendit de celo à Deo meo, et nomen meum novum.

Apoc. c. 21, v. 3: Et dixit qui sedebat in throno: Ecce nunc factio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt et vera.

CAPUT CVII.

SANCTIO NOVE LEGIS.

Dent. c. 18, v. 15 et seq.: Prophetam de gente tua et de fratribus tuis, sicut me, suscipient tibi Dominus Deus; ipsum audies, ut possit à Domino Deo tuo in Boreb, quando concilio congregata est, utque dicitur: Ultra non audiam vocem Domini Dei mei, et ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. Et ait Dominus mihi: Bene omnia sunt locuti; Prophetam exiitibus de medio fratrum eorum similem tui; et ponam verba mea in ore ejus, loquaturque ad nos omnia que præcepimus illi. Qui audivit verba ejus qui loquitur in nomine meo, audire non poterit, ego ultra existam.

Isa. c. 2, v. 2-4: Et erit in novissimis diebus preparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi mei, et dicent: Venite, et ascendemus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos via sua, et ambulabimus in sentis ejus; quia de Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et Mich. c. 4, v. 1 et seq.

Isa. c. 4, v. 2, 3: Que prima fuerunt, ecce veniunt; nova quoque evanescunt, antequam orientur, audita vobis faciant.

Isa. c. 45, v. 13 et seq.: Ne meministis priorum, et antiqua non intuentis. Ecce ego facio nova, et nunc orientur, usque cognoscatis ea. ponam in deserto viam, et in tivo fontium. Glorificabit me bestia agri, dracones et struthiones; cum dedit in deserto aquas, flumina in in-

vio, ut darent populi populo meo. Populum istum formidat mihi, laudem meam narrabit.

Isa. c. 56, v. 4, 5: Quis hæc dicit Dominus eumque, qui custodierit sabbatum meum, et elegerit in quo ego volui, et tenuerit factum meum? Dabo eis in domo mea et in muris meis locum, et nomen meum in filiis et filiabus, nomen sempiternum dabo eis quod non peribit.

Isa. c. 62, v. 2, 3: Et videbitis gentes Justum unum, et civitas reges inquam unum, et vocabitur tibi nomen meum, quod est Domini nominabit. Et eris coram gloria in manu Domini mei, et dabo regi in manu Dei tui. Non recedebis ultra, Derelicta; et terra tua non vocabitur amplius, Desolata; sed vocabitur, Voluntas mea in ea, et terra tua inhabitata, quia complacuit Domino in te, et terra tua inhabitabitur.

Isa. c. 65, v. 15 et seq.: Et dimittetis nomen vestrum in iuramentum electis meis, et interfecit te Dominus Deus, et servos suos vocabit nomen alto... Ecce enim ego creo celos novos, et terram novam, sed non erunt in memoria priora, et non accedent super cor: sed gaudetibus et exultantibus usque in sempiternum, his que ego creo.

Isa. c. 66, v. 22: Quia sicut dixi noni, et terra nova, que ego facio staret coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum. Jerem. c. 4, v. 3, 4: Hæc enim dicit Dominus deo Juda et Jerusalem: Novate vobis novata, et nolite serere super spinas; circumcidite vos et auferite præputia cordium vestrorum, viri Juda, et habitatores Jerusalem.

Ezech. c. 11, v. 10, 20: Et dabo eis cor novum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum; et auferam cor lapideum de carne eorum; et dabo eis cor carnis, ut in præceptis meis ambulent, et iudicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deus.

Ezech. c. 18, v. 31: Projicite à vobis omnes prævaricationes vestras, in quibus prævaricasti estis, et facite vobis cor novum et spiritum novum.

Jerem. 31, v. 31 et seq.: Ecce dies venient, dicit Dominus, et seriam domum Israel et domum Juda sicut novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quo apprehendit manum eorum, ut edocerem eos de terra Ægypti, pactum quod fecerunt facerant, et ego domituras uni eorum, dicit Dominus. Sed hoc nunc pactum quod fecimus cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deus, et ipsi erunt mihi in populum; et non docebit ultra vir proximum suum, dicens: Cognovisse Dominum; omnia enim cognoscant me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus; quia propitiabor iniquitatis eorum, et peccata eorum non memorabor amplius.

Jerem. c. 31, v. 10, 11: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse super pastores respiciam gregem meum de manu eorum, et cessare faciam eos, ut peribit non pascunt gregem, nec pascunt amplius pastores accipientes, et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit alteri eis in escam. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse respiciam oves meas, et visitabo eas.

Ezech. c. 56, v. 25 et seq.: *Et effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus iniquitatibus vestris, et ab omni idola vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum; et spiritum meum ponam in medio vestri, et factum ut in preceptis meis ambuletis, et iudicia mea custodiam et operemini.*

Dan. c. 9, v. 24: *Septuaginta hebdomades abbreviatas super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummaretur prescientia, et finem acciperet peccatum, et tolleretur iniquitas, et addidit iustitia sanguis, et suppletur visio et prophetia, et unguatur Sanctus sanctorum.*

Mal. c. 3, v. 4 et seq.: *Mentatorum legis Moysi sorit me, quam mandavi in ore Hieremias ad omnem Israel, neccepit et iudicia. Ecce ego mittam vobis Kiam Prophetam, autem qui nomen dicitur Domini inquit et horribilis, et converterit cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum; et forte veniam, et percussio terram multitudine.*

Matth. c. 20, v. 27, 28: *Et accipiemus collectam gratia epul, et desisti illis, dicens: Nihil est hoc novum; hic est enim sanguis meus novum testamenti, qui pro multis effundatur in remissionem peccatorum.* Marc. c. 14, v. 24. Luc. c. 22, v. 20; et 1 Cor. c. 11, v. 25.

Marc. 14, v. 24: *Et servit vobis omnes, ut uti conquirent inter se, dicentes: Quidnam est hoc, quamvis doctrina hoc novum.*

Joan. c. 4, v. 21 et seq.: *Dicit ei Jesus: Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando nupte in monte hoc, nupte in Hierosolymis adorabis Patrem. Vos adoratis quod nascitur; nos adoramus quod scimus, quia spiritus est. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.*

Joan. c. 15, v. 54: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem.* Et c. 15, v. 12.

Act. c. 17, v. 19, 20: *Et apprehensum enim ad Arcopagum audiverunt, dicentes: Possumus scire que est haec nova, qua tu dicitor, doctrina? nova enim quaedam infusa auribus nostris.*

Rom. c. 5, v. 28: *Arbitramur enim justificari hominem per fidem, sine operibus legis.*

Rom. c. 7, v. 6: *Nunc autem salutem sumus a lege mortis, in qua delincebamus, sed ut servemus in innocentia spiritibus, et non in rebus litterae.*

2 Cor. c. 5, v. 6: *Qui et fidelitas non facit ministros novi testamenti, non littera, sed spiritu; littera enim occidit, spiritus autem vivificat.*

2 Cor. c. 5, v. 17: *Si quis ergo in Christo novam creaturam, vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova.*

Gal. c. 6, v. 15: *In Christo enim semper neque circumcisio aliqua valet, neque praepitium, sed nova creatura.* Et Rom. c. 6, v. 4, in c. 12, v. 2; et 1 Cor. c. 5, v. 7; et Eph. c. 4, v. 20 et seq.

Eph. c. 2, v. 14, 15: *Ipse enim est pax nostra qui fecit utraque unum, et novum veterem miscerem salutem, in unitate in carne sua, legem mandatorum de-*

cretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem.

Col. c. 3, v. 9 et seq.: *Nocte mentis invicem, expoliantes vos veterem hominem cum vitiis suis, et induentes novum, cum qui renovatur in agnitione, secundum imaginem ejus qui creavit illum, ubi non est Genitilis et Judaeus, circumcisio et praepitium, Barbarus et Scythia, servus et liber, sed omnia et in omnibus Christus.*

Hebr. c. 7, v. 12 et seq.: *Reprobato quidem sit praedictis mandati, propter infirmitatem ejus et inutilitatem; nihil enim ad perfectum addidit lex; introductio vero melioris spei, per quam proximam ad Deum. Et quantum est non sine juramento (sicut quidem sine juramento sacerdotes facti sunt, hic autem cum jurando, per eum qui dixit ad illum: Juravit Dominus, et non penulenti eum: Tu es sacerdos in aeternum, in tantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus.*

Hebr. c. 8, v. 6 et seq.: *Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus reprobationibus sanctum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundum locum haquiritur. Vtaperum enim eos dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum; non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in die quo apprehendi manum eorum ut ducerem illos de terra Aegypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superaccipiemus, et ero etiam in Deum, et ipsi erunt mihi in populum... Dicens autem novum, vel crevit primum.*

Hebr. c. 9, v. 11 et seq.: *Christus autem assistens Pontifex futurorum honorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manu factum, id est, non lapidei creatus, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per praeputium sanguinis, introiit sancti in Sancta aeterna redemptione intentus. Si enim sanguis hircorum et vitulorum, et eius vitule, aspersus impunitus sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immolationem Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad servandum Deo viventi! Et idem novi testamenti mediator est ut, morte intercedente, in redemptionem carnis purgationem, que erant sub priori testamento, reprobationem accipiant, qui vocati sunt aeterna hereditate.*

Hebr. c. 10, v. 11 et seq.: *Et omnis quidem sacerdos praesto est quoties ministrans, et eadem vix offerens hostias, qua sanguinem possunt asferre peccata; hic autem unum pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum volens in dexteris Dei, de cetero expectans donec ponatur inimici ejus scabellum pedum ejus; unde enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatus. Constat autem non et Spiritus Sanctus; postquam enim dicitur: Hoc autem testamentum quod testatur ad illos post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in cordibus eorum, et in mentibus eorum superaccipiam eos, et peccatorum et iniquitatum eorum jam non recorderor*

impia; ubi autem novum remissio, jam non est oblatio pro peccato. Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiavit vobis etiam nos et verbum per velamen, id est, carnem suam, et sacerdotium magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde in plenitudine fidei.

Hebr. c. 12, v. 22 et seq.: *Sed necessitas ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem, et multorum militum Angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis, et iudicium omnium Deum, et spiritus iustorum perfectorum, et testamenti novi mediatorum Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel.*

2 Petr. c. 3, v. 15: *Novos vero caelos, et novam terram secundum promissa ipsius expectamus, in quibus justitia habitabit.*

1 Joan. c. 2, v. 7, 8: *Charissimi, non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio. Mandatum vetus est verbum quod audivistis. Iterum mandatum novum scribo vobis, quod verum est et in ipso, et in vobis; quia tenebrae transierunt, et verum lumen jam lucet.*

Apoc. c. 5, v. 12: *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius, et scribitur super eum nomen Dei mei, et nomen civitatis Dei mei novae Jerusalem, quae descendit de caelo à Deo meo, et nomen meum novum.* Et Apoc. c. 2, v. 17.

Apoc. c. 21, v. 1, et seq.: *Et vidi caelum novum et terram novam. Primum enim caelum et prima terra abiit, mare jam non est. Et ego Johannes vidi civitatem Jerusalem novam descendentem de caelo à Deo, paratam sicut sponsam ornatum viro suo.... Et dixit qui sedebat in throno: Ecce nova facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia haec verba fidelissima sunt et vera.*

1° Quem et quadragesimo tertio Isaie capite locum deprecimus, Messiam temporibus non Paulus solum adscribit in secundum ad Corinthios, c. 5, v. 16, et alii: *Si qui ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt: ecce facta sunt omnia nova; sed et Thabronicus liber Baruch. Eisdem temporibus adscribit quoque Rabbini sententiam alteram ex sexagesimo sexto capite Isaie, ubi non statim ac certis diebus, sed continenter, nullaque intermissa tempore, vel diurno huius discrimine, futurum vaticinatur ad Dei cultum homines conveniant. Quibus consensum ista Pauli ad Colossenses, cap. 2: *Nemo ergo vos iudicat in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut nocumenti, aut sabbatorum; quae sunt umbra futurorum; corpus autem Christi.**

2° Nobilissimum etiam Jeremias oraculum à tricesimo primo capite R. Moses ben Sachman refert ad Messiam aeternum. Ineptum vero est, quam proponit R. David Kimchi, interpretatio: non novam enim praesignificari legem statuit, sed praescant illam Moysi in Judaeorum animos insinuandam penitus et obsequendam, Tom Malachia suffragium ambat, cujus praeproceptum hoc est: *Memento legis Moysi mei, quam mandavi ei in ore ad omnem Israel, praepcepta et iudicia. Unde colligit Malachiam, postquam Prophetarum, hae pra-*

ceptione non vacinia tantum sua, sed et aliorum Prophetarum claudite, aperte docere in unica lege Mosalica esse acquisivissent, nec aliam prae expectari debere. Sed hominis commentum liquido refellunt ipsa verba Jeremias, quibus non solum promittit Deus futurum ut novum dedit praecipitum cum Israelitis, sed factus etiam illud novum veteri optato, ipsaeque ad idem vetus excludit, utpote quod ab Israelitis violatum et solutum sit. Perim, inquit, domus Israel et domus Juda factas novam, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quo apprehendi manum eorum, ut ducerem eos de terra Aegypti; pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Ad Malachiam vero testimonium quod attinet, id sibi vult, observandum esse quidem legem Moysi, sed tamdiu, quoad per novam Christi legem abrogaverit; quod et iudicant quae proximo subjicit, cap. 4: *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antiquum veteris legis Domini magnum et horribilem. Et si dilexerit vos ut ad Joannem usque lex viget; quod clarior pronuntiat Christus Jesus apud Mattheum, cap. 11: *Omnis Propheta et lex usque ad Joannem praepitiorum; et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est quae planissimum est Malachiam illius expressum interpretatio. Addit Malachias de Elia illo venturo, cap. 4, v. 6: *Et convertet cor patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum, et forte veniam, et percussio terram antichristi.* Nuncio hoc loco Jeremias quae scripturas: *Sed hoc est pactum, quod faciam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem novam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam; et ero etiam in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me, à minimo senectus usque ad maximum, ait Dominus; quia praepitiorum iniquitatis eorum, et peccati eorum non memorabor amplius; accedat Malachia ipsius testificatio, quod molliorem ipsi interpretem dare non possumus: *Non est, inquit, cap. 4, v. 10, 11, mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et unum non suscipiam de vobis vestra; sed erit enim solus usque ad oceanum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco inscribetur et offerat nomen meum oblatio mundi; quia iniquum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.****

3° Quae Malachia sententia, ut illustris est imprimis ac splendens, cum cum popularibus suis vitiis ac dedecore verti intelligerent Rabbini, pro sua vana perveris etiam interpretationibus eludere tentarunt. Sicut qui dicant Deum id sibi velle: *Quantumlibet in idolis, vel stellis, manibus diis conspurcatis colendis edibus sit otiosiorum impietas, unum tamen summatim no sapientium Deum venerantur, quod nihil summatim est gratissimum. Hujus expositionis auctor est R. Delomus Jarchi, assertores R. David Kimchi et R. Aben Ezra. Ea vero quam absona sit et falsa, liquet ex eo quod intergentes filiorum culti addidit obsecra sit suprema Dei ac ferè nulla notitia, neque illa ipsi sacrificia flant. Id ergo quodcumque honoris est, largis carenonis ac nefario cultu idolis exhibitio, tota vero Dei sanctioibus*

180. c. 57. v. 15: Quia haec dicit Ecclesius et sublimis habitans in caelestibus; et sanctum nomen eius in caelestibus, et in sancto habitans, et cum contrito et humili spiritu, ut vivificet spiritum humilium, et vivificet cor contritorum.

Isa. c. 58. v. 6 et seq.: Numquid tale est jejunius quod elegi, per diem affligere hominem, aut manum suam? Numquid contempserit quasi circumum caput suum, et accum, et cineres aternos? Numquid intulit scorbis jejuniun, et diem acceptibilem Domino? Nonne hoc est magis jejunius quod elegi? Dissolve colligationes in pedibus, solve fasciculos dogmentorum, dimitte eos qui contracti sunt fileros, et omne onus dirumpet; frange esurienti panem tuum, et egenos vagabos induc in domum tuam; cum videns nudum, operi eum, et carum tuum ne desperaris. Tunc erumpet quasi manus laquei tuum, et vincula tua citius erunt, et vincula facient tuum iustitia tuam, et gloria Domini colliget te; tunc invocabis, et Dominus respondet; clamabis, et dicit: Ecce adsum, et abscribis de libro vitae, et desiderii extendere dignum, et si quis quod non prodedit. Cuius effuderis spiritus animam tuam, et animam afflictam replebis, eritque in conspectu tuae, et in conspectu tuo erunt sicut mercedis, et requiem tibi dabit Dominus semper, et implebit splendorem visum tuum.

Isa. c. 61. v. 1 et seq.: Spiritus Domini super me, quia misit super me, ad unanimitatem mansueti misit me, ut moderet contritus corde, et praedicationem captivum indulgentiam, et clausis aperitionem, ut praedicationem animam plebsque Domino, et digni ultionis Dno nostro, ut consolaretur omnes legentes, ponere iugum iustitiae, et dicitur eius verbum pro cinere, oleum gaudii pro luctu, polium laudis pro spiritu vitiorum.

Jerem. c. 4. v. 2: Circumcidimini Domino, et auferite praeputium cordium vestrorum, viri Juda, et habitatores Ierusalem.

Jerem. c. 9. v. 25, 26: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et stabit super omnes qui circumcisa habet praeputium, super Aegyptum, et super Iudam, et super Edom, et super filios Ammon, et super Moab, et super omnes qui altaria sunt in conam, habitantes in deserto; quia omnes gentes habent praeputium; omnis autem domus Ierusalem incremuntur sunt corde.

Jerem. c. 24. v. 7: Et dabo eis cor, ut sciant me, quia ego sum Dominus, et erunt quasi in populum, et ego ero eis in Deum, quia revertentur ad me in toto corde suo.

Jerem. c. 31. v. 31 et seq.: Ecce dies venient, dicit Dominus, et fortiam domus Israel et domus Iuda super novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die quo apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti; pactum quod pepigi fecerant, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus; dabo legem meam in cineribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus; quia propitiator iniquitatis eorum, et peccati eorum non memorabor amplius.

Jerem. c. 32. v. 38 et seq.: Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum; et dabo eis cor unum, et eorum unum, ut timeant me universis diebus, et bene sit eis, et filii eorum post eos; et sciam eis pactum sempiternum, et non desinam eis benefecere, et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me.

Baruch. c. 2. v. 35: Et statum illis testamentum ut terram amplecterentur.

Ezech. c. 41. v. 19: Et dabo eis cor unum, et spiritum unum tribuam in visceribus eorum, et auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum, ut in preceptis meis ambulent, et iudicia mea custodiant, sicutique ea, et sint mihi in populum, et ego sum eis in Deum. Et Ezech. c. 36. v. 26, 27.

Ezech. c. 18. v. 31: Projicite a vobis omnes pravationes vestras, in quibus pravaricati estis, et facite vobis cor novum, et spiritum novum.

Ezech. c. 39. v. 29: Et non abscondam ultra faciem meam ab eis, sed quod effuderit Spiritum meum super omnem domum Israel, ait Dominus Deus.

Osai. c. 6. v. 6: Quia misericordiam voluit, et non sacrificium, et sacrificium Dei plus quam holocausta.

Joel. c. 2. v. 13 et seq.: Nunc ergo, dicit Dominus, convertimini ad me in toto corde vestro, in jejuniis, et in fletu, et in planctu. Ecce misit cor meum, et non testamtu vestrum, et convertimini ad Dominum Deum vestrum... Et erit post haec, effundam Spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae; omnes vestri somnia verbum, et visus vestri rationes videbunt. Sed et super servos meos et ancillas in diebus illis effundam Spiritum meum.

Zach. c. 4. v. 10: Et effundam super domum David, et super habitatores Ierusalem, Spiritum gratiae et precum.

Malach. c. 1. v. 10 et 11: Quis est in vobis qui claudat ostia, et incendat altare meum gratuito? Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et servus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum, unguam est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblata munda, quia magna est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.

Matth. c. 3. v. 11: Ego quidem baptizo vos in aqua in purificationem; qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calcosamenta portare; ipse baptizabit vos in Spiritu sancto et igni. Et Marc. c. 1. v. 8. Luc. c. 3. v. 16. Act. c. 14. v. 16.

Matth. c. 10. v. 20: Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. Et Marc. c. 13. v. 14. Luc. c. 12. v. 12.

Luc. c. 1. v. 15, et seq.: Et Spiritu sancto replebitur, et nascetur ex utero matris suae; et ipse praecedet eum in spiritu et virtute Eliae, et convertet corda patrum in filios, et increpabit ad prudentiam iustorum, parare Dominum plebem perfectionem.

Luc. c. 11. v. 15: Si ergo vos, cum sitis mali, vestris bona dato dare filijs vestris, quanto magis Pater praeter de caelo dabit spiritum bonum petentibus ei!

Joan. c. 5. v. 5 et seq.: Respondit Jesus: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est. Non mireris quia dixi tibi: Operis vos nesci denovo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, sed nescis unde veniat, aut quod vadat; sic est omnis qui natus est ex spiritu.

Joan. c. 4. v. 23: Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.

Joan. c. 6. v. 64: Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quidquam. Verba quae ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt.

Joan. c. 7. v. 38: Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum; nondum erat enim Spiritus datus, qui exiens nondum erat glorificatus.

Joan. c. 14. v. 16 et seq.: Et ego rogabo Patrem, et alium paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in aeternum, Spiritus veritatis quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum; vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit... Hunc locutus sum vobis, apud vos manens; Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quaecumque dixerit vobis.

Joan. c. 15. v. 26: Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.

Joan. c. 16. v. 7 et seq.: Expedit vobis ut ego vadam; si enim non videro, Paraclitus non veniet ad vos; si autem videro, mittam eum ad vos... Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnia veritatem, non enim loquetur a seorsipso; sed quaecumque audierit, loquetur; et quae coetura sunt, annuntiabit vobis.

Act. c. 1. v. 5 et 8: Quia Johannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto, non post multos dies dicat... Accipietis virtutem superveniens Spiritus sancti in vos.

Act. c. 2. v. 2 et seq.: Et factus est repente de caelo nubes, tanquam adventantis de caelo spiritus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes... et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et coeperunt loqui vicia lingua, prout Spiritus sanctus dicit eloqui illis... Sed hoc est quod dictum est per Prophetam Joel: Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem... Et quidem super servos meos, et super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo... Hunc Jesus resuscitavit Deus, cuius omnia nos testis sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, et promotione Spiritus sancti acceptus a Patre, effudit haec quoniam vos videtis et audistis... Petrus vero ad illos: Purulentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu Christi, in remissione peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus sancti.

Act. c. 4. v. 31: Et cum orasset, motus est locus in quo erant congregati, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et loquebantur verbum Dei cum fiducia.

Act. c. 6. v. 5: Considerate ergo, fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenas Spiritu sancto, et sapientia, quos constituamus super hoc opus.

Act. c. 7. v. 55: Cum autem esset plenus Spiritu sancto (Stephanus), intendens in caelum, vidit gloriam Dei.

Act. c. 8. v. 15 et seq.: Quia cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum; nondum enim in quatuor illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Iesu. Tunc imposuit manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum. Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens: Dote et mihi hanc potestatem, ut cuiuscumque imponerem manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam domum Dei estimasti pecunia possideri.

Act. c. 9. v. 17, 51: Et abiit Ananias, et introivit in domum, et imposuit ei manus, dicens: Saul frater, Dominus misit me Iesus, qui apparuit tibi in via qua veniebas, ut videres, et impleris Spiritu sancto... Ecclesia quidem per totum Iudaeam, et Galilaeam, et Samariam, habebat pacem, et edificabatur ambulans in timore Domini, et consolatione sancti Spiritus replebatur.

Act. c. 10. v. 44 et seq.: Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, et obstupuerunt ex circumcissione fideles, qui venerunt cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.

Act. c. 11. v. 15 et seq.: Cum autem carpsissem loqui, cecidit Spiritus sanctus super eos, sicut et in nos in initio. Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat: Johannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto... Et miserunt Barnabam... qui erat vir bonus, et plenus Spiritu sancto et fide.

Act. c. 15. v. 9 et seq.: Sanctus autem, qui et Paulus, repleti Spiritu sancto, intuenti in eum dixit: O plene omni dolo!... Discipuli quoque repugnabant gaudio et Spiritu sancto.

Act. c. 15. v. 8, 28: Et qui novit corda Deus, testimonium perhibet, dum illis (gentibus) Spiritum sanctum, sicut et nobis... Vltim est enim Spiritus sancto et nobis, nihil ultra vobis imponere onera, quam haec necessaria.

Act. c. 16. v. 6: Transierunt autem Phrygiam, et Galatiam regionem, cuius sunt de Spiritu sancto loqui verbum Dei in Asia.

Act. c. 19. v. 2 et seq.: Distinxe ad eos: Si Spiritum sanctum accepistis credentes?... Et cum imposteret illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos.

Act. c. 20. v. 22, 25: Et nunc ecce aligatus ego Spiritu, vado in Ierusalem, quia in ea ventura sunt mihi ignotas, non quod Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens quoniam vincula et tribulationes Ierusalymis me manent.

Rom. c. 1. v. 4: Qui praedestinatus est Filius Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis.

Rom. c. 2. v. 28, 29: Non enim qui in manifesto, Iudaeus est; neque qui in manifesto, in carne, est circumcisus; sed qui in abscondito, Iudaeus est; et circum-

cus cordis in spiritu, non littera, cuius laus non est hamibus, sed ex Deo est.

Rom. c. 5, v. 5: Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Rom. c. 7, v. 14: Nunc autem soluti sumus a lege mortis, in qua detinebamur, ita et a sermone in novitate spiritus, et non in veritate litterarum. Scimus enim quia lex spiritualis est.

Rom. c. 8, v. 2 et seq.: Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit nos a lege peccati et mortis. Uti justificatio legis imperator in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Non prudentia carnis, mors est; prudentia quoniam spiritus, vita et pax. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen Spiritus Dei habitet in vobis. Quod si Spiritus eius, qui suscitavit Jesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitavit Jesum à mortuis, nec timebit et mortificabit corda vestra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. Ergo, fratres, debitorum carnis, non carni, sed secundum carnem vivimus: si enim secundum carnem vivimus, mortuamini; si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivitis. Quicumque enim Spiritus Dei operatur, in vobis filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba (Pater). Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui vestro, quod sumus filii Dei.

Rom. c. 14, v. 17: Non est enim regnum Dei, escæ et potus: sed iustitia, et pax, et quies in Spiritu sancto.

Rom. c. 15, v. 13: Deus autem spes replet vos omni gaudio, et pace in credendo, ut abundetis in spe, et virtute Spiritus sancti. Et c. 15, v. 19.

1 Cor. c. 2, v. 12 et seq.: Nos autem non spiritibus hujus mundi accipientes, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis, quæ et loquamur, non in doctis humanæ sapientie verbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei; stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem iudicat omnia, et ipse à nemine iudicatur.

1 Cor. c. 3, v. 16: Ne quis templum Dei edis, et Spiritus Dei habitet in vobis?

1 Cor. c. 6, v. 11: Et huc quidem factis; sed adultærii, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri.

1 Cor. c. 9, v. 11: Si nec vobis spiritualia servavimus, incognitum est si non carnalia vestra melamus?

1 Cor. c. 10, v. 1 et seq.: Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube, et in mari, et omnes eundem cibum spiritalem biberunt (bibebant autem de spiritali consequente eos petra; petra autem erat Christus).

1 Cor. c. 12, v. 13: Etiam in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive Gen-

tilæ, sive servi, sive liberi, et omnes in uno spiritu potati sumus.

1 Cor. c. 14, v. 1: Secretum charitatem, amantissimum spiritualia.

1 Cor. c. 15, v. 45: Factus est primus homo Adam, in animam viventem; novissimus Adam, in spiritum vivificantem. Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de celo, celestis. Qualis terrenus, tales et terreni; et qualis celestis, tales et celestes. Igitar sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem celestis. Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptum possidebit.

2 Cor. c. 1, v. 21, 22: Qui autem confirmat nos in Christo, et qui vocat nos Deus, qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.

2 Cor. c. 5, v. 6: Epistola estis Christi, ministrata à nobis, et scripta, non armento, sed Spiritu Dei vivi, qui et fiducios nos fecit ministros novi testamenti, non litteræ, sed spiritus; littera enim occidit, spiritus autem vivificat.

2 Cor. c. 5, v. 5: Deus qui dedit nobis pignus Spiritus.

Gal. c. 3, v. 2, 5: Hoc solus à vobis volo scire: Est operibus legis Spiritum recepistis, an ex auditu fidei? Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei? Gal. c. 3, v. 6: Quoniam enim estis filii, imiti Dei Spiritus Filii dei in corda vestra, clamantem Abba (Pater).

Gal. c. 5, v. 16 et seq.: Dico autem: Spiritus ambulet, et desideria carnis non perferatis. Quod si spiritus decernit, non estis sub lege. Manifesta sunt autem opera carnis... Fructus autem Spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Adversus hujusmodi non est lex. Si spiritus vitium, spiritus et ambulationis.

Gal. c. 6, v. 8: Quoniam qui seminavit in carne sua, de carne et metet corruptionem; qui autem seminavit in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.

Eph. c. 1, v. 15 et seq.: In quo (Jesu) et vos cum audistis verbum veritatis (Evangelium salutis vestre), in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius. Non cesso gratias agere pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, ut Deus Domini nostri Jesu Christi, pater gloriæ, de vobis Spiritum sapientie et revelationis in conspectu eius.

Eph. c. 4, v. 25, 24: Renovamini autem Spiritu mentis vestre, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia, et sanctitate veritatis.

Eph. c. 5, v. 18, 19: Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed impletumini Spiritu sancto, loquentes ecclésiasticis in Psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino.

Eph. c. 6, v. 11 et seq.: Induite vos armaturam

Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli, quoniam non est nobis collectatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum; contra spiritualia nequilia in coelestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. Stare ergo succintis lombos vestros in veritate, et induite loricaum justitiæ, et calcate pedes in preparatione evangelii pacis, in omnibus amantes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequam ignis extinguere; et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei, per omnem orationem et obsecrationem orantes omni tempore in spiritu.

Phil. c. 3, v. 3: Nos enim sumus circumcisio, qui spiritus servamus Deo, et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne functioni habentes.

Col. c. 2, v. 11, 12: In quo et circumcisus estis circumcisio non manu facta, in exspoliatione corporis carnis, sed in circumcissione Christi, conspuiti et in baptismo, in quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum à mortuis.

Col. c. 3, v. 9 et seq.: Nolite mentiri invicem, exspoliamini vos veterem hominem cum oculibus suis, et induentes novum enim qui renovatur in cognitionem, secundum imaginem eius qui creavit illum, ubi non est Gentilis et Judæus, circumcisio et prepactum, Barbarus et Selyth, servus et liber; sed omnia et in omnia Christus. Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscerum misericordie, benignitatem, humilitatem, modestiam, prudentiam.

1 Thess. c. 4, v. 5: Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed et in virtute et Spiritu sancto.

Til. c. 5, v. 2, 3: Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei; non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam ad nos nos fecit, per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus sancti, qui effudit in nos abundantè per Jesum Christum Salvatorem nostrum.

Hebr. c. 8, v. 6 et seq.: Nunc autem melius covenantum est ministerium, quanto et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repositionibus auctum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non aliqne secundum locum ingrederetur. Vituperans enim eos dicit: Ecce dicit volens, dicit Dominus, et comminatio super domum Israel et super domum Juda testamentum novum; non secundum testamentum quod feci patribus vestris, in die quo apprehendi manum eorum, ut adererem illos de terra Ægypti, quoniam ipse non observaverunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hæc est testamentum, quod disponi domus Israel post dicit illos, dicit Dominus: Deditis leges meas in medium eorum, et in corde eorum superscribam eas; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum; et non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; quoniam omnes scient me à minore usque ad majorem eorum, quia preceptis ero impositus eorum, et peccatorum eorum jam non memorabor.

Hebr. c. 13, v. 20: Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis Pastorem magnam oves, in sanguine testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum.

Jac. c. 4, v. 8: Appropinquabit Deus, et appropinquabit vobis; emundate manus, peccatores; et purificate corda, duplices animo.

1 Petr. c. 2, v. 5: Et ipsi tanquam lapides vivi superedificamini, domus spiritualis, accedentium sanctorum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo, per Jesum Christum.

1 Joan. c. 3, v. 24: Et in hoc scimus quoniam manet in nobis, de Spiritu quem dedit nobis.

1 Joan. c. 4, v. 15: In hoc cognoscimus quoniam de Spiritu suo dedit nobis.

1 Joan. c. 6, v. 6: Et Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas.

Jud. v. 19, 20: Mihi autem qui segregasti semetipsum, animalis, spiritum non habentes. Vos autem, charissimi, superedificamini vasculis puris conscientiarum vestrarum fidei, in Spiritu sancto orantes, et semetipsum in dilectione Dei servantes.

CAPUT XIII.

JESU REGNUM SPIRITUALE ET ÆTERNUM.

Psalm. c. 2, v. 6 et seq.: Ego autem constitutus sum rex eorum super Sion montem sanctum ejus, prædicans precantibus ejus: Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te; postula à me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terre. Reges eorum in virga ferreo, et tanquam vis signi confringens eos.

Psalm. 44, v. 7: Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi, virga directionis, virga regni tui.

Psalm. 71, v. 1 et seq.: Deus, iudicium tuum regi dabo, et justitiam tuam filio regis; iudicabo populum tuum in iustitia, et pauper tuus in iustitia. In iusticia pauperes populi, et viduus faciet filius pauperum; et humiliabit calumulatorum: et perimemus cum sole et luna suam, in generatione et generatione. Et dominabitur à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Et adorabunt eum omnes reges terræ; omnes gentes servient ei. Et benedicent in ipso omnes tribus terræ: omnes gentes magnificabunt eum.

Psalm. 109, v. 1 et seq.: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis; donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgum virtutum tuam emittet Dominus ex Sion; dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus vincitorum; et utero ante Luciferum genui te.

Jsa. c. 9, v. 9, 7: Parvulus enim natus est nobis, et filius datus est nobis, et factus principatum super humerum ejus, et coriorum hominis ejus, Admirabilis, Conciliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis; multiplicabitur davis imperium, et pax non erit fine; super solium David et super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud et corroboret in iudicio et iustitia, à modo et usque in sempiternum.

Jsa. c. 11, v. 1 et seq.: Et egredietur virga de ra-

dice Jesse, et flos de radice ejus ascendet; et cognosces super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientie et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientie et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini. Non secundum visum oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium arguet; sed iudicabit in iustitia pauperes et arguet in equitate pro manuets terrae; et percutiet terram virga oris sui, et spiritu laborum sanorum interficiet impiam. Et erit iustitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus. Habitabit lapsa cum agno, et pardus cum hircu accubabit; vitulus et leo, et ovis simul morabuntur, et puer parvulus mirabit eos. Vitulus et ursus pacentur; simul repascuntur castelli eorum, et leo quasi bos comedit pulas; et delectabitur infans ab ubere super fornicatae aspidis, et in caverna reguli qui ablatatus fuerit manum suam mittet.

Dan. c. 2, v. 44: In diebus autem regnorum illorum, iudicabit Deus celi regnum quod in aeternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur: consummabit autem et consumet universa regna haec, et ipsum stabit in aeternum.

Dan. c. 7, v. 13, 14: Aspiciebam ergo in visione noctis, et ecce cum nubibus caeli quasi Filias hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguae ipsi servient; potestas ejus, potestas aeterna quae non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.

Osee. c. 1, v. 7: Et domui Juda miserabor, et salvabo eos in Domino Deo suo; et non salvebo eos in arcu, et gladio, et in bello, et in epulis, et in equitibus.

Mich. c. 4, v. 7, 8: Regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc et usque in aeternum. Et factus grex, multosque filii Sion, usque ad te veniet; et veniet potestas prima, regnum filiae Jerusalem.

Zach. c. 9, v. 9: Exsulta exultans, filia Sion; jubila, filia Jerusalem: ecce rex tuus veniet illi iustus et Salvator; ipse pauper et ascensus super asinum, et super pulvum filium asinae.

Matth. c. 25, v. 31 et seq.: Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suae... Tunc dicat rex his qui ad dextris ejus erant: Venite, benedicite Patri meo.

Matth. c. 28, v. 18: Et aeterna Jezu locutus est eis, dicens: Datus est mihi omnis potestas in caelo et in terra.

Luc. c. 1, v. 32, 33: Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus solum David, patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum; et regni ejus non erit finis.

Luc. c. 22, v. 29, 30: Et ego dispono vobis, sicut disponit mihi Pater meus, regnum, ut edatis et bibitis super mensam meam in regno meo.

Joan. c. 14, v. 27: Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis; non sicut quomodo mundus dat, ego do vobis.

Joan. c. 18, v. 36: Respondit Jezu: Regnum meum

non est de hoc mundo; si ex hoc mundo esset regnum meum, nimirum mei atque decertarem, ut non traderer Judaeis; nunc autem regnum meum non est haec.

1 Cor. c. 13, v. 24, 25: Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem et virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus ejus.

Eph. c. 1, v. 19 et seq.: Secundum operationem potentiae virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constitutus eum dexteram suam in caelestibus supra omnem principatum, et potestatem et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro, et omnia subiecit sub pedibus ejus, et ipsam dedit caput supra omnem Ecclesiam.

Eph. c. 5, v. 5: Hoc enim scitote, intelligentes quod omnia sacrificator, aut immundus, aut avarus, quod est idololatriae servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei.

Phil. c. 2, v. 9 et seq.: Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen; ut in nomine Jezu omne genua flectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum; et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jezu Christus in gloria est Dei Patris.

Col. c. 1, v. 12, 15: Gratias agentes Deo Patri qui dignus nos fecit in partem sortis sanctorum, in lumine; qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transiit in regnum Filii dilectionis suae.

2 Tim. c. 4, v. 1: Testificor coram Deo et Jezu Christo, qui iudicaturus est vivos et mortuos, per adventum imperii, et regnum ejus.

Hebr. c. 4, v. 5 et seq.: Qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae ejus, portansque omnia verbo virtutis suae, purgationem peccatorum faciens, sedit ad dexteram majestatis in caelestibus... Ad Filium autem: Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi; virga equitatis, virga regni tui. Dilatasti iustitiam, et odisti iniquitatem; propterea vocat te Deus, Deus tuus, oleo essentiationis pro participibus tuis.

2 Petr. c. 1, v. 11: Sic enim abundanter ministrabit vobis introitus in aeternum regnum Domini nostri et Salvatoris Jezu Christi.

Apoc. c. 5, v. 21: Qui vicisti, dabo et sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus.

Apoc. c. 11, v. 15: Et septimus Angelus tuba cecinit et factae sunt voces magna in caelo, dicentes: Factum est regnum hujus mundi Domini nostri, et Christi ejus, et regnabit in saecula saeculorum. Amen.

Apoc. c. 12, v. 3, 4: Et peperit Filium masculinum qui reclusus erat omnes gentes in virgula ferrea... Et cepit uter Filius ejus ad Deum, et ad thronum ejus... Et cepit vocem in caelo dicentem: Nunc facta est actus, et virtus, et regnum Dei nostri, et potestas Christi ejus.

Apoc. c. 14, v. 14: Et vidi, et ecce nubem candidam, et super nubem sedentem similem Filio hominis, habentem in capite suo coronam auream.

Apoc. c. 17, v. 14: Illi cum agno pugnant, et

Agna vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, et rex regum.

Apoc. c. 19, v. 11, 15: Et vidi caelum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis et Verus, et cum iustis iudicet et pugnet; oculi ejus sicut flamma ignis, et in capite ejus diadema multa.

In Judaeorum animis falsa haec et perversa haeserat opinio, ut proxime à nobis dictum est, religiosus sum summam in exteris quibusdam caeremoniarum et sacrificiorum ritibus esse positam; ex quorum observatione maxima praemia, egregiumque pietatis fructum laturos se arbitrabantur; cum sincerè ac intimè ergà Deum pietate et amore tota contineretur religio, et ad universum hominum genus lex illa ac legis fructus pertinet, non ad eos solum qui ab Abrahamo, Isaac, et Jacob ortus sui originem repetebant. Id agnoscebat Isaac, cum Israeliticae totius gentis nomine apud Deum profleret, hancquamquam in Abrahamica illà stirpe, sed in uno Deo ipsae suae esse repositas. Tu enim, sicut, pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israel ignoravit nos; in, Domine, pater noster, redemptor noster (Isai. c. 65, v. 16). Deus ipse homines, non ex naturalibus, sed ex pietate spectare se, nec persequi successum denuntiat. Dominus Deus venter, inquit Moses, ipse est Deus Decorum, et Dominus dominantium, Deus magnus, et potens, et terribilis, qui peravum non accipit, nec numerat; facit incipitum pupillo et vidua, amat peregrinum; et dat ei victum atque scitum. Ferebatur olim dictum illud tanquam à Mose per traditionem propagatum: Neque circumcisio est aliquid, neque praetium, sed nova creatura. Sic ipse Deus apud Isaiam, cap. 66: Et non dicat filius altaris, qui adhæret Domino, dicens: Separatione dividet me Dominus à populo suo... Filios adveni qui adhærent Domino, ut colant eum, et diligant nomen ejus, ut sint ei in servos, omnem cotidientem sabbatum, ne polluas illud, et tenent fœdas meum, adducam eos in montem sanctum meum, et lectificabo eos in domo orationis meae; holocausta eorum, et victimae eorum placebunt mihi super altari meo, quis domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis. Israelitis, si dei mandata spreverint, idem ac Gentibus minatur exitium. Sicut gentes, inquit Moses, Deut. c. 8, v. 20, quae derisit Dominum in introitu tuo, tui et vos peribitis, si inobedientes fueritis voci Domini Dei vestri. Quod cum facturos praevideisset Deus, sacrificia eorum repudiavit, exhibendum verò sibi ab ethnicis cultum probat apud Malachiam, cap. 1: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, et minus non suscipiam de manu vestra; ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus. Alibi facturum se nova spondet, obliteratis prioribus, arcè testamenti neglectâ, exciso tempore, abrogato Aaronis sacerdotio, solum prisco fœdero, novo ieto, novo condita Hierosolyma, novisque indotis colonis; Israelitis rege, principe, sacrificio, et arcè carentibus. Frustrâ ergò Abrahamicum originem, sancta Deum inter et Abrahamum fœdera,

et dei promissa jactabant Israelite, in hisque spem collocabant suam; quae ea lege data erant, si Deum non externo cultu, sed verè et ex animo revererent et diligerent. Non sum locutus, inquit Deus apud Jeremiam, cap. 7, v. 22, 25, cum patribus vestris, et non precepi eis in die quâ eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocaustatum et victimarum; sed hoc verbum precepi eis dicens: Audite vocem meam, et ero vobis Deus, et vos eritis mihi populus; et ambulabitis in omni via quam mandavi vobis, ut bene sit vobis. Et in Deuteronomio, cap. 6: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ fortitudine tuâ. Eruntque verba haec quae ego precepi tibi hostis, in corde tuo. Et alio loco, Deut. c. 50: Testes imoco hædicæ cultum et terram, quod proposuimus in vobis timere et mortem, benedictionem et maledictionem. Etiae ergo vitam, ut ei in vras et semen tuum, et diligas Dominum Deum tuum, atque obediâ voci ejus, et illi adhaereas (ipse est enim vita tua, et longitudo dierum tuorum) ut habites in terrâ, pro quâ juravit Dominus patribus tuis, Abraham, Isaac, et Jacob, ut daret eam illi. Samuel quoque, 1 Reg. c. 15: Nunquid vult Dominus holocausta et victimas, et non obediâ tu obedienti voci domini? melior est enim obediâ quam victimæ, et mundare magis quam offerre dispensum urietum. Et David, Ps. 50: Quoniam, si voluisses sacrificium, doluisses atque; holocaustis non delectabar. Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies. Unde istud expressit Porphyrius libro secundo sup. Ægyptos, veritatis sibi concensus: Hæc, si agere pbs stragula nesci, aut fere, dicitur. Optima enim et diu acceptissima libatio est mens pura, et animus affectibus vacuus. In precedente Psalmo sic Deus induitur loquens: Non in sacrificiis suis argum te; holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper... Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Immolo Deo sacrificium laudis, et recte Altissimi vota tua. Et apud Oseam, cap. 6: Miseri cordium volui, et non sacrificia; et scientiam Dei plus quam holocausta. In memoriae Isteniensibus editi, à Platone verò in Alcibi. 2 literis consignati, cum quaererent quomobrem sui gens, magnificatissimis sacrificiis deos placare solita, à Lacedæmonis, circa duorum cultum perparcis et accordibus, tam supè vinerentur. Respondit Ammon malle se Lacedæmoniorum rēpētis, sinceram videlicet et piâs praecationes, quam omnia Græcorum sacrificia. Jam tūc neupè permanerant ad Ammonios doctrina hæc in sacris Hebraeorum libris frequenter tradita. Lucentia Davidi Kimchi, egregii inter suos magistri, sententia reliquis ipsius congeneribus documento esse potest, quod pertinere instituta à Mose sacrificia. Is in suis Psalmo dō explanationibus disertè docet non ad aliud spectare sacrificiorum institutionem, quam ad cordis contumendandam duritiem; et per existionem adipis non moneri de resecandis corporis voluptatibus et animi cupiditatibus elidendis. Acceptissimam esse Deo circumcissionem cordis declarat Jeremias, cap. 4, v. 4:

Joan. c. 8, v. 44 et seq. : Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere : ille hominida erit ab initio, et in veritate non accit, quia non est veritas in eo... Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex diabolo non estis.

CAPUT CXIV.

PRINCIPES JUDAEORUM CONGREGANTUR ADVERSUS IESUM.

Psaln. 2, v. 2 : Adversatur reges terrar, et principes convenerunt in unum, adversant Dominum, et adversant Christum ejus.

Psaln. 54, v. 15 : Et adversam me letosi sunt, et convenerunt.

Matth. c. 26, v. 3, 4 : Tunc congregati sunt principes sacerdotum et seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Capitis, et concilium fecerunt, ut Iesum dolo tenerent et occiderent. Et Matc. c. 14, v. 1 ; et c. 15, v. 1. Joan. 11, v. 47.

Luc. c. 25, v. 6 et seq. : Pilatus autem iudicis Gallorum, interrogavit si homo Gallus esset. Et ut cognovit quod de Herodia petalato esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Ierosolymis erat illis diebus... Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, et ille post indutum veste alba, et remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipso die, nam antea inimici erant ad invicem.

Act. c. 4, v. 24 et seq. : Qui cum audissent, manserunt tenerunt vocem ad Deum, et dixerunt : Domine, tu es qui fecisti caelum et terram, mare et omnia que in eis sunt : qui Spiritus sanctus per os patris nostri David, pateri tui, dixisti : Quare speraverunt gentes, et populi meditati sunt inania ? Adversaverunt reges terrar, et populi convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus. Convenerunt enim vere in civitate ista, adversus sanctum patrem tuum Iesum, quem unctisti, Herodes et Pontius Pilatus, cum populo et populus Israel, facere quae nimis tua et capitulum tuum decreverunt fieri.

CAPUT CXV.

IESU PROBITUR A JUDA, JUDE, NOBIS ET ETERNIS INIMICIS.

Psaln. 54, v. 19, 20 : Non supergredietur mihi qui adversantur mihi insuper, qui oderunt me gratis, et amantur venis. Quoniam inimici quidem pacifice loquabantur, et in fronsibus terrae loquentes, dolos cogitant.

Psaln. 40, v. 10 : Etonim homo pacis, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem.

Psaln. 54, v. 15 et seq. : Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, manserunt inimici me, et si in qui oderunt me, super me magna locutus fuisset, abscondissent me foras ab eo. Tu vero homo unanimitas, dux meus, et notus meus, qui simul mecum dulces coepitales cibos, in domo Dei ambulavimus cum convivio.

Psaln. 68, v. 21 et seq. : Et unum qui simul constitueretur, et non fuit ; et qui consolaretur, et non invenit ; et dederunt in escam meam flet, et in siti me potaverunt me aceto. Fiat mensa coram coram ipsi in loquium, et

in retributiones, et in scandalum : obscurerent oculi eorum, ne videant, et dorsum eorum temper incurva ; effunde super eos iram tuam, et furor irae tuae comprehendet eos ; fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculo eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum adiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, et non intrent in justitiam tuam ; delentur de libro vivorum, et cum justis non scribentur.

Psaln. 108, v. 1 et seq. : Deus, laudem meam ut tacueris ; quia os peccatoris et os dolosi super me aperit. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et captivaverunt me gratis. Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi ; ego autem orabam ; et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea. Constitue super cum peccatorem, et diabolum stet a dextra ejus. Cum judicatur, exeat condemnatus, et oratio ejus fiat in peccatum. Fiant dies ejus pauci, et episcopatum ejus alter accipiat. Fiant filii ejus orphani, et uxor ejus vidua... Fiant contra Dominum semper, et disperdat de terra memoria eorum, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Et persecutus est hominem inopem, et mendicem, et compunctum corde mortificare. Et dilexit maledictionem, et venit ei : et notuit benedictionem, et elongavit ab eo.

Matth. c. 26, v. 14 et seq. : Tunc abit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad principes sacerdotum, et ait illis : Quis vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam ? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et extitit quarebat opportunitatem ut eum traderet... Vespere autem facto, discumbat cum duodecim discipulis suis ; et cecidit illis dixit : Amicus dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est. Et contristati valde coperunt singuli dicere : Numquid ego sum, Domine ? At ipse respondens ait : Qui intingit mecum manum in pappis, hic me tradit. Filius quidem humanis exiit, sicut scriptum est de illo ; non autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit : Numquid ego sum, Rabbi ? At illi : Tu dixisti... Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum planis et fustibus, missi a principibus sacerdotum et senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dicit illis signum dicens : Quicumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad Iesum, dixit : Ave Rabbi, et osculatus est eum. Et Matc. c. 14, v. 10 et seq. Luc. c. 22, v. 3 et seq. Joan. c. 18, v. 5 et seq.

Joan. c. 15, v. 2 et seq. : Et tunc facta, cum diabolus jam misisset in eos, ut traderet eum Judas Simonis Iscariote... dixit eis... Si hinc scitis, boni eritis si feceritis ea. Non de omnibus vobis dico, ego scio quem elegim ; sed ut adimpleatur Scriptura : Qui manducavit meum panem, levabit contra me calcaneum suum. Amplius, dico vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, creditis qui ego sum.

Joan. c. 15, v. 24, 25 : Si opera non fecissem in eis,

que nemo alius fecit, peccatum non haberent : tunc intem viderent, et oderunt et me et patrem meum. Sed ut impleretur sermo qui in lege eorum scriptus est : Quia odio habuerunt me gratis.

Joan. c. 17, v. 12 : Quos dedisti mihi, custodisti ; et et nemo ex his perit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur.

Act. c. 1, v. 16 et seq. : Viri fratres, oportuit impleri Scripturam, quoniam promissus Spiritus sanctus per David de Judo, qui fuit dux eorum, qui comprehenderunt Iesum, qui commoratus erat in nobis, et scitulus est sortem ministerii hujus. Et hic quidem postmodum agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit modus, et diffusus sunt omnia viscera ejus. Et notum factum est omnibus habitantibus Ierosolymis, ut appellaretur ager ille lingua eorum, Hacedanum, hoc est, Ager sanguinis. Scriptum est enim in libro Psalmorum : Fiat commoratio eorum deserta, et non sit qui habitet in ea ; episcopatum ejus alter accipiat.

CAPUT CXVI.

SACRIFICIUM INGERENTUM IESU INSTITUIT.

Mal. c. 1, v. 10 et seq. : Non est multi volentis in vobis, dicit Dominus exercituum, et minus non suscipiam de manu vestra. Ab est enim scitis super ad oscaum, magnus est numerus ejus in gentibus ; in omni loco sacrificatur, et offertur nomina mea oblatio manna, quia magnus est numerus meus in gentibus, dicit Dominus exercituum.

Matth. c. 26, v. 26 et seq. : Coenatis autem eis, accepit Iesus panem, et benedixit, ac fregit, dedique discipulis suis, et ait : Accipite, et comestis, hoc est corpus meum. Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis dicens : Bibite ex hoc omnes ; hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Et Matc. c. 14, v. 22 et seq.

Luc. c. 22, v. 19 et seq. : Et accepit panem, gratias egit, et fregit, et dedit eis, dicens : Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur ; hoc facite in rem commemorationem. Similiter et calicem, postquam cecidisset, dicens : Hic est calix, novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.

Joan. c. 6, v. 54 et seq. : Dixit ergo eis Iesus : Amen, amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducavit meum carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die ; caro enim mea vero est cibus, et sanguis meus vero est potus ; qui manducant meum carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo. Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem ; et qui manducavit me, et ipse vivet propter me. Hic est panis qui de caelo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt. Qui manducavit hunc panem, vivet in aeternum.

Act. c. 2, v. 42, 46 : Erant autem perseverantes in doctrina Apostolorum, et in communicatione fractionis panis, et orationibus... Quasdam quoque perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panem, amebant

cicum cum exultatione et simplicitate cordis. Et Act. c. 20, v. 7, 11.

1 Cor. c. 10, v. 16, 17 : Calice benedictionis, cui benedictissimus, nomine communicatione sanguinis Christi est ; et panis quem frangimus, nomine participatio corporis Domini est ; Quoniam unus panis, unus corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus.

1 Cor. c. 11, v. 25 et seq. : Ego enim accepit a Domino, quod et tradidi vobis : Quoniam dominum Iesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens, fregit, et dixit : Accipite, et manducate ; hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur : hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem, postquam cecidisset, dicens : Hic calix novum testamentum est in meo sanguine ; hoc facite, et calicem bibite, in meam commemorationem. Quotiescumque enim manducatis panem hunc, et calicem bibite, mortem Domini annuntiatis, donec veniat. Itaque quotiescumque manducaverit panem hunc, et biberit calicem Domini indigni, reus erit corporis et sanguinis Domini.

CAPUT CXVII.

IESUS PANIS.

Mic. c. 5, v. 2 : Et in Bethlechem (BETHLEEM), hoc est, Domus panis) Ephrata, parvulus es in millibus Juda ; ex te natus erit gregeatorum ; qui sit Dominator in Israel, et egrasus ejus ab india, a diebus aeternitatis.

Joan. c. 6, v. 35 et seq. : Dixit autem eis Iesus : Ego sum panis vitae ; qui vivit ad me, non morietur... Mirum mirabit ergo Judaei de illo, quia dixisset : Ego sum panis vitae, qui de caelo descendit... Respondit ergo Iesus, et dixit eis... Ego sum panis vitae. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis de caelo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non morietur. Ego sum panis vitae, qui de caelo descendit ; si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum ; et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita... Hic est panis, qui de caelo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt ; qui manducavit hunc panem, vivet in aeternum.

CAPUT CXVIII.

AGONIA IESU.

Psaln. 54, v. 4, 5 : Cor meum conturbatum est in me, et formido mortis cecidit super me. Timor et tremor convenerunt super me, et conturbavit me timor.

Psaln. 108, v. 22 : Iterum me, quia egressus et puerper ego sum, et cor meum conturbatum est intra me. Sicut umbra cum deflavit, oblatas sum ; et recessus sum sicut locustae.

Matth. c. 26, v. 38 et seq. : Et assumpto Petro, et duobus filiis Zebedae, cepit constitui et muras esse. Tunc ait illis : Tristis est anima mea usque ad mortem ; sustinete hic, et vigilate mecum. In progressu quatuor praedixit in faciem suam orans, et dicens : Pater mi, si possibile est transeat a me calix iste ; verumtamen non

grinus filia matris meae. Quoniam zelus domus tua commo- dit me, et opprobria exprobrantium tibi occiderunt super me; et opera in jejuniis animam meam, et factum est in opprobrium mihi; et posui vestimentum meum cilicium, et facta sunt illi in parabolam. Adversam me loquebantur qui sedebant in porta, et in me quaelebant qui bibebant vinum... In role inoproprietum meum, et confusioem meam, et reverentiam meam; in conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me; inoproprietum exspectavit cor meum et iniquitatem.

Psalm. 75, v. 22, 25: *Excursus, Deus!* Justitia comman- tatum iudice minor zelo inoproprietum tuorum, coram quo ob insipientie sunt tota die. Ne obliviscaris vocem inimicorum tuorum; superbia coram qui te derisunt ar- cendi sunt super.

Psalm. 78, v. 12: *Et rosde iudicia noctula septu- pta in manu eorum, inoproprietum tuum, quod expro- baverunt tibi, Domine.*

Psalm. 87, v. 16: *Peperit enim ego, et in laboribus educatus me; exaltatus autem, humilitate erui et confusioem. In me transierunt spes tuae, et terrores tui conturbaverunt me; circumdederunt me sicut aqua; tota die circumdederunt me sicut.*

Psalm. 88, v. 35 et seq.: *Tu vero repulisti, et des- perasti; distulisti Christiani tuum; everisti testamentum serui tui,* profundius in terra sanctuarium ejus, destruxisti omnes aspectu ejus, potuitis firmamentum ejus for- midinem; diripuerunt eum omnes transientes viam, factus est opprobrium vicinis suis; exultasti de sterore deprimentis eum, lascivisti omnes inimicos ejus; aueristi adjutorium gladii ejus, et non ex quaesivisti ei in bello; destruxisti eum ab inundatione, et ad eum effu- dit terram collidisti; minuiti sunt dies temporis ejus, perdidisti eum confusioem; *Memor esto, Domine, opprobrii atrocium tuorum (quod commisit in anim meo), mulierem gentium, quod exprobraverunt circumdationem Chanaan tui.*

Psalm. 142, v. 5, 12: *Quia perterritus est inimicus animam meam, humiliasti in terra filium matris; colloca- visti me in obscuris, densa mortuus occidi; et arcuatus est super me spiritus meus, in me turbatum est cor meum.*

Sap. c. 2, v. 19: *Contumelia et tormento interrogamus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus patientiam illius.*

Isa. c. 55, v. 4: *Non potestis enim quanti leprosum, et parentum d' Deo, et humilitatem.*

Thren. c. 5, v. 50, 61: *Dabit perterriti te maritiam, saturabitur opprobriis... Audisti opprobrium coram, Domine, omnes cogitationes coram dederunt me.*

Math. c. 27, v. 27 et seq.: *Tunc milites praesentis susceperunt Ieam in Praetorium, congregaverunt ad eum universam cohortem, et circumdantes eum, clamantem eccle- siam circumdederunt ei, et plebsque eorum de spiritu, posuerunt super caput ejus, et manducant in dexterâ ejus; et genu flexo ante eum, insultant ei, dicentes: Ave, rex Judaeorum. Et expuantes in eum, acciperunt aurum, et porceiebant caput ejus. Et postquam illa- serunt ei, exoravit eum clamans, Et Marc. c. 15, v. 16 et seq. Joan. c. 19, v. 1 et seq.*

Luc. c. 18, v. 31, 32: *Annuntiavit autem Jesus duo- decim, et ait illis: Ego ascensurus Jerosolimum, et con- summabuntur omnia quae scripta sunt per prophetas de Filio hominis; trahetur enim Genibus et illudetur.*

Luc. c. 25, v. 11: *Speravit autem illium Herodes cum exercitu suo, et illius indutum veste alba, et remisit ad Pilatum.*

Rom. c. 15, v. 5: *Electionis Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est: Inoproprietum inoproprietum tui, occiderunt super me.*

1° Quoniam ad sequentia latè patet Psalmus 21, locus postulat ut paulo eum accuratius examinemus. Alio lignum illum est eo vaticinium genere esse, quoniam anceps significatio est; quaeque praesentis dum tra- ctant, futurorum simulacra adumbrant. Quaedam enim Davidem simul et Christum Jesum, quodam Jesum unum respiciunt; sed ita tamen, ut longo plura Chris- to conveniant; et quae Davidi accommodari possint, in Christum Jesum aptius etiam congruant. Ad Jesum quidem merè ista spectant, Psalms. 21: *Quoniam tu es, qui extraxisti me de ventre, spem meam ob superbia nutria mea; nam quis de Davide verè id dici posse potest? et Christus Jesus ab ipso ortu sanctus fuit. Conveniunt et ista Christo Jesu soli, ut pluribus approbatur in- fra: *Potestis manus meas et pedes suos, ditumercare- runt omnia ossa mea. Ipsi vero condiderunt, et in- speperunt me (quod congruit ad istum Zachariam, cap. 12: *Et aspiciat ad me, quem confecerunt*). Ille sicut ejusmodi, ut quantavis flexa et contorta, nec Davidi, nec alii cuiquam, praeter Jesum, aptari queant. Non ista ejusdem psalmi Davidi adungi possunt, quae vocatio- nem gentium per Christum portam praesignant: *Regnabunt enim, et convertentur ad Dominum universi fini- tis terrae: et adorabunt in conspectu ejus universae finitiae gentium; manuscruent, et adorabunt omnia pinguis terrae. Quorum consimilia de Christo praedicta habes in Psalms 71, vers. 8 et seq.: *Et dormitabit à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminus orbis terrarum. Coram illo procedent Aethiopes, et inimici ejus terram invent. Reges Thuris, et insulae munita offerent; reges Arabum et Sabae dona mitterent; et ador- abunt eum omnes gentes terrae, et omnes gentes servient ei... Et benedicuntur in ipso omnes tribus terrae; omnes gentes magniferaunt enim. Quadrant quoque in Chris- tum isthaec, etsi in Davidem etiam utique conveniunt: *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti? quare moriens, Christus vociferabatur. Beine: *Ego autem non vermis, et non homo; opprobrium hominum, et ab- jectio plebis; quibus humilitatem suam testatur Jesus, ut patet saepe in utroque testamento, quod congruit Parallelismus ooster. Subiicit Psalms: *Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labris, et moverunt caput: Sprobrati in Domino, oripiet eum; saltem fecit eum, quoniam tuli eum. Prorsus Psalms dicitis annuo hae veras, quae narrat Matthaeus his verbis, cap. 27: *Praterentes autem blasphembant eum, moentes caput sua, et dicentes: Vah! qui destruxisti templum Dei, et in triduo illud roedificas, salva temetipsum; si filius********

Dei es, descende de cruce. Similiter et principes sacer- dotum illudentes eum scribis et senioribus, dicebant: *Alios altius fecit, seipsum non potest salvare facere; si rex Israel es, descende nunc de cruce et crucifixus es: confidit in Deo; liberet nunc, si nulli eum; dixit enim: Quia Filium Dei sum. Quae quoque et 246 et 247 cadunt ista in Christum Jesum; Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. Sol et obliquè et vultu ejus Davidi aptari possunt, quod à Theodoro Mopsuesteno et Geroto factum est; et sensus sit, Da- vidiâ suppellectilem fuisse vi diripiam, et sorte inter raptores divisim. Quod subest in Psalms: *Eruc à fra- meâ, Deus, autem meum, et de mortu canis tantum meum; salva me ex ore leonum, et à cornibus unicornium humilitatem meam; hoc ipsum Jesum Patrem orabat in villa Gethsemani: *Pater mi, si possibile est, transat à me calix iste (Math. c. 26, v. 58). Pergit Psalms: *Narra- bo nomen tuum fratribus meis; in medio ecclesiae laudabo te, quae Jesu propria esse docet Paulus in Epistola ad Hebraeos, cap. 2. Psalms saepe hinc inesse praedictiones de Messia Hebraei consentiunt in Midrasch Thehillim: et in capite 11 Thalmudici libri Senehorin, his verbis Messiae describuntur tempora, quae ex Psalms ejusdem 17 commate petita esse apparer.****

2° Verumtamen sententiae nostrae repugnare videntur isthaec: *Longè à salute mea verba delictorum meorum. Deus meus, clamabo per diem, et non exaudies; et nocte, et non ad supplicium mihi; quae causa fuisse testatur Theodoros, quomodo septuaginta interpretes ad Christum congruere Psalmum hunc non dicunt. Hinc etiam abutebatur Theodoros Mopsueste- nus in interpretatione duodecim Prophetarum, quem- admodum narratur in Collatione quarta concilii secundi Constantiopolitani, ut haec ad Christum perpe- rano Constanti ostenderet. Certum quidem est Christum Jesum fuisse tentatum per omnia per similitudine, ob- que prociato (Hebr. c. 5, v. 15). Docent etiam nos Isaias cap. 55 et Petrus, Epist. 2, cap. 2 Christiani peccatum non fecerit, nec inventum esse dolam, in ere ejus. Docet nos Iacques, Epist. 1, cap. 3, peccatum in eo non esse. Verum id quidem: ad Deus tamen Christum, qui non noceret peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos effice- retur iustitia Dei in ipso, inquit Paulus, in secundâ Epistola ad Corinthios. Et in illa ad Galatas: *Christus non redemit de iudicio legis, factus pro nobis maledic- tum. De quo jam ante Isaias cap. 55, v. 6: *Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrorum. Quid si il- lemus haec ad unum Davidem spectare, ut permittit est aliquando vaticinium sensus? velut in secundo libro Samuelis, Dei verbis Nathan ea Davidi sponte, quae partem in Christum, partim in Salomonem ca- dere possunt; et haec quidem in Christum: *Stabilitum thronum regni ejus usque in sempiternum; ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium: haec verò in Salo- monem: *Qui si iniquè gesserit, argum eum in virgâ tigrum. Huiusmodi tamen exceptionibus omissis, aio nihil eorum quae obijciuntur, comparare in Hebraeo exemplari. Nam pro eo quod habet Vulgata, delictorum meorum, et Septuaginta, *et******

brachè legitur, *et*, hoc est, *regis mei. Thargum, 77724, clamavit me. Aquila, *et* regis meo, regis mei. Theodotion, *et* regis meo, clamavit mei. Septa, *et* regis meo, praeratiom meo. Hieronymus in interpre- tatione Psalmonum, juxta hebraicam veritatem, *regis mei. Commentarii in Psalms ipsi adscripti: *Est sensus juxta ceteros interpretes: *Genitus mei atque con- tus; quique amper populum Israel salvare quaesit, longe facti sunt à salute mea, quam populo tribuere cupiebam; quia ipse noluerunt recipere salutem. Ad Septuaginta sensus, quos sequitur vulgata interpreta- tio: *legebant, 77027, errorum meorum.*****

3° Captivitas etiam suis legitimum Psalmi hujus sententiam admittere cupiunt aut R. David Kimchi et Lippmann, quorum perque christiani dogmatis inaevis scrupulum fortassis aliquem injicere, ejusdem verò consulto haudquam permovere possint. Pauculas tantum attingimus de principis. Penultimo versu, inquit, utitur Christiani, ad probrum Jesum in vivis manere voluisse, non sicut nimirum in tris fructa frangebatur, qui avaritiam sturium vicalis in infernis foetis attingebatur; quorsum igitur clamabat moriens: *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? (Math. c. 27, v. 46), cur querebatur se non exaudi- diri, qui exaudiri volebat? cur Deum appellat, *Laudem Israel, cum ab Israele Jesus ipse Deus cruciatur? Deum aut non deprecasse preces suas, nec aver- tisse faciem suam à se, cum preces hanc ejus aspectu ejus deprecari. Futurum praedicti, et adortum in cons- pectu sui omnes familie gentium, cum nullus illi cultus à Judaeis tot lacrimis praestitis sit. Non Jesum respondens Deum fuisse et loquiam, nec humani quilibet, praeter peccatum, ad eo alioem fidem, ac idcirco nobis à natura hostium doloris et mortis horrorem verè eum sensisse, idcirco in querebis miorè humano exipisse; sic tamen ut compresso et devicto humore imbecillitatis sensu, paternis im- portis proo animo obsequeretur. Gasterum duplex est Israel: *Non enim omnes, qui ex Israel sunt, si unni Israelitii, inquit Paulus ad Rom. c. 9; neque qui sicut enim Abraham, omnes filii. Non enim qui in manifesto, Judaei est; sed qui in abscondito, Iudeus est (Rom. c. 2, v. 28, 29). Ergo Christiani in Psalms Deum appellat *Israel, utique qui laudatur à paucis et sanctis Israelitibus, cum à peccatis et sceleris Israelitis torqueretur. Neque verò à Deo spreus ac despectus est Jesus, qui datur sibi unum potestatem in caelo et in terra reditibus gloriam. Et sane postu- latis ejus non nisi Deus; nam et vitam illi restituit, quam nec retinere Jesus voluerat, et hominibus cri- minum veniam benignè indulsit, cuius impetranda gratia mortem Deum obierat. Falsum denique est, ne- que Judaeis neque Israelitis Christo noque desisse, cum ex utroque genere complures ad Christi castra transierat; non enim praedicti Propheta singulos quoque ex omni hominum genere, sed aliquos Christi doctrinam susceperunt.****

CAPUT CXXIV.

IESUS CONSPICITUR ET GEMITUR.

Psalm 54, v. 16 : Et adversum me locuti sunt, et conemerunt; congregati sunt super me flagitii, et lignorum.

Psalm 68, v. 27 : Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt.

Sap. c. 2, v. 18, 19 : Si enim est verus Filius Dei, respiciet eum, et liberabit eum de manibus contrariorum. Constantibus et tormen- tis interrogabitur, ut sciamus reverentiam ejus, et probemus puritatem illius.

Isa. c. 50, v. 6 : Corpus meum dedi percussioni, et genas meas doli- bus; factum videri non averti ad interpellantes et conspuentes in me.

Isa. c. 55, v. 5 et seq. : Dominus et vocatum est scelerum, virum dolorem, et seculum infamiam; et quoniam obediens vultus ejus et strepens, vultu autem reprobationis eum. Verum linguas nostras ipse tulit, et dolorem nostrum ipse portavit, et non putavit eum quod reprobum, et percussum a Deo, et humilitatem. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras; atrium est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostrae super eum, et in ore ejus semina pacis.

Thron. c. 3, v. 26 : Dabit percussum in maxillam; saturabitur opprobriis.

Math. c. 20, v. 18, 19 : Ecce accedimus Hierosolimam, et Filius hominis tradetur Principibus Sacerdotum et Scribis; et condemnabunt eum morte; et tradent eum Gentibus, ad ludendum, et flagellandum, et crucifigendum. Et Marc. c. 10, v. 33, 34. Luc. c. 18, v. 31, 32.

Math. c. 26, v. 67, 68. Tunc expromit in faciem ejus, et colaphis eum calcaverunt; aut eum pedibus in faciem ejus uiderunt, dicentes : Prophecia nobis Christus, quis est qui te occidit? Et Marc. c. 14, v. 65. Luc. c. 22, v. 63, 64.

Math. c. 27, v. 26 : Tunc dimisit illis Barabbam; Jesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigerent.

Et Marc. c. 15, v. 15.

Math. c. 27, v. 38. Et expugnatis in eum, acceptant arundinem, et percussibant eum cum eis. Et Marc. c. 15, v. 19.

Joan. c. 18, v. 22 : Hinc autem cum dixisset, vocat assistens ministrorum dedit alapanam Jeo, dicens : Sic respondes Possibile?

Joan. c. 19, v. 1 et seq. : Tunc tregis apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit. Et multas scriptiones coram de signis, imponerunt capiti ejus, et veste purpurea circumdederunt eum. Et dicebant : Ave rex Judeorum; et dabant ei alapas.

CAPUT CXXV.

IESUS VENATUS : CUM VENATIONIS PRETIO AGER TIGLIVS ERITUR. IUDÆI PHARISÆI INTERVENS.

Psalm 68, v. 25 et seq. : Effunde super eos iram tuam, et furor tuus comprehendet eos. Fiat habitatio

eorum deserta; et in tabernaculis eorum non sit qui habitet. Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt.

Psalm 108, v. 3 et seq. : Pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi; ego autem orationibus. Et paventur adversum me mala pro bonis, et adim pro dilectione mea. Constat super eum peccatorem, et diabolum uti a deo. Iste enim cum peccatorem, et diabolum uti a deo. Iste enim cum peccatorem, et diabolum uti a deo. Iste enim cum peccatorem, et diabolum uti a deo.

Amos. c. 2, v. 6 : Hec dicit Dominus : Super trina sceleribus Israel, et super quatuor non conteram eos; pro eo quod vendidisti pro argento Justum.

Zach. c. 11, v. 13, 15 : Et appropinquat mercedem meam triginta argenteos; et dicit Dominus ad me : Profectus illud ad altarium, decorum pretium, quo projectus sum ab eis. Et tunc triginta argenteos, et projectus illos in domum Domini ad altarium.

Math. c. 26, v. 11 : Tunc obit unus de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad principes sacerdotum, et uti alia : Quis vultis mihi dare, et ego cum vobis tradam? Ad illi constituerunt ei triginta argenteos. Et Marc. c. 14, v. 10 et seq. Luc. c. 22, v. 3 et seq.

Math. c. 27, v. 5 et seq. : Tunc videns Judas qui eum tradidit, quod damnatus esset, penitentiam ducens, et reuertens dicens : Peccavi, tradidit sanguinem justum, et sceleris dicens : Peccavi, tradidit sanguinem justum. Ad illi autem dicit : Quis ad nos, et redieris. Et projectus argenteus in templo, necesse est, obiens lapso se suspendit. Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt : Non licet hoc mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Consi- lio autem facto, emeruit eis illis agrum Agelli, in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille, Hostellium, hoc est, Ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc implentur est quod dictum est per Jeremiam Prophetam dicens : Et acciperunt triginta argenteos, pretium appretium, quem appretaverunt a filio Israel, et dederunt eum in agrum Agelli, sicut consilium mihi Dominus.

Joan. c. 17, v. 12 : Quos dedit mihi, custodisti; et nemo ex eis perit, nisi filius perditionis, ut Scriptura loquitur.

Act. c. 1, v. 16 : Viri fratres, oportet impleri Scripturam, quam protulit Spiritus sanctus per os David de Judæ, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum, qui connumeratus erat in nobis, et servitus est socium ministerii hujus. Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, et in agrum crevit modicus, et diffusus est in agrum datus ejus. Et in agrum factum est modicum habitantibus Jerusalem, ut uti agellorum ager ille, hujusmodi eorum, Hæc dicit, hoc est, Ager sanguinis. Scriptum est enim in libro Psalmorum : Fiat connumeratio eorum deserta, et non sit qui habitet in eis, et scopulum ejus accipiat alter.

Clarissima illa Zacharie predicatio, ita ut a Matthæo relata est, adversariorum petitionibus patet. Quorum

tur primum Jeremie cum tribu ab evangelistâ, cum sit Zacharie; deinde aliis conceptam esse verbis apud prophetam, alia apud evangelistam : demum nec sententiam congruere. Adversus ea a Christianis intertextibus multa disputantur, quibus commemorandis superadditionibus in præsentia querelis istorum sic occurrere contenti. Verissime primum est librorum occurrere contenti, ut Jeremie nomen extruderet nomen Zacharie. Nam cum propria nomina contrahere libenter solent, illa Jeremie et Zacharie sic videntur expressisse, *Jeremias*, *Zacharias* : in his proclive fuit primum nomen utriusque litteram permutare; nam primum in *Jeremias*, non pusillam et licetram pingebant, quemadmodum nunc typographi, sed productam et bene longam; primam verò in *Zacharias*, non semper ita similitudine et contortulationem, nisi in libris cultus hodie pingitur, sed à summo ad imum satis directam, paululum inflexam et prominentem in medio, anulum in vertice gerentem : quæ si parum accurate notata erant, et in facili degenerabat. Hæc fatentur, qui græca exemplarâ versare consueverunt. Ergo apicis similitudine deluso imperio et supino librario, quod vult aut alteri codici habere verum, in alios ita præparatum est, ut universis propemodum, ac interpretantibus deinde inoleceret; quaquam non omnibus. Nam nec Jeremie, nec Zacharie nomen præserti syriacis interpretata, neque persica, neque latini codices præsertim, in testamento Augustinus, de Cons. Evang. lib. 4, c. 7. Simile quippam Origeni et Eusebio adnotatur: quorum ille in Matthæum, hic libro deinde Demonstrationis errorem hunc, *monendam scripturam esse colligitur*. At apocryphus ille Jeremie liber hebraice scriptus, Hieronymo communicatus à Nazareo sedit homine hebraeo, in quo testimonium illud propriis extatibus conceptum verbis, hunc scio non post Matthæum fuerit suppositus, et ad fidem ipsi faciendum confitebitur, ac Hebraicis desudo oblitus. Id quidem dissimulavit Hieronymus; sed inde tamen deprehensum esse Matthæi *per* hunc quaquam credere se declaravit, verum ex ipso Zacharia repetit. Minus verò ait Origenes visum sibi Immo Jeremie liberum apocryphum; ad ad priorem suspitionem alteram addit, ex aliqua nempe apocrypha scriptione. Jeremie nomen nec se ferente, deprehensum esse hanc quam proferi Matthæus, prædicationem; quemadmodum alia quædam novi Testamenti Scriptores ex apocryphis libris deprehensere. Opinionem hanc nulla pacto, ne et suspensionem quidem, probare possum; apocryphorum enim testimonia à Paulo apostolo in tradendis præceptationibus usurpata cum fructu potuerunt, ut ab Evangelistâ in notis Christi historia probatum fuisse falsam prædicationem, et librum *apocryphum* non canonice scriptum, nulla distinctionis adhibita notâ fuisse citatum, hanc quaquam mihi perscrutari potest. Utinamque est, licet certo veritissimum hoc esse mendam, ut et Augustinus assererent. Quod ad evangelistæ ad prophete sententiam attendere manifestum est, ad prophete sententiam attendere manifestum, verba neglexisse, quemadmodum ab interpretibus re-

cto observation est; tantum abest ut in sententiâ inter illos disconveniat. Atque hunc morem in testimoniis à Scripturâ sacra recedantibus tenuisse evangelistæ et apostolos hoc loco observat Hieronymus. Item in libro de optimo genere interpretandi, hunc notum solvens : *Abas hæc*, inquit, *de polissopo Christi dicere* (Matthæum significat) *qui curæ fuit, non verba aut apud Iohannem occupari, est veritas dogmatum potere*. Quæritur apud Zachariam Deus numerum suam triginta argenteis esse appensam; atque cum exiguum et vile sui pretium indignatus, jubet id prædicationem proficere, ad *Agellum*; quod et ab hoc factum est, projectis in in domum Domini ad Agellum. Planè cum hæc congruit Matthæus, si sententiam dantissæ species; nec multam abundantem verbi. Perspicuum est præterea Christum modò esse vaticinationem tunc, ut in Jesum Jesum propriè colucentem, accensè designatâ venditione, pretio venditionis, ac numero numerorum, prædicatione numerorum, loco etiam prædicationis, ac nomine loci. Quæ si in Zacharie temporaria conferat, vix satis, ac ne vix congruat; nam quid hoc esse dicas, Deum pretio estimari se voluisse ab Israelitis, ac, illis aestimatione Dei facti, triginta argenteos Dei pretium appendisse? Sive hoc in allegoriam trahere velis, non nisi adhibita vi illi efficitur. Quid hoc verò est quod fieri jubet Deus, propter pretium illud ad altarium? nam quod ait Gratius agrum fuisse in quem projectantur fracta templi scellula, gratis omnino dicitur, nec rationi convenit; cum quis putet agrum excipiendis templi scellulis fractis fuisse destinatum? non his potius certis, quam reliquis sordibus; unde nec à scellulis, potius quam à sordibus nomen habuerit. Hæc vix legitimum inde sensum extundas : cum propriam et verum referas in historia Christi Jesu. Esti verò notatius præpositum illud fuisse Gratia, ut propriis et directis vaticinationum sensus eriperet historia Christi, remotos solum et obliquos relinquere, hoc tamen loco veritate quippe cietur, allegoriam tantum expositionem concessit temporibus Zacharie propriam in historiam Christi quadrare fasces est.

CAPUT CXXVI.

IESUS A JUDÆIS ET STRONICIS CAPTUS BARRETHE.

Psalm 68, v. 2 : Adversum reges terram, et principes conemerunt in animam, adversum Dominum et adversum Christum.

Psal. 21, v. 17 : Quoniam circumdederunt me canes multi; concilium iniquitatum obsecit me.

Psalm 10, v. 6 et seq. : Inimici mei dixerunt nulla mihi : Omnia mortuaria et peribit nomen ejus? ... Adversum me iustitiam omnes inimici mei, adversum me flagitium nulla mihi; verbum iniquum conemerunt adversum me.

Psalm 68, v. 15 : Adversum me loquebantur, qui sedebant in porta.

Psalm 95, v. 21 : Captabunt in animam justi, et sanguinem innocentes condempnabunt.

Sap. c. 2, v. 19, 20 : Costumelia et tormento interrogatus eum, ut sciamus reverentiam ejus, et

prohemio patientiam illius. Morie turpissima condempna eum.

Isa. c. 53, v. 8: De angustia et iudicio subleuatus est.

Jerem. c. 14, v. 9: Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam; et non cognovi quis cogitauerit super me consilia, dicens: Mittamus lignum in pectus ejus, et erodamus eum de terra videntium; et nomen ejus non memoretur amplius.

Matth. c. 20, v. 18: Ecce ascendimus Ierosolymam, et Filius hominis tradatur principibus sacerdotum, et scribis, et condemnabitur cum morte. Et Marc. c. 10, v. 33.

Matth. c. 26, v. 68: At illi respondentes illis: Reus est mortis, Marc. c. 14, v. 64.

Matth. c. 27, v. 5: Tunc videns Iudas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitenti dicens, reuoluit triginta argenteos.

Matth. c. 27, v. 26: Tunc dimisit illis Barrabam; Iesum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur. Et Marc. c. 10, v. 33; et c. 15, v. 15. Luc. c. 23, v. 24, 25; Joan. c. 19, v. 15 et seq.

Luc. c. 23, v. 6 et seq.: Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit si homo Galilæus esset. Et ut cognouit quod de Herodia potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Ierosolymis erat illis diebus. Herodes autem, viso Iesu, gratias eum habuit; erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eo quod audierat multa de eo, et sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotum et scribe, constanter accusantes eum. Spreuit autem illos Herodes cum exercitu suo, et illiusit in latronem veste alba, et remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipsa die; nam antea inimici erant ad invicem.

Act. c. 3, v. 24 et seq.: Qui enim confitentur, unanimes locauerunt vocem ad Deum, et dixerunt: Domine, tu es qui fecisti celum et terram, mare, et omnia que in eis sunt; qui Spiritu sancto per os patris nostri David pueri tui dixisti: Quare tremauerunt gentes, et populi medullis sunt inania? Adstruunt reges terræ, et principes conueniunt in unum, aduersus Dominum, et aduersus Christum ejus. Conueniunt enim rote in ciuitate tua, aduersus sanctum puerum tuum Iesum quem unxisti. Herodes et Pilatus, cum gentibus et populo Ierusalem, facere quæ manus tua et consilium tuum decreuerant fieri.

CAPUT CXXXVII.

IESU CRUCI SUPPLICITER.

Gen. c. 22, v. 6 et seq.: Tunc quomodo (Abrahamus) ligna holocausti, et disposuit super Isaac filium suum... Clampus arctatus Isaac filium suum, posuit eum in altare super altarem lignorum.

Exod. c. 12, v. 1 et seq.: Dixit quoque Dominus ad Moysen et Aaron in terra Egypti... Loquimini ad ueruerum cœlum filiorum Israel, et dicite eis: Decima die

mensis hujus tollit sanguisque agnum per familias et domos suas... Erunt autem agnus absque macula, mœculus... Et creabitur eum sanguis ad quartam decimam diem mensis hujus, immolabitque eum ueruerus multitudine filiorum Israel ad esperam. Et auent de sanguine ejus, ne ponent super utrumque postem, et in asportationibus domorum, in quibus comedit uilem. Et edent carnes nocte illa ascos igni, et agnos panes cum lactuca agrestibus... Erunt autem sanguis uobis signum in edibus, in quibus eritis, et uideo sanguinem, et transibo res... Habebitis autem hanc diem in momentum, et celebrabitis eum solemnem Domino in generationibus uestris cultu sempiterno.

Num. c. 21, v. 1 et seq.: Quomobrem misit Dominus in populum ignitos serpentes, ad quorum plagas et mors plagarum, tenerunt ad Moysen, atque dixerunt: Peccatum est, quia locuti sumus contra Dominum ad te, oia si fecisti a nobis serpentes. Orabitque Moyses pro populo, et locutus est Dominus ad eum: Fac serpentes autem, et pone cum pro signo; qui percussus aspexit eum, uiuet. Fecit ergo Moyses serpentes autem, et posuit pro signo; quem cum percussus aspiceret, sanabatur.

Psal. 21, v. 17: Foderunt manus meas, et pedes meos; dirimerunt autem omnia ossa mea. Ipsi uero considerauerunt et insperauerunt me, diriserunt sibi uentrem meum, et super testem meum miserunt sortem.

Isa. c. 53, v. 5: Ipse autem uulneratus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostræ super eum, et uisore ejus sanati sumus.

Ezech. c. 9, v. 4 et seq.: Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam ciuitatem in medio Ierusalem, et signa Than super frontes uirorum gentium et dolentium, super cunctis abominabilibus que fiunt in medio ejus. Et illis dixit, audiente me: Transi per ciuitatem sequentes eum, et percutite; non oportet uentrem uestrum, neque misericordiam. Senem, adolescentulum et uirginem, paruulum et mulierem interficite usque ad interfectionem; omnium autem, super quos uideritis Than, non occidatis, et à sanctuario meo incipite.

Zach. c. 12, v. 10: Et effundam super domum David, et super habitatores Ierusalem, spiritum gratiæ et precium; et aspicient ad me quem confecerunt; et dolent eum plangere quasi super unigenitum, et dolent super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.

Zach. c. 13, v. 6: Et dicetur ei: Quid sunt plangere tue in medio munitum tuarum? Et dicet: His plangere sum in deuio eorum qui dissipabant me.

Matth. c. 20, v. 19: Tradent eum gentibus ad illudandum, et flagellandum, et crucifigendum.

Matth. c. 26, v. 2: Scitis quia post biduum pascha fiet, et filius hominis tradatur ut crucifigatur.

Matth. c. 27, v. 22 et seq.: Dixit illis Pilatus: Quid igitur faciem de Iesu, qui dicitur Christus? Dicant omnes: Crucifigatur. At illis preces: Quid enim mali fecit? At illi mox clamabant, dicens: Crucifigatur... Tunc dimisit illis Barrabam, Iesum autem flagellatum tradidit

eis ut crucifigeretur... Et postquam illuserunt ei, eruerunt eum chlamyde, et induerunt eum vestimentis ejus, et duxerunt eum ut crucifigeretur. Erant autem inuentum hominem Cyrenam, nomine Simonem; hunc angustiarum, ut tolteret crucem ejus. Et uenerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Caluarie locus. Et dixerunt ei filium libere cum felle mistum; et cum gustasset, noluit bibere. Postquam autem crucifixerunt eum, diuiserunt uentum ejus, sortem uidentes. Et Marc. c. 15, v. 12 et seq. Luc. c. 23, v. 21 et seq. Joan. c. 19, v. 6 et seq.

Matth. c. 28, v. 5: Respondens autem Angelus dixit uerbis: Nolite timere uos; scitis enim quod Iesum, qui crucifixus est, queritis. Et Marc. c. 16, v. 6.

Luc. c. 24, v. 20: Et quomodo eum tradiderunt uobis a sacerdotibus, et principes iudei in damnationem mortis, et crucifixerunt eum.

Joan. c. 5, v. 14, 15: Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis.

Joan. c. 8, v. 28: Dixit ergo eis Iesus: Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoueritis quia ego sum.

Joan. c. 12, v. 32, 33: Et ego si exaltatus fuero à terrâ, omnia traham ad meipsum. Hoc autem dicitur significans quia morte eius morituri sumus.

Act. c. 2, v. 36: Certitudinem scitis ergo omnia deum Iesum, qui et Dominum Deum et Christum fecit Deus, hunc Iesum quem vos crucifixistis. Et Act. c. 4, v. 10.

Act. c. 5, v. 30: Deus patrum uestrorum sanctitatis Ierem, quia uos interuicisti, insipientes in ligno. Et Act. c. 10, v. 39; et c. 15, v. 29.

1 Cor. c. 4, v. 25: Nos autem prouocamus Christum crucifixum.

1 Cor. c. 2, v. 2, 8: Non enim iudicari me scire aliquid inter uos, nisi Iesum Christum, hunc crucifixum... Si enim cognouerant, nunquam Dominum gloriæ crucifixerant.

1 Cor. c. 5, v. 7: Extremam pascha nostram immolatus est Christus.

2 Cor. c. 13, v. 4: Nam et crucifixus est ex infirmitate, sed uixit ex uirtute Dei.

Gal. c. 2, v. 19: Christo confectus sum cruci.

Gal. c. 5, v. 1, 2: O Isaacum Galatas, quis uos faciunt non obedire ueritati, nisi quorum uocatus Iesus Christus proscriptus est, in uobis crucifixus?

Galat. c. 6, v. 14: Mihi autem ab illi gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem uultus mundus crucifixus est, et ego munda.

Phil. c. 2, v. 8: Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem uitæ exactæ.

Hebr. c. 12, v. 2: Aspicientes in auctorem fidei, et consummationem Iesum, qui propositio alii gualio uoluntati crucem, confusionem contempsit.

Apoc. c. 1, v. 7: Ecce enim ueni cum nubibus, et uidebit eum omnis oculus, et qui cum uiderunt, et plangunt se super eum omnes tribus terre.

Apoc. c. 7, v. 2, 5: Et uidi alteram Angelum stantem ab arca solis, habentem signum Dei uisi, et clamauit uoce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ et mari, dicens: Nolite nocere terræ et mari, neque arboribus, quousque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum. Et auditi numerum signatorum; contum quadraginta quatuor mille signati, ex omni tribu filiorum Israel.

Apoc. c. 11, v. 8: Et corpora eorum iacebant in plateis ciuitatis magnæ, quæ uocatur spiritualiter Sodomæ et Egyptus, ubi et Dominus eorum crucifixus est.

1° Psalmo 21 Christum prædici ad centumum vigesimum tertium hujus Parallelismi caput ericimus. Non semel ergo petita ex eo oracula in testimonio adduxerunt Noui Testamenti scriptores, quod non fecissent utique, nisi psalmum uulgum in eadem flecti sententiam exploratum habuissent. At non leuis controversia mota est super decimo septimo commate, quo supplicium Christi Iesu christinè præsignatum est. Nunc quod habet Vulgata interpretatio: Foderunt manus meas et pedes meos, hebraicè in Keri sic conceptum est: פדוהו ופדוהו. Hanc locutionem secuti sunt septuaginta Interpretes; uerterunt enim: *apud per pedes non uidi manus*. Sic syrus interpretes, sic arabs. At in Kethib, pro *פדוהו* scribitur *פדוהו*; ut sensus sit: Sicut leo manus meas et pedes meos; quæ cum pendula sint et imperfecta, ad explendam sententiam addi uoluit hujus locutionis assertores: *Obauerunt aut, uel memorauerunt, uel locauerunt, aut aliquid hujusmodi*. Quod uideat secutus paraphrastes chaldaicus, affectæ illatione ad integritatem sententiæ. Ita et B. Selomoh Jarehî. Aben Ezra repeti iubet *apud uerbo, circumlocutio*, quod est in superiori commate. *apud* Judæorum frando confectum fuisse querunt Christiani; contra à Christianis ualidam scripturam in *apud* reocatum Judæi causantur, ac inter eos præcipue B. David Kimchi. Utri ueris, existimare promptum est. Nam *apud* legitur septuaginta Senes, ut dixi, uetustissimi interpretum omnium Scripturæ sacre qui supersunt, Christo Iesu antiquiores; uerterunt quippe *apud*. Deinde ex Keri et Kethib apparet utrumque locutionem Hebræorum libris habuisse. Habuerunt quæ redolere quidam *apud*, ut ipsi testantur Masoretæ, quæ à Christianorum lectione differunt uiculis litteræ N. Nam esse paragogicam Judæi nonnulli fateantur. Atqui certum est adfuisse illam ubi optimis quibusdam exonaphrasticis Christianorum, quorum Judæi ipsi integritatem et fidem agnouerunt. Quod quod traditur in parâ Masoræ, uiculis ipsius *apud* significationem eodem ac significationem uocis *apud* recitare? nempe, opinor, quod siue ingulibus, siue dentibus utatur leo ad capiendam et vorandam prædam, carnes pungit et perdit. Quod cum ita sit, mihi ea longè uideatur præferenda lectio, quæ integra est, *apud* *apud* *apud* *apud*, et quæ trunca sit et pendula, et animam reliquam incertam. Probabile est hoc proxime ex illius supherin, siue correctione scribarum, qui ut prædici hujus oraculi uim alio con-

verterent, incrustantur vas vitæorum, quod et alibi sæpe factum ab his aliis observantur.

At erant in Christianis retrospet. R. Lipman in Nitachon, atque viciissimum hoc ab his adulteratum ex eo probat, quod a Judæorum moribus abhorreret, noxios erant suffigere. Verum quo tempore interfecit, est Christus Jesus, jus vite et necis Judæis erat ademptum. Nobis inquit, non licet tales fieri oportet inquit (Joan. c. 19. v. 31). At iudicium capitalis et supplicii mortis romanis tunc exercebantur. Supplicium ergo juxta alienos mores Jesu irrogandum esse prædicit David: irrogatum Evangelistæ retulerunt. Cæterum à Lipmanum ratiōnem Christianis satis videlicet interpositis Septuaginta, qui, et jam notavi, se legarunt, et viderunt, deperit.

De fectone non desistit Theodorus Mopuesten- tur, coll. 4. enic. Con. talit. 11, verum nullam hoc fatorem, sed presentiam limitatam significationem contineri personis. Totum ergo ad allegoriam convertit: atque id, *Potentiam mea mea et potes meos*, exponit: Arano mea servati sunt, et hoc translato pirat ex his que scrutandis et tollendo erantur. *Dimentione omnia mea mea*, tractum esse vult ex eorum consuetudine, qui devictorum hostium bona recedunt. Violenta sicut et inverecunda fuerit utraque translato hæc, si translato est. *Ipsi vero consideraverunt et insperant me*; ex miram, inquit, potentem que votibus. Recte: nam id christiana expositioni congruit. *Disertum est testamento meo, et super vatem meum miserat orbem*; hoc est, inquit, facultas meas vi adeptus sorte inter se partit sunt; quam in præparatione intelligitur Grotius. Paulo quidem solentior illa est, sed non ita læmen, ut eam qui est *æta dicit*, et natives ac obvios verborum sensus in rebus gestis querit et invenit; aspernamur, vel aliorum pro libris et clavis. Nam qui perscrutari Theodorus, esse factum, ut que metaphoricè dixerat Psaltes, ea *æta dicit*, pedum monumque Christi fisionem, nec non dirum illud ac triste spectaculum, quod de cruce pendens Jesus præbuit, ac vestim quoque ipsius partitione sorte factam accente referrent? sed hunc psalmum non supra jam satis excussimus.

Christi non rodem aliquam et obscuro informationem, sed expressam eadem dedit Ezechiel seu potius apud Ezechielum bonus ipse, cum piorum hominum frontes signati jussu litteræ *Thau*; interfecti vero eos qui et notati non essent. Hoc tempore prius elementis samaritanis Hebrai utebantur; Samaritanæ vero litteras singulis multiplex foris designabant. Et *Thau* spidam, hæc postrema erat, præter alias formas, crucis speciem obtinebat; non ejus dantaxat, in quâ signum transversum sustinet stipes arrectarius, sed alterius etiam quo *zard* est, sive deussata. Utraque crucis formam habet littera *Thau* in votis helenorum sicis, qui servantur in cauditorum locis, et in florum libris pinguntur. Unde à Scaligeri animadversione defenditur Origenes, qui hoc Ezechielis testimonium exponens, accipere se scribit

ab Hebræo quodam, Christi doctrinam amplexo, in antiquis elementis Hebræorum *Thau* formam crucis habere. Antiqua elementa appellat, *ægyptia* *ægyptia*, samaritanis litteras; (quas ab hebraicis receduntibus, seu potius babilonicis, quibus post babiloniam captivitatem uti cœperunt Judæi accurate distinguit his verbis, quæ et vetori Grotio in Psalms transita excerptis. Et in accuratioribus exemplaribus scriptum est ete in his litteris hebraicis, non hebræis. Narrant enim e Esdras post captivitatem alios esse usum.) Hieronymus *Thau* Ezechielis *perfectam in virtus gemantibus et dolentibus scientiam demonstrare suspicatur*; conjecturæ ducta à voce *DF*, que *perfectum* sonat; vel notati observationem legis, que *DF* dicitur; quam expositionem Hebræis ascribit. Tunc subjicit: *Et ut ad nostra veniamus, antiquis Hebræorum litteris, e quibus usque hodie utuntur Samaritanis, extrema e *Thau* littera crucis habet similitudinem, que in e Christianorum frontibus pingitur, et frequenter mania e inscriptione signatur.* At cum Origeni et Hieronymo fidem detrahere nititur Scaliger, adactæ facit et inconsulte; audacis etiam, cum ad viclos provocat, qui præcipuum ipsius temeritatem arguit, et Origeni se Hieronymo fidentem. Prohibe quidem est post Christi mortem Samaritanis, subdolum gentem, et Christianorum causam hoc Ezechielis testimonio indarent, litteræ *Thau* signum *recensitas* ratiōnem non posse; alias vero littera ejusdem formis in libris suis adhibuisse, itaque in grammaticis libris Samaritanum, que consulerat Scaliger, unice sui forma litteræ *Thau*, à crucis signo diversæ. Verum qui vel B. Azarum, vel Angelum e Baccâ adhibet, et in consilium adhibuit Scaligeri errorem deprehendit. Porro non apud Samaritanos solum, et veteres Hebræos, sed ipsos etiam Pannos, proindeque et Tyrios, apud Ethioopes quoque, ætenon et apud Græcos et Latinos, *Thau* caret illo vertice supra lignum transversum emicante in quodæra, sive timbo noxi scribentur; quem verticem *Thau* aliorum gentium retinet. Quamquam et in veteribus Græcorum libris et inscriptionibus nonnullis, *Thau* cum apice nonnullum visitur. Apud Coptos *Dau* simile est *Thau* Græci sine apice; sed pingitima littera que est Del, præterea similis est aulioque et samaritanæ *Thau*, quod verticem gerit. Quamobrem et Cæleb del amariari aint, hoc est, *Dei orationem*, Cæleb enim *Saleb* appellatur. Ergo Copti *Dau* simia habentur à Macedoniis alexandrinis: et ab Dei littera videtur esse ægyptiæ origines. Utcumque est, ex hæc dissertatione colligimus singulas has gentes apud quas præcipue Christi doctrina propagata est, in litteris suis reperire, unde valentius Ezechielis Christi cruceam præsentiam comprobetur.

Scio plerosque et Ezechielis, non *Thau* litteram, sed signum interpretari. Sic Septuaginta, et Jonathan sic Syria et Arabs; sic Aquila et Symmachus, juxta Hieronymi testimonium. Sic Copriani; e Apud Ezechiel e chidem, inquit, dicit Deus: *Notabile signum super e fronte virorum.* Quæstum: *Quem enim super quem signum scriptum est*, Matthæus quoque Ezechielium re-

apertissime videtur, cum diceret: *Et tunc parabit signum Filii hominis in caelo*. Apertissime vero Joannes in Apocalypsi: *Et præcipit est illis ne laederent sanum terræ, neque omne vitæ, neque omnes arborem; nisi tantum homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis*; Verum aliter Theodolion, qui litteram hebraicam *Thau* expressit, teste Hieronymo in Ezech. c. 9, v. 4; quod et ab Aquila factum docet Origenes; rursus verba representant romana edito Scriptura sacra. Tertullianus quoque, adv. Jud. c. 11, *Thau* reddidit, vel, quod potius reor, in veteri interpretatione latinâ sic reddidit exscriptis: et samaritanicæ lingue imperitas *Thau* græcum, et *T* latinum ab Ezechiele præsignari censuit. e Ipsa est enim, inquit adv. Marc. lib. 5, c. 22, littera e Græcorum *Thau*, nostra autem *T* species crucis, quam e portendebat futuram in frontibus nostris, apud verum e et catholicam Jerusalem. Atque vetus illa latina interpretatio, unde hæcumpsit Tertullianus, excussa vixit ad editionem Septuaginta senum. Quamobrem facile duode ad suspicandum, pro eo quod apud Illos vulgo legitur: *et tunc parabit signum Filii hominis in caelo*, legendum esse: *et tunc parabit signum Filii hominis in caelo*. Promittitque ex paulo superior emendandum erit: *et tunc parabit signum Filii hominis in caelo*. Quod ad Matthæum et Joannem attinet, propositum non habuerunt ipsa Ezechielis verba reponere, sed ad sententiam tantum alluserunt.

Postrema illa duo, que Zacharias supplicavit oracula, in Christo Jesu completa esse, uliana Prophete hujus capita, et sicuti spectantur, manifestum facient. Nam et ab eo indolenti capitis ordinarum loco, in quo venditionem Jesu prædictam esse proxime ostendimus, statim solbet Jude et Israelis disjunctio, que notat consanguineorum dissociationem per Christum prædictam et factam, his ipsius capitibus doctrinam, illa Moisis, ista eilicorum instituta exantibus. Unde sic Jesus ipse de se apud S. Luc. c. 12, v. 51 et seq.: *Putatis quia pacem veni dare in terram? non, dico vobis, sed separationem; erunt enim ex hoc tempore in domo una dicitur; tres in domo, et dicit in tres dividitur; pater in filium, et filius in patrem suum; mater in suam, et filia in matrem; sacrus in matrem suam et sacrus in suam suam. Tunc obiurgat pastores nequam Zacharias, quemadmodum et Jesus decimo Joannis capite e. 11. E desiderat de victorias spoolat, hostibus vero Ecclesie certum minatur exitum. His subneciter missio Spiritus sancti, de qua luculenter agens infra. Explicat postmodum Christi Jesu supplicium: *Et respicit ad me quem confitentur, et plangent cum plangent quasi super unquam, et dolent super eum, ut dolerent saltem in morte primogeniti.* In Christum Jesum quadræstatid tradit Joannes e. 19, v. 36, 37: *Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur: Os non comminabitur ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit: Videtis in quem transfugerit. Eodem pertinet istud ex Apocalypsi, c. 3, v. 7: *Ecce venit cum nubibus, et videtis eum omnes oculis, et qui cum pinguentur, et plangent se super eum omnes tribus terræ. Atqui in Christum Jesum hæc torquere minime fuisse ausi***

Novi Testamenti scriptores, ut apud jam dixi, nisi recopiam esse in vulgus opinionem hæc seivissent. Indidem petium videtur istum Christi Jesu apud Matthæum: *Et tunc parabit signum Filii hominis in caelo, et tunc plangent omnes tribus terræ, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum cum virtute unita et majestate*. Quoriam Unigenitus appellatur Christus Jesus, nihil attinet dicere, Septuaginta habent: *et tunc parabit signum Filii hominis in caelo, et tunc plangent omnes tribus terræ, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum cum virtute unita et majestate*. Quam apud dilecto; quippe Josam Deus Pater de celo Filium suum dilectum non semel appellavit. Equid vero dicant Primogenitus, demonstrat supra Parallelismus, quoniam simile verò Zachariam hoc istis psalmi 21, qui Christo adfiximus: *Foderunt manus meas et pedes meos. Ipsi vero consideraverunt et insperaverunt me*. Jam verò illis fons patrum domus David et babilonibus Jerusalem in oblivione peccatoris, Christus Jesus est, quem sub fontis, et aque, et fluvii noxiorum sorbes elementis symbolo Testamenti universi autores exhibent in Parallelismo. Idola deinde contenti, quod Christi Jesu munus esse approbat illud Parallelismus. Tunc pseudopropheta exterminati, et spiritus nequam prolignat. Quippe sic et Christus Jesus apud Matthæum, c. 7, v. 45: *Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, interitibus autem sunt utri rapaces*. Et alibi: *Videte, ne quis vos seducat; multi enim veniunt in nomine meo, decentes: Ego sum Christus, et multos seducunt* (Matth. c. 24, v. 5 et seq.). Et mox: *Si quis trois dixerit: Ecce hec est Christus, aut illic, nolite credere, erigunt enim pseudochristi, et pseudopropheta; et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem mancantur, si fieri poterat, etiam electi*. Ideo argumentum fusa tractat Paulus in posteriore Epistola ad Timotheum, c. 5, v. 4 et seq. numerum Christi Jesu præceptis imbutos. Joannes quoque, eodem præceptore usus, sic disserit in prima Epistola c. 4, v. 3 et seq.: *Christum, nolite omni spiritu credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophete erunt in mundum. In hoc cognoscatur Spiritus Dei: omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est; et omnis spiritus qui negat Jesum, ex Deo non est, et hic est antichristus, de quo audistis quoniam venit, et nunc jam in mundo est. Tangit postea Zacharias supplicium Christi, atque id claris adeo et perspicuis designat notis, ut rem præsentem describere, non futuram prædicere videatur: *Et dicitur ei: Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicit: His plagis sum in domo eorum qui diligebat me. Scio equalem quid postulot verborum istorum consensio cum superi oribus, et e. 11. Agi Zacharias de pseudopropheta, qui postquam falsitatis sua Dei nomine prætexi erit, Confugit sum, inquit, poter equi, et mater equi. Tunc subjungit: *Et dicitur ei: Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicit: His plagis sum in domo eorum qui diligebat me. Plane hæc coherant*. Verumtamen non eadem probris subiectæ sicut utrique sententia; nam quoniam in parentibus confusum dixit, quemadmodum, verterunt Aquila, Theodotus, Symmachus, Jonathan et Vulgatus interpretes, ferro ad**

mortem confossum utique significavit: hic enim videtur esse sensus vocis **מָוֶת**, et capitulo scelus fuit propheticum munus temere usurpare, juxta legem Moysis. Atque lethalia vulnera non sunt, quae manibus insignuntur. Vides Zachariam motum à pseudopropheta supplicio ad Christi ipsius Prophetarum ultoris supplicium sensum et **לְעֵבֶר** converti. Unde continuo hoc subnectit: « Franca, suscitare super pastorem meum, et super vicum coherentem tibi, dicit Dominus exercituum; percuti pastorem, et dispergentur oves: convertunt manum meam ad parvos: quae Christo Jesu manifestis rationibus supra adpudicissimum. Itaque prius illud comma de manibus transfossum est ejusmodi, ut accommodari possit ad praesentis, in quibus de pseudopropheta supplicio agitur: et ad sequentia, in quibus agitur de supplicio Christi Jesu, veri quidem Prophetæ, et pseudoprophetae bibiti; sed ita tamen ut Jesu longe aptius conveniat. Pergit Zacharias, et postquam Christi mortem, et discipularem Christi dispersionem praedixit, Evangelium promulgandum praemittit, et homines quosdam ad salutem eligendos, plures reprobandos: quibus commoxta sunt ista Christi Jesu apud Matthaeum, c. 7: *Quin angusta porta et arcta via est quae ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam!* et ista c. 20: *Multa enim sunt vocati, pauci vero electi.* Unde Paulus in prioribus ad Corinthios Epist., c. 2: *Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes, non multi nobiles, sed quae stultis non mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; et insignibilia mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea quae non sunt, ut ea quae sunt destrueret, ut non glorietur homo in conspectu ejus.* Similia ista Pauli, et ignobilia, et contemptibilia, et quae non sunt, parvulus Zacharias appellat, eosque manu sua sublevaturum se Deus pollicetur. At viris tamen formidulis fidem eorum et veritatem exploratum iri docet Propheta: martyris nempe ac supplicis, quae discipulis Jesu Christo irrogata sunt, juxta praedictionem veteris Testamenti in novo completa, quas in Parallelismo collegimus. Decimo quarto demum capite excidium Hierosolymitanum, Evangelii promulgationem, gentium vocationem, Ecclesiae constitutionem, et pios omnes in unum ovile sub uno pastore regendos rationemque, quae omnia sunt loca Parallelismi istae pertinet. Ergo ex toto Zachariam hujus prophetiae compage et consensu intelligitur, duo commata hoc capite à nobis inde depræmata, ad exitum in Christo Jesu, itidem ut reliqua, pervenisse. Neque Judaei inficiantur. Genara Thalmudici libri Suceb, ad Messiam Josephi filium, quem olim interficendum esse optantur, prius refert Zachariam rationem: *Et aspiciet ad me ipse confiteantur;* cui assentitur Aben Erra: At R. Moses Hadarim in Beresith Rabbâ refert ad Messiam, Davidis filium. In altero vero oraculo Messiae adscribendo ad salpatorum demum quoque habemus Aben Erram, qui in Messiam filium Josephi, hoc flectit.

Verameninverò prius hoc Zacharia testimonium non una labes occupavit; undò genuina ejus sententia

in dubium vocari possit. Primum vitio incidentur hae verba: **וְאֵפְרַיִם**, *Et aspiciet ad me.* Quibus cum Christi divinitatem probari animadvertent Judaei (quippe eum idem se contum fuisse dicat, qui spiritum gratiae se effusuram prouinit, quod Dei solus est), adulteris is admovent manus, et pro **וְאֵפְרַיִם**, scripserunt **וְאֵפְרַיִם**, ut illis sit gratia largitor, alius plerisque confusus, et lamentis ac planctibus conploratus. At nos supra, certis indicis deprehensum hanc fallaciam convincimus. Subest deinde: **וְאֵפְרַיִם יְהוָה**, *Quoniam confiteantur.* Septuaginta reddunt: *et ipse se occupavit.* Nempe transpositis elementis, **וְאֵפְרַיִם**. Quamquam nec satis constanter lectionem hanc retinent codices septuaginta senum; nam Aldina editio habet: *et ipse se occupavit.* Sic quoque vetustissimus codex barbaricus. Sic legit et Gyprianus, sic Theodoretus, sic alii. Et ante illos Joannes Evangelista, c. 19, v. 37: affert Joannes: *Et ipse se occupavit.* Videtur in quem transierunt. Quamquam aliter visum Hieronymum, qui hic hebraica secutus Joannem arbitratur. Sed cum inter Graecos, et à Graecis rogatus Evangelium suum scripserit, id haud dubie assensit esse graecum exemplar, quod tunc maxime usurpabatur vulgo, et *וְאֵפְרַיִם* appellabatur. Illud autem fuisse certum est septuaginta senum. Nam, ut il obiter monent, Evangelium in Judaeorum gratiam et inter Judaeos scripsit Matthaeus, auctore Irenaeo, Marcus in gratiam Romanorum, utque quod Romae, his postulantibus, scripserit, testibus Eusebio et Hieronymo; Lucas Hellenistarum, quippe Antiochenis, inter Hellenistas natus; Joannes Graecorum, Ephesi nimirum, rogatus ab episcopis Asiae, ut docet ex Irenaeo Eusebius, ex Eusebio Hieronymus; sic tamen et Evangelia sua scriptores hi quatuor, totius etiam Ecclesiae communis esse vellent ab eaque uno consensu recepta sint. Facile itaque satisfaciunt Hieronymo quarenti: « Si quis non recitat, et testantur de quo sanctorum scripturarum loco Joannes ista protulerit, et cum non reperit, cogatur ingratis suscipere veritatem. » Protulisse ista Joannem ex Zachariae dudum capite, juxta septuaginta senum interpretationem, respondemus. Sciri nota esse alibi Hieronymum, Apostolos et Evangelistas hebraicam loqui peris Veteris Testamenti exemplar, quam Interpretes septuaginta, si quando hi discrepent ad hebraica. At nos id semper ab his factum negamus; imò vero contrariam sepe observavimus, et rarissime hebraica eos lesisse possumus asserere. Pluribus id exemplis probare possumus, si ea res ageretur. Quamobrem de graecâ interpretatione sic ad Hieronymum scribit Augustinus: « Nam parvum pondus habet illa, quae sic memit de a famari, et qui ipse Apostolos cum tantum res ipsa et indicat, sed etiam te attestatum esse memini. » Haec erat **וְאֵפְרַיִם** editio, quae cum varias passas esset depravationes, in aliquibus hebraica veritate consentiebat, dissentiebat in aliis. Hinc factum est, ut cum Evangelista et Apostoli **וְאֵפְרַיִם** assentirentur, tantum consonarent hebraica, quantum lisdem **וְאֵפְרַיִם** consonabat. Cum vero postmodum Origenes, alique detudè Interpretationem

CAPUT CXXVIII.

JESUS INTER DEOS LATRONES GRAECI SUPPLICITUR.

Isa. c. 55, v. 12: *Idem disperant et plurimum, et furium dividit spolia, pro eo quod tradidit in mortem animum suam, et cum sceleratis reputatus est.*

Matth. c. 27, v. 38: *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus à dextris, et alter à sinistris.* Et Luc. c. 23, v. 35. Joann. c. 19, v. 18.

Marc. c. 15, v. 27: *Et cum eo crucifixus fuit unus latro, unum à dextris, et alterum à sinistris ejus. Et impleta est Scriptura quae dicit: Et cum iniquis reputatus est.*

Luc. c. 22, v. 37: *Dico enim vobis, quoniam nihil hoc quod scripsit est, oportet impleri in me: Et cum iniquis deputatus est.*

CAPUT CXXIX.

JESU SIGNUM.

Num. c. 21, v. 9: *Facti erunt Moyses serpentem venenum, et posuit eum pro signo, quoniam cum percussus aspicerent, sanabantur.*

Isa. c. 11, v. 10, 12: *In die illa stabit Jesse, qui stat in signum populorum, ipsam gentes deprecabuntur, et erit repertum ejus gloriosum. Et levabit (Dominus) signum in nationes.*

Isa. c. 49, v. 22: *Hic dicit Dominus Deus: Ecco levabo ad gentes manum meam; et ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios suos in unis, et filias suas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritii tui, et regine nutrices tuae; nullo in terram demisso adorabunt te, et pedesque pedum tuorum ligant.*

Isa. c. 55, v. 11, 13: *Sic erit verbum meum quod egredietur de ore meo: non recedetque id me vacuum, sed faciet quaecumque volui, et prosperabitur in his ad quae misi illud. Pro saluanda ascendet abissus, et pro iudicâ erexit myrtus, et erit Dominus nominatus in signum aeternum, quod non auferetur.*

Isa. c. 61, v. 10 et seq.: *Transiite per portas; preparate viam populo, planum facite iter, eligite lapidea, et elevate signum ad populos. Ecco Dominus exultavit solus in extremis terrarum, dicit filius Sion: Ecco Salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, et opus ejus coram tuis; et vocabunt eos: Populus sanctus, redemptus à Domino.*

Isa. c. 66, v. 18 et seq.: *Ego autem opere eorum, et cogitationum eorum; venio ut congregem cum omnibus gentibus et linguis, et venient, et videbunt gloriam meam. Et ponam in eis signum, et mittam ex eis qui sciant fuerint ad gentes in mare, in Africa, et Lydium tendentes signum, in Italian, et Graeciam, et in insulas longae ad eos qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam, et annuntiabunt gloriam meam gentibus.*

Matth. c. 12, v. 38 et seq.: *Tunc responderunt ei quidam de scribis et pharisaeis dicentes: Magister, nollemus à te signum videre. Qui responderunt ait: Generatio*

septuaginta senum emendassent, nova prodierunt editiones, quarum alix magis, minus alix hebraicis tonsendeabant. Ergo Hieronymus alique recentiores, de prompta in Novo Testamento testimonia exigentes, ad suam septuaginta Seniorum editionis exemplaria, **וְאֵפְרַיִם** imitatum, ut videtur, quippe frequentius usu ab omnibus teri solito, si quid ab his discrepare, hebraicis verò consentire illa notassent, ex hebraico arossita ea ab Evangelistis et Apostolis opinati sunt. Velut hanc clausulam ex Zacharia à Joanne prolata, ab hebraica mandasse censet Hieronymus, cum ex **וְאֵפְרַיִם** profeta videatur. Demum tamen, ite scripsisse septuaginta Interpretes, quatinusmodum hebraici codices habent, **וְאֵפְרַיִם** *se occupavit*, non obscura haec erit contumeliam Christi Ioni significatio, cum Iudicio ad derisum Judaei habitus est. Itaque quidem loci hujus sententiam exponit Hieronymus. At verò Valgatum scripturam secutus est Aquila, verit enim: **וְאֵפְרַיִם** Secutus est Theodotus, qui habet: **וְאֵפְרַיִם**, et Symmachus; ejus haec est interpretatio: *Epaphroditus*

7 Nec investigatio praeferre sinam, quam desit Grotius, orelli hujus expositionem. Praefert ille quidem interpretationem vulgatam: *Et aspiciet ad me, quem confiteantur.* At illum inde sensum elicit, ne vulgo sit: *Non confiteor, inquit, Deum dicentem, qui cum peccatis lacessant;* quo commento splendidius supplicium Christi praedictionem obtundit. Ego vero vocabulum **וְאֵפְרַיִם**, hae significatione nunquam usurpari alicui; neque hic apud Zachariam illo modo pati connexionem sequentium, ut in eum sensum trahi possit. Nam quid sibi velle dicamus ingentem planctum et lamenta, quibus futurum praedicit ut Judaeorum familia prosequantur eum qui fuit confusus? Cailliet attentio patet, lessum in defunctis alienis fuisse habitum describit. *Et aspiciet ad me quem confiteantur; et plangent non plangent quasi super iniquitatem; et dolent super eum, ut dolor esset in morte primogeniti.* Nec sibi constat Grotius; nam septimum comma capitis primi Apoclypticos, quod Zacharian illius germanum est, mala ecclesiis illata notare cernit. At res profecto diversa sunt, Deum convulsis proscindere, et Ecclesiae mala inferre. Quae opifilium levitis earumdem vanitatem arguit.

8 Non abs re erit celeberrima repetere Psalmi nonagesimi quinti comma, multis controversiis agitata; quo, si integrum esse constaret supplicium Christi clarissime praedici fatendum esset: *Dicite in gentibus, quia Dominus rogavit à ligno.* Postrema haec verba à Judaeis fuisse inducenda et obliterata quaerit Justinus adversus Tryphonem. Eadem representant veteriores istius patres, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, alii, et praesertim itera codices nonnulli. Sed tamen cum tale nihil existat, vel in exemplaribus hebraicis, vel in Thurgum, vel in interpretibus exoticis; neque ea agnoscat Symmachus, aut Theodoretus, aut alii, nullum in hoc testimonio causae nostrae firmiter collocabimus. In quo quam bonâ fide, quamque moderate agamus, adversarii possunt agnoscere.

multa et adultera signum querit, et signum non dabitur nisi signum Jonae prophetae. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus. Et Matth. c. 16, v. 1 et seq. Luc. c. 11, v. 16, 29.

Matth. c. 24, v. 29, 30: Statim autem post signationem dierum illorum, sol obscurabitur, et luna non dabit lucem suam, et stellae cadent de caelo, et virtutes caelorum commovebuntur. Et tunc parietur signum Filii hominis in caelo, et tunc plangent omnes tribus terre, et videbunt Filium hominis venientem in nubibus caeli, cum virtute unita et in personis.

Luc. c. 9, v. 54: Et dicitur illa Simo, et dicit ad Mariam materem ejus: Ecce positus est hic in radum, et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur.

CAPUT CXXX.

JESUS PENDING IN CECOE MESSANATOR A PRAETORIANIBUS.

Psalm. 5, v. 1, 2: Domine, quid multiplicasti anni qui tribulant me? multi insurgunt adversum me; multi odium mittunt utroque: Non est salus in Deo ejus.

Psalm. 31, v. 7 et seq.: Ego autem sum veritas, et non homo; opprobrium hominum, et abjectio plebis. Omnes videmus me derisorem me; locuti sunt fabulis, et moverunt caput: Speravit in Domino, eripuit eum; adjuvum faciat eum, quoniam nulli eum.

Psalm. 54, v. 15 et seq.: Quasi lugens et contristatus, sic lamentator; et adversum me locuti sunt, et convenerunt; congregati sunt super me flagello, et ignoravit: dicit postquam, non compuncti; contaverunt me, subvertentem me subnatione.

Psalm. 68, v. 18 et seq.: Et ne certas faciam tuam à puero tuo; quoniam tribulor, et labor exaudivi me. Intende, anima mea, et libera eam; propter multos meos eripe me. Tu sola in prosperum meam, et in confusionem meam, et reverentiam meam. In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me; in prosperum aspectu tuo meum et miseriam. Et sustulisti qui simul contristatur, et non fuit; et qui consolaretur, et non invenit. Et desideravi in cacum meum sel, et in ariditate potaverunt me aceto.

Psalm. 103, v. 21: Et ego factus sum opprobrium illis; ridebant me, et movebant caput suum.

Thren. c. 3, v. 14 et seq.: Factus sum in derisionem omni populo meo, canticum eorum tota die. Aperturam super nos ad sum omnes inimici. Audi et opprobrium eorum, Domine; omnes cogitationes eorum ostendit mihi; labia insinuationum meam, et meditationes eorum adversum me tota die. Sessiones eorum, et resurrectiones eorum tibi; ego sum psalms eorum.

Matth. c. 27, v. 59 et seq.: Perterentes me blasphemabant eum, moventes caput suum, et dicebant: Vah! qui destruis templum Dei, et in triduo illud reedificas, saltem in septuaginta; in Filio Dei es. descende de cruce. Similiter et principes sacerdotum, illudentes cum scribis et senioribus dicebant: Alios saluos fecisti, se ipsum non potest saluum facere: Si Rex Israel

es, descende tuus de cruce, et credimus ei; confidit in Deo; liberet nos: si vult eum; dicit enim: Quia filius Dei sum. Adipsum autem et latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant et. Et Marc. c. 15, v. 28 et seq. Luc. c. 25, 33 et seq.

CAPUT CXXXI.

JESUS MORIENS VENIAM ADVERSARIIS SUI A DEO PERCUTIT.

Psalm. 54, v. 11 et seq.: Surgentes testes iniqui, qui ignorabam inter cogitavit me; retrinabant mihi mala pro bonis, et sterilitatem animae meae. Ego autem, cum nihil malum levavi exequi, insultabam cunctis; humilitatem in jejuniis meam meam, et oratio mea in cinis meo convertetur.

Psalm. 108, v. 1 et seq.: Deus laudum meam ne turbaveris, quia non peccatoris et ei dolores super me apertam esse. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, et sermonibus odii circumdederunt me, et expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me deriderent, detrahebant mihi; ego autem orabam. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea.

Isa. c. 53, v. 12: Et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus reprobis.

Luc. c. 23, v. 34: Jesus autem dicebat: Pater, dimitte illis, non enim sciant quid faciunt.

CAPUT CXXXII.

TESTI NESTIMENTA SORTI DIVIDUNTUR.

Psalm. 21, v. 17 et seq.: Foderunt manus meas, et pedes meos; circumdederunt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraverunt, et transpicerunt me; diriverunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserant sortem.

Matth. c. 27, v. 55: Postquam autem crucifixi sunt eum, dividerunt vestimenta eius sortem mittentes, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Dividerunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. Et Marc. c. 15, v. 24. Luc. c. 23, v. 34. Joan. c. 19, v. 23, 24.

CAPUT CXXXIII.

MORIENTE JESU SOL DEFICIT, ET TERRA MOVETUR.

Psalm. 17, v. 8 et seq.: Circumdederunt me dolores mortis, et torquentes fragilitatem conspuerunt me; dolores inferni circumdederunt me; perocci pavent me in lingua mortis. In tribulatione mea invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi. Et exaudivit de templo caelo vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus, in Jerusalem in aera ejus. Conposita est et commotio terrae, fundamenta montium commotus et commotus sunt, quoniam tratus est eis.

Amos. c. 8, v. 8 et seq.: Nuntiavit super isto non commovebitur terra, et hiis qui omnia habuerunt eum; et ascendet quasi fluvius universas, et effluet; et defluet quasi rivus Aegypti? Et erit in die illa, dicit Dominus Deus, occidet sol in meridie, et tenebrescere factum terram in die luminis; et coneritum testamentos vestras in lucum, et omnia caricia

vestras in planctum, et insidiam super omnes duram vestram vocem, et super omne caput coelorum, et potum eam quod lectum augetur.

Agg. c. 2, v. 7 et seq.: Quia haec dicit Dominus exercituum: adhuc unum modicum est, et ego commovebo caelum et terram, et mare et aridam; et movebo omnes gentes; et veniet Desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum. Et factum est verbum Domini secundo ad Aggum in viginti et quarta mensis, dicens: Loquere ad Zorobabel, ducem Judae, dicens: Ego movebo cultum pariter et terram.

Zach. c. 14, v. 6 et seq.: Et erit in die illa: Non erit lux, sed frigus et gelus; et erit dies una qui nota est Domino, non dies, neque nox, et in tempore vespere erit lux. Et erit in die illa, Erubuit aquae rivus de Jerusalem; medium eorum ad mare orientale, et medium eorum ad mare occidentalem in ariditate in hyeme erant. Et erit Dominus rex super omnes terras, in die illa erit dominus unus, et erit nomen ejus unum.

Matth. c. 27, v. 45, 51: A sexta autem hora tenebrae factae sunt super universam terram, usque ad horam nonam. Et ecce velum templi scissum est in duas partes, à summo usque ad inferum, et terra mota est, et petrae movebantur. Et Marc. c. 15, v. 33.

Luc. c. 23, v. 44: Erat autem hora sexta, et tenebrae factae sunt per universam terram usque ad horam nonam. Et obsecratus est sol, et velum templi scissum est medium.

Heb. c. 12, v. 25 et seq. Videte ne recedatis loquentem. Si enim non effugerunt recedentes eum qui super terram loquebatur, multo magis vos, qui de caelis loquentem nobis avertimus; cuius vox movit terram tunc, nunc autem exprimitis dicens: Adhuc semel, et ego movebo non solum terram, sed et caelum.

Zacharias illud adificationem Christo Jesu, Eusebium antea, et totius vaticinii connexionem, rationeque probe ipsam secuti. Ad connexionem quidem postremorum quatuor Zachariae capitulum hinc inde supra demonstravimus. Itam vero sententiam sic Jesu applicat Eusebius: Et erit in die illa, inquit Propheta, non erit lux, sed frigus et gelus; quippe quia nocte caput est Jesus, frigus erat, teste Evangelistae et Statim istam sententiam et similitudinem ad primum, quia frigus erat, et calcificationem se. orati autem cum eis et Petrus stans et calcificationem se. Euseb. Des. lib. 10. Quae deinde convertit in allegoriam, Julius praepositum suis et dicens habere se tenebras, etque lucem tenebris postpositasse: frigus vero illud, tarditatis eorum, ne in rebus divinis simplicitate symbolum fulso, quod et praedixerat Christus apud Matth. c. 54, v. 12: Et quoniam abundantius iniquitas, refrigeret charitas multorum. Pergit Propheta: Et erit dies unus, qui nota est Dominus, non dies neque nox, et in tempore vespere erit lux: quo tempore in vobis actus est Jesus Christus, tunc tenebrae obortae sunt, in dies nec esset, nec dici possent; neque sane nox erat, quae fit per occasum solis: sol autem medium tunc orbem tenebat. Vespere autem, post horam videlicet nonam, abscesserunt to-

nebrae, et lux rursus affudit. Addit Zacharias: Et erit in die illa: Erubuit aqua rivus de Jerusalem: quo Christi Jesu doctrinae promulgatio et propagatio significatur, ipso Jesu auctore apud Joan. c. 4: Qui bibit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum, sed aqua quam ego dabo ei, sitiet in se saecula saeculorum in vitam aeternam. Subijcit demum Propheta: Et erit Dominus rex super omnes terras, in die illa erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum, cui succi velant voces haec celestibus in Apocalypsi, cap. 11: Factum est regnum hujus mundi Domini nostri, et Christi ejus et regnabit in saecula saeculorum. Jesus quoque apud Joannem, cap. 10: Fiet unus omnis et unus pastor. Juvat hanc interpretationem veterum Iudeorum suffragium; nam in Beresith Rabbi, et in Mishnaeoth Thehilim et Ruth, Messias tribuitur hoc Zachariae caput. Et mirabili hinc solis defectio commendat fidei, non christianorum solum scripturam, sed ethnicorum etiam, Thalli, Phlegontis, Tabulariorum romanorum et sineisium auctoritates.

CAPUT CXXXIV.

JESUS MORIENS PATREM INCLAMAT.

Psalm. 5, v. 2 et seq.: Multi dicunt animae meae: Non est salus in Deo ejus. Voce mea ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto suo, ego dormivi, et soporatus sum, exaudivit, inquit Dominus suscepit me.

Psalm. 17, v. 7, 8: In tribulatione mea invocavi Dominum, et est Deus meum clamavi; et exaudivit de templo sancto suo vocem meam, et clamor meus in conspectu ejus intulit in aures ejus. Commota est et commotus terra, fundamenta montium commotus sunt, et commotus sunt, quoniam tratus est eis.

Psalm. 21, v. 1 et seq.: Deus, Deus meus, respice in me: quare me dereliquisti? longe a salute mea verba delictorum meorum. Deus meus, clamabo per diem et non cavillabit; et nocte, et non ad insipientium mihi. Tu autem in sancto habitas, laus Israel. In te speraverunt patres nostri; speraverunt, et liberasti eos. Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt, et in te speraverunt, et non sunt confusi. Ego autem cum veritate, et non homo, opprobrium hominum, et abjectio plebis. Omnes videmus me derisorem me, locuti sunt fabulis, et moverunt caput: Speravit in Domino, eripuit eum, saluum faciat eum, quoniam nulli eum.

Psalm. 68, v. 1 et seq.: Saluum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquae usque ad animum meum. Infixa sunt in limbo profundis, et non est substantia. Veni in adiutorem meum, et tempus dederat me. Laboravi clamans, vocem fuit meam, defecerunt oculi mei, diem spero in Deum meum. Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Confortatus sum qui perirenti sum me inimici mei injuriae; qui non rapui, tunc exultabam.

Psalm. 87, v. 1 et seq.: Domine Deus, salus mea, in die clamavi et vocem coram te. Intret in conspectu tuo oratio mea, inclina aurem tuam ad vocem meam. Quia

repleta est malis anima mea, et vita mea inferno appropriabit. *Esultatus suus cum descendenti in locum, factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber.* Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non est numerus amplius, et ipsi de manu tua reputati sunt. *Proserui me in lacu inferiori, in tenebris, et in umbra mortis. Super me confirmatus est furor tuus, et omnes fluctus tuos induisti super me. Longe sociati notos meos à me, ponenturque me abominantissimi sibi. Tradidisti me, et non exspectabam, oculi mei languerunt pro inopia. Clamavi ad te, Domine, solus dies, et non ad te manus mea. . . . Ut quid, Domine, repellis orationem meam, auertis faciem tuam à me? Pauper sum ego, et in laboribus, à iavaculis meis, exaltatus autem humilitatis eum et conturbasti. In me transferisti iram tuam, et terrores tui conturbaverunt me. Circumdederunt me sicut aqua tota dies, circumdederunt me sicut fluvii à me amicum et proximum et nota mea à miseria.*

Psalm. 141, v. 1 et seq. : *Vox mea ad Dominum vocem clamavi, voce mea ad Dominum clamavi deprecans sum. Effundo in conspectu ejus orationem meam tribulationem meam ante ipsum pronotum, in die festo ex meo spiritu meo, et tu cognovisti sententias meas. In via tua qua ambulabam, abscederunt lacrimae meae. Considerabam ad dexteram, et videbam, et non erat qui cognosceret me. Perire iuga à me, et non est qui requirat amicum meum. Clamavi ad te, Domine, dixi. Tu es spes mea, portus meus in terra rionitionis. Intende ad deprecationem meam, quia humilitatis sum nimis. Libero me à persecutoribus meis, quia confortasti super me. Educ de custodia oculum meum ad consuetudinem nominis tui, me expectanti fratri, donec retraham manum.*

Thren. c. 5, v. 18 : *Et dixi: Perit finis meus et spes mea à Domino.*

Thren. c. 5, v. 55, 66 : *Intende nomen tuum, Domine, de loco novissimo. Vocem meam audiati, ne avertas aurem tuam à angustia mea et clamoribus.*

Matth. c. 27, v. 46 et seq. : *Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna, dicens : Ehi, Ehi, lamna sabachthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid reliquisti me? Quidam autem illic stantes, et audientes dicebant : Ehim vocat iste. Et continuo currens unus ex eis accepit spongiam impletam aceto, et imposuit arundini, et dedit ei bibere. Ceteri vero dicebant : Sine, etiam non veniat Elias liberans eum. Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum.*

Marc. c. 15, v. 34 et seq. : *Et hora nata exclamavit Jesus voce magna, dicens : Eloi, Eloi, lamna sabachthani? quod est interpraetatum, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant : Ecce Elias vocat. Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponensque ea lino potum dedit ei dicens : Sinite, videmus si veniat Elias ad deponendum eum. Jesus autem, emisit voce magna, expiravit. Et velum templi scissum est in duo, à summo usque ad deorsum. Videns autem Centurio, qui ex adverso stabat, quia eis clamans expirasset, ait : Vere hic homo Filius Dei erat.*

Luc. c. 23, v. 46 : *Et clamans voce magna Jesus ait : Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. . . . Et haec dicens expiravit.*

Hebr. e. 5, v. 7 : *Quis in diebus carnis suae, prope supplicationemque ad eum, qui possit illum salvum facere à morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.*

CAPUT CXXXV.

IESU VII. ET ACETUM FUDIASATUR.

Psalm. 68, v. 22 : *Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.*

Thren. c. 5, v. 5 et seq. : *Edificavit in gyro meo, et circumdedit me felle et labore, in tenebris collocavit me quasi mortuus sempiternus. . . . Replevit me amaritudinibus, inebriavit me absinthio. . . . Recordare pauperitatis et transgressionis meae, obstititque et solis.*

Matth. c. 27, v. 34, 48 : *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum? et cum gustasset, noluit bibere. . . . Et continuo currens unus ex eis, accepit spongiam impletam aceto, et imposuit arundini, et dedit ei bibere.*

Marc. c. 15, v. 23, 36 : *Et dabant ei murethatum vineum, et non accepit. Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dedit ei.*

Luc. c. 23, v. 36 : *Miscebant autem ei et nilitae accedentes, et acetum offerentes ei.*

Joan. c. 19, v. 29 et seq. : *Postea sciens Jesus, quia omnia consummata sunt, ait : consummavit Scriptura, dixit : Sitio. Vos ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obulerunt eum ejus. Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit : Consummatum est.*

4^a Ex omnibus oraculis quae in veteri Testamento à Deo per Prophetas edita sunt, praecipua ea et ad fidem faciendam utilissima esse constat, quae res futuras, non per ambages circuitionesque, sed nude et aperte praedicunt. Tale est, quod exiit in sexagesimo octavi Psalmo continue viciesimo secundo, in quo petitur Christus sibi propinatum fuisse fel et acetum. Id quod Christus ait; nam ex scriptoribus Veteris Testamenti consensus, et est Aben Ezra suffragio clarum est pronuntiata illi fuisse Christi mysteria. Tum quae dantur Evangelistarum et Apostolorum revelationes, manifeste evincunt in Jesu eadem haec ad eventum pervenisse. Jure igitur inhumanam et amarum propinationem ad eum quoque referimus, quam in ipsius historia Evangelistica disertè commemorant. Ut enim oblique et sine expresso à Davidem referri ista possunt, quod protectio non magnam, eum committi inter Judaeos adagio locutionem hanc tritam fuisse sciamus, tam oppositè tamen, tamque aptè hunc Christi casum exprimit, ut non timeam, nec humanitas contigisse putandum sit. Notabile est quod legitur in Midrach Ruth, sermonem nempe istum Booz ad Ruth, cap. 5, v. 14 : *Quando hora vescenti fuerit, veni hinc, et comede panem, et intinge buccellam tuam in aceto.*

in, futurorum Messiae casum symbola continere, ac verba quidem ista : *Veni hinc, id sibi velle : Veni ad regnum; panem dedit illum, panem esse regni; intinctionem vero olei, in acetum, Messiae contumelias et tormenta notare.* Igitur cum toto Psalmo Messiam praenuntiarī faterentur Judaei; quae verò hoc speciatim contineret comitate, tormentorum Messiae nota sint et indicia, atque eadem denique in Jesu *verè* 3129 exitum habuisse traegica docet historia, equidem non video quod rationum colore uti possint, si qui oraculi hujus fidem elerere audeant, cum praesertim constet inter omnes omnino interpretes, frustra recurri ad allegoriam, cum res *verè* 3129 completi sunt.

2^a Inanis ergo est Theodori Mopsuesteni cavillatio, qui hoc quidem comitis, aliisque Psalmi hujus, quo in Jesu videtur fuisse completa, de Judaeis *verè* 3129 à Davide dicta fuisse contendit; quod et à Thargumistis et Jureho factum est; ab Apostolis autem et Evangelicis fuisse usurpata è re nata, et argumentis quo tractantur accommodata *verè* 3129, utpote ipsis consentanea; non verò quod ea haberent pro vaticiniis; nec enim rerum adeo diversarum predicationes in unum eundemque Psalmo fuisse congestas. Atqui *verè* 3129 exorsus est, Act. c. 1, v. 16 et seq. : *Viri fratres, oportet impleri Scripturam quam praedixit Spiritus sanctus pro os David de Juda, qui fuit dux eorum qui comprehendendum Jesum. . . . Scriptum est enim in libro Psalmorum : . . . Et commemoratio eorum deterta, et non sit qui inhabilet in eis. . . . Cum narrat Joannes cap. 2, v. 17, discipulos Jesu, deturbante eo venditores templo, recordatos esse oraculi hujus : *Zelus domus tuae concitavit me, quare an ut jacerem, rei praesentis communicavit verberavit, an ut . . . non itaque tantquam . . . alios quoque complures habebant in memoria, quae eadem rei peterant adiungi, verum . . . esse non credebant; hujus autem praeceteris recordati sunt, quod et ipsi vaticinium inesse scirent, et ex eo Psalmo osset excerpta, quem totum fuisse enim et futurorum Christi casuum *verè* 3129 competentem habebant. Quod autem addit, veri haud quomodo esse simile, diversa adeo oracula simul fuisse congesta, de nihilo est; nec enim idem ordo rerum, idem narratiois contextus à Propheta divinitus afflato et ventum veniente expectanda est, atque ab historico praeteritorum seriem persequente. Praeterea ne postea quidem, maxime lyrici, praeterita celebrantes, rerum gestarum ordinem exequuntur; minime id patitur poetis illo *verè* 3129, quod rapit feruntur. Ceterum enim res postea veritibus comprehendenda sunt, in quibus *verè* 3129, quod longo molliis historicis factum; sed per analogiam, de rubricis ministeris, et salubris sum sententiarum torquem praecipitandis est liber spiritus, ut patris parentis animi vaticinatio apparet, quam religio orationis sub testibus fides. (Petron. cap. 78). Testis Horatius, quam multa his de diversa unius odore amplitu comprehendit; quam multa Pinclarus, quem anni ripas et aggeres praetergresso de superflentis comparat idem Horatius, in alio**

laudans, quod feliciter imitatus ipso laudari meruit. David quoque, quae varias saepe res in unum Psalmum congerit! Adde multas fuisse Psalms 68 hinc locutiones, unde colligas unum aliquem hominem non plures signari, consuetudo simul ista : *Laboravi clamans, rancit factus sum foveae meae; descendi super capillos capitis mei, qui oderant me gratis. Dicendi : Operari confusio faciem meam; extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filius matris meae. Et postea : Et possi vestimentum meum cilicium. . . . Adversum me loquebantur, qui sedebant in porta. Tam à populo cum socerum et distinguunt ista : *Non confundantur super me qui querunt te, Deus Israel. Et mox : Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filius matris meae. Narsium : Videtur pauperes, et latentur, quare Deum, et civet anima vestra**

3^a Oppugnante quoque nostrae interpretationis auctor ista suppeditant : *Et dederunt in escam meam fel; cum Mathaeus felle potui dedit meminit, non esset. Unde factum suspicatur Bellarminus in hunc Psalmo, ut Mathaeus Prophetaurum praedictiones refero solitas, hanc praetermissis. Haec haec tradunt ad allegoriam, quod ob eandem causam jam ante fecerat Augustinus. Respondeo primò, etiamsi illae partes non sint praedicti fides, ad alteram partem integrum manere : *Et in siti mea potaverunt me aceto.* Aio delinde, esse nomine, Hebraice *777*, intelligi quomodo esculentum et potulentum quod ad corpus aliquid sumitur. *Verè* 3129 dicuntur, non solum qui cibum solum capunt, sed et qui simul potant. *Verè* 3129, et compotors rectè dicitur, non solum qui una bibunt, sed et qui una edunt. Combibones illos epicureos, Cicero memoratos (epist. ad famil. lib. 9), quis potest vinum tantum bibisse simul, cibos nonquam attigisse? Dixit Alecan, *Tods dedsy verè 3129*, *Dea nectar celere.* Cum ait ergo Propheta inimicos suos felle escam suam aspernisse, id sibi vult, ea quae sibi ad alimentum et refectorem corporis parata erant, noxis succis infecta fuisse ab adversariis. Valeant igitur morosi illi argutiores, et inepti *verè* 3129.*

CAPUT CXXXVI.

MORS IUSTI.

Psalm. 17, v. 5 et seq. : *Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me. Dolores inferni circumdederunt me; praecapaverunt me laquei mortis. In tribulatione mea invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi.*

Psalm. 21, v. 15 et seq. : *Sicut aqua effusus sum, et dispersus sunt omnia ossa mea. Factum est cor meum tanquam cera liquecens in medio ventris mei. Arsit tanquam testa visita mea, et lingua mea adharsi faucibus meis, et in pulverem mortis deduxisti me; quantum circumdederunt me canes multi; concitium malignantium obtulit mihi. Foderunt manus meae, et pedes meos, dimoverunt omnis ossa mea; ipsi vero consideraverunt et insperxerunt me; diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.*

Psalm. 34, v. 7 et seq. : *Quoniam gratis abscondi-*

reperta est mox anima mea, et vita mea inferno appropriate. *Et innotuit sibi cum descendit in locum, factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber.* Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non est numerus amplius, et ipsi de manu tua reperti sunt. *Proserui me in lacu inferiori, et in tenebris, et in umbra mortis. Super me confirmatus est furor tuus, et omnes fluctus tuos induisti super me. Longe sociati notos meos à me, posuerunt me abominatissimi sibi. Tradidisti me, et non exspectabam, oculi mei languerunt pro impijs. Clamavi ad te, Domine, solus dies, et non mihi ad te manus mea. . . . Ut quid, Domine, repellis orationem meam, auertis faciem tuam à me? Pauper sum ego, et in labiis meis, et in faucibus meis, exultatio, autem inuinitatis eum et conturbatio. In me transferunt iram tuam, et terrores tui conturbauerunt me. Circumdederunt me sicut aqua tota dies, circumdederunt me sicut flumen. Et circumdedit me et pressum et nota mea à miseria.*

Psalm. 141, v. 4 et seq.: *Vox mea ad Dominum vocem clamari, voce mea ad Dominum vocem clamari, voce mea ad Dominum vocem clamari. Effundo in conspectu eius orationem meam tribulationem meam ante faciem pronotum, in die festo ex me spiritum meum, et tu cognosce sententiam meam. In via tua qua ambulabam, abscederunt iugum meum. Considerabam ad dexteram, et videbam, et non erat qui cognosceret me. Perire iuga à me, et non est qui requirit amicum meum. Clamavi ad te, Domine, dixi: Tu es spes mea, porta mea in terra vivionum. Intende ad deprecationem meam, quia humilitatis sum nimis. Libero me à persecutoribus meis, quia confortasti super me. Educ de custodia oculum meum ad consuetudinem nominis tui, me expectasti iusti, donec retraheris mihi.*

Thren. c. 5, v. 18: *Et dixi: Perit finis meus et spes mea à Domino.*

Thren. c. 5, v. 55, 66: *Intende nomen tuum, Domine, de loco novissimo. Vocem meam audiati, ne auertas aurem tuam à singultu meo et clamoribus.*

Matth. c. 27, v. 46 et seq.: *Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna, dicens: Eli, Eli, lamna sabachthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid reliquisti me? Quodam autem illic stantes, et audientes dicebant: Etiam vocat iste. Et continuo currens unus ex eis accepit spongiam impletam aceto, et imposuit arundini, et dabit ei bibere. Ceteri vero dicebant: Sine, etiam non veniat Elias liberans eum. Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum.*

Marc. c. 15, v. 34 et seq.: *Et hora nata exclamavit Jesus voce magna, dicens: Eli, Eli, lamna sabachthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant: Ecce Elias vocat. Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponensque ea lano potum dabit ei dicens: Sinite, videmus si veniat Elias ad deponendum eum. Jesus autem, emittit voce magna, et spiravit. Et velum templi scissum est in duo, à summo usque ad deorsum. Videns autem Centurio, qui ex adverso stabat, quia eis clamans expirasset, ait: Vere hic homo Filius Dei erat.*

Luc. c. 23, v. 46: *Et clamans voce magna Jesus ait: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. . . . Et haec dicens expiravit.*

Hebr. c. 5, v. 7: *Quis in diebus carnis suae, proceca supplicatione usque ad eum, qui possit illum salvum facere à morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro suo reverentia.*

CAPUT CXXXV.

IESU VII. ET ACETUM VINDICANTUR.

Psalm. 68, v. 22: *Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.*

Thren. c. 5, v. 5 et seq.: *Edificavit in gyro meo, et circumdedit me felle et labore, in tenebrosis collocavit me quasi mortuus sempiternus. . . . Replevit me amaritudinibus, inebriavit me absinthio. . . . Recordare pauperitatis et transgressionis meae, obtinuit et solus.*

Matth. c. 27, v. 34, 48: *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum: et cum gustasset, noluit bibere. . . . Et continuo currens unus ex eis, accepit spongiam impletam aceto, et imposuit arundini, et dabit ei bibere.*

Marc. c. 15, v. 25, 36: *Et dabit ei murethatum vinum, et non accepit. Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabit ei.*

Luc. c. 23, v. 36: *Intendebant autem ei et milites accedentes, et acetum offerentes ei.*

Joan. c. 19, v. 29 et seq.: *Postea sciens Jesus, quia omnia consummata sunt, ait: consummavit Scriptura, dicit: Sitio. Vos ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obulerunt ei ejas. Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit: Consummavit est.*

4^a Ex omnibus oraculis quo in veteri Testamento à Deo per Prophetas edita sunt, praecipua ea et ad fidem faciendam utilissima esse constat, quod res futuras, non per ambages circuitionesque, sed nude et aperte praedicunt. Tale est, quod exiit in sexagesimo octavi Psalmsi continue viciesimo secundo, in quo petitur Christus sibi propinatum fuisse fel et acetum: id quod Christus ait; nam ex scriptoribus Veteris Testamenti consensus, et est Aben Ezra suffragio clarum est pronuntiata illi fuisse Christi mysteria. Tum que datur Evangelistarum et Apostolorum revelationes, manifeste evincunt in Jesu eadem haec ad eventum pervenisse. Jure igitur inhumanam et amarum propinationem ad eum quoque referimus, quam in ipsius historia Evangelistica disertè commemorant. Ut enim obliquè et circa 2200 ab Davide referri ista possunt: quod profectò non negamus, cum committit inter Judaeos adagio locutionem hanc tritam fuisse sciamus, tam oppositè tamen, tamque aptè hunc Christi casum exprimit, ut non timeam, nec humanis contigisse putandum sit. Notabile est quod legitur in Midrach Ruth, sermonem nempe istum Booz ad Ruth, cap. 5, v. 14: *Quando hora vescenti fuerit, veni hinc, et comede panem, et intinge buccellam tuam in aceto.*

in, futurorum Messiae casum symbola continere, ac verba quidem ista: *Veni hinc, id sibi velle: Veni ad regnum; panem dedit illum, panem esse regni; intinctionem vero olei, in acetum, Messie contumelias et tormenta notare.* Igitur cum toto Psalmsi Messiam praenuntiarit stentatam Judaei; qua verò hoc speciatim continetur comitate, tormentorum Messiae nota sint et indicia, atque eadem denique in Jesu 2272. 2273. exitum habuisse traugelica docet historia, eademque non video quo rationum colore uti possint, si qui oraculi hujus fidem eleryre audeant, cum praesertim constet inter omnes omnino interpretes, frustra recurri ad allegoriam, cum res 2272. 2273. completi sunt.

2^a Inanis ergo est Theodori Mopsuesteni cavillatio, qui hoc quidem comita, aliisque Psalmi hujus, quo in Jesu videtur fuisse completa, de Judaeis 2272. 2273. à Davide dicta fuisse contendit; quod et à Thargumistis et Jureho factum est; ab Apostolis autem et Evangelicis fuisse usurpata è re nata, et argumentis quo tractantur accommodata 2272. 2273. utpote ipsis consentanea; non verò quod ea haberent pro vaticiniis; nec enim rerum adeo diversarum predicationes in unum emulgentem Psalmsi fuisse congestas. Atqui Liber vinctus est Petro, qui allocationem suam ad Praeres sic exorsus est, Act. c. 1, v. 16 et seq.: *Viri fratres, oportet impleri Scripturam quam praedixit Spiritus sanctus pro os David de Juda, qui fuit dux eorum qui comprehendendum Jesum. . . . Scriptum est enim in libro Psalmsorum: . . . Et commemoratio eorum deterta, et non sit qui inhabilet in eis. . . . Cum narrat Joannes cap. 2, v. 17, discipulos Jesu, deturbante eo venditores templo, recordatos esse oraculi hujus: *Zelus domus tuae contendi me, quero an ut jaceas, rei praesenti communicavit meruerit, an ut . . . non utique tantquam praeres, alios quoque complures habebant in memoria, qui eadem rei peterant adiungi, verum . . . non esse non credebant; hujus autem praeres recordati sunt, quod et ipsi vaticinium inesse scirent, et ex eo Psalmsi osset excerpta, quem totum fultionem eius et futurorum Christi casum . . . computum habebant. Quod autem addit, veri haud quaquam esse simile, diversa adeo oracula simul fuisse congesta, de nihilo est; nec enim idem ordo rerum, idem narratiois contextus à Propheta divinitus afflato et ventum veniente expectanda est, atque ab historico praesertim sermone persequente. Praeterea ne postea quidem, maxime lyrici, praeterita celebrantes, rerum gestarum ordinem exequuntur; minime id patitur poëticis illo 2272. 2273. quo rapit feruntur. Ceterum enim res postea veritatis comprehendenda sunt, inquit aliter, quod longo molis historici fabricati; sed per analogiam, de rubricis ministeris, et fallibilium sententiarum tormentum praecipitandis est liber spiritus, ut patris parentis animi vaticinatio apparet, quam religio orationis sub testibus fides. (Petron. cap. 78.) Testis Horatius, quam multa his de diversa unius odore ambum comprehendit; quam multa Pinarius, quem anni ripas et aggeres praetergresso de superflentis comparat idem Horatius, in alio**

laudans, quod felicitate imitatus ipso laudari meruit. David quoque, qui varias saepe res in unum Psalmsum congerit! Adde multas fuisse Psalms 68 hinc locutiones, unde colligas unum aliquem hominem non plures signari, et quosdam soli ista: *Laboravi clamans, rancit factus sum foveas meas; descenderi super capillos capitis mei, qui oderant me gratis. Dicendi: Operari confusio faciem meam; extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filius matris meae. Et postea: Et possi vestimentum meum cilicium. . . . Adversum me loquebantur, qui sedebant in porta. Tam à populo cum socerum et distinguunt ista: *Non confundantur super me qui querunt te, Deus Israel. Et mox: Extraneus factus sum fratribus meis, et peregrinus filius matris meae. Narsium: Videtur pauperes, et latentur, quare Deum, et erit anima vestra.**

3^a Oppugnantur quoque nostrae interpretationis auctor ista suppeditant: *Et dederunt in escam meam fel; cum Mathaeus felle potui dedit meminit, non esset. Unde factum suspicatur Bellarminus in hunc Psalmsum, ut Mathaeus Prophetaurum praedictiones refero solitas, hanc praesertim. Haec haec tradunt ad allegoriam, quod ob eandem causam jam ante fecerat Augustinus. Respondeo primò, etiam si hae parte notaret praedicti fides, ad alteram parte integrum manere: in illi mei potaverunt me aceto. Aio delinde, esse nomine, Hebraico מַיִם, intelligi quomodo essulentum et potulentum quod ad corpus aliquid sumitur. 2272. dicuntur, non solum qui cibum sibi capium, sed et qui solum potant. Exerces, hinc, et compotors rectè dicas, non solum qui una bibunt, sed et qui una edunt. Combibones illos epicureos, Cicero memoratos (epist. ad famil. lib. 9), quis potet vinum tantum bibisse simul, cibos nonquam attigisse? Dixit Alecan, *Totus dedit meo Epheci, Deus nectar edere.* Cum ait ergo Propheta inimicos suos felle escam suam aspernisse, id sibi vult, ea qua sibi ad alimentum et refectorem corporis parata erant, noxiiis suis infecta fuisse ab adversariis. Valeant igitur morosi illi argutiores, et inepti 2272. 2273.*

CAPUT CXXXVI.

MORS IESU.

Psalm. 17, v. 5 et seq.: *Circumdederunt me dolores mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me. Dolores inferni circumdederunt me; praecapaverunt me laquei mortis. In tribulatione meo invocavi Dominum, et ad Deum meum clamavi.*

Psalm. 21, v. 15 et seq.: *Sicut aqua effusus sum, et dispersus sunt omnia ossa mea. Factum est cor meum tanquam cera liquecens in medio ventris mei. Arsi tanquam testa visita mea, et lingua mea adharsi faucibus meis, et in pulverem mortis deduxisti me; quantum circumdederunt me canes multi; concitium malignantium obtulit me. Foderunt manus meae, et pedes meos, dimoverunt omnis osam meam; ipsi vero consideraverunt et insperaverunt me: diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem.*

Psalm. 34, v. 7 et seq.: *Quoniam gratis abscondit-*

rant mihi interitum loqui tui, supercassati exprobraverunt amaram meam... Dominus, quando respiciat? resurget amaram meam à malignitate eorum, à leonibus unicum meum. Confitebor tibi in Ecclesia magna: in populo gravi laudabo te.

Psalm. 87, v. 4 et seq.: Quia repleta est malis anima mea, et vita mea infernas appropinquavit. Astringit enim cum deo deventibus in lacum; factus nam sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber. Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non est memoria amplius, et ipsi de manu tua repulsi sunt. Domuerunt me in lacu inferioris, in imbricata, et in multitudine mortuorum.

Psalm. 88, v. 59 et seq.: Tu vero repulsi et despecti; distulisti Christum tuum; exortisti testamentum serui tui; profendisti in terra sacramentum eius, destruxisti omnesopes eius, posuisti fundamentum eius firmamentum. Diripuerunt eum omnes transgressores vitam; factus quoque appropinquavit vicina sua. Exultasti de eorum deprimitione; iustificasti omnes inimicos eius; exortisti adiutorium suum eius, et non est auxiliatus ei in bello. Destruxisti non ad emendationem, et videri eius in terram collidisti. Mioribus alio temporis eius; operasti enim emendationem.

Isa. c. 3, v. 18 et seq.: Si enim est verus Filius Dei, suscipit eum, et fibrorum eum de manibus contritorum. Contumeliam et tormento interrogans eum, ut scilicet reverentiam eius, et proferens palleculam illius. Morte torpescit non dormiens eum.

Isa. c. 55, v. 7 et seq.: Sicut oris ad occisionem ducatur, et ignis igneus coram tendens se obmutescet, et non aperiet os suum. De impietate et de iudicio auctoris est; geometriamque eius quia errabit? quia abietus est de terra vivitibus; propter nequias populi mei percuti erit. Et dabit iustos pro septuaginta, et divitem pro morte sua, et quod insipientem non fecerit, neque dolos fuerit in ore eius. Et Dominus volens conterere eum in infirmitate si poterit pro peccato animam suam, videbit semen longevum... Ideo disperitum et plurimum, et fortitum dividit spolia, pro ea quibus tradidit in mortem animam suam.

Ierem. c. 14, v. 20: Et ego quies agna mansuetus, qui portator est vitulorum, et non cognovi quia cogitaverunt super me vitulorum, dicitur: Militans Rymon in pectus eius, et occidit eum de terra vivitibus, et non timeo quia non incipiamus amplius.

Threni. c. 3, v. 5, 25, 55: In tenebris collocasti me, quia mortuus sum pateris... Operasti in furori, et percutisti nos; occidisti, nec poteristi... Lepus est in lacum vita mea, et posuerunt lapidem super me.

Dan. c. 9, v. 26: Et post septuaginta septem annis occidetur Christus.

Zach. c. 42, v. 10: Et ostendat super domum David et super habitaculum Ierusalem, Spiritum gratie et precium; et respicient ad me quem confiterentur; et plangent eum plangens quasi super visum; et dolentem super eum, ut dolere solet in morte primogeniti.

Zach. c. 15, v. 6, 7: Et dicitur et: Quia sunt plangentes in medio unumquemque et dicit: His plangentes sum in domo eorum quod diligebant me. Francus, auctores

super Pastorem meum, et super virum coherentem mihi, dicit Dominus exortentium; percutit pastorem, et dispergentur oves.

Math. c. 16, v. 21: Exinde cepit Iesus ostendere discipulis suis, quia oportet eum ire Ierosolymam, et multa pati à senioribus, et scribis, et principibus sacerdotum, et occidi. Et Math. c. 17, v. 22; et c. 20, v. 18, 19. Marc. c. 8, v. 31; et c. 9, v. 30; et c. 10, v. 34. Luc. c. 9, v. 22; et c. 18, v. 35.

Math. c. 27, v. 50: Iesus intus terribi clamans voce magna, emittit spiritum. Et Marc. c. 15, v. 37. Luc. c. 25, v. 46. Joan. c. 19, v. 30.

Act. c. 2, v. 22, 25: Viri Israelite, audite verba hæc: Iesus Nazarenus, virum approbatum à Deo in verbis, virtutibus, et prodigiis, et signis, quod fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis; hunc deus in consilio et providentia Dei tradidit, pro manus impiorum effugientes interemitis.

Act. c. 5, v. 15 et seq.: Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus patrum nostrorum glorificavit filium suum Iesum, quem vos quidem tradidistis, et negastis ante faciem Pilati, quidem iudicem dimitti. Vos intem Sanctum et Iustum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis; auctorem vero vitæ interfaciatis.

Act. c. 5, v. 30: Deus patrum nostrorum suscitavit Iesum, quem vos interemitis suspendentes in ligno. Et Act. c. 10, v. 40, 41.

Act. c. 7, v. 52: Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? et occiderunt eos qui presentabant de adventu Iesu, cujus vos nunc proditores et homicidas iustitiae.

Act. c. 8, v. 50 et seq.: Accurrens autem Philippus, audivit non legentem Isaiam Prophetam et dicit: Patres intelligis quæ legis? Qui ait: Et quomodo possum si non aliquis ostenderit mihi? Rogavitque Philippum, ut ascenderet et sederet secum. Loca autem Scripturam quem legebat erat hæc: Tanquam ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate iudicium eius sublatum est. Generationem eius quis enarrabit? quoniam tolletur de terra vita eius. Respondens autem cæcuchus Philippo dicit: Obsecro te, de quo Propheta dicit hæc de te, ut de alio aliquo? Apertis autem Philippus os suum, et incipiens à Scriptura ista, evangelizavit illi Iesum.

Act. c. 15, v. 27 et seq.: Qui enim habitabant Ierusalem, et principes eius, hunc ignorantes, et recessu Prophetarum, qui per omne aëtherum leguntur, iudicantes impleverunt; et nullam causam mortis invenientes in eo, petierunt à Pilato ut interiret eum. Cumque convenissent omnia quæ de eo scripta erant, dependente eum de ligno, posuerunt eum in monumento.

Rom. c. 5, v. 10: Si enim cum inimicis essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius; multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius.

Rom. c. 6, v. 5, 4: An ignoratis, quia quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus?

zati sumus? consequenti enim sumus eum illo per baptismum in mortem.

Philip. c. 3, v. 8: Humilitate contempserim, factus obediens usque ad mortem, mortem autem exiit.

1 Thess. c. 2, v. 14, 15: Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu, quia eadem passi estis et vos à contribulibus vestris, sicut et ipsi à Iudæis, qui et Dominum occiderunt Iesum et Prophetas, et nos persecuti sunt.

Hebr. c. 2, v. 9, 10: Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus Iesum, propter passionem mortis gloriâ et honore coronatum, ut gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortem. Decedit enim eum propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, maiorem salutis eorum per passionem contempserunt... Quia ergo pater comminaturum coram et sanguinis, et ipse similiter participavit eadem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.

Iac. c. 5, v. 6: Adversitatis et occidit Iustum et non restitit vobis.

Apoc. c. 5, v. 6 et seq.: Et vidi, et ecce in medio throni, et quatuor circumstantium, et in medio scorpiorum, Agnum stantem tanquam occisum habentem cornua septem... et cantantem canticum novum, dicitur: Dignus es, Domine, accipere librum, et aperire signacula eius: quoniam occultus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo... Dignus est Agnus, qui occultus est, accipere virtutum.

Apoc. c. 15, v. 8: Quorum non sunt scripta nomina in libro Vitæ Agni, qui occultus est ab origiæ mundi.

1. Non verbis solum ut scriptis, sed typis etiam ac symbolis prædica Christi Iesu mora est. Cujusmodi fuit aries ab Abrahamo pro filio Isaac immolatus, paschalis Agnus, hircus emissarius, quorum comparationem cum Christo infra investigemus. Addemus hircum et vacca ritum, ex capris cineribus aqua expiationis fiebat, iuxta ritum capite decimo nomine Numerorum tradidit. Ac primum color ille rubus peccatum significavit, auctoritate Isaiæ: Si fuerint præcæta vestra ut coctum, quasi nix dealbabitur; et si fuerint rubra quasi vernicibus, nihil tamen alter erunt. Iesum autem peccata hominum portasse et hircum noster Parallellismus. Lalis expert esse jubentur vacca; Iesus sacerdos, in hircum, impollutus esse dicitur in Epistola ad Hebræos; Agnus immaculatus et incommutatus in prima Petri Epistola, ac esse debuit vacca veteris Legis iugum excussit Christus Iesus, eique nos subdidit. Extrâ esset immolabatur vacca, in conspectu omnium: Quorum enim animalium inferat sanguis pro peccato in vacca per pontificem, hircum corporis erant extra castra. Propter quod et Iesus, ut sanctificaret per suam sanguinem populum, extra portas pacatus est. Eorumque iugum ad eum extra castra, in proprium eius portavit. Verba sunt à decimo tertio capite Epistolæ ad Hebræos. Immolatio huius capite Epistolæ ad Hebræos, immolationis huius minister designatur Eleazarus, sacerdos alter à summo pontifice; Capite principis sacerdotum Iesus capus est Iesus, eodemque quassit et iudice morti additus. Typus autem veri et primarii sacerdotis Christi Iesu fuit summus Iudæorum pontifex, ne veluti secularis sacerdos. Quamobrem vocatur dicitur ab Origene: Postquam, inquit, tenuit verum Pontifex, pontifex symbolicus esse desit. Eusebius admodum et similitudo, non verum Christum et pontificem, celestis Christi et pontificis figuram appellat. Iugiter Eleazarus dignum in vacca rube sanguinem impugit, et septies tabernaculi fores aspergere; et ut crumate domum cineribus aqua expiationis conficere, quæ impudenter abluatur: auctor Epistolæ ad Hebræos, c. 9: (Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum oblatus immolationum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortis, ad servandum Deo vivendum.) Atque vera hæc est significatio vacce rube significatio, quam sibi ignotam et incognitam querunt Rabbi; quippe incruentam est cor populi Iudæi, iuxta Isaiæ predictionem.

2. Alias præterea se ralde illustris mortis Christi Iesu typus in summi Hebræorum sacerdotis morte positus fuit. Assignate erant certis quædam præces, ex prescripto Moysi, in quibus latum habebat receptum, qui non voluntarium neque ex destinato, sed fortuitum eodem periretisset, quò qui confugissent, tantidum illic tolerarent exitium, quoad summos pontifex obisset. Quæ sic intelligenda sunt: quæcumque sepe noxæ alligaverint, tandem caelesti patriæ carere, quoad mortis Christi Iesu perciperint fructum, eisque beneficium patriæ suæ sint restituti. Non id omnino fugit Philonem Iudæum, qui in libro de Exiliis dissertens intelligendum esse ait, sed Verbum Dei, Patre Deo, matre Sapientia progenitum; et Deum enim, inquit, summum Pontificem, non hominem esse, sed Verbum Dei, omnium non spontaneorum solam, sed et involuntarium noxarum expertum, patrem quidem habebat Deum, qui et omnium patris est, matrem vero Sapientiam. Reliquam leges partem alio detorquet.

3. Non sine observatione prætermittendum est, quod libro quarto Josephi se referat Galilæus, ex R. Simeone ben Joehai, magne antiquitatis et eximio inter suos auctoritatis magistro, ediditque lucubratos nobiles prolebrici. Hic Osam inducit hominum peccata dolentem, quorum gratia Filium suum corpore humano indutum fuisse esse missurum; homines vero adversus salutaria ipsius præcepta contumaces letho esse essent daturi. Gravior etiam est Josephi auctoritas, qui et Christi Iesu mortem et mortis genus, in lib. Antiq. 18, c. 4, retulit. Quæ fatentes tanti nominis doctores ministrorum Rabbinarum turba possumus opponere. Neque desunt inter illos, qui propter supplicium affectum Iesum, Iudæos male mactatos, elidibiles adfectos, in omnes terras dissipatos, et mosaicam legem abrogatam fuisse testantur.

4. Ethnicis vero stupendo miraculo Christi Iesu

significata mors est, quod in libello de desitis Oraculis Platonicis refertur. Quamquam à vulgo scriptorum tritum est, minime tamen ob admirabilitatem rei pigre hic adscribere. Cùm in Italia tenderet Thamus Ægyptius, navis rector, jamque Echinosas presulnavigaret, subito remisit ventus, et ad Paxos insulas audita vox est, que Thammam appellaret, jubereque ipsum, simul ac appulisset ad portum Pelodem, clamare magnum Paxa esse mortuum; porrit Thamus, etque, quam jussus fuerat, voce edita, ejulatus auditi sunt, quasi Panos obitum mirantium et gemensium. Vectores Romani delati portentum vulgarent. Pervenit illud ad Tiberium Cæsarem, qui et à Thamo ipso de re gesta certior factus, humanum eruditorem sententiam super eis expulsi. Narrat tñ apud Platarchum Ætulanus rhetor, ut sibi à Patre Epithereis rei teste tradidit. Atque ad convenit in tempus mortis Christi Jesu, qui verus Pan est, rerum omnium parens, ac nature totius auctor, quam Panos symbolo mythologi signatam voluerunt.

CAPUT CXXXVII.

CÆERA JESU, PENITENT UT LATRONUM CRUCI ITIBER
SUFFIXORUM, NON FRANGENTUR.

Exod. c. 12, v. 45 et seq. : *Distigite Dominum ad Moysem et Aaron : stare ut religio Phæas. In una homo comeditur, nec offensus de carnisibus ejus foras, nec ea illius confringit.*

Nam. c. 9, v. 9 et seq. : *Locutusque est Dominus ad Moysem, dicens : Loquere filiis Israel : Homo qui fuerit immundus super animam, sine in eis procul in gente vestra, faciat Phæse Dominum. In mensis secundo, quartis die, quibus die mensis ad septimum, cum asinis et lactuini aggressibus comedenti illud, non relinquantur ex eo quippiam vitæ manere, et eo ejus non confringent, omnino ritum Phæse observabunt.*

Joan. c. 19, v. 31 et seq. : *Judæi ergo (quantum Patrucece erat) ut non removerent in cruce corpora ahabito (erat enim magnus dies ille sabbati) rogaverunt Pilatum, ut frangerentur eorum cruce, et tollerentur. Venerunt ergo militæ, et primi quidem frangerunt cruce, et aliterius qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, ut aliterius eum jam mortuum, non frangerent ejus cruce. Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleatur : Quæ non comminatus est eo.*

CAPUT CXXXVIII.

LATUS JESU PERFORATUM.

Zach. c. 10, v. 12 : *Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem, Spiritum gratiæ et precium, et respiciet ad nos quem confiterantur, et plangent eum planctu missi super eum, quoniam non fuerunt super eum, ut doleri solet in morte primo-geniti.*

Joan. c. 19, v. 35 et seq. : *Ad Jesum autem cum venissent, ut viderent eum jam mortuum non frangerunt ejus cruce, sed novis militum lanceâ latere ejus aperuit, et confusus exivit sanguis et aqua. Facta sunt enim hæc ut*

Scriptura impleatur : Quæ non comminatus est eo. Et iterum alia Scriptura dicit : Videbunt in quem transfixerunt.

Apoc. c. 1, v. 7 : *Eccc veni cum nubibus, et erit tibi cum omnis oculis, et qui cum purpurigeris ; plangent se super eum omnes tribus terre.*

CAPUT CXXXIX.

JESU CORPUS POLLENCHIST ET SUPPLICUM JOSEPH ET NICODEMI.

Isa. c. 55, v. 9 : *Et dabit impius pro sepultura, et dicitem pro morte eud.*

Math. c. 27, v. 57 et seq. : *Cum autem serò factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathea, nomine Joseph, et qui ipse discipulus erat Jesu ; hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu. Tunc Pilatus sciat reddi corpus, et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda, et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra. Et Marc. c. 15, v. 42 et seq. Luc. c. 25, v. 50 et seq.*

Joan. c. 19, v. 38 et seq. : *Post hæc autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimathea (cui quod esset discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judæorum) ut tolleretur corpus Jesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, et fuit corpus Jesu. Venit autem et Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primam, ferens mirram myrrhæ et alios quasi libras centum. Acceptum ergo corpus Jesu, et ligaverunt illud linteis cum aromatis, sicut mos est Judæis sepelire.*

Quam lile ex Isaiâ vaticinationem datus, obscurissimum semper ab interpretibus habita est. Mihi simplex ille et nativa videtur expositio, et hebraica facile admittitur : *Et posuit cum linteis sepeliturum ejus, et cum sindone monumentum ipsius. Vel, in mortuum ipse. Jam clarissima sententia est : Mortem eo loco passus est Christus Jesus, quo afflictionum sceleratis supplicio, illicque idem quod alii sepulchrum erat habiturus ; at in Josephi Arimathei, hominis divitiis conditorum, ipsius atque Nicodemi viri optimatis manibus corpus ejus illatum est. Egregie hæc conveniunt verbis Isaiæ, interpretatiōnem istam secum sunt Monister, Clarus et Natalis, et recentiorum magna pars.*

CAPUT CXL.

JESU SEPULCRUM.

Isa. c. 41, v. 10 : *In die illa radice Jesse, qui stat in signum populorum, ipsam gentem deprecabuntur, et erit sepulchrum ejus gloriosum.*

Isa. c. 55, v. 9 : *Et dabit impius pro sepultura, et dicitem pro morte sua, eod quod ingratulam non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus.*

Thren. c. 3, v. 55 : *Lanæ est in lacum vita mea, et passerunt lapidem super me.*

Math. c. 27, v. 59, 60 : *Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda, et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra. Et Marc. c. 15, v. 46. Luc. c. 25, v. 52, 55. Joan. c. 19, v. 41, 42. Cyrillus Hierosolymitanus, Catech. 14 : *Et dicitur**

juxta eandem Scripturam connotationem dicit : Propterea exspecta me, dicit Dominus, in diem resurrectionis meæ in martyrium. Vides et locum, in quo rediit ad vitam, Prophetam promissio, qui martyrii nomen erat habiturus. Quamnam enim ratione locus ille Golgotha et Resurrectionis non appellatur Eclæria, pro more reliquorum Ecclesiarum, sed Martyrium? At fortitan propter Prophetam, qui dicit : In diem resurrectionis meæ in martyrium. — Et Eusebius, de Vita Constantiani lib. 5, cap. 29, et lib. 4, cap. 40, 45, 46, 47; Athanasius in Apologeticis; Hieronymus in Chronico, et alii.

Ille Sophonicæ predictum sic representavit Hieronymus, sui in hebraicis præceptoris Judæi auctoritatem secutus : *(Quapropter exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum.) Exemplar hebraicum habet, 77, quod universam recipit expositionem. Quidam vertunt, ut apostolum, alii, in futurum; Jonathan, ad judicandum. At Septuaginta, in martyrium. Iñ Aquila et Theodotus et Symmachus, teste Hieronymo; ita Syrus et Arabs; ita Cyrillus uterque, et Theodoretus. Atque his verbis eximie inest prædictio augusti illius et magnifici templi, quod à Constantino imperatore ad sepulchrum Christi, in monte Golgotha excitatum est, et martyrium dictum; ut fuscè narrat Eusebius in libris de Vita Constantiani. Porro præstantur ad Christum que communi tunc apud Sophianam subacta sunt; unde existimare licet non temerè nos fecerit, si in eandem sententiam hoc quoque conferamus.*

CAPUT CXL.

JESUS DËSCENDIT AD INFËROS, ET PATRIARCHAS INDE EDUCIT.

Psal. 67, v. 5, et seq. : *Cantate Deo; positum dicite nomini ejus, iter facile et qui ascendit super oceanum : Dominum nomen illi. Qui educit sinctos in fortitudine; similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulchris. Ascendit in altum, cepit captivitatem; accepit dona in humilitate.*

Psal. 106, v. 10 et seq. : *Solentis in tenebris et umbra mortis... educit eos de tenebris et umbra mortis; et vincula eorum diripit... Quis contrivit portas æreas, et rotas ferreas confregit... Misit Verbum suum, et hancit eos, et eripuit eos de inferibilibus eorum.*

Psal. 134, v. 7, 8 : *Intende ad deprecationem meam, quia humilitatis sum nimis. Libera me à persecutionibus me, quia confortati sunt super me. Edue de custodia animam meam ad constituendam nomini tuo; me exspectanti fusti, donec retribuas mihi.*

Eccle. c. 24, v. 45 : *Perpetros omnes inferiores partes terræ, et insipientes omnes dormientes, et illuminabo omnes sperantes in Domino.*

Isa. c. 25, v. 7, 8 : *Et precipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, et telum quum ordinat est super omnes nationes; precipitabit mortem in sempiternam, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terrâ, quia Dominus locutus est. Et dicit in die illa : Ecce*

Deus noster late, exspectavitimus eum, et salvavit nos; ite Dominus, sustinuitis eum, exultavitimus et letabimur in salutare ejus.

Isa. c. 52, v. 6, 7 : *Et dedit te in fastus populi in lucem gentium, et aperit oculos cæcorum, et eductores de conclusione vincium, de domo carceris advenies in tenebris.*

Isa. c. 49, v. 8, 9 : *Dedit te in fastus populi, ut suscitares terram, et possideres hereditatem dispersas; ut diceretis his qui sincti sunt : Exite; et his qui in tenebris : Redeamini.*

Isa. c. 55, v. 12 : *Isid' disperitum et plurimum, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, et cum acceleratis reputatus est.*

Ose. c. 6, v. 3, 4 : *Vivificabit nos post duas dies; in die tertia autelaborat, et circumus in conspectu ejus. Sciens, sequomurque ut cognoscamus Dominum, quasi dilectum preparamus tibi egregias ejus, et veniet quasi imber nobis temporum et serotinus terra.*

Ose. c. 15, v. 14 : *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos, ero mors tua, o mors; morsus tua ero, inferis.*

Zach. c. 9, v. 11, 12 : *Tu quomus in sanguine testamenti tui emittat sinctos tuos de loco in quo non est aqua. Converterint aut manubias sincti tui; hodie quoque emittatis duplicia reddam illi.*

Math. c. 12, v. 39, 40 : *Generatio nata et adultera signum querit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonas prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus.*

Math. c. 27, v. 52, 53 : *Et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt; et exierunt de monumentis, post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multo.*

Joan. c. 12, v. 28 : *Et ego, si exaltatus fuero à terrâ, omnia traham ad meipsum.*

Rom. c. 10, v. 6, 7 : *Ne dixeris in corde tuo : Quis ascendit in celum? id est Christum deducere; aut : Quis descendit in abyssum? hoc est Christum à mortuis revocare.*

Eph. c. 4, v. 8, 9 : *Propter quod dicit : Ascendens in altum, captivum duxit captivitatem; hæc dona hominibus. Quod autem necesse est, quia est, nisi quia et descendit primus in inferiores partes terræ; qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes celos, ut impleret omnia.*

Col. c. 2, v. 15 : *Et expoliens principatus et potestates, fractis confidenter, palam triumphans illos in semetipso.*

Hebr. c. 2, v. 14 : *Quia ergo pueri communicaverunt carnal et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum.*

1 Petr. c. 3, v. 18 et seq. : *Quia et Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo, morti factus quidem carne, vivificatus autem*

spiritu; in quo et, his qui in carcere erant, spiritibus re-
vinctis predicantibus; qui interdixit fuerant aliquando, quando
expectabant Dei potentiam in diebus Noe, cum fabrica-
retur arca.

1 Petr. c. 4, v. 6: Propter hoc enim et mortuus evangelizatum est, ut iudicaretur quidem secundum homines
in carne, vivens autem secundum Deum in spiritu.

1° in Christo Jesu finem habuisse prophetiam,
quam e Psalmo 67 hic deponimus, testificatur Paulus
in Epistola ad Ephesios, cuius verba quaevis recita-
verimus. Iis autem predictum fuisse declarat discipu-
lum Jesu in inferiores partes terras, quas inferiores loca,
et inferos appellamus; ascensum eius in caelum, et
dolorum Spiritus sancti eragationem. Atque vaticinio
hoc, in sima sententia abuti baudiquamvis fuisset
avus, nisi in Messia oratum eius communi Indige-
ntium consensione expectari cessasset. Quod iterum
Romanique monach. Iohannes prisci Jacobi in Schemodii Ra-
ba, aliusque veteris monumentis Messiae applicat
istalae indicium posita: Venit legatus et Angelus. Nos
quoque nam superius in Apostolis et discipulis Chris-
ti completa hae ostendimus: In caelestia benedixit
Deo Domino de iohannis Ierac, et quo is subscrip-
ta sunt.

2° Ad aliud vero testimonium, ex Isaie capite 53
potius quod attinet, satis iam superque probavimus
totum id Messiam praenuntiare. Hoc vero commate
Patriarcharum liberationem ex inferis signari vaticini-
um his argumentis. Deo primum coram animis qui
mortem effugerunt, spolia in codicibus sacris appel-
lari. Ieremias in capite 8 nomen hoc Messiam
inditum esse; Aeterna spolia detrahere, festinus praedi-
cari; suis enim locis a me probatum est ad Messiam
istud spectare. Fortes a Messia spoliati quibus sint
doctrinos Apostolus in Epistola ad Colossenses, cap. 2:
Et expositum principatus et potentias tradidit confidenter,
pulsion triumphans illos in senectute. Potestates appel-
lavit et in Epistola ad Ephesios, cap. 6, v. 12: Prin-
cipes mundi rectora tractaveram harum, quos locis fortes
appellaverat. Mortis quoque et arci fortissimo
predicatur in Galicis, cap. 3: Fortis est in morte di-
cibile, dura sicut inferna temulento. Et in Psalms:
Quis est homo qui trebet et non ridebit mortem, et
etiam animam suam de manu inferi? Et his colligere prop-
tiam est spolia illa fortium, quae divilanda praedi-
cavit Isaia, animos esse ex inferis locis a Christo Jesu
educatos, et in caelum evectos, tum et animos vivu-
ram hominum; laqueis peccatorum et demonum ty-
ranide exemptos; atque eos etiam qui corpora sua
subiere rursam, postquam mortem pertulit Christus.
Profecto in veteri Iudaorum libro Siphre, et in Ge-
nara libri Sobitach, torquentur hae ad allegoriam, verum
nullis subitach rationibus, et quam Abu Ezra
refellit; cum nos nostram Scripturae consensu te-
nemur. Parata ergo nostra ad explodendum Abrah-
amielem ratio, qui, quod bella non gesserit Jesus Domi-

nos, minime hae in cum quadrare contendit; quae
sunt 110 sumenda sunt; quod ne a suis quidem factum
congeronibus scire debuit.

3° De Osee oraculo, quod e capite 15 excerptimus,
tantum hoc dicam, sic illud intelligi et explicari in flo-
resith Tabla R. Mosis Hadarsan, quemadmodum hic
a nobis intelligitur. Quo loco quantum doctrina de
Messia descensu ad inferos et captivorum liberatione,
contra doctrina perditionis continetur, utle fuerit lo-
tium expemere. Alii R. Josie ben Levi; so Messia Iose-
ph Davidis comitatum, alii so tam Rippod; angelo thur-
sibus, gehennae profecto, quoad ad portas gehennae per-
ventum est; captivos autem illic detentos, viso Mes-
sia lumine, summis enim excepisse lacrimis, sperentes
saturum, ut ab eo tantis tenebris eximerentur; iuxta
huc assatum Osee: De manu mortis liberabo eos; de
manu rostrum eius; et illud Isaie, cap. 25, v. 10: Er-
redempti a Domino convertentur, et venient in Sion cum
laude et letitia sempiterna super caput eorum; pui-
dium et latissim obtinebant, et fugiet dolor et gemitus;
Sicut iuxta in paradisi illic significat. Tum paulo post
addit septem nominibus appellari gehennam, quorum
primum est, orcus, deinde gehenna, puteus perditionis;
aliothum: hanc dicit; vntura mortis; terra inferior. Et
quibus nominibus posuit quomodo persequo Scri-
ptura sancta 110 intellexerit veteres Iudaei.

CAPUT CXLII.

ISUS REVIVISCIT.

Psalms. 5, v. 6: Ego dormivi, et soporatus sum, et
excitatus, quia Dominus suscepit me.

Psalms. 45, v. 9 et seq.: Propter hoc latitatum est
cor meum, et exaltavit lingua mea; insuper et cor
meo requiescet in spe. Quoniam non derelinquit
animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre
corruptionem. Notas mihi fecisti etas vltis, adimplebis
me letitiam cum cultu tuo; delectationes in dextero tuo
usque in finem.

Psalms. 29, v. 1 et seq.: Exaltabo te, Domine,
quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super
me. Domine Deus meus, claravi ad te, et auxiliati me
Domine, eduxisti ab inferno animam meam; autem me
a descendentibus in lacum.

Psalms. 40, v. 9 et seq.: Verbum iniquum constitue-
runt aduersum me, Numquid qui dormit, non iudicabit
ut reuigilet? Eleuati homo pacis meae, in quo speravi,
qui edebat panem meum, magnificauit super me supulationem.
Tu autem, Domine, miserere mei et reuocata me,
et retribuam eis.

Psalms. 48, v. 18: Verantamen Deus redimet ani-
mam meam de manu inferi, non accipiet me.

Psalms. 55, v. 13, 15: In me enim, Deus, vota tua,
quae reddidit laudationes tibi; quoniam eripuit animam
meam de morte, et pedes meos de lapu.

Psalms. 70, v. 20: Quamuis ostendisti mihi tribula-
tiones multas et malas, et conuersus visitasti me, et
de abyssis terrarum iterum reuocasti me!

Psalms. 87, v. 5: Auiuimus tuum cum descendentibus
in lacum; factus sum sicut homo sine adiutorio, inter
mortuos liber.

Psalms. 114, v. 5 et seq.: Circumdederunt me dolores
mortis, et pericula inferi inuenerunt me... Convertere,
anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit
tibi, quia eripuit animam meam de morte, oculos meos de
lapu.

Psalms. 141, v. 7, 8: Intende ad deprecationem
meam, quia humiliatus sum nimis. Libera me a perse-
quentibus me, quia confortati sunt super me. Edue de
custodia animam meam, ad confitendum nomini tuo, cum
expectanti iusti, donec retribuas mihi.

Psalms. 142, v. 11, 12: Spiritus tuus domus deducet
me in terram rectam, propter nomen tuum, Domine, et
effugabis me in exultate iusti. Educes de tribulatione ani-
mam meam, et in misericordia asperdes inimicos meos,
et perdes omnes qui tribulant animam meam.

Isa. c. 25, v. 8: Praecipitabit mortem in sempiter-
nam, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie,
et opprobrium populi sui auferet de universa terra,
quia Dominus locutus est.

Osee. c. 6, v. 5, 8: Vivificabit vos post duas dies;
in die tertiae suscitabit nos, et vivemus in conspectu eius.
Sciens, sequepauit, ut cognoscimus Dominum;
quasi diluuium preparatum est egressus eius, et ventus
quasi imber nobis temporarius et verotinus terrae.

Osee. c. 13, v. 14: Ero mors tua, o mors; morsus
tuus ero, inferne.

Jon. c. 2, v. 1 et seq.: Et erat Jonas in ventre pi-
scis tribus diebus et tribus noctibus, et erexit Jonas ad
Dominum Deum suum de ventre piscis.... Et dixit Do-
minus pisci, et erexit Jonam in iridam.

Soph. c. 5, v. 8: Quapropter, expecta me, dicit Do-
minus, in die reuersionis meae in futurum, quia iusti-
ficati meum, ut congregem gentes, ut colligam regna.

Math. c. 12, v. 39, 40: Qui respondens ait illis:
Generalit nulla et adultera signum querit, et signum
non dabitur ei, nisi signum Iovae prophete. Sicut enim
fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus,
sic erit Filius hominis in corde terrae tribus diebus et tri-
bus noctibus. Et Math. c. 16, v. 8. Luc. c. 11, v. 29.

Math. c. 16, v. 21: Ecce nunc caput Iesus ostendere
discipulis ait, quia oporteret eum ire Ierusalem, et
multa pati a senioribus, et scribis, et principibus Sacer-
dotum, et occidi, et tertia die resurrexerit. Et Math. c. 17,
v. 9, 22; et c. 20, v. 17, et seq. Marc. c. 8, v. 31;
et c. 9, v. 8 et seq.; et c. 10, v. 34; Luc. c. 9, v. 22;
et c. 18, v. 31 et seq.

Math. c. 26, v. 52: Postquam autem resurrexerit,
praedicavit vos in Galliam. Et Marc. c. 14, v. 28.

Math. c. 27, v. 52, 53: Et multo corpora sancto-
rum qui dormierunt, surreverunt; et exiit de mo-
numentis post resurrectionem eius, venierunt in sanctam
ciuitatem.

Math. c. 27, v. 62 et seq.: Altera autem die, quae
erat post Parasceven, conuenerunt principes sacerdotum
et pharisaei ad Pilatum, dicentes: Domine, recordati me-
mus, quia seductor ille dixit adhuc vivens: Post tres
dies resurrexum. Iube ergo custodiri sepulchrum usque in
diem tertium, ne forte sentiant discipuli eius, et furem-

tas eum, et dicant phari: Surrexit a mortuis; et erit na-
ruissio erroris propter priore.

Math. c. 28, v. 5 et seq.: Respondens autem Angelus
dixit mulieribus: Nolite timere, vos; scio enim quia
quid Jesum qui crucifixus est quaeritis; non est hic; an-
rexit enim, sicut dixit. Venite, et videte locum ubi
positus erat Dominus. Et cito exiit a porta illius discipullus
eius quia surrexit, et ecce praecedit vos in Galliam;
Ite enim visitate illis; ecce praediti vobis. Et exierunt cito de
monimento cum timore et gaudio magno, currentes nuntia-
re discipulis eius. Et ecce Jesus occurrit illis: dicens: A-
rete. Illae autem accurrerunt, et tenerunt pedes eius, et
adoraverunt eum: Et Marc. c. 16, v. 5 et seq. Luc. c.
24, v. 5 et seq.

Luc. c. 24, v. 45, 46. Tunc aperuit illis sensum, ut
intelligerent Scripturas, et dixit eis: Quoniam sic scrip-
tura est, et sic oportebat Christum pati, et resurrexero
a mortuis tertia die.

Joan. c. 2, v. 19 et seq.: Respondit Jesus, et dixit
eis: Soluite templum hoc, et in tribus diebus excitabo
illud. Dixerat ergo Iudas: Quadringenta et sex annis
aedificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitab-
is illud? Ille autem dicebat de templo corporis sui. Quia
ergo resurrexerat a mortuis, recordati sunt discipuli
eius, quia hoc dicebat, et crederant Scripturas, et ier-
moni quoniam dixit Jesus.

Joan. c. 10, v. 17 et seq.: Propter me diligit Pa-
ter, quia ego pono animam meam, ut iterum accipiam
eam. Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a meipso,
et potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo
iterum accipendi eam. Hoc nuntiatum occipi a Petro uocor.

Joan. c. 20, v. 14 et seq.: Haec enim dixisti, con-
terna est retrorsum, et erit Jesus stans, et non cre-
bat quia Jesus est. Dixit ei Iudas: Mulier, quid probas?
quoniam quae in? Ille existimans quia hortulanae erat,
dixit ei: Domine, si tu sustulisti eam, dicens unum nisi po-
nisti eam, et ego tuum dico. Dixit ei Jesus: Maria.
Conuerse illa dixit ei: Tu domine, quid scis, magister?
..... Cum ergo exisset die illa, non subsecutus,
et fortes essent cinis, ubi erant discipuli congregati
propter metum Iudaeorum, venit Iesus, et stetit in medio,
et dixit eis: Pax vobis. Et cum hoc dixisset, ostendit
eis manus et pedes suos.

Act. c. 1, v. 1 et seq.: Primum quidem sermonem
feci de panibus, et Theophylis, quia caput Jesus factus
et docere, usque in diem quae praecipuum Apollinis per
Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est; quibus
et praebuit tempus rituum post passionem suam in huius
argumentis; per dies quadringentis apparuit eis, et lo-
quutus est regio Dei.

Act. c. 1, v. 21: Optaret ergo ex his viris, qui
nobilissimum suum congregati in omni tempore quo intravit
et exiit inter nos Dominus Jesus, accipere a fructu
Iouanis, usque in diem quae assumptus est a nobis, re-
tione resurrectionis eius nobiscum fieri unum et iacta. Et
Act. c. 4, v. 10; et c. 5, v. 20; et c. 7, v. 5; et c.
26, v. 25. Rom. c. 6, v. 4, 9; et c. 7, v. 4; et c. 8,
v. 11, 24; et c. 10, v. 9; et c. 14, v. 9; et 1 Cor.
c. 6, v. 14; et 2. Cor. c. 5, v. 16. Gal. c. 1, v. 1.

Eph. 1, v. 20. Phil. c. 3, v. 10. Col. c. 2, v. 12; et 1 Thess. c. 1, v. 10; et c. 4, v. 15; et 2 Tim. c. 1, v. 10, et c. 2, v. 8; et 1 Petr. c. 1, v. 3, 21; et c. 5, v. 22.

Act. c. 2, v. 24 et seq.: *Quem Deus suscitavit solutus doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. David enim dicit in eum: Providit Dominum in conspectu meo scamp; quoniam à dextris est mihi, nec commoveor. Propter hoc letatum est cor meum, et exultavit lingua mea; inaspice et caro mea requiescet in spe. Quoniam non detulimus quoniam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, et replebis me iucunditate cum facio. Iud. Viri fratres, sicut audistis dicere ad vos de Patriarcha David, quoniam defunctus est et sepultus, et sepulchrum ejus est apud nos usque in hodie, non dicit. Propheta igitur cum esset, et sciret quia jure jurando jurasset illi Deus de fructu laudis ejus sedere super thronum ejus, providens latuit est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem. Hanc Jesum resuscitavit Deus; cujus omnes nos testes sumus.*

Act. c. 5, v. 15: *Auctorem vero vite interfecistis, quem Deus suscitavit à mortuis; cujus nos testes sumus.*

Act. c. 4, v. 35: *Et vestræ magnæ reddidit Apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi Domini nostri.*

Act. c. 10, v. 40, 41: *Hanc Deus suscitavit tertia die, et dedit eam manifestam fieri, non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo, nobis qui manducavimus et bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis.*

Act. c. 17, v. 30 et seq.: *Deus vero suscitavit eum à mortuis tertia die; qui visus est per dies multos his qui simul accedebant eum eo de Galilæa in Jerusalem, qui usque nunc sunt testes ejus ad plebem. Et nos vobis annuntiavimus eum, quæ ad patres vestros reprobata facta est; quoniam hunc Deus adimplevit fidei vestris, resuscitans Jesum, sicut et in Platino secundo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quod autem suscitavit eum à mortuis, amplius jam non resurrexit in corruptionem ita dicit: Quia doleo vobis amicum David fidelis. Ideoque et alius dicit: Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem. David enim in sua generatione, cum administrasset voluntati Dei, dormivit, et appositus est ad patres suos, et vidit corruptionem. Quem vero Deus suscitavit à mortuis, non vidit corruptionem.*

Rom. c. 4, v. 24, 25: *Et propter nos quibus reputatur crediturum in eum, qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.*

1 Cor. c. 15, v. 5 et seq.: *Tradit enim vobis in primis quod et accepit, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas; et quia visus est Cephalo, et post hoc videlicet. Deinde visus est plurimum quingentis fratribus simul, ex quibus multi morantur usque adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde visus est Jacobo, deinde Apostolis omnibus. Novissimè*

autem omnium, tanquam ab obtorto visus est et mihi Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanitas est ergo prædicatio nostra, inanis est et fides vestra: invenitur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum; quem non suscitavit, si mortuus non resurrexit..... Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, primitivè dicitur.

1 Petr. c. 3, v. 18 et seq.: *Quia et Christus venit pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo; mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu..... qui est in dexterâ Dei de gloriâ mortuorum ut vite eterne nos redos efficiat.*

1° In fronte disputationis hujus, notandum est nihil esse in hac causâ, quamobrem Judæis Christianam doctrinam invidiosa esse debeat, cum popularis eorum philosophia, in celeberrimâ illâ de Christo Jesu scriptis, hæc scripserit in libr. Antiq. 48, cap. 4: *Post trièdium enim redivivus ipsis apparuit, cum divini prophete hæc aliæque innumera prodigia de eo nuntiasset.* Cùmque vetustissimus præterea de celeberrimo doctor eorum et princeps R. Jehuda Isaac-disch, in libro R. Abrahami, qui Revelata arcana inscribitur, sic dixerat: *Post trièdium vero animâ Messias ad corpus suum revertitur, et exiit ex illo e lapide, in quo est sepultus; sicut dictum est Exod. c. 35, v. 31, 32: Ecce locus est apud nos, stabilis super eum, et petram; cuiusque transierit gloria mea, ponam te in eam sicut in petram.* Quibus ex fide Galatâi propositis, nunc argumenta adversariorum diluamus.

2° Scribit Mattheus, cap. 28, v. 11 et seq., reverso ad vitam Jesu, et aperto sepulchro, milites custodiendo ei appositos, rem principibus sacerdotum nuntiasse; quæ acceptâ, hos labioso sermone, et de communi sententiâ subornatis pecuniâ militis, qui dicerent sibi sompiti et somno oppressi noctu strictum fuisse corpus Jesu ab ipsius discipulis; que confessio quoniam fraudi militibus esse poterat, suppositè stationis desertioribus, si ad presidem pervenisset, culpam se præstatorum sacerdotes promissis; parasse milites, demque ita in vulgus dissipatum ad vitam diem fuisse. Hinc adversus Christianos confutatur argumentum, quæsi commentum sit Christi Jesu à morte suscitavit historia. At præter hæc esse tale hoc et plumbum extendit narratio rerum simplicis, sed attentè perspecta. Mortuum Christum lineis involutum, monumento novo et in petra excisum illatum est. Sexum ingens ad ostium monumenti advolatum. Et quoniam Christus, dum viveret, de futuro suo post tres dies ad vitam redit verba quædam fecerat, postulavit à Pilato principes sacerdotum et pharisæi, ut custodes apponantur sepulchro usque ad diem tertium, ne discipuli ipsius subrepto clanculum corpore, vitam eum recipere flagant, atque ita illudant credulitati plebis, nefariumque et damnosum errorem in vulgus spargant. Annuit Pilatus: obsignant illi lapidem sepulchro impositum, et custodes addunt.

At die tertio, editus est terre motus ingens, Christo Jesu reviviscente, et Angelus coelo lapsus revoluto lapide vacui sepulchri ostium patefecit. Quo viso, consternati metâ custodes, ac propè eximities curruerunt. Horum nonnulli in urbem reversi, ad principes sacerdotum de his rebus retulerunt. Interdè verò alia quoque sepulchra potuerunt, sanctorumque hominum corpora viâ functa ac sepulta, postquam revixit Christus, revivisq; et ipsa Hierosolymis apparuerunt. Hæc Mattheus; quæ, deo sibi disponente, ita contigerunt, ut si dem ipsa ex sese ab adversariis extorquere, et omnino pertinaciam frangere possint. Nam primitivè positum est corpus Jesu in sepulchro novo, in quo nondum ullum fuerat conditum, et Ne post resurrectionem, inquit Hieronymus, cæteris corporibus remanentibus, resurrexisset alius fingeretur. Pollicentibus Christi de futuro suo ad vitam redit Judæorum excitavit diligentiam ad præcavendas fraudes. Cùm ergo sepulchrum obsignatum, custodes apposuerunt, modestè quibus omnibus cavere non frans sibi fieret à Christi discipulis, eadem operâ cavent, non factam sibi fraudem causari posse, postquam verè Christus revivisset. Qui cùm revixerit, minime jam is competit de dolo malo actio vel exceptio. Hæc enim ita fieri Deus voluit, inquit Chrysostomus, et ne quis doctrinam hæc de redit ad vitam labefactare possit; quam facilitate non aliis solum, sed et sibi ipsi præcederent. Quamto enim amplius reseratur (Christi corpus), et tantò magis resurrectionis virtus ostenditur. Verba sunt Hieronymi. Strenuè sanè et acuto argumentis hæc adversus Judæos arguit Chrysostomus in Math. cap. 27, quæ si quis consulat, operâ fructum feret. Neque verò hinc tenentur custodes: nonnulli etiam rem apud sacerdotes testificantur. En testes inopetentes, et nulli exceptioni obnoxios. Nec credibile est hæc Mattheum confinxisse; nam quo tempore ex scribentibus complures supererat portentorum illorum vel oculati testes, vel auriti. Quis putet præterea Apostolos, viros simplices, rudes, imperitos, mediculosos etiam, et ad satellitum adventum, vel ad ancille vocem paulò ante trepidantes, tantum ausos esse facinus, ut corpus Christi Jesu subreperant, et deceptis custodibus toti Synhedrio esse sublatissent? Quis credat tantum ipsi superfuisse oti, ut ingentem lapidem sepulchri ostio appositum amoverent, et sudarium ac insitias corpori Christi unguentis delibato inharerent explicare et disjungere possent, dum propè erant senisissimi satellites, quos vel levissimum murmur poterat excitare? Rectè Sedulius:

Anne Deati

Corporis oblatorem, velocis esse patris

Solvere contemtor, quàm leve tractare ligatum,

Cum mora sit factis contraria?

Que et à Chrysostomo elegantè tractata sunt. Quis adeo insanis esse censent Apostolos, ut nullo proposito opere præter fructum universo hominum generi, sibi-

quo ipsis struere vellent, et vitam pro mendacio, cuius erant sibi conscii, et fœditâ religione pacisci ac profundare? Quis fingat sibi tot homines in periculosum adeo flagitium, cujusmodi erant rapto corpore Christi, falsissime de eo redivivis opinionem spargendam conspirasse? Ad hæc incallide præors exortatum est commentum illud de custodum somno: nam quomodo sopiti homines deprehendere per somnum poterunt corpus Jesu ab Apostolis inesse subreperit? Quod id resciverunt, quod inscitis ipsis et incautis factum est? Denique quod de redivivis sanctorum corporibus et in urbe visis Mattheus prodidit, est ejusmodi, ut multas existisse necesse sit portanti quibus ensucios ac memores, cùm scriptis mandarentur. Quapropter verisimile non est, pudori suo tam malè consultasse Mattheum, ut stolidum adeo crassumque configaret mendacium, quod promptum fuisse nivalique refellere.

Ad stolidam majorum storum fabulam, stolidiorem hæc addecorat Judæi recentiores, corpus Christi ab Apostolis furto sublatum, et in proximo locus occultum, non multò post per pontificem excursorem et emissarios fuisse reperiment. Nam quo id auctore referunt, quod veterum nullis scriptis mandavit? Cur palam spectaculum non proproserunt corpus, quod conspecto rueret omnis de redivivo Christo conficiisset?

5° Erunt fortasse, qui dicant Apostolos ad sepulchrum cuculatos egisse, suffossique humo corpus Christi subtraxisse; quæ arte facile fieri custodes fallere, et reprobant Mattheus, cùm ait fixisse pontifices subreperit fuisse corpus Christi dormientibus custodibus: nam si per cuculos ablatum est, etiam vigilantes custodibus fieri id potuit, neque ad hujusmodi subreperit necesse fuit. Eæ præterea fuerunt angustie temporis, ut per eas et longinquo sigi potius cuculos, tantumque terræ egeri, quantum necesse fuit, hancquam credibile sit. Verùm, his omisit, unâ responsione totum hoc refellitur. Aio enim verè fuisse solium hanc, ipsumque adeo Christi sepulchrum in rupe fuisse incisum, vel potius fuisse ripam ipsam ferro excavatam: ita ut per subterraneos montes penetrare illuc, vos fieri immensè operis et temporis. Quoniam enim discimus ex Josepho, cuculis periosum fuisse aliquando Hierosolymitanum solum, paulò oblitent urbem Herode, et deinde Tito, et in solitudine Masabemi; quod et multò post à Soldano urbanè oppugnate factum distimus ex Abulfargio; et quoniam scriptum reliquert Phlo Senior in Hierosolymice descriptione, et Aristæus in libro de Legis Mosæicæ interpretatione, è fonte templi derivatas fuisse et distributas aquas per subterraneos canales et obductas fistulas; quoniam demum molle ac fossile terrenum fuisse demum in aliquibus Hierosolymice locis; ad neque hujusmodi fuisse Golgothe monis solum, aut hori cui inerat sepulchrum Christi, certissimum est; nec tantum oti aut audacia fuit Apostolorum, ut per duram silicem tam longos agere cuculos possent, et manifesta in suffossâ rupe existi-

nanus circiter annum sexcentiesimum nonagesimum, Justiniani junioris temporibus. Ac interior quidem crypta, in quam conditum fuerat corpus Christi, tota vivo silice insculpta est; extrema verò, quam vocant, sacellum Angeli, partim in silice incisa, partim cæsis et extrinsecus conata lapidibus. Scellum marmore obducta hodiè hæc rupes est, sed per rimas tamen aliquas oculis digitisque ad silicem natrum aditus datur. Tota eïam intus patebat. Brocardi arvo, nullo marmore conlecta. « Spelunca, inquit, sepulcrum Domini cæta et lineas, habet in longum aliquot pedes, foris quidem e marmore tecta, intus verò adhuc nigra conspiciuntur, e sicut tempore passionis fuit. » Sæctura quoque, scalprique vestigia observaverat Arculpus, quemadmodum ex Adamanno refert Bodo. Lapidem, cui sacrum Christi Domini corpus fuit impositum, licet marmore obseptum, in tribus locis patuisse tactum et oculis peregrinorum affirmat Wilfridus Oldenburgensis. Atque hæc veteriorum scriptorum testimonium consentiunt. Nonnis in interpretatione Evangelii recandam Joannem :

Erant autem in vicino horto

*Sepulcrum e rud' silice escavato,
Totum insculptum, revent fabricatum.*

Hieronymus : « Undè et in monumento novo, quod e exitum fuerat in petra, conditus est, ne si ex multis lapidibus edificatum esset, suffossis tumuli formæ damentis, alibus furto diceretur. Quod autem in sepulcro ponendus esset, Propheta testimonium est e dicens : *Hic habitabit in excelsis spelunca petra fortissima.* Statimque post duos versiculos sequitur : *Regem cum gloria tradidisti.* » Hæc Salmasii opinio non funditus subvertitur; nam sepulcri Christi formam ignorare non poterat Hieronymus, Bethleemici loca peregrinationis tam fuisse suscipi solitas, dicit ipse in Epitaphio Paulæ : « Ingressa, inquit, sepulcrum resurrectionis, osculabatur lapidem quem ab ostio monumenti amoverat Angelus, et ipsum coram poris locum, in quo Dominus jacerat, quasi cernere desideratas aquas, fidei ore lambebat. »

Nec mirum vivo silice incisum fuisse Christi sepulcrum, cum sepulcra hujusmodi plurima Hierosolymæ et in vicinis locis cernere liceat. Talia sunt sepulcra quæ regum Juda dicuntur, magnifici et vere regni operis ac sumptus. Talia et sepulcra iudicum Israel, et illa Prophetarum. Tale et sepulcrum quod sancta Virginitas Mariæ fuisse fertur, et illa Absalon, et Josaphat, et his proximam sepulcrum Zacharie, aliæque multa in vicinia posita. Sed et clarè idipsum demonstrat Isaias, cum ait, cap. 22, v. 16 : *Quis excidisti hic sepulcrum, excidisti in excelsis memoriale diligenter, in petra tabernaculum tui.* Atque hujusmodi sepulcra, quoniam nec incendii obnoxia sunt, nec ruinis, in magna integra servarunt temporis distorritatem; adeo ut hæc quo commemorari, à vetustissimis temporibus excisa esse dubitare nemo possit; ac illud præsertim quod Christi Jesu dicitur, verè ipsius fuisse probat, præter titum descriptioni Evangelistarum consenta-

neum, constans per omnes retrò ætates, ad hoc usque tempus, scriptorum ac peregrinatorum testificatio. Unde Salmasii confidentiam satis mirari non possum, qui tantum *evangelium* suæ tribuit, ut et clara Evangelistarum verba, et auctorum veterum ac recentiorum testimonia, ipsiusque *aliquos* fidem præ ea contempserit.

5° Tertium argumentum adversariis suppeditant decantato à veteribus historicis de divinis, uti crediderunt, quibusdam viris, quos ad vitam rediisse, vel stolidi sibi persuasit superstilio, vel mentendi licentia consulavit. Tales, Aristæus Proconnesius, Gloomedes Astypaleensis, Hermatinus Clazomenius, Epimenedes, Er Harmonii filius, Romanus, Apollonius Tyræneus, alique quos, ad elevandum revisiscentium Christi admirabilitatem Christianis Cæsar opposuit. Horum nonnulli, aliosque præterea complures, qui elati revivisse dicit sunt, toto capite celebravit Plinius : quorum plerique mortui falso crediti fuerant, cum morbi vehementiâ exanimati tantum essent. Multos etiam, qui à morte ad vitam deducti fuisse dicuntur, recenset *Basius Gazæus* in Theophrasto, sed à medicis fers mythologorum quicquid petitis, velut Glaucum à Polydio, Hippolytam ab Esculapio, Alcestim ab Hercule : que ut periculum sunt conficta, hæc seriâ responsione non postulant. De reliquis pressis agamus, et præcipua hujus generis exempla spectemus.

6° Aristæus Proconnesium ferunt animam pro libito possidisse, et resumpisse. Addit Plinius, lib. 7, cap. 52, visam eam ex ore ipsius evolantem curvi effigie. Scribit Herodotus, lib. 5, c. 14, 15, narratum sibi fuisse in Proconneso et Cyziçi, cum Aristæus quondam in fullonia officinâ decederisset, significasse id continuo fulgonem Aristæus propinquus, reque per urbem vulgarè advenisse quemdam imitantem, visum sibi Aristæum Cyziçi, vel, ut vult Plutarchus, in via que tendit Grætonem, secumque congressum; adcurrentes postea in officinam fullonis propinquos Aristæus, nèque vivum eum, nèque mortuum vidisse; post septimum deinde annum, cum in Proconneso comparuisset, carmen suum de Arimaspi elucubrassè, ac rursùm deinde evanuisse. Didiçisse se quoque Metapontii ait Herodotus, Aristæum Metapontinis aliquandò videndum se dedisse, et oram Apollini jussisse extrui, siquæ statuum juxta ponti, quod ad eos solos ex omnibus Italiis adisset Apollis, se tum comite, non utique Aristæus, sed curvi speciei; quo viso porterritos Metapontinis misisse Delphos oracula Phœbi sceleratum, quid opus factu esset; ac juxta Pythiam demùm responsum Aristæus jussis paruisse. Hoc autem ducentis et quadraginta annis evenisse, postquam in Proconneso decessit evanuisse Aristæus, subdactis temporum rationibus Herodotus suspicatur. Adjectis ad superiora *Æneas Gazæus*, Metapontinis tempore ab hoc communia sacrificia Apollini et Aristæus, tanquam diis fecisse. De Cyziçensis et Metapontinis sillet Apollonius Tyrænos; at in Siciliâ visum esse Aristæum literas docentem tradit, quâ horâ in Proconneso mortuus est; cumque sæpius illic apparuisset, aram ipsi exivisse Siculos, et

tanquam heroi sacrificasse. Quam fabulosa sit hæc narratio, suo more demonstravit Origenes in libris contra Celsum. Nos diversam insistemus viam, et alia falsitatis argumenta proferemus. Nam primùm multum inesse constat discrepantiæ iis que de Aristæo tradita sunt. Vixisse enim docet Suidas Cressi et Cyri temporibus; at à quibusdam Homeri magister fuisse perhibetur, ut testatur Strabo et Fastathius. Ante illum quidem scripturæ asseverat Tatianus. Eandem illi fuisse tradunt ac alterum hunc Aristæum, poetarum carminibus celebrem, Apollinis et Cyrenes filium, mellifici, coagulationis lactis, olivarumque culturæ inventorem, Autonoes, Cadmi filii, maritum, Actæonis patrem. Hunc enim à Siculis pro Deo habitum tradit Diodorus Siculus, quod Aristæus Proconnesio tribuit Apollonius Dyscolus. Ille Apollinis filius fuit; Apolloniam à Pydaro dictus, 66, 9, *ætas* quoque ab illo et Apollonio Rhodio, quod nomen est ex Apollinis cognominibus; Proconnesius Apollinis comes fuit, et communibus cum Apolline victimis apud Metapontinis placatus, statuum propè Apollinis aram habuit. Atque hic obiter genitricem Pydari sententiam adversus Schollasten tuebimur : nam quod de Aristæo ait ille : *Et faceret illum immortalium Jovem et Apollinem*; sic explicat Interpres : *Et illum faceret immortalium, ut Jovem et Apollinem.* Atqui non immortalis solùm, ut Jupiter et Apollo, sed Jupiter etiam ipse et Apollo habitus est. Athenagoras in legatione Christiana : *Cet Aristæum eundem ac Jovem et Apollinem existimantes.* Servius Aristæum dicit ab Hesiodo Apollinem pastoralium, hoc est *viciis* appellari. Idem quoque discas ex Scholis Apollonii Rhodii. Sed ad rem : Aristæum Apollinis filium, post perustratam magnam orbis partem, ex hominum oculis subito evanuisse scribit Diodorus Siculus; quod de Proconnesio quoque Aristæo proditum est. Vides multa utriusque communia, ut unius res ad res alterius fuisse expressas apparent. Igitur cum que de Aristæo illo priore narratur, merè fabulosa esse constat, idem de Proconnesii rebus censendum est. Itaque commentitia ea esse, etanicorum cordatores prædicant, Plinius, Plutarchus, Lamblicus, Gellius. At Strabo præstigiis homines delusisse censet Aristæum, ut quo non fidebat, facere videretur. Haudquam mortuum fuisse, sed mortuo simulum inter suos incensè sensit Maximus Tyrus, Dissert. 28 : *Jacebat corpus, spiritum quidem ducens, sed tamen, et ut morti propinquum esse videretur.* Querit Joannes Tzetzes, equis, cum Metapontii revixit Aristæus, testificari potuit cum esse, qui ante ducentos et quadraginta annos in Proconneso vixerat : Nisi forte Apollinem Pythium fideiorem dent, quorum apud nos tantè est auctoritas, quantum apud viros non ineptè credulos esse debet. A Pythagoreis conficta hæc esse auctore Lamblico docuit Heinsius, Philosphorum omnium editissimi hi fuisse *επιπορευτα*, ut pueros et anus credulitate, poetas fingendi audaciâ supererint. Plini sunt eorum libri monstris ejusmodi narrationibus, quarum nonnullas recenset Heinsius. Aristæus præterea fabulam commentos esse mihi persuadent loca in quibus

apparuisse dicitur. Metapontum et Croton, Pythagoreorum philosophorum sedes. Occasionem autem figmenti sumpto hoc conjugio ex propositione quam poemati suo de Arimaspi Aristæus præfixerat, vel quisque Aristæi id supposuit. Falsa enim et supposititia fuisse Arimaspi hæc, multis suâ ætate, siquæ adeo persnasum fuisse monet Dionysius Halicarnassæus. Et verò jam à vetustissimis temporibus scripturones suppolabantur, et antiquis inscribentur nominibus, velut Cadmi Milesii historia, teste eodem Dionysio. Onomacritus quoque poemata sua splendida Orpheo nomine decoravit, eaque tradita ab Orpheo doctrinâ referunt. Crater Zopyri Heracloteæ Orpheo quoque adscriptus est; adscriptus eidem descensus ad inferos Prodicii Samii, vel juxta Epigenem, Cereopis Pythagorei; quædam et à Pythagorei id adscripta sunt, ut narrat Ion Chius in Tigrammis; adscriptus ei et Peplus, et Physica Brontii Metapontii, Pythagorei philosophi, Theæans marit. Hæc aliaque hujus argumenti Clemens Alexandrinus et Suidas commemorant, quorum plerique à Pythagoreis conficta sunt; unde scias, quam ad libros alienis nominibus inscribendis, et ad omne mendaciorum genus culendum proclives fuerint hujus sæcæ homines. Igitur Aristæus Proconnesio nomine Arimaspe scripta fuerunt, in quibus poëta, quicumque tandem ille fuit, sub Aristæi personâ, Phœbo se corruptum lisedonas, et Arimaspos, aliosque populos adesse dicebat. « Aristæus, inquit Herodotus, Gæstrobi filius, vir Proconnesius, cum scriberet versus, narravit se adluisse lisedonas, cum Phœbo esset agitur. » Frequens hoc est apud poetas. Sic Horatius Phœbi citharæ excitatum, et amabili insanâ delusum per locos errare se ait (Horat. Carm. lib. 3, Od. 4). Idem alibi, Od. 19 :

*Quò me, Bacche, rapta in Plenum? quor in memora, aut quos agor in specus,
Yelox mente novâ?*

Masuram amore instinctos per avia Parnassi raptat se canunt Lucretius et Virgilius. *Alphæoneis* dicitur appellat auctor Argonauticum, que Orpheo nomen profertur. Dionysius Periegetes Caspium mare descripturus, non id quidem se vidisse fatetur :

*Sed me Masuram impellit animus, que possunt
Sine erratione ingens maris tractus emitti,
Et montes, et continentem, et æthereum æstrorum
curriculum.*

Simile quippiam præfatus fuerat Aristæus ille : quod *ἀλλογενής*, et poëtico more dictum, *καὶ ἄλλο* interpretati sunt Pythagorei, atque inde *πᾶσι λόγοις* (sic appellat Tzetzes) *καὶ φλογεοδονταίης* contulerunt. Conjecturam nostram penitus confirmat maximus Tyrus : scribit enim Aristæum philosophum, cum parùm illico docuit Heinsius, Philosphorum omnium editissimi hi fuisse *επιπορευτα*, ut pueros et anus credulitate, poetas fingendi audaciâ supererint. Plini sunt eorum libri monstris ejusmodi narrationibus, quarum nonnullas recenset Heinsius. Aristæus præterea fabulam commentos esse mihi persuadent loca in quibus

tear, quam Xenagoram, et Xenophanem, rerum naturam simpliciter exparant: et Nec enim scilicet, inquit, noverat homines peregrinatos, et amica, nec quibus illis oculis singulis percipiant, seu persusum habebant amice respiciendo pergrinandum esse, et de singulis vera pronuntia velle. Alibi etiam docet, quia sit peregrinatio illis amica, et sequentia à corpore, contemptio numerum, quam à rebus abstrata corporeis ad veritatis cogitationem mens instituit. Multiplici igitur mendicio obita sunt, quo de Aristotele Proconesta narratur. Falsum est Aristotelem Arimaspa scripsisse. Quae in Arimaspa scripta erant, germa erant in terra et magna persole. Quae in Arimaspa peccato insitit, etae raris obita fuerant, verperam exposuit sunt. Quae de Aristotele Aristotelem, Galinae georo, Apollinis et Cyrenae filio, dicta sunt, eorum plerisque Aristotele Proconesta sunt adscripta. Atque haec ipsa denique, quo de veteri alio Aristotele legimus, postquam fragmenta sunt et fabula. Quibus cognitis, quisquam erit tam spinosa soliditatis, ut veteri huius nomen de Aristotele ad vitam credulam aurem preberet vult?

7 Nihil veriora sunt, quo de Cleomede Astypalegni perhibentur. Fervit cum pugilatu locum quemdam interfuisse; vitam cum aliis Hellenodis victoria praemio fundatis esset, nempe impotem esse factum; tum reversum deinde Astypalem, in introisse in literarium ludum, in quo sacri consuetudine sustulenter; convulsio colicula, quo totius quilibet culmen sustulenter, habetocis domum, et pueris oppressis; tum perimato injuria Astypalegnis hominem lapillus esse insensato; ipsam vero in Haerua confugisse templum, etiam arcam in se reperit esse conclusis, cujus operculum aperire cum diu tentasset tentasset civis, arcam reforescere tandem, non in his Cleomede vel vitam vel mortuum apparuisse, consalutanoque hunc eo portulo praeculenti, jussisse sacrificia Cleomede portulo postremo fieri. Viram hanc esse è commentariis Graecorum Ischelis, non Origenes modo adversum Celsum, sed Plutarchum quoque in Homolo asseverat; qui et adult, non minoris esse vocat dicit terram coelo micare, huc est, fonsom hominum in deos referre, quom virtuti divinitatem detrahere. Lepide quoque patulum fonsom Teridit Cleomemas apud Eusebium; ut tacito prodisse isthuc ex Samsonis historia.

8 Anis quoque de Heronimo Clazomenio fabula laetatur, solum ipsius animam corpore excedere, et longe disiphe evagari; quo in remotis locis fuerat explorare, et in corpus reversam palam muliere; fatuorum etiam assuqui moliam, diu epi extra corpus, et siccitates, terra motus, saltemque calamitates prodicere: quod corpus saluta defectum, de licentia uxoris nati ipsius inimici, sic inquam mortuum crederant; redentemque animam, non locum quo reperiret habentem, nunquam postea reversura exllesse; Clazomenios vero religione factos suum ipsi excelsio, quo mulieribus ingredi nefas esset. Pro fabula merè id habent Lucianus et Apollonius Pyra-

los, quamvis citate; ut de Tertulliane et Origene sileam. Plinius vero Heroniam corpus, non plane mortuum, sed tranquille jaceisse tradidit.

9 Quod de distanco ille Epamenei Cretesis nomen memoratur, eorum est ex chorae porta. Narrant enim ipsa à parte ussura, etiam meridiana aestate vitandi causa inclinasset de via, et in vitro recubisset, per aures pua quam quinguetia sopitum jaceisse; ac tandem expergefactum redidisse donum, ignotisque amox ostendisse, ignotum ipsam omnibus, praetereaq minor fratri, ex quo renne que gereretur notitiam habuit; deinde vero intra tot dies senem esse factum, quot amos obdormierat; atque hinc porro magnam eius fuisse inter Graecos celebritatem, et clarum diis esse habitum, ita ut post mortem sacrificii ipsum Cretesis, hanc secus ac deum, prosequeretur. Magnam esse horum fabulositatem testent esse Plinius, dabo et Biogenum Laertium, qui negare quendam scripti dormisse ipsum tot annos, sed exspantentem rei heritiae diu vacasse; Maximam quoque Tyrium dabo, qui fabulam hanc ab Epimenei consuetudine esse potat, ut vitam hominum distanco somnio similem esse diceret. Il hanc comectum cause fuisse puta, cur animam ad libitum emissio et revocasse dictus sit ab Heclelio Malesio et Suida. Quoniam Diogenes Laertius auctor est, id ipsum de se praesae, silique arguisse.

10 Ad mulierem illi, quo per septem, vel justa alios, per triginta dies cum aere, jacuisset, ad vitam revocata est, nihil praeter naturam contigit. Hysterico morbo laborans, femine similitudo obnoxiis suis afflicto. Quod à morbida parti medicamentis succurratur, spiritus redit, et revivisse videntur, quo nec obierant. Plinius in eo capite, quo de his dixerit quod elati revixerunt, in eam quam dixi causam confer mulieris hujus casum, quo obisse credit, vita restituta est. Galenus in libris sui de morbo cordis, jactavit quidem ad mulierem hanc 30 dies, vel 40 dies, à mortis vero hoc solo discrepantem, quod media corporis partes superpartum caloris retinere videbantur, et magnam inter medicos temporum illorum concertationem hanc saluti ex Heclelie, existimantibus fuisse; tum deinde ostendit mulieres nonnumquam mortis interitu esse affectas, et vix à mortis interitus possint. Caterum Diogenes Laertius indicat mulierem illam Empobelia quosdamtaem recessisse, unde et magnam hunc gloriam et modesti titulum fuisse consecutum; rei autem historiam Pausanias Galio alibido narrasse Empobolem, aliquando Pausanias fuisse reletum in literas. Multa post deinde librum super eorum documenta conscripsi Heracles Ponticus.

11 Legitur quod Platonem libro deinde de Republica, Erem quemdam, genere Pamphytum, Harmonii filium (perperam eam legit vulgo, vix eis Aeneas, cum legi dicitur, eto spassu, hoc est, Eri, qui Heronius filius fuit, ut ex Plutarchi Symposiacis, et ex Aeneas Gazar Theophrasto cognoscitur), cum in bello excidisset, et post decem dies cum aliis cadaveribus iam tabefactis fuisse sublatos, corpore integro

CAPIT. CXLIII.

IESU HOMINES EXEGATIS ABSOLVIT.

esse reperitum. Post huius deinde rogo impositum revivisse, et quo sibi visa essent apud inferos commorasse. Quod ex hac narratione colligi possit, facile perspiciat qui totam periegerit, adeo profana vanitatis plena est. Sirenes libe, et Parcae Necessitatis filias reperias, à multis similitudo mythologorum delirio. Itaque Plato, quidquid hujus est, mythum et apologum appellat. A multis Iriam hanc historiam dolebat Cicero, ut refert Macrobius, qui à Platone hoc omnino confictum non pronuntiat, sed inquit visum fuisse Erem vitam effundere, somniamque revere, quam reverè non auiserat. Avitar est etiam Augustinus, sub finem operis de Civitate Dei, lib. 22, cap. 28, hanc Platonis historiam sic tetigisse Tullium in libro de Republica, ut non huius potiss, quam quod id verum esset, affirmat dicere voluisse. Nec dubitat Plutarchus fabulam eam appellare, unde allegoricus sensus sit expromendus; Erem enim, Harmonii filium, de animorum stata disserentem fuisse introductum, ut doceretur animos secundum Harmoniam generari, et adungi corporibus, à quibus digressos in aeternae se conferre, ut deum nascerent.

12 Quam vero inellam ad vitam revocare vians est Apollonius Tyaneus, eam animi passum esse deliquium, existimam penitus non fuisse, ipse rei narrato satis indicat Philostratus: *Abdum filium, inquit, obisse videbantur. Deinde: Puellam excitavit ex hanc morte quom videbantur optetisse. Tam subnectit: Sire scintillam animae in ea reperire, qua meticos luatrit (sicut enim hanc exiguum rorem de caelo excidisse, illam vero hinc hinc ore emississe), sic animam existimam reforescit et recreaverit, difficilis est rei cognitio, non mihi solum, sed et his qui aderunt. Adde fictitum hoc portentum ex veris Christi Jesu miraculis esse conflatum, cum Iulii archisynagogi filiam, et viduae Salmatae filium, ad vitam redire jussit. Ut autem vices caudo signata acquirant, quod ab lassitate et incerto Philostrato fuerat proditum, id confidetur Volpiscus asseveravit. Verum vel coactantorum, vel propine sequentis oratis scripturarum nullus tantum nominat miraculi; quibus tamen non prodigia solum, sed insolitos etiam quoslibet eventus superstitiosè colligere mos est. Legatur Eusebii filiolus adversus Hieroclem, in quo fabulam hanc, et alias Philostrati plerisque, arguuntis olivrit. Pueris superiorum istarum consuetudines profanarum historio, sed fere commentitiae falsae; quod aperte praedicat Elinius, apertis etiam Plutarchus, cum tantumtae patescit fatuae illius Romanorum opinio, quam de Romani rapti in captum temore susceperant.*

Depos tamen vitam recepisse plerisque, quod et scriptis solum esse sacra nos Litterae docent, nihil illic verè ad Christum Jesum, qui huc revixit, ut iam amplius morti non sit obnoxius; alii verò hanc morte exempti sunt ut vitam iterum amiserint. Unde in irritum cadunt, quaecumque inde adversus reditum Christi ad vitam Celsus procedit.

Gen. c. 5, v. 15: *Iniunctis ponam inter te et multorem, et semen tuum et semen illius; ipsa contra caput tuum, et tu invidiaribus calcaveo tuum.*

Isa. c. 1, v. 18: *Si parierit faciem vestra ut cocceum, quasi nix dealbabitur; et si fuerit vultus tuus quasi vermiculus, velut lana alba erunt.*

Isa. c. 4, v. 5: *Et erit: Omnis qui reliquos fuerit in Sion, et residens in Jerusalem, nactus vocabitur, omnis qui scriptus est in libro in Jerusalem; et abluerit Dominus sorde filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu iudicii, et spiritu ardoris.*

Isa. c. 25, v. 7: *Idcirco super hoc dimittetur incipit vinculi colligati super omnes populos, et infortior orditur est super omnes nationes. Praecipitabit mortem in somptuorum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est.*

Isa. c. 27, v. 9: *Idcirco super hoc dimittetur incipit domui Jacob; et iste omnis fructus, ut auferatur peccatum ejus, cum posuerit omnes lapides altaris, sicut lapides cineris altaris, non stabunt luci et delubra.*

Isa. c. 42, v. 6: *Ego Dominus vocavi te in iustitia, et approbavi manum tuam, et servavi te. Et dedi te in fidem populi, in lucem gentium, ut aperires oculos caecorum, et edoceres eos conclusioem vincium; de domo carceris auferes in tebris.*

Isa. c. 45, v. 24, 25: *Verumtamen servare me fecisti in peccatis tuis; praebuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordaber.*

Isa. c. 44, v. 22: *Dolevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua.*

Isa. c. 49, v. 8, 9: *Haec dicit Dominus: In tempore placito exoravit te, et in die salubris meitatus sum te; et servavi te, et dedi te in fidem populi, ut suscitares terram, et possideres hereditates dissipatas, ut diceret his qui tenebunt: Excite; et his qui in tenebris: Revelamini.*

Isa. c. 52, v. 15: *Ita asperget gentes multas.*

Isa. c. 55, v. 11: *In scientia, ut iustificavit ipse iustus servus meus iustus.*

Isa. c. 61, v. 1 et seq.: *Spiritus Domini super me, et quid miserit Dominus me; ad annuntiandum mihi, mihi mihi me, ut mederer contritis corde, et praedicarem captivis indulgentiam, et clavis aperiens; ut praedictarem annum placabilem Domino, et item vultum Dei vestro.*

Ierem. c. 51, v. 51 et seq.: *Eccc dies venient, dicit Dominus, et sciam domui Israel et domui Iuda scdm noverum. omnes enim cognoscent me à minimo cornu usque ad maximum, ait Dominus, quia propitior iniquitatis eorum, et peccati eorum non memorabor amplius.*

Ierem. c. 55, v. 6 et seq.: *Eccc ego obducam eis cicatricem, et amittent, et curabo eos, et revelabo illis*

tears, quam Xenagoram, et Xenophanem, rerum naturam simpliciter expurcatis: Nec enim salis, inquit, noverat homines peregrinatos, et amica, nec quibus illis oculis singuli percipiant, seu persuasum habebant amice respo. ad peregrinandum esse, et de singulis vera pronuntia vellet. Alibi etiam docet, quia sit peregrinatio illis amica, et sequentia à corpore, contemptio numerum, quam à rebus ablatam corporeis ad veritatis cogitationem mens instituit. Multiplici igitur mendacio obita sunt, quo de Aristotele Procomesta narrantur. Falsum est Aristotelem Arimaspae scripsisse. Quae in Arimaspae scripta erant, gerra erant inter et nuda persone. Quae in Arimaspae pectico nescit, nec quae ubi fuerant, verperam exposuit suat. Quae de Aristotele Aristotelem, Galina gero, Apollinis et Cyrenae filio, dicta sunt, eorum plerique Aristotele Procomesta sunt adscripta. Atque haec ipsa denique, quo de veteri alio Aristotele legimus, postquam fragmenta sunt et fabula. Quibus cognitis, quisquam erit tam spinosa soliditatis, ut veteri huius nomen de Aristotele ad vitam credulam aurem preberet volit?

7 Nihil veriora sunt, quo de Cleomede Astypalagnum perhibentur. Fervit cum pugilatu locum quemdam interfuisse; vitam cum aliis Hellenodis victoria praemio fundatis esset, nempe impotem esse factum; tum reversum deinde Astypalagnum, introisse in literarium ludum, in quo sacri conditoris instituebantur; convulsio colicula, quo totius quibusdam tamen ingenuitatis, habebatque domum, et pueris oppressis; tum perimato injuria Astypalagnum hominem lapillus esse insensato; ipsam vero in Maerua confugisse templum, et in arcem huiusmodi reperit esse conclusis, cuius operculum aperire cum diu tentasset tentasset civis, arcem refregisse tandem, non in his Cleomede vel vitam vel mortuum apparuisse, consulumque huiusmodi praeculium, iussisse sacrificia Cleomede huiusmodi postremo fieri. Viram hanc esse è commentariis Graecorum Isidori, non Origines modo adversum Celsum, sed Plutarchum quoque in Homolo asseverat; qui et adult, non minoris esse vocat dicit terram coelo micare, huc est, fonsom hominum in deos referre, quom virtuti divinitatem detrahere. Lepide quoque patrum huiusmodi Terentio Cleomidas apud Eusebium; ut taceam prodisse isthuc ex Samsonis historia.

8 Anis quoque de Heronimo Clazomenio fabula laetatur, soliam ipsius animam corpore excedere, et longe disiphe evagari; quo in remotis locis fuerat explorare, et in corpus reversam palam mulieris; fatuorum etiam assuqui moliam, diu epi extra corpus, et siccitates, terra motus, saltemque calamitates prodicere: quod corpus saltem defectum, de hinc illa uxoris nati ipsius inimici, sic inquam mortuum crederant; redeunteque animam, non locum quo reperiret habitum, nunquam postea reversura exilisse; Clazomenios vero religione factos suum ipsi excidisse, quo mulieribus ingredi nefas esset. Pro fabula merè id habent Lucianus et Apollonius Pyra-

los, quamvis citate; ut de Tertulliano et Origene sileam. Plinius vero Heroniam corpus, non plane mortuum, sed transivisse iacuisse tradidit.

9 Quod de distanco ille Epameum Cretesis nomen memoratur, eorum est ex chorae portu. Narrant enim ipsa à ostre ussura, cum meridiana aestate vitandi causa inclinasset de ripa, et in auro recubisset, per aures pua quam quinguetia sopitum jacuisse; ac tandem expergefactum redidisse donum, ignotisque amox offensus, ignotum ipsum omnibus, praetereaq minor fratri, ex quo renne que gereretur notitiam habuit; deinde vero intra tot dies senem esse factum, quot amas obdormire; atque hinc porro magnum eius fuisse inter Graecos celebritatem, et clarum diis esse habitum, ita ut post mortem sacrificii ipsum Cretesis, hanc secus ac deum, prosequeretur. Magnum esse horum fabulositatem testem esse Plinium, dabo et Biogenum Laertium, qui negare quendam scripta dormisse ipsum tot annos, sed exstantem rei heritae diu vacasse; Maximam quoque Tyrium dabo, qui fabulam hanc ab Epimene non solum esse potat, ut vitam hominum distanco somnio similem esse dicit. Il hanc comectum cause fuisse puto, cur animam ad libitum emisso et revocasse dictus sit ab Heclelio Malesio et Suida. Quoniam Diogenes Laertius auctor est, id ipsum de se praesae, silique arguisse.

10 Ad mulierem illi, quo per septem, vel justa alios, per tringita dies cum auro jacuisset, ad vitam revocata est, nihil praeter naturam contigit. Hysterico morbo laborans, feminæ similitudo obnoxiæ sunt afflicta. Quod à morbida parti medicamentis succurratur, spiritus redit, et revivisse videntur, quo nec obierant. Plinius in eo capite, quo de his disertè quæ elati revixerunt, in eam quam dixi causam confer mulieris huius casum, quo obisse credit, vita restituta est. Galenus in libris sui de morbo cordis, iacuisse quidem ad mulierem hanc 300, vel 400, h mortis vero huc solo discrepant, quod medicis corporis partes alperitum caloris retinere videbantur, et magram inter medicos temporum illorum concertationem hanc saluti ex Heclelio, existimantibus fuisse; tum deinde ostendit mulieres nonnumquam mortis interitu esse affectas, et vix à mortis liberatas possint. Caterum Diogenes Laertius indicat mulierem illam Empobela quæ sanitate recessisse, unde et magram hinc gloriam et modestum fidum fuisse consecutum; rei autem historiam Pausanias Celso alio modo narrasse Empobelem, aliquæ Pausanias fuisse relationem in literis. Multo post deinde liberum super eorum documento conscripsi huiusmodi Ponticus.

11 Legitur quædam Platonem libro de rebus Republicæ, Erem quemdam, genare Pamphytum, Harmonii filium perieram eam legit vulgo, vix eis Agnoscit, cum legi dicitur, et quædam, hoc est, Erii, qui Heronius filius fuit, ut ex Plutarchi Symposiacis, et ex Eneæ Gæzi Theophrasto cognoscitur, cum in bello excidisset, et post decem dies cum aliis cadaveribus iam tabebat fuisse sublatos, corpore integro

CAPIT. CXLIII.

IESU HOMINES EXCITATI ABSOLVIT.

esse reperitum. Post huiusmodi deinde rogo impositum revivisse, et quo sibi visa essent apud inferos commemorasse. Quod ex hac narratione colligi possit, facile perspiciat qui totam periegerit, adeo profana vanitas plena est. Sirenes libe, et Parca Necessitatis filius reperias, atque similitudo mythologorum deliria. Itaque Plato, quidquid huius est, mythum et apologum appellat. A multis Iriam hanc historiam dolebat Cicero, ut refert Macrobius, qui à Platone hoc omnino confictum non pronuntiat, sed inquit visum fuisse Erem vitam effundere, nonnumquam repperit, quam reverè non auiserat. Avitior est etiam Augustinus, sub finem operis de Civitate Dei, lib. 22, cap. 28, hanc Platonis historiam sic tetigisse Tullium in libro de Republica, ut non huiusmodi possit, quæ quod id verum esset, affirmat dicere voluisse. Nec dubitat Plutarchus fabulam eam appellare, unde allegoricus sensus sit expromendus; Erem enim, Harmonii filium, et animorum stata discretem fuisse introductum, ut doceretur animos secundum Harmoniam generari, et adungi corporibus, à quibus digressos in aërem se conferre, ut denud nascerentur.

12 Quam vero inellam ad vitam revocare visus est Apollonius Tyaneus, eam animi passum esse deliquium, existimam penitus non fuisse, ipse rei narrato satis indicat Philostratus: *Abdolum filium, inquit, obisse videbatur. Deinde: Puellam excitavit ex hanc morte quom videbatur optetisse. Tam subnectit: Sire scintillam animæ in eâ repererat, qua meticos luatit (sicut enim hanc exiguum rorem de cælo excidisse, illam vero hinc hinc ore emisisse), sic animam existimam refoverit et recreaverit, diffusis eâ rei cognitio, non nihil saltem, sed et his qui aderant. Adde fictitum hoc portentum ex veris Christi Iesu miraculis esse conflatum, cum Iulii archisynagogi filiam, et viduæ Salmitanæ filium ad vitam redire iussit. Ut autem vices casu fragmenta acquirant, quod ab hinc hinc et incerto Philostrato fuerat proditum, id confidetur Volpiscus asseveravit. Verum vel coactantorum, vel proprio sequentis oratis scriptorum nullus tam innotuit miraculi; quibus tamen non prodigia solum, sed insolitos etiam quosdam eventus superstitiosè colligere mos est. Legatur Eusebii filiolus adversus Hieroclem, in quo fabulam hanc, et alias Philostrati pleraque, arguuntis olivrit. Pueris superiorum istarum consuetudines profanarum historiarum, sed fere commentitice falsæ; quod aperte prædicat Elinius, apertis etiam Plutarchus, cum panitentem paterfeci fatuæ filius Romanorum opinions, quam de Romani rapti in captum temerè suscepant.*

Depos tamen vitam recepisse plerisque, quod et scriptis solum esse sacre nos. Litteræ docent, nihil hinc certe ad Christum Jesum, qui hinc revixit, ut iam amplius morti non sit obnoxius; alii vero hanc morte exempti sunt ut vitam iterum amiserint. Unde in irritum cadunt, quæcumque inde adversus reditum Christi ad vitam Celsum procedit.

Gen. c. 5, v. 15: *Iniunctis ponam inter te et multorem, et semen tuum et semen illius; ipsa contra caput tuum, et tu invidiaribus calcavero tuum.*

Isa. c. 1, v. 18: *Si fuerint peccata vestra ut cocceum, quasi nix dealbabitur; et si fuerint vltra quæz vermiculibus, velut lana alba erunt.*

Isa. c. 4, v. 5: *Et erit: Omnis qui reliquos fuerit in Sion, et residens in Ierusalem, nactus vocabitur, omnis qui scriptus est in libro in Ierusalem; et absterget Dominus sorde filiarum Sion, et sanguinem Ierusalem laverit de medio ejus in spiritu iudicii, et spiritu ardoris.*

Isa. c. 25, v. 7: *Idcirco præcipit in monte isto faciem civitatis colligati super omnes populos, et in super quam orditur et super omnes nationes. Præcipitque mortem in sempturam, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est.*

Isa. c. 27, v. 9: *Idcirco super hoc dimittetur incipit domui Jacob; et iste omnis fructus, ut auferatur peccatum ejus, cum posuerit omnes lapides altaris, sicut lapides cineris altaris, non stabunt luci et delubra.*

Isa. c. 42, v. 6: *Ego Dominus vocavi te in iustitia, et approbavi manum tuam, et servavi te. Et dedi te in fidem populi, in lucem gentium, ut aperires oculos caecorum, et edoceres eos conclusione vincium; de domo carceris auferes in tebris.*

Isa. c. 45, v. 24, 25: *Verumtamen servare me fecisti in peccatis tuis; probatusi mihi laborem in iniquitatibus tuis. Ego enim, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordaber.*

Isa. c. 44, v. 22: *Dolevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua.*

Isa. c. 49, v. 8, 9: *Haec dicit Dominus: In tempore placito exaravit te, et in die salubris iniquitatis sum tu; et servavi te, et dedi te in fidem populi, ut suscitares terram, et possideres hereditates dissipatas, ut diceret his qui tenebatur: Exiit; et his qui in tenebris: Revelavit.*

Isa. c. 52, v. 15: *Ita asperget gentes multas.*

Isa. c. 55, v. 11: *In scientia, ut iustificavit ipse iustus servus meus multos.*

Isa. c. 61, v. 1 et seq.: *Spiritus Domini super me, et quid miserit Dominus me; ad ammonitandum mihi, mihi mihi me, ut mederer contritis corde, et predicarem captivis indulgentiam, et clavis aperitionis; ut predicarem annum placabilis Domino, et item vultionis Deo nostro.*

Ierem. c. 51, v. 51 et seq.: *Eccc dies venient, dicit Dominus, et sciam domui Ierem et domui Iuda fodum novum. comes enim cognoscet me à minimo cornu usque ad maximum, ait Dominus, quia propitior iniquitatis eorum, et peccati eorum non memorabor amplius.*

Ierem. c. 55, v. 6 et seq.: *Eccc ego obducam eis cicatricem, et amittent, et curabo eos, et revelabo illis*

deprecationem patris et veritatis; et convertent conversionem Juda, et conversionem Jerusalem; edificabo eos sicut à principio, et emundabo illos ab omni iniquitate sua, in qua peccaverunt multi, et propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt multi, et speraverunt me.

Ierem. c. 50, v. 20: In diebus illis, et in tempore illo, ait Dominus, quæretur iniquitas Israel, et non erit; et peccatum Juda, et non invenietur, quoniam propitius ero eis quos reliqueram.

Ezech. c. 11, v. 17 et seq.: Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo vos de populis, et adunabo de terris in quibus dispersi estis; daboque vobis Ierusalem; et ingredietur illuc, et auferent omnes offensiones, cunctisque abominaciones ejus de illa. Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum; et auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carnesum; ut in præceptis meis ambulent, et iudicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis in Deum.

Ezech. c. 36, v. 25 et seq.: Et aspidum super vos aperiam mundum, et mandabimus ab omnibus iniquitatibus vestris, et ab universis sceleribus vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carnesum. Et spiritum meum ponam in medio vestri, et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et iudicia mea custodiatis, et operemini.

Dan. c. 9, v. 24: Septuaginta hebdomades abbreviatae sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummaretur prevaricatio, et finem accipiant peccatum, et delentur iniquitates, et adducatur justitia sempiterna, et implentur visio, et prophetia, et ungatur Sanctus sanctorum.

Mich. c. 7, v. 18 et seq.: Quis Deus similis tui, qui auferat iniquitatem, et transiet peccatum reliquiarum hereditatis tuae? Non immittet ultes faciem suam, quoniam volens misericordiam est. Resertetur et miserebitur nostri; deponet iniquitates nostras, et proiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham; quem jurasti patribus nostris à diebus antiquis.

Zach. c. 5, v. 8, 9: Ecce enim adificam servum meum Orientem, quia ecce lapis quem dedi coram Iesu; super lapidem unum septem oculis suis; nec ego scribo computram ejus, ait Dominus exercituum, et auferam iniquitatem terræ illius in die suo.

Zach. c. 13, v. 4: In illa illa erit fons patens domini David, et habitabunt Jerusalem, in ablutione peccatoris et menstruatæ.

Math. c. 9, v. 2 et seq.: Et vidit Jesus fidem illorum, dixit paralitico: Confide, fili; remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam de scribis dicebant intra se: Hic blasphemet, Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata tua, an dicere: Surge et ambula? Ut autem solutus quos Filius hominis habet potestatem in terrâ dimittendi peccata, unc ait paralitico: Surge, tolle lectum tuum, et vade

in domum tuam. Et surrexit, et abiit in domum suam. Et Marc. 2, v. 1 et seq. Luc. c. 5, v. 18 et seq.

Math. c. 9, v. 10 et seq.: Et factum est dicumbente eo in domo, ecce multi publicani et peccatores venientes discubebant cum Jesu et discipulis ejus. Et videntes Pharisæi dicebant discipulis ejus: Quare cum publicanis et peccatoribus manducat Magister vester? At Jesus audiens ait: Non est opus valentibus medicus, sed malis habentibus. Evanes autem discite quid est: Misericordiam volo, et non sacrificium; non enim veni vocare justos, sed peccatores. Et Marc. c. 2, v. 15 et seq. Luc. c. 5, v. 29 et seq.

Math. c. 16, v. 19: Et tibi dabo claves regni caelorum, et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis. Et c. 18, v. 18.

Math. c. 28, v. 27, 28: Et accipiens calicem gratias egit, et dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes; hic est enim sanguis meus novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Et Marc. c. 14, v. 24. Luc. c. 22, v. 20, et 1 Cor. c. 11, v. 25 et seq.

Luc. c. 4, v. 16 et seq.: Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, et intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in Synagogam, et surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiæ prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum, ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; evangelizare pauperibus misit me; sanari contritus corde, prædicare evangelium remissionem, et cunctis tibi, dimittere contractos in remissionem, prædicare evangelium Domini acceptum, et diem retributionis. Cæpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris.

Luc. c. 7, v. 43 et seq.: Et conversus ad mulierem dixit Simon: Vides hanc mulierem?... Remittuntur et peccata multa, quoniam dilexit multum... Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata. Et cæperunt qui circum accubebant dicere intra se: Quis est hic, qui etiam peccata dimittit?

Luc. c. 24, v. 45 et seq.: Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertiâ die, et prædicari in nomine ejus per universam, et remissionem peccatorum in omnes gentes.

Joan. c. 20, v. 22, 23: Hæc cum dixisset, insufflavit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum; quorum remissionis peccata remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt.

Act. c. 5, v. 30, 31: Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemisistis, suspendentes in ligno. Hunc Principem et Salvatorem Israelis exaltavit Deus dextera sua, ad dandum pacem Israel, et remissionem peccatorum.

Act. c. 10, v. 45: Hinc omnia Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum.

Act. c. 15, v. 58, 59: Notum igitur ait vobis, viri fratres, quia per hanc vobis remissio peccatorum annun-

tiatur, et ab omnibus quibus non potuistis in lege Moyi justificari, in hoc omnis qui credit, justificatur.

Act. c. 26, v. 15 et seq.: Ego sum Jesus, quem tu persequeris. Sed surge, et sta super pedes tuos; ad hoc enim apparui tibi, et consiliam te ministrum et testem eorum que videris, et eorum quibus apparbo tibi, scripsit te de populo et gentibus, in quas nunc ego mitto te, aperire oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem; et de potestate Satanae ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, et sortem inter sanctos per fidem que est in me.

Rom. c. 5, v. 24 et seq.: Justificati gratia per gratiam ipsius, per redemptionem que est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiacionem, per fidem, in sanguine ipsius, ad extensionem justitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu Christi.

Rom. c. 4, v. 24, 25: Qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.

Rom. c. 5, v. 9 et seq.: Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius auti erimus ab ira per ipsum... Sed non sicut delictum, ita et donum; si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, et donum in qua multi homines Jesu Christi in plures abundavit... Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiæ, et donatiõnis, et justitiæ accipientes, in vita regnabit per unum Jesum Christum. Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedientiam justii constituentur multi. Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. Ut autem abundantius delictum, superabundavit gratia; ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita et gratia regnet per justitiam in vitam æternam, per Jesum Christum Dominum.

Rom. c. 7, v. 6: Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur.

Rom. c. 11, v. 25 et seq.: Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc (ut non sitis vobis ipsis superflui), quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fiet, sicut scriptum est: Veniet in Sion, qui eripiet et operiet impietatem à Jacob. Et hoc illis à me testamentum, cum abutiscro peccata eorum.

1 Cor. c. 6, v. 11: Et hæc quidem factis; sed ablutis estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi.

1 Cor. c. 15, v. 5: Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas.

Gal. c. 2, v. 16: Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis.

Eph. c. 1, v. 7: In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum dilectionem gratiæ suæ, que superabundavit in nobis. Et Col. c. 1, v. 14.

Col. c. 2, v. 15, 14: Et vos cum mortui essetis in delictis, et præputio carnis vestre, convitificavit cum illo donans vobis omnia delicta; delens quod adhaerens nobis erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, et exposponens principatus et potestates, tradidit confidentem, postquam triumphans illos in zæmptis.

Tit. c. 2, v. 15, 14: Expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit sanctificationem pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mandaret sibi populum acceptibilem, secretarum bonorum operum.

Heb. c. 1, v. 5: Qui cum sit æquator gloriæ, et æquæ substantiæ ejus, portavit omnia nostra vitia sine purgationem peccatorum faciens, sed ad dexterae majestatis in ecclesiis.

Heb. c. 2, v. 17, 18: Unde debent per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, et fidelis possidet ad Deum, ut reprobaretur delicto populi. In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potius est et eis qui tentantur auxiliari.

Heb. c. 7, v. 25: Unde et salutare in perpetuum potest accedere per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis.

Heb. c. 8, v. 8 et seq.: Vituperans enim eos dicit: Ecco dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel, et super domum Juda testamentum novum... Omnes sciunt me à minore usque ad majorem eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum eorum jam non memorabor.

Heb. c. 9, v. 15 et seq.: Si enim sanguis hyrcorum et taurorum, et civis vitæli vaporans inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad servitium Dei viventi... Nunc autem semel in constitutione accolorum, ad destitutioem peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statuitur est hostibus semel morti, post hoc autem judicium, sic et Christus semel obtulit eis ad multorum exstinguenda peccata.

Heb. c. 10, v. 10 et seq.: In qua voluntate sanctificavit semper per oblationem corporis Jesu Christi æveli. Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, et eandem sæpe offerens hostias, que nunquam possunt auferre peccata: hic autem unum pro peccatis offerens hostiam, in sempternum sedet in dextera Dei... una enim oblatio consummavit in sempternum sanctificatio... Habentes itaque, fratres, fiducia in introitu Sanctorum, in sanguine Christi, quem initiavit nobis viam novam, et viventem per velamen, id est carnes suam, et sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde, in plenitudine fidei... Irritant qui factus legem Moyi, ante illa misericordie, duobus vel tribus latibus mortuus; quibus magis putatis delict-

riora mereri supplicia, qui Filium Dei contulerit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est?

Hebr. c. 13, v. 19: Propter quod et Jesus, ut sanctificaretur pro suam sanguinem populum, extra portam passus est.

1 Petr. c. 4, v. 9: Secundum praeceptum Dei Patris, in sanctificatione Spiritus, in obedientiam, et aspernitatem sanguinis Jesu Christi.

Thren. c. 4, v. 20: Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus.

1 Joep. c. 4, v. 7, 9: Sanguis Jesu Christi, filii ejus, emundat nos ab omni peccato... Si quis sciverit peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata nostra, et commendet nos ab omni iniquitate.

1 Joep. c. 2, v. 1, 3, 12: Sed et si quis peccaverit, advocatum habet apud Patrem, Jesum Christum justum, et ipse est propitiatus pro peccatis nostris; non pro nostris tantum tantum, sed etiam pro totius mundi... Scribo vobis, filii, quoniam remittentur vobis peccata propter nomen ejus.

1 Joan. c. 4, v. 10: In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.

Apoc. c. 1, v. 5: Et ad Jesu Christi, qui est testis fidelis, primogenitus quatuordecim, et princeps regnum terrarum, qui dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.

In primo testimonio, quod e tertio Gopeseos capite depraemptum est, à Vulgata recessimus, quae sic habet: Inimicitiam ponam inter te, et mulierem, et semen tuum, et semen illius; ipse contraxit septem tumores. Nos veritas: *Ipsam quaeque cepit* (scilicet, ut intelligatur, Semen, hebraeis 27, quod eius sit generis masculini sequitur 287, masculinorum item generis. Auctores sequimur Irenaeum, et Cyprianum, et Oskolon. Nonnulli quoque Vulgatae editionis codices manuscripti habent ipse, ut in variis lectionibus adnotavit Lovanienses theologi. Sic Septuaginta reddiderunt *esse*, licet praecedat *etiam*, *senem*, ratione numerum habita significati, non significantis. Quamquam Vulgata interpretatio sua defensionem non caret, quae potest ex Belearmino, de verb. Dei, lib. 3, cap. 12, aliisque eruditissimis scriptoribus. Frustra autem in dubium vocata est hebraici exemplaris fides, quam samaritanum confirmat, fides expressis elementis.

CAPIT. CXLV.

JESUS PECCATA MORTUUM IPSE PORTAVIT.

Isa. c. 53, v. 4 et seq.: Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit, et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum à Deo, et humiliatum, ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras; aliter est propter scelera nostra, discipulus pacis nostrae super eum, et furore ejus amati amamus. Omnes nos quibus oves erravimus; unanimesque in suam vitam declinavit,

et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrarum... propter scelera populi mei percussus eum... Si poterit pro peccato animam suam, videbit semper longevum... in scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit. Ideo desperavit et pariterimos, et fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, et cum sceleribus reputatus est; et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit.

Thren. c. 4, v. 20: Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus.

Joan. c. 1, v. 29: Alter die vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.

2 Cor. c. 5, v. 21: Eius qui non novavit peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeretur justitia Dei in ipso.

Gal. c. 3, v. 13: Christus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictum; quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno.

1 Petr. c. 2, v. 24: Qui peccata nostra ipse portavit in corpore suo super lignum, et peccatis mortui, justitiam vivamus, eius in hoc amati estis.

1 Joan. c. 3, v. 5: Et scitis quia ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, et peccatum in eo non est.

Hominum noxas latitum Messiam Judaei roboriscent sentimus. Testis R. Samuel in libro Sanctorum; testis et R. Abraham Schalom; quocirca Messias Judaeis dicitur, in expiationem, ut habetur in Midrasch Schlar husehrlim.

CAPIT. CXLV.

JESUS HOMINES SANGUINE SUO REDDIT.

Gen. c. 49, v. 11: Lavabit in vino malem suam, et sic sanguine uram pallium suam.

Job. c. 49, v. 25: Scio enim quid redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum.

Psalm. 43, v. 7: Quis dabit eis Sion salutare Israel? cum auerit Dominus captivitatem plebis suae, exultabit Jacobus, et laetabitur Israel.

Psalm. 55, v. 25: Redimet Dominus animam terrorum quorum, et non delinquent omnes qui sperant in eo. Psalm. 106, v. 2 et seq.: Dicunt qui redempti sunt à Domino, quos redemit de manu inimicorum... Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, et de necessitatibus eorum liberavit eos, et eduxit eos de tenebris et umbrae mortis, et vincula eorum dirupit... Multis Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de intermanibus eorum.

Psalm. 110, v. 3: Redempserunt mille populo tuo, gratiens in multitudinis fortitudinis tuae? Ego qui loquor justitiam, et propinquor sum ad salvandum.... Dies enim ultimus in corde meo; amicus redemptionis meae venit... Et dixi: Veritatem populus meus est, filii non negantes, et factus est eis salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angelus factus ejus salvavit eos: in dilectione sua, et in indulgentia sua ipse redemit eos; et portavit eos, et elevari eos cunctis diebus oculi... Tu enim pater noster, et Abraham noscitur nos, et Israel ignorat nos; in Dominum, pater noster, redemptor noster, à seculo nomen tuum.

Isa. c. 42, v. 6, 7: Ego Dominus vocari te in justitiam, et apprehendi manum, et servavi te, et dedit te in-

fidus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos caecorum, et educeres de conclusione vincium, de domo caecis sedentes in tenebris.

Isa. c. 45, v. 1: Et nunc haec dicit Dominus creans te, Jacob, et servans te, Israel: Non timeere, quia redemi te, et vocavi te nomine tuo; meus es tu.

Isa. c. 45, v. 22, 23: Delevi tu nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua; revertere ad me, quoniam redemi te. Laudate, caeli, quoniam misericordiam fecit Dominus, jubilate, extremae terrae; resonate, montes, laudationem, saltus, et omne lignum ejus; quoniam redemit Dominus Jacob, et Israel glorificabitur.

Isa. c. 45, v. 17: Israel salvatus est in Domino salute aeterna.

Isa. c. 49, v. 7 et seq.: Haec dicit Dominus redemptor in Israel; sanctus ejus ad contemptibilem animam, ad oblivionem gentium, ad servum dominorum... Haec dicit Dominus: In tempore placito exaudivi te, et in die salutis audivi vocem tuam, et servavi te, et dedi te in factus populi, ut evelleres terram, et possideres hereditatem discipulis; ut diceris his qui vincti sunt: Exite, et his qui in tenebris: Revelamini... Et sciet omnis caro, quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus sortis Jacob.

Isa. c. 50, v. 1, 2: Ecce in iniquitatibus vestris venisti caecus, et in sceleribus vestris sicut matrem vestram; quia caecus, et non erat vis; vocavi, et non erat qui audiret. Numquid abbreviasti et parvula facta est manus tua, ut non possim redimere? aut non est in me virtus aut liberandi?

Isa. c. 52, v. 1 et seq.: Consurge, consurge, induere fortitudinem tuam, Sion; induere vestimentis gloriae tuae. Jerusalem, civitas Sancti: quia non adjicies ultra, ut pertransierit per te in circumcinctis et immundis. Excutere de pulvere, consurge, sede, Jerusalem; solve vincula collis tuae, captiva filia Sion; quia haec dicit Dominus: Gratia venundasti eam, et sine argento redimemini.

Isa. c. 59, v. 19 et seq.: Et timebant qui ab occidente nomen Domini, et qui ab ortu solis gloriam ejus; cum venerit Sion redemptor, et eis qui redempti ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus. Hoc sedes meum cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus qui est in te, et verba mea quae vocem in ore tuo, non recedent de ore tuo, et de ore sanctorum tui, et de ore seminis tui, dicit Dominus, à modo et usque in sempiternum.

Isa. c. 65, v. 11, et seq.: Quis est iste qui venit de Edom, finctus vestibus de Bors; iste formosus in stola sua, gradiens in multitudinis fortitudinis tuae? Ego qui loquor justitiam, et propinquor sum ad salvandum.... Dies enim ultimus in corde meo; amicus redemptionis meae venit... Et dixi: Veritatem populus meus est, filii non negantes, et factus est eis salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angelus factus ejus salvavit eos: in dilectione sua, et in indulgentia sua ipse redemit eos; et portavit eos, et elevari eos cunctis diebus oculi... Tu enim pater noster, et Abraham noscitur nos, et Israel ignorat nos; in Dominum, pater noster, redemptor noster, à seculo nomen tuum.

Jerem. c. 31, v. 10, 11: Audite verbum Domini,

gentes, et ammittite in insulas quae procul sunt, et dicite: Qui dispersit Israel, congregabit eum, et custodiet eum, sicut pastor gregem suum. Redemti enim Dominus Jacob, et liberati eum de manu potentioris.

Zach. c. 9, v. 11: Tu quoque in sanguine testamenti emittisti vincos tuos de loco, in quo non est aqua.

Math. c. 20, v. 28: Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam redemptionem pro multis. Et Marc. c. 10, v. 45.

Math. c. 26, v. 28: Hic est enim sanguis messis Novi Testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum. Et Marc. c. 14, v. 24. Luc. c. 22, v. 20 et 1 Cor. c. 11, v. 25 et seq.

Luc. c. 4, v. 18: Benedictus Dominus Deus Israel quia visitavit, et fecit redemptionem plebi suae, et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui. Sicut filius eius est per os Sanctorum, qui à seculo sunt Prophetae ejus: Salvatum est inimicus nostris, et de manu omnium qui oderunt nos. Ad sciendum misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti sui aeterni. Jurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se vobis: ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi.

Luc. c. 24, v. 13: Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel.

Joan. c. 6, v. 24 et seq.: Dixit ergo eis Jesus: Amen, amen, dico vobis: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam; et ego resuscitabo eum in novissimo die. Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus: qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo.

Joan. c. 8, v. 31 et seq.: Dicitur ergo Jesus ad eos qui crederentur et Judaeos: Si vos manseritis in sermone meo, veri discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos. Respondent ei: Semen Abraham sumus, et non sumus servitibus unquam; quomodo in dicitis: Liberi eritis? Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati; servus autem non manet in domo in aeternum; filius autem manet in aeternum. Si ergo vos Filii liberaverit, veri liberi eritis.

Joan. c. 12, v. 52: Et ego et exaltatus sum à terra, omnia traham ad meipsum. Act. c. 20, v. 28: Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus ponit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisisti sanguine suo.

Rom. c. 5, v. 21 et seq.: Justificati gratis pro gratiam ipsius, per redemptionem quam est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem pro fidei in sanguine ipsius ad ostensionem justitiae suae, propter remissionem praecedentium delictorum, in reatinatione Dei, ad ostensionem justitiae ejus et in hoc tempore; ut sit ipse justus, et justificans cum qui est ex fide Jesu Christi.

Rom. c. 6, v. 9: Christus non fuit mortuus est: immò igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi eritis ab ira per ipsum.

1 Cor. c. 4, v. 30: *Es ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia in Deo, et iustitia, et relectio.*

1 Cor. c. 7, v. 22, 25: *Qui enim in Domino vocatus est servus, servus est Domini; similiter qui liber vocatus est, liberus est Christi; Prelio empti estis; nolite fieri servi hominum.*

Gal. c. 4, v. 5, 4: *Gratia vobis et pax a Deo Patre, et a Domino nostro Iesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de presenti seculo nequam.*

Gal. c. 3, v. 13: *Christus nos redemit de maledictio legis, factus pro nobis maledictum; quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno.*

Gal. c. 4, v. 4, 5: *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, et eos qui sub lege erant rediret, ut adoptionem filiorum reciperemus.*

Eph. c. 1, v. 7: *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divinitus gratiam ejus, qua superabundavit in nobis, in omni sapientia et prudentia.*

Eph. c. 2, v. 13: *Nunc autem in Christo Iesu, vos qui aliquando eratis longè, facti estis prope in sanguine Christi.*

Col. c. 1, v. 14 et seq.: *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, quia in ipso complentur omnes plenitudines inhabitare, et per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive que in cælis, sive que in terra sunt. Et vos, cum essetis, aliquando alienati, et inimici secus in operibus malis; misericordiam reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem crucis, nos sanctos et immaculatos, et irreprehensibiles coram ipso.*

1 Tim. c. 1, v. 5, 6: *Uxor enim Deus, non est mediator Dei et hominum homo Christus Iesus; qui dedit redemptionem universis pro omnibus.*

Tit. c. 2, c. 12, 13: *Esperantes in vita eterna, et adventum aliorum magni Dei, et Salvatoris vestri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis; ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectantem bonorum operum.*

Hebr. c. 2, v. 14, 15: *Et per mortem destruxit eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, et liberavit eos qui timore mortis per totam vitam obtinuit erant servituti.*

Hebr. c. 9, v. 11 et seq.: *Christus autem assistens Pontifice futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manu factum, id est, non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per propriam sanguinem, intravit semel in Sancta, æternam redemptionem inveniendi. Et idcirco novi Testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemptionem carum pro peccationum, quam erant sub priori Testamento, reprobationem acciperent qui vocati sunt æternæ hereditatis.*

1 Petr. c. 1, v. 18, 19: *Scientes quod non corruptibilibus auro vel argento relecti estis de vanis vestri*

conventionione paterni traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi.

Apoc. c. 5, v. 9: *Et cantabant canticum novum dicentes: Dignus es, Domine, accipere librum, et aperire signacula ejus, quoniam occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione.*

Apoc. c. 7, v. 14: *Illi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, et laverunt stolas suas, et deservierunt esse in sanguine Agni.*

Apoc. c. 23, v. 11: *Beati qui lavant stolas suas in sanguine Agni, ut sint potestatis eorum in ligno vitæ, et per portas intrent in civitatem.*

Evicimus supra signatum esse Christum eâ predictione Zacharie, qua habetur noni capitis commato undecimo. Alioquin Deus filium suum, qua typus est Ecclesie Christi. Fœdas autem icit Ecclesia cum Deo per sanguinem Christi, cujus beneficio libertatem sunt adepti, qui diaboli, inferorum, ac peccati viculis obstricti tenebantur. Porro pro eo quod habet Vulgatus interpres, Septuaginta, et Hieronymus, in hebraico exemplari legitur, emisi: apud Jonathanem, redemi, quod pro futuro commendat est, emittam, redimam; ita ut totus pericope is sit intellectus: Ad te verò quod perierim, o Ecclesia, propter fœdus quod tecum per Filii mei sanguinem contraxim, gratias tuas inferorum, demonum ac peccatorum vinculis oppressos captivitate extimam. Messiam hic notari sciunt Thalmudista, et R. Selomoh Jarchi. Huic autem laboribus, postisque attritum, nobis felicitatem promeritorum traditur in Siphre. Sciant præterea Thalmudista in libro Joma nonnisi effuso sanguine peccata iri condonantur; atque proximo probatum est per Christum nos solum in peccatis; unde sequitur per Christi sanguinem homines veniam peccatorum esse adepturos. Atqui nota quoque hæc in Jesum pulchre convenit, qui et morti proximus sanguinem suum duxit pro multis effusum iri in remissionem peccatorum, et idem jam discipulos suos futurum præmonuerat. Quæ eum ita sint patet nihil hic videre eos qui aîorsum predictionem Zacharie convertunt, puta Jonathanem ejusque sequentes Grotium, qui Agnum Eschaielem, et ægypticum servitutum, et aridos Arabie campos, auctorem Prologi Edna Bahabiti, qui circumcissionem, aut eos denique qui captivitatem babilonicam testimonio hoc notari putant.

CAPUT CXLVI.

BAPTISMUS JESU INSTITUIT.

Psal. c. 50, v. 9: *Lavabis me et super nivem dealbabor.*

Isa. c. 4, v. 16: *Lavaminus, mundi estote, auferite malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.*

Isa. c. 12, v. 3: *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris; et dicetis in die illa: Constatimmi Domino, et invocato nomen ejus.*

Isa. c. 52, v. 15: *Iste asperget gentes multas; super fontem conlucubunt rivos eius.*

Ezech. c. 36, v. 25 et seq.: *Et effundam super vos aquam mundam, et mandabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab omnibus idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri.*

Ezech. c. 47, v. 8 et seq.: *Et cœt ad me: Aquam istam, que effluitur ad tuos fluvios salubri orientalis, et descendunt ad plana deserti, introibunt mare, et exsibunt, et ambandunt aqua. Et omnis anima vitens que serpit, quocumque venerit torrentis, vivet; et erunt pisces multi satis, postquam venerit illuc aqua ista et sanabuntur, et vivent omnia ad qua venerit torrentis. Et stabunt super illas piscatores, ad Engaddi usque ad Engallim siccitio asperior erit; plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimia.*

Zach. c. 13, v. 1: *In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et venæranæ.*

Zach. c. 14, v. 8: *Et erit in die illa: Eubunt apud rivum de Jerusalem, medium curam ad mare orientale, et medium curam ad mare novissimum, in estate et in hieme erunt. Et erit Dominus rex super omnem terram; in die illa erit Dominus unus, et erit nomen ejus unum.*

Matth. c. 3, v. 11: *Ego quidem baptizo vos in aqua in penitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calcamenta portare; ipse eus baptizabit in Spiritu sancto et igni. Et Marc. c. 1, v. 7, 8. Luc. c. 3, v. 16. Joan. c. 1, v. 33. Act. c. 12, v. 16.*

Matth. c. 28, v. 18, 19: *Et accedens Jesus locutus est eis dicens: Dato est michi omnis potestas in celo et in terra; euntis ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.*

Marc. c. 16, v. 15, 16: *Et dixit eis: Euntis in mundum universum predicare Evangelium omni creature; qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.*

Act. c. 2, v. 38, 41: *Petrus vero ad illos: Penitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum.... Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt.*

Act. c. 8, v. 12 et seq.: *Cum vero crederissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri et mulieres. Tunc Simon et ipse credidit, et cum baptizatus esset, adhererat Philippo.... Cum autem audissent Apostoli qui erant Jerusalem, quod receperat Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem. Qui cum venissent, oraverunt pro ipso, ut acciperet Spiritum sanctum; nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Et Act. c. 16, v. 15, 33; et c. 18, v. 8.*

Act. c. 8, v. 35 et seq.: *Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens a Scriptura ista evangelizavit illi Jeron. Et dum fresset per viam, venerunt ad quamdam aquam, et ait eunuchus: Ecce aqua; quid prohibet me baptizari? Dixit autem Philippus: Si credis ex toto corde, hec. Et respondens ait: Credo Filium Dei esse Je-*

sum Christum. Et fossit stare currum, et descendens introgare in aquam, Philippus et eunuchus, et baptizavit eum.

Act. c. 9, v. 18: *Et confectum ecederunt ab oculis tanquam squame, et visus recepit, et surgens baptizatus est. Et Act. c. 22, v. 16.*

Act. c. 10, v. 47, 48: *Tunc respondit Petrus: Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizetur hic, qui Spiritum sanctum acciperunt, sicut et nos? et iussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi.*

Act. c. 19, v. 5 et seq.: *Ille vero ait: In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt: In Joannis baptismate. Dixit autem Paulus: Joannes baptizavit baptismum penitentiam, dicens: In eum qui venturus esset post ipsum, ut crederet, hoc est, in Jesum. His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu.*

Rom. c. 6, v. 3, 4: *An ignoratis, quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? consensimus enim sumus cum illo per baptismum in mortem; ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vite ambulemus.*

1 Cor. c. 1, v. 13 et seq.: *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Calum; ne quis dicat quid in nomine meo baptizati estis. Baptizavi autem et Stephanus domum. Ceterum necio si quoniam alium baptizaverim; non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare.*

1 Cor. c. 6, v. 11: *Et hæc quidem scitis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri.*

Gal. c. 5, v. 27: *Quicunque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.*

Eph. c. 5, v. 5: *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.*

Eph. c. 5, v. 25 et seq.: *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro eâ, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vite, ut exhiberet ipse illi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata.*

Col. c. 2, v. 12: *Consensuli ei in baptismo, in quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis.*

Tit. c. 5, v. 5: *Non est operibus iustitiam quam fecimus nos, sed secundum eam misericordiam saltem nos fecit per lavacrum regenerationis et renouationis Spiritus sancti.*

Hebr. c. 10, v. 22: *Accedamus enim vero corde in plenitudine fidei, appesi corda à conscientia malæ, et abluti corpus aqua mundâ.*

1 Petr. c. 5, v. 20, 21: *Oculo animæ saltem facta sunt per aquam; quod et vos nunc similis formæ saltem facti baptismi; non carnis depositio sordium, sed conscientie bonæ interrogatio in Deum per resurrectionem Jesu Christi.*

CAPUT CXLVII.

JESUS ASCENDIT IN CÆLUM.

Psal. 23, v. 7 et seq.: *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portas æternales, et introitit rex*

gloria. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis et potens; Dominus potens in prælio. Attollite portas, principes, vestras, et elevandam, porta æternæ, et introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtuosus; ipse est rex gloriæ.

Psalm. 46, v. 6 et seq.: Ascendit Deus in iudicio, et Dominus in voce tubæ. Repudiavit Deus super gentes; Deus sedet super ætæternam sanctam suam.

Psalm. 67, v. 5 et seq.: Cantate Deo; postquam dilecti nominis ejus: iter factum est qui ascendit super oceanum; Dominus nomen illius. Ascendit in altum, cepit captivitatem, incipit domum in hominibus. Regna terre, cantate Deo; postquam Dominus, postquam Deo, qui ascendit super oceanum eadē ad Orientem. Ecce dedit voci suæ vocem virtutis; dicit gloriæ Dei super Israel; magnificentia ejus, et virtus ejus in nubibus.

Exod. c. 30, v. 4: Quis ascendit in caelum, atque descendit? quis continet spiritum in manibus suis? quis colligit aquam quasi in vasculis? quis auribus omnes terminis terre? quod est nomen ejus, et quod nomen filii ejus, si novit?

Isa. c. 63, v. 45: Hæc intelligit verbum meum, extolbitur, et elevabitur, et sublimis erit vultus.

Dan. c. 7, v. 15, 14: Aspersionem ergo in visione noctis, et ecce cum nubibus caeli, quasi filius hominis veniebat, et nuage ad Antiquum diurnum perrexit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et linguæ ipsi servient; potestas ejus, potestas æternæ quæ non auferatur, et regnum ejus quod non corrumpetur.

Zach. c. 14, v. 4: Et stabunt pedes ejus in die illa super montem Olivæ, qui est contra Jerusalem.

Marc. c. 16, v. 19: Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, exanimatus est in caelum. Et Luc. c. 24, v. 51.

Joan. c. 5, v. 45: Et nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, Filius hominis qui est in caelo.

Joan. c. 6, v. 65: Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?

Joan. c. 16, v. 16, 28: Modicum, et jam non videbitis me; et iterum videbitis me, et videtis me, qui vado ad Patrem. Exiit ad Patrem, et veni in mundum; iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem.

Joan. c. 20, v. 17: Dicit ei Jesus: Noli me tangere, nondum enim ascendit ad Patrem meum, et Patrem veni; Deum meum, et Deum vestrum.

Act. c. 1, v. 1 et seq.: Primum quidem sermonem feci de omnibus, de Theopile, qui cepit Jesus facere et docere, nuage in diebus quæ præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est. Et cum hæc dixisset, videns illis, elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum. Cumque introierat in caelum euntem illum, ecce duo viri adstiterunt juxta illos in vestibus albis; qui et dixerunt: Viri Galilee, quid statis aspicientes in caelum? Hic Jesus, qui assumptus est à vobis in caelum, sic veniet, quemadmodum didicistis cum euntem in caelum. Et c. 1, v. 22.

Act. c. 2, v. 35: Dextera ipsius Dei exaltatus, et pro-

motione Spiritus sancti acceptus à Patre, effudit hunc quem vos videtis et audistis. Non enim David ascendit in caelum; dixit autem ipse: Dicit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellam pedum tuorum.

Act. c. 5, v. 21: Quem oportet quidem eum suscipere nuage in tempora resurrectionis omnium, quæ facturus est Deus per os sanctorum sanctorum à seculo Prophetarum.

Act. c. 5, v. 31: Hæc principem et salvatorem Deus excoleret dextera sua, in dandam patientiam Israeli, et remissionem peccatorum.

Eph. c. 4, v. 8 et seq.: Propter quod dicit: Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terre? Qui descendit, ipse est, et qui ascendit super omnes celos, ut implet omnia.

Phil. c. 2, v. 9 et seq.: Propter quod et Deus excolavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omnia nomina; et in nomine Jesu omne genua flectatur, caelestium, terrestrium, et infernarum; et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloriam est Dei Patris.

1 Petr. c. 4, v. 21, 22: Per resurrectionem Jesu Christi, qui est in dextera Dei, desponsatus mortem, ut vite æternæ heredes efficeremur; profectus in caelum, subiecta sibi Angelis, et potestatibus, et virtutibus.

4° Ad elevandum Christi in caelum evocari miraculum, idem Apollonio Tyaneo contigisse verisimiliter. Philostratus quidem, à quo plura hujus vitæ res gesta octo celebrantur libris, non vni duntaxat in caelum fuisse elatum prædicit, sed tot etiam ac tanta de ea facta miracula, ut occasione inde habuerit Hierocles comparatione instituens Apollonium inter et Jesum Dominum, eo libro quem de hisce scripsit. Euanapius quoque, homo superstitionibus ad delirium usque delirus, et christiano nomini infensissimus, Philostrati opus, non Apollonii vitam, sed Dei adventum ad homines inscribi debuisse pronuntiat. Eadem latinis litteris consignare propositum habuerat Vopiscus, ut declarat ipse in vitâ Aureliani; ubi et talibus eum extollit præconia, ac si non hominem ludare, sed Deum sibi conciliare vellet. Quodque miratur amplius, Sidonius Apollinaris, lib. 2, Epist. 5, hæc Philostrati Inventionem, æscriptisquæ indè à Nicomacho, et ex illis Nicomachi à Tasio Victoriano scholis, in fraudem illectus, eas in Apollonium extulit laudes, quæ christiano hominem parum deceant, neque ullam tot mendaciorum subaluisse ipsi auram demonstrant. In eadem culpâ est Joannes Trezetes, qui non Philostratum solum, et eos quos secutus est Philostratus, sed et magnum prætorum historiarum numerum prodigia ab Apollonio edita in litteras retulisse ait. Quæ quæquam ita sunt, non alii tamen aut Philostratum hoc videntur tractasse argumentum, præter Damidem Niviviam, individuum Apollonii comitem, Maximum Egiesem, et Mæragenum, quos se secutum proficitur Philostratus. Atque hi partes historie hujus delibaverant aliquos; totam verò primis

Philostratus complexus est (de Vit. Apoll., lib. 1, cap. 5, et aliis passim). Fons ergo hic est, unde tot de Apollonio fabulæ manarunt. Ut autem intelligant homines christiani dogmatibus excellentiam, cui quod opponeret cum anxie sollicitèque quæsierit impletus, periculosum solum fabulas anilesque nugæ potuit committere, mihi ab instituto alienum handquam videtur esse fallacia hujus scenam aperire. Factum id quidem feliciter jam ante ab Eusebio, in eo opere quo referendū suscepit librum de vita Hieroclis; qui non solum adversus Christianos atrocissimis supplicis cavill, cum esset Ægypti præfectus, sed christianam quoque doctrinam impiâ scriptione oppugnavit. Nulla tamen observata sunt à me, quibus illustrari hoc argumentum, magisque enitescere possit.

5° Philostratus primus, plus centum annis Apollonio recentior, res ab eo gestas non nisi ex alieno testimonio cognitas habuit; cum Christi Jesu vitam exacte ferè scriptores, actorumque ipsius oculatis testes profuderint. Testes historie sue laudat Philostratus, civitates quas adit Apollonius, templa quorum ritus collapsos restituit, vulgi sermones, Apollonii ipsius epistolas. At quævis magnum orbis partem se peragrare faceret Philostratus; vix tamen nobis pervenissent, ab indicis aut æthiopsibus civitatibus, quas Apollonius adit, ejusmodi se testimonia habuisse. Delidit hæc à sepe nullis testibus acta sunt prædicia, pleræque Apollonio adscripta. Præterea quæ Philostrati ipsius fidem, testimonia hæc præ se ferentis, præstare velit? Vulgi sermones facta, stolidi scilicet et leæpti, de rebus autè eorum annos actis temere discretis. In Apollonii verò epistolis, non de rebus ab ipso gestis, sed de gentium, quas intraverat, moribus agitur. Testes dat præterea Philostratus Damidem, quem dixi, ægyptium, perpetuum Apollonii socium, à quo omnia ejus facta dictaque in litteras diligenter rehta esse ait; Maximum Egiesem, et Mæragenum. Ad primum quod attinet, quàm parum ipsi habendum sit fidei, mihi satis liquet; nam si plures fuit Apollonius, nisi fuisse sequentia probarent, deceptorem quoque et vaniloquum fuisse Damidem putandum est. qui areatorum ejus omnium mendaciorumque participes fuit. Deinde nec suos in lucem commentarios ipse edidit; sed per quendam ejus familiarum eum Julii Severi uxori innotuissent, hujus Jussu recognovit eos Philostratus, et in ordinem digestis. Amovet hæc confingere amicus ille Damidis potuit, et Damidi affingere, ut vendibilior esset ea merx et Julia facillius obstrui possit? Perperna verò erant que in litteram suam retulerit Maximus, ex nimium duntaxat, quæ Egia Apollonius egerat. Mærageni fidem plura detrahit ipse Philostratus, quippe multorum viri actorum ignoro.

6° Nulla ergo certis se subdit incumbit fundamentis tota hæc Philostrati molis, sed caduca, ac in ruinam prona est: ejus ad speciem extruende musonem hæc habuit præcipuum, ut Julia ac Carnealis gratificaretur. Caracallus enim testatur Dio summis Apollonium extollere laudibus solum esse et monumento,

qualla heribus extructur, decorasse. Juliam verò philosophi stultis deditam fuisse memorat idem Dio et Philostratus, sophistarumque, rhetorum ac geometrarum ehorro plerumque stipata erant. Quomobrem et de prisorum philosophorum moribus ac studiis doceri se volebat, atque hæc Apollonii potissimum historiam à Philostrato tradi litteris optavit, eique Damidis commentarios suppeditavit. Altera Philostrato necessit causa concinendum hujus operis, vana nimirum collectæ per otium eruditionis expromenda ac ostentanda cupiditas. Quoriam enim ambities illi excursus, et importune dissertationes, de rebus ad Apollonium hæc-quæquam pertinentibus? de panthoribus ardentis, de elephantis, de mantichoræ, de gryphibus, de phanice rvo, de saryris? tum de Oxydracis, Pygmeis, Tauro monte, et Caucasus? de fonte Tyaneo, Indo flumine, Hæphæside, Nilo, Pactolo, et mari Rubro? de Prometheus, Tantalus, Herenle, Barchis, Memnon, Alexandri, Poru, et Pharois? de mirabilibus India et Æthiopia? de Templo Taxilensium, de Gaditana? Quorsum otiose illæ disputationes, utri proferens sint in somnium, vili, an aquæ potores? an arbores tantæ antiquioris? de creatione mundi et elementis, de medicina, de fabulis Esopi? de Laconum flagris et inhospitalitate? Id præterea spectatæ ingratissimè videtur Philostratus, ut invalescentem jam Christi fidem ac doctrinam deprimeret; opposito hoc omnis doctrinæ, sanctitatis ac mirificæ virtutis fictitia simulacro. Itaque ad Christi exemplar hanc expressit effigiem, et pleræque ex Christi Jesu historie Philostrato accommodavit, ne quid ethnici Christianis invidere possent. Quæ re Christi gloriam incantans amplificavit, non de rebus ab ipso gestis, sed de gentium, quas intraverat, moribus agitur. Testes dat præterea Philostratus Damidem, quem dixi, ægyptium, perpetuum Apollonii socium, à quo omnia ejus facta dictaque in litteras diligenter rehta esse ait; Maximum Egiesem, et Mæragenum. Ad primum quod attinet, quàm parum ipsi habendum sit fidei, mihi satis liquet; nam si plures fuit Apollonius, nisi fuisse sequentia probarent, deceptorem quoque et vaniloquum fuisse Damidem putandum est. qui areatorum ejus omnium mendaciorumque participes fuit. Deinde nec suos in lucem commentarios ipse edidit; sed per quendam ejus familiarum eum Julii Severi uxori innotuissent, hujus Jussu recognovit eos Philostratus, et in ordinem digestis. Amovet hæc confingere amicus ille Damidis potuit, et Damidi affingere, ut vendibilior esset ea merx et Julia facillius obstrui possit? Perperna verò erant que in litteram suam retulerit Maximus, ex nimium duntaxat, quæ Egia Apollonius egerat. Mærageni fidem plura detrahit ipse Philostratus, quippe multorum viri actorum ignoro.

7° Maria Virgini videndum se obtulit Angelos, de quo prodituro ex eâ filio, qui Dei filius esset dicendum ipsam præconavit; Apollonii mater adstantem sibi vidit Proteum, ægyptium deum, à quo futurum fidebat, ut ipse ex eâ nasceretur. Apollonius autem Jovis filius à popularibus credebatur, et si ipse se Apollonii filium predicabat; Jesus Dei filius erat, Josephi filius vulgò putabatur. Aliqua momentum in sompniis Josephus et Maria de pueri Jesu; aliqua et mater Apolloni de filio suo. Natum Jesum magnè hoc fulgens Angelus pastorem nuntiavit; nascentem Apollonio, fulgur à celo in terram delapsum, rursus in caelum evolavit. Præterea cum nasceretur Jesus, Angeli in æthere sublimis dicebant; Gloria in altissimis Deo, et in terrâ pax hominibus; cum nasceretur Apollonius, eadem mater ipsius circumstantes, euntem edidit; eodemque de terris migrator, virginis auditus sunt cantium hoc concinentes: Veni de terrâ, in caelum. Quod de Christo scriptum legitur Philostratus: Et Jesu proficiscenti sapientia, et astate, et ætate, quædæ apud Deum et homines; idcirco scripti Apollonium præcedentibus annis egrètia ingenii et memorie delisse speciositas, et firmat elegantia omnium in se oculos convertere. Quotiam

Christi typus fuit Samsou Nazareus, et comam alere tenebatur Nazareus, ut est in libro Numerorum, propterea cœsarium promississe Apollonium Philostratus tradidit. Tunc addit eum etiam tunc adolescentem in templo prædicantem fuisse, valde enim mirantibus qui sacra prædicabant, quæ his Lucæ de Christo ad hunc paucis contentantur sunt apud Luc. c. 2. v. 46, 47: *Et factum est post triennium, invenierunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, et interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentiâ et responsis ejus. Ac sæpe deinde, et sæpe quotidiò Judæos in templo docuit. Christum Jesum Deum Filium palam agnoscit; Apollonio pietatis ac sanctitatis, Esculapioque sit testimonium: Magni ad Jesum fidebant hominum convulsus; ad Apollonium. Ego visendi causâ magna hominum multitudo confuisti. Futurorum præsentiam Apollonio tribuit Philostratus; quod Jesum prædicantem fuisse compertisset. Tacitus Judæorum cogitationes persæctas habuisse Jesum non senel affirmat Evangelistæ: hoc ipsum de se præca Apollonius. Secretos Samaritanæ mulieris cum eubitis vi divini cognoscat Christus Jesus et coarguit apud Joannem, eamque ad meliorem frugem convertit; Apollonius incesti à dicitur quodam Galice cum perivigili admisso, nihil inveniunt, notitiam habuit; deprecatur item occultis, Memipii cum Lamæ congressus, palamque nefarie consuetudinibus convictum sanctoribus consiliis inlicitur. Subjecti deinde: *Experientiam nihil spectant erant, rogantibus ne se torqueret*, quippe legatæ demones, misero illi Gerasono insipientem, sic Christum Jesum compellisse: *Obsecro te, ne me torques*. Nulla ex eadem damnata illius Corintheni historia in Corycensis adolescentis, dæmone agitati, historiam fraudulenti Philostratus; utrobique pro imperio interpretatur dæmonium; subicitur ille à Jesu procoram corpori subire, relicto Gerasono; hic jubetur ab Apollonio, relicto Corycensi, statim deiecerit: liberatus à Jesu Gerasonus, mente receptâ, decem veste induitur, sedet ad pedibus Jesu, eique comitem sese vel adjungere; Corycensis adolescentens omni mollium vestimentorum, luxurie, ac delicatam deposito apparatu, Apollonio sectam et insistantem persequitur. Puellam Jari archisynagogi filiam vitæ reddidit Jesus; puellam Romæ à morte ad vitam excitavit dicitur est Apollonius, ut superius diximus. Illius manum apprehendit Christus, et alta voce jubet surgere; quo dicto suscitata puella feretro exiit, eisque ambulare pedibus cepit; hæc testatur Apollonius, et secreto aliquod admirans revocare eam à morte visus est; que et statim est locuta, et paternam domum repexit. Castissimam et ali omni molliori consuetudine abstinissimam vitam coluit Jesus; idem de Apollonio Philostratus assererat. Christum Jesum Hierosolymam ire et destinata sibi supplicia, mortemque adeo ipsam perferre cogitantem, à proposito frustra deterrere conatur Petrus; Apollonium à suscepto visenda Romæ consilio frustrâ nititur abducere Philofanus, motu Nerone; et iterum Demetrius, motu Domitiani; qui philosophos pessimis modis accipere*

soliti erant. Jesus supplicio proximus deseritur à discipulis; quod et sibi evenisse in alterâ ad Thimotheum queritur Paulus; Apollonium imminente periculo, sui iidem deserunt. Causam dixit Jesus apud Pilatum; Apollonius apud Domitianum. Discipulis post mortem redivivus adstat Jesus, et præcepta quædam tradit; adolescenti eisdem in omnibus videbuntur se oblitit Apollonius jam fato functus, eoque de natâ animorum docuit, de quâ jamlit anxius erat et sollicitus. Thonæ Jesus verè relictis dubitant tangendum se probet, item Apollonius Demetrio et Damidi habitantibus vivisse esset an mortuus. Jesus ascendit in celum; nec hæc parte inferiorem esse Apollonium solum voluit Philostratus. Verum non suam ipse figuram præstare teneretur, tanquam ab aliis proditum relictis. At ergo auditis hominum multitudinem voces, cum is templum Dictyonæ in Græci esset ingressus, que cum ad desertum terras et celum emittendum invitarent, nec usquam postea comparuisse. Que quam inconcinnè et absurdè confecta sunt, christiano patefaciunt eo, que à Philostrato premissa sunt; nam quo ætatis suæ anno decesserit Apollonius ignorare ait; cum alii octoginta, nonnulli nonaginta, quidam centum annos excessisse affirmant; discrepantes quoque esse de loco obitus ipsius sententias, Ephesi alijs, alijs Lindi, alijs in Græciæ interioribus ipsam narratibus; sepulcrum verò ejus nullibi gentium reperiri. In tantâ ergo omnium, que ad Apollonii interitum pertinent, ignorantie, temporis præsertim æc loci, quid afferri probabile poterit? Sed præcipuum in Christi Jesu cultum consueverant tanta gentes; templa ipsi passim ponebantur, et Deus vulgò habebatur; idem ergo de Apollonio factat Philostratus, imaginis nempe in templis ipsi constitutas, divinosque honores exhibitos, et naturam ejus divinam fuisse, ac humanâ superiorem; imò verò, Proteum ipsum esse, deum ægyptium. Atque inde porrò Alexander Severus Apollonii, perinde ut Jesu Christi, imaginem in larario habuit, et utrumque Lampridius deum appellavit. Indè et adoratores habuisse Apollonium scripsit Eusebius, et Philostrati historia titulum apponi debuisse, ut dixi, non Apollonii vitam, sed Dei adventum ad homines. Hieroclem etiam graviter increpat factantem in libro de Justitia, quod Apollonium ut deum colerit; at falsus est, cum ad eo solo factum id arbitratur. Quippe hæc ipse subicit paulo post Lactantius: *Maximè cum dicitur et adoratum esse (Apollonium) à quibusdam tant deum, et simulacrum ejus sub Herculis Alexicæ nomine constitutum ab Ephæsiis etiam nunc honorari.* (Lactant. Inst. lib. 5, c. 2.) Falsus quoque ipse Hierocles est (quem, perinde ut Philostratum, eruditum scriptorem, ut pirum verècum verissimè dixit Eusebius), cum Christianos culpât, quod Christum Jesum Deum esse stantant, propter prodigia quædam ab eo edita, cum Apollonium post tot miracula, non Deum, sed diis amicum hominem esse admiratores ejus existimant. Dixit increpanti Hieroclem à Lactantio; nam quævis nomen Hierocli non expresserit, iis tamen designavit notis que du-

lum omne tollant, ut nuper ostendit doctissimus Pearsonus in Prolegomenis ad Hieroclem. Ex Apolloniorum quoque historiâ quædam delibavit Philostratus, et in Apollonium transcripsit. Oblatam sibi à Simonem pecuniam respuit Petrus; aurum et argentum Abgari, Edessenorum regis, repudiâsse Thaddæum commemorat Eusebius; se verò neque argentum, ne que aurum, neque vestem concupivisse prædicat Paulus in Actis; satrapæ præfecti Babylonie filiibus, ne Yardanis deinde regis thesauros aspernatur Apollonius, et magnam deinde numerorum copiam, in retocata ad vitam puella mercedem sibi à parentibus oblata, puella ipsius doti jussit accedere. Petrus in vicium conjectus ab Herode, iisdem ab Angelo exsolvitur, sic ut cadentem de manibus ejus cæcæ, et portæ spontè pateret; Apollonius nervo contractus crus compede eximit ad libitum eique inserit; ex oculis Domitiani, ad quem causam dicturus accesserat, evanescit; idem in Græciâ à Dictyonæ sacerdotibus colligatus, vinculis spontè solutus, foribusque reseratis ergastulo elabitur. Apostoli spiritu sancto afflatus, omnium linguas loquuntur; Apollonius nullam ignorare se linguam prædicat, etiam nullam didicerit. Cujus vanitatis rebilius Philostratus subjungit paulo post, ad alloquentem Phraotem interprete Apollonium ipse habuisse. Ex his cognoscitur eò quòd sibi exemplum ad imitandum Philostratus, in adorando hoc dramate proposuisset. Quomobrem Hierocli comparationem Apollonii cum Christo instituenti argumentum non defuit. Verum scire debuerat imaginem sese cum eo, ad cuius speciem delineata fuerat, ore composuisse; omnemque à se in elevandis Christi Domini miraculis ac meritis collocatam operam, eadem confirmasse, cum virtutem omnium ac mirificorum operum laudes in commentum suum herocem conferre cupiens, non melius aliquid quam ex verâ Jesu Christi historiâ accedere eas poterit.

Verum enimverò dum ad reâ veritatem infuscandam plurimum ingenio suapte fingit, haudquam sensum in magnam rerum, opinionumque discrepantiam sese esse delapsum, sibi que ipsem sæpe, quod mendacibus evenire solet, contradicere ac repugnare. Multis id exemplis ab Eusebio demonstratum est in libello adversus Hieroclem. Quibus etiam plura adjici possent. Adde tot fabulas, tot somnia, tam nullius nemiâs, tam nullius saporis, ut cum ex legere (miti autem tam primam id contigit, cum viduum excessivissem ex ephæbis, quò ætate animi adolescentium logis et fabulis mirificè capti solent), continè me caperet stætiæ et fastidium, et nutriculum ad somnos popo suo conciliandos de Lambæ turribus et pectinibus solis discedentem miti audire videret. Addeque fungum fuisse quemquam, vel ut persuaderet ipse sibi, vel ut alijs persuaderet se posse speraret, prægranti Apollonii matri Proteum, et alijs in templo Agensi spectabilem præbuisse se Esculapium? animalium voces intellexisse Apollonium, facultate hæc ab Arabibus imbutum, qui vel corde vel hepate draconis comeso futura ex avium garritu præsentantur?

quam peritiam et Indis Paracensibus largitur. Interfere fuditus genus illud hominum *εργαστηριον*, Cætesium incelestem, quorum nonnullos Apollonius, ac nemo deinde vidit? Quis cum erodit vidisse Empocean? Quis credat mulieres Veneri dicatas, superè nigras, inferè albas apud Indos reperiri? quid factum hoc mulierum genere, quod hodie occurrit ausipiam, nisi quas forte sol fuscavit superiore corpore parte, quæ velatæ non orant? Quasi stuporis esset figmentum illud de Puteo culpe, per quem Indis jurare solent, de Græteræ vixit, de Dolis duobus, imbruium uno, altero ventorum, quibus apertis regio ventis perflatur et rigatur imbribus, sæcè verò si occidantur? Jocularis verò est tota hæc Brachmanum scena, qui vel aspectralibus se faciunt pro libitu, vel oculorum obtutus effugiant; nec ipsi solam choreas ducunt, sed terram etiam virgî ferientes, assurgere ac velut tripudare faciunt, ipsi verò in æreum tolluntur. Hinc metempsychosicos recoquit dogma, et nequæ ad causam fuditat. Tunc in convivio Brachmanum tripodas describit, crateres, et fercula, spontè et *εὐεργεσιαν* ad convivas accidentia, et Tantali deinde poculum illud amicitie nunquam deficiens. Quam insulsum est, quod de Ephesinâ pesti, sæpe panosivi et mendicis fuit, ac deinde sub molosi specie deflescente excogitavit! Apollonii verò nocturna pervigilia ad tumulum Achillis, eoque cum Achille congressus, pueriles sunt ac æternæzæ geræ: inter quas palmariam hoc est, quod ait Achilles, Nereides ad sepulcrum suum sæpe venituræ. Nereidem etiam quendam Scelera insulam tenere alio iseo garrir. Quid quod ulmus apud gymnosophistas loquens inducitur à nugivendo illo historico et Apolloniam salutans? Eneas Gazæus, in Theophrasto, Brachmanus à metempsychosicos errore vindicare conatur hoc argumentum, quod neque Gæsiæ, neque Arrianus, neque Iodii ipsi, vel in suis cum Alexandro congressibus, vel in suis ad Græcos Epistolâ, neque ulli denique, vel recentiorum, vel veterum, in hæc ipsos hæresi versari testentur. In quo Eneam falli certum est; eam enim sectam hodièque perfatissimè sequuntur Brachmanæ, ut uno ore consentiunt quicumque hæc aderunt loca, et cum ipsis paulo familiaris sunt conversati. Atqui vetustissimum esse istorum doctrinam, et ab omni reo ævo eandem adeo ipsos perseverasse constans est fama. Hanc ipsam rationationem haud minus verè adhuc posse sumas adversus Philostratum, qui tot affugit Brachmanibus deliramenta, et de Indis ac Ethiopis tot narrat omnes nequæ, alijs omnibus indicata, et immittas, sive qui eorum temporum fuerint æquales, si e qui ea postmodum sunt insensit, ut omnem apud cordatos homines fidem amittat. Nunc existimari potest haud æquiorum ab Hierocle instituant esse comparationem inter Christi Jesu et Apollonii historicos, ac inter Christum ipsum et Apollonium. Petrum et Paulum ait, aliosque, à quibus res à Jesu geste memorie prodixit sunt, mendaces fuisse, diliteratos, et præstigiosos: qui verò Apollonii vitam retulerunt in literas, Damidem, Maximum, Philostratum, viros fuisse

eruditio et veritatis studiosio. Nos à contrario Apollonios, vel ob simpliciter et imperitiam, reaur minus esse debere doli falsitatisque suspectos; Philostrati vero aliorumque qui in Apollonio celebrando ipsi præverunt, propter ingenuitatem et doctrinam quam prædicant, dubium esse fidem. Constat enim rudes et indoctos homines, ferè candidos esse eosdem, veraces, et incallidos; qui verò doctrinam et sua rerum peritioris existerint, veritatis eos veritatibus præstare. Quod etros ipsa solita indicat; cum manifeste ex supra dictis appareat totam mentis ac fallaciorum quantitatem constare esse Philostrati historiam, doctrinamque eum suam hancquam tamen setis acie ex solerter, imò vesò incutit et inque ad ludificandos homines, consuetudinibusque fabulis valde esse abunam.

6. *Alia verò cum introspicerent, Pythagorice philosophice penitus videtur adfectus huius Philostratus. Et sua disciplina quoniamque prodierunt, quod iam supra monui, in miraculosa et paradoxalia fuerunt promissioni, nihil non fingere prompti et credere. Testis aeternum Pythagoræ fœmur; teste Abardis sagitta, et quæcumque de Epimèido, Empedocle, aliisque ex Italica schola profectis memorantur. Vel primam legatur Philostrati caput, ex quo, velut ex magne loquimur; hominis propensum in Pythagoræ delirantiam animam et superstitiosam credulitatem deprehendimus. Pythagore sese assimilant Alexander ille pseudo-mantis Lindanti. Exemplis quoque Pythagorice opinionibus instructis, homines possint fabulis colligat, eamque lectoribus hancquamque persuadent ipse; persuasum duntaxat esse se declarat. Vitio hoc laborasse creditur harum partium regales causatur lamibilibus (Vit. Pyth. cap. 28); commemoratisque aliquot eorum signatis, subiungit: Omnia enim in huiusmodi rebus adhibent fidem; multas etiam ex consimilibus rebus, quæ fabulosis videntur, contrarij ipsi quoque aggressivitate. Et deinde: Ad hæc omnia, non se quidem, verum ipsi se incredulos præstiterint, stultitiam enim reatiry nec enim quædam esse in deorum potestate, quædam verò veris, opinantur qui incubant sapientie studiis, sed omnia à diis fieri posse.*

6. Interim, si quis ex me percontetur quid de Apollonio censeam, valerrimum enim, sacerdotumque fuisse magam respondebo. Vulgo receptam hanc fuisse suam etate opinionem ipse facit Philostratus in suo opere, tamquam præcipue evellendam sibi proposuit. Hoc ipsi crimine impetit Euphrates Tyrius, philosophus, vel Apollonii ipsius testimonio, sapientissimus. Eundem ob causam Eleonisti ipsam sacris aream Hierophanta, et ab auro Tryphonii sacerdotes excelsiverunt. Pro mago à Domitiano captus, et in carcerem detentus est, Magis ipse Babiloniis, noxio et occulte magie studiosus, sapientia tandem tritium, Brachmanes, quos præstigiatores agnoscit Philostratus, deos ac magistratos suos, sapientes ac beatos Apollonius nuncupat. Lucianus Alexandri Abonothitice antela et dolos elegantissimò narrans, eum ait applicuisse se præstigiatori cuidam Tyaneo: Unde et sic quibus magna intercesserunt cum Apollonio Tyaneo familiaritas, quippe quæ tragædium notaverat (Lucian. Pseud.). Quibus verbis so-

tis indicat vir solertissimus suam de Apollonio sententiam. Moragenus ipse, qui viam Apollonii literis commendavit, non debuit eum appellare magum, atque etiam venerificam à philosophis habitum fuisse testimonio suo confirmat, auctore Origenem in libris contra Celsum. Atque Morageni, ob hanc opinionem, ipsius confessionem fidem detraxit Philostratus iussit. Apollonius ex huiusmodi Caracallum magis et prestigiatorem ad delectari solitum, ut Apolloniam horumque et monumenta etiam, qualia consecraverat herosibus, colerent. Magi denique nomine vulgo esse affectum testatur Hieronymus, Epist. ad Paulin. Frustra verò in purgando Apollonio et magis stultia ab eo elidenda se torquet Philostratus, nec quidquam in causam ipsius proficit, quod offeri, futura Apolloniam non prænotavit, vel idola setis do, vel insaniam fulguram sacrificiis, vel incantationibus, aut unctio-nibus, sed ea signa que ipsi à diis portendebantur, et ex rerum Africa quam Eia ipsi contempsissent; nam nec signa illa expressit Philostratus, nec ex rerum contextu ea præcipue poterunt ab Apollonio, qua prænotasse ipsam scribit. Nilis præterea et magica carmina secretò pronuntari possunt, etiam incensum di-vinationis genero, à veris dioclis accurate distincta et notata, quibus ut Apollonius potuit. Quod autem alio loco queritur Philostratus, propterea in magie suspitionem venisse Apolloniam, quod babiloniis magos, Brachmanes, et gymnosophistas adierit, frustra est; graviores enim fore ex hanc cause, propter quas magie res permittit. Quamquam ob hæc ipsa, si nimis convinctio, ad huius certa impetibus suspentum huiusmodi philosophorum magi multum deflexerat recentior illa, et à purioris natura stultis ad dæmonios et nefarias artes sese demiserat, quod tota Philostrati narratio patefacit. Quis verò eum putet, qui cum magis conversatus, eorum preceptis institutus, eos demitatus, mirificosque laudibus extollere solitus sit, ipsam veritate huius magie expertem mansisse, preservant qui ea colere opera consueverunt, in quibus edendis præcipuum artis suæ fructum magi colligunt?

CAPUT CXLVIII.

JESUS EST AD DEXTERAM DEI PATRIS.

Psalm. 115, v. 10, 11: Quoniam, non dereliquis nomen meum in inferno, nec dicit Sanctum tuum videre corruptionem. Nota nihil faciat ritus ritus: adimplenti me habitis cum vultu tuo; delectationes in dextera tua usque in finem.

Psalm. 109, v. 1 et seq.: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis... Dominus à dextris meis.

Matth. c. 22, v. 41 et seq.: Congregavit autem Pharisæi, interrogavit eos Jesus, dicens: Quis vobis videtur de Christo, cujus filius est? Dicunt ei: David. At illis: Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus domino meo: Sede à dextris meis? Et Mare c. 12, v. 35 et seq. Luc. c. 20, v. 41 et seq.

Matth. c. 20, v. 64: Dixit illi Jesus: Tu dixeris; remanentem dicit vobis, à modo videbitis Filium hominis volentem à dextris virtutis Dei. Et Marc. c. 24, v. 62. Luc. c. 22, v. 69.

Marc. c. 16, v. 19: Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in celum, et sedet à dextris Dei.

Act. c. 2, v. 52 et seq.: Hunc Jesus resurrexerat Deus, cujus omnes nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, et promissionis Spiritus sancti acceptus à Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis. Non enim David ascendit in celum; dicit autem ipse: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Act. c. 7, v. 55: Cum autem caset plenus Spiritu sancto, intendens in celum vidit gloriam Dei, et Jesum stantem à dextris Dei.

Rom. c. 8, v. 35, 34: Quis accusabit adversa electos Dei? Deus qui justificat. Quis est qui condemnet? Christus Jesus, qui mortuus est, imò qui et resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

Eph. c. 1, v. 20: Suscitans illum à mortuis, et constitutus ad dexteram suam in caelestibus.

Col. c. 3, v. 1: Igitur si consurrexistis cum Christo, qui vivum suum quærit, ubi Christus est in dextera Dei sedens.

Hebr. c. 1, v. 5 et seq.: Qui cum ait splendat gloriam, et figura substantiæ ejus, partemque omnia verbo virtutis suæ purgationem peccatorum faceret, sedet ad dexteram majestatis in caelestibus. Ad quem autem angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis, quoad usque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

Hebr. c. 8, v. 1: Capitulum autem super ea que dicuntur: Talem habemus pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in caelestibus.

Hebr. c. 10, 12, 15: Hic unum pro peccatis offerens hostiam in templum suum sedet in dextera Dei, de cætera expectans donec ponatur inimici ejus scabellum pedum ejus.

Hebr. c. 12, v. 2: Aspicentes in auctorem fidei, et consummationem Jesum, qui propositio sibi quædam sustinuit crucem, confessione contempto, atque in dextera sedis Dei sedet.

1 Petr. c. 5, v. 21, 22: Quod et vos nunc humilis forma vestri facti baptismi, non corpis depositi, servamini, sed conscientiam bonæ interrogatio in Deum, per resurrectionem Jesu Christi, qui est in dextera Dei.

CAPUT CXLIX.

JESUS MIITIT SPIRITUM SANCTUM AD DISCIPULOS.

Isa. c. 52, v. 15: Gaudium auferatur paucis gregum, donec effundatur super vos Spiritus de caelestibus.

Isa. c. 44, v. 3: Effundam enim aquas super sitientem, et fluent super aridam; effundam Spiritum meum super semen tuum, et benedictionem super stirpem tuam.

Isa. c. 59, v. 21: Hoc solum memi cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus qui est in te, et verba mea que posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, et de ore so-

minis tui, et de ore caninis seminis tui, dicit Dominus, à modo et usque in sempiternum.

Ezech. c. 36, v. 26, 27: Et dabo vobis cor novum, et spiritum novum ponam in medio vestri; et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. Et Spiritus meus ponam in medio vestri, et factum ut in præceptis meis ambuletis, et iudicia mea custodiatis, et operemini.

Ezech. c. 39, v. 29: Et non auferent ultra faciem meam ab eis, sed quod effuderit Spiritum meum super ovem domum Israel, ait Dominus Deus.

Joel. c. 2, v. 28, 29: Et erit post hæc, effundam Spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filii vestra; senes vestri somnia somnabunt, et juvenes vestri visiones videbunt. Sed et super aëros meos et uentis in diebus illis effundam Spiritum meum.

Zach. c. 12, v. 18: Et effundam super domum David, et super habitatores Jerusalem, Spiritum gratiæ et precum, et aspiciet ut me quem confiterentur; et plangent eum planctu quasi super unquam, et dolentur super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.

Luce. c. 24, v. 49: Et ego mitto promissum Patris mei in vos; vos autem sedete in civitate, quoadusque induerint virtutem ex alto.

Joan. c. 7, v. 37 et seq.: In novissimo autem die magno fecistis, stabat Jesus, et clamabat, dicens: Si quis sitit, veniat ad me et bibat qui eredit in me, etiam dicit Scriptura, flumines de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hæc autem dicit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum; nondum enim erat Spiritus datus, quæ nondum erat glorificata.

Joan. c. 14, v. 16 et seq.: Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut manent vobiscum in æternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere; quia non videt eum, nec audit eum; non autem cognoscit eum, quia apud vos nihil est, et in vobis erit... Hæc locutus sum vobis apud vos monens: Paraclitus autem Spiritus, quem mittit Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcumque dixerit vobis.

Joan. c. 15, v. 26: Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mitto vobis à Patre, Spiritum veritatis qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.

Joan. c. 16, v. 7 et seq.: Sed ego veritatem dico vobis; quod etiam ego vadum. Si enim non abiret Paraclitus non veniet ad vos; et cum venierit, ille arguet mundum de peccato, et de justitia, et de iudicio... Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnia veritatem; non enim loquetur à seipsum; sed quæcumque quis audierit, loquetur, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo necesse est, et mittentibus vobis.

Joan. c. 20, v. 22: Hæc cum dixisset, iniecit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum.

Act. c. 1, v. 4 et seq.: Et comestis præcipue et ab Hieronymo no discerent, sed expectarent promissionem Patris, quam audistis, inquit, per os meum,

quin Joannes quidem baptizavit aqua; vos autem baptizabimini Spiritu sancto, non post multos hos dies.... accipietis virtutem superveniens Spiritus sancti in vos. Et Act. c. 11, v. 15, 16.

Act. c. 2, v. 1, et seq.: Et cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco, et factus est repente de caelo sonus, tanquam adveniens spiritus vehementis, et replevit totam domum, ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispartite lingue tanquam ignis, activesque supra singulos eorum, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.... Stans autem Petrus cum undecim levavit vocem suam, et loquens est eis.... Hoc est quod dictum est per Prophetam Joel: Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effusam de Spiritu meo super omnes carnes, et prophetabunt illi viri, et filiae vestrae, et juvenia vestra utique quidem, et seniores vestri omnia loquentur: et quidam super serena meos, et super ancillas meas, in diebus illis effusum de Spiritu meo, et prophetabunt.... Hanc Joannes nuntiavit Deus, cuius omnia nos testes sumus. Delecto igitur Deo exultatis, et promissione Spiritus sancti accipitis a Patre, effudit hinc quem vos vidistis et audistis.... Petrus vero ad illos: Penitentiam, inquit, agite, et baptizemini unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus sancti.

Act. c. 8, v. 15 et seq.: Qui cum venissent, oraverunt pro iis, ut acciperent Spiritum sanctum. Novam enim in plerique illorum generat, sed baptizati sancti erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum. Cuius vidisset autem Simon, quod per impositionem manuum Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens: Dato et mihi haec potestatem, ut cuiuscumque imposemo manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei accipisti pecunia possideri. Et Act. 9, v. 17.

Act. c. 10, v. 44, 45: Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, et observaverunt eum circumstantes fideles qui venerant cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. Et Act. c. 15, v. 2, 3, 4, 9, 12, et c. 15, v. 7, 8; et c. 19, v. 2, 6.

Rom. c. 5, v. 5: Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Et 1 Cor. c. 2, v. 12, 13; et 2 Cor. c. 5, v. 5. Gal. c. 5, v. 22. Eph. c. 1, v. 13, 14; et 1 Thess. c. 4, v. 8; et 2 Tim. c. 1, v. 14, 15; et 1 Petr. c. 1, v. 11, 12; et 1 Joan. c. 5, v. 24.

1 Cor. c. 5, v. 16: Nascitis quis templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Gal. c. 4, v. 6: Quoniam inquit esis filii, mitti Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem: Abba, Pater.

1 Joan. c. 4, v. 13: In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit vobis.

Psalm. 3, v. 6: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, praedicans vocationem ejus.

Psalm. 47, v. 1 et seq.: Magnus Dominus, et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. Fundatur exultatione terra mons Sion, latera oppugnata, civitas regis magni. Deus in domibus ejus cognoscitur, cum suscipiet eam. Quoniam ecce reges terrae congregati sunt, convenerunt in unum. Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos.... Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri: Deus fundavit eam in aeternum.

Psalm. 68, v. 56, 57: Quoniam Deus saluam faciet Sion, et aedificabuntur civitates Julia: et inhabitabunt ibi, et habitabuntur civitates Julia: et senes servorum ejus possidebit eam; et qui diligunt nomen ejus habitabunt in ea.

Psalm. 86, v. 1 et seq.: Fundamenta ejus in montibus sanctis; diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob. Gloria dicta sunt de te, civitas Dei: minor ero Babilon et Babilonis, scientium me. Ecce alienigenae, et Tygra, et populus Ethioipum, ibi fuerunt ille. Nemoquid Sion dicit: Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus? Dominus narravit in Scripturis populorum et principum, horum qui fuerunt in ea. Sicut latetium omnium habitatio est in te.

Psalm. 117, v. 22: Lapidem quem reproboverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli.

Psalm. 149, v. 4: Cantate Domino canticum novum; laus ejus in Ecclesia sanctorum.

Isa. c. 2, v. 2 et seq.: Et erit in novissimis diebus preparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fient ad eum omnes gentes; et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendemus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion erit lex, et Verbum Domini de Jerusalem; et iudicabit gentes, et arguet populos multos. Et Mich. c. 4, v. 1 et seq.

Isa. c. 24, v. 25: Et erubescet luna, et confunderit sol, cum regnerit Dominus exercituum in monte Sion, et in Jerusalem, et in conspectu sanctorum suorum fuerit glorificatus.

Isa. c. 28, v. 16 et seq.: Idecirco haec dixit Dominus Deus: Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularum, pretiosum, in fundamentis fundatum; qui crediderit, non festinet. Et ponam in pondere iudicium, et iustitiam in mensura; et subvertet grandis spem mendacii, et protectionem aquae inundabit. Et debilitur factus vestrum cum morte, et pacem vestrum cum inferno non stabit.

Isa. c. 55, v. 20 et seq.: Respice, Sion, civitatem solennitatis nostrae; oculi tui videbant Jerusalem, habitationem opulentiam, tabernaculum quod nequaquam

transferri poterit; nec auferentur clavi ejus in sempiternum, et omnes funiculi ejus non rumpentur; quia solummodo magnificus est Dominus noster.... Dominus enim iudex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salubrit nos.

Isa. c. 35, v. 10 et seq.: Ecce ego facio nova, et nunc orientar, utique cognoscetis eos; ponam in deserto viam, et in terra stumina; glorificabit me bestia agri, dracones, et struthiones; quia desit in deserto opus, finium in ierico, et darum potum populo meo, electo meo. Populum istum formidat mihi, laudem meam narranti.

Isa. c. 49, v. 10 et seq.: Et dixit Sion: Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est me. Numquid obliscit potest mulier infantem suum, ut non miseretur filio uteri sui? et si illa oblitus fuerit, ego tamen non oblitus eris tui. Ecce in manibus meis descripsi te; mari tui coram oculis meis semper. Venient astructores tui; destruentes te, et dissipantes in te erunt. Levavi in circuitu oculos tuos, et vidi; omnes isti congregati sunt, convenerunt tibi. Vico ego, dicit Dominus, quia omnia his, velut oronamento vestieris, et circumdabis tibi eos, quasi sponam; quia deserta tua, et solitudines tuae, et terra ruinae tuae, nunc angusta erunt pra habitatoribus; et longe fugabuntur, qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tui: Angustus est mihi locus, factus spatium mihi in habitum. Et dices in cordo tuo: Quis genuit mihi istos? ego sterilis, et non pariens; transgressa et captae, et istos quis emittit? ego desolata et sola, et isti ubi erant? Haec dicit Dominus Deus: Ecce levabo ad gentes murum meum, et ad populos exalabo signum meum. Et afferent filios tuos in utero, et filias tuas super humeros portabunt. Et erant reges nutriti tui, et reginae nutrices tuae: cultu in terram demisso adorabant te, et palecram pedum tuorum tingent.

Isa. c. 54, v. 1 et seq.: Landa, sterilis, quae non paris; decemta militem et hinc, quae non pariebat; quoniam multi filii deserta magis; quamvis quae habet virum.... ad dexteram cuius et ad levam penetrabis; et semen tuum gentes hereditabit, et civitates desertas inhabitabit. Non timere, quia non confunderis neque erubescas; non enim te pudebit, quia confusio adolecentiae tuae oblitiscetis, et opprobrii viduitatis tuae non recordaberis amplius; quia dominabitur tui qui fecit te, Dominus exercituum nomen ejus; et redemptor tuus sancta Israel, Deus annis terrae vocabitur; quia in maiorem derelictam, et misericordiam spiritus vocavit te Dominus, et aeternam ad adolescentiam affectum dixit Deus tuus. Ad punctum in modico dereliquit te, et in misericordiam magna congregabit te. In momento indignationis eorum sciam faciem meam parumper a te, et in misericordiam sempiternam miseris tui tui; dixit redemptor tuus Dominus.... Montes enim commovebunt, et colles contremiscunt; misericordia autem mea non recedet a te, et fidelis pectus mea non movebitur, dixit vobiscum tuus Dominus. Pausperata, tempestate commulsa, et haec vult consolatione; ecce ego aeternam per ordinem lapides tuos, et fundabo te in saphiris, et ponam saphidem pro-

paginacula tua, et portas tuas lapides sculptos, et omnes terminos tuos in lapides desiderabiles; universos filios tuos; dicitis ad Dominum, et multitudinem pacis filius tuus.

Isa. c. 60, v. 1 et seq.: Surge, illumine, Jerusalem, quia venit luxur tuum, et gloria Domini super te orta est; quia ecce tenebra operient terram, et caligo populos; super te autem orietur Dominus, et gloria eius in te videbitur; et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui.... Gens enim et regnum quod non servavit tibi, peribit; et gentes solitudinem vastabuntur.... Et venient ad te curri filii eorum qui humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes quia destrahunt tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel. Pro eo quod scitis derelicta, et odio habitata; et non erat qui per te transiret, ponam te in superbiaem sanctorum, quoniam in generationem et generationem, et augeo loca gentium, et immittam regum lactebatis, et scies quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.... Occupabit altus muros tuos, et portas tuas laudatio. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunae illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra sol tuus, et luna non minuetur, quia erit tui Dominus in lucem sempiternam, et complebuntur dies lucis tui. Populus autem tuus omnes iusti in perpetuum habebunt terram, germina plantationis meae, opus manuum meae ad glorificandum.

Isa. c. 62, v. 1 et seq.: Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quietum, donec egredietur ut splendor Judaeus ejus, et Saluator ejus in tempus accendatur. Et videbitur Gentes Iustam tuam, et cuncti reges inclinum tuam; et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit. Et eris corona gloriae in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis ultra Derelicta, et terra tua non vocabitur amplius Desolata; sed vocaberis Voluntas mea in ea, et terra tua Inhabitabitur... Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes; tota die et tota nocte in perpetuum non tacebunt. Qui reminiscimini Domini, ne taceatis, et ne dicitis alitium ei, donec stabiliet, et donec ponat Jerusalem laudem in terra... Transite, transite, per portas, propere ad vitam populo, planam scilicet iter, eligite iustitiam, et elevate aequum ad populum. Ecce Dominus auditum fecit in aeternis terris: Dicit filius Sion: Ecce Saluator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, et opus ejus coram illo, et vocabunt eos: Populus sanctus, redempti a Domino. Tu autem vocaberis Quaesita civitas, et non Derelicta.

Isa. c. 65, v. 17 et seq.: Ecce enim ego creo caelos novos, et terram novam; et non erunt in memoria priora, et non ascendet super cor. Sed gaudete a exultabitis usque in sempiternum, haec quae ego creo; quia ecce ego creo in Jerusalem exultationem, et populum ejus gaudium; et exultabit in Jerusalem, et gaudebit in populo meo; et non edificabit in eo ultra vox flatus, et vox elationis... electi mei non laborabunt frustra, neque generabunt in contributione, quia semen benedictionum Do-

quin Joannes quidem baptizavit aqua; vos autem baptizabimini Spiritu sancto, non post multos hos dies.... accipietis virtutem superveniens Spiritus sancti in vos. Et Act. c. 11, v. 15, 16.

Act. c. 2, v. 1, et seq.: Et cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco, et factus est repente de caelo sonus, tanquam adveniens spiritus choroentis, et replevit totam domum, ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispartite lingue tanquam ignis, actique supra singulos eorum, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.... Stans autem Petrus cum undecim levavit vocem suam, et loquens est eis.... Hoc est quod dictum est per Prophetam Joel: Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effusam de Spiritu meo super omnes carnes, et prophetabunt sibi texti, et filii vestri, et juvenia vestri utique quidem, et seniores vestri omnia loquentur: et quilibet super seipsum meum, et super ancillas meas, in diebus illis effusum de Spiritu meo, et prophetabunt.... Hanc Joannes nuntiavit Deus, cuius omnia nos testes sumus. Delecto igitur Deo exultatis, et promissione Spiritus sancti accipitis a Patre, effudit hinc quem vos vidistis et audistis.... Petrus vero ad illos: Penitentiam, inquit, agite, et baptizemini unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus sancti.

Act. c. 8, v. 15 et seq.: Qui cum venissent, oraverunt pro iis, ut acciperent Spiritum sanctum. Novam enim in plerique illorum generat, sed baptizati sancti erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum. Cuius vidisset autem Simon, quod per impositionem manuum Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens: Date et mihi hanc potestatem, ut cuiuscumque imposero manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri. Et Act. 9, v. 17.

Act. c. 10, v. 44, 45: Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, et observaverunt eum circumstantes fideles qui venerant cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. Et Act. c. 15, v. 2, 3, 4, 9, 12, et c. 15, v. 7, 8; et c. 19, v. 2, 6.

Rom. c. 5, v. 5: Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Et 1 Cor. c. 2, v. 12, 15; et 2 Cor. c. 5, v. 5. Gal. c. 5, v. 22. Eph. c. 1, v. 15, 17; et 1 Thess. c. 4, v. 8; et 2 Tim. c. 1, v. 7, 14; et 1 Petr. c. 1, v. 11, 12; et 1 Joan. c. 5, v. 24.

1 Cor. c. 5, v. 16: Nascitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Gal. c. 4, v. 6: Quoniam inquit esis filii, mitti Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem: Abba, Pater.

1 Joan. c. 4, v. 13: In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit vobis.

Psalm. 3, v. 6: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctam ejus, praedicans vocationem ejus.

Psalm. 47, v. 1 et seq.: Magnus Dominus, et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. Fundatur exultatione terra mons Sion, latera oppugnata, civitas regis magni. Deus in domibus ejus congregatur, cum suscipiet eam. Quoniam ecce reges terrae congregati sunt, convenerunt in unum. Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos.... Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutem, in civitate Dei nostri: Deus fundavit eam in aeternum.

Psalm. 68, v. 56, 57: Quoniam Deus saltem facies Sion, et edificabuntur civitates Julia: et inhabitabunt ibi, et habitabuntur civitates Julia: et senes servorum ejus possidebit eam; et qui diligunt nomen ejus habitabunt in ea.

Psalm. 86, v. 1 et seq.: Fundamenta ejus in montibus sanctis; diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob. Gloria dicta sunt de te, civitas Dei: minor ero Babilon et Babilonis, scientium me. Ecce alienigenae, et Tygra, et populus Ethioipum, ibi fuerunt ille. Nemoquid Sion dicit: Homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus? Dominus narravit in Scripturis populorum et principum, horum qui fuerunt in ea. Sicut latetium omnium habitatio est in te.

Psalm. 117, v. 22: Lapidem quem reproboverunt edificantes, hic factus est in caput anguli.

Psalm. 149, v. 4: Cantate Domino canticum novum; laus ejus in Ecclesia sanctorum.

Isa. c. 2, v. 2 et seq.: Et erit in novissimis diebus preparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et fient ad eum omnes gentes; et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendemus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion erit lex, et Verbum Domini de Jerusalem; et iudicabit gentes, et arguet populos multos. Et Mich. c. 4, v. 1 et seq.

Isa. c. 24, v. 25: Et erubescat luna, et confunderit sol, cum regnerit Dominus exercituum in monte Sion, et in Jerusalem, et in conspectu sanctorum suorum fuerit glorificatus.

Isa. c. 28, v. 16 et seq.: Idecirco haec dixit Dominus Deus: Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularum, pretiosum, in fundamentis fundatum; qui crediderit, non festinet. Et ponam in pondere iudicium, et iustitiam in mensura; et subvertetur grandis spes mendacii, et protectionem aquae inundabit. Et debilitur factus vestrum cum morte, et pacem vestrum cum inferno non stabit.

Isa. c. 55, v. 20 et seq.: Respice, Sion, civitatem solennitatis nostrae; oculi tui videbant Jerusalem, habitationem opulentiam, tabernaculum quod nequaquam

transferri poterit; nec auferentur clavi ejus in sempiternum, et omnes funiculi ejus non rumpentur; quia solummodo magnificatus est Dominus noster.... Dominus enim iudex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salubrit nos.

Isa. c. 35, v. 10 et seq.: Ecce ego facio nova, et nunc orientar, utique cognoscetis eos; ponam in deserto viam, et in terra stumina; glorificabit me bestia agri, dracones, et struthiones; quia desit in deserto opus, fimum in ierbo, et darum potum populo meo, electo meo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit.

Isa. c. 49, v. 10 et seq.: Et dixit Sion: Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est me. Numquid obliscit potest mulier infantem suum, ut non miseretur filio uteri sui? et si illa oblitus fuerit, ego tamen non oblitus eris tui. Ecce in manibus meis descripsi te; muni tui coram oculis meis semper. Venient structores tui; destruentes te, et dissipantes in te erunt. Levavi in circuitu oculos tuos, et vidi; omnes isti congregati sunt, convenerunt tibi. Vico ego, dicit Dominus, quia omnia his, velut oronamento vestieris, et circumdabis tibi eos, quasi spousa; quia deserta tua, et solitudines tuae, et terra ruinae tuae, nunc angusta erunt pra habitatoribus; et longe fugabuntur, qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuae: Angustus est mihi locus, fac spatium mihi ut habitem. Et dices in cordo tuo: Quis genuit mihi istos? ego sterilis, et non pariens; transgressa et captae, et istos quis emittit? ego desolata et sola, et isti ubi erant? Haec dicit Dominus Deus: Ecce levabo ad gentes murum meum, et ad populos exalabo signum meum. Et afferent filios tuos in unum, et filias tuas super humeros portabunt. Et erant reges nutriti tui, et reginae matres tuae: cultu in terram demisso adorabant te, et palecram pedum tuorum tingent.

Isa. c. 54, v. 1 et seq.: Landa, sterilis, quae non paris; deserta iudicium et hinc, quae non pariebat; quoniam multi filii deserta magis; quam ejus quae habet virum.... ad dexteram cuius et ad levam penetrabis; et semen tuum gentes hereditabit, et civitates desertas inhabitabit. Non timere, quia non confunderis neque erubescas; non enim te pudebit, quia confusio adolentiae tuae oblitiscetis, et opprobrii viduitatis tuae non recordaberis amplius; quia dominabitur tui qui fecit te, Dominus exercituum nomen ejus; et redemptor tuus sancta Israel, Deus annis terrae vocabitur; quia in maiorem derelictam, et misericordiam spiritus vocavit te Dominus, et accrem ad adolescentiam affectum dixit Deus tuus. Ad punctum in modico dereliquit te, et in misericordia tua magna congregabo te. In momento indignationis eorum cum faciem meam parumper a te, et in misericordia tua semper miseris sum tui; dixit redemptor tuus Dominus.... Montes enim commovebuntur, et colles contremiscunt; misericordia autem mea non recedet a te, et fidelis pectus mea non movebitur, dixit vobis tuus Dominus. Pausperata, tempestate commulsa, et haec vult consolatione; ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, et fundabo te in saphiris, et ponam saphidem pro-

paginacula tua, et portas tuas lapides sculptos, et omnes terminos tuos in lapides desiderabiles; universos filios tuos; dicitis ad Dominum, et multitudinem pacis filius tuus.

Isa. c. 60, v. 1 et seq.: Surge, illumine, Jerusalem, quia venit luxur tuum, et gloria Domini super te orta est; quia ecce tenebra operient terram, et caligo populos; super te autem orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur; et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui.... Gens enim et regnum quod non servavit tibi, peribit; et gentes solitudinem vastabuntur.... Et venient ad te curri filii eorum qui humiliaverunt te, et adorabunt vestigia pedum tuorum omnes quia destrahunt tibi, et vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israel. Pro eo quod scitis derelicta, et odio habitata; et non erat qui per te transiret, ponam te in superbiaem sanctorum, quoniam in generationem et generationem, et angus loc gentium, et immittam regum lactebatis, et scies quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.... Occupabit altus muros tuos, et portas tuas laudatio. Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunae illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra sol tuus, et luna non minuetur, quia erit tui Dominus in lucem sempiternam, et complebuntur dies lucis tui. Populus autem natus omnes iusti in perpetuum habebunt terram, germina plantationis meae, opus manuum meae ad glorificandum.

Isa. c. 62, v. 1 et seq.: Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quietum, donec exedificetur ut splendor Judaeus ejus, et Saluator ejus ut lapis accendatur. Et videbitur Gentes Iustam tuam, et cuncti reges inclinum tuam; et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit. Et eris corona glorie in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis ultra Derelicta, et terra tua non vocabitur amplius Desolata; sed vocaberis Voluntas mea in ea, et terra tua Inhabitabitur... Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes; tota die et tota nocte in perpetuum non tacebunt. Qui reminiscuntur Domini, ne taceatis, et ne dicitis alitium ei, donec stabiliet, et donec ponat Jerusalem laudem in terra... Transite, transite, per portas, propere ad vitam populo, planum scilicet iter, eligite iudicium, et elevate aequum ad populum. Ecce Dominus auditum fecit in exercitus terrae: Dicit filius Sion: Ecce Saluator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, et opus ejus coram illo, et vocabunt eos: Populus sanctus, redempti a Domino. Tu autem vocaberis Quaesita civitas, et non Derelicta.

Isa. c. 65, v. 17 et seq.: Ecce enim ego creo caelos novos, et terram novam; et non erunt in memoria priora, et non ascendet super eos. Sed gaudete a exultabitis usque in sempiternum, haec quae ego creo; quia ecce ego creo in Jerusalem exultationem, et populum ejus gaudium; et exultabo in Jerusalem, et gaudebo in populo meo; et non edificetur in eo ultra vox flatus, et vox elationis... electi mei non laborabunt frustra, neque generabunt in contributione, quia semen benedictionum Do-

mini et, et nepotes eorum coram eis. Critique, antiquam clamant, ego exaudiam; adhuc ille loquens, ego exaudiam.

Isa. c. 66, v. 22, 25: Quia sicut caeli novi, et terra nova, quae ego facio stare coram me, dicit Dominus; sic stabit aemulatio vestra, et nomen vestrum. Et erit mensis et mense, et sabbatum et sabbato; veniet omnis caro, ut adoret coram facie meo, dicit Dominus.

Jerem. c. 5, v. 14 et seq.: Conspiciunt, filii ecclesiae, dicit Dominus; quia ego vobis vestros, et aemulam vos unum de civitate, et duas de cognatione, et introducam vos in Sion. Et dabo vobis pastores iuxta cor meum, et percussit vos scutella et doctrina. Cumque multiplicaveritis, et exereitis in terra in diebus illis, ait Dominus: non dicent ultra: Area Testamenti Domini, neque excedet super cor, neque recordabitur illius, neque visitabitur, nec factus est. In tempore illo vocabitur Jerusalem zionem, et congregabuntur ad eum omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, et non ambulabunt post principatum cordis sui pessimi.

Osee. c. 2, v. 13 et seq.: Propter hoc ecce ego lactabo eam, et ducam eam in aedificatam, et loquar ad cor ejus... Et erit in die illa, ait Dominus, vocabit me Vir mea, et non vocabit me ultra Baalim: et asseram nomina Beelintae ora ejus, et non recordabitur ultra nominum eorum... Et sponso te mihi in sempiternum, et sponso te mihi in justitia et iudicio, et in misericordia et in misericordia tua; et sponso te mihi in fide, et scies quia ego Dominus. Et erit in die illa: Laudabunt, dicit Dominus, exaudiam eos, et illi exaudiant terram... Et iudicabo populo meo: Populus meus est tu, et ipse dicit: Deus tuus es tu.

Soph. c. 5, v. 14 et seq.: Laeta, filia Sion, habitabis, Israel, letare, et exultabis in omni corpore; filia Jerusalem: exaltabit Dominus iudicium tuum, evertit inimicos tuos; Hec Israel Dominus in medio tui; non timebis nullum ultra. In die illa dicitur Jerusalem: Noli timere, Sion: non dissolvantur manus tuae: Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salabit te in iustitia, salabit in dilectione tua, eruit te super te in laude.

Zach. c. 2, v. 4, 5: Et dicit ad eum: Curve, loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Jerusalem, pro multitudine hominum et iumentorum in medio ejus; et ego ero et, ait Dominus, murus ignis in circuitu, et in gloria ero in medio ejus.

Math. c. 16, v. 18, 19: Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super haec petram aedificabo Ecclesiam meam, et portas inferi non prevalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni caelorum; et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis.

Act. c. 20, v. 28: Attendite vobis et universo gregi, in

quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.

1 Cor. c. 5, v. 11: Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus Jesus.

1 Cor. c. 13, v. 28: Vos autem estis corpus Christi, et membra de membris, et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio doctores, donando virtutes, exinde gratias curarum, opulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum.

Gal. c. 4, v. 26, 27: Ista autem quam sursum est Jerusalem, libera est, quae est mater nostra. Scriptum est enim: Letare, sterilis, quae non parit; et clamat, quae non parturit; quia multi filii deserti magis, quam ejus quae habet virum.

Eph. c. 2, v. 19 et seq.: Ergo non sum estis hospites et advenae, sed estis cives sanctorum, et domestici Dei, superaedificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis aedificatio constructa creditur in templum sanctum in Domino, in quo et vos coaedificati in habitaculum Dei in spiritu.

Eph. c. 5, v. 22 et seq.: Mulieres viris suis subditae sicut, sicut Dominus; quantum vir corpus est mulieris, sicut Christus corpus eius. Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus. Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus diligit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquae in verbo vitae, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed ut sit sancta et immaculata.

Col. c. 1, v. 18: Et ipse est caput corporis Ecclesiae, qui est principatus, primogenitus eius mortuis.

Col. c. 1, v. 24: Qui nunc quodto in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quae desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore ejus, quod est Ecclesia.

1 Tim. c. 3, v. 14, 15: Hinc tibi scribo, sperans me ad te venire cito; si autem tardavero, non scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quae est Ecclesia Dei vivi columna et firmamentum veritatis.

Hebr. c. 12, v. 22, 25: Sed necesse est ad Sion montem, et civitatem Dei venis, Jerusalem caelestem, et multarum millium Angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum qui conscripti sunt in caelis.

1 Petr. c. 2, v. 4 et seq.: Ad quem accedentes lapidei vivum, a Deo autem electum et honorificatum; et ipsi tanquam lapides vivi superaedificamini, domus spiritalis, sacerdotalis sanctus, offerre spiritibus locustis, acceptabiles Deo per Jesum Christum. Praeceptor quod continet Scriptura: Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum, et qui creditur in eum, non confundetur.

Apoc. c. 5, v. 12: Qui vicisti, faciam illum columnam in templo Dei mei, et foras non egredietur amplius; et scribam super eum nomen Dei mei, et nomen civitatis Dei mei novae Jerusalem, quae descendit de caelo a Deo meo, et nomen meum novum.

Apoc. c. 44, v. 1 et seq.: Et vidi, et ecce Agnus stans super montem Sion, et cum eo centum quingentes quatuor milia, habentes nomen ejus, et nomen Patris ejus scriptum in frontibus suis. Et audivi vocem de caelo, tanquam vocem aquarum multarum, et tanquam vocem tonitruum magis; et vocem quom audire, sicut citharedorum citharistentium in citharis suis. Et cantabant quasi canticum novum ante sedem, et ante quatuor animalia, et seniores; et nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor milia, qui emisi sunt de terra. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt conjugati; virgines autem sunt; hi sequuntur Agnum quocumque ierit; hi exempti sunt ex omnibus, primitiae Deo et Agno; et in ore eorum, non est inventum mendacium; sine macula enim sunt ante thronum Dei.

Apoc. c. 21, v. 2 et seq.: Et ego Johannes vidi sanctam civitatem Jerusalem novam, descendentem de caelo a Deo, parantem sicut sponsam ornatum vitro suo. Et audivi vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis. Et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus; et obsterget Deus omnia lacrymum ab oculis domus; et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quis prima obierunt. Et dixi qui sedebat in throno: Ecce nova facta omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia haec verba fidelissima sunt et vera.

Apoc. c. 21, v. 9 et seq.: Et venit unus de septem Angelis habitantibus phialas plenas septem plagis novissimis, et locutus est mecum dicens: Veni, et ascendam tibi sponsum uxorem Agni. Et suscepit me in spiritu in montem magnum et altum, et ostendit mihi civitatem sanctam Jerusalem descendentem de caelo a Deo, habitantem claritatem, et luxem ejus simile lapidi pretioso, tanquam lapis jaspidis, sicut cristallum. Et habebat murum magnum et altum, habentem portas duodecim, et in portis Angelos duodecim, et nomina inscripta quae sunt nomina duodecim tribuum filiarum Israel... Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum... Et erat structura muri ejus ex lapide jaspidis: ipsa vero civitas curam mundum, simile vitro mundo. Et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum jaspi; secundum, saphirus; tertium, chalcidionis; quartum, smaragdus; quintum, sardio; sextum, sardius; septimum, chrysolitus; octavum, hyalitus; nonum, topazius; decimum, chrysoprasus; undecimum, hyalitus; duodecimum, amethystus. Et duodecim portas duodecim angulorum sunt, per singulas; singulae portas erant ex singulis virginitatis; et platea civitatis curam mundum, tanquam vitrum portuculum. Et templum non vidi in ea; Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est et Agnus. Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea; nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus. Et ambulabunt gentes in lumine ejus; et reges terrae afferent gloriam suam, et honorem gentium in illum.

CAPUT CLII. FESU ECCLESIAE VERBA. Psalm. c. 88, v. 6: Constituentur colli mirabilia tua,

Domine; etiam veritatem tuam in Ecclesia Sanctorum.

Soph. c. 5, v. 15: Reliquiae Israel non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, et non inveniatur in ore eorum lingua dolosa; quoniam ipsi pascentur, et accubabunt, et non erit qui extereat.

Zach. c. 8, v. 5: Haec dicit Dominus exercituum; Revertens sum ad Sion, et habitabo in medio Jerusalem, et vocabitur Jerusalem Civitas veritatis, et mons Domini exercituum, mons sanctificatus.

Math. c. 16, v. 18: Et ego dico tibi, Quia tu es Petrus, et super haec petram aedificabo Ecclesiam meam, et portas inferi non prevalebunt adversus eam.

Eph. c. 5, v. 25 et seq.: Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus diligit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquae in verbo vitae; ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed ut sit sancta et immaculata.

1 Tim. c. 5, v. 14, 15: Hec tibi scribo, sperans me ad te venire cito; si autem tardavero, non scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quae est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis.

Apoc. c. 14, v. 5: Hi exempti sunt ex omnibus primitiae Deo et Agno; et in ore eorum non est inventum mendacium; sine macula enim sunt ante thronum Dei.

Apoc. c. 21, v. 9 et seq.: Et venit unus de septem Angelis habitantibus phialas plenas septem plagis novissimis, et locutus est mecum, dicens: Veni, et ascendam tibi sponsum, uxorem Agni. Et suscepit me in spiritu in montem magnum et altum, et ostendit mihi civitatem sanctam Jerusalem descendentem de caelo a Deo, habitantem claritatem Dei... Non intrabit in eam aliquis conjugatus, nisi qui scripti sunt in libro vitae Agni.

CAPUT CLIII. SACRDOTES IESU.

Isa. c. 61, v. 6: Vos autem Sacerdotes Domini vocabimini; Ministri Dei nostri, dicitur vobis.

Isa. c. 63, v. 6: Super muros tuos Jerusalem constituit custodes, tota die et tota nocte in perpetuum non tacebunt.

Isa. c. 66, v. 20 et seq.: Et universitatem gloriam meam geritis, et adducet omnes fratres vestros de cunctis gentibus domum Domini, in equis, et in quadrigis, et in bestia, et in munitis, et in curruis, ad montem sanctum meum Jerusalem, dicit Dominus, quomodo si inderit filii Israel manus in vasa mundo in domum Domini. Et ducantur ex eis in Sacerdotes et Levites, dicit Dominus; sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum.

Jerem. c. 48, v. 18: Non enim peribit lex a sacerdote, neque consilium a sapiente, nose sermo a propheta.

Jerem. c. 55, v. 17 et seq.: Quia haec dicit Dominus: Non intrabit de David vir qui posuit super thronum domus Israel; et de Sacerdotibus et de Levitis non intrabit

tir à facie meâ, qui offerat holocaustum, et incendat sacrificium, et cadat victimas omnibus diebus. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: Hæc dicit Dominus: Si irritum potes fieri pactum meum cum die, et pactum meum cum nocte, ut non sit dies et non in tempore suo; et pactum meum irritum esse poterit cum David, sermo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus, et Leviticus, et Sacerdotes ministri mei. Si vultis numerari non possum talis culti, et meliori leviti moris; sic multiplicabo semen David sicuti et Leviti ministras meos.

Malach. c. 2, v. 7: Labia enim Sacerdotum custodiant scientiam, et Legem requirant ex ore ipsius, quia Angelus Domini exercituum est.

Act. c. 11, v. 22: Et cum constitissent illi per singulas Ecclesias presbyteros, et orisset cum jejunationibus, commenderunt eos Domino, in quem crediderunt.

Act. c. 15, v. 2 et seq.: Facta ergo scissione non minima Paulo et Barnaba adversus illos, steterunt ut ascenderent Paulus et Barnabas, et quidam alii ex illis, ad Apostolos et Presbyteros in Jerusalem super hæc questione.... Cum autem venissent Jerusalem, suscepti sunt ab Ecclesia, et ab Apostolis et Scribis, annuntiantes quanta Deus fecisset cum illis, Et Act. c. 15, v. 22, 23, 41; et c. 16, v. 4; et c. 21, v. 18. Et Phil. c. 1, v. 1.

1 Tim. c. 5, v. 2 et seq.: Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse.... Si quis autem domini sui precasse fuerit, quomodo Ecclesie Dei diligentiam habebit?... Diaconos similiter probat.

1 Tim. c. 5, v. 17: Qui bene præsent presbyteri, dupliè honore digni habeantur; maxime qui laborant in verbo et doctrina.

Tit. c. 1, v. 5 et seq.: Hujus rei gratia reliqui te Crete, ut es quo desunt corrigas, et constituas per ecclesias presbyteros, tales et ego disponi libi: et quis sine crimine est, minus vicarius vir, filius habens fideles, non in occasione lacrimis, aut non subditos. Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem.

1 Jo. c. 5, v. 14: Instruatur quis in vobis? indicat presbyteros Ecclesie, et erant tunc eam, iungentes eam sicut in nomine Domini.

1 Petr. c. 2, v. 5, 9: Ex ipsi tanquam lapides vivi superedificamini, domus spiritalis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias acceptabiles Deo per Jesum Christum.... Vos autem, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.

Apoc. c. 1, v. 6, 7: Qui steterit super, et tenuit nos a peccatis nostris in sanguine, et fecit nos regnum, et sacerdotes, Hæc et Patri sub: Et Apoc. c. 5, v. 10.

Apoc. c. 20, v. 6: Beatus et sanctus qui habet partem in resurrectione prima; in his secunda mors non habet potestatem, sed erant sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum illo mille annis.

CAPUT CLIII.

JESE ANGUSTI, PASTORES ET DOCTORES.

Isa. c. 50, v. 20, 21: Et dabit vobis Dominus pascu-

retum, et aquam beneam; et non faciet volare à te ultra doctorem tuum; et erunt oculi tui videntes præceptorem tuum. Et aure tuæ audient verbum post tergum monenti: Hæc est via, ambulato in eâ; et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.

Isa. c. 62, v. 6: Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes; totâ die et totâ nocte in perpetuum non tacebunt.

Jerem. c. 3, v. 43: Et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascet vos scientiâ et doctrinâ.

Jerem. c. 25, v. 1 et seq.: Vos pastoribus qui disperditis et dilaceratis gregem pascuæ meæ dicit Dominus. Ideo hæc dicit Dominus Deus Israel ad pastores qui pascunt populum meum: Vos disperdistis gregem meum, et spersistis eum, et non visitastis eos; ecce ego visitabo super vos mercedem studiorum vestrorum, ait Dominus; et ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quos egero vos illas, et convertent eas ad rura sua, et erunt, et multiplicabuntur. Et incitabo super eos pastores, et pascet eos; et non formidabunt ultra, et non pascetur, et nullus quæretur ex numero, dicit Dominus.

Math. c. 10, v. 5, 6: Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis, dicens: In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ita ad omnes qui perierunt domus Israel.

Joan. c. 21, v. 15 et seq.: Cum ergo tradisset dicit Simon Petro Jesus: Simon Joannis, diligit me plus his? Dicit ei: Etiam, Domine, tu visis quia amo te. Dicit ei iterum: Simon Joannis diligit me? Ait illi: Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasca oves meas. Dicit ei tertio: Simon Joannis, amas me? contristatus est Petrus, quis dicit ei tertio: Amas me? et dicit ei: Domine, tu omnia nosti; tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce oves meas.

Act. c. 15, v. 1: Erant autem in Ecclesia quæ erant Antiochie, Prophetæ et doctores.

Act. c. 20, v. 28: Attendite vobis, et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisistis sanguine suo.

1 Tim. c. 5, v. 2: Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, minus vicarius virum, sobrium, prudentem, oratum, pudicum, hospitalem, doctorem.

CAPUT CLIV.

PROFUGATIO EVANGELII.

Psal. 17, v. 45: Populus quem non cognovi, accitit mihi, in auditu auris obsecravit mihi.

Psal. 67, v. 12: Dominus dabit verbum evangelii virtuti multâ.

Isa. c. 2, v. 3: Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et adveniamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et Mich. c. 4, v. 2.

Isa. c. 12, v. 5, et seq.: Haurietis aquas in gurgite de fontibus Salvatoris, et dicetis in die illâ: Confitemini Domino, et invoctate nomen ejus; quoniam facte in populo annuntiationes ejus; mensentote quoniam excelsum est no-

men ejus: cantate Domino quoniam magnificè fecit, annuntiate hoc in universâ terra.

Isa. c. 40, v. 8 et seq.: Super montem excelsum ascende, tu qui evangelizas Sion; exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem; exalta, et tollit timore, hic civitatis Juda: Ecco Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur, ecce merces ejus cum eo, et opus illius coram illis.

Isa. c. 41, v. 27: Primus ad Sion dicit: Ecce advenit, et Jerusalem evangelizata dabo.

Isa. c. 52, v. 7 et seq.: Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et pœnitentiæ pœnem; annuntiantis bonam prædicationis salutem, ascensis Sion: Regnabit Deus tuus! Vox speculatorum tuorum, levaverunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbant, cum converterit Dominus Sion.... Iste asperget gentes milias; super ipsum continebunt reges eo animum, quia quibus non est narratum de eo, viderunt; et qui non audierant, contempserunt eum.

Act. c. 55, v. 1: Quis credidit auditu nostro, et brachium Domini cui revelatum est?

Isa. c. 66, v. 19, 20: Et mittam ex eis qui salutem fuerint, ad gentes, in mæris, in Africam, et Lybiam tendentes angitum, in Insulam, et Greciam, ad insulas longè, ad eos qui non audierant de me, et nos viderunt gloriam meam; et annuntiant gloriam meam gentibus, et adducunt omnes fructus vestros de cunctis domus Domini.

Nahum. c. 1, v. 15: Ecce super montes pedes evangelizantis et annuntiantis pacem. Celebra, Juda, festilitates tuas, et redde vota tuæ; quia non efficitur ultra ut pertranscat in te Belial: numerus interit.

Math. c. 10, v. 7, 27: Euntes autem predicato; dicentes: Quis appropinquavit regnum colorum.... Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine; et quod in aure audistis, predicato super terra. Et Marc. c. 3, v. 14; Luc. c. 9, v. 2; et c. 12, v. 3.

Math. c. 24, v. 14: Et predicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet consummatio. Et Marc. c. 13, v. 10.

Math. c. 26, v. 13: Amen dico vobis, ubiunque predicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur et quod hæc fecit, in memoriam ejus. Et Marc. c. 14, v. 9.

Math. c. 28, v. 19, 20: Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti; docentes eas servare omnia quæcumque mandavi vobis.

Marc. c. 6, v. 12: Et exierunt predicantibus ut populum aspererent.

Marc. c. 6, v. 45, 20: Et disit eis: Euntes in mundum universum predicato evangelium quod creatura.... Illi autem profecti predicaverunt ubique, Dominus cooperante et sermone confirmante, sequentibus signis.

Luc. c. 9, v. 6: Egressi autem circuebant per castella, evangelizantes et curantes ubique.

Luc. c. 9, v. 60: Dicitque ei Jesus: Sine tu mortui

sepeliant mortuos suos; tu autem vade, et annuntia regnum Dei.

Luc. c. 10, v. 8, 9: Et in quacunque civitate intraveritis, et successerit vos; manducate panem qui proponitur vobis, et curate infirmos qui in illa sunt, et dicite illis: Appropinquavit in vos regnum Dei.

Luc. c. 16, v. 16: Lex et Prophetæ usque ad Joannem; ex eo omnia regnum Dei evangelizatur, et omnia in illud vim faciunt.

Luc. c. 24, v. 46, 47: Et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertio die, et predicari in nomine ejus per universam terram, et testimonium peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma.

Act. c. 2, v. 14 et seq.: Stans autem Petrus cum unumquodam, levavit vocem suam, et locutus est eis.... Viri Jerusalem, audit verba hæc: Jesus Nazarenus, virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus, et prodigiis, et signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis, hæc definitio consilio et presentium Dei tradita, per manus iudiciorum affligentis, intercessisti.... Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt in die illâ usque circiter tres milia.... Dominus autem angelus, qui cæsi fuerunt quidam in die ipsam. Et Act. c. 5, v. 12 et seq. c. 4, v. 10, 18, 31, 35; et c. 10, v. 34 et seq. et c. 15, v. 10 et seq.

Act. c. 4, v. 1 et seq.: Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt Sacerdotes, et magistratus templi, et Sadducæi, dolentes quod docerent populum, et annuntiant in Ierusalem resurrectionem ex mortuis.... Multi autem eorum qui audierant verbum, crediderunt, et factus est numerus virorum quinque milia.

Act. c. 5, v. 21 et seq.: Qui cum audissent, intraverunt diluculo in templum, et steterunt.... Et interrogavit eos Princeps Sacerdotum, dicens: Prædicando precipimus vobis ne doceretis in nomine isto; et ecce repleti sunt Jerusalem doctrinâ vestrâ, et vultis inducere super nos sanguinem hominibus istis.... Et convenientes Apostolos, cæsi denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu, et dimiserunt eos. Et illi quidem sunt persistentes à conspectu consilii, nunquam digni habitii sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. Omni autem die non cessabant in templo et circa domos docentes, et evangelizantes Christum Jesum.

Act. c. 8, v. 4 et seq.: Igitur qui dispersi erant, pertransierunt evangelizantes verbum Dei. Philippus autem descendens in civitatem Samarie, predicavit illi Christum. Intendebat autem turbæ his qui ad Philippo dicebantur, nunquid audierant et videntes signa quæ fiebant.... Cum vero crederentur Philippo evangelizante de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabatur viri et mulieres.... Et illi ipidem testificati et locuti verbum Domini, redierunt Hierosolymam, et multis regionibus Samaritanorum evangelizabant.... Aperient autem Philippus et animi, et incipiens in Scripturâ istâ, evangelizavit illi Jesum.... Philippus autem incensus est in Azoto, et pertransiit evangelizabat civitatibus caesariis. Et Act. c. 21, v. 8.

Act. c. 9, v. 20: Et continuo in Synagoga predicavit.

Joann, quoniam hic est Filius Dei. Et Act. c. 16, v. 9 et seq. et c. 17, v. 1 et seq. per totum caput, et c. 18, v. 4 et seq. et c. 19, v. 8 et seq. et c. 20, v. 7, 20 et seq. et c. 22, v. 1 et seq. et c. 26, v. 20; et c. 28, v. 25, 31.

Act. c. 10, v. 42: Et precepit vobis predicare populo, et testificari quia ipse est qui constitutus est à Deo iudex vivorum et mortuorum.

Act. c. 14, v. 20 et seq.: Erant autem quidam ex eis viri Cyrii et Cyrenos, qui cum introissent Antiochiam, fecerunt et ad Græcos, annuntians Dominum Jesum. Et erat manus Dionisi cum eis, multaque numerus ecclesiarum creverunt ad Dominum. Periphrasi autem usque ad hunc Ecclesiam, qui vocat Hierosolyma, super iudeis; et intravit Hierosolimam usque ad Antiochiam... et apparuit est multis verbis Dominus. Profectus est autem Barnabas Tarsum, qui dixerat Saulum, quem cum interpellat, perdidit Antiochiam; et cumque tetum conversaretur sibi in Ecclesia. Et dixerunt turbam multam, ut et cognovissent primum Antiochie discipuli Christiani. Et Act. c. 13, v. 51, et c. 14, v. 1, 6, 20 et seq. et c. 15, v. 35 et seq.

Act. c. 18, v. 24 et seq.: Iudeus autem quidam, Apollo nomine, Aegyptium pater, sic eloquens, devenit Ephesum, pater in Scripturis. Hic erat ecclesia viam Domini, et perens spiritu loquutus, et docuit diligenter ea que sunt Jesu, scilicet tandem Ephesum Joannem. Hic ergo cepit predicare in Synagoga.

Rom. c. 1, v. 4 et seq.: Populo servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei... Testis enim sum, et Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus... (quod in me) promissum est et vobis, qui Romæ estis, evangelizans: non enim erubescō Evangelium. Et Rom. c. 2, v. 16; et c. 10, v. 8, et c. 1, v. 1, v. 17; et c. 2, v. 1 et seq. et c. 3, v. 15; et c. 9, v. 12 et seq. et c. 15, v. 1 et seq. et c. 2 Cor. c. 2, v. 12; et c. 4, v. 2 et seq. et c. 10, v. 14, 16; et c. 11, v. 4, 7; Gal. c. 1, v. 6 et seq. et c. 2, v. 2 et seq. et c. 4, v. 15; Eph. c. 3, v. 6 et seq. et c. 6, v. 19; Phil. c. 1, v. 5 et seq. et c. 4, v. 19; et 1 Thess. c. 1, v. 5, et c. 2, v. 4 et seq. et 1, 2 Thess. c. 2, v. 15, et 4 Tim. c. 1, v. 11, et c. 2, v. 7, et 2 Tim. c. 1, v. 10, 11, et c. 2, v. 7, 9, et c. 3, v. 47; Tit. c. 1, v. 5; Philem. c. 15.

Rom. c. 10, v. 14 et seq.: Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt? et quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine predicante? Quomodo vero predicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est: Quoniam speciosi pedes evangelizantium præconum, evangelizantium bona! Sed non omnia obediunt Evangelio; sicut enim dicit Dominus, quis credidit auditui nostro? Ego sicut ex auditu, audimus autem per verbum Christi. Sed dico: Numquid non audiverunt? et quidem in omnem terram exiit sonus eorum.

Rom. c. 15, v. 19, 20: Ita ut ad Jerusalem per circuitum, usque ad Illyricum, repleverim Evangelium Christi. Sic autem prædicant Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum edificarent.

1 Cor. c. 1, v. 21 et seq.: Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicacionis salvos facere creaturas. Quoniam et Judæi signa petunt, et Græci sapientiam querunt; nos autem prædicamus Christum crucifixum.

2 Cor. c. 4, v. 19: Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per nos, et Syllanum, et Timotheum, non fuit Est et Non, sed Est in illo fuit. Et Phil. c. 2, v. 22; et 1 Thess. c. 5, v. 2; et 2 Tim. c. 1, v. 8; et c. 4, v. 2, 5.

2 Cor. c. 8, v. 18: Minimus etiam cum illo fratre, cuius iure est in Evangelio per omnes Ecclesias.

Eph. c. 1, v. 15: In quo et vos, cum audistis verbum veritatis, Evangelium salutis vestræ in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sanctæ.

Eph. c. 4, v. 14: Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores et doctores.

Phil. c. 1, v. 12 et seq.: Scire autem vos volo, fratres, quia que circa me sunt, magis ad profectum referunt Evangelii, ita ut vincula mea manifestata fuerint in Christo, in omni pretorio, et in cæteris omnibus; et propterea à fratribus in Domino confidentibus sinceris mole, abundantius audient sine timore verbum Dei loqui. Quodam quidem et propter invicem et contentiones, quidem autem et propter bonam voluntatem Christum prædicant, quidem ex charitate, scientes quantum in defensione Evangelii possumus cum. Quodam autem ex contentione Christum annuntiant non invicem, existimantes presentem se suscipere vincula mea. Quid enim? Non omni modo, tunc per occasionem, sine per veritatem, Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.

Philipp. c. 4, v. 2, 5: Etiam rogo, et Syngelen deprecor, idipsum suocere in Domino. Etiam rogo et te, germane compari, ceterum illas que mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, et ceteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vite.

Col. c. 1, v. 5 et seq.: Propter spem que reposita est vobis in cælis, quam audistis in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est, et fructificat, et crevit... si tamen permixtus in fide factus est et stibialis, et inanimatus à spe Evangelii, quod audistis, quod prædicatum est in universa creatura que sub cælo est, cuius factus sum ego Paulus minister.

1 Tim. c. 5, v. 16: Et manifeste magnum est plerumque sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, acceptum est in gloria.

1 Petr. c. 1, v. 12, 25: Quia non abierunt, vobis autem ministrabant ea que nunc nuntiata sunt vobis... Verbum autem Domini manet in æternum; hoc est autem verbum quod evangelizatum est in vos.

1 Joan. c. 1, v. 1 et seq.: Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perpessus, et manus nostræ contractaverunt de verbo vite, et

etia manifestata est, et vidimus et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erit apud Patrem, et apparuit vobis; quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis, et et vos societatem habebitis nobiscum, et societatem nostram sicut cum Patre, et cum Filio ejus Jesu Christo. Et hæc scribitis vobis, ut gaudeatis, et gaudium vestrum sit plenum. Et hæc est annuntiatio, quam audivimus ab eo, et annuntiamus vobis.

CAPUT CLV.

DISCIPULI JESU, TESTES EJUS.

Isa. c. 45, v. 10, 12: Vos testes mei, dicit Dominus, et servus meus quem elegeri... Ego autem annuntior et secreti: multum feci, et non fuit à vobis alienus; vos testes mei, dicit Dominus, et ego Deus.

Isa. c. 44, v. 8: Nolite timere, hecne conturbemini; et tunc audire te feri, et annuntiar: vos estis testes mei.

Matth. c. 10, v. 18: Ad presides et ad reges ducemini propter me, in testimonium illis et gentibus. Et Marc. c. 15, v. 9.

Luc. c. 24, v. 48 et seq.: Tunc aperuit illis scripturas, et intellegit Scripturas, et dixit eis, quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et convergere à mortuis tertii die, et prædicari in nomine ejus per universam terram, et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. Vos autem testes herum.

Joan. c. 1, v. 6 et seq.: Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Joannes; hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine... Joannes testimonium perhibet de ipso, et clamavit, dicens: Hic erat quem dixi, qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat... Et testimonium perhibuit Joannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, et mansit super eum. Et ego neciebam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, et testimonium perhibui quia hic est Filius Dei. Et Joan. c. 5, v. 36; et c. 8, v. 55.

Joan. c. 12, v. 47: Testimonium ergo perhibebat turba que erat cum eo, quando Lazarum vocavit de monumento.

Joan. c. 15, v. 26, 27: Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio noveram eum.

Joan. c. 19, v. 34, 35: Sed unus militum lancea latus ejus aperuit, et continuo exiit sanguis et aqua. Et qui vidit testimonium perhibuit, et verum est testimonium ejus. Et Joan. c. 21, v. 24.

Act. c. 1, v. 8: Sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusa-

lem, et in omni Judæa, et Samaria et usque ad ultimum terram.

Act. c. 1, v. 21, 22: Oportet ergo ex his viris qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intravit et exiit inter nos Dominus Jesus, incipiens à baptismo Joannis, usque in diem qui assumptus est à nobis, testem reurrectionis ejus nobiscum fieri unum vultis.

Act. c. 2, v. 32: Hunc Jesum nuntiavit Deus, et cognovit omnes testes summi. Et Act. c. 5, v. 15; et c. 1, v. 55.

Act. c. 5, v. 31, 32: Hunc principem et Salvatorem Deum exiit dextera ejus, sed dandum penitentiam Israel, et remissionem peccatorum; et non assumit testes herum verborum, et Spiritus sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi.

Act. c. 10, v. 39 et seq.: Et nos testes sumus omnium que fecit in regione Judæorum et Jerusalem, quem occiderunt inopetentes in ligno. Hunc Deus suscitavit tertii die, et dedit eum manifestum fieri, non quasi populo, sed testibus præcedentibus à Deo nobis qui manducavimus et bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis. Et Act. c. 15, v. 50, 51.

Act. c. 22, v. 14, 15: At ille dixit: Deus Patrem nostrorum præcedit te, et dixit eis, quoniam suscitatum est, et videtur Iustum, et audire vocem ex ore ejus; quia ipse testis illius ad omnes homines, coram quo videtur et auditur. Et Act. c. 20, v. 16.

Act. c. 22, v. 20: Et cum fuisset sanguis Stephanus testis sui, et eorum adstantium, et consociatorum et eustodiarum testimonium inter fideles in Hierusalem.

2 Tim. c. 1, v. 8: Noli inique erubescere testimonium Domini nostri.

1 Petr. c. 5, v. 1: Seniores ergo, qui in vobis sunt, obsecro censuris et testis Christi passionum.

1 Joan. c. 1, v. 1, 2: Quod fuit ab initio quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perpessus, et manus nostræ contractaverunt, de verbo vite, et vita manifestata est, et vidimus, et testamur.

Apoc. c. 1, v. 1, 2, 9: Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi Deus polari facere servis suis, que oportet fieri cito, et significandi, mittens per Angelum servo suo Joanni, qui testimonium perhibuit verba Dei, et testificatus est Jesu Christi, qui exiitque vultu... Ego Joannes frater vester, et participi in tribulatione, et regno, et patientia in Christo Jesu, sui in insulis, que appellantur Pathmos, propter verbum Dei, et testimonium Jesu. Apoc. c. 6, 4; et c. 20, v. 4.

Apoc. c. 2, v. 15: Et in diebus illis Antipater, testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, ubi Satanas habitabat.

CAPUT CLVI.

MARTYRA DISCIPULORUM JESU.

Psal. 55, v. 18 et seq.: Clamaverunt Iusti et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos. Juxta est Dominus iis qui tribulationes sunt corde, et humilia spiritu sublevari. Multas tribulationes iustorum, et de omnibus his liberabit eos Dominus.

Psalm. 45, v. 11 et seq. : *Acerbiti nos retroriam poss inimicos nostras, et qui oderunt nos diripiebant sibi. Dediti nos tanquam oves eorum, et in gentibus dispersati nos... Haec omnia venerunt super nos, nec oblitivimus te, et iniqui non egimus in testamento tuo, et non recessi retrò cor nostrum, et declinasti sentias nostras à viâ tuâ; quoniam humilitati nos in loco afflictionis, et cooperuisti nos umbra mortis... Quoniam propter te mortificamur totâ die: estimati sumus sicut oves occisionis... quoniam humilitata est in pulvere anima nostra, conspiciamus est in terra venter mater.*

Psalm. 65, v. 4 et seq. : *Quoniam prohibiti nos, Deus; ignis noster examinabit, sicut examinaver argentum, induciet nos in lapideum, ponit tribulationes in dorso nostro; impositus hominis super caput nostra; transivimus per ignem et per aquam, et eduxit nos in refrigerium.*

Psalm. 78, v. 1 et seq. : *Deus viderunt gentes in hereditatem tuam; polluerunt templum sanctum tuum, profuerunt Jerusalem in ponorum custodiam; proemerunt mortificationem servorum tuorum, cessas solatibus casti, carnes sanctorum tuorum devoti terere; effuderunt sanguinem eorum, tanquam aquam in circuitu Jerusalem, et non erant mihi asperitatem... Unâ sanguinis servorum tuorum qui effusum est; intravit in conspectu tuo gemitus compellitorum.*

Psalm. 123, v. 1 et seq. : *Nisi quis Dominus erat in nobis, dicit nunc Israel, nisi quis Dominus erat in nobis, cum exasperarent homines in nos, forte vivos deglutissent nos; cum traseretur furor eorum in nos, foratim aqua absorbit nos. Torquentem pertraxerunt anima nostra; foratim pertraxerunt anima nostra aquam interrogantem. Benedictus Dominus, qui non dedit nos in captivum dentibus eorum. Anima nostra, sicut passer, crepitat ad te laqueo venarum; laqueo contritus est, et non liberati sumus.*

Thren. c. 4, v. 15 : *Volucres ferunt persectores nostri aquila ead; super montes prostrati sunt nos, in deserto insidit nos nobis. Spiritus eius nostrum Christus Dominus captus est in precibus nostris; cui dicimus: In umbra tua vivemus in gentibus.*

Zach. c. 15, v. 7. *Frangit, vacillare super pastorem meum, et super virum coherentem vili, dicit Dominus exercituum. Percute pastorem, et dispergatur oves; convertit manum meam ad perversos. Et erunt in vultu terrâ, dicit Dominus; perversi qui in eis disperguntur, et deficient, et terra pura reliquitur in eis; et dicam scilicet partem per ignem, et terram eorum, sicut ritur argentum; et probabo eos sicut probatur aurum.*

Math. c. 10, v. 16 et seq. : *Sicco ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae. Cavete autem ab hominibus; tradent enim vos in concilia, et in synagoga vus flagellabunt vos; et ad praesidia, et ad res ducimini, propter me, in testimonium illis et gentibus. Et Luc. c. 10, v. 5; et c. 21, v. 16 et seq.*

Math. c. 25, v. 54 et seq. : *Interd ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas; et ex illis occiditis*

et crucifigitis; et ex eis flagellabitis in synagoga vestra et persequimini de civitate in civitatem, ut veniat super eos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariae, filii Baruch, quem occidistis inter templum et altare. Et Luc. c. 11, v. 47 et seq.; et c. 21, v. 42, 45.

Math. c. 24, v. 9, 10 : *Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos; et eritis odio omnibus gentibus, propter nomen meum, et tunc recedat ab vobis multi, et iusticem tradent, et odio habebunt invicem. Et Marc. c. 15, v. 11 et seq. Joan. c. 15, v. 2.*

Act. c. 4, v. 1 et seq. : *Loquacibus autem illis ad populum, supererant sacerdotes, et magistratus templi, et Sadducae, dolentes quod docerent populum, et adhaerent in Jesu resurrectione et miraculis, et injecebant in eos manus, et posuerunt eos in custodiam.*

Act. c. 5, v. 40, 41 : *Et convocatis Apostolis, caesa decesserant, non omnino loquerentur in nomine Jesu, et dimiserunt eos. Et illi quidem ibi gaudentes à conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.*

Act. c. 6, v. 12; et c. 7, v. 57 et seq. : *Commerunt itaque pharisei, et seniores, et scribae, et concurrentes rapuerunt eum, et adduxerunt in concilium... et officientes eum extra civitatem lapidabant... et lapidabant Stephanus invidiosum, et dicentem: Dominus Jesu, suscipe spiritum meum. Postula autem gentibus, clamavit voce magna, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino.*

Act. c. 8, v. 1, 5 : *Factum est autem in illâ die persecutio magna in Ecclesia, qui erat Jerusalem, et omnes dispersi sunt per regionem Judaeae, et Samariae, praeter Apostolos... Saulus autem devastabat Ecclesiam, per domos intravit, et trahens viros ad mulieres, traiebat in custodiam. Et Act. c. 22, v. 19.*

Act. c. 9, v. 17, 16 : *Dixit autem ad eum Dominus: Vulte, quoniam eos electionis est mihi iste, ut posset nomen meum eorum gentibus, et regibus, et filiis Israel. Ego enim ostendam illi quanta oportuit eum pro nomine meo pati. Et Act. c. 20, v. 19.*

Act. c. 12, v. 1 et seq. : *Eodem anno tempore mori Herodes rex iudaeae, ut officeret quendam de Ecclesia. Occidit autem Jacobum, fratrem Joannis, gladio. Vidit autem quia placuerat Iudaeis, postquam appropinquaret et Petrum. Erant autem illi in agrorum. Quem cum apprehendissent, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum; volens post pascha produceret eum populo.*

Act. c. 14, v. 18 : *Supererant autem quidam ab Antiochia et Iconio Iudaei; et persuasi turba, lapidantes etque Paulum, traxerunt extra civitatem, existimantes eum mortuum esse.*

Act. c. 16, v. 19 et seq. : *Apprehendentes Paulum et Silam perduxerunt in forum ad principes, et offerentes eos magistratibus, dixerunt: Hi homines contraveniunt civitatem nostram, cum sint Iudaei; et conviciant vicem, quem non licet nobis accipere, neque facere, cum sumus Romani. Et excucrit plebs adhaerens eos, et magistratus, et scissis iudicis eorum, fusserunt eos viris in credi; et omnes*

multas plagas imponerunt, miserant eos in carcerem, praecipientes custodi, ut diligenter custodiret eos. Qui cum tale praecipium accepisset, misit eos in inferiorem carcerem, et porta eorum stravit ligno.

Act. c. 21, v. 36, 35 : *Et apprehendentes Paulum, traxerunt eum extra templum... Tunc accedens tribunus apprehendit eum, et iussit eum alligari catenis duabus.*

Act. c. 22, v. 24, 25 : *Iussit tribunus induci eum in castra, et flagellis ead, et torquari eum, ut sciret propter quom causam sic acclamarent ei. Et cum adstraxissent eum loris, dicit advenisti sibi Centurioni Paulus: Si hominem Romanum et indemonstratum licet vobis flagellare?*

Act. 25, 1, 2. *Intendens autem in concilium Paulus ait: Viri fratres, ego omnino conscientiam bonam conversatus sum ante Deum usque in hodiernam diem. Principes autem sacerdotum Aonian praecipit astantibus ibi, percutere eo ejus.*

Rom. 8, 35, 36 : *Quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptum est: Quis propter te mortificatur totâ die, utinam salus mea sit oves.*

1 Cor. c. 4, v. 9 et seq. : *Puto enim quid Deus nos Apostolos nominis ostendit, tanquam morti destinatos, quia speculatum fecit manus mundo, et Angelis, et hominibus... Usque in hunc locum et currimus, et sistimus, et nulli sumus, et colapsi cadimus, et instabiles sumus, et laboramus operante manibus nostris; molestiam, et beneficium; persecucionem patimur, et sustinemus; blasphemiam, et obscurationem; tanquam perempta hujus mundi facti sumus, omnia nos percipimus usque ad hunc.*

1 Cor. c. 4, v. 31, 32 : *Quotidie morier pro vestra gloria, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. Si (secundam hominem) ad bestiam pugnavit Ephesi, quid mihi prodes, si mortui non resurgunt?*

2 Cor. c. 4, v. 5, 6 : *Quoniam sicut abundant passionem Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra. Sive autem tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione et salute, quae operatur tolerantiam curandum passionum quae et nos patitur.*

2 Cor. c. 4, v. 8 et seq. : *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; oportimur, sed non desistimus; persecucionem patimur, sed non derelinquimus; desistimur, sed non perimus; semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corpore nostris. Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali.*

2 Cor. c. 6, v. 4 et seq. : *Sed in omnibus exhibitum nosse nosse nosse sicut Dei ministris, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustia, in plaga, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate... per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam, ut adhaerentes et veracitas, sicut qui ignoti et cogniti; quasi mortientes, et ecce*

vivimus, et castigati, et non mortificati; quasi tristes, semper autem gaudentes; sicut opertes, multos autem inceptantes; tanquam nihil habentes, et omnia possidentes.

2 Cor. 11, v. 25 et seq. : *Ministri Christi sumus (ut miris sapienter dico), plus ego; in laboribus plurimis, in carceribus abundantibus, in plagis supra modum, in mortibus praesentibus. A Iudaeis quinquies, quadragenas, una minus, accipit. Ter virgis caesus sum, saepe lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui; in itineribus saepe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus; in labore et aerumnâ, in vigiliis multis, in fame et siti, in jejuniis multis, in frigore et nuditate; praeter illa quae extrinseca sunt; instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Et 2 Cor. c. 1, v. 10, et c. 4, v. 11.*

Gal. c. 6, v. 17 : *De castro usque nihil molestus sit: ego enim signatus Domini Jesu in corpore meo porto.*

Et Phil. c. 5, v. 10 et 2 Tim. c. 2, v. 11, 12 et 1 Petr. c. 4, v. 15.

Col. c. 1, v. 24 : *Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quae decant passionum Christi in carne mea, pro corpore ejus, quod est Ecclesiae.*

1 Thess. c. 2, v. 14, 15 : *Vis enim imitatoris facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei quae sunt in Iudaea, in Christo Jesu; quia eodem passi estis et vos à contribulibus vestris, sicut et ipsi à Iudaeis, qui et Dominum occiderunt Jesum, et Propheta, et nos percucit autem.*

Hebr. c. 10, v. 32, 33 : *Reverentissimi autem pristinos vestros, in quibus libenter accepimus certamen sustinentis passionibus, et in altero quidem approbit et tribulationibus spectaculum facti, in altero autem amici taliter conversantium effecti; non et vincis composui estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio susceperitis, cognoscentes nos habere meliorem et manentem substantiam.*

CAPIT. CIV.

CONCORDIA DISCIPULORUM JESU.

Jerem. c. 52, v. 58, 59 : *Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum. Et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me sicut timebat David.*

Riesch. e. 11, v. 19, 20 : *Et dabo eis cor unum, et spiritum novum tribuam in visceribus eorum, et auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carnosum, ut in preceptis meis ambulent, et iudicia mea custodiant, faciantque ea, et sint mihi in populum, et ego sim eis Deus.*

Soph. c. 5, v. 9 : *Quia tunc reddidit populus habitum electum, ut redderet omnes in nomine Domini, et servant et numero suo.*

Math. c. 22, v. 54 et seq. : *Pharisaei autem audientes quod silentium imponisset Sadducaeis, convenierunt in unum, et interrogaverunt eum unus et eis loque doctor, tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in lege? At illi Jesus: Diligite Dominum Deum tuum et*

lato zarda tua, et in tota uniuersa tua, et in tota mente tua. *Ita est uniuersa et gentium mandatum. Secularium enim simile est huic: Dilige proletem tuam sicut teipsum. In his duobus mandatis uniuersa lex pendet et Preceptum. Et Mare. c. 12, v. 28 et seq. Luc. c. 10, v. 25 et seq. Romo. c. 12, v. 8, 9. Gal. c. 5, v. 14. I. Theos. c. 4, v. 9. Iac. c. 2, v. 8; et I. Petr. c. 4, v. 22; et I. Ioan. c. 2, v. 9 et seq. et c. 5, v. 14 et seq. et c. 3, v. 7 et seq. et I. Ioan. c. 5.*

Luc. c. 15, v. 31, 35: Mandatum horum de uobis, ut diligatis inuicem, sicut dilexi uos, in et per dilectionis inuicem. In hoc cognoscunt omnes, quia diligunt inuicem, et dilectionem inuicem ad inuicem. Et c. 15, v. 12, 17.

Act. c. 1, v. 14: Hi omnes erant prescruantes uniuersum in uocatum cum uniuersis, et Maria, matre Iesu, et fratribus eius.

Act. c. 2, v. 41, 46: Omnes enim qui crediderunt, erant pariter, et habebant omnia communia... Quotidie quoque perhorantibus et uisitantibus in templo.

Act. 4, v. 32: Multitudo inuicem crederentium erat, et cor unum et anima una; nec quicquam eorum quia possidebat, aliquid unum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.

CAPUT CXXIII.

GENIUM GENTIUM.

Gen. c. 12, v. 1 et seq.: Dixit enim Dominus ad Abraham... In te benedicentur uniuersae gentes terrae. In Gen. c. 18, v. 18.

Gen. c. 22, v. 15, 18: Vocasti autem Angelus Domini Abrahamum de caelo, dicens... Benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae. Et Gen. c. 26, v. 4. Et c. 28, v. 14.

Gen. c. 50, v. 16: Non offendet sceptrum de Iuda, et dux de femore eius, donec ueniat qui audendus est, et ipse erit expectatio gentium.

Deut. c. 28, v. 15: Adhaerens qui tecum uersatur in terra, excedet super te, et tuque humilior; in autem descendens, et eris inferior... Ipse erit in caput, et tu eris in eandem.

Deut. c. 22, v. 21: Ipse me provocauerit in eo qui non erit Deus, et terribit in uanitatibus eius; et ego provocabo eum in eo qui non est populus, et in gente stultis terribis illis.

1 Reg. c. 2, v. 5 et seq.: Nolite multiplicare loqui sublimia gloriatis; recedant uetera de ore uostro... Arcus fortium superatus est, et infirmi occincli sunt robore... donec stercus peperit plurimos; et quae multos habebat filios, infirmata est... Dominus iudicabit fines terrae, et dabit imperium regi mox, et sublimabit eorum Christi sui.

2 Reg. c. 22, v. 44: Custodite me in caput gentium, populus quem ignora seruiti uelii.

Psalm. 2, v. 8: Postula de me, et dabo tibi gentes hereditationem tuam, et possessionem tuam terminos terrae.

Psalm. 17, v. 44 et seq.: Eripes me de contruersionibus populorum, constitues me in caput gentium. Populus quem non cognoui, seruiti uelii, in oculis tuis obediuit mihi.

Psalm. 21, v. 28 et seq.: Reminiscetur et conuertetur ad Dominum uertens fines terrae, et adorabunt in conspectu eius uniuersae familiae gentium; quoniam dominus est regnum, et ipse dominabitur gentium.

Psalm. 45, v. 17: Pro patribus tuis nati sunt tibi filii; constitues eos principes super omnem terram.

Psalm. 46, v. 9: Regnabit Deus super gentes, quoniam iudicabit populos in aequitate, et gentes in terra dirigit.

Psalm. 97, v. 52, 55: Venit legatus ex Aegypto; Aethiopi praerunt manus ejus Deo. Regna terrae, cantato Deo.

Psalm. 71, v. 8 et seq.: Et dominabitur et ueni uique ad mare, et ad flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procedunt Aethiopes, et inuicem ejus terram inuigant. Reges Tharsis et insulae munera offerunt; reges Arabum et Saba dona adducunt; et adorabunt cum omnes reges terrae; omnes gentes seruient ei... Et uenit, et dabitur ei de auro Arabum, et adorabunt de ipso saepe; tota die benedicent ei... Et benedicuntur in ipso omnes tribus terrae; omnes gentes magnificant eum.

Psalm. 81, v. 8: Surge, Deus, iudica terram; quoniam in haereditatibus in omnibus gentibus.

Psalm. 85, v. 9: Omnes gentes, quascumque fecisti, ueniunt, et adorabunt coram te, Domine, et glorificent nomen tuum.

Psalm. 86, v. 2 et seq.: Gloriosa dicta tua de te, ceteris Deis. Memor ero Nabal et Babylonis scientium me; ecce affluuntur, et Tyrus, et populus Aethiopum, in faciem istam. Numquid Sion dicit: Homo, et homo natus est in ea, et ipse fundabit eam Altissimus? Dominus parabit in scripturis populorum et principum, horum qui fuerunt in ea.

Psalm. 95, v. 2 et seq.: Annuntiate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus... Offerte Domino, patrie gentium, offerte Domino gloriam et honorem, offerte Domino gloriam nomini ejus; tollite hostias, et introite in atria ejus; adorato Dominum in atrio uniuerso ejus; commouetur ad facte ejus uniuersa terra; dicite in gentibus, quia Dominus regnauit. Etenim corripuit orbem terrae, qui non commicabit; iudicabit populos in aequitate.

Psalm. 97, v. 3, 4: Notum fecit Dominus uisitare sinum, in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam... Vident omnes termini terrae salutare Dei uostri.

Psalm. 101, v. 16: Et inuident gentes nomen tuum... Scribuntur haec in generatione altera, et populus qui et uisitat, laudabit Dominum.

Psalm. 103, v. 2: Virgines ceteris tuis erit et Dominus ex Sion, dominare in medio inuicem tuorum.

Psalm. 115, v. 1: Laudate Dominum, omnes gentes, laudate eum, omnes populi.

Isa. c. 2, v. 2, 5: Et erit in novissimis diebus propinquans uicinis domus Domini in vertice montium, et eleuabitur super colles, et fuent ad eum omnes gentes, et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docet nos

uius uias, et ambulabimus in uicibus ejus; quia de Sion exiit lex, et uerbum Domini de Jerusalem; et iudicabit omnes, et arguet populos multos.

Isa. 11, v. 9, 10: Quia repleta est terra scientia Domini, sicut aqua mare operienta. In die illa uentus Jesse, qui stetit in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.

Isa. c. 18, v. 7: In tempore illo deferetur uniuersa Dominum exercituum à populo diuitum et dilectum, à populo terribili, post quem non fuit cetera, à gente expectante, expectante et concubitu, casus dirigerant flumine terram ejus; ad locum nominis Domini exercituum, montem Sion.

Isa. c. 19, v. 18 et seq.: In die illa erunt quinque tituli in terra Aegypti, loquentes lingua Chanaan, et iurantes per Dominum exercituum. Caelum solis, uocetur una. In die illa erit altare Domini in iustitia terrae Aegypti, et titulus Domini iuxta terminum ejus erit in signum et in testimonium Domino exercituum in terra Aegypti. Clamabit enim ad Dominum à facie tribulationis, et mittet eis Saluatoreum, et propinquatoreum qui liberet eos, et cognoscat Dominus ab Aegypto, & cognoscat Aegypti Dominum in die illa, et colent eum in hostiis et in uicibus, et uota uocabunt Dominum, et solent.

Isa. c. 25, v. 6 et seq.: Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc conuiuium pinguium, conuiuium uindictae, pinguium inuictatorum, uindictae defecatae. Et precipitabit in monte isto faciem ciuitatis colligui super omnes populos, et telam quam arditus est super omnes nationes. Precipitabit uortem in uentis, et auferet Dominus Deus largientem ab omni facie, et approbium populi sui auferet de uicibus terrae, quia Dominus decens est, et dicit in die illa. Ecce Deus non sicut iste, expectatiua eam, et uisitat nos; fate Dominus, uindictam eam; exultabimus et letabimur in salutari ejus.

Isa. c. 27, v. 12: Et erit, in die illa elinguetur in taba magna, et ueniunt qui perdit fuerunt de terra Aegypti, et qui egi erant in terra Aegypti, et adorabunt in monte sancto in Jerusalem.

Isa. c. 31, v. 7: In die unum illa abijciet uir titulos argenti sui, et idola auri sui, quae fecerunt uobis iniquitas uestram in peccatum.

Isa. c. 35, v. 1 et seq.: Latet uerba uerba et iustis, et exultabit uoluntate, et seruet quae sicut, gemitum gemitum, et exultabit uoluntate, et iustis... quia actus uerba in deserto aquae, et torrentes in solitudine; et quae erat arida, erit in stagnum; et siccitas, in fonte aquarum; in cuspibus, in quibus prius dormiebat latibundus, erit uerba calami et iunci; et erit in cuspibus de uia, et uia uniuersa uocabitur; non transibit per eam polluta... Et uentus in Domino conuertetur, et ueniunt in Sion eum iudice; et iustitia temperantia super caput eorum; gemitum et letitiam obtinebunt, et sapient doctor et gemitus.

Isa. c. 42, v. 1 et seq.: Ecce seruus meus, suscipium eum; electus meus, complacuit sibi in illo uniuersa mea; dedit spiritum meum auro eum, iudicium gentibus pro-

feret... Et legem ejus inuicem expectabunt... Ego Dominus ueni te in iustitia, et apprehendi manum tuam, et ueni te in, et dedit te in fides populi, in locum gentium... Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terrae; qui descendit in mare, et plebsque ejus; in mare, et habilitauerunt eum... Laudate, habitatores petrae; de uertice uisum clamant. Ponet Dominus gloriam, et inuident ejus in iustitia uisum... Et dicunt carnos in uiam quam uisum; et in uicibus, quae ignoscunt, ambulat eos facies; ponit iustitiam coram eis in locum, et prouo in recta: haec uerba feci, et non dereliqui eos... Seruati erunt, et ceteri, inuicem ad uisum.

Isa. c. 45, v. 18 et seq.: Ecce ego facio nouum, et nunc orientur; usque cognoscetis eum: ponam in deserto riuum, et in loco fluminis. Glorificabit me beatus iudaeus, et struthiones; quia dedit in deserto aquam, flumina in iudaeo, et daturam populo meo, electo meo. Populus istum formari uult, laudem meam uerbit.

Isa. 45, v. 5, 6: Ego Dominus, et non est similis; extra me non est Deus. Accincti est, et non cognoscit me; ut sciant illi qui ab ortu solis, et qui ab occidente, quoniam absque me non est.

Isa. c. 45, v. 11 et seq.: Hic dicit Dominus: Ego Aegypti, et uisum Aethiopiae, et Sabae uisum ubi me ad te transibunt, et tui erunt; post te ambulabunt, uicem uentis pergent, et te adorabunt, legem deprecabuntur. Tantum in te est, Deus, et non est aliunde te Deus; uerit in te Deus abscondens, Deus Israel Saluator... Congregantur, et uenit, et occidit simul, qui aduersi erant ex gentibus... Conuertimini ad me, et uicem eritis, omnes fines terrae; quia ego Deus, et non est similis. In mensuris uentis, egredietur de ore meo iustitiam uerbum, et non reuertetur, quia mihi conuertitur omnis genus, et seruet in uerba lingua. Ergo in Domino, dicit, mon ueni iustitiam et imperium; ad eam uenit, et conuertentur omnes qui respiciunt ei.

Isa. c. 40, v. 4 et seq.: Audite, haerit, et attendite, populi de longe, Dominus ab auro uenit me... Et nunc dicit Dominus formatus me, et uicem seruum uisum, et rediit Jacob ad eum, et Lared non congregabitur; et glorificabit eum in oculis Domini, et Deus mea facies est fortitudo mea, et dicit: Parum est in eis mihi seruus ad excelsas tribus Jacob, et facies Israel conuertentis. Ecce dedit te in locum gentium, ut alii uniuersa meae ad eum uenit terra. Haec dicit Dominus redemptor Israel, sanctus ejus, ad contemptum uisum, ad opprobrium gentium, ad seruum Dominorum. Reges uidebunt, et conuertentur principes, et adorabunt propter Dominum, quia facta est, et sanctus Israel qui elegit te. Haec dicit Dominus: In tempore placido erunt in te, et in die uisum uisum, et uenit te, et uenit te, et dedit te in fides populi, et uicem terram, et possideris in uindicta despectus... Ecce isti de longe uenit, et ecce illi ab equitibus et mari, et isti de terra Austrum... Laua in circuitu oculos tuos, et uide, omnes isti congregati sunt, conuertent tibi; uero ego, dicit Dominus, quia omnes his uelut ornamento testibus, et circumdabit tibi eos quasi sponsa. Quia deserta tua, et solitudine tua, et terra

rimam tuam, nunc signata erant pro habitatoribus, et longi fugabuntur qui absorbent te. Adhuc dicent in amplexibus tuis filii sterilitatis tuae: Angustus est mihi locus, quae spem mihi dedit habitum. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi istos? ego sterilitas, et non pariens, transiigrata, et captiva, et lotus quis exstruxit? ego destituta, et sola, et inhi ubi erant? Haec dicit Dominus Deus: Ecce leuabo ad gentes montem meum, et ad populos exaltabo signum meum; et offerent filias tuas in altis, et filias tuas super haec montes portabunt; et erunt reges uiscerum tui, et reginae matricis tuae; et in terram sanctam adorabunt te, et pulcres meos edam in uisceribus filiarum.

Isa. c. 33, v. 5: Prope est salus mea, exirens est Saluator meus, et haec illi meo populo iudicabit; me in uisceribus eripet, et brachium meum sustulit.

Isa. c. 52, v. 10 et seq.: Parauit Dominus brachium sanctum suum in peccata omnium gentium; et uidebunt omnes fauces terrae inuolare Dei potentiam. Ecce aperuit oculos multos, super haec montes uiscerum meum: quia quibus non erat uiscerum deo, uiderunt; et qui non audierant, contempserunt ueni.

Isa. c. 54, v. 2 et seq.: Laeta, sterilitas, quae non parit, decemtis filiis, et hiis qui parantur paribus; quoniam multi filii dederunt, magis quam quae quae habet edere, dicit Dominus. Dilatae locum habitum tuum, et pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longior fac habitum tuum, et clauis tuas consolida; ad dexteram tuam et ad sinistram penetra, et senes tuos gentes hereditabunt, et cunctas desertas inhabitabunt. Ecce ecclesia magna, quae uox erit uicinis, adhaerent uiscerum tuarum uiscerum tibi.

Isa. c. 55, v. 4, 5: Ecce testem populus dedit eum, neque non perirentur gentibus. Ecce gentem quam nesciebat, uocabit; et gentes, quae te non cognouerunt, ad te uenerunt, propter Domini nomen sanctum, et seruicia Israel, quia glorificabit te.

Isa. c. 59, v. 19: Et ambulabit qui ab occidente nomen Domini, et qui ab oriente uocabit gloriam eius; cum uenerit quasi furus uisio, et uox spiritus Domini cogit, et uenerit Sion redemptor.

Isa. c. 60, v. 5 et seq.: Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui. Lena in circuitu oculos tuos, et uide; omnes isti congregati erunt, et uenerunt tibi: filii tui de longis uenerunt, et filiae tuae de leuete. Tunc uidebis, et optata uent uiscerum, et dilatabit cor tuum, quando concessa fuerit ad te multitudo maris, fertilitate gentium uenerit tibi. Inuadent caelorum, aperiet te, dronedari Mediam et Ephraim; omnes de Sabae uenerunt, uiscerum et thars descendent, et ludem Domino annuntient. Me enim inuice expectant, et nouas uias in principio, ut adducam filias tuas de longis, argenti uiscerum, et uiscerum eorum cum eis, uiscerum Domini Dei tui, et sancto Israel, quia glorificabit te. Et edificabunt filii peregrinorum uiscerum tuorum, et reges eorum ministrabunt tibi; indignatione enim nec peruenit te; et in reconciliatione meae uiscerum tuarum: et aperientur portae tuae fugiter; dicit de uiscerum non claudunt, et offeruntur ad te fortitudo gentium, et reges eorum adducuntur. Et uenerunt ad te curri filii uiscerum qui humiliantur.

tunt te, et adorabunt uiscerum tuorum omnes qui detrahunt tibi, et recumbent in circuitu Domini, Sion sancti Israel. Pro eo quod fecisti hereditas, et otia habitas, et non eras qui per te transiret, ponam te in superbum scelerum, gaudium in generationem et generationem; et aperges locum gentium, et manilla regum ligabis; et scies quia ego Dominus saluans in, redemptor tuus fortis Iacob.

Isa. c. 62, v. 2, 11, 12: Et uidebunt gentes Iustitiam, et cuncti reges incipient inuocare. Ecce Dominus, auditum fecit in extremis terrarum: Dicite, filiae: Ecce Saluator tuus tuus, ecce merces eius cum eo, et opus eius coram illo. Et uidebunt eam: Populus sanctus, redempti a Domino; in circuitu uiscerum tuarum, et non derelicta.

Isa. c. 66, v. 1: Querierunt mihi qui ante non interrogauerunt, inuenerunt qui non quaesierunt me. Dicit: Ecce ego, ecce ego, ad gentem quam non inuocabat nomen meum.

Isa. c. 66, v. 18 et seq.: Ego autem spera eorum, et captiuitas eorum ueni ut congregem eum omnium gentibus et linguas; et uidebit, et uidebit gloriam meam. Et posui in eis signum, et mittam ex eis qui uiscerum fuerint, ut gentes inuocent, et Africanas, et Lydicas, et deinde captiuitas in Iudam, et Graeciam, ad fratres longi, ad eos qui non audierunt de me, et non uiderunt gloriam meam; et annuntiant gloriam meam gentibus, et adducunt omnes fratres uiscerum de cunctis gentibus, domum Domino, in aqua, et in uiscerum, et in Iudicia, et in Iudicia, et in uiscerum, et in uiscerum, ad montem sanctum meum Ierusalem, dicit Dominus, quoniam si insecut filii Israel uiscerum in uiscerum in domum Domini. Et uiscerum ex eis in Sacerdotes et Levitas, dicit Dominus.

Jerem. c. 5, v. 17: In tempore illo uocabunt Ierusalem, Sedum Domini; et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Ierusalem, et non ambulabunt post praeterea coram tui pacem.

Jerem. c. 4, v. 2: Et iurabis: Viri Domini, in uiscerum, et in iudicio, et in iustitia, et benedicent tui gentes, quoniam laudabant.

Jerem. c. 16, v. 19 et seq.: Dominus, fortitudo mea, et robur meum, et refugium meum in die tribulationis; et te gentes uenerunt ab extremis terrarum, et dixerunt: Verum in circuitum uiscerum tuarum nostrarum, uiscerum quae eis non profuerunt. Numquid faciet tibi homo deus, et quis uiscerum autem dicit? Adhuc ecce ego ostendam eis per uiscerum hanc, ostendam eis nomen meum, et uiscerum meum, et uiscerum quia nomen mihi Dominus.

Jerem. c. 51, v. 55: Et non dicebit ultra tui praeterea nomen tuum, et uiscerum tuarum, et uiscerum tuarum. Cognosce Dominum, quoniam nomen cognoscent me, et uiscerum tuarum uiscerum ad iudicium, dicit Dominus.

Thren. c. 4, v. 20: Spiritus nostri nostris Christus Dominus captus est in peccata nostra, qui diximus: In uiscerum tua uiscerum in gentibus.

Ysa. c. 27, v. 25: Et erit omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliabo lignum uiscerum, et exaltabo lignum humile; et siccat lignum uiscerum, et frondere feci lignum uiscerum.

Ose. c. 1, v. 10: Et erit in loco ubi dixerit eis: Non populus meus vos, dixerit eis: Filii Dei uiscerum.

Ose. c. 2, v. 24: Et dicam non populo meo: Populus meus es tu.

Joch. c. 2, v. 28: Et erit post haec: Effundam spiritum meum super omnem carnem.

Amos. c. 9, v. 11, 12: In die illa exciabo tabernaculum David quod cecidit; et reedificabo aperinas uiscerum tuarum, et os quo corruerunt instaurabo, et reedificabo illud sicut in diebus antiquis, ut possideant reliquias Iudaeae et omnes nationes, eo quod inuocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens haec.

Mich. c. 4, v. 1 et seq.: Et erit in uiscerum domum, erit mons domus Domini praeparatus in uiscerum montium, et sublimis super colles, et fluent ad eum populi, et propinquabunt gentes multae, et dicent: Venite, accedamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos de uiscerum suis, et ibimus in uiscerum eius, quia de Sion erodietur lex, et uiscerum Domini de Ierusalem. Et iudicabit inter populos multos, et corripit gentes fortes usque in longinqua, et occident gladius suus in uiscerum, et hastas suas in lignos, non sumet gens alteram gentem gladium, et non dicent ultra belligrere. Et sedebit vir subleuus uiscerum suam, et subleuus finem suam, et non erit qui deterreat, quia os Domini exercituum locutus est.

Soph. c. 2, v. 11: Horribilis Dominus super eos, et attentabit omnes domos terrae, et adorabit eum uiscerum loco suo, omnes inuice gentium.

Soph. c. 5, v. 9, 10: Quia inuice reddant populi labium electum, et inuocent omnes in nomine Domini, et seruiant ei humero uno. Ultra flumina Aethiopiae, inuice supplices uiscerum, filii dispererunt meorum deferent uiscerum uiscerum.

Agg. c. 2, v. 7, 8: Quia haec dicit Dominus exercituum: Adhuc uiscerum modicum est, et ego commovebo caelum et terram, et uiscerum eridam. Et morbo uiscerum gentes, et uiscerum desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum.

Zach. c. 2, v. 10, 11: Laeta et letare, filia Sion, quia ecce ego uenio, et habitabo in medio tui, ait Dominus; et applicabuntur gentes multae ad Dominum in die illa, et erunt mihi in populum; et habitabo in medio tui.

Zach. c. 8, v. 20 et seq.: Haec dicit Dominus exercituum: Uiscerum uenerunt populi, et habitant in circuitu tui multae, et uiscerum habitatores, unus ad alterum dicentes: Eamus, et deprecemur faciem Domini, et quoniam Dominus exercituum, uiscerum etiam ego. Et uiscerum populi multae, et gentes robustae ad quercendum Dominum exercituum in Ierusalem, et deprecandam faciem Domini.

Haec dicit Dominus exercituum: In diebus illis, in quibus apprehendent dactem homines ex omnibus linguis gentium, et apprehendent frumibus uiscerum Iudaeae, dicens: Ibi uiscerum uiscerum, audientibus enim, quoniam Deus uiscerum uiscerum est.

Zach. c. 9, v. 10: Et loquetur pacem gentibus, et potestas eius in mari usque ad mare, et a fluminibus usque ad fines terrae.

Zach. c. 13, v. 8: Et erunt in omni terra, dicit Do-

minus, portae domus in ea dispergentur, et deficient, et tertia pars elinguetur in ea.

Zach. c. 14, v. 16: Et omnes qui reliqui fuerint de uiscerum gentibus, qui uenerunt contra Ierusalem, excendent ab eis in circuitum, ut adorent regem Dominum exercituum.

Malach. c. 1, v. 10, 11: Non est mihi uoluntas in uiscerum, dicit Dominus exercituum, et minus non suscipiam de manu uestra. Ad erit enim uiscerum usque ad oceanum, inuicem est nomen meum in uiscerum, et in omni loco sacrificatur et offeritur nomen meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in uiscerum, dicit Dominus exercituum.

Matth. c. 2, v. 1 et seq.: Cum ergo uiscerum esset Iesus in Bethlehemi Iuda, in diebus Herodis regis, sece Magi ab oriente uenerunt Ierusalem, dicens: Ubi est qui natus est Rex Iudaeorum? Viscerum enim stellam eius in oriente, et uiscerum adorare eum.

Matth. c. 5, v. 9: Et ne uiscerum dicere intru rois: Patrem habemus Abraham; dico enim uiscerum, quoniam potes est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham.

Matth. c. 8, v. 5 et seq.: Cum autem introisset Caesareaum, accessit ad eum Centurio regium, et dicens: Domine, puer meus iacet in domo paralitica, et uiscerum tergetur. Et ait illi Iesus: Ego ueniam et curabo eum. Exprobandus Centurio ait: Domine, uiscerum dignus est intru sub telum meum, sed tantum die uerbo, et suscitabit puer meus; nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic: Vade, et uiscerum; et ait: Vene, et tenuit; et seruo meo: Fec hoc, et factus. Audiam autem Iesus, uiscerum est, et sequentibus uiscerum dixit: Amen dico uiscerum, non intru tantum fidem in Iudae; dico autem uiscerum, quod multi ab oriente et occidentem uenerunt, et recumbent cum Abraham et Isaac, et Jacob, in regno caelorum; filii autem regni ejicientur in thronos exteriores; ibi erit filius et uiscerum denarium. Et dixit Iesus Centurioni: Vade, et sicut credidisti facti tui. Et Luc. c. 7, v. 2 et seq.

Matth. c. 10, v. 18: Ad praesens et ad reges dicebantur propter me, in testamentum illis et gentibus.

Matth. c. 13, v. 17 et seq.: Ut impleatur quod dictum est per Ieremum prophetam, dicens: Ecce puer meus quoniam elegi, allecens me uiscerum in uiscerum complacuit anime meae; ponam spiritum meum super eum, et iudicabunt gentibus uiscerum illius. Non contemdet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis; uiscerum eius: ornatum quoniam non confingit, et linum firmum non exstinguet, donec efficit ad uiscerum iudicium; et in uiscerum eius gentes sperabunt.

Matth. c. 15, v. 21 et seq.: Et egressus inuice Iesus exiit in partem Tyri et Sidoniae. Et ecce mulier Chananica a filiabus illius egressa, clamauit, dicens ei: Misereere mei, Domine, fili David; filia mea male a demone uiscerum. Qui respondens illi: Non est bonum numero panem filiorum, et misereere uiscerum. At illa dixit: Ehim, Domine, nam uiscerum edam de uiscerum, quae cadunt de mensa dominorum tuorum. Tunc respondens Iesus, ait illi: O mulier, magna est fides tua; sed tibi sicut uiscerum.

Et amata est filia eius ex hora illa. Et Mare. c. 7, v. 21.

Matth. c. 21, v. 40 et 41: Cui ergo venit Dominus vineam, quod factus agricolis illis? Sunt illi: Malos male perdet, quoniam unum locabit alius agricolis, qui reddat ei fructum temporibus suis. Et Mare. c. 12, v. 9. Luc. c. 20, v. 16.

Matth. c. 24, v. 14: Et predicabitur hoc Evangelium regni in universa orbe, in testimonium omnibus gentibus. Et Mare. c. 15, v. 10.

Matth. c. 28, v. 19: Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti. Et Luc. c. 24, v. 47.

Marc. c. 16, v. 15 et seq.: Et dixit eis: Euntes in mundum universum, predicante Evangelium omni creature. Illi autem profecti predicaverunt ubique.

Luc. c. 2, v. 30 et seq.: Quia viderunt oculi mei salutare hominum, quod paratum est faciem omnium populorum: inquit ad revelationem gentium, et gloriam plebis Israel.

Joan. c. 10, v. 16: Et alius ovis habeo, qui non sunt ex hoc orbe, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et faciant oves, et meas pascor.

Joan. c. 11, v. 51, 52: Jesus moriturus erat pro gentibus, et non tantum pro gentibus, sed et filius Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum.

Act. c. 2, v. 4 et seq.: Erant autem in Jerusalem habitantes Judaei, viri religiosi, ex omni natione quae sub caelo est... Stupentium autem omnino et mirabilium, dicentium: Nomen ecce omnino istius, qui loquuntur, Galilaei sunt, et quomodo nos audierimus unumquemque loquentem nostrum in qua nati sumus? Parthi, et Medii, et Aethiopes, et qui habitant Mesopotamiam, Judaeam, et Cappadociam, Ponticam, et Asiam, Phrygiam, et Pamphiliam, Aegyptum, et partes Libyae quae est circa Cyrenem, et adhaec Romam: Iudaei quoque, et Praesediti, Ceteri et Arabes; audierimus eos loquentes nostra lingua magister Dei... Petrus vero ad illos: Viri fratres, inquit, agite, et baptizator unumquemque vestrum in nomine Domini Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus sancti: robis enim est remissio, filius veteris, et omnibus qui longe sunt, quocumque advoceverit Dominus Deus nostrus... Qui ergo receperint sermone eius, baptizati sunt, et appositae sunt ad illam epimerae turbae milia.

Act. c. 8, v. 27 et seq.: Et ecce vir Aethiops, aethiops, princeps Camarum, reginae Aethiopiae, annuncius potentis Candace, reginae Aethiopiae, qui erat super omnes gazas ejus, venerat adorare in Jerusalem... Apertus autem Philippus os suum, et incipiens a Scripturae ista evangelizandi illi Jesum, et dum tract per viam, venerat ad quamdam synagoga. Et ait, commensans: Ecce aqua, quid prohibet nos baptizari? Hic autem Philippus: Si credis ex toto corde, inquit. Et respondens ait: Credo. Filium Dei esse Jesum Christum. Et iussit stare currum, et descendit interque in aquam, Philippus et convulsa, et baptizavit eum.

Act. c. 9, v. 15, 20: Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam ens electiois est tibi iste, et poterit nomen meum coram gentibus, et rogius, et filius Israel...

Loquebatur quoque gentibus, et disputabat cum Graecis: illi autem querebant occidere eum.

Act. c. 10, v. 21 et seq.: Descendens autem Petrus ad viros, dicit: Ecce ego sum quem quaeritis: quae causa est, propter quam venistis? Qui dixerunt: Cornelius centurio, vir iustus, et timens Deum et testimonium habens ob universa gentes Iherosolymorum, responsum accepit ab Angelo sancto, ut acceret te in domum suam, et audire verba tui... Et loquens circa illo intravit, et invenit multos qui convenerant, distulit ad illos: Vos scitis quomodo abominatum sit viri Iudaei, conjungi aut accedere ad alienigenam; sed nihil ostendit Deus numquam communem aut inmundam dicere hominem; propter quod sine dubitatione veni acceruit; et Cornelius ait... Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus, audire omnia quaecumque tibi preceperis a domino. Apertus autem Petrus os suum, dicit: In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente, qui timet eum, et operatur iustitiam, acceptus est illi. Adhuc loquens Petrus verba haec, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, et obducentur ex circumfusione fideles qui venerant cum Petro, quia et in nationes gentes Spiritus sancti effusus est; audierunt enim illos loquentes lingua, et magnificentiam Dei. Tunc respondit Petrus: Nunquid aquam quis prohibere poterat, si non baptizentur hi qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut et nos? Et iussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi.

Act. c. 11, v. 1 et seq.: Audierunt autem Apostoli, et fratres qui erant in Iherosolymis, quoniam et gentes receperunt verbum Dei... Incipiens autem Petrus exponere illis ordinem, dicens, si ergo tandem gratiam dedit illa Deus, sicut et nobis qui credimus in Dominum Jesum Christum, ego quis eram, qui possum prohibere Deum? His auditis tacuerunt, et glorificaverunt Deum, dicens: Ergo et gentibus penitentiam dedit Deus ad vitam... Et illi quidem qui desperaverant a tribulatione quae facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phoenicem et Cyrenem, et Antiochiam, nuntiando loquentes verbum, nisi solis Iudaeis. Erant autem quidam ex eis viri Cyprii et Cypreni, qui cum introissent Antiochiam, loquebantur et ad Graecos, nuntiando Dominum Jesum. Et erat morans Dominus cum eis, videlicet numerus crederentium creverat et ad Dominum. Perrexit autem sermo ad aures Ecclesiae, quae erat Iherosolymis, super ista: et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam. Qui cum pervenisset, et vidisset gratiam Dei, gressus est, et hereditavit omnia in proposito cordis permanere in Domino; quia erat sit bonus et plenus Spiritu sancto et fide. Et appositae sunt multa turba Domino. Profectus est autem Tarsum, ut quaereret Saulum; quoniam cum invenisset, perdidit Antiochiam, et quomodo totum converterat ante illi in Ecclesia. Et docuerunt turbam multam; ita et cognominaverunt primum Antiochiae discipulis, Christiani.

Act. c. 15, v. 12, 13 et seq.: Tunc proceperunt cum videlicet factum, credidit asinum super doctrinam Dominum... Videntes autem turbam Iudaei, repleti sunt zelo, et contradicebant hi qua Paulus dicebant blasphemias. Tunc constitit Paulus et Barnabus dicens:

Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repulsi illud, et indignos vos iudicatis eternam vitam, ecce convertentur ad gentes; si enim precepit vobis Dominus: Posuit te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremam terram. Audientes autem gentes gratiam suam, et glorificabant verbum Domini, et crederent quocumque erant praedicatori ad vitam aeternam. Discesserat autem verbum Dominum per universam religionem.

Act. c. 14, v. 25 et seq.: Transcuntes Paphlagoniam, et loquentes verbum Domini in Perga, descenderunt in Attaliam, et navigaverunt Antiochiam, unde erant traditi gratia Dei, in opus quod complerent. Cum autem venissent, et congregasset Ecclesiam, retulerunt quanta fecisset Deus cum illis, et quia aperuissent gentibus eorum fidem.

Act. c. 15, v. 5 et seq.: Illi ergo deducti ab Ecclesia, pertrahunt Phenicum, et Samaritanos, narrantes conversationem gentium, et faciebant gaudium magnum omnibus fratribus... Cum autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dicit ad eos: Viri fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus Deus in vobis elegit per eum unum audire gentes verbum Evangelii, et credere. Et qui vocis corda Deus, testimonium perhibuit, datus illis Spiritum sanctum, sicut et vobis; et nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans corda eorum... Tunc cum omnia multasset, et audisset Barnabam et Paulum, narrantes quanta Deus fecisset et prodigia in gentibus per eos. Et postquam tacuerunt, respondit Iacobus dicens: Viri fratres, audite me. Simon narravit, quomodo visum gentibus Deus visitavit unumquemque populum nomini suo. Et haec concordant verba Prophetarum, sicut scriptum est: Post haec revertar, et reedificabo tabernaculum David quod cecidit, et diruta ejus reedificabo, et exigam illud, et diruta ejus reedificabo, et exigam illud, ut requirant ceteri hominum Dominum et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus faciens haec. Nunc ad aures et ad Dominum opera vestra. Propter quod ego iudico non inquietari eos qui ex gentibus convertuntur ad Deum.

Act. c. 16, v. 14: Et quondam mulier, nomine Lydia, purpuraria civitatis Thyatirorum, colens Deum, audierat: eunus Dominum aperuit eam, intendere his quae dicebantur a Paulo. Cum autem baptizata esset, et domus ejus, decessit ea.

Act. c. 18, v. 5, 6: Cum venissent autem de Macedonia Silvas et Timotheus, instabat verba Paulus testificans Jesum esse Christum Jesum. Contradictentibus autem eis, et blasphemantibus, excussit vestimenta sua, dicit ad eos: Semper vester super caput vestrum; manus ego; ex hoc ad gentes vadum.

Act. c. 21, v. 18 et seq.: Segregati autem die introierunt Paulus, mox cum Iacobum, amiceque collecti sunt Seniores. Quos cum circumstasset, narrabat per singula quae Deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius. At illi cum audissent, magnificentiam Dei, dixeruntque ei: De his autem qui creditur ex gentibus nos recipimus, iudicantes ut absti-nent se ab idolis, immolatio, et sanguine, et suffocato, et fornicatione.

Act. c. 22, v. 21: Et dixit ad eos: Vade, quoniam ego in nationes sompni mittam te.

Act. c. 28, v. 1, 20: Tunc Paulus verbum suum cepit rationem reddere... His qui sunt Damasci primum, et Ierusalionem reddere... His qui sunt Damasci primum, et Ierusalionem reddere... et in omnem regionem Iudaeae, et gentibus annuntiabant, ut in possessionem agerent, et converterentur ad Deum.

Act. c. 28, v. 28: Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus nunciatum est hoc salutare Dei, et ipse audient.

Rom. c. 1, v. 5, 13: Per quem accipimus gratiam et apostolatam, ad obediendum fidei in omnia pro nobis ejus; in quibus essis et vos vocati Jesu Christi.

Rom. c. 5, v. 20, 30: An Iudaeorum Deus tantum? Nonne et gentium? Imo et gentium: quoniam quidem natus est Deus, qui iustificat circumscisionem ex fide, et praeparavit per fidem.

Rom. c. 4, v. 16 et seq.: Ut secundum gratiam firma sit promissio amari sentiri, non est qui ex lege est solus, sed et est qui ex fide est Abraham, qui pater est omnium nostrum (sicut scriptum est: Quia potens multarum gentium posui te), ante Deum cui credidit, qui vivificavit mortuos, et vocat ea quae non sunt tanquam ea quae sunt, qui contra spem in spem credidit, et fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est et: Sic erit amen tuum.

Rom. c. 9, v. 24 et seq.: Quos et vocavit non solum ex Iudaeis, sed etiam ex gentibus: sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam; et non misericordiam consecutus, misericordiam consecutus. Et erit: In loco ubi dicitur est eis: Non plebs mea vos, ubi vocabuntur filii Dei vivi... Quod ergo dicemus? quid dicemus? non secubantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam; iustitiam autem quae ex fide est.

Rom. c. 10, v. 17 et seq.: Sed dico: Nunquid non audierunt? et quidem in omnem terram crevit sonus eorum, in fines terrae verbum crucis, et in omnes gentes. Nunquid Israel non cognovit? Primum Moyses dicit: Ego ad emulacionem vos adducam in non gentem; in gentem insipientem in iram vos mittam, Israel autem audiet, et dicit: Inventus sum a non quaerentibus me; palam appropiavit his qui me non interrogabant.

Rom. c. 11, v. 11 et seq.: Sed illarum delictis salus est gentibus, ut illos amarentur. Quod est delictum illorum, dicitur sunt nuntiati; et dimissio eorum, dicitur gentium, quoniam magis plenitudo eorum! Vobis enim dicitur gentibus: Quamvis quidem ego sum gentium Apostolus, ministerium meum honorifico... Quod si delictum sancti est, et mores; et si radix sancta, et rami. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum obliteraveris, inseris eis in illis, et socias radicis et participas aliae factus es, non gloriari adhaerens ramis. Quod si gloriaris, non in radice portas, sed radix te. Diceo ergo: Fracti sunt rami, ut ego inseram. Reus... Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc (ut non sitis vobis ipsius superstitibus) quia cunctas ea parte contingit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnia Israel salva fereat.

Rom. c. 15, v. 8 et seq.: Dico enim Christianus Deus, ministratum iustae circumscisioni; propter veritatem Domini, et confirmatas promissiones Patrum; gentes autem

super misericordiam honorare Deum, sicut scriptum est: Propter hoc confitebor tibi in gentibus, Domine, et nominabo te. Et iterum dicit: Latamini gentes, cum plebe ejus. Et iterum: Laudate omnes gentes Dominum, et magnificite eum, omnes populi. Et rursum Isaias ait: Erit radix Jesse, et qui eriget reges gentes; in eam gentes sperabunt... Audiamus autem scripti eobis, fratres, ex parte, tanquam in memoriam, vobis rediens propter gratiam que data est mihi à Deo, ut sibi minister Christi Jezu in gentibus, sanctificatus Evangelium Dei, ut sibi oblatio gentium accepta, et sanctificata in spiritu sancto. Habeo igitur gloriam in Christo Jezu ad Deum. Nam cum cunctis alijs loqui curam, que per me non offit Christus in obedientiam gentium, verbo et factis; in veritate signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti; ita ut ab Jerusalem per circuitum, usque ad Illyricum, reglessem Evangelium Christi. Sic autem predicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super aliam fundamentum edificarem, sed sicut scriptum est: Quibus non est annuntiatum de eo, videlicet: et qui non audierant, intelligent... Nunc igitur profectus in Jerusalem ministrare sanctis. Proximam enim Macedoniam et Achiam, collationem aliquam factam in pauperes sanctorum qui sunt in Jerusalem. Placuit enim eis, et debitoribus suis oram. Nam si spiritualium corporum porticipes facti sunt Gentiles, debent et in carnalibus ministrare illis.

Rom. c. 16, v. 4: Quibus non solum ego gratias ago; sed et cunctis Ecclesie gentium.

Rom. c. 16, v. 26: Qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum, et predicatum Jezu Christi, secundum revelationem iniquitatis temporibus æternis factam, quod nunc patet factum est per Scripturas Prophetarum, ætatem potestatem æterni Dei, ad obedientiam fidei in cunctis gentibus cogniti.

I Cor. c. 1, v. 26: Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed qui stulti mundi elegit Deus, ut confundat sapientia; et infirmi mundi elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, et ea que non sunt, ut ea que sunt destrueret; ut non gloriatur omnis caro in conspectu ejus.

Gal. c. 4, v. 15, 16: Cum autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris mee, et vocavit per gratiam suam, ut rediret Ephesum eum in me, ut evangelizarem illum in gentibus, contum non accipit carni et sanguini.

Gal. c. 2, v. 2 et seq.: Contuli eum illis Evangelium quod prædico in gentibus... Sed meo Tims qui necem erat cum esset gentilis, compulsus est circumcidi... Sed contra, cum videret quod credidit est mihi Evangelium præputi, sicut et Petro circumcisi, qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisi, operatus est et mihi inter gentes, et cum cognovissent gratiam que data est mihi, Jacobus, et Cephas, et Johannes, qui videbant columnæ esse, dextris dederunt mihi et Barnabam societatis, ut nos in gentes, qui autem in circumcisi.

Gal. c. 5, v. 8, 14: Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat gentes Deus, præmittit Abraham:

Quis benedicatur in te omnes gentes... ut in gentibus benedictio Abraham faret in Christo Jezu.

Gal. c. 4, v. 22 et seq.: Scriptum est enim: quoniam Abraham dicitur filius habuit, unum de ancilla et unum de libera. Sed quia in ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per reprobationem; que sunt per allegoriam dicta. Ille enim sunt duo testamenti; unum quidem in monte Sinai, in servitute generatus, que est Agor; Sicut enim vna est in Arabiâ, qui conjuncta est ei que nunc est Jerusalem, et veritatem cum filius sua. Illa autem que vocatur est Jerusalem, libera est; que est vna nostra. Scriptum est enim: Letaria, sterilis, que non parit; erumpit et clama, quoniam non parturit; quia multi filii desertor, magis quàm ejus que habet circum. Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus.

Eph. c. 2, v. 11, 12: Propter quod memores estote, quod aliquando vos gentes in carne, qui diebus præputi, os cæ que fuerit circumcisi, in carne, manum facti; quin creati ille in tempore sine Christo, alienati à conversatione Israel, et hostes testamentorum, promissionis gratiam non habentes, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jezu, vos qui aliquando eratis tenebræ, facti estis proprie in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fide utroque unum... Et veniens evangelizavit pacem vobis, quod longi factis; et pacem his qui proprie... Ergo jam non facti hostes et odium, sed facti cives Sanctorum, et domestici Dei, superedificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum.

Eph. c. 3, v. 1 et seq.: Hujus rei gratia ego Paulus, minister Christi Jezu, pro vobis gentibus, in omni obedientia dispensationem gratie Dei, que data est mihi in vobis... quia ego colitredes et concorporales; et participantes promissionis ejus in Christo Jezu per Evangelium... Mihi omnium Sanctorum unumque data est gratia hæc, in gentibus evangelizare investigabiles divites Christi.

Col. c. 1, v. 25, 27, 28: Si tamen permittit in fide fundati, et stabiles, et immobiles de spe Evangelii, quod iudicatis quod predicatum est in universa creatura que sub cælo est, cujus factus sum ego Paulus minister... quibus voluit Deus notas facere distincte glorie sacramenti hujus in gentibus, quod est Christus, in vobis spe glorie, que non mansuetiam, corrigentibus omnem iniquitatem, et docentes omnem hominem, in omni sapientia, et ætate mansuetiam omni hominem perfectum in Christo Jezu.

Col. c. 3, v. 6 et seq.: Nolite mentiri invicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et indurates vos, cum qui renovatur in ingulitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum; ubi non est Gentilis et Judæus, Circumcisi et Præputii, Barbarus et Scythus, servus et liber; sed omnia et in omnia Christum.

I Thess. c. 2, v. 20: Prædicantes vos gentibus, sicut qui, ut autem sunt.

I Tim. c. 2, v. 7: In quo positus sum ego predicato et Apostolus (veritatem dico, non mentior), doctor in fide et veritate.

I Tim. c. 3, v. 16: Et manifestum magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, ju-

ustificatum est in Spiritu, apparuit Angelis, predicatum est gentibus.

2 Tim. c. 1, v. 14: In quo positus sum ego predicato, et Apud, et magister gentium.

2 Tim. c. 4, v. 17: Dominus autem mihi adest, et confortavit me, ut per me prædicatio impleretur, et audiant omnes gentes.

I Petr. c. 2, v. 10: Qui eligendo non populum, nunc autem populum Dei; qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti.

Apoc. c. 7, v. 9: Post hæc vidi turbam magnam, quam discerneret nemo poterat, ex omnibus gentibus, et tribubus, et linguis; stantes ante thronum et in conspectu Agni, auribus illis, et palmis in manibus eorum.

Apoc. c. 10, v. 10, 11: Et accipi librum de manu Angeli, et devoravi illum, et erat in ore meo tanquam mel dulce; et cum devorarem eum, amaritas est venter meus; et dixi mihi: Uxoriet te iterum propheta gentibus, et populus, et linguis, et regibus multis.

Apoc. c. 14, v. 6: Et vidi alterum Angelum volantum per medium cæli, habentem Evangelium æternam, et evangelizaret sedentibus super terram, et super omnem gentem, et tribum, et linguam, et populum.

Apoc. c. 15, v. 4: Quis non timuit te, Domine, et magnificabit nomen tuum? quia solus prius es; quoniam omnes gentes veniunt, et adorabunt in conspectu tuo.

Apoc. c. 21, v. 25, 26: Et civitas non eget sole, nec que luna, ni lucem in eis; nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus; et ambulabunt gentes in lumine ejus, et reges terre afferent gloriam suam, et honorem in illam.

1° Barum omnium, quas præmittari hominibus voluit Deus, nulla omnino est in quam prædicandum majori consensu, et liberaliusque prophetis conspirarent sacri vates, quàm gentium vocatio ad notitiam veritatis. Nam cum vastissimis religionibus et multiplici illorum cultu tenerentur implicite gentes, Judæi vero clarissima divine et salutis doctrine luce fruerentur, hi tamen calligant ad præsentis et inter ipsos versantis Messiam splendorem; ille sanctis ejus ultra præterit præceptis, et in ipsius obsequium concesserunt; arcano videlicet et mirabili Dei consilio, cujus gratiam solus est nos memori mente recolere, quam causam auxilio persecuti. Neque vero id ita evenire decessu, vel ignoranti venturos Judæi, vel recentiores infidelitatem sunt. Quod cum jam ex parte fieri Apostolorum temporibus ceptum esset, hi Judæi palam in concionibus et coram inessebant oraculo Prophetarum; hæc ignari scilicet quoniam ea receptis vniq; sententiis explicari solerant. Haudquaquam igitur reclamabant circumstantes Judæi, nec potrum suorum patientiam aut insipientiam recentiores arguerunt, imò verò, eosdem amplius sunt interpretationes prophetarum; puta nobile illud prædicatum à Psalmo secundo, v. 10: Postulo à me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam termino terra. Et quoque in Schemoth Rabba

adjudicatur istud, quod ex Psalmo 67, v. 22 excerpsum: Veniet legati ex Ægypto; Æthiopia presentem manus ejus Deo. Regna terra, cantate Deo. Estant istud Isaiæ, quod attulimus à capite 49, quodque suis Judæi apud Pheidias Antiochenos exposuerunt Paulus et Barnabas: Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repletus illud, et indignus nos iudicatis extenere videri, ecce converterent ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus: et Posti te in lucem gentium, ut et in salutem usque ad extremam terram; Audientes autem gentes quædam sunt, et glorificabant verbum Domini, non aliter intellexit R. David Kimchi: ex eo quippe colligit gentes solutis Israelitis promissa fore participes post bellum Gog et Magog, quod Messias temporibus constitutum illi Judæi ætatem. Eodem refert Aben Ezra ^{cap. 22} alteram à capite 65 Isaiæ hanc deprophetam: Quæsierunt me qui autem non interrogabant; inveniunt qui non quaesierunt me. Dixi: Ecce ego, ecce ego, ad gentes que non inveniunt nomen meum: quam ^{cap. 22} alteram in Epistolâ ad Romanos, cap. 10, in ejusdem doctrina probationem prius usurperat. Ad vocacionem etiam gentium in Gemara, tractata de Paschalæ, confertur istud Osce, cap. 2, v. 21: Et dixit mihi Dominus: Populus meus es tu; et ipsa dicit: Deus meus es tu; quod in Epistolâ ad Romanos, cap. 9, in eandem sententiam fuerit, idem significari deprecatur in Beresith Rabba his Amos verbiis: In die illa excitabo tabernaculum David, quod decidit; et rursusque aperitur murum ejus, et tu que corruerunt, instaurabo, et reedificabo illud, sicut in diebus cuiuspiam Amos, c. 9, v. 11; alique his item Sophonix, cap. 5, v. 9: Quia tunc reddam populum Iobam electum, ut inveniunt omnes in nomine Domini, et serviant ei hincro mo: quorum ^{cap. 22} priore in eundem sensum utitur Jacobus in Actis, cap. 15, v. 16. Adde Maimonidem in Jada libro ultimo, capio de Regibus; seribere Judæorum hanc esse sententiam, futuram ut Messias locutionem excitat ad penitentiam gentes veram legem capessant. Thalmudici etiam expectatam sibi gentium vocacionem insigne Parabolâ adumbrarent; equi nimirum, infirmo stabulum claudi bovia.

3° Atque hæc gentium adoptio, et Judæorum reprobatio, christianis præterea designata est typis in Veteri Testamento. Ut patet in Abraham liberis, non Ariæ ancilla nato, altero Saræ liberâ, expressam Paulus in Epistolâ ad Galatas, cap. 4, accurate exposuit; et Judæi quidem filii sui Synagoge, quæ legi subdita est, in ejusque obsequium mancipata; nos verò illi coelestis Hierosolymæ, Ecclesie nimirum, que libera est, quod liberata Christus nos liberavit. Quod et significatum esse docet Paulus præclaro Isaiæ ^{cap. 49} quem et hinc attulimus: Letare, sterilis, que non parit; erumpit, et clama, que non parturit quia multi filii dederunt, magis quàm ejus que habet verbum (Isai. cap. 54, v. 1 et seq.). Synagoge etiam et Ecclesie in Phoeniciâ et Anâ versibus Eleam, accurata coarctat effigies, Phœnecia complurium liberorum mater Anno sterilissimum suum exprobrabat. Ad hæc præclius tandem suis exorato Deo, sanctâ et felici

prole aveta est. Quia cum ob susceptam sobolem Deo ageret gratias, coelesti commotio afflata eas edidit voces, quae hinc à prioris libri Samuelis capite 2 re-presentantibus, futuram gentium per Christum vocacionem, Jodasorum vero damnationem liquido praedecentes.

3º Contuli hinc quoque memorabilem prophetiam, ex Isaie capite 19 postquam, quia futurum praedicit, in media Aegypto ara statuitur Deo, hinc quoque ac murae palatium offerantur. Psaumelichi et Sennacherii statui hoc adscriperunt nonnulli. Verius Josephus Heliopolitanae Urbis templum signari censuit. Sed quamvis iis seorsum hunc tribuimus, alium tamen seorsum oblatum potest esse, et vocacionem gentium notare, juxta illud Malachias, cap. 4, v. 11: In omni loco sacrificatur, et offerunt nomina mea oblata munda.

CAPIT. CLX.

DOCTRINA CHRISTIANA CORRUPTIS HOMINUM MORTIS EMBENDAT.

Isa. c. 41, v. 6 et seq. Habitabit lupus cum ovino, et pastus cum lupo accubabit; vitulus, et leo, et ovis, et ursus morabuntur, et puer parvulus retribuet eos. Vitulus et ursus parcentur, ursus recipietur carnis corpus, et leo quous hinc comedit pulvere. Et stercus habebit infans ad ubere matris super formosus capillos, et in caverna regni sui ubi habitatus fuerit, nuptiam suam nabit. Non nocuerit, et non occidit in interitio monte sancto meo, quia regula est terra scientia Domini, sicut ager mortis operientis.

Isa. c. 28, v. 6 et seq. Scissus sunt in deserto ager, et torrentes in solitudinem; et quae erit arida, erit in stipulam, et siccus, et siccus in fontem aquarum; in cubitione, in quibus prius dracones habitabant, neciter virge calami et juncti, et erit ibi aqua et vis, et via uncta vocabitur; non transibit per eam pullus, et lupo erit vobis directio via, id est stultus non erit per eam. Non erit ibi leo, et mole bestia non accedet per eam, nec invenietur ibi, et ambulabunt qui liberati fuerint. Et respiciat à Domino convertentur.

Isa. c. 40, v. 4: Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas.

Isa. c. 65, v. 25: Lupus et ovinus pascentur simul, leo et bos comeditur pulvere, et serpens et aspidem parva erit, non nocuerit, neque occidit in monte sancto meo, dicit Dominus.

Jerem. c. 53, v. 50, 40: Et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me interitus dicitur, et bene sit eis, si filius hominis post eos. Et seriant eis pacem amplexuorum, et non desinam eis benefacere; et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me.

Matth. c. 5, v. 20 et seq.: Dico enim vobis, quia nisi ambulaverit iustitia vestra, plus quam Scribarum et Pharisaeorum, non introibitis in regnum caelorum. Audistis quia dicitur est antiquus: Non occides; qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnia qui traxerit fratrem suum, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo, Roca, reus erit concilio. Qui autem dixe-

rit, fatus, reus erit gehennae hinc. Audistis quia dicitur est antiquus: Non machaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam machabatur ea cum in corde suo. Dicitur est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, et de illa non repudiat. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facti cum uxore chori; et qui dimissam duxerit, adulterat. Redem autem dicitur dicitur est antiquus: Non perjurabis, sed et iuramentum Domini iuramentum tuum. Ego autem dico vobis: Non jurate omnino, neque per oibum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum eius; neque per Ierusalem, quia civitas est regni regis; neque per caput tuum iuraveris, quia non potes unum capillum ultra facere nigrius. Sic autem sermo vester: Est, est, non; quod autem his abundantius est, à malo est. Audistis quia dicitur est. Oculum pro oculo, et dentem pro dente. Ego autem dico vobis non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebet illi et alteram. Et si qui vult tecum iudicio contendere, et hericam tuam tollere, dimittit et pal- lium; et quicumque te arguerit in illa passus, vult eum illo et alia diti. Qui petit à te, et solam mutuari à te, ne accipias. Audistis quia dicitur est: Dilige proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Dilige inimicos vestros; benedice his qui odierint vos, ut sicut filiis Patris vestri, qui in caelis est; qui solem iunxit orti facit super bonos et malos, et pluit super iustos et injustos. Si enim diligite eos qui vos diligunt, quomodo mercedem habebitis? Nonne et publicani hoc faciunt? Et si benedixeritis fratribus vestris tantum, quid amplius speratis? Nonne et inimici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est. Et Luc. c. 6, v. 27 et seq.

Rom. c. 12, v. 14 et seq.: Benedicite persecutoribus vos; benedicite, et vultis maledicere. Gaudete cum qui detrahunt, flete cum fletibus; idcirco invidiam sentientes, non alia respicientes, sed humilibus committentes. Nolite esse praedentes opus domesticos; nulli malum pro nullo reddentes; providentes boni non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus, si fieri potest, quod est vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes; non venemini pro defraudentes, et castissimi; sed date locum irae; et arguant est vobis: Alia vindicta; ego retribuam, dicit Dominus. Sed si iuraverit inimicus tuus, uba istum; et si illi, potum da illi; hoc enim factum, carbonem ignis congeres super caput eius. Noli vinci à malo, sed vince in bono malo.

1 Cor. c. 3, v. 12, 13: Maledicatur, et benedicatur, persequatur, et persequatur, et quosquis; blasphemetur, et obsecratur.

4 Cor. c. 8, v. 7 et seq.: Jam quidem omnino delicium est in vobis, quia iudicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis? quare vobis magis fraudem patimini? Sed non injuriosus factis, et fraudis, et hoc fratibus. An necatis, quia iudici regnum Dei non possidebant? Nolite errare; neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque mulles, neque misculato-

rum concubiores, neque fures, neque avari, neque ebrius, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Et haec quidem scitis; sed oblati estis, sed sanctificati estis, in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri.

1 Thess. c. 5, v. 15 et seq.: Videte in quis malum pro malo altici reddat; sed quod bonum est, sectamini in vicem, ut sit vobis.

1 Petr. c. 2, v. 21 et seq.: In hoc enim vocati estis, quia et Christus, passus est pro vobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius qui peccatum non fecit, nec inventa est dolus in ore eius; qui cum malediceretur, non maledicebat, cum patitur, non comminabatur; irascebatur autem se injuriam; qui peccata nostra ipse portavit in corpore suo super lignum; ut peccata mortui, iustitiam etiam vestram, etiam furore sanati estis. Eratis enim sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem et episcopum omnium vestrorum.

1 Petr. c. 5, v. 8 et seq.: In fine autem omnes unanimes, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed è contrario benedictum; quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hereditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere, et diem videre bonum, coercat linguam suam à malo, et labia eius non loquantur dolans; declinet à malo, et faciat bonum, inquirat pacem, et sequatur eam. Quia oculi Domini super iustos, et aquae eius in process eorum; vultus autem Domini super facientes mala. Et quis est qui vobis nocent, si boni amulatores fueritis? Sed et si quis peccatum propter justitiam, beat. Timorem autem eorum non timeatis, et non conturbemini. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad sanctificationem, omni peccati non rationem de vobis quae in vobis est, spe; sed cum modestia et timore, conscientiam habentes bonam, ut in eo quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem, Melius est enim benefacere (et solvatis Dei velli) pati, quam malefacere, quia et Christus scelus pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro injustis, ut nos offerret Deo.

CAPIT. CLX.

DOCTRINA EVANGELII.

Isa. c. 2, v. 17 et seq.: Et inexcubabit subtilitas hominum, et humiliabitur ultitudo virorum, et elevabitur Dominus solus in die illa; et idola penitus conterentur; et introibunt in speluncas petrarum, et in toragines terrae, à facie formidinis Domini, et à sitorum maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram. In die illa propiciet Dominus idola argentum, et simulacra auri sui, quae fecerunt sibi ut adorarentur talpes et vesperiliones.

Isa. c. 17, v. 7, 8: In die illa inclinabitur homo ad factorem suum, et oculi eius ad sanctum Israel respiciant; et non meliabitur ad olivam quae fecerunt iniquos eius, et quae operant eum digiti eius; non respiciet locus et delubra.

Isa. c. 19, v. 4: Ecce Dominus ascendit super nubem levem, et ingredietur Aegyptum, et commovebitur

simulacra Aegypti à facie eius. Et Eroch. c. 30, v. 17. Isa. c. 50, v. 22: Et confanctibus lambus aculeum argenti tui, et numentum confectis auri tui, et disperges eos sicut immunditiam muniturata.

Isa. c. 51, v. 7: In die illa obijciat vir idola argenti sui, et idola auri sui, quae fecerunt vobis numus vestra in peccatum.

Isa. c. 46, v. 1, 2: Confractus erit bell, constritus est Nobis; facta sunt simulacra eorum hinc et iumentis, onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem. Conturbaverunt et contenta sunt simul; non poterunt sustinere portatorem, et nimia onerum in captivitatem ibit.

Os. c. 2, v. 16 et seq.: Et erit in die illa, ut Dominus: Vocabit me: Vir meus; et non vocabit me ultra; Baali. Et auferam nomen Baalam de ore eius, et non recordabitur ultra nominis eorum.

Os. c. 14, v. 9: Ephraim, quid vult ultra idola? ego exaudiam et dirigam eam ego ut abiciam vitulos; ex me fructus tuus inebrius est.

Matth. 5, 13, 14: Et peiro faciam sculptis tua et stultus tuus de medio tui; et non adterabis ultra opera innumera tuorum; et oves tuas lucas tuas de medio tui.

Soph. 1, 4 et seq.: Et extendam manum meam super Iudam, et super omnes habitantes Jerusalem, et disperdam de loco hoc reliquias Babel, et nomen iudiciorum cum sacerdotibus et eos qui adorant super tecta muniturata; et adorant, et jurant in Danibus, et jurant in Melchom. Et qui accurrunt de post terram Daniam, et qui non quaerunt Dominum, nec investigaverunt eum.

Soph. 2, 11: Horribilis Dominus super eos, et sicut nualet omnes Deos terrae.

Zech. 13, 4, 2: In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in abstinentia peccatoris et muniturata. Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, disperdam nomen idolorum de terra, et non meminerunt ultra.

Act. c. 19, v. 24 et seq.: Demetrius enim quidam nomine, argenteus, faciens pedes argenteos Dianae, praebat artificibus non modicum quiritum; quos convocans, et eis qui in huiusmodi erant opifices, dixit: Viri, scitis quia de hoc artifice est nobis iniquitatio; et videtis, et audistis quia non solum Ephesum, sed pona totius Asiae, Panlus hic sudans avertisit cultum istum, dicens quoniam non sunt isti, qui cultum sunt. Non solum autem haec periclitabit vobis pura in redargutionem vestra, sed et magna Diana templum in nihilum reputabitur; sed et decteri iniqui maiestatis eius, quam tota Asia et orbis colit.

Evocibus, De vita Constantini, lib. 5, cap. 53: Hinc omnia ad auctoritas virtutis alicorum confusus agerbat temperavit. Et Deus quidem Suscipitorem suum hinc ratiunc colere praetererat. Ethnicorum vero asperitatem suum errorem omnibus modis convinceret. Unus templorum, quos in arbo arbor, vestibula meritis undabantur, velle iuxta imperatoris detrueret. Aliorum etiam testam, quod in summo erat, oblati topulis corrumpuntur. Altorum angustas officios avaris, quibus noxerum error jam inde à vetustate temporibus gloriabatur, per fura regia

prole aveta est. Quia cum ob susceptam sobolem Deo ageret gratias, coelesti commotio afflata eas edidit voces, quae hinc à prioris libri Samuelis capite 2 re-presentantibus, futuram gentium per Christum vocacionem, Jodasorum vero damnationem liquido praedecentes.

3º Contuli hinc quoque memorabilem prophetiam, ex Isaie capite 19 positam, quae futurum praedicit, ut in media Aegypto ara statuat Deo, hostiaque ac munera publicè offerantur. Psaumelichi et Sennacherii statim hoc adscriperunt nonnulli. Verius Josephus Heliopolitanae Urbis templum signari censuit. Sed quamvis isse seotium hunc tribuimus, alium tamen seotium oblatum potest cogeri, et vocacionem gentium notare, juxta illud Malachiae, cap. 4, v. 11: In omni loco sacrificatur, et offerunt nomina mea oblatio manna.

CAPIT. CLX.

DOCTRINA CHRISTIANA CORRUPTO HOMINUM MORTE EMENDATA.

Isa. c. 41, v. 6 et seq. Habitabit lupus cum ovino, et pastus cum lupo accubabit; vitulus, et leo, et ovis, et ursus morabuntur, et puer parvulus manebit cum viro, et grana parcentur, et non recipietur calcei corpus, et leo quous hinc comedit pulvere. Et stercorabit infans ad ubere matris super formicam aspidem, et in caverna conabit qui ubi-actus fuerit, inquam suam mittet. Non nocuerit, et non occidit in interitio monte amato nubes, quia regula est terra scientia Domini, sicut aqua mortis operientis.

Isa. c. 28, v. 6 et seq. Scissus sunt in deserto ager, et torrentes in solitudinem; et quae erit arida, erit in stipulam; et siccus, et siccus in fontem aquarum; in cubitione, in quibus prius dracones habitabant, necitor super calami et juncti, et erit ibi aqua et vis, et via uncta vocabitur; non transibit per eam pullus, et lupo erit vobis directio via, id est stultus non erit per eam. Non erit ibi leo, et mole bestia non accedet per eam, nec invenietur ibi, et ambulabunt qui liberati fuerint. Et respiciat à Domino convertentur.

Isa. c. 40, v. 4: Omnis vallis exaltabitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas.

Isa. c. 65, v. 25: Lupus et ovinus pascentur simul, leo et bos comedit pulvere, et serpens et aspidem parva erit, non nocuerit, neque occidit in interitio meo, dicit Dominus.

Jerem. c. 53, v. 50, 40: Et dabo eis tor unum, et vitan unum, ut timeant me interitus dicitur, et bene sit eis, si filius hominis post eos. Et seriant eis pacem amplexuorum, et non desinam eis benefacere; et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me.

Matth. c. 5, v. 20 et seq.: Dico enim vobis, quia nisi annulerit iustitia vestra, plus quam Scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum. Audistis quia dicitur est antiquus: Non occides; qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo, Roca, reus erit concilio. Qui autem dixe-

rit, fatus, reus erit gehennae iudicium. Audistis quia dicitur est antiquus: Non machaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam machetata est cum ea in corde suo. Dicitur est autem: Quicumque dimiserit uxorem suam, et alii nubuerit. Quicumque autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facti cum uxore sua; et qui dimissam duxerit, adulterat. Redem autem dicitur dicitur est antiquus: Non perjurabis, sed et iuramentum Domini iuramentum tuum. Ego autem dico vobis: Non jurate omnino, neque per osum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum eius; neque per Ierusalem, quia civitas est regni regis; neque per caput tuum iuraveris, quia non potes unum capillum ultra facere nigrius. Sic autem sermo vester: Est, est; non, non; quod autem his abundantius est, à malo est. Audistis quia dicitur est: Oculum pro oculo, et dentem pro dente. Ego autem dico vobis non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebet illi et alteram. Et si qui vult tecum iudicio contendere, et hericam tuam tollere, dimittit et pal- lium; et quicumque te arguerit in illa passus, vult eum illo et alia diti. Qui petit à te, et solam mutuari à te, ne accipias. Audistis quia dicitur est: Dilige proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Dilige inimicum vestrum; benefice his qui odierint vos, ut sitis filii Patris vestri, qui in caelis est; qui solem suum ortem facit super bonos et malos, et pluit super iustos et injustos. Si enim diligitis eos qui diligunt, quomodo mercedem habebitis? nonne et publicani hoc faciunt? Et si diligitis fratres vestros tantum, quid amplius facietis? nonne et ethnicus hoc facit? Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est. Et Luc. c. 6, v. 27 et seq.

Rom. c. 12, v. 14 et seq.: Benedicite persecutoribus vos; benedicite, et nullo maledicere. Gaudete cum qui detrahunt, flete cum fletibus; idcirco invidiam sentientes, non alia respicientes, sed humilibus committentes. Nolite esse praedentes opus domesticos; nulli malum pro nullo reddentes; providentes bonum non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus, si fieri poterit, quod est vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes; non venemini pro defraudentes, et castissimi; sed date locum irae; et arguant est vobis: Alia vindicta est ego retribuam, dicit Dominus. Sed si iuraverit inimicus tuus, uba istum; et si illi, potum da illi; hoc enim factum, carbonem ignis congeres super caput eius. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.

1 Cor. c. 3, v. 12, 13: Maledicentur, et benedicentur, persequantur, et amplexentur; et quicumque; et blasphemantur, et obsecrantur.

4 Cor. c. 8, v. 7 et seq.: Jam quidem omnino delicium est in vobis, quia iudicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis? quare vobis magis fraudem patimini? Sed non injuriosus factis, et fraudis, et hoc fratibus. An necatis, quia iudici regnum Dei non possidebant? Nolite errare; neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adultarii, neque mulles, neque misculato-

rum concubiores, neque fures, neque avari, neque ebrius, neque maledicos, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Et haec quidem scitis; sed oblitus estis, sed sanctificati estis, in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri.

1 Thess. c. 5, v. 15 et seq.: Videte in quis malum pro malo altici reddat; sed quod bonum est, sectamini in invicem, ut sitis omnes.

1 Petr. c. 2, v. 21 et seq.: In hoc enim vocati estis, quia et Christus, passus est pro vobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius qui peccatum non fecit, nec inventa est dolus in ore eius; qui cum malediceretur, non maledicebat, cum patiebatur, non comminabatur; irascebatur autem se injuriam; qui peccata nostra ipse portavit in corpore suo super lignum; ut peccata mortui, iustitiam etiam vestram; cuius fivore amati estis. Eratis enim sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem et episcopum omnium vestrorum.

1 Petr. c. 5, v. 8 et seq.: In fine autem omnes unanimes, compunctis, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed è contrario benedictum; quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hereditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere, et diem videre bonum, coercat linguam suam à malo, et labia eius non loquantur dolans; declinet à malo, et faciat bonum, inquirat pacem, et sequatur eam. Oculi oculi Domini super iustos, et aquae eius in process eorum; vultus autem Domini super facientes mala. Et quis est qui vobis nocent, si boni amulatores fueritis? Sed et si quis peccatum propter justitiam, beat. Timorem autem eorum ne timeatis, et non conturbemini. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad sanctificationem, omni peccati non rationem de vobis quae in vobis est, spe; sed cum modestia et timore, conscientiam habentes bonam, ut in eo quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem. Melius est enim benefacere (et solvatis Dei velli) pati, quam malefacere, quia et Christus scelus pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro injustis, ut nos offerret Deo.

CAPIT. CLX.

DOCTRINA CHRISTIANA.

Isa. c. 2, v. 17 et seq.: Et imbrabitur subtilitas hominum, et humiliabitur ultitudo virorum, et elevabitur Dominus solus in die illa; et idola penitus conterentur; et introibunt in speluncas petrarum, et in voragine ter- rae, à facie formidinis Domini, et à sitorum maiestatis eius, cum surrexerit percutere terram. In die illa propiciet Dominus idola argentarii sui, et simulacra auri sui, quae fecerunt sibi ut adorarentur talpes et vesperiliones.

Isa. c. 17, v. 7, 8: In die illa inclinabitur homo ad factorem suum, et oculi eius ad sanctum Israel respiciant; et non mellinabitur ad olivam quae fecerunt iniquos eius, et quae operant eum digiti eius; non respiciet locus et delubra.

Isa. c. 19, v. 4: Ecce Dominus ascendit super nubem levem, et ingredietur Aegyptum, et commovebitur

simulacra Aegypti à facie eius. Et Eroch. c. 30, v. 17. Isa. c. 50, v. 22: Et confanibuntur laminae sculptilium argenti tui, et monumentum confustitia auri tui, et disperges eos sicut immunditiam monitionis.

Isa. c. 51, v. 7: In die illa obijciat vir idola argenti sui, et idola auri sui, quae fecerunt vobis numera vestra in peccatum.

Isa. c. 46, v. 1, 2: Confractus erit bell, constritus est Nobis; facta sunt simulacra eorum laetis et iumentis, onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem. Conturbaverunt et contenta sunt simul; non poterunt sustinere portantem, et minima vocem in captivitatem ibi.

Os. c. 2, v. 16 et seq.: Et erit in die illa, ut Domini- nus: Vocabit me: Vir meus; et non vocabit me ultra; Baali. Et auferam nomen Baalam de ore eius, et non recordabitur ultra nominis eorum.

Os. c. 14, v. 9: Ephraim, quid vult ultra idola? ego exaudiam et dirigam eam ego ut abiciam rivitatem; ex me fructus tuus invenies est.

Matth. 5, 13, 14: Et peire faciam sculptilia tua et altaria tua de medio tui; et non adterabis ultra opera munitionum tuarum; et evellam lucus tuos de medio tui.

Soph. 1, 4 et seq.: Et extendam manum meam super Iudam, et super omnes habitantes Ierusalem, et disperdam de loco hoc reliquias Babel, et nomen iudiciorum cum sacerdotibus et eos qui adorant super tecta multorum caelis; et adorant, et jurant in Danibus, et jurant in Melchom. Et qui accurrunt de post terram Daniam, et qui non quaerunt Dominum, nec investigaverunt eum.

Soph. 2, 11: Horribilis Dominus super eos, et alienavit omnes Deos terrae.

Zech. 13, 4, 2: In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Ierusalem, in abstinentiam peccatoris et mansuetudo. Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, disperdam nomen idolorum de terra, et non meminerunt ultra.

Act. c. 19, v. 24 et seq.: Demetrius enim quidam nomine, argenteus, faciens pedes argenteos Dianae, praebat artificibus non modicam pecuniam; quos convocans, et eis qui in huiusmodi erant operibus, dixit: Viri, scitis quia de hoc artifice est nobis iniquitatio; et videtis, et audistis quia non solum Ephesum, sed totam Asiam, Paniam hinc sudores acribitur multum habent, dicunt quoniam non sunt ibi, qui manibus sunt. Non solum autem haec periclitabitur vobis pura in redargutionem vestra, sed et magna Diana templum in nihilum reputabitur; sed et decteri incipit maiestas eius, quoniam tota Asia et orbis colit.

Eusebius, De vita Constantini, lib. 5, cap. 53: Hinc omnia ad auctoritatem virtutis alicuius confusus agerbat temperavit. Et Deus quidem Suscipiantur suum hinc ratione colere praerogabat. Ethnicorum vero asperitatem suum errorem omnibus modis convinceret. Unus templorum, quoniam lae ardu erat, vestibula meritis undabantur, velle iuxta imperatoris detrueret. Aliorum etiam testam, quod in summo erat, oblitus togulis corrumpit. Altorum angustas officios amice, quibus noveram error jam inde à vetustate temporibus gloriabatur, per fora regia

urbis in omnium conspectu ponebantur; ita ut turpe spectaculum videntibus praeberent, hic quidem Pythius, illic Somaia; in ipso zero hippodromo tripodes Delphici, et musae Heliconides in Palatio. Tota vero urbs, imperatoris copionibus, repleta erat simulacris aerei, summa industria elaboratis, quae per omnes gentes ferebant concantari; quibus decorem nationis gerentibus iactant complures haecantibus et haecantibus homines erroris morbo laborantes per multa saecula involaverant, aera tandem sapere didicerunt; cum his ipsi imperator, esse tanquam ludicris, ad ritum spectantibus et ubieta mentum esset usus... Vincti igitur illi illi fabularum jam efflorant, cultus eorum adhibebantur. Nihil et cap. 55 et 56.

Eusebius, de Vita Constantii, lib. 5, cap. 57: Quicumque vero superstitioibus antea implicati tenebantur, errorum nimia coniectum cum sensu ipi eos ornarent, et omnium abique temporum ac simulacrorum vastitatem reposita inveniunt, hi quidem ad salutarum doctrinam emendationem; illi, qui ad necessitatem forebant, vana tamen vanitatem detrahebant, eoque quia olim esse edificaverant, ludibrio de derisum habebant.

Eusebius de Vita Constantii, lib. 4, cap. 25: Sic ipse quidem Deo suo sacra ferebat; videret vero civitas plebs, et milites imperio totius subditis idolorum cultus ecclesiae erant foret, et omni sacrificandi nos vitios erat.

Et cap. 23: Unde merito crebris legibus et constitutionibus vetitum erat veteris, ne idola sacrificarent, ne orationum responsa secretarent, nemo simulacra erigerent. Et Paulus Orsianus, lib. 7, cap. 28, Nicophorus lib. 7, cap. 46 et 49.

Imp. Constantinus Aug. ad Magdalanum. Cod. Theod. lib. 16, tit. 10: Cunctis superstitio sacrificandi sacrificiorum abolatur inania. Nam quicumque contra legem dei principis peractis iudici, et hinc nostra vana metudinis fussionis aereis fuerit sacrificia celebrare, competens in eum vindicta, et praevia sententia exaratur.

Imp. Constantinus Aug. ad Taurum. Cod. Theod. lib. 16, tit. 10: Plerumque omnia loca, atque urbibus universis clausi protaxit templo, et accessu vetitis omnibus licentiam delinquendi perditis abnegari. Volumus etiam caecos sacrificia obtulisse. Quod si quis aliquid forte fugaverit perpetravit, gladio ultore eternatur. Facultates etiam percipit, fisco decernimus vindicari; et similitur offigi receptos provinciarum, si facinora vindicare neglexerint.

Idem Aug. et Julianus Caesar, ibidem: Penae capitis subjugari precipimus eos quos operum sacrificia dare, vel colere simulacra consuevit.

Theodoretus, Ecclesiasticae Historiae lib. 5, c. 21: Fidelissimus autem imperator adversus errorum vitiis eorum studium suum convertit, et leges scripsit, quibus idolorum fama dirui iubebat. Magna enim Constantinus, omni laude dignissimus, qui primus imperium pietate exornavit, cum orbem universum in unum videret, omnino recedat ne quisquam demonibus sacrificaret, eorum vero non destruerat fama, sed dirui veterat. Ac

paterna quidem vestigia filii eius sum, persecuti. Julianus vero impietatem instauravit, et pristini erroris flammam suscitavit. At Justinianus postquam expressit imperium, rursus idolorum cultum interdixit. Et magnus Valentinianus eadem legibus usus, Europam rexit. Valens autem veteris quidem omnibus permisit, religionem quem vellent cultum persequi et quos colerent carcerum placere; solos eos oppugnare non desistit, qui apostolica dogmata proponerant. Quomodo ergo rerum positus est, igitur ad altera accendebantur; et libaninae ex sacrificia offerentibus idola, et in foro publica comitis agitant. Et qui bacchi erant initiati sacris, cum pelidibus capris carstabant, canes diverpentis, parentes, et bacchantes, atque agentes, quae magistri ipsorum celebrationem poterant. Haec omnia cum fidelissimus imperator Theodosius repetisset, radicitus extulit, et oblivioni mandavit. Et Idem in Fastis consularibus, Theodosio Aug. 2, et Cyrilio, Goss.; Zosimus Hist. lib. 4.

Prudentius, contra Symmachum lib. 2, sic Honorium Augustum alloquitur:

Arripe illatum tua, dixi, in tempora famam; Quodque patris superest, successor laudis habeto. Ille urbem venit taurorum sanguine tingui, Tu mores veterorum hominum prohibito litari.

CAPUT XLII

JUDAEORUM PERTINACIA, PERFIDIA ET CECITAS.

Deut. c. 28 v. 17 et seq.: Quod si audire nolueris vocem Domini Dei tui... Percussit te Dominus amentis, et caecitate, ne favore mentis, et palpeis in meridie, sicut palpare voluit caecus in tenebris, et non dirigat viam tuam.

Psal. 47, v. 44: Erigens me de contradictionibus populi.

Psal. 68, v. 24 et seq.: Obcuraverunt oculi eorum ne viderent, et aurium eorum semper incurant... Fiat haec illatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabilet quoniam quem tu percussisti, percussit sunt, et super dolorem vulnerum moerum addiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, et non intrent in iustitiam tuam.

Sap. c. 2, v. 21, 22: Haec cogitaverunt et erraverunt; excecavit enim illos malitia eorum; et nescierunt sacramenta Dei, neque misericordiam operarentur iustitiae, nec iudicarentur honorum amoniam amoniam.

Isa. c. 1, v. 3, 4: Filii matris et matris: ipsi autem spreverunt me. Cognovit bos possessorem suum, et asinus praesepe domini sui; Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit. Vos genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filius scleratus; dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt sanctum Israel, abolerant sunt retrosum.

Isa. c. 5, v. 15: Propter captivum ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, et noluit ejus intellegere sensu, et multitudine ejus sui excurrit.

Isa. c. 6, v. 8 et seq.: Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis ibit nobis? Et dixit: Vade, et dices populo huic: Auribus audientes, et nolite intellegere, et videte visionem, et nolite cognoscere. Ex-

caeca cor populi hujus, et auris ejus aggressi, et oculus ejus claudet, ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et sanem eum. Et dixit: Usponeque Dominus? Et dixit: Donec doluerit civitates abique habitatore; et domus sine homine, et terra retroque deserta.

Isa. c. 29, v. 9 et seq.: Obstupescit, et admiramini, fastigat, et nullat; inebriamini, et non a vino; inebriamini, et non ab ebrietate. Quoniam miscuit oculus Domini spiritum vopris, claudet oculos vestros; propheta et principis vestros, qui vident visionem, operies. Et erit vobis visio omnium, sicut verba sibi signati, quem cum dederint scienti littera, dicat: Lege istum, et respondebit: Non possum; signatus est enim. Et dicitur liber nescienti littera, diciturque ei: Lege, et respondebit: Nescio littera. Et dixit Dominus: Eo quod appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longum est a me, et timuerunt me mandato hominum et doctrinae: ideo ecce ego addam ut adorationem faciam populo huic, miraculo gratum et stupendo; peribit enim sapientia et sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondatur.

Isa. c. 42, v. 19 et seq.: Quis caecus, nisi servus meus? et surdus, nisi ad quem mutus natus? quis caecus, nisi qui reconditus est? et quis caecus, nisi servus Domini? Qui vides multa, nonne custodis? qui aperitas habes aures, nonne audis? Et Dominus voluit ut sanctificaret eum, et magnificaret legem, et extolleret. Ipse autem populus directus et vastatus; loquens jurecum omnes, et in domibus carcerum inbecillitatis sunt; facti sunt in raptum, nec est qui dicat, reddo. Quis est in vobis qui audivit hoc, attendat, et aversaltes futura?

Isa. c. 55, v. 1: Quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est?

Isa. c. 65, v. 2 et seq.: Expandi manus meas tota die ad populum inrebellum, qui gradatur in via non bona post cogitationes suas. Populus qui ad stracundium provocat me, aut faciem meam semper; qui innotuit in hortis, et sacrificant super lateres; qui habitant in sepulchris, et in delubris idolorum dormiunt; qui comestant carnem suillam, et jus profusum in visis eorum; quo dicitur: Recede a me, non appropinques mihi, quia imundus es: isti janus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. Ecce scriptum est coram me; non tacbo, sed reddam; et retribuam in sinum eorum iniquitates vestras, et iniquitates patrum vestrorum animi, dicit Dominus; qui sacrificaverunt super montes, et super collis exprobraverunt mihi; et resistit opus eorum primium in sinu eorum.

Jerem. c. 5, v. 21, 25: Audi, popule stulte, qui non habes cor; qui habentes oculos non vides; et aures, et non audis... populus autem huic factum est cor intractabile, et exasperatus; recesserunt, et obierunt.

Jerem. c. 8, v. 7 et seq.: Apprehenderunt mandatum, et noluerunt reverti. Attendit, et circumspexit, nemo quod bonum est loquatur; nullus est qui egat penitentiam super peccato suo, dicens: Quis feci? omnes conversi sunt ad carcerem suum, quasi opus impota valens ad praedictum. Misit in celo cognovit tempus suum; tertia,

et hirundo, et ciconia custodierunt tempus adentis sui, populus autem meus non cognovit iudicium Domini... Confusi sunt sapientes, perterriti, et capti sunt: verbum enim Domini proceperunt, et sapientia nulla est in ea.

Ezech. c. 12, v. 1, 2: Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, in medio domus exasperantis tu habebat; qui oculos habent ad videndum, et non vident; et auris ad audiendum, et non audiunt; quia domus exasperantis est. Et Ezech. c. 2, v. 5 et seq. et c. 3, v. 9, 26, 27, et alibi saepe.

Deo. c. 4, v. 1 et seq.: Avellit verbum Domini, filii Israel, quia iudicium Domino cum habitatoribus terre; non est enim veritas, et non est misericordia; et non est scientia Dei in terra... Veritatem iniquisquisque non judicet, et non arguatur vir; populus enim tuus, sicut hi qui contradicunt sacerdoti... Consecit populus meus, eo quod non habuerit scientiam, quia in scientiam repulsi, repulsi in te, ne sacerdotio fingaris mihi.

Matth. c. 15, v. 15 et seq.: Ideo in parabola loquor eis: quia videntibus non vident, et audientes non audiunt, neque intelligunt; et adimpletur in eis propheta Isaias, dicens: Auditis audientis, et non intelligitis; et videntes videntes, et non videtis, intransant enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos claverunt; ne quando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanent eos. Et Marc. c. 4, v. 11, 12. Luc. c. 8, v. 10. Joan. c. 12, v. 39 et seq. Act. c. 28, 29 et seq.

Matth. c. 15, v. 7: Hypocrite, bene prophetavit de vobis Isaias, dicens: Populus hic labris me honorat, cor autem eorum longum est a me. Sine coram autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum.

Matth. c. 15, v. 12 et seq.: Tunc accedentes discipuli ejus dixerunt ei: Scis quis Phariseus, audito verbo hoc, scandalizavit tui? At ille respondens, ait: Omnia plantatio, quam non plantavit Pater meus caelestis, eradicabitur. Simite illas; caeci sunt, et dices eorum: caeci autem si caeci ducantur praesert, ambo in fossam emittent. Et Luc. c. 6, v. 39.

Matth. c. 25, v. 16 et seq.: Vos tibi, dices caeci, qui sicili: Quicumque juraveris per templum, nihil est; qui autem juraveris in auro templi, debet; nulli et caeci, quid enim majus est, aurum an templum quod sanctificat auro? Et quicumque juraverit in altari, nihil est; quicumque autem juraverit in dono quod est super illud, debet; caeci, quid enim majus est, donum, an altare quod sanctificat donum?

Luc. c. 2, v. 54: Et benedixit illis Simeon, et dixit uti Mariani mitem ejus: Ecce positus est hic in ruinam, et in reconvalescentiam multorum in Israel, et in signum cui contradicatur.

Joan. c. 42, v. 37, 38: Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non crederunt in eum; ut sermo Isaias propheta impleretur, quem dixit: Domine, quis credidit tui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? E. Rom. c. 10, v. 16.

Act. c. 28, v. 22: Rogamus autem ut te audire quod

sentis, nam de acie hinc notum est nobis, quia ubique et contradiat.

Rota. c. 10, v. 20, 21: *Italis autem candel et dicit: Invenis autem a non querebant me: palam apparuit his qui me non interrogavit. Ad Israel autem dicit: Totus dies expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem.*

Roma. c. 11, v. 7 et seq.: *Quid ergo? quid querat Israel, hoc non est consecutus; electio autem consecuta est, ceteri vero exsecuti sunt, sicut scriptum est: Dedit illis Deus spiritum compunctionis; oculos ut non viderent, et aures ut non audirent neque in hodiernum diem. Et David dicit: Fiat mensa eorum in lapideum, et in captivum, et in scandalum, et in retributionem illis; obsecravit oculos eorum ne viderent, et aurium eorum ne audirent.*

3 Cor. c. 3, v. 42 et seq.: *Habentes igitur talem spem, nullam fiduciam habemus; et non sicut Moyses petebat velamen super faciem suam, ut non intenderent sibi Israel in faciem ejus quod excoecatur; sed obtinuit sibi velamen eorum: neque in hodiernum enim diem ista velamen in lectione veteris Testamenti manet non revolutum (quodam in Christo excoecatur); sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses: Velamen positum est super cor eorum, cum viderent conversas iuxta ad Dominum, confiterentur.*

1 Petr. c. 2, v. 7, 8: *Vobis igitur honor creditibus; non creditibus autem, lapis quem reproberunt edificantes, hic factus est in caput anguli, et lapis officinis et petra scandali, his qui offendant verbo, nec credunt in quo et posita sunt.*

14 Ne hic quidem repugnantes habemus Iudeos, sicut sibi contumaciam et iniquitatis consilios. Nulla alioquin arte eludere possent Josephi testimonium, de popularium eorum horrenda flagitia sic deserentes, de Bell. Jud. lib. 6, cap. 37: et Dicere equidem non verebor, quod me dolor jubet. Sic existimo, et si hos impios adori cunctati fuissent Romani, et si voragine absorberdam fuisse civitatem, vel mediis et obrucendum, vel in eam effundendam fulminibus, quibus Sodomitica olim regio obruita est. Neque rem vixit tollit prononiam, et hinc magis contemptum, et quoniam hic perierat sunt. Item alibi lib. 7, cap. 20: et Tempus enim illud omnigenis inter Iudeos et nequitia furax fuit; adeo ut nullum oblativis factis non admittere pratermissis, nec si quis aliquid animo veli contingere, illum magis imitatum possit reperire. Adde in omnes privatim et publice et morbis hic inebuerat, et in se viderum supererant, et cum implete in Deum, tunc et in proximos flagitios et contumeliant. Quamquam ergo perferunt talia, tamen, et Deo ipso iniuriis suis perspicente in inflorescunt. Plerumque hinc ad suos vociferantur Josephus, cum non videtur perirent; peiora mirantur se latibant, que contra Deum dixerunt eos servare vellet. A Deo ipso dicitur; profususque prorsus vales tunc hinc eructura, cum civili bello sese conficeret. Demum miserabilis hinc exclamacione convulsa sua et

querelas claudat: et Deus protectio, dens ipse cum et Romanis ignes lastrales (Templo) ipsi iussit, et civitatem tot piculicis plenam excoecidit. v. Item ipse Titus in hierosolymitam obsidione, quibus divo afflatus spiritu, palam inter suos his verbis predicavit: et Sedulo, et fames, et obsidio, et muri sine machinamentorum nostrorum ope sponte procumbentes, et quidam indicat aliud, quam Deum ipse istum esse, nobis vero optulari? Et alio loco: et Tunc ergo solida murorum altitudine conspecta, et singulorum lapidum magnitudine, et accurata coniectione, et quantum in latum, quantum item in altum paterent: Deo, inquit, favente, bellum gessimus, et Deus ab istis munitionibus Iudeos detraxit; etiam quid manus hominum vel machine possunt adversus has turres? (Vide Joseph. de Bello Judico c. 6.) et Thalmudista etiam in Rabba metris, majores aios Deo potius deservisse simit, quod legi verba sua anteferret. Item in parte Deo factis, libro septimo, capite tertio, Israelitarum pervercia, canis, galli, hirici, et spiritus proferens comparatur. Scribit vero Aben Ezra post illud, quod ex facie cap. 65 sumptuosis, in quo toto die manus suas ad populum incredulum expandisse so dicit Dominus, a R. Mose Harcolen Israeliticam genti ascribit. Quod a Paulo factum est in Epistola ad Romanos.

2 Ergo cum Iudeorum pertinacia manifestis oraculis preclata sit, atque idem Spiritus, qui venturi Jesu in libris sacris consignat, hinc inde eum abstantiam et obstantiam dissonantiam in his prophetis, dum doctrina Christi Jesu veritatem oppugnant Iudaei, tunc eam minus vel maximo condempnat; quippe pervercia sua libris fidelium adstruentes fidem, qui Christum Jesum hauriant.

CAPUT CLXII.

JEREMIA REJECTO ET DISPENSIO, EPIDEMIO ADLESTA SACRIFICIA.

Deut. c. 28, v. 28-29: *Percutiet te Dominus amara, et caecitate, ac furore mentis, et pulso in meritis, sicut palpore solent carnis in tebris, et non dirigit via tuam, omni tempore calumnia sustinens, et opprimaris violentia, nec habes qui liberet te.*

1 Reg. c. 15, v. 22: *Et ait Samuel: Nunquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius ut obsequeris voci Domini? Melior est enim obsequium quam victimas, et audire magis quam offerre adipem aris.*

Psalm. 47, v. 40 et seq.: *Supplendisti iniquitatem in me ubi me; et inimicos meos doliisti mihi dominum; et odisti me disperdidisti. Gloriamur, nec erat qui ad nos faceret, ad Dominum, nec excoecidit eos. Et cum minum eos ut perverem ante faciem vestri, ut in tuam placitum delebo eos.*

Psalm. 59, v. 7 et seq.: *Sacrificium et oblationem nobis, autem autem perfecti mihi. Holocaustum et in hoc peccato non postulasti: tunc dixi: Ecce venio. Psalm. 49, v. 8 et seq.: Non in sacrificiis tuis arguam te; holocausta autem tua in conspectu meo sunt*

semper. Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregebus tuis hircos... Inimica Deo sacrificium laudis, et reddo Allicina nota tua... Peccatori autem dicit Deus: Quare in curra justitias meas, et manibus testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, et projectisti sermones meos retrorsum... Sedens adversa fratrem tuum loqueris, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum. Hec fecisti, et tunc.

Psalm. 38, v. 12: *Deus excoecavit mihi imper intencos meos, ne occidas eos; nequam oblitiscantur populi mei. Disperge illos in virtute tua, et depone eos, protector meus, Domine.*

Psalm. 68, v. 21 et seq.: *Obsecravit oculos eorum, ne viderent, et aurium eorum semper incurra. Effunde super eos iram tuam, et furor ira tua comprehendat eos. Fiel habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem in percussisti percutiunt, et super dolorem vulnerum meorum addiderunt.*

Psalm. 109, v. 4: *Juravit Dominus, et non poenitebit eum: Tu es Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech.*

Isa. c. 1, v. 11 et seq.: *Quid mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus; plenus enim; holocausta arctum, et adipem pinguis, et sanguinem eorum et agnorum et hircorum volati. Cum veneritis ante conspectum meum, quis quaerit haec de manibus vestris, et ambulatis in atris meis? Ne offeratis ultra sacrificium fructus; incensum abominatio est mihi. Neominimus, et abbatum, et festivitates aliae non ferant: super sunt cotus vestri; culant vestras, et volentibus vestras odium animo meo; facta sunt mihi nolesta; laborum sustinent. Et cum extenderit manus vestras, averam oculos meos ad vobis; et cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam; manus enim vestrae sanguine plene sunt.*

Isa. c. 2, v. 2 et seq.: *Et erit in novis annis diebus preparatus mons domus Domini in vertice montium, et elevabitur super colles, et sicut ad eum omnes gentes, et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et adoramus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in sentis ejus: quia de Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem... Projecit enim populum tuum, domum Jacob.*

Isa. c. 5, v. 1, et seq.: *Vinum factum est dilectio meo in cornu filio olei; et spinis eum, et lapides elegerat illi, et plantavit eum electionem, et edificavit turrim in medio ejus, et torcular extruxit in ea; et expectavi ut faceret vinum, et facti laborum. Nunc ergo, habundantia Jerusalem, et tibi Juda, judicatio fiet me et sicut nunc; quid est quod debui ultra facere filium meum, et non feci ei? an quod expectavi ut faceret uvas, et facti laborum? Et nunc ostendam vobis quid ego facerem vobis meum: auferam solum ejus, et erit in diripionem; diruam macerem ejus, et erit in concalcationem, et ponam eam desertam; non habitabit, et non habitabit, et accedent vepres et spinis; et nudus mandabo ne plumbat super eum imbreum. Vinea enim domini excres-*

tum, domus Israel est: et vir Juda, germen ejus delectabile; et expectavi ut faceret judicium, et ecce iniquitas; et justitiam, et ecce clamor.

Isa. c. 8, v. 14-15: *Et erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensivum, et in petram scandalum; duntaxat duntaxat Irael; in laqueum et in riuum habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irruent, et capientur.*

Isa. c. 28, v. 15 et seq.: *Propter hoc, mittit verbum Domini, viri illucra, qui dormitavit super populum meum, qui est in Jerusalem. Dicitis enim: Percussimus fides cum morte, et cum inferno fecimus pactum; flagellum inundans eum transierit, non veniet super nos: quia posuimus mendacium spem nostram, et mendacium proteci sumus. Idcirco haec dicit Dominus Deus: Ego ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundamentum; qui crederit, non fatietur. Et ponam in podere iudicium, et iustitiam in mensuram; et subvertet grandis spem mendacii, et protectionem aquarum inundabit; et delabitur fides vestra cum morte, et pocum vestrum cum inferno non stabit; flagellum inundans eum transierit, eritis et in concalcationem: quodcumque perstraverit, tollet vos, quoniam manus dilecti perstravit, in die, et in nocte, et sustinuit modo vobis intellectum dabit audire.*

Isa. c. 32, v. 14 et seq.: *Tuati semper; sicut, potius fuit; sicut pariteris loquor; discepto, et absorbo simul. Deserto faciam montes, et colles, et omnia gramen eorum exercebo, et ponam flamma in ignem, et utiq; urefaciam... Quis caecus, nisi cecus meus? et caecus, nisi ad quoniam in tenebris meos vult? quis caecus, nisi qui excoecatus est? et quis caecus, nisi servus Domini? Qui vult videri, vult esse caecus? qui aperita habet aures, nonne caecus? Et Dominus voluit, ut sanctificaret eum, et magnificaret legem, et extolleret. Ipse autem populus, diripit et vastatus, laqueus infernum omnia, et in domibus carcerum abscondit sunt; facti sunt in rapinam, nec est qui eruat; in diripionem, nec est qui dicat: Restitue, quis est in vobis, qui audiat hoc, attendat, et auferat sententia? quis dicit in directione Jacob, et Israel sustentibus? nunc Dominus ipse vult peccatorum, et miterunt in vult ejus amantem, et non audierunt legem ejus. Et affluat super eos infestationem furoris sui; et forte bellum, et combatus eum in circuitu, et non cognovit; et succellit eum, et non intellexit.*

Isa. c. 50, v. 1 et seq.: *Hec dicit Dominus: Quis est hic liber repugnat matri vestrae, quo dicitis enim? aut quis est creditor meo, cui vendidi vos? ecce in iniquitate vestris vendidi vobis, et in scelerosis vestris dimisi matrem vestram; quia veni, et non eratis; vocavi, et non eratis qui audiret... Corpus meum dedi pro vitulis, et genus meae selli vitulae; faciem meam non timeo quod increpantibus, et conspuantibus in me... Ecce omnia quasi exaltationem conterentur, linea comedet eos. Quis ex vobis timeat Dominum, audiam rogem serri sui?... De manu mea factum est hoc vobis; in doloribus dormietis.*

Isa. c. 66, v. 23, 25: *Quia sicut caeli novus, et terra*

novi, qui ego facio stare coram me, dicit Dominus, sic stabili seculum vestrum. Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato; et tenet omnia cura, ut auferat eorum faciem meam, dicit Dominus.

Jerem. c. 5, v. 5 et seq. : Domine, oculi tui respiciunt fidem; percutisti eos, et non soluerunt; utrevisti eos, et tenuerunt accipere disciplinam; inducerunt scilicet manus super os eorum, et noluerunt reverti. Ego autem dixi: Forsitan pauperes sunt, et stulti ignorantes sima Domini, iudicium Dei tui; sed loquor et opinatus, et loquor et ipse non cognoverunt iram Domini, iudicium Dei tui; et ecce unguis tuus simul confregit jugum, superaverit vincula. Ideo percutavi eos leo de sylva, lupus ad expectandum castrum eorum, parvulus vigilans super civitates eorum; et omnia qui egrediebantur ex eis, capserunt, quia multiplicasti dies privationis eorum, coarctasti anni aversionis populi. Persecutionem enim perperavit est in me domus Israel, et domus Iuda, ait Dominus; negaverunt Dominum, et dixerunt: Non est ipse... Numquid super lux non visitabo, dicit Dominus, nisi super gentem huiusmodi non miseretur misericordia mea?

Jerem. c. 6, v. 48 et seq. : Haec dicit Dominus: Stulte super vira, et stultae, et interrogate de vinita insipientis, quae sit via bona, et ambulatio in ea; et invidiosus respiciet in vinita vestra. Et dixerunt: Non ambulabimus. Et consolatus super eos speculator, et dicit: Vocem tubae. Et dixerunt: Non audiemus. Ideo iudicis, gentes, et cognosce, congregatio, quanto ego factum sis, Avari, terra, ecce ego adducam mala super populum istum, fructum cogitationum eius, nota regis mea non audierunt, et legem meam proferent. Ut quid mihi, tuus de Saba offeris, et caliginem in vinita de terra longinqua? holocausta vestra non sunt accepta, et victimae vestrae non placuerunt mihi. Propter haec dicit Dominus: Ecce ego habo in populum istum raptus.

Jerem. c. 12, v. 7, 8 : Reliqui domum matris, dimisi hereditatem matris; dedi filicem amaram in manum invidiosorum eius. Facti sunt mihi hereditates meae, quasi leo in sylva; dedit contra me vocem; idcirco vocavi eam.

Jerem. c. 51, v. 51, 52 : Ecce dies venient, dicit Dominus, et feriam domum Israel et domum Iuda perdoctum nostrum; non erunt in pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manus eorum, ut educerem eos de terra Aegypti; pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum, dicit Dominus.

Dan. c. 9, v. 26 : Et post hebdomadam septuaginta datus occidetur Christus; et non erit eius populus qui cum negotiatus est: et erunt, et concupiscunt dissipabit populus cum diebus scelerum; et finis eius visitatus, et post finem belli statim desolabitur, et in dimidia hebdomada deficiet hostia et sacrificium.

Osai. c. 2, v. 10 et seq. : Et nunc revelabo salutem ejus in oculis amatorum eius; et vis non erunt eam de manibus eius; et cessare faciam omne gaudium ejus, et solennitatem ejus, neocantem ejus, sabbatum ejus, et omnia festa tempora ejus.

Osai. c. 3, v. 4 : Quia dies multos solentibus filii Israel

sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Theraphim.

Osai. c. 4, v. 6 : Concutiit populum meum, eo quod non habuerit scientiam; quia tu sciantium repulisti, repellent te, ne sacerdotio sanguis mihi; et obliui et legis Dei tui, oblitiscar filiorum tuorum et ego.

Amos c. 5, v. 18 et seq. : Vm desideratis diem Domini ad quid enim vobis? dies Domini isti tenebrosi, et non lux. Quomodo si fuerit vira a facie Domini, et occurrat ei versus, et ingrediatur domum, et imitatur manu eius super parietem, et mordet eam calibet. Numquid non tenebrae dies Domini, et non lux; et caligo, et non splendor in ea? Ovis, et projecti festivitates vestras; et non capiam odorem altarium vestrorum. Quod si obtuleritis mihi holocausta et manera vestra, non suscipiam; et vota pinguium vestrorum non respiciam. Ausur et me in altarium carnis vestrorum, et cantica lyrae tuae non accipiam; et exultabit quasi aqua iudicium, et iustitia quasi torrens fontis.

Zach. c. 14, v. 9 : Et dicit Dominus: Non pacem vobis; quod moritur, morietur; et quod occiditur, succidatur.

Malachi c. 4, v. 10, 11 : Qui est in vobis qui claudat ostia, et incedat altare meum gratum? non est mihi volentis in vobis, dicit Dominus exercituum, et manus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis super me occurrat; magnus est nomen meum in gentibus; et in vni loca sacrificium et offerret nomia meo oblatio munda, quae magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.

Matth. c. 24, v. 40, 41 : Cum ergo veniet dominus vinitae, quid faciet agricolis illis? Anni illi : Malos modo perdet, et vinum suum locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis. Marc. c. 12, v. 9. Luc. c. 20, v. 15, 16.

Act. c. 15, v. 40, 41 : Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetia : Videte, contempiores, et admirativi, et disperditi in: opus enim operor ego in diebus vestris, opus quod non credetis, et opus enarraverit vobis.

Rom. c. 11, v. 19, 20 : Dicit ergo : Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene; propter incredulitatem fracti sunt.

1 Cor. c. 1, v. 25, 26 : Non autem predicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam. Et ignobilis mundi, et contemptibilis elegit Deus, et ea quae non sunt, ut ea quae sunt destrueret.

Hebr. c. 8, v. 8 et seq. : Vituperant enim eos sicuti : Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Iuda testamentum novum; non secundum testamentum, quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut edificarent illis de terra Aegypti, quoniam ipsi non perserverant in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus... Dicens autem novum, veterit prius. Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.

Hebr. c. 10, v. 4, et seq. : Impossibile enim est san guine taurorum et hircorum offerri peccata; ideo ingrediens mundum dicit : Hostiam et oblationem nolui,

corpore autem captum mihi : holocausta pro peccato non suscipiamus. Tunc dicit : Ecce venio; in capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Superius dicitur : Quia hostias et oblationes, et holocausta pro peccato nolui, nec placui tui mihi, quae secundum legem offeruntur, tunc dicit : Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam; auferet primum, ut sequens statuat. In qua voluntate sanctificasti numerum, per oblationem corporis Iesu Christi sancti. Et omnis quidem sacerdos praestitit ut quotidie ministraret, et eisdem serpi offerens habitus, quae nunquam possunt auferre peccata; hic autem sedet in dextera Dei, de caetero expectans, donec ponatur inimici eius scabellum pedum eius. Vni enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatio.

Sacrificium iugo, alioque sacrificia omnia abolita iniri, praeter laudi, sacrificium, legitur in Midrasch libri Numerorum. Legitur illic etiam Sabbatum ab eo solvi posse; qui Dei precepta tradidit hominibus. Iudaei fateri eo necesse est, merito de se Iesum Christum praedicasse, Filium hominis dominum esse Sabbati. Traditur libro eodem subditum inri ciborum discrimina, veniente Messia : quod et in Bereshit Rabba dicitur scriptum est. Sed et Midrasch Thehillim scriptum habet, Israelitis ob solera sua excedisse sacerdotio, atque id ad gentes transiisse, quod iam superius a me notatum est. Addam hic etiam, horum temporum Iudaeos palam fateri, iam nullos sibi superesse sacerdotes; multos quidem levitico genere se progenitos terre, sed legitimis instrumentis genus suum approbare non posse; proindeque etiam sibi restitueret templum, se laudiquaque sacrificantes, in qui non habeant 72, oratores tantum, nunquam sibi laudis sacrificium esse concessum.

CAPUT CLXIII.

EXCIDERE HIROSOLOMITANUM.

Psalm. 68, v. 25 et seq. : Effunde super eos iram tuam, et furor ire tuae comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet : quoniam qui tu percussisti, perverit ante; et amper dolorem vulnerum meorum addiderunt.

Isa. c. 6, v. 8 et seq. : Et audivi vocem Domini, dicens : Quem mitam? et quis mihi respondet? Et dixi : P. ce ego, mitte me. Et dixi : Vade, et dices populo huic : Audite invicentes, et nolite intelligere : et videte rutilantem, et nolite cognoscere. Excraet cor populi istius, et auris ejus operavit, et oculus ejus claudet, ne forte videat oculis suis, et auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et veniat enim. Et dicit : Uspiceque, Domine? et dicit : Donec desolentur civitates abiquae habitantur, et domus aere hominum, et terra relinquantur deserta.

Isa. c. 25, v. 1, 2 : Domine, Deus meus ea tu, exaltabo te, et confitebor nomini tuo; quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas, fideles, athen. Quis possunt civitates in tumulum, orbem fortem in rutilant, domum alienorum, ut non sit civitas, et in sempiternum domum deficiat. Super hoc humilabo te populus fortis, civitas gentium robustarum limebit te.

Jerem. c. 19, v. 10, 11 : Et caeteros lagunculam, in oculis virorum qui sunt terram. Et dices ad eos : Haec dicit Dominus exercituum : Sic caeterum populum istum, et civitatem, sicut convertitur vas figuli, quod non potest ultra restitui.

Dan. c. 9, v. 26 : Et post hebdomadam septuaginta datus occidetur Christus : et non erit eius populus qui cum negotiatus est. Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum diebus scelerum; et finis eius visitatus, et post finem belli statim desolabitur.

Zach. c. 15, v. 6 et seq. : Et dicitur ei : Quis tuus plange istum in iudicio manuum tuarum? Et dicit : His plangens tuum in domo coram qui dissipabit me. Franes, succidat super pastorem meum, et super solum coheredem meum, dicit Dominus exercituum : perente pastorem, et dispergentur oves... Ecce venient dies Domini, et dissolentur apotheca in medio tui; et congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prelium, et coepietur civitas, et destruantur domus, et mulieres violabuntur, et excedit munda pars civitatis in captivitatem, et reliquum populi non auferetur ex urbe.

Matth. c. 25, v. 38 : Ecce relinquet vobis domus vestra deserta.

Luc. c. 19, v. 44 et seq. : Et ut appropinquavit, videns civitatem haec super illum, dicens : Quis sis cognovisti me tu, et quidam in hac die tua, quae ad pacem tuae; ante autem abscondita sunt ab oculis tuis, Quis venient dies in te, et circumdabit te inimici tui vallo, et circumdabit te, et comprudent te in medio, et a terra protrahent te, et filios tuos qui in te sunt; et non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae.

Josephus, De Bello Judaico, lib. 7, cap. 47 : Sic quidem capta est Hierosolyma, anno secundo imperii Vespasiani, octavo die mensis Corporis.

Sotionius, in Tito, cap. 5 : Nostis quid Hierosolymorum appignitione, duobus annis propinquatae totidem viginti annis confecti latius; cepitque cum natali filii sui.

Joannes Alphilinus, Epitoma. Dion, in Vespasiano : Titus autem, et Iudaeis bello profectus, Hierosolymam cepit, et templum circumit. Antibus vero, non mora, sed victoria, et salus, et felicitas illa est cum tempore interire.

CAPUT CLXIV.

HIROSOLOMITANI TEMPI EVERSIO.

Dan. c. 9, v. 26, 27 : Et post hebdomadam septuaginta datus occidetur Christus; et non erit eius populus qui cum negotiatus est. Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum diebus scelerum; et finis eius visitatus, et post finem belli statim desolabitur. Confringit autem pactum multa hebdomada una; et in dimidia hebdomada deficiet hostia et sacrificium; et erit in tempore abominationis desolationis, et usque ad consummationem et finem perverabit desolatio.

Osai. c. 5, v. 4 : Quis dies multos sedebunt filii Israel aine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine Ephod, et sine Theraphim.

Matth. c. 24, v. 1 et seq.: *Et egressus Jesus de templo, sed et accersentur discipuli eius, ut ostenderent ei edificationem templi. Ipse autem dixit illis: Vilebitur omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruetur...* Cum ergo vidisset abedimentationem desolationis, quae dicta est à Daniele propheta, statim in loco sancto, qui legit intelligat; tunc qui in Iudaea sunt, fugate ad montes. Et Marc. c. 13, v. 1 et seq. Luc. c. 21, v. 5 et seq.

Josephus de Bello Judaico, lib. 7, c. 30: Sic igitur templum iusto Cesare incenditur.

Ioannes Xiphilius, Epitom. Dion. in Tito: Titus autem Iudaea bello profectus, Hierosolimam cepit, et templum cremavit; Induit verbis, non moris, sed victorias, et aegritas et sollicitudo dederunt loco, simul eum templo interire.

CAPUT CLXV.

DEBIS ET VEMELI INSTAURARE SPES OMNIS IUDAEI ADEMPITA.

Isa. c. 5, v. 25: *Idem fructus est furor Domini in populum suum, et extendit manum suam super eam, et conturbavit eam montes, et facta sunt monticuli carum, quasi aereus in medio plentium. In filiis omnibus tui, non auerens furor ejus, sed adhuc manus ejus extendit.*

Isa. c. 25, v. 2: *Perennis civitas in templum, arden fortiter in ruinam, domus altitudinis; ut non sit civitas, et in sempiternum non edificetur.*

Jerom. b. 49, v. 41: *Hec dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum, et civitatem istam sicut conierat vas fictili, quod non potest ultra instaurari.*

Dan. c. 19, v. 26, 27: *Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum dace ventura, et finis ejus venturas, et post finem belli statua desolatio. Confirmitur autem pactum multis hebdomada aqua; et in diebus hebdomada deficiet hostia et sacrificium; et erit in templo abundantia desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio.*

Amos. c. 5, v. 1: *Audite verbum, quod ego leo super vos planctum: Israel cecidit, et non adjietur in recurvus; virgo Israel projecta est in terram suam, non est qui suscipiat eam.*

Matth. c. 23, v. 38: *Ecco relinquatur vobis domus vestra deserta.*

Amilianus Marcellinus, lib. 25 de Juliano: Ambrosium quondam apud Hierosolimam templum, quod post multa et interruca scruinia, obsidione Vespasiano, posteaque Tito, agris est oppugnatum, instaurare cupiens cogitabat inmodica; negotiorumque instaurandum Alipio dederat antiochenus, qui olim Britannia curaverat pro prefectis. Cum itaque rei idem instaret Alipius, juraeque provinciae rector, metuendi globi flammaram propè fundamata crebris assultibus erumpentes fecere locum, exstitit aliquoties operantibus, innocens: hocque modo elemento destinatus repelente, cessavit incipitum.

Joannes Chrysostomus, Orat. 5 in Judaeos: *Prædixit Daniel futurum ut hæc servitute pronuntur usque ad finem. Et his diebus testimonium præbet tam diuturnum tempus jam inde elapsum, nullumque ipsius vestigium vel initium felicitis mutationis ad hunc usque diem ostendit; cum tamen instaurare templum cupiens tentaretur. Hoc enim scelus, tunc, ac terro aggressi, tunc Adriane, et Constantino, et Justiniano, repressi sunt, tunc quidem à multibus; postremum tandem ab igne et fundamentis erumpente et intempore coram sonatus reprimere. Vido et Chrysaostomum, Homil. 4 in Math., et Homil. 44 in Acta, et Sermon. 2 in Babilam, et Sermon. 2 in Judaeos, et in Deministrat. b. 6; s. 8; Gregorius Nazianzenus, Orat. 4; Philostorgium, Hist. Eccl. lib. 42, cap. 9; Theodoretum, Hist. Eccl. lib. 5, cap. 20; Socratum, lib. 5, cap. 20; Sozomenum, lib. 5, cap. 22; Ambrosium, Epist. 29 ad Theodosium; Rufinum, Hist. lib. 1, cap. 58 et 59; Sulpitium Severum, Hist. lib. 2; Cassiodorum, Hist. Tripart. lib. 8, cap. 45; Freculphum Lexoviensem, Hist. lib. 4, cap. 9.*

CAPUT CLXVI.

JESUS JUDÆA.

Psal. 41, v. 4 et seq.: *Accipere gladio tuo super osum tuum, potentissime. Specie tua, et palatrina tua intende, prospere procede, et regne, propter veritatem, et misericordiam, et justitiam; et deducet te mirabiliter de terra tua. Sagitte tuae acutae, populi sub te cadunt, in cæcis inimicorum regis. Sedes tua, Deus, in caelum, et virga directio: virga regni tui. Dilatasti justitiam, et ostia impiorum.*

Psal. 71, v. 1 et seq.: *Deus iudicium tuum regi dæ, et justitiam tuam filio regis; iudicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in iudicio. Suscipiam montes pauperum populo, et colles iustitiam. Inducit pauperes populi, et viros facit filias pauperum, et humilitat columbarum; et permanet cum sole, et cum luna, in generatione et generationem.*

Psal. 97, v. 8, 9: *Flamma plaudens manu, simul montes extollunt à conspectu Domini, quoniam venit iudicare terram. Iudicabit orbem terrarum in justitia, et populos in equitate.*

Isa. c. 2, v. 3, 4: *Et hinc populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exiit lex, et verbum Domini de Jerusalem; et iudicabit gentes, et arguet populos multos. Et Mich. c. 4, v. 2, 5.*

Isa. c. 11, v. 4 et seq.: *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus extendet... Non egredietur virtutem oculorum iudicabit, neque sermone auditum aurium arguet; sed iudicabit in iustitia pauperes, et arguet in equitate pro mansuetis eorum; et percutiet terram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum interfecit impium.*

Isa. c. 13, v. 9 et seq.: *Ecco dies Domini veniet, crudelis, et indignationis plenus, et ira, furorisque ad vendendam terram in solitudinem, et peccatorum ejus contemendos de eâ: quoniam stellas caeli, et splendor eorum,*

non expandent lumen suum; obtenebratus est sol in ortu suo, et luna non splendebit in lumine suo. Et visitabo super orbem mala, et contra impios iniquitatem eorum, et quiescere faciam superbum infidelium, et arrogantiam furium humilifiam. Prepositus erit, vir auro, et homo mundo obryso. Super hoc caelum turbabo, et moveborum terra de loco suo, propter indignationem Domini exercituum, et propter diem iræ furoris ejus.

Isa. c. 33, v. 22: *Dominus enim iudex noster, Dominus legislator noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.*

Isa. c. 42, v. 1: *Eccc servus meus, suscipiam eum; electus meus, complentur tibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum; iudicium gentibus profert. Non elamabit, neque accipiet peroratum, nec audietur vox ejus foris. Calanum quassatum non conteret, et linum sanguinis non exstinguet, in veritate educet iudicium. Non erit tristic, neque turbulentus, donec ponat in terrâ iudicium, et legem ejus in insulis expectantem.*

Isa. c. 49, v. 25: *Eos verbis, qui iudicaverunt te, ego iudicabo, et filios tuos ego salvabo.*

Isa. c. 51, v. 5: *Propè est Justus meus; egressus est salvator meus, et brachio suo populos iudicabit, ne inanis expectantibus, et brachium meum sustinebant.*

Isa. c. 66, v. 15 et seq.: *Quia ecce Dominus in igne venit, et equi turbo quadrigæ ejus; restet in indignatione furorem suum, et increpationem suam in storma ignis; quia in igne Dominus iudicabit, et in gladio suo ad omnes carnes.*

Jerem. c. 25, v. 5, 6: *Eccc dies venient, dicit Dominus; et auertibus David heremum iustum, et regnabit rex, et captus erit, et facies iudicium, et iustitiam in terrâ. Et Jerom. 35, 15.*

Ezech. c. 34, v. 17 et seq.: *Vos autem greges mei, hæc dicit Dominus Deus: Ecco ego iudico inter pecus et pecus, ardetum et hircinum... Propere hæc dicit Dominus Deus ad vos: Ecco ego ipse iudico inter pecus pingue et macilentum; pro eo quod loteribus et hamis impingebatis, et cornibus vestris confilabatis omnia infirma pecora, donec disperderetur foris, subterba gregum meorum, et non erit ultra in rupinam, et iudicabo inter pecus et pecus. Et suscitabo super eos pastorem unum, qui paucet eos, servum meum David.*

Dan. c. 7, v. 9 et seq.: *Aspiciebam, donec throni positi sunt, et Antiquus dierum sedit... iudicium sedit, et libri aperti sunt... et ecce cum nubibus caeli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum; et omnes populi, tribus, et lingue ipsi servierunt; potestas ejus, potestas æterna, quæ non deferretur; et regnum ejus quod non corrumpetur.*

Joel. 2, v. 1 et seq.: *Canite tubâ in Sion, tubate in monte sancto meo; conturbentur omnes habitatores terre, quia venit dies Domini, quia propè est dies tenebrarum et caliginis, dies nubis et turbini... Et dabo prodigia in caelo, et in terrâ singularem, et signum, et prodigium; et convertetur in tenebras, et luna in sanguinem,*

antiquum veniet dies Domini magnus et horribilis. Et erit: Omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit.

Mich. c. 4, v. 1 et seq.: *Et erit: In novissimo dierum erit mora domus Domini preparata in veritate montium, et sublimis super collis; et factus ad eum populi. Et proferentur gentes multae, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; et docebit nos de viis suis, et ibimus in semitis ejus; quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem. Et iudicabit populos multos, et corripiet gentes fortes usque in longinquam.*

Soph. c. 3, v. 8: *Quapropter exorta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meae in futurum, quia iudicium meum, ut congregem gentes, et colligam reges, et effundam super eos indignationem meam, donec tran furoris mei; in igne enim aedificabo civitatem suam.*

Matth. c. 9, v. 2 et seq.: *Et ecce efferbant ei paralyticum jacentem in lecto. Et videns Jesus filium illorum dixit paralytico: Confide, fili, remittentur tibi peccata tua... Et autem sensit, quia Filius hominis habet potestatem in terrâ dimittendi peccata, tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. Et Marc. c. 2, v. 5, 10 et seq. Luc. c. 9, v. 18 et seq.*

Matth. c. 16, v. 17, 19: *Respondens autem Jesus dixit ei: Et tibi dabo claves regni caelorum; et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in caelis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis. Et Matth. c. 18, v. 18. Joan. c. 20, v. 25.*

Matth. c. 5, v. 27: *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis, et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. Et Matth. c. 21, v. 39, et c. 26, v. 64. Marc. c. 8, v. 38; et c. 13, v. 21 et seq. Luc. c. 21, v. 25 et seq. Act. c. 4, v. 11; et c. 5, v. 20, 21. Rom. c. 2, v. 6, et 1 Thess. c. 1, v. 10; et c. 4, v. 14 et seq. et 2 Thess. c. 4, v. 10. Apoc. 1, 7, et 2, 5.*

Matth. c. 25, v. 31 et seq.: *Cum autem venerit Filius hominis in maiestate sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem iudicantis suae; et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hircis; et mittet oves quædam à dextra sua, hircos autem à sinistra. Tunc dicit Rex his qui à dextra ejus erant: Venite benedicti Patris mei, possidete pariter vobis regnum et constitutione mundi... Tunc dicit et his qui à sinistra erant: Dicebat à me, maleficus, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus... Et ibunt hi in supplicium aeternum, quasi autem in situ aeternum.*

Joan. c. 5, v. 22 et seq.: *Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio... et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est... Non potest ego à me ipso iudicare quidquam; sicut pater, et iudicium meum iustum est.*

Joan. c. 8, v. 5 et seq.: *Adiucet autem Scribae et Pharisei in adulterio deprehensum, et staturum cum in medio, et dixerunt ei: Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses*

mandavit nobis huiusmodi lapidari. Tu ergo quid dicis? Erigens autem se Iesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? Nemo te condemnavit? Quae dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemnavo: vnde, et non sum iudex nisi peccare.

Act. c. 10, v. 32: Et precepit nobis predicare populo, et testificari quia ipse est, qui constitutus est a Deo iudex vivorum et mortuorum.

Act. c. 17, v. 31: Et quod statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in arbitrio in viro in quo siturini, fidem probent omnibus, insitius cum d. mortuis.

Rom. c. 14, v. 10: Omnes enim dabimus ante tribunal Christi: scriptum est enim: Vivo ego, dixit Dominus, quantum mihi spectetur omne genu, et omnia sangua confitebitur Deo. Et 2 Cor. c. 5, v. 10.

2 Thess. c. 1, v. 7: Et seq.: In revelatione Domini Iesu de caelo cum Angelis virtutibus eius, in flammis ignis ignis emittentibus in qui non operantur Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini nostri Iesu Christi, qui peribunt dabunt in interitu aeterna facie Domini, et in gloria virtutis eius, cum venerit glorificari in omni aera, et admirabilia fieri in omnibus qui crediderunt.

2 Tim. c. 4, v. 8: In reliquo deposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die, iustus iudex, non solum autem mihi, sed et tuis qui diligunt adventum eius.

CAPUT CLXVII.

APOSTOLI IESU IUDICES.

Sap. c. 3, v. 7, 8: Fulgebant iusti, et tanquam scintillae in ardentibus discurrent, iudicabant nationes, et dominabantur populis, et regnabunt Dominus illorum in perpetuum.

Math. c. 19, v. 28: Iesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sedem maiestatis suae, sedebitis et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Et Luc. c. 22, v. 28 et seq.

CAPUT CLXVIII.

IESU OMNIS POTESTAS A PATRE DATA.

Dan. c. 7, v. 15, 14: Aspiciebam ergo in visione noctis, et ecce cum nubibus caeli quasi Filius hominis veniebat, et neque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum, et omnes populi, tribus et linguae ipsi adorarent, potestas ejus, potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum ejus, quod non corrumpetur.

Math. c. 28, v. 18: Et accedens Iesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra.

Joan. c. 13, v. 5: Scimus quia omnia dedit ei Pater in manus.

Joan. c. 17, v. 4, 2: Haec locutus est Iesus, et suble-vit oculos in caelum, dicit: Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut filius tuus clarificet te: tunc dedit ei et potestatem omnia carnis, ut omne quod dedit ei, det et vitam aeternam.

Hebr. c. 1, v. 2: Nonisimo diebus ista locutus est nobis in Filio, quem constituit haereditem universorum.

Hebr. c. 2, v. 8: Omnia subiecit illi pedibus suis. In eo enim quid similia ei subieci, nihil dimisit non subiectum ei.

CAPUT CLXIX.

IESU SERVATOR.

Psal. 71, v. 1 et seq.: Deus, iudicium tuum regi da, et iustitiam tuam filio regis. Iudicabit pauperes populi, et salvos faciet filios pauperum, et humilibus calumnia-torem. Et permanebit cum sole, et ante tuum, in generatione et generationem.

Psal. 75, v. 12: Deus autem rex noster ante saecula, operatus est salutem in medio terrarum.

Psal. 97, v. 1 et seq.: Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit. Salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus. Notum fecit Dominus salutem suam: in conspectu gentium revelavit iustitiam suam. Recordatus est in misericordia sua, et veritatis suae domui Israel. Videmus omnes termini terrae salutare Dei nostri.

Psal. 117, v. 21 et seq.: Confitebor tibi, Domine, quoniam exaudivit me, et factus es mihi in salutem. Lophim, quem reproba-verunt edificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Ante dies quom fecit Dominus, excelsus et letentur in eo. O Dominus, salvum me fac! O Domine, bene prosperare! benedicenti qui venit in nomine Domini... Confitebor tibi, quoniam exaudivit me, et factus es mihi in salutem.

Isa. c. 42, v. 2, 3: Ecce Deus Salvator meus, fidelitatis agens, et non timebo, quia fortitudo mea, et lux mea Dominus, et factus est mihi in salutem. Harrietis aquas in gurgite de fontibus Salvatoris.

Isa. c. 49, v. 19, 20: In die illa erit altare Domini in medio terrae Aegypti, et simul Domini iuxta terminum ejus erit in signum, et in testimonium Domino exercituum in terra Aegypti. Clausurabit enim ad Dominum de facie indignantis, et mittet eis Salvatorem et propitiatorum, qui liberet eos.

Isa. c. 25, v. 8, 9: Praecipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est. Et dicit in die illa: Ecce Deus noster iste, expectavimus eum, et auferet nos, iste Dominus, sustinuit nos, exultabimus, et letabimur in salutari ejus.

Isa. c. 55, v. 22: Dominus enim iudex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse saluabit nos.

Isa. c. 55, v. 4 et seq.: Dicite puellanibus: Confortamini, et nolite timere: ecce Deus vester ultionem adducet retributionis, Deus ipse voluit, et saluabit vos. Tunc aperietur oculi caecorum, et auris surdorum patebit, tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum.

Isa. c. 55, v. 8: Rorabit, caeli, dapes, et rube-pluent Instum; aperietur terra, et germinet Saluator, et iustitia orietur simul; ego Dominus creavi eum.

Isa. c. 46, v. 12, 15: Audite me, duro corde, qui

languis estis de iustitia, prope mei iustitiam vocans, non discipulatur, et salus non morabitur. Dabo in Sion salutem, et in Israel gloriam meam.

Isa. c. 49, v. 6, 25: Et dicit: Partum ex eis et sis mihi servus ut sanctificanda tribus Jacob, et facies Israel convertendas: ecce dedi te in locum gentium, ut sis salus mea usque ad extremam terram... Quia haec dixit Dominus: Equidem et captivus a forti tolletur, et quod oblitum fuerit a roborato auferatur. Eos vero qui iudicaverant te, ego iudicabo: filios tuos ego salvabo.

Isa. c. 54, v. 6: Propet est Justus meus, egressus est Salvator meus; et brachia mea populos iudicabant; me simul exspectabant, et brachium meum sustinebant. Ista in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terrae salutare Dei nostri.

Isa. c. 60, v. 16: Et scies quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.

Isa. c. 62, v. 1, 11: Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quietum, donec egre-dietur ut aspender Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur... Ecce Dominus audium fecit in extrema terra: Dicite filiae Sion: Ecce Salvator tuus venit; ecce merces ejus cum eo et opus illius coram illo.

Isa. c. 62, v. 8, 9: Et dixit: Verumtamen populus meus est, filii non negantes, et factus est eis Salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angelus ejus salvavit eos, in dilectione sua et in indulgentia sua ipse redemit eos, et portavit eos, et elevavit eos cunctis diebus saeculi.

Jerem. 25, v. 5, 6: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen iustum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet iudicium et iustitiam in terra. In diebus illis intubabitur Iuda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster. Et Jerem. c. 55, v. 16.

Joel. c. 2, v. 31, 32: Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Et erit: Omnia qui invocaverit nomen Domini, salvus erit; quia in monte Sion, et in Jerusalem erit salus, sicut dicit Dominus, et in remansis quos Dominus occiderit.

Habac. c. 5, v. 15, 18: Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo... Ego autem in Domino gaudelabo, et exultabo in Deo Iesu meo.

Zach. c. 9, v. 9: Exultate sicut, filii Sion, jubilate, filiae Jerusalem; ecce Rex venit tibi iustus et Salvator; ipse pauper et ascendens super asinum, et super pulum filium asinae.

Math. c. 4, v. 21 et seq.: Partem autem filium, et vocavit nomen ejus Jesum; ipse autem solentem facere peccatum suum a peccatis eorum. Et Luc. c. 1, v. 31, et c. 2, v. 21.

Math. c. 18, v. 11: Venit enim Filius hominis salutare quod perierat. Et Luc. c. 9, v. 50, et c. 10, v. 10.

Math. c. 27, v. 39 et seq.: Per brachia autem blasphemabant eum, moventes caput suo et dicentes: Vni! qui destruis templum Dei, et in triduo illud reedi-

ficas, salva teipsum; si Filius Dei es, dixerunt de cruce. Similiter et principes sacerdotum, illudentes eum scribis et scribaribus dicebant: Alios altros fecit, seipsum non potuit saluum facere. Et Marc. c. 15, v. 28, 29. Luc. c. 23, v. 35 et seq.

Luc. c. 1, v. 69 et seq.: Et crevit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui; sicut locutus est per os sanctorum, qui a saeculo sunt. Prophetarum ejus; solentem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos. Luc. c. 2, v. 10: Et dixit illis Angelus: Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis quodiam magnam, quod erit omni populo; quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David.

Luc. c. 2, v. 29, 30: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei salvatorem tuum, quod praesidi ante faciem omnium populorum.

Luc. c. 3, v. 4 et seq.: Sicut scriptum est in libro Sermuum Isaiae prophetae: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus... et videbit omnis caro salutare Dei.

Joan. c. 5, v. 14 et seq.: Et tunc Moyses exultavit serpentes in deserto, tunc exultari oportet Filium hominis, ut omnia qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam aeternam. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam aeternam. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvet mundum pro ipso. Et Joan. c. 12, v. 47.

Joan. c. 4, v. 22, 42: Vos adoratis quod scitis; nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judaeis est... Ex muliere dicebant: Quia jam non propter tuum loquellam credimus; ipsi enim audivimus, et scimus quia hic est verus Salvator mundi.

Joan. c. 5, v. 36: Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed haec dico ut vos scitis quia.

Joan. c. 10, v. 9: Ego sum ostium: per me si quis intraverit, salvabitur.

Joan. c. 17, v. 1, 2: Haec locutus est Iesus; et suble-vatis oculis in caelum, dicit: Pater venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te; sicut dedit ei potestatem omnia carnis, ut omne quod dedit ei, det et vitam aeternam.

Act. c. 4, v. 10 et seq.: Notum est omnibus vobis, et omni populo Israel, quia in nomine Domini nostri Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste adnat coram vobis sumus. Hic est lapis, qui reprobus est a vobis oculis sanctis, qui factus est in caput anguli; et non est in vobis aliquid aliud. Nec enim aliud nomen est sub caelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.

Act. c. 5, v. 30, 31: Deus patrum vestrorum suscitavit Jesum, quem vos interemeratis suspendentes in ligno Haec Praeceptor et Salvatorem Deus exultavit dextera sua.

Act. c. 15, v. 25: Nihil Deus ex semine, secundum carnem, dicitur Israel Salvatorem Jesum.

Act. c. 13, v. 17: Sic enim precepit vobis Dominus

mandavit nobis huiusmodi lapidari. Tu ergo quid dicis? Erigitur autem et Jesus, dicit ei: Malher, ubi sunt qui te accusabant? Nemo te condemnavit? Quae dixit: Nemo, Domine. Dixit autem Jesus: Nec ego te condemnabo: vnde, et non amplius noli peccare.

Act. c. 40, v. 32: Et precepit nobis predicare populo, et testificari quia Iesus est, qui constitutus est a Deo iudex vivorum et mortuorum.

Act. c. 17, v. 31: Et quod statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in arbitrio in viro in quo siturini, fidem probent omnibus, insitius cum d. mortuis.

Rom. c. 14, v. 10: Omnes enim dabimus ante tribunal Christi: scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quantum mihi spectetur omne genu, et omnia sangua confitebitur Deo. Et 2 Cor. c. 5, v. 49.

2 Thess. c. 1, v. 7: Et seq.: In revelatione Domini Iesu de caelo cum Angelis virtutibus eius, in flammis ignis ignis emittentur in qui non operantur Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini nostri Iesu Christi, qui peribunt dabunt in interitu aeterna facie Domini, et in gloria virtutis eius, cum venerit glorificari in omni aera, et admirabilia fieri in omnibus qui crediderunt.

2 Tim. c. 4, v. 8: In reliquo deposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die, iustus iudex, non solum autem mihi, sed et tuis qui diligunt adventum eius.

CAPUT CLXVII.

APOSTOLI IESU IUDICES.

Sap. c. 3, v. 7, 8: Fulgebant iusti, et tanquam scintillae in ardentibus discurrent, iudicabunt nationes, et dominabuntur populis, et regnabit Dominus illorum in perpetuum.

Math. c. 19, v. 28: Iesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis et vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Et Luc. c. 22, v. 28 et seq.

CAPUT CLXVIII.

IESU OMNIS POTESTAS A PATRE DATA.

Dan. c. 7, v. 15, 14: Aspiciebam ergo in visione noctis, et ecce cum nubibus caeli quasi Filius hominis veniebat, et neque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum, et omnes populi, tribus et lingua ipsi adorarent. Potestas ejus, potestas aeterna, quae non auferetur, et regnum ejus, quod non corrumpetur.

Math. c. 28, v. 18: Et accedens Iesus locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra.

Joan. c. 13, v. 5: Scitis quia omnia dedit ei Pater in manus.

Joan. c. 17, v. 4, 2: Haec locutus est Iesus, et suble- vavit oculos in caelum, dicit: Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut filius tuus clarificet te: tunc dedit ei et potestatem omnia carnis, ut omne quod dedit ei, det et vitam aeternam.

Hebr. c. 1, v. 2: Nonisimo diebus ista locutus est nobis in Filio, quem constituit haereditem universorum. Hebr. c. 2, v. 8: Omnia subiecit ei subditos suos. In eo enim quid similia ei subieci, nihil dimisit non subiectum ei.

CAPUT CLXIX.

IESU SERVATOR.

Psal. 71, v. 1 et seq.: Deus, iudicium tuum regi da, et iustitiam tuam filio regis. Iudicabit pauperes populi, et salvos facies filios pauperum, et humilibus calumnia- torum. Et permanebit cum sole, et ante tuam, in generatione et generationem.

Psal. 75, v. 12: Deus autem rex noster ante saecula, operatus est salutem in medio terrarum.

Psal. 97, v. 1 et seq.: Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit. Salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus. Notum fecit Dominus salutem suam: in conspectu gentium revelavit iustitiam suam. Recordatus est misericordiae suae, et veritatis suae domui Israel. Videmus omnes termini terrae salutare Dei nostri.

Psal. 117, v. 21 et seq.: Confitebor tibi, Domine, quoniam exaudivit me, et factus es mihi in salutem. Lophim, quem reprobarunt edificantes, hic factus est in caput anguli, a Domino factum est ianua, et est mirabile in oculis nostris. Ante dies quum fecit Dominus, excelsus et letentur in eo. O Domine, salvum me fac! O Domine, bene prosperare! benedicenti qui venit in nomine Domini... Confitebor tibi, quoniam exaudivit me, et factus es mihi in salutem.

Isa. c. 42, v. 2, 3: Ecce Deus Salvator meus, fidelitatis agens, et non timebo, quia fortitudo mea, et lux mea Dominus, et factus est mihi in salutem. Harrietis aquas in gurgite de fontibus Salvatoris.

Isa. c. 49, v. 19, 20: In die illa erit altare Domini in medio terrae Aegypti, et simul Domini iuxta terminum ejus erit in signum, et in testimonium Domino exercituum in terra Aegypti. Clausurabit enim ad Dominum de facie indignantis, et mittet eis Salvatorem et propitiatorum, qui liberet eos.

Isa. c. 25, v. 8, 9: Praecipitabit mortem in sempiternum, et auferet Dominus Deus laetitia ab omni facie, et opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est. Et dicit in die illa: Ecce Deus noster iste, expectavimus eum, et auferet nos, iste Dominus, sustinuit nos, exultabimus, et letabimur in salutari ejus.

Isa. c. 55, v. 22: Dominus enim iudex noster, Dominus legislator noster, Dominus rex noster, ipse saluabit nos.

Isa. c. 55, v. 4 et seq.: Dicit psallentibus: Confortamini, et nolite timere: ecce Deus vester ultionem adducet retributionis, Deus ipse voluit, et saluabit vos. Tunc aperietur oculi caecorum, et auris surdorum patebunt: tunc saliet sicut cervus claudus, et aperta erit lingua mutorum.

Isa. c. 45, v. 8: Rorabit, caeli, dapes, et rube- phunt Insulae: aperietur terra, et germinet Salva- tor, et iustitia orietur simul: ego Dominus creavi eum.

Isa. c. 46, v. 12, 15: Audite me, duro corde, qui

languis estis de iustitia: prope feci iustitiam vocans, non dissipaverit, et salus non morabitur. Dabo in Sion salutem, et in Israel gloriam meam.

Isa. c. 49, v. 6, 25: Et dicit: Partum ex eis et sit mihi servus ut sanctificanda tribus Jacob, et facies Israel convertendas: ecce dedi te in locum gentium, ut sis salus mea usque ad extremam terram... Quia haec dicit Domi- nus: Equidem et captivos de forti tolletur, et quod oblitus fuerit in oblivio auferatur. Eos vero qui iudicaverunt te, ego iudicabo: filios tuos ego salvabo.

Isa. c. 54, v. 6: Propet est Justus meus, egressus est Salvator meus; et brachia meae populos iudicabant; me simul exspectabant, et brachium meum sustinebant. Ista in oculis omnium gentium, et videbunt omnes fines terrae salutare Dei nostri.

Isa. c. 60, v. 16: Et scies quia ego Dominus salvans te, et redemptor tuus fortis Jacob.

Isa. c. 62, v. 4, 11: Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur... Ecce Dominus audient fecit in extrema terra: Dicit filius Israel: Ecce Salvator tuus venit; ecce merces ejus cum eo et opus illius coram illo.

Isa. c. 65, v. 8, 9: Et dixit: Varamtamen populus meus est, filii non negantes, et factus est eis Salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, et Angeli filii ejus salvaverunt eos, in dilectione sua et in indulgentia sua ipse redemit eos, et portavit eos, et elevavit eos caucibus diebus saeculi.

Jerem. 25, v. 5, 6: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et facies iudicium et iustitiam in terra. In diebus illis intubabitur Iuda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus iustus noster. Et Jerem. c. 55, v. 16.

Joel. c. 2, v. 31, 32: Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis. Et erit: Omnia qui invocaverit nomen Domini, salvus erit: quia in monte Sion, et in Jerusalem erit salus, sicut dicit Dominus, et in remansis quos Dominus vocaverit.

Habac. c. 5, v. 15, 18: Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo... Ego autem in Domino gaudelabo, et exultabo in Deo Iesu meo.

Zach. c. 9, v. 9: Exultate sicut, filii Sion, jubilate, filia Jerusalem; ecce Rex venit tibi iustus et Salvator; ipse pauper et ascendens super asinum, et super pulvum filium asinae.

Math. c. 4, v. 21 et seq.: Partem autem filium, et vocavit nomen ejus Jesum; ipse autem solentis facies populum suum a peccatis eorum. Et Luc. c. 1, v. 31, et c. 2, v. 21.

Math. c. 18, v. 11: Venit enim Filius hominis salutare quod perierat. Et Luc. c. 9, v. 50, et c. 10, v. 10.

Math. c. 27, v. 39 et seq.: Per brachia autem blasphemabant eum, moventes caput suo et dicentes: Vni! qui destruis templum Dei, et in trieno illud reedi-

fias, solva teipsum: si Filius Dei es, dicens de cruce. Susciperit et principis sacerdotum, illudentes eum scribis et scribularibus dicebant: Alios altros fecit, scilicet non potest saltem facere. Et Marc. c. 15, v. 28, 29. Luc. c. 23, v. 35 et seq.

Luc. c. 4, v. 69 et seq.: Et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui; sicut locutus est per os sanctorum, qui a saeculo sunt. Prophetarum ejus; solentem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos.

Luc. c. 2, v. 10: Et dixit illis Angelus: Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis quodiam magnam, quod erit omni populo; quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David.

Luc. c. 2, v. 29, 30: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod praesit ante faciem omnium populorum.

Luc. c. 3, v. 4 et seq.: Sicut scriptum est in libro Sermuum Isaiae prophetae: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus... et videbit omnis caro salutare Dei.

Joan. c. 5, v. 14 et seq.: Et tunc Moyses exultavit serpentes in deserto, tunc exultari oportet Filium hominis, ut omnia qui credit in ipsum non pereant, sed habeant vitam aeternam. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam aeternam. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvet mundum pro ipso. Et Joan. c. 12, v. 47.

Joan. c. 4, v. 22, 42: Vos adoratis quod scitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judaeis est... Ex muliere dicebant: Quia jam non propter tuum loquela credimus: ipsi enim audivimus, et scimus quia hic est verus Salvator mundi.

Joan. c. 5, v. 36: Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed haec dico ut vos scitis scitis.

Joan. c. 10, v. 9: Ego sum ostium: per me si quis intraverit, salvabitur.

Joan. c. 17, v. 1, 2: Haec locutus est Iesus; et suble- vatis oculis in caelum, dicit: Pater venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te; sicut dedit ei potestatem omnia carnis, ut omne quod dedit ei, det eis vitam aeternam.

Act. c. 4, v. 10 et seq.: Notum est omnibus vobis, et omni populo Israel, quia in nomine Domini nostri Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iate adiat coram vobis hodie. Hic est lapis, qui reprobus est: a vobis edificatus, qui factus est in caput anguli; et non est in alio aliquo alius. Nec enim aliud nomen est sub caelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.

Act. c. 5, v. 30, 31: Deus patrum vestrorum suscitavit Jesum, quem vos interfecistis suspendentes in ligno Haec Praeceptor et Salvatorem Deus exultavit dex- tera sua.

Act. c. 15, v. 25: Nihil Deus ex semine, secundum carnem, dicitur Israel Salvatorem Jesum.

Act. c. 13, v. 17: Sic enim precepit vobis Dominus

Ponit te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremam terram.

Act. c. 29, v. 28 : Notam ego illi vobis, quantum gentibus miramur hoc salutem Dei.

Rom. c. 5, v. 9, 10 : Christus pro nobis mortuus est : multo igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, ubi erimus ob iram per ipsum. Si enim, cum infelici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati, salvi erimus in illa spem.

Eph. c. 2, v. 5 : Et cum essemus mortui peccatis, concitificavit nos in Christo, cuius gratia salutem misit.

Eph. c. 5, v. 25 : Quoniam vir caput est ecclesie, sicut Christus caput est Ecclesie : ipse Salvator corporis ejus.

Philipp. c. 3, v. 20 : Nostra autem conversatio in caelis est, unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum.

1 Tim. c. 4, v. 15 : Fideliter sermo, et omni acceptatione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvare facere, quorum primus ego sum.

Tit. c. 1, v. 4 : Tito dilecto filio, secundam communem fidem, gratia et pax a Deo Patre, et Christo Jesu Salvatore nostro.

Tit. c. 2, v. 15 : Expectantes beatam spem, et adventum glorie magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi.

Tit. c. 3, v. 4 et seq. : Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiam, qua facimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum, Salvatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius, heredes gratiam secundam vitam aternam.

Hebr. c. 9, v. 10 : Docet enim eum, propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloria adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare.

Hebr. c. 5, v. 8, 9 : Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex his quae passus est, obedientiam; et cunctis factus est omnibus obtemperans, uti causa salutis aeternae.

Hebr. c. 7, v. 25 : Unde et seorsum in perpetuum potest accedere per sacrificium ad Deum.

Hebr. c. 9, v. 28 : Sic et Christus semel obtulit se ad multorum exhaurenda peccata, secundo sine peccato apparebit expectantibus se in salutem.

2 Petr. c. 1, v. 1 : Simon Petrus, servus et Apostolus Jesu Christi, ut qui coram vobis scribitis, uti vobis fidem, in iustitia Dei nostri, et Salvatoris Jesu Christi. Et c. 1, v. 11, et c. 2, v. 20; et c. 3, v. 2, 18.

1 Joan. c. 4, v. 9, 14 : In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut salvaretur per eum. Et nos vidimus, et testificamur, quoniam Pater misit Filium, Salvatorem mundi.

CAPUT CLXX.

YAHU JESU TYPI COLLEGITUR E VETERI TESTAMENTO.

1 Subjunctis lectorum oculis prophetias omnes veteris Testamenti ad Christum Jesum pertinentes, et

isquo opposita novi testimonia, quibus illarum exitus continetur. Prophetias omnes dico, nam si quo fortassis in tanta copia diligentiam elugit nostram, vel brevitatis studio praetermissa sint, vel praeter illis clarissimis, et apertissimis, quas proferimus, non magis certe momenti emenda est; si tamen illi loqui fas est, cum predictio nulla ex veteri Christi Jesu, ponderare dignitate careat. Nunc quoniam diximus supra deplex in sacris codicibus vaticulorum gemis existere, alterum per verba, per signa altorum; cum jam priori generi satisfacimus, aliud nobis superest exequendum, quod breviori gyro circumseribemus. Primum dat Jesu typum, hominum omnium parens Adamus; vel ipso monstrante Apostolo, qui formam cum esse futuri pronuntiat. Tunc deinde habet inter ipsos comparationem instituit: Igitur sicut per vinum delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unum justitiam in omnes homines in justificationem vitae. Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedientiam, iusti constituti sunt multi, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Deinde: Factus est primus homo Adam in unum tantum; notissimus Adam in speciebus vivificantem. Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de caelo, caelestis. Quis terrenus, tales et terreni; et quae caelestis, tales et caelestes. Igitur sicut peccatum unigenitum servavit, perferens et innoxiam coelestem. Hinc adole, utrumque fuisse Filium Dei; nam stemma Christi Jesu pertinet ad Adamum appellat illum Dei; et a Jesu Filio Dei haec seriebus auspiciis, in Adamo Dei filio desinit. Sexto die creatur Adamus; sexto die mortem subit Christus. Ad imaginem Dei creatus est Adamus; Jesus est imago Dei invisibilis, et figura substantiae divinae, et speculum sine macula dei, et imago veritatis illius, Col. c. 1, v. 15. De terra virgine factus est Adamus; Jesus de puella virgine, Adamum iustitiam Deum dominari placibus suis, et solatibus eam, et universis animalibus quae creantur super terram, Gen. c. 1, v. 28; datus illi omnia potentatem in caelo et in terra praestavit Jesus. Conjugium Adam et Eve, individualium Christi Jesu et Ecclesiae coniugium refero auctor quoque est Paulus in Epistola ad Ephesios, cap. 5, v. 31, 32. Eva sicut admittit peccatum; Maria partu oritur peccati remedium. Per hunc mundi nos tradit Adamus; per lignum, vite nos restituit Jesus. Fructum arboris, per quem bonum et malum incedatur, degustat Adamus; de Christo Jesu presertim Isais, c. 7, v. 15: Nutram et mel comedit, ut sciat reprobare mellem et eligere bonum. Nudus peccavit Adamus; nudus peccatum in croce reparavit Christus. Post admissum peccatum, terrestri paradiso exit Adamus; post reparatum peccatum, coelestem paradiso subit Jesus. Dormiente Adamo creatur Eva; moriente Jesu nascitur Ecclesia. Ex Adamo et Eva nascuntur homines; ex Christo et Ecclesia renascuntur homines. Quia et Hebraei sepultum in Golgotha monte Adamum fabulati sunt. Ponit eos res fides esto; poliam certe refragatur Hieronymus. Haec emigratione ad contraria petisse Paulum recte observatum est ab Origine; ita ut in genere similitudo, in specie oppositio inter utrumque apparcat.

2 Alteram Jesu Christi figuram exhibet nobis Abelis et Caini historia. Quemadmodum enim Abeli, integerrimo viro, Caini fratris invidiam condidit eximia pietas; ita Jesu, hominum omnium innocensissimo, fratrum Judaeorum odium virtutes suae pepererunt. Fuit Abeli ovium pastor, Jesus hominum. Abeli mortem parat Cainus, Jesu Judaei. Abelum foras ad mortem educit Cainus; Jesum Judaei ad supplicium extra Hierosolymam rapiunt. Vox sanguinis Abelia clamat ad Deum de terra; de Jesu sic dicit Paulus ad Hebraeos, cap. 12, v. 24: Accessisti ad Testamentum novi testamenti Jesum, et sanguinis aspersione melius loquentem quam Abel. Hanc Caino peccati criminis irrogat Deus, ut sacer et detestabilis sit in terra haec, quam fraterno sanguine respersit; Judaeos vulgo execrabiles esse videmus, in Ecclesia praesertim Christiana, quo Jesu sanguine lota ac mundata est. Fuit enim praeterit addidit Deus, ut terram a se fedatam vana laboribus Cainus exerceat, nullos ipsi fructus, opere pretium nullum reddiderunt; miseranda quippe haec est Judaeorum conditio, ut praesentem et antiquam Synagogam, et abrogatos ritus foetura concellerent, nec quidquam proficiunt ad salutem. Exilio quoque Cainum molebat Deus, patriusque acilium ejus, sic tamen et tutam ei et incolam vitam praestat; profugi passim et extorres errant Judaei, nec penitus tamen excinduntur, sed certa gens, ab aliis discreta esse permittit, juxta illustre hoc Jeremiam oraculum, cap. 31, v. 35, 36: Haec dicit Dominus, qui dat solum in humo doli, ordinem lunae et stellarum in lumine noctis, qui turbat mare, et movet fluctus ejus; Dominus exercituum nomen illi. Si defecerint leges Isaac coram me, dicit Dominus, tunc et semen Isaac deficiet, si non sit gens coram me cunctis diebus. Signo quodam Cainum notavit Deus, quo apertus vulgo mortem effugeret; Judaei variis in locis certo colore vel nota insignes esse jubentur. Haec Christi Jesu et Abelis comparationem praesentem est Rupertus Abbas Tridientis, lib. 3, Comment. in Gen. cap. 6.

3 Aliud etiam Christi typos in Noe consistit, cujus nomen postea a verbo tyris, cui consolationis et quietis significatio inest; id de se pollicetur Jesus cum ait, Matth. 41, v. 28, 29: Venit ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde; et incedite requiem animabus vestris. Noe, inquit Moses, Gen. c. 6, v. 8, 9, invenit gratiam coram Domino; Noe vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis; cum Deo ambulavit. Jesus, inquit Lucas, cap. 2, v. 40, 4, et cap. 52, v. 22, proficiebat sapientia, et aetate, et gratia apud Deum et homines. Gratia, inquit Joannes, cap. 1, v. 17, et veritas per Jesum Christum facta est. Justum praeterea

dictum fuisse Jesum ostendimus; in aeternum vero perfectum esse scribit Paulus ad Hebraeos, cap. 7, v. 28. Terras inundante diluvio, totumque humanum genus delente, si tantum periculum instantis effugiat, quos servat Noe; grassante per terras peccati lue, hominesque in certum interitum adducto, si tantum immolatione subducatur exitio, quo Jesus salvos voluit. Nec enim, inquit Petrus, aliud nomen est sub caelo datum hominibus, in quo oportet nos salvos fieri, Act. c. 4, v. 12. Et uterque homines per lignum praestat incolentes. In area vero Ecclesiae figuram comprehendent praeci ac noviti Scripturae sacrae interpretes; extra quas si qui deprehensi sunt, certissimo interitu, hi temporario, illi aeterno sunt consumpti. Notat Noe a Chamo filio irrisus esse; cum interea filii ejus illi duo singularem ipsi pietatem ad reverentiam praestiterunt, ac propterea illum paer diris devovit, his fuisse omnia apprecatus est; nudus in croce pendens Christus Jesus ab Israele filio Isidoro habitus est, cum versus Israel et populus gentium, ejus quoque filii, in ipsius obsequium cultumque concesserunt; et idecirco Deo ille abominatus extrema per omnia infelicitiam vitam trahit, dum huc locis gratia aspirat.

4 Praeterea in Melchisedech Jesu exemplar agnovit Paulus in Epistola ad Hebraeos. Ait enim, cap. 7, v. 2, 5: Primum quidem interpretatur rex justitiae; deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia; neque initium dierum, neque finem vitae habuit; nominatus autem Filius Dei, nunquam sacerdos in perpetuum. Haec in Jesu scripturae existant valde manifesta; nam et regis ejus potestas, et praesens justitia, et insignis pacis studium praedicantur in veteri Testamento ac in novo, ut probatum est a me in Parallelismo. Sine patre nam est, quippe ex Virgine; sine matre, quippe Filius Dei; ejus genealogia nulla est, utpote Dei, parentum morumque seriem haudquaquam percensentis. Noe initium habet, noquo finem; quippe ab omni retro aevo a Patre natus est, nulla temporum diuturnitate unquam existimandus; cui dixit Deus, Psalm. 109, v. 3: Tecum principium in die virtutis tuae, in splendorebus sanctorum; ex aeterno autem Luciferum genui te; qui ipse de se hoc praedicat: Ab initio et ante saecula creata sum, et usque ad futurum saeculum non desinam, Eccl. cap. 24, v. 14, qui primum et de novissimo esse ait, alpha et omega, principium et finem. Uod Paulus comparationem Jesu cum Melchisedech perscrutans: Melchisedech Testamenti, inquit, sponsor factus est Jesu; et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quid mirum praedicerentur permanere; hic autem de quibus in aeternum, sempiternum potest accedere per sacrificium ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis. Hebr. cap. 7, v. 22 et seq.; quod et subinde repetit. Sacerdos fuit Jesus, non oleo illo ex arborum fructibus expresso unctus, sed oleo lactis praeparato unctus; non Hebraeorum sicuti sacerdotes, sed ethnicorum quoque, et, ut Tertulliani verba usurpam, praeparati sacerdotii Pontificis, perinde ac Melchisedech, qui non inter

Petrum autem Christum esse dixit Paulus, *quod videlicet et apostolus. Quemadmodum enim in desertis et arenulis locis sicuti populo aquam percussa a Mose rupe emisit: ita in spirituali mundi hujus solitudine, hominibus collectam gratiam sicutibus, Jesus plagi ad mortem usque largos de celo divinus gratiam imbrēs aspersit. Quæritur sic ipse haec: Quis liberat eum aqua quam ego dabo ei, non aliter in aëre: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Rursus: Ego sicuti dabo de fonte aquam vitam gratis; que jam attulimus in Parallelismo, cum fontem esse Jesum prolatemus. Consequitur autem nos petra isthæc, cui gratie sue donis prosequitur Christus, et se nobiscum futuram pollicetur omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*

10. Quia et tircus illi emiserunt, cuius dupli mala imprecatorum pontifex, quibus Israelitarum noxas velat onustus in loca sola abigebatur, Christum denotabat, qui peccata nostra ipse portavit in corpore suo; atque hæc ipsi sarcina imposita, urbe Hierosolyma exacta, et ad mortem deductus est.

11. Eneo serpenti, ad sanandos serpentium morsus proposito a Mose in solitudine, eo coheret Jesus Dominus aqua Joannem: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui eridit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Quemadmodum enim serpenti hujus aspectus venenatus et ad mortem serpentium vim excitabat, ita peccata diaboli, à quibus in lignum æternam mergi possumus, in omnibus mortens aculeum fudit, possunt omnia mala ligna extinguere. Per filium enim intenuit Christum. Serpentium Israelitis iustorum figuram habuit aeneus serpens, et expiandam veneno caruit: Deus Filium suum misit in similitudinem carnis peccati, ut Apostolus ad Rom. 8. v. 5. et de peccato demeruit peccatum in carne; ut justitiam legis impleret in nobis. 23 ad Cor. 4. v. 21. Eam venam venerit peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso. Sed quamvis Adamo similis factus sit Jesus, ejus tamen peccatum, exitiale nobis et damnosum, non habuit: Tentatus per omnia pro similitudine, atque peccato (Hebr. c. 4. v. 15.) Moses serpentem eorum portavit pro signo; de Jesu hoc vaticinatus est Simeon ad Mariam matrem: *Ecce positus est hic in salutem, et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicatur (Luc. c. 2. v. 34.)* Quod et de eo jam ante prædixerat Isaias, cap. 11. v. 10. *12. In die illa erit Jesse, qui sit in signum portarum, ipsum gentes deprecantur.* Sublatu est inter, ut in altum, serpens Igibus, Jesus eruce. Non ita quidem Judæi, diu antequam mysterii hujus significationem rinantur, trahunt eum qui serpentium ignominiam morsibus in deserto appetit, in salubri veni serpentis aspectu remedium querebant, non tam facile ad quærendam salutem herere delinisse, que sub sensum cadebant, quam feræ serpentes antiqui peccati videlicet, ietas recordari, et ad Dei misericordiam palam omnibus propositam mentis oculos convertere. Narrat autem Justinus in Dialogo cum*

Tryphone, cum aliquando quæret à Judæis, annon subsesse videretur occultum aliquod mysterium mandato huic de aeneo serpente simulacrum palam proponendo, quod præscripta in Decalogo simulacrorum interdictio manifestò contrahat, quendam ex his ingenuè illi esse fassum, dein subiecto, æpulis à se rogatis super eâ re doctores suæ gentis, expellendi aut rationem nullam invenisse.

12. Christum sui similitum olim proditurum vaticinabatur Moses cum diceret, Deut. c. 18. v. 15: *Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis, sicut me, auferat tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies.* Hujus oraculi veritatem in Jesu eluxisse palam testati sunt Petrus et Stephanus in Act. cap. 3. v. 21, et cap. 7. v. 57; et accuratè de incidenti comparatione probavit Eusebius libro Demonstrationis Evangelicæ tertio. Cujus dissertationis summa sequæ fastigia. Hiranque deus principem ad ductorum misit; Mosem Hebræorum, hominum omnium Jesum. Uterque se à Deo missum magnè approbavit miraculis, Moses Hebræos ex Ægyptiorum servitio vindicavit in libertatem; Jesus homines æternum omnium mancipatos vinculis exemit. Moses Hebræis per desertum ad terram promissam, Jesus hominibus per vitæ hujus angustias ad cælestem patriam, ducem se prebuit. Moses nunq. mare siccit et exsiccavit; Jesus siccantes ventos frangat, et immodicos fluctus dicit sedat. Moses Hebræos trans mare salvos ducit et incedunt; Jesus fluctibus suspensus graditur super mare, et Petro idem posse concedit. Mosem Hebræos, Jesus homines ab idolorum cultu averit. Mosem Hebræis, Jesus universo generi humano leges sanxit. Mosem Hebræos, trajecto mari Rubro, Ægyptiorum Æranonit subduxit; Jesus hominibus per baptismum jugum dæmonum detraxit. Mosem Deum inter et Hebræos conciliatorem ac proxeneta se gessit. Unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, ait Paulus in Priore ad Timotheum cap. 2. v. 5. *Fuit Moyses cum Domino quadraginta dies et quadraginta noctes, pænen non comedit et aquam non bibit.* Exod. cap. 34. v. 28; *Jesus cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esurit (Math. cap. 4. v. 2.)* Moyses splendidi hie di-scendi de monte; Jesus concubitus cum tribus Apostolis monte, transfignatus est oculis eorum, et resplendens factus est sicut sol. Esurientibus Hebræis enturibus et anima de celo, et aquam de rupe sentientibus, Deus per Mosem administravit et interpreti in deserto largitus est; Jesus turbe in deserto fame languentibus cibaria non solum suppeditavit, et aquam vitæ se gratis daturum pollicetur est. Septuaginta viros de senibus Israelitibus, populi magistros et duces constituit Moyses, cujus et spiritum cum illis communicavit Deus; Jesus discipulos septuaginta duos in quovis hie limitat, doctrinæ suæ præcones, et Spiritu suo afflavit. Mariam leprosa laborantem sanat Moyses; hominem Jesus eodem morbo afflicto sanital restituit. Moyses duodecim exploratores in terram Canaan, Jesus duodecim Apostolos in universam terram misit. Ozeo filio Noy, Josue nomen imposuit Moyses, Simonem Jesus Petrum dicit Jebi, Veteris Testamenti

sequer Mos, novi conditor Jesus. His adde, Mosem ac reliquos etiam Israelitarum liberos, statim ab ortu nefario Pharaonis mandato fuisse morti addictos; Jesum nascentem ab Herode fuisse ad mortem quæsitum, reliquos etiam Bethlehemivum tractus infantes irruentibus; Mosem verò et Jesum parato sibi letho à parentibus fuisse subdactos. Denique quemadmodum reliquis Prophetae quod præstitit Moyses, sive prophetiam fœderatam species, sive patriam miracula, quod toto capite probavit Malinoides; ita eos, atque ipsum etiam Mosem, Christus longo intervallo superavit, et quoad viam futurorum præsciam, et quoad prodigiorum edebitorum facultatem.

13. In Aaron quoque Christi Jesu constat similitudinem. Ille novæ legis pontifex, quod fusa disputatione probavit Paulus in Epistola ad Hebræos, ille præco. Uctus ille oleo ex bacis arborum expresso, hic oleo leuitico. *Dixit Dominus ad Moysem: Ecce constitui te deum Pharaonis; et Aaron, frater tuus, erit propheta tuus; de Christo Jesu dixit Moyses, Deut. c. 18. v. 15: Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis, sicut me, auferat tibi Dominus Deus tuus; ipsum audies.* Senel ille in anno Sancta sanctorum inibat solus, non sine sanguine quem offerbat pro sua et populi ignorantia; Christus Jesus per propriam sanguinem innotuit in sancta, æternæ redemptionis inventa (Hebr. c. 9. v. 6 et 12). De Aaron sic Deus ad Mosem, Exod. c. 28. v. 58: *Portabit Aaron iniquitates carnis que obstruunt et sanctificaverit filii Israel; de Christo Jesu sic Isaias, cap. 53. v. 4 et seq: Verè languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit, et nos putavimus eum quem læprosum, et percussum à Deo, et humilitatum; ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, atque propter scelera nostra; abiecit pacem nostram super eum, et furore ipsius humili sumus. Deum inter et hominis sequenter fuit Aaron, 1 Tim. c. 2. v. 5: *Unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus (Hebr. c. 6. v. 15.)* Deum Aaron respecto sanguinis Testamenti veteris, quod nondaverat ad Israelitis Deus frivolis humilibus redderet propitiis; Christus Jesus autem Testamenti veteris mediator est, ut noxas intercederet in redemptionem carnis præparacionem que erant sub priori Testamento, representacionem accipiunt, qui vocati sunt æterni hereditatis (Hebr. c. 9. v. 15). In seditione Cori, Dathan, et Abironi, cum grassaretur incendium, et noxas sacer ignis corripere, Aaron stans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, et plaga cessavit. Num. c. 16. v. 48: *veniente peccatorum suo, et humanum genus depæscere, in tutum subduxit nos Christus, et periculo exemit: Unicus solvere in perpetuum peccata peccatorum per remissionem ad Deum, temporè vivens ad interpellandum pro nobis (Hebr. c. 7. v. 25.)* Neque solam ad vivos, se pro veteribus, sed ad defunctos etiam mortis sue beneficiis pertinere voluit, et veteris Testamenti promissiones novi beneficiis abundè persolvit.*

14. Egredium verò, non nomine solum, sed re etiam Jesu typum gerit. Josue; hic enim successit

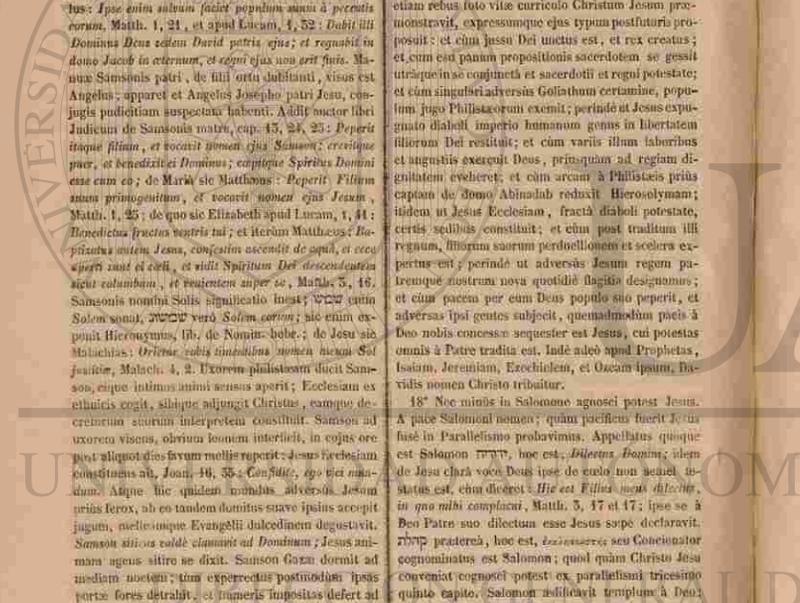
defuncto Mose; Jesus abrogat Mosis legem, novam proposuit; *Omnis enim propheta et lex usque ad Joannem prophetaverunt, inquit Jesus ipse apud Matthæum, et Paulus ad Romanos: Finit Legis Christum.* Mosis minister fuit Josue. *Ubi venit pleniudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege. Legem autem Mosis nomine intelligi manifestum est ex eo quod in Evangelio ait Abrahamus apud Luc. cap. 19. v. 27: Habent Moysen et Prophetas, audiant illos; et ex eo quod scribit Paulus ad Corinthios 2. cap. 5. v. 15: Sed neque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamea positum est super cor eorum. Moyses ad Chanaanitidis terre fines Hebræos deduxit; in terram ipsam inducere non potuit, quod præstitit Josue; quomodo in Christo Jesu expressum sit, sic Paulus Galatas docuit: *Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi; et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis; propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro.* Appositum quoque et illud ex Epistola ad Hebræos cap. 7. v. 18. 19: *Reprobatio quidem fit precedenti mandati propter infirmitatem ejus et multitudine; nihil enim ad perfectum additæ lex, introductio verò melioris spūs, per quam proximum ad Deum. Quam itaque per legem Mosis obtinere homo non poterat, Jesu Christi beneficio promissam terram, colorem nempe patriam assequitur. Chanaanitidis terræ; Jordano trajecto, campos Hebræos facit Josue; in patriam celestem abditos nos baptismi aquis subducit Jesus. Duodecim lapides de Jordani alveo sublatos ad posteritatis memoriam in castris statuit Josue, atque alios item duodecim in ipso Jordano alveo; Jesus duodecim seligit Apostolos, quorum principem derivatum à petra solum imposuit; ipos verò fœderatum mystice suo domus esse jussit. De his sic Paulus ad Ephesios, cap. 2. v. 19 et seq: *Etis cives Smeritarum, et domestici Dei, supernaturaliter super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso saxo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnia ædificatio constructa creata in templum sanctum in Domino.* De his multo ante Zacharias in hæc verba: *Et videritis eos Dominus coram in die illi, ut grege populi sui; qui lapides sancti edebuntur super terram ejus.* Secundæ chronice Mosis administravit filius Josue; in Jesu circumsis sumus, circumcisi non manu facti, in expolitione corporis carnis; sed in circumcisiōne Christi, circumcisiōne cordis in spiritu, non litteræ. Josue circumcidit Israelitas in Galgala, undè et loco nomen, quod opprobrium meirronaisse. Egypti ab Hebræis illic fuisse amotum et devotum; Jesus opprobrium nostrum morte sua amovit et devolvit in Golgotha; ejus nominis origo eadem est qua: vocaboli Galgal, mirram. Bellator Josue; bellator et Jesus, cujus ex ora gladius anapex exiit. Sic Israelite denique de Josue: *Sicut obedivimus in cunctis Moysi, ita obedimus ei; sic Jesus ad Israelitas: Si credetis Moysi, crederetis fortiter et mihi.***

15° Inimici de Sansone morte plarime, quae ad Christum Jesum merito referre possit. Mater sterili matris est Sanson; Virgine matris matris est Jesus. Sansonis matri apparuit Angelus Domini, et dixit ad eum: Sterilis es et abspice liberum, et concipies, et paries filium; curae ergo ne bibas vinum ac socrum, nec immundum quidquam comedas; Judic. 13, 7, 4. Mariae matri Jesu ait Angelus: Natiurus, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum; ecce concipies in utero, et paries Filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Luc. 1, 30, 31. Pergit Angelus ad Sansonis matrem: Erit enim Nazareus Filius; Judic. 13, 5. De Jesu sic Matthaeus: Et veniens habitavit in civitate quae vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazareus vocabitur, Matth. 2, 23. Item Angelus de Sansone: Ipse incipiet liberare Israel de manu Philistinorum; Judic. 13, 6. De Jesu sic Angelus: Ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum. Matth. 1, 21, et apud Lucam, 4, 52: Dedit illi Dominus Deus celorum David patris ejus; et regnabit in domo Jacob in aeternum, et coepit ejus non erit fine. Maria Sansonis patri, de fili illi dubitanti, visus est Angelus; apparet et Angelus Josepho patri Jesu, conjugis pudicitiam suspectat habenti. Adit doctor libri Judicium de Sansonis matri, cap. 13, 24, 25: *Peperit filiumque filium, et vocavit nomen ejus Sanson; crevitque puer, et benedixit ei Dominus; capite Spiritus Domini esse cum eo; de Maria sic Matthaeus: Peperit Filium suum primumgenitum, et vocavit nomen ejus Jesum, Matth. 1, 25; de quo sic Elisabeth apud Lucam, 1, 41: Benedictio fractus ventris tui; et Heron Matthaeus: Beneficentia matris Jesu, confectum accendit de aqua, et ecco aperit os ei, et dicit, et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, et vocentem super se, Matthe. 3, 16. Sansonis nomen Solis significatio fuit; *וואן* enim Solon sonat, *וואן* vero Solam certum; sic enim exponit Hieronymus, lib. de Nominibus: De Jesu sic Matthaeus: *Orbisque robis circumstantibus nomen nesci Sol fuisse, Matthei. 4, 2. Exorem philistinorum dicit Sanson, cuiusque ultimum animi sensus aperit; Ecclesiam esse ethiopicam legit, sibiipsum adungi Christus, eamque de ceterum suam interpretem constituit. Sanson ad uxorem visum, obviae hominem interfecit, in coelis ore proit aliquot dies; suum molle reperit; Jesus herodianum constituit ad, Joan. 48, 35. Constat, ego et nunc natus. Aligne hic quidem nomen adversus Jesum prius ferax, ab eo tandem dominus suave ipsius accepit jugum, nihilominus Evangelii dulcedinem degustavit, Sanson alicuius calce clammis ad Dominum; Jesus animam agens sicut se dixit. Sanson Gazan dormit ad medium noctem; tam expectatus postmodum ipse parte foris detrahit, et numeris fustibus defert ad verticem montis; Jesus nihil somno excoitus, de mortis exit potestate. Quod praevideus David, ait, Ps. 67, 21: Dominus, Dominus excelsa montis; de quo Item Petrus Act. 2, 24, sic dissecebat Hierosolymis: *Quem Deus suscitavit, solutus doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illius ab eo. Sanson multo plures interfecit montes, quam ante vitam occiderat; Jesus morte, aut***

diuipent, peccatum, ac mortem ipsam devicit. 16° En tibi in Samuele aliam etiam Christum Jesu imaginem. Partus ille fuit matris sterilis, perinde ut Sanson; Christus Virginis Nazareus etiam fuit, eaque re, iidem ut Sanson, Christo similis fuit. Unigenita Samuel, unigenita et Christus. De Samuele haec legitur: Puer autem Samuel proficit, atque crescat, et placebat tam Deo quam hominibus, 1 Sam. 9, 20; haec de Christo Jesu: Et Jesus proficitque sapientia, et staturae, et gratia apud Deum et homines, Luc. 2, 52. Iterum de Samuele: Crevit autem Samuel, et Dominus erat cum eo; sic quoque Lucas de Christo: Puer autem crescebat, et confortabatur, plenus sapientia et gratia. *Idem erat in illo. Sacerdos fuit Samuel; sacerdos et Christus. Propheeta etiam uterque.* 17° Sed et David non vaticiniis dimitat suis, nec quod Bethlehem ortus fidelem ut Jesus, sed gestis etiam rebus toto vitae curriculo Christum Jesum praemonstravit, expressamque ejus typum postfuturo propositi: et cum Jassi Dei iustus est, et rex creatus; et cum esset panem propositionis sacerdotem, se gessit utraque in se conjuncta et sacerdoti et regi potestate; et cum singulari adversus Goliathum certamine, populim iugo Philistinorum exemit; perinde ut Jesus experitum diaboli imperio humanum genus in liberatum filiorum Dei restituit; et cum variis illum laboribus et angustis exerceret Deus, priusquam ad regiam dignitatem eveleret; et cum arcam a Philistaeis prius captam de domo Abinadab reduxit Hierosolymam; iidem ut Jesus Ecclesiam, fracta diaboli potestate, certis scilicet constituit; et cum post traditum illi regnum, gloriam suorum perditionem et scelera expertus est; perinde ut adversus Jesum regem patremque nostram nova quotidie flagitia designamus; et cum pacem per eum Deus populo suo peperit, et adversa ipsi gentes subiecit, quemadmodum pater a Deo nobis concessa sequester est Jesus, cui potestas omnia a Patre tradita est. Inde adeo apud Prophetas, Isaiam, Jeremiam, Ezechielem, et Ozam ipsam, Davidis nomen Christo tribuitur. 18° Nec minus in Salomone agnosci potest Jesus. A pace Salomonis nomen; quam pacem fuit Jesus in se ipse in Parallelismo probavit. Appellatus quoque est Salomon *וואן*, hoc est, dilectus Dominus; item de Jesu clara voce Deus ipse de nullo non seculi uentus est, ebor dicitur: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacet, Matth. 3, 17 et 17; ipse se a Deo Patre suo dilectum esse Jesus sepe declaravit. *וואן* praeterea, hoc est, desideratus, seu Conceptorum cognominatus est Salomon; quod quam Christo Jesu conveniat cognosci potest ex parallelismo tricesimo quinto capite, Salomon edificavit templum a Deo; Jesus Ecclesiam. Davidis filius uterque, uterque rex. Regina illa Saba, quae Salomonem firmo exsilio venit ad eum, ejusque sapientiam et opes mirata est, Ecclesiam refert, quae ethiopicis ferè conflata, Jesu doctrina, virtutibus et gratia capta et esse applicuit. 19° In Jonâ sui propositum esso figuram palam Jesus declaravit: Sicut enim, inquit, fuit Jonas in ven-*

trei et tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus. Matth. 12, 50. Habes hic itaque eximium Jesu ad vitam redeuntis similitudinem. Jonas, serviente tempestate, et nautis de vita sollicitis, dormit securus; quod et Christo contigit. Jonas in mare, silent factus, et tempestas sedatur; in Jesu complacuit omnem plenitudinem habitare, et per eum reconciliare omnia in ipsum; pacificans per sanguinem crucis ejus, sicut quae in terris, sicut quae in caelis sunt. Col. 1, 19, 20. Nauta Jonas in mare missuri Demu orant ne sibi criminâ deire viri innocenti interitus. Quoniam, Domine, ne peremissus in anima viri istius, et ne des super nos sanguinem innocentem, Jon. 1, 14; Pilatus Jesum letho daturus, accepta aqua, lavit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum a sanguine justis istius; vos videritis! Matth. 27, 24. Sic de se ad Deum Jonas in ventre ceti: Abiecit enim ad conspectum oculorum tuorum; sic de se ad Deum, Jesus in cruce: Deus meus, Deus meus, ni quid dereliquisti me? Jonas intravit periculo finelux. Nativitas ad obsequium Dei compellit; gentes post vitam a Jesu receptam, ad Dei cultum vocantur. Jonas concionator, perinde ut Jesus. Ad penitentiam Nativitas hortatur Jonas: Penitentiam agite, inquit, Jesus, appropinquavit enim regnum caelorum. 20° Apparet itidem in Eliacimo, Heleio filio, Jesu Christi imago; nam quo de Eliacimo dixit Isaias, hinc statim tria claven David, idem Christo accommodat Angelus Ecclesiae Philistinorum, apud Joannem in Apocalypsi: *Hic dicit Sanctus et Verus, qui habet clavem David; qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit; quo ex Isaiâ *וואן* sumpti sunt. Scribit praeterea Isaias Soliman regis Ecclesiam profectum, cum officio suo nequiter abuteretur, magistratum abdicatum fuisse, successio Eliacimo, viro frugi et pio; hoc figura est veteris legis, principum pontificatus Aaronici, quo impie abusi sunt nefarii sacerdotes, eoque abrogata nova lex, et sacerdotium secundum ordinem Melchisedech priore melius, per Christum introductum. Sic Isaias ad S. Roman. 22, 17, 19: *Ecco Dominus oportet te facit, tunc oportet galba gallinaces, et quae antiquum ac veterem te. Cognovam coronam te tribulatione; quasi milit te in terram rufam et spatiosam; ibi morietis, et ibi erit caetera gloria tua ignominia donum Domini tui. Soliman hoc est quod pleno ore deprecantur Propheta, seditionis suis depulsum in israeliticam gentem, et in variis orbis partes dissipatum. Nus eorum representamus testimonium in Parallelismo; ubi agimus de abrogatione moesis legis; de novo legis sanctione, et de dispersione Iudeorum. Unum fito dabitibus pro multis deponuntur ex Daniele, 19, 26: *Et crederent et sanctuarium sollicitis populus tuus dnce venturo; et fuit ejus vestitus, et post finem belli statuta devolutio... et in dimidiis hebdomadis deficiet homin et sacrificium. Subjicit Isaias, 22, 19, et seq: *Et expellam te de statione tua, et de ministerio tuo deponam te; et erit in die illa, vocabo servum meum Eliacim, filium Heleio,****

et statim illum iudicâ tuâ, et circulo tuo confortabo eum, et potestatem meam dabo in manu ejus; et erit quasi pater inebriantibus Jerusalem, et domus Juda. Similibus multis israeliticis proceres incescebat Ezechiel, cum diceret, 33, 6 et seq: *Hoc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse super pastorem, requiram gregem meam de manu curiam, et cessare faciam eos, ut ultra non paciscantur angustia pastoris accitipios; et liberabo gregem meum de ore eorum, et non erit ultra eis in escam. At de Christo Jesu sic Paulus in Epistola ad Hebraeos, 8, 6 et seq: *Nobis autem multus scilicet est ministerium quanto et melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repraesentationibus sancitum est. Nam et illud prius culpa tacebat, non utique secunda locus inquirere. Servum suum Deus Eliacim appellat, quemadmodum et Christum aliis apud Isaiam locis: *Ecce servus meus, suscipiam eum. Deludo: Vos testes mei, dicit Dominus, et verus mores quem elogi. Sic Jesu ipso de se: Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare. Rursum: Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. Non Dei solium aures, sed et hominum. Praedicat deludo Isaias futurum Eliacim Hierosolitarum et Judae dantis patrem; potestatis suos effectus erga Hierosolymis his verbis testatur Jesus Dominus, Matth. 23, 32: *Jerusalem, Jerusalem, quae occidas Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quae velis congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluit? Filios enim Hierosolymae suos appellat: Filios, et filios modicum roborum tuum. Sed et Pater futuri dicitur ab Isaiâ. Clavis ista domus David, Eliacimi numero imponenda, symbolum erit numeris ipsi traditi, ejus nimirum quod ante generat Solima. Fecit autem ille *וואן*, ut hinc ipso loco dicit Isaias. *וואן* occidit tribum, et regis gaze custodem interpretor, ejus officii insigne erat clavis. Praedare illi in Christum Jesum convenit, qui habet claves mortis et inferni, qui Petro tradidit claves caeli thesaurorum aeternorum peccati, qui sic non appropriat, nomen ligno corrupti, quod et ipsum simile esse thesauro in agro abscondit. Quia etiam Colossenses docet Apostolus, in Christo Jesu absconditos esse thesauros omnes sapientiae et scientiae. Adit Isaias: *Et figam illum pedillum in loco pedis; quibus regni Christi diterritania oc famulas semineverunt. Hanc istidem praedixit Paulus: *In universum sermo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipis; et ponam in oculum seculi eorum ejus, et stravam ejus, sicut dicit caeli. Inde Anglus ad Hieronim de Jesu: *Et dabo illi hominibus Deum eorum David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in aeternum, et regni ejus non erit fine. Pergit Isaias: *Era in oculum gloriam domini patris ejus, et respondeat super eum omnem gloriam domus patris ejus. Consonant ista verba Jesu: *Quodcumque poteritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificet Patrem in Filio; potissimum vero hoc: *Nunc clarificatus est Filius hominis, et Deus clarificatus est in semetipso. Joan. 13, 31, 32.**********

24. Cetero licet et in Jeremia expressionem Christi Jesu imaginem. Nam primam sanctitatis prophetiam est utique, priusquam ab otero matris in locum exiret. Virginitatemque coluit. Uterque etiam in pueri populi docendi minus exequi aggressus est. Uterque ab idolorum cultu multos ad veram pietatem tradidit. Uterque pietas suam et beneficentiam fratri et ignominie fuit, cum à suis, quos à sceleribus retrahere et inanimem calumniam subducere volebant, pessimis modis accipi sint. Uterque sanctorum pietatis et legitate iustitiam suam nonne fuit. Uterque persecutoribus suis et venientibus à Deo venditi pergratus est. At ubi quoque dantium vicem Deum, excisidit gentes, severissime utitur est.

25. Magnam etiam in Zorobabeli Jesu Christi iustitiam fuit. Davida prophetiam uterque fuit. Ille Babylonem captivitate liberavit multos, et Hierosolimam redemptissimam ducem in libertatem. Ille homines mundi hujus, quem propter confusionem meriti Babylonem dicit, vinctus exemplis desolati in patriam, caecitatem nempe Jerusalem, Templum Hierosolymitanum instauravit. Zorobabel: Fortissimus Dei ex rebus lapidibus Jesus extremi Orientis appellatur Zorobabel apud Zephariam: idem Lapsus cui mensis dicitur quali sapientem, equis temporibus futurum promissum ut terra creatura aucterantur, ut gloria foret Jesu, et sedent in imperium, et alia puen emanant; que Christo et conveniunt. Scribitur etiam in Parallelismo nostro, de quo dicitur et Lapsus symbolica significatur, pails auctor esse ostenditur, equo gloria legitur ac imperium eternum epodiatur.

26. Denique Jesum Josedeceum, et Christum Jesum componit totus in Epistolae ad Galatas libri quatuor demonstrationibus evangelicis. Ex his adiectis notandis observantur. Notum primum utique item. Peccata uterque, quod de Christo dicitur in Epistola ad Hebraeos, et à nobis in Parallelismo. Adversarius utique Satanas. Ille Babylonem redemptum in patriam Hierosolimam cum Zorobabeli dux fuit; hujus ductu mundi hujus captivitas liberati homines cultum petunt. Ille vestibus indutus est sordibus; hic peccata nostra ipe tollit, humanum et infirmum corpus sulcit, ac supplicium domini quoniam fectum. Ille vultu pargens novis vestibus ac mundis induit, etque claris inpositis est; Christus mundo, morte, peccato, ac diabolo caditque, veste immortalitatis assumpti, et diademate suscepto triumphat, et ordo invehitur. Jesu Josedecei ait Deus: iustitias domus nostrae, et castitatis et in nua; Christum Deum orbe universi iudicem constituit, et in Parallelismo dominum, hominum peccata castitatem exposcit. In tempore regnandi secutus Zorobabeli se praebuit Josedecei filius; Ecclesiam Dei videt templum, et risus adhibuit. Preclarum sane est, et proposito nostro conveniens illud, in Jeremia in Agg. 1. : Unus a quo idem est Dominus noster, atque Salvator, Rex et magnus Sacerdos; cuius typum, se eundem id quod rex erat, portabat Zorobabel; se eundem id autem quod pontifex erat, portabat coe-gnomialis eius Jesus.)

CAPUT CLXXI.

DE NATURA, VI, ET USU PROPHETIARUM.

1. Plures superiorum similes poteramus typos conquirere, in quibus Deus veniendi Messie indicia hominibus longe ante proposuit. Multos colligerent prae se, nonne Scripturae sacrae interpretes; sed cui non satisfecerint, quos autimus, nihil ei sine futurum est satis. Ex hac poro typorum Christi serie, et ex superiore Parallelismo, sanarata quaedam Messie et mirifica, non admiranda, sed descriptio erigit. Nec enim hic obscura aliqua criteria, sed aperta; non aliqua Christi Jesu notae, sed universae continentur; stirps ab aliqua rege origine, tempus nascendi, patria, nomen, aetate, dignitates, studia, negotia, actus, castis vitae universi, mors, ipsaque adeo genus mortis, sepultura, et quae inferentem consenta sunt, mirabilis ille ad vitam reditus, et stupendi eventus rerum, quorum gratia vitam et mortem Jesus obierat, et omnes denique characteres, quibus discerni et distingui potuit. Nam etiam horum signorum aliquid in alio, si forte, idem appareret, quia si quem alium vel Davida ortum reperias; vel Bethlehemi natum, vel prophetam, vel sacerdotem, vel pastorem, vel miraculis ille ad vitam reditus, et stupendi eventus rerum, quorum gratia vitam et mortem Jesus obierat, et omnes denique characteres, quibus discerni et distingui potuit. Nam etiam horum signorum aliquid in alio, si forte, idem appareret, quia si quem alium vel Davida ortum reperias; vel Bethlehemi natum, vel prophetam, vel sacerdotem, vel pastorem, vel miraculis ille ad vitam reditus, et stupendi eventus rerum, quorum gratia vitam et mortem Jesus obierat, et omnes denique characteres, quibus discerni et distingui potuit. Nam etiam horum signorum aliquid in alio, si forte, idem appareret, quia si quem alium vel Davida ortum reperias; vel Bethlehemi natum, vel prophetam, vel sacerdotem, vel pastorem, vel miraculis ille ad vitam reditus, et stupendi eventus rerum, quorum gratia vitam et mortem Jesus obierat, et omnes denique characteres, quibus discerni et distingui potuit.

Christorum filios, comphoribus retrò seculis, iidem et et Suspirator noster, vaticinios Prophetarum cogitatus et praesentissimos est? Qui quidem et locum in quo natus est, et tempora advenit, et vitam rationem, et edita ab eo prodigia, et sermones, et res proclarae gestas animo praecipientes, in libros sacros retulerunt.)

2. Quod si singulare aliquod rationum, ab aliis suspitione et excusationum, aut et typis unum aliquem seorsum expendas; rei fortasse veritas, vel propter ambiguitatem motus clarescit. Verum non ex singularium partium conflictu, sed ex totius comparatione efflorescit et spectatur similitudo; neque ex digitis extremis, aut pedis inspectu, vel unice articulo, hominum aliqui notissimum posse agnoscere, sed ex corporis integri filo, et ea speche quae ex partium unanimitate compage et convenientia exsurgit. Igitur non significatio sumenda sunt Parallelismi partes, neque ex deturcatis membris arbitrium faciendum; quae suis emotis locis robur amittunt, ordines suo festuata vim recipiunt; sed spectanda tota series est, cum altera res alterius opem poscat, et amice conjuret. Quam serie in Jesum quodammodo universam si deprehenderimus, uti certò quadam, tunc ferri existimatio erit, non casu licet, aut fortuito rerum consensione, sed certo hoc nate ac consilio huc illa processisse; ut homines ad veritatem divina attendit, eorumque sententiam per in se de illis perscrutantes, de salutari Messie adventu admonerentur, ab eoque multorum sursum levatum expectarent. Neque tamen consensimus, nulla in toto hoc Parallelismo contextu existeret vaticinia, quae non aliorum loca quae; cum reperiri plerumque in eo possint, quorum vatum in alio, praeterquam in Jesu, hucina quaevis. Quae argumentis Origenes vehementer urgebat imperium septimum Osum, hoc Prophetarum predictiones fanaticis quibusdam convenire affirmantur, qui se Dei filios de caelo venisse putabant. Atque hanc à sumis in exemplum, quod Bethlehemi proditum Hierosolimae principem Michaelis asseveravit, canque nemini horum accommodari posse ostendit, quae tamen ex amissis in Jesum congruit. Assumit et alteram hanc Jacobi, Gen. 29, 10: Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui quidendus est, et ipse erit expectatio gentium. Haec si quis alteri simpliciter aptare voluerit, ostendit perperam est, quomodo regnum postestatem Iuda retinuerit, quod Iuda ille adveniret, ostendat quoque gentes in eo opem suam et expectationem collocasse; quae in Christum Jesum omnia serie cadunt.

3. Notandum praeterea est, quosdam Prophetarum vaticinationes, non solum cum perihentibus eodem predictioibus, sed et cum toto locorum, amos extempore sunt, contextu esse spectandas. Quomodo enim alia est rei natura, alia ejusdem cum adjectis spectata existimatio; ita haec et separatim sumpta, vel imperfecte erit significatio, vel diversa ab ea, quae ex totis operis, vel totius loci, unde ipsa prodit, attentà consideratione existit. Adhibenda itaque magna cautio est, non quam suggerit pervicax animus, et

contradictori cupidus; sed quam meta postulat, fido et constanti perscrutante veritatis studiosa, quomodo in altiorum librorum lectione adhibere solentus.

4. Quod non cò tamen pertinere velim, ut quaedam, quae libe antologica vaticinia, quosomodo propositiones typos Christi, idem ipsi nullum haberi postulent, nisi in eandem planam sententiam ac antecedentia et consequentia contempant. Non quid solentem, exempli gratia, figuram Christi gerere dixerimus, si quis inanis ejus moribus et vestis librorum cultu concitantum quippiam requirit in Christo, parum lae sequa ut profecto rerum essentiam, sine narrativis criticis et commentis vix palare affatus ille divinus, quo agitur Prophetae futura praeciebant. Scilicet quid, scilicet, non disceptatum edere solet, et per varias species rerum suis diversis principibus insinuat, non ut illis sine legitima verborum coactione pallaret. Sine hoc Patres Ecclesiae discrimen observasse sancti inter Prophetas et pseudoprophetas, quod in errore perit, illi tranquilliori et iudiciorum mentis futuro praefertur, atque hoc postquam argumentis convincit Montanum, Priscum et Maximilianum, prophetiam nisi vim arrogantes, quid emittit, nonne et iussis similes reparentur, cum Prophetae aut compositae, phrasae, sermone animi edere solentur. Quapropter scripsit Hieronimus Hieronimus, non oportere prophetam in certis locis. Verum certum insinuat fore, quod motum suum sui depellit, et aliquid ad fossitum, quae erit dicitur, pseudoprophetae, et Montanitarum. At sancti Prophetas, etiam divino concepti spiritus efflorescentem ostendit, et praeter solitos insinuat, mox tamen consistant, hae quidem praeior intellectum profertur. Aliae hae proprie dicitur aut quae correptionem dicitur, quae Paulina dicitur Luce in Actis; quo semper videri hanc esse imperio Dionysii Artopagae, Cyrilli, et alios ecclesiae scripturas. Pseudoprophetae autem sunt, et alienato animo, et voce non semel utitur monitis Calpheyrum adversarius apud Emilianum, qui cum corrumpitur pseudoprophetae, prolatis cum ariet in locum et arietem, et a posthabe insinuat exortum, desinunt vero in motu forem non voluntarium. Ex his sequitur prophetarum motum, et ipsorum est quod pseudoprophetae, Deo tamen agitante praeter motum exardescere, vix ad hae eandem praeter in constructionem, et comp. hanc, consuetudinem rerum, atque ab historicis, quo expectantur. Quae cum sit, prae in se, et

genus; sed littera etiam corticea prae ea saepe spre-
ritur, et precepta legis, non prout concepta sunt ver-
bis, sed juxta mysticam sensum verborum, Eusebio
affirmanti credendum est: Quoniam, inquit, autem
de sacrarum legum preceptis, et allegorici qui in
inest sensu discernimus, sequitur ut de his genus
et universum Iudaeorum in duas partes esse divisum,
et multitudinem quidem legum preceptis, prout
verbis concepta essent, subiecit; reliquam vero
et partem, eorum videlicet quorum firmiores mentes
sunt, hanc necessitate solam, ad discutiendum quan-
dam philosophiam, et supra vulgi captum positam,
et ad allegoriarum sensum, qui in lege rogandi
sunt, investigationem animam adhibere voluisse. a
Oraculo nobilissimum Moysi interpretem allegoriam
nonnunquam percipit, et hoc res clarum, et dicitur
Aben-Ezra, allegorica libri interpretum omnia valde
adversarius. Videtur enim Iudei reprobos, atque
inimici perveclissimos inter ipsos. Carniter, quantum
ab hac doctrina recesserint, aliam legis verbum allan-
rentes, mysticos sensus et allegoricas interpretaciones
respuant; spreto majorum satorum more, quorum qui
cordatioris erant, neglecta in similia, quae illi litterae
sensum, lege, eadem juxta allegoriam hanc obsequen-
tibus. Notabilia est Iheronimus clarissimus doctor,
Aben-Ezra audacia, qui in Dissertatione quidam,
qui legis explanatione diversos modos proposuit, unum
solum amplectitur, qui littera inheret ac verba por-
sequitur; allegoriam omnes repudiat. Quamquam ali-
quibus Scripturae locis inest mysteria, ad eorum as-
surandum esse lateri cogitur. Et vero nisi de sua
pernitiam remitteret hoc verborum genus, et multa
Dei in interpretanda esse haberetur, in quam
absurda incurreret, natura, rerumque ordinem, legem
etiam moralium, prophetiarum sententias, ac veritates
ipsi contraria? Nihil hic de Joanne stines dicere, qui
oculis veteri Testamenti sensus inesse passim docet;
nihil de Christo docet, a quo idem oraculo tradi-
tum est, quique doctrinae suae precepta parabolis
tegere ac dissimulare solent, monitum hoc subjecit:
*Qui habet aures audienti, audiat; quasi auditu-
rius denuntiatis, nisi allegorica interpretatione ad-
hibita reconciliatis sententias evolverent, frustra hanc a
se proponi. Contenti sumus testimonio Pauli, qui Iu-
das apud quos sua jam aetate gliscebant in labes,
gravissimas super verbis castigat: Circumcisa corda,
inquit, in auribus, non littera, Rom. 2, 29. Idei alii
mysticum et interitum sensum faciei Moysi compa-
rat; exteriorum vero velaminis faciei Moysi impositio:
Usque in hodiernum diem cum legitur, *Moyses, velo-
minem positum est super faciem suam; cum autem con-
versus fuerit ad Dominum, auferetur velamen, 2 Cor. 3, 13.*
Idei passim novi Testamenti mysteria in veteris his-
toriam adumbrata esse docet: *Hae autem, inquit, in fi-
gura continebant illis; scripta sunt autem ad correptionem
nostram, ut quae facta sunt veterum ducerentur. Iuda
adeo postquam septuaginta septima parabola appel-
lantur prodigia a Deo edita, in gratiam, vel in comen-
tationem Hebraeorum. Et psalmo centesimo octavo**

octavo, his verbis Deum orat propheta: *Revela oculos
meos, et considerabo mirabilia de lege tua; immoror
nempe praesignificationibus. Atque in summo versu clausi,
significatio sermones, de quibus futurum praedicit
Daniel, 12, 10, ut sapies intelligant omnia visum, porro
docet intelligant. Hoc argumentum eruditè prosecutus
est contra Eusebium Origenes noster, et libro quarto de
Principiis, quum qui studiosè legenti, opere fructum
feret. Unum hic addam, quod jam suis locis monui,
unde ostenditur Iudaeorum pernitiam deprehenditur,
ipsos quantumvis exeges allegoricas explanationes,
eadem tamen admittere, ad eludenda vaticinia pro-
phetiarum, quum in Christo Jesu *omnibus* completa
sunt. Velut illud Davidis: *Foderunt manus meas, et
dixit manus; tunc istud: Divertenti sibi testimonia mea,
et super vestem meam miserati sunt; atque hoc
dixit: Et deciderunt in oculum meum sed, et in siti meae
poterant uti aceto; et id quoque Isaias: *Et dedit in
perna propheti, in lacum gentium, ut aperiret oculos cor-
porum, nec non et illud Zachariae: Ecce res tuae veniet
sibi iustus et Salvator; ipse pariter, et ascendens super
simonem, et super pulchrum filium aine; tunc et illud ejus-
dem: Et appenderunt mercatam meam triginta argen-
tum. Quae interpretatio, Iudei pro arbitrio detorque-
rent. Sed et inter novissimos Iudaeorum in opere de
Resurrectione multas parva suorum iniecit, in
Thalimode Babyloniarumque literis consignatas, lectum ad
allegoriam sensum, sese quo singulari tractatu accu-
rante, spondes de allegoriam, quae in scripturis con-
tinentur. Sic sibi denique gladio jugulatur ipsi, cum
pervergatam hoc inter eos usurpant effatum: *Ne unquam
quidem in hoc littera existat, et quum non pendunt nites
nisi.****

9 Aben-Ezra ad ethnicos, quorum plerique hoc ge-
nere delectati sunt, Homeri, et dixi, poemata in allego-
rias jam olim a plerisque tracta fuisse, vel et uno
hinc, quod statim, Platonis effuso colligitur. Excitabant
olim Homericæ allegorice Metrodori Lampaseni; ex-
citant hodieque et illa Heraclidis Pontici, et Porphyrii.
Nonnullas etiam Pintarchus in libro de vita et poesi
Homericæ proposuit. Idem in libro de audientis Poe-
maticis egregium esse exemplum afferi, ipse intel-
ligas quos intra fines esse debuerunt consistere, ne vel
progredierentur longius nimis curiosi, et ingeniosi in-
terpretes, mysteria Homero allegorice de quibus non
in somnis quidem cogitavit; vel in nodo verborum
sensu haerere. Longo vero plucinas reperis apud
Eustathium. Notabilia est illud Dionis Chrysostomi in
Oratione de Homero, solum fuisse Homericis tempo-
ribus res naturales fabulis implicare. Adhuc, res
quoque pertinetur ad mores et ad politica, et
enjusamque tandem gentris, signum distantiarum.
Iheronimus Aegyptiorum, eorumque significationes
restitit in litteras Charenton, Augusti aetate. Nec multo
post Corneus Graecorum mythologiam naturae ratio-
nibus accommodavit, in libro, qui sub Phurati no-
mine circumferitur. Ab utroque, Corneo, et Gremone,
Graecanicorum mysterium allegorice interpretar-

Porphyrius. Edidit Palaphatos Aegyptius: *Solutio
eorum quae fabulis dicta erant. Totus est in insuperabili
fabularum Graecarum allegorice evolvendis Fulgentius
Planciades. Quissim et ilayon anagoga scripsit
Michael Psellus. Ad commentum distantibus temporibus,
Zenonis, Chrysippi, et Dionis Hieronymi libros, qui-
bus fabularum historiam a magis in vitam, trañtave-
runt ad Physiologiam, et Oraculorum de Musaei nominibus
praescriptis fabulas, tum et illas Homeri de Hesiodi,
ad sus de Diti opinionem applicatam. Vana sane
fuisse eorum opera, qui doctrinam suam velantur
figmentis, nisi fuisset qui dispelleret tenebras, et ve-
cana cruce studisset. Imo vero fatendum est, quae-
cumque gens fabulatores habuit, eandem et suis fa-
bularum interpretes habuisse. Id quod de Assyriis et
Arabibus Lucianus commemorat. Plura afferre non
ratus in eam sententiam, si inveni res sui contra-
versis operetur. Satis profecto ex istis intelligitur ma-
lepticum hoc interpretandi genus hebraeis scriptoribus
perire et esse ipso acceptum ac familiare fuisse; ac
iniquè porro facturos, si qui in nolli cultore audiant,
quod in illis probris cogitant.*

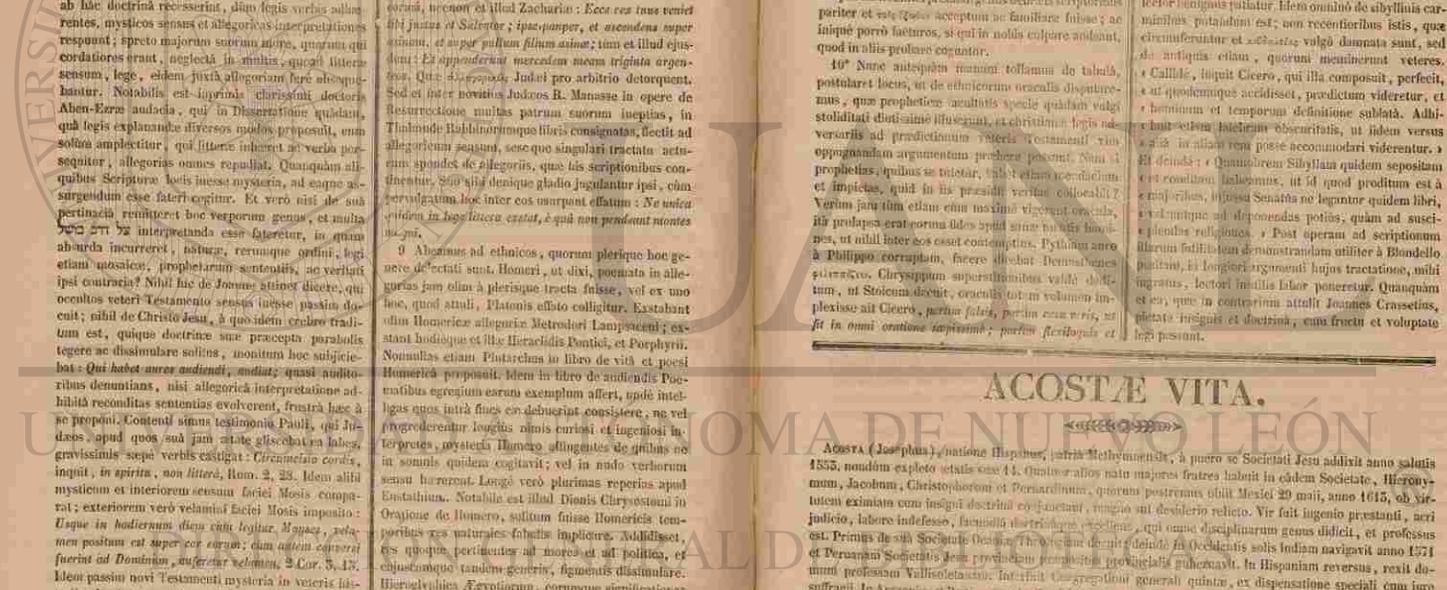
10 Nunc autemquam natam tollamus de tabula,
postulare locus, ut de ethnicorum oraculis disputare-
mus, quo prophetice facultatis specie qualem vulgi
stoliditati distans illuserunt, et christiani, legis re-
versarii ad predictum veteris Testamenti vim
opponantiam argumentum puerum possunt. Nisi i
prophetias, quibus se testat, tabula etiam oraculorum
et impietas, quid in his praesidi veritas collocabit?
Verum jam tum etiam cum summo viderent oraculis,
ita prolapsa erat corum fides, ut sine huiusmodi
et, in illis inter eos esset contemptus. Pylatum vero
a Philippo corruptum, facere dicebat Demosthenes
et Cicero. Chrysippum superstitiosum valde doctum,
et Stoicum docuit, oraculis totum volentem im-
plexisse ait Cicero, *perit fides, perit eorum vis, ut
fit in omni oratione sapientium; perit fertilitas et*

obscure, ut interpretes esset interpretes, et sors ipsa refe-
renda sit ad oraculo; perit, ut quae ad dialo-
gum referenda sint. Anallus praeterea Origenem
sic dispositum contra Celestem et Postumum quidem,
et Aristoteles et Porphyriarum scripta compilare
et velimus, non paucis afferre ad ea habenda. Quae
de Pylidis et reliquis oraculis foritur. Possimus
et quaeque, ut expronamus, quo de fidei rebus ab
Epilero, quum pectatoribus disputata sunt, et
dote, nonnullis Graecorum refellere et aspernari
et oracula, quae per universam Graeciam communi et
et trahit nos, etiam cum admiratione recipitur. i
Vanitatem vero oraculorum aperte conficitur Porphy-
rius, rei perinde enotatis, ut qui librum scriperat
de Philosophia ex oraculis petiit. Rem pluribus testi-
monis, tum exemplis ac rationibus confirmare prom-
ptum esset; sed cum Eusebii toto id libro Prepara-
tione Evangelicae praesertim, amandari se illic
lector benignus putatur. Ideo omnino de syllabis car-
minibus potandum est; non recentioribus istis, quae
circumferuntur et *obscure* vulgo damnata sunt, sed
de antiquis etiam, quorum meminerunt veteres.
Callide, inquit Cicero, qui illa composuit, perfeci,
et quod ethnicos accidisset, proclitum videretur, et
et hominum et temporum definitione subditi. Adhi-
bitur velum tabulae obscuritas, ut fidei versus
a deo in illam non posse accommodari videretur. i
Et dicitur: Quamobrem Sibyllam quidem sepositam
est conditum habemus, ut id quod proditum est a
magis, in ipsa Senaia non legitur quidem libri,
et ut quae ad deprecandas potes; quam ad susci-
piendas religiones. Post operam ad scripturam
illam fadhicem demonstrantiam utiliter a Blandello
positum. Et longiori argumentum huius tractatus, nihil
ingratum, lectori in illis libris poterat. Quamquam
et ea, quae in contrarium attulit Joannes Crassetius,
placata insigni et doctrina, cum fructu et voluptate
legi possunt.

ACOSTÆ VITA.
ACOSTÆ VITA.
ACOSTÆ VITA.

ACOSTA (Josephus), natione Hispanus, patria Methymensis, a puero se Societati Jesu addidit anno salutis
1555, nondum expleto aetatis suae 14. Quatuor alios natu majores fratres habuit in eadem Societate. Hierony-
mum, Jacobum, Christophorum et Perardinum, quorum postremus obiit Mexico 29 maii, anno 1615, ob vir-
tutum excellentiam cum insigni doctrina exercebant, magno in desiderio relicto. Vir fuit ingenio prestanti, acri
iudicio, labore indefesso, facundia doctrinarum, et ingenio, qui cum discipularum genus didicit, et professus
est. Primus de sui Societate in Italia Theologiae docuit deinde in Neapolitanis solis Indiam navigavit anno 1571
et Perardum Societatis Jesu provinciam peragendam provincialis gubernavit. In Hispaniam reversus, rexii du-
minio professori Vallisoleto. In illa usque probo generali quinto, ex dispensatione speciali cum iuro
Dionis Salmanticensis cathedra habens cum tunc etiam hinc praesentem, integritatis, et doctrinae, morbo
oppressus mortalitatem eam, die 16 Februarii, aetate seculi 1090, aetatis suae 60, professionis quatuor voto-
rum 50.

Scripsit: *De Christo Tractatus* libros 6. Romae apud Jacobum Tornherum 1580, in 4°, et Lugduni apud Jean.
Baptistam Batysson 1594; Salamancae, et Venetiis; — *De Temporalibus Nativitatibus* Lib. 4. libidem apud eodem,
isdem annis; — *De naturâ Novi Orbis Terrarum* 2 quos etiam Wetzelsius vertit. — *Et De Praevigilatione Evangelii*

genus; sed littera etiam corticea prae ea saepe spre-
ritur, et precepta legis, non prout concepta sunt ver-
bis, sed juxta mysticam sensum verborum, Eusebio
affirmanti credendum est: Quoniam, inquit, autem
de sacrarum legum preceptis, et allegorici qui in
inest sensu discernimus, sequitur ut de his sensus
et universum Iudaeorum in duas partes esse divisam,
et multitudinem quidem legum preceptis, prout
et verbis concepta essent, sublevisse; reliquam vero
et partem, eorum videlicet quorum firmiores mentes
sunt, hanc necessitate solam, ad divinam quam-
dam philosophiam, et supra vulgi captum positam,
et ad allegoriarum sensum, qui in lege rogandi
sunt, investigationem animam adhibere voluisse. a
Oraculo nobilissimum Moysi interpretari allegorice
nonnunquam potest, et hoc res clarum, et dicitur
Aben-Ezra, allegorice libris, interrogantibus valde
adversarius. Videtur enim Iudei reprobos, atque
inimici perveclantiam inter ipsos. Carniter, quantum
ab hac doctrina recesserint, aliam legis verba allan-
rentes, mysticos sensus et allegorice interpretaciones
respuant; sperto majorum satorum more, quorum qui
cordatioris erant, neglecta in similia, quod litterae
sensum, lege, eadem juxta allegoriam hanc obsequen-
tibus. Notabilia est Iheronimus clarissimus doctor,
Aben-Ezra audacia, qui in Dissertatione quidam,
qui legis explanatione diversos modos proposuit, unum
solum amplectitur, qui littera inheret ac verba por-
sequitur; allegorice omnes repudiat. Quamquam ali-
quibus Scripturae locis inest mysteria, ad eorum as-
surandum esse lateri cogitur. Et vero nisi de sua
pernitiam remitteret hoc verborum genus, et multa
etiam in interpretanda esse haberetur, in quam
absurda incurreret, natura, rerumque ordinem, legem
etiam moralis, prophetiarum sententias, ac veritatem
ipsi contraria? Nihil hic de Joanne stines dicere, qui
oculis veteri Testamenti sensus fuisse passum docet;
nihil de Christo docet, a quo idem oraculo tradi-
tum est, quique doctrinae suae precepta parabolis
tegere ac dissimulare solent, monitum hoc subjecit:
*Qui habet aures audienti, audiat; quasi auditi-
bilis denuntiatis, nisi allegorice interpretatione ad-
hibita reconciliatis sententias evolverent, frustra late a
se proponi. Contenti sumus testimonio Pauli, qui Iu-
das apud quos sua jam aetate gliscerat in labes,
gravissimis sepe verbis castigat: Circumcisa coram,
inquit, in spiritu, non littera, Rom. 2, 29. Idei alii
mysticum et interitum sensum facit Moysi compa-
rat; exteriorum vero verborum Ecclesie Moysi impositio:
Usque in hodiernum diem cum loquitur, sapientia, reba-
nem postum est super cor eorum; cum autem con-
verserint ad Dominum, auferetur velamen, 2 Cor. 3, 15.
Idei passim novi Testamenti mysteria in veteris his-
toriam adumbrata esse docet: Hae autem, inquit, in fi-
gura continebant illis; scripta sunt autem ad correptionem
nostram, ut quid fieri venturorum dederunt. Iuda
adeo postquam septuaginta septima parabola appel-
lantur prodigia a Deo edita, in gratiam, vel in comen-
dationem Hebraeorum. Et psalmo centesimo octavo*

octavo, his verbis Deum orat propheta: *Revela oculos
meos, et considerabo mirabilia de lege tua; immoror
nempe presignificationibus. Atque in summo versu clausi,
significatio sermones, de quibus futurum praedicit
Daniel, 12, 10, ut sapies intelligant omnia inspi, porro
docti intelligant. Hoc argumentum eruditè prosecutus
est contra Eusebium Origenes noster, et libro quarto de
Principiis, quum qui studiosè legenti, opere fructum
feret. Unum hic addam, quod jam suis locis monui,
unde ostenditur Iudaeorum pernitiam deprehenditur,
ipsos quantumvis exeges allegorice explanationes,
eadem tamen admittere, ad eludenda vaticinia pro-
phetiarum, quum in Christo Jesu *omnibus* completa
sunt. Velut illud Davidis: *Foderunt manus meas, et
dixi manus; tunc istud: Divertenti sibi testimonia mea,
et super vestem meam miserati sunt; atque hoc
dixi: Et deciderunt in oculum meum sed, et in siti meo
poterant uti aceto; et id quoque Isai: Et dedit in
perna propheti, in lacum gentium, ut aperiret oculos cor-
porum, nec non et illud Zacharia: *Ecco res tuae venit
sibi iustus et Salvator; ipse pater, et ascendens super
simonem, et super pulchrum filium aine; tunc et illud ejus-
dem: Et opposiderunt mercatum meum triginta argen-
tum. Quae etiam Iudei pro arbitrio detorque-
rent. Sed et inter novissimos Iudaeorum in opere de
Resurrectione multas parva suorum inepias, in
Thalimide Babyloniarumque libris consignatas, lecti ad
allegoriam sensum, sese quo singulari tractatu accu-
ram spandes de allegorice, quae in scriptoribus con-
tinentur. Sic sibi denique gladio jugulatur ipsi, cum
perculgatum hoc inter eos usurpant effatum: *Ne unquam
quidem in hoc littera existat, et quum non pendunt nites
nisi.****

9 Aben-Ezra ad ethnicos, quorum plerique hoc ge-
nere delectati sunt, Homari, et dixi, poemata in allegorice
sensum jam olim a plerisque tracta fuisse, vel et uno
hinc, quod statim, Platonis effuso colligitur. Excitant
aliam Homericæ allegorice Metrodori Lampaseni; ex-
tant hodieque et illa Heraclidis Pontici, et Porphyrii.
Nonnullas etiam Pintarchus in libro de vita et poesi
Homericæ proposuit. Idem in libro de audientis Poe-
maticis egregium esse exemplum afferi, ipse intel-
ligas quos intra fines esse debuerit consistere, ne vel
progredierentur longius nimis curiose, et ingeniosi in-
terpretes, mysteria Homero allegorice de quibus non
in somnis quidem cogitavit; vel in nodo verborum
sensu haerere. Longo vero plurimas reperies apud
Eustathium. Notabilia est illud Dionis Chrysostomi in
Oratione de Homero, solum fuisse Homericis tem-
poribus res naturales fabulis implicare. Adhuc, res
quoque pertinetur ad mores et ad politica, et
enjusamque tandem gentris, signentis distantiar.
Iheronimus Aegyptiorum, eorumque significationes
restitit in litteras Charenton, Augusti aetate. Nec multo
post Corneus Graecorum mythologiam naturae ratio-
nibus accommodavit, in libro, qui sub Phurati no-
mine circumferitur. Ab utroque, Corneo, et Greco-
mone, Graecorum mysterium allegorice interpretar-

Porphyrius. Edidit Palaphatos Aegyptius: *Solutio
eorum que fabulis dicta erant. Totus est in insuperabili
fabularum Graecarum allegorice evolvendis Fulgentius
Planciades: Quissim et ilaron anagoga scripsit
Michael Psellus. Ad consensum distantibus temporibus,
Zenonis, Chrysippi, et Dionis Hieronymi libros, qui-
bus fabularum historiam a magis in vitam, transi-
erunt ad Physiologiam, et Oraculorum deusce nominibus
prescriptis fabulas, tum et illas Homeri de Hesiodi,
ad sensu de Diti opinionem applicatam. Vana sane
fuisse eorum opera, qui doctrinam suam velantur
figmentis, nisi fuisset qui dispelleret tenebras, et ve-
cana cruce studisset. Imo vero fatendum est, que-
cumque gens fabulatores habuit, eandem et suis fa-
bularum interpretes habuisse. Id quod de Assyris et
Arabibus Lucianus commemorat. Plura afferre non
ratus in eam sententiam, si inveni res sui contra-
veris operetur. Satis profecto ex istis intelligitur ma-
lepticum hoc interpretandi genus hebraice scriptoribus
perire et esse ipso acceptum ac familiare fuisse; ac
iniquè porro facturos, si qui in nolli cultore audiant,
quod in illis probris cogitant.*

10 Nunc autemquam natam tollamus de tabulis,
postulare locus, ut de ethnicorum oraculis disputare-
mus, quo prophetice facultatis specie qualem vulgi
stoliditati distans illuserunt, et christiani, legis re-
versari ad predictum veteris Testamenti vim
opprobriam argumentum puerum possunt. Nisi i
prophetias, quibus se testat, tabulis etiam oraculorum
et impietas, quid in his presali veritas collocabit?
Verum jam tum etiam cum summo viderent oraculis,
ita prolapsa erat eorum fides ipse sine huius huius-
modi, ut nihil inter eos esset contemptus. Pylamum vero
a Philippo corruptum, facere dicebat Demosthenes
et Cicero. Chrysippum superstitiosum valde doctum,
ut Stoicum docuit, oraculis totum volentem im-
plexisse ait Cicero, *partem falsis, partem esse veris, ut
fit in omni oratione sapientium; partem fictivam et*

obscuris, ut interpretes esset interprets, et sors ipsa refe-
renda ut ad oraculo; partem autem, et que ad diale-
cticam referenda erat. Anallant praeteritè Origenem
sic dispositum contra Celsum et Porphyrium quidem,
et Aristoteles et Porphyriarum scripta compilare
et velimus, non paucis afferre ad ea habenda. que
de Pylidis et reliquis oraculis forunt. Possimus
et quoque, ut exprimat, quo de fidei rebus ab
Epilero, quum pectatoribus disputata sunt, et
dote, nonnullis Graecorum refellere et aspernari
oracula, que per universam Graeciam communi et
et tralio usu, etiam cum admiratione recipiuntur.
Vanitatem vero oraculorum aperte conficitur Porphy-
rius, rei gratia enotatis, ut qui librum scriperat
de Philosophia ex oraculis petiit. Rem pluribus testi-
monis, tum exemplis ac rationibus confirmare prom-
ptum esset; sed cum Eusebii toto id libro Prepara-
tione Evangelicorum prestatit, amandari se illic
lector benignus putatur. Ideo omnino de sybillis car-
minibus potandum est; non recentioribus istis, que
circumferuntur et *antiquitate* vulgo damnata sunt, sed
de antiquis etiam, quorum meminerunt veteres.
Callide, inquit Cicero, qui illa composuit, perfeci,
et quod ethnicos acciderit, proclitum videretur, et
et hominum et temporum definitione sublati. Adhi-
bitur etiam illarum obscuritas, ut fidei versus
a deo in illam rem posse accommodari videretur.
Et dicitur: Quamobrem Sybillam quidem sepositam
est conditum habemus, ut id quod proditum est a
eum, quibus, in ipsa Seneca non legitur quidem libri,
et ut quicquid ad deprecandas potes; quam ad susci-
piendas religiones. Post operam ad scripturam
illarum fadhilium demonstrantem utiliter a Blandello
positum. Et longiori argumentum huius tractatus, nihil
ingratum, lectori in illis libris poterat. Quamquam
et ea, que in contrarium attulit Joannes Crassetius,
placata insigni et doctrina, cum fructu et voluptate
legi possunt.

ACOSTÆ VITA.

ACOSTA (Josephus), natione Hispanus, patria Methymensis, a puero se Societati Jesu addidit anno salutis
1555, nondum expleto etatis sue 14. Quatuor alios natu majores fratres habuit in eadem Societate. Hierony-
mum, Jacobum, Christophorum et Bernardinum, quorum postremus obiit Mexico 29 maii, anno 1615, ob vir-
tutum excellentiam cum insigni doctrina exercebant, magno in desiderio relicto. Vir fuit ingenio prestanti, acri
iudicio, labore indefesso, facundia doctrinarum, et ingenio, qui cum disciplinarum genus didicit, et professus
est. Primis de sui Societatis doctrina Theologiae deinde in Ecclesiasticis solis Indiam navigavit anno 1571
et Peruanam Societatis Jesu provinciam peragratam provincialis gubernavit. In Hispaniam reversus, rexii du-
minio professori Vallisoleto. In illa Urbe peragratam generalis quinto, ex dispensatione speciali cum iuro
Dionis Salmanticensis cathedra habens cum tunc etiam hinc prouidentis, integritatis, et doctrinae, morbo
oppressus mortalitatem eum, die 16 Februarii, aetate seculari 1090, aetatis suae 60, professionis quatuor voto-
rum 50.

Scripsit: *De Christo Tractatus* libros 6. Romae apud Iacobum Tornherum 1580, in 4°, et Lugduni apud Jean.
Baptistam Batysson 1594; Salamancae, et Venetiis; — *De Temporalibus Necessitatibus* Lib. 4. libellum apud eodem,
isdem annis; — *De naturâ Novi Orbis Terrarum* 2 quos etiam Wetzelsius vertit. — *Et De Prouulgatione Evangelii*

apud Barbara, sive de procuranda Indorum salute Libros 6. Colonia apud Arnoldum Mylinum 1596 in 8°, et prius 1589 et 1595. — Historie naturalis, et morales Indiarum Libros 7, 1590 in 4°, et 1591 in 8°, et 1610 in 4°. Eos transulit Italicè Joannes Paulus Gallinus 1596 in 4° et Latinè Theodorus de Bry, insensurque parti 9 sive Historia Occidentalis. — Concionum Tomus 7. Gravi, et elegantè stylo, Salernitanè apud Joannem et Andream Reault, 1696 et sequenti in 4° et Venetiis, 1699, Colonia 1700 in 8°. — Concilium Lincense lib. 3 digressit, et latine conscripsit.

DE CHRISTO IN SCRIPTURIS REVELATO.

ALERE FLAMMAM VERITATIS

CAPUT PRIMUM.

INVENTAS SCRIPTURAS SCIRE ET ESSE CHRISTUM.

Quisquis divina et aëranas literas legit, nepse Christum novit, et cogitat, legere quidem potest; quod legit, intelligere nullo modo potest. Accidit enim ei necesse est, quod de otioso alio. Edipodius Læan refert, qui cum hanc præclarissimam veterum de Christi passione videret, atque ex eâ ordo reverteretur, in qua non ita pridem illa lego que illa prophetia commemorat, palmam gesta perfecturæ essent, tamen à Philippo rogatus, qui que legeret intelligeret, professus est ipse, se nisi fideliorem esset mentis interfectionem, intelligere nihil posse. Quia hinc illis et his nullis, et vera confessio, adfuerit pro discendi studio, sublimi statim ignoranti quidem, sed veritate confessionem desideranti. Nam Christo, per Philippum intellectionem omnimodis, et prophetiam oracula tunc vultu allata perscepi, et ipsum qui tunc continebat, Christiani amplius, Evangelicam gratiam credulè haurere factus, assecutus est. Itaque prius discere oportet Christum, quam Scripturæ sacre arcana nobis penetranda existimemus, cum ne primos quidem alius sine illo patat, qui coelestis iudis dispensatione primam clementiam se proficitur. Ego, inquit, non a te, principium et finis. Quod si impossibile est, privata elementis ignoratis, illud tunc, quo pacto coelestis doctrinam concipere quæquam poterit, Christiani mentes, qui, à primo sermonis initio usque ad summum, minus scopis est, ac voluti magni et pulchri corporis ipsa mens, quo sensuum, vitam, vires, decorant, atque omnia omnibus partibus administrat? In capite literi scripturæ de me, dicit in psalmo ipse Christus, quemadmodum Apostolus Paulus exposuit, qui hinc legis emulset adfuerit ad iustificandi mundi proferunt. Quod si, ignorare que enquiris vel actionis, vel orationis, (quod rei agatur, aut idignitetur, cognoscere penitus non possumus, sed haurimus proinde, cum aliud pro alio cogitamus nemine est, quis non videt, si Christus est legis finis, legem sine Christo nihil aliud quam iniquas tenebras legenti, periculosos errores intelligenti. sibi usurpanti allaturam? Sic ergo, cum in narantem aut sermoneantem aliquem

virum incidimus, ejus initium et institutum noscimus, quamvis unta audiamus parum admodum aut nihil percipimus, ostendit nobis tota ipsa oratio insavis et molesta, dante de quo sit sermo narratione docentur, adici vero perinde audiamus, ac facillimè intelligimus; quod summas solius orationis tenentur: hinc sanè qui Christum Jesum in sacra Scripturâ cogitat, cum sibi non sit difficile, tum vero dilectissimam experitur, adde altissimam etiam, quamvis non ita multa mens cogitat. At Christum qui videt, non credit, vel parum cogitat, quamvis multa, ac prolixâ Scripturæ ratione se receras, nihil in propætandam intelligit, nihil omnino fructus suscitatisque percipit. Quare in omni lege divina pagina sedulo Christiano meditari, querere, et cogitare debemus. Ego iam via, veritas, et vita; et principium verbum in totum veritas et: In ipso vita erat, et vita erat lux hominum. Neque est, alia vita æterna, nisi ut cognoscent homines te quibus Deum verum et quem misit Jesum Christum. Itaque universa non solum novi, sed veteris etiam Testamenti scriptura hinc spectat, ut Christus agnoscat, et fidelique obedientia colatur, in quoque non salus hominum sine esse intelligatur.

CAPUT II.

LEGEM EVANGELIO DECLARARE ET FERTICARE.

Ex quibus sit, ut Testamenti veteris nulla sit ratio necesse interpretandi atque intelligendi, quia novi ejusdem veteris Testamenti cognitio. Quod enim illud annuntiat, hoc exhibet, quemadmodum Christus suum docuit, cum dixit: Nolite putare, quoniam vultis veteris legis aut prophetas: non enim vultis veterem legem, sed implere. Amen quippe dico vobis donec caelum et terra transierint, iota unum aut minus unum non præteribit a lege donec omnia fiant. Quod ad hoc etiam veteri respondet novum Test., legi Evangelicam. Et enim exponitur etiam solent peritus artifex prius rudi materiam delineat atque adhiberit formam, quam vivis postea perfectioque coloribus exprimit, ac prius vestigia nulli impressa sequens, et periculis quodammodo delet, et delendo quodammodo perlicet: ita evangelicæ gratia, olim præfigurata, legem et implet, et tollit. Nulli

enim ille predictum est, nihil præsignatum, quod non sit hic exhibitum, atque perfectum. Quare nullo modo illa pignat: Nos vultis veterem legem, sed adimplere; et: Lex et prophetæ usque ad Joannem. Neque illa quisquis: Evencat enim à Christo, qui in lege iustificavit; et: Legem destruximus? Atque ad legem stantiam. Etiam cum legis ius sit Christus, tunc maxime lex statuitur, cum Christus tenetur, tunc egregiè comitit, cum esultat evangelio. An qui formidat futuro fulera præstruit, cum facta opus perfectum, conquirit quod perperam structura supposita ad tempus materia colat? Numme hoc agunt, hoc expectant fulera ipsa, ut moles eoi fabricandæ serviant, perpetuâ firmitate consistat? Quod si ipsa disjiciantur, opere absolutio, nulla est artificis accusatio. Utrunque enim ratione sicut exegitavit, atque inter se coherere fecit. Quod totum argumentum de lege et evangelio à Paulo præclarè est similè explicatum. Lex, inquit, pedagogus noster fuit in Christo. Numm est et quoddam sit, ut pueri nobiles ac regii severo pedagogo traduntur nutriendi, cum institueri, non ipsi quidem, sed patri potius, à quo hereditatem percepturi sunt, et in ejus disciplina liberari atque ingenium ex illa veluti servit, jam confirmatâ etate et maturâ, transmittant. Itaque et pater, et pedagogus optime inter se conveniunt, quamvis pro diversa puerorum etate et capiti, diversam educationem formam teneant, atque ab hoc certe perlicet quicquid illis cura rudioribus annis largiendum traditur. Quare tantum est, ut lex et gratia pugnent inter sese, ut altera alteri perquam necessaria sit, ut lex præparat quod gratia perficit. Et veteri quidem Testamento aut vix aut nullo pacto imitari potest, nisi novum evolat. Ut novum verò credatur, magis oportet colere veteri, in quo testati ea ipsa omnia, que Spiritus idem in novo docet. Bene ergo Iacob dixit: Nisi credideritis, non intelligetis, quod dixerit novum credere, ut veteri intelligatur. Item quoque Salvator noster admonuit: Si crederetis Moysi, crederetis fortitan et mihi: de me enim ille scripsit. Nam recedente iustitia Dei se fide in fidei, ut Paulus baptizet; et est, ex fide veteris in fidei novi Testamenti evangelicam.

CAPUT III.

EVANGELIUM LEGE ET PROPHETIS COMPARARE.

Hoc, ut divinam sapientiam, omnia consilio suo moderantem, declarat, Christus tenens, mirabilia per dicit, quos et quanta diligentia fidei suam ex veteri scripturæ documentis asseruit, confirmavit, subvertit. Item ipse qui impis et indolentibus agens, cum eam stas multos quidem et ad discendum hinc parat, sed tamen crassa adhibe, et parum ingenio promptus. Ac Iacob quidem tunc Moysen suum elijet, quem aut occidit legentem, aut infideliter scripserit; propterea servavit iulei Scripturæ, quodam ipse de illo testimonium perhiberet, et Davidem opposuit de Christo canentem: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. Et cum accepisset Iacob volumen, ac locum fore aperuisse ex capite sexage-

simo primo, in auribus illorum tunc esse prophetiam illam impletam dixit, quod ipse ille esset quem Spiritus Domini dixerat, atque ad intelligendum patrumque nascens, ut sanaret contritos corde, ut prædicaret redemptionem captivis, et cœcis visum largiretur, et contractos dimitteret liberos, et tempus salutare Doque gratum annuntiaret hominibus: que omnia sanè ille egregiè præstabat, ut ipse rei veritate evicta testimonium redderet, vel illi homines qui max ipsam præcipitum acturi fuerant. Jam verò discipulos quibus frequenter, quam dilucide Scripturarum admovent, atque in his præsertim, que ab illorum et sensu et studio maxime aliena intelligunt, hoc est, de passione sua et morte et oporibus crucis: Ecce, inquit, ascendimus Hierosolymam, et consummabuntur omnia que scripta sunt per Prophetas de Filio hominis. Quam statim explicat: Tradetur enim quibus, et illudetur, et flagellabitur, et conpuetur; et postquam flagellaverit, occidit eum, et tertio die resurget. Atque alio loco: Quod scriptum est oportet impleri in me; et: Omnia que scripta sunt de eo. Etenim ea que sunt de me, finem habent. Et rursus: Filius quidem hominis vultis sicut scriptum est de eo. Max etiam ad Petrum: Quomodo ergo implebitur scriptura, quia sic oportet fieri? Et postquam à mortuis resurrexit, duobus iter facientibus ac de iose sermo innotuitibus sese eorum adijungit: O, inquit, stulti, et tardi corde ad credendum in omnibus que locuti sunt prophetæ. Nonne hæc scripta sunt Christi, et ita inire in gloriam suam? Et inquit ad Moysen et multos prophetas, interpretatur illi in omnibus Scripturis, que de ipso erant. Atque eadem ibi, Apostolus aperuit, repetit de videndo de Scripturis in ipso complendis commonefecerat. Hæc, ait, sunt verba que factus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, que scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et Paulus de me. Tunc aperuit illis eorum, ut intelligerent scripturas, et dicit eis: Quomodo sit scriptum est, et sic oportet Christum pati, et resurgere à mortuis tertio die, et prædicari in nomine ejus per totam mundum. Quæ scripturarum intelligendum Apostolus hinc parat, usque et Spiritu à Domino accipio, cum mysteria Christi vel narrando traderent, vel disputando et scribendo docerent, sed fidei conciliantem Evangelia prophetarum vultu tunc ubi que fuerant, ut non dubitet Potius ipsi coluerit testimonio præferre, ad hunc modum scribens: Et hæc eorum nos audientes de celo allatum cum casu cum ipso inquit: Aveat. Et habemus firmiter prophetiam quam scripturæ bene precibus attendentes, quasi hinc hinc in eorum loco, dante dies cœcitate, et infulsor oritur in cordibus vestris. Ex qua re animadvertimus, cor non ita Evangelio, Mattiam præcipue ac Joannes passim, cum Christi res gestas referunt, cum testimonio veteri scripturæ adhibent nihil potuit. Mattheum quidem, cum Virginius conceperit et partum narret, cum utroque Christi matrem, tum parvulum eodem ab impio rego perperatum, cum Christi ex Ægypto regressum, cum Joannis prædicationem, cum

apud Barbara, sive de procuranda Indorum salute Libros 6. Coloniae apud Arnoldum Mylium 1596 in 8°, et prius 1589 et 1595. — Historie naturalis, et morales Indiarum Libros 7, 1590 in 4°, et 1591 in 8°, et 1610 in 4°. Eos translatit Italicè Joannes Paulus Gallinus 1596 in 4° et Latinè Theodorus de Bry, insensitque parti 9 sive Historiarum Occidentalis. — Concionum Tomus 7. Gravi, et elegantè stylo, Salernitanè apud Joannem et Andream Reault, 1696 et sequenti in 4° et Venetiis, 1699, Coloniae 1700 in 8°. — Concilium Lincense lib. 3 digessit, et latine conscripsit.

DE CHRISTO IN SCRIPTURIS REVELATO.

ALERE FLAMMAM VERITATIS

CAPUT PRIMUM.

INVENTAE SCRIPTURAE SCIENTIA ESTO CHRISTUS.

Quisquis divinae et humanae literas legit, nepse Christum novit, et cogitat, legere quidem potest; quod legit, intelligere nullo modo potest. Accidit enim ei necesse est, quod de otioso alio. Edipodius Larian refert, qui cum haud praechristianum veterum de Christi passione valeret, atque ex eâ ordo reverteretur, in qua non ita pridem illa lego quae illa prophetia commemorat, palmam gesta perfectae essent, tamen à Philippo rogatus, qui quae legeret intelligeret, professus est ipse, se nisi fideliorem esset mentis interfectionem, intelligere nihil posse. Quae humanis et his nullis, et vera confessio, adfugio pro discendi studio, sublimi statim ignoranti quidem, sed veritate confirmationem desideranti. Nam Christo, per Philippum intellectionem omnium, et prophetiam oracula tunc vultu allata perspicit, et ipsum qui tunc continetur, Christianum amplectens. Evangelicam gratiam credulè hauriens, assecutus est. Itaque prius discere oportet Christum, quam Scripturam sacrae arcana nobis penetranda existimemus, cum ne primos quidem alius sine illo patat, qui coelestis iudicis litterarum primam clementiam se proficitur. Ego, inquit, non a te, principium et finis. Quod si impossibile est, privata elementis ignoratis, illud tunc, quo pacto coelestium doctrinam concipere quilibet poterit, Christianum necesse, qui, à primo sermonis initio usque ad summum, minus scriptus est, ac voluti magis et pulchri corporis ipsa mens, quo sensuum, vitam, vires, decorant, atque omnia omnibus partibus administrat? In capite illi scripturae de me, dicit in psalmo ipse Christus, quemadmodum Apostolus Paulus exposuit, qui hinc legis emulsem adfuit ad iustitiam mundi proferent. Quod si, ignorare quae enjunctis vel actionis, vel orationis, (quod rei agatur, aut idignetur, cognoscere penitus non possumus, sed haecamus prostra, cum alium pro illo cogitemus necesse est, quis non videt, si Christus est legis finis, legem sine Christo nihil aliud quam iniquas tenebras legenti, periculosos errores intelligendum sibi usurpanti allaturam? Sic ergo, cum in narantem aut sermoneantem aliquem

virum incidimus, ejus initium et institutum noscimus, quamvis multa audiamus parum admodum aut nihil percipimus, ostendit nobis tota ipsa oratio insavis et molesta, dante de quo sit sermo narratione docentur, adiecti vero perinde audiamus, ac facillimè intelligimus; quod summas solius orationis tenentur: hinc sanè qui Christum Jesum in sacra Scriptura cogitat, cum sibi non sit difficile, tum vero dilectissimam experitur, adde altissimam etiam, quamvis non ita multa sibi constat. At Christum qui videt, non credit, vel parum cogitat, quamvis multa, ac prolixè Scripturam sibi percerat, nihil in propetiam intelligit, nihil omnino fructus suscitatisque percipit. Quare in omni lege divina pagina sedulo Christum meditari, quare, et cogitare debemus. Ego iam via, veritas, et vita; et principium verbum in meum verbum est: In ipso vita erat, et vita erat lux hominum. Neque est, alia vita aeterna, nisi ut cognoscent homines te qui tu Deus verum et quem misit Jahn Christum. Itaque universa non solum novi, sed veteris etiam Testamenti scripturae hinc spectat, ut Christus agnoscat, et fidelique obedientia colat, in quoque non salus hominum sine est intelligatur.

CAPUT II.

LEGEM EVANGELIO DECLARARE ET FERTIC.

Ex quibus sit, ut Testamenti veteris nulla sit ratio necesse interpretandi atque intelligendi, quia novi ejusdem veteris Testamenti cognitio. Quod enim illud annuntiat, hoc exhibet, quemadmodum Christus suum docuit, cum dixit: Nolite putare, quoniam vultis veteris legis aut prophetas: non enim vultis veterem legem, sed implere. Amen quippe dico vobis donec caelum et terra transierint, iota unum aut minus unum non poterit ab lege hanc omnia sunt. Quod ad hoc erat veteri respondet novum Test., legi Evangelicam. Et enim exponitur etiam solent peritus artifex prius rudi materiam delineat atque adhibere formam, quam vivis postea perfectio coloribus exprimit, ac prius vestigia nulli impressa sequens, et periculis quodammodo delect, et delendo quodammodo periclit: ita evangelica gratia, olim praefigurata, legem et implet, et tollit. Nulli

enim ille predictum est, nihil praesignatum, quod non sit hic exhibitum, atque perfectum. Quare nullo modo illa pignat: Nos vultis veterem legem, sed adimplere; et: Lex et prophetae usque ad Joannem. Neque illa quis: Evacuati enim à Christo, qui in lege justificati; et: Legem destruximus? Atque ad legem stantiam. Etiam cum legis ius sit Christus, tunc maxime lex auctoritas, cum Christus tenetur, tunc egregiè comitit, cum esit evangelio. An qui formid futuro fulera praestruit, cum facta opus perfectum, conquirit quod perperam structura supposita ad tempus materia colat? Numme hoc agunt, hoc expectant fulera ipsa, ut moles eui fabricanda serviant, perpetua firmitate consistat? Quod si ipsa disjiciantur, opere absolutio, nulla est artificis accusatio. Utrunque enim ratione sicut exegitavit, atque inter se cohaerere fecit. Quod totum argumentum de lege et evangelio à Paulo preclatur est similè explicatum. Lex, inquit, pedagogus noster fuit in Christo. Numm est et quodam sit, ut pueri nobiles ac regii severo pedagogo traduntur nutriendi, cum instituendi, non ipsi quidem, sed patri potius, à quo hereditatem percepturi sunt, et in ejus disciplina liberam atque ingenium ex illa veluti servit, jam confirmata aetate et maturâ, transmittunt. Itaque et pater, et pedagogus optime inter se conveniunt, quamvis pro diversa procerum aetate et capiti, diversam educationem formam teneant, atque ab hoc certe perliciter quicquid illis cura rudioribus annis largiantur traditur. Quare tantum adest, ut lex et gratia pugnent inter sese, ut altera alteri perquam necessaria sit, ut lex praeparat quod gratia perficit. Et veteris quidem Testamentum aut vix aut nullo pacto intelligi potest, nisi novum evolatur. Ut novum verò credatur, magis oportet colere veteris, in quo testati ea ipsa omnia, qua Spiritus idem in novo docet. Bene ergo Iacob dixit: Nisi credideritis, non intelligetis, quod dixerit novum credere, ut veteris intelligatur. Item quoque Salvator noster admonuit: Si crederetis Moysi, crederetis fortitan et mihi: de me enim ille scripsit. Nam recedant iustitia Dei et fide in filium, ut Paulus baptizet; et est, ex fide veteris in fidem novi Testamenti evangelicam.

CAPUT III.

EVANGELIUM LEGE ET PROPHETIS COMPARAT.

Hoc, ut divinam sapientiam, omnia consilio suo moderantem, declarat, Christus tenens, mirabilia per dicit, quos et quanta diligentia fidei suam ex veteris scripturae documentis asseruit, confirmavit, subvertit. Item iam quae impis et indolentibus agunt, cum vultis veterem legem, tunc ad discendum hinc parati, sed tamen crassa adhaere, et parum ingenio prompti. Ac Iacob quidem tunc Moysen suum elijit, quem aut occidit legentem, aut infideliter accipientem; propterea servavit iulæ Scripturas, quodam ipse de illo testimonium perhiberet, et Davidem opposuit de Christo canentem: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. Et cum accepisset Iacob volumen, ac locum foris aperuisset ex capite sexage-

simo primo, in auribus illorum tunc esse prophetiam illam impletam dixit, quod ipse ille esset quem Spiritus Domini duxisset, atque ad evangelizandum pauperibus missos, ut sanaret contritos corde, ut praedicaret redemptionem captivis, et caecis visum largiretur, et contractos dimitteret liberos, et tempus salutare Doque gratum annuntiaret hominibus: quae omnia sanè ille egregiè praestabat, ut ipse rei veritate evicta testimonium redderent, vel illi homines qui max ipsam praecipitum acturi fuerant. Jam vero discipulos quibus frequenter, quam dilucide Scripturarum admovent, atque in his praescribit, quae ab illorum et sensu et studio maxime aliena intelligunt, hoc est, de passione sua et morte et oprobrio crucis: Ecce, inquit, accendimus Hieronymum, et consummabunt omnia qua scripta sunt per Prophetas de Filio hominis. Quam statim explicat: Tristatur enim quibus, et illudatur, et flagellabitur, et conpuetur; et postquam flagellaverit, occidit eum, et tertio die resurret. Atque alio loco: Quod scriptum est oportet impleri in te; et: Cum inquit septuagesimo cal. Etenim ea que sunt de me, finem habent. Et rursus: Filius quidem hominis vultis sicut scriptum est de eo. Max etiam ad Petrum: Quomodo ergo implebitur scriptura, quia sic oportet fieri? Et postquam à mortuis resurrexit, duobus iter facientibus ac de Ioseph seminibus sine coeunte adiungit: O, inquit, stultus, et tardi corde ad credendum in omnibus quae locuti sunt prophetae. Nunc haec eparit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? Et inquisit à Moysi et multis prophetis, interpretabatur illi in omnibus Scripturis, quae de ipso erant. Atque eadem ibi. Apostolus aperuit, repetit de videm de Scripturis in ipso complendis commonebatur. Nunc, ait, tunc verba qua locuti sum ad vos, cum illis scribo vobiscum, quantum necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et Paulus de me. Tunc aperit illi volumin, ut intelligeret scripturas, et dicit eis: Quomodo sit scriptum est, et sic oportet Christum pati, et resurgere à mortuis tertio die, et praeditari in nomine eius gentes, et regnabunt per totam aetatem in saecula saeculorum. Quae scripturarum intelligendum Apostolus hinc perficit, usque et Spiritu à Domino accipio, cum mysteria Christi vel narrando traderent, vel disputando et scribendo docerent, sed fidem conciliantem. Evangelia prophetiarum oracula tunc ubi quae fuerant, ut non dubitet Petrus ipsi coherere testimonio profere, ad hunc modum scribens: Et tunc eorum nos iudicium de celo altitum cum casum cum inquit inquit: Ave. Et habemus firmiorum prophetiarum documenta bene periculis attendentes, quae hinc hinc in eodem loco, dante dicit, et in his oritur in cordibus vestris. Ex qua re animadvertimus, cor non ita Evangelio, Mattaei praecipue ac Joannes passim, cum Christi res gestas referunt, cum testimonio veteris scripturae adhibent sibi potest. Mattheum quidem, cum Virgines conceperunt et partum narant, cum utroque Christi matrem, tum parvulum eodem ab impio rego perperatum, cum Christi ex Aegypto regressum, cum Joannis praedicationem, cum

Christi evangelizandi exordia, cum conversationis suavitate, et solam mansuetudinem, cum beneficia et curaciones aestas miseris, cum ingrati in Hierosolymis illam illustrem atque aseli epitationem, cum Jude prodilionem et inamem penitentiam, cum vestimentorum sortitionem, cum alla denique commemorat, que modo memorie non occurrunt. Porro Joannes scripturam impletam profert, cum à Christo flagello deturbatus à templo mercatoris scribit, cum aselo vectum Dominum et ipse commemorat, cum in cruce pendens sistere se dicit, et certo periretur, etiam crucifixum quidem, sed multum ipsius os commutatum, deique cum vixit resurrectiois aperta iudicia sese ac Petrum videret, nec lamou resurrectioem credidisset, quod nonnulli scripturam didicissent: ceteras quoque scripturas tunc falsas ab Apostolo intellectas, cum iam Dominus esset et glorificatus. Tunc enim et gestorum esse recordatus, et Scripturæ attestacione communiter penitus credidisset. Tantum apud primos Ecclesie principes fuit veteris scripture auctoritas ad novam de Christo fidem astringendum. Alique videre est in omni fere concione aut collatione Apostolorum, Christi Evangelium testimonium veteris predictioibus comprobantur. *Inquit, inquit Petrus, omnes propheta testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomo ejus. Idem aliis quoque: Deus autem qui pronuntiavit per os omnium Prophetarum pati Christum suum, sic impletus. Et infra: Et omnes Prophete à Samuel et deinceps qui locuti sunt, annuntiarunt dies istos. Similiter Stephanus: Et occiderunt eos qui pronuntiabant de adventu Iesu, cujus eos nuntii prædicatores et homicidas fecerat. Eodem modo Paulus ad Antiochenos: Qui enim habitabant, inquit, Hierusalem et principes ejus hanc ignorantem et vocis prædicatores qui per domo sabbatum loquuntur, iudicialiter implecerunt. Cuiusque contuminiissent omnia que de co scripta erant, desuperantes eum de ligno posuerunt in monumento. Et Romæ in vinculis positus: Exponebat, inquit, testificans regnum Dei, manducans eis de Iesu et lege Moysi et Prophetis à mane usque ad vesperam. Atque ad Romanos scribens: Segregatus in Evangelium Dei, quod ante promissit per Prophetas suos in scripturis sanctis. Immensus erit hujus argumenti percurere singula; sed præclarum adfuit Petri documentum non proterendum, quod ita habet: De qui solute expatiarunt atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futurâ in vobis gratiâ prophetarunt, scrutantes in quod vel quætempus significaret in eis Spiritus Christi: pronuntiatis cas que in Christo sunt posuimus et posteriores glorias: quibus revelatum est, quia non tribuitur. nobis autem ministrantibus eis, quoniam nunc presentis sunt nobis per eos qui evangelizaverunt vobis. Possiones Christi quas dicit, perspicuum est: irrisiones veris, et convicia, flagella, alapas, ceteraque gravia, que Evangelistæ narant; atque imprimis abjectissimum mortis genus, opprobrium crucis. In his enim pronuntiatis tantis est prophetici Spiritus magnitudo, ut longe copiosius in Prophetis, quam in Evangelistis legatur. Posteriores vero glorias, resurrectionem mirabilem*

ad Patrem ascensum et consensam ad dexteram, tunc potestatem in omnia humana et celestia datam, et regnum immortale sanctorum, atque ipsam iudicis extremi majestatem significat; que futura quidem, partim et spiritu familiari occulta et incerta sapientia Dei doceant, didicerunt; sed desilivio tanta mysteria sussequendi adhibuit, jussu sunt Prophetas divinitus, aliis potius scribere quam sibi ipsis videndis expectare. Atque hec insinuat Petrus, quinquagesimo tertio Alarice discipulis loquens: Contemplabor, inquit, ut videm, quid dicatur mihi, et quid respondam ad arguentem me. Et respondit mihi Dominus et dixit: Scribe visum et expositum cum super tabulas, ut appareat qui legentur eam. Quia istas vixis precuit, et oportuit in finem, et non mendaciter. Si moram fecerit, expecta illum, quia ventura veritas etiam tardabit. Ecce qui innotulus est, non erit recta anima, qui in amovito; iusta enim in fine sunt tunc. Quis testimonio super Paulus ostendit sine antiquis atve posteriores iustus ex Christi fide iustificatus. Quibus argumentis satis illud affectum est, quod initia divinitus, veteris quidem Testamentum sine novo latelligi minime posse: novum vero veteri comprobantur, quod unus Christus fidelis auctor, iuxta Apostolum, communiaturque sit.

CAPUT IV.

REPUGNS IN LEGE CÆCITAS ESSE, QUONIAM CHRISTUM IGNOTENT. Quoniam ita habent, facile est iudicare cæcitas cæcos periosere, quibus cum nihil nisi in manibus sit, nihil frequentius in ore, quam Scriptura divina, nihil est tamen obscurius atque infructuosius. Quia potius viximus et exaltate malitia illorum reddimus est, quod est unice ad salutem ipsorum divinitus institutum, ita vaticinante Spiritu sancto: Fiat mensa coram oculis ipsis in lapidum et in retributionem. Obcurantur oculi eorum ne videant, et dardum eorum neque sciant. Verò enim ex invidia celestis Scripturæ, qua iusti et alii delibantur, scandalum potius et laqueum, et dignam ire retributionem accipiunt: quod oculi illorum clausi sint, et dardum in terram incurram, ut aternis se cæcitate videre non possent, terrenis hiis insulsiore affici, aliam in spirituali lege nihil nisi carnale cogitant, nisi carnale, vel desiderant vel expectant. Propter Isais abiliti: *Claudes oculos populi huius, et aures ejus obtura, ut videntes non videant, et audientes non intelligant. Videt divinos codices et legum atque audient, sed in ipsis oculis suis sunt, et surdi ac trunci. Ipsi enim oculis suis compresserunt. Nam quod illa dixerit Isais, propterea quod Christiane repellentes, que de Christi excellentia prophete loquentur, hinc intelligunt non possunt, aperte Joannem intellexit quod recto illo testimonio adjuvanti: *Hec dicit: Tacui quando videri gloriam ejus, et locutus est de eo. Neque scripsi in quod ab eodem prophetis illi veritatem est: Quoniam vultu vobis Dominum spiritum sapientis, claudes oculos vestros. Prophetas et Principes vestros, qui vident vultum, operiet. Quo pacto vero oculos perhiberum claudat, et operiet majores natu ac magistros docet consequenter: Et**

CAPUT V.

ADVERSUS GNOSTICOS, ALIOSQUE HERETICOS VETUS TESTAMENTUM REPUDEANTES.

erit vobis vialo omnium sicut verba libri signati: quem casu dederat seculi litteris, dicitur: *Legi istum; et respondit: Non possum, signatus est enim. Et dabitur libere necioni literas, diceatque ei: Legi; et respondit: Nescio literas. Ita declarat sacram Scripturam ab illis non esse quidem auferendam (quos catholicæ Ecclesie Scribitores esse oportere præclarè Augustinus dixit) sed tamen ita clausam et illibatam futuram, ut eorum et litteras scienti et ignoranti ex venia. Causam hujus in illa gente suspensio excitatis atque infatigabilis è vestigio ponit Spiritus sanctus. Et dixit Dominus: *Eo quod appropinquat populus iste ergo, et labis suis glorificat me, cor autem ejus longè est à me, et timuerunt me mundato hominibus et doctoribus: idè ecce ego addem, et admirationem faciam populo huius: miracula grandis, et stupendo: perit enim Sapientia à sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus extirpabitur. Et unice et quod venerit infidelitas et absurditas hominum, qui repellentes bonam conscientiam, sed quæque facturam, fecerunt. Christum enim non recipientes neque agnoscentes, in oportuit, lavem Scripturarum sacellarum, qui unice est Christus, amiserunt. Quoniam hæc præclarè Paulus eloquuntur, quam divinis philosophantur hoc loco: *Habentes igitur, inquit, intellegendum, nulla fuitur utitur; et non sicut Moyses pœnab volamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus, quod recedatur. Vetus Testamentum dicit per Moysen figuratum, quod non erat futurum aternum sicut novum, ac providè eyactandum quod carceribus et pœnitionibus terrenis contineret. Sequitur verò: *Sed abiat autem vultus eorum. Ughit in hodiernum enim dicit id ipsum volamen in locutione veteris Testamenti nomen non revolutum (quoniam in Christo occurratur), sed usque in hodiernum dicit eum legitur Moyses, volamen positum est super cor eorum. Qui autem cœcitas inquit ad Dominum, auferetur volamen. Quod igitur prodest intendere in Moysen, cum velatus operatusque sit? Quod per illius apices oculos clausos docere? Usquequom enim convertantur ad Dominum, et David regem suum agnoscat, ut est ab eodem dicitur: *Populus ille Jacobit in tenebris. Velamen autem legis et prophetie nullum est aliud, quam ignorantia Christi. Quoniam in Christo, inquit, evanescat. Uno verbo dixit omnia. Lex enim Evangelio occidit, quippe est alia illius utilitas quam uti videretur Evangelio, quo veniente non habet ultra locum. Obscuritas quoque, et intelligendi impedimentum omne tollitur simul atque in lege Christus prædictus et multis modis ac variis significatus agnoscat. Legem enim sine spiritu legis, qui est Christus (Spiritus oris prophetarum, ut dicit Jeronimus), intelligere est impossibile, itaque flentem et quærentem Joannem quod librum divinum prædicantem clausum atque obignatum sigillis septem nemo aperire possit, aut legere, neque in cogito, neque in terra, neque subitis terram, unis de: seniores illis throno dei assistantibus bene sperare possit ac audato esse animo, quod leo de salspe lavid, id est agnus pro nobis occisus, solus esset librum explicaturus, quod clausum Isais populo infideli prædicerat.*****

Sicut vetus Testamentum Judæi, novo repulato, ampicientes, nihil nisi omne inutile portant, magnisque et perniciosis erroribus involuntur, quod litteram obsecrantes tenent, spiritum vixitum abiecit: ita ex diametro oppositum quidam Christiani nomine, re pugni, cum novum Testamentum laudant et probant, vetus improbant atque rejiciunt, utrumque atque perdam. Etiam cum sit idem Spiritus fidei, ut Apostolus docet, qui tam veteris quam novi Testamenti miratros allavit, atque in his elocutus est, hanc fieri potest, ut aliis mendax nimisque sit, aliis sanctus et verax. Initio sane nascentis Ecclesie à Satanâ introducti sunt homines pessimi, qui Christianum sibi nomen usurpantes, et festinam vitam agerent, et portenta dogmatum invenirent, quibus omnia Scripturæ similes monumenta convellere, ut dum à veris Christianis minis interascerentur, vulgus vocabulo ipso deceptum pessimum de Christo Ecclesiam, ut Justinus aliqui Eusebius congenerantur, opinione conceperet. In his fuisse Carpocrates, Cerdon, Marcion, ceteraque Gnosticorum pestes, quos Irenæus et Tertullianus, et Epiphanius, ceterique hæresum oppugnatores referunt, legem et prophetas damnasæ, veteris Testamenti vultu recusatæ, usque patrem Dominum non ita Jesu Christi esse voluisse. Quorum auras etiam noxiter procedente Mares, cuius impietatem et vanitatem ineredibilem cum aliis in multis, tum maxime in damnando deo veteris Testamenti non solum refert, sed copiosè etiam refellit Augustinus. Quod si monstra hæc hominum rogitos, quæ fronte Christianum sibi nomen imponant, Evangelium recipient, Christum prædicantur, et tamen Deum illum, mundi lapus condidit, legis et Prophetarum auctoritas auferentur, quem Evangelicæ Epistolique omnes apostolice unum Deum eundemque Patrem Dominum nostri Jesu Christi aperte ebrebræque predicent, quod posuimus putas? Id propterea quod impudentem ac vestigum talium licentiam respondere par est. Depravatum esse novi Testamenti scripturam, quod veteris auctoritatem tuetur. Itaque pro libidine vetera vellunt, nova deocant. Sed nihil hic immorari amplius aut libet aut expedit. Illos confessione vel mendaciis ipse teneatur, non posse novum Testamentum sine fidei veteris. Quoniam admo-nuisse nihil vult propter illorum pestilentes errores tempore jam Apostolice pullulantes à Petro et Juda, et ipso Paulo, atque à Joanne quoque contra corruptionem fidei venens, Apostolice doctrine antidoto in Epist. ecclesias fuisse munitas.

CAPUT VI.

COLLATIONEM ITRUSQUE TESTAMENTI ESSE FERUTILEM AD INTERFELLES COARGUENDOS.

Si quis igitur utriusque Testamenti de Christo sententias diligenter colligat, atque inter sese pari fide

ferat, tam illi conueniet ac cequet, ut qui in Euangelio leguntur exhibita, in lege demonstrat predicta, magnum is, mea sententia, opera presitum facturus, est. Ac vi dicere possum, quanto huius laboris fructus, si ut par est adhibeat, futurus potum. Primus ille est certus et expeditus ad refellendos ac debellandos eos, qui vel euangelicam legem aspernantur, cum veterem mordaciter resistent, vel contra nouo ansepectu probato Testamento reuolunt vetus. Nam confutandis euangelicamque Iudaeos nulla est ratio, nulla vis, nisi ex scripturis inuicem Iesus Christus demonstratur: in quo quibus ille lege et i propheta predicta penitus expulsi sunt, et sententia et hororis alii alij, in quo illi sunt, presolatorij. Inuenit in illi studijs videnter Paulus, egregius Christi prebator, cuius inuolens in hoc Iudaei primario opem cum alijs cepit, cum apud Thessalonicensibus maxime Actus Apostolici commendat. Cuius peruenit, inquit, Philippini et Apollonij, venimus Thessalonicensibus, ubi erat Synagoga Iudaeorum. Secundum consuetudinem autem Paulus intravit ad eos, et per Sabbata tria discurrebat in Synagoga, aduersarius et testator quia Christus oportuit quod, et resurrexerit de mortuis, ut patet hic est Iesus Christus, quem ego annuntio vobis. Cui perceptio optime indoluit per nobilissimum aduersarium cura respondit: Nam nobiliora, inquit, coram qui sunt Thessalonicensibus, verbum enim cum vobis, quod scribitur in Scripturis, et hoc in se habet, quod iam tempore eloquentissimi ad Scripturam potentissimi fratris Apollinis, in Euangelio populo inuocando et Iudaeis peruersitate conuincendo exstitit mirabilis vis. Iudaeis, inquit, quibus Apollis vocatis, Alexandrinus genere, ad eloquentiam, deuenit Ephesum prope in Scripturis. Hic erat vinctus vnam Demetrius et seruae spiritus, loquutus, et dicitur illi quod dicit Iam. Ac mox: Qui cum seruae in Achaia, consilij inuicem hic qui eruditione, ceterum enim Iudaeos trinitatis publice, caritatem per Scripturas esse Christum ad eum. Hic Apolloniam studium inuicem in conuincendis Iudaeis Christianis Iudaeis, vel si sponte inuicem moliant, obdormidat, ac palefaciendos, posteriores nonnulli, non verbo solum, sed litteris etiam egerunt, ut Christus in utroque Testamento penitus ostenderetur. Existit proclara se proclara reputata Iudaei Marzura cum Hierophano, principij Synagoga. Exatq; libri sancti etiam martyris Cyrilli ad Quirinum Iudaeos Iudaeos, in quibus breuiter cuius carpitibus Scripturas utroque Testamento congruenter adhibet. Et qui non Iudaeis tantum, quibus familiaris erat Scriptura, sed gentibus etiam efficitur neque inuicem argumentum ad fidem Iesu asserendam, fuit seque inuicem propheta prophetarum de his que Christiani tenentur et sapienter, inuicem tot seculis ante prodia: propter quam eorum persequer ex gentibus Thessalonicensibus et feminas et viros credidissimos Lucas refert quatenus et in vel medicum prodentia praedictum non mouet et floret diuina vis, que in rebus gestis Christi christianoque reipublice oraculis prophetarum tam longa ante aetate, tam mirante, tam certo, tam copiose, tam uno tot virorum consensu

praedictis, denuntiationeque admirabili veritate elucet?) Eam ob rem etiam ad gentes hoc argumentum persecuti sunt sancti Patres, ut qui religio christiana tenet, in libris Iudaeorum consuetata per viros a Deo diffusos aspernerent, quod in utraque epistola per Christiana ideam martyr Iustinus efficit. Communiter vero ad omnes sive Iudaeos, sive Gentiles, sive etiam Christianos perscripsit Casariensis Eusebii doctrinam opus de euangelica demonstratione, totis deoem libris copiosissime ostendens omnia que in Christo religio nostra tenet asserta diuinitus, atque innumerabilibus prophetarum oraculis praedicta. Diuis vero Augustinus etiam minus oporese, sed apto satis ipse quoque secundum modum secutus est in quidam magni illius de Trinitate Dei operis parte, hoc est, in decimo sexto, in decimo septimo, et decimo octavo libro. Quod argumentum etiam beatus Prosper, et copiose tractauit et eleganter, in suo de diuina praedictionibus opere. Nam qui ex nouo Testamento, legis et prophetarum aduersarios expugnat Manichaeos, et Gnosticos et Gerdonianos, haere complures quos iam retulit, librique et ipse Pater in toto opere aduersus Faustum atque alios sepe debeatulos veterum Patrum inuocantibus et inuocet pro illa aetate iustissimos, quod etiam fuit Epiphanius, atque utroque superior Irenaeus. Quare ex multa collatione legis et Euangelij triplicem fructum capimus, si vera sunt ea que diximus, quod Iudaei conuincuntur, quod gentes conuincuntur, quod haeretici deteguntur.

CAPUT VII

SIMILES VALDE CONVENIENS UTROQUE TESTAMENTO RUTCO COLLATO.

Neque verò inferior est utilitas fidei in utraque Scriptura comparanda. Primum enim fides stabilitur et crescit, deinde intelligendis Scripturis quaedam magnitudo lucis affertur, tum utilitatis salutaris mysterijs, atque animo alio infundens de unquamque re congesta utroque diuinae vocis plurimum valent: deum instructione populi christiani, et opte eloquentiae fiat ab his quae in interest Dei verbum tractare, conditit. Quae à me breuiter enumerata vberius paulo expenda sunt. Ergo idem in nobis, ut pignori diuino verbo, eodem quoque alio et auctori ac perito, nec non contradiet. Genuerunt sepe conuincunt omnium verbum atque idem, inuicem veritatis, spiritus, nisi de inopporque capto sententia varij loca ac temporibus, non solum vinctibus maxime diuersis, mirabile inter se conueniant uno velut aspectu oblectantur, per se ipse facile non potest: aequal vero comparato, atque ex locutione ista istius locis in unum collata, fieri non potest, quem huiusmodi, quos omnino afferat. Apollonem per Scripturas Iesum probantem multum constulisse, is qui erudiderat, supra iam ex Luca protulimus. Quare se quidem plantatos Paulus Corinthios admo-net, ab Apolline autem rigatus. Ut enim stripes tenere inferiorum copia coalescent et augentur, ita noui fideles sapientia filius viri eloquentis et Scripturam libere creauerit, Deo scilicet praestante incrementum.

Ac cum multa et magna sint argumenta, qui testimonio Dei nostri credibilia facta sunt nihil, ut habet psalmus, illud nullo modo inferioris est ceteris, fortassis etiam superat omnia, quod in maxima eloquentium Dei et multitudine et varietate mirabilis quidem consensus et supra omnem humanam cogitationem atque artem sibi undique constans pateterrime elucet. Est enim summe veritatis solus in sibi per omnia conuictus, humana ingenia quantumque industria et facultate possent, vel sibi ipsa vel veritati interdum contradicant, necesse est. Itaque summi philosophi atque excellentes legum latores discrepare ac dissidere quodammodo à se, ab his qui accuratius eorum scripta relegunt, deprehendi solent. At diuinas Scripturas, cum ab auctoribus non solum diuersis, sed multis seculis, et toto dicendi genere inter se maxime remotis proditus sint, quicunque legunt, quae par est attentione, et Dei donum intelligunt, omnino est incredibile dictu quom ex illarum mutuo collatarum concordantia, et veluti symphonij, reddantur attenti: et exantur quaedammodum singula Dei opera bona, omnia autem bona valde probantur: ita eloquia illius singula quidem vera per se, sed omnia simul pronuntiora verissima. Quo enim omnes utroque Testamento Patres eundem fidei Spiritum acceperunt, eundem Deum, eundem Christum Dominum nobis consonant, tanquam per diuersa foramina fatule, eiusdem spiritus vox artificiosa concertum iunuentissimum faciat. Haec plane sunt duo illa seraphini, ut scribitores laud veritate vocem eundem in laudatione ter sancti atque omnipotentis Dei. Duo quippe Testamento unum atque eundem regem gloriae celebrantibus sibi perpetuo consonant. Quare Thessalonicensibus illi nobiliss, quorum supra mentionem fecimus, cum ab Apostolo Christi Euangelium audissent atque assensu essent, tamen quodammodo diligentia veteres scripturas inuestigantes, utrum non illa ipsa illi essent, quae dicebat Paulus, ubi omnia conuenire deprehenderant, robustas in fide radices egerat.

CAPUT VIII.

LOCUM MAGNAM AFFERT CONIUNCTIONI SCRIPTURAE SACRAE UTROQUE AEGINE COLLATIONE

Ad comparandum vero germanam Scripturarum intelligentiam, nihil sepe conferat ac Testamento utroque de rebus istidem auctoritates collate. Namque, ut Augustinus praefatio docet, nequam melius scripturae sensum discimus quam in scriptura, quod aperte inuicem tradit aliud dixit obscuris: ita bene familiaris veluti conuocando diuorum eloquentiam praesumpt et expeditur quaedam facilitatem parit, intelligendis illis, quae per amplexa aliqui dici videntur, atque ita amicitur, ut vix quod essent referenda constaret. Quil, quod totius veteris Testamenti, ut sepe iam diximus, finis atque institutum Christus est, copios nouum nihil aliud non quam manifesta annuntiat? Itaque quicquid inae occultum est, hic velut luce infusa patet, clauque David allata, quod clau-

sium tradidit maiores nostri ad feliciter. haeredit Christiani populi reseratum est. Nonne hoc dicit breuissime et absolutissime Paulus, cum loquens de veteri Testamento in Christo euacuat, hoc est, aperiri prodigie dixit? Merito Apostoli cum sine intellectu propemodum essent, usque adeo ut aperit docentem fauram crucis passionem non intelligerent, tamen ubi et passus et crucifixus est, et surrexit à mortuis, spiritum ex ore ipsius hauserunt, ut intelligerent Scripturas. Neque enim est alia ratio sacras Scripturas intelligendi, nisi ex cogitatione et fide Iesu qui mortuus est propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. Igitur si quae gesta per Christum sunt, cum illi ordine conferamus, quae à prophetis de illo predicta sunt, dubium esse non potest, quin optima atque clarissimum interpretandi rationem acceritimus. Solent nauis longam aetate ignota navigatione facturi descriptionem à peritis eorum regionum laborant diligenter inspicere, et ad singula praesentia momenta cum illi conferre quae occurrunt. Quae littera, quae promontoria, quae sinus, rupes, scopuli, vada, omnia illic examinant, atque ipsius picturas ad vera que vident, comparatione, et nulla melius in descriptione intelligunt, quae erant obscura in expertis, et in ipso suo itinere animadvertunt notata non potest: quae nisi descripta clarit adimnerantur, facile perirent. Tam vero mirifice exaltant atque instrumenti sui fitem probatum rebus, ad celum tollunt. Ita proress nihil, in Prophetis et Euangelio accidit contemplantur, videntur. Nam quia antiquis omnia in figura conuincuntur, atque omnes praenuntiant de adventu Iudaei, remissionem peccatorum per unum Christum pollicentes, quem proposuit propitiorum omnibus in sanguine ipsius, ut diuina littera tradunt, nec esse profecto est, ut vicariam sibi operam lex vetus et noua mutuo praestent, atque ex cogitatione alterius plenius alterum inuicem: ita, quod sepe dixi, Prophetis Euangelio testimonium perhibent itaque conciliant: Euangelium Prophetis vicissim auctoritatem atque intelligentiam tribuit. Quo omnia in unum collata, cum caput quodvis consideratur, ut de Sacerdotio Christi, aut de regno, aut de opprobrio, et cruce, aut de adventu ultimo, admirabilem sibi mutuo inueniunt, fructusque parient gustata iudicialissimos, ac veluti thesaurorum exquisitos et copiosos sapientiae studiosi produunt: quibus illud usum venit, quod beatus Pater de se cauebat: *Laborator ego super eloquia tua, sicut qui inuenit vasa multa*. Id mihi quoque accidisse fatetur, cum adieci animam ad colligendas utroque Testamento de Christo scripturas, atque ordine, qui tibi visus est conuincidissimus, de quo quoque capite congressi quae memoriam potuerunt occurrere ex nouissima sacrorum Bibliorum meditatione quaesta. Ita enim alius scripturis et aperiri et dicitur, et magnificum Dei Spiritum omnino praesentem inter se conueniat refero, animadverti, ut quod regina illa de Salomonis sapientia dixit, plus longè se esse expertam quam fama acco-pisset, id ego mecum sero iactarem, multo amplius

nihil contulisse ecclesiis hujus aetatis verba, auro cordis autoclavasse, ac de re quavis quid illa vel in novo vel in veteri instrumento produceret, consuluisse, quam mirabilis licet, et gravitatis sanctarum Patrum praesentis credidissimam.

CAPUT IX.

AD PIETATIS STUDIUM INVITANDUM, VALLEAE PLURIMUM TESTIMONIA VARIA DE CHRISTO IN UENI COLLATA.

Sed si adhuc saltem addiderim ad pietatis studium non parum accessiones fieri, accurata de Christo revelato utriusque pagina collatae, nihil vel horum vel incertum dixerit. Quamvis enim ad Christum deum deitatis, quas merito investigabiles Paulus significat, cognoscendas ac desiderandas Evangelicae aetate apostolica doctrina sufficit, tamen modo apponitis illis adjuncta ac bene commixta prophetica quoque per oracula predictiohibus plenissima admirabili Christi divinitate animam implet. Ita Joannes Villan se mirat eos qui teneant vestigia, habentes illorum Dei, cunctas sententias Moysi veri Dei, et cetera non igitur. Neque enim aliud est Moysi testimonio legitur candidum, aliud Agui; sed unum atque idem omnes divini edubacati carmen sonant: regis nostri gloriam, alique agri nuptias epulantiunumque celebrantes. Haec sanctarum Scripturarum meditationem pietatis plenissimam, Joannes doctor Paulus Timotheus illis verba commendat: Tu vero permans in illa quae dilexisti, et creditis sunt tibi, scitis et quae didicisti, et quia ab infantia aetate liberor natus, quae te possunt instruere ad salutem, pro fidem quae est in Christo Iesu. Omnia scripturae dignitas inspirata, nihil sit ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudendum in justitia, et perfectum in homo Dei, ad quae omnia haec sunt instrumenta. Ita tibi ex Paulo universo Scripturae sacrae fructum, et maxime ad salutem per finem et agnitionem Jesu Christi. Hoc est ille cubitus apud Ezechielum, in qua aeternae murus templi, id est, veteris et novum Testamentum jungitur, in quo etiam omnis fabricatio aere Noe consummatur, ut bene Hieronymus admoest. Omnia enim divina Scriptura, ut Augustinus placet, nihil aliud quam Christum annuntiat, et charitatem docet. Quare studioso et sincera meditatione Scripturae, quantum ad Christi Jesu significum et discernim de illorum infulamondatone candidet, videtur res ipsa quovis docetis expertum, quam verbis illis exprimi potest. Ergo vero stupere mirari solio hujus sensu mores. Cum nihil enim sit ad pietatem verumque laudem disputationem parandam divinarum libarum lectioe potius, nihil a sacris Patribus in scripturae hujus vel in se usum patum magis, vel quibus ad procedendum in via dei commendatum, tandem tunc tate via inveniunt alterum reperias, qui Biblia sacra hoc instituto relegat: alios nescio quos libellos et opuscula adeunt, cum mente in Deum assurgere cupiant, atque animam expurgare a vitis. Dona illa quidem et pia et solitaria opuscula, sed cum Evangelicorum aut apostolicarum doctrinae, aut Sapientiae aut prophetarum libris non magis comparanda, quam cum sole lucerna exigua.

Itaque Biblia sacra cum aperiant, aut recitant, aut veriant, totum illud negotium veluti artificiale habetur, in aliosque coleritur, videicet, ut concionentur, ut de cathedra doceant, qui optime ut cognitionem Scripturae sibi pariant tanquam scientiae cuiuspiam nobilioris. O nos plane hebetes, et ad divina littera hauriendos cocos, ubi maxime vel unico potius, spiritus loquatur, ubi spiritum minime quicquid. Et putamus nos dulcissimos ac jucundissimos fructus vitalis ligni posse percipere, cum aliis instituto carpanus, alio sibi produci sint. Quia afflat hoc quum quod pueri faciant nubes ad lumbendum, noctes neque aperto velantes? Quando ille sociis, cui eloquia Domini dulciora dicitur mel et fenum, cui super auram et topazium cura, aut ille cui ignis facula, et ad omnes hostis sua retundenda quovis clapeo fortiori, aut ille cui vultus eius cibus ad nutriendum etiam, nulla ad recordandam solum placita perierit? Christus nemp erat petra, de qua illi nobilissime haurientur, ut dicit dicit Scriptura, si quis bibit bibulam, non satiam sit in eo fons aquae scilicet in vitam aeternam, verum et de ventre ejus fluent fluenta aqua. Viris ex quibus alio omnes, non aliam beatum mente praediti, sui iumenta etiam, hoc est, industria et raris plebs obedienti relici ac salitari quos. Haec Scripturae utriusque in Christo revelando ac educto non ambulationem, locus patet Augustinus tantum facti, ut ad Joannem scribat: Quis homo hactenus deservit nuncupationem, cum eum doctrine hinc eductum, non profertur videtur modis hujus inveniendi, etiam innotuiti felicitate parati. Nunc tanquam duo Scripturae elementa ad invicem consuetudine laudis Albertus, SACROS, SACROS, SACROS, DOMINE DEUS SACROS: Ita duo Testamenta fideliter concordantia concilioe communit veritatem Deo? Resoluitur ovis, celebrat pascha, et interpositis quinquaginta diebus datur lex ad numerum, scripte digito Dei. Occiditur Christus, qui inquam omis ad involuendum datus est, sicut Iesus testatur, celebrat veram pascha, et interpositis quinquaginta diebus datur ad charitatem Spiritus sancti, qui est dicitur Dei, etc. Hujus igitur generis divinitate in lectione ac meditatione utriusque Scripturae de Christo, plurimas invenit, quicunque studioso quaerit, ac copiosius scientiae et pietatis in Christo optulit, ut David loquitur, vehementer delectatur atque exultat.

CAPUT X.

AD HOC ENIM ATQUE EXHORTANDI MENS, QVIS ESSI NOVITIA ALLEGATA UTRIUSQUE TESTAMENTI.

Quum vero ecclesiae illarum aetatis respiciendum fuerit, sed cum antiquitate multitudine: Et Sapientia dicitur, qui est Christus, in sine felleone dicit, ubi sine felleone communit. Infinitus enim est, ut ait Sapientia, thesaurus hominibus; quo qui sui sunt, parte epes facti sunt amicitiae Dei. Erunt ergo dicitur scriba in regno eorum, qui de hoc thesuro profert nova et vetera, hoc est tunc novi, hinc veteris Testamenti de Christi mysterio et aetate distinctas sententias. Ac iure nova prius, deinde vetera commemoravit Chri-

stus, quemadmodum Augustinus exposuit, secutusque ipse est, quod in mysterio Christi, et Ecclesiae, quae dicitur veluti claves quicquid divini continent, signatum claudit, primum deocens sit populus fidelis quam evangelica atque apostolica doctrina tenet, posthac legis et Prophetarum oraculis eadem munitenda, exornanda, amplificandaque sunt. Hic enim est aures ille forceps apud Isaiam, ad colendum carbones de nitri procedendum, ac Propheta labii purganda comparata, qui nexu duplicis aetate, utriusque Testamenti in Christo (ociesti scilicet ignitque carbones) comprehendendo atque exhibendo, ut sanctus Hieronymus vult, manifeste figuram tenet. Est rota quoque in medio rote quam vidit Ezechiel: quem locum quoniam explicat divinitus Gregorius, verbo illius subjungit. Rota intra rotam est Testamentum novum, sicut dicitur, intra Testamentum vetus, quia quod designavit Testamentum veteris, hoc Testamentum novum exhibuit. Et post nonnulla: Quid est quod in Tabernaculo propitiatorium fieri jubetur, super quod duo cherubim, unum ad manum dextram et alterum ad manum sinistram, ex auro mundissimo ponitur expandentes alas, et operientes oraculum? Quid est, quod se ventum respiciunt, veris vultibus in propitiatorium, nisi quod utraque Testamenta ita sibi in mediocritate Dei et hominum concordant, ut quod unum designat, hoc alterum exhibeat? Quid enim per propitiatorium nisi ipse Redemptor humani generis designatur? De quo per Paulum dicitur: Quem propitius Deus propitiationem pro fidei in sanguine ipsius. Quis vero per duo cherubim, qui plentudo scientiae dicuntur, nisi utraque Testamenta signata sunt? Ex quibus sanus ad manum dextram propitiatorium, alterum ad manum sinistram: quia quod Testamentum vetus de incarnatione nostri Redemptoris capiti prophetando promittit, hoc Testamentum novum perfectè narrat expletum: duo autem cherubim ex auro mundissimo facte sunt, quia utraque Testamenta pura ac simplici veritate describuntur. Respondent vero alas, et oraculum operient, quia nos qui omnipotentis Dei oraculum unum, et culpe immunitibus Scripturae sacrae edificatione protegiunt. Cujus diem sententias sollicite aspicimus, ab errore ignorantiarumque alia velamur. Duo ergo cherubim in se mutuo respiciunt, veris vultibus in propitiatorium, quia utraque Testamenta in nullo se discrepant. Et quod ad semetipsum vicium facies tenent, quia quod unum promittit, hoc aliud exatit, aliam inter se positam mediatorem Dei et hominum vident. Facies quoque et semetipsum cherubim avertent, si quod unum Testamentum promittit, aliud negaret. Sed diu concorditer de mediatore Dei et hominum loquuntur, et vicium se respiciunt in propitiatorium intendunt. Rota ergo in medio rote est, quia inest Testamento veteri Testamentum vetus est, expositio Testamenti novi Testamentum novum. Ita nulla ex beato illo Patre repetimus, quod neque pulcherrimum quoquam, neque verius de utriusque Testamenti in Christo consonantia afferri posse videntur. Quamvis autem cognitio Christi ex Scripturis petenda sit, tamen possunt fideles homines simplicitate fidei contenti, per Christi imitationem us-

que ad ipsius perfectam notitiam pervenire: sed qui non solum seipsum, sed alios etiam edificare atque instruere debent, omnino id sine diligenti Scripturarum tractatione prestare non possunt. Homo enim, ut Augustinus scribit, fide et spe et charitate subnixus, cujus incenseat ratione, non indiget scripturis nisi ad alios instruendos. Itaque, multi, inquit, per hoc tria in solitudine sine codicibus vivunt. At eum quem familia sua Dominus preloct, oportet, juxta Paulum, esse doctorem, ut possit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere. Itaque lectio sine vnaet necesse est. Conferat vero magnopere quae fusc et mixtum in Scriptura traduntur, ea in locos certos et capita distribuere: in quibus quoque ejusdem rationis, ordine collocentur. Hoc et ad memoriam valet, et ad inveniendi promptitudinem, et ipsam demum intelligentiam mirifico juvat.

CAPUT XI.

QUEMADMODUM ECCLESIASTICIS CONCIONIBUS HABENDIS, CHRISTI COGNITIO ET SCRIPTURIS EBUI SIT.

Inter omnia vero quae de divinis Scriptoris erui possunt, nihil Christiano doctori, Ecclesiasticisque oratori perinde utile vel necessarium potius occurrit, ac de Christo Domino familiaria habere atque ordine collegata testimonia, in ecclesiis hoc praeputium in omnem usum locuples sit. Paulus quoque inter Corinthios nihil se nebulatorem, acie, nisi Christum atque hunc crucifixum. Hanc discere atque in hoc edoctos esse omnes exhibet. Hinc est, inquit, lex, vestra sapientia coram populo. Quoniam ergo de Christo sermone evolvere necesse est, permagni rofert, quod de Christo tradit Scriptura, in prout habere. Deinde cum per anni curriculum, in prout haec doctrinam et gentes res Ecclesiae commemorari, atque ea potissimum deantet, et tanquam propria Christiani populi iustitiam proponat, quia dubitat quatenus instruetur ad quavis Ecclesiasticis concionibus se habiturus sit, qui Christi mysterium, magnitudinem, beneficium, exempla, ceteraque optime tenat? Nam cum dies isti festi incidunt, incidunt autem per annum plurimi, quibus peculiaris Christi mysteria celebrantur, de his ipsis loqui ad adhibitionem atque instructionem fidelium, non potest sine gravi quereia praetermittere ecclesiasticis orator: quod apud copiose ac pro dignitate prestare minime potest, cum uno fuerint de ea ro cognita utriusque Scripturae divinae oracula. Itaque cum de natali Christi, cum de apparitione, cum de miraculis, cum de passione et morte, cum de resurrectione ceterisque obediendum erit, profert sane de thesauro suo nova et vetera: neque inquam exhaustum sibi queret, aut caubatur, qui quo plura expendit, eo sibi copiosius affuere experiet, modo suggerere hae sponse ubera premerere non cesset. Postremo si nulla est perfecta virtus, cuius non sit exemplum singulare Christus Jesus, de qua, oro, re catholico se pio viro esse sermo poterit, ex quo non tamen ad Christum tanquam ad honorem omnium lumen gradus itat. Itaque de potentia, de humilitate, de contemptu se-

culi, de benignitate in proximis, de pietate ardente in Deum, de quovis denique argumento dicitur, nihil illi potius existimabit, quam ut illa ipse quae vel celebrat vel commendat, vel admovent, in Christo qualia fuerint, ostendat, et viva veluti ferunt ipsius oculis exhibeat. Est enim totius Christianae edificationis exemplar, quod divinitus est hominibus in excelsis montis monstratum, sacerdotium quod cuncta quae gerimus fabricare jubentur, in quo omnis structura erescit augmentum corporis factus: in quo et nos asperudificamus lapides vivi, domus spirituum, ut offerantur Deo hostiae spirituales gratia: alique accipere per Iesum Christum.

CAPIT. XII.

DE DIVINA SCRIPTURA TOGETHUM TESTAMENTUM.

Satis de scopo divinae Scripturae, qui unus est Christus, ac de utilitate cognoscendi eius utroque Testamento quae de Christo tractantur, haec dicitur: Jam de distributione differentissime scripturarum, quae Christianis notis annuntiant, aliquid necessario dicendum erit, tum de ratione et fabris divinarum eloquentiam, in quibus admirabili dispositione sermonum Dei, ita sunt omnia plena Christo, et tam clara, ut neque sapientes plura desiderare, neque ignari et indigui quicquam fieri pariter possint. Id enim ab Isaia predictum est, ubi Dominus suos ad hunc modum alloquitur: Et erit vobis in conversione vestra. In laudibus autem affectionibus et in peccatis scandalis, dicitur Dominus Israel, in Iheremia et in volumine hostiarum Hierusalem. Et exierunt ex eis plerique et ceciderunt et contemnerunt, et reciderunt et ceciderunt. Hoc quoque à Propheta declaratum est cum dixit: Filius mentis eorum eorum ipsa in laqueum et in reprobationem et in scandalum, quod in Christi cognitione volentes imponerint: quod ille considerans: Bontas, inquit, non fuerit scandalizatus in me. At vero Christi verba eius agnoscent, ceteris diffidentibus etiam adorsantibus. Itaque Isaia adiungit et sequitur: Liga testamentum, signa legem in discipulis meis et expectabo Dominum qui abierunt faciem suam à domo Jacob. Haec igitur sermonum Dei miracula arcanique facultate, quoniam Dei gratia suggererit, explicare conabimur, si primum cur Scripturam suam Testamenti nomine Deus nosse appellari voluerit, et cur duplex Testamentum sanxerit, exposuerimus. Omnis quidem scriptura divina Testamentum dicitur, quia veluti pacta conventa inter Deum et homines continet. Itaque Testamentum, pactum, foedus, et si qui sunt talia, pro eodem habentur in divinis litteris: quod vocabulum Hebraicum Berith, teste Hieronymo, satis indicat. Annotari quippe, quod ubique in Graeco Testamentum legitur, ubi in Hebraeo sermone sit, foedus, sive pactum, id est, Berith. Idemque alias scribit, ad hunc modum: Si qui diligenter Hebraea volumina, et ceteras editiones cum septuaginta Interpretum translatione consulerit, inveniet ubi Testamentum scriptum est, non Testamentum sonare, sed pactum, quod Hebraeo sermone dicitur, Baxrit. Pactum vero

cur dici possumus Scripturam sacram, nisi quod illud promissiones Dei, hinc hominum obsequia eorum stipulatione continent? Ac si quis penitus consideret, animadvertet profecto, inter homines pactum de his iniri, quae cum antea non deberentur vel debere non putarentur, ipso pacto certa, rata se debita fieri. Itaque pactio efficitur, ut jus novum quorundam alterutri, vel potius ambobus, qui inter se de re aliqua possunt. Sic se res habet, sive de servitute, sive de conjugio, de adoptione, de societate, de collegio, de hereditate, de ceteris denique humanis vitae contractibus omnibus ratio fiat, ut quae pacto firmantur, ea antea libera haberentur: deinde intervenit mutua fides utramque partem in una societate stringens. Exempli causa, hic quidem ut militet patiscetur, ille ut stipendia praebet: alteri incumbit ut seruitium famulatus se addici, alteri cibo dotentur accipiat. Ergo cum divinus literae Testamentum, sive quod idem est, pactum Dei nominant, illud primum cogitare debemus, aliquid novum, magnum, mirabile quod hominibus delatum esse, quod sponte suo summas ille rerum omnium Dominus offerat nobis. Ille sunt promissiones honorum aeternorum se supercelestium, quae nulli creaturae naturae debentur neque humanae: neque angelice vero, quia sunt propria delata ipsius. Maxima, inquit B. Petrus, et primum nobis promissum donavit, ut divinis efficiamur consortes. Quis quid potuit altius dici? Quis potius ne cogitari quidem poterit, siquidem veritas non dicit neque curia auditur, neque in eorum hominis ascenderunt qui praeparavit Deus negotiatus se: nobis vero, ubi, revelavit Deus per Spiritum suum. Jam vero quoniam bona tanta se daturum populi Deus, quae nec naturae hominum, nec meritis debebantur, quae prorsus supernaturalia theologo rectissime appellant, atque huius tante donationis nullam esse poterat. Testamentum, ubi erat immensa disparitas, nisi Dei verbum, atque eius qui non mentitur, neque mutatur, certa pollicentur, ut utriusque contractus atque societatis iniretur, necesse fuit, homines, primum et Dei dictis fidei habentem, deinde ut ea sperarent, quae ipsorum quoque captum excedunt, atque ita demum obsequentes et sibi imperata facientes, promissa bona consequerentur. Atque hoc est totum Dei testamentum, hoc pactum, haec scriptura, hoc stipulationis sponterum monumentum. Ubi quis non videt totius humane iustitiae coronam Deo, primum fundamentum esse fidem, quam pulcherrime Apostolus definit, sperandarum substantiam veram, etiam non apperentem? Et cum Deus verum, ac felicitatem supernaturalem pollicetur, ita exigit fidem de illa quoque supernaturali, idque merito. Nam si verbo suo ac pollicitatione sese ipse astrigit ad ea conferenda, quae naturae nostrae omnibus modis superiora sunt, ac nulla ratione debita, acquirissimum est revera, ut homo etiam fidem Deo habeat, quamvis omnium humanam rationem superent, quae jubetur sperare, vitamque Deo dignam instituit. Atque hoc modo fit, ut pactum utriusque constet: siquidem Deus divinitatem pollicetur homini, homo Deo intellectum ac voluntatem ad

superhumanam daret et deveniret. Quod quoniam praestare ipse per se non potest, quod omnes vires humanae excedat tanta res, ut possit, divinitus adiuvatur, eadem ipsa gratia, quae vocatur ad divinum consortium, inspirante, et agente, et perficiente, ut erudit, ut aperet, ut dilgat, ut denique digno Deo vivat: atque hinc fide viva erectus ad illa cetera bona, haec caduca continent, adversa omnia patienter ferat, nihil in omni rerum humanarum eventu divina amentia felicitate praesentat. Itaque Testamento pactoque sacro aucto Deo astrigitur fidem suam, et vitam vitam, et quovisque ad illam opportuna sunt pollicetur: ac utrovisque fidem hominis exigit talem, ut vitae aeternae cuncta postponat, quod solum potest praestare fides siva aucte efficit, quae per dilectionem operatur. Hinc omnis divina Scriptura tendit, haec summa est totius Testamenti. Quae omnia enim scripta sunt, ait Paulus, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam, et consolationem Scripturarum, spem habeamus. Quod autem pacti inierit Deus cum hominibus, propheta declarat illis verbis: Ego Dominus elegi te hodie, ut sis ei populus peculiaris, sicut forma est illa, et caudice omnia precepta illius, et facta te excellentem cunctis gentibus quae creavit in saecula, et nomen et gloriam suam, ut sis populus sanctus Dominus Dei tui. Et in alio loco: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis, et ipse populus eius erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus. Quod rursum Apostolus explicat. Cum enim lege scriptum sit: Penam tabernaculum meum in medio vestri: et non absque vos anima mea et Antulabo inter vos, et ero Deus vester, hocque eritis populus meus; Paulus ad Ecclesie filios refertur, ita loquitur: Vos estis templum Dei vivi, sicut dicit Deus. Quoniam inhabitabo in vobis, et cetera ex Levitico, quibus adiungit Hieronimus verba: Ego recipiam vos, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens.

CAPIT. XIII.

TESTAMENTUM DOCTI SCRIPTURAM SACRAM NON SOLUM RATIONE COMMUNI PACI, SED ETIAM SPECIALI, PATERNAE HEREDITATIS ADIUNDA.

Divinum igitur statum supra omnem humanam conditionem positum, quoniam neque natura concessit, neque philosophia sapientium huius saeculi deprehendere poterit, sola Dei gratia et voluntate constantem, sola etiam fide divinitus infusa comprehensum, sacra et arcana nobis Scriptura declarat: quam deitro maxime Testamentum sive pactum appellari, satis, et opinor, ostendimus. Huius enim superhumanae civitatis societatisque gloriam, in quo etiam ipse est ascriptus et numeratus, qui cum fundavit Altissimus, Dominus narrat, iuxta Psalmum: In Scripturis populorum et principum horum qui fuerunt in ea. Et quoniam in initio à Deo cum hominibus pactum ejusmodi est, ut nulli verborum vi exprimi possit, imperitia nostrae conditionis Spiritus sanctus multis diversisque vocabulis ex humano usu petitis, rei nobis magnitudinem proponit. Nullum enim humane societatis conjunctionisque genus est, quod inter Deum et homines

non usurpet. Janus quidem communiter societatem vivat cum Paulo. Ille vocatus nos esse in societate filii Dei: ille, societatem nos habere cum Patre et cum Filio eius Iesu Christo. Ipse Christus amicos nos dignatur, et vocat. Servos Domini acquisitis et charis amnis propemodum pagina sacra demonstrat. Regni ac Regis plurima mentio est. Uxorem quoque ac virum, sive sponsum et sponsum, et apostolorum et prophetarum sermo celebrat: ubi etiam Deum nos ubi respondisse in fide legitur, ubi quoque ardentem uxoris, violati thori jura exposcit. Quibus sane modis illud agitur, ut ardentissimam concordiam atque inextinguibilem creatorem cum suo creatura conjunctione ex pacto ipsius, hoc est, ex mera gratia, aliquid ex parte deprehendatur. Sed inter omnes humanarum conjunctionum differentias, paternam maxime celebrat Scriptura, quod parentis ac filiorum ratio, omnes propemodum leges divinae nostrae conjunctionis declarat. Filios autem dei conortat, sed adoptione, qui in bona partem succedunt non naturali dicit, sed legali ac voluntaria institutio parentis. Quam institutionem expressendo hereditatem proprio Jani nomine Testamentum vocandum censuit, ut hinc pater Deus. Itaque Paulus utrumque coniungit, adoptionem et Testamentum: Quorum adoptio est, inquit, filiorum et gloria, et Testamentum, et legislatio, et obsequium, et promissio. Atque illud quod ex Hieronimo sumptum apostolica auctoritate produxit: Huiusmodi in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias. Quod hic adoptionem dicit, alius Apostolus voluntariam generationem delinquit: Voluntaria, inquit, quoniam nos verbo veritatis, ut status in finem aliquid creatura eius gratiam, in finem creaturae appellans, quem admodum nos creaturam Paulus. Ex quo fit, ut hereditatis copiam ejus aeternae crederemur in Scripturis mentio sit: In hereditatem nos immutabilem et hereditatem regnerem, et secundam spem heredes esse tunc aeternam, et heredes quidem Dei, coheredes autem Christi, et Deum esse partem nostram et sortem atque hereditatem, alique innumeris legitur, quibus abundantia instituitur, quae sit species et ratio divini Testamenti. Nam praeter communem illam pacti rationem, etiam hinc peculiarium Testamenti dilectionis, ubi illi adoptivi in paternam hereditatem gratiam, non natura vocantur. Accedit ad hanc modum inter omnia pacta conventa, nihil in rebus humane Testamenti certius aut firmitus. Ob eam rem promissionem suam Deus Testamentum vocari voluit, firmitudinem volentibus tunc ad voce declarat. Quod sum Apostolus ille verbis ostendit: Abundantius volens Deus ostendit pollicitationis hereditatem immutabilem concessit mihi, in corpore in iudicandum, ut per illa res immobiles, quibus impossibile est mutari Deum, fortissimum solatium habeamus, qui conjugium ad testandam propositionem suam. Quibus expressis perspicuum est, cur divina Scriptura Testamentum vocetur, quoniam id apte fiat tum ratione illi communi pacti et heredis inter Deum et homines iniri, tum vero hinc propria et peculiaris, quae illi Dei adoptantur, et aeternae vitae heredes instituantur.

CAPUT XIV

quod novum testamentum christi morte firmatum sit.

At interpellabit nos fortasse aliquis, falso Testamenti propriam rationem et nomen divine pollicitationi à nobis asseri, cum pluri constet, hereditatem non solvi ex Testamento, nisi à visis descendente iustitiorum. Itaque celestis regni possessionem ac promissionem et pactum quod Scriptura continet, donationis potius aut si quod est aliud melius verbum ad vivos pertinet, quam Testamenti formam tenere. Neque enim Deus bona inquam relinquit sua. Sed eam disputationem elegantissimè Paulus absolvit. Is ad Hebræos, commendans Christi passionem et mortem vel hæc ratione fuisse necessariam, ut hereditatem nostram divino Testamento prestari adire possemus, ita scribit: *Et idcirco novi Testamenti mediator est Christus, ut intercederet in redemptionem eorum transgressionum, quæ erant, nisi prior Testamento reprobationem acciperent, qui vocati sunt æternæ hereditatis. Ubi enim Testamentum est, mors necesse est. Interceles testatoris. Testamentum enim in mortis confirmationem est: aliquando nondum tale, dum virtus qui testatus est. Prorsus hoc agit Paulus, hoc vult: Dei promissis non fuisse habitura iniquum effectum suum, nisi Christi sanguis et mors intercederet. Atque ob eam causam heredes iam olim vocatos, hoc est, iustos antequam, ab hereditate dilatos, domos ipse inauguraverat Deus, morte sua pactum redderet firmum. Quare bene atque aptè Testamentum Dei eam pollicitationem appellatam, quod hereditatem divinam non nisi per mortem hominis Dei sibi cessuram sperant. Id quod horum unus scilicet proclamant Christum alioquens: *Et quomodo in sanguine Testamenti tui amittis vinculos tuos de loco in quation est aptus: Ita significans libertatem sanctorum qui in loco carere tenebantur, non nisi Agni sanguine fuso futuram. Quem et sanguinem Testamenti appellat, quod eo Dei promissio firmum ac immutabilem sortiretur eventum. Quare non solum sanguis Testamenti dicitur esse, sed etiam Testamenti æterni à Paulo: Deus, inquit, pacis qui eduxit de mortuis peccatorem inquam omnium in sanguine Testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum. Hic quis non altitudinem celestium eloquiorum admiretur? Qui non erit cum summa iocunditate mirabilis unius vocale notio? cum ex Apostolo deliderit, cur Dei ad patres facta promissio, Testamentum divinitus sit vocatum, ut illa deponit se in Dei filios ascriptos, et divine glorie heredes futuros scirent, si Christi sanguine peccata, quibus tenebantur obnoxii, delenda cogitarent. An non disertè hoc et perspicuè jam mortuus ipse Christus exposuit, cum in supremâ cenâ Sacramentum calicis instituens amicis que propinans, dixit: *Hic est sanguis novi et æterni Testamenti qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum?* Novi et æterni Testam. enit dicit sanguinem suum, quamvis enim apud nullum Evangelistarum omnia ea verba extent, certissima tamen Ecclesie traditio, nec minori atque illorum est auctoritate dicta esse, qui Christiani sumus tenemus:**

ergo propterea æterni Testamenti sanguinem dixit, quod morte sua immutabilem prorsus dispositionem, atque ut juridicè loquamur, ultimam voluntatem, suis quos in finem dilexit, atque omnium suorum heredes fecit, testatus est. Neque enim sicut veteris Testamenti nova mutatum est, ita novum aliquo alio Testamento mutabitur, sed ratum, validum, effectum, æternumque erit. Namque hominis confirmatum Testamentum nemo spernit, aut impercedit, aut Patius.

CAPUT XV

QUI CONVENIAT: QUI ETIAM INTEREST INTER NOVUM ET VETUS TESTAMENTUM.

Quid autem causa fuerit, cur vetus mutatum sit, et quid inter utrumque differat, deinceps dicendum est. Neque aliud præcedim est hoc quoque quod queritur, quum ex eodem optimo præcepto, qui postquam novi Testamenti vim et efficaciam Christi morti tribuisset, illo themate posito: *Testamentum in mortis confirmationem est, aliquando nondum tale, dum virtus qui testatus est. Prorsus hoc agit Paulus, hoc vult: Dei promissis non fuisse habitura iniquum effectum suum, nisi Christi sanguis et mors intercederet. Atque ob eam causam heredes iam olim vocatos, hoc est, iustos antequam, ab hereditate dilatos, domos ipse inauguraverat Deus, morte sua pactum redderet firmum. Quare bene atque aptè Testamentum Dei eam pollicitationem appellatam, quod hereditatem divinam non nisi per mortem hominis Dei sibi cessuram sperant. Id quod horum unus scilicet proclamant Christum alioquens: *Et quomodo in sanguine Testamenti tui amittis vinculos tuos de loco in quation est aptus: Ita significans libertatem sanctorum qui in loco carere tenebantur, non nisi Agni sanguine fuso futuram. Quem et sanguinem Testamenti appellat, quod eo Dei promissio firmum ac immutabilem sortiretur eventum. Quare non solum sanguis Testamenti dicitur esse, sed etiam Testamenti æterni à Paulo: Deus, inquit, pacis qui eduxit de mortuis peccatorem inquam omnium in sanguine Testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum. Hic quis non altitudinem celestium eloquiorum admiretur? Qui non erit cum summa iocunditate mirabilis unius vocale notio? cum ex Apostolo deliderit, cur Dei ad patres facta promissio, Testamentum divinitus sit vocatum, ut illa deponit se in Dei filios ascriptos, et divine glorie heredes futuros scirent, si Christi sanguine peccata, quibus tenebantur obnoxii, delenda cogitarent. An non disertè hoc et perspicuè jam mortuus ipse Christus exposuit, cum in supremâ cenâ Sacramentum calicis instituens amicis que propinans, dixit: *Hic est sanguis novi et æterni Testamenti qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum?* Novi et æterni Testam. enit dicit sanguinem suum, quamvis enim apud nullum Evangelistarum omnia ea verba extent, certissima tamen Ecclesie traditio, nec minori atque illorum est auctoritate dicta esse, qui Christiani sumus tenemus:**

gestum est, quod genus hominum tunc puerile et rude, instar puerorum erudiendum esset: *Chrysostomus, inquit, parvuli, sub elementis mundi erant servientes. Nomen legis antiquæ propemodum puerile, nisi pueros instrui cogitemus, cum et de purgando ventre talia præcepta illi populo data legimus, quæ puerulus acciperet à matre? *Hæbetis, inquit, locum extra castra ad quem egrediaris ad repaïsita natura, gerens passillum in baltheo, cinique veteris, fides per circuitum, et ægesti humo operis qui relictus est. Attamen hoc tam puerile præceptum quo sensu lex, quo spiritualis est, et carnales velut carnaliter alloquitur, accipi vellet, sapiens indicat statim: Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum, ut eruat te et tradat tibi inimicos tuos, et sint, castra tua sancta, et nihil in eis appareat facilitatis, ne derelinquat te. Ergo hæc eò spectant omnia, ut, qui conscientiam suam sordibus contractis exonerandam cupit, illi sibi consulat, et ne alios offendant, petat secretum, nec ceteros flagitiorum suorum fastore corrumpat. Denique confessionis sacramentalis secretum esse summum admonet, ut bene à nobis esse dictum intelligas, utrumque Testamentum sine esse idem, sed formâ diversum. Quam exempli producti rationem, cum ad cætera accommodaveris, invenies profecto quod dixi esse verissimum. Illic jam secundum illud discrimen oritur, ut vetus inefficax atque infirmum fuerit, novum perfectum et validum. Nam lex per Moysen data est, gratia ut veritas per Iesum Christum facta est. Quomodo enim à Paulo omnia illa veteris legis externa signa nominantur facta, et ægesti elementa, quod spiritum gratia significarent quidem, sed minime præberent; esse enim *impossibile sanguinis viscerum, et viscerum visceri peccata. Nihil igitur ad perfectum adduxit lex. Contra novi Testamenti vis et efficacia ea est, quæ possit unum peccatum solvi: et colesco regnum patre credentibus atque obtemperantibus Christo, quemadmodum copiose ad Hebræos acerbis Apostolus probat. Ad hæc illud accedit quod veteris Testamentum ad paucos quosdam pertinuit, novum ad omnes eorumque gentium homines. Ut enim demonstrat egregiè Eusebius Cesariensis, ea fuit legis Moysæ dispositio, que nullo modo posset nisi in una quadam provincia observari. Quo namque modo possent homines ad unum templum, licetunque definitum, undique ascendere? Quotam in dâ purificari illi miferes edito parti, et masculos suos primogenitos offerre, et representare homines frogum primitias, et pro peccatis expians deferre hostias? Ipsa profecto præceptorum Moysæ serie perspicue declarat constructum quemdam, atque angustum principatum, ut inane omnibus modis Iudæi hodie videntur, qui legem prorsus contra legem observare contendunt. Quid novum Testamentum? *Ite, inquit, in mundum universum, et prædicato Evangelium omni creature. Et venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Jerusalem adorabitur patrem. Spiritus est Deus, et eos qui adorant, in spiritu et veritate oportet adorare. Igitur manifestum est hoc ad omnes gentes, illud ad exiguum populum pertinere. Ac si quis profundius rem inspi-****

ciat, non dubitabit, quin lex scæ ipsa quodammodo oppugnet atque evertat, hoc est, infirmam et inutilem, et quod amplius, penè impossibilem declarat. Quod Apostolus confirmat Galatis cum scribit ad huc modum: *Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt; scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus que scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.* Hæc sua collectione Paulus tanquam certum atque expeditum sc præterierunt indicat, illud, neminem fuisse qui fecerit omnia legis præscripta, quod erat proposito necessarium. Sicut Petrus ceterique Apostoli etiam iudicaverunt dicentes: *Ut quid tentatis Deum imponere iugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus?* Quare legem non sui grati datam, sed Evangelio veluti suppositam, atque lucentis vigentem, quatenus ill quod erat perfectum addeset. Nusquam profecto melius discere possumus quam in ipsa lege, quam multitudine præceptorum, inutilitate quoque rerum, angustis demum, vel potius impossibilitate ad implendum, satis nos commouet, aliud se agere, aliud spectare quod perennarium esset, seque minister potius quam principem esse.

CAPUT XVI

COR. VETUS TESTAMENTUM FINITUM SIT, QUATE RATIONE.

Quibus ordine expositis, facillimum est videre cur vetus Testamentum temporale fuerit, novum æternum. Illa enim erant præcepta, ut habet Ezechiel, non bona, hoc est, infirma, angusta, multiplex, perquam difficilia, que corpora quidem hominum castigarent, sed ad ipsam conscientie puritatem minime penetrarent. Pedagogi igitur discipline patrum providentia successit, legi Evangelium, umbra ipsi simul imago. Atque hoc modo vetus Testamentum rursus et dissolutum est, et expletum. Nihil enim aliud sibi volebat, quam ut populum Dei ad Christum deduceret. Ac quemadmodum machinè fabricatoris operi supposito, simul atque illud effectum est, considerat sanè, neque id iniquè ferre videntur, quod in eam usum tantummodo comparate fuerit: ita lex vetus nihil aliud fuit quam fabricandum novo supposito quadam machina, que ipso scæ opere effecto, potius impedimento nobis, quam adiumento foret. *Propitius, inquit, Christus et lex usque ad Ioannem. Atque hoc modo intelligenda est illa differentia utriusque Testamenti, quam Apostolus insinuat, cum scribit ad Corinthios: *Idcirco nos fecit ministros novi Testamenti, non litteræ, sed spiritus; littera enim occidit, spiritus autem vivificat. Ubi queri non immerito potest, cur litterarum veteri Testamento tribuit, spiritum vero reserret, si lex etiam spiritualis est, ut ipse alibi cenet. Adde quod eodem spiritu fidei locutus esse et novos et veteres patres ipse quoque confirmat. Quin etiam seipsum inter eos numerat, cum carules sunt, et sub peccato tenuitudo queritur. Quid igitur ministris novi Testamenti spiritum arrogat, veteribus Patribus litteram tantum relinquit? Sed status diversus utriusque legis cogitari debet, ut quid proprium cuique sit intelligatur. Antè**

nam quam veniret veritas, et oritur Sol iustitiae in terra populus tunc ad intelligendum raris, tum ad petendum relictis, per externa et crassa elementa docendus fuit ad terribis ad obedientiam compellendus, sive etiam bonis fideiibus quidem, sed quae stultis et pretis essent, invitandus. Haec omnia litterarum sapienter vult Apostolus; quod revera sicut litterarum aliud significandum comparate sunt, quod qui litteratus non est, quia non percepit quamvis per paginas oculos ducat, nihil aliud quam inani pietatis gaudium: Ita Judaei aliqui alii omnia legem quae spiritualis est, et spiritualia significant, carnaliter accipientes, nihil fructus referunt, quia eorum habundantia invidiam, hoc est eorum occidere litterarum. At in novo Testamento, quia non solum praecelata data sunt, sed ipse spiritus gratia tum mentem illustrans ad divina capienda, tum volumina illuminans ad amanda aeterna, et continentia immortalia, recedendum idcirco iustitiae Evangelii, non litterarum sed spiritus donati dicuntur. Neque tamen negandum est in veteribus fuisse quibusdam qui spiritum docerentur, habentes animam evangelicam, quamvis corpore legi servirent quod de Prophetis, de Patriarchis, de ipso legis interprete Moese, nullo modo dubitare potest, qui perfectionem sapientiamque illorum Patrum attendenti, ut nihil fore sit in novo Testamento expropterea, ut Augustinus opinione sentit, quod illi Patres non dixerint nisi cetero imitaverint. Ut sunt contra multae ad peritiam humanae Christianam atque Evangelicam legem profectio, qui seam carnali, vitium tamen imperfecta ad veteris quodammodo Testamenti statum pertinent. Neque de his loqui qui Christum considerant, factis argenti, quos nullo modo heredes esse divinarum promissionum constat; sed de ea parte foverunt libellum dico, qui terrenis rebus quodammodo stulti, addiscant super Christi fundamentum, figuram, formam, signum, quos etiam more populi Iudaei, ut quae animales, sapientiam doceri non expedit, sed mox salutaris desertitis et externis officiis bonis occupatis, cum Dei benignitatem servat, infirmos scilicet atque alios tantum manducantes, et diem sapientes, et littera potius quam spiritu adhaerentes. Horum maximus grex est semperque fuit in Ecclesia Christi, qui sub novo agente Testamento, tamen moribus et sensu veteris magis referre videntur. Contra atque illi, quos dicit, patres antiqui, quorum status veteris fuit, sed fides et spiritus novo Testamento digni. Quin etiam in eodem homine reperitur esse quendam modo quae ad utrumque statum Testamenti pertinent: est bonum vetus et novum, interior et exterior, sensus et ratio, caro et spiritus. Nihil itaque mirum, si Paulus veteris hominis misericordiam deplorans, se carnalem et sub peccato remanentem conueniat, qui idem mente servit Deo, et legis spiritum approbat, et gratia novi Testamenti perfruitur.

Haec autem omnem de differentiis litterae et spiritus, veteris et novi Testamenti disputationem: absolvit nobis Hieronimus Propheta, cujus prodicit Paulus testimonium in haec verba: *Melioris Testamenti mediator* (de Christo scilicet agit) *quod in multis reprob-*

missionibus sanctum est: *visperans enim eos dicit: Ecce dies veniant, dicit Dominus, et consummabo super Israel et super domum Juda Testamentum novum, non secundum Testamentum quod fecit Patribus vestrum in die quo apprehendit manum eorum, ut educerem illos de terra Aegypti: quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo; et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est Testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas in mentem eorum, et in corde eorum, superscribam eas, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Ille ergo redeunt, quae diximus, omnia, ut brevissima periodo Iohannes utriusque Testamenti diversitatem omnem exposuerit, cum dicit: *Legem quidem per Moysen datam; sed gratiam et caritatem per Christum esse factam.* Itaque quod iustitiae vult eum qui iubet, et eum qui dat, quodque inter illud quod nihil est nisi quod designat, et quod per se est, id legem à gratia, Testamentum vetus à novo distare intelligimus.*

CAPUT XVII.

DE PARTITIONE VETERIS TESTAMENTI IN LEGEM ET PROPHETAS.

Quoniam universa Scripturarum scopum ostendimus Christum, divino nobis verbo et promissioni et exhibitum, ac de Testamento quod rotundum dicitur, quae duplex que sit, exponimus, breviter utrumque etiam Testamenti partes quatenus ad basilicum nobis de Christo revelato sermone pertinet, persequi oportere videtur. Nihil vero nulla melior distributio venit in mentem ea, quam Gregorius Magnus inducit, cum loquitur illam Ezechielis explicat sancti observari; *Cumque aperiretur animalis, apparuit rota una super terram iuxta angularem, habens quatuor facies: et aspectus rotarum et opus eorum, quasi visio maris, et una similitudo specularum quatuor: et aspectus eorum et opera quae sit toto in motu rotarum. Per quatuor partes eorum iustitiae ibant, et non revertebantur cum ambularent.* Rotam intelligi Testamentum, ac rotam in medio rotis novum in veteri contentum non solum Gregorius, sed Hieronymus, et Ambrosius volunt. Quatuor vero facies rote, vel quod subditur, quatuor partes rotarum, optime ab illo explicantur, quod omnis divina Scriptura quadruplici distinctione constat. Veteris enim Testamentum lege et Prophetis; novum, evangelicæ et apostolicæ doctrinæ absolvitur. Ac communi quidem voce, vetus omne Testamentum legis nomine saepe nomen comprehenditur, Nam quod Christus dixit, *ut fiat sermo, qui in lege eorum scriptus est: quia illo habuerunt me proba, manifeste in psalmis scriptum legitimus, ita non solum Prophetas, sed etiam Paulus legis nomine accipimus. Nomen, inquit, scriptum est in lege veteri, quia ego dixi: *Ille satis? quod iidem in Psalmis haberi nemo ignorat. Illud autem quod Apostolus scribit ad Corinthios, in lege scriptum est, quoniam in aliis linguis et labiis aliis loquitur populo hebraeo, et, nec sic exaudient me, dicit Dominus, ex Isaiâ deprecorum testatur. Quare cum lex ab Evangelio acceritur, totum Testamentum vetus, etiam Prophetas et Psalmos comple-**

ctur. Sed utitur frequenter Scriptura ea voce contractis, ac totum vetus Testamentum in legem et Prophetas secat; quae quidem est partitio praecedebat. Sic Christus: *Lex et Propheta usque ad Joannem*, volens intelligi vetus Testamentum se adveniente finitum ac rursus: *Haec est enim lex et Propheta.* Et illud: *In his duobus mandatis universa lex pendet et Propheta.* Et in Actis Apostolorum Paulus, se credere omnibus quae scripta essent in lege et Prophetis. Idem suadebat Iulianus Romano de Jesu *ex lege Moysi et Prophetis.* Sed rogas quid hic legis, quid Prophetarum partibus cessat? Meo sane iudicio, quia à Moysse scripta sunt legis proprie scripta sunt vocem, quamvis ante datam legem facta referantur, Nam ad Galatas scribens Paulus: *Qui sub lege, inquit, vultis esse, legem non legis? et producit Scripturam de Abraham duos filios habente, nunc de ancilla, alterum de libera. Atque quocumque mulieres subdi debere viris, ut lex praecipit, quod utrumque de Genesi ante scriptam legem protulit. Propheta vero accipiuntur reliqui omnes sacri Scriptores, sive historiam sacram, sive Agiographa, sive Psalmos, sive Prophetiam proprie dictam litteris mandaverit; videtur autem hic ordo divinarum Scripturarum praecipue à Samuele incipere. Etiam Petrus Apostolorum princeps in ea concione quam habuit ad populum Hierosolymitanum circumfusum, ac etiamdem subdit integritati reddidit observantem, post multa de Christo, post testimonium ex lege Moysi assumptum, pergit dicere in hunc modum: *Et omnes Prophetas à Samuele et deinceps qui locuti sunt, annuntiaverunt de isto.* Illi satis insinuat post Moyssem Prophetas à Samuele numerari. Sed quoniam reperimus historias Josue, Iudicum et Ruth ante tempora Samuelis, quae Moysi voluminibus certum est non comprehendi, aut hi libri tanquam Appendices Moysi legi annumerantur, aut à Samuele scriptos possumus existimare, aut certe Patrum alibi aliud sibi voluisse, quam praecipue et maxime illustrata de Christo oracula Prophetarum, à Samuele crepisse, cum aliqui Scriptura divina, etiam ipsam Josue annumeret in Prophetis.*

CAPUT XVIII.

DE ALIA PARTITIONE VETERIS TESTAMENTI IN LEGEM, ET PROPHETAS, ET PSALMOS.

Vetus testamenti veteris partitionem in legem et Prophetas, quae est celebratissima ac familiarissima Scripturis, invenimus alia quoque ratione factam à Christo, qui pro duabus tros Scripturae de se partes commemorat ad hunc modum: *Et dixit ad eos: Haec sunt verba quae locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis et Psalmis de me.* Quid, oro, causa est, cur hic Dominus vulgatae ac solemni partitione legis et Prophetarum minime contentus, etiam psalmodum mentionem peculiarem adhibendam putavit? An propheta David non fuit? An eum libri Prophetarum commemorantur, non in his vel primis intelligi solet Psalmorum liber? Ita est planè,

habilitate non possumus. At Christus magna certe ratione non solum psalmos distinctè commemoravit, verum etiam ultimum loco posuit, hoc est, proximo sibi, quamvis tempore anteriora ceteris prophetis scripti sint. Etiam ipso dicendi ordine insinuavit, tamen omnis vetus Scriptura Christum annuntiat, legem tamen Moysis id pariter et obscuris facere, Prophetas aperti et copiosius: Davidicos psalmos omnium uberrime. Quam ad rem amplius quam ceterae Scripturae fidelibus sunt in ore, et toto animi circulo frequentantur. Breviter vero distributionis commemoratis, quod ad institutum nostrum pertinere videbitur, partes singulas persequemur.

CAPUT XIX.

DE LIBRIS MOYSIS PRAEQUE ALLEGORICIS ET OSSEQUE DICTA ESSE DE CHRISTO.

Ergo Moyses de Christo scriptus, ipse Christus est auctor: Scripsit autem totè et obscurè plerumque, satis declarat, cum scrutari jubet illius Scripturas, et eum se illarum interpretem adhibet, incipiens à Moysse. Cui autem famulus Dei Moyses eum de facto Dominum videtur, ac mysteria salutis nostrae manifestè cognoverit, tamen vultum suum operuerit cum loqueretur ad populum, hoc est, divina mysteria non sine magnis involucribus tradidit, quemadmodum Paulus apostolus interpretatur: *Causa illa fuit, quod rudes et ineptam tantis rebus capientes plebem nactus esset.* Quod Scriptura significat eum dicit: *Ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriae radii ejus.* Est vero sapientis magistri, ad auditorum se captum accommodare. Quare imperium probris ac penè infantile gentis humanum illi Spiritus sanctus maxime res edocuit, ut pavidum senes crescente, etiam divinarum rerum atque altissimarum scientia proficeret. Offendit enim atque perfringi infirmos oculos, lucere non assuetos copia ipsa lucis; eadem adumbratione congruenti operuerat, mirè foret ac recreat. Itaque libri Moysi pleni obscuritatibus et aenigmatibus sunt, rebusque ipsis, quas narrant, non minus prophetant quam verbis, quod proprium divinitatis sit per res ipsas gestas loqui, ut homines per verba solent. Notumque est Pauli documentum ad Iamverballia Scripturae arcana aperiente summo perè necessarium: *Omnia in figurâ convehant illas; scripta sunt ad correptionem nostram.* Debetis autem in his quae in novo Testamento de veteri interpretata tenemus, etiam ad reliqua conjectanda institui. Nam quemadmodum parabolas quasdam sensus ipse Christus exponere dignatus est, ut ceterarum etiam rationem interpretandarum exemplo proposito discerent, ut de eo qui sententia fecit, ejusque partes interierunt, reliqua fructum attulit plurimum, et de iterum non eruditus ante Iudicium, et si qua sunt simili modo eruditus; ita quos non pauca in lege simpliciter narrata, quam reconditis sensus de Christo, et Ecclesia admirabilis facultate explicata, ab ipso Salvatore illiusque apostolis explicata sunt, ut quae sit divini sermonis intelligendum ratio, eodem tramite discernamus. Quis enim cum duos filios habuisse Abraham

patrarcham legeret, in his duo Testamenta intelligeret, nisi Paulus interpretaretur? Quis immensus diluvii aquas quibus mundus vertit, brevem baptismi nostri aquam, quæ homo veteri interit, et novus effloratur, acciperet, aut ita philosophantem non contemneret, nisi Petri auctoritate cohiberetur? Nonne talibus exemplis divina auctoritate introdusis, supercilium illorum depuratur, qui allegoricos sensus contemnunt, qui multos adhibendos putant, nisi rebus valde inter sese similibus? At certe Scriptura non solum ita tenuiter adumbrata commendat, ut nihil negligamus, nihil quavis exitum de Christo et Ecclesia spaciem prebebat, relinquendum putemus; verum etiam ex contrariis contraria interdum pronuntiat. Adam enim typum Christi facti, non in eo tantum quod primus homo de terra, terrenus, secundus homo de celo coelestis, ut sicut imaginem terre portavit, ita ecclesiam quoque portemus; sed in eo maxime, in quo Christo plurimum adversatur, hoc est, in fraude, in peccato. In involuntaria, per quam peccatores concitanti erant mali, etiam qui non peccaverant in similitudinem praevaricationis Adæ. Hoc ergo? Ut plane intelligamus per obedientiam Christi justificari phariseos, etque in his etiam multos qui non obedierunt in similitudinem Christi, hoc est, qui nullis bonis actibus sese Deo adixerunt, sed tantum merito Christi commendati sunt, quales esse omnes parvulos in ipso baptizatos catholicos fides tenet. Idcirco Apostolus dixit: Quis est forma facti. Quomodo vero de sacrificiis et oblationibus in lege instituta sunt, Christi agni immolationi verum perfectumque sacrificium adimere, nemo dubitat, qui evangelium ad Hebræos legit, in quo his de rebus copiose disserens Paulus unquam legi attribuit futuram honorem, non ipsam immolationem veram. Quod, quam ob rem dixerit, maxè declarat, quod impossibile sit sanguine litterarum et figurarum exferri peccata, quemadmodum psalmis habet: *Holocausa et pro peccato non postulasti, auris autem perfeciisti nihil. In quâ voluntate, inquit, sacrificia sumus per oblationem corporis Jesu Christi semel.* Quam veterum victimarum cum uno vero perfecteque sacrificio commutationem Malachias quoque eleganter cœcinit. *Non est, inquit, nihil voluntas in vobis, et unquam non accipiam de manu vestra. Ab omni enim vobis inquit ad obtinendam magnam est nominem meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda.* Quod de Christiana religionis singulari sacrificio Eucharistia dicit, Patres omnes intellexerunt, et res ipsa non ambigè docet. Atque ut tam nullis illis hostiis et oblationibus carnis unquam sacrificium, perlectamque oblationem significatè regè ex Apostolica doctrina accipimus, ita Sacramenta quoque nostra et populi Christiani censum, ibidem debemus agnoscere. Quæ de re seriò nos Apostolus commonet: *Nata, inquit, ob ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub lege fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in lege baptizati sunt in nube et in mari, et omnes eundem cacum spirituumque manducaverunt, et omnia eundem potum spirituumque ebiberunt; bibebant autem de spi-*

ritibus consociatis eos petra; petra autem erat Christus. (hoc est, non præsentem illam petram, sed futuram spiritualiter Christum debetis accipere), sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo. *Hæc autem in figurâ facta sunt nostri.* Hic Baptismi aquæ Eucharistiaque, totiusque doctrinæ Evangelicæ insinuatio fit. Itaque ex hæc regula crit facili cætera beneficia illi populo præstita ad spiritualium Ecclesiæ bona divinitus collata transferre. Jam quæ de animalium ciborumque veterum ratione lex præcipit, Cyrilli atque Augustini documento serrato, ad actum immundorum, quæ vobè inquinant mentem, expolitricem philosophiam accommodare, ejusdem operæ est. Idque nos Evangelium satis docuit uno illo verbo: *Non quod intrat in os coispirat hominem, sed quod procedit de ore.* De corde enim exeunt cogitationes male, homicidia, adulteria, fornicationes, furti, falsa testimonia, blasphemia, hæque secundum Apostolum *sed spiritualis est;* sed cum lata esset populo et duro, et rudi, spiritu carnis, quasi gladium vagina, textit, ne temerè atramentis inebret palis imperitis, qui prædicent districtus à spiritualibus viris, et fulget egregiè, et adversus hostes magno adjumento est.

CAPUT XX.

EXTRACTE IN LEGE NONNULLA DE CHRISTO TESTIMONIA CLARISSIMA.

Quamquam autem libri Mosæici, quid à Christo remotissimum sint, et auctores nacti maxime ineptos, obsecrassimus plerumque de Christo pronuntiat, niqueque per allegoriam unam per prædicationem apertam præcipueque futura ratiocinatur; tamen summus sacre omnis Scripturæ auctor Spiritus sanctus, ut majestatem præcedendo sua extenderet atque remota ac propinqua perspicentis, in his ipsis antiquissimis libris nonnulla signo adeo aperto et perspicuo de Christo dixit, ut aperta neque in Prophetis neque in Psalmis legamus. Exempli causa pauca subjungam. In ipso generis humani exordio serpentis dicitur: *Inimicitias ponam inter te et mulierem, et semen tuum, et semen illius, ipsum conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus.* Quod de Christo per crucem diabolum vincente, vicissimque in illo suo exitu ab ipso appetito et impugato, dicit certissimum est atque manifestissimum: cum præsertim hebraice ad semen referant secundum illam clausulam: *Ipsum conteret caput tuum.* Quil illud? *Benedicentur in semine tuo omnes gentes;* quod tertio Abraham annuiv ex Deo; Isaac et Jacob semel atque iterum? Nonne manifestum de Christo continent Prophetiam? Aut quid iniquum præclaris vaticiniis existit, quam illud Jacob jam meruerit: *Non auferetur sceptrum de Juda nec haz ha femora ejus, donec veniat qui natus est, et ipse erit expectatio gentium.* Quamvis enim non facile sit demonstrare de tribu Judæ, mansisse vel reges vel duces usque ad Christi adventum, tamen inter omnes constat, cum primùm alienigena atque Idæusque Herodes regnum Israelis adeptus est, tunc omnino Christum adventurum in mundum. Itaque Eusebius Cæsariensis intelligit non prius defe-

ctorum Ducatum de semine Jacob, quam veniret Christus: quod velint, noluit Judæi, perquam olim impletum est, ut frustrâ suum Messiam præstolari vel hoc testimonio opere coarguantur. Præterea Balaam divinitus afflatus ita exclamavit: *Videbo eum, sed non modo intuebor illum, sed non propè. Orietur stella ex Jacob, et exurgat virga de Israel, et percussit duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.* Quod de vocatione gentium, Christi ortum stellâ indicante, prædictum, sicut à Mattheo narratur, nemo dubitat. Omnium utem præclarissimum notissimumque oraculum in Deuteronomio legitur: *Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me auclitabi tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Et mox: *Prophetam nunciabo eis de medio fratrum suorum similem tui, et ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia que præcepere illi. Qui autem verba ejus qui loquetur in nomine meo, audiverit, ego ultor existam.* Quomodo modo verò de nullo alio Propheta hæc accipi possint, quam de Jesu Nazareno, quoniam eruditè et copiose ille ipse vir doctissimus Eusebius demonstrat, nihil opus est nobis amplius immorari. Sed cum Philippo, Petro, et Stephano hunc ipsum esse Jesum de quo illa scripta sunt, etiam caecis ostendere possumus. Scripsisse igitur de Christo Mosem plerumque quidem obscure alligando etiam expressè satis ostensum est.

CAPUT XXI.

PROPHETAS DE CHRISTO SCRIPTURIS COPIOSOS ET APERTISS.

Seculo Iosepho Dominus Prophetas post legem commemoravit, cum illa discipulis exortatus in mortali dixit, de quibus disputamus jam Iudam: *Necessè est, inquit, impleri omnia que scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me.* Prophetas congruentibus scilicet, qui majores quatuor, minores duodecim vulgò numeratur, quorum etiam Ecclesiasticis meminit, quamvis Danielam præterierit, fortassè quod Chaldeus, non hebraice sermone sicut Esdras, quem itidem tacet, scriptus esset. Fuit verò præter hos alii complures, ut Samuel, ut Nathan, ut Elias, ut Eliseus. Sed hi vel nihil litteris commemorantur, vel Historias sacras scripsisse putantur, in quibus Christi venturi vestigia nonnulla posita sunt. Sed prophetico stylo revelationes sermoneque suos illi, quos dixi, digesserunt, ac prophetae prophetæ, veluti proprio nomine vocantur. Quamquam Salomon ipse, et Job, et Sapientie auctor et Ecclesiasticè eximias interitum de Christi mysteris prophetias afferant; quippe qui spiritu Christi inhiit non moribus solum, sed fide ipso que Christianæ plurimum prosint. Sed in Prophetis illa sexdecim, quos dixi, sine dubio copiosior et illustrior est de Christi adventu cæterisque mysteris ejus oratio. Et quavis pro temporum illorum opportunitate, multa de moribus tradat, multa in seclerositate deserventes invehantur, multa vel midentur tristia vel secunda polliceantur, tamen præcipuos maximeque conatus illorum ad Christi regnum celebrandum fertur, idque partim rerum presentium occasione sun-

pta, partim absolute prædicendi futura spiritu. Verum est enim quod Stephanus affirmat, hos omnes præmittisse de adventu Jost, et quod Petrus, omnes prophetas Christo testimonium perhibere. In omnibus verò longè excellit Isaias; Christum, Christique unitatem et æternam et præclara prophetiam celebrans, ut ab antiquis Patribus Evangelista merito nominetur. Daniel quidem certissimè valdeque expressè Christi adventum tùm præjorem tùm posteriorem denuntiat, Hieremias et Ezechiel etiam personis ipsis suis Christum sæpe prophetant, et illustria valde de illo canunt. Cæteri quoque, præsertim Zacharias, et Michæas, et Joel, et Malachias, tantarum stellarum quoddam primæ magnitudinis, de Christi adventu et regno præclara multa suis monumentis insculpunt. Sed, ut dixi, Isaias longè superat cæteros, uniusque ille ferè pluraquam reliqui omnes ad Christi regnum, illustrè notitiam conferat.

CAPUT XXII.

PSALMIS SUPRA OMNES SCRIPTURIS VETERES CHRISTUM CELEBRARE.

Utrum Isaias hæc parte etiam Davidis spiritu æquet, an ab illo vinctur potius, non facile dixerit. Vide tur mihi tamen in Christi mysteris præcedente, una Davidi palma concessi. Primum persona illius veluti imago quædam est Christi ipsius. Itaque vel nomen alterius alter sæpe vocatur, quemadmodum imaginibus præclaris unum venire solet. Nam cum Oseas dicit: *Quæsiturus filios Israel Dominum Num enim et David regem suum;* et cum Ezechiel: *Davidem principem futurum inter oves Domini;* et cum Hieremias: *Servurus Israelis Deo, et David regi suo,* nemini est dubium Christum Davidis nomine intelligi. Noque enim genero solum, quod cæteris regibus et patribus in Christi genealogia commune fuit, sed similitudine quædam admirabili David Christum exhibuit: ex quo filius David insigniter vocari voluit, qui erat idem ipse naturâ filius Dei. Ex ipsoque igitur et restorum similitudine non parvam argumentum docetur ad excellentem regis Davidis de Christo cognitionem comprehendendam. Hinc fit ut argumenta Psalmorum ex historia quidem plerumque petenda sint; sed ad mysteria ea tractanda progredi semper inventiantur, ipse longo tractu historie augustas excedunt. Maximo enim Psalmorum pars in Christo celebrandum consensit. Quin etiam complures fuisse Illaricus mentali, qui omnia que in libris Psalmorum scripta sunt, ad personam Davidi nostri applicavit filii Dei existimem esse referenda, nihilque in eis aliud quam quod ei sit proprium, contineri. Quæ contra opinio, ait ille, argui non potest. Quam tamen non omnino probat, nisi quemadmodum in alio loco scribit: quia omnia in Christo et per Christum sunt, quicquid illud in Psalmis et sub diversorum est nomine prophetarum, omne de ipso est. Quamquam enim diversa sint argumenta Psalmorum, et quidam in eis historici, quidam prophetici magis, atque alii mysteria potius, alii mores legemque commendent, ac in omnem vitam bene instituenda partem copiosè instructi sint; tamen non falsò viri pii et docti

CAPUT XXIII.

EVANGELICAM ATQUE APOSTOLICAM DOCTRINAM LEGI ET PROPHETIS IN MYSTERIO CHRISTI LEGERE CONSUMMATAM APPETERE.

Quoniam verò quæ prædicantur nullâ meliùs ratione explicantur, quàm cum presentia atque effecta referantur, vetus Testamentum, quod in prædicando Christo et regno ipsius totum versatur, excipit novum, ubi et Christus ipse per historiam evangelicam exhibetur atque Dei digito ostenditur, et per apostolicam tum vinam, tum doctrinam à toto mundo et audire et collitur, quod est regnum ejus celeste, hoc est, Ecclesia Christiana Deum patrem colens, et feliciter aspiciens. Quare tota novi Testamenti ratio in hac duos partes recitè à Patribus distributa est, in evangelicam atque apostolicam Scripturam. Evangelica quidem plurimò ex parte altior generis, stylo humilior, quid ad homines incitans purgatio Dei verbum loqueretur; Apostolica verò plerumque Dei mysteria aperta tradens, quippe cum jam esset Spiritus datus, et Jesus per passionem suam glorificatus, operiens tunc sensum operum in Scripturas intelligerent ac divinis eaperent: cum sit anctor ipse et principium et finis, & c. a., nullam de Christo dicendo meliorem aptioremque methodum tradi potest, quam ut à doctrinâ evangelicâ inchoat omnis divinitus Sapientia studiosius, cui adjuvatur protinus apostolicam, inde ad Psalmos et Prophetas, et legem gradum factorum, ex usque omnibus rursus ad Christi Evangelium reditu facto. Hæc enim illa est sententia, quæ alios descendentes, alios ascendentes sustinet; quænam est, in oculum quod vero Israelitis: Nihil melius illi: *Ad hæc, inven dico vobis, vidistis certam apertam à Angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis.* Hæc si oculum apertum, Scripturam revolutam exponere velim, neque novam rem, neque à veritate alienam facturam sim; Angelos verò, Dei ministros et prædicatores, tum anteriores, tum posteriores in Christo, omnes sibi mutuo occurrentes, atque eundem fidei spiritum habentes, vel me tacente Paulus alloquitur, Itaque in Christo et per Christum atque ad Christum omne ministerium nostrum est, sive ascendamus in Deum, sive descendamus ad homines. *Sive nunc veritate accedimus, Deo; sive sobrii amamus, reddi. Christus enim Christi magis nos, sicut ille.*

consent vix illum esse in his, qui Christi gustum aliquem non præ se ferat. Itaque et à sanctis Patribus majoribus nostris nulla Scriptura pars et plenior et melior Christiano iudicatur locutione Psalmorum, nulla neque ab ipso matre omnium Catholicæ Ecclesiæ frequentatur, ut quemadmodum omnibus edoctis panis adhibetur, id toto decorum anni cum externa Scriptura variantur, omnes tamen cautione Psalmorum consociantur. Ac debentur sane Deo dicat vix Ecclesiæ, sicut hunc librum assidue versant et manibus terant et ore petunt, illa omnium intelligentie eorum quo frequentant, adhibere, neque sine dubio fractura, cognosque splendores divinarum Illustrationum laudè referant: quod experiantur homines aliqui non insigniter literati, sed qui iuxta Apostolum *pauperes sunt, spiritu et mente pauperes.* Quoniam autem ex veteris Prophetas antecit in mysterio Christi tunc David, videtur nulli Scriptura apostolica declarare, cum in libro Regum ad hunc modum de illo loquitur: *Hæc sunt sancta verba potissimum, quæ dicit David filius Isai: Atque sic cui constitutum est de Christo Dei Jacob, cyrogias paulatim terat: Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus per fugum meum. Ubi post recitationem psalms in manero quidem nostræ passionis deum supplicium, sed hæc auctore libri regnum deusimum dictum, laudem egregiam Davidis ponit, quod hæc vix sit, cui constitutum est de Christo, hoc est, cuius institutionem omne fuit Christum canere. Hinc namque quo nos legitima, cui institutionem est de Christo, illi explicatione, atque ad Hebraicam, et referunt viri doctissimi, magis accommodatè legunt, super Christo, id est, qui à Deo exornatus fuit in Christo figuratur, et carnis odore. Quænam rem egregium psalms Israelis dicit, cuius os et lingua nonquam Pythiam, sed vere divinis Spiritus atque, oder, impleverit. Hæc populi Israelitici, hoc est, Hebræi et Tæsi veram volentis Pindarus, hic Pæcens, noster est, et si quo suo nomine divinus lyricis immutasse querat: egregias certe, atque omnium qui antiquum vel fudre vel futuri sunt, vates elegantissimas. Cui singulari fuit perpetuumque Christum, Christiane res admiranda cornicie celebrare. Quod ipse Christus agnosceret, commemorat lego et Prophetis in se primum, summum dignissimumque legem Psalmis attribuit.*

INDEX TESTIMONIORUM

A CHRISTO ET APOSTOLIS

IN NOVO TESTAMENTO CITATORUM EX VETERI;

Quæ hæc in id congesta sunt, ut pû lectores naturam quorundam intelligentiam, quæ ab ipso Christo vero interprete, et Spiritu ejus per Apostolos illi tradita, assequantur, perspiciantque in quem usum ea Apostoli et Evangelistæ addaxerint.

GENESIS.

1. Masculam et feminam fecit eos, Math. 19,

Marc. 10. — 2. Rogaverit Deus die septimâ ad omnibus operibus suis. Hebr. 4. — 2. Pactus est prius homo

Adam in animam viventem, 1 Cor. 15. — 2. Dimittet homo patrem et matrem, et adhæret uxori, Math. 19, Marc. 10; Ephes. 5, 1 Cor. 6. — 3. Erunt duo in carne unâ, Math. 19, Marc. 10, 1 Cor. 6, Gal. 3. — 12. Exi de terrâ tuâ et de cognatione tuâ, Act. 7. — 13. Et in senibus tuo benedicentur omnes gentes, Act. 3, Ephes. 5. — 15. Sic erit semen tuum, Rom. 4. — 15. Creditur Abraham Deo, et reputatum est illi ad iustitiam, Rom. 4, Jacob. 2, Gal. 3. — 15. Erit semen tuum peregrinum in terrâ non suâ, Act. 7. — 17. Quia patrem multarum gentium constituit te, Rom. 4. — 18. Secundum hoc tempus veniam, et erit Saræ filius, Rom. 9. — 21. Ejice ancillam et filium ejus, Gal. 4. — 21. In Isaac vocabitur tibi semen, Rom. 9. — 22. Nisi benedicens benedicens te, etc., Hebr. 6. — 22. Quia benedicens in te omnes gentes, Gal. 3, Act. 5. — 25. Quia major serviet minori, Rom. 9.

EXODUS.

3. Ego sum Deus Abraham, etc., Math. 22, Marc. 12, Luc. 20. — 9. In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te potentiam meam, Rom. 5. — 12. Os non comminatus es eo, Joannis 10. — 15. Omne manducatum adaperiens vitam, Luc. 2. — 16. Qui multum, non abundavit, etc., 2 Cor. 8. — 20. Non mœchaberis, Math. 5. — 20. Non adulterabis, non occides, non furium facies, non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, non concupisces, Rom. 5. — 20. Non concupisces, Rom. 7. — 20. Non occides, Math. 5, Luc. 18. — 20. Honora patrem tuum et matrem tuam, Math. 15, Marc. 7, Ephes. 6. — 21. Qui maledixerit patri suo, vel matri, merito morietur, Math. 15, Marc. 7. — 21. Oculum pro oculo, dentem pro dente, Math. 5. — 22. Principi populi tui non maledices, Act. 25. — 24. Hæc sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus, Hebr. 9. — 25. Vide, omnia facta secundum exemplar, quod tibi ostensum est, etc., Hebr. 8, Act. 7. — 52. Pæc nobis deos qui præcedunt nos, Act. 7. — 53. Mœchabor et voluero, etc., Rom. 9. — 54. Non sicut Moyses pœchabit velum super faciem, 2 Cor. 3.

LEVITICUS

12. Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum, 1 Petr. 1. — 18. Qui fecerit homo, vivet in eâ, Rom. 10, Gal. 3. — 19. Non perjurabis, Math. 5. — 19. Diliges proximum tuum sicut teipsum, Rom. 13, Gal. 5, Jac. 2, Math. 22, Marc. 12. — 19. Diliges proximum tuum, Math. 5. — 20. Qui maledixerit patri et matri, etc., Math. 15. — 21. Oculum pro oculo, Math. 5. — 26. Quoniam in balatibo in illis, et inambulabo, etc., 2 Cor. 6.

NUMERI.

9. Os non comminatus es eo, Joann. 19. DEUTERONOMICA. 4. Et enim Deus noster igitur consuetus est, Hebr. 12. — 5. Non concupisces, Rom. 7, 15. — 5. Non occides, Math. 5, Luc. 18. — 5. Non mœchaberis, Math. 5, Luc. 15. — 5. Non furium facies, Luc. 18, Rom. 13. — 5. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, Luc. 18, Rom. 13. — 5. Honoris po-

stem et matrem, Math. 15, Marc. 7, Ephes. 6. — 6. Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est, Marc. 12. — 6. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, etc., Math. 22, Marc. 12, Luc. 10. — 6 et 10. Domini num Deum tuum adorabis, et illi soli serviris, Math. 4, Luc. 4. — 6. Non testabis Dominum Deum tuum, Math. 4, Luc. 4. — 8. Non in solo pane vivit homo, Math. 4, Luc. 4. — 10. Deus personam hominis non accipit, Gal. 2. — 15. Erit semen tuum peregrinum in terrâ non suâ, Act. 7. — 17. Quia patrem multarum gentium constituit te, Rom. 4. — 18. Secundum hoc tempus veniam, et erit Saræ filius, Rom. 9. — 21. Ejice ancillam et filium ejus, Gal. 4. — 21. In Isaac vocabitur tibi semen, Rom. 9. — 22. Nisi benedicens benedicens te, etc., Hebr. 6. — 22. Quia benedicens in te omnes gentes, Gal. 3, Act. 5. — 25. Quia major serviet minori, Rom. 9.

DEUTERONOMICA.

1. Non te deseram, neque derelinquam, Hebr. 15. REGUM II. 6. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium, Hebr. 1. REGUM III. 19. Domine, propitius tuos occiderunt, etc., Rom 11. — 19. Reliqui mihi septem millia virorum, Rom. 11. REGUM IV. 3. Comprehendam sapientem in astutia eorum, 1 Cor. 5. LIBER PSALMORUM. 2. Quare frangerunt gentes? Act. 4. — 2. Filius meus es tu, ego hodie genui te, Act. 13, Hebr. 3. — 2. Reges eos in virgâ ferre, Apoc. 2, 19. — 4. Irascimini et illis peccare, Ephes. 4. — 5. Sepulcrum patris est guttur eorum, Rom. 5. — 6. Dissidite à me, omnes qui operamini iniquitatem, Math. 7, 23, Luc. 13. — 8. Ex ore infantium et lactentium, etc., Math. 21. — 8. Quid est homo quod memor es ejus? Hebr. 7. — 8. Omnia subiecit sub pedibus ejus, 1 Cor. 15. — 6. Quorum os maledictionis et impietatis plenum est, Rom. 5. — 15. Non est iustus quicquam, non est intelligens, Rom. 5. — 15. Veloces pedes eorum ad confundendum sanguinem, Rom. 5. — 15. Providebam Dominum in conspectu, etc., Act. 2. — 15. Non dabis sanctum tuum vivere corruptionem, Act. 2, 15. — 17. Ego eram odium in eum, Hebr. 2. — 17. Propterea conluctor tibi in gentibus, Domine, Rom. 15. — 18. Et quidem in omnem terram extitit sonus eorum, Rom. 10. — 21. Eli, eli, lama sabachani, Math. 27, Marc. 15. — 31. Diviserunt sibi vestimenta mea, Math. 27, Joann. 19. — 31. Nuntiato nomen tuum fratribus meis, Hebr. 2. — 25. Domini est terra et pietudine ejus, 1 Corinth. 10. — 24. Olio habuerunt me gratis, Joann. 15. — 50. In manus tua commendo spiritum meum, Luc. 23. — 51. Beati quorum remissio

1. Non te deseram, neque derelinquam, Hebr. 15. REGUM II. 6. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium, Hebr. 1. REGUM III. 19. Domine, propitius tuos occiderunt, etc., Rom 11. — 19. Reliqui mihi septem millia virorum, Rom. 11. REGUM IV. 3. Comprehendam sapientem in astutia eorum, 1 Cor. 5. LIBER PSALMORUM. 2. Quare frangerunt gentes? Act. 4. — 2. Filius meus es tu, ego hodie genui te, Act. 13, Hebr. 3. — 2. Reges eos in virgâ ferre, Apoc. 2, 19. — 4. Irascimini et illis peccare, Ephes. 4. — 5. Sepulcrum patris est guttur eorum, Rom. 5. — 6. Dissidite à me, omnes qui operamini iniquitatem, Math. 7, 23, Luc. 13. — 8. Ex ore infantium et lactentium, etc., Math. 21. — 8. Quid est homo quod memor es ejus? Hebr. 7. — 8. Omnia subiecit sub pedibus ejus, 1 Cor. 15. — 6. Quorum os maledictionis et impietatis plenum est, Rom. 5. — 15. Non est iustus quicquam, non est intelligens, Rom. 5. — 15. Veloces pedes eorum ad confundendum sanguinem, Rom. 5. — 15. Providebam Dominum in conspectu, etc., Act. 2. — 15. Non dabis sanctum tuum vivere corruptionem, Act. 2, 15. — 17. Ego eram odium in eum, Hebr. 2. — 17. Propterea conluctor tibi in gentibus, Domine, Rom. 15. — 18. Et quidem in omnem terram extitit sonus eorum, Rom. 10. — 21. Eli, eli, lama sabachani, Math. 27, Marc. 15. — 31. Diviserunt sibi vestimenta mea, Math. 27, Joann. 19. — 31. Nuntiato nomen tuum fratribus meis, Hebr. 2. — 25. Domini est terra et pietudine ejus, 1 Corinth. 10. — 24. Olio habuerunt me gratis, Joann. 15. — 50. In manus tua commendo spiritum meum, Luc. 23. — 51. Beati quorum remissio

CAPUT XXIII.

EVANGELICAM ATQUE APOSTOLICAM DOCTRINAM LEGI ET PROPHETIS IN MYSTERIO CHRISTI LEGERE CONSUMMATAM APPETERE.

Quoniam verò quæ prædicantur nullâ meliùs ratione explicantur, quàm cum presentia atque effecta referuntur, vetus Testamentum, quod in prædicando Christo et regno ipsius totum versatur, excipit novum, ubi et Christus ipse per historiam evangelicam exhibetur atque Dei digito ostenditur, et per apostolicam tum vinam, tum doctrinam à toto mundo et audire et collitur, quod est regnum ejus celeste, hoc est, Ecclesia Christiana Deum patrem colens, et felicitate percipiens. Quare tota novi Testamenti ratio in hac duos partes recidit à Patribus distributa est, in evangelicam atque apostolicam Scripturam. Evangelica quidem plurimâ ex parte altior generis, stylo humilior, quid ad homines incitans purgatio Dei verbum loqueretur; Apostolica verò plerumque Dei mysteria aperta tradens, quippe cum jam esset Spiritus datus, et Jesus per passionem suam glorificatus, operiens tunc sensum operum tum Scripturas intelligerent ac divinis caperent: cum sit anctor ipse et principium et finis, & c. a, nullam de Christo dicendo meliorem aptioremque methodum tradi potest, quam ut à doctrinâ evangelicâ inchoat omnis divinitus Sapientia studiosius, cui adjuvatur protinus apostolicam, inde ad Psalmos et Prophetas, et legem gradum factoris, ex usque omnibus rursus ad Christi Evangelium reditu facto. Hæc enim illa est sententia, quæ alios descendentes, alios ascendentes sustinet; quænam est, in oculum quod vero Israelitis: Nihil melius illi: *Ad hæc, inven dico vobis, vidistis certam aperturam à Angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis.* Hæc si oculum apertum, Scripturam revolutam exponere velim, neque novam rem, neque à veritate alienam facturam sim; Angelos verò, Dei ministros et prædicatores, tum anteriores, tum posteriores in Christo, omnes sibi intuitu occurrentes, atque simul tum fidei spiritum habentes, vel me tacente Paulus alloquitur. Itaque in Christo et per Christum atque ad Christum omne ministerium nostrum est, sive ascendamus in Deum, sive descendamus ad homines. *Sive namque veritate accedamus, Deo; sive sobriè amamus, reddi. Christus enim Christi magis nos, sicut ille.*

consent vix illum esse in his, qui Christi gustum aliquem non præ se ferat. Itaque et à sanctis Patribus majoribus nostris nulla Scriptura pars et plenior et melior Christiano iudicatur locutione Psalmorum, nulla atque ab ipso matre omnium Catholicæ Ecclesiæ frequentatur, ut quemadmodum omnibus edoctis panis adhibetur, id toto decorum anni cum externa Scriptura variantur, omnes tamen cautione Psalmorum consociantur. Ac debentur sane Deo dicat vix Ecclesiæ, sicut hunc librum assidue versant et manibus terant et ore petunt illa omnium intelligentie eorum quo frequentat, adhibere, nequos sine dubio fractos, cognosque splendentes divinarum Illustrationum laudè relati: quod experiantur homines aliqui non insigniter literati, sed qui iuxta Apostolum *pauperes sunt, spiritu et mente pauperes.* Quoniam autem ex veteris Prophetas antecit in mysterio Christi tunc David, videtur nulli Scriptura apostolica declarare, cum in libro Regum ad hunc modum de illo loquitur: *Hæc sunt sancta verba potissimum, quæ dicit David filius Isai: Atque sic cui constitutum est de Christo Dei Jacob, cyrogias paulatim terat: Spiritus Domini locutus est per me, et sermo ejus per fugum meum. Ubi post recitationem psalms in manero quidem nostræ passionis decimum septimum, sed hæc antecit libri regum novissimum dictum, laudem egregiam Davidis ponit, quod hæc vix sit, cui constitutum est de Christo, hoc est, ejus institutionem omne fuit Christum canere. Hinc namque quod nos legitima, cui institutionem est de Christo, illi explicatione, atque ad Hebraicam, et referunt viri doctissimi, magis accommodatè legunt, super Christo, id est, qui à Deo exornatus fuit in Christo figuratur, et carnis odore. Quænam rem egregium psalms Israelis dicit, cuius os et lingua nonquam Pythiam, sed verè divinis Spiritus atque, oder, impleverit. Hæc populi Israelitici, hoc est, Hebræi et Tera veram volentis Pindarus, hic Pæcens, noster est, et si quo suo nomine divinus lyricis immutasse querat: egregias certe, atque omnium qui antiquum vel fudre vel futuri sunt, vates elegantissimas. Cui singulari fuit perpetuumque Christum, Christiane res admirandas coram celebrare. Quod ipse Christus agnosceret, commemorat lego et Prophetis in se primum, summum dignissimumque legem Psalmis attribuit.*

INDEX TESTIMONIORUM

A CHRISTO ET APOSTOLIS

IN NOVO TESTAMENTO CITATORUM EX VETERI;

Quæ hæc in id congesta sunt, ut pû lectores naturam quorundam intelligentiam, quæ ab ipso Christo vero interprete, et Spiritu ejus per Apostolos illi tradita, assequantur, perspiciantque in quem usum ea Apostoli et Evangelistæ addaxerint.

GENESIS.

1. Masculam et feminam fecit eos, Math. 19,

Marc. 10. — 2. Rogaverit Deus die septimâ ad omnibus operibus suis. Hebr. 4. — 2. Pactus est prius homo

Adam in animam viventem, 1 Cor. 15. — 2. Dimittet homo patrem et matrem, et adhæret uxori, Math. 19, Marc. 10; Ephes. 5, 1 Cor. 6. — 3. Erunt duo in carne unâ, Math. 19, Marc. 10, 1 Cor. 6, Gal. 3. — 12. Exi de terra tuâ et de cognatione tuâ, Act. 7. — 13. Et in senibus tuo benedicentur omnes gentes, Act. 3, Ephes. 5. — 15. Sic erit semen tuum, Rom. 4. — 15. Creditur Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam, Rom. 4, Jacob. 2, Gal. 3. — 15. Erit semen tuum peregrinum in terrâ non suâ, Act. 7. — 17. Quia patrem multarum gentium constituit te, Rom. 4. — 18. Secundum hoc tempus veniam, et erit Saræ filius, Rom. 9. — 21. Ejice ancillam et filium ejus, Gal. 4. — 21. In Isaac vocabitur tibi semen, Rom. 9. — 22. Nisi benedicens benedicens te, etc., Hebr. 6. — 22. Quia benedicens in te omnes gentes, Gal. 3, Act. 5. — 25. Quia major serviet minori, Rom. 9.

EXODUS.

3. Ego sum Deus Abraham, etc., Math. 22, Marc. 12, Luc. 20. — 9. In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te potentiam meam, Rom. 5. — 12. Os non comminatus es eo, Joannis 10. — 15. Omne manducatum adaperiens vitam, Luc. 2. — 16. Qui multum, non abundavit, etc., 2 Cor. 8. — 20. Non inveccheris, Math. 5. — 20. Non adulterabis, non occides, non furum facies, non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, non concupisces, Rom. 5. — 20. Non concupisces, Rom. 7. — 20. Non occides, Math. 5, Luc. 18. — 20. Honora patrem tuum et matrem tuam, Math. 15, Marc. 7, Ephes. 6. — 21. Qui maledixerit patri suo, vel matri, merito morietur, Math. 15, Marc. 7. — 21. Oculum pro oculo, dentem pro dente, Math. 5. — 22. Principi populi tui non maledices, Act. 25. — 24. Hæc sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus, Hebr. 9. — 25. Vide, omnia facta secundum exemplar, quod tibi ostensum est, etc., Hebr. 8, Act. 7. — 52. Pæc nobis deos qui præcedunt nos, Act. 7. — 53. Haerebo et volucro, etc., Rom. 9. — 54. Non sicut Moyses pœchabit velamen super faciem, 2 Cor. 3.

LEVITICUS

12. Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum, 1 Petr. 1. — 18. Qui fecerit homo, vivet in eâ, Rom. 10, Gal. 3. — 19. Non perjurabis, Math. 5. — 19. Diliges proximum tuum sicut teipsum, Rom. 13, Gal. 5, Jac. 2, Math. 22, Marc. 12. — 19. Diliges proximum tuum, Math. 5. — 20. Qui maledixerit patri et matri, etc., Math. 15. — 21. Oculum pro oculo, Math. 5. — 26. Quoniam in balatibo in illis, et inambulabo, etc., 2 Cor. 6.

NUMERI.

9. Os non comminatus es eo, Joann. 19.

DEUTERONOMIA.

4. Et enim Deus noster igitur consensum est, Hebr. 12. — 5. Non concupisces, Rom. 7, 15. — 5. Non occides, Math. 5, Luc. 18. — 5. Non inveccheris, Math. 5, Luc. 15. — 5. Non furum facies, Luc. 18, Rom. 13. — 5. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, Luc. 18, Rom. 13. — 5. Honoris po-

stem et matrem, Math. 15, Marc. 7, Ephes. 6. — 6. Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est, Marc. 12. — 6. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, etc., Math. 22, Marc. 12, Luc. 10. — 6 et 10. Domini num Deum tuum adorabis, et illi soli servis, Math. 4, Luc. 4. — 6. Non testabis Dominum Deum tuum, Math. 4, Luc. 4. — 8. Non in solo pane vivit homo, Math. 4, Luc. 4. — 10. Deus personam hominis non accipit, Gal. 2. — 15. Erit semen tuum peregrinum in terrâ non suâ, Act. 7. — 17. Quia patrem multarum gentium constituit te, Rom. 4. — 18. Secundum hoc tempus veniam, et erit Saræ filius, Rom. 9. — 21. Ejice ancillam et filium ejus, Gal. 4. — 21. In Isaac vocabitur tibi semen, Rom. 9. — 22. Nisi benedicens benedicens te, etc., Hebr. 6. — 22. Quia benedicens in te omnes gentes, Gal. 3, Act. 5. — 25. Quia major serviet minori, Rom. 9.

JOSUE.

1. Non te deseram, neque derelinquam, Hebr. 15.

REGUM II.

6. Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium, Hebr. 1.

REGUM III.

19. Domine, propitius tuos occiderunt, etc., Rom. 11. — 19. Reliqui nihil superest mihi nisi virarum, Rom. 11.

SAM.

3. Comprehdendam sapientes in astutia eorum, 1 Cor. 5.

LIBER PSALMORUM.

2. Quare frangerunt gentes? Act. 4. — 2. Filius meus es tu, ego hodie genui te, Act. 13, Hebr. 5. — 2. Reges eos in virgâ ferret, Apoc. 2, 19. — 4. Irascimini et illis peccare, Ephes. 4. — 5. Sepulcrum patris est guttur eorum, Rom. 5. — 6. Discidite à me, omnes qui operamini iniquitatem, Math. 7, 23, Luc. 13. — 8. Ex ore infantium et lactentium, etc., Math. 21. — 8. Quid est homo quod memor es ejus? Hebr. 7. — 8. Omnia subiecit sub pedibus ejus, 1 Cor. 15. — 6. Quorum os maledictionis et impietatis plenum est, Rom. 5. — 15. Non est justus ququam, non est intelligens, Rom. 5. — 15. Veloces pedes eorum ad confundendum sanguinem, Rom. 5. — 15. Providebam Dominum in conspectu, etc., Act. 2. — 15. Non dabis sanctum tuum vivere corruptionem, Act. 2, 15. — 17. Ego eram odium in eum, Hebr. 2. — 17. Propterea conculcator sibi in gentibus, Domine, Rom. 15. — 18. Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, Rom. 10. — 21. Eli, eli, lama sabachani, Math. 27, Marc. 15. — 21. Diviserunt sibi vestimenta mea, Math. 27, Joann. 19. — 21. Nuntiato nomen tuum fratribus meis, Hebr. 2. — 25. Domini est terra et pietudine ejus, 1 Corinth. 10. — 24. Olio habuerunt me gratis, Joann. 15. — 50. In manus tua commendo spiritum meum, Luc. 23. — 51. Beati quorum remissio

sunt iniquitates, Rom. 4. — 53. Qui enim vult vitam diligere, et dies videre bonos, 1 Petr. 3. — 59. Hostiam et oblationem non solum, Hebr. 10. — 40. Qui manducavit mecum panem, Joan. 15. — 45. Propter te mortificaverunt tota die, Rom. 8. — 44. Thronus tuus, Deus, in seculum seculi, Hebr. 1. — 59. Ut justificeris in sermonibus tuis, Rom. 5. — 54. Jaeta super dominum curam tuam, 1 Petr. 5. — 61. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet, 1 Cor. 3. — 67. Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, Ephes. 4. — 68. Zelus domus tue comedit me, Joan. 2. — 68. Impropria improprietate sibi petiderunt super me, Rom. 15. — 68. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, Rom. 11. — 68. Fiat commemoratio eorum deserta, Act. 1. — 63. In siti mea potaverunt me aceto, Joan. 19. — 77. Avertiam in parabolis os meum, Matth. 13. — 77. Panem eorum dabit eis, Joan. 6. — 81. Ego dixi: Diu estis, Joan. 17. — 88. Lavavi David servum meum, Act. 13. — 90. Angelus meus mandavit de te, Matth. 4. Luc. 4. — 95. Dominus novit cogitationes sapientium, quantum scire sunt, 1 Cor. 2. — 94. Haud si vocem ejus audieris, Hebr. 5. — 94. Sicut furavi in ira mea, Hebr. 4. — 96. Et advenit cum omnes Angeli ejus, Hebr. 4. — 104. Tu in principio, Domine, terram fundasti, Hebr. 1. — 105. Qui fecit Angelos sans spiritus, Hebr. 1. — 108. Et suscipiam tuum ejus accipiat aliter, Act. 1. — 109. Dixit Dominus Domino meo, Matth. 22. Luc. 20. Act. 2. — 109. Sabe de deis meis, Hebr. 1. — 109. Nonne ponam inimicos tuos scabellum, etc., Hebr. 1. 1 Cor. 13. — 109. Tu es sacerdos in aeternum, Hebr. 5. 7. — 109. Juravit Dominus, et non poenitent eum, Hebr. 7. — 114. Disperat, dedit pauperibus, 2 Cor. 9. — 115. Credidi propter quod locutus sum, 2 Corinth. 4. — 115. Omnis homo mandax, Rom. 7. — 116. Laudate Dominum, omnes gentes, Rom. 16. — 117. Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo, Hebr. 13. — 117. Lapidem quem reprobarunt edificantes, Matth. 21. Marc. 12. Act. 4. 1 Petr. 2. — 117. Hossana filio David, Matth. 21. — 131. De fructu ventris tui potam super sedem tuam, Act. 2. — 159. Venentium aspiciam sub labiis eorum, Rom. 5.

PROVERBIA.

3. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos, Rom. 12. — 5. Filii mei, nolite negligere disciplinam Domini, etc., Hebr. 12. — 5. Quem diligit Dominus corrumpit, etc., Hebr. 12. Apocal. 5. — 10. Charitas operit multitudinem peccatorum, 1 Petr. 4. — 17. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat, 1 Thes. 5. 1 Petr. 5. — 20. Qui maledixit patri vel matri, Matth. 15. Marc. 7. — 25. Si estixerit inimicus tuus, cha illum, Rom. 12. — 26. Canis reversus ad vomitum, 2 Petr. 2.

IMAS.

1. Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, Rom. 9. — 5. Homo plantavit vineam, Matth. 12. Luc. 20. Marc. 12. — 6. Sanctus, Sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, Apoc. 4. — 6. Audisti audietis et non intelligetis, Matth. 13. Marc. 4. Luc. 8. Act. 28. Joan. 2. Rom. 11. — 7. Ecco virgo in utero habebit, Matth.

4. — 8. Ecco ego et pueri mei quos dedit mihi Deus, Hebr. 2. — 9. Terra Zabulon et terra Nephtali, Matth. 4. — 10. Si fuerit numerus filiorum Israel tantquam arena maris, Rom. 9. — 11. Revelabitur illi iniquis quem Dominus interfecit spiritu oris sui, 2 Thes. 2. — 11. Erit radix Jesse, Rom. 15. Act. 13. — 24. Cecidit, cecidit Babilon illa magna, Apoc. 14. — 22. Manducemus et bibamus, cras enim morietur, 2 Cor. 13. — 22. Hec dicit sanctus et verus qui habet clavem David, Apoc. 5. — 25. Abstergit Dominus omnem lacrymam ab oculis, Apoc. 7. 21. — 28. Quoniam in aliis linguis et labiis loquar populo huic, 1 Cor. 13. — 28. Ecco pono in Sion lapidem offensivum, Rom. 9. 1 Petr. 2. Act. 4. — 29. Populus hic labiis me honorat, Matth. 15. Marc. 7. — 29. Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam, 1 Cor. 1. — 35. Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus seculi? 1 Cor. 1. — 40. Vox clamantis in deserto, Matth. 3. Marc. 1. Luc. 3. Joan. 1. — 40. Omnis caro fornicata, 1 Petr. 4. Luc. 4. — 40. Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis instravit eum? 1 Cor. 2. — 40. Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consideravit eius sensum? Rom. 11. — 44 et 44. Ego sum primus et novissimus, Apoc. 1 et 22. — 42. Ecco pauper quem elegi, Matth. 23. — 45. Ecco nova facio omnia, Apoc. 21. 2 Cor. 5. — 45. Numquid dicit dignitatem ei qui se iuxit, Rom. 9. — 45. Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, Rom. 11. — 49. Posui te in lucem gentium, Act. 13. — 49. Tempore accepto exaudivi te, etc., 2 Cor. 6. — 49. Non esurient neque sitient amplius, Apoc. 7. — 50. Time expauescit in faciem ejus, Matth. 26. — 51. Quam speciosi pedes evangelizantium pacem! Rom. 10. — 52. Propter quod exiit de medio eorum et separaverunt, etc., 2 Cor. 6. — 52. Nomen Dei per vos blasphemator, Rom. 2. — 52. Quibus non est annuntiatio de eo videbant, Rom. 15. — 53. Omnia, quis credidit auctori nostro? Rom. 10. Joan. 12. — 53. Ipe infirmitates nostras accepit, Matth. 8. — 53. Tanquam ovis ad occisionem ductus est, Act. 8. — 53. Et cum iniquis reputatus est, Marc. 15. Luc. 22. — 53. Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus, 1 Petr. 2. 1 Joan. 5. — 53. Qui peccata nostra pertulit in corpore, 1 Pet. 2. — 53. Lethargus, sterilis, que non parit, Galat. 4. — 53. Et erunt omnes docibiles Dei, Joan. 6. — 53. Et qui sitiit, veniat; et qui vult accipiat aquam vite gratis, Apoc. 22. — 53. Dabo vobis sancta David fidelia, Act. 13. — 53. Domus mea, domus orationis vocabitur, Matth. 21. Marc. 11. Luc. 19. — 53. Conditio et infelicitas in vis eorum, Rom. 7. — 53. Galeam salutis assumite, Eph. 6. 1 Thes. 5. — 59. Veniet ex Sion qui eripiat et avertat impietatem a Jacob, Rom. 11. — 60. Et porta ejus non claudetur per diem, Apoc. 21. — 60. Et civitas non eget sole neque luna, Apoc. 21. — 60. Nox ultra non erit, Apoc. 22. — 61. Spiritus Domini super me, Luc. 4. — 62. Dicitis filie Sion: Ecco rex tuus venit, Matth. 21. — 64. Quod oculis non vidit, nec auris audivit, etc., 1 Cor. 2. — 65. Inventus

sus à non querentibus me, Rom. 10. — 65. Toti die expandi manus meas ad populum non credentem, Rom. 10. — 65. Novos vero caelos et novam terram, 2 Pet. 1. Apoc. 21. — 66. Coelum mihi sedes est, Act. 7. — 66. Ubi veris eorum non moritur, Marc. 9. JEREMIAS.

7. Vos autem fecistis illam speluncam latronum, Matth. 21. Marc. 1. 11. Luc. 19. — 9. Qui gloriatur in Domino gloriatur, 1 Corinth. 1 et 2, 10. — 10. Quis non timebit te, Domine? Apoc. 15. — 17. Ego sum scrutans renes et corda, Apoc. 2. — 51. Vox in Ramà audita est, Matth. 2. — 51. Ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios, 2 Cor. 6. — 51. Ecce dies venient, dixit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum, Hebr. 8. — 51. Hoc autem testamentum quod testator ait illos, etc., dabo leges meas in cordibus eorum, Hebr. 20. — 51. Cecidit Babilon magna, Apoc. 18.

EREBI.

5. Accipe libum, et devora illum, Apoc. 10. — 20. Qui fuerit bibum, vivet in ea, Rom. 10. — 52. Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, Matth. 24. — 36. Nomen Dei per vos blasphemator inter gentes, Rom. 2.

DANIEL.

9. Cùm videritis abominationem desolationis que dicitur à Daniele propheta, Matth. 24. Marc. 13. Luc. 21.

OSEE.

1. Erit in loco ubi dicitur est eis: Non plebs mea vos, etc., Rom. 9. — 2. Vocabo non plebem meam, plebem meam, Rom. 9. 1 Petr. 2. — 6. Misericordiam volo, et ei non sacrificium, Matth. 9. 12. — 10. Time incipient ducere montibus: Caudie super nos; et calibros: Operite nos, Luc. 25. — 11. Ex Ægypto vocavi filium meum, Matth. 2. — 11. Absorptus est mors in victoria, 1 Cor. 15.

OSIEL.

2. Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, efflu-

dam de Spiritu meo, Act. 1. — 2. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit, Rom. 10. AMOS.

5. Numquid victimas et hostias obtulistis mihi? Act. 7. — 6. Vae vobis divitibus! Luc. 6. — 9. Post hæc revertar, et reedificabo tabernaculum David Act. 15.

JONAS.

1. Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, Matth. 12. Luc. 11. — 5. Penitentiam egerunt in predicatione Jonas, Matth. 12. Luc. 11. MICHEAS.

5. Et tu, Bethleem, terra Juda, Matth. 2. — 7. Veni separare hominem adversus patrem suum, et filium adversus matrem, Matth. 10. Luc. 12.

AGGAIUS.

2. Adhuc semel, et ego movebo nos solam terram, sed et coelum, Hebr. 12.

HABACUC.

1. Videte contemptores, et admiramini et disperdimini; quia opus operor ego in diebus vestris, Act. 15. — 2. Justus autem ex fide vivit, Rom. 1. Galat. 5. NABUC.

1. Quam speciosi pedes evangelizantium pacem! Rom. 10.

ZACHARIAS.

8. Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, Ephes. 4. — Ecco flex tuus venit, Matth. 21. Joan. 12. — 11. Et acciperunt triginta argenteos, Matth. 27. — 12. Videbant in quem comparserunt, Joan. cap. 49. — 15. Percussit pastorem, Matth. 26. Marc. 14.

BALACHUS.

1. Jacob Blexi, Esau autem odio habui, Rom. 9. — 5. Ecco ego mitto angelum meum, Matth. 11. Marc. 1. Luc. 7. Joan. 1. — 4. Ipse est Elias qui venturus erat, Matth. 11. — 4. Quid est quod scribæ dicunt, quod Elias oportet prius venire? Matth. 17. Marc. 9. — 4. Ut convertat corda patrum in filios, Luc. 1.

NOMINA DE FRASSENSI VITA.ÓN

FRASSENSI, gallicè FRASSES (Claudius), in Picardo propè Peronnam viculo natus 1620, ordinis Franciscani defuator generalis, doctor Sorbonicus Parisiensi que custos, obit annis, doctrinâ virtutibusque plenus, 1711. Vir eximie animodum modestie, litteris sacris generosè deditus, curricula longum in solitudine quantum fas erat ignotâ ultra degisset. Perennis verò Franciscanorum comitis universalibus, Toletum 1682, Romanæ 1688 accessit. Ubi cum magnam apud sodales fecisset sui admirationem, tum perspicacia mentis, tum judicii maturitate, solitarij vivendi rationem laboresque in latebris consuetos festinus repetit. Plurima inter que lucubravit opera, præcipue notanda sunt: 1° Philosophiæ Curæ, 2 vol. in-4°, multis præciosus longæque pretiosior, ni quæstionibus inanis, ut mos erat apud coactos, interdum turbaretur. 2° Theologiæ Curæ, philosophicè præstantior, Parisiis, 1672, 4 v. in-4°. 3° Disputationes Biblicæ, Parisiis, 1682, 2 v. in-4°; quarum alterum volumen de Bibliis agit in genere, alterum de Pentateucho domaxat disquiri, utrumque typis non semel formis recusum.

CONCILIATORIUM BIBLICUM,

IN QUO PRÆCIPUI SACRI TEXTUS

SPECIE TENUS PUGNANTES CONCILIANTUR ET EXPLICANTUR.

Cum Scriptura sacra sit ipsum Dei Verbum à vijs prophetici interno S. Spiritus afflato percriptum, nemini dubium esse debet in sacris voluminibus, eodem regente dicitur atque dicente Spiritu veritatis conscriptis, nihil reverè pugnant et adversum fore: nisi, cuiusmodi est in summa Veritate falsum aliquid, aut increduliam etiam levissimam præcedere deperit, ita verum sibi aliquid ex parte repugnans videatur prorsus impossibile. Quomobrem præclatè dominus S. Anthonius martyr (in Dialog. cum Triplici Iudæo): *Pugnans autem dicitur, inquit, vel hoc in volumine invenitur, nempe ad eloqui, ut dicam adversari sibi, videlicet Scripturas; verum in qua Scriptura ejusmodi esse videtur, et ostendit, quod adversari sit alteri, habet; omnia hinc modis persequitur habens nullam scripturam ab aliâ dicitur esse, ipse me potius que illa sunt, non intelligere fatetur. Adverum plura dictum, et quod omnia verba sacra Scriptura studens animo constantissimè debet observari. Nec minima apposuit S. Augustinus (lib. de Fratr. et Frat., cap. 1): *Cum in voluminibus sacerdotum Litterarum, seu futurorum quid spiritus Prophetico prædicantibus, seu præteritorum historici veritate narrantibus, esse vix monita Apostolica auctoritate traduntur, aliqd veluti dicitur totum sententiâ, vel motum lector, vel sollicitudine auditor, certè et inconcussa fide teneri debet, unde atque ejusdem Spiritus, et ejus præteritorum aut futurorum, ut quid dicitur, signi- ficantia suspensum, ut à scribente breviter indicatum, minisque quam humani cordis obtusio percipiat, expositum est, hinc lucidius apparet, ubi alius latere, nusquam deesse noceri veritatem. Hinc solum monbat (de Genes. ad lit. cap. 8): *Conatum est efflorescere, ne aliqua ebullit, vel repugnancia putetur esse in sacris Scripturis, que ejusmodi lecturâ offerunt. Præterit Originis sacrum interpretem his verbis admonens (in cap. 5, ad Rom.): *Contraria que videntur esse in Scripturis, non ita esse debet estimare, qui fideliter et integre sacerdotum voluminum colligit sensum.****

Consensu igitur postquam hanc præsentis voluminis partem datus in dissolvendis apparentibus antilogis et conciliandis textibus in speciem pugnantibus, seu divini Codicis constantissima veritas aliqua ex parte nutare videntur. Non me latet hoc argumentum jam à pluribus cum veteribus, tum modernis felicissimè fuisse occupatum: præloserunt olim in eo S. Hieronymus, in Questionibus Hebraicis, et suis in sacros Auctores Commentariis; S. Augustinus, Questionibus in Libros veteris Testamenti, atque eximio opere de Consensu Evangelicarum. Suum etiam præcipuum in

eo posuerunt operam è recentioribus Richardus Clavajentis, sub ann. 1160; Andreas Altamerus, circa annum 1681; Seraphionis Gumarans, Jacobus Tirinus, Dominicus Magrius, Michael Vualtherus, Joannes Thadæus et alii bene multi; quibus, quod spectat ad Pentateuchum, prævit R. Manasse Ben Israel. At fructus hujusmodi, quotquot sunt illi viri clarissimi qui copiosos manusculos in hæc mense fecerunt: nihil enim hæc mea benevolentia præceles et ingentibus eorum operibus derogatum volo; quò quocumque hoc epitelogium, non tam meli, quam coram studiosis ex parte acceptum refero; tamen si mihi mens non sit, omnia illorum sectari vestigia, atque tempus perire et perdere in conciliandis illis levioribus analogis, quarum solutio etiam tironibus passim fit obvia. Eos similia commemorabo textus, qui viris eruditissimis negotiâ fecerunt. Ut autem ordine et contentâ serie procedat hic labor, per singula vetera et novi Testamenti capitula leviter excurremus, et præcipuum, si que in eis occurrunt, specie tenus contradictionum decisimè, quæ fieri poterit munda brevitate, proferemus.

EX LIBRO GENESIS.

Cap. 1, v. 5: *Appellavitque Deus lucem, diem; et tenebras, nocte.* Qui fieri potuit, inquit, ut jam esset dies, eum nondum existeret luminare majus ut præcesset dies, v. 16, nec adesset sol, qui diem à nocte distingueret? Responso. Lux illa primigenia que tres priores mundi dies instituit et distinctit, solis brevi futuri vices agebat, et assiduo suo motu totam aeris terrarumque ambientem perlustrans, sui splendoris presentia vel absentia, diei noctisque vicissim intervalla descripsit, donec quarto die conditum solis corpus, illi herunt omnium primitivaria luci dignum astrumque optulisset esset, ait præclarissimus S. Basilus (homil. 6, pag. 7).

Ibidem, v. 42: *Producant aquæ reptile animæ viventis, et volatili super terram.* Non consentiant ista cum sequentibus, v. 24: *Producat terra animam viventem in genere suo, jumenta et reptilia.* Neque cum his, cap. 2, v. 19: *Farmatæ sicut Dominus Deus de humo creavit animantibus terræ, et huiusmodi volatilibus caeli, etc.* Enimverò si aqua sit omnium reptilium et volatilium matrix, quò ratione terra eorum origo affirmatur? Quid à etiam aves ex aqua prodierunt, cur non in aquis sicut pisces velut in nativo domicilio deliciaentur? Unumquodque enim (ait Aristoteles, lib. 2, de Caelo, cap. 7), in eo est ex quo est.

Responso ad primum. Reptilia dicuntur quæcumque pedibus carent, aut habent ita breves, ut ad gres-

sus non sint idonei; sunt autem hæc duplicis generis: terrestria simul et aquatilia; illa, jubente Deo, producta sunt è terra die mundi sexto; hæc verò die quinto ex aquis prodierunt. Porrò pisces libo reptilia nonnavit Moyses, quòd in suo progressu speciem præceptionis ferat, et ventrè aquis incubent quasi reptant et remigant. Ad secundum, dico verosimilius videri aves simul cum piscibus ex aqua veluti matrice prodisse; nam ait S. Basilus (homil. 8): *Volutabimur ad naturam quasi consanguinitas quondam est; sicut enim pisces aquam secant agitatione quidem pinnarum ut uterentur quæ petunt proficiuntibus, eandem verò motuque flexiones sibi rectoque impetu gubernantes; sic et in volatilibus fieri conspiciere licet, aerem penitus affluque fidentibus, simili naturam modo; quòd cum non sit utrique oppositio, ipsum, inquam, naturæ, sic una quædam officinas ex aquarum generatione tributa est.*

Consensum nihilominus S. Augustinus docent (lib. 5, de Genes. ad lit., cap. 2) aves esse primitivas factas ex aere terræ vicinior, qui cum totus sit aquosus, tum propter vapores ex aqua elatos, tum propter frequentem imbrium in terras delapsum, non absurdè aqua nominatur. Cui sententiæ favetur Iupertus, ait (lib. 15, de Oper. Trin., cap. 30), aves esse productas non ex domis aquæ materia, qualis est ejus quæ proprie appellatur aqua, sed ex aqua tenuiori ac veluti nebulosa. Unde posterioris supra laudati textus verba respectivè sunt exponenda, ut à volatilibus non ad 24 de humo, sed ad 23 formati, referantur; ut ait his sensus: *Formata de humo cunctis animalibus, et ex aqua volatilibus, hæc duo animalium genera adduxit Dominus ad Adam, ut videret quid vocaret ea: hinc copulatio repetit quidem vocem FORMATA, non autem vocem DE HUMO. Cum enim hæc sint recessio animalium à Deo productorum, et nomina sibi propria sortitorum ab Adam, non sunt interest dicere unde illa essent producta.*

Ibidem, v. 22: *Factum est coepere et mone dies sextus.* His verbis, et totius capituli decursu laudatur Deum sex diebus apud universam mundi fabricam atque hominem illum moderatorem et incolam condidisse; quibus repugnat luc. cap. 2, v. 4: *Ita sunt generationes caeli et terræ, quando creata sunt, in die sexti diebus; Deus caelum et terram; ubi in die, non in diebus, coelum et terra, et quæ eorumque ambula continentur, dicuntur esse coepta.* Cui sententiæ favet etiam hoc Syracclis oraculum: *Qui sicut in æternum creavit omnia simul. Hinc S. Aug. (lib. 4 de Gen. ad lit., cap. 35) concludit, Deum interca semel, simulque uno eodemque temporis momento à nihilò producatæ dicendum verò primum in singulis condendis mentem mentem factam, ad comprehensiois nostræ facilitatem firmandam. Quia istam eo progressus est Philo (lib. alleg.), ut rusticane ac fatue simplicitatis esse pronuntiat, putare sex diebus quiddam esse conditum. Unde ea verba: *Complevitque Deus die septimo, etc.* interpretatur non de numero dierum aliquot, sed de perfectione universi, que per seorsum numerum perfectum significatur.*

Responso. Verosimilius videtur Deum reverè sex dierum naturalium intervallo mundum condidisse; quod utique aperte satis docet Moyses, cum Exod. 20, ex hæc veluti constantissima sententiâ Judæis suadet sex quidem diebus licitum esse servituti operari, et quiescentium die septimo: *Sci enim diebus, inquit, fecit Deus caelum et terram, et omnia que in eis sunt; et requievit die septimo.* Censuit itaque Moyses dies in creatione mundi intercurrentes, reverè fuisse naturales; alioqui evanida foret illius conclusio, nec legitime colligeret die septimè exemplo Dei ab omni opere esse ferendum. Neque his obstant verba cap. 2, hic enim vox dies, sicut et alibi, sæpe pro indeterminato et indobulo tempore supponitur; sic Deuter. 32, v. 55: *Intitit eis dies perditionis, etc.* Et 1 ad Corinth. 6: *Tempore coepto emittit te, et in die tantis adfuit te; ubi numerus coram pro indobulo accipitur.* Accedit quòd Hebræis non sit interdum sufficere numerum singularem pro plurali, et pluralem pro singulari: unde cum ex Moysi narratione satis aperte constat sex dies intercessisse in mundi fabricâ, argumentum est hic diem indobulo et pro numero plurali esse positum.

Similiter vox simul à Ecclesiastico memorata, non designat simultaneum temporis, quasi res omnes eodem instanti fuerint productæ, sed simultaneum vel operantis, vel operantis; ut significet omnes mundi partes in rerum exordio continua operatione et nullâ per sex dies interpositâ motâ, non à aliâ quam à Deo ipso rerum omnium Opifice esse formatas. Atque sic particula simul non ad verbum erant, sed ad vocem omnis est referenda, ut sit nomen collectivum omnium æpeterum, significatque omnia communiter et universaliter esse à Deo condita.

Cap. 2, v. 4: *Complevitque Deus die septimo opus suum quod fecerat, et requievit die septimo ab universis opere quod præceperat.* Dux sunt hujus verborum partes, que inter se committuntur: nam si opus suum complevit deus die septimo, non solum illo die requievit; completio enim operis est operatio.

Responso. Septemaginta interpretos ut primum notum solvant, pro die septimo scripserunt sextum; sed repugnat Hebræus textus ubi legitur *hæc omnia hæc, in die septimo.* Unde Hebræizantes consent præteritum completi explicandum esse per præteritum plus quam perfectum, ita ut futurum 277 hæc scriptum, per vim conversivum, idem sonet ac compleverat; unum enim Hebræorum præteritum omnium præteritorum species complectitur. At cum Valgata distinctè habeat completi, ut illius servetor integritas, respondet Capetanus Deum sextâ die omnia opera sua implerisse actione positiva; septimâ verò actione negativa, seu per negligentiam ulterioris rerum productionis; Lyranus: Res omnes complevit Deus die sextâ eandem eandem et virtutem; die verò septimâ secundam ejusdem virtutis operationem et exercitum. Rectius meo iudicio Sententiam Magister: *Complevit Deus die septimo opus suum, quia beneficiis et sanctificationibus illius; benedictio autem et sanctificatio omnium divinorum operum veluti consecrationem et co-*

tonidem importat; porro hæc benedictio tametsi quædam operatio sit, divina quæ non opprobriat.

Ibidem, requirit Deus die Septimo ab universo opere, pugnat cum his verbis Joan. 5: 4: Usque modò Pater meus operatur et ego operor.

Responsio prima. Deus quævis ab opere creationis, non ab opere conservationis et gubernationis, quæ rebus existentiis providet. Secunda. Requirit à nobis speciesus in rerum natura constituendis, non à novis individuis in locum deficientibus sufficientibus.

Ibidem, v. 5: Et ante sepulchrum agrum antequam oritur in terrâ. Hæc pugnare videtur cum his antecedentibus verbis capitis 1, v. 12: Protulit terra herbam circum et siculorum, saven junco, gressu, sava, lignum, que faciem fructuum, etc. Etenim si tertio die mundi arbores simul et plantæ ad Dei mandatum ex terra exortæ sunt, quare Moyses rogens à totius universi formatione, asserti esse nondum existisse? Hanc difficultatem et solvant Hebræi, tunc textum sic legunt: Omnia sepulchrum agrum mundum erexit in terrâ, etc. Causa, quæ nondum placuit Dominum super terram. Unde factum est, inquit, ut terra novissima tertio die producta, que adhuc tuncra intra terræ solum consistebat, mox alique pluvia esse cepit, profuerit in apertum, et ad præscriptam a Deo naturalem magnitudinem succreverit. Adhuc Moyses Bar Nachman, Moysem in præcepti loco non loqui de terræ crescentis tertio die præcipiente Deo enatis, sed de herbis et arboribus que celestium pluviarum irrigatio hominisque operatione et industria evascentur; et insimodum arbores et herbas nullibi adhuc locorum existisse; eò quod terra nondum fecundata fuerat pluvia illapsa nec hominis operatione excolta. At genium sensus magis est, Moysen hic iudicare Deum non tantum erexit et terræ auctorem, sed etiam arborum et plantarum, quæ tertio die mundi condita, tametsi coelestibus pluvias nondum irrigarentur, nec excolerentur hominis labore, nihilominus virescerent et succrescebant beneficio fontis aut vaporis erumpentis è terrâ, qui motis frigore concreta in rurem, terræ germina initio mundi irrigabat.

Ibidem, v. 18: Non est bonum hominem esse solam, contradicit his 1. Corint. 7, v. 1: Bonus est homini nudiorem non tangere; Et his, v. 26: Bonus est homini esse solum, id est, liberum à mulieris consortio et matrimonii vinculo.

Responsio. Priori loco loquitur Deus absolutè et de communi bono speciei humane per generationem propagandæ; in posterioribus agit Apostolus de bono personali hominis particularis et convenientiari viro christiano ad perfectam sanctionem amblematis; sic enim liber ab uxoris et matrimonii vinculo tantum cogitat que Domini sunt, ut sit sanctus corpore et spiritu; at cum hæc gratia non omnibus concedatur, aliis quibus enim ait *Ibidem melius est nubere quam nri*, idè etiam de eis verè nupè dicitur non est bonum hominem esse solam.

Cap. 5, v. 16: Sub nri potestate erit, et ipse dominabitur illi, respicitur hoc 1. Corint. 7, v. 4: Vir aut

corporis potestatem non habet, sed mulier. Deindè subjectione mulieris non videtur pravaricationis supplicium, sed conditionis delictum et nature obsequium; siniverò etiam ante lapsum, vir erat caput mulieris, 1. Corint. v. 5.

Responsio. Mulier sub viri potestate est, in re domestici et regimine familie; sic enim et ut corpus patet subiecti debet et obsequi: at ratione visibili et fidei matrimonialis, vir sui corporis potestatem non habet; illud enim cessit in uxoris dominium et usum.

Ad secundum subiecto grata et voluntaria (qualis perpetuo fuisset, si stitisset primitiva integritas) non fuisset poena peccati; in eo namque statu nec vir ullatenus fuisset uxori molestus, nec uxor à viri voluntate abisset in diversum; sed unus alteri, et uterque Deo plenissime consensisset; at subiectio molestia et invito, qualis post lapsum in plerisque jam exstat, revera est pravaricationis iudicium et supplicium.

Cap. 4, v. 7: Sat te erit appetitus tuus, et tu dominaberis illi, non coheret cum hoc Jeremias 10, v. 24: Non est hominis illa vis, nec viri est ut ambulet et dirigat gressus suos.

Responsio. In priori asseritur hominis libertas in moderandis suis affectibus et motibus componendis; in posteriori gratie necessitas ad id debet et merito exigentia declaratur.

Ibidem, v. 26: Sate (Enos) cepit invocare nomen Domini, non consentit cum his v. 4: Respetit Dominum ad Abel et ad uxorem suam; neque vero simile fit Adami. Sed, alioque viros pissimos nomen Domini non invocasse.

Responsio. Iste cepit invocare nomen Domini pacifice, cogitando piorum hominum cœtus ad laudes et gratiarum actiones Deo persolvendas; atque etiam præcedendo ritus et ceremonias quibus, in sacrificiis impensius et religiosius quam antea colebatur Deus: ut dum nefarii Caini progenies pravis suis moribus et exemplis homines à pietate et cultu Dei avertent, ipse publice hominum depravationi publicam objiceret religionis argumentum.

Aliter hæc textum legunt et interpretantur quidam Hebræi; nam vocem *factus*, id est, captus est, ipsi deducunt à radice *clatus*, quæ in conjugatione *pa* et *aphat*, significat profanum; unde paraphrasis Chaldaica editis Venetianæ præfata verba sic reddit: In diebus ejus profanum sunt homines et non amplius invocarent nomen Domini; vel, ut explicat S. Hieronymus (quæst. in Gen.), tunc primum in nomine Domini fabricatis sunt idola. Clariss. B. Kimhi (in Radie): In diebus Enos creverunt homines post idololatram et invocato nomen Dei tunc facti profanum. At interpretatio hæc videtur nimis securata, et redolens primum tantum rabiniem legendum, cum nullum idolorum et simulacrorum vestigium antè diluvium extiterit, ut dicitur 1. Petrus 2, Cyrillus (lib. 1. contra Juliam, pag. 10): et Omnes, inquit, ab Adam usque ad Noe nisi mortales Deo naturè omni et verè omnium architectæ ac Domini colerunt; traditur enim nullas antè alios

deos aut demones impuros veneratos, etc. Idem habet, lib. 5, pag. 140. Rectius itaque veritè interpretor noster.

Cap. 5, v. 26: Mathusala postquam genuit Lamech vixit septuaginta octoginta et duobus annis. Quæ si verè sint, vixit Mathusala usque ad finem diluvii; at ubi inundante diluvio degelat? non in arcâ, siquidem in eâ tantum erant octo anime, teste S. Petro, mirum Noe eam conjuge, atque tribus filiis et eorum uxoriibus. Respondet noster annum Mathusala non fuisse completum, sed inchoatum; nam et habet communis Hebræorum traditio, referente R. Solomone, paucis diebus antè diluvium Mathusala è vivis excessit. Natus est enim Mathusala anno mundi 687, cumque vixit annos 969, sequitur eum obisse anno mundi 1656, scilicet eodem anno quo factum est diluvium, jure septem (si ut mox dicebam, Hebræis credimus) diebus antequam illud inundaret. Hæc S. Hieronymus; quomobrem non accurate satis S. Augustinus, lib. 1. Quæst. in Gen., censet eum obisse sex annis antè diluvium; sexto enim anno antè diluvium vita foetus est, non Mathusala, sed Lamech ejus filius, qui fuit pater Noe, ut patet Gen. 5, v. 50 et 51. Sed audit eundem S. Augustinum initio quæst. in Gen.: Quæritur inquit, solet quomodo Mathusala secundum annorum computationem, vixit post diluvium potuerit, cum omnes, proter eos qui in arcam ingressi sunt perisse dicantur? sed hæc quæstionem, plurimum Codicum mendositas perperit. Non solum quippe in Hebræis aliter invenitur, verum etiam in Septuaginta interpretatione, Mathusalam in codicibus veteribus, sed veracibus, sex annos antè diluvium reperiri fuisse defunctum, que cum Scripturâ non coherant.

Cap. 6, v. 5: Erant dies illius (hominis) centum viginti annorum. Quæ si intelligantur de futurâ demerces hominum ætate, contradicunt his cap. 11, v. 15: Virisque Arphaxad, postquam genuit Sale, trecentis tribus annis; necnon sequentibus, ubi plurius hominum vita ducentis annis major recensetur. Si verò sermo sit de concessis iudicis hominibus antediluvianis ad agendam poenitentiam: non 120 anni, sed tantum 100 ab eo tempore ad diluvium usque effluxerunt; nam cap. 5, v. 51. Non quinquaginta annorum fuisse dicitur dim. procreavit liberos; et cap. 7, v. 6 et 11, fertur ingressus in arcam sexcentis sexagesimo vixit annis, hoc est centum annis post datam præfatam sententiam; nam si spectemus Moysi relationem, ea verba à Deo dicta sunt cum jam Noe illos genuisset.

Respondet SS. Hieronymus (in Trad. Hebr.) et Augustinus (lib. 15 de Civ. cap. 24), hic non præscribit certum limum vite terminum, sed indicat ad agendam poenitentiam, qui neglecti, et eo tempore exacto, Deus noster illos homines aquis diluvii erat extirpaturus. Cur verò illi viginti anni non adiciantur, rationem hæc profert S. Hieronymus que etiam placet S. Chrysostomo (Homil. 45 in Genes.), quod, quemadmodum Deus ex misericordia interdictum poenitentibus vitam prorogat, sicut Ezechie regi poenitentiam agenti quinquem annos adiecit; ita obduratis peccatis

toribus aliquando disturnerem futuram vitam abbreviat, ne illi graviora peccata peccatis adjectives, majora sibi tormenta et supplicia mereantur. Undè Psalmista: Viri sanguinum et dolosi non dimittunt dies suos. At arripit magis expositio S. Augustini et aliorum dicentium limum ætatis poenitentia terminum à Deo fuisse Noe denuntiatum cum ille ageret quædringentos et octoginta annos; Moysen verò per synecdochen à maxima parte quingentos annos numerasse. Nam, ut observat idem S. Augustinus, quæst. 4 in Exod.: « Virina Scriptura solet tempora ita enumerare, ut quod de summa perfectionis numeri præsumptum excessit aut infra est, non computetur. » Proinde Noe tametsi natus esset dantaxat annos 430, cum divinum mandatum de arcâ fabricandâ et promulgandâ poenitentia accepit, nihilominus à Moysè dicitur per synecdochen natus annos 500, dum uxore ductâ filiorum procreantibus sese dedit. Cum enim animadverteret se frustra impios homines ad poenitentiam cohortari, et denuntians divinum ultionem declinare, de conservandâ per matrimonium humanâ propagine, atque piâ institutionâ familiâ quæ à futurâ clade esse immunis, divino instinctu fuit sollicitus per illos sequentes viginti annos; qui si adiciantur illis 500, quos habuisse dicitur Noe dum filios procreavit, merito computantur 520; à divini filius mandati significacione ad diluvium usque, tametsi revera essent tantum quingenti: quibus si adicias centum annos quos in arcâ coëscendâ insumpsit, verò dicitur, cap. 7, v. 6, fuisse sexcentorum annorum quando diluvii aque inundaverunt super terram. Nulla illius in his textibus pugna, sed facile invicem coherant.

Ibidem, v. 6: Peccavit Deum quod hominem fecerat, contradicit his primo Regum 15, 20: Porro triumphator in Israel non parcat et pecculidina non fietur; neque enim homo est ut agat poenitentiam; atque etiam his Malachie 5, et Jacobi 1, ubi Deus dicitur immutabilis.

Respondet S. Augustinus (lib. 1. de Civit., cap. 7 et lib. 2, ad Simpl. quæst. 2, et lib. 86 quæst. 52), Scripturam hæc, sicut et alibi supra de Deo more humano loqui, atque priora verba metaphorice accipi, non secundum affectum, sed effectum; neque enim Deus poenitentiam more creaturæ affectum priorum quem invariabiliter habet, sed retractat ea que fecerat et que ab æterno retractanda decreverat pro illi temporis et eventus circumstantiâ. Sic Jerem. 18: Si poenitentiam egeris ego solum illa malo suo quod locutus sum adversus eam, egem et ego poenitentiam super malo quod cogitavi ut facerem ei. Unde vulgatum S. Augustini (in Lucam, novi Deus mutare sententiam si in nocentia evadere delictum. Poenitere ergo dicitur Deus, quando hominum scelera ita detestatur ut de eis cum auctoribus delendis statuit, aut revocat ea que in tali circumstantiâ revocanda decreverat; sic primo Regum 15, ait: Peenitentia meo quod constitueram Sadi regem. Uno verbo poenitentia Dei, ait Hugo Victorinus (Eraditionis Theol. titulo 90), non est mutatio intentionis à primo proposito; sed mutatio operis à primo instituto.

neq. est mutata voluntas in approbatione faciendi; sed ordo ornatus in institutione facti.

Cap. 9, v. 12: Peret Arphaxad vixit triginta quinq. annis et genuit Sale; dissonant cum hoc Luca 5, v. 26: Qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad; ubi Cainan medius inter Arphaxad et Sala consistit. Quod etiam habent septuaginta Interpretes in prefato Genes. loco: Et vixit Arphaxad centum triginta tribus annis, et genuit Cainan... et vixit Cainan centum triginta tribus annis, et genuit Sale. Mirè se torquere Interpretes in hujus nodi dissolutione. Se hinc negotio imparem ingenio proficere venteralibus Hebrais (P. P. Sa. comment. in Act. Apost.): Lucas, inquit, Testimonium Graecis vultur, postquam Hebraeis; et pro accidit, quod maximè miror, et propter ingenii tarditatem schematismos atque periculis, necesse pareretur; quia ratione, cum in Hebraeis veritate à diluvis usque ad Abraham decem tantum generationes inveniuntur; iuxta Lucas, qui Spiritu sancto-cainanem regente, nullatenus solent scribere potuit, undecim generationes juxta septuaginta Interpretes, subjecto Cainan in Evangelio ponere voluit. Alii vero Interpretes, ne nihil hic in re dicerent, varias in sententiis divisi sunt, quia omnes ad duas classes referre solent. Quibus enim Cainanem recentem tenent in serie ac genealogia Patrum; alii vero omnino expungendam, et removendam arbitrantur; qui omnes tametsi in alterutra sententiâ consistant, diversis tamen causis et rationibus insistent dissonant. Quorum varia fœdici copiosissime referunt Fredericus Spanhemius (tertia part. dub. Evang. dub. 25), Jacobus Usserius (dissert. de Cainano), Michael Waltherus (In Haru. Biblic.) et alii bene multi. Quorum autem brevitas sicut et claritas studemus, pretermissio variorum illorum decemtantarum examino, quo magis anxie fatigatur lectoris animus, quam jucunde refectatur, responso verisimilius nobis videri hinc Cainanem esse omnino supposititium; atque in textum Septuaginta et S. Lucae irrepuisse, et ab utroque (si necederet Ecclesie iudicium) esse expungendum. Rationes quae me in hanc sententiam, non tam allucinat quam raptum, sunt:

1. Attum de illo Cainano ipse Moyses sicut et Auctoritas libri primi Paralipomenon in Hebraeo codice et Vulgata silencium. A quo cum quibus historicis veteris ac Patriarcharum actus exquiratur quam à Moysè antiquissimo historicis omnis parente! Nam, ut ante ratiocinatur Pererius, generatio Cainanis ignota fuit Moysi, aut nota. Ignota fuisse Moysi, quae percepta fuerit et cognita septuaginta Interp. quis audent dicere? Cum Moyses itaq. propriis quam illi fuerit et actis, solenne illorum temporum historiam tantâ cum dignitate et curâ composuerit. Sin autem ea generalitè nota fuit Moysi, cur igitur eam prætermisit? præsertim inter eam ejus generationis vel adjectio vel detractio non parum variis chronologiam quæ inter diluvis et Abraham à Moysè describitur; quam quidem chronologiam voluisse Moysen integrè, exactè, ac perfectè tradere, illud est clarissimum indicium, quod verè generatorem, quæ fuerunt inter diluvis et Abraham,

constat et accuratè percensuit, et auctos cuique generationis amos subtiliter computatos propriè assignat. Qui sit igitur creditibile Moysen, generatione Cainan prætermisissè, vitiosam nihil chronologiam aut voluisse tradere, nec eam omninè vellet, inactanter tamen tradidisse? Equidem illi multitudine cogitant nullam rationem, qua nihil animam explere, reperire potuit, cur Moyses generatorem Cainan (siquidem ea inter Arphaxad et Sale intercessit) præterire debuisset aut potuisset. Nam quod dicit quidam voluisse Moysen generationes quæ fuerunt ante et post diluvis ad duas tantum decedes redigere, id nec probari ab illis potest, et si fuisse est, nec tale ut propter se deturrit Moyses chronologiam, eujus exacta sequitè magni erat momenti, perturbare liquet conjungere. Itaq. addit, quid valeret in libro Paralipomenon, in quibus suppletur, quæ alibi in sacris Litteris derelicta fuerunt, unde nomen etiam illi habent, commemorata fuisse generatè hinc Cainan, siquidem in exercitio prioris libri Paralipomenon series generationum quæ fuerunt ante et post diluvis similitè atque hic recenseretur, nec ullam tamen verbum de generatione Cainan. Ille ille.

2. Cainanem istum Chaldaici paraphrastes, Onkelosus et Jonathan non agnoscent.

3. Eum etiam prætermittunt iohanniferos et antiquiores auctores; impositis enim Juliano Africanus, Origenes apud, omisso illo Cainano, Arphaxad annos 133 tantum generasse Salam dicit; et ab Adam usque ad mortem Phaleg, suppos. claspos enumerat, non recensit ante ipse Cainanis. Quin etiam ipsemet Origenes, tametsi interdum Cainanis locus meminere, nihilominus tamen, Tract. 26 in Joannem, scribit decem esse generationes ab Adam ad Noe: at si enumerandos esset ille Cainan, non decem sed undecim generationes essent computandæ. Theophilus quoque Antiochenus, temporum epilogisum juxta Septuaginta instituit, omisso Cainano, Arphaxadam Sale patrem facit. Imò et ipsorum Apostolorum temporibus, Desileus, in textu Hebraico quem interpolatam Samaritanis suis dedit, Patrum post diluvis annis, ex Septuaginta editio desumptis, Cainanem cum suis annis prorsus prætermisit, numeratis hoc modo à diluvis usque ad primum Abrahami (vel 70 Thare potius) annis 912, quot erant et juxta Septuaginta, et ex Eusebio refert Georgius Syncellus, Neque etiam Cainanis meminerat Josephus, eujus tempore Graeci codices, quos alius sequi solet, procul dubio id nomen nonnullum habuerunt; alioquin vis retinisset S. Hieronymus, qui omnium discernentiam lectionis quæ est in libro Geneais inter codices Hebraeos et septuaginta Interp. curiosè perstrigens se diligenter anomalias, dissonantiam hinc adeò insistent, nullo digito tangit. Epiphanius quoque datâ operâ ac certo consilio rationem temporum supplicans, ut Melchisedechianorum dogma refelleret, Cainanem planè omisit. Idem fœcit Vulgatus Interp. tam in Genesi, quam in Paralip. Insuper S. Irenæus, vetustissimus auctor, à generatione Domini usque ad Adamum in Luca numerat generationes 72, qui numerus, si Cainan abijt, sibi

constat; præsertim eo fallit. Undè non leve indicium est, si tempore Cainanem illum nec apud Septuaginta nec apud S. Lucam fuisse insertum. Accedit his Moyses institutum, Canonem videlicet et accuratam anteriori seriei ab orbe condito ad suam usque ætatem attere; et si omisisset auctos quos vixisset Cainan, haud dubiè turbaretur ille calculus sacer, nec haberetur accurata mundi chronologia. Adde quòd Abraham à diluvis esse decimum, qui Cainane intersecto esset undecimus, non Hebraei tantum, quos inter Josephus, affirmant, sed et ex Chaldaeis Hieronymus ab ipso Josepho productus, et ex Graecis Eusebius, eujus locum servavit Eusebius. Denique si admitteretur ille Cainan secundam recensionem Septuaginta fatendum esset uno eodemque anno patrem et filium in lucem prodisse; nam, juxta Hebraeos codicum, Arphaxad genuit. Sale anno ætatis sue 35; et illo ipso anno, juxta septuaginta Interpretes, idem Arphaxad referat genuisse patrem ipsius Sale, nimirum Cainan; subindeque si uterque textus subsisteret, uno eodemque anno pater et filius decederet geniti; quod quam absurdum sit, nemo est qui non videat.

Exasperantur adversarii dicendo Arphaxadam genuisse Sale anno vite sue 35, non ætate, inquit, sed virtute et prudentia, quis eo anno genuit Cainan patrem ipsius Sale, qui in suo parente virtute continebatur. Neque, sicut, id insolitum est in sacris Litteris, nam in Genealogia Salvatoris nostri apud S. Mattheum, dicitur Joram genuisse Oziam, non sanè ætate, sed virtute, quia Joram genuit proximo Octoziam, proavum Ozia. At excerptio hæc omninè insolita est et rigida; tametsi enim interdum in Scripturis avide dicantur genere usque, nullibi tamen referuntur filios genere eodem anno quo illorum patres. Peccat etiam Eusebius pariter; enimverò in generatione Joram apud S. Mattheum nulla temporum ratio obstat quominus Matthæi verba commodè de generatione mediata Ozia intelligantur, quia ibi non agitur de canone et calculo temporum generationum, sed duntaxat de linè Majorum Christi Domini, quos in tres tesseraedecades consulto distribuendos fortè ob mysterium aliquod suscipit, ut præmonuerat, v. 17. Secus autem est in textu de quo agitur; nam in codice Hebraeo disertè assertur annus generationis actonis Sale, qui simul non potest esse annus generationis actualis Cainan; alioqui pater et filius uno eodemque anno fuissent geniti.

At, inquit, his oblectantur septuaginta Interpretes et S. Lucas, qui Cainanem Arphaxadi filium et Sale patrem disertè pronuntiant. Responso, id quidem legitimum in exemplaribus Iudæis; verum omnia antiquiora exemplaria hinc Cainanem non habuisse argumentum est, quòd plurimi ceteros hujus Cainanis non meminerint. Undè considero juvat cum Benod. Pererio (ad 14 cap.) generationem Cainan non fuisse in omnibus libris Septuaginta, atque probabiliter etiam conjicere eam non fuisse traditam ab illis; adeoque eos libros qui eâ generatione carebant, ut qui cum Hebrais codicibus congruerent, veros et in-

tegrus esse iudicandos; eos autem qui generationem Cainan habebant, in hæc parte mendosos esse atque corrigendos. Facile autem fuit, aliquem nactum libros Septuaginta, in quibus erat generatio Cainan; inde aut transtulisse in Evangelium S. Lucae; quòd à principio non animadvertimus, non solum in hinc in uno eo libro, sed in eos potest qui usque ad hanc diem excerpti sunt esse derivatum. At omniverò, si quid de veritate librorum Septuaginta circa generationem Cainan satis lenè probatum est, idem quidem de libro Evangelio S. Lucae probatur; equidem sententiam hæc toto assensu complecter. Hæc ille. At qui codex quatuor Evangeliorum et Actuum Apostolorum in antiquissimis membranis litteris inaccessis sine spiritibus et accentibus descriptus (quæo grassante per universam Galliam Galvianum furore, hæc ex monasterio S. Juliani juxta Lugdunum sullustras, in Angliam profugos Cantabrigiensi bibliothecæ donavit) licet, inquam, codex vetustissimus Cainanem illum non habet.

Instans: Minor fides esse debet hinc illi codici, quòd tot antiquissimis auctoribus qui Cainanem illum retulerunt. In primis Syrus Interp. quem vetustissimum esse fatentur omnes, Cainanem interserit inter Arphaxad et Sale; similitè et Eusebius in exercitio Chronici sui, S. Epiphanius sub finem Anacretæ sui et hæresi 66, et Iulio Panari, et omnes qui pro Latinis sufficiat S. Augustinus, lib. 16 de Civit. Dei, cap. 5, ubi numerat Abrahamum in vigesima primâ generatione ab ortu verbi, qui in vigesima tantum consisteret si Cainan esset prætermittendus.

At omnia ista momenta facili evadunt. Nam ad auctoritatem Syrii Interpretis quod spectat, non videtur hæc in re magni ponderis; quippè Cainan ille in Syriac codice intrusus videtur à quodam amanuensi in descriptum à se exemplari bonâ quidem fide, videlicet ut Syrus Interp. ex quo codicibus Septuaginta, et S. Lucae consentiret, à quo exemplari vitato error in cætera Syrac versionis exemplaria demum propagari potuit. Neque majorem fidem in hoc argumento meretur Eusebius, ut qui sibi non constat. Nam ibidem Arphaxad statim genuisse Sale, tametsi panes interpositis fœcis scribit Arphaxad genuisse Cainan; nisi fortè fracta fuit sit in Eusebio codice. Eadem responsio fit satis auctoritati S. Epiphani; tametsi enim locus prolatis Cainanem Arphaxadis filium adstrat, tamen in hæresi Melchisedechianorum constat tunc asserit Arphaxad genuisse Sale, nullum Cainanis mentionem factâ, cum tamen id plurimum condocere videretur ad ejus scopum; immò hæc rationes plures intercessissent antiq. Inter Sem et Abrahamum, adeoque Samaritanis, quos supradicti, aeris urgeri potuissent Melchisedechum non esse Sem, utpote cum inter Melchisedechum et Sem plures intercedat anni vix Melchisedech concedendi.

Ad S. Augustinum dico non mirum quòd Cainanis mentionem fecerit, cum sint illius ætatem jam carpti fuissent perique codices Graeci et Latini. Undè Georgius Syncellus et lectos per omnes Christi Ecclæ-

sius sacros Genesios filios Cainanem habere; affirmat, et ob illam pretermisissimam, vni Eusebium, vni alium quemdam notatam vetustiore erroris arguit; at magis arguendus ille quod interpolatis septuaginta Interpr. codicibus, nihil fidem incautus fecerit. Probabiliorum itaque eum Petavio (lib. 9 de Doctrina temp. c. 47), Cornelio à Lapide (in cap. 2, Genes. 12), Petro Passino (in Dialectico geneal. Christi), Joan Cardenio (in libello Galileo de geneal. Christi), et aliis plurimis Catholicis auctoribus, puto sententiam que hunc Cainanem cum in Septuaginta hinc in Lucæ codicum irrepisse affirmat, à quo tamen non privato iudicio, sed publico Ecclesie iudicio esset expingendus.

Eodem cap. 44: *Vixitque Thare septuaginta annis, et genuit Abram, Nachor et Aran, non concordat cum hoc cap. 12, v. 4: Septuaginta quinque annorum erat Abram cum egredieretur de Aram.* Nam hic exitus cogniti post Thare obitum, teste S. Luce de Abraham dicente: *Tunc exit de terra Chaldeorum et habitavit in Charan: et cetera, postquam mortuus est pater ejus, transiit illum Dominus in terram iudam, etc.* Vixit autem Thare 203 annis, cap. 11, v. 32, hie subinde dicitur Abraham exiti de Haran, qui non erat natus de 75 annis, sed 150, aut non est dicendus genitus anno 70 patris sui. Si enim hinc armorum calculo adhasc 133, qui superius ex Thare etatis est vite serie, perspicuum erit Abrahamum patre mortuo natum esse annos 150; nam si septuaginta quinque demas à ducentis quinque, remanent centum triginta.

Respondeo appropinquem hanc antilogiam Interpretum ingenia adeo torxisse, ut S. Hieronymus (in Traditionibus Hebraicis) hunc locum *questionem insolvibilem* pronuntiaret, imo etiam alibi enotare fugit aggressus. Plures equidem de autoribus profertur horum textuum in speciebus pugnantium conciliationes. 1. Andreas Masius (in caput ultimum Josue) verosimiliter putat Abraham venisse in terram Chanaan septuagesimo quinta annu ætatis sue, vivente adhuc patre et annum agente 145, qui tamen mortuus dicitur à S. Stephano, non quidem morte naturali, sed spirituali, quod inanium doctum cultui delectus recusaverat ire in Chanaanem regionem, quò Deus illum cum Abrahamo filio vocabat. Verum hanc interpretationem topologica est et narrationem historicam avertit. 2. Sentiant autem cum S. Augustino (lib. 16 de Civit., cap. 15) Abrahamum reverà natum esse anno septuagesimo vite patris sui Thare, sed hic evocatum in terram Chanaan: prius quidem quando, vivente adhuc patre suo et annum agente 145, ipse Abrahamus natus erat anno 75, atque de hac adventu agit Moyses, Genes. 12, qui autem ad visendum patrem sepius in terram Chaldeorum peregrat, illuc quo visset diu patrem mortu proximum audivit, deinde patre mortuo, relicta que, eum obligaret hereditate, atque ultimo Chaldeis vale dicto, venisse in terram Chanaan quam amplius in Chaldeam reversurus; atque de hoc adventu agere S. Stephanum. Hæc quidem explicatio non est omnino improbabili. At verosimilior ea nihil

videtur que asserit Abrahamum reverà natum esse anno patris sui 150, neque his officere priorem Genesios textum; non enim intellegendus est Thare anno septuagesimo tres profatos genuisse filios; sed tantum docere voluit ipsum multos ante filios genuisse, uti explicat S. Augustinus (Questione 25 in Genesi). Quamvis res sic videtur componenda, quòd Thare eo anno genuerit Aran; deinde aliquot post annos Nachor; novissimè autem cum esset 150 annorum, genuerit Abrahamum, qui minor erat natu; tametsi omnium prior ratione dignitas nominetur, quòd ipsum elegisset Deus in cuius semine benedicende erant omnes gentes: quemadmodum 1 Par. 4, inter filios Abrahamæ prior numeratur Isaac, quam Isaac, et inter filios Isaac prior Jacob, quam Esau.

Cap. 15, v. 15: *Terram quam concipis (Abraham) dabo tibi, opponitur huic Actum 7, v. 5: Non dedit illi hereditatem in terra illa, nec passum pedis.* — Resp. Abrahamo dedit regionem Chanaanitam quoad jus, posteris autem ejus quoad possessionem illi facta sunt quidem reponitiones; sed quæ essent in his implenda: habuit illi (ut loquuntur iurisperiti) *lex et rex*; hie vero *non erat*. Staturigitur utriusque textus veritas.

Cap. 15, v. 13: *Futurum erit semen tuum in terra non tua; et subiciat eos servituti, et affligent eos quadringenta annis.* Idem reperitur Judith 5, v. 9: *Decederunt in Ægyptum, illucque per quadringentos annos sic multiplicati sunt, ut dimmerat eorum non posset excitari.* Similiter Actum 7, v. 6: *Senas ejus erit ætata in terra aliena... et male tractabitur, eos annis quadringenta.* Quia etiam futuriorum adhuc et prolixiorum hinc incolatum fuisse significat Exod. 12, v. 48: *Habitatio in terra filiorum Israel, quæ manebat in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum.* Item ad Galat. 5, v. 17: *Hæc autem dico testamentum confirmatum à Deo, que post quadringentos triginta annos facta est lex.* At hi omnes textus nec invicem, nec cum historia captivitatis Israelitice collariere possunt; tantum enim abest ut Israelitæ vexati fuerint in Ægypto per 450 annos, ut vix supra ducentos ibi steterint. Tot enim numerandi sunt anni illius incolatus, quot fluxerunt ab eorum ingressu cum Jacobo et duodecim Patriarchis ejus filijs, ad exitum duce Moysè; at intercedunt anni ducenti tantum sub paulo amplius: cum quatuor, filijs Levi, numeratur inter eos qui cum Jacobo descenderant in Ægyptum; hic autem vixit tantum 155 annis; quibus si adhasc 157 vite Amram, ejus filii et Moysi patris, una cum 80 quot Moyses erat natus quando fuit à Deo ad Pharaonem delegatus (Exod. 7, 7), officies tantum annos 500. Ex quibus si detrahatur annos ipsius Esau anno illum demigrationem; atque eos quot erat natus priusquam gigneret Amram, et quot post eum genitum vixit, eandemque computandi rationem serves in Amram; vix reperies annos 245. Confirmatur ista: Josephus triginta novem annos natus erat, dum ejus pater Jacob in Ægyptum descendit; vixit autem 110 annis, subinde ab ingressu patris in Ægyptum ad mortem ejus sunt anni 71. At

verò ab ejus morte ad Moysi natiuitatem intercesserunt anni 64, quibus si adhasc annos 80 Moysi dum populum eduxit, erunt anni 215: non itaque sunt 450.

Hinc implicite dissimulati varii varia respondent: at pretermisissimorum expositionibus, respondeo tres in primo vaticinio Israelitarum status præsumantur, 1. eorum peregrinationis: *Peregrinum erit semen tuum;* 2. servitutis: *Et subiciat eos servituti;* 3. vexationis et persecutionis: *Et affligent, etc.* Tempus peregrinationis incipit à vocatione Abrahamæ et exitu de domo paternâ et peregrinetur in terrâ alienâ: non tam ipse quam ejus filii usque ad exitum de Ægypto, nullam habuerunt propriam solam; sed hinc inde indigence et peregrini degerunt, et pertransierunt de genti in gentem et de regno ad populum alterum (Psalm. 105); quamobrem Jacob stans coram Pharaone dixit: *Dies peregrinationis mee 150 annorum;* hoc autem peregrinationis tempus exordium habuit à tempore quo Abraham, ut Deo vocanti et jubenti pareret, exiit de terrâ suâ et de cognatione suâ et de domo patris sui. Inde verò usque ad descensum in Ægyptum, ut notat Waltherus, fluxerunt anni 215, quod sic demonstratur: ab egressu Abrahami ex Ur usque ad natum Isaacum sunt anni 25; natus enim est Isaac anno utatis Abraham centesimo Gen. 21, v. 5; à natiuitate Isaac sunt 60 anni usque ad natiuitatem Esau et Jacobi: sexagenarius enim Isaac erat, cum ei naceretur parvuli Gen. 25, v. 27, à natiuitate Jacobi usque natiuitatem Josephi erant anni 91 (qui sic colliguntur: Joseph erat annorum 50 cum veniret in conspectum Pharaonis Gen. 41, v. 46; addo annos 7 fertilitatis ac duos sterilitatis, de quibus Gen. 6, v. 25, habebis 59 annos. Jam verò Jacobus, cum sisteretur Pharaoni, erat annorum 150 Gen. 47, v. 9; subtraha hinc 50 annos, quibus Joseph in Ægypto erat, relinquuntur 91 anni, tempus nimirum à natiuitate Jacobi ad natiuitatem Josephi. Joseph autem natus erat annos 59 quando pater ejus venerat in Ægyptum, ex quibus summam conficiuntur 245 anni. Jam enim mansio Israelitarum in Ægypto, quod ante subdiximus, fuerit 215 annorum, anni hi omnes simul implet exæctissime producent 450 annos, qui disertè numerantur Exodi 12, v. 40. Galat. 5, v. 17.

At, inquit, ista futura peregrinatio per 450 annos denuntiat, non Abraham, sed ejus semini. — Resp. dum à Deo evocatus Abraham exiti de Ur Chaldeorum, jam tunc declaratur pater Israelitici populi; dicitur enim ei Deus: *Factum te in gentem magnam.* Unde jam in parente peregrinabatur semen: quemadmodum Levi dicitur ab Apostolo decem annis, cum esset adhuc in familia Abraham: dum enim decem annis Abraham, decimabatur quoque ejus posteritas que erat in lumbis ejus. Itaque illi 450 anni peregrinationis non absurde numerantur ab exitu Abrahamæ de Ur Chaldeorum. Anni autem servitutis computandi sunt post mortem duodecim Patriarcharum, usque ad Pharaonem illum qui vite eorum infantium insidiabatur. Nam Israelitas antè Ægyptiis inseruisse patet Exod. 1, v. 11, ubi rex ille natus qui ignorabat Joseph, man-

davit profectis operum ut aggravaret Israelitarum onera; pròindeque antè servituti erant additi. Tempus verò vexationis fuit ab hoc regio edicto ad Israelitarum exitum. Nam, v. 15, legitur: *Odramque filius Israel Ægypti et affligent illud eos, atque ad amaritudinem perducunt ritum eorum operibus duris, etc.* Quamobrem omnes præfati textus facili negotio corroborant, tamen si 450 annos: peregrinationis numeres à vocatione Abrahamæ; 400 autem elicitur à natiuitate Isaac in quo reversam Abrahamæ cepit in seipso peregrinum esse, usque ad promulgationem Legis, que mense tertio egressam Ægypto subsequuta est; reliquos verò annos servituti et vexationi deputes.

Instabit rursus: Peregrinatio et mansio illa dicitur facta in Ægypto; at Abraham et Isaac non fuerunt Ægypti indigence; et iniquissimi nisi brevissimo tempore; itaque non comprehenduntur in hæc peregrinationis serie; ac pròinde ab eis non est computanda. — Resp. hæc voces, in Ægypto, intelligendas esse metaphoricè et per synecdochem, quæ pars peregrinationis durissimam in uno loco, accipitur pro toto peregrinationis tempore; maxime cum Abraham et Isaac etiam fuerint in Ægypto advenæ, tametsi Chanaanitam postmodum repetierint. Quamobrem Septuaginta Interpret. apposuit huic textum sic reddunt: *Habitatio filiorum Israel qui habitaverunt ipsi et patris eorum in terra Ægypti et in terra Chanaan fuit 450 annorum.* Causa verò cur Moyses tantum nominavit mansionem in Ægypto, fuit triplex, inquit Waltherus. 1. Enim totius illius habitationis 450 annorum et initium fuit in Ægypto et finis: de his id clarum est; de principio patet idem ex Gen. 12, ubi narratur, statim ut Abraham venit ex Mesopotamia in terram Chanaan, cogente Emæ venisse in Ægyptum. 2. Illius habitationis 450 annorum major pars in Ægypto est consumpta, siquidem in terrâ Chanaan diversis temporibus manserunt tres illi Patriarchæ, Abraham, Isaac, et Jacob 1954 annis. At constanti Hebræorum mansio in Ægypto fuit ducentorum quindecim annorum. Accessit, quòd habitatio Hebræorum in Ægypto tribus rebus fuit valde insignita et nobilitata. Primum enim Joseph eo tempore summo cum imperio universam Ægyptum per octoginta annos gubernavit, ubi Hebræi in magna fuerunt prosperitate. Deinde post mortem Josephi perosissimè et admiranda fuit Hebræorum multiplicatio, licet laboriosissima servitute afflictentur ab Ægyptiis. Denique liberationem eorum atque exitum ex Ægypto tot et tanta vite facta prodigia valde memorabilem et stupendum reddiderunt. Ob hæc itaque causas Moyses solum Hebræorum in Ægypto mansionem commemorare voluit.

Idem, v. 15: *Generatio autem quartâ revertetur hæc, pugnant cum lib. 4 Paralip., cap. 1, ubi ab Abrahamo ad Esau (qui ingressus est terram reponisam) numerantur sex generationes in tribu Juda, nimirum Isaco, Jacob, Juda, Phares, Esron, Caleb, et totidem in tribu Levi, ab Abrahamo usque ad Moysen, scilicet Isaac, Jacob, Levi, Amram, Moses.* Respondeo vaticinium hoc intelligi de generationi-

bus aut genitibus hominibus qui diutissime peregrina-
erant erant et advenas in Ægypto, quique aut eorum
filii seu nepotes indè erant aliquando exiit, ut ter-
ram promissam occuparent. Sed Indas, Phares, et
Esaon, qui triplicem generationis gradum institunt,
steterunt in Ægypto; Caleb autem, qui quarto gradu
distabat, ex Ægypto ingressus terram sanctam possedit.

Hiisem circa finem numerantur decem gentes ex-
pugnandæ ab Israelitis: cum tamen Josue 24, v. 11,
et Actorum 13, v. 19, solum septem fuerint extermi-
natae. Resp. septem duplicatæ equidem referuntur
expugnatae; vel quod hæc potentia et illone præsta-
rent, alia vero tunc eis essent subacta, sicut plerumque
que committuntur præcipitibus à potentioribus occu-
pant, et cum eis incorporati; vel quod illa jam erant
extinctæ aut aliò translate cum illis Israelitæ ac-
cesserunt.

Cap. 20, v. 25: *Mose scribit iudicium*, contradicit his
cap. 32, v. 3, ubi Jacob per iudicium ait Esau: *Hæc
dicit scirens tuus Jacob*. Respondet: Oraculum istud
non spectat ad immediatè personam Esau et Jacob,
sed eorum posteris; habet enim: *Duo gentes sunt in
terris tuis, et duo populi ex ventre tuo dividuntur*, popu-
losque populum superabit, et major erit minor; quod
nisi in impletum est cum David Manasse sibi fecit
tributarios, 2 Reg. cap. 8, v. 14.

Cap. 45, v. 27: *Omnes animæ domus Jacob* qua in-
gressæ sunt in Ægyptum *subæ septuaginta*; quod repugnat
Exod. cap. 1, v. 5, etc. Deuter. 10, v. 22, cum
tamen S. Stephanus, Act. 7, v. 14, dicat: *Milium Jacob
accesserit portum suum in novissimis septuaginta quibusque*.

Respondet S. Hieron. (in Quest. Hebr.): *Man-
ifestum est, inquit, omnes animas, quæ ingressæ sunt
Ægyptum de femoribus Jacob, fuisse septuaginta, dum
sexaginta sex penes ingressæ erant, et repoperunt in
Ægypto tres animas, Joseph scilicet cum duobus filiis
ejus; septuaginta autem nomine fuit Jacob. Hinc tan-
ta videtur adversus Scripturam auctoritatem loqui,
etiam septuaginta Interpretes in Deuteronomio trans-
latarent, quod in septuaginta animalium ingressus est
Israel in Ægyptum. Et paulo post, quod si nobis id
oppoñitur, non modo in Actibus Apostolorum, in me-
morie Stephanus, dicente septuaginta quibusque animas
ingressas esse Ægyptum, factis: excusatio est. Non
enim debuit S. Lucas, qui ipsius historiae scriptor est,
in gentes Actuum Apostolorum volumine emittens,
contrarium aliquid scribere adversus eam Scripturam
quæ jam fuerat gentibus divulgata; et utique majoris opi-
onis illo duplicatæ tempore Septuaginta interpretum
habebatur auctoritas quam Lucas, qui ignotus, et vili-
et non magne fidei in nationibus dicebatur. Hoc au-
tem generaliter observandum, quod ubicunque sacri
Apostoli aut apostolici viri loquuntur ad populos, hæc
plerumque testimonium adduntur quæ jam fuerant in
gentibus divulgata, sicut plerique tradant Evange-
gelistam, ut proselytum, Hebræas litteras ignorasse, et
Hæc S. Hieronymus, quibus significat Moysen idem
sexaginta sex tantum numerasse, quod non fuerit tam-*

plexus ipsam Jacobum atque Josephum, et duos ejus
filios, Ephraim et Manassam in Ægypto natos; qui si
adjiciantur, conficiunt numerum septuagesimum. S.
Stephanus vero nondum los numerat, sed etiam eis
accenset tres (edidem Septuaginta interp. eccetus)
Josephi nepotes, unum ex Manasse, nempe Machir;
duos ex Ephraim, Sathalam et Taam; duosque pro-
nepotes, videlicet Galad et Machir, et Edom, filium
Sathalam, qui prioribus septuaginta adjuncti, efficiunt
septuaginta quinque; at cum hi in Ægypto nati fuis-
sent, eos cum ingredientibus in Ægyptum Moyses non
recensuit.

Cap. 38, v. 22: *De tibi partem unam extrahat frater
tuus, quam tui de manu Amorrhæi in gladio et arcu meo*.
At Genes. 55, v. 19, et Josue ultimo, v. 53, refertur
hunc agrum emptum fuisse à Jacobo prole centum ag-
rorum; non ergo fuit vi armorum conquistus. —
Respondet hunc agrum primum remper emptum fuisse
centum agris à Jacobo; at cum propter eadem Sebilan-
itis Hlatau hunc metu excessisset Jacob, hunc agrum
invaserunt Amorrhæi, quos postea Jacob, in eam regio-
nem reversus, vi et armis expulit.

EX EXODO.

Cap. 14, v. 15: *Ægyptios quos nunc videtis, nequa-
quam ultra videbitis vultu in conspectum*; et v. 51:
Et viderunt Ægyptios, mortuos super flumem maris. —
Respondet Israelitis non vidisse amplius Ægyptios
vivos et persecutores, sed in armis suffocatos et mor-
tuos; quorum cadavera ad latera maris ejecta, in ar-
gumentum erant victoriæ Dei pro Israelitis pugnantis,
et eorum hostes expugnatis.

Cap. 20, v. 8: *Dominiis Dona tuis, fortis, celosus,
videtur iniquitatem patrum in filios in tertiam genera-
tionem*, militat enim hoc Ezech. 48, v. 20: *Filii non
portabit iniquitatem patris*, etc. — Resp. Prior textus
intelligitur de filiis qui iniquorum patrum impi-
vilitia sectantes, eorum pravitate amulantur; poste-
rior vero de filiis qui parentum iniquitatem et militiam
aversantur.

Cap. 20, v. 24: *Altare de terrâ facietis mihi*, contra-
dicit hinc cap. 27, v. 1: *Facies et altare de lignis
Setim*. — Resp. Duplex erat altaris pars, interior et
exterior; illa de terrâ, hæc e lignis Setim constabat.

Cap. 23: *Reddat vicinum pro amico, oculum pro
oculo, dentem pro dente*, etc., proscribitur pro hæc
Christi verba Matth. 5, v. 38: *Si quis te percuterit in
dexteram maxillam tuam, percutet et aliam*, etc. —
Resp. Loquitur Moyses de iudicio publico magistratus
quem de reddendâ ad æquitatem iustitiâ et secundum
iuris et legis apices informat; Christus vero de ho-
mine privato, qui si ad Evangelicè normam sensu confu-
mare cupit, non debet vim vi repellere, sed vincere
in bono malum, et in patientiâ suâ possidere animam
suam.

Cap. 31, v. 18: *Delictique Dominiis Moysi.... duos
tabulas testimonii lapideas scriptas digito Dei*; et cap. 32,
v. 16: *Scriptura quoque Dei est scripta in tabulis*;
quibus significatur Deum seipsum aut angelorum mili-
tario tabulis legis inscripsisse; at cap. 34, v. 28, de

Moysè dicitur: *Scripti in tabulis verba fœderis*. — Res-
pondet S. Augustinus (lib. 5 de civ. cap. 15, in
Deuter.) priores textus intelligi de prioribus tabulis
digito Dei exaratis, quas Moyses ob adorationem vituli
aurei indignabundus confregerat; posteriorem verò de
reparatis aliis tabulis quas dictante Deo Moyses ipse
descripsit; at posteriores hæc tabula dicuntur etiam
scripte digito Dei. Exodi 30, v. 1, et Deuter. 10,
v. 4. Respondent alii posteriores tabulas dici à Deo
scriptas, quod ejus mandato et dictamine fuerint
exarate; à Mose verò, quod Dei dictantis verba ex-
ceperit et insculpsit. At hæc eadem ratione universa
Scriptura sacra dici posset scripta digito Dei. Eis itaq;
consentio qui verbum, *scripsit*, cap. 31, v. 28,
non ad Moysen, sed ad Deum refertur. Næc adversatur
quid versus 27 antecedente jubetur Moyses scri-
bere; nam hoc non spectat ad legis tabulas, sed ad
præcepta quæ prius referuntur. Unde signanter Moysi
ait Deus: *Scribe tibi verba hæc*, etc. (quamobrem, quan-
ipse scriperat, illa in medio versùs concluduntur per
accusatum atque; igitur verbum construendum est
cum nomine remotori דָּבַר quod in primo versùs
segmento ponitur; ac subinde hic repetendum aut
subaudiendum est nomen דָּבַר.

EX LEVITICO.

Cap. 2, v. 1: *Animæ eum obtulerit oblationem sacri-
ficii Domini, similis erit ejus oblatio fundæque super
omnem oleum et ponet thas; ejus contrarium mandatur
cap. 8, v. 14: Offerret pro peccato suo similitæ partem
ephi oleum; non videtur in anim oleum nec thas ali-
quid imponit; quod iterum Numerorum 5, v. 15. —
Resp. Duplex hæc commemoratur sacrificii generis:
similæ Eucharisticum et gratiarum actionis, pro bene-
ficiis acceptis; aliud expiatorium et satisfactorium
pro peccatis; in priori oleum et thus benignitatis et
venerationis symbola, gratissima habet Deus; at illa
prohibet in posteriori, in signum suæ aversionis à
peccato.*

Hiidem, v. 11: *Omnis oblatio qua offerretur Domini
abque fermento fiat*; et cap. 23, v. 17: *Offerretis
sacrificium suum Domino... panem primitivum duos de
duabus decimis similes fermentate*. — Resp. Duo pariter
hic designantur sacrificia, alia que sibi voluntarie
et in signum venerationis; alia que precipiebantur
in gratiarum actionem; à prioribus aretur fermentum
quod est hypericis et insincertatis symbolum,
dicente Christo Matth. 16, v. 6: *Caveo à fermento
Pharisæorum, quod est hypericis*, ut admoverentur
Judæi, sacrificia non esse offerenda ad pietatis inten-
tionem; tametsi non recensaverit Deus oblationem
similæ fermentate in signum gratitudinis ob concessa
ad victum necessaria.

Cap. 18, v. 16: *Turpitudinem uxoris fratris tui non
contabis*; et Deuter. 25, v. 5: *Fratris defuncti uxorem
accipiet frater ejus, et suscipiet semen fratris sui*. —
Resp. Prioribus verbis prohibetur docenda uxor fratris
aut riventis dum ab eo repudiatur, aut mortui, quando
ille posteritatem et filios habet. Posterioribus autem,
hoc postremum conceditur ad suscitandum fratris

abque filius mortui familiam, unde specialis hæc lex,
filii generalis est exceptio.

EX LIBRO NUMERORUM.

Cap. 2, v. 17, præcipitur ut tabernaculum et arca
Dei deferantur in medio castrorum, dum proficiscerentur;
et cap. 10, v. 33, legitur: *Arca fœderis Domini
præcedet eas per dies providentia castrorum locum*. —
Resp. In priori textu significatur ordinaria arces de-
portatio et constantia in medio castrorum, quatenus
omnes tribus rationem habere sibi divinum ex aequo
adesse Numen, et pari cultu et observantiâ Deum sibi
presentem venerantur; in posteriori explicatur ex-
traordinaria Dei dispositio et sanctio quæ semel voluit
ut Israhelitarum è Monte Sinai recedentium arca itinere
trium dierum præcederet castra, tum ad designandum
eis viam quâ pergerent, tum ad irmandos eorum animos
atque significandum nihil eis ab hostibus esse tim-
endum.

Cap. 4, v. 5, præcipitur Levitis ut à trigésimo anno
et supra usque ad quinquagesimum annum aetate et mi-
nistrat in tabernaculo fœderis; et Paralip. e. 25, v. 5
et 24. Levitis dicuntur fecisse opera domus Domini à
viginti annis et supra; Numer. autem 8, v. 24: *A vi-
ginti quaque annis*. — Resp. Multiplex fuit Levitarum
munus; nam aliis aut ministris senioribus, ut officio
inferiora exequantur; alii deputantur ad
militarem tempore bellorum; alii denique Sacerdotibus
munus habent in sacrificiis et aliis sacris officiis ex-
equendis. Ad primum munus idoneus erat ætas 25 an-
norum; ad secundum requirebatur ætas 25 trans-
actus; ad tertium desidebatur ætas trigésimus.

Cap. 12, v. 1: *Locutusque est Dominus ad Aaron contra
Moysen propter uxorem ejus Ethioptiam*; at hæc
Exod. 2, v. 21, dicitur *filia sacerdotis Madian*. — Res-
pondent aliqui cum Joseph (lib. 2 Antiq., cap. 10)
Moysen duas habuisse uxores, unam filiam Regine
Madianitarum sacerdotis nomine Sephoram, aliam fi-
liam regis Æthiopiæ, dictam Turbin. Verum istud
convenit omnino videtur, quippe cum hujus
uxoris nulla prævisio in Scripturâ sacra fiat mentio;
neque alii commemorantur filij Moysi quam quos ex
Sephorâ suscepit. Unde respondet hæc iustitiam esse
Æthiopiæ, non ab Æthiopia occidentali et Africâ
quæ facit sub zônâ torridâ, sed orientali quæ poste-
rioribus temporibus dicta est Arabiâ, hebræicâ *Cusch*,
complectiturque non solum Madianitas, sed etiam ejus
populos qui ad Arabicum sinum vergunt, testibus He-
rodoti (lib. 7), Plinio (lib. 5, cap. 8) et S. Augustino.
Unde Habacuc esp. 5, v. 7, eundem Madianitarum et
Æthiopiæ gentem significans, ait: *Pro iniquitate videri
testatoris Æthiopiæ; turbabantur pelles terræ Madian*,
ubi eadem natio diversis nominibus expressitur, Inter-
prete S. Hieronymo.

Cap. 14, v. 30: *Omnes qui numerati estis à viginti
annis et supra, et munus vestri contra me, non intrabitis
terram usque quam levavi manum meam ut habitare vos
facerem, præter Caleb, filium Jephone, et Josue, filium
Nun. Ad Josue 14, v. 4, et cap. 17, v. 4, summus sa-*

cerdos Eleazarus, tanetsi ex adultoribus, cum terram esset quoque ingressus. — Respondet illam interminationem fieri tantum in eos qui ad exploratorem terrae Chanaanites falsam relationem, murmur et seditionem fecerant in Moysen; quorum criminis cum reus non fuerit Eleazarus, et multi alii Levitae, pari cum sententia poena non debeantur plecti. Nec offuscit quod v. 1 et sequentibus cuncti filii Israel dicantur vociferasse contra Moysen et Aaron; haec enim vox omnia limitata accipienda est et determinanda ad maiorem partem, cui eam accepit S. Paulus, 1 Cor. 10, v. 10. *Nepse murmuraveritis sicut quidam eorum murmuraverunt et perierunt ab exterminatore*; quosdam dicit, non omnes ad unum. Itaque vox illa, *nostris multitudine*, sumenda est restrictiva, cum exceptione paucorum. Sic usurpatur Exod. 32, v. 5, ubi etiam dicitur omnem populum auream contulisse materiam ad vitulum, etiam tamen plerumque Levitarum in idololatriam istam non consenserunt, et propter a Deo reportavit benedictionem, Exod. 32, v. 29, 29, et huius ipsius expressa restrictio habemus apud S. Paulum.

Cap. 29, v. 26. Eleazarus summus Pontifex adfuit Aaroni patri suo morituro; at Levit. 21, v. 11, interdicitur summo Pontifici ne sit praesens cum quibus morientis, etiam patri et matri. — Respondet Eleazarum, quando in visis fuit Aarone, fuisse summum Pontificem designatione tantum, non iam ministerio et officio; quambrem aeras pontificatus vestes cum induit Moyses Aarone mortuo, ut praecipit Deus: Ibidem illa autem prohibitio, quae est in Levitico, spectat tantum ad summum sacerdotem actu suo munere defunctum.

Cap. 22, v. 12: *Dixit Dominus ad Balaam, nisi ire cum eis*; at v. 20: *Surgit et pede cum illis, et vadit cum illis*. — Respondet Deum voluisse primum ut Balaam iret malicere populo Israelitico; tandem ob duritiam cordis sui ipse parvi et cum displicentia, ac lege ne quid loqueretur illis, quam quod praecipit ei.

Cap. 27, v. 12: *Ascende in montem Abarim, et contemplantur inde terram*; at Deut. 34, v. 1: *Ascendit Moyses super montem Nebo, in verticem Phogai, etc.* — Respondet Abarim montem esse; Nebo et Phogai vertices eius. Differunt itaque ut pars et totum, locus integer et membrum.

EX DEUTERONOMO.

Cap. 2, v. 19: *Non dabo vobis de terra fillorum Ammon, quia filius Loti dedit eam in possessionem*; at Josue 24, 25: *Dedit Moyses tribum Gad... dividitiam partem terre fillorum Ammon*. — Respondet, regionem quam Moyses tempore possidebant Ammonitae, retulerunt eis integro; at ea regio pars jam pridem a Schone, Rege Auorrorum, occupata, distributa fuit inter Israelitas.

Cap. 45, v. 4: *Indignus et mendicus non erit inter vos*; at ibid., v. 11: *Non dixerunt pauperes in terra habitacionis tuae*. — Respondet priori textu Moysen non praedicare nusquam inter Hebraeos fore pauperes, sed hortari Judaeos, ut sua liberalitate et misericordia

fratres efficiant ne quis eorum egeat, et illas in angustias agatur ut ad victum necessario mendicet; quambrem posteriori loco adiecit: *Idcirco ego precipio tibi ut speras manum fratris tuo egeat et pauperi qui tecum versatur in terra*. Itaque in his duobus locis precipitur Judaeis, vel ut fratrum suorum egestatem futuram suis elemosinis praecaveant, vel ut presentem sublevent.

Cap. 17, v. 17: *Hec non habebit uxores plurius que sollicitum animam ejus, neque argenti et auri innumera pondera*; at ex primo Reg. constat Davidem et Salomonem habuisse plures uxores et argenti et auri innumera copia. — Respondet: Interdicitur regi uxorum pluralitas sicut et nimia divitiarum copia, quae ejus animam ad nefarias voluptates sollicitant, atque à Dei cultu revocant, ut contigit Salomonem; non verò quae disseminatam generi humano et publicae regni utilitati inseruiant. Reges enim ad superbitionem, cum injuria subditorum argenti et auri pondera multa colligere non debent; alias multis pecuniis opus est ipsis ad regnum et regiam majestatem conservandam.

EX LIBRO JOSUE.

Cap. 1, v. 11: *Post diem tertium transibitis Jordanem*; at ista non coherent cum tota narratione: nam capite sequentibus mittuntur exploratores qui per tres dies latitarent in montanis, v. 22, unumque in domo Rahab. Bursis, cap. 5, v. 1, venerunt Israelitae ad Jordanem, et ibi morantur tres dies. — Respondet aliqui cum S. Augustino (Quaest. 2, in 1 cap. Jos.) Josue hoc statuisse ex humana prudentia sperans exploratores ad se quinquaginta redituros. Verum magis arripet eorum responsio qui ceperunt per hysteron proteron lege esse accipiendi; ita ut missio exploratorum, antequam ea omnia quae secundo capite referuntur, proponi debeant illi Josue edicto per castra pronuntiato; ita ut tres dies quarum hic fit mentio, sint Iblem cum tribus illis diebus qui cap. 3 referuntur; quae est ipsa Josephi in libris Antiq. sententia.

Cap. 2, v. 14: *Anima nostra sit pro vobis in moriem, etc.*; quibus verbis exploratores promittunt Rahabae et universi ejus familiae vitam et salutem si eos illa non prodiderit; at illi contrariatur huic divino mandato Deuter. 20, v. 14: *Cumque tradiderit Dominus Deus tuus illum (terram Chanaan) in manum tuam percuties eum quod in eo generi masculini est in ore gladii, etc.* — Respondet. Percutiendi erant omnes Chanaanitae idololatrae et Israelitarum hostes; non verò amici et erga veri Dei cultum bene affecti, quales erant Rahab et universa ejus familia, ut liquet ex ejus Rahabae ad exploratores discursu.

Cap. 7, v. 16: *Quicumque in hoc facinore (furti) deprehensus fuerit, comburetur igni*; v. 25. Achan, qui reperiens est lujus criminis reus, lapidatus est. — Respondet S. August. (Quaest. 9 super Josue) pro ignem, intelligit quatenusque calamitatem et poenam, subdoleque lapidationem. — Respondent alii Achan, cum filiis suis non vivos fuisse exustos, sed primum lapidatos, deinde cum re furtive ablati et universa suspectioe

ignis consumptos, Deo hand dubie mitigante poenam. Cap. 10, v. 15 et 14: *Stetit inquit sol in medio caeli; non fuit autem nec postea (non longi dies. Unde Eccli. 46, v. 5: Unus dies facta est quasi duae. At 1 Paralip. 1, v. 22, memoratur vir qui etiam stare cecit solem; similiter Isaia 58, v. 8, sol reversus est decem lineis, pro gradus quos descenderat, adeoque idem decem linearum spatium ter eodem die est emensus, siquis hunc emerit horarum circiter 52. — Respondet Masius diem Josuam non conferri cum aliis in longitudine, sed cum simili fine et effectu; ita quod nusquam Deus ad alienajus hominis preces excedendi hostis gratia sic diem produxerit. At in historia cardinalis Ximenii idem miraculum ad ejus preces innovatum legitur in expugnatione Masurorum. — Respondet Lyranus stationem solis sibi Jesu contigisse in solstitio aestivo; Ezechiae verò temporibus, in brumali, ac prout illa longior fuit hae; emiserit duplicata dies in aestate, quadruplicata hiemali correspondet. — Responsio emendatior est, in Josue libro sermonem esse de productione diei respectivo ad Palaestine climata, in quibus tam proluxa dies minusquam contigit.*

Ibidem, v. 26, rex Hebron cum aliis quatuor dicitur suspensus et necatus in sulpite; at v. 56, refertur cum suis civibus occisus in ore gladii. — Respondet Lyranus in posteriori versu agi de rege novo qui priori capto extra urbem Hebron et suspensus, in urbis regimine successerat, atque postmodum in ejuodem civitatis vastatione fuit trucidatus; nam inter suspensionem nudis et alterius interemptionem, plures civitates cepit Josue, ac subinde de mo eodemque haec diversa occisio non potuit referri.

Ibidem, civitates Hebron et Dabir dicuntur captae et vastatae à Josue; quod confirmatur cap. 11, v. 21: *In tempore illo venit Josue et interfecit Encacim de montanis Hebron et Dabir, et Anab, et de omni monte Juda et Israel, ubique eorum delent*. At 4 Julienne Hebron et Dabir dicuntur expugnatae à tribu Juda, duce Caleb post Josue obitum. — Respondet Masius ab utroque duce et Jone et Caleb has civitates fuisse expugnatas; accidisse enim potuit post Josue victoriam et vitam, ut Chammas, presertim gigantes, montivagum genus, qui tempore expeditionis Josue in speluncis latitabant, postmodum regressis animis et armis eas urbes invaserint. Licet enim Josue, quos assueperat Chanaanos, perimeret minimeque parceret, nihilominus tamen cum potius raptim armata manu regionem illam transcurreret, satiusque haberet victoriam sui terrorem omnibus Chanaanis incutere, quam omnes omnium locorum latrobras extrema diligentia perscrutari; inde factum est, ut plures ejus ultroque manuum evaserint, confugerintque vel in speluncas, vel in civitates Palaestina vicinas, ut legitur cap. 11, v. 22, qui capti postmodum occasione in eadem civitate solliciti à Josue irruerunt, inde tandem ab Israelitis, duce Caleb, fuerunt ejecti.

EX LIBRO JUDICUM.

Cap. 1, v. 8: *Oppugnantes ergo filii Juda Jerusalem ceperunt eam, et percurserunt in ore gladii, tribudine cunctam incendio cinerem*; at v. 21: *Jerusalem autem habitatorum Jerusalem non delenterunt filii Benjamin*; nam Josue 18, v. 28, Jerusalem nuncuratur inter quatuordecim civitates quae assignatae sunt in sortem tribus Benjamin. — Respondet verisimile esse, vicinam eandem urbem utriusque tribui fuisse concessam; ita tamen ut septentrionalem partem, quae quondam vocabatur Salem, Genes. 22, v. 18, cesserit in sortem Benjaminitarum; australem verò quae dicebatur Jebus, à tribu Juda fuerit occupata. Unde tribus Juda et Benjamin communi in eadem civitate habitationem, et in Jebusum hostem habebant. Tameis enim civitatem hanc (forte ammentibus Benjaminitis) operiet et vastaverint Judaei, atque ab ea Jebusos, qui ad arcem confugerant, non poterant expugnare; hinc Josue 18, v. 65: *Jerusalem autem, habitatorum Jebusae cum filiis Juda delevit, habitatorum Jebusae cum filiis Juda in Jerusalem usque, in praesentem diem*. Ex quibus manifestum fit duas tribus, Benjamin et Judam, conjunctim eandem civitatem Jerusalem incoluisse, et Jebusos in arce sese tantummodo tantum dedisse manus in pacem tamdiu cohabitantes, donec à Davide capti illa arce, ab ea civitate pulsati sunt 2 Reg. c. 5, v. 7.

Cap. 10, v. 1: *Post Abimelech surrexit dux in Israel Thola, filius Phaa, patris Abimelech, vir de Issachar; ex quibus apparuit Tholam fuisse nepotem Gedeonis; nam Gedeon erat frater Phaa; at c. 6, v. 45, Gedeon dicitur de tribu Manassis; itaque ejus frater ex tribu Issachar non erat erinidus. — Respondet S. Augustinus (quaest. 47 in hinc lib.) Gedeonem et Phaa fratres uterinos habuisse distinctos patres et ex diversis tribubus; mulieres enim poterant viris aliarum tribuum habere, illi non aderam periculum miscendurum hereditatem.*

Ibidem, v. 4: *Ex nomine ejus appellatae sunt Havot Jair, id est, oppida Jair*. At Numer. 20, v. 41, hoc nomen illis oppidis factum fuerat ab alio Jair longe antiquiore. Responsio: Appellatio prima facta est ab antiquiore Jairo qui ea occupaverat; cum vero hoc oppida moliorem in formam fuisset instaurata atque multis cincta, à posteriore Jairo, idem nomen, quod forte temporum successu variatum fuerat, denovo restitutum est et innovatum.

Cap. 18, v. 1: *Tribus Dan quarerbat possessionem sibi, ut habitaret in ea, usque ad hunc diem inter ceteras tribus sortem non accepit*. At Josue c. 19, v. 40: *Tribus Dan cum aliis tribubus, dum distribueretur terra Chanaanorum, in sortem venit*. Respondet revera Dan tribum sortem cum aliis obtinisse; at cum haec esset angustior quae numerosa jam multitudo sufficeret, amplior fuit quaerenda. Accedit quod haec tribus non poterit eripere Auorroris fortissimis populis partem regionis sibi concessam; quambrem

ab illis populis minis pugnicibus alia fuit occupanda.

EX LIBRO PRIMO REGUM.

Cap. 15, v. 1: Pilius unius anni erat Saul cum regnare cepisset; dicitur autem annis regnavit super Israel. At Act. 13, v. 20: Exultavit postea regnum, et dedit illi Saul, filium suum, virum de tribu Benjamin annis quadraginta. Duo hic pugnare videntur: primum quod Saul dicitur filius unius anni dum regnare cepit, cum iam esset adultus etatis, et aliorum alius Israelitis ab humero et sursum; secundum quod referatur dicitur annis regnasse, cum alibi regnavit annis quadraginta. Responsi ad primum: Saul erat filius unius anni vel quando regnum inivit, ab innocentiâ scilicet et mentem ab omni malitia inimicem: quia, ut loquuntur doctores Hebræi, referuntur Jero, nondum gustaverat gustum peccati; quibus concordat illud S. Pauli monitum 1 Cor. 14: Nolite fieri effecti sensibus, sed malitia parenti etate. Vel jam ab anno regnum inierat dum hæc agebat, nimirum illius regni. In Galgalis innovavit et confirmavit. Ad secundum: Duobus annis regnavit legitime et antequam reprobaretur à Deo; vel regnavit annis duobus cum sibi eligeret tria milia virorum ex Israel, et copias militares contuleret. Sunt etiam qui notant ex principatu Samuelem et Saulis consuli quadraginta annos à S. Paulo memoratos; etiam enim Samuel iudicem egessit annis triginta octo, quia populo profuit ab adolescentiâ, usque colligitur ex 1 Reg. 12, v. 2: quibus annis, si duos regni Saulis adiciamus, conflabitur quadraginta, quos utique simul enumerare voluit S. Paulus, utriusque præfecturam tempora coniungens et untri sacrorum defuisse annos adscribens.

Ibidem, v. 15: Quid si non fecisset, jam nunc præparasset Dominus regnum tuum super Israel in eternum. At Genes. 49, promittitur Iudæ: scopertum non autem tendam ex ejus familia donec Messias venierit; uno potuit ergo regni perpetuam consedi posteritati Saulis, qui erat ex tribu Benjamin. — Respondeo promissionem illam Sauli factam, fuisse tantum conditionatam, et ex hypothesi quod ipse fideliter in omnibus Deo parasset; neque illa futura erit usque ad mundi finem, sed donec aliquis ex ejus stirpe virilis seminis existisset: at cum prævidisset Deus Saulum ab hac conditione deflexurum, absolute derogavit scopertum ab eo transferendum et transfundendum in tribum Iudæ, donec veniret Messias.

Cap. 15, v. 35: Et non vidit Samuel ultra Saul neque in diem mortis sue: at, c. 19, v. 24, refertur Saul prophetans modis coram Samuele. — Responso. Non vidit amplius eum Samuel regem agentem et salutaria monita excipientem et exequentem, sed ut à Deo rejectum et excommunicatum, atque mente motum.

EX LIBRO SECUNDO REGUM.

Cap. 8, v. 18: Filius autem David sacerdos erant. At David orat ex tribu Iudæ, in quâ nihil de sacerdotibus Mages hebraice est, inquit Apostolus, Hebr. 7, v. 14. — Resp. Vocem Cohen, hic positam non solum sa-

cerdotice, sed et principes, prævidet et populi duces, ad militum profectos significare; unde Paral. 18, v. 17, hic locus sic redditur: Filii David primi ad manum regis. Quomobrem sacerdotes dei poterant iustitie, et consilii regii principes et presbyteri.

Cap. 19, v. 18: Occidit David de Syria septingentas viros et quadraginta milia equitum: at, Paral. 18, v. 18: Interfecit David de Syria septem milia viros et quadraginta milia equitum. Quæ prioribus non concordant. — Respondeo in hoc bellico congressu ex Syrarum exercitu desiderata esse octoginta et septem milium milia, et in libro Paralip. suppletur quod in historia Regum fuerat prætermisum; prætermitti vero quod in illo libro fuerat narratum; proinde hic addit postquam quadraginta milia, quod ille omiserat, nec meminit equitum, quia istud in lib. Regum fuerat expressum. Cæsi sunt igitur in hoc bello octoginta septem armatarum milia, nimirum quadraginta milia equitum vulgarium, et septem milia nobiliorum qui septingentiis curulis volebantur, ut refert liber Regum; et præterea quadraginta milia pedum, quod liber Paralip. narrat.

Cap. 15, v. 7: Post quadraginta annos dicit Absalon ad regem, etc. Ista non concordant cum regno Davidis qui non nullum ultra quadraginta annos imperavit. — Respondeo S. Hieronymus (in quest. Hebr.) hos 40 annos numerandos esse à tempore cum Saul interfecit Sacerdotes, ut denotetur divinum ultionem sacerdoti super David, quod Achimelech Sacerdotum fecerant furtivus in causâ quæ hic cum alii Sacerdotibus trucidaretur. Potant alii exordium horum 40 annorum ducendum esse à tempore quo Israelites petierunt regem, ut ex hac rebellione revocarent in memoriam Samuelem operantem, quod hic petitio foret exilio. Aliqui petendum volunt ab unctioe Davidis, quæ videtur contigisse anno secundo regni Saulis; ac subditi hæc Absalonis in patrem percellens contigit ad unius anno integro ante Davidis mortem.

Cap. 21, v. 19: Tertium quoque fuit bellum in Gath, contra Philistinos in quo percussit Adoniatas, filius Salitis potymitarum Bethleemites, Goliath Gethaun. At Goliath occisum fuisse à Davide constat Reg. 18. — Respondeo hunc Goliath diversum esse ab eo quem David adolescens interfecit, ut constat ex textu, alii in tertio bello contra Philistinos hic gigas dicitur occisum cum iam David annosus esset et viribus decoratus, ibidem, v. 15. Quomobrem Paralip. c. 20, v. 6, hic dicitur fester Goliath Gathai, frater, inquam, si non sanguine et origine, certe similitudine roboris et vasti corporis proceritate.

Cap. 21, v. 9: Et invenit aut in Israel octingenta milia hominum fortium, qui eduxerunt gladium et de Juda quingenta milia populorum. At hic numerus non concordat cum eo qui assignatur 1 Paralip. cap. 21, ubi legitur: Inventus est omnis numerus Israel mille milia et centum milia virorum eductorum gladium: de Juda autem quingenta septingenta milia virorum hostiarum. — Respondeo. Certus cum refertur prior textus exhibitus est ab Joab, qui cum esset ex tribu

Juda, exactius rem in sua tribu confecerat; in ceteris vero tribubus paulo negligentius; neque etiam tribum Levi et Benjamin numeraverat; imò terribis plagâ e celo missâ, accedente etiam inhibitione regis. À populi numeratione destitit. Is vero census qui refertur in libro Paralip. videtur confectus à principibus militum, qui Joab in hac populi numeratione adarant, quique partes suas in remotioribus tribubus numerandis implentes, antequam illis innotuisset regis edictum, peregrinante numerare populum, cum jam Joabus destitisset: unde collegerant alia trecenta milia virorum ex Israel. Danciores vero referunt ex Juda, quia fortè cum huic negotio darent operam, inhibitione regis acceperunt. Adfici potest quod in priori numeratione virorum Israel, scribantur tantum viri fortes; in posteriori vero etiam gregarii milites. Similiter in priori numeratione virorum de tribu Juda scribantur milites cum ducibus et præfectis; in posteriori vero soli milites referuntur. Vel in libro Reg. non comprehenduntur legiones ordinariæ, quippe quæ jam antè in numero erant pro regis custodia; expeditæ enim semper habebantur distributiones duodecim, una in unaqueque tribu habens viginti quatuor milia virorum strigentium gladium, qui numerus per duodecim subiectos et multiplicatus, summam militum efficit ducenta et octoginta octo milia; his autem præerant sui duces duodecim cum suis quisque chilio et quædam chelis, ut ibidem dicitur, ex quibus assurgit summam duodecim millium; huc numero addito priori, procedunt præfere trecenta milia, quæ in Paralip. excedunt numerum qui recensentur in libro Regum.

EX LIBRO TERTIO REGUM.

Cap. 7, v. 15: Finis duos columnas arceus, decem et octo cubitorum altitudinis columnam unam; at 2 Par. 3, v. 15, ille duæ columnæ dicuntur habuisse triginta et quinque cubitos. — Respondeo. In priori textu tribuuntur cubiti sacri decem et octo utriusque columnæ; in posteriori vero 55 communæ; et illa idem planè dicitur utrobique; cubitus enim sacer dius continuat communis, ideòque 18 sacri 36 efficiunt communis; ex communibus vero decem unos in Paralipomenis, ex saceris nihil, quia in Regum libro docetur, quantum plena et perfecta fuerit columnarum longitudo; si in Paralipomenis, basis excipitur utriusque columnæ, quæ minus cubiti sui communis, qui si addatur, exsurgit numerus triginta sex cubitorum.

Ibid., v. 26: Mare apertum duo milia batos capiebat; at lib. 2 Paralip., cap. 4: Capiebat tria milia mactata; quæ cum eadem sit mensura cum batis, hic textus non congruit. — Respondeo in priori referri batos curvas, in posteriori vero terga angustiora. Porro in tertâ parte minores erant illis, saltemque mactatæ erant minores illis bato. Adfici potest in hoc ingentissimam vas infundit quidem solere tantum his mille liatis, si capere possent tria milia, usque ad lateri summum.

Cap. 15, v. 14: Ann autem excelsum non obsidit; at 2 Paralip., cap. 11, v. 15: Absidit de caucis urbibus Juda oros et fana, etc. — Respondeo excelsum fuisse duplicis generis, alia in quibus vero Deo collis im-

pendebatur, alia in quibus colebantur falsa numina; hæc destruxit Asa, illa non absidit.

EX LIBRO QUARTO REGUM.

Cap. 8, v. 26: Viginti duorum annorum erat Ochozias cum regnare cepisset, etc. at 2 Paralip. 22: Quadragesima duorum annorum erat Ochozias cum regnare cepisset; qui posterior locutus non solum à priori distat, sed si ex integro addatur, concedendum erit filium biennio seniore esse suo patre. Nam Joram, Ochozias pater, mortuus est quadragesimus, quod vitâ functo, Ochozias regnum esse auspiciat. Responso communis est mendam irripisse in libros Paralip., ex notis Hebraicis vijatis, ita ut pro 2 et 2 ex quibus conficitur numerus 22, positum sit 2 et 2, ut fieret numerus 42. Iâ sentiant Cajetan, Mariana cum aliis plurimis. At cum istius mendæ nec S. Hieronymus, nec Bibliorum correctores sub Pio V, et Clemente VIII meminissent, neque illud expaverint, atque annia exemplaria consuevitque conditionis constanter habeant illum numerum 42 in libris Paralip. vis concederem errorem sic invaluisse, ut in omnia præposita exemplaria irripere, nec ab aliquo veterum fuerit notatus. Utile meo iudicio melius respondet ceteri qui sentiunt Ochoziam regnasse quidem viginti annis cum patre suo Joram et avo Josaphat, atque tunc fuisse notum viginti duos annos, ut fert textus libri Reg., mortuo autem patre suo Joram, qui scripturam temperato octo annis, Ochoziam præfuisse solum per duos annos, atque tunc natum fuisse annos quadraginta duos, itâ quod in consuetum regni venerit cum patre solis octo annis, et cum patre et avo duodecim; Josaphat namque regnavit viginti quinque annis.

At inquires, verosimile non sit Ochoziam cum patre et avo regnasse, tunc quia nullum est eiusmodi regni consortii in Scripturâ sacra exemplum; tunc quia Ochozias ipso minor erat avo inter fratres, qui non nisi post mortem Josaphat frigiditati sum per fratrem suum Arabum: tunc demum quia mortuo Joram, habitatores Jerusalem constituerunt Ochoziam filium ejus minimum regem pro eo, Par. 22. Itaque antè rex non erant. — At omnia hæc argumenta facili dissolvuntur: Primum quidem omnino falsum est; nam Ezobias duobus annis regnavit cum patre et avo; 4 Reg., cap. 18, dicitur regnasse viginti novem annis, cum tamen solus tantum viginti septem regnavit, videt autem cum patre suo. Ad secundum nota non videt insolitum filios natu minores speis grandioribus ad regni consuetudinem evocari; sic à Davide selectus est Salomon pro Adonia; et Abia pro ceteris fratribus. Ad tertium respicendo novum non esse quod qui prius rex fuerat inauguratus, iterum acclamante populo rex saluaretur; sic Sada, 1 Reg. c. 10, ab Israelitis rex agnitus, iterum c. 11, in Galgalis rex proclamatur; sic pariter Salomon Paralip., cap. ultimo, in regem ducem ungitur.

Adhuc iterum: Si mortuo patre, Ochozias natu fuisset annos 42, ejus vater Athalia fuisset grandævæ etatis, nec sustinet apte regno; quis enim mulieri admodum vetule utique nefarie animo libenti pariasset? — Verim quis nescit quantum semper viget

inque mulieri varities; quantumque valeat apud mercenarios milicos prospera, si faveat, reponitens; et dira quoque obsistentibus interminans mulier crudelissima, qua in propriis etiam nepotes regnandi libidine illoca deserviat?

Sunt etiam qui ut utrumque hunc textum conciliant, dicunt quadraginta duos illos annos in libris Paralip. commemoratos, numerandos esse ex ipso domus Amri usque ad regnum Ochozie regnare coepit; istudque ratione Athaliae, matris hujus Ochozie, quae erat filia Amri regis Israel 4 Reg. c. 8, v. 7. Amri enim, cujus nomen ille ad familiam pertinet, ex qua ipse primus regnavit, ut legitur 5 Reg. c. 16, scripturam regni Israel tenuit octo annis, Achab ejus filius cum Ochozia illo viginti octo annis, et Jeram a Jesu sublati duodecim.

Cap. 16, v. 5: Achab filium suum consecravit transiret per ignem secundum idola gentium; et 2 Paralip. cap. 28: Reliquit filium Ezechiam regni successorem. Resp. Probabile esse Athabam plures habuisse filios, ex quibus unum idolis immolavit, superstitie verba regi successore. Si vero unicum habuerit, dicrem illius non fuisse flammis extitum, sed duntaxat eis expressam lustrationis gratia. Neque enim gentiles filios suos in manibus diis oblatos igne semper comburebant, sed etiam purificationis et expiationis causa per medias flammam transferant, quod dicitur prohiberi Judaeis Deuteronomi cap. 27, v. 10, his verbis: Nec iteraverit in te qui intret filium tuum, aut filium ducens per ignem. Quamvis enim signanter praefatus textus habet, transferens per ignem, ut si significat filium Achab more gentium transmissum esse per medias flammam, quasi consecrationis et purificationis gratia, non autem ustulatum et viti privatum.

Cap. 23, v. 6: Dormivit Jeremias cum patribus suis, quos juxta Scripturam commemorat, et loquendi modum significat cum obitus in Jherusalem et sepulchris in sepulchris patrum. At 2 Paralip. cap. 36, v. 6, dicitur tamen cineris a Nabuchodonosore stertis in Babyloniae et sepulchri asini sepulchris, juxta vaticinium Jeremias, cap. 22, v. 18. Resp. quod cum ex 1 Reg. cap. 25, v. 20 lapilli coleret Joakimam regibus undecim annis, Jeremias vero, cap. 25, usque Nabuchodonosor anno quarto invenit regni Jeremias, vel fortis hinc, ut tradit Baal, visusse Jerosolymam, cum expugnasse, atque captivum Joakimam et parvum vasorum sacrorum transivisse in Babyloniae; aliunde vero Jeremias praedixerit eum projectum fore extra portem Jerusalem, et sepulchri asini sepulchrum, necesse est cum rebus cum Nabuchodonosore compositis, ex veteris elementa remissam fuisse Jerosolymam, et resistentem in regnum sub conditione termini. Nam Jeremias tribus annis servasse Nabuchodonosori expresso traditur cap. 24 lib. 4 Reg., non subinde anno quarto regni sui in regnum restitutum, promissum tributum solvit tribus annis sequentibus, quanto videlicet, sexto et septimo; at cum vana spe protectionis a rege Aegypti delusus, anno octavo Chaldaeum procrustationibus lactando tributum non solvisset, neque etiam

anno nono; tandem Nabuchodonosor expeditionem in Aegyptum aggressus, prius in sibi perdoctum Joakimam arma movit, Jerosolymam donec in potestatem initio undecimi anni Joakimam recepit, non tamen anno vi, quam fraude. Cum enim superiore jam anno aliquot menses in Jerosolyma obsidione possidet, eamque longius profendam timeret, hujus anni principio consilium cepit obtinendi in urbem ingressum, promittens interposita forserrandi religiose, pacificam fore ingressum suum, ut Joakimam ait. Cui promissioni Joakimam eo facilis assensum praebuit, quoniam erat destitutus a comitatu, et ejus clementiam jam fuerat expertus, Babyloniae, tertio sui regni anno abductus, remissusque. Ergo Nabuchodonosorem cum crederet suo moribus accepta. At ille receptus, non servavit fidem, ut ait Joakimam, sed foras juvenatula Jerosolymam cum ipso rege interfecit; ratus videlicet fonsillago frangendam fidem, quem etiam in sepulchro exire magna projecit jussit, ut Jeremias vaticinium impleret, qui praedixerit eum extra portem Jerusalem projecturum, ad vestem per diem, et ad pedem per noctem, et patrefactum sepulchri asini sepulchrum; nemine ostendit in tanta populo repto, qui nocturnam pietatem regio cadaveri exhiberet, exemplo Tobiae. Sed oportuit Regem Prophetae cadaver projectum super sepulchra ignobilis vulgi videri. Quod autem nihilominus dicitur dormisse cum patribus suis, scilicet est eum locutionem etiam in morte violenta aliquando a Scriptura usurpata, ut in Jeremias et Achab morte. Denique in secundo Paralip. significatur in eum corpore inventas esse novae, quae ostendebant eum alienigenae idoli stigmationem factum fuisse quales in magis et maleficis serpe reperuntur.

EX LIBRO PRIMO PARALIPOMENON.

Cap. 2, v. 15, David dicitur septimus et ultimus filius Isai: at 1 Reg. 16, v. 11, cum Isai curam Samuele adduxisset septem filios, dixit unum adde superesse, nempe Davidem pascentem oves. — Respondent interpretes eum magistro historiae Ecclesiae Isai praeter istos septem filios a se immediate genitos, alterum habuisse adoptivum, nempe Jonathan, filium Samuella, seu nepotem ex tertio filio, quem cum habere dicit, eum cum aliis filiis Isaiero voluit eorum Samuele, non forte Is. esset quem David elegerit in regem.

Cap. 5, v. 6: Porro in Jerusalem in (David) nati sunt filii Simoon, et Solob, et Nathan, et Salomon, quatuor de Bethsabee; at Proverb. v. 5, Salomon, testatur se fuisse usquequaque coram matre sua, praedixit non potuit habere nisi fratres uteros. — Resp. al. Salomonem ideoreo dici in gentilibus, non quod solus revera esset a David ex Bethsabee genitus, sed quia velut antiquitus erat dilectissimus, unde Septuaginta reddunt, unico dilectum.

Cap. 10, v. 6: Interit ergo Saul, et tres filii ejus, et omnia pariter domus ejus concidit; ad Reg. 2, v. 8: Abierit Ishboeth filium Saul regem casualiter super Israel, etc. — Respondentes revera quidem Ishboeth

aliquandiu regis nomine obtinuisse; at cum duobus annis regnasset specie tenus, et non tam sua quam Abneris auctoritate et virtute, tandem in lecto misere trucidatum esse: ejus autem filius Miphlosethi erat in aula Davidae ex gratia et sine imperio; unde familia Saulis eum eo concidisse dicitur, quippe quae nullis amplius auctoritate ad posterum propaganda invaluit.

Cap. 21, v. 25: Dedit ergo David Ornan pro loco sileos auri pastinatis sexcentis; at 2 Reg. cap. 24, v. 24: Emit ergo David aream et bovam argenti siclis quinquaginta. — Respons. In priori loco emitur majori pretio locus et spatium amplissimum ubi oblatum fuerat sacrificium; in posteriori solium commemoratur emptio loci ubi consilium fuerat altare, una cum lobus immolatus, et lignis ad sacrificium necessariis. Unde non est eodem emptio, sed duplex; cum enim David inter angustias saevientis pestis placare vellet Dominum, in eodem loco ubi percutientem Angelum conspexerat, primum emit quinquaginta siclis argenteis locum altaris et necessaria ad holocaustum; postquam vero (ait Waltherus) igne centies delapsa, et sonata hoc, David intellexisset hunc ipsam locum esse quem Dominus ad edificandum domum suam elegerat, jam exigua illa arca quem altari cesserat, noluit esse contentus, sed totum illum montem Moriah emit ab Arentis sexcentis siclis auri; hic enim clarissime asseritur, quod rex pretium hoc dedit pro loco; ubi autem commemoratur saltem boves, ligna et arca. Haec expositio robur etiam accipit ex 2 Paralip. 5, v. 4, ubi dicitur quod Salomon edificavit domum Domini in monte Moriah, qui demonstratus fuerat David, in loco quem paraverat David in arca Ornan Ichusaei.

EX LIBRO SECUNDO PARALIPOMENON.

Cap. 2, v. 14: Misit tibi virum prudentem et scientissimum, patrem meum, filium mulieris de filiabus Dan; cujus pater fuit Tyrinus; at 5 Reg., cap. 6, v. 14: Tuli Hiram de Tyro filium mulieris viduae de tribu Nephthali, pater Tyrus. — Resp. Pater Hiram erat revera ex tribu Nephthali, et dicitur est Tyrus, non origine, sed incolata, quod Tyrus diutissime visisset; mater vero illius ex tribu Dan, nate Hiram ille dicitur est ex tribu Nephthali genere paterno, quod clare exhibet textus Helreus, posteriorum locum sic ad verbum reddens: Filius mulieris viduae ipse de tribu Nephthali.

Cap. 24, v. 2: Zacharias dicitur interfecit in atrio domus Domini: at Matth. 23, v. 35, dicitur occisus inter templum et altare. Resp. Hic Templi nomen accipitur vel in strictiori, vel in latiori significatione. Priori modo eam tantum continebat partem lecto cooperatam: posteriori vero omnem ambitum muris clausum, subindeque irrem in qua solus deo erat altare holocaustorum. In priori significatione, occisus est Zacharias in atrio domus Dei: in posteriori vero occisus fuit inter templum muris clausum, et istud altare holocaustorum, quod sub deo fuisse nullis probat Classius Phil. Saer. pag. 419.

EX LIBRIS ESDRAE ET NEHEMIAE.

Pugnare videntur manifeste hi duo libri in recen-

sione eorum Judaeorum qui e captivitate Babylonica redierunt Jerosolymam. Nam Esdrae 2, v. 5, filii Aera numerantur 775. At Nehem. 7, v. 10, sunt 652. Insuper apud Esdram, libdem, v. 6, filii Phasai Moab, filiorum Assae, Joab 2812. Apud Nehemiam vero 2818; apud Esdram, v. 8, filii Zethans sunt 945, apud Nehemiam, v. 15, idem sunt 845, etc. Respondeo discrimen hoc esse petendum ex duplici indice diversis in locis et diverso tempore edito. Nam recessio qua exstat apud Esdram, facta est in Babylonia, in qua scripta sunt nomina eorum qui ad exitum erant parati. Quae vero est apud Nehemiam post itam Esdrae, annis 72, et collecta ab ipso Nehemia, in qua anguratur Grotius, eorum est qui revera redierunt Jerosolymam. Porro ex his qui nomina sua ad reditum consignaverunt, plurimi forte mutato consilio, valuerunt stare in Babylonia; nonnulli etiam qui non fuerant scripti, esse exultantes comites dederunt; alii etiam forte in via defecerunt; unde fit quod eadem familiae vel numerosiores, vel minores in altero itinere appareant. Unde recte stat utriusque veritas.

Quae ex libris Judith, Esther, Tobit et Joli colligi possunt antilogiae, mox emendabuntur in eorum librorum discussione.

EX LIBRO PSALMORUM.

Psalm. 1, v. 5: Non surgent impij in judicio, ait Actor. 17, 51, Rom. 11, v. 10, et alibi saepe asseritur futura omnino omnino hominum resurrectio. Resp. 1^a illa verba intelligenda esse non de Resurrectione generali hominum, et Judicio extremo, sed de judicio temporalibus, in quibus impij non consistent, sed causa cadent; verum enim cum hic scriptum non solum significat erget et resurgere, sed etiam stare et consistere: hinc impij non consistunt in judicio emendationis, in quo stant justi, quia probantur vel auron in fornace: impij vero in Deum blasphemantes et normantur vel aereas palea, in igne tribulationis cremantur et alunt in favillas. Nec in judicio discussis, in quo si nosmetipsos judicamus, non judicabimur, quia impij peccatorum suorum pondere ita deprimentur, ut nullam emendationis spem habentes, in desperationem eant. Si vero quis ea verba ad extremum judicium referat, etiam verum erit dicere impios in eo non resurrecturos: quia non resurgent in aeternum victori et coronandi, sed puniendi et morituri; nam sicut oves in inferno detrudentur, et mors deperdet eos.

Psalm. 7, v. 7: Perdes omnes qui loquuntur mendacium. At obstrictibus Aegyptiacis propter mendacium, quo Pharaonem indentes salvaverunt Lubrorum puerulos, edificavit Deus domum; et Rahab, quae mendacium liberaverat exploratores Israelitarum, sortem in populo Dei, imo et in genealogia Christi obtinuit. Respondet S. Augustinus 1° obstrictores Aegyptios non fuisse prenio donatas ob mendacium, sed propter liorem in Deum et misericordiam in illos puerulos. Similiter Rahab gratiam obtinuit, non propter mendacium, sed propter beneficium; neque Deus in illis

inque mulieri varities; quantumque valeat apud mercenarios milicos prospera, si faveant, reponitens; et dira quoque obsistentibus interminans mulier crudelissima, qua in propriis etiam nepotes regnandi libidine illoca deserviat?

Sunt etiam qui ut utrumque hunc textum conciliant, dicunt quadraginta duos illos annos in libris Paralip. commemoratos, numerandos esse ex ipso domus Amri usque ad regnum Ochozie regnare coepit; istudque ratione Athaliae, matris hujus Ochozie, quae erat filia Amri regis Israel 4 Reg. c. 8, v. 7. Amri enim, cujus nomen ille ad familiam pertinet, ex qua ipse primus regnavit, ut legitur 5 Reg. c. 16, scripturam regni Israel tenuit octo annis, Achab ejus filius cum Ochozia illi viginti octo annis, et Jeram a Jesu sublati duodecim.

Cap. 16, v. 5: *Achab filium suum consecravit transiret per ignem secundum idola gentium; et 2 Paralip., cap. 28: Reliquit filium Ezechiam regni successorem.* Resp. Probabile esse Achabum plures habuisse filios, ex quibus unum idolis immolavit, superstitie verba regi successore. Si vero unicum habuerit, dicrem illius non fuisse flammis extitum, sed duntaxat eis expressam lustrationis gratia. Neque enim gentiles filios suos in manibus diis oblatos igne semper comburebant, sed etiam purificationis et expiationis causa per medias flammam transferant, quod dicitur prohiberi Judaeis Deuteronomi cap. 27, v. 10, his verbis: *Nec iteraverit in te qui locutus filium tuum, aut filium tuum per ignem.* Quamvis enim signanter praefatus textus habet, *transferebas per ignem*, ut si significat filium Achab more gentium transmissum esse per medias flammam, quasi consecrationis et purificationis gratia, non autem ustulatum et vivum.

Cap. 23, v. 6: *Domavit Jeremias cum patribus suis, quos juxta Scripturam commemorat, et loquendi modum significat cum oblatos in Jherusalem et sepulchris in sepulchris parum.* At 2 Paralip., cap. 36, v. 6, dicitur ceteris civibus a Nabuchodonosore abactis in Babyloniam et sepulchris astiti sepulchris, juxta vaticinium Jeremias, cap. 23, v. 18. Resp. quod cum ex 1 Reg., cap. 25, v. 20, Iphail coleret Joakimum regibus undecim annis, Jeremias vero, cap. 25, osertu Nabuchodonosor anno quarto invenit regni Joakim, vel fortis hinc, ut tradit Baalil, vultu suo Jerolimam, cum expugnasse, atque captum Joakimum et partium vasorum sacrorum transulisse in Babyloniam; aliunde vero Jeremias praedixerit eum projectum fore extra portem Jerusalem, et sepulchris astiti sepulchris, necesse est cum rebus cum Nabuchodonosore compositis, ex veteris elementa remissam fuisse Jerolimam, et resistentem in regnum sub conditione termini. Nam Joakim tribus annis servitus Nabuchodonosori expresso traditur cap. 24 lib. 4 Reg., non subinde anno quarto regni sui in regnum restitutum, praesens tributum solvit tribus annis sequentibus, quinto videlicet, sexto et septimo; at cum vana spe protectionis a rege Aegypti delusus, anno octavo Chaldaeum procrustationibus lactando tributum non solvisset, neque etiam

anno nono; tandem Nabuchodonosor expeditionem in Aegyptum aggressus, prius in sibi perdoctum Joakimum arma movit, Jerolimam donec in potestatem initio undecimi anni Joakim recepit, non tamen anno vi, quam fraude. Cum enim superiore jam anno aliquot menses in Jerolimam obsidione possidet, eamque longius profendam timeret, hujus anni principio consilium cepit obtinendi in urbem ingressum, promittens interposita forserrandi religiose, pacificam fore ingressum suum, ut Josepheus ait. Cui promissioni Joakimus eo facilis assensum praebuit, quoniam erat destitutus a comitatu, et ejus clementiam jam fuerat expertus, Babyloniam, tertio sui regni anno abductus, remissusque. Ergo Nabuchodonosorem cum crederet suo moribus accepta. At ille receptus, non servavit fidem, ut ait Josepheus, *vid. foras juvenitatis Jerolimam hinc cum ipso rege interfecit;* ratus videlicet suffrago frangendam fidem, quem etiam in sepulchris exire magna projecit jussit, ut Jeremias vaticinium impleret, qui praedixerit eum extra portem Jerusalem projecturum, ad vestem per diem, et ad pedem per noctem, et patrefactum sepulchris astiti sepulchris; nemine continuo in tanta populo repto, qui nocturnam pietatem regio cadaveri exhiberet, exemplo Tobiae. Sed oportuit Regem Prophete cadaver projectum super sepulchra ignobilis vulgi videri. Quod autem nihilominus dicitur *domavit cum patribus suis, secundum est eum locutionem etiam in morte violenta aliquando a Scriptura usurpata, ut in Jeram et Achab morte.* Denique in secundo Paralip. significatur in eum corpore inventas esse novae, quae ostendebant eum alienis idoli stigmationem factum fuisse quales in magis et maleficis serpe reperuntur.

EX LIBRO PRIMO PARALIPOMENON.

Cap. 2, v. 15, David dicitur septimus et ultimus filius Isai: at 1 Reg. 16, v. 11, cum Isai curam Samuele adduxisset septem filios, dixit unum adde superesse, nempe Davidem pascentem oves. — Respondent interpretis eum magistro historiae Ecclesiae Isai praeter istos septem filios a se immediate genitos, alterum habuisse adoptivum, nempe Jonathan, filium Samuella, seu nepotem ex tertio filio, quem cum habere dicit, etiam cum aliis filiis Isaiero voluit eorum Samuele, non forte is esset quem David elegerat in regem.

Cap. 5, v. 6: *Porro in Jerusalem est (David) nati sunt filii Simoon, et Solob, et Nathan, et Salomon, quatuor de Bethsabee; et Proverb. v. 5, Salomon, testatur se fuisse usquequaque coram matre sua, praedixit non potuit habere ut fratres uterinos.* — Resp. al. Salomonem idcirco dici in gentibus, non quod solus revera esset a David ex Bethsabee genitus, sed quia velut antiquitus erat dilectissimus, unde Septuaginta reddunt, *unicus dilectum.*

Cap. 10, v. 6: *Interit ergo Saul, et tres filii ejus, et omnia pariter domus ejus concidit; ad Reg. 2, v. 8: Abner Isboath filium Saul regem casualiter super Israel, etc.* — Respondentes revera quidem Isboath

aliquandiu regis nomine obtinuisse; at cum duobus annis regnasset specie tenus, et non tam sua quam Abneris auctoritate et virtute, tandem in lecto misere trucidatum esse: ejus autem filius Miphloseti erat in aula Davidae ex gratia et sine imperio; unde familia Saulis eum eo concidisse dicitur, quippe quae nullis amplius auctoritate ad posterum propaganda invaluit.

Cap. 21, v. 25: *Dedit ergo David Ornan pro loco sileos auri pastinatis sexcentis; et 2 Reg. cap. 24, v. 24: Emit ergo David aream et bovam argenti sicis quinquaginta.* — Respons. In priori loco emitur majori pretio locus et spatium amplissimum ubi oblatum fuerat sacrificium; in posteriori solium commemoratur emptio loci ubi consilium fuerat altare, una cum lobus immolatis, et lignis ad sacrificium necessariis. Unde non est eodem emptio, sed duplex; cum enim David inter angustias saevientis pestis placare vellet Dominum, in eodem loco ubi percutientem Angelum conspexerat, primum emit quinquaginta sicis argenteis locum altaris et necessaria ad holocaustum; postquam vero (ait Waltherus) igne centis delapso, et sonata hoc, David intellexisset hunc ipsam locum esse quem Dominus ad edificandum domum suam elegerat, jam exigua illa arca quem altari cesserat, noluit esse contentus, sed totum illum montem Moriah emit ab Arentis sexcentis sicis auri; hic enim clarissime asseritur, quod rex pretium hoc dedit pro loco; ubi autem commemoratur saltem boves, ligna et arca. Haec expositio robur etiam accipit ex 2 Paralip. 5, v. 4, ubi dicitur quod Salomon edificavit domum Domini in monte Moriah, qui demonstratus fuerat David, in loco quem paraverat David in arca Ornan Ichusaei.

EX LIBRO SECUNDO PARALIPOMENON.

Cap. 2, v. 14: *Mis tibi virum prudentem et scientissimum, patrem meum, filium mulieris de filiabus Dan; cujus pater fuit Tyrinus; et 5 Reg., cap. 6, v. 14: Tuli Hiram de Tyro filium mulieris viduae de tribu Nephthali, pater Tyrin.* — Resp. Pater Hiram erat revera ex tribu Nephthali, et dicitur est Tyrinus, non origine, sed incolata, quod Tyrin diutissime visisset; mater vero illius ex tribu Dan, nate Hiram ille dicitur est ex tribu Nephthali genere paterno, quod clare exhibet textus Helreus, posteriorum locum sic ad verbum reddens: *Filius mulieris viduae ipse de tribu Nephthali.*

Cap. 24, v. 2: *Zacharias dicitur interfecit in atrio domus Domini: et Matth. 23, v. 35, dicitur occisus inter templum et altare.* Resp. Hic Templi nomen accipitur vel in strictiori, vel in latiori significatione. Priori modo eam tantum continebat partem lecto cooperatam; posteriori vero omnem ambitum muris clausum, subindeque irrem in qua non dio erat altare holocaustorum. In priori significatione, occisus est Zacharias in atrio domus Dei: in posteriori vero occisus fuit inter templum muris clausum, et istud altare holocaustorum, quod sub dio fuisse nullis probat Classius Phil. Saer. pag. 419.

EX LIBRIS ESDR. ET NEHEM.

Pugnare videntur manifeste hi duo libri in recen-

sione eorum Judaeorum qui et captivitate Babylonica redierunt Jerolimam. Nam Esdr. 2, v. 5, filii Aera numerantur 775. At Nehem. 7, v. 10, sunt 652. Insuper apud Esdram, lib. 10, v. 6, filii Phasai Moab, filiorum Assae, Joab 2812. Apud Nehemiam vero 2818; apud Esdram, v. 8, filii Zethans sunt 945, apud Nehemiam, v. 15, idem sunt 845, etc. Respondeo discrimen hoc esse petendum ex duplici indice diversis in locis et diverso tempore edito. Nam recessio qua exstat apud Esdram, facta est in Babylonia, in qua scripta sunt nomina eorum qui ad exitum erant parati. Quae vero est apud Nehemiam post illam Esdr. annis 72, et collecta ab ipso Nehemia, si bene anguratur Grotius, eorum est qui revera redierunt Jerolimam. Porro ex his qui nomina sua ad reditum consignaverunt, plurimi forte mutato consilio, valuerunt stare in Babylonia; nonnulli etiam qui non fuerant scripti, esse exultantes comites dederunt; alii etiam forte in via defecerunt; unde fit quod eadem familiae vel numerosiores, vel minores in altero itinere appareant. Unde recte stat utriusque veritas.

Quae ex libris Judith, Esther, Tobit et Joli colligi possunt antilogice, mox emendabuntur in eorum librorum discussione.

EX LIBRO PSALMORUM.

Psalm. 1, v. 5: *Non resurgent impij in judicio,* ait Actor. 17, 51, Rom. 11, v. 10, et alibi saepe asseritur futura omnino omnino hominum resurrectio. Resp. 1^a illa verba intelligenda esse non de Resurrectione generali hominum, et Judicio extremo, sed de judicio temporalibus, in quibus impij non consistent, sed causa cadent; verum enim *Kam* hic scriptum non solum significat *eriget et resurgere*, sed *iam stare et consistere*: hinc impij non consistunt in judicio emendationis, in quo stant justi, quia probantur vel auron in fornace: impij vero in Deum blasphemantes et normantur vel aentes palea, in igne tribulationis cremantur et alunt in favillas. Nec in judicio *discussantur*, in quo si nosmetipsos judicamus, non judicabimur, quia impij peccatorum suorum pondere ita deprimentur, ut nullam emendationis spem habentes, in desperationem eant: Si vero quis ea verba ad extremum judicium referat, etiam verum erit dicere *impioj in eo non resurcturos* quia non resurgent in aeternum victori et coronandi, sed puniendi et morituri; nam sicut oves in inferno detrudentur, et mors deperdet eos.

Psalm. 7, v. 7: *Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* At obstrictibus Aegyptiacis propter mendacium, quo Pharaonem indentes salvaverat Lubrorum puerulos, edificavit Deus domum; et Rahab, quae mendacium liberaverat exploratores Israelitarum, sortem in populo Dei, imo et in genealogia Christi obtinuit. Respondet S. Augustinus 1° obstrictores Aegyptios non fuisse prenio donatas ob mendacium, sed propter liorem in Deum et misericordiam in illos puerulos. Similiter Rahab gratiam obtinuit, non propter mendacium, sed propter beneficium; neque Deus in illis

probatum verbum mendacii, sed affectum obsequii. 2° Cum triplex sit mendacium, perindeque, officium et jocundum; istud laedit, illud prodest, hoc delectat. Quis absolute perdet et castigabit graviter omnes qui loquuntur mendacium periculosum, leviter autem qui officiosum et jocundum.

Psalm. 51, v. 3: *Quoniam iniqui, intraverunt ossa mea, dum clamarem tibi dicit.* Sic inquit quomodo clamavit tota die? Resp. Tacuit dum peccatum per novem menses occidit, nec confessus est, donec à Propheta publice est objurgatus. Clamavit autem tota die, et pugili à genitric cordis, cum preparavit gravitatem offensae sceleris, tunc propter sanitatem et vitam peccati ex delictorio nati.

Psalm. 51, v. 21: *Castrodit Dominus ossa meam; non enim ex illis non conlectur;* et plurimum iustorum, praesertim martyrum, ossa censat esse confusa, sicut combusta ac in cineres et favillas dissipata. — Resp. duplicem cogitari posse osium contritionem, unam in destructionem, aliam in reparationem; pernitit quidem Deus ad tempus ossa iustorum comminui: at in resurrectione omnia restituet ad unum, nec sinit aliquid eis esse perire.

Psalm. 57, v. 2: *Non erit iustum de peccato, nec saltem ejus operum panem.* At Luc. 16, Lazareus jacet ad janua divinis effluviis saturatus de mactis quae calcabant sub mensa ejus, et tamen illi dicit, quoniam ipse David vltimum pro se et suis petit à Nabale, et panes à sacerdotibus. — Respondent aliqui oraculum istud intelligi de pane spiritali verbi Dei, quo iustorum animae destituuntur. At aenus literalis est, quod licet justis interdum et ad tempus egant pane, et eas in angustiis adiciant, ut à Deo videantur abjecti, attamen Deus non sinit eos diu conflictari cum adversis, sed effluvia eis ab omni egestate ita bonis cumulat, ut eorum possitatis abundet.

Psalm. 105, v. 5: *Fundasti terram super stabilitatem suam.* At Psalm. 135, v. 6: *Firmasti terram super aquas.* — Resp. Terra basis et fulcrum est ipsa Dei potentia, quae hoc universam virtute sub sustinet; terra vero, utpote centrum universi, velut in aquis consistere dicitur, quia aquas instar inaeque cingitur, non movetur.

Psalm. 112, v. 6: *Iustus in clarum non commovebitur.* At Proverb. 204, v. 16: *Sepius in die cadit iustus.* — Resp. iustus fide, spe et charitate firmatus, adversitatibus undique se circumstantibus non deiecit, nec à iustitia penitus declinat: dum verò ex humana fragilitate incommutabilibus tentationum procellis iaciatur, statim erecta in Deum mentis et salutis resurrit et consistit.

Psalm. 116: *Omnia homo incedat.* At Apocal. 11, v. 13: *In ora eorum non est inventum mendacium.* — Resp. In priori textu admonetur ad quid inclinet inducta per peccatum humana fragilitas; in posteriori, à quo praeservetur per Christi gratiam, quae sanas omnes infirmitates nostras.

EX LIBRO PROVERBORUM.

Cap. 1, v. 26: *Ego in interiora vestro rideo:* at

Ezech. 18, v. 32: *Novo mortem mortis, etc.* — Resp. Deus ex misericordia non vult mortem peccatoris impenitentis; at ex iustitia delectatur in vindicta et poena quae ejus finalem perfectionem obtinetur.

Cap. 6: *Vult ad fornicum, d piger, etc.* Illis verbis exemplo hominibus stimulat homines otiosos, ut sibi procurarent in tempore opportuno quibus in adverso viderentur; at Luc. 12, v. 22. Christus ait: *Nolite solliciti esse anime vestrae quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini, etc.* — Resp. In peiori provocatur ad providendam sibi de necessariis: in posteriori similia hanc sollicitudo damnatur; unde homo in labore vultus aut vesel quilibet debet pasci suo, ita tamen ut faceret cogitatum suum in Domino, qui ipsius curat.

Cap. 26, v. 4: *Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne officia ei similia.* At v. 5: *Responde stulto iuxta stultitiam suam, ne videatur tibi sapiens.* — Resp. Ille admonetur non esse imprudenter agendum cum stultis, et evocari peccatoribus, hae eorum sanis et correctis recipiendum: at illorum petulantia vergat in Dei offensam, proximi iocundam, et nostram infamiam, tunc pro viribus est contienda.

EX LIBRO ECCLESIASTICI.

Cap. 1, v. 10: *Nihil sub sole novum.* At Jeronimo cap. 51, v. 92: *Creati sunt Dominus novum super terram;* et Apocal. 21, v. 5: *Ecce nova facta omnia.* — Resp. 1° Nihil novi in rerum natura appere intrā ipsius naturae seriem et primogenium rerum constitutionem et consistendum; res enim coelestes et terrene eodem ordine consistunt, quo primitus à rerum omnium origine fuerunt constitutae: eadem enim est terrae exteriorumque elementorum virtus, eadem animonim secundum ad alia sibi similia potestatem; idem colorum et astrorum flexus et influxus, non solum in genere, sed etiam in specie; tametsi propter hominum praevaricationem minus perfecta jam sint ista, si individua attendas, quam fuerant in primariā sua formatione. 2° Si hoc Solomonis estatum ad mores referas, aenus erit omnia mortuum ad felicitatem et animi tranquillitatem studia, non esset nova: nam si quis res in primis saeculis actus haberet in prospectu, distinctissime animadvertet nihil jam ab hominibus tentari, quod à majoribus non fuerit auspiciatum; quae interpretatio proximitas ad Solomonis mentem colligere videtur; neque enim hic agit de naturalibus et artificialibus, multo minus de supernaturalibus et divinis, in quibus nova pro libito quodlibet modo molitur.

Cap. 5, v. 19: *Unus est interitus hominis et iumentorum, et eorum viribus conditio; sicut moritur homo, ita et illa moriuntur...* Quis novit à spiritali filiorum Adam ascendit sursum; at cap. 11, v. 7: *Spiritus hominis redit ad Deum, qui dedit illum.* — Resp. In priori textu proferri sententiam hominis carnis voluptatibus indulgentis, qui nihil aliud quam corporis deliciis inhiat, sibi persuadere nititur non aliam esse

post mortem superandam felicitatem; sed homines quemadmodum et bruta totos interituros: in posteriori verò refertur sententia hominis fidelis, atque verè et pio de animae immortalitate et futurā post mortem alterā vitā sententiam.

Cap. 9, v. 2: *Nescit homo utrum amare an odio digna sit:* at 2 ad Timotheum 4, v. 8, S. Paulus constanter asserit: *Reposita est nihil coram iustitia quam reddat tibi Dominus, etc.* Responsio. Nescit homo naturali lumine et propriis suis viribus atque humanā sapientia, an sit odio vel amore dignus, cum Deus bona temporalia sine ullo discrimine conferat probis et improbis; at istud nosse potest, ut noverat Apostolus, ex sibi facta divina revelatione.

EX LIBRO ECCLESIASTICI.

Cap. 7, v. 15: *Non iteres verbum in oratione tua:* at Matthaei 23, Christus Dominus tero oravit eundem sermonem dicens. — Resp. In priori textu prohiberi verborum reiterationem inutilium ex scrupulosa nihilim conscientia; non vero piam et humilem eadem verba majori ac ferventiori affectu iterantem.

Cap. 40, v. 29: *Fili, in tempore vitae tuae ne indigas; melius est enim vici quam indigere:* at Matthaei 49: *Et vis perfecta esse, vade, et vende omnia quae habes, et da pauperibus.* — Resp. Prioribus verbis damnari otiosorum hominum inertiam, quae illos ad egestatem et mendicitatem adigit; non verò pauperitatem Evangelicam quam suis secontibus Christus Dominus instituit, quatenus liberi à rerum mundalium cura et sollicitudine securus Deo famulentur, et suo saluti consulant.

Cap. 49, v. 5: *Præter David, et Ezechiam, et Josiam, omnia peccatum commiserunt;* at David ipse etiam gravissime peccavit, nec à peccatis et divina vindicta immunis fuit Ezechias, ut apparet ex 4 Reg., cap. 20. — Resp. In ille textu sermonem esse de peccato idololatricae ad fœdere cum idololatris, à quo tres illi tantum reges Juda fuerunt immunes: nam Iudaei crimialis Josephat, alioquin pius, arguitur, 2 Paralip., 18.

EX ISAI.

Cap. 1, v. 26: *Resolvam tibi Iudices tuos ut fuerint prius, et consilios tuos sicut vulgum;* at Iudaei post resistantia à captivitate Babylonica libertatem, nungquam tandem obtinuerunt auctoritatem regiam et iudicium supremam quā prius fuerant potiti. — Resp. Vaticinium istud intelligi de statu Iudaeorum, vel post captivitatem, vel post adventum Christi. In priori statu habuerunt Iudices et duces, qui praecedentibus, si non eodem dignitate et imperii maiestate, saltem eadem potestate, prudentia et religione eis praefuerunt, ut Esdras, Nehemias, Machabaei. In posteriori vero statu, Deus pontificibus Iudaeis, scribis et pharisaeis substituit Apostolos et eorum successores Ecclesiae pastores et doctores, qui illos Synagoga Iudices et duces vite innocentiae, sapientiae ac vigilantia longe superabant; igitur quovis sensu vaticinium accipias, habes impletum.

Cap. 2, v. 4: *Conflabant gladius tuos in vomeres, et*

lanceas tuas in falces. Non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad pugnam; quae de hominum statu post adventum Christi dicta esse liquet: at Matth. 10, v. 34, Christus ipsemet ait: *Nolie arbitrari quia veniam pacem mittere in terram; non tui pacem mittere, sed gladium.* — Responsio. Isaiæ verba accipienda sunt de Ecclesiae propagatione, eaque pacifica, non autem armorum vi, nec adversariorum exterminatione, ut consilii in institutione et disseminatione Synagoga, quae pontifici Chanaanorum aiorumque idololatricam excitatione, in Palaestina stabili et propagari potuit.

Cap. 7, v. 25: *Propter hoc dicit Dominus ipse vobis signum. Ecce Virgo concipiet, etc.* quae Matth. v. 23, et Luc. 7, 31, accipiuntur de Christi Domini ortu futuro. At isti interpretatiōnes respiciunt: 1° Proprietate scopos qui, inquit Iudaei, qui loci non agit de venturo Messia. 2° Promissa liberationis ab instantibus adversariis signum, quod dari debuit Achazo de re praesenti, non verò futurā post multa saecula, quando nec Achaz ipse, nec aliquis ex ejus familia esset in vivis. 3° Nominis alius significatio, quae non virginem intactam, qualis fuit Delphira, sed mulierem quatenusque etiam mulierum significat; ut Proverb. 50, v. 19. 4° Constructio participii temporis praesentis, quae juvenula, quae quā sit serena, dicitur concipere et parura; subulterque illa tunc erat in vivis. Non agit ergo, inquit, de matre Messiae diti postmodum futurā, sed vel de matre Ezechiae Achazi filii, vel de conjugio illi ipsius Isaiæ Prophetae. — Resp. Novorā Prophetam his verbis annuntiare futuram Messiam ex Matre Virgine conceptionem et nativitatem; neque uilas ex Iudaeorum arguitur, his quilibet offere: non signum; cum enim Prophetae, quos speciatim aliquam futuram liberationem à sumis calamitatibus spondabant, solerent injicere mentem Messiae Salvatoris, ejus intuitu tam stupenda beneficia Iudaico populo conferentur, quod ille ex ea gente esset oriundus; appositè Isaias Christi Domini futurū ortū hic meminit, ut Achazi et Iudaeorum terrorem depelleret: cum enim hi audissent duos reges potentissimos Syria et Israel in regni Iudaici periculum et extinctionem conspirasse, et jam formulandum adesse eorum exercitus, de sua fortunā suspense rebus actum esse arbitantes, atque ab animos, quos ut erigeret Propheta et fidem faceret de proxima liberatione, repetit promissionem factam de venturo Messia, ostenditque hostium enatus et minas fore inanes, quoniam non prius defecere debebat regnum istud et accipitur, quam Messias venisset. Porro cum nondum adventus demonstrat ex eo quod ille oriundus esset ex Virgine, nulla nulem virgo intacta permanens eo usque pepererat: quoniam verò Achaz ipse idololatricae deditus omā cum Iudaico populo hanc liberationem à Deo quem graviter offenderat, concedendam indicabat, ut certum de illa spem faceret Isaias, longè prostantius beneficium, nempe lucrationem Verbi eis spondet, cujus adventus signum erit virgo intacta concipiens et pariens: *Ecce Virgo concipiet, etc.*, quasi hic

Propheta, agens non tam enim Achazo quam cum dono David, dixerit: Vos non vultis, aut non audietis petere signum liberationis promissæ, Dominus interim ipse dabit aliud longè illustrius, non quo à duorum regum infamatum odio, et toties jam veteribus copis; sed quo ab antiquâ et longè duriori diaboli tyrannide liberemini. Quod signum eo citiam spectare videtur, ut animos confidit languentes et consternatos metu animantibus belli. Nam si à majori illa vi atque exitio liberabit aliquando Deus populum oppressum, multo sanè facilius id præstabit à debent cordis illorum firmamentum, hoc est, duorum regum in perniciem suam conspirantiam; cuiusverò si en fuit amoris vis in Deo, ut Filium suum unigenitum daret, quomodo negaret illa, que infinitis spatiis leviora sunt? Profusa à dono majori largitionem benedicti amoris. Profusa hoc pacto conflavit, ut signum ipsi idem esset, quod argumentum.

Neque etiam his officit, imò ad ea confirmanda plurimum conducti vox *ut non*; nam, in aliis aliis: rvarivis, reverè virginem adolescentulam designat, de ejus pudicitia et integritate nullum sit dubium, uti plerumque constat ex perpetuis virginitatis sociis non in Scripturâ, in qua septies tantum usurpatur, videlicet Genes. 24, v. 35, ubi vocalibus istâ tribuitur Hebræe: cum adhuc esset virgo, quoniam videtur eam non cognovisse virum. Et Exod. 2, v. 8. Maria, soror Moysis, quando adhuc adolescentula erat et virgo, dicitur *etna*. Idem nomen tribuitur virgini juvenule Psalm. 68, v. 26, et Cant. 1, v. 5. Quis itaque dubitabit aliqui fœmæ ab Isâia hic usurpatam, puram et illolam denotare virginem, qualis fuit ante partum, in parto, et post partum Virgo Berpara?

At, instant Joakim, *Soyalom*, Prov. 30, v. 19, denotat juvenentiam tenerantem: nam videt ea que molui sui vestigium post se reliquunt, atque adeo difficile evaguantur, Solymum adjuat, timentum in *etna*, seu juvenentem. — Resp. Its verba non significanti juvenentiam ex congressu viri tenerantem, ut ad eam nullus viro ejus pudicitie insidiantibus pateat accessus: nec subinde ullam operæ viris vestigium in ea deprehendere licet, quia reverè nullum est. Ac si aliter Solymum: Facilius deprehenderes in oere aquila venit, aut navis in mari, aut serpens in petras super petram, quam vestigia viri ad jamjam alius adolescentule virginis, que se à virorum conspectu et intuitu subducit.

Urgent etiam, Hebræos significare virginem non voce *etna*, sed voce *betula*. — Respondio vocem *betula* significare quidem virginem quomodiâ illa incerta permittit, sive interim illa juvenis sit, sive amosa; at vox *etna* significat juvenentiam virginem à virorum conspectu et consortio senotam, qualis erat Berpara.

Cap. 25, v. 17: *Et erit post septuaginta annos: Visitabit Dominus Tyrum, et reducat eum.* At Ezechielis 26, v. 14: *Non edificabitur ultra, et v. 21: In nihilum redigam te, et non eris, et requista non invenieris ultra in septemtrionem.* — Respondet S. Hieronymus Tyrum

fuisse quidem restitutam et rursus edificatam in civitatem, non verò in auctoritatem et dignitatem regiam quâ plurimis insulis et populis imperiali; nam deinceps paruit Chaldeis, Græcis et Romanis. Adju post eandem civitatem non fuisse restitutam, quippè eam illius civis et incolæ fuerint existendi, et in varias provincias dissipati; alii verò novam civitatem loco prioris instauratam habitaverint.

Cap. 58, v. 1: *Dispone domum tuam, murus tu et non ipea; et v. 5: Ecce ego adificiam super dies tuos quidem annos: que de eodem Ezechia rege dicta, aut in Scripturâ antologiam, aut in Deo mutationem arguunt. — Resp. Ezechias iuxta causarum naturalem seriem et dispositionem haud dubie mortuus erat, nisi Deus ejus heremum, penitentem et pietate commotum, ipsi vite inducna concessisset; itaque Propheta primum edixit quod Deus ex naturali rerum dispositione providere ab æterno futurum, nisi aliter statueret; quod etiam se facturum presceverat. Hæc egregie explicat S. Augustinus, lib. 6 de Gen. ad Interit., cap. 17: *Secundum quosdam futurorum causas, impit, infortis erat Ezechias, cui Deus addidit quidem annos ad vitam; id nique faciens, quod ante constitutum mundi se facturum esse prescienti, et in sub voluntate servavit. Non ergo illi fecit, quod futurum non erat; hoc enim magis erat futurum quod se facturum presceverat: nec tamen illi anni rege additi dicentur, nisi aliquid addiderit, quod se aliter in aliis causis habebat. Secundum aliquas igitur causas infortes, jam vitam tulerat; secundum illas, que sunt in prescienti et voluntate Dei, qui ex æternitate noverat quod illo tempore facturus erat, et hoc verò futurum erat; tunc erat finituras vitam quando fieret vitam.**

Cap. 55, v. 2: *Non est species ei (Messia) neque decer, etc.* At Psalm. 45, v. 2, dicitur *speciosa forma per filia hominum, etc.* Resp. Loquitur Propheta de Christo spatus fœditio, agris lanato, et plagis crucentate quâs apparuit in Passione, in qua fuit despectus, humiliatus, et reverè vir dolorum; Psalmista verò eum representat secundum finituras corporis et animi doies quibus à matritate vita præditus, et quorum respectu speciosus erat præ filiis hominum.

EX JEREMIA.

Cap. 22, v. 50: *Hæc dicit Dominus: Scribe eorum statum iustitiam, quia de Jechonia dicta sunt; et i Paral. 3, v. 17, septem filii ejus numerantur, inter quos Salathiel, qui in genealogia Christi sedem habet. Resp. Sterilis fuit Jechonias, non defectu prolis, sed successoris in regni dignitate et auctoritate. Nec enim erit de nomine *etna* vir qui vellet super solium David, et potestatem habere ultra in Juda. Tamen cum Zorobabel ejus nepos dux fuerit reducum in terram Juda, ejusdemque operæ et auspiciis templum fuerit instauratum, nusquam tamen verè regiam auctoritatem esse consecutus: neque enim ille absolutè, et solus, populo jus dicebat, sed consortes habebat Nehemiam et alios illustrium virorum principes, qui omnes à regibus Persarum pendebant.*

Cap. 54: *Uxori sui ostendit regis Babylonis viduam, etc.* At Ezech. 12, v. 13: *Abdaxam Sedechiam in Babylonem, in terram Chaldeorum, et eam non vitellit, ubique morietur.* — Resp. Sedechias, captus à Chaldeis, et ad Nabuchodonosoris presentiam ductus, vixit quidem regem Babylonis, at eam ad ejus imperium fuisse eum privatum, in Babylonem deo captivum deportatus, eum videre non potuit.

Cap. 25, v. 1: *In anno quarto Joakim, filii Joakim, rex Juda, ipse et annus primus Nabuchodonosor regis Babylonis, quibus significatur ipsum Nabuchodonosorem expugnasse Jerusalem anno quarto regni Joakim, et primo sui imperii.* At Danielis, c. 1, illi factum assertor anno tertio regni Joakim; ubi Daniel primum Nabuchodonosoris annum assertor concurrere eum quarto anno regni Joakim, non verò eum tertio in narat Jeremias. Resp. primum imperantis Nabuchodonosoris annum concurrere eum exente tertio et in omni quoque regni Joakim; quamobrem Propheta invenit non pagant dim quartum vel tertium memorant. Porro hic Joakim (ut diximus) putatur bis captus à Nabuchodonosore, ex eo quod 4 Reg. 25, colligitur illum undecim regnasse annis; cum autem hic scribitur tertio anno, scilicet penè completo, migrasse in Babylonem, qui secundum Jeremiam primum fuit annus Nabuchodonosoris, iterum videtur rediisse in regnum, servicus regi Babel tribus annis 4 Reg. 24, v. 1. At postea rebellis electus, denotè est captus, et in itinere mortuus. Ille autem Joakim erat filius Josæ regis, pater Joachin, qui et Jechoniam appellant; frater autem Sedechie, qui et Seltan dicitur, sub quo Jerusalem destructa est; et frater Joachaz, quem Phario Neco adduxit vincitum in Ægyptum. Admonet etiam S. Hieronymus: *Non potestatum esse eundem in Danielis principio esse Joakim qui in Ezech. exordio Joachin scribitur; iste enim extremam syllabam eum habet, ille eum. 3 Ille ergo fuit à Pharaone Neco pro fratre suo Joachaz constitutus rex Juda.*

Cap. 56, v. 5: *Non erit ex rege Joakim qui sedet super solium David; et 4 Reg. v. 24: Dormiit Joachim eum patris sui, et regnavit Joachin, filius ejus, pro eo.* Resp. Solum quidem patrum ascendit Joachin, at in eo sensus non est dicendus, quippe qui si xim selem non habuor, et in eo brevissimo tempore steterit, animum circiter tribus mensibus; dein namque adductus fuit in Babylonem cum universâ familia; posteri vero illius qui Judæico populo præferant, non egerunt ut reges, sed tantum et principes qui regibus Persarum tributum pendebant.

EX EZECHIELE.

Cap. 1, v. 8, de mysticis animalibus dicitur: *Non recedebant eum ambulaverunt: et v. 14: Tunc et recedebant in similitudine fulguris.* Resp. Primum textum significat eam non animalia deflexisse à rectâ viâ, nec fuisse reversa priusquam designatum sui cursus scopum perissent; at ubi illic perennere, rectâ viâ et pari velocitate reversa sunt, ut sivo eundo, sive redeundo exactissimè Deo parerent.

Cap. 11, v. 15, vaticinatur Ezechiel ad viros qui

erant Jerusalemis; at ipse Jerusalemis non stetit. — Resp. Cum in extasi vaticinaretur Ezechiel, ad sua arcuata ad viros Jerusalemis consistentes dirigeret, sicut illos alibi videbatur habere presentes, sic citam eis verba fecit que deo mandavil scriptis ut ad eorum notitiam veniant. Accedit quod non sit insolitum Prophetis verba ad absentes facere, que per nunctios evulgarentur ad quos specialiter. Sic nationibus remississimis multa demittuntur Propheta; que denum vulgante sanâ sis innotuant.

Cap. 20, 11: *Dedi eis precepta vestri, et judicia mea ostendi eis, qui faciunt homines in eis: et v. 27: Ergo et ego dedi eis precepta non bona, et judicia in quibus non vivunt.* Resp. In priori textu admonetur quantum divinatorum mandatorum observantia conlrat ad vitam æternam promittentiam, et legisperito inquirenti: *Quid faciendo citam atarum positudo? merito dixerit Salvalor: Si eis ad vitam ingredi, verca mandata: et in posteriori vero significatur ejus divini legis transgressionem esse inobstantibus animis notiam, et eis mortem æternam inferre. Quamobrem prævaricatores illos arguit Deus, quod anâ pravitate fecerunt, ut lex que certis est et secuta ad vitam æternam via, esset illis temeratoribus in perniciem et ruinam.*

Cap. 50, v. 14: *Faciunt judicia in Alexandria: at Alexandria extracta fuit ab Alexandro decem post Ezechielis annis; eam ergo subvertere non potuit Nabuchodonosor, rex Babylonis, de quo ibi sit sermo.* Resp. Hæc civitatem que Hebræis dicebatur No et que, teste Nahum, cap. 3, v. 8, amplitudine amittabatur Nitreo, complectebaturque suo ambitu viginti leucas, et refert Diodorus Siculus (lib. 50, cap. 7), per anticipacionem dicta est Alexandria, quoniam à Nabuchodonosore vastata, dein ab Alexandro Magno instaurata fuit, et ab ejus nomine dicta Alexandria.

EX DANIELE.

Cap. 4, v. 21: *Fuit autem Daniel usque ad septimum annum Cæri regis; quibus significari videtur eum illo anno obisse et cap. 10, vers. 4: anno tertio Cæri, regis Persarum, verum regulatum est Danieli, etc.* — Resp. In priori textu non excluduntur anni posteriores duo quibus Daniel cum Cæro vixit; sed cum paulo ante, meatis nota esset initii captivitatibus Babylonice, que ipse Daniel cum aliis obliatibus Judæis fuerat in Chaldeis deportatus, significatur Deum vitam Danieli prorogasse usque ad illius captivitatibus solutionem, que capti fuit anno primo Cæri regnantis, tamen Daniel, jam grandævus et senio confectus, relicta ante regis in qua plurimum valebat, vitam privatam et quietam ad duos annos deinde egerit, atque in Judæam herit reversus, si que Hebræorum traditionis fides.

Cap. 2, v. 4: *In anno secundo, Nabuchodonosor edidit somnium, etc.* At cap. 1, v. 5, Daniel emittens est cum sociis vesces eilo regio tribus annis priusquam appareret coram rege. — Respondio somnium istud conficisse anno secundo non quidem regni quo solis Babylonis et Chaldeis Nabuchodonosor imperabat, sed monarchia quo devictâ Ægypto nisque regnis

adjacentibus expugnatis, atque Asia subjugata, totius penè Orientis imperium obtinuit; ita tradunt Josephus, lib. 10. Antiq., cap. 11, et ex eo S. Hieronymus, Lyranus, et alii benè multi. Unde consequens est ista eventus anno post expugnationem Jerusalemæ septimo.

Ibidem, v. 5, in interpretatione somni et stupende statim; quatuor tantum describitur futuræ monarchiæ, cum tamen longè plures fuerint. Responso hic duntaxat representari eas monarchias à quibus Judæi erant vexandi, videlicet imperia Babiloniorum, Persarum, Medorum et Romanorum, quarum regna tunc temporis iam florere cœperant. Regnante enim apud Hebræos Ezechia, regnabat in Babilone Merodach Baladan, ut est Isai. 38, apud Macedonas vero Perdiccas, rex quartus; apud Romanos Romulus, rex primus; apud Medos Medius, rex tertius. Quod autem regnum Babiloniarum auro capiti comparatur, non videtur tantum esse causa quid longior fuerit monarchia, aut dicitur, aut latius, sed fortasse hoc luc quod ipsi victori, donatis vicinis et rebellibus, majori parte regnare contigerit quam Cyro, Alexandro vel Julio, primis ceterarum monarchiarum assertoribus. Nam Nabuchodonosor in victissimis ultra quadragesimum annum regnavit, et senex quietum regnum filio Evilmerodach reliquit uti promissionem habuit per Jeremiam, cap. 27. Hinc apud Ezechielum, cap. 17, est *capitis geminis et apud Medos triser, filius autem Josephus, Antiq. lib. 10, ait Dioclem Philostratum, Bequino et alios interos scriptores honestam illius facere mentionem, Eubelina quoque Megasthenem citat, qui illum Herculei robustiorum fuisse, universamque Lybiam et ceteram Asiam usque ad Aranenios domisse dicit. Quos vix testatur Hispanos suos illos ad illum pro pane locatos misisse. Hinc patet quantæ potentie rex fuerit.*

Ibidem, v. 16: *Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Daniel em adoravit, et hostias a incensum præcepit ut sacrificarent ei: et Deuter. 6, v. 15, et alibi sapit: Dominum Deum adorabis, etc. — Responso verosimillior; Nabuchodonosorem ethioco more ralem Danielum esse minus aliquod divinum, cultum ei vobis esse habere, maxime cum Chaldeis sapientes (à quibus et somnium et illius interpretationem selectantur fuerit) audisset respondentes: *Seruo quem tu queris, rex, gratia est; nec reperitur quidquam qui illi eum tu conceptus regis, excepta Dns.* Ad Nabuchodonosor à Daniele admovitas et melius informatum, propositum movavit, et Deum verum adoravit. Cujus quidem conjectura argumentum est 1º ipsa Daniels pietas antea perspecta; qui enim regis gloriosi venci notum, ne quid in Mosaliam legem peccaret, quomodo divinos honores sibi deferri pateretur; 2º ipsa Nabuchodonosoris statim prolata dei veri confessor; ait enim illico Danieli: *Vere Deus vester Deus Doctum est, etc.**

Nonnulli, ex Prophetis quos ob brevitate sermonis arripit appellat, proferunt etiam analogice; verum cum illæ sint minoris momenti, atque facilis

earum solutio viris in Scripturarum lectione tantillum exercitatis occurrat, in his elucidandis et dissolvendis tempus, ne perirent, non judicari esse ponendum.

EX S. MATTHEO.

Cap. 1, in recensendis et explicandis Christi genealogiæ invicem plurimum discrepant SS. Matthæus et Lucas; maxime vero quoniam ad ordinem et nomina eorum qui in hæc majorum Christi serie referuntur. In ordine, ut notat Wallæus, est dissimilitudo triplex. Primo namque S. Matthæus ab Abrahamo per descensum ad Christum usque procedit; Lucas vero per ascensum à Josepho ad Adamum omnium hominum protoparentem. Secundo, Matthæus nullus ante Abrahamum nominat Patriarchæ; Lucas constantem seriem Patriarcharum ad Adamum usque per posteros Noe et Sathil. Tertio, Matthæus à Davide usque ad Christum generationes 28, à Sathiele usque ad Josephi 21, numerat; Lucas autem à Davide usque ad Christum generationes 42, à Sathiele usque ad Josephi 21, recenset. Universè Matthæus tres tesseradecades, et personæ 42, Lucas vero 77 profert. Quarto, Matthæus verbo generat usus est; S. Lucas certo nullo. In nominibus quoque magna variatio est; Matthæus enim 1º per Salomonem; Lucas per Nathanaem ejusque posteroprogenitum Christi recenset. 2º In tertia tesseradecade S. Lucas Jechonias loca nominat Neri et alios præterea à Matthæo omissos. 3º Josephi patrem, quem S. Matthæus Jacobum dicit, S. Lucas constituit Heli.

Respo. ad primum, ordinem numerandi discrepat et retrogradum, res ipsi nihil quicquam derogare; dummodo recta raris series instituitur. Ad secundum, dico, idcirco S. Matthæum in Abrahamo consistere, S. Lucam vero ad Adamum, Donaque progredi: 1º Quia S. Matthæus sumus ad Juleus Evangelium diriget, quomodo et facilius Christi historiam, quam ordiebatur, ipsis gratum redderet, omniaque verum Messiam comprobaret, sat judicavit illic genealogiam ab Abrahamo eorum protopatriarchæ deducere; Lucas vero cum ad omnes prorsus nationes scriberet, necessarium duxit Christi genealogiam summâ diligentia ad Deum usque duendam, quo melius insinaret cum esse qui nos à Deo in protoparente lapsus, ad eum suis meritis et meritis reveraret; Ideo ascendendo processit. 2º S. Matthæus stetit in Abrahamo, quia et Patriarchæ primus ex hominibus post diluvianum dicitur ante promissiones de Messia: unde cum ille communis esset parens ejus populi ex quo orinatus esset Messias, ad confirmandum de re fidem, satis erat ostendisse Christum ex origine Abrahamo esse natum. Lucas vero ad communem omnium prorsus hominum protentem processus est, ut ostenderet Christum esse propositum omnium hominum Salvatorem ab initio mundi; neque aliud esse nomen datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.

Ad tertium dissimilitatis momentum respondo, ad iurum videri quod plures à S. Lucæ quam à S. Matthæo in Christi genealogiâ referuntur; siquidem ille per Nathanaem, hic per Salomonem Davidis ex Bethsabeâ filios, Christi prorsus nominat, ac proinde ab utroque

diversi memorantur; potuit autem una prosapia in multo plures familias quam alia sese effundere. Neque enim Sathiel et Zorobabel, qui apud Lucam, idem sunt qui à S. Matthæo recensentur; illi enim ex stirpe Nathanis, hi ex stirpe Salomonis; illi vigesimum aut vigesimum primum in Christi Domini præcipi gradibus obtinent; hi duodecimi aut tridecimi gradibus à Christo distant: illis alii patres et proavi alio nomine quam his inscribuntur. Porro eadem nomina pluribus interdum imponi soliti nemini dubium est, prosertim dum illa sunt præstantium virorum et aliquid boni omnis portendunt; ita ergo dux stirpes seu lineæ sunt, sicut nominibus, sic et gradibus et personis prorsus distinctæ et diversæ apud Lucam à Nathane per Neri usque ad Heli; et apud Matthæum à Salomone per Jechoniam usque ad Jacobum Josephi patrem.

Quorsum autem in tertia Christi Domini genealogiâ diversam rationem et institutionem fuerint SS. Matthæus et Lucas, non eadem est auctorum sententia et ratio. Sunt enim qui existimant à Matthæo recentiori genealogiâ per lineam Salomonis, que sceptrum regale diu tenuit; à S. Lucæ autem Mariæ Virginit ex Davide per lineam Nathanis, ad quam postea solium Davidis decem titulo devolutum fuit; cujus rei duplex ratio assignari potest. Prior, ut constat Mariam esse ex domo Davidis, licet non per lineam Salomonis ejusque posterorum, potius quos plures annos fuit regna potestas; posterior, ut apparet, Mariam depositam Josepho non in domum alterius tribus, aut familie, sed in domum et familiam Davidis translatam esse, ut ita undique firmis præter, Christum nostrum esse ex domo et familia Davidis, sive consorte ex familia matris, ex qua Virginitatus est, sive ex illa familia in quam Maria per dispositionem transiit. Verum ista sententia nequaquam mihi videtur probabilis; nam cum S. Lucas eodem contextu dicat Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Natha, atque ita cetera tenetque illius patribus continuâ serie connectens; nec, Josepho omissis, velle Christum Heli nepotem dici, aut Josephum ipsius Heli non filium sed generum, à recto sermone usque lapsum alienum est. *Patendum est igitur, aut apposite Grotius, ejusdem Josephi genus ab altero prorsus, ab altero retrorsum censeri: N quo vero aliena à Christo est ipsius familia est stirps Josephi, cum natus sit Christus ex ea quam Josephus in matrimonio retinuit. Nam si ceteris est legit, ut portus videtur ex ignito defuncti viri conceptus in omne suo defuncti succedet, non aliter quam si ex ipsius generitæ ortum traxisset, quidni illi quod sine hancum operâ ex legitima illius conjugis natum est, quadi ipsius ortu nascitur in istam, ipsius propterea censetur? aliquo sine ex illudum quod non tantum ab Evangelii scriptoribus Josephus, pater Christi, nuptiis videlicet patrem demonstrantibus, nominatur; sed et Christus omnia obsequia atque opera illi præstitit que expectari possunt à filio in sacris paternis constituto. Quod si ubique gentium adoptivi liberi ex ejus genti cui velat filii sunt nobilitate censentur, quanto iustius omnia fura gentilitia Josephi ex utriusque divina ipsius nuptiarum facta*

ad Dominum Jesum pertinent? In hæc illa.

Neque necesse erat speciem Beate Virginis genealogiam texere, non solum quia insitatum non erat apud Judæos ut in genealogiis feminis consenserit; sed maxime quia Beate Mariæ stemma ex Josephi stemmate facile colligebatur; hæc enim non modo extra tribum suam, sed ne extra familiam quidem numero potuit, quippe que fratres consanguineos nullas habuerit. Nam puelle Israelitides, que fratres viri haberent, lege divini jubentur nubere agnatis proximis, nisi definitum est Numerorum 36, ex specie facit que se in filiabus Salpadii Moysi obtulerat Deo ita decernente, cunctis feminis de eadem tribu maritus accipiet, ut hereditas permaneat in familiis; ubi vox כַּדָּרִים *Matto*, que scriptis ibi repetitur, non modo tribum, sed etiam stirpem, præsertim hoc loco significat: ita ut præfata verba, si hebraicum textum attendamus, proprie significat familiam stirpis potestatis ut egregie hic demonstrat Grotius; quod etiam, inquit, exigat ratio legi addita, que hæc est, ne bona avita mancipii jure ad extraneos deveniant: quod non tribum tantum, sed et gentium, familiarumque conservandam causâ constitutum esse ex simili lege, que est de redemptionis, intelligi potest. Hinc est quod in qui Tobias historiam scripsit, mores Judæici non indiligens observator, Saram virginem conquerentem introducit, quod pater ipsius filios heredes non haberet; neque vero esset frater ei, cujus filio se uxorem ex lege servaret, cap. 5, 15. Nec serbis in qui Judæicam historiam scripsit, maritum ejus cui fuisse non modo esse patrem, sed etiam avum. Chersonotomus quoque et Epiphanius, quibus mores Judæorum ignotus vix esse poterant, ita in locis vivebantibus ubi maxima Judæorum erat multitudo, illa legem quam dicit Moysis interpretantur. Legibus sane Atticis, quarum antiquissimas ex Moysis legibus desumptas, se tantum non descriptas esse facillimum prolatum est, idem quod dicitur inventum constitutum. Vocatur autem puella talis, sive sola ex avse heres esset patri, sive sorores, non etiam fratres haberet; ut idem Grotius probat pluribus exemplis peltis à veteribus ethnicis, quibus ex Mosaicâ lex non solum innotuit, sed etiam fuit in usu.

Existimant nonnulli Matthæum lineam naturalem et regiam ducere; Lucam vero sacerdotalem, tum ex eo quod hic describit genealogiam Davidis per Nathanaem, quem existimant naturalem fuisse Urice sacerdotis filium, à Davide, into enim Bethsabeâ matrimonio, adoptatum: Quomodo enim istis referunt hoc 2 Reg., c. 8, v. 18: *Filius autem Davidis Sacerdos erat; quoniam sanctificatus fuit S. Athanasius, in tertium caput Lucæ scribens, quod per Salomonem Matthæus generationem derivandum patitur, Lucas vero per Nathanaem videtur ostendere. Puit enim verè et secundum carnem, regis et sacerdotalis familie; Rex ex regibus, Sacerdos ex sacerdotibus, quoniam et Rex in Dei virtute laetatur, cui iudicium à patre regis deservit; et Sacerdos in æternum, secundum quod scribitur*

habentur primo Paralipomenis, adhuc habuisse / alios, et inter illos Abiud, cujus genealogia textor à S. Matthæo. Addit Spanhemius, et ex eo Walthorus genealogiam à Matthæo contextam, et ad Josephum deductam per Abiud, fuisse quidem hominum e Davidis familia descendentium, sed obscurorum admodum, et relictorum ex singulari Dei dispensatione ad statum privatum et conditionem vilem et abjectam; et quia ista declaratio facta est statim in Abiud, inde forte factum quod nec illius, nec posterorum ejus majorum Josephi, obsecratis proinde vitam agnitionis invenitur scripturæ seriei genealogicæ in Paralipomenis, sed illos descripsit, qui tunc temporis in majori dignitate et estimatione erant constituti. Si verò quis requirat unde S. Matthæus hanc genealogiam Abiud et omnium ex eo ad Josephum usque descendentium tenuerit, responsio communis esse potest, id accepisse à Spiritu sancto dictante, qui et in conscribendis Evangelio peculiari afflato cunctis inchoavit. Verum quoniam hoc responsum heretici stultis arguunt et cavillis Judæorum et paganorum, repugnant S. Evangelistam hanc genealogiam scripsisse, et talibus genealogiis. Idcirco, in quibus illos solidant summa diligentia, et conscribi et recitari, preteritis verò eorum qui erant infirmi, sive ex tribu Juda, sive ex tribu Levi, et tribu Levi quidem, ne sacerdotium quisquam intraret, qui non esset ex tribu illa, cui peculiariter ratione Deus honorem illum destinaverat; ex tribu Juda verò, ob Messiam ex illa nascentum.

Quia autem promissio generalis postmodum restricta fuit ad domum Davidicam, dubium non est, quin posterorum Davidicæ quorumcumque major fuerit habita ratio quam aliorum, et constaret qui à Davide, qui linea, et quo gradu descenderent. Nam à Judicis conscriptas fuisse in tabularibus publicis origines et propagationes familiarum, ut rem exploratam et perspectam, constantissimè tradidit Africanus quod Eusebius, adjectis (Lib. 4 Historiæ Ecclesiasticæ, c. 7) *Quæter Herodes præcos illas terrarum familiarum nihil ad se pertinere intelligit, ignobilissimæ suæ conscientia stimulat, omnia illa familiarum monumenta concenavit, rursus se tunc demum nobilitatem iri, cum nemo esset qui ea publica monumenta originem generis sui ad Patriarchas posse referre, Tamein hanc propagationem nonnulli peccare existimant; nam, ut oppositè advertit Valentinus ad hunc locum, Josephus, in libro de Vita sua, originem et antiquitatem stirpis suæ commemorans, ex publicis archivis eam repetit. Igitur restabant adhuc asiaticæ Josephi publicæ tabularia, in quibus Judæarum familiarum origines consignebantur. Ac promissio fuisse est Herodem ad omnia conbusuisse. Porro hæc tabularia erant in templo Jerusalemitano sub custodia Sacerdotum, ut eisdem existimant rerum Judæarum scriptores. Itaque optime Rufinus verba Africani ita vertit: Omnes Hebræorum generationes descripsit, in archivis templi secretioribus habebantur.*

Consenser igitur ejusmodi tabulas existisse inter Judæos, etiam temporibus S. Matthæi, et illum inde aliquam derivasse, qui in hoc capite proponit. Cum enim

hæc ipso catalogo Judæos cavere vellet, Christum natum ex posteritate Davidicæ, utpote infirmitati ex matre desponsata viro de domo Davidicæ, nec tamen in omnibus diebus fuerit seriem genealogicam, prout esset in veteri Testamento iudæ à Zorobabel, iudicum non est quoniam ejusmodi tabulas descripsit, que et veritatem continerent, et quarum auctoritas esset infirmitati inter Judæos; alioquin scopum suum non attigisset, et sine causa obnoxium se fecisset cavillis hostium Christiani nominis, ut qui statim in lumine adde graviter impigisset; et sic totum suum de Christo Evangelium suspectum reddidisset. Nisi ergo genealogia hæc ex publicis documentis tunc temporis inter Judæos notis petita fuisset. Iudæi Christi. Domini adversarii hæc involvendi in Evangelicum ipsos iudiciorum occasionem avidè arripissent.

Cap. 5, v. 18: *Ego debeo à te baptizari, et tu venis ad me!* Verba sunt S. Joannis Baptistæ, quibus dat intelligi se novisse divinam Christi majestatem et sanctitatem etiam antequam ab eo baptizaretur. At Joan. 4, v. 25: *Et ego baptizabam eum, sed qui misit me baptizare in aqua, ille ubi dixi: Super quem videris Spiritum descendentem, etc.* Respondet S. Augustinus (Lib. 2 de consensu Evangel., cap. 15) Joannem quidem novisse Christum esse Messiam, etiam ante baptismum, ex signis autem illis visibilibus cognovisse insuper aliquid, quod propria quadam exortatione potestatis baptizaret, ut soli ipse baptismi sanctitas tribuatur. At magis probatur exposito S. Chrysostomi et Euthymii et Theophylacti: *Non nascitur ipse, id est, ex familiari consuetudine, et amica conversatione, antequam Christus ipse accederet ad baptismum; quippe cum Christus in Ægypto et Nazareth, Joannes verò in deserto ab infanti stetit. Simul autem atque vixit eum accedentem ad baptismum, divino afflato cogitavit illum ipsum esse ad cujus presentiam exultaverat in utero matris; quem in medio Jordanum stare, nec tamen ab eis cognovit, cujus non esset dignus solvere corrigiam calcamenti, et quem post se venturum, et in Spiritu ac igne baptismum predicaverat. Quemadmodum enim Samuel ait. Reperitur, certò sciebat inter filios Isai unum esse qui in regem ingendus erat, cum neminem eorum ex facie cognovisset; at simul atque Davidum vidit. Deo revelante, eum esse cognovit quem angelo deleret. Bovinus, naverat antè Joannes Christum cognitione interiori et interiori plenissimo confirmata et consuetum, cum (quando baptizaretur Christus) vidit celos apertos, et Spiritum Dei descendentem sicut columbam in eum, que manifestatio externa interna revelatione et illuminatione conjuncta, eum induxit ut Christum verò Messiam affirmaret, et Agnum Dei, qui mundi peccata tolleret.*

Cap. 4, v. 2: *Cum (Christus), jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, cœnæ, et accedens tentavit, etc.* at Luca 1, v. 2: *Aggravatus à spiritu in deserto diebus quadraginta, et tentabatur à Diabolo;* quibus significat Christum à demone tentatum, non post quadraginta jejuniis dies, ut ait S. Matthæus, sed toto

ipso jejuniis et solitudinis tempore. Insuper SS. Matthæus et Lucas variant in ordine tentationum; quam enim ille tertiam, eam hic secundam recitat. — Resp. *quadraginta dies ita scriptura à S. Ioseph, ut posuit vel ad superiora verbum, nimirum agitur in deserto, etc., vel ad inferiora et sequentia scilicet tentabatur, etc., referri. Certe Origenes, vel quisquis fuit alius auctor lib. 29, ita legit, ut sentiat Christum quadraginta diebus tentatum; nec abhorret alii hæc sententia quod scribit S. Marcus 1, 13: *Erat in deserto quadraginta diebus et quadraginta noctibus et tentabatur à Satana.* Undè S. Augustinus (lib. 2 de cons. Evang. cap. 4), Beda (lib. 4, in Marc.), et alii plerique interpretes existimant, præter tres celebres illas tentationes, Christum per dies quadraginta, aliis leviores, veluti prædulia, fuisse perpassum. Ad secundum, dicit S. Augustinus, ibidem, cap. 16: *Ad summam rei nihil interesse, nec aliquid deperire veritati, quod nans Evangelistæ eisdem sententiis aliis verbis, et alio interiori ordine, quam alter explicat, dum manifestatio sit omnia illa, que scribuntur, esse facta.**

ibidem, v. 17: *Exiitque cepit prædicare, etc.* nimirum cum audisset Joannis Baptistæ detentionem et incarcerationem; at Joannis 5, v. 22, Christus simul cum Joanne baptizabat; unde facta est contentio inter Discipulos Christi et Joannis; ubi indeque predicabat ante Joannis incarcerationem. — Resp. S. Matthæus præterisse, ea que tribus primis capitulis narrat S. Joannes; hæc enim solis recenset ea que Christus egit post suum baptismum, et antequam ejus præcursor Joannes in vincula conjiceretur; quomodo S. Matthæus non negat Christum antè predicasse et baptizasse; sed tantum indicat illum eo munere presertim factum esse cum jam S. Joannes ministerium istud implere non posset. Si verò quis requirat quomodo S. Joannes, predicans Christo, ab atrocibus numeris non desierit, respondent S. Chrysostomus, Theophylactus, et Euthymius, ideò non destitisse, ut semper aliqui ad se veniant, eosque baptizatos à se, et quodammodo infirmos mitteret ad Christum. Insuper si desisset, majore adversò Christum amulatione ejus Discipuli concitarentur, quasi curam esset ad ipsorum præceptorum minus iudicare scripsit, et ab officio cessaret. Si enim tam sepe ab eo iunxit se nominis aqua baptizare, Christum verò Spiritu sancto baptizatum, in eoque jam baptizato, nihilominus tamen videbant Christum; quid fieri essent si baptizare desisset? Adde, inquit ibidem auctores, quod si baptizare cessasset, indignatione quâdam, quod Christus etiam baptizaret, fuisse videretur.

Cap. 8, v. 5: *Accessit ad eum Centurio;* at Luca 7, v. 5: *Misit ad eum centurios, etc. v. 6: Misit autem.* — Respondent communiter interpretes, centurionem ad Christum accessisse, cum ad eum amicos et seniores delegavit; que enim quis per legatos suos dici vel gerit aliter se si ipse præsto esset. Verum prolatur auctoris S. Chrysostomi et Theophylacti responsio centu-

riorem primò, delegasse seniores ad Christum, deinde amicos suos; tandem, cum Christus non longè abesset à domo, ipsemet et processit obviam.

ibidem, v. 20: *Occurrit ei duo demonia habentes;* at Marci 5, 22: *Occurrit de monumentis homo in spiritu immundo;* S. Lucas similiter, cap. 8, v. 27, unum tantum nominat. — Resp. SS. Marcum et Lucam unum duntaxat demoniacum meminisse, quia hic famulos et tententorem erat, utpote cum in eo hæc demonum legio hospitaretur; quomobrem alterius demoniaci liberatione prætermisissæ, illustre Christi miraculum in hujus curatione potissimum curavit, multaque de eo recensent que S. Matthæus prætermiserat.

Cap. 10, v. 10, prohibet Christus Apostolis quos ad predicationem delegat, non habeant in viâ pecuniam, neque duos tunicas, neque calcamenta, neque virgam; at Joan. 15, v. 25, Christus ipse excipit baculos, eque servante Juda, in Apostolorum victum et subsidium; similiter Christus plurima vestimenta habebat, Joan. 1, v. 25. Eliam Marci 6, v. 8, permittit virgam, et v. 9, usum sandaliorum. — Resp. ad primum, Christum in primâ illa delegatione ad Judæos, Discipulis interdixisse usum pecunie ut expeditio sua munere defungeretur, quia novæ sit necessaria ab auditoribus esse episcopi ministranda; quomobrem Luca 22, v. 36, de primâ hæc predicatio de veltatione loquitur, ait: *Quando misit eos sine sacculis, et perâ et calcamentis, nunquid aliquid deest vobis? et illi dixerunt, nihil.* Aliandè vero, quia apostolice cælesti ministranda erant necessariis ad victum et vestitum, permisit acceptationem et usum pecunie, arguendo necessitate impendenda. Ad secundum dico, cum non prohibere ne quis duas tunicas simul habeat necessitatis et frigoris pellendi causa, sed ne divitum instar plures amatorios, et citrà necessitatem vestes habeat. Ad tertium, retat calcos qui totum pedem tegunt, non sandalia que plantam pedis minuant, ne in via impingant; cum enim India aspera et saxosa esset regio, eoque calida, sufficiens sandalia que pedis plantam protegerent. Ad postremum retat usum virgæ, Imperatoris et defensoriæ, non sustentatoriæ et portatoriæ. Triplex enim est usus virgæ: primus in signum potestatis et jurisdictionis. Sic Psal. 44: *Virga operatus, virga regni tui.* Secundus, defensoris et vindicatoris, Psal. 88: *Vitula in virga iniquitatis eorum.* Tertius, portatoriæ, quo pauperes iniuncti solent incedere ad litigationis leraum; Dignos priores usus virgæ retat Apostolus, quos miltat sicut oves in medium lupoium; posterum verò petrosi.

Cap. 11, v. 8: *Venit Joannes, neque manducans, neque bibens;* at cap. 5, v. 4: *Ecce autem quis cent locustæ et mel vescitur.* — Resp. Joannem Baptistam verissimè quidem dici non manducasse, neque bibisse, aut quia parcissime viciabat, quum nullo potu et cibo relicto, iuxta illud vulgare: *Porum reputat per nihil;* aut quia non more aliorum hominum, sed veluti ferarum instar vivebat locustis, herbis et radibus. Idèd apud S. Lucam cap. 7, v. 33, signatur Bi-

aitur usque manducans panem, neque bibens vinum, pota et victu apud homines usitatis.

Cap. 14, v. 15: *Vespere autem facta, accesserunt ad eum Discipuli eius, dicens...* Dicitur turbari: ut v. 21: *Vespere autem acta, solus erat ibi.* — Resp. vespere apud Iudaeos bisse duplicem; unam *Solita*, qua incipit Joelinare ad Occidentem; alteram *Luminis*, quod post solis occasum aliquandiu refulget, aut dicitur tradit R. Aben Ezra: *Eccc, inquit, sunt duae vespere: una vespere solis, hae est, tempus quo occidit sol et absorbetur sub terram. Vespere secunda est lux, splendor, sive irradiatio illa, quae post occasum ejus in nubibus aliquando apparat. Durat autem hae tempus, quod est inter occasum solis et irradiationem ejus in nubibus, ad instigram horam tertioque ejus partem. De priori vespere sermo fit in primo textu, de posteriori in secundo.*

Cap. 15, v. 22, *mittit eum Christum docere, ut filium in domine versatum liberum dignetur, dicitur Chanaaniti:* ut Marc. 7, v. 26, appellatur Syrophoeniciam et *Tiro*, id est, Graeca. Resp. Mulierem illam triplici hae appellatione dictam, ratione prosapia, religionis, et habitationis, hae patris: ratione quidem prosapiae, dicitur esse Chanaanita, veni h. Cetera majori, quae urbs in Phoenicia erat confirmata, testis Azer, Josue 28, sed a postea Chanaaniti Chamaei enim fuisse populum unum et septem, qui Palaestanam iuxta mare, ut patet Numer. 15, v. 50, olim incolere, et ab Hebraeis, dicitur Josue, forte expulsi, sed non ex toto, non aliqua superstitia fuerant, et manserunt in Phoenicia, puta in Tyro et Sidone, a Chanaanitis posteris conditi; nam Chanaanitis primogenitis illis, vocatus est Sidon, et Sidonis orbis conditor, Genes. 10, v. 15. Quomobrem Sidoni Syrophoenices dicitur, compositus nomine, quia Phoeniciam incolbant, ut distinguerentur ab alijs Phoenicibus, qui non in Syria, sed in Africa habitabant, diciturque sunt Libyphoenices, id est, Phoenices habitatores Libyae. Quomobrem hae mulier dicitur esse Syrophoenissa, quod Phoeniciam Syriae partem incoleret; nam enim partem Syriae fuisse Phoeniciam Plineus (lib. 5, cap. 12), et Strabo (lib. 9) auctores sunt. Phoeniciam autem eam fuisse eam ab conditric erat Tyro et Sidon, idem docent. Tandem vocatur Graeca, ratione religionis, quod gentis esset; nam in novo Testamento, maxime apud S. Paulum ad Rom. 7, v. 17, Gal. 3, v. 28, omnes gentes vocantur Graeci: alioque etiam quia Graeci olim abinhabebant Phoeniciae et Syriae; idcirco lingua eorum Graeca latissime, et ad Syriam usque propagata. Ita S. Augustinus, Epist. 200.

Cap. 21, v. 19: *Et videns fici arborem suam secum vici, venit ad eam; et nihil invenit in ea nisi folia tantum, et ait illi: Numquam ex te fructus nascatur in annis istis, et vrefacta est continuo fructiva; et videntes Discipuli mirati sunt, dicentes: Quomodo continuat aruit?* At Marc. 11, v. 13: *Quomodo vidisset a longe ficum habentem folia, venit si quid forte inveniret in ea; et cum venisset ad eam, nihil invenit praeter folia: non enim erat tempus ficorum; ubi tria pugnare videntur.*

1. Namque Matthaeus dicit ficum fuisse secus viam;

Marcus vero a longe conspexerat. 2. Addit Marcus tempore nondum advenisse tempus fructuum: quorsum igitur inexpectata illa fructus postulatio, et quod non advenisset, famulata maledictio? 3. Matthaeus autem ficum maledictum continuat aruisse, atque miratos Apostolos, quod tam cito aruisset: Marcus vero immitit Apostolos istud die sequenti reprehendisse. — Resp. ista minime pugnare: non primum, quia tametsi ficus illa fuerit secus viam, nihilominus potuit a longe conspici priusquam ad eam Christus accederet; neque secundum, quia Christus verum omnium supremus Dominus hanc arborem, tametsi nihil de se tale promeritum, sua maledictione vrefaceri voluit, ut signum esset Iudaeis, quemadmodum Origenes in Matthaeo 17, interpretatur, quod Syagoga, arbor a Deo plantata et excolta, laudem propter infidelitatem suam multo magis esset arefacienda et abiciens. Hoc enim inter arborem et hominem interest, quod arborem natura sua non nisi certo quodam anni tempore fructus ferre debent; homines vero toto vite usque tempore tenentur benefacere. Tota vita nobis est aetas, tota debet esse fructifera; nec quicquam nos praeter volentem nostram sterilem facit. Ad tertium est, quod tametsi famulata Christi maledictione ficus non continuat exaruerit, ejus tamen aruitas anno sequenti fuit manifestata Apostolis et turba.

Cap. 26, v. 22: *Non bibam unquam de hoc poculum vitae usque in diem istum, cum illud bibam vobiscum norma in regno Patris vestri:* at Acto. 10, v. 41, testatur S. Petrus: *Manducaviimus et bibimus cum illo, postquam resurrexit a mortuis.* — Resp. Christum a mortuis suscitatum, exiit infirmitate et mortalitate corporis, expe quidem cum Apostolis manducasse et bibisse in testimonium vere suae Resurrectionis, non vero ut naturae necessitati indulgeret; significat ergo hae loquendi formula, mortem suam instare, ac deinceps se communi hominum more cum eis non conversaturum uti hactenus fecerat; tametsi post Resurrectionem suam iam immortalis, atque est ratione, in regno Patris constitutus esset eius appariturus.

Cap. 27, v. 44: *Ad ipsum autem, et latrones qui crucifixi erant cum eo inproperabant ei;* ubi utriusque latroni tribuitur quod probra dixerint Christo postquam. At S. Lucae cap. 23, v. 59: *Unus autem ex illis qui puerabat latronibus, blasphemabat eum.* — Resp. SS. Chrysostomum et Hieronymum existimare utrumque latronem initio Passionis Christo fuisse convitatum, sed alterum postea, videlicet Christi patientia, et conspectu tenebris, aliusque potentis et miraculis, respiciisse, atque seculum increpassse, quemadmodum habet S. Lucas. Ceteri vero SS. Patres Ambrosius (lib. 10 in Luc.), Augustinus (lib. 3, de Consensu Evang.), Leo (in Sermone de Passione), et alij arbitrantur hae a S. Matth. dicta esse per synecdochen, atque scriptum numerum pluralem pro singulari, quatenus significaret omnium hominum conditiones in Christi Passione et mortem exarsiprasse, etiam et latrones qui cum eo crucifixi erant.

Cap. 28, v. 29: *Illae autem (piae mulieres) accesserunt*

et tenuerunt pedes ejus; et Joan. 20, v. 19, Christus a mortuis resurgens, dixit Magdalenae: *Noli me tangere.* — Resp. quod si ab utroque Evangelista eadem Christi facta mulieribus et Mariae Magdalenae apparitio commemoretur, verosimile esse eas omnes simul ad Christum pedes protulisse, eosque fuisse amplexatas; neque enim S. Joannes dicit Magdalenam Christi pedes non tenuisse, sed Christum illi dixisse: *Noli me tangere, tametsi forte cum Christus hae diceret, eam iam illa tetigisset, ut nonnulli interpretes, referente Maldonato, sentiunt. Si vero diversa referatur apparitio, forte idcirco prohibita fuit Magdalenae Christum tangere, quia de ejus Resurrectione, etiam testificante Angelo, dubitabat, et vivebant cum mortuis adhuc querebat.*

EX S. MARCO.

Cap. 1, v. 21: *Quid tibi et nobis, Jesu Nazarene? venisti perdere nos; tunc qui sis, Sanctus Dei;* verbo sunt demonis, quibus profliter se nosse Christum: at I. Cor. 2, v. 8, dicit Apostolus principes hujus seculi (quos alibi demones appellat) et eorum ministros non agnovisse Christum. Si enim cognovissent, inquit, nunquam Dominum gloriae crucifixissent. — Respondeo demones cognovisse quidem Christum esse Messiam, tunc ex vaticinio de Christo venturo, quo longe perspicacius quam homines noverunt impleta, tunc ex S. Joanne Baptiste predicatione, et designatione: *Eccc Agnus Dei, etc.* tunc forte quia audierant vocem divini Patris: *hic est Filius meus, etc.* tunc denique ex prodigiis et miraculis quo Christus ipse in hujus veritatis confirmationem operabatur: hinc Iudaei, v. 34: *Non singebat ea loqui, quia sciebant eam;* et Lucae 4, v. 41: *Etiam autem a multis demonia, clamantis et alleluia, quia tu es Filius Dei; et increpans non dabat ea loqui, quia sciebant eum esse Christum.* At ista novorant tantum conjecturaliter, non certo et citra omnem dubitationem. Unde dicitur Christi tentator ait: *Si Filius Dei es, etc.* Itaque loquitur S. Marcus de notitia conjecturali; Apostolus vero de notitia certa et indubitata.

Cap. 2, v. 4: *Duxit intravit in domum Dei sub Abiathar principe Sacerdotum;* at Reg., cap. 24, v. 1: *Venit David in Nobe ad Achimelech, etc.* qui tunc erat summus sacerdos, et pater Abiathar. — Respondet Venerabilis Beda hoc textum nihil habere dissimulantis: Abiathar enim jam tunc erat Pontifex cum patre Abimelech, atque eo vel egrotante vel absente, Pontifex munia obibat. Neque enim apud Hebraeos istosimul erat ut duo simul summo sacerdotio fungerentur, ut apparet Numer. 3, v. 4 et 22, Reg. 14, v. 4, etc., tametsi unus esset primus, alter secundus, 2 Reg. 4, v. 25, v. 18. Fingebatur itaque Abiathar sacerdotis cum patre; at hoc a Sane occiso, fugit Abiathar ad David, et comes factus est totius exilii ejus. Postea vero, eo regnante, summi sacerdotii gradum et dignitatem obtinuit, ac toto tempore regni illius in Pontificali perseverans, nullis majoris excellentiae quam pater effectus est; ideoque dignus fuit cujus memo-

riam Dominus, etiam vivente patre, quasi summi faceret sacerdotis.

Cap. 15, v. 27: *Erat autem hora tertia, et crucifixerant eum;* at S. Joannes cap. 20, v. 14: *Erat hora quinta sexta, quando videlicet Pilatus sedens pro tribunal, dixit Judaeis: Ecce Rex vester.* — Resp. in hujus difficultatis solutione, mirum in modum esse torporis interpretis. Sunt enim qui existimant in Marco istud scriptum fuisse quod Dominus Jesus Christus crucifixus fuerit hora sexta, verum librarius error numerum 6 in 5 commutatum esse; ita auctor Commentariorum in Psalmos S. Hieronymi titulum referendum in explanatione Psalmi 77. Alii vero aiunt apud S. Joannem corruptum esse textum, et pro sexta hora legendum tertiam; sic Petrus Alexandrinus, in Disputatione de Paschate: *ERAT HORA QUASI TERTIA, sicut habent libri accurato descripti; atque nota ipsum anaglyphum manere propriam Joannem Evangelistam scriptum, quod gratia Dei ad hae dieu salubrum extat in sanctissimo Ephesiano ecclesia, et a filijs eius accedentibus magna cum reverentia innotuit.* Verum cum huius Evangelistae non expresserint tempus crucifixionis nisi numerabilis, sed dictionibus integris, suspicio de textus interpolatione nequaquam hic locum habere potest.

Itaque tam his quam alijs plurimis omissis explanationibus, minus rei veritatis, et textus sinceritatis congruis, simpliciorum, et si bene augurer, congruentiorum uti subijciam, pauca hic nota advertenda, et praesentanda: 1. Apud Iudaeos et plurimas alias nationes, diem alium esse naturalem, alium civilem, seu astronomicum. Naturalis, est tempus ab exortiente sole ad occasum, cui opposita nox ab occasu solis ad ejusdem ortum succurrit. Civilis dies, est tempus quod ex uno eaeli circumactio resultat, quo dies naturalis et nox continentur. Vixit quaterne partes unius diei civilis horae vocatur, quarum prima a diversis gentibus diversimodo inchoabatur. Nam Hebraei insistentes prima reum creationi, qua tenebrae processerunt lucem, inchoabant diem civilem cum occasu solis, quos secuti sunt plures alij populi. maxime Aethienses; contra vero Babyloii inchoabant illum ab ortu solis, et veteres Umbri a meridie: Romani omnem a media nocte, quorum mos apud alias omnes gentes nationes jam invaluit.

Alia proterea apud Hebraeos est diei civilis distributio, nimirum in octo partes, quarum quatuor assignabatur diei, et nocti totidem. Noctis quidem partes illic diebantur vigiliae, tribus horis jam nobis communibus constantes, quod milites vigiliis tanto tempore excubias agerent: prima autem vigilia inchoabat cum solis occubitu; secunda desinebat cum nocte media, et ab eadem diebus inchoabat tertia; quarta vero cum solis sen diei ortu desinebat. Horarum distributionem prima inchoebat ab ortu solis, complectebatur quoque tres horas jam nobis communes; secunda tot horis constabat, principiumque a fine tertiae, usque vocabatur hora tertia. Apud eos namque vigeabat cog-

secundo, quam videmus apud nos etiam obtinuisse, ut horae sequentes ex praecedentibus nomen acciperent; sicut nos, postquam meridiana hora signum datum est, usque ad horam primam; aut certe usque ad majorem horam partem, meridiana horam appellamus, cum propriè non meridiana, sed prima postmeridiana sit; nam meridiana est est quæ ab undecimâ incœbitur, et duodecima finitur. Itaque aliquando dicimus, de spatio loquentes quod inter undecimam est, esse horam undecimam, aliquid aliud esse duodecimam, tunc à principio, tunc à fine nomen accipiunt.

Quæ deinde sequentem etiam tres horas nobis communes continet, quia incipit à meridie, in quâ sexta inauguratur, et etiam ipsa dicitur sexta. Ultima denique, quod incipit à communi nona licet non sit appellatur hora nona, duraturque ad finem duodecimæ communitis, non ad octavam solam.

Hæ Conditio (lib. de die matuli, c. 25), et ex eo Jansenius, Baronius, Tirtius, et alii. Porro inter illas horas, notiores vulgò et insigniores erant tertia, sexta, et nona; quod, ut notat S. Hieronymus (in cap. 7 Danielis), sacrificii et preces publicæ illis horis fieri solebant, atque populus, festis maximè diebus, sono tubæ ad orationem convocabatur, et decemur Numer. 10, v. 10.

His ita premisis, factis est textus conciliatio. Nam, inquit Maldonatus, quia Christus, et damnatus, et crucifixus fuit eo temporis spatio quod est inter finem horæ tertie, quod idem sexto initium erat, et finem sextæ, quod erat initium nonæ. S. Joannes ex fine spatium illud appellavit, vocavit horam sextam; S. Marcus ex initio vocavit tertiam; sed quia non est verosimile Joannem sextam horam vocatum fuisse, nisi spatium illud ad finem sextæ inclisum fuisset, sicut non solentis horam primam postmeridianam appellare nisi cum meridiana et semis transgessit est, credendum est Christum post horam decimam et semis, si nostro more horis numeremus, damnatum fuisse; respondebat enim hora tertia nona nostre, sexta duodecimæ, tertia et semis erat decima et semis; eorundem temporis damnatus est Christus, lib. 5. Joannes scribitur horæ quartæ crucifixum esse, post unam circiter horam nostram, id est horam decimam et semis crucifixus est, quem Marcus horam tertiam appellat, quia totum illud spatium horarum ab hora tertia usque ad sextam hora tertia vocabatur.

EX S. LUCA.

Cap. 2, v. 34: *Eccc posita est hic (Christus) in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel;* at cap. 9, v. 31, 6: *Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare.* — Resp. Christum equidem venisse quædere, et salvum facere quod perierat; nihilominus tamen in causam, seu veritas in occasionem esse cur plurimi, ejus gratiam respuentes, atque salutaria dogmata contemnentes, majorem sibi damnationem acquirant. Neque enim existimandum est, hæc voce (posuit), Christum hic comparatum, et à Deo Patre, definitum consilio, datum hominibus, ut aliqui ruinam et casum

incurrerent. Sed, inquit Maldonatus, hujusmodi locutionibus, quales in Scripturâ multæ sunt, non Dei consilium, sed tam certos significatur eventus, ut divino consilio tribui posse videatur. Similis locus est, ex quo magnum hic lucem accipit, Lucæ 18, vers. 15, 14, 13: *Dominus cæcærum ipsum sanctificavit, ipse puer cæcus, et ipse terræ venter, et eum vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensivum, et in petram scandali dicitur dominus Israel, in lapidem et in ruinam habitaculis Jerusalem, et offendit ex eis plurimi, et cadunt, et contorcentur, et irridentur, et capiuntur.* Cum enim Deus non in ruinam so, sed in sanctificationem populo suo positum esse dicat, tamen multos eorum sub culpa casuros allimat.

Itaque Christus Boninus per se et directè positus est in resurrectionem multorum à Deo, qui vult omnes homines salvos fieri; Indirectè verò, et per accidens, in ruinam eorum videlicet qui fuerunt rebelles tunc.

Cap. 5, v. 2: *Sub principibus sacerdotum Anna et Caipha;* at Joannis 18, v. 13, solus Caiphas dicitur Judæorum Pontifex. — Respondent communitè interpretes, Annam et Caipham alteris vicibus pontificatum pepissis, at Josephus sententiam refellit, scribens multos fuisse Pontifices medios inter Annam et Caipham, asserique Caipham creatum fuisse Pontificem à Valerio Græco, qui Pilatum proximè antecessit, atque toto tempore Pilati summo pontificatu functum usque ad finem imperii Tiberii Casarum. Itaque dico Annam, quia sacer erat Caiphe, furatque summo Pontifex, atque summo Pontificis illius, plurimique autoritatis apud Judæos obtinere, hic Caiphe adjuvat tantquam præcipuum sacerdotum principem. Tamen enim unus apud Judæos summus esset Pontifex, plures tamen erant sacerdotum principes, seu capta familiarum sacerdotalium; unde passim in Christi Domini Passione nominantur *Principes sacerdotum et Pontifices*, qui Christum apud Pilatum accusarunt, et crucifixio insultarunt.

Cap. 18, v. 35: *Factum est autem cum appropinquaret Jericho, cæca quidam sedebat.* At Matthei 20, 29: *Et egredientibus illis ex Jericho cæcus est cum verbis multus; et cæca duo cæci, etc.* Ubi non minus sed duo appellatur, qui Christum, non ingredientem Jericho, sed inde egredientem dicuntur interpellasse ut eis vitam restitueret. — Respondet S. Augustinus (lib. 2 de Consensu Evangelistæ, cap. 65), diversim esse eorum de quo agit S. Lucas, ab eis quo S. Mattheus commemorat. Verùm cum omnes circumstantiæ non solum ab illis Evangelistis, sed etiam à S. Marco annotata in hæc cæci illuminatione consentiant, mirum quod sedenti sequebatur, quod audierit Jesum transire, quod clamaverit dicens: *Jesu, fili David, etc.* idè verosimiliter existimo minus eandemque excelsitas curatorem ab illis narrari; unius vero dumtaxat cæci à SS. Marco et Lucæ mentionem fieri, quod ille notior esset in eâ civitate. Uodè ejus nomen etiam annotavit S. Marcus dicens cum appellatum fuisse Bartimeum, hoc est, filium Timæi.

Quod verò S. Lucas dicat eum fuisse illuminatum à Christo illum intravit Jericho, alii verò Evangelistæ id credidisse referunt cum inlâ exiret, non omnino pugnat. Nam inquit S. Androsius (in cap. 25 S. Lucæ), verosimile est eorum illum in ingressu urbis rogasse Christum ut illuminaretur; at cum propter turban fletu non audiret ab Apostolis, vel Christus ipse nec se medio dissimularet, quatenus fidem ejus et spem magis ac magis exaltaret, postmodò iterum stetit ad partem civitatis et elatiori voce clamans visum petulavit et impetravit.

Cap. 24, v. 24, S. Lucas contentionem Apostolorum de primatu referit post institutionem comæ; at S. Mattheus et S. Marcus, cap. 10, v. 41, cum referunt autem comam. — Resp. contentionem illam trilus vicibus et temporibus distinctis contigisse; primò, quidem dum Christus existens Captharmam jussit censum sibi pro se quam pro Petro solvi, ut referunt Matthei 18, v. 4, Marci 9, v. 34, Lucæ 9, v. 46; secundo, dum mater filiorum Zebædi petiit à Christo sessionem ad dextram et ad sinistram in regno ejus pro duobus filiis, cujus meminit S. Mattheus præfate cap. 20; tertio, vero post institutionem comæ, quam solus S. Lucas commemorat; nulla itaque est hic verborum pugna, cum diversa à diversis Evangelistis referatur Apostolorum contentio.

Cap. 24, v. 35, duo discipuli entes Emmaus post evangelium Christum Dominum qui eis apparuerat, dicuntur regressi in Jerusalem et tunc ibi congregatos audire; at tantum decem Apostolorum cum discipulis ibi conveniam, siquidem, teste S. Joanne cap. 20, v. 20, Thomas non erat cum eis dum approxit Jesus illis discipulis congregatis, quando scilicet illi duo discipuli referuntur que eis contigerant in via; et quomodo Christum cognoverant in fractione panis; insuper Judæos etiam abierat, suspendi antea veritas. — Resp. post illud suspendium, Apostolorum collegium id obtinuisse tamen, ut vocaretur undecim, quo à cæteris discipulis distingueretur, tametsi pauciores essent; quoniam denominatio fieri consuevit à potiori parte, etiamsi minus et alter dicit: sic triumviri et septemviri dicuntur congregati, tametsi forte omnes non adsint. Itæ autem appellatio undecim ita facta est communis, ut etiam post Matthei substitutionem in locum Judæ et restitutionem numeri duodecim Apostolorum, dicuntur Petrus, Actor, 2, v. 14, surrexisse cum undecim, licet jam subfecto Mattheo in locum Judæ, duodecim Apostolorum adessent. Hinc non alter quam Undecim nominatur Matthei 28, v. 16, Marci 16, v. 14, et alibi.

EX SACRATO JOANNE.

Cap. 1, v. 9: *Non erat ille lux, utinam Joannes Baptista;* at cap. 5, v. 8: *Ille erat lucerna ardens et lucens.* — Resp. hæc non pugnare; neque enim S. Joannes Baptista erat lux illa que illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, utinam Messias, Doctor, et Salvator mundi; sed tantum erat lucerna ardens et lucens, non propria quidem luce, sed à Christo accepta: *Non erat ille lux, inquit Ori-*

genes, sed particeps luminis; suum non erat quod in se et per se fulgebat.

Cap. 2, v. 11: *Hoc fecit initium signorum Jesu in Cæna Galilee et manifestavit gloriam suam.* Quando videlicet, aquam in vinum convertit. At Lucæ 2, cum factus esset annorum duodecim, jam manifestum fuerat gloriam suam: nam sedens in medio doctorum, *Stupebat omnes qui eum audiebant, propter præditiâ et responsis ejus.* — Resp. reverà quidem Christum duodecimum ægrorum divine nam majesticat et gloriose specimen doluisse; at nullo adhuc sensibili et visibili miraculo id demonstrâret: quoniam illa aqua in vinum conversio reverà primum fuit ex miraculis sensibilibus ab eo editis cum vitam publicam ageret, et commissum sibi officium impleret. Itaque illa in medio doctorum sessio et doctrina propalatio primum fuit signum sapientiæ, hoc verò divine potentie; ad illud doctores quidem obstupuerat, nec tamen ipsi adhaeserunt; at quod verò, discipuli in eum crediderunt.

Uidem, v. 21: *Quadragesima et sex annis edificatum est templum hoc, videlicet Jerusalem;* at ista non coherent cum historia sacra, sive ista accipias de primâ hujus templi aedificatione à Salomone; sive de duplici illius instauratione à Zorobabele et Herode. Nam prima illius aedificatio à Salomone peracta est septem annis cum dimidio; restaurata vero illius post captivitatem Babilonicam à Zorobabele et sociis cepit anno primo Cyri, non quidem regni, qui imperabat in Persiæ, sed monarchiæ, que, expugnâtâ Babylonè, Gliazerum imperium transiit ad Persas. Ab hoc itaque anno primo cepit fabrica templi, duravitque ad annum sextum Darii Hyastaris; at in hæc tempora serie nos sunt quadragesima sex anni, sed tantum quindocim: Cyrus enim tres annos regnavit ut monarcha; hinc successit filius Cambyses, qui post Cyrum patrem sex duodecim annis regnavit; deinde Magi per septem menses. Denique Darius Hyastaris, cujus anno sexta consummatum fuit templum. Ex quibus conficitur tantum quindocim anni. Neque tamen hæc verba videntur accipi de instauratione templi per Herodem. Nam Josephus (lib. 10 de Antiqu.) auctor est aedificationem Herodiani templi novum annis non dimidio absolutam esse. — Resp. omnia istorum sententias, probabiliorum eam opinionem mihi videri que hos quadragesima sex annos quibus aedificatum est templum, adscribit filius templi instaurationi factæ ab Herode: cepit enim quos illud Herodes anno regni sui 48 (computando scilicet regni ipsius annos ab eo tempore quo expugnâtâ Hierosolymis et pulso Antigono, regnum occupavit; non verò ab eo tempore quo à senatu romano rex fuit declaratus), se proinde annis aucto mortem 46. Nam, inquit Ludovicus Cappellus, à depulso Antigono regnavit annos 34. Christum autem natum est sub finem regni Herodis, et (uti videtur) paulò ante ejus obitum. Cum autem Christo ita dicerent Judæi, notus erat annus dumtaxat 50. Hoc enim contigit paulò post Christi baptismum, Paschate, nimirum quod proximo secutum est ipsius baptisma. Itaque à

primis ab Herode factis templi fundamentis ad id momentum, quo illud Christo obicitur Judæi, fluxerunt præcisè anni 46. Nec obstant Josephi verba; tametsi enim eo tempore absoluta fuerit templi structura, planum est tamen ex eisdem semper aliquid additum et extractum ab eo tempore ad illius ornatum. Imò et pluribus post annis. Hinc dicit Josephus (lib. 20. cap. 8) testatur Agrippa denique junioris tempore, 69 circiter post Christum natum annis, absolutum fuisse totum templi additum et ornatum. Itaque nihil aliud videntur sibi voluisse hie Judæi quam reponere Christo: Jam ab unis quadruplato etc. cepta est ab Herode hujus templi structura, necdum est absoluta; tu verò illud brevi diem trum spatio instaurabis colopsum?

Cap. 5, v. 31: Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. At cap. 8, v. 14: Etia ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum. — Resp. Christiani in priori textu occurrere debent objectioni adversariorum, qui cap. 8, v. 15, ipsi opponunt: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum, quia ex communi Judæorum sententiâ: Nemo hominum testatur de seipso; nisi si testimonium unius firmum non est, multo minus firmum esse debet si quis de seipso testatur: unde vulgare apud Romanos adagium: Nemo non idoneus esse tatem in re sua, cum videlicet ipse solus testimonium in sui favorum et patrocinium perhibet; quod vitio juxta hominum opinionem etiam de seipso testis aliter sentit Christianus. At in adjunct in sequenti textu, aliter testatur est filium proprium hinc testimonium, alterius fide dignissimè etiam assertione firmatur. Unde sic eos arguit, cap. 8, v. 17: In lege vestri scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est: ego sum qui testimonium perhibeo de meipso; et testimonium perhibeo de me, qui misit me Pater. Ex quo clarissimè conspicitur quod Christus non excludat proprium de seipso testimonium; sed ex Patris testimonio cum suo exactissime convenienti, proprium suum firmat, ut eo verum testimonium esse demonstrat.

Cap. 6, recenset S. Joannes miraculum in multiplicatione quinque panum et cibatione hominum quinquies millium. Quam historiam describit etiam S. Mattheus, cap. 14, et Marcus, cap. 6, et Lucas, cap. 9. At in ea descriptione multiplex occurrit inter Evangelistas dissimilitudo, ut oppositè observant, Palarus, Wilschius, etc. Nam 4. tres posteriores Evangeliste referunt Christum ab Apostolis sollicitatum ut turbam dimitteret; Joannes verò ostendit eum prevenisse discipulos et dixisse ad Philippum: Unde enim panes ut manducet hæc? S. Joannes Philippo tribuit responsionem: Duceatorem denariorum panes non sufficiunt eis, etc. Cæteri verò eam ascribunt omnibus Apostolis. 5. Joannes dicit Andream Christo denuntiasse unum esse puerum qui haberet quinque panes et duos pisces; at hanc presentem eorum alii Evangelista penes Apostolos fuisse memorant. 6. S. Lucas narrat homines discubuisse quinquagenos; Marcus verò centenos et quinquagenos. 7. Tres Evangeliste

diciant turbam dimissam esse peracto miraculo; Joannes verò asserit illos homines stetit ad Christum raperet et faceret regem. Tandem Mattheus et Lucas narrant exinde Christum venisse Genetareth, Marcus Bethsaidam, Joannes Gapharnam.

Resp. ad primum, utrumque videri factum ex parte Apostolorum et Christi, ut simul illi cum eo fuerint solliciti de cibatione numeroissimè turbe; illi tamen quod tres Evangeliste prius, Joannes postea curant. Ad secundum, dico Philippum non tam suo, quam omnium discipulorum nomine fuisse locutum; modo quod unus gessit, aliis tribuitur: neque enim id insolitum est in Scripturâ, ut unus actio alteri ejusdem consortii ascribatur. Ad tertium respondo, quod cum puer ille ab Andrâ demonstratus Christo, unus esset ex eis qui collegio Apostolico ministrabant, merito id quod habebat ille, dicitur fuisse per discipulos, cum ille esset unus ex discipulis et sectatoribus Christi. Ad quartum dico, S. Lucam paritè filius turbarum misisse, S. Marcum verò omnem omnino expressisse numerum: vel illum duntaxat meminisse virorum; hie etiam pueros et mulierum. Ad quintum respondeo utrumque acquisisse, nempe ut post cibationem dimissa fuerit turba, quatenus quisque ad propria rediret; omnes tamen aliquando simul stetit ad Christum regem salutarum. Ad ultimum tandem, censo Christum post illud insigne miraculo, plures quantitas aditis civitates; ut ex illis miraculis, ab eis qui præsentibus aderant, diffamantem per eam regionem, paratos homines ad excipiendam hæc evangelicam, sua crederent prædicatione et doctrinâ indueret.

Cap. 7. Non potest mundus odire vos. At cap. 15, v. 19: Ego vos elegi de mundo, propter quod odit vos mundus. — Respondeo alios illos textus ad diversas personas dirigî, in priori namque Christus alloquitur parentes suos qui in eum non credebant, v. 13 nec ejus evangelicam doctrinam sectabantur; quippe qui nil aliud quam inane gloriâ ambiebant. Quamobrem Christum stimulabant ut manifestaret seipsum mundo, quatenus eo per miracula et factum incalescente, ipsi quoque ratione cognationis fierent illustres. Cum itaque secularibus desideris urgerentur et hominibus terrenis sectantibus in omnibus consentirent, non poterat mundus eos odire, quos habebat sectatores et assectas. Secus autem de discipulis et Apostolis, qui cum omnibus mundi illecebris numquam renuissent, non poterat eos mundus non odire quos habebat suis desideria et votis repugnantem; nemo enim Apostolorum est qui cum S. Paulo asserere non poterit: Mundus mihi crucifixus est, et ego mundo.

Ibidem, v. 31: Ubi ego sum, vos non potestis venire. At cap. 17, v. 24: Poter, quos didicit mihi, volo ut sum ego, et illi sint mecum. Respondeo Christum priori loco damnare Phariseos carnales homines, evangelicam gratiam respicientes, quibus denuntiat, propter eorum perbellionem, nullam habituros cum eo societatem in æternâ beatitudine, quâ fructuratur. Posteriori verò agit de fidelibus omnibus qui ejus præcepta et dogmata sectantes, reprobam hereditatem eter-

nam accipient: hinc cap. 12, v. 26, ait: Ubi ego sum, illic et minister meus erit.

Cap. 9, v. 30: In judicium ego in hanc mundum veni. At cap. 12, v. 37: Non veni ut judicem mundum, sed salvificem. — Resp. Venit unigenitus Dei Filius per incarnationem in mundum ad judicium redargutionis contra perduciles et superbos Phariseos qui evangelicæ luci infidelitatis tenebras objiciebant, et ejus diffusioni pro viribus adversabantur. Venit etiam ad judicium examinis et discretions, ut discerneret credentes ab incredulis, et pios ab impiis: non autem venit ad judicium reprobationis quo in mundi hæc homines separabat ab omnibus, et iustus ab impiis; hos in inferno perpetuo cruciandos; illos verò in celo æternam coronandos.

Cap. 15, v. 15: Jam non dicam vos servos, sed amicos. At Math. cap. 23, v. 21 ait: Ego, boni servus, etc. — Resp. Discipuli Christi servi quidem sunt jure creationis, redemptionis, vocationis; amici verò jure adoptionis, communicationis, ac manifestationis secretorum, ut interpretatur S. Augustinus, tractato 55 in Joannem. Quamobrem priori textu Christus Dominus adjicit: Omnia quocumque audierit à Patre meo, nota feci vobis.

Cap. 20, v. 1: Maria Magdalena venit manè cum adhuc tenebre erant; at Marc. c. 16, v. 2, de mulieribus Mariam Magdalenam cõmitantibus legitur: Valde manè aut Sabbarthorum veniunt ad monumentum, ubi jam sol. — Respondeo Mariam Magdalenam in ipso primo diei articulo, quando nonnulli luxerant, exisse de dono et urbe, expectans alias pars feminas, cum quibus postea, orto jam sole, pervenit ad monumentum tametsi, ut notat Vatablus, S. Joannes videtur hic Hebræorum scribens morem sectatus, præteritum pro futuro ponentium, ut, orto jam sole, idem significet ac cum jamjam orturus esset sol, et adhuc esset tenebre; non quidem illæ deniores, sed quales in crepusculo matutino, colo jam albescente; undè S. Marcus dixit valde manè; Lucas autem valde diluculo.

EX ACTIBUS APOSTOLORUM.

Cap. 1, S. Lucas hujus libri auctor, testatur initio se sermonem fecisse de omnibus quos cepit ista facere et docere; at Joann. 21, v. 25: Sui multum et alia multa que fecit Jesus, que et scribuntur per singula, nec ipsi arboribus mundum capere posse eia, qui scribendi sunt, libros. Respondeo ista nullatenus irricecè pigurare: neque enim (ut oppositè notat S. Chrysostomus) S. Lucas ait se scripsisse in Evangelio omnia, sed de omnibus; mirum ordinem et seriem rerum gestarum; non verò singula que adcurandus Salvator gesserit. Næquè enim Evangeliste omnes omnino Christi actus, omniaque ejus verba Scriptis tradiderunt, sed ea duntaxat annotarunt de illis Conceptione, Nativitate, Vita, Miraculis, Oraculis, Passione, Mortu, Resurrectione, et in celum Ascensione, que saluti credentium sufficere videbantur, ut exponit S. Augustinus, tractato 58 in Joannem.

Ibidem, v. 18: Et hic quidem (Judas) possedit agrum

de mercede iniquitatis; at Matthæi 27, v. 5: Decentidm dictus restitit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, atque illis suscipere, crepitit mediam. Respondeo hic esse eos qui accepit qui quod alioquo verò emptum est, hoc illis esse censetur. Porro agri illius emptio tribuitur Judæ, non quod ipse reverè ipsum emerit, vel possederit, sed quia pontifices ex triginta argenteis, quos Judas in mercedem traditionis acceperat, et retulerat, agrum illum coemerunt in sepulchrum pertergendum; undè acquisivit ille pecuniam, et pretium quoeger ille emptus est. Accedit, quod proditor ille reverè acquisivit agrum, si non evocato, saltem respectu et effectu, quia ille in causâ facti cui ager emptus diceretur ager sanguinis.

Cap. 2, v. 25: Hunc (Christum) defuncto consilio, et presentium Dei tractatum per manus iniquorum offigentes interemit; quibus significatur Christum à Deo traditum ad mortem; at ipsemet Christus, Joann. 12, v. 11, hæc traditionem hominibus tribuit, Platu dicens: Qui me tradidit tibi, mejus peccatum habet. — Respondeo Christi traditionem ad mortem, Deo et hominibus tribui, diverso respectu: Deus enim ex nimis sua charitate indulgentum Filium suum tradidit ad mortem, ut suo sanguine nostra peccata eberet, et sua mortè nobis æternam vitam promerere. Judas verò eum tradiditur Platu crucifigendum, ex odio et diaboli instinctu, ut nomen et gloriam illius cum vita extirparet.

Cap. 4, v. 27: Convenerunt enim verò in civitate istâ adversarius sanctum patrum tuum Jeannem, quem vocavit, Herodes, et Pontius Pilatus, cum gentibus, et populo Israel, facere quæ mania et consilium tuum decreverint fieri; ac si Deus derelicto suo statisset, se prædelinivisset ut Herodes, Pilatus, et populus Judæicus crucentis matum in Christum iijicerent, eumque crucifigerent; quod utique variis Scripturâ sacræ textibus adversatur, in quibus Deus nequam malum tentator et auctor. — Respondeo Impiisatem eruditissimum Christum nequaquam Deum prædelinivisse, sed ita usum esse impio istorum hominum facto, ut hñi se in intento, nempe humani generis per mortem Christi redemptionem, eorum malitia subvertiret. Quia de re audientibus est S. Loco, qui expendens hæc verba, quæ mania tibi, et consilium tuum decreverint fieri, ait: Numquid iniquitas persequendum Christum est? Devisi oria consilio? et illud faciens, quod omni nojia est crimine, manus illine præparatos armavit? Non hoc plura de summa justitiâ sentiendum est, quia malum decreverunt, multaque contrarium est id, quod in Jætorum malignitudo præcipuum, et quod in Christi est Passione dispositionum. Non tunc procevit voluntas interfectum, unde moriendæ; nec de mo exstitit spiritus atrocitas sceleris; et tolerantia Bedemantia. Non enim impius furentis manus inmisit in se Dpissimam, sed admittit; nec præcedendo quod faciendum esset, cogit ut fieret, cum tomen ad hoc carnem accepisset, ut fieret. Et inferius: Quod illic Dominus Jesus Christus furor equi frenantium peti voluit, in nullo auctor coram erigimus facti; nec equi ut hæc voluit, sed cessit ut poscent; et sic unum est ob-

primis ab Herode factis templi fundamentis ad id momentum, quo illud Christo obicitur Judaei, fluxerunt praecise anni 46. Nec obstant Josephi verba; tametsi enim eo tempore absoluta fuerit templi structura, planum est tamen ex eisdem semper aliquid additum et exstructum ab eo tempore ad illum ornam. Imò et pluribus post annis. Hinc dicit Josephus (lib. 20. cap. 8) testatur Agrippa denique junioris tempore, 69 circiter post Christi natum annis, absolutum fuisse totum templi aedificium et ornam. Itaque nihil aliud videntur sibi voluisse hio Judaei quam reponere Christo: *Jam ab unius quadruplato etc. cepta est ab Herode hujus templi structura, necdum est absoluta; tu vero illud brevi diem trum spatio instaurabis colopsum?*

Cap. 5, v. 31: *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.* At cap. 8, v. 14: *Etia ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum.* — Resp. Christiani in priori textu occurrere debent objectioni adversariorum, qui cap. 8, v. 15, ipsi opponunt: *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum,* quia ex communi Judaeorum sententia: *Nemo hominum testatur de seipso;* nam si testimonium unius firmum non est, multo minus firmum esse debet si quis de seipso testatur: unde vulgare apud Romanos adagium: *Nemo non idoneus esse tatem in re sua,* cum videlicet ipse solus testimonium in sui favorum et patrocinium perhibet; quod vitio juxta hominum opinionem etiam de seipso testis admittit Christus. At in adjecto in sequendo textu, aliter sentitur. Est enim proprium hoc testimonium, alterius fide dignissimam etiam assertionem firmatur. Unde sic eos arguit, cap. 8, v. 17: *In lege vestri scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est: ego sum qui testimonium perhibeo de meipso; et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater.* Ex quo clarissime conspicitur quod Christus non excludat proprium de seipso testimonium; sed ex Patris testimonio cum suo exactissime convenienti, proprium suum firmat, ut eo verum testimonium esse demonstrat.

Cap. 6, recenset S. Joannes miraculum in multiplicatione quinque panum et cibatione hominum quinquies millium. Quam historiam describit etiam S. Mattheus, cap. 14, et Marcus, cap. 6, et Lucas, cap. 9. At in ea descriptione multiplex occurrit inter Evangelistas dissimilitudo, ut oppositè observant, Palarus, Wilschius, etc. Nam 1. tres posteriores Evangelistae referunt Christum ab Apostolis sollicitatum ut turbam dimitteret; Joannes vero ostendit eum prevenisse discipulos et dixisse ad Philippum: *Unde enim panes ut manducent haec?* S. Joannes Philippo tribuit responsionem: *Duceatorem denique panes non sufficiunt eis, etc.* Caeteri vero eam ascribunt omnibus Apostolis. 2. Joannes dicit Andream Christo denuntiasse unum esse puerum qui haberet quinque panes et duos pisces; at hanc praesentem eorum alii Evangelistae penes Apostolos fuisse memorant. 3. S. Lucas narrat homines discubuisse quinquagenos; Marcus vero centenos et quinquagenos. 5. Tres Evangelistae

diciunt turbam dimissam esse peracto miraculo; Joannes vero asserti illos homines stetit ad Christum raperet et faceret regem. Tandem Mattheus et Lucas narrant exinde Christum venisse Genetares, Marcus Bethsaiam, Joannes Gapharnaum.

Resp. ad primum, utrumque videri factum ex parte Apostolorum et Christi, ut simul illi cum eo fuerint solliciti de cibatione numeroissimae turbae; ita tamen quod tres Evangelistae prius, Joannes postea curant. Ad secundum, dico Philippum non tam suo, quam omnium discipulorum nomine fuisse locutum; modo quod unus gessit, aliis tribuitur: neque enim id insolitum est in Scriptura, ut unus actio alteri ejusdem consortii ascribatur. Ad tertium respondo, quod cum puer ille ab Andra demonstratus Christo, unus esset ex eis qui collegio Apostolico ministrabant, merito id quod habebat ille, dicitur fuisse per discipulos, cum ille esset unus ex discipulis et sectatoribus Christi. Ad quartum dico, S. Lucam parvis illis turbae misisse, S. Marcum vero omnem omnino expressisse numerum: vel illum duntaxat meminisse virorum; hoc etiam pueros et mulierum. Ad quintum respondeo utrumque acquisisse, nam post cibationem dimissa fuerit turba, quotiens quisque ad propria rediit: omnes tamen aliquando simul stetit ad Christum regem salutarum. Ad ultimum tandem, censo Christum post illud insigne miraculo, plures quantitas aditus civitates; ut ex illis miraculis, ab eis qui praesentes aderant, diffamantem per eam regionem, paratos homines ad excipiendam haec evangelicam, sua crederent praedicatione et doctrina indueret.

Cap. 7. *Non potest mundus odire vos.* At cap. 15, v. 19: *Ego vos elegi de mundo, propter hoc odit vos mundus.* — Respondeo alios illos textus ad diversas personas dirigii, in priori namque Christus alloquitur parentes suos qui in eum non credebant, v. 15 nec ejus evangelicam doctrinam sectabantur; quippe qui nil aliud quam inane gloriam ambiebant. Quamobrem Christum stimulabant ut manifestaret seipsum mundo, quotiens eo per miracula et factum incalescente, ipsi quoque ratione cogitationis fierent illustres. Cum itaque secularibus desideris urgerentur et hominibus terrenis sectantibus in omnibus consentirent, non poterat mundus eos odire, quos habebat sectatores et assectas. Secus autem de discipulis et Apostolis, qui cum omnibus mundi illecebris numquam renuissent, non poterat eos mundus non odire quos habebat suis desideria et votis repugnantem; nemo enim Apostolorum est qui cum S. Paulo assero non potuerit: *Mundus mihi crucifixus est, et ego mundo.*

Ibidem, v. 31: *Ubi ego sum, vos non potestis venire.* At cap. 17, v. 24: *Potes, quos didicit mihi, volo uti sum ego, et illi sint mecum.* Respondeo Christum priori loco damnare Phariseos carnales homines, evangelicam gratiam respicientes, quibus denunciat, propter eorum perbellionem, nullam habituros cum eo societatem in aeterna beatitudine, qua fructuratur. Posteriori vero agit de fidelibus omnibus qui ejus precepta et dogmata sectantes, reprobam hereditatem reter-

nam accipient: hinc cap. 12, v. 26, ait: *Ubi ego sum, illic et minister meus erit.*

Cap. 9, v. 30: *In judicium ego in hunc mundum veni.* At cap. 12, v. 37: *Non veni ut judicem mundum, sed salvificem.* — Resp. Venit unigenitus Dei Filius per incarnationem in mundum ad judicium redargutionis contra perduciles et superbos Phariseos qui evangelice luci infidelitatis tenebras objiciebant, et ejus diffusioni pro viribus adversabantur. Venit etiam ad judicium examinis et discretions, ut discerneret credentes ab incredulis, et pios ab impiis: non autem venit ad judicium reprobationis quo in mundi hinc bonales separabit ab omnibus, et justos ab impiis; hos in inferno perpetuo cruciandos; illos vero in caelo aeternum coronandos.

Cap. 15, v. 15: *Jam non dicam vos servos, sed amicos.* At Math. cap. 23, v. 21 ait: *Ecce, boni servus, etc.* — Resp. Discipuli Christi servi quidem sunt jure creationis, redemptionis, vocationis; amici vero jure adoptionis, communicationis, ac manifestationis secretorum, ut interpretatur S. Augustinus, tractato 55 in Joannem. Quamobrem priori textu Christus Dominus adiecit: *Omnia quocumque audivi de Patre meo, nota feci vobis.*

Cap. 20, v. 1: *Maria Magdalena venit manè cum adhuc tenebrae erant;* at Marc. c. 16, v. 2, de mulieribus Mariam Magdalenam comitantibus legitur: *Valde mane una Sabbatariorum venisti ad monumentum, unde jam sole.* — Respondeo Mariam Magdalenam in ipso primo diei articulo, quando nonnulli fluxerant, exisse de dono et urbe, expectans alias pars feminas, cum quibus postea, orto jam sole, pervenit ad monumentum tametsi, ut notat Vatablus, S. Joannes videtur hic Hebraeorum scribens morem sectatus, praeteritum pro futuro ponentium, ut, orto jam sole, idem significet ac cum jamjam orturus esset sol, et adhuc esset tenebrae; non quidem ille demores, sed quales in crepusculo manserunt, eolo jam albescente; unde S. Marcus dixit *valde mane;* Lucas autem *valde diei-culo.*

EX ACTIBUS APOSTOLORUM.

Cap. 1, S. Lucas hujus libri auctor, testatur initio se sermonem fecisse de omnibus quos cepit ista facere et docere; at Joann. 21, v. 25: *Sunt multi et alia multa quae fecit Jesus, quae et scribuntur per singula; nec ipsis arduum mundum capere posse eia, qui scribendi sunt, libros.* Respondeo ista nullatenus iri-cen-pugnare: neque enim (ut oppositè notat S. Chrysostomus) S. Lucas ait se scripsisse in Evangelio omnia, sed de omnibus; mirum ordinem et seriem rerum gestarum; non vero singula quae adurandus Salvator gesserit. Nihil enim Evangelistae omnes omnino Christi actus, omniaque ejus verba Scriptis tradiderunt, sed ea duntaxat annotarunt de illis Conceptione, Nativitate, Vita, Miraculis, Oraculis, Passione, Mortu, Resurrectione, et in caelum Ascensione, quae saluti credentium sufficere videbantur, ut exponit S. Augustinus, tractato 58 in Joannem.

Ibidem, v. 18: *Et hic quidem (Judas) possedit agrum*

de mercede iniquitatis; at Matthai 27, v. 5: *Decentiam dicitur retulit triginta argenteos principibus sacerdotum et senioribus, atque illis suscipere, crepitit mediam.* Respondet hic esse eos *scribae* qui quod alioquo vero emptum est, hoc illis esse censetur. Porro agri illius emptio tribuitur Judo, non quod ipse revera ipsum emerit, vel possederit, sed quia pontifices ex triginta argenteis, quos Judas in mercedem traditionis acceperat, et retulerat, agrum illum coemerunt in sepulchrum pertergendum; unde acquisit ille pecuniam, et pretium quoeger ille emptus est. Acedit, quod proditor ille revera acquisit agrum, si non evocato, saltem respectu et effectu, quia ille in causa facti cui ager emptus diceretur ager sanguinis.

Cap. 2, v. 25: *Hanc (Christum) defuncto consilio, et praesentium Dei tractatum per manus iniquitatis interveniens;* quibus significatur Christum a Deo traditum ad mortem; at ipsemet Christus, Joann. 12, v. 14, hanc traditionem hominibus tribuit, Platu dicens: *Qui me tradidit tibi, mejus peccatum habet.* — Respondeo Christi traditionem ad mortem, Deo et hominibus tribui, diverso respectu: Deus enim ex nimis sua charitate unigenitum Filium suum tradidit ad mortem, ut suo sanguine nostra peccata egeret, et sua morte nobis aeternam vitam promerere. Judas vero eum tradiditur Platu crucifixum, ex odio et diaboli instinctu, ut nomen et gloriam illius cum vita extirparet.

Cap. 4, v. 27: *Convenimus enim verò in civitate ista adversarius sanctum patrum tuum Jesum, quem vocavit, Herodes, et Pontius Pilatus, cum gentibus, et populo Israel, facere quae mania et consilium tuum decreverint fieri; ac si Deus delecto suo statuisset, se praefelinisset ut Herodes, Pilatus, et populus Judaeus crucentis manum in Christum iijicerent, eumque crucifigerent; quod utique variis Scripturae sacrae textibus adversatur, in quibus Deus nequam malum tentator et auctor. — Respondeo Impiisatem eruditionem Christum nequaquam Deum praefelinivisse, sed ita usum esse impio istorum hominum facto, ut huius se intento, nempè humani generis per mortem Christi redemptionem, eorum malitia subvertiret. Quia de re audientibus est S. Loco, qui expendens hanc verba, quae mania tibi, et consilium tuum decreverint fieri, ait: *Numquid iniquitas persequendum Christum est? Devisi oria consilio? et illud faciens, quod omni nojus est crimine, manus illius preparatos armavit? Non hoc plura de summa justitia sentiendum est, quia malum dixerunt, multaque contrarium est id, quod in dactorem multiquilo persequendum, et quod in Christi est Passione dispositionum. Non tunc proceat voluntas interfectum, unde moriendae; nec de mo exstitit spiritus atrocitas sceleris; et tolerantia Bedemantem. Non enim impius furentibus manas inmisit in se Dpissimus, sed admittit; nec praesentem quod facendum esset, coegit ut fieret, cum tomen ad hoc carnem accepisset, ut fieret. Et inferius: *Quod illic Dominus Jesus Christus furor equi frenantium per voluit, in nullo auctor coram criminum facti; nec equi ut hanc volent, sed cessit ut poscent; et sic una est ob-***

caecata plebis insania, quomodo et perfidii traditoris, quem ab inhumanitate concepti sceleris, et beneficiis est re. vocare dignatus et verbis, assumendo in Discipulum, proferendo in Apostolum, monendo signis, consecrando mysteriis, ut eni nihil benevolentiae desisset ad correctionem, nihil occasionis asperosset ad crimen.

Cap. 9, v. 7: Viri autem illi qui conabantur, stantibus stupescerit; audientes autem vocem, neminem autem viderunt. At cap. 26, v. 14: Omnesque nos cum decidissemus in terram, audivit vocem loquentem mihi. Exp. autem 22, v. 9: Et qui in meum erant, luxem quidem viderunt, vocem autem non audierunt: episcopi qui loquebantur mecum et in quibus dicitur viderunt antilogice: Prima, quod Sauli comites dicuntur stantes stupescerit et simul prostrati secunda, quod in priori loco dicuntur audivisse vocem, neminem autem viderunt, in posteriori vero, vocem non audivisse. — Respondeo illos comites Christi, tonante voce attonitos, initio quidem cum Saulo fuisse collapsos et prostratos, deinde spreto surraxisse, quam pro meo proce exanimatos, non ausos ulterioris progressi: unde stantes, id est, stantibus: statio enim hic opponitur, non tam sessio aut prostrationi, quam motus aut progressioni. Ad secundam, dico eos comites audivisse vocem vocem, seu potius vocis sonum, non distinctum et articulatum, sed confusum: ita ut nec que dicerentur, nec qui loqueretur possent deprehendere; quamobrem additur, quia qui loquebatur mecum, id est, Christus. Qui non aliis simile est id quod refertur Joan. 22, v. 49, quod cum vox de caelo ad Christum fieret, turba circumstantis sonum vocis audiens, verba autem, et sensum verborum non percipiens: At si dicitur viderunt eum factum, illi putabant Angelum Christum fuisse locutum. Similiter viderunt quidem linam circumfusam; Christum vero cum Saulo loquentem non viderunt.

Cap. 15, v. 2: Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus ad quod sumptus eor: quibus significat Christum Paulum ab Apostolis et fidelium suffragis in Apostolatum et Ecclesie Doctorem esse ordinandum: at ille ad Galat. 1, v. 1: Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et per Deum Patrem. — Respondeo segregationem illam Pauli ad opus, non fuisse primam illius vocationem ad apostolatam, ad quem jam, Christo vocante, fuerat electus initio suo conversionis (dixit enim Dominus ad manum de ipso Paulo: Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, etc.), sed potius commissi ipsi a Christo apostolici muneris exercitium, nec non declarationem publicam eum revera laisae a Deo electum in Apostolum et Evangelii Doctorem, ut haberet etiam testimonium ab Ecclesia sinecortae et veritatis suae doctrinae, ne quis de illius certitudine dubitaret.

Cap. 22, v. 39: Ego homo sum quidem Judaeus a Tercio Cilicia: at cap. 22, v. 28, interrogatus a tribuno, an Romanus esset, dixit etiam et Romanus se esse natum. — Respondeo: Revera Paulum fuisse patriam Tarsensem, nihilominus civium Romanorum privilegia et iuribus donatum: Tarsus enim, ubi natus

erat, iuribus et privilegiis civitatis Romanae gaudebat, testibus Plinio (lib. 7, cap. 27), Diono et Cassio. Haec ergo minime pugnant, nempe origie et professio sine bibe Romam, Patria Tarsensem, privilegiis et iuribus esse eorum Romanum.

Cap. 25: Ad Caesaria tribunal tuo, tibi me oportet iudicari. Cor. 1 cap. 6, v. 1, reprehendit fideles, qui in iudicio contendebant coram iudicibus ethnicis: Audet, inquit, aliquis vestrum habens negotium adversari aliorum iudicari apud iniquos! — Respondeo hic esse distinguendum inter personas litigantes, quando videlicet uterque, iam auctor, quam reus, fideles sunt, et Ecclesiae illi: tunc enim demandans est ille qui fratrem suum Christianum ad tribunal ethnici magistratus, praesertim pro re levissima, provocat, cum litis et contentioni suae decisionem accipere possit ab adhibitis fidelibus arbitris, et pastoribus Ecclesiae. Sociis vero est, quando alteruter litigantium invidiosus est, nec potest aliunde damnum rescari nisi prope-dere vexatio, quam per iudicium et sententiam ethnici magistratus. Porro S. Paulus a Iudaeis vim passus, et in extremo vitae discrimine propter eorum insidias et infestationes positus, cum aliud tribunal et medium esse tuipidi non haberet, licet provocat ad tribunal Caesaris: maxime cum non solum vitae suae, sed et Ecclesiae consuleret, ut nempe filios quos Christo pepererat veris vel scriptis, posset in fide confirmare. Quin etiam divinis mandatis et monitis paratus, nam, ut legitur cap. 25, v. 11, Christus apparet ei nocte, ait: Consuevit ergo, sicut enim testificatus es de me in Ierusalem, sic te oportet et Roma testificari. Ita ergo huic divine monitioni faceret satis, occasionem commodam paratus, appellat Caesarem, ut sic tuto posset Romanum proficere, et ibi Evangelium disseminare.

Cap. 27, v. 35: Quarta decima die, nocte expectantes, fecimus pernoctatis, nihil occipientes: At homo, aliquis sanus, teste Hippocrate, non potest ultra septem dies, sine ullo cibo vivere. — Resp. Quod etsi miraculo deprecat S. Chrysostomus, quod illi tandem jejuniis steterit incolomes; nihilominus veritas dicendum arbitror, verba ista nihil occipientes, sic esse intelligenda, quod illi nihil comederint per modum stafi et ordinarii convivii, sed tantum exsippii et obiter quendam delibaverint, quantum scilicet necessarium erat ad vitam tuendam, et vires fovendas.

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

Cap. 1, v. 8: Gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra, annuntiat in universo mundo: at eo tempore ipse Apostolus haec scribebat ad Romanos; Evangelium non erat ubique terrarum disseminatum. Respondeo: Quod etsi forte Evangelica lux eo tempore nondum singulis nationibus irradiasset; nihilominus tamen cum Roma esset caput imperii, et ex omnibus mundi nationibus homines in eam confluerent, fieri facile potuit, ut per numerosissimum gentium illic affluxum, fides Christianorum ibi degentium longe, latiusque inclaresceret. Accedit quod cum Epistola ad Romanos sua sit ex

postremae quas scripsit S. Paulus, verosimile est eo tempore Evangelicam predicationem et lucem omnibus nationibus iam innotuisse.

Cap. 2, v. 15: Faciens legis justificabuntur: at cap. 5, v. 20: Et operibus legis non justificabitur omnis caro. Respondeo Apostolum in priori textu sermone facere de legis obvia cum fide et gratia Christi, in his maxime que ex lege Moisaica per Evangelium non fuerant rescissa et innovata; in posteriori vero de observatione pura et nuda ipsius legis Moisaicae; in qua maxime Iudaei gloriabantur; quorum et supercilium repraesentat Apostolus, ostendit perfectam non esse sperandam iustitiam ex simplicibus legis observatione, que laxata inhumilitatem legalem eliciat: Iustitia autem Dei per filium Jesum Christum in omnes qui credunt in eum.

Cap. 5: Quae utilitas Circumcisionis? multum per amicum notandum: Cap. 7, v. 19: Circumcisio utilis est: et cap. 5, ad Galat. Neque Circumcisio aliquid valet. Respondeo Circumcisionem plurimum profuisse Iudaeis ante promulgationem legis Evangelicae; siquidem eis erat in signaculum fidei, et nota qua in Dei peculium addebantur, ut essent populus ejus, et ut a peccato ejus; quia etiam inscribatur ad remissionem peccati originalis, ut docent SS. Augustinus (lib. de Civit.), Bernardus et Gregorius (lib. quarto Moralium): Quod, inquit, apud nos valet aqua Baptismi, hoc egit apud veteres, vel pro parentis sola fide, vel pro majoribus viris sacrificiis, vel pro eis qui de Abraham stirpe proderant mysterium circumcissionis; et ante promulgata Evangelica lege, illius, sicut et antiquae legis Sacramentorum virtus omnis elanguit, et eorum nullitas restituta fuit et abrogata. Quomobrem Apostolus ad Galat., cap. 5, v. 2, ait: Si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit.

Cap. 3, v. 20, de Abrahamo dicitur: In re promissione etiam Dei, non habuitis diffidentiam: at Genes. 15, cum audisset Deum sibi promittentem possessionem terrae Chanaan, illam promissionem signo confirmari petiit, dicens: Unde scire potum, quid possessurae tuae etiam? Similiter Genes. 17, audita promissione divina sibi facta de futura prole, cum jam esset centonarius: Fidei dicens in corde suo: quomodo contentario faveatur filius? Respondeo: 1. Ea verba Abrahamum non protulisse ex animi diffidentia: nam fideus, v. 6, legitur: Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad iustitiam; sed requisivit modum exsequende illius divinae promissionis. Vel petiit signum, non sibi, sed posteris, ut ipsi, tametsi in terra aliena captivi, certissim essent se divinitus aliquando in libertatem restituentur. Propter illam aברהם factam re promissionem, et signo sensibili confirmatam. 2. Dico, Abrahamum ea dixisse, non ex incredulitate, et cordis hesitatione; sed ex admiratione, propter re promissionem sibi tam insolitam et stupendum beneficium; unde ibidem Apostolus paulo ante dixerat: Et non infirmatus est in fide, nec consideravit corpus suum imbecillatum, etc.

Cap. 5, v. 20: Lex subintravit ut abundaret delictum: at cap. 7, v. 12: Lex quidem sancta, et mandatum sanctum; — Respondeo revera qualem legem esse immaculatam et sanctam, quippe cum nihil prescribat quod non ad Dei cultum; utilitatem proximi, et propriam hominis legem servantis sanctimoniam spectet. Tripleta enim erant veteris legis precepta; scilicet caeremonialia, quibus cultus et religio erga Deum; iudicialia, quibus iustitia erga proximum, et moralia, quibus modus comparandae et servandae sanctitatis et virtutis erga seipsum praescriberetur. Nihilominus Lex fuit, non quidem caeca, sed occasio ut abundaret delictum; non per se et directe, sed indirecte et per accidens: Nititur enim in rebus semper, cupimusque negotia. Unde S. Augustinus (in Psalm. 102): Lex ideo data est, ut crederetur peccato, humiliarentur superbi; humilitati confiterentur, confecti sanarentur; non quidem per legem istius virtutem, siquidem illa manuum ad perfectum adducebat: Hinc idem S. Augustinus (Tractatu 5 in Joan.): Lex minuitur, non opulabatur; jubetur, non sanatur; languores ostendebat, non aufer bat, sed per gratiam Jesu Christi, qui sanat omnes infirmitates nostras.

Cap. 6: Liberati autem a peccato, servi facti estis iustitiae: at ibidem, v. 20: Cum terri essetis peccati, liberi facti estis iustitiae. — Respondeo fideles a peccatis solutos, et iugo Christi, atque Evangelicae legi participatos, simul esse iustitiae servos et liberos. Servi quidem sunt, quia non habent licentiam iustitiae agendi pro arbitrio, sed tenentur sectari quomodo vivendi a Christo et Ecclesia praescripta. Liberi vero, quia durum peccati et damnosi iugum exculescentes voluntarie, et animo libentis sese divinarum mandatorum observationi subjungunt. Unde in ipsis est libertas religiosa, non offensa licentia, et voluntaria servitium, non violenta coactio, hoc est, libertas serva, et servitus libera.

Cap. 7, v. 6: Nunc autem soluti sumus a lege: at Matthaei 5, v. 7: Christus ait: Non veni legem solvere, sed implere. — Respondeo Apostolum significare non esse per Christi gratiam solutos et liberos a gravissimo legis veteris iugo, et irritatione ad peccandum; quo fiet ut illa esset occasio mortis et divinae animadversionis: non vero ab observantia preceptorum Decalogi, et aliorum que ad mores prope institutos spectabant, et que Christus non venit solvere, sed implere, tam in se, quam in suis sectatoribus.

Ibidem, v. 18: Velle affecit mihi, perficere autem bonum non intendo: at Phil. 2, v. 15: Deus operetur in vobis velle et perficere. — Respondeo Apostolum significare in se quidem iam ad Christum converso bonam esse propensionem ad volendum id quod bonum est, imo et ipsam bonam voluntatem a Spiritu S. accitatum: at reluctantibus illecebris corporis et animi affectibus, nonni cum dissiutate, atque illa optulente gratia, piam illam voluntatem executioni posse mandare. Quomobrem, v. 22, subjicit: Conducet legi Dei, secundum interlorem hominem; cideo autem altam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae.

Cap. 14, v. 6: Quae sapit diem, Dominus sapit: ad

Galat. cap. 4. v. 10: *Dies observatis, et mensis, et temporibus, et annis; quibus Apostolus repro: eudit fideles, qui abrogatam legem Moysicam, in festorum dierum observatione iterum seceabantur, igitur improbatur quod prius approbaverat.* — Respondeo Apostolum in priori loco indulgere infirmitati Judaeorum, qui recens ad Christum conversi, prescriptis in Mosalica lege festos dies religiosè servabant, discernabantque diem sacrum ad profanum, ut à cibus in ipsa lege vetitis, illis præsertim diebus abstinere; Erant enim, ait Theophylactus, inter Romanos nonnulli ex Judæis Christiani, qui etiam carne nullâ ordinari non abstinerent, stultitiam tamen vitibus ab eis cavendam, aut tunc quæ illa esset ab eis cavendam, et qui abstinentiam illam incantabant. Quamobrem inter eos esse de re non leviter excohibetur contentio, quam ut colliberet Apostolus, quænam reliquit suo consilio, utrumquid id solum ad Dei gloriam referat. Siquidem utrumque vacabat crimine, nã utrumque iustè erat reprehensio dignum; quoniam qui illi seceabantur, non id præstabant quod credere legem Mosalica observantium adhuc vigere: sed ea duntaxat ex devotione et pietate, in quâ fuerant instituti ab infanità, excoquebantur. Secus autem erat de Galatis, qui in eo errore versabantur, ut legem Mosalitam tam cum Evangelicâ necessariò ad salutem servandam esse iudicarent. Neque enim putandum est, Apostolum his in locis denudare eborum certis diebus abstinentiam, dierumque festorum observantiam ab Ecclesiâ præscriptam; quippe cum ejus preceptis alibi jubeatur ossa presodum, solum tantum id vetari fieri animo et ritu Judæico. Quò de re audiendus S. Hieronymus (in hanc locum ad Galat. 4): *Dies, inquit, aliquæ? Si dies observare non licet, et mensis, et temporis, et annos, nos quoque simile erubescimus incantamus, quædam Sabbati observantiam, et Parasceven, et diem Dominicum, et festivum Quadragesimæ, et Paschæ festivitatem, et Pentecosten celebramus; et pro varietate regionum, diversas in honore Mariægrum tempora concelebramus. Ad quos, qui simplicitè respondit, dicit, non eosdem Judæos observantiam dies esse quos nos habemus. Nos enim non agnovimus Pascha celebrantem, sed Resurrectionis et Crucis; nec septem iuxta veterum Israel numerum hebdomadas in Pentecoste, sed Spiritus sancti recurrendæ adventum. Et ne inordinata congregatio populi fidem inliperet in Christo, propterea dies aliqui constituti sunt, et in unum pariter omnes rediunt; non quò celebratio sit dies illa quæ constituta, sed quò quæcumque die conveniuntur sit, ex consuetu matris lactis major oritur. Qui vero oppositè quædam accuratius respondere conatur, illud affirmat, unum dies equales esse, nos per Parasceven tantum Christum crucifixi, et die Dominici resurgere, sed semper æqueque Resurrectionis esse diem, et semper eam carne vestitè Dominici; festivum autem et congregacionem inter dies præparat eos à viris prudentibus constitutos, qui magis seculo vocant quam Deo, nos possunt, imò volunt toto in Ecclesiâ vite sue tempore congregari, et tantè famulos actus Deo orationum armorum offerre sacrificium. Quoties enim quæcumque est, qui saltem hæc panæ que etiam sunt, vel orandi, vel jejuniandi semper exteant? Itaque sicut nobis licet, vel jeju-*

nare semper, vel semper orare, et diem Dominicum, et festivum, et annos; quibus Apostolus repro: eudit fideles, non id et Judæis factum est eum tempore immolacæ Agnæ, Pentecosten agere, Tabernacula figere, jejunare quoddam.

Idem quoque sensum indicans Apostoli tradidit hunc locum pleuitis ab Apostolo explicari in Epistola ad Galos, ubi ita scribit: *Nemo vos iudicat in isto, aut in parte diei festi, aut Nomen, aut Sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum.*

EX EPISTOLA PRIMÀ AD CORINTHIOS.

Cap. 1. v. 17: *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare; ut Matth. 18. v. 19. Christus Apostolos delegavit ad hominum conversionem et salutem, ait: Euntes, docite omnes gentes, baptizantes eos, etc. Respondet duplex potissimum fuisse apostolici ministerii munus: nimirum Evangelii prædicationem, et Sacramentorum administrationem: istud principale, hoc minus præcipuum, Apostoli namque id potissimum debebant intendere, ut salutarum Evangelii doctrinam hominibus ingererent, quatenus illi ad Christum conversi per Baptismi gratiam regenerari possent, et in fideliem eorum adlegi quod cum per inferiores Ecclesiæ ministros, puta sacerdotes et diaconos, posset executioni demanari, prædicationi Evangelii potissimum Apostoli incumbant.*

Cap. 5. v. 11: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter illud quod positum est, quod est Christus unus; ut Ephes. 11. v. 20: Edificati sunt supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum. Respondeo Ecclesiæ et salutis nostre fundamentum esse duplex, principale ac primarium, et minus principale ac secundarium: Christus solus est primarium, et Ecclesiæ cuiusque animæ fidelis fundamentum, quod seipso constitit, et omnia propria virtute sustinet etiam Apostolos. Ipsa enim gratiæ subsistit munus. Quamobrem S. Augustinus (in Psalm. 86. v. 4) eum appellat Fundamentum fundamentorum, in quo omnium nostrum salus stabilitur et scilicet. Nilominus tamen Apostoli, qui Evangelicam fundamentalem doctrinam disseminarunt, quæque in fide et charitate post adventum in eos S. Spiritus steterunt incuncti, etiam rectè dicuntur Ecclesiæ fundamenta secundaria et minus præcipua; utpote qui plures fundavit ecclesias, et fideles omnes sua doctrinâ, constantiâ, et sanctimoniam confirmaverunt.*

Cap. 4. v. 15: *Nemo me ipsum iudicat; ut cap. 11. v. 31: Nemo iudicaverit me, non iudicaverit. Respondet Apostolum in priori textu proscrivere iudicium vanitatis, quo quis se aliis inani gloria anteponeat, dignitates aut honores amat, utpote quæ se aliis præferri. In posteriori vero, commendat iudicium probationis et correctionis, quo quis propriis defectibus investigans, et habens oculos, invigilat ut eos evitet.*

Cap. 7. v. 1: *Bonum est homini mulierem non tangere; ut v. 2: Unusquisque suam habeat uxorem. Respondet S. Hieronymus (lib. 1. contra Iovinianum). Apostolum non dicere Bonum esse mulierem non habere, sed bonum est relictæ non tangere, quod si in facta periculorum sit, quod qui illam tetigerit, non evadat;*

tempus que virum pristinas animas rapit, et facti adolescentium reolere corda. Ovis agnoscit in alio agnoscit, et non comburetur; aut ambulabit super carbones ignis, et non ardebit? quomodo igitur qui ignem tetigerit, stultum adhibet, ita viri tactæ et feminæ, scilicet naturam suam, et diversitatem sectæ intelligit. Narrat et gentiliam fabulæ Nilivam et Erichthium, vel in lapide, vel in terrâ de solo eratu libitinis esse generatos. Unde et vocat Joseph, quia tangere eam volebat Egyptia, fugit ex manibus ejus, et quasi ad mortuum submissis carnis, ne punctata virna corpore, pullum quod tetigerat, abjecti. Ille S. Hieronymus.

EX EPISTOLA SECUNDA AD CORINTHIOS.

Cap. 1. v. 8: *Supermodum gratiæ munus supra virtutem; ut 1 ad Corinth. 10. v. 15: Fidelis Deus, qui non pulchritudo vos tentari supra id quod potestis. Respondet Apostolum in hoc utroque textu intelligendum esse de tribulationibus et tentationibus, vel corporalis, vel spiritualibus, ab hominibus, aut à demone ingestis, etque vel per solas nature vires, vel animo divinâ gratiâ vegetato et roborato subvondis. Certum est autem calamitates habere omnes interdum ita graves videri, ut in eis animus omnino deficeret, nisi celestis gratiâ et virtute roboraretur. Ubi verò divino vegetator auxilio, gloriosum de iis tribulationibus triumphum agit. Quamobrem gloriosatur Apostolus ad Romanos 5. v. 38: *Gloriam enim quia noque moer, neque oratio... poterit nos separare à charitate Dei. Unde illud (super virtutem) significat super vires nature et corporis, non supra vires animi et gratiæ; tantum enim ab ea ut Apostolus divinâ gratiâ vegetatus, animus objiceret, ut etiam dicitur ad Romanos 5: *Gloriamur in tribulationibus, etc.* quoniam, ut subijcit in hoc capto quod expellimus, v. 5. *Sicut quondam passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra.***

Cap. 8. v. 16: *Et si cognovimus secundum certum Christum, sed tunc jam non notimus; ut S. Paulus cum fuit Christi discipulus, nec ejus conversionis in vita mortali comes. Respondet Apostolum his verbis significare, vel quòd si aliquando Christum (quem hanc dubiè vidit, aut saltem plurimum de eo sensit dum vivebat) iudicavit hominem parè mortalem, jam deposito illo errore, noverat immortalen et impassibilem; vel quòd si olim gloriosatur de Christo, quòd ex sua gente esset oriundus; et ex ratione, fuge majorum eum eo, tunc ipse quam fideles ex Hebræis, haberent affinitatem, quam ex gentibus conversi, jam vanâ et inani illa factantia abjecta, illustratus de Christo sentiret; eum videlicet esse hominem Deum, totius mundi Redemptorem et Doctorem, qui non solum Judæis, sed et cunctis hominibus esset auctor gratiæ et salutis æternæ. Vel quomodo intendit Apostolus, quòd si, dum Christum, ipsique sectatores persequebatur, affectu carnali de eo sentiens, existimaret eum esse legis adversarium, et expugnatorem; jam prævâ illâ rejectâ sententiâ, religiosus et verita de eo sentiret.*

Cap. 11. v. 4: *Si quis aliud Christianum prædicat quem nos non prædicavimus, aut aliud Evangelium quod non recepimus, recitè poterimus; ut Galat. 1. 8: Licet*

*nos aut Angelus de celo evangelizet vobis præter quod evangelizavimus, anathema sit. Respondet Apostolum priori loco arguere Corinthios, quòd ejus prædicationi minus pliam par erat deferent, quòd parati essent alteri etiam opposita his que dixerat evangelizanti sustulere. Quamobrem subit: *Extimio me nihil minus fecisse à consensu Apostoli: nam est impertus sermone, sed non auctori. In posteriori autem textu, loquitur de doctrinâ falsâ gratiam et meritum Christi evocante, quam pseudo-apostoli disseminabant. Unde in utroque textu querimoniam adversus novellorum fideium inconstantiam instituit.**

EX EPISTOLA AD GALATAS.

Cap. 1. v. 17: *Non enim Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abhi in Arabiam; ut Actor. 9. v. 26, referatur Paulum à conversione sua Damasco ivisse Hierosolymam. Respondent communitè interpretes S. Paulum post conversionem suam abisse in Arabiam, cum redisset Damascum post annos tres, inde ivisse Hierosolymam, ut videret Petrum, quemdam modum ipse testatur v. 6. Verum cum S. Lucas in præfatio loco Actuum subijcit, omnes fideles Hierosolymis consistentes timuisse Paulum, non credentes quòd esset discipulus; Barnabas autem apprehensum ductum illam ad Apostolos, et narravit illis quomodo in via vidisset Dominum; verosimilè non sit Apostolus et alios fideles Hierosolymis consistentes, ubi per triennium de miraculis Pauli conversionis audivisse. Quamobrem dicendum arbitror cum S. Hieronymo, S. Paulum statim à conversione sua ivisse Hierosolymam, sed clam et in abscondito, atque necessitate fuge compulsus, non autem ut videret Petrum, et conferret cum eo Evangelium, quod tantum se fecisse initio suo conversionis hie negat; quippe cum id egerit solum per tres annos à Damasc. inquit, post annos tres venit Hierosolymam, ut videret Petrum, etc.*

Cap. 5. v. 25: *Sina enim trans est in Arabiâ, hie conjuncta est, qui tunc est videntem; ut mons Sina longissimo intervallo distat ab Hierosolymitanâ civitate. Respondet Sina Hierosolymæ esse conjunctum, non vieniâ loci, quæ esset convulsa et contrarietas Hierosolymæ, sed conformitate similitudinis, ut explicat Theophylactus. Hæc glossa ordinaria: *Conjuncta, inquit, hoc est, abhiis, est enim convenientia quadruplex (juxta mentem Apostoli) inter montem Sinar et Jerusalem: 1. quia sicut Sina mons sterilis est in deserto, sic Hierosolyma civitas brevi futura erat sterilis, et expugnanda atque vastanda à Romanis; jamque sterilis erat in suis sacramentis, sacrificiis, et legalibus ceremoniis, quærum virtus per Christi mortem fuerat evacuata. 2. Sicut Sina est extrâ terram promissionis; ita Jerusalem hæc legalis, et Synagoga à Deo reprobacha, erat extrâ Ecclesiam Christi. 3. Quòd Hebræi illi (qui in monte Sina, Moysæ promulgatæ, civitan legem acceperant) Judæorum, qui Jerusalem et metropolitani suo gentis incolæbant, essent Majores. 4. Denique proximalis ad montem Apostoli, sicut montis Sinar Arabes incolæ, agrestem et servilem vitam ducebant: ita Jerusalem seu Synagoga à Sina ortum ha-**

itate, ut plural interpretantur, vana quippe est humilitas, quae contradicit veritati, sed ex proprio suae conscientiae iudicio : cum enim ex divino alia affluente lumine aurium peccatorum gravitatem apprinsisset, illumque assidue meditaretur, ac velut haberet in prospectu, in aurium verò offusam oculos nimis intenderet, mirum non est quod pro ceteris quasi omnium reorum maximum se accuset, atque tam humiliter de se sentiat, ut 1 Corinth. 15, v. 8, se reputet tanquam abortivum, et Apocalypsom minimum, iud quod non est dignus vocari *Apocalypsom*.

Cap. 2, v. 12 : *Docere saltem mulierem non permittitur* : at ad Titum cap. 2, prescribitur, *nunc sicut legitur Antea, quatenus prudentiam doceant adolescentulas*. Respondet enim prohibere ne mulieres publicae, et in fideliū cura, doctoris et conciliatoris Evangelicis fungantur officio; eis tamen concedit facultatem privatum illas et domesticos instruendi de rebus fidei, et ad salutem necessariis.

Ididem, v. 14 : *Adam non est seductus* : at Genes. 3, Adam ab uxore inductus est in peccationem, et ab ea fructum vitium accepit et comedit. Respond. Adam non fuisse adductum à serpente, quemadmodum Eva, quae serpenti iugium credidit, existimavit se trita, quae promiserat, consenturam, si de fructu prohibito comideret; nimirum seipsum boni et mali, immortalitatem et peccatum cum Deo similitudinam. Unde illa ab ipso tentante serpente se deceptam fuisse ingenue protestatur : *Serpens, inquit, decepit me*; Adamus verò eandem excusationem non proferit; sed ait se illicum ab uxore ad esum illius fructus : *Mulier, inquit, quam dediisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi*. Igitur mulier illa viro fuit offendentis, et transgressionis causa: Quamobrem non tunc dici potest Adamus seductus, quam ab uxore inductus in crimen.

Cap. 5, v. 20 : *Peccantes coram omnibus arguet* : at Matth. 18, v. 15 : *Si peccaverit in te frater tuus, corripere eum inter te et bipartem solum*. Respondet S. Aug. (S. 46, de verb. Dom.) Christum loqui de peccato occulto et cognito soli homini in quem committit, vel in cujus presentia sit; qui tunc corripitur ad emendationem, ex affectu charitatis, privatum est corripendus; ne si publico argueretur, aut factum protervè negaret, aut adversus arguentem exanderetur. Apostolus verò agit de peccato publico, atque de peccatore in iudicio convicto et manifesto, qui tunc in criminis vindictam, quam in aliorum terrorem et emendationem, publicè est arguendus. Unde in correctione fraternè attenditur hominis privati ad meliorem frugem receptio et conversio : at in reprehensione publicè, quam hic praecipit Apostolus, providetur quantum illicum salutis quibus crimen istud immoetur.

Ex posteriori Epistola, cap. 1, v. 9 : *Data est nobis haec (gratia) in Christo Jesu ante tempora saecularia* : at nihil hominum erat ab aeterno, qui gratiam exciperet. — Respondet gratias omnes, quae intuitu mortuorum Christi nobis conceduntur, datas ab aeterno censei, non in aeternitate, sed in decreto Dei; ut licet

significet vox *data*, quod dari decreta et praedestinata. Unde ad Titum 1, v. 2, non dicit eam gratiam datam, sed promissam : *quam loquimur, promissam quae non mentitur Deus, ante tempora saecularia*. Vel data censetur, respectu Dei donantis, cui omnia presentissima sunt ab aeterno, tametsi futura esset respectu nostri, pro eà temporis differentia in quod eramus existuri, et eam gratiam exciperi.

EX EPISTOLA AD TITUM.

Cap. 1, v. 12 : *Dixit quidam ex filii propria spernere prophetam, Cretesis scilicet esse mendacem* : at qui ista propheta, non fuit propheta, sed poeta; et quidem ethiopicus; nimirum vel Epimenides, vel Callimachus, poeta Cyrenensis, qui, referente Origene (lib. 3, contra Gelsam), cum laudata poemata perlegisset, percurrissetque Graecam fere omnem historiam, nihilque de Jove ejusque sepulcro, quod apud se repositum Creteses gloriabatur, dictum intellexisset, illos hoc desitico, quem paulo aliter supra dedimus, sic perstringit :

Creteses imper vana struxere sepulchra, Cretesis, Rex olim, tuum; et succumbere mori Non poterat; etc.
Verum hoc versus Epimenides esse, et ab illo Callimachus eos filios matris, asserunt S. Chrysostomus (Sermon 5 super hanc Epist.), et Epiphanius (lib. 4 Panar.) atque ex illo Apostolum superiora verba accepisse, communis est interpretum sententia. — Respondet, omissis aliorum sententiis, verosimilium nihil videri, deinde Epimenidem poetam ab ethiopicis proprium Cretesium prophetam esse dictum, vel quod existimaretur aliquo afflatus fuisse numine, quod scribenda suggereret, atque divinam quãdam virtutem praeferat; unde Laertius refert eum ab Atheniensibus accersitum iustrando urbis causâ, quin etiam ipsi tanquam numini à Cretesibus fuisse sacrificium. Itaque Apostolus illic Cretesium prophetam nominavit, ex eorum quidem opinione, et ad pleniorum eorum convictionem. Fortè etiam propheta nomen ei indidit, quod poeta communiter appellaretur Yates, qui carmina sua divino quodam afflatus efflere putabantur, juxta illud Oridi :

Est Deus in nobis, nunc hoc comarctat caeli; Sedibus aetherei spiritus ille venit.
Hinc Ptolet antiquitus dicebantur, qui Phoebo et musarum interiori afflatus vana pronuntret. Accedit etiam quod ille Epimenides scripserit illud de *Oraculis*. Neque etiam insolitum est apud ethiopicis, prophetas quosdam censei; quinverò Clemens Alexandrinus, referens ordinem ministrorum sacrorum apud Aegyptios, novissimum dicit inter eos accedere prophetam : similiter auctor libri *peritaei* *hieroglyphicorum*, nomine Clementis, non praecipit ab initio scribiti : *Egyptium primum, atque ibi Hierophanta vel prophetas, qui aditus praesent, amicus efficit; et pecunia inestatum rogatum peccator, ut educat mihi animam ab inferis*. Fuerunt autem Idei Jovis prophetae in Creta, de quibus Perphyrius in lib. 8 de Abstinentia. Noti sunt etiam prophetae Roali, et aliorum eminentiorum nominum ex Scripturâ sacrâ.

At, inquit, si Epimenides, sive Callimachus, merito scripserint Creteses esse mendaces, ut contendit Apostolus, quid divina non sentiant dum fingunt Jovem in eorum insula sepulchrum, consequens erit Jovem non esse mortuum, sed vivum, subaliquo veram esse idololatrârum de Jove sententiam. Insuper aut Epimenides carmen verum est, aut falsum; si verum, Creteses ergo non sunt mendaces, quia Epimenides, auctor carminis, fuit Cretesis; si falsum, igitur Creteses fallaces non sunt.

Ad primum respondet S. Hieronymus : *Sicut in eo quod ait Apostolus, Corrumpant bonos mores calumnia prava, et in illo : Ipsius enim et genus imius, non statim totam Menandri comœdiam, et Arati liberum probavit, sed opportunitate versiculi amans est; ita et in presenti loco non totum opus Callimachi, sive Epimenides (quorum alter haud Jovis eximii; alter de Oraculis scriptus) per unam versiculum confirmavit; sed Creteses tantum mendaces et vicio gentis imprecavit; non ob illam opinionem, et quâ sunt argui à poetis, sed ob ingratam mentis facilitatem, de proprio ejus gentis auctore confavit. Et ut sciamus Apostolum, non fortuito, et transitorio, sed consideratè et circumspicit, et ex omni parte se propediem adversus Creteses e locum : Testimonium, inquit, hoc verum est, non titum carmen, de quo testimonium sumptum est, non universum opus, sed hoc tantum testimonium, quod tantum versiculus, quo manifeste vocantur.* S. Hieronymus.

Ad secundum dico propositionem illam, *Creteses aut mendaces*, vel particularem esse, et sic necesse non est ut Epimenidem includat; vel generalem, quatenus commot imitatum gentis illius vitium et proclivitatem ad mendaciam. Cùm autem non adeo communi est proprium cuique genti vitium, quin aliis illius sit expers, ab eâ prava Cretesium inclinatione potuit immuni esse Epimenides. Accedit etiam quod mendaces interdum verum loquuntur, quorum veritas alterius hominis fide digni testimonio fieri potest manifestata.

EX EPISTOLA AD HEBRÆOS.

Cap. 7, v. 5 : *Melchisedech sine patre, sine matre, sine genealogia, sine initium dierum, non finem esse habens; ut facti nulli hominum ab Adamo postquam ortum conveniunt*. — Respondet rovera Melchisedechum habuisse patrem et matrem, atque aliorum hominum instar gentium et mortuum; dici autem sine patre et sine matre, quod hoc ejus generationis seriem, nec quomoda vixerit, et quomodo obierit Scriptum referat; nimirum ut apparet, eum differre à Leviticis sacerdotibus, qui patre esse debebant Aaronide, matrem autem Isaacidide, ut legitur Levit. 8, v. 4, et 21, v. 4. Quamobrem diligentius observari solentibus censibus generis israhelici, ut videtur est. Estro 2, v. 62, Cui explanationem faver Syrus interpres illa Apostoli verba sic reddens : *Cujus nec pater, nec mater scripti sunt in genealogia*. Porro ex silentio Moisi de ortu, propagatione, et obitu Melchisedechi, Apostolus colligit in eo

adumbratum fuisse Christum, non quidem respectu personae et naturae; nam Christus respectu personae, patrem habet aeternae suae generationis principium, matrem vero respectu humanae naturae, ratione cuius etiam habuit *initium dierum*, sicut conceptus est ex Spiritu S., et *finem vitae*, dum exspiravit in Croce, et *genealogiam*, quam SS. Matthaeus et Lucas describit. Fuit ergo Melchisedech typus Christi, praesertim respectu Sacerdotii, in eo quod quemadmodum ille neminem habuit in Sacerdotio antecessorem cui fuerit subrogatus, nec successorem, eum officium moriendo consignaverit; sic Christus non habuit sibi à majoribus traditum sacerdotale munus nec moriendo transmisit ad alterum, nisi sibi ab Aaronicis sacerdotibus; neque enim sacerdotis novae Legis sunt Christi in sacerdotio successores, sed ministri, in quibus, et eorum quibus ipse seipsum quotidie sacrificat, idem simul Sacerdos et Victimâ.

Ididem, v. 11, populus sub sacerdotio Aaronis dicitur *Legem accepisse*; at Lex fuerat Israelitis deo per Moysen praescripta ante institutionem Aaronicis sacerdotii. — Respondet *Legis* nomine hoc non tantum intelligi Decalogum, sed quaecumque ad disciplinam et institutionem Judaeorum pertinentia, quorum plurima etiam post institutum sacerdotium Aaronicam sunt tradita.

Cap. 9, v. 6 : *In priori quidem Tabernaculo semper introibant Sacerdotes sacrificiorum officio continuantibus; ut victimam non offerantur in Tabernaculo, sed in atriis sub dio, ubi erat altare holocausti, ut videlicet fumus et alior victimarum combusturam solveretur in aeternum; fuisse enim fœtor intolerabilis, si omnes hoc victimam in Tabernaculo undique clauso fuissent cremate*. — Respondet nomine Tabernaculum comprehendere etiam illam atri partem in qua erat altare holocausti; et itaque ab ejus scopum sufficere; nimirum ad distinctionem prioris Tabernaculi à novo, quae utique distinctio viget, etiam si priori Tabernaculo locus altaris holocausti adjungatur. Vel voce *Sacrificii*, non intelligit oblationem victimarum, et ritum eas moentibus atque comburendi, sed officii sacerdotialis qui fiebat in Tabernaculo; nimirum oblationem sanguinis, candlelari, et lucernarum obcessionem et exhibitionem, quantum Propositionis singulis Solibus apponitorem, et thymiamatis, tam mane, quam vespere, post oblationem viget sacrificiorum, immigationem.

Cap. 12, v. 24 : *Novi Testamenti Mediator Jesus*; at fuit etiam Mediator veteris; nam, inquit Origenes (Apud Pamphil. martyrum in Apologia), ante manifestationem suam in carne in fine saeculorum advenit, novissimus erit homo, erat tamen et tunc Dei et hominum Mediator; unde et data Lex in ipsius Mediatoris manibus dicitur, ut Lex esset sancta, et Moysi tunc sanctum et bonum, et hoc omnia Christo sanctificatum. Quamobrem Apocalyp. 15, v. 8, dicitur *Agnus occisus ab origine mundi*; quod ejus Passionis virtus et gratia ab ipso mundi exordio jam in homines, quovis saeculo fuerit diffusa. Unde S. Leo (lib. 5 de Trinitate);

INCIPIT
INTRODUCTIONIS TERTIA PARS.

IAHN VITA.

Iahn (Joannes), philosophiae theologicae doctor, Ecclesiae metropolitanae ad S. Stephanum Viennae in Austria canonis capitularis, archiepiscopalis consistorii consiliarius, archaeologiae biblicae, theologiae dogmaticae, linguarum orientales et Cathedræ explanavit. Quibus in disciplinis omnibus consummatum visus est, sed praesertim in illis quae ad archaeologiam Librorum sacrorum spectant. Verum, cum scientiam suam non de puris usque fontibus exhausisset, Protestantium videlicet scriptorum studio doctus, magnam dicendi libertatem non semel usurpavit, propter quam a publicis coactus abstinere lectionibus, plurimorum operum incubationem aggressus est. Tametsi secreto solitudo affluat amantior factus, Iahn in plurimis ideis suis represserit, non omnino vulgare professorum sector exuerat. Ceteroquin, si pauca excipias quae profectanda terra imaginatque potius quam natura nituntur, nullus certe erit philologus sobriore methodo, stylo elegantiori, sagaciori factorum examinatione cognitionaque caespitibus. Non defensor tam egregie sacrae Religionis causa fransuetur, pleraque Joannis Iahn opera doctissimus Aelmannus laudatim expurganda suscepit. Quapropter speramus fore ut *Archæologia biblica* lectoribus nulla occurrant reprehendenda, multa autem miranda. Ejusdem praeterea fortis versutus qui sequuntur: 1° *Introductio ad libros veteris et novi Foederis*, quam ipse de germanico sermone in latinum compendiosè redegit. 2° *Lexicon arabico-latinum Christianaebae arabicae oceanumdatum*, Viennae, 1802, in-8°. 3° *Bibliorum Editio*, hebraicè. 4° *Enchiridion hermeneuticum generalis tabularum veteris et novi Foederis*, in-8°. 5° *Appendix ad hermeneuticum sacrum; sive facilius calculorum de Messia*, 2° vol. in-8°.

Iahn Viennae, anno 1817, vita defunctus est.

ARCHÆOLOGIA BIBLICA.

praefinitoria.

§ 1. ARCHÆOLOGIA. — Archaeologia subjectivè est selectio, objectivè, systema rerum antiquarum memorabilium, atque adeo et res gestae, et omnia reliqua antiqua memorata digna, ut ritus, consuetudines, mores, etc., complectatur; sensu vero architecti ad sola haec postrema restringitur. Quenammodum autem memorabilia illa, vel ad rem domesticam, vel publicam seu politicam, vel ecclesiasticam seu sacram, spectant; ita quoque archaeologia est vel domestica, vel politica, vel sacra. Biblica Archaeologia de solis illis antiquis rebus memorabilibus tractat, quae in Bibliis occurrunt, attinguntur, vel pro notis ponuntur.

§ 2. NECESSARIA THEOLOGO. — Archaeologia Biblica omnibus quidem non modo iuanda, sed etiam utilis, theologo autem et Bibliorum interpreti etiam necessaria est. 4° ut se cogitatione totum in statum, regionem et adjecta sacrorum scriptorum et coarctorum lectorum transferat, veram oblectorum quorumcumque naturam et indolem cognoscat, et quae libet recitè diducat; 3° ut allusiones ad ritus, consuetudines, leges, proprietates regionum, aliaque adjecta, observet, et plenius horum locorum sensum percipiat; 5° ut adversariorum argumenta, quorum pleraque ignorantibus antiquitatis innotuit, rectè dissolvat; 6° ut illas divinas dispositiones, ad conservationem religionis inductas, illis temporum adjectis congruè, perscipiat; 7° ut viti arguamtorum, quibus Libri sacri protulisse esse genuini, penetret. Atque archaeologiam Biblicam omnino tantum esse momenti patet quomodo ex eo quod

omnes, qui rerum antiquarum ignari, ad Biblia sermone accesserunt, innumeros gravesque errores prodiderunt. Cf. Joan. Steph. Menochii praefat. ad lib. octo de republ. Hebr. Parisiis 1618.

§ 3. FONTES ARCHÆOLOGIAE BIBLICAE. — Ut autem archaeologia exoptata subsidia praestet, necesse est ut haeriat ex geminis et infatis fontibus, et tandem rectus fiat ejusdem usus. Fontes sunt: I. Libri sacri, qui sunt testes domestici, et plerique etiam coarcti, adeoque gravissimi. II. Monumenta antiqua, ut pote testes alicuiusmodi viventes; talia sunt arcus triumphales Tili, quae in Belgandis in spotis templi Hierosolymitani in arcu Titiano Romae conspicis representant; rudera Persepolitana; sepulchra seu cryptae in Syria, Palestina, et Aegypto, ubi etiam pyramides, obelisci et rudera diversorum aedificiorum, antiquitatum et perfectionem artium testantur. Rudera urbium Baalbeck et Palmyrae, quae à Woolfo ari laeta representata fuerunt, ex recentiori quidem aere descendunt, illustrant tamen ea quae in Bibliis de aedificiis Herodis attinguntur. III. Nummi veteri graeci, phoenicij, aegyptiaci, romani, aliaque non minus ac iudaici illi, quorum inscriptiones characteribus antiquis exaratae testantur non loasse confictos. IV. Scripta Philonis Iudaei et Iosephi Flavij, qui ambo coarcti erant Apostolis, et quorum ille quidem in Aegypto, hic vero in Judaea et dein Romae vixit. V. Actores antiqui graeci et laetini, qui nonnumquam res orientales, in libris sacris dilite memoratis, uberius exponunt, in-

primis Herodotus, dein Xenophon, Arrianus, Strabo, Ptolemaeus, Diodorus Siculus, et reliqui ferè omnes. Hos vero auctores exteros et multo recentiores, discentibus ocreis aut saltem domesticis Bibliorum scriptoribus postponendos esse, sana ars critica docet.

VI. Mischæ, seu textus Thalimidis, qui ferè ab anno 190 usque ad annum 220 ex traditionibus compilatus, et demum Gomaribus deabus explanatus fuit, quarum altera, dicta Jerusolymitana, circa annum 280 conscripta; altera vero Babylonica nomenclata, anno 427 coarcti, et circa annum 500 ad finem producta fuit. In usu nollitarum, quas hoc opus suppeditat, permagna cautio opus est; nulla enim recentiora, quae antiquitati ignota erant, interposita sunt. VII. Scriptores illi ecclesiastici, qui in Syria aut aliis regionibus orientatibus vixerunt, inprimis Hieronymus et Ephraem Syrus; libri quoque alij syriaci et arabici, inprimis antiquiores; ipsa denique otium literaria peregrinantium, qui recentiori aere regiones illas instruarunt, et indolem earum, atque mores, ritus et consuetudines incolarum in suis liberum historis exposuerunt. Sunt quidem hi omnes, tractes de rebus multo recentioribus; ast quum orientales non sint navigationum amantes, et antiquis inhaerere malint, pleraque antiquissima constantiter retulerunt, ex quibus permuta in Bibliis locum capimus. Quibus autem utilitatibus non pauca quoque, tot secularium decursu, mutata fuerint, cavendum est ne recentiora antiquitati obtrudantur. Qui antiqua ceteris constantibus tenuerunt, sunt Arabes, qui in desertis Arabiae vagantur; his proximi sunt novades in Palestina, Syria, Mesopotamia, Babylonia seu Erak, atque demum in Aegypto et Africa septentrionali; exterae gentes, prout Hebraeis propinquiores sunt, aestimantur. Denique distinguendae sunt illae, quae hi auctores ipsi viderunt et observaverunt, ad his quae duntaxat conjiciunt, et quibus sententiam suam interponunt; in illis enim sunt testes, in his vero iudaicis sibi arrogat officium, quod nulloquam nostrum competit.

Pars prima.

DE ANTIQUITATIBUS DOMESTICIS.

CAPUT PRIMUM.

INTRODUCTIO GEOGRAPHICA.

§ 1. Geographia Biblica. — Primum quidem situm et indolem locorum illorum, in quibus usitata erant ea quae memorabilia exponenda veniunt, cognitum esse oportet; quare praecipua geographiae Biblicae capita praefinitum. Ne autem justo distinctis in finibus haeremus, pro notis ponimus non modo gentes populorum, qui Gen. 10 (1) memorantur, sed etiam finitimos et cursum fluviorum Euphratis et Tigris, atque permuta alia de Asia minori et Graecia; situm duntaxat eorum regionum, quae in Bibliis saepius memorantur, pauca exponemus.

§ 2. Aramum. — Regio, quae in Bibliis nomine Aram, venit, est tractus vastissimus, qui à monte Tauro

(1) Confer Comment. in Genes. cap. 10.

usque ad Damascus et Babyloniam, atque à mari Mediterraneo usque trans Tigris in Assyriam protenditur. Diversae autem partes diversis quoque nominibus insigniuntur.

I. Aram hebr. Rechob, Assyria, sensu strictissimo, parva provincia, seu peninsula Tigris et Zaboi majori et minoris clueta, quae demum septem. alij occupantibus facta fuit, et astate Italo et Achaia aliis occupantibus usque in Syriam et in Palaestina progredientibus, in latissimum imperium assyricum increvit. Ni nisy, metropolis, in litore orientali Tigris, ferè ubi nunc in litore occidentali Mosul cernitur, sita erat; prima ab Arbabe et Belsai anno 877 ante Chr. vastata, sed rursus restituta; demum à Cyaxare I et Nabopolassar anno 625 ante Chr. eversa, et nunquam restaurata fuit.

II. Aram Nahrain, Mesopotamia, nunc al-Gezira, seu insula nomenclata; nam iustar insula ferè indique Euphrate et Tigris clueta est. Provincia singularis sunt: 1° caespis Mesopotamiae, et 2° tractus Nesibemas.

III. Aram sine epitheto, est Syria, nunc al-Scham, seu regio minoris diata, quia sita in orientem converso Arabi, ad sinistram, id est, ad septentrionem sita est. Celeberrimae, videribus, admodum insignes urbes sunt Baalbek vel Bael-Gad, seu Heliopolis; et Thimor seu Palmyrae porro 7270, nunc Haleb seu Aleppo, et Antiochia. Districtus singulares erant: 1° Regnum Danuconum; 2° Regnum Maacha, 3° Regnum Tob, 4° Regnum Hamath, et 5° Regnum Geshur, ad Orientem fluvium.

Orientalis (1) omni regione ad corporis situm definitur, vertunt faciem ad ortum solis, quare vocant ortum non modo 777, sed etiam quod eorum fuit est. 777, septentrionem non solum 777, sed etiam 777, occidentem non tantum 777, sed etiam posterior, 777, 777, et mare, 777, quia mare Mediterraneum hanc plagam occupat; denique autem non modo 777 et 777, sed etiam dexteram, 777, 777 dicunt.

§ 3. Phoenice. — Pars Syria et Palaestina ad littora maris Mediterranei, à finio Eleuthero, qui inter Orithosium et Tripolim, 54° 26' lat., in mare se exonerat, usque ad Achaiziam, seu Eodipiam, 34° 30' lat., vel ut quibusdam placet, usque ad osium fluvij Beli ad Acoo seu Ptolemaidem. Phoenice est regio, parva quidem, inprimis curis, sed à commercijs et artibus celeberrima et ditissima. Urbes erant celebres, Sidon, et Tyrus, quae Sidone quidem recentior, sed demum celebris erat, à Nabuchodonosore vastata, dein in adrogente insula reposita; rursus ab Alexandro Magno eversa, et demum restaurata, antiquam celebritatem non viderat.

§ 4. Media. — Media, sub 32° 40' latid., contentina est ad oceanum Assyriae et Armeniae, ad septentrionem mari Caspio, ad ortum Hyrcaniae et Parthiae, atque ad austrum Periae. Metropolis erat Eclatana, nunc Mandan diata.

(1) Quod de Syr. Arab. et Mahum. intellige. Alii aliter eam regionem definiunt.

§ 8. *Persia, Susiana, Elymais*. — Persia, est ille tractus qui à Mediâ usque ad mare Persicum à gradu lat. 54 ad 27 extenditur, atque Susianam et Elymaidem comprehendit; archæi verò sensu ad oceanum habebat Susianam; et ortum Carmanianam Susianam, cuius metropoli Susa erat. Persiam inter et Babyloniâ mediâ, ad austrum sicuti Persico continetur, est, et nunc Chaldaea dicitur. Elymais, in libris antiquioribus pro universâ Persiâ venit; strictiori verò sensu, est districta, qui Susiano ad septentrionem, et Babyloniâ ad ortum septentrionalem situs erat, conterminus altunde Medica; limites accuratè delineari nequeunt.

§ 9. *Babylonia, Chaldaea*. — Babyloniâ, à metropoli celeberrimâ Babylone denominata, sicuti littori, ad septentrionem terminabatur Armenia, et hâc extensione olim dicebatur. Sine seu Singar, strictiori autem sensu, ad septentrionem; cuius erat Mesopotamia, ad oceanum Arabicum deserta et ad austrum sicuti Persico. Pars aliqua australis in occidentali littore Euphratis, à regibus Assyriis, quibusdam tribubus Chaldaeis concessa, inde Chaldaea dicta fuit; propriè autem sic dicta Chaldaea non erat ad littora pontis Euxini orientalis in austrum vergentia, ut Michæolis existimavit, sed pars Armeniæ orientalis et meridionalis, ut Xenophon Cyrop. 2: 5, et Exped. Cyr. 4, 5, docet.

§ 10. *Arabia*. — Arabia incolis Palaestinae dicebatur regio orientalis, *Assyria*, Babyloniis verò occidentalis, *Assyria*. Hinc Arabes jam orientales; jam occidentales dicebantur. 2 Par. 5, 14, Jer. 5, 2, et ipsi quæque se iniquis nominis compellant, et adfingunt compellunt, in tanquam, ut compages non sentiat, ad dicunt collectivè 27, incolæ autem urbium 27, conf. Jer. 25, 21. Divisio in Felicem, Petraeam et Desertam Arabiam, à Megasthene et Ptolemaeo municipalia, orientalis ignota est, et in Bibliâ non observatur.

Arabia Felix dicitur peninsula, sicuti Arabico (qui recentioribus mare Rubrum dicitur), oceanum meridionali (qui olim in hâc plagâ mare Rostrum unoccupabatur), et sicuti Persico cincta, ut linea, ab extremitate sinus Persici, ad portum Elin seu Aiba, in orientali extremitate sinus Arabici intra, ducta, clauditur. Pars verò illa, quæ ad austrum cingitur Arabiâ deserta, et ad austrum sicuti Arabico (qui hinc in parte duo brachia in septentrionem extendit, ad oceanum autem Ægypti et mari Mediterraneum, et ad septentrionem Palaestinâ circumdata est, ab urbe Petra, 27), dicitur Arabia Petraea. — Ilumica, etiam Ser dicta, pars est septentrionalis Arabiæ Petraeae in orientem vergens.

— Illa denique pars, quæ ad austrum Arabiæ Felicis, ad ortum Babyloniæ et Euphratis, ad septentrionem Euphratis et Syriæ, atque ad oceanum Gileaditici confinis est, audit Arabia deserta. Magni sunt in his regionibus, præsertim in Arabiâ deserta et Petraâ, truncus volubilibus arenis contexti, qui nomadibus pascua præbent.

§ 11. *Ægyptus*. — Ægyptus, ferè sub 31° 57' ad 25° 45' lat., ab ortu terminatur Arabiâ Petraâ et sicuti

Arabica, ab austro Æthiopiâ seu pontis Nubiâ, ab occasu desertis Africae seu Libyæ, et à septentrione mari Mediterraneo. Divisa fuit in duas, nonnunquam etiam in tres partes, nempe inferiori (septentrionaliori), quæ Delta dicitur, et superiori (meridionaliori), quæ arabice *Zaid*, græcè *oësis*, et hebraicè *crude* nuncupatur, nisi hoc nomine Phatris, solus veniat nomen Phatris. Pars inferior Ægypti superioris tanquam tertia, seu media, nonnunquam legationis dicta fuit, quia septem districtibus consistat. (Sicut celeberrimus, qui ferè constanter nomine 38 venit, vocat regionem in duas partes, et omni anno, mensibus angusto et septembri, valem invidat, limoque suo nigro fœcundat, atque demùm in mare Mediterraneum se exonerat, olim quidem septem ostiis, quorum hodiè duo duntaxat majora supersunt. Urbes celeberrimæ sunt Thebes, seu Diospolis magna, metropoli Ægypti superioris, jam ab blomero à 100 portis laudata, et adfingunt à rudibus percelebris; Memphis, ferè in confinio Ægypti inferioris et superioris, ad littora Nilii occidentalia; Tanis, quæ nunc in insula locis Nubis seu Mensale supersunt; atque Alexandria, ab Alexandro in littore maris Mediterraneo ad limites occidentales Ægypti ædificata, parte insignis.)

§ 12. *Terra Gessen seu regio Gosen et terra Ægypti*. — Regio Gosen, in Vulgata Gessen, dicitur, Gen. 47, 6, 11, regio pascuosa; igitur nequaquam erat pars cœli Ægypti. Ex 1 Par. 7, 21, sen, liquet, nisi terra tractum eo usque procurrisse, ut non prout ab urbe Gais terminaretur; usque orientalis erit pars Ægypti inferioris, quæ ad littora maris Mediterraneo in Arabiam Petraeam protenditur, quare interpretæ Alexandrini, geographicè hujus regionis optime parum, verbi Gen. 45, 10, *Pais à pascua*. Ex his efficitur, regionem Gosen esse illum tractum, ferè triangularem, qui linè ab Heropoli ad torrentem Ægypti ductâ, mari Mediterraneo et Palaestico Nilii brachio clauditur.

Ubi autem querendus sit commemoratus modò torrentis Ægypti, qui in Bibliâ sæpè recurrit, adhuc sub iudicio hæsit. Verosimilimum tamen est esse torrentem, qui ad Rhinocoluram, nunc al-Arisch dicitur, tempore hyemis mare inluit; nam interpretæ Alexandrini, verbi *Piscus*; et Epiphanius, barum regionum non minus ac interpretæ Alexandrini parum, nupatut Ebr. 69, p. 705, Rhinocoluram ab incolis nuncupatum fuisse videt, quod est ipsum 37, nisi vocalibus prolatis, atque peregrinator Helerich Reischach Frankf. 1575, p. 385, scribit, venisse se 1565 ad al-Arisch in regionem, quæ dicebatur Nechile, quod cursus est ipsum 37 paulo inflexum. Conf. Brochard in Reisebuch Frankf. S. 400 et Wartenb. in der Sammlung der Reisen von Darius III, 161. Peregrinatores ibidem non invenisse torrentem, ratio non est alia, quam quod non advennerint ad hyemis portæ, nisi vallis seu torrentis aqua non caret.

Quantum utilitas habeat Palaestinâ notitia geographica ad S. Scripturam intelligendam, docet S. Hieronymus, in epistola ad Dominionem et Rogatian.:

Quomodo Genearum historiam magis intelligunt, qui Athenas vident, et tertium Virgiliû liberum, qui à Troade per Leucatem et Acroceramiam ad Siciliam, et inde ad ostia Tiberis navigaverunt: ita sanctam Scripturam lucidius inaequabit, qui Judæam oculis contemplantur sit, et antiquarum urbium memoriam, locumque vel eadem vocabula, vel mutata cognoverit. Unde et nobis curæ fuit cum eruditissimis viris hunc laborem subire, ut circumferentes provinciam, quam universæ Christi Ecclesie sanant.

§ 15. *Limites regionis Hebraeorum*. — Chanaan, regio Abraham et posteris ejus à Deo promissa, et primitiis parim à Chanaanitis, posteris Chanaan filii Chani, partim ab Abrahamo, Isaac et Jacobo occupata, fluvio quidem Jordane et mari Martio, Arabiâ Petraâ, mari Mediterraneo atque Syriâ cingitur; ast promissionis simul ac respicientibus, quæ Hebraei, quondam ad arma provocati, in potestatem suam reducturi essent. Ita mox in principio, ut in regionem, quam patriarchæ occupaverant, penetrare possent, reges Gileaditis, qui arma arripuerant, expugnârunt, atque tractum trans Jordanem à fluvio Arnone usque ad radicem montis Hermon seu Antilibani, jure belli occupârunt, Num. 21, 21 seq., et sequentibus seculis alias porro vicinas regiones in dittem suam redegerunt. Hæc extensio limites delineat Gen. 15, 48, 21, Num. 54, 1, 2, Deut. 11, 24, Jos. 4, 4, 11, 16, 17, 15, 1, 7, 15, 55.

Ad austrum ab extremitate maris Martii limites diversis infractibus procurrebant penes Itanæum et Arabiam Petraeam ad torrentem Ægypti, in pascua Arabiæ Petraeae, et imprimis illius deserti, quod per Arabiam Petraeam et Desertam usque ad sinum Persicum, et per Euphratem in septentrionem procedit, inaequè libera; limites enim in his erentis praefixi non poterant. No verò quâpiam ultra torrentem Ægypti occuparetur, singulari lege cautum fuit, Deut. 17, 16. Post victoriam Davidis arma, Itanæa quoque loca usque ad sinum Eilatiticum, Hebraei possit. Extrema ex hæc cœli regione urbs commemorari solet Beersebeth.

Ad oceanum, à torrente Ægypti usque ad urbem Acco seu Ptolemaidem, vel pontis usque Archatum seu Euphratem, Jos. 19, 23, 20, mare quidem Moabiticum, praefixus fuit terminus. Pallasia Itanæa in littoribus australibus persteterunt, à Davide demùm quidem vici, decipios autem demùm sapienter jugum excesserunt. Ab Achisâ Iulius vertebatur in terram continentem, et penes Phoenicem, 17 miliaribus generalibus in septentrionem, usque ad 24. Iuxta progrediunt, quâ à phoenice, inter Libnum seu Gille et Bas-Gad seu Basbaek, sita erat. Phoenice Itanæa Iulius Hebraeorum excolta fuit, Jos. 15, 2, 6. conf. Num. 5, 6, et Jos. 19, 24, 51.

Limites septentrionales ab Altheâ nullis et magnis infractibus procurrebant in orientem, attingebant in Coele Syria fines regni Hamathi et comprehendebant quoque urbem Bas-Gad sub 51° lat., in cujus confinio sita fuisse videtur illa urbs Dan, quæ sæpius extrema

in septentrione, allegatur. Inde limites ita vergebant in austrum versus orientem usque in Arabiam desertam, ut regnum Damascenum excluderetur, quod totum cum arbiis quoque Betach et Bairuth, demùm à Davide arnis occupatum fuit, sub successibus verò cursis libertatem suam vindicavit, et regno Israel multa incammoda creavit.

In orientali plagâ limites quidem statutus erat Euphrates, Deut. 11, 24, neque tamen in desertis illis accuratè definiti poterat. Montes Gilead, sub Mose occupati, procurant usque ad desertum, quod litus Euphratis ambit, et pascua præbetat Rubenitè et Gassitis, 1 Par. 5, 9, 16. Magnus tractum arnis subegerunt tribus trans Jordanem sub Sais, 1 Par. 5, 10. Ammonitæ tenebant tractum trans Armonem in oriente; atque Moabitis habitabant Armonem trans Armonem in meridie, ut Arnon fluvius esset limites, qui Hebraeos ex orientali plagâ dirimeret ab Ammonitè, et ex australi plagâ à Moabitè, donec David hoc populo subegisset, et limites in septentrionem quoque usque ad 55° 15' lat. extendisset; ubi urbs Thapsach, seu Tapasuch, sita erat.

Ex his liquet regnum Davidis et Solomonis fuisse vastissimum; à gradu enim lat. 28 usque ultra gradum 55, et à gradu longit. 53 usque ad gradum 59 porrigebatur.

§ 14. *Fines regionis Moabitæ*. — Chanaan est regio montes. Duo montium juga, alterum cis, et alterum trans Jordanem, procurant ex Syria usque in Arabiam, quæ passim jam majora, jam minori planitie interrupta sunt. Montes præcipui sunt: 1° Libanus, duobus montium jugis constans, quæ ferè parallela à 55° 42' lat. in septentrionem usque ad 51° 52' procedunt, et modum relinquunt, magnam valem, quæ Coele Syria, *Moabitæ*, dicitur, Gen. 10, 25, Jos. 11, 17. Exurgunt nempe hi montes ultra dimidium miliaris germ. ab antiquâ Tyro in septentrione, ubi fluvius Leontis, nunc Kasimè dicitur (qui, inter ambos medius, ex Coele Syria venit), mare ingreditur. Tractus occidentalis Graecis Libanus, et orientalis Antilibanus dicitur, quod discretae nominum, Hebraei non observant; utraque enim nomine Libani comprehendunt. Libanis ab ostio Leontis in septentrionem ita procedunt, ut pascuis ferè versus orientem, et penes mare reliquas planities diverse latitudinis; duo enim duntaxat promontoria in mare excurrunt, alterum ad ostium Lyci, qui nunc Nahr el khabb dicitur, sub 55° 50'; et alterum sub 51° 16' *Bas pascuis* dicitur. In his montibus erant castris, quarum adfinguntur 20, 40, vel pascuis, ut Arya Maronita archiepiscopus Tyripolitanus, quondam Viennæ professor LL. OO.; testatis est, 13 antiquissimæ et prægrandis, minoris autem quatuor plurimum super sunt. Antilibanus ab ostio Leontis primùm quidem vergit in orientem; tandem verò, Libano ferè parallelus, in septentrionem procedit; multo alior est Libano, in vertice perennis nivibus tectus, Jer. 18, 14; ast in Libani quoque riu et fissuris alioribus septentrioni obversis, nives tempore aestatis non deficiunt, quæ in urbes vicinas ad re-

frigeranium potum deportantur, Prov. 26, 15. Antiliani vertex altissimus, Hebraei dicebant Hermon, Sidonis Sirjon, et Amorrhæi Senir, Deut. 5, 9; post recentiori ætate tria hæc nomina tribus diversis verticibus tribuebantur 1 Paral. 5, 25. Pars Damascena respiciens dicebatur Amana, unde torrentes, vel potius duo torrentes brachia, Amna et Marjar descendunt, 2 Reg. 5, 12. Antiliani autem ab absete et pinos. Altitudo montium ferè est 1200 vel 1300 orgiarum, et spectaculum præbet grande et magnificum unde plures tropi depræcipiunt: Isai. 40, 34; 29, 17; 55, 2.

2. Carnelus, jugum montium, quod tribus ferè miliaribus gerit: ab austro Ptolomæida, ubi mare sinuatum facit, exurgit, et versus meridiem protenditur miliaribus gerit: duplus est dimidio latitudo in septentrione est dorum et dimidi, in meridie vero quinque miliarium gerit. Carnelus ferè est 8, 9, ut dicitur, contendit, 15 miliarium gerit. Montes in septentrione et oriente altiores sunt quam in meridie et occidente, et in septentrione propius in mare excurrunt; versus meridiem verò recedunt, et latus planum in formam dimidii circuli reliquant. Hæc nomina ex tribus indolem, ipsum nomen indicant: nam *כרמל* ex *כרם* contractum, est hortus Dei, seu regio perhibens. Vertices montium quercubus et alniibus, vallis vero olivis et lauris consistit sunt, nec ullibi desunt fontales et rivi orientibus præmissis. Quare plures à Carnelo depræcipi occurrunt tropi Isai. 29, 17; 22, 17; 55, 2. Mich. 7, 14. Jerem. 48, 58. Notanda digna propius sunt species quam plurimas, quarum saltem multæ jam olim adierant, atque secundo per continuos antefactos ductæ, ut quis facile in ipsis se absconderet, ibique latere possit à nemine reperitendus, Amos 3, 5, 2 Reg. 2, 25, 4, 25. Alius nomen Carnelus cum rivo cognominæ erat in tribu Juda, 1 Sam. 23, 2; 27, 7, 2 Sam. 5, 2.

3. Thabor, *תבור*, mons singularis, figura ab austro in septentrionem ovali, semientio miliarium germanicis à Carmelo ad ortum, et ferè duobus miliaribus germanicis à Jordane aut occasum, ad latus septentrionale planities Ieroc seu Ezeræon, in altitudinem 50 stadiorum elevatur, ambitu ad radicem trium horarum. In vertice est planities ovata, cuius peripheria 20 stadia circumferunt, in quo quindam fontis urbs, et hæc non videtur esse diversa ab urbe Thabor in tribu Zabulon, que 1 Paral. 6, 62 vel 77 commemoratur, et Jos. 21, 52, simpliciter urbs, seu Kartan dicitur. Alia autem præcisè est Terchibim Thabor, que dimidio miliario gerit. Jerusalemis distans, 1 Sam. 10, 5.

4. Montes Israel, etiam montes Ephraim dicit, ferè medietatem totius regionis occupant, et opponuntur montibus Juda. In utroque est liber solem, excelsis illis iudum Israel jugis, que regionem Jordanis respiciunt, et illis que à monte Gilvarum usque ad planitiem Jerichitanam protenduntur; hæc enim sunt aspera et salebrosa, et postrema perpetuè latruncibus latibula præbebant, Jos. 10, 13; 18, 17; Luc.

10, 50. Altissimus vertex hujus ultimi jugi montium est, qui nunc quidem Quarantia dicitur; olim autem axum Ruzum dicitur fuisse dicitur, Jud. 20, 47, 47. Montes Elai et Garitum, sola vallis divisa, ille ad aquilonem, hic ad austrum situm, ex Deut. 27 et Jos. 4, 50, 55, celebres sunt. In montibus Juda species sunt peruntis et parum peruntis, quarum celeberrima est Antiliani, 1 Sam. 23, 1; 2; conf. quoque Gen. 25, 9, 19. Jos. 10, 16; erat autem et urbs lupus nomina, Jos. 15, 53.

5. Trans Jordanem sunt montes Gilead, qui ab Antiliano, seu à vertice Hermon usque in Arabiam Petream procedunt. Pars septentrionalis Bascham nuncupatur, et à quercubus et pennis celebris erat: medii pars, Gilead arietis cerni dicebatur; in Austro vero parte erant montes Aborim; inter hos à regione Jerichuan, eminebat mons Phior seu Phigor, et vester Nolo, et quo universa regio Chanaan conspiciatur, Deut. 3, 27, 52, 48, 50, 54, 1, 2.

6. Litus maris Mediterræni, à torrente Ægypti usque ad Caracellum. Tractus à Garà usque ad Joppæ, dicitur simpliciter planities, in qua erant quinque urbes præcipue Philistæorum, Garà, Ascalon, Azotus, Gath, et Ekron, vel Accaron. Tractus à Joppæ usque ad Caracellum, dicitur fons Scharon vel Saron, quibusdam collibus distinctus, à quo designandus locus Scharon, Thaborum inter et lacum Gennesareth, et tertius locus Scharon in tribu Gad trans Jordanem, à pennis celebris.

7. Planities Ieroc, *תבור*, præcisè à montibus Carmeli et mari Mediterraneo usque ad Jordanem à loco Gennesareth excedentem, per modum Palestiniæ procedunt; longitudo est inter 5 et 6, latitudo vero inter 2 et 3 miliaria germanica. Pars orientalis, ut præcisè dicitur, Scharon, occidentalis veri planities Megiddo dicebatur. Conf. Jud. 4, 1, seqq. 5, 53, 7, 18; 1 Sam. 29, 1, 11, seqq.; Reg. 25, 29; 2 Paral. 35, 22; 1 Machab. 12, 49.

8. Regio, seu districtus Jordanis, sunt littora utroque Jordanis à loco Gennesareth, usque ad mare Mortuum; latitudo ab occasu in orientem ferè est 5 miliarium gerit, longitudo ab aquilone in austrum, à Josepho de Bell. Jud. l. 3, c. 8, § 2, juxta meliorem sectionem, dicitur esse 1200 stad. seu 50 mill. germanicorum. Hujus regionis pars erat, à planities Jerichuitina, fonte rigata et fecundata, in longitudinem 70, et in latitudinem 20 stadiorum; — 2. Vallis Salimaram ad mare Mortuum, 2 Reg. 14, 7; 1 Paral. 18, 5; 8, 12; 2 Paral. 25, 11; — 3. Trans Jordanem impetrata Moab, in quibus constructi erant Hebroni, Num. 25, 1; 26; hæc sunt eadem, que Num. 25, 1, et Jos. 2, 1, 5, dicuntur Vallis Accararam.

9. Locus planus, seu collis, vallis, pluribus nominibus designantur, quarum discrepantia jam accuratè discussa inquit; id modò constat 70 esse valem, que habet hyeme torrentem; 12 vel 162 autem valem sine torrente; quæ ratioue ab his 70 differat, ignotum est, nisi ferè sit vallis profundior, prout 70 est vallis

litor seu planities. Vallis hæc omnes enumerare non valet; memorata præ cæteris digna est vallis Hinnon, ad monia Berosolym meridionalia, tam quia tribum Juda à tribu Benjamin separabat, Jos. 18, 16, tum etiam quia in aliquâ ejus parte, Thopheth, 2 Reg. 23, 10, holo Molok infantes concremabantur, 2 Reg. 16, 15; 21, 20; Jer. 7, 51.

10. Sylva. — Sylva commemoratur Jos. 15, 15, 1 Sam. 14, 29, Ps. 29, 9; 50, 10; 85, 45, 10; 90, 12. Isai. 10, 54; 29, 47; 52, 45. Mich. 7, 14. Jer. 21, 14. Ezech. 20, 46, 47. Locus hæc copiosa decunt, minime hinc necessarium, ut Hebraei, sicut moderni regionis incolæ, excrecentis pecudum ad ignem deterrant, quod ipsum ex Ezech. 4, 15, incautenter liquet. Conf. Deut. 20, 10, 11. Prov. 26, 21, Isa. 57, 11; 44, 12; 54, 10. Jer. 7, 16, 19. Sylva que in illis latendatur, sunt: 1. Sylva Cedorum in monte Libani, conf. supra § 11, 1 et 1 Reg. 7, 2, 2 Reg. 19, 25. Ose. 14, 6; 8. H. Sylva ablutina et pinum in Antiliano, qui à Davide occupatus fuit, 2 Sam. 8, 5, 6. 1 Paral. 18, 4. H. Sylva speronum in montibus Bascham, Zach. 11, 2, 19. Sylva Ephraim; quam Ephraimitæ quidem exciderunt operunt, Jos. 17, 45; superstiti tamen abhædum ætate Davidis, 2 Sam. 18, 6; 8, 17. 1 Paral. 18, 4. Pars ejus fuisse videtur illa sylva ad urbem Bethel, que 2 Reg. 2, 24 commemoratur. V. Sylva in latus vallis Benjamin et Judo, ad mare Baala, que inlò etiam urbs Sybarum dicitur fuit, Jos. 15, 9, 10, 60. Jos. 26, 10. Esdr. 2, 15. Neh. 7, 29. V. Sylva Chareth et sylva Chorchah, admodum ampla, in tribu Juda, 1 Sam. 22, 5, 23, 14, 16. VII. Fructus, quibus littora Iero, Maron et Jordanis ubique oblecta sunt, nomine colitudo Jordanis, celebris, Zach. 11, 5. Jer. 12, 4; 49, 19; 50, 41. VIII. Sylva Jordanis trans Jordanem, à Josepho Fl. de Bell. Jud. l. 7, § 3, commemorata, à Romanis excisa. IX. Nec omittenda sunt sylva in verticibus Carmeli et in declivi montis Thabor.

Si nostræ ætate sylva in Palestiniæ sunt rariores, cogitandum est non modò plures salus ab Hebraeis ipsis excisæ, sed etiam ab hostibus per totæ ætatem decursum existos fuisse, ut mirandum minime sit, et ligna nunc ignibus, nisi sub illo climato non adeò frequentibus, non sufficient, et exsecrata monumentorum excrementa in alimentum ignis convertuntur.

11. Deserta. — Deserta que in Bibliis memorantur, sunt tractus terrarum incolis duplois generis; alii enim sunt montes, aquis minime exaratis; alii autem plani arenis sterilibus obditi, in quibus fontes sunt rarissimi, et hi ipsi penesitum aquam progunt potibiles, que vis probræ à siti quærens adest. Cæterum nihilominus passim herbae Hebraeæ, que ovibus, capris et canibus parum præbent pastum. Aræne, caloribus solis exarata, et sine levissima, ventorum turbulibus, non exarata ac maris, jaculantur, jam licet inlò in montes accumbant, qui alio orio turbine rursus dissipantur, et in alium locum transferentur. Olim in his eremis non deerant planities inde viculi et oppida Jos. 15, 61, 62. 1 Sam. 25, 49.

12. que jam ætate Hieronymi (Proleg. Comment. in Amos.) desiderantur. Deserta montosa quæ multioribus sunt indolis. Deserta in regione Hebraeorum, à locis quibus constata erant, sortita sunt nomina. Ceterum est magnum illud desertum, quod, teste Hieronymo, Proleg. Comment. in Amos, à Theod. urbe, que Bethlehemo versus meridiem sex miliaribus germanis (1 1/2 mill. Germa.) distans, iherosol., et per Arabiam desertam usque ad sinum Persicum protenditur, et denique in littore Euphratis versus sequentiore ultra urbem Sir procedit. Hic amplissimus terrarum tractus in Bibliis dicitur desertum Judo, que in tribu Judo iherosol. Jos. 19, 54, Ps. 63, 1, seqq. 2 Paral. 20, 20. Matth. 5, 1, 14, 19, 1. Marc. 1, 4, 10. Jona. 10, 26. Desertum Engodi, est ad latus occidentale maris Mortui, et desertum continuum Ziph; utrumque montes habet præcitos et multos apertos. Magis ad austrum est desertum Maon, desertum Carmel, cum oppido eugonimæ, 1 Reg. 15, 12, et desertum Theban, ad urbem eugonimæ, que sunt partes deserti Judo. Desertum Jericho, sunt illa montium jugis, que montem Olivarum ab urbe Jerichuitina distant. Desertum Bethlæem pars esse videtur montium Ephraim, qui, teste Josepho Flavio, versas regionem Jordanis gladii et asperi sunt, Jos. 48, 12.

13. Jordanes, lacus Meron et Gennesareth. — Fluxus majorem signum molam volens, est unicus Jordanes, qui, prout sub tetraclæ Philippo detectum fuit, ex lacu Phisat, ad radicem Antiliani oritur, et communis primùm exitu subterraneo tribus miliaribus germanicis, ad Peneconem tribus miliaribus germanicis, cum ingenti strepitu è terrâ erumpit. Joseph de Bell. Jud. l. 1, c. 21, § 5, l. 5, c. 10, § 7. Tribus rursus emensis miliaribus germanicis, aquis complex locum Meroni seu Sanechonitidem.

Lacus Meroni tempore vernali, quo aqua est altissima, 60 stadia longus, et 50 stadia latus est; paludes vero usque Daphnea extenduntur, nisi Jordanes minor excedit, Joseph. ibid. l. 4, c. 4, § 1. Æstivo vero non est nisi palus, et solum ejus partim oryza coarctitur, maxima vero parte fructibus coarctatur est, quo feris latibula præbent, Joseph. Arch. l. 15, c. 10, § 7.

Lacus Meroni egressus Jordanes, rursus tria miliaria germanica conficit, et ingreditur mare Gennesareth, quod etiam mare Galilee et mare Tiberiadis dicitur. Hic lacus, 5 1/2 mill. germa. longus, et uno miliario latus, aqua clara et dulci repletus est, atque ingentem vim piscium continet. Sarabo p. 714. Littora ferè collibus et montibus frugiferis oblecta sunt, ex quibus plures rivi descendunt.

Lacus Gennesareth Jordanes excedit 150 usque 200 pedes latus, et 7 pedes altus, atque multis infractibus percurrit planitiem cum ipso hoc flavio regio Jordanis demoratur. Ex plagâ occidentali quinque recipit non satis nota flumina, ex orientali vero plagâ Jullamit. 1. Jabbok, 2. Jaser, flumen igni-

atraque autem versòs flum prorsòs disinnunt. Ultima pluvia primo dimidio aprilis ingruit, et hinc serotina dicitur.

Pluvia prima seu autumnalis, et serotina seu vernalis, ad faciendam agrorum proventus necessaria, atque summopore exoptata erat. Lev. 26, 4. Deut. 8, 7, 11, 13, 17; Isa. 50, 25; Jerem. 5, 3, 5, 24; Osee. 6, 3; Joel 2, 3; Zach. 10, 1; Ezech. 53, 20; Job 20, 25; Prov. 16, 13; 25, 4; Jac. 5, 7. Ceterum pluvia quolibet in illis regionibus gelida est. Psal. 109, 9; Cant. 2, 11, et proventus exortis turbidatus, pulverem jaetantibus annuntiantur, qui ab Arabibus pulver horum munit, atque pulvis seu unguis koran 7, 55, 74, 1, 5, ubi Hebraeis vero nonnunquam verbum vel serena Dei, qui mundatam Deo, vocantur Ps. 147, 15, 18. Inprimis lavantur et aquilo indicant veranram pluviam, 1 Reg. 18, 22, 37. Prov. 23, 25, alioquo si vespere caelum rubet, dies crastinus serenus; si autem mane rubet, pluvia expectabitur, Matth. 16, 2.

§ 22. *Urbes sol.* —Urbes sol, à Moze celebrata, testimonium ornatum, qui religionem invicem, comprobatur. Tractus, qui observati sunt fuerunt et describit, alienigenis quoque regionibus non desunt, quia laus fecunditatis inveniuntur. Si vero hostes ante plura offenduntur Palastinae loca inveniunt, septentrional est id ipsum à Moze Dicit, 20, 22, neque fuisse praedictum, et regionem ab Assyris, Chaldeis, Syris, Romanis, Sarcenis, Turcis, etc., fuisse visitam, et nostra aetate sub ditione imperio Turcorum, qui agricolas non modo ad industriam non excitant, sed ipsi quoque exsurgunt, atque etiam ab orientali-bus Arabum imperio tenentur, et multo magis peregrinos auctores testantur manibus, terrarum ubi cultores non desunt, esse fertilissimam. Arabes frugibus et fruges terrae omnia generi sibi, nec sibi debent, et à Mohammedano viro abdicant. Invenitur, feracem avianam liba est kopia, in illud dicitur, Mozes obs, de Bell. Jud. 7, 5, c. 5, § 5. Paracum, quae hodie deserta est, à vineis et palmetis habita, et 1, 5, c. 10, § 1, 6, c. 2, § 5, inprimis regionem ad lacum Gennesareth, et planitiem Jerichonitum celebrat, quae nunciaro urto incolas orata et deserta est; denique testatur Josephus, in Galilee lib. 304, orbem et oppida, et majores pluviam urbes 150,000, minima vero aqua 50,000 incolarum habitata. Quae et ipse Josephus in hinc exiit provincia, quae vix 8 vel 9 mill. longi, et 6 milli. german. lata est, circiter tota fere 100,000 coegit, Joseph. de B. J. l. 2, c. 20, § 6. Tot homines, exiguo hoc terro spatio circari, ut necessario sibi comparant, arbes colere et commercia tractare debebant, quo cum etiam hinc et scientia invidie negligenter, atque hinc hinc solum edidisse miraculo sui in regione, in qua diuicari poterant. Vilpiano Galileo, Joan. 7, 53, ad id omnia spectat, Prophetam seu Messiam nequaquam ex hac regione oriturum.

Fodinas in regione Chanaan fuisse, inquit Dent, 8, 9, aut ab Hebrais cultas fuisse non legitima. Auctor

Iller Job describit quidem c. 28 fodinas, sed non agit de regione Chanaan; alibi vero generatis modo mentio fodinarum occurrit, Ps. 95, 1. Isa. 34, 1. Posterioria aevi fodinas ad Sareptam, urbem Phoenicam, novissimas Metallurgia autem Hebraeis apprime cognita era, nam occurrit fornax ferri, Deut. 4, 20, 1 Reg. 8, 21; Jer. 11, 4; catinas ad separandum argentum argenti, Ezech. 32, 18, 22; catinas auri, Prov. 17, 5; 27, 21, atque scoria quae quidem duplitis est generis, altera concreta cum aere ex fodina eruta, quae igni eliquata, operibus lignis incauto pingendis adhibetur, Prov. 26, 25; altera est metallum ignobile, quod auro argenteo ab artifice commixtum fuit, et per ignem rursum eliquatur, Ps. 119, 4. Prov. 25, 4. Isa. 1, 22, 25. Ezech. 22, 18, 19. Cinis clavellatus, qui ex salicernis et quibusdam specibus salsois conficitur, et ad eliquationem auri et argenti à scoria, atque etiam ad lotionem et purgationem vestium adhibetur fuit, notissimum erat, Malach. 5, 2. Jer. 2, 22.

§ 25. *Calamitates regni.* —Regis hoc, ut nequam prospera, pluvibus tamen calamitatibus vexatur. 1. Sapis postea attingit, quae ex Aegypto et aliis regionibus importat, quae in Bibliis persapè memoratur. II. Regio, quia incerta et mari propinqua est, saepe terrae motibus coarctatur et vastatur, à quibus vero, testante Abdollatio, Aegypti Descript. S. 555 ff. Jerusalem sicut antiquum detrimentum capit. Couf. Ps. 58, 5. Joseph. Haec terribiles concussionis, plures prophetae et poetas tropos suppeditant, quibus rerum conversiones designantur, Ps. 60, 4. Isa. 29, 7; 54, 10. Jer. 4, 24. Agg. 2, 6, 22.

III. Quamvis ex ista anni parte, id vero est, tempore hyemis, sunt tonitrua, fulgura, grandines, catarae nubium, inundationes et cenebrae. Isa. 41, 15. c. 30. J. Hist. nat. II. 49, describit, et Slav. Reisch. 8, 209, in Carmelo contingere testatur. Ab his phenomenon prophetae et poetae tropos quàm plurimos amittit sunt, Ps. 18, 8, 15; 29, 1, 10; 42, 8; 55, 9; 83, 16. Isa. 6, 7, 8; 11, 15; 28, 50; 29, 6. Jer. 25, 49; 35, 25; 48, 15. Ezech. 4, 2, seq.

IV. Regionem non raro vastant aquina locustarum migrantium, quae ab orientali-bus dicuntur exercitus Dei, et repus ferò ordinem exorcitis observant; vesper enim se demittunt, et quasi castra metant; quae vix, sole altius ascendente, nisi papulum vastaverint rursus in aerem elevata, quo ventus fert, volant, Prov. 30, 27; Nah. 5, 16, 17. Agmina enim ingruunt, Jer. 38, 47, et spatium occupant 2 vel 3 mill. german. longum, et 1 vel 1 1/2 mill. latum, atque in altum quoque adeo profunda sunt, ut solem coniecit, et terro religioem induant, Joel 2, 2, 10. Ezech. 10, 15. Conspicua alarum insignem quoque strepitum audiunt, Joel 2, 2. Subsidentes magnam terrae tractum altitudine cadit contingunt, Joel 4, 5; 2, 11. Jud. 6, 5; 7, 12. Exod. 10, 15. Si aura frigida aut homida est, aut si rore matutino madefacta sunt, vix moventur, donec sole siccata et calefacta fuerint, Nah. 5, 17. Repat deinceps bono ordine, et ferò lineis rectis in septentrionem tendunt, nec impediuntur

tis quibuscumque cedunt; foveas enim effossas corporeis suis complent, ignem excitatum multitudine sua extinguunt, moenia et muros supergrediuntur, per januas fenestrasque domus intrant, Joel 2, 7, 9. Omne viride devorant, ipsos quoque arborum ramos decorticant, imò inhaerentes poudere suo ipsos frangunt, Exod. 10, 12, 15, Joel 1, 4, 7, 10, 12, 16, 18, 20, 2, 5. Vorando strepitum non levem excitant, Jer. 31, 14. Summa mali est, si discedat hoc agmine, veniat secundum, tertium et quartum, quod consumit reliquias, ut regio quasi exusta appareat. Postquam omnia absumperunt, cum vento volant, et non solum excrementa festentia, sed sua quoque ova, terre infossa, relinquunt, è quibus sequenti verò nova mali progenuis multo copiosior exoritur. Feruntur denique etiam super maria, quo elemento, ipsis ignoilo, dum sese, ut in terram continentem, demittunt, suffocant, et fluctibus ab littora appulse, et demum patrescentes, fectore suo hominibus etiam mortuos molestiam creant, Exod. 10, 15, 20. Joel 2, 20. Haec migrantes locustae nostris majores sunt, ferè tres aut quatuor pedes longae, et crassitudine facile digitum hominis inquant. Fortia, in primis capiti, ferè equo similis est, ut alia faciat quasi tegumentum dorsi; hinc sepe equis comparantur. Aliae sunt formae humanae similiores, ut longa tentacula sint quasi casarics feminae, Apoc. 9, 7. Dentis sunt acuti, et hinc dentibus leonum comparantur, Joel 1, 5, 2, 4. Species sunt diverse, in Bibliis 8 vel 9 eorum nomina occurrunt.

V. Vastationem locustarum, atque defectum pluviam autumnalis et serotinae sequitur cortex annorum, aut fomes, quae etiam alias in urbibus ab homine obsessis, non raro adeo invaluit, ut non modo animalia immunda, sed etiam carnes humanae in cibum converterentur, Dent. 28, 23, 49. 2 Sam. 21, 2 Reg. 6, 25, 28, 25, 5. Jer. 1, 12; 14, 15; 19, 9; 32, 17. Lament. 2, 2, 19, 20. Ezech. 5, 10, 16; 6, 12; 7, 15, 16, 17. Amos 4, 9. Joel 1, 5, 4. Machab. 9, 27.

VI. Malum praeceteris terribile, est ventus qui ad Arabibus dicitur Samum, à Turcis Sammel, et ab Hebraeis ודדדד Ps. 11, 6, 117, 55, ודדדד Jer. 4, 11, ודדדד Isa. 4, 4, et ודדדד Isa. 27, 8; 28, 2. Spiritus in Persia, Babylonia, Arabia, et in desertis Aegypti, mensibus Junio, Julio et Augusto, in Nubia vero quoque Martio et Aprilis, atque Septembri, Octobri et Novembri. Nunciam quidem ultra 7 vel 8, ex relatione vero G. A. Olivier (in Descriptione itineris sui per imperium Turcicum) raro ultra 2 aut 3 minuta instat; aut omnes homines, qui in campo sub dio erecti stant, momento interimit. Mortui primum dupli-bus similes fiunt; verum accepta forte manna, ut existerent, abrumptur, paulo post cadavera aeris quorum colorem induunt. Ventus hic, nec alio in aera, neque infra altitudinem duorum pedum à terrà spirat; hinc homines, quum limbo manerere observant, prout in faciem procedunt, pedibus plaxe, ex qua venit, obversis, et ad terram firmiter applicato, atque quod minimum fieri potest, respirantes, ne quidquam

de aurà mortifera sorbeat. Indicia autem spiratum Samum sunt nebulae, ferè ut iris, subnubra, in aere è longinquo apparentes, et strepitus quipiam, de quo autem alii nihil referunt, imò referent G. A. Olivier aer est tranquillus et auster ferè intolerabilis, antequam spirare incipit Samum. In culicibus et uribus effluvia ejus non sentiunt. Animalia, etiam libero aeri exposita, non perimuntur quidem, sed omnibus artibus contremiscunt, et instinctu quodam naturali caput demittunt. Ceterum Arabes nomine Samum interduum latius, pro quovis longius quoque durancie calidiori vento utuntur, addio etiam nonnunquam epitheto perserens, atque hic etiam noctu spirat, quo tempore dicitur hauror. Ille lenior Samum est idem, qui Hebraeis orientalis dicitur, de quo jam supra diximus, conf. Ps. 105, 15, 16; Ezech. 17, 10; 19, 12, Ose. 15, 13; Jer. 18, 17.

§ 21. *Divisio Palaestinae inter Israelitas.* —Hanc regionem Hebraei armis occuparunt, et in duodecim tribus dividerunt; nam etiam postior Josephi in duas tribus Ephraim et Manasse, dispartiti essent, tribus tamen Levi non obtinuit nisi 48 civitates, quae in diversis tribubus dispersae erant. Regio trans Jordanem, à Moso tribubus Ruben et Gad atque dimidia tribui Manasse concessa fuit, Deut. 3, 12, 17. Jos. 12, 1, 9; 15, 8, 55. Tribus Ruben obtinuit partem australem, quae ab oriente austerio terminatur Arnonae flumine, trans quod vultus erant ad ortum Ammonitae, et ad austrum Manabias; limites vero occidentales erant mare Mortuum et Jordanae. Tribus Gad sedem recepit Gileaditum, sensu strictiori sic dictam, ad septentrionem Rubenit, usque ad lacum Gennesareth. Dimidia tribus Manasse reliquam partem septentrionalem, quo fuerat regnum Baschan, occupavit. Cis Jordanem sedes ceperunt reliquae novem tribus et dimidia. Illa quidem pars, quae à limitibus australibus usque ad ingressum Jordanis in mare Mortuum, ad vultum Hinnon et ad planitiem angularem urbis Ebron procurrit, tribus Juda tributa fuit Jos. 15, 1, 15; quia vero haec pars, quum dicebatur regio deserta fuisse, Justo major deprehensa fuit, decepta est pars quae septentrionalis, cujus portio australis tribui Simeon, Jos. 19, 1, 9, et septentrionalis tribui Dan sortis cecit. Limites tribuum Simeon et Dan, non definiuntur, sed urbes dimittunt eorum nominantur, Jos. 15, 2, 12; 19, 4, 4; 30, 47. Ceterum haec tota pars meridionalis, geographice divisa erat in partem australem, in planitiem occidentalem maritimum, in montem seu montana Juda, et desertum Judae, Jos. 15, 20, 62. Ezech. 1, 58. Jeremias, 52, 44, 55, 42; his partibus addit regionem Jerusalem, ad sortem tribus Benjamin, sed ad tempora post schisma regni spectat.

Tribum Juda sequebatur, versus septentrionem, tribus Benjamin, cujus limites boreales à Jordanis ingressu in mare Mortuum, procurrebant, penes Jerichonem ad septentrionalem Bethelis pluviam, usque ad Kirjath-Jearim; littora vero maris Mediterranei tribui Dan cessarant, Jos. 18, 11, 14, 19, 49, 60, 47. Tractum ad septentrionalem Benjamin, sortita est tri-

lus Ephraim usque ad torrentem Arundinum, Jos. 16, 4, 8; 17, 10. Eadem sorte expellita quoque fuit altera dimidia tribus Manasse, cujus limites sedè accuratè definiti non sunt, Jos. 16, 8; 17, 9; id verò si- que, tribum Manasse cepisse loca ad septentrionem tribus Ephraim et torrentis Arundinum, atque usque ad mare quidam Mediterraneum, nequaquam verò usque ad Jordanem pertigisse, Jos. 17, 10. Tribus Issachar, ad septentrionem dimidia tribus Manassis, oliminè planitie Israel, et penès Jordanem extendebatur in meridie usque ad tribum Ephraim; à septentrione fines erat mons Thabor; ad occasum verò non videtur usque ad mare procurrisse, Jos. 17, 10; 19, 17, 25. Tribus Ascher sorte obtigit pars illa que à Carmelo, non à limite, quo ad occasum dimidia tribus Manasse terminabatur, in septentrionem pro- currebat, primam quidem in littoribus maris Mediter- ranei, demum verò penès Phenonim; usque ad urbem Aphonim, Jos. 19, 24, 31. Tribus Zabulon sorte acce- pit tractum ad orientem Ascheris, et ad septen- trionem Issacharis, usque ad egressum Jordanis à lacu Gennesareth, Jos. 9, 10, 15. Matth. 4, 15. His districtus ad occasum et orientem arcus, in medio autem latèr fuisse videtur, Jos. 19, 10, 17; 22, 26. Tribus Naphthalim cessit reliqua pars, que terminaba- tur tribubus Ascher et Zabulon, lacu Gennesareth, Jordane, et septentrionalibus totius regionis flubus, ubi tamen colonia quoque Danitarum in urbe Lais, deinceps Dan dicta, seles fuit, Jos. 19, 52, 53. Jos. 18. Post obitum Salomonis, foto schemate, tota re- gio divisa fuit in regnum Juda et regnum Benel, et terminus utriusque erat linea septentrionalis tribus Benjamin.

§ 25. *Divisio Palaestina astate Christi.* — Astate Christi illa erat regiois divisio. Cis Jordanem provincia erant tres: I. Galilæa, quo nominis, jam Jos. 13, 25; 20, 7, obvio, et dein sæpius recurrente, vocabatur pars septentrionalis regionis, que Phoenice, Syria, Jordanis et lacu Gennesareth, atque planitie Eszrefelom circum- data erat. Divisa erat in Galileam inferiorem seu as- tralem, et superiorem seu septentrionalem, que Ga- lileæ gentium dicta fuit, Iss. 8, 23. 1 Mac. 5, 15, 21, 23. Matth. 4, 15. II. Samaria, ab oppidis Gilead et Scythopolim usque ad Acrabatimem et oppidum Anu- nath, media erat totius regionis pars, usquam verò usque ad mare Mediterraneum pertingebat. Jo- seph de B. J. l. 5, c. 3, § 1, 5; conf. Joan. 4, 11. Judæa, que comprehendebat quoque Idumeam usque ad oppidum Jarden in Arabiâ Petræâ, et litus maris Mediterranei usque ad Ptolemaidem, cincta erat Sa- maria, Jordane, mari Motium, Arabiâ Petræâ, et mari Mediterraneo, Joseph B. J. l. 5, c. 5, § 1, 5.

In Peræa seu trans Jordanem octo provincie vel districtus numerantur. I. Peræa, arbori signifi- catione sic dicta, pars australis ab Arnone usque ad flumen Jabbok. II. Gilead ad septentrionem fluvii Jab- bok. III. Decapolis seu districtus decem urbium, que fere ab omnibus habitabatur, circa Hippon, Pella et Gadaram; neque tamen omnes in eodem districtu

sita, sed pleræque hinc inde disperse erant; Scytho- polis enim cis Jordanem, relique erant trans Jorda- nem, nempe Hippos et Gadara ad orientem lacus Gennesareth; Pella ad Jabbok, Philadelphia australi- or, olim Rabath Ammon dicta; magis ad austrum Dion; porro Canath, Gerasa, Raphana et fortassis Damascus; at jam antiqui in enumerandis his urbibus non conveniebant, conf. Plineus Hist. nat. l. 5, c. 18. Marc. 7, l. Luc. 8, 26. Matth. 8, 28. IV. Gau- lonitis, tractus ad orientalia littora lacus Gennesareth et Jordanis usque ad Hermonem. V. Batanaæ, antiqua Baschan, sed aretoribus limibibus circumscripta, ad orientem Gaulonitidis, et ad septentrionem Gileaditi- dis. VI. Auranitis, olim Chauran vel Chauran, Ezech. 47, 16, 18, etiam Turca dicta, ad septentrionem Ba- tanaæ, et ad orientem Gaulonitidis, Luc. 3, l. VII. Trachonitis, ad septentrionem Auranitidis, et ad orientem districtus Pnocoas seu Cesareæ Philippi, quo à Gallæâ dirimebatur, à specubus Chelisi, qua adhuc in astate Herodis habebant incolas. VIII. Aila- lene in septentrione, inter Baalbeck et Damascus, 53° 50' usque ad 55° 40' lat., à prætone Lysania, qui bunc districtum à Romanis condiderat, Abilene Ly- sanias dicta, Luc. 9, 4.

CAPUT II.

DE DOMICILIIS.

§ 26. *Prima domitilla.* — Quoties fuit prima pro- pteritium habitatio prostris ignorum. Non cerè ten- torium, cum la Genesi c. 4, v. 20, Jabel dicitur *Pater habitaculorum in tentoriis*, id est, in villis interpres, terminus eorum qui sub tentoriis habitabant; sed jam nota erat solidior habitatio, ex ligno prolataefer con- structa. Cogitat enim ex versu 17 caput, citat. Cui nem antea struxisse urlem quam ex ligno nomine Re- noch vocaberat; quod de specum excavatione intel- ligi non potest, et voluit quidam. Attamen certum est multos ex antiquis specus infuldasse, que montiones non nimis incurmodæ erant; nam et nunc admodum in monte Taur, sub climata multo radiori, agricola- degunt in speculis, et nomades in Arabiâ Petræâ, partim sub umbra arborum, et partim in specubus et in rimis saxorum mansiones figunt.

§ 27. *Receporum troglodyta.* — Specus in Oriente non modò frequentes, sed etiam sicca, et multo quo- que amptè sunt. Gen. 19, 59; 21, 9, 19. Jos. 10, 16, 1 Sam. 22, 1, 24, 5, 5. 1 Reg. 18, 4. Quare hæc ha- bitacula satis commoda erant, nigro hieme calida, æstate verò refrigerantia; hinc receporum quoque sivo non pauci occurrunt troglodyta, at offerant prælopes, qui mendicium matrimonii leges observabant, Job. 30, 1, 18, 26, 5, 6. Gen. 14, 6; 19, 52; 50, 20, 21. Dent. 2, 5, 42, 22. Jos. 24, 4. Herodot. l. 5, § 74. Strabo p. 778, 776. Diodor. Sic. l. 5, c. 51. Curtius l. 5, c. 6. Joseph. Fl. Archæol. l. 15, c. 4, § 1. Koran. 7, 71, seqq. 26, 141, seqq. 14, 64, 71, 89, 8. Qui in libris occurrunt sunt: I. Scyriae in montanis Syer, usque in desertum Pharaï in Arabiâ Petræâ, Gen. 14, 6, 21, 21, 56, 1, 2, 20, 50. Num. 10, 12,

Dent. 2, 12, 22. II. Rephaim, qui urbes quoque mun- tas habebant et in tres tribus divisi erant, nempe 1° Enim, in regione quam deinceps Moabite occupâ- runt, Dent. 2, 11, 2; 2° Zazazunim, homines stature proceræ, in regione quam deinceps Ammonite to- niemerunt; et 3° Rephaim, strictè sic dicti, in regione Baschan, stature quoque proceræ, ab Hebrais expli- cat, Dent. 2, 10, 25; 5, 5, 16. III. Troglodyta dicti filii vel proles specuum, seu troglodyta; stature erant pro- cæ, et ad Hebron habitabant, Dent. 1, 28; 2, 10; 9, 1, 2; 10, 11. Tribus eorum erant: 1° Nephilim Num. 13, 34; — 2° Achimian; Sebeschai et Thalmi, Num. 13, 22, 25. Jos. 14, 15; — 3° strictè sic dicti Anakai circa Debir, Anab et in montibus Juda, Jos. 11, 21, 22; — 4° Anakai ad Gazam, Gatham et Azotum seu Aschdodum, 1 Sam. 17, 4.

Specus progressu temporis incolis destitute, con- versæ sunt in domicilia mortuorum sepulcra Gen. 25, in refugis à persecucionibus hostium, et in latibula parricidum Jos. 10, 10, 22, 27. Jud. 3, 6, 15; 8, 20, 45. 1 Sam. 15, 6; 22, 1, seqq. 25, 25; 24, 4, 9, 2 Sam. 17, 9, 25, 15. 1 Paral. 11, 45. 1 Mach. 1, 56, 11, 41; Joseph. Archæol. XIV, c. 9, § 2. B. l. l. c. 10, § 5, et c. 16, § 4. Locum quoque commodum præbent necromantis, 1 Sam. 28, 8, 24; denique fere latebras in illis querebant.

§ 28. *Tabernacula.* — Frondosa arbores et fructe- ta superius perplexa, excitabant mentem hominum, ut decerpentes ramos arborum, eosque duabus lineis pa- rallelis teras ingererent, et superiùs in locum inflexos coniecerent, atque ramis, frondibus, follis, herbis, calamis, pelibus et laticibus quoque lapidibus conie- rent, quibus frigora, calores et humores recrearent. His adhibebant tabernaculum seu umbraculum aut tu- gurium. Hæc mapallim, prout à Romanis nuncupaba- tur, dubio præcè incho parva et humilis erant, pro- gressu autem temporis in majorem altitudinem assue- xerunt.

Tabernacula, inventis etiam melioribus domiciliis, non mox obsoleverunt, sed longo diutius tempore, jam ex necessitate, jam ex commeditate, jam etiam ex voluptate erigi solebant, et tunc adhuc à nomadi- bus Mesopotamie, tempore æstatis eriguntur, conf. Gen. 35, 17. Ps. 27, 5. Jos. 4, 5. Matth. 17, 5. Ag- gregata plura in jostodis tabernacula nominibus 2777 et 1777 veniunt, Num. 32, 47. Gen. 27, 16. Ezech. 25, 4; vox tamen 1777 etiam de ovilibus lecto carentibus, de speculis et castellis vel turribus usurpatur, 1 Paral. 5, 59, vel 54. Ps. 69, 26. Num. 51, 40. Cant. 8, 9.

§ 29. *Tentoria.* — Quam tabernacula, que non facile de loco in locum transferri, et defectu materiæ non umque nova constari possent, ex parte pelibus con- tegi solent, subnasæ fellè poterat consilium, ex so- lis pelibus, circa partem extensis, construendi man- sionem, cujus facilitas esse translatio. Hæc ratione Jabel invent tentoria, Gen. 4, 10, que progressu tem- poris jam non pelibus, sed materiis coactibus, pannis et linteis contexta fuerunt. His domiciliis hebraicum utuntur nomades orientales, eaque possunt, ubi visum

fuerit, præ cæteris verò, si locus admittit, sub umbra arborum, Gen. 18, 4. Jud. 4, 5.

§ 30. *Conformatio tentorium.* — Prima tentoria du- bio præcè rotunda erant et parva; progressu tempo- ris majora et oblonga facta sunt. Nomadus in Ara- biâ Petræâ suis minoræ, et majora, que domus dicuntur, Gen. 35, 47. Minora tribus pallis sustentantur, et panno, ex lana vel pilis camelorum contexto, tecta sunt. Majora septem vel novem pallis, tribus nempe altioribus unâ serie in medio, et aliis tribus aut duo- bus multò brevioribus, unâ in utroque latere serie fixis, imitantur, et pilis caprarum contexto panno aperta sunt. Medius patus omnibus quidem relapsis eminet, altitudo tamen vir ultra 8 vel 10 pedes assurgit. Arabes castra in collibus rotunda metari amant, que omnibus appropinquantibus periculum nigro suo colore præterit aspectum, Cant. 1, 5. Spatium, cir- culo tentorium comprehensum, locus est in quo noctu greges collecti, à canibus custodiuntur, Job. 30, 1; set pastorum quoque alternatim quæpiam vigilas agit, Isa. 50, 9, 11. Matth. 4, 10. Tentorium Emiri suo imperatoris cæteris majus et altius est, et medullitum castrorum occupat, à quo tentoria suditorum fere 50 passibus distant. Emiro plura quoque sunt tentoria, quorum alterum pro sexu famine, alterum pro famulis, et alium quoque, viridi telâ tectum, ad excipiendos illos, qui honoris causa, vel quidpiam rogaturi aut proposituri adveniant. Castra Emirocum, qui à magno Emiro dependunt, ad eandem normam disposita, et non multò plus milliari germanico remota sunt.

§ 31. *Tentori dispositio.* — Tentoria majora velis in tres partes distributa sunt. In extimam partem milis potentes recipiunt servos, et noctu quique pullos quospiam, agnos nempe, capellas et vitulos, ne noctu matrem sugant. In secundâ parte sunt ma- res; si verò tentorium iusto milis est, mares omnes et illa quoque animalia eodem amba continentur. Pars infima, 777 arabicè (conf. nostrum alkobla) dicta, pro sexu est femine Num. 25, 8. Potentiores extimam partem soli famulio concedunt, nec anima- lia recipiunt, atque potentissimi non modò pro famu- lio, sed etiam pro sexu femine seu harem singuli habent tentoria. Gen. 24, 67. Nomades verò non ni- mis zelosi, alterum sexum non tam arctè custodiunt, de virium incolæ, Genes. 12, 15, 18, 6, 9, 54, 1, 2.

Pavimentum tentorii analis sunt tapetibus, vel vil- lis blattis, prout fert facultas domini, operant omi, et in his sedetur; potentiores verò non desunt diversi janni, calcitræ, strigulus et tegumenta nocturna pre- diosa, que laterdu in angulo tentorii composita jacent, et noctu in pavimento sterantur. Cæterum curia qui- dem est horum pastorum supellex, non desunt tamen utres, vasa testacea et ænea, nempe ollæ, escabi, patine et patere ænea et utriusque parte stanno ele- ganter obducta. Focus est terra, et vasa panneru- super tres lapides in triangulum, in formam tripodis dis- positis, in quorum medullitio ignis in quipiam terra fossula ardet. Mens est pavimentum, et mappa non alla, quàm que omnibus Orientalibus communis est

lus Ephraim usque ad torrentem Arundinum, Jos. 16, 4, 8; 17, 10. Eadem sorte expellita quoque fuit altera dimidia tribus Manasse, cujus limites sedè accuratè definiti non sunt, Jos. 16, 4; 17, 9; id verò si- que, tribum Manasse cepisse loca ad septentrionem tribus Ephraim et torrentis Arundinum, atque usque ad mare quidam Mediterraneum, nequaquam verò usque ad Jordanem pertigisse, Jos. 17, 10. Tribus Issachar, ad septentrionem dimidia tribus Manassis, oliminè planitie Israel, et penès Jordanem extendebatur in meridie usque ad tribum Ephraim; à septentrione fines erat mons Thabor; ad occasum verò non videtur usque ad mare procurrisse, Jos. 17, 10; 19, 17, 25. Tribus Ascher sorte obtigit pars illa que à Carmelo, non à limite, quo ad occasum dimidia tribus Manasse terminabatur, in septentrionem pro- currebat, primam quidem in littoribus maris Mediter- ranei, demum verò penès Phenonim; usque ad urbem Aphonim, Jos. 19, 24, 31. Tribus Zabulon sorte acce- pit tractum ad orientem Ascheris, et ad septen- trionem Issacharis, usque ad egressum Jordanis à lacu Gennesareth, Jos. 9, 10, 15. Matth. 4, 15. His districtis ad occasum et orientem arcus, in medio autem later fuisse videtur, Jos. 19, 10, 17; 22, 26. Tribus Naphthalim cessit reliqua pars, que terminaba- tur tribubus Ascher et Zabulon, lacu Gennesareth, Jordane, et septentrionalibus totius regionis flubus, ubi tamen colonia quoque Danitarum in urbe Lais, deinceps Dan dicta, seles fuit, Jos. 19, 52, 53. Jos. 18. Post obitum Salomonis, foto schemate, tota re- gio divisa fuit in regnum Juda et regnum Benel, et terminus utriusque erat linea septentrionalis tribus Benjamin.

§ 25. *Divisio Palestina astate Christi.* — Astate Christi illa erat regiois divisio. Cis Jordanem provincia erant tres: I. Galilæa, quo nominis, jam Jos. 13, 25; 20, 7, obvio, et dein sæpius recurrente, vocabatur pars septentrionalis regionis, que Phoenice, Syria, Jordanis et lacu Gennesareth, atque planitie Eszrefelom circum- data erat. Divisa erat in Galileam inferiorem seu as- tralem, et superiorem seu septentrionalem, que Ga- lileæ gentium dicta fuit, Iss. 8, 23; 1 Mac. 5, 15, 21, 23. Matth. 4, 15. II. Samaria, ab oppidis Gilead et Scythopolim usque ad Acrabatimem et oppidum Anu- nath, media erat totius regionis pars, usquam verò usque ad mare Mediterraneum pertingebat. Jo- seph de B. J. l. 5, c. 3, § 4, 5; conf. Joan. 4, 11. Judæa, que comprehendebat quoque Idumeam usque ad oppidum Jarden in Arabiâ Petræâ, et litus maris Mediterranei usque ad Ptolemaidem, cincta erat Sa- maria, Jordane, mari Motium, Arabiâ Petræâ, et mari Mediterraneo, Joseph B. J. l. 5, c. 5, § 1, 5.

In Peræa seu trans Jordanem octo provinciæ vel districtus numerantur. I. Peræa, arbori signifi- catione sic dicta, pars australis ab Arnone usque ad flumen Jabbok. II. Gilead ad septentrionem fluvii Jab- bok. III. Decapolis seu districtus decem urbium, que fere ab omnibus habitabatur, circa Hippon, Pella et Gadaram; neque tamen omnes in eodem districtu

sita, sed pleræque hinc inde disperse erant; Scytho- polis enim cis Jordanem, relique erant trans Jorda- nem, nempe Hippos et Gadara ad orientem lacus Gennesareth; Pella ad Jabbok, Philadelphia australi- or, olim Rabath Ammon dicta; magis ad austrum Dion; porri Canath, Gerosa, Raphana et fortassis Damascus; at jam antiqui in enumerandis his urbibus non conveniebant, conf. Plineus Hist. nat. l. 5, c. 18. Marc. 7, l. Luc. 8, 26. Matth. 8, 28. IV. Gau- lonitis, tractus ad orientalia littora lacus Gennesareth et Jordanis usque ad Hermonem. V. Batanaæ, antiqua Baschan, sed aretoribus limibibus circumscripta, ad orientem Gaulonitidis, et ad septentrionem Gileaditi- dis. VI. Auranitis, olim Chauran vel Charran, Ezech. 47, 16, 18, etiam Turca dicta, ad septentrionem Ba- tanaæ, et ad orientem Gaulonitidis, Luc. 3, l. VII. Trachonitis, ad septentrionem Auranitidis, et ad orientem districtus Pnocoas seu Cesareæ Philippi, quo à Gallæâ dirimebatur, à specubus Chelisi, qua adhuc in astate Herodis habebant incolas. VIII. Aila- lene in septentrione, inter Balleek et Damascus, 53° 50' usque ad 55° 40' lat., à prætone Lysania, qui bunc districtum à Romanis condiderat, Abilene Ly- sanias dicta, Luc. 9, 4.

CAPUT II.

DE DOMICILIIS.

§ 26. *Prima domitilla.* — Quoties fuit prima pro- pteritium habitatio prostris ignorum. Non cerè ten- torium, cum la Genesi c. 4, v. 20, Jabel dicitur *Pater habitantium in tentoriis*, id est, in villis interpres, et primus eorum qui sub tentoriis habitavit; sed jam nota erat solidior habitatio, ex ligno prolataefer con- structa. Cogitat enim ex versu 17 caput, citat. Cui nem antea struxisse urlem quam ex ligno nomine Re- noch vocaberat; quod de specum exaratione intel- ligi non potest, et voluit quidam. Attamen certum est multos ex antiquis specus infuldasse, que montiosæ non nimis incurmodæ erant; nam et nunc adhuc in monte Taur, sub climata multo radiori, agricola- degunt in speculis, et nomades in Arabiâ Petræâ, partim sub umbra arborum, et partim in specubus et in rimis saxorum mansiones figunt.

§ 27. *Receporum troglodyta.* — Specus in Oriente non modò frequentes, sed etiam sicca, et multo quo- que ampie sunt. Gen. 19, 59; 21, 9, 19. Jos. 10, 16, 1 Sam. 22, 1, 24, 5, 5, l. Reg. 18, 4. Quare hæc ha- bitacula satis commoda erant, nigro hieme calida, æstate vero refrigerantia; hinc receporum quoque sivo non pauci occurrunt troglodyta, at offerant prælopes, qui mendicium matrimonii leges observant, Job. 30, 1, 18, 26, 5, 6. Gen. 14, 6, 19; 52; 56, 20, 21. Dent. 2, 5, 42, 22. Jos. 24, 4. Herodot. l. 5, § 74. Strabo p. 778, 776. Diodor. Sic. l. 5, c. 54. Curtius l. 5, c. 6. Joseph. Fl. Archæol. l. 15, c. 4, § 1. Koran. 7, 71, seqq. 26, 141, seqq. 14, 64, 71, 89, 8. Qui in libris occurrunt sunt: I. Scyriae in montanis Syer, usque in desertum Pharan in Arabiâ Petræâ, Gen. 14, 6, 21, 21, 56, 1, 2, 20, 50. Num. 10, 12,

Dent. 2, 12, 22. II. Rephaim, qui urbes quoque mun- tas habebant et in tres tribus divisi erant, nempe 1° Enim, in regione quam deinceps Moabite occupâ- runt, Dent. 2, 11, 2; 2° Zazazunim, homines stature proceræ, in regione quam deinceps Ammonite to- niemerunt; et 3° Rephaim, strictè sic dicti, in regione Baschan, stature quoque proceræ, ab Hebrais expli- cat, Dent. 2, 10, 25; 5, 5, 16. III. Troglodyta dicti filii vel proles specuum, seu troglodyta; stature erant pro- cæ, et ad Hebron habitabant, Dent. 1, 28; 2, 10; 9, 1, 2; 10, 11. Tribus eorum erant: 1° Nephilim Num. 13, 34; — 2° Achimian; Sebeschai et Thalmi, Num. 13, 22, 25. Jos. 14, 15; — 3° strictè sic dicti Anakai circa Debir, Anab et in montibus Juda, Jos. 11, 21, 22; — 4° Anakai ad Gazam, Gatham et Azotum seu Aschdodum, 1 Sam. 17, 4.

Specus progressu temporis incolis destitute, con- versæ sunt in domicilia mortuorum sepulcra Gen. 25, in reclusis à persecucionibus hostium, et in latibula parricidum Jos. 10, 10, 22, 27. Jud. 3, 6, 15; 8, 20, 45. 1 Sam. 15, 6; 22, 1, seqq. 25, 25; 24, 4, 9, 2 Sam. 17, 9, 25, 15. 1 Paral. 11, 45. 1 Mach. 1, 56, 11, 41; Joseph. Archæol. XIV, c. 9, § 2. B. J. l. 1, c. 10, § 5, et c. 16, § 4. Locum quoque commodum præbent necromantis, 1 Sam. 28, 8, 24; denique fere latebras in illis querebant.

§ 28. *Tabernacula.* — Frondosa arbores et fructe- ta superius perplexa, excitabant mentem hominum, ut decerperent ramos arborum, eosque duabus lineis pa- rallelis teras ingererent, et superiùs in locum inflexos coniecissent, atque ramis, frondibus, follis, herbis, calamis, pelibus et laticibus quoque lapidibus conie- gerent, quibus frigora, calores et humores recrearent. His adhibebant tabernaculum seu umbraculum aut tu- gurium. Hæc mapallim, prout à Romanis nuncupaba- tur, dubio præcè incho parva et humilis erant, pro- gressu autem temporis in majorem altitudinem assue- xerunt.

Tabernacula, inventis etiam melioribus domiciliis, non mox obsoleverunt, sed longo diutius tempore, jam ex necessitate, jam ex commeditate, jam etiam ex voluptate erigi solebant, et tunc adhuc à nomadi- bus Mesopotamie, tempore æstatis eriguntur, conf. Gen. 35, 17. Ps. 27, 5. Jos. 4, 5. Matth. 17, 5. Ag- gregata plura in jostodis tabernacula nominibus 2777 et 1777 veniunt, Num. 32, 47. Gen. 27, 16. Ezech. 25, 4; vox tamen 1777 etiam de ovilibus tecto carentibus, de speculis et castellis vel turribus usurpatur, 1 Paral. 5, 59, vel 54. Ps. 69, 26. Num. 51, 40. Cant. 8, 9.

§ 29. *Tentoria.* — Quam tabernacula, que non facile de loco in locum transferri, et defectu materiæ non umque nova constari possent, ex parte pelibus con- tegi solent, subnasæ fellè poterat consilium, ex so- lis pelibus, circa partem extensis, construendi man- sionem, cujus facilitas esse translatio. Hæc ratione Jabel invent tentoria, Gen. 4, 10, que progressu tem- poris jam non pelibus, sed materiis coactibus, pannis et linteis contexta fuerunt. His domiciliis hebraicum utuntur nomades orientales, eaque possunt, ubi visum

fuerit, præ cæteris verò, si locus admittit, sub umbra arborum, Gen. 18, 4. Jud. 4, 5.

§ 30. *Conformatio tentorium.* — Prima tentoria du- bio præcè rotunda erant et parva; progressu tempo- ris majora et oblonga facta sunt. Nomadus in Ara- biâ Petræâ sunt minoræ, et majora, que domus dicuntur, Gen. 35, 47. Minora tribus pallis sustentantur, et panno, ex lana vel pilis camelorum contexto, tecta sunt. Majora septem vel novem pallis, tribus nempe altioribus unâ serie in medio, et aliis tribus aut duo- bus multò brevioribus, unâ in utroque latere serie fixis, imitantur, et pilis caprarum contexto panno aperta sunt. Medius partus omnibus quidem relapsis eminet, altitudo tamen vir ultra 8 vel 10 pedes assurgit. Arabes castra in collibus rotunda metari amant, que omnibus appropinquantibus periculum nigro suo colore præterit aspectum, Cant. 1, 5. Spatium, cir- culo tentorium comprehensum, locus est in quo noctu greges collecti, à canibus custodiuntur, Job. 30, 1; set pastorum quoque alternatim quæpiam vigilas agit, Isa. 50, 9, 11. Matth. 4, 10. Tentorium Emiri suo imperatoris cæteris majus et altius est, et medullitum castrorum occupat, à quo tentoria suditorum fere 50 pedibus distant. Emiro plura quoque sunt tentoria, quorum alterum pro sexu famine, alterum pro famulis, et alium quoque, viridi telâ tectum, ad excipiendos illos, qui honoris causa, vel quidpiam rogaturi aut proposituri adveniant. Castra Emirorum, qui à magno Emiro dependent, ad eandem normam disposita, et non multò plus milliari germanico remota sunt.

§ 31. *Tentori dispositio.* — Tentoria majora velis in tres partes distributa sunt. In extimam partem milis potentes recipiunt servos, et noctu quique pullos quospiam, agnos nempe, capellas et vitulos, ne noctu matrem sugant. In secundâ parte sunt ma- res; si verò tentorium iusto milis est, mares omnes et illa quoque animalia eodem amba continentur. Pars infima, 777 arabicè (conf. nostrum alkobla) dicta, pro sexu est femine Num. 25, 8. Potentiores extimam partem soli famulio concedunt, nec anima- lia recipiunt, atque potentissimi non modò pro famu- lilio, sed etiam pro sexu femine seu harem singuli habent tentoria. Gen. 24, 67. Nomades verò non ni- mis zelosi, alterum sexum non tam arctè custodiunt, de virium incolæ, Genes. 12, 15, 18, 6, 9, 54, 1, 2.

Pavimentum tentorii analis sunt tapetibus, vel vil- libus blatis, prout fert facultas domini, operant omi, et in his sedetur; potentiores verò non desunt diversi janni, calcitræ, strigulus et tegumenta nocturna præ- diosa, que laterdu in angulo tentorii composita jacent, et noctu in pavimento sterantur. Cæterum curia qui- dem est horum pastorum supellex, non desunt tamen utres, vasa testacea et ænea, nempe ollæ, escabi, patine et patere ænea et utriusque parte stanno ele- ganter obducta. Focus est terra, et vasa panneru- super tres lapides in triangulum, in formam tripodis dis- positos, in quorum medullitio ignis in quipiam terra fossula ardet. Mens est pavimento, et mappa non alla, quàm que omnibus Orientalibus communis est

nempe corum rotundam, quod in pavimento sternitur. Vestes et arma clavo poli tentorii appensa cernuntur.

§ 52. *Domus*. — Quam tabernacula temporis progressu fierent majora et aggregata humo et latis lapideis contra aeris injurias munirentur; observatum fuit, ex solis quoque lapideis et terrâ humefactâ, seu luto, construi posse domitium. Defectus lapidum in pluribus regionibus, occasione præbuit ex luto in massa formato, et astu solis siccato, novum genus lapidum, id est, lateres conficiendi, quos denum vehementius fortasse incendium igni coepere docuit. Antiquissima sunt hæc initia. Gen. 11, 5, 6, 16. Uide Deut. 8, 12, jam de domibus elegantibus et ornatis sermo est, et Deut. 27, 2, 4, usus calcis quoque pro instatissimo et nobilissimo ponitur (1).

§ 53. *Magnitudo domorum*. — Primus domus fuisse minutas, quavis facile intelligitur progressu autem temporis creverunt ad magnas moles, lapidibus in urbibus quibusdam, que erant majorum regnorum metropoles. Ars plures configurationes extruendi, antiquissima est, uti ex navi Neochi et ædificio terris Babylonici apparet. Teste Herodoto 1. 1. § 180, domus Babylonæ erant trim et quatuor configurationum, atque teste Diodoro Siculo, 1. 4, c. 45, domus Thebis seu Diospoli in Ægypto, fuerunt quatuor et quinque configurationum. In Palestina verò ætate Iosua domus videntur adhucdum fuisse humiles, secunda quidem configuratione nulli memoratur, fortasse tamen non deerat, occurrit autem ætate recentiori, 1 Reg. 6, 6, 7, 2 Reg. 4, 2, conf. Os. 8, 4. Domus insignis architecturæ et elegantis symetriæ constructa Jeremias laudat, c. 22, v. 14, et cas vocat *domus simonum*. Ante Christi domus potentum erant splendida, et ad regulas architecturæ græcæ dispositæ, conf. Joseph. Fl. de B. J. 1. 5, c. 5.

§ 54. *Ambitus et tectum domorum*. — Domus majores plerisque in tetragonum dispositæ erant, atque area quadratam circumstabant. Hæc ædificia recentiori ævo veniebant nomine persico *تخت*, *Cherch*, palatium quod, teste Hieronymo, cujus ætate admodum insitum erat, (Ep. ad Princip. t. 2 op. p. 689) significat domus ex omni parte conclusa, et in modum edificata tertium et maximum publicorum.

Tecta domorum erant plana, quæ in oriente adhibenda visuntur, et constabant vel terrâ aggregatâ, vel in domibus divitum firmiori constructo pavimento, quod adiacens et contiguus carbonibus et lapillis, atque ex cineribus, calce et gypso componitur, et vitæ lectum in solidam materiam cogitur. Declivitas tecti, que vel ex centro ad utrumque latus, vel ex altero latere ad alterum protenditur, est præterita, ut in illis tectorum pavimenta, que ex solâ terrâ aggregatâ et compactâ parata sunt, quæpiam herbe vel culmi tritici aut hordei crescent, nec paulo post arduiorum

(1) Ex Genes. c. 11, v. 5, verbis: *Habueruntque lateres pro lictis et bitumen pro æramina*, conclusi videntur, ut videtur, jam antea diluivum et lateres et lapides ad ædificandum usi fuisse.

solis exaurantur. Ps. 129, 7, 8. Isa. 37, 27, 2 Reg. 19, 26.

Orientalis hæc plana tecta persæpè ascendunt, non modè ut puriore auram respiciant, et libero in longinquum prospectu fruamur, aut eventum, qui in vicinia contingit, cernant, 2 Sam. 11, 2, 6, 7. Isa. 22, 1. Matth. 24, 17. Marc. 15, 15, sed citam ut æstate sub diò dormiant, toto tamen corpore, aperti, nec frigore nocturnum noceat; imò tentoria que signat in tectis, vel tabernacula construnt, 2 Sam. 16, 22; fructus gossipii seu eryoxylon, aut linum in tectis aprico exponent, Jos. 2, 6; ascendunt quoque tectum domus, ut clam alicui colloquantur, Jos. 2, 8, 1 Sam. 9, 25, ut solemnitates publicas spectent, Jud. 16, 26, 27, ut publicè gemant et lamententur, vel quilibet omnibus annuntient, 2 Sam. 16, 22. Isa. 15, 5. Jer. 19, 45; 48, 38. Matth. 10, 37, denique etiam, ut Deum orient, et olim qualem ut diis sacrificaverit, Jer. 19, 45. Act. Ap. 10, 9. Hinc tectum domus, ne quis deciderit, circum est lorica seu muro, qui versus plateam et aream domus tam altè assurgit, ut viro ferè usque ad pedes perducatur; versus domum verò vicinus humilior est, ut si domus sum contigua et ejusdem altitudinis factis, qui ex alterâ ad alteram transcendere possit. Consuetudo tectum lorica cingendi, Deut. 22, 8, in legem conversa est, et hinc lorica illi viri Marc. 8, 4, Luc. 5, 19 demodis sunt, ut paralyticum è tecto in impluvium seu aream domus demittere possent.

§ 55. *Janua, vestibulum, impluvium, gynæceion*. — Janua domus est in medio foris ædificii; quare Arabibus quoque *mediam* dicitur. Janua non modò domuum, sed urbium, inscriptione insigniti solebant, quam lex Mosiaca, Deut. 6, 9, 13, 20, ex libro Legis deprecandam esse statuit, unde *Nazara* Judæorum, seu illa membrana, que inscripta exhibet loca Deut. 6, 5, 9, 11, 15, 20, et post janua inseritur, descendit. Porta perpetuò clausa erat, et hinc aderat janitor vel janitrix ex mancipiis, Act. 12, 15. Joan. 18, 16, 17.

Januam ingrediens, venit in vestibulum, quod cubile quadratum est, ad parietes sedili humilî instructum, excipiens advenas destinatum, quos in domum admittere visum non fuerit. In hoc vestibulo, vel pæno vestibulum sum gradus, qui in superiores configurationes usque ad planam tectum ducunt, Matth. 24, 16, 17.

Ex vestibulo janua patet ad impluvium, seu aream, quatuor lateribus ædificii circumdant, que vocatur *mediana* 2 Sam. 17, 18. Luc. 5, 19. Pavimentum hujus areæ plerumque vario marmore stratum est; et medietatem, si loci situs admittit, occupant aque salientes. In quatuor ædificii lateribus, aut saltim in uno est porticus, et in altera configuratione ambitus, qui cotenus à labe factis sustentatur, et, ne quispian deciderit, cancellis munitis, 2 Reg. 1, 2, 18, 18. Hinc tot occurrunt allusiones ad columnas, Prov. 9, 1. Gal. 2, 9. 1 Tim. 5, 15. In hac areâ major hospitium numerus, ut in nuptiis, circumiensibus illi etc. excipitur solebat, Esth. 1, 5, 19. Quare supra in tecto, sicut

hodieum in Oriente, crassus pannus ita preparatus erat, ut tota area contegi, et aestus solis arceri possent. Conf. Ps. 104, 2. Hoc tegumentum areæ, Luc. 5, 19. Marc. 2, 4, dicitur *styx*.

Latus ædificii posteriori, fronti oppositum, domicilium est alterius sexus arabicè, *Haræm*, hebraicè fortasse *אמרי* et *אמרי* dictum, locus soli marito pateus, aliis autem omnibus inaccessus, cujus porta perpetuò serrâ clausa est, 1 Reg. 16, 48; 2 Reg. 15, 25; Amos 4, 5; Prov. 18, 10. Ministerium obenant ancille, cuculli nigri seu æthiopes, et domus præ exteris clari, ante portam verò alii albi comæchi exebant, Isa. 52, 14, Jer. 15, 25, 58, 4, 1 Reg. 10, 18, 2 Reg. 15, 25. Potentiorum gynæceionis est ædificium singulare, 1 Reg. 7, 8, 2 Paral. 8, 11. Esth. 2, 5. Ex alterâ facie gynæceionis est hortus, in quem, parva quidem sed alta, cubilia feminarum porte antiæ prospiciunt. In domibus minoribus, que unico tractu absolvuntur, gynæceionis est in superiori configuratione, prout et in Homeri Iliade et Olyssæ observatur.

§ 56. *Cubilia et cœci*. — Cubilia sunt alta et ampla, ac in structurâ, que impluvium quadratum ambit, ita sita, ut janua in porticum, atque in secundâ configuratione, in elevatum illum ambitum potant; patet autem janua quoque ex altero in alterum. Superiori tegumentum vel planum, vel arcuatum et fornicatum est. Fornices autem ævo antiquiori non videntur fuisse cogniti; rudera enim ædificiorum antiquiorum reliquis fornicum non exhibent, nisi fortè distatitate temporis penitus corruerint, ut neque vestigium remanserit. Hebræis ævo jam antiquissimo, et deinceps, erant cubilia, et integra quoque palata æstiva et hiemalis, Jud. 5, 20, 1 Reg. 7, 2, 6. Amos 5, 15. Jer. 56, 22; æstivalia, prout in Asiâ hodieum vivuntur, amplitudine et altitudine nostris ecclesiærum ædificiis parum cedant; mox à fundamentis exsurgunt, imò non raro tertîa parte terre infossa sunt, et pars antiæ septentrionalis obversa est, ut ardentis solis radii evitentur. Pavimentum ut aer refrigeretur marmore stratum est, et mediællum, si situs loci admittat, aque salientes occupant. Adsumt quoque ventilatores, qui sunt vel foramina fistulis similia, altiorum muri septentrionalis partem penetrantia, exterius acri ingredienti late potentia, interiori vero multo angustior; vel sunt neptis seu strictiorum canum, iuste parvarum firrium latitudine ferè 40 cubitorum, ex medio tecti exsurgentes, et versus septentrionem simpliciter aperti, vel multo lateriori, instar campanæ expanso, hiantes, ut spirantem auram frigidioram excipiant, inferius adium locis demittant. Hujus generis erant cubilia spatiosa et refrigerata, Jud. 5, 20, 24. Jer. 22, 11.

Ocus quippiam, memoratè dignus, ita in aream seu impluvium patet, ut ex anteriori parte nullo pariete clausus sit, et nonnunquam etiam aliquo spatio ultra porticum in aream procurat, ubi tectum, ne prospectus ex cœco impediatur, solis duabus columnis innititur. Potentibus hic cœcus est simul locus, in quo legatus excipiunt, negotia tractant, et judicia agunt.

Hujusmodi fuit dubio procul structura cœci, in quo Jesus, Matth. 26, 69, coll. Luc. 21, 61, 62, pro tribulationi stetit. Conf. quoque 1 Reg. 7, 7. Esth. 5, 4.

Cubilia et palatia hiemalia foeneris ad austrum conversæ erant, ut in aprico essent; teneriores ex altilonibus calcidicentibus vel carbonibus candentibus, vel igni in urso vel alio occenso, quo foveæ, ad idipsum in mediællum pavimento paratæ, impunebant, velut et adhucdum in Oriente mos est, ubi nonnunquam ignis in hæc ipsa quoque fovea excitatur; fumus per fenestras exitum querit, Jer. 56, 22. Isa. 44, 16, 47, 14.

Cubilia quidem quæcumque in altiori configuratione sita, dici possunt *Cherch*; est tamen cubile quoddam singulare hoc nomine insignitum, et supra tectum ferè in loco, ubi infra penes terram est vestibulum, erinet, et janua ex ipso tecto patet. Usus ipsi est, si solitudinis vacare, vel orare libet, aut peregrinus excipiens, 1 Reg. 17, 19; 2 Reg. 4, 10, 25, 12. Act. Apost. 9, 37, 39.

De culinis memorantur facti unicus Ezechiel, c. 46, v. 25, 21. Focus, Isa. 50, 14, Ezech. 24, 19, Isa. 50, 53, videtur fuisse ipsum pavimentum, ut sola ferè altaria, que erant foci, fuerint elevata. Hinc foci dicuntur Lev. 11, 35, quoque *דוד*, nempe à fossulis in terra excavatis, in quibus ignis alebatur. Camini nostri, ad fumum excipendum et educendum inventi, seculum XVI non superant; antiqui habebant, velut mæne quoque orientales; foramina seu fenestras, que fumo exitum præbebant, et ab Osee c. 15, 5, videntur pariter, per quod fumus egreditur, et in aliis Bibliorum locis foramen quoddamque, et insipras fenestram significat.

§ 57. *Fores et serræ*. — Fores, vel biforos valvæ januæ, duobus articulis, qui in valvis superioribus et inferioribus prestabant, movebantur, quorum superior, paulo longior, foraminis superioribus, inferior verò brevior, foraminis inferioribus insertebatur; atque hi sunt cardines, qui axiendi et foramen dicuntur Prov. 26, 14.

Fores claudicantur serræ, Cant. 5, 5, vel recte, aut etiam repogitæ, seu pessulo Job. 58, 10. Dent. 5, 3. Jud. 16, 5. Neh. 5, 5. Vestes erant lignæ; ferrei et aëoli vel ferro aut ære obducti, non erant nisi in portis majorum monumentorum et palatiorum, 1 Reg. 4, 14, Isa. 45, 2. Serræ verò non erant nisi pessulus li. genus volubilis, valvæ portæ affixæ, qui ingrediebatur in foramen postis, et incisus quibusdam dentibus incidebat in antrum; quare foram, aut fortassè duo lora, pessulo annexæ, per foram permeabant in exteriorum partem faciem, quorum altero attracto, pessulus serræ in foramen postis promovetur, et dentibus in illud rastrum incidit, ut retrahi non possent. Aperiens habebat clavem ligneam satis magnam et instar felle aluncam, Jud. 5, 23, quæ per foramen immisâ, pessulum ex rostro sublevarat, et altero lora subtraheret, quod et facilis perficere, portam ad se attraheret. Claves ex metallo confectæ, non erant nisi potentioribus, et nonnunquam ansâ eburnæ ornata.

Clavis hujus generis aëvo monarchie hebraice à dispensatione domus regie, tanquam insigne sui muneris, in lumero gestabatur, Isa. 22, 25. Foramen autem ad immittendum clavem interdum tantum erat, ut digitus tumeret, et pessulus serae claveri, atque ita porta absque clavi reserari posset, Cant. 5, 4. Teste Martino Del-Rio ad Cant. 5, 4, forè tales erant serae Arabum Belducorum in Hispania.

§ 58. *Fenestra.* — Fenestra in arenam seu impluvium, et ex gynacio in hortum respiciant, in plateas duxerat hinc inde quepiam prodiit fenestra, que perpetuo asseribus vel ciniculis clausa est, nec aperitur, nisi ingruentibus solemnitatibus publicis, Jud. 5, 28. Prov. 7, 6. 2 Reg. 9, 50. Cant. 2, 6. Fenestrae autem magno sunt, et ferè usque ad pavimentum extenduntur, ut in pavimento sedentes prospicere possint; palata enim esse solent, et vitro quoque erant, respè tamen elathris, vel cancellis, tempore hiemis verò velis pellucidis, vel variis floribus, quibus foramen ad immittendum lumen hiemps est, clauduntur, 1 Reg. 7, 17, 18, 20, 41. Cant. 2, 9. In cubili supra fenestras elavi, eleganti capite ornati, miro concilio sunt qui non modo transversò latulo cortinum atrium sustinent, sed etiam præcipuis orientis accenseantur: quare tropi à clavis deprompti, dignitate aut non desistantur, Isa. 22, 25. Zach. 10, 4. Ecd. 12, 11.

§ 59. *Materia edificiorum.* — Est materia primorum edificiorum fuerint lapides et lutum; ositatissimi tamen jam olim in Oriente erant et sunt adhucdum lateres, quorum nomen חמר, ab aliâ argilla seu creta figurari, ex qua constructebantur et adhucdum constructuntur, dicitur est. Magnitudo diversæ erant, nostros lateres paulisper superiores. Plerumque æstu duntaxat solis siccabantur, ad ædificia tamen solidiora jam Genes. 11, 5. ligni cogebantur. Lateraria occurrit 2 Sam. 12, 51. Nahum, 5, 14. Jer. 45, 9. Muri ex lateribus, æstu duntaxat solis siccatis, asperantur lusi lapideæ, que et ipsa in fundo solidiori non rarò omittitur. Domus hæc lateritæ, et nonniis tecto plano mimite ultra generationem quidem perdurant, sed pluvius hiemalibus delinunt, unde hieme lutum, et demum æstate pulveres, oriuntur, Isa. 5, 25; 40, 6. Zach. 9, 5. Imbus vehementes et cataractæ nubium eas facile ledunt, aut elatim subvertunt, Matth. 7, 25. Confess. Ezech. 12, 5, 7, 15, 11, 14. Amos 5, 9.

In Palestina domos passim lapideis, qui in hac regione minime desunt, soliditate erant; hinc Levit. 14, 45, 57, lux de lepra zulum fertur, que, ut ex allatis ejus indicis, et ex nomine quoque, *lepra rorum descendens*, patet, vix aliud est, quam nitrosus necor, qui lapides solvit, et vitiosos quoque lapides corruptione inficit. Ubi adest hic murorum morbus, incuratio muri non diù heret; aereu quoque cubili corrumpit, et hinc supellectilibus, et sanitati incolarum noxius est.

Palata saxis quadris, etiam serrà secis, nonnullum quoque marmoris et polita, soliditatebantur, que omnia חמר דב dicitantur, 1 Reg. 5, 31; 9, 20.

7, 9, 11, 42. Ezech. 4, 45. Paral. 22, 2; conf. quoque Exod. 20, 22. Isa. 9, 10. Amos 5, 11, 12. Cantic. 5, 15. In Persiâ insignis luxus in marmore invaluit, quem non modò rudera Persepolitana testantur, sed etiam Esch. 1, 6, legimus, ubi occurrit marmor album, *versicolor, rubrum et unclum crispum in tortore*. Quò splendidius aut magnificentius erat ædificium, cò majores molæ erant lapidum quadrorum, 1 Reg. 7, 9, 12. Lapis fundamentalis, fortè in angulo edificii, hinc quoque lapis angularis dicitur, majoris æstimabatur, et ex pluribus aliis singulari curâ seligebatur, atque in ædificiis sacris jure asyli gavisus fuisse videtur. Ps. 118, 22. Isa. 28, 16. Matth. 21, 42. Act. Ap. 4, 41. 2 Timoth. 2, 19. 1 Petr. 2, 6. Apoc. 21, 24.

Lapides quadri, quatenus ex residuis roderibus colliguntur, interdum quidem fibulis ferreis, quarum foramina hinc inde observantur, vix autem cemento, calce arenatant, litocollâ, nisi fortè tenuissimâ, connexi fuisse videntur. Latereæ autem solis siccatis, primitia dabit præconi nonniis luto cementabantur. Paulò tamen post calx, arena mixta, seu cementum, saltem lateribus igni coctis et lapidibus adhibebatur, Lev. 14, 41, 42, 43. Jer. 45, 9.

Incrustatio parietum seu trullisatio, que cemento fit, ætate Mosis communis fuit; Lev. 14, 41, 42, 45, atque nostro aëvo in Oriente est elegantissima, qualis et illi fuerit, que Dan. 5, 5, in comensu regis Babylonii memoratur.

Ligna adhibebantur non modò ad fores et portas, ad valvas et cancellos fenestrarum, atque ad tecta plana, sed etiam ad laqueata, quibus portæ ornabantur, que ut affigi possent, trabes miris inserebantur, quibus clavi firmis inherabant, Esdr. 6, 4. Hæc cubilia laquearibus condoscata, dicebantur *domus lapideæ*, Agg. 1, 4; conf. Jer. 22, 14, et ornabantur nonnullum in eis figuris, et auro, argento, gemmis et chore, atque hinc veniunt domus eburneæ, palatia eburnea, seu cubilia chore ornata, 1 Reg. 22, 59. 2 Paral. 5, 6. Ps. 45, 9. Amos 5, 15.

Ligna, præ ceteris usitata erant sycomori, que, in millia annorum perdurant; acacia, palmo, imprimis pro columnis et pro lignis transversariis; abietes, oleastri; pretiosiores erant cedri, 1 Reg. 6, 18, 7, 5, 7, 11. Isa. 9, 9; pretiosissima verò ligna ætate Salomonis fuerunt חמר ורזח vel חמר ורזח dicitur; notum quidem est arbutum, sed lignum per Arabiam et Indià advectum fuisse videtur, 1 Reg. 10, 11, 12. 2 Paral. 2, 7, 9, 10, 21. Occurrunt Isa. 41, 19, 44, 14, 69, 15, ligna חמר ורזח, ignota; et חמר ורזח, fortè quærens ilex.

§ 40. *Supellectilia.* — Supellex domesticæ antiquiori aëvo erat curta. Mola manaria et simplex furnus deesse non poterat, conf. Levit. 26, 26. Deut. 24, 6. Accedebant ollæ quepiam, cacabi, patinæ, utres, urcei, patere; atque biatæ sunt tapeta vel aulæ, quibus pavimento operiebatur; demum lectisteria quepiam, ut stragula villosa et crassiora vel villosa, Jud. 4, 18, et pretiosiora pulvinaria vel culicæ, hæc vel erioxylo farto, Esec. 15, 18, 21, quarum vicem

etiam pelles supplebant. Hæc omnia, uti nunc in Asiâ moeris est, interdum in arcâ parieti immissa, jacebant. Fulcrâ lecti nunc quidem in Oriente non videntur, sed lectus modò rudera Persepolitana testantur, quem lectus modò rudera Persepolitana testantur, sed etiam Esch. 1, 6, legimus, ubi occurrit marmor album, *versicolor, rubrum et unclum crispum in tortore*. Quò splendidius aut magnificentius erat ædificium, cò majores molæ erant lapidum quadrorum, 1 Reg. 7, 9, 12. Lapis fundamentalis, fortè in angulo edificii, hinc quoque lapis angularis dicitur, majoris æstimabatur, et ex pluribus aliis singulari curâ seligebatur, atque in ædificiis sacris jure asyli gavisus fuisse videtur. Ps. 118, 22. Isa. 28, 16. Matth. 21, 42. Act. Ap. 4, 41. 2 Timoth. 2, 19. 1 Petr. 2, 6. Apoc. 21, 24.

Lapides quadri, quatenus ex residuis roderibus colliguntur, interdum quidem fibulis ferreis, quarum foramina hinc inde observantur, vix autem cemento, calce arenatant, litocollâ, nisi fortè tenuissimâ, connexi fuisse videntur. Latereæ autem solis siccatis, primitia dabit præconi nonniis luto cementabantur. Paulò tamen post calx, arena mixta, seu cementum, saltem lateribus igni coctis et lapidibus adhibebatur, Lev. 14, 41, 42, 43. Jer. 45, 9.

Incrustatio parietum seu trullisatio, que cemento fit, ætate Mosis communis fuit; Lev. 14, 41, 42, 45, atque nostro aëvo in Oriente est elegantissima, qualis et illi fuerit, que Dan. 5, 5, in comensu regis Babylonii memoratur.

Ligna adhibebantur non modò ad fores et portas, ad valvas et cancellos fenestrarum, atque ad tecta plana, sed etiam ad laqueata, quibus portæ ornabantur, que ut affigi possent, trabes miris inserebantur, quibus clavi firmis inherabant, Esdr. 6, 4. Hæc cubilia laquearibus condoscata, dicebantur *domus lapideæ*, Agg. 1, 4; conf. Jer. 22, 14, et ornabantur nonnullum in eis figuris, et auro, argento, gemmis et chore, atque hinc veniunt domus eburneæ, palatia eburnea, seu cubilia chore ornata, 1 Reg. 22, 59. 2 Paral. 5, 6. Ps. 45, 9. Amos 5, 15.

Ligna, præ ceteris usitata erant sycomori, que, in millia annorum perdurant; acacia, palmo, imprimis pro columnis et pro lignis transversariis; abietes, oleastri; pretiosiores erant cedri, 1 Reg. 6, 18, 7, 5, 7, 11. Isa. 9, 9; pretiosissima verò ligna ætate Salomonis fuerunt חמר ורזח vel חמר ורזח dicitur; notum quidem est arbutum, sed lignum per Arabiam et Indià advectum fuisse videtur, 1 Reg. 10, 11, 12. 2 Paral. 2, 7, 9, 10, 21. Occurrunt Isa. 41, 19, 44, 14, 69, 15, ligna חמר ורזח, ignota; et חמר ורזח, fortè quærens ilex.

§ 40. *Supellectilia.* — Supellex domesticæ antiquiori aëvo erat curta. Mola manaria et simplex furnus deesse non poterat, conf. Levit. 26, 26. Deut. 24, 6. Accedebant ollæ quepiam, cacabi, patinæ, utres, urcei, patere; atque biatæ sunt tapeta vel aulæ, quibus pavimento operiebatur; demum lectisteria quepiam, ut stragula villosa et crassiora vel villosa, Jud. 4, 18, et pretiosiora pulvinaria vel culicæ, hæc vel erioxylo farto, Esec. 15, 18, 21, quarum vicem

etiam pelles supplebant. Hæc omnia, uti nunc in Asiâ moeris est, interdum in arcâ parieti immissa, jacebant. Fulcrâ lecti nunc quidem in Oriente non videntur, sed lectus modò rudera Persepolitana testantur, quem lectus modò rudera Persepolitana testantur, sed etiam Esch. 1, 6, legimus, ubi occurrit marmor album, *versicolor, rubrum et unclum crispum in tortore*. Quò splendidius aut magnificentius erat ædificium, cò majores molæ erant lapidum quadrorum, 1 Reg. 7, 9, 12. Lapis fundamentalis, fortè in angulo edificii, hinc quoque lapis angularis dicitur, majoris æstimabatur, et ex pluribus aliis singulari curâ seligebatur, atque in ædificiis sacris jure asyli gavisus fuisse videtur. Ps. 118, 22. Isa. 28, 16. Matth. 21, 42. Act. Ap. 4, 41. 2 Timoth. 2, 19. 1 Petr. 2, 6. Apoc. 21, 24.

Lapides quadri, quatenus ex residuis roderibus colliguntur, interdum quidem fibulis ferreis, quarum foramina hinc inde observantur, vix autem cemento, calce arenatant, litocollâ, nisi fortè tenuissimâ, connexi fuisse videntur. Latereæ autem solis siccatis, primitia dabit præconi nonniis luto cementabantur. Paulò tamen post calx, arena mixta, seu cementum, saltem lateribus igni coctis et lapidibus adhibebatur, Lev. 14, 41, 42, 43. Jer. 45, 9.

Incrustatio parietum seu trullisatio, que cemento fit, ætate Mosis communis fuit; Lev. 14, 41, 42, 45, atque nostro aëvo in Oriente est elegantissima, qualis et illi fuerit, que Dan. 5, 5, in comensu regis Babylonii memoratur.

Ligna adhibebantur non modò ad fores et portas, ad valvas et cancellos fenestrarum, atque ad tecta plana, sed etiam ad laqueata, quibus portæ ornabantur, que ut affigi possent, trabes miris inserebantur, quibus clavi firmis inherabant, Esdr. 6, 4. Hæc cubilia laquearibus condoscata, dicebantur *domus lapideæ*, Agg. 1, 4; conf. Jer. 22, 14, et ornabantur nonnullum in eis figuris, et auro, argento, gemmis et chore, atque hinc veniunt domus eburneæ, palatia eburnea, seu cubilia chore ornata, 1 Reg. 22, 59. 2 Paral. 5, 6. Ps. 45, 9. Amos 5, 15.

Ligna, præ ceteris usitata erant sycomori, que, in millia annorum perdurant; acacia, palmo, imprimis pro columnis et pro lignis transversariis; abietes, oleastri; pretiosiores erant cedri, 1 Reg. 6, 18, 7, 5, 7, 11. Isa. 9, 9; pretiosissima verò ligna ætate Salomonis fuerunt חמר ורזח vel חמר ורזח dicitur; notum quidem est arbutum, sed lignum per Arabiam et Indià advectum fuisse videtur, 1 Reg. 10, 11, 12. 2 Paral. 2, 7, 9, 10, 21. Occurrunt Isa. 41, 19, 44, 14, 69, 15, ligna חמר ורזח, ignota; et חמר ורזח, fortè quærens ilex.

§ 41. *Pagi oppida, urbes.* — Ex aggregatis tabernaculis seu tuguriis urti sunt pagi, atque oppida et ur-

bes. Quam nempe quipiæ se in habitaculis suis minis tutos esse observarent, domicilia munire coeperunt. Id primum præstitit Cain, qui videtur aliquot tuguriola, forè in colle sita, septo vel foveâ circumdedit, et deia fortèssè tabulatum quoddam addidisse, ex quo lapides in hostes præcipi possent. Quidquid sit, tales profecto erant prima urbes manum; Progressu temporis, septum conversum est in mœniam, fossa multò latior et profundius excavata fuit, atque tabulatum excrevit in turres. Magna incrementa municipibus jam ætate Moisi accesserunt, Num. 15, 25, 34; in comparationem tamen subsequentis levi venire non possunt. Urbes in Palestina jam ætate Josua non nimis minute erant, siquidem in urbe Ai, que parva fuisse perhibetur, occisa sunt 12 millia hominum Jos. 7, 5, 8, 16; 10, 2. Hebraeis sub Besele, numero ædè auctis, urbes quoque majores fuisse, deesse est; in primis Jerusalem augeri debuit, quia ad festa conveniebant multæ myriades hominum, et quoque per multum in tentoriis circa urbem, et in pagis proximis hospitium querebant, multa tamen millia in ipsâ urbe excipiebantur. Quantæ fuerint urbes Galilee ætate Christi, jam supra ex Josepho B. J. l. 5, 3, 2, ostendimus, et eo tempore ad festum paschale Jerusalem convenisse ferè trecentas myriades Judæorum, ex numero agrorum paschalium, quem Josephus refert, colligitur; et à Romanis sub Tito festo paschalis appropinquatis centum myriades urbes conditus fuerunt. Unde liquet, ambitum 55 stadiorum, quem Jerusalem ætate Christi occupabat, domibus plurimum contiguationem bene obtinuisse. Ceterum notatum dignum est, in Thalamide oppida atque urbes munitas, sicut in N. T. distingui.

Platen in urbibus Asiæ non sunt nisi 2 vel 4 cubitos lata, ut frequentiori umbrâ solis aerear; ast olim plures quoque multo latiores fuisse, patet ex eo, quod curru in eis agitabantur, quibus hodî Oriens caret. Ipse quoque Josephus passim angustiorum seu platearum angustas à latioribus distinguit. Quo etiam peculiari nomine חמר ורזח insigne sunt. Lustratum pavementum nostrâ quidem ætate in Oriente rarò occurrit, olim autem, saltem ætate Herodis, bene notum erat, et satis frequens fuisse videtur.

Forum, quod etiam venit domino חמר, antiquiori aëvo erat ad januum urbis, plerumque intra, nonnullum quàm extra mœnia, ubi mercato sub dio, vel in tuguriis aut tentoriis venum exponebantur, 2 Paral. 48, 9, 53; Neh. 8, 1, 5; 2 Reg. 7, 18; Job 29, 7; Dent. 17, 17. Ætate Christi autem, ut ex Josepho discimus, fora erant, qualia nunc in urbibus Orientis videntur, nempe platen, superius fornice clausæ, in quo foramina ad immittendum lumen adaptata sunt. Ex hæc platen, que portis instructa est, et noctu clauduntur, patent camera mercatorum in utraque serie domuum. In majoribus urbibus plures sunt hujus generis platen, et ferè pro quilibet specie mercium aliar, in quibus quoque artificum sunt officina.

Domus in urbibus orientatibus rari sunt contingunt, et plerumque hortos amplos annexos habent. Si lignum

Ninive et Babylon, spatium ferè incredibile occupasse perhibentur, cogitandum non est, si omne domibus arcis iunctis fuisse obitum. Babylonis partem ferè tertiam horti et agri occupabant, prout veteres scriptores testantur.

Aqueductus in urbibus orientabilibus esse antiquissimos, testatur Menander apud Joseph. Flav. Arch. L. 15, c. 14, § 2, et Hieronymus occurrit 2 Paral. 32, 50. 2 Reg. 20, 20. Isa. 7, 5, aqueductus piscinae superioris, quod nomen alium possit aqueductum notissimum, et probabiliter eundem, cuius rudera insignia Bethlehemi Hierosolymam, adhaesum visuntur, ille autem superior quas à Cilium ex occidentali placà, Hierosolymam deducet, cuius quoque rudera adhuc deprehensa sunt. Illi et alii aqueductus quos in Asia supra terram indicat, et per vales, extructis columnis et arcibus sustentati sunt, unda colligitur, antiquis notum non fuisse, equum conditam in eandem, ex qua descendit, altitudinem ascendere. Quasquam verò aqueductus frequentes fuerunt, cisternae tamen passim locum habebant.

Orientalis orbis tanquam feminis cogitare solent, et eas vocant jam matres incolarum, jam uxores regis, quas si à rege delinunt, adulterantur; jam etiam virgines, quae prostituuntur, et vestibus rotunda nudata relinquuntur, si eversis monumentis, quae vestigia comparantur, suspensioque denudantur, 2 Sam. 20, 19; 2 Reg. 10, 21, Ps. 37, 8, Is. 25, 12; 47, 1, 8; 54, 5; 62, 4, 5; 66, 9, 10, Jer. 3, 8, 14, 50; 3, 7, 8; 45, 26; 31, 4, Lam. 1, 4, 3, 17, Nabua, 5, 3, 6, Ezech. 16, 14, 23, 29.

CAPUT III.

DE NOMADIBUS.

§ 42. *Nomadum antiquitas et honos.*—Gens nomadum antiquissimum, Gen. 11, 2, copiosum usque ad nostram aetatem, permagnos terre tractus occupat, nec mirum; habet enim haec vivendi ratio permulta et magna commoda, imprimis libertatem et facile parabilem divitiis. Pastores quidem hi in desertis sine fixa sede vagantur, et praeter rem pecuniam omnia alia negotia vilipendunt et negligunt; nequaquam tamen sunt inculci et abjecti, sed graves, politi, magnanimos et potentes, uti fere Abraham, Isaac et Jacob, atque posterorum Israelitae, donec Chanaan armis occupasset. Greges ingentes et magnam servorum numerum alunt, atque domini quidem semper armati, vacatione, inspectione subditorum, et bellis vel praedationibus occupantur; servi autem partim armati sunt, ut praedones et bellas à gregibus arceant, partim verò non habent nisi buccinum et peram, quae instrumenta aliquando sunt et olim erant omnis apparatus peregrinantium et facultatis nimis valentium, nisi quò loco perae majorem sacrum portarent, 2 Reg. 4, 42; conf. 1 Sam. 17, 40, 42, Ps. 25, 4, Mich. 7, 14, Indith. 10, 5, 15; 11, 17, Matth. 10, 10, Luc. 9, 5; 10, 4. Si haec in Bibliis reges dicuntur pastores, nomenclatio nequaquam est abjecta, sed sublimis et honorifica; quare hoc nomen persaepe etiam Deo tribuitur,

qui erat Rex Hebraeorum; propriè haec compellatio dicit rectorem et curatorem, conf. Ps. 25, 1, 4, 8, 2, Isa. 40, 10; 65, 11, Jer. 10, 21; 22, 23, 25, 1; 51, 11, 56, 49; 50, 6; 51, 25, Mich. 5, 5, Nabua, 5, 18, Ezech. 10, 24; 34, 2, 28; 37, 24, Zachar. 10, 5, 8, 26, 14, 5. In antiquo quidem fœdere haec tropica pastorum notio perpetuò indicat reges, aetate verò Christi nomine pastorum concedebantur praecipuos Judaeorum, quòd priusquam ex schola Stoicorum descendit, qui solos sapientes staterunt esse verè reges. Hoc multò sane modestius, quam à Stoicis dictum fuit, à Judaeis adoptatum est. Ceterùm etiam, Iesum et propterea etiam Apostolos pastorum nomine insignivisse eos, qui regerent et gubernarent fideles, Eph. 4, 21, Matth. 9, 36, Joan. 10, 12, 14, Hebr. 15, 10, 1 Petr. 2, 25; 5, 4, 1 Cor. 4, 8.

§ 43. *Pascua.*—Pascua nobilium horum pastorum, sunt supra memorata deserta, Job. 5, 10, Marc. 4, 43. Hi vasti terrae tractus omnibus pastoribus communes, et nulli proprii sunt, nisi quisquam jus singulare in eis acquisiverit. Tale pascuum commune olim erat quoque partim Chanaan quam Abraham occupavit, et Isaac et Jacob retinuerunt, atque Israelitae ex Aegypto quoque cum gregibus invasisse videntur, donec à Chanaan multiplicatis excederent. Pascua certis gregibus propria, progressu temporis nonnumquam in contentionem veniunt, conf. 1 Reg. 20, et alia quoque accidit regioni Chanaan, quam Hebraei decem armis receperunt, Conf. infra, § 289. Octennia posthac Chanaan, Hebraeis non modo potissime vastissimum desertum Juda, sed et alia plura fuisse pascua, supra observavimus, conf. Isa. 65, 10, Jer. 50, 19. Quare dilucidius Hebraeos nomades deprehendimus, 2 Sam. 17, 27 et seq. 19, 52, 1 Sam. 25, 1 Paral. 27, 29, 51.

§ 44. *Migrationes nomadum.*—In his pascuis nomades cum gregibus suis easdem fere quotannis vias et tractus tenent, et aetate quidem in septentrionem vel montana, hieme verò in meridiam vel planities commigrant. Castro, instante migratione, duobus horis tolluntur, et iumentis imposita portantur usque in locum, in quo rursus figenda sunt. Greges diu noctue per totum annum sub dio versantur; hieme luna ovium, à vaporibus stabulorum immunda, et libero semper acri expocita, subditior fit. Pecudes semitam, quam quotannis ambulant, fere norant ut ductoribus non multum opus sit; custodiuntur tamen à servis, mercenariis, libris et filiabus, et quidem à filiabus quoque Emirorum seu imperatorum, quae peregrinis alluendum illa humanitatis officia Gen. 24, 17, 20, memorata exhibent. Conf. Gen. 29, 9, Exod. 2, 16. Servi autem ovium, qui hunc municipium est, et semper domus dantur, atque oves vespere, et foras quoque mane, numerat, Gen. 24, 2, 47, 6, Lev. 27, 32, 1 Paral. 29, 29, 50, Jer. 35, 15. Si animal vel fetus desideratur, factura à mercenario rescacienda est, Gen. 31, 38, quod verò Exod. 22, 12, limitatum est. Conf. Amos 3, 12. Mercenarii nomen quam mercedem capiebant quatuor certam de augmento gregis, Gen. 29, 40. Servi, qui interdum etiam

nomine possessionis vel gregis comprehenduntur, hieme tentoria, aestate verò pascua tabernacula habent; domini verò toto anno tentoria habitant, nisi à tempus in bonam viciniam concesserint, Gen. 19, 1, 26, 4, 42, 10, 20, 35, 17, Lev. 25, 45. Estantur quoque hieme inde speculam ex quo hostes forte appropinquantes eminus cernere possint, Mich. 4, 8, Ezech. 25, 4.

§ 45. *Pontes et cisternae.*—Aqua, in desertis illis perrara, ingentibus tamen gregibus necessaria, magni aestimatur, et fragilliter dispensatur, Joh. 22, 7, Num. 26, 17, 19, Dunt 2, 6, 28, Lam. 4, 5. Hieme nomades in illis tractibus, quos quotannis peragrunt certis distantis fodunt puteos et cisternas, quas ita occultare norant, ut nullus alius eas observet, atque aquas furari, et easdem senitas peragrare possit. Haec ratione nomades certis tractus occupant et sibi proprios reddunt, uti Abraham, Isaac et Jacob Palaestianum. Hieme lites de illis puteis peragrari fuerunt momenti, Gen. 21, 25, 26, 45, 22, Zephania, 2, 6. Aquarum verò receptacula diversa distinguuntur, 1° Scaturigines et fontes, qui, si superius aquae emittunt, omnibus communes sunt, sive aquae toto anno continuas, vel, ut Orientales eas compellant, *fontes sine verbera*, sive aestate deficientes, vel *fontes*, habent, Job 6, 15, 22, Isa. 35, 10, Jerem. 15, 18. Qui verò superius aquae non emittunt, putei proprii sunt illis, qui prius eos occuparunt vel foderunt; nonnumquam tamen pluribus nomadibus communes sunt, qui constitutis diei temporibus, cum gregibus ad eos conveniunt, aquam ordine praefixito, situlis vel utribus, per gradus putei apporantes, in canales effundunt, et greges ex ordine ad potum admittunt, Gen. 29, 5, 12, 24, 14, 15, Exod. 2, 16, Jud. 5, 11. Aquae fontium et intorum aquae vivae, ducuntur, et majores aestimantur, Lev. 14, 5; 50, 15, 15, Num. 19, 47; quare sunt symbolum prosperitatis, et ipse quoque Deus fons aquarum vivarum comparatur, Isa. 43, 19, 20; 49, 10, Jer. 2, 15; 17, 15; Ps. 87, 7; 75, 40, Joan. 4, 10, 14, 7, 37. Symbolum hoc interdum audacius exaggeratur, Ps. 87, 7, Joel 4, 18, Ezech. 47, 1 et seq. Zach. 14, 18 et seq. 2° Cisternae sunt flosorem, qui eas effoderunt, Num. 21, 22. Veniunt hoc nomen crypti subterraneae ample, et non raro spatium fugere occupantes, arcto verò ostio potentes, quod hieme aquas pluviarum et nivium immixtas excipit, deinceps verò lato lapide clauditur, et arena aut terra ita contingitur, ut non facile observetur. In urbibus cisternae erant melioris conditionis; nam muris subterraneis, qui ierustatione firmiter obducti erant, extructabantur, aut in saxis excudiebantur, in hieme inde rudera testantur, et non paucis adhaecum superstitibus sunt. Quòd si forte aquae nomadis, in cisternâ repositae, terrae motu vel alio casu pereant, vel furto auferantur, instat pastoribus et gregibus periculum exitii, quod et peregrinatoribus ad fontem peragrando contingit, si aqua in eo defecerit; quare defectus aquarum symbolum est permagnae calamitatis aut etiam exitii, Isa. 41, 17, 18; 44, 5. Cisternae aquae vacuae, permultum in limo latant

habent, ut, qui in eas projicitur, morte miseranda pereat, imprimis si ostium claudatur, ut neque clamor, ejus audiri possit, Gen. 37, 22 et seq. Jer. 58, 6, Lam. 5, 55, Ps. 40, 5, 69, 16; nihilominus cisternae vacuae usque carcerum praestabant, ut carceres, quoque supra terram extructi, nonnumquam retinebantur, Gen. 40, 15.

§ 46. *Pecudes minores nomadum.* Pecudes, quae nomades magno numero alunt, sunt oves et caprae, Jer. 49, 29, Ezech. 25, 4, quae utrasque Hebraei collectivè מִצֵּב, sigillatim verò מִצֵּב ovem et capram. Oves sunt cornuta, et omnes fere albae, Ps. 137, 16, Isa. 1, 18, Dan. 7, 9; perrarae sunt nigrae, parvis maculis, vel majorebus maculis conspersae; et variis circumspiciuntur, vel ut alii placet, variegatae pedibus, Gen. 50, 32, 54, 10, 12. Oves rutili vel postis splendentes fusi et subniveo velletis, Ez. 27, 18, in Caranania habentur. Allopium tris sunt in Oriente genera ovium, 1° Oves communes, quae in nostris terris cernimus; 2° aliae informes, cruribus brevioribus, corpore maculosis, sed vellere optimo, Amos, 1, 2 Reg. 5, 4; et 3° oves nostris majores et vellere subtili, atque harum rursus duae sunt species; nam aliae eandem habent ferè tribus cubitis longam et dimidia spatium crassam, quam interdum curientem impositionem trahunt, Exod. 29, 22, Lev. 5, 9; 41, 5, 8, 25; 9, 19; aliae autem, brevi quocumque cauda praeditae, sed in clunibus magnum pinguedinis massam gerunt.

Emolumentum ovium est lac, caro, et imprimis lana, quae his quotannis tunditur, et quantum dempsis expensis, de quolibet ove viz flosorem, tot tamen ferè nulla forenorum importat, quot oves aluntur, et aluntur à nomade in vastissimis desertis nulla millia, Job. 4, 5; 1 Sam. 25, 5, 4, 1 Paral. 5, 18, 21. Accedit annuum gregis per agnos incrementum, quod esse majus est, quam oves non paucos geminos parant, Cant. 6, 5. Aries infra tres annos coit cum ove, vel vere, vel autumno; et agni verales praestant autumnalibus. Hieme oves, quae tanta emolumenta afferunt, charissimae sunt nomadibus, qui illis etiam clara nomina imponunt. Aries, nomine à pastore evocatus, gregem praefert; quare primores populi passim aries nuncupantur, Jer. 25, 54, 55; 50, 8, Isa. 14, 9; 34, 40, Zach. 10, 5. Linguae arabicae plures habet voces, quibus pastores suas oves errantes compescunt, vel eas adveniunt ad intelligendum, vel ad aquam; et oves pastoris vocem norant et sequuntur, Joan. 10, 5, 14. Interdum una alterve ovis in tentorio, non secus ac canis, edacitate et diltur, quo Arabibus videri dicitur, conf. 2 Sam. 12, 15, 19, Jer. 11, 19. Ante tonsuram oves in locum maceris cinetum subdilem arect coguntur, ut per evaporationem et sudorem lana illi subditior. Hujusmodi ovilia erant et aliis usitatae, Num. 22, 16; 23, 55, 1 Sam. 24, 4, 2 Sam. 7, 8, Zeph. 2, 6; stabula verò nomadibus ignota sunt. Tempore tonsurae coovicia celebrabantur, 1 Sam. 25, 2, 4; 8, 36; 2 Sam. 15, 25.

Caere collectivè communi cum ovibus nomine מִצֵּב

comprehenduntur, proprie verò dicuntur עֵיט, ab עָצָה capra; hinc verò עֵיט דְּרָגִים, עֵיט דְּרָגִים dicitur. Nigro sunt colore, versicolores rari. Sub dio degunt, ut oves, nisi forte capella aut hircus, עֵיט, noctu in turgurium recipiunt, ne matrem sogat. Emolumentum est lac, עֵיט, omni alio lacte præstantius, Prov. 27, 27; caro in illis regionibus laeta, atque pili, ex quibus femine pannum faciunt, quo tentoria Arabum operiuntur. Ex pellibus parantur utres, ita ut pars pilorum quidem sit exterior, si aquam aut aliud liquidum, interior verò, si vinum continere debeant. Ex pellibus hircorum et capellarum parvi utres conficiuntur, qui vicini legitimum solument. Caprae Apeyranie pilis serici naturam caperunt (vulgo Kamelhaar), videntur antiquis Hebræis nota fuisse, et Schütz in der Sammlung der Reisen von Paulus VII, 108, 110, vidit gregem hircum caperum ex montibus non proci ab Aeco et Ptolemaide descendere, sicut Capr. 4, 1, 2, 6, 8, describitur. Diversa caprarum silvestrium species enumerare non vacat. Ceterum notatu dignum est, inter pecudes nomadum antiquiorum non modò esse porcos, sed etiam gallinas et anseres. Gallinae Hebræis recentiori ætate non defuerunt; nam gallina que pullos non suos alit, memoratur à Jer. 17, 41, et ætate Christi cantat gallus Jerosolymæ; ne audienti sunt Thimodæi, qui fero dicente anni recentiores, gallos et gallinas Jerosolymæ illi veterant.

§ 47. Boves. Boves, collectivè בָּקָר, sigillatim בָּקָר, עֵיט, עֵיט, עֵיט, juvenes infra tres annos עֵיט, עֵיט, עֵיט, ultra tres annos עֵיט, עֵיט, עֵיט, dicuntur אֲרָבִים nuncupantur à fortitudine, quod fero epitheton est. Hæc pecora in Oriente, nostris nunc, et in dorso supra pedes anteriores protuberantia quadam notabilia, magis quidem ad agnoscendam faciunt, à nomadibus tamen non minus aluntur, Gen. 24, 25. Job. 4, 5. Babulci, qui multo minoris sunt quam pastores ovium, opina pascua habebant in Baschan, Scharon et Achior. Hinc boves vel tauri Baschan, fortiores et ferociores, symbolum erant locustium potentiorum. Ps. 22, 15; 68, 51. Isa. 54, 7. Ezech. 56, 18. Deut. 55, 17. Prov. 14, 4. Coram boum, et nonnumquam etiam hircorum, tropice potentia veniunt. Ps. 75, 11; 89, 18, 25; 92, 11. Amos. 6, 43. Jer. 48, 45. Lam. 2, 3. Ezech. 29, 21. Dan. 7, 7, 8, 21; 8, 5, 3. Luc. 1, 63. Symbolum hoc insuperabilem et omnia contrariam potentiam indicat, si cornua assistant ferrea, 1 Reg. 22, 11. 2 Paral. 10, 4. Mich. 4, 15, 16. Illic et antiqui nummi representant reges comitos, et Arabes Alexandrum prædium coruibus, et magnates cornibus præditos unquam.

Boves non tantum iugo subdebantur, et plauris aratrique iungebantur, sed etiam, inprimis apud nomades, dorso onera portabant. Lac vocarum in alimentum et potum adhibetur, Gen. 48, 8; in caseam convertitur, Jac. 9, 10. 2 Sam. 17, 49, et spissatum quoque in uti infusum, percolatum asseverabatur, ut doin necretur in partes, que dicuntur segmenta lactis spissati 1 Sam. 17, 48. Butyrum verò

olim populis cultis usitatum non fuit, ejus locum tenebat oleum olivarum, quod non modò ad olera, sed ad omnes etiam alios cibos adhibebatur. In Bibliis quoque de butyro nulla mentio; חֲמֵץ חָיִים, quod in Volgata butyrum vertitur, Jul. 3, 25, bilibatur; itaque spissum est lac. Lac et mel lautissimis ferulis accenselatur; ast us quotidie vesci, indicat, ingentem præcessisse regionis depopulationem, ex qua nunc ampla et optima ubique pascua aderant, ut abundantia quoque lactis esset, atque etiam pauciores amplius mellificarent. Conf. 7, 15.

Boves vel tauri silvestres seu fæci, in Bibliis non occurrunt; nam animalia que nominibus עֵיט וְעֵיט, veniunt, sunt species gazellarum seu caprarum ferarum, que, quia quandam similitudinem boum referunt, ab Arabibus boves fæci dicuntur.

§ 48. De asinis. — Asini et asine (que ob pullos quoque parvas, masculis præferantur, et hinc omni occasione sigillatim recentiori) nomadibus erant frequentes, atque in Oriente, si solum educantur, iumenta sunt insipida, alacris, specie pulchra et minime ignobilis; quare magis estimantur, et tropic pro hominibus sedulis et industriis veniunt; Gen. 49, 14. Color fere est rubeo piceo fuscus, ad quem nonnumquam alaudero videtur; erant autem etiam asine versicolores, Jud. 5, 10; 10, 4; 12, 14; 19, 3, 5, nisi fortasse coloribus pictis fuerant; Orientales enim adhibebant equos et boves colore, quo visum fuerit, illisire animant. Iungebantur aratri et plauris, atque recentiori ævo etiam majoribus molis, Math. 18, 6; hinc Deut. 22, 10, caveatur, ne asinus cum bove aratro iungatur. Plerumque autem asini dorso onera, aut etiam homines vehabant, ad quod aptissimi sunt. Vestari animo, olim erat virorum gravium et principum, Gen. 22, 3, 5. Num. 22, 1, 21, 50. Jos. 15, 18. Jud. 1, 14; 5, 10; 19, 4; 12, 14. 1 Sam. 25, 10, 25. 2 Sam. 17, 35; 19, 26. 1 Reg. 2, 40; 45, 15, 2 Reg. 4, 22, 24. Zach. 9, 9, Math. 21, 1, 7, Marc. 11, 4, 7. Luc. 19, 29, 56. Joan. 12, 12, 16. Equi enim fere ad bellum destinati erant, et pacis tempore omnes asinis vehabantur, sicut Orientales adhibebant, etiam notiles, inprimis verò matronæ, asinis utuntur. Regebantur olim iuncto, freno, Gen. 22, 3, Num. 22, 21. Jud. 19, 10. 2 Sam. 18, 1; 17, 25. Dorso verò non imponebatur nisi pannus aut superdameumatum, cui vectus insidebat. Agaso cum fœculo sequebatur, qui, si opus erat, iumentum ad celeritatem inclinabat, Jud. 19, 5, 15. 2 Reg. 4, 24. Prov. 26, 5. Eccles. 55, 25.

Multi ætate Davidis occurrunt, 1 Paral. 12, 40. Ps. 52, 9, 2 Sam. 18, 9, 10; 45, 29. 1 Reg. 1, 25, 35, multo tamen antiquiores sunt, et probabilis iam ætate Moysi notè erant; nam etiam lex Lev. 19, 19, qui cavetur, ne animalia diversi generis ad colium admittantur, aversionem bestialitatis, que, teste Herodoto, in Ægypto interdum etiam publicè committatur, angebendam spectat, notam tamen ponit hæc diversorum animalium consociatione; ast jam Gen. 56, 24, עֵיט, esse mulos, prohibe non est. Ad

Hebræos nulli ab aliis populis adducti fuisse videntur, et recentiori ævo præstantiores veniebant ex Thiogardæ seu Armeniæ, Ezech. 27, 44, in Persiâ Ezech. §. 10, laudatur magni nulli, à pernicitate celebris, quarum matres epæ erant.

Onagrorum in Oriente igneus est numerus. Dux autem observate sunt species, altera *Daigetai*, et altera *Kulan* dicta, que posterior ab asiis domesticis, qui datà occasione libertatem vindicantur, descendere existimatur, conf. Bocharti Hierozoic. 1. 5. c. 16. p. 871. Illi onagri, Kulan dicti, animalia quidem sunt pavida et fugæ velocia, cicurari tamen possunt, si puli capiuntur. Daigetai autem multo celeriores sunt, et cicurari nequeunt, Job 11, 12; 24, 6; 39, 5, 8. Gen. 16, 12. Dan. 5, 21. Eccles. 15, 19. Daigetai esse עֵיט, et Kulan עֵיט, cum Job 59, 5, et cum usu loquendi arabico conciliari non potest, conf. Schultens in Job 59, 8, p. 1111, et Bocharti Hieroz. 1. 1. 5. c. 16, p. 869; quare עֵיט וְעֵיט duo nomina unius speciei esse videntur. Hæc animalia specie polchra et fugæ pernicissima, desertissimas eremos incolunt, et homines in magnâ distantia fugiunt. Femelle gregales sunt, et à masculo ducuntur, quo occiso, etiam ipse disperguntur, et sigillatim vagantur, Os. 8, 9. Pasca onagris sunt montes et valles saluginosæ, Job 59, 9. Lascivi esse dicuntur, et odoratu ceteris præstare, Jer. 2, 24, atque instincto proinde esse, quo aquas distites observant; quare peregrini pecunia aquæ laborantes, eos sequi solent, Ps. 104, 14. Isa. 32, 14. Jer. 24, 6.

§ 49. Camelii. — Camelorum duo sunt genera, alterum Turcicum seu Bactrianum, duplici tubero præditum, atque majus et fortius, 800 imò et 1500 libras portans, sed calor impatientis; alterum unice tubere præditum, nomini 500 vel 700 libras portans, sed caloris patientissimum, quod rursus est vel Turanicum, vel Arabicum, vel genus quoddam pernicis, quod nomine dromediorum venit, Isa. 60, 6, 66, 20. Jer. 2, 25. Hæc animalia mansuetissima sunt excepto tempore uriginis, quo linguam ex ore pendulam et spinam operant habent, et immorigera sunt, Jer. 2, 10, 11. Pavidissimis alimentis saturantur et solum 16, imò et 40 dies tolerant; quare pro vastissimis illis desertis iniquis quibus maxime faciunt, iniquis à nomadibus magno numero aluntur, nec nobilis censetur arabis, nisi dominus sit camelorum, Gen. 24, 10, 64; 51. 17. 1 Paral. 5, 19, 21. Jer. 49, 29; conf. 1 Sam. 50, 17. 1 Reg. 10, 2. Isa. 50, 6. Ezech. 25, 4. Hinc consuevit sunt iumenta ad transportanda oneris generis onera et sarcinis, Gen. 57, 25. Jud. 6, 5. 1 Paral. 12, 40. 2 Paral. 15, 14. 2 Reg. 8, 9. Isa. 50, 6, atque persæpe homines quoque isidem vehantur, 1 Sam. 30, 17. Quasi incolumem septem, aliter post alterum, quorum quilibet tenui fœculo taneo nexis est pendulam gestat, ut agaso, qui primum simili fœculo ducit, audiat, omnes reliquos sequi. Hujusmodi camelii septeni dicuntur ex quo explicatur Isa. 60, 6, quod Volgata per inundatio camelorum vertit. Qui ca-

melis veluntur, vel insident sicut equo, vel ita, ut ambo pedes ex uno altero latere dependant, vel sedent super quales, utroque latere cancelli in equilibrio suspensus, vel denique in sella seu pilena (עֵיט), que quasi parva domuncula est, in dorso camelii firmata, in qua sed et homo secum habens suppeditem, persæpe in duæ partes divisa est, ut in quilibet selet viator. Hæc domuncula indigne lecta est velis, que nomini in parte anteriori vultubilla sunt, ut insidens, si visum fuerit, præscipere, videri autem non possit. Plerumque mulieres, rariss viri eî utuntur, Gen. 51, 17, 54. 1 Sam. 50, 17. Si in viâ descendere visum fuerit, camels non, ut alius, genus flecûit, sed agaso inclinât animalia lacum sumum, in quo insidens delabitur, Gen. 24, 64. Ceterum camelii, quibus divites vehantur, passim ornati erant torquibus et lamulis eximias, que עֵיט dicuntur, Jud. 8, 21, 26.

Nomades omnia hujus animalis in usum convertere solent: lac bibunt, quæquâ glutinosus est, et, si acidum seu spissatum, inebriat, Jud. 1, 19; 5, 25; carnis vescuntur, que verò Hebræis Levit. 11, 4, interdicte erant; pilos, qui quotannis defluunt, in crastinum pannum cogunt, quo plebei vestuntur, Math. 5, 4. Arabes plerimas quoque in linguam suam intulerunt glutinosam ad camelos, et tropi ab illis deprompti tantâ gaudent dignitate, quantâ Hebræorum à bobus deprompti. Occurrunt quoque Math. 19, 24; 23, 24, due à camelis desumpta sententia.

§ 50. De equis. — Equi עֵיט, עֵיט, עֵיט, et nonnumquam etiam עֵיט dicuntur, Job 38, 22. 1 Sam. 8, 11. 2 Sam. 1, 6; 8, 4, 10, 18; 1 Paral. 18, 4. Isa. 21, 7; 28, 28. Nomen עֵיט Isa. 8, 16; 50, 11, epitheton fortitudinis est quod non solis equis, sed etiam bobus tribuitur. Hæc recentioribus nomadibus rarissima animalia, antiquis non erant. Occurrunt primum in Ægypto, Gen. 57, 17; 49, 17. Exod. 9, 5; 14, 6, 28. Job 59, 6, 19, que regio et deinceps perpetuâ ab equis celebris fuit, 1 Reg. 10, 28. Isa. 51, 1, 30, 9. Ezech. 17, 15. In Palestinâ septentrionali Joane c. 11, 4, 9, offendit cæteris bellicos et equitum, sed equis captis cervi succis fuerant, quia in Palestinâ montosa exiguum equum præstare poterant, conf. Jud. 4, 15; 8, 22, 28. Panno post Philistinæ quoque cæteris bellicos in pellem educuntur, Jud. 4, 19, conf. 1 Sam. 15, 5. Sam. 2, 6.

Olim equi fere soliti ad bellum parati erant, Prov. 21, 51, quare asinis, tempore pacis visibus, opponuntur, Os. 44, 4. Zach. 8, 9. Hebræi equitum primum adierunt sub Salomone, nam qui à Davide, ex prebâ recrutati fuerant 100 equi 2 Sam. 8, 4. 1 Paral. 18, 4, erant ad usum regis destinati, quod exemplum imitatus est Absalon, 2 Sam. 15, 1. Hinc David non tantum canit rationem domandi equos, sed etiam subsannat exercitus equestres, Ps. 52, 9, 66, 12, 20, 8, 42; 55, 17; 76, 7; 147, 10. Salomon magnum simul æquorum, ex Ægypto in Syriam, mercatorem fecit; adducuntur ex Ægypto et ex Kovâ, fortissæ Kuâ, que in Africâ sita est, Reg. 10, 28. 2 Paral.

1, 16, 17; atque equis 150, quadriga 600 siclis veniunt. *Est* Eszechielis c. 27, 14, Tyri equos emant ex Thogranii seu Armenia. Post Salomonem Hebraei perpetuo habebant exercitus equestres et curus bellicos. Qui equis velabantur, nec ephippio, neque stropia utebantur, sed panno, qui dorso equi imponebatur, insidebant. Mulieres vix equis utebantur; si autem his velabantur, insidebant, prout asiatici (si autem adhibendum in Oriente) eadem ratione, quia viri. Equi ante seculum nomen quoque soleis ferreis carolant. Amos 6, 12, quare solido iugulo uagui aestimabantur. Isa. 5, 28. Notissimum autem erat huiusmodi capistrum, quo tyroque etiam mali regiebatur, Ps. 52, 9.

§ 51. *De canibus.* — Etiam nomadibus canes, ad custodiendos et agendos greges necessarii, et in arabis quoque orientaliibus perquam frequentes sunt, ab omnibus tamen, ut animalia inimica sperantur, exceptis solis venaticis qui manū consequuntur. Hinc compellatio canis, mordax est concivium, contemptum spirans, Job. 50, 4, 1 Sam. 17, 45, 2 Sam. 5, 8, 2 Reg. 8, 15, Prov. 26, 11; conf. Luc. 16, 21, 2 Petr. 2, 22, et nomen canis mortui, simul imbecillitatem indicat, 1 Sam. 24, 15; 2 Sam. 9, 8; 16, 9, merces quoque pederastriae ex contemptu dicebatur merces canis, Dent. 25, 18, et Iudaei etiam Christi, ethnicos nuncupare solebant canes, quod fides per diminutivum canicis, amolitur, Matth. 16, 22, 23. Alias bestias mordaces hoc seculum veniant, Matth. 7, 6, Philipp. 3, 2, Gal. 5, 15. Exceptis venaticis canes in Oriente non habent dominos, sed liberi vagantur in plateis, et alimenta conquirunt, quae illis hinc inde in foveas conficiuntur, Lev. 22, 31, Matth. 15, 17; quia autem haec vix sufficienti; etiam cadavera vorant, et homines quoque nocui invadunt, Ps. 21, 17; 12, 1 Reg. 14, 2, 11; 16, 4; 20, 21; 21, 25; 22, 58, 2 Reg. 9, 30, Jer. 15, 3, Luc. 15, 21. Haec animalia, tanta copia vagantia, noctu, quolibet exorto tumultu, latratus ingentes edunt, et auditu Orientalium planeta da mortuo, undique ululant; atque hinc explicandum est, Exod. 11, 7. Conf. quoque Jos. 10, 21.

Canes aurei seu feni, persici *Schaghal*, turcici *Puchhal* dicuntur, ab Hebraeis vero, Aramaeis et Arabibus nomine vulpium comprehenduntur, Job. 5, 13, Jud. 13, 4, Neh. 3, 45; 1, 27. Vulpes autem proprias Hebraei per epitheton *parvas* distinguunt, Cant. 2, 12, et canes aureos dicunt quoque nonnumquam *דוב* et *דוב*, 27, Ps. 44, 20, Job. 50, 29, Isa. 15, 22, Mich. 1, 8, Jer. 9, 10, Eszech. 52, 2. Haec animalia sunt inter canem, lupum et vulpem media, 5 1/2 pedes longa, vellis flavis in extremitate nigrescentibus, et cauda quassa in nigrum colorem desinente. Gregalia sunt, videri in antris latent, noctu vagantur et ululant, Job. 30, 29, 50; domus quoque irrepunt, ut alimenta furerent. Ceterum adeo fatis sunt, ut furto occupata, auditu ululatu alterius socii ulularet, et se ipsa prodant; alias quoque facili capiantur, Jud. 15, 4, Cadavera quoque vorant, Ps. 63, 11. Mordacia quidem, solatium tamen haeculo conspiciuntur. Magna est harum bestia-

rum in Palestina copia, imprimis in Galilaea, ad Gazam et Iaffam seu Joppen, Jud. 15, 4. Vincis quidem dispendia, multo tamen majora vulpes inferunt Cant. 2, 15.

§ 52. *De venatione.* — Canes nomadum, uti copiosi, minime tamen sufficienti ad depellendos à grege belluas rapaces, nisi pastores ipsi eas dejiciant; quare facili assuescunt venationi, eique eo diligentius operantur, quia carnes ferinas lautissimis ferulis accercent. Primi veri homines, ut se contra feras trementur, ad venandum cogebantur, et magnus venator de humano genere bene merebatur, quem quippiam, non omnia adjuncta accuratè pensantes, Netrodum fuisse statuunt, Gen. 10, 9. Tale vero non amplius erat avum, quo Deus, per Moysen Hebraeis leges tulit; quod de venatione hinc tantummodo leges late sunt, Exod. 25, 11, Lev. 25, 6, 7, Dent. 22, 6, 7, quae ad conservanda ferarum Palestinae genera collineant. Venatio olim respiciebat celeritatem et fortitudinem. Queniam olim leones quoque absque armis jugulabantur, quod in Oriente bodie hinc aliquid praestantur. Armata erant eadem, quorum in bella usus, nempe arcus et sagittae; unde iam venator Ismael Gen. 21, 21, dicitur sagittarius; porro hasta seu lancea, jaculum, gladius, astus quoque et insidiae in subsidium vocabantur, ut retia, quibus etiam leones capiebantur, Eszech. 49, 8; porro tendiculae, laquei atque foveae, quae imprimis leonibus parabantur orbiculares, ita ut mediocriter maneret elevatum, in quo fixus palus agrum renebat; hujus balatus leones accersebat, qui, agrum rapturi, in profundum, raptus leviter contactam foveam delabebatur, ut evadere non possent, Eszech. 49, 4. Aves retilibus capiebantur, Prov. 1, 17, Os. 5, 12, Amos 5, 5. Haec technae et machinationes passim tropici usurpantur, et insidias, simulum discrimen, vel presens exitium significant, Ps. 9, 16; 57, 2; 60, 23, 24; 94, 13; 119, 85, Prov. 26, 27, Isa. 21, 17; 42, 22, Jer. 5, 37; 6, 21; 18, 22; 48, 44, Luc. 21, 35, Rom. 14, 9, ipsa quoque mors assilur venator, Jaculo vel stimulo et reti armatus, quibus homines capiat et interficiat, Ps. 91, 5; Os. 13, 14, 1 Cor. 15, 55.

De ceteris animalibus, quae in Bibliis occurrunt, consule Bocharti Hierozoicon, à Rosenmullero secundis curis editum 1795-96, Lipsiae, et Oldmani Saunmangeni aus der Naturkunde zur Erklärung der heil. Schrift, 1789, 90.

§ 53. *De predationibus.* — Nomades probabiliter à venatione ferarum ad depredandos viatores, delays, sunt, quod negotium inauspice in vastis desertis, nec secus ac piratae in mari, tractant. Id jam de Ismaele quippe posteris Gen. 16, 12, praedictum legitur, et huiusmodi huiusmodi opere complent; indomitum enim perpetuo fuerunt et sunt adhaerent praedones, quibus tamen plerique alii nomades parum cedunt. Latitant sub arenarum collibus, et peregrinos expectant, atque usque ad eorum expoliant, conf. Jer. 5, 2, neque tamen quemquam interimunt, nisi quippiam eis ipsis interfecit fuerit; solebat et hinciam spoliatis douare, ut nuditatem tegant; admittant quoque, ut peregrini per

legatos pretio satis aequo spoliationem redimant. Omnes quidem nomades perhiant sunt, ad eum in castris omnibus humanitatis officiis liberaliter et gratis excipiunt, atque ab omnibus injuriis defendant; est prostris alii sint homines, si peregrini in desertis occurrunt. Sunt tamen et erant omni aequo etiam nomades, qui infame hinc negotium minime reputant honestum; ex quibus fuit Abraham, Isaac, Jacob et Ismaelita, quorum tamen aliqui ad hoc ipsum nonnumquam abrepti fuerunt, Jud. 9, 15; 11, 1, seqq. Mich. 2, 8.

CAPUT IV.

DE AGRICULTURA.

§ 54. *Emolumenta agriculturae.* — Alterum hominum princeps aetatis negotium erat agricultura, Gen. 2, 15; 5, 17, 19, 4, 2, quae maxima vite praestat commoda, et haec antiquis illis, gentes agriculturali destitutas essentibus, magis persequi erant. Conf. Xenophon in *Memoria* V, § 1, 2, p. 290, 505. T. IV, ed. Thibone. Quare Noe post diluvium ad eam rursum reversionem est, et quippiam quoque nomades eam minime neglexerunt, Gen. 26, 12, 14; 25, 34; 37, 7, Job 4, 5. Civitates autem plures, agriculturali diligentia tractata, brevi tempore creverunt, imprimis civitates Babilonioium et Aegyptiorum, qui antiquis aliis gentibus in hoc genere praecelluerunt. His accedunt Hebraei, qui agriculturae emolumenta in Aegypto didicerunt, et deinde singulari semper industria insignes fuerunt.

§ 55. *Leges Moysae de agricultura.* — Lex Moysae fundamentum civitatis fuit agriculturae, et elvi cultibus praefixit fundum, quem coleret, et haereditas relinquere, nec unquam in perpetuum, sed duntaxat usque ad proximè sequentem annum Jubileum alienare posset, quò lege cautum fuit, ne ditiores magnum agrorum multitudinem coemerent, et pauperibus deinceps, elocarent, quod in Oriente nullo non tempore, ad adhibendum fieri consuevit. Huic legi additur 2° et venditor, vel proximus consanguineus, agrum venditum, numerando pretium proventuum usque ad annum Jubileum, redimere posset, Dent. 15, 19, 28, conf. Ruth 4, 3, Jer. 32, 7, Isa. 5, 8, Eszech. 7, 10. De cetero fuit 3° et Hebraei non essent nisi haereditarii praediorum suorum conductores et coloni regis Jehovae, conf. Israh. § 208. 4° Consuevendo agrorum terminis lapidibus signatis, iam olim vigens, Job 24, 2, in legem conversa fuit, et anathema indictum illi, qui terminos clam dimovere auderet. Juxta has leges sub Josue, regio in tribus, et dein in Hebraeos singulis finitimo mensuris divisa fuit, Jos. 17, 5, 14; conf. Amos 7, 47, Mich. 2, 5, Ps. 78, 55, Eszech. 40, 5, Zeph. 2, 5. Quare fatis quoque pro praesulo venit, Ps. 46, 6, Jos. 17, 5, 14, 49, 9. Ceterum res pecuniaria non interdicta fuit.

§ 56. *Honor agriculturae.* — Non modo emolumentum agriculturae, sed etiam illa civitatis constitutio, quibus Hebraei, tum in pagis et oppidis, tum in uribus habitantes, sine discrimine essent rustici, huic conditioni conciliabatur haereditas, ut et ipsi ditiores, etsi

non perpetuo cum suis servis agrum colerent, nam tamen ad aratrum ponere non designarentur, 1 Sam. 11, 7, 1 Reg. 19, 49, conf. 2 Paral. 26, 10, Judith. 8, 2. Sacerdotes et Levitae, aliis quidem negotiis occupati, agriculturae tamen, ex qua proventus suos percipiebant, vivipendere non poterant. Hinc agriculturae honores, etsi deinceps ingruente luxu imminutos, non tamen prostris desuit, et post exilium quoque, quibus multi Judaei essent mercatores, opifices et artifices, continuabatur, imprimis sub Gitione Persarum, qui, religione ducti, agriculturam maximi faciebant.

§ 57. *Modus ampliandi ubertatem.* — Solum quidem Palaestine uberrimum est, si modo non desit ros, et physis animalibus et vernalis; quare regio, opposita Aegypto, à pluvibus laudatur, Dent. 11, 10. Nihilominus Hebraei solertia sua telluri subveniebant, et non modo agros elapidabant, Os. 12, 11, sed etiam divisim in canales rivis agros rigabant, ut ipsos aestate quoque iniqui hortorum colere possent, Ps. 1, 5; 69, 10, Prov. 21, 1, Isa. 50, 25; 52, 2, 20. Quare scaturigines, fontes et rivus, agricolis aequè chari erant ac nomadibus, Jos. 15, 9, Jud. 1, 15, et hinc Chanaan, Dent. 8, 7, quoque à scaturiginibus et fontibus, qui in Aegypto desunt, laudatur. Solum quoque fecundabantur canalicibus, in quos stramen, stipula, gluma et verpetes atque herbae, quibus anno sabbatico campi obducuntur, igit in agrum hinc missis, redigebantur, quo simul semina herbarum noxiarum destructo, Isa. 7, 25; 32, 15, Prov. 24, 32. Denique stercoresco quoque minime neglecta fuit, Ps. 85, 11, 2 Reg. 9, 37, Isa. 25, 20, Jer. 8, 2; 9, 22; 16, 4; 25, 55; Luc. 14, 54, 55.

§ 58. *Genera frumentorum.* — Frumentum de quo mentio occurrit, est triticum, milium, zea seu spelta, holcus, hordeum, faba, lentes, cuminum pratense, melanthium, linum, gossypium; his accedunt diverse species cucumerum, et fortissè oryza, Isa. 28, 25. Secale et avena hodie tam in climatibus calidioribus non habetur, sed suppletur per hordeum, quod mixtum confectis stramine, pabulum est jumentorum. Triticum, quod etiam frumentum pro excellentiam vocatur in Aegypto aetate Josaphi crecabat, ut nunc in Africa, in fruticosa seu ramos, quorum quilibet spicam progeminabat, Gen. 41, 47, 48 quidem in Palestina non obtinet, sed triticum Palaestense multo est praestantius Aegypto. Gossypium non solum in arboribus magnis et multos annos durantibus, sed etiam in fruticibus, qui quotiens seruntur, crescit in capillis instar nucum, quae matrescentes dissiliunt, denum decerpit atque aprico expositis, intumescent in magnitudinem magni mali, et exhibent gossypium cum aliquo granis, quae sequenti anno rursum seruntur. Gossypium fruticum, *gossypium*, albedine praestat.

§ 59. *Instrumenta agriculturae.* — Cultura soli initio simplicissima, non aliis instrumentis quam scapiis hinc acutis agebatur, quibus humus relaxabatur, donec pala seu spatha, et deinceps aratrum, exrogitaretur, quae utraque instrumenta aetate Moysi notissima erant, Dent. 25, 10, Gen. 45, 6, Job. 1, 14. Primum aratrum profectio non erat nisi ramus arboris solidior ex quo

1, 16, 17; atque equis 150, quadriga 600 siclis veniunt. *Est* Eszechielis c. 27, 14, Tyri equos emant ex Thogranis seu Armenia. Post Salomonem Hebraei perpetuo habebant exercitus equestres et cursus bellicos. Qui equis velabantur, nec ephippio, neque stropia utebantur, sed panno, qui dorso equi imponebatur, insidebant. Mulieres vix equis utebantur; si autem his velabantur, insidebant, prout asiatici (si autem adhibendum in Oriente) eadem ratione, quia viri. Equi ante seculum nomen quoque soleis ferreis carolant. Amos 6, 12, quare solido iugulo uagui aestimabantur. Isa. 5, 28. Notissimum autem erat huiusmodi capistrum, quo tyroque etiam mali regiebatur, Ps. 52, 9.

§ 51. *De canibus.* — Etiam nomadibus canes, ad custodiendos et agendis reges necessarii, et in arabis quoque orientaliibus perquam frequentes sunt, ab omnibus tamen, ut animalia immania sperantur, exceptis solis venaticis qui manui censentur. Hinc compellatio canis, mordax est concivium, contemptum spirans, Job. 50, 4, 1 Sam. 17, 45, 2 Sam. 5, 8, 2 Reg. 8, 15, Prov. 26, 11; conf. Luc. 16, 21, 2 Petr. 2, 22, et nomen canis mortui, simul imbecillitatem indicat, 1 Sam. 24, 15; 2 Sam. 9, 8; 16, 9, merces quoque pederastriae ex contemptu dicebatur merces canis, Dent. 25, 18, ad Iudaei statu Christi, ethnicus nuncupare solebant canes, quod fides per diminutivum canicis, amolitur, Matth. 16, 22, 23. Alias bestias mordaces hoc secomnia veniant, Matth. 7, 6, Philipp. 3, 2, Gal. 5, 15. Exceptis venaticis canes in Oriente non habent dominos, sed liberi vagantur in plateis, et alimenta conquirunt, quae illis hinc inde in foveas conficiuntur, Lev. 22, 31, Matth. 15, 17; quia autem haec vix sufficienti; etiam cadavera vorant, et homines quoque nocui invadunt, Ps. 21, 17; 12, 1 Reg. 14, 2, 11; 16, 4; 20, 21; 21, 25; 22, 58, 2 Reg. 9, 50, Jer. 15, 3, Luc. 15, 21. Haec animalia, tanta copia vagantia, noctu, quolibet exorto tumultu, latratus ingentes edunt, et auditu Orientalium planeta da mortuo, undique ululant; atque hinc explicandum est, Exod. 11, 7. Conf. quoque Jos. 10, 21.

Canes aurei seu feni, persici *Schaghal*, turcici *Puchhal* dicuntur, ab Hebraeis vero, Aramaeis et Arabibus nomine vulpium comprehenduntur, Job. 5, 13, Jud. 13, 4, Neh. 3, 45; 1, 27. Vulpes autem proprias Hebraei per epitheton *parvas* distinguunt, Cant. 2, 12, et canes aureos dicunt quoque nonnumquam *דוב* et *דוב*, 27, Ps. 44, 20, Job. 50, 29, Isa. 15, 22, Mich. 1, 8, Jer. 9, 10, Eszech. 52, 2. Haec animalia sunt inter canem, lupum et vulpem media, 5 1/2 pedes longa, vallis flavis in extremitate nigrescentibus, ex cauda quae in nigrum colorem desinente. Gregalia sunt, videri in antris latere, noctu vagantur et ululant, Job. 30, 29, 50; domus quoque irrepunt, ut alimenta furerent. Ceterum adeo feni sunt, ut furto occupata, auditu ululante alterius socii ululante, et se ipsa prodant; alias quoque facili capuntur, Jud. 15, 4, Cadavera quoque vorant, Ps. 63, 11. Mordacia quidem, solatium tamen haeculo conspiciuntur. Magna est harum bestia-

rum in Palaestina copia, imprimis in Galilaea, ad Gazam et Jaffam seu Joppen, Jud. 15, 4. Vincis quidem dispendia, multo tamen majora vulpes inferunt Cant. 2, 15.

§ 52. *De venatione.* — Canes nomadum, uti copiosi, minime tamen sufficientes ad depellendas à grege belluas rapaces, nisi pastores ipsi eas dejiciant; quare facili assuescunt venationi, eique eo diligentius operantur, quia carnes ferinas lautissimis ferulis accercent. Primi veri homines, ut se contra feras trementur, ad venandum cogebantur, et magnus venator de humano genere bene merebatur, quem quippiam, non omnia adjuncta accuratè pensantes, Netrodum fuisse statuunt, Gen. 10, 9. Tale vero non amplius erat avum, quo Deus, per Moysen Hebraeis leges tulit; quod de venatione hinc tantummodo leges late sunt, Exod. 25, 11, Lev. 25, 6, 7, Dent. 22, 6, 7, quae ad conservanda ferarum Palaestinae genera collineant. Venatio olim respiciebat celeritatem et fortitudinem. Queniam olim leones quoque absque armis jugulabantur, quod in Oriente bodieum aliqui praestant. Armata erant eadem, quorum in bella usus, nempe arcus et sagittae; unde iam venator Ismael Gen. 21, 21, dicitur sagittarius; porro hasta seu lancea, jaculum, gladius, astus quoque et insidiae in subsidium vocabantur, ut retia, quibus etiam leones capiebantur, Eszech. 49, 8; porro tendiculae, laquei atque foveae, quae imprimis leonibus parabantur orbiculares, ita ut mediullium maneret elevatum, in quo fixus palus agrum renebat; hujus balatus leones accersebat, qui, agrum rapturi, in profundum, raptus leviter contactam foveam delabebantur, ut evadere non possent, Eszech. 49, 4. Aves retilibus capiebantur, Prov. 1, 17, Os. 5, 12, Amos 5, 5. Haec technae et machinationes passim tropici usurpant, et insidias, simulum discrimen, vel presens exitium significant, Ps. 9, 16; 57, 2; 60, 23, 24; 94, 13; 119, 85, Prov. 26, 27, Isa. 21, 17; 42, 22, Jer. 5, 37; 6, 21; 18, 22; 48, 44, Luc. 21, 35, Rom. 14, 9, ipsa quoque mors assilur venator, Jaculo vel stimulo et reti armatus, quibus homines capiti et interficiat, Ps. 91, 5; Os. 13, 14, 1 Cor. 15, 55.

De ceteris animalibus, quae in Bibliis occurrunt, consule Bocharti Hierozoicon, à Rosenmullero secundis curis editum 1795-96, Lipsiae, et Otfmanni Saunmangensius der Naturkunde zur Erklärung der heil. Schrift, 1789, 90.

§ 53. *De predationibus.* — Nomades probabiliter à venatione ferarum ad depredandos viatores, delays, sunt, quod negotium leucupie in vastis desertis, nec secus ac piratae in mari, tractant. Id jam de Ismaele quippe posteris Gen. 16, 12, praedictum legitur, et huiusmodi ferarum opere complent; indomitum enim perpetuo fuerunt et sunt adhaerenti praedones, quibus tamen plerique alii nomades parum cedunt. Latitant sub arenarum collibus, et peregrinos expectant, atque usque ad eorum expoliant, conf. Jer. 5, 2, neque tamen quemquam interimunt, nisi quippiam ex ipsis interfecit fuerit; soleat et hinciam spoliatis douare, et nuditatem tegant; admittant quoque, ut peregrini per

legatos pretio satis aequo spoliationem redimant. Omnes quidem nomades perhiant sunt, ad eas in castris omnibus humanitatis officiis liberaliter et gratis excipiunt, atque ab omnibus injuriis defendunt; est prostris alii sint homines, si peregrini in desertis occurrunt. Sunt tamen et erant omni aequo etiam nomades, qui infame boe negotium minime reputant honestum; ex quibus fuit Abraham, Isaac, Jacob et Ismaelita, quorum tamen aliqui ad hoc ipsum nonnumquam abrepti fuerunt, Jud. 9, 15; 11, 1, conq. Mich. 2, 8.

CAPUT IV.

DE AGRICULTURA.

§ 54. *Emolumenta agriculturae.* — Alterum hominum princeps aetatis negotium erat agricultura, Gen. 2, 15; 5, 17, 19, 4, 2, quae maxima vite praestat commoda, et haec antiquis illis, gentes agriculturali destitutas essentibus, magis persequi erant. Conf. Xenophon in *oikonomia* V, § 1, 2, p. 290, 505. T. IV, ed. Thibone. Quare Noe post diluvium ad eam rursum revertis est, et quippiam quoque nomades eam minime neglexerunt, Gen. 26, 12, 14; 25, 34; 37, 7, Job 4, 5. Civitates autem plures, agriculturali diligentia tractata, brevi tempore creverunt, imprimis civitates Babilonioium et Aegyptiorum, qui antiquis aliis gentibus in hoc genere praecelluerunt. His accedunt Hebraei, qui agriculturae emolumenta in Aegypto didicerunt, et deinde singulari semper industria insignes fuerunt.

§ 55. *Leges Moysae de agricultura.* — Lex Moysae fundamentum civitatis fuit agriculturae, et civi cultibus praefixit fundum, quem coleret, et haereditas relinquere, nec unquam in perpetuum, sed duntaxat usque ad proximè sequentem annum Jubileum alienare posset, quò lege cautum fuit, ne ditiores magnum agrorum multitudinem coemerent, et pauperibus deinceps, elocarent, quod in Oriente nullo non tempore, ad adhibendum fieri consuevit. Huic legi additur 2° et venditor, vel proximus consanguineus, agrum venditum, numerando pretium proventuum usque ad annum Jubileum, redimere posset, Dent. 15, 19, 28, conf. Ruth 4, 3, Jer. 32, 7, Isa. 5, 8, Eszech. 7, 10. Deceat fuit 2° et Hebraei non essent nisi haereditarii praediorum suorum conductores et coloni regis Jehovae, conf. Israh. § 208. 3° Consuecudo agrorum terminis lapidibus signatis, jam olim vigens, Job 24, 2, in legem conversa fuit, et anathema indictum illi, qui terminos clam dimovere auderet. Juxta has leges sub Josue, regio in tribus, et dein in Hebraeos singulis finitimo mensario divisa fuit, Jos. 17, 5, 14; conf. Amos 7, 47, Mich. 2, 5, Ps. 78, 55, Eszech. 40, 5, Zeph. 2, 5. Quare fatis quoque pro praesulo venit, Ps. 46, 6, Jos. 17, 5, 14, 49, 9. Ceterum res pecuniaria non interdicta fuit.

§ 56. *Honor agriculturae.* — Non modo emolumentum agriculturae, sed etiam illa civitatis constitutio, quibus Hebraei, tum in pagis et oppidis, tum in uribus habitantes, sine discrimine essent rustici, huic conditioni conciliabatur haereditas, ut et ipsi ditiores, etsi

non perpetuo cum suis servis agrum colerent, nam tamen ad aratrum ponere non designarentur, 1 Sam. 11, 7, 1 Reg. 19, 49, conf. 2 Paral. 26, 10, Judith. 8, 2. Sacerdotes et Levitae, aliis quidem negotiis occupati, agriculturae tamen, ex qua proventus suos percipiebant, vivipendere non poterant. Hic agriculturae honores, etsi deinceps ingruente luxu imminutos, non tamen prostris desuit, et post exilium quoque, quibus multi Judaei essent mercatores, opifices et artifices, continuabatur, imprimis sub Gitione Persarum, qui, religione ducti, agriculturam maximi faciebant.

§ 57. *Modus ampliandi ubertatem.* — Solum quidem Palaestine uberrimum est, si modo non desit ros, et phis animalialis et vernalis; quare regio, opposita Aegypto, à pluvibus laudatur, Dent. 11, 10. Nihilominus Hebraei solertia sua telluri subveniebant, et non modo agros elapidabant, Os. 12, 11, sed etiam divisim in canales rivis agros rigabant, ut ipsos aestate quoque inq. horborum colere possent, Ps. 1, 5; 69, 10, Prov. 21, 1, Isa. 50, 25; 52, 2, 20. Quare scaturigines, fontes et rivis, agricolis aequè chari erant ac nomadibus, Jos. 15, 9, Jud. 1, 15, et hinc Chanaan, Dent. 8, 7, quoque à scaturigibus et fontibus, qui in Aegypto desunt, laudatur. Solum quoque fecundabatur cineribus, in quos stramen, stipula, gluma et verpetes atque herbae, quibus anno sabbatico campi obducuntur, igni in agrum hmissis, redigebantur, quo simul semina herbarum noxiarum destructio, Isa. 7, 25; 32, 15, Prov. 24, 32. Denique stercoctio quoque minime neglecta fuit, Ps. 85, 11, 2 Reg. 9, 37, Isa. 25, 20, Jer. 8, 2; 9, 22; 16, 4; 25, 55; Luc. 14, 54, 55.

§ 58. *Genera frumentorum.* — Frumentum de quo mentio occurrit, est triticum, milium, zea seu spelta, holcus, hordeum, faba, lentes, cuminum pratense, melanthium, linum, gossypium; his accedunt diverse species cucumerum, et fortissè oryza, Isa. 28, 25. Secale et avena hodieum in climatibus calidioribus non habetur, sed suppletur per hordeum, quod mixtum confraeto stramine, pabulum est jumentorum. Triticum, quod etiam frumentum pro excellentiam vocatur in Aegypto aetate Josaphi crecabat, ut nunc in Africa, in fructuosa seu ramos, quorum quilibet spicam progremiat, Gen. 41, 47, 44 quidem in Palaestina non obtinet, sed triticum Palaestense multo est praestantius Aegypto. Gossypium non solum in arboribus magnis et multos annos durantibus, sed etiam in fruticibus, qui quotiens seruntur, crescit in capensis instar nucum, quae matrescentes dissiliunt, denum decerpit atque aprico expositis, intumescent in magnitudinem magni mali, et exhibent gossypium cum aliquo granis, quae sequenti anno rursum seruntur. Gossypium fruticum, *gossypium*, albedine praestat.

§ 59. *Instrumenta agriculturae.* — Cultura soli initio simplicissima, non aliis instrumentis quam scapiolis acutis agebatur, quibus humus relaxabatur, donec pala seu spatha, et deinceps aratrum, exrogitaretur, quae utraque instrumenta aetate Moysi notissima erant, Dent. 25, 10, Gen. 45, 6, Job. 1, 14. Primum aratrum profectò non erat nisi ramus arboris solidior ex quo

alios ramos amputatus et acuminatus prominebat; hic in solum conversus sulcos decedens, quàm in altero rami oblongioris termino baculos transversos alligaretur, cui iuncta jungelabatur. Adhibebatur demùm stiva, quâ hoc aratrum simplicissimum regi posset. Denique compositelatur aratrum quatuor partibus, tenone, jugo, quod temoni alligatum erat, stivâ et vomere, 1 Sam. 13, 20, 21. Mich. 4, 5 (Aratra rotis aetate fuisse recenter inventa). Aratra itaque stivam aratri, rotas erantis, manibus perpetuo et firmiter tenere, et ne loca quaequam manerent intacta, ceruam et pronus incidere, ontesque in aratrum deligere debet; Luc. 9, 63. Plineus, loc. cit. XVIII, 49, n. 2.

Rulla erat simul simulius boum, atque hodioidum in Oriente est peritica, octo pedes longa, cuius extremitatibus erant rursi rulla seu ferream rultum affixum est, quo gleba à vomere abiguntur. Altera extremitas in conspiciam ferream seu stimulum desinit, cujus punctatione arator boves avertit admonet. Hinc patet, rullam seu stimulum hunc potuisse quoque usum hasta praestare, 1 Sam. 15, 21. 2 Sam. 17, 29. Jud. 5, 51. Atlas et fingulum iumentis adhibebatur, Isa. 40, 26. Nah. 3, 2.

Oera nil aliud fuisse videtur, quàm quod admodum est in Aegypto, nempe asser crassus, pondere injecto vel viro insidente gravatus, et à iumentis super aratrum aratum tractum, quo gleba commovebantur, et aratrum complanabatur, quod verbum 777, quia Isa. 58, 24, 25, conf. Job 23, 7, cum 777, complanavi, perennitatem, proprie significare videtur; recentiori vero usitato forte etiam erant erant vineae quarum Plineus hodioidum, art. 43, meminit.

Modernus quidem Oriens, exceptâ Indiâ curram ignorat; ast olim non modò planam, Gen. 45, 7. Num. 7, 5, 6, 7, 8. 1 Sam. 6, 7, 8, 10, 11, 14. Amos 2, 13. Isa. 5, 48; 28, 28; et curram bellioi, sed etiam rheda et carpata splendida usitata erant, Gen. 41, 43; 45, 19, 21; 47, 29. 2 Reg. 5, 9, 2 Sam. 16, 1. Act. 8, 28. Omnes autem curras antiqui duobus dentaxat rotis velabantur. Carpata namque contexta matronis usitata fuisse novimus, in Bibliis autem non legitimus.

§ 60. *Jumenta agriculturae.* — Jumenta quorum ope labor agriculorum sublevaratur, erant tauri, vaccae, asini et asinae. Job. 1, 14. 1 Sam. 6, 7. Isa. 50, 24; 52, 20. Castrum duntaxat fuit Dent. 20, 10, ne asinus fortiori iungeretur. Quae verò in Bibliis dicuntur boves, erant tauri; Hebraei enim Lev. 22, 2, omnis eviratio interdicta fuit, nisi forte les nonnumquam violata fuerit. Malch. 1, 11. Tauri sub calidioribus climatibus, praesertim si non admodum sagmineant, non sunt adeo indomiti, ut aratro iungi non possent; si verò quilibet pinguioribus pascuis facti erant petulantiores, perforabatur eis nasi paries, et annulus ferreus vel ex pilis contextus immittebatur, cui lorum vel funis alligatus erat, et hoc attraco respiratio adimelatur, quo committitur eorum taurus facili domabatur. Hoc annulo etiam camelis, elephantibus et leonibus viri capti.

gubernabantur, 2 Reg. 10, 28. Isa. 57, 27. Esch. 49, 4. Job. 40, 24. Tauri demùm senescentes, carniem ad alimentum vix idoneam praebant; quare morti naturali relicti fuisse videntur; nam antiquius avum his animalibus, laborum sociis, admodum clementer utebatur. Hinc tauris apud Hebraeos quoque sua erat dignitas, ut tropi, ab ipsis depropti, elegantia minimò carerent. Num. 22, 4. Deut. 35, 17.

§ 61. *Agri preparatio.* — Semetis altero dimidio octobris inchoabat, quo, uti et serpenti etiam novembri et decembri, triticum terra mandabatur; hordium vero etiam januarii et februarii. Ager arabatur, et pars quoque jugo seu bigâ boum per diem arabatur, dicebatur quoque jugum, 1 Sam. 14, 14. Jugum ipsam collo et humeris iumentorum inculabatur, et funibus, una cornibus taurorum et vaccarum, sed, ut nunc in Oriente usitatum est, temoni alligatum et adstrictum erat; unde tropi subjugationis desumpti sunt, Os. 10, 11. Isa. 9, 5; 10, 27. Jer. 5, 5; 27, 2; 8, 12; 50, 8. Nahum. 1, 3. Ps. 129, 3; 4. Matth. 11, 29; 50. Gal. 4, 1. Sulcus in Syria, attestante Plineo Hist. nat. XVIII, 5, non erat profundus. Canales transiecti sulcis orti, et elevationes, acerbantur et complanabantur, Job 50, 10. Isa. 28, 24, 25. Os. 10, 11. Semen probabilius occasione terra mandabatur, ut Plineus refert; videtur tamen non raro, prout nunc in Oriente fieri solet, in sulcum fuisse coriectum, ut altero transiecto sulco contegeretur. Quam utem lege Lev. 19. Deut. 22, 9, cautum esset, ne agrar aut vinea semine duplicitatis generis conserretur, et seges inhumodi sacra esset, id est, sacerdotibus cederet; dubio proci semen frumenti à committis seminibus loliorum sedulo pergatur, atque ita zizaniam diligenter separabatur; nam id nequaquam est, ut Thalmidici censent, innoxia degeneratio tritici, sed lolum temulentum, quo panis, et etiam aqua decocta sena cerevisia, vim inebriantem accipit, et sanitati plurimum noxia est; quare hoc cerevisia, aqua lolii seu renentis dicitur, Deut. 20, 17, 18. Ps. 69, 22. Jer. 8, 14; 25, 15. Os. 10, 4. Hinc Matth. 15, 23, 10, lolium ab inimico, operari somno meridiano indulgentibus, supereminatam fuisse dicitur.

§ 62. *Messis.* — Segetes in Palestina, iam mense februarii tante altitudinis sunt, quante in nostris ferris medio vernuntur. Hoc tempore, quo triticum iam ad eandem altitudinem excrevit, nonnumquam frigore vel vento frigido, ita laeditur, ut spicam non faciat, hic morbus segetus dicitur 777, et segetes laesae dicuntur, 7777, Gen. 41, 6. Deut. 28, 22. 1 Reg. 8, 57. 2 Paral. 6, 28. Amos 4, 9. Agg. 2, 17. 2 Reg. 19, 26. Nonnumquam vero segetes, iam mense novembri, à vento orientali hinc inde laeduntur, ut fructus, nec grana concipiunt, qui morbus 777 dicitur, Deut. 28, 22. Amos 4, 9. Jer. 50, 6. 1 Reg. 8, 57. 2 Paral. 6, 28. Agg. 2, 19. Nos priorem morbum, urethiam (Brund), et posteriorem, rubiginem (gerente San) dicimus; an autem sententia Orientalium, ventos esse horum morborum causam, veritate nitatur, multum abest ut constet.

Segetes, in partibus Palaestinae australibus et in locis planis circa dimidium aprilis, in horesitum et montanis vero tribus hebdomadibus posthar, aut etiam seriis maturescunt, et à vigilibus custodiuntur, qui lecto in arbore pendulo, vel contabulata lignea spele insident, et ares, quidripedia et fures abigunt, Jer. 4, 16, 17, conf. Isa. 24, 20. Job. 17, 18. Viatoribus vero lege Deut. 25, 26, insolitum erat, spicas de alieno agro vellere, et grana manducare, dummodo falce non intrerant.

Secundâ die Paschatis, i. e., 15 à primâ neomenia aprilis, primus manipulus hordi mixti ad altare offerrebat, et tum messis inchoabat, conf. Joan. 4, 55. Primum metebatur hordium, dein triticum, zea, milium, etc. Exod. 9, 51, 52. Ruth. 1, 22, 2, 25. Tempus messis, quod à Paschate per septem hebdomadas, nempe usque ad Pentecosten extendebatur, et hinc nomine hebdomadam messis veniebat, erat festivum, Deut. 16, 9, 12. Jer. 5, 24. Messores erant domini, filii, servi, ancilla et mercenarii, Ruth 2, 4; 8, 21, 25. Joan. 4, 56. Jac. 5, 4, qui hilares et laeti operi vacabant, ut undique cantus resonaret, Isa. 9, 5, 61, 7. Ps. 126, 6. Transientes gratulabantur de locuplete messe, Ps. 129, 8.

Antiquissimo vero spica decerpebantur, vel culmi radicibus evellabantur, quod adhuc in quibusdam Orientis regionibus usitatum est, et hinc à Pharisaeis pro labore servili, sabbatum profanante, habebatur, Matth. 12, 1, 5. Hebraei vero utebantur falce, Deut. 45, 9. Joel 4, 15. Jer. 50, 16, ut stipulae, humi harent. Demessa segetes brachiis comportabantur, et in manipulos colligabantur, Gen. 37, 7. Lev. 25, 10, 15. Joan. 24, 10. Ruth 2, 7, 15, 16. Amos 2, 13. Mich. 4, 12. Jer. 9, 21, 22. Manipuli demùm in cumulum congebantur, aut plustro convehantur, Amos 2, 45. Ps. 126, 6. Seges autem in angulo agri, atque spiculae grana pauperibus reliquendum erat, Lev. 19, 9. Deut. 24, 19. Ruth. 2, 2, 22.

Regiones Orientis, nunc plerumque decimâ, raro vigesima aut tricesimâ fruge fenus reddunt; ast Matth. 15, 8; ager tricesimâ, quinquagesimâ et centesimâ fruge reddidit et Gen. 26, 12, percipiuntur fruges centuple. Herodotus, Strabo et Plineus memorant fenus frugum centesimum et quinquagesimum, imò etiam trecentessimum. Haec tanta multiplicatio profecto facile venit, quod grana singula separant, majori à se invicem distantia, terra inlegetur, et in fructus succrescant, Gen. 41, 5, 17, quorum quilibet, referente Plineo loc. cit. XVIII, 25, 51, etiam 300—400 spicas habebant, et in Africa admodum saltem 10 et 15 spicas ferunt.

§ 63. *Area.* — Manipuli manibus hominum vel iumentis, aut etiam plustris, Amos, 2, 15, in aream, comportabantur, et in cumulum aggregabantur, Exod. 22, 5. Jud. 15, 5. Manipulus in agro, qui adverteretur, relictus, nequaquam repetendus, sed pauperibus in spiculae grana cedendus erat, Deut. 24, 19. Area erat in ipso agro, et quidem in elatiori ejusdem parte, et parietibus lecto carebat; neque enim aliud quid-

quam erat, nisi spatium orbiculare diametro 30—40 passuum, in quo solum complanatum et continum erat, Gen. 50, 10; 2 Sam. 24, 16, 25. Jud. 6, 37, etc. Aggregatio manipulorum in aream ad trituratorem, tropice observationem ad futuras clades designabat, Mich. 4, 15. Isa. 21, 10. Jer. 51, 33.

§ 64. *Trituratio.* — Principio frumentum baculis excutiebatur, quod deinceps in minutioribus dentatâ granis, aut in minori quantitate frumenti detentum fuit, Ruth. 2, 17. Jud. 6, 11. Isa. 28, 12, 17; aliis enim subjiciebatur vel angulis boum, Isa. 28, 28. Deut. 25, 4, vel machinis, Job 41, 22, et quidem hordium, quae hodioidum in Oriente usitatae sunt. Haec omnis trituratio quidem dicitur 777; machinarum autem triplex genus commemoratur. Primum, Jud. 8, 7, 46, non liquet; fortasse erat asser inferis acenis lapideis munitus; secundum, quatuor trabibus in quadram compositum, inter quas tres cylindri volebantur, quorum quilibet tribus rotis ferreis, in modum serae dentatis, instructus erat; tertium denique in modum praecedentis compositum, nisi quod cylindri, non rotis ferreis, sed acenis fragmentis ferreis, 6 pollices longis, et 5 pollices latis, muniti fuerunt. Fortè hoc genus idem est cum primo. Haec machina, quibus agros insidebat, iunctis bovis, super manipulos solutos et in circulo areae altitudine 6 et 8 pedum depositos, circum agebantur, et ita grana ex spicis excutiebantur, atque ipsam etiam stramen concidebant, quod ita contractum 777 dicitur. Interim post machinam eorsum vir alius farâ lignâ ordinem strati restituebat. — Trituratio tropice persepè venit pro modis clodibus, et si machina dicitur nova, quae acutior esse solebat, clades designatur eò majores; interitum populus victor abstrat tanquam machina praegrans, quae colles et montes, et stramina, triturat, seu comminuit; nonnumquam tamen victi rovere in terram, sicuti manipuli in aream, prosternebantur, et his machinis trituratibus conterebantur, Jud. 8, 7. 2 Sam. 12, 32. Amos 1, 5, conf. Mich. 4, 15, 14. Quia vero Deut. 25, 4, prohibitum erat, ne horti triturati os ligaretur, conf. 1 Cor. 9, 9, 12; 1 Tim. 5, 18, iumenta machinam trahentia de spicis ad esicatas vorabant; quare hoc inquit trituratio tropice designat horticam vivendi rationem, Os. 10, 10, 11.

§ 65. *Ventilatio.* — Quae triturata erant, in medullam areae coniciebantur, et deinceps farâ hinc obijciebantur vento leniori Jer. 4, 11, 12, qui stramen et glumam abreptam dispergebat, ut grana, glebae enim granis infixa, atque spicae hincque modum excessu, in terram deciderent. Glebae illae, uti et nunc in Asia fieri consuevit, collectae conterebantur, et cribro à grano separabantur, quod symbolum erat iustitiae fortunae, Amos 9, 9. Luc. 22, 51. Cumulus ventilatus, qui multas fractas, nec plene excessas spicas complectebatur, rursus in aream exponebatur, et desuper plura juga boum circumagebantur, qui calcatione angularum grana excutiebant. Demùm frumentum glumae mixtum rursus palâ obijciebatur vento, qui glumam auferbat, ut grana pura in aream deciderent.

Ruth 5, 2. Isa. 50, 24. Hinc operatio symbolum erat dispersiois populi victi, qui nulli, ut quidem illo aeo existimatum fuit, à bonis separarentur, et tanquam stramen et gluma nullis abireperent, Isa. 44, 15, 16; Jer. 15, 24; 16, 7; 21, 2; Job 21, 18. Ps. 1, 4; 55, 5; 85, 14; Matth. 5, 42. Luc. 5, 17.—Stramen dispersum, quantum quidem ad conficiendos lateres, et ad pabulum junctorum requirebatur, colligebatur; residuum vero cum glumâ et stipulis, ut supra dictum est, incendio in cineres redigebatur, quod ipsam tropicè pro exordio hominum malorum venit, Isa. 5, 24; 58, 14; 47, 14; Job 2, 5. Obed. 13. Nabum. 1, 10. Jer. 45, 7. Malach. 5, 17. Matth. 5, 12.—Frustramentum in cryptis subterranæ seu horreis custodiebatur; est progressu temporis non modo in Ægypto, sed etiam in Palestina granaria super terram, edificata fuerunt, Gen. 41, 35. Exod. 1, 11. 1 Paral. 27, 25.

§ 66. De vineis.—Altorum obiectum agriculture sunt, horti, in quibus vel vitæ, vel arbores frugiferae et olera coluntur, Agemus primò de vineis. Vites, in quibusdam regionibus Orientalis, ut circa littora australia maris Caspii, sua sponte et absque cultura crebunt, atque uvæ jucundæ saporis ferunt, quæ, primò mixtæ, homines non invitare non poterant, ut fructu eam hinc colentes. Gens. Bonifer, comment. ad Gen. 9, 20. Hinc paulo post vinum quoque occurrit, Gen. 9, 21; 14, 18; 19, 32, 36; 27, 23; 49, 7. Job 4, 18.—Hebræi in vineis non secus ac in agris colentes erant seduli, et solum Palestinæ ingentis fœtus optima vino reddebant. Præ cæteris verò à vino celebrantur montana Egedi, vallis Salinarum, atque vallis Eschol, et Sorek, quæ autem postrema vox non modo nomen proprium erat vallis, sed etiam generosissimo vitæ, quæ acinos parvos quidem, sed dulcissimos et jucundissimos, ubi intus ligni habeat, fert, et in regno Maroccani adhibetum *serhi* vocatur, nomen ex Sorek inflexo. Conf. Plinius XVII, 55, 5, et Menochii de Regali, Hebr. L. 7, c. 8. quæst. 3. Aliis in Bibliis vinum montis Libani et Chelbonense seu Aleppois laudatur Os. 14, 8. Ezech. 27, 18. In Palestina ipsa adhuc dum crescent horti ponere 12 Ellorum; qui non modo peragros acinos habent, sed etiam à viro unico illius proci portari non possunt, Num. 15, 24, 25. Cæteram grav Palestinæ plerumque sunt rubre seu nigre; inde descendit phrasis *amignis uicorum*, Gen. 49, 11. Deut. 32, 14. Isa. 27, 2, 5. Eccles. 39, 26. 50, 15.—Nommille vitis in illis terris, arboribus imixta, in magnam exerescent altitudinem et crassitudinem, atque ex his statura loculi ut scopra regum parabantur, Ezech. 49, 14.

Vitis spontè sine cultura frugens, de qua dicitur, non est, que 2 Reg. 4, 59, 1 Reg. 6, 18, vitis campi dicitur; hæc enim est, sicut et in Vulgata nostra res tō veritatur, *colonytis*, qua Jer. 2, 21, vitis peregrina seu degener dicitur. Denique vitis Sodomæ est solamum melangena, cujus fructus, ut supra dictum est, *ata loti temulentis*, seu venenatis vocatur.

§ 67. Situs et dispositio vinearum.—Vinea plerumque in declivi collis et montium plantabatur, in quo

terra, persèpe super nodas petras aggesta, non nisi macerie suffulgebatur, Isa. 3, 1. Jer. 31, 5. Joel 4, 13. Amos 9, 15. Mich. 4, 6. Erant autem, testibus Strabone et Plinio, in locis quoque palustribus et irriguis vineæ percelleres, ubi vitæ altissime exerescebant, et ex his imprimis supellectilia supra dicta conficiebantur, quum palmites altarum vitium non essent nisi alimentum ignis, Ezech. 17, 1, 8; 9, 10, 11; 45, 4, 5; 49, 11.

Vites serchantur siccis aut nullulis, Plinius ibid. XVII, 55, n. 6, ait, vineas fuisse quintuplici generis, nempe vel sparsis per terram palmitibus, vel per se vite sulcicæ, vel cum admixtione sine jago, vel compluvias quadruplici. Nostrum non est, hæc omnia persèpe; id modo annotasse juxarit, Plinium rem nequaquam acie tetigisse, si L. XVII, c. 55, 15, dicit, in Syriâ et totâ Asiâ morem prevaleare, quo vitæ per terram sparguntur; id quidem convicant cum Ezech. 17, 5, 7; sed vitos plerumque in altitudinem exerescentes, et arboribus, vel sustentaculis, vel jago quæcumque limbas, vel per se ipsas consistentes, prodiit phrasis proverbialis sapientis recitans, *cedera sub vite sua et sub ficu sua*, i. e., vitâ totâ et prosperâ fruâ, 1 Reg. 5, 5. Jer. 8, 17; 8, 15. Os. 2, 12. Mich. 4, 1. Zach. 5, 10. Quod Deut. 22, 9, cavetur, ne vinea duplici somine conseratur, et quæ ita consista esset, sacerdoti cederet; non de arboribus, sed de olivibus, quæ in intervallis vitium, quæ magna erant, serchantur, capitulum est.

Vinea cincta erant vepre vel septo, vel macerie, Num. 22, 24, Ps. 80, 15. Prov. 24, 24, Isa. 5, 5; 27, 2, 5. Jer. 49, 5. Neh. 4, 5. Matth. 21, 55. Edificatio quoque in eis erant turres, Isa. 5, 2. Matth. 31, 25, que non quidem in illis terris, 50 pedes longe et late, atque 80 pedes altae sunt. Hæc turres erant speculis custodiam, qui fures, belluas et inimicis vulpes et canes aureos arcebant, Cant. 1, 6; 2, 15. Lege tamen Deut. 25, 25, cautum fuit, ne custos transemittem prohiberet, uvæ decerpere, quæ manducaret in via, si modo eas non vase aliquo auferret.

§ 68. Cultura vinearum.—Modus vitæ putandi, et ipse quoque singularis cultus vinearum, jam avo Moysi notissimus erat, Lev. 25, 5, 4; conf. Isa. 2, 4, 5, 6; 48, 5. Mich. 4, 5. Joel 4, 19. Quum autem Exod. 5, 28, et Num. 18, 11, vinegia hinc vitæ primis tribus annis interdita esset, et post quartum quoque anni, usui sacro dedicate essent, vitos dilio procent his primis annis, ita putabatur, ut pauca genua relinquerentur, et vitis anno quinto, quo prima profana, i. e., libera erat vindemia, robustiores et fertiliores fierent. Triplicem putationem hinc inde consueham fuisse, nempe martie, aprilis et majis, non modo Bruchardus, sed et Plinius XVI, 49 testatur, atque Homerus quoque pro toto ponti, Odys. VII, 120. Cæterum Hebræi vineas elapidebant, et fodiebant, Isa. 5, 2. Palmites, nisi arbores obrepent, pedamentis vel jugis alligabantur, et vitibus, quæ per terram spargebantur, breves ad inniccium cæcæ circumdabantur, scribibus per ambitum factis, ne

legis, dein transplantabantur, fodiebantur, stercorabantur et putabant, Job. 8, 16. Isa. 47, 10. Inserto tropicè occurrit, Rom. 11, 47, 24. Nunc quidem horti in Persiâ bono ordine dispositi, sed in regno Obomanorum simplicissimi sunt; fons tamen, aut rivus, vel receptaculum aquarum nunquam desit, Dan. 4, 4. Eccles. 24, 46, 44. In Bibliis horti à potiori parte arborum denominantur, ut *hortus nucum*; *paradisi malorum* *parvarum* *can granatorum*, Cant. 6, 41; 4, 15, ut et *stylva Palæstræ* erat hortus grandis in platiis Jerichimînâ, in quâ, teste Strabone p. 765, palmis aliæ quoque arbores interpositæ erant. Orientales hodierni hortos non minus amant quam antiqui Hebræi, non modo quia fructus deliciares ferunt, sed etiam quia umbra est gratissima, et aquis, quibus horti cædere non possunt, aura refrigerant, 1 Reg. 22, 2, 2 Reg. 25, 4. Os. 9, 15. Cant. 4, 15; 6, 4. Eccl. 2, 5. Joan. 8, 1; 20, 15. Hebræi etiam post mortem in hortis quiescere amabant, ideoque in ipsas passim sepulcra parabant, 2 Reg. 9, 27; 24, 18, 26. Marc. 15, 46. Matth. 26, 59. Joan. 18, 1, 2. Hinc etiam regiones amantissimas *hortus Doli*, i. e., peramensis, et arbores quoque frequenter tropicè pro humilibus veniunt; semper virentes et frugifera significant probos; infertiles autem et aride improbos, et altissimus codri reges, Job 26, 19. Is. 1, 3, 5; 92, 45. Os. 14, 6, 7. Jer. 17, 8. Dan. 4, 1; 7, 10. Luc. 23, 51. Matth. 5, 9; 7, 17, 20; 12, 55. Ezech. 47, 5; 4, 21; 51, 5, 15. Hinc cæcus quoque hominum stylva, atque multitudine improborum vepribus assimilatur, Isa. 9, 10; 49, 19; 55, 54; 11, 1. Quædam arbores, in Bibliis sæpè commemoratas, et aliundò minus notas pauca enumerabimus.

§ 69. *Vindemia et torcular*.—Vindemia in Syriâ incipit medio septembri, et continuat usque in medium novembrem; quæpiam uvæ in Palestinâ autem jam majis et julio maturæ sunt, quod fortasse triplici putatione vitis venit, quæ posita, etiam triplex est vindemia, prima mensis augusti, secunda septembri, et tertia octobri; uvæ tamen in vitibus adhuc novembri et decembri habentur. Recematio ab Hebræis reliquenda vitæ pauperibus, Lev. 19, 10.

Tempus vindemiarum erat hotissimum, Jod. 9, 27. Isa. 16, 10. Jer. 25, 50; 48, 54. Canticles triplicè resonantibus uvæ abscedebantur et comportabantur in torculari, quod erat in ipsa vineâ, Isa. 5, 2. Zach. 14, 10. Agg. 2, 15. Matth. 21, 55. Apocal. 14, 19, et constabat duobus receptaculis, quæ vel lapidibus edificata, et gyro obducta, vel grandiori saxo excisa erant. Alteram superius, 72 dictum, nunc quidem in Persiâ est ferè 8 pedes longum et latum, et 4 pedes altum, in quod uvæ conjiciuntur, et à quinto viris calcantur, ut mustum, pro foramen, quod in pariete pedes fundamentum receptaculi adaptatum et clathratum est, in receptaculum inferius delinât. Calcato torcularis erat molesta et squallida; vestes enim rubro musto inquinabantur, Isa. 65, heia tamen et cum cantu ad modum instrumentorum musicorum peragebatur, atque calcatores sæpè exclamabant *hedad*, ad salido quæpiam fuisse videtur, Isa. 16, 9, 10. Jer. 25, 50; 48, 52, 55. Tropicè vindemia, recematio et calcato torcularis, prætia et ingentes clades significant, Isa. 17, 6; 65, 4, 5. Jer. 49, 9. Lament. 1, 15.

Mustum, ut hodièdum in Oriente usitatum est, in magnis amphoribus asservabatur, que in terram desudabant; *culta* enim non erant subterranea, sed super terram edificata, in quibus amphoræ, ut nunc in Persiâ, in terram infossa erant, vel limbi consistebant. Olim tamen montium quoque in stribus asservabantur, que ne fermentatione rumperebant, novi erant, Job 32, 19. Matth. 9, 17. Marc. 2, 23. Mustum partim quoque coquebatur, ut sycopus fieret, qui nomine mellis comprehenditur, Gen. 15, 11. 2 Paral. 51, 5. Ipse etiam uvæ partim in aprico siccabantur, et in massas coagmentabantur, quæ *מַשְׂכָּה* dicebantur, 1 Sam. 6, 19, 25; 18, 50; 2 Sam. 16, 1. 1 Paral. 13, 14. Os. 5, 4. Ex his uvæ passis, vino impositis, et rursus expressis, vinum dulce conficiebatur, quod usque mustum dicebatur, Act. 2, 15.

§ 70. *De Hortis*.—Olera et arbores frugifera, prima erant agriculture obiecta; hinc horti sunt antiquissimi, et nullo non tempore frequentes erant. Ab Hebræis dicebantur 22, recentiori avo nomine quoque persico *גַּרְדֵּן*, *מַרְבָּטָאָן*, *פַּרְדֵּסָאָן*, veniebant, et sedulo colebantur. Hebræi recentiores ad hortorum cultum id magis excitabant exemplo Syrorum, quos Plinius ab hæc culturâ præ cæteris laudat. Arbores multiplicabantur semine et sorculis vel mal-

874
leolis, dein transplantabantur, fodiebantur, stercorabantur et putabant, Job. 8, 16. Isa. 47, 10. Inserto tropicè occurrit, Rom. 11, 47, 24. Nunc quidem horti in Persiâ bono ordine dispositi, sed in regno Obomanorum simplicissimi sunt; fons tamen, aut rivus, vel receptaculum aquarum nunquam desit, Dan. 4, 4. Eccles. 24, 46, 44. In Bibliis horti à potiori parte arborum denominantur, ut *hortus nucum*; *paradisi malorum* *parvarum* *can granatorum*, Cant. 6, 41; 4, 15, ut et *stylva Palæstræ* erat hortus grandis in platiis Jerichimînâ, in quâ, teste Strabone p. 765, palmis aliæ quoque arbores interpositæ erant. Orientales hodierni hortos non minus amant quam antiqui Hebræi, non modo quia fructus deliciares ferunt, sed etiam quia umbra est gratissima, et aquis, quibus horti cædere non possunt, aura refrigerant, 1 Reg. 22, 2, 2 Reg. 25, 4. Os. 9, 15. Cant. 4, 15; 6, 4. Eccl. 2, 5. Joan. 8, 1; 20, 15. Hebræi etiam post mortem in hortis quiescere amabant, ideoque in ipsas passim sepulcra parabant, 2 Reg. 9, 27; 24, 18, 26. Marc. 15, 46. Matth. 26, 59. Joan. 18, 1, 2. Hinc etiam regiones amantissimas *hortus Doli*, i. e., peramensis, et arbores quoque frequenter tropicè pro humilibus veniunt; semper virentes et frugifera significant probos; infertiles autem et aride improbos, et altissimus codri reges, Job 26, 19. Is. 1, 3, 5; 92, 45. Os. 14, 6, 7. Jer. 17, 8. Dan. 4, 1; 7, 10. Luc. 23, 51. Matth. 5, 9; 7, 17, 20; 12, 55. Ezech. 47, 5; 4, 21; 51, 5, 15. Hinc cæcus quoque hominum stylva, atque multitudine improborum vepribus assimilatur, Isa. 9, 10; 49, 19; 55, 54; 11, 1. Quædam arbores, in Bibliis sæpè commemoratas, et aliundò minus notas pauca enumerabimus.

§ 71. *Olea*.—Antiquissimum et admodum questuosum obiectum vel rusticum, erant oleæ, quarum ramus jam Gen. 8, 12, et delinceptis omnibus gentibus perpetuò fuit symbolum pacis et prosperitatis. Oleum jam occurrit Gen. 28, 18. Job 24, 14, quod cultivam arboris multo antiquiorem fuisse docet. In Palestinâ oleæ sunt optime indolis, et præbent oleum præstantissimum; hinc regio etiam ab his arboribus laudatur, imprimis opposita Ægypto bonis oleis carenti, Num. 18, 15. Deut. 7, 45; 11, 14; 12, 17; 18, 51. His arboribus conducti solum Jehnum, aranum, sicem et montesum; modè et mons Oliværum nomine dicit. Arbor, aspectu jucunda, et hinc quoque vinearum, ramos late porrigit; quare symbolum erat multarum prolium, Ps. 52, 10; 128, 5. Os. 14, 7. Jer. 11, 16, 17. Perdurat oleum 200 annos, et cæ viveat jam adætu juvenes oleæ, que locum mortuorum occupant; nihilominus oleum succulentis plantis solet. Cultura non est alia, nisi fusio terræ, et putatio ramorum vel frondium. Fructus palato quidem snaves sunt, sed omnes tamen in torculari conficiuntur, ut oleum obtineatur, cujus ex unâ arbori nonnunquam 1090 libras percipiuntur. Hinc Hebræi cum Tyris quoque magnam olei mercatorem faciebant, Ezech. 27, 17, conf. 1 Reg. 5, 25, et regibus Ægypti oleum domo mittebant, Os. 12, 2. Cæterum hæcæ olearum, antiquam maturæque,

manibus decerpuntur, vel leniter decutuntur, Isa. 17, 6; 24, 15. Deut. 54, 20, atque, si adhuc virides sunt, et non torulorum, sed solum tondantur et exprimantur, oleum generosissimum fundunt, amphacinum, et etiam usum et viride. Torularia verò ad exprimendum oleum erant singularia, עֲרֻבֵי הַיַּיִן (unde nomen *Terebinthina*, Matth. 26, 50. Joan. 18, 1, descendit), in quibus olive calcantur, Mich. 6, 15, et primum hominem secundo, ac secundo tertio generosius erat. Matura hocce olivorum fundunt oleum levius. Oleum generosissimum aquamque mixtum, ad unctiões, reliquum ad omnes cibos adhibebatur; quare etiam in sacrificiis, quæ quædam convivia regis Dei erant, olei usus præcipitur, Lev. 2, 1, 7; 43, 9, 8, 9; conf. Hofseer. Comitant. ad Lev. 1, 1, 16, et Menochili de repudi. Hebr. l. 2, c. 9, præst. 1.

Cotinus, *arvensis*, et *oleaster*, *egyptiacus*, dicuntur amboz oleo sylvestres, diversæ tamen sunt arbores, nisi nonnumquam ab ipsis Grecis confunduntur. Fructus cotini nonnisi ad colorem inducendos utilis; oleaster verò, sed agrappa elegans Linnaei. Ipsa est olea sine cultura, cujus ramosculi, teste Scudizo in der Sammlung der Reisen von Paulus VI, 290, sterilibus olivis entis inseruntur, ut fertilitas promovatur, conf. Roth. 41, 17, 24.

§ 72. *Ficus*. — Non minus frequentes in Palestina sunt ficus, quæ in solo quoque arido et arenoso proficiunt, atque nonnumquam, ut in nostris hortis, fructus, sed arbores sunt, non quidem rectè in alium excrescentes, atamem alte et frondosæ, quarum unquam perennans est, Hebræis bene cognita, Mich. 4, 4, Os. 2, 6. Pulcherrant æquinoctio verno, Luc. 21, 27, 50, Matth. 24, 32, et primùm fructus, nullis precedentiibus foliis et floribus, protrudunt; folia demum circa finem martii progerminant, Matth. 24, 19. Marc. 14, 15. Fructus triplicis sunt generis: 1° dens præcox, quæ æquinoctio verno progerminat, nondum matura grossius, et matura *fræca præcox* dicitur, Cant. 2, 15. Os. 9, 10. Jer. 24, 5; altero dimidio juni maturescit, conf. Marc. 11, 15. Matth. 21, 19, atque reliquis sapore præcoctit, Os. 9, 10; 2° ficus æstivalis seu casica, circa dimidium juni prorumpit, et Augusto maturescit; 3° ficus hyemalis quæ Augusto protrudit, et non maturescit nisi dehisca junc foliis arboris, circa finem novembrii longior et colore magis fuscæ est. Ficus omnes, imperius autem præcoctæ, maturæ sponte decidunt, Nah. 3, 12. Manducantur recentes, partim verò in syrivo stecantur, et in massas coagmentantur, quæ עֲרֻבֵי הַיַּיִן dicuntur, 1 Sam. 25, 18; 30, 12; 2 Jer. 20, 1; 1 Paral. 12, 40. Cæterum parabola Luc. 13, 6, serm. ex studio hortensii Orientalium deprophan. et h. palmas, cui sterili hæc ratione mideri posse fingitur, ad ficum translatam est.

Sycomoræ figura et magnitudine moris similes sunt, et non modo in Ægypto, sed in Palestinâ quoque, imprimis in planis littoribus Induse frequentissimæ sunt, 1 Paral. 27, 28. 2 Paral. 1, 4; 9, 27. 1 Reg. 20, 27. Pa. 78, 47. Stirps erassior, mox in plures ramos, ferè horizontaliter extensus, diffunditur, et altissimè qui-

dem exerescit, facillè tamen in romis condescit, Luc. 19, 4, 5. Semper viret et lignum ejus, quod nigrescens est, in millia annorum perdurat, libòque in ædificiis præcipuus erat æjodius usus, 1 Paral. 27, 28. Isa. 9, 9. Fructus, qui non ex ramis et inter frondes, sed ex ipso stipite prorumpit, similes ficibus, granis tamen interioribus caret, et prædulces atque hinc stomacho molesti sunt; quare his non vescuntur, nisi qui melioribus caret. Non maturescit, nisi ungue vel ferro vellicentur, quo facto speciem instar lactis emittunt, et vitinore delincept nigrescent, permaturescunt, Amos 7, 14. Arbor est fertillissima; septies enim per annum hos large profert fructus, qui à pauperibus quatuor mensibus manducantur.

§ 73. *Malus Punica*. — Malus punica (sive granatum) Persiæ, Arabiæ, Ægypto et Palestinâ domestica, arbor generosissima, nequaquam tamen alta, et mox ab humo in ramos diffusa, ideòque à nonnullis accensetur fructibus; verùm fructus est aspectu pulcherrimus; et gustu suavissimus, magnitudine magis mali, diametro nempe trium vel quatuor pollicum, superius quasi corvæa cinctus, colore primùm viridi, Augusto et septembri autem rubescit et subulso, cortice crasso et duro, sed lamina fragili. Interiora bava sunt, et pluribus pelliculis carnosæ completa, quæ multum succum dulcem amarulcentem, et granis quoque alba purpureaque complectuntur, Num. 13, 24; 20, 5. Deut. 8, 8. Forma hinc fructum, arte expressis, non leve erat ornamentum, Exod. 28, 35, 34; 34, 30; 1 Reg. 7, 18.

Citri et mali aurantiæ recentiori ævo ex Persiâ in Palestinam transplantatæ fuisse videntur; si enim Palestinæ indigenæ essent, nomen quoque hebraicum non desisset; nam fructus arboris *decortæ*, Lev. 25, 40, nec citrum, necque saluum aurantium, sed fructum enjuslibet arboris generosæ, ut malum punicum et dactylos significat.

§ 74. *Balsamum*. — Balsamum est frutex, et arbor; succus verò ille odorifer et saluberrimus, qui propriè balsamum dicitur, non ex arbore, quæ in Jaman Abu *Neharum*, dicitur, sed ex frutice stillat, qui montibus Meccæ et Mediæ domesticus est. Quædammodum autem h. fructus adhuc in sæculo XVI et XVII in Ægypto ad Matreum non prociat à Kaba (Cairo), in horto arte calcantur, sic quoque olim in Gilead, et demum in vicinis Jerichœ et Engoli cultus fuisse, testes locupletissimè sunt Gen. 37, 25; 45, 11. Jeremias c. 8, 22; e. 46, 11; e. 51, 8. Ezech. e. 27, 17. Josephus Fl. de Bell. L. IV, c. 8, § 5. coll. Archæol. L. VIII, c. 6, § 6; L. XX, c. 4, § 2. Plinius Hist. Nat. L. XII, c. 2, 5; Solinus, c. 55, § 2. Tacitus Hist. L. 5, c. 6; Diodorus Siculus L. XIX, c. 68; Strabo pag. 765, et Justinus Prog. L. XXXVI, c. 5, ut conjecturæ, quæ in contrarium prolata sunt, præcis nihil vincunt. Tres sunt hujus plantæ species, duæ quidem fructuum, et tertia arboris. Species emittunt junio, julio, et Augusto, qui vase testaceo excipitur; frutex quoque instrumento ferro vel osseo vulnètur, ut copiosiorè emittat succum, qui verò

minùs generosus est. Hic succus dicitur *oppobalsamum*, Fructus frutici, qui aliquot grana continet, expressus, fundit *carbopalsamum*. Rami denique abscissi, chemicis operationibus coguntur fundere *xylobalsamum*.

§ 75. *Palma*. — Palma in Oriente et Africa frequens; in Palestinâ verò nostro quidem ævo rarior est, cujus ratio non est, nisi defectus cultorum; hæc enim arbor, ut fructus apidos producat, solertes requirit colones. Olim sub sedulis Hebræis erat frequentissima, ut non modo ex Levit. 25, 46. Deut. 54, 5. Jud. 1, 10; 5, 15; 1, 6; sed etiam ex Diodoro Sic. L. II, c. 48 et 55, et L. XIX, c. 98; Strabone p. 765, 800, 818; Tacit. Hist. L. V, c. 6; Plinio H. N. L. XIII, c. 6 et 8; Solino c. 55, § 12; Josepho Fl. de B. J. L. II, c. 9, § 1, L. III, c. 5, § 5, c. 10, § 8; L. IV, c. 8, § 2 Archæol. L. XV, c. 4, § 2, L. XVIII, c. 2, § 2, et ex nummis quoque Judæorum et Romanorum liquet, qui palamæ apæ ac manipulum tritici et uram tanquam symbolum Judææ, exhibent.

Palma amat clima calidum et solum arenosum, argilleum et nitrosam, in qua tamen rivus aut aqua, quæ rigetur, non destit; hinc in vallibus et planitiibus lætè crescit. Exod. 15, 27. Stirps est rectus et altissimus, qui nonnisi in vertice coronam gestat frondium toto anno virentium, Quare Hebræis non modo figura ejus pro ornatu veniebat, 1 Reg. 6, 52, sed et symbolum quoque erat personæ pulchra, Cant. 7, 8, etiam hominis probi, Ps. 1, 5; 92, 15. Fructus crescit in pediculis, qui ex ipso stipite in angulis frondium progerminant; et quum palme alia sint maris, alia femine; semen ex floribus palme nascuntur tempore opportuno in arborem femellam transferendum est; quod si omittatur, aut justo citius vel serius fiat, palma femina, prout mascula, fructum non fert, Job 15, 51, 52. Si autem tempore opportuno impregnatus est fructus, excrescit in magno horto dactylorum, qui Augusto, September et octobri maturescunt, atque partim recentes manducantur, partim verò in torculari, ex salicibus plexo, exprimuntur, et expressi in massas compinguntur et asservantur. Succus expressus est vinum dactylorum, olim porcellæ, cujus nomine etiam comprehendebatur ille potus, qui ex adfectis illis massis dactylorum, si aqua edulsi mæcerati et expressi fuerant, parabantur. Frondes palmarum Hebræi festo tabernaculorum in manibus gestabant, Lev. 23, 40, et reginus solebantur urbem intrantibus in viâ sternentibus, 1 Machab. 15, 54. Matth. 21, 18. Græci verò frondem palme victoribus athleticis porrigebant, conf. Apocal. 7, 6. Cæterum hæc arbor Orientibus præcipua et nobilissima est; modo est sententia: *Fronds palmarum et arundinis*, Isa. 9, 15; 10, 19, quæ pertruncatur cum caput et cauda, et idem valet, ac *annus et infamia, princeps et abjectissimus*.

§ 76. *Terebinthi et Pistacia*. — Terebinthi dicuntur עֲרֻבֵי הַיַּיִן , Gen. 49, 21, 778; quæ nomina à punctatoribus nonnumquam cum עֲרֻבֵי הַיַּיִן *quercus*, permixta fuisse videntur. Arbores sunt magne, multis ramis et foliis, toto anno virentes; per mille annorum

durant, et tandem emorientes. loci herodem relinquunt circum, qui sit arbor, ita et terebinthi in locis suis sint quasi perpetuæ; quare loca ab illis, non secus ac ab arboribus, dominantur, Gen. 15, 8. Jud. 6, 11. 1 Sam. 10, 5. 2 Sam. 18, 19, 21. Isa. 6, 45. Kæsch. 6, 15. Nonnumquam sunt symbolum proborum, qui Isa. 61, 5, עֲרֻבֵי הַיַּיִן dicuntur.

Pistacia, est arbor terebintho similis; fructus verò pistaci, qui Gen. 43, 11, *Botnia* dicitur, et octobri maturescit, est generosissima nucum species, aliquatenus amygdalo similis, sed sapore longe præstantior, et idè Orientalibus charissimus. Noces nostræ seu juglandes, in Palestinâ sunt frequentes, Avellana autem seu Prænestina desiderantur, et ex Occidente in plagis orientales exportantur; nam 77 quod quipiam nomen Avellanam significare arbitrati sunt, amygdalorum nomen est.

Reliqua de culturâ hortorum et regno vegetabili, vide in Ofat Cæsi Hierobotanico. Upsala 1745-47. T. II, in-8, et in Walchii Calendario Palestinæ 1785. Göttingæ in-4.

§ 77. *De Apibus et Melle*. — Quoniam Jans Palestinæ, regionis lacte et melle manantis, Exod. 5, 8, 17; 15, 5; 35, 5, Levit. 20, 24. Num. 15, 28; 14, 8; 16, 14, Deut. 6, 5; 14, 9; 26, 9, 15; 27, 5, 51, 50. Jos. 15, 16, Jer. 41, 5; 52, 22. Ezech. 20, 6, est proverbialis, et hinc Num. 18, 15, de Ægypto quoque usurpat; apes tamen habet frequentes, quæ non modo in alvearibus, quæ ex argilla, contracto stramine mixta, parari solent, asservantur, sed etiam in arboribus concavis et fissuris rupium favos fingunt, Deut. 32, 13. Ps. 81, 17. Examina apium, Deut. 1, 44, in Oriente sunt numerosiora; apes quoque illos, à quibus offenduntur, majori rabie persequuntur, ac aculeis earum est vehementior, et inflammationem infer molestiores, ut animalia hæc non solum hominibus singulis, sed nonnumquam gentibus quoque integris gravissimas molestias creaverint; quare symbolum sunt hostium ferocium, Deut. 1, 44. Ps. 118, 11, 12. Silido tamen sua potius tantum, ut in nostris regionibus, in certum locum pellicii possint, Isa. 7, 18.

Hebræos diligenter hominum animaliumque curam gessisse, liquet ex eodè nomine, quo magno cum Tyriz commercia tractabant, Ezech. 27, 17. Hinc mel in Bibliis frequenter memoratur, et quidem non modo favum, sed etiam eliquatum, quoque nonnumquam non semper vitam mel apium, sed scilicet eorum strypus dactylorum et musti, Gen. 45, 11, atque etiam *עֲרֻבֵי הַיַּיִן*, *mel Agrestis*, 1 Sam. 14, 25, 27, Matth. 5, 4, quod non est mel apium, quæ in fissuris rupium favos fingunt; hinc enim vitæ nomine עֲרֻבֵי הַיַּיִן , Deut. 32, 13, Ps. 81, 17; neque, ut manna liquidum, *terebinthi* dicitur, etsi olim mella quoque omnino comprehensum fuit; sed est mel rosicidum, seu excruciantum, quod apes copiosissimum in folia arborum, in quibus sunt, ejiçunt, ut in terram quoque deflant, 1 Sam. 14, 25, 27.

Antiqui mel pro nostro saccharo usurpant, et

multum adamabant; quare symbolum est amentis et iuocunditatis. Prov. 24, 13, 14. Cant. 4. 11. Ecol. 24, 27. Quia vero majori quantitate gustatur, vomitum promovet, symbolum quoque est fastidii aut nauseae, Prov. 25, 16, 17.

§ 78. Piscatus. — Pisces Hebraei sicut Orientalibus omnibus, in amore et deliciis erant, Num. 11, 5: quare piscibus Jordanis, lacus Genesareth et maris quoque Mediterranei quimimè parochant. Lex Mosaica enim tantum illos qui pinnatis, vel squamis carent, interdixit, Lev. 11, 9. Hinc occurrit porta Piscium Jerusalem, à foro piscium denominata, 2 Paral. 33, 16. Neh. 5, 5; 13, 59. Isa. 19, 8. Ezech. 26, 4; 5, 14; 47, 10, atque piscatores symbolum sunt hostium, Isa. 19, 8. Jer. 10, 16. Habac. 4, 15. Ad huc Genesareth fuisse magni piscium commercia tractata, Strabo testatur; hinc et Apostolorum aliqui, ex hac vicinia oriundi, erant piscatores; atque hoc hominum genus fuisse impiegrum et sordes, liquet ex Luc. 5, 15; conf. Matth. 4, 19. Instrumenta piscatorum erant hamus, Job 40, 25. Isa. 19, 8. Halm. 1, 15. Pentium ferream, Job 40, 5, atque rete, Isa. 19, 8, 31, 20. Halm. 1, 15; 16. Job 49, 6.

§ 79. Vercatio. — Omni anno septimo res rustica per universam regionem internitenda erat, nihil serendum, vites et oleae non plantanda, et quod spontè cresceret, nò metendum, nec vinelemia agenda, neque arborum fructus legendi, sed omnia, sine cultura nata, pauperibus, peregrinis et feris relinquenda erant, Levit. 25, 4, 7, Dent. 15, 1, 10. Hæ legum centum fuit, ut ferarum genera conservarentur, solum poras vires caperet, et pauperibus subveniret; quare etiam anno sexto singularis ubertas à Deo promissa fuit, Levit. 25, 20, 24.

Neque tamen propterea Hebraei annum septimum prosciss-otosi transigere debuerunt; poterant enim piscari, venari, apes et greges curare, adflicta et suppellectilibus redicere aut nova parare, Luthan, gossypium, linnam, et pilos caprarum, camelorum et asinorum in opus consumere, atque de eo quod abundabat, commercia tractare. Denique divitiis quoque in sacro tabernaculo vel in templo, ubi hoc anno lex Mosis praelegebatur, consummandum fuit, ut de officis et religione, atque de historia gentis, et de beneficiis à Deo impertitis instruerentur, Dent. 5, 10, 15. Hæc autem quæ terre, ut Moses Lev. 26, 55, 56, prædixit, longo tempore neglecta fuit, 2 Paral. 36, 21; post exilium accuratius observabatur.

CAPUT V.

DE ARTIBUS.

§ 80. Orixi aratum. Res ardua, minus consequendi commoda, atque casus fortali docuerunt prima arum rudimenta, et quidem plerumque initia inventa sunt mox prima hominum ætate, quæ majores difficultates et incommoda urgebat, et longævitas subveniebat ut facilis paulisper periculi posset; hinc sequenti ævo, de quo fuser nonnulli historia restat, jam plures artes occurrunt, et seculo post hominis creationem

quarto, Gen. 4, 21, 25, caprum quoque et ferrum metallo subjectum, atque instrumenta rustica memorantur. Civitas, que cum agriculturâ non oriri non potuit, primis inventis refugium et fontem præbuit, et hinc tribuit inventa ad majorem perfectionem perducendi; id jam ante diluvium contigit, ut ex prograndi navi Noachi colligitur.

Ferrum etiam inveniri solidum, testes sunt Bergmann Physische Erdhohschreibung 1, 200, 431, 471, et Sounerat Reis. 506, 561, Ausg. 1785.

§ 81. Artes à diluvio usque ad Moysen. — Nos atque filii ejus, qui tantam naveta edidicimus, artibus bene exercitati erant; alia quoque artificia saltem viderant, et post diluvium etiam ista, quæ potuerunt ratione, imitari sunt. Hinc inter Noachidas, qui in civitatibus coierunt, non multo post, plures artes et utensilia arte paratâ obvia sunt. Gen. 9, 20; 10, 5-9; 11, 1-16; 12, 7, 8; 15, 10; 17, 10; 18, 4, 5, 6; 19, 52; 24, 14; 25, 10; 25, 15, 16; 24, 22, 55, 61, 66; 26, 12, 15; 18, 27, 5, 4, 14; 31, 19, 27, 54; plura alia, quæ progrediente tempore occurrunt, attentum Bibliorum lectorem latepersequamur possunt.

§ 82. Artes inter Hebræos antè Moysen. — Hebræi in Ægypto, quæ omni artibus præ aliis regionibus excedebat, parumilla didicerunt; hinc denotum in Arabiâ Petrarâ inter eos erant, qui omnia artificia pro sacro tabernaculo conficiebant. Lex Mosaicam quidem artes non fuit, nequaquam tamen interdixit ut vilipendi, sed uti illi temporis apud alias gentes moris erat, industrie populi relicta.

§ 83. Artes Hebræorum in Palestina. — Paulo post obitum Josue, à Joabe ex tribu Juda, condita quidem fuit vallis artificum, 1 Paral. 4, 14, conf. Neh. 11, 35, et aderant cæ ætate fabri auri et argenti, Jud. 17, 5, 5; artes vero vix quidquam proficiebant, etsi quæ necessarie erant, nunquam desissent, nisi fortè quando artifices ab hostibus abducti fuerunt, Jud. 5, 51, 5, 8, 1, Sam. 15, 19. Facilliora vero instrumenta, ad rem rusticam necessaria, quilibet sibi ipsi parabat. Ferraria quoque, et quidem etiam matronæ probæ, fila dicebant, texebant, oca pingebant, et vestimenta non tantum pro suâ familia, sed etiam pro mercatū coniciebant, Exod. 36, 25, 1 Sam. 2, 20, Prov. 31, 18, 24, Act. 9, 50. Hinc non erat mores, nisi artificibus, qui difficilliora tractabant, ut qui curru constructebant, lapides scindebant, idola scindebant vel ex metallo fundebant, aut aurum, argentum, vel æs in opus convertebant, denique figulas, et aliis similibus artificibus; Jul. 17, 4, Isa. 29, 16; 50, 14, Jer. 28, 25, Zach. 12, 15. Hi artifices non erant, ut inter Græcos et Romanos, servi, sed ingenii, Jer. 24, 1; 29, 3; 2 Reg. 24, 14, et incrementis sub regibus luxu, agebantur. Jam sibi Davide et Salomone aderant, qui palatia et templum construere possent, et ab artificibus Tyriis, qui Hebræis erant superiores, dicebant, 1 Paral. 14, 1; 22, 15; in historiâ Hebræorum occurrunt plura instrumenta et artificia metallurgica, ex quibus colligitur plures artes cognitâ fuisse.

§ 84. Artes post exilium. — In exilio multâ Hebræi,

reperitur non ubique agros fertiles, quos colerent, reperiebant, artibus et mercatura se adhibebant; quod denotum, quam progressu temporis in quam plurimas regiones disperegissent, adeò invaluit, ut Thalmudici præcipere parochibus ne negligerent filios docere artem vel opificum; quare in Thalmude plures crediti quoque Judæi memorantur, qui artem aut negotium quoddam tractabant, et in novo quoque fœdere Josephus, matris Jesu, erat artifex, qui ligna in opus convertibat; Simon refertur fuisse caritarius in urbe Joppe, Act. Ap. 9, 45; 10, 52; Alexander, eruditus Judæus, dicitur ierarius, 2 Tim. 4, 14, atque ipse Paulus et Aquila erant *zeppeserai*. Quæpiam tamen negotia, non modò Græcis, sed etiam Judæis, hæc recentiori ætate infamia erant; agones enim asinorum et camelorum, fossores, remiges seu nautici, pastores et canopes, à Rabbiniis prædicationibus accensentur. Ast illi *aityropoiæ* Ephesii, 1 Timothe. 5, 8, et Cretenses, Tit. 1, 7, qui alloqui, testibus scripturibus antiquis, nullum lucrum existimabant turpe, non erant alii quæ in injustis artibus questum faciebant. Artifices Græci nobiliores, ævo Apostolorum jam societate quâpiam inter se nexi erant, Act. 19, 25, conf. Xenophon Cyrop. VII, 2, 4. De quibusdam artibus sigillatim agendum est.

§ 85. Antiquitas artis scribendi. — An primam scripturam symbolica, deinde hieroglyphica, denumque syllabica, et denique litteralis, inventa sit, non liquet, neque illi hoc loco queritur, sed quâ ætate littera reperi sit. Omnes antiqui hoc ingeniosum inventum Asiæ vel regionibus orientaliis et ævo admodum remoto, etsi de ipsâ ætate nil certum referunt, attribuant, et consentiant quoque litteras in Græciam ex Phœnicæ allatas fuisse per Cadmum, et quidem si antiquo chronico Paresi fides est, anno 1319 ante Christum, seu 45 post obitum Moysi.

In Oriente litteræ perfectò pluribus seculis translationem in Græciam præcesserunt. Anticles apud Plineum Hist. Nat. VII, 57, litteras in Ægypto inventas esse tradit, et ex antiquis monumentis adprobare conatur, 15 annis ante Phocænum, antiquissimum Græciæ regem, i. e., anno 109 post diluvium, et 117 Abrahami; inventio autem hæc perfectò non est, nisi filio antiquioris inventi Phœnicii in Ægyptum, ut litteræ apud Phœnicis præcesserint. — Epigenes, qui est Plineo grævis imprimis auctor, apud Babylonios 720 annorum observationes siderum, coactibus laterculis inscriptas, docet, qui minimum, eodem referentè Plineo, Berosus et Critodemus, 480 annorum; ante Plineum colligit æternum, i. e., perantiquum *Litterarum nam*. Simplicius, qui seculo quidem V vixit, sui sævi ex Poppeyrius aucto historico, hancit, refert Callisthenem, comitem Alexandri, Babylonæ observationes siderum 1905 annorum consignatas reperisse, quorum itaque aliqua incidunt in annum 2254 ante Christum, et hoc ipsi ævum confirmat nomen mensis *πρωτι*, si, ut verisimillimum est, ab uricæ depromptum fuit; nam illo tempore sol hoc mensis in arietè verabatur. Quam autem litteræ, dubio procul,

handquamquam ad consignandas observationes siderum, sed ad tractanda commercia inventa fuerint; multo perfectò antiquiores sunt, quod etiam libellus emptionis Gen. 25, conspiciunt, qui, prout tenet ejus immit, ætate Abrahami scriptus fuit.

Hinc nihil mirum, litteras in libris Mosis pro antiquissimis et pervalgis sumi, Exod. 17, 14; 24, 4; 28, 9, 11, 17, 18; 32, 32; 34, 27, 28, Num. 17, 18; 35, 2, Dent. 27, 8, et adfuisse quoque jam tum longè abhinc ætate librarios quosque, qui genealogias in tabulis inferebant, et *שטרות* dicebantur. Exod. 5, 6; 14, Dent. 20, 39; imò ætate Jacobi jam sigilla, quibus in Oriente nomina insculpanur, usitata fuisse, ex Gen. 38, 28; 41, 42, patet, unde multò major antiquitas litterarum colligitur.

Herodotus et Diodorus Siculus duplex antiquam scripturam genus nominant, alteram sacram, profanam alteram; Clemens vero Alexandrinus et Porphyrius triplex genus distinguunt, nempe hieroglyphicam, sacras litteras, et profanas, de quibus aliam *שטר*, 1, Num. 35, 32, occurrat, que jam tum tanto abusu exposita fuit, ut hæc figura divino horreo coleretur. Qui illam legebant, *שטר*, non modò Exod. 8, 5, 14, 15; 9, 11, sed jam Gen. 41, 8, erant dignitate inter Ægyptios conspiciant.

§ 86. *Disruptio litterarum.* — Litteræ, orientalibus populis antiquissimè jam ævo notæ, à Phœnicis mercatoribus et coloniis, et denum etiam ab Ægyptiis emigrantibus latè per Orientem et Occidentem divulgatæ fuerunt, quod ipsam etiam cognatio litterarum diversarum, quæ communem originem prodant, confirmat. Patriarchæ Hebræorum, litteras à Phœnicibus seu Chananæis acceperunt, et postea eorum in Ægypto, ubi aliqui illi temporis idem characteres valebant, conservabant uti ex eo liquet, quòd ætate Mosis jam longo abhinc ævo librarios publicos seu geneologos suos habuerunt, et Dent. 24, 1, 5; 17, 18, 19, lex lapidibus insculpi jubetur, ac scriptura ita insculpta, proprio suo nomine *שטר*, memoratur; conf. Exod. 32, 16, 52. Quare non pauci Hebræi legere et scribere noverunt, Jud. 8, 14; pluri tamen erant illiterati. Hinc, qui artem scribendi pro aliis proficiebant, quilibet posset etiam ab illis litteras, quæ necessariæ videntur; hæc, si non omnes, plerique tamen erant sacerdotis, qui, prout alioquin in Oriente moris est, intramentaria in cigulo gerabant, Ezech. 9, 2; 5, 4. In intramentaria erant materia et instrumenta scripturæ, et culter, quo calamus aculetur. Jerem. 50, 25. Ceterum didores habebant proprios, non modò notarios, sed etiam lectores; quare frequentior additio quam lectionis est mentio, 1 Reg. 4, 5, 2 Reg. 12, 11, Isa. 29, 18, Jer. 36, 4, Rom. 2, 15, Jac. 5, 11, Apoc. 1, 5. Hos librarios adnotant juvenes, qui litteras dicebant. Quipiam horum notariorum seholas quoque publicas habuisse videntur, quorum quæpiam deinceps, imprimis cura Smerceli et aliorum prophetarum, incluserunt, et nomen à vro-

phetis dixerunt, 1. Sam. 10, 16, seq. 2. Sam. 10, 5, seq. 2. Reg. 2, 5, 5; 4, 38; 6, 1. Discipuli harum scholarum erant, non quidem infantes, sed juvenes, qui singularia aedificia incolebant, ferè ut mos in academijs Persarum obtinet. Docebantur musicam et cantum, et diuè proliè quoque litteras, religionem Mosaicam et poësim. A prophetis cognominabantur prophetarum illi, i. e., discipuli; propheta verò et doctores nuncupabantur patres, 2. Reg. 1, 12. Post exilium, scholæ ad synagogas vel in ipsis erant, de quibus paulò post dicemus. Conf. Mosechi de Republ. Hebr. l. 5, c. 14, quæst. quartâ.

§ 87. *Materia et instrumenta scripturæ.* — Quo fuerit prima scripturæ materia, non liquet; usitata autem olim materia erant: 1. Ex regio vegetabili. 1. Peltis arborum. 2. Liber, seu cortex arborum, ex quo demum resolutio, et rursus compositio, charta corticem parabat. 3. Pugillaris, seu tabula lignea, Isa. 8, 1. Ezech. 37, 16. Luc. 4, 22, quo tamen in Oriente vix, ut in Occidente, cerâ illinita fuit. 4. Linteum; hinc et Romæ erant libri linteï, à Livio sæpius memorati; aut etiam pannus xylinus, qui in Munitis Ægyptiorum reperitur hieroglyphis inscriptus. 5. Charta papyracea, que ex divisi papyri strigularis, jam ante bellum Trojanum parabat, ut ostendit Plinius Hist. N. XIII, 21, 27.

2. Ex regno animalium. Pelles animalium, quarum preparatio quidem rudior erat, dicitur sub Eumonio rege Pergami, circa annum 200 ante Christ., melior inventa esset, que ab hoc loco adheciôn Pergamæ dicitur, et aliis quoque *pergamæ* dicitur, 2 Tim. 4, 13.

3. Ex regno minerali. 1. Tabula plumbea, Job. 41, 24. II. Tabula mærea, que pro monumentis perpetuis usitata erant. 1. Mac. 8, 22; 14, 20, 26. III. Lapidis saxæ, quibus imprimè monumenta publicè insculpebantur, et litteræ inscriptæ nonnihil quoque calcæ exhibebant, Exod. 24, 12; 34, 18; 32, 19; 34, 1, seq. Dent. 5, 18; 27, 1, 9; conf. Jua. 8, 33, seq. Job. 19, 24. Pa. 16, 1; 50, 1; 58, 1; 60, 4. IV. Lactæali, qui, insculptis litteris, igni corpebantur, et adheciôn ex ruderibus Babylonis effodiuntur; existant autem in Oriente multo recentiores quoque hujusmodi inscriptiones. V. Arena in terrâ strata, in quâ adheciôn in India profes scribendi aptem discunt, et in quâ ipse quoque Archimedes figuras mathematicas delineavit, conf. Joan. 5, 1, 8. Cæterum, si Ezech. 2, 9; Apoc. 10, 9, libri in visione manuceantur, symbolum id est revelationis, nequaquam verò argumentum, in alimentis quoque scripturam fuisse.

Instrumentum, quo scribatur, erat stylus; 1. in materia durâ, qui lapideus et tabulis æneis, stylus erat ex chalybe paratus, Isa. 19, 25, nonnunquam cuspidè adammantibus munitus, Jer. 17, 1. 2. In tabulis lignæ, cerâ oblectis, litteræ imprimebantur acuminali *stylis*, quod erat ex alterâ extremitate latum et planum, quo, quod malè scriptum fuerat, deletri, et cerâ rursus complanari posset. Ast oblectio ceræ in calidis illis regionibus vix usitata erat; litteræ inquit in his tabulis stramento vel tincturâ pingebantur. 5. In

linteis, pannis xylinis, chartâ, pellibus et pergamena litteræ primùm pingebantur huicelo acuto, vel penicillo, fortassè *שטרי*, demum verò calamo, qui etiam fidebatur; hoc eleganti calamo Orientales adheciôn, loco penarum nostrarum, utuntur. Ceter, quo calamus scindebatur, dicebatur *שטרי*, Jer. 50, 25.

Atramentum jam Num. 5, 45, pro usitatissimo ponitur, conf. Jer. 50, 18, et diversis modis paratur; quos Plinius XVI, 6, XXX, 25, narrat; simplicissimum autem, adeoque antiquissimum componebatur ex centusis carbonibus, aut etiam ex feligine et aquâ, addito gummi. Utebantur verò antiqui aliis quoque coloribus, et, ut Cicero de Naturâ Deorum II, 30, et Persius III, 11, testantur, etiam atramento quod sepiam emittit, etsi Plinius id negat. Hebræos quoque auro scripsisse sacros libros, Josephus testatur Archæol. XII, 2, 11, conf. Plin. XXXIII, 40.

§ 88. *De librâ.* — Libri qui jam Job. 19, 23, Num. 21, 14, Exod. 17, 14, notissimi erant, scribebantur olim in pellibus, linteis, pannis xylinis et chartâ papyraceâ, et demum quoque pergamena. Spatium materia in columnas plerumque minutas, Jerem. 50, 25, dividebant. Si liber fassior erat, plures pelles, chartæ, panni xylini aut linteï connectebantur. Barò ex utraque parte inscribebantur. Ezech. 2, 9. Zach. 3, 1. An lingæ antiquissimo ævo fuerint *pergamæ* scripte uti in inscriptione Sigæ et in inscriptionibus Hetræis, nos expeditum esset, si illi lapides Jos. 8, 32, reperirentur. An intervalla verborum relicta fuerint, discussus in Introductione in V. T. P. 1, c. 98.

Libri, materia flexibili inscripti, circa baculum, vel si liber erat longior, ex duabus extremitatibus circa duos laucos convolvebantur, et lecter libræ vel focum libræ revolvebat, *destrigens*, et *pergones*, et lecto loco complicabat, *aristæ*, Luc. 4, 17, 20; unde descendit nomen *rotæna*, Ps. 4, 7. Isa. 46, 1; 54, 4. Ezech. 2, 9; 2. Reg. 19, 14. Esdr. 3, 2. Liber, hujusmodi scilicet obvolutus, et filo vel funiculo ligatus, facile poterat sigillo obsignari. Isa. 29, 11. Dan. 12, 4. Apoc. 8, 1; 6. Libri verò, qui tabulis ligneis, plumbeis, æreis, vel eburneis inscripti erant, per annulos in tergo, æquali distantia dispositos, per quos bacilli trajicebantur, conjungi solebant.

Orientalis amat inscriptiones librarum tropicis et enigmatica, quales quipiam etiam cæment esse inscriptiones Psalmorum 50, 1; 69, 1; 80, 1; et profecto nonnulli nequit, 1 Sam. 4, 18, losam Davidis super Salem et Jérichtam, simili ratione æcum truncari.

§ 89. *De epistolis.* — Epistolæ, que eodem cum libris nomine veniebant, cò rarioris sunt, quò ævum est antiquius. Prima memoratur epistola 2 Sam. 19, 14, seq. Deinde verò frequentior est epistolatum mentio, et interdum etiam sub mentione nuntii latent, ut Esdr. 4, 15, 17. Mittitur verò in Oriente plerumque sine sigillo; si autem ad magnatem scriptæ sunt, in crumenam pretiosam conduntur, quo ligatur, et argillâ vel cretâ apposita, et sigillo impresso signantur, conf. Isa. 29, 11. Neh. 6, 5. Job. 58, 14. Cæterum

epistolæ antiquissimæ sine salutatione inchoant, et sine valedictione finiunt; verùm sub monarchiâ Persarum profusa salutatione usitata erat, que Esdr. 4, 7, 10; 5, 7, in compendium redacta est. Apostoli in Epistolis salutatione quidem Græcis consuetâ usi sunt, omiserunt tamen consuetum *χαίρετε*, et adheciôn benedictionem quampiam religioni christiæ consentientem. Paulus, qui Epistolas dicitur, in epiglo benedictionem propriâ manu adscribebat, 2 Thess. 3, 7; et generatim dicitur notario magis consuetum erat, quim scribere.

§ 90. *De Poesi.* — Poesis non modò apud Hebræos, sed etiam apud aliquas alias gentes, jam ætate Mosi ad summum perfectionis culmen evecta erat, Exod. 15. Dent. 31. Num. 21, 24. Conf. quoque lib. Job. Florum deinceps apud Hebræos per mille ferè annos, et quovis honore digna reputabatur. Usus ejus erat non solum ad voluptatem, sed antiquissimâ ætate etiam ad conservandam historiam, quim præclare gesta carminibus comprehensæ decantantur; porò quam maximè ad laudem Numinis, et id elegantissimè quoque operum eruditiorum, proot libros Jobi, Proverborum et Ecclesiastis carminibus extaratos comperimus.

§ 91. *Indoles poësis hebræicæ.* — Poematis et carminibus hebræicis insunt illa, quæ omnibus poematis communia sunt, nempe sensus elati et ardentis, sententiarum luminis, figurarum atque imaginum palchritudo et varietas, verborum denique vis, pondus et elegantia; sunt autem alia, quibus à poematibus occidentalibus distinguuntur.

1. Tropi, imagines et figurae sunt audaciores et insolentiores, quæ imprimis ex collatione poematum aræriorum inveniri capiunt.

II. Ornamenta orationis à rebus orientalibus, imprimis Palæstinaensibus et Hebræicis deprimpta sunt: nempe 1. ab objectis naturalibus illius regionis, uti à Libano cedrisque ejus; à Carmelo, à quercubus Baccabæ, à vineis, hostis et arboribus, à jumentis et feris, imprimis à bobus, asinis, leonibus, aquilis, gazellis; à fouillis et flumibus; à terræ motibus, etc. 2. ex re peccatis et rusticâ; 3. ex historiâ; 4. ex vitâ communi et moribus, atque etiam à vitis, uti ab ebrietate, impudicitia, fornicatione et adulterio; 5. ex mythologia Orientalium, præcùm magnâ ex parte, sed nequaquam omni, convenit mythologia græca et romana; sic occurrit quidem thalamus solis Ps. 19, 5, 6; set sol non vehitur curro, sed volat aliis, Ps. 129, 9. Isa. 48, 4. Malach. 5, 20; metas aurea, Isa. 2, 4; 11, 6, 9; 24, 25; 50, 24-28; 60, 19, 20; 65, 4, 25; 66, 1, 5; porò etiam *oculus ævi*, in quem non modo milites, bellidotes, imperatores et omnes morientes, sed etiam populi devoti, civitates et regna eversa personificam, imò et arbores, symbola civitatum, descendunt, et ibi in lectis cubant, arboris capiti suppositis, Isa. 44, 9, 20, Ezech. 26, 50; 31, 14, 18; 32, 7, 8, 17, 50; ita quoque flumina orci, Ps. 18, 4, 6. 2 Sam. 22, 5, etc.

III. Carmina Hebræica fortassè quidem pedibus, et certo syllabarum vel verborum numero, magis tamen

sententiis parallelis dimensa sunt, quæ, syntaxis vel sensu, synonyma, aut antitheticæ, sibi respondent. Hic parallelismus syntacticus, synonymus, antitheticus, constat jam solis duobus membris, sè immediatè consequentibus, ut Ps. 114, 2, 8; jam tertio quoque membro impari, et Os. 6, 1, 2; jam quatuor membris, quorum primum tertio, et secundum quarto respondet, ut Ps. 35, 15; jam etiam quinque membris, quorum duo prima et duo ultimi sibi parallela sunt, et medium esse impar, ut Isa. 51, 4; vel primum tertio et secundum quarto respondet, et quintum esse impar, ut Ps. 19, 8, 10. Nonnunquam observatur quidpiam singulare, ut Ps. 145, 5, 6. Mich. 1, 4. Hæc indoles poësis hebræicæ, bene cognita, non contemnendam operam fert interpetri et critico, uti Ps. 77, 18, 19; 139, 20. Isa. 47, 11; 49, 6, 16. In his membris observantur licet inde aliqui similiter cadentia sensu rhythmi, ut videtur, audio quæsit, sicut Jud. 14, 18. Prov. 7, 15, 13; 29, 17. Isa. 26, 20, 21; 40, 24; 49, 8; 81, 1, 2, 5, 8; 35, 6, 7. Zach. 11, 1.

§ 92. *De munit.* — Cantus poësi cœvæ est. Instrumenta verò musica invenit Jubal, Gen. 4, 21, atque Gen. 31, 27, jam de integro choro mentio fit. Musica deinceps pari semper cum poësi passim amulabat, et poeta carmen summi ipse canebat, et instrumentum accinebat. Hinc musica sequè æ poësi magis fiebat, et dubio procal, quando poësis floruit, ad magnam perfectionis gradum erant, nimis tamen sonora fuisse videtur; ast id à consuetudine aurium pendit.

§ 95. *Usus musicæ apud Hebræos.* — Hebræi munitæ utebantur festis diebus domesticis, civilibus et religiosis, ut in nuptiis, anniversario natalis, diebus quibus hostes devicti sunt, in inaugurationibus regum, in cultu divino, et in itinere ad festa majora in templo celebranda, Isa. 30, 29. In sacro tabernaculo, et deinceps in templo, Levite erant musici; alios autem quilibet sine discrimine instrumenta musica tractare poterat; sacra duntaxat buccinæ argenteæ sacerdotibus reservate erant, qui clangore earum dies festa indicabant, primores convocabant, et in bello classici ac recipientes cauebant, Num. 10, 4, 10. Musicum in sacro tabernaculo David in meliorem ordinem redegit, et 4000 levitas in 24 chæres divisi, qui Psalmos canerent, et instrumentis accinebant. Quilibet classis per hebdomadam munitæ sum obibat, et profecto parebat. Omnes verò classes à tribus directoribus regerebantur, 4 Paral. 16, 5; 25, 4, 5; 25, 1, 51; conf. 2. Paral. 5, 12, 15. Hic ordo demum sub Salomone in templum transit, et conservatus fuit usque ad everisionem Jerosolymæ; etsi enim nonnunquam sub regibus idololatris interruptus fuerit, sub successoribus tamen rursus restitutus est, 2. Paral. 5, 12, 17; 29, 27; 35, 15; imò et post exilium denovo restauratus fuit, Esdr. 5, 10, 11. Mach. 4, 54; 15, 14, quoniam musica recentiori hoc ævo, ut in aliis poësi, enim perfectionis gradum, quem solis exitum adeptæ fuerat, nequaquam attigerit.

§ 94. *Fides.* — Instrumenta chorolis instructa, seu fides, erant:

I. Cithara, antiquissima, Gen. 4, 21, que ab octo chordis, Ps. 6, 1; 12, 1; 1 Paral. 15, 21, dicitur *actachordan*. In numeris Asanoneorum citharæ alix veto, alia tribus chordis instructa sunt; duplex ergo tunc cithara; quare octachordon distinguitur. Fortasse prior est *actachord*, et posterior *actachord*; nam hæc duo nomina 4 Mach. 1, 54, distinguuntur. Josephus Flavius vero, Archæol. VII, 40, 3, citharæ 10 chordas tribuit, in progressu temporis numeris chordarum auctus fuerit. Chorde hujus instrumenti olim fortasse manu, ætate autem Josephi Flarii plectro tangebatur. Hoc instrumentum in Babilonia videtur nuncupatum fuisse *קנצור* et *קנצור*, Dan. 5, 3, 7, 10, 13, idem ac *קנצור*, quod Alexandrinis quidem interpretibus est nomen ferè omnium instrumentorum, erat tamen quodam singulari, uti nunc in Ægypto, duabus tabulis resonantibus, que duobus pollicibus distant, compositum.

II. *Nablinum*, *nabla* vel *nabla*, primum in Psalmis Davidis occurrit, et Ps. 55, 2; 144, 9, quidem juncto *קנצור*; sed Ps. 92, 4, ab *קנצור*, *decachordo*, distinguitur. Josephus, Archæol. VII, 10, 5, ei tribuit 12 chordas, ut in hoc instrumentum jam decem, jam duodecim fuerint chordæ. Non plectro, sed digitis tangebatur. Constabat, ut ipsam *nopea* *קנצור* immitit, ex vite sero corio, quod tabula resopante clausum erat; ex hoc utre duo oblique procedentes facili cum tercio trans verso triangulum seu Græcorum delta inversum à formabant. Chordæ, super tabulam resonantem extensas, in illo baculo transversos agebantur. Hæc conformatum ad chordam in Oriente reperitur, sed quippe tantum chordis instructum, conf. 2 Sam. 6, 5, 1 Reg. 10, 12, 2 Paral. 6, 41. Aliud hujus instrumenti genus in Babilonia usitatum, æque triangulare, est *sambuca*, *עמבוכה*, Dan. 3, 5; 7, 10, 15, quod primum quatuor, deinceps etiam viginti chordis instructum erat.

Chorde erant illa, quæ ex fino, fibro, et nervis, dein vero ex fillos orium conficiebantur, quæ usitatum jam ab Homero, nequaquam ut recenter inventa, memorantur.

§ 95. *Instrumenta, que infabantur.* — I. *Uggab*, Gen. 4, 21, antiquissima fistula pastorilis, que primum quidem erat sola una alterave, demum autem septem ferè fistulis, ex arundine paratis, longitudine deficientibus componebatur, ut *עוגב*. Hujus species erat *maschokitha*, in Babilonia usitata, Dan. 5, 5.

II. *Challi*, *nochtitha*, et *nekeb*, filice sunt, que ex arundine, corombis, et ossibus parabantur. Nunc in Oriente tibie quoque triplicis generis consueptæ sunt; prima, que duplici fistula constat, videtur esse *קנצור*; simplex altera cum orificio, fortasse est *קנצור*; et tertia sine orificio fortasse *קנצור*, Isa. 5, 12; 50, 29. Jer. 48, 36. Ps. 5, 1. Ezech. 28, 5.

III. *קנצור*, vel *justa* *קנצור*, Dan. 3, 5, 10, fistula ex arundine parata, Syris Sambonja, Græcis Sampanja, et Italis Zampogna dicta, et quidem, ut Servius contestatur, obliqua.

IV. Cornu, instrumentum antiquissimum, ipsum erat cornu bovis, in culmine abscissum, ut orificium

fieret. Temporis progressu etiam cornu arietum arctum in hunc usum excavata fuerunt. Cornu aliò nomine dicitur *schophar*, ut jam Josephus Fl. et Hieronymus videntur; differentia, si que fuit, vix alia erat, nisi quod schophar esset cornu arietis arctè excavatum, vel fortasse progressu temporis ex pre in formam cornu paratum. In bello ejus usus latissime patebat, et sonus ejus tonitru comparabatur.

V. Buccina recta, culitum longa, paulisper crassior quam tibia, orificio instructa, et infra in formam campanæ dicansis. Tempore pacis, et si populus aut proceres congregandi erant, elangebatur levis; fortis vero, si castra movenda aut ad prelium procedendum, et id dicitur, classium canere.

§ 96. *Instrumenta pulsantia.* — I. *תופ*, Gen. 31, 27, instrumentum tympani aliquid ratione simile, terape circularis ligneus vel æneus latitudinis palmæ, qui pendulis annulis æneis vel ferreis latibus instructus, et pelle vel membrana obductus est, qui manu sinistra tenetur et agitur, atque manu dextera ad numerum musicæ pulsatur. Hoc instrumentum mulieres aulicorum per universam Orientem ad saltationes utuntur. Conf. Exod. 15, 20; Job. 17, 6; 21, 12; 2 Sam. 6, 5.

II. *Ziltathu*, *anziltathu*. Duplex eorum olim erat et ad adhibendum in Oriente genus; alterum, dact magna patente aut cymbala, quorum alterum manibus manu dextera, alterum vero sinistra tenet, et utrumque invicem ad numerum musicæ concutit, ut in nostrâ musicâ orbitari observare licet; hinc quoque numero duali *קנצור* nuncupantur. Alterum autem genus, Ps. 150, 5, quatuor sunt exigue patente magnitudine majoris nodi, vestium nostrarum, quas utriusque saltantes pollicis vel indicis et digito medio utriusque manus affligunt, et, diversis manuum quoque gestulationibus saltantes, ad numerum musicæ invicem concutunt. At *קנצור*, Zach. 14, 20, nec hæc sunt instrumenta musica, neque, ut quidam opinantur, tintinnabula, que propriam habent usum *קנצור*, Exod. 28, 35, 36; 39, 25, 26, sed bracteo vel lamina æreæ concave, qua equis ad ornatum affligi solebant.

III. *Mensaniam*, 2 Sam. 6, 5, instrumenta musica erant, que agebantur aut movebantur, obæque sinistra, *עוגב* (à *עוג* motus, *עוגב*) que non erant aliud quam ferrum in modum hanc sensum, et quæcumque ratione, plerumque autem in rotunditatem ovalem, aut etiam in duos angulos rectos et duas rotunditates flexam, annula mobilibus instructum, ut agitantur, et ferro alio ad numerum musicæ percussum, sonum et tantum ederet. Aliud genus hujus instrumenti videtur esse *schahachim*, *triangula*, usitata mulieribus, 1 Sam. 18, 6, que in Oriente non tractant nisi instrumenta, que artem non requirunt.

Reliqua nomina instrumentorum musicorum nondum elucidata sunt, nempe I. *קנצור*, Ps. 9, 17; 92, 4; Isa. 8, 19, nisi hoc nomen fortè carmen vel genus carminis designet; II. *קנצור*, Ps. 8, 1; 81, 1; 81, 4, à *קנצור* instrumentum, quod ad calcationem turcularis canebatur; alii ab urbe Philistæorum Gath de-

nominationem esse consent; III. *קנצור*, Ps. 9, 1; fortasse melius *קנצור*; nam *Ben* est 1 Paral. 15, 18, nomen aliquis musici ætate Davidis; quid sit *קנצור* et *קנצור*, Ps. 46, 4, 1 Paral. 15, 20, non liquet; fortasse genus citharæ, et hinc 1 Paral. 15, 21, perimuntur eum *קנצור* octachordo; IV. *קנצור*, instrumentum à musico hujus nominis denominatum, Ps. 42, 1; 67, 4; V. *קנצור*, Ps. 55, 1; 88, 1, fortasse species fistule pastorilis, ut *schophar* *קנצור*. Alia quæpiam verba, ut *קנצור*, *קנצור*, Ps. 60, 1; 66, 4; 80, 4, et *קנצור*, *קנצור*, Ps. 56, 4, videntur esse tropicæ et antiquariæ Psalmorum inscriptiones.

§ 97. *De saltatione.* — Saltatio Muhamedanis Iusus esse videtur, qui gravitatem viri minimè deceat, et hinc mulieribus, tanquam adultis infantibus, reliquitur. Moderna Orientalium saltandi ratio obscuro est; olim autem erat alia, et apud Græcos quidem mimica imitatio actuum humanorum, etiam militarium, quare in Indis quoque gymnasticis celebrabatur. Ex modo colligitur saltatione orientalium et græcorum mulierum colligitur, saltatum olim fuisse in orbem seu circum, illa quidem, ut quæpiam, quasi dux, præcederet, et diversæ arte nequaquam carentes mutationes pedum, gestulationes manuum, et inflexiones totius corporis formaret, quas omnes reliquit, in orbem sequentes, ad justum musicæ numerum, qui instrumentis indicabatur, imitabantur. Id consonat *קנצור* Bibliorum, in quibus de saltu sermo est, Exod. 15, 20. Judæ. 11, 54. 1 Sam. 18, 6, 7. Jer. 3, 4, 15. Ex Ps. 68, 26, liquet, saltasse quoque viros musicos; et cantores quidem in orbem processisse, secutos esse sistentes, et ex utraque parte à virginibus saltantibus cinctos fuisse. Hujusmodi chorea dicebatur *קנצור*, que etiam in cultu divino et diebus festis docebatur; ast proceres non saltabant plebeis immixti, atque id est quod Michol, 2 Sam. 6, 16, 25, Davidi, qui inter populum ante arcam saltavit, vitio verit. Proceres alias, ævo saltem recentiori, non nisi saltum juniorum puellarum spectabant, conf. Marc. 6, 21, 23.

Ars oratoria in Oriente sumptim floruit; quare Paulus, inter Græcos, qui artem hanc, etsi tunc jam senescentem et degenerem, magis faciebant, non bene audiebatur, 1 Cor. 1, 17.

CAPUT VI.

DE SCIENTIIS.

§ 98. *Scientiarum origines.* — Quam artes meditatione ad certas leges redigebantur, ortæ sunt scientiæ, quarum prima initia antiquissimo ævo offenduntur; de integro autem aliquo systemate nullum etiam ævo recentiori occurrit vestigium. Reliquis præcedebant Ægypti et Babiloni; laudantur quoque Arabes 4 Reg. 5, 9, et Edomitar. Jer. 49, 6. Hebræi inclamant sub Davide et imprimis sub Salomone, qui ipse omnes alias doctrinæ et perspicaciæ superflus reformat, et hinc à celeberrimis extrinsecis injurebatur, 1 Reg. 5, 9, 14. Exemplum tanti regis alios plurimos dabo procul in imitationem traxit. Excolerant autem præ cæteris moralem disciplinam, philosophiam religiois, historiam sui gentis, et historiam naturalem,

de qua Salomo plurima scripsit, que ætatem non tolerant. Post Salomone Hebræi vix progressi sunt. In exilio nationes et ideas novas acciperunt, et dein quoque à Græcis permulta mutuati sunt, historiam vero non ita studiosè, ut majores eorum, excolerunt; hinc annales postremorum seculorum antiquioribus similis desunt.

§ 99. *De Historiâ et Chronologiâ.* — Historiæ studium olim in oriente præ cæteris viguisset, ipsa testantur Bibliæ, que res præcipuas à cretione hominis usque ad tempora, que proxime Christum processerunt, narrant, et multos alios libros historicos laudant, atque plura quoque monumenta, in memoriâ rerum gestarum erecta, inscriptionibus quoque probabiliter instructa, referunt. Item apud alios quoque gentes obtinebat; non solum Ægypti ordinem sacerdotum, scribentis historiæ additum, alebant, sed etiam Babiloniæ, Assyrii, Persæ et Tyrii suos habebant annales. Antiquissima ætate id nomen apud plebasque gentes ad sacerdotis spectabat; recentioribus autem temporibus etiam reges suos habebant cancellarios, qui imprimis dicta regi et facta consignabant. Apud Hebræos etiam prophete historiam suorum temporum scribebant, et antiquiores ævo generaliori multa generalius inserebant; erat, enim antiqua historiæ magis generalis, quam chronologica, quare generalis, etiam præ historiâ venit, Gen. 8, 9; 10 1. Hinc æra Salomonasse antiquior non reperitur in Bibliis; tamen hic defectus per generalis chronologia et insertos hinc inde numeros annorum certa temporis periodi, aliquâ ratione suppletus est. In compendiaris generalis sine chronologiâ Hebræi sicut Arabes, generationes pro arbitrio omitebant, Ruth 4, 20, 23. Esdr. 7, 1, 5. Matth. 1, 8; ast alias nomen per posterum in generalis, conservari, magno honori dicebatur; quare jam à primâ origine Hebræis erant publici genealogi.

Antiqui, non modo Hebræi, sed etiam Ægyptii, et ex Herodoto et Diodoro Siculo patet, adamabant egypticam generationem, quarum tres, centum annos efficiebant; ast antiquior ævo, quo homines erant longævii, centum anni generationi deputabatur, ut ex Gen. 15, 15, 16, atque ex 215 annis liquet, quibus Abraham, Isaac et Jacob in regione Chanaan versati sunt, et due tantum generationes erant.

§ 100. *Aritmetica, Mathesis, Astronomia et Astrologia.* — Arithmetica species priores quatuor, in Pentateuche pro notis ponuntur, nec dubium est, mercatores pluribus operationibus arithmeticis, que tamen non erant nostræ, usos fuisse, quum et nomina myriads *קנצור*, jam Gen. 24, 60, Lev. 26, 5, Deut. 32, 30, usitata fuerint.

Mathesis, quatenus ad rem rusticam et nauticam, atque ad artes necessaria fuit, deesse non potuit, etsi singularis ejus mentio non offenditur.

Quæpiam astronomia ad rem rusticam et nauticam necessaria erat; et menses omnes 50 dierum, qui Gen. 7, 11; 8, 3, 4, occurrunt, argumento sunt, jam id temporis tentatum fuisse, annum ad cursum solis

evigere. Hæ scientiæ præ cæteris Aegypti, Babilonii et Phœnicis excellenter. Aliqua nomina stellarum occurrunt, Job. 9, 10; 37, 9; 38, 31, 32; Isa. 47, 10; 24, 12; Amos 5, 8, 20; 2 Reg. 25; 5. Hebraeos vero astronomi non majorem operam navasse, mirari non solum: erat enim juncta astrologia, quæ illis, Exod. 22, 17; Deut. 18, 10, interdicta fuit, ab omnibus autem aliis gentibus magni debet, Isa. 47, 9; Jer. 27, 2; 50, 55; Dan. 2, 15, 48.

§ 101. *Divisio diei et noctis.* — Diem Hebraei juxta legem Mosaicam computabant à vesperâ usque ad vesperam; diem vero naturalis, ab orto solis usque ad occasum, ante exitum dividebant ferè, ut nunc Arabes, in sex partes inæquales. I. Aurora seu crepusculum matutinum, quod recentiori ætate, exemplo Persarum, divisum erat in duas partes, quarum prima includebat quando orientalis, altera, quando occidentalis horizontis pars illustrabatur; à Thalamicis Jerosolymitanis dividitur in quatuor partes, quarum prima *זמן קטן* dicitur, quæ Ps. 22, 4, occurrit, et Marc. 16, 2, Joan. 20, 1, *זמן קטן* occupatur. II. Mane, oriente sole. III. Calor diei, qui includebat circa horam nonam, Gen. 18, 1, 1 Sam. 11, 11. IV. Meridies. V. Vespas dies, qui quotidie aliquot horas ante solis occasum includebat, et usque ad vesperam spirat, Gen. 5, 8. VI. Vespera, in duas partes divisa, quarum prima includebat, juxta Karæos et Samaritanos, occidentem solis, et altera in græcibus tenebris; juxta Rabbinos autem prima, sole ad occasum vergente, et altera, quo occidente. Arabes cum Karæis et Samaritanis faciunt, et ita quoque Hebraei ante exitum computasse videntur, ut Rabini ex greco *זמן קטן* novam computationem desumpsisse videntur.

Horarum mentio prima occurrit Daniele 5, 6, 15; 4, 6, 20; 5, 5. Primum quidem horarum ad gnomoem quæ notatis meridiana indicabant, dein ad *עלמית*, seu horologium solare, denique etiam ad clepsydram exigebantur. Horologium solare sub rege Baltha (Ezechia) occurrit, 2 Reg. 18, 9, 10; Isa. 38, 8, et à rege Achaz denominatur, qui illud ex Babilonia accepisse videtur. Unde et Anaximenes Milesius recentiori ævo primum skitharico in Græciam transtulit. Quia vero nocte, et ordo obfusato quoque interduci, ejus notitas erat usque, inventa est clepsydra, quæ ad huc in seculo XVII in Persiâ erat simplicissima, nempe antellæ ex tenui lamina aëreâ, in fundo exiguo foramine perforata, quæ in vas aquâ repletum posita, aquâ per foramen penetrante, tribus horis includebat, ut subiretureret; quare minister clepsydram, qui sententiam solennem ex aquâ elevaret, et vacuum super aquam reponeret, necessarius erat. Horæ precipue erant tertia, sexta et nona, quæ jam Dan. 6, 11, precipuis conserebantur, conf. Act. Apost. 2, 15; 5, 2; 10, 9. Dies dividebatur, Joan. 11, 9, in duodecim horas inæquales, ætate longiores, breviores hyeme. Horæ numerabantur ab ortu solis, ut in æquinoctio tertia nostra nona, sexta nostra duodecima, et nona nostra tertia responderet; aliis autem temporibus hora, quæ sol in Palestinâ oritur et

occidit, consulenda est, ut, quæ ferè memoratur hora, ad nostrum horologium reddigi possit. Quare antiquissimè, solem in Palestinâ solstitio astrali oriri ferè nostrâ horâ quinta, et occidere ferè septimâ, solstitio vero hyemali oriri horâ septimâ, et occidere quinta.

Nox ante exitum divisa fuit in tres vigilias, quarum prima, *initium vigiliarum*, usque versis mediam noctem, Thren. 2, 19; secunda *vigilia media*, usque ad gallicantium, Jud. 7, 19; et tertia, *vigilia matutina*, usque ad ortum solis extendebatur; hæc novitiâ à vigiliis levitarum in sacro tabernaculo et templo, desumpta esse videntur. Exod. 14, 24. 1 Sam. 11, 11. Etate Christi autem nos, exemplo Romanorum, in quatuor vigiliis divisa erat, Thalamicis frustra repugnantibus; prima dicebatur *zeta*, vespera, continens, ab ingruente nocte usque ad nostram horam nonam; secunda, inde usque ad mediam noctem, *providentia*, media nos, *interemptus*; tertia usque ad nostram horam tertiam matutinam, *excorsio*, gallicantium; quarta denique usque ad erepusculum matutinum *zeta*, dilucidum.

§ 102. *De hebdomadibus.* — Periodus septem dierum jam in historiâ divinâ, Gen. 7, 4, 10, 8, 40; 12, et Gen. 29, 27, 28; nomen quoque ejus *שבוע* occurrit; antiquissima itaque est, ut gentes, apud quas inventa fuit, cum à Nochi filius accipisse et conservasse videntur, ut, e. gr., nigri in Africâ; conf. Oldendorp Gesch. der Mission 1, 208. Dies numerabantur à die solis, ut dies Saborni esset septima, quæ Hebraeis erat sabbatum; nomina planetarum, ipis imposita sunt et Aegyptiis. A sabbato, tanquam præcipua die, tota denum hebdomada dicta fuit, *שבוע*, in N. F. *sabbato* et *sabbato*, et dies numerabantur, una vel prima Sabbati, secunda Sabbati vel etiam Sabbatorum, etc., i. e., dies solis, dies luna, etc. Marc. 16, 2, 9. Luc. 18, 12; 24, 1. Joan. 26, 1, 19, etc. Hebraeis, præter hebdomadam dierum, aliud triplex genus hebdomadam prescriptum erat. Exod. 22, 10, 11. Lev. 25, 4, 17, et Deut. 16, 9, 10. I. Hebdomas hebdomadam; periodus septem hebdomadam, seu 49 dierum à Paschate usque ad festum Pentecostis, quod, die 50 incensum, inde dicitur festum hebdomadam, Deut. 16, 9, 10; II. hebdomas annorum; periodus septem annorum, ita ut septimâ esset sabbaticus, quo erat vervatum totius regionis; III. hebdomas septem annorum sabbaticorum à Jerusaleme 49 annorum, qua anno quinquagesimo sine Julico claudatur. Exod. 22, 10, 11. Lev. 25, 4, 22; 26, 54.

§ 105. *De mensibus et anno.* — Mutationes lunæ primæ procul dubio temporis dimensionem suppeditant, neque tamen, ut quipiam opinantur, originem hebdomadibus dederunt, quia nequaquam quattuor hebdomadas, sed 29 dies efficiunt; neque primitus computationibus annorum occasionem dedisse censei possunt; nam anni profectio primum juxta reditum æstatis vel fractuum maturorescentium, numerabatur. Quam autem observaretur, post duodecim ferè menses lunares redire fructus maturos, annus ad 12 menses lunares seu 354 dies determinatus fuerit; ast post 17

annos quoque observatur, eodem redemite mense omnia esse contraria; quare, ut ex historiâ diluvii liquet, tentatum fuit menses ad cursum solis, 30 diebus definire; sed defectus 5 dierum post 10 vel viginti annos non observari non potuit. Hinc lex Mosica Hebraeis annus et menses lunares reliquit, sacerdotibus vero adstrixit ut secundâ die Paschalis, seu 16 post primum neomeniam aprilis, maturum manipulum ad altare offerrent; hæc ratione normam eis præbuit, annos lunares ad solares redigendi; si enim ultimo anni mense viderent, sequentem statim tempore non fore maturum, coacti erant mensem intercalare, quod ferè omni tertio anno accidebat. — Initium anni oeconomici dicebatur à mense septimo (Tischri), seu à primâ neomeniâ octobris; ecclesiastici vero anni initium, Exod. 12, 2, statutum fuit à mense primario (Nisan) seu à primâ neomeniâ aprilis, quia Hebraei die 15 hujus mensis Aegypti egressi sunt; atque ab hoc prophete reliquos menses numerat, ut antiquior minus oeconomicis tantum in re rusticâ et civili observaretur. — Præceptores Judæorum quidem septembrem et martium initium duplicis hujus anni statuant; ast post exitum Jerosolymæ, à Romanis, anni initium à martio docebant, decepti fuisse videntur, ut quondam mensem intercalare contulerent; nam Josephus, et lingua quoque syriaca et arabica Rabbinis adversatur; et ita quoque, quæ majoribus tribus diebus festis præscripta erant, martio et septembri non congrunt.

Menses, qui *חודש* et etiam à neomeniâ, à qua incipiebant, *חודש* dicebantur, in singulis annis numerantur ordinariâ *מועד*. Olim etiam non propriis nominibus, sed numeris *primo*, *secundo*, *tercio*, etc., distincti, Gen. 7, 11; 8, 4, 5, 15. Jerem. 1, 5; 28, 17; postea tamen peculiaries quædam appellationes ortæ sunt, ut *mensis abh*, Exod. 15, 4; *an*, 1 Reg. 6, vers. 4; *terach hadanum*, 1 Reg. 8, 2, et *hosh*, 1 Reg. 6, 38; donec tandem in captivitate Babilonica, Hebraei adoptarunt nomina mensium Babilonica, quæ sunt: I. Nisan, Neh. 2, 1, Esth. 5, 7, à primâ neomeniâ aprilis. — II. Ijar, à primâ neomeniâ maii. — III. Sivan, Esth. 8, 9, à primâ neomeniâ junii. — IV. Thominar, à primâ neomeniâ julii. — V. Ab, à primâ neomeniâ Augusti. — VI. Elul, Neh. 6, 7, à primâ neomeniâ septembris. — VII. Tischri, à primâ neomeniâ octobris; initium anni civilis. — VIII. Marescheshvan, à primâ neomeniâ novembris. — IX. Khsiv, Zach. 7, 1, Neh. 1, 1, à primâ neomeniâ decembris. — X. Tebeth, Esth. 2, 16, à primâ neomeniâ Januarii. — XI. Schebat, Zach. 1, 7, à primâ neomeniâ februarii. — XII. Adar, Esth. 3, 7, 15; 8, 12; 9, 4, à primâ neomeniâ martii. — Mensis intercalaris à Judæis dicitur *זמן*.

Divisio anni in sex partes, jam § 19 adducta, hic repetenda non est; ast longevitatem primorum hominum præterire non possumus; varia enim recentiores tenent quibus illos annos centenas in totidem decemima mutant; jam annos illos primævos in menses, jam in quadrantes anni, jam in hyemes vel æstates redigere satagunt, immemores vel ignari, Orientales jam, Gen.

8, 22, prout et adductum Arabes, annum dividere in sex partes, et non tantum omnes sex partes, sed etiam menses, et quidem jam ad cursum solis exactos, memorari in historiâ divinâ, ne dicam, juxta hunc computum aliquos patriarchas jam quatuor aut saltem decimo anno genuisse proles. Quæ veteres quipiam de anno multâ breviori referunt, non sunt nisi, ut Dioscorus Sic. L. I, cap. 36, disertis verbis dicit, conjectura, quibus innumeri numerum annorum, quam Aegypti alique novissimi populi jactabant, explicarent. Conf. J. A. Kanne Bibl. Untersuchungen. Erlangen 1819. P. 1, p. 1, 63.

§ 104. *De Geometriâ, Mechanicâ et Geographiâ.* — Mensura longitudinis Gen. 7, 45, 16, et planimetria Gen. 47, 20, 27, occurrunt. In libro Job et Josue, memoratur funiculus mensurans, altatus ex Aegypto, ubi, testibus omnibus antiquis, geometria inventa, et cogentibus Nilî inundationibus, maxime exculta fuit. In hæc regione Hebraei quoque tantum de geometriâ colliberunt, ut dein regionem Chanaan geographicè delinearent, et finientia metensorio dividere poterant. Conf. Menochi de Republ. Hebr. L. 7, c. 15, quest. 6. Pondera librae, quæ Gen. 23, 15, 16, attinguntur, quædam saltem rudimenta stereometriae nota fuisse, docent. — De mechanicâ non quidem diserta mentio, sed plura alia, ex quibus ejus cognitio colligitur, occurrunt, ut navis Noachi, turris Babilonica, edificia in Aegypto, curus Gen. 41, 45; 45, 19; 50, 9; Exod. 14, 6, 7, et machinæ Aegyptiorum ad irriguendos agros, Deut. 11, 10. Ex his aliisque, quæ progressu temporis plura memorantur, colligitur plura instrumenta, quæ ad illa gerenda necessaria erant, vel quæ aliunde præcedere debebant, cognita fuisse. — Notitiæ geographicæ in Bibliis tunc obviae sunt, ut opus non sit plura de his dicere, vide Gen. 10, 1, 50; 12, 3, 45; 14, 1, 16; 28, 2, 29; 42, 1, 4; 40, 45, etc.; mentionem tamen meretur, sub Josue regionem Chanaan geographicè descriptam fuisse, Jos. 18, 9. In his et similibus aliqua rudimenta scientiæ mathematicæ deesse non potuerunt.

§ 105. *Medicina.* — Aegroti Babilone, et fortassè in pluribus aliis regionibus primitum in viis publicis exposcebantur, ut transientes considerent, quæ ipis simili morbo affectis conduxerunt. Aegypti in templis Scripæ, et Græci in templis Esculapii deferabant agrotos, et media quibus sanati, sunt scripta in his fanis conservabantur. Ex his, per experientiam cognitissimos medicamentis progressu temporis ars modica in scientiam redacta est, primum in Aegypto, multo recentiori ævo in Græciâ, cujus tamen medici, paulo post, Aegyptios longe superarunt. Auxilia quoque aliis incanis artibus petita fuisse, nil mirum, quoniam et filius plurimas medicinas refert, quæ profecto effectus, quos eis adscribit, producere nequeunt. Medici occurrunt primùm Gen. 50, 2. Exod. 21, 19. Job. 15, 14; chirurgici autem operationes quæpiam jam in circumcissione, Gen. 17, 11, 14, latent. De cognitione diversarum internarum partium corporis humani plura in Bibliis occurrunt testimonia; et si cadavera usque in

etatem Ptolemaeorum secta non fuerunt, medicos inter-
 terrorum quoque morborum, ante Davidem, adfuisse
 successore, quod I Sam. 16, 16, legitur coassilim, Salsi
 insano suppeditatum. Inter Hebraeos ars medica sacer-
 dotibus commissa fuit, qui, utpote magistratus respu-
 blicae theocraticae, de lepra cognoscebant, Levit. 15,
 1, 4. Deut. 21, 8, 9. Occurrunt vero alii quoque me-
 dici, qui non videntur omnes fuisse sacerdotes, I Sam.
 16, 16. I Reg. 1, 2, 4; 15, 53. 2 Reg. 8, 39; 9, 43.
 Isa. 1, 6. Jer. 8, 22. Ezech. 50, 21, Prov. 5, 18; 11,
 50; 12, 18; 16, 15; 29, 1. Capitur autem 2 Paral. 16,
 12, rex Asa, non Dei, sed medicorum auxilium quae-
 visse, quia medicus filius avi, frequenter non medicis
 naturalibus, sed medicis superstitiosis utebatur. Prae-
 ceteris medicamentis laudatur balsamum, Jer. 8, 22;
 46, 11-51, 41. Recentiori aevi medici hebraei graecos
 legebant, et non tantum scientiâ proficiebant, sed
 etiam numero aucti sunt, Eccles. 58, 1, 42. Marc. 5,
 26. Luc. 4, 25; 5, 51; 8, 45. Joseph. Arch. XVII, 6, 5.

§ 106. *Physica, Historia naturalis et Philosophia.*

Physica in Oriente parum culta fuit; major opera
 navabatur historice naturali, ex cuius tribus regnis
 quam plurima in Bibliâ occurrunt, atque regnum quid-
 em vegetabile et animale ipse rex Salomo de-
 scripsit, I Reg. 5, 15. Philosophia strictè sic dicte,
 occurrunt exempla in libro Jobi, in Psalms 77, 59
 et 77, atque in libris Proverborum et Ecclesiastici.

Quoniam post exilium lingua Hebraica sacerorum jam
 non esset vernacula: in templo anno habilitata, quo
 lex prelegebatur, et in synagoga, quae demum ex-
 stitit, necesse erat interpretis, qui praecedit
 interpretaretur. Hi linguam Hebraicam in scholis
 docebant, quorum doctores, qui ultimas deobus ante
 Christum saeculis, philosophiam graecam noscenti,
 nequaquam simpliciter interpretationi idiomatis hebraici
 accipiscendum esse rati, illa quoque quae verbi De-
 i gloriam educebantur, ad notam philosophiae exi-
 gere satagebant: hinc, postquam post exilium graeci
 sunt, quibus ortum suum debebat sectae Pharisaeorum,
 Sadduceorum et Essenorum. Inter Pharisaeos atque
 Christi nova orta erat schismata: nam scholam Hillel
 inter et scholam Schammai agnoscunt, ut Judaeorum
 praecipuos referunt, 18 antiquissimas quaestiones, ex
 quibus erat et haec, quae nam causa ad libellum repudi-
 sufficit, Matth. 19, 5. — Eruditi olim dicebantur
 2 Pet. 1, 12, uti apud Graecos 2 Pet. 2, 15. Hinc
 autem nomine 2 Pet. 2, 15, litteratis, vocantur, et
 honoris compellatione 25 vel 27, i. e., magis, nempe
 magister, salutabatur; septem autem celeberrimos,
 exemplo septem sapientum graecorum, ampliori no-
 mine 27 insigniti fuerunt. Ipsi autem se dicebant li-
 teros seu discipulos sapientiae vel sapientum, quod cum
 voce 2 Pet. 2, 15, convenit, Matth. 11, 19, Luc. 7, 51. Au-
 ctiores sectarum dicebantur patres, Matth. 12, 27; 23,
 1, 9. Discipuli dicebantur filii. Doctores Judaeorum,
 autem quilibet, propria quidem auditoria habebant,
 docebant tamen etiam in synagoga, in templo, et
 ubicunque audire inveniebant. Methodus erat ead-
 em, quae apud Graecos valebat, ut discipulus am-

plum quaestiones proponeret, de quibus doctores dispa-
 ret, Luc. 2, 46. Doctores nec ab ecclesiâ, nec a
 civitate instituebantur, nec salario gaudabant, nisi
 quod à discipulis dabatur; et honorarium eius dice-
 batur, I Tim. 3, 17; ceterum exercitio artis vel officii
 vivere solebant, quibus vitam tolerabant. Cathedra
 sublimiori usus fuisse, ex Luc. 2, 46; 25, 5, quidem
 non efficitur, verisimile tamen est. Thalmudisti tract.
 Barachoth praeter alias modestiae leges, quas eruditus
 foras, cavent ne cum muliere loquantur, et ne cum
 plebeis mensa accumbant, Joan. 4, 27. Matth. 9, 11.
 Objecta doctrinae permulta erant minutiae, quibus Thal-
 mud scatebat.

In scholis Iudaeorum, quae post exilium Ierosolymae
 Tiberiade et Babylone, seu Seleucia, floruerunt, in-
 troductus est aliquis gradus academicus, qui à Maitio-
 nide Jasi Chazaka L. VI, 4, describitur. Praecipua,
 quae observantur, erant: 1° Ratio vitae et doctrina
 candidati examinabatur: 2° approbatus cathedra
 consedebat, Matth. 23, 2; 5° pugillaris ei porrigela-
 tur, in symbolum, ut omnia, ne memoria elaberetur,
 scribat; 6° tradebatur ei clavis, symbolum, ut nunc
 aliam scientiam recitaret. Luc. 11, 52. 5° Imponatur
 ei manus, quod ex Num. 30, 18, scriptum est. 6° Com-
 munitur ei iurisdictio, procul dubio duntaxat in
 discipulis. 7° Denique Tiberiade quidem 27 magus,
 Babylone vero 72 dominus vocabatur.

CAPUT VII.

DE MERCATURA

§ 107. *Antiquitas mercaturae.*—Mercatura in Oriente,
 antiquissima aeva orta, et paulo post multum procreta
 fuit: hinc viae publicae, vada fluviorum et pontes, Ju-
 menta et vitigia quoque ad transvehendas merces,
 mensurae, pondera atque pecunia, in historiâ etiam
 antiquiori passim occurrunt. Gen. 12, 5; 25, 16, 37;
 28, 26; 32, 1, 5; 49, 5, 10, 4, 3. Jud. 5, 17. Exod.
 20, 25; 25, 4. Lev. 20, 19. Deut. 3, 14; 10, 3. Jos. 15,
 2; 12, 5; 15, 13; 19, 5; I Sam. 27, 8, 10. 2 Sam. 3,
 5; 15, 37; 18, 8.

§ 108. *Commercium Phoenicum, Arabum et Aegyptio-
 rum.*—Phoenices olim in mercatura primas tenebant.
 Merces ex toto oriente vel ipsi, vel per conellatores
 cogebant, et navibus in mari Mediterraneo ad li-
 turâ Africae et Europae debebant, argentum et mer-
 ces reportantes, quas in Oriente vendebant. Metro-
 polis eorum prima erat Sidon, dein Tyrus, 240 annis
 ante templum Salomonis, seu 1251 ante Chr. condita.
 Emporia vix non alioque terrarum habebant: ceteris
 autem eminebant Carthago et Tharessus, in Hispania,
 unde nares, quae longinquiora itinera suscipiebant,
 nares Tharsis dicebantur. De commerciis eorum legatur
 Ezech. 27, 28, et Isa. 25. — Incolae Arabiae Felici-
 sis mercatorum cum Indis tractabant, et merces partim
 per fretum Babel-Mandeb in Abyssiniam et Aegyptum;
 partim vero per sinum Persicum et Euphratem, Ba-
 bylonem; et partim per sinum Arabicum in portum
 Etziongeber deportabant; hinc eis venerunt illi divi-
 tes, quos antiqui fortasse nimis extollunt. — Aegyptiorum

mercatura inchoat cum rege Necho vel Neco et ejus
 successore Psammietheo; eluctari tamen non potuit,
 donec ab Alexandro Tyrus eversa, et Alexandria con-
 dita fuisset.

§ 109. *Via mercaturarum.* — Phoenices recipiebant
 merces Indicas partim ex sinu Persico, ubi in insulis
 Bedan, Arad et Tyro, colonias habebant; partim ab
 Arabibus, qui eas iam finire terrestri per Arabiam,
 jam per sinum Arabicum usque in portum Etziongeber
 debebant, unde itinere terrestri Gazam, et hinc in
 Phoenicem deportabant. Has extraneas merces Phoe-
 nices illas quae ipsi parabant, agebant, et mari Me-
 diterraneo in omnes alias orbis plagas deportabant.
 Aegyptii olim merces recipiebant à Phoenicibus, Ara-
 biis, Africanis, et Abyssinis, in quorum regione
 adhucdum insignia rudera emporiorum supersunt;
 recentiori autem aevi ipsi quoque merces Indicas pro-
 priis navibus deportabant, et demum per mare me-
 diterraneum in alias orbis plagas debebant. Praeci-
 puum vero in Oriente commercium erat terrestre;
 hinc in Bibliâ nares ferè non memorantur nisi Ps.
 107, 25, 50; et ubi sermo est de Phoenicibus, vel de
 Salomonis et Josaphat re nautica. — Ex Palaestina in
 Aegyptum duae erant viae notatae dignae: altera in li-
 turâ maris Mediterranei à Gazâ usque Pelusiam,
 quam tribus diebus conveciebatur; altera à Garâ ad
 brachium Elaniticum sinus Arabici, quae nunc ad
 montem Sinai flectitur, et ferè mense absolvitur.

§ 110. *Depectura mercium terrestri.* — Etsi antiqui
 originales curibus utebantur, mercatores tamen mer-
 ces caucalis, qui in desertis facillime absumunt, et aucto-
 res patientiores sunt, vehant, et, ne à praedonibus spo-
 liarentur, multo congregati iter faciebant, sicut adhuc
 dum in Oriente usitatum est, et major quilibet societas
 peregrinationem dicitur *caravana* vel *karavana*, minor vero
loffe vel *hagla*, *carava*, Job. 6, 18, 20. Gen. 37, 25. Isa.
 21, 15. Jer. 9, 1. Jud. 5, 6. Luc. 2, 44. Suppellectilia
 Rimeris sunt: Stratum, stragulum, tapetum in quo se-
 detur, corium rotundum loco mense, lebetes vel albe
 alioque aere stamno obducta, patera arca stamno ob-
 ducta, quae sub veste ante pectus portatur, et ex qua
 bibitur, I Sam. 26, 11, 12, 16; utres pro aquâ, et,
 praetè facultates ferunt, tentorium, luminaria et ana-
 roxia, Ezech. 48, 5. — Per desertum conducebat dux
 vix, qui fontes, cisternas, et scintillas novit, quae ex
 lapidum canalis, ex nidole et odore soli, et, omnibus
 illis deficiantibus, ex stellis dignoscit, Num. 10, 29,
 32. Jer. 31, 21. Isa. 21, 14. — Omnibus paratis, pere-
 grinantes conveniunt aliquo ab urbe intervallo, et
 princeps, qui ab ipsis ex diuissimis itineris sociis eli-
 gitur, ludici diem discussos. — Ita quoque actum fuit
 in itineribus Hebraeorum ad sacrum tabernaculum, et
 ad templum Ierosolymae. — Itinera quotidiana ple-
 rumque dicebantur nocte inchoantur, et ita insti-
 tumtur, ut in statione in qua, si fieri possit, sit aqua,
 Job. 6, 15, 30, tempore adveniant, atque ad hunc
 iterum omnia parare possint, quae necessaria sunt. In
 itinere nocturno non raro, ne quisquam facile aberrare
 possit, faces seu lampades, in periculis fixae, praefere-

tur, quarum vicem Hebraei in Arabiâ, suppletivi nu-
 bes lucens. Nisi urbs quorsum stingeretur, peregrin-
 antes castra metantur, et nocte securitatis causa,
 alterius vigiliâ agunt, in tribulis sunt hospitia pu-
 blica, quae *Cam* et *Karaxerai* dicuntur, in quibus
 habitatio gratia habetur. Edificia sunt ampla, in qua-
 drum disposita, in quorum medio arca est. Hujusmodi
 hospitium primum Jer. 41, 17, occurrit, ad urbem
 Bethlehem situm, sub nomine *בית הכנסת*; Graecis
 hoc aedificia nominibus *μεταξωτα*, *εστρωτο* et *σκατα* voca-
 ventur, Luc. 2, 7; 10, 54.

§ 111. *Commercium Hebraeorum.*—Situs Palaestinae,
 ad commercium quidem peropportunus erat, usque ta-
 men in favorem mercaturae ultra leges à Deo per Mo-
 sen late fuerunt, imprimis quia Hebraei, ad veram
 religionem conservandam consecrati, sine dispendio
 inter idololatras dispersi non poterant, itaque sola
 bona fides in emptione et venditione incutebat, Levit.
 19, 56, 57; 21, 9. Deut. 25, 12, 16. Mercaturae
 tamen occasio fuit per tria fosta majora, ad quae om-
 nes nares adulti quovis in unum locum convenire
 debebant; nam iude factum est, ut, qui vendendum
 quid habebant, multo adferrent, ubi plures emptores spe-
 rarent; et qui emere quidpiam cogitabant, differrent
 in illum locum, ubi plures venditores praevidebant,
 quod denum mercatores quoque attraxit; conf. Deut.
 14, 26. — Quia vero per legem commercia extranea
 interdicta non fuerunt, Salomo non tantum mercaturam
 eorum fecit, ut supra dictum est, sed etiam nares
 ex portu Etziongeber per sinum Arabicum in Ophir,
 quae probabilis est Africa regio, et usque in Hispaniam
 emisit; 2 Reg. 9, 26; 2 Paral. 9, 21. Hoc com-
 mercium, etsi quaestuosum, post obitum Salomonis
 neglectum fuisse videtur, et quum Josaphat Moab
 restitueret vellet, nares in ipso portu scopulis alioque
 perierunt, I Reg. 22, 19, 50; 2 Paral. 20, 36. Alias Joppe
 erat portus Ierosolymae minis quidem commodus, in
 quo tamen nares quoque majores, in Hispaniam ten-
 dentes, appellabant, Jon. 1, 5; et atque Ezechielis Ie-
 rosolymae tuta erat commercia, ut in incivium Tyri
 flecteret, Ezech. 26, 20. Post exilium Hebraei quum
 plurimi erant mercatores, qui in omnes plagas diffin-
 debantur, atque demum principes Sion in Judaeâ
 quoque portum ad Joppam commodiora reddidit;
 hinc rex Antigonus Ptolemaeo delatus est, emississe piratas,
 Denique Herodes ad Casarea novum portum
 condidit.

§ 112. *De mensuris et ponderibus.*—Ad mercatum
 pecunia, mensurae et pondera necessaria sunt, quae
 in Asia antiquissimo jam aevi defuita fuerunt, et
 eorum norma Hebraei in sacro tabernaculo suppedi-
 tae sunt, ut sacerdotes rectitudinem ponderum et
 mensurarum curarent. Haec norma transierunt deinceps
 in templum; eo autem errore perierunt, et jam cave-
 re non poterat, ne mensurae et pondera semper muta-
 rentur. Hebraei subditiose aliena, ponderibus et men-
 suris dominorum suorum non uti non poterant, uti
 jam Ezechiel cultum recentiori et minus novae
 memorat. Quare distinguenda sunt pondera et men-

etatem Ptolemaeorum secta non fuerunt, medicos inter-
 terrorum quoque morborum, ante Davidem, adfuisse
 successore, quod I Sam. 16, 16, legitur coassilum, Sauli
 insano suppeditatum. Inter Hebraeos ars medica sacer-
 dotibus commissa fuit, qui, utpote magistratus respu-
 blicae theocraticae, de lepra cognoscebant, Levit. 15,
 1, 4. Deut. 21, 8, 9. Occurrunt vero alii quoque me-
 dici, qui non videntur omnes fuisse sacerdotes, I Sam.
 16, 16. I Reg. 1, 2, 4; 15, 53. 2 Reg. 8, 39; 9, 43.
 Isa. 1, 6. Jer. 8, 22. Ezech. 50, 21, Prov. 5, 18; 11,
 50; 12, 18; 16, 15; 29, 1. Capitur autem 2 Paral. 16,
 12, rex Asa, non Dei, sed medicorum auxilium quae-
 visse, quia medicus filius avi, frequenter non medicis
 naturalibus, sed medicis superstitiosis utebatur. Prae-
 ceteris medicamentis laudatur balsamum, Jer. 8, 22;
 46, 11-51, 41. Recentiori aevi medici hebraei graecos
 legebant, et non tantum scientia proficiebant, sed
 etiam numero aucti sunt, Eccles. 58, 1, 42. Marc. 5,
 26. Luc. 4, 25; 5, 51; 8, 45. Joseph. Arch. XVII, 6, 5.

§ 106. *Physica, Historia naturalis et Philosophia.*

Physica in Oriente parum culta fuit; major opera
 navabatur historice naturali, ex cuius tribus regnis
 quam plurima in Bibliis occurrunt, atque regnum quid-
 em vegetabile et animale ipse rex Salomo de-
 scripsit, I Reg. 5, 15. Philosophia stricto se dicte,
 occurrunt exempla in libro Jobi, in Psalms 77, 59
 et 77, atque in libris Proverborum et Ecclesiastici.

Quoniam post exilium lingua Hebraica sacerorum jam
 non esset vernacula: in templo anno habilitata, quo
 lex prelegebatur, et in synagoga, quae demum ex-
 stitit, necesse erat interpretis, qui praecedit
 interpretaretur. Hi linguam Hebraicam in scholis
 docebant, quorum doctores, qui ultima aetate ante
 Christum seculis, philosophiam graecam noscenti,
 nequaquam simplicem interpretationem idiomatis hebraici
 accipiscentium esse rati, illa quoque quae verba He-
 braicorum educebantur, ad nomen philosophiae exi-
 gere satagebant: hinc, parvo post exortiones natae
 sunt, quibus ortum suum debeant sectae Pharisaeorum,
 Sadduceorum et Essenorum. Inter Pharisaeos atque
 Christi nova orta erat schismata: nam scholam Hillel
 inter et scholam Schammai agnoscunt, ut Judaeorum
 praecipuos referunt, 18 antiquissimas questiones, ex
 quibus erat et haec, quae nam causa ad libellum repudi-
 sufficit, Matth. 19, 5. — Eruditi olim dicebantur
 227, uti apud Graecos 227, 227, aetate Christi
 autem nomine 227, 227, litteratis, vocabant, et
 honoris compellatione 25 vel 27, i. e., magnus, nempe
 magniter, salutabatur; septem autem celeberrimos,
 exemplo septem sapientum graecorum, ampliori no-
 mine 27 insigniti fuerunt. Ipsi autem se dicebant li-
 teros 27 discipulis sapientiae vel sapientum, quod cum
 voce 227 convenit, Matth. 11, 19, Luc. 7, 51. Au-
 ctiores sectarum dicebantur patres, Matth. 12, 27; 23,
 1, 9. Discipuli dicebantur filii. Doctores Judaeorum,
 autem quilibet, propria quidem auditoria habebant,
 docebant tamen etiam in synagoga, in templo, et
 ubicunque audirent inveniebant. Methodus erat ead-
 em, quae apud Graecos valebat, ut discipulus am-

plum questionem proponeret, de qua docteur dispa-
 ret, Luc. 2, 46. Doctores nec ab ecclesia, neque a
 civitate instituebantur, nec salario gaudabant, nisi
 quod a discipulis dabatur; et honorarium eius dice-
 batur, I Tim. 3, 17; ceterum exercitio artis vel offi-
 cii acquirerebant, quibus vitam tolerarent. Cathedra
 sublimiori usus fuisse, ex Luc. 2, 46; 25, 5, quidem
 non efficitur, verisimile tamen est. Thalmudisti tract.
 Barachoth praeter alias modestiae leges, quas eruditus
 foras, cavent ne cum muliere loquantur, et ne cum
 plebeis mensa accumbant, Joan. 4, 27. Matth. 9, 11.
 Objecta doctrinae permulta erant minutiae, quibus Thal-
 mud scatebat.

In scholis Iudaeorum, quae post exilium Ierosolymae
 Tiberiade et Babylone, seu Seleucia, floruerunt, in-
 troductus est aliquis gradus academicus, qui a Maitio-
 nide Jasi Chazaka L. VI, 4, describitur. Praecipua,
 quae observabantur, erant: 1° Ratio vitae et doctrina
 candidati examinabatur: 2° approbatus cathedram
 conscendebat, Matth. 23, 2; 5° pugillaris ei porrigela-
 tur, in symbolum, ut omnia, ne memoria elaberetur,
 scribat; 4° tradebatur ei clavis, symbolum, ut nunc
 alias scientiam recitaret. Luc. 11, 52. 5° Imponatur ei
 nomen, quod ex Num. 59, 18, scriptum est. 6° Com-
 munitur ei iurisdictio, procul dubio duntaxat in
 discipulis. 7° Denique Tiberiade quidem 27 magnus,
 Babylone vero 72 dominus vocabatur.

CAPUT VII.
 DE MERCATURA

§ 107. *Antiquitas mercaturae.*—Mercatura in Oriente,
 antiquissima aeva orta, et paulo post multum procreta
 fuit: hinc viae publicae, vada fluviorum et pontes, Ju-
 menta et vitigia quoque ad transvehendas merces,
 mensurae, pondera atque pecunia, in historiae etiam
 antiquiori passim occurrunt. Gen. 12, 5; 25, 16, 57;
 28, 26; 32, 1, 5; 49, 5, 10, 4, 3. Jud. 5, 17. Exod.
 20, 25; 25, 4. Lev. 20, 19. Deut. 3, 14; 10, 3. Jos. 15,
 2; 12, 5; 15, 13; 19, 5; I Sam. 27, 8, 10; 2 Sam. 3,
 5; 15, 37; 18, 8.

§ 108. *Commercium Phoenicum, Arabum et Aegyptio-
 rum.*—Phoenices olim in mercatura primas tenebant.
 Merces ex toto oriente vel ipsi, vel per conellatores
 cogebant, et navibus in mari Mediterraneo ad li-
 turam Africae et Europae debebant, argentum et mer-
 ces reportantes, quas in Oriente vendebant. Metro-
 polis eorum prima erat Sidon, dein Tyrus, 240 annis
 ante templum Salomonis, seu 1251 ante Chr. condita.
 Emporia vix non alioque terrarum habebant: ceteris
 autem eminebant Carthago et Tharessus, in Hispania,
 unde nares, quae longinquiora itinera suscipiebant,
 nares Tharsis dicebantur. De commerciis eorum legatur
 Ezech. 27, 28, et Isa. 25. — Incolae Arabiae Felici-
 sis mercatorum cum Indis tractabant, et merces partim
 per fretum Babel-Mandeb in Abyssiniam et Aegyptum;
 partim vero per sinum Persicum et Euphratem, Ba-
 bylonem; et partim per sinum Arabicum in portum
 Etziongeber deportabant; hinc eis venerunt illi divi-
 tes, quos antiqui fortasse nimis extollunt. — Aegyptiorum

mercatura inchoat cum rege Necho vel Neco et ejus
 successore Psammietheo; eluctari tamen non potuit,
 donec ab Alexandro Tyrus eversa, et Alexandria con-
 dita fuisset.

§ 109. *Via mercaturarum.* — Phoenices recipiebant
 merces Indicas partim ex sinu Persico, ubi in insulis
 Bedan, Arad et Tyro, colonias habebant; partim ab
 Arabibus, qui eas iam finire terrestri per Arabiam,
 jam per sinum Arabicum usque in portum Etziongeber
 debebant, unde itinere terrestri Gazam, et hinc in
 Phoenicem deportabant. Has extraneas merces Phoe-
 nices illas quas ipsi parabant, agebant, et mari Me-
 diterraneo in omnes alias orbis plagas deportabant.
 Aegyptii olim merces recipiebant a Phoenicibus, Ara-
 biis, Africanis, et Abyssinis, in quorum regione
 adhucdum insignia rudera emporiorum supersunt;
 recentiori autem aevi ipsi quoque merces Indicas pro-
 priis navibus deportabant, et demum per mare me-
 diterraneum in alias orbis plagas debebant. Praeci-
 puum vero in Oriente commercium erat terrestre;
 hinc in Bibliis nares ferè non memorantur nisi Ps.
 107, 25; 50; et ubi sermo est de Phoenicibus, vel de
 Salmoneis et Josephi re nautica. — Ex Palaestina in
 Aegyptum duae erant viae notatae dignae: altera in li-
 turis maris Mediterranei a Gaza usque Pelusiam,
 quam tribus diebus conveciebatur; altera a Garè ad
 brachium Elaniticum sinus Arabici, quae nunc ad
 montem Sinai flectitur, et ferè mense absolvitur.

§ 110. *Depectura mercium terrestri.* — Etsi antiqui
 originales curibus utebantur, mercatores tamen mer-
 ces caucalis, qui in desertis facillime absumi, et aetate
 patientiores sunt, vehant, et, ne 3 praesentibus spo-
 liarentur, multo empergati iter faciebant, sicut adhuc
 dum in Oriente usitatum est, et major quilibet societas
 peregrinationem dicitur *harelai* vel *haradai*, minor vero
loste vel *hagle*, *emai*, Job. 6, 18, 20. Gen. 37, 25. Isa.
 21, 15. Jer. 9, 1. Jud. 5, 6. Luc. 2, 44. Supellectilia
 Rimeris sunt. — Stratum, stragulum, tapetum in quo se-
 deoat, corium rotundum loco mense, lebetes vel albe
 alioque aere stamno obducta, patera arca stamno ob-
 ducta, quae sub veste ante pectus portatur, et ex qua
 bibitur, I Sam. 26, 11, 12, 16; utres pro aqua, et
 praeterea facillates ferunt, tentorium, luminaria et ana-
 roxia, Ezech. 48, 5. — Per desertum conducebat dux
 vici, qui fontes, cisternas, et semitas novit, quae ex
 spidum camellis, ex melle et odore soli, et, omnibus
 illis deficiantibus, ex stellis dignoscit, Num. 10, 29,
 32. Jer. 31, 21. Isa. 21, 14. — Omnibus paratis, pere-
 grinantes conveniunt aliquo ab urbe intervallo, et
 princeps, qui ab ipsis ex diuissimis itineris sociis eli-
 gitur, ludici diem discussos. — Ita quoque actum fuit
 in itineribus Hebraeorum ad sacrum tabernaculum, et
 ad templum Ierosolymae. — Itinera quotidiana ple-
 rumque dicebantur nocte inchoantur, et ita insti-
 tumtur, ut in statione in qua, si fieri possit, sit aqua,
 Job. 6, 15, 30, tempore adveniant, atque ad huc in-
 terdum omnia parare possint, quae necessaria sunt. In
 itinere nocturno non raro, ne quisquam facile aberrare
 possit, faces sub lampadibus, et ferè mense absolvitur.

tur, quarum vicem Hebraei in Arabia, supplere nu-
 bes facies. Nisi urbs quorsum stingeretur, peregrin-
 antes castra metantur, et nocte securitatis causa,
 alterius vigiliis agunt, in tribulis sunt hospitia pu-
 blica, quae *Cam* et *Karaxerai* dicuntur, in quibus
 habitatio gravis habetur. Edificia sunt ampla, in qua-
 drum disposita, in quorum medio arca est. Hujusmodi
 hospitium primum Jer. 41, 17, occurrit, ad urbem
 Bethlehem situm, sub nomine *בית צדק*; Graecis
 hoc aedificia nominibus *μεταβολη*, *εστρατορια* et *σκατα* voca-
 ventur, Luc. 2, 7; 10, 54.

§ 111. *Commercium Hebraeorum.* — Situs Palaestinae,
 ad commercium quidem peropportunus erat, usque ta-
 men in favorem mercaturae ultra leges a Deo per Mo-
 sen late fuerunt, imprimis quia Hebraei, ad veram
 religionem conservandam consecrati, sine dispendio
 inter idololatras dispersi non poterant, itaque sola
 bona fides in emptione et venditione incutebat, Levit.
 19, 56, 57; 21, 9. Deut. 25, 12, 16. Mercaturae
 tamen occasio fuit per tria fosta majora, ad quae om-
 nes nares adulti quovis in unum locum convenire
 debebant; nam iude factum est, ut, qui vendendum
 quid habebant, nulli adferrent, ubi plures emtores spe-
 rarent; et qui emere quidpiam cogitabant, differre
 in illum locum, ubi plures venditores praevideant,
 quod denum mercatores quoque attraxit; conf. Deut.
 14, 26. — Quia vero per legem commercia extranea
 interdicta non fuerunt, Salomo non tantum mercaturam
 eorum fecit, ut supra dictum est, sed etiam nares
 ex portu Etziongeber per sinum Arabicum in Ophir,
 quae probabilis est Africa regio, et usque in Hispaniam
 emisit; 2 Reg. 9, 26; 2 Paral. 9, 21. Hoc com-
 mercium, etsi quatuordecim, post obitum Salomonis
 neglectum fuisse videtur, et quum Josephi Mod. re-
 stitueret vellet, nares in ipso portu scopulis altissimis
 perierunt, I Reg. 22, 19, 50; 2 Paral. 20, 56. Alias Joppe
 erat portus Ierosolymae minis quidem commodus, in
 quo tamen nares quoque majores, in Hispaniam ten-
 dentes, appellabant, Jon. 1, 5; et atate Ezechielis Ie-
 rosolymae tanta erat commercia, ut in insulam Tyri
 flecteret, Ezech. 26, 20. Post exilium Hebraei quam
 plurimi erant mercatores, qui in omnes plagas diffun-
 debantur, atque demum principes Sion in Judaea
 quoque portum ad Joppam commodiora reddidit;
 hinc rex Antigonus Ptolemaeo delatus est, emississe piratas,
 Denique Herodes ad Casarea novum portum
 condidit.

§ 112. *De mensuris et ponderibus.* — Ad mercatum
 pecunia, mensurae et pondera necessaria sunt, quae
 in Asia antiquissimo jam aevi defuita fuerunt, et
 eorum norma Hebraei in sacro tabernaculo suppedi-
 tae sunt, ut sacerdotes rectitudinem ponderum et
 mensurarum curarent. Haec norma transierunt deinceps
 in templum; eo autem errore perierunt, et jam cave-
 re non poterat, ne mensurae et pondera semper muta-
 rentur. Hebraei subditiose aliena, ponderibus et men-
 suris dominorum suorum non uti non poterant, uti
 jam Ezechiel cultum recentiori et minus novae
 memorat. Quare distinguenda sunt pondera et men-

sursæ ante et post exiliûm, et ea quæ interpretæ Averô, Archæol. VIII, 2, 9, comparat bathum 72 geras, et sepes, qui tertiâ parte major erat amphora seu pede cubito romano, adeoque, quim pes romanus æqualis sit ferè 1 1/2 pollicibus viennensibus, bathus ætate Christi Joan. 2, 6, fuit 15 3/4 seu ferè 16 pollices viennens longus, latus et altus. — IV. Sea videtur esse nomen hebraicum ejusdem mensuræ, quæ nomine Ægyptiaco Epha dicta fuit, conf. Gen. 18, 6, cum Job 6, 19, et 2 Reg. 7, 16, 18. 1 Sam. 25, 18. Ab aliis putatur esse tertia pars Ephe. In novo Fodere satum, sicut Math. 15, 35. Luc. 15, 21. Ex Josepho definitum est, qui Archæol. IX, 2, dicit esse pedes sex Ephas (tredecim), qui erat tertia pars amphora; ex calculo Eisehschmidii sicut erat 674 pollicum cubitorum parisiensium, seu ferè 15 pollices viennenses longum, latum et altum, sed, ut videtur, minus rectè. — V. Chammir, pro aridis et liquidis, etiam 27 dicitur, decem Ephas capiebat. Itaque 275, ejus dimidium quinque cupis æquale erat. — VI. Eab, de aridis duntaxat occurrît 2 Reg. 6, 25, ex quo loco liquidis parvas fuisse mensuram. — VII. Hin, pro liquidis, cujus dimidia, tertia, quarta et sexta pars memoratur; rotaturque sexta pars bathi, quod locus, in quibus occurrît, ut cuiusque congruit. — VIII. Log, duodecima pars Hin. — IX. Phura, Isa. 65, 2, est torcular; est Agg. 2, 16, videtur esse nomen ignote mensuræ persicæ. — X. Serec, ætatis romanæ, 48 pars amphora. — XI. Mâs, mensurâ romanis, pro aridis, tertia pars amphora seu pedis cubiti romani. — XII. Mepes, mensura græca, tertiâ parte major quàm amphora romana, seu 1 1/3 pedem Romanum longa, lata et alta.

§ 115. De ponderibus et pecuniâ. — In Oriente jam ætate Abrahami valor mercium ad certam quantitatem argenti deficiebat, cujus puritas à mercatore nota erat, Gen. 25, 16; de moneta vero ante exiliûm nullum occurrit vestigium. Argentum olim nequaquam in partes certi ponderis divisum erat; quare in bilance, raro in lance seu vecte, Isa. 46, 6, ponderabatur, seu pendebatur, vel appendebatur. Hinc mercatoris, vel qui quidpiam credere vel vendere cogitabat, bilancem et pondera, quæ à lapidibus parata erant, et hinc 228 et 2228 dicebatur, in eligulo portabant. Lev. 19, 36. Deut. 25, 15, 18. Prov. 10, 20; 16, 11. Mich. 6, 11. Fraudulenti duplicia pondera, leviora et graviora gestabant, uti rem suam, jam his, jam illis uterentur. Ex his liquet, pecuniâ et pondera ad eandem normam æstimanda esse. Aurum usque ad Davidem non erat norma valoris, sed merces pretiosa, quæ æquè ad bilancem exigebatur. — Antiquissimum pondus et sicut genus pecuniæ, est 70777, ignota quantitate, Gen. 35, 19. Jos. 24, 52. Job. 42, 11. — Ætate Moisi autem pondus præcipuum dicebatur siclus, ejus dimidium beka, et pars vigesima gera. Contum sicut dicebantur mina, 2 Paral. 9, 16; conf. 1 Reg. 10, 17; et 50 mina seu 5,000 sicut effliciebatur talentum, Exod. 38, 25, 26. Talentum autem Græcorum pro variate regionum variabat; æthiopsense 6,000 drachmis computabatur.

§ 114. Mensura curæ. — I. Manipulus, vel pagillus, mensura non accuratè definita, Lev. 2, 2; 5, 12; 6, 8. II. Omer, pro aridis, ut ex Exod. 16, 16; 18, 25, 26; 33, 36, liquet, quantum personæ cuilibet pro victu quotidiano assignabatur; igitur idem ac 2000; Chæmie Græcorum, etsi hinc inde variabat, Apocal. 6, 6, ferè 40" au 56" pars modii viennensis. — III. Epha, Ægyptiaca epi, pro aridis, capiebat decem omer, ut enotatum legitur Exod. 16, 36, qui locus aliquibus quidem dubius, sed antiquissimus est, quia in omnibus versionibus, et in ipso quoque textu samaritano habetur. Epha itaque ferè 4' pars est modii viennensis.

§ 116. Valor ponderum et pecuniæ ante exiliûm. —

Ejusdem quantitatis erat bathus, pro liquidis. Josephus vero, Archæol. VIII, 2, 9, comparat bathum 72 geras, et sepes, qui tertiâ parte major erat amphora seu pede cubito romano, adeoque, quim pes romanus æqualis sit ferè 1 1/2 pollicibus viennensibus, bathus ætate Christi Joan. 2, 6, fuit 15 3/4 seu ferè 16 pollices viennenses longus, latus et altus. — IV. Sea videtur esse nomen hebraicum ejusdem mensuræ, quæ nomine Ægyptiaco Epha dicta fuit, conf. Gen. 18, 6, cum Job 6, 19, et 2 Reg. 7, 16, 18. 1 Sam. 25, 18. Ab aliis putatur esse tertia pars Ephe. In novo Fodere satum, sicut Math. 15, 35. Luc. 15, 21. Ex Josepho definitum est, qui Archæol. IX, 2, dicit esse pedes sex Ephas (tredecim), qui erat tertia pars amphora; ex calculo Eisehschmidii sicut erat 674 pollicum cubitorum parisiensium, seu ferè 15 pollices viennenses longum, latum et altum, sed, ut videtur, minus rectè. — V. Chammir, pro aridis et liquidis, etiam 27 dicitur, decem Ephas capiebat. Itaque 275, ejus dimidium quinque cupis æquale erat. — VI. Eab, de aridis duntaxat occurrît 2 Reg. 6, 25, ex quo loco liquidis parvas fuisse mensuram. — VII. Hin, pro liquidis, cujus dimidia, tertia, quarta et sexta pars memoratur; rotaturque sexta pars bathi, quod locus, in quibus occurrît, ut cuiusque congruit. — VIII. Log, duodecima pars Hin. — IX. Phura, Isa. 65, 2, est torcular; est Agg. 2, 16, videtur esse nomen ignote mensuræ persicæ. — X. Serec, ætatis romanæ, 48 pars amphora. — XI. Mâs, mensurâ romanis, pro aridis, tertia pars amphora seu pedis cubiti romani. — XII. Mepes, mensura græca, tertiâ parte major quàm amphora romana, seu 1 1/3 pedem Romanum longa, lata et alta.

§ 117. Pondera et moneta post exiliûm. — In exilio et post reditum pondera et moneta aliarum gentium invaluerunt. Hinc Ezechiel c. 45, 12, memorat minas exoticas 15, 20 et 25 siclorum. Dein Hebræi usi sunt moneta Persarum, Græcorum et Romanorum; ast principes Assonæi propriis quoque monetis euderunt. — Nummus antiquissimus est aureus persicus, 1 Paral. 29, 7. Esdr. 2, 69; 8, 27. Nehem. 7, 70, 72. Assædis, nequaquam à Dario rege, sed à persicæ voce, est, nomen, denominatur, quia erat pecuniâ regis, opposita argento à mercatoribus signato. Exhibebat effigiem regis, et alterâ facie sagittarium iurâ acuminatâ ornatum, atque sinistra arcum, dextera vero sagittam tenentem. Pondus ab interprete Alexandrino drachma comparatur, = 87 grans parisiensibus, id est, 1 1/2 auri imperialis; Saldas, schiastæ Aristophanis cæcig. v. 588, et Harpoeratio, Dariem valere dicunt 20 drachmas. — Præcipua moneta græca erat tetradrachma, qui Math. 17, 26, 27, duobus dimidiis siclis, seu siclo integro æqualis ponitur. Quatuor drachmas constabat, unde et tetradrachma dicebatur. Juxta pondus siliques, supra expositum, esse deberet 348 granorum parisiensium; ast exemplaria, quæ multa superant, ferè pondus 502 usque 524, ad summam 555 granorum exhibent. Quò recentiores sunt hi nummi, eò quidem ele-

gantiores, minoris verò ponderis; unde liquet, sumptus excusationis in valorem fuisse computatos. Si illis exemplaribus, quæ superesse et bilanci appensa fuisse diximus, addatur, quod unum detritum fuit; pondus tamen ætate Christi non superavit 516 grana parisiensia, = 1 fl. et 24 cruciferis nostris. Scoria ferè 1/24 reperita est. Exhibent plerumque caput Minerve, atque alterâ parte nocturnæ et monogramma vel nomen. — Drachma itaque, ὀβολός, erat quarta stateris pars, ferè = 21 cruciferis nostris. Alexandriae autem drachmæ erat alterum tantum, adeoque 42 cruciferorum nostrorum. — Drachmæ in commercio quotidiano quidem æqualis habebatur denarius, δηνάριον, nummus romanus; veris autem valorem septimâ parte minor erat. Exhibebat alterâ facie deam Romam seu victoriam, alterâ vero currum, cui dux bigæ equorum juncta sunt, ævo autem recentiori effigiem Cæsaris, Math. 22, 19.

Ad pondus stateris, princeps Judæorum Simon, 1 Mach. 15, 16, siclos emit, qui itaque 516 ferè grana, seu 1 florenum et 24 cruciferos nostros æquabant. Qui adhuc nummi supersunt, characteribus antiquis insigniti, genuini censentur, etsi aliqua fortè exemplaria, recentiori ævo ad normam antiquorum fabricata fuerint. Sic patet varia.

§ 118. Materia vestium. — Protoparentes primùm se foliis ficum, dein pellibus contectabant, quæ progressu temporis certo modo subactæ sunt. Irronta demum sunt coactilia, ex piliis animalium commentata, quæ novum quasi pellium genus præbent, donec tandem pili, lana, gossypium et linum in fila ducentur et textentur, quæ cunctis ætas summam antiquitatem attingunt, Gen. 14, 55; 54, 18, 19; 57, 5; 58, 28; 41, 42; 45, 22. Job. 7, 6; 54, 20. Ægyptus olim ab his erat celeberrima, ubi Hebræi tantum didicerunt, ut ipsi quoque Ægyptis præcellerent, 1 Paral. 4,

giantiores, minoris verò ponderis; unde liquet, sumptus excusationis in valorem fuisse computatos. Si illis exemplaribus, quæ superesse et bilanci appensa fuisse diximus, addatur, quod unum detritum fuit; pondus tamen ætate Christi non superavit 516 grana parisiensia, = 1 fl. et 24 cruciferis nostris. Scoria ferè 1/24 reperita est. Exhibent plerumque caput Minerve, atque alterâ parte nocturnæ et monogramma vel nomen. — Drachma itaque, ὀβολός, erat quarta stateris pars, ferè = 21 cruciferis nostris. Alexandriae autem drachmæ erat alterum tantum, adeoque 42 cruciferorum nostrorum. — Drachmæ in commercio quotidiano quidem æqualis habebatur denarius, δηνάριον, nummus romanus; veris autem valorem septimâ parte minor erat. Exhibebat alterâ facie deam Romam seu victoriam, alterâ vero currum, cui dux bigæ equorum juncta sunt, ævo autem recentiori effigiem Cæsaris, Math. 22, 19.

Ad pondus stateris, princeps Judæorum Simon, 1 Mach. 15, 16, siclos emit, qui itaque 516 ferè grana, seu 1 florenum et 24 cruciferos nostros æquabant. Qui adhuc nummi supersunt, characteribus antiquis insigniti, genuini censentur, etsi aliqua fortè exemplaria, recentiori ævo ad normam antiquorum fabricata fuerint. Sic patet varia.

§ 118. Materia vestium. — Protoparentes primùm se foliis ficum, dein pellibus contectabant, quæ progressu temporis certo modo subactæ sunt. Irronta demum sunt coactilia, ex piliis animalium commentata, quæ novum quasi pellium genus præbent, donec tandem pili, lana, gossypium et linum in fila ducentur et textentur, quæ cunctis ætas summam antiquitatem attingunt, Gen. 14, 55; 54, 18, 19; 57, 5; 58, 28; 41, 42; 45, 22. Job. 7, 6; 54, 20. Ægyptus olim ab his erat celeberrima, ubi Hebræi tantum didicerunt, ut ipsi quoque Ægyptis præcellerent, 1 Paral. 4,

CAPUT VIII.

DE VESTITU.

§ 118. Materia vestium. — Protoparentes primùm se foliis ficum, dein pellibus contectabant, quæ progressu temporis certo modo subactæ sunt. Irronta demum sunt coactilia, ex piliis animalium commentata, quæ novum quasi pellium genus præbent, donec tandem pili, lana, gossypium et linum in fila ducentur et textentur, quæ cunctis ætas summam antiquitatem attingunt, Gen. 14, 55; 54, 18, 19; 57, 5; 58, 28; 41, 42; 45, 22. Job. 7, 6; 54, 20. Ægyptus olim ab his erat celeberrima, ubi Hebræi tantum didicerunt, ut ipsi quoque Ægyptis præcellerent, 1 Paral. 4,

21, et dein in Arabiâ pro sacro tabernaculo omnia, que erant hujus generis, pararent, atque acia quoque pingentur. Materia majoris æstimationis erat pannus xylini, sequetior pannus lanosus, dein lineus, et denique qui ex piliis animalium parabatur. — Sericium antiquarii vero non occurrunt, nisi forte Ezech. 16, 10, 15, 22 sericium sit; id saltem constat, Alexandram in Persia sericium invenisse; et probabilis jam illa vestis ædificata, quam Persæ sub Cyro cum suis commiserunt, sericea erant, in Occidente sericium seribuntur.

§ 119. De cotonia vestium. — Color panni xylini albus et purpureus cæteris præferebatur. *Apitina albina*, qui olius עֲבִיר et עֲבִיר , denum etiam עֲבִיר , *gossypium*, dicitur, dicebatur, erat vestitus foliis, quo imperialis dicitur, et proceres utebantur. Fullones singularii arte splendenter albedinem adducebant, ad quod cinerea clavellata herba עֲבִיר , et etiam urinum potrefactum adhibebant; quare, non fester molestus esset, extra arbes habitabant, Isa. Jes. 7, 5. Xylinus pannus purpureus, sanguine tinctus, in faucibus muricem hærentem, operone tinctus erat; laus ei summa, color sanguinis canebat, nigricans aspectu ieticque suspecta reflexens, et hujus generis erat purpura Tyria; color ruber nigricante deterior. — Mac pretiosissimo colore utebantur reges et regis *אֲרָם* *אֲרָם*, Luc. 16, 19, Apoc. 18, 12. — Color cocineus præfuit Gen. 38, 28, et dein persæpe occurrunt, magis æstimabatur. Parabatur ex cocco, seu ex ovis insectorum illic immisissus. Pannus xylinus hoc colore bis tingebatur: hinc *אֲרָם* dicitur dicebatur; Hyacinthinus color, in præcipua, ut videtur, cognominatus, non minus placebat, Ezech. 25, 6. Color niger non erat nisi viliorum vestium, et imprimitis logebatur. — Versicolores vestes præcipuis accensebantur, Gen. 37, 3, 25, 2 Sam. 15, 18. — Materia vestium jam ætate Moisi quoque acia pingebatur, non modo illis gossypii et lini versicoloribus, sed etiam auratis, que ex subtilibus auri lamellis scindebantur; si sola altera facies acia picta erat, עֲבִיר עֲבִיר ; si utraq; עֲבִיר עֲבִיר , Ezech. 16, 25, 56, 55; Jud. 5, 30; Ps. 45, 10; Ezech. 16, 10. Quænam autem sit vestis, עֲבִיר , que ex lana et lino constabat, et Hebræis Levit. 19, 19, Deut. 22, 11, interdicitur, figuratur, Josephus testatur, suo auro sententiam valuisse, vestes esse nec pretiosas, quas dicit fuisse prærogativam sacerdotum; ætatem tæx universalis erat, et etiam sacerdotes obligabat. — Alia est illa vestium materia, teste *אֲרָם*, alioquin in Oriente perpergata, cuius subtergemen, עֲבִיר , est lana, stamen aurum, עֲבִיר est gossypium, ut Hebræis, communis alia gentibus vestis hinc dicitur fuerit. — Alia est quoddam valutinatum ægypticum pretiosius, variegatum figuris ad supersubtilissimum cultum ætænum peruenientibus splendendum.

§ 120. De tunica. — Simplicissima, ideoque antiquissima vestis est plebeis in Oriente admodum usitata Ebraim dicta, nempe luteum vel pannus, qui cingulo circa lumbos in orbem alligatur, et usque ad genua pertingit. In Bibliis primam nominem עֲבִיר iusi-

gnitur, dein verò sub nomine cinguli עֲבִיר latet, et homo hoc solo panno cinctus, nudus esse dicitur, Job. 24, 7, 10. Isa. 20, 2, 4. Mich. 1, 8. Joan. 21, 7. — Quam anterior pars hujus perizoniæ, in vento elevaretur, cum posteriori parte inter pedes colligaretur; ortæ sunt caligæ, que ætate Moisi non usque ad genua pertingebant. Exod. 28, 42; progressu vero temporis usque ad talos prolongate sunt. Exod. 28, 42, caligæ lævæ breves sacerdotibus, ob adjuncta ministerii sacri, præscribuntur; unde colligitur, alias non multum fuisse usitatas, quod et admodum in diversis, Orientis regionibus observatur. Si Strabo, p. 754, refert Persas triplicibus caligis indutos fuisse, de recouitiori vero loquitur, ex quo sunt Dan. 5, 5, 21, caligæ exteriores. Orientalia tamen, sive caligis careant, sive is vestitus sint, mistari, locum remotum querant, et se demittunt, et non nisi proclatari stantes, in parietem nungunt, qui designantur expressione illa *מִתְקַדְּמִים אֶת הַפֶּתַח*, 1 Sam. 26, 22, 24, 1 Reg. 14, 10, 16, 11, 45; 21, 21, 2 Reg. 9, 8. — Hoc perizonia progressu temporis prolongatum fuit usque ad collum, et denum etiam præ-nigric breviores, denique longiores, totum brachium tegentes; apposite sunt, ut tunica perfecta prodiret, que primam, et illud perizonia, usque ad genua pertingebat, denum autem usque ad talos prolongabatur. Hinc vestis dicitur עֲבִיר עֲבִיר , et primam quædam arcu corpori adharuit, denum autem laxior facta est. — Babyloñi, Ægyptii, et Persæ, super hac tunicam induebantur alia similis vestis, plerumque pretiosior, quæ etiam Hebræis potentiores viros fuisse cognominis, Prov. 31, 24, Math. 10, 10, Luc. 9, 5, Marc. 6, 8.

§ 121. Cingulum. — Quam illud perizonia in tunicam transformaretur, cingulum conservatum fuit, ne nempe tunica ambulatorem impediret; quare, qui domi surse discincti erant, exentes cingebantur, 2 Reg. 4, 29; 9, 1. Isa. 5, 27. Jer. 1, 17. Joan. 21, 7. Act. 12, 8. Erat et admodum in Asiâ duplex genus cingulorum; alterum commune cariacum, *עֲבִיר* *עֲבִיר*, hinc illud dimidi pedis, et fibulis instructum, quibus ad ventrem claudunt, 2 Reg. 4, 8, Matth. 5, 4, Marc. 4, 6; alterum pretiosum ex gossypio, vel lino, tunc quidem etiam ex serico textum, olim autem acia pictum, fatuolose palme, quod anteriori aut ventrem colligebatur Jer. 45, 1. Femina cingulum non raro ballæ vel umbellæ pretiosæ claudebat, Cant. 7, 5, et gestabant inter cingula pretiosissima, et fasciam pectoralem, atque ipsum quoque cingulum laxius, et aliquantulum infra lumbos ligabant, quæ viri cingulum perpetuo in lumbis gestarent; unde dicitur cingulum lumborum, et cingere lumbos, 1 Reg. 18, 16, Prov. 31, 17, Isa. 11, 5. Jer. 1, 17. Arabes multum vel pugilem in cingulo portant, quod etiam Hebræis consuevit fuit, 2 Sam. 20, 8, 10, et observatur quoque in rudibus Persepolitans. Ceterum cingulum simul erat marsupium, in quo pecunia et quicquid necessarium erat, gestabatur, 1 Sam. 25, 15, 2 Sam. 18, 41, Matth. 10, 9, Marc. 6, 8.

§ 122. De superindumentis. — Vestis, que super-

tunica induebatur, עֲבִיר , עֲבִיר , nonnunquam etiam עֲבִיר , *isopelta*, dicta, simplicissima, ideoque antiquissima, est pannus quadratus diversæ magnitudinis, plerumque autem 5-6 cubitos longus, et 5-6 pedes latus, qui corpori circumvolvitur; quum autem eundo rursum decideret, colo sereno commodius gestabatur; nempe vel duo anguli oppositi in brachia imponebantur, ut ipse pannus duobus illis angulis in dorso penderet; illi duo anguli, in brachia inditi, dicuntur alæ vestis, 2 Sam. 45, 20, Aug. 2, 12, Zach. 8, 25; vel pannus, juxta duos angulos oppositos convolutus, consuebat in humeris sinistrum, et pars posterior per dorsum, anterior per pectus trahebatur sub axillam dexteram, ibique connectebatur, ut commodè penderet. Si pannus erat minoris formæ, ferè ut pallium gestabatur. Hoc pannus etiam onera quocumque involvi, et commodè portari poterant, Exod. 12, 54, 2 Reg. 4, 39. Pauperes noctu se totos hoc panno involuebant, et super cingulum expansum, lapide capiti supposito, decumbabant, ut in Asiâ admodum fieri consuevit; quæ consuetudo, ne superindumentum oppignoratum, pro noctem retineatur, in legen convertebatur Exod. 22, 25, 26, Deut. 24, 13. Ætate Christi credentes non superindumentum, sed tunicam, de qua nulla lex exstabat, pignus accipiebant, quò colligant, Num. 19, 32-41, mandatum fuit, ut Hebræi id quod mor angulis hujus amictus, gestarent in viis hyacinthinis fimbriis, et in intuitu eorum recordarentur legum divinarum, Matth. 9, 20, Luc. 8, 44. — Ex variis mutationibus hujus indumenti, proditit *l' Meil*, vestis xylina omni parte clausa, foraminibus duntaxat pro transmittendis brachiis et capite patens; pertingebat usque ultra genua; 2° Ephod, quæ duabus partibus constabat, quarum altera per tergum, et altera per pectus et ventrem dependebat, et amictus partes in humeris, fibulis connectæ erant; ætate autem Josephi, Archæol. III, 7, 5, habebat manicas, quæ Exod. 28, 6, 7, non memorantur. Ceterum Ephod et Meil erant vestes summo sacerdoti præscriptæ; gestabantur autem ab aliis quoque viris illustribus, Job 29, 14, 1 Sam. 18, 4, 2 Sam. 6, 14, Ezech. 26, 16, 5° עֲבִיר , subnuda, Dan. 5, 21, quæ in rudibus Persepolitans consuevit.

Ætæ climæ Orientis est calidum, pellicea tamen adeo usitata sunt, ut nomen eorum in Bibliis dense non possit, nec aliud superest, nisi עֲבִיר . Erat jam vile et pilosum, Gen. 25, 25, quæ nunciantur pauperes, et prophete, paucis contenti, 2 Reg. 4, 8; 2, 8, 15, 14; Zach. 45, 4; Hebr. 11, 57; jam erat pretiosum, quo nunciantur divites et proceres, Jos. 7, 21, 24, 1 Reg. 19, 13, 19, Joh. 5, 6. עֲבִיר et עֲבִיר idem quidem nomen, inæquum verò eandem rem significat; עֲבִיר , enim pretiosa erat tunica xylina, Jud. 14, 12, 15, 18; Prov. 31, 24; Isa. 5, 25; עֲבִיר verò erat xylinum tegumentum nocturnum. Marc. 14, 51, 52; 15, 46. Luc. 25, 53. — עֲבִיר est nomen pallii græci usque ad genua pertingentis, quod in pectore, vel ad dexteram pectoris partem connectebatur; nō עֲבִיר .

que Math. 27, 28, Marc. 15, 17, juxta plebicum usum loquendi, *עֲבִיר* dicitur, est pallium rorum similit Romanorum ejusdem ferè cum pallio græco longitudinalis. Cum hoc verò עֲבִיר , conferendum non est Hebræum עֲבִיר ; nam Ezech. 27, 24, עֲבִיר , nequamquam pallia sunt græci, sed panni coloris hyacinthini, et Arabiæ advecti. — עֲבִיר vel עֲבִיר , pennis, vel penita, 2 Timoth. 4, 15, Romanum est pallium phryvæ et hincranum, undique clausum solo aperto foramine, per quod caput eminebat, ut ipsa vestis humeris insideret.

§ 125. Sandalia, *soleæ, calceæ*. — Primum pesibus, ut ab acutis lapidibus, a solo frigido, vel solis ardoribus candente; munientur, assereunt, vel frusta corii alligabantur. Utrumque hinc sandaliorum genus alioquin in Oriente erant; accesserunt duntaxat soleæ, cretæ, et in Persiâ quoque calcei, qui in rudibus Persepolitans consuevit, et à Strabone quoque memorantur. Aliis olim usitata non erant nisi sandalia עֲבִיר , עֲבִיר , quæ Joris xæ corrigiis, עֲבִיר , עֲבִיר , alligabantur, Gen. 44, 25, Exod. 12, 11, Isa. 5, 27, Jud. 10, 4, Math. 5, 11; 10, 10, Marc. 1, 17; 6, 9, Joan. 1, 27. Hæc sandalia villis erant pretii, Amos. 2, 6; 8, 6, Ezech. 46, 22; matronis autem non decernat elegantior, Jud. 10, 5, 16, 11. Quale Ezech. 16, 16, pretiosum sit calcemantum עֲבִיר expeditum non est. Cretæ et calcei occurrunt in rudibus Persepolitans. Sandalia ingressori cubile sobrefiant, et egredientibus rursus alligantur; a modo descendunt phrasæ: *Solæi sandalia*, et *Assumpti sandalia*, Exod. 5, 8, Deut. 25, 9, Isa. 20, 6, Ruth 4, 6, 7, Ezech. 24, 17. Solvere et alligare sandalia, erat officium servorum innumerum, quod tamen discipuli quoque doctoribus præstabant; Rabbiim autem moment, hæc eorum ignotis id faciunt, qui ipsos servis accensebant. Servorum receter emptorum primum status erat, domus sandalia solvere, et aliquo viâ mutuo portare. Quare *corrigium sandaliorum calcere*, Marc. 4, 7, et *portare sandalia*, Matt. 5, 11, proverbialia sunt phrasæ, quæ prorsus idem sonant. Quia autem tibialium non erat usus, pedes ambulantium pulveribus vel lino contaminabantur; quare domum ingressi, depositis sandaliis, pedes lavabant, quod hinc in servorum erat munus; insignioribus tamen hospitibus ipse quoque patetfamilias id officium præstabat, Gen. 18, 4, 5, Luc. 44. Pauperes quidem discaleati incolebant, aliis tamen sandaliorum usus communis fuit, ut vir gravis nunquam incederet nudipes, nisi forte in lectu, 2 Sam. 45, 50. Jer. 2, 25. Quia autem mos erat, ut venditor emptor, in signum contractus, traderet sandalia; convicium *discaleatus*, prodigium significat, Deut. 29, 9, 10, Ruth. 4, 7.

§ 124. De barba. — Barba Hebræis, ut nunc Orientibus, erat insigne viri decus, quod nullus tangere, nisi ut osculeretur, audebat, 2 Sam. 20, 9; radi verò, vel alia ratione horum loci, summum dedecus erat, 1 Paral. 19, 5, 2 Sam. 10, 4, 10. Hinc barba tropicè pro viris insignibus alienigenis nationis, et rasura barbe pro indico servituti veniebat, Isa. 7, 10, Ps. 8,

21. Jer. 48, 41. Barba diversis quoque modis colebatur. 2 Sam. 19, 24. Hebraeis solum interdictum erat radere, i. e., filios Angulus barbae, quibuscum cuncta capitis concurrat. Lev. 19, 27, quia gens Arabum hinc rasurae angulorum barbae et capillorum cum barbae conseruantur, ne summi cuiusquam quod Barchio simile erat, devoretur, Herod. III, 8. Jer. 9, 26; 23, 23; 49, 32. Sibi exvellere vel acindere barbam, iudicium erat summi locuti, in quo consecutus erat, omnem ornatum deponere; alteri autem barbam exvellere, summa erat contumelia. Isa. 50, 6.

§ 125. De capillis. — Capillos olivae ferè soli Aegyptii et quipiam Arabes radabant; Hebraei vero, ut cetera gentes, eos alebant, et interitum novacula succidebant, quod solis interdictum erat Nazareis, qui comam sine sociatione gestabant. Num. 6, 5. Jud. 15, 45; 16, 7. 1 Sam. 1, 11. 2 Sam. 14, 16. Isa. 7, 29. Ezech. 5, 1. Calvitio facile contemptum asserat, 2 Reg. 2, 25, et capilla ornata deputabantur, 2 Sam. 14, 26. Cant. 5, 11, in ordine religebantur, vel comabantur. Jud. 16, 11, et ungebantur, imprimis diebus festis et in convivis, Pa. 23, 7; 24, 11; 153, 2. 2 Sam. 14, 3. Ruth 5, 3. Prov. 21, 17. 5, 5. Isa. 5, 24, etc. Unguentum erat generosissimum Olivaceum oleum, mixtum aromatis, quorum precipuum erat nardus, ex India advectus, sed parum adfuerat; hinc Marc. 14, 5, sicut nardus, nardus geminis esset videtur. Golor comae sibi illo glutinate ferebantur, rufus rarus, qui, quoniam de lepra suspectus, singulari tamen doctri desolebatur. Sexus femininus, ut alia ubique gentium, casarium alebat, Luc. 7, 38. Jud. 14, 1. 1 Cor. 11, 6. 12, 2. 1 Tim. 2, 9. 1 Petr. 3, 5, dicitur, plectebat, annua gemmasque intertextu, 2 Reg. 9, 50.

§ 126. De tegumentis capitis. — Initio simplicibus capitis tegumentum erat capilli, qui denique, ne vento dilaberent, fustulo capiti alligebantur, prout in desideribus Persepolitibus observatur, et admodum agonis orientalis usatum est. Tandem capiti injiciebatur linteam vel pannus, quo cuncta diversis modis colligebatur. Denique pannus in diversis mitras conversus fuit. Duplex autem genus mitrarum antiquarum distinguitur: nempe tura recta, quae in Persia rebus, et alia, quae a rege ad donum erant, propria fuit, atque haec est, quae Esth. 8, 45, dicitur sibi hysina et purpurea, et oriata erat diducata aureo. Altera erat in modum trianguli acuminata, et quidem diversis modis, ut in antiquis monumentis videre est, et haec est, quae Dan. 5, 21, כתר et a Graecis κίβητος, κίβητος dicitur. De linteo, quo Orientales mitram circumvolvunt, ante exitum nulla occurrit diserta mentio, neque ex nominibus כתר et כתרין quidquam pro eo extandi potest; neque etiam in כתרין vel כתרין כתרין, latere videtur; et contractio mitram capiti alligatum fuisse legitur. Ast Josephus, Archaeol. 1. 3, c. 7, § 5 et 7, de ligatione ariet, et linteam illud circumvolvunt memorat.

Unde colligitur ejus usum denique post exitum invaluisse. — Ovaribus mitra, quas uterque sexus ge-

stabat, nomen commune est כתר; mitra autem sacerdotum dicitur כתר, a majore altitudine; quare capiti alliganda fuit, Exod. 28, 40; 29, 9; 29, 28. Num. 8, 13. Mitra summi sacerdotis, solum diducata seu lamina aurea, quae ei in fronte alligata erat, distincta fuisse videtur; quare Ezech. 21, 31, etiam regi tribuunt, Exod. 28, 4, 57; 29, 6; 39, 31. Num. 8, 9; 16, 4. Mitra nempe sacerdotum et summi sacerdotis erat, quae ab illustribus illius aevi viris gestabantur. Progressu temporis novae invaluerunt elegantiores, ut כתר, utriusque sexus communis, והשרת, ושרת, ושרת; ast כתר et כתר non sunt nomina mitrae, sed diducatae. — Ceterum viri non minus ac feminae, prout et nunc in Oriente consuevit, est, caput nunquam aperiebant, sed semper et in ipsis quoque precibus et in templo tecto erant capite, 2 Reg. 9, 30.

§ 127. De peplis. — Discrimen vestitus mulieris a viri, exiguum quidem, sed tamen, praesertim pretio et subtilitate atque longitudine vestium, notabile fuit; capillorum vero ratio alterius sexus, prout supra diximus, praesertim diversa erat, ad quam accedit pretium. Hinc Dent. 22, 5, cunctus est, ne vestitus alterius sexus assumatur. — Peplum omnes vestes (exceptis ancillis et personis inferioris conditionis, in 47, 2) utebantur, nec illud, prout adhaerens in Oriente mos est, deponere, nisi domi coram servis et illis consanguineis, quibuscum neptae interdicta erant, Lev. 18. In itinere quidem peplum super occipit religebant; nam, sicut nunc in Oriente observatur, conspecto omnino viro, mox rursus demittebant, Cant. 2, 65. Domi suae quoque hospitii non loquebantur, nisi relaxata et praecubitus quibusdam ancillis; nec cubiculum hospitii ingrediebantur, sed ante fores stantes, servio hospitii indicabant, quid domino dicitur vellet, 2 Reg. 4, 15, quod etiam in Homero observatur. Meretricis peplum particulare cerè habebant; Thamar enim, quae pro meretrice haberi voluit, Gen. 38, 14, peplum sumptis. Virgines peplum antiquiori non fuisse usas, ex Gen. 20, 16, efficitur. — Diversa autem sunt in Asia peplorum genera, quae cum his quae in Bibliis leguntur, conveniunt. Matrone quadruplet peplum utuntur, et olim quoque utebantur: primum 777 dictum, contigit verticem, et per tergum dependet, Cant. 5, 7. Isa. 5, 25; secundum, כתר, pectus, collum et mentum usque ad mamma operit, Cant. 4, 1, 5, 6, 7. Isa. 47, 2; tertium, כתר, ab oculis super faciem pendulum; Isa. 3, 19; quartum denique, pro diversitate biemis et aestatis, כתר, dictum, totum corpus à vertice usque ad plantam pedis contigit, Isa. 5, 2, 22. Ruth 3, 18. Gen. 38, 14. In quibusdam regionibus unicum est matronis nomen peplum, quod, vertici impositum, à tergo et per faciem et pectus dependet; quare ut duplex respici potest, et hinc dum procul nomine כתר designatur. In his locis panum tenuiorem translucebat, per faciem pendulum, gestant, qui Isa. 3, 10, dicitur כתר. Quale fuerit peplum, 1 Corinth. 10, v. 11, אבותי fuit etiam scriptis; dicitum ignoratur.

§ 128. Baculae, sigillum, annuli. — Hebraeos bacu-

lum, non modo viatores pro sustentaculo, Exod. 12, 41. Jud. 6, 21. Math. 10, 11. Marc. 6, 8. Luc. 9, 5; 10, 4; 22, 35, 36, sed etiam ahi ad pompam, prout Babyloii solebant, gestasse, liquet ex Gen. 38, 18, 23. Eodem more Babyloii quoque sigillum fustulo ex illo super pectus pendens, gestabant Gen. 38, 18. Cant. 8, 6. Agg. 2, 24. Sigillum solum nomen possessores, et forte nonnumquam, ut hodiecum in Asia, nomenclata quaequam insculpta erat, atque atramento Indicum, loco subscriptionis, imprimebatur, quod Plinius XXXIII, 6, non intellexit. Si cista aut foras signando erant, opponebatur ligamentum et arilla aut creta, cui sigillum imprimebatur. Non raro sigillum insculptum erat anulo, cujus traditione reges supremos regni praefectos erabant, Gen. 41, 43. Esth. 5, 10, 12; 8, 2. Jer. 22, 24. Dan. 6, 10; 15, 17. Hinc annuli, quia simul sigilla erant, à tingendo כתר, כתר, dicitur, et plerumque ad ornatum in digito manus dexterae gestabantur, Isa. 23, 24. Exod. 38, 22. Luc. 15, 22. Jac. 2, 2.

§ 129. Annuli mulierum. — Mulieres in digitis plures annulos, et alios quoque non solum ex lobis aurium, sed etiam ex auricle nasi pendulos gestabant. Annulus nasi, כתר, nomen quoque כתר, seu illius annuli venit, qui naso iumentorum ferociorum tractabatur; Gen. 24, 32. Exod. 32, 2, 5; 35, 22. Isa. 5, 21. Ezech. 15, 12. Job 42, 12. Prov. 11, 22; 25, 42. II annuli erant, prout sanctiores ferebant, ex auro, argento, vel alio metallo parati, aut consistant margaritis. Illo aeneo, Isa. 5, 19; 8, 20, aut globulis ex auro solido, Exod. 32, 2, Num. 41, 50. Ezech. 16, 11, qui etiam in auribus figurarum Persepolitanae conspicuntur; nam et viri aliarum gentium hae ornamenta aurium gestabant; viri autem Hebraei performatio auris erat servilis, Jud. 28, 24. Mulieres porro in articulis pedum gestabantur periscelides seu annulos ex argento, auro, aliisque materiis paratos qui nonnumquam extenuis aurea, vel argentea, ex pede altero alterum transmissibus nexerant; hae catene dicitur כתר; fortasse comprehenduntur quoque nomine כתר, Isa. 5, 18. Prov. 7, 32.

§ 130. Torques, armillae, pericarpia. — Mundus mulieris in Oriente nullo non tempore sumptuosissimus fuit. Gen. 24, 22, 25, 52. Exod. 25, 1, 7. Num. 31, 30. Isa. 5, 16, 26. Ezech. 46, 10. soqq. Gestant enim matrone, et gestabant quoque olim, praeter illos annulos preciosos, etiam diversas torques, quibus viri quoque illustres, qui eas à rege dono accipiebant, ornabantur, ut in figuris Persepolitibus videre licet, Gen. 41, 42; Prov. 5, 4, 22; 6, 21; 14, 24. Cant. 4, 11. Dan. 5, 7; 16, 29. Ita quoque armillae de porcorum quaedam ex se non solum matronae, sed etiam viri principes, Gen. 24, 22; 50, 47. Num. 31, 30. Isa. 5, 10. Ezech. 16, 11; 25, 42. Jud. 10, 4. Hoc quoque ornamenta jam ex auro argenteo, jam ex serice unio, ex globulis auri solido, Exod. 38, 22. Num. 31, 59; vel ex corallis parata erant, Exod. 25, 1, 7. Num. 31, 50. Matrone orientales nunc quidem tres torques gestant, et in tertio, quae usque ad zonam dependet, et

plerumque aurea, et gemmis ornata est, pendet octofactoria; musco et umbra impleta, quae Isa. 5, 20, 24, dicitur כתר. Lintulas quoque argenteas vel aureas illis olim usitatas fuisse, vel ipsum nomen כתר comprobatur; his Arabes colla quoque cancelorum ornabant, Isa. 5, 18. Jud. 8, 21, 26.

§ 131. Annulata. — Orientales ab antiquissimo aevi vim illustriis siderum, incantationum et aliarum artem firmiter credidit, contra quam, ut se praecantant, amuletis כתר, diela, gestant; quae olim, non raro erant pretiosi lapides, globuli auri solido, aut gemmae auro impositae, aut scheda characteribus inscriptae, et rebus pretiosis exornatae, ut simul ad decus conferrent, Ezech. 15, 17, 51. Hujus generis erant quoque effigies aureae serpenteum, quae matronae hae quoque gestabant, Isa. 5, 20, Moses, Exod. 43, 9, 46, heur. 6, 8, 48, 49, inde pharas deprompsi, unde Judaei כתר seu כתר, excipiebant, de quibus alibi occasione loquamur.

§ 132. Specula. — Specula confata erant ex auro pullo; hinc etiam כתר, dicitur, et Job 37, 18, eorum fuso speculo comparatur; hinc quoque ex speculis, quae mulieres ad sycrim tabernaculo obtulerunt, fenum fuit librum aeneo Exod. 38, 8. Mulieres specula ad pompam in manibus portabant, cubilia illis non ornabantur; rebus autem auro interditum fures cubicularum; ut essent transibant, ex lapidibus specularibus consistant, per quo tamen objecta nonnulla obtulerunt, 1 Cor. 13, 12.

§ 133. Mursarium, sudarium. — Mursarium locum quidem cingulum subibat; matrone tamen mursarium aureo, instar coeni formata, et superioris partem pretiosis contexta, in cingulo pendula gestabant; Isa. 3, 22. 2 Reg. 5, 25. — Sudarium utriusque sexus in cingulo, vel in manu, vel super brachio sinistro ferebat, quod potentibus erat pretiosum, etiam adu pectus. In sudario illa quae custodire oportebat, asservabant, et caput quoque exadaverum involvebant, Luc. 19, 20. Joan. 11, 44; 20, 47. — Semicincta, Act. Ap. 19, 12, erat genus sudarium, quae collo pro excipiendo sudore imponebantur.

§ 134. Fucus et stigmata. — Fucus quidem variis omnibus vestibus nullo non tempore usitatus fuit; nobis de eo distat dicendum est, qui in Bibliis dicitur כתר, de ejus non usurpatum כתר. Solum est, in Oriente usque in Indiam, admodum usitatum quoddam stylo argenteo oculis, ut ingressant et dilatantur, inferitur, et supercilios quoque illudat et ex utraque parte prolongantur, quod decori deputatur, 2 Reg. 9, 50. Jer. 4, 30. Ezech. 25, 40. 1 Paral. 29, 2. Apocal. 5, 8. De fuce, ex cineribus Aethiopiae parato, quae matrone orientales manibus, brachiis et pedibus colore flavum et unguibus rubrum induebant, et in antiquissimo, in Bibliis non fit mentio; aliusio autem occurrit Jer. 9, 23, in כתר. Fucus ruber matronarum romanarum, qui idolis quoque diabus festis illis solebat, memoratur Sap. 15, 44. Consuetudo quoque antiqua, in Oriente usque in nostrum aevum perdurat, ut qui tam plum inivit, vel deo cuiquam se devotet, effigiem

templi, aut nomen Dei brachio dextero, stigmatè inscriptum, quod, ceteri Levit. 19, 28, sub nomine קדש interdictionem erat, pluribus tamen locis tropice occurrit, et sæpe signatè vel obsequatè hominibus dicitur, Isa. 44, 5; 49, 16. Ezech. 9, 2, 12. Act. 9, 5. Gal. 6, 17. Eph. 1, 15. Apoc. 7, 4, 8, 1, 5; 15, 17, 18.

§ 155. *Amictus festus et liguoris.* — Amictus festus omnium sumptuositate distinguebatur, et quia plerumque albus erat, lavabatur, atque aromatibus quoque, inprimis myrrha, casia et alio infumabatur, Gen. 27, 27. Ps. 45, 9. Cant. 4, 11. Gestabatur festis familiæ, civitatis et religionis, Ezech. 7, 29, dein autem regibus deponabatur. Eorumque in his vestibus erat luxus, 2 Reg. 8, 5. Matth. 40, 10. Jac. 5, 2. Vestis liguoris seu cilicium, jam Gen. 37, 54, obvium, erat respectu saciens, qui, foraminibus pro transmittendis brachiis instructus, usque ad genua descendebat, atque alias sacrosanctum prestatat; nomen verò traxit à laceratione, quæ à collo usque ad pedes, aut usque ad cingulum fiebat. Materia erat rutilior, pannus niger, ex pilis caprarum paratus, Job. 5, 11, 16, 15. Job. 5, 8. Luc. 10, 45.

Legra vestium linearum et lanæarum vellum et corii, indolis quidem Lev. 15, 47, 57, designatè est, neque tamen liquet: nam eruditior de eâ conjectura non satisfaciunt; verisimillimum est, fuisse insecta, modo inerat invisibilia, quæ materiam ardebant, modo nomen *plaga caudærens descendit*.

CAPUT IX.

DE ALIMENTIS ET CONVIVIIS.

§ 156. *De alimentis generalim.* — Prima hominum alimenta erant fructus arborum, herbarum, radices, semina, et si quid aliud ex regno vegetabili conducebat, atque id omne קדש sensu latissimo dicitur, Gen. 1, 29; 2, 16. Denim ars excoctiva fuit, semina pisicendi, in massam subigendi, fermentationem perficiendi, et coquendi panem, qui dicitur קדש sensu stricto. Denique farina, præter aquam, etiam lac, pinguedo, oleum, vel mel additum fuit, et coctæ inde sunt placentæ, quæ קדש sensu medio dicuntur. Hæc jam avo Abrahami ad aliquam perfectionem protracta erant. Post diluivm Gen. 9, 5, 6, animalia disertis verbis accensentur alimentis, quod antea licitum probabiliter non erat. Carnes autem sub illo climate calidiori minis salubres sunt, et olim nequaquam erant cibis quotidianis, sed ferè, fractis, semina, panis, olera, et hæc animalium, alimenta præbebant.

§ 157. *Preparatio per ignem.* — Casus, dubio procul, homines docuit ignis usum carnes assare, et denim coquere, quibus semel gustatis, perpetuus ignis solerter abolerat, donec fomes reperitus esset, quo scintille, lapidum aut lignorum affricu excitata, excipit, et in flammam redigi possent. Quo ratio excitandi ignem per clypeum et lapidem, vel per affricum lignorum, in quo verbi קדש etymologia hæret, Isa. 50, 11; 64, 1; an antiquior sit, facile desinitur.

§ 158. *De molis.* — Frumentum itaque primitis sine omni preparatione manducebatur, Lev. 2, 12. Deut. 25, 25. Invenio usum ignis, ceperunt quipiam frumentum torrere, quod et delinceps fieri consuevit; hinc

1912
tostum, frumentum et ejusdem farina nominibus singularibus gaudet, 2 Sam. 17, 28. Lev. 2, 12; 14, 25, 24. Ruth. 2, 14, 18. Quom tandem quipiam, ut molestie masticationis parcerent, grana frumenti lignis vel lapidibus contererent, inventa sunt mortaria, et denique mola. Mortarium ætate Mosis ad parandum farinam jam non fuit usitatum, Exod. 2, 14, Num. 41, sed longo abhinc tempore mos oblituratur, utendi molis. Farina quoque parior, Gen. 18, 6, distinguitur; unde potest, jam ætate Abrahami operationem hanc non fuisse recens inventam. — Mola: autem omnes erant manuarie; asinarie multo recentiori inventæ sunt, Matth. 18, 6. Familiaris Hebræorum mola vix differret ab eâ quæ adhuc in Oriente et Ægypto usitata est, et doctus orbicularibus lapidibus diametri duorum pedum, et crassitudine dimidi pedis, absolvitur: inferior, Job 41, 15, 16, Deut. 24, 6, circa medium polisper elevatus, atque pavimento fixus est; superior verò mobilis, Jud. 9, 55, 2 Sam. 15, 21; in medio, ut inferiori ad amissum respondeat, aliquantulum excavatus, et in medio perforatus est. Foramine, per quod frumentum molendum immittitur; farina vero ex collisione lapidum per circumum deluit. Adaptatum est superiori lapidi manuum, quo circumvolvitur. Cetera, quibus farina à granis non penitis contritis, ideoque mole rursus immittendis, separatur, ex juncio contexta erant; quæ ex setis epulis parantur, ætate Pharaonis inventa sunt.

§ 159. *Molæ.* — Quin nec mola publica, neque pistores, nisi regii, Gen. 40, 2, Os. 7, 4, 10, Jerem. 57, 24, essent; mola culibet necessaria erat: quare interdictionem fuit, molam aut lapidem molarem in pigris accipere, Lev. 26, 26. Num. 11, 5. Deut. 24, 6. Primitivæ quidem molætur hordeum, deinceps verò plerumque triticum, ut hordeo soli pauperes uterentur. Panis hordeaceus sub illo climate melior est quam sub frigidiore celo; altera verò die asperior et insipidus, quod autem in Oriente etiam panis triticeo accidit; quare panis quotidie recens coquitur, et hinc quotidie circa vesperam molitur, unde strepitus in plateis auditur, Jer. 25, 10. Mola olim plerumque à duabus sortis indolæ ancillis circumgebatur, quæ facie sibi obversa sedentes, mediam habebant molam, ut altera lapidem manubrio moveret, et altera mox apprehensum manubrio eum plene circumgeret, Exod. 11, 5. Job 31, 10, 14. Isa. 47, 2. Matth. 24, 41. Labor erat molestus, ad quem nunquam etiam hostes capti, ad inveniendam ingoniam, damnabantur, Jud. 16, 21. Thren. 5, 15.

§ 140. *Coctio panis in cilitano.* — Parare et coquere panem, olim erat matris familiæ, etiam principis, Gen. 18, 6. Lev. 26, 26. 2 Sam. 15, 6, 8. Jer. 7, 18, 19; ast invalescendo luxu matronæ hunc laborem ancillis suis reliquerunt, 1 Sam. 8, 15, quarum jam in Davidis aula tanta erat copia, ut ingenti hominum multitudinè, culibet collyrida, קדש panis distribui poterit, 2 Sam. 6, 19. His denim pistores regii, qui in Ægypto avo multo antiquiori fuerant, successerunt, Os. 7, 4; 7. Jer. 57, 21. — Mactra erat

patina lignea, Exod. 7, 28; 12, 51, Deut. 28, 5, 47, in qua farina cum aqua in massam miscelatur, et post aliquod temporis intervallum, adjecto fermento, deselatur. Quid si panes festinanter parandi erant, azymus coquebatur, Gen. 18, 6; 19, 5. Jud. 6, 9. 1 Reg. 17, 12. Exod. 12, 45, 54; 15, 5, 7. Lev. 2, 11. Deut. 10, 5. Amos 4, 5. Forma panum, Jud. 6, 45, erat rotunda, diametro 9 vel 10 pollicum; et azymus quidem non erat crutus crassior; fermentatus autem crassidine digiti auricularis non superabat; quare panis hincquaque cultro scindebatur, sed manu frangebatur, Isa. 58, 7. Lam. 4, 4. Matth. 14, 19; 45, 50; 26, 26.

Clibanorum generis erat quadruplex: 1° Arena humi, excitato igni calefacta, cui, ablato igni, masse formatorum imponebantur, post aliquod tempus vertebantur; quod si vertere non fuissent, non perfecte coquebantur, Os. 7, 8. Hæc ratione parabantur panes subteritici, Gen. 18, 6; 19, 5. 1 Reg. 17, 5; 19, 6. — 2° Rotunda fossa in terrâ, ferè ut puteus, cujus diameter in Persiâ est 2 1/2 pedum, et profunditas quidem diversa, interdum etiam 5 vel 6 pedum. Hæc fossa nomine קדש , quod Lev. 11, 55, nonnulli קדש jungunt, venire videtur. Fossæ sternitur lapidibus, et quom fossa excitato igni calefacta est, auferitur ignis, et panes calidibus lapidibus imponuntur, atque orificium clauditur. — 3° Urcus testaceus, ferè 5 pedes altus, קדש dicitur, qui intrinsecus et extrinsecus arilla limitur, et imponitur basi mobilis. In ipso excitatur ignis, et parietibus ejus agglutinatur masse farinæ, quæ mox coquuntur, et vocantur קדש , Lev. 2, 4. — 4° Bractea ferrea, tribus lapidibus imposita, in quam, igni infra excitato calefacta, masse farinae imponebantur. Hæc fortasse est קדש , Lev. 2, 5, 6, 11. — In his clibanis non modo panis fermentatus et azymus, sed alia quoque genera placentarum coquebantur, quæ enumerare non vacat, uti et reliquum culinarum apparatus non exiguum præterimus.

§ 141. *De cibus.* — Cibos coquere erat matris familiæ, nisi mundo rutilibri intenta, id negotium ancillis relinquere. Gibi, ut jam diximus, ferè ex regno vegetabili deprehenduntur, inter quos in deliciis erant etiam fantes, quo Orientalibus aliquid charum fuit, Gen. 23, 50, 51, necnon placentæ, melle mixtæ, Ezech. 46, 15. Carnes nemini presentis hospiti et in convivio apponebantur, Gen. 18, 7. Deut. 15, 20, conf. Luc. 15, 25. Orientales hodieum paræ caribus utuntur; longior tamen abstinentia ingentem carnis appetitum prodeci, Num. 11, 4, 12, invalescente Jero, potentioribus carnes factæ sunt quotidianæ. Estuabantur pro ceteris carnes ferinæ, et juvenes boves saginati, Gen. 18, 4, 20; 41, 2. 1 Sam. 16, 20; 28, 24. 2 Sam. 6, 15, etc. Carnes ovium et caprarum, et presentim agnorum et capellarum, in illis regionibus lautissimæ sunt; quare igni et capelle sacrificiis sacrate erant. Avio antiquissimo animal ab ipso patre familiæ, etiam princeps esset, à grege auferrebat et mactabatur, Gen. 18, 2, 6, Jud. 6, 19, ut præparatio

erat matris familiæ etiam principis Gen. 15, 6. Inter partes animalis ceteris præferrebat. 1 Sam. 9, 25, 24. Ars coquinaria jam Gen. 27, 5, 4, 9, 10, tunc prompta erat, ut palatum fallere posset. Carnes auti melle mactati, mox omnes, quia in climate calido non facile incorruptæ conservantur, ad convivium parabantur; qui mos nunc quoque, etsi ars carnes in aprio siccandi, et etiam coquendi et conservandi nota est, à nomadibus observatur. Carnes, quæ coquebantur, in frusta minuta seu bolos scindebantur, et ex jusculo, quo Orientales non vescuntur, adjectis oleis embaumata parabantur, Jud. 6, 19, 26. Isa. 65, 4.

§ 142. *De assa.* — Prima carum preparatio erat assatio, quæ, ut supra diximus, primum quæ innotuisse videtur, et denim delicis deputabatur. Nomades more antiquissimè scindunt carnes assandas in minuta frusta, usque salita vero ligno sulfugit; et ad ignem declinant, atque hæc parte assata, in alteram vertunt. Gallinas autem integras assant in veru, quod in furcis lignis, terræ circa ignem imposita, rotatur. Integras autem oves et agnos assandos hinculo adento, à canâ usque ad caput, et altero transverso ad anteriores pedes trajecto, quasi cruciungit, et in clibanum illum § 140, 41, descriptum suspendunt, qui assandi modo verbo *crucifigit*, exprimitur. — Assis plebis in Oriente communes, sunt locustæ; Aviss enim alis, pedibus et intestinis, salutaris, ligo acuminato suffugunt, igni apponuntur, et denim mactantur. Ast non est hic inicus modus locustas preparandi; nam etiam coquuntur, in aprio siccatæ moluntur, atque in panem convertuntur; denique etiam salite, et in utre compressæ asservantur, atque pro tempore, in orbiculos scissæ, manducantur, Lev. 11, 22. Matth. 5, 4. Aliquæ locustarum species reputatur noxiæ; quare Lev. 11, 42, certe duntaxat species innumde esse statuuntur.

Usum salis antiquissimus est; nam Num. 18, 19, jam salarium ab eo denominatur, conf. Eodr. 4, 14, et 2 Paral. 45, 6; Imo Exod. 50, 55, sal porum à communi distinguitur. Ceterum sal Orientalibus est symbolum inviolabilis amicitia, atque hinc *salis salis* idem valet ac fœdus perpetuum et inviolabile; est autem quoque symbolum conservationis atque etiam sapientia. Marc. 9, 49, 50. Coloss. 3, 6, et si infatigatum, i. e. acido spoliatum sit, insipientia symbolum est, Matth. 5, 15.

§ 145. *Gibi interditi.* — Gibi Hebræis interditi, alii erant immundi, qui nocui vel saltem sordidi et abominabiles erant, alii autem alteri consecrati erant. quibus idem vici nefas erat. His interditi, cautum erat ne Hebræi eum gentilibus manducarent, aut epulas idololatricas frequentarent, et ita ad cultum deorum succederent (1); his posterioribus autem reverentia erga ea quæ ad cultum divinum spectabant, inculca-

(1) Dr. J. A. Ernesti opuscul. theol. p. 200: *Nec dubium, in legibus de discrimine ciborum (vise de comitio dicitur, discrimen aliquam cupiditatem contemplanturum et retinendum per necessitatem obtinendi à cibus iis*

latur. — Innumda erant, 1° quadrupedia, quæ vel non ruminant, vel ungulis non habent plenis fassis; 2° serpentes, et insecta reptantia, quæ non, ut locustæ, præter alas et quatuor pedes, simul habent duo longiora crura, quibus saliant; 3° volucrium certæ species, quarum nomina pleraque sunt obscura; 4° pisces, qui vel pinnulis vel squamis carent; 5° omnis cibus et potus in vaso, et omne semen aquâ lunnafatum, in quod cadaver insecti immundi delapsum erat; aquæ verò in cisternis, puteis et fontibus, atque semina non marcfactum hujusmodi aquâ non contaminantur, Lev. 11, A. 56; 6° omnia cibus et potus in vaso, quod in tentorio vel cubiculo morientis sui hostium non erat alligato operculo collectum, Num. 19, 15; 7° omne quod a quocunque idem sui diti consecratum fuit, Exod. 26, 15; id. erat, quod in primitiâ Ecclesiæ quibusdam oblationibus occasione tribuit, quæ Panis acceptus, et imprimitur 1. Cor. 6, 10, corrigit; 8° hanc in matre lactis coctus, Exod. 25, 19; 51, 26, Deut. 14, 21; probabilitatis hujus legis ratio est incunctis mancipiis etiam erga animalia illa videtur spectari penitentiam nonnullarum gentium antiquarum superstitio, quæ ad hostia ritibus magis agri, horri, arborum cocto quibusdam victo conspersionibus post finitam missam, quo feraciores redderentur in annum sequentem. — Cibi sacri, quibus vesci non licebat, erant 1° sanguis, Lev. 5, 9, 10, 17; 7, 26, 27; 17, 10, 14; 19, 26; Deut. 12, 16, 25, 26; 15, 15; 2° animal, quod a feris dilaceratum fuit, quia sanguis in corpore mansit, Levit. 22, 20, Deut. 12, 24; adeo teges intrinsecus, Johes major hepatis, venæ et adhaerens et alios, Exod. 29, 15, 23; Lev. 5, 4, 10, 15; 7, 7, 4; 9, 19, 19; et cania pinguis ovium, Exod. 19, 22; Lev. 5, 9; 7, 5; 8, 20; 9, 19, quæ omnia altari consecrata et sancta erant. — Consecratione, ex Gen. 25, 23, 25, descendente, Hebræi quoque dignitate teretis sui acerbulo abstinebant, quod nostri Judæi ad totam partem posteriori animalium extendunt.

§ 144. *Potus.* — Potus Mohammadanis est aqua, et illustris et divitibus doctis quæpiam potio, *schelbet* dicta, quæ olim in sub. *Egypto* locum ipsaui, Gen. 40, 11, ubi quoque *Cægypti* usitata erat: inventio fortissimè Moysi regentis, Orientales vino utebantur, non raro usque ad ebrietatem, à quâ permitti tropi depræcipi sunt, Isa. 5, 41, 22; 26, 1, 11; 49, 26; Jer. 8, 14; 9, 14; 10, 18. Deut. 32, 42. Ps. 78, 65, etc. Vina, etsi in illo climate aliunde generosa, nonnumquam tamen acrimialibus, in ipsius myrris considerantur, et hæc vina myrrina, dicebantur interitum simpliciter mixta; plerumque autem mixtura dicitur vinum aquâ dilutum, quod, in suis ementibus factum, tropicè pro adulatione venit, Isa. 4, 22, 2. Cor. 2, 17; scientibus autem bibentibus adeo consuetum erat, ut Arabes, etsi nunc vino abstinent, verò de hæc ditione usitata conservaverint. Erant quoque vina ex

quibus aut populi delatentur: probabilitur quo falsis diti consecrabantur, ut aues Baccho, etc.

dactylis, et ex diversis seminibus et radicibus confecta, quæ omnia, ut jam Hieronymus vidit, nomine *Alera*, veniunt, quæ est omnia arisa parva potio, quæ hinc hinc potest; hinc miscelatur aquâ, ut potiores eò plus consumere possent. Ex vino naturali et artificioso parolatur acetum, quod non modo ad olera et cibos, Ruth 2, 14, sed etiam ad potum adhibebatur, Num. 6, 5; unde est posca militum Romanorum, Math. 27, 48. Cæterum à Thalmudicis eorum quoque vinum dicitur, unde explicandus est locus Math. 27, 51.

Ad potum adhibebatur, 1° patera simplex aera, stanno obducta, quæ adhaerent viatores unctur; erat plerumque formæ illi, non raro etiam orbiculati; utraque in raderibus Persepolitans exhibitor, conf. 1. Reg. 7, 26; 2° calix, etiam formâ illi vel floris; nomen ejus *וַיְבִיחַ*, calicem quoque flris significat, Exod. 25, 25; ad formâ raderis videtur, figura enim adsunt nomina; operculo per funiculum annexo tegebatur, ut qui volebantur *וַיְבִיחַ*, *וַיְבִיחַ*, operculo caruerunt; forte nomina postrema turantibus formam unctur. Hæc vas dirigitur, jam ante Moses, fuisse sumis et argenteis, ex Num. 7, 12, 85, apparet; conf. 1. Reg. 10, 21. Vasa majora, ex quibus vinum in pocula fundebatur, erant ureæ, vitæ, minores ureæ, et testaceis ureis orbulo angustior.

§ 145. *Tempus et adjuva refectio.* — Prandium non tantum Orientalibus, sed Græcis quoque et Romanis, circa octavam horam 10 vel 11, erat minutum, atque ferè in festibus, lacte, caseo et similibus consistebat. Relectio præcipua erat cæna, circa horam 6 vel 7; hæc convivium quoque omnia erant cæna; cænae enim meridie in illis regionibus ciborum appetuntur, minuit, et animi hilaritatem supprimit, Exod. 5, 16. Math. 5, 29. Marc. 6, 21. Luc. 14, 24; 20, 45. Joan. 12, 2. Ante mensam lavabant manus, quod ratio manducandi requirebat. Precum ante mensam primum 1. Sam. 9, 15, diserta fit mentio; est vltate Christi, ante et post mensam à patrefamilias dicebatur nonnumquam ferulis et potui benedictio vel gratiarum actio, cujus formulæ in Thalmudo præfinitæ sunt, et ferè recitant in verba: *Benedictus es, Domine Deus noster rex mundi qui hinc cibum, vel hunc potum ex terra, vel ex his proficis*, Math. 14, 8, 16; 36, 20, 27. Marc. 14, 26. 1. Cor. 10, 50. 1. Tim. 4, 4, 5. Hebræi quidem adeo securus ordo hospitum non erat, quæsi olim in *Egypto* invaluerat, Gen. 45, 53; neplectas tamen non fuit, 1. Sam. 9, 22. Etate Christi, Pharisæi arrogant, qui obsequio dignissimi haberi volebant, locum primum ambiebant, Luc. 14, 7.

§ 146. *Menis et sedes.* — Ad conium pavimentum cornaculi illo corpore rotundo, quod supra memoravimus, sternalibatur, super quo mensa parva et humilis scabellum quam mensa similior, ponebatur, et hæc non portabat nisi patinam. Sedes erant ipsam pavimentum, blattis aut tapetibus vel etiam cultis stratum, in quibus cornantes, genibus flexis, dextera mense obversa, quasi alter in alterius sinu recubaret, per orbem corâ sedebant. Cultri, fuscio et cochlearia non aderant;

potius verò, prout omne in Oriente moris est, circa peripheriam corâ sternalibatur, no tapetes contaminantur. Locum nostrarum paterarum seu orbium, sublebat rotundi et tennes panes supra memorati. — Etate verò Christi jam dudum invaluerat mos pedestri, mense accumbendi. Aderant in cornaculo loci plerumque tres, aut pro numero hospitum plures, quarum quilibet capiebat tres personas; unde nomina triellium et archibiterius descendunt. Convivæ accumbabant in latere sinistro, facie ad mensam conversâ, et quidem secundus occipite ad pectus primi, et tertius occipite ad pectus secundi, et ita rursus alter in sinu alterius recumbebat, conf. Luc. 7, 50, 58; 14, 22, 25. Joan. 2, 9, 15; 25. Lectus medius, et medius in eò locus erat honoratior, quem Pharisæi ambiebant, Luc. 14, 7, 10. Sexus alter olim quidem in Asiâ ad mensam virorum non adhibebatur, sed mensura in gynæceotide habebat, Esth. 1, 6. Luc. 7, 39; 16, 24; 17, 7. Math. 45, 27. Babylone verò et in Persiâ femine à convivis virorum exclusæ non erant, Dan. 5, 2, et præsertim Babylone, testibus auctoribus antiquis, non raro modestè limites excedebat.

§ 147. *Ratio manducandi.* Cibos digitis manûs dextere, ex patinâ in os inferabant, prout in orientallibus plagis adhuc mos viget, Ruth. 2, 14. Prov. 20, 15. Joan. 13, 16. Cultro et fuscio opus non erant, fuscio, que 1. Sam. 2, 12, memoratur, nequaquam ad mensam, sed ad faciem spectat, ut necque carnes ex olla efficeretur. — Antiquiori ævo cullibus convivæ portio singularis apponebatur, et ille magis honoratus consuebat, qui duas aut plures portiones recipiebat, Gen. 42, 54; 1. Sam. 1, 4, 5; 9, 22, 24; 1. Paral. 10, 45; recentiori autem ævo omnes assidentes vel accumbentes ex communi patinâ manducabant, Potus in supra dictis pateris et calicibus, et antipatori quidem a quo cuique præbebatur in calice singulari, qui idèo tropicè pro sorte hominis venit, Ps. 11, 6; 75, 9; 140, 5. Isa. 51, 22. Jer. 25, 15, 27; 35, 5; 49, 12. Ezech. 25, 21, 54. Math. 26, 27, 50. *Egypti*, ut in modernis Orientibus, fuiti domini mensæ libabant. Servi stantes, autum domini observabant, atque mox entes exsequabantur; hinc eorum dominis stare, vel ambulare olim est, se servire seu ministrare, quod etiam ad cultum Dei referebat, Gen. 5, 22, 24; 17, 1; 24, 40; 28, 15. 1. Sam. 2, 35. Ps. 35, 5, 24, 111, 9.

§ 148. *Convivia.* — Hæc secundo socios lætitiæ desiderant, et ad convivæ celebranda exultant; hinc non mirum est, ex jam antiquissimo ævo occurrere, Gen. 21, 8, 28, 29; 29, 22; 31, 27, 55; 40, 30. Lev. Mosiacis Hebræos ad secundas decimas, ex voto Jacobi Gen. 23, 22, descendentes, et sacrificiis convivisque delectatas, arcibus adstruxit. Deut. 12, 4; 19; 14, 23, 26; 16, 10, 11; 26, 19, 41; secunda etiam primogenita annualla, et secundæ primitiæ fructuum addidit, et præcepit ut ad hæc convivium non modo proles, sed etiam servi, ancilla, puperos, viduam, pupilli et Levitæ vocarentur, Deut. 16, 11, 14; 12, 12, 18, quod Jesus Juilæis, qui pro convivio à Deo remunerationem sperabant, in memoriam revocavit, Luc. 11, 12, 15. Ho-

spites per servos invitabantur, et tempore statuto accerserantur, Math. 22, 24. Luc. 14, 7; pretioso oleo ungebantur, Ps. 25, 5; 45, 6. Amos 6, 6. Ecd. 9, 7. Math. 14, 5. Luc. 7, 57, 58; atque antiquiori ævo, uti nunc in Asiâ, ante divisionem, præsertim in horrib. incensebantur. Hebræos in convivis fortasse nonnumquam, ut Græcos, in capite coronas, ex floribus textas, gestasse, ex Isa. 28, 4. Sap. 2, 7, concludi vix potest. Omnes autem in vestimentis foetis, id est, allis, comparebant, Ecd. 9, 8. Pompa in epulis ostentabatur jam majori quantitate ejusdem cibi, Gen. 18, 6; 27, 9; 35, 43. Job. 35, 16, jam etiam multitudine ferulorum, 1. Reg. 5, 2. Amos 6, 4, 5. Esth. 1, 5; 7, 9. Neh. 5, 18, 24. Caro autem, et improprie vinum, præcipuum erat, à quo ipsam quoque conviviorum annæa, tempus potationis, descendit Isa. 22, 15. Hæc comparatio, gestasse locu, apud omnes gentes ita exortitavit, ut vespere usque ad mane traheretur, atque injusmodi convivis dicebantur recedentiori ævo *vespas*, que Rom. 13, 15, Gal. 5, 21, 1. Petr. 4, 5, damnantur. — Quia convivium omnia essent cæna, consuevit lampadibus illustratum erit; et quoniam subtile climate, nocte sæpè, saltem diluculo, frigus esset, facile explicabis loca Math. 8, 12; 22, 45; 26, 50. Convivium, in convivis quæ hilaria erant conviviola, loci amignatam et omnia non deerant; quare convivium passim imago erat felicitatis, et exclusio à convivio erat symbolum miserie et calamitatis, Prov. 9, 2, seqq. Amos 6, 4, 5. Isa. 5, 12; 7, 39. Math. 26, 20. Luc. 7, 40, 50; 12, 4, 9. Hinc etiam regnum Messie, qui symbolo adumbratur, Luc. 7, 39, 46; 14, 12, 15, 15, 29. Math. 8, 11; 26, 29. Hic tropus notissimus erat, ut interpretos quoque antiqui voces lætari, lætitia, atque convivari, convivium, promissè usurpant, conf. Ps. 68, 4, et Esth. 9, 18, 19, cum versione Alexandrinâ et Vulgatâ. In novo quoque Testamento *quidam*, pro convivio venit, Math. 25, 21, 25. Quoniam autem convivium Hebræorum pleraque ex sacrificiis parebantur, convivium mundi seu sancti esset delectatio; ad quod etiam in tropis et allegoriis respicitur, Ezech. 39, 16, 20, Isa. 54, 4, Apoc. 19, 17, 18.

§ 149. *Hospitalitas.* — Antiquo illo ævo, quo publicè hospitia non erant, utrumque collectio hospitii insigne erat humanitatis officium, qui probi religiosè satisfaciunt; hæc hæc hospitalitatis, extracta de hinc hospitii publicis, haudquaquam max. dicitur, et in Oriente usque in hodiernam diem perseverat. Job 22, 7; 31, 17. Gen. 18, 5, 9; 19, 9, 40. Exod. 2, 20. Jud. 19, 2, 19. Act. 16, 15; 17, 7; 28, 7. Math. 25, 35. Marc. 9, 41. Rom. 12, 13, 15. 1. Timoth. 5, 2; 5, 10. Hebr. 13, 2. Hinc non tantum nomades, peregrinos advenientes perambulantes excipiunt, sed in urbibus quoque sunt, qui viros obviat, et cullibus obvia aquam gratis offerunt; quare liberalitas hæc nonnumquam compensari solet; conf. Math. 10, 42. Marc. 9, 41. Viget quoque adhuc antiquissimæ honestatis ratio, quæ quicumque, etsi eorumquin prado, hospitium collegit, eum lætari, et se quoque ipsam presentem pro viis periculo obicere tenetur, nisi ab omnibus infamis

haberi vult; et id quidem iam obtinet, si quis cum peregrino vel crustam panis manducavit, Gen. 18, 1, 9; Jos. 2, 1, 6; 9, 14, Jud. 4, 17, 32; ad hunc morem non raro alluditur, Luc. 4, 10; 9, 1, 119, 19, 2 Sam. 12, 5, Jos. 9, 14, Luc. 7, 54, Joan. 15, 18; conf. Hlad. VI, 210, 251. Hominibus, ut supra diximus, pedes lavantur; unde demum lotio pedum in symbolum hospitalitatis transit. Gen. 18, 4, 20. Joan. 15, 45, seqq. 1 Tim. 5, 10.

CAPUT X

DE SOCIETATE DOMESTICA.

§ 150. *Præcautiones contra fornicationem.* — Præmors institutio ad propagandum genus humanum per individuum consortium viri et mulieris, Gen. 1, 27, 28, damnata erat fornicatio, libido vaga, et concumens uxorum: hinc paterfamilias hoc institutum religiose observabat; alioquin autem iam ante aetatem Moisi, tanta erat marum corruptio, ut à pluribus gentibus, non modo fornicatio, sed etiam perjurantia in cultum deorum conversa fuerit, inde, *cyonadas et meretrix*, propriè personæ designat, quæ ad turpissima hæc flagitia consecrate fuerunt, Gen. 25, 28; Gen. 38, 21, 22, Job. 36, 14. — Hinc malo, cui demum ipse quoque philosophi greci et romani consenserunt, ut occurreretur, lex Moëtica statuit, 1° ut inter Israëlitas, nec cyonadas, nec meretrix toleraretur, et filia eycerodis, si corpus summo prostituta, lapidetur, et comburatur, Lev. 21, 9, quia hæc, ut Lev. 19, 29, Deut. 25, 18, 19, dicitur, magis coram Deo flagitia sunt.

— Ne autem quicumque abjecti animi sacerdotis, avaritiâ inflammati, allicerentur à hæc seculum, exemplo aliarum gentium, in cultum Dei verterent, interdictum 2° ne merces meretricum et eycerodum, eis ea ratio oblati esset, ad sancitorium suscipiatur, Deut. 23, 19, quæ lex demum 2 Reg. 25, 6, 7, potentie regum vacuavit. Ut etiam origo mali præcaveretur, decretum est 3° ut seductor seductam teneretur uxorem emere, aut patri, qui filium seductum nollet seductori vendere, consueto sponse pretium (ut videtur, 50 siclos); si verò violenta quæpiam vis esset, 30 siclos solvere, Exod. 22, 15, Deut. 22, 25, 29. Id videtur ex antiqua consuetudine descendisse, quæ Gen. 34, 4, 12, attingitur. Si utrumque Moësis non memorat, quia in foro probari non potest. — Denique, ut ad pudicitiam alterius sexus, tanquam singularis castitatis muliebris castos, corroboraretur, 4° statuitur ut sponsa, quæ, se virginem mentis, consummato matrimonio talis dysparens non esset, ante janam domus paterne lapidaretur, Deut. 22, 20, 21. Esi rigide erant hæc leges, meretricis tamen, et sub regibus idololatriæ etiam cyonadiis consecrati non deerant, Prov. 9, 16, 19; Jer. 5, 6; 7, 5, 27, 20; 6, 26, 30. Amos 9, 7; 7, 17; Jer. 5, 2; 5, 7, 1 Reg. 14, 24; 15, 12; 25, 47, etc.

§ 151. *Polygyniæ.* — Eadem institutione præmors polygyniæ quoque excelsa fuit. Lamech primus duas uxores duxit, Gen. 4, 19, conf. Math. 19, 4, 8, et multos imitatores nactus est, nec post diluvium exemplum Noë et filiorum ejus quidquam profecit, later

Rebress ætate Moësi polygyniæ permittit invaluisset, ex numero promissionum 32, 375, inter 605, 350 viros, qui ultra 20 annos nati erant, colligere sponset. Num. 5, 42. Ut hæc malum progressu temporis immineret, Moësi 1° astitit Gen. 4, 27, 28; 2, 25, 24, primæviæ matrimonii institutionem, primam ejus transgressionem, Gen. 4, 19, atque omni occasione narravit incommoda quæ maris à pluralitate uxorum emaserunt, Gen. 16, 4, 10; 20, 1, 5, 15; et testibus viris gravibus, qui Orientem invaserunt, sæcè non sunt exigua. 2° Interdicitur Deut. 17, 17, regibus, quos Hebræi aliquando electuri essent, magnus uxorum numerus, quem quidem lex non deservit, sed ex consuetudine pro nota accepit; fortasse non ultra quatuor; uti Rabbini et Muhamelani ex exemplo Jacobi Gen. 34, 6, interpretantur. 3° Vir Exod. 21, 10, 11, obligatur, ut uxori cuiuslibet tempore litæ debitum reddat; conf. Gen. 50, 14, 16. Excipitur solum tempus menstruationis, quo congressus sub mortis supplicio lex prohibuit. Denique 4° immundities, pro concubitu contractæ, ad integrum diem extenditur Lev. 25, 18, quo incommodo vir impudicior, ne facili ultra quatuor uxores ducere possit. His dispositionibus polygyniæ progressus temporis permittit immunita fuit.

§ 152. *Delectus sponsæ.* — Sponsam filius, et sponsam dilibus, paternamque seligebat, Gen. 21, 21; 24, 54. Exod. 21, 9. Deut. 22, 16. Jud. 14, 1, 4, 1 Cor. 7, 6. Si filius certam personam exoptabat uxorem, nihilominus poterat sponsam à patre filii petebat, Gen. 29, 30; 34, 2, 3. Jud. 14, 1, 2. Hinc patet, Isa. 54, 1, 2. Jer. 51, 22, enormem virorum penuriam inuit. Pater verò filium sine consensu fratrum germanorum in matrimonium elocare non poterat, Gen. 24, 30; 54, 11, 27. 2 Sam. 15, 20, 29; conf. Gen. 12, 14, 15; 29, 2, 6; 36, 7, 17. Impedimenta matrimonii, quibus arbitrium patrufamilias in delectu limitatur, recensentur Lev. 3, 7, 18; 20, 11, 29, ex quibus locis apparet, ea secundum gradum consanguinitatis et affinitatis non excessisse. Præterea prohibita erant nuptiæ cum Chananis, ne Hebræi pro hæc concubia ad idololatriam pellicerentur, Exod. 54, 15, 16, Deut. 7, 5. Id ab Esdrâ et Nehemiâ ad omnia concubia cum alienigenis extensum est, quia illis et antè idem deducuntur periculum viderat, Esdr. 9, 2, 12; 10, 5. Nali. 15, 25, conf. Malach. 2, 15. Sacerdotibus interdicta quoque erat persona repudiata, lapsa, et meretrix, atque summo sacerdoti etiam vidua et quæcumque alienigena, Lev. 21, 7, 15, 14. Filia, quæ delecta fratrum hæredes erant, aliam viro tribus suæ, et quidem præcipuum, remotionis gradus, habere jusse erant, ne hæredes ad aliam tribum et familiam devolveretur, Num. 27, 4, 11; 36, 1, 12; conf. Math. 1, 16, Luc. 3, 1, 5.

§ 153. *Sponsalia.* — Sponsalia erant pactum inter patrem fratresque germanos sponsæ, et patrem sponsi, præsentibus testibus, receptori vero etiam literis mandatum, cui interdum jusjurandum intercedebat, 2 Reg. 17, Eszech. 16, 8; Malach. 2, 14, ad quod

spectare videtur sacrilegia nuptia, quærum Josephus, Arch. IV, 8, 25, meminit. Per sponsalia non modo concubium, sed etiam datus, quæ germanis fratribus sponset ferenda essent, et pretium sponsæ, quod patri solvendum erat, deserviebatur; nam sponsæ olim soluto pretio emebatur; Gen. 29, 19, 27; 54, 11, 12; Jos. 15, 19; 1 Sam. 18, 23, 24; 3 Sam. 5, 5, quod pro varietate adjectorum, varium fuit; ætate Moësi medium fuisse videtur 50 siclorum, et summum 50 siclorum. Exod. 21, 32; 22, 15; conf. Os. 5, 1, 2; Deut. 22, 29. Hinc uxores emptæ, à maritis fore tanquam anelle habebantur, nihilominus non raro mixtus pro arbitrio stultis et regibant, 4 Sam. 25, 19, 30. 1 Reg. 14, 2, 3; 19, 4, 2; 21, 7, 8. Honor, qui à Christianis alteri sexui habetur, ex doctrina Christi et Apostolorum originem ducit, Gal. 3, 8. Eph. 5, 25, 25, 1 Petr. 5, 7. — Divites verò filiam nunquam donabant sponsæ, cui autem jus, hinc invitæ alias uxores ducendi, adimplem erat, Gen. 10, 1, 3. Uxor donata liberaliter habebatur, et ipsa quoque, dignitatis suæ sibi conscia, plura sibi arrogabat, Gen. 16, 5, 6; 21, 9, 11; conf. 54, 15. Aliqui in præmors fortitudinis sponsam acceperunt, Is. 45, 15, 19. Jud. 4, 15, 1 Sam. 18, 24, 27. Singulare erat, si sponsa dolo à patre filii, Jos. 15, 18, 18. Jud. 1, 10, 17. 1 Reg. 9, 16.

§ 154. *Nuptiæ.* — A sponsalibus usque ad nuptias, intervallum 10 vel 12 mensium relinquebatur, Gen. 24, 35, Jud. 4, 12. Circa nuptias, etsi sponsus inter et sponsam nullum prorsus vel sermonis commercium intercedebat, jam ratum erat, et sponsa dicebatur uxor sponsi sui. Si deinde sponsus eam ducere nollet, ei, ut uxori, libellum repudi tradere tenebatur; vel si sponsa eam alio rem habuisset, accessit ut adultera, ad lapidationem condemnabatur; conf. Math. 4, 18, 20. Luc. 2, 5. — Ingresso die nuptiarum, sponsa se balneabat, et omni modo muliebri exornabatur, unde nomen coronata descendit. Sponsus vero domi sine convivium parabat, quod apud ditiores per hedonam continuabatur, Gen. 19, 27. Jud. 14, 17, 22. Tob. 11, 12. Circa vespem, veste festiva ludias, Isa. 61, 10, cum juvenilis sibi coarctis, et suis sociis, sub cantibus et musicis instrumentis, sponsam, virginibus corvis effectam, ex domo paternam in domum patris sui deducebat, Jud. 14, 11, 16. 1 Mach. 9, 57, 47. Joan. 5, 9. Math. 9, 18; conf. Jer. 7, 54; 25, 10. Receptorum vero, in hæc vespertina sponsæ deductione, præferebatur in septuaginta hampales supra descriptis, prout in Thalmudico refertur, et Math. 25, 1, 10, immittitur. Interim convivium virum inchoabat, quum alter sexus in gynæceum convivium celebraret. Denique nuptis impla posteritas exoptabatur, et hæc erat omnis benedictio nuptialis, Gen. 24, 60, Ruth 4, 11, 12, quæ recentiori ævo patulser solemnior facta est, Tob. 7, 17. Sponsa denique, quæ semper, à capite usque ad calcem velata erat, in thalamum deducebatur. Hæc omnes solemnitates dicuntur: Sponsam domum deducere, uxo-

rem accipere, intrare in domum, et convivere, Gen. 24, 65; 29, 35, 26. Joa. 15, 18; Math. 1, 18, 20, 21.

§ 155. *Pellices.* — Hæc solemnitates duntaxat in oculis uxorum propriè dicitur, observabantur; pellices enim, 2° 27, non modo ancillæ, sed etiam libere, absque solemnitate, solo mutuo consensu assumabantur, et matrimonium erat legitimum, ut pellex, etsi mancipium esset, nec jure uxoris privari, neque vendi posset, Deut. 20, 10, 12. Patres non raro filios, ne exorbitarent, pellicem tradebant ancillam, quæ mix ut filia seu nurus habenda erat, Exod. 21, 9, 12. Mulieri autem bello captæ, mensis, quo loqueret parentes et cognatos suos, indulgens erat, antequam horum, vel filius eam pellicem acciperet, Deut. 20, 18, 14.

§ 156. *Fecunditas matrimonii.* — Fecunditas matrimonii erat valde exoptata, et major proflum numerus singulari Dei beneficium reputabatur; multo tamen majoris estimabatur filii, qui nonnisi patris in genealogis præprophat. Sterilitas vero pro summo opprobrio habebatur, Gen. 27, 2; 49, 21, Deut. 18, 4, 1. Sam. 1, 6, 7, Ps. 125, 5, 5; 138, 4, Os. 9, 14, Prov. 17, 6, Eccl. 8, 5; hinc virginibus quoque tristissimum erat, inuuptas et orcas mori, Gen. 16, 2, 4; 19, 30, 32; 30, 15. Jud. 11, 54. Isa. 4, 1, 4; 47, 6. Quæ uxores steriles varia tentantur philtæ, Gen. 50, 15, 16, Cant. 7, 14, vel maritis ancillas offerrebat, quarum deinde proles adoptabant, Gen. 16, 4, 50, 5, 18.

§ 157. *Leviratus.* — Ne hoc desiderium proflum, incremento populi proficuum, minueretur, simulque ut familiarum distinctio, atque in eis avita bonæ conservarentur; Deus per Moësem jus levitatis, hæc molestiam et nonnunquam periculosam, Gen. 38, 8, 12, non sustulit, sed illi circumscriptis, ut esset innoxium. Nam cum viduam sine liberis defuncti fratris aut proximi conjugium teneretur uxorem ducere, primum illam ex eis genitum nomine defuncti in genealogiam inserere, atque et hereditatem defuncti tradere, Deut. 25, 5, 10, decretum est ut qui fratrem ducere nollet, in foro coram iudicibus renuntiare posset, concessæ viduæ licentia ipsi sandam solvendi, faciem ejus respondendi, atque eam solummate duceret, id est, dilapidatione, compellendi. Continuetur à muliere, quæ repulsum passu fuit, illata, non adeo magna; nec per eam qui fratrem ducere nollet, licet ducere possit, Ruth. 4, 7, 8. Math. 22, 25, 28. Conf. Janssens l. c. v. 4, p. 109, seqq.

§ 158. *De castris.* — In polygyniæ adulterium reputatur solus concubitus cum nupta, vel desponsata, vel vidua exspectante matrimonium leviri, ut maritus, qui eam quicumque aliâ personâ inuupta rem habet, nonnisi fornicationem committere censetur. Adulteri, jam tempore patriarcharum, a supplicio afflictebantur, Gen. 38, 24; in Egypto adultere manus et aures amputabantur, Eccl. 25, 25. Lex Moëtica mortis supplicium statuit, Lev. 20, 10, Deut. 22, 22; contra vero supplicii discretis verbis non præscribit, quia ex consuetudine notum erat; id autem non fuisse, ut Thal-

mulieri contendunt, strangulationem, sed lapidationem, antiquiores Hebraei, Joan. 8, 5, Ezechiel 16, 39, 40, et ipse quoque Moses, testantur, si Exod. 31, 14; 35, 2, cum Num. 15, 35, 36, confentur. Si verò adultera esset mancipium, ambo rei vapulabant taurè דַּבְּרָה, neque tamen pluribus quam 40 ictibus; adulter præterea sacrificium pro delicto offerre tenebatur, Levit. 19, 20, 22.

§ 149. *Uxor suspecta.* — Marito, Num. 5, 11, 31, factus concessa erat, uxori, de adulterio suspecta, deferendi jurjurandum purgatorium, in agro tabernaculo vel templo præstandum. Maritus eam ad aliquem sacerdotem ducēbat simul cum ferto hordeaceo sine oleo et thure. Sacerdos postquam eam accedendo jussisset ad altare victimarum, sumebat de aqua sancta, sive quæ in atrii labro erat ad sacros usus adhibenda, quam testaceo vase infundebat, pulvere, qui in atrii solo erat, commixtam. Tum ostensio de facie populi manibus mulieris fertum imponebat, interea dum ipse aquas tenebat, ob aeres dolores, qui inde et ex ipso impregnationem Vi expectandi essent adulterii, amarus dictos. Eandem enim solemnè forniculā, quam ipsa confirmare debebat, adjurabat, istæque dicitur in scheda scriberebat, quas aquas dicitur à muliere mox bibentis. Denique oblationem manibus lupis eripiebant, et in atrii adolabant, quo fieto hujus impregnationem et bibenda porrigebat: à quibus hæc nihil pateretur mali, si innocens esset; si autem crimen, in cuius iudicium suspitionem, reversa admisisset, vehementissimis torquatur doloribus intestinalis, et ejus venter intumesceret, ipsaque si supervideret, ad liberos procreandos in posterum inepta redderetur.

Qstendit Deus hoc modo investigandi adulterium, ac esse vindictam fidei conjugalis, et innocentie protectorem. Præsertim sic conjuncti sibi, ne mariti uxores culpæ ractas occiderent, aut ferre ne familiaribus, convivis fixisque affligerentur. Insuper ostendens voluit occulta animi erimina sibi nota esse, et aperta, ac tandem adulationem gravè scelus esse et publicè pœnâ vindicandum.

Esi verò uxores jurjurandum hoc formidabile horrebant, invalescente tamen fessitillā, adultera erant frequentia, et frequenter quidem ultimis temporibus, prout ipsi quoque Thalmudici fatentur cum Soif, c. 9, narrat hoc jurjurandum quadragesima ante exitum Israelitarum annis alogratum fuisse, quia viri ipsi omnes erant adulteri, et Deus impregnationem jurjurandi opere non completeret, si maritus ejusdem criminis reus esset, conf. Joan 8, 4, 5.

§ 150. *Libellus repudiij.* — Quam antiqui sponsas ement, in eas pleno jure gaudere se optabantur, cui pro arbitrio revertantur, et uxorem repudiare possent. Id esse inquam, et alteri sexui injuriosum, quibus fixis intelligit; quare pro adjunctis illorum temporum lex Mosiaica Bœntium mariti saltem eatenus restrinxit, ut repodium sine intervenu iudicis, aut non sine libello scripto, et non antequam uxor repudiata cum libello repudiij domo mariti excessisset, ratum esset; imò et porro concessit, ut maritus

repudiatum recipere posset, non autem, si jam alii marito juncta esset, ut nempe fides secundo matrimonio adstrueretur, Dent. 21, 1, 4. Conf. Jer. 3, 1. Quæ ratio ad repodium sufficere, Dent. 21, 1, 4, docetur, pro nobis quidem obscuro, pro antiquis autem Hebraeis procul dubio satis clarè. Interim tamen recentiori tempore post reditum ex exilio de eâ nata est acris contentio; schola enim Hillelita contendebat, quamlibet miniam causam marito ad repodium sufficere; schola Schammai verò statuebat adulterium, Conf. Matth. 19, 1, 40. — Uxores, quæ maritorum erant peculum, nequaquam eodem jure, maritis porrigendi libellum repudiij, gauderent; ætate autem ultima, potentiores sibi, exemplo matronarum romanarum, idem jus arrogabant, Joseph. Archæol. XV, 7, 10. Mar. 9, 17, 20; 10, 12. Si verò uxor se gravatam sentiebat, poterat, ut ipsa quoque ancilla pellex, per iudicem libellum repudiij petere, Exod. 21, 10, Conf. Joannes L. c. vol. 1, pag. 104, seqq.

§ 151. *Puerperium.* — In puerperio sole primam matrem, filios auxilio erant; alioquin puerperia in Oriente non magna differente laborant, Exod. 1, 19; difficiliori parto, qui rarior erat, matres peritiores et perspicaciores vocabantur, unde ortes sunt obstetricis, Ezech. 16, 4. Antiquiori uxor, pater recens natum, etiam resonante musica, in sinu suum recipiebant, et hoc fito, suum esse declarant, Gen. 30, 31; 26, 25. Job 5, 12. Ps. 22, 11, quod uxores, quæ filios accillarum suarum adoptabant, intabantur, Gen. 16, 2; 50, 5, 6. Dies natalis, presertim filij, erat festus, Gen. 21, 6, et quotannis convivio celebrabatur, Gen. 40, 20. Job 4, 4. Matth. 14, 6. Herodot. I, 125. Cyropol. I, 5, 9. Nuntius patri referens nativatem filij, erat gratissimus, et, ut tunc in Persia, domo excipiebatur, Job 5, 5. Jer. 20, 15. Puerpera post partum filij, 7 dies erat inmundā, et 33 dies sequentes domi se continebat; post partum illic duplicabatur numerus dierum, quibus clapsis in sacrum tabernaculum vel templum veniebat, et agnui anniculum, vel, si pauper erat, duos turtures, vel duos pullos columbarum in sacrificio purificationis offerrebat, Lev. 12, 1, 8. Luc. 2, 22.

§ 152. *Circumcisio.* — Octavo post partum die filij circumcidebantur, et in carne sua consecrabatur cultui Jehovæ; et verè religionis, Gen. 17, 10, cons. Rom. 4, 11, Gal. 5, 5, et sic à gentilibus distinguebatur (1). — Hebraei antiqui circumcisionem sibi honoris ducunt, Gen. 34, 15. Jos. 5, 9. Isa. 9, 21, 25;

(1) Menochius, de Republi. Hebr. lib. 5, c. 17, quæst. 6: Deus, Gen. 17, pactum initit cum Abrahamo: pacti signum instituit circumcisionem. ... Contentio hoc pactum promissionem, quæ Deus hæc tria pollicebatur: Primum fore, ut Abrahami posteritatem in innumeram multiplicaret; alterum, ut eam terram Chanaan possiderent; tertium fore, ut ex Abrahami semine Hebraei nasceretur. Ex parte verò Abrahami et posterorum continet hoc pactum obligationem Deum pte, sancti et constanti colendi.

ætate verò Machabæorum permixti, ad sacra Græcorum deficientes, et in Gymnasis notè proedumes, circumcisionem sibi dedecori esse reputabant, et præpositum arte rursus aducebant, quod dicebatur *ἐπιπέλας*; operationem describit Gebus L. VII, c. 25, 1 Mach. 1, 15. 1 Cor. 7, 18. Ceterum dolores circumcisionis ferè die vehementissimos esse, edicunt renegati Mahamedani, conf. Gen. 34, 25.

§ 155. *Denominatio prolis.* — Antiquiori ævo, proli mox, post partum, recentioribus autem temporibus filijs saltem, primum in circumcisione imponebatur nomen, quod Orientalibus nunquam significatione vacuatum est, et antiquiori ætate ab adjectivis persona, temporis vel historis depronebatur, Gen. 19, 11; 10, 38; 21, 56; 25, 26, Exod. 2, 10; 18, 5, 4; sæpè quoque à nominibus distat, atque inter idoletratas ab aliquo lumine pœlchatur, adjecto quopiam epitheto vel alio nomine. Interdum nomen quoque erat propheticum, Gen. 17, 5, 15. Isa. 7, 5; 8, 5. Os. 7, 4, 6, 9. Matth. 1, 21. Luc. 1, 15, 60, 63. Recentiori autem ætate nomina ex majoribus familia seligebantur; quare in libris postremis ferè antiquæ nomina recurrit, Matth. 4, 12. Luc. 1, 61; 5, 27. Orientalibus non raro et levi ex cans mutatur nomen suum; hæc ita occurrunt personæ inhomines, ut Ruth. 1, 20, 31. 1 Sam. 14, 40; 31, 2. 1 Paral. 10, 2. Jud. 6, 52; 7, 1. 2 Sam. 25. Reges et magnates suorum quoque ministrorum et servorum nomina luminabant, imprimis si eos reciter adquisiverunt, aut ad eminentiorem dignitatem everserunt, Gen. 31, 45; 48, 8; 33, 28; 55, 10. 2 Reg. 25, 54; 55; 24, 25, 24. Dan. 4, 6. Joan. 1, 43, 45. Marc. 5, 17. Hinc nomen quoque pro dignitate venit, Phil. 2, 9. Hebr. 1, 4. Apoc. 2, 17; 15, 12. Mutabantur et nomina mortuorum, Gen. 4, 9, 8; aut vertebantur in aliam linguam.

— Ceterum Orientales nomini suo nomen patriæ, imò et avi, proavi, aviæ, etc., addunt, ut ab alijs ejusdem nominis viris distinguantur.

§ 154. *De primogenito.* — Primogenitus, qui parentibus erat charissimus filius, dicitur quidem apertio uteri; nequaquam tamen ille erat, quem pater ex uxore virgine, sed quem primùm ex uxore etiam viidij genuit. Tempus Patriarcharum pater juniorum quoque filium poterat designare primogenitum; hæc autem jus et Dent. 21, 15, 17, adeptum fuit, quia arbitrariè injejunctis dispositionibus amicis fratrum abstantiam, Gen. 25, 31, 52; nam primogenitus magnis gaudet prerogativis: 1° capiebat duas partes hereditatis, quæ Jacob à primogenito Ruben, ob intestum Gen. 35, 23, in Josephi filijs eius duos adoptando transiit, Gen. 48, 5, 8. Dent. 21, 17; in genealogis verò Ruben scriptus erat primogenitus, 1 Paral. 1, 8. 2° Primogenitus erat sacerdos familia, quod Moses, Jussu Dei, à tribu Ruben in tribu Levi transiit, Num. 5, 12, 18; 8, 18; hæc primogeniti à sacerdotio redimendi erant, Num. 18, 16, 16, conf. Luc. 2, 22. 3° Primogenitus gaudet insigni inter fratres auctoritate, et quasi patri potestate, Gen. 25, 25, 27, 29, Exod. 12, 20, 2 Paral. 21,

5, quam Jacob à Rubene in Judam transtulit, Gen. 49, 8, 10; quare hæc tribus, etiam antequam reges Israelici dabat, ubique à ceteris distinguitur. Hinc domum primogeniti erat quoque successores in regno, excepto Salomone, quem, cum Juniere, David singulari Dei nutu successorem designavit. Ex his patet, cur vox primogenitus interdum singulari dignitatem, atque etiam superlativum exprimat, Isa. 14, 50. Pa. 89, 28. Rom. 8, 29. Coloss. 1, 13, 18. Hebr. 12, 13. Apoc. 1, 5, 11. Job 18, 5.

§ 155. *Educatio.* — Matres olim suæ proles ipse lactabant, et quidem per 50 vel 56 menses, et delactatio erat dies festus, Gen. 21, 8. Exod. 2, 7, 9. 4 Sam. 1, 24, 24. 2 Paral. 51, 16; 3 Mach. 7, 27, 28. Matth. 21, 16. Josephi Archæol. II, 9. Nutrices, quæ prelabant lac infantibus, non substituebantur, nisi inter obesse, aut lactando infans esset; recentiori verò ævo matronæ sapienti bus instruere videbantur, et officium proleptis familie personis accensebantur; quare in historia quoque memorantur Gen. 55, 8. 2 Reg. 11, 2. 2 Paral. 22, 11. Filii usque ad annum ætatis quantum in gymnasiis videbantur, tandem transibant in disciplinam patriæ, et discabant negotia plerumque ea quæ patriæ erant, et ab ipso etiam lege Mosæ et religione avia imbebantur, Dent. 6, 20, 25; 7, 19; 11, 19. Qui filios suos aliquid amplius doceri volebant, nisi servos ad id idoneos haberent, eos mittebant ad quempiam sacerdotem vel Levitam, qui nonnumquam etiam plures alumnos habebat; nam ex 1 Sam. 1, 24, 28, liquet, ad sacrum tabernaculum scholam educanda juvenentū delictam fuisse, cuius generis alia plures fuerunt, quæ deia Samuel restoravit, ex quo tempore discipuli, filii Prophetarum dicti, inchoarunt. — Filii manebant in gymnasiis, nisi simpliciori vite genere, cum uxore, ad aptandum aquam exierint, Exod. 2, 16. Gen. 24, 16, 20, 10. 1 Sam. 9, 11, 12. Discabant economiam et artes muliebres, donec alicui sponso venderentur, vel melliori sorte donarentur, Prov. 1, 15. 2 Sam. 15, 1. Filie dicitur in suis palatijs delectari, ut, cum carum matres ferè nonnulli mundo mulieri occupabantur, cania et saltatione se oblectabant, et sæpius vitæ habebant, prout peregrinatrices de gymnasiis orientalium referunt, qui plura quoque sœdera memorant in his mulierum palatijs patri solita, Ezech. 25, 18. Raro, et quæ majoris sunt dignitatis, eò raris procedunt, sed alias invisentes feminas facile recipiunt. His contraria de muliere probè videbantur, Prov. 31, 10, 31.

§ 156. *Potestas patris.* — Potestas patris non modo in uxores, sed etiam in proles filiorum porrigebatur; proles, sicut etiam in proles filiorum porrigebatur, nisi filius, quæ defectu fratrum, heres erat, uxorem invenissent, vel pro aliquo industria genos, ut per locationem operarum suarum, aut per opibellam vel artem aliquam, aut per commercium, tantum acquisivissent, ut propriam filiam alere possent. Hæc patris potestas erat absoluta, et ad exte-

25; quod dicit pharisis: *Peder tegeret*, Job. 3, 25, 4 Sam. 24, 4.

§ 180. *Mures erga peregrinos.* — Humanitatem erga peregrinos, Moses gravissimis momentis inculcavit, et exemplis quidem in Genesi adductis, ad eam invitavit. Duplex quatuor genus peregrinorum lex distinguit: alterum eorum qui, sive alienigenae, sive Hebraei, domo carebant; et alterum alienigenarum, qui domum in Palaestina habebant, sed utroque libidem humanitatis officio prosequendos, et eodem cum civibus jure habendos esse statuit; carissimum in tantum verbo alienigenarum prerogativa. Lev. 19, 33, 34; 24, 16, 22. Num. 9, 14; 15, 14. Deut. 10, 19; 25, 9; 24, 17; 27, 19. Pretergrini inter Hebraeos olim se bene habuisse videntur; et Davide et Salomone ad labores quidem dominiis adstricti fuerunt, sed autem erant communis hoc vero juris 1 Paral. 22, 9, 2 Paral. 2, 7, 16, 17. Verum statu Christi Iudaei alienigenas ab officio humanitatis excludendo, atque ipsum nomen 2°, interpretatione ad solos amicos detorsimus, etsi bona supra adducta repugnabant. Lev. 19, 34.

§ 181. *Pempores et mendici.* — Pauperibus, ut supra passim vidimus, lex Mosaeica abunde providit; sed de mendicis nullam fact mentionem. Primum mendici memorantur Ps. 37, 35; 109, 10, supra detrectos nunquam deservant. Aetate Christi saebant in plateis ad januas dretum, ad portas templi, et praebantibus quoque ad januas synagogarum. Marc. 10, 46. Luc. 16, 20. Act. Ap. 5, 2. Dabantur ipsis jam cibi, jam etiam unum, Matth. 26, 9. Marc. 10, 6. Luc. 10, 21. Noandum est tamen vagari, fuisse videntur, prout non in Oriente, etsi minus frequentes, quam in Europa, ostium quoque mendicant; modum autem, etiam ergo hincem vel coram, petendi elemosynam, qui a Mahomedanis monachis, *Kalendas* vel *Karandas* dicitur, observant, jam aetate Christi obtinuisse, ex Matth. 6, 2, liquet; ubi *ἐπιπέσει* in *Ἡσπείρ* sibi *ἠσπίδι*, transitive capionem est, ut plura alia varia in novo Testere hoc sensu occurrunt, 1 Cor. 1, 20; 5, 6; 8, 5; 15, 1, etc. Ceterum, si ipem Orientales nequaquam misericordiam seu elemosynam, sed iustitiam compellere consueverunt, Job 22, 7; 51, 16; Prov. 5, 27; 28, 21, 21. Ps. 24, 5. Eccl. 4, 1; 44, 15, 14. Matth. 6, 4. Roman. 17, 28; 59, 57; 702, 1. Lxxxi. Duxtorf. Chal. Th. Rab. p. 4821.

§ 182. *Immundities.* — Immundities, quae non solum 3° sacris, sed etiam a consortio hominum arcebant, erant adjuncta vel contagiosa, vel de periculo contagii suspecta, vel saltem atomabilia. Pleraque in lege recensitas Hebraei jam antiquitatem observant, Gen. 34, 35. Lex Mosaeica eas tamam accuratius delineavit, ut Hebraei per eas quopos, ab aliis gentibus evenerent, et a periculo seductionis ad idololatiam removersent; addidit quoque ritos, quibus munditia, societati restituerentur. Immundi neminem tangerebant; quos vero attingebant, aqua immundus reddebant, et omnes sacro tabernaculo et templo exclusi erant. Lev. 15, 5. Immundi vero erant: 1. Leprosi, qui extra urbes et pagos habitabant; veste legebri et

lucerna induti, nudo capite, aperto mento incedere, et occurrentibus declinare tenebantur; immundus, immundus, Lev. 15, 43. Num. 5, 1, sqq. — II. Gonorrhoea, sive haemorrhoida, sive virulenta laborans, Lev. 15, 5. — III. Qui quacumque ratione, etiam concubitu legitimo, semen emiserant, immundi erant usque ad vesperum. Lev. 15, 16, 22. — IV. Puerperae post partum filii, 7, post partum filiae, 13 dies immundae erant, sequentibus 35 vel 66 diebus a sacro tabernaculo vel templo et sacrificiis arcebantur, Lev. 12, 1, 6; 13, 16, 38. — V. Menstruatae, et etiam morbo fluxu sanguinis laborantes, erant immundae, quamdiu fluxus perdurabat, Gen. 31, 35. Lev. 15, 19, 21. Matth. 9, 18. — VI. Qui attingit cadaver hominis aut animalis, quod mortuorum, vel sepulchrum, et qui erant in tentoria, cubili vel domo mortuus vel moritur, septem dies immundus erat; Sacerdotes per sola spocio signa locos de defuncto contaminabantur, ideoque illis signa luctus nomen de mortuis parentibus, prolium, fratrum, et sororibus virginibus, in domo patrum existentibus, permisit, summo autem sacerdoti de quocumque mortuo pressis interdicta erant. Lev. 5, 9; 11, 8, 11; 24, 31; 21, 1, 5; 10, 11. Num. 19, 11, 15.

CAPUT XII.

DE MORBIS.

§ 183. *De morbis generationis.* — Prima mundi vetate homines, simplicissima vite ratione mentes, peripneis morbis fuisse obnoxios, et sequentibus deorum atque tibi, non modo morbos non invaluisse, sed etiam diversis morbis diversos fuisse morbos epidemicos, imo et perpetuo cubiliter ferre plagas et regionis probris fuisse et esse quosdam morbos, nemo harum rerum magister peritit negabit. Quinam morbi in Aegypto et aliis ejusdem climatis regionibus plerumque grassantur, paucis complexus est Prosper Alpinus de Medie. Aegypt. l. 1, c. 15, p. 15; sunt nempe oculorum lippitudines seu ophthalmiae, lepra, parentides, articularum dolores, haemorrhoides, renum et vesicae catenae, phlyctes, obstructions hepatis lentisque, stomachi insensibilitates, febres tertiana, ardentes, haemorrhoides et pestes. Ex his ophthalmiae, febres pestilentes et phrenitides epidemicae grassantur, alii vero morbi sparsim observantur. — Morbos in S. Scriptura commemoratos, et aliunde minus notos, praenotabimus.

§ 184. *Morbis Philistaeorum.* — Morbus Philistaeorum, 1 Sam. 5, 6; 12, 6, 18, dicitur *דבר*, quod novum etiam Desti, 28, 27, occurrit, et ubique in kiri, domum aramago, *דבר*, explicatur; quod syriace, *ܕܒܪܐ*, *ܕܒܪܐ*, *ܕܒܪܐ*, dicitur, et sicut exoneratis veniens, significat: igitur auctores hujus nota marginalis, cum Josepho Arch. VI. 1, 4, dysenteriam intellexisse videntur. Apud Arabes, *eriphal* est tumor in anteriori parte vulvae, haemorrhoidum similis, qui autem longebat ab haemorrhoidibus, de quibus aliqui *ܕܒܪܐ* explicaverunt. His quoque mures non conveniunt, qui l. 1 Sam. 6, 8; 12, 16, 18, et in Alexandrina et Vulgata versione etiam 1 Sam. 5, 6; 6, 8; 11, 18, memorantur.

tur. Quare Lichtenstein mures, *דבר*, de solpugis fatibus exposuit, quae ad genus quidem araneorum pertinent, scorpiones tamen similes sunt, ut mures dici possint. Vespertur scorpionibus, et cinnobos quarant, mordent homines, praesertim in pedibus et pedibus, imo tubercula mortifera (*ܕܒܪܐ*) oriuntur, Plineia, Hist. nat. L. XXIX, 4, S. Solpuga itaque fatales in regione Philistaeorum, singulari Dei providentia, illo tempore multiplicatae sunt, et multos homines laeserunt.

§ 185. *Morbis regis Joram.* — Rex Joram, idololatra et parricida fratrum, duos annos, sicut ipsi propheta Elias literis, 2 Paral. 24, 12, 15, allegatis, praedixerat, intestinis laborabat, et tandem viscera egresso dicitur, 2 Paral. 21, 18. Ille morbus dubio procul erat dysenteria, seu fluxus ventris, quam tanto tempore conturbat nequaquam inviditum est. Viscera hoc morbo exulcerant, et ex ipsis eror cum stercore aliquo, semper liquido, et cum quibusdam quasi mucosis materia, atque coagulata etiam carnosa quaedam ramenta simul descendunt.

§ 186. *Mala ventosa.* — Hebraei solebant post calumnias, leviorum rerum comminationem exspectare; quare sermibus laboribus et tremoribus parentibus, et meliorum tandem sortem leto demum partu comparabant, Isa. 45, 8; 20, 17; 2 Reg. 19, 5; Jer. 4, 31; 15, 21, 22, 25; 50, 6; Mich. 4, 9, 10; Iona. 16, 21, 22. Hinc longius progressi, res adversas, quas alie rusticis adversitates sequuntur, comparantur morbo, quo mulieres correptae, gravidae esse videntur, et omnia graviditatis incommoda sentiant, demum vero non pariant nisi molam ventosam, Isa. 20, 18; Ps. 7, 15.

§ 187. *Peccata lepra.* — Lepra Aegypto, Asiae anteriori, et generatim climati calidiori propriae morbus est; hinc inter Hebraeos, Aegypto emigrantes, plures ea infectos fuisse nihil mirum; ast omnes ea laborantes, et ideò Aegypto pulsos fuisse, Maratho somnivit, quem occitantes secuti sunt Strabo, Tacitus, Justinus Trogus, et recentiores nonnulli. Morbus quidem est atomabilis, et hinc ab antiquis pro singulari peccato Dei habebatur, atque ab Hebraeis quoque *plaga aeterna* tempore divina, dicebatur, Num. 12, 1, 10, 2 Reg. 5, 25; 45, 5, 2 Paral. 26, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100. Ast reges Aegypti, qui, restibus omnibus antiquis, frequentiam populi rite aestimabant, longe aberrant, ut ob morbum endemicum, ultra ducentas vicinas domum regionem sub expellerent. Et aliquot in reliquis historiis repugnant, quae nos docent, Pharaonem populum exitum postulante, extra sua non permisisse, et egressum insectatum fuisse. Quod quidem non fecisset, si ob lepram populum extra compulisset.

§ 188. *Umbra et progressus lepra.* — Lepra se in cute quidem exteriori exercit; sed etiam telam cellulosam, imò ossa quoque et medullas, atque articulos ossium inficit, ut extremi membrorum articuli sensum emoriantur, dissolvantur et decidant, et corpus horrendum in modum mutilatur. Hinc liquet, materiam morbi in externas partes propelli ex internis, in quibus per plures annos, et in infantibus plerumque neque ad puber-

tatem, in adultis 3 vel 4 annos latet, demum in cute se insinuat; obhinc progressus rursus locus est, et post plures denum annos mediam, atque post plures rursus annos extremam gradum assequitur. Qui a natiuitate leprosus est, 50, et qui deinceps infectus fuit, adhuc 20 annos tristissimos vivere potest. — Eruptio morbi, non quidem semper eadem, plerumque tamen macula est exigua, insit puncturae acies, vel impetigo, vel serpigo. Macula plerumque subit, et quidem ferè in facie circa nasum aut oculos oritur, et per aliquot annos dilatatur, donec magnitudinem lentis assequatur hinc lentigo vel lentacula; si ex serpigine orta est, morpheae alba; si autem ex impetigine, morpheae nigra, dicitur, Lev. 15, 2, 4, 9, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100. Hae omnes maculae, vel manifestae, vel occultae leprae indicant, a quibus Lev. 15, 6, 8, 20, distinguunt serpigo innoxia et impetigo innocua; Moses Lev. 15, distincte explicat, qui sicut macula leprosa, quae innocua. Macula leprosa sentium dilatatur, donec progressu temporis totum corpus occupet. Non solum universa cutis prostrata destruitur, sed tota quoque machina corporis afficitur. Dolor quidem non vehemens, sed debilitas magna, et tristitia est anxia, imò et impetus ad antichristum frequentes, Job 7, 13. Denique morbus transit in quatuor genera perfecta lepra: nempe in lepra elephantiam, in qua praesertim articuli membrorum solvantur et decidunt, ac corpus brutissimi modo mutilatur; in elephantiam albam, in vitiliginem nigram, seu psoriam, Deut. 28, 27, 35, Lev. 21, 2, 22, et in lepra rubram, seu alopecia. Mors denique angustum plerumque innoxia obrepit, sed morbum non fatit; nam hic plerumque transit in posterum usque ad finem et quartam generationem. In generatione quarta, si non ipsa lepra, saltem dentes immundi, huius grave olem, et color morbidus infest. Nihilominus leprosi a procreandis liberis, quos miseriosos futuros praevident, vix abstinere; vehementissimos enim stimulis carnis iactantur. Morbus insitit quoque eos, qui concubuit, vel nullam contractionem cum aspro agunt; unde liquet, merito hinc fuisse leges illas de inspectione et separatione leprosum, in quibus tamen id solum spectabatur, ut verè leprosi discernerentur, et a societate hominum removerentur. Quare non omnia indicia lepra, aliunde indubia, sed ea sola, quae in constitutionem venire poterant, attingunt, et sacerdotibus, quorum cura ars medica commissa fuit, certa leprae indicia notantur, ut leprosus maculis ab innocuis discernere possent. — Ceterum non omnis lepra ejusdem est malignitatis; gravior omnino medicorum arteum fallit, levior in principio sanari potest; quod si verumtalem jam latius serpat, remedium non est, quo asper sanari possit.

§ 189. *Pestis.* — Pestis morbus usque terribilis, sed nequaquam tam durissimus est; infectos enim plerumque cito aut post paucos dies interimit. Peste, ut nuntis videtur, etiam a Deo percussus fuit exercitus Sennacherib, 2 Reg. 19, 35, ubi pestis primo impetu, quo vehementissima esse solet, potuit 185,000 militum perire, si proinde aegyptiam, peste infecte, per-

ad Græc. num. 16 inter opera S. Justini edit. Mour. : *Dæmones autem, qui hominibus imperant, non sunt hominum animæ.... Ipsi etiam interdum habitum corporis nostri concipiunt, sed verbo virtutis Dei percipi discunt carerit, et eger sanantur.* Ad III : Verum est, Hippocretum de libro de morbo sacro referre sententiam de morbis, ut plurimum insaniam, epilepsiam à diis, præcipue ab Apolline et Dianâ immissis; sed si conferuntur ea, que de morbis sacris gentiliû scimus, cum iis que ex libro novi Fœderis de dæmoniâ dicimus, gravissima resultat differentia, ita ut nullo modo idem phænomenum dici possit. Præterea ne hoc quidem exploratum est, dæmonibus, in novo Fœdere commemoratis, insanos aut epilepticos omnes fuisse. Nulla certe talis morbi indicia apparent in dæmoniâ, de quibus Matth. 9, 32; 12, 22; Luc. 11, 14; 17, 16, sermo est. Quod verum asseri potest, est, non omnes, quos vulgus dæmoniacos habuit, tales fuisse; non vero omnes dæmoniâs solimmodo fuisse agrotos. — Ad IV : Si dæmoniâ tantum agroti erant, e. g. insanæ, epileptici, ut necessarium erat, ut Evangelistæ referentes Jesum tales agrotos sanasse, eos dæmoniâs vocarent, ut à cæcis intelligerent, neque prolixè impliciter disputatibus? Finit hoc quidem Evangelistæ narravit miracula Christi, ad quæ sanationes agrotorum præcipue pertinent, fuit demonstrata, cum esse Messiam; non hinc assequi non poterat, si morbos, quos Jesus suo verbo sanavit, juxta eorum symptomata et effectus designaret, et omittent autem causam ex qua juxta sententiam popularem, ut præceditur, aliqui horum morborum derivandi essent? Insuper idem Evangelistæ narrat Jesum non tantum dæmoniacos sanasse, sed ita sanasse, ut dæmonia ab eis discedere inciperent, Luc. 4, 35, 35, 9, 42, 45, etc., quo docerantur causam morbi esse dæmonem, sicut mandatum per Petrum Luc. 4, 37, imperans eberi, ut dimittat illam, *felix morbum tuus fuisse notavit.* E contra sanas *insanos*, quorum morbus sine influxu à vulgo tribuissent, non imperavit sanas; ut ab illis discederet, qui sic sententiam erroneam et superstitiam obnoxiam confirmasset. Ex his simul apparet, tenore sumi, morbum ipsum *insanos* vocatum fuisse, ideoque immodum est: *Est ex eo, non plus valere, nisi hoc, demum effluente tributum morbum discedere juxta esse.* Certè ex eo quod *insanos* erant agroti, quod scilicet præbui possent, nunquam scilicet, etiam morbum dici potuisse *insanos*, nisi etiam lima morbus est, qui insanit Matth. 4, 24, sunt in agrotorum numero. — Ad V : Duo in hoc argumento supponuntur: I. Judicos plurima ex dæmologiâ Chaldecorum in rem suam converterisse, et 2. sententiam de obsessis fuisse immodum præjudicium, ex quo sponte sequatur Jesum et Apostolos se effocumendare probe potuisse. Sed primum quod attinet, obliquum aut verum aut factum similitudinem inter sententias Chaldecorum et Judæorum hoc sine solido argumento historico sumitur; sed ponamus, non sic se habere; de Jesu dici nullo modo potest, cum ad Chaldecorum, aut aliam quancumque superstitionem

repetisse, ut curvis evangelicam historiam legenti palam est. Altera assertio, sententiam Judæorum de obsessis, si falsa fuisse, immodum præjudicium fuisse, nemini probabitur, qui non ignorat, aut ignoret vult, nexum iuxta et similitudinem sententiarum immodum cum doctrinâ religionis, quibus si veritate destituta sunt, latissimus campus superstitionis seminatæ, plantandæ, atque multiplicandæ aperitur. Tali igitur erant Christus et Apostoli non tantum non contradixerunt, ut somnium, sed, ut Evangelia et Actus Apostolorum produnt, positivè eum confirmarunt, quod Dei Filius, et legitimè divinis indignum esset. Supplicium quoque incurrisset, quod hominibus creditur ad sua compendia uterentur. — Ad VI : Dubio procul morbum verbo pelleret, dignissimum Deo vocabulum est: aut egeret demones majores, opprobrio est momenti, quia Jesus eo demonstravit, se non tantum miraculo sanare infirmos et curvis, sed se quoque victorem esse potestatis adversarie invisibilis. Accedit, Jesum, si in tali casu non verè dæmonem agerent, sed tantum morbum naturalem curasset usurpando consuetas formulas, quo morbos aliquos mollis angustia adiecit, contra sinceritatem egeris, errorem superstitionem maxime promovendam patris etiam turpissimè probare, et sine studio animos hominum hoc errore imbutos confirmare, quod de Jesu Deo et homine cogitare, injuria est, conf. supra, § 184. Ad VII : Cur à dæmone liberati, non item sicut naturaliter agroti, sanati, curati dici possint, non fieri perspicitur, cum de omnibus dæmoniâs ex historiâ evangelicâ patet eos aliquo modo corporali affectu fuisse. Hinc facile illam explicabis, cur aliquoties inter recessus agrotos à Christo sanatis, dæmoniâs non comparent: utique quoniam sub agrotis jam erant comprehensi. — Ad VIII : Ex hoc non spontè et legitime sequitur, eos hominibus nunquam nocere posse, sed tantum, id sine speciali Dei permissione non fieri.

Ceterum non præter rem facere putamus, si iis qui obsessiones negant, idobque putant Jesum et Apostolos se tantum ad erroneas opiniones eorum sanorum accuomodasse, expendantur commentamus, quod Dr. G. C. Story in disert. de Sensu histor. § 22 (p. 78, vol. 4 opus, academ.) scripsit: *Nimis crebro falsæ et ridiculæ multarum, que tamen vobis omnibus certior fuisse videntur, vel hoc solum nomine improbare convincimus, quod vera esse, nostro non nisi dilucida, vel abis de causis negamus, que occurrunt exploratæ, precario ipse sunt: vel denique totum facili rejicimus, quod non tam ipsum ex toto falsum esse intelleximus, quam cum ejusmodi infirmitatibus vulgo creditur, quæ falsitas argere quidem facile potuimus, sed quantum nihil in Scripturis traditur. Vult non hoc queritur, an multi tum à recedentibus Christianis, tum à veteribus vel Judæis vel gentilibus pro dæmoniâ falsè habiti sint, sed hoc nunquam queritur, an illi propriè, quos Christus et Apostoli dæmoniacos declaraverunt, verè tales fuerint. Neque hoc disputatur, an mali spiritus eorum tempore, et an ipsi quoque Christi et Apostolorum*

ante suo arbitrio certum hominum corpora agere poterunt, sed in hoc inquirendum est, quibus tantum rationibus liquidè probari possit, vel omnino non existere posse illas, nisi hominum mentes, eoque, quantum liberis, non potuisse contumaciori vultu et hominum quoque odio; vel à mortibus, quarum natura à nostra vultu differat, nobisque universè incognita sit, nihil unquam officii posse, ejus rationem modumque non explicare nequeamus; vel voluntatis hominum, que tot aliis ignotis et incalculabilibus morborum causis omni tempore et consilio permissa à potestate à Deo, non rerum omnium potentissimo, et sapientissimo moderatur.

§ 197. Dæmoniâ à dæmonibus obsecrati erant. — Præmissis præcipuis adversariorum argumentis, hisque permissis, progredimur ad breviter proponenda argumenta, quibus erudicior dæmoniâs verè à dæmonibus corpore fuisse. Præcipua sunt: I. Jesus sæpius ejusmodi dæmonum eorum argumentum potentiam suam divinam, quâ inimicè potentia profugata est, proponit, Matth. 12, 25, seqq. Luc. 11, 17, seqq. Conf. Luc. 10, 17, 18. Eodem modo loquuntur Apostoli, Conf. Act. Apost. 10, 38, 16, 16, seqq. et quidem post acceptum illam Spiritum veritatis, qui eos ubique ostendit omnem veritatem, Joann. 16, 13. Omnia fideiâ superat, Jesum, qui et prægullia Pharisæorum à plebe ad æstimatum publicè impugnâvi, in colloquio cum aliis discipulis idem præstans, rectè sententiam Judæis eo tempore probatam de diabolo, egresso in homines operatibus illis præstans, rectè sententiam, Conf. Matth. 17, 18, seqq. Luc. 8, 9, seqq. 10, 17, 20. Imò, cum opportunissimo esset occasio, tantum abest ab impugnatione judicæ opinionis de vi Salame in hominibus ab ipso sanatorum corpora, ut propterea potius ejusmodi agrotos curare se posse affirmet, quod divinâ ipse virtute potest; quod cum contra turpissimum Matth. 12, 24, seqq. Marc. 5, 22, seqq. Luc. 11, 15, ipsique auditoribus periculosissimum (Marc. 5, 29, 50) criminatorem plus valuisse, quàm judicæ illius erroris aperta reprehensio? Nam si morbos efficere dæmonia non poterant, nec principis eorum antecitè liberare ab his incommodis valeat. — III. Nunquam liberatis à dæmone Christus vel Jesus immittit, dæmones non esse causam mali quod inferebant; abis igitur à dæmonibus derivare. Ex hoc rectè conelimitur, Christum sententiam Judæorum prælassè. IV. Jesus inquit, Matth. 12, 15, 45; Luc. 11, 24, 26, immundum spiritum ab homine egressum, ambulare per loca deserti, et querere requiem, quâ non invenit, cogitare de relictu ad habitationem summi, atque reducere invenire eam mundatam et ornatam, et assumptis septem aliis spiritibus, qui noxiores sunt ipso, ingredi, et ibi habitare. Quis hoc de morbis dicit, aut intelligat? — V. Dæmoniâs novi Fœderis aliqua produnt, quæ ab epileptici, melancholici, insanis et freneticis aliena sunt, ut Matth. 8, 28, seqq. Marc. 5, 5, seqq. Luc. 8, 27; seqq. scimus, que à se ipsis scire non poterant, Jesum esse filium Dei, Messiam, Jesus dæmones alloquitur, de nomine eorum interrogat, et dæmones respondent, Marc. 4, 24; 5, 8;

9, 9; 12, 28. Matth. 8, 29, 31. Luc. 4, 35, etc. Jesus dæmoniâs minuit, eos aliter, egerit, et illis rursus reverti jubet. Luc. 8, 54, 52. Dæmones ex illis doctus dæmoniâs in regione Chaldecorum (Gerasorum) egerit, et in porcos ingreditur; furor verò, seu phrenesis non egerit ex hominibus, et ingreditur in porcos; neque dici potest, gressu procerum ab aggressis dæmoniâs ipsius, in mare actum fuisse, quia porci per furoritas torrefacti dispersi fuisse, nec congregati concurrissent, multo minus omnes, ferè 2000, in lacum Gerasoroth se precipitantes. Accedit, secundam relationem Matthæi, Marci et Luca, dæmoniâs jam fuisse liberatos, antequam mali quid grex porcorum pateretur. Nam Matth. 8, 52, dicitur: *Et eis quæstione, quæ relatum habet ad dicta v. 51: Et respondit, quæ, et Luc. 8, 55: Respondit et respondit eis dicitur, etc., et Luc. 8, 55: Respondit et respondit et respondit et respondit, in oppositione ingressis in porcos. Hanc horum locorum interpretationem veram esse, patet ex usu formulæ, *egredere de dæmonibus*, que constat omnimodam liberationem notat. VI. Patres Ecclesiæ antiqui et recentiores omnes cum tenent sententiam, homines qui in liberâ novi Fœderis dæmoniâs dicuntur, verè à dæmonibus fuisse corruptos. Extat igitur inde à temporibus Apostolorum continua series testium, quomodo loca da dæmoniâs fuerint explicata, et intellecta in Ecclesiâ. Egregiè igitur se commendat, quod dicitur J. J. Lang. l. c. p. 202. Christianis Apostolis evocatis et succedentes, ductibus istudem Apostolis, creditis dæmoniâs verè à dæmonibus fuisse corruptos.*

CAPUT XIII.

DE MORTE, SEPULTURA ET LUCTU.

§ 198. De morte. — Hebræi vitam sequantur tantum iter vel peregrinationem per hunc mundum, et mortem tanquam exceptionem in hospitio apud parentes et majores defunctos, Gen. 25, 8; 37, 29, 37, 38; Isa. 47, 4; 9, 49; Ps. 59, 15, conf. Hier. 14, 15, 15. Ecd. 12, 7. Hospitium apud Dan. Agg. 2, 23, et Ecd. 12, 9, occurrunt. Hinc de morte usitato orant phrases: *Exiit apud parentes suos*, Num. 30, 25, 26, Deut. 32, 50. *Vixit ad patres suos*, Gen. 16, 16, 5 quo sepultus, Gen. 15, 13; 25, 8, 9; 35, 29; 37, 35; 49, 29; Jer. 8, 2; 35, 55. Discreta dicitur, modo rectè demonstratur non esse immortalitatis animæ apud Hebræos longo ante explicitum viguisse; dischatat porro, uti nunc ab Arabibus, *ira, ahira, sapientia, pietas, etc.* *Hebræi dixerunt*, Tob. 5, 6, 45. Joann. 7, 55; 9, 21; 16, 16; 47, 4; Cor. 5, 8, 9. Philipp. 1, 5, 2 Tim. 4, 6, 13. Luc. 3, 29; 23; conf. vers. Alex. Gen. 15, 2, 16, et Sim. 20, 20. In hoc argumento non debent phrases: *Dormire*, vel *cabare apud patres*, seu *majores suos*, 2 Sam. 7, 12; 1 Reg. 14, 21. Aliis dicitur quoque *expirare*, ut, ut Gen. 42, 15. Non est, *vulgè: Non est super*. — Hæc quoque autem perpetuo mortem ad eam animam intuebantur, sed præcipue etiam ut terribilem infimum exhorrescerent, quia representabant venationem, stimulo seu faculo, *deceptæ*, retibus et laqueis armatum quibus homines capti intelligunt, 2 Sam. 23, 6. Ps.

18, 6, 7, 476, 3. 4 Cor. 45, 55, 56. Poete marium fuerunt regem terribilem oculi, doleruntque et palatum subterraneum, in quo omnibus defunctis, regibus, hominibus et militibus dormierunt. De his quoque oculi montis fit Ps. 48, 5. — Recentiores Hebraei, littere iusto aereis inherentes, et hinc ad verbum interpretantur, angelus aliquem iuxta commentum suum, hinc pulchrum accusatorem hominum apud Deum, a quo mortem eorum postulat, et demum agrotis appareat, et gutturi veneni immittit, quae digesta succurrant, hinc descendit pharaeo: *Mortem gustare, occidit meritis bibere*, quae Syria quoque et Arabibus et Persia nota sunt. Genf. Calmeti diss. ad Job. 37, 36.

§ 190. *Compositio cadaveris.* — Mortuo venio etiam debet illi veli iudici Genf. 40, 14; Tob. 14, 14; Gad. 4, 14; Act. 9, 37; et postea ad sepulchrum preparatur, atque nisi iuxta regulam fuerit, in vasculum calcium, demponitur, 2 Reg. 4, 27. Act. 9, 24. Compositio calcium non omni vero eadem fuit, et pro diversitate quoque gentium variabat. — Aegyptio cadaver, pro ratione divinarum, triplici modo condiebatur, quorum primum in fornibus laevis et Joseph obtulit, et ultra 2000 l. regerebat. Genf. 50, 2, 24. Herodotus II, 80, 83, coluit, sacerdotum quoque medicum designasse in latere dextrae sinistro infra costas laevi, qui secretus esset, aliqui aliam sententiam, et mox summa celebritate uterentur, atque profanationem fuerit, ab omnibus presentibus fuisse lapidibus impeditum. Demum reliqui ascendentis medici, exempla intus, corpus aqua lavabant, vino thelyorum perlebant, atque unguis et oleo blando, myrrha, casia et citro condiebant. Cerebrum ferro admo per insin excavatur, et cranium mox dictis aromatis compellitur. Demum totum corpus pollicebatur, si donec involvatur, quodlibet autem membra sigillatim singulis fescis ligebatur. Hae conditio cretae 20 vel 30 diebus absolutebatur. Genf. 50, 2. Alii duo conditio modi qui paucis perfectebatur, ad una una perfinita. Conditum cadaver in hodierna sua cubita, ex lignis sycomori parant, quae exteriori fere formam hominis referunt, inponitur, et ponunturque per spolia supra toram, dum sine creta et parietis acclinatione, involucatur. Exod. 15, 19; conf. Genf. 50, 21, 22; Job. 24, 52. — Hebraei recentiores calaver in stiboleum, et caput in sudarium involvunt, et unguis fasciis ligant, Joann. 44, 41. Hae omnia vocabantur *cloves*, inponuntur quoque aromata, praesertim myrrham et aloë seu scybalos, quod ex Arabia advectantur, hinc *alshar* et *alshar*, et a propinquis et amicis pergebatur, Matth. 15, 17-20, 6; 44; 27, 15; 29; Joann. 19, 39, 40; 20, 7, 11, 44. Marc. 14, 8. Act. 9, 37. Antiquiores Hebraei eadem quidem observasse videntur, testimonium tamen comprobari nequit.

§ 208. *De funere.* — Elsi funera diversis gentibus fuerant diversissima, omnibus tamen ignominiosum erat, funere consilio praerari, aut a canibus, aribus et feris devorari; hinc nec eos advenari in praelio hinc delictos minabantur, et ipsi quoque prophetae eandem

reprehensent. tanquam convivia, quae Deus vitibus et feni de cadaveribus hominum occisorum praeparat, 1 Sam. 17, 41, 46; 31, 8, 15. 2 Sam. 4, 12; 21, 9, 10. 4 Reg. 14, 11, 14. Jer. 7, 33; 8, 2; 40, 4; 51, 20. Ezech. 29, 5; 32, 4; 39, 17; 20. Ps. 65, 11; 79, 2, 5. Isa. 14, 19; 21, 18, etc. — Patriarchae mortuos, aliquot post mortem diebus, sepeliebant, Genf. 25, 2, 4; 25, 9; 50, 20. Posteri eorum in Aegypto, sepulchrum distans distulisse videntur. Hinc lex Mosaiica immunditiam, per cadavera contractam, usque ad septem dies extendit, ut hoc incommodo ad celerem huiusmodi egeret. Ad posteriori vero, exemplo Persarum iudicium, mortuos mox post obitum humabant, Act. 5, 6, 10. Fonas Talithas, Act. 9, 57, dilatum hinc quia Petrus accesserat. — Fumus et ipsum cinerum depositio in sepulchro, emabant filii, propinquus et amici, vel servi, Genf. 25, 19; 25, 9; 35, 23; 48, 7. Num. 20, 28. 4 Reg. 15, 30. 2 Reg. 25, 50. 1 Mach. 2, 70; Tob. 14, 16. Marc. 6, 20. Matth. 27, 74, 60. Loculis ita cista, exceptis Aegypto et Babylonia, usitata non erant, sed cadaver usque involvuntur et fasciis ligantur, ferretis. Dent. 5, 31, inponebatur, et a quatuor aut sex propinquis ad sepulchrum portabantur; qui aditio Christi, in tunc Iudaei portantes fuerunt, properasse videntur. Luc. 7, 14. Lugentes ferretum convehantur, cum fessis, ad quem solemniter rediendum conducta erant praesentia et musci, Genf. 10, 7, 11, 2 Sam. 5, 31, 32. Amos 5, 16. Matth. 9, 25; 11, 17. Hieronymus, qui rebus hinc gentis Evorum sequi memoravit, quatuordecim convehantur hinc, Genf. 50, 7, 14. 1 Sam. 25, 1. 2 Paral. 32, 55. 1 Reg. 14, 15.

§ 209. *Situs sepulchrorum.* — Sepulchra extra urbes, oppida et pagos sita erant, Isa. 14, 18. Ezech. 12, 5. Luc. 7, 12. Joann. 11, 32. Matth. 8, 28. In quidem lex Mosaiica de immunditie, requirebat, apud alias tamen gentes non minus usitata erat, et adhaerent in Oriente observatur, ubi nonnulli regibus et aliis personis bene meritis sepulchra in urbe conceditur; conf. 1 Sam. 28, 5, 2. 2 Reg. 21, 18. 2 Paral. 16, 14; 24, 16. Regum Hebraeorum sepulchra erant in monte Sion, 2 Paral. 21, 20; 24, 25; 28, 27. 3 Reg. 14, 20. Aliqua Hebraei sepulchra sub arboribus frondosis et in hortis adhaerant, Genf. 25, 47; 35, 8. 4 Sam. 31, 13, 2. 1 Reg. 21, 18, 25; 25, 10. Joann. 19, 41. Quam ob rem, loca non essent communia, etiam sepulchra fore omnia familiae certis propria erant, Genf. 25, 4, 20; 50, 15. Jud. 8, 30; 16, 51. 2 Sam. 2, 52. Occurrunt tamen quaedam communia, 2 Reg. 25, 6, Jer. 26, 25; per certo generi hominum destinata, Matth. 27, 7. Usitata in sepulchro patris singularem honorem autem excludit, ignominiosum reputabatur; hinc corpora hostium iam tradentur familiae, iam, etiam postea, donebantur, Genf. 19, 29; 50, 15, 20. Jud. 8, 50; 15, 2; 16, 21, 51. 2 Sam. 2, 15; 21, 12; 21, 19; 37, 38; 2 Reg. 9, 28. Jer. 20, 25. Exoni quoque impressi negabatur, 2 Paral. 25, 25. Exoni quoque reges sepulchra regum praeparabant, 2 Paral. 21, 20; 24, 28; 28, 27. Hinc illis ministerii solent, delinquent

utlinos honores et locum in sepulchro patris obtinuisse, 4 Reg. 11, 43; 14, 31; 15, 8, etc. Summum delictum erat, sepulchra alicui, si o, sine licet clandestinis, Jer. 22, 16, 19; 50; 50.

§ 202. *Sepulchra.* — Plebs mortuos dubio proci in terram defodidit, quod nunc in Oriente generaliter obtinet; et potentiores habebant specus seu cryptas subterraneas, quae iam dicuntur *tombs*, iam, *tombs*, *tombs*, iam communium nomine sepulchrorum *tombs*, *tombs*, *tombs*, Genf. 25, 25, 50. Matth. 25, 27, 29; 27, 52, 55. Occurrit tamen Ps. 141, 7, etiam nomen *tombs*. Hae specus partim iam aderam, partim recentior affossae, aut saxis exaratae erant, Genf. 25, 2, sequi. Jos. 10, 27. Isa. 22, 16. 2 Reg. 15, 21. Joann. 11, 38; 19, 41. Matth. 27, 52, 60. Talia sepulchra in Syria, Palaestina et Aegypto quamplurima supersunt, quorum pulcherrima sunt ad plagam septentrionalem Ierosolymae, dicta regia, quae forte Hellena reginae Assyriae, aut Berodum, Joseph. de B. J. Y. 4, 2, p. 845. In hac sepulchra per gradus descendunt, et praerogae constant duobus; aliqua trilus imo et septem cubitis. In partibus foraminis excavati sunt, in quibus cadavera immittuntur, seipse autem nonnulli hinc deposita fuisse videntur. Gabilla postrema saepe sunt profundiora, in qua rursus per gradus descendunt, 2 Paral. 32, 55. Ps. 88, 7; Isa. 14, 15. Janus foribus lapideis, vel grandi lapide acclino clauduntur, Ps. 5, 10. Joann. 11, 38; 20, 5, 11. Matth. 28, 2. Marc. 16, 5, 1. Haec foras, et etiam superficialis sepulchrorum, nisi alitudo factis appropinquarent, quatuordecim mense ultimo seu ante dealabantur, ne profectio ad festum paschalis Ierosolymam, accesserent et exanimantur, Matth. 25, 27. Luc. 11, 44. In Aegypto superius ruderum magnitudine insisterent sepulchrorum, unde desumpta sunt, quae Job 5, 14; 17, 2, leguntur.

§ 205. *Mortui in sepulchro adhaerent.* — Plures antiquae gentes mortuis sepulchris aurum, argentum, vel alias res pretiosas addabant; ut Hebraei hinc, quae mortuis nihil praeponit, pro vivis, quibus nulla sunt, retinebant, et mortuis non committentur nisi fortis arma, quibus in vita usi erant, Ezech. 52, 27, et regibus insignia regia, quae Herodes, aperto sepulchro Davids, invenit. Si Joann. Hyrcanus, ut Josephus Arch. XVI, 1, 11, de B. J. 2, narra, thesaurum in sepulchro Davids reperiit, profecto non erat nisi thesaurus temporis, qui a tunc Antiochi Epiphani, in hanc hinc recentioribus fuerit.

§ 201. *Monumenta sepulchralia.* — Monumenta sepulchralia, quae *tombs*, *tombs*, dicuntur, ab Abrahamo usque in aeternum Christi occurrunt, Genf. 19, 25; 36, 30. 2 Reg. 15, 10, 17. 1 Mach. 15, 25, 50. Matth. 25, 29. Arabes antiqui congebant super sepulchrum acervum lapidum, Job 24, 22, qui autem Hebraei erant symbolum lapidum et summe ignominiae, Jos. 7, 26; 8, 27, 29. 2 Sam. 48, 17. Progressa temporis seligebant lapis unicus major, qui demum quoque excelsior, et inscriptione ornabatur. Hi lapides sepulchrales sunt per totum, et in Oriente adhaerent usitati. Aegyptii vero illos lapidem curvatos demum in

pyramides semper alliores, et tandem in altissimas quasi montes lapideos extruxerunt. Atia antiqua monumenta, in foram magnarum columnarum vel minorum obeliscorum constructa, adhaerent in Syria occurrunt. Nostro vero Muhamadali super sepulchra eorum quos sanctos venerantur, parvas obeliscos, quatuor columnis lincatis, et fornice contextis, extruxerunt, et magnas, qui favorem populi acciperent, eas reparari curavit; conf. Matth. 25, 19. Monumentum Masulaberozum in Maledin, describitur 1 Mach. 15, 27. Ispidius quadria alie adhaerent; ante ipsum erant 7 pyramides, et in circulo plures columnae, quibus transversi grandes lapides incumbebant; delincent alieque partes, ornatae in minimis, et ex his quoniam similitudo cum monumentis Muhamadalarum, quos sanctos putant, elocet.

§ 205. *Combustio funeris.* — Combustio mortuorum, antiquis Hebraeis summa erat ignominia, quae nonnulli quibusdam, ultimo supplicio afflicta, contigit, Genf. 38, 25. Num. 20, 14; 21, 9. Sicut, 3 Philistinis in moribus Bethsai suspectis, ab incolis Iudaeis Gilead depositis, et concrematis fuit, non parvo ignominiosae tractari posset, 4 Sam. 51, 12. Amos 140 autem post Sionem, honoris causa, cum multis armatibus combustum fuisse memoratur cadaver regis Aza, quod tamen requiritur ad ritus aliquos novus narratur, ut omnino pauperis antiquior esse videtur. Alitudo combustio summae amplitudini deputatur, ut regibus delictis esset, si non concredentur 2 Paral. 16, 14; 21, 19; 29. Amos 5, 10. Isa. 50, 32, 55; 53, 13. Jer. 54, 14; 54, 3. Post cillium autem Judaei hinc ritum oblatum sunt, id obique Thalmudici adhaerent Scripturae loca, interpretatione porvertunt, ac si duntaxat aromata incensa fuissent.

§ 206. *Luctus.* — Luctus Orientalium erat vehementis, et quoniam ex collatione scripturarum antiquarum cum recentioribus itonem hinc colligere licet, tunc maxime ex parte adhaerent hinc est. Quamprimum neque aliquis moritur, sexus femininus famulatus, alia voce tristem lessum, quatuordecim paucis non hinc suffert, insonat, et singula intus hinc; post aliquod temporis spatium amplius respicit, et ita continuat per septiduum, et in septimo die raris et minus sonat. Domus autem lamentationis orator, sedent feminis propinquae in cubiculo quoniam hinc in orbem; tunc, aut hinc, vel propinquam defuncti, cantum occipit, et quilibet strophium unum tenet. Adhaerent et adhaerent olim praesent, quae hinc defuncti carmine lugubri canunt; facta autem a sedente in medio signo, submittunt, et reliqua surgentes, et strophae convolvuntur, discuntur quod hinc hinc; sedes vero in medio, facta maxime carmen hinc hinc, et factum, hinc et hinc hinc hinc hinc; conf. Genf. 50, 5. Num. 20, 29. Dent. 51, 8. 1 Sam. 31, 13. Ezech. 22, 13. Judith 16, 20. Adhaerent alia etiam musici et cantores, Amos 5, 16. Jer. 9, 41; 49, 46; 48, 56. Matth. 9, 25. Luc. 7, 55. Ha lamentationes, quae inchoant plerumque: *Hal hal fater!* vel, *hal hal fater!* vel, si defunctus erat rex: *Hal hal imperator!* 1

Ægypti atque eam regnā Bala amittam colat, et ipsi quoque religiosi Machabei cum Romanis fœdera pepigerunt. Propetia passim quidem carpiunt fœdera cum gentibus, sed non, quia legi Mosis contraria erant, sed quia argumentum diffidentia in auxilium divinum, et civitati noxia erant, quod demum eventus comprobavit, Isr. 7, conf. 2 Paral. 22, 20, 41. Isa. 50, 57. 2 Reg. 18, 19. Os. 5, 8; 7, 11; 12, 1, sepe. Isa. 50, 2, 42; 54, 1, 5; conf. 2 Reg. 17, 4, sepe.

§ 211. *Proceres civitatis Hebræorum.* — In lege civitatis formā manserunt plerique, quibus prius fuerant. Principibus tribuum, præfectis familiarum, et generalibus conservata est antiqua sanctitas, Num. 17, 16. Dent. 16, 18; 20, 5; 41, 28. Moses tamen, confidens uti aut Jehu, Exod. 18, 15, 26; addidit iudicari, quædam alii regum 10, 10, aut 100, et alii 1000 virum, qui bipenniæ proceribus, aut 4 bipenniæ liberant. Inferiores iudices superioribus iustis fuisse erant, ut in causis difficilioribus ad superiores, et difficilioribus ad Moysen, pout eam vero ad summum sacerdotem, vel ad regem respicienda, si adent, devotiorum, iudices, saltem superiores, Dent. 34, 28, conf. Jos. 8, 35; 15, 2; 14, 1, proceribus accensurum. Hi omnes proceres, ut in Palaestina per urbes dispersi, sentium Jos. 17, 10, qui totam viciniam regunt, Dent. 25, 1, 8; 40; 12; 22, 15; 27, 8; 9. Jud. 8, 14; 9, 5, 46; 11, 3; 1 Sam. 8, 4; 10, 6. Congregati unius urbis proceres, civitatis tribus, et congregati omnes, civitas generalia constituebant, et universam populum representabant, Jud. 1, 4, 11; 21, 5; 20, 12. 21. Jos. 25, 1, 2; 24, 1. — His, Dei mandato, additi sunt proceres hereditarii et literati, Levit. 1, Exod. 32, 29, Num. 50, 15, 8; 5, 26, qui ministerii religiosi, civitatis et aula Dei regis, dicuntur fieri; et quia diversissima corpora efficiantur animorum gravia, aliqui quoque commoda percipiunt, quos quidem eis creaverunt in vestibus vetera immutatis, autioribus Core, Dathan et Abiram ortus, singulari divino supplicio suppressos, et designato tribus Levi, insigni miraculo confirmata fuit, Num. 16, 1, 47.

§ 212. *Nova tribuna.* — Quilibet tribus à suis proceribus gubernabatur; itaque singularem, à cæteris tribubus independentem civitatem constituit, Jud. 20, 11, 46. 2 Sam. 2, 4. Jud. 4, 21; 27, 25. Si causa quædam ad quosdam tribus spectabat, ab ipsa communitate tractabatur, Jud. 11, 1, 11, 1 Paral. 5, 10, 18, 19, 2 Sam. 5, 17, 1. Reg. 12, 1, 21; aut si quædam tribus negotio se imparum sensu, cum aliâ tribu aut eam pluribus tribubus in societatem coibat, Jud. 1, 1, 5, 22; 4, 10; 7, 25; 21; 3, 1, 5. Quædam autem tribus quilibet per se suscipiebant, omnes tamen inter se connecte erant: nam non tantum communes iudices, Abraham, Isaac et Jacob, et communes promissiones, quas ab his iudicibus quasi hereditarie acceperant, erant indissolubile vinculum, quod indigentia mutui auxilii suscipiebant, sed etiam communis Deus rex, commune palatium regis et templum Dei, et commune sacerdotum et leviticum ministe-

rum, omnes tribus in unam civitatem et se legem consociabat. Hinc tribus quilibet in omnes alias iure quodam inspectionis gaudet, ut lex observaretur; et si in aliqua tribu neglecta esset, cum reliquis tribubus denuntiare poterat, ut, si alia ratione fieri non posset, bello castigaretur: Jos. 22, 9, 54; Jud. 20, 1, sepe.

§ 213. *Constituta.* — Causæ omnibus tribubus communes agitantur in universalibus cunctis procerum, qui à rectore republice seu iudice, vel eo delegatis, à summo sacerdote convocantur, Num. 10, 9, 3. Jud. 20, 4, et 27, 28. Jos. 25, 2. Lotus comitorum ad januam sacri tabernaculi fuisse videtur, Num. 10, 3, Jud. 20, 4; 27, 28, 1 Sam. 10, 17, nisi alius locus, plerumque celebratae aliqui insignis, iudicis esset, Jos. 24, 1. 1 Sam. 11, 14, 15. 1 Reg. 12, 1. Quamvis Hebræi à Arabibus castra incolebant, civitas per sacerdotem elargire sacrarum buccinarum convocantur: in Palaestina vero, ab locorum distantia, per multos indivisa fuerant. Ex Num. 10, 2, 5, Equi, comitia alia fuisse, ad que soli principes tribuum et capita familiarum elangere omnes buccinæ; alia autem, ad que duabus buccinis omnes vocas, nempe etiam penitenti, iudicis, et, saltem inter omnes populi, vocabatur, Dent. 29, 9, 10; Jud. 20. Aut soli quoque principes tribuum et capita familiarum, populum universam representabant, idemque nomine *præfecti* *castrorum*, *veniebant*, et hinc dicuntur *præfecti castrorum*, *vocati ad castra*, *deputati ad castra*, et *castra sua* *revertentes castra*, conf. Exod. 10, 7, 24, 5; 8; 24, 31, 32. Lev. 4, 15; 18; 5, 5; 9, 7. Ad hæc comitia Moses mandata Dei dederat, quæ deinceps populo annuntiabant, Exod. 10, 7; 21, 5, 8; 25, 1, 4; Num. 11, 25, 50. In hoc seram belli indiciebatur, pax dornelatur, fœdera pangantur, rectores et belli duces, atque demum illam reges eliguntur, proceres hi à regibus juramentum recipiebant, et ei vicissim nomines populi sacramentum dicebant, Exod. 19, 7; 24, 2, 8; Jos. 9, 15, 21; Jud. 20, 1, 11, 14; 21, 15, 20. 2 Sam. 2, 4; 5, 17; 19; 5, 1, 3. 1 Reg. 12. Deo vero qui solum regem Hebræis dederat, sacramentum ab omnibus etiam mulieribus et juvenilibus dierum fuit, Exod. 24, 5, 8. Dent. 20, 6, 14. Cæterum populus quidem plerumque approbat, que Senatus creverat: insensum tamen senatus illius excessivæ opus erat, ut Jos. 9, 18, 25.

§ 214. *Forma regni.* — Quam Deus ab Hebræis rex electus esset, eis leges civitas tulisset, coram illis graviores dixerunt, Num. 17, 1, 11; 27, 1, 11; 7; 36, 1, 10, et ad quædam propositis responderet, Num. 16, 28, 41; Jos. 7, 16; 22; Jud. 1, 1, 2, 20, 48, 27; 23; 1 Sam. 14, 47; 25, 9, 12; 50, 8, 2, 1; quibus parvo Deo ponas ministrat, et civitates usumque in modum etiam insolita parat, Num. 11, 55, 55; 12, 1, 15; 16, 1, 30. Lev. 26, 5, 46. Dent. 28, 55; eum demum prophetas, tanquam legatos suos promissis, et deus quoque mitteret, atque universum populum singulari providentiâ ibi gubernaret, ut religio conservaretur; Deus profecto erat rex Israelitarum, et

forma regniis erat liberatica, ab ipso Deo instituta. Sic verò differt regnum apud Hebræos ab illo reliquorum civitatum; que quidem cum religione connecta erant, et deos tutelares regionum credebant; nec quod apud hos populus fœdum erat, apud Hebræos veritate videbatur; alii religio erat medium ad salutem civitatis, apud Hebræos verò civitas erat medium ad conservandam religionem. Cæterum, quilibet penali iure ad vocatione Abrahami fecerat Deus, hinc munis semina quasi continelat, à quibus iusto tempore proveniret novum imperium, quod speciem habitum esset terrestrem, sed solius religionis causâ institueretur.

§ 215. *Rector republicæ.* — Supremus civitatis Hebræorum rector itaque alius non erat nisi Deus, cuius præsentiam sacrum tabernaculum referebat; Moses, mediator Deum regem inter et Hebræos, rem publicam quidem administrabat, sed proprie erat dux populi ex Ægypto, et legislator, qui finito hoc negotio successorem non habuit. Hinc quoque senatus 70 virorum, qui Mosi ad omni regimini alleviandum, concessus fuit, post obitum ejus desit. Josua, non successerit Mosi, sed belli dux ad occupandam et dividendam regionem Chanaan, designatus fuit; quæ et ipse, hæc negotio confecto, successore caruit. Quamquam autem ita constituta fuit civitas Hebræorum, ut præter Deum inviolabilem regem et ejus ministrum summum sacerdotem, alius non esset totius reipublice rector; autominus, Num. 17, 9, pro nullo sumitur, certis temporibus electus vel susceptum in rectorum, qui nomine Dei compellatur, quod quædam quod non esset nisi iudex, tenebat enim supremum imperium, sed quia Deus etiam rectorum, gubernatorum vel administratorum regiarum publicorum significat, conf. Jos. 46, 31. 1 Sam. 8, 20. Isa. 41, 4. 1 Reg. 5, 9. Ii iudices belli quidem indiciebant, exercitus imperabant et pacem concludebant, neque tamen hæc sola aut præcipua erant eorum negotia; plures enim iudicium nihil horum præstiterunt, ut Jair, Izabai, Ithai, Abdon, Heli et Samuel. Erant ergo proprie administratores supreme potestatis, qui iura quidem maiestatica exercebant, et mandata edebant, iure vero ferendi leges et exequendi tribum tenebant; honore quidem conspiciunt, nullo tamen signo externo distincti, nulla comitumque habebant, nec dignitatem ad posterum transmittentibus; sed honora pallidissimæ sine proprio emolumento curabant, ut civitas salva esset, et per eam vero religio conservaretur, atque Deus solus rex esset in Israel, Jud. 28, 25. Nequaquam tamen omnes hæc recedens, tolli civitatis, sed plures aliquando duntaxat tribus præerat.

§ 216. *Regnum Dei regis.* — Deus rex per 16 sæcula Israelita ad eum viciniam gubernavit, quia eis Exod. 24, 4, 5; 25, 20, 55, Lev. 25, 5, 46, Dent. 28, 50, per Moysen amonuerat, ut tempore rebus prosperis uterentur, si Deo regi Bilem datum servarent; adversis vero conciliarentur, si eum fallerent. Ex hæc notione fundamentali tota histria veteris Fœderis in præteritis et adversis est, iustitiam à Deo tempore quoque ad

Samuelum, id ipsum docet liber Iudicum et 1 Sam. 1, 8. Quoniam deus manarum insularetur, electio regis per sortem Deo commissa est, ut providentiâ divinis regis designaret, et rex non esset nisi vicarius Dei regis, ac eodem regimini divini nominis maneret, que idem Hebræis 1 Sam. 8, 7; 10, 17, 25; 12, 14, 15, 20, 22; 24, 25, rursus incolebat fuit. Quia vero rex Saul non usquequaque se Deo vicarium gessit, eundem Dei regis nullivis deest, regem in aliam familiam translatum iri, 1 Sam. 15, 3, 14; 15, 4, 51. David demum, per Samuelis prophetam, Dei mandato designatus fuit rex, ut rursus pateret, Dei regis esse, sibi substituto vicarium, 1 Sam. 16, 1, 45. Undecim tribus se David regi Julis subiecit, quia Deus rex cum vicarium eum designavit, 2 Sam. 5, 4, 5, conf. 1 Paral. 28, 4, 6. David hæc normam regimini Dei, religiosi secutus, et discretus quoque verbi professor est, 1 Paral. 28, 7, 10; atque ejus regnum prosperum erat, quia omnis populus Deo firmite adhaerebat. Quam Salomo desideret, tumultus orti sunt. Hoc norma observate quoque in libro Regum, Paralipomenon, etc. Prophetæ, quos Deus tempore regni miserat, eius intermissionis fidem in Deum et custodiam mandatorum dilectorum arguit, atque nisi Hebræi se his conformaverint, immatur exitum, quod vero subsesserit est. Sed resistit Hebræis quoque prædicant reditum in patriam, constantiam in religione, tranquillitatem et prosperitatem, ac propagationem equitatis viri Dei ad omnes gentes, etc. Sic regente Deo vera inter Hebræos religio conservata, et demum ad alias gentes propagata fuit, ita ut tempore quo Saluator inter homines comparuit, ubique locorum essent plurius imitum verum Deum colentes. — Cæterum, notata dignissimum est à Davide divinitus præsignificatum fuisse *Alpham*, quem sibi huius auctorem prævidit, summoque Dominum ipsiusque divini imperii socium salutavit, quibus et in religionem summas partes habiturus, et ab Hebræorum summo sacerdote nuntium diversis futurus, et ad extremos usque terre finis regnurus esset, Ps. 2, et 110 (Vulg. 109). Quod ipsum novum, cum religione conjunctissimum imperium divinum, ex eo, quod iam adesse, proveniturum, et ex plus magnificentiâque divinitus prescriptum Prophetæ, quo magis processit jam imperium ad interitum rueret. Tempus enim adventus Messis jam à Jacobo cum filiis huius imperii predictus fuit, Gen. 49, 10.

CAPIT. II.

DE REGIBUS FORÈMQUE MINISTRIS, ET ALIIS MAGISTRATIBUS.

§ 217. *Ordo regni.* — Inauguratio regni Hebræorum nomine mactans venit, quia hæc erat præcipuus ejus ritus, 2 Sam. 2, 4; 5, 5; observata autem legitur duntaxat in regibus primis, Saule et Davide, atque deinceps in Salsmann et Joachin, quorum ius ad regnum impignari potuissent, 1 Sam. 10, 24, 27; 11, 15, 2 Sam. 2, 4; 5, 1, 5. 1 Paral. 11, 1, 2. 2 Reg. 11, 12, 20. 2 Paral. 23, 1, 21. Hæc quoque regibus mactio, quia omnes gentes regis receperat, hancque pat-

gentibus, ultra remm, in parentes aut filios, extenduntur, Exod. 25, 7. Deut. 24, 16; conf. Dan. 6, 25. Lex hac saluberrima demum à regibus neglecta fuisse videtur, 2 Reg. 9, 29, etsi alia forma iudicii, etiam contra innocuos, quos regia potestas sublatos volebat, observaretur, 4 Reg. 21, 7, 16. Talibus regum exemplis facile imitabantur iudices ad imitationem; hinc illic prophetarum de iniustitiis querela. Quae de forma iudicii nota sunt, ad sequentia redeant. 1° Actor et reus se sistebat iudici vel iudicibus, Deut. 25, 1, qui pavimento, tapele calcatis strato, plectis cruciatis insidebant; adempti, recessuri saltem exo, notarius, qui prout adhibebatur in Oriente consuetum est, sententiam et alia acta, uti contractus, scribebat, Isa. 40, 1, 2. Jerem. 52, 1, 14. Iudici assessorum, praesidi Serendani adfuisse duos notarios, alterum ad testatorem, qui sententiam absolutiois et alterum ad simi Arati, qui sententiam condemnationis scribebat, conf. Matth. 23, 35, 46. Apparitorum adfuisse, aliunde intelligitur, 2° Actor et reus stabant, et quidem actor ad dexteram rei, qui saltem post exitum, in curia gravius veste lugubri nullatus, et omnia inculta comparabat. Actor dicebatur *patan*, i. e., *adversarius*, Ps. 106, 6, 7. Zach. 5, 1, 5. 3° Causa plerumque testibus juratis agebatur, vel etiam actor, aut reus in ipis quoque iudicibus capitis à iudice ad iurandum adhibebatur, Jos. 5, 19. 1 Sam. 14, 37, 40. Matth. 26, 63. Testes saltem duo, et numerato actore, tres requirebantur, qui separati in presentia tantum rei, audiebantur. Num. 35, 30. Deut. 17, 1, 15. Matth. 26, 59. Argumenta ex documentis quoque alibi ducebantur, quò pertinebant scripti contractus emptiois et venditionis, quorum duo exemplaria, alterum obligatum, alterum apertum, exarabantur, prout adhuc etate Hieronymi institutum fuit, Jer. 32, 10, 15. 4° Sortem in iudicio quoque totam habuisse, liquet ex Prov. 18, 18; sed dubio prociat non nisi consentiente actore et reo. Sors sacra, Urim et Thumaim, olim ad detegendum quoque reus adhibita fuit, Jos. 7, 14, 21. 1 Sam. 14, 5. Sententia mox post examen pronuntiabatur, et sine dilatione, et de capite agebatur, executioni mandabatur, Jos. 7, 22, seq. 1 Sam. 23, 18. 1 Reg. 2, 25.

§ 245. *Carceres et questio seu tormenta.* — Celerrima haec erat administratio iustitiae, quare carceres necessarii non erant, uti adhibendum in Persis, apparitorum reum duxerat in quodam cubili iudicis custodiendum, conf. Gen. 40, 5, 4. Cippius, qui Job 15, 27; 25, 14, occurrat, ex Aegypto deproptus est. Apud Hebraeos rei primitus custodiabantur, Lev. 24, 12, et quidem non raro in cisternis aqua vacuis; unde carceres uomen *fozca*, traxerunt, Gen. 40, 13. Exod. 49, 19, qui Gen. 39, 20, denique, ut videtur Aegypto *צְרִירָה*, veniunt, alias autem aliter dicuntur Eccles. 4, 14, Jerem. 37, 15, 1 Reg. 22, 27, 2 Reg. 25, 29. Jerem. 37, 4; 52, 51; 1 Paral. 16, 11; et Isa. 42, 7; 24, 20. Ps. 142, 8. Multa haec nomina argumento sunt, carceres Hebraeis reconvictibus fuisse frequentes, et non modò ad assertationem reorum, sed etiam ad poenam adhibitos, Jer. 37, 45, 30. Quae carceribus

mandabantur, catenis, etiam aereis vinciebantur, Jer. 10, 1; 52, 11, Ps. 105, 18; 107, 10. Iudici post exitum, exemplo aliarum gentium, etiam debitorum carceribus incluebant, et, prout nunc in Oriente non est, per apparitores *פְּרָעָה* verboribus castigabant, Matth. 5, 26; 18, 28, 34. Ita quoque tormento, *פְּרָעָה*, quibus veritas à reis exigebatur, reconvicti etiam à Graecis nutati sunt, Sap. 2, 19. Diversa horum tormentorum genera in tractatu de Machabeis, qui Josephi operibus adjectus est, recensentur. — Romani quospiam captivos catenis itaque vel unà saltem manu militi connectebant, atque hi in proprio domicilio permanebant, Act. 28, 16. Seneca Epist. 5, et de Tranquill. c. 29. Custodibus carcerum non raro poena reo, qui elapsus fuit, imminere, irrogabatur.

§ 244. *Contra debitorum.* — Creditores sibi pernitentiam debiti pignore, hypotheca, vel etiam sponsore procurabant; cautum autem erat, 1, ne creditor, pignus poenas, domum debitoris ingrederetur, ut quilibet arripere, numeret, sed ante ostium expectaret, donec debitor illud, quo carere facile posset, pignus traderet, Deut. 24, 10, 14, conf. Job. 22, 9; 24, 5, 7, 9; 31, ne mox aut lapis molaris, vel superindumentum à pignus traditum, per modum retineatur; haec verò pro quavis rebus aliis, quibus delictor non facile carere poterat, in exemplum nominantur, Exod. 22, 25, 26. Deut. 24, 6, 12; 31, ne delictus anno satisfactione ab Hebraeo, qui vervacuum agens, redditus non habebat, exigantur; quare hic nimis quoque *difficilis, remissio*, dicitur fuit, Deut. 15, 1, 11. Alias debitor non solvente, ager aut domus sua vendebatur; plerumque autem ager creditoribus usque ad annum Jubilaeum venditi fuisse videntur, Prov. 31, 16. Si haec non adferant, vel non sufficere, debitor cum uxore et liberis, in servitutum vendebatur, Prov. 22, 27, Mich. 2, 9; si verò sponsor interesset, hic ad solutionem isdem modis urgebatur; nunc manet Prov. 6, 1, 4; 11, 15; 17, 18; 22, 26, ne quis fidei debitori coram creditore manum porrigat, id est, pro eo spondeat. Lex Mosaeica autem non statuit, anno sabbatico vel Jubilaeo, debita exstinguere, sed novas tabulas fieri. Si Iosephus Arch. III, 12, 1, de anno Jubilaeo id asserit, testatur duosaxa de sua etate. Nehemias verò e. 5, 1, 12, ad subvertendum pauperes, novas tabulas extra ordinem scribit.

§ 245. *Usura.* — Exod. 22, 24. Lev. 25, 55, 57, cavetur ne à pauperibus accipiantur usurae pro mutua poennia vel pro frumento; quia verò lites oriuntur, quisnam pauper habendas casat, hic demum Deut. 25, 20, 21, ad omnes Hebraeos extendebantur, et usura tantum à peregrinis permissa fuit, digne ad mutuum Hebraeis dandum, tanquam ad signumque opera charitatis, hortatur Moses Deut. 15, 7, 11; 24, 15. Hinc passim celebratur, qui mutuum dat, nec recipit usuram, Ps. 15, 5; 57, 24, 26; 112, 5. Prov. 19, 17. Ezech. 18, 8.

§ 246. *Pena levisima.* — Deliberate transgressionum legum caeremonialium, excusio è populo, de qua paulò post dicemus, constituta erat: qui autem errore, pro-

espitantia vel indeliberatò legem caeremonialem vel etiam certas leges naturales civili poena sanctitas, transgressus fuit, sacrificio se ab excisione redimere poterat, si sua sponte ad se rediit, et se timore excisionis liberare voluit, Num. 15, 27, 31. Ita peccatorum levitabantur, ut in se redirent, leso satisficerent, et emendarentur. Id verò valebat de aliquibus duntaxat peccatis, quae dividuntur in peccata et in delicta: pro peccatis sacrificium pro peccato, quod quippe *זָבַח*, *זָבַח*, *זָבַח*, dicitur et pro delictis sacrificium pro delicto, *זָבַח* dictum, statutum erat. Discrimen paulò obscurius est; ex Lev. 4, 8, id modò elucet: peccata hoc sensu strictissimo, esse transgressionem legum negativarum, non sine testibus admittas; delicta autem esse transgressionem legum affirmatarum sine omni teste commissas; in adulterio enim omni ancilla, Lev. 19, 20, 22, spectatur intermissio redemptionis ex servitute. Poena erat, quòd reus iacturam victimae faceret, et, nem quidem peccatum; sed delictum super caput animalis ad eam confusionem constabatur, et, si neglexerat restitutionem in integrum partium, non modò alia resuscitabat, sed etiam quantum partem pro indemnitate addabat, Lev. 8, 1, 5. Num. 4, 5, 10; restititio enim domino, vel ejus hereditas, vel hunc defectu sacerdoti, tanquam ministro Jehovae, prestanda, semper ad amissionem exigebatur; quare, ut res notissima, in novo Testamento non commemoratur Epil. 4, 28.

§ 247. *Multa.* — Multa aia ad arbitrium lesi, aia ad satisfactionem arbitri, et alia ex lege praestanda erat. Ita *וְכֶסֶף*, *וְכֶסֶף*, seu lytrum pro illis poenis corporatibus, quae jure talionis infligende venient, arbitrio lesi, Exod. 21, 59; et lytrum, quod Demetrius, moxius de vatro corrupta, qui dein hominem liberum interemit, arbitrio vindicis sanguinis reletum erat; hoc solo casu lytrum pro poena capitis permissum fuit. Exod. 21, 38, 31. Si verò viri risantes graviam lesissent, ut cilium pariter; aucta ad aestimationem mariti et arbitri solvenda fuit. Pro servo denique, qui à bove corrupta interceptus fuit, à domino, qui seivit, bovem esse forecum, ex lege Exod. 21, 52, pendendi erat 50 sicli, conf. Deut. 22, 19. Multae omnes leso solvebantur.

§ 248. *Poenae poenae.* — Furtum et fraus quilibet, duplo resarcienda erat, Exod. 22, 5, 6, 8; si verò oris, furto aliquid, iam mactata vel reddita erat, ut, furem de restitutione non cogitasse pateret, quadruplo, et his eodem casu quintuplo resarciri debebat, quia oves in desertis furto magis expositae, et boves ad agriculturam necessarii erant. Exod. 21, 57. Si fur solvendo inique erat, cum uxore et liberis in servitutum vendebatur, Exod. 22, 2, 3 Reg. 4, 1; conf. Gen. 45, 19; 44, 7. Capitis verò poena duntaxat in furem qui de multitudine quiddam subripierat, statuta fuit, Jos. 7, 25; nam quod David 2 Sam. 12, 5, de raptore ovium dicit: *Furtus est mortis*, nihil aliud est, nisi, reus poena dignus est; addit enim, ut raptor ovem raptum et mactatum, quadruplo resarcit; hinc simul apparet, furtum et raptum eodem jure venisse. Qui verò furum

noctu, aut solis ortum, parietes perforantem, in conflictu occidit, impunis erit, quia non poterat scire, an non venerit consilio occidendi, neque cum agnosceat, ut illum in jus vocaret, Exod. 22, 1.

§ 249. *Poenae corporales.* — Poenae corporales erant ictus bovis, Lev. 19, 20. Deut. 22, 18; 25, 2, 5, nec dignitas personae exceptionem admittit; hinc verò bora generatim pro poena veniunt. Prov. 10, 45; 17, 26. Jer. 37, 15, 20. Ps. 89, 55. Id nunc, ut aliam, est in Oriente jus commune, hoc solo discrimine, quòd nunc ictus plantis pedum, olim autem tergo infligebantur. Instrumentum erat baculus. Gradules scorpionibus, *וְכֶסֶף*, flagellis, quae cuspidibus ferreis nimia erant, et à Romanis horribilia dicta sunt, utabantur; haec verò non erant ex lege Mosaeica, sed immanibus heris in servos usitato, 1 Reg. 12, 11. Ad ictus condemnatus, prout in terram sternebatur, et praesente iudice ad summum 40 ictibus cadebatur, Deut. 25, 3, 5. Iudaei recentiores, justo scrupulosiores, non errore numerum excederent, ictus 40 uno tempore, seu 59, et quidem in synagoga infligebant, Matth. 10, 7, 17, 26, alique iuxta Theophrastum, Meoceti, 5, 10, flagello utebantur, quod tribus locis constat, ut, quilibet ictu triplicem plagam infligere; quare nominatim 15 ictibus percutiebant, qui constabant 59, 2 Cor. 11, 24. Cum his nequaquam confundenda est crudelis Romanorum flagellatio, nihil innumero adstricta, à qua tamen lege Poenae, iuris romani exempli erant. Cicero pro Rabirio, ad famul. X, 52, in Verrem V, 55, conf. Act. Apost. 16, 22, 25, 50, 57. Excecatio Hebraeis consueti non erat, nec in aliis gentibus ad poenam decernebatur, sed nec excecatus moliri quiddam posset. Ea haec causa excecabantur reges rebelles, et in Persia saec. XVII, illi regis, nempe styli argenteus, quo oculi stillicio fueri solent, candens admovebatur oculis ut acies destrueretur, et omnisi delibe huius remaneret, quo objecta discerni non poterant.

§ 250. *Jus talionis.* — Qui alterum in rixa ita percussit, ut lecto affligeretur, eum indolentem prestare tenebatur, Exod. 21, 18, 19. Qui verò mox initio rixae, deliquerat vel ex insidiis, membrum aliquod alterius lesit, jure talionis eodem membro ledendus erat, ut non modò vita pro vita, sed etiam oculis pro oculo, dens pro dente, pes pro pede, manus pro manu, ad usum pro ad usum, vulnus pro vulnere, livor pro livore redderetur, Exod. 21, 25, 25. Lev. 24, 19, 24. Testis quoque mendax eodem talionis jure, illa poena afficiendus erat, quae criminis, pro quo mendaciter deposerat, decreta erat. Deut. 19, 16, 21. Etatis Christi, Matth. 5, 58, 40, cum discipulis morum confundebatur hoc jus criminale, ex quo solum à iudice ad actionem lesi, sententia forenda erat, et ex quo lesus satisfactionem majorem petere non poterat, et neque hunc petere tenebatur, sed licebat, ante vel post sententiam iudicis, de illa satisfactione transigere cum reo, qui profectò pro se ipsum et pro amicis, omnem lapidem moveret, ut lesus data pecunia, *כֶּסֶף*, *כֶּסֶף* placaretur. Jus hoc omnibus antiquis gentibus commune erat, et modum profectò est efficacissimum, à lesis

nibus absterrendi; progressu autem temporis, quam mores mansuescunt, transactiones in jus ordinari abierant, ut demum satisfactio arbitraria praeioris relicta fuerit. Argumenta, quibus hoc jus impugnantur, aut rem non faciunt; ut si dicunt, hoc iure civis multatus multiplicari; nam potius miseriatur, quia poena haec à laesione efficaciter deterret; vel si dicunt, difficile esse, ut prorsus fieri non posse, ut alteri valius non majus infingatur, quam auctor injuria intulit; id enim ipse sibi impulerit.

§ 251. *Supplicia Mosaicæ.* — Pœna mortis Gen. 9, 6, in homicidiis statuitur, genus autem supplicii non definitur. Decollatio in Ægypto usitata fuit, Gen. 40, 17, 19, Hebræis itaque nota erat, et sub regibus non quidem ipsa; aliquid tamen simile occurrit, 2 Sam. 4, 8; 20, 14. 2 Reg. 10, 6, 8. Postremis temporibus reges, presertim Herodes et ejus posterii, decollationis sententiam non raro tulerunt, Matth. 14, 8, 12. Act. 12, 2. Lex Mosaicæ nequaquam eam statuit, sed gladium, quo reus quæcumque ratione interimatur, ut vel ex phrasibus liquet: *iruet in eum...* et *irruit in ilium*, Jud. 8, 21. 1 Sam. 22, 18; 2 Sam. 1, 15. 1 Reg. 2, 15; 29, 51, 54. Probabilis est executor sententiae gladio in ventrem rei irrueret. — Alterum supplicium ex lege Mosaicæ est lapidatio, pluribus antiquioribus statutis lex Mosaicæ ut testes conjicerent primis lapides in rem, et demum universis populus lapidaret, Deut. 15, 40; 17, 7. Jos. 7, 25. Joan. 8, 7. Quid Thalmidici Sanhedrin 6, 1, 4, docerunt, ut reus primò ex contabulato quoniam delectatur, et deus lapidetur, commentum est. Hoc supplicium intelligendum est, ubicumque genus mortis non deditur, adeoque eam Lev. 20, 10. Deut. 25, 22, de adulteris, prout Eccl. 16, 58, 40. Joan. 8, 3, exponitur, conf. quoque Exod. 21, 14, et 35, 2, cum Num. 15, 35, 36, ut adeo auctoritas Thalmidicorum, qui strangulationem intelligunt, prorsus nulla sit.

§ 252. *Excisio ex populo; excommunicationes.* — Si Deus dicit: *Excidam illum de populo, de providentiâ divinâ intelligendum est, quâ futuro sit, ut familia ejus enoriatur*, conf. 1 Reg. 14, 10; 21, 21. 2 Reg. 9, 8. Si autem dicitur, *de populo suo excidatur*, supplicium lapidationis intelligendum est, Lev. 17, 4; 30, 10, 18, conf. Exod. 31, 14; 35, 2. Hebr. 10, 38. Judæi vero recentiores excisionem de excommunicatione interpretati sunt, et tres ejusdem species introduxerunt. Levissima est separatio à Synagoga et à consorcio Judaeorum, ipsius quoque uxoris et domesticorum ad quatuor cubitos, per 50 dies, qui, nisi excommunicatus resipiscat, duplicatur et triplicatur, etsi peccata, ob quæ infligitur, adeo graviora non sint, Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Bablin. col. 1504, resp. — Gravis est anathema, quod cum imprecationibus, in casu 10 virorum pronuntiat et reum ab omni communione Judaeorum excludit, solum victualia ab eis emere potest; Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rab. col. 827, conf. Joan. 16, 4. 2. 1 Cor. 5, 2, 9. — Excommunicatio tercia est gravissima שטרת, solemnibus exclusio ab

omni prorsus communione Judaeorum, ut reus judicio Dei relinquatur, Buxtorf. Lex. Chald. Thalm. Rab. col. 2465, 2470. An nomen שטרת idem sit cum שטת נשן, *Nomen, i. e., Deus venit, et cum שטת נשן, Dominus noster venit*, disputatur; multo verisimilius est, illa ætate secundam excommunicationem à tercia non fuisse distinctam, et 1 Cor. 5, 5. 1 Tim. 4, 20, exprimi verbis: *Satanam tradere ad perditionem carnis.*

§ 253. *De infamia post supplicium.* — Infamia vivorum in lege Mosaicâ non occurrit, in quæpiam autem, supplicio affectos, triplex infamia genus decernitur. I. Combatio rei lapidati, ex consuetudine retenta, Gen. 58, 24. Lev. 20, 14; 21, 9. Jos. 7, 15, 25; preceptores Judaeorum somniant, in eis rei vivi plumbum liquefactum infusum fuisse. II. Sensusio cadaveris in arbore vel stipite, in Ægypto usitata, Gen. 40, 17, 19. Num. 25, 4. Deut. 21, 22, 25. Sensusio respiciatur tanquam à Deo maledictus, i. e., à Deo punitus, abominatum exponitur; quare eadem die deponendus et sepeliendus erat. Quod 2 Sam. 21, 6, narratur, Gabaonitarum, non Israelitarum est. Hæc suspensio à crucifigione Romanorum quidem longissime distabat; nam Judæi legem Deut. 21, 22, 25, ad hæc quoque extendebant; Joan. 19, 21, seqq. Gal. 5, 13. III. Lapidatio cadaveris, vel loci, in quo effectus supplicii sepultus fuit Jos. 7, 25, 26. 2 Sam. 18, 17. Hinc exurgebat acervis lapidum, qui postea lapidibus transiens, ut aversionem criminis testaretur, quibidem adhibebat. Conf. supra, § 204.

§ 254. *Supplicia exoticæ.* — Alia supplicia, quæ in Bibliis occurrunt sunt exoticæ, quæ recentiori ætate inter Hebræos quoque invaluerunt. I. Decollatio, Persis, Græcis, Romanis et multis aliis gentibus usitata. II. Strangulatio, ad quam 1 Reg. 20, 51, alluditur, Judæi recentiori ævo eam Mosis obtulerunt; phrasim eam, *morte moriatur*, interpretantur de strangulatione, tanquam levissimo supplicio, quod verò ab ipsis nequaquam levissimum describitur, nam precipitum Sanhedr. 10, 5, ut reus strangulandus usque ad medium corporis in finem defodiatur, et sudario, colle injecto, à duobus lictoribus ex utraque parte attrahat juguletur, et ori simul plumbum igni liquefactum infundatur. III. Combatio vivorum in cibario, qui, ut diximus, puto similis erat, Dan. 5. Conf. Chardin Voyage, tom. 4, p. 276. Supplicium Chaldaicis usitatum, Jer. 29, 22, IV. Fossa locorum, adhiudum in regno Fezz. et Morocco usitata, Dan. 6. V. Dielictomia chaldaica et persica, quæ reo manus sinistra et pes dexter, vel manus et pes arietulam absceduntur. Dan. 2, 5. Eccl. 16, 40; 25, 46, 47. Luc. 12, 46, Matth. 42, 31. Multatio supplicio afflictorum occurrit 2 Sam. 42. VI. *Tolere in crucem*, supplicium græcum, servis praefectum, quo reus in stipite suspensus, seipionibus ligneis verberatur, donec moreretur, 2 Mach. 6, 10, 19, 28, 50. Hebr. 11, 35. VII. Reus nonnumquam, in primis in Persiâ, serrâ per longum dissecatur, quo supplicio Isaiam à rége Manasse affectum fuisse, tradit Thalmidici, Sanhedrin p. 105, c. 2, conf. Justinus dial. cum Tryphone. David eo usus est in devotio

incolis Babbath Ammon, conf. 1 Paral. 20, 5. VIII. Romani cogebant rees, et captos quoque hostes, ad oblectamentum populi in theatris cum bestiis, vel etiam more gladiatorum contra se invicem, usque ad mortem decertare, Timoth. 4, 17. Conf. 1 Cor. 15, 52. XI. Persis erat septus altis parietibus locus, cinere completus, supposito ligno prominente, in quem magates collocabantur, et benignè cibo et potu nutriebantur, donec somno sopiti in illam insidiosam congeriem deciderent, et lenta morte perirent. Hoc supplicium Macedones in Syriâ imitari sunt, 2 Machab. 15, 4. X. Græci et Romani nonnullis, praesertim sacerdotibus, suspensio lapide in collo, et sacro impositus, in mare vel fluvium precipitabant, conf. Matth. 18, 6. Marc. 9, 4. XI. Crucifixio Persis, Cartlaginensibus et Romanis usitata erat; romanum reges quoque Assimonos receperunt; Jesus verò Salvator, agentibus tumultuosè Judæis, à Romanis crucifixus fuit; quare hoc supplicium plura dicenda veniunt.

§ 255. *Crucifixio romana.* — Crux à Romanis decreta erat facinorosis servis, latronibus, sicariis et seditiosis, quibus Judæi Jesum accensabant, quia se regem dicebat, Luc. 23, 4, 5; 15, 16. — Latæ sententiæ: *Ibis ad crucem*, cruciarius omnibus vestibus spoliatur, et stipiti humili, usque ad lumbos pertingenti, alligatus, interdum virgis, plerumque verò flagellis adeo dilaniatur, ut ministrorum immoventis non pauci interiori. Jesus etiam spinis coronatus et illius fuit, strictè id potestate militum romanorum delectur. ad supplicium crucis non perducatur, Matth. 27, 29. Marc. 15, 17. Joan. 19, 2, 5. Nam aliis cruciarius flagellatus mox crucem ipse traheret ad locum supplicii, qui erat extra urbem in aliquo colle penes viam publicam, et Jerosolymæ quidem in plagâ occidentali versus septentrionem. — Crux, quæ infame signum, infelix signum, *excepit*, id est, *stipes*, dicebatur, constabat stipite perpendiculari, et altero transverso, in formam litteræ T, eminentè tamen supra stipite perpendiculari, cui scripta causa supplicii affigebatur. De supplicio silent veteres, qui hoc supplicium et crucis quam plurimas viderunt, sed testantur, in medio ferè stipitis perpendicularis, emissa clavum indistinctum corni, cui cruciarius, ne corporis pondus fixuram manuum remperit, inquitabat; hinc illæ phrasæ: *Cruci inquitare, crucem inibi, acutè crucem sedere, acutè crucem requiescere*, conf. Ireneus contra Hæres. II, 52. Justinus dial. cum Tryph. Tertullianus adv. Nation. lib. 2, et adv. Marcion. l. 5, c. 18. — In loco supplicii, crux primò erecta, terræque infixa, firmabatur; altitudo vix 10 pedes superabat. Cruciaris prorsus nudus ad clavum in medio stipitis eminenti, elevabatur, vel funibus attrahabatur, ut eidem inopiantur mox manus ex utraque parte trabi transverse funibus alligabatur, et dein clavis per palmas transactis affigebatur. Hinc illæ phrasæ: *Tollere in crucem, ferre in crucem, agere in crucem, ascendere in crucem, salire in crucem, excurrere in crucem*, conf. Cicero in Verrem, V, 66, et Jo. de Bell. VII, 6, 4. Quosdam cruciarios non fuisse clavus affixos, sed duntaxat funibus alligatos,

nullo antiquorum testimonio probari potest. Pedes verò fuisse quoque clavus affixos, disertè legitur in Plauti Mostellari Act. II, sc. 1, 12. conf. Tertullianus adv. Judæos c. 1. adv. Marcion. l. 5, c. 19. Non ambos pedes unico clavus, sed singulos singulis clavus affixos fuisse, verisimilis est; nam Cyprianus, qui cruciarios vidit, de passione dicit, singulos clavus singulis pedibus adhibitos fuisse. — In cruciarius affixus hæretat, donec moreretur, et cadaver putresceret. Quamdiu vivebat, vigilia aderant, quæ eo mortuo discedebant, sed, ut cadaver humaretur, concessum non fuit, nisi ex singulari indulto, quod Cæsar nonnumquam die suo natali, uni alterive largiebatur. In Judæâ autem Romani, ob Deut. 21, 22, 25, concedebant, ut cruciarii eorum die humaretur; quare eos fumo, ex igne sub cruce excitato, suffocabant, vel bestias eis immittabant, vel malco ossa ad crucem, tanquam ad incudem, contundebant, vel lanceâ later perforabant, ut morerentur, et humari possent.

Judæi his ultimis temporibus ex Prov. 31, 6, reo ante supplicium, vinum myrrhatum præbebant, ut mente turbaretur, et doloris minus sentiret, Sanhedrin l. p. 250. Hinc potum Jesus, ut serenè mente pateretur, recusavit, Matth. 27, 24. Marc. 15, 25. Ab hoc potu distinguendum est acetum, seu posca, quam miles romanus ei in cruce porrexit, Matth. 27, 48. Marc. 15, 36. Luc. 25, 36. Joan. 19, 29.

§ 256. *Immunitas cruciaria.* — Quædammodum ignominiosissimum, ita quoque crudelissimum et terrosum fuit crucis supplicium, quo Cicero in Verrem V, 64 et 66, dicit, ab oculis avaritiae et omni cogitatione hominum removendum esse. Atrocitas assidue à medico Georg. Gottl. Richter Diss. de Morto Serratoris in cruce p. 50, seqq. 4° Sicut corporis violentas, brachia sursum extensis, per tantum tempus immobilis, vel minima motuatio doloris manuum et pedum clavis perferosum et tergi flagellatione laziali, exacerbabat. 2° Clavi per loca pinnarum et pedum, nervis et tendinibus plena, trajecta, dolores ineffabiles creabant. 3° Tot vulnera sub aeris liberissimi circumfusi tactu inflammabantur, unde dolor omni momenti sensus increpescat. 4° In loca teno et pressa plus sanguinis per arterias infundebat, quam reveli per venas petunt, et aorta, inter illa in extremis obstructa, fluxum sanguinis magis ad caput et ventrem determinans, hinc pressis carotidibus rubores facie doloresque capitis pariebat, hoc opportuniora ad stasin et corruptelam loca occupabat. Illud autem longe atrocius erat, aortam, quæ jam non, ut olim, equali et placidiori rivo per potentia vasa se liberabat, omnem, quem sinister cordis sinus suggerit, sanguinem minimè suscepisse, neque pulsatim sanguini liberum hinc additum fuisse, adeoque et dextri cordis sinus, sub mixta expulsiōnis suæ in oppletum pulmonem, horrendè anxietate, quæ omni dolore et ipsa morte intolerabilior erat, laborosè. Arteria et vasa pulmonalis, coronaria, intercostales, omnisque majora vasa circa cor, ob copiam hæc redundantem et accumulati sanguinis, angores vehementissimè in-

tenebant. 5° In his perpetuo crescentibus tormentis, cruciarii perierunt usque ad tertium, nonnumquam quoque usque ad septimum diem vivebat; hinc Pilatus audiens, Jesum emisit, rei veritatem à centurionis militum exquisiviss. Marc. 15, 44; hinc quoque latronibus, cum Jesu crucifixis, ossa trahebantur, ut morentur, et hinc adhuc die sepeliri possent, Joan. 19, 37; hinc Jesu quoque latum sinistram miles lævè perforavit, ut videret, an dimittal delinquentem passus, vel reapse mortuus esset; nec nullum vitæ signum observatum fuit, Joan. 19, 31, 37; quod si mortuus non fuisset, ipsa læco lateris perforatio et vitæ adesset, prout apud Eschenbach opuscul. med. de Scitatore nos apparet, sed verè mortuus, et Frid. Grunar Diss. inaug. med. de Joan Christi morte verè, non suspicanda, 1805, ostenderunt; peritum enim fuit pericardium, hinc iuxta et sanguis effluxit.

§ 257. *Executio supplicii.* — Sententias mortis à rego latas, milites pretoriani exequuntur, sed etiam alius quicumque hoc officium sibi honorè dacebat, 2 Sam. 1, 15, 4, 12. Reges Persarum olim, ut homicidium latam mortis sententiam revocare non poterant, Dan. 6, 15, 25. Vel quocumque passim proprio obsequio vindicabant, et ad supplicium rapiebantur. Conf. Act. Ap. 21, 40, 14. Joan. 21, 18. — Homicidia à vindice sanguinis, i. e., à proximo cognato interficiebantur, de quo mox plura dicemus. Lapidationem autem testes debebant, et omnis populus prosequabatur et comminabat, Deut. 17, 7. — Magistratus romani suos quidem habebant lectores; ut sententiam crucis etate Cæsarum exequerentur milites, ad quos vestes cruciarii quasi præda pertinebant, Matth. 27, 53. Marc. 15, 25. Luc. 25, 24. Joan. 19, 23, 24.

§ 258. *De vindice sanguinis, et de arbitris capti.* — Executio supplicii, ex antiquissimo decreto divino, Gen. 9, 8, in homicidium statuti, devoluta est in fratrem aut proximum cognatum qui, nisi reum occideret, infamis erat, unde Hebræis dicitur נָקֵד, quasi maculata, donec homicidium vindicaverit. Jus hujus generis, ubi non habetur tribunal, necessarium est mutandum in omni fore, quamprimum iudices constituuntur. Lex Moysi verò ob adjuncta temporum Jus quidem reliquit, sed abusus præcavit, decernendo asylum, *urbes refugii* tres trans, et tres cis Jordanem, ad quas via ex omni parte litorè recta sternenda et signanda erant, ut qui quoniam inopinate præter intentionem, vel iniquum rixu aggressorem, vel firrem ante solis ortum occidisset, sed fugeret; sed ex urbe demum non egrederetur usque ad mortem summi sacerdotis, postquam Jus vindicis extinctum esset. Ingratum hoc, et incommotum quasi exitum impudente metum, et profunde studium inflicta: atque ostendebat maximum esse humanæ vitæ pretium quam nemo, ne casu quidem aut per imprudentiam, aliter eriperet, nisi et ipse aliquid lode pareretur. — Ceterum, in urbibus asy, que sacerdotum et levitarum erant, et Deut. 19, 1, 13, 4, 11, 15 Num. 35, 9, 29, Jos. 20, 4, 9; 21, 11, 13, 21; 27, 32, 50, 58, nominantur, omnes quidem recipiebantur,

sed demum examinabantur, et, si rei deprehenderentur, vindicæ sanguinis tradebantur, nam homicida strictissimo jure talionis tenebantur, ut nec altare asyllum præberet, neque hyrum suscipio ndum esset, Exod. 21, 12. Num. 35, 9, 33. Deut. 19, 5, 15. 1 Reg. 2, 28, 54. Ceterum antiquissima est Orientalium opinio, locum in quo sanguis hominis effusus est, nec rare, neque pluvia irrigari, donec homicida penam dedisset; conf. 2 Sam. 1, 21.

Ad mortem sibi ipsi inferendam usquequaque propensi videbantur fuisse Hebræi; quare de suicidio, nihil in lege disertè occurrit. Sed leges, que suamum vitæ humanæ et docus, et pretium declarabant, divitiis explere ad naturalem unicuique propriè vitæ morem corroborandum efficacissime erant.

§ 259. *Homicida ignota.* — Si occisus in campo inventus erat, nec homicida detegi poterat, exhibent seniores et iudices proximarum urbium, et examinabant, quævis indagari sit proxima, atque inquis ubi seniores demum vacant, que nunquam iugum portavit, ad divinum perentem adducta, hinc occidit, ut sanguis in furtum descenderet, ac sic apud ejus quasi interficeret, et presentibus sacerdotibus, manus in flumine lavantes, dicebant: *Manus nostras non effecerunt sanguinem hunc, nec oculi nostri effuderunt* etc. *propheta estis, Domine, populo tuo Israel, quem redemisti, et ne repotes sanguinem innocentem (culpam homicidii) in molto populo tuo Israel (populo tuo Israel) Deut. 21, 1-9.* Hic ritus non modo innocentiam iudicium et seniorum, et abundantiam cordis, sed etiam penam, quam homicida meruit, testabatur.

CAPUT IV.
DE RE MILITARI.

§ 260. *Conspicui rei militaris.* — Ex rixis singularium nate sunt progressa temporis pugne familiarum, prælia tribuum, et demum bella gentium et populorum. Præda, quæ distabant victores, afflictebat potentiores ad capessenda arma, et viam sternebat ad certamen, quam, ut patriarchæ post dilectum evitarent, servos armis instruebant, ut ad via vi repellendum semper parati essent; erga alios autem equitatem observabant, atque lævèrum cum vicinis pugnabant, quibus sibi securitatem procurarent et illis verècumque incurreret. Quam familiè in tribus exercitibus, servis armatis quos non erant, sed quilibet ingentium armis assuebat et contra hostes in arcam descendebat. Arma perique jam in Pentateucho occurrunt. Hebræi posthac bello vicium in superiores, jam inferiores, generatim atqueque partes erant, donec sub Davide militè superioribus libent. David militem perpetuum, quem Saul induxerat, auxit, et Salomo etiam equitatum et currus bellicos invenit, qui sequenti ævo quidem retenti, et ingentes quoque exercitus exant sunt atque munitiones et arma perficiantur; at ars militaris parum proficit. Post exitum, rei militaris auctores fuerunt Machabæi; verum eorum posteri præpotentibus Romanis succubant.

§ 261. *Conscriptio populi.* Secundo anno post agrorum ex Ægypto, conscripti sunt, qui ad tractanda arma erant idonei, nempe qui statim 20 annorum attingerent, et qui 50 annos nondum excesserant. Levitæ, qui vigiliis sacri tabernaculi agebant, sigillatim conscripti sunt, Num. 1, 4, 84. Conscripti anno quadragésimo post ingressum ex Ægypto, repella fuit, Num. 25, 19; seq. Principes tribuum, dubio procul per genealogos, conscriptiones curabant, ex quibus demum, instante bello, milites legebantur; totus enim populus non nisi singulari casu ad arma vocabatur. Jud. 20, 1 Sam. 11, 7; conf. Exod. 17. Num. 31. Jos. 7, 7, 14, 12. Conscriptio sub Davide, 2 Sam. 24, que ipsi Joab displicuit, eò spectatæ videtur, ut totus populus militatæ perpetue inciperetur; quare non per genealogos, sed per prefectos militares peracta fuit, nec de eà institutum aliis verbis נָקֵד, sed נָקֵד usurpatur. Hæc universalis conscriptio populi interrupta quidam fuit; at sub regibus sequentibus invaluisse videtur, atque in ingentes illi exercitus, qui in libris Regum memorantur, dempsit etiam locus de mendo liberariorum suspectis, cogi non potest.

§ 262. *Delectus militum.* — Delectum militum, instante bello, genealogi curabant, Deut. 20, 5, 9. Sub regibus erat quoque supremus genealogorum prefectus, qui numerum militum tenebat, et à summo præfecto militari distinguitur 2 Paral. 26, 11, conf. 2 Sa. 8, 17; 20, 25. 1 Paral. 18, 15. Lectis militibus à genealogis ammittendum fuit, quænam vacacione à militatæ gaudent, Deut. 20, 5, 8, nempe: 1° Qui domum ædificaverat, et nondum incoluerant. 2° Qui vineam aut horum olearum plantarant, et fructus nondum perciperent, adeoque primis quinque annis. 3° Qui sponsum emerant, nuptias verò non celebraverant, aut alio cum eò nondum vixerant. 4° Timidi, qui alioquin non nisi altorum animos deferissent, et, quia terò omnia ad magnum animum et fortitudinem redibat, perissent.

§ 263. *Divisio militum.* — Divisio exercitus in tria agmina, que Gen. 14, 14, 15. Job 1, 17. Jud. 7, 16, 20. 1 Sam. 11, 11. 2 Sam. 18, 2, memoratur, probabilis erat cornu dextrum, et sinistrum, atque centrum. Prefecti harum divisionum, מַדְבָּרֵי dicti fuisse videtur, Exod. 15, 7; 15, 4. 2 Reg. 7, 2, 17, 19; 9, 25; 15, 25; Ezech. 25, 15, 25. — Hebræi egredientes ex Ægypto, more militari divisi, progrediebantur צְבָאוֹת נָקֵד, Exod. 12, 54, que dictio Exod. 15, 18 permutatur cum מַדְבָּרֵי, fortasse melius מַדְבָּרֵי, ut divisio ad quinquaginta exacta fuerit, et 50 viri in longitudinem sese sequerentur; hinc occurrunt præfacti 50 militum, qui in capite lineæ consistebant, 1 Sam. 8, 12. 2 Reg. 1, 9, 14, 19, conf. Jos. 14, 5, 12. Jud. 7, 11. — Alie divisiones erant 400, 1000 et 4000 virorum, quarum cultibus præerat prefectos, Num. 31, 48. Deut. 1, 15. Jud. 20, 10. 1 Sam. 8, 12; 18, 15; 2 Paral. 1, 4. Mach. 5, 55. Hæ divisiones juxta familias, 2 Paral. 25, 5; 26, 12, 15. Centuriones et chiliarchæ consiliis bellicis participabant, 1 Paral. 15, 4, 5. 1 Sam. 18, 15, et videtur Jos. 10, 24. Jud. 14, 6, 11,

וְשָׂרֵי צְבָאוֹת. Dux totius exercitus dicebatur שָׂרֵי צְבָאוֹת et qui conscriptionem ejus curabat, מַדְבָּרֵי, qui non est confundendum cum מַדְבָּרֵי נָקֵד, Lev. 25, 18, 1 Paral. 16, 15, 16; 27, 35. 1 Reg. 4, 4. 2 Paral. 17, 14; 26, 11. — Sub Davide ducenta octoginta milia virorum erant, quarum 24,000 cum suo duce, aliam per moesem militum obtinebat, 1 Paral. 27, 4, 15. — Sub rego Josephat exercitus in quinque inæquales partes divisus erat, quarum quælibet suo duci parebat, 2 Paral. 17, 14, 17. — Ex lege Deut. 20, 9, genealogi prefectos militum designabant, et dubio procul capita familiarum selgebant, quod sub regibus desit; præferti enim tum erat perpetui, partim principes familiarum, partim alii à rege selecti. — Duces et reges habebant armerum, qui ex fortissimis viris selectus erat, et non modo arma domui sui portabat, sed etiam mandata ad alios prefectos deferrebat, et domo suo in omnibus periculis præstare erat, 1 Sam. 14, 9; 17, 7, conf. Prolus. X, 1.

Equitatus, curus bellici, et exercitus pedestris, diversæ erant agmina, Exod. 14, 6, 7; exercitus quoque pedestris, juxta diversitatem armorum, diversus erat in volles et in hostatas, Gen. 49, 19. 1 Sam. 50, 8; 49, 25. 2 Sam. 5, 22; 8, 3; 22, 50. Ps. 18, 50, 1 Reg. 5, 3. Os. 7, 4, 10. Velites fuit, jaculis, arcu, sagittis, pueratæ, gladio, et recentiori saltum aera etiam poma armati, hosteo omnia impetebant; hastati autem, gladiis, hastis et clypeis armati, comibus pugnabant, 1 Paral. 12, 21, 34. 2 Paral. 14, 7; 17, 17. Velites imprimis ex tribu Benjamin et Ephraim legebantur, 2 Paral. 14, 7; 17, 7, conf. Jos. 20, 16, et Gen. 49, 27. Ps. 78, 9. — Milites romani in legionibus, legiones rursum in 10 cohortes, *cohortes*, cohortes in tres manipulos, et manipuli denique in duas centurias dividebantur, in legio 30 manipuli seu sex milibus virorum, et cohors sexcentis viris constaret quævis numerus non fuit semper æqualis. In Palestina, ætate Josephi F. de Bell. III, 4, 2, quædam cohortes erant 1000 pedum, alie 600 et 120 equitum, conf. Matth. 27, 27, 28. Marc. 15, 16. Act. 10, 1; 21, 31; 27, 1. Cohortibus Palestinaensibus erant quoque velites *agatæ*, hastis et javalis armati, Act. 25, 25. — À militibus Romanis in ovo Fædere distinguuntur sciti, non modo milites Herodis Agrippæ, Act. 12, 4, quærum quædam more Romanorum, vigiliis agebant; sed etiam Levitæ, vigiliis tempus quorum prefectus erat spectabilis sacerdos, Luc. 22, 8, 52. Act. 8, 1, 5, 24, nec obstat, de his quoque Joan. 18, 5, 12, nomen cohortis, *cohortes*, usurpari. Conf. Menochius de Repudi. Hebr. lib. 6, c. 12, quest. 5.

§ 264. *Lustratio militum; divisio armorum.* — Quando milites lustrabantur, juxta armorum diversitatem in agmina divisi, *inspiciebantur*, quod verbum נָקֵד, de lustratione militum usitatum, propriè dicit. Arma autem, quibus instruitæ hæ lustrationis studebant, alia erant defensoria, 4 Sam. 17, 58, ut scutum, galea, thorax, ocreæ et areolæ; alia erant aggressoria, vel comminæ, ut gladius et hasta, vel cimitæ, ut funda, sagitte, jaculi, catapultæ et ballistæ. De his jam si-

tenebant. 5° In his perpetuo crescentibus tormentis, cruciarii perierunt usque ad tertium, nonnumquam quoque usque ad septimum diem vivebat; hinc Pilatus audiens, Jesum emissit, rei veritatem à centurionis militum exquisiviss. Marc. 15, 44; hinc quoque latronibus, cum Jesu crucifixis, ossa trahebantur, ut morentur, et hinc adhuc die sepeliri possent, Joan. 19, 37; hinc Jesu quoque latus sinistrum miles lances perforavit, ut videret, an dimittal deliquim passus, vel reapse mortuus esset; nec nullum vita signum observatum fuit, Joan. 19, 31, 37; quod si mortuus non fuisset, ipsa loco lateris perforatio et vitam admoisset, prout apud Eschenbach opuscul. med. de Senatore nos apparerent, sed verè mortuus, et Fridr. Grunier Diss. inaug. med. de Joan. Christi morte verè, non symptica, 1805, ostenderunt; pertusum enim fuit pericardium, hinc iuxta et sanguis effluxit.

§ 257. *Executio supplicii.* — Sententias mortis à rego latas, milites pretoriani exequuntur, sed etiam alius quicumque hoc officium sibi honorè dacebat, 2 Sam. 1, 15, 4, 12. Reges Persarum olim, ut homicidium latam mortis sententiam revocare non poterant, Dan. 6, 15, 25. Vel quocumque passim proprio obsequio vindicabant, et ad supplicium rapiebantur. Conf. Act. Ap. 21, 40, 14. Joan. 21, 18. — Homicidia à vindice sanguinis, i. e., à proximo cognato interficiebantur, de quo mox plura dicemus. Lapidationem autem testes debebant, et omnis populus prosequabatur et comminabat, Deut. 17, 7. — Magistratus romani suos quidem habebant lictores; ut sententiam crucis etate Cæsaris exequerentur milites, ad quos vestes cruciarii quasi preda pertinebant, Matth. 27, 53. Marc. 15, 25. Luc. 25, 24. Joan. 19, 23, 24.

§ 258. *De vindice sanguinis, et de arbitris capti.* — Executio supplicii, ex antiquissimo decreto divino, Gen. 9, 8, in homicidium statuti, devoluta est in fratrem aut proximum cognatum qui, nisi reum occideret, infamis erat, unde Hebraei dicitur 782, quasi maculata, donec homicidium vindicaverit. Jus hujus generis, ubi non habetur tribunal, necessarium est mutandum in alteri fore, quamprimum iudices constituantur. Lex Moysi verò ob adjuncta temporum Jos quidem reliquit, sed abusus præcavit, decernendo asylum, *urbes refugii* tres trans, et tres cis Jordanem, ad quas via ex omni parte litora recta sternenda et signanda erant, ut qui quoniam inopinate præter intentionem, vel iniquum rixu aggressorem, vel firrem ante solis ortum occidisset, sed fugeret; sed ex urbe dentium non egrederetur usque ad mortem summi sacerdotis, postquam jus vindicis extinctum esset. Ingratum hoc, et incommotum quasi exitum impudenter metum, et profunde studium inflicta: atque ostendebat maximum esse humanæ vitæ pretium quam nemo, ne casu quidem aut per imprudentiam, aliter eriperet, nisi et ipse aliquid lode pareretur. — Ceterum, in urbibus asy, que sacerdotum et levitarum erant, et Deut. 19, 1, 13, 4, 11, 15, Num. 35, 9, 29, Jos. 20, 4, 9; 21, 11, 13, 21; 27, 32, 50, 58, nominantur, omnes quidem recipiebantur,

sed dentium examinabantur, et, si rei deprehenderentur, vindicæ sanguinis tradebantur, nam homicida strictissimo jure talionis tenebantur, ut nec altare asyli præberet, neque hyrum suscipio ndum esset, Exod. 21, 12. Num. 35, 9, 33. Deut. 19, 5, 15. 1 Reg. 2, 28, 54. Ceterum antiquissima est Orientalium opinio, locum in quo sanguis hominis effusus est, nec rare, neque pluvia irrigari, donec homicida penam dedisset; conf. 2 Sam. 1, 21.

Ad mortem sibi ipsi inferendam usquequaque propensi videbantur fuisse Hebraei; quare de suicidio, nihil in lege disertè occurrit. Sed leges, quæ suam vitam humanæ et docet, et pretium declarabant, divitiis explem ad naturalem unicuique propriè vitæ amorem corroborandum efficacissime erant.

§ 259. *Homicida ignota.* — Si occisus in campo inventus erat, nec homicida detegi poterat, exhibent seniores et iudices proximarum urbium, et examinabant, quævis indagari sit proxima, atque inquis ubi seniores dentium vacant, que nunquam iugum portavit, ad divinum perentem adducta, hinc mactant, ut sanguis in terram descenderet, ac sic apud ejus quasi inferretur, et presentibus sacerdotibus, manus in flumine lavantes, dicebant: *Manus nostras non effecerunt sanguinem hunc, nec oculi nostri effuderunt* etc. *propheta estis, Domine, populo tuo Israel, quem redemisti, et ne reprotes sanguinem innocentem (culpam homicidii) in molto populo tuo Israel (populo tuo Israel) Deut. 21, 1-9.* Hic ritus non modo innocentiam iudicium et seniorum, et abundantiam cordis, sed etiam penam, quam homicida meruit, testabatur.

CAPUT IV.
DE RE MILITARI.

§ 260. *Conspexerit rei militaris.* — Ex rixis singulorum nate sunt progressa temporis pugne familiarum, prelia tribuum, et dentium bella gentium et populorum. Proximi, qui distabant victores, afflictebat potentiores ad capessenda arma, et viam sternebat ad certamen, quam, ut patriarchæ post dilectum evitarent, servos armis instruebant, ut ad via vi repellendum semper parati essent; erga alios autem equitatem observabant, atque lætera cum vicinis pugnabant, quibus sibi securitatem procurarent et illis verècumque incurreret. Quam familiam in tribus excrevisset, servis armatis quos non erant, sed quilibet ingentium armis assuebat et contra hostes in arcam descendebat. Arma perique jam in Pentateucho occurrunt. Hebraei posthac bello vicium in superiores, jam inferiores, generatim atqueque partes erant, donec sub Davide militibus superiores fuerent. David militem perpetuum, quem Saul induxerat, auxit, et Salomo etiam equitatum et currus bellicosos invenit, qui sequenti ævo quidem retenti, et ingentes quoque exercitus exant sunt atque munitiones et arma perficiantur; at ars militaris parum proficit. Post exitum, rei militaris auctores fuerunt Machabæi; verum eorum posteri prepotentibus Romanis succubant.

§ 261. *Conscriptio populi.* Secundo anno post aggressum ex Ægypto, conscripti sunt, qui ad tractanda arma erant idonei, nempe qui statim 20 annorum attingerent, et qui 50 annos nondum excesserant. Levitæ, qui vigiliis sacri tabernaculi agebant, sigillatim conscripti sunt, Num. 1, 4, 84. Conscripti anno quadragésimo post ingressum ex Ægypto, repella fuit, Num. 25, 19; seq. Principes tribuum, dubio procul per genealogos, conscriptiones curabant, ex quibus dentium, ustante bello, milites legebantur; totus enim populus non nisi singulari casu ad arma vocabatur. Jud. 20, 1 Sam. 11, 7; conf. Exod. 17. Num. 31. Jos. 7, 7, 11, 12. Conscriptio sub Davide, 2 Sam. 24, que ipsi Joab displicuit, eò spectasse videtur, ut totus populus militatæ perpetue inciperetur; quare non per genealogos, sed per prefectos militares peracta fuit, nec de eâ institutum aliis verbis 722, sed 723 usurpatur. Hæc universalis conscriptio populi interrupta quidam fuit; at sub regibus sequentibus invaluisse videtur, atque in ingentes illi exercitus, qui in libris Regum memorantur, dempsit etiam locus de mendo liberariorum suspectis, cogi non potest.

§ 262. *Delectus militum.* — Delectum militum, instante bello, genealogi curabant, Deut. 20, 5, 9. Sub regibus erat quoque supremus genealogorum prefectus, qui numerum militum tenebat, et à summo præfecto militari distinguitur 2 Paral. 26, 11, conf. 2 Sa. 8, 17; 20, 25. 1 Paral. 18, 15. Lectis militibus à genealogis ammittendum fuit, quænam vacacione à militatæ gaudent, Deut. 20, 5, 8, nempe: 1° Qui domum ædificabant, et nondum incoluerant. 2° Qui vineam aut horum olearum plantabant, et fructus nondum perciperent, adeoque primis quinque annis. 3° Qui sponsum emerant, nuptias verò non celebrabant, aut anno cum eò nondum viverant. 4° Timidi, qui alioquin non nisi altorum animos deferissent, et, quia tero omnia ad magnum animum et fortitudinem redibat, perissent.

§ 263. *Divisio militum.* — Divisio exercitus in tria agmina, que Gen. 14, 14, 15. Job 4, 17. Jud. 7, 16, 20. 1 Sam. 11, 11. 2 Sam. 18, 2, memoratur, probabilis erat cornu dextrum, et sinistrum, atque centrum. Prefecti harum divisionum, 727 dicitur fuisse videtur, Exod. 15, 7; 15, 4. 2 Reg. 7, 2, 17, 19; 9, 25; 15, 25; Ezech. 25, 15, 25. — Hebraei egredientes ex Ægypto, more militari divisi, progrediebantur 728 72, Exod. 12, 54, que dictio Exod. 15, 18 permutatur cum 727, fortasse melius 727, ut divisio ad quinquaginta exacta fuerit, et 50 viri in longitudinem sese sequerentur; hinc occurrunt præfacti 50 militum, qui in capite lineæ consistebant, 1 Sam. 8, 12. 2 Reg. 1, 9, 14, 19, conf. Jos. 14, 5, 12. Jud. 7, 11. — Alie divisiones erant 400, 1000 et 4000 virorum, quarum cultibus præerat prefectos, Num. 31, 48. Deut. 1, 15. Jud. 20, 10. 1 Sam. 8, 12; 18, 15; 2 Paral. 1, 4. Mach. 5, 55. Hæ divisiones juxta familias, 2 Paral. 25, 5; 26, 12, 15. Centuriones et chiliarchæ consiliis bellicis participabant, 1 Paral. 15, 4, 5. 1 Sam. 18, 15, et videtur Jos. 10, 24. Jud. 4, 6, 11,

729 730. Dux totius exercitus dicebatur 731 732 et qui conscriptionem ejus curabat, 733, qui non est confundendum cum 734 735, Luc. 55, 18. 1 Paral. 18, 15, 16; 27, 35. 1 Reg. 4, 4. 2 Paral. 17, 14; 26, 11. — Sub Davide ducenta octoginta milia virorum erant, quarum 24,000 cum suo duce, allani per moasem militum obibat, 1 Paral. 27, 4, 15. — Sub rege Josaphat exercitus in quinque inæquales partes divisus erat, quarum quælibet suo duci parebat, 2 Paral. 17, 14, 17. — Ex lege Deut. 20, 9, genealogi prefectos militum designabant, et dubio procul capita familiarum selgebant, quod sub regibus desit; præferti enim tum erat perpetui, partim principes familiarum, partim alii à rege selecti. — Duces et reges habebant armerum, qui ex fortissimis viris selectus erat, et non modo arma domini sui portabat, sed etiam mandata ad alios prefectos deferrebat, et domino suo in omnibus perfectis præsto erat, 1 Sam. 14, 9; 17, 7, conf. Prolus. X, 1.

Equitatus, curus bellici, et exercitus pedestris, diversa erant agmina, Exod. 14, 6, 7; exercitus quoque pedestris, juxta diversitatem armorum, diversus erat in volles et in hostates, Gen. 49, 19. 1 Sam. 50, 8; 49, 25. 2 Sam. 5, 22; 8, 3; 22, 50. Ps. 18, 50, 1 Reg. 5, 3. Os. 7, 4, 10. Velites famuli, jaceus, arcu, sagittis, pueris, gladio, et rematori saltum vero etiam poma armati, hosteo omnia impetebant; hastati autem, gladiis, hastis et elyptis armati, comibus pugnabant, 1 Paral. 12, 21, 34. 2 Paral. 14, 7; 17, 17. Velites imprimis ex tribu Benjamin et Ephraim legebantur, 2 Paral. 14, 7; 17, 7, conf. Jos. 20, 16, et Gen. 49, 27. Ps. 78, 9. — Milites romani in legionibus, legiones rursum in 10 cohortes, *cohortes*, cohortes in tres manipulos, et manipuli denique in duas centurias dividebantur, in legio 30 manipuli seu sex milibus virorum, et cohors sexcentis viris constaret quævis numerus non fuit semper æqualis. In Palestina, ætate Josephi Ft. de Bell. III, 4, 2, quædam cohortes erant 1000 pedum, alie 600 et 120 equitum, conf. Matth. 27, 27, 28. Marc. 15, 16. Act. 10, 1; 21, 31; 27, 1. Cohortibus Palestinaensibus erant quoque velites *agitate*, hastis et javalis armati, Act. 25, 25. — À militibus Romanis in ovo Fædere distinguuntur sciti, non modo milites Herodis Agrippæ, Act. 12, 4, quærum quædam more Romanorum, vigiliis agebant; sed etiam Levitæ, vigiliis tempus quorum prefectus erat spectabilis sacerdos, Luc. 22, 8, 52. Act. 8, 1, 5, 24, nec obstat, de his quoque Joam: 18, 5, 12, nomen coloris, *sciti*, usurpari. Conf. Menochius de Regni, Hebr. lib. 6, c. 12, quest. 5.

§ 264. *Lustratio militum; divisio armorum.* — Quando milites lustrabantur, juxta armorum diversitatem in agmina divisi, *inspiciebantur*, quod verbum 736, de lustratione militum usitatum, propriè dicit. Arma autem, quibus instruitæ lustrationis studebant, alia erant defensoria, 4 Sam. 17, 58, ut scutum, galea, thorax, ocreæ et areolæ; alia erant aggressoria, vel comminæ, ut gladius et hasta, vel cimitæ, ut funda, sagitte, jaceus, catapultæ et ballistæ. De his jam si-

gilliam agendum est, addenda etiam quæpiam de munitionibus, de vallo seu aggere, de circumvallatione, de machinis, de equitate et de curribus bellicis.

§ 265. *Clypeus*. — Clypeus jam Gen. 45. 1, et deinceps sæpius tropicè pro tutela usurpatur, 2 Sam. 22. 34, 56. Prov. 30. 5. Ps. 47, 10; 144. 2. Alius clypeus, קלעב , et tertius קלעב , primitivè Ps. 91. 4, cum קלעב occurrat. Discrimen horum clypeorum ex 4 Reg. 10, 16, 17, coll. 2 Paral. 9, 16, colligitur. Nonne fuisse clypeum minorem, קלעב verò majorem, qui totum corpus tegebat; hinc קלעב semper hasta, קלעב autem gladio et sagittis jungitur 1 Paral. 5, 18; 42, 8, 24, 33. 2 Paral. 14, 7; 26, 14. Nomen קלעב , ex etymologia, clypeum rotundum seu parmam significat. Quisle genus clypei fuerit קלעב וְקַלְעֵב, non liquet; clypeus autem fuisse, constat ex coll. 3 Reg. 11, 10, cum 2 Paral. 25, 9. 2 Sam. 8, 7, 1 Paral. 18, 7, 8. Clypei erant ex levi ligno parati, vel ex salicibus plecti, et pellibus taurorum cooperiti, vel etiam ex pelle taurina duplicata vel triplicata concinnati. Pellis mægebatur, ut gloria esset, et ab humeribus præminuere, 2 Sam. 1, 21, 23. Isa. 21, 5. Clypei arsi erant rari, 4 Sam. 17, 6; interdum tamen laminâ æreâ, etiam argenteâ vel aereâ obducuntur, 1 Reg. 18, 16, 17; 43, 25, 28. 3 Paral. 15, 43, 46. — Moditallium clypei habebat umbonem, margo autem, ne clypeus terræ impositus, humoribus indueretur, laminâ ferrâ cinctus erat. Ansa, quâ clypeus tenebatur, varia fuit. Tempore pacis clypeus in armamentariis asservabatur, 2 Paral. 26, 14; 31, 27, alioque etiam ad ornatum parietibus frueretur affigebantur, 1 Reg. 10, 16, 17. Cant. 4, 4. Ezech. 27, 3, 5. Tempore belli verò militis clypeus loro, collum et brachium sinistrum ambiente, alligatus portabatur, 1 Paral. 5, 18; 42, 8, 24. 2 Paral. 9, 13; 14, 7. Aggressuri hostem, clypeos manu sinistra in ansâ tenebant, et invicem complicatos, qualia murum, armis hostium obiciebant. Moenia urbium adituri, clypeos super capia mutuo compactos tenentes, testudinem, seu tectum omnibus missilibus impenetrabile, formabant. Job 41, 7. Hinc descendunt phrasès: *Arripere clypeum, implere* (corpore) *clypeum, pro: Se parare ad prælium*, 2 Paral. 23, 5. Ezech. 58, 4, 5. Jer. 46, 9; 51, 11. Clypeum in prælio amisisse, erat ignominiosum; præda autem clypeorum gloriosa, 1 Reg. 14, 26. 2 Paral. 12, 29. 2 Sam. 1, 21; conf. Carvophilus, de veterum Clypeis.

§ 266. *Galea, Lorica*. — Galea erat mitra, frontem, verticem et occiput contegens, et superius setis equinis et cristâ ornata. Antiquiori ævo soli hastati galeâ uti fuisse videtur; post Chaldei jam omnes galeâ muniti comparant, Ezech. 22, 24. Jer. 46, 4. Rex Uzias pro militibus galeas in armamentario asservabat, 2 Paral. 26, 14. Materia erat pellis bovina, plerumque tamen, recentiori præsertim ævo, ære obducta. Quia caput militis hæc munitio, tropicè pro tutela et præsidio venit, Epli. 6, 17. — Lorica plerumque duabus partibus constabat, quarum altera pectus et ventrem, altera verò tergum tegebat, et ambe humeris, in utroque latere jungebatur. Lorica squamata Goliathi, 1 Sam.

17, 5, 58, ærea fuit, quæ et aliâ ducibus non erat in solita. Lorica ab ævo Davidis apud Hebræos invaluisse videtur, et Uzias inter alia arma quoque loricas in armamentariis deposuit, 2 Paral. 26, 14. Quam lorica corpus bene munit, tropicè pro tutela venant, Isa. 50, 17. Ephes. 6, 14. 4 Thessalonicæ. 5, 8. Apoc. 9, 17.

§ 267. *Ocreæ et vestis militum*. — De munimento brachii dexteri, seu armillâ militari, nulla in Biblia occurrit mentio, sed pes dextor Goliathi munitus erat tibiali æreo, 1 Sam. 17, 6; aliâ quoque usitata fuit ocrea, Isa. 9, 4. Hebræis hæc ratio pedes muniti non videtur fuisse usitata. Militis tunicis longis, quæ impedimento fuissent, abstinebant, et sago utebantur. Inter vestes militares sæpius occurrit giugulum, quo gladius gestabatur, Isa. 5, 27. 1 Reg. 17, 39, Eph. 6, 14.

§ 268. *Munitiones*. — Munitiones primæ probabilis non erant nisi fossa circa aliquot turris, in colle vel monte extructa; accedebat vallum, quod ex effossa terrâ exargebatur septum, et fortissè conturbatum quodpiam, ex quo lapides in hostes majori vi conjici possent. Talem urbem edificaverat Gaius; nam *edificare urbem*, Orientalibus est muniti. Etiam Moise et Josue moenia quidem erant alta, et turribus instructa, sed reges Hebræorum munitiendi artem magis excolebant, et Jerusalem omni tempore erat bene munita, præsertim castellum Sion; ultimis temporibus templum quoque vicinæ castelli subibat. — Munitiones jam munitiæ urbis tenebant, jam proprio nomine dicebantur בְּצֻרֵי . Sub regibus non carebant præsidio milium et armamentariis, 2 Paral. 47, 9, 10; 26, 14, 15; 32, 5; 35, 14. Partes autem munitionum erant 1° moenia, quæ quibusdam urbibus erant duplicia et triplicia, 2 Paral. 32, 5. Solebant extrui alta et lata; non facile transcendere vel perforari possent, Jer. 51, 28. Superius latitudo paulisper deficiebat, ut spatium, in quo milites consisterent, superesset; et murus ciliens erat denticulatus, ut per incisuras missilibus pugnari posset. 2° Turres muris in certis distantis altè eminebant, operæ tecto plano, quod turric denticulata cinctum erat, Hujusmodi turres quoque supra portas extructæ erant. Tempore saltem regum erant perpetui in illis vigiles, qui omnia, quæ emittit conspiciebant, indicabant, et irruptione hostium conspedit, cornu classicum insonabant, 1 Sam. 15, 54; 18, 26, 27. 2 Reg. 9, 17, 19. 1 Paral. 17, 2. Nabum. 2, 2. In aliis quoque per regionem locis, præsertim celsioribus, turres paulo majores extructæ erant, in quibus præsidia excolebant, Jud. 8, 9, 17; 9, 46, 49, 51. Isa. 24, 6. Hab. 2, 1. Os. 8, 8. Jer. 51, 6. Hujusmodi turres solitarie rotundæ, ab Arabibus seductum æreâ vel castella vocantur, Hebræis nomine בְּצֻרֵי dicebantur, Jud. 9, 46, 49. 1 Sam. 13, 6. His excubiis comparantur prophete Ezech. 5, 16; 27, 11; 33, 1, 9. Os. 12, 15. Ab his turribus distinguenda sunt specula pastorum, 2 Paral. 26, 11; 27, 4, quæ progressu temporis non raro in turres, et demum in urbes munitas conversa sunt. Ex his explicanda est

phrasis: *A specula pectorum usque ad urbem munitam*. — 5° Muri introitus sinuati, ut latera oppugnantium aditus patenter, erant ultimo ævo Jerosolymæ, Tacitus Hist. V, 11. Orii hinc in mœnibus anguli, 2 Paral. 26, 15; ab Uzâ rege, 840 ante Christ., indicii sunt, et à Zephania, c. 1, 16, quoque memorantur. 4° Fossa agebat altitudinem moenium, et difficiliorum reddebat accessum hostium, 2 Sam. 20, 45. Isa. 26, 1. Neh. 3, 8. Ps. 48, 14. Si situs loci, uti Italyone, admittat, aqua complebatur. 5° Portæ primùm quidem lignæ et parvæ erant, et fores vectibus liquis claudabantur; demum verò majores et validiores factæ, et, ne incendi possent, laminis æreis vel ferreis obducuntur, quod item etiam in vectibus, ne clam incidii possent, observabatur, vel vectes ex ferro parabantur, et addita fuit sera, Ps. 107, 16. Isa. 45, 2.

§ 269. *Arma quibus cominus pugnabatur*. — Arma, quibus cominus pugnabatur, erant primùm quidem malleus et clava, sed ab Hebræis vix usurpata. Alia verò hujus generis arma erant: 1° Gladius, qui ab Hebræis singulari cingulo gestabatur, 2 Sam. 20, 8. 4 Sam. 17, 39; hinc phrasès: *Accingere se gladio*, i. e., *bellum inchoare; et gladium valere*, i. e., *bellum finire*, 1 Reg. 20, 41. 2 Reg. 20, 8. Gladii Hebræorum videtur fuisse breves; erant tamen etiam longiores. Jud. 5, 18, et alii genitâ acie instructi, Ps. 149, 6; Isa. 41, 15. Jud. 5, 16. Gladius conservabatur in vaginâ; unde phrasès: *Exstravit gladium*, Ps. 55, 5. Posturâ splendebat; quare tropicè pro fulmine venit, Ps. 7, 13; hinc Deo quoque tribuebatur gladius, qui à poetis, sanguine ebrius fingitur; imò quælibet pens aut calamitas, et ipse quoque sceleratus, tanquam gladius Deo ad puniendos alios representatur, Ps. 17, 45. Jer. 12, 12, 47, 6. Caterâ, קַרְבַּן , non ubique gladium, sed sæpè ut Arabibus, bellum significat, Deut. 5, 5. Lev. 26, 6. Jer. 11, 42, 48. conf. *paræcesis*, Math. 10, 51. 2° Hasta, Num. 25, 7, erat perlica lignea, cuspidè ferrâ munita; longitudo pro diversitate temporum et populorum variabat, sed nec 11 cubitis brevior, neque 24 cubitis longior erat.

§ 270. *Arma missiva seu jacula*. — Jacula videtur fuisse duplicis generis; nam 1° קַרְבַּן ferè semper jungitur armis velum, Ps. 57, 5. 1 Sam. 15, 21, 22; 18, 10, 21, 9; 23, 6. 2 Sam. 25, 18; in solis locis 1 Paral. 11, 41; 45, 34, majori scuto junctum legitur; quidquid sit, jaculum fuisse, liquet ex 1 Sam. 18, 11; 19, 40; 20, 53, quod fortissè nonnumquam pro hastâ usurpabatur: hinc 1 Reg. 11, 10, distinguitur per epitheton קַרְבַּן וְקַרְבַּן. Hæc jacula erant lignea, et cuspidè ferrâ munita. 2° קַרְבַּן jaculum significare, colligitur ex Job. 39, 25, ubi cum קַרְבַּן jungitur, conf. Job. 41, 20. Jos. 8, 48, 26. 1 Sam. 17, 6. Discrimen horum jaculorum ignotum quidem est; id modò ex Jos. 8, 48, 26, et 1 Sam. 17, 6, colligere licet, קַרְבַּן majus fuisse jaculum.

§ 271. *Arcus, sagitta et phaleræ*. — Arcus et sagitta sunt arma antiquissima, Gen. 21, conf. Gen. 9, 14, 16,

Sagittarii Hebræis erant permulti, 1 Paral. 8, 18, ioprimis extritibus Benjamin et Ephraim Ps. 78, 45. 1 Paral. 8, 39; 24, 2. 2 Paral. 14, 7; 17, 17. Ad velites pertinebant, qui gladio, scuto et arcu armati dicebantur, 2 Paral. 11, 17. Alia, non tantùm à sacris scriptoribus, sed etiam à profanis; sagittarii Persarum laudantur, Isa. 45, 18. Jer. 49, 35; 50, 10, 14, 22, 42. — Arcus erant lignei, rariores ærei, Ps. 18, 53. Job. 20, 24. Verùm lignei quoque passim antè validi erant, ut milites se mutuo ad eos tendendos provocarent. Ut arcus tenderetur, altera extremitas pedè in humo imprimebatur, manu sinistra flecebatur altera extremitas, et manu dextrâ chorda seu nervus adstringebatur; hinc de tensione arcus usurpatur verbum *calcare*, 4 Paral. 5, 18; 8, 40. 2 Paral. 44, 8. Isa. 5, 28; 21, 15. Jer. 46, 9. Si arcus laxior erat, dirigentem percutebat, unde *arcus dolosus* dicebatur, Ps. 78, 57. Os. 7, 16. Ne itaque vitaretur, in capsam recondebatur. Nervus ex loris, setis equinis, et ex tendinibus boum plexus erat, lias IV, 416, 242. Milites arcum in brachio seu humero sinistro portabant. — Sagitta primùm ex arundine, demum verò ex levioribus lignis, parabantur, et cuspidè ferrâ munitabant. Veneno quoque nonnumquam infecta fuisse, ex Job. 6, 4. Deut. 32, 24, vix concludi potest; frequentius per genitum lignicè ejiciebantur, Ps. 120, 4. Job 30, 4. Hinc tropicè pro fulguribus usurpatur, Deut. 32, 25, 43. Ps. 7, 44; 28, 5. Zach. 9, 14. — Forma phaleræ, Gen. 27, 5, erat pyramidalis, et in tergo; parte angustiori deorsum versâ, gestabatur, ut miles, manu dexterâ super humerum protensâ, sagittas exprimeret.

§ 272. *Funda*. — Funda antiquissimè accensenda est, Job 41, 19, 20. Funditiore ad velites pertinebant, et quâ, ut Benjaminite, manu sinistra aquæ ac dextera utebantur, per cæteris laudantur, Jud. 20, 16. 1 Paral. 12, 2. Diuturno exercitio opus erat, ut scopus lapide tangeretur, 1 Sam. 17, 49. Funditiore exercitii magna commoda prestabant; Diod. Sic. E. XV, 88.

§ 273. *Tormenta, arietes*. — Tormenta aris fabricatæ machine, artificia artificis, à rege Josaphat super turres et angulos moenium disposita sunt, 2 Paral. 26, 15; quous antiquiora esse videtur. Erant duplicis generis, catapultæ et ballistæ. Illæ erant, arcus majores, qui per machinam tendebantur, et non modò maximas sagittas et jacula, sed etiam grandiores trabes, summâ vi projiciebant. Ballistæ verò dici possunt majores fundæ, quæ æquè per machinam tendebantur, et magnos lapides et globos plumbeos jaciebant. — Arietes primùm ab Ezechiele, c. 4, 1, 2; c. 21, 22; cap. 26, 9, Chaldeis tribuuntur; ab his autem profectò excogitati non sunt; antiquior itaque est eorum ætas. Erant trabes longæ et robustæ, inprimis quæoræ, quarum extremitas arcu in cupit arietis conformata erat. Trabes hæc, à militibus brachiis portata, muro impellebatur, progressu temporis verò catenis in æquilibrio suspensa, à militibus contra mania, ut perforarentur, agitabatur. Milites hi sub tecto,

pellibus reconditis cooperto, à jaculis hostium tuti erant.

§ 275. *Equisitæ*. — De re equestri jam alibi plura diximus, quibus id unicuique addimus, Machabæorum quoque perspicissio, equitatum in montosis regione patriam prædesse, et hinc politos eò magis curasse, atque per hos vicisse. — Caraceni in bello asiaticis utantur, qui in exercitu Cyri equos hostium terrebant, et equites evocatos in fugam conjiciebant, Isa. 24, 7, conf. Xenophon Cyropæd. VII, 1, 22. — Elephantos primum in expeditionibus Alexandri occurrunt, et deinde celebres facti sunt. His juveniles machinæ instar turrium constructæ, impendebantur, et quilibet interitum 22 milites periculis; elephantem vero pedes circabant et incitantur, qui impetum regiam dicebatur, et hodieum, Infans, 1 Mach. 6, 33. Ipsi quoque elephantis protuberantia simul contra hostes pugnantibus, quare, et ad al. excitantur, ante faciem vino myrrinate potantur, 1 Mach. 6, 54, et 2 Mach. 3, 2. Conf. Seraili not. ad 1 Mach. 6.

§ 275. *Currae bellicæ*. — Arma, Hebræis quàm maxime terribilia, erant currae bellicæ, equitatu coævi, Exod. 14, 6, 9, 25, 28; 16, 48; sed primum in planitie pugnare poterant, Deut. 20, 4. Tim. 17, 16, 18. Jud. 1, 19; 2, 4, 5; 4, 3, 7. Ad currae Solomonis Hebræi quoque peractus hujusmodi currae habebant, et in his magnam vim reponebant, 2 Paral. 4, 14, 1 Reg. 10, 26; 22, 32, 35. 2 Reg. 2, 12; hinc currae tropæi pro singulari præsidio veniunt, 2 Reg. 2, 12, 15, 4. His curraibus, qui, ut alii omnes, duces rotis volebantur, jam equi duce addito terrore emulserant, jam etiam duce bigæ equorum pucto erant. Heros pugnatore currae insistebat. Curra in turrim constantios Xenophon, Cyropæd. VI, 1, 16, 17, refert; à Cyro excogitato fuisse, et ex his singulis 20 milites periculis. Curra erant in serpens, in extremitatibus acutum et etiam sulcatis axes, talibus ferreis longe præcurrentibus muniti, quibus, summa vi in hostes investiti, ingentes strages edebant.

§ 276. *Lusæ armorum*. — Antiquissimo ævo milites usum armorum singillatim disciebant, ad quod venatio opportunitatem occasionem præbebat. Quam verò ipsa quoque venatio usum armorum requiret; exercitum præcedere debuit; conf. Gen. 14, 13; 52, 6. Job. 16, 13, 14. Jud. 20, 10. 1 Paral. 12, 1. 1 Sam. 47; 52, 2 Sam. 18, 25. Hujusmodi lusæ armorum apud Hebræos obtinuisse, ex locis jammeris liquet, et id est, quod dicitur *discere bellum*, et hoc lusi exacti adiant bellum edocet, Jud. 5, 20. 1 Sam. 5, 5, 4; 20, 29, 30, 40. 2 Sam. 4, 22; 22, 33. Isa. 2, 4. Mich. 4, 9.

§ 277. *De ludis gymnasticis*. — Ludii gymnastici non erant quidem lusæ armorum; quàm tamen ludii militares essent, et juvenitiam ad tractanda arma et ad bellum præparant, hoc loco de illis agendum est. Graecorum erant, deinceps ab aliis gentibus adoptati, et sub Antiocho Epiphane à multis quoque Judæis adoptati, 1 Mach. 4, 14, 15; 2 Mach. 4, 12, 14, et deinde ab Herode introducti sunt. Amplia erant illis dedicata sedilia, *gymnasia*, in quadro oblongo extracta, et ex-

terius porticu circumdata. Pars orientalis, muro separata, ultra dimidium totius spatii occupabat, et tria hujus partis latera interna porticus occupabat; in quarto autem latere erant cubilia pro balneis, pro unctio corpore et ad depositionem vestium; cubiliæ medium dicebatur *gymnasion*, unde nomenquam totum ædificium ephelium denominatur. Area subdivisa nisi cum porticu, quæ in latere septentrionali duplex erat, dicebatur *gymnasion*, ubi concentricarum saltu, luctu, jactu disci, et castri; hinc totum ædificium intermedium palæstra dicitur. Pars occidentalis erat area oblonga, portico cincta, in qua athleta colu non tractabatur exercitabant; hæ porticus dicebatur *gymnasion*, à quibus alio quosdam sedilia partes dicte *gymnasion*, eo solo differant, quod porticus serie arborum cincta, superius imlo tecto aperte, et diambulationi dedicata erat. Extrema pars occidentalis erat stadium, in fortium majoris amplexibus dispositum, 425 passus geometricos longum, et per circuitum sedilibus gradatim altioribus instructum, in quibus spectatores considebant. In stadio concentricarum, impennis cursu pedestri et equestri, et cursum.

Athletæ, à quarto ante Christum sæculo, penitus nudi erant, nec vestibus impedirentur; soli qui discum jactabant, et qui epuribus volebantur, levem quamquam vestem retinebant, 1 Mach. 4, 16. Herod. 19, 1. Cassias, ad quem 1 Cor. 9, 26, alluditur, erant fortum, quod athleta dexterae manni et digitis alligabat, atque etiam involuto plumbo aut ferri aggravata, et deinde omnibus intensis viribus adversarium ictabat, *agrippa*, illo verò ictu devitare studebat. Cursus in studio, à quo Paulus 1 Cor. 9, 24, 27, 2 Tim. 4, 7, 8. Phil. 5, 11, 14, phrases mutatur, et ratione fiebat, ut quatuor simul ad scopum currerent, qui in altera extremitate stadii erat. Qui primus illum apprehendebat, victor erat; sed ipsi porro cum aliis tribus, et deinde rursus cum aliis currendum erat, donec omnes cursu vicisset. Victor omnium in quocunque genere ludii, leve quidem referebat præmium, *panctio*, nempe coronam ex ramis certarum arborum textam, sed honorificentissimam, 1 Cor. 9, 24. Phil. 5, 14, Coloss. 5, 15, 2 Tim. 4, 8. Ubiq. locorum victor accipiebat quoque frondem palmarum, Apoc. 3, 9, et splendidi indutus cum summis honoribus in orbem et domum suam deducebatur. — Res athletarum autem minima levis erat. Multum quidem vorabant, ut vires acquirent, id vero dumtaxat vespere; primumque ex rudi pane erat parvum, cum omnibus quibuscumque cibis rescebant. Victus plerumque 10 dies abstinate, necesse, mollior esens, olera et panis, progressu temporis visus carnis optime et assio cum rudi pane armis permisissus; vino autem et alio sexu potas abstinerebant, nec eis licebat muliere intineri, 1 Cor. 11, 25. — Certæ quoque ab eis leges præcipue observandæ erant, et qui eas transgressus fuit, pænitent, etiam victor esset, privabatur. Hinc erant ludorum iudices, qui non modo victorem designabant, sed etiam custodia locum invigilabant, 2 Tim. 2, 5; 4, 8. — Hoc ludus jam olim plures Græci et Latini carpebant; hinc nihil nu-

rum, potiori parti Judæorum invisos fuisse. Erat verò Judæis aliud ludus genus, quid in Palæstina adhuc tempore Hieronymi vigeat. Juvenes nempe levatione gravioris lapidis exercebantur, et qui lapidem omnibus reliquis altius levabant, victor erat, Zachar. 12, 5.

Theatrum, quod ab Herode et ejus filijs in Palæstina introductum fuit, erat ædificium formæ majores semicirculi constructum, at scena esset in diametro, sed in illa lineæ, quæ dimidium circuli claudebatur. Si sibi obversa erant theatra, dicebantur amphitheatrum, quod formæ ovali extractum erat, ut scena esset in medio. Sedes verò spectatorum erant adificata in orbem, gradatim altiores. Tectum non erat, nisi posteriori avo Romæ; alias colores vel pluvia lineis vel panis extensis arcebantur. In theatro hoc, non modo comædiæ et tragœdiæ agebantur, sed etiam congregationes populi habebantur, et legati quoque excipiebantur, Act. 12, 20; 19, 29. Reman etiam ludus gymnasticos et quidem sanguinolentos, in theatris agebant; nam dumtaxat et hostes quoque captos cogebant, ut in theatro cum bestis, vel inter se mutuo usque ad mortem pugnarent, aut etiam prælia representarent, conf. 1 Cor. 1, 9. Hebr. 10, 35.

§ 278. *Castri*. — Antiquissimo jam ævo præcui debita, ars quædam castra metandi viguit. Quæ apud Hebræos non veniebant, sequenti sunt. Meditullium occupato sacrum tabernaculum, tanquam palatium regis, prout alias in Oriente tentorium dicitur medium locum tenere solebat. Proxima tentoria erant Levitarum, qui, ut milites prætoriam, vigiliæ ad sacrum tabernaculum obstant. Familia Gerschon ad occidentem, fiebat ad meridiem, Merari ad septentrionem, et sacerdotis ad orientem ante introitum sacri tabernaculi, considebant, Num. 1, 53; 3, 21, 58. In aliq. distantia ad orientem erant Judo, Issachar et Zabulon; ad meridiem Ruben, Simeon et Gad; ad occidentem Ephraim, Manasse et Benjamin; et ad septentrionem Dan, Ascher et Nephthali. Ita populus in quatuor signa divisus fuit; et quodlibet agmen trium tribuum, suum habebat signum, 277. Familia tribuum habebant quodlibet proprium signum, 278, et quilibet Israelita se ad suum agmen et suum signum locare tenebatur. Hæc castra rotunda fuisse videntur, quælia manades metari solent. Hæc castrorum confirmationem subsecquentibus temporibus in exemplum imitationis tractam fuisse, aliæ occurrunt vestigia. In castris Sannis, 1 Sam. 15, 5, 16, neque nocturnas excubias deprehendimus, quæ tamen alias, si periculum immineret, agebantur, et statim tempore mutabatur, Jud. 7, 19, 1 Sam. 14, 16; 26, 14, 17. Quam autem dein sub regibus perperui essent in turribus miculam vigiles, præfocio in castris quoque nunquam decorat. Ignes quidem nocturni ante castra aiebantur; illam verò Hebræorum in Arabia Petræa nubem, nocte splendens, non fuisse, ut quipiam contendunt, hujusmodi castrorum lignem, ex Num. 9, 15, 25, evincitur. — Moses Num. 5, 1, 4. Deut. 25, 10, 15, præcepit: 1° ut inmundi extra castra degerent; 2° ut quilibet præter arma, fælix instructus esset, quo corpus delectata-

rum, terram efflueret, et excrementa rorsus terræ conlegeret, quod nunc quoque Oshmani observant, Busbeque, epist. III, p. 230.

§ 279. *Tinera militaria*. — Similis ordo ab Hebræis observabatur in itinere. Quando milites super sacro tabernaculo ascendebat, Num. 9, 15, 25; sacerdotis buccinas argenteas classicum canebant, et mox à plagâ orientali Judo, Issachar et Zabulon, motis castris, iter infrediebantur. Clangore hebraicarum, secundo, ex plagâ meridionali Ruben, Simeon et Gad sequentur. Nunc levitæ, partes sacri tabernaculi et arcem fœderis portantes, procedebant, quos ad tertium clangorem, ex plagâ occidentali sequentur Ephraim cum Manasse et Benjamin, et ad quartum Dan, Ascher et Nephthali, ex plagâ septentrionali exsurgentes, tanquam agmen ultimum, exercitum claudebant. Quilibet vestilium et signum suum sequentur. Nube rursus descendente, eodem ordine castra movantur, Num. 2, 4, 5, 10, 17, 18, 25, 31; 10, 5, 8, 23, 38. Hunc ordinem in Palæstina demum non potuisse observari, vix opus est monere.

§ 280. *Signa militaria*. — Signa erant 4 1/2 cubitibus agnum proprium. Hæc quatuor signa videntur fuisse majora vexilla, scilicet quatuor coloribus præcipuis, albo, purpureo, coeruleo et hyacinthino distincta; Judo adhibita in primo vestilo Judo, leonem; in secundo Ruben, hominem; in tertio Ephraim, taurum; et in quarto Dan; Cherubim; fœsse ac pictos, quod ex Gen. 49, 5, 17, 22 deproptum, sed incertum est. Conf. Bonnet, ad Num. 2° 178 cubitibus majore famulæ signum, fortasse peracta vel hasta, in cuius extremitate frondes vel alii similes quosdam res alligatæ erant, progressu temporis fortasse elapsus adstrictus fuit. 3° non erat signum portabile, sed stipes vel portica terre infixa, ut ex Num. 21, 8, 9, liquet. Erigebatur in altis montibus, quo civitas conspecto milites congregarentur; quare ad cretam hanc partem cornu quoque bellico clangebatur, et barrius clabatur, Isa. 5, 26; 15, 2; 48, 5; 50, 17, 40, 22; 62, 10, 15. Hinc colligitur, in summitate vexillum affixum fuisse, quod vento agitatum, civitatis conspicebatur. Isa. 55, 22. Jer. 4, 6, 21; 51, 2, 12, 27. Ezech. 37, 7.

§ 281. — *Bellum*. Ante bellum ethnici interrogabant oracula, prestigiosiores, naturologos, necromantias, 1 Sam. 28, 1, 10, divinos, et etiam sortem, quæ sagittis silverorum colorum jactebatur, Isa. 41, 21, 24. Ezech. 21, 21. Hebræi, quibus hæc omnia interdita erant, olim consulantur Urin et Thammia, seu sortem saceram, Jud. 4, 1; 20, 27, 28. 1 Sam. 24, 37; 23, 3; 25, 2; 28, 6; 30, 8. Post Davidem autem reges, proprimis affecti erant, jam prophetas, jam pseudoprophetas de exitu belli in consilium vocabant, 1 Reg. 22, 6, 15, 2 Reg. 19, 2, seq. 20, seq. Numini quoque sacrificia offerantur, quod dicebatur se ad bellum evocare, Isa. 15, 5. Jer. 6, 4; 51, 27. Joel. 4, 9, Obad. 1. — Bellum indiciebatur quidem, et nonnunquam etiam de compositione tractabatur, 2 Reg. 14, 8. 2 Paral. 20; 27. Jud. 11, 13, 28; et sic hæd-

quamquam semper observatum fuit, 2 Sam. 10, 4, 12. Hoste inopinatus irruente, vel bello repente exorto, populus missis auxiliis, clangere cornu bellici, clamoribus in montibus, donec ex aliis montibus responderent, et signis illis 22 ad arma vocabatur, Jud. 5, 27; 6, 24; 7, 22; 8, 25; 11, 10; 19, 29, 50. 4 Sam. 11, 7, 8. Isa. 5, 26; 15, 2; 18, 5; 50, 17; 49; 2; 62, 10. Expeditio plerumque inchoabat vespere, 2 Sam. 11, 1, nec caloribus aestatis interrompebatur; hiemalia autem agebantur. Compositio belli per duellum, in Bibliis non occurrit; nam 1 Sam. 17, 5, 11, provocatio est, qualis in Homero frequens offenditur, quia ab ea compositio belli penderet. — Bellum ab Orientalibus, ut divinum iudicium respicitur, in quo Deus ipse gentibus jus dicit, et victorem absolvit, victam autem condemnat, 2 Paral. 20, 12. Isa. 66, 15, 16. Hinc in lingua hebraica, *aramat* et *arabica*, verba, que puritatem, innocenciam, iustitiam significant, ad victoriam, et verba improbitatis et iniustitiae ad cladem transferuntur, Ps. 7, 9; 9; 9; 26, 4; 55, 24; 45, 4; 75, 5; 76, 15; 78, 9; 82, 8, etc. Eadem quoque translatio observatur in vocibus auxilium significantibus, quia Deus gentem victorem adjuvat.

§ 282. *Acies*. — Ante praelium arma parabantur, clypeus umbrabantur, atque cibis sumebatur, ne vires instantibus laboribus decissent. Jer. 46, 5, 4. Isa. 21, 5. Milites, et imprimis duces et reges, nisi forte nosci volent, Reg. 22, 50, 54, splendidissimum apparatus assumebant. — Exercitus in aciem ordinabatur, quod dicitur *סדרו כצבא*, et iam Gen. 14, 8, atque deinceps persæpe occurrit; nihil tamen attingitur, ex quo colligi possit, qualis fuerit acies; triplex modo agmen, ut videtur, coram dexteram et sinistram, atque centrum, uti et praefecti terciae partis, septus memorantur. Gen. 14, 14, 15. Jud. 7, 16, 19. Exod. 14, 7; 15, 4. 2 Reg. 7, 2; 17, 19; 9, 23; 25, 10, 25. Ezech. 15, 25. Genus quoddam phalangis fuisse, dubitari vix potest. Acies disposita nonnumquam, imprimis si periculum instabat, longa iinera conferebat, uti quoque Hebraei in acie, ex Aegypto egressi sunt, Exod. 15, 18, conf. Jos. 1, 14; 4, 12. Jud. 7, 11. De exercitu appropinquante emittens non carnaliter nisi nubes polverum; in minori distantia appropinquat fugam armorum, donec tandem ipsi ordines conspici fierent, Ezech. 26, 10. Isa. 14, 51. Xenophon in Exod. Cyri 1, 8, 5. — Ante praelium milites Hebraei a sacerdotibus, sermone ad fortitudinem animandi erant, Deut. 20, 2, quod recentiori aevi duces et reges praestabant, 2 Paral. 15, 4; 20, 30. Nonnumquam a Propheta, vel eo praesente sacrificium offerebatur, 1 Sam. 15, 8, 15. Rebutique sacerdotes buccinis sacris classicum canebant, Num. 10, 9, 10. 2 Paral. 15, 12; 14, 1. Mach. 5, 24.

§ 285. *Praelium*. — Graeci ab acie hostili 4 vel 5 stadiis distantes, canebant Paena, cui simile quidpiam occurrit 2 Paral. 20, 21. Dein conclamabant, et quoque Hebraei quoque usitatum fuit, et dicebantur *וידעו דודו סדרו דודו*, Jos. 5, 20 1 Sam. 17, 52. Isa. 5, 20, 50; 6, 3, 16, 20. Jer. 4, 19; 23, 30; 42, 45.

Clamor hic Jud. 7, 20, erat: *Gladus Jehova et Ge-deon*; aliis fortasse saltem nonnumquam erat clamor inconditus sine certis verbis. Ipsa quoque processio exercitus cum armis, curribus et equibus, ingentem strepitum excitabat, qui fremibus maris aut exundantium aquarum comparatur, Isa. 17, 17, 20. Jer. 38, 2. — Praelia in Bibliis non describuntur, sed paucissimis attinguntur. Velites procul dubio, aut apud alias gentes, praelium inchoabant; tandem phalanx protensa hastis citissimo cursu in hostem irruibat; hinc velocitas cursus in Bibliis magna laus militis, 2 Sam. 2, 49, 24. 1 Paral. 12, 8, 18. Ps. 48, 54, 55. Persæpe singuli milites cum singulis manus contulisse videntur, ut fortitudine ferè omnia agerentur; hinc milites exacerbat, magnas strages edebant, et clades erant ingentes, 2 Paral. 15, 17. Stratagemata sæpe recurrens erant, divisio exercitus ex insidiis adori, Gen. 14, 1, 16. Jos. 8, 12. Jud. 20, 59. Dolus quoque malus in hostes licitus habebatur, in Bibliis verò non occurrit, nisi Gen. 34, 23, 34, ubi autem reprobat; nam factum Jabel Jud. 4, 17, 22, est potius minus recta exceptio in collisione officiorum, quam dolus malus. Orientalium aggressio semper est, et erat quoque olim, vehemens; si verò in fortis irruunt adversarios, terga vertunt, mox rursus majori impetu adorturi; Romanorum verò nullum erat in acie stare, et impetum hostium sustinere, ad quod aliquid 1 Cor. 16, 5. Gal. 5, 1. Eph. 6, 14. Phil. 1, 17. 4 Thesi. 3, 8. 2 Thesi. 2, 15.

§ 284. *Obsidiones*. — Si hostis imminere urbi, excubie in turribus sedulo vigabant, et etiam in verticibus montium consistebantur, et, quae observabant, per signa vel per nuntios significabant, Jerosolymae fontes quoque extra urbem obstruebantur, Isa. 22, 9, 11. — Hostes urbem, vel inopinatus opprimebant, vel ex insidiis, aut ex prodicione capiebant, vel assultu occupabant, vel fame et siti ad deditionem cogebant. Obsidiones, defectum machinarum, quibus moenia perirentur, diuturniores erant, et quibus non suscipiebantur, nisi alia media fessissent. Ante obsidionem urbis ad deditionem invitabantur, Deut. 20, 10. Isa. 56, 1, 20; 56, 8, 20. Si obsessi pacificationem se dedere cogitabant, proceres ex urbe in castra hostium egrediebantur; hinc *egredi vel eire* idem est ac, *pacificationem urbem dedere*, 1 Sam. 11, 5, 10, 11. 2 Reg. 18, 21; 21, 12. Jer. 21, 9, 38, 17, 18. 1 Mschab. 6, 49. Antiquissimo aevi hostis urbem coronâ simplicis, duplicis, aut etiam triplicis cingebat, et assultu urbem capiebat, quod et recentiori aevi fieri consuevit, si spes successus affulgebat; hinc descendunt trix: de obsidione phrasae: *Contra castra urbem metrori*, et *ingustiare*, quia obsessi iam fuga interclusi erant, Jos. 10, 5, Jud. 9, 50. 1 Sam. 11, 1. 1 Reg. 19, 47. 2 Reg. 25, 1. Isa. 29, 5. Nota autem iam aetate Mosis erat quoque circumvallatio, et vallum seu agger Deut. 20, 18, 20, etsi deia primùm 2 Sam. 2, 15, memoratur.

§ 285. *Circumvallatio*. — Circumvallatio ex coronâ militum circa urbem orta est; quàm enim exercitus

sæpe longiori tempore urbem coronâ cingeret; castra pro fossam contra eruptiones obsessorum muniebat, et, ne à tergo facile impetu posset, aliam fossam extrinsecus, priori parallelam, parabat. Ha fossae diuturniori obsidione dilatabantur, et ex terrâ effosâ utrinque murus et turres extruebantur; ita novum contra urbem munitionum munimentum exsurgebat in quo exercitus tuò degabat. Haec circumvallatio, de qua dicitur 2 Reg. 25, 1. Jer. 32, 4. Ezech. 4, 2; 47, 17; 21, 17; 37, 8, ita conclusit incolas urbis, ut fame, morbis, et hostium missilibus, lentè conficerentur, 2 Reg. 6, 28, 51. Ezech. 4, 10, 15; 5, 10, 15; 16, 47. Jer. 32, 24; 54, 17.

§ 286. *Vallum seu agger*. — Vallum seu agger primum medium fuit, quo alta et valida moenia superabantur, nempe declivis mons, ex aggesta terrâ paratus, trabibus ex utraque parte, ne dirueret, munitus, versus moenia semper aliorum, ut tandem illa aquaret. Hic agger à circumvallatione oblique versus debiliorem munitionis partem exaggerabatur, et id dicitur: *שש סללה לדרך*, 2 Sam. 20, 45. 2 Reg. 19, 52. Jer. 6, 6; 52, 24; 55, 4. Ezech. 4, 2; 17, 17, 25; 26, 8. In aggerem missilibus pugnantibus obsessi, et hostes ex aggere in moenia arma emittabant, donec arietem admovere possent, ut moenia perforarent vel pertransirent, ubi obsessi non raro intrinsecis secundam murum extruebant, et proximas domos, ut interiorum acquirere, diruebant, Isa. 22, 10. Interdum captos hostes insigniores in muribus flagellabant, vel interficiebant, aut sacrificabant, ut hostes ad discessum permoverent, 2 Reg. 5, 27. Muro autem perrupto, Ezech. 21, 27, hostes mox irruptentes, majorem partem moenium diruebant, quod et aliam fieri consuevit, si urbs pacificationibus dedita fuit, 2 Reg. 14, 15. 2 Paral. 25, 25, 24. Ceterum *sanibus trahere urbem in vallum*, 2 Sam. 17, 15, est vana jactatio proverbialis.

§ 287. *Connectiva victoriae*. — Victor olim arbitrario quidem iure in victos utebatur, humanitas tamen laudabatur. Victores omnia, non modo pecora, segetes, fructus ipsorumque agros, hortos, domos et deos seculi, sed etiam uxores et proles sibi attribuebant, et in servitum vendebant, imò crebrò quoque urbes ipsas evertent, 2 Sam. 5, 21. 2 Paral. 25, 14. Os. 10, 5, 6. Jer. 46, 25; 48, 7; 15, 46. Virgines et uxores violabantur, Lam. 2, 11. Isa. 15, 16. Proceres, et quicumque insigniores, milites et officices qui arma parare et munitiones extruere possent, in dissitas regiones deportabantur. Victores tamen nequaquam omni suo jure utebantur, sed plerumque reges ipsos populos permittent, et solummodo fidei suae adstruebant, ac tributa exigebant, ut nonnisi defectionibus et rebellionibus iteratis coacti, ad illa extrema descenderent, Gen. 14, 4. 2 Reg. 25, 51; 24, 1, 14. Isa. 24, 2. Jer. 26, 5, 6, etc. Capti autem omnibus spoliabantur, et nudi in servitum ducebantur. Si urbs vi capta fuit, omnes viri interficiebantur, mulieres et proles in servitum redigebantur, et levissimo quoque pretio vendebantur, Mich. 4, 11. Joel. 4, 5. Isa. 47, 5, 20,

54. 2 Paral. 28, 9, 15. Ps. 44, 45. — Hinc tantum plangens eorum qui victi erant. Fugiebant, qui poterant, Isa. 5, 6; 16, 1. 6. Jer. 4, 10, 15, 41, 5; 45, 6. Qui manebant aurum et argentum abiecerant, ut ab immanitate militum tutiores essent, Ezech. 17, 49, confugiebant in specus in verticibus montium, et in rupes, quae idèò refugio pro religio et asylo veniant, ut ipso quoque Deus saepe rupes dicitur, Jud. 20, 47, 48. Jer. 4, 29; 16, 10; 22, 20. Ezech. 7, 7, 17. Isa. 26, 4. Haec calamitatem prophetae nonnumquam representant tanquam gravem ebrietatem, cuius incommoda à generosis illarum regionum vinis multò majora sunt; et quemadmodum sors hominis dicitur calix, ita quoque haec sors tristissima dicitur calix tibationis, Jer. 25, 15, 51. Nah. 3, 11. Zach. 12, 2. Ps. 75, 9.

Victor, si ager ultor injuriarum, non raro arbores succidebat, fontes obstruebat, agros lapidibus opplebant, et solum in multis annos reddebat sterile. Id Hebraei qui dem, Deut. 10, 19, interdum erat; at praetermissum non fuit, 1 Paral. 20, 1. 2 Reg. 5, 18, 25. Capti reges et proceres vinciebantur, excubabantur vel munitabantur, humi prostrati pedibus calcabantur, et interficiebantur. Capti nonnumquam quoque super spinas prostrati, serrâ dissecabantur, vel machinis triurionibus contrebantur, 2 Sam. 12, 21. 1 Paral. 20, 5. Jud. 8, 5. Non raro senes et proles et mulieres interficiebantur, e cadavera prolium in acervos accumulabantur, 2 Reg. 8, 12. Os. 10, 14; 14, 1. Isa. 15, 17, 18; imò uteris quoque gravidarum dissecabantur, Isa. 15, 16, 18. 2 Reg. 8, 12. Amos. 1, 15. — Lex Moysi similia non praecipit; nam nec exisio Channanzorum, de qua postea loquimur hinc pertinet, neque etiam hinc trahi potest anathema, sem votum irrevocabile, quo omnia viva interfectioni, reliqua vel igni vel sacratio addecebantur, urbs solo aequabatur, et locus salsus conspangebatur, maledicto addito in illum, qui rursus urbem edificaret, i. e., munitionem restitueret, Lev. 27, 21; 28, 29. Num. 18, 14. Deut. 15, 17; id enim in exemplum iustitiae vindicatur, in urbes idololatrias, ad deterrandos alios statum erat. Afoque populi victi solum tributarii fiebant, 2 Sam. 8, 6; 14, 2. 2 Reg. 14, 14; sed hoc ipsum olim erat magno ignominia, quae in deos quoque, tanquam imbecilles, reduebat, 2 Sam. 8, 18; 14, 2; 2 Reg. 19, 8, 15. Isa. 7, 20. Ps. 9, 21.

Victores gaudio et letitia diffinebant. Victoriâ multae ex montibus proclamabantur, Isa. 42, 11; 45, 9; 52, 7, 8. Jer. 50, 2, 25. Ezech. 7, 7, 17. Nah. 2, 1. Milibus et victoribus omnes, et ipsi quoque mulieres cantantes et saltantes, occurrebant, Jud. 11, 34, 37. 1 Sam. 18, 6, 7. Epinicia exarabantur, et heroum quoque, qui occiderant, laus canebatur, 2 Sam. 1, 17, 18. 2 Paral. 35, 25. Jud. 5, 4, 51. Deut. 15, 1, 21. Erigebatur victoriae monumenta, 2 Sam. 8, 15. Ps. 6, 1, et arma hostium templis consecrabantur, 1 Sam. 31, 10. 2 Reg. 8, 7; 11, 10. 1 Paral. 11, 10. Beud meritis dona et matrimonia honorifica offerebantur, Jos. 15, 7. 1 Sam. 17, 25; 28, 17; 2 Sam. 18, 11. Sub Davide ordo quoque heroum honorificentissimus in-

stittus erat, 2 Sam. 25, 8, 39. 1 Paral. 11, 10, 50. Cadavera hostium à pluribus gentibus, arboris et feris disseperta relinquebantur. Id prophetae, ut convivium stant, quod Deus, iudex populorum, feris preparat. 1 Sam. 17, 46. Jer. 23, 33. Zeph. 1, 7. Non raro quidem cadavera insignium consanguineis reddelantur, 2 Sam. 9, 32; 21, 14. Ezech. 39, 11, 14. 2 Mac. 12, 15; interdum vero contumeliosis afflicionibus, Jul. 7, 27. 1 Sam. 51, 8. Hebraei ab leges de immunditie, cadavera sepelire, et milites se ab immunditie, tactu cadaverum contraria, purificari debebant. Num. 31, 19, 21.

§ 288. *Rigor antiqui juris bellici.* — Jus belli olim ubique terrarum erat rigorosum et fames; utare Hebraeis condonandum, si non inquam eorum rigore nisi sunt, ut per huiusmodi exempti alii gentibus ferocem incurerent, eas ab offensivissimis detererant, et sua tranquillitati consulerant. Nec omnia, quae egerint Hebraei, profana aut excedenda sunt, 2 Reg. 15, 16. 2 Paral. 25, 12. Jud. 8, 4, 21. 20, 1, 50; neque etiam omnis rigor, quo nisi sunt, damnandus est; nam iure gentium naturalis hoc fuit ut mortis mala inferre, quod et quae ad alios gentes à Hebraeis detererant, necessaria sunt. A mansuetudine autem et immunitate gentium dependet, quae mala ad hunc usum sollicita. Si multitudo rerum facit nunc in Europa jus belli, merito consensus popularum, humilibus est; hoc iure antiquum non poterant, nisi vellet omnia aliorum lesionibus potero. Num. 31, 14, 15. 2 Sam. 12, 31, coll. 2 Sam. 10, 1, 5; 11, 1. Amos 1, 13, et 2 Sam. 8, 2, coll. 2 Reg. 5, 27. Amos 2, 4. Hebraei tamen pernaeque erant aliquantum mitiores, 2 Sam. 8, 2. 1 Reg. 20, 50, 45. 2 Reg. 6, 31, 25. 2 Paral. 28, 8.

§ 289. *Hebraeorum ius belli in Chanaan.* — Causa expulsiōnis Chanaanitarum, Gen. 15, 16, dicitur fuisse morum corruptio, quae descriptio Avienis Sapient. c. 12. Moses quidem singula Chanaanitarum flagitia non enumerat; neque eam erat opus, quia satis compta ea essent Hebraeis. Inquit tamen Deut. 12, 31: Omnes abominabiles, quae avertant Dominum, facerent, diis suis offerrent filios et filias, et comburent igni. Tale igitur ac tam detestabile hominum genus delere valens Deus usus est operi Hebraeorum, quibus regnum Chanaan concessit, ut, adversus alteros iustitiam suam exerceat, sed erga alteros beneficentia uteretur, atque ut in aliorum exemplo edoceri divinis precibus temperare, fidesque ac barbaros mores averti discerent. His positus, quibus satis superque vindictam occupati regibus Palaestiniensibus per Hebraeos, non erit tamen supervacuum cetera superscribi, quae, quantum non diserit in S. Scriptura dicuntur, tamen ex historiis Patriarcharum legitime concluduntur (1).

(1) Monachus, de Repub. Hebr. L. 1, c. 2, quae 9. Nec desunt graves auctores, qui non tam primo occurrunt, quam repetitam ab Hebraeis fuisse Chanaanitum dicitur. Parrò S. Augustinus etiam e causam affert propter quam Chanaanos solo, quod e iosepho, extirpare placuit, ita enim scribit: Quia Chanaan excepto illo peccato, quod possessionem

Abraham enim Deus regionem Chanaan promisit cum servis et gregibus suis, pascuca hujus regionis occupaverat, atque potius, quos solit, et altarios, quae edificavit, voluntatem, sibi hanc regionem propriam habendi, declaraverat, Gen. 12, 5, 6, 8, 9; 21, 25, 50, conf. 15, 4; 14, 18; 15, 7, 15, 21; 17, 8. Conf. supra § 45. Illo patriarcha suo dein non Isaac, sed Isaac reliquit, qui rursum eam non Isaac, sed Jacobo assignavit. Chanaan quidem iam erat in regione, Gen. 12, 6; sed pauci, qui aliquos dumtaxat districtus tenebant. Patriarchae itaque hanc partem sibi propria reddiderunt, et 215 annos possederunt, neque Jacob et filii eius, in Aegyptum migrantes, regionem abdicarunt; animo enim revertendi discesserunt. Gen. 58, 21, 22; 48, 7, 21, 22; 40, 1, 30, conf. 4 Paral. 7, 21, 24. Mutantibus autem illis in Aegyptum, Chanaan etiam, illa pars occuparunt, atque Hebraeis regione excoercent, qui proinde iura suo regionem retinebant, et quousque species cessionis spontanea utilis affugerit, iure armis vincuntur. Transactionem pacificam offerre, Chanaanitarum fuisse, quibus sui Hebraeorum apprimè notum fuit; quod si res armis experiri milerunt, omnia consecraria sibi impare debebant. Jos. 11, 19; 5, 26. Conf. Iussus Hermon. sacra vol. 1, p. 90, seqq.

§ 290. *Præda, stipendium.* — Ad consecraria victoriae spectat imperitis præda, quae militum labores remunerabat, et hinc eis singulare iustitiam creabat; Gen. 49; 27. Exod. 15, 9. Jud. 5, 50. Isa. 9, 2, 5. Joel 4, 4. Ezech. 29, 18, 20. Pa. 419, 162. Milites enim antiqui auro, etiam sub regibus, exceptis praefectis et praetorianis, stipendio carebant, sed ex suis facultatibus, et ex illis, quae à parentibus submittuntur, victabant, Jud. 20, 10. 2 Sam. 17, 17, 20. Recentiori demum auro reges antoniam in urbibus deponebant, 2 Paral. 17, 12; 52, 28. Milites conducti, fortasse exemplo Phoenicum, Ezech. 28, 14, occurrunt quidem 2 Sam. 10, et 2 Paral. 25, 6, 9; sed de præda nihilominus participabant, ut necesse non militibus, sed regi, eos edocenti, soluta fuisse videntur. Sub iosepho persistit stipendium militare invaluit; ut præda premium militum manui. Machabim, exemplo Graecorum, stipendia solvebant, 1 Mach. 14, 24. Hæc stipendium in novis Fœderis saepe occurrit, et sicut tropæ usurpat, Luc 3, 14, Rom. 6, 25. 1 Cor. 9, 7. 2 Cor. 11, 48. 2 Tim. 2, 4. — Præda autem deputabatur non modo bonis quaecumque, sed etiam captivi

et alienam invasent, multa nefanda et inaudita crimina committebant, in tantum, ut quando Dominus et Sodomam et Gomorram subvertit, dixisse legatur: *Necem enim completi sunt iniquitates Amorem et expectabant Dominum, ut aut convertere recusat, et agerem peribentiam; aut certe si convertere nolent, crimina criminibus cumulant, et peccandi mensuram implent, iustissimum Dei sententiam sustinerent.* Quia ergo eos dupliciter invenit reos et divina censura, pro eo, quod et terras alienas invaserunt, et postea scelera et crimina inaudita commiserant, iusto iudicio puniuntur, et Israelitico populo antiquorum peccato reformatur. Hæc Anger et sinus.

viri et mulieres, puellæ et pueri, imprimis in urbibus vi capti, in quibus omnes in servitium redigebantur. Gen. 14, 11, 12. Jud. 6, 50. Milites Hebraei, Num. 31, 43, 54, sibi attribuebant quidquid arripuerant, exceptis solis pecuniis et hominibus. Res magis pretii in eorum bellidus sibi vindicabat, Jud. 3, 24, 25, quod David imitatus, thesaurus pro constructione templi coegit, 2 Sam. 8, 11, 12; 12, 50. 2 Paral. 28, 14, 19; 29, 2, 5. Peronas autem et homines congregantur; et numerati, in duas partes dividebantur, quarum altera cedebat illis qui domi remanserant, sed hi quinquagesimam partem levitis tradere debebant; altera vero ad milites pertinebat, qui quingentesimam dimittant partem sacerdotibus tradebant; conf. Gen. 14, 20. Inter milites partitio erat æqualis, sive proelio interfuerint, sive interiora castra custodissent, 1 Sam. 30, 20, 25. Hinc, ut portiones fieri possent æquales, pecoras et homines capti, venditi, et pecunia distributa fuisse videntur. Ast si urbs anathematizata subjecta fuit, præda omnia interdicta erat; raro exceptio locum habuit, Deut. 2, 34; 5, 7. Num. 31, 5. Lev. 27, 28. Jos. 6, 24, 25, 28; 10, 28, 50; 11, 11.

Præda, quam retulerunt Hebraei ab Aegyptiis, Exod. 3, 22, 14, 2, cedebat, momento Bunsferio ad Exod. 8, 27, in compensationem servituti, et laborum, quos ut ante petierant Hebraei in Aegypto. Adde omnia quae Hebraei secum auferre non poterant, Aegyptiis relicta fuisse.

Part III.

DE ANTIQUITATIBUS SACRIS.

CAPUT PRIMUM.

CONSPECTUS HISTORIE RELIGIONIS BIBLICÆ.

§ 291. *Religio usque ad diluivum.* — Protoparentes nostri, omni experientia destituti, ab ipso Deo educantur, et ad agnitionem Creatoris et gubernatoris universorum, atque ad morum disciplinam duccuntur, imprimis per illud interdictum de arboribus cognitionis boni et mali, id est, in ejus interdictio ratio hominis cognitio boni et mali moralis excolebatur erat; in eum permissis, 27, 21, 727, ex usu loquendi hebraico, significat, Gen. 2, 8, 20. Hinc nemo primus homines observavit, non solum esse eis aliquid intelligentis arguentium, à quo ipsi et omnia alia dependant, sed etiam, non pro lubitu quocumque esse agenda, sed discernenda, quae hinc supremo rerum omnium Domino placerent et quo displicerent. Ex exigentia quae vitandam interdicti violationem est, discobant protoparentes iustitiam Dei, sed simul etiam speciem misericordiae ejus accipiebant. Deus enim, postquam penam serpentis inflicta exhibuerat, malofici, quoque, eorumque posteris amittare volebat, gravitatem temperavit, promissio his *Aspice*, qui enim ex femina nasceretur, et serpentem, invisum istam acervum inlucum, omninque malorum auctorem, tandem conciliatum esset. — Accessit redargutio Caini in fratrem exacerbati, et ejusdem deinceps fra-

tricide relegata perniciosa, qua, coarctis et posteris ob oculos versans, perpetuo iudicabat, malum esse Deo existens, et panā dignum. — At progressu temporis quum plura delicta manerent impunita, plurimi, senauntialiter et levitate alerepti, negligebant illa monita divina in latus posita, atque peccatoribus opprimere hinc infirmos et debiles, omniaque cadentes et sanguine complerant. Res jam, circa annum 255 post hominis creationem (Gen. 4, 26, 6, 1), eò delapsa erat, ut Dei cultores necessarium esse dicerent, sibi nomine filiarum sui creatorum Dei, distinguere à collisus tantquam filis hominum, qui Dei oblit, humano impetu ad quaecumque audenda abripiebantur. Hoc malum per commissa cultorum Dei cum filibus hominum, i. e., irreligiosorum, latius serpsit, hinc enim uxores, familias quoque piorum corrupuerunt, quibus informatorem probum, ad quam matres plus quam patres contrihibunt, negligenter, atque ipsi progremum nequebant relinquere. Hinc corruptio panio post omne genus hominum ita pervasit, ut rejectis Dei monitis per spiritum propheticum, Gen. 6, 5, nihil proficerent; quare diluivum subsecutum est. Conf. infra, § 294.

§ 292. *A diluvio usque ad Abraham.* — Hoc terribilis omnium viventium strages, 120 annis antes, Gen. 6, 5, annuntiata fuit, ut Noehi familia agnosceret, eam esse à Deo immisam, ut insigni hæc facte, cujus memoria facili per omnes generationes conservaretur, patet, esse summum universorum gubernatorem, cui vilia hominum displicent, et qui, etsi longuissimis, nihilominus in scelerosos debita amittaverit. Accessit post diluivum monitio divina, omnem homicidam morte plestem esse, et nullum pro diluivum fore; atque hæc securitatis signa vix vix, acral in nubibus, amata fuit. Posteris Noehi hæc doctrina ante mente reposerant, et, consilio a diluvio terram, ne dispergerentur, divinitus disparto, facili observabant id Deo displicente. Ita quoque illud, quod Neorod aggressus est, vi regum sibi condens, reprobatum, quod ipsum nomen Neorod, rebellis, et proberium; sicut Neorod remanet potens coram Jehova, inquit. Ast progressu temporis, homines rudes, sibi consulere non valentes, et imaginatione divi, capere diversis objectis vim sublimiorum et altissimi tribuere, et aliis oculis expectato. Ita in amina transformata sunt saxa, arbores, animalia, venti, fluvii, sol, luna, astra, defuncti homines, etc. Accesserunt demum imagines sculptæ, idaria, templi, etc. Primum quidem, Deum creatorem et gubernatorem universorum, et hæc creaturas simul venerantur; panō autem post, Dei oblit, hæc solas adorabant, et eim hæc facta munia morum prohibent non currant, disciplina quoque morum magis magisque negligebatur, ut tandem plurima gravissima scelera nihil fierent, imò et in cultum deorum vertentur.

§ 293. *Abraham, Isaac et Jacob.* — Corruptio hæc novâ se latius diffundente, Deus vocavit Abrahamum, cujus majores inde à primo homine religioem et morum probitatem custodierant, Gen. 5, 1, 2; 11, 10,

stittus erat, 2 Sam. 25, 8, 39. 1 Paral. 11, 10, 50. Cadavera hostium à pluribus gentibus, arboris et feris dissecta relinquebantur. Id prophetae, ut convivium staret, quod Deus, iudex populum, feris preparat. 1 Sam. 17, 46. Jer. 23, 33. Zeph. 1, 7. Non raro quidem cadavera insignium consanguineis reddelantur, 2 Sam. 9, 32; 21, 14. Ezech. 39, 11, 14. 2 Mac. 12, 15; interdum vero contumeliosis afflicionibus, Jul. 7, 27. 1 Sam. 51, 8. Hebraei ab leges de immunditie, cadavera sepelire, et milites se ab immunditie, tactu cadaverum contraria, purificari debebant. Num. 31, 19, 21.

§ 288. *Rigor antiqui juris bellici.* — Jus belli olim ubique terrarum erat rigorosum et sanguis; itare Hebraeis condonandum, si non inquam eorum rigore nisi sunt, ut per huiusmodi exempti alii gentibus ferocem incurrerent, eas ab offensivissimis detererant, et sine tranquillitate considerant. Nec omnia, quae egerint Hebraei, profana aut excusanda sunt, 2 Reg. 15, 16. 2 Paral. 25, 12. Jud. 8, 4, 21. 20, 1, 50; neque etiam omnis rigor, quo nisi sunt, damnandus est; nam iure gentium naturalis hoc fore tota quoque mala inferre, quod et quae ad alios gentes à Hebraeis detererant, necessaria sunt. A mansuetudine autem et immunitate gentium dependet, quae mala ad hunc usum solvantur. Si mitis rerum facti nunc in Europa jus belli, merito consensus popularum, humilibus est; hoc iure antiquum non poterant, nisi vellet omnia aliorum lesionibus potero. Num. 31, 14, 15. 2 Sam. 12, 31, coll. 2 Sam. 10, 1, 5; 11, 1. Amos 1, 13, et 2 Sam. 8, 2, coll. 2 Reg. 5, 27. Amos 2, 4. Hebraei tamen pernaeque erant aliquantum mitiores, 2 Sam. 8, 2. 1 Reg. 20, 50, 45. 2 Reg. 6, 31, 25. 2 Paral. 28, 8.

§ 289. *Hebraeorum ius belli in Chanaan.* — Causa expulsiōnis Chanaanitarum, Gen. 15, 16, dicitur fuisse morum corruptio, quae descriptio Avienis Sapient. c. 12. Moses quidem singula Chanaanitarum flagitia non enumerat; neque eam erat opus, quum satis compta ea essent Hebraeis. Inquit tamen Deut. 12, 51: Omnes abominabiles, quae avertant Dominum, fecerunt, diis suis offerentes filios et filias, et comburentes igni. Tale igitur ac tam detestabile hominum genus delere valens Deus usus est operi Hebraeorum, quibus regnum Chanaan concessit, ut, adversus alteros iustitiam suam exerceat, sed erga alteros beneficentia uteretur, atque ut in aliorum exemplo edoceri divinis precibus temperare, fidesque ac barbaros mores averti discerent. His positus, quibus satis superque vindictam occupati regni Palaestiniensis per Hebraeos, non erit tamen supervacuum cetera superscribi, quae, quantum non diserit in S. Scriptura dicuntur, tamen ex historiâ Patriarcharum legitime concluduntur (1).

(1) Monachus, de Repub. Hebr. L. 1, c. 2, quae 9. Nec desunt graves auctores, qui non tam primo oce capotam, quam repetitam ab Hebraeis fuisse Chanaanitatem dicunt. Parrò S. Augustinus etiam e causam affert propter quam Chanaanos solo, quod e locedant, extirpare placuit, ita enim scribit: Quia Chanaan excepto illo peccato, quod possessionem

Abraham enim Deus regionem Chanaan promisit cum servis et gregibus suis, pascuca hujus regionis occupaverat, atque potius, quos solit, et altarios, quae edificavit, voluntatem, sibi hanc regionem propriam habendi, declaraverat, Gen. 12, 5, 6, 8, 9; 21, 25, 50, conf. 15, 4; 14, 18; 15, 7, 15, 21; 17, 8. Conf. supra § 45. Illo patriarcha suo dein suo Isaac, sed hanc religionis, qui raris eam anno Esau, sed Jacobo assignavit. Chanaanem quidem iam erant in regione, Gen. 12, 9; sed pauci, qui aliquos dumtaxat districtus tenebant. Patriarchae itaque hanc partem sibi propria reddiderunt, et 215 annos possederunt, neque Jacob et filii eius, in Aegyptum migrantes, regionem abdicarunt; animo enim revertendi discesserunt. Gen. 58, 21, 22; 18, 7, 21, 22; 40, 1, 20, conf. 4 Paral. 7, 21, 24. Murrailius autem illos in Aegyptum, Chanaanem autem, illa partem occuparunt, atque Hebraeis regione excolerunt, qui proinde iura suo regionem retinebant, et quum spes cessionis spontanea ulla affugerit, iure armis uidebantur. Transactionem pacificam offerre, Chanaanitarum fuisset, quibus jus Hebraeorum apprimè notum fuit; quod si res armis experiri milderunt, omnia consecraria sibi impare debebant. Jos. 11, 19; 5, 26. Conf. Iussus Hermon. sacra vol. 1, p. 90, seqq.

§ 290. *Præda, stipendium.* — Ad consecraria victoriae spectat imperitis præda, quae militum labores remunerabat, et hinc eis singulare iustitiam creabat; Gen. 49; 27. Exod. 15, 9. Jud. 5, 50. Isa. 9, 2, 5. Joel 4, 4. Ezech. 29, 18, 20. Pa. 419, 162. Milites enim antiqui auro, etiam sub regibus, exceptis praefectis et praetorianis, stipendio carebant, sed ex suis facultatibus, et ex illis, quae à parentibus submittabantur, victabant, Jud. 20, 10. 2 Sam. 17, 17, 20. Recentiori demum auro reges antoniam in urbibus deponebant, 2 Paral. 17, 12; 52, 28. Milites conducti, fortasse exemplo Phoenicum, Ezech. 28, 14, occurrunt quidem 2 Sam. 10, et 2 Paral. 25, 6, 9; sed do præda militumque participabant, ut necesse non militibus, sed regi, eos edocenti, soluta fuisse videntur. Sub murechib persici stipendium militare inebant; sed præda premium militum mansit. Machabim, exemplo Graecorum, stipendia solvebant, 1 Mach. 14, 22. Hæc stipendium in novâ Fœdere saepe occurrit, et sicut tropæ usurpat, Luc 3, 14, Rom. 6, 25. 1 Cor. 9, 7. 2 Cor. 11, 48. 2 Tim. 2, 4. — Præda autem deputabatur non modo bonis quaecumque, sed etiam captivi

et alienam invasent, multa nefanda et inaudita crimina committebant, in tantum, ut quando Dominus et Sodomam et Gomorram subvertet, disisse legatur: Necdum enim completi sunt iniquitates Amorethorum et expectabat Dominus, ut aut converterent, et agerent penitentiam; aut certe si convertere nolent, crimina criminibus cumulant, et peccandi mensuram implent, iustissimum Dei sententiam sustinerent. Quia ergo eos dupliciter invenit reos et divina censura, pro eo, quod et terras alienas invaserunt, et postea scelera et crimina inaudita commiserant, iusto iudicio puniuntur, et Israelitico populo antiquorum peccato reformatur. Hæc Anger et sinus.

viri et mulieres, puellæ et pueri, imprimis in urbibus vi capti, in quibus omnes in servitium redigebantur. Gen. 14, 11, 12. Jud. 6, 50. Milites Hebraei, Num. 31, 43, 54, sibi attribuebant quidquid arripuerant, exceptis solis pecoribus et hominibus. Res magis pretii in eorum bellidus sibi vindicabat, Jud. 3, 24, 25, quod David imitatus, thesaurus pro constructione templi coegit, 2 Sam. 8, 11, 12; 12, 50. 2 Paral. 28, 14, 19; 29, 2, 3. Perseus autem et homines congregavit; et numerati, in duas partes dividebantur, quarum altera cedebat illis qui domi remanserant, sed hi quinquagesimam partem levitis tradere debebant; altera vero ad milites pertinebat, qui quingentesimam dimittant partem sacerdotibus tradebant; conf. Gen. 14, 20. Inter milites partitio erat æqualis, sive proelio interfuerint, sive interiora castra custodissent, 1 Sam. 30, 20, 25. Hinc, ut portiones fieri possent æquales, pecoras et homines capti, venditi, et pecunia distributa fuisse videntur. Ast si urbs anathematizata subiecta fuit, præda omnia interdicta erat; raro exceptio locum habuit, Deut. 2, 34; 5, 7. Num. 21, 5. Lev. 27, 28. Jos. 6, 24, 25, 28; 10, 28, 50; 11, 11.

Præda, quam retulerunt Hebraei ab Aegyptiis, Exod. 3, 22, 14, 2, cedebat, momento Bunsferio ad Exod. 8, 27, in compensationem servituti, et laborum, quos ut ante petulerant Hebraei in Aegypto. Adde omnia que Hebraei secum auferre non poterant, Aegyptiis relicta fuisse.

Part III.

DE ANTIQUITATIBUS SACRIS.

CAPUT PRIMUM.

CONSPECTUS HISTORIE RELIGIONIS BIBLICÆ.

§ 291. *Religio usque ad diluvium.* — Protoparentes nostri, omni experientia destituti, ab ipso Deo educantur, et ad agnitionem Creatoris et gubernatoris universorum, atque ad morum disciplinam duccuntur, imprimis per illud interdictum de arboribus cognitionis boni et mali, id est, in ejus interdictio ratio hominis cognitio boni et mali moralis excolenda erat; in eam permissis, 27, 21, 727, ex usu loquendi hebraico, significat, Gen. 2, 8, 20. Hinc nempio primi homines observant, non solum esse eis aliquid intelligentis augurium, à quo ipsi et omnia alia dependant, sed etiam, non pro lubitu quocumque esse agenda, sed discernenda, que hinc supremo rerum omnium Domino placeant et quo displiceant. Ex exigentia que vitalitatem interdicti subsecuta est, discobant protoparentes iustitiam Dei, sed simul etiam speciem misericordie ejus accipiebant. Deus enim, postquam penam serpentis inflicta exhibuerat, malofum, quo is, eorumque posteris amittare volebat, gravitatem temperavit, promissio his Aÿup, qui olim ex femina nasceretur, et serpentem, invisum istam acervum inlucum, omninque malorum actorem, tandem conciliatum esset. — Accessit redargutio Caini in fratrem exacerbati, et ejusdem deinceps fra-

tricide relegata permolita, qua, coarctis et posteris ob oculos versans, perpetuo iudicabat, malum esse Deo existimare, et panâ dignum. — At progressu temporis quum plura delicta manerent impunita, plurimi, senauntialiter et levitate alrepti, negligebant illa monita divina in laxis posita, atque peccatoribus opprimabant infirmos et debiles, omniaque cedebat et sanguine complerant. Res jam, circa annum 255 post hominis creationem (Gen. 4, 26, 6, 1), eò delapsa erant, ut Dei cultores necessarium esse duxerant, sibi nomine filiarum sui creatorum Dei, distinguere à collisus tantquam filius hominum, qui Dei oblit, humano impetu ad quæcumque audenda abripiebant. Hoc malum per commissa cultorum Dei cum filibus hominum, i. e., irreligiosorum, latius serpsit, hinc enim uxores, familias quoque proterum corrupserunt, quum informatorem probum, ad quam matres plus quam patres contrihibunt, negligenter, atque ipsi progremum nequiores relinquenter. Hinc corruptio panio post omne genus hominum ita pervasit, ut rejectis Dei monitis per spiritum propheticum, Gen. 6, 5, nihil proficerent; quare diluvium subsecutum est. Conf. infra, § 294.

§ 292. *A diluvia usque ad Abraham.* — Hæc terribilis omnium viventium strages, 120 annis antea, Gen. 6, 5, annuntiata fuit, ut Noehi familia agnosceret, eam esse à Deo imminum, ut insigni hæc facte, cujus memoria facili per omnes generationes conservaretur, patet, esse summum universorum gubernatorem, cui vilia hominum displicent, et qui, etsi longuissimis, nihilominus in scelerosos debitas amittaverit. Accessit post diluvium monitio divina, omnem homicidam morte plendendum esse, et nullum proò diluvium fore; atque hæc securitatis signa vix vix, acral in nubibus, amata fuit. Posteris Noehi hæc doctrina ante mente reposerant, et, consilio a diluvio terram, ne dispergerentur, divinitus dissiato, facili observabant id Deo displicente. Ita quoque illud, quod Nemrod aggressus est, vi regum sibi condens, reprobatum, quod ipsum nomen Nemrod, rebellis, et proberium; sicut Nemrod venator potens coram Jehová, inquit. Ast progressu temporis, homines rudes, sibi consulere non valentes, et imaginatione divi, caperant diversis objectis vim sublimiorum et altissimi tribuere, et aliis oculi expectarot. Ita in amina transformati sunt saxa, arbores, animalia, venti, fluvii, sol, luna, astris, defuncti homines, etc. Accesserunt demum imago sculptæ, idaria, templi, etc. Primum quidem, Deum creatorem et gubernatorem universorum, et hæc creaturas simul venerabantur; panò autem post, Dei oblit, hæc sola adorabant, et eim hæc facta munia morum prohibent non currant, disciplina quoque morum magis magisque negligebatur, ut tandem plurimum gravissima scelera nihil ferent, imò et in cultum deorum vertenter.

§ 293. *Abraham, Isaac et Jacob.* — Corruptionis hæc novâ se latius diffundente, Deus vocavit Abrahamum, cujus majores inde à primo homine religioem et morum probitatem custodierant, Gen. 5, 1, 2; 11, 10,

caverent, ut etiam resapè contigit, prout magnam exemplum Hebræorum in Assyriâ et Babyloniâ exilium, docet, qui momento idèe dimittuntur castigatione respiciunt, ut constantè deum cultores Dei essent, quod et Moses prædixit. Deut. 4, 28, 51; 30, 1, 10. Conf. Janssens l. c. vol. 1, p. 78.

§ 288. *Dispositio ad conservandam religionem.* — Ut Hebræi, quorum multi in Ægypto idola colerant, nec per extrinsecas divinas operationes, viâ ad cultum Dei redirent, in religione constantes essent, nec felix exemplo abirum gentium, inter quas versantur erant, ad idololatram inducerentur; Deus se illis, ut § 200 diximus, regem obtulit, et ab ipsâ acceptus fuit, atque hinc omnis Dei cultus simul fuit obsequium erga regem. Hæc theocraticæ republicæ forma, in qua omnes leges regis, erant leges Dei, perpetuam verum Deum in mentem revocabat. Ita etiam rigida observatio sabbati, festi Pentecostæ post septem hebdomadas mensis, anni septem seu sabbati, anni jubilei post septem annos sabbationis, erat symbolica confessio Dei creatoris et gubernatoris omnium. Pascha quoque et festum tabernaculorum in memoriam revocabat, omnem Deum creatorem fuisse, liberatorem ex Ægypto, et ductorem per Arabiam (et quoniam festi Pentecostæ et Tabernaculorum, gratias rependerent pro collectis fructibus, docebantur Hebræi, hos quoque eidem Deo creatori in acceptis referendos esse. — Ut autem assuescerent Deum credere invisibilem, omnes effigies Hebræis interdicta fuerant, ne ipsi quævis viâ tribueretur, aut multiplicatione creaturâ aliâ plures Jehovah introducerentur. Sacram distincta tabernaculum concessum, quod Apolo in ædificabat, non autem et hoc loco superstitia irreperit, omnes imitationes quoque ritus legis definit fuerunt; atque prospectus fuit, ut omnia sacrificia in suo hujus sacri loci alteri offerantur, ubi iuncta sacerdotum et Levitarum observatio accideret, ne quisquam superstitiosam viam ad idololatram sternere. — Parentibus quoque sedulo iunctatam fuit, ut omni occasione, presentem vero celebrantes festa, et observantes ritum præscripta, preces suas religionem et historiam gentis edoceret, et ne hoc instructio, falacis memoriâ, vel ignorantia degeneraret, cautum fuit, ut liber legis omni septennio in sacro tabernaculo prælegatur, ubi non modo parentes, errores, quos fortasse vivebant, corrigere, sed etiam adfuerunt audire possunt, quæ doctrinâ, quam perceperant, iheris sacris consentiret. Denique ipsa Dei nomina: *Jehova, Deus Abrahami, Isaac et Jacobi*, atque possessio regionis Chanaan, unicum sacrum tabernaculum, unicus summus sacerdos, unica familia sacerdotum, unica tribus Levitarum, imò et hæc deinceps, sacrificia, redemptio primogenitorum, primitiæ, humilitatiæ, purificationis immundorum et reliqua, quæ præscripta verunt, perpetuo membra Hebræos, Deum esse unicum omnium gubernatorem, qui nos ex Ægypto in hæc regionem duxit, atque hinc omnia observanda præcepit. Conf. in primis Deut. 29, 1, 41. Exod. 12, 25, 26; 15, 4, 16. Canticum quoque Deut. 32

Hebræi memoriæ mandare jussu erant, ut esset perpetua monitor officii et futuræ sortis suæ, ut ostilio suo docerent.

§ 299. *An religio Mosæica ad morum disciplinam spectet?* — Quoniam Moses præparationem ad legislativum, librum Genesios, in quo religio est moralis, præmisit: expectandum est, religionem quoque illam, quam ipse inculcat, ad moralem disciplinam spectare. Atque id in lege, quoniam ex mandato divino promulgavit, ubique deprehenditur: omnia enim ad Deum creatorem et gubernatorem universorum referuntur, cui omnes homines gratam animam et obedientiam debeant. Cùm autem Hebræi à Deo singularia recepissent beneficia, et alia, porro promissa, jura expectarent: cõ pluribus quoque et gravioribus rationum momentis Deo devincti erant, Exod. 20, 2, 12, 14, 15; 25, 58. Deut. 4, 52, 46; 5, 24, 38; 16, 12, 15; 20, 25; 7, 6, 11; 8, 1, 6; 10, 18; 9, 4, 5; 10, 12; 11, 4, 26, 1, 10; 32, 6. Quare Deum, non modo creatorem et rectorem universorum, qui omnes homines innumeri beneficiis ornat, sed etiam peculiariter liberatorem et benefactorem suum, qui ipse tot tantisque beneficiis cumulavit, et futuris quoque temporalibus favore promittit, ex toto corde, ex totâ animâ et ex omnibus viribus amare, et hoc amore atque ex gratia erga Deum animo, mandata observare jubetur, quia non nisi per hæc custodienda legum, Dei benevolentiam promereri, atque ulteriori beneficentiam divinorum capaces se prestare possent, Deut. 6, 5, 57; 11, 1, 15, 14; 15, 4, 5. Non modo per abstinentiam à elijs immundis, Lev. 11, 45; 20, 26, Deut. 14, 1, 2, 21, sed etiam morum prelatæ sancti esse monatur, sicut Deus sanctus est, Lev. 19, 2; 20, 7, 8. Præcipitur, ut, sicut ipsi se, ita etiam proximum ament, Lev. 19, 18, non modo Hebræum, sed etiam peregrinum, Lev. 19, 55, 55. Exod. 22, 20, 21, 22, 9, 12. Num. 15, 14. Deut. 10, 18, 19; 24, 17; 27, 19. Interdictum iniuriæ et vindictæ, Exod. 23, 4, 5. Lev. 19, 16, 18. Deut. 25, 7, 8. Conf. Job 31, 29, 31. Cavetur, ne in serros quidem immittat aut inhumani sint, Exod. 20, 10, 11; 21, 2, 11, 20, 26. Lev. 25, 29, 55. Deut. 5, 14, 16; 12, 17; 15, 12, 16; 10, 11, 14, 25, 16, 17; 24, 1, 4; 25, 4. Conf. Job 31, 14, 15, et beneficentia in pauperes, viduas et pupillos inculcatur, Exod. 22, 24, 29. Lev. 19, 9, 17; 25, 22; 23, 5, 6. Post. 12, 5, 7; 14, 22, 24; 15, 7, 15, 10, 10, 19; 24, 10, 22; 26, 11, 15; 27, 19. His iunctamentum additur, ex eo quod et ipsi in Ægypto peregrini et servi fuerunt, atque adeo pro nobissimo ponitur, alteri esse præstantiorem, quod nobis ab aliis præstari optamus; et alteri non esse faciendum, quod nobis fieri volumus. Imò et crudelitas in peculis prohibetur, Exod. 20, 10, 11, 25, 11, 48; 54, 26. Lev. 22, 28; 25, 7. Deut. 11, 21, 22, 6, 7, 10; 25, 4. Monentur, ne auro moliantur, aut exco obstaculum ponant, Lev. 18, 14. Deut. 27, 18; ne mendicent, Exod. 25, 1, 7; ne tanquam delatores regionem obambulent, Lev. 19, 18, 19. Vetantur, ne magistratibus, quos forte sibi non favore opinantur, maledicant, Exod. 22, 27, 28. Jubentur, omnem frau-

dem, tanquam abominationem coram Deo, fugere, Deut. 25, 15, 18, res inventas restituere, et dominum earum seculo indagare, Deut. 22, 1, 3, à fornicatione et pederasti, atque ab incestu et bestialitate, imò etiam à consensu impudicè abhorre; quia hæc omnia et abominabilia sunt coram Deo enim, Lev. 18, 1, 50. Deut. 25, 18, 19; 2, 25. Exod. 20, 17. Leges quoque civiles eo iunctamento observanda erant, quod leges erant Dei creatoris, gubernatoris et beneficentis sanctissimi, Lev. 11, 41, 46; 18, 5, 5, 11; 20, 10, 12, 13, 18, 28, 28, 50, 52, 54, 57; 22, 5, 8, 50, 55; 25, 22, 45; 25, 17, etc. Moses custodiam legum ubique memoratis modo momentis urget, et perpetuo inculcat, alia omnia, sine hæc religiosâ observantia legum, nullis esse momenti, in primis Deut. 4, 1, 1, 49; 5, 1, 6, 25; 8, 4, 19; 10, 12; 11, 1; 29, 1; 30, 30, que loca lege et relige. — Sacrificia, que permulta mandantur, exercitum erant grati in Deum animi, vel penam peccatori debitam, quasi in effigie, representabant, et graviter monebant, peccata esse cavenda, simulque promissiones à Deo factas in memoriam revocabant, et magnam novi Fœderis sacrificium præfigurabant, conf. infra, § 370. — Promissiones honorum temporalium, et nimis malorum que indoli adeo sensu Hebræorum accommodatæ erant, morum probitatem non amplius impediunt, quam huiusmodi promissiones et minas nostram moralem promulcationem impediunt, conf. supra §§ 294 et 297. Religio igitur Mosæica morum probitatem promovet; hinc conspiciunt in Bibliis plures viros, quorum ingenuissimos mores admirare, conf. Janssens l. c. vol. 1, p. 168, seqq.

Ceterum, multis offendendo est, in lege nullam discretam fieri mentionem conditionis hominis post mortem, indigne recte concludere patet, antiquos Hebræos nullam futuram vitam notitiam habuisse. — At contrarium apparet 1° ex libro Jobi, in quo spes future vite apparet, c. 19, 25, seqq., 14, 12, 19, 25, seqq., 26, 5, etc. conf. Rosenmulleri schol. in lib. Jobi. Lips. 1824, edit. 2. — 2° Ex Gen. 5, 21; 15, 15. Accedit Hebræis distincte creari, *anîmâ* à sepulcro, Sap. Gen. 25, 8; 37, 38; 49, 55; 50, 2, 10. Num. 20, 24, 26. Deut. 34, 7, 1 Reg. 2, 20; 11, 43; 2 Paral. 15, 25. — 3° Ex necromantiâ, quæ nimis defunctorum excitari posse creduntur, Lev. 19, 54; 20, 6, 7. Deut. 18, 11; 1 Sam. 28, 3, 10, etc. Quod enim quicumque opponunt, superstitiosos sibi minime constare, eo certe non valet, ut superstitiosos animos defunctos, quos non esse credit, suscitari et de arcanis et futuris interrogari posse credit, conf. supra, § 294. Successu temporis à Davide et Propheta hæc doctrina magis in hæc proposita fuit. Vitam autem futuram probam tantum expectandum testantur, non improbis, Ps. 16, 8, 11; 17, 14, 15; 49, 18, 16; 73, 28, 28. Quoniam verò sagacissimè rationum momentis ad bene agendum ex hac vitâ desumebat, satis tamen caverunt, ne pill ad desperationem redigerentur, cùm se calamitatis obui, impis autem res bene cedere viderent: tandem enim aliquando virtutis præmia, impietatisque præ-

instare annuntiabant, conf. Eccles. 11, 9; 12, 7, 14. — Vide quoque Casti Inno. Analdi de futuro seculo ab Hebræis ante captivitatem cogito.

§ 300. *An typi in lege Mosæica?* — Typus non tantum historicos et morales, sed et propheticos esse in lege Mosæica testem habemus luculentissimum Apolloniam Paulum, Ep. ad Hebr. 9, 8, coll. 8, 5, seqq. 9, 24; 10, 1, etc., docentem legibus, caronibus et sacrificiis lege Mosæicâ institutis, spem fuisse factam legum, et rerum sacrarum longæ meliorum, in primis sacrificii illius, quo Jesus Christus hominum peccata esset expiaturus. Hinc poenitentiam pertinet ritus iustitiales, quorum hæc omnia erant: idoles symbolica, ut peccati fœditatem, que tollendo esset, oculis quasi subijcerent; atque universa particularium sacrificiorum, ut et plerumque, que à summo pontifice peragenda erant expiationis die, ea erat ratio, ut in his animadverteretur, homini res opus esse non nisi munda, et peccatorum vitia, hæc non autem mundi conspiceretur harum ipsarum rerum, que demum per Christi doctrinam, instituta et acta, in plenam lucem evocata fuerunt. Ceterum propheta id omni ævo perspexerat, atque persæpe disertis verbis prædixerat. — Si non omnes Hebræi atque clarè perspexerant hunc suam typporum in lege Mosæicâ, veritati typporum non obstat, sicut veritati religionis christianæ ipsaque dogmatum non adversatur, quod non omnes cum clarè intelligant. Vide Luc. 18, 54, 55; 24, 25, 27, 44, 47, conf. Act. 5, 48; 26, 22, 35. Joan. 20, 9, tum Act. 2, 27, 34, 55; 13, 54, 57, et § 570.

§ 301. *Religio à Mose usque post exilium Babylonicum.* — Hæc Mosæica institutio per omnes sequentes sætates efficaciam suam exemit. Deus æterni decreto pro illis temporibus, quibus religio periclitabatur, mala et calamitates dispensavit, que gentem monebant, ut iudices sui rectores reipublicæ acceptaret vel eligeret, qui patriam et religionem restituerent; vel ligatos Prophetas mittelat, qui reges et principes graviter monebant, et ausibus nefariis, quibus idolatram introducere nitentur, grandia impedienda objiciant, ne perirent possent, que moliebantur, in primis quoniam divina providentia, pios regum imperiorum successores disposuisset, qui prophetas audirent, que sub antecessoribus malè acta erant, rescindebant, idolatram tollent, et cultum Dei restituerent. Quam verò promissiones debent vi quicumque proficerent, et omnia perpetuo in pejus necerent: respicibile Israelitica anno 253 post exilium. (722 ante Chr.) eversa est, et civis ab Assyriis in Goran, Galathæam, Assyriam et urbes Media deportati sunt; regnum verò Juda 587 post exilium. (588 ante Chr.) per Chaldeos eversa est, et civis ad rivum Ruvi Eabor et in Babylonium adducti sunt. Hæc contigerunt, prout iam Moses, et dein propheta prædixerant. — Discretem, quod inter conditionem Hebræorum sub iudicibus, et deis sub regibus, interesset, in eo versatur, quod vno iudicibus, per 450 annos, non erat qui idolatram iuberet, aut auctoritate sua promoveret, sed gens spontè in hoc vitium morbat;

quare hæc lues nunquam tam latè grassabatur, ut ipsum sacrum tabernaculum hæc foeditate contaminaret. Reges vero impii idololatram jubebant, aut auctoritate suâ promovebant; quare et in templum usque penetrariv. Pessimi erant in regno Judæ, Achaz et Manasses, qui filios suos Molochum immolaverunt, et Achaz denique ipsum quoque templum clausit. In regno Israel, Achaz cum Sidonia uxore Jerabel, reliquos omnes superavit. Ultimis annis in utroque regno, præsertim vero in regno Judæ, omnis generis superstitionis et morum corruptio invadit. Nullam itaque aliud restabat medicinam, quam extrema severitas, quæ gens universa è patris in fanguibus regionis disperso, humiliata et afflicta discederet, se sine Deo nihil posse, nec deos ullum operi ferro. — Quam demum qui à Moysè et prophetis prædicatus fuit reditus, per Cyrum inopinate contingeret, atque templum et urbs Jerusalem restitueretur; gens, per tot insidias et latissimam potentiam vaticinia opere completa, convicta fuit, Jehovah omnipotentem et omnipotens esse gubernatorem universorum, et inanes esse omnes alios deos; quare abhinc Deo ad hoc constanter adhaesit ut demum nec Antiochi Epiphanis mandatis, necque ejusdem supplicis cederet, sed omnis generis tormenta subiret, arma pro religione arripere, libertatem vindicaret, et alias quoque gentes ad suam religionem pertraheret. Judæi reliqui, in Oriente et Occidente latissime dispersi, ubique locorum proselytos acquirabant, et reliqua ethnica immotui, esse gentem, qua unicum Deum invisibilem creatoram et gubernatorem universorum coleret. — Judæi id temporis sperabant, jam appropinquare illud ævum, quo promissus Messias veniret, et vera religio ad omnes gentes propaganda esset, sicut Patriarchis promissum, et à Prophetis prædictum fuerat; res quidem eorum, discordia principum, rursus magis magisque collabebantur, et fulsum immanebant, nihilominus illud ipsum, quod antiquissima temporibus promissum fuerat, per Jesum, qui factus est omnis legis Rom. 10, 4, præstitum fuit.

§ 502. *Hebræorum post exilium perseverantia in religione.* — Hebræorum post exilium in religione perseverantia, cujus meminimus, in primis complemento vaticiniorum de eversione regnorum Israel, Judæ, Assyriorum et Chaldeorum, atque de reditu Hebræorum et captivitate, minuitur, uti ex Zach. 1, 2, 6, Esay. 9, 7, 13. Neh. 9, 32, 37; 17, 18, liquet. Nam illa Hebræorum, per diuturnum exilium castigatio, quam diu illi, quos cotinenter, avertere non poterant; et reditus, qui solâ providentiâ illius Dei, qui hoc omnia prævidisset, sine ulla gentis cooperatione demum contigit, animos, tot casibus afflictos excitabat, ut hæc et omnia reliqua, quæ, prout prædicta fuerant, acciderant, et antiquiora quoque singularia Dei beneficia, tranquillo animo perpendere, quod, ut sæpius fiet, instituit sine synagoga in quibus omni sabbato lex Moysi, et non multo post etiam illi sacri quædam libri, in primis Propheta pentateuchus, præcis fundebantur, hymni sacri decantabantur, et populus exhortationibus quoque ad religionem et morum probi-

tatem excitabatur. His accesserunt scholæ, in quibus juvenis accuratius de religione edocebatur, quæ à parentibus instrui potuit. — Judæos his temporibus Deum ex principis philosophicis cognovisse, atque hinc eorum in religione avitâ perseverantiam descendere, repugnat 1° argumento librorum, quæ ex his temporibus supersunt; nam ex Agæxo, Zacharia, Estrâ, Nehemâ et Malachiâ, ex libro Ecclesiastici et Sapientie apparet, religionem historicè antiquior, et præsertim antiquis miraculis et complemento vaticiniorum superstructam fuisse. Imò 2° ex philosophicâ Dei cognitione hæc persuasionis firmitas nequaquam orta fuisset, siquidem antiquiori ævo nequaquam deprehenditur, etsi in Psalmis et scriptis antiquorum Prophetarum, plura adhaerent argumenta, quæ ex ræm naturâ ad confirmandam doctrinam de vero Deo, et ad ostendendam eorum inanitatem, deprompta sunt. Accedit doctrinam philosophorum de Deo subtilioribus rationibus superstructam fuisse, quas plebs Hebræorum comprehendere, et ad confirmandam in religione animam adhibere non poterat.

§ 503. *Propagatio Judaismi.* — Judæi ultimos quatuor ante eversionem Jerosolymæ seculis, latissime dispergebantur, et ubique locorum nasccebantur proselytos. Id non parum promovit persecutio Antiochi Epiphanis, qui Deus ille, qui Judæis tantis victoriis per Machabæos conferebat, attentionem gentium excitabat; quare demum integre gentes, ut Idumæi, Ituræi et Moabite, per circumcissionem ad judaismum transierunt. In Jaman seu Jemen, regione Arabia Felicis, centum et aliquot annis ante Christum, rex erat Judæus; et religionem judaicam tradidit et propagavit. Judæi in Asiâ minori, Græciâ, et demum Romæ plures ad religionem suam alliciebant. Romæ præsertim multitudine proselytorum, non raro in conciliis prævalebant, et, quia iniqui erant, demum à Tiberio Italia, atque à Claudio Româ discedere jussi sunt, quin tamen jussa effectui mandarent, Tacitus Annal. 21, 85; Suetonius in Tiberio, § 50, et in Claudio, § 26; Dio Cassius L. 60, p. 669. Prærogative, quæ ipsis sat ample à Romanis concessæ erant, removebant impedimenta, quæ ethnicis à transitu ad Judæos retinere potuissent. Hinc proselyti et in primis proselytæ, à doloribus circumcissionis, exempti, perpetuo laquebantur, et in novo fœdere sæpe commemorantur. Act. 2, 11; 6, 3; 13, 45; 16, 14, 17; 18, 7, 15; 19, 20; 23, 50; 26, 15, 15; 17, 4. Joseph. de B. J. II, 20, 2; Archæol. Jud. XVIII, 5, 5. Circa tempora Christi Izates, rex adiabitarum, per feminas eductus, circumcisus est, et religionem judaicam in regno suo propagavit, Joseph. Arch. XX, 2, 1, 5. Hæc ratione Providentiâ sternebat viam, quæ religio christiana in totum orbem deferri posset; ubique enim erant Judæi et synagoge, in quibus præsertim Jesus predicabatur, et ethnicis quoque præsertim pro proselytos, annuntiabant. Act. 2, 5, 11; 11, 19; 15, 4, 6, 13, 52; 14, 1, 28; 16, 1, 40; 17, 1, 17, etc.

§ 504. *Reverus Judæitarum conditio.* — Judæi, ubique locorum concordés, paculicam quamquam societatem constinebant, et, etsi magnis terrarum tractibus distiti, inter se tamen juncti erant per templum Jerosolymitanum, quo omnes quotannis undique semisidicium mittebant, et, qui poterant, etiam ad festa proficiscebantur, qui verò non poterant, dona, templo aut sacrificiis dicata, aliis transferenda tradebant. Judæis Ægypti, Leontopoli in nomo Heliopolitano, ab anno 149, ante Chr. usque ad 75 post Chr., templum quidem erat peculiariter, nihilominus verus cum Jerosolymitanis constabat. Concordia hæc minime turbabatur per tres sectas scholasticas, usum philosophiæ in interpretatione Bibliorum, ortas; nam, ut ipse Josephus Archæol. XV, 10, 4, observat, Pharisei Stoicis, Sadducei Epicureis, et Essæi vel Esseni Pythagoreis simillimi erant. — Pharisei familiarem inter se amicitiam colebant, et, quia illis plebs et nobiles feminæ adhaerebant, potentissimi, hincque audaces in tumultus prout, et ipsis regibus summisque sacerdotibus formidabiles erant, Joseph. Archæol. XIII, 10, 5, 6. XVII, 2, 4; XVIII, 1, 5. Scissiones quædam inter ipsos, ut essæte Schammael, Hillelis, et demum Jude Galilæi, concordiam non turbabant. Sadducei non erant nisi divites et magnates, qui, si muneribus publicis fungebantur, sententias Phariseorum se accommodare coacti erant, ut à plebe tolerarentur. Jos. Arch. XIII, 10, 6; XVIII, 1, 5, 4. — Esseni, arctissimo nexu conjuncti, quasi ordinem quempiam monachorum constituebant, et non modo in Ægypto, sed aliis quoque regionibus; et ferè 4000 in ipsâ ciliam Palæstina, præsertim ad occidentalia maris Mortui litora debebant, Jos. Arch. XVIII, 4, 5. Plin. Hist. nat. l. 5, c. 17.

§ 505. *Ætas harum sectarum.* — Ex narratione Josephi Archæol. XIII, 10, 5, 6, Joannem Hyrcanum, per suam à Phariseis ad Sadduceos defectionem, familie sue multa incommoda creasse, liquet hunc principem jam olim juvenem, i. e., circa annum 150 ante Chr., fuisse Phariseum et hæc duas sectas jam illâ ætate fuisse celebres. Josephus, Arch. XIII, 5, 9, quoque disertè dicit, jam sub principe Jonathan, i. e., ann. 159, 144 ante Chr., omnes tres sectas incluisse, et addit, eas esse et res præcipue dignas. In libris quidem Machabæorum non memorantur; ast ex allegato mox Josephi loco liquet, eas illâ ætate certò adfuisse. Sunt tamen, qui arbitrantur, Phariseos sub Antiocho, i. e., piis, 1 Mach. 2, 42; 7, 15. 2 Mach. 14, 6, latere, eosque idè nomine piorum venisse, quod amplius, quam lege prescriptum erat, præstare voluerunt, quum è contrario alii, qui litteræ legis inhærebant, justè compellati fuerint, et hos esse Sadduceos. Similis quidem origo harum sectarum negari vix potest; verum hæc antiquior est Machabæis. Accedit, veritas, 1 Mach. 2, 42 esse verè essentiamque et spiritum, qui spontè pro religione militabant; et 2 Mach. 14, 5, omnes milites Judæ, dici debent, conf. 1 Mach. 7, 45. Josephus quoque Arch. XII, 10, 3, debent non compelli Phariseos, sed debent esse debent res; et, — Quod in Pirke Abeth de Zadok et Baithus, discipulis Antigoni Sochai, auctoribus Sad-

ducorum, referunt, eos nunc omnem et virtutis remunerationem, et viti posnam futuram negasse, eò minus probari potest, quòd Josephus Flavio Antigoni Sochai discipuli Simonis just, vel paulo post, i. e., circa initium vel medium sæculi 5 ante Chr., hæc sectas natas fuisse. — Esseni autem sunt in Ægypto; quum ingens eorum in hæc regione multitudo et Philonis quoque testimonium de vit. contempl., comprobât, qui Essenos seu Essæos et Therapeutas (Therapeutes) quidem distinguit, sed distinctio in minutis quibusdam versatur. Utrunque nomen significat medicos, quia medicinam non solum corporis, sed etiam animi probebantur.

§ 506. *Doctrina theoretica Phariseorum.* — Pharisei se, ob accuratam legis et religionis cognitionem, Deo acceptissimos esse gloriantur, Joseph. Archæol. XVII, 2, 4, de B. J. II, 8, 14. Luc. 11, 52; 18, 11. Sententias autem eorum dumtaxat eas, quæ in novo Fœdere attinguntur, exponemus: 1° Docebat Dei decreto, regimini ac Providentiæ subjectas esse actiones humanas, etsi in se liberariss. Act. Ap. 5, 38, 39. — Docebat 2° animos hominum esse immortales, et in receptaculo quopiam subterraneo asservari; animos improborum penis æternis excruciarum, proborum vero animas præmiis frui, et demum, si vellet, in alia corpora humana transire, Joseph. Archæol. XVIII, 1, 5, de B. J. II, 8, 14. III, 8, 5. Math. 14, 2, 16; 14, 14. Joan. 9, 2, 54. Resurrectionem corporum Josephus non memorat, ast ab ipsis credidit fuisse, ex novo Fœdere liquet. Math. 22, 24, 33. Marc. 9, 48, 25. Luc. 20, 27, 56. Joan. 11, 24, 25. Mach. 7, 9, 11, 14, 25, 29, 56, 12, 40, 45. — Docebat 3° existeri angelos, seu eminentiores spiritus bonos et malos, qui in homines vim tantam sublimis habeant. Denique 4° contendebat Deum jure stricto teneri Judæis beneficiere, et justitiam omni regni Messie participes reddere, nec ullum posse damnare. Causam justificationis verò ex merito Abrahami, ex cognitione Dei, ex circumcissione, et ex oblatiis sacrificiis repebat, Jos. Flav. Arch. XVII, 2, 4, de B. J. II, 8, 4. Justinus Dialog. cum Tryphone. Pirke Abeth, Rom. I, 41. Hebr. 10, 4, 48. Conf. Menochi de Republ. Hebr. l. 5, c. 15, quest. 3.

§ 507. *Phariseorum disciplina morum.* — Pharisei morum quidem prohibiti studebant juxta sectæ suæ disciplinam, quæ autem magna ex parte perversa et laxa erat; nam 1° plura, quæ à lege Moysi, civiliter permissa fuerant, etiam moribiter recta esse studebant, ut repudium uxoris ex quâcumque causâ, et jus talionis, Math. 5, 31, seqq. 19, 5, seqq. — 2° Leges quæpiam Moysiæ ad litteram promebant, et ad suam philosophiam contempnebant; ita legem de amore proximi, de solo amore amici promebant, e odium inimici licitum esse docebant, Math. 5, 43, conf. Luc. 10, 35; Jesurandum in quo nominatum non esset nomen Dei, non obligare pronuntiabant, aut saltem in minutis deputabant, Math. 5, 25; prohibebat

et omne, in quo sanguis est, ut suffocatum, non manducetur. Caterum cum Judæis synagogas frequentabant, et quovis ubique Deo sacrificare poterant, templum tamen Jerusalemitanum invehant, et per sacerdotes sacrificia offerabant. — Proselyti iustitiam autem non solum circumcisiōne genti iudæica inseruabant, sed etiam, armato circumcisiōnis vulnere, presentibus tribus testibus seu patribus, baptisabant, seu aquis immergebantur, in symbolum, eos non modo à sordibus idolatriæ esse purgatos, sed etiam quasi in aquis sepultos, novos homines resurgere, seu regenerari baptisatio filios Abrahami, Joan. 5, 5, seqq. Judæi hunc proseytorum baptismum jam Exod. 13, 24; 19 10, et Gen. 33, 2, commemorant, et necessarium esse, atque per eum proseytos fieri omnino novos homines asserunt, ut omnis cognitio cum carnalibus propinquis percat, et proseytus propriam matrem ducere possit uxorem, conf. 1 Cor. 5, 1, seq. — Post baptismum proseytus sacrificium duorum turturum vel pullorum columbis offerrebat. Ad hanc oblationem et ad baptismum, etiam feminæ, quæ legem Mosaicam suscipiebant, tenebantur. Seldenus de Jure nat. et Gent. II, 25, c. 4, p. 158; seqq.

§ 514. Samaritani. — Coloni à Salomanasso et Assarhadone ex Cutha, Awa, Hamath et Sepharvaim in regionem tribus Ephraim et Manasse missi, 2 Reg. 17, 24. Esdr. 4, 2, 11, cum reliquis Israëlitis in unum populum coalescerant, atque à metropoli Samaria, dicta sunt Samaritani. Primum quidem deos patrios colebant; quum autem in regione desolata à lionibus lacessiti essent, petierunt et receperunt à rege Assyrie eulem sacerdotem israeliticam, qui, fixa in Bethel, antiquo vituli aurei sacro, sede, eos ex libris Moysi cultum Jehovæ, dubio procul sub effigie vituli, edocuit, ut tunc quidem Jehovam et idola simul colebant, 2 Reg. 17, 26, 34, conf. 3 Paral. 50, 4, 10. Hebrais, post reditum ex captivitate, templum edificatum, se socios obtulerunt; quia verò magis beneficiorum à Cyro concessorum, quàm templi et religionis communionem querchant, neque diis patriis validerant, repulsam possi sunt, libeque implacabili in Judæos odio concepto, templi restauracionem, quantum in ipsis erat, impediebant, atque per obsequium à pseudo-Sacerde interdictum reddidi imperfratant, Judæi vicissim exacerbat, et simul homicidii facti sunt, Esdr. 4, 4, 21; quare demum, sub Dario Hyastapis templum edificantes, ab Aggea et Zacharia sapient, magno animo esse jubentur. Nehem. 12, 17, 18, et Sanballat, impetrat à Dario Notho facultate, Samaritanis templum in monte Garizim edificavit, ac illum transfugam Judæum, gene-

rum suum, sacris prefecit. Hoc summo sacerdote agente, Samaritani idololatram dimissis viderunt; quare deinceps plures Judæi, legis transgressores, ut penas effugerent, ad illos transibant, unde odium utrinque augetur. — Sub Antiocho Epiphane, 167 Chr., Samaritani templum suum Jovi consecrârunt, 1 Mach. 5, 10. Joseph. Arch. XII, 5, 5; ast demum rursus ad religionem Mosaicam redierunt. Anno autem 129 ante Chr., Joannes Hyrcanus templum eorum evertit, Joseph. XIII, 9, 1. Caterum, ubi poterant, Judæos vexabant et hebant, Josephus Arch. XII, 4, 4, XVIII, 2, 2. Unde odium mutuum perpetuo alebatur; quare ætate Christi nullum erat horum populorum commercium, Luc. 17, 16. Joan. 4, 9, seqq., et Judæi, ex Galilæa Jerusalem proficiscentes, non facile per Samariam transirent, sed trajecto Jordane iter per Gilead confecerant, et ad Jericho rursus Jordanem trajicerent. Judæi hoc odio impuls, nomen urbis Siechem, eum nomine Sichar, ebris, communiârunt, Joan. 4, 5. Contraversie autem erant, quòd 1° Samaritani solum Pentateuchum, quem ab illo ex Assyria misso sacerdote receperant, venerantur, Messiam tamen Prophetam expectabant, Joan. 4, 25, seqq., probabilis Gen. 12, 15; 18, 18; 22, 18; 26, 4; 28, 24, et aliis quibusdam locis tixi; 2° quòd contendeant, locum adorationis, nequaquam Jerusalem, sed montem esse Garizim, Joan. 4, 20 Joseph. XIII, 3, 4.

CAPUT II.

DE LOCIS SACRIS.

§ 515. De locis sacris generatim. — Ævo antiquissimo Deus sine discrimine locorum colebatur, ubiqueque homines interio religionis sensu movebantur, præsertim verò in locis in quibus prosperum successum aut favorem Dei experti, aut periculo erepti fuerant, et aliis sub umbra frondosarum arborum, et in collibus et montibus. — Primum altare, quod occurrit, est Noehi, Gen. 8, 20, Abraham, Isaac et Jacob plura in Chanaan extruxerunt, præsertim in locis in quibus eis revelationes divine obigerant, Gen. 12, 7; 13, 4, 18; 26, 25; 35, 20; 35, 1, 5, 7. — Moses et auctor libri Josue commemorant ibida, altaria et locos: de templis verò silent; primum Sichem, deo Baal-Berith dedicatum, sed jam turri munitum, legitur; quare omnium primum putandum non est. Jud. 9, 4.

§ 516. Sacrum tabernaculum. — Locus publicus divini cultus, à Mose usque ad Salomonem, erat sacrum tabernaculum, quod tentorium, habitaculum, sanctuarium, domus, habitaculum glorie Jehovæ, tentorium Jehovæ, et tentorium congregatiōis, et nonnquam etiam pelatum, dicitur. Tripartitum erat: prima pars erat vestibulum, area quadrata, 100 cubitos longa, et 50 lata, undique siparis hyssini, altitudine quinque cubitorum, cincta. Siparis pendebat ex periculis argenteis, quæ columnis imitabantur, et hæc in plagâ australi et æquilonari erant, ubique 20, in plagâ occidentali et orientali 10, dubio procul ex lignis acacia-rum concinnate; ne verò ab humoribus terra: factâ

laderentur, aeneis basibus insistebant. In capite autem argentei uncini adaptati erant, quibus pericæ argenteæ, siparis sustententes, iungebantur. Ostium erat ex plagâ orientali, 20 cubitis patens, ubi siparis quatuor columnis iunctæ opere phrygionico ornatae sunt acupicta erant, et quidem colore hyacinthino, purpureo, cocineo et albo, ut ingressus pateret, attollebantur, Exod. 27, 9, 19; 38, 9, 20.

In medio lateris occidentalis hujus arce: erat sanctuarium, seu tabernaculum, quadratum oblongum, undique coopertum, ab occidente in orientem 50 cubitos longum, ab æquilonem in austrum 10 cubitos latum. Parietes compositi erant 48 asseribus, qui ex lignis acacia-rum, longitudine 10 cubitorum, et latitudine cubiti et dimidii, parati, et laminis aureis obducti, basibus argenteis innitebantur, vetricibus deauratis iungebantur, et ita dispositi erant, ut in latere occidentali 6, in latere æquilonari et australi utrinque 20 asseres, et duo quidem in duobus angulis duplicati essent, lateris verò orientale pateret, Exod. 26, 15, 50.

— Hoc oblongum quadratum, asseribus constructum, quatuor operimentis contextum erat, quorum primum seu intimum strictissimè dicitur כְּסֵוֹת erat hyssinum, et chereninos colore purpureo, hyacinthino, cocineo et albo acupictis exhibitæ; in lateribus ferè cubito à terrâ distabat, Exod. 26, 1, 6. Secundum operimentum, strictissimè לְבָשֶׁת dictum, ex pilis capris contextum, undique ferè usque ad terram pertingebat, Exod. 26, 7, 15. Tertium operimentum ex rubeis pellibus arietum, et quartum ex pellibus cerealeis, vel juxta alios phocæarum compositum erat, et utrumque כְּסֵוֹת appellatur. Latus orientale apertum, siparis seu velo gossipino acupicto claudelatur, quod ex pericæ argenteis, per quinque columnas deauratas sustentatis, pendebat. — lateris spatium bifariam divisum erat; primum 20 cubitos longum, et 10 latum et altum, ab intimo, quod cubos 10 cubitorum erat, separabatur per siparium acupictum, quod ex quatuor columnis aureis pendebat, et כְּסֵוֹתוֹ sacrorum dicitur, Exod. 26, 56, 57. Primum conclave est Sanctum; Hebr. 9, 2; intimum verò seu adytum nuncupabatur, Sanctum sanctorum, seu sanctissimum.

§ 517. Altare et Liberum aræum. — In mediâ ferè arcis exteriori erat altare, Exod. 20, 29, tres cubitos altum, et 5 longum et latum, ex lignis acacia-rum in formam ciste ita constructum, ut inferior pars quatuor tantum cubitum cum pedibus insistere, et latera aeneo opere reticulato clausa essent, ubi sanguis victimarum effundebatur. Superior pars, parietibus ligneis et obductis conclusa, replebatur terrâ, super quâ ignis ardebat. Quatuor anguli eminebant superius in arce formam; in medio autem altitudinis columnis quatuor annuli aenei, æquali intervallo inserti erant, per quos pericæ trajiciebantur, ut altare commode portari posset. Ascensus ex parte meridionali erat clivus ex terrâ argessus, Exod. 20, 25, 26, 4; 27, 1, 8; 38, 1, 7. Lev. 9, 32. Ad hoc altare pertinebant uræ ad deportandos cineres, paleæ ad cineres colligendos, pelvæ ad excipiendum et spargendum sangui-

nem victimarum, fuscina ad vertendas in igne portas victimarum, thuribula seu vasa ad recipiendas primas, et alia instrumenta aenea, Exod. 27, 37; 38, 3. — Inter altare et Sanctum, aliquantum versus meridiem, erat labrum, quod unâ cum basi suâ, ex sperula aeneis, quæ marmor oblaterant, formâ rotundâ fusiim erat, Exod. 50, 18; 40, 8. Ex hoc labro sacerdotes, obitu functione, manus pedesque lavabant.

§ 518. Candelabrum aureum. — Lychnuchus seu candelabrum aureum, in primo conclavi sanctuarii, ad latus australe positum, insistebat basi, ex quâ stipes lineæ recti in altum surgebat; utrinque æqualibus distansis tres rami, lineâ incurvâ procurebant in eandem cum stipe altitudinem, ut Judæi dicunt, 18 palmarum, cum latitudo esset 12 palmarum. Stipes et rami globis, floribus aliisque ornamentis arceis condecorati erant. Septem extremitates totidem portabant lampades aureas, quæ noctu omnes, interdum autem tantum tres ardebat, Exod. 50, 8. Num. 54, 3. Jos. Arch. III, 8, 5. Sacerdos mane et vespere lampades forcibus aureis disponebat, et sordes in vase aeneis efferebat. Aurum totius lychnuchi appendebat talentum, seu 1477 solitos aureos nostros, Exod. 25, 51, 40; 27, 20; 37, 17, 24. Lev. 24, 1, 4. Num. 4, 9.

§ 519. Mensa panum propositionis. — In eodem primo sanctuarii cubiculo, ad latus septentrionale erat mensa ex lignis acacia-rum constructa, duos cubitos longa, cubitum lata, atque cubitum et dimidium alta, tota æmnia aeneis obducta. Ambitus tabule cinctus erat limbo seu corosæ, et mox infra tabulam erat cingulum palmare, itidem limbo cinctum. Pones hoc cingulum palmare in quatuor pedibus, æquali distantiâ, affixi erant quatuor annuli auri, quibus immittelantur decem rotæ, quibus mensa portabatur, Exod. 25, 23, 28; 37, 10, 16. Annuli, excepti arch foderis, deinceps in templo omisi sunt. In hæc mensâ duodecim panes asini, thure, et, ut Alexandria versio Lev. 24, 7, addit, sale conspersi, duplici ordine dispositi erant, qui omni sabbatho à sacerdotibus portabantur, atque panis propositionis, faciei (quia coram facie, seu throno Jehovæ jacebant), panis dispositionis, panis perpetuus, dicebatur, Lev. 24, 6, 7. 1 Paral. 25, 29. Appositum quoque erat vinum in scutellis profundis et minoribus, in calicibus operone totis, atque in urecis, ex quibus vinum in scutellis sic calicibus infundebatur, et in quos rursus effundebatur, Exod. 25, 29; 50; 37, 10, 16; 40, 4, 24. Lev. 24, 5, 9. Num. 4, 7.

§ 520. Altare sufflans. — Inter mensam et candelabrum aureum, versus siparium Sanctissimi, erat altare thymamatis, ex lignis acacia-rum constructum, cubitum longum et latum, et duos cubitos altum, in 4 angulis coribus ornatum, et totum laminis aureis obductum; quare altare aureum, et altari victimarum oppositum, altare interius, dicitur. Superficies erat limbo cincta, et ad duo latera, æquali distantiâ; gemini annuli auri affixi erant, per quos pericæ aureæ obductæ, quibus portabatur, transmittabantur. In hoc altari quotidie, mane et vespere, incensum offerre-

17. Lev. 25, 38. Num. 29, 39. Deut. 12, 48; 14, 26; 16, 11, 17; 20, 11.

§ 542. *Festum Paschatis.* — Paschatis festum ad recolemdam memoriam liberationis ex *Aegypto*, et salutis primogenitorum, institutum fuit, Exod. 12. Celebrabatur per septem dies, à 15 usque ad 21 mensis abib seu nisan (aprilis). Exod. 12, 1, 28; 25, 13. Levit. 25, 4, 8. Num. 28, 46, 25. Deut. 16, 1, 8. — Hæc tota hebdomade azymi manducabantur; hinc festum azymorum dicebatur. Exod. 12, 18; 15, 6, 7; 25, 15. Lev. 25, 6. Num. 28, 17. — Si Deut. 16, 8, sex tantum dies azymorum memorantur; prima dies, ut festum singulare, non computatur. Vespere diei quartæ decimæ, fermentum sublatum fuit, ut per totam hebdomadam nequidquam de eo conspiceretur. Itaque dies prima azymorum, non modo quinta decima, sed etiam decima quarta, abib, Lev. 15, 6, recit dicitur, quia tempore jam quarta decima ante vespere omne fermentum removebatur; hinc Josephus festo Paschatis Arch. II, 15, 1, octo, et III, 10, 5; IX, 15, 5, septem dies tribuit, respice tamen septem erant. — Decima autem jam die abid, patrefamilias arietem vel hircum anniculum separabat, Exod. 12, 1, 6, quem quarta decima die hujus mensis inter duas vespere ante altare mactabat, Deut. 16, 2, 5, 6, et sacerdos sanguinem ad pedem altaris spongebatur; prima autem vice in *Aegypto* sanguis per ipsos patrefamilias immixtus janæ illitus fuit, Exod. 12, 7. Hic aries vel hircus, qui proprie פסח, *pasch*, protectio, allis transitus, dicitur inter, baculis duobus, alio per longum, et altero ad anteriores pedes transversis perfoctus, et sic quasi crucifixus, in profundo illa, superius, § 140, 2 descripto cubano assatur, Psalms c. 5, Joan. 19, 26, conf. § 142. Hinc asse addebatur herbe amare seu lactuce ægrestes, ad perennem dure servitutis *Aegyptiacæ* memoriam, atque carnes ex sacrificiis aliis, quæ Deut. 16, 2, 6, quoque nomine פסח veniunt. Ad hæc epulas non patiores 10, nec piæres 20 personis admittabantur, quæ prima vice in *Aegypto* succineæ et calcææ, id est, ad iter parate celeriter manducabant, posthæc hæc adjuncta quidem omnia sunt; quod autem Hebræi jussi erant, ne os frangerent, etsi ad preparationem pertinet, percepto observatum fuit, conf. Joan. 19, 26. Ex quo loco, et multis aliis in Epistolæ Paulinæ solvitur, agnum paschalem typum fuisse sacrificii à Christo oblato. Conf. Becan. analogia V, et nov. Fed. c. 15, num. 25, et supra, § 500, et infra, § 500.

Secunda die Paschatis, seu 16 abid, offerretur ortus manipulus hordeæus, et agnus anniculus cum ferto et libamine in holocaustum. Atque hoc ritu messis initiabatur, Lev. 25, 1, 14. Qualibet etiam die per totam hebdomadem singularia quepiam holocausta et victimæ pro peccato immolabantur, quæ num. 28, 16, 25, referuntur.

In Ecclesiâ latinâ communis viget sententia, Jesum in ultimâ cenâ pascha manducasse; quæpiam tamen contendunt, cum ipsidum unâ die præcepisset, nempe opinantur, Sallucæus neomenias juxta calcu-

lum astronomicum computasse, et pascha unâ die citius manducasse, quod jam supra refutavimus; id modo addimus, in templo omnia ex sententiâ Pharisæorum acta fuisse; accedit, Matth. 26, 1, 19. Marc. 14, 12, 18. Luc. 22, 7, 14, de consueto die Paschatis sermonem esse. — Græca verò Ecclesiâ propugnât, cenam ultimam Jesu non fuisse paschalem, et Jesum Eucharistiam in pane fermentato instituisse. Quæpiam Latinorum Græcis quidem consentiunt, sed contendunt, fermentatum jam 15 abid ad vespere, extirminatam fuisse; Jesum itaque etiam hæc die, SS. Eucharistiam in azymo instituisse.

§ 543. *Festum Pentecostis.* — A 16 abid, seu à secundo die Paschatis, numerandi erant 50 dies, et quinqueagesimus erat *tricesima*, quæ à septem his hebdomadibus festum hebdomadam dicitur, Exod. 5, 22. Lev. 25, 15, 46. Num. 28, 26. Deut. 16, 10. Act. 2, 1. In gratiarum actionem pro messe celebrabatur; aude et festam messis dicebatur, Exod. 25, 16. Hinc duo panes de farina novarum frugum, et decima pars ephæ de eadem farina, tanquam primitiæ offerbantur, Exod. 27, 16. Lev. 25, 17. Num. 28, 26, unde nomen hujus festi, *dies primitiarum*, descendit, Num. 28, 26. Ast, ut primum festum annuum institutum erat in memoriam liberati populi, ita alterum pertinuisse videtur ad recordandam legislationem Sinaiticam, sive constitutum rempublicam Israeliticam. Accedit festum Pentecostes celebratum fuisse die quinqueagesimâ post Pascha, i. e., eâ ipsâ die nobilissimæ legislationis; hinc haud frustra inde concludit, hujus die memoriam, ad quæ sponte adducerentur Israelite eo festo ipsaque denominatione, spectatum fuisse, etsi id disertis verbis non monetur in S. Scripturâ. — Holocæustia quoque plura, et sacrificia pro peccato immolabantur, Lev. 25, 18, 20. Num. 28, 27, 31. Ad festum hoc lectum, ætate Apostolorum, permulti Judæorum exterorum Jerosolymæ conveniebant, prout Josephus de B. J. II, 5, 1, disertis verbis annotavit, conf. Act. 2, 5, 12.

§ 544. *Festum Tabernaculorum.* — Festum Tabernaculorum, à 15 usque ad 25 mensis septimi seu tischri (octobris), plenis octo diebus celebrabatur, et dies octava erat festum singulare, Lev. 25, 54, 42. Num. 29, 42, 53. Deut. 16, 13, 15. Neh. 8, 18. 2 Mach. 10, 6. Joan. 7, 2, 37. In memoriam illius per Arabiam itineris, institutum erat; quare Hebræi hoc octidum, ut in illo itinere, tabernacula inhabitare tenebantur, Lev. 25, 42, 45. Quia autem simul in gratiarum actionem pro collectione fructuum et vindemâ agebatur, *festum collectionis fructuum*, dicitur, Exod. 25, 16; 54, 22, et Hebræi his diebus fructus generosissimarum arborum, vel, prout recentiores Judæi interpretantur, citra et præterea ramos palmarum, salicem, aliarumque frondosarum arborum in manibus gestabant, vel, ut Keræi volunt, ex his frondibus tabernacula construere tenebantur, Lev. 25, 40, quibus etiam fructus oleærum, oleastrorum, myrtorum et aliarum arborum addebant, Neh. 8, 15. 2 Mach. 10, 7. Joseph. Arch. XIII, 15, 5. Festum erat legisimum; hinc à Joseph. Arch.

VIII, 4, 1. XI, 5, 5, et à Philone, de septenario p. 1195, *maximam* et à Thalmudicis *festum sancti Isidori*, appellatur, atque etiam Pitarcho Sympos. I, 4, c. 5, impositis. Sacrificia publica plura, quam aliis festis, præscripta erant, Num. 29, 12, 59; atque Hebræi plures quoque victimas de secundis decimis et primo-genitis immolabant, Deut. 16, 14, 15. Lev. 25, 38, 40. Num. 29, 39. His recentiores Judæi alia addiderunt; nam 1^a ex Isa. 12, 5, desumpsit ritum, quo sacerdotes per totum octiduum, quotidiè mane, vase aureo tria log aquæ ex fonte Siloe hauriebant, magnâ et latissimâ solemnitate per portam aquarum in templum portabant, et in cornu altaris australe versus occasum effundebat, quæ interim levite Hallel (Ps. 105, 418) decantarent, et tibiis accinerent. Thalmudici jam dicunt fuisse symbolum pluvie, jam gaudii, jam effusionis Spiritus sancti. Conf. Joan. 7, 37. — 2^a Quotidiè vespere in atrio mulierum, in quatuor Iychnachis aureis qui 50 cubitos alti fuisse dicuntur, magnæ turpitudinis accendebatur; sacerdotes et Levite in 15 gradibus atriæ interioris, Psalms graduum (Ps. 120, 134) decantabant, et instrumentis musicis accinebant; atque procures, ardentis facis manibus tenentes, in atrio taurierum saltabant, quos mulieres ex loco clatrhis clauso spectabant. 3^a Judæi quotidiè, sinistra citrium, et dextera ramos palmarum, duos ramos salicem et ægyptiorum colligatos tenentes, solemniter altare cum conclamatione *Hosanna*, circumdant, et id die septimâ septies repetebant, in memoriam expugnatæ olim urbis Jericho; quare hoc festum quoque *magnam Hosannam* vocant, Conf. 2 Mach. 10, 17.

§ 545. *Dies propitiationis.* — Quinta ante festum tabernaculorum dies, nempe decima mensis septimi seu tischri, erat dies propitiationis, quo feria erat, Lev. 16, 1, 34. Exod. 25, 26, 50. Num. 29, 1, 11. Singulis annis hoc instituit Hebræis singulari modo inculcatur id, quod in omnibus omnino sacrificiis, et lustrationibus perpetuo quasi ob oculos demonstrabatur, eos in culpâ esse apud Deum, hunc ab omni vitio, atque impuritate morale abhorre, sanctissimam esse, ac inviolabilem legem divinarum majestatem, et peccatorum certissimè manere penas, nisi justo peccatorum suorum sensu commotus veniam eorum impetret, soque corrigere studeat. Unicum hoc erat per totum annum jejuniûm, quo à vespere usque ad vespere omnis cibus interdictus erat, Lev. 25, 27, 29; 25, 9. Hæc die summus sacerdos omnem liturgiam agebat, et quæ erant singularia, ipsi soli reservata erant, quæ jam referenda veniunt. Nempe loto corpore et indutus femoralibus tunicisque albis byssinâ zonâ cinctus, et imposita capiti consueta mitra sacerdotali, ad altare adducebat juvenem pro peccatis suis et familie suæ, et duos hircos pro peccatis populi, quorum alterum *Jehovæ*, et alterum ad liberum discessionem, sorte præfixebat, Lev. 16, 6, 10. — Mactabat mox juvenem pro peccatis suis, et hircum pro peccatis populi; dein prius ex altari depromptis in thuribulo, et duos pugnos sacri thymisatis in vase alicui, inferelat in adytum seu Sanctissimum, atque injecto in

prunas thymisate, reversus, rursus cum sanguine juvenem et hirci intrabat, et digito suo primam de sanguine juvenem, et demum de sanguine hirci versus operculum arce federis, et septies versus pavimentum ante arcam, spargebat. Egressus in Sanctum, sanguine juvenem et hirci cornu altaris aurei illinebat, atque septies in superficie ejusdem spargebat; id dicebatur *explere ab immunditiis et prævaricationibus Ierocollitarum*, Lev. 16, 11, 19. — Egressus in atrium, ante altare ambas manus capiti hirci graviter impunebat, qui symbolo eam omnibus peccatis, delictis et prævaricationibus Israelitarum oneratam, et demum viro tradidit, qui cum in loca deserta deductam, liberum dimitteret, quo significabatur, Israelitas peccata omnium peccatorum liberatos esse. Hircus autem, qui pro peccatis populi, et juvenem, qui pro peccatis summi sacerdotis immolatus fuit, symbolum erat promeritæ poenæ, et extra castra vel urbem integer concrenabatur, Lev. 16, 20, 22, 26, 28. — Denique depositis vestibus albis, et indutus pretiosissimæ numeris sui vestibus, holocausta pro se et populo, et sacrificium aliud pro peccato immolavit, Lev. 16, 25, 25. Num. 29, 7, 11. Judæi addunt etiam rursus in Sanctissimum ingressum esse, ut thuribulo efferebat, quod quidem necessarium non erat; potius enim thuribulum, secunda vice cum sanguine egrediens, unâ auferre; nam his tantum ingressum fuisse, Philo de Leg. ad Cal. disertis verbis testatur; unicus enim ingressus, qui, Lev. 16, 54, Exod. 50, 10, sanctus, de unica die per annum intelligitur; unicus enim ingressus hæc ipsa die, omnia illa nullatenus peragi potuissent. Conf. § 500.

§ 546. *Alia jejuniâ.* — Hebræi antiquiori ævo in rebus adversis jejuniare quidem solebant, Jud. 20, 26. 1 Sam. 7, 6; 51, 45. 2 Sam. 5, 53. Isa. 58, 5, 12; ast novis anniversariis jejuniûm dies, demum in exilio ad perennem usurum quorundam insigniorum recordationem introduxerunt: 1^a Die decimâ septimâ mensis quarti seu thammuz (juli), in memoriam expugnationis Jerosolymæ, Jer. 52, 6, 7. Zach. 8, 19, 20. 2^a Die nonâ mensis quinti seu ab (augusti), in memoriam incensæ templi, Zach. 7, 5; 8, 19. 3^a Die tertîa mensis septimi seu tischri (octobris), in memoriam interfecti Gedalæ; Jer. 40, 1. Zach. 7, 5; 8, 19. 4^a Die decimâ mensis decimæ seu tebeth (januarii), in memoriam iniitii oppugnationis Jerosolymæ, Zach. 8, 19.

Quid estuldo aquarum in junio 1 Sam. 7, 9, 7, sibi velt, obscurum est; fortasse, juxta consuetudinem Orientalibus tropum, liberalitatem, quâ Hebræi nunc se totos Deo tradere vellent, indicat.

§ 547. *Festum Purificæ.* — Mordæcheus, vel Mordæcheus, sub rege Assuero, in memoriam liberationis Judæorum ab immanitate Amanis, instituit quartâ decimâ et quatuordecimâ mensis ultimi adar (martii), celebrandum festum Purificæ, i. e., sortium, quia Aman factis sortibus diem explorare voluerat exilioso suo proposito apûssimum Esth. 3, 7; 9, 20, 32; unde etiam dies *Mordæchea*, à *Mordæcheus* dicitur, 2

pos ambiebat, et antrosum circa pectus ita nodabat, ut extremitates usque ad talos dependere, quas sacerdotes functionibus occupati, ne impedirent, super humerum sinistram retroripabant, Exod. 29, 27, 29. 4^a Mitra erat olim alta, acuminata, et capiti alligabatur, Exod. 28, 9, 40; 29, 9. Lev. 8, 13, 17, ut § 126 diximus; etate vero Josephi (Archaeol. 5, 7, 5), globum formabat sindone contextum qui dimidio semper ita formanda fuit ut responsum esset ita vel nou, et prout sacerdos interrogatus, lapidem manu extraheret vel affirmaret, vel negaret, vel responso careret. Historia Jos. 7, 15, 21. 4^a Sam. 14, 40, 45; 28, 6. 2^a Sam. 1, 2, hinc dantur paucis narrat. Moses jubetur Urim et Thummin (non conficere, sed) in Ghoschen reponere, quod arguit usum ejus fuisse antiquiorem, de quo demum usque ad Davidem disersa fit mentio. 4^a Mitra summi sacerdotis eandem cum mitris sacerdotum formam referebat, Exod. 28, 4, 40; 29, 5, vel differentia saltem erat exigua, ut fortasse esset paulisper altior, Exod. 29, 27, 28, uti quoque Joseph. Archaeol. 5, 7, 6, ait super mitram summi sacerdotis emittisse aliam consuetudinem ex hyacintho et albo variegatam. Ast in fronte per vitam hyacinthinam alligata erat lamina aurea, cui verba: Sanctus Jehovah, incisa erant, symbolum summum sacerdotem portare ponam coram que Israelite in numeribus et donariis delinquebant, Exod. 28, 36, 38; 29, 6; 39, 30, 31. Etate Christi hinc mitra, teste Josepho, triplici quoque coronâ aurâ cincta erat, quam sacerdotes Amœoni, qui simul erant reges, addiderunt.

§ 559. *Ministri synagogarum.* — In synagoga non erant ordinarii doctores, qui ex officio populum sermonibus docerent, nisi interpretes, qui ea que hebraice prælegebantur lingua vulgari exponerent; nam orator synagogarum in novo Fœdere non occurrat, sed lector vel alius quisquam, doctrinâ et sermone polleus, populum, religionem et officia edocet. Luc. 4, 16, 21. Act. 15, 5, 15; 15, 21. Matth. 4, 23; 23, 5. Alii ministri synagogarum erant: 1° Antistes Synagoga, *hagavahavot*, qui cotum regabant, lectores et oratores invitabant, nisi quipiam se sponte obtulissent, quos acceptaret, Marc. 5, 22, 25, 38. Luc. 8, 41; 15, 14, 15; 18, 8, 17. Act. 15, 13, 2° Seniores Synagoga, *synagoga*, antistiti à consiliis, erant potentiores et doctores populi; hinc etiam *synagoga* dicuntur, Act. 15, 15. Hic senatus non modo de institutionibus Synagoga, sed etiam de transgressionibus legis agebat, et penam 40 ietum dampno tunc dederat, ut etiam peccatorem commone excoleret, Joan. 9, 12; 12, 42; 16, 2. 2° Cor. 11, 24. 3° Collectores eleemosynarum, 4° Minister Synagoga, *magistru*, Luc. 4, 20, qui libros prælegendos porrigeret et recipiatur, et alia hujusmodi servitia præstaret, Luc. 4, 20, ritus quo in synagoga nostrorum Indorum liber legendus solemniter defertur, etate Christi nondum obtulit. 5° Apostolus seu legatus Synagoga alius erat qui, si synagoga exteris missis, eleemosynam Jerusalem deportabat, alius qui à synagoga ad propagandum religionem delegabatur; alius denique qui preces publicas in synagoga, nomine certis recitabat, à costâ ad id delegatus, qui nunc cantor nomen patitur. Virgilia de Synag. vet. l. 5, p. 1, e. 1 et 2, p. 2, c. 1, 5.

Judei eruditus Synagoga dicunt pastores, quod nomen autem, recentiori saltem aevi, tribuitur quo-

que senioribus Synagoga et collectoribus eleemosynarum. Ast etate Apostolorum hoc nomine proprie vocabant docti cum allusione quâpiam ad sententiam Stoicorum, solos sapientes esse verè reges, conf. Philo de Agricul. p. 130.

CAPUT V.

DE REBUS SACRIS.

§ 560. *Quid sit sacrificium?* — Sacrificium est illud, quod Deo immédiate offertur, et aliqua ratione destruitur, ut per ignem, vel per effusionem libaminum aut per immutationem. Hinc nec ligna, ad fovendum ignem altaris necessaria, neque alia dona, que sanctuario aut templo offerbantur, dicuntur sacrificia sed *קרבן*, *קרבן*, *קרבן*, que nomina quidem etiam sacrificiis tribuantur, sed latioris sunt significationis, et omnia comprehendunt, que Deo quâcumque ratione sacrantur.

§ 561. *Quid sacrificiorum.* — Sacrificia, juxta documenta Mosica, generi humano coeva sunt, Gen. 4, 5, 8; 8, 20; 12, 7; 15, 4; 15, 9, 21, 22, 13; 26, 35; 25, 1, 7; lex Mosica solam ritus accuratius præscripsit, conf. Lev. 1, 2. — Cum autem in libro Genesios nulla disersa fiat mentio, Deum jussisse homines sacrificia offerre; origo hujus singularis, omnibus populis communis, cultûs divini ex grato animo, quo antiquissimi homines Deo aliquid de ejus donis offerre voluerint, simulque confessi fuerint, Deum esse supremum rerum omnium et vitæ quoque dominum, utique explicari possent. Ast quum in fragmentis Gen. 4, 11, paucissima referuntur, ex silentio vix quâpiam concluditur, imprimis cum Deus Gen. 15, 9, sacrificium offerri jubet, et alibi hoc religionis exercitium probet. Ubi dicitur, Deus sacrificia non probari, Isai. 1, 11, 18. Jer. 6, 20. Amos 6, 20. Os. 6, 6. Malach. 1, 10; sermo est de sacrificiis, tanquam meris ritibus, ad mediis per se efficacibus, quin ex animo probè proficiantur. Neque Deo indignum est, hujus generis arbitraria religionis exercitia præcipere, que non innocencia sunt, et infantie ac adolescentie humanitatis condueant, Ernesti, de *Vindictis arbitrii divini in religione constituta*; quum aliunde arbitrio primorum hominum, qui erant infantes, omnia sententia exterioris relinquit vix potuisse vitetur. Accedit, originem victimarum eruenturum non asti comode ex inventionem humanâ repelli posse. Quare verisimillimum est, Deum protoparentibus lapsis, per mortem animalium non modo ostendisse, quid per peccatum meruerint, sed etiam inuisse, violentam animalium mortem, in reatâ et poenite memoria, septis repetendam esse.

§ 562. *Divisio sacrificiorum.* — Ante Moysen non occurrunt sacrificia nisi holocausta, eucharistica, et illa quibus fodera pangebantur, atque de ritibus perpanca attinguntur. De sacrificiis pro peccato et delicto, atque de libationibus, feris et farina nulla fit disersa mentio, quàm verò etate legislationis in Sinai sacrificia gentilium iam in certum ordinem redacta essent; lex Mosica illa, que ex consuetudine Patriarcharum

descenderant, ad presentem rerum conditionem accommodavit, ritibus anxii, non modo, ne Helicæ pompâ gentilium ad colenda idola allerebant, sed etiam, ut religionem sapienter exerceant, illas religio- et promissiones divinas aliis menti impingerent gratum erga Deum animum excitarent, atque mentem ad mandatorum custodiam firmarent; accedebat, quod nova ad Deum regem relatio, quam gens modo invenerat, majorem apparatum deprecabatur. Sunt itaque ex lege Mosica, sacrificia alia creata seu victimæ alia incruenta, et quidem vel farina, panes, placentæ; vel libamina (vini). Sacrificia cruenta erant alia pascuaria, et alia eucharistica. Pascuaria rursum erant vel holocausta, vel sacrificia pro peccato, vel sacrificia pro delicto. Holocausta et sacrificia pro peccato, non modo à singulis offerbantur, sed etiam pro universo populo præscripta erant. Sacrificia pascuaria sollemnio evilerit apud Deum regem transgressio- nes expiant, mactabantur ad plagam aquilonarem altaris, et erant sanctissima de quibus sacrificiis nihil participabat, Lev. 6, 18, 22; 7, 1; 10, 17; 14, 15. Eucharistica vero mactabantur ad australem altaris plagam, et partem partes præstante igni altaris impositæ, et alia partem sacerdoti tradita essent, erant sacrificiis, exceptis primogenitiis animalium, que sacerdoti cedebant.

§ 563. *Locus sacrificiorum.* — Sacrificia ex lege Mosica nomini super altari in sacro tabernaculo aut templo, pro sacerdotibus offerenda erant, Deut. 5, 15, 14, ne alibi idem aut ritibus superstitionis sacrificaretur, conf. Lev. 17, 4, 7. Deut. 12, 15, 16. Sine hæc cautio verò religio conservari vix potuisset. Sacerdotes ad placra altaris dispersi, sine mutua observantia, partim cultui idolorum consensissent, partim multitudinî resistere non potuissent. Quare hoc de unico altari præceptum sapienter, et imprimis Deut. 12, 15, 14, enervare inculcatur, et omnia alia altaria Lev. 26, 30, dâmantur, conf. Jos. 22, 9, 44. Recentiori autem aevi, præsertim sub regibus, illegitima altaria multum invaluerunt, que etsi fortasse partim Jevova dedicata fuerint, suspecta tamen erant, in quo similis suspicio non cadebat, in aliis quoque locis sacrificabant, 1^a Sam. 15, 8, 14; 16, 1, 5. 1^a Reg. 18, 21, 40.

§ 564. *Sacrificia cruenta.* — Victimæ offerri non poterant, nisi boves, capre et oves, et intermixta ex volucris turture et pulli columbarum, Lev. 4, 2; 5, 7; 12, 6, 8; 15, 20. Num. 0, 30, que Lev. 14, 4, 7; aves dicuntur. Hæc animalium genera, ab Abrahamo Gen. 15, 9, oblata, erant Ægyptiis nomina, Exod. 8, 22. Lev. 17, 7. Herodot. 2, 41, 46. Feræ ab altari exclusæ erant; nullo explicanda est pharsis: *Manducare vitæ capram et corvum*, Deut. 12, 15, 22. — Holocausta præstantia erant animalia masculina, et turture vel pulli columbarum, in quibus sexus non attendebatur. Sacrificiis pro peccato juvenis, hirci, capre, oves, et turture vel pulli columbarum, pro diversitate sacrificiorum, congruebant; pro delicto autem eorum animalia, exclusis tamen juvenis, offerre di-

erant. Sacrificia denique cocharistica duntaxat ex supra memoratis tribus generibus quadrupedum immolari poterant. — Omnes victimas, exceptis turturibus et pullis columbarum, non infra aetatem 8 dierum, et non ultra aetatem tripm aetatum esse oportuit. Pleurumque oves et caprae amictuae, et juvenici triennes immolabantur. Animalia agrotata, evirata, clauda, caeca vel quaevis defecta laborantia, ad sacrificia non erant idonea, quia animam Dei minus reverentem prodabant. Lev. 22, 30, 34. Holsch. 1, 8.

§ 568. *Ritus sacrificiorum.* — Qui victimam offerbat, 1° animal Deo sistebat, sed in altari ante altare, capite versus jannam sanctuarii converso, stantebat. Lev. 1, 5, 9; 5, 1; 4, 14. — 2° Manus summi capiti victimae (exceptis turturibus et pullis columbarum) imponit, quod pro divite a populo proceres praestabant. Num. 37, 48, 25. Lev. 8, 13; 16, 21, conf. 2 Paral. 20, 27. Ille manus impositione victimam in eam sacrificandi substituebat, ut in ea ostenderetur peccatum, quod sacrificium properavit, vel promeriturus esset, si peccaret. Haec hujus ritus significatio, manifestata est non solum in eo, qui victimam pro delicto immolam imponebat, et delictum suum in caput victimae transferebat, et in summo sacerdotis qui, imponens hircum emansio manus, omnia peccata populi ei imponebat; sed etiam ex eo colligitur, quod Israelitis levitis, ut eos in summo locum ministerio sacra designarent, manus imponebant. — 3° Victimam pro populo, a sacerdotibus et levitis, aliae autem, olim quidem ab offerente, rennecrari vero novo a levitis mactantur. Lev. 1, 6; 2 Paral. 29, 24. Esdr. 6, 23, et quidem ceteris locis, quo manus impositae erant, nempe Judaea, et sacrificia pro peccato et pro delicto, ad septentrionem versus, et ad occidentem plagam altaris. — 4° Singulis victimis a sacerdote in erate, tere excipiebatur, et ad pulvis vel pariter altaris effundebatur; sanguis sacrificiorum pro peccato, etiam cornibus altaris effundebatur, et, si haec sacrificia pro universo populo, vel pro summo sacerdote offerbantur, etiam in Sancto versus sporum Sanctissimi, et dis propitiabilis in ipso quoque Sanctissimo versus operulam arce, et versus pavimentum ante arcam, spargebatur, atque cornibus altaris sufflatis, effundebatur, quod expiare, et a recentioribus Iudeis etiam dominum dicebatur. Lev. 4, 7; 8, 15, 16. Zach. 9, 15. Num. 18, 47. — 5° Sacrificans olim animal, pelle detrahit, ipse dissecat, sed recentiori aevi ille praestabant levite et sacerdotes, et vate Josephi aderant in templo columnae et mensae marmoreae, ad illi adaptatae. Sacrificia pro peccato et holocausto populi et summi sacerdotis, integra, non pelle detrahit, sed exemptis duntaxat partibus in altari concremandis, extra castra vel urbem, in loco in quo cineres congeri solebant, comburebantur. — 6° Quamquam victimam, jam ante, jam post mactationem, Deo singularibus ritibus offerentur, qui etiam in oblatione quorundam panum et placentiarum, imo et altorum donorum sacerdotum observantur. Horum rituum alter dicitur *חֲתֹמֵי הַדָּבָר*, et alter *חֲתֹמֵי הַבֶּשֶׂת*, Exod. 29, 24, 27, 28.

Lev. 7, 30, 32, 34, 8, 27; 9, 21; 10, 15; 14, 12; 27, 30. Num. 5, 25. Quales fuerint hi ritus, imo an diversi fuerint, obscurum est; interdum enim permixtantur, Exod. 28, 24, coll. Num. 31, 52; Exod. 29, 24, coll. Exod. 29, 27; Exod. 29, 28, coll. Lev. 9, 21. Verisimiliter est, *חֲתֹמֵי הַבֶּשֶׂת* fuisse elevationem, et *חֲתֹמֵי הַדָּבָר* depositionem in terram; quia verò, quod elevatum fuit, rursus demittendum et deponendum erat; hi termini interdum latius usurpari, et permixtari poterunt. Exprimebant autem traditionem oblati, et desiderium, ut Deus oblationem acceptaret. — 7° Interim sacerdos ligna in altare deferbat, in ostium rotulebat, et accendebat; alii mox sacerdotibus apportant et incensa lignis imponebant illa, quo de victimis concremandis erant, nempe omnes carnes holocaustorum privatorum, de holocaustis autem populi et summi sacerdotis, et de omnibus aliis sacrificiis, adpeni intestina tegentia; adipem, qui est super intestina, ambo renes cum adipe eis adherente, lobum miorcia hepatis, et caudam crassam ovium, Exod. 29, 15, 22. Lev. 3, 4, 10, 15; 4, 9; 7, 5, 8; 8, 23; 9, 9, 10, 19. Omnes haec sacrificii partes sale puro condabantur, Exod. 29, 25. Lev. 2, 17; 9, 46. — 8° Reliqua caro sacrificiorum cocharisticorum, erat a sacrificio in convivium convertenda, excepto dextero armo, per *חֲתֹמֵי הַדָּבָר* consecrato, et pectore; per *חֲתֹמֵי הַבֶּשֶׂת* oblati, quod utrumque sacerdotibus celebatur. Carnes autem sacrificiorum pro delicto et pro peccato, si non erant summi sacerdotis aut populi, erant ascorbantur, qui eas, uti illam armum et pectus, in atrio vel templo comedebant. Num. 18, 10, 14, 18. Lev. 10, 14.

§ 569. *De holocaustis.* — Holocausta, sacrificia solida, de quibus omnia concrenabantur, erant piculorum, et omnium antiquissima, adeoque principia. Lev. 1, 5. Philo de Victim. p. 358. Ab omnia quoque per sacerdotes Helaicos offerri poterant. Aliis jam pro universo populo offerenda erant, ut holocausta quotidiana mane et vespere, et quo diebus festis prescripta erant; jam a singulis pro se, vel sponte, vel ex voto, Ps. 51, 20, 21; 66, 13, 14, aut etiam ex mandato legis in certis adjunctis offerentur; uti a Nazareis improviae continentis, et finito demum voto, Num. 6, 14, 16; ad illis, qui a lepra sanati erant, Lev. 14, 30; 15, 45; a mulieribus post pariterium, Lev. 12, 6, 8. Victimae erant juvenici triennes, atque hirci et arietes masculi, denique turtures et pulli columbarum. Sanguis a sacerdote ad pedes altaris pro sanguine spargebatur. Partes profligatae, et reliqua caro, sicut § 568, 6°, 7°, diximus, comburebantur. Libamen xini ad altare effundebatur. Esthici vero vitum vicinis idolorum later cornua affundebant, ad quod alludit Paulus Phil. 2, 17. 2 Tom. 4, 6. — Turturibus et pullis columbarum sacerdos caput utique rescebat, sanguinem ad later altaris spargebat, ingluviem et plumas ad plagam altaris orientalem in cinerarium abiecit, et reliquum, repositum in alia facta, igni altaris imponebat, Lev. 1, 3, 17.

§ 567. *Sacrificia pro peccato.* — De discrimine pec-

atorum et delictorum, et de sacrificiis pro utrisque, quatenus rempabilem concernebant, egimus § 246; quare pauca addenda veniunt, quae ad ritus spectant. — Victimae pro peccato, quae et ipsae dicebantur peccata, erant pro diversitate peccatorum diversa: Summi sacerdos et populus immolabat juveneam, et magistratus hircum. Sacerdos exceptum sanguinem illi nichil cornibus altaris holocaustorum, reliquum verò ad later altaris effundebat. Lev. 1, 22, 26. Alii verò privati pro peccato offerbant eodem ritu arietem vel ovem, Lev. 4, 37, 35. Reliqui dicta sunt § 565. — Sacrificia pro peccato quibusdam procepta erant; nempe 1° puerperis post dies purificationis, 40 post natiuitatem filii, 80 post natiuitatem filiae, et quidem turtur vel pullus columbae, cui accessit holocaustum arietis masculi, vel ob paupertatem alius turtur vel pullus columbae, Lev. 12, 6, 8, conf. Luc. 2, 24; 2° leprosis sanatis hircus, vel ob paupertatem turtur aut pullus columbarum, Lev. 14, 15, 19, 22, 70, 51; 3° Nazareis inopinate continentis turtur aut pullus columbarum, Num. 6, 10, 11. Ceterum frequentissima erat hujus sacrificii offerendi necessitas, quia Helaici perpetuo monebantur, se esse omnes in culpa coram Deo.

§ 568. *Sacrificia pro delicto.* — Sacrificia pro delicto populo praescripta non erant, sed duntaxat singulis, qui sine teste praecipientem legem Moisaicam, aut naturalem, penam exterminationis sinebant, errore, ignorantia aut indeliberate violabant, et demum illi observantes, in se rediunt. Delicta, quae sacrificio explari poterant, enumerantur Num. 4, 4, 16; 30, 29, nempe 1° qui, testis adjuratus, veritatem facti felleit, qui incensu contaminatus, immundationem omisit, et deum id observabat; et qui temerarie juravit, se aliquid praestitum, et non praestitit; hi rei ovem vel capram, aut ob paupertatem duos turtures vel pullos columbarum, alterum pro delicto, et alterum in holocaustum, et ob summam paupertatem, decimum partem Epicae farinae, sine oleo et libere, offerantur, Lev. 6, 4, 16. 2° Qui sacrum quippiam sibi atriauit, vel depositum, promissum, furto ablatum, vel inventum, etiam juramento abnegavit, vel alia ratione flammam infulsi, vel aliter non restituerit omisit, offerant pro delicto arietem ex postulatione sacerdotis, et non modo alium restituebat, sed quintam quoque partem addebat, ut libram indemnitatis praestaret, Lev. 5, 20, 26. 3° Qui cum ancilla adulterium commisit, et eam a servitute non redemit, arietem pro delicto offerre debebat, Lev. 19, 20, 23. Genl. § 146. 4° Nazareis improviae continentis, offerant ovem annuam pro delicto, Num. 6, 11. 5° Denique lapsi sanati et mundati, arietem pro delicto sacrificabant, Lev. 14, 10, 14. — Ritus oblationis, eadem erant, qui in sacrificiis pro peccato observabantur.

§ 569. *Sacrificia eucharistica.* — Sacrificia eucharistica, salutaria, pacifica, dicuntur, Exod. 28, 12. Lev. 17, 8. Num. 15, 5. Juvenici, vacca, hirci, caprae, arietes et oves (haec enim animalia sola ad haec sacrificia idonea erant) immolabantur, sicut § 564 dictum

est, Lev. 5, 1, 17; 7, 25, 27. Ad haec sacrificia, quae in gratiarum actionem offerentur, accedebant placentiae azyne, oleo perfusa; tenuiores, oleo mixta, et oleo subiecta et demum oleo perfusa, de quibus singulis sacerdos, qui sanguinem sparavit, unam dono forebat, Lev. 7, 11, 14, 28, 35. Reliquas carnes et placentias sacrificiis in convivium convertebat, ad quod etiam mancipia, viduae, pupilli, pauperes et levitae invitandi erant; quod ad nutum amoris officia coeunda hand parum valebat. Ne hoc opus charitatis omitteretur, cautum fuit, ne quid in posterum diem servaretur, et duntaxat permixtum erat, alteri die, quod de convivio supererat, manducare; quod vero tertii die reliquum erat, comburendum fuit, Lev. 7, 13, 21. Deut. 12, 18. Hoc convivium quidem extra sacrum tabernaculum aut templum, sed non extra urbem sanctam celebrari poterat.

§ 570. *Sacrificia fœderum.* — Sacrificia, quibus fœdera pangantur, eucharisticis accesseri possunt, aliqua tamen habent peculiaris a Chaldaeis descendencia, qui, teste Ephraem Syro, tom. 1, p. 401, fœdera firmantur, per victimas dissectas et in duas ordines dispositas, transibant, dicentes: *Ita nobis non fuit.* Hujusmodi confirmationem fœderis Deo per symbolum ignis inflammati, Abrahama Chaldaeis in visione praesitit, Gen. 15, 8, 9, 17, 18; et hoc ritu demum Hebraei non modo fœdus cum Deo, Deut. 29, 14, sed etiam cum rege Sederai firmarunt, Jer. 34, 18, 19. Dubitandum itaque non est, alias quoque fœderum confirmationes eodem ritu peractas fuisse, Exod. 24, 4, 8. Jos. 24, 53. 4 Sam. 11, 15. 1 Reg. 1, 9, seq. 2 Paral. 20, 10; 34, 31, seq. Ps. 50, 3. Rine psalmandus ad altare, adeoque ad victimas praestandum, maioribus 4 Reg. 8, 5. 2 Paral. 6, 22, uti et alii fœro omnibus antiquis gentibus solemne erat, fœdera sacrificiis sancire, quod ipsa quoque nomina et phrasae de fœderibus vitatis, comprobant, ut *fœdus, aetio, vitiatorum;* latinum *fœdus*, à fœdis vulneribus victimarum dictum est, ut Servius ad Aeneid. VIII, 614, annuavit; libere Romani dicebant, *fœdus laepe, percutere, fœdere, sancire;* et Graeci, *ἄρχειν, expiare,* ut Heliodorus *fœdus*, et ipsum quoque juravit, prope per septem, nempe victimas, adjuratus est, conf. Gen. 21, 24. Haec victimae erant manifesta symbola pacis, quae violatorum fœderis moneat, et quae praesentes, transiuntum per segmento victimarum, in se recipiebant. In illo magno fœdere Dei cum Hebraeis Exod. 24, 5, 8, accessit, quod Moyses sanguine victimarum conspergit altare, librum fœderis, et universum populum dicitur: *Haec est sanguis fœderis, quod fœderis accituum pinguis, ut omnia membra obtereatis. Ad monebat Hebraeos, si mandata non custodiantur, dignos fore ut eorum sanguis eadem ratione dispergeretur. Ceterum, ex diebus patet, si Christus in ultimum usque sanguinem suum appellavit sanguinem fœderis, illum sanguinem sacrificii delictio, adeoque SS. Trinitatem cum sacrificium quoque instituit.*

§ 571. *Significatio victimarum.* — Ex his, quae modo diximus, lucubenter apparet, quae sit significatio om-

hinum victimarum; nam si Hebræi, inde ab Abrahamo, in victimis fœderum panem fodifragi admirare consueverunt; profecto reliquas quoque victimas esse animalia symbola censebant, et holocausta quidem ad quæ Deus Noscho et Abrahamo Gen. 8, 20; 15, 9, 18, fidem dedit esse divinas confirmationes promissionum, quibus per manuum impositionem, accessit representatio peccati offerentis, si suis promissis non satisfecit. Quia itaque holocausta erant symbola divinarum confirmationis promissionum; integræ conseruantur, et præcipua erant sacrificia, ut promissiones erant fundamentum omnis illius instituti; etiâ sub ethnicis offerri poterant, quia promissiones etiâ ad hos, aliquando ad Hebræos, et veram religionem adiuuandos, spectabant, conf. § 207; erant simul pascuaria, quia ostendebant, Deum, intercedentibus licet viliis hominum, promissis staturam esse. — Victimæ pro peccato et pro delicto, iura genera pascuaria, per legem Mosalem introducta, admirabantur panem excisionis, quæ peccandi et delinquendi debebant, et promittuntur, Deum ob hæc peccata et delicta promissis non defuturum. — Eucharistica denique sacrificia erant umbre pœnarum Hebræis immittentium; si observationem religionis, quam promiserant, negligerent, ac si dicerent: *Ut his victimis, nobis non fiat, quia promissa statimur;* quanto hoc firmat proposito in conuicio labantur. Victimæ itaque omnes erant symbolice, quibus promissiones diuine confirmantur, et Hebræi vicissim obedientiam religionis spondentibus, acta se ad studium pietatis et probitatis excitabant. — Si multi Hebræi animam sacerdotibus efficaciam tribuebant, et multitudinem victimarum, quocumque animo offerrentur; confidebant; id veritati præiudicare non poterat, inipiens enim hic error persæpe gravissimis rebus arguere, ut Ps. 50, 8, 15; 40, 7, 8. Isa. 1, 11, 15; conf. 1 Sam. 15, 22, Os. 6, 7, Mich. 6, 6, 8. Mal. 2, 4, 9. — Symbolicis autem his substitutionibus victimarum in locum transgressoris, significari veram substitutionem Messie in locum peccatorum, dulcimum non est; conf. Isa. 53, et Pauli Epistolæ ad Hebr., etsi antiquis temporibus hæc sacrificiorum significatio non omnes clarè intelligebant. Hinc violenta mors Iesu in novo Fœdere perpetuo sacrificium dicitur, ut hoc genus loquendi non possit merita altissimè accesserit, quales occurrunt Rom. 12, 1, 15, 16. Philipp. 2, 17, 2. Tim. 4, 6. Hebr. 15, 15, 16; sed verum aliquid; quod illa sacrificia veteris Fœderis admirabantur, innant, sicut deserta quoque verba Hebr. 9, 5, 38; 10, 10, 14, 18, exprimitur, conf. Matth. 26, 28. Marc. 14, 24. Luc. 22, 20. 1 Cor. 11, 23, 28. Hebr. 12, 21, 1 Petri 1, 2, coll. Exod. 28, 8; Joan. 1, 29, 36; 19, 36, 37. 1 Cor. 5, 7. 1 Petri 2, 21, coll. Isa. 53, 5, 12; 2 Cor. 5, 21. Eph. 5, 2. Rom. 5, 25, 23; 7, 25. 1 Ioan. 2, 2; 4, 10, conf. § 500.

§ 572. *De sacrificiis iuramentorum.* — Sacrificia iuramentorum, partim ex frumento, partim ex vino offerbantur. Illa (excepit hordei manipulo, secundum die Paschalis oblatio, et sacrificio uxoris suspectæ) ex purissima farina triticea offerbantur, et quidem vel aliquo modo

preparata, vel sine omni preparatione; salicida et oleo perfundenda, aut unguenda iam oleo et dependa et unguenda erant; quibusdam addebatur thus. Mel autem et fermentum ab altari exclusum erant. Lev. 2, 10, 12, exceptis duobus panibus fermentatis festo Pentecostis, et sacrificiis eucharisticis; nec ex his fermentatis altari nihil imponebatur, Lev. 7, 13; 25, 17; 2, 11. — Hæc molæ salis erant ad diuina sacrificia victimarum; excipiendi tamen sunt 1° decem panes propositionis in Sancto, qui omni sabbato permutati, ut sacerrimi, à solis sacerdotibus in sacro tabernaculo vel templo manducabantur. Lev. 24, 5, 9. 1 Sam. 21, 5, 6, conf. Marc. 2, 26; 2° manipulus hordei, secundum die Paschalis oblatio, Lev. 25, 10; 3° primitiæ panum festo Pentecostis, Lev. 25, 17; 30; 4^a farina à præpere in sacrificium pro delicto oblata, Lev. 5, 1, 4, 11, 13. Ceteroquin victimis addebantur, et quidem iuuenis tres decime partes ephe purissime farina triticea, et dimidium hin olei; arietis duæ decimæ partes ephe farinae, et tertias pars hin olei; et ovi vel agni decima pars ephe farinae, et quarta pars hin olei, Num. 15, 5, 12; 28, 7, 29, 59. — Libamen suam vinam videlicet mensuram, quæ oleum, addendum fuit, Num. 15, 5, 12; 28, 7, 29, 59; verum non, ut Rabbinii asserrunt, in cornu altaris, sed, ut Josephus Arch. 5, 9, 4, refert, circa altare effundebatur.

§ 573. *Participatio immundorum.* — Immundum non erant peccata, quæ simpliciter interdixit erant, aut illis, quibus, et summo sacerdoti et Nazareis, omnis communicatio prohibita fuit; nec neglecta purificatio erat, delictum, cui exterminatio à populo decreta fuit. Etenim quidem immundities desinente profinito tempore, cessabant, si modo immundus corpus et vestes lavit; quibusdam autem contaminatis ritibus, quo annulerentur, præscriptis erant. — Ita, qui exaldero, ossibus inortuorum, aut sepelero contaminatis fuit, terribi et septimo die pro alium virum mundum hyssopo, in aquam cineribus vacca rube mixtam, infuncto conspergendus erat, quo parcto, corpus et vestes lavabat, et septimo die mundus erat. Eadem ratio etiam tentorium, domus et suppellectilis, funere contaminata, mundanda erant, Num. 19, 14, 21. — Cineres autem illi, singulari ritu parabantur. Vacca rufa, i. e. fulva, vili expers, et qua nunquam jugum portavit, adducebatur ad sacerdotem; per alium, extra castra aut urbem educta, mactabatur, et sacerdos present infuncto in sanguinem digito, vacca versus sanctuarium aspergebat. Eodem modo loco vacca interra comburebatur, et sacerdos igni ligna cedri, hyssopo, et cinem cocineum infundebat. Tertias quibusdam cineres in locum extra castra vel urbem, futuro usque reponerat, Num. 19, 1, 10. Qui vaccam dncebat, qui eam mactabat, qui comburebat et cineres ejus deferebat, et sacerdos, qui præfuita in ignem infundebat, usque ad vesperam immundus erat, Num. 19, 6, 8, 10, 21. Hæc ritu perniciosa aliqua superstio exorta fuisse videtur.

§ 574. *Mundatio leprosum.* — Leprosus sanatus à sacerdote extra castra vel urbem examinabatur, Matth. 8, 4. Marc. 1, 44. Levit. 5, 14; 17, 14; et, si per-

levus sanus inventus esset, corabat per alium duas vestes viras (turtures aut pullos columbarum), lignum cedrorum, filum cocineum et hyssopum apportari, et alteram vestem ita mactari, ut sanguis in vase testaceo, aquæ repleto, exciperetur, in quod sacerdos altorum avem vivam, lignum cedrorum, filum cocineum et hyssopum intingebat, sanatum septies aspergebat, et avem vivam liberam dimittebat, in symbolum viri à lepra liberati, Lev. 14, 1, 7. (Hoc observatur quoque in lustratione domus leprose, Lev. 14, 48, 53.) — Sanatus decimum lotis vestibus et corpore, et rasis pilis, mundus quidem erat, sed septimo primitum albine die, castra vel urbem ingrediebatur; hoc autem die omnes pilos totius corporis, etiam barbam et supercilia, radebat, rursus vestes et corpus lavabat, et Jun perfectè mundus habebatur, Lev. 14, 8, 9. Eodem porro die duas arietes amicos et ovem annentium cum consueta farina oleo perfusa, et logum olei in sacrum tabernaculum vel templum apportabat; sacerdos sanatum et illa animalia Deo sistebat, et arietem alterum sacrificium pro delicto, et logum olei pro Deo offerbat, et sanguine mactati arietis pro delicto, sanato lobum auris dexterae atque pollicem manûs et pedis dexteri, infundebat. Oleum porro, palmæ sine infusum, infuncto indice dexterae suæ, septies versus sanctuarium aspergebat, atque rursus sanato lobum auris dexterae, atque pollicem manûs et pedis dexteri, ungebatur, et reliquum capiti ejus effundebat, Lev. 14, 10, 14. Deo ovem, sacrificium pro peccato, et tandem alterum arietem, holocaustum immolabat. Cui pariter, in locum ovis et alterius arietis, solentini poterant duo turtures, aut duo pulli columbarum, Lev. 14, 19, 22, conf. Luc. 17, 12, 14. Matth. 8, 2, 4. Marc. 1, 40, 41.

§ 575. *Prinogenita.* — Prinogenita hominum et animalium Deo sacra erant. Filii prinogeniti Deo sistendi et ex estimatione sacerdotibus, statim non ultra 5 siclos, et non ante primum ætatis mensem, redimendi erant; plerumque autem redimuntur in purificatione puerorum, Num. 18, 14, 16. Exod. 15, 15. Luc. 2, 22. Prinogenita hominum, caprarum et ovium ab octavo die usque ad unum annum ætatis in sacrificium offerenda erant, et, concretis partibus profinitis, sacerdotibus relinquenda. Num. 18, 17, 18. Lev. 27, 26. Quod si essent vilosæ, nihilominus sacerdotibus redimenda erant, Lev. 15, 19, 25. Prinogenita aliorum animalium, ex quibus Exod. 15, 15, animas in exemplum nominatur, vel occidenda, vel ægno permittenda, vel ex estimatione sacerdotis, addita quibusdam proli parte, redimenda erant; quod si redempta non essent, vendebantur, et pretium erat sacerdotum, Exod. 14, 12, 15. Lev. 27, 22. Ita Hebræi testabantur gratum erga Deum animam, qui prinogenita ipsorum in Ægypto illas conservavit, Exod. 15, 2, 11, 16. Num. 5, 12, 15. In illis vero prinogenitis accessit etiam altera ratio, quod, nisi familiarum sacerdotes, à ministerio redimendi erant, Num. 5, 20, 51. — Ex Deut. 12, 6, 7, 14, 25, 15, 19, 25, colligitur, etiam secunda prinogenita locum, caprarum et ovium, ad sacrum taber-

naculum vel templum afferenda, et in sacrificia eucharistica et contraria convertenda fuisse; permittuntur verò erant, si mendosa essent et dominariæ, et in cibum vertere.

§ 576. *Primitivæ seu primitivæ.* — Duplex genus primitivæ distingendum esse, ex Deut. 18, 12, 15; Neh. 10, 36, 38, evinci nequit, sed id saltem sequitur, primitivas, per ritum מְרִיטָה offerri debere. Atque primas quidem hordei manipulos altera die Paschalis, et primi panes festo Pentecostis, nomine populi offerantur; singulis autem præscripta erant offerenda primitiva vitis, arborum, frumentorum, mellis et lanae, quibus gratum Deo animam pro regione ipsas concessa exhiberet, Exod. 25, 19, Lev. 2, 12. Num. 15, 17, 21; 18, 14, 15. Deut. 26, 1, 11, quod autem allatum fuit, sacerdotum erat, Lev. 2, 12. Num. 18, 14, 15, Deut. 18, 4. Aliqui putant, primitivas præparatas non necessario in templum apportandas fuisse, sed ubique locorum alicui sacerdoti tradi potuisse, ut quilibet Hebræus de animalis, quod domi suæ mactabat, arum, maxillas et omasum, alicui sacerdoti tradere solebantur, Deut. 18, 5. Joseph. Archæol. 4, 4, 4. Philo, de sacerdotum honoribus et præmiis, p. 852. — Secundæ quoque primitivæ Deut. 26, 1, 11, sacrificiis eucharisticis et conviviis deputantur, et præcipitur, ut quilibet Hebræus cinisrum eorum in sacrum tabernaculum vel templum ferat, eorum altari deponat, et alia voce Deo gratias agat, qui Hebræis immortales fertiles hæc regionem concessit.

§ 577. *Decimæ.* — Decimæ antiquissimæ sint, et ferè omnibus antiquis gentibus notæ. Herodot. 4, 5, 77. Pausan. Eliac. 1, c. 10. Phœnic. c. 11. Diodor. Sic. XI, 14. Abraham Genes. 14, 20, eas de præda Melchisedech, sacerdoti Dei ablinavit, obtulit; et Jacob Gen. 28, 32, vocit Deo decimas omnium proventuum suorum, quod ipse Gen. 35, 1, 15, et postori ejus observabant; id Deut. 12, 11, 17, 19, 15, 22, 25, pro nobilissimo sumitur; et solium præcipitur, ut hæc decimæ ad sacrum tabernaculum in eucharistica sacrificia convertantur, et omni trionio, quod superesse deprehenditur, domi in convivium, servorum, vicinarum, pauperum, pauperum et levitarum impendatur, Deut. 14, 28, 29; 26, 12, 15. — Antiquum autem hoc institutum, quæ secunde dicuntur, de proventus decederentur, alia, quæ primæ dicuntur, Tob. 1, 7, tradenda erant Deo regi, qui eas tribui Levi, pro ministeriis sacris et civilibus, salariam assignavit, Lev. 27, 30. Num. 35, 29, 24. Deut. 14, 22, 25. Neh. 10, 5, 22. Decimæ de fructibus arborum et frugibus terræ, redimunt poterant; si quinta pars pretii, qui in transportationem consumpta fuisset, addita fuit; boves autem, capre et oves tradi debebant, Lev. 27, 31. Frumentum et frumentorum decimæ facile separabantur; animalia autem sigillatim coram æconomo transibant, qui ea numerabant, et decimum quodque decimo, quem manu tenebat, signabat; quod si signato decimo aliquid subintraret, ambo levitis cedebant, Lev. 27, 32, 33, conf. Jer. 55, 12. Ezech. 20, 57, 58. De his decimis levitæ rursus decimam partem tradabant sacerdoti-

bus, Num. 18, 25, 52. Neh. 10, 28; 15, 10, 14. Malach. 5, 8, 10, conf. Ezech. 7, 5, 7.

§ 578. De sacra oleo. — Oleum sacrum, quo tabernaculum, arca foederis, caudateolum aureum, mensis, altare thymianalis, altare holocaustorum, libram, et omnia utensilia sacra, atque ipsi etiam sacerdotis uncti fuerunt, erat compositum ex hinc olei olivarium, et ex myrrha, genciosissima casta, cinamomo et calamo generoso, ita quidem, ut myrrha et castae partes essent quingentesima, cinamomi vero et calami ducentimae et quinquagesimae. Hoc unguentum, cuius omnis alius usus penam exterminationis interdicitur erat, rebus et personis unctionis reverentiam et honorem conciliabat.

§ 579. De iurjurando. — Qui sponte oblitum suum iurjurando irremediabiliter, formulam elevatam dextera pronuntiabat, pro se ipse tamen irremediabiliter retinebat, ac si vereretur, eam, qua aliunde intelligebatur, dixeris veritas edicere, Gen. 44, 22, 25. Ps. 106, 26; 80, 18. Ezech. 17, 18; 37, 7. Interdum in precatio generatim additur: *Hec mihi fecerit et tunc adit Doms*, etc., Ruth. 1, 17. 1 Sam. 14, 45; 20, 25; 2 Sam. 5, 9, 55; 15, 14. 1 Reg. 2, 25; 2 Reg. 6, 31. Vel iurans dicebat: *Iehova testis esto, aut etiam: Per vitam Iehove, Jer. 42, 5. Jud. 8, 15. Ruth. 5, 15. 1 Sam. 44, 41, 47, 15, 6; 20, 5, 21. Qui vero, iure iudicis, sive alius, iurjurandum exigebat, formulam voce preibat, et alter respondebat, *Verum verum*, vel alia formula asseverabat, uti ex *Gen. 5, 49; 22. Levit. 5, 7. Prov. 20, 24. 1 Reg. 22, 16. Dent. 27, 15, 26; vel exigens iurjurandum simpliciter dicebat: Adhuro te per Deum vivum, ut dicas, si hoc est tibi, et ad iuratum simpliciter respondebat, Num. 5, 22. Matth. 26, 65. Quare asseverationis formula: Amen, amen, nequaquam abique iurjurandum in usum. Ab his ad iuramentum descendit: *Iuravit, propitius, ad iuratum fuit*. — Quia autem per Deum iuratur, Lev. 19, 12. Dent. 6, 13, perjurium exod. 29, 7, interdicitur plerum: *Ne pronuntiaveris nomen Iehove Dei tui in vanum, i. e., ad mendacium. In Aegypto iam aetate Iosephi iurjurandum per vitam regis, usitatum erat, Gen. 42, 15, quod demum olim apud Hebraeos invaluit. 4 Sam. 20, 26. 2 Sam. 11, 11, 14, 19, conf. Ps. 65, 42. Hebraei iurabant quoque per civitates et loca sacra, uti Helbron, Silo, Jerusalem, Ps. 120, 29. Iurabatur quoque per seipsum: *Per meipsum*, vel per vitam alterius: *Per vitam tuam*, 1 Sam. 1, 26; 50, 3. 2 Reg. 2, 3. Gen. 45, 20; 44, 18. Exod. 6, 10, 13. Num. 12, 14, 105, 7. 8. Jud. 6, 13, 15. 1 Reg. 5, 17, 25. Iurjurandum per feras, Cant. 2, 7. Ioviale mendacium est, prout et Arctus poeta similibus formula nisi solent, Karano, sura 83, 1, 5; 88, 1, 41, 15; 89, 1, 4; 90, 1, 4; 91, 1, 8, etc. Iudei aetate Christi formulas: *Per altare, per Jerusalem, per caelum, per terram, per meipsum, per carum meum, per nostrum templum, per sacrificia, etc.*, quae non exprimebant nomen Dei vivi obissimum partim iminus esse atque partim, partim minutis depulsiat. Martialis, Epigrammat. XI, 95; hinc Jesus in has fallendi artes invehitur, Matth. 5, 55, 37; 23, 16, 22; Jo-***

sum vero has duntaxat formulas fallaces, nequaquam vero omne iurjurandum reprobasse, vel ex eo potest, quod ipse Matth. 62, 65, iurjurandum edidit, conf. Rom. 9, 1; 2 Cor. 1, 25. — Antiquo vero Hebraei iurjurandum religiose observabant, Jos. 9, 14, 15. Propheta demum sepe perjurii arguit. Post exitum Iudei rursus a religione iurjurandi celebres erant; at motum corruptione demum invalescente, supra memoratis formulis alios decipiebant, et quae omnes gentes, perjurorum infamiam sibi contraxerunt.

§ 580. Vota. — Spontanea et solennes promissiones, Deo aliquid sacrandi, vel boni quidpiam prestandi, ad quod aliunde nulla obligatio urgebat, vel ab aliqua re grata et licita abstinendi, seu vota ab hominibus descendunt, qui Deo quidpiam hujus generis sponteant, ut optata consequerentur. Votum Jacobi Gen. 28, 22, primum memoratur, et, cum a posteris quoque observaretur, ad conversationem cognitionis Dei non parum coepit. Alia vota saepe pia sensa fovebant et urgebant. Lex Moisaica votum ex antiqua consuetudine ad exercitium religionis retinuit, et obligationem, quae ex eis, uti ex aliis promissionibus, nascitur, inculcavit, Dent. 23, 23, 24, tamen locum redemptioni concessit, Lev. 27, 1, 25, et eius patrimonialis et marito coactum, vota filiarum et ororum suorum irritandi, quamprimum de eis audiret; quod si illa die, qua id resolverent, silent, votum pro rato habebatur, Num. 30, 2, 17. Vota autem non agnosci, nisi quo veritas prelati, et ut ex Num. 50, 5, 11, 14, patet, iurjurando firmata erant, quo mensibus tridiescens consulti fuit, Dent. 23, 24, conf. Jud. 14, 35, 50. Ps. 66, 41. Matth. 15, 5. Erant vel affirmativa, stricte dicta דברים, quibus res, vel animal, aut persona, Deo devotebatur, et in his (antheate et animalibus et sacrificiis idoneis exceptis) redemptionem locum habuit; vel negativa, per quae promittebatur abstinentia a quibusdam rebus licitis, et haec dicebantur ודברים שיש בהם, vinculum super appetitum, i. e., prohibito appetitu. Horum precipuum erat votum Nazaretis.

§ 581. De votis affirmativa. — Votis affirmativa Deo consecrabatur, non modo res quaedam, nisi pecunia, ager, domus, animal mundum vel immundum, etiam servus, filius, et quipiam se quoque Deo sacrabant. Haec omnia nomine, donis sacris communi, vocabantur Joseph. Arch. 4, 4, Mare. 7, 11. Animalia ad sacrificia idonea, sacrificanda erant; exclusa autem ab altari, ex estimatione sacerdotis vendebantur prolim tamen, ut illa quantitas pretii parte, poterant homines dexteri, habent mancipia agris tabernaculi aut templi, nisi redirentur. Pecunia, agri, et domus devote sacro tabernaculo vel templo cedebant nisi agri ante annum Jubilaeum redempti fuissent, Lev. 27, 1, 24. — Singulare votum, irrevocabile, erat anthea, de quo alibi diximus, in exemplum severitatis institutum, Exod. 17, 14. Num. 21, 2. Dent. 2, 72, 54; 5, 1, 8; 15, 14, 15, conf. Jud. 2, 47, 48. Hoc emissio voto; omne quod ex praedictis auferatur, etiam sacrilegium, Jos. 6, 17, 19; 7, 1, 26; interdum tamen

excepiebantur pecules aut alia quampiam, Dent. 2, 52, 54; 5, 4, 8. Jos. 8, 2. Hoc irrevocabili voto nonnumquam etiam agri, animalia aut homines singuli devotebantur, Lev. 27, 26, 29; est in homines nominis facinorosos, ad exemplum aliorum, statutum fuit, conf. 4 Sam. 14, 24, seqq.

§ 582. Vota negativa Nazaretis. — Votis negativis promittebatur, uti supra diximus, abstinentia a quibusdam rebus licitis. Iosephus de B. J. 2, 15, 1, refert, sua aetate permultos, praesertim in morbis aliisquo rebus adversis, vivisse, 50 dies, antequam victimas oblaturi essent, a vino abstinere, precibus vacare, et edere comam, conf. Act. 18, 18. Nazaraei autem volebant, capillos non cadere, a vino et ab omni potu inebriante, etiam ab aceto et ab ovibus aique, ab omni contaminatione per cadavera, ossa, et sepulcra abstinere. Per parentes interdum filius novitum natus hoc voto obstringebatur, ut Samson et Joannes Baptista, Jud. 15, 2, 5; 12, 25. Luc. 1, 15, 16. Votum hoc interdum perpetuum, plerumque vero ad certum tempus restrictum erat et jam obtinebat ante legislationem; nam Lev. 25, 25, phrasae ab hoc ritu desumptae, antequam leges de eo latae essent, Num. 6. Si Nazaraeus vel Nazareza (nam et alter sexus hoc votum nunciabat), inopinata contaminatus fuisset, non solum ritum jam exposito mundandus erat, sed etiam amputata coma, die septima duos turtures aut pullos columbarum, alterum pro peccato, alterum in holocaustum, aique agnum anniculum pro dilecto offerendo, et Nazaraetum suum rursus ichoabat, Num. 6, 9, 42. — Finito voti tempore, arietem anniculum in holocaustum, agnum anniculum pro peccato, arietem in sacrificium eucharisticum, existrum placentiarum zyxarium, quorum alter oleo subactis, alio oleo perficere erant, atque vinum ad libitum offerrebat, eamque ante portam sanctuarii amputari, et in ignem sacrificii eucharistici confici curabat; amicum sacrificii eucharistici et placentiam utriusque generis unam, Deo per ויזבח offerrebat, quae amicos sacerdoti cedebant. Demum in convivio, quod ex sacrificio eucharistici paratum fuit, rorsus vinum bibebat. Pauperibus hinc sumptus suppeditabant ditiores, qui per id, voti coram particeps fiant, Bereschub Babba, 90. Koethi Babba 7. Act. 21, 25, 24.

§ 585. Praece. — Prima generis humani aetate praeces non erant nisi animi motus simplicissimi, prout gratia erga Deum animus, reverentia, gaudium de Deo beneficatore, aut timor inspirabat. Verbis demum exprimebantur, atque supplicationes adhibebantur, Gen. 12, 8; 21, 53; 22, 26, 18; 26, 25; 32, 9, 12. Lex Moisaica praeces affectum eugubet permittit, nec quidquam disposuit, nisi benedictionem illam a sacerdote pronuntiantiam, Num. 6, 24, 25, et exemplum, iuxta quod Hebraei in oblatione primitiarum Deo pro possessione regionis Chanaan gratias agerent, Dent. 26, 5, 10, 15, 15. De Hebraei sacrificia offerentes, ad illa exempla Dent. 26, 5, 10, 15, 15, proposita, gratias Deo referebant, et se ad pietatem et probitatem excitabant. Singularibus occasionebus hymni canta-

bantur, instrumentis musicis accelebatur, et choreae sacra agebantur, Exod. 15, Jud. 5. De aliis precibus publicis nihil memoratur, nisi quod 1 Reg. 8, 14, 21, 25. Ps. 72, 19. Neh. 8, 6, et alibi de Psalmorum decantatione in templo, legitur; praeces autem privatas plerumque alta voce prolatis foisse, ex 1 Sam. 1, 12, 15, colligitur, conf. Luc. 18, 19, 14. — Hebraei orabant stantes, 1 Reg. 8, 22. Luc. 19, 11, quod etiam in Synagoga, ac in antiqua Ecclesia christiana observabatur, et a Christianis orientalibus adhucdem retinetur. Hebraei tamen interdum etiam genua flectebant, 1 Reg. 8, 54, 2 Paral. 6, 15, conf. 1 Reg. 19, 18. Dan. 6, 11. Esdr. 6, 5. Luc. 22, 41. Act. 7, 60, aut toto corpore se in terram prosternebant, Exod. 34, 8; 2 Paral. 29, 29. Ps. 95, 6. Matth. 26, 59. Manus in caelum tollebant, 1 Reg. 8, 22. 2 Paral. 6, 15, Isa. 1, 15, et pectus suam percutiebant, Luc. 18, 45. Elias orans ita se inclinavit, ut caput genua attingeret, quod vix alia ratione, quam genibus flexis et demum in calcaneis rudes praestabat, 1 Reg. 18, 42, ut Orientales orantes adhaecum diversos corporis situs observant, et capite variant. Prae caeteris curant, ut orantes faciem in caelum mundi plagam convertant, atque Iudaei et Christiani quidem versus Jerusalem, Muhamedani autem versus Meccam, et hanc plagam vocant partem anteriorem, Hebraei dicebant partem posticam, quae sanctuarium, ad quod in sacro tabernaculo et templo, faciem convertebant, erat in parte postica seu occidentali, conf. 1 Reg. 8, 58, 42, 44, 46. 2 Paral. 6, 54, 58. Dan. 6, 11, 14. Mabastris Bitha erat plaga orientalis, conf. Ezech. 8, 16. — Hinc praecipua fixae antiquiori aetate non erant; quod etiam Ps. 35, 48, legitur, arguente esse vix potest, iam tum tris diei tempora orationi dicata fuisse. Ast Daniel c. 6, 11, 14, ter quotidie orationi vacabat, dulo procul hora tertia, sexta, nona (i. e., nona, duodecima et tertia), quae hinc aetate Apostolorum orationi consecratae erant, Act. 9, 45; 5, 1, 10, 9.

§ 584. Liturgia synagogarum. — Publicis Dei cultus in synagoga memoratur in novo Testamento duntaxat die sabbati, Matth. 12, 10. Marc. 1, 21, 3, 1; 6, 2. Luc. 4, 16, 52, 55; 6, 6; 45, 40. Act. 15, 14; 18, 21; 16, 13, 25; 17, 2; 48, 4. Festis tamen diebus dubio procul Iudaei in synagoga ad liturgiam conveniebant, qui Ierosoloyman profecti non poterant. — In synagoga quidem praeces quoque private locum habebant, Matth. 8, 5; cultus vero publicus, praemissa salutatione, a doxologia ichoabat, quae finita, pars legis Moisaicae, et praemissa alia doxologia, pars quaequam ex prophetis praedicebatur, Act. 15, 21. Luc. 4, 16. Lector libri aevi, prout nunc, caput superaddimento, quod talibus nunciatur, operuit, ad quod Paulus Rom. 5, 15, alludit. Praeclara Hebraicae exponebat interpres in vernaicali, et lector vel alius docebat populum: Luc. 4, 16. Act. 13, 15. Haec occasione, Jesus et doctores Apostoli Evangelium annuntiant. Conventus precibus, ad quas, sicut ad doxologias, populus amen acclamabat, et collectione pro pauperibus terminabatur. Quae nunc in synagoga, Iudaeorum

aguntur, et à Vitrigno, de Synagoga veteri p. 945, 1050, pertractantur, non omnia antiquiori ævo obiectantur; ita lectores non, ut nunc, sub auctoritate proculcabantur, sed sponte surgunt, Luc. 4, 16; et qui sermonem ad populum dicebant, non erant Rabbinii, ad id ipsum consistunt, sed invitabantur, vel se offerrebant, Act. 15, 15. Luc. 4, 10. Partes quoque prelegende non videntur fuisse præfinitæ, sed liberè legendas duntaxat, et ab auditu synagoga determinabatur, Luc. 4, 16, seqq. Moderne quoque præcisa formæ nondum conceptæ fuisse videntur, nisi fortassis aliquæ quodam substantiam, quibus archæologiam, est K'â Sch'ma de quo Thalmudici mox ab initio, permuta præcipiant, et nobis quoque quæpiam dicenda veniant. Nomen mutatum est à primo verbo loci Gen. 6, 4; completum enim loca Deut. 6, 4, 9; 14, 45, 21, et Num. 15, 37, 41, quibus inculcatur Hebræis, ut legem Dei mente perpetuo retineant, recolant, insidentur, sibi applicent, et in usum rediant; unde Rabbinii exculpserunt præceptum, et quilibet Judæus, thepillam seu phylacteris et tallith indutus, hæc loca sabbato, die festo, et die Jovis, mane cum tribus, et vespere cum quatuor doxologiis, in synagoga, aut si eam adire non possit, ubicunque fuerit, citius in viam patris stans recitat. Hinc Pharisæi ætate Christi, horum hanc præcisa præcipiant quædam quædam, et ex duobus placis ceruerebant, quantum eam devotione hæc loca recitarent, Matth. 6, 6, Vitrigno, de Synag. vet. p. 1051, 1069. — Reductio horum locorum et doxologiarum, Judæis dicitur, accipere vel in se excitare regnum Dei vel calorum, ut ex Toga à Nestemio in novo Fœdere Matth. 6, 5, tom. I, p. 256, adductis potest, ex quibus, attentis consideratis, facile perspiciatur, hæc dictiones nihil aliud velle, quam religionem in se excitare, seu se excitare ad religionem, quam regnum Dei dicunt, Quia autem religio, seu regnum Dei, per Messiam pertulendum expectaretur; regnum Dei vel cœli etiam idem erat ad regnum Messie, quo sensu hæc expressiones in nov. Fœd. usurpantur, sed et pro sede beatorum veniunt, quia nunc hæc Dei regnum in alteram quædam vitam extenditur, in qua demum perfectum erit.

§ 585. *Etymologia liturgie in synagoga.* — Quibus synagoga erecta fuerit, ut populis religionem doceretur, et ad normam integritatem excitaretur, liquet, usum lingue vulgaris fuisse necessarium; quod dubitandum non est, prælectiones hebraicas, uti Thalmudici testantur, mox per interpretem in lingua vulgari expositas fuisse. In synagoga Hellenistarum versio Alexandrina legatur ubi Tertullianus Apol. 18, testatur. Hinc permulto Thalmudici hæc versuorum verbis honorifice commemorant; recitantes duntaxat quæpiam, observantes, Christianos validis ex hæc versione depræmissis armis contra Judæos pugnare, velle infensos erant, et cum in synagoga eliminare contendebant, quorum molimina imperator Justinianus oppressit. — Doxologia et preces in lingua vulgari pronuntiabantur. Quæpiam quidem vocis hebraice, uti amen, alleluia, saboth, retenta erant,

quales quæpiam etiam in nova Fœdere occurrunt: alie autem præcise voces Aramæe sunt, ut Marc. 15, 34; מָתָהוּ לֹאֵם אֵלֶיךָ יְיָוִה, et ipsam quoque *epiphonem* Marc. 7, 31; estaramæam *עֲרָמָה, epior.*

§ 586. *De liturgia apostolica.* — Apostoli, primas ecclesias in synagoga condentes, eorum rationem secuti sunt, nisi quod fractio panis, i. e., sacrosanctæ eucharistia, quæ, exemplo Jesu, in cœnâ celebrabatur, accederet, Act. 2, 42; 20, 7, 11; 1 Cor. 11, 17, 25. Demum à Judæis in synagoga exclusi, vespere conveniebant in cubiculum alicujus Christiani, lampadibus collustratum, Act. 20, 7, 41, ubi Apollonius cum senioribus seu presbyteris, ita consistebat, ut loquens facile audiretur ab omnibus, qui circa ipsum consistebant. Præmissa salutatione, à qua nostra salutatio liturgica; Dominus vobiscum, vel: Pax vobis, descendit, doxologia, et prælectiones sequentibus casum, quæ synagoga invadentur; Apostolos vero populum religionem docebat, et ad viam innocentiam hortabatur. Demum dictis precibus, mensæ parabantur ad convivium, in quo Apostolus SS. Eucharistiam consecrabat et distribuebat. Denique conventus collectio pro pauperibus præsertim Jerusalemensis terminabatur, 2 Cor. 9, 1, 15, conf. Justinii Apolog. 1. Lector, et qui sermonem dicebat, stabat, reliqui sedebant; ast ad præces surgebant omnes. Quod lingua præcipuis proponebatur, mox per interpretem lingua vulgari exponebatur, conf. 1 Cor. 14, 1, 55. Græci in liturgia caput appellabant, 1 Cor. 11, 1, 16; in Oriente autem antiquo consuetudo, aperto capite rebus divinis vacandi, relicta fuit, uti et Christiani orientales hodie caput non nudant, nisi ad consecrationem SS. Eucharistie. Hi cœtus liturgici à Apostolis cœgebantur primâ hebdomada die, nempe die solis, seu, sicut jam Apoc. 1, 10, nuncupatur, dominicâ.

CAPUT VI.

DE IDOLOLATRIA.

§ 587. *Natura.* — Qui contendunt, primam humanam religionem fuisse fœtulentam, seu cultum creaturarum et idololatriam: à priori colligunt historiam, et gratis sununt, homines in cognitionibus semper ascendere et nunquam descendere, quod interversus historia, et præsertim historia religionis refellit, quæ permittit descendere, et etiam Hebræorum frequentes in idololatriam relapsus memorat. Regressus vel potius descensus hujus generis jam cunctis ante diluvium, quum plurimè revelatum Dei cognitionem et monita divina spernabant, et, sine Deo viventes, omnia scelera sibi permittebant. Ejus generis descensus ætate Abrahami contigit, quia homines, superstitione ducti, creaturas animatas etiam immixtas esse deos sibi persuadebant, ac terram, mare, ventos, fluvios, ignem, lapides, plantas, animalia, brutia, solem, lunam, stellas, spiritus invisibiles, homines defunctos, in numina transformabant et adorabant; progressus temporis etiam abstractis, nisi fane, concordit, factis, fidei altaria erigebant. Cæcero, de Nat. D. L. III, 10, 25, 21. De Leg. II, 8. Mafis quoque physice, ut

febrî, oratione, infortunio, ac moribus, ut contumelie et impudentia altaria consecrata sunt, Plinius Hist. nat. II, 5. Antiquiori ævo, homines, qui robore, potentia aut prudentia valentes, in alios, vel benefici vel malefici erant, deum defuncti, divi accensebantur, ut, si non omnes Græcorum et Latinorum dii, saltem plerique, ex hominibus in cœlum migrarint. Herodot. 1, 131, 144. Cæcero, Tuscul. quest. 1, 12, 15. D. Nat. D. 1, 42, 5, 16, 35. Diodor. Sic. 5, 74, 80. Jos. Arch. 9, 4, 5. Hinc dii in hâbitis vocantur mortui, quæ tamen compellatio simul inanitas idola, viâ cretencia, respicit; quare Deus vocatur vivens, Gen. 16, 15, 14. Recentiori autem ævo, florente licet palætophæ studio, sceleratissimi quoque reges et imperatores, adhuc viventes, templa obtinebant, in quibus à sacerdotibus sacrificia colebantur. — Plerique gentes malignos et savos quoque deos credebant, uti Egypti Typhonem, et Mehestani Abramam, et innumerabiles ejus, daemones quibus autem, saltem à Zoroastre demum edocti, cultum non exhibebant, sed resistebat. Verum dii quoque boni, non quidem facili, peccatis et sceleribus, sed intermissis cultus, et merâ quoque petulantia irascebantur, ut quosdam homines etiam sine causâ persequebantur, ut in Homeri operibus conspiciunt, Valerius Max. L. 1, 1, p. 58, 42. Hinc justitia Jehovæ in Biblia persèpe celebratur. Cuiusmodi genti et urbi proprii erant dii, Plinius 2, 5, conf. 2, Rég. 17, 24, 54. Jer. 2, 28, qui, primam cultu alienis: familie celebres, demum à reliquis ejusdem gentis familiis adoptati sunt; nihilominus quilibet quoque familia suos habuit colentes et tutelares; pmo enim ad omnes deos colendos obligatum se esse censebat, sed quilibet suo arbitrio colebat, quos potentiores vel alii magis propitios opinabatur; neque tamen reliqui præsertim negligendi erant, ne fortassis hoc neglecta se contemptos arbitantes, irascerentur, et mala immitterent. Dii gentium et civitatum, quo huto rerum statu et victoriis reportatis inelarescebant, potentiores et meliores censebantur; dii vero gentium devictarum, debiles et impotentes, qui suos toeri non potuerint, reputabantur, et hinc à victoribus captivi deportabantur, Os. 10, 5. Amos 1, 15. Isa. 46, 1. Jer. 48, 7, 1. Reg. 20, 25, 28. Ex hæc sceleritudo Cicero, Or. pro Flacco 28, de gente Judæorum dericta scribit: *Quam chari dii immortalibus esset, docuit, quid sit victa, quod elocuta, quod servata.* Hinc in Biblia Jehovæ perpetuo potentissimus predicatur. — Attamen dii quoque necessitati parere, et certis ritibus et verborum formis, velat incautionibus, ad vota hominum non solum flecti, sed etiam eos posse putabantur, et porro quiescere, dormire, et ad sacrificia in aliis regionibus abata, tanquam ad epulas, proficisci credebantur, Iliad. 1, 425, 424, 609, 611. Lucianus de sacrificiis, 1. Reg. 18, 27-28. Quam hæc numina diversa sese sextis fingentur; pleraque quoque in matrimonii vivere, imò adulterii committere, et cum hominibus quoque se commiscere existimabantur.

§ 588. *Aræ, statue, templa, luci.* — His numinibus

extruabantur aræ, Deut. 7, 5; 13, 2; soli Mehestani non habebant nisi focos ignis, quia superis-nou-nisi animas victimarum tribuebant, carnes vero earum in alimentum valebant. Doorum colestium aræ Græcis usque ad 22 cubitos alte erant; Terræ autem, Vestæ et Martis humaniores, atque heroum humillime; diis inferis denique et Nymphis in foveis et specubus sacrificabant, Potters Græch. Arch. 1, Th. S. 467, 472. — His altariibus addebantur 2 effigies deorum, informes trunci et lapides, quorum reliquia recentiori ævo erant hâbitis, *heroum, sacerdotum*, plerique quidem lapides parvi, coloris nigri et undulati, jam conii, jam cylindri, jam etiam rotundi, videntur etiam majores, quadrati, et conii, quibus omnibus singulares vires divinas inesse credebantur. Nomen ex male intellecto 78 772 descendere, nemo non videt, Gen. 28, 17, 22. Rannbach in Potters Archæol. 1, Th. S. 465. Progrediente tempore effigies, arte diligentis, interdum formæ etiam colossas, elaborate sunt, primam quidem lignæ, postea post lapideæ et diamneæ, et demum quoque ex metallo fæcæ; lignæ autem et lapideæ laminis aureis vel argenteis obducebantur, aut pretiosis vestibus ornabantur, Num. 35. Deut. 4, 27; 5, 25; 7, 5; 9, 16, 24; 12, 5; 29, 16. Jud. 17, 4. Jer. 10, 9. Hujusmodi simulacra jam ætate Moysi videntur formâ marium, feminarum, quadrupedum, avium, insectorum, piscium, etiam solis, lune et stellarum, Exod. 20, 4, 5. Deut. 4, 16, 48; 5, 8, 9. Quæpiam ex formâ hominis et alicujus animalis compositæ erant, ut in Egypto Amnis capite, canino, Ostris capite, avis, et apud Philistinos Bagon inferius in piscem desinens. Hæc statue credebantur, si non dii, saltem sedes, in quibus numina, per consecrationem tanquam incantamentum, cogerentur; hinc illis motus quoque humani tribuebantur, Curtius 4, 16. Diodor. Sic. 16, 46. Plinius Hist. natur. 58, 1. — Hæc idola contra injurias aeris tecto, columnis sustentata, et demum etiam parietibus munitabantur; unde parva templa extruabant, quæ temporis progressu, plerumque quadrato oblongo magnitudine quidem, sed sine fenestris edificabantur, atque columnæ illæ, quibus olim tectum edificabantur, atque columnæ illæ, quibus quidem parva in duo conclavia (sacrarium, et adytum) divisa, sed amplo ostro subduali circumdata, in quo altare erat, et populus conveniebat, Sieglitz Archæol. der Baukunst II. Th. S. 1, 44 Kupffertaf. Tempia solum habebant thesaurus, antiquiori ævo quæpiam in regionibus orientaliibus turri quoque munita erant, Jud. 9, 4, 36. Nihilominus altaria quoque sine templo extruabantur, quibus nomen numinis cui sacra erant, inscriptum fuit; Athenis quæpiam inscripta erant *εὐχόμενοι θεοῖς, ignotis diis*, Pausanias in Atticis 1, 1, et in Eliacis 5, 14. Diogenes Laert. 1, 40, 5. Hanc inscriptionem Paulus Act. 17, 25, in numerum singularem vertit, *εὐχόμενοι θεοῖς*, proat jamque Hieronymus Epist. ad Magn. episc. et comm. ad Tit. III, observavit. — Quam munus primitias sub dio colebantur, hodie ad hunc cultum umbra arborum et loca no-

aguntur, et à Vitrigno, de Synagoga veteri p. 945, 1050, pertractantur, non omnia antiquiori ævo obiectantur; ita lectores non, ut nunc, sub auctoritate proculcabantur, sed sponte surgunt, Luc. 4, 16; et qui sermonem ad populum dicebant, non erant Rabbinus, ad id ipsum consistunt, sed invitabantur, vel se offerrebant, Act. 15, 15. Luc. 4, 10. Partes quoque prelegendæ non videntur fuisse præfinitæ, sed liberè legendas duntaxat, et an autistis synagoga determinabatur, Luc. 4, 16, seqq. Moderne quoque præcisa formæ nondum conceptæ fuisse videntur, nisi fortassis aliquæ quodam substantiam, quibus archæologiam, est K'â Sch'ma de quo Thalmudici mox ab initio, permuta præcipiant, et nobis quoque quæpiam dicenda veniant. Nomen mutatum est à primo verbo loci Gen. 6, 4; completum enim loca Deut. 6, 4, 9; 14, 45, 21, et Num. 15, 37, 41, quibus inculcatur Hebræis, ut legem Dei mente perpetuo retineant, recolant, insidentur, sibi applicent, et in usum redeant; unde Rabbinus exculpserunt præceptum, ut quilibet Judæus, thepillam seu phylacteris et tallith indutus, hæc loca sabbato, die festo, et die Jovis, mane cum tribus, et vespere cum quatuor doxologiis, in synagoga, aut si eam adire non possit, ubicunque fuerit, citius in viam patris stans recitet. Hinc Pharisæi ætate Christi, horum hanc præcisa præcipiant quædam quædam, et ex duobus placis ceruerebant, quantum cum devotione hæc loca recitarent, Matth. 6, 6, Vitrigno, de Synag. vet. p. 1051, 1069. — Reductio horum locorum et doxologiarum, Judæis dicitur, accipere vel in se excitare regnum Dei vel calorum, ut ex Toga à Nestemio in novo Fœdere Matth. 6, 5, tom. I, p. 256, adductis potest, ex quibus, attentis consideratis, facile perspiciatur, hæc dictiones nihil aliud velle, quam religionem in se excitare, seu se excitare ad religionem, quam regnum Dei dicunt, Quia autem religio, seu regnum Dei, per Messiam pertulendum expectaretur; regnum Dei vel cœli etiam idem erat ad regnum Messie, quo sensu hæc expressiones in nov. Fœd. usurpantur, sed et pro sede beatorum veniunt, quia nemp hæc Dei regnum in alteram quædam vitam extenditur, in qua demum perfectum erit.

§ 585. *Etymologia liturgiæ in synagoga.* — Quibus synagoga erecta fuerint, ut populis religionem doceretur, et ad normam integritatem excitaretur, liquet, usum lingue vulgaris fuisse necessarium; quod dubitandum non est, prælectiones hebraicas, uti Thalmudici testantur, mox per interpretem in lingua vulgari expositas fuisse. In synagoga Hellenistarum versio Alexandrina legatur ubi Tertullianus Apol. 18, testatur. Hinc permittit Thalmudici hæc versuendum verbis honorificis commemorat; recitantes duntaxat quæpiam, observantes, Christianos validis ex hæc versione depræmissis armis contra Judæos pugnare, velle infensis erant, et eam et synagoga eliminare contendebant, quorum molimina imperator Justinianus oppressit. — Doxologia et preces in lingua vulgari pronuntiabantur. Quæpiam quidem vocis hebraicæ, uti amen, alleluia, saboth, retenta erant,

quales quæpiam etiam in nova Fœdere occurrunt: alie autem præcise voces Aramæicæ sunt, ut Marc. 15, 34; מָתָהוּ לְמַרְיָם לְמַרְיָם וְיָדוֹן, et ipsam quoque *epiphonema* Marc. 7, 31; estaramæicam *עֲשֵׂהוּ עֲשֵׂהוּ*.

§ 586. *De liturgiâ apostolicâ.* — Apostoli, primas ecclesias in synagoga condentes, eorum rationem secuti sunt, nisi quod fractio panis, i. e., sacrosanctæ eucharistia, quæ, exemplo Jesu, in eam celebrabatur, accederet, Act. 2, 42; 20, 7, 11; 1 Cor. 11, 17, 25. Demum à Judæis et synagoga exclusi, vespere conveniebant in cubiculum alicujus Christiani, lampadibus collustratum, Act. 20, 7, 11, ubi Apollonius cum senioribus seu presbyteris, ita consistebat, ut loquens facile audiretur ab omnibus, qui circa ipsum consistebant. Præmissa salutatione, à qua nostra salutatio liturgiæ; Dominus vobiscum, vel: Pax vobis, descendit, doxologia, et prælectiones sequentibus casum, quæ synagoga invalebant; Apostolos vero populum religionem docebat, et ad viam innocentiam hortabatur. Demum dictis precibus, mensæ parabantur ad convivium, in quo Apostolus SS. Eucharistiam consecrabat et distribuebat. Denique conventus collectio pro pauperibus præsertim Jerusalemensis terminabatur, 2 Cor. 9, 1, 15, conf. Justinus Apolog. 1. Lector, et qui sermonem dicebat, stabat, reliqui sedebant; ast ad præces surgebant omnes. Quod lingua præcipuis proponebatur, mox per interpretem lingua vulgari exponitur, conf. 1 Cor. 14, 1, 55. Græci in liturgiâ caput præcipiant, 1 Cor. 11, 1, 16; in Oriente autem antiqua consuetudo, aperto capite rebus divinis vacandi, relicta fuit, uti et Christiani orientales hodiernum caput non mutant, nisi ad consecrationem SS. Eucharistia. Hi cœtus liturgiæ à Apostolis cœgebantur primâ hebdomada die, nempe die solis, seu, sicut jam Apoc. 1, 10, nuncupatur, dominicâ.

CAPUT VI.

DE IDOLOLATRIA.

§ 587. *Natura.* — Qui contendunt, primam humanam religionem fuisse fœtulentam, seu cultum creaturarum et idololatriam: à priori colligunt historiam, et gratis sununt, homines in cognitionibus semper ascendere et nunquam descendere, quod interversahistoria, et præsertim historia religionis refellit, quæ permittit descendere, et etiam Hebræorum frequentes in idololatriam relapsus memorat. Regressus vel potius descensus hujus generis jam cunctis ante diluvium, quibus plurimè revelatum Dei cognitionem et monita divina spernabant, et, sine Deo viventes, omnia scelera sibi permittebant. Ejus generis descensus ætate Abrahami contigit, quia homines, superstitione ducti, creaturas animatas etiam immixtas esse deos sibi persuadebant, ac terram, mare, ventum, fluvios, ignem, lapides, plantas, animalia, brutia, solem, lunam, stellas, spiritus invisibiles, homines defunctos, in numina transformabant et adorabant; progressus temporis etiam abstractis, nisi fante, concordit, factis, fidei altaria erigebant. Cæcero, de Nat. D. L. III, 10, 25, 21. De Leg. II, 8. Mafis quoque physice, ut

febrî, oratione, infortunio, ac moribus, ut contumelie et impudentia altaria consecrata sunt, Plinius Hist. nat. II, 5. Antiquiori ævo, homines, qui robore, potentia aut prudentia valentes, in alios, vel benefici vel malefici erant, deum defuncti, divi accensebantur, ut, si non omnes Græcorum et Latinorum dii, saltem plerique, ex hominibus in cœlum migrarint. Herodot. 1, 131, 144. Cæcero, Tuscul. quest. 1, 12, 15. D. Nat. D. 1, 42, 5, 16, 35. Diodor. Sic. 5, 74, 80. Jos. Arch. 9, 4, 5. Hinc dii in hâbitis vocantur mortui, quæ tamen compellatio simul inanitas idola, viâ cretencia, respicit; quare Deus vocatur vivens, Gen. 16, 15, 14. Recentiori autem ævo, florente licet palætophæ studio, sceleratissimi quoque reges et imperatores, adhuc viventes, templa obtinebant, in quibus à sacerdotibus sacrificia colebantur. — Plerique gentes malignos et savos quoque deos credebant, uti Egypti Typhonem, et Mehestani Abramam, et innumerabiles ejus, daemones quibus autem, saltem à Zoroastre demum edocti, cultum non exhibebant, sed resistebat. Verum dii quoque boni, non quidem facili, peccatis et sceleribus, sed intermissis cultus, et merâ quoque petulantia irascebantur, ut quosdam homines etiam sine causâ persequerentur, ut in Homeri operibus conspiciunt, Valerius Max. L. 1, 1, p. 58, 42. Hinc justitia Jehovæ in Biblia persèpe celebratur. Cuiusmodi genti et urbi proprii erant dii, Plinius 2, 5, conf. 2, Rég. 17, 24, 54. Jer. 2, 28, qui, primam cultu alienis: familie celebres, demum à reliquis ejusdem gentis familiis adoptati sunt; nihilominus quilibet quoque familia suos habuit colentes et tutelares; pmo enim ad omnes deos colendos obligatum se esse censebat, sed quilibet suo arbitrio colebat, quos potentiores vel alii magis propitios opinabatur; neque tamen reliqui præsertim negligendi erant, ne fortassis hoc neglecta se contemptos arbitrantur, irascerentur, et mala immitterent. Dii gentium et civitatum, quo huto rerum statu et victoriis reportatis inelarecebant, potentiores et meliores censebantur; dii vero gentium devictarum, debiles et impotentes, qui suos toeri non poterunt, reputabantur, et hinc à victoribus captivi deportabantur, Os. 10, 5. Amos 1, 15. Isa. 46, 1. Jer. 48, 7, 1. Reg. 20, 25, 28. Ex hæc sceleritudo Cicero, Or. pro Flacco 28, de gente Judæorum dericta scribit: *Quam chari dii immortalibus esset, docuit, quid sit victa, quod elocuta, quod servata.* Hinc in Biblia Jehovæ perpetuo potentissimus predicatur. — Attamen dii quoque necessitati parere, et certis ritibus et verborum formis, velat incautionibus, ad vota hominum non solem flexi, sed etiam eorum posse putabantur, et porro quiescere, dormire, et ad sacrificia in aliis regionibus abata, tanquam ad epulas, proficisci credebantur, Iliad. 1, 425, 424, 609, 611. Lucianus de sacrificiis, 1. Reg. 18, 27-28. Quam hæc numina diversa sese sextis fingentur; pleraque quoque in matrimonii vivere, imò adulterii committere, et cum hominibus quoque se commiscere existimabantur.

§ 588. *Aræ, statue, templa, luci.* — His numinibus

extruabantur aræ, Deut. 7, 5; 13, 2; soli Mehestani non habebant nisi focos ignis, qui superis-nou-nisi animas victimarum tribuebant, carnes vero earum in alimentum valebant. Idorum colestium aræ Græcis usque ad 22 cubitos alte erant; Terræ autem, Vestæ et Martis humaniores, atque heroum humillime; diis inferis denique et Nymphis in foveis et specubus sacrificabant, Potters Græch. Arch. 1, Th. S. 467, 472. — His altariibus addebantur 2 effigies deorum, informes trunci et lapides, quorum reliquia recentiori ævo erant hâbitis, *heroum, sacerdotum*, plerique quidem lapides parvi, coloris nigri et undulati, jam conii, jam cylindri, jam etiam rotundi, videntur etiam majores, quadrati, et conii, quibus omnibus singulares vires divinas inesse credebantur. Nomen ex male intellecto 78 772 descendere, nemo non videt, Gen. 28, 17, 22. Rannbach in Potters Archæol. 1, Th. S. 465. Progrediente tempore effigies, arte diligentis, interdum formæ etiam colossas, elaborate sunt, primam quidem lignæ, postea post lapideæ et diamæ, et demum quoque ex metallo fæcæ; lignæ autem et lapideæ laminis aureis vel argenteis obducebantur, aut pretiosis vestibus orabantur, Num. 35. Deut. 4, 27; 5, 25; 7, 5; 9, 16, 24; 12, 5; 29, 16. Jud. 17, 4. Jer. 10, 9. Hujusmodi simulacra jam ætate Moysi videntur formâ marium, feminarum, quadrupedum, avium, insectorum, piscium, etiam solis, lune et stellarum, Exod. 20, 4, 5. Deut. 4, 16, 48; 5, 8, 9. Quæpiam ex formâ hominis et alicujus animalis compositæ erant, ut in Egypto Amnis capite, canino, Ostris capite, avis, et apud Philistinos Bagon inferius in piscem desinens. Hæc statue credebantur, si non dii, saltem sedes, in quibus numina, per consecrationem tanquam incantamentum, cogerentur; hinc illis motus quoque humani tribuebantur, Curtius 4, 16. Diodor. Sic. 16, 46. Plinius Hist. natur. 58, 1. — Hæc idola contra injurias aeris tecto, columnis sustentata, et demum etiam parietibus munitabantur; unde parva templa extruabantur, quæ temporis progressu, plerumque quadrato oblongo magnitudine quidem, sed sine fenestris edificabantur, atque columnæ illæ, quibus olim tectum edificabantur, atque columnæ illæ, quibus quidem parva in duo conclavia (sacrarium, et adytum) divisa, sed amplo ostro subduali circumdata, in quo altare erat, et populus conveniebat, Sieglitz Archæol. der Baukunst II. Th. S. 1, 44 Kupffertaf. Tempia omnia habebant thesaurus, antiquiori ævo quæpiam in regionibus orientaliibus turri quoque munita erant, Jud. 9, 4, 36. Nihilominus altaria quoque sine templo extruabantur, quibus nomen numinis cui sacra erant, inscriptum fuit; Athenis quæpiam inscripta erant *εὐχόμενοι θεοῖς, ἰσχυροὶ θεοῖς*, Pausanias in Atticis 1, 1, et in Eliacis 5, 14. Diogenes Laert. 1, 40, 5. Hanc inscriptionem Paulus Act. 17, 25, in numerum singularem vertit, *εὐχόμενοι θεοῖς*, prout jamque Hieronymus Epist. ad Magn. episc. et comment. ad Tit. III, observavit. — Quam munera primitiis sub dio colebantur, hodiernæ ad hunc cultum umbra arborum et loca no-

chalcitium sonat *justum*, quia Saturni regnum à justitiâ celebratur. Interpres Alexandrinus noamen reddidit *Peupis*, *Pepe*, *Peapio*, quod in lingua coplica est nomen Saturni, Della Valle Reisch. P. 1, p. 125. Amos hunc deum, et stellam et regem dicit, uti Saturnus planeta est, et rex, qui alius Molec, Moloc, Milcom, Malcom, dicitur. **U** videtur, duplex Saturnus distinguebatur, scilicet planeta et rex, qui denum defunctus, in astra translatus est. Fortasse duplex Saturnus latet etiam, 2 Reg. 17, 31 **שבת** et **שבתות**, nam uterque vicium profum colebatur. **E**gyptii septimam hebdomadis diem, Saturno consecraverunt. Aliquo tempore eadem etiam Capla Mœcena consecrata fuisse dicitur. Pococke Spec. Hist. Arab. p. 140.

§ 400. *Theraphim* — Theraphim fuisse simulacra formâ humanâ sculpta, ex 1 Sam. 19, 13, liquet, fuisse penates, appareat ex Gen. 31, 19; 34, 25; 1 Sam. 19, 13, 17; 2 Reg. 23, 34; oracula ubi his pedita fuisse, testatur Ezechiel c. 21, 26. Zacharias, c. 16, 2, auctor libri Jullien c. 17, 5; 19, 3, 6, 14, 20, et Osee 3, 4; idque ex 1 Sam. 15, 23, confirmatur, ubi Theraphim divinationi junguntur. Etymologia his coficant; nam **תרה** à Bar Bahal expostur percontans, inquireris, ex quo nomen hujus idoli, quod primum ex Mesopotamiâ ollatum fuit, Gen. 31, 19, apte explicatur.

§ 401. *Dagon* (à 27 piscis), simulacrum sculptum formâ mulieris, infernè piscem designans, sicut in mannis antiquis cernitur. Ita etiam sistitur 1 Sam. 5, 4, 5, conf. Zeph. 1, 9. Nomen erat Philistæorum, Jud. 16, 23, 26, 1 Sam. 5, 4, 5, 1 Mach. 10, 85, et templi ex erant Gaza, Azoth, Ascalone, uti ex Diodoro Sic. II, 4, Herodoto 1, 165, et ex antiq. quibus nomen liquet, et fortasse etiam in aliis urbibus Philistæorum, qui olim ex Ægypto, ubi pisces quicquam divinis honoribus colebatur, emigrarunt. — Hic nomen confundendum non est cum Aschthoroth, cujus templo Philistæi 1 Sam. 31, 10, armis regis Saulis consecraverunt; nam si hoc templum 1 Paral. 10, 10, dicitur locum dei eorum, intelligendum est nomen Aschthoroth, quia nomen deæ ligua Hebræa ciret; uti etiam Dagon non deus, sed ligua erat, quam Herodotus 1, 165, Aemilione cultum fuisse dicit, et Veneri celesti comparat. Hoc idolum dicitur etiam Derketo, Athara et Alargatis, Strabo p. 748, 788, Lucian. de Dea Syria. Nomen Derketo, syriacum esse, ipsa terminatio pro dicit, et Diodorus Sic. 1, 4, disertè dicit deum Ascalonitarum à Syris dici Derketo; nam colebatur etiam Mahugi seu Hierapoli in Syria, ubi simulacrum erat integra figura mulieris et templum habebat amplissimum, in quo erat *gessu*, seu fissura terre, in quam colores manalis, certis diebus aqua infundebatur: inde dea à Syris dicta fuit **גשר**, *apertura*, quod nomen in Derketo detortum est, Jacob Surugia Assemani Biblioth. Orient. tom. 1, p. 527, 528, et tom. 2, in indice Geograph. Mythologia feri, Derketo per technus Veneris, amore juvenis captam fuisse, et pa-

perisse Semiramidem, que exposita, et à pastoribus inventa et educata denum regina Assyria fuerit, ipsam verò Derketo in piscem transformatam fuisse. Plerique autem Derketo, deam Hieropolitanam (ut in opere de deâ Syria referatur), Junoni comparant, dicentes templum Hieropolitanum à Deucalione, qui in navi diluvium evasit, edificatum fuisse, quia illa in ejus templo terre rimâ, omnes hujus inundationis aquas absorberit. Id etiam innotuit nuntiis urbis Ascalon, qui effugium Derketo, et ex alterâ parte naves cum 4, 7, 8 vel 10 hominibus exhibent, ut adeo exortibus hic mythos à diluvio et tricheo manato de promptus fuisse videatur; conf. Donat in Scheuchzers Physicâ sacrâ II. Thl. S. 281, f. Aumerk. 747, et Meuschen de Republ. Hebr. 1, 4, c. 2, quest. 12.

§ 402. *Vannia alia*. — Alia numina, in Babilis obvia, vel aliunde sunt nota, ut Apollo, Diana, Dioscuri seu Castor et Pollox, vel prorsus ignota, ut 1° Schedim, Deut. 32, 17, Ps. 106, 37, numina que, ad averendas calamitates, immolatione profum colebatur, adeoque homini inimica aut irata putabantur. Nomen vel dominus, vel gottus niger significat. Mehestani malorum spirituum aliquem Sched diebant, qui verò ab Ormuzd in locum conversus, et planete Veneri alligatus fuerit. Zond-Avesta III, Th. Bun-Behesch S. 66. Aumerk I. Verum dici quoque potest, punctiores textus hebræici juxta hunc Sched Mehestanorum **שד**, **שדד**, vel **שדד**, punctasse, vel Mehestanos recentiores in recentiori libro Bun-Behesch, nomen à Jerkæis mutatas esse. 2° Nebo, Isa. 46, 1, nomen Babylone, à propriè sic dictis Chaldaeis cultum, quod etiam in primâ syllaba vocis propriè chaldæicæ **שדד** recurrebat; fortasse ex verbo Slavonico Nebo, eulum, explicandum, cum ultima syllaba **ד** etiam in dialecto Russorum Tschar superstes sit. 3° Nominibus, Gad, et Meni, Hebræi, Isa. 65, 11, mensam cum cibo et potu parabant, et S. Hieronymus in h. l. scribit, id suo adhuc eyo in omnibus urbibus, maxime in Ægypto, viguisse, ut ultimo die anni et mensis, poscerent mensam refertam variis epulis, et piscium musco mixtum, vel præteriti anni vel futuri fertilitatem auspiciantes; qui verò nomen hac parata fuerint, non exponit. Fortasse **ד** est fortuna, quam vox in dialecto syriacâ significat; et **שד** istum, à **שדד** numerari, *numeravit*, vel idolum, olim à tribulibus Hebræi et Chæna, inter Mœcena et Medianam, cultum, Colius in Lexic. Arab. col. 2270. 4° Idolum Syrorum Rimmon, 2 Reg. 5, 18, forte tutelaregenarum; nomen Assyriorum Nisroe, 2 Reg. 19, 37, Isa. 37, 58, et numina colorum à regnâ Assyria in Sacerdotum missorum, 2 Reg. 17, 50, 51, Negral, Aschana Nibehaz, et Thib-duk, prorsus ignota sunt. 5° Nomen *Nanna*, alia eam Anais, Anaitis, Anelitis, et Tanaïs dicta, in Elymaide, in templo diuissimo (2 Mach. 1, 13, 14, conf. 1 Mach. 6, 1, 2) Mehestanis prostitutione virginis colebatur.

INDEX RERUM

BECANI VITA.	9	orare pro defunctis?	40
Monitum Martini Becani.	<i>Ibid.</i>	Cap. IV. — De charitate et præceptis charitatis.	42
ANALOGIA VETERIS NOVIQUE TESTAMENTI.		Questio prima. — Quid sit charitas?	<i>Ibid.</i>
Caput primum. — De Scripturâ et Traditione veteris Testamenti.	11-12	Quest. II. — Quæ fuerint præcepta charitatis in veteri Testamento?	45
Questio prima. — Quinam sint libri canonici veteris Testamenti?	<i>Ibid.</i>	Quest. III. — An prius præceptum, de diligendo Deo ex toto corde, sit possibile in hac vitâ?	44
Quest. II. — Qui fuerint primi Scriptores librorum veteris Testamenti?	<i>Ibid.</i>	Quest. IV. — An posterius præceptum, de diligendo proximo, intelligatur tantum de amico, an etiam de inimico?	46
Quest. III. — An omnes libri veteris Testamenti primum scripti sint lingua hebræica.	45	Quest. V. — Quis sit diligere proximum sicut seipsum?	<i>Ibid.</i>
Quest. IV. — An omnes libri veteris Testamenti perierint tempore captivitatis Babylonicæ, et postea ab Esdrâ restaurati sint?	14	Cap. V. — De lege Mosaica.	47
Quest. V. — An 70 Interpretes post captivitatem Babylonicam, transtulerint libros veteris Testamenti in linguam græcam, et quomodo id factum sit?	45	Questio prima. — An lex Mosaica fuerit bona?	<i>Ibid.</i>
Quest. VI. — An, quibus libri veteris Testamenti citantur in novo, citantur tantum in sensu potestatis?	47	Quest. II. — An lex Mosaica fuerit utilis?	48
Cap. II. De Fide et Symbolo.	25	Quest. III. — An lex Mosaica fuerit perfecta et sufficiens ad salutem?	49
Questio prima. — Quid sit fides?	<i>Ibid.</i>	Quest. IV. — An lex Mosaica fuerit à Deo data?	50
Quest. II. — Quid in veteri Testamento fuerit revelatum de Deo?	23	Quest. V. — Ubi, quando, et quomodo data fuerit lex Mosaica?	51
Quest. III. — Quid in veteri Testamento fuerit revelatum de SS. Trinitate?	<i>Ibid.</i>	Quest. VI. — An lex Mosaica obligaverit solos Judæos?	52
Quest. IV. — Quid in veteri Testamento fuerit revelatum de Christo?	27	Quest. VII. — Quam strictè Judæos lex Mosaica obligaverit?	55
Quest. V. — Quibus nominibus fuerit Christus appellatus in veteri Testamento?	28	Quest. VIII. — An lex Mosaica nunc penitus abrogata sit?	54
Quest. VI. — Quis in veteri Testamento primus crederetur in Christum?	29	Quest. IX. — An in locum legis Mosaicæ successerit lex Evangelicæ, et que illa sit?	55
Quest. VII. — An fides in Christum fuerit necessaria ad salutem in veteri Testamento?	30	Cap. VI. — De Synagoga veteris Testamenti.	58
Quest. VIII. — An sola fides in veteri Testamento fuerit sufficiens ad salutem et justificationem?	31	Questio prima. — An Synagoga fuerit visibilis?	59
Quest. IX. — An fides veteris Testamenti fuerit uniparfecta quom est fides novi Testamenti?	32	Quest. II. — An Synagoga aliquando erraverit, vel à fide defecerit?	60
Cap. III. — De spe, promissione et oratione.	54	Quest. III. — An Synagoga fuerit figura Ecclesiæ Christi?	62
Questio prima. — Quid sit spes?	<i>Ibid.</i>	Quest. IV. — An Synagoga fuerit tam perfecta quam Ecclesiæ Christi?	65
Quest. II. — Quæ bona in veteri Testamento fuerint promissa à Deo?	35	Cap. VII. — De Ministris Synagogæ ordinariis, qui erant Levitæ, Sacerdotes et Pontifex.	64
Quest. III. — An otium vita æterna fuerit promissa in veteri Testamento?	36	Questio prima. — Ex qua familia fuerit Pontifex?	<i>Ibid.</i>
Quest. IV. — An oratio fuerit necessaria ad obtinendum id quod in veteri Testamento promittitur?	37	Cap. III. — De spe, promissione et oratione.	65
Quest. V. — Quæ fuerit formula orandi Deum in veteri Testamento?	<i>Ibid.</i>	Quest. II. — Quo ritu consecrati fuerint Levitæ, Sacerdotes et Pontifex?	68
Quest. VI. — An in veteri Testamento usitatum fuerit invocare Sanctos?	39	Quest. III. — Quod fuerit officium Pontificis et Sacerdotum?	75
Quest. VII. — An in veteri Testamento usitatum fuerit		Quest. IV. — Quo vestitu et ornatu usi sint Sacerdotes et Pontifex?	77
		Quest. V. — Quos et quantos redditus habuerint Sacerdotes et Pontifex?	79
		De Declinis.	80
		De Prinitis et Prinogetis.	81
		De clausis.	82
		Quest. VII. — An Sacerdotes et Pontifex aliquando debuissent servare continentiam ab uxoris?	85

chalcitium sonat *justum*, quia Saturni regnum à justitiâ celebratur. Interpres Alexandrinus noamen reddidit *Peupis*, *Pepe*, *Peapio*, quod in lingua coplica est nomen Saturni, Della Valle Reisch. P. 1, p. 125. Amos hunc deum, et stellam et regem dicit, uti Saturnus planeta est, et rex, qui alius Molec, Moloc, Milcom, Malcom, dicitur. **U** videtur, duplex Saturnus distinguebatur, scilicet planeta et rex, qui denum defunctus, in astra translatus est. Fortasse duplex Saturnus latet etiam, 2 Reg. 17, 31 **שבת** et **שבתות**, nam uterque vicium prolium colebatur. Egypti septimam hebdomadis diem, Saturno consecrarent. Aliquo tempore eidem etiam Capla Mœcena consecrata fuisse dicitur. Pococke Spec. Hist. Arab. p. 140.

§ 400. *Theraphim* — Theraphim fuisse simulacra formâ humanâ sculpta, ex 1 Sam. 19, 13, liquet, fuisse penates, appareat ex Gen. 31, 19; 34, 25; 1 Sam. 19, 13, 17; 2 Reg. 23, 34; oracula ubi his pedita fuisse, testatur Ezechiel c. 21, 26. Zacharias, c. 16, 2, auctor libri Jullienii c. 17, 5; 19, 3, 6, 14, 20, et Osee 3, 4; idque ex 1 Sam. 15, 23, confirmatur, ubi Theraphim divinationi junguntur. Etymologia his coficant; nam **תרה** à Bar Bahal expostur percontans, inquireris, ex quo nomen hujus idoli, quod primum ex Mesopotamiâ ollatum fuit, Gen. 31, 19, apte explicatur.

§ 401. *Dagon* (à 7 piscis), simulacrum sculptum formâ mulieris, infernè piscem designans, sicut in manus antiquis cernitur. Ita etiam sistitur 1 Sam. 5, 4, 5, conf. Zeph. 1, 9. Nomen erat Philistæorum, Jud. 16, 23, 26, 1 Sam. 5, 4, 5, 1 Mach. 10, 85, et templi ex erant Gaza, Azoth, Ascalone, uti ex Diodoro Sic. II, 4, Herodoto 1, 165, et ex antiq. quibus nomen liquet, et fortasse etiam in aliis urbibus Philistæorum, qui olim ex Ægypto, ubi pisces quicquam divinis honoribus colebatur, emigrarant. — Hic nomen confundendum non est cum Aschthoroth, cujus templo Philistæi 1 Sam. 31, 10, armis regis Saulis consecrarent; nam si hoc templum 1 Paral. 10, 10, dicitur locum dei eorum, intelligendum est nomen Aschthoroth, quia nomen deæ ligua Hebræica ciret; uti etiam Dagon non deus, sed ligua erat, quam Herodotus 1, 165, Assæone cultum fuisse dicit, et Veneri cælesti comparat. Hoc idolum dicitur etiam Derketo, Athara et Alargatis, Strabo p. 748, 788, Lucian. de Deâ Syrâ. Nomen Derketo, syriacum esse, ipsa terminatio pro dicit, et Diosdorus Sic. 1, 4, disertè dicit deum Ascalonitarum à Syris dici Derketo; nam colebatur etiam Mahugi seu Hierapoli in Syriâ, ubi simulacrum erat integra figura mulieris et templum habebat amplissimum, in quo erat *gæssa*, seu fissura terre, in quam colores manalis, certis diebus aquam infundebatur: inde dea à Syris dicta fuit **גשר**, *apertura*, quod nomen in Derketo detortum est, Jacob Surugia Assæmani Biblioth. Orient. tom. 1, p. 527, 528, et tom. 2, in indice Geograph. Mythologia feri, Derketo per technus Veneris, amore juvenis captam fuisse, et pa-

perisse Semiramidem, quæ exposita, et à pastoribus inventa et educata denum regina Assyria fuerit, ipsam verò Derketo in piscem transformatam fuisse. Plerique autem Derketo, deam Hieropolitanam (ut in opere de deâ Syrâ referatur), Junoni comparant, dicentes templum Hieropolitanum à Deucalione, qui in navi diluvium evasit, edificatum fuisse, quia illa in ejus templo terre rimâ, omnes hujus inundationis aquas absorberit. Id etiam innotuit nuntiis urbis Ascalon, qui effugium Derketo, et ex alterâ parte naves cum 4, 7, 8 vel 10 hominibus exhibent, ut adeo exortibus hic mythos à diluvio et tricheo manato de promptus fuisse videatur; conf. Donat in Scheuchzeris Physicâ sacrâ II. Thl. S. 281, f. Aumerk. 747, et Meuschenii de Republ. Hebr. 1, 4, c. 2, quest. 12.

§ 402. *Vannia alia*. — Alia numina, in Babilis obvia, vel aliunde sunt nota, ut Apollo, Diana, Dioscuri seu Castor et Pollox, vel prorsus ignota, ut 1° Schedim, Deut. 32; 17, Ps. 106, 37, numina que, ad averendas calamitates, immolatione prolium colebatur, adeoque homini inimica aut irata putabantur. Nomen vel dominus, vel gottus nigerus significat. Mehestani malorum spirituum aliquem Sched diebant, qui verò ab Ormuzd in locum conversus, et planete Veneri alligatus fuerit. Zond-Avesta III, Th. Bun-Behesch S. 66. Aumerk I. Verum dici quoque potest, punctiores textus hebræici juxta hunc Sched Mehestanorum **שד**, **שדד**, **שדדד**, vel **שדדד**, punctasse, vel Mehestanos recentiores in recentiori libro Bun-Behesch, nomen à Jerleis mutatas esse. 2° Nebo, Isa. 46, 1, nomen Babylone, à propriè sic dictis Chaldaeis cultum, quod etiam in primâ syllabâ vocis propriè chaldæicæ **שדדדד** recurrebat; fortasse ex verbo Slavonico Nebo, eulom, explicandum, cum ultima syllabâ **ד** etiam in dialecto Russorum Tschar superstes sit. 3° Nominibus, Gad, et Meni, Hebræi, Isa. 65, 11, mensam cum cibo et potu parabant, et S. Hieronymus in h. l. scribit, id suo adhuc eyo in omnibus urbibus, maxime in Ægypto, viguisse, ut ultimo die anni et mensis, poscerent mensam refertam variis epulis, et piscium musco mixtum, vel præteriti anni vel futuri fertilitatem auspiciantes; qui verò nomen hac parata fuerint, non exponit. Fortasse **ד** est fortuna, quam vox in dialecto syriacâ significat; et **שד** istum, à **שדד** numeratur, *proferat*, vel idolum, olim à tribubus Ruben et Chama, inter Mœcena et Modiana, cultum, Colius in Lexic. Arab. col. 2270. 4° Idolum Syrorum Rimmon, 2 Reg. 5, 18, forte tutelaregenarum; nomen Assyriorum Nisroe, 2 Reg. 19, 37, Isa. 37, 58, et numina colorum à regnâ Assyriæ in Sacerdotum missorum, 2 Reg. 17, 50, 51, Negral, Aschana Nibehaz, et Thib-duk, prorsus ignota sunt. 5° *Nemra Nemra*, alia eam Anais, Anaitis, Anelitis, et Tanaïs dicta, in Elymaide, in templo diuissimo (2 Mach. 1, 13, 14, conf. 1 Mach. 6, 1, 2) Mehestanis prostitutione virginis colebatur.

INDEX RERUM

BECANI VITA.	9	orare pro defunctis?	40
Monitum Martini Becani.	<i>Ibid.</i>	Cap. IV. — De charitate et præceptis charitatis.	42
ANALOGIA VETERIS NOVIQUE TESTAMENTI.		Questio prima. — Quid sit charitas?	<i>Ibid.</i>
Caput primum. — De Scripturâ et Traditione veteris Testamenti.	11-12	Quest. II. — Quæ fuerint præcepta charitatis in veteri Testamento?	45
Questio prima. — Quinam sint libri canonici veteris Testamenti?	<i>Ibid.</i>	Quest. III. — An prius præceptum, de diligendo Deo ex toto corde, sit possibile in hac vitâ?	44
Quest. II. — Qui fuerint primi Scriptores librorum veteris Testamenti?	<i>Ibid.</i>	Quest. IV. — An posterius præceptum, de diligendo proximo, intelligatur tantum de amico, an etiam de inimico?	46
Quest. III. — An omnes libri veteris Testamenti primum scripti sint lingua hebræica.	45	Quest. V. — Quis sit diligere proximum sicut seipsum?	<i>Ibid.</i>
Quest. IV. — An omnes libri veteris Testamenti perierint tempore captivitatis Babylonicæ, et postea ab Esdrâ restaurati sint?	14	Cap. V. — De lege Mosaicâ.	47
Quest. V. — An 70 Interpretes post captivitatem Babylonicam, transtulerint libros veteris Testamenti in linguam græcam, et quomodo id factum sit?	45	Questio prima. — An lex Mosaicâ fuerit bona?	<i>Ibid.</i>
Quest. VI. — An, quibus libri veteris Testamenti citantur in novo, citantur tantum in sensu literalibus?	47	Quest. II. — An lex Mosaicâ fuerit utilis?	48
Cap. II. De Fide et Symbolo.	25	Quest. III. — An lex Mosaicâ fuerit perfecta et sufficiens ad salutem?	49
Questio prima. — Quid sit fides?	<i>Ibid.</i>	Quest. IV. — An lex Mosaicâ fuerit à Deo data?	50
Quest. II. — Quid in veteri Testamento fuerit revelatum de Deo?	23	Quest. V. — Ubi, quando, et quomodo data fuerit lex Mosaicâ?	51
Quest. III. — Quid in veteri Testamento fuerit revelatum de SS. Trinitate?	<i>Ibid.</i>	Quest. VI. — An lex Mosaicâ obligaverit solos Judæos?	52
Quest. IV. — Quid in veteri Testamento fuerit revelatum de Christo?	27	Quest. VII. — Quam strictè Judæos lex Mosaicâ obligaverit?	55
Quest. V. — Quibus nominibus fuerit Christus appellatus in veteri Testamento?	28	Quest. VIII. — An lex Mosaicâ nunc penitus abrogata sit?	54
Quest. VI. — Quis in veteri Testamento primus crederetur in Christum?	29	Quest. IX. — An in locum legis Mosaicæ successerit lex Evangelicæ, et que illa sit?	55
Quest. VII. — An fides in Christum fuerit necessaria ad salutem in veteri Testamento?	30	Cap. VI. — De Synagoga veteris Testamenti.	58
Quest. VIII. — An sola fides in veteri Testamento fuerit sufficiens ad salutem et justificationem?	31	Questio prima. — An Synagoga fuerit visibilis?	59
Quest. IX. — An fides veteris Testamenti fuerit uniparfecta quomodo est fides novi Testamenti?	32	Quest. II. — An Synagoga aliquando erraverit, vel à fide defecerit?	60
Cap. III. — De spe, promissione et oratione.	54	Quest. III. — An Synagoga fuerit figura Ecclesiæ Christi?	62
Questio prima. — Quid sit spes?	<i>Ibid.</i>	Quest. IV. — An Synagoga fuerit tam perfecta quam Ecclesiâ Christi?	65
Quest. II. — Quæ bona in veteri Testamento fuerint promissa à Deo?	35	Cap. VII. — De Ministris Synagogæ ordinariis, qui erant Levitæ, Sacerdotes et Pontifex.	64
Quest. III. — An otium vitæ æternæ fuerit promissa in veteri Testamento?	36	Questio prima. — Ex qua familia fuerit Pontifex?	<i>Ibid.</i>
Quest. IV. — An oratio fuerit necessaria ad obtinendum id quod in veteri Testamento promittitur?	37	Cap. III. — De spe, promissione et oratione.	65
Quest. V. — Quæ fuerit formula orandi Deum in veteri Testamento?	<i>Ibid.</i>	Quest. II. — Quo ritu consecrati fuerint Levitæ, Sacerdotes et Pontifex?	68
Quest. VI. — An in veteri Testamento usitatum fuerit invocare Sanctos?	39	Quest. III. — Quod fuerit officium Pontificis et Sacerdotum?	75
Quest. VII. — An in veteri Testamento usitatum fuerit		Quest. IV. — Quo vestitu et ornatu usi sint Sacerdotes et Pontifex?	77
		Quest. V. — Quos et quantos redditus habuerint Sacerdotes et Pontifex?	79
		De Declinis.	80
		De Prinitis et Primogenitis.	81
		De oblatâ.	82
		Quest. VII. — An Sacerdotes et Pontifex aliquando debuissent servare continentiam ab uxoribus?	85

- Quaest. viii. — Quanta fuerit auctoritas Pontificis apud populum? 85
 Quaest. ix. — Quae utilitas colligi possit ex dictis? 87
 Cap. VIII. — De Ministris Synagoga: extrordinariis qui erant Prophetae. 90
 Quaestio prima. — Quisnam fuerint viri Prophetae in veteri Testamento? *Ibid.*
 Quaest. ii. — Quotidnam erat officium Prophetarum in veteri Testamento? 91
 Quaest. iii. — Quomodo Prophetae probant se à Deo missos esse? 92
 Quaest. iv. — An omnes Prophetae veteri Testamento de Christo prophetaverint? 94
 Quaest. v. — Quis fuerit praecipuus omnium Prophetarum in veteri Testamento? 96
 Quaest. vi. — Quomodo intellegendum sit illud Christi: Quis Propheta usque ad Joannem? *Ibid.*
 Quaest. vii. — An verum sit omnes Prophetas Hierosolymis occisos esse? 97
 Quaest. viii. — Quisnam fuerint falsi Prophetae in veteri Testamento? 98
 Cap. IX. — Quomodo falsi Prophetae à veris discernantur? 100
 Quaestio prima. — Quid de Pythonibus et Pythonicis sentiendum? *Ibid.*
 Quaest. ii. — An etiam in novo Testamento sint veri et falsi Prophetae? 102
 Cap. X. — De religionis Synagoga, qui erant Nazareti et Rechabite. 104
 Nazareti. *Ibid.*
 Rechabite. 106
 Cap. XI. — De sectariis Synagoga, qui erant Pharisei, Sadducei, Esseni. 108
 Quaestio prima. — Unde illi sint Pharisei? *Ibid.*
 Quaest. ii. — Ex qua tribu et familia fuerint Pharisei? 109
 Quaest. iii. — Quo fuerint dignatae Phariseorum? 110
 Quaest. iv. — Qui fuerint iherosolymitae Phariseorum? 111
 Quaest. v. — Quando, et quo auctore ceperint Pharisei? 112
 Quaest. vi. — An Pharisei fuerint distincti à Scribis? 115
 Quaest. vii. — Unde Sadducei dicitur? *Ibid.*
 Quaest. viii. — Quo fuerint dignatae et instituta Sadduceorum? 114
 Quaest. ix. — Qui, hoc tempore, sint similes Phariseis et Sadduceis? 115
 Quaest. x. — Esseni unde dicitur, ex quo illorum dogmata et instituta? 116
 Cap. XII. — De iudice controversiarum in veteri Testamento. 117
 Quaestio prima. — An Pontifex in veteri Testamento fuerit iudex controversiarum? *Ibid.*
 Quaest. ii. — An Pontifex fuerit infallibilis iudex? 121
 Quaest. iii. — An etiam in novo Testamento sit aliquis iudex controversiarum, et quis? 121
 Cap. XIII. — De instrumentis divini cultus. 127
 Tabernaculum et Templum. *Ibid.*
- Arca foederis. 129
 Propitiatorium. 131
 Candelabrum. 132
 Mensa panum propositionis. *Ibid.*
 Altare thymiamatis. 135
 Altare holocausti. *Ibid.*
 Labrum amicum et reliqua vasa sacra. 134
 Synagoga et Cathedra. 135
 Cap. XIV. — De Sacrificiis Moisaicis. 139
 De victimis, immolationibus et filamentis. 140
 De holocausto, sacrificio pro peccato et hostia pacifica. *Ibid.*
 De iugi sacrificio quod quoties offerretur. 142
 De Agno paschali. 143
 De illis altarum solemnitatibus sacrificiis. 148
 De igne quo utebantur Sacerdotes in sacrificiis. 150
 De sacrificio novi Testamenti quod per sacrificia Moisaica fuit praefiguratum. 151
 Cap. XV. — De sacramentis Moisaicis. 152
 Quaestio prima. — Quae et quot fuerint sacramenta Moisaica? 153
 Quaest. ii. — Quam vim et efficaciam sanctificandi habuerint sacramenta Moisaica? 154
 Quaest. iii. — An sacramenta Moisaica fuerint tam perfecta quam nostra? 155
 Quaest. iv. — Quid standendum sit de circumcissione? 157
 Quaest. v. — Quid standendum de purificationibus ab immunditia legalis? 160
 Cap. XVI. — De observantiis legalibus? 163
 De discretione ciborum mundorum ab immundis. *Ibid.*
 De abstinentiis à sanguine et adipis. 165
 De jejuniis. 166
 De votis. 168
 De iuramentis. 175
 De solemnitatibus festorum. 178
 De anno septimo seu sabbatico, qui etiam vocatus est annus remissionis. 180
 De anno Jubilaeo. 182
 De ratione et tonsione capitis ac barbae. 185
 De certo uso vestium. 184
 Cap. XVII. — De rebus veteri Testamento. 185
 Quaestio prima. — Quo fuerint differenda inter Reges et Iudices? *Ibid.*
 Quaest. ii. — Qui et quot fuerint Iudices Hebraeorum? 186
 Quaest. iii. — Qui et quot fuerint Reges Hebraeorum? 187
 Quaest. iv. — Qui fuerint boni, et qui mali Hebraeorum Reges? 188
 Quaest. v. — Quomodo creati sint Reges Hebraeorum? 189
 Quaest. vi. — Quo ritu inaugurati fuerint Reges Hebraeorum? 202
 Quaest. vii. — Quomodo uncti fuerint Reges Hebraeorum? 202
 Quaest. viii. — Quod fuerit officium Regum apud Hebraeos? 207
 Quaest. ix. — Quod fuerit jus Regum in subditos? 209

- Quaest. x. — An Reges Hebraeorum potuerint habere uxores uxores? 210
 Quaest. xi. — An Reges Hebraeorum potuerint habere plures uxores? 212
 Quaest. xii. — An Reges Hebraeorum potuerint habere magnas dividas? 214
 Quaest. xiii. — Qui et quales fuerint Consiliiarii Regum Hebraeorum? *Ibid.*
 Quaest. xiv. — Quid christiani Reges ac Principes discere debeant ex his quo hoc capite dicti sunt? 216
 Cap. XVIII. — De bello, castris et munditiis castrorum. 218
 Quaestio prima. — An bellum fuerit licitum in veteri Testamento? 219
 Quaest. ii. — Quo fuerint leges belli à Deo praescriptae in veteri Testamento? 220
 Quaest. iii. — Quo fuerit iusta causa gereendi bellum in veteri Testamento? 222
 Quaest. iv. — An Iudei potuerint bellum gerere contra Iudeos? 223
 Quaest. v. — An Iudei potuerint bellum gerere contra quosvis Gentiles? 224
 Quaest. vi. — An Iudei in bello potuerint implorare auxilium à Gentilibus et Infidelibus? *Ibid.*
 Quaest. vii. — Quisnam Iudeorum Reges aut Principes feliciter gesserunt bellum? 225
 Quaest. viii. — Quid in lege Moisaica statutum fuerit de munditiis castrorum? 228
 Cap. XIX. — De furto et usura. *Ibid.*
 De Usura. 228
 Cap. XX. — De homicidio et civitatibus refugii. 229
 De civitatibus refugii. 230
 Cap. XXI. — De matrimonio veteri Testamento. 231
 Quaestio prima. — An matrimonium fuerit praecipuum in veteri Testamento? 232
 Quaest. ii. — In quo gradu liceret vel non liceret contrahere matrimonium in veteri Testamento? 234
 Quaest. iii. — An poterint accipere uxores alienigenas? 237
 Quaest. iv. — An Iudei potuerint accipere uxores extra suam tribum et cognationem? 238
 Quaest. v. — Quo sit differentia inter matrimonium veteris ac novi Testamenti? 250
 Cap. XXII. — De Polygamia. 240
 Conclusio prima. — Polygamia repugnat primae institutioni matrimonii, quae à Deo facta est in paradiso? 241
 Concl. ii. — Polygamia repugnat etiam aliquo modo legi naturae. *Ibid.*
 Concl. iii. — Deus concessit, post divinium, intelligere habere plures uxores, quod antea non licebat. 242
 Concl. iv. — Haec concessio divina, qui licebat habere plures uxores, confirmata est per legem Moisaicam. 245
 Concl. v. — Haec concessio revocata est à Christo, ut iam non liceat habere plures uxores. 246
 Cap. XXIII. — De zelotypia. 248
 Cap. XXIV. — De libello repudii. 249
 Quaestio prima. — Quo sensu Iudaei permissum fuerit uxores dimittere? 248
 Quaest. ii. — Quibus de causis liceret uxores dimittere seu repudiare? 251
 Quaest. iii. — Quis ceremoniae fuerint adhibitae in repudio, et quibus verbis libellus repudii consignatus? 252
 Quaest. iv. — An sicut viri poterant repudiare uxores, ita vicissim uxores poterant repudiare viros? *Ibid.*
 Cap. XXV. — De adulterio et stupro. 253
 Cap. XXVI. — De servis et ancillis, de mercenariis, peregrinis et pauperibus. 253
 De Mercenariis. 256
 De Peregrinis et Pauperibus. *Ibid.*
 Cap. XXVII. — De reformatione. 257
 Reformatio circa cultum Dei. *Ibid.*
 Reformatio circa iustitiam inter Hebraeos servandam. 259
 De reformatione circa bellum. 260
 BUETHI VITA. 261-263
 VETERIS TESTAMENTI CUM NOVO PARALLELISMUS IN HIS QUAE AD MESSIAM PERTINENT. 265-264
 Caput primum. — Jesus de semine David. *Ibid.*
 Cap. II. — Jesus de semine Isaac. *Ibid.*
 Cap. III. — Jesus de semine Iacobi. *Ibid.*
 Cap. IV. — Jesus de semine Iudae. 267
 Cap. V. — Jesus de semine Iesae et Davidis. 268
 Cap. VI. — Davidis nomen Iesu tribuitur. 268
 Cap. VII. — Jesus de semine Salmannae. *Ibid.*
 Cap. VIII. — Tempus aduentus Iesu. *Ibid.*
 Cap. IX. — Jesus natus de Virgine. 272
 Cap. X. — Jesus natus Bethlehemi. 273
 Cap. XI. — De nomine Iesus, quod servatorem sonat. 265
 Cap. XII. — De nomine Emmanuel, quod significat: *Nollicum Deum.* 264
 Cap. XIII. — Magi Iesum adorant, eiusque numerum offerunt. *Ibid.*
 Cap. XIV. — Jesus fugit in Aegyptum, et post duntaxat moram redit in patriam. 265
 Cap. XV. — Infantium cordes ab Herode perpetrata. *Ibid.*
 Cap. XVI. — Jesus habitat Nazarethum, et Nazareus appellatur. 267
 Cap. XVII. — Joannes Christi praecursor. *Ibid.*
 Cap. XVIII. — Spiritus sanctus descendit super Iesum recessu baptizatum: cui et testimonium perhibetur à Deo Patre, tunc, et cum transfiguratus est. 268
 Cap. XIX. — Jesus unctus à Deo. *Ibid.*
 Cap. XX. — Jesus jejuniis et esurit. 269
 Cap. XXI. — Jesus Verbum Dei. *Ibid.*
 Cap. XXII. — Jesus Filius Dei. 273
 Cap. XXIII. — Iesu discipuli, Filii Dei. 275
 Cap. XXIV. — Jesus primogenitus. 275
 Cap. XXV. — Jesus Deus. *Ibid.*
 Cap. XXVI. — Jesus homo. 282
 Cap. XXVII. — Jesus frater hominum. 284
 Cap. XXVIII. — Jesus Sacerdos. *Ibid.*

Cap. XXX.—Jesus Propheta.	586	Cap. LXXXI.—Jesus via.	432
Cap. XXX.—Prophetia post Jesum desinit.	589	Cap. LXXXII.—Jesus veritas.	<i>Ibid.</i>
Cap. XXXI.—Jesus Pastor.	590	Cap. LXXXIII.—Jesus vita.	445
Cap. XXXII.—Angeli ministrant Jesu	591	Cap. LXXXIV.—Jesus sapientia.	444
Cap. XXXIII.—Jesus venit in Galileam et Capharnaïm.	592	Cap. LXXXV.—Jesus principium et finis, primus et novissimus, alpha et omega.	446
Cap. XXXIV.—Jesus inter homines frequenter versatur.	<i>Ibid.</i>	Cap. LXXXVI.—Jesus caput.	447
Cap. XXXV.—Jesus conciliator, doctor et magister.	<i>Ibid.</i>	Cap. LXXXVII.—In Jesu omnia à Deo condita.	<i>Ibid.</i>
Cap. XXXVI.—Jesus in Galilæa de Deo pendicatus.	594	Cap. LXXXVIII.—Jesus electus.	448
Cap. XXXVII.—Jesus parabolis inter conclamandum et dogendum seipsum utitur.	595	Cap. LXXXIX.—Jesus justitia.	<i>Ibid.</i>
Cap. XXXVIII.—Sermonum Jesu vis et efficacia.	596	Cap. LXXX.—Jesus Justus dicitur <i>secundum Evangelium</i> .	449
Cap. XXXIX.—Jesus intermixta facinorosa edidit, et omnis generis languores sanat.	<i>Ibid.</i>	Cap. LXXXI.—Jesus Sanctus dicitur <i>secundum Evangelium</i> .	450
Cap. XL.—Jesus cæcis visum restituit.	465	Cap. LXXXII.—Jesus testis Dei.	451
Cap. XLI.—Jesus surdorum auris aperit.	464	Cap. LXXXIII.—Jesus humilis.	452
Cap. XLII.—Jesus mutorum linguam solvit.	465	Cap. LXXXIV.—Jesus contemptus et odio habitus.	455
Cap. XLIII.—Jesus etiamos sanat.	<i>Ibid.</i>	Cap. LXXXV.—Jesu discipuli contempti, vexati et contumeliosis affecti.	457
Cap. XLIV.—Jesus debiles sanat.	<i>Ibid.</i>	Cap. LXXXVI.—Jesus ignotus.	460
Cap. XLV.—Jesus mortuos revocat ad vitam.	466	Cap. LXXXVII.—Jesus pauper.	462
Cap. XLVI.—Jesus esurientes cibo reficit.	<i>Ibid.</i>	Cap. LXXXVIII.—Jesu discipuli pauperes et humiles.	<i>Ibid.</i>
Cap. XLVII.—Apostolos, discipulos et sectatores de gente Judæa Jesus deligit et ad se vocat; à quibus deinde propagata est Christiana Religio; Delectus et vocatio que fit per Jesum initium est salutis.	468	Cap. LXXXIX.—Jesus servus.	464
Cap. XLVIII.—Apostoli Jesu piscatores.	472	Cap. XC.—Jesu laboriosus et angusticus.	465
Cap. XLIX.—Paucos numero Jesus deligit.	475	Cap. XCI.—Jesus mansuetus et misericors.	<i>Ibid.</i>
Cap. L.—Apostoli præcoeces Jesu et nunii.	<i>Ibid.</i>	Cap. XCII.—Jesus obediens.	466
Cap. LI.—Apostoli et discipuli Jesu rudes et indocti.	475	Cap. XCIII.—Jesu agnus, pascha, ovis.	467
Cap. LII.—Apostoli et discipuli Jesu miranda facinorosa edunt, et omnis generis languores sanant.	476	Cap. XCIV.—Jesus lex.	468
Cap. LIII.—Jesus super mare incedit.	478	Cap. XCV.—Jesu princeps.	<i>Ibid.</i>
Cap. LIV.—Jesus iux.	<i>Ibid.</i>	Cap. XCVI.—Jesus Dominus et Rex æternus.	<i>Ibid.</i>
Cap. LV.—Jesu discipuli lux.	479	Cap. XCVII.—Jesu discipuli reges.	474
Cap. LVI.—Jesus ignis.	481	Cap. XCVIII.—Jesu charitas et gloria.	475
Cap. LVII.—Jesus sol.	482	Cap. XCIX.—Discipulorum Jesu charitas et gloria.	478
Cap. LVIII.—Jesus stella.	<i>Ibid.</i>	Cap. C.—Jesu fortitudo et potestas.	484
Cap. LIX.—Jesus germen sive orionis, radix, bos, virgo.	<i>Ibid.</i>	Cap. CI.—Discipulorum Jezu fortitudo et potestas.	485
Cap. LX.—Discipuli Jesu, germina, plantæ, palmetes, rami.	485	Cap. CII.—Jesus dives.	484
Cap. LXI.—Jesus fons.	484	Cap. CIII.—Jesu discipuli divites.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXII.—Jesus novi et æterni fœderis, à Deo cum hominibus pacti, sequæter et finis.	486	Cap. CIV.—Jesus legum literæ.	486
Cap. LXIII.—Jesus pænitens.	420	Cap. CV.—Jesus clavem gerit domus David.	487
Cap. LXIV.—Pax et securitas discipulorum læsu.	455	Cap. CVI.—Abrogatio Mosaicæ legis.	488
Cap. LXV.—Jesus bellator et victor.	454	Cap. CVII.—Sanctio novæ legis.	495
Cap. LXVI.—Jesus lapis, fundamentum, mons.	450	Cap. CVIII.—Jesu lex spiritualis et æterna.	502
Cap. LXVII.—Jesus discipuli lapides.	449	Cap. CIX.—Jesu regnum spirituale et æternum.	510
Cap. LXVIII.—Jesus scandalum et ruina.	444	Cap. CX.—Jesus asina pullo comitatus vectus Hierosolymam intrat.	516
Cap. LXIX.—Jesus dux.	442	Cap. CXI.—Jesu Hosanna concinitur.	<i>Ibid.</i>
Cap. LXX.—Jesus ostium.	<i>Ibid.</i>	Cap. CXII.—Jesus venditores et emptores Templo ejicit, aliaque in eo miranda opera edidit.	517

Cap. CXIX.—Jesus comprehenditur et nimbus contrahitur.	525	Cap. CLIX.—Doctrina christiana corruptos hominum mores emendat.	645
Cap. CXX.—Jesum discipuli suidegerunt; Petrus palam ejurat.	<i>Ibid.</i>	Cap. CLX.—Idolorum eversio.	643
Cap. CXXI.—Falsi testes Jesum accusant.	525	Cap. CLXI.—Judæorum pertinacia, perfidia et cœcitas.	648
Cap. CXXII.—Jesus accusatus silet.	526	Cap. CLXII.—Judæorum rejectio et dispersio, eorumque abolenda sacrificia.	652
Cap. CXXIII.—Jesus contumeliosis afficitur.	<i>Ibid.</i>	Cap. CLXIII.—Excidium Hierosolymitanum.	657
Cap. CXXIV.—Jesus conspuitur et creditur.	551	Cap. CLXIV.—Hierosolymitani templi eversio.	658
Cap. CXXV.—Jesus venditur: cuius venditionis pretio ager filiginis emittit. Judea proditoris interitus.	<i>Ibid.</i>	Cap. CLXV.—Urbis et templi instaurandi spes omnino Judæis adempta.	659
Cap. CXXVI.—Jesus à Judæis et Ethnicis capitis damnatur.	554	Cap. CLXVI.—Jesus Juxta.	660
Cap. CXXVII.—Jesus cruci suffigitur.	555	Cap. CLXVII.—Apostoli Jesu iudices.	665
Cap. CXXVIII.—Jesus inter duos latrones cruci suffigitur.	546	Cap. CLXVIII.—Jesu omnia potestas à Patre data.	<i>Ibid.</i>
Cap. CXXIX.—Jesus signum.	<i>Ibid.</i>	Cap. CLXIX.—Jesus servator.	664
Cap. CXXX.—Jesus pendens in cruce subsannatus à prætercumbus.	547	Cap. CLXX.—Varii Jesus typi colliguntur à veteri Testamento.	668
Cap. CXXXI.—Jesus mortuus veniam adversariis suis à Deo precatur.	548	Cap. CLXXI.—De naturâ, vi et usu prophetiarum.	684
Cap. CXXXII.—Jesu vestimenta sorte dividuntur.	<i>Ibid.</i>	ACOSTÆ TITÆ	697-698
Cap. CXXXIII.—Mortuæ Jesu sol delicit, et terra movetur.	<i>Ibid.</i>	DE CHRISTO IN SCRIPTURIS REVELATO.	699-700
Cap. CXXXIV.—Jesus moriens Patrem inclamat.	350	Caput primum.—Universæ Scripturæ scopum esse Christum.	<i>Ibid.</i>
Cap. CXXXV.—Jesu fel et acetum propinantur.	552	Cap. II.—Legem Evangelio declarari et perfici.	<i>Ibid.</i>
Cap. CXXXVI.—Mors Jesu.	554	Cap. III.—Evangelium Lego et Prophetis comprobari.	701
Cap. CXXXVII.—Crux Jesu, perinde ut latronum cruci fidelis suffragium, non franguntur.	559	Cap. IV.—Judæos in lege cæcos esse, quod Christum ignorent.	704
Cap. CXXXVIII.—Latus Jesu perforatur.	<i>Ibid.</i>	Cap. V.—Adversus Gnosticos aliosque hæreticos veteris Testamentum repudiantes.	706
Cap. CXXXIX.—Jesu corpus jolluolum et sepelitur Joseph et Nicodemus.	560	Cap. VI.—Collationem utriusque Testamenti esse perutilem ad infideles conuertendos.	<i>Ibid.</i>
Cap. CXL.—Jesu sepulcrum.	<i>Ibid.</i>	Cap. VII.—Fidelis valde confirmari utroque Testamento multo collato.	708
Cap. CXLI.—Jesus descendit ad inferos et Patriarchas inde edocit.	561	Cap. VIII.—Lucreti magnam offerri cognitioni Scripturæ sacræ utriusque pagine collatione.	709
Cap. CXLII.—Jesus revisit.	564	Cap. IX.—Ad pietatis studium inflammandum valere plurimum testimonium varia de Christo in unum collata.	711
Cap. CXLIII.—Jesus homines peccatis absolvit.	582	Cap. X.—Ad docendi atque exhortandi munus opus esse notitia accuratâ utriusque Testamenti.	712
Cap. CXLIV.—Jesus peccata hominum ipse portavit.	587	Cap. XI.—Quemadmodum ecclesiasticis conditionibus habendis Christi cognitio ex Scripturis usui sit.	744
Cap. CXLV.—Jesus homines sanguine suo redemit.	588	Cap. XII.—Cur divina Scriptura vocetur Testamentum.	715
Cap. CXLVI.—Baptismus Jesu instituit.	592	Cap. XIII.—Testamentum dici Scripturam sacram non solum ratione communi pacti, sed etiam specialitèr, patet hæreticis ademptæ.	717
Cap. CXLVII.—Jesus ascendit in caelum.	594	Cap. XIV.—Quod novum Testamentum Christi morte firmatum sit.	719
Cap. CXLVIII.—Jesus est ad dexteram Dei Patris.	604	Cap. XV.—Quid convenient, quid etiam intersit novum inter et vetus Testamentum.	720
Cap. CXLIX.—Jesus mitti Spiritum sanctum ad discipulos.	605	Cap. XVI.—Cur vetus Testamentum finium sit, quære ratione.	722
Cap. CL.—Ecclesia Jesu.	608	Cap. XVII.—De partitione veteris Testamenti in le-	
Cap. CLI.—Jesu Ecclesia verax.	615		
Cap. CLII.—Sacerdotes Jesu.	614		
Cap. CLIII.—Jesu Apostoli, pastores et doctores.	615		
Cap. CLIV.—Promulgatio Evangelii.	616		
Cap. CLV.—Discipuli Jesu, testes ejus.	621		
Cap. CLVI.—Martyria discipulorum Jesu.	622		
Cap. CLVII.—Concordia discipulorum Jesu.	626		
Cap. CLVIII.—Vocatio gentium.	627		

gon et Prophetas.	721	Ex Epistola ad Colossenses.	815
Cap. XVIII. — De alia partitione veteris Testamenti in legem, et Prophetas et Psalmos.	725	Ex priori Epistola ad Thessalonicenses.	814
Cap. XIX. — In libris Moysis plerumque allegorice et obscure dicta esse de Christo.	726	Ex Epistola ad Timotheum.	815
Cap. XX. — Extare in lege nonnulla de Christo testimonia clarissima.	728	Ex Epistola ad Titum.	816
Cap. XXI. — Prophetas de Christo scriptisse copiosius et apertius.	729	Ex Epistola ad Hebraeos.	817
Cap. XXII. — Psalmos supra omnes Scripturas veteres Christum celebrare.	730	Ex Epistola S. Petri.	819
Cap. XXIII. — Evangelicam aliquam Apocriticam Legem et Prophetis in mysteriis Christi in eam consummam afferre.	732	Ex Epistola S. Joannis.	820
INDEX TESTIMONIORUM A CHRISTO ET APO- STOLIS IN NOVO TESTAMENTO CITATORUM EX VETERI.	732-733	Ex libro Apocalypsis.	821
Genesis, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Josue, Regum II, Regum III, Job, liber Psalmorum, Proverbia, Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel, Osee, Joel, Amos, Jonas, Michaeas, Aggeus, Habacuc, Nahum, Zacharias, Malachias.	737-738	Incipit introductionis tertia pars.	825-824
FRASSENSI VITA.	737-738	IAMN VITA.	Ibid.
CONGLIATORIUM BIBLICUM, IN quo praecipue sa- crae TEXORUM SPECIE TEXORUM FORMAE CONGLIANTUR ET EXPLICANTUR.	739-749	ARCHEOLOGIA BIBLICA.	Ibid.
Ex libro Genesis.	Ibid.	§ 1. Archaeologia.	Ibid.
Ex Exodo.	736	— 2. Necessaria Theologo.	Ibid.
Ex Levitico.	737	— 3. Fontes Archaeologiae Biblicae.	Ibid.
Ex libro Numerorum.	738	PANA PANNA. De antiquitatibus domesticis.	825
Ex Deuteronomio.	739	Caput primum. Introductio geographica.	Ibid.
Ex libro Josue.	740	§ 4. Geographia Biblica.	Ibid.
Ex libro Iudicum.	741	— 5. Aenaceae.	Ibid.
Ex libro I Regum.	742	— 6. Dinnaceae.	826
Ex libro II Regum.	743	— 7. Media.	Ibid.
Ex libro III Regum.	744	— 8. Persia, Suziana, Elymais.	827
Ex libro IV Regum.	745	— 9. Babylonia, Chaldaea.	Ibid.
Ex libro I Paralipomenon.	746	— 10. Arabia.	Ibid.
Ex libro II Paralipomenon.	747	— 11. Aegyptus.	Ibid.
Ex libro I Esdrae et Nehemiae.	748	— 12. Terra Gessen seu Regio, Goshen et torrens Aegypti.	828
Ex libro Psalmorum.	749	— 13. Limites regionis Hebraeorum.	829
Ex libro Proverborum.	750	— 14. Facies regionis Montes.	830
Ex libro Ecclesiasticus.	751	— 15. Plantae.	831
Ex libro Ecclesiastici.	752	— 16. Sylva.	832
Ex Isaias.	753	— 17. Deserta.	Ibid.
Ex Jeremia.	754	— 18. Jordanes, Lacus Meron et Gennesareth.	834
Ex Ezechiele.	755	— 19. Mare Mortuum.	835
Ex Daniele.	756	— 20. Ala fluminis.	836
Ex S. Matthaeo.	757	— 21. Tempestas Palaestinae.	837
Ex S. Marco.	758	— 22. Ubertas soli.	838
Ex S. Joanne.	759	— 23. Calamitates regionis.	839
Ex Actibus Apostolorum.	760	— 24. Divisio Palaestinae inter Israelitas.	842
Ex Epistola ad Romanos.	761	— 25. Divisio Palaestinae aetate Christi.	843
Ex Epistola prima ad Corinthios.	762	Cap. II. De domiciliis.	844
Ex Epistola secunda ad Corinthios.	763	§ 26. Prima domicilia.	Ibid.
Ex Epistola ad Galatas.	764	— 27. Recentiores troglodytae.	Ibid.
Ex Epistola ad Ephesios.	765	— 28. Tabernacula.	845
Ex Epistola ad Philippenses.	766	— 29. Tentoria.	Ibid.
		— 30. Conformatio tenteriorum.	846
		— 31. Tentoria dispositio.	Ibid.
		— 32. Domus.	847
		— 33. Magnitudo domuum.	Ibid.
		— 34. Ambitus et tectum domuum.	Ibid.
		— 35. Janua, vestibulum, impluvium gynaecantis.	Ibid.
		— 36. Cubilia et oeci.	849
		— 37. Fures et serae.	850
		— 38. Fenestrae.	851
		— 39. Materia aedificiorum.	Ibid.
		— 40. Suppellectilia.	852
		— 41. Pagi, oppida, urbes.	853
		Cap. III. De nomadibus.	855
		§ 42. Nomadum antiquitas et bonos.	Ibid.

— 43. Pascha.	856	— 99. De Historia et Chronologia.	890
— 44. Migrationes nomadum.	Ibid.	— 100. Arithmetica, Mathesis, Astronomia et Astro- logia.	Ibid.
— 45. Fontes et cisternae.	857	— 101. Divisio diei et noctis.	891
— 46. Pecudes minores nomadum.	858	— 102. De hebdomadibus.	892
— 47. Boves.	859	— 103. De mensibus et anno.	Ibid.
— 48. De asinis.	860	— 104. De Geometria, Mechanica et Geographia.	894
— 49. Camel.	861	— 105. Medicina.	Ibid.
— 50. De equis.	862	— 106. Physica, historia naturalis et philosophia.	895
— 51. De canibus.	863	Cap. VII. De mercatura.	896
— 52. De venatione.	864	§ 107. Antiquitas mercatura.	Ibid.
— 53. De predationibus.	Ibid.	— 108. commercium Phoenicum, Arabum et Aegy- ptiorum.	Ibid.
Cap. IV. De agricultura.	865	— 109. Via Mercatorum.	897
§ 54. Emolumenta agriculturae.	Ibid.	— 110. De vectura mercium terrestri.	Ibid.
— 55. Leges Mosaicae de agricultura.	Ibid.	— 111. commercium Hebraeorum.	898
— 56. Honos agriculturae.	Ibid.	— 112. De mensuris et ponderibus.	Ibid.
— 57. Media ampliandi ubertatem.	866	— 113. Mensura longitudinales.	899
— 58. Genera frumentorum.	Ibid.	— 114. Mensurae cave.	Ibid.
— 59. Instrumenta agriculturae.	Ibid.	— 115. De ponderibus et pecuniis.	900
— 60. Jumenta agriculturae.	867	— 116. Valor ponderum et pecuniae ante exilium.	Ibid.
— 61. Agri preparatio.	Ibid.	— 117. Pondera et monetae post exilium.	901
— 62. Messis.	868	Cap. VIII. De vestitu.	902
— 63. Arca.	869	§ 118. Materia vestium.	Ibid.
— 64. Trituratio.	Ibid.	— 119. De coloribus vestium.	903
— 65. Ventilatio.	Ibid.	— 120. De tunica.	Ibid.
— 66. De vineis.	Ibid.	— 121. Cingulum.	904
— 67. Situs et dispositio vinearum.	871	— 122. De superindumentis.	Ibid.
— 68. Cultura vinearum.	Ibid.	— 123. Sandalia, solae, calci.	906
— 69. Vendemia et torcular.	872	— 124. De barba.	Ibid.
— 70. De hortis.	873	— 125. De capillis.	907
— 71. Oleae.	874	— 126. De tegumentis capitis.	Ibid.
— 72. Ficus.	875	— 127. De peplis.	908
— 73. Malus pumica.	876	— 128. Baculus, sigillum, annuli.	Ibid.
— 74. Balsamum.	Ibid.	— 129. Annuli mulierum.	909
— 75. Palma.	877	— 130. Torques, armillae, pericarpa.	Ibid.
— 76. Terebinthi et Pistacia.	Ibid.	— 131. Annuleta.	910
— 77. De apibus et melle.	878	— 132. Spentia.	Ibid.
— 78. Piscatus.	879	— 133. Marsupium, sudarium.	Ibid.
— 79. Vermetum.	Ibid.	— 134. Fuens et stigmata.	Ibid.
Cap. V. De artibus.	880	— 135. Amictus festus et lugubris.	911
§ 80. Origo artium.	Ibid.	Cap. IX. De alimentis et conviviis.	Ibid.
— 81. Artes à diluvio usque ad Mosam.	880	§ 136. De alimentis generatim.	Ibid.
— 82. Artes inter Hebraeos sub Mose.	Ibid.	— 137. Preparatio per ignem.	Ibid.
— 83. Artes Hebraeorum in Palaestina.	Ibid.	— 138. De molis.	Ibid.
— 84. Artes post exilium.	881	— 139. Molere.	912
— 85. Antiquitas artis scribendi.	881	— 140. Coctio panis in clibano.	Ibid.
— 86. Bivalentio literarum.	882	— 141. De cibis.	915
— 87. Materia et instrumenta scripturae.	883	— 142. De assa.	911
— 88. De Libris.	884	— 143. Cibi interdicti.	Ibid.
— 89. De Epistolis.	Ibid.	— 144. Pectus.	915
— 90. De Poesi.	885	— 145. Tempus et adjuncta refectionis.	916
— 91. Indoles poeseos Hebraice.	Ibid.	— 146. Mousa et sedes.	Ibid.
— 92. De Musica.	886	— 147. Ratio manducandi.	917
— 93. Usus musicae apud Hebraeos.	887	— 148. Convivia.	Ibid.
— 94. Fides.	888	— 149. Hospitalitas.	918
— 95. Instrumenta quae inflabantur.	887	Cap. X. De societate domestica.	919
— 96. Instrumenta pulsantia.	888	§ 150. Precautiones contra fornicationem.	Ibid.
— 97. De Saltatione.	889		
Cap. VI. De scientiis.	Ibid.		
§ 98. Scientiarum origines.	Ibid.		

—151. Polygynacia.	919
—152. Delectus sponsae.	920
<i>Ibid.</i>	
—153. Sponsalia.	921
—154. Nuptiae.	922
—155. Pellices.	<i>Ibid.</i>
—156. Fecunditas matrimonii.	<i>Ibid.</i>
—157. Levitatus.	925
—158. De adulterio.	925
—159. Uxor suspecta.	<i>Ibid.</i>
—160. Libellus repudi.	924
—161. Puerperium.	<i>Ibid.</i>
—162. Circumcisio.	925
—163. Denominatio prolis.	<i>Ibid.</i>
—164. De primogenito.	926
—165. Educatio.	<i>Ibid.</i>
—166. Potestas paterna.	927
—167. Testamentum.	<i>Ibid.</i>
—168. Servi.	928
—169. Via ad servitium.	<i>Ibid.</i>
—170. Condicio servorum inter Hebraeos.	929
—171. Condicio servorum in aliis gentibus.	930
Cap. XI. De moribus atque ritibus conversationis.	
§ 172. Mores Hebraeorum.	931
—173. Elegancia morum.	<i>Ibid.</i>
—174. Salutatio.	932
—175. Visitatio.	<i>Ibid.</i>
—176. Dono.	933
—177. Condicio et apportatio donorum.	<i>Ibid.</i>
—178. Honores publici.	934
—179. Conversatio. Balneum.	935
—180. Mores erga peregrinos.	<i>Ibid.</i>
—181. Pauperes et mendici.	936
—182. Iamudicia.	<i>Ibid.</i>
Cap. XII. De moribus.	
§ 183. De moribus generantium.	<i>Ibid.</i>
—184. Morbus Philistaeorum.	937
—185. Morbus regis Joram.	<i>Ibid.</i>
—186. Mela ventosa.	<i>Ibid.</i>
—187. Patria leprosa.	<i>Ibid.</i>
—188. Initia et progressus leprae.	938
—189. Pectus.	939
—190. Morbus Sanitis.	939
—191. Morbus Nebuchadnezzaris (Nabuchodonosorus).	<i>Ibid.</i>
—192. De paralytico.	<i>Ibid.</i>
—193. De demoniacis seu emarginatis.	940
—194. De accommodatione Jesu et Apostolorum.	941
—195. Num demoniaci tantum fuerint agroti? <i>Ibid.</i>	
—196. Crisis sententiae demoniacos tantum agrotos fuisse.	942
—197. Demoniaci à demonibus obsessi erant.	943
Cap. XIII. De morte, sepultura et tactu.	
§ 198. De morte.	947
—199. Compositio cadaveris.	<i>Ibid.</i>
—200. De funere.	948
—201. Situs sepulchrorum.	949
—202. Sepultura.	<i>Ibid.</i>
—203. Mortuus in sepulchro detectus.	<i>Ibid.</i>

—204. Monumenta sepulchralia.	949
—205. Compositio funeris.	950
<i>Ibid.</i>	
—206. Luctus.	951
—207. Aliae cause luctus.	<i>Ibid.</i>
Partes SECUNDA. De antiquitatibus politicis.	952
Caput primum. De republica Hebraeorum.	<i>Ibid.</i>
§ 208. Imperium patriarchale.	<i>Ibid.</i>
—209. Lex fundamentalis republicae Hebraeae.	<i>Ibid.</i>
—210. Hebraeorum ratio ad alias gentes.	955
—211. Proceres civitatis Hebraeae.	955
—212. Nexus tribunum.	<i>Ibid.</i>
—213. Comitibus.	956
—214. Forma regiminis.	<i>Ibid.</i>
—215. Rector republicae.	967
—216. Regimen Dei regis.	<i>Ibid.</i>
Cap. II. De rebus eorumque ministris et aliis magistratibus.	968
§ 217. Uinctio regum.	<i>Ibid.</i>
—218. Vestitus regum, diadema, corona.	969
—219. Thronus.	<i>Ibid.</i>
—220. Sceptrum.	<i>Ibid.</i>
—221. Mensa regi.	961
—222. Regum ratio agendi.	<i>Ibid.</i>
—223. Palatia et horti regum.	<i>Ibid.</i>
—224. Veneratio et nomina regum.	962
—225. Officia regis Hebraeorum.	<i>Ibid.</i>
—226. Jura regis.	965
—227. Promulgatio mandatorum et legum.	<i>Ibid.</i>
—228. Proventus regis.	<i>Ibid.</i>
—229. Magistratus regum.	964
—230. Ministri aulici.	<i>Ibid.</i>
—231. Gynaeconitis regum.	965
—232. Ministrorum ratio agendi cum rege.	966
—233. Magistratus in exilio et post exilium.	<i>Ibid.</i>
—234. Tetrarchen.	967
—235. Procuratores Romani.	<i>Ibid.</i>
—236. De vestigalibus et semisicio templi.	<i>Ibid.</i>
Cap. III. De iudiciis et penis.	969
§ 237. Iudices.	<i>Ibid.</i>
—238. Synedrium.	969
—239. Alia tribunalia celato Christi.	<i>Ibid.</i>
—240. Tempus iudiciorum.	970
—241. De foro seu loco iudiciorum.	<i>Ibid.</i>
—242. Forma iudicii.	<i>Ibid.</i>
—243. Carceres et questio, seu tormenta.	971
—244. Causa delictorum.	972
—245. Usura.	<i>Ibid.</i>
—246. Poena levissima.	<i>Ibid.</i>
—247. Molta.	973
—248. Poena furti.	974
—249. Poena corporalis.	<i>Ibid.</i>
—250. Jus talionis.	975
—251. Supplicia mosaica.	<i>Ibid.</i>
—252. Excisio ex populo, excommunicationes.	<i>Ibid.</i>
—253. De infamia post supplicium.	976
—254. Supplicia exotica.	<i>Ibid.</i>
—255. Crucifixio romana.	977
—256. Immolatio crucifixi animae.	978

—257. Executor supplicii.	
—258. De vindice sanguinis, et de urbibus asyli.	<i>Ibid.</i>
—259. Homicida iustus.	980
Cap. IV. De re militari.	
§ 260. Conspectus rei militaris.	<i>Ibid.</i>
—261. Conscripio populi.	981
—262. Delectus militum.	<i>Ibid.</i>
—263. Divisio militum.	<i>Ibid.</i>
—264. Lastratio militum, divisio armorum.	<i>Ibid.</i>
—265. Clypel.	985
—266. Galea Lorica.	<i>Ibid.</i>
—267. Ocreae et vestitus militum.	984
—268. Munitiones.	<i>Ibid.</i>
—269. Arma quibus cominus pugnahatur.	985
—270. Arma missilia, seu jacula.	<i>Ibid.</i>
—271. Arcus, sagittae et pharetra.	<i>Ibid.</i>
—272. Funda.	986
—273. Tormenta, arietes.	<i>Ibid.</i>
—274. Equisitatus.	<i>Ibid.</i>
—275. Currus bellici.	987
—276. Lusus armorum.	<i>Ibid.</i>
—277. De ludis gymnasticis.	<i>Ibid.</i>
—278. Castra.	989
—279. Linera militaria.	990
—280. Signa militaria.	<i>Ibid.</i>
—281. Bellum.	<i>Ibid.</i>
—282. Acies.	<i>Ibid.</i>
—283. Praelium.	<i>Ibid.</i>
—284. Obsidiones.	992
—285. Circumvallatio.	<i>Ibid.</i>
—286. Vallum seu agger.	995
—287. Consecratio victoriae.	<i>Ibid.</i>
—288. Rigor antiqui juris bellici.	995
—289. Hebraeorum jus belli in Chanaanos.	<i>Ibid.</i>
—290. Praeda, stipendium.	996
Partes TERTIA. De antiquitatibus sacris.	997
Caput primum. Conspectus historiae biblicae.	<i>Ibid.</i>
§ 291. Religio usque ad diluvium.	<i>Ibid.</i>
—292. A diluvio usque ad Abrahamum.	998
—293. Abraham, Isaac et Jacob.	<i>Ibid.</i>
—294. Patriarcharum religio.	999
—295. Moses.	1001
—296. An Moses docuit Deum veri naturalem? <i>Ibid.</i>	
—297. An Moses non sedit Deum nisi formidabilem? <i>Ibid.</i>	
—298. Dispositiones ad conservandam religionem.	1002
—299. An religio Moysi ad morum disciplinam spectat? <i>Ibid.</i>	
—300. An tyri in Lege Moysi? <i>Ibid.</i>	1004
—301. Religio à Mose usque post exilium Babylonicum.	1006
—302. Hebraeorum post exilium perseverantia in religione.	<i>Ibid.</i>
—303. Propagatio iudaismi.	1007
—304. Rerum Iudaeicarum conditio.	1008
—305. Aetas harum sectarum.	<i>Ibid.</i>
—306. Doctrina theoria Pharisaeorum.	1009
—307. Pharisaeorum disciplina morum.	1010

—308. De traditionibus Pharisaeorum.	1011
—309. Galilei et Zelote.	<i>Ibid.</i>
—310. Sadducei.	1012
<i>Ibid.</i>	
—311. Esseni et Therapeutae.	1013
—312. Hellonista.	1014
—313. Proseliti.	<i>Ibid.</i>
—314. Samaritani.	1015
Cap. II. De locis sacris.	
§ 315. De locis sacris generatim.	9 2
—316. Sacrum tabernaculum.	<i>Ibid.</i>
—317. Altare et labrum aeneum.	<i>Ibid.</i>
—318. Candelabrum aureum.	1017
—319. Mensa panum propositionis.	<i>Ibid.</i>
—320. Altare solum.	<i>Ibid.</i>
—321. Arca foderis in Sanctissimo.	1019
—322. Regio sancta.	<i>Ibid.</i>
—323. Civitas sancta Jerusalem.	1020
—324. Mons Moria.	<i>Ibid.</i>
—325. Templum Salomonis.	<i>Ibid.</i>
—326. Sanctuarium Salomonis.	1021
—327. Templum Zerobabelis.	<i>Ibid.</i>
—328. Templum Herodis.	1022
—329. Porte templi Herodiani.	1023
—330. Porticus templi Herodiani.	<i>Ibid.</i>
—331. Sanctuarium.	1024
—332. Origo Synagogarum.	1025
—333. Constitutio Synagogarum.	<i>Ibid.</i>
Cap. III. De temporibus sacris.	
§ 334. Antiquitas Sabbati.	<i>Ibid.</i>
—335. Scopus Sabbati.	1027
—336. Die Sabbati omittenda.	<i>Ibid.</i>
—337. Die Sabbati agenda.	1028
—338. Annus Sabbaticus.	<i>Ibid.</i>
—339. Annus Jubilaeus.	1029
—340. Neomeniae et festum novi anni.	<i>Ibid.</i>
—341. De festis majoribus generatim.	1030
—342. Festum Paschae.	<i>Ibid.</i>
—343. Festum Pentecostis.	1031
—344. Festum Tabernaculorum.	1032
—345. Dies Propitiationis.	<i>Ibid.</i>
—346. Alia jejunia.	1033
—347. Festum Plurium.	1034
—348. Festum Epochenarum.	<i>Ibid.</i>
Cap. IV. — De personis sacris.	
§ 349. Populus sanctus.	<i>Ibid.</i>
—350. De ministris sacris.	<i>Ibid.</i>
—351. Servi Sanctuario adscripti.	1039
—352. Consecratio Levitarum.	<i>Ibid.</i>
—353. Officia Levitarum.	<i>Ibid.</i>
—354. Sacerdotes.	1037
—355. Consecratio Sacerdotum et Summi Sacerdotis.	<i>Ibid.</i>
—356. Vestes Sacerdotum.	<i>Ibid.</i>
—357. De functionibus Sacerdotum.	1038
—358. Vestes Summi Sacerdotis.	<i>Ibid.</i>
—359. Ministri Synagogarum.	1040
Cap. V. — De rebus sacris.	
§ 360. Quid est sacrificium? <i>Ibid.</i>	
—361. Origo sacrificiorum.	<i>Ibid.</i>

- 562. Divisio sacrificiorum.
- 565. Locus sacrificiorum.
- 564. Sacrificia cruenta.
- 565. Ritus sacrificiorum.
- 566. De holocaustis.
- 567. Sacrificia pro peccato.
- 568. Sacrificia pro delicto.
- 569. Sacrificia eucharistica.
- 570. Sacrificia foederum.
- 574. Sacrificatio victimarum.
- 572. De sacrificiis incruentis.
- 575. Purificatio impiorum.
- 574. Mandatio Leprosorum.
- 578. Primogenita.
- 576. Primitiva seu primitico.
- 574. Décimas.
- 578. De sacro oleo.
- 579. De iurjurando.
- 580. Vota.
- 581. De votis affirmativis.
- 582. Vota negativa. Nazareatus.
- 585. Preces.

- 1041 -584. Liturgia synagogarum.
- 1042 -585. Lingua liturgie in synagoga.
- Ibid.* -586. De liturgia apostolica.
- 1045 Cap. VI. — De idololatria.
- 1044 § 587. Nomina.
- Ibid.* -588. Arie, statuae, templa, loci.
- 1045 -589. Sacrificia, preces, festa, lustrationes, mysteria.
- 1045 -590. Divinationes.
- Ibid.* -591. Status idololatrie aetate Christi.
- 1047 -592. Effigies Deorum.
- 1048 -593. Exercitus coeli.
- Ibid.* -594. Sol Deus Baal.
- 1049 -595. Alii Baali.
- 1050 -596. Astarte, luna, dea.
- Ibid.* -597. Thamuz, Adonis.
- 1051 -598. Moloc, Molec, Malcom, Milcom.
- Ibid.* -599. Chijun, Remphan.
- 1053 -600. Theraphim.
- Ibid.* -601. Dagon.
- 1055 -602. Nomina alia.
- Ibid.* Index sacre.

- 1054
- 1055
- 1056
- Ibid.*
- Ibid.*
- 1057
- 1059
- 1060
- 1061
- 1062
- Ibid.*
- 1063
- Ibid.*
- 1064
- Ibid.*
- 1065
- Ibid.*
- 1066
- Ibid.*
- 1067
- Ibid.*
- 1068

FINIS TOMI SECUNDI SCRIPTURÆ SACRÆ

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
 DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

